ENSÂBÜ'L-EŞRÂF

İslam Tarihinde Öncü Şahsiyetler

BELÂZÜRÎ

4. CİLT

Abdüşems - Muttalib - Nevfel

Abdüddar - Abd b. Kusay - Abdüluzza

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 174

Tarih ve Toplum Bilimleri Serisi	:	25
Kitabın Adı	:	ENSÂBÜ'L-EŞRÂF İslam Tarihinde Öncü Şahsiyetler, 4. Cilt
Müellifi	:	Ebü'l-Hasan Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Davud el-Belâzürî (ö. 279/892-93)
Özgün Dili	:	Arapça
Editör	:	Prof. Dr. Adnan Demircan
Çeviren	:	Prof. Dr. Musa K. Yılmaz (s. 13-810) Prof. Dr. Hikmet Akdemir (s. 811-1216)
Son Okuma	:	Yazma Eser Uzmanları: Mehmet Macit Yangın, Selahaddin Cimitoğlu, Seher Erdem Örs, Zeynep Altıner
Arşiv Kayıt	:	Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Reisülküttab, nr. 597
Kapak Görseli	:	Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Reisülküttab, nr. 597, 1b
Kitap Tasarım	:	AS-64 Basın-Yayın Tanıtım, Org. ve Paz. Ltd. Şti. Divanyolu Cad. Erçevik İşhanı, No: 211, Sultanahmet/İst. Tel: 0212 513 39 90 / www.as64.org • info@as64.org
Baskı	:	İmak Ofset Basım Yayın Tic. ve San. Ltd. Şti. Akçaburgaz Mah. 137. Sok. No: 12, Esenyurt /İstanbul Tel.: 444 62 18 www.imakofset.com.tr Sertifika No: 12531
Baskı Yeri ve Yılı	:	İstanbul 2022
Baskı Miktarı	:	1. Baskı, 1500 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî
İslam Tarihinde Öncü Şahsiyetler, *Ensâbü'l-Eşrâf*

1. Belâzürî 2. Ensâbü'l-Eşrâf 3. Tarih 4. Nesep İlmi 5. Tabakat

ISBN: 978-975-17-5183-6 (4.c) / 978-975-17-4747-1 (Tk)

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.
Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayımlanamaz ve çoğaltılamaz.

T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel.: +90 (212) 511 36 37
Faks: +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

ENSÂBÜ'L-EŞRÂF

İSLAM TARİHİNDE ÖNCÜ ŞAHSİYETLER

4. Cilt
Abdüşşems ve Çocukları

(İNCELEME - ÇEVİRİ)

BELÂZÜRÎ

(ö. 892-893)

Editör
Adnan Demircan

Çeviren
Musa K. Yılmaz
Hikmet Akdemir

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

İÇİNDEKİLER

İbnü'z-Zübeyr'in Valileri 13
Mus'ab'a Fahri Danışmanlık Yapan Ahnef b. Kays'ın Haberleri 32
Ubeydullah b. Hurr'un Durumu 35
Züfer b. Hâris el-Kilâbî'nin Durumu 45
Kays ve Kelb Kabilelerinin Asabiyyesi ve Benâtü Kayn Gününün Haberi 57
Kays ve Tağlib'in Savaşı 64
Mâkisûn Günü 68
Birinci Sersâr Günü 69
İkinci Sersâr Günü 72
Füdeyn Günü 73
Sükeyr Günü 73
Maârik Günü 74
Libbâ Günü 74
Beled Günü 74
Şer'abiyye Günü 75
Belîh Günü 75
Heşşâk Günü ve Umeyr b. Hubâb es-Sülemî'nin Öldürülmesi 75
Küheyl Günü 80
Bişr Günü 82
Mus'ab b. Zübeyr b. Avvâm'ın Haberi ve Öldürülmesi 87
Abdullah b. Zübeyr'in Mus'ab'ın Öldürülmesinden Haberdar Olması 106
Abdülmelik b. Mervân'ın Kûfe'ye Gidip Biat Alması 111
Abdülmelik b. Mervân Döneminde Abdullah b. Zübeyr'in Durumu ve Öldürülmesi 116
Abdullah b. Zübeyr'in Öldürülmesinden Sonraki Haberler 132
Yezîd b. Muâviye'nin Ölümü ile Abdülmelik b. Mervân'ın Halifeliği Arasındaki Sürede Hâricîlerin Durumu 145
Ezârika'nın Durumu ve Nâfi'in Öldürülmesi 145
İbn Büşeyr b. Mâhûz'la Yapılan Savaşta, Osman b. Ubeydullah b. Ma'mer'in Durumu 157

Mâhûz Ailesinden Zübeyr b. Ali'nin Durumu 165
Necde b. Âmir el-Hanefî'nin Durumu 174
Abdurrahman b. Buhduc'un Haberi 188
Abdülmelik b. Mervân'ın Hükmü 190
Abdülmelik'in Çocukları 191
İbnü'z-Zübeyr'in Öldürülmesinden Sonra Abdülmelik'in Haberleri ve Hakkında Söylenenler 196
Muâviye'nin Vasiyeti 202
Abdülmelik'in Hicâz Halkına Yönelik Konuşması 207
Abdülmelik'in Aile Halkını Tehdit Etmesi 208
Abdülmelik'in Vefatından Önce Çocuklarına Vasiyeti 209
Abdülmelik'le İlgili Diğer Haberler 212
Abdülmelik ve Zeyneb binti Abdurrahman 219
Mesleme b. Zeyd b. Vehb el-Fehmî ve Abdülmelik 220
Muhtelif Rivâyetler 221
İbn Kays er-Rukayyât ve Abdülmelik 228
Muhtelif Rivâyetler 229
Hatalı Konuşmalar (Lahn) Hakkında Gelen Haberler 244
Velîd ve Süleyman'ın Biati 246
Saîd b. Müseyyeb'in Velîd'in Biatine Karşı Çıkması 249
Muhtelif Rivâyetler 252
Abdülmelik b. Mervân'ın Vasiyeti ve Vefatı 262
Abdülmelik Döneminde Rüstekâbâz ve Haccâc b. Yûsuf b. Hakem b. Ebû Ukayl'in Irak Valiliği 264
Rüstekâbâz Savaşı 271
Haccâc'a Karşı İlk Hurûc 273
Haccâc ve Abdülmelik'in Müfettişi 281
Haccâc ve Gadbân eş-Şeybânî 283
Haccâc ve Enes b. Mâlik el-Ensârî 284
Basra'nın Fırat'ında Hurûc Eden Şârezencî'nin Durumu 287
Abdurrahman b. Muhammed b. el-Eş'as b. Kays el-Kindî 290
Düceyl veya Tüster Savaşı 308
Zâviye Savaşı 310
Matar b. Nâciye er-Riyâhî'nin Durumu 316

Deyru'l-Cemâcim Cemâcim Kilisesi Haberi 319
Bistâm'ın Öldürülmesi 327
Haccâc'ın, Ele Geçirilen İsyancılara Karşı Muamelesi 332
Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'ın Öldürülmesi 335
Âmir eş-Şa'bî'nin Durumu 341
Ubeydullah b. Abdurrahman b. Semüre'nin Öldürülmesi 344
Saîd b. Cübeyr'in Durumu 344
Abdullah b. İshak b. Eş'as'ın Öldürülmesi 354
Misver b. Mahreme b. Avf el-Kelbî 355
İbn Abdullah b. Yezîd el-Hatmî el-Ensârî 355
Gatîs el-Cühenî 355
Abdülmelik'le İlgili Bazı Haberler 355
Haccâc'ın Haberleri 361
Mutarrif b. Mugîre b. Şu'be es-Sekafî'nin Durumu ve Haccâc'a Karşı Hurûc Etmesi 376
Abdülmelik b. Mervân Döneminde Hâricîlerin Durumu 384
Katarî b. Fücâe'nin Durumu 384
Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'in Valiliği 386
Bişr b. Mervân'ın Valiliği 395
Mühelleb ve Hâricîler 397
Katarî'nin Meşhur Hutbesi 406
Katarî'nin Adamlarının İhtilafa Düşmesi 409
Katarî'nin Öldürülmesi 413
Benî Kays b. Sa'lebe b. Ukâbe'den Ebû Füdeyk Abdullah b. Sevr'in Durumu 418
Abdullah b. Sabbâh ez-Zimmânî 432
Hâlid b. Abdullah ile Ömer b. Ubeydullah Arasındaki Rekabet 433
Benî İmruü'l-Kays b. Zeydümenât b. Temîm'den Sâlih b. Müserrih'in Durumu 437
Yezîd b. Ba'ser'in Durumu 441
Hüdbe et-Tâî b. Amr'ın Durumu 442
Şebîb b. Yezîd eş-Şeybânî'nin Durumu 442
Ebû Ziyâd el-Murâdî'nin Hurûcû 465
Abdülkays'tan Ebû Ma'bed eş-Şinnî'nin Hurûcu 465

Mûsâl et-Tâî'nin Hurûcu 466
Bahreyn'de Bir Hâricî'nin Ortaya Çıkışı 466
Reyyân en-Nukrî'nin Hurûcu 467
Dâvûd b. Muhriz el-Abkasî'nin Hurûcu 468
Nemr b. Kâsıt Kabilesinden Hattâr en-Nemrî'nin Hurûcu 469
Dâvûd b. Nûmân el-Abdî'nin Hurûcu 470
Matar b. İmrân b. Şevr'in Hurûcu 472
Cevvâz ed-Dabbî'nin Hurûcu 474
Velîd b. Abdülmelik b. Mervân'ın Hilafeti 477
Velîd b. Abdülmelik'in Çocukları 477
Velîd'le İlgili Haberler ve Olaylar 489
Yemenli Vaddâh'ın, Velîd'in Eşi Ümmü'l-Benîn bt. Abdülazîz ile Olan Kıssası 501
Velîd'le İlgili Diğer Haberler 502
Velîd'in Vefatı 504
Velîd b. Abdülmelik b. Mervân Zamannda Hâricîler 506
Ziyâd el-A'sem'in Durumu 506
Heysam b. Câbir'in Haberi 507
Süleyman b. Abdülmelik'in Dönemi 508
Süleyman b. Abdülmelik'in Çocukları 509
Süleyman b. Abdülmelik'le İlgili Haberler 513
Süleyman b. Abdülmelik ve Yemek 518
Süleyman b. Abdülmelik'in Valileri 522
Eyyûb b. Süleyman'ın Vefatı 524
Süleyman b. Abdülmelik Döneminde Hâricîler 527
Dâvûd b. Ukbe el-Abdî'nin Hurûcu 527
Abdülazîz b. Mervân b. Hakem ve Çocuklarının Dönemi 528
Abdülazîz'in Çocuklarından Ömer b. Abdülazîz'in Dönemi 530
Ömer b. Abdülazîz Hakkında Muhtelif Rivayetler 535
Ömer b. Abdülazîz'in Valilerine Yazdığı Mektuplar 557
Ömer'in Basra Valisi Adî b. Ertât'ın Durumu 606
Lakabı Şevzeb olan Bistâm b. Mürrî el-Yeşkürî'nin Haberi 610
Ömer b. Abdülazîz'in Çocukları 619
Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz 620

Yezîd en-Nâkıs'ın Irak Valisi Mansûr b. Cumhûr'un Durumu 632
Abdülazîz b. Mervân'ın Çocukları 633
İbn Süheyl Fitnesi 633
Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân'ın Hilafet Dönemi 640
Yezîd b. Abdülmelik'in Şarkıcı Sellâme ve Habbâbe ile Olan Öyküsü 650
Yezîd b. Abdülmelik Döneminde Ömer b. Hübeyre'nin Durumu 659
Yezîd b. el-Mühelleb'in Durumu, Yezîd b. Abdülmelik'ten Önce ve Onun Dönemindeki Kıssası 672
İbnü'l-Mühelleb'in Yezîd b. Abdülmelik Tarafından Aranması 689
Mühelleb Ailesinin Kandâbîl'deki Durumları 725
Yezîd b. Abdülmelik'in Çocukları 742
Yezîd b. Abdülmelik Dönemindeki Hâricîler 743
Akafân Olayı 743
Mes'ûd b. Ebû Zeyneb el-Abdî'nin Olayı 744
Mes'ûd'un Kardeşi Saîd b. Ebû Zeyneb ve Avn b. Bişr'in Durumu 746
Mus'ab b. Muhammed el-Vâlibî'nin Durumu 746
Saîd b. Bahdel'in Durumu 747
Mesleme b. Abdülmelik'in Durumu 748
Mesleme b. Abdülmelik'in Çocukları 753
Hişâm b. Abdülmelik b. Mervân'ın Hilafeti 755
Hişâm'ın Çocukları 756
Hişâm'ın Evlendiği Kadınlar 756
Hişâm'ın Hilafeti ve Cimriliği ile İlgili Rivayetler 758
Hişâm'ın Vefat Hastalığı 769
Hişâm'ın Hac Yolculuğu 772
Şair Kümeyt ve Hişâm b. Abdülmelik 786
Saîd b. Hişâm'ın Durumu 790
Muhammed b. Hişâm'a Yazılan Mektup 792
Hişâm'la İlgili Muhtelif Rivayetler 793
Hişâm b. Abdülmelik Dönemindeki Hâricîler 811
Subeyh el-Hâricî Olayı 811
Hâlid el-Hâricî Olayı 812

Abbâd el-Me'âfirî Olayı 813
Eşheb el-Anezî Olayı 813
Hişâm'ın Zamanında Yûsuf b. Ömer'in Basra Valisi Olduğu Dönemde Mevkû' Denilen Yerdeki İsyancılar 814
Musul'da Bir İsyancı Olayı 814
Behlûl b. Bişr eş-Şeybânî Olayı 815
Künyesi Ebü's-Suhârâ Olan İbn Şebîb b. Yezîd Olayı 819
Vezîr el-Hâricî Olayı 820
Hişâm'ın Çocukları 820
Hişâm Döneminde Hâlid b. Abdullah el-Kasrî ve Diğer Irak Valilerinin Olayları 821
Bilâl b. Ebû Bürde b. Ebû Mûsâ 837
Hâlid el-Kasrî 846
Mugîre b. Saîd 862
Hâlid el-Kasrî'nin Mekke Valiliği 863
Esed b. Abdullah 865
Ebân b. Velîd b. Ubeydullah b. Mâlik el-Becelî 873
Yûsuf b. Ömer es-Sekafî'nin Irak Valisi Olması 884
Yûsuf'un Ebü'l-Âc Kesîr b. Abdullah es-Sülemî'yi Basra'ya Vali Olarak Ataması 909
Kâsım b. Muhammed b. Kâsım'ın Basra'ya Atanması 911
Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân'ın Hilâfeti 913
Velîd b. Yezîd'in Öldürülmesi 950
Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik 972
Yezîd b. Velîd'in Çocukları: 973
İbrâhim b. Velîd b. Abdülmelik 979
Velîd'in Öldürülmesinden Sonra Ebû Muhammed es-Süfyânî'nin Durumu 982
Yemâme'deki Kâ' (Ova) Savaşı ve Birinci Felec Savaşı 984
İkinci Felec Savaşı 986
Ma'den-i Sahrâ Savaşı 987
Neşşâş Savaşı 988
Muhammed b. Mervân ve Çocukları 992
Mervân b. Muhammed b. Mervân 993

Muhammed b. Mervân'ın Çocukları 993
Hıms, Dımaşk ve Yezîd b. Hâlid el-Kasrî Olayı 1001
Sâbit b. Nu'aym b. Zür'a b. Ravh b. Zinbâ' el-Cüzâmî Olayı 1005
Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik Olayı 1007
Mervân Döneminde Yağma Günü 1012
Yezîd b. Velîd en-Nâkıs'ın Valisi Abdullah b. Ömer'in Valilik Döneminden Mervân b. Muhammed'in Son Dönemine Kadar Irak'taki Hâricîler 1020
Mervân b. Muhammed Döneminde Bistâm eş-Şeybânî Olayı 1020
Dahhâk b. Kays b. Husayn b. Abdullah b. Sa'lebe eş-Şeybânî Olayı 1021
Şeybân b. Seleme el-Ekber eş-Şeybânî Olayı 1038
Yezîd b. Ömer b. Hübeyre ve Irak'a Geldiğinde Hâricîlerin Durumu 1043
Şeybân es-Sagîr b. Abdülazîz 1047
Ömer b. Sâlim eş-Şeybânî Olayı 1048
Abdullah b. Yahyâ b. Amr b. Şürahbîl b. Amr b. Esved el-Kindî ve Tâlibü'l-Hak Abdullah b. Yahyâ 1048
Kudeyd Vakası 1058
Vâdilkurâ Vakası 1063
San'a ve Yahyâ b. Abdullah b. Amr b. Seyyâk el-Himyerî Olayı 1068
Yahyâ b. Kerib ve Abdullah b. Ma'bed Olayı 1069
Mervân'ın Irak Valisi Yezîd b. Ömer b. Hübeyre 1072
Mervân b. Muhammed b. Mervân b. Hakem'in Öldürülmesi 1075
Musul Toprağında Zâbî Savaşı 1078
Mervân b. Muhammed'in Oğullarının Durumu 1084
Benî Ümeyye ve Tâbilerinden Öldürülenlerin Zikri 1087
Habîb b. Mürre el-Mürrî Olayı 1093
Ebû Amr b. Ümeyye'nin Çocukları 1095
Benî Süfyân b. Ümeyye el-Ekber b. Abdüşems 1107
Habîb b. Abdüşems'in Çocukları 1107
Benî Rebî'a b. Abdüşems b. Abdümenâf 1122

Benî Abdüluzzâ b. Abdüşems 1133
Benî Ümeyye el-Asgar b. Abdüşems 1137
Benî Muttalib b. Abdümenâf b. Kusay b. Kilâb 1140
Benî Nevfel b. Abdümenâf b. Kusay 1149
Benî Abdüddâr b. Kusay 1153
Benî Abd b. Kusay 1164
Benî Abdüluzzâ b. Kusay 1166

DİZİN 1217

RAHMÂN VE RAHÎM OLAN ALLAH'IN ADIYLA

İbnü'z-Zübeyr'in Valileri

Ali b. Muhammed Ebü'l-Hasan el-Medâinî ve başkaları dediler ki: Yezîd'in ölümünden ve İbn Ziyâd'ın kaçmasından sonra Kûfe halkı Âmir b. Mes'ûd üzerinde anlaştılar. Abdullah b. Zübeyr de onu birkaç ay vali olarak tanıdı, sonra onu azletti. Onun yerine savaş işlerini yönetmek ve namaz kıldırmak üzere Abdullah b. Yezîd el-Hatmî'yi tayin etti. İbrâhim b. Muhammed b. Talha'yı da harac toplamakla görevlendirdi.

Bize Ömer b. Şebbe anlattı; dedi ki: Bize Ebû Dâvûd anlattı; dedi ki: Bize Züheyr b. Muâviye anlattı. O Ebû İshak'tan nakletti; dedi ki: Abdullah b. Yezîd yağmur duasına çıktı.[1] Berâ b. Âzib ve Zeyd b. Erkam da onunla beraber çıktılar. O gün ben de onlarla beraber çıkmıştım. Abdullah b. Yezîd bir minbere çıkmadan ayakta konuştu. Önce istiğfarda bulundu ve Allah'tan yağmur yağmasını diledi. Sonra bize iki rekât namaz kıldırdı. Her iki rekâtta da kıraati açıktan yaptı. Biz de onun arkasında namaz kılıyorduk. O gün ne ezan okudu ne de kamet getirdi.

Bana Hüseyn b. Ali b. Esved anlattı; dedi ki: Bize Yahya b. Âdem anlattı. O İsrail'den, o da Abdullah b. Yezîd'den rivâyet etti; dedi ki: Abdullah b. Yezîd bir ölüyü defnetti; ölüyü defnederken de önce ayak kısmını çekerek onu kabre koydu.

Bize Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattı; dedi ki: Bize Ebû Ahmed ez-Zübeyrî anlattı. O Mis'ar'dan, o da Sâbit b. Ubeyd'den rivâyet etti; dedi ki: Abdullah b. Yezîd'in elinde altın bir yüzük, üzerinde de ipekle nakşedilmiş bir taylesân gördüm.

Bana Hüseyn b. Ali [b. Esved] anlattı. O Yahya b. Âdem'den, o İsrail'den, o Eş'as b. Süleym'den, o da Abdullah b. Yezîd el-Ensârî'den rivâyet etti; dedi ki: Abdullah b. Yezîd insanların başında görevliydi. Bayramdan önceki gün, henüz akşam iken kalktı ve "Biz çıkacağız ve hutbeden önce namaz kılacağız." dedi.

---

1 RK'nin hâmişinde, "Resûlullah'ın ashabından Abdullah b. Yezîd (ra)" kaydı yer almaktadır.

Bize Affân anlattı; dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı; dedi ki: Bize Ebû Câfer el-Hatmî anlattı; dedi ki: Bize Muhammed b. Ka'b haber verdi; dedi ki: Abdullah b. Yezîd bir yemeğe davet edildi. Geldiğinde evi, perde ve halılarla süslenmiş olarak buldu. Hemen dışarıda oturup ağlamaya başladı. Ona, "Neden ağlıyorsun?" dediler. Abdullah b. Yezîd şöyle dedi: "Resûlullah (sav) bir askerî birliği doyurup sonra vadinin başına geldiğinde, 'Dininizi ve amellerinizin sonuçlarını Allah'a emanet ediyorum.' dedi. Bir gün bir adam gördü. Hırka olarak bir hayvan kürkünün parçasını üzerine atmıştı. Bunun üzerine Resûlullah (sav), 'Acaba bugünkü haliniz mi daha hayırlıdır, yoksa sabah size bir tabak [yiyecek] gelse, akşam da başka bir tabak gelse; bir de sizden biri sabah bir elbise içinde, akşam başka bir elbise içinde olsa ve Kâbe örtülür gibi evlerinizi örtseniz mi sizin için daha hayırlıdır?' dedi."

Medâinî ve başkaları dediler ki: Abdullah b. Zübeyr, Abdullah ve arkadaşını azlederek onların yerine Kûfe'ye Abdullah b. Mutî'i tayin etti. Ancak Muhtâr [es-Sekafî] onu Kûfe'den çıkardı. Sonra kardeşi Mus'ab'ı Basra'ya ve Kûfe'ye tayin etti ve ona, "Kûfe'yi fethettiğin zaman sen Kûfe'nin ve Kûfe sugûrunun [uç bölgelerinin] emîrisin." dedi. Hicret'in 69. yılında Mus'ab Muhtâr'ı Kûfe'de öldürdü. Sonra Kûfe'ye Kubâ'ı vekil bıraktı. O, Hâris b. Abdullah b. Ebû Rebîa el-Mahzûmî'dir. Mühelleb b. Ebû Sufre'yi de Musul, Cezîre ve İrmîniyye'ye tayin etti ve ona, "Benimle Abdülmelik ve ordusu arasına girmen için seni tayin ettim. Çünkü senin kararlılığına güveniyorum." dedi. Basra'ya da Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer'i yönlendirdi. Ömer b. Ubeydullah sürekli onun Basra'daki halifesi oldu. Sonra Kûniyye'ye valisinin Basra'ya gelmesiyle onu Fâris bölgesine vali yaptı.

Bazıları dediler ki: Mus'ab Kubâ'ı vekil olarak görevlendirdi ve ona, Amr b. Hureys'i kendisine halife yapmasını emretti. Ancak Abdullah b. Zübeyr, Muhtâr'ın öldürülmesinden bir yıl ya da daha az zaman sonra kardeşi Mus'ab'ı Basra valiliğinden azletti ve Basra'ya oğlu Hamza'yı atadı. Sonra Mus'ab'a, Hamza'nın yanındaki Basralılara katılmasını emretti. Ayrıca Mühelleb'i Musul ve civarından azletti. Mühelleb Basra'da Hamza'nın yanına geldi. Mus'ab da kardeşi Abdullah'ın yanına gitti. Kardeşi onu tekrar [vali olarak] Kûfe ve Basra'ya gönderdi. Böylece Hamza'nın valiliği

yaklaşık bir yıl devam etti. Hamza, Ömer b. Ubeydullah'ı Fâris bölgesine vali yaptı. Ayrıca Abdullah b. Zübeyr, Mühelleb'i Ezârika ile savaşmaya göndermesi için Mus'ab ile konuştu. O da Mühelleb'i gönderdi.

Dediler ki: Kubâ, Kûfe'deki şurta teşkilatının başına Şebes b. Rib'î er-Riyâhî'yi getirdi.

Abdullah b. Mübârek anlattı. O Mis'ar'dan, o da Ubeydullah b. el-Kıbtî'den şöyle dediğini rivâyet etti: Hâris b. Abdullah b. Ebû Rebîa, fecirden önceki iki rekât namazı [sabah namazını] kaçırdı. Bunun için bir köle âzâd etti.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O Ebû Dâvûd'dan, o Şûbe b. Mugîre'den, o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivâyet etti: İbn Ebû Rebîa, iktidarı olmayan erkeklere bir yıl müddet verdi. Rivâyet edildiğine göre Şa'bî, "İktidarsız erkeklere dokuz ay mühlet verilir." dedi.

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattı; dedi ki: Bize Ebû Ahmed ez-Zübeyrî anlattı. O Süfyân b. Hammâd'dan, o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivâyet etti: Hâris b. Ebû Rebîa'nın annesi vefat etti. Onun annesi Hıristiyan idi. Muhammed'in (sav) ashâbından bazı adamlar onun cenazesinde hazır bulundular.

Medâinî dedi ki: Onun annesi siyahî bir Hıristiyan idi ve Mekke'nin güvercinlerinden bir güvercin yemişti. Hâris b. Ebû Rebîa bu yüzden ayıplanırdı.

Medâinî dedi ki: Şebes b. Rib'î, Benî Himyerî b. Riyâh'tan bir adamın cenazesinde namaz kılmak için öne çıktı. O sırada kendisi Kubâ'ın Kûfe'deki şurta teşkilatının başındaydı. Ancak oradakiler ona engel oldular. Şebes'in oğlu Abdüsselâm bir adamın üzerine atlayıp kulağını kesti. Bunun üzerine Şebes, kulağını kesmeleri için oğlunu adamın akrabalarına teslim etti. Ancak adamın akrabaları, "O bir cariyenin oğludur, oysa bizim oğlumuz, mehri yüksek olan bir kadının oğludur." dediler. Bu kez Şebes oğlu Abdülmü'min'i onlara teslim etti. Ancak onlar bunu da kabul etmediler. Bu kez Şebes oğlu Abdülkuddûs'u onlara teslim etti. Onlar Abdülkuddûs'un kulağını kestiler. Kubâ' da Şebes'i azletti ve şurtanın başına Süveyd b. Abdurrahman el-Minkarî'yi getirdi. Bunun üzerine Şebes şöyle dedi:

Kötülüğüne rağmen Kubâ'dan sonra mı zamana güveneceğim arkadaş olarak?
Kuşkusuz o takdirde ben zarar etmiş olurum
Üstelik siyah popolu annen simsiyah saçlıdır
Ve açıkça ona benziyor, burun deliklerin

Heysem b. Adî ve Medâinî dediler ki: Muhammed b. Umeyr b. Utârid bir diyet için Benî Temîm'in yanına geldi ve "Benî Amr'a şu kadar, Hanzale'ye şu kadar ve Benî Saîd'e de şu kadar dağıtılsın." dedi. Şebes ise, "Hayır, tümü bana ait olsun." dedi. Bunun üzerine İbn Umeyr, "Mürüvvete yapılan en güzel yardım, maldır." dedi.

Dedi ki: Şebes Ali taraftarıydı; Heysem b. Esved Ebü'l-Uryân ise Osman taraftarıydı. İkisi Sıffîn'de karşı karşıya gelmişlerdi. Bir gün Heysem Şebes'e, "Sıffîn'de bulunduğun gün sebebiyle senin için korkuyorum." dedi. Uryân b. Heysem b. Esved dedi ki: Bir zaman sonra Şebes hastalandı; onun yanına gittim ve "Babam, kendini nasıl bulduğunu soruyor." dedim. Şebes, "Ben dünyadaki son günlerimde ve âhiretteki ilk günlerimin arifesindeyim. Babana söyle, ben Sıffîn'de Muâviye ile çarpıştığım için pişman değilim." dedi ve Lebîd'in şu beytini misal getirdi:

İki kızım babalarının yaşamasını temenni ettiler
Ancak ben Rebîa'dan veya Mudar'dan başka biri değilim

Şebes fazla kalmadan vefat etti. Ben henüz babama yetişmemiştim ki, onun vefat haberini duydum. Bunun üzerine babam Şebes'e ağıt yakarak birkaç beyitte şöyle dedi:

Bana mühlet verilmiş olsa bile, bugün ben
Az kalacak biriyim, Şebes'ten sonra
O doksan yıl yaşadı; tek amacı
Kazandığını toplamaktı, haram katmadan
Ne başı eğdirecek ne de ahdi bozduracak
Bir zaman dilimi bırakmadı, Benî Temîm'de

Hâricîler Kûfe'ye girmek üzere geldiler. Bunun üzerine Kubâ şöyle hitap etti: "Kuşkusuz savaşın başlangıcı küfürleşmedir. Sonra ok atmak, sonra mızrakla yaralamak, daha sonra da kılıçları çekmektir." Oradakiler,

"Emîrin anlatımı ne kadar da güzeldir!" dediler. Ardından bir aylığına Kûfe'den ayrılıp Bâcevvâ'ya[2] gitti. Şair şöyle dedi:

Yürüttü bizi Kubâ, zorlu bir yürüyüşle
Yürüyor bir gün, ancak bir ay ikamet ediyor

Bazılarına göre Hamza b. Abdullah Basra ve Kûfe'ye vali olarak atandı. Hamza gelir gelmez Mühelleb'i Basra ve civarının yönetiminden uzaklaştırdı. Ayrıca Kubâ'ı da Kûfe'ye vali yaptı. Ancak bu görüş doğru değildir. Doğru olan görüş, Hamza'nın sadece Basra'ya vali olarak atanması ve Mus'ab'ın Mühelleb'i bu görevden azletmesidir. Ağabeyi Abdullah b. Zübeyr'in emrettiği gibi Mühelleb'i Hamza'nın yanına gönderdi. Musul ve civarına da İbrâhim b. Eşter'i tayin etti. Mus'ab Basra'ya vali oluncaya kadar İbrâhim bu görevde kaldı. Bundan sonra Abdülmelik'in savaşına kadar yine orada kaldı.

Bazıları dediler ki: Mühelleb'in yerine Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'ı tayin etti. İbrâhim b. Eşter gözetleyici olarak Kubâ'ın yanındaydı.

Medâinî dedi ki: Abdullah b. Zübeyr oğlu Hamza'dan sonra Basra'ya Ömer b. Ubeydullah'ı tayin etti. Ömer cömert, cesur ve methedilen bir adamdı. Mühelleb, "Kureyş'in kırmızı adamı [Ömer b. Ubeydullah] kadar cesur adam görmedim. Hangi atlılarla karşılaştıysak mutlaka bizim atlılarımızın önündeydiler." dedi. Mus'ab onu Fâris bölgesine tayin edince bu söz ona ulaştı. O da, "O bölgeye uygun olan taşını attı. Oraya cesur ve şerif bir adam tayin etti." dedi.

Şair Ferezdak, Şair Nusayb ve diğerleri onu methetmişlerdir. Yezîd b. Hakem b. Ebü'l-Âs es-Sekafî onun hakkında şöyle der:

Kuşkusuz Ka'b b. Mâme ve İbn Sa'd
Senden daha cömert değillerdir, ey cömert Ömer!

Medâinî dedi ki: Mugîre b. Hebnâ el-Temîmî'nin güzel bir cariyesi vardı. Ancak onu satmak zorunda kaldı. Ne var ki, adam onu bir türlü bırakmak istemiyordu. Nihayet cariye ona, "Eğer beni satarsan ve benim satışımdan elde ettiğin paradan faydalanırsan, gördüğüm kadarıyla karşıla-

2 Bâcevvâ, Irak bölgesinde el-Kuff (القف) taraflarında bir yerin adıdır (*Mu'cemü'l-Büldân*).

şacağın [zor] şeylerden daha iyi olacak." dedi. Mugîre, "İstemeyerek de olsa satacağım." dedi ve cariyesini Ömer b. Ubeydullah'a arz etti. Çünkü onun bir cariyeye olan ihtiyacı ve [konuyla ilgili] haberi kendisine ulaşmıştı. Ömer b. Ubeydullah da cariyeyi yüz bin dirheme satın aldı. Bu, değerinin kat kat üstünde bir fiyat idi. Mugîre parayı aldı ve şöyle dedi:

Eğer zamanın koyduğu engeller olmasaydı
Ayıramazdı bizi, ölümden başka hiçbir şey, özrümü kabul et
Geceliyorum, kalbimdeki şiddetli bir kederle
Ve çağırıyorum, sabretmesi az olan bir kalbi
Selam olsun ona, ama ziyaret olmayacak aramızda
Görüşme de olmayacak, İbn Ma'mer istemedikçe

Mugîre'nin bu şiiri Ömer b. Ubeydullah'a ulaşınca, "İbn Ma'mer istedi. Al elini tut; cariye de mal da senin olsun." dedi.

Dediler ki: Abdullah b. Zübeyr, Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer'i Basra valiliğinden azletti. Sonra Kubâ'ı tayin etti. Kubâ', Ömer b. Ubeydullah'ı hapse attı ve ondan [zimmetine geçirdiği] malları istedi. Ömer b. Ubeydullah hapsedildiği için bağırıp çağırdı; Kubâ' ona, "Ey Ebû Hafs, bağırıp çağırma. Bu işin yolunu ilk kez açan sensin. Çünkü sen Abdullah b. Hâris'i -Bebbe'yi kastediyor- hapse atmıştın." dedi. Ömer b. Ubeydullah Bebbe'yi hapse atmış ve ondan mal talebinde bulunmuştu.

Abdülmelik b. Mervân, "İbnü'z-Zübeyr kimi Basra'ya tayin etmiş?" dedi. Oradakiler, "Hâris b. Abdullah b. Ebû Rebîa'yı tayin etmiş." dediler. Bunun üzerine Abdülmelik, "Avf'ın vadisinde özgür insan yoktur."[3] dedi. Bir ara Hâris ile Yahya b. Hakem b. Âs arasında bir tartışma oldu. Yahya ona, "Ey siyah kadının oğlu! Ey Mekke güvercinlerini yiyen kadının oğlu!" dedi. Hâris'in annesi Habeşistanlıydı.

Dediklerine göre, vefat ettiği zaman Velîd b. Abdülmelik, "Benî Mahzûm'un efendisi vefat etti." dedi. Abdülmelik ise, "Hayır, Kureyş'in efendisi vefat etti." dedi.

---

3 (لاَ حُرَّ بِوَادِي عَوْفٍ) bir darb-ı meseldir. Özellikle güçlü olan ve bölgesinden izinsiz geçeni zelil ama kendisine sığınanı aziz eden adamlar için kullanılır (Bkz. *Lisânü'l-Arab*, [عوف] maddesi). (çev.)

Ebü'l-Esved ed-Düelî Kubâ'dan bir ihtiyacının karşılanmasını istedi; ancak Kubâ' karşılamadı. Ebü'l-Esved ed-Düelî şöyle dedi:

Ey Ebû Bekr! Allah sana hayır versin
Kurtar bizi lütfen, Benî Mugîre'nin Kubâ'ından
Belaya girdik onunla, kınadık onu; ancak o
Dilsiz oldu bize karşı; yolu bizden geçmez oldu
Ki, adam evlenmiş, çok yiyen birisiyle
Ve çıkış yolları çok olan Mishâb ile

Abbâd b. Husayn Basra şurtasının başındaydı. Ziyâd el-A'cem onun hakkında şöyle dedi:

Ey Abbâd! Eğer şurtanın başına getirilmiş isen
İçinde konuşulduğun [ciddiye alındığın] dönemin poposuna…

Medâinî dedi ki: Cerîr ve Ferezdak Kubâ döneminde Mirbed'de karşı karşıya gelmişlerdi. Abbâd gelmeleri için onlara haber yolladı. Ancak her ikisi de kaçtılar. Bunun üzerine Abbâd onların evlerini yıktı ve onları aramaya başladı. Ferezdak birkaç beyitte şöyle dedi:

Küleyb'den, başında bit olan birini mi hicvettim?
Bana çokça öfkelenen Ebû Cehdam'ı
[İçinden] bize yapmayı arzuladığın kötülük[4]
Artık tamamen ortaya çıkmış görünüyor
Ve senden önce Ziyâd'ı da yormadım
Yetmedi bana, onun tuzaklarının gücü
Yaşadı ama bağlamadı bir kılıcın bağını
Fakat iki kırbanın ipi, onun bağlarıydı
Ey Hâris! Evimi iki kere yıktın
Üstelik sen, kötülüklerinden korkulmayan bir kız kardeşin oğlusun[5]

---

4 Bu beyit, RK ve diğer matbu nüshalarda (فَمَا كَانَ شَيْءٌ كُنْتَ فِينَا تُحِبُّه.. مِنَ الشَّرِّ إلا قَدْ أبَانَتْ شَوَاكِلُهْ) şeklinde yazılmıştır. Ancak Ferezdak'ın dîvânında (فَمَا كَانَ شَيْءٌ كَانَ مِماً تُحِبُّهُ .. مِنَ الغِشِّ إلا قَدْ أبَانَتْ شَوَاكِلُهْ) "Bize karşı gizlemiş olduğun aldatma ortaya çıkmıştır." şeklindedir (Bkz. *Şerhu Dîvâni'l-Ferezdak*, II, 342, Beyrut, M. 1983). Ancak biz çeviriyi Belâzürî'deki kayda göre yaptık. (çev.)

5 Ferezdak bu mısrada, Hişâm b. Mugîre'nin ümmü veledi olan Esma binti Muhribe'ye işaret ediyor (Bkz. *Şerhu Dîvâni'l-Ferezdak*, II, 342, Beyrut, M. 1983). (çev.)

Esmâ binti Muharribe en-Nehşeliyye, Hişâm b. Mugîre'den sonra Ebû Rebîa'nın eşiydi. Cerîr şöyle dedi:

Yoktur Allah'ın kitabında, evimizi yıkmak
Tıpkı girmesi çok pis olan meyhanenin yıkılması gibi
Bir odasında Nevvâr[6] *ve onun izbesi vardı*
Diğerinde de körükleri ve kürkler…
Ey Hâris! Al istediğini, bizden de onlardan da
Sen, faziletleri eksilmeyen bir şerîfsin ey Hâris

Yezîd b. Nehşel ed-Dârimî birkaç beyitte şöyle dedi:

Bana düşmanlık yapana, koruyamadığım bir yakınlığım
Ve Allah korkusu olmasaydı
Sende öyle bir yara açardım ki, mümkün olmazdı iyileşmesi
Seni görüyorum ki, sürekli yaralıyorsun beni
Eşheb b. Rümeyle birkaç beyitte şöyle dedi
Ey Hâris b. Abdullah, ey kendisinden istenilenlerin en hayırlısı!
Cömertlik ve ata ölecek, sen öldüğün zaman
Ve boş dönecektir, dilenenlerin elleri

Medâinî ve başkaları dediler ki: İlk defa Ezârika ile savaşmaya giden Bebbe idi. Aynı zamanda Ezârika ile savaşmak üzere Mühelleb'e ilk sancak bağlayan kişiydi. O sıralarda Ezârika Ahvâz'a hâkim olmuşlardı. O zaman Abdullah b. Zübeyr tarafından Basra'ya tayin edilen Kubâ hâlâ Basra'daydı. Sonunda Mus'ab hem Basra hem de Kûfe'ye vali olarak atanmıştı.

Dediler ki: Mus'ab Basra'ya geldi. Önce mescide girip iki rekât namaz kıldı. Ardından Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer'e haber yolladı. Ömer o zaman Kubâ'ın yanında hapisteydi. Mus'ab hemen onu serbest bıraktı ve onu halkla ilişkiler sorumlusu yaptı.

Medâinî dedi ki: Mus'ab önce Mutarrif b. Sîdân el-Bâhilî'yi şurtasının başına getirdi; sonra onu azledip Ahvâz'a tayin etti. Şurtanın başına da Bişr b. Gâlib el-Esedî'yi getirdi.

---

6 Ferezdak'ın hanımı.

Medâinî dedi ki: İbnü'z-Zübeyr'in mevlâsı olan Ömer b. Serc şöyle diyordu: Ben, Mekke'den Basra'ya Mus'ab'la birlikte gelenlerin içindeydim. Başında bir sarıkla geldi. Nihayet mescidin kapısında devesini çöktürdü. Sonra mescide girip minbere çıktı. İnsanlar da, "Emîr geldi… Emîr geldi" demeye başladılar. Bu arada Hâris b. Abdullah b. Ebû Rebîa geldi ve Mus'ab'ın durumunu açıkladı. Böylece çevredekiler onu tanıdılar ve "Bu Mus'ab b. Zübeyr'dir." dediler. Mus'ab, Hâris'e, "Gel buraya!" dedi. Hâris minbere çıktı ve Mus'ab'ın aşağısındaki basamağa oturdu. Sonra Mus'ab ayağa kalktı. Önce Allah'a hamd ve senâ etti. Sonra,

"Tâ Sîn Mîm. Bunlar apaçık Kitâb'ın âyetleridir. İman eden bir kavim için Musa ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını sana gerçek olarak anlatacağız. Şüphe yok ki, Firavun yeryüzünde (ülkesinde) büyüklük taslamış ve ora halkını sınıflara ayırmıştı. Onlardan bir kesimi eziyor, oğullarını boğazlıyor, kadınlarını ise sağ bırakıyordu. Şüphesiz o, bozgunculardandı. Biz ise, istiyorduk ki yeryüzünde ezilmekte olanlara lûtufta bulunalım, onları önderler yapalım ve onları vârisler kılalım. Yeryüzünde onları kudret sahibi kılalım ve onların eliyle Firavun'a, Hâmân'a ve ordularına, çekinegeldikleri şeyleri gösterelim."[7] âyetlerini okudu ve parmağıyla Şam'a işaret etti.

Bana Ebû Hişâm er-Rifâî anlattı. O amcasından, o İbn Ayyâş el-Hemdânî'den, o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivâyet etti: Minber üzerinde Mus'ab b. Zübeyr'den daha güzel bir emîr görmedim.

Medâinî dedi ki: Mus'ab Basra'nın adamlarına kızdı. Onların içinde Enes b. Mâlik ve Sa'sa'a b. Muâviye de vardı. Önce Sa'sa'a'nın poposuna kırbaçları vurdu. Sonra Enes b. Mâlik'in gelmesini emretti. Enes b. Mâlik, "Allah aşkına, beni Resûlullah'a (sav) yaptığım hizmete ve Ensâr'ı tavsiye etmiş olmasına bağışla." dedi. Mus'ab hemen minberden indi ve yanaklarını yere değdirerek, "Allah ve Resûlü'nün Emîrleri başgöz üstüne." dedi. Arkasından Enes b. Mâlik'i bindirdi; onu giydirdi ve kendisine yirmi bin dirhem verilmesini emretti.

Medâinî dedi ki: Mus'ab bir gün Furât b. Muâviye'ye kızdı. Hemen o günün sabahında saçını-sakalını tıraş etti. Furât o gün akşamüstü, başında

---

7 Kasas, 28/1-6.

bir sarıkla yanına gitti ve ona selam verdi. Mus'ab ise onunla alay edercesine, "Bir adam ki, ona yaptığımı yaptım; aynı günün akşamında yanıma gelmiş." dedi. Sonra ona iyilik ve ikramda bulundu, ona dostça davrandı.

Abdülmelik b. Mervân'a, "Mus'ab şarap içiyor." denildi. Abdülmelik, "Vallahi Mus'ab savaştığından beri, eğer su içtiği takdirde onun mürüvvetini bozacağını bilse suyu bile içmez. Nasıl şarap içer? Doğrusu savaştığından beri onun bir zellesini bilmiyorum." dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den rivâyet etti; dedi ki: Mus'ab, Abdülmelik ve Abdullah b. Ebû Ferve, neredeyse birbirlerinden ayrılmayan dostlardı. Abdülmelik ve İbn Ebû Ferve giyimde yarışıyorlardı. Ancak Mus'ab onların yaptıklarına güç yetiremiyordu. Bir gün Abdülmelik bir elbise, İbn Ebû Ferve de bir elbise giydi. Mus'ab ise bir şeysiz kaldı. Abdullah bunu hatırladı. Mus'ab Irak'a vali olarak tayin edilince Abdullah b. Ebû Ferve'yi kendisine kâtip tayin etti. Bir gün Abdullah Mus'ab'ın yanındayken, Mus'ab birden Acem topraklarında ele geçirilmiş ve bazı Acem krallarına ait olan mücevher bir gerdanlık getirdi. Sonra, "Ey Abdullah, bunu sana versem sevinir misin?" dedi. Abdullah, "Evet, sevinirim." dedi. Mus'ab gerdanlığı ona verdi ve "Vallahi, bana bir elbise giydirdiğiniz takdirde duyacağım sevinç, senin bundan duyacağın sevinçten daha büyüktü; al sana mübarek olsun." dedi.

Dedi ki: O gerdanlık, Ömer b. Abdülazîz'in Medine valiliği dönemine kadar Abdullah b. Ebû Ferve'nin yanında kaldı. Onun döneminde Abdullah'ın kardeşi İmrân içki içti. Ömer b. Abdülazîz ağzının koklatılmasını emretti. Sonunda ağzından içki kokusu geldiği anlaşıldı. Ömer onun hapsedilmesini emretti. Bunun üzerine Abdullah b. Ebû Ferve [kardeşini kurtarmak için] gerdanlığı getirdi, gizli bir şekilde Ömer b. Abdülazîz'in seccâdesinin altına koydu ve kalktı. Ömer seccâdesini kaldırdığında gerdanlığı gördü. Hemen, "Bu nedir? Bunu geri verin!" dedi. Abdullah b. Ebû Ferve, "Ben bunu sana hediye getirdim." dedi. Ömer b. Abdülazîz, "Eğer ben senin yanına gelseydim, edebini güzel bulurdum." dedi. Sonra İmrân'a had vurulması için Emîr verdi. İmrân, "velâ" ile birlikte Abdullah b. Amr b. Osman'ın dostuydu. Abdullah [katırına] binmiş olarak geldi. Yanında yedek bir katır daha vardı. İmrân darp edilince Abdullah onu yanındaki

yedek katıra bindirdi. Deniliyor ki: Onu bindiği katıra bindirdi; kendisi yedek katıra bindi ve onu evine götürdü.

Dediler ki: Mus'ab Irak halkına, yazın bir, kışın da bir atıyye olmak üzere yılda iki atıyye verirdi. Bu yüzden insanlar onu çok sevdiler. Bunun üzerine Amr b. Yezîd en-Nehdî şöyle dedi:

Mus'ab öldüğünde cömertliği defnettiğimizi görmedin mi?
Ve kurttan istenildi, emanetin muhafazası
Öyle insanlardan korktuk ki, bizi helak etmiş günahlarımız
Sakîflinin ise, vahşet ve günahları vardır

Bu şiiri sebebiyle Haccâc'ın yanına getirildi. Haccâc, "Bu şiiri sen mi söyledin?" diye sordu. Amr b. Yezîd, "Vallahi doğrusu biz Mus'ab'ı kaybetmekle yaygın bir adaleti, bol bir atıyyeyi de kaybetmiş olduk. Onun kaybıyla değersizleştik; olay olduk ve paramparça olduk." dedi. Haccâc hemen emretti; boynu vuruldu.

Medâinî dedi ki: Mus'ab Basra'ya geldi. Batîha'nın suyu, çorak bir araziye akıyordu. Hatta neredeyse Ma'kıl nehrine kadar ulaşıyordu. Mus'ab hemen, bugün kendisine nispet edilen ve seli engelleyen bir set yaptı. Sonra bu arazileri kendisine tahsis etti. Ancak daha sonra Abdülmelik hâkim olunca o araziyi halka parselledi. İnsanlar o arazilerde kanallar kazdılar. Bugün oradaki araziler, "Abdülmelik'in parselleri" olarak bilinirler.

Bana Medâinî ve Ebû Mes'ûd anlattılar. Onlar Avâne'den naklettiler; dedi ki: Abdullah b. Zübeyr, Kureyşli bir adama bin dirhem verilmesi için Mus'ab'a mektup yazdı. Ancak Mus'ab bu miktarı az buldu ve adamdan utandı. Sonra adama, "Benimle Mü'minlerin Emîri arasında bir şifre var. O bana 'yüz dirhem' yazdığı zaman, bu 'yüz bin dirhem' anlamındadır." dedi ve ona yüz bin dirhem verdi. Bu olay Abdullah b. Zübeyr'in kulağına gitti; Abdullah ona kızdı. Yine Abdullah bir kavme para verilmesi için ona bir mektup yazdı. Mus'ab söylenenin iki mislini verdi. Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr bir daha kimse için ona mektup yazmadı.

Bana Medâinî ve Hirmâzî anlattılar; dediler ki: Mus'ab Basra halkına hitâben şöyle dedi: "Bana gelen habere göre sizler emîrlerinize lakap takıyormuşsunuz. Bana da 'el-Cezzâr' [kasap] diye lakap takılmış."

Mus'ab Basra'ya, yönetimi Ömer b. Ubeydullah'a ait olmak üzere Ubeydullah b. Ubeydullah b. Ma'mer'i vekil bıraktı. Yazışmayı Ömer b. Ubeydullah'la yapıyordu. Sonra Mus'ab Muhtâr'ın üzerine gitti; onu öldürdü. Muhtâr öldürülünce Ömer b. Ubeydullah'ı Basra'ya gönderdi. Ömer Basra'ya geldi. Tam o sırada Basra'da Cüfre[8] hadisesi meydana geldi. Mus'ab Basra'ya geldi ve hadiseyi bertaraf etti. Sonra Abdullah b. Zübeyr, oğlu Hamza'yı bir yıllığına veya bir yıla yakın bir zaman için Basra'ya atadı. Mus'ab'ın Kûfe'deki vekili Kubâ' idi. Hamza onu yerinde bıraktı. Mus'ab kardeşi Abdullah'ın yanına gitti. Sonra Mus'ab Hicret'in 69. yılında her iki şehrin valisi olarak tekrar gönderildi. Mus'ab yine, Meskin'e gidinceye kadar Kubâ'ı Kûfe'de bıraktı. Kubâ' o zaman İbnü'z-Zübeyr'in yanına, Mekke'ye döndü.

Medâinî dedi ki: Abdullah b. Zübeyr, oğlu Hamza'yı azlettikten sonra Mus'ab gelince -Abdullah onu her iki vilayette de görevlendirmişti- önce Basra'dan başladı ve Basra'ya geldi. Mus'ab Basra'da iken Sükeyne binti Hüseyn ile evlendi. Sükeyne ondan bir kız dünyaya getirdi; ona "Fâtıma" ismini verdi. Şurta teşkilatının başına da Abbâd b. Husayn'ı getirdi. Kardeşi Mus'ab'ın Sükeyne ile evlilik haberi Abdullah'a ulaşınca Abdullah, (إِنَّ مُصْعَباً غَمَدَ سَيْفَهُ وَسَلَّ أَيْرَهُ) "Mus'ab kılıcını kınına koymuş, zekerini çıkarmış." dedi.

Dedi ki: Mus'ab Kûfe'ye gidince yanında Mâlik b. Misma' ve Ziyâd b. Amr'ı götürdü. [Bir müddet sonra] dönmek için ondan izin istediler. Mus'ab onlara izin verdi ve "Bu adamlar hayır istemiyorlar." dedi. Bunun üzerine şair şöyle dedi:

---

8 Cüfre hadisesinin öyküsü şudur: Abdullah b. Hâlid b. Esîd'in iki oğlu Hâlid ve Ümeyye, Basra'da Mus'ab b. Zübeyr ile baraberlerdi. Mus'ab Muhtâr'ın üzerine gitmeye karar verdiği zaman bu iki oğlanı itham etti. Bunun üzerine Hâlid Abdülmelik b. Mervân'ın yanına gitti. Hâlid Abdülmelik'in yanına geldiğinde ona, "Beni Basra'ya gönder; yardım da gönderirsen Basra'yı Mus'ab'dan alacağım. Çünkü Mus'ab hurûc etmiştir." dedi. Hâlid Basra'ya döndü. Mâlik b. Misma' Temîm ve Benî Rebîa'dan bazı adamlarla onun yanında yer aldılar ve el-Cufre denilen yerde toplandılar. O sırada Ubeydullah b. Abdullah b. Ma'mer de Mus'ab'ın vekiliydi. Abbâd b. Hasîn de emniyetinin başındaydı. Abbâd onların üzerine gitti. Mâlik b. Misma' gözünden yara aldı ve kaçtı. Hâlid de başka tarafa kaçtı. Abdülmelik de onlara yardım etmedi (Rivayet için Bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XVI, 123; Beyrut, M. 1995). (çev.)

Ey Ümeyye ve ey Hâlid, gidin Hicâz'a
Ve vur ey Mus'ab, Mâlik'in kellesini[9]
Eğer yaparsan, onu öldürmekle akıllıca bir iş yapmış olacaksın
Ve Irak toprakları, hâlis olarak sana kalmış olacak

Bir diğer şair şöyle dedi:

Ey Ziyâd! Senin için korkuyorum, Irak'ta
Ve ey Benî Misma', sizin için de

Medâinî anlattı. O Cehm b. Hassân es-Selîtî'den rivâyet etti; dedi ki: Ahnef b. Kays, Mus'ab'ın hapse attığı bazı adamlar için Mus'ab'la konuştu ve "Allah Emîr'i ıslah etsin. Eğer onları hakkıyla hapse atmış isen af onları kapsayacaktır, eğer onları haksız yere hapsetmişsen, hak onları çıkaracaktır." dedi. Mus'ab, "Doğru söyledin." dedi ve onları hapisten çıkardı.

Medâinî anlattı. O Mesleme b. Muhârib'den nakletti; dedi ki: Necrân başpiskoposu Mus'ab'ın yanına girdi. Onunla bir şey konuştu ve onu kızdırdı. Mus'ab, elinde bulunan bir hurma dalını ona fırlattı ve [yüzünü] kanattı. Bunun üzerine başpiskopos, "Eğer Emîr izin verirse konuşacağım." dedi. Mus'ab, "İstediğini söyle." dedi. Başpiskopos şöyle dedi: Mesîh diyor ki: "İmamın sefih [ahmak ve laubali] olması yakışık almaz. Onun hilm sahibi olması beklenir. Zalim olması da uygun değildir. Ondan adalet beklenir." Bunun üzerine Mus'ab onun ihtiyaçlarını karşıladı.

Bana Hafs b. Ömer anlattı. O Heysem b. Adî'den rivâyet etti. Medâinî de İbn Cu'dübe'den rivâyetle anlattı; dedi ki: Mus'ab b. Zübeyr Medineli Hubbâ'ya, "Benim için bir kadın araştır; onunla evleneceğim." dedi. Hubbâ, "Anam babam sana feda olsun, kulaklarında ve ayaklarında kemik olmakla beraber Âişe binti Talha vardır. [Ne dersin?]" dedi. Mus'ab, "Kulaklara gelince, başörtüsü onları örtecektir; ayaklara gelince, onları da mestler örtecektir." dedi ve onunla evlendi. Ona mehir olarak beş yüz bin dirhem verdi. Ayrıca beş yüz bin dirhem de bağışladı. Bunun üzerine Enes b. Ebû Ünâs -bazıları da İbn Hemmâm dediler- şöyle dedi:

---

9 Bu iki beyti söyleyen Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'dir. Bkz. Bir önceki dipnot. (çev.)

Ulaştır, Mü'minlerin Emîri'ne bir mektup
Eşya almak isteyen bir nasihatçiden
Tam bir milyon dirheme yükselmiş, kızların mehri
Ve aç olarak yatıyorlar, orduların başındakiler
Eğer ben Fârûk olsaydım da bu gördüklerim bana ihbar edilseydi
Muhakkak ki korkup çekinirdi benden

Medâinî dedi ki: Bu şiir Mus'ab Sükeyne binti Hüseyn b. Ali ile (as) evlendiği zaman söylenmişti.

Muhammed b. Selâm el-Cumahî dedi ki: Âişe binti Talha önce Abdullah b. Abdurrahman b. Ebû Bekr'in eşiydi. Sonra Mus'ab'la evlendi. Ondan sonra Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer et-Teymî ile evlendi. Âişe'nin annesi, Ümmü Külsûm binti Ebû Bekr es-Sıddîk (ra) idi. Ümmü Külsûm'ün annesi de Hârice el-Ensârî'nin kızıydı.

Bana Hirmâzî anlattı. O Şa'bî'den rivâyet etti; dedi ki: Bir gün Mus'ab ile beraber [bineklere] binmiştik. Kendisi inince, elimden tuttu ve bana da inmemi emretti. Hep onunla birlikte [sokaklara] girdim. Nihayet perdeleri indirilmiş bir eve vardım. Orada elimi bıraktı ve eve girdi. Ben de dışarıda kaldım. Ne içeri girebiliyor ne de geri dönebiliyordum. Sonra perdelerin arkasından beni çağırdı ve bana, "Ey Şa'bî gir!" dedi. İçeri girdim; bir de ne göreyim: O ve Âişe binti Talha bir tahtın üzerinde idiler. Vallahi Âişe'nin yüzünü parlak bir aya benzettim. Mus'ab benimle konuştu. Sonra, "Sen dön." dedi. Bunun üzerine Âişe, "Vallahi hediyesiz dönmeyecek." dedi. Mus'ab bana on bin dirhem verilmesini emretti. Âişe de onun kadar verilmesini emretti. Ertesi gün olunca yine Mus'ab'ın yanında insanlar olduğu halde ben de yanına girdim. Kendisi tahtının üzerindeydi. Yaklaşmamı istedi. Ben de ona yaklaştım; hatta göğsümü tahta bitiştirdim. Mus'ab, "Yaklaş" dedi. Ben boynumu ona uzattım; Mus'ab [Âişe'yi kast ederek], "Sen o insanı nasıl gördün?" dedi. Ben de, "Vallahi onun gibisini görmedim. Allah Emîr'e mübarek eylesin." dedim. Sonra oturduğum yere döndüm.

Bana Heysem b. Adî anlattı. O Mücâlid'den nakletti; dedi ki: Şa'bî Mus'ab'ın yanına girince ve Âişe de onun yanında iken Mus'ab şöyle dedi: Ben ve bu kadın, şairin şöyle dediği gibiyiz:

Bıyıklarım terlediği günden beri Leylâ için ben hep
Bir kin ve öfke ortaya koyuyordum
Ve Leylâ için kavmime karşı, içimde kin saklıyorum
Ve Leylâ için bana karşı, kinler saklanıyor

Medâinî dedi ki: "*Ulaştır, Mü'minlerin Emîri'ne bir mektup,* [dizesiyle başlayan] şiir, Mus'ab Sükeyne binti Hüseyn (as) ile evlendiği zaman söylenmişti."

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O Mahled b. Yahya'dan rivâyet etti; dedi ki: Mus'ab b. Zübeyr, kardeşi Abdullah'ın valisi olarak Irak'a geldiği zaman, Benî Ciave'den biri olan Mutarrif b. Sîdân el-Bâhilî'yi şurtasının başına getirdi. Bir gün Mutarrif'e, benî Âişe b. Mâlik b. Teymullah b. Sa'lebe'den Nâbi b. Ziyâd b. Zabyân ile Benî Nümeyr'den bir adam getirildi. Bunlar yol kesmişlerdi. Mutarrif, Nâbi'yi Mus'ab'ın emriyle öldürdü. Nümeyrî'ye de kırbaçla vurdu ve onu serbest bıraktı. Mus'ab Mutarrif'i azledip onu Ahvâz'a tayin edince, hemen Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân bir grup topladı ve Mutarrif'in peşine düştü. Karşılaştılar ve karşı karşıya durdular. Aralarında nehir vardı. Mutarrif b. Sîdân nehri geçip yanına vardı. İbn Zabyân hemen mızrakla ona saldırdı ve onu öldürdü. Mus'ab Mutarrif'in oğlunu arkasından gönderdi; ancak onu bulamadı. İbn Zabyân Abdülmelik'in yanına gitti ve Abdülmelik'le birlikte Mus'ab'a karşı savaştı. O zaman Ba'îs el-Yeşkürî şöyle dedi:

Göğsünü sıkıştırdığını görünce emrin
Ve rehberler yolun sürekli olmasını önemseyince
Sabrettik, Allah'ın emrine, onu ayağa kaldırıncaya kadar
Ve vali olmadıkça razı olmadık Ümeyye'den
Biz öldürdük, aslanın kardeşi Mus'ab ve İbn Mus'ab'ı
Ve Yemenli Eşterî'yi de
İçirdik İbn Sîdân'a, susuzluğunu giderecek bir bardak
Yeter bu bize; en hayırlı iş de kâfi gelendir

Medâinî dedi ki: Mus'ab hanımı Âişe ile birlikte Basra'ya geldi. Âişe, insanların en güzellerinden biriydi ve Basra'nın en güzel kadınlarını soruyordu. Kendisine Ümmü'l-Fadl binti Gaylân b. Hareşe ed-Dabbî'nin güzelliği haber verildi. Ümmü'l-Fadl, Benî Kays b. Sa'lebe'den biri olan

Dâvûd b. Kahzem'in eşiydi. Mus'ab da, gelirlerinin haracı olan yüz bin dirhemi Dâvûd'dan talep etmekteydi. Âişe Ümmü'l-Fadl'ı görmek istiyordu. Bu yüzden İbn Kahzem'e, "Ümmü'l-Fadl'ı, Mus'ab'ın hanımı Âişe'nin yanına göndersen, o da Âişe ile konuşsa ve Mus'ab'ın senden istediği miktarı biraz düşürse…" denildi. Bunun üzerine Dâvûd, "Kuşkusuz Mus'ab Kureyş'in delikanlılarından olup lüks hayata düşkündür ve iktidar onu sarhoş etmiştir. Doğrusu, onun gibisinden korkulduğu gibi ondan korkuyorum." dedi. Ancak Dâvûd işin peşini bırakmadı. Nihayet karısı Ümmü'l-Fadl'ı Âişe'nin yanına gönderdi. Ümmü'l-Fadl, Âişe'yi evin içindeki bir havuzda buldu. Âişe Ümmü'l-Fadl'a, "İn buraya" dedi. Ümmü'l-Fadl da havuza girdi. İkisi uzun müddet havuzda gölgelendiler. Sonra çıktılar; bir odaya girip konuşmaya başladılar. Ümmü'l-Fadl kocası hakkında Âişe ile konuştu. Derken tam o sırada Mus'ab da içeri girdi. Hemen Âişe Ümmü'l-Fadl'ı gelin odasına aldı; o da onun yanına girdi. Mus'ab elbiselerini çıkardı. Âişe, "Gelin odasında benimle birlikte filanca hanım da var. Kadın kocasının işi için gelmiş ve ihtiyacının giderilmesi için kendisine garanti verdim." dedi. Mus'ab [eşi Âişe'yi kırmayarak] İbn Kahzem'in borcunu sildi ve ona bağışladı. Ümmü'l-Fadl evine döndü; kocasının yanına girip, "Vallahi gelin odasına girip de perdeler üstüme indirilmeden ve yıkanıp ihtiyacım yerine getirilmeden sana gelmedim." dedi. Kocası ise, "Vay be, yazıklar olsun! Mus'ab bütün bunları yaptı ha." dedi. Ümmü'l-Fadl, "Korkma" dedi ve olanları kendisine anlattı.

Medâinî İbn Cu'dübe'den rivâyet etti; dedi ki: İbn Ömer, Mus'ab, Urve ve Abdülmelik Medine'de oturup konuşuyorlardı. İbn Ömer cennete girmeyi temenni etti. Mus'ab Irak valiliğini ve Sükeyne binti Hüseyn ve Âişe binti Talha ile evlenmeyi temenni etti. Urve dinde fakîh olmayı ve kendisinden ilim alınmasını temenni etti. Abdülmelik de halife olmayı temenni etti.

Medâinî İbn Cu'dübe'den, o Sâlih b. Keysân'dan nakletti; dedi ki: O zamanlar, "Mus'ab ve Âişe'dan daha güzel bir çift yoktur." deniliyordu.

Medâinî dedi ki: Mus'ab güzellik konusunda insanları kıskanıyordu. Bir ara hutbe okurken, Benî Himmân'dan kendisine doğru gelen yakışıklı bir adam gördü. Mus'ab hemen ondan yüz çevirdi. Sonra yakışıklı bir adam olan

İbn Cevdân el-Ezdî geldi; ondan da yüz çevirdi. Sonra Hasan b. Ebü'l-Hasan el-Basrî geldi. Onu görür görmez aceleyle minberden iniverdi.

Dedi ki: Âişe binti Talha kötü huylu bir kadındı. Bazı işlerde Mus'ab'a öfkeleniyor ve birbirlerinin yatağını terk ediyorlardı. Bu durum, her birisi için çekilmez bir hal almıştı. Bir gün Mus'ab bir savaştan dönüyordu; üzerinde silahı vardı. Âişe'nin dadısı ona -ki Âişe ona küskünlüğünü şikâyet etmişti- "Kalk da kocanın yüzündeki tozu al ve silahını üzerinden indir." dedi. Âişe hemen Mus'ab'ın yanına gitti. Mus'ab ona, "Babam sana feda olsun, demir ve pas kokusunun sana gelmesini istemiyorum." dedi. Âişe, "Vallahi onların kokusu benim yanımda keskin kokulu miskten daha hoştur." dedi. Mus'ab onu öptü; böylece barışmış oldular.

Medâinî dedi ki: Mus'ab Abdülmelik'le karşılaşmak üzere Basra'dan Kûfe'ye çıktı. Basra'da kendi yerine, Sinân b. Seleme b. Muhabbak el-Hüzelî'yi vekil bıraktı. Sinân'ın babası Resûlullah'ın ashâbındandı. Sinân da Huneyn günlerinde dünyaya gelmişti. Resûlullah (sav) biraz hurma çiğneyip onun damağına koymuştu. Mus'ab dönünceye kadar Sinân Basra'da vekil olarak kaldı.

Abbâd b. Husayn Mus'ab'ın yanında, onun şurtasının başındaydı. Mus'ab Hicret'in 72. yılında, Cemâziyelevvel veya Cemâziyelâhir'in 13'ünde, Salı günü öldürüldü. Mus'ab öldürülünce Humrân Basra'nın üzerine hücum etti.

Medâinî ve başkaları dediler ki: Mus'ab Kûfe'ye geldiği zaman Abdullah b. Zübeyr el-Esedî yanına girdi. Mus'ab ona şöyle dedi: Şunu diyen sen misin?

Receb'e kadar veya ondan önceki aya kadar
Sizi bulacaktır, beyaz ve siyah ölüm
Seksen bin kişi… Osman'ın dini onların da dini
Cibrîl'in kumanda edip işaretlediği bir grup

Abdullah b. Zübeyr el-Esedî önce Mus'ab'dan korkup sustu; sonra, "Evet, ben söyledim." dedi. Mus'ab, "Kuşkusuz biz seni affettik ve sana yüz bin dirhem verilmesini emrettik." dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr el-Esedî çıkarken şöyle dedi:

Allah Mus'ab'ı mükâfatlandırsın; kuşkusuz onun bahşişi
Suçlu olana da veriliyor, olmayana da
Kerem sahibi olarak affediyor büyük suçları
Ve iyilik yapıyor, unutamayacağım kadar

Medâinî dedi ki: Mus'ab'ın elçisi, Amr b. Nu'mân b. Mukarrin'e bir miktar para getirdi ve ona, "Vali sana selam söylüyor ve 'Kûfe'de iyiliğimizin dokunmadığı hiçbir kurra bırakmayacağız' diyor. Bu parayı al ve Ramazan ayının masrafları için harca." dedi. Bunun üzerine Amr b. Nu'mân, "Selam valinin üzerine olsun. Ona söyle: Vallahi biz dünyalık elde etmek için Kur'ân okumuyoruz." dedi ve parayı geri gönderdi. Amr b. Nu'mân Ramazan ayında insanlara imamlık yapıyordu.

Bana Bekr b. Heysem anlattı; dedi ki: Bize Ebû Nu'aym anlattı. O Yahya b. Zekeriyya'dan, o İsmâil b. Ebû Hâlid'den, o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivâyet etti: Minber üzerinde Mus'ab b. Zübeyr'den daha güzel bir emîr görmedik.

Bana Muhammed b. Hayyân el-Harrânî anlattı; dedi ki: Bize Züheyr b. Muâviye anlattı; dedi ki: Bize Atâ b. Sâib anlattı. O el-Bahterî'den şöyle dediğini rivâyet etti: Mus'ab bütün namazlarda selam verdikten sonra "Allah'tan başka ilâh yoktur. O birdir, şerîki yoktur. Mülk tamamen onundur ve hamd ona mahsustur. O, her şeye gücü yetendir. Allah'tan başka ilâh yoktur ve Allah en büyüktür. Güç ve çaba ancak Allah sayesindedir." derdi ve bunu okurken sesini yükseltirdi. Bunun üzerine Ubeyde, "Ona ne oluyor ki, Allah belasını versin! Bid'at çığırtkanı gibi…" dedi.

Medâinî dedi ki: Ubeydullah b. Hur el-Cu'fî Kûfe'de Mus'ab'ın yanına geliyor, bakıyor ki, Basra halkını öne geçiriyor. Bunun üzerine şöyle dedi:

Kötülük dokundu bana, Mus'ab'dan;
Görüyorum ki onu aldatan herkes arkadaşıdır
Ben kapıya geldiğimde Müslim[10] *içeri alınıyor*
Ve kapıya gelmeme engel oluyor, onun hâcibi

10 RK'nin hâmişinde "Müslim b. Kuteybe b. Müslim b. Amr" kaydı yer almaktadır.

Yine şöyle dedi:

Hangi bela ile ya da hangi nimetle
Benden önce Müslim ve Mühelleb içeri alınıyor?
Bir de İbn Mencûf olan Süveyd çağrılıyor; kendisi
Su içmemek üzere suya gelmiş bir hadîmdir sanki

Yine şöyle dedi:

Görmüyor musun Kays'ı, Aylân'ın Kays'ını
Örtmüş sakalını ve bir kirmen karşılığında satmış oklarını

Bir gün Züfer b. Hâris Mus'ab'a şöyle yazdı: "İbnü'z-Zerkâ'nın [Abdülmelik'in] savaşı için ben sana kâfiyim." dedi. Sonra Benî Süleym'den bazı adamlar İbnü'l-Hurr'u yakaladılar. İbnü'l-Hur onlardan korktu ve şöyle dedi:

Görmüyor musun Kays'ı, Aylân'ın Kays'ını
Yöneldi bize, mızraklar ve kabilelerle

Bunun üzerine onlardan Abbas adında bir adam onu öldürdü. Züfer şöyle dedi:

İnsanların baba bir, anneleri farklı olduğunu gördüğümde
Ve içimizde kazanan herkesin can çekiştirdiğini
Eğer "İbnü'l-Hur kimdir?" diye sorulacak olursa, haber verilecekti ki
"Yemenlidir onun kabilesi, kirmenlerle satın alınmayan"

İbn Hemmâm es-Selûlî birkaç beyitte şöyle dedi:

Tek başına terennüm edip durdun, ey İbnü'l-Hur
Sarhoş ya da boş konuşan bir adamın sözüyle
Hatırlar mısın, mızrakları seni acıtmış olan bir kavmi
Ve savaşın sıkışık olduğu günde, şereflerden kaçan bir kavmi
Ve ağlıyorsun, Rebîa'nın onlardan gördükleri sebebiyle
Üstelik Vâsıt'ta, Bekr'in hasepleri içinde değildi
Neden haseplerin içine girmesini istemedin, bir Cu'fî için
Ve senin kabilen aşağıydı, geçmiş yıllarda

İbnü'l-Hurr'un bu olayda öldürülmüş olduğu inkâr edilmiştir. Onun haberini bundan sonraki yerde anlattım.

[Mus'ab'a Fahri Danışmanlık Yapan Ahnef b. Kays'ın Haberleri]

Medâinî dedi ki: İbn Ebû Usayfir es-Sekafî yüz bin dirhem sebebiyle hapisteydi. Deniliyor ki: Beş yüz bin dirhem sebebiyle hapisteydi. İbn Ebû Usayfir, Ahnef b. Kays'ın Mus'ab'la beraber Basra'dan ayrılıp Kûfe'ye varıncaya kadar istirahat edeceği duraklarda onu ağırlayacak bir adam yönlendirmişti. Sonra Kûfe'ye vardıklarında onu Usayfir'in evinde ağırladı. Ahnef Usayfir'i sordu; hapiste olduğu söylendi. Ahnef onun için Mus'ab'la konuştu. Mus'ab, Ahnef'e karşı insanların en saygılısıydı. Mus'ab, "Ama onun üzerinde şu ve şu borçlar var." dedi. Ahnef, "Emîr gibisinden bu para istenir; benim gibisine de bunun misli bırakılır." dedi. Mus'ab Ahnef'e, "Bu para ve onun bir misli daha senindir." dedi. Ahnef'e tahsis edilen mal getirilince Ahnef onu da İbn Ebû Usayfir'e gönderdi.[11]

Ubeydullah b. Hur hapisteydi. Ahnef onun için de Mus'ab ile konuştu. Mus'ab onu hapisten çıkarınca İbnü'l-Hur Ahnef'in yanına geldi ve "Ey Ebû Bahr! Allah beni sana feda etsin. Sana nasıl bir karşılık vereceğimi bilmiyorum. Ancak ben seni öldüreyim; böylece sen cennete, ben de ateşe girmiş olurum." dedi. Ahnef güldü ve "Senin karşılık vermene ihtiyacım yok, yeğenim!" dedi.

Medâinî dedi ki: Ahnef Kûfe mescidinde oturmuş, Benî Temîm onun etrafını çevirmişlerdi. Ahnef bir şey konusunda onlarla konuştu. Onlar, "Hayır, olmaz." dediler. Bunun üzerine Ahnef, "Benî Temîm zor bir ata benzer. Seyisine biraz sıkıntı çıkarır, sonra ona tâbi olur." dedi.

Medâinî dedi ki: Bir gün Ahnef Mus'ab'ın yanına girdi ve onun kibirli halinden hoşlanmadı. Denildiğine göre, Ahnef Mus'ab'la birlikte tahtın üzerinde oturduğu halde ayağını onun önünde uzattı ve "İdrar yolundan iki kez çıkanın kibirlenip zulüm yaptığına hayret ediyorum doğrusu." dedi. Ahnef'in bu sözü Abdülmelik'e ulaştı. Abdülmelik, "Ona helal olsun!" dedi ve bu beyti misal getirdi:

Ve Leylâ için içimde kin saklıyorum, kavmime karşı
Ve Leylâ için kinler saklanıyor, bana karşı

---

11 Bu olay, *Ensâbü'l-Eşrâf* ın XII, 342. sayfasında, Ahnef b. Kays'ın hayatı anlatılırken az farkla anlatılmıştır. (çev.)

Dedi ki: Ahnef bir adam için Mus'ab'la konuştu. Mus'ab, "Onun böyle böyle söylemiş olduğu hakkında bana bir güvence ulaştır." dedi. Bunun üzerine Ahnef, "Allah'ım affet beni; güvence ulaştırılmaz." dedi.

Dedi ki: Bir gün Ahnef Mus'ab'ın yanına geldi. Mus'ab'ın yanına bir adam getirilmişti; şurta, "Valiye doğrusunu söyle." diyorlardı. Bunun üzerine Ahnef, "Doğrunun bir kısmı mucizedir." dedi.

Dediler ki: Ahnef'in, "İki kere idrar yolundan çıktığı halde kibirlenenlere hayret ediyorum." şeklindeki sözü Abdülmelik'e ulaşınca Ahnef'e şöyle bir mektup gönderdi: "Bana arkadaşının senden hoşlanmadığı haberi ulaştı. Yanımıza gel; seni Şam valisi yapacağız." Bunun üzerine Ahnef şöyle dedi: "Şu İbnü'z-Zerkâ'ya bakın hele! Beni kendisine ve Şam halkına davet ediyor. Vallahi bizimle onlar arasında ateşten bir deniz olmasını arzu ederdim ki, onlardan bize gelecek olan herkes yanmış olsun." dedi. Sonra, "Allah'ım! Irak halkının bir ihanetini görmeden Ahnef'in canını al." diye dua etti. Bundan kısa bir müddet sonra da Kûfe'de vefat etti.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı; dedi ki: Bana İbn Künâse anlattı. O şeyhlerinin şöyle dediklerini rivâyet etti: Ahnef Kûfe'de vefat edeceği sırada, "Hiç kimse bana ağıt yakmasın. Kimse bana ağlamasın. Ölüm haberimi kimseye bildirmeyin. Cenazemi evden çıkarmak için acele edin." dedi. Mus'ab, "Cenazesi evden çıkacağı zaman bana bildirin." diye haber gönderdi. Onlar da haber verdiler. Mus'ab, kadınların cenazeye gelmemeleri için sokakların ağızlarını tutacak adamlar gönderdi. Birden bir hayvanın üzerindeki mahfede bulunan bir kadın sokaktan çıkıverdi ve şöyle dedi:

Emîrim Mus'ab'a söyle; kuşkusuz ben
Ağıt yakacağım, ovada medfûn olana
Ağlamayacağım ve ona hayırla ağıt yakacağım
Ölüm habercisinin okuduğu ağıtın en hayırlısını

Bunun üzerine Mus'ab, "Onu bırakın." dedi. Ahnef defnedildiği zaman kadın onun kabri üzerinde durdu ve şöyle dedi: "Ey insanlar! Sizler Allah'ın memleketinde onun kullarına şahitlersiniz. Kuşkusuz ki, biz doğruyu söylüyor ve övüyoruz. Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun. Kefene

sarılan ve kabirde örtülen bu zat, Allah için ne kadar da iyi biridir! İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn."

Mus'ab, "Sen doğru söyledin, Ebû Bahr böyleydi." dedi ve ağladı. İnsanlar da ağladılar. Sonra Mus'ab, "Arapların efendisi öldü." dedi. Sonra onun ölümünü önemseyerek ve matem tutarak cenazenin önünde yürüdü.

Dedi ki: Benî Yeşkür'den bir adam, Ahnef'in ölümünü bildirmek üzere Basra'ya geldi. Benî Temîm'den bir adam onu tekzip etti. Sonra haberin doğru olduğunu öğrendi ve şöyle dedi:

O öldü de, onun yokluğuna ağlamadı mı, semâ
Ya da yerküre… Ya da öğle vakti yıldızlar ortaya çıkmadı mı?
Yalan söyledin; o zaman ne bir kadın bir cenine hamile kalmış
Ne de yeryüzünde bir kıl meydana gelmiştir
Yeşkürî'ye geldiğinde onu gördüm
Her şeyin uzmanı olan Ebû Bahr b. Kays'ın ölüm haberini getirdiğini

Ahnef'in ölümü Kûfe'deydi. Mus'ab da Abdülmelik'in üzerine gitmek üzere Kûfe'ye gelmiş ve oradan Meskin'e gitmişti. Ahnef, Muhtâr'ın öldürüldüğü günlerde de Mus'ab ile beraber Kûfe'ye gelmiş ve Muhtâr'ın öldürülmesine şahit olmuştu.

Bize Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından rivâyet etti; dedi ki: Ukaybe b. Hübeyre el-Esedî cüretli bir adamdı. Onun küçük bir kızı vardı. Bu kız, Temîm adındaki amcasının oğlunun kızıyla oynadı. Temîm'in kızı Ukaybe'nin kızının dişini kırdı. Kız ağlayarak babasına geldi. Kızın babası Ukaybe hemen Temîm'in evine girdi ve onu öldürdü. Dava Mus'ab'a götürüldü. Mus'ab adamın öldürülmesine hükmetti ve onu hapse attı. Bunun üzerine eşraftan bir grup, Ukaybe'nin öldürülmemesi için Benî Temîm'e tam bir diyet verdi. Muhammed b. Umeyr b. Utârid'e de bir diyet verildi. Ancak Benî Temîm, adamın öldürülmesi dışında hiçbir şeyi kabul etmedi. Öldürülmek üzere getirildiği zaman adam şöyle dedi: "Ey Kûfe halkı! Vallahi onun kızı benim kızımın dişlerini kırdığı için Temîm'i öldürmedim. Fakat bir zaman Temîm, mescidin köşesinde Mü'minlerin Emîri Ali b. Ebû Tâlib'e göründü. Ali'den işittim: 'Kim ki cehennem kütüklerinden bir kütük görmek istiyorsa bu adama baksın. Allah onun katiline rahmet etsin.'

diyordu. Ali'nin bu sözü hep içimdeydi; sonunda onu öldürdüm." Bunun üzerine insanlar, "Allah sana rahmet etsin." dediler. Sonra Temîm'in kızına, "Senin babana öyle bir darbe vurdum ki, onun pisliğinde Süreyya yıldızının ışığını gördüm." dedi. Kız ise, "Sana da ey fâsık, öyle bir darbe vurulacak ki, ben de Benât-ı Na'ş'ın ışığını senin pisliğinde göreceğim." dedi. Sonra getirildi ve boynu vuruldu.

Ubeydullah b. Hurr'un Durumu

Onun nesebi, Ubeydullah b. Hur b. Amr b. Hâlid b. Mücemmî b. Mâlik b. Avf b. Harîm b. Cu'fî b. Sa'dü'l-Aşîre'dir.

Bana Abdurrahman el-Ahmerî Ebû Müslim anlattı; dedi ki: Bize Hişâm b. Muhammed el-Kelbî haber verdi; dedi ki: Bize Cerîr b. Amr el-Cu'fî anlattı; -onun annesi Âliye binti Es'ar b. Ubeydullah b. Hur'dur- dedi ki: Bana Lût b. Yahya Ebû Mihnef anlattı. O da rivâyetin bir kısmını şeyhlerinden nakletti; dedi ki: Ubeydullah b. Hur, dayıları ve Kays b. Meşca'a b. Mücemmi'in iki oğlu olan Züheyr ve Mersed ile beraber Kâdisiye savaşında bulundu. Ubeydullah cüretli ve cesur bir adamdı ve âmirlere kolay kolay itaat etmezdi. Sonra kendisi Muâviye b. Ebû Süfyân'la beraber oldu. Muâviye ona ikramda bulunurdu. Bir gün Muâviye'ye onun bazı arkadaşlarıyla bir araya geldiği haberi ulaştı. Muâviye, onların kim olduklarını sordu. İbnü'l-Hur, "Bunlar benim ahbaplarım, arkadaşlarım ve kardeşlerimdir. Başıma bir iş geldiğinde ya da zalim bir emîrin zulmünden korktuğumda kendimi onlarla korumaya çalışıyorum." dedi. Bunun üzerine Muâviye ona, "Sanki sen Ali b. Ebû Tâlib'e meyletmiş gibi görünüyorsun." dedi. İbnü'l-Hur, "Ali'nin hak üzere olduğunu sen de biliyorsun." dedi. Bunun üzerine Amr b. Âs, "Yalan söyledin ey İbnü'l-Hur." dedi. İbnü'l-Hur, "Sen ve baban benden daha yalancısınız." dedi ve kızarak Muâviye'nin yanından çıktı. Yanında toplanan kırk atlıyla birlikte Kûfe'ye gitmek istiyordu. Muâviye onu sordu; kendisine, "Yola çıktı." denildi. İbnü'l-Hur o gün boyunca yürümeye devam etti. Sonunda akşama doğru, Muâviye'nin bazı silahlı adamları onun gitmesine engel oldular. İbnü'l-Hur ve adamları Muâviye'nin adamları üzerine giderek onlardan birkaç kişiyi öldürdüler. Geri kalanları da kaçtılar. İbnü'l-Hurr'un adamları, ihtiyaç duydukları şey-

leri ve silahlarından bazılarını onların karargâhından aldılar. Ubeydullah, uğradığı Şam'ın tüm şehirlerini yağmalayarak Kûfe'ye kadar geldi. Onun yaptıkları Muâviye'ye haber verildi. Muâviye Amr b. Âs'a, "Başımıza musallat ettiğin İbnü'l-Hur budur işte." dedi.

İbnü'l-Hurr'un Kûfe'de Derdâ adında bir hanımı vardı. Bu, Kebşe binti Mâlik idi. Kebşe'nin ailesi İbnü'l-Hurr'u kaybedince onu İkrime b. Hınbıs ile evlendirdiler. [İbnü'l-Hur ortaya çıktığında] onları Ali'nin yanında mahkemeye davet etti. Ali İbnü'l-Hurr'un lehine hüküm verdi ve eşini ona geri verdi. İbnü'l-Hur, Ali'nin vefatına kadar, hem Ali'nin işlerine hem de diğer işlere karşı keyifsiz ve ilgisiz kaldı. Muâviye ve Yezîd onun oğluna idarî görevler verdiler. Üstelik [Yezîd döneminde] Hüseyn b. Ali'nin [Kerbela] olayı da olmuştu.

Ebû Mihnef dedi ki: Hüseyn Medine'den yola çıkınca ve Müslim b. Akîl de öldürülünce İbnü'l-Hur, Hüseyn'in işine bulaşmamak ve onun kanına ortak olmamak için İsa b. Ali'ye geçmiş olan [Kerbela taraflarındaki] Benî Mukâtil konağına yerleşti. Hüseyn Benî Mukâtil'in konağına vardığında [bahçede] bir çadır gördü. Çadırın kime ait olduğunu sordu. Ubeydullah b. Hurr'a ait olduğu söylendi. Bunun üzerine Haccâc b. Mesrûk el-Cu'fî, Hüseyn'e yardım için İbnü'l-Hurr'u davet etti. İbnü'l-Hur Haccâc'a, "Ona söyle, ben ancak senin ve senin ehl-i beytinin kanından kaçmak için buraya geldim. Çünkü eğer seninle savaşırsam bu büyük [bir günah] olurdu. Eğer senin yanında savaşıp da senin uğrunda öldürülmezsem bu benim için bir eksiklik olurdu. İşte ben kendimi bundan koruyorum. Üstelik senin Kûfe'de ne taraftarın ne de senin yanında savaşacak yardımcıların var." dedi. Haccâc mesajı Hüseyn'e bildirince Hüseyn ona doğru yürümeye başladı. İbnü'l-Hur onu görünce yerinden kalktı. Hüseyn, kendisiyle birlikte hurûc etmesini istedi; ancak İbnü'l-Hur bu işten affını talep etti ve ona bazı mazeretler ileri sürdü. Sonra Mulhika veya Muhlika adlı bir atını Hüseyn'e arz etti ve "Yerine ulaşıncaya kadar buna bin ve kurtul. Ben de adamlarım da senin emrindeyiz." dedi. Fakat Hüseyn ondan yüz çevirip gitti.

Deniliyor ki: Atı ona verdi ve İbnü'l-Hur ona, "Bu senin sakalının siyahlığı mı yoksa boyadın mı?" dedi. Hüseyn, "Yaşlılık bana erken geldi. Ben de boyadım." dedi. İbnü'l-Hur, Fırat kenarındaki evinden ayrıldı; Hü-

seyn oraya yerleşti. Nihayet Kerbela'da şehit edildi. Aslında İbnü'l-Hur din için savaşan biri değildi. Onun amacı cüretkârlık, fakirlikten kurtulmak ve akınlar yapmaktı.

Daha sonra İbnü'l-Hur Kûfe'ye geldi. Uzun zaman Kûfe halkı onu arıyordu. Bunun üzerine Ubeydullah b. Ziyâd, "Sen bizimle misin yoksa düşmanlarımızla mı?" dedi. İbnü'l-Hur, "Hayır vallahi, senin düşmanlarınla beraber değilim. Eğer senin düşmanlarınla beraber olsaydım bu durum sana ulaşırdı. Fakat ben hastaydım." dedi. Ubeydullah b. Ziyâd, "Kalp hastası mı?" dedi. İbnü'l-Hur, "Kalbim hiç hastalanmadı. Allah benim bedenime âfiyet bahşetmiştir." dedi.

İbnü'l-Hur harac malına saldırır, onu parçalara ayırır ve arkadaşlarına dağıtırdı. O cömert ve eli açık bir adamdı. Kendisi daha önce divan ve vergi işleriyle ilgilenmişti.

Dediler ki: İbnü'l-Hur, öfkeli bir şekilde İbn Ziyâd'ın yanından çıktı. O gece Ahmer b. Yezîd b. Keyşem et-Tâî'nin yanında kaldı. Sonra onun yanından ayrılıp Medâin'e geldi. Orada Hüseyn'e (as), birkaç beyitle şöyle bir mersiye söyledi:

Gerçekten zalim olan bir emîr konuşuyor
Savaşsaydın keşke, Fâtıma'nın şehit oğluyla
Hüzünlüdür nefsim, onun perişan edilmesi ve terk edilmesi
Ve bu ahdini bozan adamın, ona biat etmemesi üzerine
Ah keşke, yardım etseydim ona!
Ama doğruyu bulamaz, pişman olan her nefis
Sürekli bir su içirsin Allah, ona yardım etmek üzere
Onunla birlikte musibete dûçar olanların ruhuna

Yine şöyle dedi:

Ey nefsim! Hasret çek, sağ olduğum müddetçe
Gırtlakla boğaz arasında gidip gelen bir hasret

İbnü'l-Hurr'un, Hüseyn hakkında bundan başka da şiirleri vardır.

Dediler ki: Muhtâr Kûfe'de hurûc edince, İbnü'l-Hur ona biat etmeyi reddetti. Bunun üzerine Muhtâr onu aramak üzere adamlar gönderdi.

Ancak İbnü'l-Hur daha sonra gelip özür dileyerek biat etti. Muhtâr ona hücum etmek istiyordu. Ancak sonra, İbrâhim b. Eşter'in onun yanında olması sebebiyle bu işten vazgeçti. Bunun üzerine İbnü'l-Hur İbrâhim'in ona yaptığı gibi çevreyi oyalamaya başladı. İbnü'l-Hur İbrâhim'den ayrıldı ve üç yüz kişilik adamlarıyla birlikte Enbâr'a saldırdı. Hemen Enbâr'ın beytülmalinde bulunan malları aldı ve Delhem el-Murâdî'nin başlığıyla arkadaşları arasında bölüştürdü. Delhem'in kalensüvesi büyüktü. Delhem de iri yarı, büyük kafalı ve cesur bir adamdı. İbnü'l-Hur bu konuda şöyle der:

Ben Hur İbnü'l-Hurr'um; taşıyor silahlarım
Boyunları uzun ve çeneleri yüksek adamlar
Kim ki, karakteri safran gibi olursa
Benim karakterimin kenarları bal damlamaktadır
Bölüşülür, bir ganimet elde ettiğimiz zaman
Ve tâbi olmayız, mütarekeci cimrinin görüşüne
Onlara "Bazılarınızın takkesiyle ölçün" derim
Kılmayın beni, vermek konusunda, İbn Mâlik gibi

İbn Mâlik'ten maksadı İbrâhim Eşter'dir.

Daha sonra İbnü'l-Hur Kesker'e saldırdı. Kesker'in beytülmalinde bulunan paralara el koydu ve beytülmalin sorumlusunu öldürdü. Mallar mubah kılınmadan, arkadaşları arasında dağıttı. Onun Enbâr'a saldırdığı haberi Muhtâr'a ulaşınca, Abdullah b. Kâmil eş-Şâkirî'yi gönderdi; Abdullah onun [Kûfe'deki] evini yıktı ve eşi Ümmü Seleme binti Abde b. Hulayk el-Cu'fîyye'yi yakalayıp onu hapse attı. Haber İbnü'l-Hurr'a ulaştı; birkaç beyitte şöyle dedi:

Kuşanıyorum kemerimi, bütün kötülükler için
Kuşkusuz başıma gelenlere karşı yiğitçe davranırım
Evimi yıktılar onlar ve eşimi alıp götürdüler
Hapishanelerine… Müslümanlar da şahittirler buna
Hur'dan olmayayım ben, eğer ürkütmezsem sizi
Üzerinde zırhlıların oturdukları atlarla

İbnü'l-Hur yoluna devam etti. Nihayet Medâin şehrinin bahçeleri olan Sâbât'a kadar geldi. Orada Zübeyr b. Ali'nin adamlarıyla karşılaştı. Zübeyr

Ezârika'dandı. Zübeyr'in adamları onların, kendilerine saldırmak için gönderilen bir birlik olduklarını, İbnü'l-Hurr'un adamları da, onların kendilerine saldırmak üzere gönderilen bir birlik olduklarını sandılar. Zübeyr ve adamları hemen "Hüküm ancak Allah'ındır." diyerek slogan atmaya başladılar. İbnü'l-Hur ve adamları slogan seslerini işittiklerinde onlarla şiddetli bir savaşa giriştiler. O gün Zübeyr'in mevlâsı, kâtibi ve adamlarından bazı insanlar öldürüldü. İbnü'l-Hur onlara karşı zafer kazandı ve onlardan çok sayıda adam öldürüp ganimetler elde etti. Bu konuda şöyle bir şiir de söylemiştir:

Sürüyorum atımı savaşta, yöneliyorum sonra
Eyerin kaşı üzerine, engelsiz bir şekilde
Davet ettiler beni, savaşın kötülüklerine
Uzak değilim, onlar beni çağırdıklarında
Benimle karşılaştıklarında kılıçla, çökerim onların üzerine
Nefislerin ulaşmak istemedikleri bir nefis haliyle
Söküp attı gamı bizden ve açıldı
Ve biz o savaşta şehit ve ganimet sahibiydik

Yine şöyle demiştir:

Söylerim, çapulcuların gençlerine, eyer vurun iyi atlara
En az koşuşturmaları rüzgâr gibi hızlı olan atlara
Çağırdı beni Bişr, icabet ettim davetine
Sâbât'ta ölüler ona sevk olundukları zaman
Muhalif hareket etmedim, beklenilen zanna karşı
Ama hilaf vardır, adamların bazı ahlâklarında

Sonra İbnü'l-Hur 130 atlıyla birlikte Kûfe'ye geldi. Yanlarında, hapishane görevlilerine karşı koymak için baltalar ve sivri uçlu mahmuzlar vardı. İbnü'l-Hur hapishaneye geldi; eşini ve hapishanede bulunan herkesi çıkardı. Muhtâr'ın şurtasının başında bulunan İbn Kâmil onunla savaştı. Ancak İbnü'l-Hur onu hezimete uğrattı. İbnü'l-Hur eşini aldı ve onu Cu'fîlerin evine götürdü. Kadın Küreyb b. Seleme el-Cu'fî'nin yanında saklandı. İbnü'l-Hur, durmadan Kûfe'deki kavmiyle çarpışıyor ve şöyle diyordu:

Bilmez misin ki, ey Ümmü Tevbe ben
Aileyi koruma gerçeklerini koruyan bir süvariyim
Geldim hapishaneye, tam kuşluk vaktinde
Şerefi koruyan silahlı her türlü gençle

Sonra İbnü'l-Hur Hemedân'dan Şibâm'a saldırdı. Onunla Abdullah b. Erîm savaştı ve şöyle diyordu:

Karşılaştınız, sert olan kardeşimle
Ne kaçan biridir ne de saf değiştiren
Yerinde sağlam duran ve düşmanları çabuk öldüren

İbnü'l-Hur onun üzerine bir hamle yaptı ve onu yere düşürdü. Onu öldürdüğünü sandı. Ancak sonra tedaviyle iyileşti. İbnü'l-Hur, Şibâm ve Şâkir'den gelenleri mağlup etti. O şöyle dedi:

Biri soruyor bana, Muhtâr'ı ne kadar korkuttuğumu
Etrafını ve topluluklarını nasıl dağıttığımı
Savaştım onunla, insanlar ona boyun eğdikleri halde
Ve çevresindeki herkes dağıldı etrafından

Muhtâr Mus'ab tarafından öldürülünceye kadar İbnü'l-Hur hep ona muhalif kaldı. Kûfe halkı, Muhtâr'ın adamlarının öldürülmesi konusunda konuşmaya başladılar. İbnü'l-Hur şöyle dedi: "Bana göre Emîr, bu yalancıyla birlikte olan herkesi kendi kavmine geri göndersin. Çünkü bu yöremizde onlara ihtiyacımız yoktur. Eksik kölelerimizi de bize versin. Çünkü onlar bizim dullarımız ve zayıf olanlarımız içindirler. Ama mevâlî olanların boyunlarını vuralım. Zira onların küfürleri zâhir, kibirleri büyük ve şükürleri az olmuştur. Üstelik din konusunda onlara güvenmiyoruz." Mus'ab güldü ve onları İbnü'l-Hurr'a teslim etti. İbnü'l-Hur, boyunlarını vurdu. Onlar 700 kişiydiler.

İbnü'l-Hur, Mus'ab'la birlikte Muhtâr'a karşı savaştı. Mus'ab İbnü'l-Hurr'a, "Eğer bizim yanımızda Abdülmelik b. Mervân'a karşı savaşırsan Bâdureyâ'nın[12] haracları senin ve adamlarının olacak." şeklinde bir haber gönderdi. İbnü'l-Hur ise, "Zaten Bâdureyâ'nın ve diğer bölgelerin haracı benim değil mi? Bunu yapacak değilim." dedi ve bir şiir söyledi:

12 Bâdureyâ, Bağdat yakınlarında bulunan bir bölgenin adıdır (*Mu'cemü'l-Büldân*).

Bugün İbnü'z-Zübeyr yardımımı mı umuyor?
Bir sonuç için; ben Hüseyn'e yardım etmemiş iken

Mus'ab'a, "İbnü'l-Hurr'a, senden önceki yönetimlerde yaptıklarını senin yönetiminde de yapmayacağından ve senin aleyhinde bozgunculuk çıkarmayacağı konusunda güven olmaz." denildi. Bu yüzden Mus'ab onu hep hoş tuttu ve ona vaatlerde bulundu. Nihayet yanına geldiğinde onun hapse konulması için Emîr verdi. İbnü'l-Hur hapiste iken şöyle dedi:

Kim bildirecek gençlere
"Kardeşleri sağlam bir kapının ve kapıcının arkasındadır" diye
Öyle bir yerde ki, râzı olunmaz onun gibi yerlere
Ayağa kalktığında, vızıldıyor onu çeken bukağıla

Yine şöyle dedi:

Hangi belayla ya da hangi nimetle
Benden önce Müslim ve Mühelleb içeri alınıyor

İbnü'l-Hur Ahnef ve diğerlerine mektup yazarak Mus'ab'la konuşmalarını istedi. Bunun üzerine Ahnef onunla ilgili olarak Mus'ab'la konuştu. Mus'ab onu hapisten çıkardı ve Kesker'in haracını ona verdi. Sonra İbnü'l-Hur Niffer[13] denilen kasabaya geldi. Hemen onun haracını aldı ve arkadaşlarına bölüştürdükten sonra Bürs[14] denilen beldeye geldi. Mus'ab, Ebred b. Kurre et-Temîmî'yi onun üzerine gönderdi. Ebred onunla savaştı. Bu arada bazı insanlar İbnü'l-Hurr'un yanında yer almaya başladılar. İbnü'l-Hur Ebred'i mağlup etti ve yan tarafına bir darbe indirdi. Bunun üzerine Hureys b. Zeydü'l-Hayl et-Tâî'yi üzerine gönderdi. Ubeydullah b. Hur onunla da savaşarak onu öldürdü ve adamlarını mağlup etti. Bu kez Mus'ab üzerine, Haccâc b. Hârise el-Has'amî'yi gönderdi. Haccâc onunla savaştı; nihayet akşam karanlığı bastı. Ayrıca Aynüttemr'in valisi olan Bistâm b. Maskale b. Hübeyre eş-Şeybânî de onunla savaştı. Bistâm'ın adamlarından Yûnus b. Ahân denilen bir adam İbnü'l-Hurr'u düello için çarpışmaya davet etti. Bunun üzerine Ubeydullah b. Hur, "Zamanının en

13 Bâbil taraflarında bir beldenin adıdır (*Mu'cemü'l-Büldân*).
14 Bâbil'de bir beldenin adıdır (*Mu'cemü'l-Büldân*).

kötüsü sonudur." şeklinde bir darb-ı mesel söyledi. Sonra devamla, "Vallahi, bunun gibi birinin beni düelloya davet edeceği zamana kadar yaşayacağımı sanmıyordum" dedi. İbnü'l-Hur Bistâm ve adamlarını mağlup etti. Bistâm'dan fidye olarak mal alıp onu serbest bıraktı ve şöyle dedi:

Eğer benim dört adamım olsaydı, Cerîr gibi
Sabah girerdim beytülmale ve toplardım
Ve beni korkutamazdı, Mus'ab ve beraberindekiler

Şiirde geçen "Cerîr"den maksat, Cerîr b. Küreyb'dir. Cerîr onun yol arkadaşıydı.

Sonra İbnü'l-Hur Şehrizûr'a geldi. Oranın beytülmalinde bulunanları aldı ve valisiyle savaştı. Valiyi mağlup etti ve onun boynunu vurdu. Vali Mühelleb tarafından atanmıştı. Çünkü Mühelleb Mus'ab tarafında Musul ve çevresi ile Cezîre ve çevresine atanmıştı. İbnü'l-Hur şöyle dedi:

Beni öldürmekle korkutuyor, kavmim
Oysa ancak yazılmış ecel geldiği zaman ölürüm
Umarım zenginlik damlar, mızrakların kenarlarından
Yaşarız mutlu bir şekilde, bolluk ve umut içinde
Görmedin mi ki, fakirlik perişan ediyor sahibini
Zenginlikte yücelik ve güzellik vardır
Ve sen ulaşamazsın, eğer korkuya binmezsen
Dostu memnun eden ve fazla kalan mala

İbnü'l-Hur, Mus'ab'a nispet olsun diye Abdülmelik'e biat etti. Musul halkından bazı insanlar Tikrît'te onun etrafında toplandılar. Mühelleb Abdullah b. Yezîd b. Mugaffel el-Ezdî'yi onun üzerine gönderdi. Ayrıca Mus'ab da Ebred b. Kurre et-Temîmî ile Cevn el-Hemdânî'yi ona gönderdi. İbnü'l-Hur onlarla savaştı. İbnü'l-Hur'dan intikam alınmaya çalışılıyordu. Sonra İbnü'l-Hur geceleyin onlardan bazı adamları öldürdü, bazı atları ve silahları ele geçirdi. Ertesi gün yine onunla savaştılar. Bu kez İbnü'l-Hur yaralandı ve adamları hezimete uğradı. İbnü'l-Hur sadece elli kişilik muhafız bölüğünün içinde kaldı ve akşam karanlığı bastı. İbnü'l-Hur Tikrît'ten çıktı ve Kûfe taraflarında bir yere geldi. Mus'ab, Haccâr b. Ebcer'in de içinde bulunduğu bir grubu İbnü'l-Hurr'un üzerine gönderdi. İbnü'l-Hurr'un

sancağını taşıyan adam yaralandı. Sancağı Tay kabilesinden Ahmer'e teslim etti ve Niffer'e geldi. Deniliyor ki: Mus'ab ona Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer'i gönderdi. Ömer onunla savaştı ve onun yüzüne bir darbe vurdu. Ölünceye kadar bu darbenin izi yüzünde kaldı. Ancak bu doğru değildir. Bazı tarihçilere göre -sanıyorum o Heysem b. Adî'dir-, İbnü'l-Hur, Cüfre olayından sonra ve Fâris bölgesindeki valiliğinden önce, Basra'ya girdiği zaman Mus'ab Ömer'i onun üzerine gönderdi.

İbnü'l-Hur Abdülmelik'in yanına gitti. Yanında adamlarından bir grup da vardı. Onun yanına vardığında, huzura girmesi için ona izin verildi ve onu tahtın üzerine oturttu. Ayrıca ona yüz bin dirhem; onunla birlikte içeri giren adamlarından herkese de bir miktar para verilmesi için emretti. Bunun üzerine İbnü'l-Hur Abdülmelik'e, "Mus'ab'la savaşmak üzere bana asker vermen için senin yanına geldim." dedi. Abdülmelik, yüz bin dirhem ve adamlarına dağıtılmak üzere bir miktar mal daha verdi ve ona, "Şimdi git ve toplayabildiğin kadar asker topla. Ben seni ayrıca at ve adamlarla desteklerim." dedi.

İbnü'l-Hur yola çıktı. Enbâr taraflarında bulunan ve *Beytu Fârit* denilen bir köye geldi. Bu köy Fırat nehrinin kenarındaydı. Onun adamları Kûfe'ye girmek için ondan izin istediler. İbnü'l-Hur onlara izin verdi ve kendisine katılmaları için Kûfe'de bulunan adamlarına bildirimde bulunmalarını istedi. İbnü'l-Hurr'un haberi Ubeydullah b. Abbas es-Sülemî'ye ulaştı. Ubeydullah durumu fırsat bilerek, Mus'ab'ın Kûfe'deki valisi Hâris b. Ubeydullah b. Ebû Rebîa Kubâ'a, İbnü'l-Hurr'un bulunduğu yeri ve arkadaşlarının dağılmış olduklarını haber verip, kendisini İbnü'l-Hurr'un üzerine göndermesini istedi. Mus'ab o sıralarda Basra'daydı. Ubeydullah b. Abbas, Kays'tan oluşan kalabalık bir orduyla İbnü'l-Hurr'un üzerine gitti. Önce Hâtim b. Numân el-Bâhilî'nin yanına indi. Hâtim b. Nu'mân, Kûsâ ile Bezîkyâ[15] arasında bulunan İbn Ömer'in Kûfeciği [Kûveyfesi] yanında bulunan bir konaktaydı. Ubeydullah b. Abbas Hâtim'den yardım istedi. O da ona Kays'tan 500 asker daha verdi. Yola çıktı; nihayet İbnü'l-Hur ile karşılaştı. İbnü'l-Hur az sayıdaki adamlarının içindeydi. İbnü'l-Hurr'un arkadaşları, "Bu orduya karşı koyacak gücümüz yok." dediler. Ancak İb-

15 Kûsâ ve Bezîkyâ Kûfe yakınlarında bulunan köylerdir.

nü'l-Hur, "Onları bırakacak değilim." dedi ve onlara birkaç hamle yaptı. Şöyle diyordu:

Ah, ganimetimin kaybolduğu güne ah!
Ve güvenim ile arkadaşlarımın kaybolduğu güne ah!

Sonra üzerine gittiler; arkadaşlarını aşıp onu esir almak istediler. Bunun üzerine İbnü'l-Hur arkadaşlarına, "Sizler sağ-salim çekilin; beni bırakın öldürüleyim." dedi. Onlar ise, "Vallahi seni teslim etmeyeceğiz." dediler. Uzun süre savaştılar. Sonunda aldıkları yaralardan halsiz düştüler. Sonra gitmeleri için onlara izin verildi. Onlar çekildiler ve onlara müdahale edilmedi. Ancak İbnü'l-Hur tek başına savaşmaya devam etti. Bâhile kabilesinden Ebû Küdeyne künyeli bir adam hamle yaparak onu mızrakla yaraladı. Uzaktan ok atıyor, fakat ona yaklaşmıyorlardı. İbnü'l-Hur ise, "Bu bir ok mu yoksa bir saban demiri mi?" diyordu. İbnü'l-Hur yaralarından dolayı halsiz kalınca bir kayığın yanına gitti ve içine girdi. Ancak atı kayığa girmedi. Bunun üzerine atın arka ayaklarındaki damarları kopardı ve kayıkçı onu alıp Fırat'ın ortasına götürdü. Kayığın içinde de Nabatî bazı adamlar vardı. Ubeydullah b. Abbas'ın adamları kayığın içindekilere, "Bu kayıktaki adam, Mü'minlerin Emîri'ne ve valiye karşı isyan eden bir kaçaktır. Eğer onu kaçırırsanız sizi öldürürüz." dediler. Bunun üzerine İbnü'l-Hur suya atlamak için hamle yaptı. Ancak uzun boylu ve iri yarı bir adam onu kollarından yakaladı. Yaralarından kan damlıyordu. Diğerleri de kayık kürekleriyle onu dövmeye başladılar. İbnü'l-Hur, kendisinin Kays kabilesinin savaşçılarına doğru götürüldüğünü anlayınca, ona engel olan adamın pazısından tutup onu çekiştirdi. Sonunda ikisi Fırat'a düşüp boğuldular.

Ebû Küdeyne el-Bâhilî şöyle dedi: Biz Fırat kenarında bağırıp çağıran, ağlayan, sakalını yolan ve "Ah Bahtiyar! Vah Bahtiyar!" diyen bir adama bakıyorduk. Adama, "Sana ne oldu ey ihtiyar, sana ne oldu?" dedik. Adam, "Bu şeytan adam [İbnü'l-Hurr'u kastediyor] kayığa bininceye dek benim oğlum Bahtiyar, tek başına aslan öldürür ve bu kayığı tek başına sudan çıkarır, sonra geri koyardı. Fakat bu adam kayığa girdi ve onu boğdu." dedi.

İbnü'l-Hurr'un ölüm haberi Abdülmelik'e ulaştığında onun için çok üzüldü ve askerî yardım yapmadan onu arkadaşlarıyla birlikte göndermek-

ten pişmanlık duydu. Sonra, "Ubeydullah, savaşların atılgan şahsiyeti ve geçitlerin doğru adamıydı… Allah seni rahmetinden uzaklaştırmasın ey İbnü'l-Hur! Vallahi seni korkak ya da kaçan biri olarak bulmadılar." dedi.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: İbnü'l-Hur Enbâr'a vardığında "Gudâf" adında Habeşistanlı siyahî bir adamdan söz ettiler. Adam birkaç cesur adamın yolunu kesiyor; onları hezimete uğratıyor ve onları soyuyordu. Hatta gündüz vakti köyün içine giriyor, hoşuna giden kadınla yatıyor ve hiç kimse onu engelleyip başlarından def edemiyordu. İbnü'l-Hur tek başına onu görmeye gitti. Onu görür görmez, anlatılanlardan onu tanıdı ve yanına gitti. Gudâf, "Ey atın sahibi, kimsin sen?" dedi. İbnü'l-Hur, "Enbâr'danım." dedi. Gudâf, "Duyduğum kadarıyla İbnü'l-Hur Enbâr'a inmiş. Sence ne istiyor bu adam?" dedi. İbnü'l-Hur, "Seni istiyor. İbnü'l-Hur benim. Al silahını ey köpek!" dedi. Üzerine hamle yapıp onu yaraladı ve yere düşürdü. Sonra indi ve ayaklarını kesip attı. Siyahî adam ayağını aldı, İbnü'l-Hur onu alıp fırlattı. Sonra İbnü'l-Hur yanına gidip onu öldürdü ve atını aldı. İbnü'l-Hur şöyle demeye başladı:

Ey Gudâf'ın annesi! Yırt yakanı ve yas tut
Yemin olsun ki, eceline rastladı Gudâf
Yuvarladım onu, nehirler ve vadiler arasına
İnsanlar bilmezler, onun ne yaptığını, benden başka

Züfer b. Hâris el-Kilâbî'nin Durumu

Nesebi, Hâris b. Abduamr b. Mu'âz b. Yezîd b. Amr b. Huveylid b. Nüfeyl b. Amr b. Kilâb şeklindedir.

Bana Hişâm b. Ammâr ed-Dımaşkî anlattı. O Velîd b. Müslim'den, o Mervân b. Cenâh'tan, o da Yûnus b. Meysere'den rivâyet etti; dedi ki: Mervân b. Hakem, Ubeydullah b. Ziyâd b. Ebû Süfyân ile birlikte Cezîre ve Irak bölgesine göndermek üzere bir ordu hazırladı. Mervân, İbn Ziyâd'a, "Fethettiğin her beldenin emîrisin." dedi. Ubeydullah b. Ziyâd yaklaşık 60.000 kişilik bir orduyla yola çıktı. Cezîre'ye varmadan Mervân vefat etti. Abdülmelik b. Mervân Ubeydullah b. Ziyâd'a, babasının verdiği yetkileri ve Emîrlikleri verdi. Aslında İbn Ziyâd, Karkîsiyâ'yı işgal eden Züfer b. Hâris'in üzerine

gitmek istiyordu.[16] Rakka'ya vardığında, başlarında da Süleyman b. Surâd'ın olduğu ve Hüseyn b. Ali'nin kanını talep eden bir grubun [et-Tevvâbûn] Kûfe'de ortaya çıktığı haberi kendisine ulaştı. Ubeydullah b. Ziyâd hemen onlara doğru yöneldi ve onları öldürünceye kadar peş peşe askerî birlikler gönderdi. Onlardan kurtulan çok az kişi oldu. Nihayet İbn Ziyâd Karkîsiyâ'ya geldi ve Züfer b. Hâris'i kuşattı. Ancak Züfer'e bir şey yapamadı.

Oradan, Muhtâr b. Ebû Ubeyd Kezzâb ve Mus'ab b. Zübeyr ile savaşmak üzere Irak'a gitti. Musul'a vardığında, İbrâhim b. Eşter en-Nehaî ile karşılaştı. Onunla savaştı; İbn Ziyâd, Husayn b. Nümeyr ve İbn Zü'l-Kelâl öldürüldüler. Bunun üzerine Abdülmelik Dımaşk valiliğine Hâlid el-Kasrî'nin babası Abdullah b. Yezîd b. Esed b. Kürz'ü tayin etti ve hemen yola çıktı. Fırat'a yetişince Amr b. Saîd el-Eşdâk onun ordusundan ayrıldı ve Dımaşk'a döndü. Abdullah b. Yezîd de ona biat etti. Amr b. Saîd hemen Dımaşk'ın kapılarını kapattı. Bunun üzerine Abdülmelik [hemen Dımaşk'a döndü], önce Amr b. Saîd'e güvence verdi; sonra üzerine gidip onu öldürdü ve Dımaşk'a Abdurrahman b. Abdullah es-Sekafî'yi tayin etti. -Onun annesi Muâviye'nin kız kardeşi Ümmü'l-Hakem idi. Kendisi annesiyle bilinirdi-[17] Abdurrahman, Züfer'in üzerine gitti ve onu kuşattı. Nihayet onunla barış anlaşması yaptı.

Bu arada Cezîre'de, "Cidâr b. Abbâd" adında, Benî Tağlib kabilesine mensup bir adam vardı. Adam Cezîre'nin bazı şehirlerini işgal etmişti. İbn Ziyâd da, Züfer'le savaşmayı bıraktıktan sonra bu adamı kuşatıp onunla savaşmak üzereydi. Züfer, İbn Ziyâd'ın başına gelenleri duyunca şöyle dedi:

---

16 Züfer b. Hâris, Muâviye'den sonra Yezîd'in hilafeti üzerine yaşanan tartışmaların yol açtığı savaşların bir parçasıdır. Bilindiği gibi Yezîd, Muâviye tarafından hilafete atanınca Kays kabilesinin bazı boyları dışındaki insanlar ona biat ettiler. Kayslılar, "Vallahi biz İbnü'l-Kelbîyye'ye biat etmeyiz." dediler. Çünkü Yezîd'in annesi Meysûn binti Mâlik b. Bahdel el-Kelbiyye idi. Böylece Yezîd b. Muâviye, Kays kabilesine karşı içinde bir kin besledi. Kays ile Benî Ümeyye arasındaki savaş da bu şekilde başlamış oldu. Yezîd vefat edince bu kez oğlu Muâviye b. Yezîd halife oldu. Onun annesi de Kelb kabilesindendi. Böylece Meysûn'un kardeşi ve Yezîd b. Muâviye'nin dayısı olan Hassân b. Mâlik b. Bahdel tüm yetkileri elinde bulunduruyor gibiydi. Bu yüzden Muâviye b. Yezîd'in hilafeti birkaç günden ibaret kaldı. Tam o sırada da Abdullah b. Zübeyr hilafetini ilan etti. Hassân b. Mâlik b. Bahdel sıkıntıya girdi. Bazen kendisi için, bazen de Benî Ümeyye için biat istiyordu. İşler tamamen karışmıştı. Nihayet Mervân b. Hakem üzerinde ittifak edildi. Mervân halife olunca Bahdelîye'den olanlar onunla birlikte hareket ettiler. İşte Bahdel ailesinin hâkimiyetini kabul etmeyen Züfer b. Hâris, Kays'ın ve diğer bazı kabilelerin başına geçerek Karkîsiya'yı işgal etti ve Emevîlere karşı savaşmaya başladı. Abdülmelik b. Mervân ordunun başına geçerek Karkîsiyâ'yı kuşattı. (çev.)

17 Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem olarak çağırılırdı.

Tut annenin vahvahlarını ey Cidâr
Geldi sana yardım ve kesildi kuşatma

Bunun üzerine Abdülmelik b. Mervân kardeşi Muhammed b. Mervân'ı Cidâr b. Abbâd'ın üzerine gönderdi. Muhammed b. Mervân onu kuşattı. Sonra onunla barış anlaşması yaptı. Cidâr da Abdülmelik'e biat etti. Ahtal onu methetmiştir.

Dedi ki: Rum despotu Şam'a gelmek üzere yola çıkmıştı. Ayrıca etraftaki Lükkâm dağındaki komutanlardan biri de hurûc etmişti. Hatta Cerâcime'den ve Nabâtîlerden bazı insanlar onlara tâbi olmuşlardı. Müslümanların ve diğerlerinin kölelerini serbest bırakmışlardı. Sonra oradan Lübnan'a geçmişti. İbn Ümmü'l-Hakem'in [Abdurrahman es-Sekafî] bu konudaki mektubu gelince Abdülmelik aceleyle yola çıktı. Dımaşk'a varınca, Humeyd b. Hureys b. Bahdel el-Kelbî'yi, birtakım hediyelerle Rum despotuna gönderdi. Ayrıca Rumlarla antlaşma yapmak istediğine dair ona bir de mektup verdi. Mektupta tıpkı Muâviye'nin Irak'a gelmek istediği zaman yaptığı gibi, ona vergi verdi. Despot, hediyeleri, Abdülmelik'in ona verdiği haracları ve Ba'lebek'te tuttuğu Rum rehineleri kabul etti. Humeyd'le birlikte ayrıca Küreyb b. Ebrehe b. Sabbâh el-Himyerî de vardı. Abdülmelik Lübnan'da hurûc edenlerle anlaştı ve onlara her cuma günü bin dinar vermeyi kabul etti. Onlar da bu paraya meylettiler ve bozgunculuktan vazgeçtiler.

Sonra Suhaym b. Muhâcir gizlice onların yanına sokuldu. Nihayet onların reislerine ulaştı. Onu sevdiğini söyleyerek ona yakın olmaya çalıştı ve Abdülmelik'in aleyhinde konuşup ona küfretti. Ayrıca onun açıklarını bulup kendisine söyleyeceğine ve bu anlaşmadan daha iyi bir anlaşma sağlayacağına söz verdi. Sonra Suhaym ve adamları, Abdülmelik'in ve Benî Ümeyye'nin mevlâlarından ve en güvenilir askerî birliklerinden oluşan bir müfrezeyle, onlardan habersiz bir şekilde onun ve adamlarının üzerine saldırdılar. Abdülmelik bu müfrezeyi, onunla savaşmak üzere hazırlamış ve onları, ona yakın bir bölgede saklamıştı. Bu saldırıda hem o Rumlar hem de Cerâcime'den ve diğerlerinden çok sayıda insan öldürüldü. Akabinde Cerâcime'den ve diğerlerinden arta kalanlara güvence verileceğine dair ilanda bulundu. Onlar da köylerine ve ait oldukları yerlere dağılıp gittiler.

Abdülmelik işlerini yola koyunca oğlu Velîd'i Dımaşk'a vekil tayin etti. Saîd b. Mâlik b. Bahdel de onunla beraberdi. Deniliyor ki: Oğlu Velîd'in yanı sıra İbn Ümmü'l-Hakem'i de vekil tayin etti. Abdülazîz'i de Mısır'a gönderdi. Kendisi de oradan Meskin'e gitti ve Mus'ab b. Zübeyr'i öldürdü.

Hişâm dedi ki: Velîd [b. Müslim] şöyle dedi: Duyduğuma göre Lübnan'da hurûc edenler, Dımaşk'ın kapılarını kapatan Amr b. Saîd el-Eşdâk'ın muhalefetiyle birlikte hareket ediyorlardı. Ancak [Mervân] İbn Cenâh'ın hadisi daha sahihtir.

Velîd [b. Müslim] dedi ki: Bana gelen habere göre Abdülmelik emretti ve şöyle bir çağrıda bulunuldu: "Onlarla birlikte hareket edip de yanımıza gelecek olan köleler hürdürler ve divana kaydedileceklerdir."[18] Bu çağrı üzerine Suhaym'la savaşanlardan birçok kimse Abdülmelik'in yanına geldi. Abdülmelik onlara verdiği sözü yerine getirdi ve onlara özel olarak birer ev de yaptı. Onlar o günden şimdiye kadar, "el-Futyân" [delikanlılar] olarak anılırlar.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da Lût b. Yahyâ'dan isnadında şöyle dediğini rivâyet etti. Mervân ve Dahhâk Mercirâhit günü karşı karşıya geldiler. Dahhâk'ın yanında Yemenlilerden bir grup vardı. Ancak Kays kabilesi insanların reisiydiler ve Dahhâk'la birlikte onlardan çok sayıda insan vardı. Dahhâk öldürülünce Züfer Kınnesrîn'e geldi ve oradaki eşyalarını Karkîsiyâ'ya taşıdı.

Kelbî dedi ki: Deniliyor ki: Züfer, Dahhâk tarafından oraya vali olarak atanmıştı. Dahhâk ona destek verdi ve peyderpey ona askeri yardım gönderdi. Dahhâk öldürülünce Züfer Karkîsiyâ'ya kaçtı. Karkîsiyâ'ya gelince Kays kabilesinden bazı süvariler ve piyadeler ona katıldılar. İyâd b. Amr el-Himyerî de Karkîsiyâ'daydı ve ona hâkim idi. Züfer ona, "Buraya, sadece vücudumda peydahlanan bir hastalıktan dolayı hamama girmek için geldim. Hamama girdikten sonra döneceğim." dedi. Fakat İyâd, dediğini yapmayacağından endişe etti ve ona yemin ettirdi. Züfer, Karkîsiyâ'da hamama girdikten sonra döneceğine dair yemin etti. Ancak Züfer şehre

18 Burada kastedilen atıyye dîvânıdır. Devlet gelirlerinden kendilerine hür Araplar gibi pay ayrılacağını söylüyor.

girince İyâd'ı oradan çıkardı ve orada kaldığı sürece hamama da girmedi. Züfer'in Karkîsiyâ'ya girmesi, Hicret'in 65. yılının Muharrem ayındaydı. Bu olay, Tevvâbûn'un[19] oradan geçmelerinden birkaç ay önceydi.

Dedi ki: Mervân Mısır'a hâkim oluncaya kadar uğraştı. Sonra Ubeydullah b. Ziyâd'ı oraya gönderdi ve ona, "Halkı bana itaat etmeyip de fethettiğin her beldenin emîrisin." dedi. İbn Ziyâd 60.000 kişilik bir orduyla yola çıktı. Aynü'l-Verde denilen yerde Tevvâbûn'dan çok sayıda insanı öldürdü. İbn Ziyâd Hâzir'de öldürüldü. Abdülmelik Züfer'in üzerine gitmek üzere yola çıktı. Oradan da Irak'a gidecekti. Ancak Amr b. Saîd [el-Eşdâk] Abdülmelik'e başkaldırdı. Bunun üzerine Abdülmelik Dımaşk'a geri döndü. Amr b. Saîd'i öldürdükten sonra Karkîsiyâ'ya geldi ve Karkîsiyâ'ya [saldırı için] mancınıkları yerleştirdi. Bunun üzerine Züfer Abdülmelik'in askerlerine, "Neden üzerimize mancınıklar yerleştirdiniz?" diye seslenilmesini emretti. Onlar da böyle seslendiler. Abdülmelik'in askerleri, "Amacımız bir gedik açmak ve sizi orada öldürmektir." dediler. Züfer, "Onlara söyleyin. Biz kapıların ardından ve duvarların gerisinden sizinle savaşmayacağız. Fakat sizin karşınıza çıkacağız." dedi. Dediler ki: Mancınıklar şehrin, Hassân b. Mâlik b. Bahdel ve Humeyd b. Hureys b. Bahdel'in tarafından kontrol edilen burçta bir gedik açtılar. Bunun üzerine Züfer veya başkası şöyle dedi:

Bıraktı beni, İbn Bahdel'in mancınığı
Çekiliyordum serçe kuşundan, uçtuğu zaman

Hâlid b. Yezîd b. Muâviye Kelb kabilesiyle birlikte Karkîsiyâ halkıyla savaşıyordu. Çünkü Kelb kabilesi onun dayılarıydı. Yezîd'in annesi Meysûn, Bahdel'in kızıydı. Deniliyor ki: Hâlid b. Yezîd bir başka açıdan, Muâviye'nin ve diğerlerinin mevlâları konusunda onlarla savaşıyordu. Israrcı bir şekilde onlara ok atıp onlarla savaştı. Hatta neredeyse muzaffer olmak üzereydi. Benî Kilâb'dan bir adam, "Ben Hâlid'e öyle bir söz söyleyeceğim ki, bir daha yaptığına dönmeyecektir ve onu bu sözle kıracağım." dedi. Ertesi gün Hâlid savaşmak için hazırlık yapınca Kilâbî adam, Hâlid'in gelerek şöyle dedi:

---

19 Tevvâbûn "tevbe edenler" anlamındadır. Hüseyn b. Ali b. Ebû Tâlib'in Kerbelâ'da şehit edildiği sırada ona yardım etmeyenler, daha sonra pişmanlık duyarak onun kanını talep etmek üzere "Tevvâbûn" adıyla bu örgütü kurmuşlardır. (çev.)

Nedir, Hâlid'in aradığı şey ve gayesi
Devleti elinden alınıp da anası becerildikten sonra

Hâlid bozuldu ve utanmaya başladı. Sonra Züfer'in işi bitinceye kadar bir daha savaşa dönmedi. Züfer ise Hâlid'e -Hâlid'in künyesi "Ebû Hâşim" idi- şöyle dedi:

Ebû Hâşim, İranlı attar bir kadın gibidir
Gözleri sürmeli ve ağzı berrak
Ebû Hâşim, kavminin süvarilerine ok atar
Fakat ok atmaz, uzak iki düşmana

Sak'ab el-Mürrî şöyle dedi:

Biz Benî Mürre'yiz, Züfer'e ok atarız
Bize doğru geliyor, taş taş
Dininin değiştiğini gördüğümüzde
Ve mâruf yerine münkeri işlediğini gördüğümüzde

Yine şöyle dedi:

Kays'a ok atan bir Kays'ı nasıl görürsün?
Bunu ahmaklık mı görürsün, yoksa yiğitlik mi?
Mancınıkla onları ezdikçe eziyor

Abdülmelik'e, "Kays kabilesi hezimete uğruyor; onları mancınıkların başına yerleştir; onunla atsınlar." denildi. Bunun üzerine Sak'ab şöyle dedi:

Bu sözü söyleyenin poposuna… Acaba bu hiç uslanmaz mı?
Üstelik fethettik çevresinde, fethedilecek yerleri
Her yüze ve mağlup olan her hadım kişiye karşı

Kelb kabilesi Abdülmelik'e, "Biz Züfer'le karşı karşıya geldiğimizde Kays kabilesi hezimete uğradı. Lütfen Kays'tan biri sebebiyle topluluğumuzu dağıtma." dedi. O da denileni yaptı. Bunun üzerine Kaysîler oklarının üzerine, "Bundan böyle yarın hiçbir Mudarlı sizinle savaşmayacaktır." ibaresini yazdılar ve oklarını şehre attılar. Züfer sabahlayınca oğlu Hüzeyl'i -Züfer, Hüzeyl ile künyelenirdi. Yine denildiğine göre künyesi "Ebü'l-Kevser" idi. Ancak birinci görüş daha doğrudur- çağırdı ve ona, "Çık ve onlara öyle bir

hamle yap ki, kimse ondan kurtulmasın; nihayet Abdülmelik'in çadırını da vur! Duydun mu beni, ey pis kokan kadının oğlu! Vallahi onun çadır iplerini çiğnemeden dönersen, gözlerini barındıran o kelleni vuracağım." dedi.

Abdülmelik çıktı, Yemenliler de öndeydi. Hüzeyl b. Züfer de süvarilerini topladı ve onlara ok atmaya başladılar. Abülmelik'in adamları biraz sabrettiler. Sonra çekildiler. Hüzeyl onların peşine düştü; sonunda çadırın iplerini çiğnedi ve bazılarını da kopardı. Sonra hamle yapıp döndüler. Züfer oğlu Hüzeyl'in başını öptü ve "Oğlum! Bundan sonra Abdülmelik seni hep sevecektir." dedi. Bunun üzerine Hüzeyl, "Vallahi eğer çadırına girmek isteseydim, girebilirdim." dedi. Bunun üzerine Züfer şöyle dedi:

Hey! Önemsemem, kendisine eceli gelmiş olanı
Ölüm Hüzeyl'den uzaklaşınca
Görürsün onu, atların önünde ilk süvari olarak
Ve vuruyor arkalarına, dönüp kaçtıklarında

Bize Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî ve Ebû Hayseme anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı; dedi ki: Bize Muhammed b. Ebû Uyeyne anlattı; dedi ki: Bişr b. Mervân Kays kabilesine, "Sizden olmayan bir adamla birlikte kendi nefsinizi mi öldürüyorsunuz? O adam Kinde kabilesindendir." diye bir mesaj gönderdi. Bu mesaj Züfer b. Hâris'e ulaştı; o da şöyle dedi:

Sen beni kınıyorsun muhtemelen, ey Bişr b. Mervân
Savaş, dişlerini gösterip [kızıştığı] zaman
Kavmime haber veriyorsun, onlardan olmadığımı
Benî Vehb'den olduğumu iddia ediyorsun
Sen üzerlerinde abaları olan bazı ahmakları
Kinde gibi mi yapıyorsun, ipek elbiselerle topluluklar içinde yürüyen?

Züfer yine şöyle dedi:

Bu iş Allah için mi yani?[20] *Bahdel ve İbn Bahdel yaşasın da*
İbnü'z-Zübeyr ise öldürülsün, öyle mi?

---

20 "Bu iş" dediği şeyden maksat, Muâviye'den sonra Yezîd'in hilafeti üzerine yaşanan tartışmaların yol açtığı savaşları kastediyor. Belâzürî'deki şiirin başı (أباالله) olarak gelmiştir. Başka kaynaklarda ise (أفي الله) şeklindedir. İşte Züfer b. Hâris diyor ki: "Yani Bahdel kabilesi ve İbnü Bahdel'den olanlar yaşasın da, Abdullah b. Zübeyr gibiler öldürülsün? Bu Allah'tan revâ mıdır?" (Bkz. Ebû Ali Ahmed el-Merzûkî el-Isfahânî, *Şerhu Dîvâni'l-Hamase*, I, 461; Beyrut, M. 2003.) (çev.)

Yalan söylediniz vallahi, onu öldüremezsiniz
Sizin için parlak ve saygın bir gün olmadığı zaman
Ve sizde, kılıç için bir ışın olmadığı zaman
Kuşluk vaktinde ortaya çıkan güneş ışınları gibi

Medâinî Ebû Ziyâd b. Yezîd b. Kuhayf el-Kilâbî'den nakletti; dedi ki: Abdülmelik kırk gün boyunca Züfer ile savaştı ve şehre mancınıkla atışlar yaptı. Hatta kalenin bütün burçları hasar gördü. Kureyş'ten ve Yemenlilerden olan Kelb kabilesinin gençleri, "Sen onların şehrini yıktın. Yarın bir saat kadar onlara karşı savaş." dediler. [Ertesi gün] Hüzeyl b. Züfer, Yezîd b. Humrân, Müslim el-Ukaylî -O Ebû İshak b. Müslim'dir- ve Abdullah b. Yezîd el-Hilâlî ortaya çıktılar ve şehrin burcu üzerinde durdular. Bu arada güneşin doğuşuyla birlikte Kudaâ kabilesi geldi ve öğleye kadar savaştı. Kudaâ saldırıdan sonra çekildi. Bu kez Kays kabilesinden olanlar burçlarda durdular. Akşama doğru Ravh b. Zinbâ el-Cüzâmî burçlardan birine yanaştı ve "Bu burcun sahibi kim?" dedi. Ona, "Abdullah b. Yezîd el-Hilâlî'dir." denildi. Bunun üzerine Ravh, "Allah aşkına bugün sizden kaç kişiyi öldürdük?" dedi. Adam, "Madem Allah aşkına dedin, bugün bizden kimse öldürülmedi. Şu sağ taraftaki topluluğun sahibinden başka da bizden kimse yaralanmadı. O sadece göğsünden yaralandı. Umarım ciddi bir durumu yoktur. Peki, Allah aşkına biz sizden kaç kişi öldürdük?" dedi. Ravh, "Birkaç süvari öldürüldü ve sayılmayacak kadar çok sayıda yaralı var. Allah İbn Bahdel'e lanet etsin." dedi. Sonra Ravh Abdülmelik'in yanına döndü ve "İbn Bahdel seni bâtıla sevk etmek istiyor. Bu adamdan vazgeç." dedi.

Bana Ali b. Muhammed el-Medâinî ve başkaları anlattılar; dediler ki: Kelb kabilesinden ez-Zeyyâl denilen bir adam, Züfer'in Karkîsiyâ'daki kuşatması sırasında ortaya çıkıp küfrederdi. Bunun üzerine Züfer Hüzeyl'e veya yanında bulunan Kayslılara, "Bu adamın hakkından gelemez misin?" dedi. Adam, "Ben onu sana getireceğim." dedi. Geceleyin Abdülmelik'in karargâhına girdi ve "Vasıfları şöyle şöyle olan katırı tanıyan var mı?" diye seslenmeye başladı. Nihayet Kelb kabilesinden olan adamın [ez-Zeyyâl'ın] çadırına kadar geldi. Onu tanıyordu. Adam, "Allah kaybolan katırını bize geri getirsin inşaallah." dedi. Kayslı adam ise, "Ey Allah'ın kulu! Ben çok

yoruldum; azıcık istirahat etmem için bana izin versen…" dedi. Adam, "Tabii, gir içeri." dedi. Kayslı adam içeri girdi. Adam çadırında yalnızdı. Kendini yere attı; çadır sahibi de uyudu. Sonra kalkıp onu uyandırdı ve "Eğer konuşursan seni öldüreceğim. Ama eğer susar ve benimle birlikte Züfer'in yanına gelirsen, sana söz veriyorum, Züfer sana iyilik yaptıktan sonra seni karargâhına geri getireceğim." dedi. İkisi birlikte çıktılar. Kayslı adam yine, "Vasıfları şöyle şöyle olan katırı tanıyan var mı?" diye seslenmeye devam etti. Nihayet Züfer b. Hâris'in yanına geldi; Kelbli adam da onunla beraberdi. Önce ona güvence verdiğini Züfer'e söyledi. Züfer ona birkaç dinar verdi; kadın elbisesi giydirerek onu devesine bindirdi. Sonra yanına birkaç adam da verdi. Nihayet Abdülmelik'in karargâhına yaklaştıklarında, "Bu bir cariyedir; Züfer onu Abdülmelik'e hediye etmiştir." diye bağırdılar.

Sonra döndüler. Karargâhtakiler adama bakınca onu tanıdılar. Durumunu Abdülmelik'e bildirdiler. Abdülmelik gülmeye başladı ve "Allah Mudar'ın adamlarını uzaklaştırmasın. Vallahi onları öldürmek zillet, onları öldürmemek de hasrettir." dedi. Adam da o günden sonra Züfer ve arkadaşlarına küfretmekten vazgeçti. Deniliyor ki: Adam o günden sonra askerin içinden kaçtı.

Dediler ki: Abdülmelik Züfer'i kuşattığı sırada şöyle dedi:

Biz bulduk, Züfer b. Hâris'i
Bu belalarda ve bu bozgunculukta
En kötülerden daha kötü olan biri

Dediler ki: Abdülmelik Züfer b. Hâris'e bir mektup yazdı. Mektupta onu itaat etmeye ve cemaatten ayrılmamaya davet ediyor, ayrıca onu teşvik edip korkutuyordu. Mektubu Recâ b. Hayve el-Kindî ve Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî ile gönderdi. İkisi mektubu alıp Züfer'e getirdiler ve onunla konuştular. Ancak Züfer barışmayı reddetti. Tam o sırada namaz vakti girdi. Recâ Züfer'le birlikte namaz kıldı. Ancak Haccâc tek başına namaz kıldı ve "Ben halis bir münafığın arkasında namaz kılmam." dedi. Döndüklerinde Abdülmelik Recâ'ya, "Neden Haccâc'ın yaptığını yapmadın?" dedi. Recâ, "Namazı cemaatle kılan bir kavmi bırakıp tek başıma namaz kılamazdım." dedi.

Hüzeyl b. Züfer babasına, "Baba, bu adamla anlaşmaya varsan… Savaş seni ve kavmini bitirdi. Sen yıllardır bu şehirde kalıyorsun. Üstelik insanlar ona biat etmişler. Abdülmelik senin için İbnü'z-Zübeyr'den daha iyidir." dedi. Bu arada Abdülmelik, Züfer, oğlu ve onlarla beraber olanlara güvence verilmesi ve istedikleri şeyin kendilerine verilmesi için Muhammed b. Mervân'a Emîr verdi. Muhammed b. Mervân denileni yaptı. Hüzeyl olumlu cevap verdi ve babasıyla konuştu. Ancak babası [barışmak istemediğini] fakat kendisinin serbest olduğunu oğluna söyledi. İki grup arasında elçi gidip gelirken, bir de baktılar ki, Kelb kabilesinden bir adam geldi ve Abdülmelik b. Mervân'a, "Dört burç yıkıldı ey Mü'minlerin Emîri!" dedi. Bunun üzerine Abdülmelik, "Ben onlarla barış yapmayacağım." dedi. Sonra onlara saldırmaya devam etti ve Züfer'in adamlarını mağlup etti. Hatta Züfer'in karargâhına girdiler ve onu yerinden kaldırdılar. Sonra Abdülmelik, "Onlara istediklerini verin." dedi. Züfer, "Bu söz, bundan önce olsaydı daha iyi olurdu." dedi.

Dedi ki: Züfer'le yapılan barış anlaşmasının şartları şunlardı: Abdülmelik ona, oğluna ve beraberindekilere, kanlarının ve mallarının korunması konusunda güvence verecekti. Züfer Abdülmelik'le savaşmayacaktı. Ayrıca Abdullah b. Zübeyr'e biat ettiği için, Abdullah b. Zübeyr vefat edinceye kadar da Abdülmelik için savaşmayacaktı. Bir de, arkadaşları arasında dağıtmak üzere Züfer'e para verilecekti. Ancak Züfer, Abdülmelik'in, Amr b. Saîd el-Eşdâk'a yaptığı gibi kendisine de ihanet etmesinden korktu. Bu yüzden onun yanına gelmedi. Nihayet Abdülmelik güvence işareti olarak Resûlullah'ın (sav) bir çubuğunu ona gönderdi.

Bana Hafs b. Ömer el-Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Yâkûb b. Dâvûd'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Abdülmelik ve Züfer arasında barış sağlanınca Abdülmelik yanına gitti ve adamlarının az olduğunu gördü. Bunun üzerine Abdülmelik, "Eğer onun bu kadar az olduğunu bilseydim, hükmüme razı oluncaya kadar kuşatmayı kaldırmazdım." dedi. Onun bu sözü Züfer'in kulağına gitti. Züfer, "Eğer arzu edersen işine dönersin, biz de işimize döneriz." dedi. Abdülmelik, "Hayır, senin açından bu iş bitmiştir, ey Ebü'l-Hüzeyl" dedi.

Dedi ki: Züfer Abdülmelik'in yanına girdi. Abdülmelik onu tahtının üzerine oturttu. Bunun üzerine İbn İdâh el-Eş'arî, "Ey Mü'minlerin Emîri, doğrusu ben burada oturmaya daha layık idim." dedi. Züfer ise, "Yalan söyledin! Senin bu tarakta bezin yok. Ben düşmanlık yaptım ve zarar ettim; sonra dost oldum ve menfaat gördüm." dedi.

el-Ahtal Gıyâs b. Gavs, Abdülmelik'in yanına girdi. Züfer b. Hâris'i onun tahtı üzerinde oturmuş gördü. Ahtal, "Ey Mü'minlerin Emîri! Züfer seninle savaşıp nimetin senden ayrılmasına ve kaldırılmasına çalıştığı halde bu makamda mı oturuyor?" dedi. Züfer, "Ey Mü'minlerin Emîri! Biz dün seninle savaştık. Sonra Allah, içinde bulunduğumuz durumdan daha hayırlısını bize gösterdi; sana dost olduk ve emrine girdik. Bugün, sana karşı isyan edişimizden daha güçlü bir şekilde senin itaatindeyiz. Sen bu Fedevkesî ve Hıristiyan olan adamla kavminin sözüne bakma. Biz akrabalık yönünden sana yakınız ve hakkımız da daha fazladır." dedi.

Dediler ki: Züfer, Abdülmelik'in yanına girdi. Abdülmelik ayaklarını uzatmıştı ve insanların konuşmasına yöneldiği gibi Züfer'e yönelmedi. Züfer tahtın yanına yaklaşınca, "Ey Mü'minlerin Emîri! Çek ayağını, dayının oturacağı yerden. Sözünü aldığım ve sana olan itaatime sebep olan sözleşmeyi benim için yerine getir." dedi. Abdülmelik hemen ayaklarını topladı ve Züfer oturdu.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Züfer'in "Dayının oturması için…" sözünden maksat, Benî Süleym'den Ümmü Abdüşems ve babaannesi Âmine binti Ebân b. Küleyb b. Rebîa b. Âmir'dir.

Dediler ki: Abdülmelik'in yanında Züfer'le ilgili olarak konuşanlardan biri de Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'dir. Züfer şöyle dedi:

Ey Ebû Hâşim! Sen halim değilsin ki, sana umut bağlansın
Bir de sabitkadem ve sabırlı değilsin, bilinmediğin zaman
Kays alıkoyacak beni, zulümden ve mızraklardan
Parlatılan ve keskinleştirilen bir kılıç beni engelliyor
Saîd'den sonra mı, [yaşama] sevinci duyuyorsun
Hilafeti senden alan bir konuşma yaptıktan sonra

Şiirde geçen Saîd'den maksat, Sâid b. Mâlik b. Bahdel'dir.

Dediler ki: Abdülmelik Züfer'e, "Bana senin Kinde kabilesinden olduğun söylendi." dedi. Bunun üzerine Züfer, "Kıskanılmayan ve gıpta edilmeyen bir kişide ne hayır var ki?" dedi.

Dediler ki: Bir gün Züfer ve Abdülmelik birlikte yürüdüler. "Merc" denilen yere geldiğinde Abdülmelik bastonuyla onun böğrüne dokundu ve "Allah bu nefsi ağlattı ama ölmedi." dedi. Bunun üzerine Züfer kızdı ve grubundan kayboldu. Abdülmelik onu arattı ve "Ebü'l-Hüzeyl nerede?" dedi. Oradakiler, "Geride kalmış, duruyor." dedi. Çağrıldı. Abdülmelik ona, "Ben sadece sana şaka yaptım ey Ebü'l-Hüzeyl!" dedi. Züfer, "Bu şaka neden başka şekilde olmadı?" dedi.[21]

Cehhâf b. Hukeym es-Sülemî şöyle dedi:

Sen Zübeyrî idin ama oluverdin Mervân'ın taraftarı
Ve nefis İbnü'l-Bahdel'e dönüverdi

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Rebâb binti Züfer b. Hâris, Mesleme b. Abdülmelik'in eşiydi. [Mesleme ile görüşme konusunda] herkesten önce onun kardeşleri Hüzeyl ve Kevser'e izin verilirdi. Bunun üzerine Âsım b. Abdullah el-Hilâlî şöyle dedi:

Ey Mesleme! Umut verdin bana ve söz verdin
Hayırlı sözler verdin, Emîrle döndüğün takdirde
Önce Hüzeyl çağrılır da, sonra ben mi çağrılırmışım
Ne kadar da alçaltıcı ve hakaretâmiz bir çağrıdır bu
Senden razı olmayacağım, beni sevmedikçe
Tıpkı kayınların Hüzeyl ve Kevser gibi
Nasıl olur da, gece boyunca olmadı benim için bir şefaatçi
Gece örtüsünü ve peştemalını örttüğü zaman

---

21 Buradaki "Merc"den maksat, Mervân ve Dahhâk'ın karşı karşıya geldikleri Merc-i Râhit günüdür. Bilindiği gibi Dahhâk'ın yanında Yemenlilerden bir grup vardı. Ancak Kays kabilesi insanların reisiydiler ve Dahhâk'la birlikte savaşıyorlardı. Züfer b. Hâris de Kays kabilesinin başındaydı. Dahhâk öldürülünce Züfer Kinnesrîn'e geldi ve oradaki eşyalarını Karkîsiyâ'ya taşıdı. Hatta el-Kelbî'ye göre Züfer, Dahhâk tarafından oraya vali olarak atanmıştı. Dahhâk ona destek verdi ve peyderpey ona askerî yardım gönderdi. Dahhâk öldürülünce Züfer Karkîsiyâ'ya kaçtı (Bkz. *Ensâbü'l-Eşrâf*, VII, 44). İşte Abdülmelik Züfer'in el-Merc'deki mağlubiyetini ona hatırlattığı için Züfer b. Hâris kızmış ve Abdülmelik'e, "Neden bu tür iğneleyici şakaları yapıyorsun?" demişti. (çev.)

Bunun üzerine Hüzeyl, Âsım'a karşı övünerek şöyle dedi:
Olamaz bana karşı, kimsenin iftihar etmesi
Biz terbiye gördük ve birlikte bize yol gösterdi, iki cariye
Babam daha hayırlıydı, senin babandan
Eskiden beri seninkinden üstündür, benim cesaretim ve konuşmam

Heysem b. Adî dedi ki: Züfer Karkîsiyâ'ya gelip de Mervân vefat edince Abdülmelik, Hıms valisi Ebân b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt'a bir mektup yazdı. Mektupta, ona Züfer'in üzerine gitmesini emrediyordu. Ebân b. Ukbe yola çıktı. Öncü kuvvetinin başında da Abdullah b. Zumeyt et-Tâî vardı. Züfer b. Hâris savaştı ve İbn Zumeyt'in adamlarından üç yüz kişiyi öldürdü. Bunun üzerine Ebân, acele ettiği için İbn Zumeyt'i kınadı. Bu kez Ebân geldi ve Züfer'le çarpıştı. Ebân Züfer'in oğlu Vekî b. Züfer'i öldürdü. Bu arada Tay kabilesinden bir adam Züfer'in yüklerini ve bazı kadınlarını ele geçirdi. Hemen kadınları Muhammed b. Husayn b. Nümeyr'e verdi. O da kadınları Karkîsiyâ'ya gönderdi. Züfer şöyle dedi:

Husayn'a ait bir ipe takıldık
O aradan çekilirse şayet, kadınların gerisine düşecek hedef
Babanız babamızdı, eskiden beri
Kuşkusuz ben, zamanın sonuna kalanlarınıza müteşekkirim
Züfer'in Kinde kabilesine mensup olduğu söylenir.

Kays ve Kelb Kabilelerinin Asabiyyesi ve Benâtü Kayn Gününün Haberi

Hişâm b. el-Kelbî ve diğerleri şöyle dediler: Züfer b. Hâris Karkîsiyâ'ya vardı ve orayı işgal etti. Oradan [zaman zaman] Kelb kabilesinin memleketlerine akınlar düzenliyordu. Çünkü Kelb kabilesi Mervânî idi. Kays kabilesi ise Zübeyrî idi. Kays kabilesi adam öldürüyor ve malları sevk ediyorlardı. Öte yandan Kelb de, Kays'ın yaptığının benzerini Kays'a yapıyordu. Umeyr b. Hubâb es-Sülemî, Züfer'le birlikte Benî Tağlib üzerine akınlar düzenliyordu. Bu olaylar Umeyr'in, Ubeydullah b. Ziyâd'ın öldürülmesiyle onun ordusundan ayrıldıktan sonra ve Kays ile Tağlib arasında savaş çıkmadan önceydi. Züfer Tedmür'e saldırdı. Tedmür'de, Benî Âmir el-Ecdâr b. Avf b. Kinâne b. Avf b. Uzre b. Zeydullât'tan Âmir b. Esved

el-Kelbî vardı. Züfer'in yanında da oğlu Hüzeyl b. Züfer vardı. Züfer hepsini öldürdü. Züfer şöyle demişti:

Ey Kelb! Kudurdu zaman, size karşı
Benden başınıza inen bir azap vardır
Kuşkusuz artık Semâve, Semâve değildir
Gidin, zeytinlerin merkezlerine ve Bahdel'in iki oğlunun yanına[22]

Cevvâs b. Ka'tal el-Kelbî ona şöyle cevap verdi:

Ezdik… Ve korkmadık Hevâzin'den[23]
Öyle bastık ki o basma, Hevâzin'i yalnız ve silahsız biri gibi bıraktı
Hevâzin'in kafa köprücüklerini ezdikten sonra
Kılıçla ve kuru mızraklarla
Zelil etti burunlarınızı ve yırttı yanaklarınızı
Fezâre'nin ölüleri… Bahdel'in iki oğlu yüceldiklerinde

Dediler ki: Meder'deki Kelb kabilesi, çöldeki Kelb kabilesinin Züfer b. Hâris'ten ve Umeyr b. Hubâb'tan çektiklerini görünce başlarına Humeyd b. Hureys b. Bahdel el-Kelbî'yi getirdiler. Humeyd çıktı; nihayet Tedmür'e geldi. O günlerde Abdülmelik Züfer b. Hâris'in üzerine gitmek istiyordu. Oradan da Mus'ab b. Zübeyr'le savaşmak için Irak'a gidecekti. Benî Nümeyr b. Âmir'den olup Merc gününe şahit olanlar Tedmür'e yakın Şam taraflarında bulunuyorlardı. Onlarla Tedmür halkı arasında bir antlaşma ve bir sözleşme vardı. Humeyd b. Hureys hem kendi adına hem de Tedmür halkı adına onlara, "Bizler sizin antlaşmanızı bozduk. Güvenli olan bir yere gidin." diye bir mesaj gönderdi. Sonra onların üzerine gitti ve onları öldürdü.

Yine deniliyor ki: Humeyd Kelb'den bir grubu onların üzerine gönderdi. Grup onların yanına geldi. Humeyd onlarla birlikte değildi. Humeyd ise, Umeyr b. Hubâb'ın ve Kays kabilesine yardım ettikleri için Benî Tağlib'in üzerine gitmek istiyordu. Baktı ki, Umeyr Kelb kabilesinden bir kavme saldırmış. Hemen onun peşine düştü. Onun iki rehberi de Abkeş

22 Hassân b. Mâlik b. Bahdel'i ve kardeşini kastediyor. (çev.)
23 Hevâzin, Kays'tan bir boyun adıdır. O Hevâzin b. Mansûr b. Irkime b. Hafsa b. Keys b. Gaylân'dır (Bkz. *Lisânü'l-Arab*, [هَوَازِنُ] maddesi). (çev.)

b. Halîta [Celîta] el-Kelbî ile Me'mûm b. Zeyd el-Kelbî idi. Ancak onlar Umeyr'e yetişemediler. Onun yerine Umeyr'le birlikte olan Kays'tan bir gruba yetiştiler ve onları öldürdüler. Onlardan sadece çıplak bir adam kurtuldu. O da atına binip Umeyr'in yanına geldi. Umeyr onu görünce, "Ben hep Nezîr Uryân diye bir adamı duyardım; sonunda onu gördüm." dedi. Umeyr oradan Karkîsiyâ'ya gitti. Humeyd ise, Umeyr'le beraber olup öldürülmüş bulunan Kayslıların yanına gitti. Onların kulaklarını kesti; bir ipe dizdi ve Şam'a gönderdi.

Haber Abdülmelik'e ulaştı. Abdullah b. Zübeyr o sırada Mekke'deydi. Abdülmelik'in yanında Hassân b. Mâlik b. Bahdel el-Kelbî ve Abdullah b. Mes'ade b. Hikme b. Mâlik b. Huzeyfe b. Bedr el-Fezârî de vardı. Abdullah b. Mes'ade sabahleyin Abdülmelik'in yanına geldi. Abdülmelik ona, "Yaklaş ve yemek ye." dedi. Abdullah b. Mes'ade, "Vallahi Humeyd b. Hureys, Süleym, Âmir ve Kays boylarının başına öyle bir iş getirmiş ki, durum değişmedikçe ne o düşünceyle birlikte bir yemek bana fayda verir, ne de ondan sonra bir içecek beni kötü duruma düşürür." dedi. Bunun üzerine Hassân b. Mâlik, "Ey İbn Mes'ade! Öldürüldüler diye Kays için öfkelenmişsin. Ama onların Karkîsiyâ'ya girip bizden zayıf ve günahsız olan çöldeki insanlara saldırılarını unutmuş görünüyorsun. Doğrusu Humeyd, kavminin başına neler geldiğini görünce intikam almak istedi ve intikam aldı." dedi.

İbn Mes'ade'nin sözü Humeyd'in kulağına gitti. Humeyd, "Vallahi Fezâre kabilesinin başına öyle bir iş getireceğim ki İbn Mes'ade'yi, Âmir ve Süleym için öfke duymaktan alıkoyacaktır." dedi. Hemen hazırlık yaptı ve yola çıktı. Fezâre kabilesine geldi. Beraberinde de rehber olarak Abkeş b. Halîd el-Kelbî ve bir diğeri Me'mûm b. Zeyd b. Mudarris el-Kelbî vardı. Yanında da, güya Abdülmelik'in ağzından yazılmış ve onların zekâtlarını toplamakla görevlendirildiğini ifade eden bir mektup vardı. Fezâre'nin ileri gelenleri başına toplanmaya başlayınca Humeyd, "Ey Benî Fezâre! Bu Mü'minlerin Emîri'nin mektubu ve ahdidir." dedi. Humeyd büyük bir çadır; onun içinde de küçük bir çadır kurdu. Fezâre kabilesinden olan adamları çağırıyordu; içeri giren adam arka kapıdan çıkarken orada öldürülüyordu. Fakat çadırın dışındaki bazı insanlar Humeyd'in, arkadaş-

larına ne yaptığını anladılar ve çadıra girmekten kaçındılar. Humeyd'in beraberindekiler onlardan sayıca fazlaydı ve onları da öldürdü. Fezâre'nin Benî Bedr boyundan öldürülenlerin toplamı elli kişiydi. Diğer boylardan öldürülenler bu sayıya dâhil değildir. Humeyd onların mallarını da aldı ve Şam'a döndü.

Abdülmelik, Mus'ab b. Zübeyr'i Irak'ta öldürüp Kûfe'deki Nuhayle'ye geldiğinde Esmâ b. Hârice b. Hısn ve Benî Fezâre'den olan bazı adamlar, Humeyd b. Hureys b. Bahdel'in yaptıklarını ve onun, Mü'minlerin Emîri'nin uygulayıcısı olduğunu iddia ettiğini Abdülmelik'e anlattılar. Sonra, "Ey Mü'minlerin Emîri, bizim için kısas uygulayın." dediler. Ancak Abdülmelik bunu kabul etmedi ve "Siz fitne içindesiniz. Fitne de cahiliye dönemi gibidir; kısas olmaz. Ancak başkalarına yapmadığımı size yapacağım. Sizden öldürülen her kişiye karşılık, Şam orduları içinde bulunan Kudâa ve Himyer atıyyelerinden birer diyet ödeyeceğim." dedi. Onlar da diyetleri kabul ettiler. Bunun üzerine Amr b. Muhallâ, -bazılarına göre İbnü'l-Mihlâ, ancak Kelbî'ye göre, Muhallâ- şöyle dedi:

Alın bunları ey Benî Zübyân, sağlara diyet olarak
Ve bağlayın, burun halkalarını
Benî Mervân'dan size vaat edilen bir borçtur
Müdafaa edeceğiz onunla, sizi her yıl

Fezâre kabilesi diyetleri teslim alınca onlardan bazıları Yemen'e gittiler. Oradan silah ve at satın aldılar. Geri geldiklerinde bu kez Benî Fezâre Kelb kabilesinden Benî Abduvüd ile Benî Uleym üzerine akın düzenlediler. Onlar o sırada "Benâtü Kayn" denilen bir suyun üzerindeydiler. Ebû Mihnef'in dışındaki tarihçilere göre, Benâtü Kayn adında bir dağın yanında bulunan bir suyun başındaydılar. Fezâre kabilesi Kelb'den tam yüz seksen kişi öldürdü. Deniliyor ki: Elli küsur adam öldürdüler. Kavmin komutanı ise Fezâre'nin Uşerâ boyundan Saîd b. Uyeyne b. Hısn b. Halhale b. Kays b. el-Eşyem b. Seyyâr idi. Bunun üzerine Uveyf el-Kavâfî İbn Muâviye'ye birkaç beyitte şöyle dedi:

Sor, Cehcebâ ve Benî Adî boylarına
Ve burun halkası bağlayan Teymullât'a sor
Biz doğru bir topluluğu bir araya getirdik
İndiriyor omuzlarından izdihamı

Kelb'in Kays üzerine, özellikle de Fezâre üzerine saldıracağı haberi Abdülmelik'e ulaştı. Bunun üzerine, "Vallahi, eğer Fezâre'den bir tek adam dahi öldürürseniz ona karşılık kısas uygulayacağım." diye onlara mektup yazdı. Bunun üzerine Kelb kabilesi vazgeçti. Sonra Abdülmelik Hicâz bölgesindeki valisi Haccâc b. Yûsuf'a bir mektup göndererek Fezâre'den olan Saîd b. Uyeyne ile Halhale b. Kays'ı kendisine göndermesini istedi. Haccâc hemen onları yanına çağırdı ve hapse attı. Kelb'in heyeti Abdülmelik'in yanına geldi. Onun yanında onlara diyetler arz edildi; ancak Kelb kabul etmedi. Bunun üzerine Abdülmelik, "Sizden ancak yaşlı adamlar ve küçük çocuklar öldürüldü." dedi. Nûman b. Füreyye ise, "Bizden öyle adamlar öldürüldü ki, eğer senin kardeşin olsaydılar sana tercih edilirlerdi." dedi. Abdülmelik bu söze kızdı ve boynunu vurmak istedi. Ancak ona, "Bu yaşlı bir adamdır, bunamış!" dediler. Bunun üzerine Abdülmelik ondan vazgeçti.

Kays kabilesinden kadınların çocukları olan Abdülmelik'in iki oğlu Velîd ve Süleyman, bir de Abdülmelik'in kardeşi Ebân b. Mervân Abdülmelik'e, "Diyetler dışında onlara cevap verme." dediler. Diğer taraftan Hâlid b. Yezîd b. Muâviye ve Kelb kabilesinin çocukları "Kısastan başka bir şeye razı olma." dediler ve kavga ettiler. İnsanlar Maksûre'de bu konuyu konuştu; hatta sesleri yükselmeye başladı. Az daha aralarında bir kavga çıkacaktı. Abdülmelik durumu fark edince Saîd b. Uyeyne ile Halhale b. Kays'ı çıkardı. Halhale, Kelb kabilesinden Abduvüdd'e teslim edildi. Halhale şöyle diyordu:

Eğer öldürüleceksem çürük ipime karşılık kısas olacağım,
Katlimden önce, nefsimi rahatlatmadı katl
Benim savaşım terk etti Rüfeyde'yi, tümüyle
Çevresi ise, uzun zaman korku ve zillet içindeydi
Kurtardım birçok kabileyi, Abduvüd'den
Terk ettim onları, yorgun bir şekilde; yorgunluk onları kuşatıyordu

Yine şöyle demiştir:

Eğer beni öldürürlerse, öldürürler
Ama Kelb'in başına getirdiklerim, rahatlattı yüreğimi
Yok ettim hepsini ve gözüm aydınlandı
Yüreğim soğudu, onları öldürdüğüm zaman
Nefsi rahatlatan türden, Rüfeyde'nin karşılaştığı her şey
Ve Vüd yaşlılarının aldıkları kılıç ve mızrak darbeleri

Halhale Abdülmelik'in huzurunda durdu. Abdülmelik'e, "Bizi ne bekletiyorsun ey İbnü'z-Zerkâ! Vallahi devleti senden alacak olursak, seni göz açıp kapayıncaya kadar bekletmeyiz." dedi. Öldürülmek için getirildiğinde kendisine, "Sabret." denildi. O şöyle dedi:

İki tarafında yara olan bir yaşlı deveden daha sabırlıyım
Yük iplerinin ve kolanların iz bıraktığı bir deveden
Ağır yüklü bir deveden daha sabırlıyım
Yüklerinin iki tarafını ağıla atmış olan bir deveden

Halhale boynunu uzatırken şöyle diyordu: "Allah'ım! İki ölüden hayırlısını kıl!" Ardından öldürüldü. Onu öldürmeyi üstlenen kişi Şu'ayb b. Süveyd idi. Diğer taraftan Saîd b. Uyeyne b. Hısn da Kelb'in Benî Uleym boyuna teslim edildi. Onlar da onu öldürdüler. Deniliyor ki: Abdülmelik'e, "Ey İbnü'z-Zerkâ, bizi ne bekletiyorsun?" diyen Saîd b. Uyeyne idi. Saîd hapse atılınca şöyle dedi:

Eğer öldürüleceksem, aydınlattım gözümü
Kavuştum intikamıma, ölmeden önce
Hür ve kerim olan kişinin katli
Bir gün bir ayıp olarak helak edecektir, düşmanını
Eğer öldürüleceksem, kuşkusuz ben de Kelb'i öldürdüm
Ben Benî Bedr'i ziyaret etmiş değildim

Halhale hapisteyken de şöyle demiştir:

Yemin olsun, eğer teslim edilirse Fezâre'den bir yaşlı
Kays hüzünlenir ve Kelb muzaffer olur, kuşkusuz
Almayın bir akıl ve yoğunlaşın akınlara

Dûme ile Hadb arasındaki Benî Abduvüdd'e yapılan akınlara
Selam olsun, Mâlik ve Hilâl kabilelerine
Hepsine selam olsun; özellikle Ebû Vehb'e selam edin

Şiirde geçen Ebû Vehb, Fezâre'nin Benî Uşerâ boyundan Ebû Vehb b. Zebbân b. Seyyâr b. Amr'dır. Mâlik ise, Mâlik b. Sa'd b. Adî b. Fezâre'dir. Halhale'nin şiiri kendisine ulaştığında Zebbân şöyle dedi: "Allah Ebû Sevâbe'ye rahmet etsin. Bizi ateşten ve ayıptan muhafaza etti ve intikamını aldı. Bizim kavim içinde bir faziletimiz vardı. Bizi onlara karşı kışkırtmadı." Fezâre kabilesinden olan bazıları ise, "Kuşkusuz Ebü'z-Zebbân Kelb'e karşı vefalı davrandı ve onları amca çocuklarına tercih etti." dediler.

Ali b. Gadîr el-Ganevî Saîd ve Halhale'nin katli konusunda şöyle dedi:

İbn Bedr'le birlikte öldürülen Halhale
Ve Dımaşk halkı fısıldaşıyorlardı, farklı gruplar halinde
Uzun günler geldi, bugünden sonra
Ve fitnenizin sönmesinden sonra fitneler geldi
Ümmetin bir halifesi vardır, baskı altında olan
Öfkelenmiş kibrinden, küçümsüyor dindar olanları

Ertât b. Süheyye ise şöyle dedi:

Hey! Duyurun, bizden Benî Mervân'a
Size kerem ve hayır verilmiştir, kuşkusuz
Yaşlılarımız öldürülsün de Humeyd ise
Gönlü rahat ve içkilerle iç içe görülsün, öyle mi?
Anasını becerdi Kays, açık açık
Arkasından da ısırdı Mudar, zekerleri
Hayır, vallahi, Sakîf ne cömert davrandı
Ne de Kelb'e yardımcı oldu

Haccâc, Saîd ve Halhale'yi gönderdiği zaman şair bunları söylemişti. Kelb'den bir adam da şöyle dedi:

Öldürdük reislerini, yaşlımız Süveyd'e karşılık
Ancak o iki reis bile, ona denk değillerdi

Şiirde geçen "Süveyd", Süveyd b. Mâzin b. Mâtıl'dır.

Kays ve Tağlib'in Savaşı

Dediler ki: Mercü Râhıt olayları sona erip de Züfer b. Hâris Karkîsiyâ'ya varınca Umeyr b. Hubâb b. Ca'de es-Sülemî de Züfer'le beraberdi. Umeyr aynı zamanda "İbnü's-Sam'â" idi. Sam'â, onun annesiydi ve Umeyr'i peydahlamıştı. Sam'â siyahî bir kadındı. Züfer ve Umeyr, Mercü Râhıt'ın ölülerini Kelb'den ve Yemenlilerden talep etmeye başladılar. Onlarla birlikte Tağlib'den olan bir kavim daha vardı. Bunlar onlara yol gösteriyorlar ve akınlar düzenlediklerinde onlarla birlikte savaşıyorlardı. Bunun üzerine Kelb kabilesi, kendilerine saldıran Benî Tağlib'den ve Züfer'den talepte bulundular. Bu konuda Gıyâs el-Ahtal b. Gavs şöyle diyor:

Kelb'in bizimle savaşmak istediği bana haber verildi
Uzun zaman oldu, bizimle savaşıp zafer elde etmemeleri

Bana, Rakka kadısı Dâvûd b. Abdülhamid anlattı. O da Kayslıların şeyhlerinden nakletti; dedi ki: Merc olayları son bulunca Umeyr, Mervân b. Hakem'e biat etti. Kuşkusuz Mercü Râhıt'ta öldürülen adamların durumunu unutmuş değildi. Mervân Ubeydullah b. Ziyâd için sancak bağlayıp onu Cezîre ve Irak'a yollayınca Umeyr de onun ordusunda yer aldı. Hatta Ubeydullah, Umeyr'i ordunun sağ cenahına komutan olarak görevlendirdi. İbn Ziyâd Aynü'l-Verde'de İbn Surad ile karşılaştığında Umeyr de onun yanındaydı. Yine onunla beraber Karkîsiyâ'ya geldi. Umeyr İbn Ziyâd'ı, Karkîsiyâ'da durmaktan vazgeçirmeye çalışıyor ve ona Cezîre'ye girmeden önce Muhtâr b. Ebû Ubeyd es-Sekafî'nin ordusuyla karşılaşılmasını öneriyordu.

Bunun üzerine İbn Ziyâd hızlı hareket etmeye başladı. Nihayet İbrâhim b. Eşter'le karşılaştı. Umeyr İbnü'l-Eşter'e meyletti. Hatta İbn Ziyâd'ın ordusunda çözülme oldu ve İbn Ziyâd, Zâbî denilen yere yakın olan Hâzir'de öldürüdü. Umeyr Muhtâr'a gitmek istemedi. Oradan Karkîsiyâ'ya geldi ve Züfer b. Hâris ile birlikte kalmaya başladı. İkisi Kelb ve Yemenlilere saldırıyorlardı. Abdülmelik Züfer'in üzerine gitmeye zaman ayıramadı ve üzerine ordu göndermedi. Ancak Umeyr Karkîsiyâ'da kalmaktan sıkıldı ve Abdülmelik'ten eman diledi. Abdülmelik ona eman verdi. Ancak içinde ona karşı bir kin besliyordu. Bu yüzden ona bir muhbir ayarladı ve onu

hapse attı. Umeyr ise bir plan yaparak hapisten kaçtı. Deniliyor ki: Umeyr kendirden yapılan merdivene tırmandı ve hapisten kurtuldu. Merdiveni hapishanenin bacasına dayadı ve kaçtı. Kaçarken şöyle demeye başladı:

Hayret ettim, mevâlînin tahminlerine
Sıkıntılardan çıkıp kurtulanlara
Uyuttu, Reyyân'ın şurtasını benden
Siyah renkli ve safi mizaçlı biri

Şiirde geçen "Reyyân", Abdülmelik'in mevlâsı ve onun muhafızlarının başıydı. Umeyr onun yanında mahpustu. Yardımcılarına nebiz içirdi. Onları sarhoş edince kaçıp kurtuldu. Deniliyor ki: Umeyr Reyyân ile konuştu. O da onun kaçış planını ayarladı. Ancak birinci görüş daha doğrudur.

Umeyr Cezîre'ye döndü. Onun yeri, nehrin üzerinde bulunan ve "Belîh" olarak bilinen bir yerdi. Kays kabilesi onun yanında toplanmaya başladı. Umeyr onlarla, Kelb ve Yemenlilere saldırılar düzenliyordu. Umeyr'le birlikte olan Kayslılar, Benî Tağlib'in etrafındaki insanlara kötülük yapıyorlar ve onların Hıristiyan olan yaşlılarıyla alay ediyorlardı. Bu durum onların arasında, savaşa yol açmayacak derecede bir hareketlenmeye ve heyecana sebep oldu. Bu olaylar, Abdülmelik'in Züfer ve Mus'ab b. Zübeyr üzerine sefer düzenlemesinden önceydi. Kays ez-Zübeyrî, Tağlib ise Mervânî'ydiler.

Ebû Amr eş-Şeybânî er-Râviye'nin oğlu Amr b. Ebû Amr'ın bana haber verdiğine göre, Umeyr b. Hubâb Kelb'e saldırdı. Sonra geri döndü. O ve yanındaki adamları, Fırat'ın tepelerinden bir tepeye indiler. Deniliyor ki: Habur nehrinin üzerine indiler. Habur, Re'sü'l-Ayn'da ortaya çıkan ve Fırat'a dökülen bir nehirdir. Benî Tağlib'in yerleri Habur, Dicle ve Fırat arasındaydı. Umeyr ve adamlarının indikleri yerde Benî Temîm'den bir kadın Benî Tağlib kabilesinden biriyle evliydi. Ona "Ümmü Devbel" deniliyordu, onun küçük bir koyun sürüsü vardı. Benî Harîş b. Ka'b b. Rebîa b. Âmir'den bir genç, kadından [zorla] bir keçi aldı ve kesti. Kadın da adamı Umeyr'e şikâyet etti. Ancak Umeyr kadının şikâyetini dikkate almadı ve "Bu, ordunun arzuladığı bir şeydir." dedi. Hareşîler, Umeyr'in kendi arkadaşlarına kızmadığını görünce, geri kalan sürüye saldırıp hepsini kesip yediler.

Ancak orada hazır ulunan Benî Tağlib'den bazı adamlar onlara engel olmak istediler ve üzerlerine gittiler. Ne var ki, onlardan Mücâşi et-Tağlibî adında bir adam öldürüldü. Benî Tağlib'in süvarilerinden olan ve Benî Mâlik b. Cüşem b. Bekr b. Hubeyb'den olan Devbel [kadının oğlu] çıkageldi. Annesi Ümmü Devbel başına gelenleri ona anlattı. Hemen kavmine gitti ve annesinin koyunlarının başına gelenleri onlara anlattı. Devbel, Kays'ın kendilerine olan kibirli davranışlarını ve verdikleri kötü cevapları kavmine hatırlattı. Bunun üzerine Benî Tağlib'den bir grup etrafında toplanmaya başladı. Başlarına da, Şu'ays b. Müleyl et-Tağlibî'yi getirdiler. Sonra Benî Harîş'in üzerine saldırdılar. O gün Benî Harîş'in yanında, kardeşleri Benî Kuşeyr b. Ka'b'dan bir grup vardı. Benî Tağlib, onlardan adamlar öldürdüler. Benî Harîş'ten Ümmü'l-Heysem adında bir kadının devesini sürüp götürdüler. Kayslılar onları ellerinden kurtaramadılar. Şair Ahtal o sırada Râzân'daydı.[24] Haberi alınca şöyle dedi:

Geldi bana, ancak Zabiyân ve Dicle vardı arkamda
Her ikisinde de, sabırdan daha acı haberler vardı
Bana geldi, Nizâr'ın[25] *iki oğlunun kavga ettikleri haberi*
Tağlib ise, vefaya da ihanete de daha ehildir

Yine Ahtal şöyle dedi:

Eğer Harîş'i soruyorsanız bize
Biz belaya girdik, onlardan bazı ahmaklar ve günahkârlarla
Bizi korumaya çalıştıkları günün sabahında, sanki Harîş
Havlamak için dişlerini çıkarmış köpekler gibiydiler
Geldiler bir toplulukla, Ümmü'l-Heysem'e yardım etmek için
Ancak deve sürüsünden, bir tek erkek deve bile geri alamadılar

Amr b. Edhem et-Tağlibî de şöyle dedi:

Ve bizler, Şu'ays'ın bize geldiği gün
Ağırladık onları, ama ne ağırlamak
Sıkıştırdık, atları ve sancakları

---

24 Aşağı Râzân ve Yukârı Râzân diye iki belde vardır. Buralar, Bağdat'ın düzlüklerinde olan köylerdir (*Mu'cemü'l-Büldân*).

25 Nizâr, Tağlib'in düşmanları olan Kays'ın bir boyudur (Bkz. *Şerhu Dîvâni'l-Ahtal*, s. 175; Beyrut, M. 1994). (çev.)

Sonunda aldık Hevâzin'den alacağımızı
Bırakmadılar Kays'tan bir avare bile
Ve bırakmadılar bir borç, Cüşemî için

Bunun üzerine, Şu'ays b. Müleyl'in öldürülmesinden sonra Nüfey b. Saffâr el-Muhâribî birkaç beyitte şöyle dedi:

Ve biz Şu'ays'la karşılaştığımız gün
Ağırladık onu, ama ne ağırlamak!

Kutâmî, yani Umeyr b. Şiyeym şöyle dedi:

Şu'ays onlara geldiği gün bizler
Ağaçlık aslanı gibi, önce ortaya çıktık, sonra saldırdık
Tağlib kesti, Kays'ın eşrafını
Tattılar, Tağlib'in öfkesinden helakı
Öyle bir darbeyle ki, yaraladı onların yiğitlerini
Boyandı sakalları, o darbeyle baştan başa

Ali b. Mugîre Esrem'in, Ebû Ubeyd'in rivâyetinden yola çıkarak bana haber verdiğine göre, Ümmü Devbel'in koyunları -ki, anlatılanlara göre Ümmü Devbel Tağlib kabilesine mensuptu- bir gece Kays'tan bir adamın ekinlerine girdiler. Kayslı adam bu durumu kadına iletti. Kadın onun şikâyetini dikkate almadı ve ona güldü. Sonra başka bir gece daha onun ekinine girdiler. Kayslı adam da onlardan bir keçi alıp kesti. Oğlu Devbel geldiğinde kadın durumu ona haber verdi. Devbel'in bir kardeşi ve Benî Tağlib'den çok sayıda adam Kayslı adamın yanına geldiler ve keçinin kanına karşılık onu kestiler. Adam Benî Tağlib'e karşı kavmini yardıma çağırdı; Kays kabilesi Benî Tağlib'den on iki adam öldürdü. Onların içinde Mücâşi et-Tağlibî de vardı. Benî Tağlib de Şu'ays b. Müleyl başkanlığında Benî Kuşeyr'den bir kavme karşı yardım istediler. Benî Tağlib Benî Küşeyr'den yirmi beş adam öldürdü. Ebû Ubeyde Benî Harîş'ten söz etmemiştir.

Bazıları şunu iddia etmiştir: Şu'ays Azerbaycan'daydı. Şu'ays Hâricîlerin görüşündeydi. Tağlib ona haber gönderip ondan yardım talep ediyordu. Şu'ays iki bin kişilik bir süvariyle geldi. Yanında Sa'lebe b. Niyât da vardı. Dicle'den geçip, Tikrît'le Musul arasındaki Libbâ'ya, oradan Sersâr [suyuna] geldi. Kays kabilesi mensuplarının suyun etrafında toplandıklarını

gördü. Tağlib de onların karşısında duruyordu. Tağlib'in başında İbn Hevber et-Tağlibî vardı. Ancak Şu'ays, İbn Hevber'in sancağı altında yürümek istemedi. Doğrudan Kays'ın üzerine gitti. Bu arada Umeyr b. Hubâb'ın casusları gelip Şu'ays'ın haberini ona bildirdiler. Umeyr Şu'ays'ın üzerine gitmek için Kays'tan büyük bir topluluk oluşturdu. Ayrıca İbn Hübeyr ve Tağliblilere kâfi gelecek adamları vekil olarak bıraktı. Umeyr'in kendisi Şu'ays'la karşılaştı. İki grup savaştılar. Umeyr Şu'ays'a galip geldi. Şu'ays ve adamları öldürüldüler. Onlardan az sayıda adam kurtuldu. Onlar da Benî Tağlib'e katıldılar. Sa'lebe b. Niyât ise, Şu'ays'tan ayrılıp Benî Tağlib'e katıldı ve onlarla birlikte savaştı. Ancak birinci haber daha doğrudur. Şiir de o haberin sıhhatine daha fazla delalet etmektedir.

Mâkisûn Günü

Dediler ki: Savaş Kays ve Tağlib arasında yerleşince, Kays'ın başında Umeyr b. Hubâb, Tağlib'in başında da Şu'ays b. Müleyl vardı. Umeyr, Mâkisûn'da, Benî Tağlib'e ve cemaatine saldırdı. Mâkisûn, Habur'un köylerinden bir köydür. Mâkisûn ile Re'sü'l-Ayn arasında bir veya iki günlük mesafe vardır. Orada çok şiddetli bir şekilde savaştılar. İki grubun karşı karşıya geldiği ilk vaka buydu. Benî Tağlib'ten 500 kişi öldürüldü. Şu'ays b. Müleyl de o savaşta öldürüldü. Savaş, oradaki bir köprünün yanında meydana gelmişti. Bunun üzerine Nüfey b. Saffâr el-Muhâribî şöyle dedi:

Ve terk ettiniz reisinizi bize, Kanatîr [köprü] gününde,
Eli bağlı bir şekilde ve rehin olarak…
Bıraktık ağlayan kadınları, sicim gibi gözyaşlarıyla,
Şu'ays'ın üzerinde… Bizi kıramadılar…

Tağlib Benî Harîş'in ve onlarla birlikte olan Kuşeyr'in üzerine saldırdığı zaman Züfer b. Hâris, "Kays'ın, kadınlarına olan düşkünlükleri, onları şu Hıristiyanlardan alıkoydu" dedi. Bunun üzerine Umeyr b. Hubâb şöyle dedi:

Kadınlarla düşüp kalkmak değildi merakımız, Şu'ays günü
Onları parlayan alevler gibi çıkardığımızda
Vuruyorlar yere ayaklarını, kartal türü atlar gibi
Siyah ve yeleli asil atlar arasından

Dediklerine göre Şu'ays'ın ayağı o gün kesilmişti. Öldürülünceye kadar savaştı; savaşırken şöyle diyordu:

Kays bilmiştir; biz de biliyoruz
Delikanlı daha keskin iken öldürür

Nüfey b. Saffâr şöyle dedi:

Ve sabahlattık sizi, Habur'un kenarında
Zirveleri [başları] ikiye ayıran beyaz kılıçlarla

Cerîr b. Atıyye ise şöyle dedi:

Terk ettiler, Benî Müleyl'in Şu'ays'ını, teslim edilmiş olarak
Ve iki doktoru… Ve Şu'rûr'a da mızrak sapladılar

Yine Nüfey b. Saffâr el-Muhâribî şöyle dedi:

Kalmadı şerifleriniz içinde bir şerif, Şu'ays'ın katlinden sonra
Ve Ebû Efâ ile Şu'rûr'un katlinden sonra

Temîm b. Ebû Mukbil el-Aclânî şöyle dedi:

Söyle, peştemalı alınmış olan Ahtal'ın kızına
Fidyecisi geciktiği zaman, süvariler gününde
Ona soracak değilsin, ancak bir kere
Geri çevirmedi Tağlib, ona seslendiği zaman

Ubeyd b. Husayn en-Nümeyrî er-Râî şöyle dedi:

Ey Ebû Mâlik! Söyleme şiiri, ondan sonra
Ver liderliği, liderlere; çoklukla
Biz bıraktık, Vâil'in kızı Tağlib'
Tıpkı beli kırılan ve dişini gösteren birisi gibi

Şiirde, Habur ve Mâkisûn gününde, aralarında geçenleri kastediyor.

Birinci Sersâr Günü

Sersâr, Nusaybin'in Hirmâs [dağından] çıkan bir nehir olup Kuhayl ile Re'sü'l-Îl [veya Re'sü'l-Eyl][26] arasından Dicle nehrine dökülür.

26 Bu kelime, RK'nin hâmişinde "Re'sü'l-Eyl" olarak kaydedilmiştir.

Dediler ki: Mâkisûn gününden sonra Tağlib yardım istedi ve etrafına adam topladı. Bu arada Nemîr b. Kâsıt onun etrafında toplandı. Ayrıca Ebû Rebîa b. Zühl b. Şeybân'ın çocuklarından olan Müceşşir b. Hâris de Tağlib'in imdadına geldi. Müceşşir, Şeybân'ın Cezîre'deki büyüklerindendi. Ayrıca Zemâm b. Mâlik eş-Şeybânî de bir grupla birlikte Tağlib'in yanına geldi. Ayrıca Cüfre gününden evvel ve Yemâme ile Bahreyn tarafına gitmeden önce, içlerinde Mâlik b. Misma'ın da bulunduğu bir grup daha geldi. Tağlibliler Müceşşir'e, Kays'ın Mâkisûn günü ve ondan önce başlarına getirdiklerini ona anlattılar. Mâlik b. Misma', "Bana göre sizler ancak Tikrît'in Nabat kavmindensiniz. Eğer Tağliblilerden olsaydınız nefislerinizi ve namusunuzu korurdunuz." dedi. Bunun üzerine onlar, "Bildiğin gibi bizler, içimizde Hıristiyanların da bulunduğu bir kabileyiz. Mudar da [her zaman] Mudar'dır. İki hükümdardan biri ne zaman galip gelmiş ise o Kays ile beraber olmuştur." dediler. Mâlik onlara şöyle dedi: "Gidin; eğer hükümdar onlara bir atlıyla yardımda bulunursa ben size iki atlı vereceğim. Eğer onlara bir piyade verirse ben size iki piyade vereceğim. Kuşkusuz bugün hükümdar, ne sizinle ne de onlarla meşguldür." Tağlibliler kalkıp gittiler ama öfkelenmişlerdi. Şu'ays b. Müleyl'den sonra başlarına Ziyâd b. Hevber'i getirmişlerdi. Bazılarına göre Yezîd b. Hevber et-Tağlibî'yi getirmişlerdi. İbnü'l-Kelbî dedi ki: O, Benî Kinâne b. Teym b. Üsâme b. Mâlik b. Bekr b. Hubeyb'den Hanzale b. Kays'tır. Kays'ın başında da Umeyr b. Hubâb es-Sülemî vardı. Benî Tağlib'le beraber olanları görünce Temîm ve Benî Esed'den yardım istedi. Ama onlardan hiçbiri yardıma gelmedi. Bunun üzerine Umeyr şöyle dedi:

Ey Temîm'den ve Esed'den kardeşlerimiz
Doğru yolu bulasınız! İşittiniz mi çağrıcıyı
Bekr b. Vâil ve Tağlib birlikte geldiklerinde
Yüksekleri salladıklarını bilmez misiniz?
Katılın kavminize, biliyorsunuz yerlerini
Hep bir aradadırlar; hem şehirliler hem de köylüler

İddia ettiklerine göre, onlar için Rebîa'dan yardım isteyenlerden biri Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân el-Bekrî'dir. Bu yüzden Mus'ab b. Zübeyr onlara karşı kinlendi ve kardeşi Nâbi'yi öldürdü, ancak arkadaşını öldürmedi. Kays kabilesi, Zübeyrî idiler. Benî Tağlib ayrıca Rakda b. Nu'mân eş-Şeybânî'den de yardım istemişti.

Dediler ki: Daha sonra Rebî kabilesinden olanlarla Kays kabilesinden olanlar Sersâr denilen yerde karşılaştılar. Aralarında şiddetli bir savaş meydana geldi. Benî Tağlib'in mensupları şöyle diyorlardı:

Yayıyoruz ölüm haberini Mücâşi'in, mızrakların kenarlarıyla
Kuşkusuz o şerif ve dehşetli bir adamdır
Ve bizi savunan şeyhimiz İbn Müleyl'in ölüm haberini

Sonra Kays kabilesi hezimete uğradı. Benî Tağlib ve onun anlaşmalıları, Kays'tan çok sayıda insan öldürdüler. Ayrıca Benî Süleym'den otuz kadının karnını deştiler. Leylâ binti Humâris et-Tağlibiyye -bazılarına göre Ahtal- şöyle dedi:

Bizi ve haçı doğmuş olarak gördüklerinde
Ve [haçın sahibi] Sercîs, öldürücü zehri hazırladığında
Boşalttılar bizim için Sersâr'ı ve çiftlikleri
Bol buğdayı ve olgunlaşmış üzüm bağlarını
Adeta [Benî Kays] Sersâr'a konmuş kargalar gibiydiler

Şiirle ilgili bir rivâyette "Zazân'ı ve çiftlikleri…" şeklinde gelmiştir.

Ahtal şöyle dedi:

Ey Kays'ın Aylân boyu! Kınadınız bizi, hepiniz
Hangi düşman var ki onu geceye bırakmadık, kınama üzerine

Bunun üzerine Cerîr b. Atıyye bir kasidesinde ona şu cevabı vermiştir:

Bilirsin ki, Kays'ın birlikleri, uyuzlar gibi sabahladığında
Haç fayda vermez, onlara
Muhtemelen övünüyorsun, ey Tağlib'in domuzu
Bir gün savaş Mudar'ı yücelttiği zaman

Yine Ahtal uzun bir şiirinde şöyle demiştir:

Yemin olsun, helak olmuştur Süleym ve Âmir, Sersâr tarafında
Tıpkı Sâlih'in kavminin, devenin böğürtüsüyle helak olması gibi[27]

Ayrıca Nüfey b. Saffâr el-Muhâribî şöyle dedi:

Ey Ebû Mâlik! Övünmeyi iddia etme, temennilerle
Boş sözler sebebiyle zulüm yapmak için gazaba gelinmez
Fakat [insan] keskin kılıçla nispet edilir
Yüceliklere ve kültürlü gece sohbetlerine

Deniliyor ki: Nüfey b. Saffâr bu şiirle Ahtal'ı korkutmuştur. Yine şöyle deniliyor: "Hayır, Nüfey b. Saffâr bu şiiri ona söyledi. Ahtal da bazı zamanlarında boş iddialarda bulundu.

İkinci Sersâr Günü

Dediler ki: Kays kabilesi toparlandı; yardım toplayıp hazırlık yaptı. Başlarında Umeyr b. Hubâb vardı ve onlar bir ordunun içindeydiler. Karkîsiyâ'dan Züfer b. Hâris onlara geldi. Abdülmelik, Züfer'le ilgilenmiyor ve başka bir ordunun başındaydı. Benî Tağlib, Nemîr ve onlarla birlikte olanların reisi de İbn Hevber idi. İki grup Sersâr'da karşılaşıp insanların çarpışabilecekleri en şiddetli şekilde çarpıştılar. Benî Âmir, ordunun sağ ya da sol tarafında yer almışken [Benî Kays'ın] yanından çekildi. Benî Süleym ise, dişini sıktı ve sabretti. Nihayet Benî Tağlib hezimete uğradı. Bu savaşta Abduyesû b. Harb'in iki oğlu, Mihkân ve Benî Evs b. Tağlib'den Abdülhâris öldürüldüler. Bunun üzerine Umeyr b. Hubâb şöyle dedi:

Feda olsun ruhum, Sersâr'ın süvarilerine
Ve topladığım bütün akrabalar ve mallar
Çekildi bizden Âmir ve uzaklaştı
Ve çevremde dağlar gibi adamlar vardı, Rebîa'dan

---

27 Beytin orijinali (لَعَمْرِي لَقَدْ لَاقَتْ سَلِيمٌ وَعَامِرٌ .. إِلَى جَانِبِ الثَّرْثَارِ رَاغِيَةَ الْبَكْرِ) şeklindedir. (البكر) kelimesi, "genç deve" anlamındadır. (رَاغِيَة) kelimesi ise, "devenin çıkardığı böğürtü" manasındadır. Aslında (رَاغِيَةَ الْبَكْرِ) ifadesi, her devenin değil, Sâlih Peygamber'in genç devesinin çıkardığı böğürtüdür. Sâlih'in kavmi, devenin çıkardığı bu sesle helak olmuştur. Şair, Benî Âmir ve Benî Süleym'in Sersâr'da helak olmalarını Sâlih Peygamber'in kavminin, devenin böğürtüsüyle helak olmalarına benzetmektedir (Geniş bilgi için Bkz. *Dîvânü'l-Ahtal*, s. 11; Beyrut, M. 1994; Abdülkadir el-Bağdâdî, *Hezânetü'l-Edeb*, XI, 54 vd.). (çev.)

Kırıyorum onları, Süleym'den yiğit insanlarla
Ve sıkıyordum kendimi, çok su içen aygırlar gibi

Züfer b. Hâris ise şöyle dedi:

Hey! Yok mu benden Umeyr'e mesaj götürecek biri?
Bir nasihatçinin ve onu rezil edecek birinin mesajını
Sen Yemenlileri ve Kelb kabilesini bırakıyorsun da
Nizâr kabilesine mi geçiriyorsun keskin dişlerini?
Tıpkı bir tek eline dayanan biri gibi
O el de ihanet eder ona, zâfiyetle ve kırılmakla

Füdeyn Günü

Dediler ki: Umeyr b. Hubâb Füdeyn üzerine akın düzenledi. Füdeyn, Hâbur nehri üzerinde bulunan bir köy olup kalesi vardır. Köyde ne kadar mal varsa alıp götürdü ve bütün ahalisini de öldürdü. Deniliyor ki: Köyde bulunan Benî Tağliblileri öldürdü. Yenilgiye uğrayan Benî Tağlibliler buraya yerleşmişlerdi. İbn Saffâr şöyle dedi:

Eğer geniş yere sorulsa, durumunuz
Şahitlik yapacak Füdeyn ve Suvver, helâk oluşunuza
Sana yalan söyledi Şeybân ve keskinleştirdi sizinle
Sedûs ve Yeşkûr kabileleri, kılıçlarınızı

Halkın çoğu bu köye "Suvver" der. Burası da Füdeyn'e yakın bir köydür; aralarında yaklaşık dört fersah vardır.

Sükeyr Günü

Bu güne "Sükeyrü'l-Abbas" denilir. Dedi ki: Umeyr b. Hubâb, Benî Tağlib ve Nemîr kabileleriyle Sükeyr'de karşılaştı. Başlarında İbn Hevber vardı. Sükeyr de Habur üzerinde bulunan bir köydür. Köyün bir kısmı da Fırat'ın üzerindedir. İki taraf savaşmaya başladı; Benî Tağlib ve Nemîr hezimete uğradı ve Tağlib'in süvarilerinden olan Umeyr b. Cendel kaçtı. Bunun üzerine Umeyr b. Hubâb şöyle dedi:

Ve kurtuldu Sükeyr günü bizden, İbn Cendel
Israrcı ve hızlı koşan geniş göğüslü bir atın üzerinde
Biz hamle yaptık atlarla ve sert aygırlarla
İnce yeleleri ve kanatıcı toynaklarıyla

İbn Saffâr şöyle dedi:

Sabahleyin karşılaştık sizinle, Sükeyr'de
İşte siz büyük felaketlerle karşılaştınız, orada

Maârik Günü

Maârik, Musul toprağında, Hadr ile Akîk arasında bulunan bir yerdir. Tağlib Sükeyr günü burada toplanmıştı. Kays kabilesi de oradaydı, orada karşılaştılar. Savaşları çok şiddetli oldu. Sonunda Tağlib hezimete uğradı. İbn Saffâr şöyle dedi:

Bıraktık Maârik, Hadr ve Sersâr'da
Sizlerden çok sayıda cesetleri

Deniliyor ki: Hadr ve Maârik günleri aynı gündü. Onları mağlup edip Hadr'a sürmüşler ve onlardan çok sayıda insan öldürmüşlerdi. Bazılarına göre bunlar ayrı ayrı günlerdir ve her ikisinde de Kays kabilesi galip gelmiştir. Allah daha iyi bilir.

Libbâ Günü

Dediler ki: Her iki kabile Libbâ Kilisesi'nin yanında karşı karşıya geldiler. Libbâ, Musul toprağında, Tikrît'ten sonra gelen bir yerdir. Kimse kimseye galip gelmedi. Ancak Kays kabilesi, "Üstünlük bizdeydi." diyordu; Tağlib de, "Üstünlük bizdeydi." diyordu.

Beled Günü

Ebü'l-Velîd el-Kilâbî şöyle dedi: Kays ve Tağlib kabileleri arasında Beled'de bir savaş meydana geldi. İki grup birbirlerini savuşturdular. Ebû İsa el-Kaysî, "Savaşın galibi bizdik." dedi.

Şer'abiyye Günü

Dediler ki: İki grup Şer'abiyye'de karşı karşıya geldiler. Kays'ın başında Umeyr b. Hubâb vardı. Tağlib ve müttefiklerinin başında da İbn Hevber vardı. Aralarında şiddetli bir savaş olmuştu. O gün Süleym'den Ammâr b. Mühezzem ve Âsım öldürüldüler. Şer'abiyye gününde Tağlib Kays'a galip gelmişti. Bunun için Ahtal şöyle dedi:

Kuşkusuz ağlamıştı Cehhâf
Korkunç durumları görünce, Şer'abiyye gününde

Şer'abiyye Benî Tağlib beldelerinden biridir. Ayrıca Menbic taraflarında bir Şer'abiyye daha vardır. Bazılarına göre bu olay Menbic taraflarında meydana gelmiştir; ancak bu yanlıştır.

Belîh Günü

Dediler ki: Tağlib bir araya geldi ve Belîh'e gittiler. Burada da Umeyr ve Kays kabilesi vardı. Belîh, iki Rakka arasında olan bir nehirdir. Orada karşı karşıya geldiler. Kays'ın başında Umeyr, Tağlib'in başında da İbn Hevber vardı. Tağlib hezimete uğradı ve öldürüldüler. Onlar Sersâr gününde Kays'a yaptıkları gibi burada kadınlarının karnı deşildi. İbn Saffâr bu konuda şöyle diyor:

Sarstı kalbini Belîh'te, mızrakların namluları
Ve kılıçların darbesi; o da sarsıldı

Ebü'l-Velîd el-Kilâbî, bazıları için şu şiiri bana okudu:

Yarıştı Benî Tağlib'in topluluğu, bizimle
Biz ağır geldik onlara karşı
Deştik kadınların karnını, Belîh sabahında
Kadınlar bize geldiklerinde… Ve öldürdük adamlarını

Heşşâk Günü ve Umeyr b. Hubâb es-Sülemî'nin Öldürülmesi

Dediler ki: Tağlib, Umeyr b. Hubâb'ın ısrarla üzerlerine geldiğini görünce şehirlerde ve çölde yaşayan mensuplarını topladı ve Heşşâk denilen nehre geldiler. Burası, Hirmâs'tan alınan bir nehirdir. Heşşâk'ın üzerinde

tepeler ve büyük kayalar vardı. Yakınında Şer'abiyye vardı. Yan tarafında da Berâk veya Birâk denilen bir yer vardı. Umeyr, Kays'ın içinde onlara doğru yürümeye başladı. Züfer b. Hâris ve oğlu Hüzeyl de onunla beraberlerdi. Tağlib kabilesinin başında İbn Hevber vardı. Heşşâk tepesinin yanında çok şiddetli ve kanlı bir savaşa giriştiler. Nihayet akşam karanlığı basınca dağıldılar. Ertesi gün de sabahtan geceye kadar savaştılar. Sonra tekrar ayrıldılar. Üçüncü gün olunca Tağlib, kaçmamak üzere anlaştılar. Umeyr Tağlib'in kadınlarının onlarla beraber olduklarını ve bu kez çok ciddi olduklarını görünce Kays kabilesine şöyle dedi: "Ey kavmim! Benî Tağlib'le savaşmaktan vazgeçmeniz gerektiğini düşünüyorum. Çünkü onlar [kararlı bir şekilde] öldürmek istiyorlar. Onlar rahatlayıp da hayvanlarının yanına döndüklerinde, onların her birine saldıracak adamları yönlendiririz." Bunun üzerine Abdülazîz b. Hâtim b. Nu'mân el-Bâhilî, "Ey İbnü's-Sam'â! Dün ve bir önceki gün Kays'ın süvarileri öldürüldü. Sonra senin ciğerlerin şişti ve korktun, öyle mi?" dedi. Deniliyor ki: Bu sözü Umeyr b. Hubâb'a yardıma gelen Uyeyne b. Esmâ b. Hârice el-Fezârî Umeyr'e söyledi. Umeyr bu söz üzerine kızdı ve "Bana öyle geliyor ki, eğer savaş şiddetlenirse kaçacaksın." dedi ve atından inip piyade olarak savaştı. Savaşırken şöyle diyordu:

Ben Umeyr'im ve Ebü'l-Mugallis'im
Ben hapishanenin sıkıntısına koyarım, insanları

Savaşın üçüncü gününde Züfer hezimete uğradı ve hemen Karkîsiyâ'ya gitti. Çünkü Züfer Abdülmelik'in, Karkîsiyâ'ya hareket etmek üzere hazırlık yaptığını haber almıştı. Hemen işlerini sağlamlaştırmak ve ihtiyaçları için hazırlık yapmak üzere yola çıktı. Deniliyor ki: Züfer kaçarken vaziyeti kurtarmak için bu bahaneyi uydurdu. Tağlib Kayslıların ve onlarla beraber olanların tepesine bindiler ve "Bilmez misiniz ki, Tağlib galip gelecek." demeye başladılar.

Bu arada Benî Ka'b b. Züheyr'den Cemîl b. Kays, Umeyr'in üzerine hamle yaparak onu öldürdü. Bunun üzerine Ahtal Züfer'e şöyle dedi:

Ey Leylâ'nın oğlu Züfer! Babanın ömrüne yemin olsun ki
Benî Muâz'ın ciddiyeti kurtardı seni
Ve bize taraf gelmeden koşuşturma
Sanki şahinin kanadını tutmuş gibiydin

Deniliyor ki: Benî Tağlib'in çocukları Umeyr'in üzerine çullanıp ona taş attılar. Umeyr yorulmuştu; sonunda onu bîtap düşürdüler. Bunun üzerine İbn Hevber ona hamle yaparak onu öldürdü. O gün İbn Hevber yaralandı. Savaş sona erince, vücudundaki yaradan dolayı Benî Tağlib'e, Merrâr b. Alkame ez-Zührî'yi kendilerine reis yapmalarını vasiyet etti.

Yine rivâyet edildiğine göre, İbn Hevber savaşın ikinci günü yaralandı. O da Benî Tağlib'e, Merrâr'ı kendilerine reis yapmalarını vasiyet etti. İbn Hevber o gece vefat etti. Benî Tağlib de savaşın üçüncü günü Merrâr'ı kendilerine reis yaptılar. Merrâr [ilk iş olarak] onları sancaklarıyla savaşa hazırladı ve her boya, hanımlarını arkalarına almalarını emretti. Umeyr Benî Tağlib'i [bu halde] görünce adamlarına, "Ey Kays topluluğu! Tağlib, sayıları çok olan bir kabiledir ve sizinle savaşmak üzere bir araya gelmişler. Hanımları da onlarla beraberdir. Bana itaat edin ve çekilin. Onlar dağıldıklarında onlara ayrı ayrı saldırırız." dedi. Bunun üzerine kendisine söylenen söz söylendi; o da yaptığını yaptı. Sonunda Cemîl ez-Zührî onu öldürdü. Şair şöyle dedi:

Uykusuz kaldım Fırat'ın ortasında ve rahatlattı beni
Yas tutan kadınlar… İbn Hevber'in maktûlü ağlatmıştı onları
Ey Ümmü Mügallis! Zulüm yapmış olmazsın, eğer yas tutarsan
Hıristiyanların maktûlüne… Yas tutan başı açık kadınlar içinde

İbn Hevber'in, Umeyr'i öldürmüş olmasından rahatsız olan bazı şairler şöyle dediler:

Ve kuşkusuz ki, Tağlib Umeyr'i helak ettiği gün
Umeyr Cemîl'in maktûlü idi, İbn Hevber'in değil

Dediler ki: Humâris'in kızı saçlarını açıyor ve insanları savaşa teşvik için şöyle diyordu:

Devam edin… Devam edin ey Benî Tağlib
Bizler savaşın çocuklarıyız, onda büyüdük

O gün savaş, özellikle Benî Süleym ve Ganî kabilesinde çok kızışmıştı. Onların dışındaki kabilelerden de çok sayıda insan öldürüldü.

Bazılarının anlattığına göre, Benî Tağlib ilk günkü karşılaşmada Umeyr'i zorlamıştı. Umeyr ilk gün şöyle dedi:

Ve bizler hurma zannettik, her beyaz şeyi
Cüzâm ve Himyer kabileleriyle karşılaştığımız gecelerde
Kayın ağacını kayın ağacıyla[28] *ve birini diğeriyle vurduğumuzda*
Çubuklarımız kırılmayı reddetmişti adeta
Ve biz öyle bir toplulukla karşılaştık ki, Rebîa'dan
Ölüme alıştırılmış atlara biniyorlardı
İçirdik onlara bir bardak, onlar da bize içirdiler, benzerini
Bununla beraber onlar daha sabırlıydılar, ölüme karşı

Deniliyor ki: Bu şiir ondan başkasına aittir. Allah daha iyi bilir. Züfer şöyle dedi:

Ey Kelb kabilesi! Senden başkası acıttı beni
Üstelik yapıştırmıştım, yanağını toprağa
Ey Kelb kabilesi! Dağıl ve [rahat] uyu
Çünkü helak oldu Umeyr b. Hubâb

Benî Tağlib Umeyr'in başını, kendilerinden olan bir heyetle Abdülmelik'e gönderdiler. Abdülmelik o sırada Dımaşk'ın Gûta denilen yeşil vadisindeydi. Abdülmelik heyete hediyeler verdi ve onları giydirdi. Daha sonra Abdülmelik Züfer'le anlaşma yapıp da insanlar etrafında toplanınca Ahtal bir şiir söyledi. Bu şiirinde şöyle dedi:

Ey Benî Ümeyye! Sizin için öyle bir kavmin çocuklarıyla mücadele ettim ki
Onlar barındırıp yardım etmişlerdi[29]
Ve Kaysu Aylân, sonunda koşup sana geldiler
Ve zorla, alçaltıldıktan sonra biat ettiler sana
Sıkıldılar savaştan, omuzları ısırıldığı zaman
Zaten Kaysu Aylân'ın ahlâkındandır, çabucak sıkılmak
Hidâyet etmedi Allah, Kays'ı dalâletinden
Ve yardım etmedi Allah Benî Zekvân'a,[30] *kaydıkları zaman*

---

28 Kayın ağacından yapılan okları kastediyor. (çev.)
29 Ensâr'ı kastediyor. (çev.)
30 Benî Zekvân, Umeyr b. el-Hubâb'ın kavmiydi (Bkz. *Dîvânü'l-Ahtal*, s. 107). (çev.)

Süleym'in emri hep cahilin[31] *elinde kaldı*
Nihayet gidip gelmek onu yoruncaya kadar
Ey Mü'minlerin Emîri! Bizimle yardım olundun, kuşkusuz
Gûta vadisinde, haber sana geldiği zaman[32]
Tanıtıyorlar sana, İbnü'l-Hubâb'ın kafasını
Geçip gitmiş, burnunda kılıcın izi de vardı

Yine Ahtal, kendisine ait bir kasidesinde şöyle demiştir:

Hey! Kim Kays'a bir elçi gönderecek?
Mutsuzluğun tadını nasıl buldunuz, diye
Eğer Sam'â'nın[33] *yıldızı uğursuz ise*
Umeyr'i doğurmuştur, hem de ayın son günlerinde
Karşılaştı İbnü'l-Hubâb bizimle, şiddetli bir savaşta[34]
Korudu onu, her kâhin ve efsuncu
Sonuçta kafası Akk toprağına düştü
Diğer azaları "Cebâ" ve "Râk" denilen Sersâr toprağında kaldı
Eğer geçmemiş olsaydı zaman
Verirdik Cemîle[35] *gibisini, ayrılıktan önce*
Doldurduk Sersâr'ın tarafını, onların cesetlerinden
Ve donattık Ümeyme'yi, alıp götürmek için

Son mısrada geçen "Ümeyme", Umeyr b. Hubâb'ın hanımıdır.

---

31 Cahil'den maksat Umeyr b. el-Hubâb'dır (Bkz. *Dîvânü'l-Ahtal*, s. 108).

32 Hem RK'de hem de ZZ'de bu beyit (فقد نُصِرْتَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ بِنَا .. لَمَا أَتَاكَ بِمَرْجِ الْغُوطَةِ الْبُقَرُ) şeklinde geçmektedir. Ancak son mısrada yer alan ve ZZ'de "el-Bukaru" şeklinde harekelenen (الْبُقَرُ) kelimesi, Ahtal'ın dîvânında (الْخَبَرُ) şeklinde geçmektedir. BAE'de ise bu kelime (النَضَرُ) şeklindedir. (الْبُقَرُ) kelimesinin lügattaki manası, "yalan ve afet", (النَضَرُ)'nun manası da "tazelik, parlaklık ve âfiyet" olduğu dikkate alındığında mananın, bu şiirin siyakına uygun olmadığı anlaşılacaktır. Bu yüzden biz Ahtal'ın dîvânındaki (الْخَبَرُ) kelimesini esas alarak çeviriyi buna göre yaptık (Bkz. *Dîvânü'l-Ahtal*, s.106). (çev.)

33 es-Sammâ (الصماء), Kays kabilesinden bir kadın olup Umeyr b. el-Hubâb'ın ninesiydi (Bkz. *Dîvânü'l-Ahtal*, s. 208). (çev.)

34 Hem RK'de hem ZZ'de hem de BAE'de bu mısra (ولاقى ابْنُ الحباب لَهُ حُمَيّا) şeklindedir. Oysa Ahtal'ın dîvânında bu mısra (ولاقى ابْنُ الحباب لَنا حُمَيّاً) şeklindedir. Biz çeviride, dîvândaki kaydı esas aldık (Bkz. *Dîvânü'l-Ahtal*, s. 208). (çev.)

35 Cemîle, Züfer b. el-Hâris'in hanımının adıdır. (çev.)

Küheyl Günü

Burası, Musul toprağının Batı Dicle tarafıdır.

Dediler ki: Umeyr b. Hubâb öldürülünce Kays kabilesi Hadesu'r-Rikâk[36] tarafında toplandılar. Burası Kays kabilesinin bölgesindeydi. Ahtal şöyle dedi:

Vurduk onları, talihsizce
Nihayet onları Hadesu'r-Rikâk'a kadar sevk ettik

Dediler ki: [Umeyr'in öldürülmesinden] sonra Temîm b. Hubâb, Züfer b. Hâris'in yanına geldi ve intikamını almak için kendisine yardım etmesini istedi. Ancak Züfer bu teklifi reddetti. Bunun üzerine Züfer'in oğlu Hüzeyl babasına, "Vallahi eğer Kays mağlup olursa bu senin için büyük bir ayıptır. Eğer sen onları yalnız bıraktığın halde onlar galip gelirlerse, bu daha da büyük bir ayıptır." dedi. Züfer Karkîsiyâ'ya, kardeşi Evs b. Hâris'i vekil bıraktı ve Benî Tağlib'e saldırıp onlarla savaşmaya karar verdi. Önce Yezîd b. Humrân komutasında bir grup süvariyi Benî Fedevkes'in üzerine gönderdi. Yezîd onları öldürdü ve mallarını talan etti. Hatta onlardan sadece "Hamîde" adında bir kadın kalmıştı. Humrân'ın oğlu onu muhafaza etmişti. Kadın ondan korunma talep etmişti. Ayrıca Hüzeyl b. Züfer'i, Ka'b b. Züheyr'in üzerine gönderdi. Züheyl onlardan çok sayıda insan öldürdü. Ayrıca Benî Ukayl'in kardeşi Müslim b. Rebîa'yı da toplu halde bulunan Benî Tağlib'in üzerine gönderdi. O da onlardan çok sayıda insanı öldürdü. Sonra Musul toprağının Akîk bölgesinde bir araya gelen Benî Tağlib'in üzerine gitti.

Benî Tağlib onun üzerlerine geldiğini hissettiklerinde kalkıp Dicle'yi geçmek istedi. Kuhayl denilen yere geldiklerinde, Kayslıların başında bulunan Züfer b. Hâris onlara yetişti ve orada çok şiddetli bir savaş oldu. Züfer'in tüm arkadaşları atlarından inip atsız savaştılar. Ancak Züfer bir katırın üzerinde kaldı. Züfer ve arkadaşları o gece onları öldürüp kadınlarının karınlarını deştiler. Kılıçla öldürülenlerin çoğu Dicle'de boğuldu. Onlardan hezimete uğrayanlar Libbâ'da toplandılar. Züfer onların üzerine oğlu Züheyl'i gönderdi. Züheyl, Dicle'yi geçip kurtulanların dışında kalanları kılıçtan geçirdi. Ayrıca Züfer onlardan iki yüz kadar adamı esir aldı ve hepsinin boynu vuruldu. Züfer şöyle dedi:

---

36 Karkîsiyâ tarafında bulunan bir yerin adıdır. (çev.)

Ey gözlerim! Dök yaşlarını, cömertçe
Âsım ile İbnü'l-Hubâb'a ağla!
Eğer Tağlib Umeyr'i
Ve Ganî'den bir grubu öldürmüşse mızraklarla
Yok etti Kilâb'ın süvarileri
Benî Cüşem b. Bekr'i ve onların Nemîrlerini
Vurduk, onlardan iki yüz kişinin boynunu
Ancak onlar Umeyr b. Hubâb'a denk değillerdi
Biz şerefli sayıyoruz, kendi ölülerimizi
Ve onların ölüleri köpeklerle birlikte sayılırlar

Yine şöyle demişti:

Benî Cüşem'den çok sayıda adam öldürdük
Fakat onların tümü Umeyr'e denk değillerdi

İbn Saffâr el-Muhâribî şöyle dedi:

Görmedin mi ki, savaşımızın anlaşmalıları
Zillet ve hakaret içinde bıraktı, Hubeyb'i
Oysa onlar şeref sahipleydiler; ama oluverdiler
Ve olmadı, onların zilletleri için bir gâlibiyet

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından nakletti; dedi ki: Bize İbnü'l-Cessâs anlattı; dedi ki: Rebîa kabilesinden olan İkrime b. Rib'î et-Teymî, Kûfe'de Esmâ b. Hârice el-Fezârî'nin üzerinde durdu ve "Benî Tağlib, Umeyr b. Hubâb'ı öldürdü." dedi. Esmâ b. Hârice ise, "Zararı yok; o kavmin memleketine gelirken öldürülmüştü, dönerken değil." dedi. Sonra şöyle dedi:

Elim mahkûmdur sana, Süleym'in bir akınından dolayı
Bir akın ki, beyazlıyor Bekr b. Vâil'in şakakları, ondan
Ve bırakıyor, Fedevkes ailelerinin çocuklarını
Yetimler ve dullarını, kabilelere fırsat olarak

Bana Esrem anlattı. O Hâlid b. Külsûm'dan, o da Mufaddal ed-Dabbî'den ve başkalarından rivâyet etti; dediler ki: Kutâmî, bir savaşta esir düşmüş ve malı elinden alınmıştı. Züfer onun durumuyla ilgilendi. Nihayet

onun bütün mallarını iade etti ve ona iyilikte bulundu. O da uzun bir şiirde onun hakkında şöyle dedi:

Her ne kadar boyun darbesi dışında
Benim kavmimle senin kavmin arasında bir irtibat yoksa da
Methedeceğim seni, yaptığın iyilikten dolayı
Ve açık bir katil bana yaklaşmış iken

Yine şöyle demiştir:

Kim ikramda bulunursa bir misafire karşı
Sen de iyilikte bulunmuşsun ey Züfer
İnkâr mı edeceğim, ölümü benden savdıktan sonra
Ve bana yüzlerce iyilik yaptıktan sonra

Avâne b. Hakem ve diğerleri şöyle dediler: Mus'ab b. Zübeyr, Mühelleb b. Ebû Sufre'yi Musul ve Cezîre'ye atayınca Mervânîlerden olan Benî Tağlib'e, "Ya gelip Mü'minlerin Emîri Abdullah b. Zübeyr'e biat edeceksiniz ya da Kays kabilesinin başınıza getirdiklerini size unutturacak ve sizi, birbirinizden öldürdüğünüz maktullere katacak bir ordu göndereceğim." şeklinde bir haber yolladı. Ancak Mühelleb onlar hakkında bir işlem yapmadan valilikten azledildi. Bu yüzden Kutâmî şöyle dedi:

Geldi bana, Ezd kabilesinden bir öncü
Benim şiirim Hicâz meclislerinde okunduktan sonra
Bana, "İbnü'z-Zübeyr'e yapış ve sığın ona" dediler
Allah mahcup etmesin beni ve şereflendirmesin çirkin yüzlüleri
Allah süvari yapmasın Mühelleb'i
Fakat süvari yapsın, Hüzeyl'in benzerlerini

Bişr Günü

Bişr, Fırat'ın Batı yakasında bulunan bir dağdır.

Dediler ki: Ahtal Abdülmelik b. Mervân'ın yanına geldi. O yanındayken Cehhâf b. Hukeym b. Âsım b. Kays es-Sülemî de yanına girdi. Abdülmelik ona, "Ey Ahtal! Sen bunu tanıyor musun?" dedi. Ahtal, "Evet… Bu, hakkında aşağıdaki beyitle [başlayan kasideyi] söylediğim kişidir." dedi:

Ey Cehhâf'ı soran kişi! Acaba o alacak mı
Süleym ve Âmir tarafından öldürülenlerin intikamını?

Ahtal kasideyi söyledi; nihayet bitirdi. Ahtal ve Cehhâf birbirleriyle sertçe konuştular. Cehhâf ayağa kalktı ve üzerindeki ipek elbiseyi çeke çeke divana geldi. Divanda, ahitlerin yazıldığı kâğıtların ölçülerine baktı. Sonra bazı kâtiplere ücret vererek kendisi için, Cezîre'deki Bekr ve Tağlib zekâtlarını toplamakla görevlendirildiğini gösteren sahte bir ahitnâme yazdırdı. Sonra adamlarına, "Mü'minlerin Emîri beni bu zekâtları toplamakla görevlendirdi. Kim bana katılmak istiyorsa gelsin." dedi. Hemen yola çıktı; nihayet bugün "Rusâfetu Şam" denilen yere geldi. Burası Rakka yakınında bir yerdedir. Onun adamları Rusâfe'de etrafında toplandılar. Cehhâf onlara şöyle dedi: "Ahtal beni yordu ve bana küfretti. Ben yönetici değilim. Kim benden ve kendi nefsinden rezilliği kaldırmak istiyorsa benim yanımda yer alsın. Doğrusu ben, Benî Tağlib'e bir darbe vurmadan başımı yıkamamaya yemin ettim." Onlar üç yüz kişiden fazla döndüler ve ona, "Seninle birlikte ölür ve seninle birlikte yaşarız." dediler.

Cehhâf hemen o gece yola çıktı; nihayet sabah vakti, Ahtal'ın kavmi Benî Cüşem'e ait bir su olan Rahûb'a geldiler. Orada Benî Tağlib'den büyük bir topluluğa rastladılar. Cehhâf onlardan çok sayıda insan öldürdü. Ahtal'ı da yakaladı. Ahtal'ın üzerinde kirli bir aba vardı. Yakalayan adam onu bir köle sandı. Kendisine "Kimsin?" diye soruldu; Ahtal, "Ben bir köleyim." dedi ve serbest bırakıldı. Bunun üzerine Ahtal, Kays'tan bir adamın onu tanıması ve öldürülmek korkusuyla kendini bir kuyuya attı. O gün Ahtal'ın babası öldürüldü. Kayslılar oradan ayrılınca Ahtal kuyudan çıktı. Onun eşi Able ise, Kayslıların geri dönüp onu öldürmeleri endişesiyle tekrar kuyuya dönmesini istiyordu. Bunun üzerine Ahtal şöyle dedi:

Ey haseb yönünden kavminin en şerefli kadını Able
Ve efendi olan bir yaşlıyı en çok koruyan kadın!
Kalkmış; döküyor soğumayan gözyaşlarını
Arkamızdan yumuşak bir bakışla

Sonra Cehhâf saklandı. Abdülmelik b. Mervân ise onun peşine düştü. Cehhâf, İrmîniyye'nin berisindeki Rum topraklarına girinceye kadar yola

devam etti. Diğer taraftan Benî Tağlib ölülerini defnetmek istedi. Şemerzâ onlara, "Eğer ölülerinizi defnederseniz ve insanlar ölülerinizin çokluğunu görürlerse bu kez sizi azaltmak için saldırırlar ve size karşı cesaret kazanırlar." dedi. Bunun üzerine Benî Tağlib ölülerini yaktılar.

Cehhâf Ahtal'a bazı beyitlerde şöyle dedi:

Ey Ebû Mâlik! Beni öldürmeye teşvik ettiğin zaman kınadın mı beni?
Ya da hiçbir kınayıcı beni sana kınadı mı?
Sizi bitirmedim mi öldürerek ve kesmedim mi burunlarınızı?
Kays'ın gençleriyle ve keskin kılıçlarla
Her genç, kılıcıyla Umeyr'in ölümünü haber veriyordu
Kılıçların kabzasını tuttuğu zaman sağ elleri
Eğer kovacaklarsa beni, kovsunlar
Üstelik sıtma tutmuş beni, Erâkim'in[37] *kanları konusunda*
Nikâhladım kılıcımla, Benî Züheyr ve Benî Mâlik'i
Bir kaçırma nikâhıyla, dirhem nikâhıyla değil
Yaktı, Şemerzâ'nın ateşi bazı başları
Sakalları büyük ve kulaklarının altındaki kemikleri sert ve toplu olan başları[38]
Tırpanlanıyor, kavimden bazı âzâlar
Mahremler vardır, ateşi yakanla o âzâlar arasında
Siz ancak imama şükredin ki, sizi bıraktığı için
Bolca yürüyorsunuz Habur kıyısında, kirli sarıklarla

Nüfey b. Saffâr el-Muhâribî şöyle dedi:

Yükseltti, Şemerzâ'nın ateşi kavmi için
Her yere uçup giden ayıbı ve utancı

---

37 el-Erâkim (الأراقم) Benî Tağlib'den olup şair Ahtal'ın kavmi olan Benî Cüşem'in ismidir. Erkam (الأرقم), aynı zamanda, insanı ısırmak için tuzak kuran alaca yılanın ismidir. Benî Cûşem'in gözleri alaca yılanın gözlerine benzediği için onlara bu isim verilmiştir (Bkz. *Lisânü'l-Arab*, [رقم] maddesi). (çev.)

38 Bu beytin Arapçası (قد أوقدت نارُ الشِـمَرذَى بأرؤس .. عِظام اللِحىَ مُعْرَنزِمَاتِ اللَّهاَزِم) şeklindedir. *Ensâbü'l-Eşrâf*'ı tahkik edip bastıran Dr. Süheyl Zekkâr, (مُعْرَنزِمَاتِ) kelimesinin yanına, "Arapça lügatlerde bu kelimenin anlamına rastlamadım." şeklinde bir not düşmüştür. Oysa bu kelime hem *Lisânü'l-Arab*, hem *Makâyisü'l-Luga*, hem de *Kâmûsü'l-Muhît*'te yer almaktadır. Aslında kelimenin kökeni, rübâî bir fiil olan (عرزم)'dir. Bunun südâsî olan mezid fiili ise (احْرَنْجَمَ) vezninde (إِعْرَنْزَمَ) şeklindedir. *Lisânü'l-Arab*'ın sahibi kelimeyi açıklarken şöyle der: "(العَـرْزَمُ والعِـرْزامُ) kelimeleri, 'toplu, güçlü ve sert olan' anlamındadır. (الاعْرِنْـزام) kelimesi 'ictimâ' anlamındadır." (Bkz. *Lisânü'l-Arab*, [عـرزم] maddesi.) (çev.)

Cehhâf uzun süre Rum topraklarında kaldı. Nihayet Abdülmelik'ten onun için eman istendi; Abdülmelik ona eman verdi. İrmîniyye halkından işittim; şunu anlatıyorlardı: "Cehhâf önce Tarâbizünde'de [Trabzon] kaldı. Oradan Kemha'ya [Kemâh'a], oradan da Kalîkalâ'ya [Erzurum] geldi. Abdülmelik'in sırdaşlarından olan Kayslılardan bazı adamlara haber yolladı. Nihayet onlar da Abdülmelik'ten onun için eman aldılar.

Dediler ki: Cehhâf Abdülmelik'in yanına varınca, Abdülmelik ona öldürdüklerinin diyetlerini yükledi ve ondan kefiller alarak, bu iş için çalışmasını ve gidip diyetleri bulmasını emretti. Cehhâf, "Kavmimden isteyeceğim." dedi Önce Haccâc b. Yûsuf'a geldi. Fakat Haccâc onu içeri almadı. Bunun üzerine Esmâ b. Hârice'nin yanına geldi ve "Ben ancak seninle kavmimin kınamasına katlanabilirim." dedi. Esmâ b. Hârice de onun için Haccâc'la konuştu. Haccâc gelmesi için izin verdi. Cehhâf Haccâc'ın yanına girince önce Allah'a hamd ve sena etti; sonra şöyle dedi: "Ben Şam'dan, seni kastederek bineğe atladım. Çünkü ne senin önünde bir yol, ne arkanda istenilecek bir yer var. Üstelik Allah'tan başka seni engelleyecek bir güç yok. Sen Irak'ın Emîri ve Kays'ın seyyidisin. Lütfen boynumdaki rehineyi kaldır ve durumumu telafi et."

Deniliyor ki: Haccâc ona şöyle dedi: "Ey Cehhâf! Sen Şam'dan bineğe bindin ve 'Haccâc'a varacağım, eğer bana verirse teşekkür ederim; yok eğer vermezse onu cimrilikle suçlar ve zemmederim.' dedin [değil mi?]. Vallahi Allah'ın malını sana vermeyeceğim." Bunun üzerine Cehhâf, "Elde ettiğin maaşlardan bana verirsin." dedi. Haccâc, "Buna evet" dedi ve maaşlarını ona bıraktı. Yine deniliyor ki: Haccâc ona, "Sen beni hain mi belledin?" dedi. Cehhâf, "Hayır, fakat sen kavminin efendisisin ve senin bol bir maaşın var." dedi. Bunun üzerine Haccâc ona, "Sana doğru söz ilham edildi ve Allah'ın nuruyla baktın." dedi ve ona yüz bin dirhem verilmesini emretti. Haccâc'ın [yıllık] maaşı beş yüz bin dirhem idi. Sonra Haccâc Cehhâf'a yönelip onunla şakalaştı ve ona hem kendisinin, hem Benî Tağlib'in hem de Ahtal'ın haberini sordu. Cehhâf ayrılınca Haccâc, "İlâhî, bu Kays'ın adamları ne garip!" dedi. Cehhâf şöyle dedi:

Gittim Haccâc'ın yanına, yardımını istedim
Allah'a güvenerek… Ve rehin artık geri alınamıyordu
Olumlu karşıladı isteğimi; sonra gülerek bana yöneldi
Ve bana verdi, ihtiyacımı karşılayacak kadar parayı

Cehhâf, Abdülmelik'in kendisine yüklediği borcu ödeyince tövbe ettiğini açıkladı ve hacca gitti. Anlattıklarına göre, Muhammed b. Sûka şöyle dedi: "Ben çarşıdaki dükkânımdaydım. Cehhâf yanımdan geçti. Benden ipek karışımı bir kumaş aldı ve adamları arasında dağıttı. Baktım ki, Cehhâf ve adamları burunlarını bağlamışlar. Ben onlara, "Senin ve adamlarının yaptığı nedir?" dedim. Cehhâf, "Daha önce öldürdüğümüz insanları hatırlamak için bu gördüğünü yapıyoruz. Biz hacca gidiyoruz. Belki Allah bize merhamet eder de tövbemizi kabul eder." dedi.

Cehhâf Mekke'ye geldi; adamları da yanındaydı. Kâbe'nin örtülerine asılarak, "Allah'ım beni affet, fakat affedeceğini sanmıyorum." şeklinde dua ediyordu. Onu duyan Muhammed b. el-Hanefiyye, "Ey yaşlı adam! Ümitsizlik günahtan da beterdir." dedi. Sonra İbnü'l-Hanefiyye onun kim olduğunu sordu. Kendisine, "Bu Cehhâf'tır." denildi. Ahtal şöyle dedi:

Cehhâf Bişr'de bir saldırı gerçekleştirdi, kuşkusuz
Allah'adır sadece, o saldırıdan şikâyet ve itimat
Eğer değiştirmezse Kureyş, devletinin gücüyle bu vak'ayı
O zaman olacaktır, Kureyş'ten ayrılan ve başka kavimlere iltihak edenler
Yüklerseniz onlara, diyeti ödeyen olmaz
Eğer ağırlaşırsa, kavmin kanı daha ağır basar kuşkusuz

Dediklerine göre, Ahtal Abdülmelik'e, *O zaman olacaktır, Kureyş'ten ayrılan ve başka kavimlere iltihak edenler,* mısraını okuduğu zaman, Abdülmelik, "Yazık sana; nereye gidersiniz?" dedi. Ahtal ise, "Ateşe" diye cevap verdi.[39]

---

39 Şair bu şiirinde Benî Ümeyye'nin yöneticilerini tehdit ediyor ve diyor ki: "Eğer el-Cehhâf'ın yaptıklarını yanına bırakırsanız, biz de sizden ayrılır, sizinle olan tüm bağlarımızı koparır ve başka kavimlere iltihak ederiz." Nitekim Ahtal bu şiirini Abdülmelik'in yanında okuyup da (فإلاَ تُغَيِّرْهَا قُرَيْشٌ بَمِلْكِهَا .. يَكُنْ عَنْ قُرَيْشٍ مُسْتَمَاَّزٌ وَمَرْحَلُ) *O zaman olacaktır, Kureyş'ten ayrılan ve başka kavimlere iltihak edenler* beytine geldiğinde Abdülmelik öfkelenmiş ve (إلَى أين ويلك) "Yazık sana; nereye gidersiniz?" demiştir. Ahtal, (إلى النار) "Ateşe gideriz." demiştir. Bunun üzerine Abdülmelik, "Eğer başka türlü cevap verseydin seni öldürürdüm." dedi (Bkz. *Dîvânü'l-Ahtal*, s. 231). Nitekim Belâzürî de bu diyalogdan söz etmiştir. (çev.)

Mus'ab b. Zübeyr b. Avvâm'ın Haberi ve Öldürülmesi

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı; dedi ki: Bize babam anlattı. O Sa'b b. Zeyd'in şöyle dediğini rivâyet etti: Mus'ab b. Zübeyr Muhtâr'ın savaşını bitirince İbrâhim b. Eşter Musul, Azerbaycan, İrmîniyye ve Cezîre'nin valisiydi. Hemen onu valilikten azlederek Ezârika ile savaşmaya gönderdi. Mühelleb b. Ebû Sufre'yi de onun yerine görevlendirdi. Sonra da Mühelleb'i görevden aldı ve onu Ezârika ile savaşmaya gönderdi; İbrâhim b. Eşter'i görevine iade etti.

Dedi ki: Abdülmelik'in kendisine doğru yola çıktığı haberi Mus'ab'a geldi. Mus'ab, kardeşi Abdullah'ın yanından yeni gelmişti ve o gün Basra'daydı. Hemen Basra halkından, kendisiyle birlikte Abdülmelik'e karşı savaşmalarını istedi. Tam o sıralarda Harûriyye Ahvâz çarşısına gelmişti. Başlarında da Katarî b. Fücâe vardı. Basra halkı Mus'ab'a, "Allah Emîr'i ıslah etsin. Harûriyye memleketimize ve mallarımıza müsallat olmak üzeredir. Bu durumda nasıl seninle birlikte savaşa çıkacağız?" dediler. Mühelleb de Mus'ab'a, "Bilmiş ol ki, Basra ve Kûfe halkı Abdülmelik'le anlaşmışlar; o da onlarla anlaşmıştır. Abdülmelik, bu anlaşma sayesinde Irak'ın üzerine gelmeye cür'et ediyor. Beni kendinden uzaklaştırma ve beni yakınında tut." dedi. Bunun üzerine Mus'ab ona, "Seni Harûriyye ile savaşmaya göndermedikçe, Basra halkı benimle birlikte savaşmak istemeyecekler. Doğrusu Abdülmelik geldiğinde ona karşı çıkmamayı uygun görmüyorum. Bu sugura [uç bölgesine] karşı benim için gerekeni yap." dedi. Mühelleb, "Kavmin sana ihanet etmeyeceğinden emin değilim. Eğer ihanet ederlerse Allah onları kahretsin." dedi.

Bize Ebû Hayseme Züheyr b. Harb ve Ahmed b. İbrâhim anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o Muhammed b. Zübeyr el-Hanzalî'den, o da Muâviye b. Sa'sa'a b. Muâviye'den -bu zat, Ahnef b. Kays'ın yeğenidir- şöyle dediğini rivâyet etti: Vallahi amcamla birlikte Hîre'de, Benî Bukayle'nin konağının yanında oturuyordum. Bir de ne göreyim! Ziyâd b. Amr el-Atekî geldi ve Ahnef'in yanı başında durdu. Mus'ab'dan ve onun kötü görüşlerinden, aralarında geçen olumsuz şeylerden söz etti ve onu ayıpladı. Bunun üzerine Ahnef ona, "Bana göre ey Ziyâd, sen ve adamların bize zillet ve büyük bir bela getireceksiniz. Sanıyorum siz

Şam halkını yurdumuza sokacaksınız; onlar da bizi öldürecek ve evlerimizi yıkacaklardır. Yavaş ol ey Ziyâd!" dedi. Bunun üzerine Ziyâd, "Kuşkusuz durumum çok kötü ve borcum var." dedi. Ahnef ise, "Sana on bin dirhem yeter mi? Mus'ab'la konuşayım, sana verilmesini emretsin. Fakat yemin ederim ki, Mus'ab'ın lehinde konuşman için o paranın da senin yanında bir etkisi olmayacağını biliyorum." dedi. Ahnef Mus'ab'la konuştu; Mus'ab on bin dirhem verilmesini emretti. Bununla beraber Ziyâd, Mus'ab'a karşı en kötü düşünceli ve ona karşı en şiddetli insanlardan biriydi.

Bana Ahmed b. İbrâhim söyledi. O Vehb'in şöyle dediğini söyledi: Babam dedi ki: Bu olay Mus'ab'ın, Abdülmelik'le savaşmak üzere Kûfe'ye girdiği zaman cereyan etmişti. Bugünlerde Ahnef Kûfe'de vefat etti. Bilmez misin ki Ahnef, Muhtâr'ın öldürülmesinden sonra Basra'ya dönmüş ve Basra halkından olan diğer insanlarla birlikte Hamza b. Abdullah hakkında yazı yazmıştı.

Bana Ebû Hayseme ve Ahmed b. İbrâhim anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından rivâyet etti. Vehb dedi ki: Babamın Sa'b b. Zeyd dışında kimseden naklettiğini bilmiyorum. Sa'b b. Zeyd şöyle dedi: Irak'ın eşrafı Abdülmelik'e mektup yazarak onu kendilerine davet edip ona biat edeceklerini haber verdiler. Mühelleb dışında Abdülmelik'e mektup yazmayan bir ileri gelen kalmadı.

Bize Ebû Hayseme, Halef b. Sâlim el-Mahzûmî ve Ahmed b. İbrâhim anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı; dedi ki: Bize Muhammed b. Ebû Uyeyne anlattı; dedi ki: Mus'ab Abdülmelik'le karşılaşmak üzere yola çıktı; nihayet Bâcümeyrâ'ya kadar geldi. Mus'ab ve Abdülmelik orada karşı karşıya geldiler. Fakat Basra halkı Mus'ab'a ihanet etti ve Mus'ab öldürüldü. Bunun üzerine insanlar Abdülmelik'in etrafında bir araya geldiler.

Bize Halef ve Ahmed b. İbrâhim anlattılar; dediler ki: Bize Vehb anlattı; dedi ki: Babam bana şöyle dedi: Irak eşrafı Abdülmelik'e mektuplar yazıp kendilerine gelmesini istiyorlar, "Seni gördüğümüzde senin tarafına geçeceğiz." diye ona haber gönderiyorlardı. Abdülmelik geldi; Mus'ab da ona karşı yola çıktı. Savaşmak üzere saflar hazırlanınca Irak halkı Abdülme-

lik'in tarafına geçti. Mus'ab az sayıdaki insanla yalnız kaldı. Hemen oğlu İsa'ya, "Oğlum sen dön." dedi. Ancak oğlu kabul etmedi ve "Vallahi hiçbir zaman Kureyş'e gidip de senin öldürülmüş olduğunu haber vermeyeceğim." dedi. Dedi ki: İsa öne geçti ve öldürüldü.

Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân geldi ve "İşte bak görüyorsun; Allah seni ne hale soktu, seni nasıl rezil rüsva etti." dedi. Mus'ab, "Aslında Allah seni rezil rüsva etti." dedi. Mus'ab yayaydı; İbn Zabyân ise atının üzerindeydi. Dedi ki: İbn Zabyân Mus'ab'ı öldürdü ve kafasını kesip Abdülmelik'in önüne attı. Atarken şöyle diyordu:

Hizmet ederiz hükümdarlara hakkıyla; ancak âdil davranmadılar bize
Dolayısıyla haram değildir, onların katli bize

Abdülmelik hemen secdeye kapandı. İbn Zabyân şöyle diyordu: "Hayatımda, Mus'ab'ın kafasını Abdülmelik'e getirdiğimde Abdülmelik'in kafasını da kesmediğim için pişman olduğum kadar hiçbir şey için pişman olmadım. O zaman ben, iki Arap hükümdarını bir günde öldürmüş olurdum."

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı; dedi ki: Bize Esved b. Şeybân anlattı. O Hâlid b. Sümeyr'den uzun bir rivâyet nakletti: Ben onu özetledim; dedi ki: Mus'ab'ın yanında hiç kimse, Abdullah b. Ebû Ferve kadar değerli değildi. Mus'ab öldürülünce İbn Ebû Ferve, Abdullah b. Zübeyr'in yanına gitti. Abdülmelik, Abdullah b. Ebû Ferve'yi kendisine geri getirecek olana yüz bin dirhem ödül vereceğini söyledi. Ancak Abdülmelik onu yakalayamadı. Nihayet Mekke'ye ulaştı. Abdullah b. Zübeyr ona, "Bana insanların durumunu haber ver, ey İbn Ebû Ferve!" dedi. İbn Ebû Ferve şöyle dedi: "Ey Mü'minlerin Emîri! [Savaşmak üzere] yola çıktık. Nihayet Abdülmelik'in karşısında durduk. Bekr b. Vâil'in sancağını taşıyan Dâvûd b. Kahzem ve filanca kabilenin sancağını taşıyan filanca adamlar Abdülmelik'in tarafına geçtiler. Mus'ab'ın azıcık bir insan grubuyla kaldığını görünce, saklı tuttuğum çakmak gibi birkaç atı ona getirdim ve 'Bin bu atlara ve Mü'minlerin Emîri'nin yanına git.' dedim. Fakat Mus'ab elini göğsüme vurup beni itti ve 'Senin kardeşin köle değildir.' dedi. Ancak ben hayatı tercih ettim ve döndüm."

Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr üç kere üst üstte, "Allah bize kâfidir; o ne güzel vekildir!" dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o Mücâlid'den, o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivâyet etti: Mus'ab Kûfe ve Basra'ya vali olarak atanınca Basra'da göreve başladı ve Kûfe'ye Kubâ'ı vekil olarak tayin etti. Kubâ'ın da Kûfe'deki vekili Amr b. Hureys idi. Sonra Mus'ab Kûfe'ye gitti. Muhtâr'ı öldürdü; yanında Ahnef b. Kays da vardı. Sonra kardeşi Abdullah onu Basra'dan azletti ve onun yerine oğlu Hamza'yı Basra'ya vali tayin etti. Bunun üzerine Mus'ab öfkelendi; Kubâ'ı yerine vekil bırakarak kardeşi Abdullah'ın yanına döndü. Kardeşi onu iki şehre de [Kûfe ve Basra'ya] iade etti. Mus'ab Basra'da kaldı. Nihayet Kûfe'ye gitti ve yerine Abbâd b. Husayn'ı vekil bıraktı. Deniliyor ki: Yerine Sinân b. Seleme'yi vekil bıraktı; Abbâd'ı da şurtasının başına getirdi. Ahnef b. Kays, Mus'ab ile beraberdi. Ahnef [o sıralarda] Kûfe'de vefat etti. Sonra Mus'ab Meskin'e gitti ve orada öldürüldü.

Heysem dedi ki: Sonra Abdülmelik, Mus'ab'la savaşmak üzere 50.000 kişilik bir kuvvetle Irak'a doğru yürüdü. Önce Züfer b. Hâris'in yanına gitti ve ona güvence verdi. Züfer onunla birlikte Mus'ab'ın üzerine gitti. Züfer onun savaşında hazır bulundu, ancak savaşmadı. Başkaları dediler ki: Abdülmelik Züfer b. Hâris ile anlaşınca Dımaşk'a döndü. Sonra Mus'ab'la savaşmak üzere yola çıktı ve onu öldürdü.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O Velîd b. Müslim ve başkalarından nakletti; dediler ki: Abdülmelik Züfer b. Hâris ile anlaştı. Sonra Dımaşk'a geldi. Kendisine karşı hurûc eden Rum hükümdarı ve Cerâcime ile olan sorununu çözdü. Sonra Mus'ab'ın üzerine gitmek için istişarede bulundu. Kendisiyle birlikte olanlardan bazıları ona, "Yaklaşık iki yıldır halife olmuşsun. Her iki yılda da savaşa çıktın; atlıların ve piyadelerin zarar gördü. İçinde bulunduğun bu yıl kıtlık ve kuraklık yılıdır. İşi, bir ya da iki yıl geciktir. İstirahat et; sonra sefere çık." dediler. Bunun üzerine Abdülmelik, "Şam vilayeti, malı az olan bir beldedir. Malın bitmeyeceğinden emin değilim. Üstelik Irak halkının eşrafı, beni kendilerine davet ediyorlar." dedi.

Dedi ki: Abdülmelik Yahya b. Hakem b. Ebü'l-Âs ile istişare ederdi.

Sonra ona muhalefet eder ve "Kim doğru görüşü bulmak istiyorsa gelsin; Yahya b. Hakem'in önerdiği görüşlere aykırı hareket etsin." derdi. [Bir gün Abdülmelik] Yahya'yı davet etti ve onunla istişarede bulundu. Yahya, "Bana göre Şam'da kal ve buraya razı ol. Mus'ab'ı ve Irak'ı da bırak. Allah Irak'a lanet etsin." dedi. Abdülmelik güldü ve Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'i davet edip onunla istişarede bulundu. Hâlid, "Ey Mü'minlerin Emîri, bir kez gazaya çıktın; Allah seni muzaffer kıldı. Sonra ikinci kez savaşa çıktın; Allah şerefini arttırdı. Bu yıl burada kal." dedi. Abdülmelik kardeşi Muhammed b. Mervân'a, "Sen ne düşünüyorsun?" dedi. Muhammed b. Mervân, "Burada da kalsan, gazaya da çıksan umarım Allah seni muzaffer kılar. Bence düşmanlarının üzerine git ve hakkını talep et." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik hemen yol hazırlığı yapmaları için insanlara emir verdi. Muhammed b. Mervân'ı öne geçirdi; yanında da Abdullah b. Hâlid b. Esîd ve Bişr b. Mervân vardı. Abdülmelik, "İnsanların efendisi ve bana nasihat eden kardeşimi size komutan yaptım." dedi.

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o da Avâne'den şöyle dediğini nakletti: Yezîd b. Muâviye'nin kızı ve Abdülmelik'in karısı aynı zamanda Yezîd b. Abdülmelik'in annesi olan Âtike binti Yezîd, Abdülmelik'e, "Bizzat kendisi gazaya çıkan bir halife görmedim. İnsanları yönlendir ve sen evinde kal." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik, "Vallahi eğer bütün Şam halkını Mus'ab'ın üzerine göndersem, ben onlarla birlikte olmazsam Mus'ab onları dağıtır ve mağlup eder." dedi ve şu şiiri misal getirdi:

Ve bizi helak etmek istiyorlar, bizden haber soran erkekler
Ve akıtıyor gözyaşlarını, haber soran kadınlar

İbnü'l-Kelbî ve Heysem'in rivâyetlerine göre Avâne şöyle dedi: Mus'ab'ın Basra'da olduğu sıralarda, Abdülmelik'in yola çıkışı ve öncü kuvvetlerini gönderdiği haberi Mus'ab'a ulaşınca Basra halkıyla birlikte Abdülmelik'e karşı çıkmak istedi. Ancak Basralılar çıkmak istemediler ve "Bizim Hâricîlerden olan düşmanlarımız üzerimize geliyorlar. Mühelleb'e -Mus'ab'ın Musul ve el-Cezîre valisiydi- haber yolla ve onu Hâricîlerle savaşmak için görevlendir." dediler. Mus'ab Mühelleb'i Hâricîlerle savaşmak için görevlendirdi ve kendisi yola çıktı. Bazı şairler şöyle dediler:

Ey Bâcümeyrâ! Senin için mi olacak her yıl
Bizi savaşa götürürsün de bize bir faydan olmaz

Beytin içinde geçen "Bâcümeyrâ" bir yerin adıdır. Abdülmelik'in geldiği haberi Mus'ab'a ulaşınca Kûfe'den oraya varmıştı. Ancak Abdülmelik'in geri döndüğü haberi ona ulaştı; o da geri dönmüştü.

Ebû Mihnef dedi ki: Abdullah b. Zübeyr kardeşi Mus'ab'ı Irak'ın iki şehrine [Kûfe ve Basra'ya] vali tayin etti. Muhtâr'ın öldürülmesinden sonra, Benî İcl'in bir mevlâsı Abdullah b. Zübeyr'e geldi; oğlu Hamza'yı Basra'ya vali tayin etmesini tavsiye etti ve ona, "Bu durum Basra halkını çok memnun eder ve onu severler." dedi. Abdullah da oğlu Hamza'yı Basra'ya tayin etti. Ancak Mus'ab, Basra'yı Hamza'ya teslim etmek istemedi. Bunun üzerine Ahnef b. Kays ona, "Eğer kardeşinle aranda, ikinizin de zarar göreceği şeylerin olmasını istemiyorsan teslim et. Çünkü bunun zararı bize de dokunur." dedi. Sonunda Hamza Basra'ya geldi; orada bir yıl veya bir yıldan az bir zaman kaldı. Toplanan harac kendisine arz edildiği zaman Hamza, "Zâviye'nin haracı nerede?" derdi. Ahnef b. Kays ve Mâlik b. Misma' şöyle derlerdi: "Bu delikanlı, azledilmeden bir yıl bile yanımızda kalmayacağını dile getiriyor." Hamza'nın tayin edilmesiyle birlikte Mus'ab öfkeyle kardeşi Abdullah'ın yanına gitmek için yola çıktı. Abdullah onu tekrar iki vilayetin valiliğine iade etti. Hamza babasının yanına gönderildi. Deniliyor ki: Hamza babasının yanına geldi. Ancak babası onu Mus'ab'ın yanına geri gönderdi. Bunun üzerine Mus'ab Kûfe'den, Musul ve Cezîre valisi Mühelleb'in yanına gelmesi için ona bir mektup yazdı. Vali, Mus'ab'ın yanına geldi; Mus'ab onu Hamza'nın yanına verdi ve Hâricîlerle savaşmak üzere görevlendirdi. Sonra Mus'ab Kûfe'ye gitti. Orada vekili Kûbâ vardı. Mus'ab'ın Kûfe'ye gitmesinin sebebi Abdülmelik'in, gelmek üzere harekete geçtiği yolundaki haberlerdi. Bu yüzden Kûfe'de kaldı. Ahnef de onunla birlikteydi. Mus'ab Meskin'e hareket etmeden önce Ahnef vefat etti. Mus'ab onun cenazesinde yürüdü. Bu arada Mus'ab, İbrâhim b. Hayyân'ı[40] ele geçirdi; elini kesip onu sürgüne gönderdi. O da Rum ülkesine gitti. Orada bir cinayet işledi; bu kez ayağını kestiler.

---

40 İbrâhim b. Hayyân, Benî İcl'in bir mevlâsı olup Abdullah b. Zübeyr'in yanına giderek oğlu Hamza'yı Basra'ya vali yapmasını tavsiye eden kişidir (Bkz. *Ensâbü'l-Eşrâf*, VI, 434). (çev.)

Avâne dedi ki: Muhtâr öldürüldüğü sırada İbrâhim b. Eşter Muhtâr'ın Musul ve civarının valisiydi. Mus'ab ona bir mektup göndererek kendisine itaat etmeye ve Abdullah b. Zübeyr'e biat etmeye davet etti. İbrâhim b. Eşter çabucak Mus'ab'ın yanına geldi. Mus'ab, Mühelleb'i onun yerine vali tayin etti. Sonra Mühelleb'i azletti ve İbrâhim b. Eşter'i eski görevine iade etti.

Mus'ab, Abdülmelik'in Irak topraklarına ulaştığı haberi doğrulanınca İbnü'l-Eşter'e haber gönderdi ve onu yanına getirdi. Mus'ab, İbnü'l-Eşter'i öncü kuvvetlerinin başına getirdi. Sonra yola çıktı. Nihayet Dimimmâ denilen yere geldi. Dimimmâ Enbâr'a bağlı bir yerdir. Sonra oradan ayrılarak Evânâ'nın yakınlarına kadar geldi. Orada Düceyl, Deyrü'l-Câselîk ve Bâcümeyrâ vardır. Mus'ab karargâhını orada kurdu ve savaş meydanını bu üç yer arasında kararlaştırdı. Bu arada Abdülmelik Kûfe ve Basra'nın ileri gelenleriyle mektuplaşıyor, onları mal ve görevler konusunda umutlandırıyordu. Onlardan bir grup da Abdülmelik'e mektup yazarak Mus'ab'a karşı kendilerine bir an önce yardıma gelmelerini istiyor ve İsfahan vilayetinin Mus'ab'ın elinden kurtarılması için yardım talep ediyorlardı. Bunun üzerine Abdülmelik İsfahan'ı soruyor ve "Nedir bu İsfahan? Burası altın ve gümüş mü çıkarıyor? Burası hakkında bana elliden fazla mektup yazılmıştır." diyordu.

Abdülmelik ayrıca İbrâhim b. Eşter'e mektup yazarak Irak'ın iki vilayetinin valiliğini kendisine vereceğini vadetti. İbrâhim b. Eşter Abdülmelik'in yazdığı mektubu aldı; Mus'ab'a verdi ve "Allah Emîr'i ıslah etsin; kuşkusuz Abdülmelik bu mektubun benzerini ileri gelenlere yazmasaydı bana da yazmazdı. Kesinlikle onları sana karşı ifsâd etmiştir. Benim fikrime göre sen Basra halkının eşrafını topla ve onları kelepçele."[41] dedi. Bunun üzerine Mus'ab ona, "Ey Ebü'n-Nu'mân! Sen insanları zanla mı tutuklayacaksın?" dedi. İbnü'l-Eşter, "Onları al ve Fâris'in Medâin bölgesinde topla.[42] Ta ki seninle birlikte savaşta hazır olmasınlar." dedi. Mus'ab, "O zaman aşiretlerinin moralleri bozulmuş olur." dedi. İbnü'l-Eşter, "Onları Mekke'ye, kardeşinin yanına gönder." dedi. Mus'ab ise, "Bu doğru bir görüş değildir."

---

41 O kelepçelere "Kayıt" denilirdi ve ayaklara takılırdı.

42 Bu cümlenin Arapçası (فَاجْمَعْهُمْ فِي أَبْيَضِ الْمَدَائِنِ لِئَلَّا يَشْهَدُوا الْحَرْبَ مَعَكَ) şeklindedir. Cümle içinde geçen (أبيض) "Fâris toprağı" anlamındadır. Çünkü hadiste (أُعْطِيتُ الكَنْزَينِ الأَحمرَ والأَبيضَ، فالأَحمرُ مُلْكُ الشام، والأَبْيَضُ مُلْكُ فارس) "Bana kırmızı ve beyaz iki hazine verildi. Kırmızı hazine Şam toprağı, beyaz hazine de Fâris toprağıdır." buyrulmuştur (Bkz. *Lisânü'l-Arab*, [بيض] maddesi). (çev.)

dedi. İbnü'l-Eşter "Ben düşmanla karşı karşıya geldiğimde sakın onlardan birini bana yardım için gönderme." dedi ve onları itham etti.

Dediler ki: Abdülmelik Irak tarafına gitmeye karar verince Âtike binti Yezîd b. Muâviye ağladı; cariyeleri de ağladılar. Bunun üzerine Abdülmelik, "Galiba Küseyyir b. Azze, içinde bulunduğumuz durumu görmüş gibi şöyle demiştir:

Gazaya çıktığı zaman, kırmaz onun azmini
Üzerinde süsleyici inciler bulunan iffetli bir kadın
Menetti onu, nehyin onu alıkoymadığını görünce
Ağladı ve onu ağlatan şeye hüzünlenen cariyeleri de ağladı

Abdülmelik yola çıktı. Nihayet Meskin ile Tikrît arasında buluna Uhnûniyye'ye geldi. Mus'ab ise Meskin'de bulunan Deyrü'l-Câselîk'e geldi. İki ordu arasında üç veya iki fersah mesafe vardı. Mus'ab ordusuna bir hendek kazdı. Bugün onun ordusunun bulunduğu karargâh "Hırbetu Mus'ab" olarak biliniyor. Mus'ab şöyle dedi: Allah Ebû Bahr'a -Ahnef b. Kays'ı kastediyor- rahmet eylesin. O bana şöyle derdi: "Irak halkıyla düşman olarak karşılaşma! Çünkü Iraklılar, her gün bir erkek isteyen fahişeler gibidirler. Onlar da her gün bir vali istiyorlar."

Benî Temîm b. Sa'lebe'den biri olan İkrime b. Rib'î ile Havşeb b. Yezîd b. Hâris b. Yezîd b. Rüveym eş-Şeybânî yemek yedirme konusunda yarışıyorlardı. Bunun üzerine Mus'ab, "Çağırın onları; hainliklerinden ve fâsıklıklarından harcasınlar." dedi.

Abdülmelik Mus'ab'a, Kelb kabilesinden bir adam gönderdi. Abdülmelik adama, "Git kız kardeşinin oğluna selam söyle. O, kardeşine [Abdullah b. Zübeyr'e] olan bağlılığını bıraksın, ben de nefsime olan talebimi bırakayım ve işi şûraya terk edelim." dedi. Mus'ab elçiye, "Ona söyle; aramızda sadece kılıç var." dedi.

Abdülmelik, Muhammed b. Mervân'ı öne geçirdi; Bişr b. Mervân da onunla birlikteydi. Abdülmelik, "Allah'ım! Muhammed'e yardım et! Allah'ım! Bu ümmet için en hayırlı olanımıza yardım et." diye dua etti. Mus'ab, Muhammed b. Mervân'la karşılaşmak üzere İbrâhim b. Eşter'i öne sürdü. Karşı karşıya geldiler; ancak Mus'ab'ın askeri ile Muham-

med'in askeri arasında bir fersahlık mesafe vardı. İki grup birbirlerine saldırmaya başladı; Muhammed'in sancağını taşıyan adam öldürüldü. Abdülmelik Muhammed'e destek vermeye başladı. Mus'ab da İbrâhim'e destek vermeye başladı. Muhammed b. Mervân adamlarını, Mus'ab'ın adamlarıyla savaşmaktan menetmeye başladı. Ancak Abdülmelik ona yönelip küfretmeye başladı. Bunun üzerine Muhammed bir grubun başındaki bir adamı durdurdu ve Abdülmelik tarafından kendisine doğru kimsenin gelmesine izin vermemesini emretti. Bu kez Abdülmelik Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'i gönderdi. Muhammed b. Mervân onu şiddetli bir şekilde geri çevirdi. Nihayet akşam vakti yakınlaştı. Muhammed adamlarına, "Onları tahrik edin." dedi. Böylece kavmin içinde bir heyecan başlamış oldu.

Mus'ab İbrâhim b. Eşter'e destek olmak üzere Attâb b. Verkâ er-Riyâhî'yi gönderdi. Oysa Attâb, [gizliden] Abdülmelik'e biat etmiş ve ona Mus'ab'ı tuzağa düşüreceği sözünü vermişti. İbrâhim onu görür görmez durumundan endişelenmeye başladı ve "*İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn*... Mus'ab'dan, bunu ve benzerlerini bana yardıma göndermemesini istemiştim." dedi. Attâb, Şam halkıyla bir danışıklı döğüş çerçevesinde yenilgiye uğradı ve hezimet ortaya çıktı. İbnü'l-Eşter öldürüldü; öldürülürken, "Beni Attâb'dan ve benzerlerinden uzak tut, demiştim." diyordu. İbnü'l-Eşter'i öldüren, "Ubeyd b. Meysere" adında Benî Uzre'nin mevlâsıydı. Ubeyd İbrâhim b. Eşter'in başını gövdesinden ayırdı ve Abdülmelik'in yanına getirdi. Husayn b. Nümeyr'in mevlâları da onun cesedini yaktılar.

Avâne dedi ki: Muhammed b. Mervân İbrâhim b. Eşter'le karşı karşıya gelince İbnü'l-Eşter adamlarına, "Şam halkı dönmeden siz dönmeyin." dedi. Bunun üzerine Attâb b. Verkâ, "Neden dönmeyecekmişiz?" dedi ve dönmeye başladı. İnsanlar hezimete uğradılar. Nihayet Mus'ab'ın yanına geldiler. İbrâhim b. Eşter, öldürülünceye kadar sabretti. Ertesi gün Muhammed b. Mervân, Mus'ab'ın ordusuna bir adam gönderdi ve "Bak bakalım, onları nasıl görüyorsun?" dedi. Ancak adam yolu tanıyamadı. Bunun üzerine İbrâhim b. Arabî el-Kinânî ona yolu gösterdi. Adam karargâha geldi, sonra dönüp "Onları, moralleri bozuk olarak gördüm." dedi. Mus'ab'la birlikte Şu'ays b. Rebî b. Huşeyş el-Anberî de savaştı ve sabretti.

Dediler ki: Ertesi gün Mus'ab Muhammed'e yaklaştı. Muhammed de ona yaklaştı ve karşılaştılar. Mus'ab'ın adamlarından bir grup indiler ve Muhammed'e geldiler. Muhammed Mus'ab'a yaklaştı ve ona, "Ben senin amcan oğlu Muhammed b. Mervân'ım. Mü'minlerin Emîri'nin emanını kabul et; o sana eman verdi." dedi. Mus'ab, "Mü'minlerin Emîri Mekke'dedir." dedi. Mus'ab kardeşi Abdullah b. Zübeyr'i kastediyordu. Bunun üzerine Muhammed b. Mervân, "Amcaoğlu! İnsanlar seni yalnız bıraktılar." dedi. Fakat Mus'ab ortaya çıkan fırsatı reddetti ve şöyle demeye başladı:

Kuşkusuz, Hâşim'in soyundan Taf'ta[43] *bulunmuş olanlar*
Örnek oldular [ölüme sabır göstermekte] ve örneklik yolunu açtılar, şerif insanlara[44]

Şiir [Süleyman] b. Katte'ye aittir.

Bu kez Muhammed b. Mervân İsa b. Mus'ab'a çağırdı. Mus'ab ona, "Bak bakayım, amcan sana ne diyor?" dedi. İsa, Muhammed b. Mervân'a yaklaştı. Muhammed ona, "Ben sana nasihat ediyorum. Sana ve senin babana güvence veriyorum; Allah aşkına yapmayın." dedi. İsa babasının yanına döndü ve kendisine söylenenleri haber verdi. Mus'ab, "Ben onların sözlerinde duracaklarına inanıyorum. Eğer onlara gitmek istiyorsan git." dedi. Bunun üzerine İsa, "Vallahi Kureyş kadınları seni terk edip canımın derdine düştüğümü konuşamayacaklar." dedi. Mus'ab, "O zaman öne geç de senin ölümüne sabredeyim." dedi.[45] İsa öne geçti; yanında da bazı insanlar vardı. O da, yanındaki insanlar da öldürüldüler.

---

43 et-Taf Kûfe yakınlarında bulunan ve Hüseyn b. Ali b. Ebû Tâlib'in (ra) şehit edildiği çölün (Kerbelâ) adıdır. (çev.)

44 Bu beyitte geçen ve hem ZZ'de hem de BAE'de (تَأَسَّوْا) şeklinde harekelenen kelimeye iki mana verilmiştir. Eğer (تآسَوْا) şeklinde okunursa "tâziye ve teselli etmek" manasına gelir. Eğer ZZ'de geçtiği gibi (تَأَسَّوْا) şeklinde olursa "örnek oldular" manasında olur. *Lisânü'l-Arab*'ın müellifine göre, kelime köken itibariyle (المُؤَاساة)'tan (tâziye) geliyor; Müberred'in iddia ettiği gibi (التَّأَسِّي) (örneklik) kökünden gelmiyor. Buna göre beyitteki mana, "Üzüldüler ve açtılar, kendilerinden sonra gelecek şerif insanlara hüznün ve tesellinin yolunu…" şeklindedir (Bkz. *Lisânü'l-Arab*, [أسا] maddesi). Ancak biz çeviride Müberred'in kabul ettiği mananın siyaka daha uygun olduğunu düşündük ve bu manayı tercih ettik. (çev.)

45 Bu cümlenin Arapçası, (فَتَقَدَّمْ حَتَّى اَحْتَسِبَكَ) şeklindedir. İbare, biraz farklılık arz etse de İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında, *el-Agânî*'de ve *Târîhu Dımaşk* gibi kitaplarda geçmektedir. İbn Sa'd'daki ibare (فإنِ أَرَدْتَ أنْ تُقَاتِلَ فَتَقَدَّمْ حَتَّى اَحْتَسِبَكَ) şeklindedir. *Tabakât*'ın bu bölümünü tercüme eden şahıs, "Eğer savaşmak istiyorsan o zaman öne atıl ve savaş; o takdirde seni burada alıkoyarım." şeklinde tercüme etmiştir (Bkz. *Tabakât*, 6. Cilt; trc. Yrd. Doç. Dr. Veysel Kasar, s. 521; İstanbul, 2014). Mütercim, (احتسبك) kelimesini (احتبسك) "alıkoyarım" şeklinde anlamıştır. Kuşkusuz bu tercümenin doğru olmadığı açıktır. Çünkü (احْتَسَبَ) kelimesi, "sabretmek" manasına geliyor. Bu kelime özellikle, büluğ çağını yeni aşmış olan bir çocuğun vefatı için gösterilen sabırla ilgili olarak kullanılmaktadır (Bkz. *Lisânü'l-Arab*, [حسَبَ] maddesi). (çev.)

Mus'ab Attâb b. Verkâ'ya bakıp, "Allah İbnü'l-Eşter'i rahmetinden uzaklaştırmasın; o beni senden sakındırmıştı." dedi. Bu arada insanlar Mus'ab'ı yalnız bıraktılar; nihayet yedi kişiyle yalnız kaldı. İsa b. Mus'ab'ın kafasını kesmek üzere Şam halkından bir adam geldi; Mus'ab ona hamle yaparak onu öldürdü. Sonra insanların üzerine hamle yaptı; insanlar ondan geri çekildiler. Sonra [biraz istirahat etmek için] ipekli bir kumaşın üzerinde oturdu. Sonra kalkıp insanların üzerine yürüdü. İnsanlar geri çekildiler.

Abdülmelik ise Mus'ab'a güvence verip "Vallahi öldürülmen bana çok ağır gelecektir. Lütfen verdiğim güvenceyi kabul et; üstelik mal ve valilik konusunda hüküm senin olacaktır." dedi. Fakat Mus'ab reddetti ve vuruşmaya başladı. Bunun üzerine Abdülmelik şöyle dedi: Vallahi bu, şunu söyleyenin dediği gibidir:

Tıpkı, bir kirpi gibi… Mantar, kendisiyle savaşmayı göze alamıyor
Ne kaçıp uzaklaşamaya ne de silah kuşanmaya yanaşıyor

Sonra, "Vallahi bu adam, bizim güvencemize cevap vermeyecek biri… Bizden uzaklaşıp gitmez de…" dedi. Derken Mus'ab çadırına girdi. Denildiğine göre, kendisi koku sürünmüştü. Sonra çadırın [direklerini] attı; çadır yıkıldı ve çıktı, savaştı.

Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân onun yanına geldi ve onu çarpışmaya davet etti. Mus'ab, "Uzaklaş köpek! Benim gibi bir adam senin gibi biriyle mi çarpışacak? Fakat ömrüme yemin olsun ki, zaman beni senin gibi biriyle çarpışmaya mecbur etmiştir." dedi. Sonra Mus'ab ona bir hamle yaptı; miğferine bir darbe vurdu; miğfer parçalandı ve onu yaraladı. Ubeydullah döndü ve başını bağladı. Bu kez Abdullah b. Ebû Ferve, Mus'ab'ın yanına geldi. Abdullah onun kâtibiydi. Ona, "Canım sana feda olsun; insanlar seni terk ettiler. Bu adam [Abdülmelik'i kastediyor] da, güvencesini kabul edersin diye sürekli bir şekilde sana güvence veriyor. Çıkıp gitmek için yanımda atlar var. Hangisine binersen bin ve canını kurtar." dedi. Mus'ab bunun üzerine, [git başımdan der gibi] elini onun göğsüne vurdu. Sonra İbn Zabyân Mus'ab'a geri döndü ve ona hamle yaptı. Adam yaralıydı; Mus'ab ona bir darbe vurdu, ancak darbesi onu etkilemedi. Bu kez Ubeydullah b. Zabyân, öldürünceye kadar Mus'ab'a vurdu.

Deniliyor ki: İbn Zabyân ona vurdu; Zâide b. Kudâme es-Sekafî de ona küçük bir mızrak ya da bir ok fırlattı ve "İşte Muhtâr'ın [es-Sekafî'nin] intikamı!" diye bağırdı. Mus'ab vefat etmiş olarak yere yıkıldı. Sonra İbn Zabyân onun başını gövdesinden ayırdı. Deniliyor ki: İbn Zabyân Deylemîlerden olan kölesine emretti; o da başını gövdesinden ayırdı ve Abdülmelik'e götürdü. Mus'ab'ın kafasını Abdülmelik'in önüne koyduğunda şöyle diyordu:

Hizmet ederiz hükümdarlara hakkıyla; ancak âdil davranmadılar bize
Dolayısıyla haram değildir, onların katli bize

Abdülmelik secdeye kapandı. İbn Zabyân şöyle diyordu: "Abdülmelik secdede iken onun başına da vurmaya niyetlendim. Böylece iki Arap hükümdarını öldürmüş ve insanları onlardan kurtarmış olurdum." Abdülmelik ise, "Ben İbn Zabyân'ı öldürmeye niyetlendim. Böylece insanların en cesuruna karşılık insanların en büyük suikastçısını öldürmüş olacaktım." dedi.

Heysem b. Adî dedi ki: Abdülmelik İbrâhim b. Eşter'e bir mektup yazdı. İbnü'l-Eşter Mus'ab ile beraberdi. İbnü'l-Eşter mektubu okumadan Mus'ab'a getirdi. Mus'ab mektubu okuyunca, "Ey Ebü'n-Nu'mân, içinde ne olduğunu biliyor musun?" dedi. İbnü'l-Eşter, "Hayır, bilmiyorum." dedi. Mus'ab, "Abdülmelik, Dicle'nin veya Fırat'n suladıkları toprakları sana vaat ediyor. Bana destek olmaktan vazgeçtiğin takdirde her ikisini de sana vereceğini söylüyor. Kuşkusuz bu tür şeylere rağbet edilir." dedi. Bunun üzerine İbrâhim b. Eşter, "Kuşkusuz ben ihanet ve kalleşliği tercih edecek değilim. Ayrıca Abdülmelik, benden ümitsiz kaldığı kadar hiç kimseden ümitsiz kalmayacaktır. Kaldı ki, seninle birlikte olanlardan, mektup yazmadığı hiç kimseyi bırakmadı. Bence onları çağır ve boyunlarını vur ya da onları kelepçele ve onları Kisrâ toprağına sür. Ayrıca başlarına muhafızlar koy. Eğer kazanırsan ya onları affeder ya da cezalandırırsın." dedi. Bunun üzerine Mus'ab, "Ey Ebü'n-Numân, ben bu sözden korkuyorum. Vallahi eğer karıncadan başka bir şey bulamazsam da, yine onlarla Şamlılara karşı savaşacağım." dedi.

Dedi ki: İnsanlar savaşmak üzere saf tutunca Attâb b. Verkâ karşı tarafa geçip gitti. Attâb Kûfe süvarilerinin başındaydı. İbrâhim b. Eşter her adama teker teker, "Savaşmak için ileri safa geç." diyor ama adamlar onun bu emrini reddediyorlardı. Bu sefer kendisi ileri atılıyor ve savaşıyordu. Öldürülünceye kadar bu şekilde devam etti. Sonra Mus'ab ileri atıldı. Ancak insanlar onu yalnız bıraktılar. Bunun üzerine Haccâr b. Ebcer'e, "Çık bu kokmuş adamların önüne, ey Ebû Esîd!" dedi. Haccâr, "Geride kalanlar daha çok kokmuşlar." dedi. Sonra Gadbân b. Kaba'serâ'ya, "Çık öne, ey Ebü's-Simt!" dedi. Gadbân, "Bunu hiç düşünmüyorum." dedi. Bu kez Mus'ab, Mezhic ve Esed kabilelerinin başında bulunan Katan b. Abdullah el-Hârisî'ye döndü ve "Öne geç!" dedi. Katan, "Mezhic'in kanını hiç yere akıtacağım, öyle mi?" dedi. Bunun üzerine Mus'ab, "Yazıklar olsun size!" dedi. Sonra birkaç kişiyle savaş meydanına yöneldi. Ortaya çıkınca Ziyâd b. Amr el-Atekî Abdülmelik'e, "Ey Mü'minlerin Emîri, Ebü'l-Bahterî İsmâil b. Talha b. Ubeydullah benim dostumdu. Doğrusu öldürülmesinden korkuyorum; ona güvence ver." dedi. Abdülmelik, "O güven içindedir." dedi.

Muhammed b. Mervân Mus'ab'a yaklaştı ve ona güvence verdi. Ancak Mus'ab reddetti. Bu kez her yönden kendisine oklar atıldı. Nihayet hareketsiz kalmaya başladı. Mus'ab'ın oğlu İsa da savaştı ve öldürüldü. İbn Zabyân Mus'ab'ı öldürdü. Denildiğine göre, kendisine ait bir köle onun yan alnına vurdu. Sonra insanlar onu kuşattılar ve öldürüldü. İbn Zabyân başında durdu ve kafasını kesip Abdülmelik'e getirdi.

Dediler ki: Yahya b. Ca'de de öldürüldü ve kafası Abdülmelik'e getirildi. Bunun üzerine Abdülmelik, "Ca'de ailesinin Zübeyr ailesiyle ne işi var?" dedi. Ayrıca Abdullah b. Şeddâd b. Hâd el-Kinânî de öldürüldü. Deniliyor ki: Abdullah b. Şeddâd öldürülmedi; ancak bu yıl içinde vefat etti. Yine Yahya b. Mübeşşir el-Yerbûî de öldürüldü. Bir adam Müslim b. Amr el-Bâhilî'nin üzerine hamle yaparak onu mızrakla yaraladı ve atından düşürdü. Can çekişirken bir adam yanından geçti. Şöyle dedi: "Bu Benî Ümeyye'nin işlerinden biridir. Zübeyr ailesinin sancağı altında adam öldürülüyor." Avâne dedi ki: Müslim b. Amr, ağır yaralı olarak Abdülmelik'e getirildi. Müslim için ondan güvence istenmişti. Abdülmelik, "Yazık sana

ey Müslim, Yezîd b. Muâviye'nin sana yaptıklarını [ne çabuk] unuttun!" dedi.

Dediler ki: Mus'ab b. Zübeyr'in öldürülmesi Hicret'in 72. yılındaydı. İbrâhim b. Zübeyr el-Esedî, İbrâhim b. Eşter için şöyle dedi:

Ben ağlayacağım Mezhic'in delikanlısına, genç kadınları ağlamasa da
Gece tam manasıyla dönünce
Bir delikanlı ki, cahil değildi, savaşın acılığı konusunda
Ne de savaşta, korkanlara itaat eden biriydi
Ortaya çıkardı onun öldürülmesi, Kahtân kabilesinin burnunu
Ve Nizâr'ın burnunu… Ortaya çıkardı ve hep birlikte hareket ettiler
Kim ki emîrine ihanet ederse
İbrâhim, ölümüne ihanet etmedi, Mus'ab'a

Mus'ab öldürülünce Abdülmelik, "Kadınlar ne zaman Mus'ab gibisini doğuracak? Onun hayatta kalması için çok uğraştık ama Allah buna engel oldu." dedi.

Adî b. Rikâ el-Âmilî, -bazılarına göre Ba'îs el-Yeşkürî- şöyle dedi:

Biz öldürdük, Havârî'nin oğlu Mus'ab'ı
Esed'in ve Yemenli Mezhic'in kardeşini
Geçti ölüm kartalı, bilerek, bir Müslüman'ın yanından
Attı ona bir tırnak ve helak olup gitti

Şiirde geçen "Müslim"den maksat, Müslim b. Amr el-Bâhilî'dir.

Yine Adî b. Rikâ aşağıdaki kasideyi söylüyor:

Yemin olsun ki, çöle girdi atlarımız
Dicle'nin kenarlarında, Mus'ab için
İstediğimde savaştım, ölüme atlayarak
Tıpkı uyuz bir deve gibi
Güven içindeydi, bizden olanlar
Ve kaçıyordu, bizden olmayanlar

Abdullah b. Kays er-Rukayyât birkaç beyitte şöyle dedi:

Miras bıraktı iki şehri, zillet ve rezillik içinde
Deyrü'l-Câselîk'te kalan bir maktul
Savaşmadı Allah için, Bekr b. Vâil
Temîm de sabretmedi, karşılaşmada

Yine İbn Kays şöyle dedi:

Meskin gününde [en büyük] felaket
Musibet ve fecaat
Havârî'nin oğlunun başına gelendir
Ki [o felaket] aşmadı onu, olay günü
Ah! Ah! Keşke olsaydı, Kilise gününde
Kilisede, benim taraftarım olsaydı

Ukayşir el-Esedî şöyle dedi:

Öfkelendi, [tenezzül etmedi], zulmü kabul etmeye Mus'ab
Şerif olarak vefat etti; zemmetmezler, arkasından gelenler
İsteseydi eğer, kendisini ezmek isteyene rıza gösterirdi
O zaman kavminin eşrafı yaşarlardı, kınanmış olarak
Fakat geçti gitti de, parlıyor ölümün şimşekleri
Yanından geçiyor bir kez, bir kez de kucaklıyor onu
Kerim olarak ayrıldı, ona bulaşmadı bir zillet
Yastıkları çok rahat, müreffeh bir hayat içinde de olmadı

Benî Kays b. Sa'lebe'den biri olan Arfece b. Kays da şöyle dedi:

İbn Mervân'a ne olmuş, Allah gözlerini kör etsin
Elde etmesin, ne bir arzusunu ne de bir ganimeti
[Ateşten] kurtuluşu istiyor İbn Mervân, fakat öldürdü
İbn Mervân'ın atları, delikanlı ve şerefli bir yiğidi
Ey Havârî'nin oğlu! Nice nimetler olacak sizin için
İşgal edilirdi, eğer isteseydi sizden başkası
Yüklendiniz, hem de bütün ağır sorunları yüklendiniz
Zaten kerim olan, yüklendiği zaman o yüke tahammül edendir

Hâris b. Hâlid el-Mahzûmî şöyle dedi:

Ey Benî Sevdâ! Sabredecek misiniz, nefsinize karşı?
Ölünceye kadar; Benî Esed öldüğü gibi

Basra halkından olan Süveyd b. Mencûf es-Sedûsî, Kûfelilerin ihanetine karşı Mus'ab'ı uyarırken şöyle dedi:

Hey! Ulaştır Mus'ab'a, benden bir elçi
Sen nasihatçiyle karşılaşmazsın, her vadide
Şunu bil ki, gizli konuştuklarının çoğu
Sana düşmandırlar, onları kendine yaklaştırsan bile

Ukayşir, -bazılarına göre İbnü'z-Zübeyr- birkaç beyitte şöyle dedi:

Kim ki Emîrine ihanet ederse
İbrâhim, savaşta ihanet etmedi, Mus'ab'a

Musa Şehevât da şöyle dedi:

Gitti Mus'ab, övülmüş olarak ayrıldı [bu dünyadan]
Ve İbn Mervân güven içindedir, nereye giderse
Ey Mus'ab! Kabileler etrafı kapladığında
Seninle yakıyorlardı, ateşlerini

Sâlim b. Vâbisa el-Esedî de şöyle dedi:

Ulaştır, Mü'minlerin Emîri'ne bir mesaj
Yarışta zayıf olan at, serbest koşan asil at gibi değildir
Kabul etme, dişi olan ve göbeği olan birini
Bineğe binen ve çadırı çok büyük olanı
Sabah ortaya çıkar, savaşın ateşi söndüğü zaman
Ve parlak bir şekilde etrafında büyük kitleyle akşamlayanı
Kabul etme, kılıçları sığınak yapan, şerefli biri gibi
Sancağıyla yürür, tıpkı silahsız adamın yürüyüşü gibi
Çekmiş silahını savaşta, açar onun kılıcı
Helâk olmasından korkulanın acılarını
Hatırla! Bir de Muhammed'in yaptıklarını
Ve onu savaşlarda yalnız bırakanları, bir çekirge gibi kabul etme!

Çağrılır; yemekte çorba varsa, katığı güzel sayılır
Eğer büyük olursa tavsiye edilemezdi
Ve şeref sahibi olan Muhammed b. Mervân
[Gider gelirdi], onların İbnü'l-Eşter'i ile Mus'ab arasında
Feda olsun sana canım; bir genç ki
Kâfidir, onun yanında meleklerin hazır bulunması

Bu şiir Sâlim b. Vâbisa'nın dîvânında daha uzun olarak yer almaktadır.

Medâinî dedi ki: Mus'ab yürüdü. Çevresinde yürüyen az bir grup vardı. Abdülmelik onlara vaatlerde bulunduğu için Irak halkı onu yalnız bırakmışlardı. Mesela, Haccâr b. Ebcer'e İsfahan vilayetini söz vermişti. Aynı zamanda İsfahan'ı Gadbân b. Kaba'serâ'ya, Attâb b. Verkâ'ya, Katan b. Abdullah el-Hârisî'ye ve Muhammed b. Umeyr b. Utârid'e de vaat etmişti.

Dedi ki: Urve b. Mugîre şöyle dedi: Mus'ab yola çıktı; yürüyordu; gözü bana takıldı ve "Ey Urve! Hüseyn [b. Ali b. Ebû Tâlib] ne yaptı?" dedi. Ben İbn Ziyâd'ın hükmüne uymayı reddettiğini ve savaşmaya karar verdiğini bildirdim. Bunun üzerine Mus'ab şöyle dedi:

Kuşkusuz, Hâşim'in soyundan Taf'ta[46] *bulunmuş olanlar*
Örnek oldular [ölüme sabır göstermekte] ve örneklik yolunu açtılar, şerif insanlara

Şiir Süleyman b. Katte'ye aittir.

Dedi ki: Kays b. Heysem Basra halkına şöyle dedi: "Yazık size, Şam halkını beldenize sokmayın. Vallahi eğer yaşantınızın tadına varırlarsa evlerinizi size dar edeceklerdir. Onları yurdunuzdan kovun. Vallahi, Şam halkının reisini halifenin kapısında gördüm; onu bir ihtiyaç için göndermekten hoşlanıyordu. Hatırlarım; biz yaz seferlerindeyken, birimizin azığı birkaç devenin üzerinde olurdu. Yine onlardan biri de atının üzerinde gazaya çıkarken azığı arkasında olurdu."

---

46 Taf, Kûfe yakınlarında bulunan ve Hüseyn b. Ali b. Ebû Tâlib'in şehit edildiği çölün (Kerbelâ) adıdır. (çev.)

Dedi ki: İki grup karşılaştı. Müslim b. Amr el-Bâhilî öldürüldü. Yine Benî Sa'lebe b. Yerbû'dan olan Yahya b. Mübeşşir de öldürüldü. Bunun üzerine Cerîr şöyle dedi:

Allah rahmet etsin sana, ey İbn Mübeşşir
Orduların karşılaştıkları yerde sabitkadem olduğun için
Yoksulların sığındığı bir yer… Kıtlık yılları art arda geldiği zaman
Ve mızrak atan gençlerin meydanı; kavmin birbirine karıştığı akşam
Atlar toz kaldırıyordu; sanki o tozlar
Yakılan bir kamıştı, ya da uçan bir çekirge topluluğu

Dediler ki: Mus'ab'ın Abdülmelik'e karşı çıkmak üzere yola koyulduğu İbn Hâzim'e haber verilince İbn Hâzim, "Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer onunla beraber mi?" dedi. Oradakiler, "Hayır, onu Fâris bölgesine vali yaptı." dediler. Yine, "Peki, Mühelleb onunla birlikte mi?" dedi. Oradakiler, "Hayır, onu Musul'a vali yaptı." dediler. Yine, "Ya Abbâd b. Husayn onunla beraber mi?" dedi. Ona "Hayır, onu Basra'ya tayin etti." denildi. İbn Hâzim şöyle dedi: "Ben de Horasan'dayım."

Ey Dibâ! Al beni; sürükle beni ve müjdele
Bir adamın etini müjdele ki, yoktur bugün yardımcıları

İbnü'l-Kelbî dedi ki: İbn Ma'mer ile Mühelleb'in Mus'ab'ın yanında olmadıkları İbn Hâzim'e haber verilince İbn Hâzim şöyle dedi:

Eğer harbin değirmeni onların göğsüne sürtünmüş olsaydı
Dik dururlardı, ayak üzerinde durmak olsa bile

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Avâne'den nakletti; dedi ki: Bir gün Abdülmelik yanında oturanlara, "İnsanların en şiddetlisi kimdir?" dedi. Oturanlar, "Mü'minlerin Emîri'dir." dediler. Abdülmelik, "Bunun dışında bir yola girin." dedi. Oradakiler, "Umeyr b. Hubâb'dır." dediler. Abdülmelik, "Allah Umeyr'in belasını versin. Çaldığı ve üzerinde tartıştığı bir elbise, onun yanında dininden ve nefsinden daha değerlidir." dedi. Oradakiler, "O zaman Şebîb'dir." dediler. Abdülmelik, "Harûriyye'nin ayrı bir yolu var." dedi. Oradakiler, "Peki, o zaman kim?" dediler. Abdülmelik, "İnsanların en şiddetlisi Mus'ab'dır. Kureyş'in iki iffetli kadını onun eşleriydi: Sükeyne binti Hüseyn ve Âişe binti Talha… Ayrıca o in-

sanların en zenginidir. Ben onu Irak valisi yapacağıma garanti verdim. O, aramızdaki bir dostluktan dolayı bu sözümü yerine getireceğimi biliyordu. Ama öfkeye kapıldı ve öldürülünceye kadar savaştı." dedi. Bunun üzerine bir adam, "Mus'ab şarap içerdi." dedi. Abdülmelik, "Bu, mürüvveti elde etmeden önceydi. Mürüvveti elde ettikten sonra ise, eğer suyun onun mürüvvetini azaltacağını bilseydi, suyu bile tatmazdı." dedi.

Medâinî dedi ki: Mus'ab'ın cesedi Abdülmelik'e getirildi. Abdülmelik onun cesedine bakıyor ve şöyle diyordu: "Kadınlar ne zaman senin gibi bir münafık doğuracak?" Başının üzerinde de bir cariye vardı. Mus'ab'ın zekeri ona göründü. Kuşkusuz ölünün ilk büyüyen ve uzanan azası onun çubuğudur [zekeridir]. Cariye, "Efendim, münafıkların zekerleri ne kadar da büyük oluyormuş." dedi. Abdülmelik, "Çekil buradan, Allah belanı versin" dedi.

Bize Ebû Bekr A'yen anlattı; dedi ki: Bize Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn anlattı; dedi ki: Bana Abdullah b. Zübeyr anlattı. O Abdullah b. Şerîk el-Âmirî'den şöyle dediğini rivâyet etti: Mus'ab'ın yanındaydım. Kaftanımdan bir mektup çıkarıp ona verdim ve "Bu Abdülmelik'in mektubudur." dedim. Mus'ab, "İstediğini yap." dedi. Şam halkından bir adam onun bir cariyesini aldı. Cariye, "Eyvah! Bu adam beni perişan edecek." diye bağırdı. Adam ona baktı; ondan vazgeçti [ve onu serbest bıraktı]. Ebû Nu'aym dedi ki: Mus'ab öldürüldüğü zaman 36 yaşındaydı.

Heysem, İbn Ayyâş'tan rivâyetle dedi ki: Ziyâd b. Amr el-Atekî İsmâil b. Talha için güvence istedi ve "İsmâil, Mus'ab'ın kötülüklerini benden savıyordu; ona eman ver." dedi. Yaklaştı ve ona seslendi. Ziyâd iri yarı bir adamdı. Yanına geldi. İsmâil de aklı kıt bir adamdı. Eliyle onun [eyer üzerindeki] kuşağına dokundu. Onların kuşakları da doldurulmuş pervazlardan oluşuyordu. Onu semerinden söküp aldı ve "Allah aşkına ey Ebü'l-Mugîre, bu Mus'ab'a karşı bir vefa olmaz." dedi. Bunun üzerine Ziyâd, "Vallahi bu, seni yarın öldürülmüş olarak görmekten daha iyidir." dedi.

Dedi ki: Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân, Dâvûd b. Kahzem el-Kaysî, Bistâm b. Maskale b. Hübeyre eş-Şeybânî ve Ömer b. Dubey'a, İbrâhim b. Eşter'in başını Abdülmelik'e götürmek üzere çıktılar.

Heysem dedi ki: Abdülmelik Mus'ab'ı öldürdükten sonra kırk gün Nuhayle'de kaldı. Haccâc'ı Abdullah b. Zübeyr'in üzerine gönderdi ve Kûfe'ye Bişr b. Mervân'ı tayin etti. Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'i de Basra'ya tayin etti. Diğer taraftan Ümeyye'yi Hâricîlerden olan Ebû Füdeyk'e gönderdi; Ebû Füdeyk onu hezimete uğrattı; Ümeyye üç gün içinde Basra'ya geldi. Bu kez Abdülmelik, Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer'i, Ebû Füdeyk'e gönderdi. Onunla birlikte İbn İdâh el-Eş'arî'yi de gönderdi. İki şehrin divanını İbn İdâh'ın önüne koydu. Kendisi ondan seçim yaptı ve Ebû Füdeyk'i öldürdü. Sonra Bişr b. Mervân'a fetih müjdesini yazdı. Bunun üzerine Accâc şöyle dedi:

Rahatlattı seni, Ömer b. Ma'mer
Asker günü, Harûriyye'den
A'ver'in vak'ası gibi olmayan bir şahsın vak'asıyla

Şair burada Abdullah b. Umeyr el-Leysî'yi kastediyor. Kendisi Necde'ye karşı gönderilmiş fakat bir şey yapamamıştı. Heysem'in dışındaki tarihçiler şöyle dediler: Hâlid, kardeşi Ümeyye'yi, Abdülmelik de İbrâhim b. Arabî'yi Yemâme'ye emîr olarak gönderdi. Nuh b. Hübeyre ona karşı hurûc etti. Onunla birlikte Şam halkından 1.000 kişi vardı; onları öldürdüler.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik şöyle dedi: "İlâhi Mus'ab! Eğer onun cömertliği kardeşi Abdullah'ta olsaydı; kardeşinin cesareti ve kıyam etme ruhu da onda olsaydı, onlara karşı çıkılmazdı. Bununla beraber Mus'ab, cesur ve onurluydu. Biz kendisine güvence verdik. Eğer kabul etseydi sözümüzde duracaktık. Fakat o sabırla ölmeyi hayata tercih etti."

Bana Hirmâzî anlattı. O Ebû Zeyd'den, o da Ebû Amr b. Alâ'dan rivâyet etti; dedi ki: Bir adam Abdülmelik'in yanında Mus'ab'dan söz etti; onu tenkit etti ve ona hakaret etti. Bunun üzerine Abdülmelik, "Sus! Bir maktulü küçümseyen, onun katilini de küçümser." dedi.

[Abdullah b. Zübeyr'in Mus'ab'ın Öldürülmesinden Haberdar Olması]

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o Avâne'den, o da Mekke ehlinden bir adamdan nakletti; dedi ki: Mus'ab'ın ölüm haberi

Abdullah b. Zübeyr'e gelince, birkaç gün hiç ondan söz etmedi. Sonra cariyeler yolda ondan söz ettiler. Abdullah minbere çıktı ve uzun zaman sükût edip konuşmadı. Bir de baktılar ki, üzüntü onun yüzünde belirdi ve alnından ter akmaya başladı. Dedi ki: Ben bir arkadaşıma, "Onu görmüyor musun? Acaba konuşmaktan korkuyor mu? Vallahi o cesaretli bir hatiptir; onun korkacağını sanmam." dedim. Arkadaşım, "Bana göre o Arapların efendisi Mus'ab'ı anlatmak istiyor; fakat anlatmaktan çekiniyor." dedi. Sonra Abdullah b. Zübeyr ayağa kalktı ve şöyle dedi:

"Yaratma ve emîr, dünya ve âhiret mülkü kendisine ait olan Allah'a hamd olsun. *O istediğine mülkü verir, istediğinden de alır. İstediğini azîz, istediğini de zelîl yapar. Hayrın tümü onun elindedir ve o her şeye kâdirdir*.[47] Herkes şunu bilsin ki, tek başına olsa bile, hak üzere olan hiçbir kimse zelil olmamıştır. Bütün insanlar arkasında olsa bile, bâtıl üzerinde olan hiçbir insan azîz olmamıştır. Kuşkusuz bize Irak'tan hem üzen hem de sevindiren, hem kötü yapan hem de ferahlatan bir haber gelmiştir. Mus'ab b. Zübeyr'in öldürüldüğü haberi bize geldi. Allah ona rahmet eylesin. Haberin bizi üzen kısmına gelince, kuşkusuz dostun dosttan ayrılışında bir ıstırap, bir keder vardır; musibet zamanında dost bunu hisseder. Sonra doğru görüş sahibi, din, fetanet ve akıl sahibi kimseler sabr-ı cemîle ve güzel tâziyeye dönüverirler. Haberin bizi sevindiren kısmına gelince biz biliyoruz ki, onun katli bir şehadettir, Allah onun şehadetini hem onun için hem de bizim için hayra vesile yapmıştır.

"Kuşkusuz Irak halkı nifak ve ihanet halkıdır. Iraklılar onu [düşmana] teslim ettiler; çok cüz'î bir fiyat karşılığında onu sattılar ve öldürüldü. Eğer o öldürülmüş ise, bırak [öldürülsün]; çünkü hayırlı sâlihlerden olan babası ve amcası da öldürüldüler. Vallahi bizler kırbaç darbeleriyle ölmeyiz. Biz ancak oklarla veya kılıçların ağızlarıyla öldürülürüz. Bizler Benî Mervân'ın gerdek odalarında öldükleri gibi ölmeyiz. Vallahi onlardan hiçbiri ne cahiliyede ne de İslâm döneminde öldürülmüştür. Eğer ben bugün Mus'ab'ın öldürülmesiyle musibetzede olmuş isem, ondan önce de İmamım Osman b. Affân'ın öldürülmesiyle sınandım. Herkes bilsin ki dünya, mülkü ebedî olan, saltanatı yıkılmayan ve Cebbâr olan Allah'tan [bize verilmiş] bir ema-

47 Âl-i İmrân, 3/26.

nettir. Eğer dünya bana gülerse, kuşkusuz ondan küstah ve şımarık bir şey almayacağım. Eğer sırtını bana dönerse, hafifmeşrep ve aklını kaybetmiş kimseler gibi dünyaya ağlamayacağım." Sonra şöyle diyerek minberden indi:

Ey Dibâ! Al beni; çek beni ve müjdele
Bir adamın etini müjdele ki, yoktur bugün yardımcıları

Dediler ki: Mus'ab öldürüldüğü zaman Abdullah şu beyitle misal getirdi:

Şaşırdım kaldım, şaşırmak yoktur zamanda
Nasıl öldürüldün, sen kararlı ve yiğit olduğun halde

Abdülmelik dedi ki: "Eğer Abdullah b. Zübeyr, dediği gibi halife olsaydı çıkar ve nefsine üzülürdü de, günahlarını Harem'de dikmezdi." Sonra, "Allah senin hayrını versin ey Mus'ab! Sen nefsine karşı ne kadar cömert idin?" dedi.

A'şâ Hemdân -o Abdurrahman b. Hâris b. Nizâm'dır- başı aşağıdaki beyitle başlayan uzun bir kasidesinde şöyle demiştir:

Hey! Kim tuzak kuracak bir kedere, gecenin sonunda
Ve acı veren, yaşlandıran büyük bir olaya

Aynı kasidede şunlar da vardır:

Hey! Kendisine sığınanların güçlü olduğu Allah'ın laneti
Mus'ab'a hainlik yapan ve sözünde durmayanların üzerine olsun
Helak etsin Allah, kınanmış olarak orada bulunan Haccâr'ı
Ve müfsit, kendi kendine konuşan birinden olma Umeyr'in yavrusunu
Kuşkusuz Attâb bir samimi değildi, onun için
Onun için çalışma yapan biri de değildi
Katan da, onun oğlu da, samimi değillerdi
Yazıklar olsun, aldatıcı Hârisî'nin çalışmasına
Yahya ve İsa koruyarak, çarpıştılar onlarla
Ve kopan fırtınanın altında vuruştular
Dinden çıkan o Kaba'serâ da, sırt çevirdi ona
Onu ne savunuyor ne de koruyordu

Atekî de böyleydi, sancağını alıp gittiği zaman
Döndü, o sancakla birlikte, kötü bir ordunun içine
Allah bir damla yağmur vermesin kabrine, İbn Rüveym de böyleydi
Döndü âhir ömründe, ayıplı bir kesik burunla
Heysem'den biri olarak sevindirmedi beni, Heysem'in yaptığı
Bizde bir zenginlik ve makam sahibi olsa bile
Vefası az olan Dâvûd'un yaptığı da böyleydi
Sonuçta yüklenilmiş oldu, kötü bir merkebin üzerine
Ancak methedeceğim, Bekr b. Vâil'in Feyyâd'ını
En güzel söz ise, tekzip edilmeyendir

Şiirde geçen Umeyr'in yavrusundan maksat, Muhammed b. Umeyr b. Utârid'dir. Heysem'den maksat ise, Heysem b. Esved b. Heysem en-Nehaî'dir. Bekr'in Feyyâd'ından maksat da Benî Teym b. Sa'lebe b. Ukâbe'den İkrime b. Rib'î'dir. Kendisi cömert bir adamdı. İsa'dan maksadı, İsa b. Mus'ab'dır. Yahya'dan maksadı, Benî Teym'den Yahya b. Mübeşşir el-Yerbûî'dir. Havşeb'den[48] maksadı, Havşeb b. Yezîd b. Ruveym'dir. Dâvûd'dan maksadı da, Dâvûd b. Kahzem'dir.

Umeyre b. Târık el-Yerbûî'nin çocuklarından olan Ebü's-Seffâh şöyle dedi:

Rahmet etsin Allah, Yahya ve taraftarlarına
Affedici olan Rab ve onun itaat edilen şefîi
Ey Seyyid! Sen yükü yumuşak olan
Ve kolları geniş olan bir seyyitten değilsin
Mârufu emreden ve yapan birisin
Benî Yerbû annelerinin köküsün sen

Medâinî dedi ki: Âmâ [kör] olan Ebü'l-Abbas, Zübeyr ailesini hicveder ve onlardan sadece Mus'ab'ı methederdi. Ayrıca Benî Ümeyye'yi de methederdi. Kendisi Osman taraftarıydı. Bir gün Abdülmelik ona, "Mus'ab hakkında yazdığın şiirini bana oku. Kuşkusuz biz seni itham etmiyoruz." dedi. O da şöyle dedi:

---

48 Aslında Hevşeb (حوشب) kelimesi şiirde geçmiyor. Hevşeb yerine "İbn Ruveym" geçiyor. Müelif Belâzürî sehven "İbn Ruveym'den maksat…" diyeceği yerde, "Hevşeb'den maksat…" demiştir. (çev.)

Allah rahmet etsin Mus'ab'a, o
Cömert olarak yaşadı; bizde şerif biriydi
Devleti istedi, ancak yoksul olarak öldü
O ölmedi, cimri ve zemmedilmiş olarak

Abdülmelik, "Doğru söyledin; vallahi o böyleydi." dedi.

Hişâm b. el-Kelbî dedi ki: Mus'ab, Benî Esîd b. Abdülüzzâ'dan biri olan Fâtıma binti Abdullah b. Sâib'le evlendi. Fâtıma onun İsa b. Mus'ab ve Ükkâşe b. Mus'ab adlı çocuklarını dünyaya getirdi. İsa Düceyl günü öldürüldü; Ükkâşe ise canını kurtardı. Bunun üzerine şair şöyle dedi:

Eğer ağacı sağlam ya da intikam hissine sahip olsaydı
İsa b. Mus'ab'ın ölümde gördüğünü o da görürdü

Doğrusu bu beyit, Düceyl günlerinden sonra Havşeb b. Yezîd hakkında söylenmiştir. Beytin aslı şöyledir:

Eğer Havşeb hür ve intikam hissine sahip olsaydı
İsa b. Mus'ab'ın ölümde gördüğünü o da görürdü

Dediler ki: Avâne şöyle dedi: Züfer b. Hâris barış için, hiçbir kabilenin Abdülmelik veya İbnü'z-Zübeyr'le savaşmamasını şart koştu. Ancak Hüzeyl b. Züfer'i şarta dâhil etmedi. Abdülmelik Mus'ab'ın üzerine gidince Hüzeyl b. Züfer de onunla beraberdi. Sonra Hüzeyl Mus'ab'ın tarafına geçti ve Düceyl günü İbrâhim b. Eşter ile beraber savaştı. Mus'ab öldürülünce Hüzeyl Kûfe'deki akrabalarının yanında saklandı. Sonra babası Züfer onun için Abdülmelik'ten eman istedi. Abdülmelik ona eman verdi. Deniliyor ki: Abdülmelik eman vermeden onu ele geçirdi. Bunun üzerine Abdülmelik, "Sana ne yapacağımı düşünüyorsun?" dedi. Hüzeyl, "Ben seni katilim olarak görüyorum." dedi. Abdülmelik, "Allah senin tahminini yanlış çıkardı. Seni affettim." dedi. Abdülmelik, cesaretinden dolayı Hüzeyl'i seviyordu.

Dediler ki: Abdülmelik'e, Deyrü'l-Câselîk'te biat edildi ve Mus'ab'ın cesedi oraya defnedildi. Onun kabri, Meskin'de, Evânâ'ya yakın bir yerde biliniyor. Mus'ab'ın karargâhı ve savaş alanı da "*Hırbetu Mus'ab*" ve "*Sahrâu Mus'ab*" olarak bilinmektedir. Dediklerine göre o meydanda hiçbir bitki yeşermiyor.

Abdülmelik Mus'ab'ın kafasını Kûfe'ye gönderdi. Ya da yanında [Şam'a] götürdü. Sonra Mısır'da bulunan Abdülazîz'e gönderdi. Abdülazîz onu görünce -kılıç burnundan biraz kesmişti-, "Allah sana rahmet etsin; vallahi sen yaratılış bakımından onların en güzeli, en güçlüsü ve en cömerdiydin." dedi. Sonra kafasını Şam'a gönderdi ve teşhir için orada dikildi. Ayrıca Şam'ın etrafında dolaştırmak istediler. Fakat Âtike binti Yezîd b. Muâviye -Yezîd b. Abdülmelik'in annesiydi- Mus'ab'ın kafasını aldı; yıkadı ve koku sürdü. Sonra, "Ona yaptıklarınız yetmez mi? Bir de onu gezdirip dikecesiniz; bu bir zulümdür." dedi ve onu defnetti.

Dediler ki: Muhammed b. Mervân İbrâhim b. Eşter'in Kürt olan bir cariyesini almıştı. Onunla birlikte oldu. Cariye onun Mervân b. Muhammed el-Ca'dî adlı çocuğunu dünyaya getirdi. Bu yüzden Mervân için, "Nehaî cariyenin oğlu" denilirdi.

[Abdülmelik b. Mervân'ın Kûfe'ye Gidip Biat Alması]

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından o dedesinden, o da Ebû Mihnef'ten şöyle dediğini rivâyet etti: Mus'ab b. Zübeyr Hicret'in 72. yılında öldürüldü; Abdülmelik Kûfe'ye gitti ve Katan b. Abdullah b. Hüseyn el-Hârisî'yi Kûfe şurtasının başına getirdi. Daha önce Kûfe'nin valisiydi. Daha sonra Abdülmelik Bişr b. Mervân'ı Kûfe'ye vali yaptı. Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'i de Basra'ya vali tayin etti. Sonra Şam'a hareket etti. Daha sonra her iki Irak vilayetini de Bişr'e bağladı. Bişr Basra'ya geldi ve orada dört ay kaldı. Deniliyor ki: Altı ay kalmıştır. Kendisi hastaydı ve orada vefat etti. Abdülmelik Haccâc b. Yûsuf'u Irak valiliğine tayin etti. Abdülmelik, Hicret'in 86. yılında vefat etti. Onun halifeliği Mus'ab'ın öldürülmesinden sonra on dört yıl sürdü.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Abdülmelik, Mus'ab'ın öldürülmesinden sonra on dört yıl yaşadı.

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den ve Avâne'den rivâyet etti; dediler ki: Mus'ab öldürüldüğünde Abdülmelik Kûfe'ye geldi. Heysem b. Esved'e, "Allah'ın yaptığını nasıl gördün?" dedi. Heysem, "Allah en iyisini yapmıştır ey Mü'minlerin Emîri! Baskıyı hafiflet ve kınamayı azalt. Vallahi af, sabır ve

tahammül olmadan hiçbir fazilet elde edilmez." dedi. Ensâr'dan bir adam öne geçip Abdülmelik'e şu şiiri okudu:

Allah sana öyle bir şey verdi ki, bir şey yok, onun üstünde
Ve mülhitler onu engellemek istediler, senden
Allah ise, onun mutlaka sana verilmesini istedi
Hatta senin boynuna taktılar, gerdanlığın
Ve sana yüklediler, ağırlığını ve sorumluluğunu

Dediler ki: Amr b. Hureys -Kendisi, Meskin'e gittiği zaman Mus'ab'ın Kûfe'deki vekiliydi. Abdülmelik'e meyleden ve onunla mektuplaşanlar arasındaydı- Abdülmelik için bir yemek hazırladı. Abdülmelik, Nuhayle tarafından Kûfe'nin hükümet konağına girdi. Amr b. Hureys ona, "Sadece özel ekibine mi izin verdin yoksa herkese mi?" dedi. Abdülmelik, "Hayır, herkese izin veriyorum." dedi. İnsanlara izin verildi ve sofralar kuruldu. Abdülmelik yedi; insanlar da yediler. Deniliyor ki: Abdülmelik Amr'ı yanına oturttu ve ona, "Hangi yemek senin yanında daha sevimli ve daha çok hoşuna gidiyor?" dedi. Amr, "İyice tuzlanmış ve iyi pişirilmiş olan kırmızı dişi bir oğlak." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik şöyle dedi: "Allah sana merhamet etsin, ne yaptın ey Ebû Saîd? Peki, tüyleri iyice yolunmuş ve iyi kızartılmış erkek süt kuzusuna ne dersin? Hani, ondan bir parça aldığın zaman öbür parça da onun ardından eline gelir." Yemeklerini bitirince Abdülmelik, yanında Amr b. Hureys olduğu halde konağı dolaşmaya başladı. Konakta meydana gelen olayları teker teker sormaya başladı. Ayrıca konaktan görebildiği Kûfe'deki diğer konakları da ona sordu. Amr b. Hureys ona "Bu filanın, bu da filanın… Filanca adam şu olayı yaptı." şeklinde anlatmaya başladı. Bunun üzerine Abdülmelik şu beyti mırıldanmaya başladı:

Yeni olan her şey, çürümeye doğru yol alıyor, ey Ümeyme
Ve her şahıs da, bir gün olacağına varacaktır

Sonra yatağına uzandı ve şöyle demeye başladı:

Sen ölüsün kuşkusuz, yavaş çalış
Ve [biraz da] nefsin için çabala, ey insan
Olan her şey, olup bitince, olmamış gibidir
Ve olacak olanlar da, sanki olmuş gibidir

Bazıları şöyle dedi: Abdülmelik emretti; onun için yemek hazırlandı; sofralar kuruldu. Bu arada Amr b. Hureys de dikkatli bir şekilde yürüyerek geldi. Ona yaklaştı ve onunla birlikte yemek yedi. Abdülmelik ona en güzel yemeğin hangisi olduğunu sordu. Amr da, yukarıda anlattıklarımızı ona söyledi. Yemek Havarnak'taydı. Dedi ki: Abdülmelik ve insanlar yemek yedikten sonra Abdülmelik dolaşmaya başladı. Amr'a Havarnak'ı ve orada gördüğü Kûfe konaklarını sordu. Amr da bilgi verdi. Sonra Abdülmelik şiir okudu. Abdülmelik, Abdullah b. Zübeyr'le savaşmak üzere Haccâc'ı görevlendirdi ve onu Kûfe'den gönderdi.

İbnü'l-Kelbî, Heysem b. Adî ve diğerleri şöyle dediler: Abdülmelik Kûfe'ye girince, önce mescide yöneldi ve orada bir konuşma yaptı. Konuşmasında Allah'ın sanatından söz etti. İyilik yapanlara iyilik, kötülük yapanlara da kötülük yapacağını vaat etti. Sonra şöyle dedi: "Kuşkusuz Amr b. Saîd'in boynuna taktığım bukağı yanımdadır.[49] Vallahi onu bir adamın boynuna taktığım takdirde, bir daha onu boynundan çıkarmam çok zor olur; bir daha kolay kolay çözmem. Bir kişi ancak kendi nefsi için korksun ve kanını bana yalatmasın."

Medâinî dedi ki: Abdülmelik Nuhayle'de kendisine biat edilmesi için davette bulundu. Önce Kudaâ kabilesi geldi. Abdülmelik kabilenin az olduğunu gördü ve "Ey Kudaâ topluluğu! Azlığınızla beraber nasıl Mudar'dan kurtuldunuz?" dedi. Abdullah b. Ya'lâ en-Nehdî, "Biz onlardan daha şerefli ve daha güçlüyüz." dedi. Abdülmelik, "Kiminle?" dedi. Abdullah, "Seninle birlikte olanların sayesinde, ey Mü'minlerin Emîri!" dedi. Sonra Mezhic ve Hemdân kabileleri geldi. Abdülmelik, "Şunlar için Kûfe'de bir şey görmedim." dedi. Sonra Cu'fî kabilesi geldi. Onları görünce, "Ey Cu'fî topluluğu! Kız kardeşinizin oğlunun arkasında durdunuz -Yahya b. Saîd b. Âs'ı kastediyordu- ve onu korudunuz." dedi. Onlar, "Evet" dediler. Ab-

---

49 Bilindiği gibi, Mervân b. Hakem, Amr b. Saîd b. Âs'ın kendisinden sonra halife olmasını vasiyet etmişti. Fakat Abdülmelik bahaneler bularak onu öldürdü. Gerek bu konuşmasında gerek diğer bazı hutbelerinde sık sık onun öldürülmesinden söz ederek insanları tehdit ediyordu. Nitekim *Ensâbü'l-Eşrâf*'ta yer almayan fakat başka kaynaklarda yer alan aynı konuşmada şöyle diyor: "İşte Amr b. Saîd… Akrabalık ise akrabalık, mevki-makam ise mevki makam… Ama o başıyla konuştu, biz de kılıcımızla konuştuk. Kuşkusuz Amr b. Saîd'in boynuna koyduğum bukağı yanımdadır. Vallahi onu bir adamın boynuna koyduğum takdirde, bir daha onun boynundan çıkarmam çok zor olur; onu bir daha kolay kolay çözmem. Bir kişi ancak kendi nefsi için korksun ve kanını bana yalatmasın." (Bkz. es- Suyutî, *Târîhu'l-Hulefâ*, I, 165; M. 2004; es-Safadî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, VI, 261). (çev.)

dülmelik, "Onu bana getirin." dedi. Onlar, "O güvencede midir?" dediler. Abdülmelik, "Siz bir de şart mı koşuyorsunuz?" dedi. Onlar, "Hayır, vallahi senin yetkini bilmeden konuşmuş olduk. Fakat biz, bir evladın babasına karşı davrandığı gibi davranıyoruz." dediler. Abdülmelik, "Vallahi sizler iyi bir kabilesiniz. Çünkü siz cahiliyede de İslâm'da da süvarilerdiniz. Evet, o güvencededir" dedi. Cu'fî kabilesi onu getirdiler. -Yahya b. Saîd'in künyesi "Ebû Eyyûb" idi- Abdülmelik ona, "Sen benim hilafetimi raddetiğin halde Allah'ın karşısına hangi yüzle çıkacaksın?" dedi. Yahya, "Allah'ın yarattığı ve şekil verdiği yüzle…" dedi. Bunun üzerine Abdülmelik, "Allah hayrını versin. O anasının gözü bir kadının oğludur." dedi. Yani [işi bilen] Arap asıllı bir kadının oğludur.[50]

Advân kabilesinden bir adam geldi. Abdülmelik ona, "Kimlerdensin?" dedi. Adam, "Advân kabilesindenim." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik şöyle dedi:

Advân kabilesinin kılıçlı adamları
Yerin yılanıydılar
Birbirlerine zulüm yaptılar
Tanımadılar birbirlerinin hakkını
Büyükler de vardı, onlardan
Ve borcunu ödeyenler de

Sonra adama, "Öyle midir?" dedi. Adam, "Bilmiyorum." dedi. Bunun üzerine Ma'bed b. Hâlid el-Cüdelî şöyle dedi:

---

50 Abdülmelik'in söylediği sözün Arapça orijinali, (لله دَرُّهُ أَيُّ إِبْنِ زَوْمَلَةٍ هُوَ يَعْنِي عَرَبِيَّةً) şeklindedir. Cümlede yer alan (إِبْنِ زَوْمَلَةٍ هُوَ) ifadesi, Türkçede "Anasının gözüdür." karşılığında kullanılan bir deyim olup işini iyi bilen ve kurnaz olan kimseler için kullanılmaktadır. Bazılarına göre (زوملة) kelimesi cariye anlamında kullanılmaktadır (Bkz. *Lisânü'l-Arab*, (زمل) maddesi). Abdülmelik Yahyâ b. Saîd için, "O işini bilen bir adamdır (anasının gözüdür)." demek istemiştir. Hem ZZ hem BAE hem de RK'de cümle, (يعني عربية) "Yani Arap asıllı bir kadının oğludur." açıklamasıyla son bulduğu halde, Taberî gibi kaynaklarda, (يَعْنِي غَرِيبَةً) "Yani garip bir kadının oğludur." açıklamasıyla son buluyor. "Zevmele" kelimesinin cariye manasına geldiği dikkate alınırsa, Taberî'nin lafzı da anlamlı olabilir. Ayrıca hem Taberî'de hem de bu cildin (7. Cidin) 380. sayfasında yer aldığına göre, Yahyâ Abdülmelik'in yanına gelmiş; Abdülmelik yüzüne baktığı zaman, "Ey çirkin yüzlü adam! Sen ne yüzle Allah'a kavuşacaksın?" dediğinde Yahyâ, "Onu yaratanın yüzüyle." demiştir. Yahya biat edip gittikten sonra, Abdülmelik arkasından bakmış ve o sözü söylemiştir (Bkz. *Ensâbü'l-Eşrâf*, VII, 380; Taberî, *Târîhu'l-Ümemi ve'l-Mülûk*, III, 523; Beyrut, H. 1407). (çev.)

Onlardan hakem olup hüküm veren vardır
Verdiği hüküm, kırılmaz hiçbir zaman
Onlardan bazıları da
Haccı câiz görürler, sünnetle ve farzla

Abdülmelik adama, "Kimindir bu şiir?" dedi. Adam, "Bilmiyorum." dedi. Bunun üzerine Ma'bed, "Bu, Zü'l-İsbâ el-Advânî'nin şiiridir. Adı da Hursân b. Muharris b. Hâris b. Şebâb'dır." dedi. Abdülmelik adama, "Atıyyen ne kadar?" dedi. Adam, "Yedi yüz dirhem" dedi. Ma'bed'e döndü ve "Senin atıyyen ne kadar?" dedi. Ma'bed, "Üç yüz dirhem" dedi. Abdülmelik hemen emretti; adamın atıyyesini dört yüz dirhem indirip Ma'bed'in atıyyesine ilave etti. Böylece Ma'bed'in atıyyesi yedi yüz dirhem oldu; diğer adamın atıyyesi de üç yüz dirheme inmiş oldu. Abdülmelik, "Bu, senin cahilliğinden dolayı oldu." dedi. Sonra adamı Abdullah b. İshak b. Eş'as'a vasiyet etti. Ayrıca Bişr'e, onu sohbetlerine almasını söyledi.

Abdülmelik Katan b. Abdullah'ı, kırk günlüğüne Kûfe'ye vali tayin etti. Sonra onu azledip yerine Bişr b. Mervân'ı tayin etti. Sonra, "Bişr'i size vali tayin ettim. İyilik yapanlarınıza iyilik yapmasını, sizden isyan ve kuşku ehli olanlara karşı da şiddetli olmasını ona emrettim. Onu dinleyin ve ona itaat edin. Güzel bir şekilde yardım edin ve onun yanında olun." dedi. Ayrıca Muhammed b. Umeyr'i Hemedân'a, Havşeb b. Yezîd b. Ruveym'i de Rey şehrine tayin etti. Bazıları şöyle dedi: Abdülmelik'in Yezîd b. Rüveym'i Rey şehrine atadığı yanlıştır. Çünkü Yezîd, Zübeyr b. Ali el-Hâricî'nin öldürülmesinden ve Katarî'nin hurûcundan önce öldürüldü. Bunlar da Mus'ab'ın öldürülmesinden önceydi. Bazıları dediler ki: Abdülmelik Muhammed b. Umeyr'i hem Rey şehrine hem de Hemedân'a tayin etti. Bu görüş doğruya daha yakındır. Sonra valileri yerlerine gönderdi ve İsfahan vilayetine vali yapma konusunda verdiği sözleri, hiç kimse için yerine getirmedi.

Medâinî dedi ki: Abdullah b. Yezîd b. Esed Ali b. Abdullah b. Abbas'a iltica etti. Ayrıca Yahya b. Ma'tûf el-Hemdânî de ona iltica etti. Diğer taraftan Hüzeyl b. Züfer b. Hâris ve Amr b. Yezîd el-Hakemî de Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'ye iltica etmişlerdi. Abdülmelik b. Mervân hepsine güvence verdi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Ebû Nu'aym'dan nakletti; dedi ki: Bize Yûnus b. Ebû İshak anlattı. O Ebû İshak'tan rivâyet etti; dedi ki: Mus'ab b. Zübeyr'in zamanında ben ve Esved b. Yezîd şurta teşkilatında çalışıyorduk. Dediler ki: Abdülmelik [Irak'tan] Şam'a gitmek istediği zaman insanlara bir konuşma yaptı ve sultanın hakkının büyüklüğünü onlara anlattı. Sonra, "Sultan Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir." dedi. Ayrıca itaat etmeleri ve cemaatten ayrılmamaları konusunda onları teşvik etti. Sonra Abdullah b. Zübeyr'den, onun muhalif tavrından ve Yezîd'in biati ve diğer işler konusunda, insanların girdiği fasit daireden çıkışından söz etti. Sonra, "Eğer Abdullah b. Zübeyr, dediği gibi halife olsaydı ortaya çıkar, yardımcılarını korur ve kuyruğunu hareme sokmazdı." dedi. Abdülmelik daha sonra kardeşi Bişr'i şehirlerine vali yaptığını, ona itaat edip iyilik yapanlarına karşı iyilik yapmasını, fakat isyan eden ve kuşku içinde olanlara karşı da şiddetli olmasını emrettiğini bildirdi. Ayrıca onu güzel bir şekilde dinleyip itaat etmelerini, yardımcı olup yanında yer almalarını ve onları korkuttuğu şeyden korkmalarını emretti. Diğer taraftan Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'i de Basra'ya tayin etti.

Muhammed b. el-A'râbî er-Râviye, Abdülmelik'in biati konusunda, Belkaynlı bir adam için bana şu şiiri okudu:

Düceyl nehri üzerindeki Deyrü'l-Câselîk'te
Yaptık, büyük hükümdarın biatini
Bir biat yaptık ki, günah yoktur içinde
Onun övüncüne sahip çıkacaktır Şam halkı

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

Abdülmelik b. Mervân Döneminde Abdullah b. Zübeyr'in Durumu ve Öldürülmesi

Vâkıdî ve başkaları dediler ki: Şam'da Abdülmelik'e biat edildiği zaman, Urve b. Üneyf'i, Şam halkından oluşan altı bin kişilik bir kuvvetle Medine'ye gönderdi. Gönderirken ona Medine'ye girmemesini, kimseye misafir olmamasını ve karargâhını Medine'ye yakın bir yer olan Arsa'da kurmasını emretti. O da denilenleri yaptı. Abdullah b. Zübeyr'in Medine'deki

valisi Hâris b. Hâtıb b. Hâris b. Ma'mer el-Cumahî idi. Daha önce Medine'ye atadığı Mukavvimü'n-Nâka lakaplı valisini azlettikten sonra onu atamıştı. Çünkü halk "Mukavvimü'n-Nâka" ismini uğursuz buluyorlardı. Ayrıca fiyatlar çok yükselmişti. Hatta Peygamber (sav) dönemindeki bir müd [arpa] iki dirheme yükselmişti. İbn Üneyf'in geldiğini duyan Hâris kaçmaya başladı. İbn Üneyf ise insanlara Cuma'yı kıldırıyor, sonra karargâhına geri dönüyordu. O ve adamları bir ay Medine'de kaldılar. Bu müddet zarfında İbnü'z-Zübeyr onların üzerine hiç kimseyi göndermedi. Ayrıca hiçbir tuzakla da karşılaşmadılar. Bunun üzerine Abdülmelik, İbn Üneyf ve beraberindekilerin Şam'a dönmeleri için onlara bir mektup yazdı. Hiç kimse geride kalmadı. İbn Üneyf'ten sonra namazları Abdurrahman b. Sa'd el-Karaz kıldırıyordu. İbn Üneyf'in Medine'den ayrılmasından sonra Hâris b. Hâtıb Medine'ye geldi. Abdullah b. Zübeyr Ensâr'dan Süleyman b. Hâlid ez-Zurakî'yi de Medine'ye, Hâris'in yanına gönderdi ve ona Hayber ve Fedek beldelerine bakmasını emretti. Süleyman b. Hâlid sâlih bir insandı. Onun dedesi, Akabe biatlerinde hazır bulunanlardandı. Süleyman hemen yola çıktı.

Abdülmelik de Abdülvâhid b. Hâris b. Hakem b. Ebü'l-Âs'ı, bazılarına göre de Abdülmelik b. Hâris b. Hakem'i, dört bin kişilik bir kuvvetle Medine'ye gönderdi. Bu daha doğrudur. Şam'dan sonra İbnü'z-Zübeyr'e ait ilk vilayet olan Medine'ye iner inmez İbnü'z-Zübeyr'in valileri kaçtılar. Abdülmelik b. Hâris yola devam etti. Nihayet Vâdilkurâ'ya kadar gitti. Orada, Ebü'l-Kamkâm'ın başında bulunduğu atlıları yönlendirip Süleyman b. Hâlid'in yanına gittiler ve kaçmış olduğunu gördüler. Ancak onu takibe başladılar ve buldular. Onu ve yanındakileri öldürdüler. Bu olay Abdülmelik'e ulaşınca çok üzüldü ve "Müslüman, ihramlı, sâlih ve günahsız bir adamı öldürdüler." dedi. O sırada Kabîsa b. Züeyb b. Halhale b. Amr el-Huzâî ve Zinbâ el-Cüzâmî Abdülmelik'in yanına girdiler. Kabîsa Abdülmelik'in mührünü taşıyordu. Abdülmelik, Süleyman b. Hâlid'in öldürülme haberini üzüntü içinde onlara haber verdi. Her ikisi de durumdan ürküp ona rahmet okudular.

İbnü'z-Zübeyr, İbn Hâtıb el-Cumahî'yi Medine valiliğinden azletti. Onun yerine Câbir b. Esved b. Avf ez-Zührî'yi tayin etti. Câbir, Ebû Bekr

b. Kays'ı, altı yüz kırk süvarinin başında Hayber'e gönderdi. Ebü'l-Kamkâm'ın ve yanındakilerin, Fedek'te ikamet ettiklerini gördüler. Bunlar, Süleyman ez-Zürakî'yi öldüren beş yüz kişiydiler. Buralarda insanları rahatsız ediyor ve mallarını ellerinden alıyorlardı. Hemen onlarla savaşmaya başladılar. Ebü'l-Kamkâm'ın adamları hezimete uğradı. Ayrıca onlardan otuz kadar esir aldılar. İbnü'z-Zübeyr'in valisi Ebû Bekr bu adamların boynunu vurdu. Deniliyor ki: Beş yüz kişinin tümü, hatta daha da fazlası öldürüldü. Bunun üzerine Abdülmelik b. Mervân, Osman b. Affân'ın mevlâsı olan Târık b. Amr'ı gönderdi. Şair bu adam hakkında şöyle der:

Konuşsalar eğer o kadınlar, Târık'ı kötülerler
Ama zaman Emîr yapmıştır, kaçkın bir köleyi

Abdülmelik Târık'a, İbnü'z-Zübeyr'in valilerine engel olabilmek, Vâdilkurâ ile Şam arasını korumak ve ortaya çıkabilecek gedikleri kapatmak için Eyle ve Vâdilkurâ arasına inmesini emretti. Târık, Ebû Bekr b. Kays'a bir süvari birliği gönderdi. İki grup savaşmaya başladı. Ebû Bekr savaş esnasında yaralandı. Onun adamlarından da iki yüzden fazla kişi yaralandı. İbnü'z-Zübeyr, Basra'daki valisi Kubâ'a bir mektup göndererek, Medine'deki valisine yardım etmek ve onunla birlikte orada kalmak için 1.000 asker göndermesini istemişti. Kubâ, bir adamın komutasında 2.000 kişilik bir kuvvet gönderdi. O adam Câbir ile beraberdi.

Ebû Bekr b. Ebû Kays öldürülünce İbnü'z-Zübeyr Basra'dan gelen adama bir mektup yazdı. Ona, adamlarıyla çıkıp Târık'la karşılaşmasını emrediyordu. Haber Târık'a ulaştı. Bunun üzerine Medine'ye doğru yola çıktı ve iki grup "Şebeketu'd-Devm" denilen bir yerde karşı karşıya geldiler. Basralı adam öldürüldü, onunla birlikte olan adamları da çabuk hezimete uğradılar. Kaçanların arkasından gidildi, yaralılar öldürüldü ve esirlerinden hiçbiri hayatta bırakılmadı. Sadece kaçanlar kurtuldular.

Onun öldürülmesi haberi Abdülmelik'e ulaşınca Medine halkından ve Medine'ye destek olmaları amacıyla civarında yaşayan halktan iki bin kişiye tahsisat verilmesini emretti. Tahsisat yapıldı; ancak kendisine mal gelmedi. Böylece tahsisat da iptal edildi. Bu tahsisata "yel tahsisatı" denildi.

Vâkıdî dedi ki: Bu tahsisat İbn Hâtıb'ın valiliği zamanındaydı. Târık Vâdilkurâ'ya döndü. Kendisi Medine, Vâdilkurâ ve Eyle arasında gidip geliyordu. İbnü'z-Zübeyr'in valisi de Medine'de kalıyordu. Dedi ki: İbnü'z-Zübeyr Câbir b. Esved'i azledip yerine "Talhatü'n-Nedâ" diye bilinen Talha b. Abdullah b. Avf'ı tayin etti. Târık onu Medine'den çıkarıncaya kadar Talha Medine valisi olarak kaldı. Talha Haccâc'ın üzerine gitmek için Medine'ye gelmişti. Oysa Haccâc Mekke'deydi. Târık affedici, takıyyeci ve yumuşak huyluydu.

Vâkıdî dedi ki: Abdülmelik b. Mervân, Mus'ab b. Zübeyr'i öldürüp de Kûfe'ye gelince Haccâc b. Yusuf'u 2000 kişilik bir orduyla Abdullah b. Zübeyr'in üzerine gönderdi. Denilir ki: Şam halkından oluşan 3000 kişilik, bazılarına göre de 5000 kişilik bir kuvvetle gönderdi. Bu, Hicret'in 72. yılındaydı. Haccâc Medine'ye ve onun yoluna girmedi. Rebeze yolundan Tâif'e vardı. Haccâc öncü kuvvetlerini Arafat'a gönderiyordu. İbnü'z-Zübeyr de adamlarını oralara gönderiyor ve orada savaşıyorlardı. Her seferinde İbnü'z-Zübeyr'in süvarileri hezimete uğrardı.

Avâne b. Hakem şöyle dedi: Mus'ab'ı öldürdükten sonra Abdülmelik Kûfe'ye girdi ve orada birkaç gün kaldı. Sonra bir orduyu Abdullah b. Zübeyr'in üzerine gönderdi. Abdullah Mekke'deydi. Ordunun başına Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî'yi getirdi. Bunun üzerine Heysem b. Esved en-Nehaî Abdülmelik'in yanına geldi ve şöyle dedi: "Ey Mü'minlerin Emîri, bu Sakîfli adama Kâbe'yi vasiyet et. Kuşlarını uçurmamasını, örtülerini yırtmamasını ve taşlarını atmamasını ona emret. Ona söyle, İbnü'z-Zübeyr'in önünde Mekke'nin vadilerini, çıkış yollarını ve tünellerini kapatsın. Ta ki orada acından ölsün ya da teslim olsun." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik Haccâc'a, "Bu denilenleri yap. Harem'e [zarar vermekten] sakın ve Tâif'e in." dedi.

Haccâc yola çıktı; nihayet Tâif'e vardı. Sonra Abdülmelik'e mektup yazdı. Mektubunda şöyle diyordu: "Ne zaman Abdullah b. Zübeyr'i kendi haline terk etsen ve onu serbest bıraksan, ona sıkıntı vermek için emir vermez ve onunla çarpışmazsan sayıları, silahları ve onun destekçileri çoğalır. Onunla savaşmak için bana izin ver." Abdülmelik ona, "Bildiğini yap." şeklinde bir mektup gönderdi. Bunun üzerine Haccâc adamlarına,

hac için hazırlık yapmalarını emretti. Sonra Tâif'ten çıktı; öncü müfrezelerini gönderdi ve mancınığı Ebû Kubeys dağına kurdu. Hacılar Mina'dan indiklerinde, Haccâc'ın ordusunda olanlar mancınığın dikilmiş olduğunu gördüler. Bunun üzerine Ukaybil b. Şihâb el-Kelbî -kendisi Kayn b. Cisr'e nispet edilir ve ona 'el-Kaynî' denilirdi- şöyle dedi:

Ebü'l-Haccâc'ın ömrüne yemin olsun ki, eğer gördüğüm işten korksaydım
Nefsimin beni kınadığı bir kimse olmayacaktım
Görmedim, hacla aldanan hiç kimseyi, bizden önce
Ve görmedim bizim gibi bir orduyu; dilsiz olanların dışında
-Demek istiyor ki: Asker ne konuşuyor, ne de inkâr ediyor-
Allah'ın evi için evden çıktık, attık örtülerini ve taşlarını
Tıpkı çocukların düğünlerde dans etmesi gibi
Salı günü Mina'dan yürümeye başladık, Kâbe için
Filin göğsü gibi, başı olmayan bir ordu ile birlikte
Allah'ım! Eğer bizi Sakîf ve devletinden kurtarmayacaksan
Namaz kılarız, okların ve şanssızlığın günleri için

Şiir Haccâc'a ulaştı. Öldürmek için onu aradı; adam kaçtı ve Dımaşk'a gitti. Şam'da, Mervân'ın kabrine bir çadır kurup oraya sığındı. Abdülmelik onu çağırdı. Yanına varınca şu şiiri okudu:

Öyle bir kabre sığınıyorum ki, sen onun koruyucusu değilsin
Sığınmam, Mervân'ın kabrinden sonra hiçbir kabre

Bunun üzerine Abdülmelik, "Ben de senden sonra kimsenin o kabre sığınmasına izin vermeyeceğim." dedi. Sonra kâtibine, Haccâc'a bir mektup yazıp adama güvence verdiğini, bu sebeple ondan vazgeçmesini emretti. Kâtip ona, "Bana dön." dedi. Adam çıkınca, Abdülmelik kâtibine, "Sana Ukaybil'i gönderdim. Sen onun hakkında bildiğini yap. Senin görüşlerin övülmüştür ve doğruya en uygun olandır." şeklinde bir mektup yazmasını emretti. Mektubu kapattı ve mühürledi. Ukaybil mektubu alıp Mekke'ye doğru yol almaya başlayınca düşündü, "Belki de mektup [şair] Mütelemmis'in sayfası gibidir." dedi ve mektubu açtı. Sonra mektubu, kendisi için okuyabilecek birine verdi. Ardından şöyle demeye başladı:

Tahammül gösteren bir dve arıyorum, şerefte yücelmiş olan
Tıpkı gün ortasında, meyvelerle dolmuş bir hurma ağacı gibi
Ben bildim artık; Haccâc'a götürülmem bir aldatmacadır
Kişinin bilgisi ona fayda verir, kuşkusuz
Taşıyorum çantamda, bazı mektuplar, kan damlayan
Mektuplarda yılanlar vardır, bilinmeyen
Eğer özür beyan ederek sana gelirsem ey Haccâc!
Kabul edilmesin o zaman bu mazeretlerim
Eğer öldürmesi için görünürsem Haccâc'a
O zaman ben, bir ahmak sayılırım, deve çobanlığı yapan

Sonra adam çöldeki kavminin yanına gitti ve ölünceye kadar orada kaldı.

Haccâc Abdullah b. Zübeyr'i Mescid-i Harâm'da kuşattı, ona mancınıkla atış yapmaya başladı. Mancınığın üzerinde Benî Has'am'dan bir adam görevlendirmişti. Adam Kâbe'ye taş atıyor, atarken de şöyle diyordu:

Tıpkı azmış bir erkek deve gibi bir mancınık
Atış yapıyoruz onunla, bu mescidin haremine

Yezîd b. Muâviye zamanında Husayn b. Nümeyr tarafından kuşatıldığı zaman mancınıkçılar aynı şiiri söylüyorlardı.

Vâkıdî şöyle dedi: Haccâc Tâif'ten Abdülmelik'e bir mektup yazdı. Mektubunda ondan yardım istiyor ve Harem-i Şerif'e girip Abdullah b. Zübeyr'i kuşatmak için ondan izin istiyordu. Ayrıca Abdülmelik'e onun boğdurulmasının kolay olduğunu ve işi konusunda geniş imkânlara sahip olduğunu bildiriyordu. Abdülmelik bu konularda ona yetki verdi. Ayrıca Târık b. Amr'a da mektup göndererek Haccâc'a katılmasını emretti. Târık b. Amr Hicret'in 72. senesinde, Zilkâde ayında Medine'ye geldi. Abdullah b. Zübeyr'in valisi kaçtı. Târık b. Amr, Sa'lebe adında Şam halkından bir adamı Medine'ye vali yaptı. Sa'lebe, beyin yemek için Resûlullah'ın (sav) minberi üzerinde kelle kırıyordu. Ayrıca Medinelileri öfkelendirmek için minberin üzerinde hurma yiyordu. Bununla beraber şüphelilere karşı çok şiddetliydi. Bu amaçla tüm yolları emniyet altına aldı. Onun arkadaşları boş işlerle uğraşırlardı; kendisi onları kırbaçla döverdi. Bazı adamlar, arpasını öğüten bir adamın arpasından almışlardı. Sa'lebe onların her birine

beş yüz'er kırbaç vurdu. Ona bir kadına tecavüz eden bir adam getirildi. Onu ölünceye kadar kırbaçladı. Sonra da onu kadının kapısında astı. Câbir b. Abdullah, Resûlullah'ın (sav) minberinde bu işleri yapan Sa'lebe'yi görünce şöyle dedi: "Allah Osman'a rahmet etsin. Osman'ın yaptıklarını hoş karşılamamışlardı. Şimdi ondan kat kat kötü olan şeyler gördüler. Târık'ın gidişatı doğru olsa bile…"

Dedi ki: Kervân Abdülmelik'in yanından Şam halkına sevîk, çörek ve un taşıyordu. Verim artana kadar aksamadan bu şekilde devam etti.

Dedi ki: Abdullah b. Zübeyr ve onun yanındaki bazı şahıslar, kurbanlık deveyi Mina'ya ve Arefe'ye götüremedikleri için kurbanlık deveyi Merve'de kestiler. Haccâc Kâbe'yi tavaf etmek için Abdullah b. Zübeyr'den izin istedi; ancak Abdullah izin vermedi. Zira Haccâc da onun Arefe'ye gelmesine izin vermemişti.

Abdülmelik, Yezîd b. Muâviye zamanında Kâbe'ye yapılan atışları hoş karşılamamıştı. Fakat sonra kendisi bunun yapılmasını emretti. İnsanlar bu işe hayret ediyorlar ve "Bu adam dinden çıkmış!" diyorlardı. O yıl Abdullah b. Ömer de hacca gelmişti. Abdullah Haccâc'a, "Allah'tan kork ve bu taşları insanların üzerine atmaktan vazgeç. Zira sen haram bir ayda ve haram bir beldedesin. Üstelik Allah'ın misafirleri, hac farizasını eda etmek yahut daha fazla hayır elde etmek için develerin üzerinde ve yaya olarak uzun yoldan buraya gelmişler. Mancınık onları tavaf yapmaktan alıkoymuştur. Mekke'de kendilerine vâcip görevleri yapıncaya kadar atışları durdur." diye ona haber gönderdi.

Haccâc Mina'ya ve Arefe'ye çıktı. Orada insanlarla birlikte vakfe yaptı ve orada ziyaret edilecek yerleri gördü. Fakat İbnü'z-Zübeyr ziyaret tavafı veya başka görevler için ona fırsat vermedi. Bunun üzerine Haccâc'ın tellalı, "Evlerinize dönün. Biz mancınıkla mülhit İbnü'z-Zübeyr'in üzerine gideceğiz." şeklinde bir çağrıda bulundu. Kâbe'ye saygı duymak ve hürmet etmek için insanlar Abdullah b. Zübeyr'in yanında yer almaya başladılar. Yüklerindeki deri parçaları ses çıkaran bedevîlerden bir kavim Abdullah b. Zübeyr'in yanına gittiler. Onlar, "Seninle birlikte savaşmaya geldik. Düşmanlarına karşı savaşmamız için bize yardım et." dediler. Bir de ne görsün!

Her birinin yanında, bıçağa benzer ve kınından çıkmış bir kılıç var. Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr, "Ey bedevîler topluluğu! Allah sizi yakınlaştırmasın. Vallahi sizin silahlarınız eski, konuşmalarınız da çirkindir. Kuşkusuz sizler kuraklıkta fakir, fakat bollukta düşmansınız." dedi. Onlar da dağıldılar.

Vâkıdî rivâyetinde dedi ki: Habeş ülkesinden Hubşân adında bir adam Abdullah b. Zübeyr'in yanına geldi ve onun yanında savaştı. Onlar mızraklarını fırlatıyorlardı. Onların fırlattığı her mızrak mutlaka bir adama isabet ediyordu. Bu şekilde Şam halkından çok sayıda adam öldürdüler ve bu sebeple Şamlılar bitkin düştüler. Bu kez Şamlılar onlara saldırmaya başladılar. Abdullah b. Zübeyr'in adamları çekilip Abdullah b. Zübeyr'in yanına giderek, "Biz yüz yüze savaşacak adamlar değiliz. Bizler ancak, düşman çekildiği zaman onlara mızrak atarız." dediler ve özür dilediler. Bu kez Abdullah kılıç sahipleriyle Şamlılara karşı yüz yüze savaşıyor ve ilerliyordu. Onlar geri çekildiklerinde bu sefer mızrak sahipleri gelip onlara mızrak atıyorlardı. Mızrak sahipleri sıkılıp Abdullah b. Zübeyr'den ayrıldılar.

Dedi ki: İbnü'z-Zübeyr'in yanında, İbn Udeys'le birlikte Mısır'dan gelen bazı adamlar vardı. Cesaret ve güç sahibi olan bu adamlar sonradan Hâricî oldular. Bunlar Kâbe'nin hürmeti için Abdullah b. Zübeyr'in yanında savaştılar. Bu adamların ayrıca Şam halkına karşı bir kinleri de vardı. Onların Osman hakkında söyledikleri sözler Abdullah b. Zübeyr'e ulaştı; şöyle dedi: "Vallahi, Osman'a buğzedenlerle birlikte düşmanıma galip gelmek istemem. Ben ancak Osman'a yardım eden biri olarak Allah'a kavuşmak isterim." Sonra onlara kötü davranmaya başladı. Onlar da, "Vallahi geçmişlerimizi tekfir eden bir adamın yanında savaşmak istemiyoruz. Biz ancak bu Beyt'in hürmeti ve hilafeti şûra haline getirmek için savaştık." dediler ve onun yanından dağıldılar. Böylece Abdullah'ın ordusu bozuldu; saflar seyrekleşti ve düşman kendisine yaklaştı. Hatta mescidin içine girerek onunla savaştılar.

Bunun üzerine Ubeyd b. Umeyr Abdullah b. Zübeyr'e, "Doğrusu hayret sana ve bu insanlara yaptıklarına… Kaldı ki onlar iyi niyet sahibiydiler ve iyi şeyler yapıyorlardı. Allah bir şey yapıncaya ve savaş bitinceye kadar

onlara karşı sabredemez miydin? Oysa sen bize, 'Eğer şeytanlar bunlara karşı bana yardım etseler onları da kabul ederim.' demiştin. Üstelik Resûlullah (sav), savaşlarında münafıklardan ve Yahudilerden yardım istemiştir." dedi.

Dedi ki: Abdullah b. Zübeyr'in yanında olanlar ciddi bir açlıkla karşı karşıya kaldılar. Hatta İbnü'z-Zübeyr bir atını kesti ve etini arkadaşları arasında paylaştırdı.

Vâkıdî şöyle dedi: Bana İbn Cüreyc anlattı. O Ata'dan rivâyet etti; dedi ki: Abdullah b. Zübeyr'in adamlarından olan âbidleri gördüm; kuşatma esnasında beygirlerin etini yiyorlardı. Vâkıdî rivâyetinde dedi ki: Tavuk on dirheme satılırdı. Mısırın avucu yirmi dirheme satılırdı. Hâlbuki Abdullah b. Zübeyr'in evleri buğday, arpa, mısır ve hurma doluydu.

İbnü'l-Kelbî ve diğerleri şöyle dediler: Şamlılar Abdullah b. Zübeyr'in yanındaki gıdaların tükenmesini bekliyorlardı. Abdullah bu konuda ihtiyatlı davranıyor ve çok az harcıyordu. Abdullah, "Tükenmedikçe onların nefisleri güçlüdür." derdi. Adamlarının nefislerini kastediyordu.

Dediler ki: İnsanlar hac ibadetlerini bitirince Haccâc tekrar mancınık atmaya başladı. Abdullah b. Zübeyr namaz kılarken mancınıkla atılan taş onun yanına düşüyor, fakat yerinden kımıldamıyordu.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Muhammed b. Kesîr anlattı; dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı. O Katâde'den rivâyet etti; dedi ki: Mancınıkla atılan taş Abdullah b. Zübeyr'e gelirdi. Kendisine, "Uzaklaş" deniliyordu. O şöyle derdi:

Rahat ol! Kuşkusuz işlerin
Allah'ın elindedir, ölçüleri
Gelecek değildir sana yasaklananı
Geri duracak değildir senden, memur olanı

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o İbn Ebü'z-Zinâd'dan, o Hişâm b. Urve'den, o da babasından şöyle dediğini rivâyet etti: Kadınların yakaları kadar büyük taşların mancınıkla Kâbe'ye atıldığını gördüm. Hatta mancınıkla bir köpek atılmış ve içinde hububat kaynayan tencere-

mize düşmüştü. Onu aldık ve yağlı bir hayvan olduğunu gördük. Doğrusu bu köpek doyumluk olarak hububattan daha çok yararlıydı.[51]

Avâne dedi ki: Kâbe'ye atışlar yapıldı. Öyle ki, Kâbe sallandı ve yıkılacak gibi oldu. Tam o sırada içinde yıldırımlar ve şimşekler olan bir bulut parçası yükseldi ve mancınığın olduğu yere yıldırım düştü. Mancınık yandı ve mancınığı çalıştıran on iki kişi öldürüldü. Şam halkı bundan korktular ve savaşa son verdiler. Bunun üzerine Haccâc, "Burası Tihâme çölü; yıldırımları çok olan bir beldedir. Gördükleriniz sizi korkutmasın. Sizden öncekiler bir kurban kestikleri zaman bir ateş gönderilir ve ateş o kurbanı yerdi. Bu, kurbanın kabul edilmesinin işareti sayılırdı." dedi. Yeni bir mancınık getirdi ve yeniden atış yapmaya başladı.

Medâinî Mesleme'den, o da bazı şeyhlerinden nakletti; dedi ki: Haccâc mancınıkla Kâbe'ye atış yaptı. Yağmurlu bir günde bir yıldırım mancınığın üzerine düştü. Bunun üzerine Haccâc, "Bu sizi korkutmasın. Burası Tihâme çölüdür" dedi. Dedi ki: Şam halkı hem atış yapıyorlar; yaparken de şöyle diyorlardı:

Ey Zübeyr'in oğlu! Uzadı isyanın senin
Bizim sana verdiğimiz önem de uzadı
Cezalandırılacaksın, sana gelenlerle
Vuracağız kılıçlarımızla, kafana

Tıpkı Husayn b. Nümeyr'in kuşatmasında dedikleri gibi demeye başladılar:

Nasıl görüyorsun Ümmü Ferve'nin işini?
Öldürüyorsun onları, Safâ ile Merve arasında

Husayn ile birlikte olanlar Haccâc ile beraber olanlardı.

Bana Muhammed b. Sa'd ve Velîd b. Sâlih anlattılar; dediler ki: Bize Vâkıdî anlattı; dedi ki: Bana İshak b. Yahya b. Yûsuf anlattı; dedi ki: Mancınıkla Kâbe'ye atışlar yapıldı. Birden semada şimşekler çaktı ve yıldırımlar

51 Abdullah b. Zübeyr'in küçük kardeşi olan Urve'nin oğlu Hişâm bu hadisi naklediyor. Urve Abdullah'tan yirmi yaş kadar küçüktür. İkisinin de annesi Esmâ binti Ebû Bekr'dir. Mus'ab b. Zübeyr'in annesi ayrıdır. Anlaşılan Urve, kuşatma sırasında ağabeyi Abdullah'ın yanındaydı. Kuşatma altında açlığın şiddeti o kadar fazlaydı ki mancınıkla atılan bir köpek leşini bile yemek zorunda kalmışlardır. (çev.)

oldu. Şam halkı bundan korkmaya başladı. Bunun üzerine Haccâc eliyle bir taş kaldırdı ve onu mancınığın ağzına koydu. Bazıları da atış yaptı. Sabah olduğunda, bir yıldırım daha geldi ve mancınıkçılardan on iki kişiyi öldürdü. Şam halkı bu yüzden kırılmaya başladı. Bunun üzerine Haccâc, "Gördüğünüzü acayip karşılamayın. Bunlar Tihâme çölünün yıldırımlarından başka bir şey değildir." dedi, hilafet işini ve halifelere itaati yüceltmeye başladı.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: İbnü'z-Zübeyr zamanında insanlar ciddi bir açlıkla karşı karşıya kaldılar. Onun Vâdilkurâ'daki valisi Cerrâh b. Husayn b. Hâris el-Cu'fî idi. İbnü'z-Zübeyr'in zekât hurmalarının çoğu buradan geçerdi. Cerrâh onları talan etti. Abdullah'ın yanına geldiğinde Abdullah, "Hurmalarımı yiyip emrime isyan ettin." diyerek onu kamçıyla dövüyordu.[52] Haccâc onu [Harem-i Şerif'te] kuşatınca Haccâc, Cerrâh b. Husayn'ı çağırdı ve ona, "Anlat bakalım, seninle o mülhit arasında geçen konuşmayı." dedi. Sonra yanındaki ileri gelenleri çağırdı ve onlara "Dinleyin bakalım; bu adamdan hiç hayır umulur mu?" dedi.

Dedi ki: Muâviye'nin mevlâsı Abdullah b. Derrâc Mekke'ye geldi. İbnü'z-Zübeyr onu suçlayıp öldürdü. Bunun üzerine İbnü'z-Zübeyr el-Esedî şöyle dedi:

Ey Mekke'ye sığınan adam
Kaç kandır, haksız yere döktüğün
Mâsum olan ve iltica eden eller
Bir de, öldüren bir el, Harem'e gelenleri

Dediler ki: Abdullah b. Zübeyr'in öldürülmesinden bir gün önce Haccâc adamlarına hitap etti ve onları savaşmaya teşvik etti. Onlara şöyle dedi: "Fetih yakındır ve mülhit İbnü'z-Zübeyr'le birlikte olan adamların zayıflığını ve azlığını, adamlarının içinde bulunduğu darlığı ve perişanlığı görüyorsunuz." Bunun üzerine Haccâc'ın adamları sevindiler ve birbirlerini tebrik ettiler. Sonra Hacûn'dan Harem kapılarına kadarki bölgeyi doldurdular.

Abdullah b. Zübeyr'in annesi Esmâ bt. Ebû Bekr şöyle dedi: "Vallahi ancak senin öldürülmeni ve sana sabretmeyi ya da muzaffer olmanı ve

52 Bu sözün Arapçası, (أَكَلْتَ تَمْرِي وَعَصَيْتَ أَمْرِى) şeklindedir. (çev.)

zaferinle sevinmeyi bekliyorum. Eğer sen yaptığın işte hak ve basîret üzerindeysen bu adamlarla anlaşmak sana yakışmaz. Değilse onlarla barışman senin için daha iyidir." Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr, "Anneciğim! Şam halkı beni öldürdüklerinde bana müsle yapıp [organlarımı kesip] beni asmalarından korkuyorum." dedi. Annesi Esmâ, "Oğlum, koyun kesildiği zaman derisinin yüzülmesi ona acı vermez. Sen bildiğin doğru yolda yürümeye devam et. Rabbin olan Allah'tan yardım dile." dedi. İbnü'z-Zübeyr dışarı çıktı. Şam halkına karşı güçlü bir savunma yaptı ve onlardan bazı adamları öldürdü. Sonra kendisi ve adamları çekildiler ve geri döndü. Haber annesine ulaştı. Annesi Esmâ, "Onu yalnız bıraktılar ve yaşamayı tercih ettiler. Ne dünyalarını ne de âhiretlerini düşünüyorlar." dedi. Sonra ayağa kalktı ve namaza durdu. Namazda şunları söyledi:

"Ey Allah'ım! Abdullah b. Zübeyr senin mukaddes yaptığın şeyleri tâzim etmiştir. Senin yolunda, senin düşmanlarınla savaştı ve senin sevabını umarak senin yolunda canını feda etti. Onu hüsrana uğratma Allah'ım! Allah'ım, onu muzaffer eyle ve ona yardım et. Allah'ım! Bu uzun süren secdedeki ağlayış ve bu sıcaklıkta süren uzun susuzluk hürmetine ona merhamet eyle! Ben onu tezkiye etmek için bunu söylemiyorum. Ancak bunlar, onun hakkında bildiklerimdir. Sen onun gizli ve açık hallerini daha iyi biliyorsun. Allah'ım! Abdullah anne-babasına iyi davranan biridir. Ona teşekkür ederek bunu ifade ediyorum."

Salı günü olunca -salı günü, Abdullah'ın öldürüldüğü gündür- Abdullah b. Zübeyr annesinin yanına geldi. Üzerinde zırhı, başında miğferi vardı. Annesiyle vedalaştı ve elini öptü. Annesi, "Sadece ateşten uzaklaş oğlum!" dedi. Abdullah, "Anneciğim! İnsanlar beni terk ettiler. Sadece ailem ve çocuğum yanımda kaldılar." dedi. Haccâc insanlar için güvencenin çerçevesini geniş tutmuştu. Bu yüzden birçok insan güvence talebinde bulundu ve Abdullah b. Zübeyr'i terk etti.

Dediler ki: Abdullah b. Zübeyr annesinin yanından çıktı ve savaşmaya başladı. Çok şiddetli bir şekilde savaştı. Şam halkından bir adama darbe vurup "Al sana! Ben Havâri'nin oğluyum." dedi ve onu öldürdü. Bir başkasına bir darbe vurdu. O Habeşliydi. Abdullah onun ellerini kesti ve "Sabret ey Ebû Humeme, sabret ey İbn Hâm!" dedi.

Ebû Mihnef şöyle dedi: O gün öyle şiddetli savaştı ki onun benzeri görülmüş değildi. Savaşırken şöyle diyordu:

Sabret ey hızlı adam! O geriye kalanların kötüsüdür
Boyun vurmayı âdet haline getirdi, senden önce insanlar
Kızıştı savaş, başlarını çözercesine dizlerin

Medâinî Yezîd b. İyâd'dan, o da Sâlih b. Keysân'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Abdullah b. Zübeyr, öldürüleceği gün ortaya çıktı. Kendisine atış yapılırken şöyle diyordu:

Biz kaçarken, yaralarımız kanayacaklardan değiliz
Fakat ayaklarımızın üzerinde, bizden akar kan

Bu beyit, Benî Mahzûm'un anlaşmalısı Hâlid b. A'lem'indir. Kendisi Ukaylî idi ve Bedir günü esir alınmıştı. Onu fidye karşılığında kurtarmak için İkrime b. Ebû Cehil gelmişti. Bazılarına göre beyit Ebû Azze el-Cumahî'nindir.

Dediler ki: Haccâc insanların korkup Abdullah b. Zübeyr'in yanından çekildiklerini gördü. Bundan öfkelendi; atından indi ve insanları sevk ederek İbnü'z-Zübeyr'in sancağını taşıyan adamın meydan okuması gibi meydan okumaya başladı. Sancağı taşıyan da önündeydi. Abdullah b. Zübeyr sancağını taşıyan adamı öne geçirdi ve onlarla çarpıştı. Haccâc'ın adamları geri çekildiler. Sonra durdu ve Makam-ı İbrâhim'in yanında iki rekât namaz kıldı. Haccâc'ın adamları onun sancağını taşıyan adama saldırıp onu Benî Şeybe kapısının yanında öldürdüler. Böylece sancak Haccâc'ın adamlarının elinde kalmış oldu. Abdullah b. Zübeyr namazını bitirince sancaksız savaştı. Haccâc da homurdanıp insanlardan şikâyet ediyordu. Bu arada Harem'in kapıları tutulmuştu. Haccâc'ın ve Târık'ın adamlarından hiçbiri geride kalmamıştı. Bir ok İbnü'z-Zübeyr'e isabet etti ve yere yığıldı. Bir kadın da, "Vah Müminlerin Emîri vah!" diye bağırmaya başladı. Sonra üzerine üşüşüp onu öldürdüler.

Ebû Mihnef ve diğerleri şöyle dediler: Salı gecesi, Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb Abdullah b. Zübeyr'in yanına geldi ve Haccâc'ın yanına gidip ona kendisi için eman istemesini teklif etti. Ancak Abdullah b. Zübeyr şöyle dedi: "Biliyorsun ki ben, sâlihlerin yoluna tâbi olmak ve zulme karşı çıkmak

üzere hurûc ettim. Bu uğurda basîret sahibi birçok insan öldürüldü. Eğer ben de öldürülürsem ben ve katilim Hakem ve Adil olan Allah'ın huzurunda bir araya geleceğiz." dedi. Sabah olunca Abdullah Haccâc'ın, "Kapıları tutun kaçmasın." dediğini işitti. Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr, "Pislik kadının oğlu, beni Hantef b. Sicf'ten kaçan babasıyla karıştırıyor." dedi.

Ebû Mihnef rivâyetinde şöyle dedi: Abdullah b. Zübeyr annesinin yanına girdi. Onun elini öptü ve onunla kucaklaştı. Annesinin gözleri görmüyordu. Eli zırhına dokununca, "Bu sana ağırlık verir." dedi. Abdullah hemen zırhını çıkardı. Elbisesini katladı ve yenlerini bağladı. Bunun üzerine annesi, "Vallahi senin durumunu görmeden bugün ölmek istemiyorum. Ya arzu ettiğim gibi muzaffer olmanı ya da diğerini… Böylece senin ölümüne sabrederim. Sen basîretin ve niyetine göre yoluna devam et." dedi.

Şam halkı Abdullah b. Zübeyr'e, "Ey kör kadının oğlu! Ey iki kuşak sahibi [Zâtü'n-Nitâkayn] kadının oğlu!" diye çağrıda bulunuyorlardı. Bunun üzerine Abdullah şöyle dedi:

Onu seviyorum diye, ispiyoncular ayıpladılar onu
Çirkin bir sözdür bu; bulaşmaz ayıbı, senin gibisine

Savaşırken de şöyle diyordu:

Yaşlı bir adam, hastalandı
Yaşadı, bıkıncaya kadar

Benî Sehm kabilesine mensup olanların sancaklarıyla Haccâc tarafına geçtikleri, onun güvencesi altına girdikleri ve Haccâc'ın, "Kim Hâris b. Hâlid'in veya Şeybe el-Cumahî'nin evine girerse o güvencededir." dediği kendisine haber verilince İbnü'z-Zübeyr şöyle dedi:

Kaçtı Selâman ve kaçtı Nemîr
Onlarla karşılaştılar, sen kaçıp gitme

Vâkıdî'nin rivâyetine göre, İbnü'z-Zübeyr Haccâc ile savaşırken Esmâ binti Ebû Bekr, "Bugün hâkimiyet kimin?" diyordu. Ona "Haccâc'ın" denildiğinde Esmâ, "Galiba bâtıl hâkim oldu." derdi. Eğer, "Bugün hâkimiyet Abdullah'ındır." denilirse, "Allah'ım! Sana itaat edenlere ve senin için öfkelenenlere yardım et." derdi.

Yine Vâkıdî'nin rivâyetine göre İshak b. Ubeydullah el-Eslemî şöyle dedi: "Abdullah b. Zübeyr'in son kuşatmasında hazır bulundum. Kendisi bizzat savaşıyordu. Onu gördüm; adamlarını öldürenler kadar kendi elleriyle adamlar öldürüyordu. Öldürüldüğü gün olan salı günü, onu Rükün ile Makam arasında gördüm. Şiddetli bir şekilde onlarla savaşıyordu. Hatta Haccâc'ın adamları her taraftan başına üşüştüler; nihayet öldürüldü. Abdullah b. Zübeyr'e, "Geceleyin ansızın Haccâc'ı öldürmesi" tavsiye edildi. Fakat Abdullah, "Geceleyin âni saldırmak olmaz ve biz bunu helal görmeyiz." derdi.

Dediler ki: İbnü'z-Zübeyr'e Kâbe'ye girmesi tavsiye edildi. Bunun üzerine, "Vallahi Kâbe'nin içine girip de sırtlanın ininden alındığı gibi oradan alınmak istemiyorum. Fakat ben, öldürülünceye kadar bu kılıcımla savaşacağım. Vallahi Kâbe'nin içi Haccâc'a göre dışı gibidir." dedi. Abdullah b. Zübeyr, ininde saldırıya uğramış bir aslan gibi [Kâbe'den] ta Ebtah'a kadar yaya gidip sonra tekrar Mescid'e dönüyordu.[53] Haccâc o gün Harem'in her kapısına Şam ordusundan askerler yerleştirmişti. İbnü'z-Zübeyr şöyle diyordu:

Kuşkusuz ben tanıyorum, sabredeceğim günü
Delikanlı için sabır daha evlâ ve daha uygundur
Bazıları biliyor, sonra inkâr ediyor

Ebû Mihnef ve Avâne rivâyetlerinde şöyle dediler: Hamza b. Zübeyr babası Abdullah'a, "Ey Mü'minlerin Emîri, sen Kâbe'nin üzerine çık. Bizler de öldürülünceye kadar senin etrafında çarpışırız." dedi. Bunun üzerine şöyle dedi:

Haber ver İbn Selmâ'ya, ebedî olmadığını
Ölüm korkusundan, nereye giderse gitsin
Hayatı satın alacak değilim, bir utançla
Ne de bir merdivene çıkarım, ölüm korkusundan

Sonra adamlarına, "Hanginiz beni arasanız, ben ilk kafiledeyim." dedi. Kendisine, "Sen şöyle bir yere gitsen…" denildi. Abdullah, "Bir kavmi savaşa sokacağım ve onlar öldürülecekler. Sonra da onlar gibi ölmemek için

53 Çünkü Haccâc ve Târık, Ebtâh ile Merve arasındaki mıntıkayı tutmuşlardı. (çev.)

kaçacağım. Vallahi o takdirde İslâm'da en kötü ihtiyar ben olurum." dedi. Sonra yanında kalan arkadaşlarına, "Gözünüzü şimşekten kapatın ve dişlerinizi sıkın. Bir adam nasıl vurduğuna baksın. Kılıcı yanlış yere vurmayın; onu kırarsınız. Kuşkusuz bir adam yalnız kalıp kılıcı da olmayınca, tıpkı bir kadının esir alındığı gibi esir alınır." dedi. O şöyle derdi:

Ahit yoktur benim için, sel gibi bir saldırı karşısında
Ki, tozu dumanı bitmiyor, geceye kadar

Dediler ki: İbn Mutî' öldürülünceye kadar savaştı. Savaşırken şöyle derdi:

Kaçan benim, Harre gününde
Hür olan kişi, bir kez kaçar ancak
Bugün telafi edeceğim, kaçışı hamle ile

Deniliyor ki: İbn Mutî' yaralandı ve birkaç gün sonra bu yaradan dolayı vefat etti. Bu görüş daha doğrudur.

Dediler ki: Abdullah b. Zübeyr, asılıp da vücudu kötü kokacak korkusuyla öldürülmeden önce birkaç gün acı ağacın suyunu, sonra da misk içti. Târık İbnü'z-Zübeyr'i gördüğünde, "Vallahi kadınlar bundan daha yiğit bir adam doğurmuş değildir." dedi. Bunun üzerine Haccâc, "Mü'minlerin Emîri'ne ve onun itaatine muhalif olan birini mi övüyorsun?" dedi. Târık, "Bu, yedi buçuk aydır -veya altı buçuk aydır- onu kuşatmamızın en iyi mazeretidir. Üstelik ne bir kale ne de korunaklı bir yer içindedir." dedi. Bu söz Abdülmelik'e ulaştı; Abdülmelik Târık'ı doğruladı.

Vâkıdî şöyle dedi: Abdullah b. Zübeyr, Hicret'in 72. yılı, Zilkâde'nin başında kuşatıldı. Hicret'in 73. yılı, Cemâziyelâhir ayında, Salı günü öldürüldü. Kuşatma 6 ay, 17 gün sürmüştü. Haccâc Hicret'in 73. yılında tam manasıyla[54] insanları hacca götürdü. Abdullah b. Zübeyr 73 yaşında öldürüldü.

---

54 Kuşatma esnasında yapılan hac ibadeti eksik olmuştu. Abdullah b. Zübeyr'in taraftarları Arafat ve Mina'ya gidememişler, Haccâc'ın adamları da ziyaret tavafı ve Harem'deki görevleri yerine getirememişlerdi. (çev.)

[Abdullah b. Zübeyr'in Öldürülmesinden Sonraki Haberler]

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Abdurrahman b. Ebü'z-Zinâd'dan, o da Hişâm b. Urve'nin şöyle dediğini nakletti: Bir adam Sekûn'dan Abdullah b. Zübeyr'e bir tuğla attı. Tuğla ona isabet etti ve yere düştü. Onun öldürülmesini, Murâd kabilesinden bir adam üstlendi ve kafasını Haccâc'a götürdü. Haccâc secdeye kapandı, sonra hem Sekûnlu adamı hem de Murâdlı adamı Abdülmelik'in yanına gönderdi. Abdülmelik her birine beş yüz'er dinar verdi. Ayrıca her birine iki yüz dinar atıyye tahsis etti. Abdülmelik, Abdullah b. Zübeyr'in başını Şam'da dikti. Sonra çevreye de gönderilmesi için emir verdi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'den, o Hâlid b. İlyâs'tan, o da Ebû Seleme el-Hadramî'den rivâyet etti; dedi ki: Salı günü Esmâ binti Ebû Bekr'in yanına girdim. Önünde bir kefen vardı. Onu hazırlamış; yaymış ve buhurlamıştı. Ayrıca cariyelerine, Mescid-i Harâm'ın kapısında durmalarını, Abdullah öldürüldüğü zaman bağırmalarını emretti. Abdullah öldürüldüğünde Esmâ onların bağırışlarını duydu. Hemen cenazesinin taşınması için [bazı kişiler] gönderdi. Ancak Haccâc'ın, Abdullah'ın başını gövdesinden ayırdığını öğrendi. Haccâc Abdullah'ın kafasını Abdülmelik'e gönderdi ve onu baş aşağı şekilde darağacına astı. Bir de ne görsün; Esmâ şöyle diyor: "Allah bu zalimin belasını versin. Benimle onun cesedi arasına da girmiş, defnetmeme müsaade etmiyor."

Bana Ravh b. Abdülmü'min anlattı; dedi ki: Bize Ârim b. Fadl anlattı; dedi ki: Bize Hammâd b. Zeyd anlattı. O Eyyûb'dan, o da Nâfi'den şöyle dediğini rivâyet etti: İbn Ömer, Abdullah b. Zübeyr'in asılı olduğu kütüğün yanından geçti ve "O, o mudur?" dedi. Ben, "Evet, odur." dedim. Abdullah b. Ömer, "Vallahi o bu duruma düşecek adam değildi." dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Şürahbîl b. Ebû Avn'dan, o da babasından rivâyet etti; dedi ki: Abdullah b. Zübeyr öldürüleceğini anlayınca misk süründü. Alnında, tıpkı keçinin dizindeki işaret gibi secde izi vardı. Haccâc onu öldürdüğünde onu Hacûn'da bulunan sağ taraftaki tepede astı. Bunun üzerine Esmâ ona, "Allah belanı versin se-

nin, ne diye onu astın?" şeklinde ona haber yolladı. Haccâc ise, "İkimiz bu darağacına doğru yarışıyorduk. Onun takati fazlaydı, yarışmada beni geçti." dedi. Esmâ oğlunu kefenlemek ve defnetmek için Haccâc'dan izin istedi. Ancak Haccâc kabul etmedi ve cesedini korumak üzere başına muhafızlar dikti. Haccâc ayrıca Abdullah b. Zübeyr'i astığını Abdülmelik'e yazdı. Abdülmelik ona cevaben bir mektup yazdı. Mektubunda Abdullah b. Zübeyr'i astığı için Haccâc'ı kınıyor ve "Neden onunla annesini baş başa bırakmadın?" diyordu. Bunun üzerine Haccâc annesine izin verdi; annesi onu Hacûn kabristanına defnetti. Onun cenaze namazını Urve b. Zübeyr kıldırdı. Bazılarına göre namazı başkası kıldırdı.

Avâne b. Hakem şöyle dedi: Abdullah b. Zübeyr'in asıldığı haberi kendisine geldiğinde Abdullah b. Ömer onun yanından geçti. Onun devesi, Abdullah b. Zübeyr'in asılı bulunduğu darağacına veya kütüğe sürtündü. Onun cesedinden misk kokusu fışkırıyordu. Abdullah b. Ömer, "Allah sana rahmet etsin ey Ebû Hubeyb! Allah sana rahmet etsin ey Ebû Hubeyb! Vallahi sen çok oruç tutan ve çok namaz kılan biriydin. Ancak dünyayı değerinden fazla yücelttin ve onu büyüttün. Oysa sen bu işin ehli değildin. Kuşkusuz, kötülerinden sayıldığın bir kavim, dürüstlük ve iyilik timsali bir kavimdi." dedi.

Avâne dedi ki: Bana gelen habere göre, Haccâc Abdullah b. Zübeyr'in cesedinin yanına ölü bir kedi leşini bağlamıştı. Bazılarına göre bir köpek leşini bağlamıştı. Ancak buna rağmen misk kokusu leşin kokusuna galip geliyordu. Dedi ki: Onun annesi de, ondan bir zaman sonra vefat etti.

Dedi ki: Abdullah b. Zübeyr öldürüldüğü zaman Şam halkı tekbir getiriyordu. Bunun üzerine İbn Ömer, "Vallahi onun doğumu için tekbir getiren sâlih insanlar [sahabe],[55] onun ölümünden dolayı tekbir getiren kötülerden daha fazlaydı." dedi. Abdullah b. Zübeyr, muhacirlerin çocuklarından Medine'de doğan ilk bebekti.

Avâne ve diğerleri şöyle dediler: Haccâc Abdullah b. Zübeyr'i öldürüp onu astığı zaman, yanına gelmesi için onun annesi Zâtü'n-Nitâkayn [iki

55 Abdullah b. Zübeyr (ra) Medine'de doğan ilk Muhacir bebek olduğu için Resûlullah (sav) ve ashabı çok sevinmişler, çok önem vermişler ve anne-babasını tebrik etmişlerdi. Hatta Resûlullah (sav) ağzında çiğnediği hurmayı onun damağına yapıştırmıştı. (çev.)

kuşak sahibi] olan Esmâ binti Ebû Bekr'e haber gönderdi. Fakat Esmâ gitmeyi reddetti. Haccâc ona, "Ya gelmeyi kabul edersin, ya da senin örüklerinden tutup seni sürükleyerek buraya getirecek adamları gönderirim." diye haber yolladı. Esmâ onun elçisine, "Söyle İbn Ebû Rigâl'a; örüklerimden tutup sürükleyerek beni sana getirecek adamlar gönderene kadar sana gelmeyeceğim." dedi. Bunun üzerine Haccâc terliklerini giydi ve böbürlene böbürlene yürüdü; nihayet Esmâ'nın yanına girdi. Haccâc, "Senin azgın oğluna yaptığımı nasıl buldun?" dedi. Esmâ, "Kimi kastediyorsun?" dedi. Haccâc, "Abdullah'ı kastediyorum." dedi. Esmâ şöyle dedi: "Görüyorum ki, sen onun dünyasını bozdun, o da senin âhiretini bozdu. Senin yaptığın en garip şey de, beni 'iki kuşaklı' diye ayıplamandır. Keşke hangi kuşakla beni ayıpladığını bilseydim. Resûlullah (sav) Hira mağarasında iken onunla Resûlullah'a (sav) yemek götürdüğüm kuşağımla mı, yoksa hür bir kadının evinde kuşandığı kuşakla mı? Şunu bil ki, ben Resûlullah'ın (sav), 'Sakîf kabilesinde bir kezzâb bir de Mubîr [çok adam öldüren] olacaktır.' buyurduğunu işittim. Kezzâba gelince biz onu gördük. Mubîre gelince o da sensin."

Bunun üzerine Haccâc döndü; dönerken de, "Münafıkların mubîri, münafıkların mubîri [helak edicisi]…" diyordu. Esmâ ise, "O münafıkların ana direğidir." dedi.

Dediler ki: Haccâc Abdülmelik'e bir mektup yazarak Urve b. Zübeyr'i kendisine göndermesini istedi. Urve b. Zübeyr, kardeşi Abdullah öldürülünce Abdülmelik'in yanına gitmiş ve Abdullah'ın mallarının kendi yanında olduğunu anlatmıştı. Mektup Abdülmelik'e ulaşınca muhafıza, "Tut elinden." dedi. O sırada Urve onun meclisinde oturuyordu. Oysa Abdülmelik Urve'ye güvence vermişti. Bunun üzerine Urve, "Bunun için sana gelmemiştim." dedi. Abdülmelik, "Mutlaka Haccâc'a gitmen gerekir." dedi. Bunun üzerine Urve ayağa kalktı; kalkarken, "Zelil olan, sizin öldürdükleriniz değildir. Asıl zelil olan sizin köleleştirdiklerinizdir." dedi. Abdülmelik bu sözden utanmaya başladı ve muhafıza, "Onu serbest bırak." dedi. Sonra Haccâc'a mektup yazarak bir daha Urve hakkında kendisine mektup yazmamasını söyledi. Haccâc da ondan vazgeçti. Urve'nin annesi de Esmâ binti Ebû Bekr idi.

Medâinî Abdullah b. Fâid'den nakletti; dedi ki: Urve öyle bir deveye bindi ki, benzerine rastlanmamıştı. Bu yüzden Haccâc'ın elçileri, Abdullah b. Zübeyr'in öldürülme haberini Abdülmelik'e ulaştırmadan önce Urve Mekke'den ayrılıp Şam'a gitti. Abdülmelik'in kapısına geldi. Görüşmesi için izin istendi. Urve içeri girince Abdülmelik'i halife olarak selamladı. Abdülmelik de selamını aldı; onunla merhabalaşıp kucaklaştı. Sonra onu tahtın üzerine oturttu. Sonra Urve şöyle dedi:

Tevessül ettik sana, yakın akrabalarla
Yakın kabul edilmedikçe, yakınlık yoktur akrabalara

Sonra konuşmaya başladı. Nihayet söz Abdullah b. Zübeyr'e geldi. Urve, "Ebû Bekr [Abdullah b. Zübeyr] galip geldi." dedi. Abdülmelik "Ne yaptı ki?" dedi. Urve, "Öldürüldü. Allah rahmet eylesin." dedi. Abdülmelik hemen secdeye kapandı. Bunun üzerine Urve, "Haccâc onu astı. Lütfen cesedini annesine bağışla." dedi. Abdülmelik, "Peki!" dedi. Sonra Haccâc'a bir mektup yazarak Abdullah b. Zübeyr'i asması konusunda ona yüklendi. Ayrıca mektupta, "Sakın Urve'ye dokunma! Çünkü ona güvence verdim." şeklindeki uyarıyı da yazdı. Onun Şam'dan Mekke'ye geri dönüşü otuz gün sürdü. Haccâc bunun üzerine Abdullah'ın cesedini darağacından indirdi ve onu annesine gönderdi. Annesi onu yıkadı. Su onun vücuduna değince vücudu parçalanmaya başladı. Bunun üzerine annesi Esmâ, "Rüyada bana 'Ey Ümmü'l-Mukatta' denildi. Ben onu oğlum değil [torunum] Münzir olarak biliyordum.[56] Çünkü kılıçla parçalanmıştı." dedi. Bunun üzerine annesi onu parça parça yıkadı. Sonra ona misk sürdü ve defnetti. Onun cenaze namazını Urve kıldırdı.

Medâinî, Âmir b. Hafs'tan rivâyet etti; dedi ki: Haccâc, İbnü'z-Zübeyr'i ağaca astı; yanına da bir köpek leşi bağladı.

Dedi ki: Haccâc, Urve hakkında şunları yazdı: "Kuşkusuz Urve kardeşiyle beraberdi. Allah'ın düşmanı öldürülünce kardeşi Urve Allah'ın malından mal aldı ve kaçtı." Abdülmelik ona cevaben, "Kuşkusuz Urve kaçmadı. Fakat o bana biat etmek üzere yanıma geldi. Ona güvence verdim ve olanlardan onu temize çıkardım. Şimdi o sana geliyor. Sakın ona bir şey

56 Münzir, Abdullah'ın Kahtam binti Manzûr'dan olan oğludur. (çev.)

söyleme!" şeklinde mektup yazdı. Bunun üzerine Haccâc tekrar bir mektup yazdı. Abdülmelik ona, "Ondan vazgeç ve bir daha onunla ilgili olarak bana müracaatta bulunma!" dedi.

Medâinî dedi ki: Avâne şöyle dedi: Haccâc, Urve hakkında çokça mektup yazdı. Hatta az daha Abdülmelik Urve'yi onun yanına gönderiyordu. Bunun üzerine Urve, "Zelil olan, sizin öldürdükleriniz değildir. Asıl zelil olan sizin köleleştirdiklerinizdir." dedi.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî şöyle dedi: Deniliyor ki: Urve, "Sabreden kişi, şerif olarak ölünceye dek kınanmış değildir; asıl kınanan kişi ölümden korkandır." dedi. Abdülmelik bu söz gibi bazı sözleri ondan duydu ve Urve'ye, "Ebû Abdullah, hoşuna gitmeyecek bir şeyi bizden duymayacaksın." dedi.

Âmir b. Hafs şöyle dedi: Urve Haccâc'la birlikte Abdülmelik'in yanına gitti. Bir gün Urve, "Ebû Bekr şöyle dedi…" diye Abdullah b. Zübeyr'den söz açtı. Bunun üzerine Haccâc, "Anasız kalasıca! Mü'minlerin Emîri'nin yanında bir münafığı mı künyesiyle anıyorsun?"[57] dedi. Urve ona, "Sen mi bana 'anasız kalasıca' diyorsun? Üstelik ben cennet yaşlılarının oğluyum. Benim annem Esmâ binti Ebû Bekr es-Sıddîk'tir. Babaannem de Safiyye binti Abdülmuttalib'dir. Teyzem Âişe'dir. Halam ise Hadîce binti Huveylid'dir." dedi.

Vâkıdî bazı rivâyetlerinde şöyle dedi: Esmâ hayvanına bindi ve asılmış olan oğlunun yanı başında durdu. Sonra, "Vallahi bildiğim kadarıyla seni öveceğim. Onlar seni Müslüman, ihramlı ve sıcaklarda susuz kalmış biri olarak öldürdüler. Sen gece-gündüz namaz kılan bir adamdın." dedi ve uzun süre onunla vedalaştı. Ancak gözünden bir tek damla yaş akmadı. Sonra döndü. Dönerken şöyle diyordu: "Bâtıl üzere öldürülen varsa da sen hak üzere öldürüldün. Sen kılıcınla kendini savundun. Haktan uzak değilsin."

Vâkıdî'nin bazı rivâyetlerine göre Haccâc Esmâ'nın başında durdu ve "Allah'ın hakka yardımını nasıl gördün?" dedi. Esmâ, "Bazen bâtıl hakka galip kılınır. Ta ki Allah bunu zalim olan kavimlere bir imtihan vesilesi yap-

57 Araplarda kişiyi künye ile anmak ve ona künyesiyle hitap etmek, kendisine değer verildiği anlamına gelir.

sın." dedi. Haccâc, "Senin oğlun Kâbe'nin içinde ilhada düştü. Oysa Allah, '*Kim de orada zulmederek haktan sapmak isterse, biz ona elem dolu bir azaptan tattıracağız.*'[58] buyuruyor. Kuşkusuz Allah bu azabı ona tattırdı." dedi. Esmâ şöyle dedi: "Sen yalan söyledin. O Medine'de doğan ilk İslâm çocuğudur. Müslümanlar onun doğumuyla sevinmişlerdi. Doğduğu gün tekbir getirdiler. Ama sen ve senin adamların onun öldürülmesiyle sevindiniz. Vallahi o gün onun doğumuna sevinenler, senden ve senin adamlarından daha hayırlıydılar. Üstelik benim oğlum çok oruç tutar, çok namaz kılardı ve Kâbe'ye sığınmıştı. Oysa siz ona sığınma tanımadınız ve Kâbe'nin hürmetine saygısızlık yaptınız. Ey Ümmü'l-Haccâc'ın oğlu! [Unutma!] Allah zalimleri gözetleyendir." Haccâc ile Esmâ arasında cereyan eden konuşma Abdülmelik'e ulaştı. Abdülmelik Haccâc'a, "Sen sâlih adamın [Ebû Bekr es-Sıddîk'in] kızından ne istiyorsun?" şeklinde bir mektup yazdı.

Vâkıdî şöyle dedi: Urve b. Zübeyr eman dilemek amacıyla Abdülmelik'in yanına gitti. Abdülmelik'in ibadetle meşgul olduğu yıllarda Urve, Medine Mescidi'nde onun dostu ve sohbet arkadaşıydı. Abdülmelik ona eman verdi; ancak Haccâc, Urve'yi Abdülmelik'ten istedi. Abdülmelik onu Haccâc'a göndermek istedi. Sonra utanıp onu bıraktı. Haccâc'ın ona sataşmaması, Abdullah'ı darağacından indirmesi, defnetmesi için onu ailesiyle baş başa bırakması ve bir daha Urve ile ilgili mektup yazmaması için Urve ile birlikte bir elçisini de gönderdi. Abdullah b. Zübeyr darağacından indirildi ve cenaze namazını Urve kıldırdı.

Vâkıdî dedi ki: "Duyduğuma göre Abdullah darağacından indirilmişti, ancak Urve hazır değildi. Başkası onun cenaze namazını kıldırdı." Ancak birinci görüş daha doğrudur.

Vâkıdî dedi ki: Ebü'z-Zinâd ise şöyle diyordu: Haccâc, ailesinin Abdullah'ın cenaze namazını kılmalarına engel oldu ve "Mü'minlerin Emîri sadece onun indirilmesini ve defnedilmesini emretmiştir." dedi.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı; dedi ki: Bana Zübeyrî yoluyla anlatıldı. O Zührî'den rivâyet etti; dedi ki: Abdullah b. Zübeyr'e yapılan en büyük tenkitlerden biri, hutbesinde Resûlullah'ın zikrini terk etmesiydi. Bir de

58 Hac, 28/25.

bu konu konuşulduğu zaman, "Resûlullah'ın (sav) bazı kötü akrabacıkları vardır. Adı zikredildiği zaman gururlanıyor ve onun zikri için boyunlarını uzatıyorlar." şeklindeki sözüydü.

Vâkıdî şöyle dedi: Abdullah b. Zübeyr ile birlikte Urve b. Abdullah b. Zübeyr ve Muâviye b. Münzir b. Zübeyr de öldürüldü. Hamza b. Zübeyr ise, aldığı yaradan dolayı öldü. Ayrıca Abdullah b. Safvân b. Ümeyye el-Cumahî ve Abdullah b. Mutî' el-Adevî de öldürüldüler. Abdullah b. Mutî', aldığı bir yaradan dolayı savaştan sonra öldü. Onun cenaze namazını Haccâc kıldırdı. Kendisine, "Onu sen öldürdüğün halde cenaze namazını mı kılıyorsun?" denildi. Haccâc şöyle dedi: "Peki, ne dediğimi biliyor musunuz? Ben ancak, Allah'ım! Eğer senin dostlarına düşman ve düşmanlarına dostluk yaptıysa onu ateşin içine koy, dedim." Öldürülenlerden biri de Umâre b. Amr b. Hazm el-Ensârî idi. Haccâc, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Safvân ve Umâre b. Amr b. Hazm'ın başlarını Medine'ye gönderdi. Başlar orada [mızrakların başına] konuldu. Sonra oradan Abdülmelik'e gönderildiler. Abdülmelik, Abdullah b. Safvân'ın başını görünce, "Bu ahmak bir topal değil miydi?" dedi.

Abdullah b. Zübeyr'in öldürülmesinden sonra Câbir b. Abdullah el-Ensârî, Abdullah b. Umeyr'e, "Nasılsın ey Ebû Âsım?" dedi. Abdullah b. Umeyr, "İmamı öldürülüp de düşmanı kendisine galip gelmiş olan birinden daha iyiyim." dedi. Bunun üzerine Câbir, "*Allah'ım! Bizi zalimler topluluğunun baskı ve şiddetine maruz bırakma!*"[59] dedi.

Medâinî isnadında şöyle dedi: Sâbit b. Abdullah b. Zübeyr Şam halkına baktı ve onlara küfretti. Bunun üzerine Saîd b. Hâlid b. Amr b. Osman b. Affân, "Onlar senin babanı öldürdükleri için onlara kızıyorsun." dedi. Sâbit, "Doğru söyledin; onlar babamı öldürdüler. Fakat muhacirler ve ensâr senin babanı öldürdüler." dedi.

Vâkıdî şöyle dedi: Haccâc, Abdullah b. Zübeyr'in işini bitirince Mescid-i Harâm'ı taşlardan ve kandan temizledi. O sırada Mekke ve Medine'nin valiliği de kendisine verildi. Abdülmelik onu Abdullah b. Zübeyr'in savaşı için görevlendirdiği zaman Mekke için ona sancak bağlamıştı. Fakat

59 Yûnus, 10/85.

o yeniden oraya vali olmak istiyordu. Haccâc Medine'ye gitti ve Abdurrahman b. Nâfi' b. Abdülhâris el-Huzâî'yi Mekke'de yerine vekil bıraktı. Medine'ye geldiği zaman bir veya iki ay orada kaldı. Medine halkına kötü davranıp onları küçümsedi. Sonra onlara, "Sizler Mü'minlerin Emîri'nin katillerisiniz." dedi. Ayrıca, zimmet ehline yapıldığı gibi, Câbir b. Abdullah'ın ve diğer bazılarının ellerini kurşunla mühürledi.

Daha sonra Haccâc Medine'den döndü ve Kâbe'yi inşa edip bugünkü konumuna getirdi. Çünkü bu konuda kendisine Abdülmelik'in mektubu gelmişti. İlk kuşatmasında Abdullah b. Zübeyr'in bina ettiği Kâbe'nin konumunu değiştirdi. Kâbe'nin inşasından sonra Abdülmelik şöyle derdi: "Doğrusu Kâbe konusunda Abdullah b. Zübeyr'in yaptıklarını ben de yapmak isterdim."[60] Kâbe'nin inşasının sorumlusu ve harcamaya yetkili kişi Abdurrahman b. Nâfi' idi. Deniliyor ki: Haccâc Medine'den Abdurrahman'a mektup yazarak Kâbe'nin inşaatına başlamasını söyledi. Abdurrahman inşaata başladı; sonra Haccâc Mekke'ye gelince onun müşahedesinde tamamlandı.

Vâkıdî şöyle dedi: [Haccâc] Mervân'ın dayısı olan Nâfi' b. Alkame el-Kinânî'yi [Mekke'de] vekil bıraktı. Mekke'ye dönünce de Medine'ye Abdullah b. Kays b. Mahreme b. Muttalib b. Abdümenâf'ı vekil bıraktı. Abdullah b. Kays kadılık işine de bakıyordu.

Rivâyet edildiğine göre, Haccâc İbnü'z-Zübeyr'in işini ve Kâbe'nin inşaatını bitirince Abdülmelik'in yanına gitti. Mekke'de Abdurrahman b. Nâfi'i vekil bıraktı. Medine'ye de Abdullah b. Kays'ı vekil yaptı. Abdülmelik'in emriyle Muhammed b. el-Hanefiyye de onunla birlikte yola çıktı. Abdülmelik Haccâc'a, İbnü'l-Hanefiyye'ye herhangi bir emir vermemesini emretti. Abdülmelik İbnü'l-Hanefiyye'yi ikram görmüş bir şekilde geri gönderdi.

Abdülmelik Haccâc'a, Medine'ye kimi vekil bıraktığını sordu. Haccâc, "Abdullah b. Kays'ı bıraktım." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik, "Kureyş'in en ahmak ailesinden bir adamı vekil bırakmışsın." dedi. Sonra Hac-

60 Abdullah b. Zübeyr, Birinci Mekke Kuşatması'nda Kâbe'de yangın çıkınca kuşatmadan sonra binayı yeniden inşa etmiş, Hicr-i İsmâil'i yapının içine dâhil ederken, binayı yükseltmek ve Rükn-i Yemânî tarafından ikinci bir kapı açmak gibi bazı değişiklikler yapmıştı. Ancak Abdülmelik döneminde bu bina yıkılarak eski şekline uygun olarak yeniden inşa edildi. Hicr-i İsmâil'in Kâbe'nin bir parçası olduğuna dair Allah Elçisi'nin (sav) ifadeleri de nakledilir.

câc Hicâz bölgesine geri döndü. Vali olarak Irak'a tayin edilinceye kadar Hicâz'da vali olarak kalmaya devam etti. Bişr b. Mervân'ın Basra'da vefat ettiği sıralarda Irak'a geldi.

Bir topluluk dedi ki: Haccâc, Abdülmelik'in yanına geldi. Onun yanında iken kendisine kardeşi Bişr b. Mervân'ın ölüm haberi geldi. Abdülmelik hemen onu Irak'a tayin etti. Dolayısıyla Şam'dan Kûfe'ye geldi. Bu, Hicret'in 75. yılındaydı. Abdülmelik Abdurrahman b. Nâfi'in Mekke'de vali olarak kalmasına karar verdi. Medine'ye ise, Yahya b. Hakem b. Ebü'l-Âs'ı tayin etti. Yahya'dan sonra da Ebân b. Osman b. Affân'ı tayin etti.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den isnadında şöyle dediğini nakletti. Haccâc Medine'den çıkınca şöyle dedi: "Beni bu pis kokan şehirden çıkaran Allah'a hamd olsun. Halkı en kötü, Mü'minlerin Emîri'ni en çok aldatan ve ona verilen nimetleri en çok kıskanan bir halktır. Vallahi eğer Mü'minlerin Emîri'nin onlar hakkında bana gelen mektupları olmasaydı bu şehri eşek karnına çevirirdim. Orada kutsadıkları bazı tahta parçaları ve sığındıkları bazı çürümüş kemikler vardır. Onlar, 'Bu Resûlullah'ın (sav) minberidir. Bu da Resûlullah'ın (sav) kabridir.' diyorlar." Onun bu sözü Câbir b. Abdullah el-Ensârî'ye ulaştı. Câbir, "Kuşkusuz önünde, onu fena halde bozacak şeyler vardır. Firavun da onun dediğini demişti. Allah ona mühlet verdikten sonra onu yakalayıverdi." dedi.

Medâinî dedi ki: Haccâc İbnü'z-Zübeyr'i öldürünce Mescid'e girdi ve iki rekât namaz kıldı. Sonra İbnü'z-Zübeyr'in üzerinde durdu; yerde yattığını gördü. Hemen baş aşağı asılmasını emretti. Dedi ki: Haccâc rüyasında İbnü'z-Zübeyr'i alıp onun derisini yüzdüğünü görmüştü. Deniliyor ki: Haccâc rüyasında İbnü'z-Zübeyr'i nikâhladığını görmüştü. Deniliyor ki: Abdülmelik'in Haccâc'ı, Abdullah b. Zübeyr'le savaşmaya yetkili kılmasının sebebi bu rüyalardı.

Dedi ki: Öldürüldüğü gün İbnü'z-Zübeyr, "Benim ömrüm yetmiş iki yıl, birkaç aydır." dedi. Sonra şöyle diyerek savaşmaya başladı:

Ben Peygamber Ahmed'in ensârının oğluyum
Allah'ın kulu ve hidâyet üzere olan elçisi
Vuruyorum onlardan, korkak olan her ahmağı

Dedi ki: Bir gün Urve savaştı ve şöyle dedi:

Havârîler ancak şeref isterler
Kim bugün öldürülürse, doğruluğa ulaşır

İbnü'z-Zübeyr şöyle dedi:

Ar değildir benim için, öleceğim bir ölüm, acze düşmeden
Nefse ölümü bir anda geldiği zaman
Ölümün beni kapladığını görüyorum, açıkça
Ancak görüyorum ki insanların ölümleri, şakavete koyuyor zelil olanları

Dediler ki: Bir gün Haccâc namazı tehir etti. Bunun üzerine İbn Ömer, "Güneş seni beklemez." dedi. İbn Ömer bir mızrağın [sivri] demirine basmıştı. Bu onun ölüm sebebiydi. Haccâc, "Ne oldu sana?" dedi. İbn Ömer, "Sen ve adamların beni öldürdünüz." dedi. Nehşelî şöyle dedi:

Biz becerdik, imamı öldürmeyi
İbnü'z-Zübeyr'i ve Benî Hişâm'ı
Hatta onları güvercinlerle birlikte koyduk
İnsanların musallası ile Makam arasında

Medâinî, Âmir b. Hafs'tan ve başkalarından nakletti; dedi ki: Atâ b. Ebû Rebâh Abdullah b. Zübeyr ile birlikte savaştı.

Dediler ki: Urve, Abdullah b. Zübeyr'e, "Bu insanlar seni eman almaya davet ettiler ve istediğin beldeye yerleşmen konusunda seni serbest bıraktılar. Ayrıca istediğin vilayetin valiliğini alabileceksin. Hasan b. Ali de barıştı. Sen de onun gibi ol." dedi. Abdullah, "Neden Hüseyn b. Ali gibi olmayayım ki, o şerif olarak öldü." dedi.

Dediler ki: Abdullah b. Zübeyr Mus'ab'ın öldürülmesinden sonra Irak halkına bir mektup yazdı; onları itaate davet ediyordu. Mektubunu onlara Ensâr'dan bir adamla gönderdi. Bu mektup Bişr b. Mervân'a götürüldü. Bişr hemen Ensârî adamı yakaladı ve onu öldürdü. Bu Ensârî adam, Nu'aym b. Ka'kâ b. Ma'bed b. Zürâre b. Udus'ün evine gelmişti. Nu'aym, Bişr'i kötülüyor, onu fâsıklıkla itham ediyor ve Abdullah b. Zübeyr'i övüyordu. Ayrıca gizliden insanları ona itaat etmeye çağırıyordu. Deniliyor ki: Ensâr'dan olan adamla birlikte, kendisine yardım etmesi için Nu'aym'a

gönderilen bir mektup da vardı. Havşeb b. Yezîd b. Hâris b. Yezîd b. Rüveym eş-Şeybânî, Ensâr'dan olan adamı ve Nu'aym'ı Bişr'in yanında gammazladı. Bişr hem Nu'aym'ı hem de Ensâr'dan olan adamı öldürdü.

Bazı râviler şöyle dediler: Yezîd b. Hâris'in kendisi onları Bişr'e gammazladı. Ancak bu yanlıştır. Çünkü Yezîd Mus'ab zamanında Rey şehrinde öldürüldü. Onu Zübeyr b. Ali el-Hârisî öldürmüştü.

Bişr, Abdullah b. Zübeyr'in yazdığı mektubu Abdülmelik'e gönderdi. Abdülmelik hemen Tâif'te olan Haccâc'a bir mektup yazdı. Mektubunda, "Hemen Abdullah b. Zübeyr'in yanına git ve onu kuşatma altına al." şeklinde emirler yazmıştı. Haccâc da Mekke'ye geldi, onu kuşattı ve mancınıkla Abdullah'a atış yaptı.

Cevvâs b. Ka'tal el-Kelbî şöyle dedi:

Hilafet ebedî değildir, ey Ümeyye
O başkasının ağzına da koyar, memesini
Alın hilafetinizi, kesin bir kararlılıkla
Sağmasın mülhitler, onun kalıntısını
Gidin Beled-i Harâm'a ve katlayın elbiselerinizi
Islah etmeyin; sizden başkası onun sahibidir
Bırakmayın bir münafığı, herhangi bir beldede
Kılıçlarla kanını akıtmadan

Dediler ki: Haccâc Abdullah b. Zübeyr'in beytülmalinde 10.000.000 dirhem buldu ve aldı.

Abdullah b. Züheyr b. Ebû Ümeyye, Abdullah b. Zübeyr'e, "İnsanlar seni terk ettiler. Eğer senin için güvence [emân] almamızı istiyorsan alırız." dedi. Abdullah, "Kendin için eman al, eğer istersen. Fakat benim onların emanına ihtiyacım yok." dedi. Abdullah b. Hâris b. Ebû Rebîa -O Kubâ'dır- Abdullah'a, "Vallahi eğer kavmin emanını kabul etseydin, senin için bu düştüğün durumdan daha iyiydi." dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr, "Ey Mekke güvercinlerini yiyen kadının oğlu! Sen mi bunu bana söylüyorsun? Yazıklar olsun sana! Vallahi izzet içinde ölüm, zillet içinde yaşamaktan daha hayırlıdır." dedi. Abdullah b. Amr b. Osman, Haccâc'dan eman diledi, ona eman verildi. Diğer taraftan, Hamza b. Abdullah b. Zü-

beyr ve Hubeyb b. Abdullah b. Zübeyr, eman almak için Haccâc'ın yanına gittiler. Abdullah, Oğlu Zübeyr'e, "Eğer eman dilemek için gitmek istiyorsan git. Kuşkusuz yaşaman bana öldürülmenden daha sevimlidir." dedi. Oğlu Zübeyr, "Eğer sana gelen musibet bana gelene kadar seni desteklemeyeceksem, senin en kötü evladın ben olurum." dedi. Böylece Zübeyr babasıyla birlikte öldürüldü.

Medâinî dedi ki: İbnü'z-Zübeyr'in bir kölesi veya mevlâsı savaştı. Savaşırken, "Köle sahibini müdafaa eder ve ona sığınır." dedi.

Safvân'ın oğlu, Hamza b. Zübeyr ve Abdullah'ın iki oğlu Urve ve Zübeyr öldürüldüler. Ayrıca Atâ b. Ebû Rebâh'ın annesi, aldığı bir darbeden dolayı öldürüldü.

Medâinî dedi ki: Abdullah b. Zübeyr'in öldürülmesi haberi Abdülmelik'e ulaşınca secdeye kapandı ve bir makas istedi. Perçeminden biraz kesti; sonra küçük çocuklarının perçemlerinden de kesti. Sonra Ravh b. Zinbâ'ın perçeminden de kesti ve "Sen de bizdensin." dedi.

Medâinî, Ebû Tâlib b. Meymûn'dan, o da İbn Ebû Atîk'ten şöyle dediğini rivâyet etti: Bir gün Abdullah b. Zübeyr mescitte uzanmıştı. Onun çocukları ve Mekke halkı Haccâc'a gidiyorlardı. Ben de onun ayaklarının yanındaydım. Abdullah, "Nedir bu sesler? Nereye gidiyorlar?" dedi. Ben, "Onlar Haccâc'a gidiyorlar." dedim. Abdullah, "Onlar neden sessiz duramıyorlar; uyuyamıyoruz." dedi. Ben içimde, "Bunda ciddi mi acaba?" dedim. Sonra uyurken hırıltısını işittim. Dedi ki: Haccâc, Abdullah b. Zübeyr'in cesedi üzerinde durdu. Yanında Nâfi' b. Cübeyr b. Mut'im de vardı. Nâfi'a, "Haccâc sana ne dedi?" denildi. Nâfi', "Onu asmak istiyorum, dedi, ona engel oldum." dedi.

Ebû Dehbel şöyle dedi:

Bırakıyor mu, Kureyş'in ileri gelenleri eşrâfını
Ve büyüklerini; Makam'ın yanında boğazlansınlar
Hâlbuki onlar Allah'a sığınmış, beytinin komşusuydular
Ona sığınmışlardı; kanları heder edilip rezil edilsinler mi?

Medâinî dedi ki: Abdülmelik, Haccâc'a biat etmesi için Abdullah b. Ömer'e mektup yazdı. Mektubunda şöyle diyordu: "Çünkü sende öyle hasletler var ki o hasletlerle birlikte hilafet sana uygun düşmez. Her şeyden önce cimrisin ve dilin tutuktur." Bunun üzerine Abdullah b. Ömer şöyle dedi: "*İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz.*[61] Mervân'ın oğlu beni cimrilikle ve dilimin tutukluğuyla ayıplıyor. Vallahi eğer halife olsaydım ve insanlara haklarını verseydim, bu benim malımdan olmazdı. Ayrıca Allah'ın kitabını okuyup da, mâlâyâni ve lüzumsuz sözleri terk edenin dili hiçbir zaman tutuk değildir."

Cerîr b. Atıyye İbnü'z-Zübeyr hakkında şöyle dedi:

Mülhitleri davet ettin inatla, ey Ebû Hubeyb
Sen hiç inattan hıncını aldın mı?

Râî şöyle dedi:

Gelmedim hiçbir zaman, isteyerek Ebû Hubeyb'e
Biatimi değiştirmek amacıyla
Ne de Nüceyde b. Umeyr'e geldim
Hidâyet isteyip de, beni daha da saptırsın diye

Süleyman b. Sellâm el-Hanefî şöyle dedi:

Biz işiten birine yalvardık; bize cevap verdi
Onda sağırlık yoktur, kul dua ettiği zaman
Bizi Benî Avvâm'dan kurtardı, âdil davrandılar
Allah Benî Hakem'den âdil bir halife tayin etti
Tecrübeli biridir, geri tepmez darbeleri
Düşman ona karşı, kütük üzerindeki ete dönüşür
İbnü'z-Zübeyr'de bir delilik vardır, şifası olmayan
Ancak cin çarpmasından iyileşen bir ahlâk hâriç
Talep etti işleri, fakat çıkış yerleri onu yordu
Hatta Kâbe'nin rüknünü ve Harem'i bile helal yaptı
Bizi aldattı, ders verdiği Allah'ın kitabıyla
Üstelik onun karnı, kazanmak isteyen için bir hurmayı bırakmadı

---

61 Bakara, 2/285.

Yedi, Kûfe ve Basra'nın atıyyelerini
Ve korkmadı, intikam sahibi olan Allah'ın azabından

Bana Medâinî anlattı; dedi ki: İbn Ömer şöyle dedi: "Hicâz halkı, herkesten daha çabuk fitneye bulaşıyorlar. Şam halkı, Allah'ın masiyetinde olan bir mahlûka en çok itaat eden bir halktır. Irak halkı ise, en fazla küçük günahları soran, fakat en fazla büyük günah işleyen bir halktır. Onlar bir çekirgenin öldürülmesini sorarlar, oysa Allah'ın Nebîsi'nin kızının oğlunu öldürdüler."

Abdullah b. Zübeyr Ümmü'l-Hasan b. Hasan b. Ali ve Âişe binti Osman b. Affân ile evlendi. Âişe ondan Bekr adında bir oğlan dünyaya getirdi. Yine Kahtam binti Manzûr ile evlendi; Kahtam ondan Hamza, Hübeyb, Zübeyr, Münzir, Sâbit ve Abbâd adlı çocuklarını dünyaya getirdi. Kahtam'ın vefatından sonra kız kardeşi Ümmü Hâşim'le evlendi. Ayrıca Reyta binti Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm ile evlendi. Reyta ondan Abdurrahman adlı oğlunu dünyaya getirdi. Yine Hanteme binti Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm ile evlendi. Hanteme ondan Musa ve Âmir adlı çocuklarını dünyaya getirdi. Abdullah b. Zübeyr öldürüldüğü zaman Ümmü'l-Hasan ve cariyeleri onun üzerine yas tutup karalar bağladılar.

Yezîd b. Muâviye'nin Ölümü ile Abdülmelik b. Mervân'ın Halifeliği Arasındaki Sürede Hâricîlerin Durumu

Ezârika'nın Durumu ve Nâfi'in Öldürülmesi

Dediler ki: Nâfi' b. Ezrak Benî Hanîfe'den bir adamdı. Deniliyor ki: O, Benî Hanîfe'nin yanında ikamet ediyordu ve onlara nispet edildi. Künyesi "Ebû Râşid" idi. Önceleri Necde b. Âmir'le beraberdi; ondan ayrıldı.

Bana Hafs b. Ömer anlattı. O Heysem b. Adî'den nakletti; dedi ki: Nâfi' önceleri Necde b. Âmir ile beraberdi. Nâfi' yeni görüşler [bid'atlar] ihdas etti ve gizlice adam öldürdü. Hâricîler bunu ayıpladılar, "Nehrevân ehlinden ve ehl-i kıbleden olan seleflerin kabul etmedikleri bir iş yaptın." dediler. Nâfi ise, "Bu durum, onlara açılmayan, fakat bana açılan bir hüccettir." dedi. Bunun üzerine Hâricîler ondan ayrıldılar. Bu yüzden onlara "vukûf ehli" denildi. Çünkü onlar "şüphe" ortaya çıkınca durmuşlardı. İb-

nü'l-Ezrak, hapsedilen Hâricîlerdendi. İbn Ziyâd'a, Hâricîlerin görüşünü paylaşan bir adam gösterildi; o da onu hapse attı. Bunun üzerine [hapiste olan] Nâfi' ona, "İbn Ziyâd neden seni hapse attı?" dedi. Adam, "Beni Harûrî [Hâricî] diye hapse attı. Allah onlara ve onların dini üzerinde olanlara lanet etsin!" dedi. Nâfi', "Vallahi sen zalim ve mazlum bir adamsın." dedi. Nâfi', Yezîd b. Muâviye vefat edip de İbn Ziyâd kaçıncaya kadar hapiste kaldı.

Ebü'l-Hasan b. Ali el-Medâinî şöyle dedi: Yezîd'in vefatından sonra Basra halkı İbn Ziyâd'a biat etti. Hapiste de dört yüz kadar Hâricî vardı. İbn Ziyâd onlar hakkında konuştu ve onları hapisten çıkardı. Fakat onlar insanları ifsâd ettiler. Hatta İbn Ziyâd'ın biatini bile iptal ettiler. Bunun üzerine Ubeydullah b. Ziyâd Ezd kabilesine döndü. Hâricîler her gün Mirbed'e gelip orada oturuyor, zulmü ayıplıyor, halkı yöneticiyle ve zorba adamlarla savaşmaya davet ediyorlardı. Ancak, Mes'ûd el-Ezdî öldürülüp de Ezd ve Bekr kabileleri Temîm kabilesiyle savaşıncaya kadar başlarında bir reisleri yoktu. Sonra Nâfi' b. Ezrak'ı kendilerine emîr yaptılar. İnsanlar "Bebbe" diye bilinen Abdullah b. Hâris b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib'i kendilerine emîr yaptılar. Hâricîler ise, Hicret'in 64. yılının Şevval ayının sonunda Ahvâz'a gittiler. Ahvâz'da bir araya geldiler; toplam sayıları üç yüz elli kadardı. İçlerinde, Benî Hanîfe'den, sonra Temîmî Selîtî olan Benî Mâhûz'dan Necde b. Âmir b. Abdullah b. Seyyâr b. Mutarrah da vardı. Ahvâz'ın yöneticilerini oradan çıkararak orada bir ay kaldılar. Kimseyi tehdit etmiyorlardı ve aralarında ihtilaf yoktu.

Onlarla Benî Hâşim'in bir mevlâsı konuştu ve "Önümüze geleni öldürüp çocukları katletmek bize helaldir." dedi. Nâfi' b. Ezrak onun sözüne meylederek "Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün."[62] dedi; çocukların öldürülmesinin ve önüne gelen herkesi öldürmenin câiz olduğu yönündeki görüşü benimsedi. Nâfi' b. Ezrak, "Ey Rabbim! Eğer sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar ve sadece kâfir ve ahlâksız kimseler yetiştirirler."[63] âyetini tevil etti. Sonra, "Üzerlerine savaş yazılınca hemen içlerinden bir kısmı Allah'tan korkar gibi insanlardan korktular."[64] âyetine ve "Allah'ın yolunda

62 Tevbe, 9/5.
63 Nûh, 71/27.
64 Nisâ, 4/77.

cihad ederler ve bu yolda hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar."[65] âyetine dayanarak "takıyye"nin sınırlarını daralttılar. Ayrıca "Bedevîlerden mazeret ileri sürenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah'a ve Resûlü'ne yalan söyleyenler ise (mazeret bile belirtmeden) oturup kaldılar."[66] âyetini tevil ederek savaştan geri kalanlardan teberrî etmek gerektiğini ve savaştan geri kalanların öldürülmesinin helal olduğunu ileri sürdüler. Nâfi' ayrıca, "Muhacir olarak gelenleri imtihan et."[67] âyetini tevil ederek "[Müşrik olan] kavmimizin kadınlarıyla evlenmemiz ve onların kestiklerini yememiz bizim için helal değildir. Burası Dâru'l-Küfür'dür." dedi.

Ancak Necde Nâfi'a muhalefet etti ve "Bölge geniştir; Dârü'l-Küfür'de ikamet etmek de helaldir. İmanlı bir şekilde yanımıza gelenleri imtihan etme hakkımız yoktur." dedi. Bazı insanlar Necde'ye biat ettiler. Necde Yemâme'de kaldı. O ve arkadaşları Nâfi' b. Ezrak'tan teberrî edip İbâd[68] denilen bir yere geldi. Diğer taraftan Ebû Tâlût Sâlim b. Matar da Hadârim'deydi.[69] Bazı insanlar ona biat etmişlerdi. Ancak onun biatini bozup Necde'ye biat ettiler.

İbnü'l-Kelbî'nin sözüne göre Ebû Tâlût, Matar b. Ukbe b. Zeyd b. Cüheyne b. Find'dir. O Sehl b. Şeybân'dır. Deniliyor ki: O Sâlim b. Matar'dır. Kelbî'nin dışındaki tarihçiler, "O Benî Zimmân'ın mevlâsı Sâlim b. Matar'dır." dediler. Heysem, "O Hanîf kabilesindendir." dedi.

Necde Nâfi'a bir mektup yazdı. Mektubunda onu ilk görüşüne geri dönmeye, bid'at olarak ortaya koyduğu görüşlerini terk etmeye davet ediyor ve şöyle diyordu: "Kuşkusuz Resûlullah'ın (sav) döneminde bazı insanlar savaştan geri kaldılar ama tekfir edilmediler. Allah daha sonra 'Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın (cihattan geri kalıp) oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar. Allah, mal-

---

65 Mâide, 5/54; Orijinal metinde "Allah yolunda savaşırlar." (يقاتلون في سبيل الله) şeklindedir. Bu hatadır.

66 Tevbe, 9/90.

67 Nâfi' b. Ezrak Mümtehine sûresinde yer alan (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ) (Mümtehine, 60/10) âyetine dayanarak muhacir olarak gelen kadınların iman imtihanından geçirilmeleri gerektiğini savunuyordu. (çev.)

68 İbâd, Yemâme'de olan bir köyün adıdır. O köyün öyle hurma ağaçları vardır ki, o uzunlukta benzerleri görülmüş değildir (*Mu'cemü'l-Büldân*).

69 el-Hadârim, Yemâme toprağında bir vadidir. Ahalisinin ekserisi Benî İcl kabilesindendir. Onlar Hanîfe ve Temîm kabilelerinin karışımlarıdır. Bu beldeye ayrıca "Cevvü'l-Yemâme" denilir (*Mu'cemü'l-Büldân*).

larıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece itibariyle, cihattan geri kalanlardan üstün kılmıştır.'[70] buyurmuştur. Âyetin sonunda da, 'Gerçi Allah (mü'minlerin) hepsine de en güzel olanı (cenneti) vadetmiştir.' buyuruyor."

Bunun üzerine Nâfi' Necde'ye bir mektup yazdı. Mektubunda şöyle diyordu: "Mekke halkından mü'min olanlar o zaman ezilmişler ve dinlerini ilan edemiyorlardı. Oysa Allah dinini galip kılmış ve nifakı mağlup etmiştir. Üstelik bazı insanlar savaştan geri kalmışlardı; Allah onlar hakkında şöyle dedi: 'Bedevîlerden mazeret ileri sürenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah'a ve Resûlü'ne yalan söyleyenler ise (mazeret bile belirtmeden) oturup kaldılar. Onlardan kâfir olanlara elem dolu bir azap isabet edecektir.' Onlar zafiyetten şikâyet edip 'Biz yeryüzünde mustaz'afız' dediklerinde melekler onlara, 'Allah'ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!'[71] dediler."

Nâfi' ayrıca Abdullah b. Zübeyr'e bir mektup yazdı. Mektubunda şöyle diyordu: "Sen Osman'ın yanında yer aldın. Oysa senin baban öldürülünceye kadar, ayrıca Ali ve Talha Osman'a karşı en şiddetli insanlardı. Üstelik sen babanı ve Talha'yı da benimsedin. Sen hem bir katile hem de bir maktule bağlılığı, Allah'ın diniyle nasıl bağdaştırıyorsun? Üstelik baban ve Talha Ali'ye biat etmişlerdi. Sonra onun biatini reddedip onunla savaştılar. Dönüşün kendisine olacağı Allah'tan kork ve zalimlerin yanında yer alma!"

Nâfi' ayrıca Basra'daki Hâricîlere de bir mektup göndererek onları cihada davet ediyordu. Onları cihada teşvik ediyor, dünyaya aldanmalarına karşı uyarıyor ve onları cihattan geri durmamaya davet ediyordu. Nâfi'in mektubu onlara gelince Ebû Beyhes Heysâm b. Câbir ed-Dabbî, Nâfi'in, "Bu memleket küfür diyarıdır. Önümüze gelen herkesi öldürmek mubahtır. Eğer çocuklar zarar görürlerse onlara zarar verenlere günah yoktur." şeklindeki sözlerini benimsedi.

Sufriyye ise -onlar Ubeydullah b. Kabîs'in adamlarıdırlar. Deniliyor ki: Onlar Ubeydullah b. Saffâr et-Temîmî'nin adamlarıdırlar. Onlara 'Sufriyye' denilmesinin sebebi yüzlerinin sarı olmasıydı- şöyle dedi: "Bilerek ço-

70 Nisâ, 4/95.
71 Nisâ, 4/97.

cukların öldürülmesi helal değildir, önüne gelen herkesi öldürmek de…" Bunun üzerine Nasr b. Âsım el-Leysî şöyle dedi:

Ayrıldım Necde'den ve Ezraklaşanlardan
Ve İbnü'z-Zübeyr'den ve Kezzâb'ın şîasından
Ve kulakları sarı olanlardan, bir din seçtiklerinde
İlim olmadan ve kitap olmadan

Abdullah b. İbâd, "İnsanlar nimetlere karşı küfrân içindeler, onlar müşrik değillerdir." dedi. Bunun üzerine İbn Beyhes ona, "Nâfi'a gelince, o dinde aşırı gitti ve aşırılığıyla küfre girdi. Sana gelince, sen de çok geride kaldın ve geride kalmanla küfre girdin. Bu işin başı sonu gibidir. Bizim düşmanlarımız Resûlullah'ın (sav) düşmanları gibidirler. Takiyye yapmak ve davete yapışıp da nâzil olan amelleri [emirleri] yaşamamaları sebebiyle, kavmimizin kadınlarıyla evlenmek ve onlara vâris olmak bizim için helaldir." dedi.

Dedi ki: Nâfi' Ahvâz'da ikamet etmeye başladı; Necde de Yemâme'deydi. İbn İbâd ve Sufriyye Nâfi'a mektup göndererek, savaşa gitmeyenlerin kâfir olacakları, savaşmadan önce malın helal olduğu, çocukları öldürmenin ve yanındaki emaneti yemenin câiz olduğu yolundaki görüşlerini inkâr ediyorlardı. Onlar şöyle dediler: "Ancak muharebe ortaya çıkınca Resûlullah'ın (sav) düşmanlarının kanları ve malları Resûlullah'a helal kılınmıştır. Ama savaştan önce ve emanet şeklindeki mallar helal değildir. Resûlullah (sav) Ka'b b. Eşref'i evinde öldürdü; fakat malını ganimet olarak almadı. Emanet hem iyi hem de kötü insanlara bırakılabilir."

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr, babasının şöyle dediğini anlattı: Nâfi' b. Ezrak ve adamları Mes'ûd b. Amr el-Ezdî'nin öldürülmesinden sonra hurûc ettiler. Ahvâz'a giderek orayı ele geçirdiler. Ubeydullah b. Ubeydullah b. Ma'mer -bu zat kardeşi Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer'in vekiliydi- kardeşi Osman b. Ubeydullah'ı, bir askerî birliğin başında onlara gönderdi. Osman b. Ubeydullah Dûlâb'da onlarla karşılaştı. Dûlâb, Ahvâz çarşısının berisinde bir köydür. Osman öldürüldü; ordusu hezimete uğradı ve onlardan çok sayıda insan öldürüldü.

Bana Ebû Hayseme ve Ahmed b. İbrâhim anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O Muhammed b. Ebû Uyeyne'den, o da Sebre b. Nahf'tan şöyle dediğini rivâyet etti: Nâfi' b. Ezrak kırk kişiyle hurûc etti ve Dûlâb'a gitti. Ubeydullah kardeşi Osman'ı, Basra halkından 4.000 kişilik bir ordunun başında onların üzerine gönderdi. Hâricîler onun ordusunu mağlup edip kendisini de öldürdüler. Bunun üzerine İbn Sehm et-Teymî şöyle dedi:

Dûlâb günü yanımızda olsaydın eğer, görürdün
Bıkkın olmayan bir adamın, savaşta mızrak kullanmasını
Bekr b. Vâil'in suda yüzdüğü sabah
Çevirdik atların göğüslerini, Temîm'e doğru

Bana Ebû Hayseme ve Ahmed anlattılar; dediler ki: Bize Vehb anlattı. O babasından rivâyet etti; dedi ki: Basra halkı, Osman'dan sonra, Hârise b. Bedr el-Gaddânî'nin komutasında Hâricîlerin üzerine bir ordu gönderdi. Hârise onlara bakınca, onlarla baş edemeyeceğini anladı. Bunun üzerine adamlarına şöyle dedi:

Kürnübâ ve Dûlâb köylerine çekilin
Ve istediğiniz yere gidin[72]

Orduda Kur'ân okuyucuları [kurrâ], fakîhler, zenginler ve fakirler görevlendirilmiş ve bunlar mallarını harcamışlardı. Başlarına da Müslim b. Ubeys el-Küreyzî'yi getirmişlerdi.

Medâinî dedi ki: Nâfi' b. Ezrâk'ın önüne gelen herkesi öldürmek yönündeki görüşleri Basra halkına ulaşınca hemen Ahnef b. Kays'a müracaat ettiler ve "Bizimle bu düşman arasında sadece üç gecelik bir mesafe var. Bu adam kılıcı kınından çıkarmış ve yeryüzünde fesat çıkarmaya başlamış." dediler. Bunun üzerine Ahnef, "Onların şehrinizdeki hükümleri, taşradaki hükümlerinin aynısıdır. Onlarla cihad etmek için hazırlık yapın." dedi. Ahnef insanları cihada teşvik etti; insanlar ona doğru koştular. 10.000 kişilik bir ordu toplandı. Basra'nın ileri gelenleri Abdullah b. Hâris Bebbe

---

72 Beytin orijinali (كَرْنَبُوا وَدَوْلَبُوا .. وَحَيْثُ شِئْتُمْ فَأَذْهَبُوا) şeklindedir. Ehvaz'a bağlı bir köy olan Kürnübâ (كرنبى) ile Ahvâz'a dört fersah uzaklıkta olan Dûlâb (دولاب) köylerine gitmelerini kastederek bu şekilde ifade etmiştir (Bkz. İbn Ebü'l-Hadîd, *Şerhu Nehcü'l-Belâga*, c. 4, 144; Kahire, tarihsiz). (çev.)

ile konuştular. Bebbe, onların başına komutan olarak Müslim b. Ubeys b. Küreyz b. Rebîa b. Hubeyb b. Abdüşems'i getirdi. Hicret'in 65. yılı, Cemâziyelâhir ayında yola çıktılar. Basra köprüsüne geldiklerinde Müslim onlara, "Ey insanlar! Biz altın ve gümüş almak için çıkmış değiliz. Öyle bir kavme gidiyoruz ki, eğer onlara galip gelirsek onların ganimeti kılıçların kenarlarıdır. Onlar ölüme atılıyorlar. Kim gelmek istiyorsa yola devam etsin; kim de gelmek istemiyorsa, yol yakınken geri dönsün." dedi. Bunun üzerine bir grup insan ondan ayrıldı. Müslim yanında kalanlarla birlikte yola çıktı. Ahvâz'da Nâfi' ile karşılaştı. Nâfi 600 kişilik bir birliğin başındaydı. Savaştılar; Müslim b. Ubeys öldürüldü. O daha önce adamlarına, "Eğer öldürülürsem emîriniz Rebî b. Amr el-Gaddânî'dir." demişti. Rebî' aynı zamanda çolak idi. Çünkü onun elleri Kâbûl'da Abdurrahman b. Semüre'nin yanında kesilmişti. Rebî' b. Amr, Nâfi' ve adamlarıyla Dûlâb'da savaştı. İki taraftan da ölüler vardı.

Hâricîlere yardım için gelen Benî Temîm'den bazı adamlar öldürüldü. Yine Benî Sedûs'tan bazı adamlar öldürüldü. Bunun üzerine Benî Sedûs'tan bir adam onlara şarkılar söyledi ve "Ey Benî Sedûs! Bu adamlara ne oluyor ki sizin hakkınızdan çok kendi bâtıllarında daha ciddidirler? Gördüğüm kadarıyla onlar ateşe daha süratli giderken sizler cennetten geri kalıyorsunuz." Sonra hamle yaptı ve insanlar kırılmaya başladı. Nâfi' b. Ezrak öldürüldü. O öldürülünce Ubeydullah b. Büşeyr b. Mâhûz es-Selîtî Hâricîlerin başına geçti. Rebî' b. Amr yirmi gün boyunca onlarla çarpıştı. Sonra öldürüldü ve sancağı Haccâc b. Nâb aldı. Daha önce Rebî' sancağı almasını Haccâc'a teklif etmişti; ancak Haccâc "O uğursuzdur." diyerek sancağı almaktan imtina etmişti. Haccâc b. Nâb da öldürülünceye kadar savaştı. Ondan sonra sancağı Hârise b. Bedr el-Gaddânî aldı.

Hişâm b. Muhammed el-Kelbî şöyle dedi: "Haccâc b. Nâb'dan sonra sancağı Hârise b. Bedr aldı." sözü yanlıştır. O Hârise b. Bedr b. Rebîa b. Bedr b. Seyf b. Câriye b. Selît b. Hâris b. Yerbû'dur. İşte bu zat, "Kürnübâ ve Dûlâb köylerine çekilin ve istediğiniz yere gidin…" diyen komutandır.

Yemâme tarafından Muhakkime'nin süvarileri geldi. Onlar yaklaşık kırk kişiydiler. Deniliyor ki: İki yüz kişiydiler. Bunun üzerine İbn Bedr sancağıyla geri çekilmeye başladı. Oradan Düceyl tarafına doğru saptı. O

gün Benî Şeybân'dan biri olan Dağfel b. Hanzale suda boğuldu. İbn Bedr Tîrî Nehri tarafında kaldı. Hâricîler yaralı olduklarından dolayı onun peşine düşmediler. Ubeydullah b. Büşeyr b. Mâhûz, Ahvâz'da üç ay kaldı. Bunun üzerine Sâlih b. Abdullah el-Abşemî şöyle dedi:

Yemin olsun ki, ben zahidim hayatta ve yaşayışta
Ümmü Hakîm'e kavuşmadığım sürece
Yemin olsun ki, onun yüzünü yumrukladığım gün
Çabucak dalâlete sapacağım, ahlâklı olmadan
Bir grup delikanlı görecektir ki, onlar satmışlar ahitlerini Allah'a
Onun yanında bulunan Aden cennetleri ve nimetler karşılığında
Yanımda olsaydın Dûlâb günü, görecektin
Kınanmamış bir adamın harpte nasıl mızrak kullandığını
Bekr b. Vâil'in suda yüzdüğü sabah
Diğer grupları da Yahmed ve Selîm'dendi
Ve memleketlerine doğru yöneldiler, Hicâzlılar
Biz ise, çevirdik atların göğüslerini, Temîm'e doğru
Abdülkays ileydi, ilk sınırı
Döndüler Ezd'in büyükleri, sonra yüzmeye başladı
Görmedim, bu kadar ölünün yere düştüğü bir günü
Kan fışkırıyor, öfkesini yenenlerden ve yaralılardan

Dediler ki: İbn Ubeys günü Ezd kabilesinin başında Hezârmürd'ün dedesi Kabîsa b. Ebû Sufre vardı. Bazı şairler şöyle dedi:

Görür, Düceyl'e bakmak için gelenler
Ezd büyüklerinin sakallarının yüzdüğünü

Bir şair de Müslim b. Ubeys ve Haccâc b. Nâb'a şöyle ağıt yakmıştı:

Yazık sana ey gözüm, mutlu kıl beni
Yaşlarınla… Yaş akıtmama zamanı değil, bu zaman
Hepsi öldürüldüler, ilk sevkiyatta
Dûlâb'da; dîn-i mübînin uğruna
Onlar sabrettiler, ölümün sıcaklığına
Ve korkmadılar, asker toplamaktan
Vefat etti İbn Ubeys, övülmüş bir şekilde

Şehide rahmet eyle, ey insanların Rabbi!
Kureyş'e nispet edildiği zaman, dallardan bir dal olur
Sıvalı Beyt'in içinde, şeref ve itibarı eski biri
Rebî' kabilesinin orada görmediler, geri kaldığını
Ne de düşmanın saldırısı esnasında, korkup titrediğini
Gaddân'dan gelen, kabilenin zirvesinde bir çocuk
Köklü haseb konusunda, insanlar tarafından araştırılan kişidir
Bir de Haccâc b. Nâb… Terk etti kavmin mızrakları toprağa değdi
Himyerli bir çocuk… Ona ihanet etmedi
Ne anaların töhmeti ne de sütü az olan develer

Nâfi' b. Ezrak'ın öldürülmesi dolayısıyla bir Hâricî şöyle dedi:

Çıkardın kılıcını ey İbn Bedr ve olaylar çoktu
Ve Nâfi' b. Ezrak'a zulmedenler[73]
Öldü Nâfi', dininde yağcılık yapmadan
Bayılırdı, ne vakit yanında ateşten bahsedilseydi
Kesindir ölüm, çaresi yok, gelecektir
Gündüz birine gelmezse ölüm, çalar geceleyin kapısını
Eğer Mü'minlerin Emîri'ne isabet etmişse ölüm
Kime isabet ederse, ona yapışır ölüm…

İmrân b. Hâris er-Râsibî İbnü'l-Ezrak ile beraberdi ve öldürüldü. Annesi Amre birkaç beyitte şöyle dedi:

Allah İmrân'a yardım etsin ve onu mutlu etsin
İmrân Allah'a dua ederdi, seher vaktinde
Gizli açık yalvarırdı ona, rızıklandırması için
Hain ve mülhit olan birinin iki eliyle gelen şehadet
Doksan kişi onun arkadaşıydı, saldırırlarken
Ve İmrân hamle yaptı; tıpkı parçalayan aslan gibi
Amre'nin oğlunu kastediyorum; kavuştu eceline
İbn Nâb'ın, poposunu korumaya çalıştığı gün

Dediler ki: İbnü'l-Ezrak ile beraber Avf b. Ahmer ed-Duba'î de öldürüldü. Hâris b. Ka'b eş-Şennî ona ağlayarak birkaç beyitte şöyle dedi:

---

73 RK'nin hâmişinde (والحائرون) "hayret edenler" şeklinde bir kayıt bulunmaktadır.

Ey Dünya! Zayıf düşürdü kemiklerimi ve çürüttü
Gecemi uykusuz bıraktı, Avf b. Ahmer'in bahsi
Bir delikanlı ki, bir olan Allah'tan başka korkmazdı kimseden
Ve her fakir kişi umut bağlardı, onun yaptığı iyiliklere
Doğru bir şekilde Allah için cihad ederdi, İbn Ahmer
Taksirat sahipleri, zulme rıza gösterdikleri zaman

Avf, Nehrevân'da bulunmuş, sonra onlardan ayrılmıştı. Sonra Nuhayle'de bulunmuş, fakat kurtulmuştu. Burada Nâfi' b. Ezrak ile birlikte öldürüldü. Hâris b. Ka'b eş-Şennî de Nâfi' ile beraberdi; ancak o kurtuldu. Daha sonra Haccâc b. Yûsuf onu yakaladı; el ve ayaklarını kestikten sonra onu astı. Geceleyin Hâricîler, onu bekleyen muhafızları atlatarak onu darağacından indirdiler ve onu defnedinceye kadar muhafızlara görünmediler.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O Muhammed b. Ebû Uyeyne'den rivâyet etti; dedi ki: Bana Muâviye b. Kurre anlattı; dedi ki: İbn Ubeys'le birlikte çıktık. Yaklaşık 20.000 kişiydik. İbn Ubeys konuşmak üzere ayağa kalktı. Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle dedi: "Ey insanlar! Kuşkusuz bizler ancak Allah rızası için yola çıkmış bulunuyoruz. Sizlerden kim bizim görüşümüzde ise bizimle birlikte ayağa kalksın. Kim bizim gibi düşünmüyorsa bizden ayrılıp geri dönsün." Bunun üzerine 2.000 kişi kaldık. Yola devam ettik. Nihayet Destüvâ'da Hâricîlerle karşılaştık ve savaştık. Bizden beş komutan öldürüldü. Hâricîler 500 kişiydiler. Akşam olduğu zaman, yaklaşık 60 kişilik küçük bir grup kaldılar. İbnü'l-Ezrak ve İbn Ubeys öldürülmüştü. Dedi ki: Kalktık; onlar da kalktılar. Onlar bize, biz de onlara bakıyoruz. Yorgunluktan dolayı, bizden savaşa elini uzatacak kimse yoktu. İnsanlar, "Bırakın onları; gece oluncaya kadar." dediler. Bazıları da, "Onları ansızın öldürmeyelim." dediler. Böylece sabaha kadar onları bırakmak üzerine fikirleri birleşmiş oldu. Dedi ki: Geceleyin Yemâme'den bir grup onlara yardıma geldi. Nâfi' kadınların karnını deşiyor, çocukları öldürüyordu.

Heysem b. Adî söyledi. O İbn Ayyâş, Mücâlid ve Yûnus b. İshak'tan rivâyet etti; dediler ki: Şa'bî şöyle dedi: Nâfi' b. Ezrak ve adamları Basra'ya geldikleri zaman Basralılar onlardan korkmaya başladı. Basra'dan göçmek için develeri yaklaştırdılar. O sırada İbn Ziyâd'ın kaçması üzerine Basra

valiliğine bakan kişi, Bebbe denilen Abdullah b. Hâris idi. Basra halkı Abdullah b. Zübeyr'e mektup yazarak onun hükmüne razı olduklarını bildirmişlerdi. Abdullah b. Zübeyr [Bebbe'yi] bir yıl kadar orada tuttu; sonra onu azletti. Künyesi "Ebû Muhammed" idi. Bebbe, Müslim b. Ubeys için sancak bağladı ve onunla birlikte Kur'ân okuyucularını [kurrâyı] ve Hâricîlerin savaşında bulunmuş olanları görevlendirdi. Savaştılar; Müslim ve Nâfi' öldürüldü. Bunun üzerine Basra halkı başlarına, Benî Selît'ten olan Eczem'i getirdiler. Ezârika da Ubeydullah b. Mâhûz'u kendilerine reis yaptılar. Eczem de öldürüldü. Bunun üzerine Kureyş'in anlaşmalısı olan Haccâc b. Nâb el-Himyerî'yi kendilerine komutan yaptılar. Onlar da öldürüldüler. Bu kez Basralılar Hârise b. Bedr'i kendilerine komutan yaptılar; Harûriyye de Zübeyr b. Mâhûz'u reis yaptılar. Bunun üzerine Hârise b. Bedr şöyle dedi:

Kurnubâ'ya ve Dûlâb'a gidin ey Basralılar
Ve nereye gidiyorsanız gidin; ben size sahip çıkamam

Basralılardan çok sayıda insan öldürüldü. Ubeyd b. Hilâl şöyle dedi:

Ömrüne yemin olsun ki ben hayatta zahidim

Medâinî dedi ki: Ezârika, hicret yurtlarında büyük günah işleyenlerden sadece katili tekfir ediyorlardı. Onlar, "Öldüren kişi, hücceti kesmeyi kastetmiştir. Çünkü Müslüman hüccettir." diyorlardı.

Medâinî dedi ki: Ebû İmrân el-Cevnî anlattı. -Onun adı Abdülmelik b. Hubeyb'dir.- O Ebü'l-Celd Haylân b. Ferve el-Cevnî'den nakletti; dedi ki: Hurûc etmeden önce Nâfi' b. Ezrak yanıma geldi ve "Hurûc etmek istiyorum." dedi. Ben ona, "Yapma" dedim. Nâfi', "Kuşkusuz sünneti öldüren ve bid'ati ihya eden bu adamların arasında kalışımız epey uzun oldu." dedi. Ben ona, "Eğer mutlaka hurûc edeceksen şunu bilmeni isterim ki bana rivâyet edildiğine göre cehennemin yedi kapısı vardır ve bir kapısı da Harûriyye içindir. İstersen hurûc et, istersen vazgeç." dedim. Adam Ahvâz'a gitti.

Medâinî, Âmir b. Abdülmelik'ten nakletti; dedi ki: Nâfi' b. Ezrak, Mâlik b. Misma'ın yanına geldi. Üzerinde kısa ve geniş bir kılıç vardı. Mâlik

ayağa kalktı ve onun kılıcının kayışından tuttu. Bunun üzerine Nâfi‘, “Ey Mâlik, amcaoğlunun kılıcını bırak.” dedi. Mâlik ona, “Ey Nâfi‘! Bu işimize yardımcı olmayacak mısın?” dedi. Nâfi‘, “Ben sizinle savaşmayı düşünüyorum.” dedi.

Cârûd b. Ebû Sebre’den rivâyet edildi; dedi ki: Nâfi‘ Ahvâz’a gitti. O ve adamları orada yedi ay kaldılar. Orada insanlara dokunmuyorlardı ve gidişatları da güzeldi. Sonra insanların işine karışmaya başladılar, önlerine geleni öldürdüler ve yayıldılar. Nâfi‘, Hicret’in 65. yılı, Cemâziyelâhir ayında öldürüldü. Onun ölümünden sonra Ubeydullah b. Büşeyr b. Mâhûz Hâricîlerin başına geçti. Basra halkının başında da Rebî‘ el-Eczem vardı.

Medâinî, Hişâm b. Kahzem’den nakletti; dedi ki: Ezârika’dan bir grup Mevkû[74] denilen suya geldiler. Bebbe’ye, “Mevkû’da Hâricîler var.” denildi. Bebbe, “Bizi bırakın da akşam olsun düşünelim.” dedi. Geceleyin onların üzerine bir süvari birliği gönderdi ve yakalandılar.

Dedi ki: Nâfi‘in babası Ezrak vefat etti. Ezrak Sünnî ve sâlih bir adamdı. Nâfi‘ bir seferinden dönüyordu; babası da vefat etmişti. Nâfi‘ babasının cenaze namazını kılmadı ve “Alın arkadaşınızı.” dedi. Bu haber İbn Ziyâd’a ulaşınca Nâfi‘i yakaladı ve hapse attı. Nâfi‘ yanında mahpus olan bir adama, “İbn Ziyâd ne için seni hapse attı?” dedi. Adam, “Beni ‘Hâricî’ diye yakaladı; Allah Hâricîlere lanet etsin.” dedi. Bunun üzerine Nâfi‘, “Bu zalim ve mazlum bir adamdır. İbn Ziyâd onu hapse atmış; o da Hâricîlere küfrediyor.” dedi.

Dedi ki: Nâfi‘ kendisine ait bir merkebin üzerinde olan bir kadınla karşılaştı. Bu taun hastalığının yayıldığı günlerdeydi. Nâfi‘ kadına, “Nereye gidiyorsun?” dedi. Kadın, “Taundan kaçıyorum.” dedi. Nâfi‘, “Yazık sana; sen bir merkep üzerinde mi Allah’tan kaçıyorsun?” dedi.

Selâme el-Bâhilî şöyle dedi: “Nâfi‘i öldürdüm; onun intikamını almak isteyen bir kadın beni düelloya davet etti. Biz de Ubeydullah b. Mâhûz ile savaşıyorduk.”

---

74 Mevkû, Basra yakınlarında bulunan bir sudur (*Mu‘cemü’l-Büldân*).

İbn Büşeyr b. Mâhûz'la Yapılan Savaşta, Osman b. Ubeydullah b. Ma'mer'in Durumu

Dediler ki: Müslim ve adamlarının öldürülmesinden sonra Ubeydullah b. Büşeyr b. Mâhûz Ahvâz'da üç ay kadar ikamet etti. İnsanlar Hâricîlerden korkmaya başladılar. Bebbe de savaşmak istemiyordu ve evine kapandı. Halk bu konuda Abdullah b. Zübeyr'e mektup yazdı. Abdullah b. Zübeyr namaz kıldırması için Enes b. Mâlik'e mektup gönderdi. Enes b. Mâlik kırk gün namaz kıldırdı. Daha sonra İbnü'z-Zübeyr Basra'ya Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer'i tayin etti ve onu Basra'ya vali yaptığını kendisine yazdı. O sırada umre yapmak istiyordu. Bu yüzden vekâletini kardeşi Ubeydullah b. Ubeydullah'a verdi. Ayrıca Ömer b. Ubeydullah Hâricîlerle savaşmak üzere de kardeşi Osman b. Ubeydullah'ı görevlendirdi. Deniliyor ki: Ubeydullah onu görevlendirdi. Bu haber Hâricîlere ulaştı. Ahvâz'dan çıkıp Basra üzerine geldiler. Bunun üzerine Hârise b. Bedr, "Bizler burada olduğumuz halde eğer Hâricîler şehrimizin insanlarına yetişirlerse bizim hiçbir mazeretimiz olamaz." dedi. Hârise b. Bedr o sırada Tîrî nehrindeydi. Oradan yola çıktı. Düceyl nehrini geçti ve Hâricîlerle karşılaştı. Onları Dûlâb'a geri püskürtünceye kadar onlarla savaştı.

Bu arada Osman b. Ubeydullah b. Ma'mer, Basra halkından oluşan 10.000 kişilik bir orduyla Basra'dan yola çıktı. Yanında İbn Bedr olduğu halde İbn Büşeyr b. Mâhûz'a doğru ilerlediler. İki ordu karşı karşıya gelince Osman Hârise b. Bedr'e, "Hâricîlere gelince, bana doğru gelenin hakkından gelirim." dedi. Hârise, "Şunlar sana yeterdir." dedi. Osman ise, "Onların işini bitirmeden kesinlikle bir lokma yemek yemeyeceğim." dedi. Bunun üzerine Hârise, "Allah için sana şunu hatırlatayım. Bil ki, bunlar gelişigüzel savaşmıyorlar. Kendini ve askerini koru." dedi. Osman, "Siz Iraklılar hep korkarsınız. Bunlar ancak köpeklerdir." dedi. Hârise, "Ben bunları senden daha iyi biliyorum." dedi. Osman, "Sen savaşın dışındaki şeyleri benden daha iyi biliyorsun." dedi. Bunun üzerine Hârise kızıp yanından ayrıldı.

Öğleden sonra Osman onlara saldırdı. Güneş batıncaya kadar savaştılar. Osman öldürüldü. Onu öldüren Abdülkays'ın mevlâsı İbn Berrüz idi. Deniliyor ki: Akşam vakti birbirinden ayrıldılar. Sonra gece vakti Hâricîler

onlara saldırdı ve Osman öldürüldü. Hârise, "Ey insanlar! Ben Hârise b. Bedr'im." diyerek insanlara seslendi. Hâricîlerle savaşarak insanları takip etmelerine engel oldu. Osman'ın öldürülme haberi Basra halkına ulaştı. Bu olay Hicret'in 65. yılı, Zilkâde ayındaydı. Hâricîler Ahvâz'a geri döndüler. Hârise de Tîrî Nehri'ne geri döndü. Dûlâb'da öldürülen Osman b. Ubeydullah'a ağıt yakan bir adam birkaç beyitte şöyle dedi:

Şehadete nâil oldu, onlardan bir genç
Dûlâb'da; tıpkı parlayan bir ay gibi
Uzun boylu, değeri üstündü, aşireti içinde
Savaşı kızıştıran bir süvariden beklediğin şeyler gibi
İtaat etti kitaba, sevap kazanmak için
Savaştı, kaçanların adından
Ta ki onu mazeret sahibi bulsunlar, Allah ve Müslümanlar
Allah'ın mazereti de özür beyan eden içindir

Benî Temîm'den bir adam şöyle dedi:

Geçip gitti İbn Ubeys, sabırlı olarak, acze düşmeden
Bize geldi ardından, bu Hicâzlı Osman
Titretti, karşılaşmadan önce İbn Ma'mer
Ve şimşek gibi çaktı; Yemen şimşeği de haindir
Ancak zarara uğramadı Osman, sivrisinek kanadı kadar
Din düşmanları savaşmaya devam ettiler, eskiden olduğu gibi
Eğer İbn Bedr olmasaydı, Iraklılar için
Hiç kimse yapamazdı, onun Iraklılar için yaptığını
Hakikatin koruyucusu kimdir, denildiğinde
Ona işaret ederler elleriyle, hem Ma'ad hem de Kahtân

Dediler ki: Sonra Abdullah b. Zübeyr Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer'i görevden aldı. Hicret'in 66. yılında Basra'ya, Kubâ denilen Hâris b. Abdullah b. Ebû Rebîa el-Mahzûmî'yi tayin etti. Hârise b. Bedr de Tîrî Nehri'nin yanındaydı. İbn Bedr, Kubâ'a mektup yazarak kendisini Hâricîlerin savaşı için görevlendirmesini ve kendisine destek göndermesini istedi. Kubâ' onun isteklerini yerine getirmek istedi. Sonra onun hakkında şu şiiri okudu:

Görmez misin ki Hârise b. Bedr
Namaz kılıyor, oysa eşekten daha kâfirdir
Mal da, kendisini koruyan bilir
Fahişeler ve içki de seni tanırlar

Kubâ' ona, "Sen şehrine geri dön; senden başkasını o göreve tayin edeceğim." diye bir mektup yazdı. İbn Bedr, "Yerime gelecek olan gelmeden buradan ayrılmayacağım." dedi. Ancak adamları onu terk ettiler ve döndüler. Hatta yanında küçük bir topluluktan başka kimse kalmadı. Bunun üzerine İbn Bedr şöyle dedi:

Kürnübâ'ya gidin ve Dûlâb'a gidin
Ve nereye gidiyorsanız gidin

Hârise şöyle dedi:

Kadınlarınızın payıdır, eşeğin zekeri
Ve husyeler de, bedevîlerin payı
Mevâlînin yanında, babalarının zekerinin derisi vardır
Husyeler de, incili ve incisiz gerdanlığıdır onların

Hâricîler, Hârise'nin yanında kimselerin kalmadığını anlayınca Düceyl'de önünü keserek geceleyin saldırıya geçtiler. Hârise b. Bedr de Düceyl'e geldi ve bir kayığa bindi. Temîm'den bir grup onun yanına bindi. Kayık alabora oldu ve hepsi kayıktan düşerek suda boğuldular.

Medâinî dedi ki: Ebû Ümeyye b. Ya'lâ şöyle dedi: Hârise bir kayığa bindi. O sırada Şükeym et-Temîmî geldi. Fakat kayıkçı hareket etmişti. Şükeym, "Ey Hârise! Benim gibi bir adam zâyi edilmez." diye seslendi. Hârise kayıkçıya, "Yaklaştır kayığını." dedi. Kayıkçı kayığını bir oyuğa yaklaştırdı. Kendini oyuğa attı; üzerinde de silahı vardı. Kayık eğildi, içine su girdi ve battı. Hârise ve beraberindekiler de boğuldular.

Dediler ki: Hârise'nin Tîrî Nehri'nde boğulmasından sonra Ubeydullah b. Büşeyr b. Mâhûz, etrafındaki vergileri toplamaya başladı. Amcasının oğlu olan Zübeyr b. Ali'yi de Fırat'a gönderdi. O da oradaki vergileri topladı. Zübeyr b. Ali bir cemaatle beraberdi. Sonra Basra'daki büyük köprüye geldi. İnsanlar büyük köprünün iplerini kestiler. Fakat o tekrar ipleri

bağladı; köprüyü geçti ve iki köprü arasında kaldı. İnsanlar kayıklarla ve hayvanların üzerinde ona doğru gittiler. Ona vardıklarında insanlar kayıklardan indiler; birdenbire yer [insanların çokluğundan] kararmaya başladı. İnsanların çok olduklarını görünce, "Kavminiz ancak küfür istiyor." dedi ve geri dönüp köprüden geçti.

İnsanlar Ahnef b. Kays'a müracaat ettiler. Ahnef Kubâ'ın yanına geldi ve insanların içinde bulundukları durumu ona arz etti. Kubâ', "Bu savaş için kimin daha evlâ olduğunu bana söyleyin." dedi. Bazıları, Mâlik b. Misma' el-Cahderî'yi ona işaret ettiler. Başka birileri de Ziyâd b. Amr el-Atekî'yi işaret ettiler. Ahnef ise, "Mühelleb dışında kimseyi onlar için uygun görmüyorum." dedi. Bunun üzerine Kubâ' Mühelleb'le görüştü ve "İçinde yaşadığın şehrin insanları sana razı oldular ve Allah'ın, bu düşmanı senin vasıtanla defedeceğine umut bağladılar." dedi. Mühelleb ise, "Lâ Havle ve lâ Kuvvete İllâ Billâh… Doğrusu ben nefsimi onların düşündüğünün gerisinde görüyorum. Mü'minlerin Emîri Abdullah b. Zübeyr beni Horasan'a tayin etmiş. O bana bir emir vermiş. Doğrusu onun emrini terk etmek istemiyorum." dedi. Bunun üzerine Ahnef şöyle dedi: "Ey Ebû Saîd! Eğer işine gidersen bunlara ve kavminden geride kalanlara bir menfaatin dokunmayacaktır. Çünkü onlar [Hâricîler] senin şehrini gözetim altında tutuyorlar. Biz Mü'minlerin Emîri'ne bir mektup yazıp seni o görevden muaf tutmasını sağlayacağız. Sen de ona yazar, bağışlanmanı diler ve bizim sana olan ihtiyacımızı bildirirsin." Hem onlar hem de Mühelleb, Abdullah b. Zübeyr'e mektup yazdılar. Abdullah b. Zübeyr onların isteklerine olumlu cevap verdi.

Deniliyor ki: Onlar uyduruk bir mektup yazdılar. Mühelleb de istediği savaşçıyı seçme şartını ileri sürdü. Kubâ', "İstediğin gibi olsun." dedi. Ayrıca fethedeceği her vilayetin valisi olmasını istedi. Kûbâ', "Bu da senin dediğin gibi olsun." dedi. Deniliyor ki: Mühelleb ayrıca memleketteki haracın kendisine verilmesini istedi. Bunun üzerine Kubâ', "Harac Müslümanlara aittir. Eğer sen alırsan, sen ve Müslümanların düşmanları eşit olursunuz. Ancak adamlarının atıyyelerinden arta kalan mallar senin olsun." dedi. Mühelleb'in isteklerini içeren bir mektup yazıldı ve Salt b. Hureys es-Sekafî'nin yanına bırakıldı. Mühelleb bütün kabilelerden 12.000 savaşçı seçti

ve köprüde karargâh kurdu. Mühelleb insanlara yardım etti; sancaklar ve bayraklar edindi. Hâricîlerle savaştı ve onları mağlup etti. Köprüyü bağladı ve izlenmemelerini emretti. Oradan Tîrî Nehri'ne gitti ve Ubeydullah b. Büşeyr b. Mâhûz'un yanına vardılar. Ezd kabilesinden bir adam şöyle dedi:

Ey Ebû Saîd! Allah senin hayrını versin
Irak'tan dolayı… Harbin alevleneceği gece
İnsanlar bir fitnenin içindeler; kör ve karanlık
Din saldırıya uğramış, mal da talan edilmiştir
Bela onların başına geldiği zaman, savunman olmasaydı
Çekilip gideceklerdi, imar görmüş yerlerden

Mühelleb, Fırat ve diğer yerlerin haracını topladı ve insanlara verdi. Bu arada Muhammed b. Vasî' el-Ezdî en-Nâsik, Ebû İmrân el-Cevnî ve Abdullah b. Riyâh el-Ensârî de ona katıldılar. Muâviye b. Kurre el-Mürrî de onunla beraberdi. Mühelleb insanlara vaaz vererek şöyle dedi: "Bunlar, işinde şüphe bulunmayan düşmanınızdır ve ondan geri durmak olmayacaktır. Sizden önce sabırlı ve ihlâslı olan Müslim b. Ubeys, Osman b. Ubeydullah b. Ma'mer el-İclî el-Müfarrit ve Hârise b. Bedr el-Âsî el-Muhâlif de onlarla savaştılar. Allah size merhamet etsin; lütfen azim ve kararlılıkla onlarla savaşın."

Mühelleb Temîm kabilesinin başına Harîş b. Hilâl'i tayin etti. Yola devam ettiler, nihayet Tîrî Nehri'ne vardılar. Hâricîler de Ahvâz'a varmışlardı. Orada Sûs ve Menâzir beldelerinin haraclarını topladı. Kardeşi Maârik'i kendi yerine vekil tayin etti. Ubeydullah b. Büşeyr, Cahiliye esirlerinden "Fâyid" adında, Ebû Sufre'nin bir mevlâsının komutasında, elli kişilik bir süvari birliğini Maârik'e yönlendirdi. İçlerinde Sâlih b. Mihrâk vardı. Hâricîler Maârik'i öldürüp onu astılar. Bunun üzerine Mühelleb oğlu Mugîre'yi gönderdi. Mugîre amcasını darağacından indirip onu defnetti. Mühelleb yola devam etti; Menâzir beldesinin Sûlâf köyüne geldi. Hâricîler de oraya varmışlardı. Onlarla savaştı; Mühelleb geri çekildi. Ezd kabilesinin mevlâsı Abdurrahman el-İskâf öldürüldü. Deniliyor ki: Abdurrahman Ezd kabilesinin kendisindendi. Abdurrahman iyi atış yapan bir süvariydi. Bu zat iki kuşa ok atmış ve ikisini de öldürmüştü. Denildiğine göre, oku iki kuşu da delip geçmişti. Bu yüzden kendisine "el-İskâf" denildi. Şair şöyle dedi:

Zâyi ettim Sûlâf'ta, bir kavmin kanını
Ve uçtum, bol sütlü develerin diyarlarına

Sonra bazı hezimete uğrayanlar döndüler. Mühelleb de Sillâ ve Sillebrâ'ya geldi. Buralar, Küçük Menâzir'in beldelerindendir. İnsanlar oraya gelmişlerdi. Mühelleb üç gün Sillâ ve Sillebrâ'da kaldı. Ubeydullah b. Büşeyr Hâricîlere, "Ne diye bekliyorsunuz düşmanlarınızı?" dedi. Mühelleb üç gün boyunca onlarla savaştı. Kendisi bizzat çok şiddetli bir şekilde çarpıştı. Oğlu Mugîre de geldi; savaştı. Ayrıca kabilelerin yanından geçerek onları çarpışmaya teşvik ediyordu. Mühelleb adamlarına, çokça taş atmalarını emretti. Taş, yayaları yere düşürmeye, atlıları da geri çevirmeye başladı. [Hâricîlerin reisi] Ubeydullah b. Büşeyr b. Mâhûz öldürüldü. O sadece altı ay emîrlik yaptı. Onun öldürülmesi Hicret'in 66. yılı, Şevval ayındaydı. Mühelleb'in adamları Hâricîlerin adamlarından daha çok öldürüldü. Zübeyr b. Ali b. Mâhûz Hâricîlerin emîri oldu. Mühelleb, insanları savaşa teşvik etmek için bazen hadis uydururdu. Bunun üzerine şair şöyle dedi:

Sen delikanlıların en delikanlısısın
Eğer söylediklerini doğru söylersen

Bu yüzden [hadis ulemasından] bazıları Mühelleb'i, "Kezzâb" olarak adlandırmışlardır. Bazı Hâricîler şöyle dediler:

Nice maktuller vardır, gagalıyor kuşlar gözlerini
Sûlâf'ta; aldatmıştır onları, temenniler ve atıyyeler

Mücâhid el-Minkarî şöyle dedi:

Kezzab ve kör adamın peşine düşmüş, yürüyoruz
Sürüyoruz, her dört kişi bir eşeği
Eyvahlar olsun, peşin olan atıyyemi terk ettiğim için
Ve ben onu umutsuz bir veresiye olarak alacağım
Sanki gözyaşların ey İbn Âsım
Memleketi sulayan [su] mancınığının şırıltısı gibi

İbn Kays er-Rukayyât da şöyle dedi:

Bir set oldu Sûs çeşmesi, benimle kızın arasında [uzaklaştı aramız]
Ve Ezârika'nın koruduğu Sûlâf'ın Rustâk beldesi[75]
Biz [kızın yanına gitmek] istediğimizde, bir bölük saldırırdı bize
Harûrîlerden; ölümden şimşekler vardı, bölüğün içinde

Beyhes b. Suheyb şöyle dedi:

Vardır delikanlıların düştükleri yerler, Sillâ ve Sillebrâ'da
Kırmızı atlardan ve develerden düşen, şerif ve yaralı gençler

Bir diğer şair şöyle dedi:

Söyle; Sillâ ve Sillebrâ'da parçalanan Ezârika'ya
Şanssızlık yaşadınız sizler
Mühelleb öldürdü hepinizi ve aldınız
Akşamdan sonra, onun elçisinden başları

Mühelleb Ubeydullah b. Büşeyr b. Mâhûz'un başını ve adamlarından bazılarının başlarını, Ezd kabilesinden bir elçiyle Kubâ'a gönderdi. [Basra'da] Büşeyr'in çocukları elçiyle karşılaştılar ve "Var mı bir haber?" dediler. Elçi, "Evet, dinden çıkan bu adam öldürüldü ve işte başı da bendedir." dedi. Onlar hemen babalarının başını aldılar ve defnettiler. Ayrıca bir çukur kazıp diğer başları da defnettiler. Ezd kabilesinden olan elçiyi ve yanındakileri de yakalayıp öldürdüler ve kaçtılar. Haccâc Irak'a vali olunca Ubeydullah b. Büşeyr'in bir oğlunu yakalayıp onu öldürdü. Oysa Büşeyr'in oğlu Haccâc'ın yanına selam vererek gelmişti. Büşeyr'in diğer iki oğlunu da Ezd kabilesinden olan elçinin vârislerine teslim etti.

Mühelleb, Rukâd b. Abdullah ve Cerîr b. Hâzim'in amcası Sa'b b. Zeyd'le birlikte Kubâ'a şöyle bir mektup yazdı: "Biz Sillâ ve Sillebrâ'da Ezârika ile karşı karşıya geldik. [İlk etapta] onlardan bir saldırı vardı. Sonra din, koruma ve azim ehli insanlar saldırdılar. Allah onlara karşı bize zafer nasip etti. Allah'ın emriyle hüküm nâzil oldu. Nimet umudu aştı. Onlar

75 İlk beytin Arapçası hem RK'de, hem de ZZ'de (أَلَمْـت وَعَـرْضُ السُّـوسِ بَيْنِـي وَبَيْنَهَـا .. وَرُسْـتَاقُ سُـولَافٍ حَمَتْـهُ الأَزَارِقَـةُ) şeklindedir. Ancak beyitte geçen (عـرض) kelimesi siyaka uygun düşmüyor. Nitekim bu beyit, İbn Kays er-Rukiyât'ın dîvânında, (تَسَـدَّتْ وَعَيْـنُ السُّـوسِ بَيْنِـي وَبَيْنَهَـا .. وَرُزْدَاقُ سُـولَافٍ حَمَتْـهُ الأَزَارِقَـةُ) şeklinde olup, (عـرض) kelimesi yerine (عيـن) kelimesi yer almıştır. Biz çeviriyi dîvândaki (عيـن) kelimesine göre yaptık [Bkz. *Dîvânu İbn Kays er-Rukiyât*, s. 162; Beyrut, M. 1995]. (çev.)

bizim mızraklarımızın hedefi ve kılıçlarımızın vurduğu kişiler olmaya başladılar. Allah; onların reisleri Ubeydullah b. Büşeyr b. Mâhûz'u, yanındaki süvarilerini ve korumalarını öldürdü. Onlardan küçük bir grup kaldı. Onlar da geceleyin karargâhlarından kaçtılar. Umarım bu nimetin sonu başı gibi olur." Kubâ' da ona, "Ellerine sağlık, ey Ezdli kardeş! Dünyanın şerefi ve izzeti, âhiretin sevabı ve fazileti sana helal olsun…" şeklinde bir mektup yazdı. Mühelleb [mektubu okuyunca], "Bu Hicâz halkı ne kadar donuk adamlar! Görmüyor musun, ismimi nasıl zikrediyor?" dedi.[76]

Hâricîlerden bazıları Mühelleb hakkında şöyle dediler:

Bazı taşlarla geldi bize, bizi öldürmek için
Hiç taşla öldürülür mü, kahramanlar

Mühelleb şöyle demişti: "Onlara taş atın. Çünkü taşlar atları ürkütür ve yüzlerini çevirir. Adamları da şaşırtır ve yaralar." Hâricîler silah bakımından Basralılardan daha donanımlıydılar. Hâricîlerden bir adam Basralı bir adamı mızrakla yaraladı. Basralı adam onun annesine sövdü. Hâricî adam şöyle dedi:

Senin annen, arkadaş olarak senin için daha hayırlıdır benden
Sana halis süt içirir, sen onu yoğurt yaparsın

Bazıları Ubeydullah b. Büşeyr b. Mâhûz için şöyle dediler:

Kuşatmıştı onları, Silla ve Sillebrâ günleri
Bizden yıldırımlar; geride bir şey koymayan ve bırakmayan
Nihayet onu bıraktık, yere yığılmış olarak
Tıpkı köklerinden sökülmüş hurma kütüğü gibi

Ebü'l-Hasan el-Medâinî şöyle dedi: Ubeydullah b. Büşeyr b. Yezîd -ki o Mâhûz'dur- bir adamı yaralamıştı. Kendisine, 'Eşekle cima yapılır gibi onunla cima yapsaydın.' denildi. Bu yüzden buna 'mâhûz' denildi.

---

76 Araplarda bir insanı künyesiyle değil de ismiyle çağırmak veya anmak nezaketsizlik kabul edilirdi. Mühelleb'in künyesi "Ebû Saîd" idi. Ama el-Kubâ mektubunda ona, "Ey Ezdli kardeş!" diye hitap ediyor. (çev.)

Mâhûz Ailesinden Zübeyr b. Ali'nin Durumu

Dediler ki: Ubeydullah b. Büşeyr öldürülünce Hâricîlerden Zübeyr b. Ali onlara emîr oldu. Zübeyr adamlarının İbn Büşeyr için çok üzüldüklerini görünce şöyle dedi: "Cennete gidenler için üzülmeyin. Savaşlarınızı hatırlayın. İbn Ubeys'i, Rebî' el-Eczem'i, Haccâc b. Nâb'ı, Hâris b. Bedr'i ve Maârik'i öldürdüğünüzü hatırlayın. Savaş el değiştirir. Âkıbet elbette ki Allah'tan korkan takvâ sahiplerinindir." Zübeyr yola çıktı ve İsfahan sınırlarında indi. Orada bir ay kaldı. Sonra Sûs'a geldi. Mühelleb orada onunla savaştı. Oradan Tüster'e geldi. Mühelleb orada da onunla savaştı. Oradan Fâris bölgesinde yer alan Errecân'a geldi. O sırada, kardeşi Abdullah b. Zübeyr tarafından tayin edilen Mus'ab b. Zübeyr de, Hicret'in 67. yılının başında Basra ve Kûfe'ye gelmişti. Zübeyr b. Ali de Errecân'daydı.

Mus'ab Mühelleb'e mektup göndererek hemen yanına gelmesini emretti. Mektubunu Muhammed b. Eş'as'a verdi. Mühelleb hemen yola çıktı; yerine oğlu Mugîre'yi vekil bıraktı. Mühelleb adamlarına, "Mugîre başınızda olduğu sürece beni kaybetmiş olmazsınız. Çünkü o şefkat konusunda küçüğünüzün babası, iyilik ve itaatte de büyüklerinizin oğludur. Ona itaatiniz güzel olsun. Ben ne zaman doğru bir iş yapmak istemişsem Mugîre mutlaka benden önce onu yapmıştır." dedi. Mühelleb Basra'ya geldi. Mus'ab Mühelleb'in oğlu Mugîre'ye, "Ancak ve ancak baban gibi ol! Hamd olsun, atandığın iş için yeterlisin. İşinde ciddi ol; düşmanına karşı da dikkatli ol." şeklinde bir mektup yazdı. Mus'ab, yanında Mühelleb ve Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer olduğu halde Mezâr'a geldi. Orada Ahmer b. Şumeyt'i öldürdü ve Kûfe'ye geldi. Bu iki şahıs da onunla birlikteydiler. Orada Muhtâr b. Ebû Ubeyd'i öldürdü.

Sonra Ömer b. Ubeydullah'ı Basra'ya gönderdi. Ömer Cüfre'de hazır bulundu. Mühelleb b. Ebû Sufre'yi de Musûl, Cezîre ve İrmîniyye vilayetlerine tayin etti. Mus'ab oradan Basra'ya geldi. Orada Cüfre adamlarının işini telafi etti. Basra'ya Abbâd b. Ziyâd'ı tayin etti. Deniliyor ki: Mus'ab Basra'ya Sinân b. Seleme b. Muhabbak el-Hüzelî'yi tayin etti. Abbâd'ı da şurta teşkilatının başına getirdi. Amr b. Ubeydullah'ı da Fâris bölgesine tayin etti. Ömer İstahr'da Zübeyr b. Ali ile karşılaştı. Ömer, karargâhını onun karargâhına dört fersah uzaklıkta kurdu. Zübeyr b. Ali

ve adamları geceleyin ansızın Ömer ve askerlerine baskın yapıp onlarla savaştılar. Ancak döndüler ve bir zafer elde edemediler. Onlardan bazılarını yaralamışlardı.

Ömer b. Ubeydullah oğlunu, bir süvari birliğinin başında Hâricîlerin üzerine gönderdi. Onun annesi Kureyş'ten Kays b. Adî es-Sehmî ailesindendi. Hâricîler onu öldürdüler. Babası, oğlunun öldürüldüğünü bilmiyordu. Çünkü o sırada kendisi, yıkılmış bir köprüyü yapmakla meşguldü. Sonra oğlunu sordu. Kendisine, "Kerim ve sabredici olarak öldürüldü, vallahi." denildi. Ömer b. Ubeydullah oğlu için sabır gösterdi, "İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn." dedi ve onun için Allah'tan rahmet diledi. Sonra, "Allah'ın katında ona şahitlik edeceğim." dedi.

Katarî b. Fücâe, Zübeyr b. Ali'ye, "Bugün Ömer'le savaşma. Çünkü o bugün çok gergindir." dedi. Zübeyr kabul etmedi ve Ömer'le savaştı. O gün Hâricîlerin süvarilerinden 90 kişi öldürüldü. Ömer b. Ubeydullah Sâlih b. Mihrâk'ı mızrakla yaraladı ve gözünü çıkardı. Ayrıca Katarî'nin alnına da bir darbe indirdi ve alnını yardı. Hâricîler hezimete uğradılar. O gün, Ma'bed b. Abbas b. Abdülmuttalib'in soyundan Abbas b. Abdullah adlı adam şehit oldu. Ayrıca Hâris b. Abdülmuttalib'in soyundan da altı kişi öldürüldü. Ömer Mus'ab'a, "Ben dinden çıkmış olan bu toplulukla karşılaştım. Ubeydullah b. Ömer [kendi oğlunu kastediyor] ve bazı sâlih adamlar şehit oldular. Sonra Allah onların omuzlarını bize teslim etti ve eceli gelenleri öldürdük. Onların her birinin âkıbeti ölüm ve hüsrandır." şeklinde bir mektup yazdı.

Zübeyr b. Ali Sâbûr'a gitti. Ömer Kâzerûn'da onunla karşılaştı. Müccâ'a b. Si'r de onunla birlikteydi. Müccâ'a, elindeki bir odunla Hâricîlerden on dört adamı öldürdü. O gün Ömer'i savundu. Ömer de ona dokuz yüz bin dirhem verdi. Müccâ'a bu paraları İstahr haracından toplamıştı. Deniliyor ki: Para daha fazlaydı. Yezîd b. Hakem şöyle dedi:

Yorucu bir davet yapmıştı sana Ömer, icabet ettin
Ve o hayatı unutmuştu, alçakça
Çağırdığında, sarıksız bir şekilde döndün
Koruyordun ve sen dönen birini, bunun gibisine

Çevirdin, birliğin atlarını, bir delikanlının üzerinden
Neredeyse parça paça oluyordu, etleri

Abdullah b. Zübeyr Basra'ya oğlu Hamza'yı tayin etti. Mus'ab'a bir mektup yazarak, Basra halkının ileri gelenleriyle birlikte yanına gelmesini emretti. Mühelleb Hamza'nın yanına geldi ve yerine İbrâhim b. Eşter'i vekil bıraktı. Basra halkının isteği üzerine Hamza Mühelleb'i Hâricîlerle savaşmak üzere gönderdi.

Bazıları şöyle dedi: Hamza Mühelleb'i Musûl'dan azletti ve onu Hâricîlerle savaşla görevlendirdi. Bu görüş, Hamza'nın hem Kûfe hem de Basra'ya atandığını söyleyenlerin görüşüdür. Oysa bu yanlıştır. Hamza'nın vali olduğu günlerde Hâricîler Râmhürmüz'e geldiler. Mühelleb onlarla savaştı. Oradan Errecân'a geldiler; oradan da İsfahan'a vardılar. Mus'ab, [Hamza'nın atanmasından dolayı] öfkelendi. Hemen kardeşi Abdullah'ın yanına gitti. Onun Kûfe'deki valisi Kubâ' idi. Musûl'da İbnü'l-Eşter vardı. Mus'ab'ın kardeşi Abdullah b. Zübeyr onu Kûfe ve Basra valiliğine geri gönderdi, oğlu Hamza'yı da görevden azletti.

Mus'ab Basra'ya geldi. Ancak Hamza Ömer b. Ubeydullah'ı Fâris bölgesinden azletmemişti. Bu arada Zübeyr b. Ali İsfahan'dan Ahvâz'a geldi. Bunun üzerine Mus'ab, "Hayret, Ömer b. Ubeydullah'a doğrusu… Bu düşman Fâris topraklarını katettikleri halde Ömer onlarla savaşmadı. Eğer onlarla savaşsaydı, daha çok mazeret sahibi olurdu." dedi. Ayrıca ona, [azil anlamına gelen] şöyle bir mektup yazdı: "Ey İbn Ma'mer! Bana karşı insaflı davranmadın; haracı topluyorsun ama düşmandan kaçıyorsun. Onların işini bana bırak." Ömer hemen Fâris toprağından geldi. Mus'ab, yanında Mühelleb olduğu halde Basra'dan yola çıktı. Amaçları, Zübeyr b. Ali ve adamlarının üzerine gitmekti. Bu haber Hâricîlere ulaştı ve Sûs tarafına gittiler. Oradan Keltâniyye'ye, oradan Kesker'e, oradan da Medâin'e geldiler. Medâin'de Kerdem b. Mersed el-Fezârî vardı. Kerdem hükümet konağına sığındı. Oradan Sâbât'a geldiler ve Tay kabilesinden Ahmer'i öldürdüler. Ahmer, Ubeydullah b. Hurr'un süvarilerindendi. Şair şöyle dedi:

Bıraktınız, gençlerin delikanlısı Taylı Ahmer'i
Sâbât'ta; yanında hiçbir dost olmadan
Korurdum onu, eğer dostlarından olsaydım
Fakat azdır, gönülden olan dostlar

O gün Zübeyr b. Ali'nin kâtibi ve mevlâsı öldürüldü. Hâricîler öldürme işinde aşırıya gittiler. Kadınları, çocukları ve bebekleri öldürdüler. Rebîa b. Nâciz el-Ezdî'nin bir ümmü veledini ve diğerlerini de öldürdüler. Rebîa'nın ümmü veledi onlara, "Süs içerisinde (narin bir biçimde) yetiştirilen ve tartışmada (delilini erkekler gibi) açıklayamayanı mı öldürüyorsunuz?"[77] dedi. Bunun üzerine Hâricîlerden bir adam, "Onu öldürmeyin." dedi. Fakat diğerleri, "O kadın senin hoşuna gitti ve seni kendisine âşık etti." dediler. O da kadını tutukladı ve öldürdü. Hâricîler Sâlih b. Mihrâk'ı Bekr b. Mihnef'e gönderdiler. O, Mus'ab'ın İstânü'l-Âl, yani Bâdûrya, Enbâr, Kutrubul ve Meskin valisiydi. Onunla Bağdat'ın Kerh bölgesinde karşılaştılar ve onu öldürdüler. Sürâka ona ağıt yakarak şöyle dedi:

Hey! Ey kavmim! Yardıma gelin, kapı çalan dertler için
Ve felaketlerden birisiyle meydana gelen olaya
Allah lanet etsin, erkenden senden kaçanları
Ve parlayan kılıçlara sabretmeyenleri
Çekildiler ve gün ortasında bıraktılar efendilerini
Ve seyyitlerini; dar sokaklarda

Ezârika'nın yanında, Benî Amm kabilesinden "Râşid" adında güçlü bir adam vardı. Râşid onlarla savaştı. Hâricîler çekildiler; Râşid onları korudu. Şair birkaç beyitte şöyle dedi:

Hazırladı, Ammî olan Râşid birkaç at
Bazı atlara katarak ve savaştılar açıkça
Savundu, Râşid el-Ammî bizleri
Aşmıştı süvarilerimiz, Mezâr'ı

Zübeyr b. Ali ve arkadaşları Kûfe'ye gitmeye yöneldiler. Kûfe'de de, Mus'ab'ın tayin ettiği Kubâ vardı. Ağırlıklı olarak Nuhayle'ye doğru ilerlediler. Şebes b. Rib'î ve İbrâhim b. Eşter, düşman konusunda Kubâ ile ko-

77 Zuhrûf, 43/18.

nuştular. -Deniliyor ki: İbnü'l-Eşter o sıralarda Musul'daydı- ve "Düşman bize yakın bir yerdedir" dediler. Kubâ yavaş yavaş ve sürüklenerek çıktı ve Abdurrahman b. Muhammed'in kilisesine vardı. O zaman Abdurrahman Musul'un valisiydi. Şair şöyle dedi:

Yürüdü Kubâ, mechul bir yöne doğru
Yürüyor bir gün ve bir ay [bir yerde] ikamet ediyor

Hatta Kubâ Debâhâ ile Debîrâ arasında gidip geliyordu. Bunun üzerine şair şöyle dedi:

Yürüyor Kubâ, düz bir yürüyüşle
Yürüyor bir gün, beş gün de ikamet ediyor

Sonra Sarat'a geldi ve "Düşmanınızla karşılaştığınız zaman iyi savaşın. Çünkü savaşın başlangıcı küfürleşmedir. Sonra ok atmak, ardından da mızrakları doğrultmaktır. En sonunda da kılıçları çekmektir" dedi. Arkadaşları, "Gerçekten de Emîr [savaşı] iyi anlattı" dediler.

Hâricîler de Sarât'a geldiler. Orada Simâk b. Yezîd es-Subey'î'yi ve iki oğlunu öldürdüler. Kubâ da 6000 kişilik bir askerin başında karargâh kurmuştu. Önce köprüyü kesti. Hâricîler geri döndüler. Kubâ da Kûfe'ye döndü. Hâricîler bu kez Medâin'e geldiler. Oradan Cuhâ'ya gittiler ve orada Bezârü'r-Revz[78] üzerine akın yaptılar. İnsanları öldürüp malları gasp ettiler. Oradan Bendenîceyn'e geldiler. Sonra Hulvân'a ve oradan İsfahan'a geldiler. Zübeyr b. Ali, Attâb b. Verkâ er-Riyâhî'nin kuyusunun bulunduğu yere indi. Mus'ab onu İsfahan'a tayin etmişti. Deniliyor ki: Attâb b. Verkâ'yı oraya tayin eden Ebû Yezîd el-Hatmî ve İbn Mutî idiler. Mus'ab da onun orada kalmasına karar verdi. Sonra, Abdülmelik'in savaşına katılmak üzere onu oradan azletti. Attâb bu yüzden Mus'ab'a karşı kinlendi ve Abdülmelik'le mektuplaştı. Hatta Attâb Mus'ab'a, "Senin amcaoğlun olduğum halde bana karşı seni cesaretlendiren nedir?" diye haber yolladı. Mus'ab ise, ister uzak olsun ister yakın olsun müşriklerin tümü bizim nezdimizde aynıdır." dedi.

---

78 Bezârü'r-Revz, Bağdat'ın doğu yakasında bulunan bir banliyödür.

Hâricîler birkaç ay Attâb b. Verkâ'yı kuşatma altında tuttular. Sonra Hâricîler Rey şehrine geldiler. Rey'de Yezîd b. Hâris b. Yezîd b. Rüveym eş-Şeybânî vardı. Mus'ab b. Zübeyr onu Rey şehrine atamış ve onun orada kalmasını kararlaştırmıştı. Hâricîler onu da bir ay kuşattılar. Sonra onunla savaştılar. Zübeyr b. Ali, Yezîd b. Hâris'i öldürdü. Yezîd [öldürülürken] oğlu Havşeb'e seslendi; fakat kaçtı ve kimseye geri dönmedi. Hâricîler ayrıca Havşeb'in annesi Lâtîfe'yi de öldürdüler. Ali b. Ebû Tâlib (as) hasta ziyareti için Yezîd'in yanına girmişti. Ali ona, "Yanımda hizmeti latîf [hoş ve güzel] olan bir cariye vardır" dedi ve o cariyeyi Yezîd'e gönderdi. Yezîd de ona "Lâtîfe" ismini koymuştu. Mus'ab'ın öldürülmesinden sonra şairlerden biri şöyle dedi:

Hoş olmayan her günde yerlerimiz
Daha hoş ve daha parlaktır, Havşeb'in yerlerinden
Davet etti onu Yezîd ve çekilmişti mızraklar
Cevap vermedi delikanlı, savaşçı biri değildi
Eğer Havşeb hür ve intikam hissine sahip olsaydı
Ölümü görürdü Havşeb, İsa b. Mus'ab'ın gördüğü gibi

Bir gün Bişr b. Mervân, yanında Havşeb b. Yezîd ve İkrime b. Rib'î olduğu halde, "Kim bana asil bir at gösterecek?" dedi. İkrime, "Havşeb'in atı… Havşeb Rey günü o at üzerinde kurtuldu" dedi. Bunun üzerine Bişr b. Mervân güldü. Bişr yine bir gün, "Kim bana güçlü ve sağlam bir katır gösterecek?" dedi. Havşeb, "Vâsıl b. Müsâvir b. Rebâb'ın dişi katırı… Çünkü bu katır hem Müsâvir'i hem de Vâsıl'ı taşımıştı" dedi. İkrime b. Rib'î Vâsıl'ın hanımından hoşlanmıyordu. Bu yüzden Havşeb, "Vâsıl'ın dişi katırı" sözüyle, Vâsıl'ın karısını kastetmiş ve tarizde bulunmuştu. Bunun üzerine Bişr güldü ve "Havşeb intikamını aldı" dedi. Havşeb b. Yezîd hakkında şöyle denilmiştir:

Kurtardı karısını ve bıraktı babasını
Mızrakların altında; Havşeb b. Yezîd

Zübeyr b. Ali Rey'den inip İsfahan'a geldi. Birkaç ay Attâb b. Verkâ ile savaştı. Attâb'ın adamlarından künyesi "Ebû Hüreyre" olan bir adam şöyle dedi:

Söyle İbn Mâhûz'a ve kötülere
Nasıl görüyorsunuz, ey ateşin köpekleri
Havlayan Ebû Hüreyre'nin hamlesini

Bunun üzerine Ubeyde b. Hilâl, Ebû Hüreyre'ye pusu kurdu; bir darbe vurarak onu yere serdi. Sonra adamları onu korumaya çalıştılar ve kurtuldu. Hâricîler, "Havlayan adam ne yaptı?" diye sesleniyorlardı. Adamları, "Bir zararı yok" diyorlardı. Bunun üzerine Ebû Hüreyre çıkıp, "Ben havlayan Ebû Hüreyre'yim" dedi.

Sonra Attâb b. Verkâ cariyesi Yâsemîn için bir sancak bağladı ve "Kim yavaşça ve acele etmeden yürümek istiyorsa Yâsemîn'in sancağına gelsin. Kim sabretmek istiyorsa, bana gelsin" dedi. Sonra 2.000 kişilik -bazılarına göre 2.700 kişilik- bir kuvvetle Hâricîlerin üzerine gitti. Aralarında çok şiddetli bir çarpışma oldu. Zübeyr b. Ali el-Hâricî ve onunla birlikte olan çok sayıda insan öldürüldü. Aralarında çok yaralı da vardı. Ayrılıp gittiler ve takip edilmediler. A'şâ, Zübeyr b. Ali'nin katli dolayısıyla -Anlatıldığına göre Zübeyr b. Ali'yi, Hâris b. Amîre el-Hemdânî öldürdü- baş tarafı aşağıdaki gibi olan bir kasidede şöyle dedi:

Tamamlamıştır güzel huylar, sebeplerini
Kahtân'ın Zühre'sinden olan İbnü'l-Kuyûl için
Nihayet yetişti onlara, saygıdeğer ve cömert bir adam
Ve korudu onları; kuşkusuz Yemenlidir, bu şerif insan
Hâris b. Amîre, öyle bir aslan ki
Koruyor Irak'ı, Necrân köylerine kadar

Dabbe kabilesinden bir adam şöyle dedi:

Çıktım, ölümü arzulayarak bölükten[79]
Ve ben Yâsemîn'in bölüğünde değildim
Ben gözetleyici değildim, şehirde
Etrafında kötüleri recmeden bir gözetleyici
Allah kavmimi korudu ki
Olmadılar, Fârikîn'deki balıkla beraber

79 RK'nin hâmişinde (الكتيبة) yerine (المدينة) kaydı yer almaktadır.

İbn Habnâ Yezîd şöyle dedi:

Sabahladık Bezârü'r-Rûz'da,[80] *hücum ederek mızrakla*
Tıpkı suya koşan kaya kuşları gibi
Usandırdı bizi, şehrin iki yakasında Kerdem
Ve kaçırdık mızraklarımızdan, Kerdem'i
Ve yüzücü İbn Verkâ er-Riyâhî de kurtuldu
Omuzları güçlü ve kaba bir adam
Biz soğuttuk yüreklerimizi, Yezîd'ten
Ve süvarilerinden; gözü kara olur, savaşa giren

Attâb'ın adamlarından biri de şöyle dedi:

Öldürdük Zübeyr'i, dinden çıkanınızı
Yırtıldı, sizde açılan gedik
Ve işi, bizim ebedi işimiz
Kavmimizin cahilleri dinden çıktıkları zaman

Zübeyr'in öldürülmesinden sonra Hâricîlerin başına Katarî b. Fücâe geçti. Fücâe'nin ismi Mâzin b. Ziyâd b. Yezîd b. Hanser b. Kâbiye b. Hurkûs b. Mâzin b. Mâlik b. Amr b. Temîm'dir. Deniliyor ki: İsmi Mâzin b. Ziyâd b. Yezîd b. Hanser b. Hârise b. Su'ayr b. Huzâî b. Mâzin'dir.

Şarkî b. el-Kutâmî dedi ki: Fücâe'nin adı Ce'ûne'dir.

Aslında Hâricîler başlarına Ubeyde b. Hilâl'ı getirmek istediler. Ancak Ubeyde b. Hilâl, "Size benden daha hayırlı birisini göstereyim: Katarî…" dedi. Bunun üzerine Hicret'in 71. yılında Katarî'ye biat ettiler. Katarî'nin künyesi "Ebû Ne'âme" idi. İsfahan'dan yola çıktı, nihayet Ahvâz'a geldi. Sonra Kirmân'a çıktı. Adamlarından biri şöyle dedi:

Kaçtık, rahatlığı arayarak ve yorulmadan
Oysa savaşın dişleri ve pençeleri vardır, körelmeyen

Katarî bu beyti işittiğinde Ahvâz'ın köylerinden olan Îzec'e indi. Öte yandan Mus'ab, Abdülmelik'in kendisine doğru hareket ettiğini duydu. Hemen Mühelleb ve Ömer b. Ubeydullah dışında, bölgedeki önemli valilerine mektup göndererek onları yanında topladı. Deniliyor ki: Mühelleb

80 Nisâbûr'a iki fersah uzaklıkta olan bir köydür (*Mu'cemü'l-Büldân*).

Mus'ab'a mektup göndererek yakınında olmasını istedi ve ona, "Bana gelen habere göre Kûfe ve Basra'nın ileri gelenleri Abdülmelik'le mektuplaşıyorlar" dedi. Mus'ab ise ona, "Şehir halkı benden seni yerinden ayırmamamı istediler. Ayrıca bunun dışında sana bir muamele yaptığım takdirde, benimle çıkmayı kabul etmeyecekler" dedi.

Mühelleb, Katarî ile çarpıştı ve onu Îzec'ten ve Ahvâz'ın bütününden uzaklaştırdı. Basra'da Mus'ab Meskin'e gitmek üzere Kûfe'ye girmeden önce, Basra'da bulunan Ahnef'e, Katarî'nin "Ebû Ne'âme" olduğu anlatıldı. Ahnef, "Ebû Ne'âme [Katarî], Arapların asil atları olan *Benâtü Secâh*'lara[81] binip *Benâtü Sehâl*leri yönettiği, sabah bir yerde, akşam bir diğer yerde olduğu ve mal topladığı takdirde hükmü uzun olur" dedi. Katarî'nin Basra'da bulunan bir ajanı, bu sözü Katarî'ye ulaştırdı. Hemen askerleri içinde, "Hey! Katırı olmayan kimse bizimle arkadaşlık yapmayacaktır" dedi.[82] Ahnef'in söylediği bu söz hoş karşılanmıyordu. Katarî Fâris bölgesinde, Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer'le savaştı. Sonra İsfahan'a geldi; oradan da Ahvâz'a geldi. Mus'ab Hicret'in 72. yılında öldürüldü. O sırada Hâricîler Râmhürmüz'deydiler. Mühelleb de onların karşısındaydı.

Heysem b. Adî ve Medâinî dediler ki: Mus'ab, Abdülmelik'le karşılıklı muharebe etti. Mühelleb de Hâricîlerle karşı karşıya kalarak Basra ve Ahvâz'ı onlardan koruyordu. Ömer b. Ubeydullah da Fâris bölgesindeydi. Abbâd b. Husayn Basra'daydı. Bu durum Abdullah b. Hâzim'e ulaştı; Abdullah, "İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn" dedi, sonra "Ben Horasan'dayım; İbrâhim b. Eşter'de de azıcık eğrilik var." diyerek şu şiiri söyledi:

Ey Dibâ! Al, sürükle beni ve müjdele
Bir adamın etini müjdele ki, bu yıl yardımcıları yoktur

Katarî'nin öldürülmesi Haccâc dönemindeydi. Bunu yerinde anlatacağız, inşaallah.

---

81 "Ensâbü'l-Hayl" adlı kitaplarda, bir at ismi olarak "Secâh" kelimesine rastlamadım. Nitekim el-Gandecânî *Esmâu Hayli'l-Arab* adlı eserinde atların neseplerini zikretmiş ve süvarilerinden söz etmiştir (Bkz. *Ensâbu Hayli'l-Arab*, s. 149; Beyrut baskısı, H. 1402) *Sahâl* ise, Gatafânlı bir adamın atıydı. Ona, "Enîfü'z-Zi'b" denilirdi.

82 Katarî'nin bu sözünden, Ahnef b. Kays'ın "Benât-ı Secâh ve Benât-ı Sehal"den maksadı, farklı türdeki Arap katırlarıdır. (çev.)

Dedi ki: Hâricîler, İbnü'z-Zübeyr'in [nasıl biri olduğunu] Mühelleb'in adamlarına soruyorlardı. Onlar, "O bir hidâyet imamıdır." derlerdi. Abdülmelik başa geçip de halife olunca bu kez Abdülmelik'i onlara sordular. Onun için de "O bir hidâyet imamıdır." dediler. Bunun üzerine Hâricîler onlara, "Ey kâfirler! Dün söylediğinizin bugün tersini söylüyorsunuz. Allah size lanet etsin, ey dünyaya tapanlar" dediler.

Necde b. Âmir el-Hanefî'nin Durumu

İbnü'l-Kelbî dedi ki: O Necde b. Âmir b. Abdullah b. Seyyâr b. Mutarrah b. Rebîa b. Hâris b. Abdülhâris b. Adî b. Huzeyfe'dir. Ona "mutarrah" [bir kenara atılmış, tutuklu] denilmiştir; çünkü o çocuk iken Benî Kilâb onu ele geçirip yakalamışlardı. Şihâb b. Hubeyb b. Hâris b. Abdülhâris kabilelere saldırıyordu. Bunun üzerine [amcası] Rebî' b. Hâris ona, "Sen akınlar yapıyorsun. Oğlum da Benî Kilâb'da [mutarrahtır] tutukludur." dedi.

Necde, Nâfi' b. Ezrak ile beraberdi. Ancak bazı adamlarla birlikte ondan ayrıldı. Çünkü Nâfi' savaştan geri kalanlardan teberrî edip gelen muhacirleri imtihan ediyor ve kavminin memleketinde takıyye yapmayı haram kabul ediyordu. Bu sebeplerden dolayı Nâfi' b. Ezrak'tan ayrılan Necde, Yemâme'nin İbâd köyüne geldi ve Ebû Tâlût'u davet etti. Kelbî'ye göre Ebû Tâlût, Matar b. Ukbe b. Zeyd b. Cüheyne b. Find'dir. O aynı zamanda Şehl b. Şeybân b. Rebîa b. Zimmân b. Mâlik b. Sa'b'dır. Ayrıca Benî Mâzin b. Mâlik b. Sa'b b. Ali b. Bekr b. Vâil'in mevlâsı olan Sâlim b. Matar'ı da kendi nefsine davet etti. Elli kişi, ondan daha hayırlı birini buldukları takdirde ona biat etmek, o da ona biat etmek koşuluyla Necde'ye biat ettiler.

Sonra Ebû Tâlût Benî Hanîfe'ye ait olan Hadârim'e geçti. Muâviye b. Ebû Süfyân orayı almış ve oraya, çocukları ve eşleriyle beraber sayıları 4.000'i bulan kölelerini yerleştirmişti. Deniliyor ki: Orada kalanlar 4.000 evdi. Sâlim bu köleleri alıp adamları arasında taksim etti ve orada birkaç ay kaldı. Bu olay Hicret'in 65. yılındaydı. İnsanlar Sâlim'in yanına geldiler ve arkadaşları çoğaldı. O sıralarda Bahreyn'den çıkan ve mal taşıyan kırk develik bir ticaret kervanı ve diğer bazı kervanlar Abdullah b. Zübeyr'in

yanına gönderiliyordu. Necde 10.000 kişilik bir orduyla yola çıktı ve Benî Temîm toprağındaki Cebele denilen yerde onlara yetişti. Burası Hecer'e beş gecelik bir uzaklıktaydı. Necde kervanı ve içindeki malları aldı.

Bazıları şöyle dedi: Kervan Abdullah b. Zübeyr'e gitmek üzere yola çıktı. Kervanda, İbnü'z-Zübeyr'in taraftarlarından otuz adam vardı. Kiralayanlar da Benî Temîm'dendi. Necde altmış kişilik bir süvari birliğiyle onların üzerine gitti. Onlarla birlikte Sevr b. Halîle b. Sevr el-Hanefî de vardı. Necde, Hadârim'deki Ebû Tâlût'a varıncaya kadar kervanı sürdü. Necde şöyle dedi: "Bu malı bölüştürün. Bu adamların gelirlerini kendinize ve size katılacak olanlara verin. Bu köleleri de geri verin. Daha önce nasıl toprakta çalışıp imar ediyorlarsa şimdi de öyle yapsınlar. Bu daha faydalıdır." Onlar hemen malı bölüştürdüler. Ebû Tâlût'a, "Biz sana, 'Senden daha hayırlı birini bulursak ona biat ederiz, sen de ona biat edersin.' demiştik. Necde de bizim için senden daha hayırlıdır." dediler. Bunun üzerine Hâricîler, acı bir zulüm olmadan azledilmemesi gibi, halifelerin biat edildikleri şartlarla ona biat ettiler. Ancak Hâricîler Necde'ye, Ebû Tâlût'a biat ettikleri şartlarla biat etmediler. Ebû Tâlût da Necde'ye biat etti. Bu biat, Hicret'in 66. yılındaydı. Necde o sırada otuz yaşındaydı.

Diğer taraftan Sirâc b. Müccâ'a el-Hanefî, kavmi için güvence almak üzere Abdullah b. Zübeyr'in yanına gitti. Abdullah b. Zübeyr ona, "Ey Sirâc! Kavminin neler yaptıklarını görmedin mi? Vallahi onlara büyük bir ordu göndereceğim." dedi. Sirâc, "Vallahi bu işi, Harûriyye'den başkası yapmamıştır." dedi.

Dediler ki: Necde birkaç ay bekledi. Arkadaşları çoğaldı. Bunun üzerine adamları, "Gazaya çıksak…" dediler. Necde, Nasr b. Mübârek el-Hanefî'yi 300 kişilik bir kuvvetle Bahreyn'e gönderdi. Necde onlara, "Eğer Nasr öldürülürse emîriniz Ebû Sa'de el-İclî'dir." dedi. O gün Bahreyn'in başında Saîd b. Hâris el-Ensârî vardı. Saîd, Yezîd b. Muâviye tarafından oraya atanmıştı ve orada kaldı. Ancak Saîd b. Hâris, Hâricîlerin şehire girmesine müsaade etmedi. Bunun üzerine Necde, Kudâme b. Münzir b. Nu'mân'ı 300 kişilik bir güçle gönderdi ve "Eğer Kudâme öldürülürse emîriniz Ebû Sa'de'dir. O da öldürülürse emîriniz İsaf el-Yeşkürî'dir. O da öldürülecek olursa emîriniz Ebû Sinân Huyey b. Vâil el-Yeşkürî'dir." dedi.

Benî Ka'b b. Rebîa b. Âmir b. Sa'sa'a, Kilâb b. Kurre b. Hübeyre el-Kuşeyrî'ye şöyle dedi: "Bu bir fitnedir; Mecâz çarşısına gitse de ona akınlar yapsak… Çünkü orada yayılmış bezler ve dağılmış [yapışık olmayan] hurmalar vardır." Kilâb onlara cevap verdi; yanında kardeşi Gutayf da vardı. Bunun üzerine Necde İbnü'l-Münzir, Ebû Sa'de ve Bahreyn'e gönderdikleri adamlarına bir mektup göndererek onları geri çağırdı. Hur b. Vâil 300 kişilik bir grubun başında İbn Ka'b'a -onlar o sırada Mecâz'daydılar- ve Kudâme b. Numân'a gönderildi. Necde ise, 400 kişilik bir grupla onların ardından gitti. Deniliyor ki: 500 kişilik bir grupla gitti. Zü'l-Mecâz çarşısında karşı karşıya geldiler. Necde onları mağlup etti ve onlardan çok sayıda insan öldürdü. Kurre'nin iki oğlu Kilâb ve Gutayf sabrettiler. Kilâb kardeşine şöyle diyordu:

Sabret ey Gutayf, bu şehadettir
Her şahıs evladından ayrılacaktır

Bu iki şahıs öldürülünceye kadar sabrettiler. Kays b. Rukâd el-Ca'dî hezimete uğradı. Onun anneden kardeşi olan Muâviye b. Kurre ona katıldı. Kays kardeşinden, kendisini arkasına bindirmesini istedi. Ancak o yapmadı. Bu arada Cüfeyne b. Kurre gizlice ailesinin yanına geldi. Eşi ona tereyağı ve hurma getirdi. Adam yemeye başladı. Karısı da onun ve kendisinin kardeşlerini ona soruyordu. Kocası ona cevap vermedi. Bunun üzerine eşi, "Parmakla, ye ve anlat." dedi. Kocası şöyle dedi:

Eşit olmaz iki lokma, bir tereyağıyla
Biri de Harûrîdir, keskin bir kılıçla

Adam yemeğini bitirince eşine, "Şimdi sor." dedi. Ancak kadın, kardeşlerinden kimi sorduysa onun öldüğünü haber verdi. Bunun üzerine yakasını yırttı ve "Yazıklar olsun sana! Sen de onlarla birlikte ölene kadar sabredemez miydin?" dedi. Muâviye birkaç beyitte şöyle dedi:

Ey Allah'ın kahrettiği Kaysü'l-Ca'd! Ka'b'ı nasıl da davet etti
Bereketli olmayan bir işin sebepleri için
Nihayet yiğitler karşı karşıya geldiler ve yaraladılar birbirlerini
Cilalanmış siyah Diyâf mızrağının[83] *mârifetiyle*

83 Şam civarında veya Cezîre'de kılıçları ve mızraklarıyla meşhur olan bir köydür. (çev.)

Fırlattı sancaklarımızı ve [bizi] devre dışı bıraktı, mızrakla vuruşmaktan
O uzun boylu ve bolca sütten sanki sarhoş olan Kays

Kays şöyle dedi:

Sorarım Muâviye b. Kurre'ye, mızraklar ona yaklaştığı zaman
Ne yapıyordu acaba?
Babana vardığında, yarık dudaklı ol, onun gibi
Kuşkusuz reislik, insanı alıkoyar dostlardan

Cüfeyne de -o Cefne'dir- İbnü'z-Zübeyr'i teşvik için birkaç beyitte şöyle dedi:

Neyin üzerine, sen Kâbe'de duruyorsun
İkamet ediyorsun; oysa kervanlar geçip gitmişlerdir
Ölümden başka bir şey yoktur, bize göründüğünde Hanîfe
Keskin kılıçların sahipleri

Dediler ki: Necde Yemâme'ye geldi ve adamları çoğalmaya başladı. Toplam 3.000 kişi olmuşlardı. Orduların Yemâme'yi basmasından ve halkına akın yapmalarından korktu. Bunun üzerine Dü'l b. Hanîfe'nin çocuklarından olan Umâre b. Selmâ'yı vekil bıraktı. Ona "Umâre et-Tavîl" denilirdi. Hicret'in 67. yılında Bahreyn'e geldi. Ezd kabilesi, "Necde bizim için yöneticilerimizden daha sevimlidir. Çünkü o zulmü kabul etmiyor. Oysa bizim yöneticilerimiz zulmediyorlar." dedi. Böylece Necde ile anlaşmak istediler. Ancak Abdülkays ve Ezd kabilesi dışında, Bahreyn'de olan diğer gruplar onunla savaşmak için bir araya geldiler. Onlardan bazıları, "Necde size Ezd'den çok daha yakındır; onunla savaşmayın." dediler. Bazıları da, "Necde Harûrî ve dinden çıkmış olduğu halde, hükmünü bizde icra etmesine fırsat mı vereceğiz?" dediler. Katîf denilen yerde karşı karşıya geldiler. Benî Cezîme b. Abdülkays'tan olan Vekî', Recez bahrinden şiir söylüyor ve şöyle diyordu:

Ey Ümmü Yâkûb! Uzak dur, benden
Sakındırma benden ve benden sakın
Beni koruyan bir muhafızım var, üzerimde
Ben Vekî'im, soyu karışık biri değilim
Koruyorum bugün, şerefimi ve dinimi
Sahip olamadı bir sütun, sağ elime

Vekî' ve Abdîlerden bir grup öldürüldüler. Necde, Katîf ehlinden alabildiği kadar adamı esir aldı. Şair şöyle dedi:

Abdülkays'a nasihat ettim; Katîf günü
Kabul edilmeyen nasihatin faydası yoktur, elbet

Necde Katîf'te kaldı. Oğlu Mutarrah'ı da, Abdülkays kabilesinden olup bir araya gelmiş olanların üzerine gönderdi. Sevîr'de[84] onunla savaştılar. Orada Mutarrah ve Necde'nin birçok adamları öldürüldü. Bunun üzerine Cemâl b. Seleme eş-Şâir şöyle dedi:

Eğer öldürürseniz bizi, Katîf'te
Biz de sizi Sevîr'de öldürdük
Eğer bizden Vekî' ve Âsım'ı öldürecek olursanız
Biz de Târık ve Mutarrah'ı öldürdük

Bu arada Necde, Ukl kabilesinden "Zevvâd" denilen bir adamı Hut[85] denilen bir beldeye gönderdi. Zevvâd zafer kazandı. Bunun üzerine Süveyd b. Kurre el-Uklî şöyle dedi:

Sabahlattı bizi Hût
Parlak bir genci taşıyordu, Ukl'dan
Bir asil at ki, onda bir neşe görüyordun

Necde Bahreyn'de ikamet etmeye başladı. Mus'ab b. Zübeyr Hicret'in 69. yılında Basra'da kalmaya başlayınca Abdullah b. Umeyr el-Leysî A'ver'i, 14.000 kişilik bir kuvvetle Necde'nin üzerine gönderdi. Deniliyor ki: 20.000 kişilik bir kuvveti gönderdi. Yine deniliyor ki: Basra'ya tayin edilen Hamza b. Abdullah b. Zübeyr [aslında] Necde'ye yönlendirilmişti. İbn Umeyr şöyle diyordu: "Yerinde dur, ey Ebü'l-Mutarrah! Biz kaçmıyoruz." İbn Umeyr Bahreyn'e geldi. Necde o sırada Katîf'teydi. İbn Umeyr, Necde'nin ordusuna bir mil mesafeye kadar yaklaştı. Denizi arkasına, yükleri önüne aldı. Develeri yüklerin önüne çökertti ve "Kuşkusuz, Necde'yi yakalayacağım." dedi.

---

84 Hama'nın dağlarından biri (*Mu'cemü'l-Büldân*).
85 Hut, Abdülkays'ın Bahreyn'deki yurduydu. Burası hurması bol olan bir bölgeydi (*Mu'cemü'l-Büldân*).

Necde adamlarını savaşmaya yönlendirdi; onları şehit olmak, cennete girmek ve dünyayı bırakmak konusunda teşvik etti. Ancak içlerinde Zevvâd el-Uklî'nin de bulunduğu adamlarından bazıları ondan ayrılıp, onunla birlikte savaşmadılar. Bunun üzerine Necde, "Bu kardeşleriniz dünyada kalmayı tercih ettiler." dedi ve yanında kalanlarla birlikte dayandı. Saldırarak İbn Umeyr'in ordusunun içine girdi ve uzun süre onlarla savaştı. Ertesi gün sabah olunca, ordusunun içinde gördüğü ölü, azaları kopuk ve ağır yaralılar İbn Umeyr'i ürküttü. O ve ordu içindeki arkadaşları ölü ve yaralılarıyla meşgul oldular. Necde [ikinci kez] onların üzerine hamle yaptı. Çok geçmeden İbn Umeyr ve adamları hezimete uğradılar ve kimse kimseye dönüp bakmadan kaçtılar. Necde orduyu kuşattı ve İbn Umeyr'in cariyelerini ele geçirdi. İçlerinde onun bir ümmü veledi de vardı. Necde ümmü velede onu İbn Umeyr'e geri vermeyi teklif etti. Fakat kadın, "Benden kaçan birine ihtiyacım yok." dedi. İbn Umeyr kaçarak Basra'ya geldi. Ferezdak bu konuda şöyle dedi:

Sancaklı bir emîr, kaçtığı zaman bir ordudan
Mutlaka münafık olarak anılır, kıyamete kadar
Ey İbn Umeyr! İstedin onları, nihayet karşılaşınca
Bıraktın onlara, kadınlardan başka bir de komutanlık çadırını
Verirdi sana, kadının kocasına verdiği şeyler
Fakat toy kuşu olup çıktın, mızrakları gördüğün zaman

Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer öldürüldüğü zaman Accâc Ebû Füdeyk şöyle dedi:

Rahatlattı seni, Ömer b. Ma'mer
Harûrîlerden, ordu gününde
A'ver'in olayı gibi olmayan bir kişinin olayı

Accâc burada Necde ile yaptığı savaşta hezimete uğrayan Umeyr b.Ubeydullah b. Ma'mer'i kastediyor.

Necde, İbn Umeyr'in hezimetinden sonra, Atıyye b. Esved el-Hanefî'yi Umân'a gönderdi. O sırada yaşlı bir adam olan İyâz b. Abdullah Umân'a hâkim olmuştu. Onun iki oğlu Saîd ve Süleyman da gemilerden öşür alıyor ve memleketlerin haracını topluyorlardı. Atıyye ve adamları onlara en-

gel oldular ve savaştılar. İyâz öldürüldü, Atıyye Umân'a hâkim oldu. Atıyye orada birkaç ay kaldı. Sonra oradan çıktı ve yerine, künyesi "Ebü'l-Kâsım" olan bir adamı vekil bıraktı. İyâz'ın iki oğlu Saîd ve Süleyman ile Umân halkı o vekili öldürdüler. Atıyye, Necde ile ihtilafa düştü ve ondan ayrılıp Umân'a geldi. Ancak Umân'ı ele geçiremedi. Hemen deniz yoluyla Kirmân'a geldi ve orada kendi adına paralar bastı. Onun bastırdığı paraya "Ataviyye" denilirdi. Atıyye Kirmân'da kaldı. Deniliyor ki: Mühelleb onun üzerine bir birlik gönderdi. Atıyye Sicistan'a geçti. Oradan da Sind bölgesine geçti. Mühelleb'in süvarileri onu Kandâbîl'de öldürdüler. Deniliyor ki: Hâricîler ona, "Hicret et." dediler. O da, "Ben dinim için hicret ediyorum." dedi. Onlar da onu öldürdüler.

Ebû Huzâbe, Kirmân'dayken Atıyye ile birlikte olan bir kadının, "Bir kılıç, bir mızrak yok mu?" dediğini işitti. Ebû Huzâbe, "Sen kısa bir mızrak mı istiyorsun?" dedi.[86] Kadın onu Atıyye'ye şikâyet etti. Atıyye Ebû Huzâbe'yi kırbaçla dövdü. Ferezdak Benî Hanîfe hakkında şöyle dedi:

Onlar uzaktan savaşlarda, ele geçirmişler
İyâz b. Abdullah'ı, atlar bitkin düşmüşlerken

Dediler ki: Necde İbn Umeyr'in hezimetinden sonra, ahalisinden zekâtları toplamak için adamlarını çöle gönderdi. Onun adamları insanları çağırıyor, cevap verdiklerinde onlardan zekâtı alıyorlardı. Onlar Kâzıme'de Benî Temîm kabilesiyle savaştılar. Tuveyli ahalisi de Benî Temîm'e yardım etti ve Hâricîlerden bir adam öldürdüler. Bunun üzerine Necde, Tuveyli halkı üzerine akın yapacak adamlar yönlendirdi ve onlardan otuz küsur adamı öldürüp bazılarını da esir aldılar. Daha sonra Necde onlara çağrıda bulundu; onlar da çağrıya icabet ettiler. Necde onlardan zekâtı aldı. Ferezdak şöyle dedi:

Bizler dinlerini satacak adamlar değiliz
Hurmaya yol olmadığını bildiklerinde
Ben kılıcın kabzasını sıkı tuttuğumdan beri
Bozacak değilim, Zemzem ile Hacer[87] *arasında verilen bir biati*

86 Kadın, Ebû Huzâbe'nin, "kısa mızrak" sözüyle zekerini kastettiğini sanmıştı. (çev.)
87 Hacerü'l-esved'i kastediyor.

Ferezdak burada Abdullah b. Zübeyr'e verilen biatten söz ediyor.

Ali b. Muhammed el-Medâinî şöyle dedi: Necde, hızlı bir şekilde San'a'ya gitti. San'a halkı ona biat etti. Çünkü arkasında büyük bir topluluğun olmasından korktular. Orada bir müddet kalıp da arkasından gelen bir desteğin olmadığını görünce yaptıkları biat için pişmanlık duydular. Bu durum Necde'ye ulaştı. Bunun üzerine, "Eğer isterseniz biatinizi bozarsınız; ben de sizi serbest bırakır ve sizinle savaşırım." dedi. Onlar da, "Hayır, biatimizi bozacak değiliz." dediler. Bunun üzerine Necde San'a'nın ileri gelenlerine[88] haber yollayıp zekâtlarını topladı. Necde ayrıca Ebû Füdeyk'i Hadramut'a gönderdi. Ebû Füdeyk, Hadramut ahalisinin zekâtlarını topladı. Hicret'in 68. yılında Necde hacca gitti. Deniliyor ki: Hicret'in 70. yılında gitti. Doğrusu da budur.

Necde, Yezîd b. Muâviye zamanında, Kâbe'nin içinde bulunduğu duruma ve Kâbe'ye yapılan hürmetsizliğe öfkelenerek Abdullah b. Zübeyr'le birlikte savaştı. Bu seferinde hacca gittiğinde 860 adamı vardı. Deniliyor ki: 2600 adamı vardı. Orada, tıpkı Ezârika'nın daha önce Abdullah b. Zübeyr'le beraber savaştıkları gibi, her biri kendi adamlarıyla namaz kılmak ve birbirlerine dokunmamak konusunda onunla anlaştı.

Necde hac vazifesini bitirince Medine'ye yöneldi. Medine halkı onunla savaşmak üzere hazırlık yaptılar. Abdullah b. Ömer kılıca sarıldı. Necde "Nahl" denilen yere vardığında ve İbn Ömer'in silahlandığı haberi kendisine geldiğinde Tâif'e yöneldi. [Yolda giderlerken] İbn Bahdec, sütannesinin kocasının yanında bulunan Abdullah b. Amr b. Osman'ın bir kızını ele geçirdi. Necde onu kendisine ayırdı. Onun adamlarından bazıları, "Necde bu kıza sahip çıkacak. Bazıları kızı ondan satın almayı istemekle onu imtihan edin." dediler. Necde, "Ben o kızdaki hissemi âzâd ettim; o kız hürdür." dedi. Adamı, "Beni onunla evlendir." dedi. Necde, "O kız bâliğdir; kendi kendine mâliktir. Ben onunla istişarede bulunurum." dedi ve yerinden kalkıp [kızın yanına gitti]. Sonra, "Ben ondan izin talep ettim; kendisi koca istemiyor." dedi.

88 "San'a'nın ileri gelenlerine haber yolladı" diye tercüme ettiğimiz cümlenin Arapçası, (فَبَعَثَ إِلَى مَخَالِيفِهَا) şeklindedir. Buradaki "Mahâlif" kelimesi "Mihlâf"ın çoğuludur. Mihlâf ise, Yemen'de kullanılan bir kelimedir. Bu kelime Yemen'de "yetkili kişi, sultan, seyyid ve efendi" manalarına gelmektedir (Bkz. *Lisânü'l-Arab*, [خلف] maddesi). (çev.)

Deniliyor ki: Abdullah b. Zübeyr ona şöyle bir mektup yazdı: "Vallahi eğer o kızın başına bir iş getirirsen, senin memleketine öyle bir baskın yapacağım ki, o baskınla birlikte bir tek Bekrî kalmayacaktır." Necde, İbn Ömer'e bir mektup yazarak, Resûlullah'ın (sav) huzurunda kısa mızrakla ve sancakla bulunup bulunmadıklarını ve hayız halinde kadınla cinsî temasta bulunan erkeğin durumunu sordu. Abdullah b. Ömer, "Onu Abdullah b. Abbas'a sorun." dedi. Bunun üzerine İbn Abbas, "Allah Ebû Abdurrahman'a merhamet etsin. Huneyn günü neredeydi? Huneyn'den döndüğünde Resûlullah'ın huzurunda o şekilde yürüyüş yapıldı. Hayız halindeki kadına yaklaşmaya gelince, başlangıçta yaklaşmanın cezası bir dinardır; âdet kanı sarardığında [âdetin son günlerine yaklaşıldığında] cezası yarım dinardır." dedi. Necde, "Peki, eğer bulamazsa?" diye İbnü'l-Abbas'a mektup gönderdi. İbn Abbas, "Gücü yeten kişi yemek verir. [Bunu da yapamazsa] her avuç yiyecek için bir gün oruç tutar." dedi. Sonra, "Allah kahretsin bu adamı; Müslümanları öldürüyor, sonra da ufak tefek şeyleri soruyor." dedi.

Necde Nahl'dan dönüp Tâif'e yaklaşınca, Âsım b. Urve b. Mes'ûd yanına gelip kavmi adına ona biat etti. Necde Tâif'e girmedi. Haccâc, İbnü'z-Zübeyr'le savaşmak için Tâif'e gelince Âsım'a, "Ey ikiyüzlü adam! Sen Necde'ye biat ettin, öyle mi?" dedi. Âsım, "Evet vallahi. On yüzlü adamım ben. Necde'yi razı ettim, onu kavmimden ve beldemden defettim." dedi.

Dediler ki: Necde Tebâle'ye geldi. Sonra oradan ayrıldı, Hâzûk el-Hanefî'yi -o Hazzâk'tır- Tâif, Tebâle ve Serât'a vali yaptı. Sa'dü't-Talâi'i Necrân'dan sonra gelen bölgeye tayin etti. Adamlarından bazılarını da zekâtları toplamak için oralara gönderdi. Deniliyor ki: Oraya gönderdiği kişi Amr b. Hemmâm el-Ukaylî idi. Yine, Benî Hilâl ve Nümeyr'in zekâtlarını toplamak üzere Hâcib b. Hamîsa'yı göndermişti. Ancak onlar zekâtı vermediler. Bunun üzerine Hâcib onlarla savaştı ve onlardan iki adam öldürdü. Benî Kilâb'dan iki adam onların kanını üstlendi. Onlar iki adamlarının kanını istediler. Ancak Kilâb kabilesinden olan iki adam kaçtılar.

Necde Bahreyn'e döndü ve Yemâme ile Bahreyn'den Haremeyn ahalisine giden azığı kesti. Bunun üzerine İbn Abbas ona şöyle bir mektup yazdı: "Kuşkusuz Sümâme b. Üsâl Müslüman olunca Mekke ahalisine giden azığı kesmişti. Onlar müşrikti. Hatta Mekkeliler açlıktan kene yiyorlardı. Bu-

nun üzerine Resûlullah (sav) Sümâme'ye, 'Mekke halkı Allah'ın halkıdırlar. Azığı onlardan kesme ve onları azıklarıyla baş başa bırak.' şeklinde bir mektup yazdı. Sen ise, biz Müslüman olduğumuz halde azığımızı kesmişsin." Bu mektup üzerine Necde onların azığını serbest bıraktı. Necde'nin valileri çevre vilayetlerde kalmaya başladılar. Nihayet onunla adamları arasında ihtilaf çıktı. İnsanlar onlara karşı cüretkârlık yaptılar. Hâzûk'a gelince, Tâif'te onu aradılar; ancak o kaçtı. Yolda gittiği sıralarda dar geçitteyken bir de ne görsün; bazı insanlar onu arıyorlar. Onlar ona oklar attılar ve öldürdüler. Ölürken, "Beni zinacılar gibi mi katletmek istiyorsunuz? İsteyen benimle teke tek çarpışmaya gelsin." diyordu. Onu öldürdükten sonra atını aldılar. Kız kardeşi veya kızı ona ağlayıp birkaç beyitte şöyle dedi:

Yardım et bana ey gözüm, önderin üzerine yaş dökerek
O sarp dağda öldürülen süvarinin üzerine
Eğer siz öldürüyorsanız Hâzûk'u ve İbn Mutarrif'i
Biz de öldürdük kuşkusuz, Havşeb ve Ebû Cisr'i
Gözden geçiriyorum kervanı da, göremiyorum Hazzâk'ı
Göremiyorum; gözüm su kabarcığı gibi olmuştur yaşlardan
Gelecek yılı ve sonraki yılı, bir de Hazzâk'ın intikamını
Alan kişi, zikri yüce olur [yücelikleri anlatılır] ömür boyu

Hişâm b. el-Kelbî dedi ki: Abdullah b. Nu'mân ed-Devsî Serât'ta, Ezd kabilesinin reisiydi. Hâzûk'un öldürüldüğü haberi geldiğinde Abdullah b. Zübeyr şöyle dedi: "Ezd kabilesi aslanlar gibidirler. Hâzûk'u öldürdüler. Has'am'dan biri de Selmâ'dır. Onun kim olduğunu biliyor musunuz? Selmâ Cahiliye döneminde [yaşamış] bir kadındı."

Dediler ki: Nâciye el-Cermî Sa'du't-Talâi'i öldürdü. Sa'd ondan zekâtlarını vermesini istedi. Nâciye ona vermedi. Sa'd onunla savaştı. Nâciye onu öldürdü.

Kelbî dedi ki: Necde'nin zekât memurları Bahdel b. Mâlik b. Tufeyl b. Habîb [Hubeyb] b. Müntef et-Tâî ile karşılaştılar. Yanında Tay kabilesinden adamlar da vardı. Savaştılar; Nüveyre b. Buhayr et-Tâî, el-Ecfer denilen yerde yedi tane Hâricî'yi öldürdü. O zaman Tay kabilesinin sancağı Zeyd b. Hibâl b. Bişr et-Tâî'deydi. O gün Abs b. Sücey b. Ağar et-Tâî ile

Nâfiz b. Züheyr b. Sa'lebe et-Tâî öldürüldüler. el-Ma'nî et-Tâî onun için şöyle der:

Ey gözüm! Ağla, Nâfiz'e ve Abs'a
Suçsuzluğun şanssızlık [felaket] olduğu gün

Dedi ki: Onların savaştaki emîrleri Ziyâd b. Ced b. Vebere idi. Hâricîlerden on iki adamı öldürdü. Onlar günlerce savaşıyorlardı.

Dediler ki: Ebû Sinân Huyey b. Vâil, Necde'ye muhalefet etti. Çünkü Necde ona, kendisine olumlu cevap verenlere ve tâbi olanlara karşı takıyye yaparak onları hoş karşılamasını söylemişti. Huyey onu reddetti. Necde de ona küfretti. Bunun üzerine Sinân ona suikast düzenlemeyi düşündü. Huyey şöyle diyendir:

Bir at üzerinde savaşmayacak mıyım, dinim uğruna?
Ancak ashâb olmadan olmaz böyle işler
Kuşkusuz karşılaştım o zaman kötülükle
Ve ulaştı bana, kavmimde "ayıp" dediğim şeyler

Bir rivâyette, "Düşmanımda ayıp saydığım şeyler" ifadesi yer almaktadır.[89]

Necde, Ebû Sinân'la tartışacak birini ona gönderdi. Ebû Sinân, "Allah gaybı bilmeyi kimseye teklif etmiş midir?" dedi. Adam, "Hayır" dedi. Ebû Sinân, "O halde ona düşen zâhire göre hükmetmektir." dedi. Onlar onu kabul ettiler. Adam Necde'ye geri döndü.

Bana el-Kürdî ve başkaları anlattılar; dediler ki: Atıyye b. Esved'in Necde'ye muhalefet etmesinin sebebi şuydu: Necde bir seriyyeyi karadan, bir seriyyeyi de denizden gönderdi. Sonunda karadan giden seriyyeye verdiği ganimet, denizden gönderdiği seriyyeye verdiğinden fazlaydı. Atıyye onunla tartıştı; nihayet onu kızdırdı. Necde de ona küfretti. Bunun üzerine Atıyye öfkelendi ve insanlar başına toplandılar. Daha önce bir adam için Necde ile konuşulmuştu. O adam da ona bir at vermişti. Atıyye [bunu hatırlatarak], "Görmüyor musunuz, adam şefaat ettiği için kendisine [rüşvet] veriliyor." dedi.

---

89 Bu kayıt RK ve BAE'de yer almamaktadır. (çev.)

Mâlik b. Misma' Seec'e (ثَـأَجْ)[90] kaçtığında Necde ona bir miktar mal vermişti. Yine ordusunda içki içen bir adam hakkında kendisiyle konuşuldu. Necde, "O darbesi güçlü bir adamdır. Resûlullah (sav) da müşriklerden yardım istemişti." dedi.

Dediler ki: Abdülmelik Necde'ye bir mektup yazarak onu itaat etmeye ve kendisine biat etmeye davet etti. Bunun karşılığında şimdiye kadar akıttığı kanlardan ve gasp ettiği mallardan muaf tutulacaktı. Ayrıca Yemâme ve çevresindeki beldelerin yönetimini ona verecekti. Atıyye bununla ilgili olarak Necde'ye dil uzattı ve "Abdülmelik onun dinde gevşekliğini görmeden onunla mektuplaşmazdı." dedi. Bunun üzerine Atıyye Necde'den ayrılarak Umân tarafına geçti. Diğer taraftan, Necde'yi tövbe etmeye davet eden bir grup da ondan ayrıldı. Necde buna karşı, [yaptıklarından] dönmeyeceğine yemin etti. Onlar da onu tövbe etmeye çağırmaktan pişman oldular ve dağıldılar. Derken onun yanında yer alanların tümü ona muhalefet edip onun yanından çekildiler. Bunlar, Benî Kays b. Sa'lebe'den biri olan Ebû Füdeyk Abdullah b. Sevr'i kendilerine emîr yaptılar. Aslında onlar Necde'den ayrıldıklarında Sâbit et-Temmâr'a biat ettiler. Sonra, "Ancak Araplardan olan bir adam bize önderlik yapabilir." dediler ve yetkilerini Sâbit et-Temmâr'a verdiler. O da Ebû Füdeyk Abdullah b. Sevr'i onlar için [imam] seçti. Necde saklanmaya başladı. Ebû Füdeyk, onu bulmak için adamlarından bir cemaat gönderdi ve "Onu ele geçirirseniz, bana getirin." dedi.

Ebû Füdeyk İbâd köyüne geldi. O ve adamları Necde'den teberrî ettiler. Ebû Füdeyk'e, "Eğer Necde'yi öldürmezsen adamların seni terk ederler." denildi. Bunun üzerine Necde'yi aramada ısrarcı oldu. Necde o sıralarda Hacr köylerinden birinde saklanıyordu. Deniliyor ki: Hacr ile Kecev arasındaydı. Onu saklayan kavmin bir cariyesi vardı. Bir çoban onun yanına girip çıkıyordu. Yine bir gece çoban cariyenin yanına geldi. O sırada da Necde başını yıkamış, [cariyeden] koku istemişti. Cariye Necde için getirdiği kokudan biraz aldı ve adama sürdü. Adam kokunun nereden geldiğini cariyeye sordu. Cariye Necde'nin haberini ona aktardı. Ertesi gün çoban Ebû Füdeyk'in adamlarının yanına gitti ve Necde'nin yerini onlara gös-

90 Bahreyn'de bir çeşmenin adıdır (*Mu'cemü'l-Büldân*).

terdi. Ebû Füdeyk'in adamları geceleyin ona geldiler; ancak Necde onlardan saklandı [onları atlattı] ve Benî Temîm'den olan dayılarına gelip orada saklanmaya başladı. Necde, "Ben Abdülmelik'in yanına gider ve ona itaat ederim." dedi. Dayıları, "Bizde senin için azık ve binek var." dediler. Bunun üzerine Necde, "O halde Mutarrah'ın annesinin yanına gidip onunla sözleşeceğim." dedi ve ona geldi. Ancak onlar onu atlattılar ve yerini Ebû Füdeyk'in adamlarına bildirdiler.

Benî Ukayl kabilesine mensup Füdeykîlerden bir adam onun yanına geldi. Necde, elinde yalın kılıç olduğu halde çıktı. Ukaylî adam onu öldürmekten vazgeçti. Atından inip onunla birlikte yürümeye başladı ve "Bu atıma hiçbir şey yetişemez. Umarım buna binip kurtulursun. Çünkü süvariler sana doğru geliyorlar." dedi. Necde ise, "Ben hayatta kalmak istemiyorum. Kaldı ki, çok yerlerde şehit olmakla karşı karşıya kaldım. Kuşkusuz burası o yerlerden daha kötü değildir." dedi. Derken Ebû Füdeyk'in anneden kardeşi olan Vâzi', Ebû Tâlût ve Benî Mâzin'in mevlâsı olan Ebû Hâşim -ismi Râşid idi- on sekiz adamla birlikte ona çullandılar. Onların içinde Sâbit et-Temmâr da vardı. Ebû Füdeyk, Necde'yi öldürmeleri için onları göndermişti. Ebû Hâşim onu mızrakla yaraladı. Deniliyor ki: Benî Adî b. Hanîfe'den bir adam onu yaraladı. Diğer insanlar da onu vurup öldürdüler. Necde'yi mızrakla yaraladığı söylenen Hanîfeli adam hayatta kaldı. Bir gün Husayn b. Necde Dımaşk'ta onunla karşılaştı ve onu öldürdü. [Yakınları] onu öldürülmüş olarak buldular. Husayn'ı onun katlinden sorumlu tutarak onu hapsettiler. Sonra hapisten çıkarıldı. Cerm kabilesinden bir adam Necde'ye mersiye yazıp şöyle dedi:

Hacr günü, Ebü'l-Mutarrah'tan sonra
Durur mu hiç, onun çarşısında bir koruyucu
Ah! Ey Hacr halkı, keşke kılıçlarınıza
Bir emanetçi gelseydi, Necde günü
Şereften sonra hemen düştü, Yemâme
Zelil etti boynunu, yırtıcı aslan
Geçemedi onun yerine, İbn Sevr
Kayboldu yiğitler, Kâzıme'de

Cermî ve Benî Cerm'den onunla birlikte olan bir grup, Zü'l-Mecâz'a yakın bir yere indiler. Benî Kuşeyr onlara saldırıp bazı mallarını ele geçirdiler. Necde Benî Ka'b'a karşı zafer elde edince, Cermîlerden aldıkları malları onlara iade etti. Bu yüzden Cermî ona mersiye yazdı. Necde cesaret ve cömertlik sahibi bir adamdı. Bir gün Nasr b. Yesâr, Benî Hanîfe'den bir adama, "Efendiniz kimdir?" dedi. Adam, "Müccâ'a'dır." dedi. Nasr b. Seyyâr, "Vallahi kıtlığınız ne, lapanız ne, bilmiyorum.[91] Ne var ki, sizde Necde'den daha cömert, ondan daha şerif ve daha büyük hiç kimse bulunmamaktadır. O şöyle diyendir:

Eğer efendimiz bize bir suç bulaştıracak olursa
Sabrederiz ona; çünkü şerif insanlar destek olurlar

Ebü'l-Hasan şöyle dedi: Necde Bahreyn'e Himyân b. Adî es-Sedûsî'yi vekil bırakmıştı. Mâlik b. Misma' Cüfre'den[92] sonra Seec'e gelince Himyân Necde'ye şunu yazdı: "Şeref ve kıdem sahibi bir kavim bize gelmiştir. Eğer onlar Ebû Bekr ve Ömer'in yanına gelselerdi, onların kıymetlerini bileceklerdi. Eğer müellefe-i kulûb hissesinden onlara bir şey vermek istersen verebilirsin." Bunun üzerine Necde ona şöyle yazdı: "Müellefe-i kulûbun hissesi konusunda belli bir vakit yoktur. Onlara, onlar gibisine verilmesi helal olduğunu düşündüğün kadar ver." Bunun üzerine Himyân beytülmalde olan ne kadar mal varsa hepsini onlara verdi; kendisi de onlara katıldı. Necde Mâlik'i bir deveye bindirdi, oğlunu da bir ata bindirdi. Bu olay, arkadaşlarının onun için hoş karşılamadıkları olaylardandı.

---

91 Müccâ'a (مجاعة) kelimesi "kıtlık" manasındadır. Asîd (عصيد) de "lapa" manasındadır. (çev.)

92 Mus'ab Basra'ya, yönetimi Ömer b. Ubeydullah'a ait olmak üzere Ubeydullah b. Ubeydullah b. Ma'mer'i vekil bıraktı ve yazışmayı Ömer b. Ubeydullah'la yapıyordu. Sonra Mus'ab Muhtâr'ın üzerine gitti; onu öldürdü. Muhtâr öldürülünce Ömer b. Ubeydullah'ı Basra'ya gönderdi. Ömer Basra'ya geldi. Tam o sırada Basra'da el-Cefre hadisesi meydana geldi. Şöyle ki: Abdullah b. Hâlid b. Esîd'in iki oğlu Hâlid ve Ümeyye, Basra'da Mus'ab b. Zübeyr ile beraberlerdi. Mus'ab Muhtâr'ın üzerine gitmeye karar verdiği zaman bu iki oğlanı itham etti. Bunun üzerine Hâlid Abdülmelik b. Mervân'ın yanına gitti. Hâlid Abdülmelik'in yanına geldiğinde ona, "Beni Basra'ya gönder; yardım da gönderirsen Basra'yı Mus'ab'dan alacağım. Çünkü Mus'ab hurûc etmiştir." dedi. Hâlid Basra'ya döndü. Mâlik b. Misma' Temîm ve Benî Rebîa'dan bazı adamlarla onun yanında yer aldılar ve el-Cefre denilen yerde toplandılar. O sırada Ubeydullah b. Abdullah b. Ma'mer de Mus'ab'ın vekiliydi. Abbâd b. Hasîn de emniyetinin başındaydı. Abbâd onların üzerine gitti. Mâlik b. Misma' gözünden yara aldı ve kaçtı. Hâlid de başka tarafa kaçtı. Abdülmelik onlara yardım etmedi (Hadise için Bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XVI, 123; Beyrut, M. 1995). (çev.)

Dediler ki: Ebû Füdeyk Necde'yi öldürünce bazı adamlar ondan ayrıldılar. Necde'ye karşılık Müslim b. Cübeyr öldürüldü. Müslim Hicâz ehlindendi. [Öldüren adam] ona on iki darbe vurdu ve şöyle dedi:

Dinlerinde, kavmime muhalefet ettin
Güneyden estiğinde, Sabâ rüzgârına muhalefet etmek gibi
Allah'tan, onun mağfiretini umuyorum
Onlarda dirhem ve cerîblerini umuyorlar

Dediler ki: Müslim öldürüldü. Ebû Füdeyk de yaralı olarak kaldırıldı; ancak iyileşti. Biz Ebû Füdeyk'in haberini ve öldürülmesini yerinde yazacağız inşaallah. Ebû Füdeyk, Kays b. Sa'lebe b. Ukâbe'nin çocuklarından, Cermîlerdendi.

Abdurrahman b. Buhduc'un Haberi

O, Benî Âmir b. Hanîfe'den Abdurrahman b. Buhduc b. Rebîa b. Sümeyr b. Âtik b. Kays'tır.

Dediler ki: Abdurrahman b. Buhduc ondan intikam almak üzere Necde'den ayrıldı ve Fâris bölgesine geldi. A'lem -o Abdülkays'tan Nu'mân b. Ubâde b. Feyyâd b. Şerâhîl en-Nekrî'dir- Fâris bölgesinde vali olan Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer'e, "Senin içinde bulunduğun böyle bir beldeye bunlar gibi adamların girmesi bir zafiyettir." dedi. Bunun üzerine İbn Ma'mer Nu'mân ile birlikte bazı insanları görevlendirdi ve onları İbn Buhduc'a yönlendirdi. Nu'mân önden Ebü'l-Menâzil'i gönderdi. A'lem de yürüdü ve Ömer b. Ubeydullah'a şunu yazdı:

Tanımam seni, asayı vurduktan sonra
Öyle bir iş peşindesiniz ki, sizden çok yukarlardadır

Ömer beyti okuduğu zaman, "Nu'mân'a gelince, o zafer elde etmeden ya da ölmeden dönmeyecektir." dedi.

Dediler ki: Nu'mân'ın baldırında bir kırık meydana geldi. Bu yüzden yürümede gecikmeye başladı. Ebü'l-Menâzil ilerledi ve Hâricîlerle karşılaştı. Onlarla savaştı; Hâricîlerin hepsi dayandılar. Sonra tekrar çarpışmaya başladılar. Bu kez Hâricîler çekilmek zorunda kaldılar ve yola düştüler.

Zü'l-Gâf denilen yerde Nu'mân'la karşılaştılar. Nu'mân onlarla çarpıştı. Ancak Nu'mân'ın adamları çekildiler. Nu'mân ise dayandı. Bunun üzerine Hassân b. Buhduc ona bir hamle yaptı. Onu vurdu, ancak bir şey yapamadı. Nu'mân onunla kucak kucağa güreşti ve ikisi yere düştüler. Nihayet Nu'mân onu sırtüstü yere yıkarak öldürdü. Bu kez Abdurrahman b. Buhduc Nu'mân'ın üzerine hamle yaptı ve birbirlerini öldürdüler.

Deniliyor ki: Abdurrahman Nu'mân'a hamle yaptı ve Nu'mân'ı öldürdü. Sonra Ebü'l-Menâzil geldi, şöyle diyerek onlarla savaştı:

Razı ol, geçmişteki kısmetine
Çünkü zafer sabredenle beraberdir

Abdurrahman b. Buhduc öldürüldü; Hâricîler hezimete uğradılar ve dağıldılar.

Medâinî dedi ki: Zü'l-Gâf Fâris bölgesi ile Bahreyn arasında bir yerdir. Keza Umân'da da Zü'l-Gâf denilen bir yer vardır. Bazıları, "Ebû Füdeyk, İbn Buhduc'u gönderdi." diyorlar. Ancak birinci haber daha doğrudur.

Medâinî dedi ki: Nu'mân en-Nekrî hep Fâris bölgesinde ikamet etti ve Basra'ya hicret etmedi. Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer Fâris bölgesine Mus'ab'ın valisi olarak atanınca Nu'mân onu karşıladı. Nu'mân iri yarı ve uzun boylu bir adamdı. Ömer, "Bu adam zor savaşlar için uygun biri" dedi. Sonra, "Kimsin sen?" diye sordu. O da, "Ben Nu'mân b. Ubâde en-Nekrî'yim." dedi. Ömer, "Yanımda kal." dedi; ona ikramda bulundu ve onu şurtasının başına getirdi. Ömer onu İbn Buhduc'a gönderince Müccâ'a'yı şurtasının başına getirdi. Nu'mân'dan sonra onun eşi Kureyşli bir adamla evlendi. Abdülkays'tan bir adam kadına şöyle dedi:

Kuşkusuz değiştiremezsin Ümmü Eymen'i
Geceler boyunca; ister evlen, ister dul kal

Onun [Kureyşli] kocası yoldan geçerken insanlar bu beyti söylüyorlardı.

Heysem şöyle dedi: Mus'ab öldürülünce Abdülmelik, Yezîd b. Hübeyre el-Muhâribî'yi Yemâme valiliğine tayin etti. Sevvâr b. Ubeyd adında bir Hâricî ona karşı hurûc etti. O da Yemâme halkıyla birlikte onun üzerine gitti ve onu öldürdü. Yezîd b. Hübeyre, Kays b. Âsım ailesinden bir kadınla

evlendi. Kadın onun yanına götürüldü. Kadın simli ve ince elbiseler giymişti. Bunun üzerine Yezîd şöyle dedi:[93]

Bir abanın giyilmesi ve göz aydınlığı
Bana daha çok sevimlidir, şeffaf elbiseleri giymekten
Yüklerin arkasından gelen bir deve yavrusu
Bana daha sevimlidir, rahvan bir katırdan
Ruhların dinlendiği bir ev
Bana daha sevimlidir, yüksek bir saraydan

Ondan sonra Edhem b. Arabî Yemâme valiliğine atandı.

Abdülmelik b. Mervân'ın Hükmü[94]

Abdülmelik b. Mervân b. Hakem b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye b. Abdüşems b. Abdümenâf'a gelince; onun annesi Âişe binti Muâviye b. Mugîre b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye'dir. Mugîre, Uhud günü Hamza b. Abdülmuttalib'in burnunu kesen adamdır. Aynı adam, Kureyş'in dönüşünden üç gün sonra Uhud'da öldürüldü. Resûlullah'ın (sav) emriyle onu Ali b. Ebû Tâlib öldürdü. Âişe'nin annesi de Benî Cumah'tan Fâtıma binti Âmir b. Huzeym'dir. Onun annesi de Sükeyne binti Ebû Mu'ayt'tır.

Hicret'in 65. yılının Rebîülevvel ayında Abdülmelik b. Mervân'a ve kardeşi Abdülazîz'e, Dımaşk'ta biat edildi. Yine aynı yılın Ramazan ayında da halife oldu. Onun hilafeti, Abdullah b. Zübeyr'in öldürülmesinden sonra 13 yıl, 8 ay devam etmiştir. İbnü'z-Zübeyr Hicret'in 73. yılında öldürüldü. Onun yol açtığı fitne dönemi dokuz yıl devam etti. Abdülmelik 62 yaşında vefat etti. Velîd b. Abdülmelik onun cenaze namazını kıldırdı. Abdülmelik Küçükkapı mezarlığında defnedildi. Onun vefatı Hicret'in 86. yılındaydı. Abdülmelik'in künyesi "Ebü'l-Velîd" idi.

Vâkıdî dedi ki: Abdülmelik 53 yaşında vefat etti. Abdülmelik cimri olduğundan dolayı kendisine "taş sızıntısı" anlamında gelen "*Raşhu'l-Hacer*" deniliyordu. Ağzı koktuğu, dişleri bozuk olduğu, sinekler sürekli ağzına ve dudaklarına konduğu için de kendisine "Sineklerin babası" anlamına

93 Bazı kaynaklarda bu şiiri söyleyenin kadının kendisi olduğu söylenmiştir. Bazı kaynaklarda ise şiiri söyleyenin Muâviye b. Ebû Süfyân'ın eşi Meysûn olduğu ifade edilmiştir. (çev.)
94 RK'nin hâmişinde bu başlık, "Abdülmelk b. Mervân'ın Hilâfeti" şeklindedir. (çev.)

gelen, "Ebü'z-Zubbân" denilirdi. Hilafetten önce hep ibadetle meşguldü. Abdülmelik Osman, Ebû Hüreyre ve Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyette bulunmuştur. Muâviye, Zeyd b. Sâbit el-Ensârî'den sonra onu Medine divanına tayin etmişti. Osman Mervân'ı Bahreyn'e tayin edince onu Hecer'e tayin etti. Şair onun hakkında şöyle dedi:

Kureyş'ten bir emîr vardır, Dâreyn'de
Abşemîdir; zarar vermektir, en büyük menfaati

Deniliyor ki: Abdülmelik yedi aylık dünyaya gelmişti. İbn Kays er-Rukayyât onun hakkında şöyle der:

Sen öyle bir Âişe'nin oğlusun ki
Üstüne çıkmıştır, en asil kadınların
İltifat etmedi yaşıtlarına
Ve gençliğini yaşayıp gitti

Ebü'l-Yakzân şöyle dedi: Araplar ağzı kokan adamlara "Ebü'z-Zubbân" adını verirler. Bu yüzden Abdülmelik'e de "Ebü'z-Zubbân" denilmiştir.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik esmer ve güzel bir adamdı; burnu yüksekti. Sanki tam tamına Yehûz'dan bir adam gibiydi. İbn Kays er-Rukayyât onun hakkında şöyle dedi:

Düzgün durur taç, saç ayırımının üstünde
Tıpkı altına benzeyen bir alnın üzerinde

Bir adam onun şiirini duydu; "Biliyor; vallahi onu görmüş sanki." dedi.

Abdülmelik'in Çocukları

Velîd, *Süleyman*, *Mervân el-Ekber, Dâvûd* -Mervân el-Ekber ve Dâvûd küçükken vefat ettiler- ve *Âişe*: Onunla Hâlid b. Yezîd b. Muâviye evlendi. Onların annesi Vellâde binti Abbas b. Caz b. Hâris b. Cezîme b. Revâha b. Rebîa b. Mâzin b. Hâris b. Katî'a b. Abs'tır. Accâc onun hakkında şöyle diyor:

Mervân ailesinin arasından en seçkin insandır
Ve Abbas'ın kızıdır, Abs'ın en seçkini

Bazı şairler şöyle dediler:

Dünyaya getirdi onun için, beldesinin iki liderini
Bunlar hilafete getirilen ve umut bağlananlardır

Yezîd, Mervân el-Asgar ve Muâviye: Onların annesi de Âtike binti Yezîd b. Muâviye'dir.

Hişâm: Onun annesi Ümmü Hişâm idi. İsmi Âişe binti Hişâm b. İsmâil b. Hişâm b. Velîd b. Mugîre b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm'dur.

Ebû Bekr: Onun annesi Âişe binti Musa b. Talha b. Ubeydullah idi.

Hakem: Onun annesi Ümmü Eyyûb binti Amr b. Osman b. Affân idi.

Abdullah, *Mesleme*, *Münzir*, *Anbese*, *Muhammed* ve *Saîdü'l-Hayr*: Saîd, Saîd nehrine gelip de nehri kazdığında ve onardığında bu lakapla çağrıldı. Yezîd, "Saîdü'l-Hayr, halife olmaya ehil bir insandır." derdi.

Haccâc ve *Kabîsa*: Bunlar farklı ümmü veledlerdendi.

Fâtıma: Onun annesi Ümmü'l-Mugîre binti Mugîre b. Hâlid b. Âs b. Hişâm b. Mugîre'dir. Onunla Ömer b. Abdülazîz evlenmiştir.

Ebü'l-Yakzân şöyle dedi: Abdülmelik "Münzir" adlı oğluna, Şam halkından olup ibadete düşkün olan bir adamın ismini vermişti. Bu Münzir, Hubeyş b. Dülce el-Hantef'in Rebeze'deki savaşına katılmıştı. Onun soyu hakkında bir şey bilmiyorum.

Dedi ki: Kabîsa adlı oğluna da, Kabîsa b. Züeyb el-Huzâî'nin ismini verdi. Kabîsa Abdülmelik'in mühründen ve beytülmalinden sorumluydu. Onun Velîd b. Kabîsa adında bir oğlu oldu. Bu çocuk küçükken vefat etti ve soyu devam etmedi. Dedi ki: Haccâc adlı oğluna da, Haccâc b. Yûsuf'un ismini vermişti. Abdülmelik şöyle dedi:

Ona Haccâc ismini koydum, Haccâc b. Yûsuf'tan dolayı
Nasihat eden, yardımcı ve barışçıl olması ümidiyle
Öyle bir nasihat ki, yemin olsun huysuz değildir

Haccâc b. Yûsuf, Şam'da Haccâc b. Abdülmelik'e bir ev hediye etti. Orası "Dâru'l-Haccâc" olarak bilinirdi. Abdülmelik'in oğlu Ebû Bekr ak-

lı kıt bir adamdı. Ona "Bekkâr" denilirdi. Medine'ye geldiğinde, oradan keçeler üzerinde yürüyerek hacca gitti. Daha sonra Abdullah b. Ali onu öldürdü. Anbese b. Abdülmelik'in Fayd b. Anbese adında bir oğlu dünyaya geldi. Onun nesli devam etmemiştir.

Abdülmelik, İbnü'l-Eş'as'ın [isyan] günlerinde Abdullah b. Abdülmelik'i Haccâc'a ve Irak halkının yanına gönderdi. Abdullah onlara Haccâc'ın azlini arz etti; ancak Irak halkı kabul etmedi. Bu kez Haccâc'a onlarla savaşmasını emretti. Kardeşi Velîd b. Abdülmelik onu Hıms'a vali tayin etti. Yaz seferine gazaya çıktı. Sonra onu Mısır'a tayin etti ve orada hastalandı. Kardeşi Velîd, "Bana mallarını [teker teker] yaz." diye mektup gönderdi. Abdullah, "Yazın ona; keşke ne Velîd'i ne de babasını tanımış olsaydım." dedi. Sonra vefat etti. Onun vefatı üzerine Velîd, "Allah Abdullah'a rahmet eylesin. Abdullah birilerinin âhirette onun peşi sıra gelmelerinden korktu ve elde ettiği malları harcamaktan sakındı. Oysa ben onu bu tür şeylerden muaf tutmuştum." dedi. Şair ona ağladı ve şöyle dedi:

Cömert kardeşim Velîd'in kabri üzerinde
Ve Dabık'ta vefat eden Süleyman'ın kabri üzerinde
Benim ve onların kardeşi olan Ebû Amr'ın kabri üzerinde
Neden ağlamadın, kaburgalar arasında kaynayan bir hüzünle?

Şair onun hakkında şöyle der:

Mısır'da Abdullah vardır kuşkusuz, teselli ediyor
Ve onarıyor, kırılmış, parçalanmış kemikleri

Mesleme b. Abdülmelik, Mervân b. Abdülmelik'i, Yezîd b. Mühelleb'i öldürmesi için Yezîd b. Abdülmelik'in yanına gönderdi. Abdülmelik, Velîd ve Süleyman'a, Âtike'nin iki oğlundan [Yezîd veya Mervân el-Asgar] birini veliaht yapmasını vasiyet etti. Mervân vefat etti; kendisi aklı kıt bir adamdı. Küseyyir onun için şöyle der:

Ey Ebû Hâlid! Gönül rızasıyla ayrıldın Mervân'dan
Yer güzel oluyordu, ikinizin birlikte yere inmenizle

Bu Mervân'ın, Muâviye b. Mervân adında bir çocuğu oldu. Onun da Velîd b. Muâviye adında çocuğu oldu. Velîd b. Muâviye onların ileri ge-

len adamlarındandı. Dımaşk'a vali olmuştur. Onun soyu devam etmiştir. Rü'be, Hakem b. Abdülmelik b. Mervân için şöyle diyor:

Ey Abdülmelik'e vâris olan Hakem
Bir şeref mirası ve sirâyet eden bir cömertlik
Sana şikâyet ediyorum, saygısı kalmayan bir zamanın ısırmasını
İki omuz ve boğazla yere çökmüş
Biz bildik; bu şüphesiz bir bilgidir
Senin Allah'tan sonra geldiğini; sen bilemezsen de
Çökerttik senin sayende, ihtiyaçların anahtarlarını
Onları biz anlatırız, sevabı senindir
Ondan sonra ne talep olur ne de sorumluluk

Abdülmelik çocukları hakkında şöyle dedi:

Allah'ın bizdeki artışıdır, Yezîd
Ve şiddetli emrin sahibidir, Yezîd
Nefsimin safisîdir,[95] *Mervânü's-Safâ*
Bana benziyor, nefis ve ululuk bakımından
Bir de her harbin ve gazânın sahibi olan Abdullah
Demirden bedenlerin altında
Birleşti, hepsinin sevgisi bir noktada
Hilafetin Velîd için olduğu konusunda
Kalbimin sembolüdür; Süleymanü'ş-Şiâr
Daha sevimlidir bana, hâlis olan baldan
Hişâm hakkındaki görüşüm şu ki
Onda hayat vardır, ordular ve elçiler için

Dediler ki: Abdülmelik, kendisine anlatılan Şakrâ binti Mesleme b. Hanzale et-Tâî ile evlendi. Onu Abdülmelik'e anlatan da İbn Mu'arrid et-Tâî idi. Abdülmelik, "Vallahi Allah'ın, Tay kabilesinin cehennem ateşinden olan tüm hissesini, Şakrâ'nın bu gecedeki hararetine koymasını isterdim." dedi. Şakrâ dizleri büyük bir kadındı.

95 Safî (الصفي), ganimet dağıtılmadan önce, komutanın kendisi için seçtiği değerli şey anlamındadır. (çev.)

Deniliyor ki: Bir gün Abdülmelik gezintiye çıkmıştı. Tek bir çadır gördü ve önünde durdu; yanına Şakrâ'nın babası çıktı. Abdülmelik ona, "Seni bu kadar uzağa getiren nedir?" dedi. Adam, "Benim bir kızım var. Kureyşî bir bahası, Gatafânî bir güzelliği, Tâî bir ağzı ve Âmirî bir fiziği var." dedi. Abdülmelik o kızla evlendi ve kız onun yanında vefat etti. Kadının mirası olarak onlara 1.000.000 dirhem vermek üzerine anlaştı.

Abdülmelik Medine'de olan Hişâm b. İsmâil'e, "Olgunluğuyla, uzun boyuyla ve beyazlığıyla Kureyş'ten olan bir kadını benim için bul." şeklinde bir mektup yazdı. İsmâil b. Hişâm, "Ben bu vasıfları sadece Mugîre b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm'ın kızlarında biliyorum." diye cevap yazdı. Mugîre b. Abdurrahman yakışıklı bir adamdı. Onun kızları da cemal ve kemal sahibiydiler. Mugîre için şair şöyle diyor:

Hey! Gidin, ey bedevîler
Olmayacak, Mugîre'den son durulacak yer

Medâinî İbrâhim b. Sa'd'dan nakletti; dedi ki: Abdülmelik rüyasında sanki Mahzûm kabilesinden olan eşini, başını kökünden çıkarıp sonra onu yirmi kere yaladığını gördü. Rüyasını Saîd b. Müseyyeb'e soracak birini ona gönderdi. Saîd, "O kadın Abdülmelik'ten bir çocuk dünyaya getirecek. Bu çocuk yirmi yıl hüküm sürecek." dedi. Kadın Hişâm'ı dünyaya getirdi ve Hişâm yirmi yıl hüküm sürdü. Deniliyor ki: Yine Abdülmelik rüyasında sanki sırtına kazıklar çakıldığını gördü. Rüyası Saîd'e anlatıldı. Saîd, "Abdülmelik, sülbündan, hilafeti eğip bükecek evlatlar çıkaracaktır." dedi.

Abdülmelik, Ali b. Ebû Tâlib'in bir kızıyla da evlendi. Yine Ümmü Ebîhâ binti Abdullah b. Câfer ile evlendi; sonra onu boşadı. Onun kıssasını, daha önce Ebû Tâlib ailesinin haberlerini zikrederken anlattık. Yine Ümmü'l-Hakîm binti Züeyb b. Halhale b. Amr el-Huzâî ile evlendi. Bu kadın, arkadaşı Kabîsa b. Züeyb'in kız kardeşiydi.

Mesleme b. Abdülmelik'e gelince, biz onu daha sonra, bundan başka yerlerde anlatacağız, inşaallah. Mesleme Emevîlerin görüşünü paylaşan biriydi. Tuvâne'yi fethetti ve yaz seferlerinde çok gazaya çıktı. Sonra Hic-

ret'in 121. yılında, Mudar diyarının Hânûte[96] denilen bir beldesinde vefat etti. Mesleme, Abdullah b. Zübeyr'in Emevîleri Medine'den çıkardığı yıl dünyaya gelmişti.

İbnü'z-Zübeyr'in Öldürülmesinden Sonra Abdülmelik'in Haberleri ve Hakkında Söylenenler

Medâinî Mesleme'den nakletti; dedi ki: Muâviye Abdülmelik'i gördü ve "Bu, hükümdarların babasıdır." dedi.

Medâinî Abdullah b. Bekr es-Sehmî'den nakletti; dedi ki: Amr b. Âs şöyle dedi: Ben Muâviye'nin yanındaydım; Abdülmelik de oradaydı. Abdülmelik kalkınca Muâviye'nin gözü ona takıldı ve "Allah hayrını versin bu delikanlının. Ne kadar büyük mürüvveti vardır!" dedi.

Medâinî, Minhâl b. Abdülmelik'ten rivâyet etti; dedi ki: Bir adam Abdülmelik'e baktı. Başında yuvarlak bir ben vardı. Adam, "Vallahi bu hükümdar olacak. Keşke onun döneminde Arfec ağacından[97] bir dalımız olsa!" dedi.

Bana Medâinî ve başkaları anlattılar; dediler ki: Abdülmelik, Yezîd b. Muâviye'nin yanına girdi ve "Ey Mü'minlerin Emîri, senin Vâdilkurâ'da geliri olmayan bir arazin var. Onu bana vermeyi düşünmez misin?" ded.i. Yezîd, "Biz bir küçük şeyden dolayı aldatılmaz, ama büyük bir şeyden dolayı da cimrilik yapmayız." dedi. Abdülmelik, "O arazide şunlar ve şunlar var." dedi. Yezîd, "Orası senindir." dedi. Abdülmelik dönüp gidince Yezîd, "Bizden sonra halife olacağı söylenen adam budur. Eğer bu söz yalansa, ona bir iyilik yapmış olduk. Eğer doğru ise ona rüşvet vermiş olduk." dedi.

Medâinî, Abdullah b. Safvân'ın şöyle dediğini nakletti: Osman Abdülmelik'i gördü; onu kucağına aldı ve "Rüyamda bornozumu alıp bunun başına koyduğumu gördüm. Kuşkusuz Ebü'l-Âs onu iki kere dünyaya getirdi.[98] Eğer hilafet benden çıkıp ona giderse bu büyük bir şey değildir." dedi.

---

96 BAE'de, "Hımıs'ın Habûr beldesinde vefat etti." denilmektedir. Hânûte veya en-Nâûre, Rakka yakınlarında, Fırat kenarında olan bir beldedir. Orada, Mesleme b. Abdülmelik'e ait sert taşlardan yapılı bir konak vardır (Bkz. İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-Taleb fî Târîhi Haleb*, I, 64; Dımaşk, M. 1988).

97 Arfec, beşparmak ağacıdır. (çev.)

98 Çünkü Abülmelik'in babası Mervân, annesi de Âişe'dir. Onun nesebi babası yönünden, "Mervân b. Hakem b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye"dir. Annesi yönünden de, "Âişe binti Muâviye b. Muğîre b. Ebü'l-Âs b.

Bana Medâinî ve Hirmâzî, Utbî'den naklen anlattılar; dediler ki: Saîd b. Âs -bazıları Amr b. Âs dediler- şöyle dedi: "Allah Abdülmelik'in hayrını versin; onu tanıdığımdan beri dört şeyi prensip edinmiş ve üç şeyi terk etmiştir: Konuştuğu zaman insanların gönüllerini almayı, kendisiyle konuşulduğunda güzelce dinlemeyi, kendisine muhalefet edildiğinde tartışmamayı ve biriyle karşılaştığı zaman güler yüzlü olmayı prensip edinmiştir. Dininde güvenilmeyen kişilerin dostluğunu, eziyetinin çokluğundan endişe ederek muğlak konularda tartışmayı ve kendisini ilgilendirmeyen meselelerle uğraşmayı terk etmiştir. Kuşkusuz bu, güzel ahlâktan ileri gelen şeylerdir."

Medâinî dedi ki: Bir adam Abdülmelik'i anlattı ve şöyle dedi: "Bulunduğu mecliste tatsızlık çıkmaması için meclisinde bulunanlarla tartışmaya girmezdi. Düşman olmasından endişe ettiği için inatçı kişilerle tartışmayı terk ederdi."

Medâinî, Bişr b. Mervân'ın kâtibi Ebû Hâşim el-Harrânî'den rivâyet etti; dedi ki: Şa'bî Abdülmelik'in yanına gelip onunla konuştuğunda Abdülmelik ona, "Sen bana bazı hadisler anlattın. Onlar kulaklarımın bir tarafından geçip gittiler. Fakat ben seni dinlemediğimi zannetmemen için sesimi çıkarmadım. Kuşkusuz bu edebin bir parçasıdır." dedi.

Bana Hüseyn b. Esved anlattı. O Yahya b. Âdem'den, o da Vekî'den nakletti; dedi ki: Bize A'meş anlattı. O Zekvân'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Medine fukahası dört kişiyi sayarlardı. Onlardan biri de Abdülmelik b. Mervân'dır.

Bana Ravh b. Abdülmü'min anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o da Nâfi'den şöyle dediğini rivâyet etti: Medine'yi gördüm; Medine'den Abdülmelik b. Mervân'dan daha ciddi, nefsine daha hâkim ve ondan daha çok mürüvvetini izhar eden kimse görmedim.

Dedi ki: Çok ibadet ettiği için Medine'de Abdülmelik'e "mescid güvercini" denilirdi.

Ümeyye"dir. Böylece Abü'l-Âs hem baba hem de anne yönünden Abdülmelik'in dedesidir. (çev.)

Dedi ki: Bazı valiler İbn Ömer'e şikâyet edildi. Abdülmelik de bir kenarda namaz kılıyordu. İbn Ömer, "Eğer onların başına bu Abdülmelik bile getirilse ona razı olmayacaklardır." dedi. Sonra bu söz fazilet ve sâlihlik konusunda darb-ı mesel oldu.

Bana Medâinî ve başkaları anlattılar; dediler ki: Yezîd b. Muâviye orduyu Abdullah b. Zübeyr'in üzerine gönderdiği zaman Abdülmelik, işin büyütüldüğünü ifade etmek için Yezîd'e, "Keşke bunun yerine yerle gök bir olsaydı!" dedi. Fakat sonradan kendisi bununla imtihan edildi. Haccâc'ı ona yönlendirdi; Abdullah b. Zübeyr'i Mekke'de öldürdü ve Kâbe'yi taşladı.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o Mücâlid'den, o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivâyet etti: Abdülmelik'in yanına girdim ve ona, "Ey Mü'minlerin Emîri, ben Şa'bî'yim." dedim. Abdülmelik, "Seni tanımasaydık, sana izin vermezdik." dedi. Ben ne diyeceğimi bilemedim. Bana, "Benim çocuklarıma şiir öğret. Şiir onları yiğit ve şerefli yapar." dedi.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O babasından rivâyet etti; dedi ki: İbn Zeml el-Uzrî Saîd b. Müseyyeb'in yanından geçti. Saîd onu çağırdı. Mescitteyken yanına geldi. İbn Zeml onun yanına gitti. Saîd, "Bana gelen habere göre Abdülmelik'i methediyormuşsun. Onun hakkında söylediğin şiirleri bana oku." dedi. İbn Zeml şöyle dedi:

Ayıplamadı Kureyş seni, bir huyundan ötürü
Sen henüz çocuk iken, Yesrib'de

Saîd b. Müseyyeb, "Doğru söyledin; o yanımızda iken böyleydi." dedi.

Medâinî şeyhlerden nakletti; dediler ki: Mervân b. Hakem Mısır'dan döndüğünde, Sınnebre'de veya Dımaşk'ta, iki oğlu Abdülmelik ve Abdülazîz için biat aldı. Abdülmelik'i de Filistin'e tayin etti. Mervân vefat edince Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem yanına geldi ve onu halife olarak selamladı.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik, Amr b. Saîd'i öldürdüğü zaman Abdullah b. Zübeyr, "Ebü'z-Zubbân şeytanın latîmini [şeytana tokat atan adamı] öldürdü. *İşte biz, kazanmakta oldukları günahlar sebebiyle zalimlerin bir kısmını diğer bir kısmına böyle musallat ederiz.*"[99] dedi.

---

99 En'âm, 6/129.

Bu söz İbnü'l-Hanefiyye'ye ulaştı. İbnü'l-Hanefiyye şöyle dedi: "*Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir.*[100] Hainlik yapan kişi için kıyamet günü bir sancak kaldırılır. Allah ve melekler ona lanet ederler."

Vâkıdî şöyle dedi: Abdülmelik hilafetten önce ibadete düşkün biri olarak "Ebü'l-Velîd" diye künyelenirdi. Ayrıca Osman, Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Hüreyre'den hadis işitmiştir. Hicret'in 85. senesinde Şam'da vefat etti. Vefat ettiğinde 73 yaşındaydı.

Mervân, Ömer ve Osman'dan hadis rivâyet etmiştir. Resûlullah (sav) Medine'ye hicret ettiği zaman Mervân 8 yaşındaydı. Hicret'in 65. yılında, 73 yaşında vefat etti.

Dediler ki: Abdullah b. Zübeyr öldürüldüğü zaman Abdullah b. Ömer Abdülmelik'e şöyle bir mektup yazdı: "Abdülmelik b. Mervân'a Abdullah b. Ömer'den… Sana selam olsun. Ben elimden geldiği kadar, Allah'ın ve Resûlü'nün sünneti üzere sana itaat edeceğime söz veriyorum."

Medâinî Muhammed b. Sâlih'ten, o İsmâil b. Ebû Hâlid'den, o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivâyet etti: Abdullah b. Ömer, Abdülmelik'e biat ettiğini mektupla bildirdi. Abdülmelik'e, "Bunun gibi adamların sana mektup yazmasına razı olacak mısın?" denildi. Abdülmelik, "Bu Ebû Abdurrahman'dan çoktur bile." dedi.

İbnü'l-Hanefiyye biat ettiğini Abdülmelik'e mektupla bildirdi. Daha önce İbnü'l-Hanefiyye'nin haberini anlatırken, Abdülmelik'in ve Haccâc'ın haberini de yazmıştık.

Dediler ki: Abdullah b. Zübeyr'in öldürülmesinden sonra Haccâc Abdülmelik'in yanına geldi. Onunla birlikte İbnü'l-Hanefiyye, Abdullah b. Amr b. Osman, Ömer b. Abdurrahman b. Avf, İsa b. Talha, Muhammed b. Sa'd b. Ebû Vakkâs ve diğer bazı adamlar vardı.

Dediler ki: Bu gelişte İsa b. Talha Abdülmelik'in yanına girdi. Bir başka rivâyete göre ise başka bir gelişte yanına girmişti. İsa b. Talha, Abdülmelik'le yalnız görüşmek istediğini söyledi. Abdülmelik, "Haccâc'dan saklana-

---

100 Fetih, 48/10.

cak bir şey yok." dedi. Bunun üzerine İsa b. Talha, "Vallahi eğer benimle yalnız görüşmeyi kabul etmezsen senin bir iyiliğini almam ve kızgın bir şekilde dönerim. O takdirde akrabalık ilişkilerimi koparmış olursun." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik onunla yalnız görüştü. İsa b. Talha, "Ey Mü'minlerin Emîri! Sakîfli bu genci bize musallat ettin. Senin kavminin hiçbir hakkını tanımıyor." dedi. Abdülmelik, "Doğrusu sizler onun hakkında hiçbir şey bilmiyorsunuz. Sadece ben onu tanıyorum. Ben onu güzel bir şekilde başınızdan azledeceğim. Ancak kimse bunu senden duymasın. Ben senin onu övdüğünü ona söyleyeceğim." dedi. Sonra çıktılar. Abdülmelik Haccâc'a, İsa b. Talha'nın kendisini övdüğünü söyledi. Bunun üzerine İsa Haccâc'ın yanına geldi ve onun kapısında durdu; Haccâc ona iyilikte bulundu. Bazılarına göre bu sözü söyleyen ve Abdülmelik'le yalnız görüşmek isteyen kişi Ömer b. Abdurrahman b. Avf idi.

Bana Hafs b. Ömer el-Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o Yûnus b. Yezîd el-Eylî'den, o da Zührî'den şöyle dediğini rivâyet etti: Abdülmelik, Yezîd b. Muâviye zamanında Abdullah b. Zübeyr'in üzerine gönderilen bazı Şamlıların şöyle dediklerini işitti: "Vallahi eğer mülhit İbnü'z-Zübeyr yaptığını yapmaya devam ederse, hoşlanmayanların burnunun rağmına Kâbe'ye taş ve ateş atacağız." Bunun üzerine Abdülmelik, "Allah'ı şahit gösteriyorum ki, böyle bir şey olursa bu işi en çok reddedecek, en çok bu işten Allah'a sığınacak ve en evvel hoşlanmayacak olan ben olacağım." dedi. Fazla bir zaman geçmedi. Onun valisi ve emrinin uygulayıcısı olan Haccâc Kâbe'yi taşladı.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O Avâne'den, o da babasından nakletti; dedi ki: Abdülmelik, cimrilik yapan ilk halifedir. O şöyle derdi: "Şairlere para vermek israftır. Fakat şairler, başkalarının imkân bulamayacağı kadar kalıcı ve yaygın şekilde zem yapma imkânına sahiptirler. Ben biraz mal vererek onlardan korunmaya çalışıyorum; fakat maksadı aşmıyorum."

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den rivâyet etti; dedi ki: Mervân öldüğü zaman Abdülmelik onun cenaze namazını kıldırdı ve onu defnetti. Sonra minbere çıkıp şöyle dedi: "Vallahi ben ne gösteriş yapacak ne mustaz'af olacak ne de kendisine dil uzatılacak bir halife olacağım. Sizler Allah'tan korkmayı bize emredersiniz ama nefsinizi unutursunuz. Vallahi bugünden

sonra, Allah'tan korkmayı bana emreden olursa boynunu vuracağım." Sonra minberden indi.

Medâinî Avâne'den rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik, "Yaşlılığın ziyneti ilimdir; onun kalkanı da hilmdir." dedi.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik Vellâde binti Abbas el-Absî ile evlendi. Vellâde onun Velîd ve Süleyman adlı çocuklarını dünyaya getirdi. Bir gün Osman b. Mes'ûd el-Absî, Husayn b. Münzir'e, "Ey Husayn, sen Bekr b. Vâil'in yaşlısısın." dedi. Husayn, "Hayır, ben Bekr b. Vâil'in büyüğü ve efendisiyim. Sen ise, cahiliyede bir kölenin -Antere'yi kastediyor- liderlik yaptığı, İslâm'da da başlarına bir cömerdin geçtiği bir kavimdensin. O cömertlik yaparsa siz de cömert oluyorsunuz ama onun eli sıkı olursa sizin eliniz de sıkı oluyor." dedi.

Bana Hüseyn b. Ali b. Esved anlattı. O Ebû Bekr b. Ayyâş'tan, o da Husayn'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Şa'bî dedi ki: Abdülmelik'in yanına gittim. Duymadığını düşündüğüm bir hadisi anlatmaya başladığımda, mutlaka benden önce o hadisi anlatırdı. Çoğu zaman okuduğum hadiste yanlışlık yapardım; o bana saygısından dolayı bilmezlikten gelirdi.

Medâinî dedi ki: Bir adam Abdülmelik'e geldi ve "Ey Mü'minlerin Emîri, benim yanımda filanca adamın senin için bir nasihati var." dedi. Abdülmelik, "Senden duyalım bakalım. Eğer sözünde doğru isen senden hoşlanırız. Eğer yalancı isen seni cezalandırırız. Eğer seni affetmemizi istiyorsan seni affederiz." dedi. Adam, "Beni affet." dedi. Abdülmelik, "Seni affettim." dedi.

Bana Hirmâzî anlattı. O Cehm es-Selîtî'den rivâyet etti; dedi ki: Bir bedevî Abdülmelik'in yanına girdi ve ondan bir şeyler istedi. Abdülmelik ona, "Bizim malımızda, senin hakkından daha vâcip haklar var." dedi. Adam, "Eğer ben senin gibi olsaydım, isteyeni reddetmezdim." dedi. Abdülmelik, "Ona bir şeyler verin." dedi. Ancak adam onun atıyyesini kabul etmedi ve çıktı. Adama, "Neden onun vereceği iyiliği kabul etmedin?" denildi. Adam, "Cimrinin eli ağırdır." dedi.

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o da Avâne'den nakletti; dedi ki: Abdülmelik çocuklarının eğitmenini çağırdı ve ona şöyle dedi:

"Seni, çocuklarımı terbiye etmen için seçtim. Seni, onların üzerine gözüm ve emînim olarak tayin ettim. Onları terbiye etmek konusunda ve onların durumu hakkında senden nasihat istediğimde bana nasihat etmede çaba göster. Ezberleyene kadar onlara Allah'ın kitabını öğret. Allah'ın beyan ettiği helal ve haram konularını anlayana kadar onlara anlat. En güzel ahlâkı, âdâbı, en iffetli şiirleri ve en doğru hadisleri onlara ders ver. Onları kadınlarla konuşmaktan, güvenilmez insanların yanında oturmaktan ve sefihlerle beraber bulunmaktan uzak tut. Onları benimle korkut; benim dışımdaki şeylerle onları terbiye et. Onları öğrenmedikçe bir ilimden diğerine geçirme. Çünkü kelamın kulakta izdihamı anlamaya zarar verir. Allah'tan senin için doğruluk ve başarı istiyorum." İlk başta ona güzel bir atıyye verdi. Daha sonra onun maaşını belirledi.

[Muâviye'nin Vasiyeti]

Bana Ebû Eyyûb er-Rakkî el-Müeddib anlattı. O babasından nakletti; dedi ki: Abdülmelik çocuklarının eğitmenini çağırdı ve ona, "Bu kâğıtlardakini çocuklarıma aktar." dedi. Bir de ne görelim; içinde Muâviye'nin vasiyeti var. Vasiyet şudur:

"Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla… Ey Benî Ümeyye! Bilmiş olun ki, uzak olan benim için yakın olmaya başlayınca; ölümün bana gelmesinden ve beni sizden alıp götürmesinden korktuğumda, bir kaderi geri çevirmem mümkün değilse de, daha fazla mazeret sahibi olabilmem için bir an önce ölümü size vaaz vesilesi yapmak istedim. Kuşkusuz dünyamdan size bırakacağım şey, sizin de ortak olduğunuz ya da yöneldiğiniz bir iştir. Size bırakacağım düşünce ise, eğer onu yaparsanız menfaati sadece sizedir. Eğer zâyi ederseniz, zararını görmenizden korkulur. Nasihatimin kabulünü, mükâfatım olarak kabul edin. Kuşkusuz Kureyş, nesepleriniz konusunda ortağınızdır. Ancak sizler fiillerinizle onlardan ayrılmış bulunuyorsunuz. Başkalarının geciktikleri konular onları geri bırakırken, sizin öncülük yaptığınız hususlar sizi öne geçirmiştir. İş bana açıkça göründü ve bildim; benim için kolay oldu ve anladım. Öyle ki sizden sonraki çocuklarınıza bakışım, tıpkı onlardan önceki babalarına bakışım gibidir. Kuşkusuz sizin devletiniz uzun olacak. Her uzun şey bıktırıcı olur; her bıktıran şey de

yalnızlaşır. Sizin devletinizin müddetinin sona ermesine yol açacak ilk sebep, kendi aranızdaki ihtilafınız ve [bütün] muhaliflerin aleyhinizde ittifak etmeleridir. Bunun sonucunda işler tersinden idare edilmeye başlar. Başınıza gelecek bir felaketi yahut saygınızı bozacak bir durumu size anlatacak değilim. Ancak anlatmadığım şeyler, anlattıklarımdan çok daha büyüktür. Böyle bir durumda sabretmekten ve sevap kazanmayı ummaktan başka güvenilecek bir şey yoktur. Dünyada zafer elde etmeyi ve âhirette ceza görmeyi halkına unutturan devlete yazıklar olsun… İnsanlar, tıpkı asil atların sırtındaki iktidarsız adamlar gibi devletinize mühlet vereceklerdir. Allah'ın verdiği mühlet sona erdiğinde ve Resûlullah'ın sınırladığı zaman geldiğinde hile güçsüzleşir ve düşünce kaybolur, gider. İşler de varacağı yere varır. Böyle bir durumda, takvâ sahibi olduğunuz takdirde, akıbeti size verecek azîz ve celîl olan Allah'tan korkmayı vasiyet ediyorum."

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O Velîd b. Ravh b. Cenâh'tan, o da Zührî'den şöyle dediğini rivâyet etti: Abdülmelik çocuklarından birinin yanında megâzî hadislerini gördü. Hemen yakılmasını emretti ve "Sana Allah'ın kitabını tavsiye ediyorum, onu oku. Sünneti tavsiye ediyorum, onu öğren ve onunla amel et." dedi.

Halife Mansûr şöyle derdi: "Halifeler üçtür: Biri Muâviye'dir; Ziyâd onun için yeterli oldu. Biri Abdülmelik'tir; Haccâc onun için yeterli oldu. Biri de benim; ancak benim için yeterli olacak biri yok."

Yine Mansûr Benî Ümeyye'nin hükümdarlarından söz edince şöyle dedi: "Abdülmelik onların en enerjik olanları ve en azimlileriydi. Hişâm ise onların en olgunlarıydı."

Bize Hirmâzî anlattı. O Ebû Ubeyde'den rivâyet etti; dedi ki: Abs kabilesi, Abdülmelik'in Vellâde binti Abbas el-Absî ile evlenmesinden rahatsız oluyordu. Bunun üzerine Velîd b. Ka'kâ el-Absî, Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'ye, "Ey kaçağın oğlu!" dedi. O da ona, "Ey osurganın oğlu!" dedi. Velîd ise, "Ey iğrenç kokulu kadının oğlu!" dedi. Sonra şöyle dedi:

Aksine sen bir korkağın hevesisin, bir cariyeye karşı
Yetişemez yarış atlarına, alçaklar ve korkaklar

İbn Hübeyre şöyle dedi: "Ey bacak arası geniş olan kadının oğlu! Seni, kadınların popoları dünyaya getirmiştir. Oysa beni atların ve mızrakların göğüsleri dünyaya getirmiştir."

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı; dedi ki: Bana Velîd b. Müslim anlattı; dedi ki: Dımaşk halkından yaşlı bir şeyhten işittim. O da Ebü'z-Zu'ayzi'a'dan şöyle dediğini rivâyet etti: Abdülmelik Hüzeyl b. Züfer ve Hâtim b. Numân el-Bâhilî'ye şöyle dedi: "Ben sizinle hususi sohbet etmek ve oturmak istiyorum. Lütfen yüzüme karşı beni methetmeyin. Zira ben nefsimi sizden daha iyi biliyorum. Benim yanımda güvenilmeyen birini abartılı şekilde övmeyin ki, sizi azarlamayayım. Beni tekzip etmeyin; zira tekzip edilenin görüşü olmaz. Bir de yanımda kimseyi gıybet etmeyin; [bunun dışında] istediğinizi söyleyin."

Bana Ömer b. Bükeyr anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da İbn Ayyâş el-Hemdânî'den şöyle dediğini rivâyet etti: Abdülmelik, Hüzeyl b. Züfer b. Hâris el-Kilâbî ve Hâtim b. Nu'mân el-Bâhilî'yi çağırdı ve onlara şöyle dedi: "Yanımda oturup benimle gece sohbeti yapmanıza karar verdim. Ancak yüzüme karşı beni methetmeyin. Zira ben nefsimi sizden daha iyi biliyorum. Yanımda bir fasıkı ya da güvenilmez bir adamı abartılı methetmeyin ki, sizi kınamayayım ve azarlamayayım. Ayrıca beni yalanlamayın; çünkü yalanlananın görüşü yoktur. Yanımda kimseyi de gıybet etmeyin. Bunların dışında istediğinizi söyleyin."

Dedi ki: Hüzeyl, kendisini kötü yapan ve süsleyen, lehinde veya aleyhinde olan konularda hevesine tâbi olan biriydi. Hâtim ise sonucundan ve zararından korktuğu konularda ona muhalefet ederdi. Bir gün Hüzeyl ona, "Ey Mü'minlerin Emîri! Hâtim, insanlar onun sana karşı cüretkârlığını görsünler diye sana muhalefet ediyor." dedi. Bu durum Abdülmelik'in içine kurt düşürdü. Bu yüzden Hâtim'e karşı sertleşti ve içinde kin sakladı. Bir ara Abdülmelik yolda yürürken bir de ne görsün; Hâtim bir grubun içindedir. Hemen onu çağırdı ve "Yürüdüğüm zaman neden benimle beraber yürümüyor ve indiğimde neden benimle birlikte inmiyorsun?" dedi. Hâtim, "Allah Mü'minlerin Emîri'ni ıslah etsin; onun ordusundan ayrılamıyor ve çıkamıyorum." dedi. Sonra şöyle dedi:

Benim yürüyüşüm, yürüyüştedir ve inişim
Uzak bir menzildedir; yakınlaştırılmadığım zaman
Bir gün yakınlaştırılacak olsam da
Söyleyecek değilim size, aldatıcı bir söz; sevmeniz için
Birçok kavim bir ticaret kabul etti, bu tarz ilişkiyi
Oysa dinim ve mansıbım menetti beni, bu tür ilişkiden
Ben imamın hakkını, nasihatini ve itaatini
Farz görüyorum; tıpkı babaya olan itaat gibi

Bunun üzerine Abdülmelik onu çağırdı, kendisine yakın tuttu ve sohbetlerine davet etti.

Bana Muhammed b. Mustafa el-Hımsî anlattı. O Velîd'den, o da Ömer b. Abdülazîz'in bir çocuğundan rivâyet etti; dedi ki: Abdülazîz b. Mervân Mısır'dan, bazı işler için kardeşi Abdülmelik'in yanına geldi. O işlerini yapmaya giderken Abdülmelik ona şöyle dedi: "Sana tavsiye edeceklerime dikkatle bak ve onları kendine önder yap. Güler yüzlü ol ve kanatlarını yumuşak tut. İşlerde mülayim olmayı tercih et. Bu seni daha çok etkili kılar. Hâcibine dikkat et; senin ailenin en hayırlılarından biri olsun. Çünkü o senin yüzün ve lisanındır. Senin kapında kim duracaksa, hâcibin mutlaka onun konumunu sana bildirsin. Ta ki, ona izin veren ya da onu reddeden sen olasın. Meclisine gittiğin zaman, sana karşı ünsiyet duymaları ve kalplerinde sevginin yerleşmesi için meclisteki arkadaşlarınla konuşarak işe başla. Sana müşkil bir iş geldiği zaman istişare ile üstesinden gelmeye çalış. Zira istişare, müphem işlerin kilidini açar. Bil ki, senin görüşün yarımdır; diğer yarısı da [yanında duran] arkadaşınındır. Meşveretten dolayı helak olan bir insan yoktur. Bir kimseye karşı öfkelendiğin zaman onun cezasını geciktir. Zira sen, cezayı onadıktan sonra onu reddetmekten, [bir müddet] durduktan sonra cezalandırmaya daha çok muktedirsin."

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o da Avâne'den şöyle dediğini rivâyet etti: Abdülmelik oturuyordu; yanında eşraftan bir grup insan vardı. Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân el-Bekrî'ye, "Ey Ubeydullah! Bana gelen habere göre sen babana benzemiyormuşsun." dedi. Bunun üzerine Ubeydullah b. Ziyâd, "Bilakis, vallahi ben babama benziyorum; tıpkı suyun suya, yoncanın yoncaya, hurmanın hurmaya ve karganın kargaya benzemesi gibi… Ama

istersen rahimlerin olgunlaştırmadığı, mükemmel doğmayan, ne dayılara ne de amcalara benzeyenleri sana haber vereyim." dedi. Abdülmelik "Kim o?" dedi. Ubeydullah b. Ziyâd, "Süveyd b. Mencûf" dedi. Ubeydullah ve Süveyd dışarı çıktıklarında Süveyd, "Vallahi bana kırmızı develer verseydin, senin konuşmana sevindiğim kadar sevinmezdim." dedi. Ubeydullah da, "Vallahi siyah develer verseydin, bana tahammül edip sustuğuna sevindiğim kadar sevinmezdim." dedi. Aslında Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân Abdülmelik'e tarizde bulunmuştu. Çünkü Abdülmelik yedi aylık dünyaya gelmişti.

Dediler ki: Âmâ olan Ebû Abbas el-Kinânî Abdülmelik'in yanına girdi. Abdülmelik ona, "Bana Mus'ab'dan haber ver." dedi. Ebû Abbas onun hakkında söylediği şiiri okudu; şöyle dedi:

Allah Mus'ab'a rahmet etsin
O şerif olarak vefat etti ve büyük bir iş talep etti
Devleti talep etti, sonra dargın olarak vefat etti
O yaşamadı, cimri ve kötülenmiş bir kişi olarak
Keşke, ondan sonra yaşayan Kureyşliler
Ondan önce ölselerdi de, o sağ kalsaydı!

Bunun üzerine Abdülmelik, "Doğru söyledin; vallâhi Mus'ab Kureyş'in azı dişlerinden ve asilzâdelerinden biriydi." dedi.

Bana Ebû Hişâm er-Rifâî anlattı. O amcası Kesîr b. Muhammed'den, o da İbn Ayyâş el-Mentûf'tan şöyle dediğini rivâyet etti: Abdülmelik dedi ki: "Bulduğum şeyin kokusunu umursamayacak kadar [çok fazla] güzel koku kokladım. Bir kadını mı yoksa bir duvarı mı gördüğümü fark etmeyecek kadar kadınlarla birlikte oldum. Ne yediğimi bilmeyecek kadar yemek yedim. Benimle kendisi arasındaki mesafeyi koruyan bir adamla konuşmaktan başka [dünyada) benim için bir lezzet kalmadı."

Bana Ebû Eyyûb er-Rakkî anlattı. O Haccâc b. Ebû Menî er-Rusafî'den rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik çocuğuna ve ev halkına vasiyet ediyor ve şöyle diyordu: "Ey Mervânoğulları! Çokça iyilik yapın. Ve eziyet etmekten sakının. Gücünüz yetiyorken affedin. Sizden istenildiği zaman cimrilik yapmayın. İstediğiniz zaman da ısrarcı olmayın. Kuşkusuz kim zorlaştırırsa zorlanır; kim genişletirse genişler."

Medâinî dedi ki: Abdülmelik'e, "Yaşlanmışsın, ey Mü'minlerin Emîri!" denildi. Abdülmelik, "Ben nasıl yaşlanmayayım ki; her cuma aklımı insanlara arz ediyorum." dedi. Hutbeyi kastediyordu.

[Abdülmelik'in Hicâz Halkına Yönelik Konuşması]

Bana Ebû Sâlih el-Antakî anlattı. O Haccâc b. Muhammed'den, o İbn Cüreyc'den, o da İsmâil b. Muhammed'den rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik, Hicret'in 75. yılında, hac ibadetini yapmak üzere bize geldi. Minbere çıktı; Allah'a hamd ve sena etti; sonra şöyle dedi:

"Bundan sonra şunu bilin ey insanlar! Ben mustaz'af bir halife değilim. -Osman'ı kastediyordu.- Yağcı bir halife de değilim. -Muâviye'yi kastediyordu.- Yarım akıllı, ahmak bir halife de değilim. -Yezîd b. Muâviye'yi kastediyordu.- Bilmiş olunuz ki, benden önceki halifeler yiyorlar ve yediriyorlardı. Vallahi ben sizi ancak kılıçla tedavi edeceğim. Yüzünü göstermek isteyenler yapsın. Muhacirlerin yaptıklarını bize teklif etmeyin. Sizler de onların yaptıklarını yapamazsınız. Vallahi siz fesadı arttırdıkça, bizler ve sizler kılıçların yanında bir araya gelinceye kadar biz de cezalandırmayı artıracağız. İşte Amr b. Saîd… Adam başıyla böyle böyle konuştu; biz de kılıcımızla bu şekilde [onun anladığı dilden] konuştuk. Hey! Burada olanlar olmayanlara bildirsin. Hiçbir ahmak yoktur ki ona tahammül göstermeyelim. Ancak bu ahmaklık, bir minbere çıkmaya veya bir sancak taşımaya varmadıkça… Herkes bilsin ki, Amr b. Saîd'in boynuna geçirdiğimiz bukağı yanımızdadır. Ben Allah'a söz veriyorum; bu bukağıyı birinin boynuna geçirdiğim takdirde çok zor çıkaracağım. Bu sözümü söylüyorum ve Allah'tan istiğfarda bulunuyorum."

Medâinî, Mesleme'den nakletti; dedi ki: Abdülmelik şöyle dedi: "Benden önceki halifeler sizin ilaçlarınızla sizi tedavi ediyorlardı. Onlar yiyorlar ve yediriyorlardı. Vallahi ben sizi ancak kılıçla tedavi ederim. Aziz ve Celil olan Allah, bazı farzlar ve bazı sınırlar [hadler] koymuştur. Siz suç işlemeyi arttırdıkça biz de cezalandırmayı arttırırız. Nihayet bizler ve sizler kılıcın yanında bir araya geliriz. Herkes nefsiyle baş başa kalsın."

Medâinî, İbn Cu'dübe'den rivâyet etti; dedi ki: İbnü'z-Zübeyr, Kâbe'nin etrafındaki evleri yıktı. Sonra, "Siz Kâbe'yi kendinize helal yapmışsınız,

ancak o size helal değildir." dedi ve yıktığı evlerin parasını vermedi. Abdullah b. Zübeyr öldürülünce ev sahipleri mağduriyetlerini Abdülmelik'e şikâyet ettiler. Abdülmelik, "Eğer sizin bir hakkınızı almışsa, siz artık o hakkı almazsınız. Eğer size zulüm yapmış ise, ben onu zulümden çıkarmak istemem." dedi [ve ev sahiplerine bir şey vermedi].

Dediler ki: Humeyd b. Sevr el-Hilâlî Abdülmelik'in yanına girdi. Abdülmelik, "Seni buraya getiren nedir, ey Humeyd?" dedi. Humeyd, "Gördüklerinin üstünde olan Allah bizi getirdi." dedi. Abdülmelik, "Nedir o?" dedi. Humeyd, "Fazilet ve iyilik delildir, senin üzerine." dedi. Abdülmelik, "Nedir o?" dedi. Humeyd şöyle dedi: "Akrabaların katlanmış halidir; gündüzleri yürüyüştür; geceleri de bir arkadaştır." Abdülmelik ona hediyeler verdi.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik Medine halkına hitap etti. Kendisi hac ibadeti için Medine'ye uğramıştı. Konuşmasında, "Kuşkusuz ben biliyorum ki, Osman'ın katlinden söz ettiğim sürece sizi sevmeyeceğim. Sizler de Harre Hubeyş b. Dülce'den söz ettiğiniz sürece beni sevmeyeceksiniz. Ben ve sizler şairin dediği gibiyiz." dedi ve şu beyti okudu:

Babacığım! Bir kabrim vardır; sürekli karşımda duruyor
Ve bir baltanın darbesinin izi; başımın üstünde duruyor[101]

[Abdülmelik'in Aile Halkını Tehdit Etmesi]

Dedi ki: Abdülmelik, Amr b. Saîd'e yaptığının benzerini yapmakla aile halkını tehdit ediyordu. Bunun üzerine Abdullah b. Amr b. Osman ona

101 Hind mitolojisinde geçen ve Araplarda masallara konu olan bir öyküye göre, iki kardeş vakit geçirmek için çöle gittiler. Dikkat çekici yeşillikte bir vadiye indiler. Bir yılanın yuvası da o vadideydi. Yılan kardeşlerden birini ısırdı; çok geçmeden kıvranarak öldü. Öteki kardeş ölen kardeşini oracıkta gömdü ve mahcup bir şekilde babasının yanına dönmemek için yılandan intikam almak üzere bir plan yaptı. Yılan deliğinin bulunduğu kayanın önüne gelerek ona seslendi ve dost olmak istediğini söyledi. Yılan, "Kardeş, doğrusu ben de seninle dost olmak istiyorum. Üstelik eğer beni öldürmekten vazgeçip benimle dost olmayı kabul edersen her gün sana bir altın vereceğim." dedi. Kardeş bunu kabul etti ve her gün yılanın bulunduğu yuvanın önünden bir altın almaya başladı. Ancak baltası elinde ve sürekli olarak yılana bir darbe indirmek için fırsat kolluyordu. Bir gün yılan altını bıraktı; tam dönerken kardeş baltayı şiddetle yılana doğru savurdu. Ancak darbe isabet etmedi; balta taşa değdi ve taştan bir parça kopardı. Adam, kardeşinin katili olan yılanı öldürememiş ve pişman olmuştu. Her gün düzenli olarak aldığı altınlardan olmamak için tekrar yılana seslendi ve pişmanlık duyduğunu, yine eskisi gibi dostluğa geri dönmek istediğini bildirdi. Fakat yılan, "Yuvamın şurasında senin baltanın izi dururken ben nasıl sana güvenip geri dönerim?" (كَيْفَ أُعَاوِدُكَ وَهَذا أَثَرُ فَأْسِكَ) dedi. Bu söz darb-ı mesel oldu (Meydânî, *Mecma'ü'l-Emsâl*, I, 262). (çev.)

şunu yazdı: "Sen kendi yanında ve ev halkının yanında Osman'ın başına gelen musibeti, o musibetin değerinizi nasıl yücelttiğini ve Mervân'ın Amr b. Osman'ın borçlarının ödenmesi ve tehir edilmesiyle ilgili vasiyetini biliyorsun. Eğer babanın sana vasiyetini tutacaksan biz onun ehli ve müstahakkıyız. Eğer o vasiyeti yerine getirmeyeceksen, Allah bizi sana muhtaç etmeyecektir vesselam."

Mervân, Amr b. Osman'ın borçlarının ödenmesini Abdülmelik'e vasiyet etmişti. Bunun üzerine Abdülmelik ona şöyle cevap verdi: "Mektubun bana geldi. Amr b. Saîd bana, senden daha yakın akrabaydı ve üzerimde senden daha fazla hakkı vardı. Ama adam basacağı yeri şaşırdı; onun başını cesedinden ayırdım. Doğrusu seni de ona kavuşturmayı düşündüm."

Bunun üzerine Abdullah b. Amr ona şöyle bir mektup yazdı: "Düşündüğün şeyi anlattığın mektubun bana geldi. Eğer [düşündüğünü] yapacaksan kuşkusuz ben şehadetle iç içe olan bir adamım. Çünkü ben Mü'minlerin Emîri Osman'ın ve Mü'minlerin Emîri Ömer'in oğluyum." Abdullah b. Amr b. Osman'ın annesi, Hafsa binti Abdullah b. Ömer idi.

Medâinî, Ali b. Hammâd'dan nakletti; dedi ki: Abdülmelik şöyle dedi: "Siyaset, onu doğru bir şekilde seven havassın saygınlığıdır. Yine siyaset, avama karşı âdil davranmak sûretiyle kalplerini peşinden sürüklemek[102] ve sanatların hatalarına tahammül etmektir. Siyasetin teşekkürü, ona en yakın olan kimseleredir."

[Abdülmelik'in Vefatından Önce Çocuklarına Vasiyeti]

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da Ebû Mihnef'ten ve başkalarından rivâyet etti; dediler ki: Abdülmelik'in ağzı gevşekti ve yiyecek içinden düşüyordu. Abdülmelik, "Ey sıhhat sahibi olanlar! Onu küçümsemeyin." diye bağırırdı. Onun sesi birçok evden duyulurdu. Bu hastalığı ağırlaşınca çocuklarını çağırdı. Geldikleri zaman onlara şöyle dedi:

---

102 Bu cümlenin ZZ'deki Arapçası (وَإِفْسَادُ قُلُوبِ الْعَامَّةِ بِالإِنْصَافِ لَهَا) "Avâma karşı âdil davranmak sûretiyle kalplerini ifsad etmektir." şeklindedir. Aslında Abdülmelik bu sözüyle siyaseti övüyor. Oysa bu cümlede geçen (إفساد) kelimesi konuyu tamamen değiştirmektedir. Bu bir yanlış okumadır. Çünkü RK'ye ve BAE'ye baktığımız zaman bu kelime yerine "liderlik yapmak, peşinde sürüklemek" manasına gelen (اقتياد) kelimesi yazılmıştır. Bunun daha doğru olduğunu düşünerek çeviriyi buna göre yaptık. (çev.)

"Çocuklarım! Allah'tan korkmayı size vasiyet ediyorum. Çünkü takvâ kalıcı bir koruma ve koruyucu bir kalkandır. Büyüklerinize saygı ve küçüklerinize sevgi gösterin. İnsanlara bolca iyilik yapın ve onlara eziyet etmeyin. Mesleme b. Abdülmelik'e ikramda bulunun. Çünkü o, sizi süsleyen dişiniz, onunla gevşediğiniz azı dişiniz ve onunla saldırıya geçtiğiniz kılıcınızdır. Onun sözünü kabul edin ve görüşünü benimseyin. Büyük işlerinizi ona bırakın. Haccâc b. Yûsuf'a ikramda bulunun. Çünkü o sizin için minberleri hazırladı, ülkeleri zapt etti. Onun mülhit İbnü'z-Zübeyr'le ve Irak'ın tağutlarıyla olan sınavını, itaatimiz için gösterdiği çabayı ve bizi nasıl koruduğunu biliyorsunuz." Bu vasiyetinden sonra fazla geçmeden vefat etti. Onun cenaze namazını Velîd kıldırdı.

Medâinî, Âmir b. Hafs'tan rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik b. Mervân'ın bir dostu, bir yaradan dolayı hastalandı. Bunun üzerine Ravh b. Zinbâ el-Cüzâmî'ye, "Filan adamın yanına vardın mı?" dedi. Ravh, "Evet, vardım." dedi. Abdülmelik, "Yarası nerededir?" dedi. Ravh, "Apış arasındadır." dedi. Abdülmelik, "Sus, tamam" dedi. Sonra Şebbe b. İkâl'a, "Git ve onun yarasına bak." dedi. Şebbe gitti; sonra Abdülmelik'in yanına geldi ve "Onun yarası kasıkla testisler arasındadır. Orası husyelerin derisidir." dedi. Abdülmelik Ravh'a, "İşte böyle söyle." dedi.

Medâinî, Hâlid b. Yezîd b. Bişr'den, o da babasından nakletti; dedi ki: Abdülmelik'e Kays'tan bir adam getirildi. Onu getiren adam, "Bu Zübeyrî ve Umeyrîdir." dedi. Yani Umeyr b. Hubâb'ı kastediyordu. Abdülmelik, "Vallahi kalbim ebediyyen seni sevmeyecektir." dedi. Adam, "Ey Mü'minlerin Emîri, ancak kadınlar sevgi için ağlarlar, fakat senden adalet ve insaf bekliyorum." dedi.

Bana Hafs b. Ömer anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Avâne ve İbn Ayyâş'tan rivâyet etti; dediler ki: Heysem b. Esved en-Nehaî Abdülmelik'in yanına girdi. Tam o sırada Neha'dan kendisine bir Hâricî getirilmişti. Abdülmelik onu öldüreceğine yemin ediyordu. Heysem'e, "Bu senin kavminden olan bir adamdır." dedi. Heysem, "Ey Mü'minlerin Emîri, bir kavmin canisini, onun elçisinin hatırına bağışla." dedi. Abdülmelik, "Senin için onu affettim." dedi. Heysem ve Hâricî adam birlikte çıktılar. Hâricî olan adam, "Abdülmelik Allah'a yemin etti; fakat Allah onu yalanladı. O, azîz

ve celîl olan Allah'a galebe etmeye çalıştı; fakat Allah ona galip geldi." diyordu. Bazıları, Heysem bu sözü Muâviye'ye söyledi, derler. Ancak onun bunu Abdülmelik'e söylemiş olması daha doğrudur.

Medâinî, Şebîb b. Şebbe'den rivâyet etti; dedi ki: Mü'minlerin Emîri Mansûr, Benî Ümeyye'den söz ederken şöyle dedi: "Abdülmelik'e gelince; o zorbaydı ve üzerine gittiği şeyi önemsemezdi. Velîd ise deliydi. Süleyman'a gelince, onun derdi midesiydi. Ömer b. Abdülazîz'e gelince, o körler arasında bir şaşıydı. Yezîd b. Abdülmelik ise, aklı kıt ve laubaliydi. Kavmin asıl olgun adamı Hişâm'dı."

Medâinî, Mesleme'den rivâyet etti; dedi ki: Haccâc b. Yûsuf Abdülmelik'in yanına geldi. Onun yanına girdiğinde yanında Hâlid b. Yezîd b. Muâviye vardı. Hâlid ona, "Bu yayılmalar ve bu öldürmeler nereye kadar?" dedi. Haccâc, "Irak'ta senin babanın içki içtiğini söyleyen bir adam olduğu sürece." dedi ve onu susturdu.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O İbnü'l-Kelbî'den, o da Avâne'den rivâyet etti; dedi ki: Müslim b. Ukbe el-Mürrî'nin çocuğu Abdülmelik'in yanına girdi. Abdülmelik onlara, "Sizin babanız cesur ve kötü huyluydu. Cesurluğunu yanında götürüp kötülüğünü size bıraktı. Bizim size ihtiyacımız yok." dedi.

Medâinî Avâne'den nakletti; dedi ki: Hassân b. Mâlik b. Bahdel el-Kelbî ile Manzûr b. Zebbân b. Seyyâr hastalandılar. Abdülmelik onları ziyaret etti. O zaman halifeydi. Önce Hassân'ın ziyaretine gitti. Daha sonra Manzûr'un yanına gitti. Sonra şöyle diyerek çıktı:

Başıma bir iş geldiğinde, ne Dımaşk'ta ne de köylerinde vardır
Geceleyeceğim veya kaylule yapacağım bir yer
Yoktur, Hassân'dan sonra bir gece arkadaşım
Ve Manzûr'dan sonra bir dostum da yoktur

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da Avâne'den şöyle dediğini rivâyet etti: Hassân b. Mâlik b. Bahdel ve Benî Hârise b. Abduvüd'den olan Manzûr b. Zeyd b. Ef'â el-Kelbî hastalandılar. Abdülmelik onları ziyaret etti ve şöyle dedi:

Başıma bir iş geldiğinde, ne Dımaşk'ta ne de köylerinde vardır
Geceleyeceğim veya kaylule yapacağım bir yer
Yoktur, Hassân'dan sonra bir gece arkadaşım
Ve Manzûr'dan sonra bir dostum da yoktur

Bu rivâyet daha sahih ve daha doğrudur.

[Abdülmelik'le İlgili Diğer Haberler]

Medâinî Zeyd b. İyâd b. Cu'dübe'den rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik hacca gitti; orada şair olan Ömer b. Abdullah b. Rebîa b. Mugîre b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm onunla karşılaştı. Ona selam verince Abdülmelik şöyle dedi: "Yazık sana! Fitnenin içine düşmekten korkmuyor musun? Bütün Kureyş biliyor ki, çocukluğu en uzun devam eden ve tövbesi en fazla geciken adamsın." dedi ve onu azarladı. Bunun üzerine Ömer, "Ey Mü'minlerin Emîri! Bu uzaklığa rağmen bir amcaoğlunun bir amcaoğluyla selamlaşması ne kadar da kötü oldu!" dedi. Abdülmelik'e, "Ey Mü'minlerin Emîri! İbn Ebû Rebîa sana selam söyledi. O Kureyş'in delikanlısı ve şairidir. Sen onu sertlik ve azarla karşıladın. Onu davet etsen de, yalnızlığını gidersen ve onu ferahlatsan." denildi. Bunun üzerine Abdülmelik onu çağırdı. Ömer onun yanına girdi. Tam o sırada bir cariye onun ayaklarını, bir diğeri de başını ovuyordu. Abdülmelik ona şöyle dedi: "Biraz canım sıkkındı. Senin gibi birine söylemek istemediğim bazı şeyleri sana işittirdim. İhtiyaçların neyse bana söyle." Bunun üzerine Ömer, "Ey Mü'minlerin Emîri! Kureyş biliyor ki, ben onların malca en zenginleri ve durumu en iyi olanı, parası en fazla ve borcu en az olanıyım. Benim en büyük ihtiyacım senin hayatta kalmandır." dedi ve dönüp gitti. Kendisine, "Ey Ebü'l-Hattâb! Mü'minlerin Emîri seni davet etti; ihtiyaçlarını sordu ve sen ondan hiçbir şey istemedin." denildi. Ömer, "O, ayı ayaklarında oturtmuş, güneşi de başının yanında… Sonra bana, 'Benimle samimi ol' diyor. Kuşkusuz bu asla olmayacak bir şeydir." dedi.

Kâsım b. Sellâm dedi ki: Deniliyor ki: Muâviye veya Abdülmelik şöyle dedi: "Sahip olduğum ve kendisine gücümün yettiği kimseye karşı, bir de sahip olmadığım ve elimin ulaşmadığı kimseye karşı öfkem olmaz."

Bana Ömer b. Bükeyr anlattı. O Hişâm b. el-Kelbî'den, o İbn Miskîn el-Medînî'den, o da babasından şöyle dediğini rivâyet etti: Abdülmelik hacca gitti. Medine'de, Medineli Hubbâ'nın evinin yanından geçti. Kureyş gençleri onun yanına giderler ve konuşurlardı. Hubbâ ona göründü; Abdülmelik de ona baktı. Hubbâ ona dua ediyordu. Abdülmelik durdu ve "Ey Hubbâ! Ben Abdülmelik'im." dedi. Hubbâ, "Bildim, anam babam sana feda olsun. Ölmeden önce senin yüzünü bana gösteren Allah'a hamd olsun. Nasılsın efendim?" dedi. Abdülmelik, "İyiyim ey Hubbâ. Senin soğutulmuş suyun nasıl ve senin yanına gelen Kureyş gençleri nasıllar?" dedi. Hubbâ, "İyidir, ey Mü'minlerin Emîri. Sen kardeşin Amr b. Saîd'i öldürmüşsün, öyle mi?" dedi. Abdülmelik, "Evet… Allah'a yemin ederim ki o benim için çok kıymetliydi, ancak beni öldürmek istedi." dedi. Abdülmelik ona beş yüz dinar verilmesini emretti; ayrıca ona bazı şeyler hediye etti. Hubbâ da onları kabul etti.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o İbn Ayyâş'tan, o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivâyet etti: Muhammed b. Üsâme b. Zeyd, Abdülmelik'in yanına girdi. Abdülmelik ona, "Resûlullah (sav) babana ordu komutanlığı için sancak bağladığı zaman kaç yaşındaydı?" dedi. Muhammed, "On yedi yaşındaydı." dedi. Abdülmelik, "Biz yirmi küsur yaşında olan Velîd'e sancak bağladığımız zaman şunlar bizi ayıplıyorlar." dedi.[103]

Medâinî dedi ki: Abdülmelik, "İnsanlar, Hâtim-i Tâî'yi cömertlikte Urve b. el-Verd'in önüne geçirdiklerinden Urve'ye zulüm yaptılar. O gerçek bir cömert idi." dedi.

Bana, Tevvezî diye bilinen Ebû Muhammed en-Nahvî anlattı. O Asma'î'den, o da Ebû Amr b. Alâ'dan rivâyet etti; dedi ki: Kureyş'ten bir adam Benî Temîm'den bir adamla tartıştı. Temîmli adam ona, "Kureyş'in bir fazileti vardır kuşkusuz. Ancak insanların en halimi olan Ahnef b. Kays bizdendir. Ayrıca insanların en fazla borç üstleneni olan İyâs b. Katâde de bizdendir. O, Ezd kabilesinin kanlarını üstlenmişti. Yine Arapların süvarisi Harîş b. Hilâl de bizdendir." dedi. Bu söz Abdülmelik'in kulağına gitti;

103 RK'de ve BAE'de yer alan ve (المدائني عن سحيم قال دخل عروة بن الزبير علي عبد الملك) rivayeti ile (المدائن قال: قال عبدالملك: ظلم الناس عروة بن الورد) rivayeti arasında yer alan bölüm ZZ'de, "*Min Ahbâri Abdilmelik*" başlığının altında, sayfa 375'te yer almıştır. Nitekim BAE'yi takkik edenler bu bölümün (و) yazmasında yer almadığını not etmişlerdir. (çev.)

şöyle dedi: "Gerçekten Ahnef b. Kays yumuşak huylu bir insandı. Keza İyâs da sabırlı biriydi. Harîş'e gelince, Abbâd b. Husayn, onun hakkında anlatılan şeylere daha layıktır." dedi.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik hacca gitti. Hac yolunda Medine'de, Mervân'ın evine indi. O sırada Haccâc, Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'nin yanından geçti. Hâlid mescitte oturuyordu. Haccâc'ın üzerinde heybetli bir kılıç vardı ve salına salına yürüyordu. Bir adam Hâlid'e, "Bu salına salına yürüyen kimdir?" dedi. Hâlid, "Peh… Peh… Bu Amr b. Âs'tır." dedi. Haccâc ise, "Sen, bu Amr b. Âs'tır dedin; öyle mi? Doğrusu Âs'ın babam olması beni sevindirmez. Fakat ben Sakîf'in şeyhlerine ve Kureyş'in akıllılarına mensubum. Ben bu kılıcımın yanında 100.000 kılıcı bir araya getirmiş bir adamım. Onların hepsi de, senin babanın içki içtiğine ve içinde küfrü gizlediğine şahitlik ediyorlar." dedi. Sonra dönüp gitti ve "Peh… Peh… Bu Amr b. Âs'tır." diyordu.

Bana, Benî Hâşim'in mevlâsı Muhammed b. Hubeyb anlattı. O Ebû Firâs es-Sülemî'den, o Hişâm b. el-Kelbî'den, o da Avâne'den şöyle dediğini rivâyet etti: Abdülmelik Haccâc'ı iki yıllığına Mekke'ye vali tayin etti. Daha sonra Medine'yi de ona bağladı. Haccâc'dan önce Medine'de Târık vardı. Sonra Haccâc'ı Irak'a vali yaptı. Haccâc Mekke'ye Abdurrahman b. Nâfi' b. Hâris b. Habâle b. Umeyr el-Huzâî'yi vekil bıraktı. Nâfi', Ömer b. Hattâb'ın Mekke valiliğini yapmıştı. Medine'ye de Abdullah b. Kays b. Mahreme b. Abdülmuttalib b. Abdümenâf'ı vekil yaptı. Abdullah b. Kays'a gelince, Abdülmelik onu azletti ve Haccâc'a, "O Kureyş'in en ahmak ailesinden olduğu halde onu tayin ettin." demişti. Medine'ye de Yahya b. Hakem b. Ebü'l-Âs'ı tayin etti. Abdurrahman b. Nâfi'in de, Allah izin verdiği sürece Mekke'de vali olarak kalmasına karar verdi.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Haccâc Mekke'de iki yıl kaldı. Târık o sırada Medine valisiydi. Sonra Abdülmelik Medine'yi de Haccâc'a bağladı ve Abdullah b. Kays b. Mahreme'yi oraya vekil bıraktı. Sonra Haccâc Irak'a vali olarak atandı. O da Mekke ve Medine'ye Abdullah b. Kays b. Mahreme'yi vekil yaptı. Abdülmelik Mekke'ye, Nâfi' b. Alkame b. Safvân el-Kinânî'yi, Medine'ye de Yahya b. Hakem'i tayin etti. Daha sonra Abdülmelik Medine'ye Ebân b. Osman'ı tayin etti. Ayrıca Yemâme'ye de Yezîd

b. Hübeyre el-Muhâribî'yi tayin etti. Ondan sonra da İbrâhim b. Arabî'yi tayin etti. Musul'a ise Yûsuf b. Hakem b. Ebü'l-Âs'ı tayin etti. Abdülazîz b. Mervân Mısır'da vefat edince Abdülmelik Mısır'a oğlu Abdullah b. Abdülmelik'i tayin etti.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik'e valilerinden birinin halktan hediye aldığı bilgisi ulaştı. Abdülmelik hemen o valiyi yanına çağırdı. Valiye, "Vali olduğun günden beri hiç hediye kabul ettin mi?" dedi. Vali, "Ey Mü'minlerin Emîri, ülken mâmurdur; haracın da çoktur; boldur. Halkın da en iyi durumdadır." dedi. Abdülmelik, "Sana sorduğum soruya cevap ver." dedi. Vali, "Evet, hediye kabul ettim." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik ona, "Eğer hediye kabul etmiş ve karşılığını vermemişsen muhakkak ki kötü bir adamsın. Eğer o hediyeyi verene Müslümanların malından karşılığını vermiş veya o hediyeyi sana vermeden önce elde edemeyeceği bir işi ona vermiş isen, o takdirde sen hain ve zalimsin. Eğer sana hediye getirene kendi malından, güvendiğin insanların yanında seni küçük düşürecek ve çalışanlarını sana karşı umutlandıracak ölçüde hediyenin karşılığını vermiş isen, o takdirde ahmak bir adamsın. Kuşkusuz bir işi yapıp da o işi bir kötülük ya da bir ahmaklıkla bozan bir adamın vali yapılmaması gerekir." dedi ve onu azletti.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik, genç yaşta Medine'de ibadetle meşgul iken onunla samimi olan Medine halkından bir adam Abdülmelik'in yanına geldi. İzin istedi; ona izin verildi. O arada yanına bazı esirler getirildi. Abdülmelik onlarla tartışmadan boyunlarının vurulmasını emretti. Medineli adam ona, "Ey Mü'minlerin Emîri, sen daha önce merhametliyken, hilafet senin kalbini sertleştirmiş." dedi. Abdülmelik, "Hayır, kesinlikle hilafet kalbimi sertleştirmiş değildir; fakat nefret üstüne nefrete tahammül etmek onu sertleştirdi." dedi.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik'in yanında oturan meclis arkadaşları Osman'ın öldürülmesi hakkında konuşmaya daldılar. Onlardan bir adam, "Ey Mü'minlerin Emîri! Osman'ın öldürülmesi sırasında kaç yaşındaydın?" dedi. Abdülmelik, "Henüz reşit değildim." dedi. Adam, "Onun için ne kadar üzüldün?" dedi. Abdülmelik, "Onun için duyduğum öfke, ona duyacağım üzüntüye engel oldu." dedi.

Dedi ki: Akîl b. Ullefe el-Mürrî Abdülmelik'in yanına geldi. Abdülmelik ona, "Sizin yanınızda en güzel mallarınız nedir?" dedi. Akîl, "Bir arkadaşın diğerine hediye olarak verdiği mal." dedi. Abdülmelik, "Sonra hangisi?" dedi. Akîl, "Miras olarak aldıklarımız" dedi. Abdülmelik, "Bunların içinde sizi en çok sevindiren nedir?" dedi. Akîl, "Elde edip de bize rahatlık ve güç veren mallar." dedi. Abdülmelik, "Gücünüz ne kadar?" dedi. Akîl, "Saldırı için bize tamah edilmiş değil; ancak öfkemizden de emin olunmuyor." dedi. Abdülmelik, "Cömertliğinizin ölçüsü nedir?" dedi. "Mallarımızın bize en sevimli olanı, minnet yapacağımız ve bizim için bir anmaya vesile olacak mallardır." dedi. Abdülmelik, "Korumanız ne ölçüdedir?" dedi. Akîl, "Bizden bir adam, nefsini korur gibi komşusunu korur." dedi. Abdülmelik, "Senin gibisi kavmini anlatsın." dedi.

Medâinî dedi ki: Müsâvir b. Hind b. Kays b. Züheyr b. Cezîme el-Absî, Velîd b. Abdülmelik'in yanına geldi. Velîd'in annesi Vellâde binti Abbas b. Cüzey b. Hâris b. Züheyr b. Cezîme idi. Adam, "Berz" denilen, kavminden bir adamın evine misafir oldu. Orada birkaç ay kaldı; Velîd ona bir iyilikte bulunmadı. Adam yola çıktı ve şöyle dedi:

Üç ay kaldım, Berz'in evinde
Velîd'in yanında bir hediye umarak
Şikâyet etme Kelâle'den[104] *[ey kadın], Berz'in evinde*
Fakat kurtulduğun zaman, dönme bir daha
Eğer Velîd cimriyse, dediğiniz gibi
Cimriliği uzaktan almamıştır, kuşkusuz

Onun bu beyitleri Abdülmelik'e ulaştı. Hemen onun peşine bir adam gönderip onu geri çevirdi. Sonra ona, "Bizden mi ona cimrilik geldi yoksa sizden mi?" dedi. Adam, "Hayır bizden gelmiştir." dedi. Abdülmelik ona, "İhtiyaçlarını bana söyle." dedi. Adam, "Tüccarların benden on üç bin dirhem alacakları var." dedi. Abdülmelik borçlarını ödedi. Sonra Velîd'e, "Duyduğun [hicvi] duymadan önce, o adama bunu verseydin seni fakirleştirir miydi?" dedi.

---

104 Kelâle, miras bırakacak çocuğu olmamak demektir.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da İbn Ayyâş'tan nakletti; dedi ki: Abdülmelik'in şurta teşkilatının başında İbn Ebû Kebşe es-Seksekî vardı. Ondan sonra Riyâh el-Gassânî vardı. Sonra Abdullah b. Zeyd el-Hakemî şurtanın başına geçti. Daha sonra Ka'b b. Hâmis el-Absî geçti. Abdülmelik vefat ettiğinde Absî şurtasının başındaydı. Onun muhafızları üzerinde Reyyân vardı. Reyyân vefat etti; onun yerine Hâlid b. Reyyân'ı tayin etti. Abdülmelik'in harac ve ordu başındaki kâtibi de Sercûn er-Rûmî idi. Mektuplarının başında da mevlâsı Ebü'z-Zu'ayzi'a vardı. Mührünün başında da Kabîsa b. Züeyb vardı. Künyesi "Ebû İshak" idi. Kabîsa Hicret'in 86. yılında vefat etti. Onun yerine Benî Âmir b. Lüey'in mevlâsı Amr b. Hâris'i getirdi.

Dediler ki: Deyrü'l-Cemâcim savaşından sonra Abdülmelik, Haccâc'a bir mektup yazdı. Mektubunda ona, insanlara atıyyelerini vermesini emrediyordu. Haccâc cevaben şöyle bir mektup yazdı: "Onlar ahitlerini bozdular; biati kırdılar, cemaatten ayrıldılar ve imamlara dil uzattılar." Abdülmelik ona, "Ancak haklarını vermekle itaatimiz onlara vâcip olur." diye cevap yazdı.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik'e bazı esirler getirildi. Onları öldürmeyi düşündü. Bunun üzerine Recâ b. Hayve ona, "Ey Mü'minlerin Emîri! Af için, yanında bulunan Allah'ın nimetlerini sana hatırlatıyorum." dedi. Abdülmelik onları affetti ve serbest bırakılmaları için emir verdi.

Medâinî dedi ki: Haccâc, İbnü'l-Eş'as'ı mağlup ettikten sonra, onun divanında kalan adamlarını öldürmek istedi. Bunun üzerine Kuteybe b. Müslim ona, "Allah Emîr'i ıslah etsin. Allah senin sevdiğin zaferi ihsan etmiştir. Sen de Allah'ın sevdiği affı ona ver." dedi. Bu söz Abdülmelik'e ulaştı. Abdülmelik, "Allah Kuteybe'nin hayrını versin. Kuşkusuz vaaz verme konusunda zirveye ulaşmıştır ve Haccâc da bunu kabul etmekle iyilik yapmıştır." dedi.

Medâinî, Mesleme'den nakletti; dedi ki: Haccâc Abdülmelik'e şöyle bir mektup yazdı: "Bana gelen habere göre, Mü'minlerin Emîri hapşırmış ve orada hazır olanlar ona 'Yerhamukallah' [Allah sana merhamet etsin] demişlerdir. Mü'minlerin Emîri de onlara, Allah sizi hidâyet etsin ve kalbinizi

ıslah etsin.' diye cevap vermiştir. Ah! Keşke ben orada olsaydım da, o büyük kurtuluşa nâil olsaydım."

Medâinî Ebü'l-Yakzân'dan, o Cüveyriye b. Esmâ'dan rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik hutbe okurken Yemen halkından bir adam ayağa kalktı ve "Muhakkak ki, Muhammed b. Yûsuf -Haccâc'ın kardeşini kastediyor. O sırada Yemen valisiydi- haram olan kanı akıtıyor ve haram olan malı alıyor." dedi. Abdülmelik ona, "Otur!" dedi. Adam oturdu. Sonra tekrar ayağa kalktı ve önceki sözünün benzerini söyledi. Abdülmelik ona, "Yazık sana, otur!" dedi. Adam yine oturdu. Sonra tekrar ayağa kalktı ve önceki sözünün benzerini söyledi. Abdülmelik ona, "Vallahi seni öldürmeyi düşündüm." dedi. Adam, "Vallahi, benim için yerin altı yerin üstünden daha sevimli olmasaydı ayağa kalkmazdım. Duyduğuma göre, önce peygamberlik olacak; arkasından hilafet ve rahmet olacak. Sonra hükümdarlık ve zorbalık olacaktır. Nübüvvet ve hilafet gitti; bu da zorbalık dönemidir." dedi.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik b. Mervân, Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'e şöyle dedi: "Sen [şair] İbn Hursân'dan ne istiyorsun?" Ümeyye, "Had vurulacak bir iş yaptı. Ben de ona had uyguladım." dedi. Abdülmelik, "Şüphe ihtimaline karşı haddi ondan uzaklaştırmadın mı?" dedi. Ümeyye, "İş bundan daha da açıktı." dedi. Abdülmelik, "Vallahi o seni ciddi şekilde acıtmıştır. Vallahi ondan kurtulmuş olmanı isterdim. Doğrusu sabahlayıp da sahip olduğum şeylerin bir misli daha benim olsa ve bunun karşılığında hicvedilmiş olmam beni sevindirmezdi." dedi. İbn Hursân'ın onun hakkında söylediği şiir de şuydu:

Zâyi etti; Mü'minlerin Emîri, sugurumuzu[105]
Ve İbn Hâlid, müşrikleri umutlandırdı, bize karşı
Ve kurulmuş beyaz şiltelerin üzerine
Kucaklıyor birbirlerini mescitlerde, yaban öküzleri gibi
Ayakta ve demir içinde uyuduk; bazen de
Secdede; Rabbimize mescitlerde yalvarırken
Kuş öttüğü zaman kalbi hoplamaya başlar
Fakat tirit yeme işinde, demir dişli bir aslandır

105 Uç bölgesi.

Ebü'l-Yakzân şöyle dedi: Bize Cüveyriye b. Esmâ anlattı; dedi ki: Abdülmelik'in bir beytülmali vardı; oraya ancak helal yolla elde edilen mallar girerdi. Bir Müslümanın ya da zımmînin zulme uğramadığı mallar oradaydı. Üstelik o malların belli başlı kaynakları bilinirdi. Abdülmelik o mallarla, ümmü veled olacak cariyeleri alır ve o malla evlenirdi. Abdülmelik, "Ben ancak tertemiz olan malları helal sayarım. Bu da evlatlarda etkili olur." derdi.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik bir cübbe, bir de ridâ giyer; insanların yanında oturur ve işlerine bakardı. Küttâbdaki çocukların üzerinde durur; öğretmene, "Onları güzel eğit!" der ve onlarla konuşurdu. Dedi ki: Bir gün Abdülmelik, Mesleme, Yezîd ve Anbese'nin eğitmeni İsmâil b. Muhâcir'e şöyle dedi: "Çocuklarıma Kur'ân öğret. Onlara güzel ahlâkla muamelede bulun. Onları sıla-i rahim yapmaya teşvik et. Toplumun içinde onlara değer ver; fakat yalnız olduklarında onları korkut. Çünkü edeb, çocuk için hasebden daha önemlidir. Onları benimle tehdit et. Benim olmadığım zaman onları terbiye et. Bir de, bir ilmi kavramadan onları bir ilimden diğerine geçirme. Çünkü kelamın kulakta izdihamı anlamayı zâyi eder."

Medâinî Bekr b. Abdülazîz'den rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik, çocuklarının eğitmeni İsmâil b. Muhâcir'e şöyle dedi: "Çocuklarıma doğru söylemeyi öğret. Hatta eğer onlardan biri bir adam öldürmüş olsa, mutlaka nefsinin aleyhinde itirafta bulunsun. Özellikle İbn Âtike'ye [Yezîd'i kastediyor] dikkat et. Çünkü onun annesinin mehri alnımın terindendir." Dedi ki: Saîd b. Abdülmelik'le beraber Ma'bed el-Cühenî vardı.

Medâinî Ali b. Hammâd'dan nakletti; dedi ki: Bir adam Abdülmelik'in yanında ayağa kalktı ve ona, "Ey Mü'minlerin Emîri, göğsün daraldığı bir iş sebebiyle çölleri aşarak size geldim." dedi. Abdülmelik, "Neymiş o?" dedi. Adam, "Oğlum şöyle bir sugurda askerdir. Onu çok özledim ve onu bekleyişim uzun sürdü." dedi. Abdülmelik hemen oğlunun geri dönmesi için mektup yazdı. O da evine döndü.

[Abdülmelik ve Zeyneb binti Abdurrahman]

Medâinî Abdülhalim el-Eşec'den, o Ebû Kurre'den rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik Zeyneb binti Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm'ı istedi. Kadın,

"Vallahi Ebü'z-Zubbân benimle evlenemez." dedi. Bunun üzerine onunla Yahya b. Hakem evlendi. Abdülmelik, "En siyah yüzlü adam onunla evlendi." dedi. Yahya ise, "Bence kadın, onda hoşuna gitmeyen bir şeyi bende [görmüş ve] hoşuna gitmiştir." dedi.

Bana Ömer b. Bükeyr anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Abdullah b. Ayyâş ve Ebû Cenâb'dan rivâyet etti; dediler ki: Gadbân b. Kaba'serâ, Abdülmelik b. Mervân'ın yanında oynayan bir çocuk gördü. Gadbân, "Kim bu çocuk ey Mü'minlerin Emîri?" dedi. Abdülmelik, "Âişe binti Musa b. Talha'dan olma oğlumdur." dedi. Gadbân, "Bir Talha'nın dünyaya gelmesiyle ona da [Abdülmelik'e] cömertlik ulaşır." dedi. Abdülmelik, "Yazık sana, ben cimri miyim?" dedi. Gadbân, "Evet, kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah'a yemin ederim ki ben istisna yapmam." dedi. Abdülmelik güldü. İbn Ayyâş şöyle dedi: "İlk cimrilik yapan halife Abdülmelik'tir."

Medâinî Muhammed b. İsa'dan rivâyet etti; dedi ki: Bir adam Abdülmelik'ten bir şey istedi ve ısrarcı oldu. Bunun üzerine Abdülmelik, "İstemek konusunda çok ısrarcı oldun." dedi. Adam, "Vallahi ey Mü'minlerin Emîri, sen ısrarcı dilenciyi de açık bir menle geri çevirirsin." dedi.

Abdülmelik Zeyneb binti Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm ile evlenmek istedi. Ancak onunla Yahya b. Hakem evlendi. Abdülmelik bu yüzden öfkelendi ve onun her şeyini kendisine aldı.[106] Bunun üzerine Yahya, "Bir çöreğim bir de Zeyneb'im var." dedi. Ömer b. Abdurrahman b. Avf, Abdülmelik'in Zeyneb için çok üzüldüğünü görünce ona, "Ondan daha güzelini sana göstereyim: İsmâil b. Hişâm'ın kızı… Üstelik adam senin yanındadır." dedi. Abdülmelik onu istedi ve onunla evlendi.

[Mesleme b. Zeyd b. Vehb el-Fehmî ve Abdülmelik]

Kelbî'den rivâyet edildi. O Avâne'den nakletti; dedi ki: Mesleme b. Zeyd b. Vehb el-Fehmî Abdülmelik'in yanına girdi. Abdülmelik ona, "Ya-

---

106 Bu cümlenin Arapçası (وَاصْطَفَى كُلَّ شَيْءٍ لَهُ) şeklindedir. Burada yer alan (اصطفى) kelimesi, ganimet dağıtılmadan önce komutanın hakkı olan Safiyyi (الصفيّ) almak manasında kullanılmıştır. Resûlullah (sav) Bedir Savaşı'ndan sonra Münebbih b. Haccâc'ın kılıcını, Benî Mustalık gazvesinden sonra Cuveyriyye annemizi, Hayber'den sonra da Safiye binti Huyey validemizi safiy olarak almıştı. Abdülmelik de, Yahyâ b. Hakem'in Zeyneb'le evlenmesinden öfkelenerek onun hissesine düşen her şeyi kendisine almıştır. (çev.)

şadığın zamanların hangisi daha iyiydi, gördüğün hükümdarların hangisi daha mükemmeldi?" dedi. Mesleme b. Zeyd şöyle dedi: "Hükümdarlara gelince; ne kadar hükümdar gördümse hepsinin hem seveni hem sevmeyeni vardı. Zamanın ise bazı insanları yücelttiğini bazılarını da zelil ettiğini gördüm. Sorsan bütün insanlar zamanı zemmederler. Çünkü zaman yeniyi eskitir ve gençleri kocatır. Ümit dışında zamandaki her şey biter. Ümitse her zaman tazedir." Abdülmelik, "Bana Fehm kabilesinden haber ver." dedi. Mesleme b. Zeyd şöyle dedi: "Onlar şairin dediği gibidir:

Gece ve gündüz sardı Fehm b. Amr'ı
Çürümüş kemiklere dönüştüler, sonunda
Enkaza dönüşüp gitti evleri
Güç, nimet ve servetten sonra
Zaman da böyle, alıp götürür insanları
Yurtları kalır geride, suret gibi"

Abdülmelik, "Peki şu şiiri kim söylemişti?" dedi ve şu beyitleri okudu:

İnsanları gördüm, yaratılışları itibariyle
Adamın zenginini seviyorlar
Her ne kadar zengin eli sıkı
Cimri ve vermesi az olsa da
Bilmiyorum ne diye ve ne için
Ve ne umuyorlar cimrilerden?

Kelbî dedi ki: Fehm b. Amr b. Kays b. Aylân'dır. Fehm'in kardeşi Hâris ona saldırdı ve onu öldürdü. Böylece ona "Advân" denildi.

[Muhtelif Rivâyetler]

Medâinî, Süfyân es-Sevrî'den nakletti; dedi ki: Haccâc Abdülmelik'in yanına geldi; Muâviye b. Kurre Ebû İyâs da onunla birlikteydi. Abdülmelik ona Haccâc'ı sordu. Bunun üzerine Muâviye, "Eğer size doğruyu söylersek bizi öldürürsünüz; eğer yalan söylersek azîz ve celîl olan Allah'tan korkarız." dedi. Haccâc ona baktı; hemen Abdülmelik ona, "Ona sataşma ey Haccâc!" dedi ve onu Sind bölgesine sürdü.

Medâinî, Suhaym b. Hafs'tan nakletti; dedi ki: Haccâc şöyle derdi: "Ben Irak'a varmadan önce Irak'ın belli başlı adamlarını soruşturdum. Bana Ziyâd b. Amr el-Atekî'yi anlattılar. Onun kadar kimseden nefret etmemiştim. Bir gün Abdülmelik'in yanına gittim. O da bir grup ileri gelenle birlikte yanımdaydı. Beni methettiler; onlardan hiçbiri beni onun kadar güzel anlatamadı, hiçbiri onun gibi olamadı. Abdülmelik'e, 'Ey Mü'minlerin Emîri, Haccâc senin geri tepmeyen kılıcın, hedef şaşırmayan okun ve sana hizmet ederken hiçbir kınayıcının kınamasından korkmayan hizmetkârındır.' dedi. O günden sonra halktan hiç kimse benim için onun kadar değerli olmadı."

Bana Hişâm b. Ammâr ve Medâinî anlattılar. Onlar da hocalarından naklettiler; dediler ki: Abdülmelik kışı Ürdün'deki Sınnebre'de geçirirdi. Kış çıkınca Câbiye'ye inerdi. Adamları için konaklama yerleri yaptırır ve konumlarına göre onlara koyunlar dağıtırdı. Mart ayından birkaç gün geçince Dımaşk'a, Merrân[107] kilisesine geçerdi. Yakıcı sıcaklarda Ba'lebek'e gelirdi. Kış rüzgârları esmeye başlayıncaya kadar orada kalır, [sonra] Dımaşk'a dönerdi. Soğuklar şiddetlenince Sınnebre'ye giderdi.

Medâinî, Abdülmelik'in orada vefat ettiğini söyledi.

Medâinî dedi ki: Bir gün Şebbe b. İkâl Abdülmelik'in yanında öğle yemeği yedi. Ona *hazîre* -denen yemek- getirildi.[108] Şebbe güldü; Abdülmelik kızdı ve "Niye gülüyorsun?" dedi. Şebbe, "Cerîr'in Mücâşi kabilesini hazîre ile ayıplamasına gülüyorum. Oysa bu Mü'minlerin Emîri'nin yemeğidir." dedi. Aslında Kureyş'in ayıplandığı *sahîne* yemeğinden dolayı gülmüştü.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân'ı -veya bir başkasını- öğle yemeğine çağırdı; onunla birlikte yemek yedi. Adam Abdülmelik'in önünden yemeye başladı. Bunun üzerine Abdülmelik -veya yanındaki başka bir kimse- ona "Önünden yesene!" dedi. Bunun üzerine adam, "Mü'minlerin Emîri'nin sofrasında koru mu vardır?" dedi. Bunun üzerine Abdülmelik, "Hayır, istediğin yerden ye." dedi.

---

107 Merrân kilisesi Dımaşk'ın dışında, er-Rebve geçidinin yanındadır.

108 Hazîre, Asîde gibi etli veya etsiz pişirilen ve ıslak kepekten yapılan bir çorba türüdür. Sahîne (السخينة) ise undan ve parça etten yapılan hafif bir yemektir. Bu yemek Kureyş'e mahsustur; Kureyş bu yemekle ayıplanırdı (*Kâmûs*).

Bana bazı Şamlılar anlattılar; dediler ki: Abdülmelik bir konuşma yaptı. Bir bedevî de onun konuşmasını dinliyordu. Kureyş'ten biri ona, "Dinlediğini nasıl buldun?" dedi. Bedevî, "Eğer söz katık yapılacak olsaydı işte o bu söz olurdu." dedi.

Heysem b. Adî şöyle dedi: Abdülmelik b. Umeyr, Abdülmelik'in yanında konuştu. Bir bedevî de oradaydı. Bedevî adam, "Eğer söz katık yapılacak olsaydı işte o bu söz olurdu." dedi.

Medâinî ve diğerleri şöyle dediler: Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân Abdülmelik'e şöyle bir mektup yazdı: "Sen başıma gelenleri biliyorsun. Ben de senin bana mükâfatını biliyorum. Benim durumum Ca'dî'nin dediği gibidir:

İhtiyaçlarını karşıladık Benî Ka'b'ın, onlarda
Ancak Allah'ın verdiği karşılığı gördük

Dediler ki: Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân Mus'ab'ın başını Abdülmelik'e getirince Abdülmelik secdeye kapanmıştı. Ubeydullah b. Ziyâd, "O secdede iken kafasını vurmayı düşündüm. Böylece iki Arap hükümdarını bir günde öldürmüş olurdum." demişti. Onun bu sözü Abdülmelik'e ulaştı. Abdülmelik onun yanına gelmesine izin vermedi. Sonra ona izin verdi. Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân, "Ey Mü'minlerin Emîri! Vallahi biz, rızası zulüm olanın öfkelenmesine kızmayız. Eğer istediğin şekilde sana itaat etmemiz vacip ise, senin de yönetimde adaletle hükmetmen vaciptir. Senin adaletin olmadan biz itaatimizi hakkıyla yerine getiremeyiz. Sen bizim hakkımızda Allah'a itaat etmeyi başka şeylere tercih et, o zaman samimiyetle sana öğüt veririz ve sana karşı niyetimiz halis olur. Yeryüzünde bozgunculuk isteme. Şüphesiz Allah senin amelini görüyor; dönüşün O'nadır." dedi. Abdülmelik bunun üzerine çok kızdı ve şöyle dedi: "Vallahi eğer sonuç olarak işlerin en hayırlısı ve netice itibariyle en güzeli güçlü iken affetmek olmasaydı, cehalet ve küstahlığın bu hoyrat adamı nereye sürüklediğini ona bildirecektim." dedi. Bunun üzerine Velîd b. Abdülmelik, "Ey Mü'minlerin Emîri, zengin ve mevki sahibi olsalar bile, hilafetin heybetine, saltanatın yüceliğine ve itaatin gerekliliğine uygun davranmayan ve Müslümanların sana gösterdikleri saygıyı göstermeyen bunun gibi

adamları neden hayatta bırakıyorsun ki?" dedi. Bunun üzerine Abdülmelik, "Sen her şeyi bilmiyorsun." dedi ve şu şiiri okudu:

Farklı unsurlardan oluştuklarını görürsün tüm insanların
Türlü türlüdürler değişir arzu ve istekleri
Otursan kişinin yanına, onu hüner sahibi sanırsın
[Bir de bakarsın] zanaatından başka nesi varsa işe yaramaz
Özü temiz olanla karşılaşırsın; bakarsın ki onun dili
İçinde ne varsa ortaya dökmez, konuştuğu zaman

Bana Ebü'l-Hasan el-Medâinî anlattı. O Abdullah b. Selm el-Fihrî'den rivâyet etti; dedi ki: Becîleli Abdullah b. Yezîd b. Esed b. Kürz el-Kuşeyrî Abdülmelik'in yanına girdi; yanında oğlu Hâlid b. Abdullah da vardı. Abdülmelik ona, "Bu senin oğlun mu?" dedi. Abdullah, "Evet, oğlumdur." dedi. Abdülmelik, "Ne kadar da sana benziyor." dedi. Abdullah, "Bu [sözün] benim hoşuma gider, annesini de herhangi bir ithamdan aklamış olur." dedi.

Medâinî dedi ki: Şair olan Hâris b. Hâlid b. Âs b. Hişâm b. Mugîre b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm Abdülmelik'in yanına geldi. Abdülmelik ona herhangi bir ihsanda bulunmadı. Şöyle de deniliyor: Hâris bir ay onun kapısında kaldı, ancak yanına girmesine izin verilmedi. O da şöyle söyleyerek dönüp gitti:

Ardınca geldim, o zaman bir perde vardı gözümde
Perde kalkınca öyle bir kınadım ki kendimi
Ne olmuş, beni sana niyaz etmekten alıkoydunsa
Nefsimi muhtaç etmem, ona zulm edeceklere
Kanım kaynamıştı sanan, adeta
Ellerindeymiş gibi [başıma gelecek] dert ya da nimet

Bu durum Abdülmelik'e ulaştı. Abdülmelik gelmesi için ona haber yolladı ve onu geri getirtti. Ona, "Ey Hâris! Kapımda beklemiş olmayı kendin için hakirlik sayıyorsun, öyle mi?" dedi. Hâris, "Hayır, vallahi! Fakat evimden uzun süre uzak kaldım, işim aksadı. Biraz boşboğazlık yaptım da bazı şeyler söyledim. Üstelik borcum da var." dedi. Abdülmelik, "Ne kadar borcun var?" dedi. Hâris, "Otuz bin dirhem" dedi. Abdülmelik, "Borçlarını

ödemeyi mi yoksa Mekke'ye vali olmayı mı isterdin?" dedi. Hâris, "Mekke valiliğini" dedi. Abdülmelik onu Mekke'ye vali yaptı; o da Mekke'ye geldi. Âişe binti Talha b. Ubeydullah b. Hâris de Mekke'deydi. Bir gün namaz vakti geldi; Âişe tavaf yapıyordu. Valiye haber yollayarak tavafını henüz bitirmediğini bildirdi. Vali de Âişe tavafını bitirinceye kadar cemaati [namaz kılmadan] bekletti. Bu durum Abdülmelik'e ulaştı. Abdülmelik hemen onu azletti ve "Ben seni insanları namazlarından [eğleyip] Âişe binti Talha'nın tavafı için bekletesin diye vali yapmadım." dedi.

Dediler ki: Hâris Âişe'yi seviyordu. Âişe de onu seviyordu. Hâris ona talip oldu; ancak Âişe onunla evlenmedi. Âişe'ye, "Bir adam seni sevdi; sen de yirmi yıl boyunca onu sevdin. Sonra adam seni istedi ve sen onunla evlenmedin." denildi. Âişe şöyle dedi: "Bende bir ayıp var. Yeryüzü dolusu altınlarım bile olsa, onun bu ayıbıma muttalî olmasını istemezdim." dedi. O ayıbın Âişe'deki kötü ahlâk olduğu söyleniyordu.

Bana Hirmâzî anlattı. O Hasan b. Ali el-Utbî'den, o babasından, o Ebü'l-Mikdâm'dan, o da Mekkeli bir adamdan şöyle rivâyet etti: Dedi ki: Medine'ye geldim; baktım ki üzerlerinde beyaz elbiseler olan ak pak çocuklar insanları öğle yemeğine davet ediyorlar. Ben de acıkmıştım; içeri girdim. Bir de baktım Âişe binti Talha sedirde oturuyor; insanlar da yemek yiyorlar. Yemeğe başladığımda Âişe bana "Sen yabancısın sanki?" dedi. Ben de, "Evet, yabancıyım." dedim. Âişe, "Nereden geldin?" dedi. Ben, "Mekke'den" dedim. Âişe, "Bedevî nasıldı?" dedi. Ben, "İyiydi" dedim. [Yemeğimi yiyip] çıktıktan sonra "Bana kimi sormuştu?" dedim. "Hâris b. Hâlid'i" dediler. Mekke'ye vardığımda olanları Hâris'e anlattım. Hâris şöyle dedi:

Kim bizden soruyorsa evimizin yerini
Ukhuvâne'dir, bize yaraşır bir yer
Neşeli kılıyoruz yaşamı, monotonlaştırmıyor onu
Hayatın uzunluğu; cevretmiyor bize zaman

Hirmâzî dedi ki: Şam'ın bir bölgesinde de "Ukhuvâne" diye bir yer vardı.[109]

---

109 Ukhuvâne Ürdün vadisinde, Ufeyk geçidine yakın bir yerde bulunan, Taberiye yakınında bir beldedir. İlk bahsi geçen Ukhuvâne ise Mekke'ye yakın bir yerdir (*Mu'cemü'l-Büldân*).

Medâinî Abdullah b. Selm'den ve başkalarından nakletti; dediler ki: Ömer b. Ali b. Ebû Tâlib Abdülmelik'in yanına geldi. Ondan, Ali b. Ebû Tâlib'in sadakasını [vakfını] vermesini istedi. Bunun üzerine Abdülmelik Yahudi İbn Ebü'l-Hukayk'ın sözünü misal getirdi; dedi ki:

Nefis baştan çıkıp da
Dinleyen susup dinlediğinde konuşanı
Ve insanlar görüşlerinde çelişkiye düştüğünde
Kuşkusuz âdil ve tam hüküm veririz
Bâtılı hak yapmayız
Hakkı bırakıp bâtıla sarılmayız
Korkuyoruz, kötü rüya görürüz de
Unutturuz zamanı, unutulup gidenle birlikte

Sonra şöyle dedi: "Hayır, yemin ederim ki o sadakaları Hüseyn'in soyundan alıp sana vermeyeceğim." Daha sonra Abdülmelik ona ihsanda bulundu; o da evine döndü.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik Heysem b. Esved'e, "Malın nedir?" dedi. Heysem b. Esved, "Yetecek kadar bir yaşayış ve insanlardan müstağnî olmak." dedi. Daha sonra kendisine, "Durumunu ona haber verseydin ya!" denildi. Heysem b. Esved, "Eğer malımın çok olduğunu ona bildirseydim bana haset ederdi. Eğer az olduğunu söyleseydim beni hakir görürdü." dedi. Bazılarına göre Heysem bunu Muâviye'ye söylemişti. Ancak doğrusu, onun bunu Abdülmelik'e söylemiş olduğudur.

Heysem şöyle dedi: Denilirdi ki: Malınızı[n miktarını] Kureyşe bildirmeyin. Eğer çok olursa size haset ederler; eğer az olursa sizi aşağılarlar.

Medâinî Ebû Muhammed el-Mukrî'den rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik Sakîf'ten bir adama, "Sizde mürüvvet nedir?" dedi. Sakîfli adam, "Malı ve geçimi düzeltmek ve dini hakkıyla idrak etmektir; ayrıca cömertlik ve sıla-i rahîmdir." dedi. Abdülmelik, "Bizde de böyledir." dedi.

Dediler ki: Benî Âmir b. Lüey'den Bekr b. Husayn, Rukayye binti Saîd b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib'le evlendi. Abdülmelik b. Mervân hac için Medine'ye uğradığında Rukayye onun yanına geldi ve kocasının durumu hakkında onunla konuştu. Abdülmelik, "Kocan kim?" dedi. Rukayye,

"Bekr b. Husayn" dedi. Abdülmelik, "Dedelerinden bir isim söyle. Ben çoktan beri buralarda değilim." dedi. Rukayye, "İbn Evs" dedi. Abdülmelik, "Yazık sana, kadın kölesiyle evlenir mi?" dedi. Rukayye şöyle dedi:

Ey Mü'minlerin Emîri
Kabirler dulları nikâhlar
Dul ve yetim kalmış kadınları
Kişinin güvencesi kalmaz

Medâinî dedi ki: Abdülmelik şöyle dedi: "Rumların soyunda ahlâksızlık gördüm. En fasih konuşan kadınların Fârisî kadınları olduğunu gördüm. Cefaya en sabırlı olarak Hindlileri gördüm."

Cerîr, Abdülmelik'in yanına girdi; yanında Adî b. Rikâ el-Âmilî[110] vardı. Cerîr daha önce bu adamı görmemişti. Abdülmelik, "Ey Cerîr, bu adamı tanıyor musun?" dedi. Cerîr, "Ey Mü'minlerin Emîri, kim bu adam?" dedi. Abdülmelik, "Âmile'den bir adam" dedi. Cerîr, "Ey Mü'minlerin Emîri, bu, Allah'ın kendileri hakkında 'Âmiletun nâsibetun [Boş yere çalışıp yorulmuşlar]'[111] dediği kimselerden mi?" dedi. Abdülmelik, "Hayır, yazık sana!" dedi. Bunun üzerine Cerîr şöyle dedi:

Kolu kısadır Âmilî'nin, cimridir
Fakat uzundur zekeri

Bunun üzerine İbnü'r-Rikâ şöyle dedi:

Anan mı sana haber verdi, uzunluğunu
Yoksa sen ne dediğini bilmeyen biri misin?

Cerîr, "Hayır, ben ne dediğimi bilmiyorum." dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, O İbn Cu'dübe'den, o da Sâlih b. Keysân'dan rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik Haccâc'a şöyle bir mektup yazdı: "Beni Ebû Tâlib ailesinin kanından uzak tut. Çünkü Benî Harb Hüseyn'i öldürünce devlet onlardan çıkmış oldu." dedi.

---

110 Adî, Dımaşk halkından büyük bir şairdir. Benî Ümeyye'de ileri gelen biriydi; onları methediyordu. Özellikle de Velîd b. Abdülmelik'i çok methederdi (Zirikli, *el-A'lâm*).

111 Gâşiye, 88/3.

Medâinî, Yezîd b. İyâd'dan rivâyet etti; dedi ki: Abdullah b. Câfer Abdülmelik b. Mervân'ın yanına gitmek istedi. Medine valisi Ebân b. Osman b. Affân idi. İzin almak için ona Büdeyh'i gönderdi. Ebân, "Ona söyle; bana filanca cariyesini göndersin." dedi. Büdeyh döndü ve Ebân'ın söylediklerini ona haber verdi. Bunun üzerine Abdullah b. Câfer, "Hayır, bu iyiye alamet değil." dedi. Sonra Büdeyh'e, "Dön o alacalı adama -Ebân'da vitiligo vardı- de ki: Cariyeyi ona göndermem." dedi. O da gitti aynısını söyledi. Ebân, "O zaman bana o çalgıcı kölesini göndersin." dedi. Abdullah b. Câfer ona kölesini gönderdi. Gönderirken, "Zaten o da Ebân'a benziyor." dedi. Ebân Abdullah'a izin verdi. Böylece Abdullah b. Câfer Abdülmelik'in yanına gitti.

Medâinî, Muhammed b. İbrâhim'den nakletti; dedi ki: Abdullah b. Câfer Abdülmelik'in yanına gelmişti; onu İbn Ebû Atîk'e -o, Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Bekr es-Sıddîk'tır- sıla-i rahîm yapmaya teşvik etti, onun dostluğunu ona anlattı. Bir gün İbn Ebû Atîk Abdülmelik'in yanına geldi. Abdülmelik ona, "Ey İbn Ebû Atîk, Abdullah b. Câfer bana senin zor durumda olduğunu haber verdi?" dedi. İbn Ebû Atîk, "Yalan söylemiş ey Mü'minlerin Emîri; benim hiçbir ihtiyacım yok, darda değilim." dedi. Sonra Abdullah b. Câfer Abdülmelik'in yanına geldi. Abdülmelik İbn Ebû Atîk'in sözünü ona bildirdi. Sonra İbn Ebû Atîk İbn Câfer'le karşılaştı. Abdullah b. Câfer ona, "Yazıklar olsun sana, neden Mü'minlerin Emîri'nden nasibini almadın? Oysa ben onu sana karşı şefkate getirmiş ve sana iyilik yapmaya teşvik etmiştim." dedi. İbn Ebû Atîk, "Onun yanına girdiğimde bir cariyesi de oradaydı. Hayatımda onun kadar güzel bir kız görmedim. O kız beni duyar ve bana bakarken Abdülmelik bana senin sözünü nakletti. Ey annemin oğlu! O güzelin huzurunda yoksul olduğumu itiraf edebileceğimi aklın kesiyor mu?" dedi.

[İbn Kays er-Rukayyât ve Abdülmelik]

Medâinî ve diğerleri şöyle dediler: Abdülmelik, İbn Kays er-Rukayyât'ın kanını şu şiiri sebebiyle helal ilan etmişti:

Mus'ab ancak Allah'ın parlak bir yıldızıdır
Karanlıkları aydınlığa çevirmiştir, onun yüzü

İbn Kays şöyle dedi: Abdülmelik'e karşı bana yardımcı olabilecek kişileri sordum. Bana Ravh b. Zinbâ söylendi. Ravh'ın yanına geldim; bana, "Böyle şey yapamam." dedi. Ben Abdullah b. Câfer'in yanına geldim ve ondan korunma talep ettim. Abdullah b. Câfer bana, "Kalk! Ben her gece bir adamla birlikte Mü'minlerin Emîri'nin yanına gidiyorum. Bu gece benimle sen gel." dedi. Gece olunca beni onun yanına soktu. Bana karnımı iyice doyurmamı; onun ve Abdülmelik'in önünden yememi söyledi. [Ben de denileni yaptım.] Abdülmelik bana baktı ve "Kim bu adam?" dedi. İbn Câfer dedi ki: Bu şöyle diyen adamdır:

İntikam almadılar Benî Ümeyye'den, ancak
Hoşgörürler öfkelendikleri zaman
Onlar hükümdarların büyükleridir
Araplar ancak onlarla barışa kavuşur

Abdülmelik, "İbn Kays, öyle mi?" İbn Câfer, "Evet, İbn Kays." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik, "Azîz ve Celîl olan Allah canını bağışladı. Ancak benden ona ihsan yok." dedi. İbn Câfer İbn Kays'a, "Allah'ım, senin affına sığındık; atıyyeler gönderilince senin atıyyeni ben vereceğim." dedi.

[Muhtelif Rivâyetler]

Küseyyir Abdülmelik'i methederken şöyle dedi:

Güler yüzle selam verirler bazen
Bazen de asık suratla ve çatık kaşla
Tertemiz şahıslardandır bunlar; doğurdukları zaman
Lüey b. Gâlib onaylar onların fısıldaşmalarını
Cömerttir; döner insanlar onun kapısına
Bolca iyilik yapan ve çokça verenin kapısına
Hidâyet önderi, Allah irşâd etmiş onu
Nitekim geçmiş tecrübeler de onu doğruladı

Yine Küseyyir onun hakkında şöyle dedi:

Mervân vefat etti, sonra halife oldun bize
Ver ve cömert davran, ey İbn Mervân

Şairlerden biri[112] şöyle demiştir:

Hidâyet ve nûrdur Mü'minlerin Emîri
Tıpkı gün ışığının karanlığı aydınlattığı gibi
Kureyş'ten Benî Ümeyye'nin seçkinidir
Arınmış özdür onlar, hâlis muhlis

Ebû Katîfe Amr b. Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt şöyle dedi:

İbn Kalemmes'in beni ayıpladığını duydum
İnsanlardan kim var ki doğru düzgün
Gördü doğru yolları kavmin efendisi
Bazen de sarıklı reis görür doğruyu
Siz kimsiniz ha! Söyleyin siz kimsiniz
Bazen görünen bazen de gizlenen birtakım şeyler yapılmış [o kadar]

Bunun üzerine Abdülmelik, "Vallahi bizim gibi insanlara 'Siz kimsiniz?' denildiğini görmedim. Vallahi eğer bildiklerin olmasaydı, sizi esir olan köklerinize kavuşturacak bir söz söyler, ölünceye kadar sana vururdum." dedi.

A'şâ b. Şeybân şöyle dedi:

Tanıdı, bütün Ümeyye kabilesi
Emîrlik hakkını Benî Ebü'l-Âs'ın
En iyisine ve en fazla hak sahibi olanına
İşaretle tanıdılar, istişare sonucunda
Kötülüğe engel olurlar, halife olduklarında
Yardım ederler fakr u zaruret içinde olanlara
Onlar bu işe en çok layık olanlardır
İyi zamanda da kötü zamanda da

Medâinî dedi ki: Bazı insanlar, Kabîsa b. Züeyb'i Abdülmelik'e gammazlamışlardı. -Kabîsa, Abdülmelik'in yanında hatırı sayılır bir kimseydi.- Abdülmelik ona sert davrandı. Bunun üzerine Kabîsa şöyle dedi:

Benim yürüdüğüm ve konakladığım yerler
Pek uzaktır yakınlaştırılmadığım zaman

112 ZZ'de şairin "Ka'b b. Cua'yl" olduğu yazılıdır. (çev.)

Bir gün yakınlaştırılacak olsam da satacak değilim
[Şereften olan] hissemi ve dinimi, kendimi sevdirmek için
Ben imamın yetkisini ve rehberliğini tanıyor
Ona itaati farz görüyorum; tıpkı babaya olan itaat gibi

Ancak bu rivâyet bâtıldır. Biz daha önce bu şiiri şairine [Hâtim'e] nispet etmiş ve Abdülmelik'in haberlerinde zikretmiştik.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik, Kays'tan bir adamı öldürmesi için Müslim b. Rebîa Ebû İshak b. Müslim'e emir verdi. Ancak Müslim b. Rebîa kabul etmedi; Abdülmelik de onu hapsettirdi. Müslim şöyle dedi:

Hey, bildirin Kays kabilesinin eşrafına
Şamlı olanlarına ve Irak'ta olanlara
Benim Ruhâ'da [Urfa'da] bulunduğumu
Bir yere kıpırdayamam, boynumdan zincirliyim
Onların beni hapse atmaları
Suçlu olduğumdan değil; bilirler kötülük yapmayacağımı
Ancak kavmimden birinin kanını dökmek istememememdir
Kavmimden başka neyim var benim

Onu Muhammed b. Mervân'ın hapse attırdığı da söylenir.[113]

Medâinî Ali b. Hammâd'dan nakletti; dedi ki: Ahtal Abdülmelik b. Mervân'a, "Ey Mü'minlerin Emîri, İbnü'l-Merâga üç günde seni methetmeye muvaffak olduğunu iddia etmiş. Oysa ben seni metheden bir kaside yazmak için bir yıl harcadım. Yine de seni istediğim gibi methedemedim." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik, "O yazdığın kasideyi bana oku." dedi. Ahtal şöyle dedi:

Hızlıca ayrıldı çevredekiler senden
Öğleden sonra veya sabah erkenden
Üzdü onları türlü musîbetler

Abdülmelik boynunu uzatıp şöyle dedi: "Vay canına! Ey Ahtal, senin Arapların en büyük şairi olduğunu bütün vilayetlere yazmamı mı istiyor-

113 Şiirinde Ruhâ'dan (Urfa'dan) söz ettiğine göre onu hapse Muhammed b. Mervân'ın attırmış olması daha mâkuldür. (çev.)

sun?" dedi. Ahtal, "Senin sözün bana yeter ey Mü'minlerin Emîri!" dedi. Abdülmelik dinar ve dirhem dolu bir tabağın kendisine verilmesini emretti. Ayrıca hırkasını da ona verdi. Abdülmelik'in bir mevlâsı Ahtal'ı uğurlarken "Bu, Mü'minlerin Emîri'nin şairidir." diyordu.

Medâinî Abdullah b. Fâid'den rivâyet etti; dedi ki: Saîd b. Müseyyeb Abdülmelik'e, "Ey Mü'minlerin Emîri, bana gelen habere göre içki içiyormuşsun, doğru mu?" dedi. Abdülmelik, "Kan da içiyorum ey Ebû Muhammed; sonra da Allah'tan bağışlanma diliyoruz." dedi.

Medâinî, Abdullah b. Müslim el-Fihrî'den rivâyet etti; dedi ki: Ahtal sarhoş bir halde Abdülmelik'in yanına girdi. Abdülmelik ona, "Neyin var ey Ebû Mâlik?" dedi. Ahtal, "Ebû Nastûr kafama üç şey koydu." dedi ve şu şiiri okudu:

Genç adam, bundan üç bardak içerse
Susuz olarak, uzamak için çaba gösterir
Köpek balığı yürüyüşüdür, kusuru yoktur
Kuyruklar yerde sürünür, eteklerinden

Medâinî dedi ki: Bir adam Abdülmelik'in yanına girdi, güzelce konuşmaya başladı; sonra sustu. Abdülmelik, bilgisini ölçmek için onu denemek istedi. Baktı ki adamın aklı kıt. Bunun üzerine Abdülmelik, "Konuşmanın akıldan fazla olması aldatıcıdır, aklın konuşmadan fazla olması da bir kusurdur. En güzeli ikisinin birbirini dengelemesidir." dedi. Bazıları bu sözü Süleyman b. Abdülmelik'ten rivâyet ederler. Ancak doğrusu bu sözün Abdülmelik'e ait olduğudur.

Dedi ki: Abdülmelik'in yanında, konuşmanın dallandırılması ve -gereksiz yere- uzatılması meselesi geçti. Abdülmelik: "Uzun ve güzel konuşmaya gücü yeten kısa ve güzel de konuşabilir." dedi.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O Avâne'den rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik Haccâc'a şöyle bir mektup yazdı: "Allah'a hamd, Resûlü'ne salât ve selâmdan sonra bil ki, Mü'minlerin Emîri'ne gelen habere göre, onun bir haftada harcadığını sen bir günde harcıyormuşsun. Onun bir ayda harcadığını sen bir haftada harcıyormuşsun. Onun bir yılda harcadığını sen bir ayda harcıyormuşsun. Hazıra dağ dayanmaz ey Haccâc!"

Sonra mektuba şu beyitleri ilave etti:

Allah'tan sakınmalısın her durumda
Kork, Rabbin olan Allah'ın tehditlerinden
Bol yap Müslümanların harac ve ganîmetlerini
Kale ol onlara; koruyan ve müdafaa eden

Haccâc ona cevaben şunları yazdı:

Halife'den bazı mektuplar geldi bana
Dürülmüş kâğıtlardı; korunsun ve uygulansın diye
Hem tatlı sözlü hem de çok sertti içlerinden biri
Bir de ikaz vardı içinde, nitekim ikaz faydalıdır akıl sahiplerine
Bir zaman fitne içindeydi geldiğim bu memleket
Parlıyordu orada, her türlü hadisenin ateşi
Çalışıyorum o gün bugündür durmadan, temkinli
Veriyorum verilecek yerde, kısıyorum diğer zamanlarda
Suçlama beni, şüphesiz senin iyiliğini isterim
Zâyi edecek değilim apaçık nasihati

Abdülmelik mektubunu ona geri gönderdi ve kenarına da, "Doğru söylüyorsun ey Ebû Muhammed ve iyi yapıyorsun." ibaresini yazdı.

Medâinî şöyle dedi: Abdülmelik, "Hangi şair daha cüretkâr şiir söyler?" dedi. Etraftakiler, "Amr b. Ma'dîkerib" dediler. Abdülmelik dedi ki: Nasıl olur? O şöyle dememiş miydi?

Canım ağzıma geldi, ilk defa
Korkularımla yüzleştim de duruldum"[114]

Orada bulunan bazıları, "En cesur şair İbnü'l-İtnâbe'dir." dediler. Abdülmelik dedi ki: Nasıl olur? O şöyle dememiş miydi?

Korktuğumda ona derim ki -o da korktuğunda-
Aman yerinden kımıldama; methedilirsin, olmadı sakinleşirsin

Oradakiler "En cesurları Antere'dir." dediler. Bunun üzerine Abdülmelik dedi ki: Nasıl olur? O şöyle dememiş miydi?

---

114 Bu beytin manası için bkz. el-Isfahânî, *Şerhu Dîvâni'l-Hamâse*, I, 117; Beyrût, M. 2003. (çev.)

Korkmadım, düşmanla mızrak arasında bırakıldığımda
Ancak yerim dardı

Oradakiler "Şairlerin en cesuru Âmir b. Tufeyl'dir." dediler. Bunun üzerine Abdülmelik dedi ki: Nasıl olur? O şöyle dememiş miydi?

Bir nefse söylüyorum ki, cömertlik yapılmaz onun gibisiyle
Rahat ol; kuşkusuz ben geri dönecek değilim

Sonra Abdülmelik şöyle dedi: En cüretkâr şair şunu söyleyen el-Müzenî'dir:

Çetin harp kızışınca şüphesiz ben mes'ûlüm
İleri atılmakla; geri kalmak istemem

[Yine Abdülmelik dedi ki:]Bir de Abbas b. Mirdâs'tır ki şöyle der:

Savaşıyorum ordunun içinde, önemsemiyorum
Ölümümün orada mı yoksa başka yerde mi olduğunu

Medâinî Avâne'den nakletti; dedi ki: Abdülmelik Haccâc'a bir konu hakkında mektup yazarak onunla istişare etmiş ve meselenin gizli kalmasını istemişti. Ancak iş duyuldu ve Abdülmelik'e kadar ulaştı. Bunun üzerine Abdülmelik Haccâc'ı azarlayan bir mektup gönderdi, şu iki beyti de misal getirdi:

Görmedin mi ispiyoncu adamlar
Bırakmıyorlar sağlam bir deri
İfşa etme sırrını, kendinden başka kimseye
Zira vardır her samimi adamın bir samimi dostu

Bana Ömerî anlattı. O Heysem'den, o İbn Ayyâş'tan nakletti; dedi ki: Abdülmelik Şa'bî'ye şöyle dedi: Allah İbn Kamîe'nin hayrını versin, şöyle demiş:

Doksan yıl yaşamış gibiyim adeta
Nice yular eskittim hayatta
Zaman görülmedik şeyler getirdi başıma
Ya nicedir biçarelerin hali
Sakınırdım onlardan, eğer ok atsalardı
Fakat ne yazık ki oksuz vuruyorlar beni!

Bunun üzerine Şa'bî, "Lebîd de çok güzel söyler" dedi ve şu beyti okudu:

Doksan yıl yaşamış gibiyim adeta
Omuzlarımdan düşmüş de ridam [kalakalmışım] gibi

Dedi ki: Abdülmelik biraz düşündü, sonra şöyle dedi:

Ay çıkınca, yeniden doğar onun benzeri bir ay
Kâtil olarak yeterlidir, ayı çıkarmam ve yeniden başlatmam

Dedi ki: Mus'ab öldürülüp de Abdülmelik galip gelince Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer, Süveyd b. Mencûf, Nu'aym b. Mes'ûd et-Temîmî ve Kays b. Heysem es-Sülemî onun yanına geldiler. Abdülmelik onları bir müddet kapıda beklettikten sonra içeri girdiler. Abdülmelik şöyle dedi: "Siz şeytanla birlikte hareket ettiniz ve onun hizbinden oldunuz. O geri çekilince siz de geri çekildiniz. Kuşkusuz fitnenin ateşini yakan, fesat çıkaran ve dostluğu bozan hiç kimse yoktur ki işlediği suçtan tövbe edip dönmesin. Yalnız Katâde dönmedi, onu da cezalandırmaktan vazgeçtik. Sizler körlükten sonra görenlere, cehaletten sonra bilenlere ve tövbe ile affı hak edenlere örnek olmak istemez misiniz?"

Önce Süveyd b. Mencûf konuştu, "Biz vezirdik, kuyruk olduk. Bize, söylemesi güzel, anılması hoş şekilde davran." dedi. Daha sonra Ömer b. Ubeydullah şöyle dedi: "Vallahi biz ne isyanımızdan dolayı senden özür dilmeye geldik, ne de sana itaat etmek için vesile arıyoruz. Biz senin düşmanına idarecilik yaptık, mal topladık ve adam öldürdük. Kuşkusuz daha önce dalâlet üzere olup şimdi hidâyet üzere olmamız, önce hidâyet üzere olup şimdi dalâlet üzere olmamızdan daha hayırlıdır. Eğer bizi hizmetine alırsan, senden öncekilere itaat ettiğimiz gibi sana da itaat ederiz."

Sonra Nu'aym b. Mes'ûd konuştu ve şöyle dedi: "Ey Mü'minlerin Emîri, biz dün Zübeyr taraftarıydık, bugün Mervân tarafındayız. Sitem etme; zaferin tadını çıkar ve kusurları affet ki insanlar sana bağlansınlar."

Sonra Kays b. Heysem konuştu ve şöyle dedi: "Kuşkusuz bizler ne yenilecek kadar tatlı, ne de atılacak kadar acı insanlarız. Affın inkâr edilemez, azabın da vâcip değildir. Vallahi ey Mü'minlerin Emîri, seninle hem din hem de dünya konusunda kavga ettik. Başkası için daralmayan affın bizi

de kuşatsın. Biz 'Kendisine iyilik yaptığın zaman iyiliğe şükreden, kendisine yararın dokunduğunda onun kadrini bilen' kişi gibiyiz." [Râvi] dedi ki: Abdülmelik onları kabul etti ve onlara hediyeler verdi.

Medâinî dedi ki: Mus'ab b. Zübeyr Âişe ile evlendiğinde Abdullah b. Zübeyr onun hakkında Enes b. Züneym'in şu sözünü söyledi:

Kızların ferci tam bir milyon eder
Ve aç yatar ordu komutanları
Eğer söylersem sözümü, Amr'a
Ve anlatırsam gördüğümü, korkardı kesinlikle

Abdullah b. Zübeyr bunu söyledikten sonra, "Şair ne doğru söylemiş; Çünkü Mus'ab zekerini öne aldı; hayrını ise geride bıraktı."[115] dedi. Bu söz Abdülmelik'e ulaştı. Abdülmelik, "Fakat Abdullah hem zekerini hem de hayrını geride bıraktı." dedi.

Medâinî Ali b. Hammâd'dan rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik atları yarıştırdı; Mesleme'yi bir ata bindirdi. Mesleme'nin annesi ümmü veled idi. Mesleme yarışta birinci geldi. Bunun üzerine Abdülmelik, Maskale b. Rakabe el-Abdî'ye şöyle dedi: "Arkadaşınız, şu beyitleri söylerken ümmü veledlerin çocuklarını iyi tanımıyormuş:

Menettim sizi, melez çocuklarınızı bindirmekten
Atlarınızın üzerine, yarış günü; yoksa yenilirsiniz
Bir olmaz kuşkusuz iki kişi; biri hür kadının evladı
Diğeri cariyenin
Elleri titrer ve kamçısı düşer
Ve bacakları gevşer, hareket edemez
Sonra yetişir ona, kötü soylu biri
İyi bilin, melezler mutlaka yenilir

Bunun üzerine Maskale, "Ey Mü'minlerin Emîri, bazı cariyeler şerefli insanlardandır. Şair böylelerini kastetmemiştir. Bazen adam bir cariye alır, onu âzâd eder ve onunla evlenir. O da hür kadın gibi olur. Şair, yeri yurdu belli olmayan cariyeleri kastetmiştir." dedi.

---

115 Bunun Arapçası (فَدَّم أَيْرَهُ وَأَخَّرَ خَيْرَهُ) şeklindedir.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî haber verdi. O babasından nakletti; dedi ki: Abdülmelik, Kelb kabilesinden bir adama, iktidarı arttıran bir şurup içirdi. Adam Abdülmelik'in yanından ayrılır ayrılmaz şiddetli bir azgınlığa dûçar oldu. Adam evine ulaşmadan Abdülmelik ona bir cariye gönderdi ve elçisine, "Ona de ki: Biz sana bir şurup içirdik. Dolayısıyla sana gönderdiğimiz bu cariyeye ihtiyaç duyarsın. Satın alma işi de tamamlanmıştır.[116] Göreyim seni!" dedi.

Medâinî, Bekr b. Hubeyb es-Sehmî'den rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik'in bir oğlu dünyaya gelmişti. Ravh b. Zinbâ ona, "Ey Mü'minlerin Emîri, ona deve sütü içir." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik sütannesine sağmal bir deve aldı. Deve sağılıyor; sütanne de sütünü içiyordu. Sütü sağan adam, "Nasıl sağayım; *hanf* şeklinde mi, *fatr* şeklinde mi, yoksa *masr* şeklinde mi?" diye sordu. -*Hanf*, eli memenin üzerine kapatmaktır. *Fatr*, başparmak ve işaret parmağıyla sağmaktır. *Masr* ise, parmakların kenarıyla sağmaktır.- Abdülmelik, "Onu *masr* olarak sağ." dedi. Şöyle de denilmiştir: *Hanf*, bütün elle sağmaktır; *fatr*, başparmak ve işaret parmağıyla sağmaktır; *masr* ise, memenin üstünü kapatmamaktır.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O Avâne'den nakletti; dedi ki: Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd Ürdün'ün Sınnebre beldesinde vefat etti. Hâlid b. Yezîd b. Muâviye ve Ravh b. Zinbâ aynı yılda vefat ettiler. O yıla "hükümdarlar yılı" denilirdi. Abdülmelik haber yolladı ve Ümeyye'nin misafirlerini saydırdı. Onların beş yüz kadar oldukları görüldü. Abdülmelik hepsine iyilikte bulundu.

Ümeyye Şam'a geldiği zaman insanlar, "Hâlid'in kardeşi Ümeyye geldi." dediler. Bunun üzerine Abdülmelik, "Görüyorum ki bu memlekette Hâlid'le tanınıyorsun. Oysa sen bu beldenin en şereflilerindensin." dedi. Abdülmelik her gün ona iki kişinin ihtiyacını karşılama yetkisi vermişti. İnsanlar onun kapısında birikip Abdülmelik'e bildirmek üzere ihtiyaçlarını ona söylüyorlardı. Bu üç kişi vefat edince Abdülmelik onlara şöyle bir mersiye yazdı:

---

116 "Satın alma işi de tamamlanmıştır." şeklinde çevirdiğimiz cümlenin Arapçası ZZ'de (وَقَدْ كُفِيَتْ إِشْتِرَاءُهَا) şeklindedir. Ancak RK'nin ve ZZ'nin hâmişinde (وَقَدْ كُفِيَتْ إِسْتِبْرَاءُهَا) "Onun âdetli olmadığı anlaşılmıştır." kaydı yer almaktadır. Kanaatimizce bu durum, yazcının bir tashifi olabilir. (çev.)

Yemin olsun ömrüne, unutmayacağım Ümeyye'yi
Karanlığa büründü yerim göğüm onun ölümüyle
Ravh'ın vefat ettiği günden beri, kapladı beni bir keder
Islattı ridâmı, şarıl şarıl akan gözyaşlarım
Ama unutturdu onları Hâlid'in günü
Ebû Hâşim'in… Neredeyse yaşadığımı unutacaktım!
Kalmadı o yan yana dizilmiş dostlar
Bana arkadaşlık ettikleri sürece yan yanaydım onlarla
Tenhalaştı vatanları ve memleketleri
Evim ve avlum da boş kaldı
Onlar bana destekti saltanatımda
Nasıl sabrederim, nasıl dayanırım onların ardından

Medâinî dedi ki: Abdülmelik Muâviye'nin kabrinin yanından geçti. Beraberinde Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer ve İbn Bahdel el-Kelbî de vardı. Abdülmelik, "Bu öyle bir adamın kabridir ki, hilm onu susturuyor, ilim de konuşturuyordu. Bu Mü'minlerin Emîri Muâviye'nin kabridir." dedi ve ekledi:

Zaman ve günler nedir ki?
Bir malın kaybolup gitmesi veya dostlardan ayrılıktan başka

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den nakletti; dedi ki: Çok soğuk bir günde Ali b. Abdullah b. Abbas Abdülmelik'in yanına girdi. Ancak buhur dumanından göz gözü görmüyordu. Ali b. Abdullah, "Ey Mü'minlerin Emîri, insanlar üşüyorsa da Allah'a şükür sen sıcak yerdesin." dedi ve ona uzun ömürlü olması için dua etti. Abdülmelik ona şöyle dedi: "Ey Ebû Muhammed! Hind'in oğlunun [Muâviye] ardından -ki o yirmi yıl valilik, bir o kadar da halifelik yaptı- kabri üzerinde haşhaş ağacı mı silkiyorsun? Durum, ancak şairin dediği gibidir:

Zaman ve günler nedir ki?
Bir malın kaybolup gitmesi veya dostlardan ayrılıktan başka
Zamanı tecrübe eden kişi korkmaz
Akıllı olmayan biri için, zamanın ters dönmesinden

Medâinî, Ebû Bekr el-Hüzelî'den nakletti; dedi ki: [Bir gün] Abdülmelik bineğine bindi, Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im b. Adî b. Nevfel b.

Abdümenâf'la karşılaştı. Birlikte yürüyüp kabristana vardılar. Abdülmelik geldi ve Muhammed b. Cübeyr ile birlikte Muâviye'nin kabrinin başında durdu. Bir de baktılar ki kabrin üzerinde bir dallı darı -veya kurt üzümü- (bitkisi) sallanıp duruyor. Abdülmelik, "Allah sana rahmet etsin ey Ebû Abdurrahman!" dedi; Muhammed b. Cübeyr'e dönüp, "Ey Ebû Saîd, Muâviye hakkında ne biliyorsun?" diye sordu. Muhammed b. Cübeyr, "Vallahi onun hakkında bildiğim onu ilmin konuşturduğu ve hilmin susturduğudur." dedi. Abdülmelik, "Vallahi böyleydi." dedi. Sonra şöyle diyerek döndü:

Zaman ve günler nedir ki?
Bir malın kaybolup gitmesi veya dostlardan ayrılıktan başka

Bana İbnü'l-Kelbî anlattı. O Avâne'den nakletti; dedi ki: Abdülmelik, Hureym b. Fâtik el-Esedî'nin aşağıdaki şiirini okudu:

Karşılaştım, acayip güzel hanımlarla
Gençleştirdiler beni, yetiştikleri gece
Huri gözlüler, ne diye sürme sürüyorlar
Ve konuşuyorlar boyandıktan sonra
Işıldıyorlar, bilirsiniz ya
O halde mahrum etmeyin güzelleri, birleşmekten

Bunu okuduktan sonra, "Evet, güzellerin aracısı Hureym'dir." dedi.

Medâinî, Suhaym b. Hafs ve Ali b. Mücâhid'den şöyle naklettiler: Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer Şam'ın köylerinden biri olan Dumeyr'de[117] vefat etti. Abdülmelik çıktı; onun cenaze namazını kıldırdı ve kabri başında oturdu. Bir kadın Ömer'i kastederek, "Ey Arapların Efendisi!" dedi. Bunun üzerine Şam halkından bir adam ona "Sus! Mü'minlerin Emîri buradayken bunu nasıl söylersin?" dedi. Abdülmelik, "Bırak onu; o doğru söyledi." dedi ve şu şiiri okudu:

Bilesiniz ki örf de gitti cömertlik de
Dilencinin umudunu bağladığı kimse gitti
Gitti malından yediren
Ailesi ve aşireti zengin olan (gitti)

---

117 Hâlâ Dımaşk dışında, Tedmür'e giden yolun üzerinde, aynı isimle anılan bir belde vardır.

Sonra Abdülmelik Ömer'in kabri başında ayağa kalktı ve "Allah sana rahmet etsin ey Ömer! Sen zenginimizi kıskanmaz, fakirimizi hor görmezdin." dedi.

Medâinî, Suhaym b. Hafs'tan rivâyet etti; dedi ki: İbrâhim b. Arabî, Baîs el-Mücâşi'î'nin birkaç devesini aldı. Baîs Abdülmelik'e çıktı. Abdülmelik ona, "Kime emretmemizi istersin; develerini toplayıp sana geri getirsin?" dedi. Baîs, "Husayn b. Huleyd el-Absî'ye" dedi. Husayn b. Huleyd, Kays çölünde bulunuyordu. Abdülmelik ona develeri toplamasını ve geri vermesini emretti. Bunun üzerine Baîs, "Ben hükümdarların kapısını çok çalan biriyim." dedi.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Deniliyor ki: Baîs Şebbe b. İkâl'ın yanına geldi. O da onu Abdülmelik'in huzuruna çıkardı. [O sırada] içeri kırmızı suratlı, mavi gözlü bir adam girdi. Kuru bir selam verdi. Abdülmelik "O, o mudur?" dedi. Adam, "Evet, vallahi o benim. Ben söyledim; bana söylendi ve şöyle diyen de benim." dedi ve şu beyitleri okudu:

İstediğim zaman verir bana Zülâl, el değmemiş bir kız
Beyazlardan; çiy gibi beyaz dişli ve şakacı
Eşraftan büyüklerden isim almış, onlara nispet edilmiş
Hâcib ve Vekî'in nispet edildiği gibi

Dedi ki: Konuşmasını bitirdi de rahatladım. Doğrusu üstünün başının hırpânîliğinden utanıyordum. Muhammed b. Umeyr de oradaydı. Abdülmelik, "Ey Ebû Amr, onu evlendirdiniz mi?" dedi. Ebû Amr, "Evet, kendisi gibi bir kadınla, dayısının kızıyla." dedi.

Medâinî Muhammed b. Adî b. Nihâs b. Fehm'den rivâyet etti; dedi ki: Bir keresinde kıtlık -ya da kuraklık, dedi- olmuştu. Halk Şam dışına çıkıp ekinlik yer arıyorlardı. Araplardan bir genç kız, Yahudi bir ailenin evinde, onlara hizmet ediyordu. Yahudilerden bir adam kıza saldırıp ona tecavüz etti. Bunun üzerine Abdülmelik Yahudi'nin başını vurdurdu, malını da alıp kızın ailesine verdi. Yahudi'yi öldürdüğünde [ibret olsun diye] onu astırdığı da söylenir.

Medâinî, Abdurrahman b. Muâviye ez-Ziyâdî'den nakletti; dedi ki: Abdülmelik hacca gitmiş, Kâbe'yi tavaf ediyordu. Hâris b. Abdullah b. Ebû Rebîa el-Mahzûmî de onunla birlikteydi. Tavafın son şavtında iken Kâbe'ye yanaşıp iltizam yapmak -Hacerü'l-Esved ile Kâbe arasında bulunan ve 'Mültezem' denilen kısımda dua etmek- istedi. Hâris hemen onu çekti. Abdülmelik ona, "Sana ne oluyor ey Hâris?" dedi. Hâris, "Bunu ilk yapanın kim olduğunu biliyor musun?" dedi. Abdülmelik, "Hayır, bilmiyorum." dedi. Hâris, "Sünnete aykırı olarak, senin kavminden yaşlı bir kadın." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik yürüdü ve iltizam yapmadı.

Medâinî, Habbâb b. Musa'dan, Şa'bî'nin şöyle dediğini rivâyet etti: Abdülmelik'i duydum; şöyle dua ediyordu: "Allah'ım! Günahlarım pek büyük ve çoktur. Ancak senin affının yanında pek küçük ve azdır. Rahmetinle o günahlarımı affet." Ben onu kıskandım.

Medâinî Muhammed b. Sâlih'ten, o Musa b. Ukbe'den rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik hacca gitti. Ömer'in soyundan bir adamla karşılaştı. Bu adamın Ebû Bekr'in soyuyla da bir yakınlığı vardı. Adam Abdülmelik'ten bir şeyler istedi, Abdülmelik vermedi ve şu mısra ile misal getirdi:

Yıkılır, kendi havuzunu silahıyla savunmayan kişi

Bunun üzerine adam, "Eğer Fârûk'un ve Sıddîk'in oğlunu havuzundan kovuyorsan oraya kimi getireceksin?" dedi. Abdülmelik, "Benî Abdümenâf'ı" dedi.

Medâinî Ebû İshak b. Rebîa'dan rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik, Musa b. Talha'ya, "Ey Ebû İsa! Zannından ne kaldı?" dedi. Musa b. Talha, "Ey Mü'minlerin Emîri! Biz çocukken, Kureyş seninle beni hep bununla [zanla] itham ediyordu." dedi. Abdülmelik güldü.

Medâinî, Bişr b. Ebû İsa'dan rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik, kendisiyle birlikte öğle yemeği yiyen Ebreş el-Kelbî'ye -onun adı Saîd b. Velîd b. Abduamr'dır- şöyle dedi: "Ey Ebreş, senin bu yiyişin, Ma'adlının yiyişi gibidir." Ebreş, "Bu Kudaâ'ya aykırıdır." dedi.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik b. Mervân, kardeşi Abdülazîz Mısır'a giderken Zabyân b.

Nu'aym b. Husayn b. Sa'dâne el-Kelbî'yi onunla arkadaş olarak gönderdi. Ancak Abdülazîz ona kabalık etti; Zabyân da Abdülmelik'e şöyle bir mektup yazdı:

Ulaştır Mü'minlerin Emîri'ne; aramızda
Keskin gözün bile göremeyeceği fersahlar var
Abdülazîz umursamıyor beni
Yeğ tutuyor bana Râsib'i ve Saîd'i
Ben daha yakınım hâlbuki akrabalıkta onlardan
Ve daha asilim, eğer asâlet istersen

Abdülmelik onun durumu hakkında Abdülazîz'e mektup yazdı. Bunun üzerine Abdülazîz Zabyân'ın gönlünü aldı ve ona ihtimam gösterdi.

Heysem anlattı. O İbn Ayyâş'tan, o da babasından şöyle dediğini rivâyet etti: Abdülmelik'in Abdullah b. Mes'ade el-Fezârî'ye şöyle dediğini işittim: "Kadınların en makbulü erkek için 'Onu büyüledi, aklını çeldi' dedirtecek derecede cazibeli olanlardır."

Medâinî dedi ki: Bir ara Abdülmelik'in çocukları yanında iken Velîd, kardeşi Abdullah b. Abdülmelik'in odasında ayaklarını uzatmıştı. Abdülmelik ayaklarını itti ve "Ayağını çek" dedi. Velîd ise, "Ey Mü'minlerin Emîri, şu Berberî'nin oğlunu görmüyor musun?" dedi. Bunun üzerine Abdullah, "Evet, vallahi ben Berberî'nin oğluyum; annem o cömert sultanların kızıdır. O kaba ve altına bevleden bedevî kızı annene benzemez." dedi. Velîd, "Ey Mü'minlerin Emîri, duymuyor musun?" dedi. Abdülmelik, "Şimdi ikiniz de susun." dedi. Onlar da sustular. Abdullah b. Abdülmelik, vefat etmek üzere olduğu sırada Mısır'dan kendisine mal gelince şöyle demiştir: "Malı ne yapayım? Vallahi keşke o mal Necid çölünde bir hayvan tersi olsaydı!"

Medâinî dedi ki: Abdülmelik rüyasında Kâbe'de bevlettiğini gördü. Rüyasını Saîd b. Müseyyeb'e sormak üzere birini gönderdi ve ona "Saîd'e rüyayı benim gördüğümü söyleme." diye tembihledi. Adam Saîd'e, "Rüyamda şöyle gördüm." dedi. Saîd b. Müseyyeb, "Senin gibi biri böyle rüya göremez." dedi. Adam hemen Abdülmelik'e döndü ve durumu ona haber verdi. Abdülmelik ona, "Git ve o rüyayı benim gördüğümü söyle." dedi.

Adam Saîd'e gitti ve durumu haber verdi. Saîd b. Müseyyeb, "Onun soyundan halife olacak biri çıkacaktır." dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Abdullah b. Câfer'den Hubeyb b. Kunay'ın şöyle dediğini rivâyet etti: Bir gün Saîd b. Müseyyeb'in yanında oturuyordum. Mescid boştu. Bir adam onun yanına geldi ve "Ey Ebû Muhammed! Rüyamda Abdülmelik b. Mervân'ı yakalayıp sırtına birbiri ardınca dört kazık çaktığımı gördüm." dedi. Saîd b. Müseyyeb, "Bu rüyayı sen görmedin. Söyle bakalım kim gördü?" dedi. Adam, "Bu rüyayı tâbir etmen için beni sana Abdullah b. Zübeyr gönderdi." dedi. Saîd, "Eğer rüya doğruysa, Abdülmelik Abdullah b. Zübeyr'i öldürecek; Abdülmelik'in soyundan dört kişi gelecek ki hepsi de halife olacaklar." dedi. Hubeyb dedi ki: [Doğruca] Abdülmelik'in yanına gittim; o sırada Dımaşk'ta Hadrâ sarayındaydı. Ona haberi aktardım. Abdülmelik habere çok sevindi. Saîd'in halini ve benim borcumu sordu. Ben, "Dört yüz dinar borcum var." dedim. Hemen o anda bana beş yüz dinar verilmesi için emir verdi. Ayrıca yiyecek, yağ ve giyecek de verdi. Sonra Medine'ye döndüm.

Medâinî Ebû Abdurrahman et-Tâî'den rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik, Amr b. Hureys'e, "Bakıyorum da kanlı canlısın, tenin de yumuşacık. Sebebi ne acaba?" dedi. Amr da "İyi buğday ve oğlak yerim. Keten giyer, menekşe yağı sürerim." dedi.

Medâinî Abdullah b. Selm'den, o da babasından nakletti; dedi ki: Abdülmelik Accâc'a, "Hiciv söyler misin?" dedi. Accâc, "Ey Mü'minlerin Emîri, sen hiç bozgunculuktan ziyade ıslaha muktedir olan bir sanatkâr gördün mü?" dedi. Abdülmelik, "Seni hicivden meneden nedir?" diye sordu. Accâc, "Allah bize bir güç vermiş; bu bizi zulme uğramaktan menediyor. Ayrıca bize bir hilm vermiş; bizim zulüm yapmamıza engel oluyor." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik, "Hiciv medihten daha güçlüdür." dedi ve başını salladı.

Hişâm b. el-Kelbî, Avâne'den nakletti; dedi ki: Abdülmelik, "Ey İbn Mes'ade, hangi kadın daha makbuldür?" dedi. İbn Mes'ade, "Cazibeli kadın" dedi. -Yani adamın, 'Kadın beni büyüledi/cezbetti' şeklindeki sözünü kastediyor.- Abdülmelik, "Doğru söyledin." dedi.

Medâinî Suhaym b. Hafs'tan nakletti; dedi ki: Abdülmelik b. Mervân, "İnsanları parayla çekmek tedbirli olmanın gerekliliklerindendir. Çünkü insanlar paranın peşinden gider." dedi.

Dedi ki: Abdülmelik, "Hilm, yüce kimselerin hayatını yaşatır." dedi.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı; dedi ki: Küseyyir b. Abdurrahman, Abdülmelik'in yanına girdi ve "Sana şiir okuyayım mı, ey Mü'minlerin Emîri?" diye sordu. Abdülmelik, "Kaça?" dedi. Küseyyir şöyle dedi:

Asil bir at, uysal bir deve, bin dinar ve bir kat elbise
Bir de iyi, geniş kılıçlardan antika bir kılıç karşılığında

Abdülmelik hizmetçisine, "Ey çocuk, derhal bu dediklerinin hepsini getir." dedi. Köle ona güzel bir at, uysal bir deve, bir kat elbise ve bir kılıç getirdi. Sonra Abdülmelik'i methettiği şiirini okudu. Abdülmelik ona mal verilmesini emretti.

[Hatalı Konuşmalar (Lahn) Hakkında Gelen Haberler]

Medâinî Suhaym b. Hafs'tan nakletti; dedi ki: Bir gün Abdülmelik Üseylim b. Ahnef'e[118] "Bana Velîd'den haber ver." dedi. Üseylim Velîd'e düşkündü; "Bağışla beni, ey Mü'minlerin Emîri!" dedi. Abdülmelik, "Söyleyeceksin!" dedi. Üseylim, "Velîd, konuşurken çok fazla konuşma hatası yapıyor. Öyle ki, Arapça bilmeyenler bile fark ediyor. Ayrıca kötü zan besliyor. Korkarım bu onu helake ve çaresizliğe götürecek. Ayrıca, öğrenmek için sormaktan utanıyor." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik Velîd'e, "Duyduğuma göre sen çok fazla konuşma hatası yapıyor, sûizanda bulunuyor ve öğrenmek için sormaktan utanıyormuşsun." dedi. Velîd, "Sorma meselesinde, utandığım için sormuyor değilim. Fakat sorulara cevap verecek ehil bir kimse bulamıyorum ki bir şey sorayım. Sûizanna gelince, Mervân'ın öldürülmesinden sonra kim insanlara hüsnüzanda bulunabilir ki? Lahna gelince, fesahat sahiplerine emret de dilimi düzeltsinler." dedi.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik Rebîa b. Gâr'a[119] "Ben Velîd'i seviyor ve onu görevlendirmek istiyorum, ne dersin?" dedi. Rebîa, "Ey Mü'minlerin

118 ZZ'de, "Üseylim b. Ahyef Ebu'l-Yakzân" şeklinde zikredilmiştir. (çev.)
119 ZZ'de "ğâz".

Emîri, eğer onu vergi toplama işinin başına getirirsen, o da ince eleyip sık dokursa kınanır. Eğer işi tam yapmazsa beceriksizlikle suçlanır. Sen en iyisi onu yaz seferlerinde komutan olarak görevlendir. Bu onun için şan ve şeref olur." dedi.

Dediler ki: Bir gün Abdülmelik Üseylim b. Ahnef'e, "Velîd'i nasıl görüyorsun?" dedi. Üseylim, "Gerçek şu ki, konuşmasında çok kötü lahn yapıyor." dedi. Abdülmelik, "Çocuklarımın içinde en çok sevdiğim odur. Ondan ayrılmak istemedim; Süleyman'ı çölde sütanneye verdiğim gibi onu veremedim." dedi.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik, Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'ye "Abdullah b. Yezîd'in dilini düzeltmeyecek misiniz?" dedi. Hâlid, "Ey Mü'minlerin Emîri, sizin için Velîd'in dilini düzeltmek ne kadar zor ise, Abdullah b. Yezîd'in dilini düzeltmek de bizim için o kadar zordur." dedi. Dedi ki: Velîd'in lisanı bozuktu. Bir gün [hizmetçisine "Hey! Meydandan ayrılan şu iki atı geri çevir. (يـاَ غُـلَامُ رُدَّ الْفَرَسَيْنِ الصَّادَّيْنِ عَنِ الْمَيْدَانِ)" diyeceği yerde] "Hey! Meydandan ayrılan şu iki at gitti. (يـاَ غُـلَامُ رُدَّ الْفَرَسَـانِ الصَّـادَّانِ عَـنِ الْمَيْـدَانِ)" dedi.

Medâinî, Ebû Muâviye b. Âmir'den rivâyet etti; dedi ki: Abdullah b. Yezîd b. Muâviye Abdülmelik'in yanında konuşurken lahn yaptı. Abdülmelik, "Saygın bir insanın lahn yapması, onun için güzel bir yüzdeki çiçek hastalığından daha kötüdür." dedi.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik b. Mervân, "Kuşkusuz, Nâfi' b. Cübeyr îrabda nasıl büyük hatalar yaptıysa, Mugîre b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm da konuşurken büyük hatalar yapıyor." dedi. Mugîre lahn yapıyor ve konuşurken yapmacık tavırlar sergiliyordu.

Medâinî Ali b. İbrâhim'den nakletti; dedi ki: Abdülmelik, "Lahn, saygın kişi için bir kusurdur. Kendini beğenmişlik, aklın afetidir. Dilsizlik, yalan konuşmaktan daha hayırlıdır. Çünkü yalan her şeyi ifsâd eder." dedi.

Medâinî Suhaym b. Hafs'tan nakletti; dedi ki: Abdülmelik b. Mervân, tashif yaptı.[120] Şöyle ki: Kinde kabilesinden Misl adlı biri için, "Mîl, kim-

120 Tashif, bir kelimeyi hatalı bir şekilde talaffuz etmektir. Başka bir deyimle bir kelimeyi yanlış okumaktır. Mesela, "alıkoymak" anlamına gelen "habise" kelimesini, "hesap etti" anlamına gelen "hasibe" şeklinde okumak gibi. (çev.)

lerdendir?" dedi. Onlar da "Ey Mü'minlerin Emîri, o Mîl değil, Misl b. Muâviye el-Ekremîn'dir." dediler.

Medâinî dedi ki: Ahtal şu beytini Abdülmelik'e okudu:

Eğer değiştirmezse Kureyş, devletinin gücüyle bu vak'ayı
O zaman olacaktır, Kureyş'ten ayrılan ve başka kavimlere iltihak edenler

Abdülmelik, "Nereye ey kokmuşun oğlu?" dedi. Ahtal, "Ateşe" dedi. Abdülmelik, "Eğer başka bir söz söyleseydin, dilini keserdim." dedi.[121]

Medâinî Velîd b. Müslim'den rivâyet etti; dedi ki: Hâris el-Eş'arî Abdülmelik'in kadısıydı. Abdülmelik Kadı el-Eş'arî'nin eşinin bir adam hakkında [lehinde hüküm vermesi için] kocasıyla konuştuğunu, kocasının da o adamın lehine bir karar verdiğini, ayrıca adamın Eş'arî'nin eşine bir hediye verdiğini öğrendi. Bunun üzerine şöyle dedi:

Rüşvet bir evin kapısına hücum ettiği zaman
Oraya yerleşmek için; şayet emanet o evdeyse
Kaçar o evden ve sırtını çevirir, tıpkı
Sefih bir yöreden kaçan efendi bir adam gibi…

Velîd ve Süleyman'ın Biati

Dediler ki: Mervân, Abdülmelik'i, onun peşinden de Abdülazîz'i veliaht tayin etti. Abdülazîz'i Mısır'a vali yaptı. Abdülmelik ise, Abdülazîz'in yerine kendi oğlu Velîd'i veliaht yapmak istedi. Bunun için Abdülazîz'e, "Bu vazifenin senin yeğenine ve senin çocuklarına geçmesinin daha iyi olacağını düşündüm." şeklinde bir mektup yazdı. Ancak Abdülazîz razı olmadı. Bu kez Abdülmelik kendisinden sonra halifeliği Velîd'e vermesini yazdı ve şöyle dedi: "Eğer Velîd Mü'minlerin Emîri'nin yanında halkın en üstünü olmasaydı, halife bunu senden istemezdi." Abdülazîz ona "Senin

121 Şair bu şiirinde Benî Ümeyye'nin yöneticilerini tehdit ediyor ve "Eğer Cehhâf'ın yaptıklarını yanına bırakırsanız, biz de sizden ayrılır, sizinle olan tüm bağlarımızı koparır ve başka kavimlere iltihak ederiz." diyor. Ahtal bu şiirini Abdülmelik'in yanında okuyup da (فَإِلاَّ تُغَيِّرْهَا قُرَيْشٌ بِمِلْكِهَا .. يَكُنْ عَنْ قُرَيْشٍ مُسْتَمَالٌ وَمِرْحَلُ) *Eğer değiştirmezse Kureyş, devletinin gücüyle bu vak'ayı, o zaman olacaktır / Kureyş'ten ayrılan ve başka kavimlere iltihak edenler,* beytine geldiğinde, Abdülmelik öfkelenmiş ve (إِلَى أَيْنَ وَيْلَكَ؟) "Yazıklar olsun; nereye gidiyorsunuz?" demiştir. Bunun üzerine Ahtal, (إِلَى النَّارِ) "Ateşe gidiyoruz." diye cevap verdi. Abdülmelik de, "Eğer başka türlü cevap verseydin dilini keserdim." dedi (Bkz. *Dîvânü'l-Ahtal*, s.231). Burada o diyalogdan söz ediliyor. (çev.)

Velîd hakkında düşündüğünü ben de Ebû Bekr b. Abdülazîz hakkında düşünüyorum." diye bir mektup yazdı. Bunun üzerine Abdülmelik, "Allah'ım! O bana mani oldu; sen de ona mani ol." dedi ve ona, "Derhal Mısır'ın haracını bana gönder." şeklinde bir mektup yazdı. Abdülazîz ise ona şöyle yazdı: "Ey Mü'minlerin Emîri! Biz, senin ailenden hiç kimsenin ulaşmadığı bir yaşa ulaşmış bulunuyoruz, bu yaştan sonra yaşamak az görülür. Üstelik ölümün önce hangimize geleceğini bilmiyoruz. Eğer kalan ömrümde benimle kötü olmak istemiyorsan bir şeyler yap." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik ona karşı yumuşadı ve "Vallahi kardeşimi üzecek bir şey yapmayacağım." dedi. Çocuklarına da, "Eğer Allah bu işi size verecekse kullardan hiç kimse buna engel olamaz." dedi. Oğulları Velîd ve Süleyman'a da, "Size hiç haram yedirdim mi?" dedi. Onlar, "Hayır, vallahi." dediler. Abdülmelik, "Allahu Ekber! Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki [kendimden sonra] sizi tayin ettim." dedi.

Dediler ki: Abdülmelik Kabîsa b. Züeyb el-Huzâî ile istişare etti. Kabîsa, "Acele etme! Allah sana bu konuda yardım eder, hem de yanlış yapmamış olursun." dedi. Kabîsa, darphane ve mühürden sorumluydu. Çok geçmeden Abdülazîz'in ölüm haberi geldi. Kabîsa (haberin yazılı olduğu) mektubu Abdülmelik'e götürdü ve "Ey Mü'minlerin Emîri, istediğin haber geldi. Hem de Abdülazîz'le aranı bozmadan ve yanlış bir iş yapmadan…" dedi.

A'şâ b. Ebû Rebîa bir kaside söyledi. Kasidesinde Abdülazîz'i azledip Velîd'i veliahd yapması için Abdülmelik'i teşvik ediyordu:

Oğlun daha çok yaraşır babasının tahtına
Şayet amcası sana isyan ederse uzaklaştırılır kuşkusuz
Sen Osman'a, İbn Harb'e ve Mervân'a vâris oldun
Hepsi de, Allah için, samimi insanlardı
Methe lâyık ol, onların yaptığı gibi yap
Lehine olur bu, onların çabaladığı gibi sen de çabala

Abdülmelik, Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'ın meselesiyle ilgilenmeden önce Velîd'e biat almak istedi. Haccâc da Abdülmelik'e mektup yazarak Velîd'in veliahd olmasını salık vermişti. Ayrıca içinde, Benî

Hümeym b. Abdüluzzâ b. Rebîa b. Teym b. Yakdum b. Aneze b. Esed b. (şâir) Rebîa'dan olan İmrân b. İsâm el-Anezî'nin de bulunduğu bir heyeti Abdülmelik'e gönderdi. -Haccâc daha sonra İmrân'ı Deyrü'l-Cemâcim'de öldürmüştür.- İmrân şöyle dedi:

Ey Mü'minlerin Emîri, sana gönderiyoruz
Uzaklığa rağmen, tahiyye ve selâm
Cevap ver bana, çocukların hakkında; cevabım onlara
Nezaket olacaktır; hem de bize uygun
Şayet Velîd'e itaat edilirse
Verirsin ona, hilafeti ve idareyi
O sana benzer; Kureyş (toplanır) kubbesinin etrafında
İnsanlar onunla yağmur duasına çıkarlar
O takvâda da senin gibidir
Bir şey almadı, bilezikler ve hizmetçiler dağıtılırken
Eğer kardeşini hilafet için tercih edersen
Ceddine yemin olsun ki, bizler onu suçlamayız
Fakat biz onun çocuklarından endişe ediyoruz
Eşrafın çocukları; bize zehir içirilmesinden
Devleti onlara bırakmandan korkuyoruz
Onların yağmur vermez bulut haline gelmelerinden

Bunun üzerine Abdülmelik, "O, Abdülazîz'dir ey İmrân." dedi. İmrân da, "Hilafete sahip çık ey Mü'minlerin Emîri!" dedi.

Dediler ki: Haccâc Abdülmelik'e mektup yazarak ona Muhammed b. Yezîd el-Ensârî'yi kendisine kâtip yapmasını tavsiye etmişti. Haccâc şöyle yazmıştı: "Eğer akıllı, faziletli, emanete sadık, güvenilir, Müslüman, sır saklayan; kendin için çalıştıracağın, sırrını ve ortaya çıkmasını istemediğin işlerini kendisine gönül rahatlığıyla emanet edeceğin bir adam istiyorsan Muhammed b. Yezîd'i kendine kâtip yap." Abdülmelik, "Onu bana gönder." diye Haccâc'a haber yolladı. Haccâc da onu gönderdi. Abdülmelik onu kendisine kâtip yaptı. Muhammed [b. Yezîd] dedi ki: Abdülmelik'e bir mektup geldiği zaman mutlaka onu bana verirdi. Bir gün öğleyin oturuyorken baktım ki Mısır'dan bir berîd geldi. Berîd görevlisi, "İzin istiyorum." dedi. Ben, "İzin saati değildir; ona getirdiğin nedir; bana söyle." dedim. Adam söylemedi.

"Yanında mektup var mı?" dedim. Berîd görevlisi, "Hayır" dedi. Yanıma gelen bazı kimseler Abdülmelik'in yanına girdiler ve onunla konuştular. Böylece [Mısır'dan gelen] adama izin verildi. Ben de [peşinden] girdim. Adam girer girmez, "Allah Abdülazîz konusunda seni mükâfatlandırsın, ey Mü'minlerin Emîri!" dedi. Abdülmelik "İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn." dedi ve ağladı. Bir müddet durdu; sonra, "Allah Abdülazîz'e rahmet etsin. O vefat etti. Ama insanlara, altında yaşayacakları bir sancak ve benden sonra işin başına geçecek bir lider gerek. Ne dersin?" dedi. Ben, "Ey Mü'minlerin Emîri; insanların efendisi, en çok razı oldukları kişi ve en faziletlileri Mü'minlerin Emîri'nin oğlu Velîd'dir." dedim. Abdülmelik, "Doğru dedin; Allah seni muvaffak etsin. Peki, ondan sonra kimin olmasını düşünürsün?" dedi. Ben, "Ey Mü'minlerin Emîri, Arapların delikanlısı Süleyman'ı nasıl unutursun?" dedim. Abdülmelik, "Doğru söyledin vallahi. Eğer biz hilafeti Velîd'e bırakırsak kendi çocuklarını veliaht yapar. Hemen Velîd için bir veliahtlık yaz; arkasından da Süleyman için yaz." dedi. Dedi ki: Velîd kendisinden sonra Süleyman'ı yazmama öfkelendi. O, halifelerden zorbalık yapan ilk kişidir. Dedi ki: Abdülmelik iki oğlunu veliahd yaptıktan sonra onlarla beraber Ubeyde b. Kays el-Ukaylî'nin yanına gitti.

[Saîd b. Müseyyeb'in Velîd'in Biatine Karşı Çıkması]

Medâinî, İbn Cu'dübe'den rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik, Medine valisi olan Hişâm b. İsmâil el-Mahzûmî'ye bir mektup yazdı. Mektubunda ona insanları Velîd ve Süleyman'a biate teşvik etmesini emrediyordu. Saîd b. Müseyyeb dışında herkes biat etti. Saîd, "Abdülmelik sağ iken ben kimseye biat etmem." dedi. Bunun üzerine Hişâm, Saîd b. Müseyyeb'i fena halde dövdürdü ve ona rahip elbisesi (çul) giydirip onu Medine'de, üzerinde insanların öldürülüp asıldıkları bir tepeye çıkardı. Onu öldürecekleri zannedildi. Onu tepeye götürüp bir müddet sonra geri getirdiler. Saîd, "Eğer beni öldürmeyeceklerini bilseydim, rahip şalvarını giymezdim. Fakat beni örter diye giydim." dedi. Saîd'in durumu Abdülmelik'e ulaştı. Abdülmelik, "Allah Hişâm'ın belasını versin. Adam biat etmek istemediği zaman onun boynunu vurabilirdi." dedi. Sonra Hişâm'a onu azarlayan bir mektup yazarak şöyle dedi: "Kuşkusuz Saîd, korkacağın bir adam değildir. Onu kendi haline bırakman gerekir."

Medâinî dedi ki: Ebü'l-Mikdâm şöyle dedi: Saîd b. Müseyyeb'i yanımızdan götürdüler. Biz kitap okumakla meşguldük. Saîd'in üzerinde kıldan bir şalvar vardı.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den rivâyet etti; dedi ki: Hişâm b. İsmâil Hicret'in 86. yılında Saîd b. Müseyyeb'e altmış kırbaç vurdu. Sonra onu kıldan bir çul içinde dolaştırdı ve tepenin başına kadar götürdü. Onu geri getirdiklerinde, "Beni nereye götürüyorsunuz?" dedi. "Hapishaneye" dediler. Bunun üzerine Saîd, "Vallahi beni asmayacağınızı bilseydim, bu çulu asla giymezdim." dedi. Onu hapishaneye götürüp hapsettiler. Sonra Hişâm Abdülmelik'e mektup göndererek Saîd'in muhalif olduğunu, Velîd'e ve ardındaki Süleyman'a biat etmediğini yazdı. Bu olay Abdülazîz b. Mervân'ın Mısır'da vefat ettiği tarihlerde oluyordu. Bunun üzerine Abdülmelik Hişâm'a yaptıklarından dolayı onu kınayan bir mektup yazdı. Mektubunda şöyle diyordu: "Vallahi Saîd darp edilmekten çok sıla-i rahimde bulunulmaya layıktır; biliriz ki onda husûmet ve nifak yoktur."

Vâkıdî dedi ki: Hişâm b. İsmâil'in, Saîd'in başına gelenleri bildiren mektubunu Abdülmelik'e götüren şahıs Kabîsa b. Züeyb idi. Kabîsa, sikke ve mühürden sorumluydu.

Kabîsa şöyle dedi: "Ey Mü'minlerin Emîri! Hişâm senin adına hareket edip İbnü'l-Müseyyeb'i dövüyor ve onu [şehirde] dolaştırıyor! Vallahi Saîd hiçbir zaman, başına bu işler getirildiği zamanki kadar inatçı ve dik kafalı olamaz. Saîd, şerrinden ve kötülüğünden korkulan biri midir?" Bunun üzerine Abdülmelik, "Ben Hişâm'a, Saîd'e yaptıklarını tasvip etmediğimi mektupla bildirdim. Ayrıca Saîd'e mektup yazıp ondan özür diledim." dedi. Saîd Abdülmelik'in mektubunu okuyunca, "Allah benimle bana zulmedenler arasında hüküm verdi." dedi.

Dedi ki: Saîd hapse atıldığı zaman kızı çok miktarda yemek hazırladı ve babasına gönderdi. Saîd kızına, "Bir daha böyle çok yemek yapma. Çünkü hapiste ne kadar kalacağımı bilmiyorum. Hişâm sadece malımın elimden çıkmasını istiyor. Bana evde yediğimden fazlasını gönderme." şeklinde haber yolladı. Saîd yıl boyunca oruç tutardı.

Velîd, Hişâm b. İsmâil'den hoşlanmazdı. Halife olur olmaz onu Medine valiliğinden aldı ve insanlar[ın onu lanetlemeleri] için [meydanda] tutulmasını emretti. Saîd çocuklarını ve mevlâlarını çağırıp onlara, "Bu adam bize kötülük yapmıştır. Sakın sizden biri onu kötülükle anmasın; ona sataşmasın, bir kelimeyle olsun onu azarlamasın. Biz onun cezalandırılmasını Allah'a ve akrabalara bıraktık. Her ne kadar onun yaptığı şeyin kendi nefsi için kötü olduğunu biliyor olsam da... Onunla konuşmaya gelince, vallahi bir daha onunla konuşmayacağım." dedi.

Dedi ki: Hişâm b. İsmâil, Ebû Bekr b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm'a haber gönderip, "İbnü'l-Müseyyeb'in bana kötülük yapmasına engel ol. Kuşkusuz o -senin de bildiğin gibi- halk yanında itibar sahibidir." dedi. Bunun üzerine Ebû Bekr, "Korkma! Ondan sana zarar gelmez." dedi. Hişâm "Fakat Saîd kindar bir adamdır." dedi. Ebû Bekr, "Ona yaptığın şey ebediyyen onun içinden çıkmayacaktır. Fakat ondan asla kötülük görmezsin." dedi.

Muhammed b. Saîd babasına, "Onunla ben hesaplaşayım." dedi. Bunun üzerine Saîd, "Sakın ha! Vallahi eğer böyle bir şey yaparsan ebediyyen seninle konuşmam." dedi.

Velîd hacca gitti. [Mekke'den döndükten sonra] Medine mescidine girdi. İnsanları mescitten çıkardı. Fakat kimse Saîd'i mescitten çıkarmaya cesaret edemedi. Kendisine, "Bu, Mü'minlerin Emîri'dir." denilmişti. Saîd "Hayır, vallahi mescitten çıkmak için kalkacağım zaman gelmeden kalkmayacağım." dedi. Ömer b. Abdülazîz, Velîd'i ondan uzaklaştırmaya çalışıyordu. Saîd'in üzerinde beş dirhem bile etmeyen iki parça elbise vardı. Ömer, Velîd'in onun mescitte oturmasından rahatsız olacağından endişe ediyordu. Bir ara Velîd şöyle bir döndü ve "Bu oturan kim?" dedi. Ona, "Saîd b. Müseyyeb'dir. Eğer Mü'minlerin Emîri'nin geldiğini bilseydi ayağa kalkardı." denildi. Bunu üzerine Velîd, "Ben onun durumunu biliyorum. Yanına gidip ona biz selam vereceğiz." dedi. Saîd'in yanına geldi, durdu ve "Nasılsın ey Şeyh?" dedi. Saîd oturuyordu. "Allah'a hamd olsun. Mü'minlerin Emîri nasıldır, hali nicedir?" dedi. Velîd, "İyiyim, Allah'a hamd olsun." dedi. Sonra döndü ve Ömer'e, "Bu [iyi] insanların son kalanlarındandır." dedi. Ömer b. Abdülazîz yemin ettiği zamanlar, "Velîd'in şerrini Saîd'den çevirene yemin olsun ki, bu şöyle değildir/şunu yapacağım." derdi.

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o da dedesinden şöyle rivâyet etti: Velîd'e biat etmediği için işkence gördüğü zaman Sâid meydanda durduruldu. Medine halkından birinin cariyesi yanından geçerken, "Ey ihtiyar, utanılası duruma düşmüşsün." dedi. Saîd de ona, "Ben utanılası durumdan kaçtım." dedi.

Abdülazîz vefat edince Şamlılar, "İş, Mü'minlerin Emîri'ne döndü. Ona beddua etmişti; bedduası kabul oldu." dediler. Çünkü Abdülmelik, "Allah'ım! O bana mâni oldu, sen de ona mâni ol." diye dua etmişti.

[Muhtelif Rivâyetler]

Medâinî ve başkaları anlattılar; dediler ki: Abdülmelik, Esmâ b. Hârice el-Fezârî'ye, "Senin güzel hasletlerin olduğunu duydum. Bana onları anlat." dedi. Esmâ, "Başkası anlatsa daha güzel olur." diye cevap verdi. Abdülmelik, "Anlatacaksın." dedi. Bunun üzerine Esmâ şöyle dedi: "Ey Mü'minlerin Emîri, madem mutlaka anlatmamı istiyorsun, anlatayım: Ben hiç kimsenin yanında ayaklarımı uzatmam; kendimi ondan üstün gördüğümü sanmasından korkarım. Bir kimseyi yemeğe davet ettiğim, o da bunu kabul ettiği zaman, sürekli onun benden daha faziletli olduğunu anlatırım. Bir kimse benden bir şey istediği zaman, bir miktar dünya malı, onun bana yüzünü dönmüş olmasının ve o şeyi vermesi için beni tercih etmesinin bir karşılığıdır, diyerek mutlaka veririm." Abdülmelik, "Gerçekten seyyid olmayı hak ediyorsun." dedi.

Velîd şöyle dedi: "Ey Mü'minlerin Emîri, bana gelen habere göre Ahtal ve kavminden bazı kimseler Esmâ b. Hârice'ye gelmişler ve ondan diyet istemişler. Esmâ onları güler yüzle ve neşeyle karşılamış; onlara [içinde on biner dirhem bulunan] üç kese getirmiş ve şöyle demiş: 'Bir kese buraya kadar yürüdüğünüz için; bir kese beni başkasına tercih ettiğiniz için; bir kese de [diyeti isteyen] adamınız için.' Sonra oğullarına 'Malınızdan istediğiniz kadar bu adamlara verin.' demiş. Onlar da yirmi bin dirhem verilmesini emretmişler. Bunun üzerine Ahtal şöyle demiş:

İbn Hârice b. Hısn öldüğü zaman
Yeryüzüne yağmur vermez gökyüzü
Müjdeci dönmez, ordunun ganîmetiyle[122]
Kadınlar hamile kalmaz, temiz hallerinde
Senin bir günün, daha hayırlıdır kalabalıklardan
Etraflarında deve ve koyunlar bulunan insanlardan
Bereket versin Allah, çocuklarına ve babalarına
Anlatıldıklarında; canımız fedadır sana"

Velîd'in anlattıkları ve rivâyet ettiği Ahtal'ın şiiri Abdülmelik'in çok hoşuna gitti. Ona, "Senin fazilet ehli hakkındaki bilgilerin, bir fazilettir evlâdım." dedi.

Bana İbn Ebû Şeyh el-Kûfî anlattı. O Ubeydullah b. Musa'dan nakletti; dedi ki: Bana gelen habere göre Abdülmelik Haccâc'a şöyle dedi: "Hiçbir insan yoktur ki kusurunu bilmesin. Ben de sana kusurlarını anlattırmaya karar verdim." Bunun üzerine Haccâc, "Ben kıskanç, kindar ve inatçıyım." dedi. Abdülmelik, "Yeter, şeytanda bile bu kadar kötü haslet yoktur." dedi.

Medâinî, Ali b. Mücâhid'den nakletti; dedi ki: Abdülmelik, Amr b. Saîd'i öldürdükten sonra kardeşi Yahya b. Saîd b. Ebü'l-Âs'ı kırk gün boyunca hapsetti. Sonra onu çağırdı ve onun durumu hakkında çevresindekilerle istişarede bulundu. Bazıları, "Öldür onu." dediler. Bazıları, "Ona iyilikte bulun." dediler. Abdullah b. Mes'ade b. Hakeme el-Fezârî Abdülmelik'e, "Ey Mü'minlerin Emîri, o senin akrabandır. Af ise takvâya daha yakındır. Ona iyilik yap ve onu düşmanlarına gönder. Belki de Allah, senin süvari birliklerinden birini ona musallat eder." dedi. [Abdülmelik onu serbest bıraktı]; o da Abdullah b. Zübeyr'in yanına gitti. Abdullah b. Zübeyir Yahya'ya, "Senin kardeşin bana göre sıkıntılı bir insandı. En iyisi sen Mus'ab'ın yanına git." dedi. O da Irak'a gitti. Onun çocukları Kûfe ve Vâsıt'tadır.

Bana Ali b. Hammâd anlattı. O el-Hizâmî'den, o da Abdullah b. Nâfi'den şöyle dediğini rivâyet etti: Abdullah b. Câfer Abdülmelik b.

---

122 Belâzürî, 8. ciltte Esmâ b. Hârice'nin nesebinden söz ederken Ahtal'ın onun hakkında söylediği bu şiiri orada da zikrediyor. Ancak bu beyit o ciltte, (وَلاَ آبَ الْغَزِيُّ بِغَنْمٍ خَيْرٍ) "Gazacı da dönmez, faydalı bir ganimetle" şeklindedir (Bkz. *Ensâb*, XIII, 173). (çev.)

Mervân'ın yanına gitti; ona Medine'nin güzel hediyelerinden sundu. Abdülmelik de buna karşılık ona güzel hediyeler, giysiler ve Abdullah b. Zübeyr'in (öldürülmesiyle arkasında kalan) Ya'sûb adlı atını hediye etti. Abdullah b. Câfer hediyeleri kabul etti; ancak atı geri verdi. Abdülmelik ona haber göndererek atı geri çevirme sebebini söylemesini istedi. Bunun üzerine Abdullah b. Câfer, "Kavmimden alınmış mallarla onlara dönemem." dedi.

Dediler ki: Abdülmelik, Esmâ b. Hârice'ye "Prensiplerinden ve ahlâkından bana biraz daha söz et." dedi. Esmâ şöyle dedi: "Hayatımda hiç kimseye küfretmedim. Biri bana küfrettiğinde, eğer şerefli bir insan ise ona müsamaha gösterdim. Çünkü onun yanlış bir hareketini, herkesten önce benim affetmem gerekir. Bana küfreden eğer kötü bir adam ise, şerefimi onun için riske atacak değilim." Bunun üzerine Abdülmelik, "Vallahi ne kadar güzel yapmışsın!" dedi.

Medâinî anlattı; dedi ki: Umeyr b. Hubâb'ın kardeşi Temîm b. Hubâb es-Sülemî Abdülmelik'in huzuruna girdi. Abdülmelik ona, "Kardeşin Umeyr için yazdığın mersiyelerden oku." dedi. O da şunu söyledi:

Delikanlıydı; gemlerden tutmadan
Yönetilemezdi, atlarla birlikte
Onunla önlenirdi baskınlar; sonunda kuşluk vakti
Terk ettim onu, yorgunluktan ve bıkkınlıktan
Nice kanlar akıtıldı o gün, niceleri de korundu
Ve nice elçilere hediyeler ikram edildi

Bunun üzerine Abdülmelik, "Ey İbnü'l-Hubâb, o senin dediğin gibi değildi." dedi. Temîm, "Vallahi o böyleydi; çekemeyenler istemese de." dedi.

Medâinî, Avâne'den nakletti; dedi ki: Irak'tan bir adam Abdülmelik'in yanına geldi. Abdülmelik ona, "Bişr -kardeşi Bişr b. Mervân'ı kastediyor- nasıl?" dedi. Adam, "Zâfiyete düşmeyen, latif ve zorbalık etmeyen güçlü biri. Ceza verecek yeri biliyor ve suçun miktarına göre ceza veriyor." dedi. Abdülmelik, "Tabii, o Hanteme'nin oğludur." dedi. -Ömer b. Hattâb'ı kastediyor.-

Abdülmelik bir bedevîye, "Senin etin budun yerinde." dedi. Bedevî şöyle dedi: "Bu, Allah'ın bana ihsan ettiği nimetlerden biridir. Kışın ayaklarımı sıcak tutarım; iştahım olduğunda yerim ve -şarabı kast ederek- kederleri örteni içerim."

Dediler ki: Abdülmelik Ravh b. Zinbâ'ı, Ümmü'l-Benîn Âtike binti Yezîd'in yanına gönderdi; ondan malını oğlu Yezîd ve Mervân el-Asgar'a bırakmasını istedi. Onlar yetişkin idiler. Bunun üzerine Ümmü'l-Benîn, "Bana âdil şahitler getirin." dedi. Şahitler onun yanına girdiklerinde, "Şahit olunuz ki ben malımı kesin olarak ve dönüşü olmayan şekilde Ebû Süfyân ailesinin fakirlerine sadaka olmak üzere bırakıyorum." dedi. Sonra Ravh'a, "Ey Ebû Zür'a; oğullarım Mü'minlerin Emîri'nin çocukları oldukları halde, onların geçimlerinden endişe edeceğimi mi düşünüyorsun?" dedi. Ravh hemen Abdülmelik'e geldi ve durumu ona haber verdi. Abdülmelik öfkelendi. Bunun üzerine Ravh ona, "Öfkelenme ey Mü'minlerin Emîri! O, senin yaptıklarına uymadı, güvenip dayandıklarına da dayanmadı." dedi.

Vâkıdî dedi ki: İnsanlar öğle namazından sonra fazla rekâtlar kılıyorlardı. Abdülmelik, namazı öğleden ikindiye kadar uzatan ilk kişidir. Ayrıca cimrilik yapan ilk halifedir.

Medâinî, Âmir b. Ebû Muhammed'den nakletti; dedi ki: Abdülmelik döneminde, "Hâlid" isminde bir adam peygamberlik iddiasında bulundu. Abdülmelik onun canlı olarak asılmasını emretti. Bunun üzerine adam, "Rabbim Allah'tır, diyen bir adamı öldürecek misiniz?"[123] dedi. Bir adam ona kısa bir mızrak sapladı; fakat mızrak eğrildi. Bunun üzerine adamın taraftarları secdeye gittiler. Abdülmelik sopayla yeri çizdi ve "Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve nebîlerin sonuncusudur."[124] âyetini okudu. Sonra, "Ey Ebû Zür'a! Sol tarafına sapla. Çünkü sağ taraftan şeytan onu savunuyor." dedi. O da mızrağı böğrüne vurdu; mızrağın ucu adamın sırtından çıktı. Abdülmelik, "Hak geldi, bâtıl zâil oldu."[125] dedi.

---

123 Mü'min (Gâfir), 40/28.
124 Ahzâb, 33/40.
125 İsrâ, 17/81.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik şöyle dedi: "Siyaset, samimiyetin yanı sıra havassın [ileri gelenlerin] saygınlığıdır. Yine siyaset halka âdil davranmak, kalplerini peşinden sürüklemek [fethetmek] ve iyilikte bulunmaktır."[126]

Medâinî Ömer b. Habbâb'dan nakletti; dedi ki: Züfer b. Hâris, barış sağlandıktan sonra Abdülmelik'in yanına girdi. Abdülmelik ona, "Ey Ebü'l-Hüzeyl, Dahhâk b. Kays'a olan muhabbetinden ne kadar kaldı?" dedi. Züfer, "Ona menfaat sağlamayacak, sana da zarar vermeyecek kadar." dedi. Abdülmelik, "Kays ailesini ne kadar da çok severdiniz!" dedi. Züfer, "Dahhâk b. Kays'ı sevdik ama ona yardım etmedik. Şayet yardım etseydik ondan neler neler elde ederdik." dedi. Abdülmelik, "Yevmü'l-Merc'de[127] ona yardım etmene engel olan neydi?" dedi. Züfer, "Peki senin Yevmü'd-Dâr'da[128] Osman'a yardım etmene engel olan neydi?" dedi.

Abdülmelik Züfer b. Hâris'e, "Bana gelen habere göre sen Kinde kabilesinden imişsin." dedi. Züfer, "Kıskanılmayan ve gıpta edilmeyen bir kişide ne hayır var ki?" dedi.

Medâinî dedi ki: Ali b. Abdullah b. Abbas Abdülmelik'in yanına girdi. Hep birlikte öğle yemeği yediler. Sonra Abdülmelik içecek istedi; büyük bir bardakta içecek getirildi. Abdülmelik önce Ali b. Abdullah'a ikram etti; sonra kendisi içti. [Sonra] şöyle dedi: "Lahn, saygın kimse için bir kusurdur. Kendini beğenmişlik, bir âfettir. Yalan her şeyin bozulmasıdır. Dilsizlik, yalan konuşmaktan daha hayırlıdır."

Medâinî, Hâlid et-Temîmî'den, o da Ebû Lü'lü el-Mâzinî'den rivâyet etti; dedi ki: Ayyâş b. Zibrekân Abdülmelik'in yanına girdi. Ravh b. Zinbâ ve Benî Mervân'ın mevlâsı Ebü'z-Zu'ayzi'a da oradaydı. Abdülmelik, "Ey Ayyâş, bu Yemenliye -Ravh'ı kastediyor- ne dersin? Adam Yemen hüküm-

---

126 Bu cümlenin ZZ'deki Arapçası (وَإِفْسَادُ قُلُوبِ الْعَامَّةِ بِالِانْصَافِ لَهَا) "Avâma karşı âdil davranmak sûretiyle kalplerini ifsad etmektir." şeklindedir. Aslında Abdülmelik siyaseti övüyor. Oysa bu cümlede geçen (إفساد) kelimesi konuyu tamamen değiştirmektedir. Bu bir yanlış okumadır. Nitekim RK'de bu kelime yerine "liderlik yapmak, peşinden sürüklemek" manasına gelen (اقتياد) kelimesi yazılmıştır. Bunun daha doğru olduğunu düşünerek çeviriyi buna göre yaptık. (çev.)

127 *Yevmü'l-Merc* (Merc-i Râhıt), Hicret'in 64. yılında, Mervân b. Hakem ile Abdullah b. Zübeyr'in komutanı Dahhak b. Kays arasında meydana gelen savaş. (çev.)

128 İnsanlar, Osman b. Affân'ı öldürmek üzere onu Benî Hazm el-Ensârî'nin evini kuşattıklarında üç "Abdullah" dışında Kureyş'ten kimse onu savunmadı. Bunlar da, Abdullah b. Zem'a b. Esved, Abdullah b. Avf b. Sibâk b. Abdüddâr ve Abdullah b. Abdurrahman b. Avvâm b. Huveylid idi. İslâm tarihinde bu güne "Yevmu'd-Dâr" denilir. (çev.)

darlarıyla övünüyor." dedi. Ayyâş şöyle dedi: "Ey Mü'minlerin Emîri, bizler İsmâil b. İbrâhim'in çocuklarıyız. Kardeşlerimiz olan İshak çocuklarının devleti onların devletinden daha büyüktür. Süleyman b. Dâvûd, peygamberlikle beraber hükümdarlık da yaptı. Biz İsmâil'in çocuklarında, hem peygamberlik hem de hükümdarlık vardır. Bizim ve kardeşlerimizin devletleri onların devletinden daha büyüktür. Vallahi ey Mü'minlerin Emîri, eğer vâris bırakmadan ölürsem, Ebü'z-Zu'ayzi'a benim için [vâris olarak] Ravh'tan daha evlâdır." Bunun üzerine Ebü'z-Zu'ayzi'a kalktı, Ayyâş'ın başını öptü ve ridâsını üzerine attı. Ravh susturulmuş oldu.

Dediler ki: Bir gün Ayyâş b. Zibrekân Abdülmelik'e yirmi beş tane at götürdü. Ayyâş atlara bakınca her bir atın hangi atın yavrusu olduğunu söyledi. Sonra, her bir at[ı hediye olarak kabul etmesi] için ayrı ayrı yemin etti. Bunun üzerine Abdülmelik, "Ben onun atları babalarına nispet etmesine hayret etmedim; fakat her bir at için ayrı ayrı yemin etmesine hayret ettim." dedi.

Medâinî dedi ki: Üseylim b. Uhayf el-Esedî Abdülmelik'in huzuruna girdi. Abdülmelik onu yakınına çağırdı; sonra, "Hakkında söylenmiş şiirlerden bana oku." dedi. Üseylim okumak istemedi ancak Abdülmelik ısrar etti. Bunun üzerine ona aşağıdaki beyitleri okudu:

Ey gayretli kervan! Ne dersiniz
Şam'ın efendisinden hediye alıp sonra dönmeye
İşte burada Üseylim; o gizlemez yerini
Durmadan bakıyor gözle ve işitiyor kulakla
Ortaya çıktı misk, güvercin ve yumurta; tıpkı resim gibi
Ortadan iki yana ayırmış saçını

Bunu duyan Abdülmelik güldü; sonra şöyle dedi: "Kays b. Eslet'in söyledikleri senin söylediğinden daha hayırlıdır." Şöyle demişti:

Yumrular kapladı başımı
Varamadım uykunun tadına, kestirmekten başka

İddia ettiklerine göre, bedevîlerden bir adam Abdülmelik'e bir hediye getirmişti. Abdülmelik ona, "Senin tuvaletini bile doğru dürüst yapamadığını düşünüyorum; hediyeni nasıl kabul edeyim?" dedi. Bunun üzerine

bedevî adam, "Aman ey Mü'minlerin Emîri! Vallahi görülmeyeyim diye tuvalet için uzunca yürüyorum. Yüzümü rüzgâra çeviriyor, serin rüzgârı teneffüs ediyor, bir ayağımı öne, diğerini arkaya atıyor, deve kuşu gibi boşalıyor, taşla temizleniyor ve çamurdan sakınıyorum." dedi. Abdülmelik güldü, hediyesini kabul etti, sonra ona ihsanda bulundu.

Bana Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî anlattı. O Mâlik b. Enes'ten rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik b. Mervân Saîd b. Müseyyeb'e, "Ey Ebû Muhammed! İyilik yapıyor ve onunla sevinmiyorum; kötülük yapıyor ve ondan üzüntü duymuyorum. Bu ne haldir?" dedi. Saîd, "O zaman sende tam anlamıyla kalp ölümü gerçekleşmiştir." dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Müslim b. Hammâd'dan, o Ömer b. Hafs'tan, o Zührî'den, o da Kabîsa b. Züeyb b. Halhale'den şöyle dediğini rivâyet etti: Ben, Mus'ab b. Zübeyr, Urve b. Zübeyr, Ebû Bekr b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm, Abdülmelik b. Mervân, Abdurrahman b. Misver b. Mahreme, İbrâhim b. Abdurrahman b. Avf ve Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, Muâviye'nin hilafeti döneminde geceleyin mescitte bir araya geliyorduk. Ben şahsen, vefat edinceye kadar Zeyd b. Sâbit'in yanına giderdim. Urve, Âişe'nin (ra) yanına girip çıkmakla bize galebe çalmıştı. Âişe insanların en bilginiydi.

Medâinî dedi ki: Abdullah b. Zübeyr, Hakem b. Ebü'l-Âs'a küfreden bir adamı duydu. Ona, "Hakem'e küfretme; vallahi o emanete sâdık bir kimseydi. Fakat Mervân'a ve Mervân'ın oğluna küfret." dedi. Sonra, "Ben savaşın oğlu ve kardeşi olduğum halde Abdülmelik beni savaşla mı korkutuyor? Ben savaşın içinde doğdum ve savaşın içinde yetiştim." dedi.

Bana Abdullah b. Sâlih b. Müslim el-İclî anlattı; dedi ki: Bana sika adamlar haber verdiler. Onlar Mücâlid'den, o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivâyet etti: Abdülmelik'in yanına girdim. Gözünü doğrulttu, bakışlarını bana yöneltti. Sonra, "Ey Şa'bî! Sen cılız bir adamsın." dedi. Ben de, "Ana rahminde izdihama uğramışım ey Mü'minlerin Emîri." dedim. Şa'bî'nin ikizi vardı. Dedi ki: Sonra misal olarak şu beyitleri söyledim:

Dilidir kişinin yarısı; diğer yarısı da kalbi
Geride kalan yalnızca et ve kandır
Çok susan görürsün, seni hayrete düşürür
Fazlası, eksiği konuşmasından bilinir

Dedi ki: Ahtal de oradaydı. Şöyle dedi:

Seni hayrete düşürmesin, yanında oturanın konuşması
Sözün özü belirene kadar
Kelam kalptendir kuşkusuz, ancak
Söz aklın delilidir

Şa'bî dedi ki: Ona bu anlamda birden fazla şiir söyledim. Bunun üzerine Ahtal, "Ben bir kaptan boşaltıyorum; sen ise birkaç kaptan boşaltıyorsun." dedi.

Medâinî, Sevr b. Yezîd'den rivâyet etti; dedi ki: Şam hatipleri hilafetten söz ettiler ve onu çok yüceltiler. Sonra Abdülmelik'i abartılı bir şekilde övdüler. Bunun üzerine Abdülmelik Abdurrahman b. Zür'a el-Himyerî'ye dönerek, "Ey İbn Zür'a! Allah katında makamım nedir?" dedi. İbn Zür'a, "Allah katında makamının Dâvûd Nebî'nin makamı gibi olmasını arzu etmez misin? Allah ona, *Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır*,[129] buyuruyor." dedi. Abdülmelik, "Bu, Allah'ın (cc) nebîsi Dâvûd'a söylediğidir. Sen ne dersin?" dedi. Sonra Abdülmelik sustu ve hiç konuşmadı.

Medâinî dedi ki: Benî Temîm'den bir adam Abdülmelik'in yanına girdi ve "Ey Mü'minlerin Emîri, bir müşkülüm var: Yevmü'd-Dâr'da gözüm yaralandı." dedi. Abdülmelik ona ihsanda bulundu.

Diğer taraftan, Abdülmelik'in dost ve ahbaplarından birinin tek gözlü bir amcazâdesi vardı.[130] Adam amcazâdesine, "Seni Mü'minlerin Emîri'nin huzuruna çıkaracağım. Sen de ona o Temîmli adamın söylediği gibi söy-

---

129 Sâd, 38/26.

130 ZZ'deki ibare (وَكَانَ لِرَجُلٍ مِنْ جُلَسَاءِ عَبْدِ الْمَلِكِ وأحِبَّائِهِ ابْنُ أَعْوَرَ) şeklindedir. Oysa RK'de ve BAE'de (وَكَانَ لِرَجُلٍ مِنْ جُلَسَاءِ عَبْدِ الْمَلِكِ وأحِبَّائِهِ ابْنُ عَمٍّ أَعْوَرَ) şeklindedir. Biz çeviride yazma nüshayı esas aldık. (çev.)

le." dedi. Adamın amacı, Abdülmelik'in ona gülmesini sağlamaktı. Amcazâdesini huzura çıkardı. Adam Temîmli adamın söylediği gibi söyledi. Abdülmelik, "Doğru söylediğini kim biliyor?" dedi. Adam, [amcasının oğlunu kastederek] "O biliyor." dedi. Amcasının oğlu ise "Yalan söylüyor ey Mü'minlerin Emîri, vallahi onun gözü Yevmü'l-Merc'de Dahhâk b. Kays'la birlikte savaşırken yaralandı." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik onu huzurundan kovdu. Onu Abdülmelik'in huzuruna çıkaran adam, "Ey Mü'minlerin Emîri, zor bir duruma düştüm." dedi. Abdülmelik, "Nasıl yani?" diye sordu. Adam, "Ey Mü'minlerin Emîri, bunun yılan gibi dört oğlu var. Bana fenalık yapmayacaklarından emin değilim." dedi. Abdülmelik hemen ona biraz mal verilmesini emretti ve "Onları bu malla kendinden uzaklaştır." dedi. Adam Abdülmelik'in yanından çıkınca amcazâdesinin çocukları karşısına çıktılar ve "Babamızı kandırdın, onun saflığından istifade ettin." dediler. Adam, "Acele etmeyin. Benim yaptığım bu iş hayırlıydı. İşte Mü'minlerin Emîri'nin verdiği atıyye." dedi ve atıyyeyi babalarına verdi. Onlar da onu bıraktılar.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik, mevlâsı olan İbnü'z-Zu'ayzi'a'ya, "Hiç hazımsızlık çektin mi?" dedi. O "Hayır, çekmedim." dedi. Abdülmelik "Peki, bu nasıl oluyor?" dedi. Mevlâsı, "Çünkü biz yemeği iyice pişiririz. Lokmayı çok çiğneriz. Mideyi ne tıka basa doldurur, ne de boş bırakırız." dedi.

Medâinî dedi ki: İbnü'l-Eş'as'ın hurûc ettiği haberi Abdülmelik'e ulaşınca, yanında bulunan Muhammed b. Umeyr b. Utârid'e, "Çağırdığı zaman kendisine cevap verilecek Irak'ta kim var?" dedi. Muhammed, "Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as dışında [böyle] kimseyi bilmiyorum." dedi.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik, "Saygı değer kimsede lahn, güzel yüzdeki çiçek hastalığı gibidir." dedi.

Abdülmelik, yanında lahn yapan bir oğluna, "İnsanların bildiği bir fenalıktan utanç duyduğun gibi, lahn yapmaktan da utanç duy." dedi.

Dedi ki: Abdülmelik kardeşi Abdülazîz'e Amr b. Saîd el-Eşdâk'ı öldürmesi için emir verdiği, o da bu işi yapmadığı zaman ona: "Altına bevleden bedevî annene benzedin." dedi. Bunun üzerine Abdülazîz, annesini zikretmeden kendisini metheden hiçbir şaire atıyye vermeyeceğine yemin etti. İbn Kays er-Rukayyât şöyle dedi:

Akça pakçadır annen, Kudâa'dandır
Çadır iplerinin gölgesinden istifade edilen büyük bir evden
Sen Abdümenâf'tan yetişmiş bir cevherdensin
Oraya yapışmıştır ellerin

Medâinî, Abdullah b. Fâid'den nakletti; dedi ki: Denildiğine göre, Muâviye daha halim, Abdülmelik ise daha tedbirliydi.

Medâinî, Cüveyriye b. Esmâ'dan rivâyet etti; dedi ki: Mervân Muâviye'ye Abdülmelik'i Medine'nin defterdarlığına tayin etmesini isteyen bir mektup yazdı. Muâviye onu tayin etti. Fitne zamanına kadar Abdülmelik o görevin başındaydı.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik "Anlattıkları bu uzun müzik aletini [*Burbut-ud*] hiç görmedim." dedi. Bazıları "Doğru söylüyor; o henüz burbutu görecek seviyeye ulaşmadı. O ancak tamburu görmüştür." dediler. Başka biri de "Yalan söyledi; vallahi ben o aleti çaldığını gördüm." dedi.

Medâinî, Abdullah b. Selm'den rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik için damda döşek serildi. Kendisi ağzından mustaripti. Döşeğine uzanınca, "Ey dünya! Sıhhatle birlikte ne kadar hoşsun!" dedi. Abdülmelik, sesi konağın dışından duyulacak kadar şöyle ünlerdi: "Ey sıhhatli olanlar! Bunu azımsamayın!"

Medâinî dedi ki: Abdülmelik soğuk bir kış günü bineğine atladı. Üzerinde ipek karışımı bir cübbe vardı. Ali b. Abdullah b. Abbasla karşılaştı. Ali ona, "Ey Ebû Muhammed! *Ümmü Defr*'i un ufak ettin." dedi. -"*Ümmü Defr*" ile dünyayı kastediyordu.-[131] Bu sözün üzerinden bir hafta geçmedi; Abdülmelik vefat etti.

---

131 (الدَّفَرُ) kelimesi kötü koku veya zillet manasındadır. Bu yüzden dünya için (أم دفر) denilmiştir (Bkz. *Lisânü'l-Arab*, [دفر] maddesi). (çev.)

[Abdülmelik b. Mervân'ın Vasiyeti ve Vefatı]

Bana el-Medâinî anlattı. O Suhaym b. Hafs'tan nakletti; dedi ki: Abdülmelik, vefatına sebep olan hastalığında çocuklarına şöyle vasiyet etti: "Allah'tan korkmanızı tavsiye ediyorum. Çünkü Allah'tan korkmak, en güzel süs ve en güvenilir sığınaktır. Büyükleriniz küçüklere karşı şefkatli olsun. Küçükler de büyüklerin hakkına saygılı olsun. Mesleme'ye saygılı olun ve görüşünden dışarı çıkmayın. Çünkü o, ihmal ettiğiniz köpek dişiniz ve atış yaptığınız kalkanınızdır. Haccâc'a da hürmet gösterin. Çünkü o sizin için minberler hazırlamış, ülkeler zapt etmiş ve düşmanları zelil etmiştir. Hayırlı bir annenin çocukları olun ki aranıza akrepler sızmasın. Savaştan korkmayın; çünkü savaş, ecel gelmedikçe ölümü getirmez. İyilik menbaı olun; çünkü iyilik devam eden, hayrı ve anılması [ebedî] kalan bir şeydir. Şerefli insanlara iyilik yapın. Çünkü onlar iyiliğin kadrini ve teşekkür etmeyi bilirler. Suçluların suçunu örtün; şayet vazgeçerlerse siz de vazgeçin. Eğer aynı suçu işlemeye devam ederlerse o zaman cezalandırın."

Medâinî, Ebû İshak ez-Zeyyâdî'den nakletti; dedi ki: Abdülmelik'in doktorları, "Eğer su içerse ölür." dediler. Abdülmelik de çok susamıştı. Oğlu Velîd'e seslenerek, "Oğlum, bana biraz su ver." dedi. Velîd, "Olmaz" dedi. Bu kez, "Ey Fâtıma! Bana biraz su ver." dedi. Fâtıma ona su vermek için ayağa kalktı. Velîd ona engel oldu. Bunun üzerine Abdülmelik, "Ya onu bırakırsın ya da seni hilafetten men ederim." dedi. Velîd, "Bundan sonra artık [yapacak] bir şey kalmadı." dedi. Fâtıma ona su verdi; Abdülmelik bayıldı.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik ölüm döşeğinde iken şöyle diyordu:

Benim çocuklarım yazda doğmuşlar
Baharda doğanlar kurtuldu
Benim çocuklarım küçük sabîlerdir
Büyük çocuğu olan kurtuldu[132]

---

132 Aslında (صيفيون) "yazlık" ve (ربعيون) "baharlık" ifadeleri deve yavruları için kullanılmaktadır. Şöyle ki: Baharda dünyaya gelen deve yavruları, yazın dünyaya gelenlerden daha güçlü olurlar. Bahardakiler hem iki ay daha büyüktürler hem de yazın sıcağından etkilenmeden sütten kesilecek seviyeye gelirler. Abdülmelik bu darb-ı meseli, henüz veliaht olamayacak kadar küçük oğulları için söylemiştir. (çev.)

Bunun üzerine yanında bulunan Ömer b. Abdülazîz, *"Temizlenenler Rabbinin adını anıp O'na dua edenler, kesinlikle kurtuluşa erdiler."* dedi.[133]

Dediler ki: Velîd babası Abdülmelik'in yanına girdi; başucunda kızı Fâtıma vardı ve ağlıyordu. Velîd, "Mü'minlerin Emîri nasıldır?" dedi. Oradakiler, "İyidir" dediler. Velîd çıkınca Abdülmelik şöyle dedi:

Bizi helak etmek istiyor, bizden haber soran erkekler
Akıtıyor gözyaşlarını, haber soran kadınlar

Dediler ki: Abdülmelik şöyle derdi: "Ramazan ayında ölmekten korkarım. Çünkü o ayda doğmuş, o ayda sütten kesilmiş ve o ayda Kur'ân'ı hıfzetmişim. Yine aynı ayda insanlar bana biat ettiler." Abdülmelik -öleceğini anlamıştı- Şevvâl'in ortalarında vefat etti. Hicret'in 86. yılında, 63 yaşında Dımaşk'ta vefat etti. Onun hilafeti Abdullah b. Zübeyr'in öldürülmesinden sonra 13 yıl, 3 ay, 15 gün sürdü. Dımaşk'ta Câbiye kapısının dışında defnedildi. Cenaze namazını Velîd kıldırdı. Hişâm -veya Süleyman- şu beyti misal getirdiler:

Kuşkusuz, Kays'ın ölümü bir tek kişinin ölümü değildir
Bir kavmin binasının yıkılmasıdır

Bunun üzerine Velîd şöyle dedi: Sus, sen şeytan diliyle konuşuyorsun. Evs b. Hacer'in dediği gibi deseydin ya:

Bizden bir şerîfin dişi döküldüğü zaman
Dişi olan başka bir büyük ortaya çıkar

Deniliyor ki: İlk beyti misal getiren Süleyman'dı. Çünkü Hişâm, babası vefat ettiğinde 14 yaşındaydı. Mus'ab'ın öldürüldüğü yıl dünyaya gelmişti.

Dediler ki: Abdülmelik'in cenazesi evden çıkarılınca Velîd giyindi ve babasının tabutunun yanında yürüdü. Onların kabristana giden yollarında bir ev vardı. Eğer ev yıkılsaydı kabristan yolu daha yakın olacaktı. Cenaze çıkarılmadan önce Velîd evin yıkılmasını emretti ve ev yıkıldı.

Cenazeden döndükten sonra Velîd bir konuşma yaptı. Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra şöyle dedi: "Bunun gibi bir musibet görmedim. Bunun

133 Alâ, 87/14-15.

gibi bir sevap da görmedim. Musibetin büyüklüğü için *innâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn*… İhsanın güzelliği için de Allah'a hamd olsun. Ben, daha önceki halifelerin yaptıkları konuşmayla iktifa ediyorum. Kimin kalbinde bir kuşku varsa o kimse onun derdiyle ölsün. Kulağını bize verene biz de kulak veririz."

Şair Abdülmelik'e şöyle bir mersiye yazmıştı:

İçirsin sana ey İbn Mervân, yağmur akıtan
Yeşertsin gönlümü bol ve şakır şakır bir yağmur
Kalmadı senin ölümünden sonra hayatta bir arzu
Her ne kadar Velîd'e umut bağlamış olsak da

Küseyyir ve başka şairler de Abdülmelik'e mersiye yazmıştır.

Abdülmelik Döneminde Rüstekâbâz ve Haccâc b. Yûsuf b. Hakem b. Ebû Ukayl'in Irak Valiliği

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o Lût b. Yahya'dan ve Avâne'den rivâyet etti; dedi ki: Bişr b. Mervân Kûfe ve Basra'nın valisiyken Basra'da vefat etti. Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd b. Ebü'l-Âs Basra'da onun vekiliydi. Yaklaşık iki ay bekledi. Sonra Abdülmelik, Haccâc b. Yûsuf'u Horasan ve Sicistan hâriç tüm Irak'a vali tayin etti. Horasan ve Sicistan'ın başında ise Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd vardı. Haccâc Hicâz'dan geldikten sonra Abdülmelik onu iki yıl daha orada tuttu ancak Hâlid'i görevinde bırakmak istemedi. Bu konuda kendisiyle konuşuldu; ancak olumlu cevap vermedi. "Güzel idare edemedi, Irak'ı yönetmekten âciz kaldı, şehir halkının hakkından gelemedi." dedi. Daha önce Hicâz'da vali olan Haccâc Hicâz'dan döndü; Irak'a geldi ve yüzü örtülü bir şekilde Kûfe'ye geçti. Hemen minbere çıktı. Sonra bir müddet oturdu ve hiç konuşmadı. Muhammed b. Umeyr b. Utârid Heysem b. Esved'e, "Nesi var, neden konuşmuyor? Allah cezasını versin. Ne kadar bitkin, ne kadar sevimsiz, ne kadar çirkin! Sanırım onun haberleri, görüntüsünden daha kötü olacak." dedi. Sonra ona atmak üzere yerden bir avuç çakıl taşı aldı; ancak atmadı. Haccâc ayağa kalktı. Yüzündeki örtüyü kaldırdı ve şöyle dedi:

Ben tanınmış ve tecrübeli bir kimseyim
Tanırsınız beni, sarığı çıkardığım zaman
Kuşkusuz olgunlaşmış başlar görüyorum
Koparılmalarının vakti gelmiş
O sıvamış paçaları, sen de sıva
Uyumanın vakti değil; kımılda
Bu, savaş zamanıdır, acele et ey Ziyem!
Sarmış gece onu, yaman binicilerle
O bir koyun ya da deve çobanı değildir
Tezgâh başında bir kasap da değildir
Sarmış gece onu, şiddetli bir sürücüyle
Muhacirdir, bedevî değildir

Vallahi ey Irak halkı, ben bir şey düşündüğüm zaman onu mutlaka yaparım. Söz verdiğim zaman da sözümü mutlaka yerine getiririm. Vallahi ben kötülüğe yükünü yükler, ölçüp biçer ve misliyle cezalandırırım. Kuşkusuz Allah, şu âyetlerle bir darb-ı mesel getirmiştir: *"Allah, şöyle bir şehri misal verdi: Orası güven ve huzur içinde idi. Oraya her taraftan bolca rızık gelirdi. Fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler. Bu yüzden yaptıklarına karşılık Allah onlara şiddetli açlık ve korku ıstırabını tattırdı."*[134] İşte sizler onlarsınız, onlara benziyorsunuz. Sağlam durun; istikamet sahibi olun, sağa sola meyletmeyin. İki gözü olan için sabah olmuştur. Vallahi yola gelinceye kadar kanınızı zillet içinde akıtacağım; burnunuz sürtene dek seleme ağacını dürer gibi sizi düreceğim. Çakmak taşını [yere] çalar gibi yumuşayıncaya kadar sizi [yere] çalacağım. Boyun eğinceye kadar, tıpkı suya gelirken başka sürüye katılan develeri döver gibi sizi döveceğim.[135] Vallahi ben, kuru gürültüye pabuç bırakacak değilim. Ayrıca incir[in sertliği ve yumuşaklığı denendiği] gibi, sertliği denenebilecek bir adam değilim. Ben arkası üzerine oturacak bir adam da değilim. Kuşkusuz ben sınanmış[136], hedefe koşan ve tecrübelerden süzülüp gelmiş bir kimseyim. Mü'minlerin Emîri Abdülmelik sadağını çıkarmış önüne dökmüş, hepsini denemiş, iç-

134 Nahl, 16/112.

135 Türkçedeki deyimle, eşek sudan gelinceye kadar sizi döveceğim. (çev.)

136 "Ben sınanmış bir adamım." şeklinde tercüme ettiğimiz (فُرِزْتُ عَنْ ذَكَاءٍ) cümlesi, hayvanın dişlerine bakılıp yaşının anlaşılması demektir (Bkz. *Lisânü'l-Arab*, [ذكاء] maddesi). Yani "Beni tâyin eden zat, bu işi yapacak tecrübede ve yaşta olduğumu öğrenmiş, öyle tayin etmiştir." demek istiyor. (çev.)

lerinden en sağlam ve en çetin olarak beni görmüş, size yöneltmiş ve boğazınıza fırlatmıştır. Sizler zulüm ve ihtilaf, şikak ve nifak ehlisiniz. Uzun zaman dalâlette yürüdünüz ve sapık yollarda gittiniz. "Emîriniz ne dedi, ne diyor, şu, bu…" diye hep birbirinize sorarsınız. Sakın ha! bu gruplardan ve cemaatlerden, oldu ve olacaklardan uzak durun. Size ne Bunlardan? Ben sakallarla sarıklar arasında kanları görüyorum. Haccâc'ın nefsi elinde olan Allah'a yemin ederim ki, ya hak yolunda yürür, o yolda dosdoğru gidersiniz ya da her birinizi cesediyle meşgul edecek bir hale koyarım. İçinizde kadınları dul, çocukları yetim bırakacak bir iş başınıza getirmeden, adalete yönelin ve fitne fesadı bırakın. İçinizden "Falanca bana filancadan haber verdi." şeklinde konuşanları terk edin. O zaman âfiyette kalır, selametten nasibinizi almış olursunuz. Dikkatli olun! Herkes kendi işine baksın, kendine mukayyet olsun.

Bunu dinleyen Muhammed b. Umeyr, "Helal olsun adama; az daha onunla kavgaya girişecektik." derken çakıl taşları parmaklarının arasından dökülüyordu.

Medâinî isnâdında dedi ki: Haccâc, Hicret'in 75. yılının Receb ayında geldi. Irak halkına bir konuşma yaptı, onları tehdit etti. Ayrıca onların ileri gelenlerini ve avamdan olan insanları çağırdı. Onlara, "Benden önceki valilerden haber verin. Onlar isyancıları nasıl cezalandırıyorlardı?" dedi. Onlar, "Darp edip hapse atıyorlardı" dedi. Haccâc, "Ama ben sadece kılıçla cezalandırırım. Çünkü eğer suçluya müsamaha gösterilirse düşman öldürülemez, ganimet toplanamaz ve din güçlenemez. Eğer Müslümanlar müşriklerle savaşmasalardı, müşrikler onlarla savaşır [ve onları yenerler]di. Ben size üç gün mühlet verdim. Üçüncü günden sonra İbn Mihnef'in ordusundan geri kalan birini görürsem, artık o şahsın can güvenliği yoktur." dedi.

Haccâc, şurtasının başında bulunan Yezîd b. Alâka es-Seksekî'ye, "Kılıcını kırbaç olarak kullan. Üçüncü günden sonra isyancı görürsen derhal öldür." dedi.

Denildiğine göre Haccâc konuşmasında şu beyitleri de okudu:

Getirdi onu, genç ve uzun boylu develeri de
Helak olan develerin sürücülerinin inişi gibi iniyorlar
Uyumanın vakti değil bu, kımılda

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı. O İbn Künâse el-Esedî'den rivâyet etti; dedi ki: Bize şeyhlerimiz anlattılar; dediler ki: Haccâc Kûfe'ye geldi. İnsanları tehdit ettiği konuşmasını yaptı. Sonra şöyle dedi: "Bu gruplardan, topluluklardan, ispiyonculuktan, araştırmaktan ve yalan yanlış haberlerden sakının. Herkes kendi işine baksın ve sadece kendi suçundan korksun. Eğer suçlulara müsamaha gösterilseydi, ganîmet toplanmaz, düşmanla savaşılmazdı; sınırlar boş bırakılır ve işler ihmal edilirdi. Eğer zorla gazâya götürülmeseydiniz isteğinizle gazâya çıkmazdınız. Mühelleb'e isyan ettiğiniz ve karşı koyan âsiler olarak şehirlerinize yöneldiğiniz haberi kulağıma geldi. Allah'a yemin ederim ki üç günden sonra karargâhından kaçan kimseyi görürsem kesinlikle boynunu vururum." Sonra şehrin ileri gelenlerini çağırdı ve onlara, "İnsanları Mühelleb'in ordusuna katın ve bana Mühelleb'in onlarla anlaştığını gösteren mektuplarını getirin. Geç kaldığınızı görmeyeyim; vallahi boynunuzu vururum." dedi.

Haccâc, gelişinden üç gün sonra çarşıda yüksek bir tekbir sesi işitti. Hemen minbere çıktı ve şöyle dedi: "Ey Irak halkı! Ey şikak ve nifâk ehli, kötü ahlâklı insanlar! Ben bir tekbir sesi duydum. Ancak bu, Allah'a rağbet ettiren türden değil, korkutma amaçlı bir tekbirdi. Ben bu tekbirin, gerisinde fırtına olan bir toz bulutu olduğunu anlıyorum. Ey şerefsizlerin çocukları, ey sopanın kulları, ey dulların çocukları! Eğer [fitneciler] aksaklıklarından vazgeçmez, başını gövdesinde, kanını bedeninde tutmayı bilmez, ayağını basacak yeri görmezse, Allah'a yemin ederim başınıza öyle bir iş getireceğim ki, kendinizden öncekilere bir azap, kendinizden sonrakilere bir ibret vesilesi olacaksınız."

Bunun üzerine Umeyr b. Dâbi et-Temîmî el-Bercemî ayağa kalktı ve Haccâc'dan, kendisi yerine başka birini göndermesini istedi. Bu adam, Osman'ın ölüsü üzerinde tepinmişti. Haccâc hemen boynunu vurdu.

Dediler ki: Bir adam, Benî Temîm'den bir bedevî ile karşılaştı ve ona, "Haberler nasıl?" dedi. Adam, "Arap kabilelerinin en şerlisinden, Semûd

kavminden bir adam Kûfe'ye geldi. İnce bacaklı, düz makatlı ve yarasa gözlü bir adam… Bu kabilenin efendisi [Umeyr b. Dâbi] geldi. Adam hemen onun boynunu vurdu." dedi. İbnü'z-Zübeyr [el-Esedî] İbrâhim b. Âmir el-Esedî'ye şöyle dedi:

Söylerim İbrâhim'e, onunla karşılaştığımda
Görüyorum ki iş dağılıp parçalanıyor
Koru kendini; hızlı ol ve orduya katıl; görmüyorum
Ordudan başka, tehlike halinde gidilecek yol
Karar ver, ya İbn Dâbi'yi ziyaret edersin
Ey Umeyr ya da Mühelleb'i
Onlar belânın ta kendisidir; onlardan kurtuluşun
Bir yıllığına bembeyaz karın bulunduğu yere yapışmandır
Geri döndü Mühelleb, Horasan ötede olsa da
Onu çarşı kadar, ya da daha yakın gördü[137]

Dediler ki: Haccâc'a Benî Sa'd kabilesinden bir isyancı getirildi. Haccâc ona sordu: Sen Cerîr'in şu beytini duymadın mı?

Bir isyancının ipini ele geçirdiği zaman
Ecelinin yaklaştığını görür isyancı adam

Sonra hemen emretti; adamın boynu vuruldu.

Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ şöyle dedi: Haccâc [harp atıyyesi] olarak üç yüz dirhem takdir etmişti. Benî Sa'lebe b. Selâmân'dan Harenfeş'e de atıyye verilmişti. -Kendisine atıyye takdir edilen şahıs süratli bir at ve bir silah takımı alırdı.- Harenfeş şöyle dedi:

Bir zırh ve bir miğfer almakla yükümlü kılıyor beni Haccâc
Bir de asil ve güzel bir at
Ayrıca Yesrib işi altmış üç ok istiyor
Ve duraklamayan, iyi ok atan bir yay
Bunların hangisine yetecek dirhemlerim
Bu durumdan kurtar beni Allah'ım

---

137 Yani Mühelleb, Horasan'dan gelmeyi çarşıdan gelmek kadar, hatta daha da yakın gördü. Buradaki (السوق) "çarşı"dan maksat, Kûfe yakınlarında bulunan Hakeme Çarşısı'dır. Hakeme b. Huzeyf'e nispet edilir (Bkz. Dr. Yahya el-Cebûrî, *Şi'ru Abdullah b. Zübeyr el-Esedî*, s. 55; Bağdat, M. 1974). (çev.)

Medâinî Suhaym b. Hafs'tan nakletti; dedi ki: Haccâc'ın Kûfe'ye gelmesi bir cuma gününe denk gelmişti. Hayvanından indi; namaz kıldırdı ve "*Se'ele sâilün bi-azâbin vâkı'* (سَـأَلَ سَـائِلٌ بِعَـذَابٍ وَاقِـعٍ)" sûresini okudu.[138] Sonra hutbesinde şöyle dedi: "Allah'a yemin ediyorum; ya adalete rıza gösterir, fitne fesadı, 'şöyle şöyle oldu, filanca bana şunu haber verdi' diye dedikoduyu terk edersiniz ya da kılıçla sizi öyle parçalarım ki, kadınları dul, çocukları yetim bırakırım. Ta ki siz bâtıl işlerden ve şundan bundan vazgeçinceye kadar… Bu topluluklardan ve gruplardan uzak durun."

Ebû Mihnef şöyle dedi: Haccâc hutbesini okuduğu zaman, tellalına şöyle seslenmesini emretti: "Üç günden sonra, Kûfe'de karargâhından kaçmış bir isyancı yakalanırsa can güvenliği yoktur. Mühelleb'e giden orduya, sınırlardaki birliklerinize ve Hâricîlerle olan savaşınıza katılın."

O arada, Benî Temîm'den Umeyr b. Dâbi b. Hâris b. Ertât el-Bercemî, Haccâc'ın yanına geldi ve "Allah emire hayırlar versin. Ben yaşlı ve hasta bir adamım. Bu da oğlum Hanzale'dir. Benî Temîm'de onun gibi cengâver kimse yoktur. Şayet benim yerime onun gitmesini kabul edersen öyle yap." dedi. Haccâc, "Vallahi bu genç bizim için babasından iyidir." dedi. Haccâc'ın dostu ve sohbet arkadaşı olan Amr b. Saîd el-Eşdâk'ın kardeşi Anbese b. Saîd Haccâc'a, "Bu adam Osman'a şöyle yapan ve şöyle şöyle diyendir." dedi. Ona Dâbi'nin olayını anlattı ve şiirini okudu. -Bu meseleyi Osman'ın şehit edilmesini anlatan bölümde yazmıştık.- Bunun üzerine Haccâc, "Osman'ın savaşına gittiğinde yerine başkasını gönderseydin ya! Vurun onun boynunu!" dedi. Umeyr'in boynu vurulunca, ordudan kaçan bütün isyancılar, derhal ait oldukları birliklere katıldılar. Mühelleb'in adamlarından da ona katılmayan bir tek kişi kalmadı. Mühelleb o sırada, Ahvâz'ın Râmhürmüz kasabasında Hâricîlerle karşı karşıyaydı. Kaçan askerlerin geri geldiklerini anlayan hazine sorumluları da harekete geçip onlara istihkaklarını verdiler. Her kaçan kişi, kendi istihkâmına ve birliğine katıldı. Bunun üzerine Abdullah b. Zübeyr el-Esedî, -daha önce geçen- şu şiirini söyledi:

---

138 Maâric sûresi (70/1-44) ilk üç âyetin meali: "Soran biri, yükselme yollarının sahibi Allah tarafından kâfirlere kesinlikle inecek olan ve hiç kimsenin uzaklaştıramayacağı azabı sordu." (çev.)

Karar ver, ya İbn Dâbi'yi ziyaret edersin
Ey Umeyr ya da Mühelleb'i
Onlar belanın ta kendisidir
Onlardan kurtuluşun
Bir yıllığına bembeyaz karın bulunduğu yere yapışmandır
Geri döndü Mühelleb, Horasan ötede olsa da
Onu çarşı kadar ya da daha yakın gördü

Haccâc, askerlikten kaçanların boynunu vuran ilk validir. Haccâc daha sonra Basra'ya gitti. Oraya Hakem b. Eyyûb b. Hakem b. Ebû Akîl'i tayin etti. Orada da bir konuşma yaptı; dedi ki: "Tecrübeli kadına, nasıl iş göreceği öğretilmez.[139] İtaat edin ki cebiniz dolsun. Mühelleb'in ordusunda olup da Basra'da bulunan varsa derhal ona katılsın. Şayet üç günden sonra burada onlardan birini bulursam boynunu vururum." Bunun üzerine Şerîk b. Amr el-Yeşkürî onun yanına geldi. Onda fıtık vardı; tek gözlüydü, gözünün üzerine pamuk koyardı. Bu yüzden ona "Zü'l-Kersif" [pamuklu adam] denilirdi. Haccâc'a, "Allah Emîre iyilik versin. Durumum Bişr b. Mervân'a arz edildi. Hazine sorumlusu, ismimin yanına 'bir müddet' kaydını koymuştu. İşte bu atıyyemdir; onu Beytülmâl'e iade edesin diye sana getirdim [ordudan istifa ediyorum]." dedi. Bunun üzerine Haccâc şöyle dedi:

Sürünün bir çobanı var, sert ve şiddetli
Dolaştırıyor sürüyü sertçe, azarlayarak
Birinin zâfiyet ve gevşekliğini görünce öfkelenir onlara

Sonra Haccâc emir verdi, istifa ettiği için adamın boynu vuruldu. Adam eşraftan idi. Basra'da, Mühelleb'e ve onun divanına katılmayan bir tek âsi kalmadı. Haccâc'ın yukarıdaki beyitleri Kûfe'de irat ettiği hutbesinde inşad ettiği de söylenmiştir. Ferezdak -veya Ka'b el-Eş'arî- şöyle dedi:

---

139 Bu cümlenin Arapçası (إِنَّ الْعَوَانَ لا تُعَلَّمُ الجِمْزَةَ) şeklindedir. Bu söz, tecrübeli insanlar için söylenen bir darb-ı meseldir. Manası üzerinde ihtilaf yapılmış olsa da, (الْعَوَانَ) kelimesinin dul kadın demek olduğu ve darb-ı meselin, "*Dul kadın nasıl örtüneceğini bilir, öğretilmeye muhtaç değildir*" manasında olduğu ifade edilmiştir (Bkz. Ömer ed-Dârukutnî, *el-Mü'telif ve'l-Muhtelif*, s. II, 603; Beyrut, M. 1986). *Lisânü'l-Arab*'ın sahibine göre darb-ı mesel (إِنَّ المرأَةَ المُجَرَّبَةَ لاَ تُعَلَّمُ كَيْفَ تَفْعَلُ) "Tecrübeli kadına nasıl iş göreceği öğretilmez." anlamındadır. Biz çeviride bunu tercih ettik (Bkz. *Lisânü'l-Arab*, [خمر] maddesi). (çev.)

Haccâc öyle bir darbe yaptı ki şehirde
Bütün çavuşların karnı guruldadı

Haccâc'ın haberi Mühelleb'e ulaştı. Mühelleb, "Şehre erkek bir vali geldi." dedi.

Medâinî dedi ki: Haccâc insanlara yemek yediriyordu. Bir de baktı ki, Benî Selîm'den bir grup, bir adamı getirdi ve "Bu adam âsidir." dediler. Adam, "Vallahi hiçbir birliğe katılmadım; benim ismim hiçbir divanda [maaş için] yazılmadı. Ancak kuşatıldık." dedi. Haccâc adamın boynunu vurdurdu; insanlar yemek yemeyi bıraktılar. Haccâc, "Ne oluyor size? Yüzünüz sapsarı kesilmiş, bir adam öldürüldü diye eliniz boşalmış. Hayır, vallahi kurdun künyesi 'Ebû Ca'de'dir. Havuzunu savunmayan kişi onu yıkmışolur." dedi.[140]

[Rüstekâbâz Savaşı]

Haccâc Rüstekâbâz'a gitmişti. Beraberinde Kûfe ve Basra halkından bazı kimseler vardı. Rüstekâbâz ile Ahvâz arası sekiz fersah mesafedeydi. O gün için, onunla Mühelleb arasında da on sekiz fersah vardı. Mühelleb, kendisini ve adamlarını güçlendirmek, Allah Hâricîleri helak edinceye kadar orada kalmak istiyordu. Haccâc, Râmhürmüz'de bulunan Mühelleb'e hazine sorumlularını gönderdi. Şair şöyle dedi:

Söyle Mühelleb'e; sana bir topluluk geldi
Toplandılar yanında, berzah ehlinin toplanması gibi
Küheylan başlarını attılar sana
Safkan; büyük efendileri taşıyan
Görüyorum ki Haccâc kolları kesiyor
Ellerle birlikte ve insanların yaralanmış başlarını
Başkasının işlediği suçla suçsuzu yargılıyor
Temiz kişidir orada, mutlu olan kuşkusuz
Helâk oldu Umeyr, savaş onun yoluydu zaten
Söyle âsilere, ya sakınsınlar ya da boyun eğsinler

---

140 Bu söz, Züheyr'in (وَمَنْ لَا يَذُدُّ عَنْ حَوْضِهِ بِسِلَاحِهِ .. يُهَدَّمْ وَمَنْ لَا يَظْلِمِ النَّاسَ يُظْلَمِ) "Silahıyla havuzunu savunmayan kişi onu yıkmış olur; insanlara zulmetmeyen zulme uğrar." şeklindeki beytinden alınmıştır.

Asilerden, Benî Rebîa b. Ka'b b. Sa'd'a mensup Sevvâr b. Mudarrib şöyle dedi:

Haccâc mı öldürecekmiş beni, gitmezsem
Derebcerd'e,[141] *kalbimi Hind'e bırakıp*
Devem sınır karakolunu geçtiğinde
Ebü'l-Haccâc'ın mâbâdına
Eğer beni göndermeden rahat etmeyeceksen
Katarî'ye, korkarım etmeyeceksin
Benî Mervân'ı dinleyip itaat edeceğimi mi sanıyorsun
Arkamda Benî Temîm, önümde çöl varken

Dedi ki: [Sınır karakolu ifadesinde geçen] "el-Mucîzûn" yol güvenliğini sağlayan ve geçiş kontrolü yapanlardır. Onların *Sefvânü'l-Basra*'da bir üsleri vardı. O bina onların adıyla bilinir, onlar orada kalırlardı.

Dediler ki: Haccâc Rüstekâbâz'a varınca insanlara hitap etmek üzere ayağa kalktı. Önce Allah'a hamd ve senâ etti. Sonra şöyle dedi: "Ey Kûfe ve Basra halkları! Vallahi, Allah size musallat olan bu Hâricîleri helak edinceye kadar haftalarca, aylarca ve yıllarca burası sizin mekânınız olacaktır." İnsanlar ona, "Allah Emîr'i ıslah etsin, neden bizi burada hapsediyorsun? Bizi bu köpeklerin üzerine götür. İki şehrin halkı birleşip onların üzerine giderse ne yapabilirler?" dediler.

Bir gün eşraftan adamlar Haccâc'ın yanına geldiler. Haccâc içlerinde Hüzeyl b. İmrân b. Fudayl el-Bercemî'yi gördü. Hüzeyl Basra eşrafındandı. Bişr b. Mervân'ın arkadaşıydı. Onun yanında önemli bir yeri vardı. Hüzeyl'in elbisesi yerde sürünüyordu. Haccâc ona, "Ey Hüzeyl, elbiseni topla." dedi. Hüzeyl, "Ey Emîr, benim gibilere böyle söylenmez." dedi. Bunun üzerine Haccâc, "Vallahi söylenir, boynu da vurulur." dedi. Hüzeyl şöyle diyerek dışarı çıktı: "Allah kollarını koparsın onun. Ne kadar da kibirli!" Hüzeyl hakkında şair şöyle dedi:

Ey devenin ipini soran kişi
Kuşkusuz Hüzeyl, Irak'ın efendisidir

---

141 Derebcerd, Fâris bölgesinde güzel bir kasabadır. Manası Farsçada "Derâb kerd"dir. "Derâb", oranın kurucusunun ismidir; "Kerd" de yapmak manasındadır. Kelime Arapçalaştırılmıştır (*Mu'cemü'l-Büldân*).

[Haccâc'a Karşı İlk Hurûc]

Bir gün Haccâc yaptığı konuşmada şöyle dedi: "Bilmiş olunuz ki, Abdullah b. Zübeyr'in size verdiği ilave maaş, bir mülhidin, bir münafığın, bir fâsığın ilavesidir. Biz onu onaylamıyoruz." Mus'ab insanların atıyyelerini yüzde yüz arttırmıştı. Abdullah b. Cârûd -Cârûd'un ismi Bişr b. Amr b. Haneş b. Muallâ el-Abdî'dir- ona, "Ey vali! Bu artış İbnü'z-Zübeyr'in değil, Mü'minlerin Emîri Abdülmelik'in ilavesidir. O yalnızca bunu onayladı ve yerine getirdi. Bişr b. Mervân'ın eliyle de bu maaşları aldık." dedi. Haccâc ona, "Sen ne cür'etle konuşuyorsun? Başın güzel güzel yerinde dursun, yoksa onu senden alırım." dedi. Adam, "Neden? Vallahi ben sana nasihat ediyorum, bu insanlar da benim gibi düşünüyor." dedi. Haccâc konuştuğu yerden indi. Birkaç ay hiç maaş ilavesinden söz etmedi. Sonra yine maaş artışından söz etti. İbnü'l-Cârûd ilkin söylediğini tekrar etti. Bunun üzerine Maskale b. Kerîb b. Rakabe b. Havte'a el-Abdî -o, kendisinden hadis nakledilen Rakabe b. Maskale'nin babasıdır- ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Doğrusu halkın, başkanına cevap verme hakkı yoktur. Biz Emîr'in ne dediğini duyduk. Hoşumuza giden de gitmeyen de baş-göz üstüne…" Bunun üzerine Abdullah b. Cârûd, "Ey Cermekâniyye'nin oğlu! Sen burada ne iş yapıyorsun? Sizin gibiler ne zaman böyle şeyler hakkında konuşmuş?" dedi. Bu arada ileri gelenler Abdullah b. Cârûd'un yanına gelip onun söylediklerini, görüşünü ve Haccâc'ın uygulamasına karşı çıkışını tasdik ettiler. Hüzeyl b. İmrân el-Bercemî, Abdullah b. Hakîm b. Ziyâd el-Mücâşi'î ve diğer bazıları Abdullah b. Cârûd'un yanına gelerek, "Bizler de seninle beraberiz; sana destek ve yardımcıyız. Bu adam, bu artışı bizden kesip azaltamaz. Gel, onu Irak'tan çıkarmak için seninle anlaşalım. Sonra Abdülmelik'e mektup yazıp başka birini bize vali yapmasını isteyelim. Eğer kabul etmezse biz de onu tanımayız. Çünkü Hâricîler oldukça o bizden korkar." dediler. Bunun üzerine insanlar gizlice İbnü'l-Cârûd'a biat ettiler, ona sadakat sözü verdiler. Birbirlerinden de söz aldılar. Ancak onların bu durumu Haccâc'ın kulağına gitti. Haccâc Basra'nın beşli askerî birliği ile Kûfe'nin dörtlü askerî birliğini birbirinden ayırdı. Aralarına yol bıraktı, yollara da muhafızlar koydu. Beytülmal koruma altına alındı. İnsanlar onların emrindeydi. Bu arada Abdullah b. Cârûd ve adamlarının işleri yoluna

girince durumlarını açığa vurdular. Bu olay, Hicret'in 76. yılı, Rebîülâhir ayında meydana gelmişti. Abdülkays da Abdullah b. Cârûd'un yanına geldi. Onları sancaklarıyla birlikte çıkardı. İnsanlar da onunla birlikte çıktılar. Öyle ki Haccâc, sadece ailesi ve özel muhafızlarıyla kalmıştı.

Medâinî dedi ki: Abdullah b. Cârûd ve adamları öğleden önce hurûç ettiler. Bunun üzerine Benî İcl'den bir adam Abdullah b. Cârûd için şöyle dedi:

Düşün, Abdullah'ın idare etmesini
Beşli birlikten oluşan büyük bir orduya komuta ettiğini
İki şehrin halkı, cömert ve kibirli
Bedbaht halifeyi görevden alacaklar
Vermişler Emîrlerini, bir reise
O ne iyi, ne büyük bir komutandır!
Biz öldürdük, Mus'ab'ı ve İsa'yı
Ve nice güçlü adamlarını

Abdullah b. Cârûd ve beraberindekiler köprünün iplerini kestiler ve silaha [cephanelik] hâkim oldular. Haccâc'ın hazineleri köprünün gerisindeydi. Haccâc, A'yen hamamının sahibi A'yen'i -Kelbî'ye göre A'yen, Bişr b. Mervân'ın mevlâsıydı. Ebü'l-Yakzân'a göre Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın mevlâsıydı- Abdullah b. Cârûd'a gönderdi. Adam yanına geldi; İbnü'l-Cârûd onu reddetti. Adam, "Ben sadece elçiyim." dedi. Abdullah b. Cârûd ona izin verdi. Adam, "Emîr'e muvafakat et." dedi. İbnü'l-Cârûd, "Emîr kimdir? İbn Ebû Riğâl [Haccâc'ı kastediyor] gün yüzü görmeyecek. Yerilmiş ve zelil bir şekilde çıksın gitsin; yoksa onunla savaşacağız." dedi.

Bunun üzerine A'yen şöyle dedi: "Ona muvafakat etmezsen sana şunu söylememi emretti: Senin, ailenin ve aşiretinin öldürülmesi hoşuna gider mi? Haccâc'ın nefsi elinde olana yemin ederim ki eğer bana gelmezsen, senin bütün kavmini, özellikle senin aileni helak olmuş bir ümmet ve sonradan gelecek olanlara bir ibret vesilesi kılacağım." Haccâc A'yen'e bu mektubu vermiş ve "Eğer gelmezse, bunu onun yüzüne söyle." demişti. İbnü'l-Cârûd ise, "Vallahi ey pis kadının oğlu, eğer elçi olmasaydın, boynunu vururdum." dedi. Biraz tartaklanmasını emretti, sonra adamı çıkardılar.

Dediler ki: İnsanlar Abdullah b. Cârûd'un başına toplandılar. O da onları kalabalık bir halde Haccâc'a doğru yöneltti. Amaçları Haccâc'ı kendi topraklarından çıkarmaktı, onunla savaşmak değildi. Haccâc'ın yanına vardıklarında, onun çadırında bulunan her şeyi talan ettiler. Onun eşyalarından ve hayvanlarından alabildiklerini aldılar. Yemenliler gelip, Haccâc'ın -Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî'nin kızı olan- eşini bile götürdüler. Mudâr kabilesi de onun diğer eşi olan Ümmü Seleme binti Abdurrahman b. Sehl b. Amr el-Kureşî'yi -Süheyl'in kardeşi- alıp götürdüler. Ancak onu serserilerden muhafaza etmek için koruma altına aldılar.

İbnü'l-Kelbî ve Ebü'l-Yakzân dediler ki: O, Ümmü Seleme binti Abdurrahman b. Sehl b. Süheyl b. Amr'dır. Haccâc'ın eşiydi. Haccâc'ın ölümünden sonra onunla Velîd b. Abdülmelik, ondan sonra Süleyman b. Abdülmelik, ondan sonra da Hişâm b. Abdülmelik evlendiler.

Sonra insanlar Haccâc'ın yanından ayrılıp onu yalnız bıraktılar. Halife'yle savaşmak ve ona muhalif olmaktan çekinen Kûfe ve Basra halkından bir grup insan, Haccâc'a gelip onun yanında yer aldılar. Gadbân b. Kaba'serâ eş-Şeybânî Abdullah b. Cârûd'a, "O sana hücum etmeden sen ona saldır.[142] Ondan size gelenleri görmüyor musun? Eğer sabah olursa onun yardımcıları çoğalacak ve sizin desteğiniz zayıflayacaktır." dedi. Abdullah b. Cârûd, "Akşam yaklaştı; sabah erkenden işe koyuluruz." dedi. Haccâc'la birlikte Osman b. Katan b. Abdullah el-Hârisî ve Ziyâd b. Amr el-Atekî de vardı. Ziyâd onun Basra'daki şurtasının başındaydı. Haccâc onlara, "Ne dersiniz?" diye sordu. Ziyâd, "Bana kalırsa onlardan senin için bir eman alayım. Sonra Mü'minlerin Emîri'nin yanına gidersin. Çünkü insanların çoğu senden ayrılmış durumda. Yanında kalanlarla, onlara karşı savaşabileceğini düşünmüyorum. Doğrusu kendini mahvedip ölmeni istemem." dedi. Osman b. Katan ise şöyle dedi: "Ben böyle düşünmüyorum. Kuşkusuz Mü'minlerin Emîri seni iktidarına ortak etmiş, seni kendine katmış, sana samimi davranmış, sana yetki vermiş ve sana devleti teslim etmiş. Sen, insanların en tehlikelisi olan İbnü'z-Zübeyr'in üzerine gittin ve onu öldürdün. Allah bu işin şerefini, nâmını, değerini ve ecrini sana verdi. Son-

142 Bir darb-ı mesel olan bu sözün Arapçası (تَعَشَّ بِالْجَدْيِ قَبْلَ أَنْ يُتَغَدَّى بِكَ) şeklindedir. Yani, sen (yarın) öğle yemeğinde yenilmeden önce oğlağı akşam yemeğinde ye. (çev.)

ra Mü'minlerin Emîri seni Hicâz bölgesine tayin etti. Oradan da Kûfe ve Basra'ya tayin etti. Sen zirveye koşmuş, en yüksek hedefe varmış ve Araplar senden çekinmişken, şimdi kalkıp Şam'a doğru telaşla koşacaksın, öyle mi? Vallahi eğer böyle yaparsan, Abdülmelik'in sana sağladığı şu durumuna bir daha erişemezsin. İtibarın zedelenir; onun gözünden düşer ve düşmana karşı hakir olursun. Benim görüşüm elimizde kılıçlarımız, seninle birlikte yürümek ve bu adamlarla çarpışmaktır. Ya zafer elde ederiz ya da şerefimizle ölürüz." Bunun üzerine Haccâc, "Tam da kalbimdekine dokundun. Söylediğin gibi yapacağız." dedi. Osman b. Katan'ın görüşüne uydu; Ziyâd b. Amr'ın görüşünü de takdir etti.

Medâinî, Ebü'l-Yakzân'dan naklen dedi ki: Osman Haccâc'a savaşmasını tavsiye etti. Onun şurtasının başında olan Abdurrahman b. Ubeyd b. Târık el-Abşemî ise Haccâc'a, "Biz küçük bir grubuz, silahımız da yok." dedi. Haccâc, "Az sayıda ancak samimi bir topluluk, çok sayıda ancak şerli bir topluluktan daha hayırlıdır. Çoğu zaman Allah azı çoğa galip kılmıştır" dedi.

Dediler ki: Mâlik b. Misma' Haccâc'ın yanına geldi ve "Ben senin için insanlardan eman aldım." dedi. Bunun üzerine Haccâc, insanlar sesini duysunlar diye yüksek sesle, "Vallahi onlar bana Hüzeyl'i ve Abdullah b. Hakîm'i getirmeden onlara eman vermeyeceğim. O ikisi bu fitnenin bedelidir." dedi. Haccâc, mevlâsı İbnü'l-Gark'ı çağırdı ve ona şöyle dedi: "Ubeyd b. Ka'b en-Nümeyrî'ye -Ubeyd, Âliye halkının beşli birliğinin başındaydı- git ve ona gelip beni korumasını söyle." İbnü'l-Gark gitti, söyledi. Ubeyd b. Ka'b, "Ona eğer yanıma gelirse kendisini koruyacağımı söyle." dedi. Ancak Haccâc, "Hayır, vallahi bu olamaz." dedi. Sonra mevlâsını Muhammed b. Umeyr b. Utârid b. Hâcib b. Zürâre b. Udüs'e gönderip aynı şeyi söyletti. İbn Umeyr de, "Eğer yanıma gelirse onu korurum." dedi. Mevlâ, "Kuşkusuz o sana gelmeyecek; fakat sen kavminle birlikte ona gideceksin." dedi. İbn Umeyr, "Bunun için ne dişi ne de erkek devem var." dedi. Sonra Haccâc mevlâsını, yardım istemek üzere Temîm'in reisi olan Abdullah b. Hakîm el-Mücâşi'î'ye gönderdi. O da tıpkı diğerleri gibi, "Bana gelsin." dedi. Suhaym b. Şu'ayb el-Hanefî Haccâc'a, "Eğer istersen senin için eman alabilirim. Sonra arkadaşının yanına gidersin." dedi. Haccâc ona hiç cevap vermedi, "Eğer konuşursa veya hareket ederse boynunu vurun."

dedi. Sonra yüksek sesle, "Bu insanlar benden eman dilemeye gelmişler. Hayır, vallahi onlara eman vermeyeceğim." dedi. Bunun üzerine Hanefî hiç konuşmadı ve oturdu.

Dediler ki: Abbâd b. Husayn el-Habatî; Abdullah b. Cârûd, Hüzeyl b. İmrân ve Abdullah b. Hakîm'in yanından geçti. Onlar kendi aralarında gizlice konuşuyorlardı. Abbâd, "Biz de konuşmanıza katılalım." dedi. Onlar, "Benî Habat'tan birinin bizim gizli konuşmalarımıza ortak olması mümkün değildir." dediler. Abbâd kızdı ve yüz kişilik bir kuvvetin başında Haccâc'ın yanına gitti. Haccâc ona, "Üzerime mi geldin, yanıma mı?" dedi. Abbâd, "Senin yanına geldim ey Emîr!" dedi. Haccâc, "Senden sonra geride kalanları önemsemem." dedi. İnsanlar çekilmeye başladılar; Kuteybe b. Müslim de A'sur kabilesinde çabaladı ve "Vallahi Haccâc'ı öldürecek, onun malını talan edecek ve İbnü'l-Cârûd'u galip kılacak Kayslı bir tek adam bırakmayacağım." dedi. Ardından otuz kişilik bir grupla gelip Haccâc'ı emîr olarak selamladı. Haccâc, "Kuteybe b. Müslim mi[sin]?" dedi. Kuteybe, "Evet, benim." dedi. Haccâc, "Buyur" dedi. Aslında Haccâc hayattan ümidini kesmişti. Bu adamlar yanına gelince kendisine güveni geldi. O her hâlükârda Abdülmelik'in yanına gitmeyi aklına koymuştu. Sonra yanına Sebre b. Ali el-Kilâbî geldi; selam verdi ve onun yanında yer aldığını ifade etti. Haccâc onu da güzel karşıladı. Ardından Saîd b. Eslem b. Zür'a el-Kilâbî geldi ve Haccâc'a selam verdi. Haccâc ona, "Şöyle gel, yanıma yaklaş." dedi. Sonra yanına Câfer b. Abdurrahman el-Ezdî geldi; selam verip onun yanında yer aldığını söyledi. Haccâc ona, "Sen yerinde dur. Vallahi senin kavmin ne güzel kavimdir!" dedi. Arkasından Misma' b. Mâlik b. Misma' ona, "Eğer istersen yanına gelirim. İstersen yerimde kalır, insanları senden alıkoyarım." diye haber gönderdi. Haccâc ona, "Yerinde kal ve insanları alıkoy." diye haber gönderdi.

Haccâc, insanların korunmak için etrafında toplandıklarını görünce yanlarına çıktı. Onları kaydetti; techiz etti ve onlara muhafızlar tayin etti. Diğerleri de muhafızlık yapıyorlardı. İnsanlar Haccâc'ın yanına gelmeye başladılar. Sabah olup da güneş doğunca baktı ki etrafında yaklaşık altı bin kişi var. Doğru olan budur. Bazılarına göre, onun etrafında bin altı yüz kişi vardı. Abdullah b. Cârûd Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân'a, "Ne diyorsun?"

dedi. Ubeydullah b. Ziyâd, "Dün Gadbân sana, O seni yemeden sen onu yemeye çalış, dediği zaman bir şey demeyi bıraktım. Söylenecek şey bitti, sabır kaldı." dedi. Abdullah b. Cârûd bir zırh istedi; zırhı ters çevirip giydi ve karamsarlığa kapıldı. Diğer taraftan Haccâc adamlarını [savaşmaya] teşvik ediyor ve onlara, "Düşmanınızın çokluğu sakın sizi korkutmasın. Allah'a şükür sizde ne bir azlık ne bir zillet var. Onlara saldırın, ürkmüş kurbağa gibi kaçarlar. Onlar ateş böceğinden daha zayıftır. Eğer onlara bir darbe indirirseniz, sizden eman dilerler." dedi. Taraflar karşı karşıya geldiler. Abdullah b. Cârûd'un sağ tarafında Hüzeyl b. İmrân, sol tarafında da Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân vardı. Haccâc'ın sağ tarafında Kuteybe b. Müslim -bazılarına göre Abbâd b. Husayn-, sol tarafında ise Saîd b. Eslem b. Zür'a el-Kilâbî vardı. Abdullah b. Cârûd hamle yaptı ve adamlarını öne geçirdi. Haccâc'ın adamlarına yetiştiler. Haccâc da adamlarıyla İbnü'l-Cârûd'a saldırdı ve bir süre çarpıştılar. Sonra nereden geldiği bilinmeyen bir ok gelip Abdullah b. Cârûd'a isabet etti. O, Haccâc'a galip gelebilecek durumdayken yere düşüp vefat etti. Şöyle de deniliyor: Abdullah b. Cârûd beraberinde Hecerlilerden bir grupla birlikte yakındaki bir kiliseye girdiler. Haccâc kiliseyi kundakladı. Onlar da dışarı çıktılar. Abdullah b. Cârûd ve Hecerliler öldürüldüler. Haccâc'ın tellalı, Hüzeyl ve Abdullah b. Hakîm dışında herkesin güvencede olduğunu ilan etti. Ayrıca kaçanların takip edilmemelerini emretti. Haccâc, "Onları takip etmek galibiyete yakışmaz." dedi.

Abdullah b. Cârûd öldürülünce Abdullah b. Fedâle el-Ezdî, Benî Teym b. Sa'lebe'den olan İkrime b. Rib'î'ye ve İbn Zabyân'a, "Bu adam öldü. Ben şahsen Horasan'a gitmekten başka çaremin olmadığını düşünüyorum." dedi. İkrime, "Ben Şam'a gideceğim. Benim Abdülmelik'in yanında hatırım var; ona riayet eder." dedi. İbn Zabyân ise, "Ben de buradan ayrılıp başka yere gideceğim." dedi. Hamle yaptılar; nihayet insanlar birbirine karışıp toz duman ortalığı kaplayınca her biri gideceği yöne doğru yola kayuldu. İkrime, Yezîd b. Ebû Nems el-Gassânî'ye geldi ve ondan korunma istedi. Yezîd onun için Abdülmelik'le konuştu; onun yiğitliğini ona hatırlattı, "Yanılmış ve perişan olmuş." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik ona eman verdi. İbn Ebû Nems Abdülmelik'in yanında etkili bir insandı. Bir gün Abdülmelik'in, "Şam'da ne kadar bağ varsa hepsini keseceğim." dediğini işitti.

Bunun üzerine, "Ey Mü'minlerin Emîri, kim kendisine isyan edilmesini isterse ona isyan ederler." dedi. Abdülmelik de güldü.

İbn Zabyân, Umân'da bulunan Saîd b. Abbâd b. Zeyd b. Abd b. Cülendâ el-Ezdî'ye geldi. Saîd'e, "Bu katil bir adamdır, ondan sakın." denildi. O da kendisine karpuz getirilince, yarısını zehirleyip İbn Zabyân'a gönderdi ve elçisine, "Ona de ki: Bu yıl gördüğümüz ilk karpuz budur. Yarısını ben yedim; diğer yarısını da sana gönderdim." dedi. Ubeydullah b. Ziyâd b. Zabyân yarım karpuzu yedi ve öldü. Karpuzun zehirli olduğunu anlayınca (Saîd için) "Ben onu öldürecektim, ama o beni öldürdü." demiştir.

Abdullah b. Fedâle, Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'in yanına Horasan'a gitti. Onun yanında kaldı. Sonra Habîb b. Mühelleb onu yakaladı ve Haccâc'a gönderdi. Hanımı gidip onun için Abdülmelik'in hanımından ricacı oldu, o da Abdülmelik'le konuştu. Abdülmelik onun için Haccâc'a bir mektup gönderdi; Haccâc da ona güvence verdi. İkrime b. Rib'î de Gadbân b. Kaba'serâ için Ravh b. Zinbâ' ile konuştu. O da Abdülmelik'ten onun için güvence istedi. Abdülmelik ona güvence verdi.

Abdullah b. Cârûd'un kafası Haccâc'a getirildi. Haccâc, "Onun başını yıkayın, sonra sarık sarın." dedi. Dediği gibi yaptılar. Haccâc, "Evet, o odur." dedi.

Abbâd b. Husayn, Saîd b. Eslem b. Zür'a ve Kuteybe b. Müslim, Hüzeyl b. İmrân ve Abdullah b. Hakîm'e, "Biz sizin için Haccâc'la konuşuruz. Hemen acele edip onun yanına gidin." dediler. Onlar da üzerlerindeki şalları yerden sürüyerek gittiler. Haccâc onlara bakınca, "Vurun Allah'ın bu iki düşmanına; öldürün onları." dedi. Bunun üzerine Haccâc'ın mevlâsı Ubeyde, Abdullah b. Hakîm'e doğru yürüdü. Abdullah b. Hakîm şöyle dedi:

Zülkarneyn zamanında bir Mücâşi vardı
Düşmanlara karşı ölümcül ve hasımlarına karşı azılıydı

Ubeyde ona kılıçla vurdu. Kılıç onun şalına takıldı. Abdullah, "Sizden kurtulmak en iyi kurtuluştur. *Allah'ın emri kesinleşmiş bir hükümdür.*"[143] dedi. Haccâc'ın [diğer] mevlâsı Serî' Hüzeyl b. İmrân'ı öldürdü.

143 Ahzâb, 33/38.

Sonra Haccâc onların asılmalarını emretti. İbnü'l-Cârûd İbn Hakîm ile Hüzeyl arasında asıldı. Haccâc, durumunun bozulmasına sevinen Hâricîlerin morallerinin bozulması, Mühelleb ve adamlarının güçlenmesi için İbnu'l-Cârûd'un, bu ikisinin ve başka kimselerin başlarını Hâtim b. Süveyd b. Mencûf'la Mühelleb'in askerlerine gönderdi.

Haccâc, insanlara kendi şehirlerine gitmeleri yönünde duyuru yapıp onları dağıttı. Kendisi de Basra'ya gelmek üzere yola çıktı. Eşyem b. Şakîk b. Sevr el-Hüzelî'yi öldürdü. Şöyle de deniliyor: Eşyem, kendilerine eman verilenlerin arasına girdi. Haccâc onu meclisinde görünce "Ey Eşyem, sen Abdullah b. Cârûd ile hurûc ettin mi?" dedi. Eşyem, "Evet ama sen bunu affettin." dedi. Haccâc'ın yanında Kerrâz b. Kerrâz el-Abdî vardı. O da İbnü'l-Cârûd'un sancaktarıydı. Yine Râşid b. Avf el-Abdî, Mâlik b. Misma'ın mevlâsı Müslim, Ubeydullah b. Ka'b en-Nümeyrî ve Gadbân b. Kaba'serâ eş-Şeybânî de vardı. Haccâc onları Rüstekâbâz'da yakalamış, yanında hapsediyordu. Sonra onları Basra'da hapse attı. Sonra Ubeyd b. Ka'b'a şöyle dedi: "Sen, 'Haccâc'a söyle, o bana gelsin; ben ona gitmem.' diyen adamsın, değil mi? Sen kimsin kokmuşun oğlu? Sen yalnızca Hecerli bir köle değil misin?" Haccâc onu hapse attı ve ölünceye kadar ona işkence etti. Muhammed b. Umeyr b. Utârid b. Dehmân'a da, "Sen, 'Bu iş için ne dişi ne de erkek devem var.' diyen adamsın, değil mi? Senin bu konuda ne dişi deven ne erkek deven ne de yükün olacak." dedi ve aşağıdaki beyti okudu:

Tilkiler yıllar içinde hisselerini aldıklarında
Aslanlar kırbalarını doldurduklarında

Denildiğine göre, Muhammed'in babası Umeyr Ukâz'dan geliyordu. Benî Dehmân'ın yanından geçti. Kabile onun hanımını elinden aldı; sonra onu bıraktıklarında kadın hamileydi.

Medâinî bana Suhaym'dan ve başkalarından nakletti; dediler ki: İri yarı bir adam olan Ebû Câbir el-Abdî, İbnü'l-Cârûd'u, Hüzeyl ile Abdullah b. Hakîm arasında asılmış bir halde gördü. Abdullah b. Cârûd kısa boyluydu. Hatta kısalığından dolayı kendisine, "Bezîrü'l-Anâk" denilirdi. Ebû Câbir, "Keşke onların arasında olsaydım. Bu adam kısa boyuyla bizi utandırdı." dedi.

Dediler ki: Haccâc Abdülmelik'e şöyle bir mektup yazdı: "Hamd ve salâttan sonra… Mü'minlerin Emîri'ni muhafaza eden Allah'a hamd olsun. Ben Rüstekâbâz'daki yerime vardığımda Irak halkı bana saldırdı. Bana karşı çıktılar, düşmanlık ettiler. Çadırıma kadar girdiler, mallarım talan edildi. Sonra bana, 'Memleketimizden çık, seni gönderenin yanına git.' dediler. Uzak olanlar benden ayrıldı; yakınlar beni bıraktı, şefkatli olanlar benden ümit kesti. Ben de kılıcımla onlara saldırdım; taraftarlarımla birlikte onlarla karşı karşıya geldim ve 'Çekip gitmektense ölmek daha evlâdır.' dedim. Vallahi çok geçmeden Allah onların arasından Mü'minlerin Emîri'ne yardımcılar çıkardı. Onların öne çıkanlarıyla kaçanlarını, itaat edenleriyle de âsilerini vurdum. Allah (cc) kavmin tağîsi ve Allah düşmanı Abdullah b. Cârûd'u ve onların elebaşlarından on sekiz kişiyi öldürdü. Allah (cc) onların ileri gelenlerini bitirdi. Doğuda ve batıda yakalandılar. Sonra ben orada olan-olmayan herkese güvence verdim. Hepsi geri geldiler, insanlar şehirlerine döndü. Allah'a çokça hamd olsun. Vesselam."

Abdülmelik ona şunu yazdı: "Mektubun bana ulaştı. Sen samimi, şerefli, gıyabında kendisinden emin olunan ve kusuru az bir insansın. Irak halkından senden kuşkulanan olursa onların en yakınlarını öldür; en uzakları da senden korkarlar. Vesselam."

Medâinî dedi ki: Halîfe b. Hâlid b. Hermâs Haccâc'a getirildi. Yüzü darp edilmişti. Haccâc ona "Sen kimsin?" dedi. Adam, "Kefere ve fecereden biriyim." dedi. Haccâc, "Onu serbest bırakın." dedi. Bunun üzerine Süveyd b. Sâmit el-İclî Haccâc'a, "Bu kişi,

Havale ettim Allah'a, hâkim olarak Haccâc b. Yûsuf'u
Suçsuz yere akıttı Müslümanların kanını

diyen adamdır." dedi. Haccâc hemen emretti ve Halîfe b. Hâlid öldürüldü.

[Haccâc ve Abdülmelik'in Müfettişi]

Dediler ki: Abdülmelik, Abdurrahman b. Mes'ûd el-Fezârî'yi Haccâc'a ve Haccâc'dan şikâyet eden, kendilerine yapıldığını ileri sürdükleri haksızlıklar hakkında inceleme yapmak üzere Irak halkına gönderdi. Ayrıca Kerrâz'ın serbest bırakılmasını emretti. Daha önce onunla ilgili olarak Ab-

dülmelik'le konuşulmuştu. Bu haber Haccâc'a geldi: hemen aceleyle Kerrâz, Râşid b. Avf ve -Mâlik b. Misma'ın mevlâsı- Müslim'in el ve ayaklarını kestirdi. O sırada İbn Mes'ûd geldi; adı geçenlerin kanı hâlâ akıyordu. İbn Mes'ûd Haccâc'ın yanına gelince Haccâc minbere çıktı. İbn Mes'ûd da iki veya üç basamak çıktı ve "Hey! Kim Haccâc'dan zulüm tazminatı istiyorsa ayağa kalksın." dedi. Haccâc, "Yeter!" dedi. Ancak İbn Mes'ûd, "Hayır, vallahi yetmez." dedi. Sonra şöyle dedi: "Ey Irak halkı, Allah size dünya ve âhiret hayrını bir araya getirmiştir. Husûmet ve fitneden uzak durun. Ben arkamda demirden süvariler bıraktım. Onların dinleri vardır, ancak dünyaları yoktur. Sakın dünyanızı onların dinleriyle birleştirmeyin."

İbn Mes'ûd Abdülmelik'in yanına döndü. Haccâc'ın kötü gidişatını, insanlara yaptığı zulüm ve işkenceyi ona haber verdi. Bu durum Haccâc'a ulaştı. Hemen Abdülmelik'e şöyle bir mektup yazdı: "Kuşkusuz İbn Mes'ûd bana karşı kötü zan besleyen biridir. Beni kötülediği kulağıma geldi. Elbette Abdullah b. Zübeyr'in taraftarları beni asla sevmezler. İbn Mes'ûd onların en kötülerinden, en yalancılarındandır. Doğrusu onun gibilerle yakınlık kurulmaz ve dediklerine inanılmaz. Vesselâm." Abdülmelik cevaben şunu yazdı: "İbn Mes'ûd hakkındaki mektubun bana geldi. Kuşkusuz onun gibisi itham edilmez ve onun hakkında sûizanda da bulunulmaz. Vesselâm."

İbn Mes'ûd, Hadîn b. Münzir'in dostuydu. Bir gün İbn Mes'ûd onunla karşılaştı ve ona selam verdi. Hadîn ona, "Allah hayrını versin; sen kimsin?" dedi. Bu selamlaşma Haccâc'a bildirildi. Haccâc, "Ey Hadîn, sen bu adamı tanıyor musun?" dedi. Hadîn, "Hayır, tanımam." dedi. Haccâc, "Yalan söyledin! Fakat sen ona verdiğin selamın bana bildirilmiş olmasından ve senin ona casusluk yaptığını düşünmemden korktun." dedi. Hadîn, "Emîr doğru söyledi ve isabet etti." dedi. Haccâc, "Korkma!" dedi. Bunun üzerine Hadîn [karşılaştığında] İbn Mes'ûd'a selam verdi ve onunla konuştu.

Hakem b. Münzir b. Cârûd şöyle dedi:

Ey Ebû Matar! Göz aydınlığı verdin düşmanlarımıza
Herkes bir gün varacaktır, senin vardığın yere
Ey Ebû Matar! Eğer ölüm ötelenseydi, fidye ile

Olacaktı kuşkusuz, şefkatli çok adamlar
Ey Ebû Matar! Eğer rüşvetle ötelenseydi ölüm
Olacaktı kuşkusuz, yayılmış mallar ve paralar

Şair şöyle dedi:

Pek tez geldi şehirlerin efendisinin ölüm haberi
Ailenin koruyucusu ve zulüm nedir bilmez
Cömertlik ve semahat sahibi İbnü'l-Muallâ'nın ölüm haberini
Zayıfların sığınağı ve eserlerin tâlibi
Tökezledi bazı büyükler onun sebebiyle ve bizi yıprattılar
Ah! Şu tökezlenen cedlerimiz ne adamlardı onlar!

[Haccâc ve Gadbân eş-Şeybânî]

Dediler ki: Gadbân b. Kaba'serâ Haccâc'ın yanında mahpustu. İkrime b. Rib'î, onun için Ravh b. Zinbâ ile konuştu. O da Gadbân'a eman verilmesi için Abdülmelik'le konuştu. Abdülmelik bu hususla ilgili olarak Haccâc'a mektup yazdı. Haccâc Gadbân'ı çağırdı ve ona, "Şişmanlamışsın ey Gadbân, rengin de pek güzel!" dedi. Gadbân, "Kelepçe ve bolluk... Kim Emîr'in misafiri olursa şişmanlar." dedi. Haccâc ona, "Sen İbnü'l-Cârûd'a, 'O seni yemeden sen onu ye' demiştin, öyle mi?" dedi. Gadbân, "Ne o sözü söyleyen bir menfaat gördü ne de kendisine söylenen zarar etti." dedi. Haccâc, "Beni seviyor musun?" dedi. Gadbân, "Ya da sevgiden daha hayırlı bir korku…" dedi. Haccâc, "Neden beni sevmiyorsun?" dedi. Gadbân, "Çünkü malımı aldın ve şerefimi düşürdün." dedi. Haccâc, "Peki ya malını sana geri verir ve kadrini yüceltirsem…" dedi. Gadbân, "İhsana rıza, hiddete gücenme vardır." dedi. Haccâc, "Ben seni siyah ata bindireceğim." dedi. Gadbân, "Emîr gibiler, siyah ve kızıl atlara bindirir." dedi. Haccâc, "O çok güçlüdür." dedi. Gadbân, "Güçlü olması, eski olmasından daha iyidir." dedi. Haccâc onu, yanında bulunan atlarından birine bindirdi. Gadbân hayvanın sırtına yerleşince, *"Bunu hizmetimize veren Allah'ın şânı yücedir. Bunlara bizim gücümüz yetmezdi. (Şüphesiz biz Rabbimize döneceğiz)"*[144] âyetini okudu. Haccâc güldü.

144 Zuhrûf, 43/13.

[Haccâc ve Enes b. Mâlik el-Ensârî]

Dediler ki: Abdullah b. Cârûd ile beraber Abdullah b. Enes b. Mâlik el-Ensârî de öldürüldü. Abdullah b. Enes yiğit ve cesur bir adamdı. Horasan'da bir bedreyi [on bin dirhem] ağzıyla nehirden geçirmiştir. Onun öldürüldüğü haberi Haccâc'a ulaşınca, "Bana yardım edecek bir Enes görmüyorum." dedi. Basra'ya varınca Enes b. Mâlik'in malını elinden aldı. Enes gelip yanına girince Haccâc, "Hiç de hoş gelmedin; sus ey habis! Dalâlet şeyhi ve fitne kumkuması… Bir kez Ebû Türâb'la [Ali b. Ebû Tâlib], bir kez İbnü'z-Zübeyr'le, bir kez de İbnü'l-Cârûd ile… Vallahi seni değnek gibi soyacak, seleme ağacı gibi sallayacak ve zamk gibi söküp çıkaracağım." dedi. Enes, "Emîr kimi kastediyor?" dedi. Haccâc, "Seni… Allah sesini kessin senin." dedi. Enes döndü ve Haccâc'ın kendisine söylediklerini çocuklarına anlattı. Onlar, bunu Abdülmelik'e yazmasını tavsiye ettiler. Bunun üzerine Enes, Haccâc'ın kendisine dediklerini ve yaptıklarını Abdülmelik'e şikâyet eden bir mektup yazdı.

Abdülmelik ona güzel bir cevap verdi. Ayrıca Haccâc'a şöyle bir mektup yazdı: "Ey Ümmü'l-Haccâc'ın oğlu! Sen işleri yoluna koymuş ancak ileri gitmiş ve haddi aşmış bir memursun. Ey rezil kadının oğlu! Ey fercini[145] Allah'a yemin ederim ki tıpkı aslanların tilkileri çimdikledikleri gibi seni çimdikleyeceğim. Sana öyle bir çarpacağım ki, annenin karnına geri dönmeyi arzulayacaksın. Sen babalarının Tâif'teki hallerini hatırlamıyor musun? Adamlar sırtlarıyla taş taşıyor, vadilerinde ve çeşmelerinde kuyuları elleriyle kazıyorlardı. Yoksa babalarının mürüvvet ve ahlâk yönünden ne kadar zelil ve alçak olduklarını unuttun mu? Mü'minlere gösterdiğin küstahlık ve cür'etten Enes b. Mâlik'e de ulaşmış. Sanıyorum sen [bu cür'eti göstermekle] Mü'minlerin Emîri'ni işinde tecrübe etmek istedin. Böylece o bu işi görmezden gelip ses çıkarmayacak mı, anlayacaktın. Eğer yaptıklarını câiz görseydi, yolunda yürümeye devam edecektin. Allah'ın laneti senin gibi yarasa gözlü, çarpık bacaklı ve düz makatlı kulun üzerine olsun. Eğer

145 Cümlenin birebir çevirisi, "Ey fercini üzüm çekirdeğiyle daraltan kadının oğlu" şeklindedir. Rivayetlere göre, Tâif'te yaşayan Sakîf kadınlarının fercleri çok genişti. Onlar da ferclerini daraltmak için üzüm çekirdeğinin lapasını kullanıyorlardı. Nitekim Abdülmelik'in Sakîfli Haccâc'a yazdığı mektupta gördüğümüz (يا ابن المُسْتَفْرِمة بعجَم الزبيب) şeklindeki ifadenin benzeri, Hüseyn b. Ali (ra) tarafından, annesi Sakîf kabilesinden olan bir adam için kullanıldığını görüyoruz (Bkz. *Lisânü'l-Arab*, (فَرَم) maddesi). (çev.)

Mü'minlerin Emîri kâtibin, Şeyh'in [Enes b. Mâlik] mektubunu yazarken senin hakkında mübalağa etmiş olabileceğini düşünmeseydi, seni sırt üstü ve yüz üstü sürükleyerek Enes b. Mâlik'e götürecek biri sana gelir, Enes de senin hakkında hükmünü verirdi. Enes'e ve ailesine ikramda bulun. Onun hakkını teslim et ve Resûlullah'a (sav) olan hizmetine değer ver. Onun ihtiyaçlarından hiçbir şeyi eksik etme. Mü'minlerin Emîri Enes'in işlerinde bir yanlışını, ona iyilik ve ikramda kusur ettiğini bir daha duymasın. Yoksa sana, senin sırtına vuracak, seni rezil edecek ve düşmanını sana güldürecek bir adam gönderir. Onu her şeyiyle beraber evine bırak. Ayrıca Enes b. Mâlik, senden razı olduğuna dair Mü'minlerin Emîri'ne bir mektup yazsın inşaallah. Vesselâm."

Abdülmelik her iki mektubu da Benî Mahzûm'un mevlâsı İsmâil b. Abdullah'la gönderdi. İsmâil, Abdülmelik'in mektubunu Enes'e getirdi. Enes mektubu okudu. Sonra İsmâil Haccâc'a geldi ve ona mektubu verdi. Haccâc okumaya başladı. Okurken yüzü değişiyor, rengi atıyor ve alnından ter damlıyordu. Okuduktan sonra, "Allah Mü'minlerin Emîri'ni affetsin. Bana bu kadarını söyleyeceğini tahmin etmiyordum." dedi. Sonra İsmâil'e "Kalk bizi Enes'e götür." dedi. İsmâil dedi ki: Ben ona "O sana gelsin" dedim. Haccâc "O daha iyi" dedi. İsmâil Enes'in yanına geldi; sonra birlikte Haccâc'ın yanına gittiler. Haccâc onu karşıladı ve ona yakınlık gösterdi. Sonra ona "Ey Ebû Hamza, Allah sana merhamet etsin. Seninle ilgili kanaatimin tamamını öğrenmeden aceleyle Mü'minlerin Emîri'ne serzeniş ve şikâyette bulundun. Oysa o sözleri sana kasıtsız ve [söylediğimden] hoşnut olmayarak ettim. Fakat ben istedim ki, Irak halkı şunu bilsin: Oğlunun yaptıkları ortaya çıkınca, ben sana bir şey söylemeden benden önce sen onlara sert davranıp onları cezalandırasın." dedi.

Bunun üzerine Enes, "Canıma tak etmeden şikâyet etmedim. Bizim şerîrlerden olduğumuzu söylemiştin. Oysa Allah bizi 'Ensâr' olarak adlandırmıştır. Bizim nifak ehli olduğumuzu söyledin. Oysa biz Medine'ye yerleşmiş ve imanı gönüllerimize yerleştirmiş kimseleriz. Kuşkusuz Allah bizimle senin aranda hükmedecektir. O başkasından daha muktedirdir. Onun yanında ne hak bâtıla karışır ne de doğru yalana… Bir de sen, Allah'ın haram kıldıklarını helal saymakla beni Irak halkının kötülüklerine

vasıta ve merdiven yapacağını söyledin. Oysa benim sana karşı hiçbir gücüm yok. Ben seni Allah'a ve Mü'minlerin Emîri'ne havale ettim. Senin gözetmediğin hakkımı Mü'minlerin Emîri gözetti. Vallahi eğer Hıristiyanlar, küfürleriyle birlikte, bir tek gün İsa Mesîh'e hizmet eden bir adamı görselerdi, senin bana göstermediğin saygıyı ona gösterirlerdi. Üstelik ben Resûlullah'a on yıl hizmet ettim. Ayrıca, eğer biz bir hayır görürsek Allah'a hamd eder ve O'na senâ ederiz; eğer hayrın dışında bir şey görürsek sabrederiz. Kendisinden yardım talep edilen Allah'tır."

Daha sonra Haccâc, ondan aldığı malları geri verdi.

Dediler ki: Haccâc'ın yanına Dînâr adında hendek sahibi bir adam getirildi. Bu adam Haccâc'ın konağını yıkmıştı. Haccâc, onu yeniden bina etmesini emretti. Adam binayı bitirince Haccâc konağın iki balkonu arasında boynunu vurdu. İki balkon arasında onun boğazını kestiği de söylenir. Ziyâd b. Mukâtil b. Misma' savaşta öldürüldü. İbnü'l-Eş'as'la birlikte öldürüldüğü de söylenir. Kız kardeşi onun için ağladı ve şöyle dedi:

Ey gözüm bolca ağla, donup kalma
Benî Cahder'in büyüğüne ağla

Haccâc, Hureyş b. Hilâl'i de öldürdü. Onun Deyrü'l-Cemâcim gününde öldürüldüğü de söylenir. Yine Abdullah b. Rezâm'ı öldürdü. Bir kadın onun hakkında şöyle dedi:

İbn Rezâm için ağlıyor gözler
Ve Hureyş gibi parlak gençler için

Bazıları şöyle dedi: Ebû Rühm b. Şakîk b. Sevr öldürüldü. Doğru olan, onun İbnü'l-Eş'as ile beraber hurûc ettiğidir. Haccâc onu meclisinde gördü ve ona, "Bana karşı hurûc mu ettin?" diye sordu. Ebû Rühm, "Senin affın suçlarımıza galip geldi." dedi. Bunun üzerine Haccâc yanında bulunanlardan birine, "Bu mendili onun boynuna bağla, onu çıkar ve boynunu vur." dedi.

İbnü'l-Kelbî şöyle dedi: Berâ b. Kabîsa es-Sekafî Abdülmelik'in yanına girdi. Haccâc da onu arıyordu. -Berâ, İbnü'l-Eş'as'la birlikte hurûc etmişti.- Berâ Abdülmelik'e şu beytini söyledi:

Her komşunun etrafını koruduğunu görüyorum
Oysa Emînullah'ın komşusu perişan olmuş yeryüzünde

Bir rivâyete göre beytin son mısraı, "Mü'minlerin Emîri'nin komşusu ümitvârdır…" şeklindedir.

Ve eman aldı İbn Ebû Nems el-Yemânî, komşusu
Ravh b. Zinbâ ile… Oysa senin komşun [yemek gibi] yeniliyor
Ve Bekr'den olan genç, onun merhametiyle kurtuldu
Ve işte İbn Umeyr; kesin güvencededir
Siz koruma sağladığınız kimseye karşı böyle değildiniz
Ve Ümeyye de böyle yapmazdı

Abdülmelik, "Doğru söyledin." dedi ve ona eman verdi. Ayrıca Haccâc'a mektup yazarak onu rahat bırakmasını emretti.

Basra'nın Fırat'ında Hurûc Eden Şârezencî'nin Durumu

Bana Ravh b. Abdülmü'min el-Mukrî anlattı; dedi ki: Ali b. Nasr el-Cehdamî'den işittim; Cerîr b. Hâzim'den naklediyordu. O da amcası Sa'b'dan rivâyet etti; dedi ki: Zencler Mus'ab b. Zübeyr'in valiliğinin son günlerinde Basra'da Fırat kenarında bir araya geldiler. Kalabalık değillerdi. Ancak talana başladılar ve meyveleri yağmaladılar. O zaman Hâlid b. Abdullah b. Esîd Basra valisiydi. Adamlar çoğalmaya başlayınca insanlar onlardan şikâyetçi oldu. Bunun üzerine Hâlid onlara karşı güçlü bir askerî birlik hazırladı. Bunu duyunca Zencler dağıldılar. Askerler onlardan bazılarını yakalayıp öldürdüler ve astılar. Abdullah b. Cârûd Irak'ın ileri gelenleriyle birlikte Haccâc'a karşı Rüstakâbâz'da hurûc edince Zencler de ortaya çıktı. Onlardan bir grup Fırat'ın kenarında bir araya geldiler. Başlarına da Riyâh Şîrzencî -Şîrzencî Zenc'in aslanı demektir- adında birini getirdiler. Haccâc, Rüstekâbâz'da kendisine karşı hurûc edenlerin işini bitirip Basra'ya dönünce onlara asker gönderdi ve hepsi öldürüldü.

Bana Ravh b. Abdülmü'min anlattı. O amcasından -yani Ebû Hişâm'dan- rivâyet etti; dedi ki: Bana Suhaym b. Hafs ve diğerleri anlattılar; dediler ki: Zenc topluluğu, Haccâc zamanında Fırat civarında hurûc etti. Basra şurtasının başında da Ziyâd b. Amr el-Atekî vardı. Ziyâd onların

üzerine oğlu Hafs'ın komutasında, Basra'nın savaşçılarından bir birlik gönderdi. Bu iş Haccâc'ın emriyle yapıldı. Onlara saldırıp, onu ve adamlarını öldürdüler. O sırada Übülle'nin başında Kerrâz b. Mâlik es-Sülemî (daha sonra el-Behzî) vardı.

Bana Ravh b. Velîd b. Hişâm b. Kahzem anlattı; dedi ki: Şîrzencî Fırat civarında hurûc etti. Zenc'den bir grup da ona katıldı. Yanlarında el-Kellâ[146] halkından Lefîf ve diğerlerinden Beydân da vardı. Bunlar Fırat bölgesine hâkim oldular. O gün Übülle ve Fırat'ın başında Kerrâz es-Sülemî vardı. Bu olaylar, Haccâc'ın Rüstekâbâz'a çıktığı günlerde oluyordu. Şîrzencî Kerrâz es-Sülemî'ye şöyle bir mektup yazdı: "Mü'minlerin Emîri Riyâh Şîrzencî'den Kerrâz es-Sülemî'ye…Müminlerin annesi Sikke'nin doğumu yaklaşmış bulunmaktadır. Ebelik yapması için hanımını derhal ona gönder. Vesselâm." Bunun üzerine Kerrâz kaçtı, işini bıraktı ve Basra'ya gitti. Sonra Basra'nın şurtasının başında bulunan Ziyâd b. Amr el-Atekî, oğlu Hafs b. Ziyâd'ın komutasında askerî bir birliği ona yönlendirdi. Hafs b. Ziyâd ile Şîrzencî arasında şiddetli bir çarpışma oldu. Şîrzencî Hafs'ı öldürdü ve adamlarını mağlup etti. Böylece Şîrzencî'nin durumu güçlenmiş oldu.

Haccâc Basra'ya gelince şöyle dedi: "Ey Basra halkı! Sizin köleleriniz ve bayağı adamlarınız, isyanınızı görüp size uydular. Vallahi eğer bu köpeklere karşı çıkıp onların hakkından gelmezseniz sizin hurmalarınızı kesecek, fesat ve hurûcunuz sebebiyle başınıza hak ettiğiniz her türlü belayı getireceğim." Bunun üzerine insanlar derhal Basra birliklerinde görev almaya başladılar. Haccâc onlara başlarında Kerrâz b. Mâlik es-Sülemî'nin bulunduğu bir savaşçı birliği gönderdi. Kerrâz durmaksızın Zenc ile savaştı. Nihayet onları Devrak[147] çölüne kadar götürdüler. Orada da onlarla çarpıştılar; Şîrzencî ve diğer Zencler öldürüldü. İçlerinden kurtulan az oldu. Dedi ki: Şair Cerîr, Ahtal'a şöyle demişti:

Tağlib kabilesinde dayı arama
Zira dayı olarak Zencler, onlardan daha şereflidir

---

146 el-Kellâ (الكلاء) nehir kenarında kayıkların çekildiği yere verilen addır. Nehir kıyılarına bu ad verilir. el-Kellâ aynı zamanda Basra'da meşhur bir yerin ve bir çarşının adıdır (*Mu'cemü'l-Büldân*).

147 Devrak, Huzistân'da bulunan bir beldedir (*Mu'cemü'l-Büldân*).

Bu beyti duyan Benî Sâme b. Lüey'in mevlâsı Senîh b. Riyâh kalemine sarılıp şöyle dedi:

Sıradan bir kaya parçasıdır Ferezdak
Uzun bir kaya; geyikler ona yetişemez
Tağlib'in Vâil'ine sataştın, yurtlarında
Yiğitlik buldun, Tağlibî'nin yanında
Eğer Zencleri savaşta görseydin
Kahraman Haccâc ile karşılaşırdın orada
Mızraklarını atınca öldürdüler İbn Amr'ı
Zenc'in mızraklarının uzun olduğunu gördü orada
Bu İbn İcl'dir; biliyorsunuz onları
Yendi adamları, mertçe
Bir de Benî Hubâb; hem yediren hem de yaralayandır
Kış günü; Kuzey rüzgârı estiği zaman
Bir de Benî Zebîbe'den Anter ve Hirâse
Ve ağır yükleri yüklenen Süleyk
Ve Zenc; Peygamber'i gördüler, cömertlikleriyle
Ve güçleriyle; savaşçılarla savaştıkları zaman

Şair, İbn Amr ile Ziyâd b. Amr'ı kastediyor. İbn İcl ile Abdullah b. Hâzim es-Sülemî'yi kastediyor. Onun annesi siyâhî idi ve ona "İcl" deniliyordu. Umeyr b. Habbâb'ın annesi ile Süleyk'in annesi Seleke de siyâhî idi. Şairin "Peygamber'i gördüler, cömertlikleriyle" şeklindeki sözü, bizi şöyle bir hadise götürmektedir: Rivâyete göre Resûlullah (sav) Sudânlılar hakkında, "Onlarda doğruluğun iki hasleti vardır: Cömertlik ve kahramanlık." buyurmuştur. Ayrıca Süfyân b. Uyeyne ve İbn Abbas'ın mevlâsı Amr b. Avsece şöyle dediler: Resûlullah'ın (sav) yanında Habeşlilerden söz edildi. Resûlullah (sav), "Habeşlerde hayır yoktur; ancak onlarda iki [iyi] haslet vardır: Yemek yedirmek ve savaş zamanında savaşmak." buyurdu.[148]

Bana Hafs b. Ömer anlattı. O Heysem b. Udûs ve Hişâm b. el-Kelbî'den rivâyet etti; dediler ki: Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik, Hişâm'ın yanına girdi. Yanında çocuğu da vardı. Çocukların içinde, "Ebû Şâkir" diye

148 Hadis için bkz. *Kenzü'l-Ummâl*, 25094. hadis.

künyelenen Mesleme b. Hişâm da vardı. Mesleme nüktedan bir kimseydi. Velîd Mesleme'ye, "Adın nedir?" dedi. Mesleme, "Şîrzencî'dir." dedi. O bu sözüyle, Zencler gibi çokça içki tükettiğini ve onlar gibi dans ettiğini târiz yoluyla ifade etmek istedi. Şîrzencî, Zenc'den bir toplulukla birlikte Basra'nın Fırat havalisinde hurûc etmiş ve öldürülmüştü. Velîd gitmek için kalkınca Ebû Şâkir de onunla birlikte kalktı. Velîd, eyere ve üstündeki çula dokunmadan atına atladı, bu hareketinden dolayı böbürlenmişti. Sonra Mesleme'ye dönerek, "Senin baban da böyle yapabilir mi?" dedi. Ebû Şâkir, "Benim babamın yüz kadar kölesi var, onlar böylesini de daha fazlasını da yapıyorlar." dedi. Bu söz Hişâm'a ulaştı. Hişâm, "Adama bak yahu! Allah kahretsin; ne kadar da nüktedan. Espri yapmakta beni geçmiş." dedi.

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

Abdurrahman b. Muhammed b. el-Eş'as b. Kays el-Kindî

Bana, Bâhile'nin mevlâsı Ravh b. Abdülmü'min el-Mukrî anlattı; dedi ki: Bana amcam anlattı. O Suhaym b. Hafs'tan, o da Kinde kabilesinden bir şeyhten nakletti; dedi ki: Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as b. Kays kendini beğenmiş, oldukça kibirli bir adamdı. Dayısıyla birlikte bir miras meselesi için Sicistan'a gitmişti. Abdurrahman orada Mâhinûs adında bir fahişenin yanına gidip gelmeye başladı ve onunla birlikte yakalandı. Kerdem el-Fezârî de onun için şahitlik yaptı. İnsanlar Kerdem için, "Allah her insana hayır versin, fakat Kerdem'e vermesin." derlerdi. Kerdem'in babası Mersed b. Necebe, Hâlid b. Velîd ile birlikte savaşırken Dımaşk surlarında şehit edilmişti. Kerdem ile birlikte Züfer b. Amr el-Fezârî, Muhammed b. Karaza ve Yezîd b. Züheyr de Abdurrahman'ın aleyhinde şahitlik yaptılar. Bunun üzerine Abdurrahman'a zina haddi uygulandı. Fazla geçmeden bu adamlar onun ordusunda yer almaya başladılar. Abdurrahman Sicistan'a tayin edildi ve kendisi aleyhinde şahitlik yapanlara bir tuzak kurdu. Onların zina yaptıklarını iddia edecek bir grup ayarladı ve onlara had uyguladı. Onlardan biri şöyle dedi:

Biz hakkıyla şahitlik yaptık, sen haksız yere intikam aldın
Biz sevap kazandık sen ise günah

Deyrü'l-Cemâcim'e geldiklerinde Uyeyne b. Esmâ el-Fezârî İbnü'l-Eş'as'tan ayrılıp Haccâc'ın yanına gitti. Uyeyne ayrıca bu adamların İbnü'l-Eş'as'ın görüşünde olduklarını ve onunla birlikte hareket ettiklerini Haccâc'a bildirdi. Haccâc bunun üzerine onları hapse attı ve "Onları öldürmeyin. Düşmanlarımız, 'Arkadaşlarımızı biz öldüreceğiz.' derler." dedi. Nitekim onun adamlarından bazıları geceleyin gelip onları öldürdü.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı. O babasından, o da amcasından şöyle rivâyet etti: Mühelleb b. Ebû Sufre Ezârika ile savaştıktan sonra Haccâc'ın yanına geldi. Haccâc ona ikramda bulundu ve onu kendi sedirine oturttu. Ayrıca ona ve ordusunda yer alan zenginlere hediyeler verdi ve "Bu adamlar çalışkan ve malı hak eden kimselerdir. Bunlar düşmana kan kusturan ve sınırları koruyanlardır." dedi. Sonra Mühelleb'i Horasan ve Sicistan'a tayin etti. Mühelleb Haccâc'a, "Sana Sicistan'ı benden daha iyi bilen birini göstereyim mi?" dedi. Haccâc, "Göster." dedi. Mühelleb, "Ubeydullah b. Ebû Bekre… O bu bölgeyi karış karış gezmiş ve her şeyini öğrenmiştir." dedi. Haccâc bunun üzerine Sicistan'a Ubeydullah'ı tayin etti.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından nakletti. Yine bana Hafs b. Ömer anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Mücâlid b. Saîd'den şöyle rivâyet etti: Haccâc Ubeydullah b. Ebû Bekre'yi, kendisi için Horasan ve Sicistan valiliklerini istemek üzere Abdülmelik'in yanına gönderdi. Her iki vilayete de Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd bakıyordu. Abdülmelik İbn Ebû Bekre'ye, "Haccâc için, iki vilayet hakkında Ümeyye ile tartışacak değilim. [Abdülmelik Ümeyye'yi severdi.] Ama eğer istersen o iki vilayete seni vali yaparım." dedi. Bunun üzerine İbn Ebû Bekre, "Haccâc bana güvenip beni göndermişken ona ihanet edemem." dedi. Sonra Abdülmelik Ümeyye'nin yetkilerini kıstı; onun vergileri toplama konusunda ağırdan aldığını gördü. Bu arada Haccâc'ın vergileri bol miktarda geliyordu. Bunun üzerine Abdülmelik Hicret'in 78. yılında her iki vilayetin valiliklerini Haccâc'a verdiğini bir mektupla bildirdi. Haccâc da Mühelleb'i Horasan'a, Ubeydullah b. Ebû Bekre'yi de Sicistan'a tayin etti.

Medâinî ve diğerleri şöyle dediler: Ubeydullah b. Ebû Bekre Sicistan'a geldiğinde [Türklerin başbuğu] Rutbîl, topladığı haracları Ubeydullah'a

vermedi. Ubeydullah bu durumu Haccâc'a bildirdi. Haccâc ona bir mektup yazarak Rutbîl'le savaşmasını, topraklarını ele geçirmeden, kalelerini yıkmadan, savaşçılarını öldürmeden ve ailesini esir almadan savaştan çekilmemesini emretti. Ubeydullah b. Ebû Bekre de yanında bulunan Kûfeli ve Basralılarla birlikte ona karşı savaştı. Kûfelilerin başında Şüreyh b. Hâni el-Hârisî vardı. İbn Ebû Bekre düşman topraklarına dalarak ilerledi ve çok miktarda ganimet elde etti. Bunun üzerine Şüreyh ona, "Allah bize ganimet verdi; bizi korudu ve düşmanlarımızı zelil etti. Biz bolluk ve âfiyet içindeyken hemen bizi buradan götür. Ben Rutbîl'in ve şehir halkının toparlanıp bir baskınla şehir ve kalelerini geri almalarından ve senin buna karşı koyamamandan korkuyorum." dedi. İbn Ebû Bekre ona, "Sabret ey adam, bırak bu düşünceleri." dedi.

Bunun üzerine İbn Hâni, "Kuşkusuz alçak insanın ne yapacağı bilinmez. Vallahi sen [dediğimi yapmazsan] kendini de ordunu da helak edersin." dedi. İbn Ebû Bekr'e Kâbul'a [Kâbil] kadar gitti. Ancak karşısına kimse çıkmadı. Adamları dağılıp hayvan yemi aramaya çıktılar ve dar bir boğaza girdiler. [Tam o sırada] Türkler onların yolunu kesti; Rutbîl de onlara katıldı. Berikilerin savaşacak durumu yoktu. Bunun üzerine İbn Ebû Bekre Şüreyh'a, "Onlara haber göndereceğim. Bize çıkış yolu bırakmaları için onlara para verip onlarla anlaşacağım." diye haber gönderdi. Şüreyh ise, "Sen onlarla para üzerinde anlaştığın takdirde Haccâc bunu sizin atıyyelerinizden kesecektir." dedi. İbn Ebû Bekre, "Atıyyesiz kalmak bizim için helak olmaktan daha iyidir." dedi ve anlaşmak için Rutbîl'e haber yolladı. Anlaşmaya göre İbn Ebû Bekre ona beş yüz bin dirhem verecek -yedi yüz bin dirhem vereceği de söylenir- ve beraberindeki ileri gelen bazı adamlarıyla üç evladını güvence olarak ona gönderecekti. İbn Ebû Bekre ayrıca vali olduğu sürece onlara saldırmayacaktı. İbn Ebû Bekre'nin çocukları Nehâr, Haccâc ve Ebû Bekre idi. Âkıb b. Saîd de onların yanındaydı.

Bunun üzerine Şüreyh şöyle dedi: "Allah'tan kork, bu adamlarla savaş, imanı küfürle değiştirip fazladan beş yüz bin dirhem -veya yedi yüz bin dirhem- verme. Müslümanlardan bir kavmi müşriklere teslim edeceksin, sonra da [ister istemez] -kendisine doğru koştuğun- ölümden kaçmak için onlarla savaşmama ve kendilerinden haraç almama sözü vereceksin. Bu-

nunla beraber Haccâc'ın bu işe ne kadar kızacağını da bilmiyorsun." Şüreyh daha sonra şöyle dedi: "Vallahi benim ömrüm tükenmiş ve bitmiştir. Birçok yerde şehitlikle karşı karşıya geldim. Ancak Allah (cc) şehadete ulaşma isteğimi geri çevirdi." Şüreyh bunu söyledikten sonra çarpışmaya başladı. Mezhic ve Hemdân kabilesinden bir grup gönüllü de onunla birlikte savaştı; Şüreyh öldürüldü. Onunla birlikte Kûfe, Basra ve Şam halkından bir grup da öldürüldü.

Şüreyh düşmanla savaşmaya hazırlanıp harekete geçtiği zaman İbn Ebû Bekre Rutbîl'e şu mesajı gönderdi: "Ben seninle uzlaşma içindeyim, bozuşmuş değilim. Adamlarımdan biri bana isyan etti (ve seninle savaşıyor). Sana karşı ona yardım edecek değilim." İbn Ebû Bekre Şüreyh'i yalnız bıraktı. Rutbîl de ona hücum etti. Şüreyh kâfirlere doğru giderken şöyle dedi:

Kederli uyandım, büyük sıkıntılara katlanıyorum
Yaşadım yıllarca, müşriklerin arasında
Yetiştim uyarıcı Peygamber'e, orada
Ondan sonra onun Sıddîk'ine ve Ömer'e
Mehrân ve Tüster günlerine
Kalabalığa, Sıffîn'de ve Nehrevân'da
Heyhât… Bu ne kadar da uzun bir ömür

Şüreyh Ali'nin (ra) taraftarlarındandı.

Dediler ki: Ubeydullah b. Ebû Bekre'nin çocukları, Rutbîl'in kendilerine sunduğu kadın ve içkiyi reddettiler. Bunun üzerine Rutbîl ve adamları onlara saygı duydu. İbn Ebû Bekre düşmanın yurdundan çıktı. Onun ordusuna [bir yerden] yemek getiriliyordu. Ancak o yemeği yiyen ölüyordu. Sonra yağlı yediler de bağırsakları yumuşadı. Büst şehrine ulaştıklarında beş bin kişi kalmışlardı.

İbn Ebû Bekre, düşman yurdunda insanların binek hayvanlarını kesip yiyecek derecede kıtlık içinde olduklarını görünce yemek almaya başladı. Sonra kafizi[149] bir dirheme olmak üzere onu ordusuna satıyordu. Sonunda insanlar büyük bir sıkıntı içine düşerek hastalandılar. İbn Ebû Bekre koruk getirtiyor, çarşılarına koyup onlara satıyor ve "Bu sizin hastalığınız için

149 Eski bir ölçü birimi.

çok faydalıdır." diyordu. Sonra onlara çuvalı bir dirhem karşılığında saman satmaya başladı. Bu konuyla ilgili olarak Abdurrahman b. Hâris -O A'şâ Hemdân'dır-, başı aşağıdaki gibi olan kasidesinde şöyle diyor:

Nedendir, kalbe giren bu hüzün
Ve coşkuyla süzülen gözyaşı
Duydun mu, parçalanmış orduyu
İsabet etmiş onlara, kötü zamanın felaketi
Kuşatılmışlar Kâbul'de, atlarını yiyorlar
En zararlı yerde ve en kötü mevkide
Uğramadı ülkede hiçbir ordu, onların uğradığı şeye
Bunlar gibisi için "Hıçkırarak ağla" de, yas tutan kadınlara
Sor Ubeydullah'a, onları nasıl buldun, diye
Yirmi bin kişilik zırhlı ve tepeden tırnağa silahlı bir ordu
Emîr'in, kahraman diye seçtiği bir birlik
İki şehirden seçilen ve yere sağlam basan bir birlik
Onların başına atandın, onların emîriydin sen
Koydun onları cepheye, savaş kızışmıştı
Bize söylendiği gibi, onların yanındaydın hep
Soyuyordun onları ve yürüyordun cesaretle
Ve satıyordun onlara, kafizini bir dirheme
Böylece ordun, kınamayla anılır olmuştu
Vermedin onların samanlarını ve arpalarını
Ve ticaret yaptın, olgunlaşmamış üzümlerle
Ve perişan ettin onları, derilerini kırbaçlayarak
Zalimce ve düşmanca, hiç sakınmadan
Ve toprak dümdüz, tutuşturmuştu etrafınızda
Bir harbin ateşini, onunla filizlendi; ne zaman ki yeşerdi
Dökülmeye başladılar açlıktan sense tulum gibi
Toktun; tıpkı işten çekilen eller gibi oluverdin
Gevşettiler [sinir] damarı[nı] ve idrar kanallarını; öperek
Siyah eşeğinkine benzer dudakları
Cezalandırılmayacağını sandın, onların içinde
Allah sabahı açtırıyor, gecenin önünde

Nihayet helâk oldular batıverdi paçaları
Çıkış zorlaştı; hangi saatte çıkış olacaktı
Reddetti Şüreyh, bu alçaklığa düşmeyi
Henüz onların anlaşmalarının sayfaları yazılmadan
Az bir grubun içinde kaldı, arkalarından Şüreyh
Ağılın ortasına gitseydi eğer, tozutmazdı
Anlatma bütün halini, insanlara
Kem küm et, olanlardan sorulduğun zaman da

Dediler ki: İbn Ebû Bekre üzüntüsünden vefat etti. Kulaklarından rahatsızlanıp vefat ettiği de söylenmiştir. İbn Ebû Bekre'nin vefatı ve kendi yerine oğlu Ebû Berze'a'yı vekil bıraktığı haberi Haccâc'a ulaştı. Hemen Mühelleb'e bir mektup yazarak Sicistan'a bir adam göndermesini söyledi. O da Vekî' b. Bekr'i gönderdi. Bunun üzerine Ka'b el-Eş'arî şöyle dedi:

Senin işlerin hep iyi gitti ey Mühelleb
Ta ki Vekî' için bir çadır kurana kadar
Onu efendi yaptın efendilerine
Ve yüce olmadığı halde yücelttin onu

Vekî', Ebû Berze'a'nın yanına varınca Ebû Berze'a ona üç yüz bin dirhem ve başka hediyeler verdi. Ebû Berze'a, Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'ın Hâricîler sebebiyle gelişine kadar Sicistan'da kaldı. O zaman Haccâc onu Kirmân'a tayin etti.

Ebû Mihnef ve Avâne şöyle dediler: Ubeydullah b. Ebû Bekre Sicistan'da vefat edince Haccâc onun vefatına çok üzüldü. Abdülmelik'e durumu bildiren bir mektup yazarak o bölgeye bir adam tayini konusunda görüşünü öğrenmek istedi. Abdülmelik ona şöyle yazdı: "Sicistan'da Müslümanların başına gelenleri, öyle ki onlardan sadece kaçabilenlerin kurtulduğunu, düşmanın saldırısını ve Müslümanlara karşı güçlü oluşlarını anlattığın mektubun bana geldi. Kuşkusuz onlar kendilerine katlin takdir edildiği bir topluluktur. Onların yattıkları yerlere girin. Onların sevabı Allah'a aittir. Danıştığın konuya gelince, benim fikrim, atanmasını uygun ve doğru bulduğun bir kimseyi atamandır."

Dediler ki: Haccâc, Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'a kızgındı. Abdurrahman kendini beğenmiş biriydi. Kibirli ve gururluydu. Haccâc onun hakkında "Irak'ta onun kadar nefret ettiğim bir adam yoktur. Onu -yaya veya binek üzerinde- her gördüğümde mutlaka onu öldürmek istedim." diyordu. Abdurrahman da, "Emrinde olduğum ne kadar vali görmüş isem, mutlaka valiliğe ondan daha layık olduğumu düşündüm." diyordu. Yine şöyle demişti: "Âni ölümü görüp Kur'ân okumuş olsam ve Ümmü İmrân -annesini kastediyor- vefat etse, erişilecek nihâî mertebeyi talep ederim."

Bana Hafs b. Amr b. Heysem anlattı. O Mücâlid'den, o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivâyet etti: Haccâc'ın yanındaydım; yanına Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as girdi. Haccâc, "Şu mendebur adamın yürüyüşüne bakın. Vallahi onun boynunu vurasım geliyor." dedi. Abdurrahman selam verince Haccâc, "Sen yakışıklı bir adamsın." dedi. Abdurrahman, "Allah emire hayırlar versin. İçim de güzeldir." dedi. Sonra Abdurrahman, "Yakışıklıyım… Yakışıklıyım …" demeye başladı.

Şa'bî dedi ki: Abdurrahman'ın gelişini gördüğü zaman Haccâc'ın söylediklerini Abdurrahman'a söyledim. Abdurrahman şöyle dedi: "Söz veriyorum; vallahi eğer Allah bana ve ona ömür verirse onun saltanatını yıkmak için çalışacağım."

Dediler ki: Haccâc, savaşçı ve yiğit adamlardan 12.000 kişiyi -10.000 kişi olduğu da söylenir- seçti. Onlara atıyye verdi ve onları silahlandırıp takviye etti. Başlarına da Utârid b. Umeyr b. Utârid b. Hâcib'i görevlendirdi. Zü'l-Cevşen ed-Dıbâbî'nin bir evladını görevlendirdiği de söylenir. Haccâc onlarla birlikte Basra'ya gitti. Basra'dan da bir o kadar asker seçti. Onların başına da Atıyye b. Amr el-Anberî'yi görevlendirdi. A'şâ Hemdân onun hakkında şöyle demiştir:

Gönder Atıyye'yi süvarilerin içinde
Altını üstüne çevirsin onların
Fârisîlerin sınırına geldiğin zaman
Geçeriz geçitleri, birer birer

Toparlanıp bir araya geldikleri zaman bu orduya "Ceyşü't-Tevâvîs" [Tavuslar Ordusu] adı verildi. Donanımları, teçhizatları, şeref ve cesaretleri sebebiyle insanların onlara bu ismi verdikleri de söylenir. Haccâc ordunun Ahvâz'a gitmesini emretti. Ayrıca Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'a Sicistan'a vali olmasını emretti ve bu orduyu onun emrine verdi. Aslında Haccâc Abdurrahman'ı Hâricîlerle savaşmak üzere göndermişti. Abdurrahman onları kovaladı; nihayet Sicistan'a geldi. Sonra Büst[150] şehrine geçti. Orada Rutbîl'in elçileri onun yanına geldiler. İsmâil b. Eş'as da Haccâc'ın yanına geldi ve Abdurrahman'ı Sicistan'a vali yapmamasını öğütledi. İsmâil b. Eş'as, "Vallahi onun aksilik çıkarmasından korkuyorum. Vallahi o bugüne kadar, üstünde bir yetkilinin olduğunu düşünerek Fırat köprüsünü geçmiş değildir." dedi. Bunun üzerine Haccâc, "Bu önemli değil; çünkü ben onlar gibi değilim. Kuşkusuz onun bana muhalefet etmesi veya itaatimden çıkması, benim için onun şimdiki halinden daha korkutucu değildir." dedi. Abdurrahman Hicret'in 79. yılının sonunda Sicistan'a geldi.

Ebû Ubeyde şöyle dedi: Haccâc Himyân b. Adî es-Sedûsî'yi Kirmân'a gönderdi. İhtiyaç duyduğu takdirde Sicistan valisine yardım edebilmesi için onu orada bir nevi silah merkezi haline getirdi. Himyân ise beraberindekilerle birlikte isyan etti. Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as onunla savaşmak üzere ordu gönderdi; ordu onu hezimete uğrattı. Abdurrahman Himyân'ın yerinde kaldı. İbn Ebû Bekre vefat edince, Haccâc 1.000.000 dirhem harcayarak hazırladığı orduyu onun ordusuna kattı. Ayrıca Abdurrahman'a bu ordu ve kendi yanındaki orduyla Rutbîl'e karşı savaşmasını emretti.

Ebû Mihnef dedi ki: İbnü'l-Eş'as Sicistan'a girince insanlara bir konuşma yaparak şöyle dedi: "Vali Haccâc beni sizin beldenize tayin etti. Memleketinizi talan eden ve iyilerinizi yok eden düşmanınızla çarpışmamı emretti." Sonra karargâhta toplanmaya başladılar; meydanlar onun için açıldı. Bu durum Rutbîl'e ulaştı. Rutbîl Abdurrahman'a şöyle bir mektup yazdı: "Kuşkusuz bize göre sizin kadar büyük, sizin kadar değerli, ikram ve teşrifi sizin kadar hak eden hiçbir ümmet yoktur. Kardeşlerinizin başına sizin de bildiğiniz şeyler geldi. Bu, benim arzu ve isteğimle olan bir şey değildi.

150 Kâbul'e bağlı olup Sicistan, Gazneyn ve Herat arasında bulunan bir şehir (*Mu'cemü'l-Büldân*).

Biz daha önce sizinle bir anlaşma yapmıştık. Eğer İbn Ebû Bekre ahdini bozup sözünü değiştirmeseydi, başkalarına yaptığımız muameleyi ona da yapardık. Senden, bizimle barış anlaşması yapmanı ve senden öncekilerin bizden kabul ettikleri şeyleri kabul etmeni istiyoruz." Rutbîl ayrıca onun dayısı Âkıb b. Saîd'i ona gönderdi. -İbn Ebû Bekre, çocuklarıyla birlikte onu da rehin bırakmıştı.- Onun arkasından, önceki tüm rehineleri de gönderdi.

Abdurrahman, kardeşi Kâsım b. Muhammed b. Eş'as yanına gelmeden ona cevap vermedi. Kardeşi güçlü bir süvari birliğiyle, Taberistan'dan yanına gelmiş ve ona Rutbîl'e bulunduğu yerde saldırmasını emretmişti. Rutbîl'in yanında, Ubeyd b. Seb' b. Ebû Seb' adında Temîmli bir adam vardı. -Ubeydullah b. Seb' olduğu da söylenir.- Denildiğine göre, bu adam Hâricîler gibi düşünüyormuş. Ziyâd b. Ebû Süfyân döneminde ve ondan sonra Sicistan'da ikamet ediyormuş. Temîmli adam Rutbîl'e, "Sana Arapların en gaddarı, en kibirli ve en gururlusu gelmiş. Hemen yerini terk et; çünkü saldırı hazırlığında olduğun takdirde sana gelirse senin için emin olamam." dedi Bunun üzerine Rutbîl hemen yerini terk etti. Kâsım geldi; fakat yaşlı kadın ve erkekler ile öldürülmüş Müslümanlardan başka kimseyi bulamadı. Hemen ölüleri kefenleyip cenaze namazlarını kıldı ve onları defnetti. Sonra fazla beklemeden orduyla Rutbîl'in üzerine gitti.

Bana Ebü'l-Hasan el-Medâinî anlattı. O şeyhlerinden nakletti; dedi ki: Abdurrahman Sicistan'a geldi. İnsanlar durulup rahat edinceye kadar orada ikamet etti. Sonra gazâya Bâbşîr'den[151] başladı. İnsanların huzuruna çıktı, onlara hitap etti ve onları cihada teşvik etti. Abdurrahman çölün girişinde iken, durumu ordusuna arz etti; hiç kimse ondan ayrılmadı. Çölü aştı ve Büst şehrine girdi. Rutbîl orada onu karşıladı ve Müslümanları öldürdüğü için af diledi. Rutbîl, bu işi istemeyerek yaptığını söyledi, öldürdüğü Müslümanlara karşılık fidye önerdi. Ayrıca Abdurrahman'dan, önceki valilerin ondan kabul ettiği şeyleri kendisinden kabul etmesini istedi. Sonra rehineleri gönderdi. İçlerinde Abdurrahman'ın dayısı Âkıb b. Saîd de vardı. Abdurrahman rehineyi aldı; ancak Rutbîl'in hiçbir isteğine cevap vermedi. Kardeşi Kâsım'ı önüne geçirdi ve ilerlemeye devam etti. Rutbîl,

151 Merv şehri yakınında bir köy (*Mu'cemü'l-Büldân*).

ondan önceki valilerden aldıklarını ondan da alma umuduyla şehirleri kale kale bıraktı. İbnü'l-Eş'as dikkatli davrandı; hangi kaleye geliyorsa mutlaka oraya bir grup Müslümanla birlikte bir komutan bırakıyordu.

Sonra adamlarını sıraya koydu. Kardeşi Kâsım'ı Ruhhac'a gönderdi. Kendisi de Büst'e indi ve [Türklerin] şehirlerine girmek istemedi. Bu düşüncesini Haccâc'a yazdı. Haccâc ona şunu yazdı: "Ey hain düzenbazın oğlu! Senin bana gönderdiğin mektup, az ve zelil bir düşmanla anlaşmak ve barışmak isteyen birinin mektubudur. Ey İbn Ümmü Abdurrahman! Yemin ederim ki, yanında ordum ve gücüm olduğu halde o düşmanla savaşmaktan vazgeçecek olursan, o zaman akıtılan Müslüman kanlarından vazgeçmiş olursun. Doğrusu ben senin düşünceni bir entrika değil bir zâfiyet, bir korkaklık ve kafa karışıklığı kabul ettim. Hemen sana emrettiğim gibi onların şehirlerine girmeye ve kalelerini yıkmaya başla. Çünkü orası sizin yurdunuzdur; Allah oranın fethini müyesser kılacaktır."

Bu mektup Abdurrahman b. Muhammed'i kızdırdı ve "İbn Ebû Rigâl bana böyle bir mektup yazıyor ha! Vallahi korkak odur; babası da ondan korkaktır." dedi ve onu hal' etmeye [ondan biatini geri almaya] karar verdi. Haccâc'ın Ahvâz'da yanına verdiği Kûfe ve Basra ordularının dışında Taberistan'da olup Abdurrahman'ın kardeşleri Sabbâh b. Muhammed ve Kâsım b. Muhammed'le birlikte gelen ordu da onunla birlikteydi. Haccâc bu orduyu Kâsım ve Sabbâh ile beraber kendisine göndermesini istedi. Haccâc ayrıca İshak b. Muhammed b. Eş'as'ı da başka bir orduyla beraber Abdurrahman'a gönderdi ve ona, "Eğer düşman yurdunda yürüyüşünü durdurursan İshak b. Muhammed'i ordunun başına tayin eder, seni de diğer şehir halkı gibi onun emrine veririm." yazdı.

Bunun üzerine Abdurrahman Haccâc'ın hal'ini ilan etti ve şöyle dedi: "Ey insanlar! Vallahi ben size samimi davranan, huzur içinde olmanızı isteyen ve size menfaati olan hususları gözeten biriyim. Sizden akıl ve tecrübe sahibi olanlarla istişare ettim. Onlar bana, düşman yurtlarına girmemeyi tavsiye ettiler. Haccâc ise bana bunun tersini yazıyor ve bu durumdan hoşlanmadığını bildiriyor. Haccâc, sizleri onların yurtlarına sokmamı bana emrederek, dün kardeşlerinizin başına gelenlerin sizin başınıza da gelmesini istiyor." Oradakiler, "Hayır, biz o Allah düşmanının emrini kabul et-

miyoruz. Onu dinlemiyor ve ona itaat etmiyoruz. Çünkü İbn Ebû Rigâl bizim iyiliğimizi istemez." dediler. Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as hemen kendisine güvenenler için sancak bağladı ve kabul etmeyenlerin sancaklarını çözdü. Ayrıca bazı kavimlerin sancağa bağlanması ve eşraftan ileri gelen bazılarının azledilmesiyle ilgili olarak Haccâc'ın ağzından -aralarını bozmak için- bir mektup uydurdu.

Dediler ki: Bu konuda ilk konuşan Âmir b. Vâsile el-Kinânî idi. Kendisi hatip ve şairdi. Âmir Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra şöyle dedi:

"Vallahi Haccâc sizin için ancak eskilerden birinin dediği gibi düşünüyor. Şöyle ki: 'Köleni ata bindir, ölürse ölür; şayet kurtulursa [yine] senindir.'[152] Vallahi alevler, akrepler ve fitne dolu bir memlekete sürüklenip başınızın derde girmesi Haccâc'ın umurunda olmaz. Eğer zafer kazanıp ganîmet alsanız, o ganîmetleri toplar ve mallara sahip çıkar. Eğer mağlup olursanız menfur düşmanlar olursunuz. Onu hal' edin ve emîrinize biat edin. Vallahi Allah'ın düşmanı Haccâc'ı ilk hal' eden benim."

Sonra Abdülmü'min b. Şebes b. Rib'î şöyle dedi: "Eğer Haccâc'a itaat ederseniz hayatta olduğunuz sürece burayı sizin memleketiniz yapar ve tıpkı Firavun'un, ordusunu saldığı gibi sizi [düşmanın üzerine] salar. Vallahi helak olmanız veya öldürülmeniz onun umurunda değildir." Bunun üzerine her taraftan insanlar, "Allah'ın düşmanı Haccâc'ı hal' ettik." dediler ve Abdurrahman'ın yanına koşup ona biat ettiler. Abdurrahman onlara, "Sizler Allah'ın düşmanı Haccâc'ı hal' etmek, bana yardım etmek ve Allah onu Irak topraklarından çıkarıncaya kadar benimle birlikte Allah'ın düşmanlarına karşı cihat etmek üzere bana biat ediyorsunuz." dedi. İnsanlar ona biat ettiler; Abdülmelik'in hal'inden söz etmediler.

Ebû Mihnef şöyle dedi: Abdurrahman'ın biati Allah'ın kitabı, dalâlet imamlarının hal' edilmesi ve ahitlerinden dönenlerle [isyancılarla] savaşmak üzerine idi.

Dedi ki: İnsanlar İbnü'l-Eş'as'a biat ettiklerinde, "Biz Irak'a gider, Allah'ın düşmanı Haccâc'ı Irak'tan çıkarırız. Onunla cihad etmek evlâdır." dediler.

---

152 Bu sözün Arapçası, (احْمَلْ عَبْدَكَ عَلَى الْفَرَسِ فإنْ هَلَكَ هَلَكَ، وَإنْ نَجَا فَهُوَ لَكَ) şeklindedir.

Heysem b. Adî şöyle dedi: Bana Ömer b. Zer el-Hemdânî babası Zer b. Abdullah b. Zürâre'nin İbnü'l-Eş'as ile beraber olduğunu haber verdi. Abdurrahman onu, -Abdurrahman'ın kardeşleri- Kâsım ve İshak'la beraber olduğu için dövmüş ve hapse atmıştı. Ayrıca babasıyla beraber İmrân b. Abdurrahman ve Katâde b. Kays da dövülüp hapse atılmışlardı. Abdurrahman Haccâc'ı hal' edince onları çağırmış, giydirmiş, kendilerine atıyye vermiş ve onları diğer insanlar gibi karşılamıştı. Zer b. Abdullah kıssacı ve hatip bir kimseydi. O ve İmrân b. Abdurrahman onunla birlikte kaldılar ve onu destekledilerdi. Katâde ise ondan ayrılıp Haccâc'ın yanına gitti.

Dediler ki: Abdurrahman ve adamları Haccâc'ı hal' ettiklerinde Abdurrahman Rutbîl ile anlaştı. İkisi, aralarında bir antlaşma metni yazdılar. Antlaşmaya göre, Abdurrahman hiçbir şekilde Rutbîl'e sıkıntı vermeyecek, Haccâc'ı yendiği takdirde ömür boyu ondan harac istemeyecekti. Eğer Haccâc ona galip gelirse, Abdurrahman ve adamları Rutbîl'e sığınacaklar; Rutbîl onları koruma altına alacaktı. İbnü'l-Eş'as Büst şehrine geri döndü. Oraya İyâd b. Amr es-Sedûsî'yi vali yaptı. Doğru olan görüş budur. Bazılarına göre İyâd b. Hemmâm'ı vali tayin etmişti. Abdurrahman Sicistan'a geldiği zaman bu İyâd onunla savaşmıştı. Abdurrahman onun adamlarından çok sayıda insan öldürmüş ve öldürdüklerinin başlarını Haccâc'a göndermişti. İyâd kaçıp Rutbîl'e sığınmıştı. Abdurrahman'ın Haccâc'ı hal' ettiğini duyunca geldi ve ona biat etti. Abdurrahman Ubeydullah b. Âmir et-Temîmî el-Mücâşi'î'yi Zerenc'e (Zereng) tayin etti. Ubeydullah'ın lakabı "el-Ba"âr" [اَلْبَعَّـارْ] idi. İbnü'l-Kelbî dedi ki: Ba'âr, Alkame b. Havî b. Süfyân b. Mücâşi'dir.

Abdurrahman b. Muhammed Irak'a gelmek üzere yola çıktı. Kardeşleri İshak, Kâsım, Sabbâh ve Münzir ondan kaçtılar. Kâsım bir gün İshak'ın ondan habersiz Sabbâh ile gizlice konuştuğunu gördü. Bunun üzerine kızdı ve kardeşi Abdurrahman'ın yanına döndü. Diğer kardeşleri ise Haccâc'ın yanına gittiler. A'şâ Hemdân atının üzerinde dörtnala gidiyordu. Abdurrahman da Haccâc'a gitmek üzere Sicistan'dan yola çıkmış, şöyle diyordu:

Uzaklaştı eyvanlı evinden
İkramlı ve reyhanlı Kisra köşkünden
Bendenîceyn'den ta Tırâzistan'a
Oradan Köprü'ye, Kûfe'ye ve Garyân'a
Zâbilistân'da yetişen bir âşıktan
Kuşkusuz iki yalancı vardır, Sakîf'ten
Geçmiş yalancı, bir de ikinci bir yalancı
İmandan sonra küfürde azgınlaştığında
Cömert efendi Abdurrahman'a karşı
Yürüdü çekirge sürüsüyle Kahtân'dan
Ve Ma'ad'dan; vardı İbn Adnân'a
Büyük bir orduyla, askerleri çok
Söyle, şeytanın dostu Haccâc'a
Sıkı dur, Mezhic ve Hemdân'ı toplamak için
Bekr'den ve Kays Aylân'dan bir kabileyi
Onlar içirecekler sana, zehir bardağını
Ya da ulaştıracaklar seni İbn Mervân'ın köyüne

İbnü'l-Eş'as'ın yanında olan Ebû Celde el-Yeşkürî şöyle dedi:

Biz getirdik atları, Zerenc'den
Kurtuluşun yoktur ey Haccâc bizden
Yarılacak karnın kuşkusuz, mızraklarla
Ya da kaçacaksın, bu daha kurtarıcıdır

Bana Halef b. Sâlim ve Ahmed b. İbrâhim anlattılar; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O İbn Uyeyne'den nakletti; dedi ki: Abdurrahman b. Muhammed Haccâc'ı hal' ettiği zaman Mühelleb'e de onu hal' etmesini isteyen bir mektup yazdı. Bunun üzerine Mühelleb, "Yetmiş yaşından sonra ihanet edecek değilim." dedi. Sonra şöyle dedi: "Bu ne garip bir adamdır ki beni, bazı çocuklarının kendisinden büyük olduğu birini ihanete davet ediyor." Sonra elçiye, "Ona de ki, Müslümanların kanı hususunda Allah'tan korksun." dedi. Mühelleb İbnü'l-Eş'as'ın mektubuna cevap vermedi ve mektubu olduğu gibi Haccâc'a gönderdi.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da dedesinden şöyle dediğini nakletti: Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as Rutbîl ile anlaşıp da aralarında antlaşma metni yazdıklarında, Fundiş b. Hayyân el-Hemdânî adında Hemdânlı bir adam, Rutbîl'in adamlarından kâfir bir adamın üzerine atladı. Bir konuda ikisi arasında bir tartışma çıktı. Fundiş, elindeki odunla onu darp etti ve başından hafif yaraladı. Bunun üzerine Rutbîl Fundiş'i Abdurrahman'ın yanına gönderdi ve onu öldürmedi. Ancak Abdurrahman onun öldürülmesini emretti. Fundiş, A'şâ'nın dostu ve arkadaşıydı. Bunun üzerine A'şâ Hemdân şöyle dedi:

Sakın, hafifçe uykudan sonra geceledi̇ğinde
Yönetiminde fenalık olan kişiden
Ve kalbinde merhamet olmayan bir adamdan
Dayılarına karşı saldırgan ve öfkeli olan
İnatçı; yakalaması ve cezalandırması şiddetli
Ne zaman mâsum birisini getirseler ona, yakalayıverir
Değnekle yapılmış, kanamayan bir sıyrık karşılığında mı
Çekilmiş bir kılıçla vurdun Fundiş'in başını
Cuma günü öldürdün onu
Kimseyi öldürmediği halde; bilinçli olarak [öldürdün onu]
Rutbîl öldürmedi ama sen öldürdün onu
Deve üzerinde, mindere kurulmuş halde
Bir kadın ağlıyor Fundiş'in kabri üzerinde
"Akıt gözyaşlarını ve tırmala yüzünü" dedim ona
İntikama intikamla karşılık vereceğiz
Vururuz bu zalim boynuzlunun burnuna
Süvariler geri çekildiğinde öne atlayan bir delikanlıydı [Fundiş]
Vurucuydu kılıcın kenarıyla, sarsılmazdı

Deniliyor ki: Fundiş, A'şâ ve diğer bir adam bir içki sofrasındaydılar. -Onlar İbnü'l-Eş'as'ın ordusundaydılar.- Bir gün silah altına çağrıldılar. Tellal geldi ve onlara orduya katılmalarını söyledi. Fundiş, "Şarabımızı bitirmeden buradan kımıldamayız." dedi. Bunun üzerine tellal ona bir kırbaç vurdu. Fundiş de onun üzerine atlayıp sopayla başına vurdu. Tellal İbnü'l-Eş'as'ın yanına gitti ve durumu ona bildirdi. İbnü'l-Eş'as

Fundiş'in öldürülmesini emretti ve öldürüldü. Ancak birinci rivâyet daha doğrudur.

Dediler ki: Benî Gisl b. Amr el-Yerbûî'den Ebû Cevâlık da İbnü'l-Eş'as ile beraberdi. Bazıları "Gisl" yerine "İsl" diyorlar. Birinci görüş Kelbî'nin görüşüdür. Ebû Cevâlık cesur bir adamdı. Şair onun hakkında şöyle der:

Yetmiş bin kişi, hepsi ayrılacaklar
Harîş ve Ebû Cevâlık gibi

Dediler ki: Abdurrahman insanlarla yürüyordu. Bir ara Ebû İshak es-Subey'î'yi sordu. Ona, "Neden ona gitmedin? O da seni sordu." denildi. Abdurrahman ona gitmek istemedi. Ebû İshak Fâris bölgesine gitti ve fitneye bulaşmadı; sonunda fitne sona erdi. Abdurrahman Kirmân'a geldi. Oraya Amr b. Lakît el-Abdî'yi tayin etti. Sonra Fâris bölgesine geldi; oraya da Hareşe b. Amr et-Temîmî'yi tayin etti.

Bana Ali b. Mugîre anlattı. O Ebû Ubeyde'den nakletti; dedi ki: Mühelleb Horasan'dan İbnü'l-Eş'as'a şöyle bir mektup yazdı: "Ey kardeşimin oğlu! Sen ayaklarını, ümmet-i Muhammed'e (sav) zulmü çok olan iki üzengiye koymuşsun: Müşriklerle savaşı bırakıp Müslümanlarla savaşmaya yönelmişsin. Senin için iki orduyu toplarken Haccâc'ın yaptığı fedakârlığı hatırlamıyor musun?"

Dediler ki: A'şâ Hemdân bir kasidede şöyle dedi:

Haccâc'a kim bildirecek
Ona harb ilan ettiğimi[153]
Muhâtaralı ve öldürücü bir savaş
Bir savaş ki, gençleri yaşlandırıyor
Güçlü bir şahsın elinde akitleşti
İş kotarıldığı zaman
Kinde'nin seçkini İbnü'l-Eşec için
Onda bir kusur göremiyorum
Sen Reîs oğlu reîssin
Ve sen kavmin en yücesisin

153 Burada (قَدْ نَبَذْتُ إِلَيْهِ حَرْباً) şeklinde yer alan kelime orijinal metnin hâmişinde (قَدْ نَدَبْتُ إِلَيْهِ حَرْباً) şeklindedir.

Dedi ki: Abdurrahman Haccâc'a gitmek üzere yola çıktığı zaman Miğfer b. Hammâd el-Bârikî'nin şu şiiriyle misal getirmişti:

Soruyor, Cerm'in komşusu Onlara bir savaş hazırladın mı?
Karışmış komşuları birbirinden ayıran bir savaş
Ve bıraktın mı, kabilenin kadınlarını şehrin kenar mahallesinde
Evin avlusunda, bir tutam ekinle aydınlanırlarken"

İbnü'l-Eş'as şu beyitle de misal getirirdi:

Kralları hal' etti ve girdi, sancağının altına
Sahra ağaçları ve kavimlerin şerifleri

Dedi ki: İbnü'l-Eş'as, Haccâc'ın Kirmân valisi Lüey b. Şakîk b. Sevr'i Kirmân'dan çıkardı. Beytülmaldeki paraları aldı. Lüey b. Şakîk Haccâc'ın yanına geldi ve durumu ona haber verdi. Bunun üzerine Haccâc onunla birlikte Abdülmelik'e bir mektup yazarak ondan yardım istedi. Dedi ki: Sehm b. Gâlib el-Hüceymî'nin kızı şöyle dedi:

Ey olan bitenden soran kişi!
Müjdeler olsun; yardım geldi sana, Sicistan'dan
Nizâr'ın iki oğlu ve Kahtân'ın şerifleri
Mansûr Abdurrahman da aralarında
Büyük ve donanımlı bir orduya komuta ediyor
Kısa zırhlar giymiş yetmiş bin kişi
Gitti, Mervân ailesinin devleti kuşkusuz
Sakîflinin saltanatı da bitti

Dediler ki: İbnü'l-Eş'as ve beraberindekiler Fâris bölgesine vardıklarında bazıları "Eğer Haccâc'ı hal' ettiysek Abdülmelik'i de hal' etmişiz demektir." dediler. Bunlar İbnü'l-Eş'as'ın yanında toplandılar. İlk olarak, "Ben Abdülmelik'i hal' ettim." diyen kişi, Rebîa b. Nizâr'ın çocuklarından olan Teyhân b. Ebcer idi. Sonra Benî Bekr b. Vâil'den biri ayağa kalktı ve "Ey insanlar! Bu gömleğimi çıkardığım gibi Ebü'z-Zübbân'ı [Abdülmelik'i] hilafetten hal' ettim." dedi. Böylece insanlar da onu hal' ettiler. Aynı şekilde Ebû Huzâbe -o Velîd b. Hanîfe b. Süfyân b. Mücâşi b. Rebîa b. Vehb b. Abde b. Rebîa b. Hanzale b. Mâlik'tir- de Kirmân'daydı. İbnü'l-Eş'as oraya vardığı zaman Ebû Huzâbe ona sataştı ve şöyle dedi:

Ey Eşec, Kinde'nin şerîfinin oğlu
Görmüyor musun atımı, çayırın içinde?
Hinoş [Mâhinoş] götürmedi eyerimi
İnsanların fitnesinde ve bu karışıklıkta

O da güldü ve "Açın onun eyerini; Allah belasını versin." dedi. Abdurrahman, eyerini Mâhinoş adlı bir fahişenin yanında rehin bırakmış, böylece bir geceyi onun yanında geçirmişti. Eşec, Kays b. Ma'dîkerib'dir. Bir savaşta başından yaralanmıştı.

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı; dedi ki: Bana Kâsım b. Sehl en-Nuşicânî anlattı; dedi ki: Bana Mühelleb ailesinden çok sayıda insan anlattılar; dediler ki: Mühelleb, İbnü'l-Eş'as'ın Haccâc'ı hal' ettiği yolundaki haber kendisine gelince İbnü'l-Eş'as'a şöyle bir mektup yazdı: "Ey Muhammed'in oğlu! Sen ayağını, pek fena bir üzengiye koymuşsun. Allah'tan kork ey kardeşimin oğlu; kendine mukayyet ol, nefsini tehlikeye atma! Müslümanların kanını dökme konusunda Allah'tan kork! Biati bozma ve birlikten ayrılma. Eğer, Ben nefsim için insanlardan korkuyorum, diyorsan, Allah kendisinden korkulmaya daha layıktır. Vesselâm…"

Abdullah b. Sâlih el-İclî şöyle dedi: Dediler ki: Mühelleb Haccâc'a şöyle bir mektup yazdı: "Irak halkı yukarıdan inen bir sel gibi sana doğru geliyor; öyle bir sel ki duracağı yere varıncaya kadar hiçbir şey onu durduramaz. Irak halkı ilk çıktıklarında hiddetli olurlar. Çocuklarına ve ailelerine özlem içindedirler. Aileleri dışında hiçbir yerde yürekleri soğumaz. Sakın karşılarına çıkma ve Basra'ya gelinceye kadar yollarından çekil! Onlar hanımlarıyla yatıp çocuklarını koklayınca yürekleri yumuşar ve uzun zaman evlerinde kalırlar. Sonuçta İbnü'l-Eş'as'tan ayrılmış olurlar. Sonra seninle savaşanların üzerine çullan. Allah (cc) seni onlara galip kılacaktır."

Haccâc mektubu okuyunca, "Vay bu Mezûnî'den [Mühelleb] dolayı başıma gelenlere! Vallahi o beni gözetmemiş, amcasının oğluna nasihat etmiş." dedi. Sonra Haccâc tekrar mektuba baktı ve "Allah Mühelleb'e merhamet etsin. Vallahi o İslâm'a ve Müslümanlara karşı samimidir." dedi.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O Hârûn b. Ma'rûf'tan, o Damre b. Rebîa'dan, o da İbn Şevzeb'den şöyle dediğini rivâyet etti; dedi ki: Haccâc'ın

valileri ona "Harac gelirleri azaldı; zimmet ehli insanlar Müslüman oldular ve şehirlere yerleştiler." şeklinde mektup yazdılar. Haccâc da Basra ve diğer şehir halklarına şöyle yazdı: "Kimin bir köyde bir bağlantısı varsa çıkıp oraya gitsin." İnsanlar çıktılar ve karargâhlarda bir araya geldiler; ağlayarak "Vah Muhammed vah!" diyorlar ve nereye gideceklerini bilmiyorlardı. Basra'nın kurrâları başları örtülü bir şekilde yanlarına gelmiş onlarla birlikte ağlıyorlardı. Tam bu sırada İbnü'l-Eş'as çıkageldi. Basra halkı, kendilerini Haccâc ile İbnü'l-Eş'as'ın savaşında buldular.

Ebû Mihnef ve Avâne şöyle dediler: İbnü'l-Eş'as'ın durumu Haccâc'a bildirildiği zaman Haccâc Lâlâ'daydı. Haccâc, "Bu, çapraşık bir iş." dedi. Abdülmelik'e bir mektup yazarak durumu ona haber verdi; ondan askerî yardım istedi. Haccâc Lâlâ'dan çıktıktan sonra orta bir yere geldi; orada bir mescit inşa etti ve "Burası orta [Vâsıt] bir yerdir." dedi. Burası "Vâsıtu'l-Kasab"[154] olarak isimlendirildi. Bundan sonra orayı imar etti.

Dediler ki: İbnü'l-Eş'as'ın durumu hakkındaki mektup Abdülmelik'e geldiği zaman tahtından indi ve Ebû Hâşim Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'ye haber yolladı. Mektubu ona okuttu. Hâlid Abdülmelik'teki sıkıntı ve korkuyu görünce, "Horasan'da meydana gelebilecek bir olaydan korkulur; bu olay Sicistan'da olmuştur; ondan korkma." dedi. Sonra Abdülmelik insanların huzuruna çıktı; Allah'a hamd ve senâ etti, sonra şöyle dedi: "Irak halkı canıma kastetti. Siz de kadrimi bilmek konusunda acele edin. Allah'ım! Senin rızana kavuşuncaya kadar Şam halkının kılıçlarını onlara musallat kıl."

Haccâc Basra'ya vardı ve orada kaldı. İbnü'l-Eş'as ile karşılaşmaya karar verdi. Mühelleb, insanlar evlerine varmadan onunla savaşmamasını tavsiye etmişti. Çünkü onlar evlerine vardıklarında sükûnet bulurlar; çocuklarına ve ailelerine karşı duygusallıkları onları savaşmaktan meneder. Ayrıca düşünceleri değişir; [bir kez] dağıldıklarında artık sayıları azalır. [Böyle durumlarda] kişi kardeşine, adam kavmine nasihatte bulunur; böylece adamın [savaşmaya] azmi kırılır. Ancak Haccâc Mühelleb'in mektubunu ve tavsiyelerini dikkate almadı.

---

154 Kasab, kamış anlamına gelir.

Haccâc Süfyân b. Ebred el-Kelbî'yi Taberistan'dan getirtmiş, ondan hesap soruyordu. Süfyân b. Ebred Haccâc'ın yanında mahpustu. Bu olay olunca Haccâc onu yalnız olarak çağırdı ve onunla istişare etti. Süfyân İbnü'l-Eş'as'la karşılaşmasını ve kendisini de süvarilerinin başında görevlendirmesini Haccâc'a tavsiye etti. Süfyân böylece Haccâc'ın öfkesinden kurtulmuş olacağını düşündü. Haccâc, hoşuna gittiği için Süfyân'ın görüşünü kabul etti; Mühelleb'in görüşünü reddetti. Haber verildikten sonra Abdülmelik'in gönderdiği Şamlı süvariler günde -yaklaşık- yüz on'ar kişi halinde gelmeye başladılar. Bazıları berîd mârifetiyle geliyorlardı; bir kısmı yaşlı ve yorgun atlar üzerinde, bir kısmı da hızlı develer üzerinde geldiler. İbnü'l-Eş'as'ın attığı her adımın haberi günbegün Haccâc'a geliyordu. Haccâc Şam halkıyla birlikte yola çıktı. Nihayet Ahvâz'ın Tüster kasabasına geldi. Haccâc, Abdullah b. Zümeyt et-Tâî ile Mazhar b. Huyey el-Akkî'yi ön tarafa yerleştirdi. İbn Zümeyt'i yanı başına koydu.

Düceyl veya Tüster Savaşı

Dediler ki: Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as, Muhammed b. Ebân b. Abdullah el-Hârisî'yi, 300 kişilik bir kuvvetle önden gönderdi. Mazhar b. Huyey el-Akkî, onun karşısına Abdullah b. Zümeyt'i gönderdi. İbn Ebân ve adamları mağlup oldular. Ahvâz'ın Düceyl kasabasına kadar çekildiler. Bunun üzerine Mazhar, Haccâc'a zaferi ve işin güçlüğünü bildirmek üzere "Münkız" adlı mevlâsını gönderdi. İbnü'l-Eş'as'ın öncü kuvvetleriyle karşı karşıya gelip onları yendiğini ve çoğunu öldürdüğünü ona haber verdi. İbnü'l-Eş'as, adamlarının başına gelenleri görünce insanları topladı ve onları savaşa hazırladı. Sonra onlara, "Haccâc'ın adamlarına doğru ilerleyin." dedi. İnsanlar atlarını Düceyl'e doğru sürdüler, çarpışmanın olduğu yere geldiler. Mazhar ise, Şam halkından 7.000 kişilik bir kuvvetle bekliyordu. Bu olay sisli bir gündeydi; kişi yanındakini tanıyamayacak derecede sis vardı. Önce [İbnü'l-Eş'as'ın adamlarından] Atıyye b. Amr el-Anberî onlara bir hamle yaptı ve onları perişan etti. Sonra Cerîr b. Hâşim b. Sa'd b. Kays el-Hemdânî onlara bir hamle yaptı. Aralarında çok şiddetli bir çarpışma oldu. Sonra Harîş b. Hilâl el-Karî''î onlara arkadan saldırdı. İnsanlar da ön taraftan saldırdılar. Haccâc'ın adamları esaslı bir biçimde mağlup oldular ve serî bir şekilde

öldürüldüler. Süvariler kalanları arkadan takip etmeye başladılar. Onları öldürdüler -istedikleri kadarını esir aldılar-.

Esirler arasında Hemdânlı bir adam vardı. Adam İbnü'l-Eş'as'a, "Allah Emîr'in hayrını versin; ben senin dayın sayılırım." dedi. İbnü'l-Eş'as, "Dayımdan başlayın." dedi. Bunun üzerine adam orta yere getirilip öldürüldü. Bu olay Hicret'in 81. yılı, Kurban Bayramı'nda, cuma gününde olmuştu. Arefe akşamı olduğu da söylenir. Onların tüm askerlerini [esirleri] öldürdüler.

Mazhar'ın elçisi kendisine geldiği zaman [Vâsıt'ta bulunan] Haccâc minbere çıktı ve "Düşmanlarınızın helâki için Allah'a hamd edin." dedi. Henüz minberden inmemişti ki mevlâsı Sercis [mağlubiyet] haberini getirdi. Bunun üzerine Haccâc, "Ey insanlar! Hemen bizimle Basra'ya gelin. Çünkü burası orduyu kaldıracak bir mekân değildir." dedi. Oradan ayrılıp Zâviye şehrine geldi. Haccâc, limanda bulunan tüccarlardan yiyecek getirtti ve "Bize dost olanların [mallarını] onlara geri göndereceğiz ama bize düşman olanların malı ve canı bize helaldir." dedi. Basra'yı Irak halkı için boşalttı. O zaman Haccâc'ın Basra'daki valisi Hakem b. Eyyûb es-Sekafî idi. Şair onun hakkında şöyle demiştir:

Sende bir av var, eğer kanaat edersen
Seni müstağnî kılar, Hakem'in kekliğinden
Deve yemekten alıkoyamıyorsun kendini
Eğer sana şifa olursa, deve eti yemek

Hakem b. Eyyûb b. Hakem b. Ebû Akîl insanların en cimrisiydi. Yemekten sonra kendisine keklik getirilirdi. Hakem bazı işler için "Azrat" adında Benî Temîm'den bir adamı görevlendirmişti. Bir gün Azrat yanına geldi; [pişirilmiş] keklik de önündeydi. Hakem onu yemeğe davet etti. O da onunla birlikte keklikten yedi. Bunun üzerine Hakem onu azletti ve "Ailenin yanına git. Develere gelince, takattan düşen kesilecektir." dedi. O zamanlar, "Bu körpe bir hayvanın eti miydi, yoksa hastalıktan dolayı kesilen bir devenin eti miydi?" denilirdi.

Heysem b. Adî şöyle dedi: Düceyl savaşında İbnü'l-Eş'as Haccâc'ın adamını mağlup etti ve onun adamlarından 8.000 kişiyi öldürdü. Başkaları 2.000 kişiyi öldürdüğünü söylemiştir.

Nihayet İbnü'l-Eş'as ve Iraklılar Basra'ya geldiler. Basra halkı, Haccâc'la savaşmak ve Abdülmelik'i hal' etmek üzere ona biat ettiler. Kurrâ ve yaşlılar hemen onun yanına geldiler. Haccâc Süfyân b. Ebred el-Kelbî'ye, Basra'ya geldiği zaman herkesten sonraya kalıp geçitleri tahrip etmesini ve köprüleri yıkmasını emretmişti. Yanına da bir grup insan vermişti. Süfyân denileni yaptı. Haccâc'ın Zâviye'ye gelmesi Hicret'in 81. yılı, 23 Zilhicce Perşembe günüydü. Ayyâş b. Esved b. Avf ez-Zührî İbnü'l-Eş'as'ın haberini getirince Haccâc, Ahvâz çarşısından bazı adamlar topladı. Ayyâş [kardeşi] Muhammed b. Esved'le birlikte Haccâc'ın yanında yer aldı. Basra'ya ilk giren Himyân b. Adî es-Sedûsî idi. Himyân cesur bir adamdı. Haccâc Himyân'ın hanımını "Mücîzûn" konağında hapsetmişti. Hanımı, Şakîk b. Sevr es-Sedûsî'nin çocuklarından Ümmü Bekr idi. Himyân'la birlikte ona yardım eden bazı adamlar da vardı. Kadını ve onunla birlikte orada mahpus olan diğer insanları konaktan çıkardılar. Şair şöyle dedi:

Eman dilediklerinde garibanlar, onlara kim yardımcı olur?
Ve iffetli kadınlar Ebû Cerîr'e seslendiklerinde

"Ebû Cerîr" Himyân'ın künyesiydi. Himyân karısını konaktan çıkardığı zaman Süfyân b. Ebred ona sataştı, İbnü'l-Eş'as ve insanlar gelinceye kadar onunla savaştı.

Haccâc'ın kâtibi Zâdânferrûh b. Tîrî el-Mecûsî ona "Eğer onları Basra'ya sokmazsan, uzun süre vatanlarından uzak kaldıkları için seninle büyük bir gayretle ve kıyasıya savaşırlar. Eğer onlardan uzaklaşıp kendi hallerine bırakırsan evlerine dönerler, seninle savaşan az olur." dedi.

Zâviye Savaşı

Dediler ki: İbnü'l-Eş'as Abbâd b. Husayn'ı çağırdı. Abbâd yaşlı ve felçliydi. İbnü'l-Eş'as ona, "Bana tavsiyede bulun." dedi. Abbâd önce şu beyti söyledi:

Ah keşke delikanlı olsaydım!
Ve ortalığı karıştırsaydım!

Sonra şöyle dedi: "Bana kalırsa Mirbed'de ve arkasındaki bölgede hendekler kaz. Sonra bırakırsın, onlar Zâviye'deki askerî karargâhlarından

çıkarlar. Geldiklerinde ise yorgun ve bitkin olurlar. İnsanlar da istek ve canlılık içinde onların üzerine atılırlar."

Bunun üzerine Abdullah b. Âmir b. Misma' -İbnü'l-Eş'as'a katılmıştı, daha önce Basra şurtasının başındaydı-, Bişr b. Muhammed b. Cârûd ve Abdülhamid b. Münzir b. Cârûd "Biz Temîm kabilesi için hendek kazacağız da kendi evlerimizi ve Ezd kabilesinin evlerini böyle mi bırakacağız?" dediler. [Bu tavsiye üzerine] bazı insanlar kendi bölgelerinde de hendek kazmaya başladılar. İbnü'l-Eş'as da hendek kazdı. Hendekleri fazla derin yapmıyordu. Kendi askerlerine gelmesini engellemek için Haccâc'ın önüne hendek kazdı. Sevre b. Ebcer Haccâc'ın yanına gitti ve ona katıldı. Şam halkından Nüveyre el-Himyerî denilen bir adam da İbnü'l-Eş'as'ın tarafına geçti ve ona katıldı. Nüveyre cesur bir adamdı.

Öte yandan Haccâc'ın adamlarından bazıları, İbnü'l-Eş'as'ın adamlarından bir grupla çekişiyordu. Haccâc süvarilerini yanına almıştı. Yanında ayrıca, Abdülmelik tarafından gönderilen bir berîdle, develer ve atlar üzerinde gelen askerler de vardı. Hem Haccâc hem İbnü'l-Eş'as her gün mektuplaşarak birbirlerine haber gönderiyorlardı. Harîş b. Hilâl es-Sa'dî Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'a, "Her gün kendisine Şam halkından yeni takviye kuvvet geldiği halde ne diye Haccâc'ı bu halde bırakıyorsun? Adamları çoğalmadan ona saldırmak için acele etsene!" dedi. Bunun üzerine Abdurrahman [adamlarına] "Allah (cc) sizin sözünüzü bir yapmış ve davanızı şerefli kılmıştır. Onlara karşı çıkın ve Allah'ın ismi üzerine onlarla cihad edin." dedi. Önce kendisi, sonra diğer insanlar çıktılar. İbnü'l-Eş'as sağ tarafa Abdurrahman b. Avsece el-Hemdânî'yi görevlendirdi. Sol tarafa Harîş b. Hilâl es-Sa'dî'yi görevlendirdi. Zırhlı bölüğün başına Tufeyl b. Âmir b. Vâsile ve Teyhân el-Bekrî et-Temîmî'yi görevlendirdi. Piyadelerin başına da Ziyâd b. Mukâtil b. Misma'ı görevlendirdi.

Haccâc onlara karşı çıktı. Haccâc'ın sağ cenahında Süfyân b. Ebred el-Kelbî, sol cenahında Eyyûb b. Hakem b. Ebû Akîl es-Sekafî vardı. Haccâc adamlarına şunları söyledi: "Ey Şamlılar! Kuşkusuz sizler hak yoldasınız. Hak yolda olanların sabrı gibi sabır gösterin. Çünkü Allah (cc) hakla beraberdir. Ahdi bozup bâtıla sapanlar kaçmaya daha layıktırlar." Sonra her iki taraf şiddetli bir şekilde savaştılar. Şamlılar Haccâc'a, "Mü'minlerin

Emîri'nin desteği gelene kadar sabretseydin." diyorlardı. Haccâc ise, "Eğer bâtıl yolda olsaydım dönerdim." derdi. Iraklılar Haccâc'ın ordusunun içine girdiler; hatta onun beytülmaline ve hapishanesine kadar ulaştılar. Haccâc'ın ailesi -mağlup olarak- ondan ayrıldılar ama sonra yine ona döndüler.

Kays b. Heysem'in Tevbe adlı mevlâsı, ordusundaki Iraklıların çokluğundan dolayı kendisini İbnü'l-Eş'as zannederek Haccâc'ın yanına geldi ve "Gözün aydın ey Emîr! Haccâc'ı perişan eden Allah'a hamd olsun." dedi. Bunun üzerine Haccâc, "Öldürün bu mel'unu!" dedi; adam öldürüldü. Haccâc dizleri üzerine çöktü, adamları da onun yanına geldiler. Süfyân b. Ebred karşı tarafa hamle yaparak onları mağlup etti. Bunun üzerine Ziyâd b. Amr el-Atekî Haccâc'a, "Mağlup oldular; yardım ettiği için Allah'a hamd olsun." dedi. Ziyâd Haccâc'ın tarafındaydı.

Hişâm b. el-Kelbî'nin anlattığına göre, Zâviye savaşında Ayyâş b. Esved b. Avf ez-Zührî -Horasan/Herat'ta esir alınıp Haccâc'a getirildiği, onu Haccâc'ın öldürdüğü de söylenir-, kardeşi Muhammed b. Esved, Ukbe b. Abdülgâfir el-Ezdî, Abdurrahman b. Avsece Ebû Süfyân ve Abdullah b. Âmir b. Misma' öldürüldüler. Abdullah b. Âmir daha önce, -Ziyâd b. Amr'dan sonra- Haccâc'ın Basra şurtası sorumlusuydu. Haccâc Ziyâd'a kızınca onu azledip Abdullah b. Âmir b. Misma'ı görevlendirmişti. Abdullah b. Âmir b. Misma'ın başı Haccâc'a getirilince, "Vallahi bunu görmek istemezdim; duygulandırdı beni." dedi. Tufeyl b. Âmir b. Vâsile el-Kinânî de öldürüldü. O şöyle demişti:

Hey! Bildir Haccâc'a; kuşatmıştır onu
Mü'minlerin eliyle ona isabet edecek bir azap

Haccâc onun cenazesinin yanından geçti; onun söylediği bu şiir Haccâc'ın kulağına gitmişti. Haccâc, "Allah'ın ilminde sana daha layık olan bir durumu, bizim için temenni etmiştin. Allah bu durumu senin başına dünyada getirdi. Âhirette de seni tâzip edecektir." dedi. Savaş pazar günü olmuştu. Berâ b. Kabîsa b. Ebû Akîl, Haccâc ile beraberdi. Onun ailesinden mağlup olanlarla birlikte mağlup oldu ve pazar gününün başında ondan ayrıldılar. Sonra Berâ dışında hepsi ona geri döndüler. Berâ Abdülmelik'in yanına giderek sığınma talep etti. Haccâc onun için, "Val-

lahi ben ona güvence vermez, bir kılıç darbesi indirirdim; alacağımı alır, bırakacağımı da bırakırdım." dedi. Bunun üzerine Berâ birkaç beyitte şöyle dedi:

Haccâc'la mı korkuya işaret ediliyor? Her kimi
Kovalarsa Basra ve Kûfe aslanı, korkar elbet
Bir kuşun pençeleri arasındadır sanki yüreğim
Korkudan süzülüyor göğün boşluğunda
O öyle bir şahıs ki, bilirim o
Ne zaman kendine kötülük sözü verirse, yerine getirir

Saîd b. Âs'ın ailesi Haccâc'la birlikte direndi. Bunun üzerine Haccâc'ın kâtibi ve mevlâsı İbn Mevhib -adı Ubeyd'dir- şöyle dedi:

Yemin olsun kaçtı Berâ ve amcasının oğlu
Ve Saîd ailesi dışında bütün Kureyş kaçtı

İbn Mevhib bu beytinde Mus'ab b. Abdullah b. Ebû Akîl'i kastediyor. Anbese b. Saîd de döndü dolaştı ama yine Haccâc'ın yanına geldi ve onu kaybetmedi. Haccâc, Pazar günü gölge batıya meylettiği zaman Zâviye halkına karşı başarılı oldu ve Basra'ya yöneldi. İnsanlar sokak başlarında onunla şiddetli biçimde çarpıştılar. Bunun üzerine Haccâc, "Bırakın onları; onlar şimdi mağlup olmuşlar ve dağılacaklardır." dedi.

Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as döndü; yerine Abdurrahman b. Abbas b. Rebîa b. Hâris b. Abdülmuttalib'i vekil bıraktı ve ona, "İnsanlarla savaş; onlarda şiddetli savaşma [gücü] ve canlılık vardır. Ben Kûfe'ye gidip sana yardım getireceğim." dedi. Basra halkı hemen Abdurrahman b. Abbas'a gelip sabretmek üzere ona biat ettiler. Haccâc onlara karşı savaştı. Sonra geri çekildi. Aslında bu hareket İbnü'l-Eş'as açısından bir hezimet idi. O şöyle diyordu: Ben döndüm ama insanlarda [savaşmak için] bir iştiyak vardı ve savaşıyorlardı. Nitekim bana gelen habere göre Matar b. Nâciye er-Riyâhî Kûfe'ye saldırmış. Açtığım bir kapıdan Matar'ın girmesi ve bana saldırmaya muktedir olması, böylece benimle birlikte üne kavuşması beni kızdırdı. Onun bu arzusuna erişmesine engel olmak için onunla karşılaşmaya gittim.

Abdurrahman Kûfelilerden oluşan 1.000 kadar askerle Kûfe'ye doğru yola çıktı. İbnü'l-Abbas ise pazar günü akşama kadar, pazartesi, salı, çarşamba günleri ve perşembe akşamı savaştı. O gece "el-Herîr" gecesiydi.[155]

Basra halkı, sokak aralarında Haccâc'a direndiler. İbnü'l-Eş'as kayboldu. Hemen Haccâc emir verdi, emân verme bayrağı çekildi. Haccâc'ın adamları onun emriyle İbnü'l-Eş'as'ın adamlarına şöyle seslendiler: "Ananız sizi kaybetsin; arkadaşınız savaşı bırakıp gittiği halde ne diye savaşıyorsunuz?" Onlar da emâna dâhil olup dağıldılar. Ancak İbnü'l-Abbas, yanında bulunan Kûfeliler ve Basra halkının ileri gelenleri çıkıp İbnü'l-Eş'as'ın yanına gittiler. Haccâc Basra'ya girmek üzere geldi. Tellalı, "Ey Şam halkı! Basra'ya girmeyin." diye seslendi. Kendisi Mühelleb'in evine girdi. Civarda bir grup kadın gördü. Mühelleb, "Bu kadınlar, tecavüze uğramaktan korkarak bana iltica ettiler. Dönsünler; biz onlara karşı, kocalarından daha fazla namuslu davranırız." dedi. Humeyd el-Erkat, Zâviye günlerinde Abdurrahman b. Semüre hakkında -bu zat tek gözlüydü- şöyle dedi:

Ey kör gözlü adam! Feda ettin körlüğünü
Sanma ki, kazılmış hendeklerin
Takdir edilmiş kaderi senden savacağını
Ve zamanın belalarını senden çevireceğini

Haccâc minbere çıktı. Allah'ı (cc) yücelterek andıktan sonra şöyle dedi:

"Kuşkusuz ey Şam halkı, Allah sizi düşmanlarınızdan sayıca çok ve güçlü olduğunuz için muzaffer kılmadı. Onlar memleketlerinde iken sizden daha güçlü ve daha şanslıydılar; onların yardımı kendi şehirlerinden ve kendi evlerinden geliyordu; onlar buna güveniyor ve bununla korunuyorlardı. Hayır, durum böyle de değil. Sizler itaat ehliydiniz; onlar ise mâsiyet ehliydiler. Bu yüzden, sizin [pek] bir çabanız ve kuvvetiniz olmadan Allah size yardım etti. O halde Allah'ın nimetlerine karşı hamd ve senâ edin. Zulüm ve azgınlık yapmayın. Sakın sizden birinin bir kadının evine girdiği ni duymayayım. Böyle bir durumda, o kişiye kılıçtan başka bir ceza vermem.

---

155 Hicretin 38. yılı, Safer ayının bir perşembe gecesi, Sıffîn'de şiddetli çatışmaların, ok vızıltılarının, kılıç şakırtılarının ve tekbir seslerinin birbirine karıştığı bir geceydi. Gürültüler köpek havlamasını andırdığı için bu geceye "*el-Herîr*" gecesi (ليلة الهرير) denilmiştir. İbnü'l-Eş'as'la yapılan savaşta buna benzer bir durum yaşandığı için bu geceye de "Leyletü'l-Herîr" denilmiştir. (çev.)

Ben namuslu oğlu namuslu bir adamım. Kuşkuya mahal bırakmam ve çirkin işe tahammülüm yoktur."

Dediler ki: Harîş o gün bir yara almıştı. Kendisi şöyle diyerek canhıraş bir halde savaşıyordu:

Ben Harîş'im ve Ebû Kudâme'yim
Kılıçla boyunlara vururum
Yeleli aslandan daha cesurum

Harîş Sefvân suyuna geldi ve yarasından dolayı orada vefat etti. Mukâtil'in kızı Humeyde, kardeşi Ziyâd b. Mukâtil b. Misma'a şöyle bir ağıt yakmıştı:

Ey gözüm, bolca akıt ve ihmal etme
Ağla, Benî Cahder'in reîsine
Irak topluluğu geri çekilip de
Ordudakiler teslim olduğunda
Ziyâd kavmini koruduğunda
Ve Benî Anber'in koruyucusu kaçtığında

Belta bu kızın şiirini işitti. Kendisi, Benî Anber'den birine yağ satıyordu. Hemen şalını üzerine aldı ve kızın yanına geldi; dedi ki:

Ne diye kınıyorsun, kınanmayacak olanları?
Uzadı gecen akşamdan beri
Yayılır atlar, tozun dumanın altında
Ne şahit var ne de mâzur
Biz koruduk Harîş'in sancağını
Ve düştü Benî Cahder'in sancağı

Sonra adamlarına döndü ve "İntikamınızı aldım o kadından." dedi. Ebü't-Tufeyl Âmir b. Vâsile oğluna ağıt yakarken şöyle dedi:

Baş başa kaldı Tufeyl gamlarla ve dağıldı
Sarstı benim temelimi bu, garip bir şekilde
Ve oğlum Süheyme… Onları asla unutmayacağım
Unuttuklarımın ve önüme dikilenlerin arasından
Ve yanılttı beni ölümler, bırakmadılar beni
Yaşlanıncaya kadar, kalmadı dalım budağım

Haccâc Hakem b. Eyyûb'u, Safer ayında Basra'ya vali yaptı. İbnü'l-Eş'as takibe alındı. O, kara yolundan gitmişti. Bu arada Zâdânferrûh b. Tîrî de Basra'da saklanıyordu. Bir evden diğerine girdiği sırada İbnü'l-Eş'as'ın adamları onu öldürdüler. Bunun üzerine Haccâc onun yerine oğlu Merdânşâh'ı görevlendirdi.

Matar b. Nâciye er-Riyâhî'nin Durumu

Dediler ki: Matar, Haccâc'ın Medâin ve civarındaki bölgeye tayin ettiği valisiydi. Kûfe'ye geldi. Minberden indiği zaman, "İbnü'l-Eş'as Şam halkını hezimete uğratmıştır. Haydi, biz de Şamlıların emrinden çıkalım." dedi. Birçok kişi ona tâbi oldu ve hükümet konağını kuşatıncaya kadar ilerledi. Konakta, Şam halkından oluşan dört bin kişilik -iki bin kişilik olduğu da söylenir- bir ordu ile Haccâc'ın Kûfe valisi Abdurrahman b. Abdullah b. Âmir el-Hadramî vardı. Matar ve adamları onun üzerine gittiler; konağı boşaltması ve şehirden çıkması şartıyla valiyle anlaştılar.

Yûnus b. İshak'ın anlattığına göre, Matar konağa girmek istediği zaman bir katır onu sıkıştırdı. Matar kılıcıyla vurdu ve hayvanın dudaklarını kesti. Sonra, "Allah'ım! Onu perişan et; çünkü o beni sıkıştırdı; hâlbuki ben onun sahibine güvence vermiştim." dedi. Matar daha sonra o katırın sahibine yeni bir katır verdi. İnsanlara da iki yüz'er dirhem ödünç para verdi. Ancak İbnü'l-Eş'as'ın hezimete uğradığı haberi onun yanında doğrulanınca, insanlara hitap etti ve şöyle dedi: "Kuşkusuz İbn Muhammed hezimete uğramıştır. Ben sizin için onun yerinde ve onun makamında olacağım." Kavminden az sayıda adam ona biat etti. İnsanlar geri durdular ve biat etmediler.

Bu durumu görünce hükümet konağına girdi; akşam vakti dışarı çıktı ve şöyle dedi:

"Ey insanlar! İbn Muhammed, Basra yakınlarında Zâviye'de Haccâc ile karşılaştı, çok şiddetli bir şekilde çarpıştılar. Sonra tekrar karşılaştılar ve İbn Muhammed'in kayıp olduğunu gördüler. Ölüler arasında mı, sağlar arasında mı olduğu bilinmiyor. Bunun üzerine insanlar Abdurrahman b. Abbas b. Rebîa b. Hâris b. Abdülmuttalib'in yanına gidip ona biat ettiler. Söz verenler ona söz verdiler. İbn Abbas Haccâc'ı kuşattı ve ona galip geldi.

O halde ona biat edin. Çünkü o Kureyş'ten, Benî Hâşim'den ve Peygamberinizin (sav) ehl-i beytindendir."

Bunun üzerine Abdurrahman b. Ebû Leylâ kalkıp ona biat etti. Sonra Hamza b. Mugîre b. Şu'be biat etti. Sonra konağa girdi ve insanlardan biat alması için İbn Ebû Leylâ'ya emir verdi. O da emredileni yaptı. Bunun üzerine Ubeydullah b. Hur el-Cu'fî'nin oğulları Sadaka ve Tevbe, "Bu biat da nedir? Biz ilk biatimiz üzereyiz." dediler. Denildiğine göre o iki genç, ellerindeki çakıl taşlarıyla İbn Ebû Leylâ'nın yüzüne vurdular ve "Biz, arkadaşımız için yaptığımız ilk biat üzereyiz. Bakalım o ne yapacak?" dediler. Bu arada birçok insan daha ayağa kalkarak bunun benzeri şeyler söylediler ve İbn Ebû Leylâ'ya "İn aşağı!" diye bağırdılar; o da indi. Hükümet konağında bulunan İbn Nâciye sesleri duydu ve "Nedir bu sesler?" diye sordu. "İnsanlar ihtilafa düştüler." dediler. Bunun üzerine o hemen yanlarına geldi ve "Ey insanlar! Ben sizden bir kimseyim. Siz kimin için istikamette olur, kimin için razı olur ve kime biat ederseniz ben de ona biat ederim." dedi. İnsanlar sakinleştiler. Bu arada İbnü'l-Eş'as geldi; insanlar onun gelişini duydu. Hemen onu karşılamaya çıktılar.

Heysem b. Adî şöyle dedi: İbnü'l-Eş'as Sicistan'dan geldi. Biatini bozmuştu. Basra'nın Harîbe denilen köyüne indi. Hemen askerlerine hendek kazdırdı. Haccâc'la Zâviye'de savaştılar. Matar b. Nâciye'nin Kûfe'yi ele geçirdiği yolundaki haber İbnü'l-Eş'as'ın kulağına geldi. Hemen yakın adamlarını çağırdı ve onlara Kûfe'ye gideceğini bildirdi. Abdurrahman b. Abbas b. Rebîa'yı yerine vekil bıraktı. Yaklaşık 1.000 kişilik bir orduyla yola çıktı ve kayboldu. Abdurrahman b. Abbas Basra'da beş gün savaştı; sonra mağlup oldu. İbnü'l-Eş'as da Kûfe'ye geldi.

İbnü'l-Kelbî ise Ebû Mihnef'ten ve diğerlerinden naklen şöyle dedi: İnsanlar İbnü'l-Eş'as'ı karşılamaya çıktıklarında o kendisini karşılayanların çokluğunu görünce, yanındaki yaralıları görmemeleri için yoldan saptı. Onun adamları da, "Allah (cc) Haccâc'ı perişan etti, onu hezimete uğrattı ve topluluğunu dağıttı." diyorlardı. İbnü'l-Eş'as Furât b. Muâviye'nin evinin yanında indi ve "Hayır, vallahi Matar'ı hükümet konağından çıkarmadan buradan ayrılmayacağım ve evime girmeyeceğim." dedi. Sonra Halkân'ın adamlarının yanına oturdu. Benî Esed'den Abdullah adında

bir adam onu gördü ve "Emrine itaat edilmeye ne kadar da münasip bir adam!" dedi.

Etraftan pek çok kimse yanına geldi. Hemdânlılar herkesten önce geldiler. Onlar onun anne tarafından akrabasıydı. İnsanlar İbn Nâciye'den yüz çevirdiler. Benî Temîm'den bazıları onun için savaşmak istediler; fakat buna güç yetiremediler ve yakalandılar. İbnü'l-Eş'as, "Ondan elinizi çekin; öldürmeyin, onu bana sağ olarak getirin." dedi ve merdivenler getirtti. Merdivenler konağa dayatıldı, yukarı çıktılar. Matar b. Nâciye yakalandı, İbnü'l-Eş'as'a getirildi. Adam ona, "Beni öldürme; en iyi süvarilerinden ve sana en çok bağlılardan olurum." dedi. İbnü'l-Eş'as onun hapse atılmasını emretti. Sonra onu çağırdı ve Matar ona biat etti. Şair Ukayşir el-Esedî şöyle dedi:

Ey Benî Temîm! Ne olmuş kralınızın minberine
Yerinde durmuyor, titreyip duruyor ağacı
Ağlıyor ağaçları, Matar üzerine çıktığı zaman
Kibirleniyor şeriflere karşı ve uygun olmayan şeyler söylüyor
Minberler kabul etmiyor sizin gibileri
Çağırın Hüzeyme'yi, istikrar bulur minber
Bir kavim ki gördüm, Allah'ın onların dinine yardım ettiğini
Karşılaşmada… Sizin dininize ise yardım edilmiyor
Hal' ettiler Mü'minlerin Emîri'ni ve biat ettiler
Kinde'nin dokumacılarına… Başarıya ulaşmayan bir biat
Sonra Matar'a biat ettiniz; o ise beceriksiz bir
Halef; yemin olsun ki o, Ümeyye'den daha kördür

Dediler ki: Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as hükümet konağına girdi ve her taraftan insanlar ona geldiler. Basra halkı da onun yanına geldi; cephaneler yıkıldı. Sınır karakollarından da ona gelenler oldu. Ayrıca Abdurrahman b. Abbas b. Rebîa b. Hâris b. Abdülmuttalib, Haccâc'dan eman dilemeyen ve ona güvenmeyen bir grup Basralı süvari ve ileri gelen kimselerle birlikte onun yanına geldi. Adamları onun etrafında bir araya geldiler. Bu arada Haccâc Basra'da bir konuşma yaparak şöyle dedi: "Sizler muhalefet ettiniz; isyan ettiniz ve canınızı helal kıldınız. Ama ben sizi affettim. Oysa isteseydim sizi öldürebilirdim. Allah'a kasem ederim ki bunun

benzeri bir işi tekrarlayacak olursanız sizinle kıyasıya savaşacak ve bütün malınızı elinizden alacağım."

Denildiğine göre, Haccâc yaklaşık bir ay Basra'da kaldı. Oradan Kûfe'ye geçti. Yanında Ziyâd b. Amr el-Atekî de vardı. Abdullah b. Yezîd b. Mugaffel'in paraları, kıymetli eşyaları ve develerinin Ziyâd'ın yanında olduğu Haccâc'a şikâyet edildi. Haccâc bunu kendisine sordu; Ziyâd itiraf etti ve "Allah Emîr'e hayırlar versin; Abdullah kavmimden bir adamdı. Vallahi hiçbir şeyin farkında değildim. Bir de baktım ki, kendisi ve malları benim evimdedir. Ben ondan utandım; sonra kaçarak gitti." dedi. Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'ın hanımı Müleyke binti Yezîd b. Mugaffel, Abdullah b. Yezîd'in kız kardeşiydi. Haccâc, "Onun bana ve Müslümanlara olan düşmanlığını bildiğin halde onun malını koruyor musun? Şu anda onun malı nerede?" dedi. Ziyâd, "Önemsiz bazı şeyler dışında malını ona verdim." dedi. Bunun üzerine Haccâc hemen onu zincire vurdu ve yanında götürdü. Ziyâd, oğlu Havârî b. Ziyâd'ı Abdülmelik'in yanına gönderdi ve durumunu ona haber verdi. Bunun üzerine Abdülmelik Haccâc'a şöyle bir mektup yazdı: "Duyduğuma göre sen Ziyâd b. Amr el-Atekî'yi hapse atmışsın. Ancak Ziyâd gibi bir insan hapsedilmez ve hakkında sûizan yapılmaz. Mektubum sana geldiği zaman onu serbest bırak. Çünkü o eskiden beri itaat ve samimiyet ehlindendir. Vesselâm."

Haccâc Deyrü'l-Cemâcim'de iken onu serbest bıraktı.

Deyru'l-Cemâcim [Cemâcim Kilisesi]

Dediler ki: Haccâc Basra'dan kara yoluyla yola çıktı. Kâdisiye ile Uzeyb arasından geçti. Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as, başlarında Abdurrahman b. Abbas'ın olduğu, Kûfe ve Basra halklarından oluşan bir süvari birliğini onun üzerine gönderdi. İbnü'l-Eş'as Basra'da çok miktarda silah ve zırh toplamıştı. İbnü'l-Abbas zırhlı insanlardan oluşan bir grupla yola çıktı. Haccâc'ın Kâdisiye'ye girmesine engel oldular. İbnü'l-Eş'as ile birlikte olanların çokluğu ve onunla savaşmak üzere bir araya geldikleri haberi Haccâc'ın kulağına gitti; oradan geri çekildi. Fakat İbnü'l-Abbas ve adamları Kurre[156] kilisesine kadar onu takip ettiler. Haccâc Abdülmelik'e

156 Deyru Kurre, Deyrü'l-Cemâcim'e yakın, kıyı tarafında bir kilise (*Mu'cemü'l-Büldân*).

yakın olmak için Cezîre tarafına gitmeye niyetlenmişti. Amacı, kendisiyle Abdülmelik arasında bir düşman kuvvetinin bulunmamasıydı. Kurre kilisesine vardığı zaman Haccâc şöyle dedi: "Vallahi buradan, Mü'minlerin Emîri ve Şam halkı arasında fazla bir uzaklık yok. Onlarla aramıza kimse giremez. Arkamdan biri gelir diye de korkum yok. Ben Fellûce'nin çiftliklerine ve Aynüttemr'e yakın bir yerdeyim. Umarım bu çiftlikler yükümüzü kaldırır. Onların memleketlerinde onlarla birlikte olmam, onlardan uzakta kalmamdan daha güçtür."

Böylece Haccâc Kurre kilisesine indi. Abdurrahman b. Abbas da Deyrü'l-Cemâcim'e indi. İbnü'l-Eş'as da çıkıp Deyrü'l-Cemâcim'e geldi ve askerî karargâhı orada kurdu. Haccâc, "Biz Kurre kilisesine indik; Allah'ın düşmanı da Deyrü'l-Cemâcim'e indi. Ben bununla tefe'ül etmez miyim?" dedi. Haccâc kendisi için hendek kazdı. İbnü'l-Eş'as da kendisi için hendek kazdı.

Kûfeli kurrâ Cebele b. Zihr el-Cu'fi'nin yanında toplanıp onu kendilerine lider yaptılar. Haccâc Basra'dan geldiği zaman Abdülmelik'e mektup yazarak Irak halkının çokluğunu ve ona karşı nasıl azimle savaşmak istediklerini haber vermişti. Bunun üzerine Abdülmelik, Şam halkından oluşan 20.000 kişilik bir orduyu oğlu Abdullah'ın komutasında Haccâc'a gönderdi. Ayrıca kardeşi Muhammed b. Mervân'ın komutanlığında, Cezîre halkından oluşan 20.000 kişilik bir orduyu da gönderdi. Irak halkının Haccâc'ı zorlamalarından sonra her iki ordu, Kurre kilisesinde ona yetiştiler. Destek gelince durumu güçlendi ve rahatladı.

Muhammed ve Abdullah gelmeden iki grup arasında savaş olmadı. Sadece Irak halkı Haccâc'ın askerlerinin tarafına geliyorlardı; hendeğin yanında, kapıların tarafında -savaşmaksızın- birbirlerine sataşıyorlardı.

Kureyş'ten ve diğer insanlardan ileri gelenler Abdülmelik'e gelip "Eğer Irak halkının rızası Haccâc'ın azledilmesinde ise onu azledersin, onlar da sana itaat ederler; böylece onların ve Şam halkının canları kurtulmuş olur." dediler. Bunun üzerine Abdülmelik oğluna, "Amcan Muhammed'le bir araya geldiğiniz zaman, Irak halkına Haccâc'ı azletmeyi ve Şam halkına verildiği gibi onlara da atıyyelerinin verileceğini teklif et. Aynı şekilde Şam halkının çoluk çocuklarına [atıyye] verildiği gibi, onların çoluk çocukları-

na da verileceğini söyle. Ayrıca İbnü'l-Eş'as'ın istediği beldeye gidebileceğini ve ömür boyu orada vali olacağını söyle. Eğer bu teklifi kabul ederlerse Muhammed b. Mervân onların valisidir. Eğer reddelerse Haccâc senin, Muhammed'in ve diğer insanların valisidir." dedi.

Muhammed b. Mervân Cezîre'den Irak'a giderken Abdülmelik ona mektup göndermişti. Muhammed onun Cezîre valisiydi. Mektubunda, oğlu Abdullah'a yaptığı tavsiyeleri ona da yapmıştı. Bazılarına göre Muhammed o sırada onun yanındaydı ve Abdülmelik bu tavsiyeleri ona şifahen yapmıştı. Ancak birinci rivâyet daha doğrudur.

Dediler ki: Muhammed ve Abdullah Haccâc'ın yanına vardıklarında kendilerine söylenenleri bildirdiler. Bu durum Haccâc'ın zoruna gitti. Hemen Abdülmelik'e bir mektup yazdı; mektubunda şöyle dedi: "Vallahi, eğer benim azledilmem konusunda Irak halkının istediğini yerine getirirsen ve onlarla iyi geçinmeye çalıştığını anlarlarsa, çok geçmez sana karşı gelir ve senin üzerine yürürler. Kûfe halkının Osman'ın üzerine nasıl saldırdıklarını görmedin mi? Osman onlara ne istediklerini sorunca, "Saîd b. Âs'ın azlini istiyoruz." dediler. Onu azledince, arzuları yerine gelmiş olmadı. Sonunda üzerine yürüyüp onu öldürdüler. Kuşkusuz bazen şiddet siyasette daha etkilidir ve kesin bir görüştür. Çünkü demir ancak demirle parçalanır. Allah düşündüğün şeyi senin için hayırlı kılsın."

Ancak Abdullah, barışın sağlanması için bu vasiyeti Irak halkına teklif etmek dışında her şeyi reddetti. Bu amaçla Abdullah ve Muhammed, Irak askerlerinin yanına gelinceye kadar yürüdüler. Abdullah onlara, "Ben Mü'minlerin Emîri'nin oğlu Abdullah'ım; bu da amcam Muhammed b. Mervân'dır. Mü'minlerin Emîri sizlere şunu şunu verecek." dedi ve babasının mektubunu onlara okudu. Irak askerleri, "Akşam olunca sana görüşümüzü bildireceğiz." dediler.

Sonra Iraklılar, Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'ın yanında bir araya geldiler. Abdurrahman onlara, "Size verilen şeyleri işittiniz. Siz güçlü ve şerefliyken size teklif edilenleri alın. Onlar daha önce Zâviye savaşında sizden bir darbe almışlarsa, siz de Tüster savaşında onlardan benzer bir darbe aldınız. Bu sizin için bir fırsattır; bu fırsatı kaçırmayın." dedi.

Bunun üzerine insanlar her taraftan dikilip, "Kuşkusuz Allah onları helak etmiş, onları yanlışa, sıkıntıya, açlığa, sefalete ve zillete düşürmüştür. Bizim ise çok sayıda adamımız ve ekipmanımız vardır. Hayır, vallahi biz bunu kabul etmeyeceğiz." dediler ve yeminlerini tekrarladılar.

Onların Deyrü'l-Cemâcim'de Abdülmelik'in hal' edilmesi hakkındaki ittifakları, daha önce onun hal' edilmesiyle ilgili ittifaklarından daha güçlüydü. Bunun üzerine Abdullah ve Muhammed Haccâc'ın yanına dönerek, "Artık askerinle ve ordunla baş başasın. Bildiğin gibi yap. Biz sana itaat etmek ve seni dinlemekle memuruz." dediler. Her ikisi de onu emîr olarak selamlıyorlardı. O da onları emîr olarak selamlıyordu. Böylece onlar Haccâc'ı savaşla başbaşa bıraktılar. Haccâc ordusunu, İbnü'l-Eş'as da kendi ordusunu hazırladı. İbnü'l-Eş'as süvarilerinin başına Abdurrahman b. Abbas el-Hâşimî'yi getirdi. Kurrânın başına da Cebele b. Zihr el-Cu'fî'yi getirdi. Kurrânın içinde Âmir eş-Şa'bî ile Benî Esed'in mevlâsı Saîd b. Cübeyr de vardı. -Bazıları onun Saîd b. Âs'ın mevlâsı olduğunu söylediler. Ancak bu yanlıştır.- Haccâc Saîd b. Cübeyr'i, Tavuslar ordusunun nafakası için görevlendirmişti. Ancak kendisi daha sonra İbnü'l-Eş'as'ın yanına gitti. Bir de kurrâdan, Benî Nebhân'ın mevlâsı Ebü'l-Bahterî et-Tâî vardı. Onun ismi Saîd b. Fîrûz idi.

Heysem şöyle dedi: Onun adı Saîd b. Cübeyr idi. Ali b. el-Medenî'ye göre, adı Saîd b. İmrân idi.

Ayrıca kurrâdan Abdurrahman b. Ebû Leylâ el-Ensârî, Kureyş'in Benî Teym kabilesinden Talha b. Ubeydullah'ın mevlâsı Müslim b. Yesâr, Ezd kabilesinden Abdullah b. Gâlib el-Cehdamî, yine Ezd kabilesinden Ukbe b. Vesâc el-Bersânî, Ebû Sâlih Mâhân el-Hanefî ve Muhammed b. Sa'd b. Ebû Vakkâs da onların arasındaydı.

İki ordu zaman zaman karşı karşıya geliyorlar, bazen eşit durumda oluyorlardı. Bazen şans bir tarafa, bazen de diğer tarafa gülüyordu. Irak halkı bolluk bereket içindeydi; Şam halkı ise fiyatların yüksekliğinden dolayı sıkıntı çekiyordu.

İbnü'l-Eş'as, Kûfelileri toplamak için Abdullah b. İshak b. Eş'as'ı göndermişti. Abdullah, Câfer b. Amr b. Hureys'i ve Ebû Mu'ayt ailesinden ba-

zılarını İbnü'l-Eş'as'ın ordusunda yer almaya razı etmişti. Ayrıca, insanları savaşa teşvik etmek için yaşlı bir adam olan Kümeyl b. Ziyâd'a emir verdi. Hatta Kümeyl b. Ziyâd'ı, Abdullah'tan iki basamak aşağıda minberde oturttu; Kümeyl uzun bir hutbe îrad etti. Hutbesinde şöyle diyordu:

"Sizler ülkenizi ve ganîmetlerinizi kazandınız. Allah Musul'un, Cezîre'nin aşağı taraflarının, Azerbaycan ve İrmîniyye'nin fethini sizin için müyesser kıldı. Sonra Muâviye onu sizden aldı. Muâviye savaşını size, haracını da Şam halkına bıraktı. Vallahi birbirinize karşı samimiyet, yardımlaşma, söz birliği ve iç barış olmadan, ayrıca mızraklarla yaralanmaya ve kılıçla vurulmaya sabır göstermeden zulüm ve düşmanlık sizden yok olmayacaktır. Ey Irak halkı! Siz iki ailenin şerriyle imtihan edildiniz: Hakem b. Âs b. Ümeyye ve Ebû Akîl aileleri… Ruhlarınız ve bedenlerinizle fedakârlık yapın; samimi olun ve birbirinizle yardımlaşın."

Dediler ki: Haccâc'ın adamları için Kurrâ bölüğü kadar tehlikeli başka bir bölük yoktu. Çünkü onlar hamle yapıyorlar ve yalan söylemiyorlardı. Kendilerine hamle yapıldığı zaman da yerlerinden ayrılmıyorlardı.

Sonra iki grup da yorgun düştüler. Haccâc Kurrâ bölüğüne karşı üç bölük hazırladı. Başlarına da Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî'yi koydu. Şam halkı onlara üç hamle yaptı. Sonra İbn Ebû Leylâ, "Savaştan kaçmak çirkindir. Ama sizin için herkesten daha fazla çirkindir. Ben Ali'den -Allah onun sâlihler içindeki derecesini yüceltsin, ona şehit ve sıddıkların sevabını versin- işittim; şöyle diyordu: 'Kim kötü bir işi kalbiyle çirkin görürse ondan uzak olur. Lisanıyla müdahale eden sevap kazanır. Kim kılıcıyla ona engel olursa o kimse hidâyet yolunda isabet etmiş ve kalbini yakîn ile aydınlatmış olur.' Haramları helal yapan, hakkı tanımayan, düşmanca davranıp bunu yadırgamayan bu cahil bidatçi ve isyancılarla savaşın."

Ebü'l-Bahterî et-Tâî şöyle dedi: "Onlarla savaşın; vallahi eğer size galip gelirlerse dininizi ifsat ederler, dünyanızda da size galebe çalarlar."

Şa'bî şöyle dedi: "Onlarla savaşın; vallahi yeryüzünde ne Türklerden ne de Deylemîlerden, [dînî] bir hükümde onlar kadar cüretli ve zulüm konusunda onlar kadar aşırı giden bir kimse biliyorum."

Saîd b. Cübeyr şöyle dedi: "Niyetle ve yakînle onlarla savaşın; onlarla savaşmada günaha girme endişeniz olmasın. Bu konuda size ne günah varsa o benim boynuma olsun. İdarede zulmettikleri, dinde zorbalık yaptıkları, zayıfları zillete düşürdükleri ve namazı zayi ettikleri için onlarla savaşın."

Dedi ki: Sonra Kurrâ bölüğü hamle yapmaya hazırlandı. Cebele b. Zihr, "Şiddetli bir hamle ile saldırın." dedi. Onlar da saldırdılar. Haccâc'ın tayin ettiği üç bölüğü vurup bertaraf ettiler. Ancak Cebele b. Zihr ölü olarak bulundu; kimin tarafından öldürüldüğü bilinmiyordu. Bu durum onları yıprattı. Bunun üzerine Ebü'l-Bahterî, "Kuşkusuz İbn Zihr sizlerden biriydi. Sabırla dayanın ve iş konusunda Allah'a dönün." dedi. Hâris b. Ca'vene el-Âmirî'nin Cebele'ye bir mızrak atıp onu öldürdüğü de söylenir.

Haccâc Cebele'nin kafasını iki mızrakla kaldırdı ve "Alevlenen hiçbir fitne yoktur ki içinde Yemenli bir adam öldürülmesin." dedi. Bu savaşta kurrâdan bir grup öldürüldü.

İbnü'l-Kelbî, Avâne ve Ebû Mihnef'ten naklen dedi ki: Onların Deyr'deki çarpışmaları yüz gün devam etti. Sonra savaştılar ve mağlup oldular. İbnü'l-Eş'as'ın durumu kötüye gitti. Ebû İsa Abdurrahman b. Ebû Leylâ öldürüldü. Onun Ahvâz'daki Düceyl savaşında öldürüldüğü de söylenir. Ayrıca Ebü'l-Bahterî ve İbn Şeddâd b. Hâd da öldürüldüler. Bunların da Düceyl savaşında öldürüldükleri söyleniyor. Ebü'l-Bahterî'nin de Düceyl savaşında öldürüldüğü söyleniyor.

Dediler ki: Bistâm b. Maskale b. Meysere eş-Şeybânî Rey şehrindeydi. İnsanların ve İbnü'l-Eş'as'ın Haccâc'ı ve halifeyi hal' ettiklerini duyunca İbn Maskale kalkıp bir konuşma yaptı; dedi ki: "Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as Haccâc'ı ve Abdülmelik'i hal' etmiş ve Haccâc'ı Irak'tan çıkarmıştır. Hemen ailenize ve evlatlarınızın yanına dönün." Bunun üzerine insanlar Kuteybe'yi terk ederek dağılmaya başladılar. Rebîa kabilesi Bistâm'ın yanında yer aldı. Yemen halkı da Câfer b. Abdurrahman b. Mihnef'in yanında yer aldı. Kuteybe tek başına kaldı; savaşmaktan korktu. İnsanlar ondan ayrılıp onu terk ettiklerinde ve onunla savaşmadıklarında [içten içe] buna sevindi.

Bistâm aceleyle yola çıktı ve Deyrü'l-Cemâcim'de Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'ın yanına vardı. Denildiğine göre, Kuteybe işine bir vekil tayin etmiş ve dağlık bölgelere gitmişti. [Geceleri] insanların yanında ve dihkânlarda kalarak Abkerâ'ya ulaştı. Oradan Haccâc'a mektup yazarak durumunu ona bildirdi. Haccâc da ona, "Sen görevini yaptın, dinledin, itaat ettin ve samimi davrandın. Bana doğru gel." şeklinde mektup yazdı. O da yola koyuldu. Sonra yanındaki destek çoğalmaya başlayınca Haccâc onu [Rey şehrine] geri gönderdi.

Şöyle de deniliyor: Kuteybe Rey'den ayrılmadı. Bistâm Deyrü'l-Cemâcim'de Rebîa kabilesinin başındaydı. Savaştılar; Bistâm saldırdı, Haccâc'ın askerlerinin içine kadar girdi. Cariyelerden ve ileri gelen kadınlardan otuz kadarını esir aldı. İbnü'l-Eş'as'ın askerlerine yaklaştığında onları serbest bıraktı. Bunun üzerine Haccâc, "Böylesi onun için daha iyi oldu. Vallahi eğer o böyle yapmasaydı, yarın onlara galip geldiğim zaman kadınlarını esir alırdım." dedi.

Ebü'l-Bahterî ve Saîd b. Cübeyr, *"Hiçbir kimse Allah'ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır. Kim dünya menfaatini isterse, kendisine ondan veririz. Kim de âhiret mükâfatını isterse, ona da ondan veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız."*[157] âyetini okuyup saldırıyorlardı.

Bana Yûsuf b. Musa anlattı; dedi ki: Bize Cerîr b. Abdülhamid anlattı. O Maîn'den, el-Buzeyg b. Cebele'den ve Hâlid ed-Dabbî'den şöyle rivâyet etti: Haccâc'ı duydum; minberde [insanlara] hitap ediyordu; şöyle dedi: "Sizden birinin peygamberi mi daha şereflidir yoksa halifesi mi?" Hâlid ed-Dabbî dedi ki: Haccâc'a, "Yeminim olsun; bir daha senin arkanda namaz kılmayacağım; seninle çarpışanları görürsem ben de seninle çarpışacağım." dedim. Adam Deyrü'l-Cemâcim'de savaşa katıldı ve öldürüldü.

Ebü'l-Muhârik er-Râsibî şöyle dedi: Onlarla tam yüz gün savaştım; günleri saydım. Hicret'in 83. yılı, Rebîülevvel ayının bir Salı günü İbnü'l-Eş'as ile beraber Deyrü'l-Cemâcim'e indik ve Cemâziyelâhir'in on dördünde, Çarşamba günü kuşluk vakti hezimete uğradık. Bizler o gün olduğumuz kadar, hiçbir zaman onlara karşı bu kadar cüretli olmadık. Bize karşı çıktılar ve

157 Âl-i İmrân, 3/145.

şiddetli bir şekilde savaştık. Onları yeneceğimize ve gâlip geleceğimize inanıyorduk. Sonra Haccâc'ın adamlarının sağ tarafındaki birliklerinden Süfyân b. Ebred el-Kelbî karşımıza çıktı. Sol taraftaki birliklerimize yüklendi. Orada Ebred b. Kurre et-Temîmî vardı. Ebred et-Temîmî çekildi. İnsanlar onun bir anlaşma üzerine çekildiğini sandılar. Çünkü savaştan kaçmak onun âdeti değildi. Onun bu hareketi sebebiyle adeta saflar yıkıldı; insanlar da reislerini takip edip çekildiler. Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as minbere çıktı ve "Ey Allah'ın kulları! Ben Abdurrahman b. Muhammed'im." diye seslenmeye başladı. Bazı insanlar etrafında toplandılar. İçlerinde Bistâm b. Maskale de vardı. Bistâm iyi bir süvariydi. Kayınbiraderi olan Abdullah b. Yezîd b. Mugaffel de yanına geldi ve ona, "İn, insanlar gittiler ve Şam halkı kalabalıklaştı. Eğer inmezsen korkarım esir alınırsın. Ancak eğer onlardan ayrılır ve bir grup toplayabilirsen umulur ki Allah onları helak eder." dedi.

İbnü'l-Eş'as'ın taraftarları hezimete uğradıkları zaman Haccâc, "Onların peşine düşmeyin." dedi. İbnü'l-Eş'as minberden indi. Irak halkı ve askerler meydanı boşalttılar. İbnü'l-Eş'as Benî Ca'de ile beraber yola çıktı; nihayet onların Fellûce'deki köylerine geldi. Nehri geçtiler; Bistâm b. Maskale de arkadan onlara yetişti ve "Aranızda İbn Muhammed var mı? Emîr aranızda mı?" dedi. Kimse onunla konuşmadı. İbnü'l-Eş'as [Kûfe'deki] ailesinin yanına geldi ve onlara vasiyetini yaptı. Sonra Kûfe'den çıkıp Medâin'e geldi. Orada da güvenli bir yer buldu.

Öte yandan, Matar b. Nâciye insanları karşıladı ve Benî Hanzale'ye ait bir süvari birliğinin içinde Haccâc'ın adamlarına saldırdı. Onları dağıttı ve onları geçti. Sonra dönüp tekrar onlara saldırdı. Haccâc, "Onları bırakın; takip etmeyin." dedi.

İnsanlar hezimete uğramış bir şekilde gittiler. Atlılar atlarına bindiler. Yer, piyadelerle dopdoluydu. Abdurrahman b. Abbas b. Rebîa bir grup insanla birlikte [savaş meydanından] uzaklaştı. Çok sayıdaki insan İbn Abbas'la birlikte akşama kadar çarpıştılar. Fakat Haccâc ve Şam halkı, mağlup olan bu insanlarla ilgilenmediler. Ellerinde çok sayıda esir vardı. Bazılarını öldürdü; hepsini öldürmeyi uygun görmediği için bazılarını affetti. Haccâc, "Uç bölgesine gitmek isteyenler kimlerdir?" diye esirlere çağrıda bulundu.

Haccâc'ın emri üzerine "Dönen güvende olacaktır." şeklinde bir çağrı yapıldı. Haccâc yola devam etti; nihayet Deyru'n-Nisâ'ya [Kadınlar Kilisesi] geldi.[158] O sırada Kûfe'nin başında Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as tarafından atanan Abdullah b. İshak b. Eş'as vardı. Abdullah da kaçtı ve Abdurrahman b. Muhammed'e yetişti. Abdurrahman b. Muhammed Medâin'e gitti. Oradan, Tüster'in yakınındaki Ahvâz'ın Meskin beldesine geçti. Onun Kûfeli ve diğer mağlup savaşçıları yanına geldiler ve geri çekildikleri için birbirlerini kınadılar.

Heysem b. Adî ve diğerleri şöyle dediler: İbnü'l-Eş'as Cemâcim'den sonra Kûfe'ye geldi. Karısını, çocuklarını ve mallarını da getirdi; sonra Medâin'e geldi. Haccâc ona doğru yola çıktı; Basra tarafına geldi. Haccâc Düceyl vadisinde onunla savaştı.

Bistâm'ın Öldürülmesi

Bistâm b. Maskale İbnü'l-Eş'as'a yetişmişti. Bistâm saçını tıraş etti, "Hayat ne zamana kadar?" dedi ve savaştı. Onunla birlikte birçok insan da traş olup ölümüne savaşmaya söz verdiler. Hepsi de öldürüldü. Bu durum İbnü'l-Eş'as'ı korkuttu.

Dediler ki: İbnü'l-Eş'as Meskin'den ayrıldı. Giderken orada bulunan bir şadırvan ve bir köprüyü yıktırdı. Köprü hâlâ yapılmış değildir.

Dediler ki: Muhammed b. Mervân Cezîre'ye döndü. Abdullah b. Abdülmelik de Şam'a döndü. Haccâc'ı Irak'ta bıraktılar. Haccâc Kûfe'ye geldi. Allah'a hamd ve sena etti. Sonra şöyle dedi:

"Ey Irak halkı! Şeytan sizin içinize girmiştir; etinize, damarlarınıza, azalarınıza ve kollarınıza karışmıştır. Hatta kan damarlarınızda dolaşmaktadır; kulaklarınıza ve beyninize girmiştir. Beyninizi şikakla, nifakla ve edepsizlikle doldurmuştur. Sonra orada yuva yapmış, yumurtlamış ve yavru çıkarmıştır. Yavru hareketlenmiş ve yürümüştür. Sizler şeytanı, tâbi olduğunuz bir rehber ve itaat ettiğiniz bir komutan edinmişsiniz. Şeytanla [yaşadığınız] hiçbir tecrübe size yarar sağlamıyor, hiçbir vak'a size ibret

158 Muhtemelen bu ifadeyle "Deyrü'l-Uzârâ" (Bakireler Kilisesi) kastedilmiştir. Nitekim eş-Şâbeştî bunu "ed-Diyârât" adlı eserinde yazmıştır (s. 107-108; Bağdat baskısı, 1966).

vermiyor. İslâm kötülük yapmanıza engel olmuyor ve hiçbir açıklama sizi yolunuzdan vazgeçirmiyor.

Benim Ahvâz'daki dostlarım mı kötülüğe meyletmiş, hıyanete çalışmış ve küfür üzere ittifak kurmuş? Allah'a yemin ederim ki, her birinizin Allah'ın kalbinize yerleştirdiği korku, korkaklık ve zilletle sıvışarak dağıldığınızı, kılıç korkusundan başınızı boynunuzun üzerine indirdiğinizi göreceğim. Zâviye Savaşı'na gelince, Zâviye Savaşı'nda bozguna uğramanızdan, perişanlığınızdan, Allah'ın sizden uzaklaşmasından ve [güvendiğiniz] dostunuzun sizi aldattıktan sonra sizden ayrılmasından sonra kaçarak arkanızı kılıçlara çevirdiniz. O gün adam çocuğunu soramıyor, kişi kardeşini görmüyordu. Nihayet silahlar sizi ısırdı ve mızraklar sizi yaraladı.

Deyrü'l-Cemâcim gününü hatırlasanıza! Neydi Deyrü'l-Cemâcim? Öyle bir gün ki, dehşetli savaşlar ve çarpışmalar kelleyi gövdesinden, dostu da dostundan ayırıyordu. Sizinle ilgili neyi hatırlayayım ey Iraklılar! Ne umayım sizden ve neden dolayı sizi hayatta bırakayım? Sizi hudut boylarına gönderdim; korktunuz. Güvende olduğunuzu anladığınızda geri döndünüz. Korktuğunuzda münafıklık yaptınız. Ne bir iyilik yarıyor size ne de bir nimete şükrediyorsunuz. Bir köpek sizi kışkırttı mı, bir azgın sizi ayarttı mı, ahdi bozan biri aklınızı çeldi mi ya da bir isyankâr sizi tahrik etti mi hemen ona biat eder, ona tâbi olur, onun izinden gider ve onun etrafında toplanırsınız. Kargaşa çıkaran biri mi ortaya çıktı, bir baykuş mu öttü, bir yalancı mı ortaya çıktı, siz hemen onun taraftarı ve yardımcısı olursunuz.

Ey Iraklılar! Yaptığınız çirkinliklerden ve cinayetlerden ötürü çatışmalar size fayda vermemiş, öğütler aklınızı başınıza getirmemiştir. Üstelik olanlardan ibret almamış, olayların çıkış yerleri ve kaynakları sizi kötülüklerden alıkoymamıştır. Sonra ey Şam halkı! Ben sizin için, tıpkı yavrularından pisliği öteleyen, onlardan çamuru uzaklaştıran, yağmurda onları koruyan ve onları sineklerden muhafaza eden erkek deve kuşu gibiyim. Bir savaşçı savaştığında ya da kötü niyetli biri yaklaştığında sizler hazır bir kıta ve bir kalkan gibisiniz. Sizler ancak Nâbiga b. Ca'de'nin dediği gibisiniz:[159]

---

159 Bu beyit, *Ensâb*'da (تحين المنايا بأيديكم ومن يك ذا أمل يكذب) şeklinde iken Nâbiga el-Ca'dî'nin dîvânında (وَحَانَتْ مَنَايَا بِأَيْدِيكُمُ .. وَمَنْ يَكُ ذَا أَجَلٍ يُجْلَبُ) şeklinde kaydedilmiştir. (s. 30)

Ölümünüz yaklaşıyor, sayenizde
Yalan söyler, emel sahibi olanlar"

Dediler ki: Yaklaşık 1.000 kişi dışında kimse emâna dâhil olmadı. Haccâc Maskale b. Kerîb b. Rakabe el-Abdî'ye emrederek emân dileyenleri kınamasını ve tahkir etmesini söyledi. Maskale bir iskemle üzerine oturarak hem biatlerini alıyor hem onları kınıyor hem de onlara sövüyordu. Nihayet Züheyr b. Müslim el-Ezdî geldi. Haccâc daha önce onu Meysân'a tayin etmişti. Haccâc "Ey insanlar! Tayin emrim daha elinde kurumamışken bana isyan etmiş olan şu adam sizi hayrete düşürmüyor mu?" dedi.

Diğer taraftan insanlar yüzlerini Medâin'e çevirip İbnü'l-Eş'as'ın yanında toplanmaya başladılar. İbnü'l-Eş'as Ahvâz'ın Meskin beldesindeydi.

Heysem şöyle dedi: Haccâc Basra'ya vardı ve İbnü'l-Eş'as'la savaşmak üzere bir ordu gönderdi. Ordunun komutasını oğlu Muhammed b. Haccâc'a verdi. Muhammed b. Haccâc Meskin'de onunla karşılaştı. Bistam b. Maskale ve ona ölümüne biat eden bir grup öldürüldüler. Meskin'den sonra bir gündüz vakti Sûs'ta karşı karşıya geldiler. İbnü'l-Eş'as ve adamları hezimete uğrayıp kaçtılar; oradan Fâris bölgesindeki Sâbûr şehrine geldiler. Adamlarıyla birlikte Kürtler de onun etrafında toplandılar. Umâre onlarla kıyasıya savaştı. İbnü'l-Eş'as ve yanındakiler mağlup oldular. İbnü'l-Eş'as'ın ayrılmasından sonra Kürtler Akabe'de Umâre ile şiddetli bir savaşa giriştiler.

İbnü'l-Eş'as oradan Kirmân'a geldi. Onu Kirmân'daki vekili Amr b. Lakît el-Abdî karşıladı. Amr onun için kalacak yer hazırladı. Abdülkays'tan bir adam İbnü'l-Eş'as'a, "Vallahi bize gelen habere göre sen korkak bir adammışsın!" dedi. Bunun üzerine İbnü'l-Eş'as, "Vallahi ben korkak değilim. Kuşkusuz adamları karşı karşıya getirdim; atları birbirine kattım; hem süvariler hem de piyadelerle savaştım ve meydanı onlara bırakmadım. O kadar ki, karşımda bir savaşçı bulamadım. Fakat muvakkat, geçici bir mülkün peşine düştüm." dedi.

Haccâc Umâre b. Temîm'e yardım olarak büyük bir süvari birliği gönderdi. Oğlu Muhammed'e de onun yanına gitmesini emretti. Umâre b. Temîm'i Sicistan'a vali yaptı. İbnü'l-Eş'as, yanındakilerle beraber Kirmân çölüne girdi. Şam halkı da onun peşindeydiler. Bazı Şamlılar çöle girdiler

ve kayboldular. Çölde dolaşırken bir de baktılar ki, İbnü'l-Eş'as'ın adamlarından birinin kâğıda yazdığı bir şiir bir duvarda asılı duruyor. Şiir şöyleydi:

Ah ey benim tüm hasretim ve kederim!
Ve karşılaştıklarımızdan ötürü, ey kalbimin ateşi!
Hem dini hem dünyayı bıraktık toptan
Teslim ettik, hanımları ve çocukları
Biz din sahibi insanlar değil miydik?
Sabretseydik belâlara, başımıza geldiği zaman
Biz dünya ehli insanlar değil miydik?
Korusaydık dünyamızı, dinden umutlu olmasak da
Terk ettik yurtlarımızı, bunak ahmaklar yüzünden
Şehirdeki Nabatîler ve Eş'arîler yüzünden

Sonra İbnü'l-Eş'as, Sicistan'ın Zerenc şehrine gitti. Orada, Bi'âr adında, kendisinin orada görevlendirdiği Benî Temîm'den bir vekili vardı. İbnü'l-Eş'as'ın hezimete uğradığını anlayınca şehrin kapılarını ona kapattı ve şehre girmesine engel oldu. O bununla Haccâc'a yaranmayı amaçlıyor ve durumunu güvence altına almayı istiyordu. Nitekim Haccâc'ın safına geçti. İbnü'l-Eş'as günlerce şehrin kapısında kaldı. Oraya giremeyeceğini anlayınca Büst şehrine geldi. Onu oradaki adamı İyâd b. Amr es-Sedûsî karşıladı ve ona, "Buyur, gel" dedi. İbnü'l-Eş'as geldi. İbnü'l-Eş'as'ın arkadaşları odalarına dağılıkları bir sırada İyâd b. Amr İbnü'l-Eş'as'ın üzerine atladı ve onu bağladı. Amacı, Haccâc'dan güvence almak ve yanında paye kazanmaktı.

Rutbîl, İbnü'l-Eş'as'ın geldiğini duydu; ordusuyla onu karşılamaya geldi. İbnü'l-Eş'as'ın bağlandığı anlaşılınca onun adamlarından bazıları bineklerine binip Rutbîl'in yanına geldiler ve İyâd'ın arkadaşlarına yaptığı muameleyi ona bildirdiler. Bunun üzerine Rutbîl geldi ve Büst şehrini kuşattı. Atından indi; İyâd'ı çağırdı ve ona şöyle dedi: "Vallahi eğer gözündeki çöpü çıkarırsan veya ona en küçük bir zarar verirsen ya da bir kılına dokunursan seni ve yanındaki adamları öldürmeden buradan ayrılmam. Çoluk çocuğunuzu da esir alırım." dedi. Bunun üzerine İyâd, "Canlarımız ve mallarımız konusunda bize eman ver; biz de onu sağ salim sana teslim

edelim." dedi. Rutbîl ona eman verdi; onlar da İbnü'l-Eş'as'a kapıyı açtılar ve onu serbest bıraktılar.

İbnü'l-Eş'as İyâd'ı öldürmek için Rutbîl'den izin istedi. Rutbîl, "Ona güvence verdim." dedi. İbnü'l-Eş'as, "Onu küçük düşürmem için bana izin ver." dedi. Rutbîl ona izin verdi. İbnü'l-Eş'as, İyâd'ın boğazının sıkılıp sonra bırakılmasını emretti. Şöyle de deniliyor: Rutbîl, İbnü'l-Eş'as'ı kurtaracak adamlar gönderdi; ona İyâd'ı getirdiler. Ancak İbnü'l-Eş'as'ın [İyâd'ı öldürmek yönündeki] emri yerine getirilmedi.

İbnü'l-Eş'as Rutbîl'in yanına varınca Rutbîl ona ikramda bulundu ve hürmet etti. Türkler, o ve beraberindekiler için ayağa kalktılar. İbnü'l-Eş'as Sicistan'dan ayrılmadan önce aralarında konuştukları hususları yerine getirdi.

Bu arada, İbnü'l-Eş'as'ın savaştan mağlup olarak kaçan adamları her yerden ona doğru geldiler. Yanında 20.000 kadar insan bir araya toplandı. İbnü'l-Eş'as başlarına Abdurrahman b. Abbas el-Hâşimî'yi getirdi. Oradan Zerenc'in fethi için yola çıktılar. Zerenc halkı da İbnü'l-Eş'as'a mektup yazdı. İbnü'l-Eş'as Zerenc'e gelip de orayı fethedince Bi'âr'ı darp edip hapse attı.

Adamları İbnü'l-Eş'as'a Umâre b. Temîm b. Ferve el-Lahmî kendilerine yaklaşınca ona, "Bizi Sicistan'dan çıkar ve burayı Haccâc'ın adamlarına bırak. Sonra bizi Horasan'a götür." dediler. İbnü'l-Eş'as, "Horasan'da Yezîd b. Mühelleb var. O genç ve cesur bir adamdır. Oraya girdiğiniz takdirde yetkisini size bırakmaz. Üstelik Şam halkı da peşinizi bırakmaz. Doğrusu hem Şam halkının hem de Horasan ordusunun size karşı birleşmelerini istemem." dedi.

Bunun üzerine adamları, "Horasanlılar bizdendir. Umuyoruz ki, oraya girdiğin takdirde sana tâbi olacak olanlar, seninle savaşacak olanlardan daha fazla olur. Üstelik Horasan upuzun ve geniş bir topraktır. Uzaklaşmak istediğimiz takdirde arzu ettiğimiz yere çekilebiliriz. Allah Haccâc'ı ve Abdülmelik'i helak edinceye kadar orada kalır, göreceğimizi görürüz." dediler.

Bunun üzerine İbnü'l-Eş'as, "Allah'ın adıyla hareket edip yola çıkın." dedi. İbnü'l-Eş'as adamlarıyla beraber yola çıktı; nihayet Herat'a geldiler.

İbnü'l-Eş'as, Ubeydullah b. Abdurrahman b. Semüre el-Kureşî'nin, 2.000 kişilik bir grupla kendisinden ayrılıp başka bir yola saptığının farkına varmadı. Ubeydullah insanları İbnü'l-Eş'as'a karşı kışkırtmaya başladı.

Bazıları Ubeydullah'ın Basra'ya geldiğini, Basra'yı ele geçirip sonra kaçtığını söylemişlerdir.

[Haccâc'ın, Ele Geçirilen İsyancılara Karşı Muamelesi]

İbnü'l-Eş'as adamlarına şöyle dedi: "Ben sizinle birlikte bu yerlerde bulundum. Bulunup da sizin için canımı dişime takmadığım bir karış yer yoktur. Sonunda sizden kimse kalmadı yanımda. Sizin savaşmayacağınızı ve sabredemeyeceğinizi görünce bir sığınağa, güvenli bir yere geldim. Ben oradayken bana, 'Biz Zerenc'de toplandık; emrimiz bir, sözümüz birdir; hemen yanımıza gel.' şeklindeki mektuplarınız geldi. Ama siz düşmanlarınızla savaşmaktan kaçınıp Horasan'a gitmeyi düşündünüz. Üstelik benim etrafımda toplandınız ve benden hiç ayrılmayacağınızı söylediniz. İşte Ubeydullah b. Abdurrahman b. Semüre'nin ne yaptığını gördünüz… Artık sizden göreceğimi gördüm; ne yaparsanız yapın! Kendisinden ayrılarak yanınıza geldiğim eski arkadaşıma gidiyorum. Benimle birlikte gelmek isteyen varsa gelsin; gelmek istemeyen de Allah'ın izniyle istediği yere gitsin."

Bunun üzerine bir grup ondan ayrıldı. Bir grup da onunla beraber Rutbîl'in yanına geldi. Fakat ordunun çoğu geride kalmıştı. Hemen koşup Abdurrahman b. Abbas el-Hâşimî'ye biat ettiler ve Herat'a gittiler. Orada Rekâd el-Ezdî ile karşılaşıp onu öldürdüler.

Yezîd b. Mühelleb onların üzerine gitti. Adamları oldukça kalabalıktı. Abdurrahman ve beraberindekilerin karşısına çıktı. Onlarla Herat'ta savaştı; onları mağlup ve perişan etti. Onlardan pek çok kimseyi öldürdü. Öldürülenler ancak grup halinde sayılıyorlardı. Yezîd ayrıca onların elebaşlarını esir aldı. Onların içinde Muhammed b. Sa'd b. Ebû Vakkâs ve Ömer b. Musa b. Abdullah b. Ma'mer et-Teymî de vardı. Ömer b. Musa, Cemâcim'den sonra Abdurrahman b. Abbas'ın şurtasının başındaydı. Utbe b. Ubeydullah b. Abdurrahman b. Semüre b. Habîb b. Abdüşems ve Âsım b. Kays et-Temîmî de esirler arasındaydı.

O gün ayrıca Helkâm b. Nu'aym b. Ka'kâ b. Ma'bed b. Zürâre b. Udüs, İyâd b. Esved b. Avf ez-Zührî -onun Zâviye'de öldürüldüğü de söyleniyor-, Abdurrahman b. Talhatü't-Talahât el-Huzâî -onun Yezîd b. Talhatü't-Talahât olduğu da söyleniyor- ve Husayn el-Anberî'ye nispet edilen Fîrûz Husayn esir alındılar. Fîrûz, Husayn el-Anberî'nin mevlâsıydı. Yezîd b. Mühelleb Talhatü't-Talahât'ın oğlunu yanında tuttu ve ona güvence verdi. Diğerlerini de Haccâc'ın yanına gönderdi. Yezîd b. Mühelleb'in ne kadar Yemenli esir varsa affettiği, diğerlerini Haccâc'a gönderdiği de söylenir.

Haccâc Muhammed b. Sa'd'ı gördüğü zaman ona, "Bu şeytanın gölgesidir -Muhammed b. Sa'd siyah ve şaşıydı- ve her fitneye dalan bir adamdır. Harre günü düşmanını öldürür gibi adamlarını öldüren sen değil miydin?" dedi. Muhammed b. Sa'd, "Bu senin için daha iyi değil miydi?" dedi. Haccâc, "Allah'a yemin ederim ki, sen bir daha bir fitnede savaşamayacaksın. Sonra Allah seni alevleri dindikçe çılgınca artan bir ateşin içine atacaktır." dedi. Muhammed b. Sa'd, "Allah o ateşi senin için ve eşeklerin ciğerleri olan kavmin için hazırlamıştır. Bana gelince, vallahi sana karşı seferber olanlarla seferber oldum ve sana karşı cihad edenlerin içinde yer aldım. Allah'a yemin ederim ki hiç kimseye boyun eğmedim. Fakat parçalanıncaya kadar kılıcımla vurdum." dedi. Haccâc emretti; öldürüldü.

Şöyle de deniliyor: Haccâc ona, "Ey şeytanın gölgesi, sen insanların en kibirlisi ve en gururlususun. Kendini İbn Ömer'e ve Hüseyn'e benzeterek Yezîd b. Muâviye'nin biatini reddettin. Sonra da Kinde dokumacılarının peşine düştün." dedi. Muhammed b. Sa'd ona, "Gâlip durumdasın; düzgün konuş." dedi. Hemen boynu vuruldu.

Haccâc daha sonra Ömer b. Musa b. Abdullah'ı çağırdı ve "Sen Abdurrahman b. Abbas'ın şurta âmirisin öyle mi?" dedi. Ömer b. Musa "Allah Emîr'i ıslah etsin; bir fitneydi, iyi ve kötü herkesi kaplamıştı. Biz de ona bulaştık. Allah bize karşı sana fırsat verdi. Eğer affedersen o senin fazlın ve hilmindendir. Eğer cezalandırırsan, zalim olan suçluları cezalandırmış olursun." dedi. Bunun üzerine Haccâc, "Fitne iyi ve kötü herkesi kapladı, demekle yalan söyledin. O fitne ancak kötüleri içine çekti. İyiler ona bulaşmadı. Senin suçunu itiraf etmen ise sana fayda verebilir." dedi. Bunun üzerine Ömer b. Musa bir tarafa çekildi ve insanlar onun için af talep ettiler.

Haccâc Helkâm'a, "İbnü'l-Eş'as'a tâbi olmakla ne umdun? Onun halife olacağını mı sandın?" dedi. Helkâm, "Evet, onun halife olacağını sandım. Halife olmasını ve senin Abdülmelik'e olan yakınlığın gibi beni de kendisine yakınlaştırmasını istedim." dedi. Haccâc öfkelendi ve "Vurun boynunu!" dedi.

Sonra Haccâc Ömer b. Musa'ya baktı; Ömer uzaklaştırılmıştı. "Onun boynunu vurun!" dedi; o da öldürüldü.

Deniliyor ki: Haccâc Ömer b. Musa'ya, "Sen dokumacı İbnü'l-Eş'as'ın başında direklerle dikilip onunla şarap mı içiyordun? Ey Ferezdak, onun hakkında söylediğini oku." dedi. Ferezdak şöyle dedi:

Yeşerttin zekerini zina için
Fakat karşılaşma günü yeşertmedin kahramanları

Ömer b. Musa, "Vallahi, en iyi kadınlarınızı ona vermiştin." dedi.

Utbe b. Ubeydullah b. Abdurrahman b. Semüre ve bütün esirler öldürüldüler.

Abdurrahman b. Abbas b. Rebîa b. Hâris b. Abdülmuttalib ve beraberindekiler mağlup oldukları zaman, Yezîd b. Mühelleb onların takip edilmemesini emretti. Abdurrahman Sind bölgesine kaçtı ve orada vefat etti.

İbnü'l-Eş'as ile beraber hurûc edenlerden biri de Bebbe idi. -O Abdullah b. Hâris b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib'dir.- Yaşlı bir adam iken Umân'a gitti ve orada vefat etti.

Medâinî isnadında dedi ki: İbnü'l-Eş'as Herat'tan çıkınca Mevdûd b. Bişr el-Anberî, ona Rutbîl'in yanına gitmemesini, muzaffer oluncaya ya da kendisine eman verilinceye yahut şerefiyle ölünceye kadar bir kaleye girip savaşmasını tavsiye etti. Fakat İbnü'l-Eş'as kabul etmedi. Nitekim İbnü'l-Eş'as Rutbîl'e gitti; Mevdûd ise Zerenc şehrinde bir kaleye çekildi. Umâre b. Temîm el-Lahmî Şam ordusu ile bir müddet onu kuşattı. Sonra ona ve beraberindekilere güvence verdi. Haccâc onlara verdiği sözde durdu. Mevdûd'a "En sevdiğin yer neresi?" dedi. Mevdûd "Basra" dedi. Haccâc "En sevmediğin yer neresi?" dedi. Mevdûd "Umân" dedi. Haccâc onu Umân'a gönderdi. Umâre ile beraber olan bir Hemdânlı Mevdûd hakkında şöyle dedi:

Allah için ne güzel görmüş olur
Kötülüğün üzerine giden ve sabreden süvarileri görenler
Hiç durmaz kılıç çalarlar
Çivili demirler bir de; bizden ilham sahibi bazılarının desteğiyle
Eğer yakın kavimlerle karşılaşsalardı
Fakat onlar denizden yeşil bir dalgayla karşılaştılar

Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'ın Öldürülmesi

Dediler ki: Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as, Horasan dönüşü Rutbîl'in yanına varıp onun yanında ikamet etmeye başlayınca Haccâc Rutbîl'e şöyle yazdı: "O yalancı ve kaçak şahıs, Abdurrahman[160] b. Eş'as b. Kays b. Ma'dîkerib'dir. Ma'dîkerib Mühre kabilesine söz verdi ve onlara ihanet etti. Onlar da onu yakalayıp burnunu ve kulaklarını kestiler. Ayrıca karnını yarıp çakılla doldurdular. Kays'a gelince, o da Mezhic kabilesine söz verdi, sonra onlara ihanet etti. Onlar da onu öldürdüler. Eş'as ise imandan sonra küfre girdi ve kavmine ihanet etti. Kendisini kurtarmak için kavmini [düşmana] teslim etti. Muhammed'e gelince, o da Taberistan halkına ihanet etti. Bu da hâin, fâcir, ahmak; ihanet ve fücûra dalmış bir adamdır. Ona güvenme, onu koruma ve ona yer verme!"

Haccâc, İbnü'l-Eş'as'la ilgili olarak Rutbîl'e peş peşe mektuplar yazdı. Mektuplarında onu bazen tehdit ediyor, bazen teşvik ediyor, bazen de korkutuyordu. Öyle ki, korkutması ona verdiği umuttan daha fazlaydı. Haccâc bir mektubunda şöyle dedi: "Eğer onu teslim edip bana göndermez ya da onu ülkenden çıkarıp korumasız bir yere sürmezsen, senin üzerine Şam, Cezîre, İrmîniyye ve Horasan halklarından 200.000 asker göndereceğim. Eğer onu teslim eder ya da ülkenden çıkarırsan yedi yıl senden harac almayacağım."

Rutbîl'in yanında Benî Yerbû'dan Ubeyd b. Seb b. Ebû Seb isimli bir adam vardı. O adam Rutbîl'e, "Ben, Abdurrahman b. Muhammed'i kendisine teslim etmen karşılığında senin için Haccâc'dan bir emân ve ülkenin yedi yıl haracdan muafiyetini ve gazaya uğramayacağını gösteren

160 Arapça metinde "Rahmân'ın kulu" anlamında Abdurrahman yerine "Rahmân'ın düşmanı" anlamında Adüvvü'r-Rahmân yazmaktadır.

bir ahitnâme alacağım." dedi. Haccâc'la arasında Umâre b. Temîm elçilik yapmaya başladı. Denildiğine göre, adam Haccâc'ın yanına geldi ve Rutbîl için güvence aldı.

Rutbîl İbnü'l-Eş'as'ın başını Haccâc'a gönderdi. Bunun karşılığında Haccâc onunla barış yaptı. Deniliyor ki: İbnü'l-Eş'as düşüp öldü. Onu defnetmek istediklerinde Rutbîl onun kafasını kesti ve Haccâc'a gönderdi. Şöyle de deniliyor: Rutbîl ona gizlice zehirli bir içecek verdi ve onu öldürdü. Ölünce de onun kafasını aldı ve Haccâc'a gönderdi. İbnü'l-Eş'as'ın hanımı Müleyke, "Başı dizimdeyken vefat etti. Onu defnetmek istedikleri zaman, Rutbîl emredip kafasını kesti." demiştir. Denildiğine göre İbnü'l-Eş'as verem olmuştu.

Heysem b. Adî şeyhlerinden rivâyetle şöyle dedi: Benî Temîm'in mevlâsı Ubeyd b. Seb akıllı bir tüccardı, Rutbîl'in şehirlerine giriyordu. O barış için sanki Rutbîl ile İbnü'l-Eş'as arasına giriyordu. Bir gün İbnü'l-Eş'as'ın kulağına Ubeyd b. Seb'den hoşa gitmeyen bir şey geldi. İbnü'l-Eş'as onu öldürmek istedi, bu iş için çaba gösterdi. Ubeyd ise sürekli Rutbîl'i Haccâc'dan sakındırıyordu. Haccâc'ın yaptığı tehditleri yerine getireceğini ve onu Şam halkıyla korkutacağını Rutbîl'e anlatmaya devam etti; dedi ki: "Beni Umâre'ye gönder, senin için güvence alayım." Rutbîl de gönderdi. Umâre, "ondan on yıl cizye alınmamasını ve kendisine saldırılmamasını" şart koştu.

Umâre bunları bir mektupla Haccâc'a bildirdi. Haccâc şartlarını kabul etti ve ona izin verdi. Rutbîl İbnü'l-Eş'as'a ihanet etmek istediğinde ona, "Arkadaşlarını buradan dağıt. Ülkem onları kaldırmıyor." dedi. O da arkadaşlarını dağıttı. Sonra bir yemek yaptı. İbnü'l-Eş'as yemekte hazır bulundu. Rutbîl ona değer verip ikramda bulunuyordu. Fakat savaşçılarına orada saklanmalarını emretmişti. İbnü'l-Eş'as yemeğe geldiğinde Rutbîl onu ve ailesinden yanında bulunanları yakalamaları için savaşçılarına işaret etti.

İbnü'l-Eş'as'ın adamları bunu duydular, hemen kaçmaya başladılar. Rutbîl onun ailesinden on sekiz -on yedi de denilmiştir- kişiyi yakaladı. Rutbîl onları Umâre'ye gönderdi; Umâre hepsini öldürdü. İbnü'l-Eş'as'ı da Haccâc'ın yanına gönderdi. İbnü'l-Eş'as yolda konakladıkları bir binadan atladı ve öldü. Onun kafası alındı.

Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Medâinî isnadında şöyle dedi: Ubeyd b. Seb' Umâre'nin yanına geldi. Kendisi Büst şehrindeydi. Ona "İbnü'l-Eş'as'ı size teslim ederse Rutbîl'e ve bana ne vereceksiniz?" dedi. Umâre, Ubeyd b. Seb'a üç yüz bin dirhem, Rutbîl'den de yedi yıl harac alınmaması ve kendisine saldırılmaması sözü verdi. Ayrıca Haccâc'a bir mektup yazarak Benî Yerbû'dan Ubeyd b. Seb'in böyle dediğini ve şunları istediğini bildirdi. Haccâc ona: "Ona da, Rutbîl'e de istediklerini ver." diye yazdı.

Sonra Ubeyd b. Seb' Rutbîl'in yanına geldi ve ona, "Ne yapacaksan yap. Ben senin için güvence aldım. Eğer yapmazsan Şam, Mısır, Cezîre ve Horasan halkından, onlarla baş edemeyeceğin çoklukta ordular üzerine gelirler." dedi. Böylece onu Haccâc ile korkuttu ve ona İbnü'l-Eş'as'ın ihanetini anlattı. Rutbîl de onu teslim edeceğini söyledi.

İbnü'l-Eş'as geldi, Rutbîl'in yanına girdi. O oturduğu zaman Rutbîl ayağa kalktı ve "Midem bulandı." dedi. İbnü'l-Eş'as'ı orada yalnız bıraktı. Fitneci adam yanına vardı ve demir direkle başına vurdu. Başını yardı, onu yaraladı. Fitneci adam Rutbîl'in hapsinden çıkarılmıştı. İbnü'l-Eş'as, "Yazık sana, bunun için bir ödül almış olmalısın." dedi.

Sonra İbnü'l-Eş'as'ı aldılar, onu ve ailesinden birkaç kişiyi bağladılar. Onun adamlarına da, "Siz güvendesiniz. Nereye gidiyorsanız gidin." denildi. İbnü'l-Eş'as ve yanındakiler, kendilerini Haccâc'a götürmesi için Umâre b. Temîm el-Lahmî'ye gönderildiler. Rutbîl'in ordusundan bir grup da onlara eşlik etti, onları Umâre b. Temîm'e teslim etti. Umâre Benî Temîm'den bir adamı onların başına dikti. İbnü'l-Eş'as'ın yanına da Benî Rebîa b. Hanzale'den, bir keçiye tecavüz ettiği için kendisine "Ebû Anz" denilen bir adamı verdi. Bu adam ve İbnü'l-Eş'as aynı zincirin içinde yürüyorlardı. Rahc'a geldikleri zaman İbnü'l-Eş'as kendisini bir kayadan attı. Yol kenarındaki yüksek bir yerden kendisini attığı da söylenir. Ebü'l-Anz da onun üstündeydi. O ve Ebü'l-Anz yuvarlanıyorlardı. Yuvarlanırken Ebü'l-Anz, "Allah için, ne berbat arkadaşlığın varmış." dedi. İkisi yere düştüklerinde Ebü'l-Anz hemen öldü. İbnü'l-Eş'as da çok geçmeden öldü.

İbnü'l-Eş'as'ın başı kesildi ve Haccâc'a gönderildi. Kâsım b. Muhammed, onun ailesi, İbnü'l-Eş'as'ın eşi Müleyke binti Yezîd el-Ezdî ve annesi,

Umâre b. Temîm'in yanına getirildiler. O da onları Haccâc'ın yanına gönderdi. Haccâc Müleyke'ye "Ey Müleyke! Bizim devletimiz mi iyidir, yoksa Rutbîl'in devleti mi?" dedi. Müleyke Haccâc'ın kendisine göz koyduğunu sandı ve "Ben ahlâksız değilim." dedi. Haccâc "Ben senin düşündüğün gibi bir şey söylemedim." dedi. Bunun üzerine Müleyke "Senin devletin bizim için daha iyidir." dedi.

Haccâc Abdurrahman'ın annesine -bazılarına göre hanımına- "Allah'ın malını aldın ve eteğinin altına koydun." dedi. Bunun üzerine Anbese b. Saîd b. Âs "Ey Haccâc, sen konuşmayı üstü kapalı söyledin." dedi. Haccâc "Başka bir şey söyleyeceğimi düşünüyor musun?" dedi.

Haccâc İbnü'l-Eş'as'ın başını görünce, "Ben onun kibrini, ahmaklığını ve akılsızlığını biliyordum; fakat Allah onunla mahlûkatından, intikam almak istediği bazılarını helak etmeyi diledi." dedi ve şu beyitlerle misal getirdi:

Kaçındı ecelinden ve ölümden atılarak
Ama buldu onu ölüm, kolları kopartılmış çirkin bir şekilde
Çirkin çehreli, yiğit ve haşindir
Zırhlı [adam]ların boğazını dişleyen bir aslandır

Nâ'isa b. Yezîd el-Kaynî -başkası olduğu da söylenir- "Allah sana isyan edenleri uzaklaştırsın." dedi.

Dediler ki: Haccâc onun başını Abdülmelik'e gönderdi. Abdülmelik de onu Mısır'a, Abdülazîz'e gönderdi. Bunun üzerine şair şöyle dedi:

Başından ne kadar uzak bir ceset
Mısır'da bir baş ve Rahc'da bir ceset
Öldürdüler zorla, sonra "Biat edin" dediler
Ve taşıdı elçiler, güler yüzlü şerîfin başını

Kâsım b. Muhammed ve beraberindekiler Haccâc'ın yanına getirildiler; Haccâc Kâsım'ı öldürmek istemedi.

Dedi ki: Haccâc, Abdullah ve Abdurrahman b. İshak b. Eş'as dışında, İbnü'l-Eş'as ailesinden bilinen kimseyi öldürmedi. Abdurrahman b. Muhammed, Abdullah b. İshak'ı Kûfe'ye tayin etmişti. Abdurrahman hezime-

te uğrayınca Mısır'daki Abdülazîz'in yanına gitmek üzere yola çıktı. Abdullah b. İshak Abdülazîz'in teyzesinin oğluydu. Abdullah Semâve yolunu tuttu ve Kelb kabilesinin sularından birine vardı. Suyun başına vardığında, bedevîler ondan güzel bir koku aldılar ve "Bu adam tekin değil; bunun bir durumu var." dediler. Ancak kendisi kim olduğunu onlara söylemedi. Hemen onu yakalayıp Abdülmelik'e götürdüler. Abdülmelik boynunu vurdu. Abdullah b. İshak'ın annesi Şa'sâ binti Zebbân b. Asbağ el-Kelbî idi. Abdülazîz'in annesi de Leylâ binti Zebbân idi.

Hişâm b. el-Kelbî dedi ki: Haccâc o günlerde yola çıktı. Yanında da Humeyd el-Uraykıt vardı. Humeyd şöyle diyordu:

Hendek yapıp yıkıyordu mütemadiyen
Onun yükselişi hezimetinden ne kadar uzak!
Yorgun adamın kardeşi ondan sıkılmayandır

Haccâc, "Senin bu söylediğin fâsık A'şâ Hemdân'ın şu sözünden daha doğrudur:

Kuşkusuz Benî Yûsuf hata edip kaydılar
Ortaya çıktı, yıkılan ve zarar gören
Ayağı kayan ve yüzüstü düşen

Haccâc bu şiiri okurken sesini yükseltti; Uraykıt korktu ve ona "Sana ne oluyor?" dedi. Haccâc, "Allah'ın saltanatı çok güçlüdür. Baktım sen de öfkelendin. Benim de mizacım depreşti; eklemlerim gevşedi ve gözlerim karardı." dedi. Uraykıt, "Evet, Allah'ın saltanatı çok güçlüdür. O halde sen, içinde bulunduğun devletine sığın." dedi.[161]

Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Medâinî şöyle dedi: Haccâc, İbnü'l-Eş'as'ın teslim edilmesi karşılığında Hicret'in 83. yılında Rutbîl ile anlaşmıştı. Antlaşma süresi yedi yıldı. Bunun dokuz yıl veya on yıl olduğunu söyleyenler de vardır.

Dediler ki: İbnü'l-Eş'as ile beraber Abdurrahman el-Yahsubî de vardı. Bu zat, namazı en uzun kılan insanlardandı. Horasan'a kaçtı ve namaz

161 RK'de bu ibare (فَعُذْ إِلَى مَا كُنْتَ فِيهِ) "Sen içinde bulunduğun devlete sığın." (عذ-zal ile yazılmış) iken, ZZ'de (فعد إِلَى مَا كنت فيه) "Sen içinde bulunduğun devlete dön." (عد-dal ile) yazılmıştır. Biz çeviride RK'yi esas aldık. (çev.)

kılmak için bir bahçeye girdi. Kölesini de bazı ihtiyaçlarını almak üzere çarşıya gönderdi. Birtakım insanlar, yanında para olduğunu sanarak gelip yan tarafında oturdular. O namaz kılarken üzerine atlayıp onu öldürdüler. Sonra yanında hiçbir şey olmadığını gördüler.

Medâinî dedi ki: Abbâd b. Husayn el-Habatî İbnü'l-Eş'as ile beraberdi. Ona bazı şeyler tavsiye etti; bunlar Haccâc'ın kulağına gitti. Bunun üzerine Abbâd Sicistan'a kaçtı ve Kâbul taraflarına geldi. Orada bir köyde tek başına yaşamaya başladı. Köyün sahibi de genç bir adamdı. Bir cariyesini Abbâd'a gönderiyordu. Bir gün köyün sahibi Abbâd'a bir şey içirip onu öldürdü. Abbâd'ın oğlu Cehdam -Abbâd onunla künyelenirdi-, adamın üzerine atladı ve onu öldürdü. Bunun üzerine köy halkı onun çocuklarının ve beraberindekilerin üzerine atıldılar. Onlarla savaştılar ve bazılarını öldürdüler. Denildiğine göre, Cehdam o gün öldürüldü. Yine deniliyor ki: Haccâc onu yakaladı ve İbnü'l-Eş'as ile beraber hurûc ettiği için onu öldürdü.

Avâne ve diğerleri şöyle dediler: İbnü'l-Eş'as fitnesi Hicret'in 82. yılında başladı, 83. yılında sona erdi. Abdülmelik de Hicret'in 86. yılında öldü.

Dediler ki: Abdülmelik Haccâc'a şöyle bir mektup yolladı: "Irak halkını topla; üzerlerine asker yolla ve onları fakirlikle terbiye et; çünkü fakirlik Allah'ın en büyük ordusudur." Haccâc onlara iki yıl bu muameleyi uyguladı. Sonra Haccâc Abdülmelik'e şöyle bir mektup yazdı: "Biz sadece Allah'a itaat ve halifesine verdiğimiz biate sadık kaldığımız için muzaffer olduk. Irak halkı ise mâsiyetleri, muhalefetleri ve sözlerinde durmamaları sebebiyle helak oldular. Kuşkusuz onların bu ganîmette hakları ve payları vardır. Bu ganîmeti onlardan esirgediğimiz takdirde bizleri yenmelerinden korkuyorum. Eğer Mü'minlerin Emîri onlara haklarının verilmesini uygun görürse öyle yapsın. Uygun görmezse, hiç değilse günahsız çoluk çocuğu ganîmetten mahrum etmesin."

Bunun üzerine Abdülmelik Haccâc'a "İki şehrin insanlarına, savaşçılarına ve çoluk çocuklarına haklarını ver." şeklinde bir mektup yazdı. Haccac'ın tahtı mescide konuldu. Cemâcim'den iki sene sonra insanları [maaş için] çağırdı ve onlara iki yılın maaşını ödedi.

Haccâc, Umâre b. Temîm el-Lahmî'yi azletti; onun yerine Sicistan bölgesine Abdurrahman b. Süleym el-Kelbî'yi tayin etti. Abdurrahman Atıyye b. Amr el-Anberî'yi ve Hareşe'yi yakaladı ve Haccâc'a gönderdi. Onlar bir kaleye sığınmışlardı. Haccâc onları öldürdü ve evlerinin kapısına astı.

Dediler ki: Deyrü'l-Cemâcim ehli hezimete uğradığı zaman Haccâc'ın tellalı, "Kim Kuteybe b. Müslim'in yanına giderse o güvencededir." diye seslendi. Bunun üzerine bir grup onun yanına gitti.

Âmir eş-Şa'bî'nin Durumu

İbnü'l-Eş'as ile beraber hurûc edenlerden biri de Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî idi. Kuteybe Rey şehrindeydi. Haccâc Şa'bî'yi sordu. Mevlâsı Yezîd b. Ebû Müslim onun Kuteybe'nin yanına gittiğini söyledi. Haccâc Kuteybe'ye onu göndermesini yazdı. Şa'bî getirildiği zaman Haccâc onun durumu hakkında İbn Ebû Müslim ile istişarede bulundu. İbn Ebû Müslim, "Onun hakkında ne diyeceğimi bilemiyorum. Ancak senden özür dilerse…" dedi. Şa'bî Haccâc'ın yanına girince onu emîr olarak selamladı ve şöyle dedi: "Ey Emîr! Kuşkusuz insanlar haksız yere senden özür dilememi istiyorlar. Vallahi bu konumumda haktan başka bir şey söylemeyeceğim. Vallahi biz sana karşı savaş açtık, bu konuda çok çalıştık ancak muvaffak olamadık. Allah seni bize karşı muzaffer kıldı ve sana yardım etti. Eğer bizi cezalandırırsan o bizim suçumuz ve ellerimizin kesbettiği sebebiyledir. Eğer bizi affedersen o senin hilmin sayesinde ve hücceti bizden uzak tutmanla olur."

Bunun üzerine Haccâc, "Vallahi senin sözlerin, kılıcından bizim kanımız damladığı halde yanımıza girip 'Yapmadım, görmedim' diyenlerin sözlerinden daha sevimlidir. Ey Şa'bî, git! Bizim yanımızda güvencedesin." dedi.

Şa'bî şöyle dedi: Sonra Haccâc beni davet etti. Korkmaya başladım; nihayet onun "Sen güvencemiz altındasın." sözü aklıma geldi de rahatladım. Ben onun yanına girince, "Eee… Anlat bakalım ey Şa'bî!" dedi. Ben de şöyle dedim: "Allah Emîr'e hayırlar versin, ortalık tenhalaştı; ev hüzün verdi ve bizden yüz çevirdi. Korku hissetmeye başladık, geceleri uyumaz olduk, bela ile yüz yüze kaldık. Sâlih olan kardeşleri -ya da kardeşlerin sâlih olanlarını, dedi- kaybettik. Bir fitne bizi kuşattı; içinde ne takvâ sahibi iyiler, ne de

azılı günahkârlar olduk. Ona karşı taraftar toplamadım diye Emîr'den özür dileyecek değilim. Ben özrümü Yezîd b. Ebû Müslim'e yazıyor ve durumumu ona bildiriyordum." Yezîd onu tasdik etti. Haccâc, "Senin özrünü kabul ettim ey Şa'bî." dedi ve ona atıyyesinin verilmesini emretti. Ancak Şa'bî atıyyeyi geri çevirdi, "Ben dost olarak ayrılıyorum." dedi.

Bize Yûsuf b. Musa el-Kattân anlattı. O Cerîr'den, o da Mugîre'den şöyle nakletti: Şa'bî Haccâc'ın yanına girdi. Haccâc ona, "Seni intikam almaya sevk eden neydi?" dedi. Şa'bî, "Emîr bana, Seni intikama sevk eden neydi, diye sormasın fakat, Neden şımardın, diye sorsun." dedi.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı; dedi ki: Bize Hafs b. İsmâil anlattı. O İsa el-Hannât'tan rivâyet etti; dedi ki: Haccâc İbnü'l-Eş'as'ı yenince kendisine insanlar getiriliyordu. Şa'bî de kendisine getirildi. Haccâc, "Eee… Anlat bakalım ey Şa'bî!" dedi. Şa'bî şöyle dedi: "Allah Emîr'e hayırlar versin; ortalık çoraklaştı; biz de uykusuzluk peyda oldu, içimiz korkuyla doldu. Bize bir fitne geldi ki içinde ne takvâ sahibi iyiler, ne de azılı günahkârlar olduk." Haccâc, "Şa'bî doğru söyledi; onu serbest bırakın." dedi.

Muhalled b. Hasan'dan rivâyet edildi. O Esmâ b. Ubeyd'den, o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivâyet etti: "Haccâc'dan kaçıp Medine'ye geldim."

Bana Hafs b. Ömer anlattı. O Heysem b. Adî'den, o Mücâlid'den, o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivâyet etti: İbnü'l-Eş'as hezimete uğrayınca yeryüzü bana dar gelmeye başladı; çoluk çocuğumu terk etmek istemedim. Hemen Yezîd b. Ebû Müslim'in yanına geldim. Yezîd benim dostumdu. Onun yanında dostluk geçerliydi. Ben ona, "Gördüğün duruma düştüm." dedim. Yezîd b. Ebû Müslim bana, "Kuşkusuz Haccâc'a ne yalan söylenir ne de aldatılır. Fakat sen kalk ve onun huzurunda suçunu itiraf et. Beni de istediğin gibi şahit tutabilirsin." dedi. Vallahi, Haccâc farkına varmadan bir de baktı ki ben onun huzurundayım. Haccâc bana, "Âmir mi bu?" dedi. Ben "Evet, Allah Emîr'e hayırlar versin." dedim. Haccâc, "Ben Irak'a gelip sana iyilikte bulunmadım mı? Seni Mü'minlerin Emîri'nin yanına gönderip seninle istişarede bulunmadım mı?" dedi. Ben "Evet, yaptın." dedim. Haccâc, "Peki, ne diye bu fitnenin içinde yer aldın?" dedi. Şa'bî, "Korkuya kapıldık, uykularımız kaçtı. Ev bize hüzünlü gelmeye başladı,

ortalık ıssızlaştı. Sâlih kardeşlerimizi kaybettik; bir fitne içine düştük ki içinde ne takvâ sahibi iyiler ne de azılı günahkârlar olduk. Ben Yezîd b. Müslim'e özrümü yazıyordum." dedi. Yezîd de onu tasdik etti. Bunun üzerine Haccâc, "Bu adam, kılıcıyla bize vurup sonra yanımıza gelerek boş boş konuşanlardan değildir." dedi.

Bize Ebû Eyyûb Süleyman b. Muallim er-Rakkî anlattı. O İsa b. Yûnus'tan, o Abbâd b. Musa'dan, o da Şa'bî'den şöyle dediğini rivâyet etti: Haccâc'a götürüldüm. Kapısına vardığımda Yezîd b. Ebû Müslim beni karşıladı ve "Senin avuçların arasındaki ilim için *İnnâ lillah* ey Şa'bî. Emîrin seni şirk ve nifakla suçlamasından sonra bugün şefaat günü değildir. Ama kurtulmaya layıksın." dedi. Sonra Muhammed b. Haccâc beni gördü; o da Yezîd'in söylediklerinin benzerini söyledi. Haccâc bana, "Ey Şa'bî! Sen de bize karşı hurûc edenlerin içindeydin, değil mi?" dedi. Ben, "Allah Emîr'e hayırlar versin. Ev bize hüzün vermeye başladı, ortalık çoraklaştı; yol daraldı, gözümüze uyku girmez oldu ve korku bizi kapladı. Öyle bir utancın içine düştük ki içinde ne takvâ sahibi iyiler ne de azılı günahkârlar olduk." dedim. Haccâc, "Doğru söyledi. Onlar hurûclarıyla ne sevap kazandılar ne de günahkâr olduklarında, Allah'a şükür, bize karşı güçlendiler. Onu serbest bırak." dedi.

Sonra Haccâc bana, "Bir anne, bir kız kardeş ve bir dedenin mirası hakkında ne diyorsun?" dedi. Ben, "Bu konuda Resûlullah'ın (sav) ashâbından beş kişi ihtilaf etmişlerdir: Osman b. Affân, Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Abbas, İbn Mes'ûd ve Zeyd b. Sâbit." dedim. Haccâc, "Rivâyet muhkem ise, İbn Abbas ne diyor?" dedi. Ben "İbn Abbas dedeyi baba yapmış. Anneye üçte bir vermiş, kız kardeşe bir şey vermemiş." dedim. Haccâc "Ya İbn Mes'ûd?" dedi. Ben, "İbn Mes'ûd mirası altıya bölmüş. Kız kardeşe yarısını, yani üç hisse vermiş; dedeye altıda iki, anneye altıda bir [südüs] vermiş." dedim. Haccâc "Peki, Mü'minlerin Emîri Osman?" dedi. Ben "Osman mirası üç eşit parçaya bölmüş." dedim. Haccâc, "Peki Zeyd b. Sâbit ne yapmış?" dedi. Ben, "Zeyd mirası dokuz parçaya ayırmış; anneye üç hisse, dedeye dört hisse, kız kardeşe de iki hisse vermiş." dedim. Haccâc "Ya Ebû Türâb ne yapmış?" dedi. Ben, "Ebû Türâb mirası altı hisseye bölmüş. Kız kardeşe yarısını, yani üç hisseyi vermiş; anneye iki hisse,

dedeye de bir hisse vermiştir." dedim. Haccâc "Kadıya söyleyin; meseleyi Osman'ın kavli üzerine çözüme kavuştursun." dedi.

Ubeydullah b. Abdurrahman b. Semüre'nin Öldürülmesi

Heysem b. Adî dedi ki: Ubeydullah b. Abdurrahman b. Semüre İbnü'l-Eş'as'tan ayrıldı ve Zâbülistan'a geldi. Uzun bir müddet orada kaldı. Sonra oradan Horasan'a gitti. Kuteybe b. Müslim onu hapse attı. Onun oğlu Ebû Bekr b. Ubeydullah Abdülmelik'in yanına giderek ondan eman istedi. Abdülmelik ona eman verdi ve bu durumu Haccâc'a bildirdi. Haccâc onun evrakını hazırladı. Kuteybe'ye bir elçi gönderdi; ona bir de kuru üzüm verdi. Elçiye "Bunu Kuteybe'nin eline koy, sonra göz işaretiyle dikkatini kuru üzüme çek." dedi. Elçi denilenleri yaptı. Kuteybe, Ubeydullah'a başını belaya sokacak bir adam gönderdi; adam onu öldürdü. Haccâc Abdülmelik'e bir mektup yazarak elçisinin onun yanına gittiğini fakat Ubeydullah'ın vefat ettiğini bildirdi.

Medâinî dedi ki: İbnü'l-Eş'as Meskin'de hezimete uğrayınca Ubeydullah b. Abdurrahman b. Semüre Horasan'a kaçıp orada gizlendi. Yezîd b. Mühelleb onun farkına vardı ve onu hapse attı. Kendisi İbnü'l-Eş'as'tan ayrılmıştı. Yezîd azledilip yerine Mufaddal b. Mühelleb tayin edilince Haccâc onu öldürmesi için Mufaddal'a mektup yazdı. Mufaddal ona şunu yazdı: "O başına gelenlerle meşgul. Öldürmeden de onun hakkından gelirsin." Kuteybe Horasan'a tayin olup Abdülmelik de vefat edince Ebû Bekr b. Ubeydullah b. Abdurrahman Velîd'in yanına gitti ve babası için onunla konuştu. Velîd, ona güvence vermesi için Haccâc'a mektup yazdı. Ancak mektup gelmeden haber Haccâc'a ulaştı. Bunun üzerine Haccâc, resmî emir kendisine gelmeden önce hemen Kuteybe'ye bir adam gönderip Ubeydullah'ı öldürttü ve defnetti.

Saîd b. Cübeyr'in Durumu

Bana çok sayıda şeyh anlattı; dediler ki: Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn'den işittik; şöyle diyordu: İbnü'l-Eş'as ile birlikte Kûfe halkından Saîd b. Cübeyr, Abdurrahman b. Ebû Leylâ, Abdurrahman b. Avsece, Şa'bî, Zer, Talha b. Musarrif, Abdullah b. Şeddâd, Ebü'l-Bahterî et-Tâî, Hakem

b. Uteybe ve dediklerine göre Avn b. Abdullah hurûc etmişlerdi. Basra halkından da Müslim b. Yesâr, Câbir b. Zeyd Ebü'ş-Şa'sâ el-Ezdî, Ukbe b. Abdülgâfir, Ebü'l-Cevzâ, Abdullah b. Gâlib, -bu son üçü İbnü'l-Eş'as ile birlikte öldürüldüler- Ukbe b. Vesâc, Talk b. Habîb ve Ezd kabilesinden Ebû Şeyh el-Henâî -adı Heyvân b. Hâlid idi- hurûc ettiler.

Ebû Nua'ym dedi ki: İbnü'l-Eş'as ile birlikte 80.000 süvari ve 122.000 piyade vardı. Dediler ki: Hâlid b. Abdullah el-Kasrî, Velîd b. Abdülmelik'in Mekke'deki valisiydi. Saîd b. Cübeyr Mekke'ye kaçmıştı. Abdülmelik vefat edinceye kadar orada saklandı. Daha sonra ortaya çıktı. Haccâc, onun ve Talk b. Habîb el-Anezî'nin yakalanıp gönderilmesi için Hâlid'e mektup yazdı. Hâlid her ikisini de ona gönderdi; Haccâc onları öldürdü.

Medâinî dedi ki: Hâlid b. Abdullah el-Kasrî Mekke'de Saîd b. Cübeyr'i yakaladı ve onu İsmâil b. Evsat el-Becelî ile birlikte Haccâc'a gönderdi. Haccâc Saîd b. Cübeyr'e, "Ben Irak'a geldiğimde sana ikramda bulunmadım mı?" dedi ve ona yaptığı bazı iyilikleri sıraladı. Saîd, "Evet, yaptın." dedi. Haccâc, "Peki, seni bana karşı hurûc ettiren neydi?" dedi. Saîd, "İbnü'l-Eş'as'ın boynumda bir biati vardı ve beni kararlılığıyla etkiledi." dedi. Haccâc kızdı ve "Allah düşmanı o dokumacıda gördüğün kararlılığı Allah için, O'nun tayin ettirdiği halifesi için ve benim için görmedin. Vallahi seni öldürmeden ve ateşe göndermeden ayağımı yerden kaldırmayacağım." dedi. Saîd "O zaman Allah huzurunda seninle hesaplaşırım." dedi. Haccâc, "Senin hesabını ben göreceğim." dedi. Saîd, "O gün hâkim senden başkası olacak." dedi. Haccâc öldürülmesini emretti. Müslim el-A'ver onun yanına gitti. Elinde geniş ve kavisli bir kılıç vardı. Onunla boynunu vurdu.

Bana Muhammed b. Ebân el-Vâsıtî anlattı. O Cerîr b. Hâzim'den nakletti. Yine bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı. O Vehb b. Cerîr'den, o babasından, o da Muhammed b. Zübeyr el-Hanzalî'den şöyle dediğini rivâyet etti: Haccâc, Saîd b. Cübeyr'i Tavâvîs [Tavuslar] ordusunda görevlendirdi ve ona bir milyon dirhem verdi. Ayrıca onu ordunun harcamalarından sorumlu kişi yaptı. Ona, "Bir eksiklik gördüğün zaman onu gider. Zayıf olanlara yardım et; yaralı olanların ihtiyaçlarını karşıla." dedi. Ayrıca ordu ganimet aldığı takdirde onu ganimetlerden sorumlu kişi yaptı. Ama

Saîd b. Cübeyr, İbnü'l-Eş'as ile birlikte ona karşı hurûc etti. Saîd, "Haccâc küfre girene kadar ona karşı hurûc etmedik." diyordu.

Medâinî Cerîr b. Hâzim'den rivâyet etti; dedi ki: Saîd b. Cübeyr, "Abdülmelik'in Allah katında Muhammed Resûlullah'tan (sav) daha şerif olduğunu söyleyen kâfir olmaz mı?" dedi.

Medâinî, Yahya b. Zekeriyya'dan, o da Sâlim el-Eftas'tan şöyle dediğini rivâyet etti: Haccâc Saîd b. Cübeyr'i öldürttüğü zaman, bu sebeple aklının karıştığını fark ettiler. Sonra Haccâc, "Bukağılar" dedi ve ayağını zincirlemek için bukağıyı istedi.

Bana Ravh b. Abdülmü'min el-Mukrî anlattı; dedi ki: Bana Ali b. Nasr el-Cehdamî anlattı; dedi ki: Hâlid b. Halîfe Haccâc'ın kapıcılarından söz ediyordu. Kapıcı şöyle dedi: Ben Saîd b. Cübeyr'in boynunu vurdum; başı koparken o "Lâ ilâhe illâllah (لا إله إلا الله)" diyordu.

Medâinî, Abdullah b. Mervân'dan nakletti; dedi ki: Haccâc Saîd b. Cübeyr'in öldürülmesini emredince, onun bir halası yanına geldi. Elini ona uzattı; kadın elini öptü. Haccâc'ın huzuruna çıkarıldığı zaman Haccâc ona, "Sen Şakî b. Küseyr'sin?"[162] dedi. Saîd, "Hayır, ben Saîd b. Cübeyr'im." dedi. Haccâc, "Ben sana iyilik yapmadım mı? Sana ikramda bulunmadım mı? Sana görev vermedim mi? Seni imam yapmadım mı?" dedi. Saîd b. Cübeyr, "Evet, bütün bunları yaptın." dedi. Haccâc, "Vallahi seni öldüreceğim." dedi. Saîd, "O zaman seninle yarın hesaplaşacağız." dedi. Haccâc, "O zaman ben senin hesabını göreceğim, ey Allah'ın düşmanı!" dedi. Saîd güldü. Haccâc, "Seni güldüren nedir?" dedi. Saîd, "Senin Allah'a karşı bu kadar cüretkâr oluşun." dedi.

Medâinî, Destüvâî'nin sahibi Ebû Meryem'den rivâyet etti; dedi ki: Ben Saîd b. Cübeyr'in Mekke'de ayaklarının prangalı olduğunu ve Hâlid b. Abdullah'tan Kâbe ile vedalaşmak için izin istediğini gördüm. Hâlid ona izin verdi. Saîd ayakları zincirli halde yedi kez döndü. Tavaf ederken bana -ya da bir adama, dedi- dayanıyordu. Sonra, "Allah'ım! Eğer katlimi Haccâc'ın eline vermişsen, bunu günahlarım için kefaret yap." şeklinde dua etti.

---

162 (شقيي بن كُسَيْر), anlam bakımından (سعيد بن جُبَيْر)'in tam zıttıdır. (çev.)

Medâinî, Muhammed b. Zekvân'dan rivâyet etti; dedi ki: Hâlid'in kardeşinin oğlu Abdullah b. Esed, Saîd b. Cübeyr'i yakaladı ve ona, "Doğrusu senin işinin bana verilmesini istemezdim." dedi. Bunun üzerine Saîd b. Cübeyr, "Madem istemiyordun, neden sâlih kulun dediği gibi, *İleri gelenler seni öldürmek için aralarında senin durumunu görüşüyorlar*,[163] demedin?" dedi.

Saîd b. Cübeyr'in üzerine atılan Zeyd b. Mesrûk el-Yerbûî idi. Onu Haccâc'ın huzuruna çıkaran kişi de İsmâil b. Evsat el-Becelî idi.

Medâinî bir adamdan, o Amr b. Ebû Vahşiyye'den rivâyet etti; dedi ki: Saîd b. Cübeyr'in kafasını bir köpeğin ağzında gördüm; yerde onunla oynuyordu.

Medâinî Amr b. Hişâm'dan nakletti; dedi ki: Saîd b. Cübeyr'e şöyle denildi: "Haccâc, İbnü'l-Eş'as ile beraber olan bir adamı yakaladığında, adam küfrünü itiraf etti; Haccâc onu serbest bıraktı. Hasan [Basrî], 'O adam nefsini müdafaa etmiştir.' dedi." Bunun üzerine Saîd b. Cübeyr, "Allah Ebû Saîd'e merhamet etsin; İslâm'da takıyye yoktur." dedi.

Medâinî Cerîr b. Hâzim'den, o Vâsıl'dan, o da Abdullah b. Saîd b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivâyet etti: Babam öldürüldüğünde kırk dokuz yaşındaydı.

Bize Affân b. Müslim anlattı; dedi ki: Bize Hüşeym anlattı; dedi ki: Bize Ebû Bişr haber verdi. O Saîd b. Cübeyr'den nakletti; dedi ki: Ben Allah'ın kendisine Benî Esed sebebiyle nimet verdiği kişilerdenim.

Medâinî Muhammed b. İshak'tan, o Abdülmelik b. Ebû Süleyman'dan nakletti; dedi ki: Hâlid b. Abdullah, Saîd b. Cübeyr'i, Talk b. Habîb el-Anezî'yi ve [başka] adamları zincirlenmiş halde tavaf yaparken gördü. "Bunlar nedir?" diye sordu. Oradaki görevli "Götürülmelerini emrettiğin esirlerdir." dedi. Hâlid "Onları tavaf etmekten alıkoyun." dedi.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı; dedi ki: Bize Ebû Âsım en-Nebîl anlattı. O bir adamdan, o Cerîr'den, o da Mugîre'den şöyle rivâyet etti: Haccâc [Mekke valisiyken] Saîd b. Cübeyr'i tanıyordu. Haccâc [zaman zaman Irak'tan Mekke'ye gelen] Saîd b. Cübeyr'e, "Ne haber?" diye sorardı. Saîd şöyle der-

---

163 Kasas, 28/20.

di: "Kûfe'den ayrıldığımda içki açıktan satılıyordu. Ayrıca rüşvetle hüküm satılıyordu." Bunun üzerine Haccâc, "Vallahi eğer [Irak'a] tayin edilirsem hepsini kaldıracağım." dedi. Irak'a vali olunca Şüreyh'i yeniden kadılığa getirdi ve içki satılmasını yasakladı.

Medâinî Cerîr b. Habîb b. Ebû Amre'den rivâyet etti; dedi ki: Haccâc Saîd b. Cübeyr'e Ramazan'da insanlara namaz kıldırmasını emretti. Saîd de kıldırdı. Haccâc ona, siyah renkli ipek karışımı bir cübbe hediye etti. O da onu giydi.

Bana Amr b. Şebbe anlattı; dedi ki: Bize Ebû Âsım en-Nebîl anlattı; dedi ki: Bize Amr b. Kays haber verdi; dedi ki: Haccâc Velîd'e, "Şikak ve nifak ehlinden bazı kimseler Mekke'ye sığınmışlar. Eğer Mü'minlerin Emîri onların hakkından gelmem için bana izin verirse iyi olur." şeklinde bir mektup yazdı. Velîd de onlar için Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'ye mektup gönderdi. Hâlid de Atâ, Mücâhid, Talk b. Habîb, Amr b. Dînâr ve Saîd b. Cübeyr'i yakaladı. Atâ ve Amr serbest bırakıldılar. Diğerleri Haccâc'a gönderildiler. Talk yolda vefat etti. Mücâhid, Haccâc ölene kadar tutuklu kaldı. Haccâc Saîd b. Cübeyr'i öldürttü.

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattı. O Abdullah b. Nümeyr'den, o da Abdülmelik b. Ebû Süleyman'dan nakletti; dedi ki: Hâlid el-Kasrî; Saîd b. Cübeyr, Talk b. Habîb, Habîb b. Ebû Sâbit ve arkadaşlarını yakalayıp zincire vurdu. Onlar, zincirlenmiş halde Kâbe'yi tavaf ediyorlardı.

Dediler ki: İbrâhim [en-Nehaî] Saîd'e gizliden şöyle haber yolladı: "Adamlar seni sağ bırakmayacaklar. Onlara karşı güçlü ol."

Bana Abbas b. Velîd en-Nersî anlattı; dedi ki: Bize Abdülvâhid b. Ziyâd anlattı. O Rebî' b. Ebû Sâlih'ten rivâyet etti; dedi ki: Saîd b. Cübeyr Irak'a getirildiği zaman yanına girdim ve ağladım. Saîd bana "Seni ağlatan nedir?" dedi. Ben, "Sende gördüğüm beni ağlattı." dedim. Saîd, "Ağlama! Şüphesiz bu Allah'ın ilminde vardır." dedi ve şu âyeti okudu: *"Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta (Levh-i Mahfûz'da) yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır."*[164]

164 Hadîd, 57/22.

Medâinî Ebû Bekr b. Ayyâş'tan, o Âsım b. Behdele'den rivâyet etti; dedi ki: Saîd hiçbir şey konuşmadı. Çünkü o kendisine müsle yapılmasından [organlarının kesilmesinden] korkuyordu.

Bana Hüseyn b. Ali b. Esved anlattı. O Ebû Bekr b. Ayyâş'tan, o da Yezîd b. Ebû Ziyâd'dan rivâyet etti; dedi ki: Saîd getirildiği zaman bizimle konuşuyordu; konuşmasından hiçbir şeyi garipsemiyorduk. Nihayet kızı geldi; Saîd hareket etmeye başladı ve ayaklarındaki zincirler göründü. Kızı ağladı. Saîd, "Ağlama kızım; babanı merak etme." dedi. Onda gördüğümüz en büyük [tepki] buydu.

Bana Hafs anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da İbn Ayyâş'tan nakletti; dedi ki: Haccâc Saîd'e, "Sen hurûc etmekle küfre girdin mi?" dedi. Saîd, "İman ettiğim günden beri küfre girmedim." dedi. Haccâc "Seni nasıl bir ölümle öldüreyim, sen seç." dedi. Saîd "Sen hangi kısas şeklini istiyorsan onu seç; kuşkusuz kısas [yarın] senin karşına çıkacak." dedi. Haccâc onu öldürdü; ondan sonra kimseyi öldürmedi.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o da Mufaddal b. Süveyd'den nakletti; dedi ki: Saîd b. Cübeyr getirildi. Ben Haccâc'ın yanı başında duruyordum. Haccâc ona, "Seni emanetime ortak yapmadım mı? Sana idarî görev vermedim mi? Şunu yapmadım mı? Bunu yapmadım mı?" dedi. Saîd "Hepsini yaptın." dedi. Haccâc "Peki, seni bana hurûc etmeye sevk eden neydi?" dedi. Saîd "Adam beni kararlılığıyla çok etkiledi." dedi. Haccâc "Sen Abdurrahman'ın kararlılığı için bir hak görüyorsun da Allah için, Mü'minlerin Emîri için ve benim için üzerinde bir hak görmüyorsun, öyle mi? Vur boynunu!" dedi. Hemen boynu vuruldu ve başı koptu. Başının üzerinde, tepesi siyah kumaştan yapılı, beyaz bir takke vardı.

Medâinî dedi ki: Selm b. Kuteybe dedi ki: Haccâc'ın yanındaydım. Saîd'e, "Sen bana karşı hurûc ettin, öyle mi?" dedi. Saîd, "Adamın boynumda biati vardı." dedi. Haccâc, "Sen Allah düşmanı için sözünü yerine getiriyorsun da Mü'minlerin Emîri için yerine getirmiyorsun öyle mi? Vur onun boynunu." dedi. Hemen boynu vuruldu. Ondan çok kan aktı.

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattı; dedi ki: Bize Süfyân b. Uyeyne anlattı. O Sâlim b. Ebû Hafs'tan nakletti; dedi ki: Saîd b. Cübeyr Haccâc'ın yanına getirildiği zaman Haccâc ona "Sen Şakî b. Küseyr'sin." dedi. Saîd "Hayır, ben Saîd b. Cübeyr'im." dedi. Haccâc "Vallahi seni öldüreceğim!" dedi. Saîd "O zaman annemin bana 'Saîd' ismini koyduğu gibi olurum.[165] Bırakın beni, iki rekât namaz kılayım." dedi. Haccâc "Onu Hıristiyanların kıblesine çevirin." dedi. Saîd, *"Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü [rahmeti, nimeti ve rızası] oradadır."*[166] dedi.

Bana Ali b. Hüseyn b. Arefe anlattı. O babasından, o Hâris b. Ebü'z-Zübeyr el-Medenî'den, o da Abdülazîz b. Zem'a el-Âmirî'den uzun bir rivâyet nakletti. Ben onu kısalttım. Şöyle dedi: Haccâc, Saîd b. Cübeyr'in getirilmesi için haber yolladı. Saîd getirildi. Yanına girince Haccâc ona, "Sen Şakî b. Küseyr misin?" dedi. Saîd "Hayır, ben Saîd b. Cübeyr'im." dedi. Haccâc "Hayır, sen Şakî b. Küseyr'sin." dedi. Saîd "Annem ismimi senden daha iyi bilirdi." dedi. Haccâc işkencecisine, "Ona işkence yap, sesi bana gelsin." dedi. Adam ona işkence yaptı; ancak Haccâc onun sesini işitmedi. Haccâc "Sesi bana gelecek kadar ona işkence yapmanı sana emretmedim mi?" dedi. Adam "Ben ona türlü türlü işkence yaptım; fakat ondan daha sabırlı kimse görmedim." dedi. Haccâc onu çağırdı, "Sen benim işkenceme sabrediyorsun, öyle mi?" dedi. Saîd "Allah'ın azabını hatırlayanlara senin azabın hafif gelir." dedi. Haccâc "Seni annen olan Hâviye'ye[167] göndereceğim." dedi. Saîd "Eğer oraya göndermenin senin elinde olduğunu bilseydim, Allah'ı değil seni ilâh edinirdim." dedi. Sonra Haccâc onun öldürülmesini emretti. Saîd tebessüm etti. Haccâc ona, "Sen bana asla gülmediğini söylemedin mi?" dedi. Saîd, "Senin Allah'a karşı olan cür'etine ve onun hilmiyle nasıl aldanmış olduğuna güldüm." dedi. Saîd kıbleye döndü; Haccâc onu kıbleden çevirdi. Bunun üzerine Saîd, *"Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü [rahmeti, nimeti ve rızası] oradadır."* âyetini okudu. Sonra Saîd, "Allah'ım, ona mühlet verme." dedi. Getirildi ve boynu vuruldu. Denildiğine göre başı kesildi. [Onu öldürür öldürmez] Haccâc'ı soğuk sıtma tuttu ve midesi iltihaplandı. Hatta kurutulmuş et onun boğazına bırakılıyor, sonra çekiliyordu; midesinden kurtlar çıkıyordu.

---

165 Yani gerçekten saîd, mutlu ve cennet ehlinden olurum. (çev.)
166 Bakara, 2/115.
167 Cehennemin tabakalarından biri.

Haccâc bağırarak, "Ah! Bu Saîd b. Cübeyr başıma ne getirdi böyle?" diyordu. Ölünceye kadar bu şekilde kaldı.

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı. O Ebû Bekr b. Ayyâş'tan, o da Yezîd b. Ebû Ziyâd'dan nakletti; dedi ki: Saîd b. Cübeyr Haccâc'ın yanına girdiği zaman hemen öldürülmesini emretti. Şam halkından bir adam ayağa kalktı. Haccâc ona, "Tut iki omuzundan." dedi.

Bana Tevvezî diye bilinen Ebû Muhammed en-Nahvî anlattı. O Ebû Ubeyde'den, o da Yûnus en-Nahvî'den şöyle rivâyet etti: Saîd b. Cübeyr getirildiği zaman Haccâc, Hâlid b. Abdullah'ı kastederek, "Allah Nasrâniye'nin oğluna lanet etsin. Vallahi ben onun değerini biliyordum. Vallahi onun yerine başkasını göndermesini isterdim." dedi. Sonra Saîd'e "Seni bana karşı hûrûc etmeye sevk eden neydi?" dedi. Saîd "Ben sıradan bir insanım; hata da yaparım, doğru da…" dedi. Haccâc, "Ben sana ikramda bulunmadım mı?" dedi. Saîd, "Bulundun." dedi. Haccâc "O zaman neden isyan ettin?" dedi. Saîd "Boynumda adamın biati vardı." dedi. Bunun üzerine Haccâc öfkeden köpürdü ve "Boynunda Mü'minlerin Emîri'nin biati yok muydu? Sonra o biati Kûfe'de kendi üzerine aldın." dedi. Saîd "Evet, doğru." dedi. Haccâc "Ama sen Mü'minlerin Emîri'nin biatini bozdun ve dokumacının oğlunun biatine uydun; öyle mi? Vurun boynunu." dedi. Cerîr b. Atıyye'nin aşağıdaki beyti bununla ilgilidir:

İki biati bozup terk eden nice adam var ki
Sakalının boyası damarlardan akan kandır

Ebû Ubeyde dedi ki: Saîd b. Cübeyr Haccâc'a getirildi. Bineğine binmek üzere olan Haccâc, "Vallahi, sen cehennemdeki yerine hazırlanmadan binmeyeceğim. Vurun boynunu!" dedi ve boynu vuruldu. Bunun ardından Haccâc'ın aklı karışmaya başladı. Ara sıra "Prangalarımız… Prangalarımız…" diyordu. Etraftakiler onun, Saîd'in ayaklarındaki prangaları kastettiğini sanıyorlardı. [Saîd'in boynunu vurduktan sonra] ayaklarını baldırından keserek prangaları almışlardı.

Bana Şücâ' b. Muhalled el-Fellâs anlattı; dedi ki: Bize Cerîr b. Abdülhamid anlattı. O Mugîre'den nakletti; dedi ki: Haccâc, Saîd b. Cübeyr'i öldürttüğü zaman, "İhtiras, ama ne büyük ihtiras!" derdi.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı; dedi ki: Bize Ubeyd b. Cennâd anlattı; o Atâ b. Sâlim'den nakletti; dedi ki: Saîd b. Cübeyr öldürüldüğü zaman Meymûn b. Mihrân, "Kardeşime onun kızıyla evlenmekten başka bir iyilik düşünemiyorum; böylece Haccâc'ın kılıcı üzerine cesaretle giderim." dedi. Sonra yola çıktı ve Kûfe'de Saîd'in kızıyla evlendi; onu Rakka'ya getirdi. Atâ dedi ki: "Gittim ve onu gördüm. Baktım ki yaşını almış, değerli, ibadete düşkün ve mescidinde oturan bir kadındır. Onun yanında hadis aradım ama bulamadım."

Ubeyd b. Cennâd dedi ki: Yolda silahlı adamlar vardı; kadınları geçirmiyorlardı. Meymûn onların yanında oturdu ve onlardan birinin seccadesinin altına üç yüz dirhem koydu. Sonra, "Yanımda bir kadın var." dedi. Onlar da, "Senin gibiler engellenir mi? Sen yoluna dosdoğru devam et." dediler.

Bize Ebû Eyyûb el-Müeddib er-Rakkî anlattı; dedi ki: Bana Muhammed b. Musaffâ anlattı. O Velîd b. Müslim'den rivâyet etti; dedi ki: Bize Abdülmelik b. Muhammed anlattı; dedi ki: Sâbit b. Muhammed'den işittim; şöyle diyordu: Saîd b. Cübeyr Haccâc'dan kaçıp yıllarca -ya da iki yıl, dedi- yanımda saklandı.

Bize Ömer b. Şebbe anlattı. O Ebû Âsım en-Nebîl'den rivâyet etti; dedi ki: Bana Mekke halkından bir şeyh anlattı; dedi ki: Mekke ehlinden zayıf bir adam vardı. Saîd tavaf ederken onunla şakalaştı. -Ya da, onu sıkıştırdı, dedi.- Bunun üzerine adam, "Sen Haccâc'dan kaçıyorsun ve buraya geliyorsun." dedi. Bunun üzerine İkrime b. Hâlid ve Kureyş'ten bazı adamlar onu dövdüler; öyle ki neredeyse yere serilecekti.

Bana Hüseyn b. Ali, Ebû Bekr b. Ayyâş'tan rivâyet etti; dedi ki: Yezîd b. Ziyâd'a "Saîd konuşur muydu?" denildi. Yezîd "Evet, gülüyordu da; ancak bir gün kızının geldiğini gördüm. Onun odasında oturdu. Babasının ayaklarındaki prangaların sesini duydu ve ağladı. Saîd ona 'Sus' dedi. [Râvi] dedi ki: Saîd kendisini Fırat'a düşürmemesi için kefil aldı. Ben de kefiller arasındaydım."

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O Muhammed b. Hâtim'den, o da Kâsım b. Mâlik'ten nakletti; dedi ki: Bize Ebü'l-Cehm anlattı; dedi ki: Saîd b.

Cübeyr Dîmâs'ta[168] bizim yanımıza konuldu. Orada herkesin ancak ayağını uzatacak kadar yeri vardı. Yanımda ona yer verdim. Öldürüleceği gün çıkarılırken bana "Elbisemi üzerimde iyi bağla." dedi. Ben de üzerindeki iki hırkayı arkadan bağladım. Onunla çıkarıldı ve öldürüldü.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O Abdülmelik b. Abdullah el-Kattân'dan, o Hilâl b. Cenâb'dan rivâyet etti; dedi ki: Saîd Haccâc'a getirildi. Haccâc ona "Vallahi seni öldüreceğim." dedi. Saîd, "O zaman, annemin ismimi koyduğu gibi 'Saîd' olacağım." dedi. Haccâc onu öldürdü. Haccâc çok geçmeden, yaklaşık kırk gün sonra, uyuduğu zaman onu rüyasında görmeye başladı. Rüyada Saîd elbiselerinden tutuyor ve "Ey Allah düşmanı! Ne diye beni öldürdün?" diyordu. Haccâc hep "Ah! Bu Saîd b. Cübeyr başıma ne getirdi böyle?" derdi.

Bana Ömer anlattı. O, Muhammed b. Hâtim'den, o Kâsım b. Mâlik'ten, o Hecer halkından bir adamdan, o da Abdülmelik b. Saîd b. Cübeyr'den şöyle rivâyet etti: Saîd b. Cübeyr Haccâc'ın yanına getirilince Haccâc ona, "Sen Şakî b. Küseyr misin?" dedi. Saîd, "Ben Saîd b. Cübeyr'im." dedi. Haccâc "Vallahi seni öldüreceğim." dedi. Saîd "O zaman ben Allah'a amelimle, sen de benim kanımla varacaksın. O takdirde annem bana 'Saîd' ismini koymakla isabet etmiştir." dedi. Bunun üzerine Haccâc "Ey muhafız! Boynuna öyle bir darbe vur ki ciğeri de parçalansın." dedi. Saîd, "Müsaade et iki rekât namaz kılayım." dedi. Haccâc "Kıl" dedi. Saîd kıbleye yönelip "Allahu ekberu kebîran ve'l-hamdu lillâhi kesîran" deyince Haccâc, "Hayır, sen ancak Hıristiyanların kıblesine doğru namaz kılarsın." dedi. Bunun üzerine Saîd, *"Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü [rahmeti, nimeti ve rızası] oradadır."*[169] dedi ve namaz kıldı. Sonra muhafız boynuna, gerçekten ciğerini de parçalayan bir darbe vurdu.

Fadl b. Dükeyn Ebû Nu'aym dedi ki: Saîd Hicret'in 95. yılında, kırk dokuz yaşında iken öldürüldü.

---

168 Haccâc'ın hapishanesi çok karanlık olduğu için ona bodrum, izbe yer anlamında "Dîmâs" (الديماس) denilirdi.

169 Bakara, 2/115.

[Abdullah b. İshak b. Eş'as'ın Öldürülmesi]

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O Avâne'den nakletti; dedi ki: Bedevîler Abdullah b. İshak b. Eş'as'ı yakalayıp onu Hıms'ta bulunan Abdülmelik'in yanına getirdiklerinde Abdülmelik ona, "Sen Mus'ab'ı öldürdüğün zaman Kûfe'ye geldiğimde altı yüz dirhem atıyye aldığını görüp bunu iki bin dirheme çıkarmadım mı? Kardeşim Bişr'i Kûfe'ye vali tayin ettiğimde seni yakınına almasını söylemedim mi? Kendi bineklerimden bir bineğe seni bindirip kendi elbiselerimden birini sana giydirmedim mi?" dedi. Abdullah b. İshak b. Eş'as "Hepsi doğru." dedi. Abdülmelik "Sonra bana haber geldi ki, senin bir ahmaklığın yüzünden Bişr sana kızmış. Çünkü sen ahmaklık ve kötülük insanısın. Bişr seni İsfahan'a gönderdi. Ama ben ona mektup yazarak seni döndürüp eski yerine getirmesini söyledim; o da yapmadı mı?" dedi. Abdullah "Evet, doğru." dedi. Abdülmelik "Buna mukabil sen Basra minberinde bana lanet okudun; Kûfe minberinde bana küfrettin. Sonra elçimi yakalayıp ellerini ve ayaklarını keserek onu baş aşağı asmadın mı?" dedi. Abdullah "Evet" dedi. Abdülmelik "Anasız kalasıca! Bir de benden merhamet umuyorsun öyle mi?" dedi ve şu beyitleri misal getirdi:

O kayalıklarda, Kuveykib[170] *kayalığında*
Toprak ve taşlarla örtülen şu kabre gömüldükten sonra
Anılır mıyım benden kalanlarla, kime kaldıysa
Benden kalan ise yeminsiz çabalamamdır
Biz alır mıyız savaşın baskısını, üstümüze bir kere?
Fakat biz size musallat ederiz o savaş belâsını

Sonra Abdülmelik, "Kalk ey Attâb b. Mesrûk, vur şunun boynunu; avretini örtecek elbisesini üzerine koy." dedi. Abdullah b. İshak "Ama Abdülazîz bana eman vermişti." dedi. Abdülmelik "Ne diyor bu?" dedi. Durum ona anlatıldı. Abdülmelik, "Yalan söylüyor; eğer vermiş olsa bile ben onu kabul etmiyorum." dedi ve Abdullah'ın boynu vuruldu.

170 Tebûk ile Medine arasında bulunan bir mescit.

[Misver b. Mahreme b. Avf el-Kelbî]

İbn Şebbe rivâyetinde şöyle dedi: Misver b. Mahreme b. Avf el-Kelbî Abdülmelik'e getirildi. Abdülmelik ona, "Asbağ seni bana getirip senin köle olduğunu iddia etmedi mi? Sonra ben Asbağ'a 'Bunda bir Arap soyu görüyorum. Senin bir amcaoğlunun olması senin bir kölenin olmasından daha hayırlıdır.' demedim mi? Nesebini tespit edip sana dört yüz dirhem atıyye bağlamadım mı? Velîd b. Abdülmelik'i savaşa gönderirken seni onunla arkadaş yapıp seni müjdecilerden yapmasını ona emretmedim mi?" Misver "Evet, yaptın." dedi. Abdülmelik, "Kalk ey Ebü'l-Abbas, vur bunun boynunu." dedi. O da vurdu.

[İbn Abdullah b. Yezîd el-Hatmî el-Ensârî]

Ensâr'dan İbn Abdullah b. Yezîd el-Hatmî getirildi. Abdülmelik ona "Kimsin sen?" dedi. Adam "Ben Abdullah b. Yezîd el-Hatmî'nin oğluyum." dedi. Abdülmelik "Küfürbaz bir aileden." dedi. İbn Abdullah "Ey Mü'minlerin Emîri! Benim için, Resûlullah'ın (sav) Ensar hakkındaki iyilik yapanlardan iyiliğin kabul edilmesi ve kötülük yapanların affedilmesi tavsiyesini tut." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik "Onu serbest bırakın." dedi.

[Gatîs el-Cühenî]

Sonra kendisine Gatîs el-Cühenî getirildi. Yanında ona yapışıp duran [küçük] bir oğlu vardı. Çocuk "Ey Mü'minlerin Emîri, babam… Ey Mü'minlerin Emîri, babam…" deyip duruyordu. Abdülmelik ona merhamet etti ve "Seni oğluna bağışladım." dedi.

Abdülmelik'le İlgili Bazı Haberler[171]

Medâinî, Suhaym'dan rivâyet etti; dedi ki: Urve b. Zübeyr Abdülmelik'in yanına girdi. Yanında Haccâc vardı. Urve Abdülmelik'le biraz sert konuştu. Haccâc ona "Ey kör kadının oğlu! Sen bunu Mü'minlerin Emîri'ne mi söylüyorsun?" dedi. Urve, "Senin bununla ne ilgin var, ey temennici kadının oğlu!" dedi. Urve bu sözüyle Haccâc'ın annesi Fâri'a binti

171 Bu başlık altında yer alan rivayetlerin bir kısmı RK'nin metin akışına göre ZZ'nin 233. sayfasında yer alması gerekirken sayfa 375'te yer almıştır. (çev.)

Hemmâm b. Urve b. Mes'ûd'u kastediyordu. Kadın, yanında Nasr b. Haccâc'la birlikte olmayı temenni etmiş ve şöyle demişti:

Yok mu bir yolu, biraz şarap içsem
Ya da Nasr b. Haccâc'a gitsem

Medâinî Ali b. Süleym'den, o da Muhammed b. Ali el-Kinânî'den rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik hacca gitti ve Tâif'e uğradı. Ebû Bekr b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm ile Muâviye'nin kız kardeşi Ümmü'l-Hakem'in oğlu Abdurrahman ona eşlik ediyorlardı. İbn Ümmü'l-Hakem Tâif'i anlattı; oranın ve halkının faziletlerinden söz etti. Sonra, "Ey Mü'minlerin Emîri, İslâm geldiğinde bizde Kureyş'ten çok kadın vardı; çoğaldı." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik Ebû Bekr'e, "Sen ne diyorsun?" dedi. Ebû Bekr, "O zaman sen o kadınların içinde Mugîre'den kimseyi bulamazsın." dedi. İbn Ümmü'l-Hakem ise, "Biz kavmimizi daha iyi biliriz. Biz nikâhlamak için şereflileri seçeriz. Vadilere zirvesinden geliriz; dibinden gelmeyiz." dedi. Abdülmelik, "Allah belanı versin; ne de küfürbazsın!" dedi.

Medâinî şöyle dedi: Abdülmelik ile Amr b. Saîd arasında bir tartışma çıkmıştı. Amr b. Saîd Abdülmelik'e karşı sert çıktı. Hâlid b. Yezîd b. Muâviye ona "Mü'minlerin Emîri'yle bu şekilde konuşulmaz." dedi. Bunun üzerine Amr b. Saîd, "Sus! Vallahi onlar devletini elinden aldılar; senin işine son verdiler. Buna rağmen senden onlara bir tepki yok. Bu nasıl bir samimiyet? Vallahi sen tıpkı şairin dediği gibisin:

Başka çocukları emzirmekten, ihmal etti
Kendi çocuklarını; hora geçseydi bari

Heysem b. Adî şöyle dedi: Abdülmelik, Amr b. Saîd'in öldürülmesini emrettiğinde Hâlid b. Yezîd'le istişarede bulundu. Hâlid, "Öldür onu." dedi. Bunun üzerine Amr şöyle dedi: "Sus! Vallahi devletin elinden alındı, anan ağladı ama sende bir tepki yok. Bu nasıl samimiyet?" Hâlid ise şöyle dedi: Kuşkusuz sen güç bir duruma düştün. Bakalım nasıl kurtulacaksın? Sen tıpkı evvelkilerin dediği gibisin:

Önem veriyorum tedbirli davranmaya, şayet gücüm yeterse
Oysa kuvvetim yok bir nebze

Medâinî dedi ki: Abdülmelik, Sâbit b. Abdullah b. Zübeyr'e, "Babanız sizi çok iyi bildiğinden size sövüyordu." dedi. Sâbit, "Ey Mü'minlerin Emîri, biliyor musun neden bana söverdi? Çünkü ben onu Mekke ve Medine halkıyla savaşmaktan menediyordum. Çünkü Mekke halkı Resûlullah'ı (sav) Mekke'den çıkarmış ve ona muhalefet etmişlerdi. Sonra Medine'ye geldiler. Resûlullah (sav) onları oradan çıkardı ve sürdü. -Sâbit bu sözüyle Hakem b. Ebü'l-Âs'a târizde bulunuyor.- Medine halkına gelince, onlar Osman'ı yalnız bıraktılar. Öyle ki Osman onların içinde öldürüldü; onu savunmayı bile düşünmediler." dedi.

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den, o da Beşîr b. Ubeydullah'tan rivâyet etti; dedi ki: Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer Abdülmelik'in yanına girdi. Üzerinde ketenden yapılmış çizgili, paslı [bulanık renkte] bir cübbe vardı. Cübbenin üstünde kılıç kayışının izi vardı. Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd ona, "Ey Ebû Hafs, eğer Kureyşli bir aileden olmasaydın nasıl bir adam olurdun?" dedi. Ömer b. Ubeydullah, "Ben olduğum ailenin dışında bir aileden olmak istemem. Çünkü Cahiliyye döneminde insanların efendisi olan Abdullah b. Cüd'ân bizdendi. Yine Resûlullah'tan (sav) sonra insanların efendisi olan Ebû Bekr es-Sıddîk bizdendi. Bu, benim sana yaptığım iyilik değildir. Ben senin evlatlarının ümmü veledlerini düşmanından kurtardım. Onlar hamileydiler ve senin yatak odanda doğum yaptılar." dedi. Yani onları Bahreyn'de Ebû Füdeyk'in elinden kurtardığını kastediyor.

Ümeyye Abdülmelik'e dedi ki: Ey Mü'minlerin Emîri! Bunun bana yaptığı iyilikler onu perişan etmiştir. O şairin dediği gibidir:

Koştum, tıpkı kötü kurt gibi, kan görmüş de
Bir vakit arkadaşında, kana gitmiş [arkadaşını yemiş]

Ömer b. Ubeydullah da şu beyti okudu:

Eğer ağacın sert olsaydı ya da İbn Ma'mer gibi olsaydın
Dalardın ölümün kucağına, gece karanlığında

Abdülmelik tebessüm etti ve "Onun sana söylediği gibi sen de ona söyle." dedi.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik at yarışı düzenledi. Abbâd b. Ziyâd (tüm atları) geçti. Şair şöyle dedi:

Geçti Abbâd, ikinci ve üçüncü oldu
Bunca hafif cüsseli atıyla

Abdülmelik şöyle dedi:

Geçti Abbâd ve ikinci oldu sakalı
Boncukçuydu kendisi, iyi beceriyor işlemeyi

Dedi ki: Denildiğine göre, Abbâd boncukçuydu. Daha sonra Ziyâd, onun babası olduğunu iddia etti. Çünkü Ziyâd onun annesini satarken kadın Abbâd'a hamileydi. Sonra Ziyâd onun kendi çocuğu olduğunu ikrar etti. Abbâd Abdülmelik'in bu sözünü, bir şikâyet olarak Hâlid b. Yezîd b. Muâviye'ye söyledi. Bunun üzerine Hâlid, "Seni öyle bir mevkiye getireceğim ki, Abdülmelik kıskanacak." dedi ve kız kardeşini onunla evlendirdi. Haccâc Abdülmelik'e, "Ebû Süfyân ailesinin evlilikleri zâyi oldu." şeklinde bir mektup yazdı. Abdülmelik Haccâc'ın mektubunu Hâlid'e gösterdi. Hâlid, "Senin hanımın olan Âtike binti Yezîd'den başka bizim aileden zâyi olan ve gurbete düşen bir kadın bilmiyorum. Haccâc da senden başkasını kastetmemiştir." dedi. Abdülmelik, "Aslında Haccâc Daî İbnü'd-Daî [soy iddiasında bulunan] Abbâd'ı[172] kastetti." dedi. Hâlid, "Ey Mü'minlerin Emîri, evlendirmeyeceğim biri için mi soy iddiasında bulunacağım? Eğer başkasının soyundan olduğunu iddia edeni evlendirirsem o zaman kınanırım." dedi.

Dediler ki: Abdülmelik Nâfi' b. Alkame b. Safvân b. Muharris'i Mekke'ye vali yaptı. Nâfi' bir gün minbere çıktı. Ebân b. Osman da minberin altındaydı. Nâfi', birdenbire Talha ve Zübeyr'e sövmeye başladı. İndiği zaman Ebân'a, "İkiyüzlüler hakkında, Mü'minlerin Emîri [Osman] için seni razı ettim mi?" dedi. Ebân, "Hayır, fakat beni çok rahatsız ettin. Onların Osman'ın işinde onun ortağı olmaları bana yeter." dedi. Bu konuşma Abdülmelik'in kulağına gitti. "Ebân doğru söyledi." dedi. Ayrıca Nâfi' b. Alkame'ye mektup yazarak bir daha böyle şey yapmamasını tembihledi.

172 Metinde geçen daî (الدعي) kelimesi babasından başka soya nispet edilen kişiler için kullanılan bir kelimedir. (çev.)

Medâinî, Abdülhakim el-Eşec'den, o da Ebû Kuzze'den rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik Zeyneb binti Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm'a talip oldu. Ancak Zeyneb onunla evlenmeyi reddetti ve "Vallahi kuru dudaklı benimle evlenemez." dedi. Onunla Yahya b. Hakem b. Ebü'l-Âs evlendi. Bunun üzerine Abdülmelik, "Vallahi Zeyneb siyah ve dişlek bir adamla evlenmiştir." dedi. Bunun üzerine Yahya, "Fakat Zeyneb onu değil beni sevdi." dedi. Abdülmelik'in ağzı yaralıydı; sürekli kanıyor ve üzerine sinek konuyordu.

Medâinî dedi ki: Leylâ el-Uhayliyye Abdülmelik'in yanına girmek için izin istedi. Abdülmelik, ona izin vermesi için hâcibi Ebû Yûsuf'a emir verdi. İzin isteyen kadının Cemîl'in sevdiği kadın olan Büseyne olduğu da söyleniyor.[173] Uzun boylu bir kadın içeri girdi; onun güzel bir kadın olduğu biliniyordu. Abdülmelik, "Ey Ebû Yûsuf, ona bir iskemle ver." dedi. Ebû Yûsuf ona bir iskemle verdi. Abdülmelik ona, "Yazık sana, Sevbe [ya da Cemîl, dedi] senden ne bekliyor?" dedi. Kadın, "Ümmet sana yetki verirken senden ne bekliyorsa o da benden onu bekliyor." dedi.

Asma'î rivâyet etti. O Nâfi' b. Abdurrahman b. Ebû Nu'aym el-Mukrî'den nakletti; dedi ki: Abdülmelik, Hâris b. Abdullah b. Ebû Rebîa'ya [o Kubâ'dır], "Kezzâb -İbnü'z-Zübeyr'i kastediyor- bu konuda ne diyor?" dedi. Hâris, "O kezzâb değildi." dedi. Bunun üzerine Yahya b. Hakem, "Annen kimdir ey Hâris?" dedi. Hâris, "O bildiğin kimsedir." dedi. Abdülmelik, "Sus, o senin annenden daha şereflidir." dedi.

Hâris'in annesi Hıristiyan idi. Annesi vefat edince, bir grup kimse toplanıp [tâziye için] yanına gelmişlerdi. Hâris, "Allah sizden razı olsun, gidin. Çünkü annemin başka akrabaları da var." dedi. Onun annesi esirdi; babası onu Yemen'den getirmişti.

Medâinî Mesleme b. Alkame el-Mâzinî'den rivâyet etti; dedi ki: Abdülmelik, "Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'e hayret ediyorum. Onu Basra'ya tayin ettim ve ona kılıcı kınından çıkarıp malı korumasını emrettim. O ise malı dağıttı ve kılıcı kınına soktu." dedi. Abdullah b. Fedâle

173 Cemîl, amcasının kızı Büseyne'ye âşık olmuş, fakat kız başkasıyla evlendirilmişti. Bunun üzerine Cemîl hayatı boyunca aşkını şiirlerle anlatmış ve bu şiirlerle meşhur olmuştur.

ez-Zehrânî, "Ey Mü'minlerin Emîri, eğer kılıcı kınından çıkarsaydı, kınından çıkmış çok kılıçlar bulurdu. Eğer malı korusaydı, onunla mücadele eden çok eller görürdü." dedi.

Medâinî, Fadl b. Süleyman'dan nakletti; dedi ki: Abdullah b. Hâlid b. Esîd Murâd kabilesinden bir kadınla evlendi. Kadın ondan bir kız çocuğu dünyaya getirdi. Abdullah b. Mutî' el-Adevî o kızla evlendi. Muradlı kadın Abdülmelik'in yanına girdi. Abdülmelik ona, "Kocanı aldattınız. Nihayet kızı İbn Mutî'e verdi. İbn Mutî' ne umdu, siz ne umdunuz?" dedi. Kadın, "Senin babanın Benî Hantab'dan umduğunu umduk." dedi ve şu beyitleri okudu:

Neden ağlamıyorum, akrabalarım ağladıkları halde
Hantab, güzel ve beyaz kızla evlendiği halde
Ey çocuklarım! Koltuk altları siyah olanlar, kıvırcık saçlıdır
Ve Devme ailesinden asil soyları vardır

Medâinî, İshak b. İbrâhim'den, o da Abbâd'ın mevlâsı Aclân'dan nakletti; dedi ki: Abdülmelik'in yanındaydım. Onun hâcibi Ebû Yûsuf geldi ve "Ey Mü'minlerin Emîri, Cemîl'in sevdiği Büseyne kapıdadır." dedi. Abdülmelik, "Onu al içeri." dedi. İçeriye beyaz ve uzun boylu bir kadın girdi. Onun güzel olduğu biliniyordu. Abdülmelik, "Ey Ebû Yûsuf, ona bir iskemle ver." dedi. Ebû Yûsuf ona bir iskemle verdi. Abdülmelik ona, "Yazık, Cemîl senden ne bekledi?" dedi. Kadın, "Cariye sana yetkisini verirken senden ne beklediyse o da benden onu bekledi." dedi.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik'in oğulları Muhammed ve Hişâm, babalarının yanında güreştiler. Hişâm Muhammed'i yere serdi ve göğsünün üzerine oturdu. Sonra, "Ben Vahîd'in oğluyum." dedi. Onun annesi Mahzûm kabilesindendi. Bu durum Abdülmelik'i öfkelendirdi ve "Tekrar güreşin." dedi. Bu kez Muhammed Hişâm'ı devirdi; göğsünün üzerine oturdu ve *"Ben onu dimdik bir yokuşa sardıracağım."*[174] dedi. Bunun üzerine Abdülmelik güldü ve Muhammed'i kucakladı.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik Amr b. Saîd'i öldürdüğü gün [onun kardeşi] Yahya b. Saîd b. Âs, Velîd'in kalçalarına vurdu. Abdülmelik bu yüzden

174 Müddessir, 74/17. (سأرهقه صعودا) (çev.)

onu kırk gün hapse attı. Sonra ona, "Ey Ebû Kabîh, eğer Velîd'i herhangi bir şekilde öldürmüş olsaydın, Rabbine ne yüzle kavuşmuş olurdun?" dedi. Yahya, "Allah'ın yarattığı yüzle." dedi. Yahya çirkin yüzlü olduğu için kendisine "Ebû Kabîh" denilirdi. Abdülmelik, "Allah hayrını versin; o ne anasının gözü (bir kadının oğlu)dur." dedi. Yani [işini bilen] Arap asıllı bir kadının oğludur.[175] Yahya'nın künyesi "Ebû Eyyûb" idi.

Medâinî dedi ki: Iraklılar İbnü'l-Eş'as'ı destekledikleri için Haccâc onların atıyyelerini kesti. Ayrıca durumu bir mektupla Abdülmelik'e bildirdi. Abdülmelik ise ona şunları yazdı: "Bizler, ancak onların erzakını vermekle onların itaatini hak ederiz. Onlara atıyyelerini ver; çünkü bu onlara karşı bizim için en büyük delildir. Diyelim ki savaşçıları mahrum ettin; peki çoluk çocuğun ne günahı var?"

[Haccâc'ın Haberleri]

Dediler ki: Hutayt el-Harâmî Zeyyât ve Harâm b. Ka'b b. Sa'd b. Zeydümenât b. Temîm, Haccâc'ın yanına getirildiler. Haccâc Hutayt'a Ebû Bekr'i sordu; iyi şeyler söyledi. Sonra Ömer'i sordu; onun için de iyi şeyler söyledi. Sonra Osman'ı sordu. Hutayt, "Henüz doğmamıştım o zaman." dedi. Haccâc, "Seni kokmuşun oğlu! Sen Ebû Bekr ve Ömer zamanında doğmuştun da Osman'ın zamanında mı doğmamıştın?" dedi. Hutayt, "Ey kokmuşun oğlu, acele etme; insanlar Ebû Bekr ve Ömer üzerinde ittifak ettiler ama Osman üzerinde ihtilaf ettiler. Bırak da onu Allah'a havale edeyim." dedi. Haccâc, "Vallahi seni ateşe göndereceğim." dedi. Hutayt, "Sen dünyada mâlik [vali] olduğun gibi âhirette de 'Mâlik' [cehennem muhafızı] olmaya razı değil misin?" dedi.

Haccâc, "Bana işkenceciyi getirin." dedi ve onu işkenceciye verdi. Sonra işkenceciye, "Bugün onun sesini bana duyur[acak kadar ona eziyet et]." dedi. İşkenceci, "Duyuracağım." dedi. Hutayt, "Yalan söyledi." dedi. İşkenceci ona işkence etmeye başladı. O kadar ki, falaka baldırları üzerine düşüyordu. Falaka ağırdı ve Hutayt'ın baldırlarından birini kırdı. İşkence-

175 Burada geçen (أَيُّ اِبْـنِ زَوْمَلَةٍ) ifadesi, Türkçede "O ne anasının gözüdür!" karşılığında kullanılan bir deyimdir. Bazılarına göre (زوملة) kelimesi cariye anlamında kullanılmaktadır (Bkz. *Lisânü'l-Arab*, [زمل] maddesi). Abdülmelik Yahyâ b. Saîd için, "O işini bilen bir adamdır (anasının gözüdür)!" demek istemiştir. (çev.)

ci, "Ben filanca kişiyim." dedi. Hutayt, "Allah'ın laneti senin üzerine olsun; üstüme çöktürüp baldırımı kırdın." dedi. İşkenceci ona işkence yapıyordu fakat Hutayt hiç sesini çıkarmıyordu. Adam durumu Haccâc'a bildirdi. Haccâc onu çağırttı. [Yürüyemediği için] Haccâc'ın huzuruna kadar taşındı. Haccâc ona, "Kur'ân'dan bir şey okur musun?" dedi. Hutayt, "Sen oku." dedi. Haccâc "Hel etâ ale'l-insâni…" sûresini okumaya başladı. Nihayet, *"Onlar kendileri (yemek) istedikleri halde yiyeceği yoksula, yetime ve esire verirler."*[176] âyetine geldiğinde Hutayt, "Ama sen onları öldürüyorsun." dedi.

Dedi ki: Haccâc Hutayt ile konuşurken bir sinek bir yarasına kondu. Hutayt, "Off" dedi. Haccâc, "Seni kokmuşun oğlu! İşkenceden bağırmıyorsun da sinekten mi bağırıyorsun?" dedi. Hutayt, "Ey kokmuşun oğlu! Sana karşı Allah'a söz verdim fakat sineğe karşı vermedim. Sana karşı elimle, dilimle ve kalbimle cihad edeceğime dair Allah'a söz verdim. Elim[l]e [mücadeleye] gelince; sana karşı ona bir yardımcı bulamıyorum. Dilime gelince [sözlerimi] işitiyorsun; kalbime gelince Allah onu daha iyi bilir." dedi.

Bunun üzerine Haccâc, "Bana demir çuvaldızı getirin." dedi. Haccâc çuvaldızı et ile tırnağın arasına sokuyor; adam ses çıkarmıyordu. Bunun üzerine Haccâc'ın meclisinde oturanlardan biri, "Ne kadar sabırlı adamdır?" dediler. Hutayt, "Sen Allah'ın sabrı bolca yağdırdığını bilmez misin?" dedi. Sonra emredildi; bir abânın içine konuldu ve ölünceye kadar odunla dövüldü.

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı. O Muhammed b. Fudayl b. Gazûn'dan, o da İbrâhim el-Müezzin'den şöyle nakletti: Mâhân el-Hanefî asıldığı zaman mızrakla vuruldu; o sırada tesbih ediyordu ve elinde yirmi dört (çakıl taşı) vardı. Onu darağacında gördüm; tesbihi elinde duruyordu. Biz geceleri darağacının yanında kandiller görüyorduk.

Ebû Bekr b. Ayyâş, Ammâr ed-Dühnî'den rivâyet etti; dedi ki: Mâhân Ebû Sâlih asıldığı zaman insanlar toplanıp bana baktılar. Biri bana, "Ey Ammâr, burada sen de olabilirdin." dedi.

---

176 İnsan, 76/8.

Dediler ki: Haccâc Abdurrahman b. Ebû Leylâ'ya haber yollayıp çağırttı. İbn Ebû Leylâ geldi. Haccâc ona, "Duyduğuma göre sen Mü'minlerin Emîri Osman'a sövüyormuşsun." dedi. Abdurrahman, "Allah'ın kitabında olan üç âyet beni bundan meneder. Biri, *Bu mallar özellikle, Allah'tan bir lûtuf ve hoşnutluk ararken ve Allah'ın dinine ve peygamberine yardım ederken yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılan fakir muhacirlerindir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir*, âyetidir. Diğeri, *Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir*, [âyetidir. Üçüncüsü de], *Onlardan sonra gelenler de şöyle derler: Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önceki iman etmiş kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kine yer bırakma! Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin*, âyetidir.[177] Ben de onlardanım." dedi.

Onun bu sözü Haccâc'ın hoşuna gitti.

Sonra İbn Ebû Leylâ Haccâc'ın huzuruna çıkarıldı. Haccâc, "Ey Şamlılar! Eğer Mü'minlerin Emîri Osman'a söven bir adam görmek istiyorsanız işte karşınızda." dedi. Abdurrahman daha önce söylediğini söyledi. Haccâc, "Doğru söyledi." dedi.

Bize Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattı. O Hüşeym'den nakletti; dedi ki: Bize A'meş anlattı; dedi ki: Ben Abdurrahman b. Ebû Leylâ'yı gördüm. Haccâc onu dövmüş ve mescidin kapısına dikmişti. İnsanlar ona, "Kezzâblara lanet oku." diyorlardı. O da, "Allah kezzâblara lanet etsin." diyor ve susuyordu. Sonra "Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Zübeyr ve Muhtâr b. Ebû Ubeyd…" diyordu. Susup tekrar başladığında anladım ki onları kastetmiyordu.

Bana Ebû Bekr b. Ayyâş ve Hafs b. Gıyâs yoluyla anlatıldı. Onlar A'meş'ten naklettiler. A'meş dedi ki: Abdurrahman b. Ebû Leylâ'yı sekinin üzerinde gördüm. Onun sırtı, Haccâc'ın darbeleri sebebiyle siyahlaşmıştı.

---

177 Haşr, 59/8-10.

[İnsanlar] ona, "Kezzâblara lanet oku." diyorlardı. İbn Ebû Leylâ da, "Allah kezzâblara lanet etsin." diyor ve duruyordu. Sonra "Ali b. Ebû Tâlib, Abdullah b. Zübeyr ve Muhtâr b. Ebû Ubeyd…" diyordu. Şam halkı da onun etrafındaydılar; eşekler gibi, ne dediğini anlamıyorlardı.

Bazı insanlar şöyle diyorlardı: "İbn Ebû Leylâ Düceyl nehrinde boğuldu." Bazıları da, "Cemâcim gününde öldürüldü." diyorlardı. Haccâc bundan önce onu yargılamıştı.

Dediler ki: Fudayl b. Bezvân el-Advânî Haccâc'a getirildi. Haccâc ona, "Fudayl mısın?" dedi. Fudayl, "Evet, Fudayl'ım." dedi. Haccâc, "Sana ikramda bulunmadım mı?" dedi. Fudayl, "Hayır, sen bana hakaret ettin." dedi. Haccâc Irak'a geldiği zaman onu bir işe yerleştirmişti fakat Fudayl kaçmıştı.

Haccâc, "Ben sana yakınlık göstermedim mi?" dedi. Fudayl, "Hayır, bilakis beni uzaklaştırdın?" dedi. Haccâc, "Vallahi seni öldüreceğim." dedi. Fudayl, "Bir suç işlemeden ve yeryüzünde bir fesat çıkarmadan mı?" dedi. Haccâc, "Bütün bunları yapmakla bana karşı suç işlemiş oldun." dedi ve onu öldürdü.

Deniliyor ki: Fudayl Haccâc'a, "O zaman seninle kanım hususunda hesaplaşırım." dedi. Haccâc, "O zaman ben senin hesabını görürüm." dedi. Fudayl, "O gün hâkim sen olmayacaksın." dedi.

Dediler ki: Hasan b. Ebü'l-Hasan, İbnü'l-Eş'as'ın katlinden sonra Haccâc'ın yanına girdi. Haccâc, "Bana karşı silah kaldırdın, öyle mi?" dedi. Hasan, "Vallahi yapmadım." dedi. Haccâc avucunu açtı; Hasan onu meshetti.[178] Sonra ona güvence vermedi. Hasan da saklanmaya başladı. Denildiğine göre, dokuz yıl saklandı. Hasan bir evden diğerine geçiyor, sonra kendi evinde saklanıyordu.

Bana Halef b. Hişâm ve Affân anlattılar; dediler ki: Bize Hüşeym b. Bişr anlattı; dedi ki: Bize Avvâm b. Havşeb haber verdi; dedi ki: İbrâhim et-Teymî hapishaneye götürülünce, arkadaşları ona, "İhvanlarına ulaştırmamızı istediğin bir tavsiye var mı? Yahut bir ihtiyacın var mı?" dediler.

178 Bu hareket itaat ve biat anlamına geliyordu.

İbrâhim, "Evet, Yûsuf'un kastettiği rabbin [efendinin] dışındaki Rabbin [Allah'ın] yanında beni anlatın." dedi.[179]

Halef dedi ki: İbrâhim, "Benim için Allah'a dua edin fakat sultandan iltimas istemeyin." diyordu. İbrâhim, hapiste ölünceye kadar içinde bulunduğu şartlardan kurtulmak için kimseden bir şey istemedi. "Allah'ım! Bu senin gözünün önündedir; Allah'ım! Sen görüyorsun." derdi.

Bize Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattı. O Süfyân b. Uyeyne'den, o da Ebû Sa'd'den rivâyet etti; dedi ki: İbrâhim et-Teymî hapiste yanımıza girdi. Bir konuşma yaptı. Bunun üzerine [diğer] mahpuslar, "Doğrusu [seni tanıdıktan sonra] hapisten çıkmak bizi sevindirmez." dediler.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O Asma'î'den rivâyet etti; dedi ki: Yezîd b. Ebû Müslim, "İbrâhim'i getirin." dedi. Kendisine, "İki tane İbrâhim var; Nehaî ve Teymî. Hangisini getirelim?" denildi. Yezîd, "İkisini de" dedi. Teymî hapiste vefat etti; Nehaî de saklandı.

Bize Halef el-Bezzâr anlattı; dedi ki: Bize Ebû Şihâb anlattı. O Hasan b. Amr'dan rivâyet etti; dedi ki: İbrâhim en-Nehaî, Haccâc zamanında saklanıyordu. Mescid de onun evinin yanındaydı. Buna rağmen mescide gelip namaz kılmazdı.

Medâinî, Âmir b. Hafs'tan nakletti; dedi ki: Haccâc İbrâhim et-Teymî'yi hapse attı. Kızı yanına geldi; konuşuncaya kadar babasını tanıyamadı. Haccâc hapishanedekilere arpa unu ve külü karıştırıp veriyordu.

İbrâhim et-Teymî hapiste vefat etti. Haccâc, İbrâhim et-Teymî'nin vefat ettiği gece rüyasında bir adamın, "Bu gece cennet ehlinden bir adam vefat etti." dediğini gördü. Sabah olunca, "Bu gece Vâsıt'ta kim öldü?" dedi. Etraftakiler, "İbrâhim et-Teymî" dediler. Haccâc, "O halde gördüğüm rüya şeytanın vesveselerinden biriydi." dedi. Sonra emretti, İbrâhim'in cenazesi damdan atıldı.

Asma'î şöyle dedi: Haccâc öldüğünde Ebû Amr b. Alâ hâlâ gizleniyordu. Bir bedevînin, "Haccâc öldü." dediğini işitti. O da şu beyti okudu:

---

179 İbrâhim bu sözüyle, "Yûsuf onlardan, kurtulacağını düşündüğü kişiye, Beni rabbinin (efendinin) yanında an, dedi." âyetine işaret ediyor. Yûsuf, 12/42. (çev.)

Nice canlar korku çeker, ancak
Devenin ipini çözmek kadar [kolay]dır, ondan kurtulmak

Ebû Amr, "Bilmiyorum; Haccâc'ın ölümüne mi sevineyim, yoksa şairin 'fercetün' [kurtuluş] sözüne mi? Biz o sözü 'furcetün' [açıklık] olarak rivâyetediyorduk."dedi.[180]

Sakîf kabilesinden, esirler arasında bulunan bir adam Haccâc'a getirildi. Adam [korkudan] hıçkırmaya başladı ve öldü.

Dediler ki: Haccâc'a, şair A'şâ Hemdân getirildi. Haccâc ona hitaben, "Ey kokmuşun oğlu! Sen şöyle demedin mi?

Ey Rabbim! Sakîf için Hemdân'a bir fırsat ver
Bir gün geceye kadar; indirsin onları yerlerinden

Bugün Allah A'şâ Hemdân için Sakîf'e fırsat verdi. Sen şunu da söylememiş miydin?

Bana şerefi sordun 'Yeri neresidir?' diye
Şeref Muhammed'le Saîd arasındadır
Eşec ile Kays'ın tabiatındadır, şeref
Aferinler olsun, onun babasına ve oğluna

Vallahi sen bundan sonra kimseye 'Aferin' diyemeyeceksin." dedi, sonra boynunun vurulmasını emretti.

Dediler ki: Haccâc'ın yanına İbnü'l-Kıriyye getirildi. İbnü'l-Kıriyye, "İzin ver konuşayım." dedi. Haccâc, "Benimle konuşma." dedi. Adam, "Kurban olayım, şurada duran kalabalıklar gibi bana da üç kelime olsun konuşma fırsatı ver." dedi. Haccâc boynunun vurulmasını emretti.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Haccâc, Eyyûb b. Sâib b. Nemr b. Kâsıt'ı öldürdü. Onun annesinin adı "el-Kıriyye" idi.

Medâinî dedi ki: Haccâc, Eyyûb b. Sâib'e İbnü'l-Eş'as'a bir mektup yazmasını emretti. O da yazdı. Sonra, "Bu mektubu al ve ona götür." dedi. Adam mektubu İbnü'l-Eş'as'a götürdü. İbnü'l-Eş'as, "Sen mi yazdın?" de-

---

180 (فَرَجَةٌ) kelimesi (fethalı fâ ile) üzüntüden veya hastalıktan kurtulma anlamındadır. (فُرْجَةٌ) ise (zammeli fâ ile) duvardaki delik, açıklık anlamındadır (Bkz. *Lisânü'l-Arab*, [فَرَجَ] maddesi). (çev.)

di. Adam, "Hayır" dedi. İbnü'l-Eş'as, "Vallahi sen yazmışsın. O halde çare yok, onun cevabını da yazacaksın." dedi. Adam cevabını yazdı ve Haccâc'a getirdi. Haccâc mektubu okuyunca, "Bu senin yazın." dedi. Adam, "Beni yazmaya zorladı." dedi. Haccâc onu öldürdü.

Bana Ali b. Muhammed Ebü'l-Hasan el-Medâinî anlattı. O da şeyhlerinden nakletti; dedi ki: Ziyâd b. Mukâtil b. Misma', İbnü'l-Eş'as ile beraber iken öldürüldü. Şakîk b. Sevr'in kızı olan eşi şöyle dedi:

Korkacak değilim kalkıp dolaşmaktan
Ziyâd'ı aramak için, ölmeden ve kederlenmeden

Haccâc Misma' b. Mâlik'i hapse attırdı. Abdülmelik bunun üzerine Haccâc'a, "Mâlik b. Misma'ın bize oğlu Misma'ın suçunu affettirecek kadar büyük fedakârlığı var. Onu serbest bırak ve Sicistan valiliğine tayin et." şeklinde bir mektup yazdı. Haccâc da onu tayin etti. Onun valiliği sırasında Ebû Celde el-Yeşkürî ortaya çıktı. Bu zat Haccâc'dan saklanıyordu. Haccâc Misma'a bir mektup yazdı; onu yakalayıp göndermesini emretti. Misma' ise, [yalandan] "O vefat etti." şeklinde bir mektup yazdı. Haccâc da ona "Allah ona rahmet etmesin. Bana onun saçlarını gönder." diye bir mektup yazdı. Ebû Celde ona gitmek istedi. Fakat Misma', "Yazık sana, beni yalanlayacak mısın? Burada kal; ortaya çıkma." dedi ve Haccâc'a onun saçlarını gönderdi. Sonra Ebû Celde Misma'ı kınadı ve şöyle dedi:

Bir hayır söz konusu olunca "Kays aşîretimdir" dedin
Hüküm verirken bir zalimi bize yönlendiriyorsun
Başka bir durumda "Bekr b. Vâil'dir" diyorsun
Çünkü geriden reddedilmekten korkuyorsun
Ey İbn Mâlik! Kötü bir hükümdür, verdiğin hüküm
Ceza vereceğin zaman beni bilgilendir bu konuda

Bunun üzerine Misma' ona on bin dirhem verdi. Bu kez şöyle dedi:

Ey Misma' b. Mâlik b. Misma'
Sen cömert ve belagatli bir hatipsin
Ne yapıyorduysa baban, sen de onu yap

Misma‘ bunu duyunca, “Allah belasını versin. Babamın anneme yaptığını, benim de anneme yapmamı istiyor.” dedi. Bu beytin Ferezdak’a ait olduğu da söylenir.

Medâinî dedi ki: Haccâc Meskin’de iken Tufeyl b. Hakîm kendisine getirildi. Haccâc ona, “Ben seni askerde onbaşı yapmadım mı? Sana şu şu (iyilikleri) yapmadım mı?” dedi. Tufeyl, “Evet, yaptın.” dedi. Haccâc, “Peki, o zaman seni bana karşı hurûc ettiren neydi?” dedi. Tufeyl, “Ey Ebû Muhammed! Eğer izin verirsen ailemin yanına gitmek istiyorum.” dedi. Haccâc, “Tamam, git.” dedi. Dönüp gittiğinde Haccâc, “Bunun bu kadar gariban olduğunu bilmiyordum.” dedi.

Medâinî dedi ki: Kays b. Mes‘ûd Haccâc’ın yanına geldi. Haccâc ona, “Senin Ebû Hafs’ın yanında olduğunu sanıyordum.” dedi. -Ömer b. Muhammed b. Ebû Akîl’i kastediyor.- Ömer b. Muhammed Belkâ’daydı. Bunun üzerine Yezîd b. Ebû Kebşe, *“Yoksa kâfirleriniz onlardan daha mı hayırlı?”*[181] dedi. Haccâc, “Söylediğin şeyin, onu kurtaracağını düşünüyor gibisin.” dedi ve öldürülmesini emretti. Öldürüldü. Yezîd b. Ebû Kebşe’nin kızı, Ömer b. Muhammed b. Ebû Akîl’in hanımıydı; bu yüzden ona bu sözleri söyledi.

Medâinî dedi ki: Abdullah b. Rezâm, Harîş b. Hilâl, Ömer b. Utbe b. Ebû Süfyân, Yezîd b. Ka‘b el-Adevî eş-Şâir ve Nüveyre el-Himyerî -bu zat Irak halkı tarafından sevilirdi ancak yerini bildirdiler ve öldürüldü- ve Tufeyl b. Âmir b. Vâsile de İbnü’l-Eş‘as ile beraber öldürülenlerdendi. İbn Ebû Leylâ Ahvâz’ın Düceyl nehrinde boğuldu. Cemâcim savaşında öldürüldüğü de söylenir.

Yine kendisine “Mürretü’t-Tayyib” denilen Mürre b. Şerâhîl el-Hemdânî de öldürüldü. Haccâc ona, “Fitneye gelince sen sağlamsın; teşvik edip emrediyorsun. Birliğe gelince hastasın. Sonra Mü’minlerin Emîri Osman’a karşı geliyorsun.” dedi.

Dedi ki: Kûfe’de İbnü’l-Eş‘as’ın görüşünde olan ve ona yardım eden bazı Şamlı kimseler de öldürüldü. Denildiğine göre Şamlılar, İbnü’l-Eş‘as için “Yemenliler” grubunu oluşturmuşlardı.

---

181 Kamer, 54/43.

Öte yandan Abdullah b. Şeddâd b. Hâd el-Leysî de Meskin'de, Ahvâz'ın Düceyl nehrinde boğuldu. Deyrü'l-Cemâcim savaşında öldürüldüğü de söylenir.

Ayrıca Haccâc'a, Benî Hümeym'den şair İmrân b. İsâm el-Anezî de getirildi. Haccâc ona, "Ey İmrân, seni Mü'minlerin Emîri'ne elçi olarak gönderdim, o da sana iyilikte bulunmadı mı? Sonra oradan geldin, sana iyilik yapmadım mı?" dedi. İmrân, "Evet, yaptın fakat İbnü'l-Eş'as'ın mevlâsı Bâzâm beni hurûca zorladı." dedi. Haccâc, "Hanımının yatak odasında oturacak bir yerin yok muydu?" dedi. İmrân, "Ben oturdum ama Bâzâm beni kılıç zoruyla çıkardı." dedi. Haccâc onu affetmeye niyetlendi. O sırada kafasına baktı, kafasının tıraşlı olduğunu görünce onu öldürdü.

Deniliyor ki: İmrân b. İsâm Haccâc'a getirildi. Haccâc ona, "Küfre girdin mi?" dedi. İmrân, "İman ettiğim günden beri küfre girmedim." dedi. Haccâc onu öldürdü.

Dedi ki: Mâhân el-Hanefî Mekke'de yakalandı ve Haccâc'ın yanına götürüldü. Vücuduna iki parçaya ayrılmış [kenarları keskin] kamışlar bağlandı. Sonra emredildi; yerde sürüklendi ve derisi parçalandı. Mâhân, "Allah'ın hareminde yakalandım. Ben Allah'ın gözü önündeyim ve Allah'ım ne güzel kudret sahibidir!" diyordu. Mâhân bir kenara atıldı; etleri soyulmuştu. Adamları onun için çok üzüldüler ve ağladılar. Mâhân, "Üzülmeyin; eğer akıbetim ateş olsa, ateş bana yapılan bu işkenceden daha kolay değildir. Eğer sonum cennet ise, buna tahammül edilir." dedi.

Dedi ki: Haccâc Fîrûz Husayn'ı da işkenceyle öldürdü. O da İbnü'l-Eş'as ile beraberdi. Haccâc, onun başına on bin dirhem ödül koymuştu. O da Haccâc'ın başına yüz bin dirhem ödül koymuştu. Fîrûz Horasan'dan esirlerle birlikte getirilince Haccâc, "Ebû Osman'ı hapse atın." dedi. Hemen hapse konuldu. Fîrûz Haccâc'dan yardım istedi ve "Bana eman verirse ondan hiçbir şey gizlemeyeceğim." dedi. Ancak Haccâc ona eman vermedi ve ona işkence yaptırdı. Fîrûz, "Beni bırakın, insanların yanında emanetlerim var." dedi. Hapisten çıkarıldı; insanlar onun etrafında çoğalmaya başladılar. Fîrûz, "Ey insanlar! Ben Fîrûz Husayn'ım. Burada olanlar olmayanlara duyursun. Kimin yanında malım varsa onundur." dedi. Haccâc işkenceciye,

"Öldür onu." dedi. İşkenceci onu öldürene dek falakayı göğsünün üzerine koydu. [Râvi] dedi ki: Şöyle de deniliyor: Fîrûz malını yazdı fakat kimin yanında olduğunu belirtmedi ve "Bana eman verilene kadar onların isimlerini vermeyeceğim." dedi. Haccâc ona eman vermedi ve onu öldürdü.

Haccâc ayrıca Ömer b. Musa b. Ubeydullah b. Ma'mer'i de öldürdü. Ona, "Sen Sâbûr gecesinde İbnü'l-Eş'as ile beraber değil miydin? Üstelik zekerini de boyamışsın." dedi. Bunun üzerine Ömer b. Musa, "Senin kavminin iyi kadınları için onu arzulanır hale getirmiştim." dedi. Haccâc onu öldürdü.

Haccâc'a, Utbe b. Ubeydullah b. Abdurrahman b. Semüre getirildiğinde onu da öldürdü.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: İmrân b. İsâm Haccâc'a getirildi. Haccâc ona, "Ben Irak'a geldiğimde adın sanın bilinmiyordu. Ben senin ismini duyurdum; kendisine denk olmadığın halde seni Mukâtil b. Misma'ın -mevlân olan- kızıyla evlendirdim ve seni Mü'minlerin Emîri'ne elçi olarak gönderdim, öyle değil mi?" dedi. İmrân, "Evet, doğru." dedi. Haccâc, "Ama dokumacının oğluyla birlikte bana vurmak üzere hurûc ettin." dedi. İmrân, "Doğru, yaptım." dedi. Haccâc, "Sen bana karşı hurûc etmekle dinden mi çıktın?" dedi. İmrân, "İslâm'a girdiğimden beri küfre girmedim." dedi. Haccâc emretti; boynu vuruldu. Bunun üzerine Abdülmelik dedi ki: "İmrân şu beyitleri söyledikten sonra mı, Haccâc onu öldürdü:

Ve gönderdin, o şerefli Mu'atteb'in çocuklarından bir şahini
Avsec ağacında saklanıyorlar, onun güvercinleri
Ne zaman pişirsen onun ateşiyle, iyi pişer
Başkasıyla pişirdiğinde, pişmez tam olarak"

Dedi ki: İbnü'l-Eş'as ile beraber hurûc edenlerden biri de Yûsuf b. Abdullah b. Osman b. Ebü'l-Âs es-Sekafî idi. Yûsuf b. Abdullah kaçtı; daha sonra Haccâc'ın önüne dikiliverdi. Haccâc onu görünce, "Anasız kalasıca" dedi. Yûsuf, "Annemle beraber babam da…" dedi. Haccâc, "Nerelerdeydin?" dedi. Yûsuf, "Benim [şimdiki] yerimden daha geniş bir yerde değildim. Allah seni başımıza verdi; biz kabul etmedik. Allah da bizi kabul etmedi." dedi. Haccâc ona güvence verdi.

Haccâc, Sâlih b. Abdurrahman'ın kardeşi Âdem b. Abdurrahman'ı öldürdü. Haccâc'ın onu Hâricîlerin görüşünü paylaştığı için öldürdüğü de söylenir.

Medâinî Saîd b. Abdurrahman'dan, o da Mâlik b. Dînâr'dan rivâyet etti; dedi ki: Hakem b. Eyyûb es-Sekafî, Ali b. Zeyd b. Abdullah b. Ebû Müleyke b. Abdullah b. Cüd'ân'ı hapse attı. O sıralarda Hasan [Basrî] gizlenmekteydi. Biz de onunla birlikte gizleniyorduk. Hasan bir gece Hakem'in yanına geldi; biz de onunla beraberdik. Hakem b. Eyyûb onu tahtın üzerine, yanına oturttu. O gece onun yanında biz civcivler gibiydik. Hasan Yûsuf (as) ile kardeşlerini anlattı ve "Kardeşlerini satıp babalarını üzdüler; üstelik babaları Yûsuf'u nasıl severdi. Sonra Yûsuf hapisle ve kadın hilesiyle karşı karşıya kaldı. Sonra Allah onu tuzaklardan kurtardı ve onun şânını yüceltti. Onun işi mükemmel olup ailesi yanında toplanınca ve ebeveyniyle gözü aydınlanınca kardeşleri, Allah'a yemin olsun ki gerçekten Allah seni bize üstün kıldı. Gerçekten biz suç işlemiştik, dediler. Yûsuf dedi ki: *Bugün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir.*"[182] Hakem şöyle dedi: "Ben de diyorum ki: Bugün size bir kınama yok. Eğer bu elbisemden başka bir şeyim olsaydı size onu giydirir ve sizi serbest bırakırdım."

Medâinî dedi ki: Haccâc, Abdullah b. Şerîk el-A'ver'i yakaladı ve onu öldürdü. Kendisi İbnü'l-Eş'as ile beraber hurûc etmişti. Denildiğine göre, Sicistan'a kaçmış, orada [yakalanıp] Haccac'a gönderilmişti.

Müsâvir b. Riâb es-Selîtî Haccâc'a getirildi. Haccâc onu öldürdü ve "Onu ailesine teslim edin. Çünkü öldürülenin ailesi ölüye yumuşak davranır." dedi. Müsâvir'in Zâviye savaşında çatışma sırasında öldürüldüğü de söylenir.

Medâinî dedi ki: Haccâc bir adam öldürdüğü zaman, eğer hanımı evlenirse ona ilişmezdi. Eğer evlenmezse onu Kasrü'l-Müsîrîn'de hapse atardı. Haccâc, İbnü'l-Eş'as'ın adamlarının eşlerinden [böyle olup da] yakaladıklarını orada hapse atmıştı.

---

182 Yûsuf, 12/91-92.

Medâinî dedi ki: İbnü'l-Eş'as'ın başı kendisine getirildiği zaman Haccâc secde etti ve "Onun yanıma esir olarak getirilmesini isterdim. Onu ayağa kaldırırdım; o da taraftarlarına, şeytanın cehennem ehline okuduğu şu hutbeyi okurdu: *[İş bitirilince şeytan da diyecek ki:]Şüphesiz Allah, size gerçek olanı söz verdi. Ben de size söz verdim ama yalancı çıktım. Zaten benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi çağırdım, siz de hemen bana geliverdiniz. O hâlde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Şüphesiz ben, daha önce sizin, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Şüphesiz, zalimlere elem dolu bir azap vardır.*"[183]

Medâinî, Abdullah b. Fâid ve Suhaym b. Hafs'tan nakletti; dediler ki: Haccâc İbnü'l-Eş'as'ın hezimetinden sonra Irak halkından [onun] küfür ve nifakını ikrar etmelerinin istedi. Kabul edenin avucuna bir mühür vuruyor, reddedenleri de öldürüyordu. Sadece üç kişi kabul etmedi; o da bu üçünü öldürdü. İbn Sîrîn bir ridâ bir de izar [uzun gömlek] giyerdi. Eli de mühürlenmemişti. Kendisine, "Elini örtecek bir gömlek giysen… Çünkü seni gören, elinin mühürlenmiş olduğunu sanıyor." denildi. Ancak İbn Sîrîn gömlek giymeyi reddetti.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O Ebû Dâvûd'dan, o Şu'be'den, o da Amr b. Mürre'den nakletti; dedi ki: Cemâcim Savaşı'nda kurrâ olanlar, Ebü'l-Bahterî et-Tâî'yi kendilerine emîr yapmak istediler. O ise, "Ben köleyim; Araplardan birini emîr yapın." dedi.

Süfyân b. Uyeyne rivâyet etti. O Alâ b. Abdülkerîm'den rivâyet etti; dedi ki: Talha b. Musarrif beni gördü, o sırada ben gülüyordum. Talha, "Bu adam Cemâcim Savaşı'nı görmemiş." dedi.

Bize Amr en-Nâkıd anlattı. O Ebû Ahmed'den, o Abdülcebbâr el-Hemdânî'den, o da Atâ b. Sâib'den rivâyet etti; dedi ki: Ebü'l-Bahterî et-Tâî Cemâcim günü bana, "Nereye kaçıyorsun? Ateş kılıçtan daha sıcaktır." dedi ve öldürülünceye kadar savaştı.

Bize Amr bildirdi. O Ebû Nu'aym'dan, o İsrâil b. Hakem'den rivâyet etti; dedi ki: Cemâcim Savaşı'nda Zer'den işittim şöyle diyordu: "Bu, çılgın

183 İbrâhim, 14/22.

bir kâfirin elindeki bir demirden başka bir şey değildir." Dedi ki: Zâdân "Cemâcim ehlinin kanlarının şu cübbemde olmasını ve Allah'ın yanında onların hasmı olmayı ne kadar isterdim." dedi.

Bana Hüseyn b. Ali [b. Esved] anlattı; dedi ki: Bana Yahya b. Âdem anlattı. O Ebû Bekr b. Ayyâş'tan, o da A'meş'ten nakletti; dedi ki: İbrâhim'e, "Neden hurûc etmiyorsun? İbn Ebû Leylâ, Saîd b. Cübeyr ve Ebü'l-Bahterî hurûc ettiler." dedim, daha başkalarını da saydım. İbrâhim [en-Nehaî], "Ben korkak bir adamım." dedi. -Üzerine geldiklerinden dolayı korktuğunu kastediyordu.-

Dediler ki:[184] Kümeyl b. Ziyâd Haccâc'a getirildi. Onu kavmi getirmişti. Haccâc ona şöyle dedi: "Ey Neha'ın kölesi! Sen Mü'minlerin Emîri Osman'ın üzerine gittin; Muâviye seni affetti. Sonra Mü'minlerin Emîri Abdülmelik seni affetti. Sen evinde oturmaya başladın; ne bir cuma günü ne de bir cemaatte Müslümanların yanına geldin. Ne zamanki Kinde'nin dokumacısı hurûc etti, çıktın ve minberin üzerine oturdun. Sonra da 'Semânın altında en kötü aile iki Hakem'in ailesidir. Hakem b. Ebü'l-Âs ve Hakem b. Ebû Akîl' dedin." Sonra emretti; boynu vuruldu. Kümeyl o sırada epey yaşlıydı.

Heysem b. Adî şöyle dedi: İbnü'l-Eş'as ve Haccâc Ebû Kubâz'a bağlı Meskin'de karşı karşıya geldiler.[185] İbnü'l-Eş'as'ın askerleri arasında bulunan Abdullah b. Şeddâd b. Hâd öldürüldü. Onunla birlikte Bistâm b. Maskale b. Meysere eş-Şeybânî, Umeyr b. Dubay'a er-Rekâşî, Bişr b. Münzir b. Cârûd ve Hakem b. Muharribe el-Abdî de öldürüldü. Haccâc Bistâm'ın başına bakıp şöyle diyordu:

Erkek bir yılanın vadisinden geçtiğin zaman
Git ve bırak beni; vadinin yılanıyla baş başa kalayım

Dedi ki: Misma' b. Mâlik b. Misma' ağladı. Haccâc ona, "Onlara mı ağlıyorsun?" dedi. Misma', "Hayır, onların ateşe nasıl dayanacaklarına ağlıyorum." dedi.

---

184 RK'nin hâmişinde, "Kümeyl b. Ziyâd" başlığı yer almaktadır.

185 Cümlede yer alan (أبرقباذ) kelimesi daha önce *Ensâb*'da geçmemiştir. Nitekim elimizdeki yazma nüshada bu kelime (أبوقباذ) şeklinde yazılmıştır. Buradan yola çıkarak "Ebû Kubâz" şeklinde yazdık. (çev.)

Heysem şöyle dedi: Daha önce, Ziyâd'ın mevlâsı Übülle'de valiydi. Orada bir gemi hazırladı. İbnü'l-Eş'as Übülle'ye geldiği zaman onu gemiye bindirdi, kendisi de onunla birlikte gemiye bindi. Abâdân'daki köyünde olan Abbâd b. Husayn'ın yanından geçtiler. Adam ona seslendi, "Ey Ebû Mâlik! Beni de bindir; ben Haccâc'dan korkuyorum." dedi. İbnü'l-Eş'as, "Sakın ona yanaşma. O seni Haccâc'a yakınlaştırmak istiyor." dedi. Abbâd umudunu kaybedince, "Yazık sana, İbnü'l-Eş'as seni hezimete uğratmasın. Onu Haccâc'a götür; kendine ve çoluk çocuğuna güvence alırsın." dedi. Onlar Cenâb'a geldiler ve Sâbûr'a gitmek üzere hayvanlara bindiler. Oradan Sicistan'a gittiler.

Heysem dedi ki: İbnü'l-Eş'as'a tâbi olanlardan biri de Sevvâr b. Mervârîz idi.

Medâinî dedi ki: İbn Avn dedi ki: Ben İbnü'l-Eş'as'ı, Basra minberinin üzerinde bağdaş kurmuş vaziyette hutbe okurken gördüm. Ondan başka, minber üzerinde bağdaş kuran kimse görmedim. Ona tâbi olmaktan men edenleri tehdit ediyordu. "O sadece Hasan'ı [Basrî] kastediyor." denildi. Dedi ki: Hasan'ın yanına gittim. Hasan, yanına gelen herkesi ona tâbi olmaktan men ediyordu.

Bize Abdullah b. Muâz anlattı. O babasından nakletti; dedi ki: Bize Ebû Mâdân anlattı. O Mâlik b. Dînâr'dan nakletti; dedi ki: Hasan b. Ebü'l-Hasan, Müslim b. Yesâr, Saîd ve Müslim'in İbn Eş'as'la birlikte Haccâc'a karşı savaşmayı emrettiklerini gördüm. Bunun üzerine Hasan, "Haccâc, semâdan gelen bir belâdır. Biz Allah'ın belâsını kılıçla mı karşılayacağız? İstiğfar edin, dua edin ve Allah'a karşı tezellül edin." dedi.

Medâinî dedi ki: İbnü'l-Eş'as'a, "Bütün Basra halkı seninle savaşacak olsa sen onların içinden Hasan'ı çıkar." denildi. Denildiğine göre, o da onu istemeyerek çıkardı.

Bize Ebü'r-Rebî' ez-Zehrânî anlattı. O Hammâd b. Zeyd'den nakletti; dedi ki: Eyyûb bana zorla hurûc ettirildiğini anlattı. Kendisi hurûca karşıydı.

Medâinî dedi ki: Ayyâş b. Esved b. Avf ez-Zührî esir olarak Haccâc'a götürüldü. Onu Yezîd b. Mühelleb götürmüştü. Ayyâş yaşlı bir adamdı.

Haccâc ona, "Vallahi bu yaşlı, akılsız ve gâfil bir adamdır. Şu kadar zamandır Irak'a gelmiş; onu hiçbir tarafa gönderemedim. Onun adından söz edildiğini de duymadım. Nihayet fitne çıkınca dokumacının oğluna tâbi olarak hurûc etti." dedi. Sonra öldürülmesini emretti.

Dedi ki: Ayyâş'ın kardeşi Muhammed b. Esved Zâviye gününde öldürüldü. Dedi ki: Haccâc'ın yanına, Abdullah b. Abdurrahman b. Rüstem'in bir oğlu da götürüldü. Haccâc onun çok genç olduğunu gördü. Haccâc'a, "Allah Emîr'i ıslah etsin; benim ne suçum var? Ben annemle ve babamla birlikte olan bir çocuktum. Ne bir yetkim vardı ne de bir iradem." dedi. Haccâc, "Bütün bu fitnelerde annen, babanla beraberdi, değil mi?" dedi. Genç "Evet" dedi. Haccâc, "Allah'ın laneti babanın üzerine olsun." dedi.

Abdullah b. Mübârek rivâyet etti; dedi ki: Mutarrif b. Mugîre b. Şu'be, İbnü'l-Eş'as ile beraberdi. Sonra ondan ayrıldı. Daha sonra Haccâc'ın yanına getirildi. Haccâc ona, "Ey Mutarrif! Sen kâfir mi oldun?" dedi. Mutarrif, "O dereceye varmadık. Ama eğer hakka ve hakkın taraftarlarına yardım etseydik bizim için daha iyi olacaktı." dedi.

Bize Hirmâzî anlattı; dedi ki: Bize Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ haber verdi; dedi ki: Yezîd b. Mühelleb, Helkâm b. Nu'aym et-Temîmî'yi Haccâc'ın yanına götürdü. Huzuruna çıkarıldığı zaman Haccâc'a, "Eğer bu Mezûnî[186] senden kurtulacaksa Allah sana lanet etsin ey Haccâc. Adam senin kavminden olanları suçlu diye getiriyor, kendi kavmini arkada bırakıyor." dedi. Bu durum Haccâc'ın kalbinde yer etmeye başladı ve "Mühelleb'in oğlu beni boğaz kesen kasap edinmiş; Mudar'ı getiriyor ve Yemenli olan -kendi- kavmini bırakıyor." dedi. Yezîd b. Mühelleb Yemenlileri getirmekten vazgeçmiş, onların dışındakileri Horasan'dan getirmişti.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik Abdullah b. İshak b. Eş'as'ı öldürdüğü zaman onun bir cariyesini ele geçirdi. Cariye, "Ben Haccâc'ın kâtibi Nâfi'in câriyesiyim. Beni Basra'da bir kavme emanet etmişti. Haccâc Basra'dan çıkınca beni İbnü'l-Eş'as'a gösterdiler. O da beni aldı. Ben Abdullah b. İshak'ın yanına vardım." dedi. Abdülmelik cariyeyi Haccâc'a gönderdi. Haccâc Nâfi'a, "Bu senin câriyen; münafık İbn İshak onunla birlikte olmuş.

186 Yezîd b. Mühelleb'i kastediyor.

Sakın ona yanaşma." dedi. İbn Nâfi' onu özgürlüğüne kavuşturdu. Haccâc ona karşılık Nâfi'a beş bin dirhem verdi. Ancak onun gözü câriyedeydi; onunla evlendi ve onu hamile bıraktı. Haccâc bir sırrını Sâlih b. Abdurrahman'a ifşa ettiği için Nâfi'a kızmıştı. Nâfi' Sâlih'e bir mektup okutmuş ve yüz bin dirhem rüşvet almıştı. Bir de câriyenin hamile olduğu Haccâc'ın kulağına geldi. Hemen Nâfi'i getirtti; ellerini ve ayaklarını kesti. Sonra yanındaki mektupları sordu. "Bu mektuplar nerede?" dedi. Nâfi', "Ananın fercindedir." dedi. Haccâc bu kez onun dilini kesti ve "Sırrımı ifşa ettiğin için dilini kestim. Rüşvet aldığın için de ellerini ve ayaklarını kestim. Bu cariye ile evlenip evliliğine şahit tutmadığın için seni recmedeceğim." dedi ve onu recmetti. Recmedilmeden önce öldüğü de söylenir.

Bu zat ayrıca Haccâc'ın izni olmadan onun bir ümmü velediyle evlenmişti. Nâfi' aslında Mus'ab'ın mevlâsıydı. Haccâc Irak'a vali olunca ona verildi. O da onu kâtip yaptı.

Mutarrif b. Mugîre b. Şu'be es-Sekafî'nin Durumu ve Haccâc'a Karşı Hurûc Etmesi

Bana Ali b. el-Mugîre Esrem anlattı. O Ebû Ubeyde'den nakletti; dedi ki: Mutarrif Haccâc'ın şöyle dediğini işitti: "Sizin peygamberiniz mi daha şereflidir, yoksa halifeniz mi?" Mutarrif'in nutku tutuldu ve "Vallahi o kâfirdir; vallahi onun katli helaldir." dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o İbn Ayyâş el-Hemdânî'den rivâyet etti; dedi ki: Haccâc Kûfe'ye geldi ve Mugîre'nin çocuklarından yardım istedi. Urve [b. Mugîre]'yi Kûfe'ye vali yaptı. Urve'nin annesi Maskale b. Hübeyre'nin cariyesiydi. Haccâc Rüstekâbâz'dan sonra Kûfe'ye gelinceye kadar Urve o görevde kaldı.

Haccâc, Hamza b. Mugîre'yi Medâin'e tayin eti. Ayrıca Mutarrif b. Mugîre'ye de haber gönderdi. Mutarrif ibadetine düşkün bir insandı. Bir gün Haccâc ona, "Abdülmelik Allah'ın halifesidir. O Allah katında Allah'ın elçilerinden daha şereflidir." dedi. Bu söz Mutarrif'in kalbinde yer etti. Mutarrif, inkârcının inkârının küfür olduğuna inanırdı ama Hâricîlerin sözleri derecesine ulaşmazdı. Bir gün Şebîb b. Yezîd el-Hâricî Medâin'den geçiyordu. Mutarrif de oradaydı. Mutarrif onunla münazara

yaptı; hurûc konusunda ona muvafakat etmekle beraber düşüncelerinde ona muhalefet etti.

Hişâm b. el-Kelbî, Ebû Mihnef'ten ve diğerlerinden rivâyetle dedi ki: Mugîre'nin çocukları sâlih ve şerefli insanlardı. Haccâc, Urve b. Mugîre'yi Kûfe'ye vali yaptı. Urve Abdülmelik'e, Haccâc'ı zemmeden bir mektup gönderdi. Mektubunda Haccâc'ı acelecilikle ve çabucak adam öldürmekle suçluyordu. Abdülmelik de onun mektubunu Haccâc'a gönderdi. Haccâc onu öldürünceye kadar kamçıyla dövdü. Bu olay Kûfe'de oldu.

Ebû Ubeyde dedi ki: Abdülmelik Urve'ye ve Muhammed b. Umeyr b. Utârid'e mektup göndererek Haccâc'ın gidişatını sordu. Muhammed kendisine gelen mektubu Haccâc'a getirdi; ona okuttu, cevabını da Haccâc'ın rızasıyla yazdı. Urve ise, Abdülmelik'e yazdığı mektupta Haccâc'ı zorbalık, işlerde acelecilik, çabucak işkence yapmak ve kan dökecek kadar ileri gitmekle suçladı. Haccâc da kendisini suçladığı için Urve'yi öldürünceye kadar dövdü.

Hişâm b. el-Kelbî dedi ki: Haccâc Hamza b. Mugîre'yi Hemdân'a vali yaptı. Mutarrif'i de Medâin ve çevresine vali yaptı.

Şebîb b. Yezîd el-Hâricî Haccâc'a karşı hurûc etti. Behresîr[187] şehrine kadar geldi. Bişr b. Ecdâ el-Hemdânî Mutarrif'e şöyle dedi:

Rahmân'ın korumasına bırakıyorum seni, bir gruptan ki
Tıpkı siyah çöl aslanı gibi, kırmızı bıyıklıdırlar
Şeybân'ın süvarileri; duyulmadı onlar gibisi
Asil soyun şerefli çocukları
İbn Husayn'a saldırdılar bölüğünde
Ve onu yere serdiler bayram gecesi
Ve İbnü'l-Mücâlid; onların mızraklarını ikiye katlamıştı
Mahzun halifelerden geçip gitmiş gibi

Şiirde geçen "İbn Mücâlid", Saîd b. Mücâlid b. Zû Mürâr el-Hemdânî'dir. Şiirde Şebîb el-Hâricî'nin adamlarını kastediyor. Mutarrif, kendisiyle Şebîb arasındaki köprüyü yıktı ve ona "Savunduğunuz konular hakkında kendileriyle münazara yapmam için bana sâlih adamlarından birkaç

187 Medâin'i oluşturan yedi şehirden biri.

kişiyi gönder." diye haber gönderdi. Şebîb de ona birkaç kişiyle birlikte Ka'neb ve Süveyd b. Süleyman'ı gönderdi.

Şebîb Mutarrif'in elçisini, adamlarına karşılık yanında rehin olarak tuttu. Şebîb'in adamları Mutarrif'in yanına girdiklerinde Süveyd, "Rabbinin huzurunda (hesap vermekten) korkan, hidâyeti ve hidâyet ehlini tanıyanlara selam olsun." dedi. Mutarrif, "Doğru; Allah onlara selam etsin. Şimdi bize meselenizi anlatın ve davanızdan haber verin." dedi.

Süveyd Allah'a hamd ü senâ etti ve şöyle dedi: "Bizim çağırdığımız şey Allah'ın kitabı ve Resûlü'nün (sav) sünnetidir. Ama bizler ganîmeti tercih etmekle, hadleri iptal etmekle ve zorba bir yönetimle kavmimize karşı elimizde bir koz bulunduruyoruz." Mutarrif şöyle dedi: "Doğrusu siz ancak hakka davet ediyorsunuz. Yalnızca münkeri inkâr ediyorsunuz, kötülediğiniz ise apaçık bir zulüm. Ben de bu gibi hususlarda size tâbiyim. Şimdi size teklif edeceğim şeyler konusunda bana [olumlu] cevap verin de davalarımız birleşsin, ellerimiz bir olsun."

Onlar, "Söylemek istediklerini söyle." dediler. Mutarrif şöyle dedi: "Çıkardıkları bid'atler sebebiyle sizi bu gaspçı zalimlerle savaşmaya, onları Kitab'a ve Sünnet'e davet etmeye çağırıyorum. Hilafetin Müslümanlar arasında bir şûra ile olmasını, Ömer b. Hattâb'ın uyguladığı gibi Müslümanların istediklerini tayin edebilmelerini sağlamaya çalışalım. Zira Araplar, Kureyş'ten sadece rızanın istendiğini bildikleri zaman razı olurlar ve kanaat getirirler. Çünkü İmamlar Kureyş'tendir." Onlar, "Ey İbnü'l-Mugîre, bu konuda sana muvafakat edemeyiz. Eğer kavim bir zulüm yapmak isterse sen kendi kendine onlara bir imkân vermiş olursun." dediler. Mutarrif bu sözden ürktü ve "Musa'nın Rabbine yemin olsun ki doğru söyledin." dedi.

Adamlar gittiler ve Mutarrif'in görüşünü Şebîb'e haber verdiler. Şebîb ona tamah etmeye başladı. Ertesi gün Süveyd'i ona gönderdi. Süveyd yola çıktı; yanında başka bir adam da vardı. Mutarrif Süveyd'e, "Sırrını paylaştığın bu adam kimdir?" dedi. Süveyd, "Bu şerefli ve soylu bir adamdır. Bu Mâlik b. Züheyr b. Cezîme el-Absî'nin oğludur." dedi. Mutarrif, "Ne güzel; müşerref oldum. Sıkı dur; eğer onun dini de soyuna ve şerefine uygunsa o kâmil bir insandır." dedi.

Süveyd Mutarrif'e yöneldi ve şöyle dedi: "Biz senin dediklerini Mü'minlerin Emîri'ne aktardık. O ise sana şöyle diyor: Biz, Kureyş'in bu işe bizden daha ehil olduğunu düşünmüyoruz. Nasıl ki Kureyş Resûlullah'ın (sav) vefatından sonra içlerinden en faziletliyi seçtiyse, bizim de içimizden en faziletliyi seçme hakkımız var."

İki adam döndüler. Mutarrif güvendiği ve samimi olduğu bazı kimseleri çağırdı. Onların içinde Rebî' b. Yezîd el-Esedî de vardı. Onlara şöyle dedi: "Sizler benim samimi dostlarım ve sevdiğim insanlarsınız. Dürüstlüğüne ve görüşlerine güvendiğim kişilersiniz. Oldum olası bu zalim adamların işlerini tasvip etmem ve içten içe reddederim. Bunların hatalarının büyüdüğünü görüp de bu adamların [Hâricîleri kastediyor] onlara karşı cihad ettiklerini görünce, bunlarla mücadele etme konusunda onları kendimden daha evlâ bulmadım. Eğer bana destek olacak yardımcılar bulursam mutlaka onlara karşı çıkacak ve onlarla mücadele edeceğim. Eğer bu Hâricîler şûrâ konusunda bana olumlu cevap verip hevâ ve heveslerine uymasalardı, onlarla beraber savaşır, Abdülmelik b. Mervân ile Haccâc'ı da hal' ederdim."

Mevlâsı Yezîd b. Ebû Ziyâd ona şöyle dedi: "Bu söylediklerinin üzerine on misli ilave edilerek Haccâc'a aktarılmayacağından emin değilim. Bana kalırsa sen kendine, Medâin dışında bir yer ara. Çünkü Şebîb'in adamları seninle onlar arasında geçen konuşmayı aktarırlar, durumunuz ifşa olur. Biz senin davana olumlu cevap verenlerdeniz." Mutarrif şöyle dedi: "Sizi şahit tutuyorum ki, ben Abdülmelik b. Mervân'ı ve Haccâc b. Yûsuf'u hal' ettim. Benim sohbetimi seven benim dostum olsun. Reddedenler ise istedikleri yere gitsinler. Doğrusu, zulüm ehline karşı cihada niyeti olmayanların arkamdan gelmelerini istemem. Ben sizi onlarla savaşmaya davet ediyorum. Allah işimizi yoluna koyduğu zaman hilafet Müslümanlar arasında bir şûrâ ile olacak ve onlar Kureyş'ten istediklerini seçecekler." Adamları hemen üzerine atılıp ona biat ettiler. Medâin halkından bir grup da yanına gelerek ona biat etti. Mutarrif yola çıktı, Deskere'ye geldi. Oradan Hulvân'a yöneldi. Etrafında da onun görüşlerini benimseyen bir topluluk oluşmuştu.

Mutarrif'in hurûc ettiği haberi Haccâc b. Hârise'ye ulaştı. O da ona tâbi oldu ve otuz adamla ona katıldı. Mutarrif Hulvân'a girdi. Hulvân vali-

si, kendisini mâzur göstererek onunla göstermelik bir şekilde savaştı. Sonra ona, "Buradan ayrıl; sana ve adamlarına bir kötülüğümün dokunmasını istemiyorum." diye haber yolladı. Mutarrif oradan ayrıldı ve yoluna devam etti. Kürtler ona sataştılar; Mutarrif Kürtleri bertaraf etti. Hemedân'a yaklaşınca, kardeşi Hamza'nın Haccâc tarafından itham edilmemesi için oraya girmek istemedi. Kardeşine [kent dışından] haber gönderip mal ve silah yardımı istedi. Ona gönderdiği elçisi, Yezîd b. Ebû Ziyâd idi. Kardeşi Hamza, ona istediklerini verdi.

Bu haber Haccâc'a ulaştı; hemen Hamza'yı azletti. Hemedân valiliği için, Hamza b. Mugîre'nin şurtasının başında olan Kays b. Sa'd el-İclî'ye mektup yazdı ve ondan Hamza'yı hapsetmesini istedi. Denildiğine göre Hamza hapiste vefat etti.

Mutarrif yola devam etti; nihayet İsfahan'a yaklaştı. Oradan Kum şehrine ve Kâşân'a kadar gitti. İsfahan'ın başında Berâ b. Kabîsa b. Ebû Akîl es-Sekafî vardı. Şair onun hakkında şöyle diyor:

Haccâc topladı sende mülkü, ey Berâ
Cömertliği ve şerefleri sende topladığı gibi

Haccâc, eyaletin kölelerinden yaklaşık bin kişiyi Berâ'ya gönderdi ve Mutarrif'e karşı çıkmasını emretti. Başlarında mevlâsı Ubeyd vardı. Berâ, bu gelen süvari birliğini ve daha önce yanında olan bir grup askeri Mutarrif'e yönlendirdi. Onlar Mutarrif'le savaştılar. Mutarrif onları mağlup etti. Adamlar Berâ'nın yanına geldiler. Berâ o sırada Cey'deydi.[188]

Mutarrif mektuplarını duayla yazardı. Ayrıca propagandasını yapan adamlarını dört bir yana gönderiyordu. Birçok insan ona olumlu cevap verdi. Bunun üzerine Berâ Haccâc'a şöyle bir mektup yazdı: "Eğer İsfahan ve diğer vilayetleri önemsiyorsan, Mutarrif'i ortadan kaldıracak büyük bir ordu gönder. Çünkü insanlar grup grup ona katılıyorlar. Ona tâbi olanlar çoğaldı; palazlandı ve gücü arttı." Haccâc ona şunu yazdı:

"Mektubum sana geldiği zaman yanındakilerle ve sana gönderdiğim mevâlî ile beraber çık ve Adî b. Vettâd el-İyâdî Rey'den sana gelinceye ka-

188 Eski Isfahân bölgesinde bir şehir (*Mu'cemü'l-Büldân*).

dar bir karargâhta bekle. Ben ona Rey halkının dörtte üçünü sana getirmesini yazdım. Senin yanına vardığı zaman, kendisi ordunun tamamının komutanı olacaktır. Sen de onu dinleyip, itaat edersin."

Adî beraberindekilerle birlikte onun yanına vardı ve Mutarrif'le savaşmak üzere birleştiler. Komutan Adî b. Vettâd oldu. Amr b. Hübeyre el-Fezârî [ordunun] -Destebâ şehrinin sınırındaki- bir cenahının başındaydı. İki ordu karşı karşıya geldiği zaman Mutarrif adamlarına bir konuşma yaparak onları zalimlere karşı cihad etmeye davet etti. Sonra adamlarına emretti; [karşı tarafa] şöyle seslendiler: "Ey bizim gibi kıble ehli olanlar! Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah için bize karşı insaflı olmanızı ve doğruyu söylemenizi istiyoruz. Kuşkusuz Allah niyetlerinizin şahididir. Bize Abdülmelik b. Mervân ve Haccâc b. Yûsuf'tan haber verin. Onların, hevâlarına tâbi olan, haktan ayrılan, zanla hareket eden ve öfkeyle kan döken birer zorba olduklarını bilmiyor musunuz?" Onlar her taraftan, "Yalan söyledin ey Allah'ın düşmanı!" dediler. Mutarrif şöyle dedi: Şunu söyle: *"Yazıklar olsun size! Allah'a karşı yalan uydurmayın, yoksa sizi azap ile yok eder. Allah'a karşı yalan uyduran mutlaka hüsrana uğramıştır."*[189] Biz sizi şahit tuttuk ama siz şehadeti gizlediniz. Oysa Allah şöyle buyuruyor: *"Bir de şahitliği gizlemeyin. Kim şahitliği gizlerse, şüphesiz onun kalbi günahkârdır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir."*[190]

Bu şekilde seslenen kişi Bükeyr b. Hârûn el-Becelî idi. Adî b. Vettâd'ın mevlâsı Sârim onun yanına gitti. Bükeyr onu öldürdü ve şöyle dedi:

Ey Sârim! Keskin olan kılıcıma rastladın
Ne var ki Cemâcim'de kesik bir baş gibi

Sonra iki grup karşı karşıya geldiler ve şiddetli bir savaşa giriştiler. Kendisi de dâhil olmak üzere Mutarrif'in sol cenahı çekildi. Mutarrif şöyle demeye başladı: *"Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâh edinmesin… Eğer onlar yine yüz çevirirlerse 'Şahit olun, biz Müslümanlarız.' deyin."*[191]

189 Tâhâ, 20/61.
190 Bakara, 2/283.
191 Âli İmrân, 3/64.

Mutarrif çok şiddetli bir şekilde savaştı; sonunda öldürüldü. Amr b. Hübeyre el-Fezârî onun kafasını kesti. Dediklerine göre, onu Amr b. Hübeyre öldürmüştü. Şöyle de deniliyor: Onu öldüren İbn Hübeyre değildi. Fakat İbn Hübeyre kafasını kesti ve Adî b. Vettâd onu Haccâc'a gönderdi. O bununla gururlanıyor ve bununla anılıyordu.

Mugîre'nin mevlâsı Yezîd b. Ebû Ziyâd da öldürüldü. Mutarrif'in sancağını taşıyordu.

Sonra Adî ve adamları Rey şehrine döndüler. Becîle kabilesi, Bükeyr b. Hârûn için eman diledi. Adî ona eman verdi. Mutarrif'in adamlarından bazıları kuşatıldıkları zaman, "Ey Berâ! Bizim için eman al. Ey Berâ, bizim için şefaatçi ol!" diye seslenmişlerdi. O da onlar için şefaatçi oldu ve savaşmaktan vazgeçtiler.

Adî birçok insanı esir almıştı. Onları serbest bıraktı ve eman vermede cömert davrandı; [çok kimse] güvence aldı. Haccâc b. Hârise Rey şehrine geldi. Adî b. Vettâd'ın onu affetmesi istendi. Haccâc gizleniyordu. Adî, "Bu, arkadaşıyla tanınmış bir adamdır. Bu da Haccâc'ın onun hakkında, sağ olduğu takdirde onu kendisine göndermemi yazdığı mektuptur. Mutlaka Haccâc'a itaat edip onu dinlemek lazım. Eğer Haccâc'ın mektubu olmasaydı ona sataşmaz, onu aramaz ve ona güvence verirdim." dedi. Haccâc ortaya çıkmadı. Adî b. Vettâd Rey'den azledilinceye kadar hep gizlendi. Rey şehrine Hâlid b. Attâb b. Verkâ er-Riyâhî vali oldu. Onunla Haccâc hakkında konuşuldu; Hâlid ona eman verdi. O da ortaya çıktı.

Bazıları dedi ki: Mutarrif Hâricîlerin görüşünü benimsiyordu. Ancak bu doğru değildir. O, İbnü'l-Eş'as ile birlikte hurûc eden kurrânın görüşünü benimsiyordu. Şair şöyle dedi:

Bir sevinç ki, düşmanımızı sevindirmiyor
Destebâ'da Mutarrif olmadığı zaman[192]
Onun ateşinin ışığına giden genç ne iyi gençtir
Kırılan mızrakların yanındaki genç ne iyi gençtir

---

192 ZZ'de bu beyit (فَيَا فَرْحَةُ مَا يُغْرِمَنَّ عَدُوِّنَا .. إِذَا لَمْ يَكُنْ فِي دُسْتَبَى مُطَرِّفُ) şeklindedir. RK'de ise (فيا فَرْحَة مَا يُفَرِّحَنَّ عَدُوَّنَا ..إِذَا لَمْ يَكُنْ فِي دُسْتَبَى مُطَرِّفُ) şeklindedir. Biz çeviride yazma nüshayı esas aldık. (çev.)

Bazıları dedi ki: Haccâc Mutarrif'in üzerine önce Alkame b. Abdurrahman'ı gönderdi. -Hüreym b. Amr el-Mürrî'yi gönderdiği de söylenir. Amr b. Hübeyre de Hüreym'in ordusundaydı.- Sonra İbn Vettâd'a mektup göndererek onunla karşı karşıya gelmesini ve göndereceği ordunun komutasını ele almasını emretti. Bazılarına göre Mutarrif'in savaşını Hüreym üstlendi. Hüreym, İbn Hübeyre'yi Haccâc'ın yanına gönderdi. Ancak İbn Vettâd'ın anlatıldığı rivâyet daha doğrudur.

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı; dedi ki: Abdülmelik; Ebû Yâkûb Urve b. Mugîre'ye ve Muhammed b. Umeyr b. Utârid'e, "Siz Irak halkının eşrafındansınız. Haccâc'ın gidişatı ve durumu hakkında bana yazın ve bana gerçeği söyleyin." şeklinde birer mektup gönderdi. Muhammed b. Umeyr mektubu aldı ve Haccâc'ın yanına getirerek, "Emret yazayım!" dedi. Haccâc'ın ona imla ettirdiklerini yazdı. Urve'ye ise, "Haccâc aceleci ve sivri dillidir." şeklinde bir mektup yazdı ve onu Abdülmelik'e gönderdi. Abdülmelik de mektubu Haccâc'a gönderince Haccâc, Urve'yi kamçıyla öldürünceye kadar dövdü. Bu olay Kûfe'de oldu.

Medâinî dedi ki: Urve şöyle bir mektup yazdı: "Haccâc haşin, aceleci ve çabuk kan döken bir kimsedir." Bunun üzerine Haccâc onu öldürünceye kadar kamçıyla dövdü.

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o da Avâne'den rivâyet etti; dedi ki: Haccâc'ın annesi Fâri'a binti Hemmâm b. Urve b. Mes'ûd b. Mu'attib, Mugîre b. Şu'be'nin eşiydi. Ondan bir kız çocuğu dünyaya getirdi; çocuk vefat etti. Haccâc o kızın mirası için, İbn Ziyâd'ın yanında Urve b. Mugîre ile tartışmaya başladı. Urve Haccâc'a sert davranıp ona, "Bizde senin kızkardeşinin mirası yoktur." dedi. Bu durum Haccâc'ı Urve'ye karşı kinlendirmişti. Urve Haccâc hakkında yazdıklarını Abdülmelik'e gönderince, Abdülmelik'in elçisi hemen mektubu Haccâc'a getirdi. O sırada Urve de Haccâc'ın yanındaydı. Haccâc ona, "Bu ne mektuptur?" dedi. Urve ona cevap vermedi. Urve yaşlı olduğu halde Haccâc, onu öldürene kadar kamçıyla dövdü. Bazılarına göre Urve Kûfe'den çıkarıldı; bu darp sebebiyle Kûfe'nin dışında vefat etti.

Bana Ömer b. Bükeyr anlattı. O Heysem b. Adî'den rivâyet etti; dedi ki: Mugîre b. Şu'be Maskale b. Hübeyre'den bir cariye satın aldı. O sırada

cariye hamileydi. Sonra Mutarrif b. Mugîre'yi dünyaya getirdi. Mugîre ve Maskale çocuk hakkında tartıştılar ve Muâviye'nin yanına gittiler. O da çocuğun Mugîre'nin olduğuna hükmetti. Fakat Maskale Mugîre'ye iftira attı ve ona, "Ey zinakâr!" dedi. Denildiğine göre Muâviye, Maskale'ye had uygulamak istedi. Bazılarına göre ona had uyguladı ve hadden sonra onu Taberistan valisi yaptı.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Maskale Taberistan'a gitmek üzere yola çıktı. Mugîre'nin kabrini gördü ve şöyle dedi:

Azim ve kararlılık yatıyor şu taşların altında
Ve azılı bir hasım, delil sahibi
Sırtlan yatağında benekli bir yılan
Hasetçi, efsuncu kadar yararlanamaz ondan

Ebû Ubeyde dedi ki: Maskale Taberistan'da vefat etti. Yükü Kûfe'ye getirildi. Getirilenler içinde hamile bir cariyesi de vardı. Cariye parlak yüzlü ve güzeldi. Mugîre kendisinin Maskale'de bulunan bir malı karşılığında cariyeyi aldı. Cariye Mutarrif'i dünyaya getirdi. Haccâc şöyle derdi: "Eğer Mutarrif Mugîre'nin çocuğu olsaydı sultana karşı hurûc etmez, kardeşi Hamza'nın dinleyip itaat ettiği gibi o da işitip itaat eden, istikamet ve selamette olan biri olurdu. Fakat denildiği gibi, o Maskale'nin oğludur. -Hurûc etmek şeklindeki- bu tavır, ancak Benî Şeybân'a mahsustur. Allah'ın hamdi ve nimetiyle bizde böyle bir şey yoktur." Yine Haccâc, "Sakîf nerede, bu görüş nerede? Bu görüş Benî Şeybân'ın görüşüdür." derdi.

Abdülmelik b. Mervân Döneminde Hâricîlerin Durumu

Katarî b. Fücâe'nin Durumu

Dediler ki: Zübeyr b. Ali İsfahan'da öldürülünce Hâricîler Ubeyde b. Hilâl'i kendilerine emîr yapmak istediler. Ubeyde, "Benden daha iyisini size göstereyim: Katarî b. Fücâe…" dedi. Onlar da ona biat ettiler. Katarî'nin künyesi "Ebû Ne'âme" idi. Onun durumu ve gidişatı Ahnef b. Kays'a haber verildiği zaman şöyle dedi: "Ebû Ne'âme [Katarî], Arapların asil atları olan Benâtü Secâhlara binip Benâtü Sehâlleri yönettiği,[193] sabah bir yerde akşam

193 Benâtü Secâh ve Benâtü Sehâl'den maksat Arapların asil atlarıdır. (çev.)

bir diğer yerde olduğu, mal topladığı ve malları adamlara verdiği takdirde hükmü uzun olur." [Biri] bu sözleri Katarî'ye ulaştırdı. Bu yüzden Katarî, askerleri içinde, "Hey! Ancak yanında katır olanlar bizimle gelebilir." şeklinde seslendi. Bu durum, Ahnef b. Kays için kusur sayılan hususlardandı. Kelbî'nin, Şarkî el-Katâmî'den naklettiğine göre, Fücâe'nin adı Ca'vene idi. Diğer tarihçilere göre, onun ismi Mâzin b. Ziyâd b. Yezîd b. Hanser b. Hârise b. Su'ayr b. Huzâî b. Mâzin b. Mâlik b. Amr b. Temîm'dir.

Kelbî şöyle dedi: Mâzin b. Ziyâd Yemen'de bir süre ortadan kayboldu. Sonra birden ortaya çıktı, babası Ziyâd'ın yanına geldi ve ismi "Fücâe" kaldı. Katarî'nin görüşünü ortaya koyması ve kendisine biat edilmesi Hicret'in 71. yılındaydı.

Katarî Fâris bölgesine geldi. Oranın başında Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer vardı. İkisi savaştılar. Sonra Katarî ve Hâricîler Râmhürmüz'e geçtiler. Mühelleb b. Ebû Sufre o sıralarda Basra'daydı. Mus'ab b. Zübeyr de Abdülmelik'le karşılaşmak üzere Bâcümeyrâ'ya[194] geçmek istiyordu. Mühelleb onun kendi yanında veya yakınında olmasını istedi fakat Mus'ab kabul etmedi. "Senin şehrinin halkı, kendilerine musallat olan bu düşmanı başlarından defetmene muhtaçtırlar. Ben senin yerine, onlara göz kulak olurum. Çünkü Harûriyye'nin onları esir almalarından korkuyorum." dedi. Bu yüzden Mühelleb Hâricîlerle savaşmak için yola çıktı. Katarî bunu duyunca Kirmân'a gitti. Onun adamlarından bazıları şöyle dediler:

Kaçtık; eğilmek istiyoruz, hiçbir sebep olmadan
Oysa kırılmayan dişleri ve pençeleri var savaşın
Bir nasihat söyleyin, Kur'ân ehline
Bıraksın zannı; çünkü zan insanlarca yalanlanır
Belki de "İçimizde münafık var" dersiniz
Mü'minlerin Emîri'ni ayıplayan ve ona dil uzatan
Hayır, yemin olsun Sebîr dağını yerine koyana
Radvâ'yı ve Kebkeb'i Hicâz'ın etrafına yerleştirene (yemin olsun) ki
Ben bunu söylerken aramadım ayıbını
Şayet arasaydım, onun ağacı kökünde kesmek [gibi nice ayıpları] vardır

194 Tikrît yakınlarında bir yer (*Mu'cemü'l-Büldân*).

Şiir Katarî'nin kulağına gidince Râmhürmüz'e geri döndü. Mühelleb onun üzerine gitti ve onunla üç ay -veya daha fazla- savaştı. O arada Mus'ab b. Zübeyr öldürüldü; onun ölüm haberi, Mühelleb gelmeden Katarî'ye ulaştı. Bunun üzerine Hâricîler onlara şöyle seslendiler: "Mus'ab hakkında ne diyorsunuz?" Onlar, "O bir hidâyet imamıdır." dediler. Hâricîler, "Peki, Abdülmelik hakkında ne diyorsunuz?" dediler. Onlar, "Dalâlettedir ve insanları dalâlete götürmektedir." dediler. İki veya üç gün geçtikten sonra Mühelleb'e Mus'ab'ın öldürüldüğü ve insanların Abdülmelik'in etrafında birleştikleri haberi geldi. Ayrıca Abdülmelik'in kendisini Hâricîlerle savaşmak üzere görevlendirdiğine dair mektubu da Mühelleb'e ulaştı. Askerinde kargaşa çıktı. Hâricîler bunlara yöneldiler ve hendeklerin kenarında durarak, "Mus'ab b. Zübeyr hakkında ne diyorsunuz?" dediler. Onlar, "Size söylemeyiz." dediler. Hâricîler, "Peki Abdülmelik hakkında ne diyorsunuz?" dediler. Onlar, "O bir hidâyet imamıdır." dediler. Bu kez Hâricîler, "Ey Allah'ın düşmanları! Dün yanınızda dalâletteydi; bu gün hidâyet imamı oldu, (öyle mi?) Allah sizin belanızı versin, ey fâsıklar, ey dünyaya tapanlar!" dediler. [Bu konudaki] bilgilerin en doğrusu bu şekildedir. Ömer b. Ubeydullah'tan dolayı Katarî Fâris bölgesine gelmedi. Mus'ab öldürüldüğü zaman Katarî Râmhürmüz'deydi.

Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'in Valiliği

Dediler ki: Hâlid, Abdülmelik tarafından Basra'ya vali olarak tayin edildi. Abdülmelik onu Kûfe'den buraya gönderdi ve ona, "Cüfriyyeye -Cüfre günü ona yardım edenleri kastediyor- ikramda bulun." dedi. Hâlid Mühelleb'i, Ezârika ile savaşma görevinden azletti, onu Ahvâz ve Dicle bölgesine tayin etti. Fâris bölgesine de iki oğlunu tayin etti. Birini bir bölgesinden, diğerini de geri kalanından sorumlu olmak üzere tayin etti. Kardeşi Abdülaziz b. Abdullah'ı da Katarî ve adamlarıyla savaşmak için görevlendirdi. Abdülaziz, yanındaki Basralı süvarilerle birlikte Katarî'nin üzerine gitti. Mukâtil b. Misma' da onunla beraberdi. Yine İbn Kays er-Rukayyât da onunla beraberdi.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Hâlid gelip de Mühelleb'i Ezârika ile savaşma görevinden azledeceğini söyleyince İbnü'n-Numân b. Sabhân

er-Râsibî ona, "Mühelleb Ahvâz'da, İbn Ma'mer de Fâris'te oldukça Basra halkı düşmana karşı kendisini güvende hisseder. Sen Ma'mer'i Fâris bölgesinden azlettin; eğer Mühelleb'i de azledersen düşmana karşı güveni sağlayamazsın." dedi.

Bunun üzerine Hâlid, "Mühelleb bu şehrin tadını aldı. Onu azledip bu dinden çıkanlara Abdülazîz'i yönlendireceğim." dedi. Kardeşi Ümeyye ona, "Mühelleb'i azletme! Çünkü onun zaferi senin lehine, hezimeti kendi aleyhine olur." dedi. Ancak Hâlid dinlemedi; Mühelleb'e yazdı; Mühelleb yanına geldi.

Hâlid hazırlandı ve Ahvâz'a gitti. Katarî ve diğer Hâricîler de Ahvâz'a geldiler. Hâlid onlara karşı çıktı; yanında Mühelleb de vardı. İki ordu "Kerîc Dînâr"da karşı karşıya geldi. Hâricîler Hâlid'le savaştılar ve onu yüklerini indirmekten alıkoydular. Hâlid gün boyunca onlara karşı dayandı. Hâlid'in şurtasının başında bulunan Rebî' b. Ziyâd el-Yeşkürî öldürüldü.

Akşama doğru tekrar çarpıştılar. Mühelleb Hâlid'e, "Savaşın uzun mu yoksa kısa mı olacağını bilmiyorsun. Burası senin öteberini ve hayvanlarını kaldıramaz. Sen Düceyl yolunu tut; Menâzir, Sûs, Cundisâbûr ve Nehr Tîrî arasından gidersin." dedi. O da öyle yaptı. Katarî yola çıktı ve Nehr Tîrî şehrine vardı. Hâricîler burayı imar etmişler, etrafında hendek kazmışlar, bir de köprü bağlamışlardı. Tahtını da hendeğin içine yapmışlardı.

Hâlid, Menâzîr'in "Biratâ" denilen bir bölgesine indi. Mühelleb, "Katarî bulunduğu yeri muhkem (bir siper) yapmıştır. Sen daha iyisini yaparsın. Sen de hendek kaz; gemilerini boşalt ve onları Zâyizân'a koy. Çünkü gece baskını [yapmaları]ndan endişe ediyorum." dedi. Hâlid, "Ey Ebû Saîd, durum bundan daha âcildir." dedi. Mühelleb bazı adamlarına, "Bu gemilerde bulunan eşyanızı çıkarın. Çünkü ben durumun muhataralı olduğunu görüyorum." dedi. Ziyâd b. Amr'a da, "Sen de hendek kaz." dedi; o da kazdı.

Mühelleb, Fîrûz Husayn'ı yanına çağırdı. Fakat Fîrûz, "Ey Ebû Saîd, doğru söylüyorsun ama ben arkadaşlarımdan ayrılmak istemiyorum." dedi. Mühelleb ona, "Ey Ebû Osman, bize yakın bir yerde ol. Arkadaşlarının

ayrılışını gördüğün an (onlarla birlikte olursun)." dedi. Fîrûz, "Tamam, işte buna evet derim." dedi. O zaman Ziyâd, Hâlid b. Abdullah'ın şurtasının başındaydı. Hâricîler onlarla kırk gün savaştılar ve onlara nefes aldırmadılar.

Abdülmelik, Bişr b. Mervân'a haber yollayarak Hâlid'e, başında Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as el-Kindî'nin olduğu bir orduyu takviye göndermesini emretti. O da böyle yaptı. Bişr Abdurrahman'a, "Savaşı bitirdiğinizde Rey şehrine git." dedi. Abdurrahman Hâlid'in yanına geldi. Mühelleb Hâlid'e, "Allah Emîr'e hayırlar versin; hendek kazmayı ve gemileri Zâyizân'a götürmeyi kabul etmedin; bari eşyanı gemilerden al." dedi. Hâlid yine kabul etmedi.

Hâricîler geldiler; amaçları Hâlid'e gece baskın yapmaktı. İçlerinde kamış bulunan gemileri yakıp Hâlid'in gemilerine doğru sürüklediler; onlar da atlarına doğru yöneldiler. Hâlid'in gemileri yandı. Hâricîler Hâlid'in askerlerinin içine kadar geldiler. Karşılaştıkları her adamı öldürüyor, her hayvanı kesiyor, her çadırı ateşe veriyor ve yakıyorlardı. Mühelleb oğlu Yezîd'i yüz süvariyle birlikte gönderdi. Yezîd hendekten çıktı. Bu arada Salt b. Gadbân el-Ceze'î de yüz atlıyla geldi. Fîrûz Husayn da mevlâlarından yüz atlıyla geldi. Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as da yüz süvariyle geldi. Hâricîler onlara hamle yaptılar. Yezîd b. Mühelleb atından düştü. Tekrar bininceye kadar [adamları] onu savundular. Abdurrahman b. Eş'as saldırıya geçti ve düştü. Hemdânlı bir topluluk onu koruma altına aldı. Yine Salt hücuma geçti; Fîrûz onlara ok attı; nihayet onları karargâhtan çıkardı. Böylece Hâricîler kendi karargâhlarına döndüler. Katarî'nin gemicileri, Hâlid'in gemicilerine, "İnsanların en hayırlısına ve en vefalısına gelin." diye seslendiler. A'şâ Hemdân bir kasidesinde Abdurrahman b. Eş'as'a şöyle demişti:

Ve unutmazsın, o Ahvâz gününü
Medih ve senâ yoktur helak olana

Hâlid'in ordusu külden adeta siyah bir taşlığa dönmüştü. Hâricîler Hâlid'e, "Gemilerin gitti; eğer bu sihirbaz Mezûnî[195] olmasaydı, Allah seni helak edip perişan edecekti." diye seslendiler.

---

195 Mühelleb'i kastediyor.

Hâlid, ordusundaki ölü ve yaralıları görünce Mühelleb'e, "Az daha rezil olacaktık." dedi. Mühelleb, "Eğer hendek kazmazsan (saldırmak için) geri dönerler." dedi. Hâlid, "Bu hendek işini benim için halledin." dedi. Mühelleb hemen hendek kazmaya koyuldu ve işi güzelce tamamladı. Hendek kazma işinden sonra Katarî üç kere Hâlid'le savaştı. Sonra oradan Kirmân'a gitti. Hâlid de Basra'ya döndü ve kardeşini Ahvâz'a vali olarak bıraktı.

Hâlid'in geri döndüğü haberi kendisine ulaşınca Katarî adamlarına şöyle dedi: "Eğer Attâb b. Verkâ size gelirse, süratli atlarla sizi karşılayan bir yiğit size gelmiş olacak. Eğer bir Hicâzlı size gelecek olursa, o sizin arzu ettiğiniz gibidir. Eğer İbn Ma'mer size gelecek olursa tartışmaya mahal yok; onunla savaş bir seferliktir; ya kazanır ya da kaybeder. Sonunda ölüm vardır. Eğer Mühelleb size gelecek olursa, ona karşı saldırıya geçerseniz o da size saldırır. Eğer savaşı uzatırsanız o da uzatır; bu da bela demektir."

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Katarî ve adamları Kirmân'da beş ay kaldılar. Sonra Fâris bölgesine geldiler. Mukâtil b. Misma' Hâlid'e, "Abdülazîz'i Ezârika'yla savaşması için görevlendir ve yanına en uygun komutanları ver." dedi. O da öyle yaptı.

Abdülazîz 30.000 kişilik -ya da 25.000 kişilik- bir kuvvetle yola çıktı. Onun şurtasının başında, Benî Dubey'a b. Kays b. Sa'lebe'den Herâse b. Hakem vardı. Bekr b. Vâil'in başında da Mukâtil b. Misma' vardı. Benî Temîm'in başında Abs b. Talk vardı. Abdülazîz, Münzir b. Cârûd'un kızı olan hanımını da yanında götürdü. Hâlid Mühelleb'i Ahvâz'a tayin etti. Mühelleb üç yüz kişiyle beraber orada kaldı.

Abdülazîz Hâricîlerle karşılaşmak üzere yola çıktığı vakit, "Basralılar, Bu iş için ancak Mühelleb olur, diyorlardı ama görecek onlar." dedi. Hâricîler o sırada Ezdeşîrhurre'deydiler. Abdülazîz onlara yaklaşınca kendisine, "Hâricîler sana çok yakındırlar." denildi. Bunun üzerine insanları, askerî kurallara aykırı bir biçimde indirdi. Hâricîlerden Sa'du't-Talâî 700 kişilik bir kuvvetle görününceye kadar yüklerini indirmemişlerdi. Üstelik düzensiz bir vaziyetteydiler. Hâricîler onlarla çarpıştılar, sonra sözde mağlup bir şekilde geri döndüler. Sa'd adamlarına, "Sözde geri çekilip sonra saldırın." dedi. Abdülazîz ve adamları onları takibe aldılar. Ona, "Dön, onları bırak

da insanlar yüklerini indirsin." denildi. Ancak Abdülazîz, "Hayır, onları bu yerden çıkarıncaya kadar takip edeceğim." dedi.

Hâricîler bir geçide gelip tırmandılar. Orada pusu kurdular. Sonra geçitten indiler; Abdülazîz ve adamları da onların peşindeydi. Pusuya düşüp sıkıştılar. Katarî ve diğer Hâricîler de hücum edip onlarla savaşmaya başladılar. Abdülazîz Abs b. Talk'a, "İn" dedi. Abs b. Talk topaldı. İndi ve öldürüldü. İnsanlar direndiler. Mukâtil b. Misma', Herâse b. Hakem, Süleym b. Seleme el-Leysî ve Benî Kays b. Sa'lebe'den Câfer b. Dâvûd b. Kahzem öldürüldüler. Abdülazîz ve diğerleri çekildiler. Ancak Hâricîler onların peşine düşerek onları öldürdüler. Bazılarını esir alıp bağladılar. Sonra onları bir mağaraya attılar ve mağaranın kapısını da üzerlerine kapattılar. Hepsi orada öldü.

Katarî Abdülazîz'in askerlerini kuşattı; onun eşi Ümmü Hafs binti Münzir b. Cârûd'u, Süleym b. Seleme'nin eşini ve diğer kadınları aldılar. Kadınları askerlerine doğru sevk ettiler. Onlardan "Reyme" adında bir kadın bileziğini alan bir adama vurdu ve başını yardı. Adam da onu öldürdü. Ümmü Hafs mevzubahis oldu. Mecûsîlerden Müslüman olup Hâricîler'e katılan bir topluluk kadını satın almak konusunda müzayedeye başladılar. -Hâricîler Müslüman olan Mecûsîlere beş yüz'er dirhem tahsisat vermişlerdi. Onlara "el-Bencekiyye" denilirdi.- Ümmü Hafs için öne sürülen para yetmiş bine kadar çıktı. Bu durum Katarî b. Fücâe'yi üzdü, "Müslüman ve muhacir olan bir adamın yetmiş bin dirheme sahip olması uygun değildir. Bu bir fitnedir." dedi. Bunun üzerine Ebü'l-Hadîd el-Abdî kadına vurdu ve onu öldürdü. Diğerleri onu yakaladılar. Bunun üzerine Katarî, "Neyin peşindesin ey Ebü'l-Hadîd?" dedi. Ebü'l-Hadîd, "Ey Mü'minlerin Emîri, bu müşrik kadın için fitneye düşmelerinden korktum." dedi. Katarî, "İyi yaptın." dedi. Cârûd ailesi ise, "Bilmiyoruz; Ebü'l-Hadîd'e teşekkür mü edelim yoksa onu kınayalım mı?" dediler. Harîcîlerden bir adam şöyle dedi:

Kâfidir bize, büyüyen ve devleşen bir fitne
Allah'a hamd olsun, bertaraf oldu Ebû Hadîd'in kılıcıyla
Yarıştılar Müslümanlar onun için ve dediler ki
Aşkın şiddetinden, yok mu attıran
Arttırdı Ebü'l-Hâdîd, keskin bir kılıcın ağzıyla
Akıllı bir delikanlının fiili olarak

O gün, Benî Abdişems'ten Alâ b. Mutarrif b. Şihâb et-Temîmî geldi; yanında da iki hanımı vardı. Kadınlardan biri Benî Mulâdis'ten Abdişems'e mensup bir kadındı; diğeri olan "Ümmü Cemîl" Dabbe kabilesindendi ve boşanmıştı. Alâ b. Mutarrif şöyle dedi:

Centilmen olmaz mıyım, gençlerime "Durun" dediğimde
Akîl'in kızından önce onu bindirin, diye
-Akîl'in kızı, boşanmış olan Abdişemsli kadındır-
Eğer dönüşüm olmasaydı iyi niyetle, mağdur edilirdi Ümmü Cemîl
Savaş sabahının zilletiyle
Dedim ona, "En kötü koca senin kocan, eğer kurtulmuş ve dönmüşse"
Öldürülmüş bir kişiden ödleri kopmamışsa
Sevindirmez beni, gelinini bırakan bir baba
Nasıl söylerim, konuşma sonlandığı zaman
Bir deveyle korudum onu, ayrılık zamanında
Bir korumacı olarak; fakat az olur korumacının kardeşi

Alâ, Amr el-Kanâ el-Hâricî'nin amcasının oğluydu. Katarî onu önüne geçirirdi. Alâ, bir gün Amr'la karşılaşmak istiyordu; nitekim karşılaştı. Amr şöyle misal getirdi:

Lakît benimle karşılaşmayı temenni etti durdu
Bu, başına belaydı, eğer bilseydi

Sonra ona, "Kurtulmaya bak, ey Ebü's-Sa'dî!" dedi.

Heysem b. Adî şöyle dedi: Abdülazîz'in üzerinde sağlam bir zırh vardı. Kendisine otuz darbe vurulduğu halde tesir etmedi. [Daha sonra] Abdülazîz kaçtı. Bazıları, "Allah İbnü's-Sevdâ'nın belasını versin; komutan olduğu halde kaçtı." dediler. [Râvi] dedi ki: İbn Kays er-Rukayyât şöyle dedi:

Söz verdi Allah'a, eğer ıskalarsa onu ölüm
Harem ehli olarak dönecek, ondan sonra
Bir kere Sifâh'ta, bir kere Na'mân ve Merâ'da kalacak[196]
Bir kere de Hadyâ'da
Ta ki görmesin savaş saflarını
Ve işitmesin bir gün, bir atın ayak sesini

196 Şiirde geçen "Na'mân", Kûfe yakınlarında bir yerdir. "es-Saffâh" da Huneyn ile Harem sınırları arasında bulunan bir yerdir (*Mu'cemü'l-Büldân*). Diğer yerler için kaynaklarda bir bilgiye rastlamadık.

Bana Halef b. Sâlim anlattı. O Vehb b. Cerîr'den, o babasından, o da amcası Sa'b b. Zeyd'den nakletti; dedi ki: Abdülazîz b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd Katarî'ye doğru hareket edince Mühelleb'in hâcibi Kerdûs yanıma geldi. O sırada Ahvâz'daydım. Bana, "Mühelleb seni çağırıyor, gel." dedi. Onun yanına gittim. Mühelleb bana, "Ey Sa'b, ben Abdülazîz'in hezimetine bakar gibiyim. Kimin ansızın bize geleceğini de bilmiyorum. Yanımda ordu da yok ki Abdülazîz'in karargâhının neresi olduğunu bileyim." dedi. Çıktım; nihayet onun yerini ve Hâricîlerle arasındaki mesafeyi öğrendim. Sonra, öğrendiklerimi yazması için İmrân b. Azîz el-Bersânî'nin yanına gittim. Gelişimden üç gün sonra baktım ki Kerdûs beni çağırıyor. Mühelleb'in yanına geldim; Mühelleb bana İmrân b. Azîz'in, Abdülazîz'in hezimetini haber veren mektubunu okuttu. Bana, "Hemen çık, ordunun kalanını bulup bilgi al." dedi. Atımın üstünde yola çıktım. Geceleyin Abdullah b. Kays el-Cehdamî'nin sesini duydum. Ona seslendim; beni tanıdı. "Arkanda ne var?" dedim. Abdullah b. Kays, "Kötülük var." dedi. "Abdülazîz nerede?" dedim. Abdullah, "Önünde" dedi. Yola devam ettim; Mâhzûyân'a[197] kadar gittim. Baktım ki elli kadar süvari; yanlarında da bir sancak var. Bir adam koşarak yanıma geldi. Ona "Kimindir bu sancak?" dedim. Adam, "Abdülazîz'indir." dedi. Ona yaklaştım ve selam verdim. Sonra, "Ey Emîr! Karşılaştığın mağlubiyet büyütülmemelidir. Zira sen Mukâtil, Herâse, Hüzeyl b. İmrân ve benzerleri gibi zor savaşçıların bulunduğu bir orduyla savaşa giriştin." dedim. Sonra onlardan ayrıldım ve Mühelleb'in yanına gittim. Ona, "Haber seni sevindirecek türden. Adam hezimete uğramış ve rezil olmuş." dedim. Mühelleb, "Yazık sana, ben Kureyş'ten bir adamın hezimetinden ve İslâm ordusunun mağlubiyetinden nasıl keyif alırım?" dedi. Beni Hâlid'in yanına göndermek istedi. Gitmek istemedim ve "O zaman seni Allah'ın evine gönderirim." dedim. Bunun üzerine İmrân b. Azîz'i gönderdi. "Hâlid'le kardeşi arasında ben vardım. Mutlaka Abdülazîz'in haberini ona ulaştırmam lazım." dedi. Dedi ki: İmrân Hâlid'in yanına gelip de ona haberi verince Hâlid, "Yalan söylüyorsun. Seni gönderen de yalan söylemiştir. Vallahi az daha boynunu vuracaktım." dedi.

---

197 "Mâh" Farsçada "ay" anlamındadır. Suyu, yeşili bol, bereketli beldelerin isminin başına bu kelimeyi getirmek onların âdetlerindendir.

İmrân dedi ki: Kureyş'ten bir adam yanıma geldi ve "Sen yalan söyledin." dedi. Ben, "Allah Emîr'e hayırlar versin. Eğer yalancıysam beni öldürün; doğru söylüyorsam bu konuşanın şalını bana verin." dedim. Adam, "Uğruna canını tehlikeye attığın şey ne kadar da hakîr!" dedi.

Sa'b şöyle dedi: Abdülazîz Mühelleb'in yanına geldi. Mühelleb ona ihsanda bulundu ve onu giydirdi. Sonra onunla birlikte Basra'ya gitti. Ahvâz'da da vekil olarak oğlu Habîb b. Mühelleb'i bıraktı. Ayrılırken ona, "Atları görünceye kadar yerinden ayrılma! Atları gördüğünde Menâzir'e git; köprüyü kes ve Nehr Tîrî üzerine yeni bir köprü yap ki [oradan] Basra'ya gelebilesin." dedi. Habîb Hâricîleri görünce söylenenleri yaptı ve Basra'ya gitti. Hâlid olanlara öfkelendi. Bunun üzerine Habîb saklandı. Nihayet Mühelleb onun hakkında Hâlid ile konuştu; o da onu bağışladı. Habîb gizlenirken Benî Hilâl'den Ümmü Abbâd binti Habîb'le evlendi.

Sa'b şöyle dedi: Hâlid Abdülmelik'e bir mektup yazarak, Abdülazîz'den ötürü ondan özür diledi. Mühelleb'e de, "Onun bana ne yapacağını düşünüyorsun?" diye sordu. Mühelleb, "Seni azledecek." dedi. Hâlid, "Benimle sıla-i rahmi keseceğini düşünüyor musun?" dedi. Mühelleb, "Evet, [kardeşin] Ümeyye b. Abdullah'ın [Bahreyn'de] Ebû Füdeyk karşısında uğradığı hezimet biliniyor. [Kardeşin] Abdülazîz'in durumu da biliniyor."[198] dedi. Bunun üzerine Hâlid, beytülmaldeki tüm paraları aldı.

Heysem dedi ki: Mühelleb, Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'a yardım ettiği zaman ona, "Ey yeğenim; adamlarına hendek kazdır!" demişti. İbnü'l-Eş'as, "Ey Ebû Saîd, ben onları senden daha iyi biliyorum. Vallahi onlar[199] benim yanımda, bir devenin osuruğu kadar bile etmezler." demişti. [Çarpışmadan sonra] İbnü'l-Eş'as'ın adamları perişan oldular, pek çoğu da öldürüldü. Bu yüzden ona, "Deve osuruğu" (Dartatü'l-Cemel) lakabı takıldı. Şair şöyle dedi:

Bıraktın süvarilerimizi, boğazları kanıyordu
Ve mağlup olarak geldin, ey devenin osuruğu

198 Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd Basra'ya tayin edildiğinde, kardeşi Ümeyye b. Abdullah'ı Bahreyn'de hurûc eden Ebû Fudeyk'in üzerine göndermişti. Ebû Fudeyk onu mağlup etmişti (Bkz. *el-Ensâb*, VII, 445). (çev.)

199 Hâricîleri kastediyor.

Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ şöyle dedi: Hâlid b. Abdullah Basra beytülmalinde bulunan on beş milyon dirhem tutarındaki parayı aldı.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî ve başkaları şöyle dediler: Abdülmelik Hâlid'e şöyle bir mektup yazdı: "Senden Mühelleb'i Hâricîlerle savaşla görevlendirmeni istedim. İşin başına geçince hevâ ve hevesine uymayı, bana itaat etmeye tercih ettin. Mühelleb'i azledip onu vergi toplamakla görevlendirdin. Kardeşin Abdülazîz'i de Ezârika ile -Allah böyle mezheplerin belasını versin- savaşması için görevlendirdin. Sen nasıl Mekkeli olan kardeşini görevlendiriyorsun da, onlarla savaşmaya alışmış olan Mühelleb'i geride bırakıyorsun? Eskiler 'Su [içmek yerine] kabını çiğneyen davarlara şaşarım.' demişlerdir.[200] Yemin ederim ki, eğer suçuna layık şekilde seni cezalandıracak olsaydım üzerine sonu olmayan bir ordu gelirdi. Fakat akrabalığımızı hatırladım ve bu beni [sana büyük bir ceza vermekten] alıkoydu. Ceza olarak seni [görevinden] azlediyorum."

Hâricîler sağa sola dağıldılar. Şair şöyle dedi:
Kureyş'ten korkak bir çocuğu gönderdin de
Alıkoydun görmüş geçirmiş Mühelleb'i
[O ise] kınamayı reddetti ve vefayı seçti
Tecrübe edildi o iş başındayken, hem de ne tecrübe

Ebü'l-Hadîd şöyle dedi:

Ey Abdülazîz! Rezil ettin bütün askerlerini
Yere serilmiş halde bıraktın onları, her bakımdan
Yerde can çekişenler içinde
Kılıçla vurulmuş, toz toprak içindeki ölülerle
Dayanamaz mıydın, şehit olan Mukâtil ile beraber?
Kuvvetler adamakıllı dağıldığında
Komutansız bıraktın askerini
Dön bakalım hayata, bu silinmez ayıpla
Hanımını bile bıraktın, cariye olup götürüldü
Ağlıyor gözle, usul usul feryatlarla

200 Bu darb-ı meselin Arapçası (يَا عَجَبًا من ضَأْنٍ يَطَأْنَ الرَّحَضَ) şeklindedir. (çev.)

Yine Ebü'l-Hadîd şöyle dedi:

Ey Abdülazîz! Rezil ettin bütün askerlerini
Yere serilmiş halde bıraktın onları her yerde
Görünce Ebû Ne'âme'nin geldiğini
Kurtardın canını; hâlbuki vınlamaktaydı mızraklar
İlk görünenler arasında Sa'd'ı gördün, sancakla
Ve Sâlih'in ortalığı karıştırdığını
Teslim ettin eşini; üstelik bela söze bağlıdır
Mızraklar çarpıştığı esnada

Bir başkası şöyle dedi:

Ah! Keşke Hâlid'in ne dediğini bilseydim
Atlar dolaşıp da mızraklar çarpıştığı zaman
Sabır mı göstereceksin? Hayır, sabır güzel değildir
Esîd ailesi için; hür kadınlar esir edildiklerinde

Ferezdak şöyle dedi:

Kaçtı aceleyle alçak adam, karşılaşmadan
Onun şerefli yerine Mukâtil geçti

Abdülmelik şöyle dedi: "Hâlid mızrakları ailesine çevirdi. Salâbeti ve Hâricîlerin tuzaklarını bilmesiyle ünlü olan Mühelleb'i vergi toplama işiyle görevlendirdi. Kardeşini de Hâricîlerle savaşmak için görevlendirdi."

[Bişr b. Mervân'ın Valiliği]

Dediler ki: Abdülmelik Hâlid'i azlettiği zaman Kûfe'yi ve Basra'yı kardeşi Bişr b. Mervân'a bağladı ve ona şöyle bir mektup yazdı: "Sen Mü'minlerin Emîri'nin kardeşisin. Seni ve onu [babamız olan] Mervân birleştirmektedir. Ben ve Hâlid ise Ümeyye'de birleşiyoruz. Kendine dikkat et; Mühelleb'e de dikkat et, kuşkusuz o ihtiyatlı ve yaman bir adamdır. Onu, bu dinden çıkmışların üzerine gönder. Ayrıca Kûfe halkından ona 8000 kişilik destek sağla."

Abdülmelik'in Mühelleb hakkındaki mektubu Bişr'i üzdü ve "Vallahi onu öldüreceğim; o Zübeyr taraftarıdır." dedi. Bunun üzerine Musa b. Nu-

sayr ona, "Allah Emîr'e hayırlar versin, Mühelleb tecrübeli, itaatli ve vefalıdır." dedi. Bişr b. Mervân Hicret'in 74. yılının sonu ve 75. yılının başı itibariyle Kûfe'den Basra'ya geldi. Bunun üzerine Musa b. Nusayr ve İkrime b. Rib'î -İkrime, Mühelleb'in dostuydu- Mühelleb'e mektup göndererek Bişr b. Mervân'ın karşısında hürmetkâr davranmasını tavsiye ettiler. Ancak Mühelleb, binmiş olduğu katırın -veya eşeğin- üzerinden, diğer insanlarla beraber onu selamladı; sonra da ayrılıp gitti.

Bişr Basra'ya girdi; sağ tarafında Hüzeyl b. İmrân el-Bercemî, sol tarafında da Hakem b. Münzir b. Cârûd vardı. Mühelleb, "Emîriniz içiyor. Biz bir şahitle iktifa ediyorduk; şimdi iki şahit oldu." dedi. Gerçekten ikisi de içiyorlardı.

Bişr b. Mervân valilik konağına inince Mühelleb'i sordu ve "Onu göremiyorum." dedi. Kendisine, "Evet, sana geldi, hastaydı." denildi. Bişr b. Mervân, Katarî ve adamlarının üzerine Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer'i -veya bir başkasını- göndermek istedi. Bunun için istişarede bulundu. Esmâ b. Hârice kendisine, "Mü'minlerin Emîri seni düşündüğün gibi iş yapasın diye tayin etti." dedi. Bunun üzerine İkrime ona, "Böyle yapma; Mü'minlerin Emîri'ne müracaat et ve Mühelleb'in hastalığını ona bildir." dedi. Bunun üzerine Bişr, Mühelleb'in rahatsızlığını ve Basra halkından bir topluluğun normalin dışında zengin olduklarını Abdülmelik'e bildirmek üzere bir heyet gönderdi.

Bişr, Abdullah b. Hakîm el-Mücâşi'î ile yalnız kaldı. Ona, "Sen akıllı ve ferasetlisin. Bu kâfirlerle savaşmak için kimi uygun görüyorsun?" dedi. Abdullah b. Hakîm, "Mühelleb" dedi. Bişr, "O hasta" dedi. Abdullah, "Hastalığı onu savaşmaktan alıkoyacak düzeyde değil." dedi. Abdülmelik [yanına gelen heyete], "Bişr'in, Hâlid'in yaptığı gibi yapmak istediğini görüyorum." dedi. Abdülmelik ona bir mektup yazdı. Mektupta, mutlaka Mühelleb'i görevlendirmesini istiyordu. Bunun üzerine Bişr Mühelleb'e, "İstediğin askerleri ve komutanları seç." diye haber gönderdi. Mühelleb, "Ben hastayım; gidip gelmeye gücüm yetmiyor." dedi. Bişr emretti; divan onun yanına taşındı. Mühelleb orada seçti; fakat Bişr onun seçtiklerinin çoğunu tasvip etmedi. Mühelleb bir grup hakkında onunla konuştu; o da onları geri bıraktı.

Mühelleb tüccarlardan ve diğer insanlardan bir miktar borç aldı. Savaşçılara verilen ücret, dört bin dirheme kadar yükselmişti. Mühelleb Hâricîlerin üzerine yürüdü; onunla karşılaştılar. O zaman yirmi bir yaşında olan Yezîd b. Mühelleb onlarla savaştı ve onları Ahvâz'dan çıkardı. Hâricîler Fâris bölgesine gittiler. Mühelleb bu kez oğlu Mugîre'yi onların üzerine gönderdi. Ona, "Bu köpeklerle uğraşmayı sürdür. Eğer onların işini bitirirsen evinde oturmak zorunda kalırsın." denildi. Ancak Mugîre, "Bu hakkaniyetli bir davranış olmaz." dedi.

Sonra Hâricîler Râmhürmüz'e geldiler. Bişr b. Mervân Kûfe'deki vekiline, "Abdurrahman b. Mihnef için 8.000 asker topla ve ona sancak bağla." diye mektup gönderdi. Abdurrahman onun yanına gelince, "Bendeki intibaını biliyorsun. Şu halde düşündüğüm gibi davran. Şu Mezûnî adama [Mühelleb'e] bak; ona muhalif ol ve onu tehdit et." dedi. İbn Mihnef, Bişr'in yanından çıktı ve "Sübhanallah! Bu çocuk onun hakkında benden ne bekliyor acaba? Bana kavmimin yaşlılarından ve büyüklerinden yaşlı bir adamı küçük düşürmemi mi emrediyor?" dedi.

İbn Mihnef, Râmhürmüz'e geldi. Bişr de vefat etti. Onun yerine Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd vali tayin edildi. Bunun üzerine -İbn Mihnef'in ordusunda yer alan- Kûfe halkı savaşmayı reddedip memleketlerine döndüler. Basra halkı da onlar gibi yapmak istediler. Ancak Mühelleb onlara, "Sizler Bişr'in ya da Hâlid'in hatırı için savaşmıyordunuz. Siz kendi memleketinizi savunuyordunuz. Kûfe halkının yaptığı gibi yapmayın. Böyle yaparsanız düşmanınızı üzerinize çekersiniz." dedi. Bunun üzerine bazıları durdular; ancak bazıları âsi olarak Basra'ya döndüler. Mühelleb de Basralıların yanında kaldı. Abdurrahman b. Mihnef, ailesinden bazı kimselerle birlikte kaldı. Ailesi dışında hiç kimse onunla birlikte kalmamıştı.

Mühelleb ve Hâricîler

Haccâc Hicret'in 75. yılında Irak'a vali olarak gelince işe Kûfe halkıyla başladı; onlara hitap etti; onları tehdit edip âsileri öldüreceğini vaat etti. Bazılarını öldürdü. Basra'da da konuştu ve insanları Mühelleb'in yanına gönderdi.

Haccâc Mühelleb'e şöyle bir mektup yazdı:

"-Allah rahmet etsin- Bişr b. Mervân, seni istemeyerek göndermişti ve sana ihtiyacı olmadığını düşünmüştü. Kuşkusuz ben, sana olan ihtiyacımı biliyorum. Düşmanına karşı çık ve bahaneleri bırak. Vallahi senin için bütün insanları bir araya getireceğim. Ben adaşı adaşla, dostu dost ile desteklerim. Öyle ki sana gelen azınlık, senden ayrılan çoğunluk gibi olur. Sana isyan edeceğinden korktuğun kişileri öldür. Ben, benden önceki tâbiînden bile adam öldürdüm. Zira âsinin iki özelliği var: Öncelikle karargâhını zayıflatıyor; ikincisi de Müslümanların kendisine ulaşmalarına engel oluyor. Oysa o Müslümanlar için ücret karşılığında çalışan biridir; ancak çalıştığı kadar ücret alabilir."

Mühelleb ona şunu yazdı:

"Benim yanımda sadece itaat edenler vardır. Ayrıca insanlar cezalandırılmaktan emin olsalar suçu küçük görürler. Aftan ümitlerini kestiklerinde bu, onları saklar. O 'âsiler' dediklerini bana gönder. Onlar süvarilerdir. Umarım Allah onlarla bu düşmanı helak eder, inşaallah."

Mühelleb ordusuna şunları söyledi:

"Size gözüpek bir vali gelmiştir. Eğer o olmasaydı biz mahvolurduk. Gayretli ve tedbirli olmanızı istiyorum. Çünkü ben hayatta kalmayı tedbirli olmada gördüm. Sabretmeye alışın. Biliniz ki gazâya gidenlerin hepsi ailesine dönmez. Hiçbir rahatlık da ebedî değildir. Bu kavim, dininiz ve dünyanız hususunda sizinle savaşıyor. Atlarınıza iyi bakın; [düşmanla] karşılaşmada size yarar sağlar. Mızrakları uzun tutun; çünkü onlar atların boynuzlarıdır. Korkakları ayıplayın ki utansınlar. Hatırlıyorum; Horasan'da Hakem b. Amr ile birlikte iken, insanların önünde korkaklıkla ayıplanan bazı adamları sayardık. Onların arkasında öyle insanlar vardı ki, yalnızca insanların üzerine hamle yapıyorlardı. İleriye atılanlardan hiçbiri geri dönmezdi, geri kalan da ileriye atılmazdı. Adamların güçlü olanları, zayıf olanlarını taşırdı. Cesaret ise bir acımasızlıktır."

Diğer taraftan, insanlar çoğalmaya başlayınca Râmhürmüz'de olan Katarî, "Kim Serden'e[201] gelirse, orası korunaklıdır." dedi. Ubeyde, "Hayır,

201 Fâris ile Hûzistân arasında bulunan bir yer (*Mu'cemü'l-Büldân*).

Sâbûr'a gelelim ve Kirmân'a geçelim. Oradan da istediğimiz yere gideriz." dedi. Bunun üzerine Katarî Sâbûr'a geldi. Mühelleb ise Errecân'a indi. Bazı süvarileri de Serden'e gönderdi. Mühelleb, Hâricîlerin gelip oraya sığınmalarından korktu. Aslında Serden bir şehir değildi; yol vermez dağlar ve geçitlerden ibaret bir yerdi.

Mühelleb Kâzerûn'a geldi ve hendek kazdı. Abdurrahman b. Mihnef de Kûfelilerden oluşan bir ordunun başında, oraya yakın bir yere geldi. Zira Kûfeliler Basralılara karışmak istemiyorlardı. Mühelleb Abdurrahman b. Mihnef'e, "Ya bizimle birlikte olacaksın ya da kendin için hendek kazacaksın." diye elçi gönderdi. Abdurrahman, "Hendeklerimiz kılıçlarımızdır." diye cevap gönderdi.

Haccâc Kâzerûn'da olan Mühelleb'e şöyle bir mektup yazdı: "Sen harac toplayıcılarına yönelip düşmanla savaşı ağırdan aldın. Senin yerine az daha Abbâd b. Husayn veya Ubeydullah b. Hakîm el-Mücâşi'î'yi tayin ediyordum. Bu, insanlar sana karşı hurûc etmeden önceydi."[202]

Heysem b. Adî şöyle dedi: Haccâc Mühelleb'i savaş hazırlıklarını geciktirmekle suçladı.[203] Ona şöyle bir mektup yazdı: "Sen Mezûnî oğlu Mezûnîsin. Ezârika ile savaşmaktan çekindiğin için hayret sana doğrusu… Sanki dünyaya vâris oldun! Yemin ederim ki eğer onlarla çarpışmazsan, senin başına kötü şeyler getirecek adamlar gönderirim. Vesselâm…"

Bunun üzerine Mühelleb ona şöyle bir mektup yazdı:

"Mektubun bana geldi. Kuşkusuz ben Mezûnî'yim ve bir Mezûnî'nin oğluyum. Bunu inkâr edecek değilim. Hiç şüphe yok ki, "Mevzen" Umân'ın ismidir, bu ismi ona Acemler vermişlerdir. Fakat Emîr, Allah onu ıslah etsin, kendisini Himyer'e ve başka birçok kabileye nispet etmiş bir kabileye mensuptur. Daha sonra da bir kabilede karar kılmamıştır. Bu kabile Semûd kavminin kalıntısı olup sonra kendilerini, Himyer'in Vihâza koluna nispet etmişlerdir. Sonra kendilerini İyâd kabilesine, ardından Advân kabilesine, daha sonra da Kasî b. Münebbih'e nispet etmişlerdir."

---

202 Bu cümle iki nüshada farklı yazılmıştır. Biz çeviriyi RK'ye göre yaptık. (çev.)

203 RK'de bu cümle (استيقظَ الحجاجُ المهلبَ فكتب إليه) şeklindedir. Bu bir tashif olsa gerektir. Nitekim *Ensâbü'l-Eşrâf* muhakkiklerinden Süheyl Zekkâr (ZZ) (استيقظ) kelimesini hatalı bulmuş ve onun yerine (استبطأ) kelimesini tercih etmiştir. Biz de çeviride ZZ'yi esas aldık. (çev.)

Haccâc mektubu okuyunca tebessüm etti ve "Biz adama kötü söyledik, o da ağzını bozdu." dedi.

Medâinî dedi ki: Haccâc Mühelleb'e, "Harac toplama işi seni savaştan alıkoydu." şeklinde bir mektup yazdı. Mühelleb de ona "Harac toplama konusunda zayıf olan savaşmakta daha da zayıf olur. Eğer adlarını verdiğin kimselerden birini yerime tayin edersen, umarım onlar faziletleri ve cesaretleri bakımından idareye ehil olurlar. Mektubunda benim Umân ehlinden, Ezd kabilesinden olduğumu yazmıştın. Kuşkusuz Ezd kabilesinden daha kötü bir kabile vardır ki[204] üç kabile onunla anlaşmazlığa düştü; sonra üç kabilede de kendisine bir yer bulamadı."

Mühelleb, Katarî ve adamlarını, Hicret'in 75. yılı, Ramazan ayında, Karzûn'da karşıladı. Câfer b. Abdurrahman b. Mihnef de Kûfeli bazı adamlarla birlikte onun yanında savaştı. Ubeyde hem savaşıyor hem de -recez bahrinden- şöyle diyordu:

Ben Şürât[205] için savaş ateşini yakan biriyim
Ve yurtlarına gelecek olanlara engel olanım
Ve mızrakla onların ayıplarını yıkayanım

Sonra karşılıklı olarak geri çekildiler. O gün Ayyâş el-Kindî büyük bir çaba gösterdi. Kendisi süvarilerdendi. Öldürülünce Mühelleb, "Ayyâş'tan sonra korkaklara sığınak yok." dedi. Ayyâş, Mühelleb'in adamlarındandı. Mürre el-Kennân da öldürüldü. Kesilmiş başı kendisine getirilince Katarî ağladı. Ona "Cehennemlik bir adama mı ağlıyorsun?" denildi. Katarî, "Asıl cehennemliğe ağlanır." dedi. Mürre Katarî'nin kavmindendi.

Kâzerûn savaşında Kûfe halkı büyük çaba gösterdi. Öyle ki, yerleri öğrenildi. Mühelleb, Harîş ve beraberindeki Temimoğullarını gece akıncılarına karşı uyardı. Bunun üzerine Harîş Mugîre b. Mühelleb'e, "Ey Ebû Hudâş! Bizim açımızdan gece akıncılarından korkma!" dedi. Hâricîler onlara geceleyin baskın düzenlemek istedilerse de güçleri yetmedi. Harîş şöyle dedi:

Bizleri vakar sahibi ve cesur buldunuz
Tabansız ve alçak değil

---

204 Sakîf'i kastediyor.
205 Şürât, Hâricîler için kullanılan isimlerden biridir.

Mes'ûd ve Hüzeyme b. Nasr el-Absî'nin arkadaşı olan Ebü'l-Ahvas ve diğerleri atlarından inip savaştılar. İbn Mihnef öldürüldü, oğlu Câfer de aldığı yaradan ötürü daha sonra öldü. Bazılarının dediğine göre, Abdurrahman b. Mihnef "Dırtatü'l-Cemel" [deve osuruğu] diye anılırdı. Dediklerine göre, İbnü'l-Eş'as'tan nakledilen, "Onlar benim yanımda devenin osuruğu kadar bile etmezler." sözünü İbn Mihnef rivâyet etmiştir. Humeyd b. Müslim İbn Mihnef'e ağıt yakarak şöyle dedi:

Ey Ebû Hakîm! Eğer seni öldürüyorlarsa hileyle
Hamle yapıp yiğitleri öldürdüklerinde
Senin gibilerin katline, zebûn oldu bütün kavmin
Onlardan ağırlıkları taşıyanlar

Yine Sürâka b. Mirdâs el-Bârikî şöyle dedi:

Bolca dök, akan yaşlarını ey gözüm!
Yolcunun yanındaki kırbadan damlayan su misali
İyi olun, İbn Mihnef'in katlinden önce
Her delikanlının bir gün gideceği yollar vardır
Yok etti, hemşehrilerinin ihtiyarlık gözyaşlarını
Tez getirdi gençlere, yaşlılık izlerini

Yine şöyle dedi:

Vefat etti Ezd'in efendisi, kötülüklerden uzak olan Ezd'in
Umân'ın Ezd'inin; Kâzerûn'da medfundur o
Sabretti şerefiyle ölünceye kadar
Beyaz demirden yapılan keskin kılıçla

Mühelleb defalarca Hâricîlerle karşı karşıya geldi. O onlara, onlar da ona direndiler. Haccâc, savaşta ve düello tarzındaki çarpışmada yardım edecek adamları ona yönlendiriyordu. Ayrıca güvendiği bir adamını ona göndermişti; adam onun durumunu Haccâc'a yazıyordu. Şair şöyle dedi:

Kim Haccâc'a bildirecek ki, onun özel adamı
Ziyâd'a Ezârika'nın mızraklarının isabet ettiğini

Haccâc Attâb b. Verkâ'ya mektup gönderdi. O da Mühelleb'in yanına geldi. Attâb, Abdurrahman b. Mihnef'in ordusunun başındaydı.

Medâinî dedi ki: Haccâc, özellikle düello tarzındaki çarpışmalarda ona yardım etmek üzere Cerrâh b. Abdullah'ı Mühelleb'e gönderdi. Bunun üzerine Mühelleb, "Ey Ebû Ukbe! Eğer etkili olacaksa, bugüne kadar uygulamadığım hiçbir hile bırakmadım. Artık bu düşmanla savaşmak hususunda mazeret noktasına geldim. Fakat asıl sıkıntı, bir görüşe sahip olmakta değil, o görüşle amel etmektedir." dedi.

Haccâc Mühelleb'e, "Sen, bu dinden çıkmış adamlarla savaşmaktan kaçmak için bir hendeğin içine sığınmışsın." diye bir mektup yazdı. Mühelleb de ona şunu yazdı: "Mektubun bana geldi. Mektubunda beni hendek sebebiyle kınamışsın. Oysa hendek bir korunma ve bir siperdir. Üstelik Resûlullah (sav) Allah'ın emriyle hendek kazmıştır. Sen bende bir korkaklığın olmadığını zikretmişsin. Ancak beni korkakları kınadığın gibi kınıyor ve isyancıların tehdit edilmesi gibi tehdit ediyorsun. Cerrâh'a neler gördüğünü bir sor."

Haccâc durumu Cerrâh'a sorunca o, "Senin düşündüğün gibi bir şey görmedim. [Ben oradayken] üç gün kılıçla, mızrakla ve sopalarla savaştılar." dedi. Bunun üzerine Haccâc, "Onu amma da methettin ey Ebû Ukbe!" dedi. Cerrâh, "Asla; [az bile söyledim] o sıkıntılara göğüs gerer ve kalabalık düşmana az sayıda askerle karşı çıkar." dedi.

Haccâc, Şebîb'le savaşması için kendisini çağırıncaya kadar Attâb Mühelleb'le birlikte kaldı. Mühelleb Basra halkına atıyye verdi; ancak Kûfelilere vermedi. Attâb onlara da vermesini istedi ancak Mühelleb vermek istemedi. Bunun üzerine Attâb ona, "Bana senin cesur bir adam olduğun anlatıldı. Meğer sen korkağın tekiymişsin. Bana cömert bir adam olduğun anlatıldı. Meğer sen cimrinin tekiymişsin." dedi. Mühelleb ona, "Seni kokmuşun oğlu!" dedi. Attâb da "Annemin çok şerefli amcaları ve dayıları var." dedi. Bekr b. Vâil kabilesi Mühelleb'e kızdı. Hatta Maskale'nin kardeşi Bistâm b. Nuaym b. Hübeyre, iki kabile arasındaki antlaşmadan dolayı Attâb'a küfretti. Aslında Mühelleb de Bekr ve Ezd kabilelerinin antlaşmasına taraftar değildi. Bekr kabilesinin ona yardım ettiğini görünce, bu antlaşma onu sevindirdi. Bundan sonra antlaşmayı daima destekledi ve güçlendirdi.

Öte yandan Basra'nın Temîm kabilesi Attâb'a kızdı. Kûfe'deki Ezd kabilesi de Mühelleb'e kızdı. Nihayet Mugîre b. Mühelleb, babasıyla Attâb arasında gidip geldi ve onları barıştırdı. Sonra babasıyla konuştu; o da Kûfelilere atıyyelerini verdi. Bunun üzerine Hecer halkından bir adam şöyle dedi:

Hey! Bildir Ebû Verkâ'ya bizden
Eğer biz öfkeli olmasaydık
Mühelleb ihtiyarına, bize kaba davrandığında
Onun atlıları, bizden darbeler alırdı

Attâb ve Benî Temîm, Mugîre'den memnunlardı. Attâb, "Onun, babasından daha faziletli olduğunu biliyorum." dedi. Attâb'ın Mühelleb'le birlikteliği sekiz ay sürdü. Onunla beraber Fâris bölgesinde ve Kirmân'da Hâricîlerle savaştı. Mühelleb üzengileri demirden yaptırdı. [O zamana dek] insanlar tahtadan üzengi kullanırdı. Süvari [savaşta] hamle yaptığında üzengi parçalanır ve süvarinin ayağı incinirdi. Bunun üzerine, Aneze kabilesinden İmrân b. İsâm el-Anezî şöyle dedi:

Bastılar dirhemleri, emîrliklerinde
Basıldılar yaşam ve savaş için
Bir bakmışsın üzengi yerleri demirden
Deve çobanlarının omuzları gibi [iki kenarı yüksek, ortası basık]

Dediler ki: Mühelleb'in Sâbûr ve civarında Katarî ile savaşması sekiz ay sürdü. Mühelleb Bişr b. Mâlik'i Haccâc'a gönderdi; ayrıca ona bir hediye gönderdi. Fakat Haccâc hediyeyi reddetti ve "Ücret, hak ettikten sonra olur." dedi. Bişr b. Mâlik Haccâc'ın yanına varınca ona, "Mühelleb'i nasıl bıraktın?" dedi. Bişr, "Umduğuna erişen ve korktuğundan emin olan biridir." dedi. Haccâc, "Askerlerine karşı nasıldır?" dedi. Bişr, "Merhametli bir babadır." dedi. Haccâc, "Askerleri ona karşı nasıllar?" dedi. Bişr, "Sâlih evlatlardır." dedi. Haccâc, "İşte siyaset budur." dedi.

Katarî'nin yanında, zehirli ok uçları yapan "Ebzâ" adlı bir demirci vardı. Bu adam Mühelleb'e anlatıldı. Mühelleb, "Onun hakkından geleceğim." dedi. Sonra Mühelleb Ebzâ'ya şöyle bir mektup gönderdi: "Kuşkusuz senin okların bize geldi. Sana bin dirhem gönderdim. Bu oklardan bize biraz daha gönder." Mektubu gönderdi. Mektup Katarî'nin askerleri arasına atıldı.

Mektup Katarî'ye verildi. O da Ebzâ'dan haberi sordu. Ebzâ, "Bu mektup hakkında hiçbir şey bilmiyorum." dedi. Fakat Katarî ona inanmadı; öldürülmesini emretti ve öldürüldü. Bunun üzerine Abdurabbih ona, "Kanını helal kılacak bir delil olmadan ve ifadesini almadan bir adam öldürdün; bu nasıl olur?" dedi. Katarî, "Bu hak da olabilir, bâtıl da… Ancak onun öldürülmesinin dinin yararına olduğunu gördüm. Üstelik lider, fayda gördüğü bir şeyi yapma hakkına sahiptir. Raiyyenin onu kabul etmeme hakkı yoktur." dedi. Abdurabbih ve bir grup, Katarî'den rahatsızlık duymaya başladılar; ona muhalefet ettiler ancak yanından ayrılmadılar.

Mühelleb [Katarî'ye] Hıristiyan bir adam gönderdi ve ona, "Sen Katarî'yi gördüğün zaman ona secde et. Eğer seni engellerse, Ben sadece sana secde ettim, dersin." dedi. Hıristiyan adam gitti ve denilenleri yaptı. Katarî ona, "Kalk, secde ancak Allah'a yapılır." dedi. Hıristiyan adam, "Ben sadece sana secde ettim." dedi. Bunun üzerine Katarî'nin adamlarından biri, "Bu adam, Allah'a değil sana ibadet etti." dedi ve *"Hiç şüphesiz siz ve Allah'tan başka kulluk ettikleriniz cehennem odunusunuz."*[206] âyetini okudu. Katarî, "Hıristiyanlar Meryem oğlu İsa'ya ibadet ettiler. Allah burada putlara yapılan ibadeti kastetmiştir." dedi. Adam hemen kalkıp Hıristiyan adamı öldürdü. Etrafındakiler ona, "Sen bir zimmîyi öldürdün; bu nasıl olur?" dediler ve ihtilafa düştüler.

Yine Mühelleb Katarî'nin askerleri içine gizlice bir adam gönderdi. Adam [onlara] şöyle dedi: "İki adam düşünün. İkisi de muhacir olarak size geldi. Ancak onlardan biri size ulaşmadan vefat etti. Diğeri size ulaşabildi. Onu imtihan ettiniz ancak o imtihana cevap veremedi. Ölen kişi hakkında ne diyorsunuz?" Onlardan bazıları, "O vefat eden mü'mindir; diğeri ise imtihana cevap verene kadar kâfirdir." dediler. Bir diğeri, "İkisi de kâfirdir." dedi. Böylece ihtilafa düştüler. Katarî, Hicret'in 77. yılının Safer ayında İstahr'a gitti.

Mühelleb şöyle dedi: "Fikir ayrılığı onlar için daha şiddetlidir, onları daha çabuk yok eder. Onlarla savaşarak onları tartışma[ların]dan alıkoymayın." Böylece iki ay onları bıraktı. Sonra İstahr'a, yanlarına geldi. Ora-

---

206 Enbiyâ, 21/98.

da da bir ay onlara ilişmedi; onlar görüş ayrılığına dalmışlardı. Kureyş'in mevlâsı -Maskale eş-Şeybânî ailesinin mevlâsı olduğu da söylenir- Sâlih b. Mihrâk onlara, "Müslüman, gözlerini kötü şeylerden sakınır. Kötülük yapmamak için iyiliği bırakır. Büyük günah işlememek için küçük günahı bırakır. Vallahi sizin yaptığınız bu iş çirkindir; kabîhtir. Fitnede helak vardır. Allah'tan korkun ve kalplerinizin selametini gözetin. Kuşkusuz düşmanınız çekişmenize umut bağlamıştır." dedi.

Amr Kanâ çıktı ve "Ey cahil bid'atçi topluluğu! Süngüyle savaşmaya var mısınız? Çoktandır öyle savaşmadınız." dedi. Sonra şu beyti okudu:

Görmez misin ki, ben otuz günden beri
Yemin olsun ki Kitab'ın yüceliğine, rahat içindeyim

Karşılıklı bağrıştılar; Mugîre b. Mühelleb çarpışmak üzere meydana çıktı fakat atından düşürüldü. Ezd'den bazı süvariler onu kurtardılar. Hâricîler Mühelleb'in atını ele geçirip götürmeye kalktılar. Götüren adam şöyle dedi:

Kandırdık sizi, hayvanı sevk etmekle
Yara üstüne yara açtık size

Mühelleb'in çocukları bu adama yetişip atı aldılar.

Hâricîler Fesâ şehrini yıkmak istediler. Bunun üzerine Ezâdmürd b. Hürbüz şehri onlardan yüz bin dirheme satın aldı. [Parayı alan] Hâricîler Kirmân'a gitmek üzere yola çıktılar. İstahr'a bağlı Küçük Sâhek'e geldiler. Mühelleb onları takip etti ve onlarla savaştı. Bir çocuk Ektel b. Müncib es-Sedûsî'ye, "Ben bugün onların kızlarından birini sana getireceğim." dedi. Bunun üzerine Ektel şöyle dedi:

Ey ölüm! Kuşkusuz kucaklamayacaksın
Işıl ışıl, güzel kokulu kız çocuğunu, bir heykel gibi
Ulaşıncaya kadar, o bilindik bölükteki
Amr Kanâ ve Ubeyde b. Hilâl'e
Bir de Muka'tar'ın geldiğini görene kadar, bölükte
Dalâlete sapmış bir topluluğun içinde

Şiirde geçen "Muka'tar", Abd kabilesindendi.

Dediler ki: Katarî Sîrcân'a gitti. Mühelleb de Fâris bölgesine döndü. Haccâc Kerdem'i Fâris üzerine gönderdi. Mühelleb, Haccâc'dan kendisini görevlendireceği yeri belirlemesini istedi. O da dediğini yaptı. Mugîre ve Rekâd, vergi topluyorlar fakat askere [bir şey] vermiyorlardı. Bunun üzerine Benî Dabbe'den bir adam şöyle dedi:

Eğer İbn Yûsuf[207] *bilseydi*
Karşılıklı çarpışma gibi ne tür belalarla karşılaştığımızı
Gözleri yaşarırdı, bize olan merhametinden
Yoluna koyardı işleri, elden geldiğince
Dolaştık Cemâziye(levvel) ayından Şâban'a kadar
Aylarca Fâris toprağını karış karış
Yaşlı adamları görürsün, merkep üzerinde
Sürüyor onu, uzun boylu bir delikanlı
Hey! Söyle valiye; Allah hayrını versin senin
Kurtar bizi Mugîre ve Rekâd'dan

Kerdem hakkında da şöyle dedi:

Eğer Kerdem görseydi bunları
Aslanı gören kervan gibi kaçardı

İbnü'l-Kelbî dedi ki: O Kerdem b. Mersed el-Fezârî'dir.

[Katarî'nin Meşhur Hutbesi]

Mühelleb Sîrcân'a geldi ve orada Katarî ile savaştı. Katarî minbere çıktı ve bir konuşma yaptı. Şöyle dedi:

"Sadede gelince, sizi dünyaya karşı uyarıyorum. Çünkü dünya tatlı ve çekicidir. Etrafı hoşa giden şeylerle kuşatılmıştır. Az nimetle dünya insanların hoşuna gitmiş[208], peşin olmasıyla kendisini sevdirmiştir. Umutlarla süslenmiş ve aldatmacayla bezenmiştir. Hayrı devam etmez ve felaketinden emin olunmaz. Çok aldatıcı ve zarar vericidir. Değişken, geçici, fâni, helak olmaya mahkûm, öldürücü ve sarhoş edicidir. [Âhiretin yerine] onu

207 Haccâc'ı kastediyor.

208 ZZ'de bu cümlenin Arapçası (وَرَامَتْ بِالْقَلِيلِ) şeklindedir. Ancak RK'de, *İkdü'l-Ferîd, el-Beyân ve't-Tebyîn* ve *Nehcü'l-Belâga* gibi kaynaklarda bu cümle (وَرَاقَتْ بِالْقَلِيلِ) şeklinde yer almıştır. Biz çeviriyi yazma nüshaya göre yaptık. (çev.)

arzulayanların ve ondan hoşnut olanların arzuları gerçekleşse bile çok geçmeden bu arzular sanki hiç olmamış gibi bir gün kaybolur gider. Tıpkı Allah'ın buyurduğu gibi: *Dünya hayatı gökten indirdiğimiz yağmur gibidir ki, onun sebebiyle yeryüzünün bitkileri boy verip birbirine karışırlar. Fakat bütün bu canlılık sonunda rüzgârın savurduğu çer çöpe döner. Allah, her şey üzerinde kudret sahibidir.*[209]

Bununla beraber, dünya nimetlerinden hoşnut olan hiçbir şahıs yoktur ki, o hoşnutluktan hemen sonra gözyaşı dökmesin. Dünya, nimetleriyle onun yüzüne güldüğü zaman, mutlaka mihnetlerini de onun sırtına yükler. Biraz rahatlık gösterdiğinde arkasından mutlaka musibet bulutlarını üzerine gönderir. Dünyanın, sabahleyin aziz ettiği kimseyi, akşama yalnız bırakıp tanımazlıktan gelmesi işten bile değildir. Dünyanın bir tarafı tatlılaşıp şirinleşse bile, bir tarafı mutlaka acılaşır ve insanı boğarak hasta eder. Eğer bir şahsa, onun bolluğundan bir nimet verecek olsa, ardından mutlaka onu yoracak bir belası da gelir. Güven içinde akşamlayan hiçbir şahıs yoktur ki korku içinde sabahlamasın.

Dünya bir aldanma yeridir; aldanması içindedir. Fânidir; üzerindekiler de fânidirler. Takvâ dışında, dünyanın hiçbir azığında hayır yoktur. Dünyadan az toplayan bir kimse, kendisini güvenceye alacak çok şey toplamış olur. Dünyadan çok toplayan ise, kendisini helâke sürükleyecek, onu üzecek ve ağlatacak çok şey toplamış demektir. Dünya, kendisine güvenen nicelerine ıstırap çektirmiş; nice itminan sahiplerini yere çalmış ve nice hilebazları aldatmıştır. Dünya, nice haşmetli insanları hakîr kılmış; nice azamet sahiplerini zelil etmiş ve nice makam sahiplerini yüz üstü yere atmıştır.

Onun saltanatı hakîrliktir, yaşayışı sıkıntılıdır, suyu acıdır; tatlısı sabır gibi acı, yiyeceği zehir, tutunacak ipleri çürük, dirileri ölüme aday, sağlamları hasta olmaya namzet, kaleleri yıkılmaya mahkûmdur. Devlet sahibinin devleti elinden alınır, güçlü olan yenilir, selamette olan dara düşer ve komşusunun mülkü elinden alınır.[210] Bununla beraber hayatın ötesinde ölüm

209 Kehf, 18/45.

210 ZZ'de bu ifade (وَجَارُهَا مَخْرُوبٌ) "komşusu harap olur" şeklindedir. Oysa RK'de ve diğer kaynaklarda (وَجَارُهَا مَحْرُوبٌ) şeklindedir. Buradaki (محروب) kelimesi (مسلوب) "elinden alınmış" manasındadır. Biz çeviride RK'deki metni tercih ettik. (çev.)

sekerâtı, başa geleceğin korkusu ve Hâkim-i Âdil olan Allah'ın huzurunda durmak vardır. *Bu, kötülük edenleri yaptıklarıyla cezalandırması, iyilik edenleri de daha güzeliyle mükâfatlandırması için (böyle)dir.*[211] Sizler, sizden daha uzun ömürlü, eserleri sizinkinden daha parlak, sayıları sizden daha fazla, orduları sizinkinden daha güçlü ve daha dirençli insanların yerlerinde değil misiniz? Onlar dünyaya ne biçim tapmışlardı; dünyayı nasıl [ukbâya] tercih etmişlerdi! Fakat hepsi kerhen ve hakîr olarak oradan ayrıldılar.

Dünyanın onlar için bir tek canı [ölümden] kurtardığı ya da onları helak eden hallerden birini defettiği veya bir konuda onlara fayda sağladığı biliniyor mu? Aksine onları sıkıntılarla yormuş ve perişan etmiştir. Sizler, dünyanın, kendisine boyun eğenleri, onu âhirete tercih edenleri ve ona saplanıp kalanları, son menzile doğru mutlak ayrılıkla ayrılırken tanımadığını gördünüz.[212] Acaba dünyaya bağlılık onlara kargaşanın dışında bir şey sağlamış, sıkıntıdan başka bir şey vermiş, zulmetten başka bir şey sunmuş ve pişmanlıktan başka bir sonuç vermiş midir? Bunu mu [âhirete] tercih ediyorsunuz? Buna mı hırs gösteriyorsunuz? Yoksa buna mı bel bağlayıp mutmain oluyorsunuz? Allah şöyle buyuruyor: *Kim yalnız dünya hayatını ve onun ziynetini isterse, biz onlara yaptıklarının karşılığını orada tastamam öderiz. Orada onlar bir eksikliğe uğratılmazlar.*[213] Dünya, kendisinde ikamet edenler için ne kötü bir yurttur!

Biliniz ve bilirsiniz ki, siz mutlaka dünyayı terk edeceksiniz. Allah'ın (cc) tavsif ettiği gibi dünya oyun ve eğlence yeridir. O şöyle buyurmuştur: *Siz her yüksek yere bir alâmet bina yapıp boş şeylerle eğleniyor musunuz? İçlerinde ebedî yaşama ümidiyle sağlam yapılar mı ediniyorsunuz? Tutup yakaladığınız zaman zorbalar gibi mi yakalarsınız?*[214] Nitekim insanlar, *Bizden daha güçlü kim var,*[215] demişlerdi.

---

211 Necm, 53/31.

212 Bu cümle ZZ'de (وقد رأيتُمْ شُكْرَها لِمَنْ دَانَ لَهَا) şeklinde, RK'de ve diğer kaynaklarda ise (وَقَدْ رأيتُمْ تَنَكُّرَهَا لِمَنْ دَانَ لَهَا) şeklinde yer almıştır. Biz çeviriyi RK'deki metne göre yaptık. (çev.)

213 Hûd, 11/15.

214 Şuarâ, 26/128-130.

215 Fussilet, 41/15.

Sonra kabirlerine taşınırlar da yanlarında maiyetleri bile olmaz. Kabirlerine indirilirler de misafir edilmezler. Onlara lahitten yatacak, topraktan kefen yapılır; un ufak olmuş kemikler komşuları olur. Onlar öyle komşulardır ki ne bir davete icabet edebilir ne de bir zarara engel olabilirler. Bolluk bereket olsa sevinmezler; kıtlık baş gösterse ümitsizliğe kapılmazlar. Toplu halde ama yalnızdırlar; komşudurlar fakat birbirlerinden uzaktırlar. Ne ziyaret edilirler ne ziyarete giderler. Onlar öfkeleri kalmamış halim insanlardır; kinleri tükenmiş cahillerdir. Zarar vermelerinden korkulmaz ve bir zararı defetmeleri de umulmaz. Onlar Allah'ın (cc) buyurduğu gibidir: (*Biz nimetler içinde şımaran nice memleket halkını helâk etmişizdir.) İşte kendilerinden sonra içlerinde pek az oturulmuş yurtları! (O yurtlara) biz vâris olduk, biz...*[216]

Onlar yerin üstünden altına, genişlikten darlığa, akraba ve dostların yanından gurbete ve aydınlıktan karanlığa geçerek yer değiştirmişlerdir. Dünyaya yalın ayak, çıplak ve yalnız geldikleri gibi aynı şekilde oradan ayrıldılar. Ne var ki, ebedî hayata ve sonsuzluğa amelleriyle yolculuk yaptılar. Allah (cc) şöyle buyuruyor: (*Yazılı kâğıt tomarlarının dürülmesi gibi göğü düreceğimiz günü düşün.) Başlangıçta ilk yaratmayı nasıl yaptıysak -üzerimize aldığımız bir vaat olarak- onu yine yapacağız. Biz bunu muhakkak yapacağız.*[217] Allah'ın sakındırdıklarından sakının. Onun mev'izelerinden istifade edin[218] ve onun ipine sımsıkı sarılın. Allah bizleri ve sizleri ona itaat etmekle muhafaza etsin; bize ve sizlere, O'nun hakkını eda etmeyi nasip etsin."

[Katarî'nin Adamlarının İhtilafa Düşmesi]

Sonra Katarî oradan Cîrfet'e gitti. Mühelleb de onu takip etti ve ona iki gecelik mesafede bir yere indi. Hâricîler ihtilaf etmeye başladılar. Mühelleb, "Onların ihtilaf etmeleri bizim için hayır, onlar için şerdir." dedi. Hâricîlerin arasında Ubeyde b. Hilâl'i çamaşırcı bir adamın karısı ile itham etmeleri sebebiyle anlaşmazlık baş gösterdi. Ubeyde'yi kadının yanına, iyi-

---

216 Kasas, 28/58.

217 Enbiyâ, 21/104.

218 Bu cümle ZZ'de (واشفعوا بمواعظه) şeklinde, RK'de ve diğer kaynaklarda (وَانْتَفِعُوا بِمَوَاعِظِهِ) şeklindedir. Çeviride ikinciyi esas aldık. (çev.)

lik yapmak amacıyla izinsiz girerken görmüşlerdi. Durumu Katarî'ye haber verdiler. Katarî onlara, "Ubeyde'nin ordu içindeki durumunu ve dindeki yerini biliyorsunuz." dedi. Onlar, "Biz fuhşa göz yumamayız." dediler. Bunun üzerine Katarî Ubeyde'ye, "Ben seni ve onları bir araya getirmeye çalışacağım. Sen kendini ağzı bozuk biri gibi gösterme, zanlı gibi de boyun bükme." dedi.

Katarî onu ve adamlarını bir araya getirdi. Ubeyde, *"O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir güruhtur. Bu iftirayı kendiniz için kötü bir şey sanmayın. Bilakis o, sizin için bir hayırdır. Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır. İçlerinden (elebaşılık ederek) o günahın büyüğünü üstlenen için ise ağır bir azap vardır."*[219] âyetini okudu. Hepsi ağlamaya başladılar ve kalkıp onunla kucaklaştılar. Sonra "Bizim için istiğfarda bulun." dediler. Benî Kays b. Sa'lebe'nin mevlâsı Abdurabbih es-Sagîr, "Vallahi bu adam sizi kandırdı. Vallahi o sizin zannettiğiniz gibi [suçlu]dur." dedi. Bunun üzerine bazıları Abdurabbih'e biat edip Katarî'ye karşı çıktılar ve yaptığı bazı hareketler sebebiyle ona muhalefet edip ondan intikam alma peşine düştüler. Böylece Katarî'nin askerlerinin yarısı Abdurabbih'in yanında yer almaya başladılar. Abdurabbih Katarî ile savaştı; adamlarından bazıları öldürüldü. Abdurabbih'in yanında bulunan Sâlih b. Mihrâk da öldürüldü. Bunun sonucunda Katarî, kendisiyle savaşan iki askerî birlik arasında kalmak istemedi. Bir yer aramak üzere yola çıktı. Bu sırada Mühelleb gelip onun karargâhına girdi ve Abdurabbih ile savaştı. Ayrıca durumu Haccâc'a haber vererek Katarî'yi takip edip onunla savaşacak bir grup göndermesini istedi.

Mühelleb Abdurabbih ile savaştı. Abdurabbih "Ey muhacirler topluluğu! Katarî ve Ubeyde hayatta kalmak umuduyla kaçtılar. Oysa bunun yolu yoktur. Yarın düşmanınızla savaşın. Eğer hayatta size galebe ederlerse, ölümde size galebe edemezler." dedi. Abdurabbih ve adamları Mühelleb'le savaştılar. Abdurabbih öldürüldü. Onun adamlarından bazıları eman dilediler. Amr el-Kanâ Horasan'a gitti ve orada vefat etti. Bazıları da Sicistan'a gittiler.

---

219 Nûr, 33/11.

Mühelleb Hâricîlerin askerlerini kuşattı. Ordu içinde yaralılar vardı. Her bir yaralı kavmine teslim edildi. Mühelleb Cîrfet'e döndü ve "Bizi rahat ve müreffeh yaşamaya geri döndüren Allah'a hamd olsun. Hayatımız hayat değildi." dedi.

Dediler ki: Mühelleb, meclisinde oturdukları halde tanımadığı bazı adamlara baktı ve "Silaha ne kadar çok ihtiyaç var!" dedi. Dediler ki: Mühelleb hemen kalktı ve silahını kuşandı; sonra onlara, "Yakalayın bunları." dedi; [adamları] onları yakaladılar. Mühelleb "Siz kimsiniz?" diye sordu. Onlar, "Seni öldürmek için bir gaflet ânını bekliyorduk." dediler. Mühelleb de onları öldürdü.

Heysem b. Adî şöyle dedi: Abdurabbih es-Sagîr 4.000 kişiyle birlikte Katarî'den ayrıldı. Sagîr, Benî Kays'ın mevlâsıydı. Abdurabbih el-Kebîr ise 7.000 kişilik bir kuvvetle ayrılmıştı. Kebîr, Benî Yeşkür'ün mevlâsıydı. Mühelleb, Sagîr'le savaştı; onu ve adamlarını öldürdü. Katarî gitti; Kebîr ortada kaldı. Mühelleb onunla savaştı ve onu da öldürdü.

Dediler ki: Mühelleb Haccâc'a şöyle bir mektup yazdı:

"İslâm'ın dışındaki her şeye karşı İslâm'ı kâfi kılan Allah'a hamd olsun. Öyle Allah ki, [nimetini] arttırmayı şükürle vâcip kılmıştır. Bizim düşmana galip geldiğimiz, onlarınsa bize hiç zarar veremediği bir sürecin ardından durumumuz size ulaştı. Askerler, birbirlerini seçecek kadar birbirine yanaştılar. Topluluklar savaştı. Bizden onları sevindiren olaylar üzen olaylardan azdı. Onlardan bizi sevindiren olaylar, bizi üzenlerden çoktu. Nihayet Allah aralarına ihtilaf soktu; onların arasında görüş ayrılığı çıkardı ve birbirlerine zarar vermelerini sağladı. Allah sürekli bizleri imtihan ediyor, onları da helak ediyordu. Bize yardım ediyor, onları yalnızlaştırıyordu. Nihayet hem bizim için hem onlar için bekleme müddeti sona erdi de kâfirlerin arkası kesildi. Hamd, Âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur."[220]

Haccâc da ona cevaben şunları yazdı:

"Kuşkusuz Allah Müslümanlara hayır ihsan etmiştir. Allah sizi düşmanınızdan kurtardı ve içinde bulunduğunuz sıkıntıların çoğundan rahata

220 Bu cümle, "Böylece zulmeden o toplumun kökü kesildi. Hamd, Âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur." âyetinden alınmıştır. En'âm, 6/45.

kavuşturdu. Allah'ın size ihsan ettiği ganimeti, beraberinde bulunanlara taksim et. Katarî ve Ubeyde'ye gelince, biz Allah'ın inayet ve tevfikiyle senin için onların hakkından geliriz. Hemen gel; yanında çocukların ve süvarilerin de bulunsun. Sen benim yanıma gelmeden, ailesiyle buluşması için kimseye umut verme. Ayrıca Kirmân için bir vekil tayin et."

Bunun üzerine Mühelleb oğlu Yezîd'i Kirmân'a tayin etti; ona vazifesinde adaletli ve gayretli olmasını tavsiye etti. Mühelleb fetih müjdesiyle ilgili mektubu Ka'b el-Eşkarî ve Ezd'in Şenûe boyundan olan Mürre b. Telîd el-Ezdî ile göndermişti. Ka'b Haccâc'a şu mısraını okumuştu:

"Ey Hafs! Kuşkusuz şaşırttı beni, yolculuğunuz…"[221]

Bunun üzerine Haccâc ona,"Sen hatip misin yoksa şair misin?" dedi. Ka'b, "Hem hatip hem şair…" dedi. Haccâc, "Bana Mühelleb'in çocuklarını anlat." dedi. Ka'b şöyle dedi: "Mugîre onların efendisi ve en cesurlarıdır. Süvari olarak Yezîd sana yeter. Cesur bir adam, kendisine yetişenden yüz çevirmeye utanmaz. Cengâverler Habîb gibisiyle karşılaşmış değildir. Abdülmelik ölümün ta kendisidir. Mufaddal'ın gücü ve cesareti sana kâfidir. Onların en cömerdi Kabîsa'dır. Muhammed ise saldıran bir aslandır."

Sonra Haccâc İbn Telîd'e, "Bana durumunuzun nasıl olduğundan haber ver." dedi. İbn Telîd, "Bağışlama ve bağışlanma duygusuyla bir araya geldiğimizde ümitsizliğe kapılırdık. Ama ciddi olarak onlarla bir araya geldiğimizde onlara karşı umutlanıyorduk." dedi. Haccâc, "Peki, Mühelleb'in çocukları nasıldı?" dedi. İbn Telîd, "Onlar gündüz vakti atların ve develerin koruyucusu, gecenin de süvarileriydi." dedi. Haccâc, "Gözle görmenin yanında işitmenin durumu nedir?" dedi. İbn Telîd, "İşitmek gözle görmenin gerisindedir." dedi. Haccâc, "Onun çocuklarından hangisi daha faziletlidir." dedi. İbn Telîd, "Onlar bitişik halka gibidir, başı sonu bilinmez." dedi. Bunun üzerine Haccâc, Mühelleb'in çocuklarına ve onlarla beraber olup [Hâricîler'le savaşta] çaba gösterenlere ve destek verenlere iyilikte bulundu ve atıyyelerini arttırdı.

Haccâc Mühelleb'i Horasan'a tayin etti. Mühelleb şöyle derdi: "Beyhes b. Suheyb'i 1.000 süvariye değişmem." Kendisine, "Ama o cesur biri değil-

221 Kaside uzun olup burada sadece bir mısraına yer verilmiştir. (çev.)

dir." denildi. Mühelleb, "Ama o akıllı, doğru görüşlü ve dikkatli biridir. O, tedbiri ve soruşturmayı elden bırakmaz. Eğer onun yerine 1.000 tane cesur süvari bulunsa, onlara ihtiyaç duyulana kadar uyurlardı." dedi.

Dediler ki: Haccâc Süfyân b. Ebred el-Kelbî için, 5.000 askere komutan olmak üzere sancak bağladı. Kûfe halkına da bir birlik gönderdi. Onlar da 10.000 kişilik bir güçle yola çıktılar. Başlarında Sabbâh b. Muhammed b. Eş'as vardı. -İshak b. Abdullah b. Eş'as'ın olduğu da söylenir.- Hepsinin başına da Süfyân b. Ebred'i komutan olarak atadı. Ona, "Nereye gideceğini biliyor musun?" dedi. Süfyân, "Evet, cehennem köpeklerine gidiyorum." dedi. Haccâc, "Bilmiş ol ki, sen cesur cengâverlere ve Arapların yırtıcılarına gidiyorsun. Onlar ölümü Allah'a yakınlık olarak görürler; savaştan kaçışı da küfür kabul ederler. Sen sabretmeli ve kararlı olmalısın. Adamlar düello adamıdırlar. Sakın acele etme!" dedi.

Süfyân b. Ebred yola çıktı. Ordusunun artçı birliklerinin başına Bahterî b. Âmir el-Âmilî'yi getirdi. Bahterî, Ahdar b. Verkâ el-Kelbî, Mesâd b. Ziyâd el-Kaynî ve Vâzi b. Duvâle el-Kelbî'nin yanından geçti. Onlar sarhoştular; Bahterî'ye küfrettiler. Bunun üzerine Süfyân ona, "Neden boyunlarını vurmadın ki?" dedi. Onların durumu Haccâc'a ulaştı; o da onların [atıyye defterindeki] isimlerine işaret koydurdu. Sonra Süfyân onlar hakkında [atiyyelerinin verilmesi için] Haccâc'a mektup da yazdı fakat Haccâc reddetti.

[Katarî'nin Öldürülmesi]

Katarî ve adamları Mekrân ve ötesindeki bölgelere kadar gittiler. Katarî Sind ülkesinin çevresindeki bazı bölgelere saldırılar düzenledi; adamlarından bazıları da Sicistan'a gittiler. Ubeyde b. Hilâl ise Kûmis'e geldi. Katarî Horasan yolundan devam etti; sonra Taberistan'daki İsbahbaz'ın yanına gitmek üzere yolunu değiştirdi.

Bu durum İsbahbaz'a bildirildi. Katarî'ye ve Hâricîler'e haber yollayıp onların durumlarını sordu. Katarî, "Biz hükümdarımızın zulmünü kabul etmeyen ve ondan uzaklaşan bir kavimiz. Hiç kimseye zulmetmeyen, kimseyi gasp etmeyen ve rızası olmadan kimsenin toprağına girmeyen insanlarız." dedi. Bunun üzerine İsbahbaz, kendi ülkesine girmelerine izin verdi.

Böylece Katarî ve adamları Taberistan'a girdiler. Katarî yerleşince İsbahbaz'a haber yollayıp onu Müslüman olmaya, olmazsa cizye vermeye davet etti. Bunun üzerine İsbahbaz onun elçilerine, "Ona deyin ki: Sen sürgün olarak memleketimize giren birisin. Biz sana kucak açtık ve sana iyilikte bulunduk. Şimdi sen gelmiş bana bu mesajı gönderiyorsun." dedi. Katarî de ona, "Benim dinimde bunun dışında bir şey söylemem mümkün değildir." diye haber gönderdi. İsbahbaz onu memleketinden çıkarmak üzere yanına gitti. Katarî ona saldırdı ve onu mağlup etti. Ayrıca onun oğlunu ve kardeşini de öldürdü. İsbahbaz oradan çıkıp Rey şehrine geldi.

Katarî Taberistan'ı ele geçirdi. [İsbahbaz] et-Taberî, Rey şehrine gelmiş olan Süfyân b. Ebred'in yanına geldi. Ona bağlılığını bildirerek Katarî'nin kendisine yaptıklarını anlattı ve şöyle dedi: "Onunla karşılaşman için seni kestirmeden bulunduğu yere ulaştırırım; onun senden haberi olmaz." Dediği gibi yaptı. Süfyân ve beraberindekiler Katarî ile savaştılar. İsbahbaz ve okçuları da ona yardım ettiler. Katarî şöyle demeye başladı:

Ben Ebû Ne'âme'yim, yaşlı başlı bir adam
Devenin arkasında dünyaya gelen adamım ben

Şam halkından bir adam onu mızrakla şakağından yaraladı; adamları da mağlup oldu. Şam halkı onları takip edip çok sayıda kimseyi öldürdüler. Atı tökezleyen Katarî'nin baldırı kırıldı ve iki kaya arasında sıkıştı. Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'ın mevlâsı Bâzâm yanına gitti. Ona, "İki kaya arasına düşen Katarî'dir vallahi." dedi. Katarî, "Ey fâsık! Ben, [aradığınız] küçük ceylanınızım -ya da aradığınız küçük tavşanınızım-" dedi. Bâzâm ile vuruştular. Katarî ona zayıf bir darbe vurdu. Bâzâm ona vurdu; ellerini, sonra da kafasını kesti. Ancak Sevre b. Hûr et-Teymî, onu Bâzâm'la birlikte öldürdüklerini iddia etti.

Medâinî dedi ki: Katarî hezimete uğradı. Bir de baktı ki, bir ormana kadar çekilmiş. Hemen atından indi ve at yedeğinde, bir suya vardı. Orada durdu; tam sabah namazı vaktiydi. Bu arada Sevre b. Hûr, Eş'as b. Kays'ın mevlâsı Bâzâm ve Benî Sa'lebe b. Yerbû'dan Şantîz es-Sa'lebî, Katarî'yi aramak üzere geldiler. Kendilerine bir adamın ormana girdiği haber verildi. Onu ormanın içinde aradılar; ayakta namaz kılarken buldular. Kan

kaybetmiş ve zayıf düşmüştü. Katarî onlara, "Ben sizin aradığınız küçük ceylanınızım." dedi. Sevre Bâzâm'a, "İstersen ben önden ona giderim; sen arkasından gelirsin. İstersen de ben arkasından gelirim; sen önden ona gidersin." dedi. Sevre önden, Bâzâm arkadan saldırdı; onu öldürüp başını kestiler. Ancak [kesik baş hususunda] anlaşmazlığa düştüler. Ebû Cehm el-Kelbî onları barıştırdı. Katarî'nin başını alıp Süfyân'a getirdi. Süfyân da onu Haccâc'a gönderdi.

Şöyle de anlatılıyor: Sevre şöyle diyordu: Ben Katarî'yi at üzerinde gördüm. Arkasında da katır üzerinde bir kadın vardı. Bâzâm'la birlikte on[lar]ı izlemeye başladık. Katarî'yi tanımıyorduk. Ben kadına hamle yapıp üzerine çökünce kadın, "Ey Mü'minlerin Emîri!" diye seslendi. Adam üzerime geldi, ben de ona hamle yaptım. Onun boğazına sarıldım; yere düştük. Adam altımda kaldı. Kılıcı da elinden düştü. Kılıcını almak için elini gezdirdi; elinin başparmağı elime geldi. Güçsüz kalana kadar onu büktüm. Bâzâm da geldi ve kılıçla karnına vurdu. Sonra ben ve Bâzâm onun başına üşüştük ve onu öldürdük.

Katarî'yi öldürenin Osman b. Ebü's-Salt olduğu da söylenir.

Medâinî dedi ki: Muâviye b. Mihsan el-Kindî dedi ki: Katarî'nin bir düzlükte ölmüş olarak yerde yattığını gördüm. Ancak onu tanımıyordum. Etrafında da bazı kadınlar vardı; içlerinden biri yaşlıydı. Onlara bir hamle yaptım. Yaşlı kadın bana kılıç çekti ve beni boynumdan yaraladı. Ben de vurup onu öldürdüm.

Katarî'nin yanına iri yarı bir adam geldi; onu tanımıyordu. Katarî ona, "Bana su ver; bu silahım senin olsun." dedi. Adam yürüdü ve Katarî'nin üzerine bir kaya parçası yuvarladı. Kaya onun baldırını yaraladı. Sonra Sevre geldi ve onu öldürdü. Sevre, Bâzâm, Şantîz es-Sa'lebî, Osman b. Ebü's-Salt, Câfer b. Abdurrahman b. Mihnef ve Sabbâh b. Muhammed b. Eş'as onun başı hususunda tartıştılar. Câfer b. Abdurrahman, "Onu tanıdığımdan beri kendisini öldürmekten başka bir düşüncem olmadı. Çünkü o benim babamı öldürmüştü." dedi.

Dediler ki: Katarî öldürülünce Süfyân onun başını [Haccâc'a] gönderip Kûmis'e geldi. Orada Ubeyde b. Hilâl vardı. Süfyân onu üç ay boyunca

-beş ay olduğu da söylenir- kuşattı. Ona atış yapmak üzere mancınık kurdu. Ubeyde ve adamları güç durumda kaldılar, sıkıntıya düştüler ve hayvanlarını kesip etlerini yemek zorunda kaldılar. Leşleri bile yediler. Ubeyde böyle bir zamanda şöyle dedi:

Allah'a arz ediyorum, şu atlarımızın halini
Nasıl da sendeliyorlar, gözleri kan çanağı
Eğer kuşatma yok etmişse onları, belki de
İçlerinde ölüler debeleniyor

Ubeyde, onları görebileceği bir yere çıktı ve "Size Kur'ân mı okuyayım yoksa şiir mi?" dedi. Onlar, "Bize şiir oku." dediler. Ubeyde, "Ey fâsıklar! Şiiri Kur'ân'a tercih ettiğinizi öğrendim." dedi.

Süfyân, "Kim çık[ıp bize gel]irse o güvencededir." diye seslendi. Bunun üzerine birçok insan çıkmak istedi.

Heysem şöyle dedi: Süfyân, "Ey Ezârika topluluğu! Kendi arkadaşının kafasını getirmeyen için benim yanımda eman yoktur." diye seslendi. Bu yüzden insanlar [açlık ve yorgunluk sebebiyle yaşadıkları] meşakkatten dolayı öz oğlunun ve[ya] kardeşinin kendilerini öldürmesinden korkar olmuştu. Ubeyde çıktı; bir cuma günü akşama kadar savaştılar. Sonra Ubeyde konağa girdi. Adamlarından bazıları hezimete uğradılar ve konağa girmediler. Süfyân onları takip etti. Onlardan bazılarını esir alıp öldürdü. Ubeyde şöyle dedi:

Bırakmadı peşimi felek; nihayet attı beni
Kûmis'e, zelil insanlar arasına
Allah'a arz ediyorum; şikâyet etmem Kûmis'teki insanlara
Zira oraya Hâricîler yerleşti

Ubeyde adamlarına vaaz verdi ve şöyle dedi: "Bu bir demdir [geçer]; sonunda ya zafer elde edersiniz ya da şehit olursunuz." Onlar çıkıp Süfyân'a ve onun adamlarına saldırdılar, "Kale gâlip gelenindir." dediler. Süfyân'ın adamları geri çekildiler. Süfyân Şam halkından küçük bir grup içinde kaldı. Onlara hitaben, "Ey Şam halkı! Ey sabır ve sebat ehli! Ey arkalarını koruyanlar! Şu köpeklerden mi kaçıyorsunuz?" dedi. Bunun üzerine insanlar geri dönmeye başladılar. Süfyân, "Hepiniz yere inin." dedi. Hepsi indiler

ve sabrettiler. Ubeyde, "Ey kardeşlerim! Cennete gidin!" dedi ve savaşmaya başladı. Ubeyde ve adamlarının çoğu öldürüldüler. Geri kalanlar da eman dilediler. Süfyân onlara eman verdi. Kendisine güvence verilenlerden biri de Hıttân el-A'ser idi. Şöyle bir şiir söylemişti:

Belaya düştüm; cihad belaya düşürdü beni
Kardeşlerimiz ve akrabalarımız ölüme sürükledi beni
Hâricî oldum, öldürülmedim, hiç yara da almadım
İşte şaşırtıcıdır böyle, zamanın bize getirdikleri

Kays el-Asam da eman dileyenlerden biriydi. O Kays b. As'as'tır. Lakabı, "el-Haşebî"dir. Sonra gözleri kör oldu. Bir keresinde Kûmis'ten geçiyordu. Kendisine rehberlik yapana, "Burası neresidir?" dedi. O da söyledi. Kays, "Beni durdur da biraz kardeşlerime ağlayayım." dedi ve şu beyti söyledi:

Hatırladım, Kûmis'teki sâdık Hâricîleri
Onları hatırlamam, coşturuyor hislerimi

Haccâc, Süfyân'a onu Ubeyde'nin durumu hakkında ağırdan almakla suçlayan ve yaptıklarını küçümseyen bir mektup yazdı. Bunun üzerine Süfyân, "Ebû Muhammed iyilik yapanı kötüye, itaat edeni de âsiye çevirmedikçe rahat etmez." dedi.

Dediler ki: Katarî'nin eşi Ayyûf binti Yezîd b. Habnâ et-Temîmî idi. Ondan iki kız çocuğu dünyaya getirdi. Biri Müzne, diğeri Fücâe idi. Süfyân Fücâe'yi aldı ve onu [bir cariye olarak] Abdülmelik'e gönderdi. Fücâe, Abbas b. Velîd'in oldu. Ondan Hâris ve Müemmel adlı çocukları dünyaya getirdi. Ömer b. Abdülazîz halife olup Ezârika'nın esirlerinin geri verilmesine hükmedince Abbas'a, "Onu ya serbest bırak ya da -razı olursa- onunla evlen." dedi. Kadının muvafakatiyle evlendiler. Abbas'ın Ne'âme binti Katarî ile evli olduğu da söylenir.

Medâinî dedi ki: Benî Mâzin'den bir heyet, Katarî'nin kızının durumu için Ömer b. Abdülazîz'in yanına geldi. Onların şairi şöyle dedi:

Sana geldik, ziyaretçi ve heyet olarak
Öyle biri için ki aydınlatmış çevresini, insanlara gizli değildir onun ışığı
Babası kabilenin direği Amr'dır; annesi de

Kabirleri şerefli olan Hanîfe kabilesindendir
Eğer olduğu yerde olacaksa, kuşkusuz onun
Bir ailesi vardır ki bizden, savaşçıları şereflidir

Bunun üzerine Ömer b. Abdülazîz, "Kocası onunla rızası ile evlendi." dedi. Bir adam Hâris b. Abbas'a, "Sen dört halifenin oğlusun." dedi. Hâris, "Yazık sana, o dördüncüsü kim?" dedi. Adam, "Katarî" dedi.

Heysem şöyle dedi: Süfyân Katarî'nin ve beraberindeki ileri gelen kimselerin başını, Velîd b. Bahît el-Kelbî ile Haccâc'a gönderdi.

Benî Kays b. Sa'lebe b. Ukâbe'den Ebû Füdeyk Abdullah b. Sevr'in Durumu

Dediler ki: Adamları Necde b. Âmir'e muhalefet edince başlarına Ebû Füdeyk Abdullah b. Sevr'i getirdiler. Ondan önce Sâbit et-Temmâr'a biat etmişlerdi. Onun kız kardeşi Ebû Füdeyk'in hanımıydı. Sonra "Bizim başımıza ancak Araplardan biri geçebilir." dediler ve lider seçimini et-Temmâr'a bıraktılar. O da onlar için Ebû Füdeyk'i seçti.

Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd Basra'ya vali tayin edilince kardeşi Ümeyye b. Abdullah'ı, Bahreyn'de bulunan Ebû Füdeyk'in üzerine gönderdi. Ebû Füdeyk onu yenip perişan etti. Ferezdak, konu dolayısıyla şöyle demişti:

Rüzgâra bindiler ya da kanatlarla uçtular
Üç günde vardılar, Hecer'den Celhâ'ya[222]

Bize Ebû Halef b. Sâlim el-Mahzûmî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı. O babasından, o da amcası Sa'b b. Zeyd ile Muhammed b. Ebû Uyeyne'den şöyle dediklerini rivâyet etti: Ebû Füdeyk Bahreyn'de hurûc etti. Ümeyye b. Abdullah onunla karşı karşıya geldi. Ebû Füdeyk onu mağlup etti. Ümeyye "Mihricân" adlı soylu atına bindi. İki -veya üç- gece içinde Basra'ya girdi. Basra'dayken bir gün [övünerek], "Ben Mihricân'ın üzerinde iki gece -veya üç gece, dedi- içinde Basra'ya geldim." dedi. Bazı insanlar ona, "Bu Mihricân'dır; eğer Nevrûz'a binseydin, bir gece sürmez, Basra'ya girerdin." dediler.

222 Celhâ, Basra yakınlarında bir kuyunun adıdır.

Bize Halef b. Sâlim ve Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dediler ki: Bize Vehb b. Cerîr anlattı. O babasından, o da Sa'b b. Zeyd'den ve başkalarından nakletti; dedi ki: Ebû Füdeyk Bahreyn'de hurûc etti. Hâlid kardeşi Ümeyye'yi onun üzerine gönderdi. Ümeyye hezimete uğradı. Bunun üzerine Ebû Füdeyk'e karşı Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer gönderildi; Ömer onu öldürdü. Dediler ki: "Ebû Füdeyk Ümeyye'yi mağlup etti. Katarî de, bundan sonra Abdülazîz b. Abdullah'ı Ahvâz'da yenip perişan etti." Ferezdak şöyle dedi:

Kaçtılar, Benî Sevdâ'nın tümü, hem ne kaçışla!
Hâlid'in yanında birkaç seçilmiş kaldı sadece
Rezil ettiniz Kureyş'i kaçmakla ve sizler
Pazuları güçsüz, perişan kimselersiniz, savaş esnâsında

Heysem şöyle dedi: Ebû Füdeyk Ümeyye b. Abdullah'ı mağlup etti. Bunun üzerine Abdülmelik, onunla savaşmak üzere Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer'i gönderdi. Abdurrahman b. Udâh el-Eş'arî'yi de yanında Şam halkının ileri gelenleri olduğu halde onun yanına verdi. Ömer b. Ubeydullah Kûfe'ye geldi; Bişr b. Mervân tahtının üzerine oturtarak ona ikramda bulundu. Ardından Ömer yola çıktı; Ebû Füdeyk'le karşılaştı; Basralılar hezimete uğradılar. [Ömer bu kez] Şam ve Kûfe halklarıyla birlikte savaştı. Ebû Füdeyk öldürüldü.

Ömer b. Ubeydullah'ın Ebû Füdeyk ile karşılaşması Bahreyn'de oldu. Ebû Füdeyk'in 12.000 askeri vardı. Basra ordusunun başında Abbâd b. Husayn vardı. Ebû Füdeyk'in başı Basra meydanında dikildi.

Dedi ki: Ömer b. Ubeydullah A'şâ Hemdân'ı çağırdı ve ona, "Ey Ebü'l-Musaffih! Fetih müjdesini Bişr'e götür ve fetih hakkında bir şiir söyle." dedi.

İbnü'l-Kelbî şöyle dedi: Muhammed b. Musa b. Talha b. Abdullah et-Teymî ve Ömer b. Musa b. Ubeydullah b. Ma'mer işlerinde yarışırlardı. Her ikisi de Ömer b. Ubeydullah'ın ordusundaydılar. Abdullah b. Şibl el-Becelî, Ömer b. Musa b. Ubeydullah b. Ma'mer'i - Ömer daha sonra Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as ile birlikte hurûc etmişti, Haccâc da onu öldürdü- daha üstün görüp şöyle dedi:

İbn Musa ile yarışıyorsun ey İbn Musa, fakat
Senin iki elin onun bir eli etmez
Öyle bir şahısla yarışıyorsun ki, bir eli işe yararken
Diğer eli de sağlam ve görkemli bina inşa eder

Daha sonra Muhammed b. Musa, Şebîb'nin üzerine gönderildi; Şebîb onu öldürdü.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Ebû Füdeyk'in üzerine gönderildiği zaman Basra ordusunun başında Ömer b. Ubeydullah ile birlikte Ömer b. Musa b. Ubeydullah b. Ma'mer bulunuyordu. Bu zat, Abdullah b. Âmir'in anne bir kardeşiydi. Annelerinin adı Decâce binti Salt idi. Kûfe ordusunun başında da Muhammed b. Musa b. Talha b. Ubeydullah vardı. Accâc şöyle dedi:

Kurtardı seni, Amr b. Ma'mer
Harûrîlerden, savaş günü
Bir şahsın işi ki, tek gözlü kimsenin işine benzemez

Accâc burada Abdullah b. Umeyr el-Leysî'yi kastediyor. Bu zat, Hâricîlerden Necde'nin -veya başka birinin- üzerine gönderilmiş ve hezimete uğramıştı. Accâc, Amr hakkında, recez bahrinden söylediği şiirinde şöyle dedi:

Kuşkusuz tahkim etti Allah dinini, hem ne tahkim
Şimdi gayret etme zamanıdır, çünkü Ömer de gayretlidir
Açık açık beyan etti Ma'mer, yüreklendirdiği kişilere

Bana Medâinî anlattı; şeyhlerinden nakletti; dedi ki: Hicret'in 71. yılında iki Harakî'den biri olan Abdullah b. Sevr Ebû Füdeyk'e biat edildi. -İki Harakî de Kays b. Sa'lebe b. Ukâbe'nin oğulları olan Teym ve Sa'd'dır.- Ebû Füdeyk Yemâme'de altı ay ikamet etti. Daha sonra kendisinin görüşüne muhalefet edip Necde'nin görüşünü paylaştığı için Hicâz ehlinden Müslim b. Cübeyr, Ebû Füdeyk'e bir suikast tertipledi. Ona saldırdı ve bedeninde onda iki yara açtı. Vururken şöyle dedi:

Kavmime muhalefet ettim; dinlerinde
Tıpkı sabâ rüzgârının güneyden esmesi gibi
Allah'tan beni affetmesini umuyorum
Onlar ise dirhem ve arazi istiyorlar

Müslim b. Cübeyr, [Ebû Füdeyk'in emriyle] öldürüldü; Ebû Füdeyk de [yaralıydı] tedavi edilmek üzere götürüldü; yaraları iyileşti. Ebû Füdeyk'e, "Benî Hanîfe ile birlikte Yemâme'de oturmanda bir hayır yoktur. Çünkü biz senin hesabına onlara güvenmiyoruz." denildi. Bunun üzerine Ebû Füdeyk Bahreyn'e gitti. Bahreyn'in Cüvâsâ şehrine yerleşti. Mus'ab b. Zübeyr onun üzerine Muhammed b. Abdurrahman el-İskâf'ı gönderdi. Ebû Füdeyk, "Ey Müslümanlar! Allah şeytanın vesveselerini sizden giderdi, sizi Necde'nin fitnesinden kurtardı ve sizi, size yardım edecek olan insanların yanına gönderdi. Çünkü siz Allah'ın dini için cihad ediyorsunuz. Allah'ın mücahitler için neler hazırladığını duymadınız mı? Nitekim O şöyle buyurdu: *Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza ileteceğiz. Şüphesiz Allah, mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir.*[223] Allah kiminle beraber ise o kurtulmuş ve kazanmıştır. Bir de şöyle buyurmuştur: *Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında rızıklandırılmaktadırlar.*[224] Nefsinizi satın alın ki Allah'ın size vaat ettiği gibi kurtuluşa eresiniz. Sabredin; kararlılıkta yarışın, düşmana karşı hazırlıklı olun ve birbirinize dayanıp bağlanın. Allah'tan korkun ki, kurtuluşa eresiniz. Sakın savaştan kaçmayın. Aksi takdirde Allah'ın hışmına uğrarsınız ve O'nun gazabı üzerinize iner." Ebû Füdeyk daha sonra [düşmana] karşı direndi.

Basralılar, İbnü'l-İskâf'ın Ebû Füdeyk'i görmesi halinde onu öldüreceğine inanıyorlardı. Fakat gün yarılanmadan Basralılar mağlup oldular. İbnü'l-İskâf da mağlup bir şekilde döndü.

Ebû Füdeyk Bahreyn'de kalmaya devam etti. Mus'ab Kûfe'ye gitti; Abdülmelik'i karşılama işiyle meşgul oldu. Ziyâd b. el-Kureşî Bahreyn ve Basra halklarından büyük bir topluluğu bir araya getirdi ve Allah'ın rızasını gözeterek Ebû Füdeyk'le karşı karşıya geldi. Bunun üzerine Lebû b. Abdülkays'ın çocuklarından Sâib b. Ahres ona, "Yazık sana ey İbnü'l-Kureşî; onların üzerine gitme!" dedi. Fakat İbnü'l-Kureşî dinlemedi ve yola devam etti. Umâre b. Ukbe b. Müleyl et-Tavîl ve Zeyd b. Yerbû b. Sa'lebe b. Düel b. Hanîfe'nin çocuklarından Umeyr b. Selmâ onu karşıladılar. İbnü'l-Kureşî öldürüldü ve adamları dağıldı. Şair şöyle dedi:

---

223 Ankebût, 29/69.
224 Âl-i İmrân, 3/169.

Faydalan [hayattan], Ebû Füdeyk'in ordusu [gelme]den önce
Ve uzun adam Umâre [gelme]den önce
Cesur ve saygın kimse yürüdüğünde
Tıpkı saldırgan devenin yürüyüşü gibi yürür
Kuşlardan önce çiğner, insanların etlerini
Piyadelerin ve süvarilerin, savaş meydanında
Ve konaklama yerinden önce… Kuşkusuz ki
Dostu dosttan uzaklaştıracaktır
Ne dersin, Suhrtâc[225] *parçalandığı zaman*
İri yarı beyaz adamlara verilmek üzere
Aslanla karşılaşmak daha kolaydır, onunla karşılaşmaktan
Zira tahkîm, asil insanlarla güçlenir

Dediler ki: Mus'ab b. Zübeyr Hicret'in 72. yılında öldürüldü. Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd b. Ebü'l-Îs, Abdülmelik tarafından Basra'ya vali atandı. O da Hicret'in 73. yılında kardeşi Ümeyye'yi, 12.000 kişilik bir kuvvetle Ebû Füdeyk'in üzerine gönderdi. Ebû Füdeyk'in 700 adamı vardı. İki ordu karşı karşıya gelip birbirlerini gördüklerinde Ebû Füdeyk, "Düşmanınızı gördünüz. Ancak muzaffer olan az sayıdaki ordu, perişan olmuş kalabalık ordudan daha hayırlıdır. Rabbinizden yardım dileyin ve düşmanınıza karşı sebat edin." dedi.

Savaşmaya başladılar. Sonra karşılıklı olarak savaşmaya ara verdiler. Sonra tekrar savaşa döndüler ve öğleye kadar savaştılar. Sâbit et-Temmâr yüz kişilik bir grupla Ümeyye'nin ordusuna pusu kurdu; Hâricîler çekiliyormuş gibi yaptılar. Bunun üzerine Ümeyye'nin ordusu onları takip etmeye başladı. Pusu yerini geçince onlara saldırdılar; arkadan da korunuyorlardı. Ebû Füdeyk ve adamları geri çekildiler. Basralılar bir saat kadar dayandılar, sonunda hezimete uğradılar. Ümeyye atından düştü; Avn b. Abdurrahman b. Selâme et-Teymî onu korudu. Ebû Füdeyk onların ordusunu kuşattı.

Ümeyye ve adamları mağlup bir şekilde Basra'ya döndüler. Ümeyye yolda çok sıkıntı çekti; yiyecek bulamadı. Bir bedevî ile karşılaştılar. Avn ona, "Yanımızda para yok; ancak ben sana bu zırhımı vereyim, sen de kar-

225 *Mu'cemü'l-Büldân*'a göre Ahvâz'da bir yerin adıdır. Bu kelime ZZ'de (صرّتاج) "Surratâc" şeklinde zikredilmiş, ancak yazmada (صهرتاج) "Suhrtâc" şeklindedir. Doğru olan da budur. (çev.)

şılığında bana deveni sat." dedi. Bedevî adam, "Allah iyiliğini versin, senin zırhın hiç benim deveme denk olur mu?" dedi. Avn, "Vallahi bu zırh senden de, babandan da, devenden de daha hayırlıdır." dedi. Bedevî adam zırhı aldı. Onlar da deveyi alıp kestiler ve yediler. Ümeyye çok yedi. Avn ona, "Doktor deve eti yemeyi sana yasaklamadı mı?" dedi. Ümeyye, "Yazık sana; sus! Burası şaka yapma yeri değildir." dedi.

Basra'ya geldikleri zaman Ümeyye, hezimete uğrayıp kaçtı diye insanlardan utandığı için evine kapandı. Hâlid b. Safvân b. Abdullah b. Edhem et-Temîmî onun yanına geldi ve "Bizi sana değil, seni bize tercih eden Allah'a hamd olsun. Vallahi sen şehit olmak konusunda hırslı biriydin ve şehit olmayı istiyordun. Fakat Allah, şehrimizi seninle güzelleştirmek, yalnızlığımızı ve kederimizi seninle gidermek için buna engel oldu." dedi. Ferezdak Ümeyye'yi zemmederek şöyle dedi:

Ey Ümeyye! Sıkıştığın zaman sabretseydin ya
Tıpkı sabredenler gibi, sığınsaydın Allah'a
Çekmeden kılıçlarını, korkudan hızlıca uçtular
Cüvâsâ'da bıraktılar Mudar'ın iki efendisini
Rüzgâra bindiler ya da kanatlarla uçtular
Üç günde vardılar, Hecer'den Celhâ'ya
Nefsin korkmaya başladığında sakinleştirmeliydin onu
Ve dönmemeliydin arkanı onlara savaş gününde

Şiirde geçen Mudar'ın iki efendisinden maksat, Abdülmuttalib'in soyundan Hâris b. Abbas b. Rebîa b. Hâris b. Abdülmuttalib ile Abdullah b. Haşrec el-Ca'dî idi. Rivâyete göre, Hâris b. Abbas Cüvâsâ'da yaralandı ve Basra'ya getirildi. Basra'da öldü, oraya defnedildi. Cüvâsâ'da öldüğü ve tabut içinde Basra'ya getirildiği de söylenir. Bazı şairler şöyle dediler:

Benî Hâlid'in iki günü vardı; ikisinde de rezil rüsvâ oldular
Bir gün Fessâ'da, bir gün de Hecer'de

Bir diğer şair Ümeyye için şöyle dedi:

Savaşa gelince, ben seni savaşçı görmüyorum
Eğer firar edersen, o zaman belli olur akla kara

Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Medâinî ve başkaları dediler ki: Abdülmelik Ümeyye'nin durumunu öğrendi. Yanında bulunan Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer b. Osman b. Amr b. Ka'b b. Teym b. Mürre'ye, "Beni şu Ebû Füdeyk'ten kurtar." dedi. Ubeydullah, "Yapamam." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik, "Vallahi onun üzerine gideceksin." dedi. Ömer b. Ubeydullah, "Vallahi gitmeyeceğim." dedi. Abdülmelik, "O zaman maiyyetini Fâris bölgesine götür ve orayı doğrult [seni oraya tayin ettim]." dedi. Ömer b. Ubeydullah "Peki!" dedi ve kalktı. Ravh b. Zinbâ el-Cüzâmî onun arkasından çıktı ve "Ey Ebû Hafs! Mü'minlerin Emîri'ne cevap veriyorsun; o yemin ediyor, sen de yemin ediyorsun." dedi. Bunun üzerine Ömer, "Ey Ebû Zür'a! Mü'minlerin Emîri'nin kardeşi Bişr Kûfe'de, amcasının oğlu Hâlid b. Ubeydullah Basra'da validir. Onlar benimle, seçeceğim askerî birlik arasında engeldir. Asker görevlendirecek olsalar bile, ne dini muhafaza edecek ne de şerefi koruyacak adamları görevlendirirler. Sabredersem boş yere öldürüleceğim; geri çekilirsem rezil olacağım." dedi.

Ravh, Ömer'in dediklerini Abdülmelik'e aktardı. Abdülmelik haber yollayarak onu geri çağırdı ve ona, "Ey Ebû Hafs! Mü'minlerin Emîri'ne cevap veriyorsun; o yemin ediyor sen de yemin ediyorsun.[226] Eğer iki gözümün arasında bir kazık görsen onu çıkarmaya çalışıp Mü'minlerin Emîri'ni onun sıkıntısından korumaz mısın?" dedi. Ömer, "Evet, vallahi ey Mü'minlerin Emîri, canımla, malımla ve ailemle seni korumaya çalışırım." dedi. Abdülmelik, "Kuşkusuz Ebû Füdeyk benim gözlerimin arasındaki kazıktır; beni ondan kurtar." dedi. Ömer, "Hay hay! Ama eğer Bişr'in ve Hâlid'in verecekleri sıkıntıdan beni korursan…" dedi. Abdülmelik, "Şunu bil ki, gideceğin hiçbir beldede kimsenin senin üstünde bir yetkisi olmayacaktır. Ne var ki, sen de insanlara namaz kıldırmayacak ve haracları toplamayacaksın. Ancak [askere almakla ilgili] defterler üzerinde yetkili olacaksın; istediğin sayıda, istediğin kimseleri seç." dedi. Onun bu yetkisini Bişr b. Mervân'a da yazdı. Ömer b. Ubeydullah yola çıktı ve Bişr'in yanına, Kûfe'ye vardı. Bişr ona ikramda bulundu; onu yanına, tahtının üzerine oturttu. Bişr, "Vallahi eğer Mü'minlerin Emîri senin hakkında ba-

226 RK'de, "Mü'minlerin Emîri'ne cevap veriyorsun; o yemin ediyor sen de yemin ediyorsun." cümlesi Abdülmelik'in sözleri arasında da zikredilmiştir Ancak ZZ'de bu cümle Abdülmelik'in sözleri arasında yer almamıştır. Biz RK'yi esas aldık. (çev.)

na yazdıklarını yazmamış olsaydı da seni desteklerdim. İşte isimlerin yazılı olduğu defterler… İstediğini seç. Bu da para; onlara istediğin kadar ver." dedi. Ömer Kûfe'yi dört bölgeye ayırdı. Her bir gölgeden 2.000 asker seçti ve onlara atıyyelerini verdi. Bişr, hiçbirinin geri kalması için ricada bulunmadı; onlara "Basra'ya gidin." dedi. Ömer onların başına Muhammed b. Musa b. Talha b. Ubeydullah'ı görevlendirdi.

Yola çıktılar. Ömer Kûfe'de iken Âişe binti Talha ile evlendi ve birkaç gün onun yanında kaldı. Sonra Muhammed b. Musa'yı görevlendirdi ve Âişe'yi onunla birlikte gönderdi. Kendisi Basra'ya geldi. Abdülmelik'in mektubunu Hâlid'e verdi ve Basra halkından 13.000 asker seçti. Ancak Hâlid, bazı insanların askere alınmamaları için Ömer'le konuştu. Ömer bunu kabul etmedi. Bunun üzerine Hâlid ondan defterleri aldı. Beyhes b. Suheyb el-Cermî, "Kuşkusuz Bişr b. Mervân Mü'minlerin Emîri'nin kardeşi olduğu halde bir tek kişinin bile geride bırakılması için Ömer'le konuşmadı. Bunu istemedi bile." dedi. Hâlid, "Ömer bana ne konuşacağım ne de gece sohbeti yapacağım bir arkadaş bıraktı." dedi. Sonunda Hâlid vazgeçti; Ömer de istediği gibi ikmal etti. Şair Accâc şöyle dedi:

Yüceldi İbn Ma'mer, savaşa hazırlandığında
Cenk meydanına, çok uzaklardan; sabretti
[Seçmekle] iftihar ettiği topluluğun içinde
Üç bin, altı bin ve on iki bin
Çekiyorlardı; hamle yapan atları

Ömer b. Ubeydullah bunu duyunca, "Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah" dedi. Mühelleb o sırada Basra'daydı; Hâlid onu Ezârika ile savaşma görevinden azletmiş, onun yerine kardeşi Abdülazîz'i tayin etmişti. Ömer Mühelleb'i ve Abbâd b. Husayn'ı, kendisiyle birlikte gideceklerin arasına aldı. Mühelleb ona, "Gözlerimde iltihaplanma var. Hangi oğlumu istersen onu yanına al; ancak beni bu işten muaf tut." dedi. Ömer, bunu kabul etmedi.

Ömer b. Ubeydullah bir askerî karargâh kurdu. İnsanları hazırlamaya başladı ve onlara atıyyelerini verdi. Bir ara Mühelleb'i gördü. Ona, "Oğlun Mugîre'ye söyle, hazırlansın ve senin yerine o gelsin. Çünkü senin şehrinin insanları sana muhtaçtır ey Ebû Saîd." dedi.

Hâlid Ömer'e bir miktar mal gönderdi ve "Bunu süvarilerin arasında taksim et." dedi. O da süvarilere taksim etti. Mugîre b. Mühelleb'e fazla verdi ve ona, "Vallahi buna çok cazip bir ilavede bulunacağım." dedi. İnsanlar tastamam hazırlandılar ve mükemmel silahlarla donandılar. Nuhayt[227] denilen yerde bir karargâhta bir araya geldiler. Mugîre b. Mühelleb otuz zırhlı at ile çıktı. Ömer onları teftiş etti. Saltân el-Abdî Ömer'in yanına geldi. Ömer ona, "Bir ihtiyacın mı var?" dedi. Saltân el-Abdî, "Sana bir şiir okumak istiyorum." dedi. Ömer, "Sakın benden birini askerden muaf tutmamı isteme." dedi. Saltân, "Hayır, kimseyi senden uzaklaştıracak değilim." dedi. Ömer, "O zaman söyle." dedi. O da şöyle dedi:

Yitirmez, yolda kalan ihtiyaç sahibi
Bir tek yaprağı, şayet İbn Ma'mer'in evine girerse
Hulf etmez vaadinde, kendisinden istenince
Ne bir asık suratlı görür [gelen] ne de kilitli bir kapı

Ömer, "İhtiyacını söyle." dedi. Saltân, "Sohbetin dışında bende bir ihtiyaç bırakmadın." dedi. Ömer, "Benimle sohbet etmeni arzu etmiyorum fakat seni kırmak istemiyorum." dedi. Saltân şöyle dedi:

Gördüm zamanın olaylarını, kurtulmaz ondan, ne alelade
Ne de tefekkür sahibi ve görgülü kimse
Savaşla çekişen nice cesur adamlar var ki, kurtulmuştur
[Savaştan] dönen niceleri de var ki, ömrü uzun olmamıştır

Ömer, "Doğru söyledin." dedi ve ona dört bin dirhem verilmesini emretti. Ayrıca onu bir ata bindirdi ve ona bir silah verdi.

Ömer b. Ubeydullah, 8.000 kişiden oluşan Kûfelilerin başına Muhammed b. Musa b. Talha'yı tayin etti. Medine ehlinden oluşan dörtlü birliklerin başına Bişr b. Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi tayin etti. Kinde ve Rebîa'dan oluşan birliklerin başına İshak b. el-Eş'as'ı tayin etti. Hemdân ve Temîm'in başına Muhammed b. Umeyr b. Utârid'i tayin etti. Matar b. Nâciye'yi tayin ettiği de söylenir. Yine Abdurrahman b. Saîd b. Kays el-Hemdânî'yi tayin ettiği de söylenir. Mezhic ve Esed'den oluşan dörtlü

227 RK'nin hâmişinde, "en-Nuhayt Basra'ya dört mil mesafede bulunan bir yerdir." şeklinde bir kayıt yer almaktadır.

birliklerin başına da Ziyâd b. Nadr el-Hârisî ve oğlunu tayin etti. Zahr b. Kays el-Cu'fî'yi tayin ettiği de söylenir. Basralıların başında Ömer b. Musa b. Ubeydullah b. Ma'mer vardı. Âliye ehlinden oluşan beşli birliklerin başında ise, Sinân b. Seleme b. Muhabbak el-Hüzelî vardı. Saîd b. Eslem b. Zür'a el-Kilâbî'nin olduğu da söylenir. Bekr b. Vâil'in başında Ebû Rühm b. Şakîk b. Sevr es-Sedûsî vardı. Temîm'in başında Abbâd b. Husayn vardı. Ayrıca bütün atlar onun emrindeydi. Abdülkays'ın başında Hakem b. Muharribe vardı. Ezd kabilesinin başında Mugîre b. Mühelleb vardı.

Ömer b. Ubeydullah Âişe binti Talha'yı da yanında götürdü. Diğer eşi Remle binti Abdullah b. Halef'i geride bıraktı ve onu yanına almadı. Bunun üzerine şair şöyle dedi:

Yaşa Âişe'yle, sefalı hayatı
Ve at Remle'yi bir kenara, eski bir çorap gibi

Bu beyit şu şekilde de rivâyet edildi:

Yaşa Âişe'yle bulanık olmayan bir hayatı

Yine şair şöyle dedi:

Kim dağıtır âdilce atlas kumaşı bir elbise için
Sıddîk'in [kızı] ile Havârî'nin [Talha'nın] kızı arasında
Tıpkı develer içinde satılan genç bir deve gibi[228]

Dediler ki: Ömer insanları yola çıkardı. Vefrâ[229] denilen yere geldiklerinde 500 atlıyı önden gönderdi; işçileri de onlarla birlikte gönderdi. Onlara, "Benim için bir hendek kazın; işi bitirince bana haber verin." dedi.

Onlar da önden gittiler, hendek kazıp ona durumu bildirdiler. Ömer b. Ubeydullah yola çıktı ve hendeğe indi. Sonra onları hendek kazmak üzere başka bir yere gönderdi. Ömer sürekli böyle hendekler kazdırıp içlerine indi. Nihayet Hecer toprağına vardı. [Oradan] Cüvâsâ'ya geldi; bir hendeğin içindeydi. Ebû Füdeyk de Ümeyye'nin hezimetinden sonra yanında

228 Bu son beyit hem ZZ hem RK'de (كَبَكْـرَةٍ مِمَّـا تُبَـاعُ فِـي السُّـوقِ) "Develer içinde satılan genç bir deve gibi" şeklinde yazılmıştır. *Ensâb*'ın onuncu cildinin 141. sayfasında ise (كَبَكْـرَةٍ مِمَّـا تُبَـاعُ فِـي السُّـوقِ) "Çarşıda satılan genç bir deve gibi" şeklinde kaydedilmiştir. Her iki okuma biçimi de şiirin siyakına zarar vermemektedir (Bkz. *Ensâbü'l-Eşrâf*, X, 141). (çev.)

229 Yakût bunun için "O bir yerin adıdır" demekle yetinmiştir.

yer almış olan çok sayıda bedevî ile birlikte Müşakkar'daydı.[230] Ebû Füdeyk adamlarına, "Bu insanlar size gelmiş. Kim Allah'a kavuşmak istiyorsa kalksın. Kim dünyayı istiyorsa istediği yere gitsin; o serbesttir." dedi.

Bunun üzerine bedevîler etrafından dağıldılar. Yanında 900-1000 kadar adam kaldı. Ömer ise 21.000 kişilik bir ordunun başındaydı. Bir adam Ebû Füdeyk'e, "Atıyye b. Esved, Necde'den uzaktır. Eğer biz hatalıysak Necde hak yoldadır. Eğer biz hak yolda isek o zaman Atıyye b. Esved bizim dostumuzdur. Sen buna ne dersin?" dedi. Ebû Füdeyk, "Bugün münazara günü değildir. Düşmanımız şuraya inmiş. Biz de Allah aramızda hüküm verinceye kadar onlarla savaşmak için toplandık. Senin soruna daha sonra bakacağız." dedi. Adam, "O zaman ben ne diye kanımı dökeyim?" dedi ve Yemâme'ye gitti.

Ömer koruma bölüğünün başına Abbâd b. Husayn el-Habatî'yi getirdi. Bir gece dışarı çıktı. Mugîre b. Mühelleb onunla karşılaştı; Abbâd "Kim o?" dedi. Mugîre de "Kim o?" dedi. Abbâd kılıçla vurup onu yaraladı. Sonra kendisine, "Bu Mugîre'dir." denildi; o da vazgeçti. Ezd kabilesi Mugîre'[ye bu yapılan]dan dolayı öfkelendiler ve silahlandılar. Ezd'in Henâe kabilesinden bir adam geldi. Kendisi takvâ sahibi bir adamdı. Kavminden bir adam ona, "Allah'tan kork." dedi. O ise, "Çekil oradan; Mühelleb'in oğlu darp edilmiş ve sen bana, Allah'tan kork.' diyorsun?" dedi.

Durum Abbâd'a ulaştı. Abbâd, "Bu hal üzere ve biz düşmanın karşısında iken mi? Vallahi eğer aramızda bir çağrı olursa bu ordu helak olur." dedi ve Mugîre'nin yanına varıp ondan özür diledi. Deniliyor ki: Bu olay, Nehr Tîrî'de, Mâyernâ günlerinde, ordu Ezârika ile savaşırken olmuştu. Abbâd Mühelleb'e bir darbe vurdu; Ezd kabilesi kızdı. Ancak birinci görüş daha doğrudur.

Ömer b. Ubeydullah orada üç gün kaldı. Sonra Ebû Füdeyk gelip onların karşısında yer aldı. Bir hendek kazdı. Ömer otağından çıkmış onlara bakıyordu. Yanında Benî Hanîfe'den iki adam vardı. O sırada Ebû Füdeyk'in adamlarından bir adamla karşılaştılar ve ona hamle yaptılar. Adam, "Fesubhanallah! Utanmıyor musunuz? Üç kişi bir atlıya hücum ediyor?

---

230 Hecer şehrine varmadan, Bahreyn toprağında büyük bir kaledir (*Mu'cemü'l-Büldân*).

Teke tek vuruşalım." dedi. Önce Benî Hanîfe'den olan adamların biri karşısına çıktı; bir şey yapamadı. Hâricî adam ona mızrak atıp onu öldürdü. Bunun üzerine bizzat Ömer b. Ubeydullah onun karşısına çıktı. Hâricî adam onun karşısında durdu. Ona yaklaşınca Ömer önce ona mızrak attı; sonra direkle kafasına vurdu ve onu yere düşürdü. Sonra inip onun işini bitirdi.

Ömer adamlarının yanına geldi ve şöyle dedi: "Hayatımda sadece bugün hayattan ümidimi kestim ama Allah ölümü benden savdı. Benî Hanîfe'den iki kişinin çok iyi savaştıklarını gördüm. Adamlar ona mızrak atıyorlardı; fakat bir şey yapamıyorlardı. Anladım ki, o Hâricînin üzerinde, onu mızraktan koruyan bir şey var. Bunun üzerine, Bu adamı ancak direk öldürür, dedim. Onu öldürdüğümde bir de ne göreyim; üzerinde elbise altında giyilen bir zırh[231] var."

Ömer'in oraya gelişinin dördüncü günü Ebû Mâiz el-Hârisî, "Bizden bazı süvariler bu adamların karşısına çıksalar da onlara [dövüşmek neymiş] tattırsalar." dedi. Ebû Mâiz 300 süvari ile çıktı ve Ebû Füdeyk'in hendeğinin başına geldi. Onlara baktılar. Hâricîlerden bazı süvariler karşılarına çıktılar. Ebû Mâiz ve adamları onlara karşı saldırıya geçtiler. Onlar dağılınca üzerlerine atıldılar ve Hâricîlerden dört veya beş kişiyi yere serdiler.

Bu durum Ömer'e haber verildi. İnsanlara döndü. Hâricîler çekilmişlerdi. Ömer Ebû Mâiz'i kınadı ve "Az daha bizi rezil ediyordunuz. Eğer sizden bir tek asker öldürülmüş olsaydı askerin morali bozulurdu." dedi. Bunun üzerine Müccâ'a b. Abdurrahman el-Atekî, "Senin korktuğun şeyden Allah bizi korudu." dedi.

Ömer karargâha geri döndü. Ertesi gün savaş için hazırlık yapmaya başladı. Askerleri saf saf dizdi; piyadeleri öne geçirdi. Hâricîler de karargâhlarından çıktılar. Mızraklarını dik tutup kendilerini palanla örttüler. Basra halkı piyadelere, "Onları harekete geçirin." dediler. Abbâd, "Bu palanların arkasında yaman mızraklar, keskin kılıçlar ve ölüme susamış

231 Ensâb'ın (ZZ) neşrinde (سنون) olarak yazılan bu kelimeye "Lügatlerde bu kelimeyi tarif eden bir bilgiye rastlamadım. Bununla beraber kastedilen mana apaçıktır." şeklinde bir dipnot düşülmüştür. Aslında "dişi fırçalayacak şey" anlamındaki (السَّنُونُ) kelimesi lügatlerde yer almaktadır [Bkz. *Lisânü'l-Arab*, (سنن) maddesi]. RK'de ise bu kelime (سنور) şeklinde yazılmıştır. (السَّنَوَّرُ) "es-Senevver", elbisenin altına ve cilt üzerine giyilen bir çeşit zırhtır (Bkz. *Lisânü'l-Arab*, (سنر) maddesi). (çev.)

nefisler vardır. Onlar sizlere karşı öyle şiddetlidirler ki bu şiddetin karşısında hiçbir şey duramaz. Eğer sizde bir hamle olacaksa, çekilmeniz bir koruyucu birliğin nezaretinde olsun ki birbirinizi koruyasınız. Onlar sizi takip edecekler. Onların çoğu piyadedir. Yoruldukları zaman üzerlerine saldırın." dedi.

Dedi ki: Hâricîlerden bir adam, "Saldırın onlara ve eşeğin[232] tuzağından sakının." dedi. Yani Abbâd'ın, "Çekilmeniz bir koruyucu birliğin nezaretinde olsun ki, birbirinizi koruyasınız. Onlar yoruldukları zaman onların üzerine saldırın." şeklindeki sözüne karşı dikkatli olun, demek istiyor. Hâricîler palanları attılar; mızraklarını ve kılıçlarını doğrulttular; sonra sol tarafa hamle yaptılar. Burada Basralılar vardı. Hâricîler onları geri püskürttüler; hepsi sağa sola dağıldı.

Mugîre b. Mühelleb düştü; Kevser b. Ubeyd onu korudu. Onu koruyanın Abd b. Ma'mer olduğu da söylenir. Mugîre b. Mühelleb ve Müccâ'a b. Abdurrahman el-Ezdî birkaç süvari ile birlikte [ayrı bir ekip halinde] onlara saldırmaya başladılar. İnsanlar geri döndüler; Hâricîleri geri çevirdiler ve onları yerlerine sürüklediler. Ömer b. Ubeydullah'ın adamları, Ömer b. Musa'nın yanından geçerken yaralı olduğunu gördüler. Onu kaldırdılar ve Hâricîlere karşı saldırıya geçtiler. Nihayet onları kaldıkları yere sokup karargâhlarında saman yaktılar. Rüzgâr esti ve duman yüzlerine savruldu. Onlardan üç kişi -veya sekiz kişi, doğrusu budur- öldürüldü. Üç kişi de esir alındı. Ömer esirleri ölünceye kadar hapsetti.

Savaşın üçüncü gününde Ebû Füdeyk sabah erkenden onlarla savaşmaya başladı. Adamlarına, "Eğer öldürülürsem emîriniz Ebû Tâlût'tur." dedi. Onun bütün adamları ölümüne saldırıya geçtiler. Irak halkından oluşan ordunun sağını, solunu ve merkezini püskürtecek bir tarzda saldırıya geçtiler. Ortada Abbâd b. Husayn, Sinân b. Seleme ve Mugîre b. Mühelleb kaldı. Abbâd; Müheyr, Vâzi ve Meysere adlı kölelerine emir verdi; onlar hemen gelip mızraklarını doğrulttular. Abbâd şöyle seslendi: "Ey insanlar! Ben Abbâd'ım." Kölesi Vâzi, "Efendim, isminizi söylemeyin; sizi hedef alırlar." dedi. Abbâd, "Yazık sana, eğer burada dursam ve ismimi söyle-

232 RK'nin hâmişinde "Abbâd için eşek tâbirini kullanıyorlardı." denilmiştir.

mezsem bana gelmeye cesaret ederler. Eğer beni tanırlarsa onlardan hiçbiri üzerime gelmeye cesaret edemez."

Mücâhid b. Bel'â, süvarilerin başında olduğu halde döndü. Abbâd onu kendisine yardımcı yapmıştı. Mücâhid böylece Basralı çok sayıda kimse ile Kûfeli Benî Temîm'den bir grupla beraber geri döndü; diğerleri yola devam ettiler. Basra'dan önce onlara "Dur" diyecek kimse de yoktu. Abbâd Mücâhid'e, "Onlara saldır." dedi. Mücâhid ise, "Yanımda süvarileri koruyacak piyadeler olmadığı halde, atlarla onlara saldırmamı emretmek senin için kolay." dedi. Bunun üzerine Abbâd, "O zaman bazıları piyade olsun." dedi. Onlar da piyade oldu. Ömer Abbâd'a, "Ne dersin? İnsanlar gittiler." dedi. Abbâd, "Sabır" dedi. Ömer, "Seninle istişare etmem, ne tür ölümle ölmemi öngördüğünü sormak içindi." dedi. Abbâd, "İn" dedi. Ömer boz-beyaz beygirinden indi ve onlara saldırdılar. Abbâd onlara saldırıyor, onları mızrakla yaralıyor; sonra dönüp "İnnâ lillah" diyordu.

Uzun müddet sabrettiler. Sonra, "Mü'minlerin Emîri düştü." diye bağıran bir adamın sesini duydular. Adam Ebû Füdeyk'i kastediyordu. Adamları etrafında toplandılar. Ömer, azgın bir deve gibi Ebû Füdeyk'in düştüğü yere doğru saldırıya geçti. Adamları da etrafında onu koruyorlardı. Ömer'e kılıçlarıyla saldırdılar fakat o Ebû Füdeyk'in ayağını yakalamadan geri çekilmedi; ayağından tutmuş onu çekiyordu; yeninden de kan akıyordu. Bir taraftan da kılıçla onu yaralamaya devam ediyorlardı. Abbâd b. Husayn, Mugîre b. Mühelleb, Sinân b. Seleme, Muhammed b. Musa ve Mücâhid b. Bel'â onu uzaklaştırdılar ve bir kenara çektiler. Ebû Füdeyk'in ayağı Ömer'in elindeydi. Ömer, "Başını kesin." dedi. Başını kestiler ve derhal Basra'ya gönderdiler.

Diğer taraftan İbn Bel'â Hâricîleri takip etti; sonra döndü. Hâricîler Müşakkar'a gitmişti. Bunun üzerine Ömer b. Ubeydullah; Mücâhid b. Bel'â, Beyhes b. Suheyb el-Cermî ve Urfuta b. Recâ el-Yeşkürî'yi üzerlerine gönderdi. Onları kuşattılar. Sonunda Hâricîler Ömer'in hükmüne razı oldular. İçlerinde mevâlî olanlar öldürüldü, Araplar serbest bırakıldı.

[Abdullah b. Sabbâh ez-Zimmânî]

Ebû Füdeyk'in süvarilerinin başında Abdullah b. Sabbâh ez-Zimmânî vardı. Eman talebinde bulununca Benî Hanîfe'den bazıları Ömer'le konuştular ve "Biz ona eman verdik." dediler. Ömer, "Hayır, iltimas yok." dedi ve Abdullah'ı hapse attı. Ancak Abdullah hapisten kaçtı. Yolda, yanında iki deve olan bir bedevîye rastladı. Bedevîye, "Beni Yemâme'ye kadar götürür müsün?" dedi. Bedevî, "Evet, şunun ve şunun karşılığında." dedi. Abdullah, "Yolda bana arkadaşlık edersen iki mislini veririm." dedi. Bedevî "Hay hay!" dedi ve onu bindirdi.

Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer de onun peşine düştü. Bedevî, Ömer'in Abdullah b. Sabbâh ez-Zimmânî'yi aradığını duymuştu. Bir gün yürüdükten sonra Abdullah bedevîye "Benim kim olduğumu biliyor musun?" dedi. Bedevî, "Hayır, bilmiyorum." dedi. Abdullah, "Ben Abdullah b. Sabbâh ez-Zimmânî'yim; hapisten kaçtım, Ömer b. Ubeydullah beni arıyor. Eğer beni yakalarsa helak olurum, senin deven de gider. Sen daha iyi bilirsin." dedi.

Bedevî, "Beni aldattın." dedi. Abdullah, "Kira ücretini bir misli arttırmama ne dersin? Ancak beni ihbar etmeyeceksin." dedi. Bedevî onu Yemâme'ye kadar götürdü. Daha sonra Abdullah Basra'ya geldi ve Âmir b. Misma'dan korunma talebinde bulundu. Âmir de Hâlid'den, onun için eman aldı. Abdullah sonraları Hâlid'in yanına gidip gelirdi.

Abdullah b. Sabbâh, Atıyye b. Esved'in kızıyla evlendi. Haccâc gelinceye kadar Basra'da ikamet etti. Bir gün Haccâc'ın yanına girdi. Haccâc ona, "Kimsin sen?" dedi. Abdullah, "Rebîa'dan bir adam" dedi. Haccâc, "Daha yakın bir nesebini söyle." dedi. Abdullah, "Benî Bekr b. Vâil'den" dedi. Haccâc, "Onların hangisinden?" dedi. Abdullah, "Benî Mâzin'den" dedi. Haccâc, "Kimsin sen?" dedi. Abdullah, "Abdullah b. Sabbâh'ım." dedi. Haccâc, "Ebû Füdeyk'in süvarilerinin başı, öyle mi?" dedi. Abdullah, "Evet" dedi. Haccâc, "Vallahi, eğer gözümün önünden kaybolacak olursan elini ve ayağını keserim, boynunu da vururum." dedi.

Abdullah korktu ve Yemâme'ye kaçtı. Orada İbrâhim b. Arabî'nin adamları arasına girdi. Hâricîlerin görüşlerinden tövbe ettiğini açıkladı.

Bir gün [Hâricîlere ait] kan damlayan bazı başlar gördü ve bayıldı. Böylece onun hâlâ Hâricîlerin görüşünde olduğu anlaşıldı.

[Hâlid b. Abdullah ile Ömer b. Ubeydullah Arasındaki Rekabet]

Dediler ki: Ebû Füdeyk'in mağlup olmuş adamlarından bir kısmı Basra'ya geldiler. Onlardan Basra'ya ilk gelen Abdullah b. Osman b. Ebü'l-Âs es-Sekafî idi. Sonra [diğerleri de] birbiri ardınca gelmeye başladılar. Bu durum Hâlid b. Abdullah'ı sevindirdi. Tahtını istetti ve üzerine oturdu. [Kendisine rakip gördüğü] Ömer b. Ubeydullah'ın hezimete uğradığını insanlara bildirdi. Ayrıca, Hâricîler tarafından hezimete uğramış olan Abdullah b. Umeyr el-Leysî'ye haber yollayıp Ömer'in mağlup olduğunu müjdeledi. O da bütün kölelerini âzâd etti.

Onların hezimete uğradıklarının haberi geldiği gün Hâlid bir elçiyi Abdullah b. Ubeydullah b. Ma'mer'e gönderip ona kardeşi Ömer b. Ubeydullah'ın mağlup olduğunu bildirdi. O da, "İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn… Ben iki güzellikten birini bekliyordum; ya şehit olmak ya da muzaffer olmak. Hezimete gelince, onun için hezimetten korkmuyorum. Özellikle amcasının kızı yanındaysa…" dedi.

Mühelleb Hâlid'in yanına girdi. Hâlid ona, "Ey Ebû Saîd! Ebû Hafs'tan haberin var mı?" dedi. Mühelleb, "Bana gelen habere göre Ebû Füdeyk öldürülmüş, başı da sana geliyor." dedi. Hâlid, "Nereden biliyorsun?" dedi. Mühelleb şöyle dedi: "Oğlum Mugîre ile birlikte iki köle gönderdim ve onlara, Eğer Ömer muzaffer olursa bana filancayı gönder. Eğer Ebû Füdeyk kazanırsa filancayı gönder. Zafer sonuçlanmadan kimseyi gönderme, dedim. O da, Ömer kazandığında göndermesini emrettiğim kişiyi gönderdi." Hâlid, "Köle ancak hezimete uğramış olarak sana gelmiştir." dedi. Mühelleb, "Ama o bana bunu söylemedi." dedi.

Dediler ki: Hâlid konuşurken bir de ne görsün! Ömer'in elçisi Ebû Füdeyk'in başını Hâlid'in önüne attı. Hâlid, "Yazık sana; bu iş nasıl oldu?" dedi. Elçi, "İnsanlar hezimete uğradılar. Sadece Ömer ve Abbâd, bir de onların yanında yürüyen birkaç kişi bir müddet direndiler. Sonra muhafız bölüğü hamle yapıp Hâricîlerle savaştı ve Ebû Füdeyk öldürüldü." dedi. Sonra elçi Ebû Füdeyk'in kellesini kulağından tutarak salladı ve "Ey Ebû

Füdeyk! Benî Osman b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre b. Ka'b b. Lüey'in darbesini nasıl buldun?" dedi. Ömer b. Ubeydullah Benî Osman ailesindendir.

Hâlid hemen ayakkabılarını alıp giydi. Sonra, "Ooofff" diyerek üzüntüyle içeri girdi. Abbâd b. Husayn şöyle derdi: "Ebû Füdeyk'le savaşıldığı gün Mugîre b. Mühelleb ve Sinân b. Seleme b. Muhabbık dışında [doğru dürüst] savaşan kimse görmedim."

Âişe binti Talha o gün, "Bağırdığı zaman sesinden yerlerin titrediği adam kimdir?" dedi. Ömer ona, "O Abbâd b. Husayn'dır." dedi.

Benî Mâlik b. Sa'd'dan Hayr b. Habîb b. Atıyye şöyle dedi: Bahreyn'de Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer'in yanına girmek için izin istedim. Hâcibî, "Sen kimsin?" dedi. Ben de, "Ben Hayr'ım." dedim. Hâcibi içeri girdi; sonra geri döndü; "Hangi Hayr?" dedi. Ben, "Hayr b. Habîb." dedim. Anladım ki, beni tanımış ama benim ismimle tefe'ül ediyor. Hâcibi tekrar içeri girdi; sonra döndü ve bana izin verdi. Yanına girdiğimde cariyesi ağlayarak onun üzerindeki zırhı bağlıyordu. Ben ona ihtiyacımı anlattım ve çıktım. O da arkamdan çıktı. Ebû Füdeyk o gün öldürüldü.

Dedi ki: Birkaç gün sonra bana haber yolladı. Yanına girdim; Âişe de yanı başındaydı. Onlardan daha güzel bir çift görmedim. Ömer, "Âişe hakkında ne demiştin sen?" dedi. Ben, "Kim dağıtır âdilce atlas kumaşı, bir elbise için?" demiştim. Önünde saçılmış inciler vardı. Ömer, "Al bu incilerden." dedi ve bana onlardan birkaç avuç verdi. Ben o incileri sattım ve parasıyla bir toprak parçası aldım. Âişe binti Talha Ömer'e, "Hangi gün senin için daha zordu? Ebû Füdeyk günü mü yoksa Remle'yi terk ettiğin gün mü?" dermiş. Ömer de gülermiş. Deniliyor ki: Âişe Ömer'e, "Yoksa Remle'yi ziyaret edip de onun tipini ve iri burnunu gördüğün gün mü?" dermiş. Ebû Füdeyk'in öldürülmesi Hicret'in 74. senesindeydi.

Medâinî dedi ki: Abdülazîz b. Abdullah'ın hezimeti Ebû Füdeyk'in öldürülmesinden sonraydı. Ömer b. Ubeydullah fethi müjdelemek için Abdülmelik'e bir heyet gönderdi. Heyetin içinde Saltân da vardı. O Kusem b. Hubeyye b. Kusem el-Abdî'dir. Deniliyor ki: Onun Temîm b. Hubeyye b. Kusem olduğu da söylenir. Abdülmelik ona, "Ey Saltân! Övgülerini

Ömer'e yap; karşılığını da o versin." dedi. Saltân, "Ey Mü'minlerin Emîri, ben onun verdiği atıyyeler ve onun yaptığı iyiliklerle yaşıyorum. Onun bana yaptığı iyilikler çoktur. Kuşkusuz senin düşmanına da liyakatle karşı durdu." dedi. Abdülmelik, "Doğru söyledin." dedi ve kendisine iki bin dirhem verilmesini emretti. Bazı şairler şöyle dediler:

Bağırdı Cüvâsâ ve sevinmedi gelişimize
Ona geldiğimizde; sıkıntı kime ne fayda sağlamış ki?
Hecer, yaşadığımız bir topraktı, bizim için
Ateş içinde bıraktı orayı Ömer

A'şâ Hemdân uzun bir kasideyle Cüvâsâ'daki savaşları anlattı. Kûfelilerin sabretmesiyle övünüyor ve hezimetleri sebebiyle Basralıları zemmediyordu. O kasideden birkaç beyit şöyledir:

Mızraklarımızın kazandığı haberi Bişr'e gelmedi mi?
Ve Bişr b. Mervân bununla daha mutlu değil mi?
Sen mübarek bir orduyu teçhîz ettin
Ebû Mervân gibi ki hayırla yâd edilir o
Mü'minlerin Emîri'ne itaat ettin; ancak
İmdat ettin, nitekim iyilikler örter [kötülükleri]
Kat kat verdin bize atıyyeleri
Ve bize azık verdin; öyle ki kıskanılır olduk
Vakta ki kavmin yanında ziyaretçi için
Keskin kılıçtan başka bir şeyin olmadığını gördük
Yürüdük onlara doğru, demir zırhlar içinde
Adeta, şimşeğin çakıp aydınlattığı sonra da söndüğü bir bulut gibiydik
Basîret ehli [Basralılar], onların kararlılıklarını görünce
Geri döndüler, atlıları, sonra da çekilip gittiler
Savunmadılar piyadelerini, onların atlıları
Ölülerinin soyulmasına engel olamadılar
Fakat onlar kaçtılar ölümden, hem ne kaçışla
Onlar hurma diplerinde dağınık ve yalnızdılar
Helak oldu dinden çıkanların tümü
Ve olay oluverdiler; haktan ayrılıp haddi tecavüz ettikleri için

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den rivâyet etti; dedi ki: Osman b. Affân'ın çocuklarından Saîd b. Hâlid, Beyhes b. Suheyb el-Cermî'ye, "Ey Ebû Mikdâm, Ümeyye mi daha faziletlidir yoksa Ömer b. Ubeydullah mı?" dedi. Beyhes, "Benî Ümeyye'den yeni bir genç türediğinde onu Ömer gibi mi yapmak istiyorsunuz? Hayır vallahi, Ömer ondan daha cömerttir; nefsi onun nefsinden daha şerîftir ve ondan daha güçlüdür." dedi. Saîd kızdı ve "Ey Cerm'in kardeşi; sen nasıl böyle bir şey söylersin?" dedi. Beyhes, "Sus; sen ne birinci, ne ikinci, ne de üçüncüsün. Ben dördüncüydüm ve kazandım." dedi.

Benî İmruü'l-Kays b. Zeydümenât b. Temîm'den Sâlih b. Müserrih'in Durumu[233]

Heysem b. Adî dedi ki: Benî İmruü'l-Kays b. Zeydümenât'tan biri olan Sâlih b. Müserrih hurûc etti. Kendisi Hâricîlerin sinsilerindendi. Huşû içinde olduğu için başını kaldırmazdı. Künyesi "Ebû Mâlik" idi. Hurûc ettiğinde, yanında Hâricîlerin süvarilerinden birkaçı vardı. Sevr b. Batîn b. Süveyd, Mürre, Hatame, Şevzeb ve Şebîb onlardandı. Bunlar Benî Şeybân kabilesinden idiler. Sâlih b. Müserrih Cûhâ'da[234] hurûc etti. Sonra Nehrevân'a geldi; adamlarının öldürüldükleri yerde namaz kıldı ve şöyle dua etti:

"Allah'ım! Bizi onlara kavuştur! Onlar senin itaatin üzere gittiler."

Sonra Musul ile Irak arasında bir köye geldi. Köyde bir konak vardı, orada konakladı. Bişr b. Mervân, Züfer b. Amr el-Fezârî'yi onun üzerine gönderdi. Sâlih geri çekildi. Bu kez Hâris b. Umeyre b. Zü'l-Miş'âr el-Hemdânî'yi onun üzerine gönderdi. Hâris onunla çarpıştı ve onu öldürdü. Hâris'in iki oğlu da öldürüldü. Sâlih'i mızrakla yaralayıp öldüren şahıs, Eş'as b. Hâris b. Umeyre idi.

Hişâm b. Muhammed b. Kelbî, Ebû Mihnef'ten rivayetle dedi ki: Sâlih b. Müserrih, Benî İmruü'l-Kays b. Zeydümenât b. Temîm'den biri idi ve "Alçak Gönüllü Ebû Mâlik" diye künyelenirdi. Şebîb b. Yezîd eş-Şeybânî onun yanına geldi. Sâlih ona, "Hakîm ve saîd olan bir insan, hakkı işittiği zaman, Allah onun kalbini nurlandırır ve gözünden körlüğü kaldırır." dedi. Sonra Şebîb, bir işi sebebiyle Şam'a gitmek isterken Musul'a geldi. Sâlih b. Müserrih de Musul'a geldi. Şebîb de oradaydı. Sâlih, Nusaybin'de bulunan adamlarından bazılarına ulaşmak için Nusaybin'e gidiyordu. Sâlih Nusaybin'e vardı. Şebîb ise, Şam'a, Abdülmelik b. Mervân'ın yanına gitti. Sonra Şam'daki Sâlih'in evine geldi ve Sâlih'e, "Ey Ebû Mâlik! Allah sana merhamet etsin; bizimle hurûc etsene! Vallahi gidişat ancak yeni tartışmalar getirecek; günahkârlar da ancak dalalete düşmeye ve fesada girmeye çalışacaklardır." dedi.

---

233 RK'nin hâmişinde "Müserreh" şeklinde hareke konulmuştur. (ZZ)

234 Cûhâ (جوُخا), Bağdat ovasında akan bir nehrin adıdır. Geniş bir bölge o nehrin üzerindedir. [bkz. Yâkût b. Abdullah el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, II/179, Dâru Sâdır, Beyrut, Tarihsiz.] (çev.)

Bunun üzerine Sâlih adamlarına elçiler göndermeye başladı. Hicret'in 76. yılı Safer ayının Çarşamba gecesi, hurûc için sözleşip bir araya geldiler. Şebîb Sâlih'e, "İnsanları rastgele öldürelim diye düşünüyorum. Çünkü küfür yükselmiş ve zulüm yayılmıştır." dedi. Bunun üzerine Sâlih, "Hayır onları [dine] davet edelim. Çünkü davet onların ileri sürecekleri hücceti daha çok keser. Kendimizin de dâhil olacağı bazı işlerle insanları suçlamak istemiyoruz." dedi. Sâlih, davetten sonra hâkimiyetlerini yayma düşüncesindeydi. Dârâ[235] denilen bir yerde on geceden fazla kaldılar. Dârâ, Nusaybin ve Sincâr[236] halkları onlardan [korkup] kalelerine çekildiler.

Sâlih, 120 kişiyle hurûc etti. Yakınlarında bulunan Muhammed b. Mervân'ın hayvanlarından bazı hayvanları aldılar. Onların huruçları, Muhammed b. Mervân'a ulaşmıştı; ancak Muhammed bunu önemsemedi. Muhammed o sırada, kardeşi Abdülmelik b. Mervân tarafından Cezîre ve civarına gönderilmişti. Muhammed, onların üzerine, Adî b. Adî b. Umeyre el-Kindî komutasında 500 kişilik bir kuvvet gönderdi. Daha sonra öncü kuvveti, 500 kişilik bir birlikle destekledi. Böylece Muhammed'in gönderdiği asker sayısı 1.000'e ulaştı. Hâricîler, Harran'a bağlı Dûğân[237] köyüne geldiler. Sâlih, askerlerinin sağ tarafındaki birliğin başına Şebîb'i, sol tarafındaki birliğin başına da Süveyd b. Süleym'i görevlendirmişti.

Adî, ibadetine düşkün ve kan dökmekten sakınan bir kişiliğe sahipti. Sâlih'e haber göndererek, "Ben senin görüşünde değilim; ancak kan dökmek de istemiyorum." dedi. Sonra çarpışmaya başladılar. Adî sancağını yere atıp kaçmaya yeltendi. Sâlih de onun ordugâhını ele geçirdi. Muhammed b. Mervân buna çok kızdı. Onun yerine, Hâris b. Ca'vene el-Âmirî'yi 1500 kişilik bir kuvvetle gönderdi. Ayrıca Hâlid b. Cezzî es-Sülemî'yi de 1500 kişilik kuvvetle gönderdi. Gönderirken onlara, "Hanginiz önce gi-

---

235 Mardin ve Nusaybin arasında bir dağın eteğinde bulunan bir şehirdir [bkz. *Mu'cemü'l-Büldân*, II/418]. Dara, İran hükümdarlarından Melik Daryûs'un başkenti anlamındadır. Ancak yapılan araştırmalara göre (Arkeolog Metin Ahunbay'ın tezine göre) Dârâ antik şehri, Roma krallarından Anastasius tarafından kurulmuştur. Bu yüzden kantin antik adı Anastasiyopolis'tir. (çev.)

236 Bugünkü Sincar, Irak'ın kuzeyindeki Musul şehrine yakın dağlık bir bölgedir. Kürtçedeki adı "Şengâl"dir. Oranın yerlileri çoğunluğu Yezîdî Kürtler olmak üzere, Arap, Süryanî ve Şiîlerden oluşmaktadır. (çev.)

237 Dûğân, Re'sü'l-Ayn ile Nusaybin arasında bulunan büyük bir köydür. Burası Cezîre halkı için bir pazar konumundaydı. Her ay bir kere orada toplanırlardı [bkz. *Mu'cemü'l-Büldân*, II/484]. Bugünkü Kızıltepe'ye bağlı olan bu kasabanın resmî adı "Akdoğan", halk arasındaki adı da "Arrâd"dır. (çev.)

derse o komutandır." dedi. Onlar aynı anda oraya yetiştiler. Sâlih Şebîb'i, bir grup adamlarının başında, Hâris b. Ca'vene el-Âmirî'ye yönlendirdi. Kendisi de, diğer adamlarının başında Hâlid b. Cezzî'ye yöneldi. Âmid'de[238] çarpışmaya başladılar. Nihayet aralarına akşam karanlığı girdi. Hâricîlerden 30, Muhammed b. Mervân'ın adamlarından da 70 kişi öldürüldü. Sâlih, yanında kalan askerleriyle Musul'a gitmek üzere yola çıktı. Oradan da Deskere'ye gitti.

Bunun üzerine Bişr b. Mervân, Hâris b. Umeyre b. Mâlik b. Hamza b. Enfâ b. Zebîb b. Şürahbîl komutasında -Hamza için "Zü'l-Mis'ar el-Hemdânî" denilirdi- Kûfe halkından 3.000 kişilik bir orduyu yönlendirdi. Sâlih'in yanında ise 90 kişi vardı. Deniliyor ki: Kûfeli savaşçılardan 4.000, atıyye alanlardan da 6.000 kişi gönderdi.

Hâris b. Umeyre'nin sağ tarafındaki birliğin başında Hemdân'dan Ebü'r-Revvâ eş-Şâkirî, sol tarafındaki birliğin başında ise Zübeyr b. el-Ervec et-Temîmî vardı. Sâlih yakalandı ve öldürüldü. Şebîb atından düşünceye kadar çarpışmaya devam etti. Atından düşünce piyadelerin arasına girdi. Şebîb Sâlih'i öldürülmüş olarak görünce, "Ey Müslümanlar! Bana doğru gelin!" diye bağırdı. Hemen ona doğru koşup etrafında toplandılar ve birbirlerini korumaya çalıştılar. Sonunda Cüvâsâ[239] denilen bir kaleye girdiler. Şebîb onlara, "Bana veya sizden istediğiniz birine biat edin. Sonra, onları atlatabilmek için bizi dışarı çıkarın. Çünkü gece, felaketleri daha çok örtücüdür ve onlar sizden [burada olacağınızdan] emin olacaklar." dedi.

Onlar Şebîb'e biat ettiler. Kendilerine keçeler getirildi. Keçeleri su ile ıslatıp kor ateşin üzerine attılar ve dışarı çıktılar. İbn Umeyre ve adamları onları hiç fark etmediler; bir de baktılar ki Hâricîler, karargâhlarının orta yerinde onları kılıçlarla vurmaya başlamışlar. Hâris b. Umeyre yere düşünceye kadar çarpıştı. Adamları onu kaldırdı fakat hezimete uğradılar. Karargâhı, içindekilerle beraber bırakıp Medâin'e gittiler.

---

238 Âmed (Diyarbakır), eski bir şehir ve sağlam bir kaledir. Dicle nehrinin kenarında olup siyah taşlarla inşa edilmiştir [bkz. *Mu'cemü'l-Büldân*, I/65]. (çev.)

239 Cuvâsâ'nın Bahreyn'de bir kale olduğu biliniyor. Ancak Cezîre'de veya Irak'ta bu adla başka bir kalenin varlığına vâkıf olamadım. (ZZ)

İbn Umeyre öldü. Deniliyor ki: Sâlih bazı yaralar aldı ve o gece vefat etti. Vefat ederken, kendisinden sonra Şebîb'e biat edilmesini emretti ve onu yerine halef olarak seçti. Ancak birinci görüş daha doğrudur.

Sâlih b. Müserrih'in öldürülmesi Bişr b. Mervân'ın zamanındaydı. Bazıları ise, "Sâlih, Hicrî 75 yılında, Receb'in 13'ünde Salı günü öldürüldü." dediler. Deniliyor ki: Cemâziyelâhir'in bitmesine 13 gün kala, Salı günü öldürüldü. Ca'd b. Dammâm şöyle dedi:

Ey gözüm, ağla Sâlih için
Çünkü Sâlih nefsini Allah'a satmıştı; ebediyet arıyordu onunla
O, sert görüşe sahipti ve şefkatliydi
Tek gözlülere karşı müsamahalıydı, bilerek onları savunurdu
O öldürücü savaşta, şahlandırırdı adeta
Ve onu alevlendirirdi atlarla, sıkı bir şekilde ve yalın olarak

A'şâ Hemdân -o, Benî Mâlik b. Hâşid b. Cu'şüm b. Hayrân b. Nûf b. Hemdân kabilesinden olan Abdurrahman b. Bistâm idi- şöyle demişti:

İbn Umeyre'ye söylüyorum
Yorgun, bitkin ve buruşmuş olmasına rağmen, bizi kışkırtıp duruyor
İlerledim, İbnü'l-Müserrih'in ordusunda
Hazırdılar, onun süvarileri
Şebîb, Ka'neb, bir de Batîn
Ve Amr… Ve şişmandı onların süvarileri
Onlar, kendileri değil, bir inin aslanlarıdırlar adeta
Tahkim[240] *yapıp tekbir getirdiklerinde…*
Ey İbnü'l-Müserrih! Kılıçların gölgesinde görülmedi senin gibisi
Hem ihlaslı hem de daha sabırlı biri olarak
Avlarına saldıran aslan yavrularının benzeri de görülmedi
Ve sizin topluluğunuz gibi bir topluluk da…

İsmi "Minhâl" olan Benî Temîm'den bir adam, Sâlih'e mersiye yazıp şöyle demişti:

240 Hâricîler "*Lâ hükme illâ lillah*" şeklinde slogan atarak görüşlerini yansıtıyorlardı. (çev.)

Ey Minhâl! Sabah akşam gidip geliyor ölüm
Sâlih öldü; artık hayır yoktur, dünyada
"Sâlih'i unutayım" dediğim zaman
Göğsümdeki kemikler ona abandığı için
Hatırası yeniden canlanıp geri geliyor
Saltanatı yıkılmıştı Sâlih'in, akşam vakti
Artık onun için korkulmuyordu, rezilliklerden

Huveyris er-Râsibî şöyle demişti.

Nefsime söylüyor ve onu kınıyorum, tenhada
Geberesice! Bırak beni, artık bıktım ömürden
Ve içinde hayır olmayan alçakça yaşamaktan
Bıktım sabırlı, kerem ehli insanların yanında kötülenmekten
İçinden çıkılmaz işlere girişeceğim; umulur ki
Binada (sarayda) yakılanların akıbetlerine ben de uğrayayım
Kendini tehlikeye atan biri değildi Sâlih
Lakin farkına varmadan zaman attı ona, musibet oklarını

Yezîd b. Ba'ser'in Durumu

Heysem dedi ki: Temîm kabilesinden olan Yezîd b. Ba'ser es-Sa'dî Cûhâ'da[241] hurûc etti. Bişr b. Mervân ona karşı bir süvari birliği gönderdi ve öldürüldü. Bunun üzerine İmrân b. Hıttân birkaç beyitte şöyle demişti:

Kuşkusuz dünyada Yezîd b. Ba'ser de vardı
Hayır işinde hırslı ve gidişatı tatlı bir insandı

Heysem b. Adî dedi ki: İbn Arabî'nin Yemâme valiliği zamanında, bazı Hâricîler hapishaneden çıktılar. Onların ayaklarında bukağılar vardı. Çıkınca "*Lâ hükme illâ lillah*" şeklinde slogan attılar. Onlardan bir adam onlara, "Zincirlerinizi çözün!" dedi. Onlar, "Neden çözelim ki? Biz firar etmek istemiyoruz." dediler. İbrâhim b. Arabî onların yanına çıkmadı. Ancak adamlarından Atıyye b. Cenâb adında birini çıkardı. Onunla birlikte, Ebû Mersed el-Ganevî ailesinin mevlalarından bir adam da vardı. İkisi Hâricîlerle savaştılar. Hâricîler öldürüldü.

241 Bağdat ovasında akan bir nehrin adıdır. Geniş bir bölge o nehrin üzerindedir [Bkz. *Mucemü'l-Büldân*, II/179]. (çev.)

Hüdbe et-Tâî b. Amr'ın Durumu

Hüdbe, Benî Ced'â'dandır. Annesi Şeybân kabilesinden idi. Kendisi de onların içindeydi. Dedi ki: Hüdbe et-Tâî Cûhâ'da, bir grupla beraber, Bişr b. Mervân'a karşı hurûc etti. Onu Seyf b. Hâni öldürdü. Seyf b. Hâni, Cûhâ'daki cephaneliklerden ve yol güvenliğinden sorumluydu. Aynı zamanda, sorumlu olduğu bölgedeki Hâricîlere karşı savaşmakla memurdu. Öldürülünce, Eyyûb b. Sa'fe şöyle dedi:

Eğer dostum Hüdbe bugün gitmiş ise
Ben insanlık nimetleriyle ona yas tutacağım
Ah! Hüdbe ne kadar ehildi, savaş için, kılıç ve mızrak için!
Ve Hüdbe, düşmanla çekiştiği gün, ne kadar da yamandı!

Deniliyor ki: Hüdbe Şeybân kabilesine mensuptu. O, Kays b. Hâlid eş-Şeybânî'nin çocuklarından Hüdbe b. Abd b. Amr idi. Medâinî dedi ki: Seyf, Haccâc zamanında Hüdbe'yi öldürdü.

Şebîb b. Yezîd eş-Şeybânî'nin Durumu

İbnü'l-Kelbî, Lût ve diğerlerinden rivayetle dedi ki: Yezîd b. Nu'aym b. Kays b. Amr b. Kays b. Şürahbîl b. Hemmâm b. Mürre b. Zühel b. Şeybân b. Sa'lebe b. Ukâbe, Rumlarla savaştı ve esirler arasında bulunan bir cariyeyi satın aldı. Onunla yattı. Cariye, Hicret'in 25. yılı, Kurban bayramında, Şebîb b. Yezîd'i dünyaya getirdi. Babası, "Kanların akıtıldığı bir günde dünyaya geldi. Sanırım o, kanların sahibi olacak." dedi. Şebîb'in annesinin adı Cümeyre idi.

Heysem b. Adî dedi ki: Annesinin ismi Gazâle idi. Karısının adı da Cuheyze bt. Amr idi. Kelbî dedi ki: Yezîd Kûfe'den Musul'a intikal etti. Şebîb öldürücü ve akıncı bir adamdı ve Kürtlerin yanında geceliyordu. Şair şöyle dedi:

Görmedim, Mâlik'in günleri gibi günler
Ve Şebîb'in gecesi gibi bir gece de görmedim

Mâlik, gündüzleri akınlar yapan biriydi. Bulabildiğini alırdı. Şebîb divanda kayıtlıydı ve reşid olunca kendisine atıyye bağlanmıştı. Sonra ibade-

te ve zühde meyletti. Şöyle ki: Kendisi bir adamın şu âyetleri okuduğunu duydu:

"Ne olurdu Allah'a ve âhiret gününe inanıp Allah'ın kendilerini rızıklandırdığı şeyleri harcasalardı; üstelik Allah, onları çok iyi bilir. Şüphe yok ki Allah, zerre kadar zulmetmez. Zerre miktarı iyilik bile olsa onu kat kat arttırır ve yapana, kendi katından büyük bir mükâfat verir. Ne olacak halleri her ümmetten bir tanık getirdiğimiz, seni de hepsine tanık tuttuğumuz gün? O gün, bir gündür ki, kâfirlerle Peygamber'e isyan edenler, yerle yeksan olmalarını ve Allah'tan hiçbir sözü gizlememiş bulunmalarını dileyecekler."[242]

Bunun üzerine Şebîb, "Şebîb, sebeb-i hilkatinden ve Allah'ın kendisiyle ilgili muradından ne kadar da gâfildir!" dedi. Babası, onda gördüğü bu hale hayran kalmıştı.

Sonra Şebîb hac ibadeti için yola çıktı; Kûfe'ye geldi. İlk olarak Ka'kâ b. Şevr ez-Zühlî'ye misafir oldu. Ka'kâ ona güzel ikramda bulundu ve yakınlık gösterdi. Hac ibadetini bitirip Rebeze'ye geldiğinde haccı kendisine vâcip kıldı ve kendisiyle birlikte yol alan bir kavme katıldı. Hind bt. Esmâ b. Hârice el-Fezârî onların yanından geçti. Hemen onun için ayağa kalktılar ve ondan bir şeyler istediler. Hind bt. Esmâ onlara bazı yiyecekler ve eşyalar verilmesini emretti. Sonra Şebîb Kûfe'ye geldi. Orada sürekli ibadet eden ve oruç tutan insanları araştırmaya başladı. Kendisine Sâlih b. Müserrih gösterildi. Şebîb ondan ilim aldı ve onun sözlerini kabul etti.

Şebîb Sâlih'le bir araya geldikten sonra Musul'a gitti. Sâlih, bazı arkadaşlarını ziyaret etmek üzere Nusaybin'e gitti. Sonra oradan Dârâ'ya geldi. Şebîb de Abdülmelik b. Mervân'ın yanına gitti. Şebîb sık sık ortadan kaybolduğu ve görevlilerle görüşmeden geri kaldığı için ismi divandan düşmüştü. Onun ismi halka içine alınmıştı. İnsanlar, isminin halka içinden çıkarılması ve erzakının yeniden ihsan edilmesi için Abdülmelik b. Mervân ile konuştular; ancak Abdülmelik bunu kabul etmedi ve şöyle dedi: "Bekr b. Vâil ve Benî Temîm, kötülükleri çok olan iki kabiledir. Bu topraklarda çok bulunmalarını istemem." Abdülmelik'in sözü Şebîb'e haber verildi. Şe-

242 Nîsâ, 4/39-42.

bîb, "Vallahi ona kötülük yapacağım. Ona söyleyin: Onun benimkinden çok daha kötü bir günü olacaktır." dedi.

Sonra Sâlih b. Müserrih'in yanına geldi. Sâlih Dârâ'daydı. Daha önce anlattığımız üzere Sâlih öldürüldü; adamları da Şebîb'e biat ettiler.

Heysem b. Adî dedi ki: Benî Mervân Şam'da, Temîm ve Bekr kabilelerine atıyye vermiyorlardı. Şebîb atıyye istemek üzere hurûc etti. Ancak Sâlih b. Müserrih ondan önce hurûc etmişti. Hâricîler de, onlardan kimin hurûc ettiğini görüyorlardı. Ondan sonra iki kişi daha hurûc etti; ikincisi birincisine tâbi oldu. Sâlih öldürülünceye kadar Şebîb onunla birlikteydi. Bu kez kendisine biat edildi. Bişr b. Mervân onun üzerine süvariler gönderdi; ancak Şebîb onları hezimete uğrattı.

Bişr, bir yıl kadar bu şekilde kaldı. Nihayet Bişr b. Mervân vefat etti ve Haccâc Irak'a geldi. Haccâc bir yıl Irak'ta kaldı; işi güçleninceye kadar Şebîb'e karışmadı.

Şebîb'in Haccâc zamanında hurûc ettiği haberi Katarî b. Fücâe'ye ulaştı. Katarî, "Allah bu fâsık kardeşim Semûd [Haccâc] için, Sufriyye'den[243] bir adam nasip etmiştir. İnşallah onu rezil ve perişan edecektir. Vallahi fethin hangi tarafta olacağını önemsemiyoruz." dedi.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Şebîb Hâricîlerin lideri olunca Musul topraklarına çıktı. Orada, Selâme b. Seyyâr eş-Şeybânî'yi kendisiyle birlikte hurûc etmeye çağırdı. Fedâle b. Seyyâr onun kardeşiydi ve şöyle diyordu: Fadl b. Seyyâr, Sâlih b. Müserrih'in hurûcundan önce hurûc etti. Onu Aneze öldürdü. Abdülmelik Aneze ve arkadaşlarına atıyye bağladı ve onları Musul'un taşlık [dağlık] kesiminde, "Bânikâyâ" denilen bir yere yerleştirdi. Selâme, adamlarından otuz tanesini seçti ve onlarla Aneze'nin üzerine saldırdı. Onlardan Bişr'i öldürdü. Bir de şiir söyledi; şöyle diyordu:

---

243 *Sufriyye*, Abdullah b. Saffâr'a nispet edilen Hâricîlerden bir gruptur. Bazılarına göre o Hâricî grubun lideri Ziyâd b. el-Esfar olduğu için bu ismi almışlardır. Asma'î'ye göre bu grubun adı es-*Sıfriyye*'dir. Rivayete göre, onlardan biri hapishane arkadaşıyla tartışmaya başladı ve kendisine, "Vallahi din konusunda sen bir sıfırsın." dediği için bu ismi almışlardır (bkz. *Lisânü'l-Arab*, 4/464, Dâru Sâdır, Beyrut, tarihsiz]. (çev.)

Güneş doğmadan önce bir grup gençle baskın yaptım onlara
Çılgınlar gibi; karşılaşmada silahsız da değiller, kalkansız da
Savaşta, Şeybân kabilesinin kanı
Denk değildir elbet, Yakdumîlerin kanıyla
Umarım kahramanlığım, döner onların üzerine
Ve onları zillet ve aşağılık yurduna indirmiş oluruz

Deniliyor ki: Selâme Şebîb ile birlikteydi. Yine deniliyor ki, Selâme bir işi dolayısıyla mazeretini bildirmişti.

Şebîb, adamlarıyla birlikte Zâzân[244] tarafına yöneldi. Yanında annesi de vardı. Annesi bedevîlerin çardaklarından birindeydi. Şebîb annesini Musul'dan beraberinde getirmişti. Bir grup insan da ona katıldılar. Ebü's-Sakr İbrâhim el-Muhallimî de onlardandı. İbrâhim, Benî Temîm b. Şeybân'ın yanına konmuştu. Haccâc, Süfyân b. Ebü'l-Âliye el-Has'amî'yi Taberistan'a tayin etmişti. Ona bir mektup yazarak Şebîb'le karşı karşıya gelmek için derhal gelmesini söyledi. Ayrıca Kûfe ve Medâin'de, Hâris b. Umeyre el-Hemdânî'nin ordusuna çağrıda bulundu. Onların başına, Ebân b. Dârim oğullarından biri olan Sevre b. Ebcer b. Nâfi b. el-İrbâd'ı görevlendirdi. Hemen hemen hiç kimse ordudan geri kalmadı.

Süfyân b. Ebü'l-Âliye, Sevre'nin kendisine katılmasından önce, aceleyle Şebîb'le savaşmak için Hânikîn'e[245] geldi. Şebîb, İbn Ebü'l-Âliye'ye pusu kurması için kardeşi Mesâd b. Yezîd'i görevlendirdi. Şebîb, hezimete uğramış intibaını verecek kadar onları oyaladı. Sonra pusuya yatanlar ortaya çıkıp onları arkadan vurmaya başladılar. Şebîb de onlara doğru hamle yaparak yüz yüze çarpıştı ve onları mağlup etti. Süfyân b. Ebü'l-Âliye yaklaşık 200 kadar askerle kaldı ve onlarla savaştı. Ancak Şebîb'in adamları onları kuşattı. Gazûn adında bir köle, Ebü'l-Âliye'yi korumak için ölümüne savaştı.

Süfyân Mehrûz'a[246] doğru yönelmeye başladı. Orada konakladı ve Haccâc'a bir mektup yazarak durumunu ve Hânikîn'de Şebîb ile yaptığı savaşı

---

244 Zâzân, Mudar diyarında, Rakka'ya yakın bir yerin adıdır. (ZZ)
245 Hânikîn, kuzey Irak'ta, İran sınırına yakın bir yerde kurulmuş eski bir şehir. Kerkûk'ten sonra en çok petrol bulunan bir şehirdir. (çev.)
246 Mehrûz, Bağdat yakınlarında bulunan bir yerdir (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)

ona haber verdi. Bunun üzerine Haccâc Sevre'ye bir mektup yazdı; onu azarlıyor ve bir an önce Şebîb'in üzerine gitmesini emrediyordu. Sevre hemen Medâin'e bir haber gönderdi ve onun için Medâin ordusundan 500 adam seçildi. Onlar, Sevre'nin yanındaki güçlere katılarak Şebîb'i aramaya çıktılar. Şebîb de Cûhâ'da dolaşıyordu. Şebîb daha sonra Medâin'e geldi. Orada, gördüğünü öldürdü. Şebîb, ordunun hayvanlarından bazılarını aldı ve evlere girmeden döndü.

Şebîb daha sonra Nehrevân'a geldi. Onun adamları, Ali b. Ebû Tâlib'in öldürdüğü kişilerin kabirlerinin başında durup onlar için istiğfarda bulundular. Yaklaşık 100 kişiydiler. Sevre, kendisiyle beraber bulunan seçkin birlikle Şebîb'le karşı karşıya geldi. Şebîb onunla savaşmaya başladı; savaşırken şöyle diyordu: "Kim eşeği becerirse bu işi çokça yapanı becermiş olur." Şebîb onu mağlup ederek Medâin'e kadar kovaladı ve Medâin'in evlerine yaklaştı. Kendisi ve adamları evlerin üzerinden onlara taş atmaya başladılar.

Sonra Şebîb Kelvâzâ'ya[247] geldi. Oradan Cûhâ topraklarına yöneldi ve Tikrît[248] dağlarına vardı. Ordu da Kûfe'ye yetişmişti. Bunun üzerine Haccâc, Sevre b. Ebcer'e kızdı ve "Vallahi ona bir kötülük yapacağım." dedi. Sonra onun yerine "Cüzel" ismiyle bilinen Saîd b. Şürahbîl b. Amr b. Erkam el-Kindî'yi Şebîb'e yönlendirdi. Bazıları ona "Saîd b. Amr" diyorlardı. Ancak birinci görüş daha doğrudur.

Haccâc onun yanına 4.000 savaşçı verdi. Cüzel, Cûhâ topraklarında Şebîb'i aramak üzere yola çıktı. Şebîb ise, endişelenmeye başladı. Bir bölgeden diğerine kaçıyordu. O zaman Şebîb'in yanında 160 kişi vardı.

Haccâc Cüzel'i yavaş buldu. Onun yerine, -muhaddis olan Mücâlid b. Saîd'in dedesi- Saîd b. Mücâlid b. Umeyr b. Zû Merrân el-Hemdânî'yi ordunun başına getirdi ve Cüzel onun emrine girmiş oldu. Haccâc ona, "Kindî'nin yaptığı gibi yapma! Cüzel, bir yırtıcı edasıyla düşmanı arıyor, fakat bir sırtlan edasıyla kenara çekilip vazgeçiyor." dedi. Şebîb Berâzu'r-Rûz'a[249]

---

247 Kelvâzâ, Bağdat'a yakın bir yerdir (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)

248 Tikrît, Bağdat'ın 160 km. kuzeyinde, Dicle nehri üzerinde kurulmuş bulunan bir şehir. Tikrît, aynı zamanda Salahaddin Eyyûbî'nin doğum yeridir. (çev.)

249 Bağdat yakınlarında olan bir yer (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)

geldi ve orada tekrar karşı karşıya geldiler. İbnü'l-Mücâlid'in sağ taraftaki birliklerinin başında İyâd b. Ebû Leyne, sol taraftaki birliklerinin başında ise Abdurrahman b. Avf er-Ruâsî Ebû Humeyd b. Abdurrahman vardı. Şebîb onları mağlup etti ve Saîd b. Mücâlid'in beynine bir darbe vurup onu öldürdü.

Cüzel de, yere düşene kadar şiddetli bir şekilde çarpıştı. Nihayet öldürülenler arasına düştü. [Fakat yaralı halde] Medâin'e götürüldü, sonra Kûfe'de orduya katıldı. Cüzel haberi bir mektupla Haccâc'a bildirdi. Haccâc ona latif bir cevap verdi. Bir Kindeli onun hakkında şöyle dedi:

Onlar şeyhleriyle geldiler, bizler de Cüzel ile geldik
Öyle bir şeyh ki, kavimle karşı karşıya geldiğinde [atından] iner

Cüzel çok geçmeden vefat etti. Muhil b. Vâil onun hakkında şöyle demişti:

Nasıl buldun ey İbn Zû Merrân
Hervân köylerinin yanındaki cihadımızı?
Tattırdı sana ve Zîfân kabilesine acıyı ve ölümü
Benî Şeybân kabilesinin kılıçları…

Haccâc, Cüzel'i tedavi etmesi için 1.000 dirhem ücretle bir doktor gönderdi. Şebîb Bağdad'ın Kerh bölgesine yöneldi. Ancak eski çarşı esnafına karışmadı. Sonra Şebîb, süratli bir şekilde Kûfe'ye geldi. Kûfe'de "Dâru'r-Rızk"ın yanında durdu. Haccâc da Kûfelilere emretmiş; Kûfeliler Sebha[250] denilen çorak arazide toplanmışlardı. Başlarında Osman b. Katan el-Hârisî vardı.

Haccâc, Şebîb'le savaşmak üzere Süveyd b. Abdurrahman es-Sa'dî'yi görevlendirdi. Şebîb Süveyd'in üzerine kötü bir hamle yaptı ve yoluna devam etti. Nihayet Hîre'nin evlerini arkasında bıraktı. Şebîb daha sonra Enbâr'a, oradan da Dakûkâ'ya geldi. Daha sonra Azerbaycan ve İrmîniyye tarafına geçti. Haccâc onu bıraktı ve Basra'ya geldi. Kûfe'ye Urve b. Mugîre'yi görevlendirdi.

---

250 es-Sebha (السبخة), Basra dışındaki çorak arazidir. Orası askerlerin toplanma merkeziydi [bkz. *Mu'cemü'l-Büldân*, III/183]. (çev.)

Daha sonra Şebîb Kûfe'ye gelmek istedi. Bu haber Haccâc'a ulaştı. Haccâc hemen hızlı bir şekilde Kûfe'ye intikal etti. Şebîb de Kûfe'ye varmak üzere Hirbâ'daydı.[251] Hirbâ, Dicle'nin kenarındaydı. Şebîb Dicle'yi geçti ve adamlarına, "Haccâc Kûfe'de değildir. Allah'ın izniyle Kûfe'ye girmek için bir engel yok." dedi.

Şebîb hızlı bir şekilde yola çıktı; Haccâc da ikindi vakti Kûfe'ye varmıştı. Şebîb akşam vakti Sebha'ya [toplanma merkezine] yetişti. Akşam namazını ve geç vakitte yatsı namazını kıldıktan sonra hükümet konağının kapısına kadar geldi. [Elindeki] odunla konağın kapısına vurdu ve şu şiirle misal getirdi:

Semûd kavmindendir, şu delikleri örten
Köledir aslı, ama Yakdum kabilesinden olduğunu söyler

Şebîb daha sonra Kûfe'nin büyük camisine zorla girdi ve minbere çıktı. Ona oklar isabet etmesin diye, İsfahan esirlerinden bir cariye olan karısı Gazâle'yi minbere oturttu. Deniliyor ki: Kadın minbere çıkmayı nezretmiş; bunun üzerine Şebîb de onu minbere oturtmuştu.

Bazılarına göre kadın, onun karısı veya annesi değil, Hâricîlerden bir kadındı. Şebîb sonra hurûc etti.

Haccâc insanlara çağrıda bulundu. Onun çağrısına ilk cevap veren Osman b. Katan b. Abdullah idi. Sonra Haccâc, Bişr b. Gâlib el-Esedî'yi 2.000 kişilik bir birliğin başında Şebîb'e yönlendirdi. Ayrıca Zâide b. Kudâme es-Sekafî ve Temîm'in Yerbû kolundan Benî Sa'lebe'nin mevlası Ebü'd-Durays'ı da 1.000 kişilik bir birliğin başında görevlendirdi. Yine Bişr b. Mervân'ın mevlasını -bazılarına göre Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın mevlasını- 1.000 kişilik bir birliğin başında görevlendirdi. Yine Muhammed b. Mûsâ b. Talha et-Teymî ve Ziyâd b. Amr el-Atekî'yi de oraya yönlendirdi. Bu yöneticilerin tümü Fırat nehrinin aşağısına indiler. Şebîb onlardan uzaklaştı ve Kâdisiye tarafına yöneldi.

Haccâc, onu izlemek üzere, Zahr b. Kays el-Cu'fî'yi 1.800 hurma dalı meşalesiyle göndererek "Onu takip et; eğer sana dönmezse onu öldürme!" dedi.

---

251 Hirbâ, Bağdat ile Tikrît arasında bulunan küçük bir beldedir. (ZZ)

Zahr'ın haberi Şebîb'e ulaştı; hemen ona yöneldi. İkisi karşı karşıya geldiler. Zahr'ın adamları hezimete uğradı. Zahr atından indi ve yere düşene kadar çarpışmaya başladı. Akşam olunca, Kûfe'ye girinceye kadar zorlandı. Vücudunda tam on küsur darbe izi vardı. Haccâc ona ikramda bulundu, yakınlık gösterdi ve "Yerde yürüyen bir şehit görmek isteyen kimse, gelsin bu adama baksın." dedi.

Deniliyor ki: Zâide, Şebîb ve adamlarıyla karşı karşıya geldi. Sağ tarafındaki adamlarının başında Bişr b. Gâlib, sol tarafındaki adamlarının başında ise Ziyâd b. Ömer el-Atekî vardı. Şebîb hemen Süveyd b. Süleym'in komutasındaki bir topluluğu sağ tarafa, kardeşini de sol tarafa yerleştirdi. Kendisi de merkezin karşısında durdu. Süveyd, Ziyâd'ın üzerine hamle yaptı; onunla bir saat kadar mücadele etti. Sonra Ziyâd mağlup oldu. Onu 30 kılıç kuşatmıştı. Zâide de öldürüldü. Yöneticilerin, Fırat'ın aşağısında oldukları yönündeki haber Şebîb'e ulaştı. Hemen o tarafa doğru hareket etmeye başladı ve onların üzerine saldırıya geçti. Her bir yöneticinin karşısında onun adamlarından bir grup vardı. Başlarında da onları yöneten bir adam vardı. Zâide b. Kudâme öldürüldü. Ziyâd b. Ömer el-Atekî, karşısındakilerle savaştı ve onlarla mücadele etti. Ancak sonunda onu mağlup ettiler.

Muhammed b. Mûsâ b. Talha b. Ubeydullah da savaştı ve sonunda öldürüldü. Bu arada Ebü'd-Durays bir binaya sığındı. Bunun üzerine Şebîb adamlarına, "Ona saldırmayın!" dedi. Bir grup ona biat ettiler. Abdurrahman b. Cündeb ve Ebû Bürde b. Ebû Mûsâ onlardandı. Sonra Şebîb adamlarıyla Nefr'e[252] geldi. Oradan Hânîcâr'a[253] geldi ve orada konakladı. Haccâc, Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'ı, çok sayıda askerle ona yönlendirdi. Yanında 500 süvari vardı. Önce Cüzel'in yanına girdi; kendisi ölümle pençeleşiyordu. Cüzel ona, "Öyle bir kavimle savaşacaksın ki, sanki atların kaburgalarından yaratılmış ve onların sırtında yetişmişlerdir. Bunlar esmer, sonuç alıcı ve ölümü arzulayan insanlardır. Kendilerine bağırıldığı zaman öne geçerler; onlardan vazgeçildiğinde ise onlar vazgeçmezler." dedi.

---

252 Nefr, Kûfe topraklarında bulunan Babil tarafında bir yerdir (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)

253 Hânîcâr, Bağdat ile Erbîl arasında bulunan ve Dakûkâ'ya yakın olan küçük bir beldedir (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)

Şebîb Cûlâyâ'ya[254] gelinceye kadar yürüdü. İbnü'l-Eş'as da ona yakın bir yerde konakladı. Zilhicce'nin ilk on günleriydi. Şebîb ona haber göndererek, "Bunlar bayram günleridir. Eğer sen de kabul edersen bayram çıkıncaya kadar çarpışmayı durduralım." dedi. Şebîb mühlet vermeyi seven biriydi. Böylece İbnü'l-Eş'as ile anlaşma yaptı. Osman b. Katan, bu durumu bildirmek, Abdurrahman'ı vergi toplamak ve halkın mallarından öşür almakla görevlendirmek üzere Haccâc'a mektup yazdı. Haccâc onu Abdurrahman'ın ordusunun başına getirdi. Onun yerine de, Mutarrif b. Mugîre b. Şu'be'yi Medâin'e vali yaptı.

İbn Ebû Usayfîr es-Sekafî Medâin'de valiydi. Haccâc onu azletti ve yerine Abdurrahman'ı Medâin'e vali yaptı. İbn Ebû Katan çıktı ve Abdurrahman b. Eş'as'ın ordusunu teslim aldı. Ardından Şebîb'le çarpışmaya başladı. Şebîb'in yanında 181 kişi vardı. Osman atından indi; onun sol tarafındaki adamlarının başında Akîl b. Şeddâd es-Selûlî bulunuyordu. Osman şöyle diyordu:

Keskin kılıçla vuracağım
Yiğit ve emanetçi bir kahramanın vuruşuyla…

Şebîb hemen ona bir hamle yaptı ve onu öldürdü. Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as Cûlâyâ nehrine düştü. Atılan bir mızrak ona isabet etti. Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Sebre el-Hanefî kendisine, "Bin" dedi. O ise, "Hangimiz arkada olacak?" dedi. Bu durum Haccâc'a haber verildi. Haccâc, "Hezimete uğradığı halde bu kibir neyin nesi?" diye sordu.

Şebîb onlara gâlip geldi ve saldırının durdurulmasını emretti. Sonra onları biat etmeye davet etti. Piyadelerden bir grup ona biat ettiler. O gün Kinde kabilesinden 120, diğer insanlardan ise 1.000 kişi öldürülmüştü. Osman b. Katan da öldürüldü. Onu, Şebîb'in kardeşi Mes'âd öldürdü. Sonra Şebîb Satîdemâ[255] dağına geldi. Orada kendisine tâbi olmayan Bekr

254 Cûlâyâ, *Mu'cemü'l-Büldân*'da yer almıyor [Muhtemelen bu belde, Cezîre ile Musul arasında, Dicle nehri üzerinde bulunan bir beldedir]. (çev.)

255 Sâtîdema, Meyâfârıkîn ile Siirt arasında bulunan bir dağdır (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ) (*Ensâbu'l-Eşrâf*'ı tahkik edenler (ZZ) Sâtîdema kelimesinin altına böyle bir not düşmüşler ancak bilimsel coğrafyaya göre Sâtidemâ, Rum denizine bitişik bir dağın adıdır. Rum Kayseri ile Nûşirevân arasında cereyan eden bir savaş, bu dağın eteğinde meydana gelmiştir. Sâtîdema Farsça ve Arapça karışımı bir kelime olup "kan alanı" anlamındadır. (Fazla bilgi için bkz. Sadık Isfahânî, *Geographical Works*, Oriental Translation Fund İnstituted, s. 150-151, London, M. 1828.) (çev.)

b. Vâil'den bir grubu öldürdü. Sonra Medâin'e geldi; orada Huzeyfe b. Yemân ile tartıştı.

Bunun üzerine Haccâc, önünde bulunan insanlara şöyle dedi: "Vallahi ya ganimetiniz için savaşacaksınız ya da sizden daha fazla [bizi] dinleyen ve daha çok itaat eden ve daha fazla sıkıntılara sabreden bir kavim getiririm. Onlar sizin düşmanınızla savaşacak ve sizin ganimetlerinizi yiyeceklerdir." Zühre b. Huveyye et-Temîmî ayağa kalkarak şöyle dedi: "Ben yaşlı ve zayıfım. Fakat kendi adıma bir adam göndereceğim. Ben de onun yanında olacağım ve ona yol göstereceğim." Bunun üzerine Haccâc, "Allah ilk ve son işinde seni hayırla mükâfatlandırsın." dedi.

Zühre Kâdisiye savaşına katılanlardan biriydi. Abdülmelik'e bir mektup yazarak Kûfe halkının Şebîb karşısında zaaf ve acz içine düştüklerini haber veriyor ve ondan Şebîb'le savaşmak üzere kahraman ve samimi bir adam göndermesini istiyordu. Abdülmelik, Süfyân b. Ebred el-Kelbî'nin komutasında 4.000 kişilik bir birlik gönderdi. Yine Habîb b. Abdurrahman el-Hakemî'nin komutasında 2.000 kişilik bir birlik gönderdi. Yezîd b. Hübeyre el-Muhâribî de o birlikle beraberdi. Onlar gelmeden Haccâc, Mühelleb'in yanında olan Attâb b. Verkâ er-Riyâhî'nin gelmesi için ona haber gönderdi. O da hemen yanına geldi. Onu Kûfe halkının komutanı yaptı ve Zühre b. Huveyye'yi de onun yanına verdi.

Bişr b. Mervân, Attâb'ı Ahvâz'da bulunan Mühelleb'e göndermişti. Attâb, Katarî b. Fücâe ile savaştı. Şebîb Behresîr'e[256] geldi ve şehir merkezinde konakladı. Mutarrif b. Mugîre ona haber göndererek, münazara yapacak bir adamı kendisine göndermesini istiyordu. Bu kitabımızda da anlattığımız gibi, münazara etmek Şebîb'in işlerindendi.

Haccâc, Attâb b. Verkâ'yı gönderdi. Şebîb'in yanında o gün 600 kişi vardı. Attâb onunla çarpışmaya başladı; savaştı ve sabretti. Fakat Attâb öldürüldü. Attâb'ı, Benî Tağlib'den Amr b. Abduamr adında bir adam öldürdü. Deniliyor ki: Onu öldüren Fadl b. Âmir eş-Şeybânî idi. Bazılarına göre de Âmir b. Amr onu öldürdü. Zühre b. Huveyye ayaklar altında kaldı; kendisini kılıcıyla savunuyordu. Ancak yaşlı ve gözü zayıf gören bir

256 Behresîr, Medâin yakınlarında bulunan Bağdat'a bağlı bir yer. (ZZ)

adamdı ve ayağa kalkamıyordu. Fadl b. Âmir eş-Şeybânî geldi ve onu öldürdü. Bu olay, Medâin'e 6 fersah uzaklıkta bulunan Hakeme çarşısında oldu. Şebîb, Zühre'nin öldürülmüş olduğunu görünce dedi ki: "Eğer bugün sahipsiz bir şekilde öldürülmüş isen de, biliyorum ki, Müslümanların birçok savaşında senin imtihanın güzel ve faydan büyük olmuştur. Ayrıca müşriklerin birçok süvarilerini mağlup etmiş ve birçok askerî birliklerini ürkütmüşsündür."

Şebîb askerleri öldürme fırsatını yakaladı ancak, "Öldürmeye son verin!" dedi ve onları biat etmeye davet etti. Biat ettiler, sonra aynı gece kaçtılar. Süfyân b. Ebred el-Kelbî ve Habîb b. Abdurrahman, yanlarındaki askerlerle birlikte Kûfe'ye girdiler.

Haccâc Kûfelilere hitap ederek, "Allah, sizden izzet [güç] sahibi olmak isteyenleri aziz kılmasın. Sizler, düşmanlarımızla olan savaşımızda hazır bulunmayın, gidin Yahudi ve Hıristiyanlara katılın." dedi.

Şebîb Kûfe'ye yöneldi; Sevrâ[257] valisini öldürdü ve yanındaki malları aldı. Bunun üzerine Haccâc bizzat kendisi ona yöneldi; yanında da Süfyân b. Ebred vardı. Kûfeliler şöyle demeye başladılar:

"Hareket edin ancak Şebîb'den sakının!"

Şebîb Sebha'ya geldi. Haccâc bazı kölelerini ona yönlendirdi; Şebîb onları öldürdü. Bu kez Umâre et-Tavîl'i onun üzerine gönderdi. Umâre ona üstünlük sağladı. Bunun üzerine Şebîb, "Hiç hesaba katmadığım, görmediğim ve kendisini Benî Mecnûn'un 'uzun adamı' diye bildiğim bir adam benimle savaştı." dedi.

Kûfe halkı sokak başlarını tutup mızrakları onların yüzlerine doğrulttular. Hâlid b. Attâb b. Verkâ Hâricîlerle savaştı. Şebîb'in kardeşi Mesâd'ı ve annesi Cüheyze'yi öldürdü. Annesi Cüheyze şiddetli bir şekilde savaşmıştı. İnsanlar şöyle dediler:

Şebîb'in annesi Şebîb'i doğurdu
Dişi kurt, kurttan başka bir şey mi doğurur?

---

257 Sevrâ, Bağdat'a yakın bir yerdir (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)

[Şebîb'in hanımı] Gazâle de kafası kesilerek öldürüldü. Bunun üzerine Haccâc, "Vallahi bugüne kadar Şebîb'le böyle savaşılmamıştır." dedi.

Şebîb kaçtı. Haccâc, Habîb b. Abdurrahman el-Hakemî'nin komutasında, Şam ahalisinden 3.000 kişiyi onun peşine gönderdi. Habîb, Enbâr'da onunla savaştı. İki taraf birbirinden bıkıncaya kadar savaş devam etti.

Şebîb, Cûhâ toprakları tarafından Vâsıt'a geldi. Oradan Ahvâz'a geldi, oradan da Fâris tarafına geçti. Nihayet güçlenip durumu düzelince Ahvâz'a geri döndü. Ahvâz'da, Düceyl köprüsünün yanında, Süfyân b. Ebred, Habîb ve Şamlılar Şebîb'le karşı karşıya geldiler. Şiddetli bir şekilde çarpıştılar. Sonunda Hâricîler köprüye yönelmeye mecbur kaldılar ve onun dışında gidecek yer bulamadılar. Şebîb köprüye varınca indi, onunla birlikte 100 kişi daha indi. Şiddetli bir şekilde çarpıştılar. Süfyân, Hâricîlerin işlerinin zor olduğunu anlayınca okçulara ok atmalarını emretti. Onlar da onları ok yağmuruna tuttular. Şebîb okçuların üzerine hamle yaparak onlardan en az 30 kişiyi yere serdi. Sonra adamlarına yönelerek, "Köprüyü geçin, Allah size merhamet etsin!" dedi. Onları önden gönderdi; kendisi de adamlarının arkasında kaldı.

Ancak Şebîb'in atı, adamlarından bazılarında bir kısrak fark etti. [Üzerine çıkmak için] kısrağa doğru koşmaya başladı ve ayağı kayıp suya düştü. Şebîb suya düşerken *"… Fakat helâk olanın, apaçık bir delil görerek helâk olması, diri kalanın da gene apaçık bir delil görerek diri kalması için Allah, olacak bir işi yerine getirmek üzere bunu böyle yaptı."*[258] âyetini okuyordu.

Deniliyor ki: Şebîb onlarla çarpışırken akşam adamlarına, "Düşmanınız sizden ayrılıp gitti. Bizi köprüden geçirin; sabah olunca onlarla savaşırız." dedi. Ertesi gün koşarak geçti; tam köprünün ortasındayken, Benî Şeybân'dan bir grup köprüyü kestiler. Onlar, Satîdemâ'da öldürülenler sebebiyle Şebîb'e karşı kin besliyorlardı. Bu yüzden Şebîb boğuldu.

Deniliyor ki: Aralarına akşam karanlığı girince Şebîb köprüyü geçti. Ancak Süfyân'ın adamlarından bir grup onları gördü ve köprüyü kestiler. Su onları götürdü; Şebîb ve yanındaki bir grup adamı boğuldular.

---

258 Enfâl, 8/42.

Dediler ki: Süfyân emretti, Şebîb ağla sudan çıkarıldı. Karnı açıldı; kalbini, adeta bir kaya parçası şeklinde buldular. Yere çalınıyor, fakat yerinde durmuyor ve taş gibi yerden yere zıplıyordu. Şebîb'in boğulması akşam vaktiydi. Hâricîler ise, "Kalbinin üzerinde kıllar vardı." diyorlardı. Bu yalandır.

Ma'mer b. Müsennâ dedi ki: Şebîb, Bişr b. Mervân'ın zamanında, Sâlih b. Müserrih'in öldürüldüğü zaman hurûc etti. Şebîb Sâlih'le birlikteydi. Haccâc Irak valisi oluncaya kadar Şebîb sürekli Cûhâ'ya gidip geliyordu. Önce Şamlılardan Ubeyd b. Muhârık el-Kaynî üzerine gönderildi. Şebîb onu mağlup etti. Sonra üzerine Zahr b. Kays gönderildi. Zahr'ın adamları mağlup edildi; kendisi de vücudunda 30 kadar yara olduğu halde savaş meydanından taşındı. Şebîb Zahr'ı o kadar hırpalamıştı ki, pamuklar içinde taşındı. Daha sonra Şebîb'in üzerine Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as gönderildi. Şebîb onu da mağlup etti. Sonra Attâb gönderildi; Şebîb onu da öldürdü. Sonra üzerine Cüzel el-Kindî gönderildi. Şebîb onu da öldürdü. Sonra üzerine Ziyâd b. Amr el-Atekî gönderildi; o da mağlup oldu. Sonra Muhammed b. Mûsâ b. Talha b. Ubeydullah ona gönderildi. Şebîb onu da öldürdü. Şebîb'in durumu kendisine iletildiği zaman Katarî dedi ki: "Allah bu fâsık kardeşim Semûd [Haccâc] için, Sufriyye'den bir adam nasip etmiştir. İnşallah onu rezil ve perişan edecektir. Vallahi zaferin hangi tarafta olacağını önemsemiyoruz."

Sonra Haccâc, Şebîb'in üzerine Yezîd b. Hübeyre el-Muhâribî'yi gönderdi. Şebîb onu da mağlup etti.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Avâne, İbn Ayyâş ve başkalarından nakille dedi ki: Bişr b. Mervân zamanında, Sâlih b. Müserrih öldürülüp de yerine Şebîb'e biat edilince, Bişr onun üzerine bir süvari birliği gönderdi. Şebîb onları dağıttı. Şebîb bir yıl boyunca Bağdat çevresi ile Cûhâ arasında dolaşıp durdu. Sonra Haccâc onun üzerine Ubeyd b. Ebü'l-Muhârık el-Kaynî'yi gönderdi. Şebîb onu da mağlup etti. Sonra ona Yezîd b. Hübeyre el-Muhâribî'yi gönderdi; Şebîb onu da mağlup etti. Sonra üzerine Zahr b. Kays el-Cu'fî'yi gönderdi. Şebîb onu da mağlup etti. Zahr'ın vücudunda çok sayıda kılıç ve mızrak darbesi olduğu halde savaş meydanından taşındı. Zahr, pamuklar içinde taşınmıştı. Ona gelen darbe-

lerden biri gözünü ikiye bölmüştü. Bunun üzerine Haccâc, "Kim hayatta olan bir şehide bakmak istiyorsa, gelsin Zahr b. Kays'a baksın." dedi.

Haccâc daha sonra Şebîb'in üzerine Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as'ı gönderdi. Şebîb onu da mağlup etti. Sonra Attâb b. Verkâ'yı gönderdi. Attâb Fellûce'de[259] onunla karşı karşıya geldi; Şebîb onu da öldürdü. Sonra üzerine Cüzel el-Kindî'yi gönderdi. Şebîb ona karşı el-Mühezzeb eş-Şeybânî ile Batîn eş-Şeybânî'yi yönlendirdi. Bunun üzerine Iraklıların şairi şöyle demişti:

Onlar şeyhleriyle geldiler, bizler de Cüzel ile
Bir şeyh ki, ölümü gördüğünde, ölüme gider

Cüzel öldürüldü. Sonra ona Osman b. el-Katan el-Hârisî'yi gönderdi. Şebîb onu da öldürdü. Sonra onun üzerine Ukbe b. Ebû Mu'ayt b. Ebû Amr b. Ümeyye'nin mevlası Tahmân'ı gönderdi. Heysem'in dışındaki râviler, onun Osman'ın mevlası olduğunu söylediler. Tahmân, Haccâc'a ait bir atın üzerindeydi. Şebîb onu Haccâc zannederek hamle yapıp öldürdü.

Sonra Haccâc onun üzerine mevlası Ebü'l-Verd'i gönderdi. Şebîb onu da öldürdü. Sonra ona, Ziyâd b. Amr el-Atekî'yi gönderdi. Bir gün ve bir gece onunla mücadele etti; sonunda Ziyâd mağlup oldu. O gün Ziyâd ile birlikte Nadr b. Ka'kâ b. Şevr ez-Zühlî de vardı. Şebîb onu mağlup olarak görünce, babasına yaptığı bir iyilikten dolayı atını onun üzerine sürmekten vazgeçti. Sonra, "Ey Nadr! Hüküm ancak Allah'ındır. Kurtulabilmen için bunu söyle." dedi. Bunun üzerine Hâricîler Şebîb'e, "Sen Allah'ın dininde ırkçılık mı yapıyorsun?" dediler. Şebîb, "Hayır!" dedi; sonra Nadr'ın üzerine hamle yapıp onu öldürdü.

Sonra ona Muhammed b. Mûsâ b. Talha b. Ubeydullah'ı gönderdi. Şebîb onu da öldürdü. Sonra Şebîb'in üzerine Temîm'in mevlası Ebü'd-Durays'ı gönderdi. Şebîb onu da öldürdü.

Şebîb dört yıl bu şekilde durdu. Sonra Haccâc, Şebîb'in üzerine asker gönderme işini Kûfe halkına yükledi. Kendisi de çıktı ve Sebha'ya yerleşti. Şebîb de Sevâd ile dağ arasında dönüp dolaşıyordu. Haccâc onun üzerine

---

259 Felluce, Bağdat'ın 49 km batısında, Fırat nehri üzerinde yer alan bir şehirdir. (çev.)

Abdullah b. Zümeyt'i gönderdi. Haccâc Kûfe yakınlarındaki karargâhındayken bir de baktı ki Şebîb, 30 kişilik adamlarının önünde geliyor. Şebîb adamlarını Haccâc'ın bulunduğu karargâhın çevresine dağıttı, "*Lâ hükme illâ lillah*" dediler. İnsanlar ürkmeye başladılar ve hepsi Kûfe'ye girdiler. Haccâc'ın adamlarından yaklaşık 120 kişi öldürüldü. Şebîb'in adamlarından ise sadece iki kişi öldürüldü.

Sonra Şebîb döndü ve yol üzerinde adamlarıyla karşılaştı; onları geri çevirdi. Oradan Fellûce'ye geldi, orada on beş gece kaldı. Oradan Kûsâ'ya[260] geldi. Haccâc onun üzerine, Alkame b. Abdurrahman el-Hakemî'yi gönderdi. Şebîb onun gücünü kırdı ve Enbâr'a yöneldi. Bunun üzerine Haccâc Abdülmelik'e şöyle bir mektup yazdı: "İmdât… İmdât… Ey Mü'minlerin Emîri! Bana Şamlılardan askerler gönder. Kuşkusuz Kûfe halkının bize bir faydası yok." Abdülmelik ona 4.000 asker gönderdi. Şam'dan gelenler Haccâc'ın yanına geldiler. Şebîb o sırada Enbâr'daydı. Şebîb, "Biz elbette ki, İbn Ebû Riğâl'i ürkütüp püskürteceğiz." dedi.

Şebîb yola çıktı; atın gemini tıpkı küpe gibi kulaklarının arkasına atmıştı. Diğer Hâricîler de atlarını böyle yaptılar. Nihayet, geceleyin geç vakit yatsı namazı kılındıktan sonra Kûfe'ye girdiler. Yanında 150 kadar adamı vardı. Karısı Cüheyze ve annesi Gazâle[261] de onunla birlikteydi. Annesi İsfahan esirlerindendi. Mescitte başlarında kapüşon bulunanlarla, sütunların dibinde ibadet edenler namaz kılıyorlardı. Muhafızlar sokaklardaydı. Şebîb adamlarına, "Her kapının önünde iki adam beklesin. Yanlarından kim geçerse öldürsünler." dedi. Sonra annesine ve karısına da, "Minberin üzerinde oturun; size bir kötülük gelmesin." dedi.

Sonra mescittekiler karşı çıkmaya başladılar ve öldürüldüler. Şebîb'in adamları, hamle yaparak mescitten çıkmak isteyenleri öldürdü. Ebû Süleym de, -Muhaddis Ebû Leys b. Ebû Süleym- kendini ilme ve ibadete vermiş, ibadet eden çok sayıda insanla birlikte öldürüldü.

---

260 Kûsâ, hâlihazırda Irak'ın "Cebele" şehrinde bulunan ve "Babil" harabelerinde yer alan çok sayıdaki tepelerden birinin adıdır. İbrâhim'in burada doğduğu söylenir. (çev.)

261 Bazı yerlerde "Cüheyze" annesi, Gazâle de hanımı olarak ifade edilmiştir. Bu konuda bir iltibas olduğu açıktır. (çev.)

Havşeb b. Yezîd arandı; fakat gizlendi ve bulunamadı. Ancak Havşeb b. Yezîd b. Ruveym eş-Şeybânî'nin mevlası Meymûn el-Azâb yakalandı. Havşeb o gün şurtadan ve harac mallarını toplamaktan sorumluydu. Meymûn ise, Havşeb'in harac toplama vazifesinde vekiliydi. Meymûn Havşeb'i aradı, fakat Havşeb evine kapandı ve oradan ayrılmadı. Bunun üzerine Şebîb'in arkadaşları binanın kapısına vurup, "Ey Allah'ın düşmanı! Ey İbn Ebû Riğâl! Ey Semûd'un kardeşi! Çık!" şeklinde bağırıyorlardı. Bu hususla ilgili olarak Vusayle b. Utbân eş-Şeybânî şöyle demişti:

Kasem ederim ki, Emîr cevap verir diye
Şebîb ve adamları seslendiler, kapıda
Mü'minlerin Emîri'ne bir mesaj ulaştır
Eğer onu dinlerse, nasihat edecek olanlar [ona] yakındır
Hatırlar mısın, Meskin'de dolaşırdı mızraklarımız?
Senin üzerinde, sonra Kelbî'nin ve Garîb'in üzerinde
Barış olmaz, Sakîfli bir adam [Haccâc] hitap ettikçe
Topraklarımızdaki minberlerin üzerinde
Sen eğer Bekr b. Vâil kabilesini râzı etmezsen
Bir gün gelir, Irak'ta senin için zor günler olur
Kureyş'in bize düşman olması önemli değildir, bizim için
Bir kez onlar bizi öldürürler, bir kez de biz onları
Eğer Mervân, onun oğlu ve Amr onlardan ise
Hâşim ve Habîb de onlardandırlar
Süveyd bizden, Batîn ve Ka'neb bizden
Ve Mü'minlerin Emîri Şebîb de bizden.
Övülmüş biridir, adak sahibi eşi Gazâle

Deniliyor ki: Gazâle Kûfe minberinde oturmayı nezretmişti.

Onun da nasibi vardır, Müslümanların attıkları oklardan
Ölümün Sinân'ı ve Uveymir de bizdendir
Bir de Mürre… Bak bakalım, bunlardan hangisini ayıplayabilirsin?

[Şiiri işiten] Abdülmelik, "Vallahi hepsini de ayıplıyorum." dedi.

Şafak sökünce Şebîb adamlarından bazılarına, "Ezan oku" diye emretti. O da ezan okudu ve kamet getirdi. Şebîb öne geçip onlara sabah namazını

kıldırdı. Namazda, neredeyse güneş doğuncaya kadar Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini okudu. Sonra bir saat kadar mescidin ortasında oturdu. Süvariler geldiler. Şebîb adamlarına, "Atlara binin!" dedi. [O arada] Haccâc'ın tellalı, "Ey Allah'ın süvarileri, binin!" diye seslendi. İnsanlar geldiler. Şebîb ve adamları mescitte onlarla mücadele ettiler. Sonra Şebîb ve adamları çıktılar; insanlar da peşlerine düşüp onları takip ettiler. Çarşı ortasında bir saat kadar sıkıntı çektiler; sonra Haccâc Şamlılardan 4.000 kişiyi onlara destek olarak gönderdi ve "Attâb b. Verkâ ve Cehm b. Zahr b. Kays dışında Kûfelilerden bir tek kişi bile çıkmasın. Attâb babasının intikamını alacaktır." dedi.

Haccâc savaş ortamından kopuktu. Emir ve yasakları onun mevlası Ebû Ka'b veriyordu. Şebîb ve adamları en uzun günlerini, Sebha'da onlarla mücadele etmekle geçirdiler. Kuteybe o gün Haccâc ile beraberdi. İnsanlar Şebîb'den uzak durmaya başladılar. Şebîb, orada bulunan ve Kûfe'nin görülebildiği bir mezbelenin üzerine çıktı. İnsanlar onu oradan indirene kadar onunla çarpıştılar. Hepsi düz yerdeydiler ve aralarında şiddetli bir savaş meydana geldi. Nihayet her iki tarafta da yaralılar çoğalmaya başladı. Şebîb ve adamları mağlup edilmiş olarak geri çekildiler. Alkame b. Abdurrahman el-Hakemî onları takip etti. Nihayet Dâru'r-Rızk'ın yakınlarına kadar geldiler. Şebîb durmadan Enbâr'a yöneldi. Hâricîlerden Abdülvâhid el-Ezdî şöyle demişti:

Atlar onları çarşıda çiğnerken, keşke süvarilerle birlikte olsaydım
Haccâc'ın, kardeşim Semûd'un mağlup edildiği günde
Çoğu zaman[262] *onlar yanlışlık da yaptılar*
Gecenin karanlığında onlar mâzur sayılırlardı
Enbâr'da sabahladılar, sonra ona geldiler
Karanlık bir gecedeki, dişi cinler gibi
Meymûn el-Azâb'ı yüzüstü vurdular yere
Ve onu bıraktılar, şahdamarı parçalanmış olarak
Ölüm Havşeb'i ıskaladı bu sefer
Ve kurtuldu bir müddete kadar; ancak o kurtulamaz

262 Bu beyitte geçen (وقرب ما) şeklindeki ifadenin (وَرُبَّمَا) şeklinde olması gerekir. Çünkü (وقرب ما) ifadesine mana bulmak oldukça zordur. Nitekim burada Hâricîlerden Abdülvâhid el-Ezdî'ye ait olduğu ve Şebîb b. Yezîd'e mersiye makamında söylediği bildirilen bu şiir, matbu nüshanın 37. sayfasında Habîb b. Hadre'ye ait olduğu ve Hâricîlerle savaşıp öldürülen Attâb b. Verkâ'nın mersiyesi olduğu ifade edilmiş ve orada bu kelime (وربّما) şeklinde kaydedilmiştir. (çev.)

Hutâme b. Zeyd el-Ahmesî dedi ki: Bazıları beyitlerin İmrân b. Hıttân'a ait olduğunu söylediler. Haccâc onun peşine düştü; o da Şam'a kaçtı. Adam şöyle dedi:

Kırdı Gazâle, onun kalbini bir bölükle
Terk etti huysuzluğunu, geçip giden dün gibi
Aslandır bana karşı, ama savaşlarda deve kuşudur
Sarının sarılığından kaçan alacalı bir kuş
Savaşta çıkmaz mısın Gazâle'nin karşısına?
Ama hayır, bir kuşun kanatlarındadır senin kalbin
At silahını ve tak bir delikanlının iki atkısını
Ve korkak bir kâfirin evine sığın [kurtul]

Haccâc, "Onun için benim yanımda eman yoktur." dedi. Şebîb Cûhâ'da bir kısrak aldı; bir arkadaşını ona bindirdi ve "Ona bin, ta ki parası taksim edilsin." dedi. Bu haber Kûfe'deki Hâricîlere ulaştı. Hemen, Sâlim b. Ebü'l-Ca'd el-Eşca'î'nin kardeşi Müslim b. Ebü'l-Ca'd ve Decâce el-Hanefî hayvanlarına binip Şebîb'in yanına gittiler. Bunlar Hâricîlerin reislerindendi. Nihayet Şebîb Enbâr'da iken yanına geldiler ve "Bir Müslüman'a rüşvet vermişsin; ancak bu geçmiş Müslümanların sîretinde olmayan bir şeydir." dediler. Şebîb, "Hayır, ben binmesi için o kısrağı ona verdim; sonra onun kıymetini bölüşecektik." dedi. Onlar, "Peki, eğer kısrağın kıymeti artsaydı ne olacaktı? Sen tövbe et!" dediler. Ancak Şebîb başkanlıktan indirilmekten çekindiği için tövbe etmek istemedi. Bunun üzerine Müslim ve Decâce ondan uzaklaştılar.[263]

Haccâc Şebîb'in üzerine Alkame b. Abdurrahman el-Hakemî'yi gönderdi. Onu arayıp bulmasını Alkame'den istedi. Alkame ona ulaştı; ikisi bir gün ve bir gece çarpıştılar. Sonra Şebîb mağlup edilmiş olarak geri çekildi, Bâderâyâ ve Bâkusâyâ'ya[264] yöneldi. Oradan da Ahvâz'a geçti.

Haccâc onu aramak üzere Süfyân b. Ebred el-Kelbî'yi gönderdi. Süfyân Ahvâz'ın Düceyl'ine kadar onu takip etti. Şebîb ona doğru geldi; Süfyân 2.000 kişilik bir birliğin başındaydı. Şebîb Süfyân'ın yanına gitmek isteyince Süfyân Düceyl köprüsünün kesilmesini emretti. Köprü kesilince Şe-

263 Teberrî ettiler.

264 Bâdurâyâ Bağdad'ın batısında bulunan bir bölgedir [bkz. *Mu'cemü'l-Büldân*, I/317]. Bâdurâyâ hâlihazırda "Bedre" olarak isimlendirilen antik bir kazadır. (çev.)

bîb suya düştü; gemiler onun etrafında dolaşmaya başladılar. Süfyân onu ağ ile çıkarıp başını kesti. Annesi, karısı ve bir grup adamı da öldürüldü. Adamlarından bazıları Cezîre'ye döndüler, bazıları da Sevâd'a dağıldı.

Heysem dedi ki: Bana bir haberci haber verdi. O İbn Ayyâş'tan nakletti; dedi ki: Akşam karanlığı aralarına girinceye kadar Süfyân Şebîb'le savaştı. Süfyân karargâhına dönünce Şebîb adamlarına, "Bizi karşı tarafa geçirin." dedi. Geçmeye çalışırken atı bir kısrağın üzerine çıkmak istedi. Böylece Düceyl nehrine düştü. Onun adamları, "Mü'minlerin Emiri boğuldu." dediler.

Deniliyor ki: Köprüyü, Bekr b. Vâil'den bir grup kesti. Şebîb, satın aldığı bir kısrağa arkadaşını bindirdiği ve bu yolla haksız kazanç elde ettiği için ondan teberrî etmişlerdi.

Deniliyor ki: Köprü dışında Hâricîler hiç mağlup olmadılar. Köprüyü Süfyân kesti. Şebîb ve yanındakiler suya düşüp boğuldular.

Eymen b. Hureym, kendisine ait uzun bir kasidede şöyle demişti:

Gördüm Gazâle'yi Mekke'de
Tahtırevanını ve yükünü fırlatmış iken
Yükseltti Iraklılar için pazarlığını
Basra ve Kûfe halkları inlemeye başladılar, ondan dolayı
Iraklı korkaklar savaşta vermediler Allah'a
Zulümden başka bir şeyi…
Taze kan akıtanlardan 200 süvari
Hiç hezimete uğratabilir mi onları?
Bir de genç kızların başından örtülerini çeken
Dinden çıkmış Hâricîlerden 50 kadın

A'şâ b. Ebû Rebîa şöyle demişti:

Salındı Ebû Yahya, her dinden çıkanın [Hâricî'nin] başına
Tıpkı doğan kuşunu avına salan mürebbî gibi
Hey! Allah sana hidayet versin, ihtiyaçlarım için bak!
Verir senin gibiler hayrı, Allah'tan ister ücretini

Medâinî dedi ki: Şebîb Kûfe'ye üç kere girdi. Yanına 600 adam toplandı. Menbic'e geldi; Şam halkı korkmaya başladı. İrmîniyye'ye de geldi.

Ferezdak Muhammed b. Mûsâ b. Talha'ya şöyle bir mersiye söylemiş:

Seni andığımda ey İbn Mûsâ, akıtır gözlerim
Sürekli akan gözyaşlarını
Ağlamadım ölenlere, öldükleri için
Kuşkusuz ki, ağladım ve beni ağlatan şereflendirdi beni

A'şâ Hemdân da şöyle demişti:

Ey gözlerim! İbn Mûsâ'dan sonra stoklayarak
Akıtın yaşlarınızı bolca, kanla değiştirdiğiniz zaman

Dedi ki: Hâricîler, Şebîb'den sonra Batîn'i emir yaptılar. Batîn, Ahvâz çarşısına baskın yaptı. Süfyân onun üzerine gitti ve birkaç gün onunla savaştı. Ancak Batîn'in adamları eman dilediler. Süfyân onlara eman verdi ve dağılmaya başladılar. Batîn kaçtı; Haccâc bundan sonra onu yakalayıp kavminin yurdunda öldürdü. Şair Cerîr bu konu da şöyle demiştir:

Haccâc'a yardım edildi, Allah yardım etti
Küfre girdikleri için, Şebîb'i ve Batîn'i perişan etti

Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ dedi ki: Gazâle Kûfe minberine çıktığı zaman Eymen b. Hureym b. Fâtik el-Esedî birkaç beyitte şöyle demişti:

Iraklı korkaklar savaşta vermediler Allah'a ve insanlara
Zulümden başka bir şeyi
Taze kan akıtanlardan 200 süvari
Hiç hezimete uğratabilir mi onları?
Bir de genç kızların başından örtülerini çeken
Dinden çıkmış Hâricîlerden 50 kadın
Oysa onlar miğferli 200.000 kişiydiler
Basra ve Kûfe halkları ondan inlemeye başladılar
Gördüm Gazâle'yi Mekke'de
Tahtırevanını ve yükünü fırlatmış iken
Yükseltti Iraklılar için pazarlığını
Basra ve Kûfe halkları hayret içinde kaldılar
Irak halkı Allah'tan korkmaz mı?
Güzel kadınlarına gerdanlıklar taktıklarında

Gazâle'nin süvarileri ise, ganimet topluyor
Esirler alıyor ve Nabatîlerden vergi topluyorlar
Ve Gazâle'nin süvarileri seçiyor Iraklılardan
Ve öldürüyor, onlardan eşref olanlarını
Onları koymaz, kadınların gerdeğine
Tıpkı yılanın cinlerin bineklerini engellediği gibi
Vefa ehli insanlar, "İnin savaşalım" dediler
Fakat güç yetiremediler, savaş meydanına inmeye
Bir ihanet var işin içinde; ya valinin kötülüğüdür
Ya nifaktır, ya da ümitsizliktir, buna yol açan
Fakat Iraklılar kaçamıyorlar da
Gazâle uyuyup horladığında
Zorlu bir yokuştalar, sanki onlar
Tıpkı kaçıp da, yokuşa rastlayan deve kuşları gibi
Çiftleşme pazarını da kurmuştu, Gazâle
Basra ve Kûfe için, tam bir yıl boyunca
Sizler, yeri titretenlersiniz, verirken
Savaşta ise azıcık şeyler dışında, vermezsiniz bir şey
Gazâle'den korktular mı yoksa
Mizacına uygun hareket edip ondan râzı mı oldular?

Ubeyde dedi ki: Habîb b. Hadre, Attâb b. Verkâ'nın öldürülmesinde şöyle demişti:

Eğilip büküldüler sıska atlarımız, Attâb için
Sonra Haccâc'ın orduları için eğildiler
Kardeşim Semûd için… Çoğu zaman onlar yanlışlık da yaptılar
Gecenin karanlığında onlar mâzur sayılırlardı
Nihayet uykusuz bıraktılar, sahipsiz olan kardeşini
Duvarlarla ve kale kapılarıyla korunmuş halde
Kasem ederim, eğer kölenin annesi yetişseydi ona
Ona katıksız içki içirirlerdi
Ölüm Havşeb'i ıskaladı bu sefer
Ve kurtuldu bir müddete kadar; ancak o kurtulamaz

Ebû Ubeyde dedi ki: Abdülmelik b. Mervân, Muhammed b. Mûsâ b. Talha b. Ubeydullah'ı Sicistan'a vali olarak tayin etti. Muhammed b. Mûsâ Kûfe'den geçti. Haccâc ona, "Dinden çıkan bu adam memleketi ifsat etmiş; yolları güvensiz bırakmış ve o şu anda Ahvâz'dadır. Onunla savaş; umulur ki, Allah seni ona karşı muzaffer kılar. Bunun sevabı ve mânevî azığı senin olur. Sonra işine gidersin." dedi.

Bunun üzerine Muhammed Ahvâz'a gidip Şebîb'in yanına gitti. Şebîb ona, "Bu köle seni nefsine karşı aldatmasın! İşine bak ve görevlendirildiğin yere git!" dedi. Fakat Muhammed onunla savaşmak dışında hiçbir şeyi kabul etmedi. Bunun üzerine Şebîb, "Onun kibir ve gururu savaşmadan yakasını bırakmıyor." dedi.

Şebîb, ona karşı hurûc etmesi için Batîn'e emir verdi. O da hurûc etti. Muhammed ona, "Şebîb'e söyle, benimle teke tek çarpışmaya gelsin." dedi. Şebîb onunla teke tek vuruşmaya başladı. Bir saat dolanıp durdular; hiçbiri diğerini yenemiyordu. Sonra Muhammed bir an gâfil davrandı; Şebîb hemen bir odunla onun miğferine vurdu. Muhammed'in başı miğferin içinde parçalandı ve Muhammed'in askerleri hezimete uğradı. Şebîb onlardan vazgeçilmesini emretti. Ferezdak Muhammed b. Mûsâ'ya şöyle bir mersiye yazmıştı:

Endişeden uzak adam yattı ve ben bir an kapatamadım göz kapaklarımı
Uykusuz kalarak; hasret kederlerimi hatırlattı bana
Seni andığımda ey İbn Mûsâ, akıtır gözlerim
Sürekli akan gözyaşlarını
Ağlamadım ölenlere, öldükleri için
Ancak [sana] ağladım ve ağlatan şereflendirdi beni
Ey İbn Mûsâ! Senden sonra, onlarda yoktur [senin gibi] bir canlı
Zamanın belalarına karşı ona umut bağlayacakları bir canlı
Öldü İbn Mûsâ; ancak cömertlik, fazilet ve şeref de öldü
Sultanın öfkelenmesi esnasında
İbn Mûsâ, cömertlik ve fazilet
Kabirde bir araya geldiler, ketenden perdeler arasında
Talha'dan sonra, onların içinde yoktu onun gibisi
Ne soranlar için ne de çarpışma günü için

Ey İbn Mûsâ! Eğer boğazın sırt gibi dümdüz ve yumuşak oluverse
Ve uzun iplerde yücelse
Yine de düşmana götürülürsün, [savaşa giden] kafilelerle birlikte
Sıska, çıplak ve en ön safta…

Yine Ferezdak birkaç beyitte şöyle demişti:

Ey gözlerim! İbn Mûsâ'dan sonra stoklayarak
Akıtın yaşlarınızı bolca, kanla değiştirdiğiniz zaman
Ve yalnız adam uyuyup mesut edildiği zaman
Ağlayın İbn Mûsâ'nın üzerine, her türlü matemi tutarak
Lakin o gördü, hayatın ne kadar kötü olduğunu[265]
Ve ölümün her merdiveni tırmanabildiğini

Becîle'den bir adam şöyle dedi

Öldürdük Şebîb'i ve aldık sancağını
Mızrakların ıskalamasıyla bizden kurtuldu Batîn

Benî Uzre'den biri şöyle dedi:

Ey Şebîb! Karşılaştın bizden mecalsiz biriyle
Ve hazır bir ölümü arzulayan bir grup genç ile
Sevk edilir sana sabah ve öğleden sonra
Kesip parçalayan bir darbe ve müthiş bir ölüm

Bana Ebû Mes'ûd el-Kattât anlattı. O İbn Künâse'den, o da babasının şöyle dediğini nakletti: Haccâc Vâsıt'ta iken Hâricîlerden bir grup toplandılar. Kûfe şurtasının başında da Havşeb b. Yezîd b. Ruveym eş-Şeybânî vardı. Kûfe'ye girdiler ve sokak ağızlarında, Hîre bölgesinin arkasındaki Kûfelileri yakalamaya başladılar. Bunun üzerine İyâs b. Husayn b. Ziyâd b. Ukfân b. Süveyd b. Hâlid b. Üsâme b. Anber b. Yerbû b. Hanzale çocuklarına ve kavmine dedi ki: "Sizden onlar kadar bir grup, bu Hâricîlerin karşısına çıksın." Onlar da çıktılar ve Hâricîleri öldürmeye başladılar. Ancak kaçanlar kurtuldular. Haber Haccâc'a ulaştı; onlara üç yüzer dirhem atıyye bağladı. Bunun üzerine İyâs şöyle dedi:

---

265 Hem RK'de hem de ZZ'de (كَرِيمٌ ، رَأَي أَنَّ الْحَيَاةَ قَلِيلَةٌ) beyti, Ferezdak'ın dîvânında (لَكِنْ رَأَي أَنَّ الْحَيَاةَ ذَمِيمَةٌ) şeklinde geçmektedir. Biz çeviriyi Ferezdak'ın dîvânına göre yaptık. (çev.)

Bir gâziyi teçhiz edecek güç yoktur, üç yüz'de
Yine üç yüz'de bir fakir için çıkacak bir fayda da yoktur

Bunun üzerine Haccâc, "Ona atıyyenin en üst seviyesinden verin." dedi. Onlar da ona iki bin dirhem tahsis ettiler.

Ebû Ziyâd el-Murâdî'nin Hurûcû

Heysem dedi ki: Şebîb öldürülünce Ebû Ziyâd hurûc etti. Ebû Ziyâd Murâd kabilesinden bir adamdı. Sevâd'ın Nehrü'l-Melik taraflarındaydı. Kendisi Cûhâ'da hurûc etti. O günlerde Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî Bâbil ve Fellûceteyn'de idi. Haccâc, Ebû Ziyâd'la savaşmak üzere onu, 800 kişilik bir birliğin başında görevlendirdi. Karşı karşıya geldiklerinde Cerrâh adamlarına, "Yere inin." dedi. Ebû Ziyâd, "Vallahi biz yerde olmaya daha evlâyız. Ey fâsıklar! Siz sabredin." dedi. Hâricîler hayvanlarının arka kirişlerine vurdular. Cerrâh bunu görünce, "Ölüme gidin ey hür kadınların çocukları!" dedi. Sonra onlara hamle yaparak hepsini öldürdüler. Cerrâh şöyle misal getirirdi:

"Binmek…" dediler; "O bizim âdetimizdir" dedik
"Yahut yaya olmak" dediler, "Biz yayalar topluluğuyuz" dedik

Abdülkays'tan Ebû Ma'bed eş-Şinnî'nin Hurûcu

Dediler ki: Ebû Ziyâd el-Murâdî'den sonra, Abdülkays'tan Ebû Ma'bed denilen bir adam hurûc etti. Bu adam Bahreyn tarafından gelmişti. Adam Mevkû[266] denilen bir yerde hurûc etti. Haccâc'ın Basra valisi Hakem b. Eyyûb onun üzerine güvenlik kuvvetlerini gönderdi. Ebû Ma'bed ve arkadaşları öldürüldüler.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Deniliyor ki: Ebû Ma'bed'in hurûcu Abdülmelik zamanındaydı. Yine deniliyor ki: Velîd b. Abdülmelik zamanındaydı.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Güvenlik kuvvetlerinden bazıları şöyle dediler: "Hâricîlerle ne işimiz var bizim?" Bazıları da bunlara cevaben dedi ki: "Neden onlarla savaşmayalım? Atıyyelerimiz bol olarak verilmiyor mu?" İmrân b. Hıttân şöyle dedi:

266 Basra yakınlarında bulunan bir suyun adıdır [bkz. *Mu'cemü'l-Büldân,* V/226]. (çev.)

Eğer bazı Yahudiler ya da Hıristiyanlar, gönderilselerdi onların üzerine
Onlara uyarlardı kuşkusuz ve şöyle derlerdi:
Râzıyız eğer atıyyelerimizi verirsen
Ve bu atıyyeleri Kesker buğdayından verirsen

Mûsâl et-Tâî'nin Hurûcu

Heysem b. Adî dedi ki: Cemâcim Savaşı'nın meydana geldiği günlerde halk Haccâc'dan kaçarken Hâricîlerden bazı adamlar Fellûce'de toplandılar. Tay'ın Cedîle boyundan olan Mûsâl adında bir adam dedi ki: "Eğer kızımın durumu olmasaydı, geceleyin Seyf b. Hâni'nin üzerine gidecektim." Seyf b. Hâni de, Hâricîleri insanlardan uzaklaştırmak için Cûhâ ve Cûlâyâ'da bir süvari birliğinin başında görevlendirilmişti. Hâricîlerden bir adam Mûsâll'a, "Senin kızın da benim kızlarımla beraber olsun. Eğer evim senin kızını içine almayacaksa beni de içine almasın." dedi.

Dedi ki: Adam bir eşek aldı ve nafakasını verdi; sonra Râzân'a gitti. Seyf b. Hâni onu mescitte ilk safta gördü. Üzerinde eskimiş giysiler vardı. Seyf ondan kuşkulandı ve adamlarına, "Namazımı kılıncaya kadar tutun onu." dedi. Üzeri arandı; yanında bir hançer bulundu. Seyf boynunu vurdu ve onu astı.

Adam öldürülmek üzere getirildiği zaman, "Allah'a hamdolsun; hüküm ancak Allah'ındır." dedi ve şu beyitleri söyledi:

Seyf ve adamları için, vah olsun nefsime!
Kötü adamlarla Seyf'in peşine takılsaydım keşke
Allah'a sığınıyor Seyf'ten ve adamlarından
Ali'den ve Sıffîn adamlarından
Zâlim Muâviye'den ve adamlarından
Kâinatın yaratıcısı perişan etsin bu azgınları

Bahreyn'de Bir Hâricî'nin Ortaya Çıkışı

Ali b. Muhammed Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Benî Muhârib b. Amr b. Vedî'a b. Lükeyz b. Efsâ b. Abdülkays'tan bir adam, Ali b. Muhammed b. Sa'sa'a'ya karşı hurûc etti. Bu olay, Katarî'nin öldürülmesinden önce, 78 yılında Bahreyn'de olmuştu. Bunun üzerine Haccâc Abdülmelik'e şöyle bir mektup yazdı:

"Katarî adında bir adam, benim tarafımdan gönderilen savaşçıları meşgul etmiştir. Eğer Mü'minlerin Emîri uygun görürse, bu Hâricî'nin durumuyla ilgili olarak İbrâhim b. Arabî'ye mektup yazıverse." Bunun üzerine Abdülmelik Yemâme'de bulunan İbrâhim'e şunu yazdı: "Bahreyn'e git! Eğer Muhâribî'yi mağlup edersen onu öldürme; ona iyilikte bulun ve Mü'minlerin Emîri Mervân'a yaptığı iyilikleri unutma. Çünkü o, Cemel gününde onlara iltica etmişti. Sonra Benî Hümeym'e dönersin."

İbrâhim 2.000 kişilik bir kuvvetle Bahreyn'e gitti. Hâricîler hezimete uğrayıp dağıldılar. İbrâhim de Yemâme'ye geri döndü.

Reyyân en-Nukrî'nin Hurûcu

Ebü'l-Hasan dedi ki: Muhâribî'den sonra, Reyyân en-Nukrî -Benî Lükeyz b. Efsâ'nın Nükre'si- adında bir adam, 77 yılında Ali b. Muhammed b. Sa'sa'a el-Kilâbî'ye karşı, "Sûkü'l-Hat"[267] denilen yerden birkaç fersah ötede hurûc etti. Bu arada Meymûn el-Hâricî, adamlarıyla birlikte Umân'dan geldiler ve Dâreyn'e[268] yerleştiler. Reyyân "Benim yanıma gel!" diye ona bir mektup yazdı. Meymûn oradan Zâre'ye[269] geldi. Reyyân da onun yanına geldi. Muhammed b. Sa'sa'a insanlara tavsiyede bulundu ve propaganda yaptı. Abdîler ondan geri durdular. Fakat ona Hat ahalisinden bir kavim geldi. Hâricîlerin üzerine Ezd'den bir adam gönderdi. Deniliyor ki: Onlara gönderilen Abdullah b. Abdülmelik el-Ûzî'dir. Hâricîler onları mağlup edip emirlerini öldürdüler. Birlik, Muhammed b. Sa'sa'a'ya geri döndü. Muhammed onlardan korktu. Yanında onlardan başka asker yoktu.

Abdîler onu zor zamanda bıraktılar; o da Bahreyn'den çıktı. Meymûn ise Bahreyn'de kırk gün kaldı. Daha sonra Umân'a döndü. Reyyân da Zâre'de kaldı. Haber Haccâc'a ulaştı. Hâccâc, Muhammed b. Sa'sa'a'ya destek olarak onların üzerine Yezîd b. Ebû Kebşe es-Seksekî'yi gönderdi. O, Yezîd b. Huveyl b. Yesâr b. Hay b. Kart b. Şibl b. Mukallid'dir. Yezîd yola çıktı; Muhammed b. Sa'sa'a da Haccâc'ın yanına geldi. Haccâc onu öldürmeye yeltendi; fakat Muhammed, "İnsanlar beni en zor zamanımda bıraktılar.

---

267 Buradaki "el-Hat"tan maksat Umân hattıdır. Umân denizin kılıcıdır. Abdulkays'ın hattı, Bahreyn'dedir. Oranın hurmaları çoktur. Burada kastedilen de budur (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)

268 Bahreyn'de bir limandır. Hindistan'dan oraya misk getirilir (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)

269 Bahreyn'de büyük bir köyün adıdır (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)

Yanımda Şam halkından bir tek kişi bile yoktu. Bu yüzden Hâricîlere gönderdiklerim mağlup oldular ve komutanlarını bırakıp kaçtılar. Komutanları da öldürüldü." dedi. Haccâc onu hapse attı; sonunda orada öldü.

Yezîd b. Ebû Kebşe 12.000 kişilik bir orduyla Bahreyn'e geldi. Reyyân'ın yanında 1500 kişi vardı. Karşı karşıya geldiler. Reyyân öldürüldü; adamları mağlup edildi ve onlardan çok sayıda esir alındı. Yezîd esirleri öldürüp onları astı. Reyyân da asıldı. Yezîd, Haccâc'a fetih müjdesini verdi ve [kesilen] başları ona gönderdi. Haccâc, Ziyâd b. Rebî b. Ziyâd'ı Bahreyn'e vali yaptı. İbn Ebû Kebşe ve Şamlılar da Haccâc'a geri döndüler.

Dâvûd b. Muhriz el-Abkasî'nin Hurûcu

Ebü'l-Hasan dedi ki: Abdülkays'tan biri olan Dâvûd b. Muhriz, yanında bir cemaatle hurûc etti. Reyyân ve adamlarını darağaçlarından indirdiler ve onları defnettiler. Bahreyn halkı, cesetleri indirmek ve defnetmek konusunda onlara yardımcı oldular. Sonra Dâvûd, Katîf'te ikamet etmeye başladı. Ebü'l-Bahâ'nın halifesi ve emniyet sorumlusu Ebü'l-Fadl onunla karşı karşıya geldi. Dâvûd Ebü'l-Fadl'ı mağlup etti. Bunun üzerine Ezd kabilesinin Benî Ûz b. Mesved b. Hucr b. Umrân'dan -Zehrân b. Hucr'un kardeşleri-, Ebü'l-Hur Abdurrahman b. Nûmân el-Ûzî, onun üzerine gitti. Ebü'l-Hur, Katîf çarşısında, develerin bulunduğu yerde onlarla savaştı. Dâvûd orada çayırda deve otlatıyordu. Abdurrahman tam öldürüleceği sırada amcasının oğlu Anbese b. Abdurrahman onu kurtardı. Akşam olunca iki taraf birbirlerine saldırmaktan vazgeçerek geri çekildiler. Sabah olunca insanlar toplanıp çoğalmaya başladılar. Hâricîlerin tümü öldürüldü.

Abdurrahman'ın ailesi, Hâricîleri öldürmek isteyen bir kavim idi. Defalarca onlarla karşı karşıya gelmişlerdi. Ebü'l-Behâ, vekilinin firar etmesi üzerine şöyle dedi:

Eğer Ebü'l-Hur ve Anbese olmasaydı
Helak olurdu Ebü'l-Fadl ve yalnız kalırdı alçaklar
Hızlı koştu, ağa düşmüş kuşla savaşırken
Vesvese çoğaldığı zaman, kılıçların altında

Haccâc Bahreyn halkına karşı öfkelendi ve Umeyre b. Husayn denilen, Abdullah b. Sevvâr el-Abdî'nin amcasını yakaladı. Sonra ona, "Allah senin kabilen olan Abdülkays'a lanet etsin. Sizler ya hırsız, ya Hâricî ya da Hıristiyansınız." dedi ve ellerini kesti.[270] Sonra Yezîd b. Fadl'ı yakaladı ve onu Müseyyerûn sarayında hapsetti.

Bişr b. Âsım el-Leysî Hâricîlerden söz edip onlara sövdü. Hâricîlerden bir adam bu sözleri işitti. Birkaç gün durduktan sonra onun yanına geldi ve "Bana keskin bir kılıç yap." dedi. Bişr'in kılıç keskinleten bir kölesi vardı. Deniliyor ki: Bu işi yapan çok sayıda kölesi vardı. Onların birinden bir kılıç satın aldı. Hâricî adam kılıcı eline aldı, sallamaya başladı ve Bişr'e, "Yaşlı bir şeyhin kafasında bu kılıcı nasıl görürsün?" dedi. Bişr, Hâricîleri ayıpladığı ve onlara sövdüğü için bu adamın kendisini kastettiğini anladı. Bunun üzerine Bişr, "Doğrusu bu kılıçta, düzeltilmesi gereken bir yer görüyorum; onu bana ver." dedi. Hâricî, kılıcı ona verdi. Bişr kılıcı alınca onu kınına soktu ve Hâricîden kaçarak evine girdi. Sonra ona kılıcını verdi. Hâricî kılıcı aldı ve "Sana layıktır." dedi. Sonra insanların yüzüne karşı "*Lâ hükme illâ lillah*" diyerek şöyle demeye başladı:

Demirin içinden daha beyaz, keskin bir kılıç
Leys kabilesinden Bişr b. Âsım ona haber veriyor
Çekiyorum önden, karınları zayıf atları
Karşılaşma gününde, Allah'ın sevabını umuyorum bununla
Gidiyorum İbn Ziyâd'a doğru, Allah işini rast getirmesin
Her tarafın en kötü valisine ve hâkimine doğru…

Nemr b. Kâsıt Kabilesinden Hattâr en-Nemrî'nin Hurûcu

Dediler ki: Hattâr en-Nemrî de hurûc etti. Kendisi önceleri Hıristiyan iken Müslüman olmuştu. Hâricîler onu [kendi fikirlerine] davet ettiler; Hattâr olumlu cevap verdi. O, Süfyân b. Hanî el-Hemdânî'ye karşı hurûc etti. Süfyân onunla savaştı; onu ve adamlarını öldürdü. Bunun üzerine Selâme b. Âmir el-Kuşeyrî şöyle dedi:

---

270 ZZ'de, bu cümlede bir fazlalık yer almış ve ibare siyakından koparılmıştır. İbare, (فَمَرَّ بِهِ زَانِي فَقَطَعَ يَدَهُ) "Yanından bir zinacı geçti. O da elini kesti" şeklindedir. Oysa yazma nüshada sadece (فَقَطَعَ يَدَهُ) ifadesi yer almaktadır. Doğrusu da budur. (çev.)

Hey! Allah sizi bereketlendirsin, bana haber verin!
Ne zaman Hattâr'a biat edilecek ey gençler?
Andırır bana Hattâr, her işaretlenmiş şeyi
Dolaşır at, karşılaşma esnasında onunla
Ah şu kederim ah! Onu Zâzân'da görmeli değil miydim?
İki süvari grubu bayrağı dalgalandırırken
Öyle bir delikanlı ki, yatsı uykusunu görmez ganimet olarak
Ve eğilmez, zamanın felaketlerinin getirdiği korkudan
Gözlerim, bir lezzet için uyku beklentisi içinde olmadılar
Ve gözlerim, onu hatırlamaktan ötürü sürekli yaş akıtmalıdır

Dâvûd b. Nûmân el-Abdî'nin Hurûcu

Dediler ki: Benî Enmâr b. Vedî'a b. Lukeyz b. Efsâ b. Abdülkays b. Efsâ b. Du'mâ b. Cedîle b. Esed b. Rebîa'dan biri olan Dâvûd b. Nûmân, âbid ve müctehid bir insandı. Dâvûd adamlarına, "Ben dünyada ve bu küfür diyarında zâlim ve kâfirlerle birlikte yaşamaktan bıktım. Artık mazeret de kalmamıştır." derdi. Bunun üzerine adamları ona, "Seni hurûc etmekten alıkoyan nedir?" dediler. O ise, "Babamın bu memleketteki konumu." dedi.

Sonra hacca gidip geldi. Adamlarına, "Bizi Basra'ya götürün. Orada bizim kardeşlerimiz var." dedi. Onun bu isteğine kırk kişi olumlu cevap verdi. Onun hurûc edeceğine dair babasına haber verildi. Babası, "Oğlum! Bu işin, senin dinini ve dünyanı ifsat edecek bir konuma gelmesinden korkuyorum. Allah'tan kork ve nefsine bak! Çünkü insanlar ihtilafa düşmüşlerdir." dedi. Dâvûd ise babasına, "Baba, Allah kendisini arayanı saptırmaktan yücedir." dedi. Babası, "Oğlum, benim çok miktarda aynî malım var ve bunu senin için biriktirdim." dedi. Dâvûd, "Benim o mala ihtiyacım yok. Allah, *Altını, gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamayanları elemli bir azapla müjdele*[271] buyuruyor." dedi. Babası, "Oğlum! 4.000 ceriblik alanda bulunan hurma ağaçlarını buduyorum." dedi. Dâvûd, "Baba! Senin bahçende sivrisinekler var. Ben içinde sivrisinek bulunmayan bir bahçe istiyorum." dedi.

Sonra çıktı; yanında da kız kardeşi vardı. Kırk adam da onunla beraber çıktı. Babası onunla vedalaşırken ağlıyordu. Basra'ya geldi; hazırlığını biti-

271 Tevbe, 9/34.

rene kadar bir müddet orada kaldı. İstediği kimselerle karşılaştı. Sonra 86 yılında Mevkû denilen yere çıktı. Basra valisi Hakem b. Eyyûb, Abdülmelik b. Mühelleb'i onun üzerine gönderdi.

Bazıları dedi ki: Hakem Basra'da değildi. Abdülmelik b. Mühelleb onun vekiliydi. Abdülmelik onların üzerine, Abdullah b. Kirmân el-Cehdamî'yi gönderdi. Karşı karşıya geldiler. Dâvûd kız kardeşine, "Öne geç. Senin benden sonraya kalıp esir alınmandan ve köleleştirilmenden korkuyorum." dedi. Bunun üzerine kız öne geçti ve savaşarak öldürüldü. Dâvûd'un adamları da öldürüldü; kendisi yalnız kaldı. Beldenin yakınında onu kuşattılar. Onu, bir bahçeye iltica etmeye zorladılar. Sonra ona ok attılar. Bir adam da onu mızraklarken, "Önceden yaptıklarının karşılığını şimdi tat!" dedi. Dâvûd, "Yazıklar olsun sana; ateşin sıcaklığı bundan daha şiddetlidir." dedi ve öldü. Ziyâd el-A'sem şöyle dedi:

Suluyor Allah, kemiği görünen cesetleri
Mevkû uç bölgesinde, sabah bulutlarının altında
Eğer yoluna gitmiş ise Dâvûd
O Allah'a kavuşmak için [Kur'ân] okuyan biriydi
O, akraba, mal ve iyi hal sahibi biriydi
O, insanı mutlu eden yaşamaktan uzaktı
Sanıyorum, Dâvûd gibi bir delikanlı yoktur sizde
Bir gün onun oruçtan uzak durduğunu görmedik
Dünyada kalıyorum, sanki görmüyor gibiyim
Dünya için bir zeval ya da yaşamayı sürekli sanıyor gibiyim

Saîd el-Murâdî de şöyle demişti:

Ey Allah yolunda Dâvûd'u
Ve genç kardeşlerini yücelten!
Gittiler onlar, öldürülerek, sürgün edilerek ve asılarak
Gölge yapıyor onlara, başlarına üşüşen kuşlar
Gece kararınca çekiyorlar onu
Ayrılırken ondan, onlar rükûdadırlar
Yüksek sesle ağlıyorlar ona; iştiyakla
Seslerini indirdiklerinde, onların Rabbi işitendir[272]

272 *Dîvânu Şi'ri'l-Havâric* adlı eserde bu beyitler, bazı farklarla İsa b. Fâtik el-Hattî'ye nispet edilmiştir. (ZZ)

Ebü'l-Hasan şöyle dedi: Deniliyor ki: Dâvûd, 86 yılının başında, Abdülmelik'in vefatından önce öldürüldü. Yine deniliyor ki: Dâvûd, Velîd b. Abdülmelik zamanında, 87. yılında öldürüldü.

Ebü'l-Hasan dedi ki: Dâvûd Basra'daydı. Deve pazarına gelir ve "Eğer benim bildiğimi bilseydiniz çok ağlardınız. Sizler rahatlatıcı bir iştesiniz." derdi. Sonra, "Kâbe'nin Rabbi'ne yemin olsun ki hepsi yalanlayıcıdırlar." derdi.

Bir at istedi. Kendisine, "Onu satın alma; çünkü onun sırtında bir ben var. Hangi atın sırtında ben varsa onun süvarisi mutlaka öldürülür." denildi. Dâvûd, "Öldürülmenin benim için ne önemi var? Sizler beni, öldürülmeyi arzular hale getirdiniz." dedi ve o atı satın aldı.

Matar b. İmrân b. Şevr'in Hurûcu

Bu zât, Ka'kâ b. Şevr ez-Zühlî'nin kardeşinin oğludur.

Heysem b. Adî dedi ki: Muhammed b. Mervân, Musul ve Cezîre'nin valisi iken Matar b. İmrân Musul'da hurûc etti. Musul süvarileri onu öldürdüler. Süvarilerin başında Sevbân el-Hadramî vardı. Matar, Bâcermâ[273] tarafına geçmişti. Kendisi orada öldürüldü. Sevbân, esir aldığı bir kısım adamlarını Haccâc'a gönderdi. Haccâc onları öldürdü. Onlar, Cezîre ve Şam'da bir Hâricî öldürmek istemiyorlardı. Çünkü Hâricîlerin buraları hicret yurdu yapmalarından endişe ediyorlardı.

Medâinî dedi ki: Matar, Sâlih b. Müserrih'in hurûcundan önce hurûc etti. Muhammed b. Mervân'ın süvarileri onu, Musul'a bağlı Bâcermâ ve Dakûkâ'da öldürdü. Matar'ın ölüm haberi karısına ulaştı. Ailesi onu hurûctan menetmişlerdi. Kadın kederinden vefat etti. Bunun üzerine Ca'd b. Ebû Dammâm ed-Devsî bir kasidesinde şöyle dedi:

Görüyorum ki, nefsini Allah'a satmıştır, Matar
Nefsini satanlara verdikleri ve vâdettikleri sebebiyle
Öyle bir hal aldı ki, ulaştı ikramın tümüne
Onu elde etmek için talepte bulunması ve çalışması sebebiyle

---

273 Cezîre bölgesinde Rakka yakınlarında bulunan bir köyün adıdır [bkz. *Mu'cemü'l-Büldân*, I/313]. (çev.)

Eğer Matar kavminin ölçülerine ulaşmışsa
Bizim için Allah'tan korkan ve ibadet eden biridir o
Muhammed b. Disâr da şöyle dedi:
Hamîd'in üzerine olsun, iyilerin duaları
Ve Matar'ı… Onu affet, ey Gaffâr!
O hep oruçlu ve gecelerde uyumayan biriydi

Dedi ki: Abdülmelik döneminde, Sükeyn el-Mücmelî adında bir Hâricî, Muhammed b. Mervân'a karşı hurûc etti. Muhammed, Cezîre halkından bir komutanı onun üzerine gönderdi. Komutan onunla savaştı, onu esir alıp Muhammed'in yanına getirdi. Muhammed, öldürmesi için onu Haccâc'a gönderdi. Haccâc ona, "Sen Kur'ân'ı topladın mı?" dedi. Adam, "Kur'ân dağınık mıydı ki, ben onu toplayayım? Fakat ben Kur'ân'ı okudum ve hıfzettim." dedi. Haccâc, "Mü'minlerin Emîri hakkında ne diyorsun?" dedi. Adam, "Mü'minlerin Emîri kim?" dedi. Haccâc, "Abdülmelik" dedi. Adam, "Allah'ın laneti ona ve onunla birlikte sana da olsun." dedi. Haccâc, "Öldürüleceksin!" dedi. Adam, "O zaman ben amelimle Allah'a kavuşacağım; sen de kanımla ona kavuşacaksın." dedi. Bunun üzerine Haccâc'ın emriyle öldürüldü ve asıldı.

Heysem dedi ki: Yemâme'de, Ebû Hanîfe'den "Ebü'l-Ḥureyre" diye künyelenen bir adam vardı. Kendisi ibadete düşkün biriydi. Bir kadın hakkında konuşan bazı adamlar gördü. Adam, "Bu ne?" dedi. Onlar, "Biz onu gece-gündüz kiralıyoruz." dediler. Adam onlara, "Farz edin ki, siz bu kadını gündüz hizmet için kiralamışsınız; peki, gece nedir?" dedi. Adamlar, "Onunla yatıyoruz." dediler. Bu sözden sonra adam kılıcına yöneldi ve onlara hücum etti. Onlar 17 kişiydiler. Hücum ederken, *"Bir topluluğun hainlikte bulunacağından korkarsan aradaki muahedeyi boz ve bunu, yani iki tarafın da bir sözle bağlı olmadığını onlara bildir. Şüphe yok ki Allah, hainleri sevmez."*[274] âyetini okuyordu. Onların silahlarını aldı; onlarla savaştı ve onları öldürdü. Sonra da Hacr çarşısında, "*La hükme illâ lillah*" demeye başladı. Ayrıca çok sayıda adamı daha öldürdü; sonunda kendisi de öldürüldü.

274 Enfâl, 8/58.

Cevvâz ed-Dabbî'nin Hurûcu

Heysem dedi ki: Cevvâz ed-Dabbî, İbnü'z-Zübeyr'in kuşatmasında hazır bulunan bazı adamlarla birlikte Şam'a geldi. Kendisi Hâricîlerin liderlerindendi. Cevvâz Haccâc'dan kaçmıştı. Şam'da Abdullah b. Yezîd b. Muâviye b. Ebû Süfyân'a misafir oldu. O zamanın insanları, tanıdıklarını ve tanımadıklarını ağırlıyorlardı. Abdullah b. Yezîd ve Ravh b. Zinbâ, Şam'da en iyi misafir ağırlayanlardandı. Bu iki adam, sabah akşam Abdülmelik'le beraber yemek yiyorlardı. Döndüklerinde, yanlarında bulunan yeni ve kıymetli şeyleri istiyorlar ve misafirleriyle yiyorlardı.[275]

Haccâc Abdülmelik'e bir mektup yazdı. Mektubunda, hilafetin işini yüceltiyor ve halifenin, derece bakımından Allah'ın yanında melâike-i mukarrebînden daha üstün olduğunu, çünkü Allah Âdem'i kendisine halife yapıp melekleri ona secde etmekle yükümlü kıldığını ve insanları kendisine elçiler yaptığını yazıyordu.

Bu durum, Abdülmelik'in konumunu güzelleştirdi; onu kendisine beğendirdi ve kibre sevketti. Bunun üzerine, "Yanımda bazı Hâricîler olsaydı da Haccâc'ın mektubu dolayısıyla onlarla tartışmak isterdim." dedi. Abdullah b. Yezîd eve dönünce, misafirlerine olanları anlattı. Cevvâz ona, "Benim için ondan güvence al, sonra bana bildir." dedi. Abdullah, Abdülmelik'in yanına gitti; onun için güvence aldı ve ona bildirdi.

Cevvâz sabahlayınca yıkandı, koku süründü ve iki tane beyaz elbise giydi. Abdullah b. Yezîd onu Abdülmelik'in huzuruna çıkardı. Abdülmelik de Haccâc'ın mektubunu istedi ve Cevvâz'a verdi; "Oku bu mektubu" dedi. Cevvâz mektubu okuduktan sonra şöyle dedi: "Haccâc seni bir kez melek yapmış, bir kez peygamber, bir kez de halife yapmış. Eğer melek isen, gökten ne zaman indiğini bize haber ver! Eğer peygamber isen, sana ne zaman peygamberlik verildiğini bize bildir. Eğer halife isen, söyle bakalım; sen bir grup Müslüman tarafından mı halife yapıldın yoksa onların yetkilerini gasp etmekle mi halife yapıldın?"

---

275 *el-Melekiye* hâşiyesinde, "Dur: Haccâc'ın, Abdülmelik'i meleklerden ve peygamberlerden üstün tutması ve Cevvâz ed-Dabbî'nin Cevabı" şeklinde bir başlık atılmış. (ZZ)

Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd de orada bulunuyordu. Hemen, "Vallahi bu onlardandır." dedi. Bunun üzerine Cevvâz, "Ey Ümeyye! Eğer ben onlardan isem, babam seni mağlup edip de öldürmediği gün beni tanımış olmalısın." dedi.

Bunun üzerine Abdülmelik, "Kuşkusuz sana söz ve güvence verdik ve seni öldürmemiz için bir yol bulunmamaktadır. Fakat vallahi sen benimle bir beldede duramazsın. Nereye gideceksen git!" dedi. Cevvâz, "Mısır'a gitmeyi tercih ediyorum." dedi. Sonra Mısır'a gitti; oradan Mağrib'e geçti ve oradaki halkı ifsat etti. Cevvâz, Sufriyye'nin görüşünü benimsiyordu.

Abdülmelik vefat edince Haccâc Velîd'e şöyle bir mektup yazdı: "Mü'minlerin Emîri Abdülmelik'in verdiği güvence sona ermiştir ve Allah düşmanı Cevvâz ed-Dabbî için artık bir eman olmamalıdır. Mü'minlerin Emîri uygun görür de, onu bana gönderirse…" Benî Ümeyye, oraları hicret yurdu edinmesinler diye, Hâricîleri Şam ve Cezîre'de öldürmüyorlardı.

Bunun üzerine Velîd, "Cevvâz ed-Dabbî'yi bana gönder." diye Kurre b. Şerîk'e bir mektup yazdı. Cevvâz Velîd'in huzuruna çıkarılınca, "Onu Haccâc'ın yanına götürün." dedi. Cevvâz, "Ben senin babanın güvencesinde ve zimmetindeyim." dedi. Velîd, "Hayır, mutlaka Haccâc'a götürülmelisin." dedi. Bunun üzerine Cevvâz, "Vallahi senin gibiler babasına ihanet eder. Onun verdiği sözü hafife alır ve çiğner." dedi.

Haccâc'ın yanına götürülünce ona, "Ey Cevvâz! Bana gelen habere göre, sen Mü'minlerin Emîri'ne cevap veriyormuşsun!" dedi. Cevvâz, "Elinden geleni yap, zaten *ancak şu dünya hayatında hükmünü yürütebilirsin.*"[276] dedi.

Öte yandan, Sicistanlı kâtip Sâlih b. Abdurrahman, Haccâc'ın kâtibi[277] Yezîd b. Ebû Müslim'in düşmanıydı. Sâlih'in kardeşi Cebele de Hâricîlerdendi. Cebele Sâlih'i davet etti ve ona kendi görüşünü kabul ettirdi. Yezîd b. Ebû Müslim Haccâc'a, Sâlih'in Cevvâz'ı öldürmesini söyledi. Bunun üzerine Haccâc, "Ey Sâlih! Kalk ve onu öldür." dedi. Sâlih, "Kılıcı elimden

---

276 Tâhâ, 20/72.

277 Metinde parantez içine alınan "Kâtip" kelimesi, Halife b. Hayyat'ın tarihinden alınmış bir ilavedir. Orada şöyle denilmiştir: "Dediler ki: Haccâc'ın kâtibi Zâzân Ferûh idi. O öldü, Haccâc onun yerine Yezîd b. Ebû Müslim'i tayin etti."

atmak istedim, ancak Haccâc'ın kızlarımı esir almasından korktum ve onu öldürdüm." dedi. Sonra hayatı boyunca hep Hâricîlerden korkar oldu.

Yezîd b. Abdülmelik zamanında Amr b. Hübeyre ona işkence edip de "işkence evi"nin kapısındaki mezbeleliğe atıldığında ve henüz yaşıyorken, Sâlih o mezbelelikte bile şöyle diyordu: "Hüküm ancak Allah'ındır. Cevvâz'ı öldürdüğümden dolayı Allah'tan mağfiret diliyorum. Allah'ım beni affet! Fakat beni affedeceğini sanmıyorum."

Bazı Hâricîler şöyle dediler:

Bir kavim ki, hükümdarları, Cevvâz'ı öldürmek için fetva veriyor
O kavme bereket vermesin Allah!
Eğer onu öldürdülerse, onu öldürmekle kazanmadılar bir şey
Kuşkusuz, [Allah'tan] umudu olan kazanmıştır

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Benî Muhallim b. Zühl b. Şeybân kabilesinden olan Sükeyn Dârâ'da hurûc etti. Cezîre valisi olan Muhammed b. Mervân'ın süvarileri onu yakaladılar ve Haccâc'a gönderdiler. Sükeyn Haccâc'ın yüzüne sert bir konuşma yaptı; Haccâc da onun boynunu vurdu.

Süleyman b. Abdülmelik hacca gitmek üzere Medine'de iken Ebû Hâzim el-A'rec'e, "Ne olacak bu halimiz; ölümden korkuyoruz?" dedi. Ebû Hâzim, "Çünkü siz ahiretinizi tahrip etmiş, dünyanızı imar etmişsiniz. Tabi ki, ümrân diyarından harap diyarına intikal etmek istemezsiniz." dedi. Süleyman b. Abdülmelik Ebû Hâzim'e, "Neden bize gelmiyorsun?" dedi. Ebû Hâzim Süleyman'a, "Kuşkusuz âmirler, âlimlerin yanındaki ilme rağbet ederek onların yanına giderlerdi. Şimdi ise, âlimler âmirlerin yanına gider oldular ve halkın gözünden düştüler." dedi. Bunun üzerine, Süleyman'ın yanında bulunan Zührî, "Beni kastediyorsun ey Ebû Hâzim!" dedi. Ebû Hâzim, "Aslında seni kastetmedim; fakat duyduğun şeyler seni de içine alıyor." dedi.

Süleyman, "Ey Ebû Hâzim! Hangi insanlar Allah'ın yanında daha şereflidirler?" dedi. Ebû Hâzim, "Mürüvvet ve akıl sahipleri" dedi. Süleyman, "Hangileri daha akıllıdırlar?" dedi. "Allah'a itaat eden ve insanlara Allah'ın itaatini gösterenler." dedi.

Süleyman, "Ah! Keşke bilseydim; bizim durumumuz nasıldır acaba?" dedi. Ebû Hâzim, "Amelini Allah'ın kitabına arz et; durumu bileceksin." dedi. Sonra Süleyman ona bir hediye gönderdi; ancak Ebû Hâzim kabul etmedi.

Velîd b. Abdülmelik b. Mervân'ın Hilafeti

Velîd'in annesi, Vellâde bt. Abbas b. Cezî b. Hâris b. Züheyr b. Cezîme b. Revâha b. Rebîa b. Mâzin b. Hâris b. Katî'a b. Abs b. Beğîd b. Reys b. Gatafân b. Sa'd b. Kays'tır. Vellâde'nin annesi, Sevdâ'dır.

Ka'kâ b. Huleyd b. Cezî Abbas'a, "Ey Allah'ın düşmanı! Sen Mü'minlerin Emîri'ni kandırdın, Sevdâ'nın kızını onunla evlendirdiğin zaman." dedi. Nefîse bt. Zeyd b. Hüseyn b. Ali b. Ebû Tâlib Velîd'in eşiydi. Onun annesi, Lübâbe bt. Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib idi. Hamile iken vefat etti. Çocuğu annesinin karnında tepinip duruyordu. Velîd, kendisinden sonraya kalmak üzere ondan bir çocuğunun olmasını çok arzu ettiği için karnını yarmaya niyetlendi; sonra yapmadı.

Âmine bt. Saîd b. Âs da Velîd'in eşiydi. Velîd'den sonra onunla Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd b. Ebü'l-Îs evlendi. Velîd'in bir diğer eşi Ümmü'l-Benîn bt. Abdülazîz b. Mervân idi. Ümmü'l-Benîn'in annesi, Benî Câfer b. Kilâb'dan Leylâ bt. Süheyl b. Âmir idi. Yine Ümmü Abdullah bt. Abdullah b. Amr b. Osman Velîd'in eşiydi. Bu, Abdurrahman'ın annesidir. Bir de Benî Fezâre'den bir kadınla evliydi. Bu da Ebû Ubeyde'nin annesiydi. Ayrıca Âtike bt. Abdullah b. Mutî ile de evliydi.

Medâinî dedi ki: Velîd, hilafeti döneminde 63 kadınla evlendi. Sürekli nikâhı altındaki kadınlardan üçünü, ikisini veya birini boşardı. Velîd, Âtike bt. Abdullah b. Mutî ile evleneceği zaman Âtike ona, "İki gebelikten sonra ric'î talakı şart koştuk; sen ne dersin?" dedi. Velîd, "Tamam, kal" dedi fakat ona dört ay sabretti; sonra onu boşadı.

[Velîd b. Abdülmelik'in Çocukları]

Abdülazîz, *Mervân*, *Anbese* ve *Muhammed*: Bunların annesi Ümmü'l-Benîn bt. Abdülazîz'dir. Onun annesi ise, Leylâ bt. Süheyl b. Hanzale b. Tufeyl b. Mâlik b. Câfer b. Kilâb'dır.

Abdurrahman: Bunun annesi Ümmü Abdullah bt. Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân'dır.

Abbas: Çocuklarının en büyüğü olup Velîd'in künyesi bu çocuğuna nispetle verildi.

Yezîd, *İbrâhim*, *Ravh*, *Bişr*, *Mübeşşir*, *Sadaka*, *Mesrûr*, *Amr*, *Mesleme*, *Hâlid*, *Temmâm*, *Cüzey*, *Yahya* ve *Mansûr*: Bunlar farklı ümmü veledlerden[278] olan çocuklardır.

Ebû Ubeyde: Bunun annesi, Seyyâr el-Fezârî'nin soyundan olan bir kadındı.

Ebû Bekr

Medâinî dedi ki: Ebû Ubeyde zayıf biriydi ve şiir söylerdi. Hişâm b. Abdülmelik ona haber gönderip, "Eğer senin bir tek beyit söylediğini duyarsam sana kötü bir sıkıntı vereceğim." dedi. Deniliyor ki: Hişâm şöyle demiş: "Senin kelleni kötü bir biçimde tıraş ederim." Bu konuda şair bir mısrada,

Ebû Ubeyde civcivlerin [piliç] hırsızıdır

demişti.

Ebû Ubeyde Velîd'in en yakışıklı çocuğuydu. İlk Abbasî halifesi Ebü'l-Abbas'ın günlerinde, Fezâre kabilesinden olan dayılarına iltica etti; yakalandı ve öldürüldü.

İbrâhim b. Velîd'e gelince… Bir veya iki ay hilafete getirildi, sonra görevden alındı. İnşallah onunla ilgili haberi ileride zikredeceğiz.

Yezîd b. Velîd'e gelince o, birkaç ay hilafete getirildi, sonra vefat etti. Onunla ilgili haberi de ileride zikredeceğiz inşallah.

Medâinî dedi ki: Yahya b. Velîd'e gelince, Yahya Mülâ'ibü'l-Esinne'nin çocuklarından Hâcib b. Humaysa el-Kilâbî'yi öldürdü. Yahya onun yanında içerdi. Yahya ona, "Velîd neden senin babanı sopaladı?" dedi. Adam sustu. Yahya bir daha aynı soruyu sordu. Bu kez adam, "Senin annenden dolayı…" dedi. Yahya'nın emriyle adam evin üzerinden aşağıya atıldı

278 İslâm hukukunda anne olan cariyelere "Ümmü veled" denilir. (çev.)

ve öldü. Bunun üzerine Benî Kilâb Hişâm'a düşmanlık yapmaya başladı. Hişâm Dımaşk valisine şunu yazdı: "Kimseyi öldürmedikleri ve öldüreni de bilmedikleri yönünde, Benî Velîd'den 50 adama yemin ettir." Onlar yemin etmediler ve diyeti üstlendiler.

Ebü'l-Hüseyn dedi ki: Temmâm'ın zürriyeti devam etmemiştir. Onun hakkında şair şöyle dedi:

Benî Velîd, kökleri itibariyle şeref sahibidirler
Eskiden beri şerefe nâil oldular, Temmâm'ın dışında

Mesrûr, ibadete düşkün bir adamdı. Katâde b. Di'âme'ye mektup yazdı. Katâde, "Mü'minlerin Emîri'nin oğlu bana mektup yazmış." diyordu. Haccâc'ın kızı Mesrûr'un eşiydi. Bişr onların gençlerindendi. Ravh onların çocuklarındandı; Ömer b. Velîd de onların adamlarındandı. Ömer b. Velîd, Ömer b. Abdülazîz'e mektup yazarak ona ağır sözler söyledi. Ömer ona cevap yazdı ve onu rezil etti. Bunun üzerine Ferezdak Ömer b. Velîd'i methederek şöyle demişti:

Ey İbnü'l-Velîd, sana doğru yüceldi kervanlarımız
Kervandakiler de daha şerefli ve daha çalışkandılar
Ömer'e yöneldi kervan, onu kastederek
Kervan yöneldiğinde, dinleneceği yer ne kadar da güzel!
Sen gezmedin; ancak gezdiğinde hayırda öndeydin
Dönmedin, ancak döndüğünde hep övülmüş olarak döndün

Yine Ferezdak dedi ki:

Yoldan çıkılmasından korkulan şeyleri engelliyor Ömer [b. Velîd]
Dinin başına felaketlerden biri indiği zaman
Kalbinin derinliklerinden yumuşar, din ehli için
Fakat münafık için de sertleşir kalbi

Ömer b. Velîd'in altmış oğlu vardı. Atına bindiği zaman onlar da beraber binerlerdi. Kendisine "Fahl [damızlık] b. Mervân" denilirdi.

Medâinî dedi ki: Ebû Bekr b. Velîd ahmaktı. Bir gün Kelb kabilesinden bir adama, "Senin atının elindeki beyazlık ne kadar da güzeldir!" dedi.

Abbas b. Velîd onların süvarisiydi. Ferezdak onun için şöyle demiştir:

Bir sütun gibi tasavvur ediyoruz Ebü'l-Hâris Abbas'ı
Tıpkı yağmura karşı duran çadır direği gibi

Cerîr b. Atıyye de onun için şöyle demiştir:

Cömertlik sözleşmiş Abbas'la, şöyle ki
Onun şerefini yücelten cömertliklerin evi onundur
Sıkıntı çekmeden minnetsiz bolca verir
Çeşmeler için bile yeterlidir, sağanak halinde geldiği zaman
Düşman mızrağınıza ok attıkları zaman
Ona ok atan rastlamaz, bir eğriliğe ya da çatlağa

Abbas [b. Velîd'in] Çocukları: Müemmel ve Hâris: Onların annesi Katarî b. Fücâe'nin kızıdır. Ömer b. Abdülazîz hilafete getirilince, "Onun yolundan çık, yoksa seni recm ederim veya onunla evlen." dedi. Abbas onunla evlendi. Onunla ilgili haberi Katarî'nin haberinde zikrettik.

Dedi ki: Muhammed b. Velîd cömert idi. Kendisi, "Benden bir şey istenilmesini sevmem. Yani, istenilmeden veririm." derdi. Onun soyu devam etmiştir.

Medâinî dedi ki: Benî Velîd'in maiyetleri ve hizmetçileri vardı. Onlara geliyorlardı; onlar da veriyorlardı.

Dediler ki: Abdülazîz, Velîd b. Abdülmelik'in çocuklarının efendisiydi. Velîd, Süleyman'dan sonra Abdülazîz'e biat etmek istedi. Onu Süleyman'ın kızı Ümmü Eyyûb ile evlendirdi. Süleyman'ın çocuklarından bazıları da onun kızlarıyla evlendiler. Velîd Süleyman'a dedi ki: "Benim evimde yanımda olması için kızını Abdülazîz'e hediye et. Evini de bana taraf getir; ta ki onlar benim kızlarıma şefkat göstersinler." Ancak Süleyman onun bu isteğini kabul etmedi.

Uzre kabilesinden Râciz, Velîd için şöyle dedi:

Keşke çıksaydı onun ağzından
"Benim veliahdım, annemin oğludur" diye
Sonra onun oğlu, amcasının veliahdı olurdu

İnsanlar ona râzı olsalar ve ona
"Allah'ın halifesi" deselerdi… "Çok yaygınlaştırma
Ve sağ elini yeninden çıkar" deselerdi
Her tarafından su içilen, dolup taşan bir nehir olsaydı
Ve toplumun ortasında iş onunla yoluna girseydi

Süleyman halife olunca Abdülazîz onun yanına geldi; Süleyman ona, "Süleyman'ın kızı Ümmü Eyyûb'u defnettin, sonra yanıma geldin?" dedi. Abdülazîz, "Ey Mü'minlerin Emîri! Ona gelen musibet benim açımdan daha büyüktü." dedi. Süleyman, "Bir de cenaze namazını kılma konusunda Mü'minlerin Emîri'nin oğlu Hâris ile tartışmışsın?" dedi. Abdülazîz, "Tüm bunları yapacak kadar sefih ahmak değilim." dedi.

Süleyman Abdülazîz b. Velîd'e, "Vallahi, eğer senin için biat alsaydım ellerini keserdim." dedi. Abdülazîz hayatı boyunca hilafete gelmek için hep umutlu oldu. Süleyman vefat edince Süleyman Şam'daydı; hemen bir sancak bağladı ve Taberiyye tarafına geçip kendi şahsı için biat istedi. Kendisine, "Senin dayın hilafete getirildi." denildi. Bunun üzerine sancağını çözüp geri döndü. Ömer b. Abdülazîz'e biat ederken Ömer ona, "Ey Abdülazîz! Sen Müslümanların birliğini dağıtmak ve onları birbirine düşürmek istedin. Bu tutumu sana yakıştıramıyordum." dedi. Bunun üzerine, "Ey Mü'minlerin Emîri! Beni senin sayende kurtaran Allah'a hamdolsun; eğer senin konumun olmasaydı, kimse bunu bana kazandıramazdı." dedi.

Şöyle deniliyordu: Eğer Velîd'in tüm çocukları mizanın bir kefesine konulsa ve Abdülazîz bir kefeye konulsa, Abdülazîz daha ağır gelirdi. Abdülazîz çok cömert bir insandı. Çevresindekilere şöyle derdi: "Vallahi bir insan bana gözlerini dikse veya dilini bana doğru uzatsa ona mutlaka bir şeyler veririm. Ya yanıma gelmelerine engel olun veya davet edin." Şair onun için şöyle diyordu:

Ve sen uğurlu Leylâ'nın oğlusun
Göç eden kadınların en hayırlısı
Bir de Adî'nin Leylâ'sı…
Doğurmadı seni, cimri kadınlar

Adî'nin Leylâ'sı, Abdülazîz b. Mervân'ın annesiydi. Leylâ bt. Zebbân b. Asbağ… Diğer Leylâ da, Ümmü'l-Benîn'in annesiydi.

Medâinî dedi ki: Cermî babasından naklederek şöyle dedi: Biz Abdülazîz b. Velîd'in yanındaydık. Kendisi hastaydı. Evine gitti; bizimle birlikte Hicr b. Akîl er-Riyâhî de vardı. Hicr şöyle dedi:

Bizi memleketimizden çıkaran bir arzu değildir
Ancak şu var ki, Allah'ın takdir ettiği olacaktır
Bir zaman dilimi için te'hir edilmiş değildir, nefisler
Uzaklaşmasın, böyle zamana bağlı olan nefisler

Bunun üzerine ben, "Allah senin dilini kessin!" dedim. Abdülazîz o günlerde, Hişâm b. Abdülmelik'in hilafeti döneminde vefat etti.

Velîd b. Abdülmelik, Ebû Ubeyde Muhammed b. Ammâr b. Yâsir'i, Abdülazîz'in yanına vermişti. Abdülazîz b. Velîd'in Atîk ve Abdülmelik adlarında çocukları vardı. Anneleri Ebû Bekr es-Sıddîk'ın çocuklarındandı. Onun kadri bilinirdi. Yine Abdülmelik'in kadri de bilinirdi. Künyesi Ebû Mervân idi. Şair şöyle dedi:

Gördüm, Ümmü'l-Benîn'in çocuklarını
Uzun şerefleri ve kısa ömürleri vardı
Hemmâm Ebû Mervân vefat etti; Kelb bakışlarını eğdi
Mudar'ın başına hangi bela gelirse, böyle oluyor

Velîd, Yezîd b. Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî'ye, "Abdülazîz'e biat et!" dedi. Yezîd, "Sağ elime gelince, onunla Süleyman'a biat etmiştim. Eğer istersen sol elimle Abdülazîz'e biat ederim." dedi.

Dediler ki: Velîd b. Abdülmelik şöyle derdi: Benim çocuklarımdan biri reşit olunca, onun için salih, faziletli ve şeref sahibi bir terbiyeci bulun. Onun yanına on kişi daha verin; onunla birlikte otursunlar ve onun üzerine casus olsunlar. Böylece terbiyeci ile onun yanına oturmaya gelecek olan kötü ve ahlaksız adamların arasına girsinler.

Velîd şöyle derdi: Bizim seyyidimiz Abdülazîz'dir; delikanlımız Bişr'dir; bilginimiz Ravh'tır; süvarimiz Abbas; damızlık adamımız da Ömer'dir.

Velîd dedi ki: "Kim benim oğlum Abdülazîz gibisini Dımaşk'ta, Abbas gibisini Hıms'ta, Bişr gibisini Kınnesrîn'de ve Ömer gibisini Ürdün'de görmüştür?" Bunun üzerine Abbâd b. Ziyâd, "Ubeydullah b. Ziyâd Irak'taydı; kardeşi Osman onun Basra veya Kûfe'deki vekiliydi; Abbâd Sicistan'daydı; Abdurrahman da Horasan'daydı." dedi. Velîd sustu.

Dediler ki: Velîd'in erkek çocuklarından 18'i lider konumundaydılar. Bunlar atlarına binerlerdi; döndükleri zaman, en büyükleriyle birlikte evlerine giderlerdi. Büyükleri eve girince, en sonundakine varıncaya kadar girerlerdi.

Dediler ki: Velîd'in şurtasından Ka'b b. Hâmid sorumlu idi. Sonra onu azletti ve Ebû Nâil Riyâh b. Abde el-Gassânî'yi onun yerine atadı. Sonra onu azledip tekrar Ka'b'ı görevlendirdi.

Velîd Süleyman b. Habîb el-Muhâribî'yi kadı olarak tayin etti. Ömer b. Abdülazîz'i de Medine'ye vali yaptı ve ona Mescid-i Nebevî'yi 20x200 zira' olarak yeniden inşa etmesini emretti. İnşaat ustalarını da Şam'dan gönderdi. Ayrıca Rum imparatoruna bir mektup yazarak, Resûlullah'ın mescidini yıkacağını ve bina edilmesinde kendisine yardımcı olmasını istedi. Rum imparatoru da ona 100.000 miskal atın, 100 yapı ustası ve 40 yük kadar nakışlı taş [mozayik] gönderdi. Ömer b. Abdülazîz Mescid-i Nebevî'yi inşa etti; Velîd de Dımaşk mescidini inşa etti. Velîd adamlarına, "Her biriniz bana bir tuğla getireceksiniz diye yemin ettim." dedi. Iraklılardan bir adam ona ikişer tuğla getirmeye başladı. Velîd ona, "Nerelisin sen?" diye sordu. Adam, "Iraklılardanım" dedi. Velîd, "Ey Iraklılar! Siz her şeyde, hatta itaatte bile ifrat ediyorsunuz." dedi.

Dediler ki: Velîd, eli kesilmiş olanlara atıyye verdi ve onlara, "İnsanlardan dilenmeyin." diye tembih etti. Ayrıca her kötürüm olana bir hizmetçi ve her kör olana da bir rehber verdi.

Velîd daha çok bina ve iş yeri yapmakla meşgul olurdu. Şam halkının yanında en iyi halifelerden biriydi. Süleyman halife olunca daha çok yemek ve evlilik işlerine zaman ayırdı. İnsanlar Velîd zamanında karşılaştıklarında birbirlerine binaları, iş yerlerini ve benzeri şeyleri sorarlardı. Süleyman zamanında ise daha çok evlenmeyi, cariyeleri ve yemek işini konuşurlardı.

Ömer b. Abdülazîz halife olunca insanlar daha çok birbirlerine fıkıhtan ve Kur'ân'dan soruyorlardı. Biri, "Ne zaman Kur'ân'ı hatmettin?" diye sorar; beriki, "Ayın kaç günü oruç tutuyorsun?" diye sorardı.

Medâinî dedi ki: Velîd babasının bir valisine mektup yazdı; dedi ki:[279]

"Sadede gelince bil ki, senin mektubun bana geldi. Mektubunda, Allah'ın, Mü'minlerin Emîri'ne tahsis ettiği hilafetini anlatıyorsun. Ayrıca senden öncekilere biat ettiğini, davete güzel icabet ettiklerini ve hızlı bir şekilde itaat ettiklerini yazıyorsun. Mü'minlerin Emîri, Allah'ın kendisine lûtfettiklerine ve yaptıklarına hamd ediyor ve bu konuda kendisine yardım etmesini Allah'tan diliyor. Ayrıca, senden öncekilerin biatini, memleketinin salihleri içinde olan Ebân b. Süveyd vasıtasıyla Mü'minlerin Emîri'ne gönderdiğini yazmışsın. Ebân senin mektubunu Mü'minlerin Emîri'ne getirdi. Ona iyilik yapmaya devam et, vesselam."

Mektubu, Mü'minlerin Emîri'nin mevlası Cenâh yazdı. Cenâh onun mektup işlerine bakıyordu ve onun mevlasıydı.

Medâinî dedi ki: Velîd bir cuma günü hutbe okudu. Namaz vakti geldi.[280] Bir adam, "Namaz" diye ona seslendi ve oturdu. Fakat adam tanınmadı. Bunun üzerine Velîd, "Ey insanlar! Vallahi açıkça yaptıklarınızdan dolayı sizi kınamıyoruz fakat bize karşı adaveti içinizde saklamanızdan dolayı sizi kınıyoruz." dedi.

Velîd, "Ben Ka'be'ye masraf ediyorum; onu giydiriyorum ve ona güzel kokular sürüyorum. Peki, Benî Şeybe ne diye Ka'be'ye gelen hediyelerini alıyor ki? Bu yıl onları bundan men edeceğim." dedi. Bu durum onlara ulaştı ve onları öfkelendirdi. Velîd hac yapmak üzere yola çıktı; onlar onu görmeye gittiler. Haccâc'ı onun yanında gördüler. Haccâc'a şöyle dediler: "Sen her ne kadar buranın valiliğinden ayrılmışsan da, tarafımızdan seviliyorsun. Bizim size karşı olan şefkatimiz ve saygımız inkâr edilecek değildir. Bize şöyle şöyle bir haber ulaştı ve senden çekinmeye ve korkmaya baş-

---

279 ZZ'de yer alan mektubun metni iki farklı şekilde yazılmış ve birbirine karıştırılmıştır. Tahkik eden Süheyl Zekkar ve Riyâd Zerikli, tekrarları kaldırmışlar ve mektubu bu hale getirmişlerdir. Bununla birlikte mektupta hâlâ sıkıntılar vardır. (çev.)

280 ZZ'de bu ifade, (فَأَتَتِ الصَّلَاةُ) "Namaz vakti geldi" şeklinde kaydedilmiştir. RK'de ise, (حَتَّى فَاتَتِ الصَّلَاةُ) "Namaz vakti geçinceye kadar" şeklinde yazılmıştır. Biz çeviride matbu nüshayı tercih ettik. (çev.)

ladık." Haccâc onlara, "Mü'minlerin Emîri'nin yanına girdiğinizde beni onun yanında bekleyin. Sonra yalnız olarak ona selam verin. Beni çağırın; ben sizin için kâfi olurum." dedi. Onlar da öyle yaptılar. Çıktıkları zaman Haccâc Velîd'e, "Ne diye bunları Ka'be'ye gelen hediyelerle baş başa bırakıyorsun?" dedi. Velîd, "Onlardan almaya karar verdim." dedi. Haccâc, "Bunu yap; daha önce Mü'minlerin Emîri Abdülmelik'e bunu söylemiştim, ama yapmadı." dedi. Bunun üzerine Velîd, "Doğrusu ben Mü'minlerin Emîri Abdülmelik'in uzak durduğu bir şeyi yapmaktan Allah'a sığınıyorum." dedi ve Kâbe'nin hediyelerini onlara bıraktı.

Medâinî dedi ki: Hıms halkından bir adam Velîd'in yanında ayağa kalktı ve "Ey Mü'minlerin Emîri! Ben bir suç işledim; benim için Allah'tan mağfiret dile; Allah seni affetsin." dedi. Onlardan bazıları, "Mü'minlerin Emîri tek başına bu dua işini yerine getirebilir." dediler.

Medâinî dedi ki: Kelb kabilesinden Zübyân b. Nu'aym, b. Husayn el-Alîmî Velîd'in yanına geldi ve "Ey Mü'minlerin Emîri! Ben kendi nefsime bir miktar parayı farz kıldım [nezir yaptım]. Bunu bana teslim et!" dedi. Velîd, "Ne kadar?" diye sordu. Adam, "Altmış dinar" dedi. Velîd, "Sana verdik" dedi; sonra onu Abdülazîz b. Velîd'in yanına gönderdi ve adamı ona tavsiye etti. Abdülazîz o sırada Kınnesrîn valisiydi. Abdülazîz'den önce Velîd, Kays kabilesinden Râsib ve Saîd adında iki adama girmeleri için izin vermişti. Abdülazîz kızdı ve Velîd'e şu beyitleri yazdı:

Ulaştır, fersahlarca uzaktaki Mü'minlerin Emîri'ne
Gözünü kapatıyor, keskin görüşlü olduğu halde
"Ben Abdülazîz'in yanında geri bırakılıyorum" diyor
Ve benden önce Râsib ve Saîd'i öne geçiriyor

Bunun üzerine Velîd, öne geçirilmesi için Abdülazîz'e mektup gönderdi.

Hişâm b. el-Kelbî babasından rivayetle dedi ki: Aslında Abdülmelik o adamı Abdülazîz b. Mervân'ın yanına göndermişti; Abdülazîz ona sert davranmış ve Abdülmelik'e mektup yazmıştı. Abdülmelik de ona mektup yazarak, adama iyilik yapmasını ve onu öne geçirmesini söyledi.

Medâinî dedi ki: Velîd Abbâd b. Ziyâd'a, "Ziyâd'ın Haccâc'dan ne farkı var?" dedi. Abbâd, "Haccâc cesurdur." dedi. Velîd, "Peki, ikisinin tedbiri

arasında ne fark vardı?" dedi. Abbâd, "Ziyâd devesinin üzerinde Irak'a geldi. İdare ederek, yumuşak davranarak ve iyi bir siyasetle Irak'ın güvenliğini sağladı. Haccâc ise Irak'a geldi; haracı değiştirdi, insanların kalplerini ifsad etti, Irak ve Şam halkıyla onların güvenliğini sağlamadı. Eğer Haccâc Ziyâd'ın onlardan istediklerini istemiş olsaydı, onun heyecanla sana gelerek istifasını vermesi, [senin açından] bir sürpriz olmazdı."

Dediler ki: Velîd Abdülazîz'i Şam'ın bir bölgesini [veya şehrini] yönetmekle görevlendirdi. Bir adam onun yanına geldi ve "Nasihat" dedi. Abdülazîz, "Eğer nasihat sana ise, gereğini yaparız. Eğer bize ise, bizim nasihate ihtiyacımız yok." dedi. Adam, "Bir komşum var; evini terk edip gitti." dedi. Abdülazîz, "Sen ne kadar da kötü komşusun! Senin anlattığına bakacağız, eğer doğru söylüyorsan sana çok kızacağız; eğer yalan söylüyorsan seni cezalandıracağız. Eğer seni affetmemizi istiyorsan seni affederiz." dedi. Adam, "Beni affet!" dedi. Abdülazîz de onu affetti.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik kardeşi Muhammed'i Kınnesrîn, Cezîre, İrmîniyye ve Azerbaycan üzerine vali yapmıştı. Muhammed İrmîniyye ve Azerbaycan'da hâkimiyet kurunca Abdülmelik onu Kınnesrîn valiliğinden azletti. Abdülmelik vefat edince Velîd Muhammed'in yerine Mesleme b. Abdülmelik'i görevlendirdi. Mesleme Muhammed'e baskı yapmaya başladı. Bunun üzerine Muhammed, yanında oğlu Mervân'a dayandığı halde Velîd'in yanına girdi ve "Kardeşim Abdülmelik vefat edene kadar bana iyilikte bulunuyor ve yönetiminde beni ortak yapıyordu. Gördüğün gibi yaşım bir hayli ilerlemiş bulunuyor. Ben senin baban yerindeyim." dedi. Velîd başını önüne eğdi ve şu şiirle temsil getirdi:

Eğer sabredersen, sabır en hayırlı akıbettir
Eğer sabredemezsen, iş gördüğün gibidir

Bunun üzerine Muhammed ayağa kalktı ve şu şiirle misal getirdi:

Eğer sabredemezsek, tıpkı kötülük gibi zarar veririz
Eğer sabredersek, biz zaten sabır topluluğuyuz

Sonra Muhammed Ruhâ'ya[281] gitti ve vefat edinceye kadar orada kaldı.

Medâinî Üsâme b. Zeyd'den, o da Saîd b. İbrâhim'den rivayetle dedi ki: İbnü'l-Müseyyeb'e denildi ki: İbn Şihâb Velîd'e Kabîsa b. Züeyb'den, o da Mugîre b. Şu'be'den, Resûlullah'ın (sav) şöyle dediğini rivayet etti: "Halifeden bir şeyin ısrarla istenilmesi doğru değildir." Bunun üzerine İbnü'l-Müseyyeb, "Eğer bunu anlatmışsa Allah'ın laneti İbn Şihâb'ın üzerine olsun. O dünyayı abartmıştır. O Velîd'i tanıdığı halde, ona nasıl böyle bir şey söyler? Yazık ona; Benî Ka'b'dan olan kişiyi duymadı mı?" dedi ve şu beyti söyledi:

Allah'ım! Ben Muhammed'den istiyorum
Babalarımızın kadîm dostlukları aşkına

İbnü'l-Müseyyeb devamla, "Resûlullah'tan bir şey istenilir de halifeden istenilmez mi?" dedi.

Medâinî dedi ki: Üseylim b. Ahyef, halifeliğe getirilmeden önce Velîd'e şöyle dedi: "Bir zan beslediğin zaman onu araştırma. Adamlara bir şey sorduğun zaman bildiklerinden sor. Çünkü onlar senin çabuk kavrayışını gördüklerinde, senin bilmediklerin hakkında hep böyle olduğunu zannederler. Az konuş; yanlışların az olur." Velîd, konuşurken sık hatalar [lahn] yapan biriydi.

Medâinî Âmir b. Abdüla'lâ'dan rivayetle dedi ki: Âmir b. Abdüla'lâ Velîd'le konuştu ve Hind bt. Hasan el-İyâdî -bazılarına göre el-İmlîkî- ile Cem'a bt. Âbis el-İyâdî'yi nikâhında bir araya getirdiğini söyledi. Bir gün Cem'a'ya, "Hangi tür adamlar sana daha çok sevimlidir?" denildi. Cem'a, "Sert, dayanıklı, cazibesi güçlü ve yumuşak olan erkekler." dedi. Hind'e, "Hangi tür adamlar sana daha çok sevimlidir?" denildi. Hind, "Mesafesi yakın olan, ülkesi geniş olan, başkası ona gelen ancak kendisi başkasına gitmeyen erkekler." dedi. Bunun üzerine Velîd, "Kim bu erkek?" dedi. Hâşim b. Abdüla'lâ el-Fezârî, "Sensin ey Mü'minlerin Emîri!" dedi.

Dediler ki: Velîd b. Abdülmelik, Medine'deki valisi Osman b. Hayyân el-Mürrî'ye mektup yazdı. -Deniliyor ki: Süleyman yazdı- Mektubunda

281 Bugünkü Şanlıurfa. (çev.)

ona, çift cinsiyetli [hünsâ] olan insanları saymasını ve kendisine bildirmesini istedi. Ancak kâtip, "Hünsâ insanları say" manasındaki (إحص المخَنَّثين) cümlesi yerine, bir nokta farkıyla yanlış yazarak, "Hünsâ insanları hadımlaştır" manasına gelen (إخص المخنثين) cümlesini yazdı. Medine valisi Osman da onlardan çok sayıda insanı hadımlaştırdı. Onların içinde tellâl da vardı. Velîd, "İşte şimdi benim açımdan hünsâlık tamamlanmış oldu." dedi.

Medâinî Şürahbîl b. Ali'den naklederek dedi ki: Velîd minberde iken, Haccâc'dan kendisine gelen bir mektubun okunmasını emretti. Haccâc mektubunda halifeye olan bağlılığını ve samimiyetini anlatıyor ve şöyle diyordu: "Ben doğru niyetim ve hulûs-i kalbimle, Mü'minlerin Emîri'nin bana şefaatçi olmasını umuyorum." Bunun üzerine Ebû Mu'temir el-Hımsî, "Mü'minlerin Emîri ancak kendi nefsini kurtarmak için kâfi gelir." dedi.

Dediler ki: Haccâc hac ya da umre için yola çıktı. Medine'den geçti; orada Ömer b. Abdülazîz valiydi. Haccâc Medinelilere, "Valiniz nasıldır?" diye sordu. Onlar, onu hayırla methettiler. Haccâc, "Anlattığınız bu güzel gidişatına göre, ona karşı korkunuz nasıldır?" dedi. Onlar, "Onun yanına oturduğumuzda, (heybetinden) istediğimiz gibi ona bakamıyoruz." dediler. Haccâc, "Peki, ceza verişi nasıldır?" dedi. Onlar, "15-30 darbe arasında değişir." dediler. Bunun üzerine Haccâc, "Bu cezaya karşı böyle bir korku mu?" dedi. Onlar, "Evet" dediler. Haccâc, "İşiniz Allah'a kalmıştır. Ben onun hakkında Mü'minlerin Emîri'ni uyarmıştım. Doğrusu Velîd'in nasihate ihtiyacı var." dedi.

Bunun üzerine Haccâc Velîd'e şöyle bir mektup yazdı: "Kuşkusuz Medine halkı Ömer b. Abdülazîz'i sığınak edinmişler.[282] Ömer kendisini onlara sevdirmiştir; hiçbir kimse onların yanında sevgi konusunda onun önüne geçemez." Bunun üzerine Velîd, Ömer'i Medine valiliğinden azletti. Onun yerine Osman b. Hayyân el-Mürrî'yi tayin etti.

Ömer b. Abdülazîz'e Velîd'in, konuşurken yanlışlıklar (lahn] yaptığı haber verildi. Ömer şöyle dedi: "O yanlışlık yapsa bile iki ciddi [insanın] en ciddisidir."

---

282 Yani, onu kurtarıcı ve tek doğruluk merciî olarak kabul ediyorlar. (çev.)

Velîd Hakkâ sûresinde yer alan (يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ) *"Keşke o (ölüm her şeyi) kesip bitirseydi."*[283] âyetini okudu. Bunun üzerine Süleyman, "Vallahi ben bunu isterdim." dedi. Süleyman, Velîd'in hutbesinde yanlışlık yaptığını işitirdi. Mesela, [284](الله المستعانِ) derdi.

[Velîd'le İlgili Haberler ve Olaylar]

Medâinî dedi ki: Velîd b. Abdülmelik hastalandı. Bir baygınlık onu sersemleştirdi ve gün boyunca onların yanında ölü gibi kaldı. Üzerinde ağlandı ve posta görevlileri onun ölümünü duyurmak üzere yola çıktılar. Haccâc'ın elçisi de böyle bir haber getirdi. Haccâc, "*İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn*" dedi; sonra bir ip istedi. Elleri o iple bağlandı. Sonra bir sütuna sıkıca bağlandı ve şöyle dedi: "Allah'ım! Merhametsiz olanları bana musallat etme! Her zaman, 'Mü'minlerin Emîri'nden önce benim canımı al!' diye sana yalvarıyordum." O bu halde iken bir de baktı ki, bir berîd görevlisi onun hayatta olduğu haberini getirdi. Haccâc hemen secdeye kapandı ve bütün kölelerini âzâd etti.

Deniliyor ki: Haccâc şöyle dua etmiş: "Allah'ım! Bana bir kötülüğün dokunduğu her yerde sana dua ettiğimde mutlaka duamı kabul etmişsin. Velîd'in günlerini bitirmeden benim günlerimi bitirmeni senden istedim." Berîd görevlisi, Velîd'in sağlıklı olduğu haberini getirince Haccâc secdeye kapandı, bütün kölelerini âzâd etti ve çok miktarda sadaka verdi.

Dediler ki: Velîd ayılınca, "Hiç kimse Haccâc kadar Mü'minlerin Emîri'nin sağlığına sevinmemiştir." dedi. Birkaç gün sonra Velîd'in sağlığını kutlamak üzere Haccâc'dan bir mektup geldi. Ayrıca ona Hindistan cevizi göndermişti.

Sonra Haccâc hastalık Velîd'e ağır gelmeye başlamadan ölmedi. Velîd'in bir hizmetçisi şöyle dedi: "Bir gün sabah namazı için ona abdest aldırıyordum; ellerini uzattı, ben de üzerine su döküyordum. Dalgındı; su ellerinin üzerinden akıp gidiyordu ve ben konuşamıyordum. Sonra yüzüme su attı ve 'Uyuyor musun sen?' dedi. Sonra başını bana doğru kaldırdı ve 'Biliyor musun bu gece ne oldu?' dedi. Ben 'Hayır bilmiyo-

283 Hâkka, 69/27.
284 Kendisinden yardım istenilen sadece Allah'tır. (çev.)

rum' dedim. Velîd, 'Yazık sana, Haccâc öldü.' dedi. Ben hemen '*İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn*' dedim. Bunun üzerine bana, 'Sus! Haccâc ölmediği takdirde, koklamak için senin efendinin elinde bir elma olması, efendini sevindirmez.' dedi."

Medâinî, Mâcişûn'dan rivayetle şöyle dedi: Haccâc ölünce Ömer b. Abdülazîz'e geldim ve ona haber verdim. Ömer b. Abdülazîz, "Haccâc'ın ölümünü görmeden benim ömür müddetimi bitirmeyen bir Rab için burnum sürtülsün." dedi. Sonra Ömer Velîd'e geldi ve ona haber verdi. Velîd ona rahmet okuttu. Sonra Ömer'e, "Ama ey Ebû Hafs, o senin hakkında iyi konuşurdu. Tabii, o bizim aileden biriydi elbette." dedi.

Bana Hirmâzî anlattı. O Ebû Amr el-Medînî'den nakletti; dedi ki: Haccâc ve Velîd b. Abdülmelik öldüklerinde cariyeler ve çocuklar Medine'de şöyle diyorlardı: "Ey iki adamı helak eden Allah! Bu insanı da -Medine valisi Osman b. Hayyân el-Mürrî'yi kestediyorlardı- helak et!"

Velîd Ömer b. Abdülazîz'i azletmiş ve onun yerine Osman b. Hayyân'ı Medine'ye vali yapmıştı. Osman azledilince çocuklar, "Ey iki adamı helak eden Allah! Bu insanı da helak et!" dediler.

Medâinî dedi ki: Süleyman b. Yesâr Velîd'e şöyle dedi: Ömer b. Hattâb, "Hilafetten kurtulmayı çok isterdim. Lehime de olsa aleyhime de olsa benim için yeterlidir." dedi. Velîd, "Sen yalan söyledin" -veya "Sana yalan söylendi"- dedi.

Medâinî Ali b. İbrâhim'den nakletti; dedi ki: Velîd, "Bize Ömer b. Hattâb'dan söz etmeyin. Onun sözleri bizim için yaralayıcıdır." dedi.

Dedi ki: Velîd hac ibadetini yaptı. Haccâc'ın kardeşi Muhammed b. Yûsuf da hac ibadetini yapmak üzere Yemen'den gelmişti. Muhammed, Velîd için bazı hediyeler getirmişti. Velîd'in hanımı ve Abdülazîz'in kızı Ümmü'l-Benîn, "Muhammed b. Yûsuf'un hediyesini bana ayır." dedi. Bunun üzerine Velîd, ona verilmesini emretti. Ümmü'l-Benîn'in elçileri, hediyeleri almak üzere Muhammed b. Yûsuf'un yanına geldiklerinde hediyeleri vermek istemedi ve "Mü'minlerin Emîri bu hediyeleri görmeden teslim etmem." dedi. Ümmü'l-Benîn kızdı ve Velîd'in yanına girdi; dedi ki: "Benim Muhammed b. Yûsuf'un hediyelerine ihtiyacım yok. Duyduğuma

göre, bu hediyeleri zulümle ve gasp ederek insanlardan almış ve bunun için insanları çalıştırmış."

Muhammed b. Yûsuf hediyeleri Velîd'in yanına sevk edince Velîd, "Duyduğuma göre sen bu hediyeleri insanlardan gasp etmiş, onları bu iş için çalıştırmış ve onlara zulmetmişsin." dedi. Muhammed b. Yûsuf, "Maazallah" dedi. Fakat Velîd makam-ı İbrâhim ile Hacerü'l-Esved arasında ona elli defa yemin ettirdi. Muhammed b. Yûsuf, bu hediyeler için kimseye zulüm yapmadığına, gönül hoşnutluğu olmadan kimseden bir şey almadığına yemin etti. Bunun üzerine Velîd hediyeleri kabul etti ve onları Ümmü'l-Benîn'e gönderdi. Muhammed b. Yûsuf Yemen'de öldü. O bir hastalığa yakalandı ve ondan dolayı vücudu parçalandı.

Dediler ki: Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm, Ensâr'dan bazı adamlarla birlikte Velîd'in yanına geldi. Onun bir fazileti, dindarlığı ve ictihadı vardı. Sakalı büyük ve uzundu. Velîd ona, "Sakalının uzunluğuyla ilgilenmez misin? Doğrusu beni üzüyor." dedi. Sakalından bir tutam tuttu; sonra bir tutam daha tuttu ve iki tutamdan sonra kesilmesini emretti. Onun dediği yapıldı. Fakat sanki hiç kesilmemiş gibiydi. Ancak bu durum Ensâr cemaatini üzdü. Onların bu üzüntüsü Velîd'e ulaştı. Velîd onlardan özür diledi, "Sizi küçümsemek için bunu yapmadım." dedi ve onlara iyilik yapıp hediyeler verdi. Ebû Bekr b. Muhammed Velîd'e çok miktarda hurma hediye etmişti. Deniliyor ki: Kırk bin dirhem değerindeydi. Velîd önce kabul etti; sonra ona iade etti ve "Senin sakalının bunda bir payı vardır. Ondan istediğin kadarını adamların arasında bölüştür." dedi.

Dediler ki: Velîd'in yanına Benî Mahzûm'dan bir adam geldi; ona bir diyeti ödemesi hususunda kendisine yardım etmesini istedi. Velîd, "Evet, eğer sen buna müstahak isen…" dedi. Adam, "Ey Mü'minlerin Emîri! Akraba olduğum halde nasıl buna müstahak olmayabilirim?" dedi. Velîd, "Sen Kur'ân'ı okudun mu?" dedi. Adam, "Hayır, okumadım." dedi. Velîd, "Yaklaş bana." dedi. Adam yaklaştı. Velîd elinde bir çubukla adamın başındaki sarığı indirdi ve ona birkaç çubuk vurdu. Sonra bir adama, "Bunu yanına al, Kur'ân okumadan senden ayrılmasın." dedi.

Daha sonra Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'in çocuklarından biri Velîd'in yanında ayağa kalkıp, "Ey Mü'minlerin Emîri! Benim borcum var." dedi. Velîd, "Kur'ân'ı okudun mu?" dedi. Adam, "Evet okudum." dedi. Velîd adama Enfâl'dan 10 âyet ve Berâe [Tevbe] sûresinden 10 âyet okuttu. Sonra, "Evet, bunun üzerine borcunuzu ödeyeceğiz ve akrabalarınıza iyilikte bulunacağız." dedi.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O da Velîd'den nakletti; dedi ki: Velîd, bir gün küttâba[285] uğradı, orada genç bir hizmetçi kız gördü. Öğretmene, "Nedir bu?" dedi. Öğretmen, "Ona kitabı ve Kur'ân'ı öğretiyorum." dedi. Velîd, "Yazık sana! Ona öğreten erkek çocuklar kadından yaşça daha küçük olsunlar." dedi.

Medâinî dedi ki: Velîd bakkalın yanına uğrar; orada durur, bakkaldan bir tutam yeşillik alır ve "Kaçadır bu?" derdi. Kendisine, "İki kuruşadır" denilirdi. Velîd, "Biraz daha arttır; kâr edersin." derdi.

Medâinî dedi ki: "Bir adam Velîd'in yanına geldi ve 'Ey Mü'minlerin Emîri! Sen kırk yıl halife olarak yaşayacaksın' dedi. Velîd, 'Kuşkusuz Mü'minlerin Emîri, bunun iki katına râzı olmaz' diye mukabelede bulundu."

Medâinî Ukbe b. Rü'be'den nakletti; dedi ki: İbrâhim b. Arabî, Yemen'den Velîd'e bir heyet gönderdi. Ben, babam ve Cerîr o heyetin içindeydik. Biz Huvvârîn'e[286] geldiğimizde babam bana, "Oğlum! Biz bu adama geldik; Arapların şerefli kadınlarından biri onu doğurmuştur ve sen bu kadın hakkında bir şey [şiir] zikretmedin." dedi. Bunun üzerine şöyle dedim:

İnsanların seçkinlerinden Mervân'ın oğluna
Ve Abs'ın seçkini Abbas'ın kızına

Sonra bunun gibi birkaç beyit söyledim. Bunun üzerine babam devemin burnuna vurarak, "Ben ona karşı, senden daha fazla hak sahibiyim." dedi. Dedi ki: Cerîr'den önce huzura çağrıldık. Sonra çıktık. Bizim Cerîr hakkında bir kabahatimiz olmadığı halde o, "Vallahi ey Ümmü'l-Acâc'ın

285 Temel eğitimin verildiği okul.
286 Huvvârîn, Hımıs ile Dımaşk arasında bulunan, Bahreny'de tarihî bir beldedir [bkz. *Mu'cemü'l-Büldân*, II/315]. (çev.)

oğlu! Eğer göğsümü üzerinize koyarsam, sizi un ufak eder ve bu seçme şiirleriniz de size hiçbir fayda vermez." dedi. Deniliyor ki: Bu elçiler Abdülmelik'e gönderilmişti.

Medâinî dedi ki: Velîd'in yanında dayıları Abs kabilesinden bir adam vardı ve sürekli Benî Esed aleyhinde konuşuyordu. Bu durum Velîd'e ağır gelmeye başladı. Bunun üzerine Velîd hâcibine, "Bana bu Absî'nin hakkından gelecek Benî Esed'den, nüktedan bir adam bul." dedi. Hâcib de ona Benî Esed'den bir şair getirdi; Absî'nin durumunu ve onun ne yapması gerektiğini ona söyledi. Absî, "Kimlerden bu adam?" dedi. "Benî Esed'dendir." dediler. Absî, Benî Esed aleyhinde konuşmak için ona yüklenmeye başladı. Sonra, "Benî Esed'in hangi kolundansın?" dedi. Adam, "Benî Saydâ'dan" dedi. Absî şöyle dedi: "Şairin şu şiirini biliyor musun?

Alçaklık bir memlekete gelirse
Erkenden biri onu Benî Saydâ'ya götürür

Bunun üzerine Esedî, "Kimlerdensin sen?" dedi. Absli, "Abs kabilesinin Benî Revâha kolundan" diye cevapladı. Esedî şöyle dedi: Şairin ne dediğini bilmiyorum fakat ben şunu söylüyorum:

Alçaklık kaybolmamıştır
Lakin Revâha onu ülkelere yaymıştır
Absli kadın bir çocuk doğurduğunda
Onu kazanılan bir alçaklıkla müjdele!

Bize Ebû Adnân el-Basrî anlattı. O Heysem b. Adî'den rivayet etti; dedi ki: Velîd bir gün Abdullah b. Câfer b. Ebû Tâlib'e, "Sen Haccâc'a kızını verdin mi?" dedi. Abdullah, "Senin baban kızımı ona verdi. Baban borcumu ödemedi; ben de kızımı ona verdim." dedi ve şu şiirle temsil getirdi:

Kim lider olsa ve onun kardeşi de
Ebü'd-Dahhâk ise, poyraza doğru hıçkırarak ağlar

Bunun üzerine Velîd Haccâc'a bir mektup yazarak onu boşamasını istedi. Haccâc, Abdullah b. Câfer'in kızına, "Mü'minlerin Emîri bana mektup yazarak seni boşamamı istiyor." dedi. Kadın, "Vallahi Velîd bana, beni seninle evlendiren kişiden daha çok iyilikte bulunur." dedi. Haccâc onu

boşadı; Velîd her ay ona 2.000 dirhem veriyordu. Ayrıca ona birkaç yük giysi ve koku gönderdi.

Medâinî ve başkaları dediler ki: Bir gün Velîd konuşuyordu; tahtının altında da bir bedevî Arap vardı. Bedevî, Velîd'in şöyle dediğini işitti: "Kuşkusuz Ali b. Ebû Tâlib, hırsızlardan bir hırsızdı. Üzerine sağanak yağmur dökülmüştür." Bunun üzerine bedevî, "Bu adamınız ne diyor?" dedi.

Hirmâzî dedi ki: Bir gün Velîd, "Kuşkusuz Zübeyr hırsızlardan bir hırsızdır ve Ali b. Ebû Tâlib de eşeklerden bir eşektir." dedi. Bir bedevî, "Bu adam ne diyor?" diye sordu. Arkadaşı ona, "Aralarında bulunan kinlerini dile getiriyor." dedi.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî, Kureyş'in mevlası Abdullah b. Abdülmelik'ten nakletti; dedi ki: Bir gün Velîd bir at koşturuyordu; dedi ki: (رَدِّ الْفَرَسَانِ الصَّادَّانِ عنِ الْمَيْدَانِ) "Meydandan çıkan atları geri çevir." Bunun üzerine Abbâd b. Ziyâd, "Yanlış söyledin (الْفَرَسَيْن الصَّادَّيْنِ) olmalıdır." dedi.

Bir adam Abdülmelik'e, "Velîd'in dilini bozmuşsun." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik, "Bu, onu çok sevdiğimden dolayıdır. Ona acıdım ve onu çölde sütanneye vermedim." dedi.

Velîd, bir gün Sâlim b. Abdullah b. Ömer'e, (ما أَدَمُكَ) "Senin katığın nedir?"[287] dedi. Sâlim, "Sirke ve zeytinyağıdır." dedi. Velîd, "Bunlardan bıkmıyor musun?" dedi. Sâlim, "Onlardan bıktığımda onları bırakıyorum ve tekrar onlara iştahım olana kadar katıksız ekmek yiyorum." dedi.

Medâinî dedi ki: Velîd kışın bir orduyu gazaya gönderdi. Askerler başardılar ve ganimet elde ettiler. Bunun üzerine Velîd, Abbâd b. Ziyâd'a, "Nasıl görüyorsun bu işi?" dedi. -Daha önce Abbâd b. Ziyâd, "Kendileriyle savaşılmayan iki düşmandan beni uzak tutun: Birisi kış, diğeri vadilerin içi" demişti.-[288] Velîd bu sorusuyla, sanki üstü kapalı şekilde onun bu sözü-

---

287 Velîd lahn yapmakla (hatalı konuşmakla) ünlüydü. Bir önceki rivayette atlarla ilgili hata yaptığı gibi, burada da (ما أُدمُكَ) "Katığın nedir?" demesi gerekirken yanlış olarak (ما أَدَمُكَ) demiştir. Çünkü (أَدَمُ) cilt/deri manasındadır ve çoğulu (أَدَمَةٌ)'dür. Ekmekle yenen katık manasına gelen kelime ise (إِدامُ)'dır, çoğulu (أُدُمُ)dür. (çev.)

288 Hem RK'de hem de ZZ'de bu sözün Ziyâd'a ait olduğu zikredilmiştir. Oysa Velîd Abbâd b. Ziyâd ile konuşuyor ve sonunda Abbâd, söylediği sözden dolayı "hata ettim" diyor. Bu durumda, cümlenin (وكأنه عرّض بقول زياد) şeklinde değil, (وكأنه عرّض بقول عبّاد بن زياد) şeklinde olması gerekir. (çev.)

ne tarizde bulunmuş oldu. Abbâd b. Ziyâd, "Ey Mü'minlerin Emîri! Onlar başardılar ve ben hata ettim. Ayrıca her ayıbın üzerine gidilmez." dedi.

Medâinî dedi ki: Velîd devesine bindi ve Uzre kabilesinden olup yolda şarkılar söyleyen kişi de şöyle demeye başladı:

Ey genç deve! Görüyorum ki sen
Yürüyüşünde, yerin düzlüklerinde gidiyorsun
Yazık sana, üstünde kim var, bilir misin?
O, sana binmiş olan Allah'ın halifesidir

Velîd Mekke'ye geldi; Beyt'i tavaf etti, sonra Zemzem'in arkasında bir duvara yaslandı. Fadl b. Abbas b. Ebû Leheb de Zemzem'den su içiyor ve şöyle diyordu:

Ey Ali'yi soran kişi!
Bedir'e katılmış ve bizim için bir "ay" olan birini soruyorsun
Hayret içindedir şerefte, Ebtahlıdır
Ey Zemzem! Seni dürüp katlayan ne mübarektir!
Bereketlisin, hem içen için hem de içilen için
Sula [muhtaçları]; Peygamber'in izini takip ederek

Sonra Velîd'e bir su getirildi; ondan içti ve onunla yüzünü mesh etti.

Bize Muhammed b. el-A'râbî anlattı; dedi ki: Ahtal Velîd'e "Ey Mü'minlerin Emîri! Nizâr'ın iki oğlunu barıştır." dedi. Bunun üzerine Beyhes b. Suheyb el-Cermî, "Allah onları barıştırmasın." dedi. Ahtal, "Vallahi neden bundan hoşlanmadığını bilmiyorum." dedi. Beyhes ise, "Vallahi onların barışmalarının sana ne faydası vardır, bilmiyorum." dedi. Ka'b b. Cu'ayl Velîd'i şöyle methediyordu:

Halife'yi istiyorum; yolculuğa çıktığımda onu istiyorum
Nefis de, yolculukla maksadına ulaşmış oluyor
Velîd'den bir söz aldığımda
Kanatlanırım ve içim huzur buluyor
Sen ümmet için imam oğlu imamsın
Ümmetin fakirliği ve zenginliği senin eline geçmiştir

Yine Gatafân'dan bir adam Velîd'i methederken şöyle demiştir:

Her ne kadar bazıları, "zorluyor nefsim beni
Onların anlattıklarının üstünde bir şey anlatsam"
Deseler de
Onlar onun için "Fırat gibidir" dediler
Ancak râzı olmam, Fırat'a benzerliğe
Elbette ki, akan bir nehir denize denk olamaz

Bunun gibi Velîd hakkında birkaç beyit söylemiş, ancak Velîd ona hiçbir şey vermemişti. Bunun üzerine şöyle dedi:

Geldim Velîd'in yanına; onu buldum
Bildiğim gibi, ahmak ve cimri birisi
Vermesi ağır, ceza vermesi seri
Çok az bir şekilde hayır işler

Yine aynı kişi şöyle demiştir:

Velîd'in yanına geldim; onu buldum
Herkesin bildiği gibi: sağlıksız ve hazımsız
Keşke Velîd'in yerinde bizim için Hâlid olsaydı
Ve Abdülazîz'in yerinde Yahya olsaydı

Şair burada, Hâlid b. Yezîd b. Muâviye, Abdülazîz b. Mervân ve Yahya b. Hakem'i kastediyor. Ebû Katîfe Velîd için şöyle dedi:

Hey! Mü'minlerin Emîri'ne bir mektup ilet!
Emrin dışında gelen bir şey daha doğrudur
Siz korktuğunuzda, Allah'a mı yaklaştırılmış oluruz?
Ve siz korkulardan emin olduğunuzda
Biz uzaklaştırılıp perdelenecek miyiz Allah'tan?
Ve benim dışımda, elimde ateş parçası olmanızı isteyenler
Alevlenen bir ateş parçası[289]
[Varsayalım ki], sizler zâhirde yaraları tedavi ettiniz
Ya, göğüslerdeki yıkıcı yaraların hakkından kim gelecek?

---

289 ZZ'de bu beyit, (يَتَضَرَّمُ) "alevleniyor" şeklinde bitiyor. RK'de ise aynı manaya gelen (يتلَهَّبُ) kelimesiyle son buluyor. (çev.)

Ahtal, Velîd'i methedip şöyle dedi:

Cezîme'nin delikanlısı doğdu, Kureyş'ten
Kötü şeyler başına geldiği zaman
Düşmanın üzerine en hızlı giden [ata sahiptirler]
Ağır koşan atlar geciktirildiği zaman

Hâlid b. Hıyâr şöyle dedi:

Eğer Velîd'in yanında onun vermesini arzu edersek
Çokça verilir; onun gerisinde de kapı kilitlenir
Onun bulutunun hayır yağdırmasını umduğumuz zaman
Az veren ve cimrilik yapan bir avuç engel olur

Medâinî dedi ki: Ahvas'ın kardeşi, Medine'de, kardeşine kılıç çekmişti. Ömer b. Abdülazîz durumu bildirmek üzere Velîd'e mektup yazdı. Velîd cevabında, "Onun ellerini kes." dedi. Ömer de onun ellerini kesti. Adam bu sebeple Ömer'e kin bağladı.

Velîd, Ömer b. Abdülazîz'e bir mektup yazarak, "Hubeyb'i [b. Abdullah b. Zübeyr] darp etmesini" istedi. Çünkü Hubeyb "Mervân ailesinin devleti yakında yıkılacak." demişti. Yaptığı başka şeyler de vardı. Ömer b. Abdülazîz onu darp etti; adam hastalandı; sonra iyileşti ve vefat etti. Ancak Ömer, o adamın kendi darbı sebebiyle öldüğünü zannetti. Bunun için 30 köle azat etti. Deniliyor ki: Ömer ona kırk sopa vurmuş ve üzerine bir testi su dökmüştü. Adam öldü; Ömer otuz köle azat etti.

Dedi ki: Bazıları şöyle dedi: Abdullah b. Zübeyr öldürülünce Horasan valisi Abdullah b. Hâzim es-Sülemî Hubeyb b. Abdullah b. Zübeyr'e biat etmişti. Abdülmelik ve Velîd kinlenerek bunu unutmadılar. Velîd halife olunca Hubeyb'in rezil olmasını istedi. Bunun için, Ömer b. Abdülazîz'e mektup yazarak Hubeyb'i darp etmesini istedi. O da onu darp etti.

Medâinî dedi ki: Bu yanlıştır; çünkü İbn Hâzim, Abdullah b. Zübeyr'den önce öldürüldü.

Medâinî dedi ki: Hâricîlerden bazıları Velîd b. Abdülmelik'in huzuruna çıkarıldılar. Velîd onlarla konuştu; Hâricî adam Velîd'e ve onun babasına küfretti. Bunun üzerine Velîd Ömer b. Abdülazîz'e, "Ne düşünüyorsun?"

dedi. Ömer, "Sanıyorum, aklından zoru vardır. Eğer sana ve senin ondan olduğun babana yakışır bir şey yapmak istersen onu serbest bırakırsın." dedi. Velîd Ömer için, "Bu adam Harûrî'dir vallahi!" dedi. Ömer ise, "Mecnûndur [delidir] vallahi!" dedi.

Bunun üzerine Hâlid b. Reyyân kılıcını keskinleştirdi. O Velîd'in, Ömer'i ona öldürteceğini düşünüyordu. Velîd kızgın bir şekilde ayağa kalktı, eşi ve Ömer'in kız kardeşi Ümmü'l-Benîn'in yanına girdi ve "Senin Harûrî [Hâricî] ve ahmak kardeşinin bana neler söylediğini görmüyor musun?" dedi. Ümmü'l-Benîn, "Sen ona ne söyleyeceğini daha iyi bilirsin. Ömer çocukluğundan beri bir yanlışlık yapmış değildir." dedi. Sonra oğlu Abdülazîz'e, "Hâlid b. Reyyân'ın yanına git ve onu geri çevir." dedi.

Ömer Hâlid'e, "Eğer Velîd sana emretseydi beni öldürecek miydin?" diye sordu. Hâlid, "Evet, vallahi!" dedi. Ömer, "Sen Hâlık'ın isyanında olan mahlûka itaat etmek konusunda cür'etlisin." dedi.

Ümmü'l-Benîn Hâlid'e haber göndererek askerî birlikten çıkmasını söyledi. O da çıktı; Kendisi Süleyman'ın birliğindeydi.

Medâinî dedi ki: Velîd bir cuma günü hutbe okudu. Kendisi çok hata yapan [lahhân] biriydi. Bir bedevî, "Bu adam tüy ile yünü birbirine karıştırdı." dedi. -Yani hem yanlış, hem doğru konuştu.-

Kelbî dedi ki: Velîd ve Süleyman Abdülmelik'in veliahtlarıydı. Velîd halife olunca, Süleyman'ı hal edip oğlu Abdülazîz için biat almak istedi. Ancak Süleyman bunu kabul etmedi. Velîd, oğlu Abdülazîz'den sonra Süleyman'ın halife olmasını istedi. Süleyman bunu da kabul etmedi. Bunun üzerine Velîd, Süleyman'a kabul etmesi için çok miktarda mal verdi.

Diğer taraftan, Abdülazîz'e biat etmeleri için valilerine mektup yazdı. Biat etmeleri için insanları davet etti. Ancak Haccâc, Kuteybe b. Müslim ve Velîd'in önde gelen adamlarından başka hiç kimse bu davete olumlu cevap vermedi. Bunun üzerine Abbâd b. Ziyâd şöyle dedi: "İnsanlar bunun için sana olumlu cevap vermiyorlar. Eğer sana olumlu cevap verseler, senin oğluna ihanet etmelerinden emin olamazsın. Süleyman'a emret; senin yanına gelsin. Çünkü onun üzerinde bir itaat hakkın vardır. Senin yanına geldiğinde, ondan sonra Abdülazîz'e biat edilmesi için onu ikna et. Çünkü

o senin yanındayken senin dediğini yapmamaya cesaret edemez. Eğer kabul etmezse insanlar onun aleyhine geçer."

Bunun üzerine Velîd yanına gelmesi için Süleyman'a mektup gönderdi. Süleyman gecikti ve ağır davrandı. Bunun üzerine Velîd onun yanına gitmeye, onu veliahtlıktan hal' etmeye karar verdi ve hazırlık yapmaları için insanlara emir verdi. Sonra seyyar odasını istedi; çıkarıldı. Ancak Velîd hastalandı ve hareket etmeden önce vefat etti.

Velîd, Yezîd b. Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî'ye, "Abdülazîz'e biat et." dedi. Yezîd, "Sağ elime gelince, ben onunla Süleyman'a biat ettim. Eğer istersen sol elimle Abdülazîz'e biat ederim." dedi. Cerîr b. Atıyye Velîd için şöyle dedi:

"Ondan sonra hilafet ehli kimdir?" denildiğinde
Parmaklar Abdülazîz'i gösterecektir

Bunun üzerine Abdülazîz ve annesi Ümmü'l-Benîn ona ihsanda bulundular. Süleyman halife olunca Cerîr ondan korkmaya başladı; bu kez Süleyman'ın oğlu Eyyûb'u methederek yanına geldi. Süleyman bunun üzerine onu affetti. Küseyyir şöyle dedi:

Ey beyaz kadının oğlu! Hür bir kadın zilletler topladı
Ebeler, çocuğu ellerine aldıklarında, devletine umut bağladılar

Medâinî Ebü'l-Yakzân'dan, o da Hişâm b. Hassân'dan nakletti; dedi ki: Velîd akıl ve fazilet sahibi olan Şamlılardan bir adama, yanına gelmesi için haber gönderdi. Şamlı adama, "Atıyyen ne kadardır?" diye sordu. Adam, "Şu kadardır" dedi. Velîd onun atıyyesini kat kat arttırdı ve ailesinin de atıyyenin en üst dilimine çıkarılmasını emredip borçlarını ödedi. Sonra adama, "Mü'minlerin Emîri, rehber edinsinler ve edebinden faydalansınlar diye seni çocuklarının yanına almak istiyor." dedi. Adam bu teklifi kabul etmedi ve "Benim onlar için ayıracak zamanım yok." dedi. Velîd, "Haftada sadece bir gün senin yanına gelsinler." dedi. Adam, "Benim için mümkün değil" dedi. Bunun üzerine Velîd, yükselttiği maaşını indirdi. Bir gün Velîd'in adamlarından biri onunla karşılaştı ve "Ey Allah'ın kulu! Mü'minlerin Emîri'nin senden istediğini reddetmene sebep nedir?" dedi. Adam, ölmüş bir hayvana bakıp, "Vallahi onun benden istediğini yapmaktansa,

bu leşi evime götürüp sabah akşam onunla oyalanmak benim için daha çok sevimlidir." dedi. Velîd'in adamı, "Sana ayda ne kadar yeter?" dedi. Adam, "Ayda 50 dirhem" dedi. "Hayatta kaldığın sürece her ay 50 dirhem senindir." dedi.

Medâinî dedi ki: Ebû Adî Abdullah b. Adî b. Hârise b. Rebîa b. Abdüluzzâ b. Abdüşems Velîd hakkında şöyle dedi:

Abdüşems senin babandır, o bizim de babamız
Uzak bir yerden seslenmiyoruz sana
Aramızdaki akrabalık girift olmuştur
Sağlam bir bağla, güçlenmiş ve muhkemdir
Senin gibilerin benim gibilere yaptığı bir iyiliği yap!
Beni, sevabı inkâr etmeyen biri olarak bulursun

Bana Hirmâzî anlattı. O da Ebû Zübâle'den ve başkalarından nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz'in kız kardeşi Ümmü'l-Benîn bt. Abdülazîz b. Mervân Velîd'in eşiydi. Velîd onu beğeniyor ve seviyordu. Ümmü'l-Benîn iffetli, ciddi ve şiiri seven bir kadındı. Bir gün şair Küseyyir'e, "Beni anlat ve beni methet" diye haber gönderdi. Ancak Küseyyir bundan hoşlanmadı. Ümmü'l-Benîn ona, "O halde cariyem Gâdir hakkında şiir söyle." dedi. İşte bunun hakkında şöyle dedi:

Ey Gâdir! "Bintüm"[290] *sabahında görmeliydin*
Yastığımın üzerine ziyaretçilerin abanışlarını[291]

---

290 "بِنْتُمْ" (بان- يبين) kökünden gelen bir kelimedir. "Uzaklaştınız" anlamındadır.

291 Hem RK'de hem de ZZ'de bu beyit (أُغَاضِـرُ لَـوْ تَرَيْـنَ غَـدَاةَ بِنْتُـمْ *** جُنُـودُ الْعَابِـدَاتِ عَلـى وِسَـادِي) şeklinde yazılmıştır. Oysa birçok kaynakta (جُنُودَ الْعابِدات) yerine (جُنُوءَ العَابِداتِ) kaydedilmiştir (bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (جَنَأَ) maddesi; İbn Kuteybe, *eş-Şi'ru ve'ş-Şu'arâ*, I, 504, Dâru'l-Hadis, Kahire, H. 1423). Kelimeyi (جُنُودُ) olarak okuduğumuz takdirde anlam bütünlüğü sağlanamaz. *Lisânü'l-Arab*'ın sahibi İbn Manzûr, (جَنَأَ) kelimesinin (أَكَبَّ) "abanmak" manasında olduğunu ifade ediyor. Biz çeviride bu manayı tercih ettik. (çev.)

Yemenli Vaddâh'ın, Velîd'in Eşi Ümmü'l-Benîn bt. Abdülazîz ile Olan Kıssası

(Ya da Vaddâh'ın Ümmü'l-Benîn bt. Muhterim ile Olan Kıssası)

Ancak birinci başlık daha doğrudur.[292]

Ümmü'l-Benîn Velîd ile birlikte hac ibadeti için Mekke'ye gitti. Orada Ebnâ'dan[293] olan Yemenli şair Vaddâh'ı gördü. Vaddâh şiir söylüyordu. Onun şiir okuması Ümmü'l-Benîn'in çok hoşuna gitti ve ona, "Karısıyla kendisine arkadaş olmaları" için ona haber yolladı. Sonra Vaddâh'a emretti; o da onun hakkında şiir söyledi. Ümmü'l-Benîn ona giysi ve hediyeler gönderdi. Ümmü'l-Benîn Şam'a dönünce, Vaddâh da onlarla birlikteydi. Şam'da iken zaman zaman Ümmü'l-Benîn ona haber göndermeye başladı. Vaddâh gizli bir şekilde Ünmü'l-Benîn'in yanına girer, perde gerisinden ona şiirler okur ve onunla konuşurdu.

Bu durum Velîd'e ulaştı ve onu kederlendirdi. Hemen Ümmü'l-Benîn'in yanına girmesi için bir hizmetçiye emir verdi. Eğer yanında Vaddâh'ı bulursa onu öldürmesini istedi. Ümmü'l-Benîn hizmetçiyi fark edince Vaddâh'ı bir sandığa koyup sandığı kilitledi. Hizmetçi de sandığı aldı ve bir çukur kazıp sandığı içine gömdü.

Bana Esrem anlattı. O Ebû Ubeyde'den, o da İbn Cu'dübe'den nakletti; dedi ki: Vaddâh, Yemen'in Ebnâ'sındandır. Yakışıklı bir adamdı. Aşağıdaki beyti söyleyen odur:

Ne oluyor sana, sürekli gazel söylersin ey Vaddâh?
Korkmaz mısın, ecelinin yaklaşmasından?

Ümmü'l-Benîn bt. Muhterim de çok güzel bir kadındı. Vaddâh ona âşık olmuştu; o da onu sevmeye başladı. Onun kocası Himyer'dendi. Karısının şöyle dediğini duydu:

---

292 Burada, Yemenli şair Vaddâh'ın âşık olduğu kadının, Velîd'in karısı ve Ömer b. Abdülazîz'in kız kardeşi Ümmü'l-Benîn binti Abdülaziz mi, yoksa Muhterim'in kızı Ümmü'l-Benîn mi olduğu hakkında ihtilaf edilmiştir. Belâzürî, ilk başlığın daha doğru olduğunu söylüyor. (çev.)

293 el-Ebnâ (الابناء) kelimesi, Kisra tarafından Seyf b. Zî Yezen zamanındaYemen'e gönderilen ve oraya hâkim olan İranlıların, Yemenli kadınlarla evliliklerinden doğan çocuklara verilen addır [bkz. *Lisânü'l-Arab*, IV/91]. (çev.)

Ey Vaddâh'ın yüzü!
Kalbimi hüzünle doldurdun
Vaddâh benim nefsim için
Vah kalbimin kederine!

Bunun üzerine adam onu boşadı. Bu kez Vaddâh onun için şöyle dedi:

Sen, kışın bana soğuğu teklif eden birisin
Ve beni ona sürükledin; bak bakalım nereye gelmişiz?

Ümmü'l-Benîn bt. Muhterim hac ibadeti için Mekke'ye gitti. Velîd de hac için Mekke'de iken kadınla ilgili haber ona ulaştı. Hemen ona haber yolladı; onunla evlendi ve onu götürdü. Vaddâh da onu takip etti.

Ebû Ubeyde dedi ki: Bana ilim ehlinden bir cemaat anlattı; dediler ki: Kendisi sebebiyle Vaddâh'ın öldürüldüğü kadın, Ümmü'l-Benîn binti Abdülazîz'dir.

Dedi ki: İbn Zi'b şöyle dedi: Ümmü'l-Benîn binti Muhterim, Velîd b. Abdülmelik'in hanımıydı. Çöl ehlinden bir kadın olup Velîd onunla evlenmişti. Yemenli Vaddâh ise, şairlerin yaptığı gibi Velîd'in yanına geldi. Ümmü'l-Benîn ona âşık oldu. Onunla ilgili haber Velîd'e ulaştı. Velîd'in hizmetçisi, onun emriyle yapacağını yaptı. Ancak birinci rivayet daha doğrudur. Aşağıdaki beyti söyleyen Vaddâh'tır:

Ne oluyor sana, sürekli gazel söylersin ey Vaddâh?
Korkmaz mısın, ecelinin yaklaşmasından?

Bana Hirmâzî anlattı; dedi ki: Kendisi sebebiyle Vaddâh'ın öldürüldüğü kadın Ümmü'l-Benîn bt. Abdülazîz'dir. Ümmü'l-Benîn bt. Muhterim başka bir kadındır. Bunun hakkında Ömer b. Ebû Rebîa şöyle demiştir:

Güzellik konusunda beni ayıpladığında
Tıpkı Muhterim'in kızı Ümmü'l-Benîn gibi

[Velîd'le İlgili Diğer Haberler]

Medâinî dedi ki: Velîd hac ibadeti için Mekke'ye gitti; Ömer b. Ebû Rebîa'ya baktı ve "Sen kimsin?" dedi. Adam, "Ömer b. Ebû Rebîa" dedi. Velîd, "Şair olan Ömer, öyle mi?" dedi. Ömer, "Ey Mü'minlerin Emîri,

benim gibisi şiire değil ailesine ve babalarına nispet ediliyor." dedi. Velîd, "Bize birkaç şiir oku" dedi. O da okudu. Velîd ona ihsanda bulundu.

Medâinî dedi ki: Velîd, Nevfel b. Abdullah ile güreşti; Nevfel onu yendi. Bunun üzerine Velîd, "Atıcı olmadan isabet eden bir atış"[294] dedi. Nevfel ise, "Kuşkusuz o daha çok atıcıdan isabet etti." dedi.

Dedi ki: Velîd b. Abdülmelik Beytü'l-Makdis'e geldi ve Gassânlı bir kavme misafir oldu. Onun için koyun, sığır, tavuk, piliç, kaz ve keklik kestiler. Ayrıca develer kestiler. Sonra kestiklerini büyük tencerelerine koyup karıştırdılar. O günden beri buna "Gassân usûlü pişirme" denildi.

Bazı insanlar diyorlar ki: Ömer b. Hattâb Şam'a geldiği zaman, kendisine bir yemek getirildi. Bazı renkler [yemekler] birbirine karıştırıldı. O zamandan beri bu, "Gassânlıların karıştırması" diye adlandırıldı. Ancak birinci rivayet daha doğrudur.

Medâinî, Ali b. Süleym'den rivayet etti; dedi ki: Saîd b. Âs'ın kızı Velîd'in eşiydi. Abdülmelik vefat etti; Saîd'in kızı, onun üzerine ağlamadı. Velîd ona, "Mü'minlerin Emîri üzerine ağlamana engel olan neydi?" dedi. Kadın şöyle dedi: "Ona bir şey söylemeyip sadece, Allah'a yalvarıp onu diriltsin ve iktidarını güçlendirsin de benim bir kardeşimi daha öldürsün diye, ona dua mı edeceğim?" dedi. Bunun üzerine Velîd, "Evet, vallahi onu öldürdük ve dişlerini kırdık." dedi. Bunun üzerine kadın, "Kimin poposunun yırtıldığını biliyorsun" dedi. Bunun üzerine Velîd, "Ailene git" dedi. Kadın, "Çoluk çocuktan hoşlanıyorum" dedi.

Dediler ki: Velîd, Abdullah b. Câfer'in kölesi Büdeyh'e, "Ey Büdeyh, temenni etmekte bizimle yarış! Vallahi seni yeneceğim." dedi. Budeyh, "Görürsün" dedi. Velîd, "Sen temenni etmeye başla; ben senin temenni ettiğinin iki mislini temenni ederim." dedi. Bunun üzerine Büdeyh, "Allah'tan yetmiş kat azap istiyorum ve Allah'ın bana çok lanet etmesini istiyorum." dedi. Velîd, "Allah belanı versin; yendin beni." dedi.

Dediler ki: Araplardan biri Velîd'in yanına girdi; damadından şikâyet ediyordu. Adam, "Damadım malımı aldı ve bana zulmetti." dedi. Bunun üze-

---

294 Bu deyimin Arapçası (رَمْيَةٌ مِنْ غَيْرِ رَامٍ) şeklindedir. (çev.)

rine Velîd, (مـنْ خَتَنُـكَ؟) "Damadın kimdir?" diyeceği yerde (مَـنْ خَتَنَـكَ؟) "Seni kim sünnet etti?" dedi. Adam Velîd'in bu sözünden, kendisini sünnet eden kişiyi sorduğunu sandı ve cevap vermedi. Bunun üzerine Ömer b. Abdülazîz (مـنْ خَتَنُـكَ؟) "Damadın kimdir?" dedi. Adam "Filan oğlu filandır" dedi.

Yine Velîd, kendisine yaklaşan bir adama, (مَكانَـكَ) "Yerinde dur" diyeceği yerde (قِبَلَـكَ قِبَلَـكَ) "Önüne bak" dedi.

Bana Hişâm b. Ammâr ed-Dımaşkî anlattı. O da Müdrik b. Hacve'den nakletti; dedi ki: Bir grup insan Velîd'in yanına girdi. Onun yanında kardeşi Mesleme de vardı. Durumlarını arz ettiler. Ancak açıklayamadılar ve içlerindekini tam manasıyla ifade edemediler. Onlardan bir adam fesahatle, açık ve içindekini ifade edebilecek şekilde konuştu. Bunun üzerine Mesleme, "Kavmin konuşmasının ardından bu adamın konuşması, ancak toz duman kaldıran bir buluta benziyor." dedi.

[Velîd'in Vefatı]

Dediler ki: Velîd hastalandı; Mûsâ b. Nusayr ona, Mağrib'den getirilen Rum asıllı bir doktordan bahsetti. Doktor yanına getirildi. Yanında da katırcı başının oğlu vardı. Ona, "Eşekçi Başı" da denilirdi. Velîd'i tedavi ediyordu. Aslında katırcı başının oğlu Abdülazîz b. Mervân'ın doktoruydu. İskenderiye ahalisindendi. Kendi aralarında Rumca konuştular. Biri arkadaşına, "Bunun derdi nedir?" dedi. Diğeri "Tüberkülozdur" dedi. Arkadaşı, "Doğru söyledin" dedi.

Mûsâ b. Nusayr'ın arkadaşı onun için bir piliç istedi; pişirildi ve çorbasına ilaç atıldı. Sonra Velîd'e bir yudum içirdi. Fakat çorba içinde durmadı ve kustu. Mûsâ, "Vallahi bunun seni iyileştireceğini düşünmüyorum; yanımda bundan daha kolay ve tesirli ilaçlar vardır. Yarın sana onları getireceğim." dedi ve yanından çıktı. Çıkarken, "Vallahi o sabaha kalmaz." dedi. Velîd seher vaktinde vefat etti.

Velîd, Hicrî 96 yılında, 49 yaşındayken vefat etti. Künyesi "Ebü'l-Abbas" idi. Dokuz yıl hükümdarlık yaptı. Dımaşk'ta, küçük kapının dışında defnedildi. Onun cenaze namazını Ömer b. Abdülazîz kıldırdı. Cerîr onun hakkında şöyle bir mersiye söyledi:

Örttü, Halife'nin yüce ahlakını
Gidip gelmesinde şaşı olan mülhit dünya[295]
Musibetleri büyük olmasına rağmen
Yıldızlar gibi oldular, onun çocukları
Tıpkı yıldızlar arasından doğan kamer gibi
Uzaklaştıramadı ondan ölümü, hiçbiri
Ne Abdülazîz, ne Ravh, ne de Ömer

Medâinî dedi ki: İbn Hayyân vali olarak Medine'ye geldiği zaman Mervân'ın evine girdi ve "Burası insanların çok yerleştiği ve çok da göç ettiği bir yerdir." dedi. Sonra şu beyti söyledi:

Tecrübe edilmiş biri, iyi kötü her şeyini tecrübe ettim
Deneyim kazanmış biri, onun bir görüşü kapattı tâlimi

Kendisine, "Velîd ağır bir adamdır." denildi. İbn Hayyân, "Eğer Mü'minlerin Emîri ağır biriyse, Süleyman onun hem anne-babadan kardeşi hem de veliahtıdır. Sizin bu söylediğiniz benim temelimi çökertti." dedi.

Hişâm b. el-Kelbî dedi ki: Velîd b. Abdülmelik Hicrî 86 yılında, Şevvâl ayının onuncu gününde halife oldu. Dokuz yıl dokuz ay halifelik yaptı. Hicrî 96 yılı, Cemaziyelâhir'in on dördünde, Cumartesi günü vefat etti. Vefat ettiğinde 43 yaşındaydı.

Medâinî dedi ki: Ka'kâ b. Huleyd, Velîd b. Abdülmelik'in yanındaydı. Re'sü'l-Câlût'un[296] oğlu da onun yanındaydı. Velîd ona, "Dâvûd'un neslinde bir alamet olduğunu ve onunla tanındıklarını iddia ediyorsunuz. Peki, o alamet nedir?" dedi. Re'sü'l-Câlût'un oğlu, "Bizden olan biri ayakta iken eli dizine yetişir." dedi. Bunun üzerine Ka'kâ, "Benim elim de dizlerime yetişiyor." dedi. Velîd, "Göster bakayım!" dedi. Yapmaya çalıştı fakat yapamadı ve yellendi. Bu yüzden Şeybe b. Velîd b. Ka'kâ ayıplandı ve şair onun hakkında şöyle dedi:

---

295 Hem RK hem de ZZ'de ilk beyit (إن الخليفة قد وارَتْ شَمائلَهُ غَبْراءُ ملحدةٌ في حالها زَوَرُ) şeklindedir. Fakat diğer kaynaklarda (في جولها زور) şeklindedir. Biz çeviride ikinci seçeneği esas aldık. (çev.)

296 Devlet nezdinde Yahudileri temsil eden cemaat liderleri. (ZZ)

Ey Şeyb! Bin dirheme ne dersin?
Çıkması sakıncalı olmayan bir osuruk karşılığında?
Senin deden de, dizlerime yetişeyim derken
Kazandı onun makatı, zâfiyetinden çıplaklığı

Velîd b. Abdülmelik b. Mervân Zamanında Hâricîler

Ziyâd el-A'sem'in Durumu

Ebü'l-Hasan el-Medâinî arkadaşlarından rivayetle dedi ki: Ziyâd el-A'sem, Benî Asr b. Avf b. Ömer b. Abdülkays boyundandı. Deniliyor ki: Onların bir kölesiydi ve Ezârika'nın[297] görüşünü benimsiyordu. Kendisi Ziyâdî pazarında alışveriş yapardı. Dâvûd b. Nûmân hazırlık yapmak için Basra'ya gelince adamlarına, "Zırhımın altına giymek üzere ve kefen yapmak için ince bir elbise satın almak istiyorum." dedi. Böylece Ziyâdî çarşısına geldi. Dâvûd, "Kimin yanında ince bir elbise var?" dedi. Ziyâd el-A'sem -Dâvûd yakışıklı bir adamdı. Ziyâd onu tanımıyordu; onun Basra'nın gençlerinden sıradan bir genç olduğunu sanıyordu- ona, "Ey delikanlı, benim yanımda ince bir elbise var. Eğer senin dininden daha ince bir şekilde onu sana satmamı istiyorsan yaparım." dedi. Dâvûd onunla konuşmadı ve yoluna devam etti. Bir adam Ziyâd'a, "Bunu tanıyor musun?" dedi. Ziyâd, "Hayır, tanımıyorum." dedi. Adam, "Bu Dâvûd'dur." dedi. Ziyâd hemen peşine düştü, ondan özür diledi ve bir yerde buluşmak üzere ona söz verdi. Evs'in[298] konağında bir araya gelmek için sözleştiler. Ertesi gün buluştular. Ziyâd ona olumlu cevap verdi ve görüşlerinden vazgeçti. Dâvûd, Ezârika'dan olan adamlarıyla namaz kıldıkları mescide geldi. Onu yakaladılar. Deniliyor ki: Dâvûd Ezârika'dan değil, İbâdiyye'den idi.

A'sem bir cemaatle hurûc etti. Deniliyor ki: İbn Ribât onun üzerine gitti ve onları öldürdü. Ziyâd el-A'sem hurûc ettiği zaman şöyle demişti:

---

297 el-Ezârika, Nerevân Hâricîlerinden *Nafî b. Ezrak* adında bir şahsa nispet edilen azılı bir hâricî grubudur [bkz. *Lisânü'l-Arab*, X/139]. (çev.)

298 Evs'in konağı Basra'daydı. Evs b. Sa'lebe'nin konağıydı. Evs, kavminin efendisiydi. Emevîlerin devrinde Horasan'a vali olmuştu (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)

Taze zevcem, ona itaat edeyim diye kınıyor beni
Hiçbir genç kadına isyan etmedim, Süleymâ'dan önce
Vazgeç benden ey Süleymâ, beni kınamayı bırak!
Çünkü ben, rezilliği ortaya çıkaran sağır bir fitne görüyorum
Nasıl oturabilirim ki, gördüğüm gibi kötüler
Toplanmışlar ve büyük belalarla karşılaşıyorlar

Heysam b. Câbir'in Haberi

O Ebû Beyhes'tir. Benî Sa'd b. Dubay'a b. Kays b. Sa'lebe'den biridir.

Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed arkadaşlarından nakletti; dedi ki: Haccâc, Ebû Beyhes Heysam b. Câbir'i aradı; o da Medine'ye kaçtı. Saçını uzattı; güvercinle oynadı ve boyandı; böylece kimse onu tanımadı. Haccâc onu aramaya devam etti, onu soruşturdu; artık onun varlığı onu yormaya başladı. Onun Medine'de olduğu yolundaki haber Velîd b. Abdülmelik'e ulaştı. Velîd, Osman b. Hayyân el-Mürrî'ye bir mektup yazarak onun vasıflarını ve şemâilini kendisine anlattı. Osman mektubu insanlara okudu. Heysam da oturuyordu. Bir adam yan tarafında oturan Heysam'a baktı ve "Bu vasıfların sahibi sensin ve ben seni salıvermeyeceğim." dedi. Heysam, "Eğer bunu yaparsan günahkâr olursun ve büyük bir günah işlersin." dedi. Ancak adam onu yakalayarak Osman'ın yanına götürdü. Onun Heysam olduğuna karar verdi ve gördüklerine hayret etti. Osman onu hapsetti ve Velîd'e mektup yazarak onu yakaladığını haber verdi.

Osman b. Hayyân her gece ona bir adam gönderiyor, onunla tartışıp konuşuyordu. Osman onu beğenmişti. Velîd'in, "Onun el ve ayaklarını kes; sonra onu öldür." şeklindeki mektubu Osman'a geldi. Bunun üzerine Osman, "Vasiyetini yap, Mü'minlerin Emîri senin öldürülmen için mektup yazdı." dedi. Heysam, "Tek seferde mi, yoksa ayrı ayrı mı?" dedi. Osman, "Ayrı ayrı" dedi. Heysam, "*İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn*" dedi. Osman ona, "Bir ihtiyacın var mı?" diye sordu. Heysam, Medine'de, kendisine ait evin ailesine verilmesini vasiyet etti.

Velîd'in onun hakkında verdiği emir infaz edildi. Elleri ve ayakları kesilirken yanından geçen bir adam ona sövdü. Heysam ona, "Eğer Arap isen

mutlaka Hüzeyl kabilesindensin. Çünkü onlar insanların en kötü ahlaklılarıdır. Eğer Acemlerden isen, sen mutlaka Berberîsin." dedi.

Abdullah b. Ömer b. Osman b. Affân yanından geçti ve ona, "Sabret ey Ebû Beyhes!" dedi. Ebû Beyhes, "Eğer sabrı tavsiye etmiş isen, muhakkak sen iyiliği büyük olan ve İslâm'a ilk girenlerdensin." dedi.

Osman b. Hayyân onu öldürdü. Bunun üzerine Uveyf el-Kavâfî veya başkası şöyle dedi:

Kuşkusuz İbn Hayyân, yürekleri soğuttu
Aydınlık vermeye başladı, Yesrib'de
Allah onunla intikamları aldı
Takip etti Heysam'ın başını, çukura koyarak
Bize kötülük yapan bir hırsızın başını

Heysem dedi ki: Nebrâs b. Mâlik el-Anezî Haccâc'dan kaçtı; Haccâc onu arıyordu. Bir ara Haccâc hutbe okurken onun önünde ayağa kalkıp şiir okumaya başladı. Tövbe ettiğini açıklıyordu. Haccâc ona, "İdarecileri ta'neden Ebû Vedâ'nın yanına git." dedi. Ebû Vedâ, Haccâc'ın huzurunda Hâricîlerin kafasını kesen bir adamdı.

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla

Süleyman b. Abdülmelik'in Dönemi

Süleyman b. Abdülmelik'in ve Velîd'in annesi, Vellâde binti Abbas b. Caz'dır. Künyesi "Ebû Eyyûb"dur. Süleyman, fesahat sahibi bir insandı. Kendisi, dayıları Benî Abs kabilesinde yetişti. Beyaz tenli, kıvırcık saçlıydı. Hicret'in 96. yılında halife oldu. Gidişatı, hal ve hareketi güzeldi. Hapiste olan insanları çıkardı. Ayrıca sürgün için yola çıkarılanları geri çevirdi ve haksızlıklara karşı âdil davrandı.

Kardeşi Velîd onu Filistin'e vali olarak tayin etmişti. Süleyman Filistin'de Remle[299] şehrini kurdu ve mescidini inşa etti. Filistin'deyken ona Velîd'in ölüm haberi geldi. Kendisi ondan sonraki veliaht idi; hemen Filistin'den çıkıp Dımaşk'a gitti. Onun Filistin'deki valiliği 2 yıl 8 ay sürdü.

299 Bugünkü Remellâ. (çev.)

Süleyman Dâbık'ta[300] vefat etti ve oraya defnedildi. Onun cenaze namazını Ömer b. Abdülazîz kıldırdı. Vefatı Hicret'in 99. yılındaydı. Vefat ettiği gün 45 yaşındaydı.

[Süleyman b. Abdülmelik'in Çocukları]

Eyyûb: Onun annesi Ümmü Ebân binti Hâlid b. Hakem b. Ebü'l-Âs idi. Onun annesi ise, Ümmü Osman binti Hâlid b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt idi.

Yahya ve *Abdullah*: Bunların annesi Âişe binti Abdullah b. Amr b. Osman idi.

Yezîd, *Kâsım* ve *Saîd*: Bunların annesi Ümmü Yezîd binti Abdullah b. Yezîd b. Muâviye'dir.

Abdülvâhid ve *Abdülazîz*: Bunların annesi Ümmü Amr binti Abdullah b. Hâlid b. Esîd'dir.

Dâvûd, *Muhammed*, *Ömer*, *Amr*, *Abdurrahman* ve *Hâris*: Bunların anneleri farklı ümmü veledlerdir.

Ümmü Eyyûb: Bu Abdülazîz b. Velîd'in eşiydi, vefat etti. Bunun üzerine Abdülazîz, eşinin babası Süleyman'ın yanına geldi. Süleyman ona, "Ümmü Eyyûb'u defnedip öyle mi yanıma geliyorsun?" dedi. Abdülazîz, "Ey Mü'minlerin Emîri! Ona gelen musibet benim açımdan senden daha büyüktü." dedi. Süleyman, "Bana gelen habere göre cenaze namazını kılma konusunda Mü'minlerin Emîri'nin oğlu Hâris ile tartışmışsın." dedi. Abdülazîz, "Bunu yapacak kadar cahil değilim." dedi.

Eyyûb b. Süleyman, iffet ve edep yönünden Kureyş'in önde gelen gençlerinden biriydi. Babası ona veliahtlık vermişti. Onun mürebbîsi şair Abdullah b. Abdüla'lâ idi. Cerîr onun hakkında şöyle dedi:

Faziletleri beklenilen İmam
İmamdan sonraki veliaht Eyyûb'dur

---

300 Dâbık, Haleb'in yakınlarında, Azzez bölgesinde bulunan bir köydür. Köyün kuzeyinde tarihî bir tepe vardır. Süleyman'ın kabri oradadır [bkz. *Mu'cemü'l-Büldân*, II/416]. (çev.)

Eyyûb b. Süleyman babası hayattayken vefat etti. Benî Abdullah b. Dârim'den Feltân şöyle dedi:

Kim vefasız insanlara komşu olmak isterse olsun
Benim komşum veliaht Eyyûb'dur

Abdullah b. Abdüla'lâ bir kaside ile ona mersiye yazdı ve şöyle dedi:

Acı çektiğim gösterildiğinde
Hayret ettim başkasının felaketine sevinenlere
Acıyı tadan, elbet acı çekecektir
Sevinin, çünkü olaylar taşımı [kapımı] çaldılar
Çalınmayan taşınla, dimdik ayakta dur sen!
Eğer kalırsan, duyarsın bütün dostların acısını
Ya da, acı duymamışsan, olaylar seni helak ettiğinde
Ölümün delik-deşik etmediği kimse
Görülmez, ölüme karşı bir korku ve beklenti içinde
Düşmanın ölümü için sevindiği Eyyûb
Ortaya çıkardı tevazuumu ve eksikliğimi
Ey Eyyûb! Onlar istediğinde bolca verirdin
Aldatmasan da, aldanan biri olurdun

Eyyûb'un nesli devam etmemiştir.

Bana Hişâm b. Ammâr ed-Dımaşkî Ebü'l-Velîd anlattı. O Müslim b. Ebû Süleym el-Hımsî'den rivayet etti; dedi ki: Süleyman insanları gazaya göndermek için Dâbık'a gitti. Onları gönderdi. Ordunun başında oğlu Eyyûb vardı. Mesleme b. Abdülmelik de onunla beraberdi. Eyyûb onun veliahdı idi. Süleyman ölüm döşeğinde iken, "Benim oğlum Eyyûb düşmanın karşısındadır. Başına ne geleceğini bilmiyorum. Eğer iş[301] onun gelişine kadar bırakılırsa dağılır, zâyi olur ve her tarafta fitneden emin olunmaz. Genç olduğu halde, onu veliaht olarak tayin etmiş olmama ve ömrümün uzun olacağını düşünüyor olmama rağmen, muhtemelen zamanın olayları onu ansızın yok edebilir." dedi.

301 Yönetim işi.

Sonra Ömer b. Abdülazîz'i hilafete getirdi. Yezîd b. Abdülmelik de ondan sonraki veliaht idi. Eğer Eyyûb sağ olursa, Yezîd'den sonraki veliaht idi. Süleyman, ihtilafa düşerler, olaylara sebep olurlar ve fitneye yol açarlar endişesiyle, hilafeti Abdülmelik'in soyundan çıkarmak istemedi.

Recâ b. Hayve, Süleyman'ın bu konudaki görüşüne destek verdi ve azmini güçlendirdi. Eyyûb gazveden dönerken, uç bölgesine [suğura] yaklaştığında, -çıkarken veya girerken- vefat etti.

Hişâm dedi ki: Bazıları uydurup şöyle dediler: "Süleyman'ın hastalandığı gün Eyyûb'un ölüm haberi geldi. O da hilafetle ilgili olarak yapacağını yaptı."

Medâinî ve Ebü'l-Yakzân dediler ki: Eyyûb Şam'da vefat etti.

Muhammed b. Süleyman'a gelince o, şiir seven bir delikanlıydı ve Velîd b. Yezîd'e yetişti.

Abdülvâhid b. Süleyman'a gelince, Mervân b. Muhammed b. Mervân onu Mekke ve Medine'ye vali yaptı. Hac mevsiminde insanlara namaz kıldırdı. Sonra İbâdiyye ona karşı hurûc edince onlardan kaçtı. Bu konuda şair şöyle dedi:

Dinleriyle Peygamber'in dinine muhalif olanlar geldiler
Kaçtı, Abdülvâhid
Ve terk etti savaşı; bir hastalığı olmamasına rağmen
Sadece zâfiyeti ve Hâlid'den [b. Esîd] kalma bir damarı vardı

Sâlih b. Ali b. Abdullah onu öldürdü ve Şam'daki mallarını aldı. Nesli devam etmiştir. İbn Herme onu methedip şöyle dedi:

Fihr'in fakirleri ve yoksulları için
Umut bağlanan en hayırlı adam kimdir, denildiğinde
Eyerlemeden önce atları, gemleriyle
Koşturan kimdir, diye sorulduğunda
Benî Mâlik'in kadınları onu gösterirlerdi
Kocalarından önce

Abdurrahman b. Süleyman'a gelince, o genç iken vefat etti.

Hâris b. Süleyman'a gelince, cesaret ve şöhret bakımından ailenin eşrafındandı. Velîd b. Yezîd'in öldürülmesine yetişti. Şair onun hakkında şöyle dedi:

Sen, tıpkı kenarlıkları olan ve oklanmış genişçe bir hırka gibisin
Oklar onu lekelemiş ve yakmıştır
Sınadık sizi, sonunda iyi olanınızı tanıdık
Sizin en hayırlınız, mürüvveti eskimiş ve yalancı olandır

Bunun üzerine Hişâm b. Abdülmelik bu şaire, "Yazık sana! Benî Mervân'ın tümünü rezil ettin." dedi. Şair ise, "Hayır, fakat Benî Süleyman'ı kastettim." dedi.

Yezîd b. Süleyman, Müsevvide'den[302] önce vefat etti. Abdullah b. Ali, onun oğlunu öldürdü.

Dâvûd b. Süleyman'a gelince, bir adam ona, "Senin baban çok yemekten, anan da çok su içmekten öldüler." dedi. Dâvûd'un annesi Mekke yolunda susadı ve su içmeye başladı. Çok su içince de vefat etti.

Dediler ki: Haccâc b. Yûsuf ve Kuteybe b. Müslim, Velîd'e, Süleyman'ın yerine veya ondan sonra, oğlu Abdülazîz'i veliaht yapmasını önerdiler. Bunun üzerine Süleyman Kuteybe'ye kin bağladı. Süleyman hilafete getirilince Kuteybe Horasan'da vali iken, "Ey insanlar! Habenneka el-Kaysî sizin halifeniz olmuştur!" dedi. Bu benzetmeyi yapmasının sebebi şuydu: Süleyman şeref ehline, zenginlere ve şöhret sahiplerine verirdi. Bir rezilliği ayağa kaldırmaz ve tanınmayan birine iyilik yapmazdı. Anlatıldığına göre, Habenneka adında bir adam, develerinden semiz olanları mera ve yemle besler, zayıf olanları ise döver ve "Allah'ın ifsat ettiğini ıslah etmem; ıslah ettiğini de ifsat etmem." derdi. Bu sebeple ahmak bir insan olarak kabul edilirdi. Bu durum, Kuteybe'nin Süleyman'a muhalif olmasına sebep olmuştu. Sonunda Kuteybe Horasan'da öldürüldü. Ferezdak, Süleyman hakkında şöyle demiştir:

---

302 Siyah bayraklar kullandıkları için Abbasî hareketine "Müsevvide" denir. (ZZ)

Süleyman'a yazıyorum… Bir Süleyman ki
Dağ keçileri korkularını yenip diz çöküyorlar önünde
Sicistan kıralı Rutbîl'den[303] *ve Şahr'dan*[304] *geri dönüyor sürgünler*
Ondan güvence alınca
Biz Allah'a yalvarıp istiyoruz
Sabah, akşam ve ikindi vakti
Seni başımızda bıraksın ve öldürmesin diye
Ya da bizim için imam ve işin sahibi olman için
Allah dualarımızı kabul etti ve kurtardı bizi kötülüklerden
Mehdî'nin [Süleyman'ın] hilafetiyle
Umarım Allah ayakta tutar bizim için
Benî Fihr'den halifelerin geleneklerini

Kaside uzundur. Aynı kasidede şöyle de demişti:

Nice sefil kayıtlardan kurtuldu senin avuçların
Ve çözülmesi umulmayan kelepçelerden

Medâinî Avâne'den nakletti; dedi ki: Süleyman yağmur duası için çıktı. Bir bedevînin şöyle dediğini işitti:

Ey kulların Rabbi olan Rabbimiz! Ne oldu sana?
Daha önce bize su veriyordun, senin için ne ortaya çıktı?
Bize yağmur gönder, babasız kalasıca!

Bunun üzerine Süleyman, "Doğru söyledi. Vallahi onun ne babası vardır, ne eşi ne de çocuğu" dedi.

[Süleyman b. Abdülmelik'le İlgili Haberler]

Medâinî, Ebü'l-Yemân el-Kureşî'den nakletti; dedi ki: Süleyman b. Abdülmelik hutbe okurken şöyle dedi: "Allah'ın kitabını imam olarak kabul edin. Kur'ân'ın hükmüne râzı olun ve onu kendinize rehber edinin. Çünkü Kur'ân, öncekilerin hükümlerini ortadan kaldırmıştır ve hiçbir kitap on-

303 Rutbîl, Sicistan tarafında bulunan bir memleketin Türk hükümdarıdır. Abdurrahman b. Muhammed b. el-Eş'as gibi Haccâc'ın yönetiminden kaçanlar Rutbîl'e sığınıyorlardı. Haccâc da onları almak için Rutbîl'e mektup üzerine mektup yazıyordu. Sonunda yedi yıl boyunca haracın toplanmaması karşılığında Abdurrahman b. Muhammed'in kafasını Haccâc'a teslim etmek üzere anlaştılar [bkz. Taberî, *Tarih*, III/652, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, H. 1407]. (çev.)

304 Yemen'deki Mehr bölgesinde bulunan bir sahildir. (ZZ)

dan sonra gelip onu neshedemez." Dedi ki: "Ben bu hutbeden daha vecîz bir hutbe dinlemedim."

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da İbn Ayyâş'tan nakletti; dedi ki: Bir gün Süleyman b. Abdülmelik, "Ey çocuk! Sâlih'i çağır." dedi. Bazı muhafızlar, "Ey Sâlih!" dediler. Bunun üzerine Süleyman, [söze letafet katmak için] (أُنْقِصَ من صَالِحِك أَلفُ) "Senin kazancından 1.000 dirhem azaltıldı." dedi. Bunun üzerine Ömer b. Abdülazîz, (وأنت يا أمير المؤمنين فزِدْ فِي إِلفِكَ أَلْفاً) "Ey Mü'minlerin Emîri, sen de dostluğuna bir 1.000 dirhem daha ilave et!" dedi.

Bize Medâinî anlattı. O Fadl b. Temîm'den nakletti; dedi ki: Bir adam Süleyman'ın yanına gelip konuştu. Süleyman onun aklını yoklamak istedi; baktı ki, aklında zâfiyet vardır. Bunun üzerine Süleyman şöyle dedi: "Konuşması düşünmesinden fazla olan hilecidir. Düşüncesi konuşmasından fazla olan ise bayağıdır. Bundan daha güzel olanı, konuşma ve aklın birbirini desteklemesidir."

Bana Hafs b. Ömer b. Heysem anlattı. O İbn Ayyâş'tan rivayet etti; dedi ki: Ebü's-Semâl, Süleyman b. Abdülmelik'in yanına girdi ve "Bizim babamız vefat etti. Kardeşimiz bize saldırıp malımızı elimizden aldı. Bizim işimize bak!" dedi. Bunun üzerine Süleyman, "Allah babana rahmet etmesin, kardeşine afiyet vermesin ve malını da sana iade etmesin. Onu uzaklaştırın benden." dedi.

Medâinî dedi ki: Ebü's-Sirbâl Kelbî, halife olmadan önce Süleyman'ın yanına girdi. Süleyman öğle yemeğini yiyordu. Süleyman, "Yaklaş ey Ebü's-Sirbâl!" diyerek onu yemeğe davet etti. Ebü's-Sirbâl, "Hayır vallahi, benimle beraber yemek yiyenleri tanımalıyım." dedi. Süleyman, "İşte budur" dedi. Adam, "Bu kimdir?" dedi. Süleyman, "Ravh b. Zinbâ'dır." dedi. Orada bulunan bir adam, "Vallahi misafirler onun babasının kapısında asla savaşmadılar." dedi. Sonra Ebü's-Sirbâl, "Bu kimdir?" diye sordu. Süleyman, "Bu filandır" dedi. Ebü's-Sirbâl, "Bu kısa boyludur." dedi. Ebü's-Sirbâl Kureyş'ten kırmızı ve kumral bir adama baktı ve "Buna gelince onu sormayacağım. Bu Kaysar'dır." dedi. Süleyman güldü.

Ebü's-Sirbâl oturup yemeye başladı. "Fâlûzece" denilen bir yemek getirdiler. Süleyman tüm parmaklarıyla yemeğe başladı ve "Al ey Ebü's-Sirbâl, bu yemek insanın beynini arttırır." dedi. Ebü's-Sirbâl, "Allah Emîr'i ıslah etsin, eğer dediğin gibi olsaydı, senin başın bir katırın başı kadar olurdu." dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem'den, o da İbn Ayyâş'tan rivayet etti; dedi ki: Süleyman Dâbık'ta iken bir adam onun yanına geldi ve "Ey Mü'minlerin Emîri! (هلك أبونا وظلمنا أخونا) "Babamız vefat etti; kardeşimiz bize zulmetti sen bizim işimize bak!" diyeceği yerde (هلك أبينا وظلمنا أخينا) diyerek hatalı söyledi. Bunun üzerine Süleyman, "Uzaklaştırın onu! Allah ona lanet etsin!" dedi. O da hemen uzaklaştırıldı.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O Velîd'den, o da kendi şeyhlerinden rivayet etti; dediler ki: Süleyman, "Hased eden insan, iflah olmaz." dedi.

Medâinî Âmir b. Hafs ve Mesleme'den nakletti; dedi ki: Süleyman b. Abdülmelik Yezîd b. Ebû Müslim'e "Seni tayin edip başıboş bırakana ve seni Müslümanların işleri için seçmiş olana Allah lanet etsin." dedi. Bunun üzerine Yezîd, "Ey Mü'minlerin Emîri! Sen beni gördüğünde iş benden yüz çevirmişti. Eğer sen beni gördüğünde iş bana doğru gelmiş olsaydı, küçük gördüğün şey senin yanında büyük olur, çirkin görmüş olduğun işlerim güzel olurdu." dedi. Süleyman, "Haccâc hakkında ne diyorsun?" dedi. Yezîd, "Haccâc kıyamet günü babanla kardeşin arasında gelir. Onu nereye koyarsan koy." dedi.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da el-Cüreyrî'den nakletti; dedi ki: Saîd b. Hâlid b. Amr b. Osman, Mûsâ Şehevât'ı Süleyman b. Abdülmelik'e şikâyet etti. Onun annesi de, Âmine binti Saîd b. Âs b. Saîd b. Ebû Uhayha'dır. Saîd b. Hâlid şikâyetinde, "Mûsâ beni hicvetti." dedi. Süleyman, "Anasız kalasıca, onu ne ile hicvetti?" dedi. Mûsâ şöyle dedi: "Ey Mü'minlerin Emîri! Ben sadece, Saîd b. Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'in ondan daha faziletli olduğunu söyledim. Şöyle ki: Dımaşk'ta bir cariyeye âşık oldum. O cariyeyi benim için iki yüz dinara satın almasını istedim. O ise bana, 'Sana mübarek olsun' dedi." Bunun üzerine Süleyman, "Kuşkusuz burası 'sana mübarek olsun' denilecek yer değildir." dedi. Dedi ki: "Bu kez [cariyeyi bana satın alması için] Saîd b. Hâlid b. Abdullah'a gittim. Saîd

b. Hâlid ipekten bir şal istedi ve cariyesine şalın her köşesine iki yüz dinar koymasını söyledi. Ben de onu methettim." Bunun üzerine Süleyman bana, "Bundan sonra istediğini söyle" dedi. Sonra Süleyman ondan, methederken neler söylediğini söylemesini istedi. O da aşağıdaki beyitleri söyledi:

Cömertliğin efendisidir o
Cömertlik ondan râzı olur yaşadığı müddetçe
Ölürse eğer, cömertlik cimriye râzı olmaz elbet
Saîd b. Hâlid'i kastediyorum, Cömertliğin Saîd'idir o
İyiliğin kardeşidir o; Saîd'in kızının oğlunu kastetmiyorum
Fakat Âişe'nin oğlunu kastediyorum
Her iki babası Hâlid b. Esîd olan Saîd'i

Âişe binti Abdullah b. Halef, Talhatü't-Talahât'ın kızıdır. Saîd b. Hâlid şöyle dedi:

Emîr sana düşman olduğu zaman
Üzerine gitme! Emîr mutlaka galip olur

Bir de şöyle dedi:

Zulme uğradığımızda Emîr'e başvuruyoruz
Emîr zulüm yaptığı zaman başka kime başvurulur?

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı. O İbn Künâse'den nakletti; dedi ki: Yezîd b. Mühelleb, Amr b. Hureys'in mevlası Serî'i, Süleyman'a gönderdi. Serî dedi ki: Süleyman'ın bana yağmuru soracağını ve iki kelime arasında gidip geleceğimi -Arapça bilmediğim için cevap veremeyeceğimi- biliyordum. Bir bedevîye bir dirhem verdim ve ona, "Bana yağmurla ilgili soru sorulduğu zaman ne söyleyeyim?" dedim. Bedevî şöyle dedi: "Bol ve bereketli bir yağmur geldi. Toprağa yöneldi ve mâmur araziyi yeşillendirdi. Kökler ortaya çıktı ve yeşermeyen hiçbir vadi görmedim."

Süleyman'ın yanına girince bana yağmuru sordu. Ben de bedevînin bana söylediklerini söyledim. Süleyman, "Bunu ilk söyleyen sen değilsin;[305]

305 Bu sözün Arapçası (لَسْتَ بِأَبِي عُذْرِه) şeklindedir. Arapların darb-ı mesellerinden biri de, (أبو عذره) deyimidir. Bir kadının bekâretini ilk defa izale eden biri için (هوأَبُو عُذْرِهَا) denilir. Buna göre, (لَسْتَ بِأَبِي عُذْرِه) deyimi, "Sen bu sözün ilk sahibi değilsin. Senden önce de bunu söyleyen vardır." anlamındadır. (çev.)

doğruyu söyle bana." dedi. Ben de durumu ona anlattım. Süleyman güldü ve ayaklarıyla yere vurup, "Ey bu işin ehli, isabet ettin." dedi.

Medâinî Mesleme'den nakletti; dedi ki: Eyyûb b. Süleyman, babasının yanında iken kımıldanmaya başladı. Babası, "Oğlum sana ne oluyor?" dedi. Eyyûb, "Ayağım uyuştu." dedi. Bunun üzerine Süleyman, "Oğlum, senin yanında insanların en sevgili olanını an!" dedi. Eyyûb, "*Sallallahu Alâ Muhammed*" dedi. Süleyman, "Bu oğlum seyyittir, ama ben ondan gâfilim" dedi ve onu kendine veliaht yaptı.

Medâinî dedi ki: Muhammed b. Yezîd el-Ensârî Süleyman ile beraberdi. Süleyman halife olunca onu Irak'a gönderdi. Muhammed hapistekileri serbest bıraktı ve beytülmaldaki fazla malları dağıttı. Ancak Yezîd b. Ebû Müslim'i sıkıştırdı ve onu Süleyman'a götürdü. -Ömer b. Abdülazîz'in vefatından sonra halife olan Yezîd b. Abdülmelik, Yezîd b. Ebû Müslim'i İfrîkıyye'ye vali yaptı. Muhammed b. Yezîd el-Ensârî de İfrîkıyye'de idi.- Yezîd b. Ebû Müslim, Ramazan ayında, bir akşam vakti Muhammed b. Yezîd'i İfrîkıyye'de ele geçirdi. Muhammed şöyle diyordu: "Allah'ım! Esirleri serbest bırakmamı ve fakirlere mal vermemi benim için kolaylaştır."

Bunun üzerine Yezîd b. Ebû Müslim ona, "Ey Muhammed! Bir ahid ya da bir sözleşme olmadan, senin hakkında bana fırsat veren Allah'a hamdolsun. Vallahi uzun zamandır, senin hakkında bana fırsat vermesini Allah'tan istedim." dedi. Muhammed b. Yezîd ise, "Vallahi ben de beni senden koruması için Allah'a yalvardım." dedi. Bunun üzerine Yezîd b. Ebû Müslim, "Vallahi Allah seni korumadı, muhafaza etmedi ve senin duanı kabul etmedi. Vallahi seni öldürmeden yerimden ayrılmayacağım." dedi.[306]

---

306 Medâinî'nin naklettiği bu rivayette bir sıkıntı vardır. Aslında bu rivayet *el-Ikdü'l-Ferîd*'de, "Ebü'l-Yakzân, el-Vaddâh b. Hayseme, Dâvûd b. Ebû Hind ve Muhammed b. Yezîd el-Ensârî" tarikiyle maktû bir hadis olarak geçiyor (Bkz. İbn Abdürabbih, *el-Ikdü'l-Ferîd*, V/175, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, H. 1404). Hem RK'de hem de ZZ'de (قال يزيدُ: اَلْحَمْدُ لله الَّذِي مَكَّنَنِي مِنْكَ بِلاَ عَهْدٍ وَلاَ عَقْدٍ، فَطَالَمَا سَأَلْتُ الله أَنْ يُمَكِّنَنِي مِنْكَ) yerine (فقال له يزيدُ: أَمْحَمَّدُ طَال والله مَا سَأَلْتُ الله أَنْ يُمَكِّنَنِي مِنْكَ بِلاَ عَهْدٍ وَلاَ عَقْدٍ) şeklinde, kelimeleri yer değiştirmiş bir ibare yer almaktadır. Rivayetin başında Süleyman b. Abdülmelik'in döneminde meydana gelen bir olay anlatılıyor. Oradan, Süleyman'dan sonra hilâfete gelen Ömer b. Abdülazîz'in vefatından sonra Yezîd b. Abdülmelik döneminde, İfrikiye'de meydana gelen bir olaya geçiliyor. Kuşkusuz rivayetin başı ile sonu Muhammed b. Yezîd el-Ensârî ile Yezîd b. Ebû Müslim ile ilgilidir. Ancak farklı dönemlerde meydana gelen olaylar zincirinden söz edilmektedir. Bu yüzden çeviride, düzeltmeler yaparak *el-İkdü'l-Ferîd*'deki rivayeti esas aldık. Siyak da bu çeviriye uygundur. (çev.)

Namaz için kamet getiriliyordu. Hemen namaza gitti. İfrîkıyye ahalisi Yezîd b. Ebû Müslim'i öldürme konusunda ittifak etmişlerdi. İfrîkıyye halkından bir adam bir odunla kafasına vurdu ve onu öldürdü. Sonra adam Muhammed b. Yezîd'e, "Sen de nereye gidiyorsan git!" dedi.

[Süleyman b. Abdülmelik ve Yemek]

Dediler ki: Süleyman yemek konusunda çok obur ve cimriydi. Bir adam, önünde bulunan pişirilmiş bir tavuğa elini uzattı; Süleyman onu, "Önünden ye!" diye ikaz etti. Adam, "Burada bir koru mu var?" dedi.[307] Bunun üzerine Süleyman tavuğu adamın önüne attı ve "Ye! Allah senin için ona bereket koymasın!" dedi.

Medâinî dedi ki: Süleyman, Yezîd b. Mühelleb'e dedi ki: "Senin üç şeyinden hoşlanmıyorum: Mestlerin elbisen gibi beyazdır; Senin kokun görülüyor, oysa kişinin kokusu saklı olur; bir de sakalını çok elliyorsun." Yezîd mestleri ve kokuyu değiştirdi, fakat sakala dokunmayı bırakamadı.

Yezîd şöyle diyordu: "Hiçbir akıllı görmedim ki, düşündüğü zaman eli sakalının üzerinde olmasın."

Medâinî dedi ki: Süleyman b. Abdülmelik, oğlu Eyyûb'u eğitmesi için Avn b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd'u görevlendirdi Avn onun yanına geldi; Eyyûb ondan saklandı. Avn onun odasında oturdu. Eyyûb onu azarlıyordu. Bunun üzerine Avn da onu azarladı. Eyyûb öfkelendi ve onu babasına şikâyet etti, Süleyman onu kınadı. Bunun üzerine Avn dedi ki: "Beni öyle bir adamın yanına vermişsin ki, ona gittiğimde saklanıyor; yanına oturduğumda azarlıyor; ben de onu azarladığımda öfkeleniyor."

Bana Ebû Mes'ûd el-Kattât anlattı. O İbnü'l-Kelbî'den rivayet etti; dedi ki: Bir grup insan, heyet olarak Süleyman'ın yanına gittiler. Onların adına konuşan kişi şöyle dedi: "Vallahi biz, senden bir şey umduğumuz için ya da korktuğumuz için sana gelmedik. Umuda gelince, o bizim yanımıza, evimize girmiştir. Korkuya gelince, senin adalet ve faziletin bizi ondan emin kılmıştır. Hayatı bize sevdirmiş; ölümü de bize kolaylaştırmışsın. Bizler, senin bize iyilikte bulunacağına güveniyoruz. Bizden sonra gelecek olan

307 Demek istiyor ki, "Bu sofra sadece sana mı aittir?" (çev.)

nesillerimiz için de senden umutluyuz." Süleyman onlara iyilikte bulundu ve onlar hakkında olumlu düşünmeye başladı.

Dediler ki: Süleyman çok yemek yerdi. Her gün sabah namazından sonra kendisine on yufka ekmek, iki büyük kuzu ve iki semiz tavuk getirilirdi. Bütün bunları, içinde un ve safran bulunan sirke ile beraber yerdi.

Vâkıdî dedi ki: Süleyman sıcak mevsimde Mesleme b. Abdülmelik'i gazâya gönderdi. Askerî birliğin başında da oğlu Eyyûb vardı. Geçidi aştıklarında Eyyûb vefat etti. Süleyman da vefat etti. Mesleme de o geçidi geçmişti. Daha sonra Ömer b. Abdülazîz o geçidi kapattı.

Medâinî dedi ki: Süleyman hac ibadeti için yola çıktı. Yemeğinden sorumlu görevliye [kayyuma], "Yemekte benim için Medine kuzularından pişir." dedi. -Ya da, "Medine oğlaklarından" demişti.- Hamama girdi, sonra çıktı. Ona 84 kuzu veya oğlak kızartılmıştı. Yemekten sorumlu kayyum onları birer birer getirdi. Süleyman pişirilmiş kuşlardan aldı. Böbrek üstü yağını da yiyeceği kuşa sarıyordu. Tam 84 böbrek üstü yağa sarılmış 84 kuş yedi.[308] Sonra Süleyman, "Ey çocuk! Ömer b. Abdülazîz'i çağır ve diğer insanlara da haber ver." dedi. Yemek sofraya konuldu. Süleyman onlarla birlikte de yedi.

Medâinî dedi ki: Süleyman hac için Mekke'ye gitti ve Tâif'e geldi. Tâif ehlinden olan İbn Ebû Züheyr es-Sekafî onu karşıladı. Süleyman'ın kendisine misafir olmasını istedi. Süleyman, "Sana pahalıya mal olmamdan korkuyorum." dedi. Adam, "Allah çok hayırlı rızık vermiştir." dedi. Süleyman ona misafir oldu. Onun bahçesinde iken adam ona beşer beşer narlar getiriyordu. Sonunda yüz yetmiş nar yemiş oldu.

Sonra kendisine bir kuzu ve altı tavuk getirildi; onları da yedi. Sonra kendisine bir sepet kuru üzüm getirildi; onu da yedi. Sonra [sofraya] yemek konuldu. Diğer insanlar gibi o da yedi. Sonra İbn Ebû Züheyr bahçenin kapısını açtı; insanlar meyvelerden yediler. Bunun üzerine Süleyman, "Adama çok zarar verdik." dedi.

---

308 Bu rivayette bir sıkıntı olduğu açıktır. Önce Süleyman için 84 kuzu veya oğlak kızartıldığı söyleniyor. Sonra da, *el-Ensâb*'ı tahkik eden ZZ'nin dipnottaki açıklamasına göre, kızartılmış kuşlar kendisine getiriliyor. Bu kadar açık bir tezat olmamalıdır. Muhtemelen yazma nüshaları istinsah edenler hata yapmışlar ve kelimeleri birbirine karıştırmışlardır. Nitekim elimizdeki RK'de çok tekrar olduğu gibi, açıkça birbirine karıştırılmış olan yerler de vardır. (çev.)

Süleyman Tâif'te yedi gün kaldı. Sonra Mekke'ye gitti ve İbn Ebû Züheyr'e, "Yanıma gel" dedi. Ancak İbn Ebû Züheyr onun yanına gitmedi. Kendisine, "Yanına gitseydin ya!" denildi. İbn Ebû Züheyr, "Ne diye yanına gideyim? Bana yemeğimin parasını ver mi diyeyim?" dedi.

Medâinî dedi ki: Süleyman evinden dışarı çıktı; Yezîd b. Mühelleb'in evine gitmek istiyordu. Mühelleb ona, "Yemek yemez misin ey Mü'minlerin Emîri?" dedi. Süleyman, "Evet, yerim" dedi. Süleyman, yediği yemeklerin dışında kırk tane iri tavuk yedi.

Medâinî dedi ki: Süleyman seksen iki piliç ve bir küp un tatlısı yedi.

Dedi ki: Kendisi Dâbık'ta iken, vilayet tarafından kendisine yönlendirilen Hıristiyan bir adam yanına geldi. Süleyman ona, "Bana hediye olarak bir şey getirdin mi?" dedi. Adam, "Evet, yumurta ve incir" dedi. Ona bir sepet pişirilmiş yumurta ve bir sepet incir getirdi. Süleyman yumurtaları soymaya başladı. İki sepeti bitirinceye kadar bir incirle bir yumurtayı birlikte yemeye başladı. Sonra kendisine şekerle karıştırılmış bir tabak beyin getirdiler. Bunu da yedi; ardından hazımsızlık hastalığına yakalandı ve öldü.

Medâinî dedi ki: Hanzâle b. Akkâl çok yemek yerdi. Süleyman'ın yanında yemek yerken şu şiiri okuyordu:

Ağza hazırladım, büyük parçayı
Neredeyse birleşiyordu, ekmeğin kenarları

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Dahhâk b. Zeml'den şöyle dediğini rivayet etti: Süleyman'a, üzerinde sığırgözü eriği türünden üç yüz erik bulunan bir tabak getirildi. Ona "Sâhlûc" denilirdi. Süleyman tabaktakinin tümünü yedi. Sonra öğle yemeğini istedi. Hiçbir şey yememiş gibi yemeği de sonuna kadar yedi.

Dahhâk b. Zeml dedi ki: Süleyman "Efyak" geçidinden indiğinde, "Yanınızda bir şey var mı?" diye sordu. Kendisine altı tavuk, iki piliç ve on ekmek getirildi. Her bir ekmek bir rıtıl[309] undan yapılmıştı. Bunları,

309 Rıtıl, iki büyük bardak dolusu su ağırlığında olan ve yaklaşık 800 gr. olan eski bir ağırlık ölçüsü birimi. (çev.)

devenin üzerinde iken yedi. Bu arada bir adam, "Ey Mü'minlerin Emîri! Senin filanca yerdeki valin bana zulmetti." diye şikâyette bulunuyordu. Süleyman ise, "Yalan söylüyorsun anasız kalasıca!" deyip yemeğini yemeye devam etti. Yemeği bitirince, adamın ne dediğini anladı. Sonra valiye bir mektup yazarak âdil davranmasını söyledi.

Dedi ki: Dahhâk şöyle dedi: Süleyman'ın yanında fesahatli bir şekilde ve ayrıntılı konuşmaya çalışmaktan ve konuşmayı uzatmaktan söz edildi. Süleyman, "Sözü çok söyleyip de güzel konuşan bir kimse, az söyleyip güzel konuşmaya da muktedirdir. Ancak kısa kesip güzel konuşan bir kimse, uzun söyleyip güzel konuşmaya muktedir değildir." dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Süleyman'ın bir mevlasından işitti; dedi ki: Süleyman beş parmağıyla yerdi. Bir mendil göğsüne, bir mendil de baldırlarının üzerine konurdu. Yediği zaman, kulplu büyük bardak bal şerbeti içmeden başını sofradan kaldırmazdı. Çoğu zaman onu içmek için dizlerinden yardım alırdı. Şerbeti içtikten sonra konuşurdu.

Süleyman yemek yerken bir adam yanında ayağa kalkıp, "Ey Mü'minlerin Emîri! Oğlumu evlendirdim. Ancak onu ve ailesini toparlayacak bir geçimliğim yok. Bana beytülmalden yardım yap." dedi. Bunun üzerine Süleyman, "Anasının bızırını ısıran birileri, sürekli yanımızda ayağa kalkar ve yemeğimizin tadını kaçırır." dedi. Bunun üzerine yaşlı adam ondan uzaklaştı ve oturdu. Süleyman yemeğini bitirdiğinde yaşlı adama, "Sen ne dedin, Allah hayrını versin?" dedi. Yaşlı adam isteğini tekrarladı. Süleyman, "Atıyyen ne kadardır, Allah hayrını versin?" dedi. Adam, "200 dinar" diye cevapladı. Bunun üzerine Süleyman, "Ey Kassâme! Ona 200+200+200 dinar ver." dedi. Sonra vakit geçsin diye uzandı. Baktı ki, adama verilen atıyyenin tamamının değeri 72.000 dirhemdir.

Daha sonra Süleyman adama, "Râzı oldun mu ey iki dirsekli adam?" dedi. Adam, "Evet, Allah senden râzı olsun ey Mü'minlerin Emîri!" dedi. Süleyman, "Ey Kassâme! Bir katını daha ver." dedi. Böylece 144.000 dirhem almış oldu.

Bana Hirmâzî ve Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattılar; dediler ki: Süleyman b. Abdülmelik Sâlim b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb'a, "Ey Ebû Ömer,

ihtiyaçlarını bana söyle." dedi. Sâlim, "Allah'ın evinde ondan başka bir şey istemiyorum." dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O da Vâkıdî'den rivayet etti; dedi ki: Süleyman cuma namazından döndü ve kırk oğlağın böbreğini, beyin dolu bir tabağı ve diğer bazı şeyleri yedi. Arkasından cariyesiyle yattı. Sonra yorgun bir şekilde cariyesinin üzerinden kalktı ve Dâbık'ta öldü. Süleyman'ın yüzü ve ahlakı güzeldi. "Ben genç bir hükümdarım" derdi. Hazîn onun hakkında şöyle dedi:

Ey kavmim! Ne olmuş bana? İbn Nevfel'e ne olmuş?
Ben neden Nevfel b. Müsâhık'ın üstünde ağlıyorum?
Fakat bunlar, doğru olmayan bir yalancıdan akan
Geçmiş gözyaşlarıdır
Neden onları Velîd'in kabri üzerinde akıtmadın ki?
Ve Dâbık'ta vefat eden Süleyman'ın kabri üzerinde?

[Süleyman b. Abdülmelik'in Valileri]

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da dedesinden ve yardımcılarından rivayet etti; dediler ki: Haccâc ölünce onun yerine Irak'a Yezîd b. Ebû Kebşe, harac üzerine de mevlası Yezîd b. Ebû Müslim görevlendirilmişlerdi. Velîd vefat edinceye kadar onları ve Haccâc'ın diğer memurlarını görevlerinde bıraktı. Velîd, "Haccâc iki gözümün arasındaki deridir; hayır, bütün yüzümün derisidir." derdi.

Velîd, Hicrî 96 yılı, Cemaziyelâhir'in ortasında öldü. Süleyman b. Abdülmelik hilafete geçince -o Remle'deydi- Yezîd b. Ebû Kebşe, Velîd tarafından Irak'ın namazından ve savaşından sorumlu yapılmıştı. Süleyman hilafete geçtikten kırk gün sonra, Yezîd b. Mühelleb'i, hem Irak'ın savaşıyla hem de haracını toplamakla görevlendirdi. Ancak Yezîd b. Mühelleb, harac görevinden alınmasını, Yezîd b. Ebû Müslim'in haracı toplamakla görevlendirilmesini istedi. İbnü'l-Mühelleb, onun iffet sahibi bir insan olduğunu Süleyman'a anlatmıştı. Bunun üzerine Ömer b. Abdülazîz, "Sen harac üzerine İbn Ebû Müslim'i mi tayin edeceksin?" dedi. Süleyman, "Evet, o dirhemden uzak biridir." dedi. Ömer, "Şeytan da dirhemden uzaktır. O hiçbir zaman bir tek dirhem bile almamıştır." dedi. Süleyman Irak'ın

haracı üzerine kimi atayacağını Yezîd b. Mühelleb ile istişare etti. Yezîd ona Sâlih b. Abdurrahman'ı gösterdi. Sâlih, mecûsî olan Zazânferrûh b. Beyzî'den sonra Haccâc'ın kâtipliğini yapan bir adamdı.

Yezîd b. Mühelleb Irak'a gönderildi. Horasan da ona bağlıydı. Vâsıt'a gelince, orada Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî'nin, İbn Ebû Kebşe tarafından Basra'ya vali yapıldığını gördü. Yanına giderken ona bir mektup yazdı ve adamlarından bir adamı Basra'ya vali yaptı. Süleyman, Yezîd b. Mühelleb'e bir mektup yazarak Kuteybe'nin [b. Müslim] Horasan'da yaptıklarından sonra, ıslah etmesi ve insanları sakinleştirmesi için onu Horasan'a gönderdi. Yezîd Vâsıt'a, Cerrâh b. Abdullah'ı görevlendirdi.

Medâinî dedi ki: Yezîd b. Mühelleb Süleyman'ın Irak valisiydi. Yezîd Basra'ya Süfyân b. Umeyr el-Kindî'yi tayin etti. Bir kadın, kocasıyla beraber yanına geldi. Kadın kocasından mehrini istiyordu. Kocası, "Onun yanımda hiçbir şeyi yok." dedi. Süfyân, "Peki, kadının mehri nerede?" dedi. Adam, "Kurt yedi" dedi. Süfyân, "Vallahi o kurt sensin! Çabuk kadına mehrini ver!" dedi.

Medâinî dedi ki: Süleyman b. Abdülmelik, Ömer b. Abdülazîz'e, "Ey Ebû Hafs! Mü'min, sevincinin ve kederinin dengede olduğu bir halde bulunabilir mi?" dedi. Ömer, "Ey Mü'minlerin Emîri! Hiç kimsenin yanında sevinç ve üzüntü aynı olmaz. Fakat mü'minin nirengi noktası sabırdır." dedi.

Medâinî dedi ki: Süleyman b. Abdülmelik, Muhammed b. Mâlik el-Hemdânî'ye, "Mühelleb'in çocuklarını gördüm; hepsi cömerttir. Bana Mühelleb'den söz et." dedi. Muhammed b. Mâlik, "Âcizlikten dolayı teşvik edilmez ve cahillikten dolayı uyarılmaz. Ben Irak'ta onun gibisini görmedim." dedi.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O Avâne'den nakletti; dedi ki: Süleyman b. Abdülmelik, "Şu sözü söyleyene helal olsun. Bunu ancak bir filozof söyler." dedi ve şunu söyledi: "Senin hakkında hüsnüzan beslemeyenin görüşü sana fayda vermez."

Bana Ebü'l-Hasan el-Medâinî anlattı; dedi ki: Ebû Câfer Mansûr şöyle dedi: "Velîd'e gelince o deliydi. Süleyman'a gelince o çok oburdu. Amacı midesi ve ferciydi. Fakat kavmin iyi adamı Hişâm idi."

[Eyyûb b. Süleyman'ın Vefatı]

Medâinî Hâlid b. Yezîd'den nakletti; dedi ki: Süleyman b. Abdülmelik oğlu Eyyûb için üzülüyordu. Bir adam ona, "Ey Mü'minlerin Emîri! Kendi nefsine dünyada uzun kalacağını söyleyen kimse, acemi fikirlidir." dedi. Sanki bu fikir, Süleyman'da biliniyormuş gibi oldu.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik hayattayken Süleyman b. Abdülmelik ile kardeşi Mervân b. Abdülmelik arasında bir tartışma çıktı. Süleyman Mervân'a, "Ey sünnetsizin oğlu!" dedi. Mervân ona cevap vermek için ağzını açtı. Yanında da Ömer b. Abdülazîz vardı. Ömer Mervân'ın ağzını tuttu ve "Kardeşindir, ey Ebû Abdülmelik; ayrıca senden yaşlıdır." dedi. Mervân, "Ey Ebû Hafs, kor ateşten daha sıcak bir sözü içime geri koydun." dedi ve yan tarafına eğildi. Ardından öldü. Mervân, Yezîd b. Abdülmelik'in annesi Âtike binti Yezîd'den kardeşiydi. Cerîr onun hakkında şöyle der:

Ey Ebû Hâlid! Kendi rızanla ayrıldın Mervân'dan
Oysa birlikte olduklarında güzelleştiriyorlardı, yer küreyi
Sizler gidiniz! Kışı geçirdiklerinde, artık sağ değil Mervân
Akşam olduğunda da, artık açlıktan korkacak değil, kervan

Mervân kefenlenirken Abdülmelik ona baktı ve "Çocuklarımızın ölümüne ve defnedilmesine bizi râzı eden Allah'a hamd olsun." dedi.

Hakem'in çocuklarından biri Mervân sebebiyle Abdülmelik'e taziye için mektup gönderdi. Bunun üzerine Abdülmelik taziye mektubu gönderene şöyle bir mektup yazdı:

Beklenilen Mervân'ın felaketi üzerine sabrımı öğrenmek için
Mektup yazıp soruyorsun
Allah'ın vaadindeki kazanç ve rıza için
Ecrimi Allah'tan bekleyerek sabrettim, Allah'ın yardımıyla

Medâinî dedi ki: Doğru olan görüşe göre Eyyûb b. Süleyman Şam'da vefat etti ve savaşa çıkmamıştı. Ancak savaşan Mesleme b. Abdülmelik idi. Süleyman Eyyûb'u ordunun başına getirmek istedi; fakat Eyyûb hastalandı. Eyyûb ölüm döşeğinde iken babası yanına girdi; Eyyûb can çekişiyordu. Yanında da Ömer b. Abdülazîz ve Recâ b. Hayve vardı. Süleyman onun

yüzüne bakıyor, gözyaşları akmaya başlıyor; ancak onları geri çeviriyordu. Ömer'e baktı ve şöyle dedi: "Kuşkusuz ki, musibet ânında hiç kimse kalbindeki hislere hâkim olamaz. İnsanlar bu konuda kısım kısımdırlar. Bazılarının sabrı, sabırsızlığına galip gelir. Böyle olanlar, metanet sahibi, azimli ve ecri hak etmiş insanlardır. Bazılarının da sabırsızlığı sabrına galip gelir. Böyleleri mağlup ve zayıf insanlardır. Ben kalbimde bir ıstırap hissediyorum; eğer gözyaşıyla onu soğutmazsam ciğerim keder ve üzüntüyle parçalanmaya başlar."

Ömer b. Abdülazîz onu ağlamaktan menetti ve ona sabır tavsiye etti. Recâ ise şöyle dedi: "Ağla, fakat aşırı gitme! Çünkü Resûlullah (sav), oğlu İbrâhim vefat edince, *Göz yaşarır ve kalp acı duyar. Ancak biz Rabbimizi kızdıracak bir şey söylemeyiz. Ey İbrâhim! Biz senin için kederliyiz*, dedi."

Eyyûb defnedilince Süleyman onun kabrinin başında durdu ve şöyle dedi:

Durdum, çölde bulunan bir kabir üzerinde
Ayrılan bir sevgiliden azıcık bir eşya ile

Sonra, "Ey Eyyûb! Selam olsun sana! Sen bizim için samimi bir dost idin, fakat bizden ayrıldın. Senden sonra yaşamak acı bir lezzettir." Sonra hayvanına bindi ve şöyle dedi:

Eğer sabredersem, kederden dolayı içimden çıkarıp atmam
Eğer sabırsız olursam, gidip kaybolan değerli bir nefes olur

Bunun üzerine Ömer b. Abdülazîz, "Sabır ey Mü'minlerin Emîri! Eyyûb'un vefatı, seni Allah'a götürecek en yakın vesiledir." dedi.

Dedi ki: Bir adam Eyyûb'dan dolayı Süleyman'a taziyede bulunarak dedi ki: "Ey Mü'minlerin Emîri! Eğer sen son emrini ilk emir yapmak istiyorsan yap!"[310] Bunun üzerine Süleyman, "Sen taziye işini veciz yaptın ve acıyı teskin ettin. Allah'ın yanında Eyyûb'un ecrini alacağım, inşaallah." dedi.

Bana Hirmâzî Hasan b. Ali anlattı. O Utbî'den rivayet etti; dedi ki: Süleyman b. Abdülmelik hasta ziyareti için Tâvûs'un yanına girdi. Tâvûs onu

310 Şunu demek istiyor: "Ey Müminlerin Emîri! Eğer sen, sabrederek Rabbini râzı etmek yerine, tehir ettiğin feryadı öne alıp böylece nefsini rahatlatmak ve Rabbini kızdırmak istiyorsan yap." (çev.)

yüceltmedi ve halifelere verilen cevap gibi ona cevap vermedi. Bu yüzden Tâvûs kınandı. Tâvûs ise şöyle dedi: "İnsanların içinde bulundukları makama aldananların olduğunu ve yücelttikleri kişileri küçük görenlerin de bulunduğunu bilmelerini istedim."

Dediler ki: Bir ara Süleyman bir bostanda yürürken, etrafında ailesinden ve diğer insanlardan onunla birlikte yürüyenler de vardı. Yezîd b. Mühelleb de onlarla birlikteydi. Süleyman hayvanına bindikten sonra baktı ve "Ey Yezîd! Arkama bin; ben arkama binilme konusunda Nûmân'dan daha cömerdim." dedi. Yezîd ise, "Hayır, ey Mü'minlerin Emîri, ben yürüyeceğim." dedi. Yezîd'e, "Seni Mü'minlerin Emîri'nin arkasına binmekten alıkoyan neydi? Siz birlikte binmiş olacaktınız, insanlar da yürürlerdi?" denildi. Yezîd şöyle dedi: "Bunu anlamayacak kadar anlayışsız değildim. Ancak sıçrayıp da binememekten korktum. Beni hayvanın üzerine kaldıracak birisini çağırmayı ve Mü'minlerin Emîri'nin elimden tutmasını istemedim."

Dediler ki: Umeyr el-Hecerî Haccâc'ın hutbelerini rivayet ediyordu. Umeyr Filistin'e geldi. Yezîd de orada, Filistin Valisi Süleyman'ın yanındaydı. Bu olay Haccâc'ın ölümünden sonraydı. Umeyr Yezîd'in yanına oturdu ve Haccâc'ın hutbelerinden biraz bahsetti. Yezîd'in emriyle oradan kaldırıldı. Sonra, "Onu hapse atın!" dedi. Sonra yine, "Onu serbest bırakın!" dedi. Umeyr'e, "Neden söylediğini söyledin? Yezîd ile Haccâc arasındaki husumeti bilmiyor muydun?" denildi. Umeyr ise, "Burada iki emîrin olduğunu bilmiyordum." dedi.

Süleyman hac için Mekke'ye gitti. Oradan Tâif'e geldi. Bir bulut yükseldi; gök gürledi ve şimşek çaktı. O da tam o sırada bir geçidin üzerindeydi. Sonra yağmur yağdı ve ardından hava açıldı. Süleyman, Ömer b. Abdülazîz'e, "Ey Ebû Hafs! Az daha kalbim çatlayacaktı." dedi. Ömer, "Ey Mü'minlerin Emîri! Azap ile beraber de olsa, benim gördüğüm Allah'ın rahmetiyle birlikte gelen Allah'ın kudretiydi." dedi.

Süleyman b. Abdülmelik Döneminde Hâricîler

Dâvûd b. Ukbe el-Abdî'nin Hurûcu

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Dâvûd b. Ukbe el-Abdî, Hâricîlerin çok ibadet edenlerinden ve müctehitlerinden idi. Basra'da aranmaya başladı. Yaşlı bir adamdı. Kendi görüşünde olan Benî Temîm'den bir adamın yanında saklanıyordu. Temîmli adam, onu gözetip kollaması için karısına emir verdi ve bazı işlerini görmek üzere dışarı çıktı. Tam kırk gece gelmedi. Dâvûd'un gözleri zayıftı; iyi göremiyordu. Temîmli adam kırk geceden sonra geldi ve Dâvûd'a, "Zerkâ'nın hizmetini nasıl buldun?" dedi. Dâvûd, "Vallahi Zerkâ mıydı, Kahlâ mıydı, bilmiyorum." dedi. Sonra Dâvûd Hicret'in 90. yılında Basra'da hurûc etti. Mervân b. Mühelleb de Yezîd'in Basra'daki vekiliydi. Onun üzerine bir süvari birliği gönderdi. Dâvûd ve adamları Mevkû'da öldürüldüler. Dâvûd şöyle diyen biriydi:

Allah'a şikâyet ediyorum, akıncı gençlerin yokluğunu
Nuhayle ve Nehr'de gördüğüm gençler
Savaş kızışınca birer aslan gördüm onları
Bilenmiş ve ucu kesik kılıçlar konusunda cömertlerdi
Onlar kardeşlerim, imtihan edildim yokluklarıyla
Onların adına üzüldüğüm şey, zamanın sonunda görülmeleridir
Gittiler selef olarak benden önce ve ben onlardan sonraya bırakıldım
Tek başıma, düşmanca bakan okçu bir kavme karşı

Deniliyor ki: Dâvûd'u ve adamlarını öldüren Zâzeveyh el-Esvârî idi.

Ebû Ubeyde dedi ki: Onlar Mevkû'da iken onların üzerine Debîk el-Ezdî gönderildi. Onun arkasından, Esâvire'den bir grubun başında Zâzeveyh el-Esvârî gönderildi. Zâzeveyh onlara Bencekân[311] ile atış yapıyordu. Sonra Debîk el-Ezdî'ye Farsça, "Sen savaşın tereyağı yemekten ibaret olduğunu mu sanıyorsun?" dedi.

Dedi ki: Süleyman zamanında Hâricîlerden beş kişi, Basra yakınlarında bulunan Usfân'da hurûc ettiler. Onların üzerine şurtadan 500 kişi gönderildi. Hâricîler onları mağlup ettiler. Bunun üzerine Mervân b. Mühel-

311 Çağdaş Farsçada Pencekân, beş gülle atabilen pompalı tüfek anlamındadır. Buradan anlaşılıyor ki Bencekân, gülle veya benzeri bir şey fırlatan bir alet idi. (ZZ)

leb Zâzeveyh'i onların üzerine gönderdi. Deniliyor ki: Gönderilen şahıs, Ezzeveyh el-Esvârî idi. Onların beş kişi olduklarını görünce adamlarına, "Durun" dedi. Kölesine de, "Bana 5 tane ok getir." dedi ve onlara yaklaştı. Onlar onun üzerine hamle yaptılar. O önce onların üzerine hamle yaptı, sonra yön değiştirdi; bir adamı vurdu ve onu yere düşürdü. Sonra tekrar hamle yaptı, birini daha vurup düşürdü. Böyle yapa yapa hepsini öldürdü. Sonra onun emriyle kafaları kesildi.

Yine bazı Hâricîler hurûc ettiler. Onların üzerine, bir süvari bölüğünün başında Müslim b. Şemerdel el-Bâhilî gönderildi. Karşı karşıya geldiklerinde kılıçlarının kınlarını kırdılar ve [ölümüne savaşmak üzere] yanlarındaki unu yere serptiler. Bunun üzerine Bâhilî, "Unu döktünüz, Allah size hayır versin." dedi ve onlarla savaşmayı terk edip oradan ayrıldı. Bunun üzerine başka bir birlik gönderildi ve onları öldürdüler.

Medâinî dedi ki: Süleyman Medine'ye girdi; orada Ebû Vedâ'a es-Sehmî ailesinden Abdullah b. Avf b. Ebû Avf'ı gördü. Onu Kureyş'ten sandı. Ona işaret etti; o da yanına geldi. Süleyman, "Kimlerdensin?" diye sordu. Abdullah durumunu ona anlattı. Süleyman ona ev ev sormaya başladı. Sonunda sıra İbn Büdeyl b. Verkâ el-Huzâî'nin evine geldi. Süleyman, "Bu ev kimin?" dedi. "Bu İbn Büdeyl'in" dedi. Süleyman, "Sen nasıl Osman'ın katillerinin evlerini tanıyorsun öyle!" dedi ve onu bırakıp gitti. Üç gün sonra o adama bir elçi gönderdi ve ona, "Ey İbn Ebû Avf! Elçimiz sana geç geldi; hatta sana suizan etti." dedi. İbn Ebû Avf, "Kalpler hüsnüzandan daha çok suizan yapmaya meyillidir." dedi. Sonra İbn Ebû Avf baktı ki, bir paket, içinde 500 dinar bulunan bir kese ve üzerinde beyaz bir elbise olan bir hizmetçi karşısında duruyor. Hizmetçiye, "Bu keseyi ve bu paketi al ve efendinle birlikte git. Sen ve senin taşıdıkların ona aitsiniz." dedi.

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla

Abdülazîz b. Mervân b. Hakem ve Çocuklarının Dönemi

Mervân b. Hakem'in çocuklarından *Abdülazîz b. Mervân*: Künyesi, Ebü'l-Asbağ'dır. Annesi Leylâ binti Zebbân b. Asbağ b. Amr b. Sa'lebe b. Hâris b. Hısn b. Damdam b. Adî b. Cenâb el-Kelbî'dir. Abdülazîz'in babası Mervân, onu Abdülmelik'ten sonra veliaht ilan etti.

Abdülmelik onu veliahtlıktan indirmek [hal etmek] ve yerine oğlu Velîd'i veliaht yapmak istedi. Bunun üzerine Kabîsa b. Züeyb el-Huzâî, "Bunu yapma! Umulur ki Allah onu senin için yeterli kılar." dedi. Çok geçmeden Abdülazîz'in ölüm haberi ona geldi. Kabîsa ona, "Hainlikten ve ahdi bozmaktan kurtuldun ve arzuna kavuştun. Sabırda büyük hayır vardır." dedi. Bunun üzerine oğulları Velîd ve Süleyman'a veliahtlık verdi. Kabîsa el-Huzâî Abdülmelik'in mührü ve berîdi üzerinde görevliydi. Abdülmelik onunla dosttu ve sözünü dikkate alıyordu.

Abdülazîz cömert ve şerif bir insandı. Kardeşi Abdülmelik onu Mısır'a vali yaparken, Eymen b. Hureym b. Fâtik el-Esedî onun için şöyle dedi:

Müjdele Mısır halkını, gelmiştir onlara
Mısır'daki Nil'in yanına, bir Nil daha gelmiştir
Bir genç ki, dost ona zarar verse bile
O dostlara zarar vermez, sadece sevgilerini ister

Küseyyir de onun hakkında şöyle dedi:

Az yemin eder, ama yeminine sadıktır
Yemin ettiğinde, mutlaka yerine getirir, yeminin gereğini

İbn Kays er-Rukayyât şöyle dedi:

Leylâ'nın oğlu Abdülazîz'i kastediyorum
Babilyon'da,[312] *yemeklerle dolu gelir sofraları*
Bunlar, develeri ve ceylan gibi hizmetçileri hibe edenlerdir
Ve gemlerini çiğneyen atları

Abdülazîz dedi ki: "Ben nefsimi temize çıkarmadan size nefsimden bahsedeyim: Beni arzu edip de yanıma gelen ve benim ona iyilikte bulunduğum hiçbir adam yoktur ki, onun cömertlik yapan elini yanımda görmeyeyim; tıpkı benim cömertlik yapan elim de onun yanında olduğu gibi. Yine hiçbir adam yoktur ki, korkudan benden korunma talep edip de ben seve seve kanımı onun kanı uğruna vermeyeyim, eğer yapmazsam mutlaka kendimi iyilik yapmaktan alıkoymakla kusurlu görürüm. Eğer cimri insanlar

312 Bâbilyon (بابليون) Fetih'ten önceki Mısır'ın başkentiydi. Onun yerine Fustat şehri kurulmuştur. (ZZ)

için, Allah vaadinde hulf ediyor diye[313] Allah'a suizanda bulunmalarından başka hiçbir şey onlar için eksiklik sayılmazsa, bu bile onlar için büyük bir eksiklik olur." Has'am'dan bir adam Abdülazîz'i hicvederken şöyle demişti:

Görüyorum ki, Abdülazîz ayrılmış benden
Eşeğin zekerinin ucu gibi bir burunla
Abdülazîz bizim için Rab değildir
Ne de zillet yurdu bizim için bir yurttur

Küseyyir ona mersiye yazmıştı:

İbn Leylâ'dan sonra insanlardan biri
Dünyada ebedî kalmayı umar mı acaba?
Ya da çok mala umut bağlar mı?
Ebû Bekr b. Ebû Cehm b. Huzeyfe el-Adevî şöyle dedi:
Ey Abdülazîz, senden ve Ebü'z-Zebbân'dan sonra
Zaman kınanır mı, bir ihtiyaç için?
Mısır sizin dışınızda hiçbir diri için uygun olmaz
Ve sizden sonra sulanmaz, Mısır Nil nehri ile
Senden sonra Nil'in yatağı hep kuru kalacaktır
Serçeler ölürler orada ve yağmur da geciktirilir
Ebû Zebbân, Asbağ b. Abdülazîz'dir.

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla

Abdülazîz'in Çocuklarından Ömer b. Abdülazîz'in Dönemi

Künyesi Ebû Hafs'tır. Annesi, Ümmü Âsım bt. Âsım b. Ömer b. Hattâb'dır. Abdülazîz onu anne-babasından istedi ve onunla evlendi. Ümmü Âsım Abdülazîz'in Ebû Bekr ve Ömer adlı çocuklarını dünyaya getirdi. Ümmü Âsım onun yanında vefat etti. Bu kez Hafsa binti Âsım ile evlendi. Bu kadın daha önce, Benî Adî b. Ka'b b. Lüey'den İbrâhim b. Nu'aym b. Abdullah en-Nahhâm'ın eşiydi. Kocası Harre savaşında öldürüldü. O da Abdülazîz'in yanına götürüldü.

313 Çünkü Allah Kur'ân'da, "Eğer şükrederseniz ben sizin için nimetimi arttırırım." diyor. Cimri adam ise Allah'ın bu vaadine inanmıyor. (çev.)

Ümmü Âsım götürüldüğü zaman Eyle'den geçti. Şerşîr adında deli bir adam ona bir hediye verdi. O da ona yakınlık gösterdi ve onu giydirdi. Hafsa da oradan geçti. Deli adam ona hediye verdi. Ancak Hafsa ondan habersiz davrandı. Deli adam, "Hafsa, Ümmü Âsım'ın adamlarından değildir." dedi. Bazı Basralıların anlattığına göre deli, Ümmü Âsım'dan hazzettiği kadar Hafsa'dan hazzetmedi. Bunun üzerine deli adam, "Hafsa, Ümmü Âsım'ın adamlarından değildir." dedi. Ancak birinci rivayet daha doğrudur.

Kelbî dedi ki: Abdülazîz'in çocukları *Ömer*, *Ebû Bekr*, *Âsım* ve *Muhammed*: Bunların anneleri Ümmü Âsım binti Âsım b. Ömer'dir.

Asbâğ: O, Ebû Zebbân'dır. Annesi ümmü veleddir.

Sehl, *Süheyl* ve *Ümmü'l-Hakem*: Bunların annesi Ümmü Abdullah binti Abdullah b. Amr b. Âs es-Sehmî'dir.

Zebbân ve *Ümmü'l-Benîn*: Bunların annesi Leylâ binti Sehl b. Hanzale b. Tufeyl el-Câferî'dir.

Dediler ki: Süleyman b. Abdülmelik, Ömer b. Abdülazîz'i hilafete tayin etti. Ömer b. Abdülazîz'in ismini ve ondan sonra Yezîd b. Abdülmelik'i vasiyette yazdı. Süleyman b. Abdülmelik vefat edince Recâ b. Hayve vasiyeti çıkardı; Ömer b. Abdülazîz'in ismini açıkladı. İnsanlar da ona biat ettiler. Ömer b. Abdülazîz, Recâ'ya, "Beni bıçaksız kestiniz." dedi.

Ömer'in başında bir yarık vardı. Mısırda iken ona bir eşek tekme vurmuştu. Kardeşi Asbağ onu görünce, "Vallahi bu Benî Ümeyye'nin yarık kafalısıdır. Yeryüzünü adaletle dolduracaktır." dedi.

Onun hilafeti otuz ay sürdü. 39 yaşında da vefat etti. Ömer, Hicret'in 101. yılında vefat etti.

Deyru Sem'ân'da[314] defnedildi. Onun konaklaması, Kınnesrîn ordusuna bağlı Hunâsıra denilen yerdeydi. Cenaze namazını Recâ b. Hayve kıldırdı. Deniliyor ki: Mesleme b. Abdülmelik kıldırdı.

---

314 Kabri Maarratu'n-Nu'mân'daki kabristandadır. Kabir yeniden onarılmıştır. (ZZ)

Bana Hüseyn b. Ali b. Esved el-İclî anlattı; dedi ki: Bize İsmâil b. Ebân anlattı. O Ebü'l-Ahvas'tan, o da Dırâr b. Mürre eş-Şeybânî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ömer b. Abdülazîz hilafete tayin edilince, minbere çıktı. Allah'a hamd ve sena etti; sonra şöyle dedi: "Ey insanlar! Sohbetimize gelenler beş şey için sohbete gelsinler. İhtiyacını yerine getiremeyenlerin ihtiyacını bize bildirmek, uygulayamadığımız adaleti bize göstermek, üzerine aldığı emaneti eda etmek, hayır için bize yardımda bulunmak ve kendisini ilgilendirmeyen işleri bırakmak… Bu durumda olan bir kimse, baş-göz üstüne gelsin. Böyle olmayanlar bize yaklaşmasınlar." Ebû Sinân dedi ki: "Vallahi insanlar ondan gizlendiler." Dedi ki: Bu, Ömer b. Abdülazîz'in, halife olduğunda yaptığı ilk konuşmaydı.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O da şeyhlerinden nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz gelişip serpildiği zaman Medine'ye gitmek üzere babasından izin istedi ve "İlim tahsil etmek, Resûlullah'ın (sav) kabrine yakın olmak ve haccın bize yakınlaşması için Medine'ye gitmek istiyorum." dedi. Bu hususta ona izin verildi ve Medine'ye geldi.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O Abser Ebû Zebîd'in şöyle dediğini nakletti: Ömer b. Abdülazîz, İbn Şihâb ez-Zührî'yi zekât kurumunun başına getirmek istedi. Ancak, daha önce zekât kurumunun başında iken İbn Şihâb'ın yaptığı bazı şeyler, kendisini döven bir adam tarafından ona ulaştırıldı. Bu yüzden onu tayin etmekten vazgeçti. Kûfe valiliğine, Abdülhamîd b. Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb'ı tayin etti.

Vâkıdî dedi ki: Babası onun Medine'ye gitmesine izin verdi ve ona, "Abdurrahman b. Avf ve Saîd b. Âs ailesinden sakın. Çünkü bu iki ailede kötülük, kıvılcım ve kötü ahlak vardır." dedi. Ömer b. Abdülazîz sürekli iffet ve takva ehlinin yanında otururdu.

Medâinî Ebü'l-Yakzân'dan rivayet etti; dedi ki: Abdülazîz Ömer'e 40.000 dinar vasiyet etti ve Medineli bir adamın yanına bıraktı. Onun İbn Rummâne olduğu söylenir. Bu zât onlardan birinin mevlasıydı. Abdülazîz vefat edince, İbn Rümmâne o malı Ömer'e teslim etti. O da malı aldı. Daha sonra İbn Rummâne bu durumu Ömer'in kardeşi Ebû Bekr b. Abdülazîz'e anlattı. Ebû Bekr kızdı ve Ömer'e, "Sen bu malı bizden habersiz aldın." diye bir mektup yazdı.

Sonra Ömer b. Abdülazîz Medine'den Şam'a yöneldi. Velîd halife olunca -Velîd Ömer'in eniştesiydi. Ümmü'l-Benîn binti Abdülazîz Velîd'in eşiydi. Ümmü'l-Benîn Velîd'in Abdülazîz, Mervân, Anbese ve Muhammed isimli çocuklarını dünyaya getirdi- Ömer'i Medine'ye vali yaptı. Ömer'in gidişatı güzeldi. Ancak pahalı, çeşiti çeşit elbiseler giyer ve çok çeşitli, dikkat çekici güzel koku kullanırdı. Fakat bundan sonra zühd hayatı yaşamaya başladı. Şöyle ki: Daha önce kendisi için 100 dinara ipekten bir elbise hazırlanır, onu sert bulurdu. Daha sonra ona, bir dinara veya bir dinardan az parayla sert elbise alınırdı, kendisi, "Ne yapayım ben bunu? Daha sertini ve daha az parayla olanını getirin." derdi.

Ömer b. Abdülazîz Medine'deki valiliğinden azledilirken, İbn Rummâne ona kızdığı için, onun memurlarının sözlerini sağa sola taşıyor ve onların gıybetini yapıyordu. Ömer şöyle dedi: "Eğer İbn Rummâne'nin yüz sopa ile darp edilip saç ve sakalının tıraş edilmesi için Velîd'in mektubunu Medine valisine götürmek isteseydim yapardım. Fakat kurtuluş olarak sadece Allah'ın takvasını gördüm."

Ahvas b. Muhammed el-Ensârî Ömer b. Abdülazîz'in Medine valiliği hakkında şöyle demiştir:

Görüyorum ki, Medine'nin valiliği sana verilince
Mâsumlar emin oldular ve suçlular korktular

Yine şöyle demiştir:

Medine'yi görüyorum; sen valisi olduğunda
Masumlar emin oldular ve silahsız olanlar rahat uyudular
Görüyorum ki, sen söylediğini yapıyorsun
Bazıları ise, dilleri tatlı fakat yapmayacaklarını söylüyorlar

Bana Kelbî anlattı. O Avâne'den nakletti; dedi ki: Bir adam Ömer b. Abdülazîz'e şöyle bir şiir okudu:

Gözlerimdeki sıkıntıyı aydınlığa çeviren
Her türlü nimetten insanların Rabbine sığınırım

Ömer, "Allah seni muhafaza etsin ve sana merhamet etsin. Söylediğin ne kadar güzel!" dedi.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı; dedi ki: Bize gelen habere göre, bir gün Ömer b. Abdülazîz Süleyman b. Abdülmelik'le birlikte yürüyordu. Gök gürlemeye, şimşekler çakmaya başladı. Bunun üzerine Ömer, "Ey Mü'minlerin Emîri! Bu, rahmet esnasındaki Allah'ın kudretidir. Azap esnasındaki kudreti nasıl olur acaba?" dedi.

Medâinî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz bir adama, "Senin kavminin efendisi kimdir?" dedi. Adam, "Benim" dedi. Bunun üzerine Ömer, "Eğer sen olsaydın böyle demezdin." dedi.

Dedi ki: Süleyman b. Abdülmelik Yezîd b. Mühelleb'e, "Basra halkının en şereflisi kimdir?" diye sordu. Yezîd, "Biziz ve Rebîa'dan olan anlaşmalılarımızdır." dedi. Ömer b. Abdülazîz, "Kime karşı anlaşma yapmışsanız onlar daha şereflidir." dedi.

Medâinî ve başkaları dediler ki: Haccâc'dan kaçan insanların çoğu Medine valisi Ömer b. Abdülazîz'e sığınıyorlardı. Bunun üzerine Haccâc Velîd'e, Ömer b. Abdülazîz'in, Irak'ın münafıkları için bir sığınma yeri haline geldiğini, Irak'tan kaçan herkesin ona sığındığını yazdı. Bu mektup, Ömer'in Medine valiliğinden azledilmesine sebep oldu.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da dedesinden nakletti; dedi ki: Avn b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd el-Hüzelî kurrâdan idi. Ömer b. Abdülazîz de ona ikramda bulunurdu. Bir gün Ömer b. Abdülazîz'in yanına girdi. Kapıda da Cerîr b. Atıyye el-Hatfâ vardı. Yanına girebilmek üzere Ömer'den kendisi için izin istemesini Avn'dan talep etti. Avn'ın başında sarık vardı. Ona izin verildi. Cerîr selam verdi ve çıktı; ancak Ömer ona karşılık vermedi. Deniliyor ki: Girmesine izin verilmedi. Bunun üzerine Cerîr şöyle dedi:

Ey sarığının taylesanını sarkıtan kâri
Zaman senin zamanın, geçti benim zamanım
Söyle halifemize, onunla karşılaşsan eğer
Ben kapıda, bukağıya vurulmuş adam gibiydim

[Ömer b. Abdülazîz Hakkında Muhtelif Rivayetler]

Medâinî, Ebü'l-Yakzân'dan rivayet etti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz Mervân ailesini topladı ve onlara şöyle dedi: "Ey Mervân'ın çocukları! Sanıyorum ki, ümmetin malının yarısı sizin yanınızdadır. Yanınızdaki malın bir kısmını Müslümanların beytülmaline verin." Bunun üzerine Hişâm, "Vallahi ruhlarımız bedenlerimizden çıkmadan bu olmayacaktır." dedi. Ömer ise kızdı ve "Vallahi ey Benî Mervân! Allah'ın sizde bir adağı vardır. Herhangi birinizden bu malı almam konusunda bana yardım etmezseniz sizi yerin dibine sokacağım." dedi.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O Velîd b. Müslim'den rivayet etti. Yine Ebü'l-Yakzân da söyledi: Ömer b. Abdülazîz'in bir valisi, "Beldemizin bir tamirhaneye ihtiyacı var." diye ona mektup yazdı. Ömer b. Abdülazîz ona şöyle bir cevap yazdı: "Sadede gelince bil ki, mektubun bana geldi ve yazdıklarını anladım. Sen şehrini adaletle sağlamlaştır ve onu zulümden temizle (yeter). Vesselam…"

Medâinî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz Kûfe'deki valisi Abdülhamîd b. Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb'a, "Namaz vakitlerinde ihtiyaçlara cevap vermekten sakın. Vesselam!" diye bir mektup yazdı.

Bana Mansûr b. Ebû Müzâhim anlattı. O da Şu'ayb b. Safvân'dan nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, Kureyş'ten dayızâdelerinden bir adamı kadılığa tayin etti. Yanına, birbirlerinden şikâyetçi olan iki adam geldi. Kadı onların arasında bir hükme varamadı ve davacıya, dava ettiği kadar para verilmesine hükmetti. Bunun üzerine Ömer, "Ey dayı! Ceza vermen için seni kadı olarak tayin etmedik." diye bir mektup yazdı. Onu azledip yerine başkasını tayin etti.

Medâinî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz dayılarından birini bir işe tayin etti. İki adam bir dinar konusunda onun yanında muhakeme olmaya geldiler. Adam aralarında güzel bir hüküm vermedi ve aralarını bulmak için bir dinar ceza takdir etti. Bunun üzerine Ömer b. Abdülazîz, "Para cezası vermek için seni tayin etmedim." diye mektup yazdı ve başkasını tayin etti.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı; dedi ki: Bize Velîd haber verdi. O da Saîd b. Vâkıd'ın şöyle dediğini rivayet etti: Ömer b. Abdülazîz'e, "Hangi

cihad efdaldir?" diye soruldu. Ömer, "Kişinin nefsiyle cihad etmesidir." diye cevap verdi.

Medâinî Ebû Bekr'den, o bir adamdan, o da Recâ b. Hayve'den şöyle dediğini rivayet etti: Ömer b. Abdülazîz'in yanındaydım. Lamba neredeyse sönecekti. Onu düzeltmek için ayağa kalktım. Bana, "Bırak! Misafirini çalıştıran adama bu cehalet yeterdir." dedi. Sonra kendisi kalktı; baktı ki kölesi uyuyor; onu uyandırmadı. Kendisi lambaları düzeltti ve geri geldi. Dedi ki: "Ben ve Ömer b. Abdülazîz birlikte ayağa kalktık, yine ben ve Ömer b. Abdülazîz birlikte oturduk."

Dediler ki: Abdülmelik b. Ömer b. Abdülazîz zahit ve iyiliksever bir adamdı. Ömer bir gün ona, "Oğlum, senin benim ölçülerime uygun hareket etmen bana, benim senin ölçülerine göre hareket etmemden daha çok sevimlidir." dedi. Oğlu da, "Baba, senin sevdiğin bir şey bana, benim sevdiğim bir şeyden daha çok sevimlidir." dedi.

Ömer b. Abdülazîz'in oğlu Abdülmelik vefat edince Ömer insanların yanına çıktı; gözlerine sürme çekmişti. Kendisine oğlunun durumu sorulunca, "Onun huzursuzluğu sona erdi. Ailesi de ona karşı umutlandı. Bundan önceki hali bana, şimdiki halinden daha çok sevimli değildir." dedi. Sonra onun ölümü duyuldu. Ona, "O öldüğü halde sen yaptığını yaptın?" denildi. Ömer, "Şeytanı zelil etmek istedim." dedi.

Ömer onun cenazesinden döndü. Yolda birbirleriyle güreşen bir grup gördü. Ömer onların bazısına, "Sen hata yaptın; şöyle yap!" dedi. Bu konuda kendisine soru soruldu. Kendisi, "Abdülmelik'in ölümünde, beni Müslümanlara nasihat etmekten alıkoyacak bir şey yok." dedi.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Ömer b. Abdülazîz'in Umân'daki valisi Âmir b. Abdullah b. Ebû Talha Ömer'e bir mektup yazdı. Mektubunda ona, kendisinden öncekilerin orduya destek çıktıklarını ve Umân halkından otuz adam seçip onları zekâtlar üzerine görevlendirdiğini bildiriyordu. Ayrıca ordunun kendisi tarafından toplanmasını istiyordu. Ömer b. Abdülazîz ona şunları yazdı: "Söylediklerini anladım. Sen kendin, denizde mi yoksa karada mı görev yapacakları konusunda onları serbest bıraktıktan sonra orduyu topla. Denizde görev yapmayı tercih edenlerin ücretlerini arttır ve Müslümanların

beytülmalinden onları destekle. Karada görev yapmayı tercih eden kimseye de bol miktarda binek ver ve onu ayakta tutacak desteği sağla! Vesselam."

Suhaym b. Hafs Ebü'l-Yakzân dedi ki: Adî b. Saîd b. Mes'ûd el-Mâzinî Umân'a vali olarak atandı. Vali, kendisinin istediği bir dişi deve[315] yüzünden tartıştığı Huleyd b. Sa've adında Ezd kabilesine mensup bir adamı yakaladı ve ona yüz sopa vurdu. Bunun üzerine adam Ömer'in yanına geldi; ona şikâyette bulundu ve Ka'b el-Eş'arî'nin şu şiirini okudu:

Eğer sen koruyorsan yakınında bulunanları
Bil ki, kurtlar gibidirler, Irak toprağının valileri
Onlar uymadılar, senin davet ettiğine
Sonunda kılıçlar, hareket etti boyunlarda
Basiret ehlinin avuçlarındaki kılıçlarla
Kuşkusuz, onların kaldırılmasında mev'izeler ve cezalar vardır
Eğer Kureyş'in yardımı ve savunması olmasaydı
Bütün sebepler benden kesilmiş olarak akşamlardım

Ömer b. Abdülazîz, "Kimindir bu şiir?" dedi. Huleyd, "Umân ehlinden Ezd kabilesine mensup bir adamındır." dedi. Ömer ona, "Ben Umân halkının böyle bir şiir söyleyebileceklerini düşünmüyorum." dedi.

Ömer b. Abdülazîz Irak valisi Adî b. Ertât'a şöyle bir mektup yazdı: "Senin Saîd b. Mes'ûd'u Umân valiliğine getirme yönündeki teklifin, Allah'ın senin için takdir ettiği bir kaderdir ve seni onunla imtihan ettiği bir musibettir. Mektubum sana geldiği zaman, onu görevden azlederek birini onun yerine görevlendir. Ayrıca onu bağlı bir şekilde bana gönder." Adî b. Ertât onu azletti ve yerine Abdurrahman b. Kays'ı görevlendirdi. Saîd'i de Ömer'e gönderdi. Saîd götürülürken şu şiiri söylemeye başladı:

Şeyh Ebü'z-Zübeyr'i nasıl görüyorsun?
Emîr'in konuşmasından sonra [yol] gösteriliyor ona
Su taşıyan develerin güdülmesi
Ve develere şarkı söylenmesinden sonra

---

315 RK'de (فِي نَاقَةٍ أَرَادَهَا إِبنُ مَسْعُودْ) şeklinde yazılmış olan ifade, ZZ'de (فِي بَاقَةٍ أَرَادَهَا إِبنُ مَسْعُودْ) şeklinde yazılmıştır. (باقة) kelimesi, Arapçada "bir demet sebze" anlamında olduğu için, bunun (ناقة) (dişi deve) şeklinde olması siyaka daha uygundur. Biz çeviride yazma nüshayı esas aldık. (çev.)

Saîd Ömer'in yanına girdiğinde Ömer onunla konuştu. Saîd, "Allah seni ıslah etsin; ellerim bağlı iken mi benimle konuşacaksın? Beni çöz ki, delilimi söyleyebileyim." dedi. Ömer onu çözdü ve Ezd kabilesine mensup olan şahsa, "Döv onu!" dedi. Bunun üzerine valinin oğlu Kumeyr b. Saîd, "Onu ben dövdüm; babam dövmedi." dedi. Dedi ki: Ezdliye bir kırbaç verildi ve Ömer ona, "Kalk; sana vurduğu gibi sen de ona vur." dedi. Ezdli adam Kumeyr b. Saîd'e yüz sopa vurdu. Vururken babası ona, "Ey Kumeyr! İnatçı at gibi kulaklarını dik, dişlerini sık ve yarınki hadiseleri hatırla. Sakın Allah'ı zikretmeyi ihmal etme! Çünkü zikir bir mucizedir." dedi.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Benî Kilâb'dan bir adam Ömer'in yanında ayağa kalktı; Ömer minberin üzerindeydi. Adam şöyle bir şiir okudu:

Senin, memleket köşelerine gönderdiklerin
Tavsiyelerini kulak ardı etmişler ve haramı helal yapmışlar
Kurtlar oturmaktalar, topraklarımızın minberlerinde
Konuşuyor her biri, nasibimizi azaltmak için
Onlardan âdil olan birinin, emaneti korumasını istedin
Ama nerede, o emin olan Müslümanlar?

Bunun üzerine Ömer, "Doğruyu bana söyledin vallahi" dedi.

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı; dedi ki: Hamza ez-Zeyyât'tan işittim; şunu anlatıyordu: Ömer b. Abdülazîz bir adama çok kızmıştı. Ona kırbaç vurulmasını emretti. Adam ona getirildi ve hazırlandı. Ömer adama, "Eğer sana çok kızmamış olsaydım, canını acıtırdım; ama yapmayacağım." dedi.

Medâinî anlattı; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, "Hiçbir şeyin, güzel ahlakın ilimle ve bağışlamanın iktidarla beraberliği kadar güzel bir beraberliği olmamıştır." dedi. Dedi ki: Ömer b. Abdülazîz şöyle dedi: "İlim öğrenin; çünkü o zenginliğin süsü ve fakirin yardımcısıdır. Ben, 'İlimle kazanç elde edilir' demiyorum; fakat ben 'İlim insanı kanaate götürür' diyorum."

Bana Bekr b. Heysem anlattı. O da Süfyân b. Uyeyne'den nakletti; dedi ki: Irak'tan bir heyet Ömer b. Abdülazîz'in yanına geldi. Ömer, onlardan konuşmaya hazırlanan bir adama baktı ve "En yaşlı olanınız konuşsun." dedi. Genç olan ise, "Ey Mü'minlerin Emîri! İş yaşla değildir. Eğer böyle

olsaydı, Müslümanların içinde senden daha yaşlı olanlar da vardı." dedi. Ömer, "Doğru söyledin" dedi. Genç konuşmaya başladı; dedi ki: "Bizler, senden bir şey umduğumuz için ya da senden korktuğumuz için sana gelmedik. Umuda gelince, o bizim memleketimize, evimize girmiştir. Korkuya gelince, senin adalet ve faziletin sayesinde ondan emin olmuşuz."

Ömer, "Siz kimsiniz?" dedi. Genç, "Biz şükür heyetiyiz." dedi. Muhammed b. Ka'b el-Kurazî Ömer'in yüzüne baktı; sevinçten uçuyordu. Muhammed, "Ey Mü'minlerin Emîri! Kavmin cehaleti, senin kendi nefsine olan mârifetine galip gelmesin. Bazı insanlar vardır ki, gizlenme onları aldatmış ve güzel övgüler dizmek onları kandırmıştır. Ben senin onlardan olman konusunda Allah'a sığınırım." dedi. Bunun üzerine Ömer ağlamaya başladı.

Bana, Cerîr b. Atıyye el-Hatfâ'nın soyundan olan Abdurrahman b. Harze anlattı; dedi ki: Cerîr, Ömer b. Abdülazîz'in yanına geldi. Bir müddet bekledi ve ona ulaşamadı. Sonra bir gün Avn b. Abdullah el-Mes'ûdî'yi gördü. O da Ömer'in yanına girmek istiyordu. Kendisi kurrâdan idi. Cerîr onun yanında ayağa kalktı ve şöyle dedi:

Ey sarığının taylesanını sarkıtan kâri
Zaman senin zamanın, geçti benim zamanım
Söyle halifemize, onunla karşılaşırsan eğer
Ben kapıda, bukağıya vurulmuş adam gibiydim

Avn ona, "Eğer fırsat bulursam söyleyeceğim inşaallah." dedi. Avn Ömer'in yanına girince selam verdi ve oturdu. Nihayet Ömer insanların isteklerinden boş kaldı. Sonra Avn Ömer'e yöneldi ve şöyle dedi: "Ey Mü'minlerin Emîri! Senin kapında Cerîr b. Atıyye vardır ve girmek için izin istiyor." Ömer, "Herhangi bir insan yanıma girmekten menedilmiş midir?" dedi. Avn, "Hayır, ey Mü'minlerin Emîri fakat o senden özel bir izin istiyor; sana şiir söyleyecek." dedi. Ömer, "Ey çocuk, Cerîr'i içeri al." dedi. Cerîr yanına getirildi; Avn da oturuyordu. Cerîr Ömer'e şöyle dedi:

[Seni] saran yorgunluğu ve musibetleri mi anlatayım?
Yoksa bana haber verilenleri anlatmakla iktifa mı edeyim?
Nice mevsimlerde saçı dağınık dullar
Bir de sesi ve bakışı zayıf düşmüş nice yetimler
Babasından sonra sana umut bağlamış
Tıpkı yuvada kalan kuşlar misali
Ne kalkabiliyor, ne de uçabiliyorlar

Bunun üzerine Ömer, gözyaşları sakalına dökülünceye kadar ağladı. Sonra zekâtların bölgelerde dağıtılmasını emretti. Bunun üzerine Cerîr şöyle dedi:

Bu dulların ihtiyaçlarını karşıladın da
Ya bu erkek dulun ihtiyacını kim karşılayacak?

Ömer ona, "Sen ilk muhacirlerin çocuklarından mısın?" dedi. Cerîr, "Hayır" dedi. Ömer, "Ensâr'ın çocuklarından mısın?" dedi. Cerîr, "Hayır" dedi. Ömer, "Sen ihsan ile tâbi olanlardan mısın?" dedi. Cerîr, "Hayır" dedi. Ömer, "Sen Müslümanların fakirlerinden misin? Eğer onlardansan, onlara uyguladığımız programı sana da uygulayalım." dedi. Cerîr, "Gücüm bunun üstündedir." dedi. Ömer, "Yoksa sen yolcu musun? Eğer yolcuysan sana yol yardımı yapalım." dedi. Cerîr, "Gücüm bunun üstündedir." dedi. Bunun üzerine Ömer, "Ey Cerîr! Kur'ân'ın iki kapağı arasında senin için bir hak göremiyorum." dedi.

Cerîr geri döndü. Avn, "Ey Mü'minlerin Emîri! Halifeler buna iyilik yaparlardı. Bunun gibilerin dilinden korunmak lazım." dedi. Ömer, "Onu geri getirin!" dedi. Onu geri getirdiler. Ömer ona, "Ey Cerîr, benim yanımda kendi malım olan yirmi dinar ve dört elbise var. Seninle bölüşeyim bunları." dedi. Bunun üzerine Cerîr, "Kuşkusuz, ey Mü'minlerin Emîri! Malın çoğalır ve övülürsün." dedi.

Cerîr insanların karşısına çıkınca, insanlar ona, "Ne oldu? Arkanda ne var?" dediler. Cerîr, "Öyle bir adamın yanından çıktım ki, fakirlere veriyor ve şairlerden esirgiyor. Ben onu öveceğim." dedi ve ondan kötülükle bahsetmedi. Ömer vefat ettiği zaman Cerîr onun hakkında şöyle demişti:

Güneş tutulmuş, o doğmuş değildir
Sana ağlıyorlar, gecenin yıldızları, ay ve güneş

Medâinî Avâne'den nakletti; dedi ki: Sâlih b. Abdurrahman ve onun bir arkadaşı Ömer b. Abdülazîz'e mektup yazdılar. Sâlih Irak'ta harac toplamakla görevliydi. Şöyle yazmıştı: "Kuşkusuz ki, insanları ancak kılıç ıslah eder." Bunun üzerine Ömer kızdı ve şöyle dedi: "Şu pislik ve hayırsız iki adama bakmıyor musunuz? Bana Müslümanların kanlarını dökmemi teklif ediyorlar. İnsanlardan hiçbiri yoktur ki, bana göre ikinizin kanı onun kanından daha değersiz olmasın."

Medâinî dedi ki: Ömer Basra halkına bir mektup gönderdi. Mektupta, Yezîd b. Mühelleb'den söz ediyor ve şöyle diyordu: "Kuşkusuz o hidayet imamlarından olmadığı gibi, takvaya yardımcı olan biri de değildir."

Medâinî dedi ki: Kuteybe ailesinden bir adam, Ömer b. Abdülazîz'in yanına geldi. Onun yanında Yezîd b. Mühelleb'in aleyhinde konuştu. Sonra ondan dert yandı. Ömer ise susuyordu. Sonra ona iftira attı. Bunun üzerine Ömer, "Söylediklerinden tövbe et." dedi. Adam tövbe etmedi. Bunun üzerine Ömer, Süleyman b. Habîb'e emretti; ona iftira cezası uyguladı.

Medâinî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, Yezîd b. Mühelleb'i hapse attı. Kendisine, "O eşraftandır; onun bir konumu var." denildi. Ömer, "O suikastçıdır. Onun için hapisten daha hayırlı bir yer yoktur." dedi.

Bana Rakka kadısı Dâvûd b. Abdülhamîd anlattı. O Mervân b. Muâviye'den, o İsa b. Mugîre'den, o da Müzâhim b. Züfer'den şöyle dediğini nakletti: Semerkand'daydık; oranın valisi Muhammed b. Mühelleb idi. Bir cuma günü, güzel giyinmiş Hâricî bir adam yanımıza geldi ve Benî İcl'den bir adamı kılıçla vurdu. Vuran adam yakalandı. Bunun üzerine Muhammed b. Dahhâk, tefsir sahibi İbn Müzâhim'i çağırdı. Adamın durumunu ona sordu. İbn Müzâhim, "Bence vurulanın durumu belli olana kadar onu hapse at." dedi. O da onu hapse attı ve Yezîd b. el-Mühelleb'e mektup gönderdi. O da Süleyman b. Abdülmelik'e yazdı. Mektubu ona ulaştırdı, ancak Süleyman vefat etmiş, yerine Ömer b. Abdülazîz getirilmişti. Ömer şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bil ki, eğer vurulan şahıs o Harûrî'nin darbesinden ötürü ölürse onu, öldürülmek üzere vurulan şahsın velilerine

teslim edin. Eğer vurulan şahıs iyileşirse kısas yapın. Sonra, uğruna hurûc ettiği pis görüşlerinden tövbe edip dönünceye kadar veya ölünceye kadar ailesine yakın bir beldede onu hapse atın."

Dediler ki: Süleyman b. Abdülmelik Kudeyd geçidinin üzerinde ordusuna baktı. Sayılarının çokluğu onu hayrette bıraktı ve "Ey Ebû Hafs, nasıl görüyorsun bu işi?" dedi. Ebû Hafs [Ömer b. Abdülazîz], "Birbirini yiyen bir dünya görüyorum. Sen onunla hem imtihan ediliyorsun hem de ondan sorumlusun." dedi. Bir karga gakladı. Süleyman, "Onu nasıl görüyorsun ey Ebû Hafs?" dedi. Ömer, "Bilmiyorum; ama eğer istersen sana söylerim." dedi.

Medâinî dedi ki: Ömer hastalandı; Mesleme, "Sana 100.000 dirhem getirsem, onları sadaka olarak verir misin?" dedi. Ömer, "Bundan daha iyisini yapmaz mısın?" dedi. Mesleme, "Nedir o ey Mü'minlerin Emîri?" dedi. Ömer, "Onu aldığın yere geri verirsin. O senin için daha hayırlıdır." dedi.

Medâinî dedi ki: Mesleme Ömer b. Abdülazîz'e, "Ey Mü'minlerin Emîri! Zeytinyağı ve sirkeden bıkmaz mısın?" dedi. Ömer, "Onlardan bıktığım zaman, bir daha iştahım olana kadar terk ediyorum." dedi.

Bize Hişâm b. Ammâr anlattı. O Velîd'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz hilafete getirilince bazıları onun yanına girdiler. Girenlerden biri şöyle dedi: Hilafet kimilerini güzelleştirdi. Sen ise hilafeti güzelleştirdin. Sen kuşkusuz, şairin dediği gibisin:

Ve sen güzellerin güzeline güzellik katıyorsun
Eğer dokunursan… Nerede senin gibisi, nerede?
Eğer inci bazı yüzlerin güzelliğini artırıyorsa
Senin yüzünün inciye verdiği bir güzellik de vardır

Ömer, "Bırak beni! Ben nefsimi ve günahlarını daha iyi biliyorum. Allah'ın beni affetmesine ihtiyacım, senin beni methetmene olan ihtiyacımdan daha fazladır." dedi.

Bana Ebû Bekr el-A'yen anlattı. O Sehmî'den, o da babasından ve başkalarından rivayet etti; dedi ki: Adî b. Ertât, yorgun düşerek görevlerini

yapmayan harac memurlarına işkence etmek konusunda Ömer b. Abdülazîz'e mektup yazıp ondan izin istedi. Ömer de ona cevaben şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bil ki, senin insanları işkence etmek için benden izin istemen, acayip hem de çok acayiptir. Sanki ben Allah'ın azabından, senin için perde olacakmışım gibi veya sanki benim rızam seni Allah'ın gazabından kurtaracakmış gibi… Kim kendi harcamasından artanını sana verirse onu kabul et. Kimin aleyhine delil sabit olursa, delil ile sabit olan kısmı al. Yanında harac malı bulunduğunu inkâr eden kimseye yemin ettir. Vallahi, insanların ihanetleriyle Allah'a kavuşmaları, benim onların işkencesiyle Allah'a kavuşmamdan benim için daha hayırlıdır. Vesselam."

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Saîd b. Âmir anlattı. O Avn b. Muammer'den nakletti; dedi ki: Hasan el-Basrî Ömer b. Abdülazîz'e şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, sen kendini üzerinde ölüm yazılmış olup da ölmüş olanların sonuncusu kabul et." Ömer de ona şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, sen kendini sanki var olmayan dünyada kabul et; yine sen kendini ebedî olan ahirette kabul et. Vesselam."

Bana Ebû Eyyûb er-Rakkî el-Muallim anlattı. O Nüfeylî'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî'ye şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, sen kendini sanki var olmayan dünyada kabul et; yine sen kendini ebedî olan ahirette kabul et. Bil ki, konuşmasının, amelinden bir kısım olduğunu bilen bir kimse, kendisini ilgilendiren ve kendisine menfaat veren konular dışında konuşmasını azaltır."

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı. O Mübârek b. Saîd'den, o da Ebû Hamza es-Sümâlî'den nakletti; dedi ki: İbnü'l-Ehtem Benî Ümeyye'yi aşırı şekilde methetti. Bunun üzerine Ömer, "Yalancı ve günahkâr bir adama bakmak isteyen, gelsin İbnü'l-Ehtem'e baksın." dedi. Hilafet makamına getirilince, "İbnü'l-Ehtem ve Hâlid b. Abdullah el-Kasrî yanıma girmesinler. Onlar çok konuşurlar. Üslûbun öylesi var ki, içinde adeta sihir vardır." dedi.

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O Züheyr b. Muâviye'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz kadılarından birini azletti. Kadı yanına geldiğinde, "Ey Mü'minlerin Emîri! Beni neden azlettin?" dedi. Ömer, "Çünkü iki

hasım senin yanına gelip muhakeme olduklarında, sen onlardan daha fazla konuşuyordun." dedi.

Hişâm b. Ammâr dedi ki: Hemmâm b. Mesâd şöyle dedi: Ömer'in yanına girdim; ağlıyordu. Ona, "Seni ağlatan nedir ey Mü'minlerin Emîri?" dedim. Ömer, "Ey Mesâd, insan vücudunda bir et parçası vardır; insanın yaptığı iyilikler de kötülükler de oraya sığınıyor. Kalbinizi ıslah edin; amelleriniz de düzelir." dedi.

Bana Rakka kadısı Dâvûd b. Abdülhamîd anlattı. O babasından nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz valilerinden birine şöyle bir mektup yazdı: "Vatandaşlarını çocuklarının yerine koy. Yaşlılarına saygı göster, küçüklerine merhamet et ve gençlerini de ıslah et!"

Bana Bekr b. Heysem anlattı; dedi ki: Bize Abdullah b. Sâlih anlattı. O Leys b. Sa'd'dan rivayet etti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî'ye şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, seninle haram arasına perde olan helali terk et. Çünkü helallerin tümünü kuşatan bir kimsenin nefsi haramın içine düşüverir. İktisatlı davranmayı prensip edin. Çünkü israf şeytanın amelindendir. Vesselam."

Bana Muhammed b. el-A'râbî anlattı. O Ebânî'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz hilafete getirilince Sâlim b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî ve Recâ b. Hayve el-Kindî'yi çağırdı ve "Ben bu işe getirildim ve imtihan edildim. Bana doğru yolu gösterin." dedi. Sâlim, "İnsanları üç kısma ayır: Baba, kardeş ve evlat… Babana iyilik yap; kardeşine sıla-i rahimde bulun ve evladına da merhamet et." dedi. Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, "Dünyayı, lezzetlerinden oruç tuttuğun bir gün olarak kabul et! Adeta dünya üzerinde iftarın ölüm olsun." dedi. Recâ b. Hayve ise, "Nefsin için istediğini insanlar için de iste. Nefsin için istemediğini onlar için de isteme. Bil ki, ölecek ilk halife sensin." dedi.

Bana Abdullah b. Sâlih b. Müslim el-İclî anlattı. O Yahya b. Yemân'dan, o da Süfyân'dan şöyle dediğini nakletti: Bize gelen habere göre, Haccâc'ın kardeşi Muhammed b. Yûsuf, ürün alsınlar veya almasınlar, Yemen halkı üzerine haracı bir vergi olarak koymuştu. Ömer b. Abdülazîz halife olunca valisi ona mektup yazarak bu durumu bildirdi. Ömer b. Abdülazîz şöyle

bir mektup yazdı: "Bu vergiyi ilga et. Halk için, yeryüzünde akan sularla ve yağmurla sulanan arazilerden öşür alınmasını, ayrıca kovayla veya develerle [taşıma su ile] sulanan topraklardan yarı öşür alınmasını yeterli kabul et. Vallahi Yemen'den bana bir avuç çivit otunun [boya bitkisinin] gelmemesi, benim için bu verginin yerinde kalmasından daha sevimlidir." dedi ve o ağır şartı kaldırdı. Yezîd b. Abdülmelik halife olunca, o şartın geri konulması için emir verdi.

Medâinî Mesleme b. Muhârib'den nakletti; dedi ki: Muhammed b. Yûsuf Yemen'e vali olarak tayin edilince kötü icraatlarda bulundu, halka zulüm yaptı ve haracı, bir görev olarak Yemen halkının üzerine koydu. Ömer b. Abdülazîz halife olunca valisine mektup yazarak bu görevin ilga edilmesini, sadece öşür ve zekâtla iktifa edilmesini emretti ve şöyle dedi: "Vallahi Yemen'den bana bir avuç çivit otunun gelmemesi, benim için bu verginin yerinde kalmasından daha sevimlidir." Yezîd halife olunca verginin geri konulması için emir verdi ve Yemen valisi Urve b. Muhammed'e şunu yazdı: "Kuşkusuz İbn Abdülazîz, sana ve senin gibilere karşı kibirli bir insandı. Yemen halkı helak bile olsa Ömer'in düşürdüğü vergiyi yine onlara koy."

Medâinî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz'in yanına Sâlim es-Sindî girdi. Onun yakın adamlarındandı. Ömer ona, "Benim halife olmam seni sevindirdi mi yoksa üzdü mü?" dedi. Sâlim, "İnsanlar açısından beni sevindirdi; fakat senin açından beni üzdü." dedi. Ömer, "Doğrusu nefsimi helak etmekten korkuyorum." dedi. Sâlim, "Eğer korkuyorsan durumun ne kadar da güzel! Ben senin korkmamandan korkuyorum." dedi. Ömer, "Bana nasihat et." dedi. Sâlim, "Kuşkusuz Âdem bir hata yüzünden cennetten çıkarıldı. Sen, işin konusunda tedbirini al ve nefsini koru." dedi.

Dedi ki: Ömer, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'ye, "Bana nasihat et." dedi. Muhammed b. Ka'b şöyle dedi: "Doğrusu sana nasihat etmek konusunda nefsimi râzı edemiyorum. Çünkü zengin ile fakir arasında namaz kılıyorum, fakat zengine daha fazla meylediyorum. Fakir ve zengin yanıma giriyor; ben zengine yer veriyorum." Ömer bunun üzerine, "Allah'tan af diliyorum." dedi ve ağladı.

Medâinî Suhaym b. Süfyân'dan nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, Velîd b. Abdülmelik zamanında Medine'ye vali olarak tayin edildiğinde, künyesi "Ebû Ali" olan "Râşid" adında bir adamı Rebeze'de görevlendirdi. Râşid, Benî Esed'den olan "Ba'ser" adındaki bir adamı dövdü. Ba'ser Ömer'in yanına gitti ve şöyle dedi:

Ben Râşid'e "mektubumu tut"
"Ve deveme yol ver, gideyim" diyorum
Medine'de bir araya geleceksin, İbn Leylâ ile
Ve hastalığı iyileştiren hikmeti ile

Nihayet Ba'ser Ömer'e geldi ve şikâyette bulundu. Ömer Râşid'e haber gönderdi. Sonra Ba'ser'e, "Sana vurduğu gibi sen de ona vur!" dedi. Ba'ser onu dövdü. Sonra Râşid'e bir deri getirildi; Râşid onu giydi. Ba'ser şöyle dedi:

Gördüm, Safâ'nın kardeşi Ebû Ali'yi
Kınıyor beni ve giyiyordu deriyi
"Sen bana zulüm yaptın" diyordu; ben ise
"Her birimiz kardeşine yapacağını yaptı" diyorum

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O Velîd b. Müslim'den, Ömer b. Abdülazîz'in şöyle dediğini rivayet etti: "Yalanın sahibine zarar verdiğini bildiğim günden beri yalan söylemedim."

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Bize Cüveyriye b. Esmâ anlattı. O Ömer b. Abdülazîz'in kâtibi, aynı zamanda Zübeyr ailesinin mevlası olan İsmâil b. Ebû Hakîm'den rivayet etti; dedi ki: Ömer vefat edinceye kadar, onun için bir karıştan fazla [kumaş tahsisatı] yazmadım.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Ömer Medine'ye vali olarak geldiği zaman Kureyş onun yanına girdi. Ebân b. Osman b. Affân, "İşine vâkıf olan bir adam size vali olarak geldi." dedi.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Bize Cüveyriye b. Esmâ anlattı. O İsmâil'den nakletti; dedi ki: Ömer şöyle dedi: "Beygir dışında, dünyada nefsimin arzuladığı her şeyi terk ettim. Beygirde olduğu kadar, gördüğü yere iyice basmayı diğer bineklerde görmedim."

Bana Muhammed b. Musaffâ el-Hımsî anlattı. O da babasından nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz halife olunca Sâbık el-Berberî ona şöyle bir mektup yazdı ya da okudu:

Sûreler yanından inmiş olanın ismiyle başlarım
Allah'a hamdolsun; hamdden sonra ey Ömer!
Eğer yapacaklarını ve yapmayacaklarını biliyorsan
Dikkatli ol! Çünkü muhakkak fayda verir dikkat
Celp edilen kadere sabret ve ona râzı ol
Kader hoşuna gitmeyen bir şey getirse bile sana
Kedersiz olmaz, insana sefa veren bir hayat
Mutlaka gelir, sefasının arkasından bir keder

Dediler ki: Ömer b. Abdülazîz Adî'ye [b. Ertât] bir mektup yazdı; dedi ki: "Mizah yapmaktan sakın. Çünkü mizah insandaki mürüvveti götürüyor ve kinleri üretiyor." Ömer b. Abdülazîz dedi ki: Ömer b. Hattâb şöyle dedi: "Görüş çoktur, fakat kararlılık azdır."

Ebü'l-Yakzân Cüveyriye'den naklen dedi ki: Ömer b. Abdülazîz öfkelendi. Bunun üzerine oğlu Abdülmelik, "Sen konumuna ve Allah'ın sana verdiği makama mı kızıyorsun?" dedi. Ömer, "Ey Abdülmelik, sen hiç kızmaz mısın?" dedi. Abdülmelik, "Sakinleşinceye kadar öfkeyi karnıma geri göndermediğimde, karnımın genişliği bana menfaat sağlamıyor." dedi. Bunun üzerine Ömer tebessüm etti.

Abdülmelik b. Ömer'in vefatından hemen önce babası Ömer b. Abdülazîz ona, "Kendini nasıl buluyorsun oğlum?" dedi. Abdülmelik, "Kendimi ölümde görüyorum. Allah'tan kork ve sabret babacığım." dedi. Ömer, "Oğlum, Allah açıp kapanan hiçbir göz yaratmamıştır ki, bana senden daha sevimli ve daha aziz olsun. Oğlum, senin benim ölçülerime göre hareket etmen bana, benim senin ölçülerine göre hareket etmemden daha sevimlidir." dedi. Bunun üzerine oğlu, "Senin sevdiğin bir şey bana, benim sevdiğim bir şeyden daha sevimlidir." dedi. Abdülmelik perşembe günü vefat etti. Ömer onun cenazesine çıktı; gözlerine sürme çekmişti; dedi ki: "Şeytanı zelil etmek istedim." Sonra, "Abdülmelik'in başına gelen şey, beklediğimiz bir emirdir. Geldiği zaman onu tanımamazlıktan gelmeyiz." dedi. Küseyyir şöyle dedi:

Halifeliğe atanan şahıs, iyiliğe ve takvaya teşvik etti
Akıllarından geçirmediler diğerleri, mütevazı olmayı
Eğer onun başına gelen [felaket]
Ece dağından daha güçlü, sarp bir kalenin başına gelseydi, paramparça olurdu

Cuma günü olunca Ömer minbere çıktı ve şöyle dedi: "Allah'ın verdiğine hamdolsun; onun bıraktığına hamdolsun. Allah'ın aldığına da hamdolsun." Sonra, Adî b. Ertât el-Fezârî gibi bütün valilerine birer mektup gönderdi. Mektubunda şöyle yazıyordu: "Allah Teâlâ, bana Abdülmelik b. Ömer'i verdi. Allah'ın izin verdiği kadar beni ondan faydalandırdı. Sonra da onu yanına aldı. Allah'ın isteği dışında benim için bir isteğin olmasından Allah'a sığınırım. Mektubum sana geldiği zaman, senin tarafından Abdülmelik'in üzerine ağlanmış olmasından haberdar olmayayım. Allah izin verirse onun için çokça istiğfarda bulun. Vesselam."

Suhaym b. Hafs dedi ki: Ömer oğlunu defnettiği zaman kabri üzerinde durdu ve "Allah sana rahmet etsin. Eğer sen sağ iken beni neşelendiriyor idiysen, bugün de seninle neşeliyim. Allah, 'Ey Abdülmelik! Allah sana rahmet etsin' diyene rahmet etsin." dedi.

Medâinî Suhaym'dan nakletti; dedi ki: Abdülmelik babası Ömer'e, "Galiba bunların -Benî Mervân'ı kastediyor- korkusundan hakkı ve adaleti yerine getiremiyorsun. Vallahi âdil davranmamaktansa tencerelerin bizi ve onları kaynatmasını isterdim." dedi. Ömer, "Oğlum sabret! İçki Allah'ın yanında haramdı. Fakat onun kesin olarak haram olduğunu indirmeden, içki hakkında iki âyet daha indirdi." dedi.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Ömer'e, oğlu Abdülmelik'ten bir haber geldi. Ömer bundan hoşlanmadı. Hemen ona mektup yazdı; dedi ki: "Senden bana, hoşlanmadığım bazı şeyler geldi. Eğer yaptıklarına göre sana yaklaşsaydım benden sana, hoşlanmayacağın şeyler gelirdi. Hatırla ki, senin baban, babasının yanında bir kenara itilmiş; büyükler ona üstün tutulur ve küçükler de ona tercih edilirdi. Hatırla ki, annen de Acemlerden bir anne olup onların en hayırlılarından değildi. Eğer bir daha [o davranışa] dönersen, benden sana, hoşlanmayacağın şeyler gelir."

Ömer b. Abdülazîz dedi ki: "Niyeti olmayanın ameli de yoktur. Allah'tan korkusu olmayanın sevabı da yoktur. Sizden birinin en uğurlu veya en uğursuz âzâsı dilidir. Kim dilini muhafaza ederse nefsini rahatlatır ve Müslümanlar da ondan kurtulurlar. Bir kavim düşünün ki, hak etmedikleri şekilde hükümdarlarıyla arkadaşlık ederler; böylece onlara muhalif olarak yaşarlar ve dilleriyle yerler; hile, hud'a ve ihanetle ümmeti kandırırlar… Bilin ki, bütün bunlar ateştedir. Dikkat edin! Böylelerinden hiçbiri bize yaklaşmasın. Özellikle de Hâlid b. Safvân ve Hâlid b. Abdullah…"

Medâinî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz öğretmenine dedi ki: "Sen bana öğretmenlik yapıyorsun. Peki, benim sana karşı itaatim nasıldır?" Öğretmen, "En güzel itaattir." dedi. Ömer, "Sana itaat ettiğim gibi senin de bana itaat etmen gerekir. Dudakların görununceye kadar bıyıklarını al. Topukların görununceye kadar da elbiseni kes!" dedi.

Bana Abdülvâhid b. Gıyâs el-Basrî anlattı. O da Cüveyriye b. Esmâ'dan nakletti; dedi ki: Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm Ömer'e üç mektup yazdı. Ömer, üçüne birden bir mektupla cevap verdi. [Ömer'e gelen mektuplar şöyleydi:]

"Benden önceki Medine valilerine, mum [aydınlatma] için ödenek geliyordu. Eğer Mü'minlerin Emîri bana da göndermek isterse, göndersin."

"Resûlullah'ın (sav) dayıları Benî Adî b. Neccâr'ın mescidi yıkılmak üzeredir. Eğer Mü'minlerin Emîri inşası için emir vermek isterse, yapsın."

"Ensâr'dan bir grup, ileri yaşlara ulaştıkları halde, atıyyenin üst sınırına [şerefine] nâil olmamışlardır. Eğer Mü'minlerin Emîri onların üst sınıra nâil olmaları için emir vermek isterse, yapsın."

Ömer onun mektuplarının mührünü açtı ve şöyle bir mektup yazdı: "Mumla ilgili bahsettiğin konuya gelince, sen çoğu zaman karanlık gecelerde Medine sokaklarında yürüyordun da önünde mumla yürüyenler yoktu. Senin arkanda Kureyş ve Ensâr'ın adamları yürümüyorlar. Benî Adî'nin mescidine gelince, ben bir kerpiç üzerine bir kerpiç ve bir tuğla üzerine bir tuğla koymadan bu dünyadan ayrılıp çıkmak istiyorum. Sen o mescidi inşa et ve harcamalarda iktisatlı davran! Yaşlanıp da atıyyenin üst sınırına [şerefine] ulaşmamış adamlara gelince, asıl şeref ahiretteki şereftir. Vesselam."

Medâinî Mesleme'den rivayet etti; dedi ki: Adî b. Ertât Ömer'e şöyle bir mektup yazdı: "Zimmîlerden bir kavim, cizye korkusundan İslâm'a sığınıyorlar. Mü'minlerin Emîri, bu konuda bana görüşünü yazsın." Ömer ise ona şöyle bir mektup yazdı: "Allah peygamberini (sav) davetçi olarak gönderdi, vergi toplayıcı olarak değil. Kim İslâm'a girerse, Müslümanların lehine olan hükümler onun da lehine olur; sorumlu oldukları hususlardan onlar da sorumlu olurlar. Dikkatle bak; zimmet ehlinden olup Müslümanlığını izhar eden, sünnet olan ve Kur'ân'dan bazı sûreler okuyan bir kimseden cizyeyi kaldır. Vesselam."

Medâinî ve başkaları dediler ki: Ömer Adî'ye şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, şeytanın vesvesesinin ve hükümdarın zulmünün bulunduğu yerde dinin bekası yoktur. Her hak sahibine hakkını ver. Vesselam."

Bana, kâtip Sümâme'nin kardeşi İsmâil b. Ebû Zeyd el-Entâkî anlattı; dedi ki: Bana bir şeyhimiz anlattı; dedi ki: İnsanlar depreme maruz kaldılar. Ömer şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bilin ki, Allah galip bir kudretin ve kahredici bir izzetin sahibidir. İstediğini affeder, istediğini de muaheze eder. Bu deprem, Allah'ın, mahlûkatına bir kınaması ve azarlamasıdır. Siz de ona itaat etmekle eşiğinden adımınızı atın ve onun azabından korkun. Allah şöyle buyuruyor: *Memleketlerdeki halk uykuya dalmışken, geceleyin ansızın azabımızın gelip çatmayacağından emin mi? Yahut memleketlerdeki halk, kuşluk çağı oynayıp dururken azabımızın birdenbire gelmeyeceğinden emin mi? Bütün bunlardan sonra, Allah azabından emin mi olurlar? Allah azabından emin olanlar, ancak zarara uğramış topluluklardır.*"[316]

Bize Hüseyn b. Ali el-Esved el-İclî anlattı. O Yahya b. Âdem'den, o da Fudayl b. İyâd'dan rivayet etti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz Adî b. Ertât'a şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bil ki, Allah sübhanehu ve Teâlâ ancak dalalete ve hüsrana saparak İslâm'dan yüz çevirenlerin boynuna cizyeyi yüklemiştir. Sizin tarafınızda bulunan zimmet ehlinden olup yaşlanan, güçsüz hale gelen ve iyilikleri bilinen kimseye azığını, Müslümanların beytülmalinden ver. Vesselam."

---

316 A'râf, 7/97-99.

Bana Hüseyn anlattı. O Yahya b. Âdem'den, o Abdullah b. Mübârek'ten, o Saîd b. Ebû Arûbe'den, o da Katâde'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz şöyle bir mektup yazdı: "Kim [kuru bir yeri] su ile sulayarak ele geçirirse orası onundur."

Bana Hüdeyn b. Ali el-Esved anlattı; dedi ki: Bize Muhammed b. Yezîd el-Akdî anlattı. O Muhammed b. Talha'dan, o da Dâvûd b. Süleyman'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ömer b. Abdülazîz, Abdülhamîd b. Abdurrahman'a şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bil ki, bela, şiddet, ahkâmı uygulamada zulüm yapmak ve kötü yöneticilerin ortaya koydukları kötü gelenekler Kûfe halkını vurmuştur. Kuşkusuz dinin kıvamı ve halkın düzelmesi adalet ve ihsan iledir. Allah'ın itaatini nefsinde yerleştirinceye kadar, hiçbir şey nefsinden senin için daha önemli olmasın. Haraclarını, vergi şeklinde onlardan almanı sana emrediyorum. Harap olmuş bir yeri mâmur, mâmur bir yeri harap olarak değerlendirme. Harap olmuş yerlerden gücü nispetinde harac al. Ayrıca yıkık yeri, mâmur olana kadar ıslah etmeye çalış. Mâmur olan yerlerden de, arazi sahiplerine baskı ve şiddet uygulamadan nezaketle ve kolaylık sağlayarak sadece harac vergisini al. Haraçta, yedi ölçü dışında bir şey alma. Rüsum, sarraf ücretleri, Nevrûz ve Mihrican hediyeleri, nikâh paraları, sayfa parası, ev ücreti, elçi ücretleri ve ehl-i zimmetten olup Müslüman olanların haracları buna dâhil değildir. Benden habersiz olarak, kısası veya el kesmeyi uygulama. Vesselam."

Dediler ki: Ömer valilere şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bil ki, insanlar arasında bulunan şarap müptelalarının öyle işleri var ki, raiyetlerini bu hususta suistimal ederek, sonunda haram kanın akıtılmasına, haram mala ve haram ırza da sebep olmaktadırlar. Onlar, 'Biz bir şarap içtik, kimseye bir zararımız yok' derler. Oysa bu haramlara sebep olan bir şarabın belası pek çetin, günahı çoktur. Nitekim Allah, hiçbir nefsin helal oluşunda şüphe etmeyeceği şekilde, birçok içeceğe vüs'at ve genişlik koymuştur. Diğer taraftan tatlı suda, tatlı sütte, beyaz balda, sevîk şerbetinde, ayrıca hurma nebîzinde, ziftlenmemiş deri tulumlarda[317] bekletilen üzüm

317 İbn Manzûr'a göre içki ve sirke tulumlarının ziftlendiği zift, gemilerin ziftlendiği katrandan farklı bir maddedir. Peygamber (sav), ziftlenmiş kaplarda, kurutulmuş kabaklarda, testilerde ve hurma kütüğünün oyuklarında nebiz yapılmasını yasaklamıştır (bkz. *Lisanü'l-Arab*, II/34; Müslim, *Sahih*, "Eşribe", 83]. (çev.)

nebîzinden yapılan içeceklerde de kuşku yoktur. Bana gelen habere göre, Resûlullah (sav) ziftlenmiş kaplarda, kurutulmuş kabakta ve içi yağlanmış testilerde nebîz yapılmasını yasaklamıştır."

"Diğer taraftan, 'Sarhoş edici olan her şey haramdır' denilmiştir. Allah'ın helal ettiği şeylerle iktifa edip haram edilenlerden sakının. Şüphe yok ki, kendisine emrimiz geldikten sonra bu yasaklanmış içeceklerden içen kimseyi acı bir şekilde cezalandırırız. Bizden saklanıp da içenlere gelince, Allah'ın gücü ve azabı daha şiddetlidir. Bugünden itibaren aleyhinize delil elde etmek için bu mektubumu size yazdım. Bizden hidayete gelmiş olanların hidayetlerini arttırmasını Allah'tan diler, bizden ve sizden günahkâr olanları, kolaylık ve afiyet içinde tövbeye yönlendirmesini niyaz ederim. Vesselam."

Medâinî Hâlid b. Yezîd'den, o da babasından nakletti; dedi ki: Bir adam Ömer b. Abdülazîz'e çok galîz sözler söyledi. O da onun tek kişilik hücreye konulmasını emretti. Sonra "Onu serbest bırakın." dedi ve "*Ve'l-kâzımîne'l-gayza ve'l-afîne ani'n-nâs*"[318] âyetini okudu.

Medâinî dedi ki: Bir adam, Ömer'e karşı kin ve öfke duyan bir adamdan ona bir söz nakletti. Ömer önce onu cezalandırmak istedi sonra, "Şeytanın beni hükümdar gururuyla kışkırtmasını istedim. Böylece yarın kıyamet gününde benden dolayı alacağı cezayı bugün ben ona vermek istedim. Bırakın onu!" dedi.

Medâinî Mübârek b. Fedâle'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz Adî b. Ertât'a şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bil ki, ben, Umân'da bulunan hubûbat ve hurma öşürlerini Umân'ın fakirlerine ve çölden Umân'a gelmiş olanlara dağıtmasını; ihtiyaç sahiplerini, miskinleri ve yolda kalmış olan kimseleri de buna ilave etmesini bir mektupla Umân valisi Abdullah b. Amr'a bildirdim. Bana yazdığı mektupta, kendisinden önceki valiye bu yiyeceklere ve hurmalara ne yaptığını sorduğunu, o da onları sattığını ve parasını sana gönderdiğini söylediğini yazdı. Amr'dan önceki valinin, sana göndermiş olduğu hubûbat ve hurma paralarını Amr'a geri gönder. Ta ki o paraları, emrettiğim yere koysun ve gerekli yerlere sarf etsin, inşaallah. Vesselam."

---

318 Âl-i İmrân, 3/134. (Öfkelerini yenerler ve insanların kusurlarını affederler.)

Medâinî dedi ki: Yezîd b. Mühelleb kardeşini Horasan'a gönderdi. O da Vekî b. Ebü'l-Esved'i tutukladı. Vekî ağlamaya başladı. Kendisine, "Ey Ebü'l-Mutarrif, hapsin sıkıntısından mı ağlıyorsun?" denildi. Vekî, "Doğrusu ben, Yezîd b. Mühelleb ve Süleyman b. Abdülmelik'in ateşte olmamızı ve Allah'ın bizim en sabırsız [en korkak] olanımızı lanetlemiş olmasını isterdim. Fakat ben ağlıyorum; çünkü Kuteybe'yi öldürdüm. Sonra İbnü'l-Absiyye beni azledip Yezîd'i benim yerime tayin ediyor." dedi.

Ömer b. Abdülazîz halife olunca bu haber ona ulaştı. Ömer, "Her ne kadar ikisinde de hayır yoksa da, Vekî çektiği cefasından ötürü Yezîd b. Mühelleb'den daha hayırlıdır." dedi.

Medâinî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz hilafete getirilip de Adî b. Ertât el-Fezârî'yi Basra'ya vali yapınca, hükümet konağının üzerinde birkaç oda inşa etmek istedi. Bunun üzerine Ömer ona şöyle bir mektup yazdı: "Ey İbn Ümmü Adî! Anan seni kaybetsin! Ziyâd'a ve Ziyâd ailesine geniş gelen konak sana mı yetmeyecek?" Adî bunun üzerine inşaattan vazgeçti.

Bize Bessâm el-Cemmâl anlattı. O Hammâd b. Seleme'den, o da Eyyûb'dan rivayet etti; dedi ki: Basra'da Benî Nümeyr kabilesinde öldürülmüş, fakat katili tahmin edilen bir şahıs vardı. Onunla ilgili olarak Süleyman b. Abdülmelik'e mektup yazıldı. Bunun üzerine Süleyman Basra valisine, "Onun katili hakkında elli kişiye yemin ettir. Eğer yemin ederlerse, katilini öldür." şeklinde mektup yazdı. Ancak vali bunu yapmadı. Nihayet Ömer b. Abdülazîz hilafete geldi. Bu kez onun işiyle ilgili olarak Ömer'e mektup yazıldı. Ömer, "Eğer onun katiline iki âdil şahit şahitlik ederse, onu öldür. Aksi takdirde öldürme." dedi.

Medâinî Ubeys b. Beyhes'ten nakletti; dedi ki: Benî Uzeyr b. Sa'lebe b. Yerbû'dan bir adam Ömer b. Abdülazîz'in yanına geldi ve "Ey Mü'minlerin Emîri! Allah sana su versin, bana su ver." dedi. Ömer, "Nerede?" dedi. Adam, "el-Hırnak'ta…[319] Orası insanların uğramadığı ve yollarının düşmediği bir yerdir." dedi. Bunun üzerine Ömer, Adî b. Ertât'a şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bil ki, Benî Sa'lebe b. Yerbû'dan filanca denen adam benden, Hırnak'ta su için kuyu kazmamı istedi. Ona bir kuyu kaz. Ayrıca

319 Mekke ile Medine arasında olan bir yerdir (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)

siyah olsun beyaz olsun, su kuyusunun kazılması için sana gelen bütün insanlara kuyu kaz. Kuyu kazdıktan sonra, ilk su içme hakkına sahip olanların yolcular olduğunu, kuyunun alanının, kova ipinin uzandığı yere kadar olduğunu şart koş. Vesselam."

Dediler ki: Ömer, Adî'ye şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, topraklarındaki hapishanelerde olan mahpuslara iyi davran. Onlara en küçük bir zarar verme. Onlar için gerekli olan yiyecek ve katığı zekât malından karşıla, inşaallah."

Yine Adî'ye şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, senin yanında bulunan buluntu malların üzerinden bir yıl geçmişse, arayanı çıkıncaya kadar yanında bulunan mala düşen zekâtı çıkar; miskinlere ve ihtiyaç sahiplerine ver. Buluntu mal nisaptan düşünceye kadar, senin durumun ve malın durumu bu şekilde devam edip gitsin. Vesselam."

Ömer valilerinden birine şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, senin tarafındaki birçok zimmet ehlinin sarıklar sarıp giyim-kuşamlarında Müslümanlara benzemeye çalıştıkları bana ulaştı. Bunları bu durumdan şiddetle men' et ve başlarının ortasını tıraş etmeleri için onları yakala. Vesselam."

Medâinî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz ailesinden bir gruba nasihat etti. Bunun üzerine Mesleme, "Ey Mü'minlerin Emîri! Allah seni hayırla mükâfatlandırsın. Kuşkusuz sert kalplerimizi yumuşattın, kupkuru gözlerimizden yaş akıttın ve salih insanlar nezdinde şerefle anılma konusunda bizi ihya ettin." dedi.

Medâinî dedi ki: "Ömer bir hutbesinde şöyle dedi: Ey insanlar! Gizli hallerinizi ıslah edin; açık hallerinizi de ıslah etmiş olursunuz. Ahiretiniz için çalışın; dünya işlerinizi de yoluna koymuş olursunuz. Kuşkusuz kendisiyle Âdem arasında sağ bir baba bulunmayan bir kimse ölümle iç içedir."

Şüreyh, İsmâil b. Uleyye'den nakletti; dedi ki: Sâlih b. Abdurrahman, Tevbe el-Anberî'yi bir iş için Süleyman'ın [b. Abdülmelik] yanına gönderdi; ona dedi ki: Süleyman ile olan işini bitirdiğinde Ömer b. Abdülazîz'e gidip ona ihtiyaçları arz et. Adam Ömer'in yanına gelince Ömer ona, "Allah'ın takvasını ve onun yanında kalacak olan sana ait amelleri önemse. Se-

nin için Allah'ın yanında kalacak olanlar, insanların yanında kalıcı olacaktır. Senin için Allah'ın yanında kalmayacak olanlar ise, insanların yanında da senin için kalmayacaklardır." dedi. Adam bu durumu Sâlih'e ulaştırdı. Bunun üzerine Sâlih, "Siz hiç bu sözden daha güzel bir söz duydunuz mu?" dedi.

Medâinî, Mûsâ b. Yezîd'den, o da amcasından nakletti; dedi ki: Hişâm b. Abdülmelik, Recâ b. Hayve'ye, "Süleyman'ın vefat ettiği günde ve Ömer'le evde gizli konuştuğunuzda, onun arkadaşı değil miydin?" dedi. Recâ Hişâm'a, "Ey Mü'minlerin Emîri! Vallahi o ancak, hilafetin kendisinden alınması için beni davet etti ve benimle gizli konuştu." dedi. Bunun üzerine Hişâm, "Allah Ebû Hafs'a rahmet etsin; biz bir işteydik, o ise bambaşka bir işteydi." dedi.

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den nakletti; dedi ki: Mesleme b. Abdülmelik Ömer'e, "Çocuklarına vasiyet [veliahtlık] yapmayacak mısın?" dedi. Ömer, "*Onlara kitabı indireni ve salih insanları dost edineni [Allah'ı] vasiyet edeceğim.*"[320] dedi.

Medâinî dedi ki: Abdülmelik b. Mervân vefat edeceği gün şöyle dedi:

Benim çocuklarım küçük sabîlerdir
Büyük çocuğu olan kurtuldu
Benim çocuklarım yazda doğmuşlar
Baharda doğanlar kurtuldu[321]

Bunun üzerine yanında bulunan Ömer b. Abdülazîz, "Temizlenenler, Rabbinin adını anıp O'na dua edenler, kesinlikle kurtuluşa erdiler."[322] dedi.

Dedi ki: Ömer insanlar arasında okunmak üzere şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bilin ki, fıtır sadakası sünnet-i müekkededir. İster hür olsun ister köle, ister küçük olsun ister büyük, ailenizin fıtır sadakasını ödeyin. Her bir baş için ödediğiniz bir sâ arpa veya hurma, ya da yarım sâ

320 A'râf sûresi, 7/196. âyetin bir kısmı.

321 Aslında (صيفيون) "yazlık" ve (ربعيون) "baharlık" ifadeleri deve yavruları için kullanılmaktadır. Şöyle ki: Baharda dünyaya gelen deve yavruları, yazın dünyaya gelenlerden daha güçlü oluyorlar. Bahardakiler hem iki ay daha büyüktürler, hem de yazın sıcağından etkilenmeden sütten kesilecek seviyeye geliyorlar. Abdülmelik bu darb-ı meseli, henüz veliaht olacak kadar büyük olmayan bazı erkek çocukları için söylemiştir. (çev.)

322 Alâ, 87/14-15.

buğday olsun. Yöneticiniz bunu, çöl halkına değil, şehirli olan miskinlere ve ihtiyaç sahiplerine dağıtsın, inşaallah. Vesselam."

Dediler ki: Abdülhamîd b. Abdurrahman Ömer b. Abdülazîz'e şöyle bir mektup yazdı: "Harac ehli bazı insanlar, haraclarını vermemek için bir yerden diğerine göçüp gidiyorlar. Ben de yerlerini terk edenlerin arazisinin 'Sâfiye'[323] olmasını emrettim. Bununla, kötü âdetlerini bırakmalarını umuyorum, inşaallah."

Bunun üzerine Ömer ona şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bil ki, mektubun bana geldi. Hayatıma yemin ederim ki, eğer bir topraktan başka bir toprağa ve bir köyden başka bir köye gitmek isteyenlerin arazisini elinden alırsan, sonra da azledilsen yahut ölsen, arazinin sahibi araziden kesilir ama sen onun günahını üzerine almış olursun. Takatinin üstünde vergi yüklenmeyen bir kimse, arazisini terk edip gitmez. Sakın sen ve memurların İbn Yûsuf [Haccâc] ve memurları gibi iş yapmayın. Kuşku yoktur ki, onlar yeryüzünde bozgunculuk yapanlardı. Oysa Allah bozguncuların amelini düzeltmeyeceğine hükmetmiştir. Arazi sahipleriyle dostluk kur. Çünkü onlara karşı âdil davranıldığı ve nazikçe muamele edildiği vakit, onların yanında arazileri ve memleketleri göç etmekten daha sevimlidir. Vesselam."

Medâinî Bakıyye b. Aburrahman'dan, o da babasından nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz kardeşlerinden birine şöyle bir mektup yazdı: "İhsanıyla seni yaratan, peygamberleri ve burhanlarıyla sana hüccet getiren Allah'tan korkmayı sana tavsiye ediyorum. Şüphe yok ki sen, yüklendiğin işle sınanıyor ve yaptıklarınla emredilmiş bulunuyorsun. Tut ki, yatağına girdin; son varacağın yeri gözden geçirdin; dünya senin gözünden kaybolup gitti. Sonra haşir günü diriltildin ve çabana karşılık sana ceza vermek ve kesp ettiklerini sana sormak üzere kudret sahibi olan Allah'ın huzurunda durdun. O halde bedenini, seni kurtaracak işlerde çalıştır ve seni ilgilendirmeyen işleri bırak. Çünkü dünya sırtını döndü ve dünya işleri çekilmez hale geldi. Üstelik dünya ahvâlinin kararsızlığında ve dünya işlerini

---

323 Sâfiye (صَوافِي), (صافِيَةٌ) kelimesinin müfredidir. Savâfî, arazisinin üzerinden giden ya da sahibi ölüp de vârisi olmayan arazilere verilen addır. Peygamber tarafından sürgüne gönderilen Benî Nâdir arazileri savâfî kabul ediliyordu (bkz. *Lisânü'l-Arab*, IV/463]. (çev.)

yönetmekte, gören gözler için ibretler ve mev'izeler bulunduğunu gördün. Allah, takvası konusunda bize ve sana yardım etsin; bize ve sana rızasını ilham etsin. Kardeşim! Bana mektup göndereceğine söz ver. Çünkü kardeşlerden gelen mektup sevgiyi ve dostluğu devam ettirir, birbirimize nasihat etmeye ve sıla-i rahme sebep olur. Güç ve kuvvet ancak Allah'tandır."

Bazıları dedi ki: Bu mektubu kardeşi Ömer'e yazmıştı.[324]

Muhammed b. Musaffâ el-Hımsî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz Cerrâh el-Hakemî'ye veya valilerinden bir başkasına şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, insanları cezalandırmaya muktedir olduğun zaman, Allah'ın senin üzerindeki kudretini hatırla! Dinde bir bozgunculuğa yol açmadığı ve suçlu insanlar için bir çıkar sağlamaya sebep olmadığı sürece kişiyi bağışla. Kuşkusuz ki, sen Allah sayesinde güçlüsün ve ona döneceksin."

Medâinî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, oğlu şehit düşen Ebû Ümâme el-Hımsî'ye taziye maksadıyla şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, nimetlerinden ve hükümlerinden dolayı Allah'a hamdolsun. Allah'ın, Abdullah b. Ebû Ümâme'yi şehitle şereflendirdiği yolundaki haber bana ulaştı. Kuşkusuz o dünyada huzur içinde yaşadı; ahirete şehit olarak gitti. O, Allah'ın şehitlere tahsis ettiği fazilet ve şerefi kazanmıştır. Her ne kadar tehlikesi büyük ve sevabı çok da olsa, Allah'ın yanında şehitlikten daha büyük bir makamı, kendilerine ilim ve anlayış verilen insanlardan duymadık. Allah kime şehitliği nasip ederse o kâr etmiş, kazanmış ve kurtulmuştur. Allah onu iyilerin nişanıyla nişanlamıştır. Kuşkusuz ki o Allah'ın komşuluğunda ve arşının altındadır. Dünyanın acılığı ve tedavisi ondan kesilmiştir. Artık o, ahiret hayatına ve keyfine gitmiştir. Kudretiyle bize ve size şehitlik ve saadet vermesini, kulların hayatını elinde tutan Allah'tan niyaz ederiz. Vesselam."

[Ömer b. Abdülazîz'in Valilerine Yazdığı Mektuplar]

Bize Amr en-Nâkıd ve Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm anlattılar; dediler ki: Bize Muhammed b. Yezîd el-Vâsıtî anlattı; dedi ki: Bize Süfyân b. Hüseyn haber verdi; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz'in bir valisi ona bir mektup

---

324 Mektupta yer alan "Üstelik dünya ahvâlinin kararsızlığında ve dünya işlerini yönetmekte, gören gözler için ibretler ve mev'izeler bulunduğunu gördün." ifadesine bakılırsa, mektup sahibinin Ömer b. Abdülazîz değil, başka biri olduğu ve muhatabın Ömer olduğu anlaşılmaktadır. (çev.)

yazdı, ancak (بسم الله) kelimesindeki (س) harfinin açıkça görünmesini sağlayan dişlerini yapmamıştı. Ömer o valiyi yanına çağırdı. İnsanlar, "Onu neden yanına çağırdı acaba?" dediler. "(س) harfi yüzünden" denildi. İnsanlar espriyle buna takılıyorlardı.

Medâinî Mesleme'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz valilerine şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bil ki, insan nefsinin ve Allah'ın kendisine yöneticilik ihsan ettiği kimsenin üstlendiği en önemli vazife namazdır. Evlerinizde ve mescitlerinizde namazı vaktinde, rukû ve secdelerini tam yaparak ikâme edin. Namazda okuyacağınız Kur'ân'ı güzel okuyun. Çünkü *Allah namazı, vakitleri belirlenmiş olarak mü'minler üzerine farz kılmıştır*.[325] Zekât konusunda insanları kollayın. Çünkü zekâtını veren sevap kazanır. Kim zekâtın hakkını hafife alır ve israfa düşerse, bu durum onun aleyhine hüccet olur. Allah'a itaat edenlerden ve onun rızasını elde etmeye çabalayanlardan olmayı Allah'tan niyaz ederim. Vesselam."

Ömer Adî b. Ertât'a şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, senin mektubun bana geldi. İnsanlar arasında hükmetmeyi soruyorsun. Bilesin ki, insanlar arasında hükmetmek Allah'ın kitabında bulunan hükümlere, sonra Resûlullah'tan (sav) gelenlere, sonra hidayet imamlarından gelenlere tâbi olmakla mümkündür. Daha sonra ilim ve rey sahibi insanlarla istişare etmek gerekir. Eğer sana gelen bir hükmü Allah'ın kitabında nas olarak, Sünnet'te rivayet olarak bulamıyorsan ve salih imamlardan bu konuda sana haber veren yoksa, onu iffet ve mârifet ehline sor. Sonra adaletle hükmet ve kimseyi kimseye tercih etme, inşaallah.

Ayrıca, herhangi bir zorlama olmadan [mevlası üzerindeki] velayetini hibe eden veya satan bir adamın mirasını soruyorsun. Kuşkusuz velayet, köleyi âzâd edene aittir; ne satılır ne de hibe edilir. Nitekim Resûlullah (sav) da, 'velayetin âzâd edene ait olduğunu' tavsiye etmiştir.

Bir de Müslümanın âzâd ettiği kâfirin durumunu soruyorsun. O kâfir Müslümanın mevlasıdır ve mirası beytülmale aittir. Çünkü iki ayrı din mensubu olanlar, birbirlerine vâris olamazlar. Yine kâfir bir köle hata ile cinayet işlediğinde onun diyeti [akîlesi] Allah'ın malından karşılanır.

---

325 Nisâ, 4/103.

Yine bir erkeğin kendisine tecavüz ettiğini iddia eden kadının durumunu soruyorsun. Ya da bir erkek bir kadının yanında bulunmuş, böylece kadına tecavüz etmekle suçlanıp zan altında bırakılmış, fakat ikisinden başka yanlarında kimse bulunmuyor ve erkek bu durumu inkâr ediyor. Bilmelisin ki, hadler ancak itiraf etmekle veya şahitlerin şehadetiyle uygulanabilir. Bu şekilde yakaladıklarını, had olmadan sopalayarak [tazirle] cezalandır. Hiçbir zaman hadleri suçlamalarla uygulama. Çünkü hadlerde şüphe varsa kaldırılır. Allah'ın ayıplarını örttüğü kulların ayıplarını sen de ört. Bilmelisin ki, kuşkuyu, delil ve âdil şahitlerle ortadan kaldırdığın sürece adaletle hükmedebilirsin. Vesselam."

Dediler ki: Ömer Adî b. Ertât'a, "Sadede gelince, Basra'daki fakirleri say ve onların sayısını inşaallah bana gönder." şeklinde bir mektup yazdı. Adî de onları saydı; Basra fakirlerinin sayısı 30.915 kişiye ulaşmıştı. Ömer, Adî'ye mektup yazarak, kendisine yiyecek getirildiği zaman, Kesker ve Sevâd'ının yiyeceğinden her insana bir cerîb[326] verilmesini emretti.

Dedi ki: Ömer bir orduyu Bizans'a karşı gönderdi. Onlarla yürüdü, sonra kendileriyle vedalaştı ve şöyle dedi: "Allah'tan korkun ve ahiret sevabını umarak Allah'ın düşmanlarıyla savaşın. Çünkü ecir ve sevap, *sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabredenlerindir.*"[327]

Bana Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm anlattı; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz'den bize gelen habere göre kendisi, "Takva [nefsi] susturan ve gemleyendir." dedi.

Bize Saîd b. Süleyman anlattı. O Mübârek b. Fedâle'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz bir valisine şöyle bir mektup yazdı: "Her bid'atı öldür; İslâm'ın sünnetlerinden olan her sünneti ve onun şeriatlerinden olan her şeriatı ihya et! Allah'ın dini konusunda bir kınayıcının kınaması seni engellemesin."

Medâinî Mübârek b. Selâm'dan, o da Mücâlid'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz'in valilerinden biri, kendisine mektup yazarak ondan

---

326 Cerîb, eski bir ağırlık ve uzunluk ölçüsüdür. Bir cerîb dört kafîz kadardır [bkz. *Lisanü'l-Arab*, I/260]. Bir kafîz ise yaklaşık olarak 16 kg'dır. Bu duruma göre bir cerîb 64 kg'dır. (çev.)

327 Bakara, 2/177.

memurların cezalandırılmaları ve taltifleri konusunda izin istiyor; buna delil olarak da Ömer b. Hattâb'ın memurlarını hissedar yapmasını hatırlatıyordu. Bunun üzerine Ömer ona şöyle bir mektup yazdı:

"Mektubunda yazdıklarını anladım. Ömer'in memurlarını hissedar yapmasıyla ilgili hususu biliyorum. Hayatıma yemin ederim ki, memurların işiyle ilgili olarak benden izin istediğin şeyin dışında kalan işlerle ilgilenmen ilk etapta daha güzeldir. [Ayrıca ilgileneceğin] bu iş, İbn Yûsuf [Haccâc], İbn Ebû Müslim ve Sâlih b. Abdurrahman'ın camilerde yaptıkları işkenceden, sıkıntılı hapishanelerden, kötü yiyecek ve içecekten ve sert elbise giydirmekten, netice almak bakımından daha süratlidir. Aman ha işkence yapmak ve kötü muamele etmek gibi işlerden şiddetle kaçın! Sonra hapishanelerde bukağılar içinde olan, kötü yiyecek veya içecekle karşı karşıya olanlara bak! Onları rahatlatıp serbest bırak. Esaret altına aldığın esirlere güzel davran! Benim memurlar hakkında, sorumlu oldukları işlerin muhasebesi dışında bir fikrim yoktur. Biz, bir hakkı ihlal ettiğini fark ettiğimiz kimseyi tutuklarız. Hak ihlalini fark edemediğimiz kimseye gelince, Allah istediği şekilde biz ve onlar hakkında hüküm verinceye kadar onu serbest bırakırız."

Dediler ki: Ömer valilerinden birine şöyle bir mektup yazdı: "Bir adam ve mevlaları hakkında bir şey soruyorsun. Şöyle ki: Çok sayıda zevi'l-erhâmdan[328] akrabaları olan bir adamın malı vardır ve mevâlisinin dışında, zevi'l-erhâm o mala vâris oluyorlar. Adam [hata yoluyla] bir cinayet işliyor. Acaba onun akîlesi [diyeti], adamın mevlalarına değil de sadece vârislere mi aittir ve mevlalar tazminatı üstlenmezler mi? Bil ki, mevlalar üç kısımdır: Akrabalık mevlası ve ıtk [âzâdlık] mevlası -bunlar hem miras bırakır hem de vâris olurlar- bir de akl mevlası vardır -bu ne vâris olur ne de miras bırakır- mirası akrabalarının asabelerine kalır."

Bize Affân b. Müslim anlattı; dedi ki: Bize Cerîr b. Hazm anlattı; dedi ki: Ömer'in Adî'ye gönderdiği mektubunu okudum; şöyleydi: "Sadede gelince, mektubun bana geldi. Kendi rızalarıyla şahitlik yapan dört kadının şahitliğini caiz görüp görmediğimi soruyorsun. Ayrıca hür bir insana

328 Zevi'l-erhâm, miras bırakan bir kimsenin kızının veya kız ve erkek kardeşinin çocukları gibi aslî olmayan mirasçı sınıfına giren yakın akrabalara verilen isimdir. (çev.)

iftira atan bir kölenin durumunu soruyorsun. Medine valiliğim sırasında bu durumda olanlara, had cezası olarak kırk celde vurduğumu, valiliğimin son zamanlarında ise, bunu seksen celdeye çıkardığımın sana ulaştığını yazıyorsun. Benim ilk celdem, bana ait bir görüştü. Fakat sonraki celdem Allah'ın kitabına uygun bir celdedir. Çünkü Allah, *İffetli kadınlara (zina suçu) atan, sonra dört şahid getirmeyenlere de seksen değnek vurun ve onların şahitliklerini ebedî olarak kabul etmeyin. Onlar fasık olanlardır*,[329] buyuruyor. Bu âyette, iftirada bulunan kişinin hür ya da köle olduğu isimlendirilmemiştir. Dört kadının şahitliğine gelince, ben kitapta, yanlarında bir erkek bulunmadan, kadınların tek başlarına şahitliklerini duymadım. Bu itibarla bu işten vazgeç ve bildiklerinle amel et. Bilmediklerini de bırak. Bilmiş ol ki, bir kimse insanlar arasındaki hukuku, bir şey kalmayıncaya kadar bütünüyle uygulayamaz. Dolayısıyla birçok hükmün hesap gününe te'hir edilmesi kaçınılmazdır. Vesselam."

Bana Ömer b. Şebbe anlattı; dedi ki; Bize Amr b. Âsım anlattı. O Hammâd b. Seleme'den, o da Humeyd'den şöyle dediğini nakletti: Bir adam, bir cariyenin boynundan bir kolyeyi alıp kaçtı. Onları Adî b. Ertât'ın yanına götürdüler. Bunun üzerine Adî, konuyu Hasan el-Basrî'ye sordu. Hasan, "Elini kesme!" dedi. İyâs b. Muâviye b. Kurre ise, "Elini kes!" dedi. Bunun üzerine Adî bunu Ömer b. Abdülazîz'e yazdı. Ömer cevaben, "Araplar buna 'âdi suç' derler. Onu sopala ve hapse koy." dedi.

Bana Halef b. Hişâm el-Bezzâr anlattı; dedi ki: Bize Ebû Bekr b. Ayyâş anlattı. O da Âsım b. Ebü'n-Nücûd'dan nakletti; dedi ki: Adî b. Ertât Ömer b. Abdülazîz'e, "Sana söven bir adam yakaladım ve onu öldürmek istedim. Bir de çarşıda öldürülen bir adamın davası bana geldi. Basra fâsıklarından bazıları bu adamı öldürmekle suçlandılar; ancak onların aleyhine bir delil ikame edilemedi. [Ne yapmalıyım?]" şeklinde bir mektup yazdı.

Bunun üzerine Ömer ona şöyle bir mektup yazdı: "Öldürülmüş şahsın durumuna bak ve diyetini beytülmalden ver. Fasıkların durumuna bak; onları Müslümanların arasından alıp hapse koy ve onlara beytülmalden harcama yap. Bana söven kişiye de bak ve sen de ona söv. Bu mümkün

329 Nûr, 24/4.

değilse onu serbest bırak. Vallahi eğer bana sövdüğü için onu öldürmüş olsaydın, ben de seni onun sebebiyle öldürürdüm."

Bana Mansûr b. Müzâhim anlattı. O Şu'ayb b. Safvân'dan nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz Adî b. Ertât'ı, bir görevi yerine getirme hususunda geç hareket eder buldu. Hemen ona, "Kuşkusuz ey İbn Ümmü Adî, sen beni siyah sarığınla kandırdın." diye bir mektup yazdı.

Medâinî Abdullah b. Selm'den nakletti; dedi ki: Adî b. Ertât bir konuşma yaptı. Konuşmasında Ali'ye sövdü ve ona lanet okudu. Bunun üzerine Hasan [el-Basrî] bu durumu Ömer b. Abdülazîz'e yazdı. Ömer de Adî'ye şöyle bir mektup yazdı: "Bana gelen habere göre Ali'ye sövmüş ve ona lanet okumuşsun. Eğer buna cesaret edip yapmışsan sen ne kadar da kötü bir adamsın! Allah seni kahretsin ve seni kederlendirsin. Yemin ediyorum ki, eğer bunu bir daha tekrarlarsan, seni bitirecek bir ceza ile cezalandırır ve kötü bir biçimde azlederim." Adî hemen bu işten vazgeçti. Bunun üzerine şair dedi ki:

Halife oldun, sövmedin Ali'ye ve korkutmadın bir mâsumu
Ve uymadın bir suçlunun sözüne

Bana Ebû Bekr el-A'yen anlattı. O Saîd b. Süleyman'dan, o Halef b. Halîfe'den, o da Ebû Hâşim er-Rümmânî'den rivayet etti; dedi ki: Adî b. Ertât Ömer'e şöyle bir mektup yazdı: "İnsanlar öyle bir bolluk berekete mazhar oldular ki, neredeyse şımaracaklar." Ömer ona şöyle bir mektup yazdı: "Şüphesiz ki, insanlar cennete girip 'Âlemlerin Rabbine hamdolsun' dedikleri için, Allah onlardan râzı oldu. Sen de, orada bulunanlara, Allah'ın kendilerine verdiği nimetler sebebiyle ona hamd etmelerini emret, inşaallah. Vesselam."

Medâinî dedi ki: Ömer Adî'ye şöyle bir mektup yazdı: "Hasan'a [el-Basrî'ye], neden Arap Hıristiyanlarından cizye alınmıyor diye sor." Adî Hasan'a sordu. Hasan şöyle dedi: "Ömer b. Abdülazîz'e şunu yaz: Sen Kur'ân'a, sünnete ve selef-i sâlihîne tâbisin. Ben ise bid'atçi değilim. Ömer b. Hattâb bunda hayır görmüştü."

Bana Amr en-Nâkıd anlattı; dedi ki: Bize İshak el-Ezrak anlattı. O Avf'tan rivayet etti; dedi ki: Ömer Adî'ye, "Hasan'a [el-Basrî'ye] sor: Geç-

miş imamların, Mecûsîlerle evli oldukları kadınların arasına girmelerine engel olan neydi?" şeklinde bir mektup yazdı. Adî Hasan'a sordu. Hasan şöyle dedi: "Resûlullah (sav) Hecer mecûsîlerinden cizye kabul etmiş ve onları mecûsîlikleri ve evlilikleri üzerinde olduğu gibi bırakmıştı. Yine Ebû Bekr, Ömer ve Osman da onları öylece bırakmıştı. Allah onlardan râzı olsun."

Bana Muhammed b. Ebân et-Tahhân anlattı; dedi ki: Bize Ebû Hilâl er-Râsibî anlattı; dedi ki: Bize Şehr b. Havşeb anlattı; dedi ki: Şehr, Adî b. Ertât'ın yanına girmek için izin istedi; izin isteyen [görevli] şöyle dedi: "Vali, Onun girmesine izin verme; çünkü o bana sövmüştür, diyor." Bunun üzerine Katâde Şehr'e, "Evin hizmetçisi, ailenin içindekini sana haber verir. Adî de, arkadaşı olan Ömer'in içindekini sana haber vermiş oldu. O ikisi için -Osman ve Ali'yi kastediyor- af dilemeyeni Allah affetmesin." dedi.

Medâinî Fadl b. Süveyd ed-Dabbî'den rivayet etti; dedi ki: Ömer Adî'ye şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, bana gelen habere göre, senin orada bulunan bazı insanlar abdest aldıkları zaman tasları önlerinden birer birer kaldırıyorlar. Bu, Acemlerin âdetlerindendir. Bundan böyle, cemaatin sonuncu şahsı abdest alana kadar, bir tas dolmadan yahut boşalmadan, oradakiler tarafından kaldırılmasın."

Medâinî Yezîd b. İbrâhim'den, o da Eyyûb'dan nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz bize şöyle bir mektup yazdı: "Salah [doğruluk] ehline emredin; sünnetleri toplantılarında, mescitlerinde ve çarşılarında müzakere etsinler."

Medâinî dedi ki: Adî Ömer'e şöyle bir mektup yazdı: "Bana Basra kadınlarından birinden bahsedildi; dini, konumu ve güzelliği beni cezbetti. Doğrusu ey Mü'minlerin Emîri, onu benimle evlendirmeni istedim."

Bunun üzerine Ömer ona şöyle bir mektup yazdı: "Eğer benden sonra bir mal elde etmiş isen, ailenden, senin fakirliğine sabredenler, bu müreffeh dönemde seninle birlikte yaşamaya daha çok hak sahibidirler. Eğer mal elde etmemişsen, senin için en güzeli, şair İbn Dâre'nin, *Fezârî şahıs*

sana menfaat vermeyecektir dediği gibi olmamasıdır.[330] Allah'tan af ve mağfiret diliyorum."

Medâinî İshak el-Mâlikî'den nakletti; dedi ki: Adî, Ömer b. Abdülazîz'e mektup yazarak Hind b. Esmâ [el-Fezârî] ile evlenmek için ondan izin istiyordu. Bunun üzerine Ömer ona şöyle bir mektup yazdı: "Fezârî sana menfaat vermeyecektir; vesselam." Ömer burada İbn Dâre'nin şu sözünü kastediyordu:

Güvenme, genç deven için Fezâr'a mensup birine
Kapat devenin üzerini sırımlarla, o devenle baş başa kaldığında
Çünkü Fezârlı sürekli şehvet azgınıdır
İlişkiye girer devenle, bâtıl sebebiyle bâtıl getirir[331]

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O Ebû Mihnef'ten nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz'den önceki Emevî yöneticileri Ali'ye sövüyor ve ona lanet okuyorlardı. Ömer hilafete gelince bunu durdurdu. Küseyyir bu konuda şöyle dedi:

Halife oldun, sövmedin Ali'ye ve korkutmadın bir mâsumu
Ve uymadın bir suçlunun sözüne
Açık olan hakkı konuştun
Çünkü hidayet âyetleri ancak konuşmakla açıklanır
Söylediğin iyiliği, yaptıklarınla doğruladın
Böylece her Müslüman senden râzı olmaya başladı

---

330 Basra valisi Adî b. Ertât'ın evlenmek istediği kadın Fezâre kabilesindendir. (çev.)

331 Ömer b. Abdülazîz, Fezâre kabilesinden bir kadınla evlenmek isteyen valisini uyarıyor ve (إنَّ الفَـزَارِيَّ لا يَنْفَعُكَ) veya (إنَّ الفَزَارِيَّ لا يَنْفَكُّ) ifadesiyle İbn Dâre'nin bir şiirine işaret ediyor. Fezâre kabilesini hicveden İbn Dâre'nin (Sâlim b. Müsafî) bu şiiri RK'de de, (لاَ تَأْمَنَنَّ فزارِيّاً خَلَوْتَ بِهِ ** علي قَلوُصِكَ واكْتُبْها بأَسْيارِ ** إنَّ الفَـزَارِيَّ لا يَنْفَـكُّ مُغْتَلِمًـا ** يُوَاصِـلُ الدَّهْـرَ تَهْـدَارًا بتَهْـدَارِ) şeklinde yazılmıştır. ZZ'de ise, (لا يَنْفَـكُّ) yerine (لا يَنْفَعُكَ) ifadesi yer almıştır. ZZ'de yer alan (لا ينفعك) kelimesinin hatalı okunduğu açıktır. RK'de bunun yerine (لايزال) manasındaki (لاينفك) kelimesi yer almaktadır ve bu mana şiirin siyakına daha uygundur. Çünkü şair, Fezâre kabilesine mensup olanların şehvetlerine düşkün oldukları ve dişi develerle zina yaptıkları için onları hicvediyor. Hatta bu şiir İbn Dâre'nin öldürülmesine sebep olmuştur. (مغتلـم) kelimesi, "azgın, şehvet düşkünü" anlamındadır. Dolayısıyla bu kelimenin (لا ينفـك) ile bir araya gelmesi siyaka daha uygundur. Keza, ZZ'de geçen ve Ömer'e ait olan (إنَّ الفَـزَارِيَّ لا يَنْفَعُكَ) sözü, RK'de, (إنَّ الفَزَارِيَّ لا يَنْفَكُّ) şeklinde geçmektedir. RK'deki bu kayıt, *Lisânü'l-Arab* ve *Mecma'ü'l-Emsâl* gibi eserlerde de yer alıyor (bkz. Ebü'l-Fadl en-Nisâbûrî, *Mecma'ü'l-Emsâl*, I, 266, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tarihsiz; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (هتر) maddesi). Diğer taraftan, birçok eserde olduğu gibi RK'de de, (وَاكْتُمْهَا) "Onu gizle" yerine (واكْتُبْها) "Onu kapat" kelimesi zikredilmiştir. Çünkü (كتـب) kelimesi, devenin cinsel organını bir halka ile kapatmak (dikmek) anlamına geldiği için bu kelime, "üstünü örtmek" anlamına gelen (واكتمهـا) kelimesinden, şiirin siyakına daha da uygundur denilebilir. (çev.)

Bilin ki burun, açıkça eğriliğe meylettikten sonra
Doğrultanın doğrultması, ona ancak kâfî gelir

Küseyyir ona bu şiiri okuduktan sonra, Ömer b. Abdülazîz, "O zaman kurtulduk." dedi.

Medâinî Ebû Hilâl er-Râsibî'den, Katâde'nin şöyle dediğini nakletti: Ömer b. Abdülazîz Adî'ye şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, bundan böyle bana ismi güzel, konuşması güzel olan, sakalı sık olmayan, beni anlayacak ve tıpkı bir çocuğun dudaklarıyla ısırması gibi[332] bana durumu anlatabilecek bir berîd görevlisi gönder."

Bize Ömer b. Şebbe anlattı; dedi ki: Bize Ebû Âsım en-Nebîl anlattı. O Süfyân'dan, o da Câfer b. Burkân'dan nakletti; dedi ki: Ömer, Adî'ye şöyle bir mektup yazdı: "Çadır sahibi olamayan her köye bak; bir araya gelmelerini onlara söyle."

Bize Hişâm b. Ammâr anlattı. O Velîd b. Huleyd b. Da'lec'ten nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz valilerine, "Hapse attıklarınızın pranga ücretlerini beytülmalden ödeyin. Sakın pranga parasıyla onları borçlandırmayın!" şeklinde mektup yazdı.

Medâinî Ebû Hilâl'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz Adî'ye şöyle bir mektup yazdı: "Bir konuda problem yaşadığın zaman, Hasan b. Ebû Hasan'a [Hasan el-Basrî'ye] sor."

Medâinî dedi ki: Ömer valilerine şöyle bir mektup yazdı: "Şüphesiz ki Allah, *Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın, aşırı gitmeyin; doğrusu Allah aşırı gidenleri sevmez*[333] buyuruyor. Yani, seninle savaşmayan kadınlar, çocuklar ve rahiplerle savaşma."

Bize Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Ebû Dâvûd et-Tayâlisî anlattı; dedi ki: Bize Ebân b. Cum'a anlattı; dedi ki: Bize Bekr b. Abdullah anlattı; dedi ki: Adî b. Ertât Ömer b. Abdülazîz'e bir mektup yazarak, efendisinden çocuk doğurduğu halde zina eden ümmü veledin satılıp satılamayacağını sordu. Ömer, "Zina etmiş olsa bile ümmü veled satılmaz." dedi.

---

332 ZZ'de (وَيُفْهِمُني مِثْلَ عِذَامِ الضَّبيِ) şeklinde yer alıyor. Oysa RK'de (وَيُفْهِمُني مِثْلَ عِذَامِ الصَّبِيِّ) şeklinde geçiyor. Biz çeviride, yazmadaki ifadeyi esas aldık. (çev.)

333 Bakara, 2/190.

Bize Şeybân b. Ferrûh anlattı; dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı; dedi ki: Bize Katâde anlattı; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, Adî b. Ertât'a, "Kaybolan bir adamın karısı, dört yıl evlenmeden bekleyecektir." diye bir mektup yazdı.

Bize Affân anlattı; dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı; dedi ki: Bize Humeyd haber verdi; dedi ki: Bir adam kölesiyle anlaşma yaparak mirasından bir hissenin kendisine verileceğini vasiyet etti. Adî b. Ertât bu konuyu İyâs b. Muâviye'ye sordu. İyâs, "Arapların sözünde hisse, altıda bir kabul edilmektedir." dedi. Bunun üzerine Adî konuyu bir mektupla Ömer b. Abdülazîz'e sordu. Ömer şöyle bir mektup yazdı: "Allah'ın hükmü onun vasiyetinden öncedir. O köleye hiçbir şey yoktur."

Bize Ömer b. Şebbe anlattı. O Affân'dan, o Hammâd b. Seleme'den, o da Humeyd'den nakletti; dedi ki: Bir adam, Ubeyde b. Ebû Âsım es-Sülemî vasıtasıyla Müslüman oldu ve 20.000 [dirhem] mal bıraktı. Adî b. Ertât bu malın kime verileceği hakkında Ömer'e mektup yazdı. Ömer, "Ubeyde onun bıraktığı mirasa daha çok hak sahibidir." diye yazdı.

Bize Abdullah b. Sâlih anlattı. O Hammâd b. Seleme'den, o da Humeyd'den nakletti; dedi ki: Benî Cüşem kabilesinin mevlalarından bir adam yanlışlıkla [hataen] bir adam öldürdü. Adî bu konuyu Hasan'a [el-Basrî'ye] sordu. Hasan, "Araplar mevali için akîle [tazminat] vermezlerdi." dedi. Bunun üzerine Adî bunu bir mektupla Ömer b. Abdülazîz'e bildirdi. Ömer ona şöyle bir mektup yazdı: "Kavmin mevlası onlardan [ailesinden] sayılır. Onlar, onun mirasına daha çok hak sahibidirler." Diyeti onların vermesine karar verdi.

Bana Hüdbe b. Hâlid anlattı; dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı. O da Humeyd'den nakletti; dedi ki: Basra'da, Benî Abs ile Benî Kuşeyr arasında bir adam öldürülmüş olarak bulundu. Bunun hakkında Adî Ömer'e bir mektup yazdı. Ömer ona cevaben şöyle bir mektup yazdı: "Bazı olaylar vardır ki, kıyamete kadar onlar hakkında bir hüküm verilemez. İşte bu da onlardan biridir."

Bize Affân anlattı. O Hammâd b. Seleme'den, o da Katâde'den nakletti; dedi ki: Bir adam, hür bir kadını dört yüz dirheme bir adamdan satın aldı.

Daha sonra ikisi birlikte kaçtılar. Ancak bulundular. Baktılar ki, para kadının böğründe bir kesenin içindedir. Bu konuda Adî Ömer'e mektup yazdı. Ömer cevaben şöyle yazdı: "Onlara [had sınırında olmayan] tâzir cezası uygula ve onları hapse at. Ancak onları birbirinden ayırma."

Medâinî Abbas b. Muhammed'den, o da babasının şöyle dediğini rivayet etti. Ömer valilerinden birine şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, kuşkusuz Allah İslâm dini ile Müslümanlara ikramda bulunmuş, hakaret ve zilleti onlardan kaldırmıştır. Bak! Kim Müslüman olduğunu iddia edip Allah'ın bir ve Muhammed'in onun elçisi olduğuna şehadet ediyorsa, Allah'a, meleklerine ve peygamberlerine inanıyorsa, [eskiden] Hıristiyan ise, İsa'nın Allah'ın kulu, kelimesi ve elçisi olduğuna inanıyorsa veya [eskiden] Yahudi ise, Uzeyr'in Allah'ın kulu olduğunu söylüyorsa, namaz vakitlerini ve sayılarını muhafaza ediyor, Kur'ân'dan Fâtiha ve biraz fazlasını okuyorsa, abdest alıyorsa ve sünnetli ise ondan cizyeyi kaldır."

Medâinî Mesleme'den ve başkalarından rivayet etti; dediler ki: Ömer b. Abdülazîz bir valisine şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, kuşkusuz ki, Allah İslâm dini ile Müslümanlara ikramda bulunmuş, onları şereflendirmiş ve onları aziz kılmıştır. Onlara muhalif olanlara da hakaret ve zillet damgasını vurmuştur. Allah Müslümanları, insanlar için çıkarılmış ümmetlerin en hayırlısı olmak üzere yaratmıştır. Bu itibarla, sakın Müslümanlardan birinin işini, zimmet ve harac ehlinden olanlara bırakma! Böylece onların eli Müslümanlara karşı güçlenir ve Allah Müslümanları aziz kıldıktan sonra onları zelil etmiş, Allah ikramda bulunduktan sonra onları hakir duruma düşürmüş olursun. Aynı şekilde Müslümanları onların tuzaklarına hedef yapmış ve Müslümanlara karşı dillerini uzatmalarına sebep olmuş olursun. Üstelik onların Müslümanları aldatmayacaklarından da emin olunmuyor. Nitekim Allah buyuruyor: *Ey iman edenler! Sizden olmayanları sırdaş edinmeyin. Onlar size kötülük ve zarar vermeye çalışıyorlar. Size zorlu bir sıkıntı verecek şeyden hoşlanırlar.*[334] Yine şöyle buyuruyor: *Ey iman edenler! Yahudi ve Hıristiyanları dostlar (velîler) edinmeyin; onlar birbirlerinin dostudurlar."*[335]

---

334 Âl-i İmrân, 3/118.
335 Mâide, 5/51.

Medâinî Mesleme'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, zimmet ehlinden olan memurların azledilmeleri ve onlardan yardım alınmaması hususunda Adî'ye mektup yazdı. Bunun üzerine Adî, katırcı başının oğlunu ve İbn Zâzâ Nefrûh b. Beyzî'yi azletti. Ancak Zâdmerd b. Hürbüz'ü yerinde bıraktı. Ömer, onun da azledilmesi için Adî'ye mektup gönderdi. O da onu azletti.

Dedi ki: Ömer, insanlar hayvanlarını orada yaysınlar diye, korulukların herkese açık olması için mektup yazdı. Valilerinden birine de şunları yazdı: "Bana yazdığın mektupta, vasiyeti içinde özgürlüğe kavuşturma [ıtk] ve vasiyetler olduğu halde, ailesine vasiyetini yazabilir mi, diye bir esir hakkında soru soruyorsun. Eğer onun eski dini üzere olduğu ve dinini değiştirmediği biliniyor ve Müslümanlardan âdil şahitler onun vasiyetine şahitlik yapıyorlarsa, onun ıtkını ve vasiyetini geçerli say."

Medâinî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz Adî'ye şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bil ki, bana anlatıldığına göre, anlayışı az bazı kaba adamlar, yiyeceği -buğday, arpa, hurma ve kuru üzüm- satın alıyorlar; sonra onu kabzetmeden satıyorlar. Hayatıma yemin ederim ki, bu tür alışveriş, içinde şek ve şüphe bulunmayan faizdendir. Mektubum sana ulaştığında, orada bulunanları şiddetli şekilde bu işten men' et ve onları cezalandıracağına dair şiddetli şekilde uyar. Yanında, bir Müslümandan satın aldığı böyle bir şey olan kimse, onu hemen sahibine iade etsin. Onlardan böyle bir şeyi satmak üzere olanlar derhal bunu terk etsin. Senin uyarmandan sonra bu işi yapan birini ele geçirirsen, ceza olarak onun canını acıt, görenlere ve işitenlere ibret vesilesi yap, inşaallah. Vesselam."

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O Sellâm b. Miskîn'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz Adî'ye ve Basra halkına bir mektup yazdı. Mektubunda onları garanti ve kefalet parasını almaktan, birbirine denk olanlar dışında parayı fazla para ile değiştirmekten, ipek elbise giymekten, heykellerden ve "kuru kabak, içi yağlanmış çömlek, oyulmuş hurma kütüğü ve ziftlenmiş kaplar" gibi dört çeşit kaptan menetti.

Medâinî Amr b. Meymûn'dan rivayet etti; dedi ki: Adî Ömer'e bir mektup yazarak, elinde [başkalarına ait] büyük bir mal ile [borçlu olarak] iflas

eden bir adam hakkında ona soru sordu. Bazı fakihlerin, böyle bir adamı satmanın caiz olabileceği görüşüne sahip olduklarını ona bildirdi. Ömer, Adî'nin mektubuna şu cevabı verdi: "Müflis adam hakkında yazmış olduğun mektubunu anladım. Kuşkusuz hür bir insan iflas etse dahi satılamaz."

Medâinî dedi ki: Ömer, Adî'ye şöyle bir mektup yazdı: "Bazı erkekler boşama hakkını karılarına veriyorlar. Böylece kendilerini boşattırma haklarını onların eline veriyorlar. Oysa Allah, kadınlara talak hususunda herhangi bir yetki vermemiştir. Bir adam talakla ilgili yetkiyi karısına verir ve karısı da bunu kullanırsa [üç talak hakkından] bir talak gitmiş olur. Adam kadının talakına daha çok hak sahibidir. Eğer kadın talak yetkisini kocasına iade ederse herhangi bir sorun yoktur."

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O Hârûn b. Ma'rûf'tan, o Damre b. Rebîa'dan, o da Ali b. Ebû Hamele'den rivayet etti; dedi ki: Yezîd b. Mühelleb'i, Ömer b. Abdülazîz'in ordusunda, etrafı askerlerle kuşatılmış olduğu halde bir sedye üzerinde gördüm. Yan tarafında da muhafızlardan bir adam vardı ve "Başını kaldır ey fâsık!" diyordu.

Medâinî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, Süleyman b. Abdülmelik'e yazdığı mektup sebebiyle Yezîd b. Mühelleb'i hapse attı. Adî de, Yezîd'in kardeşini Basra'da hapse attı.

Medâinî Ebû Cezî'den, o da Dâvûd b. Ebû Hind'den rivayet etti; dedi ki: Ömer'in bazı valileri, 9 yaşındaki bir kıza tecavüz eden 11 yaşındaki bir oğlan çocuğunun durumu hakkında Ömer'e mektup yazdılar. Bunun üzerine Ömer, o valiye şöyle bir mektup yazdı: "Hadler ve cezalandırmalar ancak bulûğ yaşına ulaşmış, İslâm'daki haklarını ve sorumluluklarını bilen kimselere uygulanır. Vesselam."

Yine Ömer, esir alındıktan sonra Hıristiyanlığa giren bir Müslümanın durumu hakkında şöyle bir mektup yazdı: "Kendisine, kocasının Hıristiyanlığa giriş haberi geldiği andan itibaren karısının iddeti başlar ve iddetin bitiminde karısıyla evlenilir. Kadın iddet esnasında vefat etse bile ikisi birbirlerine vâris olamazlar."

Yine Ömer valilerinden birine şöyle bir mektup yazdı: "Zimmetine bir mal geçirenin eli kesilmez. Ancak uzun süre hapiste kalması hususunda ona acınmaz."

Ömer valilerinden birine şöyle bir mektup yazdı: "Masum bir kadına iftira atan bir kimseye, hür olsun, köle olsun seksen sopa vur. Çünkü Allah, hür ya da köle ayırımı yapmaksızın, *Onlara seksen celde [sopa] vurun*,[336] buyuruyor."

Ömer, Adî b. Ertât'a şöyle bir mektup yazdı: Resûlullah'tan (sav) bize gelen habere göre o şöyle buyurdu: "Üzerine nikâhlandığı mehir kadına aittir. Yine nikâhlandığı ailesi tarafından kendisine yapılan çeyizler de ona aittir. Fakat evlendikten sonra kadının ailesine getirilen hediyeler aileye aittir."[337]

Medâinî Cezîre ehli bir şeyhten rivayet etti; dedi ki: Ömer valilerinden birine şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, sakın cahillerin cehaleti, senin kendi nefsin hakkında bildiklerine galip gelmesin. Bazı insanlar vardır ki, gizlilik perdesi altında kalmak onları aldatmış ve güzel övgüler akıllarını başlarından almıştır. Allah bizi ve seni, Allah'ın faş etmemesi sebebiyle aldanmış ve insanların övgüsüyle aklı çelinmiş olmaktan muhafaza etsin. Vesselam."

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı. O Abdullah b. Mübârek'ten, o da Evzâî'den, o da Süleyman b. Habîb'den şöyle dediğini nakletti: Bir adam bir adama sövdü. Kendisine sövülen adam, orada hazır olmayan bir grup insanın kendisi için şahitlik yaparak o adamın böyle dediğini söylemelerini istedi. Ancak onlar şahitlik yapmadılar. Bunun üzerine Ömer b. Abdülazîz Süleyman b. Abdülmelik'e, "Ey Süleyman, döv onları; fakat farklı yerlerine vur. Bir kırbaç bir önceki kırbacın vurulduğu yere denk gelmesin." dedi.

Medâinî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, Abdülhamîd b. Abdurrahman'a, "Kuşkusuz ki, bir adama söven bir kimse öldürülmez. Ancak bir peygambere söverse, o başka..." şeklinde bir mektup yazdı.

Medâinî dedi ki: Ebû Miclez Lâhık b. Humeyd, Ömer b. Abdülazîz'in huzuruna girdi. Konumu kendisine haber verilince Ömer, "Seni tanımadım" dedi. Bunun üzerine Ebû Miclez, "Neden ey Mü'minlerin Emîri? Beni tanımadığın zaman kim olduğumu sorarsın." dedi.

---

336 Nûr, 24/4.
337 Ebû Dâvûd, *Sünen*, "Nikâh", 2129 numaralı hadis. (çev.)

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, "Kulun mâsiyet üzerinde ısrar etmesiyle beraber Allah'tan mağfiret temenni etmesi, Allah ile aldanmanın işaretlerindendir."[338] dedi.

Medâinî Ebû Abdurrahman et-Temîmî'den, o Abdullah b. Yezîd b. Câbir'den rivayet etti; dedi ki: Recâ b. Hayve dedi ki: Süleyman b. Abdülmelik hastalığında bana, "Kime veliahtlık vermemi tavsiye edersin?" dedi. Onun, anneleri ümmü veled olan yetişkin çocukları vardı ve hilafeti arzulamıyorlardı. Hür kadınlardan olan çocukları ise küçüktüler. Kendisine dedim ki: "Ey Mü'minlerin Emîri! Daha önce senin, hiçbir halife, salih ve kendisinden sonra halkı adaletle yönetecek bir veliahttan daha değerli bir miras bırakmamıştır, dediğini duymuştum."

Yanından çıktım; Abdülmelik b. Ertât yanıma gelerek bana, "Mü'minlerin Emîri kimi veliaht yaptı?" dedi. Ben de, "Henüz veliaht tayin etmemiş; ancak benimle istişare etti." dedim. O da bana, "Bir adam hakkında ne dersin? Eğer hilafete getirilirse onda bir eksiklik ya da eğrilik görülmez inşallah." dedi. "Kim o?" dedim. Abdülmelik b. Ertât, "Ömer b. Abdül azîz… Herkesin râzı olduğu ve güvenilir bir adam…" dedi. Bunun üzerine, "Ben onu istiyordum. Senin onun hakkında söylediklerin onun hakkındaki düşüncemi güçlendirdi." dedi. Sonra Süleyman'ın yanına girdim ve Ömer'in veliaht olmasını ona işaret ettim. O da onu veliaht yaptı.

Süleyman vefat edip de Ömer hilafete getirilince insanlara şöyle hitapta bulundu: "Ey insanlar! Vallahi ben bu işi ne gizli ne açıktan Allah'tan istemedim; onun için hiç plan da yapmadım ve onunla ilgili bir tek adım atmadım. Eğer isterseniz, sizin biatiniz size geri iade edilecektir."[339]

Hişâm b. Abdülmelik daha sonra bir konuşmasında, "Ömer, 'Biatiniz size iade edilecektir' dediğinde, 'Peki, o halde bizim için istifa et' demediğime pişman oldum." dedi. Hişâm'ın bu sözü Ömer'e ulaştı. Ömer, "Eğer şartlar müsait olsaydı yapardım." dedi. Ömer'in ilk verdiği hüküm, Fedek arazilerini, Resûlullah'ın (sav) dönemindeki konumuna geri getirmesiydi.

---

338 Ömer b. Abdülazîz şu âyete işaret etmiştir: "O yoldan çıkarıcı da sizi Allah hakkında ayartmasın." (Lokman, 31/33.) (çev.)

339 "Beni istemiyorsanız görevi bırakırım." demek istiyor. (ed.)

Bana Ömerî anlattı. O da Heysem b. Adî'den nakletti; dedi ki: Süleyman vefat etti ve Ömer b. Abdülazîz hilafete getirildi. Arkasından insanlara şöyle hitabede bulundu: "Vallahi bu işi ne istedim, ne temenni ettim, ne de onun için çaba gösterdim. Allah'tan korkun; nefsinizin hakkını verin ve zulmü reddedin. Vallahi, israfçı olanlar dışında, -Allah onları iktisad yoluna getirene kadar- kıble ehlinden hiçbir Müslümana karşı bir kırgınlık ile sabahlamış değilim." Sonra minberden indi. İnsanlar onun için döşek sermişlerdi. O döşeği bıraktı ve bir kenara oturdu. Daha sonra gazâdan dönmesi için Rum topraklarında bulunan Mesleme'ye mektup yazdı; onun ve ordunun gazâdan dönmelerine izin verdi.

Medâinî dedi ki: Dediler ki: Ömer b. Abdülazîz, Sâlim b. Abdullah b. Ömer'e bir mektup yazarak kendisine Ömer b. Hattâb'ın uygulamaları hakkında yazmasını istedi. Sâlim şöyle bir mektup yazdı: "Ömer b. Hattâb senin ve adamlarının zamanında değildi. Eğer sen kendi zamanında Ömer'in yaptığını yapmaya muktedir olursan ondan daha faziletli olursun."

Medâinî, Gıyâs b. İbrâhim'den nakletti; dedi ki: İnsanlar yarış için atları Süleyman'ın yanına sürdüler. Fakat Süleyman koşturmadan vefat etti. Ömer b. Abdülazîz insanlardan utandı ve toplanmış olan atları yarıştırdı. Sonra insanlara ödüller verdi ve kimseyi ödülsüz bırakmadı. Vefat edinceye kadar da bir daha at yarıştırmadı.

Medâinî İbn Cu'dübe'den nakletti; dedi ki: İbn Vâbisa adında bir adam irtidat etti ve Rum ülkesine kaçtı. Ömer b. Abdülazîz, Rumların elindeki esirleri kurtarmak için elçi olarak bir adam gönderdi. Elçi adam onların yollarından birinden geçti; bir adamın, İbn Dâre'nin şu şiirini mırıldandığını işitti:

O, Bilât'tan[340] *Musallâ'ya ve Uhud'a kadar*
Oradan, Reym[341] *vadisinin kuşattığı [yerlerdeydi]*
Ve Cemmâ'ya kadar… Pürüzsüz bir yanaktan
Yara beresi bulunmayan tertemiz bir yüz
Onu hatırlarken, kınıyorlar seni insanlar
Kınamazlardı seni, sende olan onlarda olsaydı

340 Medine'de, Mescid-i Nebevî ile Çarşı arasında bulunan bir yerin adıdır *(el-Mağanimü'l-Mutâbe).*
341 Medine'ye yakın bir vadinin ismidir *(el-Mağanimü'l-Mutâbe).*

Ömer'in elçisi yanına girdi ve onu İslâm'a davet etti. Adam kabul etmedi. Deniliyor ki: Adam Müslüman oldu ve Medine'ye döndü. Cüveyriye b. Esmâ, arkadaşlarından birinden İbn Vâbisa'nın cenazesini Medine'de gördüğünü rivayet etmiştir.

Medâinî dedi ki: Hunâsıra Kınnesrîn bölgesindedir. Ömer b. Abdülazîz orada hastalandı, Hıms toprağına bağlı Deyru Sem'ân'da vefat etti. Hunâsıra ile Sem'ân arasında otuz veya kırk millik bir mesafe bulunmaktadır. Ancak Hunâsıra beldesi, Kınnesrîn sınırları içindedir.

Dediler ki: Ömer hasta olduğu halde, Deyru Sem'ân'daki kabrinin yerini bir Hıristiyandan kırk dirheme satın aldı. Bunun üzerine Hıristiyan adam, "Bir de elbiseni bana vereceksin." dedi. Ömer elbisesini de ona verdi. Ömer'in kabrinin yanında bir zeytin ağacı vardır.

Medâinî İbn Cu'dübe'den nakletti; dedi ki: Leys b. Ebû Rukayye ve Zübeyr'in mevlası İsmâil b. Ebû Hakîm, Ömer b. Abdülazîz'in kâtipleriydi. Bir gün ikisi yanına girdiler; Ömer, "Ey eşekler topluluğu! Sizden biri, sabahlayınca sakalını serbest bırakamaz mı?" dedi.

Medâinî, Hâlid b. Yezîd b. Bişr'den, o da babasından rivayet etti; dedi ki: Meymûn b. Mihrân, Recâ b. Hayve ve Riyâh el-Bâhilî Ömer'in danışmanlarındandı. Bunlardan sonra yakın dost olarak Avn b. Abdullah b. Utbe ve Muhammed b. Zübeyr el-Hanzalî geliyordu.

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den rivayet etti; dedi ki: Bilâl b. Ebû Bürde ve kardeşi Abdullah, Ömer b. Abdülazîz'in huzurunda mescitlerindeki ezan konusunu tartıştılar. Ömer onlardan kuşkulandı. Gizlice, rüşvet vermeleri karşılığında kendilerine Irak'ta vali olmayı teklif eden bir adamı onlara gönderdi. Bilâl o adama, "[Beni vali yaparsan] sana 100.000 dirhem vereceğim." demiş, kardeşi ise, "Sana 100.000'den fazla vereceğim." demişti. Onların verecekleri rüşvet Ömer'e haber verildi. Bunun üzerine Ömer onlara, "Şehrinize gidin!" dedi. Ayrıca Abdülhamîd'e, "Kötü adam Bilâl'e idarecilik verme; ayrıca Ebû Mûsâ'nın çocuklarından herhangi birine bir iş verme." şeklinde bir mektup yazdı. Deniliyor ki: Ömer, Bilâl'ı küçültmek için mektubunda, "Büleyl eş-Şer" [Kötülük Bilâlciği] diye yazmıştı.

Medâinî Abdullah b. Ebû Bekr'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz defnedilince onun ailesinden, kollarına siyah bir örtü geçiren küçük bir erkek veya kız çocuğu ayağa kalktı ve "*İze'ş-şemsü küvvirat*"[342] sûresini okudu. Orada bulunup da ağlamayan hiç kimse kalmadı.

Medâinî Ali b. Mücâhid'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz şöyle bir mektup yazdı: "Tasvirlerin kafalarını kesin. Çocuklar Kur'ân'ı öğrenip mahir hale geldiklerinde, öğreticilerinin onları [velilerinden habersiz olarak başka yere] götürmelerine izin vermeyin."

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da Ebû Mihnef'ten nakletti; dedi ki: Halife Mansûr, "Abdülazîz'den başka bizim hakkımızı bize iade eden hiç kimse olmadı." dedi.

Medâinî Mesleme b. Muhârib'den rivayet etti; dedi ki: Anbese b. Saîd Ömer'in yanına girdi ve ona, "Ey Mü'minlerin Emîri! Senden önceki halifeler akrabalarımıza sıla-i rahimde bulunuyor ve hakkımızı tanıyorlardı. Sen ise bizden yüz çevirdin. Ya daha öncekilerin yaptıkları gibi bize yardımda bulun ya da bize izin ver de ailelerimize katılalım, onları görelim ve onların işlerini düzeltelim." dedi. Ömer ise, "Benden önceki halifelerin size yaptıkları yardıma gelince, onlar senin dediğini yapıyorlardı ama bu onların hakkı değildi. Sormuş olduğun 'buradan ayrılmaya' gelince, o senin bileceğin iştir." dedi.

Sonra Ömer Anbese'ye görev verdi ve onu yanına çağırdı. Anbese Ömer'in, eski fikrinden vazgeçip kendi anlattıklarına döndüğünü sandı. Ömer ona şöyle dedi: "Ölümü hatırla! Kuşkusuz onu genişlikte hatırlamadığın zaman, mutlaka sana darlık çıkarır. Onu dar vakitte hatırladığın zaman mutlaka sana genişlik ve ferahlık verir."

Medâinî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz oğluna, "Kimseyi hakir görme! Muhtemeldir ki, gözünün hakir gördüğü bazı insanlar, Allah'a senden daha çok yakın kimselerdir." dedi.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî Ebû Bahr el-İsbahânî'den, o da Ebû Seyyâr'dan rivayet etti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz için Sûs[343] ipeğinden iki elbise

---

342 Tekvîr, 81/1.

343 İslâmî kaynaklarda "Bilâdü's-Sûs" olarak geçen Sûs şehri, Kuzey Afrika'nın Mağrib bölgesinde yer alan ve ipeğiyle şöhret bulan bir yerdir. (çev.)

satın aldım. Sûs halkı, onun gibisinin kimsede olduğunu bilmediklerini söylediler. Bunun üzerine Ömer bana, "Ne kadar da serttirler!" dedi. Hilafete getirilince onun için on altı dirheme bir keten elbise aldım. Bu kez, "Ne kadar da yumuşaktır!" dedi. Bu durumu ona sordum. Ömer, "O gün söylediğimi söylediğimde bana göre doğru söylüyordum. Bugün bunu söyledim; yine kendime göre doğru söyledim." dedi.

Rivayet edildiğine göre Bilâl b. Ebû Bürde, üzerinde siyah bir sarık olduğu halde geldi. Bilâl, insanların en çok uzunca namaz kılanlarından biriydi. Ömer'e, "Bilâl'den daha uzunca namaz kılan bir kimse görmedik. Ondan yardım istesen; çünkü o, İslâm'da kıdem sahibi olan bir ailedendir." denildi. Ömer kâtibine, "Onun hakkında bana bilgi ver." dedi. Kâtip Bilâl'in yanına geldi ve ona, "Mü'minlerin Emîri Irak valiliği için senden söz etti. Buna karşılık bana ne vereceksin?" dedi. Bilâl, "Benim gibiler böyle şeyler konuşmaz." dedi. Bunun üzerine Kâtip, "Vallahi beni râzı etmezsen valiliği senden savacağım." dedi. Bunun üzerine Bilâl, "Tamam, sana 100.000 dirhem vereceğim." dedi. Kâtip, "Bana kendi el yazınla bir belge ver; ben ihaneti sevmem." dedi. Bilâl hemen ona bir kâğıt parçası yazdı ve danışmanlarını da şahit yaptı. Sonra Kâtip Ömer'e o kâğıdı getirdi. Bunun üzerine Ömer onu Şam'dan kovdu ve Abdülhamîd b. Abdurrahman'a şöyle bir mektup yazdı: "Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin ailesinden kimseye herhangi bir iş verme! Özellikle de Büleyl'e!"

Bana Abdullah b. Gıyâs anlattı. O Ebû Mikdâm el-Kureşî'den, o da Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den şöyle dediğini rivayet etti: Ömer b. Abdülazîz'in yanına girdim ve ona bakmaya başladım. Bana, "Neden bana bakıyorsun?" dedi. Ben, "Rengine ve vücudunun bitkinliğine hayret ediyorum." dedim. Bunun üzerine Ömer, "Ey Muhammed! Üç gün sonra, göz bebeğim elmacıklarımın üzerine -veya 'yanaklarımın üzerine' dedi- akmış olduğu halde beni kabrimde görsen nasıl olur? Bir de derimin iltihapla ve kurtlarla dolduğunu, karnımın yarıldığını ve içindekilerin dışarı çıktığını görsen; o zaman bana daha çok hayret edersin. Bana, İbn Abbas'tan, onun da Resûlullah'tan rivayet ettiğin ve senden işittiğim hadisi anlat." dedi.

Dedi ki: Dedim ki: İbn Abbas şöyle dedi: Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: "En şerefli meclisler, içinde kıbleye dönülen meclislerdir. Namazınız-

da da olsanız yılanı ve akrebi öldürün. Müslüman kardeşinin izni olmadan onun mektubuna bakan ateşe bakmış gibidir. Sizler ancak emanet sayesinde bir araya geliyorsunuz. İnsanların en şereflisi olmak isteyen kimse Allah'tan korksun. İnsanların en zengini olmak isteyen kimseye, Allah'ın yanındaki servet, onun elindekinden ona daha güvenceli olsun. Size insanların en kötüsünü haber vereyim mi? Tek başına yiyen, kölesini sopalayan ve yardım yapmayanlardır. Hey! Bunlardan da kötüsünü size haber vereyim mi? Hatasını kabul etmeyen, mazeret kabul etmeyen ve suç bağışlamayanlardır. Hey! Bundan da kötüsünü size haber vereyim mi? İnsanlara buğz eden ve insanların kendisine buğz ettiği kimsedir. Hey! Bundan da kötüsünü size haber vereyim mi? Şerrinden korkulan ve hayrı hiç umulmayan kimsedir. Kuşkusuz İsa b. Meryem Benî İsrail'e, 'Ey Benî İsrail! Hikmeti, ehli dışında kimseye öğretmeyin. Yoksa hikmete zulüm yapmış olursunuz. Hikmeti ehlinden de esirgemeyin; o takdirde onlara zulüm yapmış olursunuz' demişti."

Dediler ki: Hıristiyan bir adam Ömer b. Abdülazîz'in yanına gelip Hişâm'dan şikâyetçi oldu ve bir tarlasının onun elinde olduğunu iddia etti. Bunun üzerine Ömer, "Kalk ey Hişâm, hasmının yanında muhakeme olacaksın." dedi. Hişâm, "Hayır, onunla muhakeme olması için bir vekil tayin edeceğim." dedi. Ömer bunu kabul etmedi. Bunun üzerine Hişâm kalktı ve huzurunda oturdu. Hişâm hasmını azarlamaya başladı. Ömer ona, "Ey şaşı! Benim yanımda mı onu azarlıyorsun? Eğer bir daha yaparsan seni cezalandırırım." dedi. Hıristiyan adam iddiasını söyledi. Hişâm ise, "O benim tarlamdır. Abdülmelik'in bana verdiği bir parçadır. Yanımda Velîd ve Süleyman'dan kalma kayıt belgem [tapu] da var." dedi. Ömer oğlu Abdülmelik'e, "Oğlum git, onun kayıtlarına ve durumuna bak." dedi. Gitti; baktı ve "Hıristiyan'ın hakkının daha güçlü olduğunu, delilinin yüksek olduğunu görüyorum. Allah'ın hakkı, tercih olunanın en evlâsıdır." dedi. Bunun üzerine Ömer, "Hişâm'ın kayıtlarını yak." dedi. O da yaktı. Sonra Hıristiyan adama tarlasını geri verdi. Hişâm hilafete getirilince, Hıristiyan'ın elindeki tarlanın geri alınması için kendisinden izin istenildi. Hişâm, "Ömer'in karara bağladığı bir hükmü geri almayın." dedi.

Medâinî Ebû Yâkûb'dan nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, Abdülhamîd b. Abdurrahman'ı 10.000 dirhemle ödüllendirdi.

Dediler ki: Ömer Süleyman b. Ebû Kerîme'ye şöyle bir mektup yazdı: "Allah'ı tâzim etmekte ve ondan korkmakta en çok hak sahibi olan kimse, Allah'ın beni imtihan ettiğinin benzeriyle imtihan ettiği kimsedir. Eğer Allah'a isyan edersem, Allah'ın yanında benden daha zelil ve hesabı benden daha ağır kimse olamaz. İçinde bulunduğum işin hakkından gelemiyorum. Gazâlarında benim için dua et. Çünkü sen hayrın ve duanın kabul edildiği geçittesin."

Bana Ravh b. Abdülmü'min anlattı; dedi ki: Bana Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı. O babasından, o da Muhammed b. Zübeyr el-Hanzalî'den şöyle dediğini nakletti: Ömer, yerde "*Bismillahi'r-Rahmâni'r-Rahîm*" yazan bir adama baktı; onu bundan menederek "Bir daha bunu yapma!" dedi.

Medâinî, İdris b. Kâdim'den, o da Meymûn b. Mihrân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Ömer bana, "Velîd b. Abdülmelik'i kabrine koydum. Sonra baktım yüzü siyahtır. Ben öldüğüm zaman yüzümü aç." dedi. Öldüğü zaman onun dediği gibi yaptım; yüzünü, rahat ve refah içinde olduğu günlerden daha güzel gördüm, Allah ondan râzı olsun."

Medâinî, Abdullah b. Selm'den ve başkalarından rivayet etti; dedi ki: Benî Ümeyye'den bir grup insan, Ömer'in halasının yanına girdiler. Onunla konuştular ve Ömer'in yanına gidip, daha önce kendilerine verilen erzakı bir daha vermesi için onunla konuşmasını istediler. -Deniliyor ki: Halası kendi erzakı hakkında onunla konuşmak istedi.- Halası yanına varınca, Ömer ne için geldiğini tahmin etti; halasına dedi ki: "Ben bir tahminde bulundum. Sana durumumu anlatacağım dinle! Allah Muhammed'i müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdi. O da Rabbinin mesajlarını tebliğ etti. Sonra yanındakini onun için tercih etti ve onu yanına aldı. İnsanlar da açık ve doğru bir yol üzerindeydiler. Daha sonra bazı insanlar işbaşına geldiler ve bu doğru yoldan muhtelif yollar türettiler. Nihayet iş bana kadar geldi. Bu doğru yolun işaretleri kaybolmak üzereydi. Ben bu yolun işaretlerini yeniden dikmek istedim. Sağdan soldan alanlar bu tutumumdan dolayı bağırıp çağırdılar ve gittikleri yoldan dönmek onlara ağır gelmeye başladı. Bu yüzden benim onlara tâbi olmamı istediler. Oysa onların arkasında gitmekte olan ateş var. Sen bu işe ne dersin?" Bunun üzerine halası, "Bana göre onlar sana tâbi olmaya daha çok layıktırlar." dedi. Ömer halasına, "İhtiyacın nedir?" diye sordu. Halası, "İşittiklerimden sonra artık bir şey istemem." dedi.

Medâinî, Mesleme'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz oğlu Abdülmelik'e şöyle dedi: "Ey oğlum! Gençler kötü ahlak için yardımcılardır. Allah'ın bize verdiği fazileti hatırla ve nefsinin boşluğunu ganimet bil. Sakın, ahiretinin işi hakkında gaflete düşme! Çünkü Allah, latîf ve azîm bir işi bize ihsan etmiştir."

Medâinî, Ömer b. Mücâşi'den nakletti; dedi ki: Mesleme b. Abdülmelik Ömer'in yanına girdi. Ömer yemek istedi. Kendisine sirke ve zeytinyağı getirildi. Yediler. Sonra Ömer, "Ey Ebû Saîd, başka bir şey arzu ediyorsan veya başka bir şey yemek istiyorsan sana getirilsin?" dedi. Mesleme, "Hayır" dedi. Bunun üzerine Ömer, "Görüyorum ki, senin elindeki dünyadan, yiyecek ve içecek olarak ancak senin bedeninin alabildiği kadarını alabiliyorsun. Bu durumda, nefsini helak edenler ne diye helak ediyorlar acaba?"

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz şöyle dedi: "Ölümün benim için kolay olmasını istemiyorum; çünkü ölüm, sevap kazanacağım son vesiledir."

Dedi ki: Ömer şöyle dedi: "İnsanlar, bir kimsenin elinden ve dilinden emin olmadıkları sürece o kimse takva sahibi olamaz."

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den nakletti; dedi ki: Ömer şöyle dedi: "Haccâc b. Yûsuf ne din ne de dünya sahibiydi. Çünkü dinin sahibi kan akıtmayan ve hürmeti ihlal etmeyendir. Sonra Irak'a geldi; harac da çok ve boldu. O sürekli iş bozdu ve saldırganlık yaptı. Sonunda harac geliri 25 milyon dirheme ulaştı.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O Saîd el-Mürrî'den rivayet etti; dedi ki: Bir adam Ömer b. Abdülazîz'e nasihat ederek şöyle dedi: "Haktan senin eline geçen, gözden kaybolup giden bir yetki ve izi silinip giden bir emirdir.[344] Açık ve net bir şey göremiyorsun ki ona tâbi olasın. Adeta dalgaları hareketli olan bir denize benziyorsun. Allah'ın ipine sarıl ve ondan yardım dile! Bâtılı onunla yok edeceğin ve ortadan kaldıracağın adalete yapış!"

Medâinî dedi ki: Ömer'in yanına, şarap içen ve fasıklık içinde olan bir grup insan getirildi. Yanlarında yaşlı bir adam da vardı. Ömer onu görün-

---

344 ZZ'de bu cümle (أَدْرَكتَ مِن الحقِ رَسْماً قد عَفاَ وأمراً قدْ أَدْبَرَ) şeklindedir. RK'de ise (ادْركتَ مِن الحقِ رَسْماً قد عَفاَ وأمراً قدْ دَرَسَ) şeklindedir. Biz çeviriyi RK'ye göre yaptık. (çev.)

ce, onun şahit olduğunu zannetti. Bunun üzerine yaşlı adama, "Gel bakalım, neye şahitlik yapıyorsun?" dedi. Yaşlı adam, "Allah seni ıslah etsin, ben içki müptelasıyım." dedi. Ömer, "*İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn*" dedi ve onu diğer insanların yanına oturttu.

Dedi ki: Osman'a söven bir adamı Ömer'in yanına getirdiler. Ömer ona, "Neden ona sövdün?" dedi. Adam, "Çünkü ona kızıyorum." dedi. Ömer, "Sen her kızdığın adama söver misin?" dedi. Adam, "Evet" dedi. Ömer ona yirmi kırbaç vurdu.

Medâinî dedi ki: Muhammed b. Zübeyr el-Hanzalî Ömer'in yanına girdi. Ömer ona yemek istedi. Sofra onun önüne konulunca Ömer şöyle dedi:

Temîm'den bir kişi öldüğünde
Ona yiyecek getir, eğer yaşamasını istiyorsan

Medâinî, Hâlid b. Yezîd b. Bişr'den, babasının şöyle dediğini nakletti: Ömer b. Abdülazîz'e Ali ile Osman ve Cemel ile Sıffîn savaşları soruldu. Ömer, "Bu, Allah'ın elimi çektiği kanlardır. Ben dilimi o kanlara batırmak istemiyorum." dedi.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O İbn Vâkıd'dan nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz'in ölüm haberi Rum imparatoruna ulaştı. İmparator şöyle dedi: "Acayip olan, kendileri için dünyanın imkânsızlaştığı ruhbanların ve âbidlerin durumu değildir. Asıl acayip olan, dünyaya hâkim olduğu halde dünyayı terk edenlerdir."

Medâinî Cüveyriye b. Esmâ'dan nakletti; dedi ki: Abdülmelik b. Ömer, babası Ömer b. Abdülazîz'e "Zulüm yoluyla elde edilen malların sahiplerine iade edilmesi konusunda görüşünü uygulamaya engel olan nedir?" dedi. Ömer cevaben, "Ben zorluklara alışma konusunda insanların en eğitimlisiyim. Eğer Allah beni bırakırsa görüşümü uygularım. Eğer ölümüm çabuk gelirse Allah bilir ki, ben insanların kötülükte ısrar etmeleri ve beni kılıca sarılmaya mecbur bırakmaları sebebiyle insanlara sürpriz yapıp onları şaşırtmaktan korkuyorum. Üstelik sadece kılıç ile gelen bir işte hayır yoktur."

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, Benî Ümeyye'nin elinde bulunan insanlara ait malları almak ve onları sahiplerine geri vermek için karar aldı. Benî Ümeyye ailesi toplanıp onunla konuştular. Ömer onlara, "Kuşkusuz bu dünyada size bir nasip verilmiştir. Ahirette Allah'tan size verilecek nasibinizi unutmayınız. Ben Muhammed ümmetinin bir kısım mallarının, zulüm yoluyla sizin elinizde bulunduğunu tahmin ediyorum. Vallahi sizden birinin elinde bir Müslümana veya bir anlaşmalıya ait bir hakkı, sahibine iade etmeden bırakmayacağım." dedi.

Medâinî Mukaddemî'den rivayet etti; dedi ki: Ömer'in oğlu, zulüm yoluyla elde edilen malların sahiplerine iade edilmesi konusunda Ömer'i teşvik ederken Ömer şöyle dedi: "Ey oğlum! Nefsim benim bineğimdir. Eğer ona karşı nazik davranmazsam beni maksada ulaştırmaz. Yürüyüşte hızlı gitmek, çoğu zaman hayra götürmez."

Hişâm dedi ki: Bana gelen habere göre Ömer b. Abdülazîz, üzerinde bir Yemen elbisesini gördüğü Mesleme b. Abdülmelik'e şöyle dedi: "İktisadın en efdali yeni bir varlığa sahip olduktan sonraki iktisattır. Yumuşaklığın en efdali idarecilikte olanıdır. Bağışlamanın en efdali de iktidarı elde ettikten sonraki bağışlamadır."

Medâinî dedi ki: Mısır'dan bir adam Ömer'in yanına geldi ve ona, "Ey Mü'minlerin Emîri! Abdülazîz -Ömer'in babası- Mısır valisi iken benim tarlamı zorla elimden almıştı." dedi. Ömer, "Tarlan neredeydi ey Allah'ın kulu?" dedi. Adam, "Hulvân'daydı" dedi. Ömer, "Orayı tanırım ve ortaklarım da var. Bu da aramızda hâkim olsun." dedi. Ömer kadının [hâkimin] yanına gitti; kadı Ömer'in aleyhine hüküm verdi. Bunun üzerine Ömer, "Biz oraya harcama yapmıştık." dedi. Kadı, "Bu, elde ettiğiniz gelire karşılıktır. Siz harcamalarınız kadar ondan gelir elde etmiştiniz." dedi. Ömer, "Eğer bunun dışında bir hüküm verseydin, bir daha hiçbir işimin başına getirilmezdin." dedi ve tarlanın sahibine iade edilmesini emretti.

Medâinî, İdris b. Kâdim'den rivayet etti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, Meymûn b. Mihrân'a -künyesi Ebû Eyyûb idi. Mihrân Benî Nasr b. Muâviye'nin anlaşmalı kölesiydi. Meymûn da, Ezd'in Sümâle'sinden Ümmü Eymen adında bir kadının kölesiydi. Kadın onu Kûfe'de âzâd etmişti.

Sonra Cemâcim günlerinde Cezîre'ye intikal etmişti- şöyle dedi: "Ey Ebû Eyyûb! Kendilerine güvendiğim ve itimat ettiğim bazı yardımcılara ne dersin?" Meymûn, "Ey Mü'minlerin Emîri! Kalbini bununla meşgul etme. Çünkü sen bir pazar gibisin. Kuşkusuz her pazara, ancak o pazarda gidecek mal sevk edilir. Senin yanında ancak doğrunun geçerli olduğunu anlayınca sadece doğru olanlar gelir." dedi.

Medâinî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, "Ahmak olan adamdan iki özelliği kaldıramazsın: Çokça sağa sola bakmak ve çabucak cevap vermek…" dedi.

Ömer, Adî'ye şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, Haccâc'ın yolundan gitme! Çünkü o, hatalarla iç içe olan bir kavimden gelen bir belaydı."

Dediler ki: Ömer b. Abdülazîz gecenin ilk bölümünde sohbet eder ve insanlara işlerini sorardı; gecenin sonunda da namaz kılardı. Kendisi şöyle derdi: "İnsanlarla konuşmak, onların akıllarını aşılamaktır."

Bana Ebû Abdurrahman el-Cu'fî Müşdâne anlattı. O Abdullah b. Mübârek'ten nakletti; dedi ki: İbn Ebû Rebîa'nın mevlası Ziyâd b. Ebû Ziyâd şöyle dedi: Ömer b. Abdülazîz'in yanına girdim. Benim için meclisin başından kalkıp yürüdü. Sonra, "Üstünde bir fazilete sahip olmadığını gördüğün bir adam senin yanına girerse, onu meclisin şerefinden mahrum bırakma." dedi.

Bana Muhammed b. Musaffâ anlattı; dedi ki: Bize gelen habere göre, Ömer b. Abdülazîz bir defasında elini kaldırıp indirdi; sonra ağladı. Kendisine, "Seni ağlatan nedir?" denildi. Ömer, "Ateşi hatırladım; ahirette elimin kelepçelenmesinden korktum." dedi.

Medâinî dedi ki: Ömer'in yanına bir miktar misk götürüldü. Hemen satılmasını emretti. Yanından çıkarılınca Ömer burnunu tuttu ve "Bu Müslümanların malıdır ve ancak onun kokusundan istifade edilir. Müslümanların hakkı olan bir şeyden istifade etmeye hakkımız yok." dedi.

Dediler ki: Ömer Medine'de atları yarıştırdı. İçlerinde Muhammed b. Talha b. Abdullah b. Abdurrahman b. Ebû Bekr'e ve Ca'd kabilesine mensup olan bir adama ait iki at da vardı. Ca'd kabilesinden olan adamın atı öne geçti. Adam şöyle şiir söylemeye başladı:

Bir şeref zirvesi dikildi; ey bu şerefe sahip olan!
Biz kuşattık o şerefi ve biz ehildik ona
Kuş gönderilseydi eğer, biz ondan önce gelirdik

Fazla kalmadan, İbn Talha'nın atı onun atını geçti. Bunun üzerine Ömer, "Vallahi hayırlarda yarışanın oğlu geçti seni" dedi.

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den ve başkalarından nakletti; dediler ki: Adî b. Ertât, Harûriyye mescidinde hurûc eden Hâricîlerin öldürülmesiyle ilgili olarak -Bu yüzden o mescide 'Harûriyye' denilmiştir- Ömer b. Abdülazîz'e, Temîm kabilesinden bir elçi gönderdi. Ömer Temîmli adama, "Kimlerdensin?" dedi. Adam, "Benî Temîm'denim" dedi. Ömer, "Çok kabalık var." dedi. Adam "Ve çok hayır var." dedi. Ömer, "Hayatıma yemin ederim ki, çok hayır vardır. Bu Hâricîler nereden geldiler?" dedi. "Onlar, Bahreyn'den geldiler." dedi. Bunun üzerine Ömer, "Onların orada kokuşmuş kökleri vardır." dedi.

Dedi ki: Abdülmelik b. Ertât Ömer'in yanına girdi. Ömer ona, "Ey Ebû Hâlid! Allah benden dolayı sana cezanı versin; sen beni ölümlere hedef ve belalara 'mızrak tâlim tahtası' yaptın." dedi. Bunun üzerine Abdülmelik, "Ey Mü'minlerin Emiri, sabırsızlanma! Allah Teâlâ eğer niyette ictihadını, dağıtımda eşitliğini ve halkta adaletini bilirse senin yaptıklarına şükranla karşılık verir, emrini yönetimde geçerli kılar." dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Avâne'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, üzgün olduğu bir zaman, yanına Meymûn b. Mihrân girdi. Meymûn, "Neyin var ey Mü'minlerin Emîri?" dedi. Ömer, "Ben büyük bir işe atandım; oysa bana verilmeden önce bu konuda bana danışılmadı ve onu istemedim. İşim, önümde dağınık hale geldi. Hatta 'keşke annem beni doğurmamış olsaydı' arzusunda bulundum." dedi.

Medâinî, İbn Cu'dübe'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz Ziyâd'a -Ziyâd, Ayyâş b. Rebîa ailesinin kölesiydi. Ömer onu istedi, onlar da âzâd ettiler. Ömer'in yanına geldi- şöyle dedi: "Ey Ziyâd! *Şüphesiz ben, Rabbime isyan edersem o büyük günün azabından korkarım.*"[345] Ziyâd şöyle dedi: "Ey Mü'minlerin Emîri, korkmandan değil korkmamandan korkuyorum.

345 En'âm, 6/15.

Çünkü Âdem bir tek günahtan dolayı cennetten çıkarıldı. Âdem'in durumu ümmetlere duyuruldu ve [kutsal] kitaplarda zikredildi. Allah, *Âdem, Rabbine başkaldırdı ve yolunu şaşırdı,*[346] buyurdu. Kurtuluş için çalışmak lazım ey Ömer, kurtuluş için." Bu haber, başkasından da rivayet edilmiştir.

Dediler ki: Bir adam Ömer'in yanına geldi ve "Ey Mü'minlerin Emîri, ihtiyaç beni buraya getirdi; yokluk beni yerimden sana doğru çıkardı. Son çare olarak sana geldim. Allah, beni yoran ve benim de onları yorduğum çoluk çocuğuma olan durumumu sana soracaktır." dedi. Bunun üzerine Ömer, "Onları nasıl yormuşsun?" dedi. Adam, "Onlara bir fayda dokundurmamakla onları yordum. Onların ölecek olmaları da beni yordu." dedi. Ömer onu çoluk çocuğuyla birleştirdi ve ona nafakasını verdi. Deniliyor ki: Yanında olmayan bazı aile fertlerini ona gönderdi.

Medâinî, bir adamdan, o da Şarkî'den nakletti; dedi ki: Basra'dan bir adam Ömer'in yanına geldi. Basra valisi Adî b. Ertât hakkında şikâyetçi oldu. Bunun üzerine Ömer, "Ah! O beni siyah sarığıyla kandırdı. Oysa ben ona, 'Bir hak konusunda senin yanına bir şahitle gelene hakkını teslim et' demiştim. Ama o seni benim yanıma kadar gönderip yormuş." dedi. Ömer adamın istediğini Adî b. Ertât'a yazdı ve beytülmalden nafakasını verdi. Ayrıca kendi malından da birkaç dirhem verdi ve "Bu parayla et al!" dedi.

Medâinî, Furât b. Sâib'den, o da Meymûn'dan nakletti; dedi ki: Ömer Mesleme'ye, "Öldüğümde atıyyemden alacağın bir dinarla bana kefen al. Eğer Rabbim benden râzı olursa, onu benim için hayra tebdil eder." dedi.

Dedi ki: İsmâil b. Abdullah b. Ebû Talha el-Ensârî, Ömer b. Abdül azîz'den bazı ihtiyaçlarının karşılanmasını istedi. Ömer ona, "Size, kendi şehirlerinize gidin, demedim mi? Sen şehrine gitmeden senin hiçbir ihtiyacını karşılayacak değilim." dedi ve onu kovdu. İsmâil b. Abdullah, "Vallahi, biz bu şekilde Muhammed (sav) tarafından da kovulmamıştık." dedi. [Ömer Muhammed ismini duyunca] bir an dili tutuldu ve gözleri doldu. Sonra onun ihtiyaçlarını karşıladı.

Medâinî, Ebû Bekr el-Hüzelî'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, oğlu Abdülmelik'e şöyle dedi: "Ey oğlum! Yükselişi tevazu ile şerefi de tak-

346 Tâhâ, 20/121.

va ile ara ve kibirlenmekten sakın! Kimseyi hakir görme! Muhtemeldir ki, gözünün hakir gördüğü bazı insanlar, senden Allah'a daha yakın kimselerdir. Allah'tan nasibini ve insanların senden nasiplerini de unutma!"

Dedi ki: Abdülmelik 19 yaşında vefat etti.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz ağladı. Kendisine, "Seni ağlatan nedir?" denildi. Ömer, "Dünyada iken bol ve geniş nimetler ve büyük lûtuflar içinde yaşayan kavimlerin ateşe doğru yönlendirilmelerini hatırladım. Ebediyyen Allah'tan onlara bir rahmet ulaşmaz." dedi.

Medâinî Eyyûb'dan, o da Hâlid b. Aclân'dan rivayet etti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz'in eşi Fâtıma bt. Abdülmelik'in yanında bir mücevher vardı. Ömer ona, "Bu sana nereden geldi?" dedi. Fâtıma babasını kastederek, "Mü'minlerin Emîri bana verdi." dedi. Bunun üzerine Ömer, "Ya sen bunu beytülmale geri vereceksin veya senden ayrılmam için bana izin vereceksin. Çünkü o mücevher senin yanındayken seninle aynı evde kalmak istemiyorum." dedi. Fâtıma, "Hayır, ben seni o mücevherin kat kat fazlasına tercih ediyorum." dedi. Ömer, "O halde onu beytülmale koy." dedi.

Yezîd b. Abdülmelik hilafete getirilince Fâtıma'ya, "Eğer istersen onu sana geri veririm; istersen de sana onun kıymetini veririm." dedi. Fâtıma ise, "Ömer'in hayatında hoşnutlukla onu verdim; şimdi vefatından sonra düşüncemden döneceğim, öyle mi? Benim ona ihtiyacım yok." dedi. Bunun üzerine Yezîd o mücevheri çocukları ve ailesi arasında bölüştürdü.

Dediler ki: Ömer b. Abdülazîz otururken, çoğu zaman insanlara, "Söylesene, biz onlara yıllar yılı nimetler vermiş olsak, sonra da tehdit edildikleri şey başlarına gelse, kendilerine verilmiş olan nimetler onlara bir fayda sağlar mı?"[347] âyetini okuyup ağlıyordu.

Medâinî, Yezîd b. Kuhayf'tan rivayet etti; dedi ki: Bana gelen habere göre, Ömer b. Abdülazîz çoğu zaman şu şiiri misal getirirdi:

---

347 Şu'arâ, 26/205–207.

Çürüyenle mutlu oluyor ve hevâ ile meşgul ediliyorsun
Tıpkı rüya görenin lezzetlerle mağrur olması gibi
Dalgınlık ve gaflettir senin gündüzün, ey mağrur!
Gecen de uykudur, oysa ölüm de lazımdır sana
Ama sen doğru yola dönmezsin, hatandan dönüp
Hayvanlar da yaşıyor dünyada, bu şekilde

Medâinî, Mesleme b. Osman el-Kureşî'den nakletti; dedi ki: Bana gelen habere göre, Ömer hilafete getirilince, emri altında bulunan köle, cariye, eşya, elbise, koku ve diğerlerine baktı. Ömer'in emriyle hepsi satıldılar. Tümünün satışından elde edilen para 23.000 dinara ulaştı. Ömer bu parayı Allah yolunda sadaka verdi.

Medâinî, İsmâil el-Hemdânî'den, o da babasından rivayet etti; dedi ki: Bir gün Ömer b. Abdülazîz'i [bir bineğe] binerken gördüm. Baldırı veya dizi elbisesinin kısalığından dolayı altından ortaya çıkmıştı.

Medâinî, Bişr b. Abdullah'tan nakletti; dedi ki: Benî Mervân ailesinden bazı adamlar, beytülmaldeki haksız kazançları geri almaya hız verdiği sıralarda Ömer b. Abdülazîz'in yanına gittiler ve ona, "Ey Mü'minlerin Emîri, başkasının icra ettiği ve imzaladığı bir işi geri çeviriyorsun. Onları kendi hallerine bırak ve işine yönel." dediler. Bunun üzerine Ömer, "Vallahi isterim ki, geri çevirmediğim hiçbir haksız kazanç kalmasın, sonra da canım çıksın." dedi.

Medâinî, Ömer b. Mücâşi'den nakletti; dedi ki: Anbese b. Saîd b. Âs b. Ebû Uhayha, Ömer b. Abdülazîz'in yanına girdi. Ondan bazı ihtiyaçlarının yerine getirilmesini istedi. Ömer'in önünde sönmek üzere olan ve parlayıp sönen bir mum vardı. İçeride ise, önlerinde mum olan ve mektup yazan kâtipler vardı. Anbese, "Ey Mü'minlerin Emîri, emretsen de önüne bir mum konulsa!" dedi. Ömer, "O mum Müslümanlara aittir ve onunla ihtiyaçları yazılıyor. Bu da bana aittir ve benim için yeterlidir." dedi. Sonra Anbese'ye, "Ey Ebû Hâlid, bir ihtiyacın var mı?" dedi. Anbese, ondan yardım ve atıyyesinin arttırılmasını istedi. Ömer, "Ey Anbese! Eğer borçlu isen borcunu ödeyelim. Eğer muhtaç isen, sana yetecek ve seni geçindirecek kadar verelim. Bak bakalım; sen malını nereden topladın? Eğer haram

ise o malı bırak ve aşırı gidenin, dünyaya geri dönmek istediği bir gün gelmeden nefsine bak!" dedi.

Medâinî, Kureyş'ten bir şeyhten işitti; dedi ki: Humeyd el-Emecî içki içiyordu. Evi "Emec"[348] denilen yerdi. Kendisi hakkında şöyle denildi:

Humeyd öyle biri ki, onun evidir Emec
İçkinin kardeşi, başı beyaz ve kel biri
İçkiyle içe içe yaşlandı
O şerif biriydi, ama vazgeçemedi

Humeyd Ömer'in yanına geldi. Ömer onu görünce, hakkında söylenen beyitlere işaret ederek, "Humeyd öyle biri ki, onun evidir Emec." dedi. Humeyd, "Ey Mü'minlerin Emîri, bana iftira edildi." dedi. Ömer, "Allah'tan mağfiret dile." dedi.

Bize Kâsım b. Sellâm anlattı. O Mervân b. Muâviye'den, o da Tevbe b. Sâlim'den rivayet etti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, Abdülhamîd b. Abdurrahman'a şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, kırbacını insanlardan kaldır ve şer'î had dışında, tâzir cezası olarak erkeklere vurduğun kırbaç sayısını otuz ile sınırla."

Bana Dâvûd b. Abdülhamîd anlattı. O da babasından nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz bal yemeyi arzu etti veya ihtiyaç duydu. Kendisine, "Filanca köye berîd ile bir adam gönder sana getirsinler." denildi. Bunun üzerine Ömer, "Allah'ın, Müslümanların kanadını -veya kanatlarından birini- iştahlandığım bir arzu için meşgul ettiğimi görmesini istemiyorum." dedi.

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o da dedesinden nakletti; dedi ki: Ömer, Kûfe valisi Abdülhamîd b. Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb'a şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bil ki, bana gelen habere göre, senin tarafında olan bazı insanlar Haccâc'a sövüyorlar. Onları bu işten menet! Resûlullah'tan (sav) bana gelen habere göre, mazlum zalime beddua edince, mazlum zalim, zalim de mazlum durumuna düşer."

---

348 Emec, Medine'nin yan taraflarında olan bir yer (*el-Mağanimü'l-Mutâbe*). (ZZ)

Bana Bekr b. Heysem anlattı; dedi ki: Bize Ebû Huzeyfe anlattı; dedi ki: Bize Süfyân anlattı. O Talha b. Yahya'dan rivayet etti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz Kûfe'ye Zührî'yi tayin etmişti. Ömer'in kulağına onunla ilgili bazı şeyler ulaştı. Bunun üzerine onu sıkıştırdı ve bu durum Ömer'e ağır gelmeye başladı. Sonunda onu Medine'ye geri getirdi ve ona idarecilik vermedi. Onun yerine Kûfe'ye Abdülhamîd b. Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb'ı vali yaptı.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O Affân'dan nakletti; dedi ki: Bize Ömer b. Ali anlattı; dedi ki: Sakîf'in mevlası Ebû Saîd'den işittim; şöyle dedi: Kûfe valisi Abdülhamîd'in Ömer'den gelen ilk okuduğu mektup iki satırdan oluşuyordu.

Dediler ki: Ömer Abdülhamîd'e şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bil ki, senin mahpuslara, ayakta namaz kılmalarına engel olan prangalar koyman hakkında, seleften vârid olmuş bir şey bilmiyorum. Orada, kendi hallerine bırakıldıkları takdirde memlekette bozgunculuk yapacak, fakat hapse konuldukları takdirde insanların, onların kötülüklerinden ve ezalarından kurtulacakları fasık bir grubun bulunduğunu anlatmışsın. Eğer bu grubun durumu [yaptıkları kötülükler] apaçık ise onları hapishanelere koy ve onlardan her bir şahıs için aylık beş dirhem, kışın bir elbise ve bir gömlek, yazın ise bir etek ve bir elbise tahsis et."

Medâinî, Ebü'l-Melîh er-Rakkî'den, o da Meymûn b. Mihrân'dan nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz'in Abdülhamîd'e öfkelendiği bir sırada yanına girdim. Ben, "Ona ne olmuş ey Mü'minlerin Emîri?" dedim. Ömer şöyle dedi: "Bana gelen haber göre kendisi, 'Yalan yere şahitlik yapan birini bulursam mutlaka onun dilini keserim' demiş." Ben, "Ey Mü'minlerin Emîri, o bunu yapacak değildir; sadece insanları korkutmak istemiştir." dedim. Bunun üzerine Ömer, "Şu ihtiyara bakın! Eğer iki hasletin en hayırlısı yalan ise, o ikisi de kötü hasletlerdendir." dedi.

Bana Ömer b. Muhammed en-Nâkıd anlattı; dedi ki: Bize Abdullah b. Vehb anlattı. O Ebû Lehî'a'dan, o Abdüla'lâ b. Abdülhamîd'den, o da Ebü'z-Zinâd'dan nakletti; dedi ki: Abdülhamîd b. Abdurrahman, atıyyeleri ödedikten sonra yanlarında çok miktarda fazla mal kaldığı yolunda Ömer

b. Abdülazîz'e mektup yazdı. Ömer ona cevaben şöyle bir mektup yazdı: "Dikkat et! İsraf karşılığı olmadan üzerinde borç bulunanın borcunu öde. Evlenip de nakit sıkıntısı çekene de para ver." Abdülhamîd de öyle yaptı. Sonra Abdülhamîd Ömer'e, bu ödemelerden sonra yine çok miktarda fazla mal bulunduğu yolunda bir mektup gönderdi. Ömer ona şöyle bir mektup yazdı: "Bu mal ile zimmet ehlinden zayıf olanlara destek ol. Çünkü biz onları sadece bir veya iki yıl için istemiyoruz."

Medâinî dedi ki: Ömer valilerinden birine şöyle bir mektup yazdı: "Berîd Müslümanların kanadıdır. Yöneticinin emrinin yerine getirilmesi berîd iledir. Berîd ayrıca, Müslümanların bilmeleri gereken haberleri çabucak öğrenmelerine vesiledir. Berîd işiyle güzelce ilgilen, üzerinde dur; görevlilerinin ve yardımcılarının rızıklarını bolca ver. [Berîd işinde kullanılan] atların yemlerini verecek ve bakımını yapacak olanlar bulunsun inşaallah. Vesselam."

Bana Abbas en-Nersî anlattı; dedi ki: Bize Yezîd b. Zürey anlattı; dedi ki: Bize Fudayl Ebû Muâz anlattı; dedi ki: Rey ehlinden anlaşmalı bir aile Deylem'e geldiler. Müslümanların süvarileri Deylem'e akın yaptılar ve bu aileyi ele geçirdiler. Bunun üzerine Hâris b. Abbâd, bunların durumu hakkında Abdülhamîd'e, o da Ömer b. Abdülazîz'e bir mektup yazdı. Ömer buna cevaben şöyle bir mektup yazdı: "Bu konuyla ilgili olarak kendi yanındaki rey sahibi insanları topla. Eğer onlar bir şey üzerinde ittifak ederlerse sen de onu uygula."

Bunun üzerine Abdullah b. Zekvân Ebü'z-Zinâd, mescitteki bir halkaya gelip oturdu. O halkada Şa'bî ve Hakem b. Uteybe de vardı. Abdullah onlara, "Sizler şöyle bir şeye davet ediliyorsunuz." dedi. Onlar da davete icabet ettiler ve bu konuyu görüştüler. Onların görüşleri, ebeveynin ve Deylem'de elde ettikleri çocuklarla malların, Müslümanların hissesine dâhil oldukları, Deylem'e soktukları küçük çocukların sorumluluğunun olmadığı üzerinde birleşti. Ömer de, onların üzerinde ittifak ettikleri görüşü benimsedi ve uyguladı.

Bana Abdurrahman el-Cu'fî anlattı. O Abdullah b. Mübârek'ten nakletti; dedi ki: Bize Yûsuf b. Muhâcir anlattı; dedi ki: Taberistan'ın yöneticisi

Asbehbez, Kûfe'ye geldiği zaman Abdülhamîd'e za'ferân, sarık, kâğıt ve benzeri şeylerden oluşan bir hediye paketi getirdi. Abdülhamîd hediyeyi kabul etti ve bir kenara koydu. Ardından konuyla ilgili olarak Ömer'e bir mektup yazdı. Ömer cevaben ona şöyle bir mektup yazdı: "Eğer Asbehbez, Cezîre'de de hediyeyi tekrar sana verirse hediyesini kabul et. Eğer vermezse, onun verdiği hediye, onun üzerindeki yöneticiliğin içindir [rüşvettir]; onu geri ver. Eğer hediyeyi geri kabul etmezse hediyeyi sat; değerini beytülmale koy ve bedelini haracının hesabından düş inşaallah."

Bize Affân anlattı; dedi ki: Bize Şu'be haber verdi. O Hammâd'dan nakletti; dedi ki: Abdülhamîd bana Hıristiyan, Yahudi ve Mecûsî'nin diyetini sordu. Ben kendisine, "İbrâhim en-Nehaî bana, onların diyetinin Müslümanın diyeti gibi olduğunu söyledi." dedim. Abdülhamîd konuyu bir mektupla Ömer'e sordu. Ömer cevabında, "Onların diyeti Müslümanın diyetinin yarısıdır." diye yazdı. Bunun üzerine Hammâd, "Ömer'in sözü bana daha çok muteber geldi." dedi.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O Ebû Nu'aym'dan rivayet etti; dedi ki: Bize Süfyân anlattı. O da Hammâd'dan nakletti; dedi ki: Abdülhamîd bana, kurbağaların satışını sordu. Ben, "İbrâhim en-Nehaî onu mekruh görürdü." dedim. Bunun üzerine durumu Ömer'e yazdı. Ömer cevabında, "Satmakta beis yok. Biz ona (الحبس) 'el-Habes' diyoruz." dedi. Süfyân, "Ömer 'el-Habes' ile balığı kastediyor." dedi.

Bana Abdullah b. Muâz b. Muâz anlattı. O babasından, o Şu'be'den, o da Hammâd'dan şöyle dediğini nakletti: Abdülhamîd bana, karısı Müslüman olmuş bir Hıristiyanın durumunu sordu. Ben ona, "İbrâhim, nikâhlarının devam ettiğini söyledi." dedim. Abdülhamîd durumu Ömer'e bir mektupla bildirdi. Ömer, "Tefrik edilirler."[349] dedi. Hammâd dedi ki: Ömer'in sözü bana daha muteber geldi.

Husayf'tan rivayet edildi; dedi ki: Abdülhamîd Ömer b. Abdülazîz'e, kocası Hıristiyan olduğu halde kendisi Müslüman olmuş bir kadının durumunu ve çocuğa ne yapılacağını yazdı. Ömer cevabında, "Onları tefrik edin [ayırın]; çocuğu da annesine verin." diye yazdı.

---

349 Hâkimin kararıyla birbirlerinden ayrılmaları gerektiğini söylüyor.

Bize Abdülvâhid b. Gıyâs anlattı. O Ebû Avâne'den, o Beyân'dan, o da Âmir'den nakletti; dedi ki: Abdülhamîd bana, erkeğin, talakını eşinin seçimine bırakması [tefvîz-i talak] halinde, hıyârı [tercih hakkını] sordu. Ben şöyle dedim: Abdullah b. Mes'ûd "Böyle bir durumda, eğer kadın nefsini tercih ederse bir talakı gider. Eğer kocasını tercih ederse bir şey olmaz." dedi. Ali (ra), "Eğer kadın nefsini tercih ederse bir tane bâin talak gitmiş olur. Eğer kocasını tercih ederse, bir talak gider ve kocası onu almaya daha çok hak sahibi olur." dedi. Zeyd b. Sâbit ise, "Eğer kocasını tercih ederse bir talakı gitmiş olur. Eğer kendisini tercih ederse üç talakı gitmiş olur ve başka bir koca ile evlenip boşanmadan ilk kocasına helal olmaz." dedi. Abdülhamîd bu konuyu Ömer'e yazdı. Ömer Abdullah b. Mes'ûd'un görüşünü benimsedi. O da şudur: "Eğer kadın nefsini tercih ederse bir talakı gider. Eğer kocasını tercih ederse bir şey olmaz."

Dediler ki: Velîd b. Abdülmelik, şair Ahvas'ı Dehlek[350] adasına sürdü. Ömer hilafete getirilince Ahvas ona şöyle bir mektup yazdı:

Nasıl görürsün uyku için, bir tat, bir lezzet?
Ve dayın prangalarla bağlanmış iken
Kim, başkasının felaketine sevinmeyi sorgulayacak?
Benimle alay etmek için ya da sormadan felaketime sevinen olarak
Olaylar sınadı beni, şerefli bir şekilde
Bu bülbüllerin ısırmalarına sabrederek

Ömer bu mektubu Arâk el-Gıfârî'ye gönderdi. Arâk onun aleyhine şahitlik yapmıştı. Ömer Arâk'a, "Bu fakir hakkında ne düşünüyorsun?" dedi. Arâk, "Bulunduğu yer onun için daha hayırlıdır." dedi. Yezîd hilafete getirilince Ahvas'ı sürgünden getirdi ve Arâk'ı oraya sürdü. Bu kez Ahvas şöyle dedi:

Şu an, devlet doğru yerde karar kıldı
Ve döndü iyiliğe, onun kötü olan emri
Kovulmuş biri ki, Yezîd merhametle hissetti onun yokluğunu
Özür dilemeye bile muhtaç olmadı, Yezîd'in yaptığı iyiliklere karşı

---

350 Dehlek, Yemen denizinde bulunan bir adadır. Dar, sıcak ve çıkışı olmayan bir yerdir (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)

Şair Ahvas Yezîd'i kastediyor.

Dediler ki: Abdülhamîd Ömer'e şöyle bir mektup yazdı: "Baktım ki, mevaliler[351] Araplarla, Araplar da mevalilerle evleniyorlar." Bunun üzerine Ömer ona şöyle bir mektup yazdı: "Senin anlattığın konu üzerinde düşündüm; hırslı ve kötü tabiatlı olmayan hiçbir Arabın mevali ile evlendiğini görmedim. Yine küstah ve şımark olanlar dışında, hiçbir mevalinin Araplarla evlendiğini görmedim. Ben ne bir helali haram, ne de bir haramı helal yapabilirim. Vesselam." Rivayet edildiğine göre, Ömer ona, "Geç bunu; kuşkusuz Allah onu helal kılmıştır." şeklinde bir cevap yazmıştır.

Medâinî dedi ki: Muhammed b. Velîd b. Utbe b. Ebû Şabân Ömer'in kızını istedi. Bunun üzerine Ömer ona cevap olarak şöyle dedi: "İzzet ve Kibriya sahibi olan Allah'a hamdolsun. Peygamberlerin sonuncusu Muhammed'e salât ve selam olsun. Sadede gelince bil ki, kızını sana emanet eden, seni seçen ve senin üzerinde başkasını seçmeyen bir kimse, sana hüsnüzanda bulunmuştur. Ben kızımı Allah'ın kitabında geldiği gibi seninle evlendiriyorum: *Ya iyilikle tutmak veya güzellikle ayrılmak gerekir.*"[352]

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O Yahya b. Saîd'den, o da İbn Aclân'dan, o da Ebü'z-Zinâd'dan rivayet etti; dedi ki: Kûfe'de Abdülhamîd ile beraberdim. Hem yemin hem şahit üzerine hüküm verdi.[353] Kûfe halkından bazıları bu durumu hoş karşılamadı. Abdülhamîd durumu Ömer b. Ab-

---

351 Mevâli terimi özellikle Emevîler döneminde Arap olmayan Müslümanları tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Kelime kökeni olarak dost, arkadaş anlamındaki velâ (ولـئ) ve mevladan türeyen mevâli (موالـي) kelimesi, zaman içinde değişik anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Temel olarak üç çeşit mevâli vardır. İlki *mevâli'l-atakadır*. Savaş esirlerinin daha sonra âzâd edilmesi ile sahiplerinin dostu olması gibi bir anlama gelir. İkinci bir tür *mevâli'r-rahîmdir*. Bu, akrabalık yoluyla bir kabilenin mevlası olmayı ifade eder. Üçüncüsü ve İslâm tarihinde bir sorun teşkil eden ve en çok yaygın kısımı ise, *mevâli'l-İslâm'dır*. Fethedilen bir şehrin veya bölgenin halkının Müslüman olması, topluma dâhil olan bu insanların mevâli tabakası içinde dâhil olmasına yol açmıştır. Bunun sebebi, Arap kültüründe topluma dışarıdan katılan insanların ancak bir kabile ile velâ akdi imzalanmak sûretiyle kabulünü öngördüğünden kaynaklanır. Mevâli olgusu aslında Arap vatandaşlık sisteminin bir parçasıdır. Denilebilir ki, çöl kültürünün getirdiği niteliklerin de etkisiyle Arap kabile sistemi dışarıdan topluma girişi imkânsız hale getirmiştir. Toplumda gözle görülür şekilde huzursuzluk yaratan mevâli sorununa Emevîler döneminde münferit olsa da bazı çareler aranmıştır. Özellikle Ömer bin Abdülazîz bu sistemi egale etmeye çalışmış fakat başarılı olamamıştır. Bir mevâli olan Ebû Müslim önderliğinde gerçekleşen isyanların ardından Emevî iktidarının nihayet bulması ve Abbâsîlerin başa geçmesi mevâli açısından önemli bir dönüm noktasıdır (bkz. *DİA*, "Mevâli" maddesi). (çev.)

352 Bakara, 2/229.

353 Yani, hüküm vermek için "iddia edene şahit, inkâr edene yemin" kuralının dışına çıkarak, hüküm vermek için şahidini getiren davacıya yemin de ettirmiştir. (çev.)

dülazîz'e yazdı. Ömer ona, "Bu şekilde hüküm verebilirsin." diye mektup yazdı ve "Onların büyüklerinden biri, Kadı Şüreyh'in bu şekilde hüküm verdiğine şahit olduğuna, benim yanımda şahitlik yaptı." dedi.

Dediler ki: Ömer b. Abdülazîz şöyle bir mektup yazdı: "İçkiyi bir mahalden diğerine taşımayın!"

Dediler ki: Abdülhamîd, Ömer b. Abdülazîz'e şöyle bir mektup yazdı: "Yezîd b. Mühelleb Mûsâ b. Vecîh'i çağırdı; ayrıca kırbacın getirilmesini istedi ve 'Ya hanımını boşarsın ya da seni öldüreceğim' dedi." Ömer b. Abdülazîz cevaben şöyle bir mektup yazdı: "Kuşkusuz Yezîd nefsine zulmetmiştir. Mûsâ'ya gelince talakı geçerlidir."

İbn Hilâl er-Râsibî'den rivayet edildiğine göre şöyle dedi: Bize Yûnus anlattı; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz döneminde Kûfe'de bir adam dinden çıktı. Bunun üzerine Kûfe valisi Abdülhamîd insanlarla istişarede bulundu. İnsanlar valiye, "Onu öldür!" dediler. Vali durumu Ömer'e bildirdi. Ömer, "Ona cizye [vergisi] bağla ve serbest bırak." şeklinde cevap verdi.

Dediler ki: Ömer b. Abdülazîz Abdülhamîd'e şöyle bir mektup yazdı: "Çevrenin etkisinde kalarak hüküm verme ve herhangi bir kapı üzerinde bulunan resimleri kırmadan bırakma!"

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O Süreyc b. Nûmân'dan, o İbn Ebü'z-Zinâd'dan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etti: Ömer b. Abdülazîz'in hilafetinde bir grup Harûriyye Irak'ta hurûc ettiler. Ben de Abdülhamîd b. Abdurrahman ile beraberdim. Ömer Abdülhamîd'e şöyle bir mektup yazdı: "Onları iki veya üç kere davet et! Döndükleri takdirde sorun yok; dönmezlerse onlarla savaş! Allah onlar için bir geçmiş kılmamış ki, onunla aleyhimize hüccet getirsinler."

Abdülhamîd onların üzerine bir ordu gönderdi. Hâricîler onları mağlup ettiler. Haber Ömer'e ulaşınca Mesleme b. Abdülmelik'i, Şam halkından oluşan bir ordunun başında gönderdi. Ayrıca Abdülhamîd'e şöyle bir mektup yazdı: "Senin kötü ordunun -İbn Ebü'z-Zinâd dedi ki: O günden beri o orduya Ceyşü's-Sû [kötü ordu] ismini koydular- yaptığı işler bana ulaştı. Ben onların üzerine Mesleme b. Abdülmelik'i gönderdim. Mesleme ile onları baş başa bırak!" Çok geçmeden Allah, onu onlara karşı muzaffer kıldı.

Bana Süveyd b. Saîd'den anlatıldı. O Bakıyye b. Velîd'den, o Muhammed b. Ziyâd'dan, o da Meymûn b. Mihrân'dan şöyle dediğini rivayet etti: Harûriyye Ömer'in yanına girdiler ve ona, "*es-Selâmü aleyke ey insan*!" dediler. Ömer "*Ve aleyküm es-Selâm*" dedi. Onlar, "*Lâ hukme illâ lillah*" dediler. Ömer de, "*Evet, lâ hukme illâ lillah*" dedi.

Bize Ömer b. Şebbe anlattı; dedi ki: Bize Ebû Âsım en-Nebîl anlattı; dedi ki: Bize İshak Ebü'n-Nasr anlattı; dedi ki: Haccâc zamanında benimle birlikte eski ve geçersiz bir sikke yakalandı. Bunun üzerine İbn Ebû Müslim beni dövdü ve hapse attı. Havârî b. Ziyâd benim hakkımda onlarla konuştu. Onlar benden 1.000 dirhem alıp beni serbest bıraktılar. Ömer hilafete getirilince onun yanına gittim ve durumumu ona haber verdim. Ömer ağlamaya başladı ve "Geçersiz bir sikke için 1.000 dirhem ha!" dedi. Sonra Abdülhamîd'e, "Eğer durum onun dediği gibi ise ona 1.000 dirhem ver." şeklinde bir mektup yazdı. Dedi ki: Abdülhamîd'in yanına geldim. Baktım ki, bir kırbaç oraya konulmuş. İçimden, "Mü'minlerin Emîri'ne geldim fakat kırbaç görmedim. Bu neyin nesi?" dedim. Sonra dedi ki: "Bana 1.000 dirhem, iş ve nafakamı verdi."

Salt b. Behrâm'dan şöyle dediği rivayet edildi: Ömer b. Abdülazîz'in valisi Abdülhamîd'i ona şikâyet ettiğimizde ondan işittim; Ömer şöyle diyordu: "Acele edip bana gelmişsiniz. Galiba siz adalet göreceğinizi düşünüyorsunuz; vallahi hiçbir zaman adalet göremeyeceksiniz."

Dediler ki: Medâin halkından bir kadın ile onun bölge sorumlusu arasında bir münakaşa oldu. Bu sebeple kadının ismi atıyye defterinden çıkarıldı. Kadın, Ömer b. Abdülazîz'in yanına geldi. Hemen Abdülhamîd'e bir mektup yazarak kadının ismiyle ilgili kısıtlamanın kaldırılmasını, atıyyesinin kendisine iade edilmesini, kendisine bir hizmetçi tahsis edilmesini, ayrıca kendisine beş yüz dirhem ve kirasının verilmesini emretti. Kadın Abdülhamîd'in yanına geldi; Ömer de vefat etmişti. Mektubu ona verdi; Abdülhamîd onun el yazısını tanıdı. Ağladı ve "Vallahi mektuptaki bütün emirleri yerine getireceğim." dedi.

Ömer vefat edince, Kûfe valisi Abdülhamîd, Yezîd b. Abdülmelik'e yakınlaşmak istedi. Bunun için Muhammed b. Cerîr'e mektup yazarak

Şevzeb el-Hâricî ile savaşmasını emrediyordu. Bunun üzerine Hâricîler, "Sâlih adam Ömer b. Abdülazîz öldüğü için bunu yapıyor." dediler. Yezîd b. Abdülmelik de Abdülhamîd'i Kûfe valiliğinde bıraktı. Ta ki, Yezîd b. Mühelleb'i görevden alana kadar. Yezîd, oraya Mesleme'yi gönderdi.

Medâinî İsa b. Yezîd'den nakletti; dedi ki: Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm, Süleyman b. Abdülmelik'e şöyle bir mektup yazdı: "Yatsı ve sabah vaktinde, ışığıyla namaza çıktığım mum tükendi. Yine yazı için kullandığım kâğıtlar da bitti. Eğer Mü'minlerin Emîri benim için mum ve kâğıt emretmeyi düşünüyorsa ve beni Hicâz'da atıyyenin şeref kısmına [en üst dilimine] ulaştırırsa iyi olur."

Süleyman vefat etmişti; mektup Ömer'in eline geçti. Ömer ona şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, mum hakkında Süleyman'a yazmış olduğun mektubunu okudum ve senin, zifiri karanlık gecelerde mumsuz olarak mescide gittiğini önceden biliyordum. Oysa sen o gün o halde mescide giderken bugünkünden daha hayırlıydın. Bir de Hicâz'da atıyye şerefine kavuşmak istediğini yazmışsın. Ben senin bencilliği sevmediğini biliyorum. Hâlbuki sen o gün bugünkünden daha hayırlıydın. Mısır valisine mektup yazarak sana kâğıt göndermesini emrettim. Kalemi nazikçe kullan ve birçok ihtiyacı bir tek mektupta topla. Ayrıca imlayı uzatma. Çünkü bizim çok söze ihtiyacımız yok. Vesselam."

Dediler ki: Benî Ferrâs'tan bir adam -adamın kız kardeşi Adî'nin eşiydi- kavminin yanında önemli bir konuma sahip olan Haddân kabilesinden bir kadınla evlendi. Adam içki içerken kadını boşadı. Daha sonra boşadığını inkâr etti. Kadın bir şahitle, İyâs b. Muâviye'nin yanına geldi ve olayın doğruluğunu ortaya koydu. Sonra kadın âzâd ettiği bir kölesiyle geldi. Yine olayın doğruluğu ortaya konuldu. Bunun üzerine İyâs kadını, Ferrâs'a mensup adamdan aldı. Ancak Adî'nin emriyle kadın Ferrâsî'ye geri verildi ve Adî, Vekî b. Ebü'l-Esved'in istişaresiyle İyâs'a saldırmak istedi. Bunun üzerine Dâvûd b. Ebû Hind, "İleri gelenler, seni öldürmek için aralarında görüşüyorlar."[354] dedi. İyâs hemen Ömer b. Abdülazîz'in yanına kaçtı. Bu arada Adî, Hasan b. Ebü'l-Hasan'ı kadılığa tayin etti. Ayrıca Ömer'e bir

354 Kasas, 28/20.

mektup yazarak durumu ona bildirdi. Ömer Adî'ye, "Hasan, tayin ettiğin makama ehil bir insandır. Fakat sen kim, hâkimlik kim? O adamla kadını ayır; Allah senin âzâlarını birbirinden ayırsın." şeklinde bir mektup yazdı.

Medâinî dedi ki: Ömer valilerine şöyle bir mektup yazdı. "Bana gelen habere göre, hali vakti yerinde olan bazı kadınlar, kişinin ölümü sırasında saçlarını dışarı salarak ağıt yakıyorlar. Kuşkusuz bu, cahiliye ehlinin yaptığı bir iştir ve Allah, kadınlara örtülerini yakalarının üzerine kadar örtmelerini emrettiği günden beri, örtülerini indirmeleri konusunda onlara herhangi bir ruhsat tanımamıştır. Şiddetli bir şekilde bu konunun üzerinde dur! Şu Acemler, şeytanın kendileri için süslediği bazı şeylerle eğleniyorlar. Sen oradaki Müslümanları bu işten menet! Hayatıma yemin ederim ki, Allah'ın kitabını okumakla beraber bu işi bırakmalarının zamanı gelmiştir. Ayrıca şu bâtıl ve eğlencelik şarkıları ve benzer şeyleri de yasakla! Bu işten vazgeçmeyeni, saldırganlık yapmadan ve aşırı gitmeden cezalandır inşaallah. Vesselam."

Medâinî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, Adî b. Ertât'a gönderdiği bir mektupta şunları yazdı: "Kuşkusuz Allah, hayır ehline bazı yardımcılar vermiştir. Yine şer ehli insanlar için de onların işlerini süsleyen arkadaşlar vermiştir. Bilirsin ki, seni kâtibinden menettim. Doğrusu ben seni bundan kaçınan biri olarak görmedim. Ayrıca onu, halkın zulmünden ve haklarının azaltılmasından meneden biri olarak da görmedim. Bil ki, böyle yaptığın takdirde benimle aldanmış ve Allah'tan payını terk etmiş olursun. Bu uğursuz adamı yanından kov; onu emanetine ortak yapma ve onu şehirden çıkar! Şayet ben şeytanın avanesinden birini emanetime ortak yapacak olsaydım İbn Ebû Müslim'den yardım isterdim. Ey Adî, nefsin konusunda kaygılarımı gider ve beni kötülüklerine muttalî kılma inşaallah. Vesselam."

Dediler ki: Ömer valilerine şöyle bir mektup yazdı: "Çarşılarınızda zimmet ehlinden olup et satanlara dikkat edin! Allah'ın ismini üzerine anmadan hiçbir hayvanı kesmesinler. Ayrıca hayvan ölmeden ayakları kırılmasın ve boğazı kesilmesin. Kesilen ve kan içinde yuvarlanıp debelenen hayvan kendi haline bırakılsın. Ayrıca eti üfürerek şişirmeyin; çünkü bu bir kandırmacadır. Vesselam."

Medâinî İbn Cu'dübe'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, Ebû Bekr b. Hazm'a şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bil ki, başarı gösteren insanlar ve kâr eden tüccarlar, ancak bâkiyi satın alıp zemmedilmiş olan fâni ile hayatlarına devam edenlerdir. Onlar alışverişlerinden çok mutlu olmuşlardır ve işlerinin akıbeti için hamd ediyorlar. Henüz bedenin sağlıklı ve rahat içindeyken nefsinin kurtulması için çalış; günlerin sona ermeden ve ecelin sana gelmeden... Unutma! Şu an içinde bulunduğun hayat tarzı, gittikçe küçülüp kaybolacak bir gölgedir."

[Yine Ömer] Abdülhamîd'e şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bil ki, insanların işiyle imtihan edilen bir kimsenin imtihanı büyüktür. Allah'tan afiyet vermesini ve güzel yardımını istiyoruz. İşlerini üzerine aldığın kimseler için nasihatçi, onlara karşı merhametli ve şefkatli ol! Nefsin arzuları ve öfke sırasında nefsine hâkim ol! Elini ve dilini mallardan, ırzlardan ve insanlardan çek. Elinden geldiği kadar, Allah'ın ortaya çıkardığı ve örtülmesi doğru olmayanlar dışında insanların ayıplarını ört! Eğer nefsanî bir arzu veya bir öfke senden sâdır olursa, hemen Rabbinden mağfiret dile ve işinin başına dön. Amellerimizi ıslah etmesini, işlerimizi ve öldükten sonra döneceğimiz yeri bizim için güzel kılmasını Allah'tan niyaz ediyoruz. Vesselam."

Bize Medâinî anlattı. O Furât b. Sâib'den, o da Meymûn b. Mihrân'dan şöyle dediğini nakletti: Ömer b. Abdülazîz, Cerrâh b. Abdullah'a şöyle bir mektup yazdı: "Kuşkusuz hükümdarın idarecileri, Allah'ın koruduğu ve yardım ettiği dışında, bela ve sıkıntıların hedefidirler. O halde Allah'tan gereği gibi kork ve onun huzurundaki duruşunu hatırla! Yanına cahil bir hasım gelip de onda kötü bir davranış görürsen ona nazik davran, ona doğru yolu göster, ona anlat ve hasmına zulmetmeden hakkını al. Eğer bir adam, cezayı gerektirecek bir suç işlerse, onu cezalandırırken içinde ona karşı öfke duyma! Allah bizi ve seni *yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmak istemeyen kimselerden*[355] veya sonuca ulaşacak olan, Allah'tan korkan ve günahlardan çekinenlerden eylesin. Vesselam."

Medâinî dedi ki: Ömer, Adî b. Ertât'a şöyle bir mektup yazdı: "Bana gelen habere göre senin Fâris bölgesindeki memurların meyveler hakkın-

355 Kasas, 28/83.

da yalan tahminde bulunuyor; daha sonra bu meyveleri insanların sattığı fiyatın üzerinde bir fiyatla sahiplerine veriyorlar. Sonra bunu para olarak alıyorlar. Ayrıca bazı Kürt grupların, yolculuk yapan ve yoldan geçenlerden öşür aldıklarını duydum. Eğer senin böyle bir şeyi emrettiğini veya böyle bir işe râzı olduğunu bilseydim, seninle münazara etmez ve benden sana, hoşlanmayacağın şeyler gelirdi. Kuşkusuz ben, bu işe bakmak üzere, Bişr b. Safvân ve Abdullah b. Aclân'ı gönderdim. İnsanlardan alınan paraları, arazi sahiplerinin sattıkları gelirlerine iade et. Bu konuyla ilgili olarak verdiklerin hakkında onlara târizde bulunma ve güzelce yardım et inşaallah. Vesselam."

Bana Hüdbe b. Hâlid anlattı; dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı. O Yûnus b. Ubeyd'den nakletti; dedi ki: Ensâr'dan bir adam Ömer b. Abdülazîz'in yanına geldi ve ona, "Ben filanın oğlu filanım. Uhud günü filanca adam benim dedemi öldürdü." dedi ve geçmişlerinin menkıbelerini anlatmaya başladı. Bunun üzerine Ömer Anbese b. Saîd'e baktı ve "Vallahi bunlar gerçek menkıbelerdir. Meskin,[356] Cemâcim[357] ve Mercirâhit[358] günlerinin menkıbeleri gibi değil!" dedi ve şu şiiri söyledi:

Şunlar asalet sahipleridirler
Su ile karıştırılmış süt kadehleri değil
İçtikten hemen sonra bevle dönüşen

Medâinî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm'a şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, senin dünyadaki çaban ahiret için olsun. Bil ki, yanında götürdüklerinden başka hiçbir şeyin yoktur. Bil ki, parça parça olmuş işler senin önünde duruyor. Allah ise, râzı olmadığı birini cennetine koyacak değildir. Yine şunu bil ki, öldükten sonra ne bir sevap artar, ne de bir günahtan dolayı insan kınanır."

---

356 Kûfe yakınlarında, Düceyl nehri kenarında ve el-Celâsîk kilisesinin yakınında bulunan bir yerdir [bkz. *Mu'cemü'l-Büldân*, V/127]. (çev.)

357 Cemâcim veya "Deyrü'l-Cemâcim" Kûfe ile Basra arasında bulunan bir bölgedir. Abdulmelik b. Mervân'ın hilâfeti döneminde, Irak valisi Haccâc b. Yûsuf'un idaresinden memnun olmayan Iraklılar, Haccâc'ın komutanlarından Abdurrahman b. el-Eş'as el-Kindî'nin etrafında birleşerek Deyrü'l-Cemâcim bölgesinde Haccâc ile savaştılar. Yüz gün devam eden savaşta yirmi binden fazla insan öldürüldü. Sonunda Haccâc onları mağlup etti ve Abdurrahman b. el-Eş'as'ı öldürdü. (çev.)

358 H. 64/683 yılında Mervân b. Hakem ile Dahhâk b. Kays arasında, Dımaşk yakınlarında, Mercirâhit denilen yerde bir savaş olmuştur. Bu savaşta Dahhâk b. Kays öldürülmüştür. (çev.)

Dediler ki: Ömer uç bölgelerinin [suğûr] âmillerine şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, kamuya ait ganimet mallarından âmirlere pay satın almayın. Dağıtıcılara, Allah'ın size ganimet olarak verdiği esir ve diğer ganimet mallarını beşe bölmesini emredin. Sonra kura ile beş kısma ayırsın. Beşte biri Allah'a aittir; diğer dördü de, savaşan insanlara aittir. Humus [beşte bir] payı ortaya çıkınca, hemen yazıyla kayıt altına alınsın ve insanlar paylarıyla baş başa bırakılsın. Vesselam."

Medâinî, Hubâb b. Mûsâ'dan nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz şöyle dedi: "Ben Ali'ye karşı öfkeyle yetiştirildim. Ondan başka bir şey bilmiyordum. Babam konuşurdu; Ali'yi andığı zaman etkilenir ve kekelemeye başlardı. Bir gün babama, 'Babacığım, sen konuşmanı sürdürüyorsun. Ali'nin anılmasına geldiğin an, sende bir rahatsızlık görüyorum' dedim. Babam, 'Sen bunu fark ettin mi?' dedi. Ben, 'Evet' dedim. Babam, 'Oğlum, eğer Ali hakkında bildiklerimizi çevremizdeki insanlara bildirirsek bizden ayrılıp giderler' dedi."

Bana Mansûr b. Ebû Müzâhim anlattı. O Şu'ayb b. Safvân'dan nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bilin ki, Müslümanlar kâfir ve müşrikleri, Allah'ın koyduğu konuma koymak mecburiyetindedirler. Müslümanların müşrik ve kâfirleri, Allah'ın indirdiği zillete ve hakaret derekesine indirmeleri gerekir. Müslümanların onları emanetlerine ortak yapmamaları ve Müslümanlara musallat etmemeleri gerekir. Böyle yaptıkları takdirde onlar Müslümanlara kendi hükümlerini uygular, onları yanlarındaki eğlencelere tamah ettirerek çalıştırır, ihtiyaçlarını onlara gördürür, onları kandırır ve onları mahrum ederler. Sen orada, Müslüman olmayan ve bir işin başında olan herkesi azlet ve yerine dininden, emanetinden ve iffetinden râzı olduğun bir Müslümanı yerleştir. Müşrik ve kâfirleri zünnâr bağlamak, bineklere eyersiz ve yandan binmek[359] ve başlarının ortasını tıraş etmek gibi özelliklerle tanı. Allah'a itaat et ve ondan kork! Şunu bil ki, ona isyan ettiğin takdirde, seni koruyacak bir güç ve koruma olamaz. Vesselam."

---

359 Metinde geçen ibare (رُكُوبُ الْأَكُفِّ) şeklinde bir deyimdir. Bu deyim zimmet ehlinin bineklerine, eyersiz olarak, sadece bir şilte üzerine ve yandan binmelerini ifade etmektedir (bkz. el-Mâverdî, *el-Havî el-Kebîr*, XIV/329, Beyrut, H. 1414). (çev.)

Yine Ömer, Adî b. Ertât'a şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, senin mektubun bana geldi. Mektubunda, Basra'ya vardığın zaman Süfyân b. Ferkad'ı hâcib yaptığını, kimseye bir zarar vermemesi gerektiğini ona söylediğini yazıyorsun. Ancak yine yazıyorsun ki ondan sana, hoşlanmadığın bir işin haberi ulaştı. Sana elli dinar getirmiş ve bir adamın bu parayı kendisine verdiğini söylemiş. Bu konudaki emrim gelinceye kadar sen de o parayı almış ve beytülmale koymuşsun. Kuşkusuz beytülmal rüşvetlerin konulduğu bir yer değildir. Bu altınları, kendisinden alınmış olan sahibine iade et. Şüphesiz İbn Ferkad onu tanıyor, inşaallah. Vesselam."

Yine Ömer Adî'ye şöyle bir mektup yazdı: "Bil ki, yanımıza gelen insanlardan bazıları Fâris taraflarındaki bir bölgenin harab olduğu haberini bana verdiler. Bu haber beni endişelendirdi ve uyutmadı. Memurlarını mektuplar ve elçilerle gözetim altında tut; adaletle, nezaketle ve onlara fazla baskı yapmamakla memleketin imarına çalış. Bilmiş ol ki, kötülüğü tercih eden ve ellerinin altındaki işleri ifsat etmeye çalışan bir kavmin ıslahı, iş varacağı yere varıncaya kadar talep edilmez. Bir yıldaki imarı, geçmişte yıllarca süren tahribata denk gelecek şekilde ayarlamak ve yılların tahribatını bir yılda onarmak Allah'a çok gelmez. Kuşkusuz Allah'ın istediğine kat kat vermesi, bundan daha fazla bir seviyeye ulaşabilir. *Allah, dilediğine kat kat arttırır. Allah her şeyi kuşatandır; her şeyi bilendir*.[360] Vesselam."

Dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, Ebû Bekr b. Muhammed'e şöyle bir mektup yazdı: "Mektubunda, Benî Esed ve Fezâre kabilelerinden bazı insanların tartıştıklarını anlatmışsın. Firâs el-Esedî'ye bir ok atılmış ve dizine isabet etmiştir. Sonra dağılmışlar. Firâs okun isabet etmesinden bir yıl acı çekmiş ve vefat etmiştir. Onlar iki yüz deve üzerine barışmışlar. Bilmiş ol ki, İslâm'da câiz olanın dışında bir barış olamaz. Sen yüz deve üzerine onları barıştır. Onların adamının kanı hakkında bu meblağı [iki yüz deveyi] öngören uygulanmış bir görüş yoktur. Eğer sünnet olmasaydı, Benî Fezâre'nin onlara verdiği malları önemsemezdim. Vesselam."

Medâinî Mesleme b. Muhârib'den, Ömer b. Abdülazîz'in şöyle dediğini nakletti: "Abdülmelik'ten daha fazla dünya işini bilen bir adam görmedim.

---

360 Bakara, 2/261. Dördüncü satır.

Velîd kadar dünyaya öfkelenen ve dünyanın kendisine galebe çaldığı bir adam da görmedim. Süleyman kadar dünyayı yiyen bir adam da görmedim. Şu dünya, onu yememi ve onun da beni yemesini istiyor. Vallahi yapmayacağım."

Medâinî Hâlid b. Yezîd'den, o da babasından nakletti; dedi ki: Bir adam Ömer b. Abdülazîz'in yanında Muâviye'ye sövdü. Ömer, kendisine üç kırbaç vurulmasını emretti.

Medâinî, Bişr b. Abdullah'tan nakletti; dedi ki: Abdülmelik b. Ömer b. Abdülazîz babasının yanına girdi ve ona, "Babacığım! Geceleyin sen uykuda iken Allah'ın emrinin sana gelmeyeceğinden emin misin?" dedi. Ömer, "Oğlum, benim nefsim bineğimdir. Onu rahatlatmazsam beni taşımaz. Ben, adaleti uygulamaktan aldığım sevabın, uykuyu terk etmekten alacağım sevaptan az olmayacağını umuyorum."

Ömer b. Abdülazîz, Meymûn b. Mihrân'a dedi ki: "Bu malı yoluna sevk edinceye kadar kendi haline bırakmam bana, ahirette onunla ilgili hiç hesap görmeden onu çocuklarıma miras bırakmaktan daha çok sevimlidir."

Medâinî, Mübârek b. Fedâle'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz şöyle bir mektup yazdı: "Üzerinde bir borç olup da onu ödeyebilen kimse, onu malından ödesin. Yanında ödeyecek malı olmayan kimseye ise, borç sahipleri mühlet versinler. Çünkü borç sahipleri, bir mala karşılık gelsin ve ödensin veya yokluğa ve yoksulluğa karşılık olsun diye mallarını yoksulun yanına vermişlerdir."

Heysem b. Adî, Adî'den rivayet etti; dedi ki: Ömer Abdülhamîd'e şöyle bir mektup yazdı: "Mektubunda beytülmalde, içkiyle haşır neşir olanlardan alınmış olan yedi bin dirhem bulduğunu yazmışsın. Unutma! Benim pis mala ihtiyacım yok. Eğer o mala ehil kimseler bulursan onlara ver. Vesselam."

Medâinî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz'in zahit bir dostu ona şöyle bir mektup yazdı: "Müslümanların işleriyle imtihan olan kula, bir kardeşten mektuptur. Sadede gelince, kuşkusuz sen hilafete getirilmekle imtihan oluyorsun ve bildiğinden dolayı cezâ/mükâfat göreceksin. Niyetini ıslah et ve dinini korumaya çalış. Çünkü sen hayır ve şerrin hedefi durumundasın. Eğer hayra tâbi olursan mutlu olursun; şerre meyledersen yoldan sapar-

sın. Deniliyordu ki: Müslümanların işlerinden bir şey üstlenen kimsenin önünde, biri cennete diğeri ateşe götüren iki kapı açılmış olur. Hangisini seçerse ona girmiş olacak. Allah dinini muhafaza etsin; sevabını bol kılsın; seni hayra, hayrı da sana muvaffak kılsın."

Ömer ona şöyle bir cevap yazdı: "Ey kardeşim, mektubunu anladım. Benim üzerimdeki imtihan büyüktür. Allah'tan yardım ve yeterlilik istiyorum. Allah sana merhamet etsin; lütfen mektuplarınla nasihatten beni mahrum etme! Çünkü sen bu mektuplarla dostluğun hakkını vermiş oluyorsun. Vesselam."

Medâinî, Müseyyeb b. Şerîk'ten rivayet etti; dedi ki: Yaz savaşının[361] zaferini müjdeleyen bir adam Ömer'in yanına geldi. Ömer ona, "Eğer istersen atıyyeni arttırırız. Eğer istersen seni çoluk çocuğa katalım [seni evlendirelim]." dedi. Adam, "İkisi de olsun, bir de hurma verin." dedi. Bunun üzerine Ömer, "Sen işsiz tembel bir adamsın. Tembeller için yanımızda bir şey yok." dedi.

Medâinî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, Yemen'deki valisi Muhammed b. Urve es-Sa'dî'ye şöyle bir mektup yazdı: "Borçlulara verilmek üzere senin oradaki beytülmalden yüz bin dirhem çıkar! Ancak bu paradan, bir israf sonucu borçlanmış olanlara verme! Evlenmek isteyenlere, âzâd etmek amacıyla bir akrabasını satın alanlara veya elindeki sermayesini tüketmiş olan tüccara ver! Ayrıca yolculara verilmek üzere yüz bin dirhem daha çıkar. Dindar, tedbirli ve iyi niyet sahibi insanlardan bir heyet oluştur ve hacıların yolunda oturmalarını emret. Yolda kalmış veya mahsur kalmış olanlara yardım etmelerini, azığı tükenmiş olanlara azık vermelerini, yayaları bindirmelerini ve elbisesiz kalmış olanları giydirmelerini heyete söyle. Çünkü hacıların yolu yolların en hayırlısıdır."

Küseyyir, Ömer b. Abdülazîz'e şöyle bir mersiye yazmış:

Oradan, vefat haberi bana geldiğinde, derim ki
Uzaklaşmasın, dinin ve ailenin dayanağı
Terk ettiler, adalet terazilerinin kıstasını
Lahdine düşmüş bir şekilde, Deyru Sem'ân'da

---

361 Yazın genellikle Bizans topraklarına yönelik yapılan savaşa "es-Sâife" denilmektedir (bkz. *Lisânü'l-Arab*, IX/201]. (çev.)

Cumahî de şöyle demiştir:[362]

Üç zat var ki, görmedi gözüm onların benzerini
Bir araya getirmiş taşlar, onların kemiklerini mescitte
Ve sen hızlıca, arkalarından gidiyorsun onların
Adalete muhtaç yollarda, bir yudum su vermek için
İstediğin halde, onların ulaştıkları yüceliğe ulaşamamışsan eğer
Ve kader seni helak etmiş ise eğer
Zaten onların ulaştıkları seviyenin gerisine ulaşmamıştır kimse
Sen ise bu konuda, hayatını ikiye katlayanları geçtin
Eğer ben sabah, akşam ve geceleyin
Su vermek için mâlik olsaydım kaderlere
Hayırların Ömer'ini uzaklaştırırdım ölüm yerinden
Deyru Sem'ân'dan; fakat galip geldi, Allah'ın gücü [kaderi][363]

Dediler ki: Ömer b. Abdülazîz, şair Ferezdak'ın, Mescid-i Nebevî'den çıkarılmasını emretti. Çünkü kendisi mescitte [insanları] hicvediyor ve çirkin sözler söylüyordu. Şair onun hakkında şöyle dedi:

Sürdü seni, en sevgili adam İbn Abdülazîz
Evet, mescidden sürülür senin gibiler

Ferezdak çift cinsiyetli bir adama rastladı ve [alay etmek için] ona, "Halamız ne yaptı?" dedi. Çift cinsiyetli adam, "Onu en sevgili adam İbn Abdülazîz sürdü." dedi.

Medâinî dedi ki: Benî Âmir b. Lüey'den Abdurrahman b. Amr b. Sehl b. Amr, Abdullah b. Ömer b. Hattâb'ın bir kızıyla evlendi. İkisi Medine'deki örnek eşlerden olmuşlardı. Bir gün Abdurrahman hastalandı; karısı onunla konuştu. Abdurrahman ondan yüz çevirdi. Bunun üzerine karısı, "Sevgilim; neden benden yüz çevirdin?" dedi. Adam, "Ben öleceğim ve

---

362 *Ensâbü'l-Eşrâf*'ın dışındaki bazı kaynaklarda, Ömer b. Abdülazîz'e yazılan bu mersiyenin, Muhârib b. Disâr'a ait olduğu zikredilmiştir. Nitekim Isfahânî, *el-Hilye*'de, İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'de bu şekilde kaydetmişlerdir. ez-Zehebî ise, *Siyeru Alâmi'n-Nübelâ*'da bu mersiyenin Cerîr'e ait olduğunu kaydeder. *Ensâb*'ın dışındaki kaynaklarda geçen mersiye hemen hemen aynı olmakla birlikte, *Ensâb*'daki varyantı onlardan tamamen farklıdır. (çev.)

363 *Ensâb*'da geçen beytin sonunda yer alan (لَكِنْ تَغْلِبُ الْمِرَرُ) ifadesi, RK'nin hamişinde "el-Mireru" kelimesi "güç/kuvvet" olarak şerh edilmiştir. Bu da "kader" manasına gelebilir. Nitekim diğer kaynaklarda bu ifade (لَكِنْ يَغْلِبُ القَدَرُ) şeklinde yazılmıştır. (çev.)

sen benden sonra evleneceksin." dedi. Kadın, "Hayır, yapmayacağım. Eğer -Allah etmesin- başına böyle bir şey gelirse, senden önce ben ölürüm." dedi. Kocası öldükten sonra Ömer b. Abdülazîz onu istedi; kadın onunla evlenmeyi kabul etti. Bir gün İbn Kârız el-Kinânî kadının yanına girdi ve ona şöyle dedi: Senin misalin şu söyleyenin dediği gibidir:

Bir hurma dalını aldın eline, hayzerân asasından sonra
İpek elbiselerinden sonra da, uyuyanın rüyalarını

Bunun üzerine kadın şöyle dedi: Hayır, bu benim misalim değildir. Benim misalim Ertât b. Sümeyye'nin dediği gibidir:

Döndürülen bir hasretten sonra
Ben ancak, onun kederinden ağlayan divane bir âşıktım
Yerdeki kıvrımlarına dönersin, o aşkı bulamadığın zaman
Yahut bir yamaca dönersin ve bir dönülen yere

Kadın böylece onu susturdu. O kadının Abdurrahman'dan olan kızı Haccâc b. Yûsuf'un eşiydi. Haccâc ona, "Baban öldü; üzüleceksin." dedi. Sonra da, "Annen Ömer b. Abdülazîz ile evlendiği halde neden üzüleceksin ki?" dedi.

Bana Hüseyn b. Ali el-Hirmâzî anlattı; dedi ki: Bize Utbî anlattı; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, Fâtıma binti Hüseyn'i metheden bir adam gördü. Deniliyor ki: Adam Ömer'in eşi Fâtıma binti Abdülmelik'i methediyor ve şöyle diyordu: "Kötülük adına bir şey bilmiyordu." Bunun üzerine Ömer, "Onun kötülüğü bilmesi, kendisini o adamdan uzaklaştırmıştır." dedi.

Süleyman b. Abdülmelik Mekke yolunda Ömer b. Abdülazîz'e bir şey anlatmak istedi; dedi ki: "Üzerimizde bir göz var mı?"[364] Ömer, "Evet, senin üzerinde Allah'tan, gören bir göz ve işiten bir kulak vardır." dedi.

Utbî dedi ki: Bir adam Ömer'in yanında bir âyet okudu ve yanlış yaptı. Mesleme, "Vallahi ey Mü'minlerin Emîri, yanlış okudu." dedi. Bunun üzerine Ömer, "Neden âyetin manası, seni onun yanlışlığını fark etmekten alıkoymadı ki?"

---

364 Yani bak bakalım, bizi dinleyen var mı, demek istiyor.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı; dedi ki: Bize Ebû Âsım anlattı; dedi ki: Bize Osman b. Hâlid b. Dînâr anlattı. O babasından, o da Meymûn b. Mihrân'dan şöyle dediğini nakletti: Ömer b. Abdülazîz bana şöyle dedi: "Bir hükümdara iyiliği emretsen bile yanına gitme! Kendisine Kur'ân bile okusan bir kadının yanında yalnız kalma! Anne babasına isyan eden adamla arkadaşlık etme! Çünkü babasına kötülük etmiştir; sana iyilikte bulunmaz."

Medâinî, İsa b. Yezîd'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz vefat döşeğinde iken kendisine, "Yezîd'e bir mektup yaz ve ona ümmeti vasiyet et." denildi. Ömer, "Ona neyi vasiyet edeyim ki? Onun Benî Mervân'dan olduğunu biliyorum." dedi. Sonra Yezîd'e bir mektup yazdı ve şöyle dedi: "Sadede gelince, ey Yezîd! Gafletten sonraki yere serilecek olman konusunda Allah'tan kork! Öyle bir zaman ki, ayak kaymaları iptal edilemiyor ve dönüş için güç yetirilmiyor. Kuşkusuz ki sen bırakacaklarını, sana teşekkür bile etmeyenlere bırakacaksın ve senin özrünü kabul etmeyecek birinin yanına varacaksın. Vesselam."

Bana Abbas anlattı. O babasından, o da Avâne'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz Ahvas b. Muhammed el-Ensârî'nin şu şiirini söylerdi:

Onun için kalacaktır, kalbin içinde ve iç organlarında
Sevginin sırrı; yevme tuble's-serâiru'da[365]

Bunu söyleyince Ömer ağlar ve şöyle derdi: "Yazık ona; onu, *Bütün sırların ortaya serileceği o gün, insanın ne bir gücü ne de bir yardımcısı olacaktır*,[366] âyetinden gâfil bırakan neydi acaba?"

Dediler ki: Ömer'in şurta teşkilatından sorumlu şahıs Ravh b. Yestür es-Seksekî idi.

Bana Amr b. Muhammed anlattı. O Haccâc er-Rusâfî'den, o da şeyhlerinden rivayet etti; dedi ki: Bir adam Ömer b. Abdülazîz'e, [vefat eden] oğlu Abdülmelik sebebiyle taziyede bulundu ve şöyle dedi:

---

365 Bütün sırların ortaya dökülecegi gün.
366 Târık, 85/9-10.

Mü'minlerin Emîri'ne taziyede bulun! Çünkü
Küçükler doğar ve besler onları, Mü'minlerin Emîri
Âdem'in neslindendir, senin oğlun da ancak
Ve ölüm havuzu geliyor, her bir insan için

Dediler ki: Ömer b. Abdülazîz hastalandı. Kendisine, "Tedavi olsan?" denildi. Ömer, "Vallahi eğer benim ilacım kulaklarıma dokunmakta bile olsa kulaklarıma dokunmayacağım. Yanına gidilen Rabbim ne güzeldir!" dedi.

Bana Muhammed b. Hâlid et-Tahhân anlattı. O Yezîd b. Harun'dan, o da Yahya b. Saîd'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, Ebû Bekr b. Muhammed b. Hazm'a şöyle bir mektup yazdı: "Bak, araştır ve Peygamber'in (sav), bir de Amre binti Abdurrahman'ın hadislerini yaz. Ben ilmin kaybolmasından ve ilim ehlinin gitmesinden endişe etmeye başladım."

Vâkıdî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz şöyle dedi: "Âişe'nin hadislerini Amre'den daha iyi bilen biri kalmadı."

Bana Amr b. Muhammed anlattı. O Haccâc'dan nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz sağlığında bal yemeyi arzu etti. Bal da birkaç fersah uzaklıktaki bir köyden getirilebiliyordu. Kendisine, "Berîd hayvanlarından birinin üzerinde bir ulak gönder; sana bal getirsin." denildi. Bunun üzerine Ömer, "Allah korusun! Arzu ettiğim bir iştah uğruna, Müslümanların kanatlarından birini meşgul ettiğimi Allah görmesin." dedi.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O Velîd b. Müslim'den, o Ömer b. Abdülazîz'in bir mevlasından, o da Ömer'den rivayet etti; dedi ki: Ömer Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'ye, "Bana nasihat et!" dedi. Bunun üzerine Muhammed b. Ka'b şöyle dedi: "Ey Mü'minlerin Emîri! Sende bir cüret, bir korkaklık, bir akıllılık ve bir acz vardır. Sen de bulunan bazı şeyleri [zaafları] bazılarıyla tedavi et. Daima din ve akıl ehlinin yanında ol. Onlar kendi kendilerine yeterlidirler ve başkaları için sana yardımda bulunurlar. Sana olan sevgisi, sana olan ihtiyacı kadar olan kimselerden sakın! Çünkü ihtiyacı kesilince sevgisi de gider. Bir sipariş verdiğin zaman o işin sahibine iyilik yap ve gıdasına iyi bak!" Ömer bunun üzerine, "Allah sana güzelce mükâfat versin." dedi.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı; dedi ki: Bana gelen habere göre, bir adam Ömer b. Abdülazîz'in yanında konuşmuş ve sesini yükseltmişti. Bunun üzerine Ömer şöyle demişti: "Bir kimseye, yanında oturanlara sesini duyurması onun için yeterlidir. Eğer bir şey yüksek sesle hayra ulaşmış olsaydı, eşek ulaşmış olurdu."

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı. O Hammâd b. Amr'dan nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, babasının cenazesinde ağlayan bir kadının sesini işitti; şöyle diyordu: "Ey babacığım! Ey meclise geldiğinde az oturan babam!" Bunun üzerine Ömer, "Bu kadın babasını ne kadar güzel anlatmış!" dedi.

Bana Hişâm anlattı. O Bakıyye'den nakletti; dedi ki: Süleyman b. Asme adında bir adam iki kadınla evlendi. Bazı şairler şöyle dediler:

Osman'ın oğlu mutlu olsun yanındakilerle
Bazıları haset etse bile, ben hasud değilim
İki ceylan ki, renkleri aynı
Zevklendiriyorlar onu, göletlerdeki soğuk sudan
Bereket girsin ona, onun ailesine ve malına
Ve daha fazla artsın malı ve ailesi

Adam, kendisi hakkında bu şiiri söyleyen kişiyi Ömer'e şikâyet etti. Ömer, "Ben bunda bir hiciv görmüyorum. Fakat onu teşhir etmiştir." dedi ve ona tâzir cezası uygulanmasını emretti.

Ömer, Abdülhamîd b. Abdurrahman'a şöyle bir mektup yazdı: "Bilmiş ol ki, her âdet [alışkanlık] sahibi, onun için koyduğun kuralı ister."

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'den, o da Mâlik b. Enes'ten nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz ayağa kalkmak istediği zaman, "İzin verirseniz kalkmak istiyorum." derdi. Mâlik de böyle yapardı. Kabîsa ise ayağa kalkmak istediği zaman ayakkabılarını alırdı.

[Ömer'in Basra Valisi Adî b. Ertât'ın Durumu]

Bana Dâvûd b. Abdülhamîd anlattı; dedi ki: Bizim şeyhlerimiz şöyle anlatıyorlardı: Ömer b. Abdülazîz, halife olmadan önce Adî b. Ertât'ın dostuydu. Ömer onun için, "Adî kadar iffetinde ve yaşayışında geçmişlere

benzeyen birini görmedim." derdi. Ömer hilafete getirilince onu Basra'ya vali yaptı.

Bize Affân anlattı; dedi ki: Bize Ebû Hilâl anlattı; dedi ki: Adî hutbe okuyordu. Birinci hutbeden sonra otururdu. Sonra ayağa kalkar ve ikinci hutbeye başlardı. İkinci hutbeyi bitirince ellerini uzatıp dua ederdi.

Dediler ki: Adî, nehrini kazıyordu. İnsanlar da çıkıp ona bakıyorlardı. Hasan [el-Basrî] da Adî'nin eşeğinin arkasından gidiyordu. Adî döndü, Hasan'ı gördü; eşekten indi ve Hasan'ı bindirdi. Adî, Hasan'ın altındaki eşeğin yürüyüşüne uygun yürüyordu.

Dediler ki: Ömer Adî'ye, zimmet ehlinden olup yaşlanan, gücü zayıflamış olan ve kazancı olmayanlara, Müslümanların beytülmalinden yardım etmesini bir mektupla bildirdi ve şöyle dedi: "Ömer b. Hattâb yolda zimmet ehlinden yaşlı bir adamın, kapı kapı dolaşıp dilendiğini gördü. Bunun üzerine Ömer ona, 'Sana karşı âdil davranmadık. Gençliğinde senden haracı aldık. Ama yaşlanınca seni perişan ettik' dedi ve onun azığını beytülmalden verdi."

Medâinî dedi ki: Adî, hasta olan Vekî b. Ebü'l-Esved'i ziyaret ederek ona, "Kendini nasıl hissediyorsun?" dedi. Vekî, "Tek ayak üzerinde sıçrayan ve sinirleri yemeye başlayan bir kişi olarak görüyorum." dedi. Dedi ki: Adî evine yetişmemişti ki, onun ölüm haberi geldi.

Ebû Ubeyde dedi ki: Adî, [hasta olan] Vekî'i ziyaret etmek üzere ona bir adam gönderdi. Adam ona, "Vali sana selam söylüyor." dedi. Vekî, "Vallahi ben de valiyim; ancak ben mazlumum." dedi. Sonra adam, "Vali, kendinizi nasıl hissettiğinizi soruyor." dedi. Vekî, "Tek ayak üzerinde seken biri olarak" dedi. Elçi Adî'nin yanına yetişmemişti ki, onun ölüm haberini işitti.

Ebû Şevr el-Küleybî'den rivayet edildiğine göre kendisi şöyle dedi: Vekî evinde hasta iken Adî valilik binasından -valilik binası Vekî'in evine bitişikti- onu gördü. Vekî çocuklarına, "Göğsümü kaldırın." dedi. Bunun üzerine Adî ona, "Ey Ebû Mutarrif, kendini nasıl hissediyorsun?" diye sordu. Vekî, "Senin yemeklerinin kokusunu alan fakat o yemeklerden kendisine bir şey gelmeyen bir adam olarak..." dedi. Adî, "Peki, o yemeklerden birazını görsen ne dersin ha?" dedi. Vekî, "Tek ayak üzerinde seker ve zalim olurum."

dedi. Bunun üzerine Adî, "Benimle onun arasındaki duvarı yükseltin; [bir daha] ne ben onu, ne de o beni görsün." dedi.

Vekî Hasan'ın [el-Basrî] yanına geldi. Kalkınca Hasan da kalktı ve ayakkabılarını ona verdi. Hasan'a, "Sertliğine rağmen Vekî'e bu şekilde ikramda mı bulunuyorsun?" denildi. Hasan, "Bana gelen habere göre onun vücudunda, Allah yolunda atılmış şu kadar mızrak darbesi vardır. Bunun için ona ikramda bulunuyorum." dedi.

Dediler ki: Adî, Muhammed b. Sîrîn'e bir adam gönderdi ve ona dedi ki: Kendi adına İbn Sîrîn'e şöyle söyle: "Ben rüyada görüyorum ki, bir deveyi sağıyorum; o kadar sıkıca sağıyorum ki, sonunda memelerinden kan gelmeye başlıyor." -Adam valinin dediğini yaparak kendi görmüş gibi rüyayı İbn Sîrîn'e anlattı.- Bunun üzerine İbn Sîrîn, "Bu rüyayı sen görmedin. Bu rüyayı ancak Adî b. Ertât görmüş olabilir. Ona git ve de ki: Allah'tan kork! Sen süt sağma ve vergi toplama işinde, Allah'ın sana helal kıldığı sınırı aşıp Allah'ın haram kıldığı sınıra varmışsın."

Dediler ki: Adî Basra'ya geldiği zaman İyâs b. Muâviye b. Kurre el-Müzenî'ye şöyle dedi: "Sen şehir halkındansın ve bu şehri benden daha iyi biliyorsun. Bana güzelce Kur'ân okuyan kurrâdan bazı adamları göster, onları memur yapayım." Bunun üzerine İyâs, "Kurrâ iki kısma ayrılır. Bazıları Kur'ân'ı Allah için okuyorlar; onların senin memuriyetine ihtiyaçları yoktur. Bazıları da Kur'ân'ı dünya için okuyorlar. Onları memur yaptığın zaman amaçlarına ulaşmış olurlar." dedi.

Bu kez Adî, İyâs b. Muâviye'ye "Bana bazı ev sahiplerini göster. Belki onlar şereflerinden utanırlar, nefislerini korumaya çalışır ve valiliğin gücünü dikkate alıp, zorlanarak da olsa bazı güzel şeyler yapmaya çalışırlar." dedi.

Adî daha sonra Mâlik b. Dînâr'la istişare etti. Mâlik Adî'ye, "Din ehline gelince, onlar yanındakiler sebebiyle sana ihtiyaç duymazlar. Dünya ehline gelince, sen onlardan kaçarsın." dedi. Adî, "Peki, geriye kim kaldı?" dedi. Mâlik, "Sen şeref sahiplerini yanına almaya bak. Onlar eskilerini muhafaza ediyor, yenilerini de arttırıyorlar." dedi.

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî dedi ki: Bana, Adî'den işitenler anlattılar; dediler ki: Adî Basra minberi üzerinde hutbe okuyor ve şöyle diyordu: "Benim bu şahitliklerle ne işim var? Benim bu kavgalarla ne işim var? Kapımı size açtım ve İyâs'ı aranızda oturttum. Görüyorum ki, siz husumetli şahıslar olarak sadece çoğalıyorsunuz. Oysa ben Müslüman kadılarından [hâkimlerinden] kadılar gördüm; yanında bir tek kişi bile yoktu. Ben Kadı Şüreyh'in yanına gittim ve ona, "Ey Ebû Ümeyye! Neredesin?" dedim. O, "Seninle bahçe [duvar] arasındayım." dedi. Ona, "Bir kadınla evlendim." dedim. O, "Çoluk çocuk sahibi olun ve mutlu yaşayın." dedi. Ben, "Kadın bana bir çocuk doğurdu." dedim. O, "Süvariyi tebrik ederim." dedi. Ben, "Kadına evini vermeyi şart koştum. Sonra onu Şam'a götürmeyi düşünüyorum." dedim. O, "Sen ailenle beraber kalmaya daha çok hak sahibisin." dedi. Ona, "O halde hükmünü ver." dedim. O, "Verdim" dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd, Vâkıdî'den anlattı. O İbn Ebû Sebre'den, o da Sâlih b. Hassân'dan nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz'den işittim; hilafeti döneminde Ebû Bekr b. Abdurrahman'dan söz ederken şöyle dedi: "Şurada bir şeref, bir fazilet, bir ibadet ve bir tahammül var."

Vâkıdî şöyle dedi: Mevalinin ileri gelenlerinden Eslem'in mevlası Ebû Kesîr diye biri vardı. Kendisi Fâris esirlerindendi. Ona "Zâdü'r-Rekb" deniliyordu. Mısır valisi Abdülazîz b. Mervân ona bin dinar vererek onu Medine'de vali olan Ömer b. Abdülazîz'in yanına gönderdi. Ancak adam o paraları Ömer'in babası Abdülazîz'in konağında unuttu ve gitti. Abdülazîz bin dinarı yanına aldı. Ebû Kesîr Medine'ye geldiğinde, kendi malından bin dinarı Ömer b. Abdülazîz'e verdi ve onun elinden bir vesika aldı. Mısır'a geldiğinde, Abdülazîz ona geldi. Ebû Kesîr ticaretle meşgul oluyor ve ticaret için Mısır'a gidiyordu. Abdülazîz ona, "Ne yaptın o bin dinarı?" dedi. Ebû Kesîr, "Onu Ömer'e verdim." dedi ve vesikasını gösterdi. Abdülazîz, "Nasıl verdin ki, para bizim yanımızdadır." dedi. Ebû Kesîr, "Doğrusu bir yerde unuttum, fakat nerede unuttuğumu hatırlamıyorum. Bir düşmanı sevindirmeyi ve onun başıma gelenlere sevinmesini, ya da bir dostu zelil etmeyi ve onun üzülmesini arzu etmedim. Diğer taraftan, tasdik edilmemekten de korktum. Allah'tan üzerimde fazla para vardı. Onu ödedim." dedi. Bunun üzerine Abdülazîz, "Bir ihtiyacın var mı?" dedi. Ebû

Kesîr, "Evet, ticaret için Mısır'a girdiğimde, benden öşrü indirsen iyi olur." dedi. Abdülazîz, "Tamam" dedi ve ondan öşrü indirdi. Abdülazîz, "Ebû Kesîr'den daha emniyetli kimse var mıdır?" dedi ve ona bin dinar ödedi.

Bana İbnü'l-Kattât anlattı. O Şam'ın şeyhlerinden birinden rivayet etti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz'den işittim; şöyle diyordu: "İlmi yazıyla, nimeti de şükürle kayıt altına alın!"

Bana Dâvûd b. Abdülhamîd anlattı; dedi ki: Bana babam anlattı. O da dedemden nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz'in yanına bir sarhoş getirildi. Ömer, "Onun cübbesini alın ve cübbelerin arasına koyun. Eğer cübbesini tanımıyor ve oradan alamıyorsa ona had uygulayın." dedi.[367]

Ömer b. Abdülazîz Dönemindeki Hâricîler

Lakabı Şevzeb olan Bistâm b. Mürrî el-Yeşkürî'nin Haberi

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Bistâm b. Mürrî Ömer b. Abdülazîz döneminde hurûc etti. Bistâm adamlarına şöyle dedi: "Dostlarım! Sizler bu adamın yönetimi konusunda kavminizden ayrıldınız. Bu adam adaleti ortaya koyuyor ve adaletle hükmediyor. Bu itibarla, kendinizle onun arasındakileri affedin ve onu itaatinize davet edin." Bunun üzerine Bistâm'ın adamları Ömer b. Abdülazîz'e mektup yazdılar. Mektupta Allah'ın itaatini ve emrini yücelttiler; zulmü ve zalimleri ayıpladılar; büyük günahları işleyenleri tekfir ettiler ve onlardan uzak olduklarını ilan ettiler. Sonra Ömer b. Abdülazîz'i kendi görüşleriyle amel etmeye, Osman ile Ali'den teberrî etmeye, Osman'ın hükümlerini ve Ali'nin de hakemlerden sonraki hükümlerini reddetmeye davet ettiler. Ayrıca, güvence verdiği takdirde onunla münazara edecek ve delillerini ortaya koyacak adamlar göndermek için izin istediler.

Bunun üzerine Ömer b. Abdülazîz onlara şöyle bir mektup yazdı: "Kendilerince hakkı aramak üzere hurûc eden topluluğa bir mektuptur. Bundan sonra, bilin ki, Allah kullarının üzerine işlerini anlaşılmaz hale getirmemiş, onları boş bırakmamış ve onları dalalet karanlığına sürüklememiştir. Bunun için onlara uyarıcıları göndermiş ve kitaplar indirmiştir.

---

367 Bu rivayete göre, sarhoş etmeyecek kadar birkaç yudum içki içenlere had uygulanmamıştır. (çev.)

Muhammed'i (sav) bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak âlemlere göndermiş ve koruma altındaki kitabı onun üzerine indirmiştir. *Bâtıl, Kur'ân'a, önünden de ardından da gelemez.*[368] Kur'ân'a karşı gelenlerin de Allah'tan korkan takva sahiplerinin de ilmi Kur'ân'da vardır. Size Allah'tan korkmayı, onun nimetlerine şükretmeyi, onun ipine sımsıkı sarılmayı ve ona tevekkül etmeyi vasiyet ediyorum. *Çünkü kim Allah'tan korkup sakınırsa, Allah ona bir çıkışyolugösterir*.[369]

Mektubunuz ve beni davet ettiğiniz şey bana geldi. *İslâm'a çağrıldığı halde Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim vardır*?[370] Kuşkusuz hakka çağrıldığı halde cevap vermeyen zarar etmiştir. Ayrıca Allah'ın kullarının fıtratına koyduğu ve onlara emrettiği itaatten söz etmişsiniz. *Kuşkusuz en kesin ve üstün delil Allah'ındır*.[371] Benden, adaletle hükmetmemi ve adaleti ayakta tutmamı istemişsiniz. Hiç şüphesiz hak ile amel edenler için bir kanaat, bir kazanç ve bir kurtuluş vardır. *Her haber, belli bir süreç içinde gerçekleşir*.[372] İstediklerinizyerine getirilecektir. Başarı Allah'tandır.

Ebû Bekr, Ömer ve Ali'nin de hakemlere kadar verdiği hükümler dışında, bu ümmetin başına geçmiş olan imamların hükümlerini reddetmemi istemişsiniz. Gerek onlar gerek onlardan sonraki imamlar Resûlullah'a (sav) ve onun ashâbına daha yakındılar. Allah onların hükümlerini biliyor ve onlara şahittir.

Sizden bir grubun yanıma gelmesi için izin istemişsiniz. Sizden bunu kim istiyorsa güven içinde gelsin. Geleni ne engeller ne de ona el uzatırım. Ben sizi Allah'a ve onun Resûlü'ne iman etmeye, namazı ayakta tutmaya, zekâtı vermeye ve Allah'ın emrine dönmeye davet ediyorum. Allah'ın kitabına ve Peygamberinin sünnetine muhalefet konusunda sizleri uyarıyorum. Çünkü Allah hidayet yolunu ve açıklayıcı âyetleri size göstermiştir. Allah'ın emrini kabul edin. Bid'atlere düşmekten, dinde aşırı gitmekten ve sizin için yeterli olan şeyler konusunda soru sormaktan sakının. Çünkü bu hususta, sizin işitmiş olduğunuz Allah'ın şu sözü vardır: *Ey iman eden-*

368 Fussilet, 41/42.
369 Talak, 65/2.
370 Sâf, 61/7.
371 En'âm, 6/149.
372 En'âm, 6/67.

ler! Açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayınız.[373] *İşte benim yolum budur. Ben ve beni izleyenler, Allah'a bir aydınlık üzere çağırıyorum.*[374] Eğer kabul ederseniz Allah da sizden kabul eder. Eğer yüz çevirirseniz, Allah hem önünüzde hem de arkanızdadır. Kim Allah'ı acze düşürebilir ki? *Allah katında canlıların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir*.[375]

Bir de siz, 'Hüküm ancak yüce ve kudret sahibi olan Allah'ındır' diyorsunuz. *İyi anlayanlar için Allah'tan daha iyi kanun koyucu olabilir mi?*"[376]

Ömer b. Abdülazîz mektubunu onlara, Avn b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd ve Muhammed b. Zübeyr el-Hanzalî ile gönderdi. Ömer onlara şöyle dedi: "Bu insanlar kılıçlarıyla bize karşı hurûc etmemişlerdir. Onların yanına gittiğinizde önce onları hakka ve birliğe davet edin. Eğer onlar Allah'ın kitabından, bizim amel etmediğimiz hususlara bizi davet ederlerse, benim onlarla amel edeceğime kefil olun. Eğer Allah'ın kitabından bizim bildiğimiz, ancak onların bilmedikleri hususlara davet ederlerse, Kur'ân'a dönünceye kadar onlara karşı delil ortaya koyun."

Dedi ki: Ömer'in elçileri onların yanına geldiler. Avn şöyle dedi: "Ey topluluk! Biz Allah'ın kitabından hıfzettiğimiz ve amel ettiğimiz hususları ortaya koyduk. Sizin yanınızda bizim için çıkaracağınız bir ilim var mıdır? Yoksa siz kendi nefsinizden emin ama kavminizden korkuyor musunuz? Yahut kendi nefsiniz için umutlu olduğunuz fakat kavminiz için ümitsiz olduğunuz bir şey mi var? Yoksa siz, 'Kavmimizin günahları şirktir ama bizim günahlarımız normal günah' mı diyorsunuz?"

Onlar, "Günahlar küfür olduğu için onları terk ediyoruz. Çünkü Allah, *Kimler Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte kâfirler onlardır*[377] buyuruyor." dediler. Avn dedi ki: "Siz âyetin tevilinde hata ediyorsunuz. Âyetin manası, 'kim Allah'ın indirdiklerini inkâr ederek onlarla hükmetmezse o kâfir olur' anlamındadır. Eğer bir hâkim, çok yakın arkadaşından bir had cezasını düşürürse, ama âyete inanıyorsa o hâkim kâfir olmaz. Çünkü Allah Teâlâ, *İnkâr edenler, 'Bu Kur'ân'ı dinlemeyiniz. Okunurken gürültü çıkarınız ki*

373 Mâide, 5/101.
374 Yûsuf, 12/108.
375 Enfâl, 8/22.
376 Mâide, 5/50.
377 Mâide, 5/44.

duyulmasını engelleyesiniz' dediler[378] buyuruyor. Yine, *Kâfir olanlar, sanırlar ki öldükten sonra dirilmeyecekler*[379] buyuruyor. Oysa bu insanlar dirilişe inanıyorlar. Mü'minlerin Emîri de, adaletle hükmetmek ve öldürülen hükümleri yeniden ihya etmek için nefsinde ictihat ediyor. Allah'tan korkun ve nefsinize bakın."

Onlar, "Ama sizin arkadaşınızın valileri zulüm yapıyorlar?" dediler. Avn, "Görevleri siz üstlenin." dedi. Onlar, "Biz onunla çalışmıyoruz." dediler. Avn, "O zaman onun valileri üzerine emin kişiler olun. Hangi vali hakkın dışında bir hükümle amel ederse onu görevden alın." dedi. Onlar, "Biz bunda da yokuz." dediler.

Onlar Ömer'in mektubunu okudular. Dediler ki: "Ömer'in yanına iki adam göndereceğiz; onunla konuşsunlar. Eğer bize olumlu cevap verirse bu iyi olur. Eğer reddederse, Allah yaptığını görür." Bunun üzerine Âsım denilen Benî Şeybân'ın mevlası bir kişi ile aralarından Benî Yeşkür kabilesinden bir adamı gönderdiler. Hepsi birlikte Ömer'in yanına gittiler. Ömer Hanâsıra'daydı. Önce Avn ve Muhammed b. Zübeyr yanına çıktılar; Ömer bir odadaydı. Yanında da oğlu Abdülmelik ve kâtibi Müzâhim vardı. Ona iki Hâricî adamın gelişini haber verdiler. Ömer, "Onların üstünü arayın; yanlarında silah olabilir. Sonra yanıma gelmelerine izin verin." dedi. Onlar da öyle yaptılar.

Ömer'in yanına girdiklerinde, "es-Selâmü Aleyküm" dediler[380] ve oturdular. Ömer onlara, "Sizi bu yola sevk eden şey nedir? Neye kin besliyorsunuz?" dedi. Habeş asıllı olan Âsım dedi ki: "Biz senin gidişatına kin gütmüyoruz. Çünkü sen bir adalet ve ihsan arayışı içindesin. Ancak bize bu işin başına gelmenden haber ver: Müslümanların rızası ve meşveretiyle mi bu işin başına geldin, yoksa zorla mı onların yönetimine el koydun?" Ömer şöyle dedi: "Ben Müslümanların üzerine yönetici olmayı onlardan istemedim. Onların isteklerini de baskı altına almadım. Bir adam bana veliahtlık verdi ki, ben bunu ne gizliden ne de açıktan Allah'tan istedim. Ben de bunu üzerime aldım; hiç kimse bana hoşnutsuzluk göstermedi. Sizden

378 Fussilet, 41/26.
379 Tegâbün, 64/7.
380 Ömer b. Abdülazîz'i halife olarak selamlamadıklarına işaret ediyor. (ZZ)

başka hoşnut olmayan da yok. Sizler, insanlardan âdil davranan ve adaletle hükmeden herkese karşı rıza göstermenin esas olduğunu düşünüyorsunuz. Beni böyle bir adamın yerine koyun; eğer hakka muhalefet eder ve haktan ayrılırsam bana itaat etmeyin."

O iki adam "Bizimle senin aranda bir tek iş var." dediler. Ömer, "Nedir o?" dedi. Onlar, "Biz gördük ki, sen ailenin [Ümeyyeoğulları] yaptıklarına muhalefet ettin, onların yaptıklarını 'mezâlim' diye adlandırdın ve onların yolundan başka bir yolda yürüdün. Eğer sen hidayet üzere ve onlar da dalalet üzere idilerse onları lanetle ve onlardan teberri et!" dediler. Bunun üzerine Ömer şöyle dedi: "Anladım ki, siz dünyayı elde etmek için yola çıkmamışsınız. Fakat ahireti ararken yolunuzu şaşırmışsınız. Allah Resûlü'nü 'lanet okuyucu' olarak göndermedi. İbrâhim şöyle dedi: *Artık bundan böyle kim bana uyarsa o bendendir; kim bana karşı gelirse, şüphesiz sen, affedicisin*.[381] Allah şöyle buyurdu: *İşte o peygamberler, Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy!*[382] Siz onların yaptıklarına 'zulüm' dediniz. Bu, zem ve noksanlık olarak onlara yeter. Allah'ın size verdiğini güzellikle karşılayın ve geçmişi bırakın. Günah sahiplerine lanet okumak, mutlaka yerine getirilmesi gereken bir farz değildir. Eğer siz 'Hayır, bu farzdır.' diyorsanız, ey konuşan adam, söyle bakalım; en son ne zaman Firavun'a lanet okudun?" Adam, "Ne zaman lanet okuduğumu hatırlamıyorum." dedi. Ömer, "Mahlûkatın en kötüsü ve en habisi olan Firavun'a lanet okumamayı hoşgörü ile karşılıyorsun da, namaz kılan aileme lanet okumamayı neden hoş görmeyeyim?" dedi.

Adam, "Onlar zulümleri sebebiyle kâfir olmuyorlar mı?" dedi. Ömer, "Hayır, çünkü Resûlullah (sav) insanları iman etmeye davet etti. İmanı ve Allah'ın şeriatını ikrar edenlerden imanları kabul edildi. Eğer bir olay çıkarırsa ona had uygulanır." dedi. Hâricî adam, "Resûlullah (sav) insanları Allah'ın birliğine inanmaya, onun yanından nâzil olanları ikrar etmeye ve onun sünnetiyle amel etmeye davet etti. Eğer, 'Biz Allah'tan geldiğine inanırız, ama senin sünnetine uymayız' deselerdi onlardan kabul edilmezdi." dedi.

---

381 İbrâhim, 13/36.
382 En'âm, 6/90.

Bunun üzerine Ömer, "Hiç kimse, 'Ben Resûlullah'ın (sav) sünnetiyle amel etmeyeceğim' diyemez. Fakat insanlar bilerek nefisleri aleyhine israfta bulunuyorlar ve yaptıklarının haram olduğunu biliyorlar. Ancak şekavet onlara galip geliyor." dedi.

Hâricî adam, "O zaman senin valilerinin yaptıkları aykırı işlerden teberrî et ve onların hükümlerini reddet." dedi. Ömer, "Bana Ebû Bekr ve Ömer'den haber ver. Onlar sizin selefleriniz değiller mi?" dedi. Adam, "Evet" dedi. Ömer b. Abdülazîz şöyle dedi: "Peki, bilir misiniz ki, Resûlullah (sav) vefat ettiği zaman ve Araplar dinden döndüklerinde Ebû Bekr onlarla savaştı, mallarına el koydu ve çoluk çocuklarını esir aldı?" Onlar, "Evet, doğru." dediler. Ömer, "Bilir misiniz ki, Ömer b. Hattâb Ebû Bekr'den sonra esirleri bir fidye karşılığında aşiretlerine geri gönderdi?" dedi. Onlar, "Evet" dediler. Ömer, "Peki, Ömer Ebû Bekr'den teberrî etti mi?" dedi. Onlar, "Hayır" dediler. Ömer, "Peki, sizler onlardan birinden teberrî ediyor musunuz?" dedi. Onlar, "Hayır" dediler. Ömer şöyle dedi: "Peki, bana, sizin seleflerinizden olan Nehrevân ehlinden haber verin. Bilir misiniz ki, Kûfe halkı çıktılar, ne kan akıttılar ne mallara el koydular. Ancak Basra halkından onlara karşı hurûc edenler, Ali'ye itiraz ettiler ve Abdullah b. Habbâb ile cariyesini öldürdüler. Doğru mu?" Onlar, "Evet" dediler. Ömer, "Hiç öldürmeyen biri, öldürülen ve namusu payimal edilenden teberrî eder mi?" dedi. Onlar, "Hayır" dediler. Ömer, "Peki, siz bu iki gruptan birinden teberrî ettiniz mi?" dedi. Onlar, "Hayır" dediler.

Ömer şöyle dedi: "Peki, görevler ve sınırlar hakkındaki görüşlerinin farklı olduğunu bildiğiniz halde, Ebû Bekr'in, Ömer'in, Basra ve Kûfe halklarının idaresini kabul etmek sizin vicdanınıza sığıyor da, dinimiz aynı olduğu halde neden sadece ailemden teberrî etmek bana uygun olsun? Allah'tan korkun! Sizler cahillersiniz; Resûlullah'ın (sav) reddettiğini insanlardan kabul ediyor, onun kabul ettiğini de reddediyorsunuz. Onun yanında korkan sizin yanınızda güvencede, onun yanında güvencede olan sizin yanınızda korku içindedir. Üstelik Allah'ın bir olduğuna ve Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna şehadet edenler sizin yanınızda korku içindedirler. Oysa bunu yapan Resûlullah'ın (sav) yanında güvence içindeydi, kanı ve malı koruma altındaydı ve hürmeti vacipti. Siz ise böyle

olanları öldürüyor, ancak diğer din mensuplarını öldürmüyorsunuz. Siz gayrimüslimlerin kanlarını haram kabul ediyorsunuz. Onlar sizin yanınızda güvence içindedirler."

Yeşkürî şöyle dedi: "Bir adam, bir kavmin ve mallarının başına geçmiş ve onları âdil bir şekilde idare etmiş, kendisinden sonra bu işi güvenilmeyen bir adama [Yezîd b. Abdülmelik'e] devretmiştir. Böyle bir şey gördün mü? Sen bu adamın hakkı yerine getireceğini ya da onun güvenli bir adam olduğunu düşünüyor musun?" Ömer, "Hayır" dedi. Yeşkürî, "Sen bu adamın hakkı icra etmeyeceğini bildiğin halde bu işi kendinden sonra Yezîd'e mi teslim ediyorsun?" dedi. Ömer, "Ancak başkası onu benim yerime tayin etmiştir. Müslümanlar benden sonra kendilerinden kimi seçecekleri konusunda daha çok hak sahibidirler." dedi. Yeşkürî, "Peki, onu bu işe tayin edenlerin yaptıklarının hak olduğunu düşünüyor musun?" dedi.

Bunun üzerine Ömer ağladı. Sonra iki Hâricî çıktılar. Benî Şeybân'ın mevlası, "Ben hayrı araştıran bir adam gördüm. Onun sözünden hakka daha yakın bir kaynak ve onun hüccetinden daha açık bir hüccet görmedim. Bizi tekrar onun yanına götür." dedi. İkisi tekrar onun yanına döndüler. Âsım el-Habeşî, "Doğrusu ben senin hak üzere olduğuna şehadet ederim." dedi. Bunun üzerine Ömer onun Yeşkürî olan arkadaşına, "Peki, ya sen ne diyorsun?" dedi. Yeşkürî, "Sen ne güzel söyledin ve ne güzel anlattın! Fakat ben senin bu söylediklerini Müslümanlara arz etmeden ve onların [buna karşı] delillerini öğrenmeden kendi başıma hareket edemem." dedi.

O iki adam gittiler; Ömer onların haberlerini almak üzere onlarla birlikte bir adam gönderdi. Yeşkürî, kendileriyle Ömer arasında cereyan edenleri arkadaşlarına anlattı. Onlar hemen ayağa kalkıp, "Sizi kendi halinize bıraktığı sürece ondan elinizi çekin." dedi. Bunun üzerine Ömer'in elçisi, "O da siz bozgunculuk çıkarmadığınız sürece sizden elini çekiyor." dedi ve Ömer'in yanına döndü.

Bistâm ve adamları Musul yakınlarındaki Hazze'ye[383] indiler. Âsım el-Habeşî Ömer'in yanında kaldı. Ömer ona atıyye verilmesini emretti.

---

383 Hazze, Nusaybin ile Habur ırmağı üzerinde bulunan bir çeşme başıdır. Yine Hazze, Musul topraklarında Erbîl'e yakın bir köydür (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)

Adam on beş gün sonra vefat etti. Ömer şöyle derdi: "Yezîd'in veliahtlık meselesi beni helak etti ve onlar Yezîd konusunda bana galip geldiler."

Ömer b. Abdülazîz, kendisiyle Hâricîler arasında geçen konuşma ve yazışmayı bir mektupla Abdülhamîd b. Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb'a bildirdi. Ona, kendileri vazgeçtikleri sürece kendisinin de onlardan vazgeçmesini, eğer savaşırlarsa, onlarla cihad etmelerini emretti. Bunun üzerine Abdülhamîd onların üzerine, Muhammed b. Cerîr b. Abdullah el-Becelî komutasında 2.000 kişilik bir ordu gönderdi. Ömer de, Hilâl b. Ahvez komutasında 1.000 kişilik bir birlik daha gönderdi. Bistâm ise 300 veya 600 kişilik bir topluluğun başındaydı. İbn Cerîr ve Hilâl, Ömer vefat edinceye kadar savaşmadan onların karşısında durdular. Hâricîlerden bir adam Hilâl'e şöyle dedi:

Hâricîlere karşı çıktım ve sen de savaşçıydın
Bizi kandırdın, ey İbn Ebû Hilâl!
Biz Ali'yi öldüren bir topluluğuz
Ve dalalette olan Abbâd b. Ahdar'ı
Değişmeyecek benim basiretim
Din Ebû Bilâl'in dinidir

Ömer'in vefatından ve Yezîd'in hilafete getirilmesinden sonra Hilâl ve adamları döndüler. Bistâm ise Musul'a yöneldi ve Musul valisini öldürdü. Bunun üzerine Muhammed b. Cerîr onunla savaşmaya başladı; ancak Bistâm onu mağlup etti. Muhammed'in adamları kaçtılar. Muhammed'te de bir mızrak yarası vardı. Kûfe'nin dışında, Bistâm'a ve adamlarına bir yasak söz konusu değildi.

Yezîd b. Mühelleb'in Bistâm üzerine gitmesi için uğraştılar. Bunun için Yezîd b. Mühelleb Habîb b. Hadre'yi veya Bistâm'ın görüşünde olan başka birini Bistâm'a gönderdi; onu kendisine yardım etmeye davet etti. Bistâm onun elçisine yirmi kırbaç vurdu ve ona, "Eğer dindeki yerin olmasaydı seni öldürürdüm." dedi. Yezîd b. Mühelleb öldürülünce Mesleme veya Cezîre valisi, Musul'da bulunan Bistâm'ın üzerine Sehhâh b. Vedâ el-Ezdî'yi gönderdi. Sehhâh da öldürüldü ve adamları mağlup edildi. Bu kez Bistâm Cezîre'ye gitmek üzere yola çıktı. Bunun üzerine Umeyr b. Hubâb'ın kar-

deşi Temîm b. Hubâb es-Sülemî, Bistâm'ın üzerine gitmekle görevlendirildi. Temîm, Eğer Bistâm'ı öldürürsek Rebîa'nın üzerine akınlar yapacağız, dedi. Cezîre valisi onun için 3.000 kişilik bir ordu hazırladı. Temîm, Bistâm ile karşılaştı. Temîm ve kardeşinin oğlu Mâlik b. Umeyr öldürüldü. İki grup arasındaki savaş Tâmerrâ'da[384] cereyan etti. Hâricîlerden çok sayıda adam öldürüldü. Şair bir kasidesinde şöyle dedi:

Teslim aldı Kays, Mâlik'i ve Temîm'i
Senden önce, pişman olan Sehhâh teslim olduğu gibi
Paramparça olmuş bir halde bıraktık, Temîm b. Hubâb'ı
Ağlıyorlardı üzerine, hanımı ve akrabaları
Bir de Harran'dan gelen vardı, bir bayrak kaldırıp
Allah'ın işine galip gelmek istiyordu; oysa Allah ona galiptir

Bir başkası da şöyle dedi:

Bıraktık Temîm b. Hubâb'ı, yere serilmiş olarak
Tâmerrâ ormanında, ziyaretçileri de azdı
Sesleniyordu Süleym'e, oysa imkânsızdı işitilmesi
Onu teslim etmişlerdi aslında, topluluğu onu davet edince

Bistâm oradan Cûhâ'ya geldi.[385] Mesleme b. Abdülmelik Kûfe'den onun üzerine Saîd b. Amr el-Hareşî'yi gönderdi. Bazılarına göre Yezîd b. Abdülmelik'in kendisi Saîd'i, 4.000 kişilik bir orduyla gönderdi. Bistâm Cûhâ'da onunla karşılaştı. Saîd mağlup oldu. Sonra ikinci kez hamle yaptı; Bistâm ve adamlarını öldürdü. Kalanlar da mağlup oldular. Ancak Saîd'in adamlarının çoğu da öldürüldü. Bistâm ile birlikte Reyyân b. Abdullah el-Yeşkürî de öldürüldü. Hâricîlerden olan Hassân birkaç beyitte şöyle dedi:

Ey göz! Akıt yaşlarını kendinden, sicim sicim
Matem tut, Bistâm'a ve Bistâm'ın adamlarına

Bir grup dedi ki: Ömer Mesleme'yi Harûriyye'nin üzerine gönderdi ve savaşı kazandı. Abdülhamîd de, Yezîd'e yakınlaşmak amacıyla onlarla savaşmak üzere bir birlik göndermiş, ancak Hâricîler o birliği mağlup etmişlerdi.

384 Bağdat ovasının doğu tarafında bulunan bir bölgedir (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)
385 Bağdat ovasında bir nehrin adıdır. Üzerinde büyük bir belde vardır (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)

Dediler ki: Süleyman Dâbık denilen yerde vefat edip de onun ölüm haberi Abdülazîz b. Abdülmelik'e ulaşınca bir sancak bağladı ve Taberiyye tarafına gitti. Kendisi, Süleyman'dan sonra kimin hilafete getirildiğini bilmiyordu. Orada, kendisine biat etmeye davet etti. Ancak Ömer b. Abdülazîz'in halife olduğunu ve bu haberin doğru olduğunu anlayınca sancağını çözdü ve Ömer'in yanına gelip ona biat etti. Bunun üzerine Ömer ona, "Sen Müslümanların birliğini parçalayıp onları fitnenin içine sokmak mı istedin?" dedi. Abdülazîz b. Abdülmelik ise, "Ey Mü'minlerin Emîri! Senin vasıtanla beni o fitneden kurtaran Allah'a hamd olsun. Vallahi eğer senden başkası hilafete getirilmiş olsaydı bana hükmedemezdi." dedi.

Ömer b. Abdülazîz'in Çocukları

Abdullah el-Ekber ve *Ümmü Ammâr*: Bu ikisinin annesi, Benî Hâris b. Ka'b'dan Lümeys binti Ali'dir.

İbrâhim ve *Mervân*: Anneleri Ümmü Şu'ayb b. Zebbân el-Kelbiyye'dir.

İshak, *Yâkûb* ve *Mûsâ*: Onların anneleri Fâtıma binti Abdülmelik b. Mervân'dır.

Abdülmelik en-Nâsik [*Âbid*], *Abdullah el-Asgar*, *Âsım*, *Velîd*, *Abdülazîz*, *Zebbân* ve *Muhammed el-Asgar*: Bunların anneleri farklı ümmü veledlerdir.

Abdullah el-Ekber çok cesur ve çok cömert bir insandı. Yezîd b. Velîd'in tüm hilafeti döneminde Kûfe ve Basra'da valilik yaptı. Bu da altı aylık bir süreydi. Yezîd vefat edince Abdullah el-Ekber Kûfe ve Basra'da vali olarak kaldı. Iraklılar, hilafet için babasının yerine ona biat etmek istediler ve "Bu, salih adam Ömer b. Abdülazîz'in oğludur." dediler. Nitekim Yahya b. Mansûr ez-Zühlî bu konuda şöyle demiştir:

Hilafetiniz, şekerlidir, tatlıdır
Senin ismin üzerine çağrılıyor; bu daha tatlı
Al hilafeti, ey İbn Abdülazîz
Allah giydirsin sana, hilafet gömleğini

Bazı şairler de şöyle dediler:

Allah'ın kulu Abdullah için gidip geliyor mektuplarımız
Müminlerin Emîri, diye
Emirliği, tevazuunu arttıran biri için
Allah'tan korkanların yolu budur işte

[Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz]

Abdullah el-Ekber, Basra'daki[386] "İbn Ömer" nehrini kazmıştı, bu nehir ona nispet edilmiştir. Abdullah b. Ömer [b. Abdülazîz] bir adamla bir şey için pazarlık yaptı. Adam ona, "Seninle anlaşmak ne kadar zordur!" dedi. Abdullah bir müddet konuşmadan durdu; sonra, "Yazık sana! Sakın bir Kureyşliyi öfkelendirme! Çünkü Kureyşli öfkelendiği zaman nesli devam etmez." dedi.

Onun valiliği sırasında Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Câfer b. Ebû Tâlib hurûc etmişti. Bununla ilgili haberi yazdık.

Bana ilim ehlinden olan bir topluluk anlattı. Onlardan biri de Abbas b. Hişâm el-Kelbî idi. O da babasından nakletti. Ayrıca Medâinî de bunu bana anlattı. Dediler ki: Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik'in öldürülmesinden sonra Yezîd en-Nâkıs hilafete getirilince Mansûr b. Cumhûr'u vali olarak Irak'a gönderdi ve ona, Yûsuf b. Ömer'i yanına almasını emretti. Mansûr 5.000 kişi ile Irak'a gitti. Deniliyor ki: Onu Irak'a tayin etmemişti. Fakat Yûsuf b. Ömer'i yanına almasını istemişti. Mansûr Irak'a ulaştı. Yûsuf b. Ömer ise Dımaşk'a bağlı Belkâ'daki evine kaçmıştı. Mansûr Irak'ta birkaç ay kaldı. Sonra Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik en-Nâkıs, Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'i Irak'a tayin etti ve ona şöyle dedi: "Irak halkı seni seviyor. Onları güzel yönet." Abdullah Irak'a gelince Mansûr b. Cumhûr'a, "Sen dayılarımdan birisin. Dayı da baba gibidir. Kureyş'in gençleri seninle oynamasın; sen yanımda kal." dedi.

Heysem b. Ali dedi ki: Mansûr b. Cumhûr, Receb ayından birkaç gün geçince Kûfe'ye girdi ve beytülmale el koydu. Atıyyeleri ve erzakları çı-

386 ZZ'de bu ifade (وَهُوَ اِحْتَفَرَ نَهْرَ ابْنِ عُمَرَ) şeklinde geçmektedir. RK'de ise (وَهُوَ اِحْتَفَرَ نَهْرَ ابْنِ عُمَرَبِالْبَصْرَةِ) şeklindedir. (çev.)

kardı. Yûsuf'un hapishaneye attığı memurları ve harac görevlilerini dışarı saldı. Yaklaşık iki ay Kûfe'de kaldı. Kûfe'deki vekili, Ubeydullah b. Abbas b. Yezîd el-Kindî idi. Basra'ya da Cerîr b. Yezîd b. Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi tayin etti.

Yezîd b. Velîd'in durumu güçlenip de dışarıdan ona biat edenler çoğalınca, Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'i tayin etti. Abdullah Irak'a, Mansûr'un yanına geldi. Mansûr ona itaat etti. Aynı şekilde Şam'ın tüm yöneticileri de itaat etti. Kendisi, Mansûr'un ona teslim olmamasından endişe ediyordu.

Dediler ki: Abdullah b. Ömer, Mansûr ve misafirlerine harcanmak üzere aylık sekiz bin dirhem veriyordu. Onunla birlikte savaşıyordu. Abdullah, Mesîh b. Havârî b. Ziyâd b. Amr el-Atekî'yi, Fâris beldelerinden olan Ezdeşîr Hurra'ya tayin etti. Süleyman b. Habîb b. Mühelleb'i el-Ahvâz'a tayin etti. Nasr b. Seyyâr el-Leysî'yi Horasan'da vali olarak bıraktı. İnsanlara atıyye ve erzaklarını verdi. Bunun için Şam'daki yöneticiler onunla münakaşa ettiler ve "Onlar düşmanlarımız oldukları halde ganimetlerimizi onlara dağıtıyorsun, öyle mi?" dediler. Bunun üzerine Abdullah Irak halkına şöyle dedi: "Ben sizin ganimetinizi size dağıtıyorum. Sizin bu iş için daha çok hak sahibi olduğunuzu biliyorum. Ancak Şam halkı benimle tartışıp bunu hoş karşılamadılar." Kûfe halkı Cebbâne'ye çıktılar ve orada toplandılar. Bunun üzerine Şam'ın yöneticileri haber gönderip onlardan özür dilediler ve kendilerine ulaşan bu sözlerden hiçbirini söylemediklerine dair yemin ettiler.

İnsanların gürültüsü ve iki taraftaki didişme hareketlenmeye başladı; birbirlerine saldırdılar. Onlardan bilinmeyen bir grup yaralandı. Abdullah b. Ömer o sıralarda Hîre'deydi. Ubeydullah b. Abbas el-Kindî de Kûfe'deydi. Mansûr onu oraya atamıştı. Ancak Kûfe halkı onu hükümet konağından çıkarmak istediler. Bunun üzerine Ubeydullah b. Abbas, Ömer b. Gadbân b. el-Kuba'serî'ye haber gönderdi. Ömer, Ubeydullah'ın yanına geldi. İnsanları uzaklaştırdı; ahmakları kovdu. Sonunda kendi kendilerine anlaştılar. Bu durumla ilgili haber, İbn Ömer'e ulaştı. Hemen İbnü'l-Gadbân'a haber yolladı; onu giydirdi, bindirdi ve ona büyük mükâfatlar verdi. Sonra da onu şurtanın ve Sevâd'daki haracın başına getirdi. Ayrıca ona, kendi kavmi Benî Şeybân için atıyye tahsis etmesini emretti. O da, onlara günlük 60 ve 70 dirhem tahsis etti.

Abdullah b. Ömer Kûfe'de namaz imamı olarak kardeşi Âsım b. Ömer'i tayin etti. O sıralarda Muâviye b. Abdullah b. Câfer b. Ebû Tâlib'in çocukları Abdullah, Hasan ve Yezîd, Abdullah b. Ömer'in yanına geldiler. Neha'da, mevlaları Velîd b. Saîd'in evinde konakladılar. İbn Ömer onlara ikramda bulundu; hediyeler verdi ve günlük olarak üç yüz dirhem tahsis etti. Bu şekilde, Yezîd b. Velîd vefat edinceye kadar orada kaldılar. Bu kez insanlar kardeşi İbrâhim b. Velîd'e biat ettiler. Ondan sonra Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik'e biat ettiler. O ikisinin biati de Kûfe'de bulunan Abdullah b. Ömer'in dönemine rastladı. İnsanlar onlara biat ettiler. Onlar da insanların atıyyelerini yüzer yüzer arttırdılar. Uzak bölgelere biat etmeleri bildirildi. Biat ettikleri haberi ona geldi.

O bu durumdayken kendisine, Mervân b. Muhammed b. Mervân'ın İbrâhim'e biat etmekten imtina edip Cezîre halkıyla birlikte İbrâhim'in üzerine yürüdüğü haberi geldi. Bunun üzerine Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Muâviye'yi yanında hapsetti; ona yaptığı iyiliği ve verdiği atıyyeleri arttırdı. Ayrıca, Mervân b. Muhammed b. Mervân, İbrâhim'e karşı muvaffak olduğu takdirde onu biat etmesi ve kendisiyle Mervân'a karşı savaşması için hazırladı. Onunla birlikte Mervân'la savaşacaktı.

İnsanlar onların işi hakkında isyan ettiler. Mervân Şam'a yaklaştı. İbrâhim ona karşı çıktı ve onunla savaştı. Mervân onu mağlup etti ve askerlerini esir aldı. İbrâhim kaçmaya başladı. Ancak Abdülazîz b. Haccâc dayandı ve öldürülünceye kadar savaştı.

Hâlid'in kardeşi İsmâil b. Abdullah el-Kasrî de kaçmaya başladı. Sonunda Kûfe'ye geldi. İsmâil İbrâhim'in ordusundaydı ve onunla savaşmıştı. Bu kez İsmâil, İbrâhim'in dilinden, Kûfe'ye vali olduğunu gösteren uydurma bir mektup yazdı. Bu mektubu Yemenlilere göndererek İbrâhim'in onu Irak'a vali yaptığını bildirdi. Onlara iyilik ve ihsanda bulunmayı vâdetti ve "İbn Ömer'in bana itiraz etmeyeceğinden emin değilim." dedi. Bunun üzerine onun bu durumuna inandılar.

Haber Abdullah b. Ömer'e ulaştı. Abdullah erkenden, sabah namazıyla birlikte onunla savaşmaya başladı. Yanında Amr b. Gadbân da vardı. İsmâil'in yanında tayin belgesi yoktu, ayrıca onun adına tayin belgesini

uyduran arkadaşı da hezimete uğramış ve kaçmıştı. İsmâil durumu görünce, işinin ortaya çıkıp rezil olmasından ve öldürülmekten endişe etmeye başladı. Arkadaşlarına, "Kan dökülmesini istemiyorum. Doğrusu, işin bu dereceye ulaşacağını tahmin etmiyordum." dedi. Arkadaşları onu bırakıp dağıldılar. Sonra İsmâil ailesine, "İbrâhim mağlup oldu ve kaçtı. Mervân da Dımaşk'a girdi." dedi. Onun ailesi bunları konuşmaya başladılar; haber yayıldı, fitne başını kaldırdı ve ırkçılık insanların arasına girdi.

Fitnenin sebebi şu idi: Abdullah b. Ömer, Mudar ve Rebîa kabilelerine büyük atıyyeler vermişti. Fakat Câfer b. Nâfi' b. Ka'kâ b. Şevr ez-Zühlî'ye ve Teymüllât b. Sa'lebe'den biri olan Osman b. Hayberî'ye hiçbir şey vermemiş ve onları benzerleriyle eşitlememişti. Bunun üzerine ikisi Abdullah'ın yanına girdiler, ona çok sert sözler söylediler. İbn Ömer öfkelendi ve uzaklaştırılmalarını emretti. Abdülmelik et-Tâî onları uzaklaştırdı. Abdülmelik et-Tâî, Abdullah b. Ömer'in danışmanı olarak yanında bulunuyordu. İki adam kızarak çıktılar.

Öte yandan Sümâme b. Havşeb b. Yezîd b. Ruveym eş-Şeybânî de orada hazır bulunuyordu. O da iki arkadaşına öfkelendi. Hep birlikte Kûfe'ye gittiler; Abdullah ise henüz Hîre'deydi. Kûfe'ye girdiklerinde "Ey Rebîa!" diye bağırdılar. Rebîa kabilesi başlarına toplandı. Sonra bir araya geldiler ve istişarelerde bulundular. Haber İbn Ömer'e ulaştı. İbn Ömer, kardeşi Âsım'ı onların yanına gönderdi. Âsım onların yanına geldi; onlar o sırada Deyrü Hind'deydiler. Bir araya gelip toplandılar. Âsım kendisini onların arasına attı ve "Bu benim elimdir, sizin için. Siz hüküm verin." dedi. Ondan utandılar ve ona teşekkür ettiler. Sonra iki arkadaşlarına yönelip onları teskin ettiler. Onlar da sakinleşip vazgeçtiler.

Akşam olunca İbn Ömer, o gece Ömer b. Gadbân'a yüz bin dirhem gönderdi. O da kavmi arasında dağıttı. Yine Câfer b. Nâfi b. Ka'kâ'a on bin dirhem gönderdi. Osman b. Hayberî'ye de yirmi bin dirhem gönderdi. Pusuda bekleyen Şîa, İbn Ömer'in zafiyetini görünce onu kötülediler ve ona karşı cesaretlenip ona bir şey yapabileceklerine tamah ettiler. Sonra Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Câfer'e haber gönderdiler. Bu işi ayarlayan kişi ise, Benî İcl'in mevlası Hilâl b. Ebi'l-Verd idi. İnsanların gürültüleri içinde hareket ederek nihayet mescide kadar geldiler. Mescitte top-

landılar. İşin başında Hilâl vardı. Abdullah b. Muâviye'nin taraftarlarından bazı insanlar ona biat ettiler. Ardından hemen Abdullah b. Muâviye'nin yanına gittiler. Onu Velîd b. Saîd'in evinden çıkarıp hükümet konağına soktular. Ayrıca Âsım b. Ömer ile hükümet konağı arasına girdiler. Âsım da Hîre'deki kardeşi Abdullah'ın yanına gitti.

Kûfeliler İbn Muâviye'nin yanına geldiler ve ona biat ettiler. Onların içinde Ömer b. Gadbân el-Kaba'serâ, İsmâil b. Abdullah el-Kasrî ve Mansûr b. Cumhûr da vardı. Ayrıca Şamlılardan olup Kûfe'de kökü ve akrabası olanlar da biat edenler arasındaydı. İbn Muâviye birkaç gün Kûfe'de kaldı. İnsanlar ona biat ettiler. Hatta Medâin'den ve Nil'in ağzından bazı kişiler gelip biat ettiler. İnsanlar etrafında toplanmaya başladı. Bunun üzerine, Abdullah b. Muâviye Abdullah b. Ömer'in üzerine gitmek üzere Hîre'ye gitti.

İbn Ömer, yanında bulunan Şamlılardan insanlarla birlikte onun karşısına çıktı. Şamlılardan bir adam ortaya çıkıp düello istedi. Kâsım b. Abdülgaffâr el-İclî onun karşısına çıktı. Şamlı adam ona dedi ki: "Davet ettiğim zaman, ancak zorlanmış bir adamın karşıma çıkacağını sandım. Vallahi seninle çarpışmak istemiyorum. Ancak, bana gelen bir haberi seninle paylaşmak istiyorum. Sana şunu haber vereyim ki, Yemenli olup sizin yanınızda bulunan Mansûr, İsmâil ve diğerleri gibi adamlar gibi hiçbir adam yoktur ki, İbn Ömer ile anlaşmış olmasın. Hatta Mudar da onunla anlaşmış ve daha önce yaptıklarına pişman olmuşlar. Rebîa'nın topluluğunu, ne bir mektup ne de bir elçi olarak sizin yanınızda gördüm. Onlar bugününüzde size saldıracak değillerdir. Ancak sabahlarsanız size saldıracaklar. Eğer sol kanadınızı Yemenlilerden ve Mudar'dan arındırabilirseniz yapın. Ben Kayslı bir adamım. Yarın karşınızda olacağız. Eğer bizim komutanımıza bir mektup vermek isterseniz ona ulaştırırım. Eğer beraber hurûc ettiğiniz adama vefa göstermek isterseniz, insanların halini size bildirdim."

Bunun üzerine Kâsım b. Abdülgaffâr kavminden bazı adamları çağırdı ve onlara Kayslı adamın dediklerini bildirdi. Ayrıca Mudar ve Rebîa'dan olup İbn Ömer ile beraber olanların onun sol kanadında olacaklarını ve Rebîa'nın da orada olacağını bildirdi. Bunun üzerine İbn Muâviye, "Bu bir işarettir; sabahladığımızda ortaya çıkacaktır. Eğer Ömer b. Gadbân is-

terse bu gece yanıma gelsin. Onu gelmekten alıkoyacak bir iş varsa mâzurdur. Kayslı adamın yalan söylediğini tahmin ediyorum." dedi ve Ömer b. Gadbân'a bir elçi gönderdi. Elçi Ömer b. Gadbân'ın yanına geldi. O da elçiyi bir mektupla İbn Muâviye'nin yanına geri gönderdi. Mektupta şöyle diyordu: "Bu elçim onun yanında benim konumumdadır. Mansûr ve İsmâil'den güvence alması için ona emir ver!" Ancak İbn Muâviye bunu yapmadı. Ertesi gün sabah, insanlar savaşmak üzere uyandılar. İbn Muâviye, Yemenlileri sağ kanada, Rebîa'yı da sol kanada yerleştirmişti. Onun tellalı şöyle bağırdı: "Kim bir kafa getirirse ona şu kadar var; kim bir esir getirirse ona şu kadar var." Mal, Ömer b. Gadbân'ın yanındaydı.

İki taraf karşı karşıya geldi ve savaşmaya başladılar. Ömer b. Gadbân, Abdullah b. Ömer'in sağ kanadına hamle yaptı; geri çekildiler. Mansûr ve İsmâil ise, aceleyle Hîre'ye gittiler. İnsanların ayak takımları Yemenlileri sıkıştırdı ve onlardan otuzdan fazla adam öldürüldü. Hâşimî de öldürüldü. Bu zat, Abbas b. Ubeydullah b. Abdullah, Mülâe'nin kızının kocasıydı. Ona bir ok isabet etmişti. Yine Mükebbir b. Havârî b. Ziyâd ve diğerleri de öldürüldüler. Sonra geri çekildiler. İçlerinde Abdullah b. Muâviye de vardı. Nihayet Kûfe'deki hükümet konağına girdiler. Sol kanatta Mudar ve Rebîa, onların karşısında da Şamlılar kalmıştı. Şamlılardan çevirme harekâtı uzmanı bazı askerler, [Şîa'dan] Zeydiyye'nin üzerine hamle yaptılar. Onlar da Kûfe'ye girinceye kadar çekildiler. Sadece sol kanat kaldı; onlar da yaklaşık 500 kişiydiler.

Dediler ki: Âtike binti Mülâe birkaç adamla evlenmişti. Onlardan biri de Abbas b. Ubeydullah b. Abdullah -Bebbe- b. Hâris b. Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib idi. Irak'taki Asabiyye'de, Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'in valiliği döneminde öldürüldü. Dediler ki: Abbas, Abdullah b. Muâviye'nin anneden kardeşiydi. Onların annesi de, Avn b. Abbas b. Rebîa b. Hâris'in kızıydı.

Âmir b. Dubâre, Nübâte b. Hanzale, Atıyye b. Abdurrahman et-Tağlibî ve Nadr b. Saîd b. Ömer el-Hareşî geldiler ve Rebîa'nın yanında durdular. Ömer b. Gadbân'a, "Ey Rebîa topluluğu! Bize gelince, insanların Yemenlilere ne yapacakları konusunda size güvenmedik. Onun gibi sizin için de korkuyoruz." dediler. Bunun üzerine Ömer b. Gadbân, "Ben ölmeden bu-

radan asla ayrılacak değilim." dedi. Onların içinden biri, "Bu tutumun, sana ve adamlarına bir fayda sağlamayacaktır." dedi; sonra onun atının yularından tutup onu Kûfe'nin evlerine kadar götürdüler.

Ebû Ubeyde dedi ki: İbn Muâviye ve kardeşi hükümet konağına girdiler. Akşam olduğunda Ömer b. Gadbân ve adamlarına şöyle dedi: "Ey Rebîa topluluğu! İnsanların bize neler yaptıklarını gördünüz. Eğer bizim yanımızda savaşacaksanız biz de savaşırız. Eğer insanların bize ve size hainlik yaptıklarını düşünüyorsanız, hem kendiniz için hem de bizim için eman alın. Kendiniz için râzı olduğunuz bir şeye biz de kendimiz için râzıyız." Bunun üzerine Ömer b. Gadbân, "Sizi terk edecek değiliz. Ya sizinle birlikte savaşırız ya da kendimiz için eman aldığımız gibi sizin için de eman alırız. Siz rahat olun." dedi. Hükümet konağında kaldılar. Zeydiyye de sokak ağızlarında bekliyorlardı. Şam halkı günlerce, sabah akşam onlarla savaşıyorlardı. Sonra Rebîa kabilesi hem kendisi hem Zeydiyye hem de Abdullah b. Muâviye için, onlara tâbi olmayacaklarına ve istedikleri yere gidebilmek için eman aldılar.

İbn Ömer, Ömer b. Gadbân'a haber gönderip hükümet konağına inmesini ve Abdullah b. Muâviye'yi oradan çıkarmasını emrediyordu. Bunun üzerine İbnü'l-Gadbân Abdullah b. Muâviye'ye haber gönderdi; onu, yanında bulunan taraftarlarını ve ona tâbi olan Medâin, Kûfe ve Sevâd halkından olanları yola çıkardı. İbn Ömer'in elçileri onları köprüden geçirinceye kadar onlarla birlikte yürüdüler. Sonra İbn Ömer hükümet konağına yerleşti.

Abdullah b. Muâviye'nin annesi, Avn b. Abbas b. Rebîa b. Hâris b. Abdülmuttalib'in kızıydı. Fadl b. Abdurrahman b. Abbas b. Rebîa b. Hâris b. Abdülmuttalib şöyle dedi:

Senin annen Yâkûb b. Avn'ın kızkardeşi olduğu halde
Bilmezlikten geliyordun, bir hayır getirmeyi

Ebû Ubeyde dedi ki: Yezîd b. Velîd, Hicret'in 126. yılında, Zilhicce'nin bitiminde, 46 yaşında, Dımaşk'ta vefat etti. Onun halifelik dönemi altı ay, iki gece idi. Onun vefatından sonra Dımaşk'ta İbrâhim'e biat edildi. İbrâhim'in annesi ümmü veled idi. Bir aydan daha fazla kalmamıştı ki, Mer-

vân Cezîre'den geldi. Safer ayının üçünde Dımaşk'a girdi. İbrâhim kaçtı ve hilafetten indirildi. İnsanlar Mervân b. Muhammed'e biat ettiler. Onun annesi de ümmü veled idi. Künyesi Ebû Abdülmelik idi.

Ebû Ubeyde dedi ki: Mervân ortaya çıkıp iktidarı ele geçirince, Irak vilayetinde bulunan Nadr b. Saîd b. Amr el-Hareşî'ye ve onunla birlikte Nizâriyye'den olanlara bir mektup göndererek kendisine itaat etmelerini emretti. Nadr ise o gün Abdullah b. Ömer ile birlikte Hîre'deydi. Nadr ile birlikte olan Şamlı Mudarîler Nadr'a, "Kuşkusuz senin emrinin geçerliliğini ve Mervân'ın seni vali olarak tayin ettiğini, Mervân'ın Şam'ı ele geçirdiğini ve hilafetin onun eline geçtiğini kanıtlayan bir yardım Mervân tarafından gönderilmezse, Abdullah b. Ömer'in yanında bulunan Yemenlilere gücümüz yetmez." dediler. Bunun üzerine Nadr bu konuda Mervân'a bir mektup yazdı. Bu haber İbn Ömer'e ulaştı. Hemen hareket ederek Nadr'ı Hîre'den çıkardı. Nadr Kûfe'ye geldi. Rebîa onun etrafını sardı ve onu Maskale b. Hübeyre eş-Şeybânî'nin evine yerleştirdiler. Şam'ın Mudarîleri de göçüp onun yanına, Kûfe'ye geldiler. Âmir b. Dubâre Benî Şeybân mahallesinde bulunan Misver b. Atâ'nın evinde misafir edildi. Ebân en-Nümeyrî ise, kardeşlerini Havşeb b. Yezîd b. Ruveym'in evinde misafir etti. Nübâte ve onunla birlikte olanlar da Utbe b. Nehhâs el-İclî'nin evinde misafir edildi. Geri kalan adamlarını da Bekr b. Vâil'in evlerine dağıttı.

Nadr'ın mektubu Mervân'a ulaşınca, Benî Huveylid b. Nüfeyl kabilesinden olan Hâlid b. Uzeyyil el-Kilâbî'yi 300 süvari ile Nadr'a gönderdi. Yine Ebân b. Muâviye en-Nümeyrî'yi de 300 süvari ile gönderdi. Onların yola çıkışları Abdullah b. Ömer'e ulaştı. Hemen yardım gelmeden Nadr'ı öldürmek veya Irak'tan çıkarmak için harekete geçti. Ayrıca Kûfe'ye yaklaşmış bulunan Uzeyyil'e bir adam gönderip ona şöyle dedi: "Ben Nadr b. Saîd'in elçisiyim; sana geldim. Yerinde kal ve atlarını durdur. İki gün geçtikten sonra gel. Çünkü İbn Ömer Mü'minlerin Emîri Mervân'ın itaat etmek üzere gideceğine dair bize söz verdi."

İbn Ömer onu güçsüz bırakıp yalnızlaştırarak öldürmek veya Kûfe'nin dışına çıkarmak istiyordu. İbnü'l-Uzeyyil haberin doğru olduğunu sandı. Hemen istirahate çekildi ve orada beklemeye başladı. İbn Ömer ise yanındaki Yemenliler ve Nizârîlerle birlikte Nadr'a yöneldi. Nadr da, yanında

bulunan Iraklı Nizârîler ve Şamlılardan adamlarla onun yanına geldi. Ancak sayıları azdı. Nadr onlara karşı koyamadı ve mağlup edilmiş bir şekilde Kûfe'ye geri döndü. Geride onun kardeşi Mesleme b. Saîd ve Ebû Ümeyye b. Mugîre es-Sekafî kaldılar. Bunlar sokak başlarında insanları korumaya çalışıyorlardı.

İbn Ömer, Bekr b. Vâil'in evlerini yakmaya yemin etti. Haber hâlâ yerinde duran İbnü'l-Uzeyyil'e ulaştı. Kendisine hile yapıldığını anladı. Sabahleyin erkenden Kûfe'ye girinceye kadar süvarilerini hızlı bir şekilde koşturdu. İbn Ömer ve adamları onların üzerine hamle yaptılar. Ayrıca Mesleme b. Saîd de onların üzerine hamle yaptı. Onları mağlup ettiler; sonunda onları Hîre'ye soktular.

Sonra Hanzale b. Nübâte, Âmir b. Dubâre ve Reyyân b. Seleme toplanıp şöyle dediler: "Biz bu işi [hilafeti] Benî Mervân'dan olan ehil biri için istiyoruz. Onlardan hangi adam idareyi ele geçirirse onların haricinde sayılmaz. Ne diye kendi nefsinizi öldürüyorsunuz?" Bunun üzerine hemen karargâhlarına döndüler.

İbn Ömer gece yarısı İbnü'l-Uzeyyil'e yüz bin dirhem gönderdi ve galip geldiği takdirde hoşuna gidecek çok vaatlerde bulundu. Bunun üzerine İbnü'l-Uzeyyil, Hareşî'ye yardım etmeyi ağırdan aldı. Eyyûb b. Havşeb b. Yezîd, adamlarından bir grupla Hareşî'yi aramak üzere yola çıktı. Hareşî Deyrü'l-A'ver'e gitmişti. Hemen o gece onu geri çevirdi ve evinde sabahladı. Ertesi gün savaş için çıktılar. Sabah akşam savaşıyorlardı. Nihayet Dahhâk b. Kays el-Hâricî'nin Harûriyye'den oluşan 3.000 veya 4.000 kişilik bir kuvvetle Irak'a geldiğini haber aldılar.

Heysem b. Adî dedi ki: Mervân Nadr b. Saîd'e bir mektup yazarak onu Irak'a vali yaptığını bildirdi. İbn Ömer bunu kabul etmedi ve insanlar ikiye bölündüler. Yemenliler ve bazı ileri gelen Kureyşliler İbn Ömer ile beraber idiler; Şam ve Iraklı ne kadar Mudarî varsa, onlar da Nadr ile birlikte Mervân'ın itaatinde idiler.

Nadr, Maskale b. Hübeyre eş-Şeybânî'nin evine döndü. Bütün Mudarîler de onun yanına geldiler. Yanlarında ayrıca İbn Bişr b. Abdülmelik b. Bişr b. Mervân, Hakem b. Abdülmelik ve Bişr b. Mervân'ın akrabaları da

vardı. İbn Ömer bir cuma günü onların üzerine gitti; onları mağlup etti. Hatta evlere girdiler. Sonra İbn Ömer döndü. Cumartesi gecesi olunca Mervân tarafından gönderilen İbnü'l-Uzeyyil, Cezîre ve Kınnesrîn halkından oluşan 4.000 kişilik bir güçle geldi. Cumartesi gecesi Kûfe'ye girdiler. Sonra ertesi gün Gals'e geldiler. Kûfe'nin etrafını kuşattılar; nihayet Batı taraflarına kadar geldiler.

İbn Ömer Yemenlilerle birlikte Hîre'nin batı tarafına doğru çıktı ve süvari birliklerini topladı. Mansûr b. Cumhûr onunla birlikteydi. O gün Mansûr sağ kanadın üzerindeydi. Hareşî de Kayslılarla birlikte geldi ve İbn Ömer'in maiyyetindeki Yemenlilere saldırdı. Çekildiler; sonunda Hîre'nin en yakın evine kadar ulaştılar. Mansûr ise Hîre evlerinin batısına yöneldi. Sonra Necef'in yolunu tuttu. Sonunda batı tarafındaki yolun üzerine, atların koştuğu yola çıktı. Böylece Kayslıların arkasında kalmış oldu. Mansûr yaklaşık 400 kişilik bir kuvvetle onlara saldırdı. Hareşî ise ona, İbnü'l-Uzeyyil ve onunla birlikte olanlar gibi, adamlarının kahramanlarını hazırladı.

Heysem dedi ki: Mansûr onları bir ok atımı kadar uzaklaştırdı. Ancak onlar budanmış bağ çırpılarının arasında durdular. Sonra Mansûr onların üzerine bir kez daha hamle yaptı. Onlardan yaklaşık olarak 70 kişiyi öldürdü. Sonunda Hâlid b. Abdullah'ın namazgâhına sığındılar. Sonra bir hamle daha yaptı ve onları evlere soktu. Ertesi sabah pazar günü, Hareşî, Mansûr'un tayin edeceği bir süreye kadar onlarla anlaşmak istedi.

Diğer taraftan, Dahhâk b. Kays el-Harûrî geldi. Onun geliş haberi İbn Ömer'e ve Nadr b. Amr el-Hareşî'ye ulaşınca İbn Ömer ve Nadr'ın görüşü, onunla savaşmak üzerine birleşti. İbn Ömer Kûfe hükümet konağına girdi. Yemenliler döndüler ve Kûfe'deki aşiretlerinin yanına indiler. Bu olay, Hicret'in 127. yılı, Receb ayında olmuştu. Dahhâk Nuhayle'ye gelinceye kadar yürüdü. İbn Ömer Kûfe'nin etrafında hendekler kazdı. Dahhâk'ın haberini daha sonra yazacağız inşaallah.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Mervân ortaya çıkınca Abdullah b. Ömer, insanları kendine biat etmeye davet etti ve dedi ki: "Ben Ayn oğlu Ayn oğlu Aynım. Mim oğlu Mim oğlu Mim'i öldüreceğim."[387] Ömer b. Abdülazîz'in

387 İbarenin açılımı şöyledir: (أنا عبد الله بن عمر بن عبد العزيز أقتل مروان بن محمد بن مروان). (çev.)

oğlu olduğu için Irak halkı ona biate rağbet gösterdi. Iraklılar, "Bu, sâlih adamın oğludur; elbette ki Ca'dî'den[388] daha fazla hilafete layıktır." diyorlardı. Yahya b. Mansûr ez-Zühlî onun hakkında şöyle dedi:

Hilafet için çalış, ey Abdülazîz'in oğlu
Allah hilafet gömleğini giydirsin sana

Abdullah b. Ömer, Amr b. Süheyl b. Abdülazîz'i Basra'ya vali yaptı. Onun lakabı, ölçek anlamına gelen "Keylece" idi.

Diğer taraftan Dahhâk b. Kays eş-Şeybânî el-Harûrî, beraberindeki Hâricîlerle birlikte Şehrizûr'dan sonra Musul'a geldi. Kendisine doğru geldiği haberi Hîre'de bulunan İbn Ömer'e ulaşınca, onunla savaşmak için hazırlık yapmaya başladı ve Kûfe'deki hükümet konağına döndü. Dahhâk onun karşısına indi. Dahhâk İbn Ömer'i mağlup etti. İbn Ömer ile beraber olanlar öldürüldüler. Onlardan biri de kardeşi Âsım b. Ömer idi. Onu, Berzûn b. Muverrik eş-Şeybânî veya başkası öldürdü. Ubeydullah b. Abbas'ın kardeşi Câfer b. Abbas el-Kindî de öldürüldü. Onu, Abdülmelik b. Alkame el-Abdî öldürdü. Câfer İbn Ömer'in şurtasından sorumluydu. Savaş Kûfe ile Hîre arasında cereyan etmişti.

Abdullah b. Ömer Vâsıt taraflarına gitti. Nadr b. Saîd el-Hareşî de Vâsıt'a gitmek için yola çıkmıştı. Ancak Nadr Vâsıt'a giremedi. Çünkü İbn Ömer'in valisi Şebîb b. Mâlik el-Gassânî onun Vâsıt'a girmesini engelledi ve onu oradan kovdu. Nadr'ın yaklaştığını öğrenen vali Şebîb, şehrin kapılarını kilitledi ve sipere girdi. İbn Ömer de aceleyle içeri girdi ve sipere sığındı. Dahhâk onun peşinden gitti, birkaç ay onu orada kuşatma altında tuttu. Nihayet İbn Ömer ona yanaşmaya başladı; 4.000.000 dirhem ve Dahhâk'ın Mervân'ın üzerine gidip savaşması karşılığında onunla anlaştı. Eğer Dahhâk Mervân'ı mağlup edip zafer kazanacak olsa İbn Ömer ona itaat edecekti. Eğer Mervân kazanacak olsa, Dahhâk İbn Ömer'e biat etmeyecekti. Her ikisi Mervân ve adamlarına karşı savaşmak üzere anlaştılar.

Dahhâk Kûfe'ye ve çevresine galip geldi. Bu kez Dahhâk Mervân'a yöneldi. Mervân da, Dahhâk ile savaşmak üzere Irak'a gelmeye başladı. Karkîsiyâ yakınlarında, Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik'in ona karşı

388 Ca'dî, Mervân b. Muhammed'in lakabıdır. (ZZ)

hurûc ettiği haberini alınca, Süleyman'la karşılaşmak üzere geri döndü ve onunla Hasâf'ta[389] veya ona yakın bir yerde karşılaştı. Süleyman onun askerlerinin tümünü öldürdü. Aslında Süleyman İbrâhim'in askerinden sorumlu bir komutandı. Mervân ona güvence vermişti. Fakat yine de Mervân'a karşı hurûc etti. Mervân Rakka'ya döndü; oradan da Harran'a geldi. Süleyman, Hişâm'ın mevlalarının başındaydı. Dahhâk'ın yanına geldi ve onun arkasında namaz kıldı. Bunun üzerine bir Hâricî şöyle dedi:

Görmez misin ki, Allah yardımını indirmiş
Kureyş de Bekr b. Vâil'in arkasında namaz kılmıştır

Deniliyor ki: İbn Ömer, barışmaya yanaştığı vakit bu beyit onun hakkında söylenmiştir.

Hıms halkının Mervân'a karşı yumuşamaya başladığı haberi kendisine ulaşınca Mervân Hıms'a geldi, orayı fethedinceye kadar orada kaldı ve kale duvarını yıktı. Sonra Dahhâk Cezîre'ye geldi ve Nusaybin'i kuşattı. Ancak Nusaybin'i ele geçiremedi. Oradan Harran'a geldi; Mervân'ın evi de oradaydı. Mervân onunla üç gün savaştı; sonra öldürüldü.

Mervân, Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'yi Irak'a tayin etmişti. Yezîd Vâsıt'a gitti; Abdullah b. Ömer de oradaydı ve kuşatma için hazırlık yapıyordu. Dahhâk tarafından gönderilen bir grup Hâricî de ona katıldılar. Böylece İbn Hübeyre ile savaşmaya karar verdi. Fakat daha sonra Hâricîler ondan ayrıldılar. Bunun üzerine Vâsıt'ta bulunan Mudarîler bir araya gelerek hükümet konağının kapısını İbn Ömer üzerine kapattılar. Ayrıca Alâ b. Mezrû'u İbn Hübeyre'nin yanına göndererek, İbn Ömer'i kuşattıklarını ona haber verdiler. İbn Hübeyre hiçbir şeye, hatta onun kuşatılmış olmasına bakmadan Mervân'ın hükmüne râzı olması karşılığında İbn Ömer'e eman verdi. İbn Hübeyre bununla ilgili olarak da Mervân'a mektup yazdı. Mervân ise, "Onunla tartışma ve onu öldür." şeklinde bir mektup gönderdi. İbn Hübeyre, İbn Ömer'le ilgili olarak Mervân'a müracaat etti. Mervân, "Onu bana gönder." diye mektup yazdı. Bunun üzerine İbn Ömer, "Ben Ömer b. Abdülazîz'in [b. Mervân] oğluyum. Mervân'ın bana saldırmaya-

389 Hasâf, Bâlis (Meskene) ile Haleb arasında bir sahra olup, Haleb halkı yanında meşhurdur (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)

cağını umuyorum." dedi. İbn Hübeyre onu gönderdi. Mervân onu hapse attı. Sonra zehir içirmek sûretiyle ona suikast düzenleyecek bir adam gönderdi. Deniliyor ki: Karnı çiğnenerek öldürüldü. Yine deniliyor ki, kederlendi ve öldü.

İbn Ömer öldürüldü. İbn Ömer'in Bişr adında bir oğlu vardı. Bişr, Mü'minlerin Emîri Mehdî'nin arkadaşlarındandı.

[Yezîd en-Nâkıs'ın Irak Valisi Mansûr b. Cumhûr'un Durumu]

Kendisi için, "Mansûr b. Cumhûr, Emirün gayrü me'mûr" denilen Mansûr b. Cumhûr'a gelince... O, Mervân'ın hilafetini tanımayı reddetti ve dağda onun haracını topladı. Ayrıca Dahhâk'ın halifesi ve veliahdı olan Şeybân'a meyletti. Sonra Mansûr Sind bölgesine gitti ve orayı yönetmeye başladı. Nihayet Ebû Müslim tarafından Muğlis el-Abdî Sind'e vali olarak atanınca Mansûr onunla savaştı; onu öldürdü ve onun askerlerini mağlup etti. Valisinin öldürülme haberi kendisine ulaşınca Ebû Müslim, Mûsâ b. Ka'b et-Temîmî'yi Sind'e gönderdi. Mûsâ b. Ka'b oraya gitti ve Mansûr ile savaşarak onu ve ordusunu mağlup etti. Kardeşi Manzûr b. Cumhûr'u da öldürdü. Mansûr yaralı bir şekilde kaçmaya başladı. Nihayet kumlu[390] bir sahraya geldi ve susuzluktan vefat etti.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da dedesinden şöyle dediğini rivayet etti: İbn Ömer ile beraber kardeşi Âsım da öldürüldü. İbn Ömer onu Eş'as'ın yanına defnetti. Dedi ki: Yine, İbn Ömer Dahhâk ve Hâricîlerle Kûfe ve Hîre arasında savaşırken İbn Ömer'in yanında Câfer b. Abbas b. Yezîd el-Kindî de öldürüldü. Ubeydullah b. Abbas b. Yezîd kardeşiyle birlikte savaşıyordu. Sonra Ubeydullah Hâricîlerin safına geçti. Bunun üzerine Ebû Atâ es-Sindî şöyle dedi:

---

390 "Nihayet kumlu bir sahraya geldi" diye tercüme ettiğimiz bu kısmın Arapçası ZZ'de, (حَتَّي وَرَدَ الْهَلَّ) şekildedir. Nüshayı tahkik eden Süheyl Zekkâr, (الهل) kelimesinin altına, "Böyle bir yeri tanıtan bir kaynağa rastlamadım" dipnotunu koymuş. Oysa RK'de bu ifade yerine (حَتَّي وَرَدَ اِلَي الرَّمْلِ) kaydı yer almaktadır. İbarenin sonunda yer alan (فمات عطشا) "susuzluktan vefat etti" kısmı da gösteriyor ki, Mansûr tek başına kaçarak yolunu şaşırmış ve kumlu bir araziye rastlayarak susuzluktan vefat etmiştir. Biz çeviride RK'yi esas aldık. (çev.)

Ubeydullah'a söyle: Eğer Câfer
Sağ kalıp da sen öldürülmüş olsaydın
Câfer Hâricîlere meyletmezdi
Onların tarafına geçtin; oysa onlar
Senin kardeşini reddedip babanı tekfir ettiler
Bundan sonra artık sen ne diyebilirsin?

Bu beyitleri işiten Ubeydullah şöyle dedi: "Allah ananın bızırını sana ısırtsın, derim." Ubeydullah, Halife Ebü'l-Abbas tarafından Kınnesrîn valiliğine, Mansûr tarafından da İrmîniyye valiliğine atandı ve orada vefat etti. Sufriyye'den bir kadın şöyle dedi:

Biz Âsım'ı ve Câfer'i öldürdük
Bir de Dabbî olan süvariyi; çöle saptığında
Ve biz aştık derin hendeği

Abdülazîz b. Mervân'ın Çocukları

Ebû Bekr b. Abdülazîz: Onun iyi çocuklarındandı. Deniliyor ki: Eğer hilafet Abdülazîz b. Mervân'a verilseydi onu veliaht yapacaktı. Onun nesli devam etmiştir.

Âsım b. Abdülazîz: Âsım'ın çocuklarından biri Asbağ b. Süfyân b. Âsım'dır. Asbağ çift cinsiyetliydi. Onun annesi Ömer b. Abdülazîz'in kızıydı.

Asbağ b. Abdülazîz: Annesi ümmü veleddir. Onun evlatlarından biri, Dıhye b. Mus'ab b. Asbağ b. Abdülazîz'dir. Mü'minlerin Emîri Mûsâ zamanında Mısır'da hurûc etti. Mûsâ'nın Mısır'daki valisi, bir müddet savaştıktan sonra onu öldürdü. O, Fadl b. Sâlih b. Ali b. Abdullah b. Abbas'tır. Onun kafasını gönderdi; kafası Bağdat'ta köprü üzerine dikildi. Deniliyor ki: Onunla savaşan ve onun kafasını gönderen Ali b. Süleyman b. Ali idi.

İbn Süheyl Fitnesi

Abdülazîz b. Mervân'ın çocuklarından biri Süheyl b. Abdülazîz idi. Süheyl'in oğlu Amr b. Süheyl b. Abdülazîz, Kureyş'in önemli adamlarından olup, kısa boylu olduğu için kendisine "Keylece" [ölçek] denilirdi. Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz onu Basra'ya vali yapmıştı. Ondan önce Basra

şurtasından sorumlu olan şahıs, Benî Temîm'den Misver b. Abbâd b. Amr b. Husayn idi. Amr b. Süheyl onun yerine, Benî Sedûs'tan bir adam görevlendirdi. Bu durum, Misver'in ona kin tutmasına yol açtı. Temîm kabilesi de öfkelenerek Misver'in tarafını tuttular. Abdullah b. Ali, bazı insanlarla birlikte Amr b. Süheyl'i de öldürdü, Benî Ümeyye'den asılanların arasında onu da astı.

Medâinî ve diğerleri şöyle dediler: İnsanlar Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik'in yanına gittiler. O da Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'i Irak'a vali yaptı. Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Ebû Osman b. Abdullah b. Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'i Basra valiliğine tayin etti. Ancak yanında asker yoktu; bu yüzden durumu zayıfladı. Basra halkı, Velîd öldürülüp de Yûsuf b. Ömer'in valisi oradan kaçıncaya kadar ondan râzıydılar.

Saîd b. Amr b. Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî, Mervân b. Muhammed'in davetçisi olarak Basra'ya geldi. Gizlice Ebü'l-Asker el-Misma'î'nin yanına geldi. Basra'nın ileri gelenlerinin yanına giderek gizlice onları Mervân'a biat etmeye çağırıyordu. Onlara mallar vaat ediyor ve bu malların Mervân tarafından kendilerine verileceği konusunda onları ümitlendiriyordu. Bu vaatler gecikip de halk onun sözlerinin doğruluğu için bir ölçü görmeyince çocuklar sokaklarda, "Kim borca biat eder, şakî olan İbn Ca'de'ye?" diyorlardı. (Çocuklar Ca'de'nin bir kadın olduğunu sanıyorlardı. Bu yüzden (اَلشَّـقِيَّةَ) sıfatını müennes getiriyorlardı.)

Abdullah b. Ebû Osman'ın durumunun kötü olduğu haberi Abdullah b. Ömer'e ulaştı. Bunun üzerine Basra'ya Amr b. Süheyl'i tayin etti. Ayrıca Şamlıların Neccâr kabilesinden bir askerî birlik de yanına verdi. Onların içinde Ebû Bahr el-Cüzâmî de vardı. Bunun üzerine İbn Ca'de kaçtı; Amr b. Süheyl de Muhammed b. Vekî b. Ebü'l-Esved'i şurta teşkilatının başına getirdi.

Hicret'in 126. yılı Zilhicce ayının sonunda Yezîd b. Velîd en-Nâkıs vefat etti. Mervân, Misver b. Ömer b. Abbâd'a ve Benî Temîm'in ileri gelenlerine bir mektup yazdı; mektubunda onları kendisine itaat etmeye ve İbn Süheyl'e saldırmaya davet ediyordu. Deniliyor ki: Misver Mervân'a bir mektup yazdı; mektubunda ilk olarak ona biat edip itaatini bildiriyor ve İbn Süheyl'e saldırmak için ondan izin istiyordu. O kadar ki, Misver

insanları Mervân'a biat etmeye davet ediyor ve ona itaat etmeye teşvik ediyordu. Bu durum yayıldı. Misver ise, el-Habatât'taki evindeydi.

Misver'in yaptıkları İbn Süheyl'e ulaştı. Hemen ona karşı tavır aldı. İbn Süheyl'in yanında Ezd, Rebîa, Kureyş, Neccâr'dan adamlar ve onunla birlikte olan diğer Şam halkından şahıslar vardı. Önemli isimlerden Süfyân b. Muâviye ve Dâvûd b. Hâtim İbn Süheyl ile birlikteydi. Benî Temîm, Bâhile ve Benî Âmir b. Sa'sa'a Misver'in arkasındaydı. İki grup bir savaşıyor, bir ayrılıyorlardı. Misver de akşam evine dönüyordu.

Harb b. Katan el-Hilâlî, Misver'in akşam evine dönmesi üzerine onu kınamaya başladı ve İbn Süheyl'in geceleyin kapısını çalması konusunda onu uyararak şöyle dedi: "Korkarım ki, kavim senden intikamını alıncaya kadar sana yardım gelmez." Bunun üzerine Benî Anber tarafına yöneldi. Ayrıca Benî Temîm'den olup evi uzak olan Hakem b. Yezîd el-Esedî, Türcümân b. Hüreym b. Ebû Talha el-Mücaşi'î ve Mugîre b. el-Fur gibi adamlar da oraya yöneldiler. Misver onlarla savaştı.

İbn Süheyl Muhammed b. Vekî'i suçlayıp onu şurtasının başından aldı. Onun yerine Minhâl b. Hâtim b. Süveyd b. Mencûf'u atadı. Misver, Ezd ve Rebîa'nın İbn Süheyl'in yanında toplandıklarını, Neccâr kabilesinin ve Misver'in yanındaki Şamlıların ona ihanet ettiklerini görünce sokak başlarında hendekler kazdı. Misver ile beraber Amr b. Kuteybe de vardı. Bunlar hendeklerin arkasında savaşıyor, sonra hendekten çıkıp tekrar savaşıyorlardı.

Öte yandan, Benî Sa'd b. Zeydümenât b. Temîm şöyle dediler: "Mervân, Misver'e mektup gönderdiği gibi bizim ileri gelenlerimize mektup göndermiş. Biz senin başkanlığına râzı olmayız." Hemen ondan ayrıldılar ve başlarına Kâsım b. Muhammed es-Sekafî'yi getirdiler. Bu konuda Dabbe, Adî ve Ribâb da onlara katıldılar.

Bu durum İbn Süheyl'e ulaştı. Hemen Ebû Bahr el-Cüzâmî'yi bir süvari birliğiyle onların üzerine gönderdi. Ebû Bahr onlarla çarpışmaya başlayınca onları püskürttü; hatta onları sokak ağızlarından uzaklaştırdı. Sonra onların üzerine yeni bir hamle daha yaptı ve onları mağlup edip bazılarını öldürdü. Şair Rü'be b. Accâc atına binip bu fitnenin içinde dolaşıyor ve şöyle diyordu:

Sabredin ey şereflilerin çocukları, ey arkamızı koruyanlar!
Ey Benî Temîm! Bilin ki, savaştan kaçmak ayıptır

Sonra onlar Abdülkerîm b. Selît'i hakem yaparak reisliği istediğine vermesini söylediler. O da, fakirliğinden ve çoluk çocuğunun, kölelerinin ve süvarilerinin çokluğundan dolayı reisliği Misver'e verdi. Hakem Misver'e meyilliydi. Savaştılar; İbn Süheyl ve adamları hezimete uğradılar ve geri çekildiler. Ancak ırkçılık baş gösterdi. Ebü'l-Fayd eş-Şâmî ve adamları indiler ve Kays'ın yanında yer aldılar. Ebü'l-Fayd eş-Şâmî, Benî Abdullah b. Gatafân'dan biriydi. Kendisi İbn Süheyl'in adamlarına ok atıyor ve şöyle diyordu: "Allah'ım! Düşmanlarını perişan eyle!" İki taraf uzun bir müddet savaştılar. Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ dedi ki: Onlar yedi ay savaştılar.

Dediler ki: Kâsım el-Hanefî, Benî Cüşem b. Sa'd'ın nehri üzerinde bulunan kamış ve samanın içine ateş fırlattı. Bunun üzerine Harb b. Katan el-Hilâlî Misver'e, "Benî Hanîfe'yi yakacak adamlar gönder." dedi. Misver, "Onların içinde mâsum bir kavim var. Sefih ve fâsık olan bir adamın hareketiyle onları muaheze edemeyiz." dedi. Sonra Harb Misver'e muhalefet etti ve o gece sabaha kadar Benî Hanîfe'nin evlerini yaktı.

Onlar bu durumdayken bir de duydular ki, Mervân Irak'a doğru geliyor ve Dahhâk eş-Şârî, Abdullah b. Ömer'i Vâsıt şehrinde kuşatma altına almış. Mansûr b. Cumhûr Abdullah'ın yanındaydı. Ancak Mansûr, Dahhâk'ın tarafına geçti. Bu doğrudur. Kelb ise, "Hayır, Mansûr onun tarafına geçmedi. İbn Ömer, bazı şartlar karşılığında Dahhâk'a biat etti ve işi ona bıraktı." diyor.

Ebû Ubeyde dedi ki: Nadr b. Amr, Mervân'a katıldı. Dahhâk ise Ammâr el-Harûrî'yi kırk adamla birlikte Basra'ya gönderdi. Onlar Belâbâz'da[391] konakladılar. Onların tellalı şöyle bağırdı: "Kimin kapısında kırmızı bir yün parçası varsa o barış taraftarıdır." Basra'da, İbn Süheyl'in taraftarları olan Ezd ve Rebîa ona biat ettiler. Mudar kabilesi ise yerinde sabit kaldı. İbn Süheyl, İbn Ömer'in mağlup olduğunu ve Mervân'ın da gelmekte olduğunu fark edince geceleyin kaçtı. Sabah oldu; vilayet binasında kim-

391 Belâbâz, Ninova'ya bağlı Musul yakınlarında bulunan bir köydür. Onunla Musul arasında hafif bir yolculuk vardır (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)

se yoktu. İbn Süheyl'in kaçması sebebiyle Ammâr da kaçtı. Aslında Ammâr'ın gelişi, İbn Ömer ve Dahhâk'ı anlaşmaya vardırmak içindi.

Ertesi gün Misver, saçı-sakalını boyamış olduğu halde bir katır üzerinde evden çıktı. Kınayı sürmüş ve yıkamamıştı. Onun kılları da tıpkı lif gibi düz ve uzundu. Benî Sa'd kabilesi, kıskandıkları için onu vilayet binasına sokmadılar. Bu durumu fark edince İbn Ziyâd'ın beyaz sarayına yöneldi ve oraya indi.

Benî Sa'd ise, Abbâd b. Mansûr en-Nâcî'yi getirip vilayet binasına koydular. Abbâd insanlara namaz kıldırıyordu. İnsanlar onun üzerinde anlaştılar. Öte yandan Benî Kays b. Sa'lebe bazı olaylar çıkardı. Misver onların üzerine gitti ve onlarla savaştı. Sonra onların evlerini ve Mirbed'deki çarşılarını yaktı. Selm b. Kuteybe, Yezîd b. Hübeyre'nin valisi olarak Basra'ya tayin edilinceye kadar Misver bu halde devam etti. Bundan kısa bir zaman sonra Misver vefat etti. Selm'in gelişi kendisine haber verilince Misver Mühelleb ailesinin evlerini yıkmıştı. Selm gelince, Misver ile kalan evler arasına girdi ve yıkımı engelledi. Amr b. Süheyl henüz sağdı. Nihayet Abdullah b. Ali, Şam'da Benî Ümeyye'den bazılarıyla birlikte onu da öldürdü.

Bana Hirmâzî anlattı. O da Ebû Ubeyde'den nakletti; dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, oğlu Abdullah'a, "Yüzüğünün üzerinde ne var?" dedi. Abdullah, "Her amel için bir karşılık vardır." dedi. Bunun üzerine Ömer, "Rabbü'l-Erbâb'dan karşılık dile!" dedi.[392]

Dediler ki: Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz İbn Süheyl'e bir mektup yazdı; mektubunda kendisine bir heyet göndermesini emrediyordu. Bunun üzerine İbn Süheyl ona bir cemaat göndererek kendisine gitmelerini emretti. Ayrıca heyette yer alması için Amr b. Ubeyd'e de haber gönderdi. Ne var ki o kabul etmedi. Bu kez Şebîb b. Şeybe'yi Amr b. Ubeyd'e gönderdi. Amr Şebîb'e, "İbn Süheyl'e söyle, Abdullah b. Ömer'in bana ilk soracağı şey senin gidişatındır. Senin hakkında ne söylememi uygun görüyorsun?" dedi. Bunun üzerine İbn Süheyl, Amr'dan vazgeçti. Heyette Şebîb b. Şeybe, İsmâil el-Mekkî ve Vâsıl b. Atâ vardı.

---

392 Abdullah b. Ömer, "Yüzüğümün üzerinde (لِكُلِّ عَمَلٍ ثَوَابٌ) yazılıdır." deyince babası Ömer b. Abdülazîz, "(فَاسْتَتِبْ رَبَّ الأَرْبَابْ)" dedi. (çev.)

Hâlid b. Safvân dedi ki: Bunlar Abdullah b. Ömer'in yanına girdiler. Ben de onun yanındaydım. Teker teker konuştular ve kelamın bütün sanatlarını konuşmalarında ortaya koydular. En sonda Vâsıl kalmıştı. Vâsıl konuşma sanatını herkesten daha iyi beceriyordu. Bir adam konuştu; sesi zayıf, mantığı gizliydi. Sürekli sesini alçaltıp yükseltiyordu. Sanki bütün güzel sözler onun için bir araya gelmiş de kendisi onların içinden akıllıca en iyilerini eçiyordu. Abdullah b. Ömer, her birine iki bin dirhem verilmesini emretti. Vâsıl dışında hepsi kabul ettiler. Bu kez Vâsıl onlara, "Vallahi eğer siz Allah için gelmişseniz, size verilen para, geldiğiniz amacın karşılığı olamaz. Eğer siz dünya için gelmişseniz, size verilen parayı hak etmiyorsunuz." dedi.

Bu kez Abdullah b. Ömer Vâsıl'a artırarak verdi; nihayet yüz bin dirheme ulaştı. Fakat Vâsıl şöyle dedi: "Ben senin emrettiğin atıyyeye dönmedim. Ancak az bulduğum için veya senden artırılmasını istediğim için değil. Eğer sadece bunun için gelmiş olsaydım, yeterli ve kanaat veren bir miktar vermiştin zaten. Ancak ben senin verdiğin dışında bir amaçla geldim."

Asma'î dedi ki: İbn Hübeyre geldi; Misver'i güvenlikle ilgili olaylar üzerine görevlendirdi. Abbâd b. Mansûr'u da kadılığa ve namaza görevlendirdi. Gaylân b. Hureys er-Rib'î birkaç beyitte şöyle demişti:

Bütün evlerin üzerine faziletli kılınan
Ve şerefli kılınan Kâbe'nin Rabbine yemin ederim
Benî A'az, yani Hanzale ve Amr ailesi
Evde yapışıp kaldılar
Bir dar sokakta ki, korkulur, orada öldürülmekten
Görürsün, hasmını yere seren yiğitleri
Temîmîler toplanmışlar Türcümân'ın etrafında
Saygıdeğer birinin etrafında; onu gizlemezler
Süfyân ailesinden biri; adaleti güzel olan
Başı yüksek ve kirişleri uzun
Vuruyor karanlıkta, karanlıkların aslanlarını

Yine şöyle demiş:

Ey Misver b. Ömer b. Abbâd!
Ey Mısırlıların efendisi ve efendilerin oğlu!
Göz önünde olanların ve olmayanların en hayırlısı!
Nice beyaz, cömert adamlar vardır, sizde
Amcaya karşılık, dedeleri şerefli
Sen cumartesi günü ayrılmazsın, kuşkusuz
Kılıçla vurarak ejderhaların başını

Rü'be b. Accâc birkaç beyitte şöyle dedi:

Temîm kabilesi, bazı kavimlere müptela olmuş ki
Ne dayıdırlar, ne de amcadırlar
Saygı göstermiyorlar, İslâm'ın sınırlarına
Dinin inceliğinden ve uzak akrabalıktan dolayı
Biri Lükeyz'dir; toplulukların en kötüsü
Ve Ezd; onlar da çok âdi insanlardır
İlk ortaya çıkışta gürültü ile görüldüler
Râm şehrinin temelleri gibi, deniz dalgaları arasında [kaldılar]
Cesur olan Türcümân'ın ve Yüce Misver'in birliği
Hiç geri durmadan
Öyle evler ki, kederli insanın gözünü doldurur
Mantarlar gerdanlığa tutunduğu zaman

Ebû Ubeyde dedi ki: Mervân kıyam edip Yezîd b. Amr Irak'a geldiği zaman, Katâde Hâricîleri ve Yezîd b. Velîd'in taraftarlarından onlara katılanları bir araya getirdi. Mühelleb ailesi de her tarafa dağıldılar. Yezîd, Selm'i Basra'ya vali yaptı.

Abdülazîz b. Mervân'ın çocuklarından biri de Ebû Zebbân'dır. İsmi Asbağ b. Abdülazîz'dir. Kendisi âlim olup tıp ve astronomiye merakı vardı. Benî Ümeyye ailesinde bir değere sahipti. Mısır'da, babasından on beş gece önce vefat etti.

Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân'ın Hilafet Dönemi

Yezîd'in künyesi "Ebû Hâlid" idi. Annesi Âtike binti Yezîd b. Muâviye b. Ebû Süfyân idi. Yezîd annesine nispet edilirdi. Hicret'in 101. yılında hilafete getirildi. Süleyman b. Abdülmelik hastalandığında önce Ömer b. Abdülazîz'i, arkasından da Yezîd'i veliaht tayin etmişti.

Süleyman dedi ki: "Eğer benden sonra Benî Mervân'ın ihtilaf etmesinden korkmasaydım, Yezîd'i veliaht yapmaz, sadece Ömer b. Abdülazîz üzerinde dururdum."

Ömer b. Abdülazîz vefat edeceği sırada dedi ki: "Eğer imamet için Yezîd dışında birini seçseydim daha isabetli olurdu. Ancak imameti Abdülmelik ailesinden çıkardığım takdirde fitne ve ayrılığın olmasından korkuyorum. Bu yüzden Süleyman'ın yaptığı tayini onaylıyorum. Müslümanlar kendi işlerine bakmaya daha evlâdırlar."

Yezîd'in hilafeti dört yıl, bir ay devam etmiştir. Hicret'in 105. yılında Ürdün ovasındaki Cûlân'da[393] defnedilmiştir. Deniliyor ki: Hicret'in 106. yılının başında vefat etmiştir. Vefat ettiğinde ömrü otuz yedi yıl, birkaç aydı. Deniliyor ki: Kırk iki yaşındaydı. Yine deniliyor ki, Şam'a bağlı Belkâ'da vefat etmiştir.

Dediler ki: Yezîd yakışıklı bir adam olup saçları güzel ve dudakları aşağıya sarkıktı. Eğlenceyi, coşkuyu ve espriyi severdi. [Halifelerden] ilk kez cariyelerle aşırı şekilde eğlenen Yezîd b. Abdülmelik idi.

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da İbn Ayyâş el-Hemdânî'den şöyle dediğini nakletti: Yezîd coşkulu ve hareketli bir adamdı. Bir elbiseyi beş bin dinara satın alan ilk adam Yezîd'dir.

Dediler ki: Onun içki arkadaşı Ahvas b. Abdullah b. Muhammed b. Âsım b. Sâbit b. Ebü'l-Aklah idi. Adı Kays b. İsmet b. Ümeyye b. Dubay'a b. Zeyd b. Mâlik b. Avf b. Amr b. Avf b. Mâlik b. Evs idi. Bu adam konuşma ayıbıyla itham edilirdi ve sürgün edilmişti. Velîd b. Abdülmelik, Arâk el-Gıfârî'nin şehadetiyle onu Dehlek'e sürmüştü. Yezîd b. Abdülmelik hilafete gelince onu sürgünden getirdi ve Arâk'ı sürdü. Bunun üzerine Ahvas şöyle dedi:

---

393 Bugün Golan denilen yerdir. (ZZ)

Şu an, mülk [devlet] doğru yerde karar kıldı
Ve döndü iyiliğe, onun kötü olan emri
Kovulmuş biri ki, Yezîd onun yokluğunu hissetti, merhametle
Yezîd'in yaptığı iyiliklere karşı özür dilemeye bile muhtaç olmadı

Bana Ebü'l-Hasan el-Medâinî anlattı. O da Ebû Cezî'den nakletti; dedi ki: Yezîd b. Abdülmelik, Ömer b. Abdülazîz'in yaptığı ve kendisinin uygun görmediği her şeyi eski haline getirdi. Bu işi yaparken ne gelecek bir günahtan ne de âcilen yapılacak şiddetli bir kınamadan korktu.

Medâinî dedi ki: Haccâc'ın kardeşi Muhammed b. Yûsuf Yemen'e bir vazife ile görevlendirildi. Fakat bu vazife Yemenliler için bir haraca dönüştü. Bunun üzerine Ömer b. Abdülazîz Yemen'deki valisine bir mektup yazdı ve bu vazifenin iptal edilerek sadece öşür alınmasını emretti. Ömer devamla, "Vallahi Yemen'den bana bir avuç çivit otunun [boya bitkisinin] gelmemesi, benim için bu verginin yerinde kalmasından daha sevimlidir." dedi.

Yezîd halife olunca verginin yeniden konulması için emir verdi. Valisi Urve b. Muhammed'e şunu yazdı: "Kuşkusuz İbn Abdülazîz, sana ve senin gibilere karşı kibirli davranan bir insandı. Ömer'in düşürdüğü vergiyi, Yemen halkı helak bile olsa, onların üzerine iade et."

Bana Ebû Mes'ûd anlattı. O da Avâne'den rivayet etti; dedi ki: Yezîd, Ömer b. Abdülazîz'in Basra valisi Adî b. Ertât'ı yerinde bıraktı. Abdurrahman b. Dahhâk el-Fihrî'yi de Medine'ye vali yaptı. Fâtıma binti Hüseyn b. Ali ondan şikâyetçi oldu. Fâtıma, Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali'nin ve kardeşlerinin annesiydi. Fâtıma Yezîd'e bir mektup yazdı ve ona bir elçi gönderdi. Fâtıma mektubunda şunları yazmıştı:

"Senin valin bana evlenme teklifinde bulunuyor. Oysa ben, evlenmeye ihtiyacı olmayan bir kadınım. Zira ben çocuğuma bakmakla meşgulüm. Üstelik beni kızdırmak için, çocuğuma karşı şirin görünerek onları istemediğim bir duruma düşürmeyeceğinden emin değilim. Kuşkusuz Mü'minlerin Emîri, bana bakma ve beni savunma konusunda herkesten daha çok sorumluluk sahibidir. Çünkü ben onun amcasının kızı ve kadınlarından biriyim."

Bu mektup, Yezîd'in Medine valisi Abdurrahman'a kızmasına, onu azletmesine ve ona gönderdiği bazı malları talep etmesine sebep olmuştu. Vali Abdurrahman Medine'den çıkacağı zaman ağladı ve şöyle dedi: "Vallahi azledildiğim için veya valiliğin elden gitmesine üzüldüğüm için ağlamıyorum. Fakat şu Medine'nin ileri gelenlerinden, Fâtıma'yı tanıdığım kadar tanımayanların ve benim gibi ona hakkını vermeyecek olanların onu küçük düşürmelerinden korkuyorum." dedi. Ardından şu şiiri söyledi:

Ne hapis yıprattı, ne de kelepçe zayıf düşürdü beni
Fakat ben ateşin korkusundan tasalanmaktayım
Kaldı ki, ayrıldığımda, kendilerine vermediğim
Bazı kavimlere [atıyye] verilmesinden korkuyorum

Medâinî Muhammed b. Hâlid'den rivayet etti; dedi ki: Yezîd b. Abdülmelik'in köşkünün yanında, Saîd b. Hâlid b. Esîd'in bir köşkü vardı. Yezîd Cuma namazına gitmek için hayvana bindiği zaman bir yerde buluşuyorlardı. Bir gün bir araya geldiklerinde Yezîd ona, "Bir tek cuma günü bile geri kaldığın olmuyor mu?" dedi. Saîd, "Benim köşküm senin köşkünün yanındadır. Sen bindiğin zaman ben de biniyorum ve burada karşılaşıyoruz." dedi. Bunun üzerine Yezîd, "Benim sana bir ihtiyacım var." dedi. Saîd, "O zaman reddedilmeyeceksin ey Mü'minlerin Emîri!" dedi. Yezîd, "Senin bu köşkün…" dedi. Saîd, "O köşk senindir." dedi. Yezîd, "Bunun karşılığında beş ihtiyacını karşılayacağım; söyle bunları." dedi. Saîd, "Birincisi bu köşkü bana geri ver." dedi. Yezîd, "Verdim; diğer dördünü söyle." dedi. Saîd onları sıraladı. Yezîd onları da yerine getirdi.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O da Avâne'den nakletti; dedi ki: Yezîd şöyle dedi: "Dünyanın lezzeti dört şeydedir. Şarkı, içki, sevdiğinin yanında oturmak ve isteyene istediğini vermek."

Bana Vâkıdî'nin kâtibi Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o da Yezîd b. İyâd'dan nakletti; dedi ki: Yezîd b. Abdülmelik Abdurrahman b. Dahhâk'ı Medine'ye vali yapınca Fâtıma binti Hüseyn b. Ali b. Ebû Tâlib ile evlenmek istedi. Fâtıma bu teklifi reddetti ve ona, "Benim evlenmeye ne ihtiyacım var? Ben bakıcıyım; çocuğumu yetiştiriyorum." dedi. Fakat vali evlilik teklifinde ısrar etti ve ona şöyle dedi: "Vallahi eğer benimle evlen-

mezsen senin en büyük oğlunu -Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib'i kastediyordu- içki sebebiyle yakalayacağım; sonra insanların gözü önünde onu darp edeceğim ve seni rezil edinceye kadar bunu birkaç kez yapacağım." dedi. Bunun üzerine Fâtıma, Yezîd b. Abdülmelik'e bir mektup yazarak bir elçiyle gönderdi. Mektubunda Yezîd ile olan akrabalığından ve yakınlığından bahsetti. Ayrıca Abdurrahman'ı şikâyet ederek onun kendisine yaptığı evlilik teklifini anlattı, bir elçi gönderip kendisini ondan korumasını istedi. Fâtıma şöyle dedi: "Ben senin namusun ve kadınlarından biri sayılırım. Vallahi eğer evlenecek olsam benim dengim yoktur. Kaldı ki, Ömer b. Hattâb Resûlullah'ın (sav) minberi üzerinde, 'Denkleriyle olmadıkça şeref sahibi kadınları evlilikten menedeceğim' diyordu."

Dedi ki: İbn Hürmüz Medine'de divandan sorumluydu ve Şam'a gitmek üzere Medine'den çıkmak istedi. Fâtıma İbn Hürmüz'e elçi gönderdi; İbnü'd-Dahhâk'ın kendisine verdiği rahatsızlığı ona haber verdi ve bunu Yezîd'e iletmesini istedi. İbn Hürmüz Yezîd'in yanına girince, Yezîd ona Medine'yi ve ahalisini sordu. İbn Hürmüz Medine'nin durumunu aktarırken Yezîd'in hâcibi geldi ve Fâtıma'nın elçisinin durumunu ona bildirdi. İbn Hürmüz Yezîd'e elçinin taşıdığı mektubu, Fâtıma'nın kendisini gönderdiğini ve İbnü'd-Dahhâk ile aralarında geçenleri kendisine anlattığını Yezîd'e bildirdi.

Yezîd hemen Fâtıma'nın elçisini çağırdı; mektubunu okudu ve çok öfkelendi. Tahtından yere indi, elindeki kırbacı yere vurup toz kaldırdı ve "İbnü'd-Dahhâk Abdümenâf'tan bir kadınla evlenmek istiyor ha?" dedi. Sonra, "Ben döşeğimin üzerinde otururken İbnü'd-Dahhâk'ın işkence sesini kim bana duyurabilir?" dedi. İbn Hürmüz, "Ben sana böyle birini göstereceğim: Abdülvâhid b. Abdullah en-Nasrî…" dedi. Bu şahıs Tâif'teydi. Yezîd hemen ona bir mektup yazarak Medine'ye ve vilayet makamına gitmesini, vali İbnü'd-Dahhâk'a kırk bin dinar borç çıkarmasını ve bu parayı insanlara vakfetmesini emretti. Sonra Fâtıma'nın elçisine bir hediye verdi ve onu geri gönderdi.

Tâif'e gönderilen elçi İbnü'd-Dahhâk'ın yanına uğradı. İbnü'd-Dahhâk azledilmekten korktu. Elçiye bin dinar verdi. O da ona bildirdi. Medine'den ayrılmayacağına dair ona yemin ettirdi. İbnü'd-Dahhâk sohbet ar-

kadaşlarıyla masasının üzerinde oturdu; nihayet Mesleme b. Abdülmelik ile karşılaştı ve ona, "Ey Ebû Saîd! Ne olursun, benim için Mü'minlerin Emîri'nin yanında ricacı ol. Seninle akraba sayılırız. Eğer elimi bırakırsan rezil olacağım." dedi. Mesleme gecenin karanlığında Yezîd'in yanına gitti ve İbnü'd-Dahhâk hakkında onunla konuştu. Bunun üzerine Yezîd, "Emrim onun hakkında uygulanıp da geldiği yere geri dönünceye kadar bir daha onun yüzünü görmeyeceğim, benim askerlerimin yanına da çıkmasın." dedi. Mesleme Dımaşk'tan döndü. Medine'ye geldiğinde Nasrî'nin orada olduğunu gördü. İbnü'd-Dahhâk'tan kırk bin dinar aldı. Daha paralar ele geçmeden insanlar onun hakkında dedikodu yapmaya başladılar. İbnü'd-Dahhâk bu kırk bin dinarı beytülmalden almış, Kureyş'ten bazı kimselere ve diğerlerine dağıtmıştı.

Vâkıdî dedi ki: Bana Ukbe b. Sinân anlattı; dedi ki: İbnü'd-Dahhâk Medine'ye döndüğü zaman insanlar takip edildi ve bu mal onlardan alındı. Bazılarının yanında İbnü'd-Dahhâk'ın verdiği mal bulundu; bazılarında ise bulunmadı. Çünkü İbnü'd-Dahhâk onu borçlularına dağıtmıştı. İbnü'd-Dahhâk yünden bir cübbe içinde gezdiriliyor ve paraları istiyordu.

Vâkıdî dedi ki: Bana Züfer b. Muhammed el-Fihrî anlattı. O da şeyhlerinden nakletti; dedi ki: Abdurrahman azledileceğini hissedince bu malı akrabalarına dağıttı. Yezîd bir mektup yazarak bu malın hesabına yazılmasını ve borçlanmasını emretti.

Dediler ki: Muhammed b. Ali b. Hüseyn, Abdullah b. Hasan b. Hasan ve Zeyd b. Ali tartıştılar. Abdullah b. Hasan b. Hasan Zeyd'e, "Ey büyücü Sindiye'nin oğlu!" dedi. Deniliyor ki: Ona, "Ey Hindekâniye'nin oğlu!" demiş. Bunun üzerine Zeyd ayrıldı ve halası Fâtıma binti Hüseyn b. Ali'nin yanına gitti. Fâtıma, "Eğer senin annene sövmüşse bana sövmüş demektir." dedi. Zeyd tartışmak için geri döndü. Abdullah ona sövdü.

Bunun üzerine Zeyd ona, "Sen İbnü'd-Dahhâk'ı hatırlıyor musun? Hani annen seninle birlikte ona kırmızı, yeşil ve sarı sakızlar gönderiyordu. Annen ona gider ve 'ağzını aç' derdi. Adam ağzını açtığında annen sakızı onun ağzına atardı." Zeyd'in bu sözü üzerine oğulları [Hasan b. Hasan b. Ali'nin çocukları] hemen gidip bunu annelerine haber verdiler. Annele-

ri öfkelendi ve şöyle dedi: "Siz gençtiniz. Ben o adamı idare ediyordum. Onunla evlenecek gibi onu oyalıyordum. Sonunda Yezîd b. Abdülmelik'e yazdım; onu görevden aldı."

Bana Muhammed b. Sa'd ve Velîd b. Sâlih anlattılar; dediler ki: Bize Vâkıdî anlattı; dedi ki: Hâlid b. Mutarrif ve Mutarrif b. Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân bir heyet halinde Yezîd b. Abdülmelik'in yanına gittiler. Yezîd, Mutarrif b. Abdullah'ın kız kardeşini istedi. Bunun üzerine Mutarrif Yezîd'e, "Babam Abdullah b. Amr b. Osman, kadınlarına yirmi bin dinar vereceği sözünü vermişti. Eğer bunu bana verirsen tamam; eğer vermezsen kız kardeşimi sana vermeyeceğim." dedi. Yezîd ona, "Mal olmazsa bizi denk bulmuyor musun yani?" dedi. Mutarrif, "Evet, vallahi siz amca çocuklarımız ve kavmimizin eşrefisiniz." dedi. Yezîd, "Ben sanıyorum; eğer başka bir Kureyşli senin kız kardeşini istemiş olsaydı bana söylemiş olduğun maldan daha az bir miktar karşılığında ona verirdin." dedi.

Mutarrif, "Hayatıma yemin ederim ki doğru söyledin. Çünkü benim kız kardeşim onun yanında mal sahibi ve malları mülkiyetine geçiren biri olurdu. Senin yanında ise kendisi mal olacak ve kahır altında yaşayacak." dedi ve kız kardeşinin Yezîd'le evlenmesine izin vermedi. Bunun üzerine Yezîd, Mutarrif'in güçlü bir deveye bindirilerek hızlı bir şekilde Medine'ye götürülmesini emretti. Yezîd ayrıca Medine'deki valisi Abdurrahman b. Dahhâk b. Kays el-Fihrî'ye bir mektup göndererek, Hâlid b. Abdullah el-Mutarrif cahillerden olduğu için, elinden tutacak ve ona Kur'ân öğretmesi için her gün onu Şeybe b. Nessâh el-Mukri'ye götürecek bir adam tutmasını emretti.

Şeybe'nin yanında Kur'ân okuyunca, Şeybe, "Onun kadar güzel Kur'ân okuyan birini görmedim. Onun cahil olduğunu söyleyen ondan daha cahildir." dedi. Sonra Yezîd valisine, "Bana gelen habere göre Hâlid Medine sokaklarında gidip geliyor. Yanındaki adamlara emret; onu hırpalasınlar." şeklinde bir mektup yazdı. Bunun üzerine valinin adamları onu dövdüler. Hâlid hastalandı ve sonunda öldü. Soyu Medine'de devam ediyor.

Bana Ebû Mes'ûd anlattı. O Avâne'den nakletti; dedi ki: Yezîd b. Abdülmelik -İbn Âtike binti Yezîd b. Muâviye- şöyle dedi: "Ömer b. Abdülazîz kendi nefsi için iyi idi. Ben ise, insanlar için iyiyim."

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o Abdullah b. Câfer ez-Zührî'den, o da Abdülvâhid b. Ebû Avn'dan şöyle dediğini nakletti: Velîd hilafete getirilince, Ömer b. Abdülazîz'i Medine'ye vali yaptı. Sonra onu azletti ve yerine Osman b. Hayyân el-Mürrî'yi tayin etti. O da Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm'ın kadı yapılmasını istedi. O zaman, şehirlerin valileri, fazilet, insaf, ilim ve hal ehli insanlardan kadı tayin edilmesini isterlerdi. Kadı, maaşını güzelce versin diye, şehrin valisinden izin istemeden bir bineğe binmez ve bir ihtiyacı için dışarı çıkmazdı. Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm, ikindiden sonra, Ramazan'ın 20'sinin akşamında, Osman b. Eyyûb b. Seleme el-Mahzûmî'nin yanında vali İbn Hayyân'a şöyle dedi: "Eğer vali izin verirse, Ramazan'ın 21. gecesini ihya edebilmek için yarın namazdan sonra mahkeme kurmayacağım ve uyuyacağım. Çünkü 21. gece, Ramazan'ın Kadir gecesi olduğu söyleniyor." İbn Hayyân ona, "Evet, olur." dedi. Kadı Ebû Bekr gidince Eyyûb, "Şu adamın hangi konuda senden izin istediğine bakar mısın?" dedi. Bunun üzerine İbn Hayyân, "Vallahi onunki riyadan başka bir şey değildir. Eğer yarın bunu ona sormazsam ben Hayyân'dan olmayayım. Eğer onu uykuda bulursam ona yüz sopa vurur, saçını sakalını tıraş ederim." dedi.

Eyyûb dedi ki: Vali beni sevindiren bir şey söyledi. Döndüğümüzde sevinçle eve geldim. Seher vakti olunca dışarı çıktım; baktım ki Mervân'ın evinde bir lamba var. Kendi kendime, "Vallahi Mürrî acele etti. Ben de Mervân'ın evine gireyim." dedim. Girdim, baktım ki Ebû Bekr b. Hazm minberin üzerinde oturuyor ve mum da önünde duruyor. Onun valilik emri, Süleyman b. Abdülmelik tarafından gelmişti. İbn Hayyân da önünde diz çökmüş oturuyor. Yeni vali İbn Hazm, "Bu prangayı İbn Hayyân'ın ayaklarına vurun." diyordu. Eyyûb dedi ki: Ben İbn Hayyân'a baktım, o da bana baktı ve şöyle dedi:

Çekilerek arkalarına dönüp geldiler
Bir emirden sonra [yeni] bir emir vâki olur

Namaz kılıp da insanlar hazır olunca, İbn Hayyân'ın evinde bulunan bir şişeyi istedi ve "Nedir bu şarap?" dedi. İbn Hayyân, "Üzümden yapılmış bir içecek, içiyorum." dedi. Ebû Bekr yanındaki insanlara, "Allah

aşkına, siz bu şaraba ne diyorsunuz?" dedi. Onlar, "O içkidir." dediler. Ebû Bekr, "Evet, içkidir." dedi. Ebû Bekr b. Hazm'ın emriyle şişeler kırıldı ve İbn Hayyân'a had uygulandı. Bu arada Abdullah b. Amr b. Osman şahitle gelerek İbn Hayyân'ın kendisine, "Ey muhannes, ey menkûh [kendisiyle cima yapılan kişi]!" şeklinde hitap ettiğini iddia etti. Bunun üzerine İbn Hayyân'a başka bir had daha vuruldu.

Yezîd hilafete getirilince Medine'ye Abdurrahman b. Dahhâk b. Kays el-Fihrî'yi vali yaptı. Eski Medine Valisi Osman b. Hayyân, Mesleme b. Abdülmelik ile birlikte Yezîd b. Mühelleb'i aramak için yola çıktı. Yezîd b. Mühelleb öldürüldüğünde Osman onun başını Yezîd b. Âtike'ye [b. Abdülmelik] götürdü. Yezîd ona, "Sana ne yapmamı istersin ey İbn Hayyân?" dedi. İbn Hayyân, "Benim için İbn Hazm'a kısas yapmanı istiyorum." dedi. Bunun üzerine Yezîd, "Benim ailemin yetiştirdiği ve fazilet sahibi olan bir adama nasıl kısas uygularım? Fakat seni Medine'ye vali tayin edeyim; istediğini yaparsın." dedi. İbn Hayyân, "Eğer benim valiliğim sırasında onu darp edersem insanlar, 'İbn Hayyân onu kendi idaresinde dövdü' derler. Fakat sen Medine valisi Abdurrahman'a, benim işime yarayacak bir mektup yaz." dedi. Bunun üzerine Yezîd Abdurrahman'a şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, mektubum sana geldiği zaman, İbn Hazm'ın İbn Hayyân'ı dövdüğü konuya bak. Eğer onu açık bir işten dolayı dövmüş ise önemseme ve haddi uygula. -Yani İbn Hayyân'ın aleyhine- Eğer kötü ve problemli bir iş dolayısıyla onu dövmüş ise, yine haddi uygula. Eğer haksızlığı hakkında ihtilaf edilmeyen bir konuda onu dövmüş ise, onun için kısas uygula."

İbnü'd-Dahhâk mektubu okuyunca elinden attı ve "Seni ancak çok açık bir işten dolayı dövmüştü. Bu mektubun sana bir faydası olmayacaktır." dedi. Bunun üzerine Osman, "Eğer iyilik yapmak istersen yaparsın." dedi. İbnü'd-Dahhâk, "Şimdi isabetli söyledin." dedi. Dediler ki: İbnü'd-Dahhâk Ebû Bekr'e haber gönderdi ve ona bir tek harf sormadan bir yerde ona iki had uyguladı. Sonra Ebü'l-Mağrâ Osman b. Hayyân oradan ayrıldı. Şöyle diyordu: "Vallahi, İbn Hazm'ın beni dövdüğü günden beri kadınlara yaklaşmadım. Bugün yaklaşacağım." İbn Hazm ise şöyle dedi:

Biz fâsık İbn Hayyân'ı darp ettik
İki had uygulayarak; bir iftiraya karıştığı zaman

Bunun üzerine İbn Hayyân da şöyle dedi:

Biz fâsık İbn Hazm'ı darp ettik
İki had uygulayarak; bir günah işlediği zaman

Vâkıdî dedi ki: Abdurrahman b. Dahhâk'a kırk bin dinar borç çıkarılınca İbn Hazm, çevresinin ve kendisiyle beraber olanların, onun hoşlanmayacağı bir şeye mâruz bırakmalarını yasakladı ve bütün ihtiyaçlarının yerine getirilmesini istedi. İbn Dahhâk, kendisine yapılanları ve İbn Hazm'ın kendisi için yaptıklarını anıyor; hayret ediyor ve "Vallahi o benden daha faziletliydi." diyordu.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da Ehtem ailesine mensup bir adamdan nakletti; dedi ki: Yezîd b. Abdülmelik, Irak valisi Ömer b. Hübeyre'ye, "Hurmanın dikili olduğu arazilerde Mü'minlerin Emîri'nin bir tek yaprak hurması yoktur. Bundan böyle fazlasını Mü'minlerin Emîri için buda." şeklinde bir mektup yazdı. Bunun üzerine Ömer b. Hübeyre hurmaların dikili olduğu araziye geliyor, soruyor; sonra eliyle meshedip geçiyor. Nihayet bir tarlaya geldi ve "Bu kimindir?" dedi. Sahibi, "Benimdir." dedi. Ömer, "Nereden senin eline geçti?" dedi. Adam şöyle cevap verdi:

Onları doğru babalardan miras aldık
Öldüğümüzde onu çocuklarımıza miras bırakacağız

Sonra insanlar İbn Hübeyre'nin bu tutumundan sıkılmaya başladılar. Ömer b. Hübeyre de bu işten vazgeçti.

Dediler ki: Yezîd b. Abdülmelik, [şarkıcı] İbn Süreyc'in[394] bindirilip getirilmesi için bir elçi gönderdi. Elçi Mekke'nin aşağılarına gelince bir adamın şöyle şarkı söylediğini işitti:

394 Abdullah b. Süreyc; künyesi Ebû Yahyâ'dır. İnsanların en güzel seslisi ve en güzel şarkı söyleyeni idi. Kendisi irticalen (hazırlık yapmadan) şarkı söylerdi. Bir değnekle saldırırdı. İlk defa Mekke'de bir değnekle döven odur. Hişâm b. Abdülmelik'in hilâfeti devrinde vefat etti. Vefat ettiğinde yaşı 85 idi (Halil Merdum Beg, *Cemheretü'l-Muğanniyîn*, Dımaşk, 1964, s. 71-72). (ZZ)

Ne Mina'da taş atmak gibi bir manzara gördüm
Ne de hac geceleri gibi, fitneye düşüren aşk dolu bir gece

Bir de ne görsün: Meğer İbn Süreyc denilen adam bu şarkıyı söylüyormuş. Elçi, "Ne cahil adamlar bunlar! Bu adamı bırakıp başka birini getirtmek için adam gönderiyorlar." dedi. Valinin yanına geldi. Vali İbn Süreyc'i istedi. Baktı ki, gördüğü o adam İbn Süreyc'tir. Bunun üzerine elçi, "İbn Süreyc'in senden başkası olmasını hoş karşılamazdım zaten." dedi.

Heysem b. Adî ve diğerleri şöyle dediler: Şarkıcılar Yezîd'in yanına gelir; Yezîd onlara iyilikte bulunurdu. Şarkıcı Ma'bed[395] ve İbn Süreyc Yezîd'i ziyaret ediyorlar ve bir müddet onun yanında kalıyorlardı. Yezîd onlara hediyeler verirdi. Ahvas da Medine'den gelir, onu ziyaret ederdi. Yezîd onun atıyyesini arttırır ve hediyelerini bolca verirdi. Yine Yezîd'in huzurunda şarkı söyleyenlerden biri Uzeyyil eş-Şâmî idi.

Yezîd de kendisi için şarkı söylemiştir. Onun şarkılarından biri şöyledir:

Sellâme ez-Zerkâ için, bir çatlak oluştu ciğerimde
Zaman durdukça kalıcı olan bir çatlak

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu şarkı Yezîd'indir. İnsanlar onu haksız yere Ma'bed'e ve Uzeyyil eş-Şâmî'ye nispet ediyorlardı.

Bana Hafs b. Ömer el-Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da İbn Ayyâş'tan şöyle dediğini nakletti: Yezîd'in Irak valisi Ömer b. Hübeyre Yezîd'in yanına geldi ve ona çok miktarda hediyeler getirdi. Ayrıca ganimetler de getirmişti. Hediyelerin içinde misk de vardı. Onun oğullarından biri o miski alıp gitti. Yezîd, "Ey oğlum! Bu yaptığın, devletin malını aşırmaktır ve ihanettir." dedi. Bunun üzerine İbn Hübeyre şöyle dedi: "Irak'ın kurralarından biri Horasan'da iken ihaneti yasaklıyordu, fakat miski zimmetine geçiriyordu. Kendisine bu soruldu. Kendisi şöyle diyordu: *Allah, Kim böyle bir aşırma ve ihanette bulunursa, kıyamet günü aşırdığı ile gelir,*[396] buyuruyor. Vallahi ben kıyamet günü kokusu hoş ve yükte hafif bir şeyi

395 O Ebû Abbâd Ma'bed b. Vehb'dir. İbn Katar'ın mevlasıdır. Babası siyahîydi. Kendisi ise bayaz-siyah karışımı bir renkteydi. Ma'bed uzun boylu ve bir gözü kördü. Benî Ümeyye devletinin ilk zamanlarında şarkı söylemeye başladı. Velîd b. Yezîd döneminde vefat etti (Halil Merdum Beg, *Cemheretü'l-Muğanniyîn*, Dımaşk, 1964, s. 85-86). (ZZ)

396 Âl-i İmrân, 3/161.

getirmiş olacağım." Yezîd, "Oğlum, eğer kurra böyle bir ruhsatı veriyorlarsa o zaman al." dedi.

[Yezîd b. Abdülmelik'in Şarkıcı Sellâme ve Habbâbe ile Olan Öyküsü]

Yezîd, Sellâme ve Habbâbe adlı cariyelerin dostuydu. Ebû Hamza Muhtâr b. Avf el-Ezdî el-Hâricî onlardan söz edip demiştir ki: "Sellâme'yi sağına, Habbâbe'yi soluna oturtmuş sonra, 'uçacağım' demiş. Hey Yezîd! Uç bakalım, Allah'ın lanetine ve ateşine doğru uç!"

Sellâme'nin öykülerinden biri şöyleydi: Sellâme Mekkeli bir adamın cariyesiydi. Süheyl b. Abdurrahman b. Avf ez-Zührî onu ondan satın aldı. Deniliyor ki: Süheyl onu yetiştirdi ve ona şarkı söylemeyi öğretti. Kendisi, onu şarkıcı olarak almamıştı. Ancak birinci görüş daha doğrudur.

Abdurrahman b. Abdullah Ebû Ammâr -Benî Cüşem b. Muâviye b. Bekr b. Hevâzin'den biriydi. Safvân b. Ümeyye el-Cumahî'den ona bir iyilik dokunmuştu- Mekke'ye iniyor. Kendisi hem fakih hem de ibadetine düşkün biriydi. İbadetinden ve ictihadından dolayı kendisine "el-Kass" denilirdi. Bir gün Sellâme'nin efendisinin evinin bulunduğu yerden geçti ve onun şarkılarını duydu. O da durup şarkıyı dinlemeye başladı. Sellâme'nin efendisi bunu gördü ve ona, "İçeri girip dinlemek istemez misin?" dedi. Ancak Abdurrahman bunu kabul etmedi. Bu kez, "İster misin, cariyemi senin için dışarı çıkarayım?" dedi. Abdurrahman bunu da kabul etmedi. Fakat fazla geçmeden cariyesi Sellâme'yi çıkardı. Abdurrahman onu görüp şarkılarını açıktan duyunca ona sırılsıklam âşık oldu. Sellâme de ona âşık oldu. Abdurrahman yakışıklı bir adamdı. Bu yüzden Sellâme'nin efendisinin evine gelirdi. O da, onu görüp şarkılarını dinlemesi için onu gizlerdi.

Dediklerine göre bir gün, Sellâme Abdurrahman'la yalnız olduğu bir sırada, "Vallahi seni seviyorum." dedi. Bunun üzerine Abdurrahman da, "Vallahi ben de seni." dedi. Sellâme, "Göbeğimi senin göbeğinin üzerine koymak istiyorum." dedi. Abdurrahman, "Vallahi ben de bunu istiyorum." dedi. Sellâme, "Seni bundan alıkoyan nedir? Şu anda yanımızda kimse yok." dedi. Abdurrahman, "Ben Allah'tan işittim; *O gün, Allah'ın emirleri-*

ne karşı gelmekten sakınanların dışında, bütün dostlar birbirlerine düşman olacaklardır,[397] buyuruyor. Dostluğumuzun düşmanlığa dönüşmesini istemiyorum." dedi. Sonra kalktı ve ibadetine geri döndü. Hatta kendisi o cariye hakkında şöyle bir şiir söylemiştir:

Onu görmez misin -Allah onun evini uzaklaştırmasın-
Şarkı söylerken neler yaptığını?
Sözün sistemini uzatır, sonra sözü
Çınlamaya çevirir ve yankılanır sesi

Abdurrahman şunu da söylemiştir:

Ne oldu kalbine de, heyecanlandırır onu bir anlatım?
Bir anlatım ki, yanlış yapmasının sonuçları hastalıklardır
Akşamlar da, bizi tedavi eder; zanneder ki biz
Uyanığız bunda, oysa biz uykudayız
Nihayet bakan kimse için, aydınlık ortaya çıkınca
O zaman bakarız ki, rüyalar vardır aramızda
Aslında ben terk etmiştim sefahat ehlini
Ama hayretle bak, günlerin getirdiğine
Bugün kabul ediyorum, onların mazeretini
Ve biliyorum ki çeşit çeşittir, hidayet ve dalalet yolları

Yine şöyle demiştir:

Hey! Söyle bu kalbe "Görüyor musun?"
Ve sen bugün Sellâme'den vazgeçiyor musun?
Ah! Keşke ondan uzak olduğum her yerde
Sazın sesi yükseldikçe oturuyor olsaydım, Selmâ'nın yanında
Ses vermeye başladığında, onun yanında oturanın
Ona bakarken, ona doğru uçmaya başlar kalbi, neredeyse
Göğsünden konuştuğunda, aklını başından alır insanın
Tıpkı evcil ve eğitilmiş, ürkek bir güvercin gibi

397 Zuhrûf, 43/67.

Yine şöyle demiştir:

Selam olsun, kalbin Sellâme'sine
Ziyareti çok kısa olandan bir selam
Seviyorum onunla buluşmayı ve kınıyorum kendimi
Sanki onunla buluşmam, harammış gibi
Onun sazı ses verip de o da şarkı söyleyince
Onun sözlerine kulak verir, şerefli insanlar
Ve kulaklar dikilir, ona doğru
Hatta uyumadıkları halde, uyur gibi dinliyorlar onu

Yine şöyle demiştir:

Ey Sellâme! Yazık sana, ölüleri diriltir misin?
Ya da kederlilere, kaçırdıklarını geri verir misin?
Çağır sazınla boynu bükükleri, topla onları,
Sonra bahşet kendinden bazı nağmeleri, duyabilmem için

Yine şöyle demiştir:

Ey Sellâme! Sizden bana yardım eden olur mu?
Ya da kalbimi sizden alıkoyacak biri var mı?
Duymuştur insanlar, size olan aşkımı
Kınayanlar da vardır, mazeret kabul edenler de

Dedi ki: Abdurrahman el-Kass'ın Sellâme ile olan ilişkisi yayıldı; hatta insanlar onun için "Sellâmetü'l-Kass" demeye başladılar. Yine Abdullah b. Kays er-Rukayyât Sellâme hakkında şöyle demiştir:

Fitneye düşürdü, Reyyâ'yı ve Sellâmetü'l-Kassâ'yı
Bırakmadılar el-Kass için, ne akıl ne de nefis
İki genç kız... Onlardan biri benziyor aya
Diğeri de benziyor güneşe
Barındırıyorlar [vücutlarında] incecik derileri ve asil yüzleri
Ve boyanmış yumuşacık gözleri

Mâlik b. Ebü's-Semh, Sellâme hakkında fazlaca şiir yazmıştır. Yine İbn Kays er-Rukayyât şöyle demiştir:

İki kız kardeş; biri, karanlık bir günde
Doğan güneş gibi; diğeri de tıpkı aya benziyor

Bana Ebü'l-Hasan el-Medâinî anlattı. O İbn Cu'dübe'den nakletti; dedi ki: Yezîd b. Abdülmelik, kardeşi Süleyman'ın hilafeti döneminde Medine'ye geldi. Yirmi bin dinar karşılığında Sa'de binti Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân ile evlendi. Yine benzeri bir parayla, Rubeyha binti Muhammed b. Abdullah b. Câfer ile evlendi. Hilafete getirilince Sellâme el-Kass'ı, dört bin dinar karşılığında, Süheyl b. Abdurrahman b. Avf'tan satın aldı. Deniliyor ki: Yezîd'in evlendiği kadın, Rukayye binti Abdullah b. Amr b. Osman idi. Ancak Sa'de ile evlenmiş olması daha doğrudur.

Medâinî dedi ki: Habbâbe'ye "el-Gâliye"[398] denilirdi. Gâliye Medine'de mevaliden bir adamın cariyesiydi. Yezîd Medine'ye gelip de Sa'de binti Abdullah b. Amr ve Rubeyha binti Muhammed ile evlenince, Gâliye'yi de mevlasından dört bin dinara satın aldı. Bu haber [halife] Süleyman'a ulaştı; dedi ki: "Bu sefih, ahmakın mallarını haczedeceğim." Süleyman'ın sözü kulağına gidince Gâliye'nin mevlasıyla anlaştı ve Gâliye'yi geri verdi. Bu kez mevlası onu İfrîkıyye'ye götürüp Gâliye'yi orada sattı.

Yezîd hilafete getirilip de Sellâme'yi mevlasından satın alınca, Abdullah b. Amr b. Osman'ın kızı [Yezîd'in eşi] Sa'de ona, "Gönlünün arzu edip de dünyadan elde edemediğin bir şey kaldı mı?" dedi. Yezîd, "Evet, Gâliye kaldı. Fakat bana gelen habere göre, o İfrîkıyye'de satılmış." dedi.

Bunun üzerine Abdullah b. Amr b. Osman'ın kızı, Yezîd'den habersiz olarak bazı kölelerini İfrîkıyye'ye gönderdi ve Gâliye'yi dört bin dinara satın aldılar. Gâliye getirildi. Abdullah'ın kızı onun için hazırlık yaptı ve onu eve oturttu. Sonra Yezîd'e, "Eğer Gâliye'yi görürsen onu tanır mısın?" dedi. Yezîd, "Evet, onu gördüm ve bir daha unutmam." dedi. Abdullah'ın kızı perdeyi kaldırdı; Yezîd, "İşte bu Gâliye'dir." dedi. Abdullah'ın kızı "Bu senindir." dedi ve onu Yezîd'in yanına koydu. Yezîd ona "Habbâbe" ismini koydu. Abdullah b. Amr b. Osman'ın kızı onun yanında mutluydu.

---

398 RK'de ve *el-Ağânî* gibi kaynaklarda bu isim el-Âliye (العالية) şeklinde geçmektedir. (çev.)

Öte yandan Yezîd, Mes'ade'nin [Sa'de'nin] kardeşi Hâlid b. Abdullah b. Amr'ın kardeşinin kızını istedi. Hâlid, "Kız kardeşim onun yanındadır; bu yetmez mi ki, bir de kardeşimin kızlarını istiyor?" dedi. Yezîd bundan dolayı kızdı. Bunun üzerine Hâlid yanına gelerek onu râzı etmeye çalıştı. Onun çadırındayken, Habbâbe'nin bir cariyesi hizmetçileriyle beraber gelerek şöyle dedi: "Hanımım sana selam söylüyor ve 'Senin hakkında Mü'minlerin Emîri ile konuştum; senden râzı oldu. İhtiyaçlarını bana bildir' diyor." Hâlid orada hazır olanlara doğru başını kaldırdı ve "Kim bu cariyenin hanımı?" dedi. Oradakiler, "Habbâbe'dir." dediler ve onun öyküsünü anlattılar. Bunun üzerine Hâlid cariyeye şöyle dedi: "Hanımına dön ve ona 'Onun benden râzı olmasının başka bir sebebi vardır; onu bilmiyorsun' de."

Habbâbe bu durumu Yezîd'e şikâyet etti. Yezîd kızdı. Hemen Hâlid'in yanına bazı adamlar gönderdi. Hâbbâbe'nin hizmetçileri de onlarla beraberdi. Çadırın iplerini koparıp çadırı söktüler. Sonunda çadır Hâlid ve yanındakilerin üzerine yıkıldı. Bunun üzerine Hâlid, "Yazıklar olsun size! Nedir bu?" dedi. Onlar, "Habbâbe'nin elçileridirler." dediler. Hâlid, "Allah onu rezil etsin! Ona ne oluyor? Onun hoşnutluğu ne kadar da öfkesine benziyor!" dedi.

Anlattıklarına göre, bir gün Yezîd Habbâbe'nin olduğu eve doğru gitmek istedi. Perdenin gerisinde durdu; onun şöyle mırıldandığını işitti:

Ey Yezîd! Benim bir zaman sana olan sevgim
Öldürüyordu beni az daha, karşılaştığımız gün

Perdeyi kaldırdı; baktı ki sırt üstü uzanmış ve yüzünü duvara çevirmiş. Onun kendisinden habersiz olduğunu ve söylediklerini ona duyurmak istemediğini anladı. Hemen kendini onun üzerine attı ve onu öpmeye başladı. O da ondan heyecanlandı.

Dediler ki: Bir gün Yezîd oturdu. Habbâbe sağında, Sellâme de solundaydı. İkisi şarkı söylemeye başladılar. Yezîd coşmaya başladı. Sonra Habbâbe'ye, "Bir şarkı söyle!" dedi. Habbâbe şunu söyledi:

Boğaz ile küçük dil arasında, boğazın düğümlendiği yerde
Bir hararet vardır, insanı mutlu eden ve yüreğini soğutan

Bunun üzerine Yezîd, "Uçacağım" dedi ve ellerini uzattı. Habbâbe ise, "Dur bakalım, sana ihtiyacımız var." dedi. Yezîd, "Vallahi uçacağım." dedi. Habbâbe, "Hilafeti ve devleti kime bırakacaksın?" dedi. Yezîd, "Vallahi sana bırakırım." dedi.

Medâinî dedi ki: Bir gün Habbâbe şarkı söyledi. Yezîd aşırı şekilde coştu. Sonra, "Sevgilim, benden daha fazla coşkulu kimse gördün mü?" dedi. Habbâbe, "Evet, Muâviye b. Abdullah b. Câfer et-Tayyâr." dedi. Yezîd hemen Medine'deki valisi Abdurrahman b. Dahhâk b. Kays'a bir mektup gönderip onu yanına göndermesini emretti. Vali, Muâviye b. Abdullah b. Câfer'i izzet ve ikram ile gönderdi. Ondan neyi istediği kulağına gelince de şöyle dedi: "Ne kötü! Adam yaşlandıktan sonra mı eğlenceye çağrılır?"

Yezîd'in yanına gelince hem kendisine hem de ona ipekten bir halı istedi. Ayrıca misk dolu bir bardak getirildi. Biri onun önüne, diğeri Muâviye b. Abdullah'ın önüne konuldu. Sonra Habbâbe'yi çağırdı; şarkı söylemeye başladı. Bunun üzerine Muâviye bir yastık aldı, başına koydu ve kendinden geçmiş gibi evde dolaşıp, "Çekirdekli börülüce! Çekirdekli börülüce!"[399] demeye başladı. Yezîd ona hayret etti ve güldü. Sonra kendisine sekiz bin dinar verilmesini emretti.

Bana bir arkadaşım anlattı. O Zübeyr b. Bekkâr ez-Zübeyrî'den nakletti; dedi ki: Yezîd b. Abdülmelik bir gün Habbâbe ve Sellâme'ye, "Hanginiz içimden geçeni şarkı olarak söylerse onun hükmü kendisinindir." dedi. Önce Sellâme ona bir şarkı söyledi; ancak arzu ettiği şarkı değildi Sonra Habbâbe ona şu şarkıyı söyledi:

Filistin'de, Benî Kinâne'den bir grup insan
Etrafımdadırlar; hızlıca atlara binmeye çalışıyorlar

---

399 "Börülüce çekirdekle" şeklinde tercüme ettiğimiz bu ifadenin Arapçası (اَلدَّجْرُ بِالنَّوَى) şeklindedir. ed-Decr (الدجر) kelimesi, fasulye veya böğürlece (börülüce) denilen bir bitkidir. Fakat daha çok börülüce için kullanılmaktadır. Hadiste Ömer (ra) hizmetçisine (إِشْتَرِ لَنَاَ دَجْرًا بِالنَّوَى) "Çarşıdan bize çekirdekli börülüce satın al" demiştir. Yine İbn Ömer'in (الدجر) denilen börülüceyi yedikten sonra elini, onun tortusuyla yıkadığı rivayet edilmiştir (أكل الدَجْرَ وغسل يَدَه بالثِفَال) [bkz. İbnü'l-Esîr, *en-Nihaye fî Garîbi'l-Hadis*, (دجر) maddesi.] Ayrıca bu kelimenin, güzel ve parlak cariyeler için de kullanıldığı söylenmiştir. (çev.)

Habbâbe bu şarkıyla onun içinden geçen şarkıyı söylemiş oldu. Bunun üzerine Yezîd, "Kendi hükmünü ver!" dedi. Habbâbe, "Sellâme'yi ve onun malını bana vereceksin." dedi. Yezîd, "Hayır, başka bir şey iste!" dedi. Habbâbe kabul etmedi. Yezîd, "Onu ve malını al." dedi. O da aldı. Sellâme bu yüzden içinden çıkılmaz büyük bir işin içine girmiş oldu. Habbâbe Yezîd'e, "Sen benden hayır görmeyeceksin." dedi. Bunun üzerine Yezîd, onu hükmüyle kendisine satmasını istedi. Habbâbe, "Şehadet ederim ki, Sellâme hürdür. Onu benden iste de, seni onunla evlendireyim. Böylece cariyemi seninle evlendirmiş olurum." dedi. Yezîd gülmeye başladı.

İshak b. İbrâhim el-Mevsılî anlattı; İbn Künâse'nin kendisine haber verdiğine göre, Sellâme ve Habbâbe Ma'bed'in söylediği bir şarkının bestesinde ihtilaf ettiler. O da şair Cerîr'e ait olan şu beyit idi:

Selamla, Sa'd'ın bulunduğu yurdu
Seviyorum Fâtıma'nın sevgisi için, o yurdu

Bunun üzerine Yezîd Ma'bed'e haber gönderdi ve onu getirtti. Ma'bed, neden getirildiğini sordu. Durum ona haber verildi. Ma'bed, "Mü'minlerin Emîri bunlardan hangisini daha çok seviyor?" dedi. Kendisine, "Habbâbe" denildi. Her ikisi de seslerini Ma'bed'e arz edince Mâbed Habbâbe'nin lehine hüküm verdi. Bunun üzerine Sellâme, "Vallahi Habbâbe'nin konumundan dolayı onun lehine hüküm verdi. O kesinlikle benim daha güzel söylediğimi biliyordu. Fakat ey Mü'minlerin Emîri, bana izin ver, Ma'bed'e iyilikte bulunayım. Onun hakkı var." dedi. Yezîd ona izin verdi. Ma'bed, "Sellâme bana, Habbâbe'den daha fazla iyilikte bulundu." dedi.

Dediler ki: Bir gün Hâbbâbe Yezîd'in yanına girdi. Elinde bir tef vardı ve şu şarkıyı söylüyordu:

Müleyke'nin boynu ve gerdanı ne kadar da güzel!
Göğüsler onu süslediği zaman
Ey Rabbim, keşke insanların sakinleştiği
Sahibi olan köpeklerin de uyuduğu bir gecede olsaydı
Bizi ihbar edecek kimseyi de görmeseydik o gecede
Ve sadece semanın yıldızlarını görseydik

Bu şarkı İbn Süreyc'indir. Bu şarkıyı dinleyen Yezîd, Habbâbe'nin yanına gitti ve elini öptü. Bazı hizmetçileri çıkarlarken şöyle diyordu: "Gözün kızarmış; ne kadar da aptalsın!"

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Habbâbe hastalandı; Yezîd onun başucunda oturdu ve "Babam sana feda olsun, nasılsın?" dedi. Habbâbe cevap vermedi. Bunun üzerine Yezîd ağladı. Deniliyor ki: Yezîd ve Habbâbe bir bahçeye gitmişlerdi. Yezîd onunla şakalaştı ve gülüştüler. Yezîd bir üzüm tanesi aldı ve ona fırlattı. Üzüm onun ağzına girdi, boğazına kaçtı ve zorlukla nefes almaya başladı. Ölümüne yol açan hastalığının sebebi buydu.

Hişâm b. el-Kelbî, Avâne'den naklederek dedi ki: Mesleme b. Abdülmelik şöyle dedi: Yezîd ile birlikte Habbâbe'nin cenazesinde bulundum. Yezîd çenesiyle göğsünün üzerine ağlarken ben de ona taziye verip teselli ediyordum. Fakat bana bir tek kelime bile cevap vermedi. Dönüp de sarayın kapısına yaklaştığımızda şöyle dedi:

Eğer nefsin tesellisi düşerse senden veya iştiyak giderse
Ümitsizlikle teselli düşer senden, tahammül ile değil

Sonra sarayına girdi. Vallahi, ona olan hüznünden ve kederinden ötürü, saraydan ölü olarak çıktı.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Yezîd Habbâbe'yi defnederken hastalandı ve kırk gece sonra vefat etti. Deniliyor ki: On beş gün sonra vefat etti.

Şam halkından bir adam dedi ki: Yezîd Ürdün tarafından geliyordu; Habbâbe de onunla beraberdi. Habbâbe öldü. Yezîd, cenazesi kokuncaya kadar onu üç gün defnetmedi. Onu öpüyor, onu kokluyor; sonra ona bakıp ağlıyordu. Onun hakkında kendisiyle konuşuldu da defnedilmesine izin verdi. Habbâbe'nin cenazesi bir deri serginin üzerine konulup taşındı. Cenazesiyle çıkıldı; Yezîd onu toprak altına koyuncaya kadar da onlarla birlikteydi. Sonra şair Küseyyir'in şu sözünü söyledi:

Eğer nefsin tesellisi düşerse senden veya iştiyak giderse
Ümitsizlikle teselli düşer senden, tahammül ile değil

Yezîd birkaç günden fazla durmadı; vefat edip onun yanı başına defnedildi.

Heysem b. Adî rivayet etti. O İbn Ayyâş'tan nakletti; dedi ki: Yezîd Habbâbe'nin cenaze namazını kılmak istedi. Ancak Mesleme b. Abdülmelik bunu yapmamasını söyledi; ona, "Senin yerine, ben onun namazını kılarım." dedi. Bunun üzerine Yezîd geride kaldı. Mesleme öne geçti ve adamlarından bazılarına emrederek cenaze namazını kıldı.

Bazıları dedi ki: Bana gelen habere göre, Habbâbe öldüğü zaman Yezîd zayıfladı. Üzüntüden ata binemiyordu, yürümekten de âcizdi. Bu yüzden Mesleme'ye emretti; cenaze namazını kıldırdı. Daha sonra Yezîd, "Ben onun namazını kılmadım. Onu toprak altından çıkarın; namazını kılacağım." dedi. Bunun üzerine Mesleme, "Allah aşkına bunu yapma!" dedi. O da vazgeçti. Fakat Yezîd hep kederliydi. Vefat edinceye kadar, bir defadan başka insanların ziyaretine gelmelerine izin vermedi. Mesleme, Yezîd'in cenaze namazını kıldırdı.

Medâinî dedi ki: Yezîd evinde dolaşıyor ve Habbâbe'nin oturduğu yerlerde duruyordu. O bu halde iken, bir nedimenin kendi kendine şöyle dediğini duydu:

Yeterlidir, çok seven kara sevdalıya hüzün olarak
Mâşukunun kaldığı yerleri boş ve ıssız görmesi

Yezîd hemen ağladı. Yezîd bu nedimeyi yanında oturtur, onunla konuşur, Habbâbe'yi ona anlatır ve vefat edinceye kadar onunla ünsiyet ederdi.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O da babasından nakletti; dedi ki: Yezîd bazı günlerinde Ömer b. Abdülazîz'e benzemek istedi. Bu yüzden Habbâbe onu terk etmeye başladı. Bunun üzerine Habbâbe Ahvas'a, "Mü'minlerin Emîri'ne bir şiir söyle ki, başladığı şeyi terk etsin." diye haber gönderdi. -Ahvas onun yanında kalıyordu.- Bunun üzerine Ahvas ona şunu söyledi:

Hey! Kınama onu bugün, eğer ahmaklaşmış ise
Çünkü hüzünlü adam sabredemiyor, mağlup oluyor
Aşk yolundaki çabama ağladım; isteyen kınasın beni
İsteyen de, ağlarken hem mutlu olur hem de mutsuz
Eğer sen eğlenceden ve aşktan kaçınacaksan
Bir taş oluver, sert ve kupkuru kayalardan

Hayat, ancak lezzet aldığın ve arzuladığındır
Her ne kadar kin sahibi, kınasa ve aksini kanıtlasa bile

Yezîd şöyle diyerek ayağa kalktı: "Hayat, ancak lezzet aldığın ve arzuladığındır." Sonunda Habbâbe'nin yanına girdi ve ilk haline döndü. Sonra Habbâbe öldü; Yezîd onun için çok kederlendi. Onun cenazesini taşıdı. Hatta Mesleme bu konuda onunla konuştu. Definden sonra Yezîd sarayına döndü ve Habbâbe'den on beş gün sonra vefat etti.

Medâinî dedi ki: Yezîd b. Abdülmelik'in öldüğü bilinmiyordu; ta ki, sarayın üstünden Sellâme'nin sesini duydular. Şöyle diyordu:

Kasem ederim hayatıma bu gecemde
Geceleyeceğim, acı veren kardeşim hastalık gibi
Bendeki hüzün de geceleyecek
Yanımda uzanıp yatan olmadan
Boş gördükçe bir evi
Akıyor, gözyaşlarım
Bizim için müsrif olmayan
Bir efendiden yalnız kalarak
Vah, Mü'minlerin Emîri vah!

Dedi ki: Son beyit hariç şiir Ensâr'dan birine aittir.

Bazı râviler dedi ki: Yezîd Habbâbe ve Sellâme'yi iki yüz bin dinara satın almıştı. Ancak birinci görüş daha doğrudur.

Yezîd b. Abdülmelik Döneminde Ömer b. Hübeyre'nin Durumu

Bana ilim ehlinden bir cemaat anlattı; -onların hadislerini birbiriyle kıyaslayarak naklettim- dediler ki: Ömer b. Hübeyre b. Mu'ayye -veya Muâviye- b. Sekîn b. Hudeyc b. Bağîd b. Mâlik b. Sa'd b. Adî b. Fezâre b. Zübyân b. Bağîd b. Reys b. Gatafân b. Sa'd b. Kays, çölden gelen biriydi. Ömer b. Hübeyre, bir savaş komutanının verdiği yardımlarla tayinat veriyordu. Kendisi, "Umarım; Irak'a vali olmadan günler geçmeyecektir." derdi.

İbn Hübeyre Amr b. Muâviye el-Ukaylî ile birlikte Rum savaşına katılmıştı. Amr'a güzel bir at getirildi. Ancak biri arkadan ona yaklaştığında

dörtnala koşar, eğer önden yaklaşırsa ön dişleriyle ısırırdı. Yani o ata binmek neredeyse imkânsızdı. Bunun üzerine Amr b. Muâviye, "Kim ona binerse at onun olsun." dedi. İbn Hübeyre hemen ayağa kalktı; elbisesini bağladı. Sonra attan uzaklaşmaya başladı ve yürümeye devam etti. Ta ki, at yaya olarak yanına gelinceye kadar. Eğer at ona doğru koşacak olsa sıçrayıp üzerine atlar ve eyerinin üzerine oturacaktı. Katıldığı savaşlardan birinde İbn Hübeyre'ye mızrak atan biri onu atından uzaklaştırmış; o da yere düşmüştü. Sonra İbn Hübeyre sıçrayıp atın sırtına oturdu.

Haccâc, Mutarrif b. Mugîre b. Şu'be'yi görevden alıp onunla savaşmak üzere Rey şehrinden Adî b. Vettâd el-İyâdî'yi gönderdiğinde, Ömer b. Hübeyre Rey'de Adî ile birlikteydi. O gün kendisi tanınmayan biriydi. Onun ordusuna katıldı. Adî ve Mutarrif karşı karşıya gelince, İbn Hübeyre Mutarrif'in tarafına geçti; "*Lâ hükme illâ lillah*" şeklinde slogan atarak Mutarrif'le birlikte olanlara benzemeye başladı. Mutarrif ona güvendi, o da Mutarrif'e güvendi. İnsanlar savaş meydanında dolaşmaya başlayıp da birbirinin içine girince İbn Hübeyre Mutarrif'e saldırarak onu öldürdü ve başını kesti. Deniliyor ki: Başkası onu öldürdü; kafasını kesti ve onu çadırına gömdü. Savaş sona erince, Mutarrif ile beraber olanlar hezimete uğrayınca, İbn Hübeyre başı Adî'ye getirdi; Adî ona mal verdi ve onu başla birlikte Haccâc'a gönderdi. Haccâc da onu Abdülmelik'e gönderdi. Abdülmelik de ona hediyeler ve "Berze" denilen yerde ona bir tarla verdi.

İbn Hübeyre Haccâc'ın yanına döndü. Haccâc ona bazı işler verdi. Önce, bir malı götürmek üzere onu Câzer ve Medâin'de görevli olan Kerdem b. Mersed el-Fezârî'nin yanına gönderdi. İbn Hübeyre, miktarı seksen bin dirhem olan yükü taşımaya başladı, sonra kaçıp Abdülmelik'in yanına geldi ve şöyle dedi: "Büyük bir kin ve öfkeyle beni arayan bir adamdan Allah'a sığınıyorum, ey Mü'minlerin Emîri! Adamın amcasının oğlu Mutarrif'i öldürdüm ve kafasını Mü'minlerin Emîri'ne getirdim; sonra da döndüm. Adam beni öldürmek istiyor. Haccâc'ın, helak olmama sebep olacak bir işe beni koymayacağından emin değilim." Abdülmelik, "Sen benim korumam altındasın." dedi. O da orada ikamet etmeye başladı.

Haccâc onun hakkında bir mektup yazdı. Mektubunda, onun durumunu, mal ile kaçışını anlatıyor ve malı geri getirmesini istiyordu. Ab-

dülmelik ona cevaben, "İbn Hübeyre'nin bahsini kapat ve ondan vazgeç." şeklinde bir mektup yazdı.

Abdülmelik bir oğlunu Haccâc'ın kızıyla evlendirdi. Ömer b. Hübeyre, gerektiği gibi kıza nazikçe davranıyor ve ona akıl yolu gösteriyordu. Bundan etkilenen kız, babası Haccâc'a yazdığı mektupta, İbn Hübeyre'den övgü ile söz etti. Bunun üzerine Haccâc İbn Hübeyre'ye çok kibar bir mektup gönderdi ve ihtiyaçlarını kendisine söylemesini ona emretti.

Rivayet edildiğine göre, İbn Hübeyre İbnü'l-Eş'as'ın isyanı sırasında kendisine tahsisat yapılmasını istemek üzere Şam'a geldi. İbn Hübeyre bedeviydi. Hureym b. Amr el-Mürrî ile beraber kendisine [günlük] otuz dirhem tayin edildi. Sonra Cemâcim savaşına katılanlarla birlikte tahsisatı on dirhem arttırılarak kırk dirheme ulaştı.

İbn Hübeyre Kerdem'in yanına gelirdi. Fâris'teyken onun yanına gitmişti. Fakat İbn Hübeyre ondan bir menfaat görmedi. Bu kez Mühelleb b. Ebû Sufre'ye uğradı. Onun yanına varıp selam verdiğinde ve onunla konuştuğunda Mühelleb, "Haccâc seni gördü mü?" dedi. İbn Hübeyre, "Hayır" dedi. Mühelleb, "Eğer Haccâc seni görürse, Kerdem ve benzerlerine ihtiyacın kalmaz." dedi ve ona on bin dirhem verilmesini emretti. İbn Hübeyre bu yüzden Mühelleb'e teşekkür ederdi.

Mühelleb ailesinden esir olanlar, getirildikleri zaman Yezîd b. Abdülmelik'in yanına getirildiler. Yezîd onlar için şefaat hakkını kullandı. Denilmiştir ki: Haccâc, Adî'den önce Alkame b. Abdurrahman veya Hureym b. Amr'ı Mutarrif'in üzerine göndermişti. Ömer b. Hübeyre de onlarla birlikteydi. Bazıları dedi ki: Hüreym Mutarrif ile savaştı, onu öldürüp başını İbn Hübeyre ile birlikte Haccâc'a gönderdi. Allah daha iyi bilir.

Bana Ali b. Mugîre anlattı. O Asma'î'den nakletti; dedi ki: Haccâc Hureym'i gönderdi. Mutarrif'i öldürdü ve başını İbn Hübeyre ile birlikte gönderdi. Haccâc İbn Hübeyre'nin atıyyesini arttırdı. Böylece atıyyesi [günlük] elli dirhem olmuştu. Sonra Haccâc Mutarrif'in başını onunla Abdülmelik'e gönderdi. Abdülmelik de atıyyesini arttırdı; altmış dirhem oldu. İbn Hübeyre Irak'ta kaldı. Nihayet Yezîd b. Mühelleb onu vali yaptı ve atıyyesini üç bin dirheme çıkardı. Onları kendisine Mervân b. Mühelleb öderdi.

Sonra Haccâc tarafından Fâris haracını toplamakla görevlendirilen Kerdem'in yanına geldi. Mühelleb de Şîrâz'da Hâricîlerin karşısındaydı. Kerdem ona hiçbir menfaat sağlamadı. Oradan Mühelleb'in yanına geldi. Onunla konuşunca, "Vallahi sen amcaoğlundan işe daha çok layıksın." dedi ve ona on bin dirhem verilmesini emretti. Bu, Yezîd'in kendisine Hîn'de üç bin dirhem vermesinden önceydi.

Dedi ki: İbn Âtike[400] Mühelleb ailesinin kadınlarını esir statüsüne almak istedi. İbn Hübeyre onlar hakkında Yezîd'e başvurdu ve çok sayıda mektup yazdı; sonunda kadınları esir statüsüne almaktan vazgeçti. İbn Hübeyre'nin bu tutumu, Mühelleb ailesi ve oğlu Yezîd için bir jest saylıyordu.

Medâinî dedi ki: Habbâbe, Yezîd b. Abdülmelik'i avucunun içine almıştı. İbn Hübeyre de Habbâbe'ye âşık olmuş ve ona hediyeler veriyordu. İbn Hübeyre'nin, Yezîd'in yanındaki konumu güzeldi. Hatta istediği zaman yanına girebiliyordu.

Dedi ki: Benî Ümeyye'den bazı insanlar [Irak valisi] Mesleme b. Abdülmelik'i kıskandılar ve onu Yezîd'in yanında kötülemeye başladılar. Dediler ki: "Sen onu Irak'a vali yapmışsın. Eğer haracından bir şey alırsa, ileri yaşından, üzüntülü halinden ve hakkından dolayı ona saygı göstereceksin. Oysa sen bilirsin ki, Mü'minlerin Emîri Abdülmelik, ailesinden hiç kimseyi harac yönetimine koymak istemedi." Bu durum Yezîd'i endişelendirdi ve onu azletme kararı aldı.

İbn Hübeyre, Habbâbe'nin desteğiyle Irak valiliği için çalıştı. Habbâbe onun için o kadar çalıştı ki, sonunda Yezîd onu Irak'a tayin etti.

Medâinî ve Heysem b. Adî dediler ki: Ömer b. Hübeyre ile Ka'kâ b. Huleyd el-Absî arasında olanlar çok kötüydü. Birbirlerini kıskanıyorlardı. Ka'kâ'a, "İbn Hübeyre Irak vilayetine atanmış." denildi. Ka'kâ, "Kim İbn Hübeyre'ye dayanabilir ki? Habbâbe onun için gece çalışıyor, hediyeleri de gündüz çalışıyor. Hâbbabe, onu Irak'a vali yapıncaya kadar durmadan İbn Hübeyre için çalıştı." dedi. Habbâbe ölünce Ka'kâ şöyle dedi:

---

400 Yezîd b. Abdülmelik.

Habbâbe öldü; şimdi gel bakalım!
Omuzlara ve zirvelere tırmanışında, kendin yarış benimle, gel
Hâbbâbe bir kez seni böbürlenerek yürüttü diye, aldandın
Şimdi bak bakalım! Ne yapabiliyorsun?
Kasem ederim; eğer soysuzluk, cimrilik ve ihanet olmasaydı sende
Seni hükümdar yaparlardı, kabileler

Medâinî dedi ki: İbn Hübeyre Ka'kâ ile tartıştı. Ka'kâ İbn Hübeyre'ye, "Ey sünnetsizin oğlu!" dedi. Ömer b. Hübeyre ise, "Ey baharat gibi kokan kadının oğlu! Seni kadınların poposu dünyaya getirdi; beni de cariyelerin göğüsleri." dedi.

Mesleme, bilgi vermek üzere Yezîd'in yanına gitmek istedi. Bunun üzerine el-Asam Abdülazîz b. Hâtim b. Nûmân el-Bâhilî ona, "Sen yeni tayin edilmişsin; yerinde dur." dedi. Ancak Mesleme bu teklifi kabul etmedi. Abdülazîz ona, "Eğer yerinde durmazsan seninle yolda ilk karşılaşacak olan yeni bir vali olacak." dedi. Derken Mesleme yola çıktı ve yolda Irak'a doğru gelen İbn Hübeyre ile karşılaştı. Mesleme ona değer verdi ve onun için atından indi. Mesleme, "Nereye ey İbn Hübeyre?" dedi. İbn Hübeyre, "Mü'minlerin Emîri, Mühelleb ailesinin mallarını seçip almak için beni gönderdi." dedi. Mesleme, "Allah'a emanet ol!" dedi. Bunun üzerine Asam ona, "Vallahi o ancak senin yerine gelen bir validir." dedi. İbn Hübeyre Irak ve Horasan'a vali oldu. Konuyla ilgili olarak Ferezdak şöyle dedi:

Götürdü katırlar Mesleme'yi, [Iraklılarla] vedalaşarak
Otlatır artık Fezâre'den [İbn Hübeyre], ama orada otlak olmaz [inşaallah]
Anlamıştım, Fezâre idareye getirildiğinde
Daha sonra Eşcâ [kabilesinin kıskanarak] idareye umutlanacağını
Görüyorum ki, bayrakları kılık değiştirmiş ülkelerin
Sonunda Ümeyye bile, Fezâre'yi azletmiş görevden
Ondan önce İbn Bişr ve İbn Amr da azledilmişlerdi
Ve Herât'ın kardeşi için de, benzeri bir durum bekleniyor

Abdülmelik b. Bişr, Muhammed b. Amr b. Velîd b. Ukbe ve Herât'ın kardeşi Saîd b. Abdülazîz Hudeyne, azledilmiş valilerdendi. Bu şiir üzerine, Benî Kays b. Sa'lebe'nin mevlası Halîfe b. Bezzâr el-Akta, şair Ferezdak'a karşı çıktı ve birkaç beyitte şöyle dedi:

Söyle Ferezdak'a; Fezâre otlatıyor çayırda
Hadi engelleyin, Mücâşî cariyelerinin yas tutmalarını

Benî Hüceym'in mevlası Hakemü'l-Kırd bu beyti Halîfe'ye arz etti. Halîfe şöyle dedi:

Bana gel, Ebû Firâs'a değil
Sen kartlaşmış bir kibirliyle karşılaşmışsın

Dediler ki: İbn Hübeyre Irak'a gelince Abdülmelik b. Bişr döndü ve Basra'ya, Benî Kuteybe b. Ma'n'a mensup olan Şerîk b. Muâviye el-Bâhilî'yi vali yaptı. İbn Hübeyre kısa bir müddet onun valiliğini onayladı, ancak daha sonra onu azletti ve yerine Saîd b. Amr el-Hareşî'yi Basra'ya vali yaptı. Şurtanın başına da Şerîk b. Muâviye'yi getirdi. Şerîk'e, "Mukâbilü'r-Rîh" [Rüzgârı karşılayan] diye lakap verilmişti. Kendisi koyu siyah ve uzun boylu olup rüzgâra karşı durur ve "Bu kuzey, bu güney, bu sabâ, bu da batı rüzgârıdır." derdi. Bu yüzden kendisine "Mukâbilü'r-Rîh" denildi.

Daha sonra İbn Hübeyre Saîd el-Hareşî'yi azletti ve onu Horasan'a tayin etti. Basra'ya da Hassân b. Mes'ûd b. Abdurrahman b. Mes'ûd el-Fezârî'yi tayin etti. Firâs b. Mes'ûd İbn Hübeyre'nin üvey babasıydı. İbn Hübeyre de Hassân b. Mes'ûd'un üvey babasıydı. Daha sonra Hassân'ı azletti ve onun yerine Basra'ya, Firâs b. Sümey el-Fezârî'yi tayin etti. Şurtasının başına da Muhammed b. Ribât el-Fukaymî'yi getirdi. Bunun üzerine Ferezdak İbn Ribât'ı hicvederek şöyle dedi:

Ağladı doğudaki minber ve insanlar ağladılar
Kısa bacaklı bir Fukaymî'yi, üzerinde gördüklerinde
Muhammed b. Ribât'ın baş olması acayip değil midir?
Bakın! Bu büyük musibetlerden biridir

Bunun üzerine Firâs b. Sümey, Ferezdak'ı aramak üzere bir adam gönderdi. Ferezdak ondan korkarak kaçtı. Bu kez onun karısı Nüvvâr'ı hapse attı. Ferezdak çöle gitti. Sonra Yezîd b. Abdülmelik'in yanına gitti ve ona şöyle dedi:

Senden istemeye gelenlerin önüne geçtim
Onlar önümde ve arkamda, her gözetleme yerinde duruyorlar

Yezîd ona hediyeler verdi ve ona yakınlık gösterdi. Ayrıca yanında hazır bulunan Ahvas'a da iyilikte bulundu.

Dediler ki: İbn Hübeyre Saîd b. Amr el-Hareşî'yi Horasan valiliğinden azletti; onun yerine Müslim b. Saîd b. Eslem b. Zür'a el-Kilâbî'yi tayin etti. Yeni vali Saîd b. Amr el-Hareşî'nin yanına girince onu kelepçeledi ve İbn Hübeyre'ye gönderdi. İbn Hübeyre ona böyle yapmasını söylemişti. Saîd yanına getirilince İbn Hübeyre, "Ey kıymetsiz kayış parçasının oğlu! Yaptığını yaptın." dedi. Saîd b. Amr, "Ey Büsre'nin oğlu! Bir şey yapmadım." dedi. İbn Hübeyre öfkelendi ve kırbaçlanmasını emretti. Kendisine yüz kırbaç vuruldu ve işkence edildi. Daha sonra körükle makatından şişirildi ve hapse atıldı.

Büsre binti Hâris b. Amr b. Harace el-Fezârî [İbn Hübeyre'nin annesiydi.]

İbn Hübeyre, Ma'kıl b. Urve el-Kuşeyrî'ye dedi ki: Irak'a geldim, Saîd'i ihtiyaç içinde ve kimsesiz biri olarak gördüm; onu Horasan'a vali yaptım. Adam bana iki tane sakat beygir gönderdi. Onu kınamak için çağırdım ve ona, "Ey kıymetsiz kayış parçasının oğlu!" dedim. O da bana "Ey Büsre'nin oğlu!" dedi. Bunun üzerine Ma'kıl, "Demek o zinacı oğlu sana böyle yaptı ha?" dedi. İbn Hübeyre, "Evet" dedi. Ma'kıl hemen Saîd'in yanına geldi. O, hapisteydi. Ona şöyle dedi: "Ey bir uyuz keçi parasıyla alınmış olan ve gelene gidene ayaklarını kaldıran kadının oğlu. Sen onu Hâris b. Amr b. Harace'nin kızı Büsre'yle mi denk tuttun?"

Hâlid b. Abdullah el-Kasrî Irak'a vali olarak gelince, Saîd onu Ma'kıl'a karşı kışkırttı. Bunun üzerine Hâlid ona had uyguladı. Benî Kilâb'dan bir adam Ma'kıl'a, "Ey Urve'nin oğlu! Zulmün akıbetini nasıl buldun? Amcaoğluna zulmettin; o da sana had vurdu ve seni, ebediyyen şahitliğin kabul edilmeyecek bir halde bıraktı." dedi. Ma'kıl, "Benzer bir lafı sana da söyleyeyim, sen de bana had vur; ne dersin?" dedi. Adam, "Hayır vallahi; benim ona ihtiyacım yok." dedi.

Saîd Ma'kıl'a, "Vallahi eğer İbn Hübeyre'nin beni zayıf düşürmesi olmasaydı, karnını beş kırbaçla delerdim." dedi. Saîd şöyle derdi: "Allah onun hakkından gelsin; İbn Hübeyre beni çok zayıf düşürdü. Allah bana da keskin bir göz ve güçlü bir pazı versin."

Ömer b. Hübeyre yanında oturanlara, "İş sıkıntıya düştüğü zaman Kays'ın işlerini yürütecek olan Kayslı adam kimdir?" dedi. Onlar, "Emîrdir" dediler. İbn Hübeyre, şöyle dedi: "Siz bir şey yapmadınız. Kays'ın yetkisini vereceği kişiye gelince, o öyle kırmızı bir adamdır ki, eğer ateşi yanarsa ona yirmi bin kişi gelir ve ona, 'Neden bizi davet ettin?' diye sormazlar. O kırmızı adam, Hüzeyl b. Züfer b. Hâris'tir.

Kays'ın süvarisine gelince, şu hapiste olan eşektir. -Saîd b. Amr el-Hareşî'yi kastediyor.- Ben onu öldürmek de istedim. Kays'ın lisanına gelince, el-Asam Abdülazîz b. Hâtim b. Nûmân el-Bâhilî'dir. Onun dâhisine gelince, o da Osman b. Hayyân el-Mürrî'dir. Kays'a en düşkün ve ona en çok iyilik yapana gelince o, ben olabilirim."

Benî Fezâre'den bir bedevî İbn Hübeyre'ye, "Ey Emîr, sen anlattığın gibi değilsin." dedi. İbn Hübeyre, "Yazık sana, nasıl yani?" dedi. Bedevî adam, "Çünkü eğer sen Kays'a en çok iyilik yapan kişi olsaydın onun süvarisini hapse atmaz, sonra da onu öldürmeye teşebbüs etmezdin." dedi.

Dediler ki: İbn Hübeyre Müslim b. Saîd b. Eslem b. Zür'a'yı tayin etti; sonra onu azletti. Müslim b. Saîd ona, "Beni bir ihanet sebebiyle mi yoksa vergi toplamadaki bir eksikliğim sebebiyle mi azlettin?" dedi. İbn Hübeyre, "Hayır, sen işine geri dön." dedi. Müslim, "Hayır, o görevden daha önemli bir görev olmazsa gitmem." dedi. Bunun üzerine onu İsfahan'a tayin etti. Sonra tekrar onu görevden aldı. Müslim, daha önce ona söylediğinin benzerini söyledi. Bu kez onu Horasan'a tayin etti ve ona şöyle dedi: "İşini yaparken bir arazi edinip de ehlinin yanında kıymetini düşürme. İşinde ticaretle uğraşıp da vatandaşlarını kandırma. Eğer bir görevli sana şikâyet edilirse onu hemen görevden al."

Medâinî dedi ki: Bir adam Fezâre'den biriyle karşılaştı ve ona, "Nereden geliyorsun?" dedi. Fezâreli adam, "Amcamızın oğlu Ömer b. Hübeyre'nin yanından. Vallahi ben onunla Kays'ın efendisi Saîd b. Amr hakkında konuştum; yine onunla mevlaların efendisi Cebele b. Abdurrahman hakkında konuştum; fakat hiç onlar için şefaatçi olmadı. Beni bindirdi ve bana on bin dirhem vererek yakınlık gösterdi. Fakat ben onu kötüleyen biri olacağım." dedi.

Medâinî dedi ki: Abs kabilesinden bir adam İbn Hübeyre'den bir şey istedi; ona vermedi. Ertesi gün olunca aynı adam geldi, ondan istedi ve "Ben, dün senden isteyen Abslı adamım." dedi. İbn Hübeyre, "Ben de dün sana vermeyen Fezâreli adamım." dedi. Adam, "Vallahi ben seni İbn Hübeyre el-Muhâribî sanmıştım." dedi. İbn Hübeyre şöyle dedi: "Vallahi senin kavminden Muhâribî gibi birinin ölüp de senin ondan haberdar olmaman, bana göre senin için daha hakîr bir şeydir; yine benim gibi birinin senin kavmin içinde yetişmiş olması ve senin onu tanımıyor olman, benim yanımda senin için daha basitçe bir şeydir."

Ömer b. Hübeyre, Fezâre kabilesinden bedevî bir adamı bir göreve getirdi. Adam Nevrûz gününde insanların hediyeleştiklerini görünce, o da İbn Hübeyre'ye bir kertenkele hediye etti ve şöyle dedi:

Harac memurları hediye etmiş kristali
Benim hediyemse, türleri sarıdır ve kuyruğu kesik
Gözetliyorlar, hem tepeleri hem düzlükleri
Sanki hükümdarım giydirmiş onlara, Yemen hırkalarını
Ömrüme yemin olsun ki onu hediye edene üstünlük verilir
Yaya veya ayakkabısı olan her hazırlık yapana

İbn Hübeyre bir adamı Hemedân'a[401] vali tayin etti. Adam Mâsebezân'a geldi ve oradaki valiyi alıp kelepçeledi. Bunun üzerine vali ve şehrin ileri gelenleri, "Be adam, tayin evrakına bak!" dediler. Adam baktı ki evrakta "Hemedân" yazıyor. Hemen, "Alın valinizi, Allah ona bereketini koymasın." dedi.

Adam Hemedân'a vardı. Üzerinde harac borcu olan bir adamın yanına geldi. Önce onu ayağa kaldırıp dikti; sonra bir ok atarak onu öldürdü. Bunu gören şehir halkı çabucak haraclarını verdiler. Bir tek dirhem ve üstü için bile ödemede ağır davranmadılar.

Medâinî dedi ki: İbn Hübeyre Mescûr b. Gaylân b. Hareşe ed-Dabbî'ye mavi bir yüzük kaşı attı ve kendisine, "Bunu yüzüğüne tak; bu güzeldir." dedi. O bu sözüyle şairin şu sözünü kastediyordu:

---

401 Hemedan şehri.

Gözlerin mavileşmiş, ey İbn Muka'bir
Tıpkı her Dabbî'nin gözlerinin dedikodudan mavileşmesi gibi

Mescûr kaşın üzerine bir kemer bağladı ve ona geri verdi. O, bu hareketiyle Sâlim b. Dâre'nin şu şiirini kastediyordu:

Güvenme, genç deven için Fezâre'ye mensup birine
Ört devenin üzerini sırımlarla, baş başa kaldığında deveyle

-Çünkü Fezâreli sürekli şehvet azgınıdır.-

İbn Hübeyre, "Ondan çıktı" dedi.

Dediler ki: İbn Hübeyre'nin valiliği sırasında iki adam peygamberlik iddiasında bulundular. Onlardan biri Dâbbe kabilesindendi; diğeri ise Saîd adında mevaliden biriydi. İbn Hübeyre bunlar hakkında Yezîd'e bir mektup gönderdi. Yezîd, "Onları öldür." diye mektup yazdı. İbn Hübeyre onları öldürdü.

Bana Ömerî anlattı. O da Heysem b. Adî'den nakletti; dedi ki: Güzel bir kadın Ömer b. Hübeyre'nin yanına geldi. Yaşlı kocasını şikâyet etti. Yanında bulunan yaşlı adam, "Vallahi onlar biliyorlar ki ben onun hakkını veriyor ve onun bütün ihtiyaçlarını yerine getiriyorum." dedi. İbn Hübeyre kadına, "Ey Allah'ın düşmanı kadın! Adamın bolluğu gitmiş, ihtiyaçları fazlalaşmıştır. İçeri girdiğinde zillete düşüyor, dışarı çıktığında da küsüp gideceğini sanıyor. Şimdi mi onu değiştirmek istiyorsun? Sonra yaşlı kocasına dönerek, Al bu Allah düşmanını; onu evinin en dar odasına koy ve onu iyice döv, dedi.

Medâinî, Mufaddal b. Fedâle'den nakletti; dedi ki: İbn Hübeyre Hasan[402] ve Şa'bî'ye, yanına gelmeleri için haber yolladı. İkisi onun yanında bir araya geldiler. İbn Hübeyre önce Allah'a hamd etti, onu medh ve sena etti, sonra şöyle dedi: "Sadede gelince, kuşkusuz Mü'minlerin Emîri Yezîd b. Abdülmelik Allah'ın kullarından biridir. Kendisi insanlara hizmet edeceğine söz vermiş; onlar da ona itaat edeceklerine ve onun emirlerine kulak vereceklerine söz vermişlerdir. Eğer ondan bana bazı emirler gelecek olsa, onları yerine getirmemek gibi bir şansım yoktur." Hasan susuyordu.

402 Hasan-ı Basrî.

İbn Hübeyre kendisine, "Ne dersin ey Ebû Saîd!" dedi. Hasan şöyle dedi: "Şüphesiz ki Allah seni Yezîd'den koruyor; ancak Yezîd seni Allah'tan koruyamaz. Muhtemeldir ki, semadan başına bir iş gelir ve seni sarayının genişliğinden alıp daracık kabrine götürür. O zaman senin amelinin dışında hiçbir şey kabrini genişletemez. Ey İbn Hübeyre! Allah'ı hedef yapmaktan seni menediyorum. Allah, dinine ve kullarına yardım etsin diye hükümdara iktidar vermiştir. Allah'ın verdiği yetkiyle kulların sırtına binerek onları zillete düşürmeyin. Kaldı ki, Allah'a isyan eden bir mahlûka itaat edilmez."

Medâinî dedi ki: İbn Hübeyre'ye bir grup insan getirildi; onları dövmek istedi. Bunun üzerine Âmir eş-Şa'bî ona, "Allah Emîr'i ıslah etsin; ilk olarak hapsi çıkaran, güzel ahlaklı biriydi. Haklarında hüküm verinceye kadar onları hapse koy." dedi. İbn Hübeyre, "Doğru söyledin." dedi ve onları hapse attı.

Medâinî dedi ki: Ömer b. Hübeyre Irak'a vali olarak gönderilince zimmetine mal geçirmek istedi; ancak Sâlih b. Abdurrahman'ın[403] Yezîd b. Abdülmelik'in yanındaki konumundan korktu.[404] İbn Hübeyre kâtibi İbn Abde el-Anberî'ye, "Sâlih b. Abdurrahman'a bir şekilde ulaşmak mümkün mü?" dedi. Kâtip, "Hayır vallahi; o insanların en iffetlisi iken ona nasıl ulaşılabilir? Ancak ona baskı yapman lazım." dedi. İbn Hübeyre, "Ben ona nasıl baskı yaparım ki?" dedi. Kâtip şöyle dedi: "Sâlih, Yezîd b. Mühelleb'e altı yüz bin dirhem vermiş ve ondan, bununla ilgili olarak bir belge almamış." Bunun üzerine İbn Hübeyre Yezîd b. Abdülmelik'e, "Benim Sâlih'e ihtiyacım var. Eğer Mü'minlerin Emîri de uygun görürse onu bana göndersin." şeklinde bir mektup yazdı. Dedi ki: Yezîd Sâlih'i çağırdı ve durumu ona haber verdi. Sâlih ise, "Vallahi onun bana ihtiyacı yok. Ben Irak'ı terk ettim. Eğer ona kör ve dilsiz biri de gelirse içinde ne olduğunu bilecektir." dedi.

Bunun üzerine İbn Hübeyre Sâlih'in yanındaki malın [altı yüz bin dirhem] durumu hakkında Yezîd'e bir mektup yazdı. Yezîd Sâlih'i çağırdı ve durumu ona bildirdi. Sâlih iddiayı reddederek, "Vallahi üzerimde bir tek

---

403 Kendisinden önceki Irak haracının sorumlusu.

404 ZZ'de ibarenin aslı, (فَخَافَ وَكَانَ صَالِحُ بِنْ عبد الرحمن عِنْدَ يزيد بِنْ عبدِ الملك،) "Korktu; Sâlih b. Abdurrahman Yezîd b. Abdülmelik'in yanındaydı" şelindedir. İbarede yer alan (فخاف وكان صالح) kısmı RK'de, (فَخَافَ مَكَانَ صَالِحُ بِنْ عبد الرحمن عِنْدَ يزيد بِنْ عبدِ الملك،) şeklindedir. Doğrusunun böyle olduğuna kanaat getirdik ve çeviriyi buna göre yaptık. (çev.)

dirhem bile kalmadı." dedi. Yezîd ise, "Sen İbn Hübeyre'nin yanına git; onunla hesaplaş, sonra dönersin." dedi.

Sâlih hemen Irak'a gitti. İbn Hübeyre emretti ve kendisine işkence yapıldı. Türlü türlü işkencelerle eziyet edildikçe Sâlih, "Bu, benim daha önce insanlara yaptığım benzer işkencenin kısasıdır." dedi. Sonunda "Fezârî" denilen bir tür işkenceyle eziyet edilince, "Ben bu şekilde kimseye eziyet etmemiştim." dedi.

İbn Hübeyre'ye bu yolu gösteren, İyâs b. Muâviye el-Mürrî idi. İbn Hübeyre Sâlih'e işkence etmekte ısrar ettiğinde, Sâlih'in kardeşi Cebele b. Abdurrahman, Ceyhân b. Muharriz ve Nûmân el-Keskerî geldiler; Sâlih'e ve üzerinde bulunan borçlara kefil oldular. Bunun üzerine Kâtip, "Malı getirin." dedi. Onlar, "Gece gel." dediler. Kâtip bu durumu İbn Hübeyre'ye bildirdi. İbn Hübeyre akşama kadar onların yanına çıkmadı. Onlar da ayrıldılar. Sâlih, sabahleyin ölü bulundu. Geceleyin bir mezbelenin üzerine atılmış ve orada can çekişerek vefat etmişti.

Ebû Ubeyde dedi ki: Muhammed b. Sa'd, Yezîd b. Abdülmelik'in kâtibiydi. Sâlih'in İbn Hübeyre'nin yanına gönderilmesinde asıl etkili olan o idi. Şöyle ki: Yezîd b. Abdülmelik Sâlih'i Irak haracını toplamakla görevlendirmişti. Mesleme b. Abdülmelik onun malda ihanet etmesinden korktu. İbn Sa'd Sâlih'e, "Bana iki yüz bin dirhem gönder." dedi. Sâlih, "Nereden göndereyim ki? Vallahi benim malımda bunu karşılayacak miktar yok ve Mü'minlerin Emîri'ne de ihanet edecek değilim." dedi. İbn Sa'd Sâlih'e bu teklifi yapınca ondan korkmaya başladı. İbn Sa'd onu İbn Hübeyre'nin yanına göndermek için çalışmaya başladı. İbn Sa'd denilen bu zat, bir Yemenlinin mevlasıydı ve Yemâme halkının erzakı üzerinde görevlendirilmişti. Cerîr onun yanına gelmiş; fakat İbn Sa'd ona bir şey vermemişti. Bunun üzerine Cerîr şöyle dedi:

Yanlarında meyveler olmadan yaşıyorlar, çoluk çocuğum
İbn Sa'd'ın yanında ise, şeker ve kuru üzüm var
Doğrusu ben bir saadet var sanıyordum, İbn Sa'd'da
Ancak zan, bazen isabetli bazen de hata olabiliyor
Eğer bana rızkımı geri verirseniz; kuşkusuz bu
Birkaç gecenin emtiasıdır ve ödeme yakındır

Dediler ki: Irak valilerinden ilk ihanet eden İbn Hübeyre'dir. Bir gün İyâs b. Muâviye'ye, "İnsanlar benim hakkımda neler söylüyor?" dedi. İyâs, "İyi şeyler söylüyorlar ey Vali!" dedi. İbn Hübeyre, "Allah için sen bana doğruyu söylemedin." dedi. İyâs dedi ki: Ben içimden, "Muhakkak ki Allah'ı sana tercih edeceğim." dedim ve ona şöyle dedim: "İnsanlar, burada rüşvet alan bir vali var. Kendisine mal geldiğinde falanca cariyesi gelir ve malı alır götürür, diyorlar." İbn Hübeyre, "İnsanlara bir şey gizli kalmaz." dedi. Yezîd İbn Hübeyre'yi azletmedi. Nihayet Hişâm hilafete getirilince onu azletti ve onun yerine Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi tayin etti.

Medâinî dedi ki: İbn Sîrîn Vâsıt'a geldi. İbn Hübeyre ona Basra'yı sordu. İbn Sîrîn, "İlmi orada yaygın bir şekilde bıraktım." dedi. İbn Hübeyre buna öfkelendi. Ebü'z-Zinâd da onun yanındaydı. O sürekli, "O yaşlıdır." demeye başladı. Daha sonra bir şey arz edildi; İbn Sîrîn o konuda konuştu. İbn Hübeyre gülmeye başladı ve İbn Sîrîn'e bir miktar para verilmesini emretti. Ancak İbn Sîrîn kabul etmedi. İyâs b. Muâviye, "Emîr'in yaptığı iyiliği kabul etmez misin?" dedi. İbn Sîrîn, "Eğer zekât ise benim zekâta ihtiyacım yok; eğer Allah'ın bana öğrettiği ilimden dolayı bana veriliyorsa ben ilim için ücret alacak değilim." dedi. İbn Hübeyre onu takdir etti.

Medâinî dedi ki: Amr b. Müslim ile Cebele b. Abdurrahman Vâsıt'ın dar bir sokağında karşılaştılar. İki atlı bu sokaktan geçemezdi. Amr Cebele'ye, "Dön!" dedi. Cebele, "Hayır sen dön; sen geniş yere benden daha yakınsın." dedi. Amr, "Dön, yoksa kırbacı kulaklarının arasına indiririm." dedi. Sonra Cebele, katırı geri çevirinceye kadar Amr'ın katırının başına vurdu. Vâsıt halkı bunu konuşmaya başladı ve Cebele'yi dövmek istediler. O da kasaplardan korunma istedi; onlar da onu korudular. Sonra İbn Hübeyre gelip onu hapse attı. Sonra yine onu çağırdı. Onunla konuştuğu zaman onu beğendi ve "Allah senin gibileri zâyi edenin belasını versin." diyerek şu şiiri okudu:

Boğazı daha çok yumuşatan ayva mı?
Yoksa olgun bir incir mi benim için daha sevimlidir?

Bu şiirle ona (Cebele'ye) Nihâvend ya da Kirmân vilayetlerinin valiliklerini kinaye ediyordu. Cebele, "Olgun incir" dedi. Bunun üzerine onu

serbest bıraktı ve Kirmân vilayeti için ona sancak bağladı. Aynı gün Müslim b. Saîd b. Eslem b. Zür'a el-Kilâbî için Horasan vilayetinin sancağını bağlamıştı. Bunun üzerine Cebele, "Bu durum, başkasının bir veya iki köyü yönetmesine karşılık daha büyük bir işe tayin edilmem konusunda bana bir umut veriyor. Nitekim 'ona [Müslim b. Saîd'e] Horasan için sancak bağlanıyor; bana da Kirmân için sancak bağlanıyor' dedi."

Ebû Ubeyde dedi ki: Cebele İbn Hübeyre'nin yanına kelepçeli olarak getirildi. İbn Hübeyre şöyle dedi:

Bir hedef uğruna koşup durdun
Sağ elinin işlediği suç için, şimdi sabret ey Hâris

Cebele de buna karşılık şöyle dedi:

Ömrüne yemin ederim ki
Süleym'e karşı bir cinayet işlemedim, şiirlerimle
Ta ki, serserinin biri beni hicvetsin

İbn Hübeyre bir grup insana bazı mallar emanet etti. Bir deri parçasını aldı ve onu bir odunun üzerine yapıştırdı. Sonra üzerine, "Filancanın yanında şunlar ve şunlar var. Filancanın yanında şunlar var" şeklinde yazdı. Deriyi odunun üzerinden alıp odunu attığında, yazının harfleri birbirinden uzak kalmış bir şekilde meydana çıktı; okuyan kişi için harfler bir araya gelmiyordu. Bu yüzden deriyazı tekrar bir odunun üzerine yayılıyor ve harfler bu şekilde bir araya geliyordu.

Yezîd b. el-Mühelleb'in Durumu, Yezîd b. Abdülmelik'ten Önce ve Onun Dönemindeki Kıssası

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o da Ebû Mihnef'ten nakletti. Medâinî de şeyhlerinden ve başkalarından nakletti; dediler ki: Haccâc Mühelleb'i Horasan'a tayin etmişti. Medâinî dedi ki: Mühelleb'in çocuklarından biri şöyle diyordu: Mühelleb'i Horasan'a, Abdülmelik b. Mervân tayin etmişti. Mühelleb, Merverrûz yakınlarında bulunan Zâ'ûl köyünde[405] vefat etti. Oğlu Habîb b. Mühelleb'e, ordusunu Merv şehrinde

405 Zâûl, Tarsus'a bağlı köylerden biridir (bkz. Abdullah b. Abdülazîz el-Bekrî, *Mu'cemu mâ İsta'cem*, II, 553, Beyrut, H. 1403). (ZZ)

bulunan oğlu Yezîd'e teslim edinceye kadar götürmesini vasiyet etti. Mühelleb, "Oğlum Yezîd, benim Horasan'daki vekilimdir." derdi. Bu yüzden Yezîd b. Mühelleb, babasından sonra Horasan valiliğini üstlendi. Yezîd zorba ve kibirli bir adamdı. Yezîd hakkında, Haccâc'ın hoşuna gitmeyecek çok şey Haccâc'a ulaşmıştı.

Mufaddal b. Mühelleb, annesi Behelle'den kardeşi olan Abdülmelik b. Mühelleb'e Yezîd'in durumunu bildiriyor, o da bu bilgileri Haccâc'a gönderiyordu. Bunun üzerine Haccâc Yezîd'in valiliğinden bir yıl sonra, yanına gelmesi için Habîb b. Mühelleb'e bir mektup yazdı. Habîb Haccâc'ın yanına geldi; Haccâc onu Kirmân'a tayin etti. Ayrıca Yezîd'e, "Senin yanında en güvenilir olan bir adamını bana gönder." diye bir mektup yazdı. Yezîd ona Hıyâr b. Sebre el-Mücâşi'î'yi gönderdi. Hıyâr, Yezîd b. Mühelleb'in has adamlarından idi. Haccâc ona, "Bana Yezîd'i anlat" dedi. Hıyâr, "Gizli mi yoksa açıktan mı anlatayım?" dedi. Haccâc, "Hayır, gizli anlat" dedi ve onu kendisine yakınlaştırmak istedi. Hıyâr, "Bir adam gördüm; eğer onun sözünü tasdik eder ve onu tahrik etmezsen, sana karşı vefalı davranması mümkündür. Ama eğer onu azledecek olursan, vallahi onun sana ebediyyen itaat edeceğini sanıyorum." dedi. Bunun üzerine Haccâc, "Doğru söyledin" dedi.

Haccâc Hıyâr'ı yanında tuttu; geri dönmesi için ısrarcı olmadı. Sonra onu Umân'a vali tayin etti. Ayrıca Umân'da bulunan Mühelleb ailesinden olanları zelil kılmasını ona emretti. Sonra Yezîd'e, "Hıyâr yanıma geldi. Onu son derece akıllı ve sağlam görüşlü biri olarak gördüm. Umân valiliği için ona ihtiyacım vardı ve onu oraya vali tayin ettim." şeklinde bir mektup gönderdi. Haccâc birkaç ay sonra Yezîd'e bir mektup yazarak, mektupta yazılmayacak ve elçilerin taşıyamayacağı kadar önemli emirler için kendisiyle yüz yüze görüşmek ihtiyacı duyduğunu ona bildirdi. Yezîd b. Mühelleb Haccâc'a, düşmanın çokluğunu, güçlü oluşunu ve her tarafa yayılmış olduğunu bahane ederek gelemeyeceğini söyledi. Haccâc, "Muhakkak gelmen gerekir! Kardeşin Mufaddal'ı yerine vekil bırak; geniş umutlarla ve Mü'minlerin Emîri'nin senin hakkındaki düşüncesine güvenerek yanıma gel!" diye bir mektup yazdı.

Bunun üzerine Hudayn b. Münzir er-Rekâşî, Yezîd b. Mühelleb'e Horasan'da kalmasını ve kendisini savunmasını tavsiye etti. Fakat kardeşi Mufaddal, Haccâc'ın yanına gitmesini ona tavsiye ederek şöyle dedi: "Büyüğümüz Haccâc, gücümüz demek olan, gelişmemizin kaynağı ve işlerimizin dönüştüğü itaat etmeyi bize vasiyet etmiştir." Yezîd Mufaddal'a, "Yazık sana! Eğer Horasan vilayetine vali olma umudunu sana vermiş ise, seni oraya vali yapar, ancak benden sonra seni az bir zaman bırakır." dedi.

Yezîd düşündü ve şöyle dedi: "Kavmimiz itaat etmekle bize şeref vermiş ve bizim için buraya bereket girmiştir. Eğer elimizi buradan çekersek, bizdekini değiştirmiş oluruz. Allah ise şöyle buyuruyor: *Bir toplumu oluşturan fertler kendi iç dünyalarındakini değiştirinceye kadar, Allah onların oluşturduğu toplumu değiştirmez.*[406] Umarım Mü'minlerin Emîri'nin Mühelleb ve çocukları hakkındaki düşüncesine, onun eserlerini ve çabasını korumasına rağmen Haccâc bana bir kötülük yapmaz." Ardından Mufaddal'ı yerine vekil bırakarak Haccâc'ın yanına gitti. İstahr'a[407] varınca Abdülmelik b. Mervân'ın ölümü ve Velîd'in onun yerine geçtiği haberi kendisine geldi. Yezîd, "İşte şimdi helak olduk!" dedi. Haccâc'ın yanına gelince Haccâc ona açıkça ikramda bulundu ve ona değer verdi. Bindiği zaman onu yanında götürdü ve ondan gizlenmedi.

Sonra Haccâc, yanına gelmesi için Habîb b. Mühelleb'e mektup yazdı. O aynı zamanda "el-Harûn" [الحرون] olarak da bilinirdi. Kuteybe b. Müslim Rey ve Destebâ şehirleri üzerindeydi. Haccâc ona Horasan valiliğini verdiğini bir mektupla bildirdi. Ayrıca Mufaddal'ı kendisine göndermesini istedi. Bunun üzerine Kuteybe, kardeşi Abdurrahman b. Müslim'i kendisine vekil bıraktı ve ona, Mufaddal'ı, memurlarını ve kâtiplerini yakalayıp güvenli bir şekilde kendisine getirmesini emretti. Mufaddal, Kuteybe'nin yanına varıncaya kadar bir şeyin farkında olmadı. Mufaddal'dan ve onun adamlarından güvence aldı. Kuteybe Horasan'a geldi. Mufaddal'ı Haccâc'a götürdü. Mühelleb'in çocukları Yezîd, Habîb, Mufaddal ve Basra şurtasının başında olan Abdülmelik, Haccâc'ın yanında bir araya gelince onların dördünü de hapse attı. Ayrıca Ebû Uyeyne b. Mühelleb'i de hapse attı.

---

406 Ra'd, 13/11.

407 İstahr, Irak ile İran sınırında bulunan tarihî bir Irak şehridir. (çev.)

Haccâc onu, onlara ait malları yanında bulundurmakla suçluyordu. Ebû Uyeyne, Hind binti Mühelleb'i Haccâc'la evlendirmiş, ancak Haccâc bu evliliği önemsememişti.

Anlattıklarına göre Yezîd b. Mühelleb, Abdülkays kabilesinden olan ve kendisiyle beraber olan Uleyb adında bir adamın karısına âşık olmuştu. Onu Haccâc'ın yanına göndermek istedi; ancak adam mazeret gösterip gitmek istemedi. Bunun üzerine ona bir yudum zehir içirecek bir adam ayarladı ve onu öldürdü. Sonra onun ailesini ve çocuklarını kendisine yönlendirdi. Yezîd o adamın karısının yanına giderdi. Bu durum Haccâc'a ulaştı. Onu hapse atmak istediğinde önce had uyguladı ve "Sen Horasan valisi olduğun halde zina mı yapıyorsun?" dedi. Bunun üzerine şair şöyle dedi:

Etten ve damarlardandır, insanların zekerleri
Senin zekerin ise ey İbn Dahme, kemiklerdendir
Ve senin zekerin ey Yezîd, cesurdur rezaletlere
Tokatlar birbirine karıştığı zaman

Yine şöyle dedi:

Mubah kıldı Yezîd, zekeri için komşusunun karısını
Korkmazdı Yezîd, rezaletlerden çünkü

Dediler ki: Kürtler Ahvâz dağlarında hareketlenmeye başladılar. Haccâc onların üzerine yürüdü. Nihayet Rüstakâbâz'a vardı. Mühelleb'in çocukları da onunla birlikteydi. Rüstakâbâz'da konuşlandı ve askerlerine hendek kazdırdı. Mühelleb'in çocuklarını kendisine yakın bir köydeki bir ağılda hapsetti. Haccâc'ın emriyle ağılın etrafına hendek kazıldı. Üzerlerine çadırlar dikti; başlarına da Şam halkından muhafızlar koydu. Sonra onlara işkence yapılmasını ve üzerlerinde eğlenilmesini emretti.

Haccâc'ın karısı Hind binti Mühelleb de onunla birlikteydi. -Hind onların kardeşleriydi.- Onların seslerini işitti ve bağırıp çağırmaya başladı. Bunun üzerine Haccâc, "Ey Allah'ın düşmanı! Benim yanımda mı bağırıp çağırıyorsun?" dedi. Hind, "Benim sana ihtiyacım yok." dedi. Haccâc onu boşadı ve ona yüz bin dirhem gönderdi. Ancak Hind parayı kabul etmedi.

Sonra Yezîd b. Mühelleb, haracının üzerinde görevli olan Yezîd b. Ebû Müslim'e haber göndererek biraz mal çıkarmasını istedi. Ancak Yezîd b. Ebû Müslim bunu kabul etmedi. Kendisi kanun ve nizama bağlı biriydi; Yezîd b. Mühelleb'e şöyle dedi: "Sen bana mecbur oldun. Vallahi senin başına bir iş getireceğim. Eğer bu malı kabul edip kendi yanından verseydin senden daha fazlasını istemezdim." Yezîd b. Ebû Müslim, Mühelleb'in çocuklarının geçimlerini üzerine alması ve onlara ceza olarak ödeyecekleri bir vazife vermesi için Haccâc ile konuştu. Haccâc onun bu teklifini olumlu karşıladı ve Yezîd b. Ebû Müslim'den, işlerini takip etmesi, atlarını satması ve diğer işlerini takip edebilmesi için Abdülmelik b. Mühelleb'i hapisten çıkarmasını istedi. Ayrıca, yanlarına emanetlerini ve iyi yetişmiş atlarını bıraktıkları bazı insanlarla buluşmak ve oradaki evlerini satmak için Habîb b. Mühelleb'i Basra'ya göndermesini istedi.

Hapisten çıkarılan Abdülmelik b. Mühelleb, yanına gelmeleri ve toplanmaları için, Ezd kabilesinin ileri gelenlerine mektuplar yazmaya başladı. Adeta Mühelleb ailesinin kefalet işi konusunda Ezd ile görüşüp anlaşan biri gibiydi. Abdülmelik onlara ve onlara bakmakla görevli muhafızlara akşam yemeği hazırlıyordu. Bir akşam yemek yiyorlarken karanlık bastı. Abdülmelik'in emriyle kendisine, aşçısının sakalı gibi beyaz, sun'î bir sakal getirildi. Mufaddal b. Mühelleb'in ise, Ezd'in bazı liderleri gibi sarı bir sakalı vardı. İnsanlar akşam yemeğini yiyip de muhafızlar, ayrılmaları için Yezîd'in yanındakileri rahatsız etmeye başlayınca, hemen aşçının elbisesi gibi bir elbise giydi ve sun'î sakalı bağladı. Sonra başının üzerine yemek tepsilerinden bir tepsi koydu. Ekmekçi de, başının üzerine bir tencere veya bir sahan koydu. Ancak bunun için hazırlıklı değildi. Bu arada Mufaddal b. Mühelleb çıktı. Başında bir sarık vardı ve sakalı da sarıydı. İnsanların arasına karıştılar. Abdülmelik, etrafında dolaşan, kendisine bakmakla görevli olanlardan kurtulana kadar bir hile yapmış oldu.

Sözleştikleri yerde toplandılar. Ayrıca, Haccâc'ın kendilerine yüklediği borcu ödemek üzere, satmak istediklerini açıkça söyledikleri atlarından bazılarını hazırlamaları için kendilerine hizmet etmekle görevli adamlarla sözleştiler. Haccâc'ın onlara yüklediği borcun miktarı altı milyon dirhemdi. O gece, Ahvâz'ın Cûhâ köyü kıyısında kendileri için hazırlanan bir ka-

yığa ulaşıncaya kadar yürüdüler. Kayıkla Ahvâz'ın Düceyl limanında, yine kendileri için hazırlanan bir gemiye bindiler. Sonra Butayha'da karaya çıktılar. Oradan, Mervân b. Mühelleb'in bulunduğu bir yere gittiler. Mervân onlar için birkaç asil Arap atı hazırlamıştı. Hemen atlara bindiler ve Şam'a gittiler. Rehberleri de, Umâre adında Kelb kabilesinden bir adamdı. Habîb b. Mühelleb ise, Basra'da, Benî Râsib kabilesinin yanında saklandı. Mervân da gözden kayboldu. Ebû Ubeyde, Haccâc'ın elinde kaldı. Mühelleb ailesi arandı, ancak bulunamadılar.

Şam'a gidenler Yezîd, Mufaddal ve Abdülmelik idi. Deniliyor ki: Mervân da onlarla birlikteydi. Bunlar Filistin'e gittiler. Orada Süleyman b. Abdülmelik b. Mervân vardı. Kardeşi Velîd b. Abdülmelik b. Mervân tarafından vali olarak oraya tayin edilmişti. Süleyman, Velîd'den sonraki veliaht idi. Onlar Recâ b. Hayve el-Kindî'ye mektup yazarak kendi durumlarını haber verdiler, vaziyetlerini anlattılar. Recâ b. Hayve, Süleyman'ın arkadaşı olup onun yanında etkin ve cesur biriydi. Recâ Süleyman'a şöyle dedi:

"Yezîd b. Mühelleb, senin korumanı talep ederek sana gelmiş bulunuyor." Bu tekliften içerlenip iltifat etmedi. Bunun üzerine Recâ b. Hayve, "Eğer onun gibi biri senden koruma talep edip de onu koruyamazsan, veliaht olduğun halde kim senden ne bekleyebilir ki?" dedi. Recâ ısrar etmeye devam etti; sonunda Süleyman onu korumayı kabul etti. Yezîd ile iki kardeşini çağırdı ve onlara güvence verdi. Ayrıca Velîd b. Abülmelik'e mektup göndererek ona durumu bildirdi. Bunun üzerine Velîd Süleyman'a çok sert bir mektup gönderdi. Mektubunda, Mühelleb ailesi konusunda onu taciz ediyor ve "Yezîd b. Mühelleb'den istenen paradan seni sorumlu tutmayı düşündüm." diyordu. Çünkü onların durumunu haber veren Haccâc'ın mektubu, daha önce Velîd'e ulaşmıştı.

Velîd Süleyman'a mektup göndererek onları kelepçeli bir şekilde kendisine göndermesini istedi. Bunun üzerine Yezîd b. Mühelleb'i gönderdi. Yanında Süleyman'ın oğlu Eyyûb da vardı. Süleyman oğluna, "Mü'minlerin Emîri'nin yanına girdiğinde sen ve Yezîd aynı zincirde olun." dedi. Velîd onu görünce, "*İnnâ lillah*… Biz Süleyman'a haksızlık yapmışız." dedi. Mühelleb ailesinin borcu olan altı milyon dirhemden yarısını [üç milyon dirhem] indirdi ve onların Dımaşk'ta kalmalarını emretti. Deniliyor ki:

Süleyman onların yerine kalan üç milyon dirhem borcu ödedi; daha sonra Velîd'e mektup yazarak ödediği paraların kendisine geri verilmesini istedi. Velîd de bunu yaptı.

Deniliyor ki: Velîd onların borçlarını takside bağladı. Zeml b. Amr es-Seksekî onlar için bir taksit topladı. Yine Yezîd b. Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî diğer bir taksidi topladı. Abdülmelik b. Mühelleb Şam'a gitti; büyük bir mal topladı ve geri kalan taksitleri ödedi.

Borç ödendikten sonra Süleyman Velîd'e mektup yazarak Yezîd b. Mühelleb ve iki kardeşinin kendisine gönderilmesini istedi. Velîd onları geri gönderdi. Yezîd b. Mühelleb, Velîd vefat edip de Süleyman hilafete getirilinceye kadar Süleyman'ın yanında kaldı. Süleyman ona ikramda bulunuyor, onunla arkadaşlık yapıyor ve onu özel adamları arasına koyuyordu.

Hudayn b. Münzir, Haccâc'ın yanına gitmemesi gerektiğini söylediğinde Yezîd b. Mühelleb'in kendisine muhalefet etmesi üzerine şöyle dedi:

Sana akıllıca bir iş emrettim, ama isyan ettin bana
Sonunda pişman bir kişi oldun, valiliği elinden alınmış

Ancak yazdığı bu beytin Haccâc'a ulaşmasından korktuğu için şunu ilave etti:

Ben senin için gözyaşı döküp ağlayacak değilim
Sağ-salim dönmen için dua edecek de değilim

Rebîa kabilesinden olan Nehâr b. Tevsi'a et-Teymî de şöyle dedi: -Denildiğine göre, Horasan'dan İbn Sehban el-Bahilî idi. Sonra el-Mufaddal onunla birlikte olduğu halde hapsedildi.-

Ey Behelle'nin çocukları! [Mufaddal ve Abdülmelik]
Parlak valinin [Yezîd] gittiği günün sabahında, Rabbim rezil etti sizi
Hainlik yaptığınız kardeşinize; bu yüzden
Kardeşi [benzeri] korkunç bir yer olan,[408] *kapkaranlık bir dibe düştünüz*
Samimi bir tövbe ile sığının Allah'a!

408 "Kardeşi korkunç bir yer" diye tercüme ettiğimiz ifadenin Arapçası, ZZ'de, (أَخُوهَا اَلْمُغْوِرُ) şeklinde noktalı yazılmıştır. Oysa yazmada (أَخُوهَااَلْمُعْوِرُ) şeklinde, noktasızdır. (اَلْمُعْوِرُ) kelimesi "korkunç mekân" anlamındadır [bkz. *Lisânü'l-Arab*, (عور) maddesi]. Kelimenin noktalı olması halinde siyaka uygun bir mana çıkmadığı için biz de noktasız olanının tercih ettik. (çev.)

Çünkü ancak zarar eden kişi, tövbe etmekten çekinir ve burun kıvırır
Gâfillerin ameli Allah'a gidecek; haddi aşmıştı onlarda
Büyük bir cömertlik ve azim bir servet
Onun sayesinde, yıkılışından ötürü değişmişti Merv şehri
Sütü kurumuş koyunlarla helak olmuş ve ayağı kaymıştı zamanın
Onların devletinde, ilk Bâhile kabilesinin tek gözü kör olanları vardı
Cömertlik ölmüş gitmiş; kötülük yaşıyordu
Niceleri çengi ziliyle yetiştiler
Bir de kılıçla yakalananlar… Savaşlar alev alevdi

Müslim b. Amr, Yezîd b. Muâviye'nin yanında çengi zili çalardı. Ferezdak şöyle dedi:

Ey Ebû Hâlid! Sizden sonra kayboldu Horasan
İhtiyaç sahipleri, "Nerede Yezîd?" dediler
Bir tek damla yağdırmadı senden sonra Mervân
Ne de senden sonra Merv'de bir çubuk yeşillendi

Yezîd ve kardeşleri Haccâc'ın hapsinden kaçtıktan sonra Süleyman b. Abdülmelik onları koruma altına aldığı zaman Ferezdak şöyle dedi:

Köprü üzerinde birbiri ardınca yürüyen kavim gibisini görmedim
Ve muhafızlar uyumuyorlardı
Gittiler… Ve onlar kesin inanıyorlardı ki
Yakın bir zamanda ecelleriyle karşılaşacaklardır
Şam ile Yemen'in en hayırlısının yanına
Ve komşusuna karşı en vefalı bir Kureyşlinin yanına gittiler

Onların rehberi Umâre el-Kelbî şöyle dedi:

Rehberlik yaptım, hükümdar soyundan bazı adamlara
Açık bir bayrak ve bir yıldızın ışığı bile olmadan
Ay ışığı da yoktu, ışığı o kadar zayıftı ki
Ay, tıpkı bir kuyumcunun büktüğü bir bilezik gibiydi
Hey! Allah bütün insanları
İbnü'l-Mühelleb ailesinin hedeflerine feda etsin

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî anlattı. O babasından, o Lût b. Yahya ve Avâne b. Hakem'den nakletti; dediler ki: Süleyman, Yezîd b. Mühelleb'in durumuyla ilgili olarak Velîd'e şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, ey Mü'minlerin Emîri! Eğer bize savaş ilan etmiş olan bir düşmanı bile korumuş olsaydım senin de onu koruyacağını ve benim sözümü kırmayacağını tahmin ediyordum. Nasıl olur da, geçmişi olan, şeref sahibi, dinleyen, itaat eden, babasının yaptığı eserleri ve çabası bulunan, yine babasının kendisine yardımı ve nasihati olan birini koruduğum halde sen onu korumazsın! Ben onu sana gönderdim. Ey Mü'minlerin Emîri! Ahdimi bozmak ve verdiğim sözü kırmak sûretiyle, onlara verdiğim araziyi geri çevirmek, yaptığım iyilikleri ve gösterdiğim yakınlığı bırakmak konusunda Allah'a sığınmanı tavsiye ediyorum. Vallahi bu dünyada ne kadar kalacağımızı ve ölümün ne zaman bizi ayıracağını bilmiyorsun. Eğer Mü'minlerin Emîri, ecel bize gelmeden benim akrabalık hukukumu gözetmek, hakkıma riayet etmek ve bana kötülük yapmaktan elini çekmek istiyorsa lütfen dediklerimi yapsın ve Yezîd'i affetsin. Haccâc'ın ondan talep ettiği borçlar da bizzat bana aittir inşaallah. Vesselam."

Yezîd Velîd'in yanına girince şöyle dedi: "Ey Mü'minlerin Emîri! Bizim ailemiz nezdindeki gayret ve çabanız güzeldir. Kimileri bu gayretinizi unutsa bile biz unutacak değiliz. Kimileri inkâr etse bile biz inkâr edecek değiliz. Size olan itaatimizdeki eserlerimizde ve düşmanlarınızın gözündeki kusurumuzda, üstümüzdeki minnetin büyüklüğünü gösteren şeyler vardır." Velîd, "Otur ey Yezîd, otur!" dedi ve ona güvence verdi. Ayrıca Haccâc'a, "Kardeşim Süleyman'a rağmen Yezîd b. Mühelleb ve kardeşlerine ulaşamadım. Sen Mühelleb ailesinin tümünden vazgeç. Bir daha onlar hakkında bana müracaat ettiğini bilmek istemiyorum." şeklinde bir mektup yazdı. Bunun üzerine Haccâc onlardan vazgeçti ve Ebû Uyeyne'yi de serbest bıraktı. Onların ailesinden gizlenmiş olanlar da ortaya çıktılar ve Şam'a yerleştiler.

Mufaddal ve Abdülmelik b. Mühelleb hacca gittiler. Velîd, Haccâc'ın dostu olan Yezîd b. Ebû Kebşe es-Seksekî'yi Irak savaşı için görevlendirdi. Yezîd b. Ebû Müslim'i de harac üzerinde bıraktı.

Dediler ki: Süleyman b. Abdülmelik hilafete getirilince, Şam'da ve Şam'ın dışında bulunan Ebû Akîl ailesinden olan herkesi araştırdı ve onları Yezîd'e emanet etti. -Yezîd, Velîd'in vefatı dolayısıyla ilk defa Süleyman'a taziyede bulunan ve ona "Mü'minlerin Emîri" diyen kişidir- Ayrıca onların mallarının müsadere edilmesini ve onlara musallat olmasını Yezîd'e emretti. Bunun üzerine Yezîd, onların işlerini takip etmek için kardeşi Abdülmelik'i görevlendirdi. Abdülmelik Süleyman'ın emriyle, Hakem b. Eyyûb b. Hakem b. Ebû Akîl b. Mes'ûd b. Âmir b. Mu'attib b. Mâlik b. Ka'b b. Amr b. Sa'd b. Avf b. Sakîf'i öldürünceye kadar işkenceye tâbi tuttu.

Diğer taraftan Abdülmelik, Yûsuf b. Amr b. Muhammed b. Hakem b. Ebû Akîl b. Mes'ûd'un üzerinde de ısrarla durdu. Bir gün ona kızarak gözüne bir elma attı ve yaraladı. Abdülmelik, borcunu ödemesi için Yûsuf'u gezdirecek ve kaçmaması için onu koruyacak birini görevlendiriyordu. Bir gün onu Hâris b. el-Cehdâmî'ye emanet etti. Hâris Yûsuf'u gezdirmek için dışarı çıktı. Hâris biraz saftı. Yûsuf ona, "Şu eve girmek istiyorum; çünkü orada benim halam var. Borçlarım için ondan bir şey isteyeceğim." dedi. Hâris onu bıraktı. Yûsuf içeri girdi. Evin iki kapısı vardı. Diğer kapıdan çıkıp kaçtı.

Süleyman b. Abülmelik Yezîd b. Mühelleb'i, Şam'a bağlı Belkâ'ya gönderdi. Haccâc b. Yûsuf'un hazineleri ve ailesi oradaydı. Onları ve onlarla beraber olan malları nakletti. Getirilenlerden biri de Ümmü'l-Haccâc binti Muhammed b. Yûsuf b. Hakem b. Ebû Akîl idi. Bu kadın Haccâc b. Yûsuf'un kardeşinin kızıydı. Ayrıca Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân'ın karısı ve Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik el-Maktûl'ün annesiydi. Abdülmelik b. Mühelleb, evinde kardeşi Yezîd b. Mühelleb'in emriyle o kadına işkence yapıyordu. Abdülmelik o kadın hakkında Yezîd ile konuştu; ancak Yezîd Abdülmelik'in şefaatçi olmasını kabul etmedi. Bunun üzerine Abdülmelik, "O kadına yükleyeceğin her şey benim üzerimde olsun." dedi. Bunu da kabul etmedi. Kadının kocası Yezîd dedi ki: "Vallahi ben bir işin başına getirilirsem senin bir parçanı keserim." dedi. Bunun üzerine Yezîd b. Mühelleb, "Vallahi, eğer ben de olursam, sana yüz bin dizgin atarım." dedi.

Bazı insanlar dediler ki: Bu işkence Ümmü'l-Haccâc binti Muhammed'e değil, onun kız kardeşine yapıldı. Bu kadın sebebiyle Yezîd b. Ab-

dülmelik b. Mervân ile Yezîd b. Mühelleb arasında bu konuşma cereyan etmişti.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Bazı insanlar dediler ki: Yezîd b. Abdülmelik malı o kadından aldı. Miktarı yüz bin dirhemdi. Daha fazla olduğu da söyleniyor.

Dedi ki: Süleyman b. Abdülmelik'in hilafete başlamasından kırk gece geçince Yezîd b. Mühelleb'i Irak ordusunun başına getirdi ve haracını toplamakla görevlendirdi. Ancak Yezîd haracı toplama görevinden affını istedi. Bunun üzerine haracın başına Yezîd b. Ebû Müslim'i getirmek istedi. Yezîd b. Ebû Müslim, Yezîd b. Mühelleb'in işlerine yardımcı olduğu için, Yezîd b. Mühelleb, Süleyman'a onun iffetli olduğunu söylemişti. Bunun üzerine Ömer b. Abdülazîz, "Sen Yezîd b. Ebû Müslim'i mi tayin ediyorsun?" dedi. Yezîd b. Mühelleb, "O paraya karşı iffetlidir." dedi. Bunun üzerine Ömer, "Şeytan da paraya karşı iffetlidir; bir tek dirhem bile almış değildir." dedi.

Bunun üzerine Süleyman, Yezîd b. Ebû Müslim dışında kimi haracın başına getireceği konusunda Yezîd b. Mühelleb ile istişare etti. Yezîd ona, Sâlih b. Abdurrahman'ı tavsiye etti. Sâlih, Haccâc'ın kâtibi Zâzâ Nefrûh ile birlikteydi. Zâzâ Nefrûh İbnü'l-Eş'as'ın isyanı sırasında öldürülünce onun oğlunu kâtip yaptı. Sonra Sicistan esirlerinden olup Benî Temîm'in mevlası olan Sâlih'i kâtip yaptı. Bazıları onun Bâhile kabilesinin mevlası olduğunu söylerler.

Irak'ta olan Yezîd b. Mühelleb, üzerinde yemek yenmesi için 1.000 masa tutulmasını emretti. Sâlih, "Beytülmal bunu kaldıramaz." dedi ve onu bu işten vazgeçirdi.

Yezîd b. Mühelleb Irak'a atandı. Horasan da ona bağlıydı. Kardeşleri Mufaddal ve Abdülmelik Süleyman'ın yanında kaldılar. Süleyman onları beğeniyordu. Yezîd Vâsıt'a gelince Basra'da, Yezîd b. Ebû Kebşe tarafından atanan Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî'yi gördü. Yolda ona bir mektup yazdı ve "Mervân b. Mühelleb" adında bir adamı Basra'ya tayin etti. Sicistan'a Müdrik b. Mühelleb'i, Umân'a da Ziyâd b. Mühelleb'i tayin etti ve ona, Hıyâr b. Sebre el-Mücâşi'î'yi öldürmesini emretti. Ziyâd onu öldürdü. Bunun üzerine Ferezdak birkaç beyitte şöyle dedi:

Ey Hıyâr! Eğer benim gibi olsaydın
Yolunu şaşırırdın çölde, tıpkı damızlık develer gibi
Başlarını hareket ettirmeden, bilemezsin [dişi] develer olduklarını
Ve onlar hareket ettirildiklerinde anlarsın, erkek deve olmadıklarını

Yine Sind bölgesine Habîb b. Mühelleb'i tayin etti. Sind'in eski yöneticisi Kuteybe b. Müslim Süleyman'a muhalif biriydi. Velîd öldüğü zaman Süleyman'dan korkmaya başladı; Süleyman onu görevden aldı. Kuteybe Horasan memurları ve bazı Arap kabilelerinden de söz etti; onları ayıpladı ve onları zemmetti. Onlar da toplanıp onu öldürdüler ve işlerini, Vekî b. Ebü'l-Esved et-Temîmî'ye verdiler.

Bana Ali el-Esrem anlattı. O Ebû Ubeyde'den nakletti; dedi ki: Süleyman Yezîd b. Mühelleb'e, Kuteybe henüz görevden alınmamışsa, Vekî'i öldürmesini, eğer görevden alınmışsa bir şey yapmamasını emretti. Yezîd b. Mühelleb'in Irak valiliği haberi Kuteybe'ye ulaştı; Kuteybe şöyle dedi:

Süleyman bir emir attı bana; sanırım o
Bindirecektir beni, en kötü bir bineğe
Irak'ın zorbasıyla vurdu beni; öyle bir adam ki
Köpek dişleri ve pençeleriyle bir cezası vardır, her canlının üzerinde
Sonunda Mezûnlu [Umânlı][409] *bir köleden korkar oldum*
Benim babam da Mus'ab'ın dini üzerindedir, eskiden beri

Bunun üzerine Hudayn b. Münzir ona cevaben şöyle dedi:

Ey Kuteybe! Yanlışlıklar yaptı, ellerin
Kaç ey Kuteybe! Ama nereye kaçacak ki?
Yemin olsun ki sen, yanında bulunduğum adamın gözünde
Bir kurbağadan daha hakîrsin, sağa sola kaçışan

Süleyman Yezîd b. Mühelleb'e bir mektup göndererek, ıslah etmek, insanları sakinleştirmek ve dağılan otoriteyi sağlamak üzere Horasan'a gitmesini emretti. Bunun üzerine Yezîd Cerrâh'ı kendi yerine bırakarak yola çıktı; ilk olarak Cürcân'a geldi. Orayı ve Dehistân'ı fethetti. Yezîd,

---

409 *el-Mezûn* veya *el-Müzûn,* Umân'ın isimlerindendir. Farslar Umân'a *el-Mezûn* derlerdi. Ebû Ubeyde'ye göre el-Mezûn'dan maksat gemicilikle uğraşan denizcilerdir. Rivayete göre Erdeşîr Bâbekân el-Ezd kabilesini gemici yapmıştı [bkz. *Lisânü'l-Arab*, XIII/407]. (çev.)

buraların fethi ve büyük ganimetler elde etmesiyle ilgili olarak Süleyman'a mektup yazdı. Yezîd mektupta, her hak sahibine hakkını verdikten sonra elinde yaklaşık altı milyon dirhem kaldığını bildirdi. Deniliyor ki: Dört milyon dirhem kalmıştı. Ancak yazılan mektup, Süleyman vefat edinceye kadar kendisine ulaşmadı. Mektubun gelişi Ömer b. Abdülazîz dönemine rastladı.

Ömer, Süleyman'dan sonra hilafete getirilmişti. Ömer ona şunları yazdı: "Sadede gelince bil ki, Süleyman Allah'ın kullarından biriydi. Yiyeceğinin sona ermesi ve ecelinin gelmesiyle Allah onu yanına aldı. Sonra onun işaretiyle hilafete ben getirildim. Eğer sağ kalırsa benden sonra Yezîd b. Abdülmelik hilafete getirilecektir. Allah'ın bana tevdî ettiği bu görev, benim yanımda basit bir görev değildir. Eğer hanımlar elde etmek ve mallar toplamak arzusunda isem, bu hususta bir insanın ulaşabileceği en yüksek yere gelmiş oldum. Buradakiler bana biat ettiler; sen de oradakilerden biat al, inşaallah."

Yezîd mektubu okuyunca, "Adam kesin bizi görevden alacaktır." dedi. Bir gün Yezîd Süleyman'ın yanına kibir ve gururla girmişti; Ömer de onu gördü. Ömer, "Ben bunun kafasında bir çatlak olduğunu düşünüyorum." dedi. Süleyman, "Ey Ebû Hafs, bunu söyleme; Yezîd bizden biridir." dedi. Yezîd Ömer'e karşı sertleşti. Evine döndüğünde, "Başımıza ne geldi bu sakar eşekten?" dedi.

Sonra Yezîd Ömer'in yanına geldi ve ondan özür diledi. Üzerinden fazla geçmeden Ömer ona bir mektup göndererek yerine bir adam bırakmasını ve yanındakilerle birlikte gelmesini emretti. Yezîd de oğlu Muhled b. Yezîd'i bırakıp Horasan'ın ileri gelenleriyle birlikte yola çıktı. İçlerinde Vekî b. Ebü'l-Esved de vardı. Vekî, Yezîd tarafından hapsedilmişti; onu da bindirip götürüyordu. "İblis'in arkadaşı" olarak bilinen Abdullah b. Hilâl el-Hecrî de Yezîd ile beraberdi. Dediklerine göre Abdullah b. Hilâl Yezîd'e, "Vallahi vali olarak Basra'ya asla giremeyeceksin." demişti. Ancak Yezîd, vali olarak Vâsıt'a ulaştı.

Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ dedi ki: Süleyman'ın vefatından önce Yezîd Vâsıt'a geldi. Aslında kendisi Hulvân ve Rey yolu üzerindeydi. Süleyman'a bir mektup göndererek Basra'ya girmek için ondan izin istiyordu.

Ona izin verdi. Yezîd, Süleyman'ın vefatından habersiz olarak hızlı bir şekilde indi. Diğer taraftan, Yezîd Vâsıt'a geldiğinde Adî b. Ertât da Süleyman'ın vefatından sonra vali olarak Irak'a gelmişti. Sonra Yezîd Basra'ya doğru yöneldi. Ma'kıl nehrine gelip Basra ona görününce ve "Şehartâk" denilen küçük askerî birliği gördüğü zaman, "Allah onun ve iddia ettiği bilgisinin belasını versin. Nerede o İbn Hilâl?" dedi. Sonra dikkatle baktı; içinde şilte bulunmayan çok sayıda balıkçı teknesini gördü. İçinde Adî b. Ertât el-Fezârî de vardı. Ömer b. Abdülazîz onu Irak'a tayin etmişti. Adî, Yezîd'in çıkışından yarım gün sonra Vâsıt'a geldi. Orayı kendisine bağlamak için acele ediyordu. Adî Vâsıt'ı ilhak ettikten sonra çıkıp gemide Yezîd ile karşılaştı. Ömer'in tayinle ilgili mektubunu ona verdi. Yezîd, "Baş-göz üstüne!" dedi. Sonra ikisi köprünün yanına çıktılar. Yezîd'e binek hayvanları getirildi; Yezîd bindi. Sonra emretti; Adî ve yanındakilere binek hayvanları getirildi; onlar da bindiler.

Ezd kabilesi Yezîd için toplanıp kayıkların tepelerine vurmaya başladılar. Onlar onun emîr olduğunu düşünüyorlardı. Adî b. Ertât ise hükümet konağına vardı. İçeri girinceye kadar da Yezîd onunla beraberdi. Sonra Yezîd'i de çağırdı; o da içeri girdi. Sâlih b. Abdurrahman da Adî ile beraberdi. Sâlih, "Allah Emîr'i ıslah etsin; Yezîd'i kelepçele." dedi. Adî onu kelepçeledi. Ömer b. Abdülazîz onu göndermesi için Adî'ye mektup yazıncaya kadar Yezîd Adî'nin yanında mahpus olarak kaldı.

Ebû Ubeyde dedi ki: Yezîd'i kelepçelemek ve onu göndermek Adî'nin sorumluluğundaydı. Dediler ki: Adî onu, Mûsâ b. Vecîh el-Himyerî ile birlikte Ömer b. Abdülazîz'in yanına gönderdi. Yezîd, karısını boşatmak için Mûsâ'yı yakalamıştı. Mûsâ'nın karısı, Yezîd'in eşi olan Ümmü'l-Fadl binti Gaylân b. Harşe ed-Dabbî'nin kız kardeşiydi. Yezîd Mûsâ'ya, "Seninle bacanak olmak istemiyorum." demiş ve kırbaçların altında karısını boşayıncaya kadar onu dövmeye devam etmişti. Bu olay, Süleyman b. Abdülmelik döneminde cereyan etmişti. Mûsâ yolda ona sövüyordu. Yezîd de Mûsâ'ya, "Ey nesebi şüpheli adam!" diyordu. Mûsâ ise ona, "Ey Mezûnlu [Umânlı] adamın oğlu! Acaba nesebi senden daha belirsiz biri var mıdır? Sen Osman b. Âs es-Sekafî'nin mevlası değil miydin? Şair [senin hakkında] şöyle demiyor muydu?" dedi ve şu beyitleri söyledi:

Biz fıtrata aykırı yaşayan Ebû Sufre'den
Kestik bir sünnet derisini
Osman Ebû Sufre'nin zekerini görünce
Eğildi Osman usturayla, ona doğru
Ebû Sufre Mecûsî değil miydi?
Ve ismi "Sefrûh" olup siz ona "Sufre" demez miydiniz?

Bana Ömer b. Şebbe anlattı; dedi ki: Bize Ebû Âsım en-Nebîl anlattı; dedi ki: Süleyman b. Abdülmelik Yezîd b. Mühelleb'i yanında alıkoyduktan sonra onu Irak'a vali tayin edince, Horasan'ı ondan aldı; onu Horasan valisi yapmadı. Horasan'a Kuteybe b. Müslim'i tayin etti. Süleyman onunla ilgili kararnamesini yazdı ve ona gönderdi. Kuteybe b. Müslim görevden alınıp öldürülünce, Horasan'a Yezîd b. Mühelleb'i tayin etti.

Dediler ki: Yezîd b. Mühelleb Ömer b. Abdülazîz'in yanına getirilince Ömer ona, "Bu senin mektubun ve bu da senin mührün müdür?" dedi. Yezîd, "Evet, ey Mü'minlerin Emîri, bana merhamet etsin diye onu Süleyman'a yazmıştım ve Süleyman'ın, mal konusunda hakkımdaki görüşü dolayısıyla beni tutuklamayacağını anladım." dedi. Ömer, "Biz, ikrarınla seni tutukluyoruz." dedi.

Ömer b. Abdülazîz, Cerrâh b. Abdullah'ı Horasan'a tayin etti ve Yezîd b. Mühelleb'i hapse attı. Anlattıklarına göre Yezîd hapishanede hastalandı. Ömer, üzerindeki kelepçe ve zincirlerin çözülmesini emretti. Muhled b. Yezîd Ömer'in yanına getirildi. Ömer'in yanına girdiği zaman başında "Fes" denen yuvarlak bir başlık vardı ve elbiselerini de sıvamıştı. Ömer b. Abdülazîz ona, "Bu ne süstür?" dedi. Muhled, "Siz elbiselerinizi sıvadınız, biz de sıvadık." dedi. Sonra, "Ey Mü'minlerin Emîri! İnsanların istifade ettikleri kadar biz de senin adaletinden istifade edelim ve senin döneminde bu ümmetin en kötüsü olmayalım." dedi. Ömer, "Senin baban bu mektubun kendisine ait olduğunu kabul etti." dedi. Muhled b. Yezîd, "Ben o mektuptaki malı üzerime almaya hazırım." dedi. Ömer, "Sen mi bunu yapacaksın?" dedi. Muhled, "Onun bir kısmını ödemem konusunda bana yol ver." dedi. Ömer, "Hayır, hayır! Ben o malın hepsini ondan almayı düşünüyorum. Ya da onun yanında hiçbir mal olmadığını bilmek istiyorum ki, varlık sahibi oluncaya kadar ona mühlet vereyim." dedi.

Bunun üzerine Muhled b. Yezîd, yemin ederek "Ey Mü'minlerin Emîri! Babam, Süleyman'a yazdığı mektupla sadece onun kendisine merhamet etmesini istemişti." dedi. Sonra Muhled babasına geldi ve "Söylediğin ve iddia ettiğin şey üzerine yemin edebilir misin?" dedi. Yezîd, "Hayır, vallahi Araplar, mal üzerine yeminimi değiştirdiğimi, elimi bir malın üzerine koyduğumu asla konuşmayacaklardır." dedi. Ömer b. Abdülazîz hastalanıncaya kadar Yezîd b. Mühelleb hapiste kaldı. Ömer hastalanınca İbn Mühelleb, Yezîd b. Abülmelik'in başa gelip nefsinde ona duyduğu kinden dolayı kendisine bir kötülük yapmasından korkmaya başladı.

Yezîd b. Mühelleb, alt tarafı ev olan bir odada mahpustu. Kendisi için bir plan yapıldı. -Muhafızlar da ondan uzaklaşıp oyalanmışlardı.- Deniliyor ki: Muhafızlara rüşvet verildi ve ev samanla dolduruldu. Sonra evin tavanı -Yezîd b. Mühelleb'in kaldığı odanın tabanı- delindi ve kendisini saman dolu eve attı. Sakal ve elbiselerini de tanınmaz hale getirdi. Kardeşleri ona hızlı bir deve hazırladılar. Yezîd bindi; onlar da onunla birlikte binip Irak'a yönelmeye başladılar. Yezîd b. Mühelleb'in affedilmesi için Ömer b. Abdülazîz ile konuşuldu. Ömer, "O kötü ve çok cana kasteden bir adamdır. Hapis onun için daha hayırlıdır." dedi.

Ali b. Muhammed el-Medâinî dedi ki: Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî, Muhled b. Yezîd'i Horasan'dan posta berîd yoluyla bindirdi. Berîd görevlileri onu Ömer b. Abdülazîz'in yanına götürmek için Kûfe'ye getirdi. Bazı insanlar Muhled'den para istediler. Onlara verdi. Bunun üzerine insanlar, "Bundan daha cömert bir esir görmedik. En iyi emîrler bile bunun kadar cömert davranmamışlardır." dediler.

Hamza b. Bîd el-Hanefî diyet [ödemesi] için yanına geldi; Muhled istediğinin verilmesi için hizmetçilerine emir verdi. Hamza Muhled için şöyle diyordu:

Geldik sana, bir ihtiyaç için; gider ihtiyacımızı
Ve "Merhaba" de; "Merhaba" demek vâcip olur
Bizi bırakma, herhangi bir topluluğa
Onlar yalan söylerler, bize söz verdiklerinde
Büyük işlerdir, senin toplumdaki amacın

Senin soydaşlarının amacı ise, oynamaktır
Öyle bir olgunluğa eriştin ki, sen on yaşında
Ancak başı ağarmış beyler ulaşır, o olgunluğa

Sonra Muhled Kûfe'den postayla bindirildi; nihayet Ömer b. Abdülazîz'in yanına getirildi. İkisi arasında, az önce zikrettiğimiz konuşma geçmişti. Öte yandan, Hamza b. Bîd Yezîd b. Mühelleb'in yanına gitti ve onu methetmeye başladı; dedi ki:

Cömertlik ve erdemliğe dönüştü, senin kelepçen
Bir de şerefe dönüştü ve diyetlerin ödenmesine
Nimetler ortaya çıktığında sevinmez
Sabırlıdır sıkıntılarda, Allah'tan bekler sevabını
Ortaya çıktı, asil atın önde oluşu
Ve senin hedefinin çok gerisinde kaldı, Araplar

Yezîd b. Mühelleb, bu şiiri söyleyen Hamza b. Bîd'e beş yüz dinar ve vekiline de bazı mallar verilmesi için hizmetçilerine emir yazdı.

Heysem b. Adî dedi ki: Ömer b. Abdülazîz, Yezîd b. Mühelleb'i, Haleb kalesinde hapsetti. Ömer Deyru Sem'ân'da hastalanınca ve Ömer'in hastalık haberi Yezîd'e ulaşınca gizli bir şekilde Haleb valisine ve muhafızlara mal gönderdi ve şöyle dedi: "Ömer'in hastalığı ağırlaşmış ve iyileşmesi umut edilmiyor. Lütfen benim kanımı heder etmeyin. Çünkü eğer Yezîd b. Abdülmelik başa gelirse bir an bile beni bekletmeyecektir." Onu hapisten çıkardılar ve kaçmaya başladı. Kardeşleri de onunla birlikteydiler. Onlar onun için binek hayvanlarını hazırlamışlardı. Bineklere bindi ve Basra'ya yöneldi. İyileştiği takdirde kendisine verilmek üzere Ömer b. Abdülazîz'e bir mektup yazdı. Mektupta şunlar yazılıydı: "Vallahi, eğer senin hayatta kalacağını bilseydim ve senin vefat edeceğinden korkmasaydım, hapsinden çıkmayacaktım. Ancak ben senin vefat edip de Yezîd'in halife olması halinde beni en kötü biçimde öldürmeyeceğinden emin değildim."

Ömer b. Abdülazîz hayatın son demlerinde iken mektup ona ulaştı. Ömer, "Allah'ım! Eğer bu adam Müslümanlara kötülük yapmak istiyorsa onun hakkından gel ve onu parçala! Çünkü o benim kalbimi parçaladı." dedi.

Dediler ki: Ömer b. Abdülazîz, Hicret'in 101 yılında, Receb'in bitmesine beş gece kala Cuma günü, Deyru Sem'ân'da vefat etti. Vefat ettiğinde ömrü otuz dokuz yıl, birkaç ay idi. Bu, Vâkıdî'nin sözüdür.

Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn, Süfyân es-Sevrî'den rivayet ederek şöyle dedi: Ömer b. Abdülazîz vefat ettiğinde kırk yaşındaydı. Deniliyor ki: Otuz dokuz yaşındaydı.

Süfyân b. Uyeyne dedi ki: Abdülazîz b. Ömer b. Abdülazîz şöyle dedi: Ömer otuz dokuz yaşında vefat etti. Ben ona, "Otuz dokuz yaşında mı?" dedim. Abdülazîz, "*Yoksa onlar, Allah'ın lûtfundan verdiği şeyler için insanlara haset mi ediyorlar*?"[410] dedi.

[İbnü'l-Mühelleb'in Yezîd b. Abdülmelik Tarafından Aranması]

Yezîd b. Abdülmelik hilafete getirildi. Onun, Yezîd b. Mühelleb'den başka bir hedefi yoktu. Hapisten kaçtığı haberi kendisine verildi. Aslında Yezîd b. Mühelleb'in, kaçtıktan sonra Halep yakınlarındaki Nâ'ûra'da bulunan Mesleme'nin yanına gelmesi ve ondan sığınma talep etmesi söylenmişti. Ancak oğlu Muâviye onu bu fikrinden vazgeçirdi. Onların rehberi onları yoldan saptırıyordu. Neredeyse susuzluktan öleceklerdi.

Yezîd b. Abdülmelik, Yezîd b. Mühelleb'i aramak üzere Kevser b. Züfer b. Hâris'i görevlendirdi. Deniliyor ki: Hüzeyl b. Züfer'i, bazılarına göre Vesîk b. Züfer'i görevlendirmişti. Yine deniliyor ki, Yezîd'i bulmakla görevlendirilen kişi, Temîm b. Umeyr b. Hubâb idi. Deniliyor ki: Bir grubun başında Abdurrahman b. Süleym el-Kelbî'yi görevlendirmişti. Yine deniliyor ki, Yezîd b. Abdülmelik, adı geçenlerden her birini bir tarafa görevlendirmişti. Ancak Yezîd b. Mühelleb bulunmadı ve izine rastlanmadı.

Yezîd b. Abdülmelik, Basra'da vali olarak bırakılan Adî b. Ertât'a ve Kûfe'de vali olarak bırakılan Abdülhamîd b. Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb'a birer mektup yazarak Ömer b. Abdülazîz'in vefat ettiğini ve Yezîd b. Mühelleb'in kaçtığını onlara bildirdi. Mektubunda ayrıca onları Yezîd konusunda uyarıyor ve onu aramalarını emrediyordu. Basra'da Mühelleb ailesinden olan herkesin hapsedilip zincirlere vurulmalarını, Basra valisi Adî'ye emretti. Adî söylenenleri yerine getirdi.

---

410 Nîsâ, 4/54.

Vekî b. Ebü'l-Esved, Yezîd b. Mühelleb'e duyduğu kinden ötürü Adî'ye hepsini öldürmesini söyledi. Bunun üzerine Adî, "Kendileri buradayken ve kaçmamışlarken senin dediğini yapacak değilim." dedi. Vekî, "O halde evlerini yık! Yezîd ailesinden hiç kimse oralarda barınamasın." dedi. Vali Adî bunu da kabul etmedi. Vekî, "O halde beytülmali aç ve insanlara ver; onlar senin yerine onlarla savaşırlar." dedi. Adî, "Bu konuda bana izin verilmemiştir." dedi. Vekî Adî'ye, "Bana öyle geliyor ki, yakında ensenden tutulmuş olacaksın." dedi. Vekî o günlerde vefat etti.

Bazıları dediler ki: Vesîk b. Züfer Yezîd'i ele geçirmek üzereydi. Ona, "Neden onu yakalamaktan vazgeçtin ve onu idareye teslim etmedin?" denildi. Vesîk, "Doğru; düşündüm ki, eğer yakalayıp öldürseydim, bir tek adam öldürmüş olurdum. Eğer ailesine kavuşsa, ailesi onun emrine girer. Onun devlete başkaldırmasını umdum ki, Allah onu ve ailesini öldürsün. Çünkü onun kafasında bir anormallik var." dedi.

Ebû Mihnef dedi ki: Yezîd b. Mühelleb Kutkutâniye'nin üstüne gelinceye kadar yürüdü. Kûfe valisi Abdülhamîd b. Abdurrahman onu yakalamak için, Kûfe şurtasının ve bazı güçlü insanların başında bir kişi olarak Benî Âmir b. Lüey kabilesinden Hişâm b. Müsâhik b. Abdullah b. Mahreme'yi, onun üzerine gönderdi. Bunun üzerine Hişâm, "Allah Emîr'i ıslah etsin; onu esir olarak mı sana getireceğim yoksa kafasını mı getireceğim?" dedi. Abdülhamîd güldü ve "O sana kalmış." dedi. İbn Mahreme yola devam etti; nihayet Uzeyb'e geldi. Yezîd de ona yakın bir yerden geçti. Bu durum Hişâm'a haber verildi. Hişâm bineklere atladı ve bilerek onun bulunduğu yerden sapıp Basra'ya yöneldi.

Ebû Ubeyde dedi ki: Abdülhamîd, Yezîd'le karşılaşıp onu yakalaması için Süleyman b. Süleym b. Keysân el-Kelbî'yi görevlendirdi. Ancak Süleyman bunda muvaffak olamadı. Denildiğine göre, Yezîd'i yakalamaması için izi kaybettirildi.

Heysem b. Adî dedi ki: Arandığı haberi Yezîd b. Mühelleb'e ulaştı. O sırada cariyesinin odasında uyuyordu. Cariye onu uyandırmaktan korktu. Cariye ona ait bir köleye bir çakıl taşı attı ve atların çıkageldiklerini ona anlatmaya çalıştı. Köle hemen onu uyardı. Bunun üzerine Yezîd b.

Mühelleb, "Benim katırımı onlara doğru bırak. Sana, 'Bu kimindir?' diye sorarlarsa, 'Bu Yezîd'indir' de. Eğer onlar, 'Yezîd nerede?' diye sorarlarsa, sen, 'O hemen şurada' deyiver. Çünkü onlar benim yerimi bildikleri zaman geri duracaklardır. Eğer bana saldıracak olurlarsa, benimle beraber olanları küçümseyip geri dönmeyecekler." dedi.

Köle denilenleri yaptı. Ona Yezîd'i sordular. Köle onlara yerini haber verdi. Onlar durdular ve onun üzerine gitmediler. Bir hizmetçi ona seccade ve ibrik getirdi; Yezîd abdest aldı. Yanında, siyah ve iki kulağı beyaz bir beygirden, Aclân, Ebû Füdeyk, başka bir kölesi ve yükünün başında duran bir hizmetçiden başka kimse yoktu.

Medâinî dedi ki: Yezîd yolda iken devenin dirseğini bağlamak için bir ip arıyordu. Orada Hüzeyl b. Züfer'in evi vardı. Yezîd Hüzeyl'den korkardı. Derken bir de baktı ki, Yezîd Hüzeyl'in yanına girmiş oldu. Sonra bir süt istedi ve içti. Hüzeyl ondan utandı; atlarını ve diğer vasıtaları ona arz etti. Ancak Yezîd bir şey almadı. Sonra Rakka'ya 15 mil mesafede olan Rusâfe'ye geldi ve Kâdisiye'ye varıncaya kadar karadan yoluna devam etti. Kûfe valisi Abdülhamîd onu aramak üzere adam gönderdi ve Basra'ya girinceye kadar Yezîd'i taciz etti.

Medâinî Bişr b. İsa'dan nakletti; dedi ki: Yezîd b. Mühelleb, Hicret'in 101. yılı, Ramazan ayının on dördünde Basra'ya girdi. Üzerinde bir zırh vardı ve sarık sarmıştı. Geceleyin Ezd mahallesindeki muhafızların yanından geçti. Muhafızların başında, Benî Sa'lebe b. Yerbû'dan Bedel b. Nu'aym vardı. Basra valisi Adî b. Ertât, Benî Temîm'den bir grubun başında onu oraya yerleştirmişti. Onlar, "Kim bu adam?" diye sordular. "Vali Ebû Hâlid'dir." dediler. Onlar, "Hoş geldiniz, safalar getirdiniz; emniyet içinde girin." dediler.

Yezîd, Mühelleb ailesinin evine geldi ve açmaya çalıştı. Orada bulunanlar, "Minhâl b. Ebû Uyeyne gelinceye kadar açamazsın." dediler. Adî b. Ertât, Yezîd'in gelişini kendisine bildirmesi için evi ona emanet etmişti. Meydanlıkta ona bir sergi serildi ve oturdu. Minhâl geldi ve "Vali için kapıyı açın." dediler. Ona kapıyı açtılar; ancak kendisi girmedi. Hind bt. Mühelleb ona yemek gönderdi; ancak yemeği kabul edip yemedi. Daha

sonra eve girdi. Bu arada Bedel b. Nu'aym, Adî b. Ertât'ın yanına geldi ve "Şu anda Yezîd geldi. Hemen birkaç süvari gönder; ta ki gücünü toplamadan onu yakalayayım." dedi. Ancak Adî bunu kabul etmedi. Böylece Ezd'deki silahlı adamlar dağılmış oldular.

O gece Yezîd b. Mühelleb, eman dilemek için Yezîd b. Abdülmelik'e, oğlu Hâlid, Humeyd b. Abdülmelik b. Mühelleb ve Müsennâ b. Abdülmelik b. Rab'a ile bir mektup gönderdi. Deniliyor ki: Mektubu Humeyd, Yezîd b. Cüdey ve Müsennâ b. Abdullah ile gönderdi.

Öte yandan Kâsım b. Abdurrahman el-Hilâlî ve annesi Fâtıma binti Ebû Sufre'yi Adî b. Ertât'a göndererek kardeşlerini serbest bırakmasını istedi ve şöyle dedi: Valiye selam söyle ve de ki: "Ben nefsime uymadım ve kötülük yapmayı arzu etmedim. Ayrıca Mü'minlerin Emîri'ne bize eman vermesi için mektup gönderdim. Şehirden çıkmamız için kardeşlerimi serbest bırak. Eğer Mü'minlerin Emîri'nin cevabı arzu ettiğimiz gibi gelirse ne âlâ; eğer gelmezse sen bizden kurtulmuş olursun, biz de senden."

Kâsım b. Abdurrahman onun mesajını Adî'ye iletti. Bunun üzerine Adî Kâsım'a, "Ne düşünürsün?" dedi. Kâsım, "Bana göre Yezîd sana teslim oluncaya kadar elini güçlü tut. Sonra ne düşünüyorsan onu yaparsın." dedi.

Kâsım Yezîd'in yanına döndü ve ona, "Adî, ona teslim olman dışında bir şeyi kabul etmeyeceğini söyledi." dedi. Bunun üzerine Yezîd, Ezd ve Rebîa'ya haber gönderdi. Ezd geldi, ancak Rebîa gecikti. Sonra onlar da geldiler. Yezîd onlara, "Eğer sizleri bir kötülüğe çağırmış olsaydık, kardeşlerimiz olduğunuz için bize olumlu cevap vermeniz gerekirdi. Ancak biz sizi bir hakka davet ediyoruz. Acaba ne diye bu adam [Basra valisi] günahsız yere kardeşlerimi hapiste tutuyor?" dedi.

Yezîd kabilelerin ileri gelenlerine, halka atıyye vermelerini emretti. Onlar da dağıtmaya başladılar. Sarraflardan Hureys adında bir adam kölelerinin parçaladığı bir gümüş parçasını onlara veriyordu. Kurre ve kıssacılardan oluşan bir grup da Yezîd'in yanına geldi. Yezîd çarşılara adam göndererek çarşıları veya bir kısmını Ezd tarafına çevirdi. Ayrıca silah satın alıp Benî Yeşkür kabristanına yerleşerek kenara çekildi. Yemenliler ve Re-

bîa kabilesinden olanlar onun yanına gidip geliyorlardı. Mudar kabilesi ise Adî b. Ertât'ın yanına gelirlerdi. Sebre b. Nehaf b. Ebû Sufre ise itaatten dolayı yine Adî'nin yanına gelirdi. Bunun üzerine Yezîd b. Mühelleb ona haber göndererek, "Ey Ebû Amr! Sen şu adamın [Vali'nin] yanına geliyorsun; ancak ben, bazı Mudarlıların sana suikast yapıp kanını akıtmayacaklarından emin değilim." dedi. Bunun üzerine Adî'nin yanına gitmekten vazgeçti ve evinde kaldı.

Bahterî b. Ma'n b. Mugîre b. Ebû Sufre de Adî'nin itaatine bağlı kalmak istiyor ve Yezîd'in yaptığından hoşlanmıyordu. Şam'a geldi ve Yezîd b. Abdülmelik'in yanına gitti. Onun için, "O, Yezîd b. Mühelleb'in casusudur." denildi. Yezîd b. Abdülmelik onu hapse attı. Bunun üzerine kasidesini söyledi; şöyle diyordu:

Eğer ben Şam'da tek başıma sürgünde isem
Arkamda kilidi ve anahtarı olan büyük bir kapı vardır
Yurt yakınlığından sonra Halil'in annesi
Öyle bir yere savruldu ki, gerisinde çöl vardır

Bana Ravh b. Abdülmü'min anlattı. O Vehb b. Cerîr b. Hâzim'den, o da babasından rivayet etti; dedi ki: Adî Mühelleb ailesinden Habîb el-Harûn, Mervân, Mufaddal ve Abdülmelik'i hapse atmıştı. Muhammed b. Mühelleb ise Haddân'da saklanmıştı. Mühelleb ailesinin geri kalan çocukları da Ezd kabilesi içinde kayboldular. Adî b. Ertât onları yakalayamadı. Onlar valinin yanına gelmekten imtina ediyorlardı. Bunun üzerine Adî şehrin ileri gelenlerinden bazılarını onlara gönderdi. Valinin yanına geldikleri takdirde başlarına bir şey gelmeyeceğine dair onlara yemin ettiler ve "Valinizden korkmayın." dediler. Onlar, "Kuşkusuz Ömer b. Abdülazîz vefat etti. Valinin bize ne yapacağını bilmiyoruz." dediler. Onlar, Adî'nin yanına gidinceye kadar adamlar onları ikna etmeye çalıştılar. Gidince de Adî onları tutukladı.

Bana Ravh b. Abdülmü'min anlattı; dedi ki: Bana Ali b. Nasr el-Cehdamî anlattı. O şeyhlerinden nakletti; dedi ki: Adî b. Ertât, Hasan b. Hasan'ı bir grubun başında Mühelleb'in çocuklarının yanına gönderdi. Osman b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'in iki oğlu Abdullah ve Hâlid de o

grubun içindeydi. Hasan b. Hasan'ın başkanlığındaki grup, valinin yanına gelmeleri halinde başlarına bir şey gelmeyeceğine ve hiçbir şeyi itaate tercih etmemeleri gerektiğine dair yemin ettiler. Bunun üzerine Abdülmelik b. Mühelleb, "Siz bizi yok etmek üzere Adî b. Ertât ile anlaştınız. Ona itaat etmek bize vâcip değildir." dedi. Hasan ona, "Yalan söyledin." dedi. Abdülmelik kızdı ve Hasan'a, "Sen mi beni yalanlıyorsun ey sünnetsizin oğlu!" dedi ve kılıcının kabzasını tuttu. Sonra ona, "Eğer seni öldürmekle ayıplanmasaydım ve benim evimde olmasaydın boynunu vururdum. Sen mütevazı görünerek şehir halkının zillet altına girmesini isteyen bir kölesin. Nefsini ahmaklaştırmış, haddini ve kadrini tecavüz etmişsin." dedi. Onun kardeşi Mufaddal sürekli ona yemin ediyor ve onu sakinleştirmeye çalışıyordu. Sonunda sakinleşti. Hasan b. Hasan ise ona hiç cevap vermedi.

Sonra yine Hasan'a yönelerek şöyle dedi: "Ey Hasan! Sen bir müddet nefsini Haccâc'dan gizlemedin mi? Oysa Haccâc Benî Ümeyye'nin hükümdarlarından değildi. Adî ise onların hükümdarıdır. Biz Adî'ye bu hal üzere gelmedik. Çünkü biz kanlarımız hususunda ona güvenmiyoruz. Tıpkı senin, kanın konusunda Haccâc'a güvenmediğin gibi." Hasan şöyle dedi: "Kuşkusuz Adî, hoşlanmayacağınız her şeyden size güvence vermiştir. Sizin için bir eman bağlamam ve sizin için onun sözüne kefil olmam konusunda bana yetki verdi."

Mufaddal Hasan'ın sözüne güvendi. Abdülmelik'i de ikna edinceye kadar onunla uğraştı. Nihayet birlikte Adî'nin yanına gittiler. Diğerleri geri kaldılar. Adî'nin yanına girdiklerinde Hasan sözünü tutmadı ve Adî de onları, Habîb ve Mervân ile birlikte hapse attı. Sonra Ebû Uyeyne ve Müdrik'i de getirdi, onları da hapse attı. Toplam altı kişi oldular. Hepsini ayaklarından kelepçeledi.

Adî Mühelleb ailesini hapse attıktan sonra minbere çıkarak Ömer b. Abdülazîz'in vefat haberini ve Yezîd b. Âtike'nin halife olduğunu duyurdu. Mugîre b. Abdullah el-Bâhilî 500 süvari ile birlikte Taf'ta [Kerbelâ] idi. Adî, Yezîd'in Basra'ya girmemesi için onları oraya yerleştirmişti. Yezîd ona yaklaşınca, Mugîre ve adamları savaşmadan hezimete uğradılar. Muharris b. Temîm'in yanından geçerken, "Bu kimdir?" dedi. "Bu emir Yezîd'dir." dediler. Onu emir olarak selamladılar ve ona dua ettiler. Sonra Adî'nin ya-

nına gelerek Yezîd'in geldiğini ona haber verdiler. Adî onlara kızdı, sövdü ve "Şehre girinceye kadar onun peşini bıraktınız. Sonra gelip onun geldiğini bana haber veriyorsunuz." dedi. Onlar, "Şimdi, işini sağlamlaştırmadan ve gücünü toplamadan aâcil olarak onu yakalamaya çalış. Eğer sabaha çıkarsa ona ulaşamazsın." dediler.

Yezîd, Habîb ve Müdrik ile birlikte hapsedilen kardeşlerini sordu ve "Diyelim ki, bu ikisi idareye getirilmişlerdi. Diğerlerinin ne suçu var?" dedi. Müdrik Yezîd'in Sicistan valisiydi; Habîb de Sind valisiydi. Adî onları azledince hapse atmıştı.

Adî beytülmalden insanlara bir şey vermedi. Herkese, borçlandığı bir mala karşılık olarak günde ikişer dirhem veriyor ve şöyle diyordu: "Bunu alın; Mü'minlerin Emîri Yezîd'in emri bana gelinceye kadar. Beytülmalden size verdiğim atıyyeleri serbest bırakması için ona mektup gönderdim. Eğer beytülmalden size vermeye cesaret edersem onun kınamasından ve aldıklarınızı benden almayacağından emin değilim." Bunun üzerine Ferezdak şöyle dedi:

Sanırım gönderiyor ölüme, iki dirhemin adamlarını
Onların ecelleri ve ölüm yerleri
Evinin ortasında olanlardır, onların en akıllıları
Ve zimmetin mutlaka geleceğine inananlardır

Bana Ahmed b. İbrâhim anlattı; dedi ki: Bize Ebû Âsım en-Nebîl anlattı. O Ebû Âmir el-Hazzâz'dan nakletti; dedi ki: Adî adamları için ikişer dirhem günlük tayin etmişti. Emniyet güçlerinden bir adam gördüm; yaralanmış ve göğsünün kemikleri çıkmıştı. Kendisine, "*Lâ ilâhe illallah*" de, deniliyordu. Kendisi, "İki dirhemimi getirin." diyordu. Böyle diye diye son nefesini verdi.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı. O Ebû Âsım'dan, o Ebû Âmir el-Hazzâz'dan bunun benzerini nakletti. Ayrıca bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o da Ebû Mihnef'ten nakletti; dedi ki: Adî b. Ertât, Yezîd'in Basra'ya gelmemesi için halkı topladı ve şehrin etrafında hendek kazdı. Ezd kabilesinin beşte biri üzerine Mugîre b. Ziyâd b. Amr el-Atekî'yi, Temîm'in beşte biri üzerine Muharriz b. Humrân es-Sa'dî'yi veya oğlu Ceyhân'ı gö-

revlendirdi. Deniliyor ki: Ezd üzerine Ubeydullah b. Mudârib ed-Dârimî'yi görevlendirmişti. Bekr b. Vâil'in üzerine İmrân b. Âmir b. Mismâ adında bir adamı görevlendirdi. Deniliyor ki: Nuh b. Şeybân el-Misma'î'yi görevlendirdi. Doğru olan şudur ki: Benî Kays b. Sa'lebe'den Ebû Münkız adında bir adam, "Sancak ancak Benî Mâlik b. Mismâ ailesinde olur." dedi. Buna göre Şeybân b. Mâlik b. Mismâ'ı çağırdı ve Bekr b. Vâil üzerine ona sancak bağladı. Mâlik b. Münzir b. Cârûd için, Abdülkays üzerine sancak bağladı. Abdüla'lâ b. Abdullah b. Abdullah b. Âmir b. Küreyz için, şehrin yüksek yerlerindeki halk üzerine sancak bağladı. Ebû Mihnef'in dışındakiler ise, şehrin yüksek yerlerindeki halk üzerine, Abdüla'lâ b. Furât el-Esedî için sancak bağladı, dediler.

Yezîd geldi; onlardan her bir süvarisinin veya kabilesinin yanından geçtikçe, geçip gidinceye kadar onun yolundan çekiliyorlardı.

Bana Ravh b. Abdülmü'min anlattı. O Ali b. Nadr el-Cehdamî'den, o da Muhammed b. Ebû Uyeyne'den rivayet etti; dedi ki: İmrân b. Âmir b. Mismâ öfkelendi ve Yezîd'in tarafına geçti.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî ve Ebû Ubeyde şöyle dediler: Ahvâz'da, "Ebü's-Seken" künyesiyle anılan ve Şam'ın Sekâsik halkından bir adam vardı. İsmi "Abdullah b. Hârun" idi. Yezîd ile ilgili haberi alınca Adî b. Ertât'a yardım etmek için geldi. Adî, Yezîd'in ona görünmesinden korktu. Bu yüzden, adamı öldürmek isteyenlerden korumak için Misver b. Ömer b. Abbâd b. Husayn ve Zerd b. Abdullah es-Sa'dî'yi yanına gönderdi. Bunun üzerine Yezîd ona kardeşi Muhammed b. Mühelleb ve Mühelleb b. Alâ b. Ebû Sufre'yi gönderdi. Köprünün yanında karşılaştılar. Zerd kaçtı; Muhammed ve Misver karşı karşıya geldiler. Muhammed Misver'e bir darbe vurdu; kılıç miğferin ucuna değdi ve burnunu yaraladı. Misver de Muhammed'e bir darbe vurdu; Muhammed kılıcı Misver'den aldı ve onu kendine çekti. Kılıç Muhammed'in parmaklarını kesti. Diğer taraftan, İbnü'l-Alâ ile Ebü's-Seken karşı karşıya geldiler. İbnü'l-Alâ onu yaraladı ve gözlerini çıkardı. Ardından insanlar çarpışmaya başladılar. Şair şöyle dedi:

Perşembe günü kendisi kurtuldu, gitti
Az daha ölümle burun buruna geliyordu, Benî Sa'd'ın Zerd'i
Muhammed'in avucunu kestik, kılıcın kenarıyla
Ümidimizi kaybetmedik kaçmış olsa da, Benî Sa'd'ın Zerd'i

Ezd'den bir grup şöyle dedi: Ahvâz'da Yezîd'e ait bir kısrak vardı. Onu getirmek için Mühelleb b. Alâ'yı gönderdi. Bunun haberi Adî'ye ulaştı. Hemen Misver'i bunun için gönderdi. Yezîd de, onu engellemek için kardeşini gönderdi. Sahartâc[411] denilen bir yerde karşılaştılar. Ebü's-Seken de onları bu hal üzere buldu ve Misver'le birlikte savaştı. Ebü's-Seken'in gözleri çıktı; Misver'in burnu yaralandı ve hezimete uğradılar.

Medâinî dedi ki: Yezîd, Ezd kabilesinden Bükeyr el-Ferâhîdî'yi köprüde görevlendirdi. Bükeyr orada kaldı. Adî ise, hükümet konağı ile Mirbed arasına atları ve adamları dizdi.

Dediler ki: Yezîd, Adî ile savaşmak için çıktı. Adî o sırada hükümet konağındaydı. Yezîd çarşı gölgeliklerinin yakılmasını ve dükkânların tahrip edilmesini emretti. Bunun üzerine Hüreym b. Ebû Tahame, -onun adı Adî b. Hârise b. Şerîd b. Mürre b. Süfyân b. Mücâşi b. Dârim idi. O Ebü't-Türcümân b. Hüreym idi- ve Benî Temîm'den Misver b. Ömer b. Abbâd b. Husayn el-Habatî Adî'ye, "Sen bu Mezûnî'den [Yezîd'den] daha güçlü ve daha hazırlıklı olduğun halde ne diye ona mühlet veriyorsun?" dediler. Adî de onları Mirbed'e gönderdi; süvarilerini etrafa yaydı ve savaşmak için hazırlık yaptı. Ayrıca Yezîd b. Abdülmelik'e bir mektup gönderip Yezîd b. Mühelleb'in isyan ettiğini ona bildirdi. Bu arada, Hüreym b. Ebû Tahâme Benî Temîm ve Kays kabilesinden oluşan kalabalık bir grubun başında Mirbed'e gitti. Hüreym, Hanzale ve Sa'd kabilesi içinde, ortada durdu. Yezîd onların üzerine Muhammed b. Mühelleb, Müşma'il eş-Şeybânî ve Habîb b. Mühelleb'in mevlası Dâris'i gönderdi. Dâris ve adamları, Adî'nin adamlarından olan Benî Temîm ile savaştı. Dâris sağ veya sol cenahta bulunuyordu ve şöyle diyordu:

Ben Ezd'in kölesiyim; ismim Dâris
Temîm kabilesi bir süvariye karşı bir süvariyi davet ettiklerinde
Çok kötü vuruşuyorlardı

---

411 Sahartâc, Ahvâz'da bir yerin adıdır (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)

Şair Ferezdak şöyle dedi:

Dağılmaya başladı popolar, Dâris bağırınca
Sabredemediler, keskin kılıçlara
Cezalandırsın Allah alçaklıkla, Adî'den dolayı Kays'ı!
Onlar sabretmedikleri için, paramparça oluncaya kadar

Muhammed b. Mühelleb Kays kabilesiyle savaştı. Onlar diğer cenahtaydılar. Onları hezimete uğrattı ve Adî'nin bütün adamları geri çekildiler. Diğer taraftan, Bişr b. Hâtim b. Süveyd b. Mencûf Yezîd'in adamlarına yardım etti ve gayretli bir şekilde savaştı. Muhammed b. Mühelleb ona teşekkür etmek üzere yanına geldi. Yezîd de ona, Osman b. Mufaddal b. Mühelleb ile kıymetli bir hediye gönderdi. Dediklerine göre İbn Sîrîn'e, "Bekr kabilesi Ezd'e yardım etti." denildi. İbn Sîrîn şu misali getirdi:

Eğer Ensâr Bekr b. Vâil ise
Bu, artısı olmayan eksik bir dindir

O gün savaşanlardan biri de Sâlim el-Mentûf idi. Bazıları şöyle dedi:

Temîm çok kötü çarpıştı
Sâlim ve Dâris'ten dolayı, vay onların başına gelenlere!

Ferezdak ise şöyle dedi:

Ezd kabilesi dizilmişti, iki Mirbed arasında
Dağ gibi bir tepeye konmuşlardı, kalabalık bir şekilde

Muhammed ve Dâris, Adî'nin adamlarının onun yanına gelmelerini ve güçlü olmasını istemiyorlardı. Adî'nin adamları da, geri çekilip Muhammed ve Dâris'in onların üzerlerine çullanmalarını istemiyorlardı.

Dediler ki: Ertesi gün olunca Adî, Hüreym b. Ebû Tahâme el-Mücâşi'î'yi bir grup süvari ile birlikte Ensâr mescidi olarak bilinen mescide gönderdi. Bunun üzerine Yezîd, Tâlikâniye'nin oğlu olan kardeşi Muhammed'i onlara gönderdi. Muhammed Hüreym'in üzerine hamle yaparak onu köşeye sıkıştırdı ve onun semerinin kuşağından tuttu. Hüreym, "Yeğenim, ben senin amcanım." dedi. Muhammed onu bıraktı.

Ebû Mihnef bir rivayetinde şöyle dedi: Geceleyin Ensâr mescidinin yanında karşılaştılar. Muhammed Hüreym'i semerin üzerinden düşürmek için kuşağına el attı ve kuşağı koptu. Muhammed onu bıraktı. Misver yavaş yavaş gelmeye başladı. Muhammed onun burnuna vurdu ve Adî'nin adamları hezimete uğradılar.

Ebû Ubeyde dedi ki: Muhammed b. Mühelleb Misver'in burnuna bir darbe vurdu. Bunun üzerine Halef b. Halîfe el-Akta şöyle dedi:

Kırdılar, İbn Ümmü Hüreym'in sancağını
Ve kestiler Misver'in burnunu

Yezîd, Osman b. Mufaddal b. Mühelleb'i Adî'nin tarafına gönderdi. O sırada Adî kasaplar meydanına doğru yönelmişti. Osman Adî'nin süvarileriyle karşılaştı; onları mağlup edip onlardan iki adamı esir aldı. Ancak Yezîd onları serbest bıraktı. Osman o gün, hep anlatılagelen büyük bir çaba gösterdi. Bunun üzerine Yezîd, Fâdıla adlı kızını ona verdi.

Adî'nin adamları her tarafta hezimete uğradı. Yine Hâlid b. Vâkıd el-Ukaylî ve diğerleri öldürüldüler. Adî kaçtı ve hükümet konağına girdi.

Bu arada, Mühelleb ailesinin mevlası olan Dînâr es-Sicistanî kokucular çarşısına, oradan da tartıcıların yanına gitti. Oradayken bir damdan kendisine bir kaya parçası atıldı. Kaya sırtına isabet etti ve öldü. Hemen Benî Temîm'den bir adam kafasını kesti ve Adî'ye getirip "Bu Mühelleb ailesinden birinin kafasıdır." dedi. Adî de kesik başı, yanında hapis olan Mühelleb ailesine gönderdi. Onlar, "Bu bizim mevlamız Dînâr'ın kafasıdır." dediler.

Muhammed b. Mühelleb, Dâris ve onlarla birlikte olanlar Hüreym ve Misver'e karşı durmuşlar; birbirlerine yetişemiyorlardı. Bu durum, olayların cereyan ettiği Ensâr mescidinin yanında oluyordu. Yezîd, Adî'ye karşı gâlip gelinceye kadar bu vaziyette kaldılar.

Dediler ki: Osman b. Mufaddal ve Adî'nin adamları, hükümet konağının yanındaki alanda karşı karşıya gelip savaştılar. Ceyhân b. Muharriz es-Sa'dî yere yığıldı. Muâviye b. Ebû Süfyân b. Ziyâd onu koruma altına aldı. Bunun üzerine Ferezdak şöyle dedi:

Çağırdı, İbn Ebû Süfyân'ı ve atlar gerisindeydi
Toynaklarla toz kaldırıyorlardı, açık bir şekilde
Ona bir hamle yaptı ki; tıpkı inin önünde
Su kaynaklarını koruyan bir aslanın hamlesi gibi

Bu Muâviye'nin annesi, Ümmü Ebân binti Hakîm b. Kays b. Âsım et-Temîmî'dir. İnsanlar Adî'ye yaklaştılar. Kendisi hükümet konağındaydı; konağı kuşattılar. Onların okları konağın içine giriyordu. Bunun üzerine Adî Habîb b. Mühelleb'e "Beni koru!" dedi. Habîb, "Hayır, bunu asla yapmayacağım." dedi. Bu kez Ebû Uyeyne ve Abdülmelik'e, "Beni koruyun!" dedi. Onlar, "Tamam, seni koruyacağız." dediler. Sesler yavaşladığı zaman Mühelleb'in çocukları Adî'ye sığınıyorlar gibi ona yaklaşıyorlardı. Sesler yükseldiği zaman ise, Adî, onlara sığınır gibi yaklaşıyordu. Benî Âmir'in mevlası Abdullah b. Dînâr hezimete uğramış bir şekilde geldi. Kendisi Adî'nin muhafız bölüğünün başındaydı. Kapıyı çaldı ve "Allah İbnü'l-Mühelleb'i kahretsin, kapıyı açın!" dedi. Fakat esir edilinceye kadar ona kapı açılmadı. Osman b. Mufaddal bir merdiven istedi; merdiveni beytülmale veya meclis binasına koydu. İnsanlar çıktılar. Sonra çekilip hükümet konağına çıkarak Basra valisi Adî b. Ertât'ı yakaladılar ve kapıyı açtılar.

Osman, Yezîd b. Mühelleb'e bir adam gönderip ona durumu bildirdi. Yezîd geldi; nihayet hükümet konağının kapısında durdu. Kardeşleri de yanına çıktılar. Hemen kelepçelerinin açılmasını emretti; kelepçeleri açıldı. -Güya- şûra prensibine uygun olsun diye hükümet konağına girmedi. Onun tellalı şöyle bağırdı: "Adî b. Ertât ve Mûsâ b.Vecîh el-Himyerî'nin dışında bütün insanlar güvencededirler. Mûsâ öldürüldü. Onu, koku satan bir adam öldürdü. Mûsâ öldürülürken, adı Muhlid olan Cerîr b. Hâzim'in kardeşi ayağa kalkıp Mûsâ b. Vecîh'in boynuna sarıldı ve "Beni ve İbn Vecîh'i birlikte öldürün." dedi. Kılıç ona da isabet etti; evine götürüldü; ağır yaralıydı. Birkaç gün sonra o da öldü.

Deniliyor ki: Atîk'in mevlası Şakrân, Mûsâ'ya yönelip onunla kucaklaştı ve "Beni ve Mûsâ'yı birlikte öldürün." dedi. Şakrân kötü yaralandı ve Atîk'in yanına götürüldü. Birkaç gün yaşadıktan sonra vefat etti.

Yezîd'in emriyle Adî b. Ertât, Adî'nin oğlu ve Hâdır b. Ebû Hâdır el-Esedî onun yanına götürüldüler. Deniliyor ki: Ebû Hâdır'ın kendisi götürüldü. Ayrıca İbnü's-Semt b. Şürahbîl b. Semt el-Kindî, Ziyâd b. Rebî el-Hârisî ve Adî'nin adamlarından olup yakalananlardan bazıları Yezîd'in yanına götürüldüler. Hepsi kelepçelendiler. Adî Yezîd'e, "Ey Yezîd! Nefsin seni aldatmasın! Şam halkından olan Allah'ın ordularını görmüşsün. Onlar sana gönderilmeden işini bitirmeye çalış. Bilmiş ol ki, benim hayatta kalmam, senin hayatta kalman için daha fazla gereklidir. Eğer anlaşmayı feshedersen o senin için daha hayırlıdır." dedi. Ferezdak şöyle dedi:

Verdi Adî poposunu ve annesinin poposunu
Ey Ebû Hâlid! Atların boğazları da kanıyordu

Bazı insanlar Basra'dan çıkmak için bir araya geldiler. Hüreym b. Ebû Tahame, Misver, Amr b. Yezîd b. Umeyr el-Esedî, Muhammed b. Ribât el-Fukaymî, Heddâb b. Mes'ûd el-Mâzinî, Mâlik b. Münzir b. Cârûd ve Havârî b. Ziyâd b. Amr el-Atekî, onlardan bazılarıydı. Bunlar Kûfe'ye gittiler. Yezîd b. Abdülmelik tarafından Kûfe'de vali olarak bırakılan Abdülhamîd b. Abdurrahman el-A'rec onlara ikramda bulundu. Abdülhamîd, Ömer b. Abdülazîz'in valisiydi. Yezîd b. Abdülmelik onu Kûfe'de vali olarak bıraktı. O da Mâlik b. Münzir'i kendisine yakınlaştırdı. Ömer b. Yezîd onu kıskandı; aleyhinde çalışmaya başladı ve "Bu adam, Yezîd'in senin için görevlendirdiği bir casusudur." dedi. Bunun üzerine Sürâdık el-Bâhilî de şöyle dedi:

Kayboldu Kays'ın ileri gelenleri
İbn Ertât'ın gününü görselerdi şayet, bununla sövülmezdi Mudar

Dediler ki: Yezîd b. Mühelleb Adî'ye galip olunca, o gününü, büyük caminin yanı başındaki bir evde geçirdi. Sabahlayınca Yezîd'in emriyle insanlar içinde çağrı yapıldı; insanlar mescitte toplandılar. Yezîd onlara bir konuşma yaptı. Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra şöyle dedi: "Ey insanlar! Biz size karşı öfkelendik. Kendiniz için, sizin aranızda adaletle hükmedecek, size eşit muamelede bulunacak, Kitab ile Sünneti içinizde ikame edecek ve Râşid halifelerin yolunda yürüyecek olan bir adam arayın."

Hasan b. Ebü'l-Hasan el-Basrî şöyle dedi: "Şu Yezîd'e hayret ediyorum. Dün Benî Mervân'a yakınlaşmak için kendisine tâbi olanların boynunu vuruyordu. Nihayet onu bazı dünyalıklarından mahrum edip de Allah'ın onun üzerindeki hakkına göre onu yakalayınca öfkelenmeye başladı. Bir bezi bir kamışın üzerine bağladı; sonra kaba bir şekilde bağırmaya başladı. Ona tâbi oldular. Yezîd, 'Ben şunlara muhalefet ettim; siz de muhalefet edin' dedi. Sonra onları Allah'ın kitabına ve Râşid halifelerin yoluna davet ediyor. Herkes şunu bilsin ki, Râşid halifelerin yolundan biri de, onun ayaklarına bir kelepçe vurulup Ömer'in hapsine geri götürülmesidir."

Bunun üzerine bir adam Hasan'a, "Sen sanki Şam halkından râzıymışsın gibi konuşuyorsun?" dedi. Hasan, "Allah Şam halkını kahretsin ve onları kederlendirsin. Allah Resûlü'nün haremini üç gün boyunca helal eden ve orayı Nabatîlerine ve Kıbtîlerine mubah kılan onlar değil miydi? Onlar ne bir günahı işlemekten vazgeçerler ne de bir hürmeti bozmaktan çekinirler. Sonra da mancınıkları diker ve Allah'ın evine ateş ederler." dedi. Hasan'ın bu konuşmalarını duyan Yezîd b. Mühelleb Hasan'a karşı harekete geçmedi ve ondan vazgeçti.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Ebû Dâvûd et-Tayâlisî anlattı; dedi ki: Bize Şu'be anlattı. O da Hasan'dan, Yezîd b. Mühelleb'in fitnesi dolayısıyla şöyle dediğini nakletti: "Zırlayan biri onlara zırladıkça, ona tâbi olurlar. Bu Allah'ın düşmanı İbnü'l-Mühelleb'dir."

Bana Abdülvâhid b. Gıyâs anlattı. O Cüveyriye b. Esmâ'dan nakletti; dedi ki: İbnü'l-Mühelleb'in adı Hasan'ın yanında zikredildi. Hasan şöyle dedi: "O bir fâsık ve bir kâtildir. Onların yanındaki insanlar hidayet üzere değillerdir. Adam öfkelendi; bir bezi bir kamışa bağladı, sonra kaba ve değersiz bir şekilde bağırmaya başladı. Ona tâbi oldular. Onları Allah'ın kitabına, Resûlullah'ın sünnetine ve Râşid halifelerin yoluna davet ettiğini iddia ediyor. Herkes şunu bilsin ki, Râşid halifelerin yolu, o adamın ayaklarına bir kelepçe takılması ve Ömer'in hapsine geri götürülmesidir."

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr b. Hâzim anlattı; dedi ki: Bize Ömer b. Yezîd anlattı; dedi ki: İbnü'l-Mü-

helleb günlerinde Hasan'dan[412] işittim, şöyle diyordu: "Vallahi eğer insanlar yöneticileri tarafından sıkıntıya düşürüldüklerinde sabretseler, fazla geçmeden Allah onların sıkıntılarını giderir. Ne var ki, insanlar hemen kılıca sığınıyorlar. Allah da onları kılıca emanet ediyor. Vallahi kılıca sığınan sabırsız adam, hiçbir zaman hayırlı bir gün getirmemiştir."

Dediler ki: İnsanlar, Allah'ın kitabı ve Peygamber'in sünneti üzere Yezîd b. Mühelleb'e biat ettiler ve Yezîd hükümet konağına taşındı. Beytülmalde on bin dirhem ve Basra'nın etrafında bir hendek buldu. Şurtasının başına Ezd kabilesinden Osman b. Ebü'l-Hakem el-Henâî'yi getirdi. Muhammed b. Mühelleb'i Fâris bölgesine vali yaptı. Hilâl b. Ayyâd el-Henâî'yi Ahvâz'a, Ziyâd b. Mühelleb'i Umân'a, Mühelleb b. Ebû Uyeyne'yi İbn Kavân adasına ve Eş'as b. Abdullah b. Cârûd veya Mühzim b. Kırn el-Abdî'yi Bahreyn'e vali yaptı. Ayrıca Müdrik b. Mühelleb'i Horasan'a, Ezd kabilesinden Vedâ b. Humeyd el-Yahmudî'yi Kandâbîl'e tayin etti. Bunun üzerine Habîb b. Mühelleb, "Onu vali yapma. Çünkü onun kafasında ve gözlerinde ihanet var." dedi. Nitekim daha sonra Vedâ b. Humeyd'in, Kandâbîl'i onlara kapattığı biliniyor. Mufaddal, "Allah Ebû Bistâm'a -Habîb'e- merhamet etsin." dedi. Çünkü o Vedâ'ın durumunu görüyordu. Deniliyor ki: Vedâ, onlar Kandâbîl'e kaçmadan öldürülmüştü.

Dediler ki: Ramazan Bayramı olunca Yezîd b. Mühelleb, bayram namazının kılınacağı musallaya çıktı. Yezîd b. Abdülmelik'i hal' etti ve ona karşı edebe aykırı sözler söyledi. Benî Mervân'a sövüp saydı ve insanları Benî Hâşim'den râzı olmaya davet etti. Kûfe valisi Abdülhamîd b. Abdurrahman'ı andı ve "Şu dişi topal sırtlan Kûfe'de yatıyor." dedi. İnsanlar onun Kûfe valisi için "dişi sırtlan" anlamına gelen [الضبعة] sözünü aldılar ve kendi aralarında konuştular. Çünkü dişi sırtlana [الضبـع] denilir; erkeğine de [ضبعـان] denilir.

O gün insanlar çok şiddetli bir yağmura yakalandılar ve döndüler. Yezîd de musalladan döndü; dönerken az sayıda insan onunla arkadaşlık etti. Yezîd onlara yemek verdi, onları giydirdi ve aralarında bölüşülmek üzere onlara mal verdi. Sonra hükümet konağına döndü.

---

412 Hasan el-Basrî.

Yezîd b. Mühelleb, "Şevzeb eş-Şârî es-Sumeyda" olarak bilinen Bistâm b. Mürrî'ye bir adam göndererek kendisine yardıma davet etti. Deniliyor ki: Gönderdiği şahıs Habîb b. Hadre idi. Şevzeb Yezîd'in gönderdiği adama, "Eğer Müslüman olmasaydın seni öldürürdüm. Sen mi beni Yezîd'e yardım etmeye davet ediyorsun?" dedi ve ona yirmi kırbaç vurdu. Sumeyda ile Habîb, Sufrî[413] idiler.

Dediler ki: Mismâ b. Mâlik b. Mismâ'ın çocukları Abdülmelik ve Mâlik Sind bölgesinden döndüler ve Yezîd ile savaşmak istemediler. Bunun üzerine Benî Bekr'i, Adî b. Ertât'ın yardımına davet ettiler ve Yezîd b. Mühelleb'in durumuyla ilgili olarak Yezîd b. Abdülmelik'e bir mektup gönderdiler. Ancak mektup İbnü'l-Mühelleb'in eline geçti. Yezîd, "Onların bana yardım ettiklerini düşünüyordum; meğerse benim felaketimi istiyorlar." dedi. Bu yüzden onları Adî ve adamlarının yanına hapse attı.

Dediler ki: Katâde b. Di'âme es-Sedûsî el-Fakîh, Yezîd b. Mühelleb'i kötülüyor ve ona laf söylüyordu. Bu durum Yezîd'e ulaştı. Yezîd Ezd kabilesinde iken, gelmesi için ona haber yolladı. Yanına girdiği zaman Yezîd b. Mühelleb ona sövmeye başladı. Katâde de ona sert karşılık verdi. Bunun üzerine Sumeyda, "Beni bırak da şu körün karnını deşeyim. Allah gözlerini kör ettiği gibi kalbini de kör etsin." dedi. Bunun üzerine Yezîd, "Ben onun kavmini gözetleyeceğim." dedi. Yezîd'in emriyle boynuna bir çizik atıldı ve ip bağlandı. Sonra Ahvâz'a götürülerek oradaki hapse atıldı. Katâde çıkarken ağlıyordu. Bir adam ona, "Ağlıyor musun ey Ebü'l-Hattâb?" dedi. Katâde, "Evet, gördüklerimden dolayı ağlıyorum." dedi. Yezîd b. Mühelleb öldürülünceye kadar Katâde hapiste kaldı. Yezîd öldürülünce "Benî İcl" kabilesinden olan hapishane müdürü onu çıkarttı.

İbnü'l-Mühelleb, Umân'da bulunan Ziyâd b. Mühelleb'e, halka atıyye verilmesi için bir mektup gönderdi. Ziyâd, Umân halkından üç bin kişiye atıyye tahsis etti. Umân halkının başına Mişmâs b. Amr el-Ezdî el-Cedîdî'yi idareci bırakıp Yezîd'in yanına geldiler. Dediler ki: Basra'da Zeydel adında bir kadı vardı. Yezîd'in sohbetine gitme konusunda Hasan ile istişarede bulundu; Hasan onu sohbetten nehyetti. Ancak Zeydel Yezîd'le

413 Hâricîlerin Sufriyye grubundan.

sohbet etmeye gitti ve Hasan'ın Yezîd hakkında söylediğini Yezîd'e aktardı. Bunun üzerine Yezîd, "Arkadaşlar! Bu Hasan'a ne oluyor ki insanları benden soğutmaya çalışıyor. Vallahi onun başına bir şey getirmekten korkuyorum." dedi. Hasan şöyle derdi: "Bazı insanlar bize gelip bizden nasihat istiyorlar. Biz de onlara nasihat ediyoruz. Sonra da bize kötülük yapıyorlar. İşte Zeydel… Zeydel nedir ki? Allah Zeydel'e lanet etsin!"

Yezîd b. Mühelleb Hasan'dan bahsederken şöyle diyordu: "Vallahi neden onu sağ bıraktığımı bilmiyorum. O cahil bir ihtiyardır. Ölünceye kadar onu dövmeye niyetlendim." Bunun üzerine Mufaddal, "Allah Emîr'i ıslah etsin. Hasan'ın bu şehirde bir kıdemi, bir fazileti ve bir değeri var. Bu sebeple ondan vazgeç." dedi.

Şair şöyle dedi:

Ne kadar da kötü, Temîm kabilesinin dün gösterdiği çaba!
Savaşta ve İbn Ertât'ın yanında
Onlar elverişlidirler, büyük lokmalar için ancak
Güzel hurmaları yarmak ve yudumlamak için
Kaçtı Temîm, güçlülerin ortaya çıkmasıyla
Ve teslim ettiler arkalarını, kovulmak için

Yahya b. Ebû Hafsa da şöyle dedi:

Eğer Adî bir anlaşmaya varsaydı, onlara verdiği emanla
Hapiste kalmazdı, kelepçe ve zincirler içinde
Eğer öldürseler seni, Allah da onları öldürecektir
Ve öldürülmenin arkasında bir gün vardır, kötülüğü apaçık
Hain ve isyancı bir kavimdir, Mühelleb ailesi
Muvaffak etmez Allah, saldırgan ve hainlerin tuzaklarını

Bana Merhûm el-Attâr'dan anlatıldı. O babasından nakletti; dedi ki: Yezîd b. Mühelleb'in fitnesi olduğu zaman insanlar onun hakkında ihtilafa düştüler. Ben ve başka bir adam birlikte İbn Sîrîn'in yanına gittik ve ona, "Ey Ebû Bekr! Bu konuda ne diyorsun?" dedik. İbn Sîrîn, "Bakın; Osman öldürüldüğü zaman İbn Ömer ne yapmıştı, siz de ona uyun. Çünkü Abdullah b. Ömer fitneden elini çekmişti." dedi.

Bana Ebü'r-Rebî ez-Zehrânî anlattı; dedi ki: Bana Hammâd b. Zeyd anlattı. O Külsûm b. Cebr'den nakletti; dedi ki: Hasan'a[414] şöyle dedim: "Eğer Yezîd b. Mühelleb zorla beni kendisiyle birlikte savaşmaya götürür de, bir adam üzerime hamle yaparsa ne yapayım?" Hasan, "Onunla anlaşmaya çalış." dedi. Ben, "Adam kabul etmezse ne yapayım?" dedim. Hasan, "Allah'ın maktul kulu ol." dedi. Dedi ki: "Mekke'ye gittim ve aynı soruyu Mücâhid'e sordum. O da bana Hasan'ın söylediğinin benzerini söyledi."

Yezîd b. Mühelleb, Fadl b. Abdurrahman b. Abbas b. Rebîa b. Hâris b. Abdülmuttalib b. Hâşim için çağrıda bulundu ve ona biat etti. Fakat Fadl gizlendi. İbn Âmir b. Küreyz'in çocuklarından olan Abdülvâhid, Hâlid b. Safvân b. Abdullah b. Ehtem el-Minkarî el-Hatîb, Temîm'den bir grup ve diğer bazı insanlar kaçtılar.

Dediler ki: Humeyd b. Abdülmelik b. Mühelleb ve Hâlid b. Yezîd b. Mühelleb, eman dilemeyi içeren Yezîd'in mektubunu Yezîd b. Abdülmelik'e götürdüklerinde Yezîd, eman verme konusunda çevresiyle istişarede bulundu. Mudar kabilesi, "Ona eman verme! O ahmak ve hain bir adamdır." dedi. Yemenliler, "Ona eman verirsen kan akıtmayı durdurmuş olursun; o da kavmini ıslah eder." dediler. Bunun üzerine Yezîd'in emriyle beldesinde ikamet etmek üzere kendisine bir eman yazdı. Eman içeren mektubu, Hâlid b. Abdullah el-Kasrî ve Ömer b. Yezîd el-Hakemî ile gönderdi. Yine Humeyd b. Abdülmelik b. Mühelleb ve Hâlid b. Yezîd b. Mühelleb'i onlarla birlikte gönderdi. Hâlid, önden gidip babasına müjdeyi verdi.

Yezîd b. Abdülmelik Abdurrahman b. Süleym el-Kelbî'yi Horasan'a vali yapmıştı. Kûfe'den sonra başlayan yolda iken, Yezîd b. Mühelleb'in kendisinden sonra yaptıkları şeyleri duydu. Bunun üzerine yerinde kaldı. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî, Ömer b. Yezîd el-Hakemî ve yanlarında Humeyd b. Abdülmelik b. Mühelleb olduğu halde yola devam ettiler. Yolda Havârî b. Ziyâd b. Amr el-Atekî onlarla karşılaştı. Havârî b. Ziyâd, Kûfe valisi Abdülhamîd'in yanına gitmiş; Abdülhamid onu Kûfe'den berîd ile Yezîd b. Abdülmelik'e göndermiş, o da Yezîd b. Mühelleb'in yaptıklarını ona haber

414 Hasan el-Basrî.

vermiş ve şöyle demişti: "Ben Basra valisi Adî'yi, kelepçeli bir şekilde hapiste bırakıp geldim." Bunu dinleyen Humeyd b. Abdülmelik b. Mühelleb, "Bu adam bizim düşmanımızdır ve halifeyi bize karşı tahrik ediyor." dedi.

Yola devam ettiler. Nihayet Abdurrahman b. Süleym'in bulunduğu Kûfe yakınlarına vardılar. Abdurrahman hemen Humeyd b. Abdülmelik'i sıkıştırdı, onu kontrol altına aldı. Yezîd b. Mühelleb'in yaptıklarını Hâlid b. Abdullah'a ve Hakemî'ye haber verdi ve onlara, "Sakın emanla ilgili mektubu Yezîd b. Mühelleb'e vermeyin!" dedi.

Ebû Mihnef dedi ki: Yezîd b. Abdülmelik Abdurrahman b. Süleym el-Kelbî'yi Horasan'a vali tayin etti. Abdurrahman Kûfe yakınlarındaki yolda iken, İbnü'l-Mühelleb'in yaptıkları işler ona ulaştı. Hemen orada kaldı ve Yezîd b. Abdülmelik'e şöyle bir mektup yazdı: "Sana muhalefet edenlere karşı cihad etmek, benim için Horasan valiliğinden daha sevimlidir. Beni de, onunla savaşmak üzere yetki vereceğin kişilerin arasına kat. Çünkü İbnü'l-Mühelleb, isyan etmiş, nefsine uymuş ve Basra valisi Adî'yi hapse atmış."

Hâlid b. Abdullah ve Ömer b. Yezîd, Abdurrahman b. Süleym'in kaldığı yere vardılar. Humeyd b. Abdülmelik b. Mühelleb de onlarla birlikteydi. Abdurrahman onlara, "Sakın emanla ilgili mektubu Yezîd b. Mühelleb'e vermeyin!" dedi. Abdurrahman ayrıca Humeyd'in üzerine gitti; onu bağlayıp Yezîd b. Abdülmelik'in yanına gönderdi. O da onu hapse attı.

Diğer taraftan, eman müjdesini babasına götürmek üzere gelen Hâlid b. Yezîd b. Mühelleb Kûfe'ye vardığı zaman Abdurrahman ona saldırdı ve onu da Yezîd b. Abdülmelik'e gönderdi. Yezîd onu hapse attı. Hâlid ve Humeyd, tâun hastalığı sebebiyle ölünceye kadar hapiste kaldılar. Deniliyor ki: İkisi de hapiste öldürüldüler. Yine deniliyor ki, İbn Cehm b. Zahr kendisiyle birlikteydi, Abdurrahman onu hapse attı.

Havârî, Yezîd b. Abdülmelik'e geldi ve İbnü'l-Mühelleb ile ilgili haberi doğruladı. Yezîd haberi alır almaz orduların onun üzerine gönderilmesini emretti. Yezîd ayrıca Şam halkından bazı adamları Kûfe'ye gönderdi. Onları teskin etmeye çalışıyor, onları itaate teşvik ediyor ve atıyyelerinin arttırılacağını vâdediyorlardı. Onların arasında Katâmî b. Cemmâl el-Kelbî de

vardı. Katâmî'nin adı "Husayn" idi. Yezîd b. Mühelleb'in durumu ile ilgili haber kendisine ulaşınca Katâmî şöyle dedi:

Umarım görür gözlerim, İbnü'l-Mühelleb'i
Ferasetli ve büyük bir orduyu yönetirken
Yerden sesler işitiyoruz, onun hakkında
Cimri biri değilmiş, kibirli ve alçak biri de değil
Savaşta korkan ve ürkerek kaçan biri de değilmiş

Bu şiiri söyledikten sonra Katâmî, Mesleme b. Abdülmelik'le birlikte yola çıktı ve Yezîd b. Mühelleb ile savaştı. Bunun üzerine Yezîd, "Katâmî'nin şiiri, yaptıklarından ne kadar da uzaktır!" demişti.

Bana Ömer b. Bükeyr anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Avâne'den şöyle dediğini nakletti: Yezîd b. Mühelleb Ferkad es-Sebhî'nin yanından geçti. Yezîd ile birlikte kardeşleri Abdülmelik, Mufaddal ve Ebû Uyeyne de vardı. Yezîd Ferkad'ın yanında durdu. Üzerinde yün bir cübbe ve omuzunda bir tırpan vardı. Yezîd ona, "Ey Ebû Yâkûb! Benî Ümeyye, insanların işlerini zora soktu. Onlara karşı hurûc etsen insanlar sana koşarlar." dedi. Bunun üzerine Ferkad, "İyi, tamam; git başımızdan!" dedi. Yezîd'in kardeşleri, "Kim bu adam?" dediler. Yezîd, "Ferkad es-Sebhî" dedi. Mufaddal, "*İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn!* Ahnef b. Kays, Mühelleb ve Mâlik b. Mismâ'dan sonra şimdi de Ferkad es-Sebhî'ye kaldık. Kâbe'nin Rabbine yemin ederim ki biz helak olduk." dedi.

Dediler ki: Yezîd b. Abdülmelik -o Yezîd b. Âtike'dir- Mesleme b. Abdülmelik ve Abbas b. Velîd b. Abdülmelik'i Şam ve Cezîre halkından oluşan büyük bir ordu ile gönderdi. Deniliyor ki: Ordunun toplam sayısı yetmiş bin veya seksen binn idi.

Yezîd isyan ettiği zaman, "Ben Dımaşk şehrini yıkacağım; taş üstünde taş bırakmayacağım." demişti. Bunun üzerine Ferezdak şöyle dedi:

Kâhinler haber vermişler sana
Dımaşk şehrini yıkacağını
Bir şehir ki, yükselsin ve görünür hale gelsin diye
Cinler, tıpkı büyük develer misali
Kaya kesip getirmişler, karlı dağlardan

Ve geldi sana Şam süvarileri, mızraklar savurarak
Uçlarında bez olan mızraklar; tıpkı yükselen kuşlar misali
Mübarek biri, sürüklüyor sana doğru, [atların] perçemlerini
Ve kaçıyor, askerî birlik karşısına çıktığı zaman
Ebü'l-Âs ailesinden kaçıyor
Seksen bin asker vardır, sancağının etrafında
Ve hepsi de koruma altındalar

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da şeyhlerinden şöyle dediklerini nakletti: Mesleme ve Abbas Kûfe'de, Nuhayle'de konakladılar. Mesleme, "Keşke bu Mezûnî, bu soğukta bizi peşine takmaya mecbur etmese." dedi. Bunun üzerine Hassân en-Nabtî, "Ben sana garanti veririm ki Yezîd yerinden kımıldamayacaktır." dedi.[415] Abbas, "Anasız kalasıca! Sen Nabatça'yı bundan daha iyi konuşuyorsun." dedi. Buna karşılık Hassân ona, "Allah, üzerinde hilafet mührü bulunmayan yüzünü kumral-kırmızı yapsın." dedi.[416] Bunun üzerine Mesleme, "Abbas'ın sözü seni korkutmasın, ey Ebû Süfyân! O ahmaktır; bilmiyor." dedi.[417]

Dediler ki: Mesleme ile Abbas arasında bir ihtilaf çıkmıştı. Bu durum Yezîd b. Âtike'ye ulaştı. Hemen aralarını düzeltmek için Osman b. Hayyân el-Mürrî'yi gönderdi. Yezîd ayrıca, Süleyman b. Abdülmelik'in Medine valisi iken Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm el-Ensârî tarafından Osman b. Hayyân için tayin ettiği iki had cezasını ondan kaldırma sözü verdi. O cezalardan biri Kureyş'ten bir adama ait idi. Osman ona, "Ey Muhannes!" veya "Ey Menkûh!" demişti. Diğeri de, içki içmekle ilgiliydi.

Osman ikisinin arasını düzeltip işleri yoluna girince Yezîd, İbn Hazm'ı azletti. İbn Hazm, Süleyman ve Ömer'den sonraki Medine valisiydi. Böylece Osman iki haddin kısas hakkını ondan almış oldu. Ensâr'ın şairi şöyle dedi:

---

415 Hassân iyi Arapça konuşamadığı için (أَنَا أَضْمَنُ لَكَ أَنَّ يَزِيدَ لا يَبْرَحُ الْعَرْصَةَ) diyeceği yerde, (أَنَا أَضْمَنُ لَكَ أَنَّ يَزِيدَ لا يَبْرَهُ الأَرْصَةَ) demiştir. Belâzürî bu okuyuşta, (ح)'nin (ه) ile değiştirilmiş olmasına dikkat çekiyor. (çev.)

416 Hassân, (نَبَطَ اللَّهُ وَجْهَكَ أَشْقَرَ أَحْمَرَ لَيْسَ عَلَيْهِ طَابِعُ الْخِلافَةِ) diyeceği yerde, (نَبَطَ اللَّهُ وَجْهَكَ أَشْقَرَ أَهْمَرَ لَيْسَ أَلَيْهِ طَابِئُ الْخِلافَةِ) diye hatalı söylemiştir. Belâzürî, bir önceki dipnotta yer aldığı gibi yanlış talaffuza dikkat çekiyor. (çev.)

417 Mesleme de (إِنَّهُ أَحْمَقُ لا يَعْرِفُ) diyeceği yerde, Hassân'ı alaya alarak, (إِنَّهُ أَهْمَقُ لا يَأْرِفُ) diyor. Belâzürî buna da dikkat çekmiştir. (çev.)

Biz fâsık İbn Hayyân'ı darp ettik
İki hadle; ona bühtan karışmamıştır

Bunun üzerine Kays'ın şairi şöyle dedi:

Biz fâsık İbn Hazm'ı darbettik
İki hadle; günah onlara karışmamıştır

Dediler ki: Yezîd b. Mühelleb, Mesleme ve Abbas'ın, Şam ve Cezîre ordusunun başında geldiklerini duyunca Muhammed b. Mühelleb'e bir mektup göndererek Fâris bölgesinden gelmesini istedi. Muhammed onun yanına geldi. Yezîd'e, "Fâris bölgesine gel; orada sağlam kaleler var. Eğer istediğini elde edersen ne âlâ; olmazsa Horasan'a gelirsin." denildi. Bunun üzerine Yezîd, "Fâris'teki tekelerin yanında mı kalacağım?" dedi. Muhammed ona, "Burada kal ve şehrinin halkıyla birlikte savaş." dedi. Habîb ise Yezîd'e, "Aldanma! Senin şehrinin halkları seninle savaşmazlar. Fakat bu malı yükle, Musul'a git ve aşiretini de oraya çağır." dedi. Bunun üzerine Yezîd şöyle dedi: "Ey Ebû Bistâm! Beni düşmanlarıma yakınlaştırıp benimle kendi ülkelerinde mi savaşmalarını istiyorsun? Hayır, fakat ben Vâsıt'a gideceğim. Sonra Kûfe'ye yaklaşıp atların rahat dolaşabilecekleri bir yer arayacağım. Umarım, Basra halkından benim yanımda olanlar olduğu gibi Kûfe halkından da benimle birlikte olanlar çıkacaktır."

Yezîd Basra'da, köprünün yanında konuşlandı ve Mervân b. Mühelleb'e, insanları silah altına almasını emretti. Hasan el-Basrî de insanları ondan alıkoyuyor ve onları fitneden uzak durmaya çağırıyordu. Bu yüzden Mervân, Hasan'ın adamlarından bazılarını yakalayıp hapse attı. Hasan bu sebeple onun aleyhinde konuşmaktan vazgeçince, Mervân da onun adamlarını serbest bıraktı.

Sonra Yezîd, Abdülmelik b. Mühelleb'i dört bin kişilik bir birliğin başında Vâsıt'a gönderdi. Abdülmelik oraya vardı. Yezîd de Vâsıt'a gitmek üzere Basra'dan çıktı. Kendi yerine Basra'ya Mervân b. Mühelleb'i bıraktı. Mervân'a dinden çıkan [mürted] bir adam getirildi. Mervân onun hakkındaki hükmü Hasan el-Basrî'ye sordu. Hasan, "Resûlullah (sav) 'Kim dinini değiştirirse onu öldürün' buyurdu." dedi. Mervân da onu öldürdü.

Yezîd Vâsıt'a 16.000 kişilik bir ordu ile girdi. Adî b. Ertât'ı ve yanında hapiste olanları da beraberinde götürdü. İnsanlar konuşmaya başladılar ve Şam halkının gücünü gözlerinde büyüttüler. Yezîd onlara bir konuşma yaparak şöyle dedi: "Onların 'Mesleme geldi, Abbas geldi, Şam halkı geldi' sözlerinden bu askerin karışık olduğunu gördüm. Şam halkı kimdir? Onlar ancak dokuz kılıçtırlar. Onlardan yedisi bana ait, ikisi de benim üzerimde olsun. Mesleme kimdir ki? Sarı bir çekirgedir. Abbas kimdir? Nestûs b. Nestûs'tur. Berberîler, Cerâmika, Cerâcime, Nabatîler, çiftçi çocukları, tembel etli karışık âdi adamlar ve Kıbtîlerle size gelmişlerdir. Onların yürekleri gibi sizin yürekleriniz yok mu? Onlar da tıpkı sizin gibi acı duyan insanlar değiller mi? Üstelik onların ummadıklarını siz Allah'tan umuyorsunuz. Bir saatliğine pazılarınızı bana emaneten verin; onunla burunlarına şamar vuracaksınız."

Hâlid b. Safvân Basra'dan kaçmıştı. Yezîd Vâsıt'ta onunla karşılaştı. Yüzünde bir sivilce vardı ve üzerine ilaç sürmüştü. Ondan izin istedi ve ona, "Tedavim için Tus'ta bana Teyâdir şurubu anlatıldı." dedi. Kendisine izin verildi; o da uzaklaştı. Yezîd b. Hakem b. Ebü'l-Âs veya başkası şöyle dedi:

Ey Ebû Hâlid! Bir savaş başlattın, durma buralarda
İkinci defa bir savaş başladı; sen de hazırlığını yap

Bu beyit kendisine ulaşınca Yezîd, "Doğrusu bu iş böyle idi." dedi. Sonra şu beyitleri söyledi:

Kuşkusuz Benî Mervân'ın devleti kayıp gidiyor
Bunu fark et, eğer fark etmemişsen
Kral olarak yaşa ya da cömert olarak öl!
Mâzursun, eğer öldüğünde kılıcın yalın bir şekilde elindeyse

Yezîd, "Buna gelince, evet" dedi. Bu arada Atıyye b. Sâib eş-Şennî şöyle dedi:

Ey Ebû Hâlid! Ölüm heder edicidir
Sabırlı bir şekilde öl; eskiden Mus'ab'ın öldüğü gibi
Sakın kabul etme, bir rezilliği
Saadet olamaz, zemmedilmiş ve horlanmış bir şekilde yaşayan için

Yezîd onun "Mus'ab'ın vefat ettiği gibi…" sözünü işitince, "Ağzın doğru söylemiş." dedi.

Yezîd kardeşlerini gönderdi; karargâh için bir yer araştırıyorlardı. Akr denilen yerde bir karargâh seçtiler. Vâsıt'ta, oğlu Muâviye'yi görevlendirdi. Adî b. Ertât ve onunla birlikte hapiste olanları orada bırakarak Medâin ile Kûfe arasında bulunan Akr'daki karargâhına geldi. Orası Sûrâ'ya bağlıydı.[418] Ona yardım etmek üzere Kûfe halkından bazı adamlar yanına geldiler. Abdülhamîd b. Abdurrahman Nuhayle'ye indi. Kimsenin su yoluyla Kûfe'ye varmaması için nehirleri hareketlendirdi. Ayrıca Send b. Hâni el-Hemdânî'nin başkanlığında, İbnü'l-Mühelleb ile savaşmak üzere Mesleme'ye bir askerî birlik gönderdi. Ferezdak şöyle dedi:

Eğer engel çıkarıyorsan, neden engellemedin kuşu?
Yarın Akr'a iniyorsun ve sen dehşete düşeceksin

Şam halkı Yezîd'e yaklaşınca kardeşi Muhammed -ona el-Meş'ûm denilirdi- ve oğlu Mu'ârik'i, kalabalık bir toplulukla gönderdi. Sûrâ denilen yerde Abbas b. Velîd ile karşılaştılar. Yezîd'e muhalif olup da Abbas'ın yanına gelen Basralılar dışında, Abbas'ın emrinde 4.000 kişi vardı. Karşı karşıya geldiler ve Şamlılar geri çekildi. Hüreym b. Ebû Tahâme ve Basra halkı sabrettiler. Hüreym onlara seslendi; dedi ki: "Ey Şam halkı! Bizi teslim etmeyin!" Acıyıp [geri] geldiler. Hüreym şöyle diyerek öne geçti:

Bayraklı olarak beni askerî birlikte gördüklerinde
Perdeledi savaşı, tıpkı yıldızın ışığı gibi
Bana kanaat getirdiler, doğru bir darbe için
Yağmursuz bir şimşek gibi değildir, bizim adavetimiz

Yezîd'in yanına vardıklarında onun adamlarını hezimete uğrattılar. Bunun üzerine Ferezdak şöyle dedi:

Yerine getirdi Sûrâ gününde, mızraklarla Hüreym
Benî Temîm'den bazı kadınların adaklarını
Ve kurtuldular onlar, adaklarından

---

418 Sûrâ, Bağdat'ın yanında bulunan bir yerdir. Denildi ki, Bağdat'ın kendisine "Sûrâ" denilmektedir (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)

Muhammed b. Mühelleb Yezîd'e, "Bazı süvariler gönderip onları harekete getirsen…" dedi. Bunun üzerine Yezîd, Abdullah b. Hayyân el-Abdî için 4.000 kişilik bir sancak bağladı. Ayrıca Fudayl b. Henâd el-Ezdî el-Firâsî'yi, birkaç süvari ile yanına kattı. Yine Sâlim el-Mentûf'u birkaç süvari ile onun yanına kattı ve onu Bekr b. Vâil'in süvarilerinin başına getirdi. Serât'ı geçtiler. Mesleme b. Abdülmelik de, Saîd b. Amr b. Esved b. Mâlik b. Ka'b b. Vakdân b. Hureyş b. Ka'b b. Rebîa b. Amr b. Sa'sa'a'yı, 4.000 kişilik bir birliğin başında ona yönlendirdi. Şam halkının bir pususu vardı. Savaştılar; Abdullah b. Hayyân ve Fudayl b. Henâd'ın adamlarından bir süvari öldürüldü. Irak halkı geldiler. Irak halkının dolaştığı sıralarda Şam halkının pususu ortaya çıktı ve hezimet başladı. Yezîd'in yanına gelinceye kadar kimseye eğilip bakamadılar. Sâlim el-Mentûf'un atı onu kaydırdı ve Sâlim attan düştü; onu esir aldılar. Sâlim Mesleme'ye, "Beni Rumların savaşı için bırakın." dedi. Bunun üzerine Mesleme, "Ey sünnetsizin oğlu! Rum savaşı için sana mı muhtacız? Allah senden önce bizi onlara yeterli kıldı." dedi ve Mesleme'nin emriyle öldürüldü. Bunun üzerine Mûsâ b. Hakîm es-Sa'dî şöyle dedi:

Sizler, köleniz el-Metnuf ile övünüyordunuz
Neden Serât'ta koruyamadı, namusu?

Sonra Mesleme Serât'ı geçti; yükleri geride bıraktı ve iki hendek kazdı. Mühelleb b. Alâ b. Ebû Sufre, "Bunlar bir hendekten sonra bir hendek daha kazdılar. Onların hendeklerini aşıp bizim hendeğimize gelecek olandan emin değilim. Onların üzerine gitmek için acele edin." dedi. Yezîd güldü ve şöyle dedi: "Eğer ulaşabilirlerse işi bırak. İki ordunun senden daha zayıf kalpli birini içine aldıklarını sanmıyorum." Bunun üzerine Habîb b. Mühelleb, "Vallahi sen bu adamın korkak olmadığını biliyorsun. Sana görüşünü söyledi ve önüne bir fikir attı. Acele ile geceleyin onların üzerine baskın yap." dedi.

Yezîd bunu önemsedi ama yanındaki bazı kurralar, "Onlara çağrıda bulunmadan geceleyin onlara baskın yapmamız bizim için helal olmaz." dediler. Birkaç gün kaldıktan sonra karşı karşıya geldiler.

Dediler ki: Yezîd'in öldürüldüğü gün, Hicret'in 102. yılı, Safer ayının on dördü, Cuma günü idi. Şam halkından bir, Irak halkından da bir öncü kol çıkıp savaştılar. Yezîd bir gürültü işitti; "Bu nedir?" dedi. Ona, "İnsanlar savaşıyorlar." denildi. Bunun üzerine Yezîd zırhını ve elbisesini istedi. Onları giydi ve çıktı. Hendeğinin kapısı üzerine onun için bir iskemle konuldu. Ayrıca Muhammed için diğer bir iskemle konuldu ve konuşmaya başladılar. Bundan önce Yezîd'de sık sık idrara çıkma hastalığı peyda olmuş ve zâfiyete uğramıştı. İnsanlara emretti; ilerlediler. Ordunun sağ tarafında Habîb b. Mühelleb; sol tarafında Mufaddal b. Mühelleb vardı. Sancak da Mühelleb b. Alâ'da idi. Muhammed atına binip onlara ulaştı. O ve yanındakiler, onların muhafız birliğindeydiler.

Şam halkı hamle yaptı. Sağ taraftaki birliklerinin başında Hüzeyl b. Züfer b. Hâris el-Kilâbî, sol taraftaki birliklerinin başında ise Ka'kâ b. Halil b. Cezî el-Absî vardı. Deniliyor ki: Velîd b. Telîd el-Absî ve Vaddâhîlerin başında Abdülmelik'in mevlası olan Vaddâh el-Berberî vardı. Vaddâh denilen bu şahıs hakkında Cerîr b. Atıyye şöyle diyor:

Vaddâh hakkıyla cihad etti, sancaklı olarak
Kalıcı bir şeref bıraktı, Berberî halkına

İki ordu savaşmaya başladı ve insanlar sabırlı davrandılar. Mesleme Vaddâh'a, "Git, Serât köprüsünü ve Serât'taki kayıkları yak." dedi. Vaddâh köprüyü ve bazı kayıkları yaktı. Ateşi gördükleri zaman Yezîd'in askerleri telaşlandılar. Yezîd, "İnsanlara ne oluyor?" dedi. Ona, "Hezimete uğradılar." dediler. Yezîd, "Neden?" dedi. Ona, "Köprüyü yaktılar." denildi. Bunun üzerine Yezîd, "Allah onlara lanet etsin. Kör bir kılıca, peyderpey çakan bir şimşek gibi… İşe yaramaz asker ve orduya yazıklar olsun. Adeta bir tarafına kurt girmiş koyun sürüsü gibiler." dedi.

Muhafız birliğinde olanlar sabrettiler. Mufaddal'ın gözü yerinden çıktı. Muhammed geldi; ancak onun yüzü de bir mızrakla darp edilmişti. Yezîd ona, "Sana kim vurdu?" dedi. Muhammed, "Bilmiyorum; ancak beni vurduğu zaman, 'Ben Hareşli köleyim' dedi. Sanırım Saîd b. Amr el-Hareşî idi." dedi.

Yezîd iskemlesi üzerinde oturuyor ve oradan oraya intikal ediyordu. Bir ara tümsek bir yere indi ve baktı; öğle ortasında, Habîb b. Mühelleb'in atının süvarisiz geldiğini gördü. Yezîd, "Vallahi bu Ebû Bistâm'ın atıdır. Onun öldürülmüş olduğunu tahmin ediyorum." dedi. Onunla birlikte olanlardan bazıları, "Ben de senin dediğin gibi olduğunu sanıyorum ve sen burada elma kokluyorsun." dediler. Yezîd, zâfiyetinden dolayı elma kokluyordu.

Yezîd hemen kumral atını istedi. Sonra kumral at hakkında, "İlerlediğinde kesilir; geri kaldığında boğazlanır." şeklinde söylenen sözü hatırladı ve onu uğursuz buldu. Sonra beyaz atını istedi. Ona getirildi. Yezîd ata bindi ve ilerledi. Savaşın ortasına gelince, Züheyr b. Cenâb el-Kelbî'nin soyundan olan Kahl b. Ayyâş b. Hassân b. Sümeyr b. Şerâhîl b. Azîz ile karşılaştı. Birbirlerine ikişer darbe attılar. Her biri karşısındakini öldürdü. Müseyyeb b. Rifl b. Hârise b. Cenâb b. Kays b. Züheyr b. Cenâb el-Kelbî onun hakkında şöyle demiştir:

Öldürdük, Yezîd b. Mühelleb'i
Onun bâtıl [davası], hakkı yeneceğini temenni etmenizden sonra
Irak halkından yoktur, dinden çıkan bir münafık
Onun kâtili olan Kudaâ dışında
Daldı kavmin arasına bir yiğit, beyaz ve keskin bir kılıçla
Bir kılıç ki fışkırıyordu parlaklığı, iki kenarından

Ebû Mihnef dedi ki: Mesleme bir tepe üzerine oturdu; etrafında Şam halkından muhafızlar vardı. Yezîd'in adamları da tepeye yöneldiler. Onların geldiklerini görünce indi. Yezîd de, kendisine ait beyaz bir ata bindi ve savaşmaya başladı. Şamlılar Iraklılara kötü bir darbe vurdular; insanlar karışmaya başladılar ve Yezîd kayboldu. Bunun üzerine Mühelleb b. Alâ, "Yazık size! Muhammed b. Mühelleb'i arayın. Eğer Yezîd öldürülmüş ise, Muhammed onun yerine geçer." dedi. Yezîd arandı ancak bulunamadı. İbnü'l-Alâ sancağı attı ve insanların arasına daldı.

Şamlılar Yezîd'in askerinin içine girip üç yüz kişiyi esir aldılar. Bu güne "Tepe ve Akr günü" denilirdi. Çünkü Mesleme o gün bir tepedeydi. İnsanlar ona doğru gelmeye başlayınca oradan indi.

Savaşta Yezîd b. Mühelleb öldürüldü. Ayrıca Mühelleb'in çocukları Habîb, Muhammed ve Yezîd b. el-Mühelleb'in çocukları Abdürabbih ve Haccâc da öldürüldüler. Kezâ Harb b. Muhammed b. Mühelleb de öldürüldü.

Kays kabilesinden bir kavim dedi ki: Yezîd'i, Hüzeyl b. Züfer b. Hâris el-Kilâbî öldürdü. Hüzeyl'e, "İn ve kafasını kes" denildi. Hüzeyl burun dikti ve tenezzül etmeyerek, "Ben inip onun kafasını keseceğim, öyle mi?" dedi.

Yezîd b. Mühelleb'in, hezimete uğramış olan adamları Vâsıt'a, Muâviye b. Yezîd b. Mühelleb'in yanına geldiler. Muâviye, Adî b. Ertât ve onunla birlikte hapiste olanları getirdi ve hepsini öldürdü. Ayrıca esir düşmesinler diye, Mühelleb ailesinin kadınlarını da öldürmek istedi. Fakat kadınlar kapıyı üzerlerine kapattılar. Muâviye, "İyi; vallahi sizi ele geçirirsem sizden bir tek kişiyi bile bırakmayacağım. Allah mazereti daha iyi biliyor." dedi.

Muâviye Basra'ya gitti ve oradan göçtü. Sâbit Kutne bu konuda şöyle demiştir:

Fezârî ve oğlu Adî'nin öldürülmeleri sevindirmedi beni
Ve İbn Mismâ'ın öldürülmesi de
Fakat ey Muâviye! Bir hataydı, esirleri öldürmen
Yerinde olmayan bir iş yapmış oldun, o hata ile

Muâviye b. Yezîd'in öldürdüğü adamlar, Adî b. Ertât, Abdullah b. Urve en-Nasrî ve Mismâ'ın iki oğlu idi.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Yezîd öldürüldüğü zaman bir grup geldi; "Fetih geldi." diyorlardı. Sonra haberin gerçeği geldi. Vâsıt'ta görevlendirilmiş olan Muâviye b. Yezîd, Adî b. Ertât'ı ve onunla birlikte olanların tümünü öldürdü. Oysa Adî Yezîd'e, "Beni öldürme, sağ kalmam senin için daha hayırlı olur." demişti. Yezîd ise ona, "Bana yaraşan, seni zincirlerle bağlayıp kendimle Şamlılar arasına rehine olarak koymaktır." demişti. Bunun üzerine Adî, "O takdirde bu durum, kavgaya dalmalarını engellemez." dedi.

Dedi ki: Yezîd'in adamlarından 2.800 kişi esir alındı. Mesleme b. Abdülmelik onları Akr'dan, Kûfe valisi Zü'ş-Şâme Muhammed b. Amr b. Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt b. Ebû Amr b. Ümeyye'ye gönderdi. Zü'ş-Şâme Yezîd'in Kûfe valisiydi.

Bana Ömerî diye bilinen Hafs anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da İbn Ayyâş'tan nakletti. Yine bana Esrem anlattı. O da Ebû Ubeyde'den nakletti. Ayrıca Medâinî'nin yanında okudum; dediler ki: Yezîd öldürülüp de onun ve adamlarının başları Mesleme'ye getirilince, Mesleme ve Abbas b. Velîd o başları İzâm b. Şuteyr ed-Dabbî'ye vererek, onu hem elçi hem de müjdeci olarak Yezîd b. Abdülmelik'in yanına gönderdi. Ayrıca özel olarak Yezîd'in başını Muhammed b. Ömer el-Mahzûmî ile gönderdi. Başlar Yezîd b. Abdülmelik'in yanına vardığında şükür secdesine kapandı ve bir hacamat ustasını çağırıp alnından ve yanında bulunanların alnından kan aldırdı. İbn Şihâb ez-Zührî, Yezîd'in yanında bulunanlardan biriydi. Zührî oldukça dazlak idi. Bu yüzden hacamatçı onun kafasından bazı saçlar aldı.

Yezîd b. Abdülmelik Muhammed b. Ömer el-Mahzûmî'ye Mehlebân toprağını verdi.[419] İzâm b. Şuteyr'e de, Ziyâd b. Mühelleb'in arazisini verdi. Ferezdak şöyle dedi:

Eğer kahramanca savunman olmasaydı, Akr günü Irak'ı
Savaş ateşinin alevlendiği gün
Eğer güçlü bir engel gibi savunmasaydın Iraklıları, gayretli bir orduyla
Onlar sıkıntılı yollardan gitmiş olacaklardı; [halkı işgal edeceklerdi]
Onlar ve Şam ordusu karşılaşınca, vuruştular mızraklarla
Ölüm ve savaş vardı, o mızraklarda kuşkusuz
Bıraktılar Yezîd'i, iki şehrin gençleri Akr'da, yere düşmüş olarak
Onlardan ve onların büyüklerinden onlarcasını da
Onu kendi birliğinde koruyordu Sinân
Ve orada teslim ettiler onu, Araplar ve Acemler

Şiirde zikredilen Sinân Benî Mismâ'ın mevlasıdır. Dört yüz kurrânın içinde sabreden biriydi.

Dediler ki: Saîd b. Amr el-Hareşî savaştan önce Mesleme b. Abdülmelik'e, "Muhammed b. Mühelleb benim dostumdur. Bana izin versen de yanına gidip ona eman versem… Belki de Yezîd'i düşüncesinden vazgeçirir."

---

419 Muhakkik Süheyl Zekkâr, "Mehlebân kelimesi coğrafya kaynaklarında yer almamaktadır." şeklinde bir dipnot düşmüştür. Ancak (shoorayeeslamiyemahlaban.persianblog.ir) "شُورَاي إسلامي مهلبان - Şûrây-i İslâmiyy-i Mehlebân" adlı internet adresinde buranın, İran'ın Mâzenderân vilayetine bağlı antik bir köy olduğu ve her yıl orada festivaller ve İslâmî toplantılar yapıldığı anlatılmaktadır. (çev.)

dedi. Kendisine izin verildi. Bunun üzerine Saîd onların karargâhlarına yanaştı ve Muhammed'i yüksek sesle çağırdı. Muhammed onun yanına geldi. Saîd ona, "Ey Ebû Harb, bu iş sizin ailenizin görüşünün sonucu mu?" dedi. Muhammed, "Yezîd kendi nefsi için korkuyor ve şu gördüğünü o yüzden yaptı." dedi. Saîd ona eman verdi. Fakat Yezîd, emanın kabul edilmesini reddetti.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Hasan b. Ebü'l-Hasan, Nadr b. Enes b. Mâlik'e veya Mûsâ b. Enes'e baktı; o şöyle dedi: "Ey insanlar! Allah'ın kitabı size delil getirildiği halde neyin intikamını alıyorsunuz?" Bunun üzerine Hasan, "Bu Enes'in oğludur ve savaşa hazırlanmıştır. Allah İbnü'l-Mühelleb'in belasını versin. Vur ve karıştır. Yün bulan ahmak bir kadın gibi [neyapacağınıbilmiyor]."[420]

Ebû Mihnef'in rivayetine göre, Yezîd ayağa kalktı ve insanları savaşa teşvik ederek şöyle dedi: "Şunlar öyle bir kavim ki, gözlerine mızrak sokmaktan ve başlarına darbe indirmekten başka hiçbir şey onları azgınlıklarından alıkoyamaz. Bana anlatıldığına göre, şu sarı çekirge -Mesleme'yi kastediyor- ve deve boğazlayanı Nestûs b. Nestûs -Abbas'ı kastediyor- ki, Süleyman Abbas'ı sürgüne göndermeye karar vermişken ben onunla konuştum da onu bulunduğu kaynak üzerine bıraktı. Bunların beni bu topraklardan sürmekten başka hiçbir amaçları yok. Hâlbuki eğer yeryüzündeki bütün insanlarla birlikte gelseler, bu yer benim ya da onların oluncaya kadar bu topraktan ayrılmayacağım." Bunun üzerine Yezîd'e, "Biz İbnü'l-Eş'as'ın yaptığı gibi yapmandan korkuyoruz." denildi. Yezîd, "İbnü'l-Eş'as, şeref ve hasebini ayaklar altına aldı. Acaba ecelinden kaçmaktan mı korkuyordu?" dedi.

Medâinî bir adamdan, o İbn Ayyâş'tan, o da Câfer b. Süleyman el-Ezdî'den şöyle dediğini nakletti: Yezîd Babil toprağında Sûrâ'ya varınca Akr denilen yerde konakladı. Yezîd, "Bu yerin adı nedir?" dedi. "Akr'dır" denildi. Yezîd, "*İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn*" dedi ve burada bulunmayı

420 "Vur ve karıştır" (اطرقي وميّشي), bu darb-ı mesel, sözlerinde yanlışı ve doğruyu barındıran kimseler için söylenir. (الطرق) kelimesi yünü çubukla dövmek demektir. (الميش) ise, yünü kıl ile karıştırmaktır. Ahmak bir kadın bir yün parçası bulmuş ama ne yapacağını bilemiyor. Bir taraftan çırpıyor, diğer taraftan kıl ile karıştırıyor (bkz. Ebû Ubeyd, *el-Emsâl*, I, 430). Belâzürî de Ebû Hasan'ın söylediği bu darb-ı meseli şerh etmiştir. Şerhini çevirmeyi gerekli görmedik. (çev.)

uğursuz kabul etti. Sonra zırhını istedi, üzerine attı ve kılıcını kuşandı. Sonra kenarı süslenmiş bir kaftan istedi ve giydi. Sonra İsmâil b. Utârid'i çağırdı ve ona, "Bana İbnü'l-Eş'as'tan bahset!" dedi. İsmâil şöyle dedi: "İbnü'l-Eş'as, Zâviye'de mağlup oldu; oradan Cemâcim kilisesine geldi. Orada mağlup oldu; Medâin'e geldi. Medâin'de mağlup oldu; Ahvâz'ın yanındaki Düceyl'e yakın olan Mesken'e geldi. Orada mağlup oldu; Cündisabûr'a[421] geldi. Orada mağlup oldu; Sâbûr'a geldi." Bunun üzerine Yezîd, "Yazıklar olsun ona! Adam ölüme dalamaz mıydı? Sonra umursamadan savaşırdı. Vallahi ölüm kıyamete kadar uyumaktan başka bir şey değildir." dedi. Bu sözü üzerine, ölünceye kadar buradan ayrılmayacağı anlaşılmış oldu. Sonra şairin şu sözünü misal getirdi:

Gönül rahatlığıyla ölüme gitmeyen kişinin poposuna
Çünkü sabrederler şerefli insanlar, başlarına gelen zorluklara

Yezîd'in ordusu ile Mesleme'nin ordusu karşı karşıya gelince Yezîd dediği gibi; öldürülünceye kadar hiçbir şey umursamadan savaştı.

Dedi ki: Yezîd silahını kuşanınca Bessâme adındaki cariyesi yanına girdi. Bessâme, Yezîd'e en çok sevimli olan insanlardan biriydi. Bessâme hazırlanmış ve süslenmişti. Girince, "Esselâmu aleyke, ey Mü'minlerin Emîri!" dedi. Yezîd bu tutumundan son derece rahatsız oldu; tebessüm etti ve ona şöyle dedi:

Yavaş ol bakalım; bir bak da
Bu parıltılı ve beklenmedik krizin bulutundan ne çıkacak?

Sonra çıktı ve Dâris'e, "Bana yakın bir yerde ol." dedi. Sonra Şam halkının sancaklarının etrafında dolaştı; teker teker o sancakları soruyordu. Sonra, "Ah! Ah! Kavmi olmayanlar, kavmimle bana karşı savaşıyorlar." dedi.

Ebû Mihnef dedi ki: Yezîd öldürülüp de insanlar hezimete uğrayınca Mufaddal Şam halkıyla savaşıyordu. Henüz Yezîd'in durumundan haberi yoktu. Onun öldürüldüğünü ve insanların hezimete uğradıklarını bilmiyordu. Mufaddal "Semend"[422] denilen ve kısa boylu olan bir beygirin üze-

---

421 Cundisâbûr, İran'ın el-Ahvâz bölgesinde yer alan, tıp ve felsefe akademileriyle şöhret bulan antik bir şehir. (ZZ)

422 Semend, Farsça "sarı renkteki at" manasındadır. Buna "Kula" da denir (bkz. *Ferhang-i Ziyâ*, "Semend"

rindeydi. Önünde de insan toplulukları vardı. Onlara her hamle yaptığında geri çekiliyorlardı. O da hamle yapıp dönüyordu. Sonunda adamlarının arkasında kalmıştı. Onun adamlarından biri yüzünü çevirecek olursa mutlaka ona, "Önüne dön ve yüzünü düşmanına çevir." derdi. Âmir b. Amîsel el-Ezdî kılıcıyla vuruyor ve şöyle diyordu:

Doğmuş çocuğun annesi bilmiş ki
Ben kılıcın ucundan korkan biri değilim

Rebîa kabilesinin büyük bir kısmı geri çekildi. Mufaddal onlara şöyle seslendi: "Ey Rebîa topluluğu! Canım size feda olsun; saldırın, saldırın! Bir saat kadar sabredin! Siz savaştan kaçan kötü insanlar değilsiniz. Savaştan kaçmak sizin âdetiniz değildir. Sizin tarafınızdan Irak halkının üzerine gelinememiştir!"

O bu durumdayken kendisine, "Yezîd, Habîb ve Muhammed öldürüldükleri halde ve insanlar hezimete uğramışken, sen hâlâ burada ne yapıyorsun?" denildi. Hemen Mufaddal ile birlikte olanlar dağılmaya başladılar; Mufaddal da Vâsıt'ın yolunu tuttu. Şam halkı da Yezîd b. Mühelleb'in askerlerinin üzerine geldiler.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Ebü'l-Yakzân şöyle dedi: Yezîd öldürülünce Abdülmelik Mufaddal'ın yanına geldi; kendisini ölüme terk etmesin diye Yezîd'in öldürülmüş olduğunu ona söylemek istemedi ve şöyle dedi: "Emîr Vâsıt'a doğru indi." Bunun üzerine Mufaddal ve Mühelleb ailesinden yanında kalanlar Vâsıt'a inmeye başladılar. Yezîd'in öldürüldüğünü öğrenince, Abdülmelik'le asla konuşmamaya yemin etti. Kandâbîl'de öldürülünceye kadar onunla konuşmadı.

Dedi ki: Mufaddal'ın gözü savaşta yerinden çıkmıştı. O şöyle dedi: "Ömrümün sonunda Abdülmelik beni rezil etti. İnsanlar, ancak kör, yaşlı ve hezimete uğramış bir adama baktıklarında onların yanında mazeretim olur. Ne olurdu, bana doğruyu söyleseydin de şerefimle öldürülseydim!" Ayrıca Mufaddal şöyle dedi:

---

maddesi; İstanbul, 1984). (çev.)

Ne liderlerin mızrakla vuruşmalarında hayır vardır
Ne de Yezîd'den sonra savaşın içine girmekte

Bana Hişâm b. Muhammed el-Kelbî söyledi. O babası Muhammed b. Sâib'den nakletti; dedi ki: Tepe gününde Yezîd'i öldüren, Kahl b. Ayyâş idi. Kahl'in ismi "Amr" idi. Yezîd de onu öldürdü. Yani her biri karşısındaki arkadaşını vurdu.

Medâinî dedi ki: Deniliyor ki: Yezîd'i öldüren Hüzeyl b. Züfer idi. Kahl da onun kafasını kesip Mesleme'ye getirdi. Ancak birinci haber daha doğrudur.

Medâinî Suhaym b. Hafs'tan nakletti; dedi ki: Yezîd b. Mühelleb'in kafası ve ailesinden onunla birlikte öldürülenlerin kafaları Yezîd b. Abdülmelik'e getirilince Şam askerleri içinde dolaştırılmalarını emretti. Başları askerlere tanıtan şahıs, Havârî b. Ziyâd b. Amr el-Atekî idi.

Diğer taraftan Abbas b. Velîd acele edip, Mesleme kimseyi göndermeden, Yezîd b. Âtike'ye müjdeyi vermek üzere İzâm b. Şüteyr'i gönderdi.

Heysem b. Adî dedi ki: İbn Ayyâş ve Avâne şöyle dediler: Yezîd Sûrâ'dan Akr'a indi. Yanında, İbâdiyye'den 3.000 kişi vardı. Başlarında da Câfer b. Şeymân el-Ezdî vardı. Yezîd Dâris'e, "Ey Dâris! Bana yakın bir yerde ol!" dedi. Muhammed b. Mühelleb öne geçerek harbi başlattı. Muhammed uğursuz biriydi. Şam halkı İbâdiyye'den 2000'e yakın kişiyi öldürdü. Yezîd'in üzerine gittiler; Yezîd savaştı ve öldürüldü. Arkadaşları onu aradılar; ancak bulamadılar. Dâris de öldürülmüştü. Yezîd'e baktılar; vücudunda yaklaşık yirmiye yakın kılıç ve mızrak darbesi vardı. Başını da kesmişlerdi.

Vâsıt'ta görevli olan Muâviye b. Yezîd b. Mühelleb gelip Adî b. Ertât'ı ve onunla birlikte olan esirleri öldürdü. Bunun üzerine Sâbit b. Katana el-Ezdî şöyle dedi:

Sevindirmedi beni, Fezârî ve oğlu Adî'nin öldürülmeleri
Ve İbn Mismâ'ın öldürülmesi de
Fakat esirleri öldürmen bir hata idi, ey Muâviye!
Yerinde olmayan bir iş yapmış oldun, o hata ile

Savaşta Yezîd'in adamlarından ve onun ordusunda yer alanlardan yaklaşık 2.800 kişi esir alınmıştı. Mesleme onları Akr'dan, Zü'ş-Şâme Muhammed b. Amr b. Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt'a gönderdi. Zü'ş-Şâme Mesleme'nin Kûfe valisiydi. Kûfe'deki şurtasının başında da Uryân b. Heysem vardı. Zü'ş-Şâme Uryân'a, "Senin bunlarla bir ilgin yok; o halde sen onlarla baş başa kal ve onları birbirinden ayır." dedi. Bunun üzerine Uryân, "Ey Yemenliler! Siz iç çamaşır gibisiniz, gömlek gibi değil. Sizler ey Rebîa topluluğu! Kardeş ve dostsunuz. Şunlara gelince -Benî Temîm'i kastediyordu- bunlar en büyük düşmandırlar." dedi. Her gün Benî Temîm'den yirmi kişi çıkarılır ve boyunları vurulurdu. Sonunda onlardan yüz seksen kişi öldürüldü. Deniliyor ki: Onlardan yüz elli kişi öldürüldü. Bazılarına göre yüz yirmi kişi öldürülmüştür. Bunun üzerine Hâcib b. Zabyân el-Mâzinî birkaç beyitte şöyle demişti:

Mu'aytîleri gördüm, dalmışlar kanlarımıza, haksız yere
Nihayet çamura battılar
Kavimler, haram bir kandan ve bir düşmanlıktan
Daha ağır bir şey yüklenmezler, düşmanlık sürdürüldüğü zaman
Akıtmadınız, sadece yalın kılıç size saldıranların kanlarını
Ama öldürülme lâyık görüldü, diğerlerinin süvarilerine de
Himaye etti Uryân, kavminin gençlerini
Ah nerede dostluk! Emanet ve adalet nerede?

Yezîd'in öldürülmesi Hicret'in 102. yılındaydı.

Ebû Mihnef dedi ki: Yezîd b. Mühelleb'in askerlerinden üç yüz kişi esir alınmıştı. Mesleme onları Kûfe'de bulunan Muhammed b. Amr'a yolladı. Tam o sırada Mesleme'ye Yezîd b. Âtike'nin, esirlerin öldürülmesini emreden mektubu geldi. Bu yüzden Mesleme, bu görevi Muhammed b. Amr'a verdi. Muhammed b. Amr ise Uryân'a, "Onları yirmişer yirmişer çıkar." dedi. Bunun üzerine Benî Temîm'den bir grup ayağa kalkıp, "Biz insanlarla hezimete uğradık. İnsanlardan önce bizden başlayın." dediler. Mesleme'nin, onları öldürmekten vazgeçmesini isteyen mektubu gelinceye kadar Uryân onları [yirmişer yirmişer] öldürmeye devam etti. Uryân şöyle derdi: "Vallahi onlar, 'bizden başlayın' diyene kadar onları [Benî Temîm'i] öldürmeyi istememiştim."

Medâinî dedi ki: Yezîd'in adamlarının hezimeti Vaddâhiye tarafından başlatılmıştı. Vaddâh, Abdülmelik b. Mervân'ın mevlasıydı. Onunla birlikte uzman süvariler vardı.

Dediler ki: Yezîd b. Mühelleb'in kafası Yezîd b. Abdülmelik'e ulaşınca onu, eşi Ümmü'l-Haccâc binti Muhammed b. Yûsuf'a gönderdi. Yezîd b. Mühelleb Ümmü'l-Haccâc'a işkence yapmış; Yezîd b. Abdülmelik de onun durumu hakkında Yezîd'le konuşmuş ancak olumlu bir cevap alamamıştı. Ümmü'l-Haccâc Yezîd'in yüzüne tükürdü ve "Seni, bâtıl peşinde koşan ahmak bir yaşlı olarak görüyorum." dedi. Bunun üzerine Yezîd b. Abdülmelik şöyle dedi: "Vallâhî Ümmü'l-Haccâc, annem Âtike binti Yezîd b. Muâviye b. Ebû Süfyân'a benzemiyor. Kendisine Hüseyn b. Ali'nin kafası getirildiği zaman, getiren elçi onu yere koymak istediğinde annem Âtike ona sövmüş ve bir yastık isteyerek yastığın üzerine bırakmıştı. Sonra da onu yıkamış ve güzel kokular sürmüştü."

Medâinî ve başkaları dediler ki: Mervân b. Mühelleb Basra'dan kaçarak çıktı ve Basra'yı yalnız bıraktı. Bunun üzerine Şebîb b. Hâris el-Mâzinî hızla Basra'ya gidip onu ele geçirdi ve insanları Yezîd b. Abdülmelik'e biat etmeye davet etti. Abdurrahman b. Süleym el-Kelbî Mesleme tarafından Basra'ya vali yapılıncaya kadar insanlara namaz kıldırdı.

Ceyhân b. Muharriz Basra konusunda Şebîb ile münakaşa etti. Ancak Şebîb, Benî Mâzin sayesinde onu yenebildi. Ceyhân, Adî b. Ertât ile birlikte savaşmıştı.

Şakra'nın mevlası Atâ -Şakra'nın ismi Muâviye b. Hâris b. Temîm'dir- ortaya çıktı. Atâ'nın gözleri kördü. O şöyle derdi: "Size eman gelmiştir." Şair şöyle dedi:

[Söyleyin] Allah hakkı için
Atâ'nın minbere çıkması acayip değil mi?
Onlardan haber veriyor
Kör ve yalancının haberinden ne çıkar?

Medâinî Rebî b. Subeyh'ten nakletti; dedi ki: Bize Yezîd b. Mühelleb'in hezimet ve öldürülme haberi ulaştı. Gün ortası olunca Ebû Nadre, "Kim

insanlara namaz kıldıracak?" dedi. Hemen Şebîb b. Hâris, Hasan'ın[423] insanlara namaz kıldırmasını emretti ve kabilenin yanına gitti. Bunun üzerine Hasan, "Ben hastayım." dedi. Ebû Nadr kızdı ve "Fesubhânallah! Bir Cuma geliyor ve Müslümanların şehirlerinden olan hiçbir şehirde namaz kılınmıyor." dedi. Sonra Hasan'ın yanına girdi ve "Sen buradan çıkamayana kadar insanlar namaz kılmayacaklar." dedi. Bir de baktılar ki, Hasan bir adama dayanarak geliyor. Yerde ayakta durdu ve hutbeyi okudu. Hutbesinde, "De ki: Ey kendi nefisleri aleyhinde haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz! Çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok affedicidir; merhamet sahibidir."[424] âyetini okudu. Hasan hutbesinde oturmadı. Sonra müezzinler kamet getirdiler. Hasan namazda Cuma sûresi ile *"Sebbih isme Rabbike'l-A'lâ"* sûresini[425] okudu.

Dediler ki: Mesleme Yezîd b. Mühelleb'in cenazesini astı. Yanına da bir domuz, bir kayıkçı sırığı, bir içki tulumu ve bir balık astı.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı; dedi ki: Bize Ebû Dâvûd et-Tayâlisî anlattı; dedi ki: Bize Hakîm b. Atıyye anlattı; dedi ki: Hasan'dan işittim; Allah'ın, *Bunlar, aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar*,[426] âyeti kendisine soruldu. Hasan, "Allah'ın düşmanı Yezîd b. Mühelleb'e bakmaz mısınız? Adam Allah'ın kitabına ve Peygamberinin sünnetine davet ediyor. Oysa her ikisini de arkasına atmış." dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Ebû Bekr el-Hüzelî'den nakletti; dedi ki: Biz Hasan'ın yanındaydık; Yezîd'den bahsedildi. Hasan şöyle dedi: "Bu zırlayan eşeğe hayret ediyorum. Sözde Allah'ın kitabına ve Peygamberinin sünnetine davet ediyor. Oysa her ikisini de arkasına atmış. Allah'ım! İbnü'l-Mühelleb'i öyle bir yıkılışla yere ser ki bu haliyle onu, öncekilere ve sonradan gelecek olanlara ibret verici bir ceza ve takva sahipleri için bir öğüt yap. Hayret şu zırlayan eşeğe! Dün Benî Mervân'a yakınlaşmak için bizim boynumuzu, kendisine tâbi olanların boynunu vuruyordu. Onlardan bir darbe ve bir kabalık görünce de üzerinde bir bez bulunan bir kamış dikti; sonra, 'Ben sizi Sünnet'e davet ediyorum' dedi. Herkes şunu

423 Hasan el-Basrî.
424 Zümer, 39/53.
425 A'lâ sûresi.
426 En'âm, 6/112.

bilsin ki, onun ayaklarına bir kelepçe vurulup dün Ömer'in onu koyduğu yere [hapse] bırakılması sünnettendir."

Mühelleb Ailesinin Kandâbîl'deki Durumları

Dediler ki: Mühelleb ailesi çoluk çocuklarıyla birlikte Kandâbîl'e kaçtılar. Onların Basra'daki evleri yakılıp yıkıldı. Mesleme, Yezîd'in hezimete uğramış birliklerini ve Mühelleb'in çocuklarını takip etmek üzere Temîm b. Zeyd el-Kaynî'yi göndermek istedi. Sonra Temîm b. Zeyd ona, "Eğer Benî Temîm'den bir adam gönderirsen senin arzu ettiğini daha iyi yerine getirmiş olur." dedi. Bunun üzerine Mesleme, Hilâl b. Ahvez el-Mâzinî'yi gönderdi. O Benî Temîm'den Hilâl b. Ahvez b. Erbed b. Muharriz b. Lüey b. Sümeyr b. Sabârâ b. Hücciye b. Kâyibe b. Hurkûs b. Mâzin b. Mâlik b. Amr b. Ganm idi. Ona, Şam ve Irak halklarından oluşan 12.000 kişilik bir ordu için sancak bağladı. Hilâl yola çıktı. Öncü kuvvetlerinin başında Hâris b. Süleyman et-Tücîbî vardı. Kandâbîl'e vardı. Hilâl sancağını dikti ve tellalı şöyle bir çağrıda bulundu: "Kim kaçmış ise o güvendedir. Mühelleb çocukları dışında bu sancağın yanına gelen de güvendedir." İnsanlar ona doğru koşuştular.

Medâinî Cehm b. Hassân es-Selîtî'den nakletti; dedi ki: Hilâl b. Ahvez ve Benî Mühelleb Kandâbîl'de karşı karşıya geldiler. Hilâl kendisi için sağ ve sol kanatlar oluşturmuştu. Bunun üzerine Müdrik b. Mühelleb çıktı ve teke tek çarpışma talebinde bulundu. Onun karşısına Selm b. Ahvez çıktı. Kendisine, "Sen emîrin kardeşisin; onunla teke tek çarpışman doğru olmaz." denildi. Selm geri döndü. Ama kardeşi Hilâl b. Ahvez onu kınadı ve ona sövdü. Bunun üzerine Selm çıktı ve Müdrik ile çarpıştı. Selm Müdrik'i öldürdü.

Müdrik'in keskin bir kılıcı vardı. Ancak kılıcı geri tepmeye başladı. Müdrik, "Bu durum, istenilen bir emir sebebiyledir. Allah'tan yardım istenilir. Kılıçlarımız bile bize ihanet ettiler." dedi.

Deniliyor ki: Hilâl, Muâviye b. Yezîd dışında herkese eman verdi. Çünkü Muâviye Adî ve Ebû Hâdır el-Esedî'yi -veya Hâdır b. Ebû Hâdır'ı- öldürmüştü. Muâviye b. Yezîd, elinde esir oldukları halde onları öldürmüştü. Muâviye, "Ben Ebû Hâdır el-Esedî -veya Hâdır b. Ebû Hâdır- Adî

ve oğlunun kâtiliyim." deyip ortaya çıktı. Hemen Şamlılardan bir adam üzerine hamle yaptı ve onu öldürdü. Deniliyor ki: Benî Ka'b b. Amr b. Temîm'den bir adam onu öldürdü. Aşırı siyahlığından adeta kebap şişine benziyordu. O da kördü.

Mühelleb ailesinin Kandâbîl'deki emirleri Mufaddal b. Mühelleb idi. O da tek gözlüydü. Akr gününde gözü çıkmıştı. Onların sancağı da Amr b. Kabîsa b. Mühelleb'de idi.

Hilâl, "Bir baş getirene bin dirhem var." şeklinde çağrıda bulundu. Nihayet kendisine Mufaddal'ın kafası getirildi ve "Bu, kavmin reisi Mufaddal'ın kafasıdır." denildi. Hilâl, "Ben onu tek gözlü olarak bilmiyorum." dedi. Çevresindekiler, "Akr günü gözü çıktı. Atından indi ve bir serginin üzerine oturdu." dediler. Sonra Osman b. Mufaddal esir edildi ve Hilâl'in yanına getirildi. Osman, Mühelleb ailesinin ileri gelenlerini ona ihbar eden kişiydi. Hilâl onu hapse attı ve şartlarını kolaylaştırdı. Sonunda hapisten kaçtı.

Mühelleb'in çocukları öldürülünce Hilâl, aile içinde onlara bakacak birini görevlendirdi. Osman b. Mufaddal, Uyeyne b. Mufaddal ve Ömer b. Yezîd b. Mühelleb kaçtılar. Hilal'ın tellalı, "Herkes şunu bilsin ki, görevlendirilen birine tâbi olan koruma altındadır." diye çağrıda bulundu. Hilâl ayrıca, hiç kimsenin kadınlara sataşmamasını ve elindekilere dokunmamasını emretti. Şöyle dedi: "Bir perdeyi kaldırana veya bir kadının yanına girene güvence yoktur."

Mühelleb ailesinden bir kadın, bir adamın evine girdiğini ona şikâyet etti. Hemen boynu vuruldu. Mühelleb ailesinin kadınları, "Eğer Mühelleb başımızda olsaydı, Hilâl b. Ahvez'in bize yaptığı korumayı yapamazdı." dediler. Diğer taraftan, Meysûn binti Mugîre, Hilâl'in yanına gelerek adamlarının cenazelerini gömmelerine izin vermesini istedi. Ona izin verildi.

Medâinî Bişr b. İsa'dan, o da Ebû Safvân'dan naklederek dedi ki: Mühelleb ailesinden bir kadın bir kâğıt aldı ve mevlasına verdi. Onun mevlası da miras için, "Filan öldürüldü; sonra filan ve filan…" diye yazdı.

Bana Halef b. Sâlim el-Mahzûmî ve Ebû Hayseme anlattılar. Onlar Vehb b. Cerîr b. Hâzim'den, o da babasından ve Muhammed b. Ebû Uyey-

ne'den nakletti; dediler ki: Mesleme Abdurrahman b. Süleym el-Kelbî'yi gönderdi; Mühelleb ailesinin evlerini yıktı. Şurtasının başına da Ömer b. Yezîd el-Esedî'yi getirdi.

Dediler ki: Ferezdak bir kasidesinde, Abdurrahman b. Süleym hakkında şöyle demiştir:

Görüyorum İbn Süleym'i; Allah dinini korusun
Kaynatıyor tenceresini, savaş tenceresinin altındaki taşlar
O öyle bir taş ki, zulmedenlere atıyor Allah o taşı
Savaşın çıkışı, insanların tüylerini diken diken ettiği zaman

Sonra Mesleme, Kelbî'yi Basra valiliğinden azletmiş ve onu Umân'a tayin etmişti. Basra'ya da, Abdülmelik b. Bişr b. Mervân'ı tayin etti. Yine Mesleme, Mühelleb ailesinin hezimete uğrayıp kaçmış olanlarını takip etmek üzere Müdrik b. Dabb'ı görevlendirdi. Müdrik b. Dab Kirmân'a ulaşınca, Horasan'dan gelen Müdrik b. Mühelleb ile karşılaştı. Yezîd'in kaçan bazı adamları ve diğerleri de ona iltihak etmişlerdi. Savaştılar.

Ebû Mihnef ve başkaları dediler ki: Müdrik b. Dab, Müdrik b. Mühelleb ile karşılaştı. Onunla beraber İbrâhim b. Eşter'in iki oğlu Nûmân ve Mâlik; ayrıca İshak b. Muhammed b. Eş'as'ın iki oğlu Muhammed ve Osman ile Yezîd b. Mühelleb'in mevlası Savl da vardı. Savaştılar. O gün, Nûmân b. İbrâhim ve Muhammed b. İshak öldürüldüler. Osman b. İshak büyük bir yara aldı. Taşınarak Hulvân'a kadar gitti. Orada saklandığı yer Müdrik'e gösterildi ve öldürüldü. Başı da Mesleme'ye gönderildi.

Mâlik b. İbrâhim b. Eşter Kûfe'ye gitti ve Mesleme'den eman istedi. Kendisine eman verildi. Savl esir alındı ve Mesleme'ye gönderildi. Mesleme ona, "Okunun üzerine, 'Savl Allah'ın kitabına ve Resûlü'nün sünnetine davet ediyor' şeklinde yazan sen misin?" dedi. Sonra Mesleme'nin emriyle boynu vuruldu. Müdrik b. Mühelleb kurtuldu, ancak Kandâbîl'de öldürüldü.

Bana Ali el-Esrem anlattı. O Ebû Ubeyde'den, o Yûnus en-Nahvî'den, o da Muâviye b. Yezîd b. Mühelleb'in ümmü veledinden nakletti; dedi ki: Biz Kandâbîl'deydik; Hilâl b. Ahvez'in süvarilerinden başka kimse bize bakmıyordu. Muâviye oturuyor; kendir tohumu ile susam yiyordu. Bir

gün ayağa kalktı, silahını kuşandı ve çıktı. O ve ailesi öldürüldüler. Sonra emirleri olan Mufaddal, annesi Behelle'den kardeşi olan Abdülmelik, Ziyâd -Umân hükümdarıydı-, Mervân -Basra valisiydi-, Minhâl b. Ebû Uyeyne, Kabîsa b. Mühelleb'in iki oğlu Amr ve Mugîre öldürüldüler. Başları Şam'a taşındı. Kulaklarında, isimlerinin yazılı olduğu birer etiket vardı.

Heysem b. Adî dedi ki: Mühelleb ailesinden 13 kişi esir edildi. Onlar Vâsıt'ta bulunan Mesleme'nin yanına getirildiler. Mesleme onları Yezîd b. Âtike'nin yanına gönderdi. O sırada Küseyyir b. Azze de oradaydı; şöyle dedi:

O halîmdir; ele geçirdiği zaman güzelce cezalandırır, en şiddetli cezayla
Yahut affeder, başa kakmadan
Mü'minlerin Emîri'nin affı Allah rızası içindir
Yazılır sana, o aftan gelen bir iyilik
Onlar kötülük yaptılar; eğer affedersen, kâdirsin bu işe
Çünkü sevabı en efdal olan hilm, öfkeli olan kimsenin hilmidir

Bunun üzerine Yezîd, "Heyhat ey Ebû Sahr; merhamet seni harekete geçirmiştir. Senin dediğin imkânsızdır. Allah, onların kötü amelleri sebebiyle onlardan kısas almıştır." dedi. Sonra Yezîd b. Abdülmelik, "Kim Mühelleb ailesinden kan talebinde bulunursa ayağa kalksın." dedi. Hemen Yezîd b. Ertât ayağa kalkıp, "Ey Mü'minlerin Emîri, onlar benim kardeşimi ve yeğenimi öldürdüler." dedi. Yezîd, "Bunlardan iki adam al ve öldür." dedi. O da denileni yaptı.

Abdullah b. Urve el-Basrî'nin bir oğlu ayağa kalkarak, "Ey Mü'minlerin Emîri, onlar babamı öldürdüler." dedi. Yezîd, "Onlardan bir adam öldür." dedi. Sonra geri kalanların öldürülmesini emretti. Sonunda bir çocuk kaldı. Onlar, "Bu küçük bir çocuktur." dediler. Çocuk, "Beni öldürün; ben çocuk değilim." dedi. Bunun üzerine, "Koltuk altlarına bakın; kılları çıkmış mı?" denildi. Çocuk, "Ben kendi nefsimi daha iyi biliyorum. Kemiklerim sertleşmiş ve kadınlarla yatmış biriyim." dedi. Bunun üzerine Yezîd, "Vurun boynunu!" dedi ve öldürüldü.

Yezîd Yemenli bir adama, "Irak'taki savaşçılarınız nasıldı?" dedi. Adam, "Eşraftan olanlarımızı öldürdük ve sana geldik." dedi. Bunun üzerine Yezîd, "Yezîd b. Mühelleb'e gelince, o büyük oynadı ve şerefiyle öldü." dedi.

Yezîd b. Abdülmelik Mühelleb ailesinin yakalanmaları ve evlerinin yıkılması hakkında mektup yazdı. Ancak Yezîd b. Mühelleb'in evi yoktu. Kendisi Mühelleb'in evinde kalırdı. Yezîd, "Evim ya hapishane ya da hükümet konağıdır." derdi.

Dediler ki: Hilâl b. Ahvez, Muhled b. Yezîd'in annesi Ümmü'l-Fadl bint, Gaylân b. Hareşe'ye, "Seninle birlikte yola çıkacak olanları seç." diye haber gönderdi. O da, hem onunla hem de Mühelleb ailesinin kadınlarıyla yola çıkmak üzere mevlalarından bir grup seçti. Hilâl, Şamlılardan bazı yaşlıları da onlarla gönderdi. Kesilmiş başları Mesleme b. Abdülmelik'e gönderdi. Başlar Irak'a geldi. Ancak o sırada Mesleme azledilmiş, Ömer b. Hübeyre Irak'ta yetkili kılınmıştı. İbn Hübeyre Mühelleb ailesinin yüklerindeki kıymetli şeyleri aldı ve onlara yüklendi. Hatta kulaklarındaki küpelere varıncaya kadar aldı. Köleleri kendine aldı. Ancak Mühelleb ailesi kadınlarının Şam'a gidip İbn Hübeyre'nin yaptıklarını halifeye ihbar etmelerinden korkmaya başladı. Bu yüzden Yezîd b. Abdülmelik'e bir mektup yazdı ve kadınların Şam'a getirilmekten muaf tutulmalarını istedi. Yezîd de onları muaf tuttu.

Ebû Ubeyde dedi ki: Yezîd ve onunla birlikte olanların başları Şam'da dolaştırıldıktan sonra başlar Basra'ya geri gönderildi ve orada dikildiler.

Dediler ki: Mesleme, Yezîd'in öldürülmesinden sonra Irak'ta sekiz ay kaldı. Deniliyor ki: Altı ay kaldı. Mesleme, Irak konusunda Yezîd b. Abdülmelik'in yanında tenkit edildi. Denildiğine göre, Mesleme harac hakkında kendisine güvenilmeyen biriydi. Ayrıca Mesleme vazgeçilecek biri de değildi. Bu yüzden onu azletti ve onun yerine Ömer b. Hübeyre'yi tayin etti.

Dediler ki: Yezîd'in öldürülmesinden sonra Ezd'e mensup bazı gruplar, "Yezîd sağdır." diyorlardı. Ömer b. Yezîd, Yezîd b. Mühelleb'in eşi Âtike binti Mülâe ile evlenince[427] Ferezdak şöyle dedi:

---

427 Hem RK'de hem ZZ'de bu ibarenin Arapçası (وجعلت طوائف من الأزد تقول بعد قتل يزيد إنه حيّ . فلما تَزَوَّجَ عمر بن يزيد إمرأته عاتكة بنت الملائة قال الفرزدق) şeklindedir. Buna göre Yezîd b. Mühelleb'in eşi Âtike ile evlenen Ömer b. Yezîd'dir. Ancak Hangi Ömer olduğu belirtilmemiştir. Eğer Ömer'den maksat Yezîd b. Mühelleb'in oğlu Ömer ise böyle bir şey imkânsız olur. Çünkü babasının eşiyle evlenemez. Bu durumda, (فلما تَزَوَّجَ عمر) "Ömer evlenince" hatalı olur. O halde ibare, (فلما زَوَّجَ عمر بن يزيد إمرأتَه عاتكة بنت الملائة) "Ömer b. Yezîd, Yezîd b. Mühelleb'in eşi Âtike b. el-Mülâe'yi evlendirince…" şeklinde olması daha isabetli olur. (çev.)

Açıkladı Mülâe'nin kızı, Umân'daki Ezdlilere İbnü'l-Mühelleb'in ölümünü haber verecek olanı

Medâinî dedi ki: İbn Hübeyre, Irak'a gelinceye kadar Hilâl, Sind ve Kandâbîl bölgesinde kaldı. Mühelleb'in kadınları İbn Hübeyre'nin yanına geldiler. İbn Hübeyre Ümmü Mâlik binti Ziyâd b. Mühelleb'e, "Sen bilirsin ki ben valiyim. Hem size fayda vermeye hem de zarar vermeye muktedirim. Hilâl sizin erkeklerinizi öldürmüştür, onlardan kimseyi bırakmamıştır. Ben Hilâl'in ihaneti konusunda halifeye mektup yazacağım. Sen de orada beni tasdik et." dedi ve bu durumu Yezîd b. Abdülmelik'e yazdı. Ümmü Mâlik'i gönderdi ve Yezîd'e gönderdiği mektubunda onu methetti. Ancak Ümmü Mâlik, halifenin yanında İbn Hübeyre'yi tekzip etti ve Hilâl'i methetti. Ümmü Mâlik, "Senin emrini dinledikten sonra güzelce bize sahip çıktı ve senin itaatinde bir eksiklik bırakılmadı." dedi. Bunun üzerine Yezîd, İbn Hübeyre'ye bir mektup yazarak onu ağır bir dille suçladı.

Denilmiştir ki: Kadınlar İbn Hübeyre tarafından Yezîd'in yanına gönderildiler. Ancak Yezîd onları serbest bıraktı.

Dediler ki: Uyeyne b. Mühelleb, Osman b. Mufaddal b. Mühelleb ve Ömer b. Yezîd b. Mühelleb Sicistan'da Rutbîl'in yanında kaldılar. Hind binti Mühelleb Ebû Uyeyne'ye eman verilmesi için Yezîd'e haber gönderdi. Yezîd ona eman verdi. Ebû Uyeyne Irak'a geldi. Esed b. Abdullah el-Kasrî Horasan'a vali oluncaya kadar Ömer b. Yezîd ve Osman b. Mufaddal orada kaldılar. Esed, eman verdiğini bir mektupla onlara yazdı. Onlar Horasan'a geldiler.

Bazı raviler dediler ki: Yezîd b. Abdülmelik'in yanına getirilen ve Yezîd tarafından öldürülmeleri emredilen esirler şunlardır: Yezîd b. Mühelleb'in çocukları Mu'ârik, Abdullah ve Mugîre; Habîb b. Mühelleb'in çocukları Düreyd ve Haccâc; Mufaddal'ın çocukları Gassân, Şebîb ve Fadl; ayrıca Mufaddal b. Kabîsa b. Mühelleb ve yine Yezîd b. Mühelleb'in çocukları Fadl ve Mincâb… Yezîd b. Mühelleb öldürüldüğü zaman Ferezdak şöyle dedi:

Başları ve kolları açık kalınca, Mezûnlu kadınların
Babil'in Akr'ı üzerine matem tutuyorlar, felçli olarak
Sen Bintü'l-Mülâe'ye tâlip ol!
Çünkü o hatırlatır sana, geçmişte kalan delikanlılık çağını

Medâinî dedi ki: Yezîd b. Mühelleb, Adî b. Ertât ile savaşmadan önce Hasan [el-Basrî] bir ihtiyaç için onun yanına geldi. Yezîd hemen ayağa kalktı ve Hasan'ın atının üzengisini tuttu. Sevvâr b. Abdullah bunu anlattı ve "Bu haber, Yezîd'in din ve ilim ehline olan saygısı konusunda doğrudur." dedi.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Yezîd b. Abdülmelik, Süfyân b. Umeyr el-Kindî adında, Şamlılardan bir adamı Basra'ya gönderdi. İşte konuşmasında, "Kadının kestiği kurban câiz değildir; emanet geri verilir; bahşiş iade edilir; kadimden kalan yerler, imar eden kimseye aittir." şeklinde sözler söyleyen adam budur.

Bana Hüdbe b. Hâlid anlattı. O Ebû Hilâl er-Râsibî'den, o da Katâde'den şöyle dediğini nakletti: Ben Süfyân b. Umeyr'e [bazı şeyler] söyledim. O da bana, "Kocasının yanında yatmadığını söyleyen kadın hakkında ne düşünüyorsun?" dedi. Ben de, "Ona Allah adına yemin ettirilir." dedim. Bunun üzerine Hasan Hilâl er-Râsibî'ye, "Sen ne diyorsun peki?" dedi. Hilâl, "Adam başkasıyla denenir." dedi. Bunun üzerine Hasan, "Galiba Katâde Şamlıların görüşünü dile getirmiş." dedi.

Dediler ki: Saîd b. Amr el-Hareşî, hapiste olan Yezîd b. Mühelleb'i ziyarete geldi. Yezîd ona elli bin dirhem verilmesini emretti. Bunun üzerine Adî b. Rikâ el-Âmilî şöyle dedi:

Yezîd'in dışında bir tek mahpus görmedim, insanlardan
Hediye versin ziyaretçisine
Saîd b. Amr ona geldiği zaman
Saîd'e acilen verilmek üzere elli bin dirhem hediye veriyor

Ebü'l-Hasan el-Medâinî Mesleme b. Muhârib'den rivayetle şöyle dedi: Hilâl b. Ahvez Hişâm'ın yanında vefat etti. Hişâm onun cenaze namazını kıldırdı. Onun kardeşi Cümeyrî ona, "Ey Mü'minlerin Emîri, onun affedilmesi için dua etseydin." dedi. Bunun üzerine Şamlılardan bir adam,

"Mü'minlerin Emîri onun namazını kılar da Allah onu affetmez mi?" dedi. Ferezdak, Hilâl b. Ahvez için şöyle dedi:

Ömrüne yemin ederim ki, rüzgâr estikçe ve güvercin öttükçe
Unutmayacaklardır insanlar, İbn Ahvez'i

Ma'n b. Amr ise İbnü'l-Mühelleb için şöyle dedi:

Ve ağlayarak geceyi hareketlendiren bir kadın
İbnü'l-Mühelleb'e ağlıyordu; korkuttu beni bağırışları
Ona dedim ki, feryadını işitince
Ey kadın! Matem tut, cimri olmayan o cömert adama
Genç bir kızdan daha iffetli ve daha hayâlı olana
Ve ağla; Haffân'daki[428] *aslandan daha cesur olana*

Bana Heysem anlattı. O Dahhâk b. Zeml'den nakletti; dedi ki: Mesleme'nin gönderdiği Mühelleb ailesinin esirleri Yezîd b. Abdülmelik'in yanına geldiğinde yanında oturanlarla istişarede bulundu ve "Bunlar hakkında ne diyorsunuz?" dedi. Orada hazır olanlardan bazıları, "Yendin onları ey Mü'minlerin Emîri, artık onları affet." dediler. Bunun üzerine Osman b. Hayyân el-Mürrî ayağa kalkıp şöyle dedi: "Vallahi, *yeryüzünde kâfirlerden tek kişi bırakma. Çünkü sen onları bırakırsan, kullarını şaşırtırlar ve sadece ahlaksız, nankör (insanlar) doğururlar*."[429] Bunun üzerine Recâ b. Hayve, "Hayır, biz Allah'ın dediği gibi, *Hiçbir günahkâr (suçlu), bir başkasının günahını (suçunu) yüklenmez*,[430] deriz." dedi. Yezîd görevden alınınca Recâ ona lanet ederdi.

Recâ Osman'a, "Bu sözü söylemene sebep olan neydi?" dedi. Osman, "Bak Ebü'l-Mikdâm; Allah ateş için bazı insanlar yaratmış ve beni de onlardan yapmıştır. Cennet için de bazı insanlar yaratmış; seni de onlardan yapmıştır." dedi. Bunun üzerine Recâ, "Bana göre ben cennet ehlinden değilim." dedi. Sonra Yezîd esirleri Zeyd b. Ertât'a, İbnü'n-Nasrî'ye ve diğerlerine gönderdi ve öldürüldüler. Havrâ binti Urve en-Nasrî şöyle dedi:

---

428 Haffân, Kûfe yakınlarında bulunan bir aslan yuvasıdır [bkz. *Lisanü'l-Arab*, IX/81]. (çev.]
429 Nûh, 71/26-27.
430 En'âm, 6/164.

Yezîd mi hükümdarlarla savaştı?
Oysa mantıklı biriyle karşılaşmaz, hükümdarlarla savaşan
Bir topluluk bulduğunda, onu getirdin bir havuza
Onun getirmesi, bir cevaba yol açacaktır elbet
Saygıdeğer kadınlar vardır evde ve şerefli insanlar
Ama sen ulaşamadın, güzel bir ahlaka ve ululuğa
Nebî'nin kavmi… Onların üzerine hidayet tavanını bina etmiştir Allah
Ve üzerlerine fermanlar indirmiştir, Kur'ân
Bir kavim ki, sana iyilikler yaptılar ve ihsanda bulundular
Hatta sen en kaliteli kürkleri giydin, onların sayesinde
Ama iyiliklerini inkâr ettin orada
Kuşkusuz melez olan köleler, ancak köleler doğurur
Hilafet talep etti Hecân'da, ancak
Bir odun parçası bile alamadı, Hecân'daki hilafet ağacından

Bana Hüdbe b. Mübârek b. Fedâle anlattı; dedi ki: Hasan'dan [el-Basrî] işittim şöyle diyordu: "Yezîd'e hayret ettim doğrusu! Hecân halkı güçlendi. Su kuşlarından bir kuş, bir müddet hakkından gelerek kılıcını Benî Ümeyye'nin emrine koydu. Ne zaman yaşam artığından men' edilince bir kamışa bez takıp, Ben öfkelendim; siz de öfkelenin' dedi. Ateş kelebekleri ve hırslı kurtlar onun peşine düştüler. Adam güya Ebû Bekr ve Ömer'in sünnetine davet ediyor. Ey fâsık! Onların sünnetlerinden biri de Ömer b. Abdülazîz'in hapsine geri götürülmendir." Ebü'n-Necm şöyle dedi:

Ey azgınlığını ve öfkesini bize sunan kişi!
Ki, zulmettik nefsimize, kapkaranlık bir zulümle
Bir zaman Irak'ı şamata ile kuşatmıştı da
Bizi kurtarmıştı Allah, Mesleme'nin iki eliyle
Neden sonra, neden sonra, neden sonra
Halkın nefesleri gırtlağına geldi
Neredeyse hür kadınlar, cariye diye çağrılacaklardı

Ahvas b. Muhammed, Yezîd b. Âtike'yi methettiği ve İbnü'l-Mühelleb'i zikrettiği bir şiirde şöyle diyor:

O hep karanlığa binerek
İhanete ve sözünde durmamaya niyet ediyordu
Nihayet kulaklar ondan sağırlaşıncaya kadar
Ve nihayet onun topluluğu helak olduğunda
Döndüler, başlarına felaketler gelen eski bazı insanlara
Babil'in iki nehrine atıldılar kuşluk vakti
Başları akıntıya kapılmış gidiyordu, sekerek yürüyenlerin yanında

Ferezdak şöyle dedi:

Ezdî'ye hayret ettim; bir zaman aralığı onu getirip
Mağrur bir şekilde ölüme sürüklüyordu
Nihayet Allah'ın kulları onu bir hurmalıkta gördüler
Başı ters-yüz edilmiş olarak ve bir domuzla birlikte
Urgan, daha az sıkıntılıdır
Tahtalarına katran sürülmüş [bir gemiyi] suya indirmekten

Şair Esedî şöyle dedi:

Hayret ettim, bu kötü yaban eşeğine
Hilafet talebinde bulunuyor, her yıl
Hilafetin kabukları hilafet istiyorlar
Toslaşamaz [bir yerde], uzun bacaklı iki kuş

Şair Cerîr şöyle dedi:

Allah kesti, Mühelleb ailesinin arkasını
Küle döndüler; ne kökleri kaldı, ne de başları
Kuşkusuz hilafete sahip olamaz
Karnında eğrilik bulunan Ezdli bir kadının kölesi
Kendilerini saptıranın davasından elde edemediler bir şey, Ezd kabilesi
Kesilmiş bilekler ve koparılmış boyunlardan başka
Ve Ezd kabilesi Mentûf'u [Sâlim'i] komutan yaptılar kendilerine
Ama Allah'ın orduları, öldürdü ve sefil hale getirdi onları

Ferezdak şöyle dedi:

Yerine getirdi Sûrâ gününde Hüreym, mızraklarla
Benî Temîm'den bazı kadınların adaklarını
Onlar da gereğini yaptılar
Akşam vakti, Yezîd bilmiyordu; kılıca mı dayansın
Yoksa felç olduğu zaman, elini mi versin?
Mızrağı ilk atan o oluyordu, hamle yaptığında
Mutlaka titriyorlardı süvariler, onu gördüklerinde
Ezd'in başları, tıpkı yeşil Ebû Cehil karpuzu gibi
Kanadından koparılıyordu, kaçtıkları zaman

Yine Ferezdak şöyle dedi:

Nasıl görürsün, Allah'ın yakalamasını
İbnü'l-Mühelleb'i derdest edişini? Allah, intikam sahibidir
Belkâ'dan bir ay boyunca atlar sevk etti, yalın kılıçla
Sarsıyordu etrafı, gemler ve dizginlerle
Nihayet geldi Babil toprağına, onuncu günde
Orada Benî Dahme vardı, kor ateş gibi kırmızı yüzlü
Sonunda görülmez oldu, meskenlerinden başka bir şey
Sanki Semûd'un yahut İrem'in kırmızı kayadan yapılmış evleri gibi

Şair Tirimmâh, Yezîd için birkaç beyitte şöyle dedi:

Lanet etsin Allah, seni Babil'e teslim eden kavme
Işıltılı kılıçların altında, ey Ebû Hâlid!
Bir genç ki, ölüm anında öne geçen atları
Korumak ve hakkını vermek konusunda, daha şerefliydi onlardan
Yezîd'in öldüğünü haber veriyorlar, bir kadın bir de erkek
İçirsin Allah, bol bahşiş vereni ve mahlûkları affedeni
Yezîd'in ölümünü haber verince haberci
Sarsıldı altımızdaki yer ve titredi, yıldırımlar gibi

Şair Zürrumme şöyle dedi:

Tuzak ipleri çürüyünce çok istedi, Ezd kabilesi
Mühelleb'in doğmamış ve doğrulmamış olmasını
Genişçe sayıları vardı ve bolca silahları
Ve kahramanlık sahibi yiğitleri
Bunca çokluklarından sonra, göremezsin onlardan
Yetimlerden ve dul kadınlardan başka; hiç kimseyi

Ferezdak bir kasidesinde şöyle diyor:

Gösterdik Bahiliyye'ye, asılmış bütün başlardan
Yüreğini soğutmanın ne olduğunu
Ve izale ettik Cahder'in Huveyle'sinden
Boğazına düğümlenmiş kederini

Şiirde geçen el-Bâhiliyye Adî b. Ertât'ın eşi ve Abbâd b. Atıyye'nin annesiydi.

Öldürdük onlardan, İbn Ertât'a karşılık
Seksen kişiyi, parlayan bulutun altında
Kandâbîl'de onlara ait cesetler
Ve Akr'da yuvarlanan kafalar ve kollar
Ve eş sahibi kadınlar… Boşanmadan, nikâhladı onları mızraklarımız
Helal kıldık kadınlarını, onlarla zifafa girenlere
Tenceremizin altına taş yaptık, kocalarının kafalarını
Ve kollardan düşen elleri ve baldırları

Yine Ferezdak şöyle dedi:

Mentûf'un üzerine ağlıyor, Bekr b. Vâil
Ve Mismâ'ın iki oğluna, yasaklamıştır ağlamayı
Savaşın içine giren iki genç, cömert ve iyi
Yetişkin hale geldiler, sakalları çıkmadan
Eğer sağ olsaydılar, Mâlik ve İbn Mâlik
Yakarlardı o zaman, alevleri yükselen iki ateşi

Yine Ferezdak Hilâl b. Ahvez'i birkaç beyitte şöyle anlatmış:

Yere serildiklerinde, kesilmiş Mezûnların[431] *burunları*
Görmüyorum, onlardan daha zelil, daha rüsvâ bir kimseyi
Taşıdı katırların arkası, onların başlarını [ve silahlarını]
Parlıyordu çöllerde, dümdüz istif edilen [silahlar]
Ve [katırların üzerindeki] yaşlıların kelleleri… Benziyordu sakalları
Ölmüş tilkilere yahut tüyleri yolunmuş deve kuşlarına[432]

Şair Rü'be şöyle demiştir:

Anlatılır, Ezd kabilesinin kötü işleri
Aldı onları silah altına, yorgun düşmüş gençler
Yezîd ve Mentûf Ezd'e bir akıl verselerdi ya!
Ve onlara dadanmış olan Babil'in kuşları

Şair Rü'be şunu demek istiyor: Şunların maktullerine dadanan kuşlar, keşke onların akıllarını da arttırsalardı![433]

Hâcib b. Zübyân el-Mâzinî şöyle dedi:

Gözüm aydınlandı, Kandâbîl'de
Ve su içmek hoş geldi, susuzluğum için
Benî Mühelleb gününün sabahında
Sevk edilen esirler ve asılmış maktuller
Allah kurtarsın her milleti
İbn Ahvez'in kılıcından ve onun ısrarlı hamlelerinden
Heyecan içinde koşan genç develerle
Eti az ve boynu yüksek olan develer
Bir sağım müddetinde, hezimete uğrattılar Benî Mühelleb'i
Parlatılmış bütün keskin kılıçlarla
Ne yapacaklarını bilmez olmuşlardı, onlar

---

431 Mühelleb ailesini kastediyor.

432 Hem RK'de hem de ZZ'de beytin son kısmı (ثَعَالِبُ مَوْتَي او ثِعامٌ مُتَرَّعْ) şeklinde yazılarak (ثِعامٌ مُتَرَّعْ) gibi siyaka uygun olmayan bir sıfat-mevsuf ortaya çıkmıştır. Oysa Ferezdak dîvânını şerh eden el-Havî'de bu ibarenin (ثَعَالِبُ مَوْتَي اَوْ نَعَام مُنَزَّعْ) "Ölü tilkiler yahut tüyleri yolunmuş deve kuşları" şeklinde, katırlar üzerindeki yaşlıların sakallarının ölmüş tilkilerin kuyruklarına ya da yolunmuş deve kuşlarına benzediğine işaret edilmiştir. Biz çeviride Ferezdak dîvânını esas aldık (bkz. el-Hâvî, *Şerhu Dîvâni'l-Ferezdak*, II, 51, Beyrut, M. 1983). (çev.)

433 Bu duruma göre, şair Rube "artış" manasına gelen (يزيد) kelimesiyle tevriye yapmıştır. (çev.)

Ve başlarında, yavruların çobanı gibi bir lider vardı
Aldattı onları, İbn Dahme [İbnü'l-Mühelleb] ve küçümsedi
Akıl sahiplerini saptıran biri gibi
Şaşılacak bir şey değil mi, onların talep etmeleri
Halifelerin ve Peygamber'in miraslarını?

Sâbit Katana şöyle dedi:

Kandâbîl günü için, bir zillet miras bıraktı benim kavmim
Ve Akr günü bembeyaz oldu, başımdaki saçlarımı ayıran kısım
Kendi ölümüne gitti senin kardeşin, ey Hind!
Benzeri görülmeyen ecelin sebepleriyle
Kayboldu ondan mantarlar ve onu helak etti
Tıpkı sağa sola dönen eyerin gölgesi gibi bir zaman dilimi
Ve zaman bırakmaz, musibetleri açısından
Tıraş edilmiş bir kafada belli bir iz
Tâziye nasıl olacak? Oysa bizden akıllı olanlar
Ve öldürüldüler, dolup taşan atıyyelerin sahipleri

Ebû Hamrâ el-Minkarî şöyle dedi:

Eğer cömertlik ebedîleştirseydi birini
Sen ebedîleşen bir cömert olurdun, ey Ebû Hâlid!
Güvercinlerin kaside okuduğu sabahta
İçirsin Allah, Babil'de terk edilen cesetlere su
Dost canlısı, ibadet eden, kulaçları geniş ve cömert olan Yezîd'e
Ve Rabbim Muhammed'e[434] *de içirsin*
Söylüyorum onlara, ölüm haberleri bana geldiğinde
Allah hayırla mükâfatlandırsın
O, ne çok affedici ve ne çok şeref sahibidir!

Dediler ki: Yezîd b. Mühelleb'in ölüm haberi Recâ b. Hayve'ye geldiği zaman ona lanet ediyordu. Mühelleb ailesi hakkında gerçekten de çok şiir söylenmiştir.

434 Muhammed b. Mühelleb.

Bana Ali b. Mugîre el-Esrem anlattı. O Ebû Ubeyde'den nakletti; dedi ki: Yezîd b. Mühelleb, eman istemek için İbn Âtike'ye mektup gönderince, Yezîd ona eman içeren bir mektup yazdı ve mektubu Hâlid b. Abdullah'a verdi. Tam o sırada Yezîd b. Mühelleb'in isyana başladığını anlatan Adî b. Ertât'ın mektubu geldi. Hemen adam gönderip Yezîd b. Mühelleb'in elçilerini geri çağırdı ve onlara, "Siz Mü'minlerin Emîri'ne yalan söylediniz ve onu karanlığa sürüklediniz." dedi. Elçiler, "Hayır, o isyan etmiş değildir ve bir tek kan akıtmamıştır." dediler. Ancak Yezîd b. Âtike'nin emriyle onlar hapse atıldı. Mühelleb ailesi Kandâbîl'den getirilinceye kadar onlar hapisten çıkmadılar.

Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'nın rivayetine göre, esirler Yezîd b. Abdülmelik'e getirilince Hâlid b. Abdullah el-Kasrî ayağa kalkarak affetmekten ve hoşgörülü olmaktan bahsetti. Hâlid b. Abdullah güzel konuşan biriydi; dedi ki: "Onlar henüz yenidirler ve suçları yoktur." Hâlid b. Abdullah konuşmasıyla, Yezîd b. Abdülmelik'i onlara karşı yufka yürekli yapmayı başardı. Hatta neredeyse onları affedecek oldu. Hemen Osman b. Hayyân el-Mürrî ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Hayır ey Mü'minlerin Emîri! Onları asla affetme. Sana itaat ederek yeşerdikleri gibi, sana isyan ettikleri için biç onları! Ömrüme yemin olsun ki, eğer bu adamları affedecek olursan, bizden suç işleyen bir aşiretin suçunu bağışlamazsan râzı olmayacaklardır. Ne asılları ne dalları belli olmayan bu kaba adamlar kim oluyorlar ki? Onları cezalandır ki başkaları titresin ey Mü'minlerin Emîri!"

Recâ b. Hayve ise onları affetmesi için Yezîd'e telkinde bulundu ve ona şöyle dedi: "Allah, *Hiçbir günahkâr (suçlu), bir başkasının günahını (suçunu) yüklenmez*[435] buyuruyor." Fakat Yezîd b. Âtike onları affetmeyi kabul etmedi. Sonra Adî b. Ertât'la birlikte öldürülmüş olan her adama karşılık, onun velisine bir adam teslim etti. Sonra diğerlerini serbest bıraktı. Deniliyor ki: Onları da öldürdü.

Ebû Ubeyde dedi ki: Mesleme, Muâviye b. Yezîd b. Mühelleb'in peşine Abdurrahman b. Süleym el-Kindî'yi gönderdi. Muâviye için Zerdât'ta bir kayık hazırlanmıştı. Muâviye kayığa bindi; nihayet Ahvâz'a yetişti. Abdur-

---

435 En'âm, 6/164.

rahman ona yetişemedi ve Basra'da kaldı. Mesleme onu Basra'ya vali tayin etti. Sonra onu oradan alıp Umân'a tayin etti. Basra'ya da İbn Bişr b. Mervân'ı tayin etti.

Ebû Ubeyde dedi ki: Yezîd'in asılması için Bâhile kabilesinden izin istenildi. Onu, başı eğik bir şekilde astılar ve karnının üzerine bir balık bağladılar. Sonra balığı alıp onun yerine bir içki tulumu bağladılar. Sonra onu da alıp yerine beyaz bir dişi domuz bağladılar. Bu domuzu, olayın meydana geldiği köyün yakınlarında görüyorlardı.

Ebû Ubeyde dedi ki: Mesleme, Yezîd b. Mühelleb'e eman dilemeyi teklif etmeden onunla savaşmak istemiyordu. Fakat Abbas b. Velîd Mesleme'ye, "Ona eman verme! O takdirde herkes isyan eder, karışıklık çıkarır ve kan akıtır; sonra da eman dilemeye meyillenir." dedi. Ancak Mesleme Abbas'ı dinlemedi; ona eman verdi. Fakat Yezîd onun emanını kabul etmedi.

Ebû Ubeyde rivayetinde dedi ki: Yezîd savaşı ilk gördüğünde, dolaştığı bazı piyadelerle beraberdi. Onun beygirine bir ok isabet etti. Beygir ön ayaklarını kaldırıp koşmaya başladı. Hatta çevresindeki birçok kimseyi de yaraladı. Sonra Yezîd'i yere attı veya Yezîd ondan indi. Beygir dörtnala koşmaya başladı. Bazı insanlar onu tanıdılar ve "Bu Yezîd'in hayvanıdır." dediler. Hemen onu aramaya başladılar. Umânlı kadın da orada bulunan yüksek ve büyük bir tepeyi kastederek "Tepeye çık, tepeye." diyordu. Ezd ve Rebîa Mesleme'yi öldürmek istedikleri zaman Mesleme o tepede duruyordu; hemen oradan indi. Yezîd b. Mühelleb, bazı kavimleri zorla savaş meydanına çıkarmıştı; onlar ona ihanet edip Mesleme'nin tarafına geçtiler.

Ebû Ubeyde dedi ki: Mesleme Yezîd'in başını, Sâlim b. Vâsıbe el-Esedî ile Yezîd b. Abdülmelik'e gönderdi. Sâlim, başları getiren heyetin içindeydi. Sâlim Yezîd'in başını önüne koyduğu zaman şöyle dedi:

Getirdik onu; sesimizi duyuramadık, gece yürüyüşünde
Çoluk çocuk ve kabir şikâyeti gibi, şikâyet de etmedik
Tanıtacağız Şam'da, hak ehline onun başını
Burnuna ve ağzına halka takılmış olarak ve zillet içinde

Ebû Ubeyde dedi ki: Yezîd b. Mühelleb, Bürs[436] dihkânına, "Bana hurma ve meyve ağaçları dikeceğim güzel bir toprak gösterir misin?" dedi. Dihkân ise, "Önce Allah seni yaşatsın ve sağ salim kal; sonra bu işe bakarsın. Topraklar çoktur." dedi. Sonra dihkân, "Bu adamdan daha acayibini gördünüz mü? Başına bela gelmiş; o ise toprakları soruyor." dedi.

Yezîd b. Mühelleb'de bir tür mide fesadı veya şiddetli ishal vardı. Vücudu zayıftı. Sürekli yanında bir reyhan olur ve onu koklardı. Ailesinden biri kendisine, "Adamlar bize yaklaştılar, sen ise reyhan kokluyorsun?" dedi. Bunun üzerine atına atlayıp savaşmaya başladı.

Ebû Ubeyde dedi ki: Yezîd, Adî b. Ertât tarafından Umân'a vali tayin edilen Hıyâr b. Sebre b. Züeyb b. Nâciye b. İkâl b. Muhammed b. Süfyân b. Mücâşi b. Dârim'e haber gönderdi. Adî b. Ertât Hıyâr'ı, daha önce oraya atanan, ancak Ömer b. Abdülazîz tarafından atanması uygun görülmeyen bir valisinden sonra tayin etmişti. Hıyâr Yezîd b. Mühelleb'in durumunu bilmiyordu.[437] Nihayet Yezîd'in elçileri Hıyâr'ın yanına girdi. Başlarında Ziyâd b. Mühelleb vardı; hemen Hıyâr'ın boynunu vurdular. Hıyâr Umân'daki Ezd kabilesine zorluklar çıkaran biriydi. Ferezdak şöyle dedi:

Eğer benim gibi olsaydın ey Hıyâr, koyardın sırtına
Meys ağacından yapılan genişçe yükü
Yetkili kılınmıştın, Umân toprağında sen
Hem şehirdekiler hem de çöldekiler üzerinde
Develer görürsün, başlarını hareket ettirmedikleri sürece
Hareket ettirdiklerinde, onları devenin ta kendisi olarak görürsün[438]

Ebû Ubeyde dedi ki: Sind bölgesinde, Adî tarafından vali olarak atanan Amr b. Müslim vardı. Yezîd b. Mühelleb ona, altı kişilik bir heyetin başında Vedâ b. Humeyd'i gönderdi. Vedâ Yemenli bir adamdı. Deniliyor ki: Dört kişilik bir heyetin başında gönderilmişti. Amr b. Müslim'e, "Emir'in elçileri kapıdadır." denildi. Amr, onları Adî b. Ertât'ın elçileri zannetti. Girmelerine izin verdi. Amr, Vedâ'ın yanındaki mektubu okuyunca, "Ha-

---

436 Bürs, Bâb topraklarında bir yerin adıdır (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)
437 Halife'den bağımsız hareket ettiğini bilmediğini ifade ediyor.
438 Bu beyitler, Ferezdak'ın dîvânında farklı bir şekilde yazılmıştır. Uzatmamak için buraya almadık (bkz. el-Hâvî, *Şerhu Dîvâni'l-Ferezdak*, II, 211, Beyrut, M. 1983). (çev.)

yatımı size vermemi mi istiyorsunuz?" dedi. Vali Amr, yanında bulunan bir köleye Tuhâriye dilinde, "Aileme ve çocuklarıma git; silahlanıp hazırlansınlar; bunlar düşmandırlar." dedi. Adamlar eve yalın kılıç girdiler. Vedâ ve adamları da Amr'a doğru saldırıya geçtiler, aralarında savaş başladı. Vedâ ve yanındakiler öldürüldüler. Amr'ın emriyle başları kesilip çarşıya atıldı.

[Yezîd b. Abdülmelik'in Çocukları]

Velîd b. Yezîd el-Maktûl, *Yahyâ* ve *Âtike*: Bunların annesi, Haccâc b. Yûsuf'un kardeşi olan Muhammed b. Yûsuf'un kızı Ümmü'l-Haccâc binti Muhammed'dir.

Abdullah ve *Âişe*: Bunların annesi, Sa'de binti Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân'dır.

Gamr: Annesi ümmü veleddir.
Abdülcebbâr ve Süleym: Bunların annesi ümmü veleddir.
Hâşim ve Ebû Süfyân: Bunların annesi de ümmü veleddir.

Velîd'e gelince, inşaallah onunla ilgili haberleri yazacağız. Abdülcebbâr'a gelince, Muhammed b. Abdülmelik'in kızı, Ravh b. Velîd b. Abdülmelik'in eşiydi. Ravh onu kızdırdı. Bunun üzerine Velîd b. Yezîd onları ayırdı ve kadını kardeşi Abdülcebbâr'la evlendirdi. Bu durum, Velîd b. Abdülmelik'in çocuklarının, Velîd b. Yezîd'e karşı kinlenmelerine sebep oldu.

Süleyman b. Yezîd'e gelince bu zât, kardeşi Velîd b. Yezîd'in öldürülmesine yardımcı olanlardan biriydi. Gamr'a gelince, bu zât, Yemâme'deki bol akarsuyun sahibiydi.[439] Gamr, cesur, akıllı ve iffetli bir insandı. Kendisi topaldı. Defalarca yaz seferlerine komutan olarak katıldı ve hiç kimsenin alamadığı ganimetleri elde etti. Onun yazın yaptığı savaşlardan biri de Hicret'in 126. yılındaydı. Kendisi Yemâme valisiydi. Onun taşrada gelir getiren mülkleri vardı; ancak Benî Hâşim onları aldı. Temîm b. Mürre'nin mevlası İsmâil b. Yesâr şöyle dedi:

İnsanlar şeref ve yüceliklerini saydıklarında
Övünmesin onlardan hiç kimse, Gamr'a karşı
Hiçbir gün geçmezdi ki, Gamr'ın üzerinden

439 el-Gamr, ismini bol akarsudan almaktadır. (çev.)

O mutlaka yardımcı olurdu, insanlara
Aydınlattı toprağımı, onun alnı adeta
Yıldız üzerine doğan ayın on dördü gibiydi
Onu gördüklerinde, ona boyun eğerler korkudan
Tıpkı Sâvir kavminin Kisrâ'ya boyun eğdikleri gibi
Lüey b. Gâlib'in torunlarına nispet ederler onu
Onun babası Ebü'l-Âsî, Harb ve Âmir'dir
Malını çok vermekle öyle bir hale geldi ki
Sanki malı ona bir ok atmış da, o da öfkelenmiş, veriyor

Beyitlerden birinde geçen "Harb"den maksat Harb b. Ümeyye'dir. Çünkü onun babasının annesi Âtike binti Yezîd b. Muâviye b. Sahr b. Harb'dir. Âtike'nin annesi de Abdullah b. Âmir b. Küreyz'in kızıdır.

Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbas, Benî Ümeyye'den öldürülenlerle birlikte Gamr'ı da Şam'da öldürdü. Gamr öldürülmek üzere getirildiği zaman, "Bana karşı sizin adaletiniz, bizim size yaptığımız zulümden daha geniş olsun." dedi. Abdullah, "Onu öldürün!" dedi. Gamr, "Ben yaşlı bir adamım; beni bırakırsan, ölümüm sana kâfi gelir zaten." dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Ali, "Hüseyn b. Ali de yaşlıydı ama onu öldürdünüz." dedi.

Abdullah b. Yezîd'e gelince, onu yedi halife dünyaya getirmiştir: Babası Yezîd, dedesi Abdülmelik, babasının dedesi Mervân, babaannesi Âtike binti Yezîd b. Muâviye, Abdullah b. Yezîd'i büyüten annesi Sa'de binti Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân ve Abdullah b. Amr b. Osman'ın annesi Abdullah b. Ömer b. Hattâb'ın kızı. Bu Abdullah'ın "Abdülmuttalib" adında bir oğlu vardı. Abbasî halifelerinden Mehdî ve Reşîd'in yanında çok değerli kabul ediliyordu.

Yezîd b. Abdülmelik Dönemindeki Hâricîler

Akafân Olayı

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Dımaşk tarafında "Akafân" adında bir adam otuz kişiyle hurûc etti. Yezîd b. Abdülmelik ona bir askerî birlik göndermek istedi. Kendisine, "Eğer bu adam bu topraklarda öldürülecek olursa burayı hicret yeri kabul ederler." denildi. Yezîd b. Abdülmelik, "Pe-

ki, ne düşünüyorsunuz?" dedi. Çevresindekiler, "Her bir adama, onun ailesinden bir adam gönderip onunla konuşsun ve onu vazgeçirsin." dedi. Böylece Yezîd b. Abdülmelik her bir adama kardeşini, oğlunu, amcaoğlunu ve babasını gönderdi. Onlarla konuşup, "Yakalanmanızdan korkuyoruz." dediler. Onlar da güvenip geri döndüler. Akafân tek başına kaldı. Yezîd Rebîa adında topal bir kardeşini ona gönderdi. Rebîa ona, "Bak kardeşim, halifenin bizi helak edip kökümüzü kazımasını istemiyoruz." dedi. O da geri döndü. Yezîd b. Abdülmelik ona eman verdi.

Hişâm b. Abdülmelik hilafete gelince Akafân'ı âsilerin işinden sorumlu yaptı. Çok geçmeden Akafân'ın oğlu Tümme b. Akafân isyancı olarak Horasan'dan döndü. Babası onu hemen bağlayıp Hişâm'a gönderdi. Hişâm, "Eğer Akafân bize ihanet etmiş olsaydı oğlunun durumunu bizden gizlerdi." dedi. Sonra Tümme'ye, "Seni babana hibe ettim. Sana yazı öğretenin yanına git." dedi. Sonra Hişâm onu [Akafân'ı] zekât işlerinin başına getirdi.

Kardeşinin kırk koyunu vardı. Onlardan bir tanesini kesti. Sonra kardeşinden zekât istedi. Kardeşi, "Benim kırk koyunum vardı; birini kestiniz, otuz dokuz koyunum kaldı. Buna da zekât düşmüyor." dedi. Ancak zekâtı alıncaya kadar kardeşinin yakasını bırakmadı. Akafân yirmi yıl Hişâm'ın görevlisi olarak kaldı.

Mes'ûd b. Ebû Zeyneb el-Abdî'nin Olayı

Dediler ki: Muhârib b. Abdülkays'ın çocuklarından biri olan Mes'ûd b. Ebû Züeyb Bahreyn'de, Eş'as b. Abdullah b. Cârûd'a karşı hurûc etti. Bunun üzerine Eş'as Bahreyn'den çıktı; Mes'ûd b. Abdurrahman b. Nûmân el-Ûzî ile Mansûr b. Ebû Recâ el-Ûzî'yi yakalayarak onları öldürdü. Sonra Yemâme'ye çıktı. Orada Süfyân b. Amr el-Ukaylî vardı. Onu oraya, Yezîd b. Abdülmelik zamanında, Amr b. Hübeyre el-Fezârî tayin etmişti. Süfyân b. Amr el-Ukaylî, Yemâme halkıyla birlikte hurûc etti. Hıdrime denilen yerde Mes'ûd ile karşılaştı ve onunla savaştı. Ancak Yemâme halkı Süfyân'ın arkasından çekildi. Sonra tekrar hamle yaptılar. Addâd b. Temîm b. Muhallim el-Adevî -Adî er-Rebâb- ile Mes'ûd b. Ebû Zeyneb karşı karşıya geldiler. Her biri diğerine bir darbe attı; Addâd Mes'ûd'u öldürdü.

Bunun üzerine Hâricîlerin başına Hilâl b. Müdlic geçti. O gün akşama kadar onlarla savaştı. Hâricîlerden çok sayıda insan öldürüldü. Mes'ûd'un kızkardeşi Zeyneb de öldürüldü. Akşam olunca Hilâl'in adamları dağılmaya başladılar. Hilâl küçük bir toplulukla kaldı. Hemen bir binaya girip orayı kendine sığınak yaptı. Temîm b. Muhallim'in amcası Ubeydullah b. Mâlik, "Bu adam kendisini sizin için hapse attığı halde ne diye onu bırakıyorsunuz? Üstelik adamları etrafından çekilmiş. Belki de bir grup ona geri dönebilir." dedi. Barış istediler. Onu gördüklerinde, insanlar ondan geri durmaya başladılar ve öne geçmekten korktular. Ubeydullah, binanın duvarına tırmandı. Hilâl b. Müdlic onu orada karşıladı. Duvar üzerinde karşılıklı vuruştular. Ubeydullah Hilâl'i öldürdü. Hilâl da onu yaralamıştı. Ubeydullah yaralarından kurtuldu. Binadakiler eman dilediler, onlara eman verdi.

Heysem b. Adî dedi ki: Benî Şeybân'ın mevlası Rakîb b. Abdurrahman Mes'ûd'u öldürdü. Benî Sa'd'dan bir adam da onun başını kesti. Ancak birinci görüş daha doğrudur. Bununla ilgili olarak Ferezdak şöyle dedi:

Kuşkusuz Addâd,[440] *bir ısırdı ki kılıcı, ön dişleriyle*
Çocuksuz bıraktı, Zeyneb'in annesini
Kılıcını çektiğinde, bir darbesi yetti Addâd'ın
Temîm'den hazır olan ve olmayan adamlar için

Yine Ferezdak şöyle dedi:

Ömrüme yemin olsun ki, kılıçlarını çekmişti Benî Hanîfe
Ve savaş günü ayıplanmalarını engelledi, o kılıçlar
Mes'ûd ve kız kardeşi Zeyneb için bıraktılar
Bir rida ve bir etek; kan renginden kırmızıya boyanmış olarak
Gösterdiler Hâricîlere, karşılaştıklarında
Burkân'da; gökyüzü kırmızıya boyandığı gün[441]

Heysem b. Adî dedi ki: Mes'ûd Bahreyn ve Yemâme bölgesine on dokuz yıl hâkim oldu. Sonunda onu Süfyân b. Amr el-Ukaylî öldürdü. Benî Hanîfe onun üzerine gitti.

---

440 Addâd, çok ısıran anlamına gelir.
441 Buradaki beyitlerle Ferezdak'ın dîvânında yer alan beyitler arasında farklar vardır. (çev.)

Mes'ûd'un Kardeşi Saîd b. Ebû Zeyneb ve Avn b. Bişr'in Durumu

Dediler ki: Mes'ûd öldürülünce kardeşi Saîd Bahreyn'de hurûc etti. Saîd şöyle dedi: "Allah, *Ey iman edenler! Sarhoş iken, ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayınız*[442] buyuruyor. Buna göre sarhoşlar için namaz kılmak helal değildir ve sarhoşluk da haram kılınmamıştır." Bunun üzerine Benî Hâris b. Âmir b. Hanîfe'den biri olan Avn b. Bişr ondan ayrıldı ve onu tekfir etti. Böylece Saîd'in adamları ikiye ayrılmış oldular. Bir grup Saîd'in yanındaydı, bir grup da Avn ile beraberdi. Avn Hecer'de[443] hurûc etti ve Katîf'e geldi. Birçok insan onun yanında toplandılar.

Saîd ise Hecer'de kaldı. Saîd, Avn'a suikast düzenlemek için iki adam ayarladı. Onlardan biri, Bükeyr adında bir Habeşliydi. İkisi Katîf'e geldiler. Bükeyr, bir hançeri Avn'ın böğrüne soktu. Ancak Bükeyr yakalandı ve valiye götürüldü. Bükeyr'e, "Bu işi yapmanı emreden kimdir?" denildi. "Sen emrettin." dedi. Bunun üzerine vali onu Avn'a teslim etti ve Avn onu öldürdü. Avn b. Bişr de öldü. Saîd b. Ebû Zeyneb Hecer'de kalmaya devam etti; ancak orada isteyerek kalmadı.

Mus'ab b. Muhammed el-Vâlibî'nin Durumu

Dediler ki: Ömer b. Hübeyre, Hâricîlerin reislerinden olan Mus'ab b. Muhammed, Mâlik b. Sa'b ve Câbir b. Sa'd'ı ele geçirmek istedi. Bu yüzden Hâricî liderler birbirlerine elçiler gönderdiler; sonunda Havernak denilen yerde buluştular. Orada hurûc etmeye karar verdiler ve Mus'ab'ı kendilerine lider yaptılar. Mus'ab'ın yanında kız kardeşi Âmine de vardı. Yezîd b. Abdülmelik vefat edip de yerine Hişâm b. Abdülmelik geçince Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi Irak'a vali yaptı. Hâlid, Seyf b. Hâni el-Hemdânî'yi onların üzerine gönderdi. Onlarla savaştı; onlar Hazze'de[444] öldürüldüler.

---

442 Nîsâ, 4/43.

443 "el-Hecer" Himyer ve Âribe Araplarının lügatına göre "köy" demektir. Hecer, aslında bir şehirdir. Bahreyn'in merkezinde yer alır. el-Katîf ise Bahreyn'de bir kasabadır (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)

444 Hazze, Nusaybin ile Re'sü'l-Ayn arasında Habur nehri üzerinde bulunan bir yerdir. Yine Erbîl'e yakın bir yerde, Musul toprağında "Hazze" denilen bir yer daha vardır (*Mu'cemü'l-Büldân*).

Bazı râvilere göre onlar Yezîd'in son zamanlarında öldürüldüler. Buna göre İbn Hübeyre Seyf b. Hâni'yi onların üzerine gönderdi. Bazı Hâricîler[445] onlar hakkında şöyle dediler:

Bir gençlik ki, tevazu biliniyor onlarda
Hepsi de, Kur'ân'ı hakem yapmışlar, çocuk oldukları halde
Eritmiş vücudunun etini, teheccüd
Sapsarı bir cilt ve kemiklere dönmüş, vücudu
Hazze toprağında, ihanet ettiler onlara
Suladı yağmur topraklarını, ey İmam!

Heysem dedi ki: Hâricîler isyan etmeye karar verdikleri zaman Mus'ab onlara, "İsterseniz emîriniz olurum; isterseniz de veziriniz olurum." dedi. Onlar, "Biz senin emirliğine râzı olduk." dediler.

Dedi ki: Eyyûb b. Havlî el-Becelî, Câbir için yazdığı bir mersiyenin başında şöyle demiştir:

Hüzün olarak yeter, Câbir'i hatırlamam
Câbir için salât ve selâm getirdiler, meleklerin en iyileri
Öldürülmüş biri, Allah'a söz vermiştir öldüğünde
Beklememiştir, kendisine, "Sen öleceksin" denilince

Saîd b. Bahdel'in Durumu

Heysem b. Adî dedi ki: Saîd b. Bahdel Mervân ed-Daîf'in adamlarındandı. Mervân Hâricîlerin lideriydi. Ona "ed-Daîf" denilmesinin sebebi şudur: Kendisine, "Sen mârufu emredip münkeri nehyetmiyor musun?" denildi. Kendisi, "Vallahi bu konu hakkında zâfiyetim yoktur. Fakat ben beden olarak zayıfım ve yardımcılar bulamıyorum." dedi. Sonra Saîd b. Bahdel adamlarının içinde oturdu ve şöyle dedi: "Doğrusu, Allah'ın benim üzerimdeki hakkını yerine getirmeden, ölümün âniden bana gelmesinden korkuyorum. Sizin nefisleriniz ölüme karşı nasıl rahat olabiliyor?" Onlar, "Nefis ölüme karşı rahat değildir." dediler.

---

445 "Hâricîler" olarak tercüme ettiğimiz kelime (الشراة)'tır. Hâricîler kendi nefislerini Allah'a sattıklarını iddia ettikleri için "Satıcılar" manasına gelen bu kelime onlar için kullanılmıştır [bkz. *Lisanü'l-Arab*, XIV/429]. (çev.)

Saîd b. Bahdel'in yanında Behlûl eş-Şeybânî ve Dahhâk b. Kays vardı. Onlar beş kişi olarak kıyam ettiler. Sonra Saîd b. Bahdel lider oldu; ona biat ettiler ve birkaç gün sonra hiç kimseyle buluşmadan öldü. Dahhâk b. Kays onun hakkında şöyle dedi:

Sulandırsın Allah, kabrini ve yastığını, ey Havsâ!
Gidememişti, Şârîlere[446] *gitmek istediğinde*
Ey Ruhlara katılan! Sen bana katılır mısın?
Bazı ölülerle ki, onların içinde Saîd b. Bahdel de gitmişti

Ondan sonra Behlûl b. Bişr'e biat edildi. Ebü'l-Heysem dedi ki: O Ebû Amr eş-Şeybânî'dir. Künyesi "Ebû Bişr"dir. Deniliyor ki: İbn Bahdel'in hurûcu Behlûl'ün hurûcundan sonra, Hişâm b. Abdülmelik zamanında olmuştu.

Dedi ki: Ömer b. Hübeyre, Yezîd zamanında adamlarından biri tarafından kendisine getirilen Hâricî bir kadını evlendirdi. Kadın kocasına, "Sen kimlerdensin?" dedi. Kocası, "Ben Kays kabilesindenim." dedi. Kadın, "Ben Kays'ın dini üzereyim." dedi. Sabahlayınca İbn Hübeyre adama, "Karını nasıl buldun?" dedi. Adam şöyle dedi:

Ayın on dördünde onunla yalnız kaldım; sabahlayınca
Vazgeçti, Kays'ın dini dışındaki dinlerden

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla

Mesleme b. Abdülmelik'in Durumu

Mesleme b. Abdülmelik'in künyesi "Ebû Saîd" idi. Annesi ümmü veled idi. Lakabı, üzerindeki sarılık sebebiyle "el-Cerâde" idi. Mesleme cesur bir adamdı. Abdülmelik vasiyetinde, "Mesleme'ye ikramda bulunun. O, kendisiyle parladığınız azı dişinizdir." demişti. Rum ve İrmîniyye'de onun çok sayıda gazâları vardır. Rum topraklarındaki Tuvâne'yi[447] fethetmiştir. Yezîd b. Abdülmelik Mesleme'yi Irak'a vali yaptı. Mesleme Yezîd b. Mühelleb'i öldürdü. Mesleme, hilafet hakkında Hişâm'a, "Sen korkak ve cimri bir adam olduğun halde nasıl halife olmak istiyorsun?" demişti. Hişâm ise, "Ben iffet sahibi ve ahlaklı bir adamım." demişti.

---

446 Hâricîlere.
447 Tuvâne, Bizans topraklarından bulunan antik bir şehirdir. (çev.)

Mesleme şöyle dedi: "Muktedir olduğu halde affetmeyen insana hayret ediyorum. Yine malı çok olduğu halde cömertlik yapmayana da."

Medâinî dedi ki: Bedevî bir adam Şam'a geldi ve bir adamla münakaşa etti. Ona, "Ey oğlu eşeğin bevletmesi gibi bevleden adam!" dedi. Tartışma kadıya götürüldü. Bedevî adamın ne demek istediği anlaşılmadı. Konu Mesleme b. Abdülmelik'e soruldu. Mesleme, (البـول) kelimesi eşeğin cima yapması manasına da geliyor." dedi. Bunun üzerine kadı bedevî adama kırk sopa vurdu. Bedevî adam, (وَا عَجَبًا أَأُضْرَبُ هَكَذَا فُلاَطًا) "Hayret doğrusu; böylece âniden bana sopa mı vurulacak?" dedi. Kadı, "Ne dediğini bilmiyorum." dedi. Mesleme, "(الفـلاط) kelimesi (المفاجـأة) 'âniden' manasındadır." dedi. Onların bir şairi bedevî adamı hicvetti ve şöyle dedi:

Nasıl buldun, onun âni şekilde vurmasını?
Dökülüyordu ondan, senin cildin, ciddi bir şekilde
Kamçıyı görünce vücudunda
Alametleri korkutan bir inişle, indirdin başını

Bunun üzerine bedevî adam şöyle dedi: "Ey şairlerin bereketlisi! Benim hakkımda seni cesaretlendiren nedir? Beni konuşamayan bir dilsiz mi sandın? Şairler dört kısımdır: Şair vardır, şaşılacak şeyler söyler. Şair vardır, güzel şeyler söyler. Bir şair vardır; zorlamalarla şiir söyler. Fakat bir şaircik de vardır; anasının bızırını emer." Bunun üzerine Mesleme, "Ey bedevî adam! Ne kadar da güzel şeyler söyledin! Senin gibisi bizim elimize düşmemişti." dedi. Ona iyilikte bulundu ve ona azık verdi.

Medâinî dedi ki: Mesleme'nin Şurâhîl adında bir dostu ve sohbet arkadaşı vardı. Şurâhîl vefat etti; Mesleme onun için çok üzüldü. Çıktı ve onun cenaze namazını kıldırdı. Abdullah b. Abdüla'lâ eş-Şeybânî yanına geldi ve ona tâziyesini sundu. Mesleme ağlamaya başladı ve şöyle dedi:

Ben istediğimde, arkadaşı ölen bir adamla karşılaşacak olmam
Hafifletti, Şurâhîl'e olan vecdimi [sevgimi]

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den, o da Hişâm et-Tenûhî'den nakletti; dedi ki: Biz, Hişâm'ın zamanında İrmîniyye'de Mesleme ile beraberdik; İnsanları teftiş ediyordu. Yanından iri yarı bir adam geçti. Kendisine o adamın, cezayı gerektiren bir işi haber verildi. Mesleme onu yakalattı

ve getirtti. Mesleme adama, "İsmin ne senin?" dedi. Adam, "İsmim Abdullah b. Abdurrahman'dır." dedi. Mesleme, "Kimlerdensin?" dedi. Adam [yanlış bir şekilde] "Benî Tağlib'den" dedi. Mesleme, "Dön bakalım!" dedi ve ona kırbaç vurulmasını emretti. İlk kırbacı vurduğu zaman adam, "Bismüllâhi"[448] dedi. Mesleme, "Bırakın bunu, Allah belasını versin. Eğer yanlış konuşmayı bir durumdayken terk etmiş olsaydı, kırbacın altında terk ederdi." dedi.

Bana Hişâm b. el-Kelbî anlattı. O Avâne'den nakletti; dedi ki: Bir grup insan çok hatalı ve bozuk bir dil konuşuyorlardı. Sonra belagat sahibi bir adam onların yanına geldi. Adam birbirinden güzel sözler söylüyordu. Bunun üzerine Mesleme, "Şu adamların konuşmalarından sonra bu adamın konuşması, tıpkı toz duman kaldıran bir buluta benzer." dedi.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî'nin anlattığına göre; İbn Künâse el-Esedî, Mesleme b. Abdülmelik'in şöyle dediğini nakletti: Cimrilikle beraber iffet olmaz. Yalanla beraber de insaf olmaz.

Medâinî dedi ki: Yezîd b. Abdülmelik, Mesleme b. Abdülmelik ile Abbas b. Velîd'i, İbnü'l-Mühelleb ile savaşmak üzere gönderdiği zaman Mesleme Abbas'ı küçümsüyor ve onu ahmak kabul ediyordu. Bu durum Abbas'a ulaştı. Abbas Mesleme'ye, içinde aşağıdaki beyitlerin bulunduğu bir mektup yazdı. Deniliyor ki: O beyitler Abbas'a ait idi. Yine deniliyor ki: İbn Seyyâr'a ait idi ancak Abbas onları misal getirmişti. Beyitler şunlardır:

Ey Ebû Saîd! Hayâ sahibi olmaz mısın?
Ve vazgeçmez misin, benimle tartışmaktan ve beni ayıplamaktan?
Eğer çoğalırken senin kökün ve dalların
Ve benim kökümün ve dallarımın sonu olmasaydı
Ben kemiklerimi kırmış olurum, eğer sana laf atarsam
Ve bana ulaşmış olur, okum sana ulaştığında
Beni yok saydın, korkudan gelen bir inkâr ile
Geri bıraktı seni bu inkâr, bana sövmekten ve beni yemekten
Çünkü şöyle demiş adam, kâfiyelerdeki Amr için:
Ben onun yaşamasını istiyorum; o da benim katlimi

448 Bismillâhi diyeceğine Bismüllâhi şeklinde lahn yapmış.

Dediler ki: Şamlılardan bir adam Yezîd b. Mühelleb'e sövdü. Mesleme ona, "Sus! Kureyş'ten iki seçkin insanın üzerine gittiği bir adama mı bunu söylüyorsun? Yezîd büyük bir işin altına girmişti ve kerim olarak öldü." dedi.

Medâinî dedi ki: Mesleme b. Abdülmelik'e, "Seni idareye tâlip olmaktan alıkoyan nedir? Eğer isteseydin daha büyük bir makama getirilirdin." denildi. Mesleme, "Beni ondan alıkoyan istemenin zilleti, azledilmenin acısı, konuşmaların korkunçluğu ve postanın [demir] halkasını çalmaktır [tıklamaktır, yani hapse atılmaktır]." dedi.

Medâinî dedi ki: Mesleme b. Abdülmelik, "Planlanmamış bir fetih için hiçbir zaman sevinmedim." dedi.

Medâinî dedi ki: Mesleme b. Abdülmelik Ömer b. Abdülazîz'e, "Vasiyetini yap." dedi. Ömer, "Benim malım yok ki, onu vasiyet edeyim." dedi. Mesleme, "Ben sana yüz bin dirhem getireyim; onunla istediğin vasiyeti yap." dedi. Ömer, "Bundan daha hayırlı bir şey yapmak istemez misin? O parayı aldığın yere geri koy." dedi. Mesleme, "Allah sana merhamet etsin ey Mü'minlerin Emîri, taş gibi sert olan kalplerimizi yumuşattın, bize karşı, insanların kalplerine sevgi ektin ve sâlih insanların nezdinde bizim için bir anı bıraktın." dedi.

Medâinî, Hâlid b. Bişr'den rivayet etti; dedi ki: Bir adamın Mesleme'ye sövdüğü onun kulağına geldi. Adam da haberin Mesleme'ye geldiğini öğrendi. Bu yüzden Mesleme'ye gelmekten çekinmeye başladı. Mesleme onun halini sordu. Adam Mesleme'nin yanına geldi ve çokça özür diledi. Bunun üzerine Mesleme, "Allah'ım! Affını diliyorum! Yetti özür dilemen be adam! Allah sana merhamet etsin!" dedi. O adama karşı Mesleme'de bir değişiklik görülmedi.

Dedi ki: Ürdün halkından bir grup Mesleme'ye sövmüşlerdi. Bu da onun kulağına geldi. Mesleme onlara haber gönderdi; hediyeler verdi ve onları giydirdi. Ayrıca valilerine mektup göndererek onlara iyilik yapılmasını emretti.

Medâinî, Âmir b. Hafs'tan nakletti; dedi ki: Ebû Nuhayle es-Sa'dî şöyle dedi: Mesleme b. Abdülmelik'in yanına girdim ve ona şöyle dedim:

Ey Mesleme! Ey her halifenin mensubu!
Ey savaşın süvarisi ve ey yeryüzünün dağı!
Sana geldiğimde çıplak olarak, karşıladın eksikliğimi
En iyi yorganla; uzunluğu ve eni bol olan bir yorganla
Uyardın beni, benimle konuştuğunda; gizli de değildi
Fakat bazı konuşmalar bazısından daha uyarıcı oluyor

Bunun üzerine Mesleme bana, "Sen kim, şiirde recez yapmak kim, ey Benî Sa'dlı adam?" dedi. Ben de, "Ben insanlara recez yapıyorum." dedim. Mesleme, "O halde recezlerinden bazılarını bana oku. Daha önce senden hıfzettiklerimin tümünü Allah hafızamdan sildi." dedi. Ben de Accâc'a ait bir urcûzeyi ona okudum. Kendimi tamamen şiire verince Mesleme bana, "Bu kadar yeter; ben bunu senden daha iyi biliyorum." dedi ve benden yüz çevirdi. Ona söylediğim yalan yüzünden bana kızdığını zannetmiştim.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı; dedi ki: Velîd'in şöyle dediğini işittim: Mesleme b. Abdülmelik'ten işiten biri bana haber verdi; dedi ki: Bir adamdan söz edildi ve "O kanaat sahibidir." denildi. Bunun üzerine Mesleme, "Kanaat iki zenginlikten veya iki maldan biridir." dedi.

Hişâm b. Muhammed el-Kelbî dedi ki: Ribâb binti Züfer b. Hâris el-Kilâbî Mesleme b. Abdülmelik'in eşiydi. Mesleme eşinin kardeşleri olan Hüzeyl ve Kevser'e, yanına girmeleri için herkesten önce izin verirdi. Züfer b. Âsım el-Hilâlî'nin babası olan Âsım b. Abdülmelik şöyle dedi:

Ey Mesleme! Bana umut verdin
Ve bana doğru vaatlerde bulundun; eğer emir olarak dönersen
Hüzeyl çağrılacak da, ben ondan sonra mı çağrılacağım?
Ne kadar da zelil ve hakirdir, böyle bir çağrılma!
Nasıl olur da, örtü ve peştemal attığı zaman
Gece boyunca benim hiç şefaatçim olmadı?
Senden râzı olmayacağım, beni sevmediğin sürece
Kayınların Hüzeyl ve Kevser'i sevdiğin gibi

Bunun üzerine Hüzeyl şöyle dedi:

Kendini metheden biri, iftihar etmemiştir bana karşı
Fakat bizler yetiştik; annelerimiz, birlikte yaşayan iki cariye idi
Babam senin babandan daha hayırlıydı
Cesaretim ve dilim de senden daha fazlaydı eskiden beri

Abdullah b. Abdüla'lâ Mesleme'ye şöyle bir mersiye yazdı:

Ey Ebû Saîd! Allah sana afiyet versin
Bir afiyet ki, sıkıntı zamanında ruhun için kolaylık olsun
Sen kaldırdın ve doğrulttun, hakkın mızrağını
Çünkü sen din için bir sur görevini gördün

Mesleme b. Abdülmelik'in Çocukları

Saîd el-Ekber: Annesi ümmü veleddir.

Saîd el-Asgar: Bunun annesi Za'ûm binti Kays b. Muhammed b. Eş'as b. Kays el-Kindî'dir.

Dediler ki: Mesleme Yezîd b. Mühelleb'i öldürdüğü zaman Yezîd b. Abdülmelik ona Kûfe ve Basra'yı verdi. Bunun üzerine Mesleme, Zü'ş-Şâme Muhammed b. Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt'ı Kûfe'ye vali yaptı.

Medâinî dedi ki: Mesleme Benî Mühelleb'in ordusundan 2.800 kişiyi aldı. Onları, Kûfe'de vali olan Zü'ş-Şâme'ye gönderdi. Zü'ş-Şâme'nin şurtasından sorumlu kişi de Uryân b. Heysem idi. Zü'ş-Şâme ona, "Ey Ebü'l-Hakem, benim bunlarla alakam yok; onlara ne yapıyorsan yap." dedi. Uryân da, Benî Temîm'den olanları öldürdü. Rebîa'dan olanları ve Yemenlileri öldürmedi. Bunun üzerine Hâcib b. Zübyân el-Mâzinî şöyle dedi:

Ömrüme yemin ederim ki, Mu'ayt daldı kanlarımıza
Kılıçlarıyla… Ve kılıçları çamura saplayıncaya kadar
Kin takip edildiği zaman, kavimler girmezler
Harâm bir kandan ve kinden daha ağır bir yükün altına

Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn söyledi. O Mûsâ b. Kays'tan nakletti; dedi ki: Mesleme geldi, nihayet Hîre'de konakladı. Mesleme b. Küheyl ve Zübeyd el-Yâmî onun yanına geldiler. Mesleme her birine beş yüz dirhem verdi.

Bana Ömer b. Muhammed anlattı. O Ebû Nu'aym'dan, o da Züheyr b. Muâviye'den nakletti. Züheyr dört parmağını göstererek dedi ki: Mesleme'nin bu şekilde dört parmağıyla yemek yediğini gördüm.

Bana Amr anlattı. O Ebû Nu'aym'dan nakletti; dedi ki: Süfyân'ın şöyle dediğini işittim: Ömer b. Abdülazîz Mesleme'ye, "Ben öldüğüm zaman kabrimden bir kerpiç kaldır; bak bakalım, dünyadan çıkarken neyi götürdüm." dedi. Dedi ki: Mesleme denileni yaptı. Mesleme bu olayı hep hatırladı.

Medâinî bir adamdan, o da İbn Ayyâş'tan nakletti; dedi ki: Mesleme b. Abdülmelik haractan büyük bir miktar toplayamadı. Bunun için Yezîd onu azletmek istedi. Ancak ondan utandı ve ona, "Yerine bir adam bırak ve yanıma gel." şeklinde bir mektup gönderdi. Deniliyor ki: Mesleme Yezîd'i ziyaret etmek için Abdülazîz b. Hâtim b. Nûmân el-Bahilî ile istişarede bulundu. Abdülazîz şöyle dedi: "Ona olan iştiyakından dolayı mı gideceksin? Sen heyecanlı bir adamsın ve yakında ondan ayrılmışsın." Mesleme, "Mutlaka gitmem gerekir." dedi. Abdülazîz, "Bence, sen işinin başından ayrılmadan yerine gelen bir vali ile karşılaşacaksın." dedi.

Mesleme Dûreyn[449] denilen yere geldiğinde, berîd hizmetine ait beş hayvanın başında bulunan Ömer b. Hübeyre ile karşılaştı. Mesleme, "Nereye ey İbn Hübeyre?" dedi. İbn Hübeyre, "Mü'minlerin Emîri, Mühelleb ailesinin mallarını toplayıp kontrol altında tutmam için beni gönderdi." dedi. Ondan ayrılınca Abdülazîz b. Hâtim yanına geldi ve ona, "Senin yerine gelecek olan bir vali ile karşılaşacağını sana haber vermiştim." dedi. Mesleme, "O bana şöyle şöyle dedi." dedi. Abdülazîz, "Hayret doğrusu; adam Cezîre'den çekiliyor ve Mühelleb ailesinin mallarını toplayıp kontrol altına almak için gönderiliyor. Üstelik yanında bu görevlere atandığına dair sana yazılan bir mektup da yok." dedi.

Derken, İbn Hübeyre'nin memurlarını azledip onlara karşı sert davrandığı haberi kendisine geldi. Zü'ş-Şâme Mesleme'ye mersiye yazıp şöyle dedi:

---

449 Dûreyn (Dûrîn), Kûfe köprüsünün arkasında bir yerdir. Yine Vâsıt yakınlarındaki "Femmü's-Sulh" köylerinin birinde "Dûrân" diye bir köy vardır (*Mu'cemü'l-Büldân*). (ZZ)

Daraldı göğsüm, tükendi sabrım
Sabır olamaz, sana geldiğini gördüğüm şeyden sonra
Acı çekmedim, helak olmaya gittiler diye
Toprağa verdiğim bütün ölüler için
Hâbur üzerindeki bir ölüden ve bir kabirden başka
Onun acısını unutamıyorum

Dediler ki: Bir bedevî Mesleme'nin yanına girdi ve şöyle dedi: "Ey Halife'nin oğlu! Seni ziyaret ettim ve sen anlatılırken 'Mudar'ın seçkini ve şerîfi' diye anlatılırsın. Servetler sana yönelmiş; misafirlerin helak olmaktan endişe etmezler. Sen, şeref ve itibar sahiplerinden miras aldığın saf bir soyun içindesin. Bir elin cömertlik akıtırken, diğer elin düşmanı öldürmektedir. İnsanlardan sana övgü yağıyor. Faziletin seni gösteriyor!" Bunun üzerine Mesleme, "Ey bedevî! Sen fesahat sahibisin." dedi. Bedevî, "Evet, ben aynı zamanda açık söylerim." dedi. Mesleme, "Çok az akıllı bedevî bulursun." dedi. Bedevî, "Eğer kâmil ise aklını götüren nedir?" dedi. Mesleme, "İnsanların arasına az karışmasıdır." dedi. Bedevî, "Bu durum, insanların yanında, onun açısından daha kurnazcadır." dedi. Mesleme, "Savaşı görmediği halde bu onun için nasıl mümkün olur?" dedi. Bedevî, "Acemi olur ve kahramanlara karşı cesaretli olur." dedi. Mesleme, "İstediğini söyle ey bedevî!" dedi. Bedevî adam, "On büyük hurma yükü, on keçi, çocuklar için bir tarla, eşyalarımızı üzerine yükleyeceğimiz bir deve ve otuz dirhem." dedi. Mesleme, istediğinin iki katının verilmesi için emir verdi.

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla

Hişâm b. Abdülmelik b. Mervân'ın Hilafeti

Hişâm b. Abdülmelik b. Mervân'ın künyesi Ebü'l-Velîd'dir. Şaşı ve cimri bir adamdı. Annesi, Ümmü Hişâm'dır. Adı, Fâtıma binti Hişâm b. İsmâil b. Hişâm b. Velîd b. Mugîre b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm'dur. İsminin "Âişe binti Hişâm" olduğu da söylenir. Bazılarına göre ismi, "Meryem binti Hişâm"dır. Onun annesi ahmak bir kadındı. Ailesi, doğum yapmadan Abdülmelik ile konuşmamasını ona emrettiler. Hişâm'ın annesi, iki yastık üst üste koyar; sonra ona biner ve onu sürermiş gibi yapardı. "Kendir" denilen bir tür sakız satın alırdı. Onu ağzında çiğner ve ondan şekiller yapardı.

Sonra bu şekilleri yastıkların üzerine koyardı. Her şekle de bir isim verir ve onları, "Ey filane, ey filane…" diye çağırırdı. Bu yüzden Abdülmelik onu boşadı. Hamile iken Abdülmelik Mus'ab'ın üzerine yürüdü. Abdülmelik Mus'ab'ı öldürünce, Hişâm'ın dünyaya geldiği haberi kendisine geldi. Tefe'ül olarak ona "Mansûr" ismini koydu. Annesi ise, babasının ismi olan "Hişâm" ismini verdi. Hişâm b. Abdülmelik, Mus'ab'ın öldürüldüğü yıl olan Hicret'in 72. yılında doğdu.

Hişâm'ın Çocukları

Mesleme Ebû Şâkir: Annesi Ümmü Hakîm binti Yahya b. Hakem'dir. Deniliyor ki: Ümmü Hakîm binti Hâris b. Hakem'dir.

Saîd: Annesi ümmü veleddir. Deniliyor ki: Annesi, Ümmü Osman binti Saîd b. Hâlid b. Amr b. Osman b. Affân'dır.

Muâviye: Annesi, Abde binti Abdullah b. Yezîd b. Muâviye b. Ebû Süfyân'dır.

Abdülmelik: Annesi Mahzûm kabilesindendir.

Muhammed: Annesi Talhiyye'dir. Deniliyor ki: Ümmü veleddir.

Mervân: Küçükken vefat etti. Annesi ümmü veleddir.

Hişâm'ın Evlendiği Kadınlar

Ümmü Hakîm binti Yahya b. Hakem, Hafsa binti İmrân b. Muhammed b. Talha b. Ubeydullah, Abde binti Abdullah el-Esvâr b. Yezîd b. Muâviye ve Rukayye binti Abdullah b. Amr b. Osman'dır. Bunun annesi Ümmü Amr binti Mervân'dır. Abde, Hişâm için Âişe binti Hişâm'ı doğurmuştur. Bu Âişe'yle, Ubeydullah b. Mervân b. Muhammed evlenmiştir. Deniliyor ki: Abdullah b. Mervân'la evlenmiştir. Ancak Ubeydullah daha doğrudur.

Evlendiği kadınlardan biri de Ümmü Seleme binti Abdurrahman b. Süheyl b. Amr ve Ümmü Abdülmelik el-Mahzûmiyye'dir.

Hişâm Zeytûne'de[450] iken kendisine halife olduğu haberi geldi. Hişâm, Hicret'in 125. yılı, Rebîülâhir ayının altısında, Rakka yakınlarındaki Rusâfe'de vefat etti. Oğlu Mesleme cenaze namazını kıldırdı. Deniliyor ki: Mesleme dışındaki başka bir çocuğu cenaze namazını kıldırdı. Onun hilafet dönemi 19 yıl, 7 ay sürdü. Deniliyor ki: Hişâm elli üç yaşında iken, Hicret'in 125. yılı, Rebîülevvel ayının yedisinde, Çarşamba günü vefat etmiştir.

Deniliyor ki: Onun hilafet dönemi 19 yıl, 7 ay, 21 gün sürmüştür. Vefat ettiğinde elli dört yaşındaydı.

Medâinî dedi ki: Ka'b b. Hâmid el-Absî, on üç yıl boyunca Hişâm'ın şurtasından sorumluydu. Sonra onu azletti ve Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî'den sonra onu İrmîniyye'ye vali yaptı. Şurtanın başına da Yezîd b. Ya'lâ b. Dahm el-Absî'yi getirdi.

Saîd b. Abdülmelik b. Mervân'ın veya Münzir b. Abdülmelik'in mevlası olan Sâlim b. Abdurrahman'ı, elçilerden sorumlu dairenin başına getirdi. Muhafız alayının başına da, üç yıllığına mevlası Nasr'ı getirdi. Sonra Benî Hureyş'in mevlası Rebî'i getirdi. Onun adı, Rebî b. Şâbûr idi. Onu aynı zamanda hilafetin mühründen de sorumlu tutmuştu.

Harac ve ordu divanının başına Üsâme b. Zeyd'i getirdi. Sonra onu azletti yerine İbnü'l-Habhâb'ı getirdi. Daha sonra İbnü'l-Habhâb'ı Mısır valiliğine tayin etti. Onun yerine, harac ve ordu divanının, Benî Hâris b. Ka'b'ın mevlası Saîd b. Ukbe'yi getirdi.

Hişâm'ın kadısı Nümeyr b. Evs el-Eş'arî idi. Ondan sonra Yezîd b. Ebû Mâlik el-Hemdânî kadılık yaptı.

Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Medâinî dedi ki: Yezîd b. Mühelleb isyan edince Yezîd b. Abdülmelik onun üzerine Mesleme b. Abdülmelik ve Abbas b. Velîd b. Abdülmelik'i gönderdi. Onları gönderirken, "Ordu komutanı Mesleme'dir. Eğer başına bir şey gelirse komutan Abbas b. Velîd'dir." dedi. Bunun üzerine Abbas b. Velîd Yezîd'e şöyle dedi: "Ey Mü'minlerin Emîri! Irak halkı ihanet eden bir kavimdir; dedikoduları çok-

450 Zeytûne, Şam'ın çöllerinde bulunan ve zaman zaman Hişâm b. Abdülmelik'in konakladığı bir yerdir.

tur. Sen beni bir savaşçı olarak gönderiyorsun. Olaylar devam ediyor. Irak halkının, 'Mü'minlerin Emîri veliahdını tayin etmeden vefat etti' şeklinde dedikodular çıkarmayacaklarından emin değilim. Bu durum, Şam halkının taraftarlarını dağıtır ve onların içine zâfiyet ve başarısızlık düşürür. Sen Abdülazîz b. Velîd'e veliahtlık verseydin…" Yezîd, "Yarın inşaallah" dedi.

Bu haber Mesleme b. Abdülmelik'in kulağına gitti. Hemen Yezîd'in yanına girdi ve "Ey Mü'minlerin Emîri! Abdülmelik'in çocuklarını mı daha çok seviyorsun yoksa Velîd'in çocuklarını mı?" dedi. Yezîd, "Abdülmelik'in çocukları benim kardeşlerimdir ve onları daha çok seviyorum." dedi. Mesleme, "Bu durumda hilafet için kardeşinin oğlu kardeşinden daha mı önemlidir senin için?" dedi. Yezîd, "Hayır" dedi. Mesleme, "Sen Abdülazîz'i veliaht mı ilan ediyorsun?" dedi. Yezîd, "Hayır, yarın kardeşim Hişâm'a veliahtlık vereceğim. Ondan sonra da oğlum Velîd'e." dedi.

Bu söz Abdülazîz'e ulaştı. Haberi bilmeyen bir mevlası yanına geldi ve ona, "Ey Ebü'l-Asbağ! Yarın sana biat ediyoruz." dedi. Abdülazîz, "Heyhat; Mesleme işimizi bozdu ve bitirdi." dedi.

Ertesi gün olunca Yezîd Hişâm için biat aldı; ondan sonra da oğlu Velîd için biat aldı. Abdülazîz Velîd'e baktığında, "Allah, Hişâm'ı benimle senin arana koyanla benim aramda olsun." derdi.

[Hişâm'ın Hilafeti ve Cimriliği ile İlgili Rivayetler]

Medâinî dedi ki: Abdülmelik b. Ayyâş hilafetten önce, elbisesini çeken Hişâm'a "Elbisen uzamış, ey Ebü'l-Velîd!" dedi. Hişâm, "Sana ne zararı var?" dedi. Abdülmelik b. Ayyâş, "Çamurun içine düşer; onu kaldır." dedi. Hişâm, "Sana ne menfaati var?" dedi.

Medâinî Hâris b. Yezîd'den nakletti; dedi ki: Hişâm'ın bir mevlası bana anlattı; dedi ki: Hişâm'ın bazı eşyalarına bakmaktan sorumlu olan bir mevlası, bana iki güzel kuş vererek Hişâm'a götürmemi istedi. Yanına girdim; kendisi evin avlusunda bir tahtın üzerinde oturuyordu. Hişâm kuşlara bakmaya başladı. Ben, "Bana vereceğin hediye, ey Mü'minlerin Emîri?" dedim. Hişâm, "Yazık sana! İki kuşun ne hediyesi olur?" dedi. Ben, "Ne olursa olsun." dedim. Hişâm, "Onlardan birini al." dedi. Ben hemen on-

lardan birini almak için evin içinde koşmaya başladım. Hişâm, "Ne yapıyorsun?" dedi. Ben, "Onlardan birini seçeceğim." dedim. Hişâm, "Sen iyisini seçip kötüsünü mü bırakacaksın?" dedi. Ben, "Evet" dedim. Hişâm, "Bırak onları; sana elli dirhem verelim." dedi.

Dedi ki: Süleyman b. Hişâm babasına, "Benim katırım artık çalışmaz haldedir. Eğer Mü'minlerin Emîri uygun görürse bana genç bir hayvan verse…" şeklinde bir mektup yazdı. Babası ona şöyle bir mektup yazdı: "Mü'minlerin Emîri senin mektubunu anladı. Mü'minlerin Emîri kanaat getirdi ki ona olan taahhütlerini yerine getirmediğin için katırın senden âciz kalmıştır. Onun yemi zâyi oluyor. O halde hayvanına karşı taahhütlerini yerine getir ve onunla ilgilen. Mü'minlerin Emîri inşaallah ilerde, senin yüklerinle ilgili görüşlerini bildirecektir. Vesselam."

Dedi ki: Hişâm'ın valilerinden biri ona şöyle bir mektup yazdı: "Ben Mü'minlerin Emîri'ne bir sepet içinde Derrâkî [tüysüz şeftali] gönderdim. Ulaşıp ulaşmadığı hakkında bana mektup yazsın." Hişâm ona şöyle bir mektup yazdı: "Mektubun Mü'minlerin Emîri'ne ulaştı ve tüysüz şeftaliler onun eline geçti. Kendisi onları çok beğendi. Mü'minlerin Emîri'ne bunlardan bir daha gönder ve içine koyacağın kabın sağlam olmasına dikkat et. Vesselam."

Hişâm bir valisine şöyle bir mektup yazdı: "Mü'minlerin Emîri'ne gönderdiğin mantar geldi. Toplam elli tanedir. Bazıları bozulmuş. Kuşkusuz bu bozulma, yerleştirildikleri yerden ileri gelmiştir. Bundan böyle, Mü'minlerin Emîri'ne mantar gönderdiğin zaman yatağına kum serp. Ta ki sıkışmasın ve birbirine değmesinler, inşaallah. Vesselam."

Dedi ki: Sâlim b. Abdurrahman Hişâm'ın kâtibiydi. Sonra onun yerine oğlunu kâtip yaptı. Hişâm Sâlim'e, "Ey Sâlim! Oğlun zeki bir insandır." dedi. Sâlim ise, "Ey Mü'minlerin Emîri! Hangi oğlunu istersen onunla değişirim." dedi.

Medâinî dedi ki: Hişâm Ebû Eyyûb'a, "Çık bakalım; bulutları nasıl görürsün?" dedi. Ebû Eyyûb çıktı; baktı ve "Dağılmışlar. Toplanabilirler de…" dedi.

Medâinî dedi ki: Hişâm Irak halkına şöyle dedi: "Irak'ın, yalan söylemeyen iki rehberi vardır: Dicle ve Fırat…"

Medâinî dedi ki: İlbâ b. Manzûr el-Leysî Hişâm'ın yanına geldi ve ona şu şiiri okudu:

Biz öyle insanlarız ki, ölüdür meclislerimiz
Dirilir, Halife'nin yağmuru [cömertliği] isabet ettiği zaman

Hişâm, "Ne güzel söyledin ve ne güzel istedin!" dedi; ona beş yüz dirhem ile bir câriye verilmesini emretti. Hişâm Basra'ya geldi. Ferezdak ona verdiği ganimet haberinin müjdesini istedi. Hişâm ona yüz dirhem verdi. Ferezdak, "Ey Mü'minlerin Emîri! Bunu benim kızıma ver." dedi. Hişâm, "Sen iki ölçeğin bedelini almış oldun." dedi. -Yani, Hişâm'ın verdiği yüz dirhem iki ölçek ediyordu. Çünkü her kişi başına yılda yüz dirhem ya da iki ölçek verilirdi. Bu da, divan ehlinin çocuklarına verilirdi.-

Hişâm, arkadaşlarından ve sohbetine devam edenlerden olan Ebreş'e -o Saîd b. Velîd b. Amr b. Cebele b. Vâil b. Kays b. Bekr b. Âmir'dir. O Culâf b. Avf b. Bekr b. Bekr b. Âmir el-Ekber b. Avf b. Bekr b. Avf b. Uzre b. Zeydüllât b. Rufeyde b. Kelb b. Vebere b. Tağlib b. Hulvân'dır- şöyle dedi: "Nasıl oluyor da sen hem benim en has adamım hem de kardeşim Mesleme'nin en has adamısın?" Bunun üzerine Ebreş şu şiirle misal getirdi:

Öyle adamlarla dostluk kurarım ki
Aktarmam birbirlerine sırlarını; kalbim geniştir benim

Dedi ki: Ebreş Hişâm'a şöyle dedi: "Ey Mü'minlerin Emîri! Eğer insanlar arasında 'Ey müflis" diye seslenilse ve senin meclisine devam eden herhangi bir adam o sesi işitse, kendisi dışında kimsenin kastedildiğine kanaat getirtmez."

Medâinî Amr b. Yezîd'den, o da Velîd b. Huleyd'den nakletti; dedi ki: Hişâm beni "Tahârî" [güzel ve asil] bir beygirin üzerinde gördü ve "Nedir bu beygir?" diye sordu. Ben, "Cüneyd b. Abdurrahman el-Mürrî beni bindirdi." dedim. Hişâm beni kıskandı ve "Artık Tahârîler çoğalmış. Yemin olsun, Abdülmelik öldü ve hayvanları arasında sadece bir Tahârî beygir vardı. Çocukları, onu kim alacak diye yarış içine girdiler. Çocuklardan her

biri, eğer onu almazsam babamdan hiçbir miras almamış olurum, diye düşünüyordu. O beygir benim oldu. Ben Abdülmelik'ten ondan daha sevimli bir şeyi miras almadım." dedi.

Medâinî Yezîd b. Hâris'ten nakletti; dedi ki: Hişâm ve Benî Mervân'ın tümü, kırmızı ve sarı ipeği [ipek karışımı kumaşı] insanlara giydirmezlerdi. Bu iki rengin dışında kalan kumaşları insanlara verirlerdi. Kırmızı ve sarıyı da kendilerine saklıyorlardı.

Dedi ki: Hişâm biraz hurma ve peynir taksim etti. Mâlik b. Hübeyre es-Sekûnî'nin kardeşi İbrâhim b. Yezîd b. Hübeyre es-Sekûnî bir mevlasına, "Git; Irak'ın hurmasından ve peynirinden bize bir şey getir." dedi. Kendisine bir kavsara[451] hurma ve bir teker peynir verildi. İbrâhim'in mevlası dedi ki: "Kavsaraya baktım; içinde kurtlanmış ve bozulmuş hurma vardı. Peynire de baktım; fare kabuğunu ve kenarlarını yemiş ve onu delmişti."

Ebü'n-Necm el-İclî Hişâm'ın yanına girdi. Hişâm ona, "Kadınlar hakkındaki görüşün nedir?" dedi. Ebü'n-Necm, "Benim için onların yanında bir hayır yok; onlar için de benim yanımda bir azık yok." dedi. Hişâm, "Peki, Mü'minlerin Emîri hakkında ne düşünüyorsun?" dedi. Ebü'n-Necm, "Kendi nefsim için düşündüğümü onun için de düşünüyorum." dedi. Bunun üzerine Hişâm hemen onun cariyelerine haber gönderdi ve Ebü'n-Necm'in söylediklerini onlara haber verdi. Cariyeler, "Yalan söylemiştir Allah'ın düşmanı. Bizden hiçbir cariye yıkanmadan bir farz namaz kılamıyor." dediler. Hişâm Ebü'n-Necm'e bir cariye hediye etti. Sonra onun ne yaptığını ona sordu. Ebü'n-Necm şöyle dedi:

Kız baktı; elbisesindeki güzellik hoşuna gitti
Ben de onun gömleğine baktım
Kızın böğrüne ağırlık veren poposunu gördüm
Ve üstte iken, elimin dokunduğu yere çöküntü veren poposunu
Zekerin boynunun yaygın ve eğik olduğunu gördüm
Bağları gevşek ve çürümüş bir derisi vardı
Sanki yılanlar ve akrepler ona yaklaştırılmış gibiydi
Tıraş edilmiş kasık ona yaklaştırıldığında

---

451 Kamıştan yapılan sepet. (ZZ)

Medâinî dedi ki: Süheyl b. Ebyad Ebü'l-Beydâ Medine ehlindendi. Kendisi muzip bir karaktere sahipti. Hişâm ve Velîd onun konuşmalarından ve şiirlerinden hoşlanıyorlardı. Bir gün Hişâm ona, "Dâvûd ve karısı hakkında ne söylemiştin?" dedi. Dedi ki: Şöyle demiştim:

Ancak emanet aldığı bir leğen
Onu ona gösterdi
Ne isterse ona vereceğim
Eğer ıskalarsa sopa, onun adalelerini
Veya Gudya denen kişi onu görüp de
Onun omurgasını acıtmazsa

Medâinî'nin dışındakiler şöyle dedi: Bu şiirde sözü geçen Dâvûd, içinde bir tohum ekmek için ya da başka bir işinde kullanmak üzere bir leğen emanet almıştı. [Onunla evlenecek olan] eşi onu gördü. Dâvûd onu çok beğendi ve velisiz-şahitsiz onunla birlikte oldu. Bu yüzden şiirde, *kadını ona gösteren bu leğen olmuştur*, denildi. Şiirde devamla şöyle diyor: "Eğer Medine şurtasının başında bulunan Gudyâ b. Ayyâş b. Zibrekân b. Bedr onu yakalayıp dövmezse ne isterse ona vereceğim." Şiirde (تخطى العود) ifadesi geçiyor. Buradaki (العود)'dan maksat sopadır. (فار) ise adaledir. Emniyetten sorumlu Gudyâ, [daha çok] ayak adalelerine vururdu. Araplar (أشبع جارك، وأوجع فارك) derler. Yani, "Komşunu doyur ve zayıflayıncaya kadar adalelerini acıt." Dâvûd'un karısına da şöyle dedi:

Kötü bir küp buldular
Herşâ ile Esâfir arasında
Bazı eşyalar buldular içinde
Yolcunun azığından olmayan
İki elbise hurcu buldular içinde
Deriden ve açık olmayan
Ve bazı günahlar buldular içinde
Develerin ondan âciz kaldıkları

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Ayyâş b. Zibrekân -Zibrekân'ın ismi, Husayn b. Yezîd b. İmruü'l-Kays b. Halef b. Bahdele b. Avf b. Ka'b b. Sa'd'dır- Gudyâ'nın babasıdır. Hişâm'ın hilafetinin ilk döneminde Medine valisi Hâlid

b. Abdülmelik b. Hâris b. Ebü'l-Hakem b. Ebü'l-Âs'ın şurtasından sorumluydu. Abdülmelik b. Hâris'in annesi Zibrekân b. Bedr'in kızıydı. Gudyâ şöyle demiştir:

Benî Temîm diyarında bir garip
Utandırmaz, benim gurbetim aşiretimi

Ayyâş da, Cerîr b. Atıyye'nin kendisi için şöyle dediği bir kişidir:

Ey Ayyâş! Tattılar cariyeler, benim dağlamamı
Yaktım ateşimi, yaklaş ve ısın ey Ayyâş!

Ayyâş, "Ben o zaman çok üşüyordum." dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den nakletti; dedi ki: Hişâm'ın bir cariyesi yanına girdi. Yanında Ebreş de vardı. Hişâm, "Ey Ebreş, bunu sana hediye edeyim." dedi. Ebreş, "Tamam ey Mü'minlerin Emîri!" dedi. Bunu söylerken gülüyor ve Hişâm'a gözle işaretler veriyordu. Cariye zekice, "Vallahi ey Ebreş, sen Eş'ab'dan daha hayırlısın." dedi. Hişâm, "Eş'ab kim?" dedi. Oradakiler tarafından, "Medine'de kalan güzel bir güldürücüdür ve konuşmaları halk arasında aktarılır." denildi. Bunun üzerine Hişâm, "Onu getirmek için hemen bir mektup yazın." dedi. Ebreş Hişâm'a, "İnsanlar senin, onunla eğlenmen için Peygamber şehrinden muzip bir adam getirmek amacıyla Medine valine mektup yazdığını mı konuşsunlar?" dedi. Hişâm, "Durun! Durun! Bu büyük bir ayıptır." dedi. Sonra bir şey daha söyledi. Onların deyişine göre Hişâm hiçbir zaman böyle bir şey söylememişti. Deniliyor ki: Hişâm şöyle bir şiirle misal getirmişti:

Nefsin arzularına isyan etmezsen, yönlendirir seni nefis
Senin aleyhinde dedikodu sayılan bazı şeylere

Medâinî, İbrâhim b. Saîd el-Kureşî'den nakletti; dedi ki: Abdülmelik b. Mervân b. Hakem rüyasında, Hişâm b. İsmâil'in kızının başını ikiye böldüğünü ve onu yirmi kere yaladığını gördü. Bu durum onu endişelendirdi. Hemen rüyasını tâbir etmesi için Saîd b. Müseyyeb'e haber gönderdi. Saîd, "O kadın, yirmi yıl hükümdarlık yapacak bir çocuk dünyaya getirecektir." dedi. Kadın Hişâm'ı dünyaya getirdi.

"Dûreyn" denilen köydeki tarla, henüz halife olmadan önce Hişâm'a verildi. Onu teslim almak için adam gönderdiğinde bozuk bir durumda olduğunu gördü. Hişâm, Şam'da kâtip olan Düveyd'e, "Yazık sana; bu işte [tapuda] hile nasıldır?" dedi. Düveyd, "Bana ne vereceksin?" dedi. Hişâm, "Dört yüz dinar" dedi. Dedi ki: Düveyd [tapusuna] "…ve köyleri" ilavesini yazdı. Sonra onu defterlerin arasına koydu. Tarla genişledi ve yayıldı. Hişâm hilafete getirilince Düveyd, daha önce yaptığı sebebiyle Hişâm'a yakınlık duyarak yanına girdi. Hişâm'ın gözleri onu görünce "…ve köyleri… Öyle mi? Vallahi orası asla benim olamaz. Onu oradan çıkar." dedi.

Dedi ki: Bir gün Hişâm, Yezîd b. Abdülmelik'in kapısındaydı. Kendisine arz edilen bazı katırlara baktı. İçlerinde öyle bir katır vardı ki onun gibi güzel, yaratılış bakımından tertemiz ve oldukça yumuşak yürüyen bir katır görülmemişti. Hişâm, "Mü'minlerin Emîri bu hayvanların tümüne ne yapıyor? Eğer bir adam sadece bu katıra sahip olsa ona kâfidir." dedi. Hişâm hilafete getirilince Taharî beygirleri ve katırları yanına aldı. Daha önce Yezîd'in kapısında iken yanında hazır bulunan adam Hişâm'a, "Katır hakkında şöyle şöyle dediğin günü hatırlıyor musun?" dedi. Hişâm, "Evet, sözümün üzerindeyim. Fakat biz bir şey görüyor ve onun için insanlara haset etmeye başlıyoruz. İnsanlar değil, biz o şeye sahip olalım istiyoruz." dedi.

Dediler ki: Düveyd yükünü çıkardığı zaman, yükünün kırk deve üzerinde olduğu Hişâm'a haber verildi. Hişâm haber gönderip onu yakalattı.

Hişâm, Rakka yakınlarındaki Henâ ve Marrî nehirleri arasında bulunan Hazâne'den bir miktar bal istedi. Hazâne bir köydür. Kendisine, "Fakirler ve hastalar onu yalıyorlardı." denildi. Bunun üzerine insanları bal kovanlarından menetti; sonra balın toplanması ve kovanların kapaklarının çamurlanması için mektup gönderdi.

Medâinî dedi ki: Hişâm'ın, başka zamanlarda hiç konuşmadığı, sadece iki bayram hutbesinde söylediği birkaç cümlesi vardı. Önce bu kelimeleri söyler, bunlardan sonra hutbeyi okurdu. O cümleler şunlardır: "İstediğini yaratan, istediğini veren, istediğini engelleyen, istediğini indiren, istediğini kaldıran, istediğine zarar veren ve istediğine menfaat veren Allah'a hamd olsun."

Medâinî, Abdullah b. Selm el-Kureşî'den, o da Huleyd b. Aclân'dan şöyle dediğini nakletti: Hişâm halife olmadan Beytü'l-Makdis'e gitmek istedi. Dımaşk'a geldi. Orada Muhammed b. Dahhâk b. Kays el-Fihrî'nin yanına girdi; biz de onunla birlikte girdik. Onun arkasında elbiselerini çıkaran Muhammed Hişâm'a, "Ey Ebü'l-Velîd! Mü'minlerin Emîri Abdülmelik'e yetiştin mi?" dedi. Hişâm, "Evet, yetiştim. Vallahi o paçaları sıvayan ve sıcakta yürüyen biriydi." dedi. Muhammed b. Dahhâk, "Seni bundan meneden nedir?" dedi. Hişâm, "Beni meneden, şairin senin babana söylediği şu sözdür." dedi ve şu beyti söyledi:

Elbisesi kısa ve çok cimridir, kapısında
Kureyş'in içinde en kötü Kureyşlidir, katmerli olarak

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den nakletti; dedi ki: Hişâm Ebreş ile satranç oynuyordu. Hişâm Ebreş'i yenmek üzereydi. Tam o sırada hâcib, dayıları olan Benî Mahzûm'dan bir adam için izin istedi. Hişâm girmesine izin verdi ve satrancı bir mendil ile örttü. Mahzûmî girince selam verip oturdu. Hişâm ona, "Dayı! Sen Allah'ın kitabını okur musun?" dedi. Mahzûmî, "Namazımı doğru kılacak miktar dışında Kur'ân'dan bir şey okumuyorum." dedi. Hişâm, "Eski nakledilenlerden bir şey rivayet ediyor musun?" dedi. Mahzûmî, "Hayır" dedi. Hişâm, "Arapların şiirlerinden, konuşmalarından ve başlarına gelen olaylardan bir şey bilir misin?" dedi. Mahzûmî, "Hayır, bilmiyorum." dedi. Hişâm, "Kureyş'in ve diğer Nizâr kabilesinin neseplerini biliyor musun?" dedi. Mahzûmî, "Nesepten hiçbir şey bilmiyorum." dedi. Hişâm, "Ey çocuk! Mendili kaldır; dayımızda bir keramet yok." dedi ve satrançla kaldığı yerden oynamaya başladı.

Heysem dedi ki: Bir gün Hişâm orduya bakıyordu. Hıms ehlinden bir adamın atı serkeşlik yaparak koşturmuş ve Hişâm'a yaklaşmıştı. Hişâm ona, "Yazık sana! Böyle bir ata mı biniyorsun? Eğer bir savaşta koşturursa seni düşürür ve ölürsün." dedi. Hımslı adam, "Rahmân'a yemin olsun ki bu onun âdeti değildi. Ancak o seni Baytar Ebü'l-Cebrûn'a benzetti." dedi. Bunun üzerine Hişâm, "Kaybol, lanet olası!" dedi ve güldü.

Medâinî ve diğerleri şöyle dediler: Bir konu üzerinde tartışan Mesleme b. Abdülmelik Hişâm'a, "Korkak ve cimri olduğun halde nasıl halife olmayı umuyorsun?" dedi. Hişâm, "Çünkü ben iffetli ve ahlak sahibiyim." dedi.

Hişâm b. el-Kelbî dedi ki: Bir gün Hişâm yanındakilere, "Yaşama bakımından insanların en mutlusu kimdir?" dedi. Bazıları, "Mü'minlerin Emîri'dir." dediler. Bazıları da, "Mü'minlerin Emîri'nin oğludur." dediler. Muhafızlardan biri, "İnsanların en mutlusu, dünyası ona yeterli olan ve ahireti hakkında endişelenmeyen şahıstır." dedi.

Medâinî dedi ki: Mansûr Hişâm'dan söz ederken, "O halkın adamıydı." derdi.

Bana Ebü'l-Hasan el-Medâinî anlattı. O da Muhammed b. Fadl'dan nakletti; dedi ki: Hişâm, Ebû Hâzim el-A'rec'in gelmesi için haber gönderdi. Ebû Hâzim gecikti. Bilahare Hişâm'ın yanına geldi. Hişâm ona, "Seni bana gelmekten alıkoyan nedir?" dedi. Adam, "Vallahi eğer şirkten korkmasaydım senin yanına gelmezdim." dedi. Hişâm, "Bu malın infakı konusunda ne diyorsun?" dedi. Adam, "Eğer helalinden alıp yerinde harcarsan kurtulursun; eğer böyle yapmazsan durum bildiğin gibidir." dedi.

Medâinî Mesleme b. Muhârib'den nakletti; dedi ki: Hişâm abdestini bozduğu zaman, "Artık muhafaza ücretini benden kaldırın." derdi.[452]

Dediler ki: Süleyman b. Saîd el-Huşnî veya onun oğlu Hişâm'ın yanına girdi. Yanında, arz etmek istediği bazı mektuplar vardı. Hişâm, "Ertele onu; ben sıtmaya tutuldum." dedi. Süleyman'ın eli ona değdi ve onun terini sildi. Sonra, "Ben sende sıtma göremiyorum." dedi. Hişâm, "Ey sünnetsizin oğlu! Beni yalanlıyor musun? Yaklaşma bana!" dedi ve onun divandan azledilmesini emretti.

Medâinî, Şebîb b. Şeybe'den nakletti; dedi ki: Mansûr Benî Mervân'ı anlattığı zaman şöyle derdi: "Abdülmelik'e gelince, o zalimdi ve üzerine gittiği şeyi önemsemezdi. Velîd deliydi. Süleyman'ın merakı, midesi ve ferciydi. Ömer b. Abdülazîz ise, körler arasında tek gözlü biriydi. Fakat kavmin iyi adamı Hişâm idi."

---

452 Hişâm'ın bu sözü abdest bozmaktan kinayedir. Yani, "Şimdiye kadar o eziyeti içimde muhafaza ettim; artık muhafaza ücretini benden kaldırın." diyerek abdestini bozmak istediğini ima ediyordu. (çev.)

Dediler ki: Ca'd b. Dirhem Mervân'ın dadısı ve öğretmeniydi. Kendisi Dehrî idi. Bazılarına göre Mu'tezile mezhebine mensuptu. Meymûn b. Mihrân'ın şahitlik yaptığına göre Ca'd b. Dirhem ona nasihat edip şöyle demiş: "İple çekilen bir koyun, benim için senin din edindiğinden daha sevimlidir." Meymûn ise ona, "Allah seni kahretsin ve seni kahredecektir." demişti. Deniliyor ki: Meymûn b. Mihrân ve çok sayıda kişi, Hişâm'ın yanında Ca'd b. Dirhem'in kâfir olduğuna şehadet ettiler. Hişâm onu yakalamak istedi. Ca'd Harran'a kaçtı. Sonra yakalandı ve Hişâm'ın yanına getirildi. Hişâm onu Şam bölgesinden Irak'a sürdü. Ayrıca Hişâm, Irak valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'ye mektup göndererek onu hapse atmasını emretti. Ca'd uzun bir müddet hapiste kaldı. Sonra karısı onun işiyle ilgili olarak Hişâm'ın yanına gidip onun hapis süresinin uzunluğundan, kendisinin ve ailesinin kötü durumda olmalarından bahsetti. Hişâm, "O hâlâ sağ mıdır?" dedi. Hemen öldürülmesi için Hâlid'e bir mektup yazdı. Hâlid bir Kurban Bayramı'nda şöyle dedi: "Ey insanlar! Kurbanlarınızı kesmeye gidin. Ben Allah düşmanı Ca'd b. Dirhem'i kurban edeceğim." Ca'd b. Dirhem Süveyd b. Gafele el-Cu'fî'nin mevlasıydı.

Dediler ki: Gaylân şöyle dedi: "Ca'd b. Dirhem ile konuştum; onun Mu'attıla'dan[453] olduğunu gördüm."

Medâinî Reysân el-A'recî'den, o İkâl b. Şebbe'den nakletti; dedi ki: Hişâm'ın yanına girdim. Üzerinde yeşil bir kaftan vardı. Ben de onda tefekkür etmeye başladım. Hişâm, "Ne diye bunda tefekkür ediyorsun?" dedi. Ben, "Hilafetten önce üzerinde böyle yeşil bir kaftan görmüştüm. Onu buna benzettim." dedim. Hişâm, "Evet, o odur. Kendisinden başka ilah bulunmayana yemin ederim ki, benim ondan başka kaftanım yok. Mal toplama ve koruma ile ilgili olarak bende gördükleriniz, sadece sizin içindir." dedi.

Medâinî dedi ki: İkâl b. Şebbe Hişâm ile beraberdi. İkâl'ın babası Şebbe ise Abdülmelik ile beraberdi. İkâl, "Hişâm'ın yanına girdim. Lebâleb akıl dolu olan bir adamın yanına girmişim." derdi.

---

453 Mu'attıla, Allah'ın zâtını sıfatlarından tamamen ayıran ve Zât-ı Bârî'nin sıfatlarla muttasıf olmadığını iddia eden bir mezheptir ve ilk kurucusu Ca'd b. Dirhem'dir. (çev.)

Dediler ki: Hişâm, Zübeyr'in oğlu Nestâs'a, "İnsanların benden sonra Velîd b. Yezîd'e râzı olacaklarını düşünüyor musun?" dedi. Dedi ki: Ben ona, "Allah senin ömrünü uzatsın ve seni ondan sonrasına bıraksın ey Mü'minlerin Emîri!" dedim. Hişâm, "Ama ölüm kaçınılmazdır. Sen insanların ona râzı olacaklarını düşünüyor musun?" dedi. Ben, "Ona biat etmek insanların boynunun borcudur, ey Mü'minlerin Emîri!" dedim. Hişâm, "Eğer insanlar Velîd'e râzı olacaklarsa o zaman, 'Üç gün bile hilafet makamına gelen kimse ateşe girmez' hadîsi bâtıldır." dedi.

Heysem b. Adî dedi ki: Yûsuf b. Ömer Hişâm'a, iki tarafı avucun içinden çıkan kırmızı bir yakut ve en büyüklerinden olan bir inci tanesi gönderdi. Elçi dedi ki: Ben Hişâm'ın yanına girdim ve ona yaklaştım. Tahtının uzunluğundan ve döşeğin çokluğundan onun yüzünü göremedim. Yakut taşını ve inciyi alınca, "Bunların ağırlığını yazıp sana verdi mi?" dedi. Ben, "Bunlar, tartılmaktan çok daha üstün şeylerdir. Bunların benzeri nerede bulunabilir ki?" dedim. Hişâm, "Doğru söyledin." dedi. Yakut taşı, Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin cariyesi olan Râika'ya aitti. Râika onu 73.000 dinara satın almıştı.

Medâinî ve diğerleri Hişâm'ın, Hassân b. Sâbit el-Ensârî'nin şu beytini okuduğunu söylerler:

(أَتَانَا رَسُولُ اللهِ لَمَّا تَجَهَّمَتْ *** لَهُ الأَرْضُ إِذ يَرْمِيهِ كُلُّ مُفَوِّقِ)

Dünya ona karşı somurtkan davranırken
Geldi bize Resûlullah (sav), kendilerini yukarıda görenler ona taş atıyorken

Yalnız Hişâm (لَمَّا تَجَهَّمَتْ) yerine (حِينَ تَنَكَّرَتْ) şeklinde rivayet ediyordu. Ayrıca Kays'ın şu şiirini de okurdu:

Helak oldu Kureyş'te on küsûr otorite
"Keşke gelecek bir dostu selamlasaydı" diye hatırlatıyor

Bunu okuduktan sonra Hişâm, "Bu Yahudiler kadar -Ensâr'ı kastediyor- Allah ve Resûlü'ne iyilik yapan kimse görmedim." dedi.

[Hişâm'ın Vefat Hastalığı]

Hişâm boğaz iltihabı yüzünden vefat etti. Sâlim Ebü'l-Âlâ'nın şöyle dediği rivayet edildi: Bir gün Hişâm üzgün bir şekilde yanımıza çıktı. Üzüntüsü, yüzünden anlaşılıyordu. Elbiseleri ve hayvanının yuları gevşek duruyordu. Hemen, "Ebreş'i çağırın." dedi. Ebreş çağrıldı. Hişâm benimle Ebreş arasında kaldı. Ebreş, "Ey Mü'minlerin Emîri! Beni üzen bir şey gördüm sende, hayırdır?" dedi. Hişâm, "Yazık sana; nasıl kederlenmeyeyim ki; tıp âlimleri otuz üç güne kadar öleceğimi söylüyorlar." dedi.

Ebreş dedi ki: Ben evime döndüğüm zaman, "Mü'minlerin Emîri filan gün yolculuğa çıkacağını söyledi." diye yazdım. Otuz üç gün tamamlandığında Hişâm'ın elçisi benim yanıma geldi ve "Çabuk gel, boğaz iltihabının ilacını da yanına al." dedi. Daha önce de bir kere boğaz iltihabı ona ârız olmuştu. Bu ilaçlarla tedavi olmuş ve faydasını görmüştü. Ben onun yanına geldim; ilaçlar da yanımdaydı. Hişâm o ilaçlarla gargara yaptı. Ağrısı şiddetlendi. Sonra durdu. Hişâm, "Ağrı birazcık durdu. Sen ailene git." dedi ve ilaçları bana verdi. Ben de denileni yaptım. Evimde oturmaya başladığımda çığlığı duydum: "Mü'minlerin Emîri vefat etti." diyorlardı. Hişâm vefat edince bekçi kapıları kapattı. Yıkanması için, içinde su ısıtılacak bakır kazan istediler; bulamadılar. Sonunda emaneten bir kazan aldılar.

Velîd, Hişâm'ın kendisiyle çokça uğraşmasından dolayı Rusâfe'den dönmüş ve Abdülmelik b. Mervân'ın mevlası İyâd b. Müslim'i yerine bırakmıştı. İyâd onun Rusâfe'deki kâtibiydi. Velîd ona, kendisine haberler yazmasını emretmişti. Hişâm bu yüzden onu kınadı; dövdü, onu hapse attı ve ona kıldan elbise giydirdi. Hişâm, yaşama umudu kalmayacak bir dereceye ulaşınca İyâd bekçiye, "Elinizdekini muhafaza edin. Hiç kimse ona ulaşamasın." diye haber gönderdi.

Hişâm ayıldı ve bir şey istedi ancak ona verilmedi. Bunun üzerine, "Bizim Velîd'in bekçisi olduğumuzu düşündüler." dedi. Sonra bir saat içinde vefat etti. İyâd hapisten çıktı ve hazinelerin kapılarını kilitledi. Emredildi; Hişâm tahtından indirildi. Velîd ona sahip çıktı. Hişâm için bir kefen bulunmadı. Sonunda Hişâm'ın mevlası Gâlib onu kefenledi.

Mervân'ın mevlası Mervân b. Şücâ dedi ki: Ben Muhammed b. Hişâm ile beraberdim. Bir gün bana haber gönderdi. Yanına girdim; öfkeliydi ve adeta köpürüyordu. Ona, "Neyin var?" dedim. O, "Hıristiyan bir adam kölemi yaralamış." dedi ve küfretmeye başladı. Ben, "Sabırlı ol." dedim. O, "Ne yapayım?" dedi. Ben, "Onu kadıya şikâyet et." dedim. O, "Ya bunun dışında ne yapabilirim?" dedi. Ben, "Hayır, olmaz." dedim. Ancak hadımlaştırılmış bir kölesi, "Bu konuda ben sana kâfiyim." dedi. Gitti ve onu dövdü. Bu durum Hişâm'a ulaştı. Hişâm hadım adamı istedi. O da Muhammed'e sığındı. Bunun üzerine Muhammed b. Hişâm, "Ben sana emretmedim." dedi. Hadım adam, "Vallahi bana emretti." dedi. Bunun üzerine Hişâm hadım adamı dövdü; oğluna sövdü ve onu birkaç gün terk etti; sonra yine ondan râzı oldu.

Dediler ki: Hişâm'ın muhafız alayında 800 süvari bulunuyordu. 400'ü emniyetten, 400'ü de muhafızlardandı. Mesleme b. Abdülmelik dışında hiç kimse bir alayın içinde yürüyemezdi. Bir gün Hişâm kendi kâtibi Sâlim'i bir alayın içinde yürürken gördü; onu hemen bundan menetti ve "Bir daha bir alayın içinde yürüdüğünü duymayayım." dedi. Yabancı bir adam gelir ve alayla birlikte yürürdü. Sâlim durur ve "Bir ihtiyacın var mı?" derdi. Hişâm alayla yürümesini engellerdi.

Sâlim Hişâm'ın yanında çok değerli biriydi. Kendisi Nûmân b. Beşîr'in Sâlim adında bir kölesi hakkında söylediğini misal getirir ve şöyle derdi:

Beni Sâlim'den uzaklaştırıyorlar, ben de onları
Burunla göz arasındaki deridir, Sâlim

Hişâm'ın hâcibi tek başına yürürdü. Benî Mervân'dan gazaya katılmayan hiç kimse atıyye alamazdı. Onlardan kimi kendi gazaya çıkar, kimi de yerine bedel gönderirdi. Hişâm'ın "Yâkûb" adında bir mevlası vardı. Yâkûb Hişâm'ın atıyyesini alırdı. Atıyye 201 dinardı. Hişâm'ın üstünlüğü bir dinar ileydi. Yâkûb bu parayı alır ve onun yerine gazâya katılırdı.

Benî Mervân, isimlerini Divan'ın yardımcı unsurları arasına ve kendileri için makam temin eden idarî işlere yazdırırlar, böylece gazâya katılmaktan kurtulmuş oluyorlardı. Dâvûd b. Abdullah b. Ali b. Abbas ve İsa b. Ali -bu ikisinin anneleri birdi- Irak'ta Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin sevkiyat

yardımcıları arasındaydılar. Bu ikisi Hâlid'in yanında kaldılar; Hâlid onlara iyilikte bulunurdu. Eğer böyle olmasaydı onları yanında tutamaz ve gazâya alınırlardı. Hâlid onları idarede yardımcılar kategorisine koymuştu. Dâvûd ve İsa geceleyin Hâlid ile birlikte oturur ve onunla sohbet ederlerdi.

Dediler ki: Hişâm, oğlu Mesleme'yi, Velîd b. Yezîd'den sonra veliaht ilan etmek istedi. Bunun üzerine Kümeyt b. Yezîd el-Esedî şöyle dedi:

Kuşkusuz dikili olacak, hilafetin kazıkları
Velîd'den sonra Ümmü Hakîm'in oğlu için

Dediler ki: Hişâm, Velîd b. Yezîd'e baskı yapardı. Bir gün Hişâm'ın yanına girdi. Abbas b. Velîd b. Abdülmelik ona, "Ey Ebü'l-Abbas! Rum kadınlarıyla aran nasıl?" dedi. O ise, "Ben onları severim. Sürekli olarak senin gibilerini dünyaya getirenleri nasıl sevmeyiz." dedi. Velîd hemen Rusâfe'yi terk edip çıktı. Daha çok Belkîn ve Fezâre topraklarındaki Ezrak'ta bulunuyordu. Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik, kendisini veliahtlıktan düşürmek için bir araya gelenleri Velîd'e yazardı.

Dediler ki: Hişâm çocuğunun yanına, Saîd b. Amr b. Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî'yi vermişti. Dediler ki: Hişâm bir mevlasına bir tarla vermişti. Mevlası tarlayı ekip biçti; sonunda çok gelir elde etti. Yine tarlayı ekip biçti; tarla gelirini ikiye katladı. Hişâm'ın oğlu ile birlikte tarlanın gelirini kaldırdı ve Hişâm'ın yanına getirdi. Babasına bir mükâfat vermiş oldu. Hişâm'ın mevlası Saîd bunu duyunca sevindi ve Hişâm'a, "Ey Mü'minlerin Emîri! Benim sana bir ihtiyacım var." dedi. Hişâm, "Nedir o?" dedi. Saîd, "Atıyyeme on dinar ilave etmek" dedi. Hişâm, "Siz ne zannediyorsunuz? Atıyyenin on dinar arttırılmasının cevizin kırılması anlamına geldiğini bilmiyor musunuz? Hayır, ömrüme yemin olsun ki yapmayacağım." dedi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o İbn Cu'dübe'den şöyle dediğini nakletti: Hişâm dedi ki: "Eğer şiir söylemek isteseydim söylerdim. Beni şiirden meneden ancak Muâviye'nin -veya Abdülmelik dedi- 'Şiir alçağın hasletlerini yüceltiyor ve iyilerin hasletlerini de alçaltıyor' şeklindeki sözleridir." İbn Cu'dübe dedi ki: Ben kendisine, 'Resûlullah (sav), *Şiirin bir kısmı hikmettir*, buyuruyor. Alçağın hikmeti olur mu?" dedim.

[Hişâm'ın Hac Yolculuğu]

Bana Ebû Muhammed en-Nahvî anlattı. O Ebû Ubeyde'den nakletti; dedi ki: Hişâm b. Abdülmelik Hicret'in 106. yılında hacca gitti. Önce Kûfe'ye geldi ve oradan hacca gitti. Yezîd b. Mirkâl şöyle dedi: "Ben ona hayvan kiralayanlardan biriydim; ama bizim için bir iyilik emretmedi. Onun adamlarına, 'Onunla konuşurum' dedim. Birkaç çuval koydum ve üzerine oturdum. Sonra, 'Ey Mü'minlerin Emîri! Bizler senin kiralayıcıların ve hizmetçileriniziz' dedim. Bunun üzerine bizim için bir iyilik emretti."

Dediler ki: İbrâhim b. Hişâm el-Mahzûmî dedi ki: Yürürken, Hişâm'ın yanında hayvanlara şarkı söyleyen bir adam dışında, onun hac ibadeti esnasında hoşumuza gitmeyen hiçbir şey olmadı. Şöyle dedi:

Senin üstünde, ey dişi deve!
Taşıdığın binicilerin en şereflisi vardır

Bunun üzerine Hişâm, "Allah'a yemin olsun ki ağzın doğru söyledi." dedi ve Kûfe'de onun bir oğlunu evlendirdi.

Bana et-Tevvezî en-Nahvî anlattı. O Ebû Ubeyde'den, o Za'îl b. Kelb el-Anberî'den nakletti; dedi ki: Hişâm hacca gitmek istediği zaman yanına varıp ona bir deve hediye ettim; ancak o kabul etmedi. Çadırları sökülüp odaları kaldırılınca ve devesinin üzerine binince, "Ey Mü'minlerin Emîri! Canım sana feda olsun; o deve sese kulak veren, serî, çabuk döllenen, sütü bol ve binmesi güzel olan bir devedir." diye bağırdım. Bunun üzerine güldü ve bana bir iyilik yapılmasını emretti.[454]

Bana Abbas b. Hişâm anlattı. O babasından, o da dedesinden nakletti; dedi ki: Hişâm b. Abdülmelik şöyle dedi: "İki tür insan aceleyle sonuç almak ister. Çoğu kez de istediklerini elde edemezler. Çok hırs gösteren kişi ve kavrayışı yavaş [ahmak] olanların öğretmeni…"

Medâinî dedi ki: Hişâm, on bin dirhemi çalınan ve kendisine yakın olan bir adama, "Sen hiç kendi kendine, o parayla bir hayır işlemeyi düşündün mü?" dedi. Adam, "Hayır" dedi. Hişâm, "Senin için dünyada fayda getirecek bir işe harcamayı düşündün mü?" dedi. Adam, "Hayır" dedi.

454 Belâzürî, devenin vasıflarını şerh etmiştir. Tekrar olacağı için onu ayrıca tercüme etmeyi uygun görmedik. (çev.)

Hişâm, "O zaman on bin dirhem ağırlığında bir taş al ve onların yerine koy. Çünkü bir taş ve çalınan on bin dirhem birbirinden farksızdır." dedi.

Dediler ki: Hişâm, Kâsım b. Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân'ın kızını istedi. Kâsım'ın annesi Fâtıma binti Hüseyn idi. Kâsım Kureyş'in en kahraman adamlarından biriydi. Kâsım Hişâm'ın elçisine, "Borçlarımı ödeyip ayrıca bana on bin dirhem, kardeşim Abdülazîz'e de on bin dirhem ve kız kardeşim Âmine'ye de on bin dirhem emredilinceye kadar ona kızımı vermem." dedi.

Elçi onun sözünü Hişâm'a aktardı. Hişâm öfkelendi ve ona sövmeye başladı. Sonra Kâsım bazı ihtiyaçları için elçisini Hişâm'a gönderdi. Hişâm, "Hayır, bir göz aydınlığı bile olmayacak. Onun bir tek ihtiyacı bile karşılanmayacak. Hilafetiyle bana ikramda bulunana yemin olsun ki, hilafete getirildiğimden beri ne bir Müslümana ne bir zimmîye ne de Kâsım'a zulüm yaptım." dedi ve onun ihtiyacını karşılamadı.

Kâsım vefat edince Hişâm onun eşiyle evlendi. Kâsım'ın kızını da oğluna aldı ve onu Şam'a nakletti. Medine halkı bu yüzden Kâsım için çok ağlayıp sızladılar.

Dediler ki: Hassân en-Nabtî Hişâm b. Abdülmelik'e, elbise, mücevher ve diğer eşyadan oluşan çok hediyeler getirdi. Hişâm hediyeleri fazla buldu ve "Beytülmal bu hediyeler için daha uygun bir yerdir." diyerek hemen satılmasını emretti. Hediyelerin kıymeti beş yüz bin dirheme ulaştı. Hassân onları satın alanlardan satın alıp Hişâm'a götürdü ve ona, "Bunlar senin için güzeldirler; al bunları." dedi. Bunun üzerine Hişâm emretti ve "Hey! Herkes bilsin ki, Hassân Mü'minlerin Emîri'nin mevlalarının efendisidir." diye çağrıda bulunuldu.

Dediler ki: Hişâm Kûfe'ye girdi. Sabah namazı vakti müezzinlerin seslerini işitti. Bunun üzerine Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin halifesine -Hâlid, Hişâm'ın Irak valisiydi. Onun Kûfe'deki halifesi de Uryân b. Heysem idi- "Nedir bu sesler? Ne yaptıklarını düşünüyorsun?" dedi. Uryân, "Ey Mü'minlerin Emîri! Bunlar müezzinlerin sesleridir." dedi. Hişâm, "Bir beldedeki müezzinlerin sesi böyle bir düzeye ulaşmış ise, o beldeden ve belde ehlinden korunmak vâciptir." dedi. Hişâm korkak bir insandı.

Hişâm hacca gittiği yıl, hasta olan Sâlim b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb'ın yanına girdi ve ona, "Ey Ebû Ömer! Bir ihtiyacın var mı?" dedi. Sâlim, "Allah'tan kork!" dedi. Hişâm, "Ailen için bana bir vasiyet ver." dedi. Sâlim, "Onlar Allah'ın fazlından bolluk içindedirler." dedi ve Hicrî 106 yılında vefat etti. Hişâm onun cenaze namazını kıldırdı.

Bize Ömerî anlattı. O Heysem'den, o İbn Ayyâş'tan nakletti; dedi ki: Hişâm hacca gittiği yıl Medine'ye girdiğinde adamlarından birine, "Bak bakalım; mescitte kimi görüyorsun?" dedi. Adam, "Uzun ve siyah bir adam görüyorum." dedi. Hişâm, "Bu Sâlim b. Abdullah b. Ömer'dir. Onu çağır." dedi. Adam Sâlim'in yanına geldi ve ona, "Elbiseni sana getirecek birini eve gönder ve Mü'minlerin Emîri'ne cevap ver." dedi. Sâlim, "Yazık sana! Allah'ın evini ziyaret eden biri iki parça ihramla ziyaret ediyor da, ben bu elbiselerin içinde Hişâm'ı ziyaret edemeyecek miyim?" dedi. Sâlim Hişâm'ın yanına girdiğinde ona on bin dirhem ihsanda bulundu.

Hişâm hac ibadetini yaptıktan sonra Medine'ye geldi. Kendisine, "Sâlim ağır hastadır." denildi. Yanına girdi ve onun halini sordu. Sâlim vefat etti; Hişâm onun cenaze namazını kıldırdı ve şöyle dedi: "Hangi işe daha çok sevineceğimi bilmiyorum: Hac ibadetimi bitirmiş olmama mı yoksa Ebû Ömer'in cenaze namazını kıldırmama mı?"

Bana Ömer b. Bükeyr anlattı. O Hişâm b. Muhammed el-Kelbî'den, o da babasından nakletti; dedi ki: Hişâm hacca gitti; Medine'ye gelince Sâlim b. Abdullah'ı çağırdı, onunla sohbet etti, ona bir ihsanda bulundu ve "Bu, hayırlı insanların son kalıntısı, Fârûk'un oğlu ve zamanınızın en hayırlısıdır." dedi. Sonra Sâlim ayrıldı; sıtmaya tutulmuştu ve "Görüyor musunuz, nasıl da şeytan gözüyle beni yaladı!" dedi. Hişâm şöyle derdi: "Ebû Ömer'in cenaze namazını kıldırma sevincim, hac ibadetimi bitirme sevincim gibidir." Veya onun benzerini söyledi.

Dediler ki: Hişâm'ın tenkit edilen sözlerinden biri de, "Yezîd b. Abdülmelik'i bana tercih ettiği için kıyamet günü kardeşim Süleyman'dan şikâyetçi olacağım." şeklindeki sözüdür.

Dediler ki: Hişâm, Velîd b. Yezîd'i hal' edip oğlu Mesleme b. Hişâm'ı veliaht ilan etmek istedi. Bu konuda Şam halkıyla istişarede bulundu.

Halktan birçok kimse onun iradesini olumlu karşıladı. Ona olumlu cevap verenlerden bazıları şunlardır: Saîd b. Abdülmelik, Hişâm el-Mahzûmî'nin oğulları Muhammed ve İbrâhim, Ka'kâ b. Huleyd el-Absî'nin oğulları Velîd, Abdülmelik ve Benî Ümeyye'den diğerleri… Hişâm Velîd'e baskı yaptı ve onu uzaklaştırdı. Her zaman ona sövüyor, onu sefihlikle suçluyor ve onu şarap içmekle ayıplıyordu. Diğer taraftan Mesleme b. Hişâm'ı hac mevsiminde görevlendirdi ve hacda taksimatını yapması için ona büyük bir mal verdi. Mesleme b. Hişâm malı dağıttı. Bunun üzerine Medine ehlinden bir Mevla şöyle dedi:

Ey dinimizi soran kişi!
Biz Ebû Şâkir'in dinindeyiz
Yularıyla beraber yarış atı veren
O ne zındıktır, ne de günahkâr

Bu şiirde Velîd'e üstü kapalı laf atıyordu. Bazıları dedi ki: Hişâm Velîd'i ayıpladı ve şarap içtiği için onu kınadı. Velîd şöyle dedi:

Ey dinimizi araştıran kişi!
Biz Ebû Şâkir'in dinindeyiz
İçeriz onu, sade ve karışık olarak
Bazen sıcak, bazen de ılık içeriz biz

Hişâm oğlu Mesleme'ye, "Velîd, senin şarap içmen sebebiyle bizi ayıplıyor. Edebini takın, namazlarda hazır ol ve sabah akşam benim meclisimde bulun!" dedi.

Deniliyor ki: Bu şiiri söyleyen kişi, şair Abdullah b. Abdüla'lâ'nın kardeşi Abdussamed b. Abdüla'lâ'dır.

Dediler ki: Benî Ümeyye'den olan halifeler ve halifelerin çocukları tâun hastalığından kaçmak için yaylaya gidiyorlardı. İnsanlardan uzak olan çölde konaklıyorlardı. Hişâm Rusâfe'yi terk etmek istediği zaman kendisine, "Buradan çıkma! Çünkü halifeler tâuna yakalanmazlar. Biz şimdiye kadar tâuna yakalanan hiçbir halife görmedik." denildi. Hişâm, "Beni Rusâfe'de denek mi yapmak istiyorsunuz?" dedi. Rusâfe bir köydü. Hişâm Rusâfe'de iki köşk inşa etti ve orada kalmaya başladı. Rusâfe bir Rum merkezidir. Bazı Rum kralları onu kurmuşlar. Ama Hişâm'a nispet edilir. Deniliyor ki:

Hişâm tâun sebebiyle Rusâfe'den yaylaya gitmek istedi. Ancak kendisine, "Bugüne kadar burada hiç kimse tâuna yakalanmadı." denildi. Bunun üzerine Hişâm, "Beni denek mi yapacaksınız?" dedi.

Dediler ki: Ebü'n-Necm Hişâm'a, sonu "Lâm" ile biten el-Lâmiye urcûzesini okudu. Nihayet,

Güneş de pek yaşlandı; iş yapamıyor
O, tek gözlünün gözü gibidir, ufuk üzerinde

beyitlerine geldiğinde Hişâm kızdı ve Ebü'n-Necm'in dışarı çıkarılmasını emretti. Yine rivayet edildiğine göre Hâlid, Hişâm'a bir şarkıcı göndermiş; o da bu iki mısrai okumuştu. Hişâm da kızıp onu kovmuştu.

Medâinî Mesleme'den nakletti; dedi ki: Hişâm'ın hacca gittiği yıl Ferezdak da hacca gitmişti. İbrâhim b. İsmâil el-Mahzûmî ona beş yüz dirhem vererek iyilikte bulunmuştu. Ferezdak şöyle dedi:

Emîriniz, yöneticilerin en kötüsüdür, bildim
Ve Hişâm'dır, mü'minlerin yöneticilerinin en kötüsü

Bunun üzerine İbrâhim onu dövmek istedi. Ancak kendisine, "Onu döveceksin, sonra da serbest bırakacaksın ve bizi hicvetmeye devam edecek, öyle mi?" denildi.

Medâinî, Ebû Âsım'dan, Benî Dabbe'ye mensup bir adamdan nakletti; dedi ki: Kendime ait bir çiftliğin içinde ekmek pişiriyordum. Muâviye b. Hişâm yanımdan geçti. Başımda durdu. Kendisine, "Buyur, yemek yiyelim." dedim. Muâviye indi. Ben de ekmeği çıkardım ve sütün içine kattım. O da yedi. Sonra insanlar geldiler; o da binip gitti. Bir tilki önünde dolaşmaya başladı. Muâviye onu atıyla takip etti. Sonra atı kaydı ve yere düştü. Onu ölü olarak hayvana yüklediler. Bunun üzerine Hişâm, "Ben onu hilafete aday yapıyorum; o ise bir itin peşinde koşuyor." dedi.

Muâviye'nin iki eşi vardı. Onlardan biri İsmâil b. Harbî'nin kızıydı. Kocalarından kalan sekizde birin [sümünün] yarısı olarak her birine kırk bin dirhem düştü. Kümeyt, Muâviye için yazdığı mersiyede şöyle demiştir:

Sana matem tutacağım, hem din hem dünya için
Kuşkusuz felç olduğunu gördüm, senden sonra iyilik elinin

Medâinî dedi ki: Hişâm, Mervân'ın babası Gaylân'a, "Yazık sana ey Gaylân! İnsanlar senin hakkında çok konuşmaya başladılar. Biz de senin söylediklerin hakkında tartıştık. Eğer anlattıkların hak ise sana tâbi oluruz; yok eğer bâtıl ise, ondan çekilmen gerekir."

Gaylân onların mevlasıydı ve kâtiplerinden biriydi. Onların hizmetini bıraktı ve kötü söz söyleyerek dilini onlar hakkında uzattı. Hişâm, Gaylân'la konuşması için Meymûn b. Mihrân'ı çağırdı ve ona, "Sor ey Meymûn! Sizin en güçlü olduğunuz zaman, soru sorduğunuz zamandır." dedi. Meymûn, "Allah, kendisine isyan edilmesini ister mi?" dedi. Gaylân "Hayır" dedi. Meymûn, "Allah istemeden mi, ona isyan ediliyor?" dedi. Gaylân, "Allah, nehyettiği isyanı istemiyor. Allah, bir şeyi istememekle yükümlü değildir." dedi. Deniliyor ki: Gaylân hiçbir cevap vermedi sadece, "Beni affet!" dedi. Bunun üzerine Hişâm, "Allah beni affetmesin, eğer seni affedersem." dedi. Sonra el ve ayaklarının kesilmesini, dilinin koparılmasını ve insanların onu göreceği bir mezbeleye atılmasını emretti.

Rebî'in adamlarından[455] Hatbân ve Vadîn b. Atâ vardı. Bu ikisi Yemenliydiler. Rebîa gelince, Halife Mansûr, hilafetinden önce onu Amr b. Ubeyd'in yanında gördü. Mansûr Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hasan'dan söz etti. Rebî şöyle dedi: "Muhammed'in kim olduğunu bilmiyoruz. Onu görmedik. Ama sen bizden birisin. Allah'ı tenzih etmek ve hakkı söylemek konusunda bizim söylediklerimizi söylüyorsun. Senin mezhebini biliyoruz. Hilafet için senden daha layık kimse yoktur."

Ebû Câfer Mansûr ona teşekkür etti ve onu Dımaşk'taki darphanede görevlendirdi.

Ömer b. Abdülazîz de Gaylân'ı Benî Mervân hazinelerinin satılması işinde görevlendirmişti. Abdülmelik ve Velîd'in eşyalarını satmaya başladı. Nihayet bir çorap için açık arttırma yapıldı; değeri yüz dinara ulaştı.

---

455 Burada zikredilen Rebî, muhtemelen Hicret'in 160. yılında vefat eden Rebî b. Sebîh es-Sa'dî'dir [bkz. Kâdı Abdülcebbâr, *Fadlü'l-İtizâl ve Tabakatü'l-Mu'tezile*, III/247, ed-Dâru't-Tunusiyye baskısı, s. 93; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, H. 1302, Haydârâbâd baskısı]. (ZZ)

Bunun üzerine Gaylân, "Bu insanlara ne oluyor? Allah belalarını versin; bir çorap yüz dinara satılıyor!" dedi. Bu yüzden Hişâm ona karşı kinlendi.

Câfer b. Süleyman b. Ali şöyle dedi: "Abdullah b. Ali bana şöyle dedi: Benî Mervân'ın defterlerini [arşivini] bir araya getirdim. Gerek halkın geneli, gerek özel, gerekse devlete ait işlerle ilgili hususlarda Hişâm'ın defterinden daha sağlam [şeffaf] ve daha faydalı bir defter görmedim."

Medâinî Gassân b. Abdülhamîd'den nakletti; dedi ki: Benî Mervân'dan, adamlarının işleri ve defterleri konusunda Hişâm'dan daha doğru görüşlü ve onun kadar işlerini araştırıp soruşturan bir kimse olmadı.

Dedi ki: Nestâs, Hişâm'ın yanına girdi. Nestâs'ın üzerinde bir cübbe vardı; onu çıkarıyordu. Hişâm ona, "Bu cübbe sana nereden geldi?" dedi. Nestâs, "Filanca adam bana gönderdi." dedi. Hişâm, "Neden sana gönderdi?" dedi. Sonra, söylediğinin uydurma olduğunu öğreninceye kadar onun cübbesi hakkında soru sormaya ve teftiş etmeye devam etti. Bu yüzden Nestâs birkaç gün ondan saklandı. Hişâm birkaç gün Nestâs'ı alıkoydu; sonra onun serbest bırakılması için kendisiyle konuşuldu ve gitmesine izin verildi.

Heysem dedi ki: Hicret'in 106. yılında Ferezdak Hişâm ile birlikte hacca gitti. Hişâm ona beş yüz dirhem verilmesini emretti. Bunun üzerine Ferezdak şöyle dedi:

Hapsediyorsun beni
Medine ve tövbekâr insanların kalplerinin âşık olduğu yer [Mekke] arasında
Dedim ki, efendilerin elleri olmadı, elleriniz
Ve onun [Hişâm'ın] ayıbı, apaçık olan şaşı gözleri

Dediler ki: Hişâm'ın yanında bir mücevher taşı vardı. Hişâm, "İsteyen bana küfredip bunu alsın." dedi. Ebreş Kelbî ona, "Onu getir ey şaşı!" dedi. Bunun üzerine Hişâm, "Al! Allah bereketini içine koymasın." dedi.

Hişâm şöyle dedi: "Hayatta insanların en mutlusu, saliha ve kocasının gözünü başka kadınlardan kesen bir kadına sahip olan, kendisini ayakta tutacak kadar azığı bulunan, ahiret işine yönelen, bizi tanımayan ve bizim de onu tanımadığımız adamdır."

Hişâm b. Ammâr dedi ki: "Hişâm Şam yakınlarındaydı. Orada tâun ortaya çıktı. Kendisine, "Ey Mü'minlerin Emîri, burada hiçbir halife ölmemiştir." denildi. Hişâm, "Beni denek mi yapmak istiyorsunuz?" dedi.

Bana Muhammed b. el-A'râbî anlattı. O Mufaddal ed-Dabbî'den nakletti; dedi ki: Karvâş b. Habîb, kalabalık insanların olduğu bir zamanda Hişâm'ın yanına girdi ve şöyle dedi: "Bizler yolculuk yorgunu ve kıtlık mağduruyuz. Sizin yanınızda da mallar var. Eğer bu mallar Allah'ın ise, bunları Allah'ın kullarına dağıtın; eğer insanlara ait ise, ne diye insanları ondan menediyorsunuz? Eğer sizinle onlar arasında ise, o zaman cömertliği kötü yapmış ve insafı terk etmişsiniz." Bunun üzerine Hişâm, "Bizler kilit gibiyiz. Kilitlerin anahtarı Allah'ın yanındadır. Bir şey konusunda bize izin verdiğinde onun için açarız." dedi.

Medâinî, Abdullah b. Muhammed el-Kureşî'den nakletti; dedi ki: Hişâm b. Abdülmelik hacca gidip de Medine'den geçerken, İbrâhim b. Muhammed b. Talha b. Ubeydullah yanına geldi ve ona, "Ey Mü'minlerin Emîri! Nâfi b. Alkame'ye karşı bana yardım et. Çünkü o benim evimi elimden aldı." dedi. Hişâm, "Sen bunu Mü'minlerin Emîri Abdülmelik'e götürmedin mi?" dedi. İbrâhim, "Ona götürdüm, ancak Abdülmelik hak yolun dışına çıktı." dedi. Hişâm, "Velîd'e götürmedin mi?" dedi. İbrâhim, "Götürdüm; o da babasının yolunda yürüdü." dedi. Hişâm, "Peki, Ömer b. Abülaziz'e?" dedi. İbrâhim, "Allah rahmet etsin; çabuk vefat etti." dedi. Hişâm öfkelendi ve "Sizlerden biri, burnu sürtülüp ayağından tutularak çekilmeyi hak edecek kadar konuşmaya devam etmektedir." dedi. İbrâhim, "O zaman şerrin hayrını geçecek, rahmin kesilecek ve Allah'ın eli senin elinin üstünde olacak. Vallahi bu dava takip edilecektir." dedi. Hişâm, "Eğer sende darp edilecek bir yer olsaydı seni döverdim." dedi. İbrâhim, "Vallahi bende darp edilecek yer var." dedi. Hişâm, "Onu benim için sakla." dedi.

Bana Ebû Adnân anlattı. O Asma'î'den nakletti; dedi ki: Bedevî bir adam Hişâm'ın huzuruna çıkıp ona şöyle dedi: "Ey Mü'minlerin Emîri! Eğer elinizdeki mal Allah'ın ise, onu Allah'ın kullarına dağıtın. Eğer bu mallar sizinle onlar arasında ise kuşkusuz siz cömertliği kötü yapmış ve insanları bu maldan mahrum etmekle günah işlemişsiniz. Eğer bu mallar onların değil sadece size ait ise, bunları sadaka olarak dağıtın. Çünkü Allah

tasadduk edenleri sever." Bunun üzerine Hişâm, "Vallahi üç yoldan birini de bırakmadı." dedi ve ona bir şeyler verdi. Bedevî adam çıkarken, "Adam elini iyiliğe bulaştırmamıştır." diyordu.

Bana Ebû Adnân anlattı. O Hişâm b. Muhammed'den nakletti. Yine Heysem b. Adî, Avâne'den nakletti; dedi ki: Hâlid b. Safvân, Hişâm'ın kapısına geldi. Mesleme b. Abdülmelik, girmesi için izin istedi. Ona, "Mü'minlerin Emîri gezmek için ata bindi." denildi. Hâlid, "O yıl öyle bir yıldı ki, bahar yağmurları çok azdı; ama daha sonra yağmurlar art arda yağmıştı. Baharın ışığından ve nakşından dolayı, sanki yerde sıra sıra yastıklar oluşmuştu." dedi. Mesleme "Konuş" diye bana işaret etti. Ben meyvelere ve ağaçlara baktım; vallahi ne diyeceğimi bilemedim ve dedim ki: Allah Adî b. Zeyd'in belasını versin ki, şöyle demiş:

Nerede Kisrâ, şahların Kisrâsı Nuşirevân?
Ya da ondan önce gelmiş olan Sâbûr nerede?
Ve Benî Asfar olan cömert Rum kralları?
Adı anılan bir tek kişi kalmadı onlardan
Ve Hadar'ın kardeşi…[456] *Bunu kurduklarında*
Ve Habur ile Dicle ona doğru toplandığında
Ölüm korkutmuyordu onu
Ancak mülkü harap oldu şimdilerde ve metruktür onun kapısı

Hişâm, "Allah senin görüşünü berbat etsin ey Mesleme; bu, beni üzdüğün ilk gün değildir." dedi ve öfkeyle ayağa kalktı. Oradakiler de dağıldılar. Hâlid dedi ki: Bazı Şamlılar yanıma gelerek, "Mü'minlerin Emîri'ni kızdıran Iraklı nerede?" dediler. Ben de, "Çıktı, gitti." dedim. Bunun üzerine ona söverek çıktılar. Ben başka bir köşeye çekildim. Hişâm, uğursuzluk getirir diye, meclisinde neredeyse ölümden bahsettirmezdi.

Bana Ebû Adnân anlattı. O Heysem b. Adî'den nakletti. Yine Hişâm b. el-Kelbî de Avâne'den nakletti; dedi ki: Hişâm b. Abdülmelik'in yanına bir heyet geldi; hepsi de Kureyşliydi. Hepsi de hatip idiler. Konuşmaya başladılar. Sonra İsmâil b. Muhammed b. Ebû Cehm b. Huzeyfe el-Adevî veya Ebü'l-Cehm'ın çocuklarından başka biri şöyle dedi: "Ey Mü'minle-

456 Araplar "Hadar" krallarına "ed-Dayzen" ismini veriyorlardı.

rin Emîri! Bunlar Kureyş'in hatipleridirler. Nutuk söylediler ve uzattılar. Konuştular ve fazladan söz söylediler. Vallahi ne onların konuşmacıları senin seviyene ulaşmış ne de onların en fasihleri senin faziletine yetişmiştir. Ben kısa mı konuşayım, yoksa uzun mu?" Hişâm, "Hayır, kısa kes." dedi. İsmâil, "Ey Mü'minlerin Emîri! Allah seni iyilik ve güzellikle birlikte yürütsün; seni takva ile süslesin; seni kolay olana kolayca iletsin; dünya ve ahiretin hayrını senin için bir araya getirsin! Ey Mü'minlerin Emîri! Benim bazı ihtiyaçlarım var; onları anlatayım mı?" dedi. Hişâm, "Evet, anlat." dedi. İsmâil, "Yaşlandım ve çoluk çocuğum çoğaldı. Eğer Mü'minlerin Emîri uygun görüp de kırığımı yerine oturtacak ve fakirliğimi sona erdirecek bir iyilik yaparsa yapsın." dedi. Hişâm, "Peki, bu anlattıklarını yerine getirecek olan iyilik nedir?" dedi. İsmâil, "Bin dinar, bin dinar ve bin dinardır." dedi. Hişâm, "Heyhat ki heyhât… Zor bir hedefe taş attın. Vallahi bu dediğin, Müslümanların beytülmalinin kaldıracağı bir miktar değildir." dedi.

Sonra Hişâm başını eğdi; İsmâil de huzurunda duruyordu. Başını kaldırdı ve "Hiyeh" dedi. İsmâil şöyle dedi: "Hiyeh nedir, ey Mü'minlerin Emîri? Sanki sen bu gelişimde, ihtiyaçlarımı karşılamak için dönüş yapmış gibisin. Vallahi Allah'ın emri değişmez. Ancak Allah bu mecliste seni bize tercih etmiştir. Eğer verirsen bana hakkımı vermiş olursun; eğer vermezsen, cem ettiklerin elinde olan Allah'tan isterim. Çünkü Allah vermeyi sevindirici ve vermemeyi öfkelendirici yapmış. Vallahi seni sevmek, benim için sana kızmaktan daha sevimlidir."

Hişâm, "O bin dinar ne içindir?" dedi. İsmâil, "Ağırlığı beni mahcup eden ve sahibi bana zarar veren borcuma vereceğim." dedi. Hişâm, "Yürüdüğün yol ne güzel yoldur! Bir hak ödüyor ve sırtından bir ağırlık indiriyorsun. Ya da emanetini eda ediyor ve ağır bir yükü sırtından indiriyorsun. Peki, diğer bin dinar?" dedi. İsmâil, "Çocuklarımdan yetişkin olanları evlendireceğim." dedi. Hişâm, "Göz kapatır, ırzı korur ve bir nesil beklentisi içinde olursun. Yürüdüğün yol ne güzel yoldur! Peki, diğer bin dinar ne içindir?" dedi. İsmâil, "Onunla bir tarla alacağım. Hayatta iken geliri benim nafakam için olacak, benden sonra da çocuklarıma kalacak." dedi. Hişâm, "İstediğini sana emrettik." dedi. İsmâil, "Bunun için hamdedilmeye layık olan Allah'tır." dedi. Dönüp gittiğinde Hişâm, "Bir adam Kureyşî

olacaksa bunun gibi olsun." dedi. Daha sonra Hişâm şöyle dedi: "Vallahi, biz israf için vermiyor ve cimrilikten de vermemezlik etmiyoruz. Biz ancak Allah'ın memleketindeki hazinedarı ve kulları üzerindeki eminleriyiz. Allah isterse veririz; vermemizi istemezse vermeyiz. Eğer her söz söyleyen doğru söylemiş olsa ve her isteyen müstahak olsaydı, hiçbir konuşanı kovmaz ve hiçbir isteyeni reddetmezdik."

Bana Abdullah b. Sâlih anlattı. O Heysem'den nakletti; dedi ki: Bana Dahhâk b. Zeml haber verdi; dedi ki: Hasan el-Basrî'nin "İktisat sebebiyle kimse fakirleşmez;[457] israf üzerinde olan birçok kimse de ayakta kalamaz." şeklindeki sözü Hişâm'ın kulağına gitti. Bunun üzerine Hişâm, "Allah için doğru söylemiştir." dedi.

Bana Muhammed b. Enes el-Esedî anlattı. O İbn Künâse el-Esedî'den nakletti; dedi ki: Benî Esed'in Benî Fak'as kolundan bir adam Hişâm'ın inşa ettiği Rusâfe'ye geldi. Hişâm, halk günü için oturduğunda yanına girdi ve ona şöyle dedi: "Ey Mü'minlerin Emîri! Üzerimize üç yıl geldi; malları süpürüp götürdü ve erkeklerin kalplerini ağlattı. İlk yıl, yağları eritti; ikinci yıl eti yok etti; üçüncü yıl kemikleri eritti. Sizin elinizde de fazla mallar var. Eğer o mallar Allah'ın ise, onları Allah'ın kullarına dağıtın. Eğer halkın malları ise, ne diye insanlardan esirgiyor ve onları insanlara vermiyorsunuz? Eğer sizin mallarınız ise o malları Allah yolunda sadaka yapın; çünkü *Allah tasadduk edenlere mükâfatını verir.*"[458]

Hişâm, "Bu senin özel ihtiyaçlarınla ilgili taleplerin; peki, çevrenin ihtiyaçları hakkındaki taleplerin nelerdir?" dedi. Adam, "Benim halkın ihtiyaçları dışında özel bir ihtiyacım yok." dedi. Bunun üzerine Hişâm "Allah bolluk ve bereket ihsan edinceye kadar, kurak geçen yılın perişan ettiği insanlara infakta bulun." diye Irak'taki valisi Hâlid b. Abdullah'a mektup yazdı. Bu mektubun benzerini Medine valisi İbrâhim b. Hişâm'a da yazdı. Onlar da malları infak ettiler. Hâlid 2.000.000 dirhem infak etti. Medine valisi de 70.000 dinar infakta bulundu. Bu yıla "Hâlid'in yılı" denilmişti.

---

457 Bu cümle ZZ'de, (لَا يَعْدِلُ أَحَدٌ عَنْ قَصْدٍ) şeklinde ifade edilmiştir. Bunun hatalı olduğu açıktır. Nitekim RK'de bu ifade (لاَ يَعُولُ أَحَدٌ عَنْ قَصْدٍ) şeklindedir. Hasan'ın bu sözü, (لاَ يَعُولُ مَنِ اقْتَصَدَ) hadisinin başka bir lafzıdır. Biz çeviride yazma nüshayı esas aldık. (çev.)

458 Yûsuf, 12/88.

Asma'î'den yapılan rivayete göre Iraklı bir adam bazı yöneticilere [Hişâm veya diğerlerine], "Eğer bu mal sizin ise, bu konuda cimri davranmışsınız. Eğer sizinle halkınız arasında ise, cömertliği kötü yapmış ve hakkı engellemişsiniz. Eğer bu mallar, "verebilirsiniz de, vermeyebilirsiniz de" şeklinde size ait ise, sizin durumunuz Allah'ın dediği gibidir: *İşte bu, bizim ihsanımızdır. Sen onu ister dilediğine ver, ister verme, sorulmazsın, dedik.*"[459]

Medâinî, Ebû Muhammed el-Kureşî'den nakletti; dedi ki: Ramazan ayında bazı insanlar Hişâm'ın yanında iftarlarını açıyorlardı. Onlardan biri, bir ihtiyacını ona arz etti. Hişâm, "Sizden birinin bu ayda benden bir şey istemesini yasaklamadım mı?" dedi. Bunun üzerine onunla birlikte iftarını açanlardan, Benî Temîm'den olup künyesi "Ebû Nûh" olan bir adam ona, "Vallahi Mü'minlerin Emîri bana bir hizmetçi vermeyi emretmişti. Bunu yerine getirmesini istemekten beni alıkoyan sadece bu aydır." dedi. Hişâm, "Sana bir şey emrettiğim bana bildirilmedi." dedi. Adam, "Evet ey Mü'minlerin Emîri; sen bunu bana emrettin fakat unutmuşsun." dedi. Hişâm, "Bunu senden başka kim biliyor?" dedi. Adam, "Dayın İbrâhim b. Hişâm biliyor." dedi. Hişâm, "Bu doğru mudur ey İbrâhim?" dedi. İbrâhim, "Evet, ey Mü'minlerin Emîri; unutkanlığının bu seviyeye ulaştığını görmemiştim." dedi. Bunun üzerine Hişâm ona bir hizmetçi verilmesini emretti. Ebû Nûh dışarı çıktı ve İbrâhim'in çıkmasını bekledi. İbrâhim çıkınca Ebû Nûh, "Allah seni hayırla mükâfatlandırsın." dedi. İbrâhim, "Allah seni mükâfatlandırmasın! Yazık sana! Beni yalancı durumuna düşürdün. Mü'minlerin Emîri'ne söylemeden önce bir hizmetçi istediğini bana bildirseydin ya." dedi. Sonra Ebû Nûh'a, "Sakın bir daha böyle bir şey yapma!" dedi.

Medâinî dedi ki: Muhâcir b. Abdullah hacda Hişâm'ın yanına girmek için izin istedi. Ona izin verildi. Hişâm haccını yaptı. İnsanlar ona şikâyette bulundular. Muhâcir Hişâm'ın çadırına doğru gitti. Bunun üzerine Hişâm bir cariyesine, "Bak bakalım, çadırda kim vardır?" dedi. Cariye çıktı, gitti; sonra döndü ve ona, "Orada insanların en güzeli ve en edeplisi var." dedi. Hişâm, "O güzel dediğin kişinin yanına git ve onu çağır." dedi. Cariye, Muhâcir'in yanına gitti ve ona, "Mü'minlerin Emîri'ne cevap ver." dedi. Muhâcir, "Git; mutlaka Mü'minlerin Emîri'nin senden başka bir hâcibi

459 Sa'd, 38/39.

vardır." dedi. Bu kez Hişâm hadımlaştırılmış bir adam gönderdi. Muhâcir, "Bu cariyeyi al ve ondan çocuk sahibi ol. Bu cariye çok güzel bir ümmü veled olur." dedi.

Dediler ki: Muhâcir b. Abdullah Dımaşk mescidinde yürüyordu; uzunluğundan dolayı, tavandan asılmış kandilleri kırmamak için eğiliyordu. Cerîr onu methedip şöyle demiştir:

Muhâcir, uzattığı zaman avucunu
Genişti parmakları ve uzundu pazı kemikleri
Sen kadılık yaptın, ikna ediciydi verdiğin hüküm
Ve bulundun, mescitlerle minberler arasında

Dediler ki: Amr b. Ümeyye b. Amr b. Saîd b. Âs, Hişâm'ın yanına geldi. Ancak Hişâm ona karşı kaba davrandı ve şöyle dedi:

Yemin olsun ömrüme, Rebî daha az borçlu değildir benden
Ve çoğu kez benden daha sessiz değildir
Ve ziyaretçisi benden daha fazla değildir
Ve Rusâfe'de ziyaret edilmeye, benden daha lâyık değildir

Dediler ki: Hişâm kasabın dükkânında durmuş, ona et fiyatını soruyordu. Hişâm, et satın alan özel adamlarından birini gördü. Ona gözle işaret etti; yanına geldi. Hişâm ona, "Eti kaça aldın?" dedi. Adam, "Bir dirheme" dedi. Hişâm, "İyi yaptın; bundan fazlası israftır." dedi. Hişâm, "Kişi, malını ıslah etmek ve onda iktisat etmek konusunda kınanmaz." derdi.

Medâinî dedi ki: Hişâm kendisine ait bir bahçeye girdi. Bazı insanlar da onunla birlikte bahçeye girdiler. Meyvelerinden yiyor ve şöyle diyorlardı: "Allah'ım! Mü'minlerin Emîri'nin malına bereket koy!" Bunun üzerine Hişâm, "Bu şekilde yediğiniz bir bahçeye Allah nasıl bereketini koyar?" dedi. Sonra o bahçeyi söktü ve yerine zeytin ağaçları dikti.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den nakletti; dedi ki: Hişâm şöyle dedi: "Bağışladığım mallar için pişmanlık duyduğum kadar hiçbir şeyden pişmanlık duymadım. Çünkü hasta ilaçlara muhtaç olduğu gibi hilafet de mallara muhtaçtır."

Bana Rakka kadısı Dâvûd b. Abdülhamîd anlattı; dedi ki: Bana babam anlattı; dedi ki: Kureyş'ten bir adam Hişâm'ın yanına girdi. Hişâm ona, "Seni buraya getiren nedir?" dedi. Kureyşli, "Önemli bir ihtiyaçtır. Ancak Mü'minlerin Emîri'nin fazileti bundan daha değerlidir." dedi. Hişâm, "Nedir o?" dedi. Kureyşli, "Bana bin dinar, bin dinar ve bin dinar vereceksin." dedi. Hişâm, "O bin dinar ne içindir?" diye sordu. Kureyşli, "Borçlarımı ödemek için harcayacağım." dedi. Hişâm, "Güzel bir şey… Bir hakkı ödeyecek, bir yükü sırtından indirecek ve bir emaneti yerine vermiş olacaksın. Diğer bin ne içindir?" dedi. Kureyşli, "Onunla çocuklarımı evlendireceğim." dedi. Hişâm, "Güzel bir şey… Irzını korur, iyiliğe vesile olur ve bir nesil beklentisi içinde olursun. Diğer bin ne içindir?" dedi. Kureyşli, "Zamanın musibetleri ve dostların kötülükleri karşısında kullanacağım." dedi. Hişâm, "Güzel bir şey… Onunla nefsini örter, yüzünü korur ve hayat şartlarını düzeltirsin." dedi. Sonra bir müddet sustu ve yanından çıktı.

Hişâm ertesi gün geldi ve ona, "Senin için üç bin dinarın verilmesini emrettik. Biz Allah'ın hazinedarlarıyız. Bizim için bir şeyin verilmesine izin verilirse onu yerine getiririz. Eğer izin verilmezse engelleriz." dedi.

Dediler ki: Hişâm kendi hattıyla şunu yazdı: "Allah'ın kulu, Mü'minlerin Emîri Hişâm'dan, Mü'minlerin Emîri'nin oğlu Mesleme'nin mevlası Riyâh'a mektuptur. Sadede gelince bil ki, senin, kırtasiye konusunda çektiğin sıkıntılarla ilgili mektubun Mü'minlerin Emîri'nin yanında okundu. Mü'minlerin Emîri senin ve senin dışındakilerin kırtasiye durumu hakkındaki görüşünü daha sonra bildirecektir, inşaallah."

Hişâm, Yûsuf b. Ömer'e şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince bil ki, Ba'lebek konusunda daha önce Saîd'in yürüttüğü işe, Abdullah b. Nafî'i görevlendirdim ve Saîd'e verilen ahitleri alması ve ahittekilerle amel etmesi için ona emir verdim. Bil ki, bu Mü'minlerin Emîri'nin görüşüdür. Abdullah ile iyi geçin! Senden yardım dilediği hakka uygun hususlarda, onun lehine olan işlerde ve elinin altında olup fayda mülahaza edilen konularda ona yardımcı ol! Senden şikâyetçi olmasına fırsat verme, inşaallah."

Dediler ki: Hâlid b. Abdullah el-Kasrî Hişâm'a mal gönderdi. Bu malın helalinden olduğuna şahitlik yapacak bazı adamları da gönderdi. Bir

adam şahitlerle beraber olabilmek için iki bin dirhem rüşvet verdi. Adam şahitlerin en sonuncusu yapıldı. Hişâm'ın yanına geldiler. Hişâm, "Nerede şahitler?" dedi ve onları tek tek çağırdı. Onlar da, bu malın sadece helalinden alındığına, Hâlid'in herkesin hakkını verdikten sonra arta kalan malları buna kattığına dair Allah'a yemin ettiler. Nihayet iki bin dirhem rüşvetle şahitler arasında yer alan adam ayağa kalktı. Adam Allah'a yemin ederek kendisinden önce şahitlik yapanların yalan yere şahitlik yaptıklarını söyledi. Bunun üzerine Hişâm, "Seni kiracı gibi görüyorum." dedi. Adam, "Vallahi ben şahitlerin içinde yer alabilmek için iki bin dirhem rüşvet verdim." dedi. Hişâm, "Yoksa sen Hâricî misin?" dedi. Adam, "Hayır, vallahi ben Hâricî değilim; fakat senin durumuna baktım; Allah'tan kork." dedi. Hişâm yanındakilere, "Ne düşünüyorsunuz?" dedi. Yanındakiler, "Bu adamı öldürmeni uygun görüyoruz. Belli ki, onun kötü bir gidişatı vardır. Böyle değilse, neden Mü'minlerin Emîri'nin moralini bozmak ve bunlar gibi insanların şahitliklerini cerh etmek için iki bin dirhem rüşvet versin?" dediler. Bunun üzerine Hişâm onu öldürdü ve astı. Deniliyor ki: Onu Hâlid'e gönderdi. Hâlid de onu Vâsıt'ta öldürdü ve astı.

[Şair Kümeyt ve Hişâm b. Abdülmelik]

Bazıları dediler ki: Hâlid b. Abdullah, Kümeyt b. Zeyd'i kötülemek amacıyla onunla ilgili bazı haberler ulaştırdı. Kümeyt onların yanında Râfizîlikle itham edilirdi. Kümeyt Hâşimiyye adlı kasidesini yazdı; onda şöyle diyor:

Selam olsun, o seçkin erlere; öyle kimseler ki, onlarla
Allah'a yakınlaşıyorum, başıma gelenlerden
O, görüş ve eğilim olarak Türâbî'dir, dediler
Bununla çağrılıyorum onların içinde ve lakap takılıyorum

Bunun üzerine Hâlid onu hapsetti. Ancak Kümeyt kadın elbisesi giyerek hapisten çıktı; Mesleme b. Hişâm'a sığındı ve şöyle dedi:

Tıpkı fal oku gibi çıktım; İbn Mukbil'in oku gibi
Havlayanlara ve yalın kılıçlara rağmen çıktım
Şarkı söyleyen cariyelerin elbiseleri vardı üzerimde; altında da
Sağlam bir görüş vardı, ok sepetine benzeyen

Kılıçla ümmetin adamı oldum; hem gıpta edilen hem kıskanılan
Ki, kıskanılır onun benzerine benim gibiler
Elleri düşmana zehir olan beyaz kişilerden oldu
Ve oklardan şifa veren eller

Bana Abbas b. Hişâm haber verdi. O babasından, o da dedesinden şöyle dediğini nakletti: Kümeyt'ten, Hişâm b. Abdülmelik'in kulağına, onu ayıplayan bir şey ulaştı. Kümeyt o sırada, sonu (bâ) ile biten Hâşimiyye kasidesini de kaleme almıştı. Bu yüzden Hişâm Hâlid'e bir mektup yazarak onun hapsedilmesini istedi. Hâlid onu hapse attı. Ebân b. Velîd onun ziyaretine gidiyor, ona umut veriyor ve sevdiği şeyi Hâlid'den alacağını ona vaat ediyordu. Hâlid o gün Vâsıt'taydı. Müstehil b. Kümeyt ise, Abdurrahman b. Anbese tarafından görevlendirilerek onun işinde çalışıyordu. O sırada, Kümeyt'in el ve ayaklarının ve dilinin kesilmesini emreden Hişâm'ın mektubu geldi. Abdurrahman b. Anbese bundan haberdar edildi. Bunun üzerine İbn Anbese, Kümeyt'in vasiyetini yapabilmesi için bu durumu Müstehil'e haber verdi. Müstehil ise annesine haber verdi. Kadın iki zırh, iki başörtüsü ve iki kuşak bağlayarak Kümeyt'in yanına geldi ve durumu ona haber verdi. Kümeyt hemen karısının üzerindeki zırhlardan, örtülerden ve kuşaklardan birer tanesini alıp giydi. Sonra kapıdaki nöbetçilerin yanından çıktı; kimse onu fark etmedi. Kümeyt acele bir şekilde Melseme b. Hişâm'ın yanına gitti ve ondan sığınma istedi. Mesleme ona ve iki kardeşine koruma sağladı. Mesleme, Ebân b. Velîd hakkında şöyle dedi:

Ey Ebü'l-Velîd! Eskit ve çürüt!
Sen ihanet edenin elbisesini giymişsin.

Hâlid, Kümeyt'in hapisten kaçışıyla ilgili haberi Hişâm'a bir mektupla bildirdi. Hişâm da Hâlid'e şöyle bir mektup yazdı: "Onun karısına gelince, o kocası için kendisini tehlikeye atmıştır. Onun bir sorumluluğu yoktur; onu serbest bırak. Sana gelince, sen kaybettin!" Kümeyt, hapisten firar edişiyle ilgili olarak birkaç beyitte şöyle demişti:

Tıpkı fal oku gibi çıktım; İbn Mukbil'in oku gibi

Kümeyt, Hişâm'ı, Hâlid'e zulüm yapmaktan sakındırma konusunda bir kaside söyledi. -Kasidesinde Yemenlilerin, hilafet sırasının kendilerine

geldiği ile ilgili iddialarını zikrediyordu. Çünkü İbnü'l-Eş'as bunu kendisi için iddia ediyordu. Ondan sonra Yezîd b. Mühelleb bunu iddia etti. Hâlid'in de bu meseleye umut bağladığını belirtmişti.-

Kümeyt şöyle diyor:

Benî Lüey, "çokça yatıyorlar" mı diyor?
Öne çıkan ve etkileyici işler hakkında
Bir iş görüyorum ki, büyütülecek en küçüğü
Sütü birikmiş devenin döllenmesini tamamlamak içindir bu
Yavrularını itmektedir bu deve, iki omuzuyla
Sert vurur sağılma ânında, tekmeler atar
Tıpkı Semûd'un karşılaştığı bela gibi
Onlar size örnek olamazlar, dişi deveyi kesmekle

Deniliyor ki: Bir gün Mesleme b. Hişâm, babası Hişâm'ın yanına girdi ve Hâlid'i azlettirinceye kadar yanından ayrılmadı. Kümeyt'ten vazgeçti; çünkü Kümeyt, kendisi hakkında söylenenleri yalanladı. Kümeyt, Mesleme Ebû Şâkir b. Hişâm hakkında şöyle dedi:

Kuşkusuz dikili olacak, hilafetin kazıkları
Velîd'den sonra Ümmü Hakîm'in oğlu için

Bunun üzerine Hâlid, "Ben künyesi 'Ebû Şâkir' olan bir halifeyi kabul etmiyorum." dedi. Sanki Mesleme, Hâlid'in bu sözünden dolayı ona karşı kinlenmişti. Kümeyt, Hişâm hakkında yazdığı bir kasidesinde şöyle diyor:

Ne zaman korktuğumuz bir şey için çağırsak Mervân'ı
Patlatılmaması için savunuyoruz, havuzumuzu
Öyle insanlarsınız ki, Allah sizinle bir araya getirdi, dinin
Allah doğrultur her zaman, yoldan sapanları
Babanızın babası olarak gördük, Ebü'l-Âsî'yi
Ve hem önceden hem sonradan, şerefinizin kaynağını
İki Hişâm ona şereften bir elbise giydirdiler
Mugîre de o şereften giyindi ve örtündü

Yine Kümeyt şöyle dedi:

Ey Benî Ümeyye! Sizler
Vesilelerin ve iplerin [çadır iplerinin] ehlisiniz
Sizler hilafetin kaynaklarısınız
Her büyükten daha büyüksünüz
Kıyamete kadar da sürecek
Sizden çift olanlar ve tek olanlar
Güzellerden ve büyüklerden gelen
Çok büyük ve çok güzel insanlar
Şu anda Ümeyye'ye vardım
İşler olacağına varacaktır
Ey Müslüman! Ebü'l-Velîd'in oğlu
Vefat etmiştir; eğer istersen dirilir
İpim takıldı senin ipine
Komşunun komşuya takılması gibi
Ve insanlar bildiler sendeki umudumu
Hem çöldekiler, hem de şehirdeki insanlar
Sen Ümeyye'de karşılayansın
İlk zamanlarında, felaketleri
Zamanın felaketlerine karşı duran
Ve komşuların komşuluklarına değer veren

Bana Amr b. Ebû Amr eş-Şeybânî er-Râviye anlattı; dedi ki: Hişâm Kümeyt'e eman verinceye ve Hişâm hakkındaki şiirini okuyuncaya kadar Mesleme Hişâm'ın yanından ayrılmadı. Hişâm, oğlu Mesleme'nin tanınmasını ve kendisinden söz edilmesini çok arzu ediyordu. Bu yüzden oğlunun onun hakkındaki şefaatini kabul edip Kümeyt'ten râzı olduğunu ortaya koydu. Kümeyt Abdülmelik b. Hişâm için şöyle dedi:

Abdüşems yönünden senindir, yücelikler
Ve Abdümenâf yönüne gidiyor, ailenin kökleri
Ve sen, Mahzûm'dan büyüklerin sahibi bir evde
Bir ev ki, nesepler onunla yücelmiştir
Hayatta olan ne kadar şeref sahibi ve cömert varsa
Mutlaka şerefiniz ve rütbeniz vardır, onların üstünde

Yine Kümeyt, Mesleme b. Hişâm hakkında şöyle dedi:

Ey Mesleme! Hilm, kararlılık ve cömertlik
Senin kapında ancak yenilenerek artış gösterirler
Sizler göğün yıldızlarısınız ve hidayete götüren kişilersiniz
Genç ve yaşlı, sizler yeryüzünün en cömertlerisiniz

Yine Kümeyt Muâviye b. Hişâm'a mersiye yazmış; bununla Hişâm'a ve çocuklarına yakınlaşmak istemişti. Kümeyt, Muâviye b. Hişâm'ı savunanlardandı. Şöyle demişti:

Halifenin oğlunun vefatıyla ilgili bir haber geldi bize
Kalplerimiz susadı ve hastalandı onunla
Ey Muâviye! Eğer kaybederse bir toprak senin cömertliğini
Ve bir o kadar toprak daha olsa; yine ortaya çıkacaktır cömertliğin
Ne güzel bir savaş delikanlısı ve ne güzel bir yıldızdı o!
Tolgalar, kılıçların altında ses çıkardığı zaman
Bahar gibiydi, kış bir damla [su] esirgediğinde
Ve aslan gibiydi, kılıç kınından çıkarıldığı zaman
Sana matem tutacağım, hem din hem dünya için
Kuşkusuz felç olduğunu gördüm, senden sonra iyilik elinin
Ve kapandı cömertliğin kapıları
Kederli hale geldi insanların yaşayışı ve kavruldu

[Saîd b. Hişâm'ın Durumu]

Medâinî Zeyd b. Hâris'ten nakletti; dedi ki: Saîd b. Hişâm gezinti için ata binerdi. İnsanlardan uzaklaştığında elbiselerini çıkarır; üzerinde sadece gömlek kalırdı. Onu da boynuna atar ve koşardı. Şöyle derdi: "Saldım köpeğimi, yiyecek bir şeyler arıyor. Bir kadınla karşılaşırsa mutlaka onun nefsini gasp eder."[460] Saîd b. Hişâm şakacı bir adamdı. Kendisi Hıms valisi iken zaman zaman Amr b. Kays'ın hanımıyla gizlice buluşuyordu. Bunun üzerine Tay kabilesinden, aynı zamanda Benî Buhter'den olan şair onun hakkında şöyle dedi:

460 Anlaşıldığına göre köpeğinden maksadı zekeridir. (çev.)

Bildir yanından Mü'minlerin Emîri'ne
İktidarsız olmayan bir vali tayin etmiş bize
Bir tavrı var ki, gizliden buluşuyor Amr'ın karısıyla
Tâce'nin yanında ise, dinde iyiliğin en üst derecesine ulaşma peşinde

Kelbî dedi ki: Amr b. Kays b. Sevr b. Humrân es-Sekûnî'dir. O, Ebû İsa Amr b. Kays'tır. İsa Ebü'l-Cemel el-Hımsî'dir. Tâce binti Amr el-Ganevî ise, Ribâb kabilesinden Amr b. Selîl'in karısıydı.

Yezîd b. Hâris dedi ki: Bizler Hıms'ta Saîd b. Hişâm'a benzeyen bazı insanlar biliyoruz. O kişilerin Saîd'in çocukları olduklarını düşünüyoruz. Dedi ki: Saîd bir gün gezinti için çıktı; ben onunla birlikte çıkmadım. Safvân b. Amr el-Kilâ'î onunla birlikte çıktı. Döndüğünde, onu karşılamak için çıktım. Saîd, "Seni bizimle birlikte çıkmaktan alıkoyan nedir?" dedi. Ona mazeretimi bildirdim. Birlikte yürüdük; sonra indik. Saîd, "Şu halkı görüyor musun? Onların içinde benden daha azgın biri yoktur." dedi. Ben, "Senin gibi biri böyle söylemez." dedim. Saîd, "Sus! Ben kendimi senden daha iyi biliyorum." dedi.

"Saîd zina yapıyor." diye Hişâm'a şikâyet edildi. Bunun üzerine Hişâm onu azletti ve ona şöyle dedi: "Bundan böyle hiçbir işimi yönetmeyeceksin; Allah sana lanet etsin. Kureyşli biri hiç zina eder mi? Senin gibi bir adam zina etmemeli. Bir Kureyşlinin fâsıklık yapmasının ne olduğunu biliyor musun? Bir Kureyşli ancak onun malını alır, buna verir; bunu öldürür ve şuna zulmeder [fakat hiçbir zaman zina yapmaz]."

Dediler ki: Bir gün Saîd Hıms'ta, az bir yağmurun ardından dışarı çıktı. Kendisi atının üstündeydi ve şalına bürünmüştü. Neredeyse şalının ucu yere değecek oluyordu. Bir adamın yanından geçti; adam onu tanımıyordu. Saîd'e, "Ey Allah'ın kulu! Elbisen bozulmuş; kaldırsan sana ne zararı olur?" dedi. Saîd, "Senin ve elbisenin ateşte olmanızı isterim." dedi. Adam, "Peki, sana ne menfaati olacak?" dedi.

Ebû Muhammed es-Süfyânî dedi ki: Saîd b. Hişâm bizimle birlikte hapse girdi. Kendisi hapiste ayrı bir evdeydi. Ben müzik aleti udun sesini işitiyordum. Bir gün onun bulunduğu eve çıktım; baktım bir tepsiyi almış, onu deliyor ve telleri yerleştiriyor. Ben, "Yazık sana! Ne bu hal?" dedim. Saîd, "Babasız kalasıca! Bu olmazsa kederden öleceğim." dedi.

Medâinî İsmâil b. İbrâhim'den nakletti; dedi ki: Bir şeyhin şöyle dediğini işittim: Hişâm hilafete getirildiği zaman bir konuşma yaptı ve "Beni bu makama getirmekle ateşten koruyan Allah'a hamd olsun." dedi. Ben bunu Muhammed b. Amr b. Hazm'a haber verdim. Muhammed şöyle dedi: Fakat Ömer b. Abdülazîz hitap ettiğinde ağladı ve şu âyeti okudu: "İş, ne sizin kuruntularınızla ne de kitap ehlinin kuruntularıyla olur. Kötülük yapan, onunla cezalandırılır ve kendisine Allah'tan başka ne dost ne de yardımcıbulur."[461]

Bana Ömerî anlattı; dedi ki: Hişâm, oğlu Saîd'i Hıms'a vali yaptı. Saîd, yanına gelmesi için Tace binti Amr el-Ganevî'ye haber gönderirdi. Tâce, Benî Teym er-Ribâb'dan Amr b. Selîl'in karısıydı. Saîd bunu babasının yanında itiraf etti. Bunun üzerine babası ona had vurdu ve şöyle dedi: "Ey pis kadının oğlu! Sen Mü'minlerin Emîri'nin oğlu olduğun halde zina mı yapıyorsun? Kesinlikle, ama kesinlikle bundan böyle seni bir işte görevlendirmeyeceğim. Kureyşlilerin fâsıklığı, hak eden şu adamın hakkını vermemek ve hak etmeyene şunu vermek şeklinden başka değildir." Deniliyor ki: Saîd, kendisine uygulanan bu had sebebiyle vefat etti. Ama doğru olan, onun babasının vefatından sonraya kalmış olduğudur.

Dediler ki: Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas Hişâm'ın yanına geldi. Hişâm bundan hoşlanmadı ve onun emriyle çadırı yıkıldı. Sonra emrindekilere, "Ona, evine git ve beklentisi içinde olduğunuz devletinizi bekle, deyin." dedi. Bunun üzerine Ebreş el-Kelbî, "Ey Mü'minlerin Emîri! Eğer [Abbasî devletiyle ilgili] söylenenler doğru ise, senin onlara rüşvet-i kelam vermen gerekir. Eğer yalan ise, ne diye sana doğru gelen bu adama sıla-i rahmi kesiyorsun?" dedi.

[Muhammed b. Hişâm'a Yazılan Mektup]

Bana Hafs b. Ömer anlattı. O Heysem'den nakletti; dedi ki: Hişâm, oğlu Muhammed'i yazlığa göndermek istediği zaman yazdığı bir mektubu ona verdi. Mektup şöyleydi:

---

461 Nîsâ, 4/123.

"İşlerine özel bazı hususlarda sana vasiyet etmeyi düşündüm. Bu hususlarda seni kendi terbiyemin kurallarına taşımak istiyorum. Ta ki sana karşı bir hüccet olsun ve Allah'ın üzerimdeki, seninle ilgili hakkını ödemiş olayım. Allah'ın, her türlü kötülükten uzak durarak, korumanı üzerime almasını arzu ediyorum. Allah'ın, her türlü nahoş davranıştan, dininde, bedeninde, ırzında ve görüşünde sana gelmesinden korktuğum bütün afetlerden seni korumasını istiyorum. Bütün bu hususlarda, seninle ilgili alışkanlıklarımda en güzel şekilde beni imtihan etmesini Allah'tan diliyorum. Allah, tayin ettiği şeyler için hamdedilendir ve imtihan ettikleri için şükredilendir. Hiçbir kimse, kendisine açıkça vaaz edilse ve seçkin nasihatler yapılsa bile, Allah'ın tevfiki onun için gerekçe olmadıkça, bu nasihatlerden faydalanamaz. Ayrıca o kişinin özünde, nasihat konusu olan hususların, kendisine nasihat edilenden daha faziletli olduğunu gösterecek bir yardımcı duygu olmadıkça nasihat ona menfaat vermeyecektir. Kuşkusuz bir ve ortaksız olan Allah'tan başka, hayırda muvaffak edecek ve yardımcı olacak hiç kimse yoktur.

Allah'ın benim için sende yarattığı nimetleri tamamlamasını, güzelliklerini arttırmasını ve o nimetin şükrünü eda etmek için yardım etmesini Allah'tan istiyorum. Şüphesiz ki Allah, sende bulunan fazilet işaretlerini ve hayır emarelerini görmemi sağladı. Şöyle ki: Allah'ın senin için yol ve sebep yapmasını istediğim en uzak fazilet gayelerine [hilafet makamına] seni yönlendirmeyi Allah kalbime attı. Senin işleri görebiliyor olman, Allah için nasihati tek başına yapabilmen, güzelce idare edebilmen, gelecekteki işin konusundaki yumuşaklığın ve işinin anahtarı konularında basiret sahibi olman bizi bu konuda karar vermeye sevk etti.

Senin ilk işin, Allah'a itaat konusunda gayret göstererek Allah'tan korkmayı tercih etmek, onun dinini ve kullarını korumak olsun. Ta ki Allah geçmiş seleflerin ve kalan salih akrabaların gibi seni güzelce mükâfatlandırsın. Çünkü her nimetin tamamı O'nunladır ve her arzunun nihaî noktası O'dur."

[Hişâm'la İlgili Muhtelif Rivayetler]

Bana Esrem anlattı. O Ebû Ubeyde'den nakletti; dedi ki: Bedevî bir adam, insanların kalabalık oldukları bir günde Hişâm'ın yanına girdi. Bunun üzerine Hişâm kapıcısına, "Yani girmek isteyen herkes girebiliyor mu?"

dedi. Bedevî adam, "Ey Mü'minlerin Emîri! Benim senin yanına girişim senin değerinden bir şey eksiltmez. Ancak benim değerimi yüceltir." dedi. Hişâm, "O zaman bir zararı yok; söyle bakalım ihtiyacını." dedi. Bedevî adam kendi valisinden şikâyetçi oldu. Hişâm bunun üzerine, âdil olması için valiye mektup yazdı.

Deniliyor ki: Hişâm -veya Velîd b. Abdülmelik- hilafetinden önce bakkalın yanında durur ve "Şu yeşillikten bir demet ver." derdi. Bakkal ona demeti uzatırdı. Bu kez, "Bu kaçadır?" derdi. Bakkal, "İki kuruşa" derdi. Hişâm, "Biraz arttır." derdi. Hişâm hakkında şair şöyle demiştir:

Onlara nâil olduktan sonra fasılasız davet ettin
Ey Abdüşems! Veya ey Mugîre!
Mekke'nin karanlığını aydınlatan iki aydırlar
Zifiri karanlıkları aydınlatıyorlar

Vâkıdî dedi ki: Hicret'in 113. yılında 20.000 Rum askeri saldırmak üzere Malatya'ya indiler. Malatya halkı şehrin kapılarını kapattılar. Onların elçisi yardım çağırmak üzere yola çıktı ve Rusâfe'de bulunan Hişâm'a ulaştı. Bunun üzerine Hişâm insanları Malatya'ya yönlendirdi. Kendisi de Sağr [Endülüs] yapımı bir kılıç kuşandı ve atına binerek Rakka'da insanların arasında dolaşmaya başladı. Tam o sırada kendisine Rumların geri çekildikleri haberi geldi. O da bu durumu Malatya'dan gelip yardım isteyen elçiye haber verdi. Hişâm, Malatya'da, askerî bir kışla oluşturmak için elçiyle birlikte mevlası Bişr'i de gönderdi.

Bana Ebü'l-Velîd Hişâm b. Ammâr anlattı; dedi ki: Anlatanlardan işittim; Hişâm'ın şöyle dediğini söylüyorlardı: "Kişinin dili, aklının hizmetkârlarındandır ve aklın yanındakini ilk haber verendir."

Dedi ki: Bana ulaşan habere göre Hişâm, "Kuşkusuz dil, konuşurken sahibinin aklı konusunda doğru söyler." dedi.

Medâinî dedi ki: Abdüla'lâ b. Abdullah b. Abdullah b. Âmir b. Küreyz heyet içinde Şam'a gelir ve Hişâm'ın yanında konuşurdu. Onun konuşması Mesleme b. Abdülmelik'in çok hoşuna giderdi. Mesleme, "Vallahi, İbn Âmir'in konuşmasını dinleyebilmek için, sarığın fazlalığını kulağımın üzerinden kaldırırdım." derdi. Mesleme ayrıca şöyle derdi: "Adam var ki,

ihtiyacı için benimle konuşur; aslında istediğini hak etmektedir. Fakat yanlış konuştuğu için, sanki ekşi narın tanesini azar azar gözüme koyuyor. Nihayet sükût eder ve istediğini reddederim. Bir adam da ihtiyacı için benimle konuşur; aslında istediğini hak etmiyor. Fakat çok güzel ve fesahatle konuştuğu için istediğini ona veririm."

Dediler ki: Velîd b. Yezîd, Hişâm'ın meclisinde hazır bulundu. Sonra çıkıp atına atladı. Ebû Şâkir b. Hişâm'a da, "Baban böyle binmesini biliyor mu?" dedi. Bunun üzerine Ebû Şâkir, "Babamın yüz kölesi var. Hepsi de bundan daha iyi binerler." dedi. Bunu duyan Hişâm, "İlahî, şu benim oğlum Mesleme… Şakaları olmasaydı çok nüktedan biridir." dedi.

Medâinî dedi ki: Hişâm hacca gitmişti. Ebreş, yanlarında berbat[462] [ud] bulunan bazı insanları yakalamıştı. Hişâm, "Onları hapse atın; bu eşyalarını satın ve parasını da beytülmale koyun. Islah oldukları zaman paralarını onlara geri verin." dedi.

Hişâm'ın mevlası Bişr dedi ki: Hişâm'ın yanına, beraberinde cariye, içki ve berbat [ud] bulunan bir adam getirildi: Hişâm, "Tambur'u kafasında kırın." dedi. Hişâm adamı dövdü; yaşlı adam ağlamaya başladı. Bişr dedi ki: Ben adama, "Sabırlı ol!" dedim. Adam, "Mü'minlerin Emîri beni dövdüğü için mi ağladığımı sanıyorsun? Benim ağlamam uda hakaret ettiği içindir; ona 'tambur' dediği zaman." dedi.

Hişâm b. Muhammed el-Kelbî dedi ki: Velîd b. Yezîd el-Maktûl, Hişâm b. Abdülmelik'in yanına girdi. Hişâm'ın çocukları da yanındaydı. İçlerinde, künyesi "Ebû Şâkir" olan Mesleme b. Hişâm da vardı. Velîd nüktedan biriydi; Mesleme'ye, onu tanımıyormuş gibi, "Adın ne senin?" dedi. Mesleme, "Şârzencî" dedi. Mesleme bu sözüyle Velîd'e laf atarak, zenciler gibi çok nebiz içtiğini ve onlar gibi coşup şarkı söylediğini anlatmak istedi. Biz "Şârzencî'nin haberini, Abdülmelik b. Mervân'ın haberleriyle birlikte anlattık.

Medâinî dedi ki: Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman, Hişâm'ın yanına girmek için izin istedi. Kardeşi Abdülazîz de onunla beraberdi. Ab-

---

462 Berbat (بربط) Farsça bir kelime olup Acemlerin Ud'a benzer bir müzik aletidir [bkz. *Lisânü'l-Arab*, IX/258]. (çev.)

dülazîz'den önce Muhammed'e izin verildi. İkisi Hişâm'ın yanına girince Abdülazîz, Hüseyn b. Ali'nin bahsi geçmediği halde, "Allah Hüseyn'e rahmet etsin." dedi. Bu durum Hişâm'ın hoşuna gitmedi; gözlerini çevirdi ve "Ne demek bu?" dedi. Abdülazîz, "Şu demek: Ben ve Muhammed, Abdullah'ın çocuklarıyız. Benim annem Ümeyyeoğullarından Hâlid b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd'in kızıdır. Muhammed'in annesi de Fâtıma binti Hüseyn'dir. Ben ondan yaşlı olduğum halde benden önce ona izin verildi. Çünkü onu Fâtıma doğurmuştur." Bunun üzerine Hişâm izin memuruna, "Bundan sonra geldiğinde onu öne geçir." dedi.

Bir gün Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman ve Abdullah b. Hasan b. Hasan Hişâm'ın kapısında hazır bulundular. İzin memuru çıktı: "Muhammed b. Abdullah!" dedi. Muhammed kalkmadı. İzin memuru ona yaklaştı ve "Gir" dedi. Muhammed b. Abdullah, "Abdullah b. Hasan burada." dedi. İzin memuru Hişâm'ın yanına geri döndü ve dediğini ona haber verdi. Yine "Muhammed b. Abdullah!" dedi. Muhammed kalkmadı. Bunu üç kere tekrarladı. Bunun üzerine Hişâm, "Abdullah b. Hasan'a izin ver." dedi. İzin memuru çıktı ve "Abdullah b. Hasan!" dedi. Abdullah b. Hasan hemen ayağa kalktı; Muhammed b. Abdullah da onunla birlikte kalktı.

Medâinî dedi ki: Hişâm bir gün Mesleme b. Abdülmelik'e, "Ey Ebû Saîd! Hiç katıldığın bir savaşta veya sana yaklaşan bir düşman karşısında kalbine korku girdi mi?" dedi. Mesleme, "Beni hileden alıkoyan bir korkudan kurtulamadım ama düşüncemi başımdan alacak bir korku beni kaplamadı." dedi. Hişâm, "Kahramanlık budur işte." dedi.

Medâinî dedi ki: İbrâhim b. Hişâm, Hişâm b. Abdülmelik'e şöyle dedi: Ey Mü'minlerin Emîri! Bir gün Abdurrahman b. Anbese b. Saîd b. Âs geldi; yanımda da İbrâhim b. Abdullah b. Mutî vardı. Abdurrahman b. Anbese'nin üzerinde, cübbe, şal ve sarıktan oluşan yeşil bir elbise vardı. İbrâhim, "İbn Anbese Karûn'un elbiseleri içinde geliyor." dedi Ben güldüm. Bunun üzerine Abdurrahman, "Ey Emîr, seni güldüren nedir?" dedi. Ben de, "Sen geldiğin zaman İbrâhim şöyle şöyle dedi." dedim. Abdurrahman, "Eğer ben kendim için, senin için ve Müslümanlar için öfkelenmesinden korkmasaydım, ona cevap verirdim." dedi. Ben, "Sen onun öfkelenmesin-

den ne diye korkuyorsun?" dedim. Abdurrahman, "Bana gelen habere göre Deccal bir öfke sebebiyle ortaya çıkacakmış. İbrâhim tek gözlüdür ve onun Deccal olduğunu düşünüyorum." dedi. Bunun üzerine İbrâhim, "Eğer bana büyük bir iyiliği olmasaydı ona cevap verirdim." dedi. Ben, "Onun iyiliği nedir?" dedim. İbrâhim, "Bir köle büyük bir bıçakla onun üzerine gitti. Ona vurdu; bıçak sıyırdı. Kanı gördüğü zaman, artık ne zaman yanına bir köle girerse, 'Sen hürsün' demeye başladı. Ben de onu ziyaret etmek üzere yanına girdim; ona, 'Kendini nasıl hissediyorsun?' dedim. Abdurrahman bana, 'Sen hürsün' dedi. Ben ona, 'Ben İbrâhim b. Abdullah'ım' dedim. O, 'Sen hürsün' dedi. O itikadınca beni özgürlüğüme kavuşturmuştu. İşte onun bana yaptığı iyilik buydu."

Dedi ki: Hişâm tâundan kaçtı ve bir kiliseye rastladı. Rahip onu, dört ceriplik bir bahçenin içine koydu. Ona güzel ve olgunlaşmış meyveler getirmeye başladı. Hişâm ona, "Bahçeni bana satar mısın?" dedi. Rahip sustu. Hişâm söylediğini tekrarladı. O yine susuyordu. Hişâm, "Ey Rahip! Neden konuşmuyorsun?" dedi. Rahip, "İnsanların hepsi ölsün ama senin ölmeni istemiyorum." dedi. Hişâm, "Neden?" dedi. Rahip, "Dünyadaki her şey sana kaldığında, doyabilmen için." dedi. Hişâm güldü ve "Duyuyor musun ey Ebreş?" dedi. Ebreş, "Bugüne kadar ondan başka hiçbir hür seninle karşılaşmamıştır." dedi.

Medâinî dedi ki: Cüdey el-Kirmânî Hişâm'ın yanına girdi. Hişâm ona, "Kimsin sen?" dedi. Adam, "Ben Cüdey'" dedi. Hişâm, "el-Kirmânî mi?" dedi. Sanki hoşlanmamıştı. Sonra Hişâm, "Yapma! Hoşuna gitmeyen bir lakapla meşhur olduğun zaman o artık bir nesep olur." dedi.

Dediler ki: Bir gün Hişâm, içinde zeytin ağaçları bulunan kendisine ait bir bahçede durmuştu. Osman b. Hayyân da onun yanındaydı. Hişâm zeytinlerin silkelenme sesini işitti. Yanında olan Osman'a şöyle dedi: "Silkeleyenlerin yanına git ve onlara, 'Onları tek tek toplayın ve silkelemeyin. Yoksa ağaçların gözlerini çıkarır ve dallarını kırarsınız' de."

Dediler ki: Hişâm'ın yanına bir cariye getirildi. Cariye Hişâm'ın çok hoşuna gitti. Cariyenin sahibi, ücret konusunda aşırı bir fiyat istedi. Hişâm ona on bin dirhem verdi; ancak sahibi kabul etmedi. Bunun üzerine

Ebreş cariyeyi, sahibinin hükmü ve istediği fiyatla satın aldı ve onu Hişâm'a gönderdi.

Hişâm'a bir miktar mal getirildi. Onu çocuklarına ve ailesine taksim etti. Ancak o maldan yüz yirmi bin dirhem ayırmıştı. Hişâm, Ümmü Hakîm binti Yahya b. Hakem'e, "Bu malı en çok hak eden kimdir?" dedi. Ümmü Hakîm, "Benim" dedi. Hişâm, "Sen kısmetini aldın." dedi. Bunun üzerine Hişâm, Abde binti Abdullah b. Yezîd b. Muâviye'ye, "Sen söyle! Siz Ebû Süfyân ailesisiniz ve bir fikir sahibi olduğunuzu iddia ediyorsunuz?" dedi. Abde, "Bu malı en çok hak eden, nefsine karşı cimrilik yaptığın zaman sana karşı cömertlik yapacak olan kişidir." dedi. Hişâm, "Doğru söyledin." dedi ve bu malın Ebreş'e götürülmesini emretti. Sonra, "Bu mal, şu anda bulunduğu yer itibariyle, daha önce bulunduğu yerden daha iyi yerdedir." dedi.

Dediler ki: Hişâm'ın yanına bir heyet geldi; içlerinde Ammâr b. Yâsir'in oğlu da vardı. Hişâm ona, "Sen kimsin?" dedi. Ammâr'ın oğlu ona kim olduğunu söyledi. Bunun üzerine Hişâm şu beyti okudu:

Küçüğüne umut bağlıyorsun ama babası yormuştur seni
Ve kökünde, ağaç bitiren bir şey vardır

Sonra, "Hayır, vallahi ben dünyada kaldıkça o benden bir iyilik elde edemeyecektir." dedi.

Medâinî Mesleme b. Muhârib'den nakletti; dedi ki: Hâlid b. Safvân şöyle dedi: Çok sıcak bir günde Hişâm b. Abdülmelik'in yanına girdim. Kendisi bir su havuzundaydı ve su topuklarını geçiyordu. Ona bir iskemle konulmuş; kendisi üzerinde oturuyordu. Beni görünce, benim için bir iskemle istedi. Sonra oturup bana sorular sormaya başladı. Ben de onunla konuşmaya başladım. Sonra bana, "Ey Hâlid! Senden daha çok sevdiğim birçok Hâlid senin oturduğun yere oturdular." -Hâlid b. Abdullah el-Kâsrî'yi kastediyor.- Dedi ki: Ben ona, "Ey Mü'minlerin Emîri! Sen onu faziletinle affetsen ve hilminle onu örtsen…" dedim. Hişâm, "Hâlid şımardı ve sıktı. Koşturdu ve zayıf düşürdü." dedi. Ben de sustum.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem'den nakletti; dedi ki: Irak valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî Hişâm'ın çocuklarına hediyeler göndermiş; ancak bu

hediyeler Hişâm'ı kızdırmıştı. Hâlid, Hişâm'ın bir hizmetçisini ihmal ederek ona hediye göndermemişti. Bunun üzerine hizmetçi küçük bir oğlunu aldı ve Hişâm'ın, onun sözlerini duyacağı bir yerde durdu. Sonra oğlunu çimdikleyerek ağlattı ve "Vallahi eğer sen Hâid b. Abdullah el-Kâsrî'nin çocuklarından olsaydın seni ayırmazdı." dedi. Hişâm onun bu sözünü duydu. Bu olay, Hâlid hakkında ilk kez onun kalbinde yer etmişti.

Dediler ki: Hişâm Hâlid'e karşı öfkelenince ona haber gönderip hürmetini ona hatırlatıyor ve şöyle diyordu: "Samimiyette ifrat etmek hürmeti bozar."

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı. O Avâne'den, o da Hişâm'dan şöyle dediğini nakletti: "Gönlü en rahat olan adam, dünyadan ve dünya metâından vazgeçer. Kötü günlere karşı direnir ve eceli, ona gelecek olan en sevimli şey olur."

Hişâm el-Ahvas'a dedi ki: Şu Ferezdak bizden ne istiyor? Hâlid b. Abdullah el-Kasrî bizim için bir nehir kazmış; Ferezdak şöyle demiştir:

Allah'ın malını hakkı dışında harcadın
Senin uğursuz ve mübarek olmayan nehrin için

Bunun üzerine Ahvas, "Bu Ferezdak'ın sözü değildir." dedi. Hişâm, "Allah belalarını versin! Gerçekler geldiği zaman birbirlerine yardım ediyorlar." dedi.

Medâinî Suhaym b. Hafs'tan nakletti; dedi ki: Hişâm b. Abdülmelik İsmâil b. Yesâr'ın yanından geçti. İsmâil bir ev edinmiş; onu düzeltiyordu. Hişâm, "Ey İsmâil! Bu senin evlerinden değildir." dedi. İsmâil, "Evet, bu benim ve babalarımın evlerindendir. Fakat senin evin, kıldan veya yünden yapılmış ve ağaçtan direkler üzerinde duran bir çadırdır." dedi.

Dediler ki: Hişâm çocuklarından bazılarını kontrol etti; onlardan birinin cuma namazına gelmediğini fark etti. Ona, "Seni cuma günü cemaat mescidinde namaz kılmaktan alıkoyan nedir?" dedi. Çocuğu, "Hayvanım yoruldu; ben de yaya olarak cumaya gelemedim." dedi.

Hişâm, Hâlid b. Safvân'a, "Bana nasihat et; ancak kısa kes!" dedi. Hâlid, "Sen halkın üzerindesin ve Allah'tan başka senin üstünde kimse yok. Allah'a gideceksin; Allah'tan kork!" dedi.

Medâinî Hamza b. İbrâhim'den nakletti; dedi ki: Haccâc Ma'bed el-Cühenî'ye, "Ey Ma'bed! Kader konusunda konuşur musun?" dedi. Ma'bed şöyle dedi: "Evet; Irak halkının fâsıkları, Allah'ın, Osman'ın öldürülmesini takdir ettiğini ve onun öldürülmesine hükmettiğini söylemişler. Ben onlara 'Siz yalan söylüyorsunuz' dedim." Haccâc, "Doğru söylemişsin." dedi. Haccâc'ın bu sözü Hişâm'a ulaştı. Hişâm, "Elbette ki, Allah Osman'ın katillerine şekaveti yazdığı zaman onun öldürülmesini de takdir etmiştir. Ma'bed de Haccâc da yalan söylemişlerdir." dedi.

Dediler ki: Ferezdak, Cerîr ve Ahtal'ın şiirlerini aktaran raviler Hişâm'ın yanına girdiler. Cerîr'in rivayetçisi bir kürk içinde, diğeri de ipek elbise içinde girdi. Ferezdak'ın rivayetçisi hemen bir şiir okumaya başladı:

Onda, sanki narın parçaları vardır
Ve etrafında dişi aslanlar oturmuş, sütleğen közleri

Hişâm öfkelendi; Ferezdak ve Ahtal'ın rivayetçilerine bir şey vermedi. Cerîr'in rivayetçisine verdi.

Medâinî Abdurrahman b. Hâlid'den nakletti; dedi ki: Hişâm'ın, kendisine ait bir tarlada zeytin toplayan kölelerine şöyle dediğini gördüm: "Tane tane toplayın ve ağacı silkelemeyin. Çünkü silkeleme, ağacın gözünü çıkarıyor ve dallarını kırıyor." Hişâm'ın yanında Osman b. Hayyân da vardı. Hâlid'in bir meselesi sebebiyle Osman'ı Irak'a göndermişti. Osman gelmiş ve ona durumu haber vermişti. Bu olay, Hâlid'in azledilmesine sebep olmuştu.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı; dedi ki: Bize gelen habere göre Hâlid'in, yanına gelen kavminden olan kimselere hediyeler verdiği Hişâm'a anlatılmıştı. Bu, Hişâm'ın ona karşı fazla öfkelenmesine sebep oldu ve şöyle dedi: "Ben bu mal konusunda kendi nefsime, aileme ve çocuklarıma karşı cimrilik yapıyorum; Hâlid ise onu kavmine dağıtıyor." Yanında hazır bulunanlardan bazıları ona şunu anlattılar: Becîle'den bir adam Hâlid'in yanına girmiş ve bir şeyler istemiş; ancak Hâlid ona vermemişti. Bunun üzerine adam şöyle demiştir:

Kişi zenginleşip de kavmine
"Ben kendisine müracaat edilen sarıklı efendiyim" dediği zaman
Ve onlara bir hayrı dokunmaz, onlara ağalık yapmaktan başka
Ve boyun eğdirmesi kavmini zelil kılmış ise, çok zalimdir o kişi

Bunun üzerine Hâlid onu geri çevirmiş ve ona bir şeyler vermişti. Hişâm, "Vallahi onun sarığının kıvrımlarını kıracağım; onu indireceğim. Artık kendisine müracaat edilmeyecektir." dedi.

Bana Ebû Mes'ûd anlattı. O İbn Künâse'den nakletti; dedi ki: Hişâm ve Mesleme, bir harfin irabında veya bir garip kelimenin manasında ihtilaf ettiler ve bir adamı hakem tayin ettiler. Adam Hişâm'a, "Senin dediğin gibidir ey Mü'minlerin Emîri!" dedi. Bunun üzerine Mesleme, "Bu, cahillerin hükmü ve sözüdür." dedi.

Bana Ömerî anlattı. O Heysem b. Adî'den nakletti; dedi ki: İbrâhim b. Hişâm el-Mahzûmî, Hişâm'ın emriyle Abdullah b. Âmir b. Zübeyr'in evini yıktı. Hişâm yanından geçti; Abdullah namaz kılıyordu. Hişâm, "Sabret!" dedi. Abdullah, "Sizi her gün beş kere Allah'a arz ediyorum." dedi. -Beddua ettiğini kastediyor.-

Ebü'l-Hasan el-Medâinî Abdullah b. Muhammed'den, o babasından, o da Âmir b. Abdullah'tan nakletti; dedi ki: Hişâm hacca gitmek istedi ve "Medine'de, kendisiyle konuşulacak Kureyş'ten kim kalmış?" dedi. Çevresindekiler, "Halife'ye cevap verecek kimse kalmamış." dediler. Hişâm hacca gitti. Abdullah b. Urve b. Zübeyr onun yanına geldi. Abdullah b. Urve "Ey Mü'minlerin Emîri, dayın İbrâhim b. Hişâm'a karşı bana yardım et! Çünkü sen onu Medine ile Yemen arasındaki toprakların tümüne yönetici yaptın. Elindeki toprakların çokluğu, bizim elimizdeki az toprakları almaktan onu alıkoymadı. Allah aşkına, başka bir tarla vererek bize iyilikte bulun." dedi.

Hişâm, "Ona karşı sana yardım etmeyeceğim." dedi. Abdullah b. Urve "Neden? Vallahi Abdullah b. Zübeyr ile birlikte ölmemize engel olan bu mallardır ve bunlar elimizden alındı. Kuşkusuz bir adamın aziz olarak ölmesi, zelil olarak ölmesinden daha hayırlıdır." dedi. Bunun üzerine Hişâm, "Bu bir" dedi.

Sonra yanına İbrâhim b. Muhammed b. Talha b. Ubeydullah gelip "Ey Mü'minlerin Emîri! Nâfi b. Alkame'ye karşı bana yardım et. Çünkü o benim evimi elimden aldı." dedi. Hişâm, "Sen bunu Mü'minlerin Emîri Abdülmelik'e götürmedin mi?" dedi. İbrâhim, "Ona götürdüm, ancak Abdülmelik hak yolun dışına çıktı." dedi. Hişâm, "Velîd'e götürmedin mi?" dedi. İbrâhim, "Götürdüm; o da babasının yolunda yürüdü." dedi. Hişâm, "Peki, Süleyman'a götürmedin mi?" dedi. İbrâhim, "Götürdüm; o da kardeşi ve babasının yolunda yürüdü." dedi. Hişâm, "Peki, Ömer b. Abülaziz'e?" dedi. İbrâhim, "Allah rahmet etsin; çabuk vefat etti." dedi. Hişâm öfkelendi ve ona, "Sizlerden biri, burnu sürtülüp ayağından tutularak çekilmeyi hak edecek kadar fazla konuşmaya devam etmektedir." dedi. İbrâhim, "O zaman senin şerrin hayrını geçecek, rahmin kesilecek ve Allah'ın eli senin elinin üstünde olacak. Allah'ın emri de arkanda olur. Vallahi bu dava takip edilecek ve fâsık ıslah olacaktır." dedi. Hişâm, "Benim kavmimin gittiğini söyleyenin Allah belasını versin! Bu adam, 'verdiğim hükmün reddedileceğini' söylüyor. İbn Urve beni tehdit ediyor." dedi. Sonra İbrâhim'e dönerek, "Eğer sende vurulacak bir yer olsaydı yüz kırbaç vururdum." dedi. İbrâhim, "Vallahi bende dövülecek bin kırbaçlık yer vardır." dedi. Hişâm, "Kötü bir şey; onu benim için sakla." dedi. Hişâm dedi ki: "İbrâhim vefat edinceye kadar onu kimseye söylemedim. Vefat edince anlattım; çünkü değerli bir öyküdür."

Ferezdak, Hâlid'den korkmaya başladığında şöyle dedi:

Ey Mervân ailesi! Bilmez misiniz, yanımda Mervân'a ait bir iyilik olduğunu?
Kan akıtılmasını durduran bir iyilik
Ziyâd [b. Ebîh], beni öldürmek için yemin ettiği zaman
Mervân'ın bu tehdidini bertaraf etmedi benden
Dilimin iki kenarını keseceğini söylemişti, Ziyâd
Kavmim olan Hındifileri onunla müdafaa ettiğim bir dil
Mervân'a koşuyordum
Dilim sözle aleyhime bir cürüm işlediği zaman
Terk etmedi kendi haline, Hişâm'ın elleri
İçinde dinde eğrilik bulunan hiçbir şehri, düzeltmeden

Kümeyt, Hâlid b. Mesleme hakkında şöyle dedi:

Güneş yerine getirdi, sana karşı görevini, ancak bir kere
Ay da sana karşı yaptı görevini, ne var ki yaya idi
Hilminle nefse galip gelensin, uçarılığın esnasında
Cahil kaldıklarında, kavmin akıllarını hayra yönlendirensin
Faziletleri sayıldığında, sen ve İbn Mâme
Ancak deniz ve damla gibisiniz, cömertlikte

Dedi ki: Cerîr, on yıl boyunca Hişâm'ın yanına gelip giden şairler arasında yer alıp gelmedi. On yıl sonra yanına gelmeye hazırlandı ve şöyle dedi:

Nasıl olur da, sana doğru yolculuğa çıkmayacağım?
Arzu ve isteklerimi sana iletmek istiyorum

Ne var ki Cerîr, Hişâm'ın yanına varamadan vefat etti.

Dediler ki: Urve b. Uzeyne el-Leysî Hişâm'ın yanına geldi. Hişâm ona, "Şu şiiri söyleyen sen değil misin?" dedi ve aşağıdaki beyitleri okudu:

İsraf ahlakımdan değildir ve ben bildim ki
Benim rızkım olan şey, bana gelecektir
Çabalarım onun için, ancak arayışı beni yorar
Eğer sabredersem o rızık bana gelir, beni yormadan

Sonra devamla, "Sanıyorum sen, sözleri amelinden daha fazla olan birisin." dedi. Bunun üzerine Urve "Ben Allah'tan af ve mağfiret diliyor, sadece O'na yöneliyorum." dedi ve Hişâm'ın yanından çıktı. Orada gecelemedi; sadece ailesine dönerken yolda geceledi. Onun ayrılışı kendisine ulaşınca Hişâm yaptığı karşılamadan utandı ve ona bin dinar gönderdi. Hişâm'ın elçisi ona bin dinarı getirince Urve, "Mü'minlerin Emîri'ne benden selam söyle ve ona de ki: Ben Allah'a tevekkül ettim ve ona yöneldim; o da rızkımı yatağıma gönderdi." dedi. Bunun üzerine Hişâm, "Doğru söylemiştir. Bizler ancak Allah'ın hazinedarlarıyız. Bir şey için izin verilince, severek ve cömertçe davranarak onu yerine getiririz." dedi.

Medâinî dedi ki: Hişâm, Saîd el-Ebreş'e, "Keçilerin doğurdular mı?" dedi. Saîd, "Evet vallahi doğurdular." dedi. Hişâm, "Ancak benim keçilerimin

doğumları gecikti. Bizi keçilerine götür de sütlerinden içelim." dedi. Ebreş, "Peki" dedi. Hemen bir çadır getirtti ve kuruldu. Hişâm ve Ebreş çadıra girdiler; insanlar da geldiler. Hişâm ve Ebreş iki iskemle üzerine oturdular. Her birine bir keçi getirdiler. Hişâm kendi eliyle keçiyi sağdı sonra, "Ey Ebreş, gördüğün gibi sağmayı unutmuş değilim." dedi.

Sonra Ebreş'in emriyle kendisine, somun yapılmak üzere hamur getirildi; Hişâm'ın önünde hamur yapıldı. Hişâm kendi eliyle ateş yakıp onu kontrol etti. Sonra hazırladığı ekmek hamurunu ateşin üzerine attı ve onu maşayla çevirmeye başladı. Sonra, "Ey Ebreş! Hizmetimi nasıl görüyorsun?" dedi. Nihayet ekmek pişti; onu çıkardı, maşayla onu dövmeye başladı ve "*Cenbeyke, Cenbeyk*" dedi. Ebreş de, "*Lebbeyke, Lebbeyk*" diyordu. Bu sözler, kendilerine ekmek yapıldığı zaman çocukların söyledikleri sözler idi. Sonra öğle yemeği yediler; insanlar da yemek yediler ve Hişâm ayrıldı.

Medâinî dedi ki: Medine ehlinden bir adam şöyle dedi: "Hişâm'dan sonra insanlar bir eksiklik hissettiler. Onun zamanında bir adam bir adamın yanına gitmek için yolculuk yaptığı zaman, mutlaka onun yanında bir görüş, bir akıl ve bir cömertlik bulurdu. Hişâm vefat edince bunun eksikliği hissedildi."

Bir gün Hişâm'a Mekhûl soruldu. Hişâm onu zemmetti. Bunun üzerine Mesleme, "Sus ey Mü'minlerin Emîri! Ben onun 'Allah'ım! Beni Hişâm'dan sonraya bırakma!' dediğini işittim." dedi.

Medâinî Cerm kabilesinden olan bir şeyhten nakletti; dedi ki: Ben Karyeteyn'de idim. Onunla Dımaşk arasında deveyle iki konak vardı. İrmîniyye'den gelen ve içinde bazı insanlar bulunan bir kafile orada konakladı. Hişâm tarafından gönderilen Kelb kabilesine mensup bir adam geldi; yanında başka bir adam daha vardı. Onlar, "Ey konaklayan kafile! Sizde Gaylân b. Müslim var mıdır?" dediler. Üzerinde, düğmeleri deriden yapılmış Nusaybî [Nusaybin'de yapılmış] bir şal bulunan kırmızı bir adam, "Ben Gaylân Ebû Mervân'ım." dedi. Onlar, "Sâlih nerede?" dediler. Orta boylu ve yakışıklı bir adam kalktı ve "Ben Sâlih b. Abdüsselâm'ım." dedi. Hemen ikisini prangalara koyup onları Hişâm'ın yanına götürdüler.

Hişâm Gaylân'a, "Yazıklar olsun sana! Senden bana gelen bu sözler nedir?" dedi. Gaylân'dan önce Sâlih söze başladı ve "Allah bir kimseyi, ancak gücünün yettiği şeye yükümlü kılar."[463] dedi. Bunun üzerine Hişâm ona, "Sen Allah'ın kitabının muhkem âyetlerini bırakıp müteşâbihleri mi okuyorsun? Kuşkusuz bu tutumunuz, sizin hakkınızda söylenenleri doğrular mahiyettedir." dedi. Sâlih, "Bu âyet müteşâbih mi?" dedi. Hişâm, "Bunları çıkarın ve her birine yetmişer kırbaç vurun." dedi. Hemen darp edildiler. Sonra bazı insanlar gelip onların, "Allah kesinlikle Hişâm'a bir idare vermemiştir. İnsanlar erzakı zorla almaya çalışıyor ve erzak onlara anlaşmalarla geliyor." şeklinde sözler söylediklerine şahitlik ettiler. Hişâm, "Acaba bu iki insanı bu durumda gördüğünüz için mi şahitlik ediyorsunuz, yoksa onlara duyduğunuz düşmanlık sebebiyle mi?" dedi. Onlar, "Hayır, düşmanlık sebebiyle değil; fakat sen imamsın; biz de boynumuzdaki şahitlik sebebiyle sana geldik." dediler. Hişâm o ikisinin de el ve ayaklarını kesti. Osman b. Hayyân el-Mürrî onların yanından geçti ve "Ey Gaylân! Bu da Allah'ın kazâ ve kaderiyle miydi?" dedi. Gaylân, "Bu Allah'ın ilmindeydi." dedi.

Sonra Hişâm onların dillerinin kafalarından çekilmesini veya kesilmesini emretti. Ancak fazla geçmeden ikisi de öldüler. Deniliyor ki: Gaylân ve arkadaşı İrmîniyye'de Hişâm'ın aleyhinde konuşuyorlardı. Hişâm onların üzerinde casus tayin etmişti. İrmîniyye'den ayrılınca, konakladıkları yerler kendisine haber verildi. Hişâm, onların aleyhinde şahitlik yapacak şahitler ayarladı ve yaptığını onlara yaptı. Sonra onları astı.

Dediler ki: Hişâm bir su dolabı [çıkrık] aldı ve Rakka valisine bir mektup yazarak kendisine dolabı çevirecek bir öküz almasını emretti. Rakka valisi öküzü otuz dirheme satın aldı.[464] Öküzü bir şurtayla ona gönderdi. Hişâm öküzü görünce onu beğendi ve "Allah sana ve seni gönderene bereketini koysun. Elçiye on dirhem verin." dedi. Elçi, "Ey Mü'minlerin Emîri! Benim bahşişimi beş dirhem arttır." dedi. Bunun üzerine Hişâm, "El-insaf! Otuz dirheme alınmış bir öküz getirdin. Oysa bizimle Rakka arasında

463 Bakara, 2/286.

464 Bir öküzün otuz dirheme satın alınmış olması imkânsız gibi görünmektedir. Çünkü daha önceki rivayetlerde bir kilo etin kasapta iki dirheme satıldığı anlatılmıştı. Çıkrığı çevirecek güçte olan bir öküz en az yüz kilo et çıkardığına göre, bu rivayette bir gariplik vardır. (çev.)

ancak otuz mil var. Bahşişinin beş dirhem arttırılmasını istiyorsun; sen ahmak birisin. Git Allah sana bereketini koysun!" dedi.

Medâinî dedi ki: Amr b. Utbe el-Mahzûmî şöyle dedi: Bir gün Hişâm halka yönelik bir görüşmeye izin verdi. Yanına bir bedevî girdi ve "Ey Mü'minlerin Emîri! Ben yaşlandım ve kemiklerim inceldi. İki oğluma atıyye tahsis ederek bana yardımcı ol! Bu iki oğlum, Mü'minlerin Emîri'nin arzu ettiği itaat ve sabır içindedirler." dedi. Hişâm, "Peki, sana ne verebiliriz?" dedi. Bedevî, "Evimin yanında bulunan bir evi bana ver. O ev, vârisi olmayan ve vefat eden bir Yahudi'ye aittir. Evimi o sayede genişleteceğim." dedi. Hişâm, "Beytülmal bu ev için daha uygundur." dedi. Bedevî, "O zaman, benim için haracını hafifleteceğin ve yanı başımda olan bir çiftlik ver." dedi. Hişâm, "Olmaz" dedi. Adam dönüp gitti ve giderken, "Bugünkü gibi berbat derecede cimri ve kötü cevap veren bir adam görmedim." dedi.

Hişâm bunun sesini duydu ve başını eğdi. Muhafızlar hemen bedevînin başı üzerinde mızraklarını doğrulttular. Amr, "Adam öldürülür ve kanı bana bulaşır ya da kafasına vurulur ve beyni benim üzerime sıçrar diye elbiselerimi topladım." dedi. Bedevî adam "Seni kınamak bana layık değildir. Kuşkusuz senin, Allah'ın küçük kullarından biri olduğunu biliyorum. Sen ancak onun izniyle verir ve onun izniyle vermeyi engellersin." dedi. Hişâm, "Onu geri çevirin." dedi ve bedevîye, "Nasıl söyledin o sözü?" dedi. Bedevî adam söylediğini tekrarladı. Hişâm ona, "Doğru söyledin. İhtiyaçlarını bana tekrar söyle." dedi ve ihtiyaçlarını karşıladı.

Dediler ki: Hassân en-Nabtî Hişâm'a birçok hediye getirdi. Hişâm hayvanına binerken hediyeleri ona sundu. Hassân ayrıca, önemsemediği iki küçük hizmetçi dışında, Hişâm'ın etrafında dolaşan herkesi de râzı etti. Hişâm abdesthaneye girdi; iki hizmetçi suyu getirdiler. Onlardan biri diğerine, "Mü'minlerin Emîri'ne bildirmez misin ki, Hassân o hediyeler kadar malı kendisine almadan hiçbir şey hediye etmez?" dedi. Diğeri, "Hatta kendisine on mislini almadan… Anasının evinden mi bunları hediye ediyor sanki?" dedi. Hişâm da bu konuşmayı duydu. Hassân Hişâm'ın yanına girince, "Sen bu iki hizmetçiye bir şey verdin mi?" dedi. Hassân, "Hayır, onları ihmal ettim." dedi. Hişâm, "O halde onlara da bir iyilik yap." dedi. Hassân onların her birine bin dirhem gönderdi.

Hişâm Hassân'la baş başaydı. O iki hizmetçi de evin kapısındaydılar. Onlardan biri, "Biz bu adam hakkında bilmeden konuşuyoruz. Oysa Mü'minlerin Emîri ona nasihat etmeyi ve ona çok verdirmeyi daha iyi biliyor." dedi. Diğeri ise, "Mü'minlerin Emîri'nin nasihati olmadan bu adam onun yanında bu makama ulaşamazdı. Hiç kimse bu adam gibi yapmadı. Mü'minlerin Emîri'nin valileri dünyayı yiyorlar ama bir şey hediye etmiyorlar." dedi. Bunun üzerine Hişâm Hassân'a, "O iki hizmetçiyi râzı ettin mi?" dedi. Hassân, "Evet" dedi. Hişâm güldü ve "Vay keretalar, ne kadar da kötüdürler! Bunun neticesini gördük." dedi.

Medâinî dedi ki: Hişâm'ın ağrısı artınca kadınları ve çocukları ağlamaya başladılar. Bunun üzerine Hişâm, "Hişâm size cömertçe dünyayı bağışladı; siz ona ağlamayı verdiniz. Topladığını size bıraktı; siz kazandıklarını onun aleyhine bıraktınız. Eğer Allah'ın affı ve mağfireti olmazsa Hişâm'ın varacağı yer ne kadar kötü olacaktır!" dedi; sonra ruhunu teslim etti.

Medâinî dedi ki: Muhammed b. Yezîd b. Abdullah b. Ömer b. Hattâb, Hişâm'ın yanına geldi ve ondan bir şeyler istedi. Hişâm şöyle dedi: "Ben sana bir şey verecek değilim. Sakın insanlar seni, 'Mü'minlerin Emîri seni tanımadı' diye aldatmasınlar. Seni tanıdım. Sen Muhammed b. Yezîd b. Abdullah b. Ömer Hattab'sın. Burada durma; yoksa yanındaki dirhemler bile harcanır. Ailenin yanına git!" dedi.

Bana Ali el-Esrem anlattı. O Asma'î'den nakletti; dedi ki: Hişâm hacca gitti; Sâlim b. Abdullah b. Ömer Medine'de onun yanına gelmek istedi. Onun çocukları ona, "Başına bir sarık sarsaydın…" dediler ve ona emaneten bir sarık getirdiler. Hişâm'ın yanına girince Hişâm ona, "Ey Ebû Ömer! Sarık elbiseye benzemiyor." dedi. Sâlim, "Onu emanet aldık." dedi. Hişâm, "Ne yiyorsun?" dedi. Sâlim, "Yiyeceğim sirke ve zeytinyağıdır." dedi. Hişâm onlardan usanmıyor musun?" dedi. Sâlim, "Usandığımda, iştahım oluncaya kadar onları bırakıyorum." dedi. Sonra kalktı ve çıktı. Hişâm, "Yetmiş yaşında olup da bunun kadar etine dolgun ve güçlü bir kimse görmedim." dedi. Sâlim evine ulaşır ulaşmaz sıtmaya tutuldu. Sâlim, "Şaşıyı gördünüz mü? Beni gözüyle yaladı." dedi. Hişâm onun cenaze namazını kıldırmadan Medine'den ayrılmadı. Bunun haberini başka bir açıdan daha yazdık.

Medâinî Abdullah b. Selm el-Fihrî'den nakletti; dedi ki: Zeyd b. Ali b. Hüseyn Hişâm'ın yanına girdi. Onun huzurunda görünmeye başlayınca, kendisi için oturacak uygun bir yer bulamadı. Hişâm bunu mahsus yaptığını anladı. Zeyd, "Ey Mü'minlerin Emîri! Allah'ın takvasıyla emredilmekten daha üstün durumda hiç kimse yoktur; yine hiç kimse Allah'ın takvasıyla emretmekten geri kalamaz." dedi. Hişâm, "Sus! Anasız kalasıca!" dedi. Zeyd, "Beni doğurmayan anne mi?" dedi. Hişâm, "Sen bir cariyenin oğlu olduğun halde, kendin için hilafeti tartışan birisin?" dedi. Zeyd, "Ey Mü'minlerin Emîri! Bende cevabın var." dedi. Hişâm, "Ver cevabı; sen nesin ki, cevabın ne olacak?" dedi. Zeyd, "Ey Mü'minlerin Emîri! Anneler, hedeflere ulaştırmadan adam doğurmazlar. İsmâil'in (as) annesi bir cariyeydi. Ancak bu, Allah'ın onu peygamber olarak göndermesine engel olmadı. Allah onu Arapların atası yaptı ve Muhammed'i (sav) de onun sülbündun çıkardı. Annem Fâtıma ve dedem Ali olduğu halde mi bu sözü bana söylüyorsun?" dedi. Hişâm, "Doğru söyledin." dedi. Sonra Zeyd çıktı. Hişâm orada kalan ailesinden insanlara, "Sizler bu ailenin helak olup gittiğini söylüyordunuz. Hayır, vallahi arkalarında bu adam gibi kişiler olan hiçbir kavim helak olmaz." dedi.

Dediler ki: Zeyd Kûfe'de Hişâm'a karşı hurûc etti. Öldürüldü ve geceleyin defnedildi. Fakat Kûfe valisi onun kabrini gösterdi; hemen çıkarılıp asıldı. Onu kabrinden çıkaranlar arasında muhaddis Avvâm b. Havşeb'in kardeşi Hıdâş b. Havşeb de vardı.

Hişâm Irak'taki valisine şöyle bir mektup yazdı: "Kuşkusuz Zeyd b. Ali yanıma geldi. Ben onu, sözü çeşitlemek ve süslemek konusunda evirip çeviren bir adam olarak gördüm." Zeyd b. Ali'nin haberini ve öldürülmesiyle ilgili haberleri Ebû Tâlib ailesinin nesebi sırasında ve onların haberleriyle birlikte yazdım.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı. O Velîd b. Müslim'den, o da Hişâm'dan şöyle dediğini nakletti: "Ben adamı gördüğümde, onun dinlemesinden aklını tanıyorum. Cahil ve ahmak adamı da çabucak yanlış cevap vermesinden, sağa sola çok bakmasından ve sebepsiz bir şekilde yanında oturanlara odaklanıp aşağı-yukarı göz gezdirmesinden anlıyorum."

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı. O Vâkıdî'den, o İsmâil b. Abdülmelik b. Nafi'den, o da Ebû Ubeyde b. Muhammed'den nakletti; dedi ki: Rebîatü'r-Re'y ile Ebü'z-Zinâd'ın arası parlamıştı [aralarında sıkıntı baş göstermişti]. İkisi daha önceleri Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekr'in yanında otururlardı. Hâlid b. Abdullah b. Hâris b. Hakem Hişâm tarafından Medine'ye vali olarak atanınca Ebü'z-Zinâd'ı, haractan ve kapısının gerisindeki işlerden sorumlu yaptı. Hâlid bu ikisi arasındaki sürtüşmeyi biliyordu. Rebîa, Heysem b. Irâk, Muhammed b. Atâ el-Leysî ve Abdurrahman b. Kâsım b. Muhammed'e haber yolladı. Ancak Abdurrahman'ın ortadan kaybolduğu görüldü. Bunun üzerine diğerlerini darp etti, onlara kelepçe taktı ve "Bunlar suçlulara meylediyor ve Hâricîlerin görüşlerini paylaşıyorlar." dedi

Hâlid ayrıca Hişâm'a, bu adamları darp ettiğini, Abdurrahman'ı da aradığını ancak ortadan kaybolduğunun anlaşıldığını ve Horasan'daki Şüreyh'i harekete geçirmek için yanına gittiğini bildiren bir mektup yazdı. Mektûp Hişâm'a geldi. Kendisi o sıralarda Rusâfe'deydi. Hişâm, "Bu Abdurrahman b. Kâsım nasıl bir adamdır?" dedi. İbrâhim b. Hişâm, "Ey Mü'minlerin Emîri! Abdurrahman Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'tendir." dedi. Hişâm mektubu ona attı. İbrâhim b. Hişâm mektubu okudu ve "Vallahi ey Mü'minlerin Emîri, bu mektupta anlatılanlar bâtıldır ve Kâsım ancak sana doğru gelmek için yola çıkmıştır." dedi. Bunun üzerine Hişâm'ın endişesi dağıldı ve "Ben de böyle düşünüyorum." dedi.

Sonra İbrâhim b. Hişâm bir kölesini, Abdurrahman'ı gözetlemek üzere, Medine'den Şam'a gelenlerin yolunun geçtiği bir silahhânede görevlendirdi. Köle birkaç gün orada kaldı. Sonra Abdurrahman, bir katırın üzerinde ve başında sarıkla ona göründü ve selam verdi. Oradakiler, "Bu adam kimdir?" dediler. Abdurrahman, "Kureyş'ten bir adam." dedi. Onlar, "Hangi Kureyş'ten?" dediler. Abdurrahman kendisini onlara tanıttı. Abdurrahman İbrâhim b. Hişâm'ın yanına geldi. İbrâhim de onu alıp Hişâm'ın yanına götürdü. Abdurrahman, *"es-Selâmü Aleyküm ey Mü'minlerin Emîri ve rahmetullahi ve berekâtuh"* dedi. Hişâm "Ve aleyke's-Selam! Nasılsın ey Abdurrahman? Ailen, çoluk çocuğun nasıldırlar?" dedi. Abdurrahman, "İyidirler, ey Mü'minlerin Emîri!" dedi. Hişâm, "İyi olmalarını isterim. Seni buraya getiren nedir ey Abdurrahman?" dedi. Abdurrahman, "Zulme uğradım.

İbn Ebû Atîk'i Hâlid'e şikâyet ettim. Hâlid açıkça benim aleyhimde tavır aldı. Ben de, yardım etmesi için Mü'minlerin Emîri'nin yanına geldim." dedi.

Hişâm hemen Hâlid'e şöyle bir mektup yazdı: "Sadede gelince, bu mektubum sana geldikten sonra Abdurrahman b. Kâsım'ın seçeceği fazilet, hayâ, doğruluk ve iffet ehlinden, bazı adamları çağır. Sonra onunla hasımlarını barıştır. Sonra birinin aleyhine hüküm vermelerini onlara emret. Bir husumet sebebiyle veya başka bir maksatla Abdurrahman'a dokunma! Çünkü Abdurrahman'ın bir fazileti vardır ve onun konumu, Ebû Bekr'in İslâm'daki konumu gibidir."

Sonra mektubu mühürledi ve onu Abdurrahman'a verdi. Bunun üzerine Abdurrahman, "Bana iyilikte bulundun; ihtiyacımı gördün ve beni zulümden kurtardın. Ancak üzerimde dört yüz dinar borç var." dedi. Hişâm, "Eğer birinin üzerinden hem zulmünü kaldırıp hem borcunu ödeseydik, bunu sana da yapardık. Fakat bunu kimse için yapmıyoruz. Sen git işine bak!" dedi.

Abdurrahman dedi ki: Hassân en-Nabtî bana yetişti ve "Borcunla ilgili sözlerini işittim. Bu dört yüz dinardır; bunu al ve borcunu öde." dedi. Abdurrahman, "Ben senden almayı uygun görmüyorum; ancak Halife'den almayı uygun görürüm. Bunu kabul ederim; ancak borç olarak." dedi. Sonra o parayı borç olarak aldı. Abdurrahman'ın vârisleri bu borcu ödediler.

İbn Şevzeb, Ebü'z-Zinâd Nasr b. Rebîa'yı methederken şöyle dedi:

Nihayet, dıştan gelen gam beni hassaslaştırdığı zaman
Uyku imkânsız hale geldi, yatağın üzerinde
Ve ben kendimle konuştuğumda dedim ki:
Kim adamdır? Görüş müşterek ve gam kuşatılmıştır, bir elbise gibi
Toprağımdan kalkıp sana doğru geldim, menfaat vermen için
İyilik birbirini takip etti, sana ulaştığımda
Ey Ebü'z-Zinâd! Vazgeçme, ihtiyaçlarımı karşılamaktan
Çünkü cömert adam tahrik edildiği zaman, kandırılabiliyor
Hastayı iyileştirecek kadar ilim barındırıyor
Ve hastanın kemiği çatladığında onu tamir edecek kadar
Sen hak yolunda kaldın, onların akılları yolunu şaşırdığında
Nihayet nefsine düşkünleri engelledin ve onlar engellendiler

Hişâm b. Abdülmelik Dönemindeki Hâricîler

Subeyh el-Hâricî Olayı

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Sevvâr b. Es'ar el-Mâzinî, Ezârika esirlerinden Subeyh adında bir çocuk satın aldı. Bu çocuk bir müddet onun yanında kaldı. Yetişkinliğe erişince de onu âzat etti. Bu kişi Hâricî düşüncesine sahipti. Bir ara Sevvâr b. Es'ar el-Mâzinî'nin bir işi için gitti. Tay kabilesinden biri de ona eşlik etti. Namaz vakti gelince Subeyh namaz kıldı, ancak Tay kabilesinden olan kişi namaz kılmadı. Subeyh ona "Sen müslüman değil misin?" dedi. O da "Evet, müslümanım." dedi. Subeyh "Peki ama neden namaz kılmadın?" deyince Tay kabilesinden olan şahıs "Bundan sana ne? Sen işine bak!" dedi. Subeyh "*Lâ hükme illâ lillâh!*" şeklinde slogan atarak Tay kabilesinden olan bu şahsı öldürdü.

Subeyh, birçok kişiyi yanına aldı ve Herat'a doğru yola çıktı. Burada Sa'doğullarının develerine saldırdı ve birçok kişiyi öldürdü. Bunun üzerine Sa'd kabilesi mensupları Dırâr b. Hilkâm b. Nu'aym et-Temîmî'ye başvurdular. Dırâr, Cüneyd b. Abdurrahman el-Mürrî'nin Horasan'ın bir kısmından sorumlu olan görevlisiydi. Dırâr, Hâricîlerle savaşmak için çölde yola koyuldu. Subeyh'in beraberinde 400 kişi vardı. Dırâr ise Temîmoğulları ve başkalarından oluşan büyük bir grupla onu karşıladı. Dırâr ile beraber Buhtî b. Dubey'a el-Mürrî de vardı. İki grup savaştı. Subeyh'in adamlarından sadece 50 kişi öldürüldü. Ancak Dırâr'ın adamlarının çoğu öldürüldü. Subeyh daha sonra Sicistan şehrine döndü. Bu olaylar üzerine Sevvâr şöyle dedi:

Yemin olsun ömrüme ki yok olma tehlikesinden gafil olursam
Zerenc şehrinin, Subeyh için tedbir almazsam
Ne kötüdür o zaman hak savunucusu olmak!
Zillet ve rezalet elbisesini giymiş olmak!

Bu durum üzerine Hâlid b. Abdullah, Cüneyd b. Abdurrahman el-Mürrî'yi değil de Subeyh'i yakalaması için Abdullah b. Ebû Bürde'ye mektup gönderdi. Bu arada Subeyh anlaşmayla ele geçirdiği bir köyde konaklamıştı. Subeyh'i esir alıp İbn Ebû Bürde'ye geldiler ve ona dediler ki: "Eğer Subeyh'i getirirsek ödül olarak bize ne verirsin?" İbn Ebû Bürde "Ne isterseniz veririm." dedi. Onlar da vergilerde indirim ve bunun yanında başka şeyler istediler.

Akabinde Subeyh'i İbn Ebû Bürde'ye teslim ettiler. O da onu Hâlid b. Abdullah'a gönderdi. Hâlid b. Abdullah ise öldürülüp sonra da ibret için asılmak üzere onu Şam'a gönderdi. Hâlid b. Abdullah'ın bu düşüncesine karşılık bazıları ona, bu durum karşısında muhaliflerin Rusâfe şehrini göç yeri edineceklerini söyledi. Subeyh tekrar Hâlid b. Abdullah'a getirildi. Hâlid b. Abdullah da onu öldürdü, sonra da ibret için astı. Cüneyd b. Abdurrahman el-Mürrî ise Subeyh'in adamları ile Horasan'da onu destekleyenleri yakalamaya başladı. Onlardan 100 kişiyi [yakalayıp] öldürdü.

Denilir ki: Cüneyd b. Abdurrahman el-Mürrî Hâricîlerden bir körü yakaladı. Bu kişi "Ben sana hepsinin yerini göstereceğim!" dedi. Ancak [mensup olduğu Hâricîlerden değil de] Ehl-i sünnet'ten olan kişileri tek tek ona gösterdi, Cüneyd b. Abdurrahman el-Mürrî de bunları öldürdü. Bu şekilde 100 kişi öldürdü. Sonrasında kör olan bu kişi şöyle dedi: "Allah sana lânet etsin, ey ahmak! Benim kanımın sana helâl mi olacağını sandın? Ben sana gösteriyorum, sen de öldürüyorsun. Oysa vallahi sen sadece kendi yandaşlarını öldürdün. Ben arkadaşlarımdan hiçbirini ele vermedim." Bunun üzerine Cüneyd üstüne atılıp onu öldürdü.

Hâlid el-Hâricî Olayı

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Bûşenc[465] ve Herat taraflarından bir Hâricî, büyük bir birlik ile yola çıktı. Hangi köye vardıysa orası ona fidye verdi. Merverrûz denilen yere gitti. Burası Dırâr b. Hilkâm'ın idaresindeydi. Dırâr b. Hilkâm bir miktar fidye verip onu savmak istedi. Ancak bazıları kendisini âcizlik ve korkaklıkla itham ettiler. Halkının çoğu başka yere savaşmak için gitmiş olduğundan Dırâr b. Hilkâm dedi ki: "Bırakın şu Hâricîyi bir şeylerle sizden savayım! Zira halkımızın çoğu başka yerde savaştadır." Kendisine dediler ki: "Korktun ve çaresizliğe düştün." Bunun üzerine o "Kaçarken rüzgârın sizi kovaladığını görür gibiyim." dedi. Araplar'dan ve mevâlîden, içinde saygın ve eşraftan olan kimselerin yer aldığı bir birlikle Hâlid'e karşı koymak için yola çıktı. Hâlid, Dırâr b. Hilkâm'ın birliğine gece saldırdı. Savaşanları ve kaçanların da çoğunu öldürdü. Çok az bir kısmı kurtulabildi. Dırâr b. Hilkâm'ı esir alıp öldürdüler. Sonra da

465 Herat'a on fersah uzaklıkta ağaçlık bir vadide yer alan bereketli bir beldedir.

Dırâr b. Hilkâm'ın geriye kalan yandaşlarını öldürdüler. Mansûr b. Hübeyre et-Temîmî el-Mâzinî bu olaya ilişkin olarak uzunca bir kasidesinde üzüntüsünü şöyle dile getirmektedir:

Kendi kendilerini yiyerek bitirdiler ve üzdüler liderlerini
Düşmanla yüzleşince yerilme ve utanç korkusuyla [kaybettiler dirliklerini]

Benî Anber'den biri de bir kasidesinde şöyle dedi:

Ey Ümâm! Tükenince sabır ve barış ümitleri
Feryat etti Mâzin ve Dırâr'ın atlı askerleri

Sonra Hâlid aldığı bir yaradan dolayı öldü. Onun eceliyle öldüğü de söylenir.

Abbâd el-*Me'âfirî* Olayı

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Yemen'de hicrî 106 yılının başlarında Abbâd el-Me'âfirî adında biri isyan etti. Mes'ûd b. Avf el-Kelbî ona karşı savaştı, ancak galip gelemedi. Yûsuf b. Ömer es-Sekafî Yemen'e vali olup da onu öldürene kadar Abbâd el-Me'âfirî orada yaşadı.

Zahhâf b. Abbâd el-Himyerî el-İbâdî, Yûsuf'a karşı ayaklandı. Yûsuf, Kesîr Ebü'l-Âc es-Sülemî'yi onun üzerine gönderdi. Ebü'l-Âc onu öldürdü. Bu sebeple Cerîr b. Atıyye şöyle dedi:

Helâk etti Allah bazı kullarını taraftarıyla birlikte
Budur rabbinin böyleleri hakkındaki âdeti
Müminlerin emîrinin gönderdikleri yakalayıverdi onları
Âd kavmine gönderilen uğursuz rüzgâr gibi
Rahmân'ın melekleri vardı onların içinde
Zira azıklarıydı onların sadece tevekkül ve tespihleri

Eşheb el-Anezî Olayı

Dediler ki: Aneze kabilesinden Eşheb adında biri 60 atlı ile ayaklanarak Fırat'a doğru yola çıktı. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî, Semt b. Müslim el-Becelî'yi 90 kişilik bir birlikle onun üzerine gönderdi. Semt Kûfe'ye yakın bir yerde onlarla karşılaştı ve savaştı. Semt eline vurulunca kılıcını düşürdü

ve eline bir kılıç darbesi aldı. Anezî ve beraberindekiler kaçtılar. Semt'in birliği onları öldürdü ve nihayetinde Kûfe şehrine girdiler. Şehrin sakinleri onları taşladı. Semt'in elinden aldığı yara iyileşti fakat eli felç/çalık oldu. Semt'in kılıcı Kûfe'deki Ka'ad[466] Hâricîleri tarafından isteniyordu.

Hişâm'ın Zamanında Yûsuf b. Ömer'in Basra Valisi Olduğu Dönemde Mevkû'467 Denilen Yerdeki İsyancılar

Dediler ki: Basra'da Mevkû' denilen yerde 19 erkek ve bir bayandan oluşan bir grup isyancı ortaya çıktı. Bu arada Kâsım b. Muhammed es-Sekafî Basra valisiydi. İsyancıların erkekleri öldürüldü, kadın ise esir edildi. Bu kadın Kâsım b. Muhammed'e getirilince "Ey güzel yüzlü insan! Beni kandırdılar." dedi. Ömer b. Saîd dedi ki: "Kâsım b. Muhammed, beni Yûsuf b. Ömer'e gönderdi. Fetih müjdesini ve bu kadını ona sundum. Bunun üzerine 'Bunu neden sağ bıraktılar ki!' dedi ve kadını öldürdü. Sonra Yûsuf b. Ömer kesik başlarla beni Şam'a gönderdi."

Heysem dedi ki: [Kâsım] kesik başlarla Velîd'e gönderildi. Bu arada Hişâm vefat etmiş, Velîd Yûsuf'u Irak'a tayin etmişti. Elçisi Yûsuf'un yanına varınca Yûsuf dedi ki: "Fâsık Velîd'in durumu nasıl?" Elçi, "Aman kimse bunu senden duymasın!" dedi. Elçi de kimseye söylemeyeceğine dair talâkı üzerine yemin etti. Bunun üzerine Yûsuf güldü.

Musul'da Bir İsyancı Olayı

Medâinî dedi ki: Hişâm'ın zamanında Musul'da 13 kişiyle beraber Aneze kabilesinin Yezkur kolundan bir isyancı ortaya çıktı. Hür b. Yûsuf b. Yahyâ b. Hakem, Müstenîr b. Aclân el-Anezî'yi onların üzerine gönderdi. Müstenîr Yezkuroğullarından biriydi. Müstenîr dedi ki: "Tek başına değil de ancak beraberindekiler ile birlikte onunla karşı karşıya gelirim." Onlarla savaştı ve onları yendi. Hür onu Hişâm'a elçi olarak gönderdi. Hişâm "Bir ihtiyacın var mı?" deyince "Bizi Rebî'a kabilesinden çıkarıp Benî Esed'e dâhil et!" dedi. Hişâm "Tamam!" dedi. Ancak Benî Yakdum b. Aneze "Hayır, biz Benî Esed'e dâhil olmayız!" dedi, Yezkur b. Aneze ise "Evet, dâhil oluruz!" dedi. Sonunda yediye bölünmek suretiyle anlaştılar.

---

466 Hâricîlerin tahkimi kabul edip savaşı reddeden bir koludur. (çev.)
467 Basra civarında bir su kuyusudur.

Behlûl b. Bişr eş-Şeybânî Olayı

Kendisine "İbn Amr" da denilen Behlûl'ün lakabı "Küsâre" idi.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Behlûl b. Bişr eş-Şeybânî, Hâlid b. Abdullah el-Kasrî zamanında 70 kişiyle yola çıktı. Bu şahıs divan üyelerinden olup cesaretiyle nam salmış biriydi. Yola çıkış gayesi hac yapmaktı. Sevâd denilen bölgenin köylerinden birine geldiğinde sirke almak üzere hizmetçisini gönderdi. Ancak hizmetçisi ona içki getirdi. Geri gönderince içkiyi satan [sattığı içkiyi] geri almayı reddetti. Bundan ötürü Behlûl Şamlı olan o satıcıya ve onun şehrine kin besledi. [Anlaşmazlığı çözmek için] bir daha bu adama ısrar etmedi. [Ancak onu karşısına alıp] "Pis isyancı! Vallahi bu içki senden daha hayırlıdır. Ben de [istediğim takdirde] onu senin gibilerden daha çok elde ederim." dedi. Akabinde Behlûl onu bıraktı ve hac yolculuğuna devam etti. Yolda denk geldiği dostlarına nereye gittiğini anlatıp onları özendirdi ve hurûca davet etti. Hac vazifesini bitirince Şamlı olan içki satıcısının olduğu söz konusu şehre döndü ve içki satıcısını öldürdü. Sonra Musul'a geldi. Musul'dan ve Cezîre'den bazı kimseler de kendisine tâbi oldular. Bu arada Hâlid Kûfe'den yola çıktı. Kayyâd[468] denilen yere gelince Yezîd b. Kays b. Sümâme el-Evdî, Ebû Âfiye b. Yezîd el-Evdî el-Kadî'yi onun üzerine gönderdi. Bu şahıs Hâlid'in komutanlarından olan çevik biriydi, ancak onunla savaşmadı. Bunun üzerine Behlûl "Sizin bu arkadaşınız son derece cesur ama ahmak biri!" dedi.

Behlûl Aynüttemr denilen yere doğru gitti. Sonra La'la'a[469] geldi. Bir müddet burada kaldı. Beraberinde 120 kişi vardı. Kûfe'nin Râye[470] ahalisinden 10 kişi ona katılmak için yola çıktı. Ancak daha ona yetişemeden yolda birileri tarafından öldürüldüler. Bu haber Behlûl'e ulaşınca Behlûl öldürüldükleri şehre gitti ve onlara "Söz konusu bu kimseleri kim öldürdüyse ona 10.000 dirhem vereceğim." dedi. Bir grup kendilerinin öldürdüğünü iddia ettiler. O da onları öldürdü. Arkadaşlarından bazıları "Onları oyuna getirdin." deyince Behlûl "Kardeşlerinizi öldürenleri öldürmeye hakkım yok mu?" dedi. Onlar da "Evet ama onlara yalan söyledin." diye

468 Bağdat yakınlarında bir yerdir. Aynı adla bir mevki de Kûfe ile Şam arasında mevcttur.
469 Basra ile Kûfe arasında bir konaklama yeridir.
470 Hüzeyl beldelerinden biridir.

karşılık verdiler. Behlûl de "Biz savaş ortamındayız, savaş ise taktiktir." diye cevap verdi. Buna karşılık tâbileri "Ya tövbe edersin ya da seninle yollarımızı ayırırız." dediler. Behlûl yaptığı şey için tövbe etti. Onlar da kabullendiler. Geri döndü ve La'la'a yerleşti. Beraberinde Üsâl adında biri vardı. Bu kişi ailesini, çoluk çocuğunu hatırladı ve bunun için ağladı. Bunun üzerine Behlûl şöyle dedi:

Üsâl kederinden gözyaşlarıyla ağladı
Oysa bu, erkeklerin ağlama vakti değildi
Beldenin sakinleri neden olsun ki bize aile misali
Geride bıraktığımız mallar artık bizim değildi

Ayrıca o şöyle dedi:

Kim ölümüyle yüzleşmeyi görmüyorsa hoş
Bilsin ki ölüm gönlüme baldan daha hoş!
Kavgada öne atılmak da benim için değil hoş
Ecel gelince artık tedbir almak da boş!

Daha sonra Hâlid, Behlûl'ün üzerine Havşeb b. Yezîd b. Ruveym eş-Şeybânî ailesinden birini onunla savaşması için gönderdi. Bunun üzerine Behlûl buradan ayrıldı. Gündüz bir yerde gece bir yerde, Sevâd denilen bölgede dolaşıp durdu.

Sonunda peşine düşenlerin bineklerini yorgun düşürdü ve ondan sonra onlarla karşılaştı. Peşine düşenler perişan bir haldeydi ve atları bitkindi. Aralarında çok büyük bir çarpışma olmadan dağıldılar. Hâlid'in adamı olan Ruveymî öldürülen küçük bir grup içerisinde çarpıştı. Behlûl onu da vurmaya yeltenince Ruveymî "Allah aşkına! Senden merhamet diliyorum. Önünde eğiliyor, sana sığınıyorum." dedi. Bunun üzerine Behlûl onu öldürmekten vazgeçti. Onları Kûfe'de salıverdi. O günlerde Şam'dan bir komutan geldi. Bu şahıs Belkayn'dan[471] idi. Hâlid'in Hindistan taraflarına yönlendirdiği biriydi. Ona dedi ki: "Gidin, şu dinden dönenlerle savaşın! Eğer bunlarla savaşırsanız sizi Hindistan taraflarına savaşmaya göndermem. Kayn'dan olan bu kişi Şamlılardan oluşan 2.000 kişilik bir orduyla yola çıktı. Hâlid bunlara Kûfelilerden de bir birlik ekledi. Böylece 5.000

471 Kudâ'a kabilesinin Kayn koludur. (çev.)

kişilik olan bu ordunun 3.000'i Kûfeliydi. Behlûl peşinden gelenlerin bineklerini bitkin düşürene kadar Sevâd denilen bölgede bir o tarafa bir bu tarafa kaçıp durdu. Nihayet La'la' denilen yere geldi. Orada çarpıştılar ve Kayn'dan olan şahsı öldürdü. Silâhını düşürecek bir darbeyle onu yaraladı, sonra da ona bir mızrak sapladı. "Beni katlettin!" deyince, Behlûl "Ey Allah düşmanı! Allah seni kahretsin!" diye karşılık verdi. Şamlı askerler kaçmaya başladı. Bunu gören Behlûl adamlarına "Şamlıları yakalayın, Kûfelilere dokunmayın. Zira Kûfeliler istemeyerek geldiler." diye seslendi. Bunun üzerine adamları yetiştikleri Şamlıyı öldürdüler, ama Iraklıyı öldürmediler. Şamlılardan kendisini kurtaran biri bu olay üzerine şöyle dedi:

Kılıç ve kılıç darbelerinin ne olduğunu bilmezdim
Tâ ki Behlûl'ün askerleriyle göz göze gelince öğrendim
Kuşluk vakti bir yerde gece vakti bir yerde
Korkarım yakalanmaktan uyurken öğle vaktinde

Behlûl, Kayn'dan olan o şahsı öldürünce adamlarına dedi ki: "Biz neden gönderdiği adamları bırakıp da Hâlid ile uğraşmıyoruz?" [Bu amaçla] Şam'a gitmek üzere Musul'a yöneldi. Musul valisi, Behlûl'e karşı Süfyân adında bir komutanın idaresinde asker gönderdi. Behlûl onu mağlûp etti. Musul valisi, Behlûl olayını haber verip destek almak için Hişâm'a mektup gönderdi. Hişâm da Cezîre valisine yardım etmesi için mektup yazdı. Bunun üzerine vali Cezîrelilerden oluşan 500 kişilik destek bir ordu gönderdi. Hişâm, Rusâfe şehrinden de bir destek birlik gönderdi. Bu birliğin Musul birliklerine katılacağını ve başlarına da Küsâre adındaki kişiyi komutan tayin ettiğini haber veren bir mektup gönderdi. Oysa Hişâm, Küsâre'nin [Behlûl'ün lakabı olduğunu ve onun] isyancı olduğunu bilmiyordu. Birlikler Musul'da bir araya geldiler. Bu arada Behlûl Küheyl'de[472] bir manastırda konaklamıştı. Musul valisi birliğin başına İbn Ebû Atâ adında birini komutan tayin etti. Ordu yola çıktı ve Behlûl ile karşı karşıya geldi. İbn Ebû Atâ ve Şamlılar mağlûp olup kaçtılar. Bir kısmı manastıra sığındı. Behlûl bunları günlerce kuşatma altında tuttu. Şam'dan destek bir birlik geldi. Dağılanlar da bu birliğe katıldı. Behlûl'ün ordusuna yakın bir yerde konakladılar. Manastırdakiler de dışarı çıkıp onlara katıldı. Bu durum

472 Cezîre'de bir mevkidir. Dicle kıyısında Tikrît'in batısında bir şehir olduğu da söylenir.

karşısında Behlûl şu âyeti okudu: "Ey Peygamber! Allah sana ve sana uyan müminlere yeter."[473] Sonra da Şamlılara saldırdı. Onlardan birini öldürdü ve dönüp askerlerine "Dostlarım! Sırf Allah için öfkelenmeniz sebebiyle yola düştünüz. Sabırsızlık göstermeyin ve Allah için savaşmayı gözünüzde büyütüp [savaştan geri durmayın!]" diyerek onları cesaretlendirdi. Ayrıca onlara dedi ki: "Bana bir şey olursa lideriniz Di'âme b. Abdullah eş-Şeybânî'dir." Ardından hücuma geçtiler. Her iki taraftan da birçok kişi öldü ve yaralandı. Behlûl ve adamları akşama doğru atağa geçip hücum ettiler. Şamlılar koşuşturdular. Behlûl savaşırken bir yandan da şöyle diyordu:

Kim ölümüyle yüzleşmeyi görmüyorsa hoş
Bilsin ki ölüm gönlüme baldan daha hoş

Cedîletü Kays kabilesinden Ebü'l-Mevt el-Cedelî ona tuzak kurdu. Tuzağa düşünce de gelip yaralayıp öldürdü. Dediler ki: Behlûl'ü Musul süvari birliklerinin komutanı Amr b. Sevbân el-Hadramî öldürdü. Behlûl ölünce Di'âme ordunun başına geçti ve birlik araya mesafe koyup geri çekildi. Akşam olduğunda her iki taraftan da birçok kişi yaralanmıştı. Muhalifler Di'âme'ye dediler ki: "Savaş meydanından kaçtın ve bu sebeple kâfir oldun." O da şöyle cevap verdi. "Sadece geri çekildim, kaçmadım." Ancak isyancılar ona itaat etmeyi kabul etmeyip onun yerine Amr b. Gâlib el-Yeşkürî'ye tâbi oldular.

Sabah olunca onlarla tekrar savaştılar. Karşı taraftan bazılarını öldürdüler ve [kendilerinden yani] isyancılardan da öldürülenler oldu. İsyancıların büyük bir kısmı Irak'a çekildi. İsyancı şairlerden biri Di'âme hakkında şöyle dedi:

İtiraf etmek gerekirse kavmin emîri ne kadar da kötü!
Di'âme savaş meydanında dayanakların en kötüsü!

Benî Muhallim'den Dahhâk b. Kays o gün yaralandı. Bu sebeple çok kan kaybetti ve de susadı. Bir çadır gördü. Çadıra gelince içerisinde bir kadın gördü. Kadından içmek için su istedi. Kadın da kendisine su içirdi. Ancak bitkinlikten düşüp kendini kaybetti. Kendine gelip iyileşince Hâricîlerin Ka'ad koluna mensup arkadaşlarının yanına geldi.

473 Enfâl, 8/64.

Arkadaşları onu görünce savaştan kaçmakla itham ettiler. Ancak o kaçtığı iddiasını kabul etmedi. Başından geçenleri anlatıp mazeret bildirdi. Fakat onun bu mazeretini kabul etmediler. Bu sebeple kimse onunla oturup kalkmaz ve konuşmazdı. Bu durum karşısında Dahhâk [kendi kendine] şöyle dedi: "Allahım! Ben onlara doğruyu söyledim ama bana inanmadılar. Canımı feda ettim, ama yine de beni dışladılar. Allahım! Senin varlığın benim için onların varlığından daha hayırlıdır."

Sözlerine şu beyitlerle devam etti:

Kurtulmayı umarak sizleri ziyarete geldiğimde
Beni kovmayın, aksine âdeta kardeş olun!
Ebû Bişr'den ve onun dostluğundan sonra
Kavim bana karşı düşmana döndü hep birlikte!

Sonra savaştan kaçmakla küfre girdiğini kabullenmek zorunda kaldı. Tövbe etmesini istediler, o da tövbe etti.

Dediler ki: Behlûl son derece yumuşak fıtratlı biriydi. Kendisine ilişmeyene karışmazdı. Kimseye ihtiyaçlarını söylemez, parasını ödemeden bir şey almazdı.

Künyesi Ebü's-Suhârâ Olan İbn Şebîb b. Yezîd Olayı

Ebü'l-Hasan dedi ki: Hâricî olan Şebîb b. Yezîd'in bir oğlu Hâlid b. Abdullah'a gelip "Bana mallardan pay ayır!" deyince Hâlid "İbn Şebîb nerede, pay almak nerede?" dedi. [Bu olumsuz cevap üzerine] İbn Şebîb çekip gidince Hâlid onu geri çağırması için peşinden adamlar gönderdi. Ancak o dönmeyi kabul etmedi. Çekiştirip götürmek istediklerinde kılıcına davrandı. Bunun üzerine gelenler kaçtılar. İbn Şebîb atıyla Fırat'ın kıyısına kadar gitti. Buraya varınca atını boğazlayıp öldürdü. Bir gemiye bindi, bir dağın etrafına yerleşmiş olan Benî Temîm'in yanına gitti. Onları yönetime karşı isyana davet etti. Onlar da ona uydular. Akabinde Hâlid onların üzerine atlı bir birlik gönderdi. Bu birlik isyancıların hepsini öldürdü.

Vezîr el-Hâricî Olayı

Ebü'l-Hasan el-Medâinî ve başkaları dedi ki: Hâricî mezhebine mensup Vezîr el-Hâricî, Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'ye karşı isyan etti. Hâlid Hîre'de iken Vezîr el-Hâricî Kûfe'de 13 kişi ile birlikte isyan etti. Yakaladığını öldürdü, yaktı ve beytülmâli ele geçirdi. Bazı birlikler onunla çarpıştı. Bunlar isyancı Hâricîlerin bir kısmını öldürdü, bir kısmını da esir aldılar. Vezîr el-Hâricî yaralı olarak ele geçirildi ve Hâlid'e getirildi. Vezîr el-Hâricî, Hâlid'e Kur'ân okuyup nasihat etmeye başladı. Ona acıyan Hâlid onu öldürmedi, hapsedilmesini emretti. Hâlid onu hapisten çıkarıyor, geceleri sohbet ediyordu. Bu konu Hişâm'a ulaşınca Hişâm, Hâlid'e şöyle bir mektup gönderdi: "Beytülmâli ele geçirip dağıtan, yakan, insanları öldürüp yakan, fâsık ve dinden dönen birinden mi utanıyorsun?" Hâlid, Hişâm'ın mektubunu alınca Vezîr el-Hâricî ile yandaşlarından geriye kalanları hapisten çıkardı ve ardından üzerlerine neft döküp onları şeker kamışı kümelerinin içinde ateşe verdi. Ateş her yandan onları sarıp sarmaladı. Ancak Vezîr el-Hâricî hiçbir korku ve endişeye kapılmadı. Bu durum karşısında "De ki: Cehennem ateşi daha şiddetlidir. Keşke bilselerdi!"[474] âyetini okudu. Ancak taraftarları korkup feryat ettiler ve kaygılandılar.

Hişâm dönemindeki isyancılarla ilgili haberler burada bitti.

Hişâm'ın Çocukları

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Hişâm'ın çocukları şunlardır:

Mesleme, *Yezîd*, *Muhammed* ve *Ümmü Hâşim*: Anneleri Ümmü Hakîm bt. Yahyâ b. Hakem b. Ebü'l-Âs'tır. Onun annesi ise Zeyneb binti. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî'dir.

Abdurrahman, *Mervân*: Anneleri Ümmü Osman bt. Saîd b. Hâlid b. Amr b. Osman'dır. Onun annesi Ümmü Amr bt. Mervân b. Hakem'dir.

Âişe: Annesi Abde bt. Abdullah b. İsvâr b. Yezîd b. Muâviye'dir.

Muâviye, *Velîd*, *Süleyman*, *Kureyş*: Bunlar farklı ümmüveledlerdendir.

---

474 Tevbe, 9/81.

Âişe protokol geçişlerinde [babası] Hişâm ile beraber yürürdü. Çünkü Hişâm onunla gurur duymaktaydı. Âişe'nin yarış atları vardı. Abdullah b. Mervân b. Muhammed ile evlendi. Muâviye ise toplumun en büyüğü idi.

Hişâm Döneminde Hâlid b. Abdullah el-Kasrî ve Diğer Irak Valilerinin Olayları

Dediler ki: İbn Hübeyre, Yezîd b. Abdülmelik'in Irak valisiydi. Hişâm yönetime geçince onu azletmedi. Hâlid b. Abdullah b. Üseyd b. Kürz b. Âmir b. Abdullah b. Abdüşems b. Gamgame b. Cerîr b. Şık b. Sa'd b. Yeşkür b. Rühm b. Efrak b. Nezîr b. Kasr -ki Kasr'ın adı Mâlik'tir- b. Abkar da Irak valilerindendir. Becîle bt. Sa'b b. Sa'd el-Aşîre b. Mâlik b. Üded b. Zeyd b. Yeşcüb b. Arîb b. Zeyd b. Kehlân ise bunun kız kardeşidir. Velîd b. Abdülmelik'in yönetime geçmesinden önce Hâlid Mekke valisi idi. Bu dönemde İbn Süheyl b. Abdurrahman b. Avf'ın Habbâbe adında bir câriyesini dövdü. Âliye adındaki bu câriye şarkı söyleyen bir hizmetçi idi. Daha sonra Yezîd b. Abdülmelik'in câriyesi oldu. Yezîd ona Habbâbe adını verdi. Yezîd yönetime geçince Hâlid hem Yezîd'den hem de Habbâbe'den korkmaya başladı. Ömer b. Hübeyre bu câriyeyi himayesine aldı. Hâlid, Ömer'den kendisi için Habbâbe'nin gönlünü almasını istedi. Habbâbe'ye hediyeler gönderdi. Ömer de bunu yaptı. Habbâbe de "Onu senin hatırın için bağışladım." dedi. Hâlid, Ömer b. Hübeyre'nin bu iyiliğine vefa göstermedi ve kendisinden sonra Irak valisi olunca onu hapsetti.

Dediler ki: Hişâm yönetime gelişinin birinci yılında Ömer b. Hübeyre'yi Irak valiliğinden azletti. Yerine Hâlid b. Abdullah'ı getirdi.

Dediler ki: Benî Temîm'den Ömer b. Yezîd el-Üseylimî şöyle dedi: Hişâm b. Abdülmelik'in huzuruna vardım. Yanında Hâlid b. Abdullah el-Kasrî oturmuş, ona Yemenlilerin ne kadar itaatkâr ve vefalı olduklarından bahsediyordu. Bu sırada Hâlid henüz Irak valisi olmamıştı. Gördüğüm manzara karşısında öyle bir alkış çaldım ki alkış sesi yankılandı ve şöyle dedim: "Bu sözler kadar yalan, saçma bir şey işitmedim. Vallahi İslâm için ne zaman kötü bir fitne çıksa bu Yemen'de olmuştur. Zira onlar müminlerin emîri Osman'ı öldürmek için çabaladılar ve nihayet öldürdüler. Müminlerin emîri Abdülmelik'i görevinden aldılar. Hâlâ kılıçlarımızdan

Mühelleb ailesinin kanları damlıyor." Dışarı çıkınca Şamlı biri arkamdan koşup bana yetişti ve dedi ki: "Ey Benî Temîm'in kardeşi! Senden güç ve cesaret aldım. Ne dediğine bizzat şahit oldum. Müminlerin emîri, Hâlid'i Irak valisi olarak tayin ediyor. Artık sen orada barınamazsın."

Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ, Abdullah b. Üseyd el-Kilâbî'den naklen şöyle dedi: İyâs b. Muâviye dedi ki: Bir cuma günü Ebû Hübeyre'nin yanındaydım. Erkek bir hizmetçi müsaade edilince koşarak geldi ve "Bazıları berîd binasına zorla girmişler ve kapıya da bir bekçi dikmişler." dedi. Kalkıp çıktım. Ancak muhafız bana engel oldu ve korkudan nefesi kesilmiş olarak bana "Kıyamet işte böyle kopar!" dedi.

Namaz vakti girince Hâlid b. Abdullah onlara imamlık yapıp namazı kıldırdı. Vaadini okudu ve yazdırdı. Sonra da bize haber gönderdi. Bunun üzerine huzuruna geldik. "Ben İyâs b. Muâviye'yim." dedim. Beni serbest bıraktı, İbn Hübeyre'yi hapsetti.

İsmâil b. Ammâr, Ferezdak ile atışırken şöyle dedi:

Ferezdak hayret etti Fezâre'ye, görünce
Ümeyye'nin ondan kaçıp doğuya çekildiğini
Ferezdak bir acayip şey daha gördü, ondan sonra vâki oldu
Bir olay ki yürekler ondan korkup ürker oldu
O gün ağladı dağıtılan Fezâre'ye minberler
Bugün ise Kasr kabilesinden dolayı bağrıştı, kaygılandı minberler
Hındif'in kralları bizi düşmana muhtaç kıldı
Krallarımızın yaptıkları ne kadar da güzeldi!

Hâlid [Ömer'i] hapsedince Ferezdak şöyle dedi:

Ömrüme yemin olsun Fezâre'nin başına gelirse bir belâ
Kasr'ın [insanları] hapsettiği günlerin gelişindendir o belâ
Kasrî, Vâsıt'ın zindanına attı bir genci
Ki o uzun boylu, korkup da vazgeçmeyen bir gençti
Câriyeleri bile onu yanında oturtmayan bir gençti
Değildi onun yiyeceği, domuzların etleri ve içkisi

Bu sözler karşısında [Ömer] İbn Hübeyre şöyle dedi: "Ferezdak'tan daha iyi birini görmedim. Yöneticiyken beni hicvetti, esirken methetti."

Ferezdak, İbn Hübeyre'yi hicvetti. Bu amaçla Yezîd döneminde şöyle dedi:

Ey müminlerin emîri! Sen iffetli ve cömertsin
Ayrıca tamah fıtratlı biri değilsin
Irak'ı, Fırat ve Dicle'yi Fezâre'den olana mı yedirdin
Kaldı ki bu adam gömleğin kollarını bile keskinletti
Bu adam daha önce deve çobanı bile değildi
Ki neyine güvenilip de ona develer verilsin
Ebü'l-Müsennâ'nın Irak'ta gözleri açıldı
Böylece halkına meyveli tatlı yemeyi öğretti

Bu sözlerden sonra yine onun hakkında şöyle dedi:

O yumuşaktı, kalbinin yumuşak tarafıyla dindarlara!
Ancak onun kalbi çok sert ve katıydı münafıklara!

Bu sözler üzerine Hâlid "Ebû Firâs Ferezdak nerelerde?" dedi ve onu ele geçirip cezalandırmak istedi. Ancak Ferezdak uyanık davranıp tedbirini aldı.

Dediler ki: Hişâm b. Abdülmelik, Hâlid'e İbn Hübeyre'ye işkence yapılması ve onun iyi bir sorguya çekilmesi konusunda mektup gönderdi.

Sa'ik b. Hazen'in şöyle dediği nakledilmektedir: Hâlid'in Irak'a geldiğini ve Ömer b. Hübeyre'ye işkence yaptırdığını gördüm. Günlerden bir gün İbn Hübeyre hücresinden çıkarıldı, üzerinde bir abâ vardı. İtilince üstü açıldı. Ona dönüp baktığım zaman parmağını göğe kaldırıp dua ettiğini gördüm. O an bir gün kurtulacağını anladım.

Ebû Ubeyde dedi ki: Bana Hâlid b. Cebele b. Abdurrahman babasının şöyle dediğini anlattı: İbn Hübeyre ile birlikte Hâlid'in tutuklusuyduk. Bu olaydan önce İbn Hübeyre beni dövmüştü. Bu sebeple bana dedi ki: "Öfke kini giderir. Mevlâlarıma benim için tünel kazmalarını emrettim. Bu gece bana yetişirler. Sen de kaçmak ister misin?" Ben "Kaçmak istemiyorum!" dedim. "O zaman bana gözcülük yap!" dedi. Ben "Yanılıp da

tünelle başkasının evine çıkmayın!" deyince "Yok, çıkmayız." dedi. İbn Hübeyre bir mevlâsına tâlimat vermişti. Mevlâsı da hapishanenin yanında bir ev kiralamış, burada 1.000 koyun beslemeye başlamıştı. Geceleri tünel kazıyor, çıkan hafriyatı evin içine gizliyorlardı. Sabaha kadar koyunlar hafriyatı tepeleyerek dışkılarıyla [izleri] kapatıyorlardı. Cebele'ye, kazdıkları tünele girmesini söylediler. O ise "Size eşlik etmeyeceğim." dedi. Ömer b. Hübeyre'ye geldiler. O kalkıp tünele girdi ve hapisten kaçtı.

Cebele, İbn Hübeyre'ye Hişâm'a bir mektup yazmasını ve bunu bir elçi vâsıtasıyla göndermesini söyledi. [Bu tavsiyeye uyan] İbn Hübeyre, Ebü'l-Fevâris el-Bâhilî el-A'rec ile bir mektup gönderdi. Elçi mektubu sabahleyin Rusâfe şehrine ulaştırdı. Aynı günün akşamında da İbn Hübeyre oraya geldi.

Medâinî dedi ki: İbn Hübeyre yoldayken bir kadının şöyle dediğini duydu: "Hayır vallahi! Ömer b. Hübeyre'nin kurtuluşunu istiyorum!" Bunun üzerine İbn Hübeyre [yanındaki] hizmetçisine "Hizmetçi! Yanında verebileceğin ne varsa ver ve ona kurtulduğumu söyle!"

Gardiyan İbn Hübeyre'yi elinden kaçırınca Hâlid'e haber verdiler. Hâlid, İbn Hübeyre'nin peşinden Saîd b. Amr el-Hareşî'yi gönderdi. Çünkü İbn Hübeyre, Saîd'i Horasan [valiliği] görevinden azletmiş, yanına getirildiğinde ona 100 kırbaç vurdurmuş, körükle arkasından hava basmış, sonra da hapsetmişti. Saîd b. Amr onu hatırlayınca "Allah İbn Hübeyre'yi kahretsin. Gözümün ferini, kolumun gücünü aldı." dedi. Hâlid gelip de onu kurtarana kadar hapis yatmıştı. Ancak sonrasında İbn Hübeyre'ye güç yetiremedi. Hâlid'i bırakıp doğruca Şam'a gitti.

İbn Hübeyre gelince Kays kabilesi ona Hişâm'ın eşi Ümmü Hakîm bt. Yahyâ'nın himayesine girmesini söylediler. Bunun üzerine o "Bir kadının himayesine mi gireyim?" dedi. "O zaman Ebû Şâkir Mesleme b. Hişâm'ın himayesine gir!" dediler. "O daha çocuktur, ancak Ebû Saîd Mesleme b. Abdülmelik'in himayesine gireceğim." diye karşılık verdi. "Onun himayesine mi gireceksin? Onun başına ne geldiyse sen yaptın, başına getirmedik bir şey bırakmamıştın!" dediler. Bunun üzerine "O iyi biridir, asla beni teslim etmez." dedi. Kays kabilesinin saygın kişileriyle beraber Mesleme'nin

yanına doğru gitti. Mesleme onu görünce yanına gelmesinden hoşnut olmadı, Hişâm'ın yanına varıp onunla ilgili konuyu konuştu. "Hâlid'in Mudarî olduğu için ona ilişmeye çalıştığı kaçak bir adam!" dedi. Hişâm, hak sahiplerine hakkının verilmesi şartıyla ona eman verdi.

Abdülazîz b. Ömer b. Abdülazîz dedi ki: Hişâm'ın idaresindeki Rusâfe şehrindeydik. Beraberimizde Mesleme b. Abdülmelik, Süleyman b. Hişâm ve İbn Hübeyre vardı. Bir ara Hişâm'ın elçisi yanımıza geldi ve "Müminlerin emîri, Ebü'l-Heysem Hâlid b. Abdullah'ı karşılamanızı istiyor." dedi. Hâlid, Hişâm'a bir selâm vermek ve bazı konularda fikir alışverişinde bulunmak üzere geliyordu. Bunun için yanında mektup ve elçi yoktu. Beraberinde birçok mal ve zarif şeylerle geliyordu. Bu durum karşısında İbn Hübeyre "Ben de mi karşılamaya gideceğim?" dedi. Hişâm'ın elçisi "Zaten müminlerin emîri senden başkasını kastetmedi." dedi. İnsanlar Hâlid'i karşılamak için bineklerine bindiler. İbn Hübeyre de katırına bindi. Abdülazîz dedi ki: "İlerlerdik ve nihayet Hâlid ile karşılaştık. Bize selâm verdi. Biz de selâmını aldık. Fakat İbn Hübeyre'ye selâm vermedi. İbn Hübeyre'nin katırının önüne geçti ve yüksek sesle "Kölelerin firar etmesi gibi bir firar!" dedi. İbn Hübeyre de "Câriyenin uykusu gibi bir uyku mu olmalıydı?" diye karşılık verdi. Aralarındaki diyalogun şöyle olduğu da söylenir: Hâlid ona "Kölelerin firar etmesi gibi firar ettin!" deyince o da şöyle cevap verdi: "Evet, sen câriye gibi uyurken!"

Ferezdak, İbn Hübeyre'nin hapisten kaçışı konusunda şöyle dedi:

Yerin üzerinde bütün kapıların kapandığını gördüğünde sen
Yerin altında bir çıkıştan başkasını göremedin sen
Yûnus'un dile getirdiği dua ile dua ettin
Üç karanlığın içine düşmesinden sonra
Dua ettiğine yalvardın da kurtuldun
Hapisten kurtulurken kimseden yardım görmedin
A'vec'den olup sonradan Araplaşmış, ayakları çarpık birinden başka
Bu karanlıklar yerin göğün birleşmiş karanlıklarıdır
İşi gücü eğrilik olan bir âsinin üzerinde oluşan karanlıklardır

Yine o şöyle dedi:

Hapishaneyi zayi etti, âdetiydi zayi etmek
Sonunda onun hapishanesinden Ömer sapasağlam çıktı
Kasrî'nin gücünden kaynaklanacak acılardan kurtuldun sen!
Tattıracağın acılar için başka sapasağlam ipler edindin sen!

Ayrıca şöyle de dedi:

Allah belini kırsaydı ya o bineğin!
Hâlid'i sırtında Şam'dan getirenin
Hayret! İnsanlar nasıl gider peşinden
Annesi Allah'a ortak koşan birinin peşinden!

Hişâm, İbn Hübeyre ve Saîd b. Amr el-Hareşî -ki bu İbn Hübeyre'den eziyetler gördü- arasındaki anlaşmazlığın ne olduğunu anlamak için onlarla bir araya geldi. Benî Harîş'in mevlâsı ve Saîd'in muhafızı olan Rebî' b. Şâbûr dışarı çıktı. Bunun üzerine Amr b. Saîd "İkisinden başka kimse çıkmasın!" dedi. Saîd dedi ki: "Beni Horasan'a vali tayin etti. Halk benden memnundu. Karşılığında İbn Hübeyre beni dövdürdü, gözümün ferini ve malımı aldı."

Bunun üzerine Hişâm dedi ki: "Ey Ömer! Sen ne diyorsun?" Ömer de "Onu Irak'a tayin ettim. Ancak baktım ki yoksulun biri! Atı ve mızrağından başka bir şeyi yok. Yardıma ihtiyacı olandan başka kimsecikler dün de onu tanımıyordu. Bu sebeple onu Basra'ya tayin ettim. Oradan da azledip Horasan'a tayin ettim. Ancak savaş gelirlerinden çaldı, dalavere yaptı. Bana sadece bitkin iki tane beygir gönderdi. Ben de onu azlettim, dövdürdüm ve malını alıp hazineye devrettim." Hişâm "Ey Saîd! Anlattıklarının dışında öne süreceğin başka bir delil var mı?" dedi. Saîd de "Yok!" diye cevap verdi. Hişâm "Peki, ey Ömer! Senin söyleyecek başka bir şeyin var mı?" dedi. Ömer "Hayır!" dedi. Hişâm "Müminlerin emîri karar verinceye kadar ikiniz de birbirinize ilişmeyin!" dedi. [O andan sonra] ikisi de bir birinden uzak durdu.

Dediler ki: İbn Hübeyre Hişâm'ın yanına gelip de eman alınca Ebreş ve Hâlid b. Abdullah'ın taraftarları ona tuzak kurdular. Bu amaçla semeri ve üzengisi tam teçhizatlı 100 tane yarış atı hazırladılar, getirip gizlediler.

Koşucularına Hişâm'ın ata bindiği bir gün bunlarla Hişâm'a görünmelerini tembihlediler. Öyle de yapıldı. Bunun üzerine Hişâm bu atları sordu. Bunların kendisinin bildiği atları olmadığını gördü. "Bunlar Ömer İbn Hübeyre'nin atlarıdır." dediler. Öfkeyle ilerledi ve dedi ki: "Vay be! İhanet ettiği kadar etti de sonra mı geldi? Atlar konusunda benimle aynı seviyedeyken vallahi bundan sonra ona inanmayacağım. Ömer b. Hübeyre'ye gerekeni yapmalıyım!" dedi. Kortejin yan tarafında ilerleyen Ömer b. Hübeyre'yi çağırttı. Ne olduğunu öğrenen Ömer koşarak geldi. Hişâm ona "Bu atlar da ne?" diye sordu. Ömer b. Hübeyre "Müminlerin emîrinin atlarıdır, onun için seçtim. Bulabildiğim her yerde aradım ve senin için bir araya getirdim. Alıp götürülmelerini emret!" dedi. Bu olay Hişâm'ın Ömer b. Hübeyre ile ilgili gönlündeki şüphelerinin yok olmasına ve onu sevip ondan hoşnut olmasına neden oldu. Bundan sonra Ömer b. Hübeyre Hişâm'ın yanına sıkça gidip geldi ve böylece birbirlerine ısınıp alıştılar. Bundan cesaret alan Ömer b. Hübeyre bir gün ona "Senin aklına gelmeyen ve benden önce de kimsenin sana teklif etmediği bir şey söyleyeyim mi?" dedi. Hişâm "Nedir o?" diye sorunca Ömer b. Hübeyre "Senin için Velîd b. Yezîd'den müminlerin emîrinin oğlu Mesleme'ye biat konusunda onay alayım mı?" dedi. Hişâm "Yapar mısın bunu?" deyince Ömer b. Hübeyre "Evet!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hişâm "Bunu yaparsan seni Irak'a vali olarak tayin ederim." dedi.

Bunun üzerine Ömer b. Hübeyre, Velîd'in huzuruna geldi. Uzun bir konuşmadan sonra aralarında şöyle bir diyalog geçti: Ömer b. Hübeyre dedi ki: "Ey emîr! Her zaman bu imkânları bulamaz ve hep bu hal üzere kalamazsın. Seninle dayılık ilişkimiz ve sana olan meylimiz mâlûmdur. Bu sebeple zaman zaman senin küçümsenmen ve tehditler alman bizi öfkeye sürüklüyor. Senin için korkuyorum. Eğer izin verirsen güven içinde olacağın ve çabucak istifade edeceğin bir şey yapayım. Sonrasında son karar senindir." Velîd "Nedir o?" dedi. Ömer b. Hübeyre şöyle dedi: "Senden sonra idareyi oğlu Ebû Şâkir'e devretmeyi Hişâm'a teklif et ve ondan kayda değer, çokça maddî bir şeyler al. Hişâm'ın başına bir şey gelirse işine geldiği gibi yaparsın. İstersen Ebû Şâkir Mesleme b. Hişâm'ı azledersin ve görevi istediğine verirsin. Nitekim Kays kabilesinin bana ne derece itaat

ettiklerini -ki onlar senin dayılarındır- gayet iyi bilirsin. Bundan böyle nasıl istersen öyle yap!" Velîd "Bunu yapacağım." dedi.

Ömer b. Hübeyre, Hişâm'a geldi ve dedi ki: "İşi sağlama bağladım. Mesleme'ye idareci olarak biat edildiği zaman Irak konusundaki vaadini yerine getir." Bunun üzerine Hişâm ona bir ahidnâme verdi. Hâlid, İbn Hübeyre'den çok korkuyordu. Söylendiğine göre Hâlid, Şam'a doğru giden İbn Hübeyre'nin yol güzergâhına bir adam gönderdi. Bu adam bu güzergâhta bir çadır kurdu. İbn Hübeyre bu çadıra yetişince bu kişi kendisini karşıladı ve "Ben senin dostunum. Yorulmuşsundur, soğuk suyla karıştırılmış bal şerbeti içer misin?" dedi. İbn Hübeyre bunu içtikten sonra kalkıp evinin yolunu tutmak istedi. Ancak bu adam çadırı yıktı ve çarçabuk işini gördü. İbn Hübeyre o gün öldü. Felç geçirip öldüğü de söylenmektedir.

Medâinî dedi ki: Deniliyor ki: "Şamlıların en önemli adamı Ömer b. Hübeyre, Basralıların en önemli adamı Ömer b. Yezîd el-Üseydî, Kûfelilerin en önemli adamı Bilâl b. Bürde b. Ebû Mûsâ el-Eş'arî'dir." Bu iddia Ömer b. Yezîd'e söylenince "Ancak Bilâl tam bir yılandır!" dedi. Bu sözler Bilâl'e aktarılınca "Kendi ayıbıyla beni ayıpladı ama kendi aradan sıvıştı!" dedi.

Medâinî dedi ki: Hâlid b. Abdullah Irak'ın idaresine geçince Basra valiliğine Yemenli Ebân b. Dubâre'yi atadı. Sonra onu görevden alıp yerine Şamlı Ukbe b. Abdüla'lâ el-Kelâ'î'yi getirdi. Bunu da azledip yerine Âmir b. Nüfeyl el-Kelâ'î'yi -veya el-Kilâbî'yi- tayin etti. Bunların hepsi Basra'da namazdayken görevden alındı. O sırada şurta ve asayişten sorumlu olan kişi Hâlid tarafından atanmış olan Mâlik b. Münzir b. Cârûd el-Abdî idi.

Medâinî dedi ki: Fadl b. Bürcân, Atîk[475] denilen yerde fakih Şu'ayb b. Habhâb'ın yakaladığı, Utârid kabilesine mensup bir hırsızı alıp Mâlik b. Münzir'e götürdü. Adam ölene kadar Mâlik onu dövdürdü. Öldükten sonra da astırdı. Mâlik b. Münzir, Benî Subeyr b. Yerbû' b. Hanzale'den olan Sehm es-Subeyrî'yi yakaladı ve öldürttü. Bu adam da hırsızdı. Mâlik b. Münzir birçok hırsızı öldürdü. Bunun üzerine Halîfe el-Akta' beyitlerinin birinde şöyle dedi:

---

475 Atîd olarak da bilinen bu yer, Yemâme'de bir mevkidir. (çev.)

Şayet Mâlik'e sormuyorsan Sehm ve arkadaşını
Hiç olmazsa sor ona, Fadl b. Bürcân'ı

Nakledildiğine göre Mâlik b. Münzir, Hasan'a câriyesine işkence edip de öldüren bir kadının İslâm hukukuna göre durumunun ne olacağını sordu. Hasan "ona kısasın gerekmediği" görüşünde olduğunu söyledi ve tâzir cezası uygulamasını tavsiye etti.

Bana Ömer b. Şebbe ve başkaları Ebû Âsım en-Nebîl'in şöyle dediğini anlattılar: Mâlik b. Münzir ince bir elbiseyle namaz kıldı. Bunun üzerine Bettî[476] ona "Tek kat, ince bir elbiseyle namaz kılma!" dedi. Mâlik b. Münzir valilik görevine gelince Bettî'yi çağırtıp 20 kırbaç vurdurdu. Bettî, "Beni niye dövdürdün?" diye sorunca Mâlik b. Münzir "Sen insanlara sadece örtüler içerisinde namaz kılmalarını söylüyorsun!" diye cevap verdi.

Dediler ki: Mâlik Hasan'a "Bu toplanmalar da neyin nesi? Aynı toplantıları yapmaya devam edersen sana 300 kırbaç vururum!" diye haber gönderdi. Bunun üzerine Hasan "İki kırbaç bile bana yeter!" dedi, evine çekildi ve bir daha idareciler konusunda ağzını açmadı.

Bize Halef, Abdülvâris'ten naklen Muhammed b. Zekvân'ın şöyle dediğini anlattı: Mâlik b. Münzir emniyetten sorumluydu. Sâbit el-Bünânî'yi dövdü ve Hasan için çirkin sözler sarf edip dedi ki: "Ya bulunduğumuz yeri terk edersin ya da sırtına ve karnına 100 kırbaç vururum. Zira sen müminlerin emîrini ve idarecileri eleştiriyor, haraç ve vergilerin [meşrû olandan] fazlasının haram olduğunu söylüyorsun."

Medâinî dedi ki: Mâlik b. Münzir, Hâlid'e Hasan'ı ve onun idarecileri eleştirmesi konusunu haber veren bir mektup yazdı. Hâlid ona şöyle bir cevap yazdı: "Senin onunla bir işin olamaz! Onu diline dolamaktan vazgeç ve ona saldırma!" Bunun üzerine Mâlik b. Münzir'in elçisi, Hasan'a gelip "Ebû Gassân sana selâm söylüyor ve arzu ederse saraya gelsin diyor." dedi. Bunun üzerine Hasan [elçinin sözünü tekrarlayarak] şöyle demeye başladı: "Ebû Gassân sana selâm söylüyor ve arzu ederse saraya gelsin diyor." Akabinde [bu teklifi] "Hayır, hayır, hayır!" diyerek üç kez reddetti.

476 Osman b. Süleyman adlı muhaddistir. Enes b. Mâlik'i görmüş ve Hasan el-Basrî'den rivayette bulunmuştur.

Sonra Mâlik'in yanına vardı ve ona şunları söyleyerek nasihat etti: "Allah'tan kork ve şu [boş] emellere kapılarak böbürlenme! Hiç kimseye arzu ettiği şeylerden hiçbiri çalışmadan verilmez."

Hişâm İbnü'l-Kelbî dedi ki: "Mâlik b. Münzir, Ömer b. Yezîd el-Üseydî'yi öldürünceye kadar kırbaçla dövdü."

Dediler ki: Ömer b. Yezîd, Mâlik'in arkadaşıydı. Ancak Kûfe'de Abdülhamîd b. Abdurrahman'ın idaresinin olduğu dönemde ona Mâlik ile ilgili bazı haberler uçurdu. Sonunda [Abdülhamîd] onu yanından kovdu. Sonra onu Abbas b. Velîd b. Abdülmelik'e ispiyonladı ve o da onu yanından kovdu. Sonra onu Mesleme b. Abdülmelik'e ispiyonladı. Ancak Mesleme ona inanmadı. Ömer, Mesleme'nin kendisine inanmadığını görünce Mâlik ile barıştı. Mâlik Basra'nın asayiş sorumlusu olarak atanınca, Abdüla'lâ b. Ubeydullah b. Abdullah b. Âmir'i hatırladı. Onu babasından ayırıp sürgün etti. Bu sırada Mâlik'in yanında Ömer b. Yezîd, Hafs b. Ömer b. Mûsâ b. Ubeydullah b. Ma'mer ve başkaları vardı. Akabinde Ömer b. Yezîd Abdüla'lâ'nın yanına geldi, Mâlik'in onun hakkında söylediklerini haber verdi ve "Bu konuda ben senin lehinde, onun aleyhinde şahitlik yaparım." dedi. Bunun üzerine Abdullah Vâsıt'ta bulunan Hâlid'in yanına gitti. Beraberinde Ömer b. Yezîd ve Hafs b. Ömer b. Mûsâ b. Ubeydullah b. Ma'mer vardı. Her ikisi de Mâlik'in sözlerini naklederek aleyhinde şahitlik ettiler. Hâlid her ikisini de yalanladı ve onları tehdit etti. Ayrıca Ömer b. Yezîd'e "Ben senin nasıl şirret bir adam olduğunu ve durumunun ne olduğunu gayet iyi biliyorum!" dedi. Sonra bir müddet onu yanında hapsetti. Gizlice bazı şahitler gönderdi. Bunlar Ömer'in içki içtiğine dair şahitlik ettiler. Bunun üzerine kendisine had cezası uyguladı ve Mâlik'e gönderdi. Mâlik onu yere serene kadar kırbaçla dövdü. Sonra hapse götürüldü ve burada boynu kırılarak öldürüldü. Yüzüğünü [yani içindeki zehiri] emince öldüğü iddia edildi. Bu iddiayı Hâlid'in adamları yaydı. Ömer ölünce Benî Temîm korktu ve Rebî'a kabilesine öfkelendi. Rebî'a kabilesi ise Hâlid'e yakınlaştı, ona meyletti. İnsanlar fitne için başlarını uzattılarsa da yönetici buna engel oldu.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı, dedi ki: Bana Ahmed b. Muâviye, Müşecci'in şöyle dediğini anlattı: Hapishanede Ömer b. Yezîd b. Umeyr'in

yanına gittim. Bana "Evim ne oldu?" dedi. "Yıkıldı!" dedim "Hurma ağaçlarım ne oldu?" dedi. "Kesildi!" dedim. [Bu olumsuz cevaplara karşı] "Eğer ben kurtulursam bunların hiçbiri benim için önemli değil." dedi.

Medâinî, Sühaym b. Hafs'tan şöyle dediğini nakletti: Hasan dedi ki: Mâlik, şeref ve izzet için Ömer b. Yezîd'i öldürdü. Ancak Allah bununla onun sadece zilletini artırdı. Ömer b. Yezîd ise şehit olarak öldü. Mâlik, Beşîr b. Abdullah b. Ebû Bekir ve Amr b. Müslim el-Bâhilî ile Ömer b. Yezîd'in durumunu istişare etti. Bunun üzerine Beşîr ona dedi ki: "Eğer onu öldürürsen bir serçe öldürmüş olursun. Yok eğer onu salarsan bir aslanı salmış olursun." Amr ise "Onu öldür!" dedi. Bu konuda Ferezdak şöyle dedi:

Allah'a havale ediyoruz, kanlarımızın dökülmesine ortak olan şu kavmi
Oysa biz yardımcıları olmuştuk onların, ayak sürçmeleri tökezlettiğinde o kavmi
Amr b. Müslim açıkça aldattı bizi
Genç develerin sahibi[477] *tutuşturdu bir ateşi*

Yine Ferezdak şöyle dedi:

Ey [Benî] Temîm! Dikkat edin, yardım etsin Allah annenize
Andolsun ki mâruz kaldınız en dehşetli belâlardan birine
Zilletin sabitleştiğini sezdiler ve garip düştüler
Eğer Benî Efsâ'yı baskınlarla korkutmazsanız
Ya da en delikanlıyı öldüreni öldürmezseniz
Farklı yerlerde değil bir yerde öldürmezseniz
Onlar nasıl da muhteşem bir gence kıyıp öldürdüler
Yüzünü parçalayıp ön dişlerini döktüler

Temîm kabilesinden bazıları ve Ömer'in eşi Âtike bt. Mülâe yola çıkıp gittiler. Âtike, Hişâm'ın eşinin yanına vardı. Onun yanında hayran kaldığı câriye ve diğer şeylerden ne gördüyse "Bu ne kadar da güzel!" dedi. Hişâm'ın eşi de [onun bu kabilden şaşkınlığını ifade ettiği her sözünden sonra] "Senin olsun!" dedi. Yolculuktan dolayı bitip tükendiklerinde Osman b. Hayyân el-Mürrî'nin yanında konakladılar.

---

477 Dedesinin künyesi "Ebû Bekre" olan Beşîr b. Abdullah b. Ebû Bekre'yi kastetmektedir. (çev.)

Mülâe'nin kızı dedi ki: Osman b. Hayyân'ın yanına vardığımızda o, bahçesindeydi. İçine düştüğümüz sıkıntıyı anlatınca "Haberinizi duyduk. Vallahi [bu durum] bizi çok üzdü ve öfkelendirdi." dedi. Elbiselerini giydi, sonra bizimle birlikte Hişâm'ın yanına doğru yola koyuldu. O zamanlar muhafızları yoktu. Biz de onu [korumak için] etrafında çember oluşturduk. Osman "Sahibinin kıymetinin bilinmediği itaati Allah kahretsin! Sahibine teşekkür edilip minnet duyulmayan nasihati Allah kahretsin!" diye bağırdı ve sesini Hişâm'a duyurdu. Bunun üzerine hizmetçiler dışarı çıkıp "Kim bu?" dediler. "Bu Osman b. Hayyân'dır." denildi. Hizmetçiler Hişâm'ın yanına gidip durumu ona haber verdiler. Sonra da dışarı çıkıp "Osman içeri gelsin!" dediler. Osman içeri girdi, Hişâm ile konuştu ve durumu ona anlattı.

Bunun üzerine Hişâm dedi ki: "Yazıklar olsun sana! Ömer konusunda beni mi itham ediyorsun? Vallahi, eğer yer ve gök adalet üzere kâim olmasaydı bile ben yine Ömer'in kâtilini ve kâtilinin aşiretini öldürürdüm." Sonra Hür b. Yûsuf b. Yahyâ b. Hakem b. Ebü'l-Âs'a dönüp dedi ki: "Sen güzel yüzlü ve hoş kelâm sahibi Ömer b. Yezîd b. Umeyr el-Üseydî'yi görmedin! O öldürüldü. Vallahi, annemin ondan başka bir Arabı doğurmasını istemezdim." Hür b. Yûsuf "Böylesi bir adam nasıl sizin idarenize rağmen öldürülür?" deyince Hişâm "Kâtilinin getirilmesi için haber gönderdim." dedi.

Âtike bt. Mülâe dedi ki: Mâlik'in yanına geldik. O sırada nehrin kıyısında oturuyordu. Bizim ve beraberimizde Hişâm'ın elçisinin geldiği haberi kendisine iletildi. Bunun üzerine bir gemiye bindi ve Kûfe'ye gitti. Hişâm'ın elçisi, onu Hişâm'ın huzuruna çıkarana kadar Mâlik'in yanından ayrılmadı.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı, dedi ki: Bana Ebû Âsım en-Nebîl, Uzâfir b. Yezîd'in şöyle dediğini haber verdi: Mâlik b. Münzir Vâsıt'a gelince babamla beraber yanına gittik. Bu arada müminlerin emîrinin elçisi yanına geldi. Hâlid'in kapısının önünde onunla konuştu. Mâlik "Ey Dükeyn! Bunun burnunu kır!" dedi. Müminlerin emîrinin elçisi Hâlid'in huzuruna girdi ve "Kapınızın önünde burnumu kırdı." dedi. Bunun üzerine Hâlid "Ey Mâlik, onunla ne alıp vermediğin var?" diye sorunca Mâlik "Huzura girmeme engel oldu." diye cevap verdi. Huzurdan ayrılırken "Yüce Allah'ın beni alaca hastalığından korumuş olması ve bu işten sıyrılmamı nasip etmesi beni ne kadar da çok memnun etti. Keşke o yaptıklarımı yapmasaydım!" dedi.

Medâinî dedi ki: Mâlik, Ömer'i öldürünce üzüntüden neredeyse aklını yitirecekti. Öyle ki Basra'ya doğru yola çıkar ve "Ben neredeyim?" derdi. Mâlik onu dövdüğü zaman Ömer "Ey Hişâm, ey Hişâm!" diyordu.

Ferezdak [bu hususu] şöyle dile getirir:

Kays kabilesinden olanın öldürülmesi bir zulüm değil midir?
Ebû Hafs ki onların değerli büyüklerinden biridir
O suçsuz yere bir grubun öldürdüğü kimsedir
Dövüldükçe o "Ey Hişâm!" diye bağırır

Medâinî ve diğerleri şöyle dediler: Mâlik b. Münzir, Hişâm'ın yanına getirildi. Bunun üzerine Hişâm "Ne hoş geldin ne de sefa geldin! Allah yurdunu yuvanı dağıtsın, sana rahat yüzü göstermesin! Ömer b. Yezîd'i mi öldürürdün? Vallahi o, şan şeref, soy sop bakımından senden daha iyi biriydi!" dedi. Mâlik de onun bu sözüne "Neden ey müminlerin emîri? Ben İbnü'l-Münzir b. Cârûd ve Mâlik b. Misma' değil miyim?" diye karşılık verdi. Akabinde Hişâm'ın emriyle onun boynuna pranga vuruldu, hapsedildi ve aleyhindeki deliller toplandı. Hapiste iken vefat etti. Bazılarına göre Kays kabilesinin tuttuğu bir adam onu infaz etti. Yüzüğündeki zehiri içerek öldüğü ya da hastalanıp eceliyle öldüğü de söylenmektedir.

Ferezdak [bu hususu] şöyle şiire döker:

Şayet akşamlarsa Mâlik, çatallaşır
Yollar ki her gideni götürürler
Şayet akşamlarsa Mâlik zelil ve tokat yemiş olarak
Koşar bir belâya ki ona düşen dönmez!

Şu beyitler de ona aittir:

Görmez misin rabbim olan Allah, gücü
Ve kuvvetiyle Mâlik b. Amre'yi nasıl rezil etti
Kim ona sorar ki bir işi?
Zira Rusâfe toprağında helâk olup gitti
Uluyan sırtlanlar onu helâk ederdi
O zamandaki gecenin karanlığı bastırıp kapkara kesiliverdi!

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Mâlik, Ferezdak'ı hapsetti. Bunun sebebi ise şudur: Velîd b. Abdülmelik'ten önce Mekke'nin idaresi Hâlid'in elindeydi. Bu sırada Muhammed b. Talha b. Ubeydullah'a ya da Abdullah b. Şeybe'ye 100 kırbaç vurdu. Bunun üzerine Süleyman b. Abdülmelik, Mekke kadısı olan Talha b. Dâvûd el-Hadramî'ye [bu suçun cezası olarak] kısas yapmasını emreden bir mektup gönderdi. [Bu emre binaen Hâlid'e] Süleyman 100 kırbaç vururken Ferezdak geldi ve ona "Ey hıristiyan evlâdı! Ellerini geri çek!" dedi ve sözlerine şu beyitlerle devam etti:

Ömrüme yemin olsun ki Hâlid'in sırtına sağanak gibi indi
Yağmurlar ki başlangıcı akıp giden damlalardı
Ve yine ömrüme yemin olsun ki İbn Şeybe sana öyle bir saldırdı ki
Gözünün önünde gece akıp giden yıldızlar uçuştu
İsyanından dolayı mı onu kırbaçlıyorsun? Onun isyan ettiğini iddia ediyorsun
Oysa sen Kasr'ın kardeşi müminlerin emîrine isyan ediyorsun!
Öyleyse yaptıklarından dolayı kınamalısın sadece kendi kendini!
Zira tam lâyık olduğun karşılığı buldun
Şayet Yezîd b. Mühelleb olmasaydı atardı seni
Kartal kanatları, elinden yakalayıp yuvaya

Dediler ki: Süleyman [Hâlid'in] elinin kesilmesini emretmişti. Yezîd ise adamın vurduğu gibi kendisine vurulmasını istemişti.

Hişâm İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bu şahıs Ubeydullah el-A'cem b. Şeybe b. Osman b. Ebû Talha b. Abdüluzzâ b. Osman b. Abdüddâr idi. Kasrî onu dövdü, bu sebeple de dövüldü.

Ferezdak dedi ki:

Sorun Hâlid'e, Allah ıslah etmesin Hâlid'i!
Kasr kabilesi ne zaman halef oldu Kureyş'e, diniyle beraber?
Allah Resulü'nden sonra mı, yoksa onun zamanından önce mi?
Yoksa Kureyş kurban mı kesti? Zayıflattı öyleyse semiz olanı
Hidayete ermesini istedik onun, ama Allah kalbine hidayet vermedi onun!
Yavrusu doğru yolda olan bir anne değildi annesi onun

Hâlid'in annesi siyahî bir hıristiyandı. Bu sebeple Hâlid, Mâlik'e şöyle bir mektup yazdı: "Ferezdak'ı tutuklat, zira o müminlerin emîrinin sinirli halini hicvetti." Bunun üzerine Mâlik, bu işi Eyyûb b. Îsâ ed-Dabbî'ye verdi. Eyyûb, Ferezdak'ı eline geçirene kadar ona nazik davrandı. Mâlik'e Ferezdak'ın yakalandığı söylenince öfkesinden boyun damarları kabardı. Huzuruna gelince Ferezdak ona şu beyitleri terennüm etti:

Gönlüme derim ki tükürüğünü yutkunduğunda
Keşke işi olmasaydı şiirimin Mâlik'in yanında
Gönlümün onun yanındaki işi, Allah'ın ruhumu gönlüme geri döndürmesi
Ve gönlümün yokluk kemiklerinden kurtulması
Sen Benî Rebî'a'nın iki zorbasının oğlusun, yetişir o iki zorba
Güneşe ve yol yol olan yeşilliklere, senin vâsıtanla

Mâlik'in öfkesi dindi ve onun hapse atılmasını emretti. Ferezdak hapiste iken şöyle dedi:

Gördüm ki Ebû Gassân astı kılıcını
Boynuma, onu ifsat edenlerin ifsadıyla
Görürsün insanları gözü yaşlı gibi, onun üzerine kalpleri
Titreyip durmakta, yoktur onların içinde ona hitap edecek biri
Allah onun vâsıtasıyla zillete düşürsün zalim olan kişiyi
Allah onun vâsıtasıyla aziz ve güçlü eylesin mazlum olan kişiyi
Şehir halkı bildi ziyan olan şeyi
O korunacak ve kılıçlarla yürüyecek onun bölükleri

Yine o hapiste iken şöyle:

Ey Mâlik! Senin büyükte bir hissen var mı? Geldi
Doksan tanesi, onun iki elinin üzerinde, az değildi
Ey Mâlik! Söylemediğim şeyler mi helâk olma sebebim?
Mutlaka bilinecektir kasidelerimden söylediklerim!
Hesaba çekme beni Muharriş'in sözüne bakarak
Kin besledi o bana, hakkını kestim ben de onun
Ben himayesi altındayım Mâlik ve Münzir'in
Her değişime karşı korunmuştur senin ebeveynin

Mâlik'in annesi Amre bt. Misma'dır. Mâlik hapse attığı Ferezdak'ı serbest bırakmadı. Sonunda Mâlik, Ömer b. Yezîd'i de onunla beraber hapse attı. Sonra Mâlik Ömer'i öldürttü ve yüzüğünü [yani içindeki zehiri] emince öldüğü iddiasını yaydı. Bunun üzerine Ferezdak ona şöyle dedi:

Denildi ki Esed kabilesinden olan, yüzüğünü emdi de öldü
Oysa onun kemikleri ve mafsalları param parça oldu da öyle öldü
Korkuyorum ben [o kâtilden] benzeri bir cinayetin vukuundan, zira o
Köpek dişleri ve ipleri bağlandığı zaman
Bir boynuza, pençe darbesi alır kalp o zaman
Onun burnu ve orduları da ondan nasibini alır o zaman

Mâlik götürülünce Ferezdak şöyle dedi:

Yakında bileceksin ey Abdülkays! Şayet mülkü zâil olursa
Hangi hal üzere devam eder acısı
Himaye ederdi insanları Hâlid'in kırbacından
Şimdi ise arar oldu, kendini koruyacak birini
Sen öyle kötü bir keçi gibi oldun ki
Tutup toprağa gömülü bıçağı çıkarır ve boynunu sürerdi ona[478]

Yine Ferezdak şöyle dedi:

Şehrin şurtasından çekindirdi beni
Onların başında Mâlik gibi bir it soyunu görmemdir bunun nedeni
Zira Mâlik kocamış bir ihtiyar kadından başka bir şey değildir!
O ihtiyar kadını canavarlaştıran, kafileyi korkutan gizli köpek dişleridir!

Yine onun başka bir beyiti:

Vallahi sen ne deden Mâlik'e çekmişsin
Ey it soyu! Ne de deden Cârûd'a çekmişsin!

Nadr b. Amr yönetime gelene kadar Ferezdak hapis yattı. Bu hususu şu şekilde mısralara döktü:

478 Bu beyitte kişinin istemediği şeyi arayıp bularak başına belâ etmesini ifade eden "Koyun ecelini tırnaklarıyla arayıp bulur!" veya "Bıçak arayan kimse gibi!" darbımeseline telmih vardır. (çev.)

Ne kadar da uzun sürdü, Mâlik'in prangalarıyla yürümek
Artık roller değişti, benim prangalarım şimdi onun ayağında
Serbest bıraktı beni Nadr b. Amr, galiba
Kelepçeli esiri salıverdi iki avucuyla

Dediler ki: Mâlik ölünce Hâlid b. Abdullah, Basra şurtasının başına Bilâl b. Ebû Bürde b. Ebû Mûsâ'yı atadı.

[Bilâl b. Ebû Bürde b. Ebû Mûsâ]

Hâlid, namaz kıldırma görevini de Nadr b. Amr'a verdi. Bu atamalar hicrî 110 yılında yapıldı.

Medâinî, Vaddâh b. Hayseme'nin şöyle dediğini anlattı: Nadr b. Amr ile Bilâl b. Ebû Bürde'yi Hasan b. Ebü'l-Hasan'ın cenazesinde birlikte yürürken gördüm. Nadr namaz kıldırmaktan, Bilâl ise emniyetten sorumlu idi.

Ebû Bekir el-Hüzelî dedi ki: Nadr beni "İnsanlar arefe gününde ne yaparlar?" diye sormam için beni Hasan'a gönderdi. [Ben de gidip ona bu soruyu sorunca] Hasan "Arefe gününden bu adama ne?" dedi. Ben "O, gerçekten insanların en hayırlı olanlarındandır." deyince o da "Doğru söyledin. O, gerçekten insanların en hayırlı olanlarındandır." dedi.

Dediler ki: Hasan, bu ümmetten gelip geçmiş bazı kişilerden bahsettikten sonra Nadr b. Amr'a dönüp "Vallahi sen doğru yolda gidişatları ve ahlâkları noktasında kavme muhalif davrandın. Allah'tan boş hülyalar bekliyorsun. Bu hülyalara kapılarak üstünlük taslıyorsun. Asıl dostun, sana doğruyu söyleyen ve dinin konusunda sana nasihat edendir. Sana doğruyu söyleyip dinin konusunda nasihat eden biri, seni aldatan ve kandıran birinden daha iyidir." dedi. Sümâme b. Enes hicrî 106 yılından hicrî 110 yılına kadar yargıdan sorumlu idi.

Hâlid fermanıyla birlikte Bilâl'i Basra'ya gönderdi ve yargının başına atadı. Şurta ve asayiş ile ilgili işler için Ezd kabilesinden Abdüla'lâ'yı görevlendirdi. Bilâl emîr olarak insanlar arasındaki davalarda hüküm veriyordu. Bunun üzerine Rü'be b. Accâc şöyle dedi:

Ey Bilâl! Özbeöz şerefli birinin oğlu olan
Yanlışlıklara karşı ayağını sağlam basan!
Kendisine bel bağlanan bütün cömertlerin evlâdısın sen
Ey kadı! Bütün kadıların evlâdısın sen
Yolunda kararlılıkla ilerlemektesin sen!

Sümâme sedef hastasıydı ve aklı biraz kıt biriydi. Günün birinde kadının biri yanına geldi ve bir adamdan şikâyetçi oldu. Ancak delili yoktu. Sümâme adama yemin ettirmek istedi. Bunun üzerine kadın "O kötü bir adamdır, hakkımı yemek için yemin etmekten kaçınmaz. Onun için komşusu olan İshak b. Süveyd'e yemin ettir!" dedi. O da gelip yemin etmesi için İshak b. Süveyd'e haber gönderdi. Bu vesileyle Halef b. Halîfe el-Akta', Bilâl'i anarak şöyle dedi:

Biz şöyle idik… Başımıza gelmeden önce
Musibete tutkulu şu ihtiyar divane!

Şair son mısraında Sümâme b. Enes'i kastetmektedir.

Rü'be ve Zürrumme, Bilâl'i öven sözler sarf etti. Rü'be cimri biriydi. Bu sebeple Rü'be, Bilâl'e dedi ki: "Neye karşılık bana veriyorsun?" Bunun üzerine Zürrumme [Bilâl'e] "Vallahi sadece bu nakaratlarımızla seni övdü. O nakaratları esas alıyor, onlara bir şeyler ekliyor ve sonra bu arada seni de övüyor." deyince Bilâl "Ona hiçbir şey vermesem bile sadece bu nakaratlarla bana övgülerini bir araya getirdiği için [bir şeyler] verirdim." dedi.

Medâinî dedi ki: Bilâl sel döneminde Ma'kıl nehrinin setlerini açtı ve Bilâl nehrinin kanalını kazdı. Bunun kıyısına da dükkânlar inşa etti. Çarşıyı buraya taşıdı ve Yezîd b. Hâlid el-Kasrî'ye verdi. Ferezdak [bu vesileyle] onu övdü. İşte onun şiirinden bir bölüm:

Gecelerin üzerimdeki bir kısım karanlıklarını
Bilâl giderip açtı üzerimden o karanlıkları
Esmeye başlayınca yardımcı olan kuzey rüzgârları misali
İyiliğe davet edilince yardım eden bir dost misali
Görürsün bütün gözlerin dikkat kesilip ona dikildiğini
Görüldüğü zaman hilâle bakar misali

Bize Ömer b. Şebbe, Ebû Âsım en-Nebîl'in şöyle dediğini anlattı: Yezîd b. Talhatü't-Talahât, Za'l el-Cürmî'yi ziyaret ettiği halde kendisini hastalandığında ziyarette gecikince Bilâl'e şöyle dedi:

Üç sıtmada Cürm kabilesinden olanı ziyaret ettin
Oysa ey Bilâl, kendi kavminin ileri gelenini ihmal ettin!

Ebû Âsım dedi ki: Yezîd vasiyetini yaptı. [Çocuklara mirasın taksimi konusundaki Allah'ın emrinin tam aksine] oğullarına verilecek payın iki mislinin kızlarına verilmesini vasiyet etti. Bu vasiyeti değiştirene lânet ettiğini de vasiyetine ekledi. Vasiyet Bilâl'a getirilince "Bunu ilk değiştiren benim. Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti Yezîd'in üzerine olsun!" dedi.

Bize Abbas b. Hişâm, Hırâş b. İsmâil'in şöyle dediğini anlattı: Hâlid, Bilâl'i Basra'ya atadı. Arkadaşı İbn Bîd[479] de buraya doğru geldi. İçeriye girmek için günlerce Bilâl'in kapısında kendisine izin verilmesini bekledi. İzin verilmeyince ona bir mektup yazdı:

Emîre söyle, Allah kendisine iyi işler nasip etsin!
Onun takvâ ehli ve dini ihya eden biri olmasını nasip etsin!
Kırmızı şaraplar içilmesinde bir sakınca görmez misin?
Ağzından kırmızı çamurların döküldüğü bir tulumdan
Sakınca görür müsün, dul bir kadının becerilmesinde
Miskin bir topluluğun becerdiği miskin bir kadının becerilmesinde?

Bilâl mektubu okuyunca "Vallahi bunu ancak İbn Bîd yazmıştır. O fâsığı içeri alın!" dedi. İbn Bîd içeri girince ona "Ey fâsık! Vallahi sana sadece kötü bir şey vâsıtasıyla ulaşabiliyorum!" dedi.

Bilâl, Ali b. Yezîd'i Hind bt. Mühelleb'i istemek için dünürcü olarak gönderdi. Bu teklife Hind "Onda gönlüm yok. İşte bu da Hâlid b. Abdullah'ın evlilik teklifi için bana gönderdiği mektup! Evlenmek isteseydim onu reddetmezdim." diye cevap verdi.

Medâinî dedi ki: Hâlid b. Abdullah, Bilâl'e Nasr b. Hassân el-Anberî'yi bir yere tayin etmesini isteyen bir mektup yazdı. Bilâl onu yanına çağırması için bir adamını gönderdi. Nasr elçiye, namaz kıldıktan sonra geleceğini

479 Emevî Devleti döneminde yaşamış, Kûfeli, müslüman bir şairdir.

haber vermesini söyledi. Bunun üzerine Hâlid elçiye "Ona şunu söyle: Kendisi için namaz kıldığın kişi geldi. Namazı bırak, ona gel!" dedi.

Benî Subeyr'den bir adam şöyle dedi: İbn Avn, Bilâl'in huzuruna çıkarılmak için getirildi. Aramızda Katâde sebebiyle getirildiğini konuştuk. Derken Katâde çıkageldi. İbn Avn ona yönelip şöyle dedi: "Ey Ebü'l-Hattâb! Allah'tan kork! Sen onu helâk yurdunda buldun!"

Salarsın kurtları, köpeği olmayan kişinin üzerine
Burun kıvırırsın aslan gibi cesur kişinin himayesine

Sonra çok beklemeden Bilâl'in huzuruna vardık. Bize "Çıkın!" dedi. İçeride İbn Avn ve Katâde kaldı. Bilâl [Katâde Ebü'l-Hattâb'a] "[Eşini] boşa!" dedi. O da "O boştur." dedi. "Üç kere boşa!" dedi. Ebü'l-Hattâb "Benden bâin [tamamen ayrılacağı] bir talakla boşadım." dedi. Bilâl "Ben Allah Resulü'nün (sav) sahâbîsi olan Ebû Mûsâ'nın oğlu iken bu işi bana mı öğreteceksin?" deyince Ebü'l-Hattâb "O benden üç kere boştur." dedi. Bilâl dedi ki: "Ey Ebü'l-Hattâb! Bu işin içinde daha büyük bir iş var!" Bu kez Ebü'l-Hattâb "Valiler bu gibi konularda terbiye etme kabilinden cezalandırmaya başvururlar!" veya "Bu gibi konularda iki-üç kırbaçtan ibaret bir tâzir cezası verirler!" dedi. Bunun üzerine gözümüzün önünde Bilâl onun kırbaçlanmasını emretti. Ebü'l-Hattâb'a tam 44 kırbaç vurulduğunu saydık. Sonra kanlar içinde çıktı."

Ebû Ubeyde dedi ki: Bana Yûnus b. Habîb haber verdi, dedi ki: Bilâl, "Ben Ebû Mûsâ'nın yerinde olsaydım [tahkim konusunda] Amr b. Âs beni aldatamazdı!" diye bir iddiada bulunmuştu. Ancak Sakîf kabilesinden deli biri olan Yûsuf b. Ömer, kendisini aldatmıştı. Bilâl, Yûsuf b. Ömer'e şöyle bir mektup yazdı: "Senin bir kabahatin yok. Sen namaz kıldırmaktan ve yargıdan sorumlu olarak atandın. Olduğun yerde kal! Vergi toplama memurlarına gelirleri toplamalarını söyle." Yûsuf b. Ömer [Bilâl'in tâlimatına uyarak] olduğu yerde kaldı ve istediklerini topladı. Ancak sonra Bilâl'e saldırdı ve onu yakalayıp hapsetti. Ölene kadar da hapiste kaldı.

Dediler ki: Bilâl güneş battığı veya batmak üzere olduğu zaman yemeği sofraya koyardı. Tam insanlar ellerini uzatıp da yiyecekleri zaman ezan okunursa kalkar namaza giderdi. Sofradakiler de onunla birlikte kalkardı.

Bir keresinde ezan okundu. Katâde o sırada yemek yiyordu. Katâde namaza gitmedi. Onunla beraber bir kişi daha kaldı. Bilâl bu kişiyi fark etti. Bu kişi dedi ki: "Bunun akabinde bana aylarca müsaade edilmedi. Sonra eşim kendisine eziyet ettiğimi ve onu dövdüğümü iddia ederek beni ona şikâyet etti. Bilâl "Doğru söylüyorsun!" deyip bana 40 kırbaç vurdu. Oysa bu bir bahane idi. Aslında beni Katâde ile birlikte yediğim o yemek için dövdü.

İnsanlar namaz için Bilâl'in koyduğu sofradaki yemekleri kalkıp bırakıyorlardı. Hizmetçiler ve gece bekçileri de bu yemekleri alıyorlardı. Etrafındakiler bu yemekleri satın alıyorlardı. Bu sebeple ona yakın olan kimseler şöyle diyorlardı: Bilâl'den daha iyi bir komşu görmedik.

Bekir b. Habîb el-Bâhilî dedi ki: Bir ihtiyaç için Bilâl'a başvurdum ve ona "Sen cömertliğin ve adaletin sebebiyle bundan daha fazlasını yapmaya ehilsin!" dedim. Bunun üzerine o şöyle dedi: "Belâgatın ve fesahatin sebebiyle bugün ihtiyaçlarınla birlikte dönmeyeceksin! [Yani elin boş döneceksin!]" Ben de ona şu karşılığı verdim: "Belâgata aykırı bozuk konuşmaların senin yanında benim için bir faydası olacağını bilseydim Ebû Şeyh el-Fukaymî -ki bu çokça bozuk konuşan biridir- gibi epey fazla bozuk konuşmalar yapardım." [Daha sonra Bekir'in kendisi hakkında böyle konuştuğunu duyan] Ebû Şeyh ona şöyle sitem etti: "Amcanın oğlunu bırakıp da nasıl beni diline dolarsın? Zira o Fâtiha sûresindeki âyeti 'gayri'l-mağdûbi aleyhim ve le'd-dâllûn' diye okuyor." "Ebû Şeyh'in yaptığı dil hataları gibi hata yapıyorsun!" diye Araplar arasında kullanılan bir deyim bulunmaktadır.

Uryân b. Heysem, Bilâl b. Ebû Bürde'ye aslen siyahî biri olduğunu îmâ eden şu sözleri söyledi: "Avuç içlerinin beyazlığı, ayaklarının kokusu, burnunun akması, saçlarının kıvırcıklığı ve şiirinin güzelliği beni şüphelendiriyor." Bunun üzerine Bilâl dedi ki: "Ebû Mûsâ'yı Esved'le, Ebû Bürde'yi Heysem'le, kendimi de seninle denk saymam hoşuma gitmiyor." Akabinde şöyle misal getirdi:

Beni tanıyan için miskin biriyim ben
Beni tanımayan için sert konuşan biriyim ben
İnsanlara şerefimi satmam, zira ben
Satsaydım insanlara tüketirdim şerefimi ben

Dediler ki: Müslim b. Şemerdel el-Bâhilî, Bilâl'in huzuruna geldi ve bağdaş kurup oturdu. Bunun üzerine Bilâl "Fahişeler gibi oturdun!" dedi. Müslim de "Bakıyorum da sen onların oturuşlarını gayet iyi biliyorsun!" diye karşılık verdi. Bu sözler karşısında Bilâl ona "Ey iğrenç kokulunun oğlu!" diye hitap etti.

Ebû Nevfel, Bilâl'e şöyle dedi:

Ey Bilâl! Şüphelendiriyor beni sizin işiniz
Süslediğin söz, yadırganan kötü bir fiil
Bana ne oluyor? Görüyorum ki bir ihanet düşündüğün zaman
Secde yüzünde zâhir olup iz bırakıyor
Bütün azametinle latif bir huşu içinde
Kur'ân okuyorsun toz renkli bir kurt vaziyetinde

Cârûd b. Ebû Sebre Bilâl'e dedi ki: "Hârise b. Bedr'in Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem'e ne dediğini biliyor musun?" Bilâl "Ne dedi ona?" diye sorunca Cârûd dedi ki: Şunu söyledi:

Gündüzü, adalete aykırı verdiği hükümler içinde!
Gecesi, Sa'd b. Abbâd'ın arzusunun peşinde!

Zira vergi memuruna tâlimat verdi, bulunduğum muhitte bir tane dahi zimmî olmadığı halde beni 300 dirhem borçlandırdı.

İbn Nevfel şöyle dedi:

Derim ki Bilâl'i soran kişiye
Ve Abdullah'ı da sorana, adamlar övüldüğünde
Bilâl bildiğimiz kişilerin en kötüsü
Abdullah ise Bilâl'den de kötü!
Her ikisi de kardeş gibiler, işte şu esmer
Şu diğeri de sakallı, kırmızı bir er!

Bilâl, Yûsuf b. Ömer'in hapishanesinde yatarken şöyle dedi: Benden 100.000 veya 200.000 veya 1.000.000 [dirhem] istenseydi verirdim. Ancak [kadere bakın ki] bir delinin eline düştüm. Yûsuf işkence yapan adamına gecenin sonlarına doğru dedi ki: "Güneş doğmadan önce 10.000.000 dirhem öderse ne âlâ! Aksi takdirde onun işini bitir!" [Bunu duyunca] ben de

"Bu süre zarfında hazır harmanlarım olsa bile o meblağı toparlayamam" dedim.

Bazılarının dediğine göre Bilâl'i öldürten, dehasından başka bir şey değildir. Bilâl gardiyana "Sana 100.000 [dirhem] vereyim, sen de Yûsuf b. Ömer'e benim öldüğümü söyle!" dedi. Yûsuf mahkûmlardan birinin ölüm haberini aldığı zaman "Onu akrabalarına teslim edin!" derdi. Gardiyan Yûsuf'un huzuruna varıp "Bilâl öldü." deyince Yûsuf "Bana onun ölüsünü göster! Zira onun ölüsünü görmek benim hoşuma gider." dedi. Bunun üzerine gardiyan gelip [sağ olan] Bilâl'in üzerine [onu nefessiz bırakacak] bir şeyler kapattı ve [onu boğarak] öldürdü. Akabinde ölüsünü Yûsuf'a gösterdi.

Îsâ b. Ömer en-Nahvî, Bilâl'in huzuruna bir muhâkeme için geldi. Îsâ laf ebeliği yapıp dururken davalı hayretler içinde ona bakakaldı. Bu durum karşısında Bilâl ona "Delillerin neyse söyle! Hasmına bakıp durmayı bırak. Zira o hakkını kaybetmeyi bozuk konuşmaya tercih eder." dedi.

Dediler ki: Bilâl b. Ebû Bürde zındıklıkla itham ettiği üç kişiyi hapse attı. Bu haber İbn Berheme'ye ulaştı. İbn Berheme, Hâlid b. Abdullah'ın en has adamlarından biriydi. İbn Berheme Basra'ya gitmek için Hâlid'den izin aldı. İbn Berheme Basra'ya geldiği zaman halk onu ziyarete geldi, ancak Bilâl gelmedi. İbn Berheme insanlara Hâlid tarafından gözetmen olarak gönderildiği intibaını verdi. İbn Ebü'l-Avcâ, Abdurrahman b. Yezîd b. Mühelleb ile birlikte onun yanına geldi. Abdurrahman sergi üzerinde otururken İbn Ebü'l-Avcâ'yı daha yüksek bir yere oturttu. Bunun üzerine şakacı biri olan İbn Sudeyka "Abdurrahman yerdeki serginin üzerinde, İbn Ebü'l-Avcâ ise döşeğin üzerinde!" dedi. Sonra gelip Hâlid'e Bilâl'in kimleri hapsettiğini anlattı. Hâlid de onları serbest bıraktı. Yahyâ b. Nevfel şöyle dedi:

Bazıları iddia etti ki Hüseyin b. Ubeyd
İbn Berheme zındıktır
Ömrüme yemin olsun ki onlar iddialarında
Haksız değiller, lâyıktır o bu suçlamalara
Zira içki içen ve zina eden bir kimse
Tenhalarda, lâyıktır isnat edilen bu suçlamalara

Bilâl sarhoş biriydi. Açıkça şıra içerdi.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Bilâl yakınlarında bulunan bir kasaba seher vakti bir adam gönderdi. Dedi ki: Yanına vardığımda baktım ki önünde bir ocak, evin ortasında da bir teke var. Kasaba "Tekeyi kes!" dedi. Kasap tekeyi kesip parçaladı, hazırladı. Bilâl gözümün önünde kemikleri hariç bütün tekeyi yedi. Ocakta bir parça kaldı. Bana "Onu ye!" dedi. Sonra bir câriye, içinde [pişmiş] iki piliç olan bir tencere ve beraberinde lavaş ekmekler getirdi. Bilâl onları da yedi. Akabinde içecek bir şeyler istedi. Birkaç bardak içecek içtikten sonra bana da bir bardak verdi. İçtikten sonra bana "Ailene dön!" dedi.

Dediler ki: Bilâl içinde şıra satılan bazı dükkânlar edindi. Bunun üzerine bazıları şöyle dedi:

Bravo dostlar topluluğuna!
Bilâl'in evlerinden her bir evin içinde
Geceledilerdi, yaylarını üzerime çevirmiş bir halde
Ok atıyorlar bana, savaş olmadığı halde!

Asma'î, Ebü'z-Zinâd'dan naklen [Ebü'z-Zinâd'ın] babasının şöyle dediğini anlattı: İbn Hübeyre'yi Bilâl b. Ebû Bürde konusunda kınadım ve ona "Bakıyorum da ona karşı son derece katısın ve onu kendinden uzak tutuyorsun!" dedim. Bana şu cevabı verdi: "Yazıklar olsun sana! Onun yaklaşmasına fırsat versem beni avucunun içine alır."

Bana Ömer b. Şebbe, Ebû Âsım'dan naklen anlattı. Ebû Âsım dedi ki: Bana babam haber verdi, dedi ki: Bilâl'in arkasında durup yazan bir kâtip Bilâl'in elbisesine mürekkep damlattı. Bunun üzerine Bilâl şöyle dedi: "Bundan sonra seni sonsuza dek seveceğimi düşünüyor musun?"

Medâinî dedi ki: Bilâl cüzzam hastalığından çok korkardı. Ona yağ tavsiye edildi. Bu sebeple [büyük bir leğende biriktirdiği] yağın içine girer ve [bütün çıplak bedeniyle] bir müddet onun içinde kalırdı. Sonra da [bu şekilde kullandığı] bu yağı satardı. Bunun üzerine [Bilâl'in kirletip sattığı yağdan korunmak için] Basra halkı kendi evinin imalâtı dışındaki yağları yemeyi bıraktı.

Cârûd b. Ebû Sebre'nin şöyle dediği nakledildi: Bilâl b. Ebû Bürde bana dedi ki: "Bugün arkadaşın Abdüla'lâ b. Abdullah b. Abdullah b. Âmir'in

yanına gidecek misin?" "Evet!" dedim. "Ne yapıyorsunuz?" dedi. "Sabah yanına vardığımız zaman hâlâ uyuyor. Uyanmasını bekleriz. Onunla sohbet ettiğimiz zaman bizi gayet güzel bir şekilde dinler. Sustuğumuz zaman da bizimle güzelce sohbet eder. Sonra evinin ekmekçisi/aşçısı gelir ve neler hazırladıklarını söyler. Sofra konulduğu zaman erkek deve kuşu gibi oturur ve yiyemeyeceğine dair özür beyan eder. Eşlerinden ve kızlarından ikramlar gelir. Sofradakiler yeme işine tamamen dalınca kollarını sıvar, dizlerinin üzerine oturur ve yemeye başlar.

Ali b. Muhammed el-Medâinî dedi ki: Ebû Mûsâ, oğlu Bürde için Irak'taki Garik ahalisinden olan Benî Fukaym'dan bir sütanne edindi. Bilâl Basra'ya geldiği zaman kendisine "Ebü'l-Acûz b. Ebû Şeyh b. Garik'i [bir yerlere] atasaydın!" denildi. Bunun üzerine "Onda hoşnut olmadığım üç şey gördüm: Kardeşlerinin evlerinde hacamat yaptırdığını, gölgede olduğu halde gölgelik kullandığını, baklagillerin beyaz olanlarını tercih ettiğini gördüm." dedi.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Bilâl göreve gelince Hâlid b. Safvân şöyle dedi: "Yaz bulutudur, kısa zamanda dağılır!" [Bu söz kulağına gidince] Bilâl onu çağırdı ve ona "[Benim hakkımda o] 'Yaz bulutudur, kısa zamanda dağılır!' diyen sen misin? Vallahi onun sağanak doluları sana isabet etmeden dağılmayacak!" dedi ve ona 100 kırbaç vurdu.

Anlatılanlara göre Hâlid, Bilâl'in gözü önünde iken onun kusurlarını gizliyordu. Ancak o ortalıkta yokken onu ayıplıyor ve "Bilâl'in kalbindeki iman, Ebü'z-Zerd'in evindeki mücevher kadardır!" diyordu. Ebü'z-Zerd el-Hanefî iflâs etmiş biriydi. [Dolayısıyla evinde hiç mücevher yoktu. Bu söz de kulağına gidince] Bilâl onu yakaladı. Hâlid, Bilâl'in kendisini öldürmesinden çekindi. Ancak Bilâl "Vallahi içlerinde kardeşin Naîm'in de bulunduğu on kişinin kefaleti olmadan seni serbest bırakmam!" dedi. Hâlid'in kaçması durumunda 100.000 [dirhem] ödemek kaydıyla ona kefil oldular. Derken bir gün Hâlid kaçtı. Bunun üzerine Bilâl kefillerini getirtti ve onlardan 100.000 [dirhem] aldı. [Bu olayların akabinde] Hâlid şöyle dedi:

Beni asla hapsetme! Ey iğdiş edilmiş adamın oğlu!
Ey zayıf kabiliyetli, değişmeye gücü yetmeyen!
Atıldı bize Allah'ın arzından ve semasından
Bilâl denen adam, en kısa zaman içinde kurtarsın Allah bizi bu adamdan!

Yûsuf b. Ömer, Bilâl'i yakalayıp tutuklayınca Hâlid onun üzerine atılıp dedi ki: "Allah emîrin işini rast getirsin! Bu Bilâl b. Ebû Bürde b. Ebû Mûsâ'dır. Dedesi berberlik yapan biriydi. Ebû Mûsâ künyesini usturasından (mûsâ) aldı. Ninesi Tahfe bt. Zemmûn siyah tenli, kıvırcık saçlı biriydi. Annesi, babasının bir dirhem için dövdüğü câriyesiydi. Bu câriye çarşılarda dolaşıp dururdu, ayakları merkebin ayakları gibiydi. Köleler onun örülmüş saçlarını okşardı." Bilâl onun bu sözlerine şu karşılığı verdi: "Emîr senden razı, bana karşı kızgın; sen evinde rahatlık içinde, ben ise gurbette olduğum halde mi bana bütün bunları söylüyorsun?" Yûsuf'un Hîre'de olduğu dönemde Hâlid kendisinin Hîreli olduğunu söyledi. [Onun bu iddiasına karşı] Bilâl şöyle dedi: "Sen [amuda kalkıp] elleri üzerinde duran Hâlid b. Safvân b. Ehtem değil misin? Sen sahibinin yanında cesaretlenen köpek gibisin. [Sen öyle birisin ki] babası ve amcası Basra'nın âzatlı iki kölesine âşık oldu. Aileleri rezil olmaktan korktukları için onları bu kadınlarla evlendirdiler. İşte bu sebeple sen Benî Ziyâd'ın câriyesinin oğlusun." Bunun üzerine Hâlid, Yûsuf'a "Ey emîr! Bu insanların en ahmağıdır, aslî vatanını ve nereye göç ettiğini bilmez." deyince Bilâl "Evet, vallahi benim asıl yurdum Yemen ve göçüp gittiğim yer Medine'dir. Senin asıl vatanını ve göç ettiğin yeri sana söyleyeyim! Senin geldiğin yer Hîre, göçüp gittiğin yer ise Basra'dır." dedi. Hişâm, hicrî 120 yılında Hâlid'in Irak valiliğinden azledinceye kadar Bilâl Basra'daki valilik görevine devam etti. Bilâl'den sonra Yûsuf b. Ömer b. Muhammed b. Hakem b. Ebû Akîl b. Mes'ûd es-Sekafî bu göreve getirildi. Hâlid cömert biriydi.

Hâlid el-Kasrî

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd ve Ömer b. Şebbe anlattılar, dediler ki: Bize Ebû Nu'aym anlattı, dedi ki: Bize Fudayl b. Zübeyr haber verdi, dedi ki: Hâlid'in şöyle dediğini duydum: "Zemzem suyu taşmaz ve kurumaz. Aksine, vallahi zemzem taşar ve kurur. İşte müminlerin emîri size Mekke'den şöyle şöyle bir kanal getirdi."

Bana Muhammed b. Sa'd, Vâkıdî'den isnadıyla şunu rivayet etti: Hâlid dedi ki: Allah'ın peygamberi İsmâil, rabbinden su istedi. Allah da tuzlu ve acı bir su verdi. Allah, müminlerin emîrine bir kuyu kazmayı nasip ederek tatlı ve duru bir su ihsân etti.

Ebû Âsım en-Nebîl dedi ki: Hâlid Mekke'ye su getirdi ve zemzemin yakınına bir teşt (büyük leğen) yaptırdı. Sonra da insanlara şöyle dedi: Gâdiye suyunu size getirdim ki bu su ümmü'l-hanâfis yani zemzem suyuna benzemez.

Bir gün Hâlid [minberde insanlara] hitap ederken tıkandı. Bunun üzerine şöyle dedi: "Söz bazen akar gider, bazen de akla gelmez; bazen getirilmek istenirse de gelmez ve büyüklenip isyan eder. Sükûnetle davranmak, gelmek istemeyeni zorla getirtmeye kalkmaktan daha kolaydır. Kişinin olanlardan dolayı kalbini huzursuzluk kaplar, işi zorlaşanın dili konuşmakta zorlanır. Söz gelmeyince ısrar edilmez, gelince de geri çevrilmez. Sonra döner söylenmesi gerekenleri söylerim inşallah!"

Bana Abdullah b. Sâlih el-İclî, İbn Künâse'nin şöyle dediğini anlattı: Hâlid hitap ederken tıkanıp kaldı. Bunun üzerine şöyle dedi: "Ey insanlar! Bazen söz gelir, bazen de gider gelmez. Söz gelince dil serbest olur, çözülür. Ancak gelmeyince âciz kalır. Beceriksizliğimiz ya da ağzımızı açıkta bıraktıracak, gücümüzü aşan bir şey bizi konuşmaktan alıkoymadı. Ne var ki, elbette her yiğidin bir tökezlemesi, her kılıcın bir sapması vardır. Sonra döner söylenecekleri söyleriz inşallah!"

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd ve diğerleri şunu anlattılar: Bize Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn, kendisine Süfyân b. Ebû Abdullah'ın naklettiğini söyleyen bir adamın şöyle dediğini anlattı: Süfyân b. Abdullah dedi ki: "Hâlid'in 'Allahım! Fâtıma'nın eşi ve Hasan ile Hüseyin'in babası olan Ali b. Ebû Tâlib b. Abdülmuttalib b. Hâşim'e lânet et! Hiç kinaye yaptım mı?' dediğini duydum."

Medâinî dedi ki: [Bir gün] Hâlid minbere çıktı, tıkanıp konuşamadı. Bunun üzerine "Bazen söz kendiliğinden gelir, bu sebeple iş kolay olur. Bazen de gider, gelmez. Bu işi çok iyi yapmakla bilinen birinin bir kere ıskalaması elbette hoş görülebilir." dedi ve minberden indi.

Ebû Âsım en-Nebîl, Ömer b. Kays'ın şöyle dediğini anlattı: Saîd b. Cübeyr ve Talk b. Habîb'i Mekke'de tutukladığı zaman Hâlid'in şöyle dediğini duydum: "Sanki yaptığım pek hoşunuza gitmedi? Vallahi müminlerin emîri teker teker taşlarını -Kâbe'yi kastederek- yıkmamı bana emretse yapardım!"

Dediler ki: Hâlid annesi için bir kilise inşa edilmesini emretti. Bu konuda konuştu ve şöyle dedi: "Evet, onu inşa ediyorlar. Ancak onun dini [yani annemin dini olan Hıristiyanlık] sizin dininizden daha kötüyse Allah onlara lânet etsin!"

Dediler ki: Bir görevli memurunun bir adamı dövdüğü Hâlid'e haber verilip de kendisinden bu suç için kısas yapması istenince şöyle dedi: "Görevliye mi kısas yapacağım? Eğer ona kısas uygularsam kendime kısas uygulamış olurum. Kendime kısas uygularsam müminlerin emîri kendisine kısas uygulamış olur. Eğer müminlerin emîri kendine kısas uygulamış olursa Allah Resulü kendine kısas uygulamış olur. Allah Resulü kendine kısas uygulamış olursa ha şu [yukarıdaki] var ya -yüce Allah'ı kastederek- kendine kısas uygulamış olur."

Onun şöyle dediği de söylenir: "Herhangi birinizin elçisi mi daha kıymetli yoksa halife mi?" Bazılarına göre bu sözü Haccâc söylemişti.

Bana Ömer b. Şebbe, Ebû Nu'aym'dan naklen Süfyân es-Sevrî'nin şöyle dediğini anlattı: Hâlid'in atadığı ilk görevli Urs adında biriydi.

Medâinî dedi ki: Hutbe okurken Hâlid'in dili sürçtü ve [Arapça dil bilgisi kurallarına aykırı olarak] şöyle dedi: "Eğer siz Recebiyyûn (Receb) ayını tâzim eden kişiler olursanız biz de Ramazaniyyûn (Ramazan) ayını tâzim edenler oluruz." [Recebiyyîn demesi gerekirken Recebiyyûn dedi.] Bir de şöyle diyordu: "Allahım! Kulun ve halifen olan müminlerin emîri Hişâm'ı ıslah et!"

Hâlid, Ferezdak'a kendisi için yaptığı bir methiye sebebiyle şöyle dedi: "Kureyş'ten ve falan kabilelerden kimseler için söylediklerini benim için neden söylemiyorsun?" Ferezdak "Sen de bana onların sahip olduğu soy ve şerefle gel ki ben de onlar için söylediklerimi senin için de söyleyebileyim!" diye cevap verdi. Bu sözler karşısında Hâlid onu tutup cezalandırmak istedi. Ancak Ferezdak'ın yaşının büyüklüğü sebebiyle bundan vazgeçti.

Dediler ki: Bir deve çobanının oğlu Âsım iki oğluyla beraber Hâlid'in yanına gelmek için yola çıktı. Biri yolda öldü. Diğeriyle beraber Hâlid'in huzuruna vardı ve "Biz sana gelmek için üç kişi olarak yola çıktık. Ama iki kişi olarak dönüyoruz." dedi. Hâlid "Neden?" diye sorunca Âsım "Zira oğlumun biri öldü." dedi. Bunun üzerine Hâlid "Bu beni aşan bir şeydir." dedi. Âsım'ın "Bana fidyesini öde!" teklifini Hâlid kabul etti ve fidyesini ödedi. Akabinde şöyle dedi:

Bir çığır açtın, kötü bir ölümden dolayı!
Ödenmedi onun meblağı, onun benzeri bir canlıya
Bu çığırı açmadı ne sarıklı bir Himyerli
Ne de Me'ad kabilesi, faziletli mensuplarına

Kümeyt, Yûsuf b. Ömer'e şöyle dedi:

Yemin ederim Kâbe'nin rabbine ki Hâlid'in annesi değildir
Senin annen, seslerimiz yükseldiği zaman
Hâlid ayakta su içmek istediği zaman
Harbi görüyor, ölüme çağıran seslendiği zaman

Ziyâd el-A'cem Hâlid'i hicvedip şöyle dedi:

Ömrüne yemin olsun ki bilmiyorum ve soruyorum
Doğru yerinden mi sünnet olmuş Hâlid'in annesi?
Ya onun sünnet mahallini sıyırıp geçtiyse ustura!
Ve Messân orada oturmadan sünnet olmamıştır Hâlid'in annesi!

Medâinî dedi ki: Hişâm'ın elçisi onu Irak'a tayin etmek için Hâlid'in yanına gelince Hâlid "Acele etme! Bekle, gömleğim kurusun." dedi. Bu durum karşısında elçi "Haydi be adam! Sen daha fazla gömleğe çağrılıyorsun." dedi.

Bize Bekir b. Heysem, Abdürrezzâk'tan, o da Hammâd b. Saîd es-San'ânî'den naklen Ziyâd b. Ubeydullah'ın şöyle dediğini anlattı: Şam'a geldim. Tam da Hişâm'ın kapısının önündeyken Hişâm'ın huzurundan biri dışarı çıktı ve bana "Delikanlı sen kimsin?" dedi. "Yemen halkından biriyim. Ben Ziyâd b. Ubeydullah b. Abdullah el-Hârisî'yim." dedim. Bunun üzerine gülümsedi ve "Benimle gel!" dedi. Sonra da adamlarıma -onları

işaret edip- şunu söylememi istedi: "Müminlerin emîri beni görevlendirdi ve yola çıkmamı söyledi. Bana zorluk çıkarana ceza vermem konusunda da yetki verdi." Ben de "Allah sana merhamet etsin, sen kimsin?" dedim. "Ben Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yim." dedi. Sonra "Fularımı ve sarı beygirimi verin." dedi. Bunları bana verdiler. Ayrıca şöyle dedi: "Bir gün Irak valisi olarak atandığımı duyarsan hemen yanıma gel!" Hişâm'ın askerleri içerisinde giyimi ve bineği benden daha iyi biri yoktu. Çok geçmeden Hişâm'ın Hâlid b. Abdullah'ı Irak'a tayin ettiği söylendi. Ben dönene kadar eşraftan meşhur birine zahireme mukayyet olmasını söyledim ve Irak'a gittim. Kûfe'de Hâlid'in yanına varıp selâm verdim. Bana bir miktar dinar ile değeri 600 dinarı bulan bir elbise verilmesini emretti.

Bir gün bana "Ey Ziyâd, yazı yazmayı biliyor musun?" dedi. "Okuma yazma bilmiyorum." dedim. Elini kendi yüzüne vurdu ve dedi ki: "İnnâ lillâh! Senin için düşündüğümün onda dokuzu gitti, geriye onda biri kaldı." Yazma ve hesap işinden anlayan bir köle satın alıp bana gönderdi. Çok güzel okuyup yazıncaya kadar bu köle bana ders verdi. [Bir gün] Hâlid Basra'daki görevlisinin mektubunu verdi, ben de okudum. Bu durum onu sevindirdi ve "Basra'dakinin yerine seni atadım!" dedi. Ben de yola çıkıp Rey şehrine geldim. Beraberimde vergi memurunu da götürdüm. Bunun üzerine Hâlid, "Müminlerin emîri Hişâm, bugüne kadar hiçbir Arabı vergi memurluğuna tayin etmedi." şeklinde bir mektup gönderdi. Bu durum karşısında üzerine varınca dedi ki: "Al, benden sana 3.000 dirhem ve üstüme varma!" Ben işime devam ettim. Sonra Hâlid'e, komutanı çok özlediğimi ve bana müsaade edilmesini söylediğim bir mektup yazdım. Yanına varınca beni şurta teşkilâtının başına atadı.

Dediler ki: Hâlid, Sakr b. Abdullah'ı birkaç ay süreyle şurta teşkilâtının başına atadı ki bu kişiyi İbn Hübeyre de aynı işe atamış, sonra azletmişti. Hâlid, Kûfe'ye Filistinli olan Abdülmelik el-Ezdî'yi atadı. Sonra onu görevden alıp yerine Becîle kabilesinden Abdullah b. Amr'ı atadı. Ancak bunu da azledip bunun kardeşi Âsım b. Amr'ı atadı. Görevlendirip azlettiği bazı kişilerden sonra Ziyâd b. Abdullah'ı atadı. Yûsuf b. Ömer Irak'a tayin olana kadar Ziyâd bu görevini sürdürdü.

Bazıları dedi ki: Hâlid b. Abdullah Irak'a atanınca annesini İslâm'a davet eden ve onunla daha fazla ilgilenebilmek için kendisine yakın olmasını isteyen bir mektup yazdı. Bu mektup annesine okununca annesi kalem ve kâğıt getirilmesini istedi ve elçiye şöyle yazmasını söyledi: "Mektubunu okudum. Beni kendi dinine davet konusunda sen elinden geleni yaptın. Zira kendin için düşündüğün iyiliği benim için de düşündün. Ancak benim dinim bana, senin dinin sana! Bana iyilik konusuna gelince, sen bunu yapmak istedikten sonra nerede olursan ol yapabilirsin. Bilmeni isterim ki ben bazı kitaplarda şöyle bir şeyler okudum: Kişi büyük bir günah işlerse kalbinin üçte biri kararır. Büyük bir günah daha işlerse kalbinin üçte ikisi kararır. Üçüncüsünü de yapınca hepsi kararır. Ondan sonra her ne günah işlerse bunlarda bir sakınca görmez. Günahların en büyüğü ise kan dökmektir." Annesinin mektubu Hâlid'e ulaşınca annesinden (müslüman olmasından) ümidi kesti. Annesine bir miktar para gönderdi. Annesi de bu parayla "Ümmü Hâlid" adıyla bilinen bir kilise inşa ettirdi.

Bana Abdullah b. Sâlih, Kûfe halkından bir grubun şöyle dediğini anlattı: Hâlid Kûfe Mescidi'nde abdest için bir teşt inşa ettirdi. Bunun için de Fırat'tan bir kanal kazdı. Sonra hıristiyanların piskoposunun elinden tuttu ve mescidin içinde onunla birlikte yürümeye başladı. Teştin yanına varınca piskoposa "Bizim için hayırlı ve bereketli olması için dua et! Vallahi senin duan benim için Ali b. Ebû Tâlib'in duasından daha umut vericidir." dedi.

Hâlid valilik sarayında annesi için bir kilise inşa ettirdi. Annesi yanına gelmeyi reddetmişti. Ancak Hâlid'in ısrarları sonucu Kûfe'ye geldi. Hâlid hıristiyanlar çanlarını çalıncaya kadar müezzinlere ezan okumamalarını emretti.

Hişâm İbnü'l-Kelbî ve Heysem b. Adî dediler ki: Hâlid Kûfe'de annesi için kilise inşa edince Basra'nın hıristiyanları Hâlid'in annesiyle irtibat kurabilen kimselere bir mektup yazdılar. Bunun üzerine annesi hıristiyanlar için Basra'da bir kilise inşa etmesi için Hâlid'e mektup yazdı. Bu sebeple Hâlid, Bilâl'e bunun inşa edilmesini emreden bir mektup yazdı. Bilâl de cevaben şöyle bir mektup gönderdi: "Basralılar bu konuda benimle aynı fikirde değiller!" Hâlid bu mektuba şu cevabı yazdı: "Onlar için bunu inşa et! Dinleri onlarınkinden daha kötü ise Allah'ın lâneti onların üzerlerine

olsun!" Bunun üzerine Bilâl Lebbâdûn'da[480] bir kilise inşa etti. Ferezdak [bu hususta] şöyle dedi:

İçinde haç olan bir kilise inşa etti annesi için
Camilerimiz yıkılıyor kiliseler için

Hâlid "Mübârek" denilen meşhur kanalını kazdırdı. Ferezdak -ya da Mevc et-Tağlibî- [bu konuda] şöyle dedi:

Bir ay sonra Mübârek adlı kanalınla sanki sen
O kanalın derinliklerine dalan alaca köpekler gibisin sen
Ondan dolayı Rahmân'ın halifesini yalanladın sen
İleride görecektir yalancı, ödülün cezasını

Yine Ferezdak bir başka şiirinde şöyle dedi:

Hâlid'in gücüyle verildi halifeye
Bir nehir ki onun adıyla üstün gelir diğer nehirlere
Mübârek, ismi gibidir sulanır onunla
Sevâd'ın tarlası ve Nâ'imü'l-Cebbâr
Sanki Dicle elini uzattığı zaman
Biz de uzatırız ona kervanın ipini
Şayet Dicle'nin suyunu Hâlid akıttıysa
Akmaktan âciz olurdu o zaman
Geçmişte sen daha aziz idin, ey Dicle!
Hâlid seni küçük düşürünceye kadar ey Dicle!

Hâlid, Hişâm'a kendisine Dicle kıyısında mesirelik bir yer yapması emrini vermesi için bir mektup yazdı. Hişâm buna "Böyle bir şey mümkün olsaydı bizden önce Farslılar yapardı!" diye cevap yazdı. Hâlid ısrar edince Hişâm "Gerçekten tamamlanacağına inanıyorsun yap!" diye ikinci bir cevap yazdı. Hâlid de bunu inşa etti. Ancak çok geçmeden burayı su tahrip etti. Hişâm da yaptığı bütün masrafları Hâlid'e ceza olarak ödettirdi.

Ferezdak, Mübârek denilen kanal için söylediği şiirinden dolayı Hâlid kendisini ödüllendirmeyince şöyle dedi:

---

480 Şam civarında bir mevkidir. (çev.)

Haksız yere kıydın Allah'ın malına
Mübârek olmayan ve uğursuz nehrinin uğruna
Sırtları sağlıklı insanların vururken sırtlarına
Terk ettin Allah'ın hakkını Mâlik'e arka çıkma uğruna
İnfak mıdır, haksız yere kıymak Allah'ın malına?
Yoksul dulların hakkını bırakarak bir kenarda!

Şiirde Mâlik diye kastettiği kişi Mâlik b. Münzir b. Cârûd'dur.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî anlattı, dedi ki: Hâlid hıristiyan olan annesi için bir kilise inşa etti ki bugün orası Kûfe'de berîd merkezidir.

Ferezdak dedi ki:

Ömrüme yemin olsun ki süslese de Cerîr, Becîle'yi
Rezil rüsvâ etti Hâlid Becîle'yi!
İnşa etti annesi için bir kilise ki haç vardı içinde
Onu inşa ederken mescitler inşa edilmedi bizim beldemizde

Bu şiirin son mısraının "Kiliseler için yıkıldı mescitler bizim beldemizde" şeklinde olduğu da nakledilmektedir.

Dediler ki: Hâlid dükkânlar inşa etti. Tuğla ve kireçle birbirine bağlanmış, uzun tavanlı yerler yaptı ve el-Câmi' diye bilinen nehri kazdırdı. Şehirde kendi adıyla anılan bir saray yaptırdı.

Asma'î ve diğerleri dediler ki: Hâlid bir gün avlanmak için çıktı. Bu sırada merkebe binmiş, beraberinde ihtiyar bir kadının bulunduğu bir bedevî ile karşılaştı. Hâlid ona "Kimlerdensin?" dedi. Adam "Şan ve şeref sahibi kimselerden biri!" diye cevap verdi. Hâlid "O zaman sen Mudar kabilesindensin! Peki, hangi kolundan?" dedi. Adam "At üstünde vuruşan, meydanda göğüs göğüse çarpışanlardanım!" dedi. Hâlid "O zaman sen Benî Âmir'densin! Peki, hangi kolundan?" diye sordu. Adam "İntikamını alan, komşuyu himaye edenlerden!" dedi. Hâlid "O zaman Benî Kilâb'dansın. Peki, hangi kolundan?" dedi. "Güneşinden, ayından ve anlaşmayı bozanlara karşı aslan kesilenlerindenim." dedi. Hâlid "O zaman sen Benî Ahvas'tansın" dedi. Adam da "Evet öyle!" diye cevap verdi. Hâlid dedi ki: "Peki bu memlekete neden geldin?" Adam "Yaşımın ilerlemesinden

ve destekçilerimin azlığından dolayı geldim." dedi. Hâlid "Peki burada kiminle görüşmeyi düşünüyorsun?" diye sordu. Adam "Emirlik görevinin kendisini yücelttiği, ancak ailesinin değerini düşürdüğü emîrinizle!" dedi. Hâlid "Diyelim ki onunla görüştün, peki ondan ne isteyeceksin?" deyince adam "Babasının şan ve şerefinden değil, parasından bolca isterim!" cevabını verdi. Hâlid "Peki onun için bir şiir hazırladın mı?" dedi. Adam da "Evet!" dedi. Hâlid "O zaman söyle de dinleyelim!" dedi. Adam beraberindeki ihtiyar kadına seslenerek "Ey Ümmü Cahş! Söyle dinlesin!" diye seslendi. Kadın "Hadi canım! Yerilmiş birini methetmek sanki bize bugün ne kazandıracak?" diye karşılık verdi. Adam "Yok, hayır! O mutlaka duymalı!" deyince kadın şu şiiri terennüm etti:

Ey Abdullah'ın oğlu! Seni övmek için aşırdılar bizi
Çöllerden, yay gibi beyaz beyaz develer
Benî Âmir'den ak yüzlüler, o develerin üzerindeler
Mecbur etti onları göçe, uğursuz ve kurak yıllar
Şükran karşılığında elindekini veren kişiyi ziyaret ederler
Hiç de gözüne gelmez onun, şükran için verdiği dirhemler
Eğer bize bir şey verirse, işte bizim için mânası övgüdür bunun
Kınayacak hiç kimse yoktur seni, aksi de olsa bunun!

Bunun üzerine Hâlid "Ne tuhaf bir iş! Kişi hakkında demediğin şey bırakmadın, sonra da bu şiirle onu methediyorsun! Benim kim olduğumu biliyor musun?" dedi. Adam "Hayır!" dedi. Hâlid "Ben Hâlid'im. İstediğini vereceğim ve seni cezalandırmayacağım!" dedi. Bu durum karşında adam yanındaki kadına "Ey Ümmü Cahş! Dönmek için merkebi çevir!" dedi. Hâlid "Senin ihtiyacını karşılayacağım!" dedi. Ancak adam "Bir adamın yüzüne önce kötü şeyler söyleyip sonra da bir şeyler almak için ona gitmek hoşuma gitmez." diye cevap verdi. Bu durum karşısında Hâlid şöyle dedi: "Bu ihtiyarın gösterdiği sabrın benzeriyle bu adamın ataları sahip oldukları şerefe kavuştular."

Şu da söylenmektedir: Hâlid, Mugîre'nin ve Cerîr b. Abdullah'ın birer çocuğuyla beraber yola çıktı. Yolda söz konusu bu yaşlı bedevîyle karşılaştı ve ona "Mugîre b. Şu'be hakkında ne dersin?" diye sordu. Bedevî "Bir gözü kör ve zinakârdır." diye cevap verdi. Hâlid dedi ki: "Peki, Eş'as hakkında ne

dersin?" Bedevî "Tek bir çocuğu kalsa bile kabilesine bel bağlayıp onlarla övünmez." diye karşılık verdi. Hâlid "Peki, Hâlid b. Abdullah hakkında ne dersin?" diye sorunca bedevî "Emirlik görevi onu yüceltir, ancak ailesi onun değerini düşürür." diye cevap verdi. Bu durum karşısında Hâlid "Bu Mugîre'nin, bu Cerîr b. Abdullah'ın çocuklarındandır. Ben de Hâlid b. Abdullah'ım!" dedi. Bunun üzerine bedevî "Ey Ümmü Cahş! Dön!" dedi. Onlar "Bizimle birlikte Kûfe'ye gel, sana iyilikte bulunalım, destek olalım! Söylediklerinden dolayı seni cezalandırmayız!" dedilerse de bedevî "Hakkında ileri geri konuştuğum kimselerden bir şey almam!" dedi ve çekip gitti.

Bize Abdullah b. Sâlih anlattı, dedi ki: Şöyle bir şey duyduk: Kûfe'de bir ihtiyar Hâlid'in huzuruna vardı ve gelip önünde durdu. Sonra şöyle dedi: Ben yaşı ilerlemiş, gözlerinden rahatsız biriyim. Etin kemiğe dayandığı ve zengini tüketen yılın sana getirdiği, yürüyüşünde baldırları çarpıklaşan, durumu değişen biriyim. Bu kişi emîrin ikramıyla gediğini kapatacağını, verecekleriyle onu ihya edeceğini ve ailesine kavuşturacağını umuyor." Bu sözleri duyan Hâlid "Kimlerdensin? Sakın yalan söyleme! Zira yalan, ayrılmaz bir ayıp ve sürekli bir zillettir!" dedi. Adam "Temîm kabilesindenim." diye cevap verdi. Bunun üzerine Hâlid "Allah senin yurdunu yuvanı dağıtsın, gelişini de hoş kılmasın!" dedi. Bunun üzerine bedevî dedi ki: "Bugünkü gibi kesip atan bir söz, bu kadar kötü bir laf, bu kadar acı verici bir red duymadım. Çünkü Ebûcehil karpuzundan daha acı, taştan daha sert, kazandan daha sıcak bir söz duydum. Ne bir takviyede bulundun ne tökezlememeye yardım ettin ne de sara geçireni ayılttın."

Hâlid bu adama dedi ki: "Kura çekmeye ne dersin? Eğer ben yenersem sana bir şey vermem. Eğer sen beni yenersen istediğini veririm." Bedevî "Tamam!" dedi. Hâlid kura çekti ve kazandı. Bedevî "Yeniden çekelim!" dedi. Bir daha kura çektiler. Hâlid yine kazandı. Bedevî "Yeniden yapalım!" dedi. Bu sefer bedevî Hâlid'i yendi. Hâlid "Bir fırsat daha ver!" dediyse de bedevî "Allah bana bu fırsatı bir daha vermeyebilir!" dedi. Bunun üzerine Hâlid "Ona bir bedre (10.000 dirhem) verin, anasının fercine koysun!" dedi. Bedevî "Bir de dübürü için bir bedre daha verseniz!" deyince Hâlid güldü ve ona iki bedre (20.000 dirhem) verilmesini söyledi.

Benî Kuşeyr'den bir kadın Hâlid'in huzuruna varıp önünde durdu ve şöyle dedi:

Ey şan ve şeref sahiplerinin oğlu! Sadece sana
Yönelir her tâlip bütün ihtiyaçlarında
Ey Hâlid! Ne hayırlı bir babaya çektin sen
Güzel hasletlerde baban Abdullah'a çektin sen
İnsanlardan kimi gelirken kimi gider
Hâlid'e doğru, tıpkı Kâbe'nin ziyaretçileri gibi!
Şanı yeni kazanan, olamaz kadim olan gibi!

Bu sözler üzerine Hâlid "Sen kimsin?" dedi. Kadın "Zamanın üzerine kapaklandığı, böylece ona ne kıl ne yün ne döşek ve ne de hizmetçi bıraktığı biriyim!" dedi. Kendisine "Emîrin seninle evlenmesini ister misin?" denilince şöyle dedi: "Vallahi, her ne kadar malımı mülkümü kaybettiysem de asaletimi kaybetmedim. Ben her teklif edenle evlenecek değilim. İsterse bu kişi servet sahibi ve zengin biri olsun."

Heysem b. Adî şöyle dedi: Hâlid'in önüne kalkanlar kondu. Hâlid yanındakilere "Deneyin bakalım! Bunlardan hangisi daha sağlam?" dedi. Onlardan Âmir adında biri bir kalkanı denerken yellendi. Bunun üzerine Hâlid "Birine onun yellenmesine sebep olacak bir iş verenin ne vermesi gerekir?" Yanındakiler "Kırk dirhem vermesi lâzımdır!" dediler. Hâlid de ona 40.000 dirhem verilmesini emretti. Bunun üzerine Temîm kabilesinden biri şöyle dedi:

Bir kalkan denerken yelleniyor mu Âmir?
Buna karşılık ona binlerce dirhem veriyor emîr!
Geri dönüşümü hayır olan yellenme ne güzeldir!
Bir fakiri zengin yapan yellenme ne güzeldir!
Kavim isterdi ki keşke hep birlikte yellenseler de
Onun atıyyesinin onda birine nâil olsalar!
Ey yellenen! Bin yellenmeye 1.000 dirhem kabul eder misin?
O zaman ucuza satmış olursun, Allah emîrin işlerini rast getirsin!

Hâlid bu sözler karşısında "Bir defa yellenmene sevinmedik. Bin tanesine hiç ihtiyacımız yok. Ona 2.000 dirhem verin!" dedi. Bazılarına göre bu olay Bişr b. Mervân'ın gözlerinin önünde gerçekleşti. Doğru olanı budur.

Biri dedi ki:

Tutar mı o elinde, kırkla beraber binlerce dirhemi?
Andolsun ki ona bir yellenme karşılığında çok dirhem verildi!
Hâlid kendisine Kümeyt'in beyiti okununca şöyle dedi:
Şüphesiz ki olacaktır hilâfetin temel direkleri
Velîd'den sonra İbn Ümmü Hakîm'in direkleri

[İbn Ümmü Hakîm ile] Mesleme b. Hişâm Ebû Şâkir'i kastetmektedir. Bunun üzerine Hâlid şöyle dedi: "Künyesi Ebû Şâkir olan bütün halifeleri reddediyorum." Hâlid'in bu sözleri Ebû Şâkir'in kulağına ulaştı. Bu sebeple ona kin besledi. Hâlid'in kardeşi Esed b. Abdullah vefat edince Mesleme, Hâlid'den kaçıp kendi yanına gelmiş olan İbn Nevfel'in şu şiirini Hâlid'e gönderdi:

Helâk etsin ve kurtarsın insanları Hâlid'den
O rab ki kurtardı kulları Esed'den
Onun babası ise uğursuz biriydi
Oturup kalmış kölelere kul olan alçak biriydi
Onun görüşüne göre zina, haç, içki
Ve domuz helâl, sapıklık doğru yol idi
Annesinin bütün çabası ve arzuları
Âdi ve ürkek câriyelerin çabası ve arzuları
Onun annesi Peygamber'i inkâr eden biridir, ancak iman edendir
Hıristiyanların rahiplerine, haça ve vaftize!

Hâlid bu mektubu okuyunca dedi ki: "Ey Allah'ın kulları! Kim kardeşi için bir kişinin böyle bir tâziye dileğini gördü?"

Medâinî dedi ki: Bir gün Hâlid tükürdü. Ancak balgamı düşündüğünden kısa bir mesafeye düştü. Bu durumu gören Anbese b. Saîd b. Âs bir şeyin ucuyla alıp onu attı. Bunun üzerine Hâlid şöyle dedi: "Vallahi yaptığı çok güzel bir davranış! Şu şeyler için eşraftan olan kimse kınanmaz: Efendisine hizmet etmesi, kendi işlerini görmesi ve misafirine hizmet etmesi."

Sonra Hâlid, Anbese'ye "Ey Ebû Hâlid! Mal olarak neyin var?" diye sordu. Bu soruya Anbese şu soruyla cevap verdi: "Babamın Kûfe'deki ve Vâsıt'taki evini mal olarak bana bıraktın mı?" Bunun üzerine Hâlid dedi ki: "Vallahi bize kalan bakiye seninkinden daha üstündür. Vâsıt'taki evin için 100.000 dirhem, Kûfe'deki evin için 50.000 dirhem verilmesi tâlimatını verdik."

Medâinî ve Abdullah b. Sâlih şöyle dedi: Borç alıp duran Anebe b. Ömer b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî'yi îmâ yoluyla kınama kabilinden Hâlid şöyle dedi: "Kişi malı karşılığında borç alıp durur. Sonunda malını tüketince bu sefer dini karşılığında borç alıp durmaya başlar." Bu sözlere karşı Anebe şöyle dedi: "Bazı kişilerin malı mertliğinden daha fazla olur ki bu durumda geriye malı kalır. Bazı kişilerin ise mertliği malından daha fazladır ki malı tükenir ama geriye mertliği kalır." Bu kez Hâlid ona "Evet, çok doğru söyledin. Sen de geriye mertliği kalan kimselerdensin!" dedi.

Abdullah b. Sâlih dedi ki: Abdurrahman b. Anbese Kûfe'nin içinde kendine bir ev inşa etmek istedi. Beraberinde Hâlid b. Abdullah el-Kasrî olduğu halde bineklerine binip yola çıktılar. Hâlid'in yanında o dönemde Hâlid'in şurtasından sorumlu olan Uryân b. Heysem vardı. Hâlid şöyle bir döndü, dolaştı. Bir yandan da Uryân'a "Evlât ipi çek!" diyordu. Bunun üzerine Uryân dedi ki: "Allah aşkına! Dirilerimizin ve ölülerimizin yerini daraltma!" Bunu duyan Abdurrahman b. Anbese şöyle dedi: "Sus! Vallahi sana bu konuşma cesaretini veren bizim sana kuşandırdığımız kılıçtır." Uryân ona şu karşılığı verdi: "Hayır, o kılıç değil de amcamın kılıcıdır ki babanı sürüp Medine'ye kadar kovalamıştı." Bu sözler üzerine Abdurrahman b. Anbese "Bana bak! Seni bir deri gibi kıtır kıtır keserim!" deyince Uryân da buna karşı "Senin bıçağın bunu yapacak kadar keskin değildir!" dedi. Hemen akabinde İsmâil b. Vâsıt el-Becelî kalkıp dedi ki: "Ey Uryân! Sen emîrin adamına karşı mı sesini yükseltiyorsun?" Uryân buna "Sus!" diye karşılık verdi ve şöyle devam etti:

Ey Mâlik b. Mâlik b. Seyf!
Misafirin hakkını bilmeyen alçak birisin sen!
Yazın pisleyen toy kuşu gibisin sen!

Bu arada Abdullah b. Ayyâş konuştu. Uryân ona "Hemdân'ın tümünün değeri bir ekmek kadardır." deyince İbn Ayyâş şöyle dedi: "Sus! Hemdân her kurban bayramında Neha'ı[481] doyuruyor." Bütün bunlardan sonra Hâlid çekip gitti. Abdurrahman da evini inşa etti.

Bana Ömer b. Şebbe anlattı, dedi ki: Bize Ebû Âsım en-Nebîl anlattı, dedi ki: Bana Nasr b. Eşres el-Bâhilî anlattı, dedi ki: Uryân, Kasrî'nin yanına gitti ve "Daha önce yapılmamış bir iyilik yapmanı umuyorum!" dedi. Kasrî "Neymiş o?" diye sorunca Uryân "Mevâlînin halenc denilen ağaçtan yapılmış bardaklarda bir şeyler içmesini, Arapça konuşmalarını ve gebe hayvanın sütünü içmelerini yasaklamandır!" dedi. Bunun üzerine Cebele b. Abdurrahman şöyle dedi: "Halenc denilen ağacı yeşil olarak toprağımızda biz ekip yetiştirdik. Kuru iken kesip budayan biziz. Bu sebeple onu kullanmak en fazla bizim hakkımızdır. Develerimizin sütü olduğu için söz konusu sütlere ihtiyacımız yok. Arapça konuşma konusunda ise doğru söyledi. Onlar buna lâyıktır. Ancak onlar da ipekli elbiseler giymeyi, beygirlere binmeyi, kuşbaşı et yemeyi bıraksınlar. Konuşmaya gelince bundan böyle sadece siyahîlerin dilini konuşuruz."

Yahyâ b. Nevfel, Uryân'a şöyle dedi:

Ey Uryân! Bilemez bir kişi sorulunca kendisine "Kimlerdensiniz siz?"
Mezhic'den mi yoksa İyâd kabilesinden misiniz siz?
Eğer "Mezhic'deniz!" derseniz Mezhic'e mensup olanlar şüphesiz
Kıvırcık saçlı değiller, yüzleri ak ve temiz
Oysa sizin kafalarınız küçük ve siyahtır, sanki
Yüzleriniz külle sıvanmış gibi!

Ayrıca o şöyle dedi:

Annen sana Uryân adını vermiş, ne de doğru söylemiş annen!
Zira dinden ve güzel ahlâktan sıyrılmışsın sen!
İdarî işlerinizde âdil olduğunu iddia ettin sen
Oysa saldırgan kurtlardan daha hırsız birisin sen!

481 Yemen'de bir kabiledir. (çev.)

Şu beyit de ona aittir:

Ey Uryân! Yazıklar olsun sana! Sen mi haber veriyorsun bana
Heysem b. Esved dışında, oğlu olduğunu söylediğin başka bir baba?

Yahyâ b. Nevfel'in Uryân hakkında söylediği başka şiiri de vardır.

Bunun üzerine Uryân onu altına kaçırıncaya kadar kırbaçlayacağına dair yemin etti ve bunun için planlar yaptı. Sonunda kendisine getirildi. O sırada Uryân, Mesleme b. Hişâm'a gitmişti. Mesleme b. Hişâm'a ettiği yemini söyleyen Uryân, onu dövünce Mesleme b. Hişâm, "Tamam istediğini yaptın/yeminin yerine geldi." dedi. Uryân dedi ki: "Vallahi hayır, onun rezilliği herkesçe duyulmadan olmaz!" [Dediği gibi oldu ve] onun düştüğü durumu herkes duydu. Zira o "Altıma ettim veya pisledim." dedi. Bu durum karşısında Uryân "Kılıç, İbn Dâre'nin bütün söylediklerini yok etti." dedi ve devam etti:

Sakîf kabilesini bırak, Himyer kabilesine yönel!
Zira onlar "Yevmü'd-Dâr"[482] *denen günde sana had cezası uyguladılar*
Sopayı yediğin gün ki o zaman alçak biriydin
Kurtulacak bir yol bulamadın, altına pisledin!

Bilâl, Avn b. Abîd ile başka bir arkadaşını Hünâde bt. Uyeyne b. Esmâ b. Hârice'ye evlilik teklifini götürmek için gönderdi. Hünâde bu teklife şu cevabı verdi: "Vallahi bu şehirde dostları ve arkadaşları sizden oluşan biriyle asla evlenmem."

İbn Nevfel, Hâlid'in bu Avn ile olan arkadaşlığından dolayı onu şöyle hicvetti:

Eğer Avn ailesinden olsaydın sohbet mekânımı yaklaştırırdım
Sana ey Kays kabilesinin kardeşi! Ancak er kişiyim ben!
Bakıyorum da kıçı büyük gençlere yanaşıyorsun sen
Sürme çekiyor bunlar, kaşlarına ve kirpiklerine
Vallahi bilmiyorum, ikiniz baş başa kaldığınızda
Hanginiz erkek koca, perdeler sarkıtıldığında
Baş başa kaldığınızda senin üstüne mi çıkar
Sütbeyaz köle? Yoksa onun üstüne sen mi çıkarsın?

---

482 Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle sonuçlanan evindeki kuşatılmasını kastetmektedir. (ed.)

İbn Nevfel, Hâlid hakkında şöyle dedi:

Dikkat et! Ey gönlü
Her kötülüğe gönüllü
Razı oldun hayata, âlemlere
Ve fazilete mukabil Avn'ın dostluğuna
Kıçı büyük olanlara
Alçaktır o, ahmaklıktır sevgi beslemek ona
İki elin var senin: Biri ihsânları topluyor
Diğeri bizim rızıklarımızı çalıyor!
İbn Nevfel bir başka şiirinde şöyle dedi:
Avn'dan haber geldi bana, kahrolası!
Avn'ın arkadaşı Hâlid'den de haber geldi bana
Bu habere göre ikisi de akşam vakti aynı tarzda gecelerler
İçki içerler ki bu içki
Sopa vuranın sopasını hak ettirir
Bu içki yahudilerin içmesine elverişlidir
Ancak ibadete düşkün kimseye haram ve kerih gelir

Dediler ki: Hâlid, Muhammed b. Abdurrahman b. Es'ad b. Zürâre el-Ensârî'yi İsmâil b. Cerîr b. Abdullah'a kızı Ümmü İshak'ı kendisine istemek üzere gönderdi. [Muhammed, Hâlid'in teklifini İsmâil'e iletince] İsmâil bu teklife şu karşılığı verdi: Emîre selâm söyle ve de ki: "Amcası Cerîr, kızlarının Kureyş'ten başkasına varmamasını vasiyet etti. O, amcasının vasiyetini korumaya en lâyık olandır.

Onun gibi birini her ne kadar ailemiz ve soyumuz için arzu etsek de amcasının vasiyetini çiğnemememiz ve bozmaya teşebbüs etmememiz gerekir. Vallahi onun sahip olduklarıyla ne şöhret ne de gurur elde etme gayemiz var." Bu haber Hâlid'e ulaşınca bu işten vazgeçti. Bu durumdan haberdar olan İbn Nevfel şöyle dedi:

Ömrüme yemin olsun, bir plan yaptın ki
Geri çevrilmez, oysa zaman öyle acayip şeylere gebedir ki
Cehaletinden dolayı tâlip mi oluyorsun, emîr oldun diye
Soy şeref sahibi olan Cerîr'in kızlarına?

Sen aslı bilinmeyen, soyu başkasına nispet edilen soysuzun birisin!
Süs eşyasının askıya asılması gibi Kasr kabilesine asılmış birisin!
Reddetti seni köleyi reddeder gibi, tâlip olarak geldiğinde
Hür insanlar evlenir mi bir köleyle, köle evlilik teklif ettiğinde?

Aynı konudaki şu beyitler de ona aittir:

Ey Hâlid! Allah sana iyilikler vermesin!
Bir emîrin zekeri annenin fercinin içinde!
Kasr kabilesinin çocuklarıyla övünmek istersin
Sanki sen Benî Cerîr ailesindenmiş gibisin
Sen Mugîre'nin yanında kötü bir köleydin
Zübeyr'den korktuğun için altına işerdin
Korkudan dolayı "Su verin bana!" dedin
Ve zilletten dolayı, o zaman koltuğun üstüne pisledin!

Mugîre b. Saîd

Bu zat Hâlid'in döneminde ortaya çıktı. Ali ailesi taraftarlığını öne sürüyordu. Bu konuda Ca'fer b. Muhammed'den şöyle bir şey nakledildi: Mugîre b. Saîd, Muhammed b. Ali'nin yanına gelip bazı şeyler hakkındaki fetva soruyor, sonra gidip ona iftira ediyordu. Bu yüzden Kûfe'de öldürüldü. Onu Hâlid b. Abdullah el-Kasrî öldürdü.

Bize Muhammed b. Yezîd er-Rifâ'î, Ebû Bekir b. Ayyâş'tan naklen Îsâ b. Mugîre'nin şöyle dediğini anlattı: Şa'bî, Becîle kabilesinin mevlâsı olan Mugîre b. Saîd'e "İmam [Muhammed b. Abdullah] ne yaptı?" diye sorunca o "Onunla alay etme!" diyordu. Bunun üzerine Şa'bî "Ben onunla değil seninle alay ediyorum!" diyordu.

Mugîre, Abdullah b. Hasan b. Hasan'ın yanına varıp dedi ki: "Biz oğlun Muhammed'i mehdî olarak görüyoruz. Onu bana göster!" Abdullah onu gösterince Mugîre "İşte o, o! Ta kendisi!" dedi.

Bize Muhammed b. Sabbâh el-Bezzâr, Yahyâ b. Mütevekkil'den naklen Kesîr en-Nevvâ'nın şöyle dediğini anlattı: Ebû Ca'fer dedi ki: "Biz Ehl-i beyt'e iftira ettikleri için Allah Mugîre ve Beyân'a müstahaklarını verdi."

Dediler ki: Mugîre, Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin'in yanına gelip "Gayb ilmini itiraf et ki Irak'ın haraç ve vergilerini senin için toplayayım!" deyince Ca'fer "Böyle bir itiraftan Allah'a sığınırım!" dedi. Sonra da Muhammed b. Ali b. Hüseyin'in yanına geldi ve aynı şeyleri ona da söyledi. Muhammed onu kovdu ve kötü sözler sarf etti.

Bana Hüseyin b. Ali b. Esved anlattı, dedi ki: Bana Yahyâ b. Âdem anlattı, dedi ki: Bana Abdullah b. İdrîs anlattı, dedi ki: Bana bir komşum şunları anlattı: Mugîre b. Saîd'in şöyle dediğini duydum: "Osman b. Affân yedi ilâha tapar halde bir müşrik olarak öldü." Bu durum Hâlid b. Abdullah'a iletildi. Bunun üzerine birilerini gönderip onu yakalattı. Ben de onun yoluna çıkıp "Hangi suçtan dolayı yakalandın?" diye sordum. Bana "Bilmiyorum! Güvercinler beni ihbar etmiş olabilirler." diye cevap verdi.

Dediler ki: Mugîre'nin taraftarları arttı ve o da peygamberliğini ilân etti. Beyân adındaki kişi de peygamber olduğunu iddia etti ve Hâlid'e başkaldırdı. Hâlid onu öldürdü ve [ibret-i âlem için cesedini] astı. Bazılarına göre ise Hâlid ikisini de yakarak öldürdü. Mugîre ve Beyân'ın [isyan ettikleri] haberi Hâlid'e ulaşınca "Bana su verin!" dedi. Bu konuda [daha önce bahsettiğimiz gibi] İbn Nevfel bazı şeyler söyledi. Mâlik b. Esmâ b. Hârice de şöyle dedi:

Saldırı uzadı, durmakta olan Beyân tarafından
Ve Mugîre tarafından, onuncu köprünün üzerinde
Keşke iki hurma dalı yükselse
[Asılmaları için] İbn Zer ve mâsır/şehir kuran İbn Kays ile[483]

Hâlid el-Kasrî'nin Mekke Valiliği

Asmaî ve Ebû Ubeyde dedi ki: Hâlid'i Mekke valisi olarak 95 yılında Velîd b. Abdülmelik atadı. Hâlid, Velîd vefat edene kadar bu görevine devam etti. Süleyman başa geçince Hâlid'i sekiz-dokuz ay kadar bu görevinde tuttu. Bu sırada A'cem'in, Ubeydullah b. Şeybe b. Osman el-Abderî ve Mus'ab b. Şeybe b. Cübeyr b. Şeybe b. Osman el-Abderî ile aralarında bir anlaşmazlık oldu. Hâlid, Mus'ab'ın tarafını tutuyordu. Bunun

483 Şairin hurma dallarına asılmalarını istediği bu iki kişi Mürcie mezhebine mensup Ömer b. Zer ile İbn Kays el-Mâsır'dır. (çev.)

üzerine A'cem, Süleyman'a torunu Muhammed b. Talha b. A'cem vâsıtasıyla Hâlid'in kendine ve oğluna karşı olan tavırlarını şikâyet eden bir mektup gönderdi. Süleyman da Hâlid'e A'cem ve oğluna ilişmemesi gerektiğine dair bir mektup gönderdi. Talha mektubu Hâlid'e getirdi. Bu sırada Hâlid bir su birikintisinde av için tuzak kurmuştu. Hâlid onu görünce "Fırsat bu fırsat, avını yakala!" dedi ve ona 100 kırbaç vurdu. Ebû Ubeyde ise "Dayak yiyen A'cem'in bizzat kendisiydi." dedi. [Dayak yiyen kişi] üzerindeki elbiseleriyle birlikte kendini Süleyman'ın önüne attı ve "Mektubunu okuyunca beni dövdü." dedi. Bunun üzerine Süleyman Mekke'deki kadısı Dâvûd b. Talha b. Hedm el-Hadramî'ye, kendisini Mekke valiliğine atadığını bildiren ve Hâlid'in elini kesmesini emreden bir mektup yazdı. O sırada orada bulunan Yezîd b. Mühelleb, Süleyman'a dedi ki: "Eğer senin mektubunu okuduktan sonra dövdüyse, dövülsün!" [Yezîd'in bu teklifini mâkul bulan] Süleyman mektubunu şu şekilde değiştirdi: "Eğer mektubumu okuduktan sonra dövdüyse, elini kes! Şayet mektubumu okumadan önce dövdüyse, kendisinin yaptığı gibi 100 kırbaç vur!" Hâlid insanlara [emirlik gereği] vakfe yaptırırken arefe akşamı mektup [Mekke'ye] ulaştı ve Dâvûd el-Hadramî'ye verildi. Dâvûd mektubu okudu. Hâlid ile ilgili tâlimat verdi. Hâlid görevinden azledildi ve valilik görevini Dâvûd üstlendi. Hac mevsimi geçince -ki bu süre zarfında Hâlid hapis yatmaktaydı- Süleyman, A'cem için bir muhâkeme celsesi düzenledi. A'cem, Hâlid'in mektubu okuduktan sonra kendisini dövdüğünü iddia etti. Elinin kesilmesinden korkmaya başlayan Hâlid "Mektubu okumadan önce onu dövdüğümü gören biri varsa Allah rızası için şahitlik etsin!" diye bağırdı. Bunun üzerine Dâvûd b. Ali b. Abdullah b. Abbas kalktı -ki bu şahıs o zamanlar hacıların su işlerinden sorumlu idi- ve bu konuda Hâlid'in lehine şahitlik yaptı. Akabinde Abdüla'lâ b. Abdullah b. Abdullah b. Âmir b. Küreyz de şahitlik yaptı. Bu şahitliklere istinaden "kırbaç cezası" hükmünü veren Dâvûd b. Talha'nın emriyle, Hâlid'e 100 kırbaç vuruldu. Hâlid aşırı tahammülsüzlüğünden dolayı elini uzattı. Bu sırada orada bulunan Ferezdak "Ey hıristiyan oğlu! Elini topla!" dedi. Hâlid de elini çekti. Zira bu şekilde dövülmesi daha kolaydı. Hâlid "Ferezdak iyiliğimi düşünerek bana bunu söylemedi." dedi.

Daha önce zikrettiğimiz gibi Ferezdak şöyle dedi:

Sorun Hâlid'e, Allah ıslah etmesin Hâlid'i!
Kasr kabilesi ne zaman halef oldu Kureyş'e, diniyle beraber?

Şu da söylenmektedir: Hâlid, A'cem'e kendisi için Kâbe'nin kapısını açmasını söyledi, ancak o bunu kabul etmedi. Bu da Hâlid'in ona karşı kin beslemesine neden oldu. Bundan dolayı onu dövdü. A'cem'e, "el-A'cem" isminin verilme sebebi dilindeki pelteklikti.

Benî Nadr b. Muâviye'den olan Ümmü'd-Dahhâk en-Nasrâniyye şöyle dedi:

Ömrüme yemin olsun! Sattı Ferezdak şerefini
Zillet karşılığında ve yaktı kızgın ocakta şerefini
O nasıl Hâlid'i yüceltir? Hâlid ona sövdüğü halde
O takvâdan yoksun, karnı içkiyle dolu olduğu halde!

Süleyman 97 yılında hacca gelene kadar Hâlid hapiste yattı. Mufaddal b. Mühelleb bu konuda Süleyman ile konuştu. Süleyman şöyle dedi: "Akrabalık duyguların depreşti. Oysa aranızda bir akrabalık yok. Allah onu kahretsin! Beni kızdırdı." Bunun üzerine Mühelleb "Müminlerin emîri onu benim için bağışlasın!" dedi. Süleyman da "Tamam ama vallahi Şam'a yürüyerek gidecek!" dedi. Süleyman'ın bu sözüne binaen Hâlid Şam'a kadar yürüyerek gitti, Yezîd ve Mufaddal'a yaptıklarından dolayı teşekkür etti. Irak'a atanınca Abdurrahman b. Yezîd'e 100.000 [dirhem] verdi.

Hişâm, Hâlid'e Cerrâh b. Abdullah'ın komutasında savaşa çıkmak üzere halktan asker toplamasını emreden bir mektup yazdı. Bunun üzerine Mühelleb ailesinden bazıları geldiler. Ancak Hâlid bunları geri çevirdi ve orduya katılmalarına izin vermedi. Sadece Osman b. Mufaddal, Cerrâh b. Abdullah'a yetişti ve onunla birlikte savaştı. Hâlid dedi ki: "Müminlerin emîrinin karşı çıkmasından korkmasaydım onu Basra'ya [vali olarak] tayin ederdim."

Esed b. Abdullah

Dediler ki: Esed b. Abdullah kardeşinden önceki dönemde Horasan valisiydi. Kendisine hâkim olamayan, son derece sinirli biriydi. Esed'e, Nasr b. Seyyâr'ın, Mansûr b. Ebü'l-Harkâ es-Sülemî'nin, Bekir b. Vâil'in mevlâsı

olan Bahterî b. Mücâhid'in, Abdurrahman b. Nu'aym'ın ve Sevre b. Hurr'un kendisini küçümsedikleri ve [emîr diyecekleri yerde] "ümeyr" (emircik) dedikleri haberi ulaştı. Bunun üzerine Esed, onları çağırttı ve [sohbet] meclisinin huzurunda dövdürdü. Saç ve sakallarını kökten tıraş ettirdi ve sonra da onları Hâlid'e gönderdi. Hâlid'e getirildikleri zaman Hâlid, başlarını kesip göndermediği için kardeşi Esed hakkında kaba sözler sarf etti ve "Anasına çekmiş!" dedi. Annesi Ureyne kabilesindendi. Hâlid gereken tâlimatı verdi ve onlar hapsedildiler. Sonra oğlu Yezîd'e Esed'i teşrif etmek amacıyla onunla bu kişiler hakkında konuşmasını söyledi. Yezîd de onunla konuşup gönlünü yapınca Hâlid onları hapisten çıkardı, serbest bıraktı ve "İstediğiniz yere gitmekte özgürsünüz!" dedi. Onlar Nasr b. Seyyâr hariç kendilerini Horasan'a geri göndermelerini istediler. Zira Nasr b. Seyyâr Basra'da, Benî Yeşkür'ün bulunduğu yerde kendi adıyla anılan bir mescit inşa etmişti. Dolayısıyla Nasr, Esed görevinden azledilip de yerine Eşres es-Sülemî atanıncaya kadar Horasan'a gitmedi. Bunun üzerine Ferezdak bazı beyitlerinde şöyle dedi:

Ey Hâlid! Sana itaat edilmezdi, eğer yüce Allah'ın iradesi olmasaydı
Sana yardım edilmezdi, eğer Benî Mervân olmasaydı
Bütün bunlar olmasaydı o vakit bulurdunuz, onu[484] *hapsettiğin zaman*
Ölümü seven, savaşlardan korkmayan, sıkılmayan ve yılmayan
Donanımlı kahramanları ki harp kızıştığı zaman
Mızrakların uçlarıyla sağlı sollu düşmanı yaralarlar onlar

Dediler ki: Hâlid, Hişâm'a, Ali b. Abdullah'a ve oğlu Muhammed'e bir miktar mal gönderdi. Hişâm ve Ali b. Abdullah ile devamlı irtibat halinde olacağını onlara taahhüt ediyordu.

Bana Abdullah b. Sâlih el-Mukri, İbn Künâse ve diğerlerinin şöyle dediklerini anlattı: "Hâlid, Mâlik b. Münzir'e Ferezdak'ı yakalayıp hapsetmesini söyleyen bir mektup yazdı." Hâlid birtakım şeylerden dolayı ona kin besliyordu. Ancak tutuklatma sebebi olarak Hişâm nehrini hicvetmesini gösterdi. Bunun üzerine Mâlik, Eyyûb b. Îsâ ed-Dabbî'yi görevlendirdi.

484 Nasr b. Seyyâr'ı kastetmektedir. (çev.)

Eyyûb onu yakalamak için bazı hilelere başvurdu ve sonunda onu yakaladı. [Kendisini yakalayan Eyyûb'un kabilesi olan] Dabbe kabilesi Ferezdak'ın dayıları idiler. Bu sebeple Ferezdak, bir şiirinde Eyyûb'u şöyle hicvetti:

Gelecek, pislik böceğinin zekerinin oğlu[485] *için bir kaside*
Ona doğrudan acı verecek benden bir kaside
Akrabalık bağı kurmak istedim ikimizin arasında
Baktım ki kökleri benden hayli uzaklarda
Dedim ki: Dabbe aşiretinden biri isnat ediyor kendini
Kıçının rengi ile burnunun şekli farklı başka birilerine
Eğer sen Dabbe'den olsaydın tanırdım ben akrabalarımı
Ancak sen iri dudaklı siyahî (zenci) birisin!

Ferezdak, Mâlik'in yanına getirilince, Mâlik onun omuzlarına demir bir ağırlığın konulmasını ve oturtulmasını emretti. Ferezdak [Mâlik'in emrettiği şekilde oturtulunca mecburen] oturarak namaz kılarken şöyle dedi:

Elimden tutup kendinize doğru kaldırın beni
Belki oturarak değil de ayakta kılarım namazı
[Prangalar bağlayarak] adımlarımı birbirine yaklaştırsa da el-Kasrî[486]
[Bu bana vızgelir! Zira] en uzak [başka başka] kederlerin uçlarını tatmışımdır
Adelelerinin tüyleri soyulmuş, gözleri içeri göçmüş develer üzerinde[487]
Kırbalardaki suları ve sefer azıkları tükendiği için yükleri hafiflemiş develer üzerinde!

Ebû Ubeyde dedi ki: Bana A'yen b. Lebeta b. Ferezdak, babasının şöyle dediğini haber verdi: Babamın şiirini okumak için Mâlik b. Münzir'in yanına gidiyordum. Ancak yanına girmeme müsaade edilmiyordu. Arkamdan "Babanın durumu başkasının sorumluluğundadır. Bu konuda benim dışımda birilerine yönelin!" diye haber gönderdi. Bunun üzerine Ferezdak, yazdığı bir şiiri kardeşinin oğluyla ve benimle Hişâm'a gönderdi. Bu şiirde şöyle diyordu:

---

485 Eyyûb b. Îsâ ed-Dabbî'yi kastetmektedir. (çev.)
486 Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi kastetmektedir. (çev.)
487 Geceleri uzun seferlerden dolayı develerin mâruz kaldığı olumsuzluklar tasvir edilmektedir. (çev.)

Sana oğlumu gönderdim, ey yeryüzünde dolaşanların en hayırlısı!
Ayrıca korkmuşların kendisine yöneldiği kimselerin en hayırlısı!
Eğer Hâlid'in beni korkutmasından endişe etmiş olsaydım
Tüyleri tam olan kuş gibi kanatsız uçardım
Ziyâd'ın iki şehrinden uçup gittiğim gibi, zira o
Pençelerini beni telef etmek için kullandı
Ey Mervân ailesi! Sizden biri yok mudur, iyilik edecek?
Açık bir şekilde bana, sonra da şefkat gösterecek?
Mervân bana kâfi gelmez mi, ona geldiğim zaman
Ziyâd sebebiyle, gönlü korkular arasında gidip geldiği zaman
Aşiretime hayret ettim, önümde eğildiler beni gördükleri zaman
İspiyoncu ve iftiracılar arasında oldular, aralarında olmadığım zaman

Ferezdak, Saîd b. Velîd el-Ebreş el-Kelbî için de şöyle dedi:

Arz ettim bir ihtiyacımı Ebreş el-Kelbî'ye
Ki bu ihtiyacı Temîm ile Vâil kabilesi üstlendi
O zaman ayağımdaki nalın öyle bir kaymıştı ki
Zannım değişmişti, her yalın ayaklı ve nalın giyen hakkında
Ey Velîd'in oğlu! O ihtiyacım senin yanında nedir ki? Yerine getiriver onu!
Kavmine yük olmayan kişinin yerine getirmesi gibi
Sen saygın ve izzetli bir kavimdensin
Onun şerri bir gün yetişkinleri ısırdığı zaman!

Akabinde Saîd b. Velîd el-Ebreş el-Kelbî konuyu Hişâm'a arz etti. Hişâm da Hâlid'e Ferezdak'ı serbest bırakması için bir mektup gönderdi. Bunun üzerine Ferezdak şöyle dedi:

Kelbî yüce bir atılım yaparak gitti
Gönül ve ırk cihetiyle Allah'ın en hayırlı mahlûkuna
Babam Kelb kabilesinin Temîm'deki müttefikidir
Atalar değişmeye yüz tuttukları zaman

Denilir ki: Hişâm, mektubunu Hâlid'e Cerîr b. Atıyye ile gönderdi. Cerîr, Hâlid'in yanına varınca şöyle bir şiir terennüm etti:

Irak'ta bir hastalık nüksetmişti ki bulamadılar
Hastalıklarını tedavi edecek bir doktor, Hâlid'den başka
İçirdi [devâyı] şefkat ile onlara, katarak içine uğuru, takvâyı
Ve sağa sola sapmadan doğruca hak yola ulaştıran ahlâkı
Aldırır mısın, sıkıntı çekip de teşekkür etmeyene?
Kurtarır mısın, uzun yıllar demirlerin hapsettiği kişiyi?
Döner, kötülük onun karakteri olduğu halde
"Ben dönek değilim, kınanmış biriyim!" dese bile
Ey Mâlikoğulları! Muhakkak ki Ferezdak devam etmekte
Ebedî rüsvâlığın utancını elde etmeye

Hişâm'ın Hâlid'e gönderdiği mektubu götürenin Cerîr olmadığı da söylenmektedir. Denildiğine göre İmâre b. Akîl b. Bilâl b. Cerîr, Ferezdak konusu için Hişâm'a geldi ve onun serbest bırakılmasına ilişkin bir mektup aldı. Bu sebeple Ferezdak şöyle dedi: "Ben Kasr kabilesine mensup olanın esiriyim, Abdî'nin hapishanesindeyim ve Kelb kabilesine mensup olanın özgürlüğe kavuşturduğu biriyim." Ayrıca o şöyle dedi:

Hiçbir üstünlük yoktur, annenin oğluna üstünlüğünden başka
Ebü'l-Eşbâl'in üstünlüğü gibi, Ferezdak'ın nazarında
Yetişip bir uçurumun kenarından kurtardı beni ki o uçurumun derinliği
Uzun boylu adamın seksen kulaç boyu gibi

Hişâm'ın mektubu ulaştığı sırada Esed, Vâsıt'ta kardeşi Hâlid'in görevine vekâlet ediyordu. Çünkü Hâlid o sırada Vâsıt'ın dışındaydı. Denildiğine göre o yıl hacca gitmişti. Ferezdak, Esed hakkında bazı beyitlerinde şöyle dedi:

Ebü'l-Eşbâl'in [bana ettiği] nice iyilikleri vardır
Sayılır bunlar, beni kurtaran saadetli elleri vardır!
Ayaklarımın üzerinde kalkıp dik olarak yürür oldum
Uzun süre oturup kalmış olmamdan sonra
Ey İbn Abdullah! Nice iyilikler vardır
Senin ellerinde, benim nazarımda asla kaybolmayan!

Bize Rifâ'î amcasından, o da Abdullah b. Ayyâş el-Hemdânî ve Mücâlid b. Saîd'den naklen Şa'bî'nin şöyle dediğini anlattı: Hâlid'in yanına vardığım zaman birileri yanına getirilmişti. O da onların dövülmesini emretti. Bunun üzerine kendisine "Hapishaneyi ilk yapan son derece halim selim biriydi. Teennî ile hareket et, acele davranmaktan sakın! Zira henüz yapmadığın bir şeyi yapmak üzeresin ki senin bu yaptığını ben geri çevirebilirim. Durumları netleşinceye kadar onların hapsedilmelerini emret!" dedi. Bunun üzerine Hâlid de "Ebû Amr! Çok doğru söyledin!" dedi ve onları hapsetti.

Medâinî dedi ki: Bu kişi Ömer b. Hübeyre idi.

Bana Hafs b. Ömer el-Ömerî, Heysem'in şöyle dediğini anlattı: Hâlid akrabalarını evlendiriyor ve onların mehirlerini ödüyordu. Bunlardan birilerini evlendirmek istedi. Ancak tâlip olma fırsatını kaçırdı. Bunun üzerine şöyle dedi: "Vallahi ben tâlip olmada ve nikâhta şöyle şöyle bolca veririm. Ancak [fırsatı kaçırdığım için] tâlip olma işinden şu anda elimde bir şey kalmadı. Şahit olun ki ben falan erkeği falan kızla evlendirdim ve onun yerine şu kadar mehirini de ben verdim."

Medâinî birçok kişiden şunu nakletmiştir: Hâlid mal konusunda çok cömert ancak yemek yedirme konusunda çok cimri biriydi. Yemekleri kendine özeldi. Kimseyle beraber yemezdi. Bir gün biri onunla beraber yemek yedi ve iyice karnını doyurdu. Bunu gören Hâlid bekçiye "Bir daha bu adam asla yanıma gelmesin!" diye tâlimat verdi.

Heysem b. Adî, İbn Ayyâş'ın şöyle dediğini söyledi: Maskale el-Abdî uzun ve enli sakallı biriydi. Bir gün Hâlid b. Abdullah'ın huzuruna vardı. Hâlid ona "Ey Maskale! Keşke şu sakalını biraz kısaltsaydın!" dedi. O da "Bu itaat edilmesi gereken kesin bir emir mi, yoksa kabul etmem gereken bir istişare midir?" diye cevap verdi. Hâlid de "Hiçbiri değil." dedi. Sonra da "Oğlun Fadl -ki bunun annesi Gadbân el-Kaba'serâ'nin kızıydı- nasıl/ne yapıyor?" dedi. Maskale "O öldü, Allah kendisine rahmet etsin. O dört şeyi yapar, üç şeyi yapmaktan sakınırdı. Şu dört şeyi yapardı: Konuştuğu zaman insanların gönlünü alırdı. Dinlediği zaman güzel bir şekilde dinlerdi. Karşılaştığında güler yüzlüydü. Kendisine muhalefet edildiğinde güzel

sözlüydü. Günah işlemek, ahmak biriyle şakalaşmak ve özür diletecek bir şey yapmak da onun terk ettiği şeylerdi." Heysem dedi ki: Hâlid b. Abdullah şöyle dedi: "Kapıcısı beni hafife alan ve benimle görüşme konusunda zorluk çıkaran birini, bunun dışında bana karşı hiçbir suçu olmasa bile öldürmekten hoşlanırım."

Asmaî dedi ki: Hâlid şöyle dedi: "Hatme'de her gün 36.000 kişiye hurma ve sevîk verirdim."

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Hâlid şöyle dedi: "Hatme'de bedevîlerden günlük 30.000 kişiye ekmek, sevîk ve hurma verirdim." Bu sebeple bir bedevîye "Hâlid'in yanına bir gitsen! Zira o bedevîlere yiyecek veriyor." denildi. O ise bu teklifi reddedip şöyle dedi:

İbnü'l-Haccâc diyor ki: Donanımlı ol ve ölme!
Kurtları uluyan Harran'da, cılız bir halde
Yemin ederim ki satın almam Hâlid'in ekmeğini
Necid'in ruhları karşılığında, Necid'in toprağı bâki kaldığı müddetçe

Heysem b. Adî dedi ki: İbn Ayyâş şöyle dedi: Hâlid, Hatme'de idi. Kays, Temîm, Esed, Kelb ve Belî kabileleri buraya geldiler. Hâlid bunlara üç öğün yemek veriyordu. Bu öğünlerin birinde et, diğerinde mercimek, bir diğerinde ise süt veya sirke ile beraber zeytinyağı veriyordu. Onlara yağ içiriyor ve şöyle diyordu: "Bunlara ilk başta yemek vermeyin! Zira bağırsaklar daraldığı için ölürler." Yağdan sonra kendilerine çorba verilirdi. Bu şekilde onlar için 90.000.000 dirhem harcadı. Hâlid bu konu için Hişâm'a "Çokça dua alman, övülmen ve sevap kazanman için senin malından bedevîlere harcamalar yaptım." diye bir mektup gönderdi. Bu mektuba cevaben Hişâm da şöyle bir mektup gönderdi: "Ey Hâlid'in anasının oğlu! Sakın beni aldatmaya kalkma! Vallahi [harcadıklarını] asla senin hesabından saymam! [Onlar bana aittir ve ödemen gerekir!]" [Böylece borçlu duruma düşen Hâlid'e] Cüvânânebeh b. Re'sü'l-Bağl "Benim sana verebileceğim 5.000.000 dirhem var!" dedi. Dikhanlardan biri "Benden de sana 10.000.000 dirhem!" dedi ve bu şekilde dihkanlar onun borcunu üstlendiler.

Medâinî dedi ki: Adamın biri Hâlid b. Abdullah'ın huzuruna vardı ve şöyle dedi: "Allah müminlerin emîrinin işlerini rast getirsin! Seninle ümitli olanın saygısıyla mı yoksa ümidini kaybetmiş olanın cüretiyle mi konuşayım?" Hâlid "Ümit edenin saygısıyla konuş!" dedi ve bu kişinin ihtiyaçlarını giderdi.

Bana Ahmed b. Hâris, Medâinî'den naklen Avâne ve Ebû İsmâil el-Hemdânî'nin şöyle dediklerini anlattı: İbn Bîd el-Hanefî, Hüşeym b. Safvân ve Cemîl b. Humrân için 1.000.000 dirheme kefil oldu. Ancak Hüşeym öldü. Bunun üzerine İbn Bîd oturup Ebân b. Velîd'e şöyle bir şiir yazdı:

1.000.000'a karşılık esirim ben burada
Ya helâk olacağım ya da ödenecek bu bedel, sonra ödemem şartıyla
Eğer hapsedilmiş olsaydım yirmi veya otuz dirhem karşılığında
O zaman bu hapsim kolay olurdu hâlihazırda
Düşündüm bana yardım edecek kişiyi, zamanın dehşetli musibetleri karşısında
Beyaz, kırmızı ve siyah tenli kızları olan kişi olabilir o
Ey Saîd! Bunlara kim sahiptir? Dedi ki: Ebân!
Ey Velîd'in oğlu! Onları ganimet gibi aldı Ebân

Ebân bu konuyu Hâlid ile konuşmak istedi ve nihayet bu konuda ondan onay aldı. Bu arada İbn Bîd el-Hanefî'den şöyle bir şiir içeren bir mektup aldı:

Görmez misin? Ben sıkıntı içindeyim
Şimdilerde ağır bir yük yüklendim
Bedbahtlığım yüzünden Hüşeym'in kefaletini üstlendim
Hüşeym'den sonra ikinci olarak bir de Cemîl'inkini ekledim
Yok etti Hüşeym elinde avucunda ne varsa
Bu da içime bıraktı dert adına ne varsa
Bana ne? Yetimleri darmadağın olmuşsa!
Bana ne? Mutlu bir hayattan sonra fakir olmuşlarsa!
Ancak nimetin oğulları pek yakında
Görecekler babalarını, yakından karşılarında
Sözümü dinle! Çünkü ben nasihat eden biriyim

Beni değil de Fezâre kabilesinden birini kefil yap!
Uyeyne'den veya Mâlik'ten birini kefil yap!
Ve Kays'tan… Bulursun onu vakur ve üstlenen biri
Hepsini kefil yap onların, ellerindekileriyle birlikte
Zira maktulün yakınları geçerler maktulün yerine
Eğer bunun bir benzerini yaparsam bundan sonra
Bir hatamdan dönmüş olarak gelirsem sana
O zaman emir ver, benim için Atâ ve taraftarlarına!
Ayaklarımdan assınlar beni, tâ ki bevledeyim sonunda!

İbn Bîd, son beyitte zikrettiği "Atâ" ile "Atâ b. Mukaddem'i" kastetmektedir ki bu kişi Hâlid b. Abdullah'ın işkencecisi ve [suçluları] sürgüne gönderen adamıydı.

İbn Hübeyre, Hüşeym b. Safvân el-Fezârî'yi Fâris'e atadı. Hişâm yönetime geçince Hüşeym, İbn Hübeyre'yi Hişâm'a ispiyonladı ve onun 12.000.000 dirhemi iktâ olarak aldığını iddia etti.

Ebân b. Velîd b. Ubeydullah b. Mâlik el-Becelî

Dediler ki: Ebân b. Velîd, İbrâhim ve İbn Şübrüme ile beraber sohbet meclisinde otururdu. İbrâhim ona dönüp baktığı zaman "Yazıklar olsun sana ey Hâricî!" derdi. Hâlid b. Abdullah Kûfe'ye geldiği zaman İbn Şübrüme'ye bir görev teklif etti. İbn Şübrüme "Benim buna ihtiyacım yok. Ancak beni yardımcılarından biri yap ve içine düştüğüm bu sıkıntıdan, krizden beni kurtar!" dedi. Hâlid onun dediğini yaptı ve onu divan görevlileri arasına aldı.

Medâinî dedi ki: Ebân, İyâs b. Muâviye b. Kurre el-Müzenî'nin kâtibiydi. İyâs ise Vâsıt'ın çarşılarından ve malî işlerden sorumluydu. Onu bu göreve İbn Hübeyre zorladı. Hatta ona 40 kırbaç vurdu. Böylece sonunda o bu görevi kabul etti. Ebân, İyâs'ın divit, kâğıt ve benzeri yazı malzemelerini taşıyordu. Hâlid gelince onu şurta teşkilâtının başına getirdi. Bu durum üzerine İbn Nevfel şöyle dedi:

İşte bu, Velîd'in biricik oğlu Ebân
Konuşmaya başladı mı tıkanıp kalmaz
Bıraktı divit ve kâğıt taşımayı
Bıraktı deftere yazı yazmayı
Irak topraklarında bir idareci oldun sen
Doğrusu o kör rehbere acıyorum ben

Günlerden bir gün Ebân eline bir mızrak aldı. Önünde yürürken taşımak üzere Hâlid'in çıkışını beklemeye başladı. Biri ona dedi ki: "Komutan çıkana kadar mızrağı bir yere indirsene veya kaldırması için birine versene!" Ebân da "Keşke önünde yürürken taşımam için biri bana bir mızrak daha verseydi!" diye karşılık verdi.

Hişâm, Hâlid'e şöyle bir mektup yazdı: "Sen güvenlik güçlerinin başına tecrübesiz birini görevlendirdin. Keşke tecrübeli birini görevlendirseydin ve o adamını daha iyi yapacağı bir işe atasaydın!" Bunun üzerine Hâlid, Ebân'a "Allah işini rast getirsin, müminlerin emîri bana senin için sevdiğim bir işi yapma fırsatı verdi." dedi. Akabinde onu Fâris'e atadı ve ona "Orayı âfiyetle ye!" dedi. Hâlid şurta teşkilâtının başına Uryân b. Heysem b. Esved en-Neha'î'yi atadı. Ali b. Zeyd b. Abdullah b. Ebû Müleyke -Ebû Müleyke'nin adı Züheyr b. Abdullah b. Cüd'ân'dır- Ebân b. Velîd Fâris'te iken onun yanına geldi. Ona 15.000 dirhem getirdi. Bazılarına göre ise 13.000 dirhem getirdi. Bunun üzerine Ebân "Bunu Kureyş'ten bir ihtiyara vermiş olsaydın ancak onun ihtiyacını görürdü." dedi. Ali b. Zeyd de "Ey Ebü'l-Hasan! Senin bizi ziyaret etmen bize yapılan daha büyük bir iyiliktir." dedi.

İbn Nevfel, Ebân b. Velîd'i hicvederek şöyle dedi:

Ey Hâlid! Hırsızlık cezası almış birini mi getirdin
Şehir halkının idaresine? Ey idareyi ziyan eden!
Ebân değil miydi, dün Rey'de olan? İndirildi
Onun üzerine, haklı olarak Ca'ferî'nin kırbacı
Sakın içki içeni dövme, hiçbir zaman!
Zira onların tarafında da kerem var!

İbn Nevfel ayrıca şöyle dedi:

Duymadık Velîd'in oğlu Ebân için
Bir baba, Âmir b. Kudâd'dan başka!

Ebân şöyle diyordu: "İbn Nevfel, kendisini Himyer kabilesinden iki babaya (baba ve dedeye) nispet ediyor, deyin! Oysa onun iki babası (babası ve dedesi) Sakîf'in mevlâlarındandır ki bunlar herkes tarafından bilinmektedir." İbn Nevfel, Haccâc'ın [valiliği] döneminde Sakîf kabilesinden olduğunu iddia ediyordu. Hâlid'in [valiliği] zamanında ise Himyer kabilesinden olduğunu söylüyordu. Ebû Atâ es-Sindî bu hususta şöyle dedi:

Diyor ki İbn Nevfel söylediği sözlerinde
Himyer'den el-Kelâ'î'nin oğluyum ben!
Yücedir el-Kelâ'î'nin evi
Küçük bir grubun içindedir İbn Nevfel'in evi

Kümeyt'in de Ebân hakkında bir şiiri vardır. İşte ondan iki beyit:

İndirmedi o, ayaklarını övgü bineğinden
Hiçbir gün ve elçi olmadı o, şaşı olan kişiye
Akıllarınız şifadır cehalet hastalığına
Kanlarınız şifa verir Kelb kabilesinden gelen hastalığa

Cendel b. Râ'î Ubeyd b. Husayn en-Nümeyrî, Ebân b. Velîd'e geldi ve ona şöyle dedi: "İsâm'ın gönlü, İsâm'ı efendi yaptı!" [Bu söze aldırış etmeyen] Ebân, Cendel'den yüzünü çevirdi ve sırtüstü uzandı. Bunun üzerine İbn Nevfel şöyle dedi:

Gördüm ki Ebü'l-Velîd'in kin vardır içinde
Biri onun karşısında yüz yüze söz söylediğinde
Kabul etti Cendel'i, kavim kargaşa içinde
Açık bir şekilde, Cendel onu benzetti İsâm'a
Bilmeden yüceltti Ebân'ı, oysa Ebân kapadı
Gözünü ona ve ardından uzanıp daldı uykuya

Yûsuf b. Ömer, Hâlid'in memurlarını hapsedince Ebân b. Velîd'i de hapsetti ve ona işkence yaptı. Bunun üzerine Ebân b. Velîd şöyle dedi:

Uzun sürdü hapiste ikametim ve kalışım
Sıkıntılara ve zorluklara katlanışım
Üzerime gelindi her gün benim, olmadığı halde
Kuvvetim veya yolundu perçemim
Allah'a şikâyet ederim sadece, insanlara değil
Düşmanlardan gördüğüm felâketime gülüşlerini
Ey rabbim! Elimde olmayan bir şeyle mükellef kılındım
Ey semanın rabbi! Feryadımı sana arz ederim
Şayet ölür veya öldürülürsem ben, övülen
Ve saygın işler yapan biriyim ben, diriler arasında
Ölürsem anılacak, yaptığım nice nice iyiliklerim
Onların içinde, bir de tertemiz beyaz ellerim
Ey Husayn'ın annesi! Eğer ölürsem ağıt yak bana!
Cömertliğim, takvâm ve bolca vermem adına!

Medâinî ve başkaları şöyle dediler: Hâlid b. Abdullah'a Kûfe'de peygamberlik iddiasında bulunan bir adam getirildi. Bu adam kendisine bir Kur'ân nâzil olduğunu iddia etti. Bunun üzerine Hâlid ona "Sana inen Kur'ân nasıl bir şeydir?" diye sordu. O da [hezeyanlarını Kevser sûresine benzeterek] şöyle bir şey okudu: "إنا أعطيناك القاهر، فصلّ لربك وجاهر، ولا تطع كل فاجر، مغتر بالله كافر." (Biz sana karşı konulmaz bir güç verdik. O halde rabbin için namaz kıl ve bunu yüksek sesle yap! Hiçbir günahkâra itaat etme! Allah'ın rahmeti ile aldanıp inkâr etmiş kişiye de itaat etme!) Hâlid hemen emir verdi. Onun emriyle bu yalancı peygamber, çok kötü bir şekilde dövüldü. Sonra onun asılmasını emretti. Darağacına çekilirken Hamza b. Bîd el-Hanefî [onun uydurduklarına nazîre yaparak] ona şöyle dedi: "إنا أعطيناك العمود، فأطل عليه الركود، وصلّ لربك على عود، وأنا ضامن ألا تعود." (Biz sana direği verdik. Sen uzun süre onun üzerinde kıpırdamadan sakin bir şekilde kal! Dal üzerinde rabbin için namaz kıl! Ben senin [bir daha dünyaya] geri dönmeyeceğini garanti ederim.) Bu kişi asılır asılmaz hemen öldü.

Dediler ki: Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman, bazı bağışlar istemek için Hâlid'in yanına geldi. Ancak arzu ettiğini bulamadı. Bu durum karşısında şöyle dedi: "Menfaatlare gelince bunların hepsi Hâşimîlere gidi-

yor. Bize ise ondan mükâfat olarak sadece minberindeyken Ali'ye sövmesi kalıyor." Bu sözler Hâlid'in kulağına gidince "Şayet isterse o yaptığı işten dolayı Osman'a bir şeyler veririz!" dedi.

Medâinî dedi ki: Hâlid'in memurlarının çoğu dihkanlardan oluşuyordu. Dihkanlardan biri Fâris'te öldürüldü. Bunun üzerine Hâlid Sevâd bölgesindeki Araplar'ın ve bunların ailelerinin sürgün edilmesini emretti. Bu sebeple İbn Nevfel şöyle dedi:

Derâbcird'de[488] *bir memur öldürüldü diye mi?*
İnsanları Sevâd'dan sürgün ediyorsunuz?
Çok yakında göreceksin sen, belki de
Kendi ailenin soyulduğunu her vadide

Medâinî dedi ki: Hâlid'in kardeşi İsmâil b. Abdullah, Ebü'l-Abbas'ın yanında bir konuşma yaptı. Bazılarına göre bu konuşmayı devlet adamlarından biri olan Ebü'l-Cehm b. Atıyye'nin yanında yaptı. İsmâil b. Abdullah bu konuşmasında Ümeyyeoğullarının memurlarını, Haccâc'ı, İbn Hübeyre'yi ve Yûsuf b. Ömer'i yerden yere vurdu. Ancak bunlar arasında Hâlid'i hiç zikretmedi. Bu durum karşısında orada hazır bulunanlardan biri kalktı ve dedi ki: "Güzel konuşmandan dolayı Allah sana hayırlı mükâfatlar versin. Lânet evinin ahalisinden, onların memurlarından bahsettin ve onları çok güzel yerden yere vurdun. Ancak ne var ki Hâlid'i atladın. Oysa o bir zinakârın oğludur. Anasının karnında içki ve domuz eti bir araya gelmiştir. Hâlid, zimmîleri müslüman kadınlara musallat etti ve zimmîler o kadınları memelerinden astılar. Yine o sıkılmadan, hiçbir endişe ve kaygıya kapılmadan kilise inşa etti."

İbn Nevfel şöyle dedi:

Ey müminlerin emîri! Gelmelisin Hâlid'in
Ve adamlarının hakkından, şayet düşersen peşine Hâlid'in!
Zira içinde haç olan bir kilise inşa ettirdi annesi için o!
Mescitleri yıktırdı namazın ardından o!

488 İran'da Şîraz'a 50 fersah uzaklıkta bir beldedir. (çev.)

Hamza b. Bîd b. Yümn b. Abdullah b. Şemir b. Amr b. Ubeydullah b. Amr b. Abdülazîz b. Sühaym b. Mürre b. Düel b. Hanîfe şöyle dedi:

Keşke ben alçak Becîle'den biri olsaydım, ne var?
Irak'taki yönetici görevinden alınana kadar
Irak'ın [yeni] yöneticisi görevi üstlendiğinde
Geri dönerdim şerefli ve saygın aileme yine

Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn dedi ki: Bize Fadl b. Zübeyr anlattı, dedi ki: Hâlid bir seferinde akşam vakti namaza durdu. Bunun üzerine Kinde kabilesinden bir genç kalktı ve "Allah senin işini rast getirsin, haydi namaza!" dedi. Hâlid de ona "Allah sana lânet etsin, namazda değil miyiz sanki?" dedi.

Bana Mervân b. Muâviye'den naklen Dâvûd b. Abdülhamîd anlattı, dedi ki: Bana Ubeydullah b. Velîd anlattı, dedi ki: Atâ b. Ebû Rebâh'a dedim ki: "Gelir ve giderler konusunda hiçbir kayıt tutmayan kimselerle arkadaşlık eden kimse hakkında ne dersin?" O "Bu işin başı kim?" diye sorunca ben "Hâlid b. Abdullah!" diye cevap verdim. O da bana şu karşılığı verdi: Sen şu âyeti hiç okumadın mı? "Rabbim! Bana verdiğin nimete Andolsun ki suçlulara asla yardımcı olmayacağım."[489]

İbn Bîd, Hâlid'i övdü ve bu amaçla şöyle dedi:

Baban Âdem vefatı anında
Vasiyet etti sana, cömertliğini göstermişti o Hevbâ'da
Oğullarını gözetmeni vasiyet etmişti sana, gözettin sen de
Kâfi geldin Âdem'in çocuklarının fakirliğine

Bana Abdullah b. Sâlih, İbn Künâse'nin şöyle dediğini haber verdi: Hâlid b. Abdullah şöyle diyordu: "Ey insanlar! İyilikten ayrılmayın! Zira iyilik yapan kimsenin mükâfatı asla yok olmaz. Her ne kadar insanlar ona hak ettiği mükâfatı vermekten âciz kalsalar da Allah ona mutlaka mükâfatını verir."

Yine o şöyle diyordu: "Ey insanlar! İyiliklerde yarışın! Zira o ganimetlerin en büyüğüdür. İyiliklerle övgüyü kazanın! İşi ağırdan alarak bıkkınlık vermek suretiyle yergiyi hak etmeyin!"

---

489 Kasas, 28/17.

Şu sözler de Hâlid'e aittir: "Ey insanlar! İyilik yapın! Eğer iyiliği bir insan suretinde görseydiniz onu hoş, güzel, güler yüzlü, erdem sahibi biri olarak görürdünüz. Nimetlerden usanmayın ki size musibet olarak dönmesin!"

"Ey insanlar! Eğer cimriliği bir insan suretinde görseydiniz onu, gözlerin görmemek için kendini kapadığı, kalplerin kendisinden nefret ettiği çirkin ve kötü biri olarak görürdünüz. Tarlası iyi olmayanın ekini de iyi olmaz."

Bana Muhammed b. Enes, İbn Künâse'nin şöyle dediğini anlattı: Tırımmâh, Hâlid'in huzuruna vardı. Hâlid ona "Ey Ebû Nefer! Bana biraz şiir oku!" deyince o "Otur da öyle okuyayım!" dedi. Hâlid "Hayır, ben ayaktayken oku! Aksi takdirde sana verecek bir şeyimiz olmaz!" deyince Tırımmâh şöyle diyerek çıktı:

Hür olarak ölürüm, tamahkârlık beni kötüleştirmeden
Eski elbiselerinin astarları temiz olan biriyim ben

Kureyşlilerden bazıları dediler ki: Ebû Nefer gerçekten çok kişilik sahibi biriymiş.

Medâinî dedi ki: İbnü'r-Râ'î'nin Hâlid'in yanına geldiği zaman çocuğu ölüp de Hâlid de onun diyetini verince Ebü'l-Cüveyriye el-Abdî şöyle dedi:

Ulaştırdın, daha önce benzeri olmayan bir asaleti
Her ufka, ihtiva etti kasideler o asaleti
Tazmin ettin zararı, deve çobanını oğlu yanına geldiği gün
Senin topraklarında bir de mezar kazıldı onun için o gün
Bir ziyaret için sığınana otak oldun ve ödedin diyetini
Feda olsun sana cimri ve cömert bütün eller
Cömertlik ölmüştü, sen onu dirilttin yeniden
Cömertlik ateşi sönmüşken sen onu tutuşturdun yeniden

Bunun üzerine Hâlid ona 8.000 dirhem verdi ve "Sen İbnü'r-Râ'î'den daha iyi bir şairsin!" dedi.

Ferezdak [Hâlid'i övdüğü bir şiirinde] şöyle dedi:

Güneş değildir, doğduğu zaman iki doğunun aydınlığı
Ancak Hâlid'dir, iki doğunun aydınlığı

Dediler ki: Hâlid'in mevlâsı Târık, Saîd b. Râşid'in kız kardeşinin oğludur. Saîd ise Neha'ın mevlâsıdır. Târık her yelkenli gemiden dört dirhem, büyük yelkenli her gemiden de sekiz dirhem alıyordu. Bir de Abdullah b. Abdurrahman b. Saîd b. Attâb b. Üseyd ve Anbese b. Saîd'in bir oğluyla çatışıyordu. Bu ikisi Târık'ı Hâlid'e şikâyet ettiler ve dediler ki "Bize ait olan topraklarda bizi vuruyor." Hâlid bu şikâyete şu cevabı verdi: Siz hiç şu şiiri okumadınız mı:

İtaat et kötü maymuna kendi döneminde
Yumuşak davran ona, onun idaresinde olduğun müddetçe
Seni bir grup taraftarıyla karşılasa bile

Abdullah ile Anbese "Tamam!" dediler ve Târık'ı memnun ettiler. Bu tutumun gereği olarak kendi topraklarının vergilerini alıp Târık'a getirdiler. Târık "Mâruzatınız nedir?" dedi. Onlar "Bizden aldıkların için seninle ters düşüyorduk. Ancak topraklarımızın vergisini sana getirdik. Bunları gönül rahatlığı ile al!" dedi. O da "Size yakışanı yaptınız!" dedi ve bazı yerleşim birimlerinden aldığı ve henüz [idareye teslim etmediği için] yanında olan vergilerin getirilmesini istedi. Sonra "Şunları ve getirdiklerinizi alın!" dedi. Akabinde Abdullah ile Anbese Hâlid'in huzuruna vardılar. Hâlid "Maymuna itaat ettiniz mi?" diye sordu. Onlar da "Evet, o da son derece güzel ve hoş bir şekilde bize karşılık verdi." diye cevap verdiler.

Bana Ebû Mes'ûd el-Kûfî, İbn Künâse'nin şöyle dediğini anlattı: Abdurrahman b. Anbese b. Saîd b. Âs ile Ca'fer b. Amr b. Hureys arasında bir anlaşmazlık ve husumet vardı. Bir defasında Ca'fer b. Amr, Hâlid'in huzuruna vardı. O sırada Abdurrahman b. Anbese Hâlid'in yanındaydı. Bir de Hâlid'in göğsüne yasladığı, onunla şakalaşıp oynadığı bir çocuk vardı. Hâlid'in yanında oturan Abdurrahman'a Hâlid'in duymayacağı bir şekilde "Bu çocuk da kim?" dedi. Abdurrahman "Benim oğlum!" diye cevap verdi. Ca'fer "Allah müminlerin emîrinin işlerini rast getirsin! Öpüp durduğun bu çocuktan daha kirlisini görmedim. Onu göğsünden uzak tut!" dedi.

Buna karşılık Hâlid "İçinde Ebû Abdullah'a karşı bir kastın, bir şeyin mi var?" dedi. Ca'fer "Ebû Abdullah da kim?" diye sordu. Hâlid "Kardeşimin aslanı!" deyince Ca'fer "Allah müminlerin emîrinin işlerini rast getirsin! Ben çocuğu tanıyamadım. Fakat şu fâsık beni aldattı ve kandırdı. Kendi oğlu olduğunu söyledi." dedi. Bunun üzerine Hâlid ayaklarını yere vurana kadar güldü.

Dediler ki: Selîl eş-Şeybânî'nin oğullarından biri Hâlid'in huzuruna vardı ve dedi ki: Allah müminlerin emîrinin işlerini rast getirsin! Ben on diyet yüklendim ve sana güvenerek geldim." Hâlid "Sen karar ver, ne kadar istiyorsun?" deyince o "Yarısını!" dedi. Hâlid de "Tamam!" dedi. Hâlid'in huzurundan ayrılınca arkadaşları "Müminlerin emîri kararı sana bırakmışken hepsini isteseydin ya!" deyip onu eleştirdiler. Bir gürültü duyan Hâlid "Bu gürültü de neyin nesi?" diye sordu. Giden kişinin arkadaşlarının ona söylediklerini anlattılar. Bunun üzerine Hâlid "Onu geri çağırın!" dedi. Onu geri getirdiklerinde "Sana verdiğim sözü yeniledim!" dedi ve ona on kişilik diyetin verilmesi tâlimatını verdi. Böylece o kişi [on diyetin karşılığı olan] 1.000 deve ile döndü.

Medâinî dedi ki: Hâlid b. Abdullah, halifeliği döneminde Ömer b. Abdülazîz'in huzuruna vardı ve dedi ki: "Halifelik seni güzelleştirmedi. Aksine sen halifeliği güzelleştirdin. Halifelik seni şereflendirmedi. Aksine sen halifeliği şereflendirdin. Sen aynen şairin şöyle dediği gibisin:

Artırıyorsun güzelin güzelliğini ona temas ettiğinde
Nerede senin gibi biri nerede?
İnciler yüzlerin güzelliğini artırsa bile
Senin güzel yüzünün bir aksi vardır incide

Bunun üzerine Ömer b. Abdülazîz "Bu adama dilbazlık verilmiş ama akıl verilmemiş!" dedi.

Bana Ömerî, Heysem b. Adî'nin şöyle dediğini anlattı: Ferrûh Ebü'l-Müsennâ, Hişâm'ın köylerinin birinden sorumluydu. Kabilesinin adı da bu köyden gelmekteydi. Rummân nehrine nispetle ona Ferrûh er-Rummânî deniliyordu. Hâlid'i istekleriyle bezdirdi. Bu sebeple Hâlid, Hassân en-Nabtî'ye dedi ki: "Yazıklar olsun sana! Müminlerin emîrinin

yanına git ve Ferrûh için 1.000.000 dirhem daha arttır." Bunun üzerine Hassân, Hâlid'in yanına gitti ve onu kışkırtmaya başladı. Ancak Hâlid [onun tuzağına düşmedi ve] ona "Beni ifsat edemezsin, ben senin eserinim, beni asla kışkırtamayacaksın!" dedi ve reddetti. Bunun üzerine Hassân, Hişâm'ın hizmetçilerinden birine gitti ve ona şöyle dedi: "Eğer sana söyleyeceğim şeyi müminlerin emîrine ulaştırırsan sana 1.000 dinar veririm." Hizmetçi teklifi kabul etti. Bunun üzerine ona dedi ki: "Hişâm'ın çocuklarından birini ağlat! Çocuk ağlayınca sen 'Vah yavrum, sen ağlıyorsun! Sanki Hâlid el-Kasrî'nin oğlusun. Onun geliri 13.000.000 dirhem ve ondan hiçbir şey ödemiyor. Oysa Irak'ın bütün gelirini toplayıp yiyor.' de!" Bunu duyan Hişâm Hassân'ı çağırttı ve duyduklarının gerçek olup olmadığını ona sordu. Hassân onun bu sorusuna "Ömrüme yemin olsun ki onun geliri bu kadardır!" diye cevap verdi. Bu durum Hişâm'ın kalbine tesir etti ve sonunda Hâlid'i görevinden aldı.

Hâlid, oğlu Yezîd'e şöyle diyordu: "Senin Mesleme b. Hişâm'dan geri kalan bir tarafın yok. Senin başka kimsede olmayan iftihar vesilesi üç üstünlüğün var: Dicle üzerine ilk defa set/baraj yapan kişi benim, Mekke'de sikâye görevim ve Irak valiliğim var.

Medâinî dedi ki: Hâlid, Hişâm'ı diline çokça dolardı ve onun hakkında "Ahmak ve aptal kadının oğlu!" derdi. Hişâm'ın annesi gerçekten de böyle biriydi. Hâlid bir keresinde Hişâm'a onu öfkelendiren bir mektup gönderdi. Ardından Hişâm ona şöyle bir mektup gönderdi: "Bazı sözler sarf ettiğini duydum. Diyormuşsun ki: 'Irak valiliği benim için bir şeref vesilesi değildir.' Ey pis kokulunun oğlu! Irak valiliği nasıl senin için bir şeref vesilesi değildir? Sen zelil ve küçük bir kabile olan Becîle'den değil misin? Vallahi öyle zannediyorum ki sana gelecek ilk kişi Kureyş'ten bir şâhin olacak, gelecek ve ellerini boynuna kelepçeleyecek."

Dediler ki: Hişâm, Hâlid'e şöyle bir mektup gönderdi: "Duyduğuma göre diyormuşsun ki 'Ben Hâlid b. Abdullah b. Yezîd b. Esed b. Kürz'üm. Vallahi ben beş kişinin en şereflisi değilim.' Vallahi seni o katırına ve Kayravî türü çuluna geri döndürürüm."

Hişâm'a, Hâlid'in kendi oğluna "Hişâm'ın oğlu sana muhtaç olunca ne yaparsın?" dediği haberi ulaştı. Bu durum Hişâm'ı kızdırdı. Hişâm, yanına bir adamı gelince ona Hâlid'i sordu. O da şöyle dedi: "Senin hakkında çok fena sözler sarf ediyor." Hişâm merak edip bunun ne olduğunu sorunca adam "Müminlerin emîrine söylenemeyecek kadar fena bir söz!" dedi. Hişâm "Şaşı mı diyor?" diye sordu. Adam "Efendim bundan daha fenasını söyledi." dedi. Bu kişi Hâlid ile ilgili kötü şeyleri o kadar çok anlattı ki Hişâm'ın Hâlid hakkındaki düşüncesi değişti. Bu kişi Hişâm'ı etkileyen biriydi. Adamın Hişâm hakkında Hâlid'den duyduğu söz "Ahmak kadının oğlu!" ifadesiydi.

Dihkanlardan biri Hâlid'in huzuruna vardı ve dedi ki: "Oğlunun geliri 10.000.000 dirhemdir. Bu miktarın müminlerin emîrinin kulağına gidip de bunu çok bulması konusunda korkmuyor değilim. İnsanlar senin bedenini, ben ise hem bedenini hem ruhunu seviyorum." Bunun üzerine Hâlid şöyle dedi: "Yazıklar olsun sana! Boş ver oğlumu! 1.000 dirhem bile istense onun bunu toplamaya gücü yetmeyebilir."

Dediler ki: Bir kadın Hâlid'in huzuruna vardı ve "Allah emîrin işlerini rast getirsin! Ben müslüman bir kadınım. Senin Mecûsî olan falan memurun üzerime atladı ve zorla ırzıma geçti. Bedenimi gasbetti." dedi. Hâlid [kadını ciddiye almadı ve alaylı bir tavırla] şöyle dedi: "Onun kamışının başını nasıl buldun?" Hassân bu durumu Hişâm'a bir mektupla bildirdi. İşte bu durum Hişâm'ı, Hâlid'i görevden almaya ve [onun yerine] Yûsuf b. Ömer'i atamaya sevk eden sebeplerden biriydi.

Hâlid şöyle dedi: İnsanların affetme konusunda en cömert olanı, ceza vermeye gücü yettiği halde kardeşinin hatasını bağışlayandır. Tarlasının toprağı iyi olmayanın ekini de güzel olmaz. Dallar, fidanları üzerinde büyür ve kökleri üzerinde yükselir.

Küçük çocuk yetişip büyür babasının ahlâkının izinde
Elbette ki ağaçlar büyür köklerinin üzerinde

Yûsuf b. Ömer es-Sekafî'nin Irak Valisi Olması

Dediler ki: Hişâm, Hâlid'i görevden azledişini gizli tuttu. O sırada Yûsuf b. Ömer es-Sekafî Yemen'de görevliydi. Hişâm kendi el yazısıyla Yûsuf'a 30 adamıyla birlikte Kûfe'ye gitmesini emreden bir mektubu ve bununla birlikte Irak'a atandığına dair fermanını berîd görevlisiyle gönderdi. Şu da söylenmektedir: Hişâm'ın yanında birtakım işlerini görmek üzere gelmiş olan Yûsuf'un bir adamı vardı ki bu kişiyle fermanını, valilik görevine atandığını ve görevi teslim almasını bildiren mektubu gönderdi. Bunun üzerine Yûsuf Yemen'den çıktı ve 17 gün sonra Kûfe'ye yakın bir yerde geceledi.

Hâlid'in haraç vergilerinden sorumlu olan görevlisi Târık, Hâlid'in oğluyla [kızını ona vermek suretiyle] akraba oldu. Bu sebeple ona birtakım mallar ve giysilerin dışında 100 köle, 100 hizmetçi bayan ve birtakım başka şeyler verdi. Bir adam Târık'ın yanına geldi ve dedi ki: "Tanımadığım bazı kişiler gördüm, yolcu olduklarını iddia ettiler." Yûsuf, Sakîf kabilesinin meskenlerine doğru gitti ve Sakîf'ten bazılarına Mudar kabilesinden bulabildiklerini toplamalarını emretti. Onun bu talebi hemen yerine getirildi. Yûsuf fecir vaktiyle beraber mescide girdi ve müezzine ezan okuyup kâmet getirmesini emretti. Müezzin ise "İmamın gelmesini beklesek!" dedi. Ancak Yûsuf onu azarladı. Bunun üzerine hemen kâmet getirdi. Yûsuf öne geçti ve namazı kıldırdı. Namazda "*İzâ vaka'ati'l-vâkı'a*" (Vâkıa) ve "*Se'ele sâ'il*" (Meâric) sûrelerini okudu. Namazdan sonra Hâlid'i, Târık'ı ve bu ikisinin adamlarını getirtmek üzere adamlar gönderdi. Bunlar yakalanıp getirildiler. Bu sırada kazanlar kaynıyordu.

Ebû Ubeyde dedi ki: Yûsuf, Hâlid'i hapsetti. Ebân b. Velîd ise Hâlid'in ve arkadaşlarının serbest bırakılması için 9.000.000 dirhem karşılığında Yûsuf'la anlaştı. Ancak sonrasında Yûsuf bu anlaşmadan pişman oldu. Yûsuf'a denildi ki: "Eğer bu miktarı kabul etmemiş olsaydın ondan 100.000.000 dirhem alırdın." Bu sözler karşısında o şöyle dedi: "Ben dilimi rehin verdiğim bir şeyden geri dönmem."

Hâlid'in arkadaşları durumu ona haber verince Hâlid şöyle dedi: "İlk anda hemen ona bu malı vermekle iyi etmediniz. Bunu alıp da sonra tek-

rar sizden istemeyeceği konusunda emin değilim. Derhal ona dönün ve onunla tekrar görüşün!" Bunun üzerine hemen Yûsuf'un yanına geldiler ve dediler ki: "Biz seninle mutabakata vardığımız şeyi Hâlid'e söyledik. Ancak o kendisinin bu kadar malı olmadığını söyledi." Yûsuf onlara şu cevabı verdi: "Arkadaşınız ve siz daha iyi bilirsiniz. Ancak ben sözümden dönmem. Eğer siz dönerseniz ben engel olmam." Onlar da "Biz anlaşmadan vazgeçtik!" dediler. Bunun üzerine Yûsuf "Vallahi ne 9.000.000 dirheme ne onun bir misline ne de mislinin misline artık razı olurum!" dedi. Bu şekilde tam 30.000.000 dirhem zikretti. Bazılarına göre ise 100.000.000 dirhem zikretti.

Kümeyt, Yûsuf'u methettiği, Hâlid'i hicvettiği uzun bir kasidesinin bir yerinde şöyle der:

Nimetlerden payıma düşen ödülüm Ebû Ömer ailesi
Kendileri için mücadele ettiğim aile Ebû Ömer ailesi
Rüzgârlara karşı savaşır onlar, ne misafirler
Ağlar ne de onların yanlarında azarlanır câniler
Üstü başı dağınık yetimler, oluverir onların kazanlarının etrafında
Onların ailesi ki bunlar bakıma muhtaç kimselerdir onların yanında
İnsanlar içinde Hâlid'in çocukları, olsunlar onlara feda
Onun[490] *topluluğu için korku ve ümit dolu günlerdir bugünler*
Sensin[491] *içimizde Allah'ın dinini sağlamlaştıran bir er*
Sensin içimizde soyu savunulan bir er
Onlara karşı açıkça yola çıktın sen! Olmadılar
Ona karşı koruyucu, demir parmaklı kapılar!

Bize Ömerî, İbn Ayyâş'ın şöyle dediğini anlattı: Hişâm, Hâlid'i görevinden almaya karar verdi. Zira o Irak'ta mal varlığı edindi, su kanalları kazdırdı. Böylece gelirleri 20.000.000 dirheme ulaştı. Bu kanallardan birine Hâlid adı verilmişti ki bundan 5.000.000 dirhem gelir elde ediyordu. Bâcû, Bârmânâ, Câmi, Mübârek, Levbe, Sâbûr ve Sulh onun kazdırdığı diğer su kanallarıdır. Bunun yanı sıra Basra ve Bahreyn'de mal varlıkları bulunmaktaydı. Hâlid sık sık şöyle derdi: "Benim bu oğlum mazlumdur.

490 Hâlid'i kastetmektedir. (çev.)
491 Yûsuf'u kastetmektedir. (çev.)

Ayaklarımın altında olan her şey onundur." Çünkü Ömer, Becîle kabilesine Sevâd bölgesinin dörtte birini verdi, sonra da bunun için onlarla anlaştı.

Heysem dedi ki: Bana Hüseyin b. Umâre, Uryân b. Heysem'in şöyle dediğini anlattı: Bir gün Hâlid'e dedim ki: "İnsanlar seni gözleriyle süzüp itham ettiler. Bu kimseler Kureyşlilerdir. Seninle onlar arasında herhangi bir akrabalık bağı yoktur. Onlar sana alternatif bulurken sen onlara alternatif bulmuyorsun. Allah aşkına! Lütfen Hişâm'a mektup gönderdiğinde mal varlığından bahset ve o malların en sevimli olanından bir miktar ona takdim et! Böyle yap ki bu malların bir mislini edinmene mani olmasın ve seni gayrimeşrû yollardan mal edinmekle suçlamasın! O ne kadar hırslı ise de senin zorla değil de gönüllü olarak ona bir miktar mal vermen senin için daha iyidir. Onun senin için güçlü bir desteği ve unutulmaz iyilikleri vardır. Her ne elde ettiysen onun yönetiminde iken elde ettin. Biri sana karşı başkaldırırsa veya biri senin aleyhine çalışırsa Hişâm'ın seni kurtaracağını sanmıyorum."

Hâlid ona dedi ki: "Sen gerçekten [bu söylediklerinden dolayı] suçlanacak değilsin. Böyle bir suçlama sonsuza dek olmayacak." Bunun üzerine Uryân b. Heysem şöyle dedi: "Sözümü işit ve beni ona göndereceğin elçin yap! Vallahi onun çözdüğü her düğümü bağlarım, bağladığı her düğümü de çözerim." Hâlid "Vallahi [bu makam] bana zillet gösterdiğim için verilmedi!" dedi. Uryân b. Heysem şöyle diyordu: "Sen ondan bu makamı zillet içinde ve aşağılanmış olarak almış gibisin."

Bize Ömerî, Heysem'den naklen İbn Ayyâş'ın şöyle dediğini anlattı: Hâlid'in Basra'daki görevlisi olan Bilâl b. Ebû Bürde, Hişâm'ın Hâlid'i azarladığını duyunca yanına gelmesine izin vermesi için Hâlid'e mektup yazdı. Hâlid ona izin verince bir gün bir gecede develerle hızlıca Kûfe'ye geldi. Hâlid ona dedi ki: "Ey Ebû Amr! Kendini çok yordun." Bilâl "Müminlerin emîrinin seni azarladığını, onun oğlunun ve yakınlarının sana yaptıklarını duydum. Eğer uygun görürsen mallarımızdan bir kısmını istediği takdirde alması için ona teklif et! Biz gönül rahatlığıyla veririz." deyince Hâlid şu karşılığı verdi: "Ey Bilâl! Ben hiçbir şeyi zorla vermem." Bilâl "Ey emîr, konuşmama müsaade var mıdır?" diye sordu. Hâlid "Evet!" deyince Bilâl şunları söyledi: "Hişâm sana 'Seni atadığım zaman hiçbir şeyin yoktu. Bu

sebeple sonradan senin olan şeyleri bana sunmada itiraz hakkın yok!' diyor. Korkarım ki Hassân en-Nabtî telâfi ve izâle edemeyeceğin bazı şeyleri onun zihnine sokar. [O bunu yapmadan önce] sen bu fırsatı değerlendir!" dedi. Hâlid bu teklife şu cevabı verdi: "Bir düşüneyim bakayım! Sen üzerine düşeni yaptın. Şimdi gidebilirsin." Bilâl [yanındakilere] şöyle diyerek ayrıldı: "Bu adamla az önce gerçekleşen diyalogumuzun durumu şu: Sanki bu adamın yanına daha önce hiçbir akrabalık bağı olmayan, dinî anlayışı kıt, nefret edilen ve hayâsı az olan biri gelmiş de bu sebeple kinlenmiş ve öfkelenmiş!" Aynen böyle olmuştu.

İbn Ayyâş dedi ki: "Bilâl'in evi Kûfe'de idi. Evine bakmak için izin istedi. Ancak oraya gider gitmez tutuklandı. O günden bugüne orası hapishane oldu.

İbn Ayyâş dedi ki: Hâlid halka hitap ediyor ve şöyle diyordu: "Piyasanın fiyatlarını benim artırdığımı iddia ediyorsunuz. Fiyatları kim yükseltmişse Allah'ın lâneti onun üzerine olsun!" Hişâm b. Abdülmelik Hâlid'e "müminlerin emîrinin oğlunun mahsulleri satılmadan hiçbir mahsulün satılmamasına" ilişkin bir mektup gönderdi. Bu sebeple bir ölçek [hububat] bir dirheme ulaştı.

Hâlid hakkında duyduklarından dolayı Hişâm öfkelenip de onu görevden almaya karar verince kâtibi olan Sâlim adındaki kişiden bunu gizledi. Zira bu kişi ile Hâlid arasında sıkı bir dostluk vardı. Kendi el yazısıyla Yûsuf b. Ömer'e, Irak valiliğine atandığına ve Hâlid'in görevi devretmesine dair bir mektup yazdı.

Medâinî Bişr b. Îsâ'dan, o da babasından naklen Harîş'in mevlâsı Rebî' b. Şâbûr'un şöyle dediğini anlattı: Hâlid'in kâtibi, Hişâm'ın yanına geldi. Aynı günlerde Yûsuf b. Ömer'in elçisi de gelmişti. Hişâm, Hâlid'in mektubunu okudu. Akşam namazını kıldıktan sonra kalkıp iki rekât daha [nafile namaz] kıldı ve sonrasında ellerini kaldırıp dua etti. İçimden dedim ki: "Hâlid'i görevden alma konusunda Allah'ın kendisini doğruya yönlendirmesini istiyor." Hâşim aynı gece Yûsuf'un atandığına dair mektubu elçi ile gönderdi. Ancak elçi götürdüğü mektupta ne olduğunu bilmiyordu.

Heysem dedi ki: Benî Esed'in mevlâsı ve aynı zamanda Yûsuf'un tüccarı olan Eşres'in Hasan b. Umâre ile konuşurken şöyle dediğini duydum: Hişâm'ın mektubu bize ulaştı. Yûsuf mektubu okudu, ancak içinde ne yazıldığını bizden gizledi. Yûsuf "Umre yapmak istiyorum." dedi ve yola çıktı. Beraberinde ben, Dükeyn b. Şecere el-Âmilî, kardeşi Kırvâş ve Haccâc en-Nasrî de vardı. Bu kişiler Muhammed b. Yûsuf'un samimi arkadaşlarıydı. Onunla birlikte yola çıktık. Yemen'in idaresini oğlu Salt'a bıraktı. Uzeyb denilen yere gelene kadar kimseyle tek kelime konuşmadı. Buraya gelince bineğini çöktürdü ve "Ey Eşres! Kılavuzun nerede?" dedi. Ben de "İşte burada!" dedim. Yûsuf rehbere yolu sordu. Rehber de "Bu Medine yolu, şu da Irak yolu." dedi. Bunun üzerine kendi kendime "Vallahi! Bugün umre günü değil." dedim. Yûsuf o gece Hîre ve Kûfe arasında bineğini çöktürene kadar kimseyle konuşmadı. Buraya varınca sırtüstü uzandı. Bacak bacak üzerine attı ve dedi ki:

Çok beklemedik, develer attı bizi
Uzak gurbete! Ahit eski değil!

[Akabinde bana seslendi ve] "Ey Eşres! Kendisine bir şeyler sormam için bana birini çağır!' dedi. Ben de ona birini getirdim. "Ona şu hıristiyanın oğlunu sor bakalım!" dedi. Ben de adama "Hâlid ne yapıyor?" diye sordum. Adam "Hastalandığı için kaplıcaya gitti." cevabını verdi. Yûsuf bu kez "Ona Târık'ı sor!" dedi. [Ben bu soruyu sorunca] adam "Çocuklarını sünnet ettirdi. Bu sebeple kendisi Hîre'de, vekili Atıyye b. Miklâs da Kûfe'de insanlara yemek ikram ediyor." diye cevap verdi. Yûsuf "Adamı bırak gitsin!" dedi. Sonra bineğine bindi ve Rahbe'de durdu. Buraya gelince mescide girdi, namaz kıldı, sonra da sırtüstü uzandı. Burada uzun bir gece geçirdik. Nihayet müezzinler camilere geldiler. Bu sırada Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî, Hâlid'in Kûfe'deki vekiliydi. Müezzinler ezan okudular, sonra nafile namaz kıldılar. Kâmet getirilince Ziyâd namaz kıldırmak için öne geçmek istedi. Yûsuf bana "Ey Eşres! Ona engel ol!" dedi. Ziyâd öne doğru çıkmak isterken "Ey Ziyâd! Geri çekil, emîr burada!" dedim. Bunun üzerine Ziyâd geri çekildi. Yûsuf öne çıktı ve sabah namazını kıldırdı. Namazda "*Se'ele sâ'il*" (Meâric) ve "*İzâ vaka'ati'l-vâkı'a*" (Vâkıa) sûrelerini okudu. Güzel bir kıraati vardı. Sonra kadı geldi. Allah'a

hamdüsenâda bulundu, halifeye dua etti ve "Emîrinizin adı nedir?" diye sordu. Adı kendisine söylenince ona da hayır duada bulundu. Cemaat daha dağılmadan insanlar toplandılar. Yûsuf oradan ayrılmadan önce Hakem b. Salt ve Atâ b. Mukaddem'i Hâlid'e gönderdi. Muhammed b. Manzûr el-Esedî'yi Fâris'te olan Ebân b. Velîd'e gönderdi. Basra'da olan Bilâl b. Ebû Bürde'ye Kesîr b. Abdullah Ebü'l-Âc'ı gönderdi. Sicistan'da olan Abdullah b. Ebû Bürde'ye İbrâhim b. Âsım el-Ukaylî'yi gönderdi. Hişâm, Hakem b. Avâne hariç Hâlid'in memurlarının görevlerine son verilmesini emretti. Hakem b. Avâne [bugün Pakistan sınırları içinde yer alan] Sind bölgesinden sorumluydu. Hişâm onu görevinden almadı. Zeyd b. Ali ile aynı günde öldürülene kadar bu görevine devam etti. Onu Nâkehr öldürdü. Yûsuf, Ziyâd b. Ubeydullah'a hiçbir teklifte bulunmadı. Muhammed b. Kâsım b. Abdurrahman b. İdâh el-Eş'arî'ye [gelmesi için] haber gönderdi. [Muhammed onun çağrısına uyup gelince] Yûsuf ona "Sen kimsin?" diye sordu. Muhammed kim olduğunu ifade etmek için şöyle dedi: "Kirman şehrindenim." Yûsuf "Siz ne kadar da güzel bir ailesiniz! O zaman bir şeyler öde!" deyince Muhammed "Daha önce söylediğim gibi ben vergi toplama işlerinden sorumlu değilim." diye cevap verdi. Bunun üzerine Yûsuf "Onu serbest bırakın!" dedi.

Hâlid, Yûsuf'un huzuruna getirilince ona "Dikkat et! Emîr burada!" denildi. O da "Emîrinizi boş verin! Müminlerin emîri hayatta mı?" diye karşılık verdi. "Evet, hayatta!" denilince "O zaman bana bir şey olmaz!" dedi. Hâlid, Yûsuf'a getirilince Yûsuf onu hapsetti ve [oğlu] Yezîd b. Hâlid'e 30 kırbaç vurdu. Bunun üzerine Hişâm Yûsuf'a şöyle bir mektup gönderdi: "Allah'a yemin olsun ki Hâlid'in ayağına bir diken batsa senin boynunu vururum. Bütün yükü ve ailesi ile birlikte onu serbest bırak!" Akabinde Hâlid Şam'a geldi, Hişâm ölene kadar yaz savaşlarına iştirak etti.

Heysem'in dışındakiler şöyle dediler: Hâlid Irak valiliğine hicrî 105 yılının Şevval ayında atandı. Hicrî 120 yılının Cemâziyelevvel ayında görevinden alındı. Yûsuf Vâsıt'ta onun yanına geldi ve onu orada hapsetti. Daha sonra Hîre'ye götürüldü. Orada 18 ay tutuklu kaldı. Beraberinde kardeşi İsmâil b. Abdullah, oğlu Yezîd b. Hâlid ve kardeşinin oğlu Münzir b. Esed b. Abdullah da tutuklu kaldı.

Yûsuf, Hişâm'dan Hâlid'in üstüne varmak için izin istedi. Ancak Hişâm buna izin vermedi. Yûsuf'un elçilerle yaptığı ısrarlar ve kendisinden ve adamlarından kaynaklı olarak vergilerin düşmesini de gerekçe göstermesi neticesinde Hişâm bir kereliğine izin verdi. Ancak olayları müşahede etmek için bir muhafızını da gönderdi. Bir yandan da Hâlid'in Yûsuf'un elinde ecelinin gelmesi durumunda Yûsuf'u öldüreceğine yemin etti. Yûsuf Hîre'de bir dükkânda oturdu. İnsanlar da etrafta toplandılar. Yûsuf Hâlid'i biraz sıkıştırdı. Fakat Hâlid hiç konuşmadı. Sonunda Yûsuf, Hâlid'e hakaret etti ve kâhin olan dedelerinden "Şıkk"ı kastederek "Ey kâhinin oğlu!" dedi. Hâlid de ona "Sen ahmak birisin! Beni şeref ve haysiyetimle kınıyorsun. Oysa sen içkicinin oğlusun. Zira senin baban içki satın alıp içerdi!" diye karşılık verdi

Sonra Yûsuf onu tekrar tutuklu olduğu yere gönderdi. Hâlid 18 ay tutuklu kaldı. Hicrî 121 yılının Şevval ayında Hâlid'in serbest bırakılması için Hişâm, Yûsuf'a mektup gönderdi. Sadece Yezîd b. Hâlid'i Tay kabilesinin beldesine götürdü. Sonunda o da Şam'a vardı. Hâlid, beraberinde kardeşi İsmâil ve diğer bazı kişilerle birlikte yola çıktı. İhtiyaçlarını Abdurrahman b. Anbese b. Saîd b. Âs karşıladı. Hâlid Rusâfe şehrinin sınırları içerisinde olan Kureyye denilen yere gelip orada konaklayıncaya kadar yola devam etti. Şevval ayının geri kalan kısmını, Zilkâde, Zilhicce ve Safer aylarını burada geçirdi. Bu süre zarfında Hişâm, yanına gelmesine bir türlü izin vermiyordu. Öte yandan Ebreş ile Hâlid arasındaki yazışmalar devam ediyordu.

Heysem dedi ki: Zeyd b. Ali, Yûsuf b. Ömer'e karşı başkaldırdı. Bunun üzerine Yûsuf [Hişâm'a] şöyle bir mektup gönderdi: "Hâşim kabilesinin mensupları açlıktan ölüyorlardı. O hale gelmişlerdi ki herhangi birinin elindeki bütün varlığı günlük zaruri yiyeceğinden ibaretti. Hâlid Irak yönetimine geçince onlara maddî desteklerde bulundu. Akabinde onlar hilâfete tâlip olmaya başladılar. Zeyd, Hâlid'in izni olmadan isyana kalkışmamıştır. Hâlid'in kaldığı yer Kureyye'dir. Zira burası yol güzergâhıdır. Hâlid'in ahvalini hiç sordun mu?" [Mektubu alan] Hişâm Belkayn kabilesinden elçiye şöyle dedi: "Sen yalan söyledin ve arkadaşın [Yûsuf] da yalan söylüyor. Her ne kadar bazı konularda Hâlid'i itham etsek de itaati konusunda onu itham etmeyiz!" dedi ve emredip elçinin boynunu vurdurdu.

Bu haberler Hâlid'e ulaştı. Bunun üzerine Hâlid Şam'a gitti ve yazın savaşan birlikler dönene kadar orada kaldı. Yanında Yezîd ve Hişâm adındaki iki oğlu ile Abdullah b. Yezîd b. Hâlid olduğu halde bu birliklerle beraber yola çıktı. O sırada Şam, Külsûm b. İyâd b. Cûh b. Kays el-Kuşeyrî'nin idaresindeydi. Bu kişi Yûsuf'un müttefiki olup Hâlid'in üzerine varan biriydi. Hâlid ve beraberindekiler tam yola çıktıkları sırada her gece Şam'daki evlerde Ebü'l-Mu'arris adındaki Iraklı birinin ve bunun arkadaşlarının tutuşturduğu ateş zuhur etti. Alevler yükselip yangın büyüyünce insanlar hırsızlık amacıyla baskınlar yaptılar ve malları yağmaladılar. İsmâil b. Abdullah, Münzir b. Esed ve Hâlid'in iki oğlu olan Saîd ve Muhammed, Rumlarla yaşanan bir olay için sahilde idiler. Külsûm yangın olayını haber vermek için Hişâm'a mektup gönderdi. Mektubunda Hâlid'in gelişinden önce böyle bir şeyin hiç yaşanmadığını, Hâlid'in adamlarının beytülmâli talan edip insanları soymak istediklerini anlatıyordu. [Mektubu alan] Hişâm, Hâlid'in yakınlarından büyük küçük, mevâlî ve kadınların hepsinin tutuklanmasını emreden bir mektup yazdı. Külsûm İsmâil'i, Münzir'i, Muhammed'i ve Saîd'i sahilden getirtti. Bunların hepsi yanlarındaki mevlâları ve hizmetçileriyle bir araya getirilip tutuklandı. Hâlid'in kızı Ümmü Cerîr ile Râika ve bütün kadınlar ile çocuklar da tutuklandı.

Daha sonra Ebü'l-Mu'arris ele geçirildi. O ve beraberindekiler tutuklandı. Bunun üzerine Şam'daki haraç/vergi memuru Velîd b. Abdurrahman, Hişâm'a Hâlid'in ailesinden hapsedilenlerin mâsum olduklarını ve [asıl suçlu olan] Ebü'l-Mu'arris ile arkadaşlarının yakalandığını haber veren bir mektup yazdı.

Bunun üzerine Hişâm, Külsûm'e hakaret ve azar içeren, Hâlid'in bütün yakınlarının ve bu vesileyle tutuklanan herkesin serbest bırakılmalarını emreden bir mektup yazdı. Külsûm de hepsini serbest bıraktı.

Hâlid [Külsûm'ün huzuruna] varınca şöyle dedi: "Allah yolunda 'Emrin başım üstüne!' deyip itaat ederek savaştım. Ancak mahremim ve hane halkımın mahremleri tutuklanıp aynen şirk ehline yapıldığı gibi suçlularla aynı yerde hapsedildiler. Onların yakınlarından hiçbiri kalkıp da 'Bu adamın mahremi neden hapsedildi?' diye sormadı. Yoksa hepiniz topluca öldürülmekten mi korktunuz? Allah yüreğinize korku salsın!"

Sonra şöyle dedi: "Hişâm benden ne istiyor da kızlarımı ve mahremlerimi her gün zindanlara tıkıyor? Benimle uğraşmaktan vazgeçsin! Yoksa Irak'ı seven, Şam'da oturan ve Hicâz ehlinden olanı çağırırım. Bir üfleme veya bir kükreme ile her tarafından çıkagelirler." Bununla Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas'ı kastediyordu. Hâlid'in bu sözleri Hişâm'ın kulağına gidince Hişâm "Bu adam bunamış!" dedi ve ona şöyle bir mektup yazdı: "Sen sayıklıyor, saçmalıyorsun. Zelil ve küçük bir kavim olan Becîle kabilesiyle mi bizi tehdit ediyorsun?"

Abs kabilesinden biri Hâlid hakkında şöyle dedi:

Dikkat edin! Kurudu cömertlik ummanı[492]
Sakîf'in esiri oldu, zincirlere bağlandı!
Kasrî'yi hapsetseler de hapsedemezler onun ismini
Hapsedemezler onun kabilelere yaptığı iyiliklerini

Heysem dedi ki: Hâlid Şam'da kaldı. Yûsuf ise Yezîd b. Hâlid'in getirilmesi için Hişâm'a ısrar etti. Bu sebeple Hişâm, Külsûm'e Yezîd'in Yûsuf'a gönderilmesine dair bir mektup yazdı. Külsûm civarda bulunan Yezîd b. Hâlid'e atlılar gönderdi. Bunlar onunla çarpıştılar. Ancak ona güçleri yetmedi. Akabinde Külsûm, Hâlid'i tutukladı ve Şam'da hapse attı. Hâlid'in kardeşi kalkıp Rusâfe şehrine gitti. Hişâm'ın muhafızı İbnü'z-Zübeyr'in yanına vardı ve Külsûm'ün Hâlid'i hapsettiği haberini verdi. Bu haberi alan Hişâm, Külsûm'ü azarlayan şöyle bir mektup yazdı: "Yakalamanı istediğim kişiyi ele geçirmekten âciz kaldın, sana emretmediğim kişiyi hapsettin!" Mektubunun devamında Hâlid'i serbest bırakmasını istedi. Külsûm de bu emre istinaden Hâlid'i serbest bıraktı.

Heysem dedi ki: Ebreş, Hişâm'ın emriyle Hâlid'e şu mektubu yazdı: "Abdurrahman ed-Dabbî'nin kalkıp sana şöyle dediğini haber aldım: 'Ey Hâlid! Ben seni on özelliğinden dolayı seviyorum: Allah kerem sahibidir, sen de kerem sahibisin. Allah cömerttir, sen de cömertsin. Allah halîmdir, sen de halîmsin. Allah rahîmdir, sen de rahîmsin. Bu şekilde on sıfat saydı.' Müminlerin emîri eğer bunun gerçekten yaşandığını tespit ederse kanını

492 Bununla Hâlid'i kastetmektedir. (çev.)

akıtacağına dair yemin ediyor. Olay nasıl olduysa bana aynen yaz ki ben de müminlerin emîrine [doğrusunu] anlatayım."

Hâlid buna şöyle bir cevap yazdı: "O meclis, azgın ve sapkın birinin orada olanları tahrif edemeyecek kadar ehil kimselerden oluşan büyük bir meclisti. Abdurrahman b. Süveyb ed-Dabbî kalkıp bana şunu söyledi: 'Gerçekten ben seni on vasfından dolayı seviyorum: Allah her kerem sahibini sever. Sen de kerem sahibi birisin, bu sebeple Allah seni sever.' Bu minval üzere on haslet saydı. Ancak İbn Şefî el-Himyerî'nin kalkıp şöyle demesi bundan daha feci bir şeydir: 'Müminlerin emîri, Allah'ın halifesidir. O Allah katında Resulü'nden daha değerlidir. Sen halifesin, Muhammed ise resuldür.' Ömrüme yemin olsun ki Becîle kabilesinin tümünün sapıklığa düşmesi, avam ve havas için müminlerin emîrinin sapıtmasından daha ehvendir." Ebreş mektubu Hişâm'a okuyunca Hişâm "Ebül-Heysem bunamış!" dedi. Hâlid, Hişâm ölene kadar Şam'da kaldı. Hişâm'dan sonra yerine Velîd geçti. Hâlid ordunun ileri gelenlerinden bazılarıyla beraber Velîd'e geldi. Ancak hiçbirinin huzura girmesine müsaade edilmedi. Hâlid hastalanınca izin istedi. Kendisine müsaade edilince Şam'a döndü. Birkaç ay kaldıktan sonra Velîd kendisine şöyle bir mektup gönderdi: "Müminlerin emîri senin bildiğin şu 50.000.000'luk işi öğrendi. Müminlerin emîrinin elçisiyle beraber onun huzuruna gel! Elçisine seni çabucak getirmesini emretti." Hâlid güvendiği kimselerle [halifeye gidip gitmemesi konusunda] istişare etti. Bunlar kendisine sağlam bir eman almadan gitmemesini tavsiye ettiler. O ise şöyle dedi: "Ben benden kaynaklanan bir ayrılık ve ihtilâf olmasını istemem. Allah'a tevekkül ederek gitmem daha iyi olur."

Akabinde yola çıkıp Velîd'in yanına geldi. Velîd ise Yahyâ b. Zeyd b. Ali'nin kesik başı Horasan'dan getirilene kadar evinde hizmetçileri ve mevlâları ile oturan Hâlid'i ne çağırdı ne de onunla konuştu. Yahyâ'nın kesik başı geldikten sonra insanları revakın altında topladı, Velîd de oturdu. Muhafız geldi, üç kişinin girmesine müsaade etti ve "Ey Hâlid, kalk!" dedi. Hâlid "Gördüğün gibi yürüyemiyorum. Rahatsızlığımdan dolayı taşınıyorum." deyince oturağının üzerine konulup Velîd'in huzuruna getirildi. Bu arada sofralar kurulmuş, insanlar da sofraların etrafına toplanmıştı. Bu arada İkâl b. Şebbe orada bulunanlara hitap ediyordu. Sonra insanlar çekip gittiler.

Hâlid, oturağının üzerine konuldu. Ardından Velîd'in elçisi geldi ve onu geri çevirdi. Hâlid avlu kapısına varınca Velîd'in elçisi çıkıp dedi ki: "Müminlerin emîri sana Yezîd b. Hâlid'in nerede olduğunu soruyor. Hâlid de şöyle cevap verdi: "Hişâm'dan bir sıkıntı gördü. Daha sonra Hişâm arayınca da ondan kaçıp gitti. Oysa biz onu müminlerin emîrinin yanında görüyorduk ve onun Şerât'ta kavminin beldesinde olduğunu sanıyorduk." Bunun üzerine elçi "Fitne çıkarmasını istediğin için sen onu [buraya getirmeyip] arkanda bıraktın!" dedi. Hâlid elçinin bu sözüne şu cevabı verdi: "Müminlerin emîri de biliyor ki ben de babam da dedem de itaat ehlindeniz." Elçi ise "Ya onu getirirsin ya da senin canını alırım!" deyince Hâlid sesini yükseltti -ki bu sırada Velîd yakın bir yerdeydi- ve şöyle dedi: "Ona de ki: İşte ben bunu istedim, O'na güvendim, O'na yüzümü döndüm. Eğer o (Yezîd) ayaklarımın altında olsa bile senin için ayağımı kaldırmazdım. Elinden geleni yap!"

Bunun üzerine Velîd, baş muhafız olan Gaylân'a ona işkence yapmasını emretti ve "Izdırap sesi bana gelsin!" dedi. Hâlid oturağıyla beraber Gaylân'ın yanına getirildi. Gaylân zincirlerle ona işkence yaptı, ama Hâlid bir türlü konuşmadı. Gaylân bu durumu Velîd'e anlattı ve dedi ki: "Ondan daha sabırlısını görmedim. Hiçbir şey söylemiyor." Velîd de "Onu yanında hapset!" dedi. Bunun üzerine Gaylân onu, Yûsuf b. Ömer Irak'ın servetleriyle birlikte gelene kadar hapsetti. Velîd oturdu ve insanların yanına gelmesine müsaade etti. Bu sırada Yûsuf da onun yanında bulunuyordu. Ebân b. Abdullah en-Nümeyrî kalkıp Hâlid hakkında konuşmaya başladı. Yûsuf "Ben onu 50.000.000 dirheme satın aldım." deyince Velîd Hâlid'e "Yûsuf seni 50.000.000 dirheme satın alıyor. Eğer sen bu meblağı üstlenirsen ve ödemeyi taahhüt edersen ne âlâ! Aksi takdirde seni ona veririm!" diye haber gönderdi. Hâlid buna şöyle cevap verdi: "Ben hiç hür Araplar'ın satıldığını görmedim. Yerden alınan bir çöpü dahi üstlenmemi isterseniz, ben onu bile üstlenmem. Şimdi müminlerin emîri istediğini yapsın!" [Bu cevap kendisine ulaşınca] Velîd onu Yûsuf'a verdi. Yûsuf, Hâlid'in elbiselerini üstünden çıkarttırdı. Ona bir abâ ve bir kat daha giydirdi; onu semersiz, eğersiz bir bineğe bindirdi. Yanına Velîd b. Telîd'in kardeşinin oğlu Ebû Kuhâfe el-Mürrî'yi verdi. Velîd b. Telîd,

Hişâm'ın Musul valisiydi. Ebû Kuhâfe onu alıp Velîd'in askerî birliklerinden birinin olduğu bir yere götürdü. Sonra Ebû Kuhâfe onu çağırıp hakaret etti. Annesini de bu hakarete dâhil etti. Bunun üzerine Hâlid "Allah sana lânet etsin! Anneleri neden bu işe karıştırıyorsun ki? Vallahi sana hiçbir şey söylemem!" dedi. Ebû Kuhâfe onu sıkıştırdı, ona kötü bir şekilde işkence yaptı. O hiç konuşmayınca onu alıp yola çıktı. Yolda bir yere vardıklarında Temîm b. Zeyd el-Kaynî "Sâlim" adındaki bir mevlâsıyla ona nar suyu gönderdi. Bunu öğrenen Yûsuf, Temîm'e 500 kırbaç vurdu. Sâlim'e de 1.000 kırbaç vurdu. Yûsuf daha fazla eziyet çeksin diye yol boyunca Hâlid'i yürütüyordu.

Sonra Yûsuf Hîre'ye geldi. Hâlid'i ve Hişâm b. İsmâil'in oğulları olan İbrâhim el-Mahzûmî ile Muhammed el-Mahzûmî'yi çağırttı. Bunlar Velîd'i devirmeye çalışanlardı. Bunun üzerine Yûsuf, Hâlid'e işkence yaptı. Hâlid ise tek kelime etmedi. İbrâhim b. Hişâm yapılanlara dayandı. Muhammed ise korkuya kapıldı. Hâlid bir gün boyunca işkencede kaldı. Sonra göğsünün üzerine falaka kondu ve o gecede öldürüldü. Hîre yakınlarında, üzerindeki abâ ile birlikte gömüldü. Bu olay hicrî 126 yılı Muharrem ayında meydana geldi. Âmir b. Sehle el-Eş'arî gidip mezarının başında bir at kesti. Bu sebeple Yûsuf ona 700 kırbaç vurdu.

Bana Ebû Bekir el-A'yen anlattı, dedi ki: Bana Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn anlattı, dedi ki: Bana Yûsuf b. Ömer ile beraber bulunan biri anlattı, dedi ki: Yûsuf'a getirildiği zaman Hâlid'i gördüm. Bir sopa getirildi ve ayaklarının üzerine kondu. Sonra adamlar bunun üzerine çıktılar ve ayaklarını kırdılar. Vallahi Hâlid bu arada ne yüzünü ekşitti ne de tek kelime etti.

Velîd b. Yezîd, Ebü'z-Zinâd'a dedi ki: "Yûsuf'a Hişâm b. İsmâil'in iki oğluna işkence yapması için tâlimat verdim." Ebü'z-Zinâd "Vallahi çok sevindirici!" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Velîd kâğıt alıp Yûsuf'a şöyle bir mektup yazdı: "Mektubum sana ulaştığı zaman Hişâm b. İsmâil'in iki oğluna ve Hâlid'e işkenceyi arttır. Öyle arttır ki bu işkence sonucunda ölsünler." Bu sebeple şöyle deniliyordu: "Onu öldüren Ebü'z-Zinâd'dan başkası değildir."

Medâinî dedi ki: Sağlam olan rivayete göre Kays kabilesinden biri şu beyitleri söyledi ve Velîd'e isnat etti:

İşte Hâlid, bir esir olarak geceledi ya!
Yiğitseler bunu engelleselerdi ya!
Hâlid ki onların büyükleri ve önderleriydi eskiden
Gölgelikler yaptık ona rezil rüsvâ eden
Eğer izzetli kabileler olsaydı onlar [sahip çıkarlardı ona]
Onun [onlara] yaptıkları [iyilikler] gitmezdi boşa!

İmrân b. Helbâ el-Kelbî bir kasidesinde şöyle dedi:

Ne zaman bir sakin ve bir köpekle karşılaşırsan
Kays kabilesinden, korkacaksın mülkün zâil olmasından
Şayet kınarsanız yaptıklarımızı, şunu biliniz
Siz ve dedeniz çok şeyler söylediniz

Mansûr b. Cumhûr şöyle dedi:

Ey kavmim! Asla dönmeyin görüşünüzden! Andolsun ki
Tecrübe ederek gördünüz ihaneti, Mervân'ın çocuklarından
Amr'ı öldürenler devam ediyorlar ihanetlerine
Keysân'a ihanete davetiye çıkarıyorlar, Allah'a yemin ederek
Vatan yaptılar arzın zirvelerini sonunda
Zorla, çocukları getirdiler insanların işlerinin başına
Rehber edinmediler Allah'ın kitabını, edindiler
Allah'a yakınlaşma vesilesi, Allah'a isyan olan arzularını
Görmez misin? Mudar kabilesi beraberce koparır
Bir savaşı ve vuruşmayı, ayrı işleri tek yaparak/birleşerek
Vuruyorlar boyunlarını önderlerimizin
Asıyorlar bizi Zübyân elbiselerine

Medâinî dedi ki: Yûsuf, sayıları 350 kadar olan Hâlid'in adamlarını tutukladı ve dedi ki: "Geriye yünlü/okkalı bir koç kaldı. Mutlaka onun da kırkılması lâzım!" Bu sözüyle Hakem b. Avâne el-Kelbî'yi kastediyordu. Bu kişi [bugün Pakistan'daki] Sind bölgesinden sorumluydu. Hişâm bu konuda Yûsuf ile görüşmüştü. Yûsuf, Hâlid'in adamlarından 9.000.000 dirhem aldı. Hişâm'ın kınaması olmasaydı daha da fazla alırdı.

Yûsuf, Hâlid'in Dâvûd adındaki bir mevlâsını tutukladı ve ona Hâlid'in mal varlığı hakkında sorular sordu. Ancak Dâvûd hiçbir şey anlatmadı. Bu sebeple Yûsuf onu öldürene kadar dövdü. Hemen peşi sıra Saîd'i çağırttı. Bu da Hâlid'in izinden giden biriydi. Temîm kabilesinden olan bu şahsı da öldürene kadar dövdü. Asıl adı Dâzbeh olan ve bir malın tam olarak geri ödenmesiyle ilgili olarak işkence görünce beli bükük kaldığından kendisine bu anlamda Mukaffa' denilen kişi Fâris'in vergilerinden sorumluydu. Onu bu göreve Hâlid atamıştı. Mukaffa' kendisine iyi davransın diye gardiyana 100.000 dirhem vermişti. Gardiyan da kendisine yumuşak davranıyordu. Yûsuf, Mukaffa'ı çağırttı. Yûsuf'un gözleri önünde ölene kadar kendisine işkence yapıldı.

Hâlid'in memurları Yûsuf'un huzuruna getirildi. Onlardan biri "Bütün vergileri topladım, memleketlerde bir dirhem bile bırakmadım." deyince Yûsuf "Yalan söylüyorsun!" deyip ona 300 kırbaç vurdu.

Bunlardan bir diğeri "İnsanların ihtiyaçlarını görebilecekleri dışındaki bütün gelirleri topladım." dedi. Yûsuf buna da "Hayır, sen hepsini topladın!" deyip 400 kırbaç vurdu.

Bir başkası "Bütün haraçları topladım. Böylece malımı artırdım." dedi. Yûsuf buna "Memleketleri harap ettin!" dedi ve 500 kırbaç vurdu.

Medâinî dedi ki: İsmâil b. Yesâr'a denildi ki: "Ne iş istersen söyle! Biz sana kefiliz." İsmâil "Biraz mühlet verin bana! Bakayım yılbaşında Yûsuf ne yapacak? O memurlara nasıl davranacak? Bir göreyim!" dedi. Onlara işkence yaptığını görünce şöyle dedi:

Bir şey gördüm Nevruz sabahında
Korkunç mu korkunç! Menetti beni idarenizden bu şey
İdarecilikten uzak durdum, Yahyâ'dan sonra
Ve Ebû Ebân en-Nehşelî'den sonra
Kusur etmekten sakınırım haraç konusunda
Nevruz ve törenler konusunda

Dediler ki: Uryân b. Heysem, Cerrâh b. Abdullah b. Ayyâş el-Hemdânî'yi kırbaçla dövdü. Bu kişi Hâlid'in şurta teşkilâtından sorumluydu. Bu durum üzerine İbn Ayyâş, Hâlid'e şikâyette bulundu. Hâlid bu şikâyeti

önemsemedi. Ancak Yûsuf, Hâlid'e işkence yapınca Ayyâş'ın iki oğlu geldi ve ona hakaret edip şöyle dediler: "Hıristiyanın oğlunu böyle mi dövüyorsun? Aslında annesini bunun yüzüne pisleyene kadar dövmen lâzım!" Bu sözlerine karşılık onlara "Siz ikiniz işkencede olan bir esire mi böyle hakaret ediyorsunuz?" denince onlar da "O bizi emîr iken dövecek, biz de esir iken ona hakaret etmeyeceğiz! Peki o zaman intikamımızı ne zaman alacağız?" dediler. Bunun üzerine Hâlid onlara şunu söyledi: "Ey mensup oldukları kavmin alçaklarının oğulları! Kırbaçlara dayansaydınız ya?"

Hâlid'i destekleyen bazı kimseler bu ikisini tartaklayıp elbiselerini parçaladılar. Dövenlerin haberi Yûsuf'a ulaşınca, Yûsuf onlara "Bu ikisini mi dövdünüz?" diye sordu. Onlar da "Hâlid'e yaptıklarına öfkelendiğimiz için dövdük!" diye karşılık verdiler. Bunun üzerine Yûsuf her birine 1.000 kırbaç vurdu.

Medâinî dedi ki: Yûsuf'un emri üzerine Bilâl'e işkence yapıldı. Bilâl 300.000 dirhem vermeyi taahhüt etti. Bunun için kendisinden kefiller istendi. O da kefiller buldu. Akabinde bir fırsatını bulup Şam'a kaçtı. Anlatılanlara göre hizmetçisi ona tekerlekli bir oturak almak isteyince ifşa oldu. Bazılarına göre ise hizmetçisi Hâlid'e tekerlekli bir oturak aldı, ancak Hâlid onu yaktı. Hizmetçisini de dövüp tahkir etti. Bu hizmetçi Hişâm'a getirildi. Hişâm'ın tâlimatı üzerine güneşin altında durdurularak cezalandırıldı. "Beni müminlerin emîrine götürün, ne isterse yapacağım!" dediyse de kabul edilmedi. Hişâm onu Yûsuf'a gönderdi. Yûsuf öldürene kadar ona işkence yaptı.

Abdullah b. Ebû Bürde, gardiyana dedi ki: "Ölüler listesinde Yûsuf'a benim de adımı götür!" O da böyle yaptı. Yûsuf ise "Bana ölüsünü göster!" dedi. Bunun üzerine gardiyan onun üzerine kapaklanıp onu boğdu. Bazılarına göre ise ölüler listesine adının yazılmasını isteyen Bilâl, öldürülen ise Abdullah'tı.

Yûnus en-Nahvî şöyle dedi: Bilâl'i kendi hakkındaki dehasından başka bir şey öldürmedi. Zira gardiyana ölüler listesine adının konmasını, bunu yaparsa kendisine maddî bir şeyler vereceğini teklif etti. Gardiyan da onun adını ölüler listesinde Yûsuf'a götürdü. Ancak Yûsuf "Bana ölüleri göster!"

deyince gardiyan Bilâl'in üzerine kapaklanıp onu boğdu ve ölüsünü Yûsuf'a gösterdi.

Dediler ki: Kays ve Tağlib kabileleri, aralarında yaşanan bazı şeylerden dolayı [bozulan aralarını düzeltmek için] birbirlerini barışa davet ettiler. Tağlib kabilesinden biri bu iş için bir şeyler alıp Hâlid'in yanına geldi. Hâlid de Becîle kabilesinin mevlâsı olan Süleyman b. Muhâcir'e bu konuda beyitler söylemesini emretti. Ayrıca insanların huzuruna gelebilmesi için genel bir izin verdi. İnsanlar Tağlib kabilesinden olan kişiyle beraber Hâlid'in huzuruna geldiler. Bunun üzerine Süleyman b. Muhâcir şu beyitleri söyledi:

Tağlib mi, yoksa Kays mı gördü kendi beldelerinde
Savaşı? Savaş onları sabırsızca ısırınca
Çağrı yaptı her iki kabile de
Barışa! En fazla itaat edilmesi gerekir barışa çağırana!
Unutur mu Benî Galbâ[493] *Bişr Savaşı'nı*
Kays'ın karnını ağrıtan? Duyuyordu bunu kabileler

Akabinde Tağlibî şöyle dedi:

Dikkat edin, hayır! Unutmaz Süleym ve Âmir
Umeyr'in makamını, gölge kesildiği zaman
Geç onu! Ancak şu kişi hakkında ne dersin?
Almak için aşırı istekle onun için size geldik!

Hâlid, Tağlib kabilesine mensup bu şairin [şiiri hoşuna gitmediği için] yüzüne bakmadı ve ona herhangi bir bahşiş vermedi. Şair de onu terk etti ve çekip gitti.

Bana Esrem, Ebû Ubeyde'nin şöyle dediğini anlattı: Yûsuf, Hâlid'e işkence edince Hâlid, Zeyd b. Ali b. Hüseyin ile Dâvûd b. Ali b. Abdullah b. Abbas'a büyük miktarda emaneten mal bıraktığını iddia etti. Yûsuf bu konuyu Hişâm'a bir mektupla bildirdi. Hişâm da dayısı İbrâhim b. Hişâm'a -ki o Hişâm'ın Medine'deki valisiydi- Zeyd ve Dâvûd'un getirilmesini isteyen bir mektup gönderdi. Bu ikisi Hâlid'in kendilerine emaneten bir

493 Tağlib kabilesinin diğer adıdır. (çev.)

şey bırakmadığına dair yemin edince İbrâhim b. Hişâm şöyle dedi: "Bana göre ikiniz de dürüstsünüz. Ancak müminlerin emîri sizi kendisine götürmem için bana haber gönderdi." Ardından bu iki kişi Hişâm'a götürüldü. Hişâm'ın yanına vardıklarında Hişâm, onlardan Hâlid'in kendilerine hiçbir emanet mal bırakmadığına dair en ağır yemini etmelerini istedi. Onlar da yemin ettiler. Ancak Dâvûd [kendisine emanet değil de şu teklifin yapıldığını itiraf ederek] "Irak'ta Hâlid'in yanına vardım, bana 1.000 dirhem verilmesini emretti." dedi. Zeyd ise "Minberlerde dedeme lânet okuyan biri bana nasıl emanet mal bırakır ki?" dedi. Bu sözler karşısında Hişâm "Siz [Hâlid'i kastederek] hıristiyanın oğlundan daha doğru söylüyorsunuz. Yûsuf'un yanına gidin ve sizi Hâlid ile yüzleştirsin, böylece onun yalanını yüzüne vurun!" dedi. Onlar da bu söyleneni aynen yapınca Hâlid şöyle dedi: "İşkence beni böyle bir yalanı söylemeye mecbur bıraktı. Siz gelmeden Allah beni kurtarır diye düşündüm."

Medâinî ve başkaları dediler ki: Yûsuf göreve ilk olarak Kûfe'de başladı. Ancak buraya yerleşmedi, Vâsıt'a gitti ve burada bir yıl kaldı. Ziyâd b. Ubeydullah[494] el-Hârisî'yi [vali olarak] Kûfe'ye atadı. Daha sonra Yûsuf b. Ömer [aynı göreve] Muhammed b. Kâsım'ı tayin etti.

Kümeyt bir kasidesinde şöyle dedi:

Gördüğümde zamanın sırtını çevirdiğini
Karnına doğru, kumlarda yuvarlanan kişinin yaptığı gibi
Tutundum bir ipe ki kopmasından korkmuyorum onun
O ip Hakem b. Salt'ın ipidir ki yeter bana dayanak olarak

Dediler ki: Yûsuf bir gün prangaya vurulmuş olan Esved'e baktı. Esved, Yûsuf'un insanlara yemek verdiği sofralardan birinde oturmuştu. Kim isterse bu sofralara oturup yemek yiyebiliyordu. Bir keresinde Şamlılardan biri Esved'i [oturduğu yerden] kaldırmak için kılıcının kabzasıyla vurdu. Yûsuf bu durumu gördü ve Şamlı olan o kişiyi çağırıp 100 kırbaç vurdu. Esved'e de dedi ki: "Sen nesin?" Esved "Köleyim!" diye cevap verdi. Yûsuf onun satın alınmasını emretti. [Satın alınmasından sonra] onu âzat edip hürriyetine kavuşturdu ve ona "Her gün yemeğimize gel!" dedi.

---

494 Bu isim, Arapça orijinal metinde yanlış olarak "Abdullah" diye geçmektedir. (çev.)

Medâinî dedi ki: Yûsuf'ta birtakım güzel hasletler olduğu söylenmektedir. Bunlar; uzun kılınan namaz, doğru bir inanç, vefa, mescitlere devam, maiyetindeki kimseleri ve hane halkını insanlardan muhafaza etme, güzel ve akıcı bir dil, evindeki tevazu, güzel bir fıtrat, çokça dua ve yakarış gibi vasıflardır. Sabah namazını kılar, sonra da kuşluk vaktine kadar kimseyle konuşmaksızın kıbleye dönük olarak tesbih ve dua ile meşgul olurdu. Kur'ân ve Sünnet'e son derece bağlı, orta çizgide biriydi. Dünya kaygılarından uzaktı. Şiir ve edebiyatı da çok iyi bilen biriydi.

Saîd b. Selm dedi ki: Bazı kimseler Yûsuf'tan bahsedip gıybetini yaptılar. Ebû Bekre'nin mevlâsı Yûsuf b. Süleym onlara şöyle dedi: "Yûsuf konusunda insaflı ve âdil olun! Zira Hâlid b. Abdullah, Yemen ve acemlerden bazı kimseleri Ebân b. Velîd'e karşı gönderdi. Yûsuf bunları zayıflatıp yok etti. Bunlardan sadece biri kurtuldu ki o da İbn Kirmânî'dir. Onun size ne yaptığını hepiniz gördünüz. Diğerleri de kalsaydı kim bilir neler olurdu?"

Bana Ömer b. Şebbe, Hayyân b. Bişr'den; o da Cerîr'den naklen Mugîre'nin şöyle dediğini anlattı: "Yûsuf gelene kadar müslümanlar zillet içindeydiler." İbn Nevfel bir şiirinde Yûsuf'u methederek şöyle demektedir:

Zekât verebilecekler müşriklerdi o başımıza geldiğinde
Hâkim olanlar da onlardı, sakladığımız ve açığa vurduğumuz şeylere
Başımıza hayırlı Yûsuf geldiğinde aydınlandı
Yeryüzü, hatta her vadi nurla doldu sonunda
Adaleti gördük âşikârâne insanlar arasında
Oysa zuhur etmemişti adalet Ukaylî'den önce

Yine bu şiirinde sonraki beyitlerde şöyle demektedir:

Bize gösterdi, halife attığı/atadığı zaman
İyi niyetle yeni bir adamı
Cehennem ehli gibi, yardım çağrısı yaptıklarında yardım edilir
Hepsine onların, kaynar su ve irin ile

Dediler ki: Yûsuf, Kellûb es-Sarîmî'ye dedi ki: "Kirman'a atamak için bana birini göster!" Nümeyle b. Mürre'yi işaret edince Yûsuf da onu oraya atadı. Ancak 500.000 dirhemlik bir kayıp oldu. Bu sebeple Kellûb'a 500 kırbaç vurdu, Nümeyle'yi de kırbaçladı.

Yûsuf, Fesâ ve Derâbcird[495] denilen yerdeki Kürtler'in idaresini Abdullah b. Târık el-Anberî'ye verdi. Ancak o bazı Kürtler tarafından öldürüldü. Oğlu Kudâme, Yûsuf'un mektubunu Abdülkerîm el-Mâzinî'ye götürdü. Bu sırada Abdülkerîm, Fesâ ve Derâbcird'in idaresinin başındaydı. [Yûsuf] ondan buraları kendisine vermesini istiyordu. Abdülkerîm ona dedi ki: "Senin intikamın benim intikamım gibidir. [Burada halk zengin olduğu için] kişi başına düşen haraç miktarı çok fazla! Tahsil etmem için müsaade et! Tahsilattan sonra sana teslim edeyim." Ancak Kudâme sabretmedi ve onu bundan menetti. Abdülkerîm bu durumu bir mektupla Yûsuf'a haber verdi. Bu sebeple Yûsuf, Kudâme'yi çok feci bir şekilde dövdü. Yûsuf, Abdülkerîm'i görevden alıp da yerine Kudâme'yi atayınca Abdülkerîm, Yûsuf'a şöyle dedi: İşte bu tam da şairin kendisi için şöyle dediği kişidir:

Büzahş'ın[496] *sema sı raks ederse senin üzerinde*
Andolsun ki ödenir Derâbcird'in haraç vergileri de

Abdülkerîm'in bu sözlerine karşılık Yûsuf "Ey Allah'ın düşmanı! Ya sen böyle birinin arkadaşıysan!" dedi ve onu feci şekilde dövdü.

Dediler ki: Yûsuf'un sofralarına türlü türlü yemekler konurdu, isteyen istediğinden yerdi. Bu sofralardan birine bir gün balık kondu. Hammâd b. Ebü'd-Derdâ adında -ki bu şahsın ailesi Ebü'd-Derdâ ailesine nispet edilen ancak bu aileden olmayan, Kûfelilerin kendilerine Benî Ebü'd-Dartâ oğulları dediği bir ailedir- Kûfeli biri "Ey müminlerin emîri! İşte bu nûn'dur/balıktır." dedi. Bunun üzerine Yûsuf "Ya babanın diliyle konuşursun ya da dayağı yersin!" deyince o da "Bu küvârdır." dedi. Bu kelime Nabatîce "balık" demekti. Bu cevabından sonra Yûsuf onun yakasını bıraktı.

Medâinî dedi ki: Yûsuf b. Ömer, Sâlih b. Küdeyn'i bir yerin valiliğine atadı. Bunun üzerine 30.000 kişi ona karşı ayaklandı ve Sâlih hapsedildi. O sırada Bilâl de hapisteydi. Bilâl ona dedi ki: "İşkenceci Sâlim adında biridir. Lakabı Rutbîl'dir. Ona bu lakabıyla hitap etmekten sakın!" Bunu ona tekrar tekrar söyledi. Sâlim ona işkence yapmaya başlayınca Sâlih, Sâlim'in adını ve künyesini unutuverdi. Onun için "Ey Rutbîl! Allah'tan kork!" de-

495 İran'da Şîraz'a 50 fersah uzaklıkta bir şehirdir. Fesâ da ona bağlı beldelerden biridir. (çev.)
496 Büzahş, Belh'e on konaklama mesafesinde, Tahâristan'ın üst kısmında bir beldedir.

meye başladı. Rutbîl de bunu duydukça "Vurun!" diye emrediyordu. Dövmeyi bıraktıklarında Bilâl ona dedi ki: "Sana ona Rutbîl dememeni söylememiş miydim?" Sâlih ona şu karşılığı verdi: "Senden başka beni Rutbîl'in eline düşüren var mı ki? Sen olmasan ben Rutbîl'i nereden bilecektim? Sen iyi günde de kötü günde de kötülüğü bırakmıyorsun."

Yûsuf'un şurta sorumluluğunu Gatafân kabilesinin Mürre kolundan olan Abbas b. Sa'd el-Mürrî, kâtipliğini Süleyman b. Zekvân ile Sakîf kabilesinin mevlâsı olan Ziyâd b. Abdurrahman, muhafızlık ve kapıcılık işlerini ise Cündeb yürütüyordu. Cündeb hakkında şair şöyle demiştir:

Bir emîr geldi bize, cezası şiddetli mi şiddetli!
Üstelik kapı bekçisinin bekçisi de bekçi!

Yûsuf, Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Leylâ'yı yargının başına getirdi. Bu kişi biraz hiddetli bir fıtrata sahipti. Yûsuf ona dedi ki: "Bir kavmin ücretli işçisi olduğunu unutma! Sana ücretini tam verdiklerinde sen de işini tam yap! İsyan etmek istediğinde ye, Allah senin karnını doyurmasın! Evlen, Allah seni iffetli kılmasın! Öfkelendiğin zaman [yargılamayı bırak va makamından] kalk!"

Medâinî ve başkaları dediler ki: Yûsuf b. Ömer bir hutbesinde şöyle dedi: "İnsanlar arasında fitne kapısını ilk açan ve ilk kan döken Ali ve -Ammâr b. Yâsir'i kastederek- onun siyahî arkadaşıdır." Vâsıt'ın yeşilliklerinde bir çift baykuş vardı. Yûsuf "Bana sapanla atış yapan birini bulun!" dedi. Biri getirildi. Adam yuvalarına sapanla atış yaptı. Baykuşların biri dışarı çıkınca onu vurup öldürdü. Sonra diğeri çıktı. Ona da sapanla atış yapıp vurdu. Akabinde Yûsuf bu adamın hapsedilmesini emretti ve bu şahıs bir yıl kadar hapis yattı. Yûsuf, Vâsıt'tan ayrılacağı zaman bu kişi kendisine hatırlatılınca Yûsuf, onun serbest bırakılmasını emretti.

Medâinî, Hakem b. Nu'mân'ın şöyle dediğini anlattı: Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik, Yûsuf'u görevden alıp yerine Abdülmelik b. Muhammed b. Haccâc'ı getirmek istedi. Bu amaçla Yûsuf'a şöyle bir mektup gönderdi: "Sen müminlerin emîrine hıristiyanın oğlunun [yani Hâlid'in] memleketleri harap ettiğini haber veren bir mektup gönderdin. Bunun yanı sıra götürülmesi gerekenleri Hişâm'a götürüyordun. Memleketlerin harap

oluşundan sonra, senin onları imar edip eski haline getirmiş olman gerekir. Müminlerin emîrinin senin hakkındaki düşüncesini haklı çıkarmak üzere ona git! Böylece senin kabiliyetin sebebiyle diğer kimselerden üstünlüğünü görsün. Ayrıca senin onunla akrabalık bağın da var. Zira sen onun dayısısın ve başkalarına nispeten daha vefalı olmalısın. Ayrıca müminlerin emîrinin Şam halkı ile başka kimselere daha fazla atıyye verdiği, Hişâm'ın uzun süre katı tutumu sebebiyle ailesinin yaptıkları ve bunun hazinelere nasıl zarar verdiği mâlumundur." Akabinde Yûsuf yola çıktı ve yerine vekil olarak amcasının oğlu Yûsuf b. Muhammed'i bıraktı. Irak'tan beraberinde emsali görülmemiş bir şekilde mallar, kıymetli eşyalar ve kaplar götürüp Velîd'e takdim etti. Bu sırada Hâlid b. Abdullah tutukluydu. Hassân en-Nabtî bir gece Yûsuf ile buluştu ve ona Velîd'in [kendisinin yerine] Abdülmelik b. Muhammed b. Haccâc'ı atayacağını haber verdi. Ayrıca ona şöyle dedi: "Velîd'in arkadaşları ve vezirleri ile arayı bulup onlara bazı şeyler vermelisin." Yûsuf "Yanımda bir dirhem bile fazla para yok ki!" diye karşılık verince Hassân "Bende 500.000 dirhem var. İstersen senin olsun! Yok arzu edersen [borç olarak kabul et ve] imkân bulduğunda bana iade edersin." dedi. Yûsuf da "Sen onları, konumlarını, yerlerini benden daha iyi bilirsin, bunu onlara dağıt!" dedi Hassân da söyleneni yaptı. Bu sebeple Velîd'in kapısında duran herkes, ona saygı gösteriyor ve değer veriyordu. Hassân, Yûsuf'a dedi ki: "Velîd'in yanına sabah vakti değil de akşam vakti git. Yerine vekâleten bıraktığın kimseden sana gelmiş gibi şöyle bir mektup yaz: Sana bu mektubu yazmaktan başka elimden bir şey gelmiyor. Ebân b. Abdullah en-Nümeyrî Hâlid'e 40.000.000 dirheme karşılık kefil olmayı istedi. Sen ise buna 10.000.000 daha ekleyip, Hâlid'in sana verilmesini iste!" Yûsuf söylenilenleri aynen yaptı. Bu durum karşısında Velîd, Yûsuf'a "Eski işine dön!" dedi ve Hâlid'i de ona verdi. Yûsuf ise Hâlid'i aldı. Çulsuz ve eğersiz bir bineğe bindirdi. Bu durum karşısında Muhammed b. Kâsım şöyle dedi: Ona acıdım, yaş ve kuru meyvelerden hoş bir kısım yiyecekleri bir bohçaya koyup Hâlid'in yanına gittim. Ona yaklaşıp bohçayı verince bana "Bunlar Uman'dan gelen şeyler! Biliyorum, zira kardeşim Feyz Uman'ın vergi memurlarındandı." dedi. Bu sözler karşısında içimden dedim ki: "Bu durumda bile şerrini devam ettiriyor." Bir ara Yûsuf'un aklına esince "Hıristiyanın oğluna ne dedin?" diye sordu. Ben de "Birtakım ihtiyaçlarını

giderdim." diye karşılık verdim. Yûsuf "İyi ettin, zira o esir biridir!" dedi. Eğer Yûsuf ne yaptığımı bilseydi bana bir kötülüğü dokunurdu.

Dediler ki: Yûsuf, Ziyâd b. Ubeydullah el-Hârisî'yi Kûfe'ye atadı. Böylece o da Hâlid'in adamlarını yakaladı. Daha sonra Yûsuf kendisini bu görevinden azledip yerine Abbas el-Hemdânî'yi atadı. Sonra Hakem b. Salt'ı atadı. Hakem'i de bu görevden aldıktan sonra birçok kişiyi daha atadı. Ancak dönüp tekrar Hakem'i atadı. [Hakem'i ikinci kez azlettikten sonra] Yûsuf b. Muhammed b. Kâsım es-Sekafî'yi tayin etti. Şurta teşkilâtının başına İbn Erâke es-Sekafî'yi getirdi. Sonrasında Ubeydullah b. Abbas el-Kindî'yi atadı. Şurta teşkilâtının başına Avvâm b. Havşeb'in kardeşi Hırâş b. Havşeb'i atadı ki bu kişi Zeyd b. Ali'nin naaşını çıkarmak için mezarını kazan kişidir.

Velîd öldürülüp de yerine Yezîd b. Velîd geçene kadar Yûsuf Irak valiliğini sürdürdü. Yûsuf, Yezîd döneminde firar etti, ancak yakalandı. Yezîd ve kardeşi İbrâhim döneminde Yûsuf tutuklu idi. Sonrasında İbn Hâlid el-Kasrî tutuklu iken onu öldürdü. İnşallah ileride bununla ilgili haberlere yer vereceğiz.

Selm b. Kuteybe dedi ki: Yûsuf b. Ömer [yanına varmam için] bana haber gönderdi. Huzuruna vardığım zaman "Bu aralar seni göremiyorum?" dedi. Ben de "Hastaydım." diye cevap verdim. "Yalan söylüyorsun, hiç de hasta bir halin yok. Evine git ve haftaya bugün gel!" dedi. Eve döndüm ve haftaya aynı gün tekrar geldim. İzin verince huzuruna varıp selâm verdim. Selâmımı aldı ve "Otur!" dedi. Ben de oturdum. Yûsuf b. Ömer sözlerine şöyle devam etti: "Müminlerin emîrine zarif şeylerden bazı hediyeler hazırladım. Ayrıca seni övdüğüm ve senin için Horasan valiliğini istediğim bir mektup yazdım. Heyete seni övmelerini söyledim, seni de onların başına atadım." Heyet içerisinde Temîm kabilesinden bir grubun içinde Kumeyr b. Mes'ûd da vardı. Hişâm'ın yanına vardığım zaman heyettekiler beni ona takdim ettiler. Hişâm [Horasan'a vali olarak atanmamı uygun görmemiş olacak ki buna gerekçe sadedinde] şöyle dedi: "Onun Irak'ın diğer vilâyetlerinde Horasan'dan daha fazla işi var!"

Bana Ömer b. Şebbe, Ubeydullah b. Cennâd'dan naklen Atâ b. Müslim el-Hifâf'ın şöyle dediğini anlattı: Zeyd b. Ali, Yûsuf'un yanına geldiği zaman dedi ki: "Hâlid el-Kasrî bana emaneten mallar bıraktığını iddia ediyor. Minberinde atalarıma söven biri nasıl olur da bana emanet mal bırakır?" Yûsuf, Hâlid'i bir abâ içerisinde getirtti ve ona "İşte Zeyd, işte Dâvûd b. Ali! İkisi de senin onlara emanet bir mal bırakmadığına dair yemin ettiler!" dedi. Hâlid buna şöyle cevap verdi: "Ona ve atalarına sövdüğüm halde Zeyd'e nasıl emanet bırakabilirim ki?" Bunun üzerine Yûsuf Hâlid'e sövüp saydı ve onu geri gönderdi.

Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ dedi ki: Zeyd b. Ali ve Dâvûd b. Ali, Hâlid'e "Seni bunu yapmaya sevk eden şey nedir?" diye sorduklarında Hâlid "İşkenceyi arttırdılar. Ben de rahatlamak için böyle yaptım. Siz gelmeden önce de Allah'tan beni kurtarmasını diledim." dedi.

Medâinî dedi ki: Abdülkerîm b. Selît el-Hanefî, Yûsuf'un yanına geldi. Yûsuf onu Hişâm'a gönderdi. Hişâm da ona dedi ki: "Duyduğuma göre sen Horasan'ı iyi bilirmişsin." Abdülkerîm "Evet, öyledir." dedi. Hişâm "Orası için kimi düşünürsün?" deyince Abdülkerîm "Oralı olan Kirmânî uygundur." diye cevap verdi. Hişâm "O da kim?" diye sordu. Abdülkerîm "Ezd kabilesinden biridir." dedi. Bu sözler karşısında Hişâm'ın yüzünde bir hoşnutsuzluk belirdi ve "Onun adı ne?" diye sordu. Abdülkerîm "Cüdey' b. Ali!" diye cevap verdi. Hişâm onun ismini uğursuz saydı ve "O bana yaramaz!" diye karşılık verdi. Abdülkerîm "Maskale b. Hübeyre eş-Şeybânî'nin kardeşinin oğlu Ebü'l-Mîlâ Yahyâ b. Nu'aym b. Hübeyre'ye ne dersin?" diye sorunca Hişâm "Rebî'a kabilesi bir işe yaramaz!" dedi. Abdülkerîm "Ukayl b. Ma'kıl el-Leysî'ye ne dersin?" deyince bu isim Hişâm'ın hoşuna gitti. Bunun üzerine Abdülkerîm "Eğer bir huyunu hoş görürsen tabi?" dedi. Hişâm "Nedir o?" diye sorunca Abdülkerîm "Midesi ve beli konusunda iffetli biri değil." diye karşılık verdi. Hişâm "O zaman o da bana yaramaz!" dedi. Abdülkerîm "Tecrübe sahibi ve edip biri olan Mansûr b. Ömer b. Ebü'l-Harkâ es-Sülemî'ye ne dersin?" diye sordu. Hişâm bunu beğendi. Bunun üzerine Abdülkerîm "Tabi bir karakterini hoş görürsen?" deyince Hişâm "Nedir o?" diye sordu. Abdülkerîm "Araplar'ın en uğursuzudur." diye cevap verdi. Hişâm "O zaman o da bana yaramaz!" dedi.

Abdülkerîm "Yaşı kemale ermiş ve aklı başında olan Micşer b. Müzâhim es-Sülemî'ye ne dersin?" diye sordu. Hişâm bunu beğendi. Ancak Abdülkerîm "Tabi bir karakterini hoş görürsen!" diye karşılık verdi. Hişâm "Nedir o?" diye sorunca Abdülkerîm "Araplar'ın en yalancısıdır." dedi. O zaman Hişâm "Yalancı ile birlikte olmak akıl kârı mıdır? Bana yaramaz!" dedi. Abdülkerîm "Son derece itaatkâr olan Yahyâ b. Hudayn b. Münzir'in oğluna ne dersin?" diye sorunca Hişâm "Ben sana Rebî'a kabilesi bir işe yaramaz, demedim mi?" dedi. Bunun üzerine Abdülkerîm "Babasının öcünü alan Katan b. Kuteybe b. Müslim'e ne dersin?" diye sordu. Hişâm "Bana yaramaz!" diye cevap verdi. Abdülkerîm "Nasr b. Seyyâr'a ne dersin?" diye sordu. Hişâm bu isme sıcak baktı. Abdülkerîm "Ancak bunun Horasan'da bir kabilesi yok." deyince Hişâm [son söz olarak] şunu söyledi: "Ben onun aşiretiyim, ey babası ölesice! Yoksa benden daha üstün bir kabilenin var olduğunu mu düşünüyorsun? Ey Hizmetçi! Onun görevlendirme yazısını yaz!" dedi ve bu yazıda onun Yûsuf b. Ömer ile çalışacağını belirtmesini emretti. Akabinde söz konusu kişi yazısını aldı ve Yûsuf'a uğramadan Hulvân'ın yolunu tuttu.

Dediler ki: Yûsuf, Bilâl b. Ebû Bürde'yi Basra valiliğinde sekiz ay tuttu. Sonra da "Bana memurlarını gönder!" diye bir mektup gönderdi. O da Saîd b. Râşid'i gönderdi. Saîd ona dedi ki: "Benim ile senin misalin iki berberin misaline benzer ki onlardan birine 'Arkadaşının saçını kes ki o da boş zaman bulup senin saçını kessin.' denilir." Yûsuf, Saîd'in ayrılıp gitmesinden sonra Bilâl'i görevinde sadece birkaç ay daha tuttu.

Bana Abdullah b. Sâlih, İbn Künâse, Medâinî ve diğerlerinin şöyle dediklerini anlattı: Yûsuf kısa boylu ve kaba sakallıydı. Yerde sürüklediği uzun elbiseler giyerdi. Son derece katı bir cezalandırıcı ve insanları döverken çok aşırı giden biriydi. Yûsufî denilen bir çeşit elbiseyi eline alır, sonra da tırnaklarını elbisenin üzerinde gezdirirdi. Eğer eline bir ip takılırsa elbise sahibini döver, hatta bazen elini bile keserdi.

Dediler ki: Bir gün evden dışarı çıkarılan değersiz bir dirhem için bir grup insanı dövdü. Ayrıca ağırlığından bir habbe eksik olan bir dirhem için 5.000 kırbaç vurdu. Yûsuf bir gün bir elbise ile birlikte bunu dokumuş olan bir dokumacının yanına geldi ve "Buna ne denir?" diye sordu.

Dokumacı "Seher bi-seher." diye cevap verince Yûsuf "Sen ne diyorsun be adam?" diye çıkıştı. Bunun üzerine kâtibi olan Kahzem "O 'Ahmer fî ahmer/kırmızı içinde kırmızı.' diyor." deyince Yûsuf "Kırmızı içinde kırmızı, öyle mi? Bir mahzuru yok! Ben de onun sırtını kızartayım da görsün!" dedi ve ona 300 kırbaç vurdu.

Bir gün bir elbise getiren kâtibine dedi ki: "Bu elbise hakkında ne dersin?" O da "Daha kısa bir kalıpta olmalıydı." deyince Yûsuf kumaşı dokuyan kişiye "Ey pis kokulunun oğlu! O doğru söylüyor!" dedi. Dokumacı da "Biz bu işi daha iyi biliriz!" diye karşılık verince bu sefer Yûsuf kâtibe "Ey pis kokulunun oğlu! O doğru söylüyor!" dedi. Bu kez kâtip Kahzem, "Bu adam yılda ancak bir elbise yapabiliyor. Oysa benim elimden bir yılda bunun gibi 100 elbise geçiyor!" dedi. Bu savunma karşısında Yûsuf tekrar dokumacıya "Ey pis kokulunun oğlu! O doğru söylüyor!" dedi. Bu şekilde bir süre karşılıklı atışma şeklinde birbirlerini yalanlayıp durdular. Sonunda Yûsuf elbisenin kalıplarını kontrol ettirip bir kalıbın eksik olduğunu tespit edince dokumacıya 500 kırbaç vurdu.

Dediler ki: Yûsuf'un küçük bayan hizmetçileri vardı. Bunlar arıları getirip Yûsuf'un oturduğu evin içine salıyorlardı. Arılar vızıldayınca Yûsuf çıkıp "Ey pislikler! Bu da neyin nesi?" diyor, sonra tekrar dönüyordu.

Dediler ki: Yûsuf bir gün bir yerlere çıkmak istedi. Bu sebeple câriyelerini çağırttı ve onlardan birine "Benimle gelir misin?" dedi. O da "Evet." diye cevap verince ona "Ey pislik! Bu sırf nikâh arzusu için! Öyle değil mi?" diye karşılık verdi. Sonra da "Ey hizmetçi! -veya ey Cüdeyh!- Şunun kafasını vur!" dedi. Bu sefer diğer birine "Sen ne dersin?" diye sordu. O ise "Evde kalmayı, çocuklarına bakmayı tercih ederim." deyince ona "Ey pislik! Bütün bunlar benden uzak kalman için! Öyle değil mi?" dedi ve "Ey Cüdeyh! Şunun kafasını vur!" diye emir verdi. Bir diğerine "Sen ne dersin?" diye sordu. Câriye "Ne diyeceğimi bilemiyorum. Şunun veya bunun dediğini desem bana ceza vermeyeceğinden emin değilim." dedi. Bunun üzerine Yûsuf "Ey pis kokulu! Yoksa sen beni çürütüp de bana karşı bir delil mi ileri sürüyorsun?" dedi ve dövülmesini emretti. Böylece [hayatını kurtaran câriye] dövüldü.

Heysem, İbn Ayyâş'ın şöyle dediğini anlattı: Bir adam Yûsuf'un huzuruna vardı. Yûsuf ona "Seni birkaç gündür göremiyorum." deyince adam "Karnım ağrıyordu." diye cevap verdi. Yûsuf da karın ağrısını kastederek "Fercin/kamışın da ağırıyor muydu?" dedi.

Dediler ki: Yûsuf Vâsıt'ta bir çayırda oturuyordu. Bir baykuş yuvası gördü ve yanındakilerden birine "Şuna bir şey at!" dedi. O da bir çeşit sapanla taş atıp baykuşu yere düşürdü. Bunun üzerine Yûsuf "Sen yoldan çıkmış azgın birisin! Bunun başını acıtın ve bir daha bunun gibi biri huzuruma gelmesin!" dedi.

Neha'ın mevlâsı Saîd b. Râşid bir gün "Efendimiz şöyle yapsa daha iyi olur." deyince Yûsuf "Ey pis kokulunun oğlu! Sen mi bana öğreteceksin?" diye karşılık verdi. Saîd, Hâlid el-Kasrî'nin mevlâsı olan Târık'ın kız kardeşinin oğluydu. Onun hakkında şair şöyle demiştir:

İpek elbise ağladı Saîd b. Râşid'in iki koltuk altından dolayı
Kervan katırları ağlar onun kıçından dolayı
Saîd b. Râşid'e hayret ki ne hayret!
Korumasız bir muhafızı var onun kapısında, hayret!

Medâinî dedi ki: Yûsuf, Vâzi' b. Abbâd b. Kays es-Sülemî'yi Basra'ya atadı. Bu kişi Bilâl'i yakalayıp Kûfe'de olan Yûsuf'a getirdi. Ancak Yûsuf Vâzi'i Basra valiliği görevinde fazla tutmadı. Onu görevinden aldı. Bazılarına göre ise onu Basra'ya atamadı, sadece Bilâl için gönderdi.

Yûsuf'un Ebü'l-Âc Kesîr b. Abdullah es-Sülemî'yi Basra'ya Vali Olarak Ataması

Yûsuf'un bu kişiyi atamasının sebebi şudur: Bir keresinde Ebü'l-Âc, Hişâm'ın huzurunda idi. Bu arada Hişâm'ın dayısı İbrâhim b. Hişâm b. İsmâil el-Mahzûmî de oradaydı. Yûsuf'un bahsi geçti. İbrâhim, Yûsuf hakkında hoş şeyler söylemedi. Bunun üzerine Ebü'l-Âc "Ey siyahî kadının oğlu! Yûsuf için bunlar söylenir mi?" dedi. Hişâm ne denildiğini anlamamıştı. Ebü'l-Âc'a işaret edilince sustu. Bu olay Yûsuf'a intikal edince Yûsuf onu takdir etti ve gelmesi için haber gönderdi. O da Yûsuf'un yanına gelip onu ziyaret etti. Akabinde Yûsuf onu Basra'ya atadı. Kendisiyle birlikte götürdüğü de söylenmektedir.

Medâinî dedi ki: "Ebü'l-Âc şurta teşkilâtının başına Muhammed b. Vâsi' el-Âbid'i atadı. Ebü'l-Âc bedevîlerdendi.

Medâinî dedi ki: Bana Yûnus en-Nahvî, Ebü'l-Âc'ın [497] "ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَى" âyetini ["يَسْعَى/yes'â" kelimesinin yerine "يشتد/yeşteddü" kelimesini getirerek] "أدبر يشتد" diye okuduğunu duyduğunu anlattı.

Ebü'l-Âc birini Dicle civarındaki küçük kasabalardan birine atadı. Bu adam gelip yapıp ettiklerini anlattı ve dedi ki: "Bana olan şükranlarını bana saldırıp üzerime bir şeyler atarak gösterdiler. Bu arada büyük mescidin kandillerini kırdılar." Bunun üzerine Ebü'l-Âc şöyle dedi: "Önemli değil! Zararın bedelini ödersin veya onların benzerlerini satın alırsın."

Medâinî, Amr b. Fâid'in şöyle dediğini anlattı: Ebü'l-Âc bir su kanalı kazdı. Omuzunda Arap yayı olduğu halde ara sıra oraya uğrardı.

Bana Ömer b. Şebbe, Ebû Âsım en-Nebîl'in şöyle dediğini anlattı: Bâhile kabilesinden biri Benî Dubey'a'dan birine saldırdı ve onu dövdü. Bâhile kabilesi mensupları adamı Ebü'l-Âc'a şikâyet ettiler ve Selm b. Kuteybe'den yardım istediler. Bu durum karşısında Ebü'l-Âc dedi ki: "İbn Kuteybe, Dubey'a kabilesine karşı katı bir tutum sergilememi istiyor. Vallahi Benî Dubey'a hariç bütün insanların cennette olmasını istemem. Ey hizmetçi! Üzerinde hâlâ meyveleri duran şu kırbacımı getir!" Bunu duyan Bâhilîler, Selm'e "Be adam! Aramızı bul!" dediler. Selm aralarını buldu. Akabinde Bâhilîler ve Dubey'a b. Rebî'a b. Nizâr ayrılıp gittiler. Bazılarına göre Süleym kabilesinin kolu olan Bühse, aslında Dubey'a kabilesinin kolu olan Bühse ile aynıdır.

Dediler ki: Ebü'l-Âc kendisi için "Ebü'l-Âc" denilmesinden hoşlanmazdı. Bir keresinde huzuruna biri geldi ve "Ey Ebü'l-Âc! Allah işlerini rast getirsin!" dedi. Bunun üzerine Ebû Muhammed de "Ey sünnetsiz kadının oğlu!" diye ona hakaret etti. Bu sözlere karşılık Ebü'l-Âc şöyle dedi: "Böyle söyleme! Onun annesi hacca gitmiş müslüman bir kadındır." Ebû Muhammed [kendini savunma sadedinde] şunu söyledi: "Annesinin öyle olması, hacca gitmesine engel değildir."

---

497 "Sonra sırtını dönüp koşarak gitti." Nâziât, 79/22.

Denildi ki: Ebü'l-Âc'ın huzuruna eşcinsel bir adam getirdiler ve "Bu adam kendisiyle cinsel ilişkiye girilmesine müsaade ediyor." dediler. Ebü'l-Âc da şöyle dedi: "Ne yapmamı istiyorsunuz? Yani onun kıçına bekçilik edecek birilerini mi görevlendireyim? O zaman da sıkıntı içine düşerim. Onu serbest bırakın! Kıç onun kıçı, ona istediğini yapar."

Ebü'l-Âc Basra valiliğini bir yıl kadar sürdürdü. Sonra Yûsuf onu görevinden aldı ve yerine Kâsım b. Muhammed'i atadı.

Kâsım b. Muhammed b. Kâsım'ın Basra'ya Atanması

Kâsım, Vâsıt şehrinin valiliğinden Basra valiliğine geçti. Beş küsur yıl Basra'da valilik yaptı. Basra'daki namazgâhta bir bostan yaptı. Ayrıca iki havuz yapıp bunun üzerine bir de uzlet yeri inşa etti. Bayram günlerinde bu havuzların su ile doldurulmasını emrederdi. Bu iki havuz 2.000 kova su alıyordu. Namaz kılıp da Cüneydelilerin[498] arasında oturunca kaplar konulur ve insanlar içecekleri içerlerdi. Kalabalık azalana kadar o, yerinde otururdu. Sonra idare binasına giderdi.

Dediler ki: Yûsuf, Kâsım'a memurlarını gizlice denetlemek için atayacağı bazı kişiler seçmesini emreden bir mektup gönderdi. O da kassâs (iz süren) diye adlandırılan bazı kişiler görevlendirdi. Bunlar görevlilerin izlerini sürdükleri için böyle isimlendiriliyorlardı. Matar b. Fîl ve Hâris el-Ahvel bu kişilerdendi. Yûsuf bunları bu işte görevlendirdi. Ancak Matar b. Fîl görevi almak istemedi. Bu sebeple Yûsuf ona "Neden çalışmak istemiyorsun?" diye sordu. Matar "Ben bu işi beceremem." diye cevap verdi. Yûsuf "Neden? Babanın tahsildarlığından bir şeyler öğrenmedin mi?" diye sordu. Matar "Babam ben küçükken öldü." dedi. Yûsuf da "Vallahi seni döver, sonra da hapse attırırım ya da bu görevi veririm." dedi. Akabinde onu dövdü ve hapsetti. Matar bir müddet Şam'da tutuklu kaldı. Sonunda Yûsuf'a haber verildi, Yûsuf da onu serbest bıraktı. Kâsım b. Muhammed bu olaydan sonra ondan başka hiç kimsenin söylemediği şu beyiti söyledi:

Cefaya mâruz kaldın benim yüzümden
Ey Matar b. Fîl! Bunu nasıl görüyorsun?

498 Cüneyde, Irak aşiretlerinden biridir. (çev.)

Şair şöyle dedi:

Bir haksızlığa mâruz kalmaktan korkarsan sığın emîre
Kâsım b. Muhammed b. Kâsım'a

Hamza b. Bîd ise şöyle dedi:

Hoşnut olduk, Kâsım b. Muhammed'in
Emîr olmasından, Allah ömrüne ömür katsın!
Hiçbir hayır yoktur dünyada, olmadığı zaman orada
Ukaylî bir emîr ki benzer dolunaya

Medâinî, Ebû Bekir el-Hüzelî'nin şöyle dediğini nakletti: Yûsuf Kûfe Mescidi'nde bize bir konuşma yaptı. Bu arada aklî dengesi yerinde olmayan biri konuştu. Bu sebeple Yûsuf şöyle dedi: "Ey Kûfe halkı! Ben sizlere delilerin camiye girmesini yasaklamamış mıydım? Onun boynunu vurun!" Bu emre binaen delinin boynu vuruldu. Yûsuf çokça Kur'ân okumasına ve uzun uzadıya namaz kılmasına rağmen, ben de [içimden] "Vallahi bundan sonra sonsuza dek senin arkanda namaz kılmayacağım!" dedim.

Medâinî dedi ki: Adamın biri yıkanmak için elbisesini çıkardı, para kesesini de bir tarafa koydu. Bunu et sanan bir kartal geldi ve bu para kesesini alıp götürdü. Adam çığlık atarak ve ağlayarak çıktı. Bu durum Yûsuf'a haber verildi. Yûsuf da "Bir kartal en fazla nereye kadar uçabilir?" diye sordu. "Şu kadar." denildi. Yûsuf "Bu hesaba göre en yakın köyün hangisi olduğuna bakın ve bu adamın para kesesini onlara ödetin!" dedi.

Medâinî dedi ki: Yûsuf Irak'a gelince Âmir b. Yahyâ b. Misma'a "Ey fâsık! Mihricânkazak'ı[499] harap ettin mi?" deyince o "Ben oranın idaresinde değil, Mâh'ın idaresindeydim. Ben beldeleri imar edip vergileri artırdım." dedi. Yûsuf tekrar "Mihricânkazak'ı harap ettin mi?" dedi. Âmir de aynı cevabı tekrarlardı. Âmir "Şehâdet ederim ki sen delisin!" dedi. Yûsuf ona ölünceye kadar işkence ettirdi.

Yûsuf bir gün kâtibine dedi ki: "Senin gelmene mani olan şey nedir?" O da "Dişimin ağrısı." diye cevap verdi. Bunun üzerine Yûsuf bir hacamatçı çağırdı. Hacamatçı onun ağrıyan dişi ile birlikte sağlam bir dişini de çekti.

---

499 Irak'taki Hulvân yakınlarında, şehir ve kasabaları içine alan geniş bir bölgedir. (çev.)

Yûsuf bir gün hutbesinin başında Allah'ı zikretmeksizin şöyle dedi: "Ey pis köy halkı! Benden mi korkuyorsunuz? Avuç dolusu buğdayı bir dirhem kılacağım diyen hıristiyanın oğlundan [yani Hâlid b. Abdullah'tan] korksaydınız ya! Yoksa bana mı kin besliyorsunuz? Oysa ben aranızda çiftçilik yapan hiçbir asker bırakmadım.

Vâkıdî dedi ki: "Muttalib b. Abdullah b. Hantab ve annesi Ümmü Seleme bt. Hakem b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye dayılık yönünden akrabalıkları sebebiyle Hişâm'ın yanına geldiler. Hişâm onun 17.000 dinarlık borcunu ödedi ve Irak yolunda kendi su kuyusu olan Muttalib Kuyusu adındaki kuyuyu ona verdi.

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân'ın Hilâfeti

Künyesi Ebü'l-Abbas'tır. Hilâfete Hişâm'dan sonra geçti. Kendisine nasıl biat edildiğini daha önce zikrettik. Bu görevi bir yıl üç ay sürdürdü. Cemâziyelâhir'in bitmesine beş gece kala hicrî 126 yılında öldürüldü. Annesi Ümmü'l-Haccâc bt. Muhammed b. Yûsuf b. Hakem'dir. Haccâc, annesinin amcası idi. Velîd'in lakabı el-Baytâr idi. Zira kendisi zebraları avlar, onlara Velîd damgasını vurur, sonra da onları serbest bırakırdı.

Bana Hafs b. Ömer el-Ömerî, Heysem b. Adî'den naklen [Heysem'in] babası ile İbn Ayyâş'ın şöyle dediğini anlattı: Velîd babasının sarayında yetiştiği için arsızca şaka yapan ve utanmaz biriydi. Hişâm'dan sonra görevi o üstlendi. Kendine karşı haddi aşan, âşikârâne günah işleyen, içki içen ve dünya zevklerini tadan biriydi. Hişâm bunları yapmasına engel oluyordu. Ancak Hişâm'ın yasaklamaları onu engellemiyor ve alıkoymuyordu. Öyle ki Hişâm bu sebeple onu görevinden almaya bile yeltendi. Velîd şair biriydi. Saîd b. Hâlid b. Amr b. Osman b. Affân'ın kızıyla evliydi. Eşini, eşinin kız kardeşi Selmâ bt. Saîd ziyarete geldi. Selmâ çok güzel bir kadındı. Velîd onu gördü ve ondan hoşlandı. Bu olay Velîd hilâfet görevine geçmeden önce vuku buldu. Velîd eşini boşadı ve bu baldızına tâlip oldu. Ancak kayınpederi bunu kabul etmedi ve şöyle dedi: "Benden kızlarım için seni damızlık edinmemi istiyorsun." Bu konuda onu hicvederek şöyle diyordu:

Kim anahtar olursa yapmak istediği bir hayır için
Ey Saîd b. Hâlid! Sen kilit olursun onun için

Velîd, Selmâ ile ilgili şiirler söylerdi. Şarkıcılar bunu şarkı olarak söyler, meclisindekiler de terennüm eder ve Velîd onun sevgisi ile ilgili dert yanardı. Sonunda rezil rüsvâ oldu, insanların yanında değeri düştü. Selmâ hakkında şöyle diyordu:

Yarasını hatırladı yüreğin kederi
Bundan dolayı akıttı göz, yaşları
Selmâ sana gelmedi mi, Belkâ denilen yerde?
Bineklerimiz bizi götürürken sükûnetle
Sevinçli bir şekilde geceledim orada, sonunda
Sabah horoz ötüverdi açık açık

İçki ile deli divane olmuştu, neredeyse namazı bırakmıştı. Hişâm'ın kendisini azletme niyeti olduğu haberini alınca şöyle dedi:

Alın mülkünüzü, Allah mülkünüzü dâim ve sabit eylemesin!
Asla! Sizin bütün mülkünüz benim bir anlık hayatıma denktir
Bırakın bana Selmâ'yı, şarabı ve şarkıcı câriyeyi
Bir de kadehi, mal olarak yeter bunlar bana
Sanki aranızda mülk ile mi uzun yaşamayı umacağım?
Dikkat edin! Nice mülk sahibi yok olup gitti, mülkü yok olunca
Dikkat edin! Nice yurtlar vardır ki yükler sırtına ahalisini
Sonunda dönüşüverir terk edilmiş çöllere ve tümsekli arazilere
Uçsuz bucaksız bir kumsalda hayatım berraklaştığı zaman
Ve Selmâ'nın boynuna sarıldığım zaman hiçbir bedel istemem artık ben o zaman!

Medâinî ve Heysem dedi ki: Velîd kendine ait bir oyun yerinde ucu eğik çubuklarla bir çeşit oyun oynar, bir yandan da recez ölçüsü ile şöyle şiir söylerdi:

Ey büyük atlı ordunun işlerinin sahibi!
Katı davrandın, orada şaşıları toplayanlar vardır!

Medâinî dedi ki: Velîd hilâfet görevine geçince Saîd b. Hâlid'e haber gönderdi ve onu kızı Selmâ'yı kendisiyle evlendirmeye zorladı. Selmâ, Velîd'e getirilmek üzere Medine'den yola çıktı, ancak yolda hastalandı. Velîd'in yanına vardığı gece öldü. Velîd'in lâkaytlığı devam etti. Nihayet Yemenliler üzerine atılıp onu öldürdüler ve Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik'e biat ettiler.

Ebû Nuhayle es-Sa'dî, Velîd hakkında şöyle dedi:

Ebü'l-Âs ile Haccâc arasında
Heyhat! Tutuşmuş bir kor kadar fark var aslında
Amcasından sonra taç giyme sırası onda

Dediler ki: Velîd'in çocuklarıdır şunlardır:

Osman: Annesi Muhammed b. Ebû Süfyân b. Harb'in çocuklarından olan Âtike'dir.

Saîd: Annesi Ümmü Abdülmelik bt. Saîd b. Hâlid b. Amr b. Osman'dır.

Abbas, *Yezîd*, *Hakem*, *Fihr*, *Lüey*, *Kusay*, *Âs*, *Mü'min*, *Vâsıt* ve *Düvâle*: Bunların anneleri farklı ümmüveledlerdir.

Velîd, *Müfettah*: Anneleri ümmüveleddir. Bu çocukların hepsi küçükken öldüler.

Medâinî dedi ki: Babası [Yezîd], onu Hişâm'dan sonra veliaht tayin ettiğinde Velîd on yaşlarındaydı. Velîd yetişkinliğe erişince babası [Yezîd, kardeşi] Hişâm'ı veliaht tayin ettiği için pişman oldu ve şöyle dedi: "Yetişkinliğe ermesini bekleseydim bile Mesleme beni rahat bırakmazdı." Onu gördüğü zaman şöyle derdi: "Seninle benim arama Hişâm'ı koyan kişiyle benim aramda Allah var!"

Yezîd hicrî 105 yılında vefat etti. Yerine Hişâm geçti. Hişâm başlangıçta Velîd'e değer veriyordu. Bu yıllarca böyle sürdü. Velîd'in mürebbisi şair Abdüssamed b. Abdüla'lâ idi.

Abdüssamed için ortaya atılan iddialardan biri de onun zındık olduğudur. Bu vasfı sebebiyle o, Velîd'i içki içmeye ve günahları hafife almaya sevk etti. Böylece Velîd kadeh arkadaşları edindi. Hişâm hicrî 110 yılındaki

hac mevsiminde onu hilâfete getirdi. Ancak insanlar onda bazı gevşeklikler ve [işleri ya da günahları] hafife alma şeklinde tavırlar gördüler. Velîd, Îsâ b. Miksem adındaki mevlâsına emretti, o da öne geçip insanlara namaz kıldırdı. Bu haber Hişâm'a ulaşınca Hişâm, Velîd'i görevinden almak istedi. Hişâm onu azledip yerine oğlu Ebû Şâkir Mesleme b. Hişâm'a biat almak istedi. Ancak o bunu kabul etmedi. Bu durum Hişâm'ın hoşuna gitmedi. Ona baskı yaptı, hakaret etmeye ve ayıplamaya başladı. Bu arada Velîd içki içmeye, zevkler peşinde koşmaya devam etti ve bu konuda haddi epeyce aştı. Bu sebeple Hişâm, ona şöyle dedi: "Yazıklar olsun sana! Ben senin müslüman olduğuna inanmıyorum." Bunun üzerine Velîd ona şöyle bir mektup yazdı:

Ey dinimizi araştıran kişi! [Öyleyse dinle!]
Tâbi olduk biz Ebû Şâkir'in dinine
İçeriz biz onu bazen saf bazen de karışık birbirine
İçeriz biz onu bazen sıcak bazen de ılık yine

Şu da söylenmektedir: Bu iki beyit Abdüssamed b. Abdüla'lâ'nındır. Bu şahıs bu iki beyiti söyledi, Velîd de yazıp Hişâm'a gönderdi.

Ebû Şâkir b. Hişâm da Velîd gibi lâkayt biriydi. İçki müptelâsı oldu. Bu sebeple Hişâm, Mesleme'ye öfkelendi ve dedi ki: "Velîd senin yüzünden beni ayıplıyor. Oysa ben seni hilâfete aday yapıyorum. Onun için gerekli edebi takın, namazlara ve cuma namazlarına devam et!" Hişâm ona hicrî 107 yılında hac mevsimiyle ilgili görev verdi. Bunun üzerine o hac ibadetlerini açıkça yerine getirdi ve ne kadar yumuşak biri olduğunu gösterdi. Mekke ve Medine'de mal dağıttı. Medine ahalisinin bir mevlâsı, Velîd b. Yezîd'i çıtlatarak şöyle dedi:

Ey dinimizi soran kişi! [Öyleyse dinle!]
Tâbi olduk biz Ebû Şâkir'in dinine
Atı yularıyla veren biridir o
Ne zındık ne de günahkâr biridir o

Kümeyt b. Zeyd dedi ki:

Hilâfetin sebepleri çevirdi yönünü
Velîd'den sonra İbn Ümmü Hakîm'e doğru!

Hâlid b. Abdullah el-Kasrî şöyle diyordu: "Künyesi 'Ebû Şâkir' olan halifeden berîyim." Hâlid'in bu sözü Mesleme'nin kulağına gitti. Hâlid'in kardeşi Esed b. Abdullah öldüğü zaman Mesleme, Hâlid'e şöyle bir mektup yazdı:

Helâk etsin ve kurtarsın insanları Hâlid'den
O rab ki kurtardı kulları Esed'den
Onun babası ise uğursuz biriydi
Oturup kalmış kölelere kul olan alçak biriydi

Bu iki beyiti Esed öldüğü zaman İbn Nevfel söyledi. Hâlid bu iki beyiti okuyunca dedi ki: "Bugünkünden daha tuhaf bir tâziye dileği görmedim."

Medâinî, Ebû Muhammed el-Kureşî'nin şöyle dediğini anlattı: Hişâm, Velîd'i kınıyor ve eleştiriyordu. Bir gün Hişâm'ın yanında Benî Mervân'dan bir grup olduğu sırada Velîd geldi. Velîd gelmeden önce onlar Velîd'i ayıplıyorlar ve "O, ahmak biridir!" diyorlardı. Bunun üzerine Abbas b. Velîd b. Abdülmelik ona şöyle dedi: "Ey Ebü'l-Abbas! Rum kadınlarına sevgin nasıldır? Zira baban onları beğenirdi." Ebü'l-Abbas bu soruya şöyle cevap verdi: "Ben onları çok severim. [O kadınlardan] senin gibi biri doğduğu müddetçe onları nasıl sevmeyeyim ki?" -Abbas'ın annesi Rum kökenliydi.- Abbas b. Velîd onun bu sözüne "Sen soyundan benim gibi birinin çıkacağı bir erkek değilsin!" diye cevap verince Velîd ona "Ey sünnetsiz kadının oğlu!" dedi. Bunun üzerine Abbas şunu söyledi: "Ey Velîd! Yoksa bana karşı, sünnet edilmesi sonucu annenin fercinden kesilen şeyle mi övünüyorsun?"

Bir gün Hişâm, Velîd'e "Senin içeceğin nedir?" diye sordu. Velîd de "Ey müminlerin emîri! Senin içeceğin neyse benimki de odur!" dedi ve kızıp kalktı. Bu durum karşısında Hişâm "İşte ahmak diye iddia ettikleri adam! Ahmak olduğunu zannetmiyorum, ama zannedersem müslüman biri değil." dedi.

Medâinî, Ebû Muhammed el-Kureşî'nin şöyle dediğini anlattı: Bir gün Velîd, Hişâm'ın sohbet meclisine geldi. Bu esnada burada Saîd b. Hişâm b. Abdülmelik, Hişâm b. Abdülmelik'in dayısı olan İbrâhim b. Hişâm b. İsmâil el-Mahzûmî ve Benî Mervân'ın mevlâsı olan Ebü'z-Zübeyr vardı. Ancak Hişâm b. Abdülmelik o anda orada yoktu. Velîd, onu tanıdığı halde Saîd b. Hişâm'a dönüp "Sen kimsin?" diye sordu. Saîd "Müminlerin emîrinin oğluyum!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Velîd "Hoş geldin!" diyerek karşılık verdi. Sonra Ebü'z-Zübeyr'e dönüp "Sen kimsin?" diye sordu. Ebü'z-Zübeyr "Ebü'z-Zübeyr!" diye cevap verdi. Velîd ona "Nistâs! Hoş geldin!" dedi. Sonra İbrâhim b. Hişâm'a "Sen kimsin?" diye sordu. İbrâhim "İbrâhim b. Hişâm!" diye cevap verdi. Velîd onu tanıdığı halde "İbrâhim b. Hişâm da kim?" diye sordu. İbrâhim "İbrâhim b. Hişâm b. İsmâil el-Mahzûmî!" deyince Velîd de "İsmâil el-Mahzûmî de kim ki?" diye sordu. Bu kez İbrâhim "Ben öyle bir kimsenin oğluyum ki babam, babanı evlendirene kadar babanın hiçbir şeyi yoktu." dedi. Bu sözler üzerine Velîd "Ey iğrenç kokulunun oğlu!" diyerek ona hakaret etti ve akabinde birbirlerine girdiler. Bu sırada Hişâm çıkıp gelirken biri "Dikkat! Müminlerin emîri!" diye oradakileri uyardı. Bu uyarıyla birlikte hemen birbirlerini bırakıp kendilerine çekidüzen verdiler ve oturdular. Hişâm içeri girdi. Velîd neredeyse meclisin başköşesinde oturduğu yerden kımıldamayacaktı. Biraz kaydı da Hişâm oturdu ve dedi ki: "Ey Velîd! Nasılsın?" Velîd "İyiyim." diye cevap verdi. Hişâm "Udlarına ne oldu?" dedi. Velîd "Sağlam!" diye cevap verdi, Hişâm "Sohbet arkadaşların/samimi dostların nasıl?" diye sordu. Velîd "Eğer senin oturup kalktığın kimselerden daha kötü iseler Allah onlara lânet etsin!" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Hişâm ona "Ey pis kokulunun oğlu!" diye hakaret etti ve "Bunun boynunu vurun!" diye emir verdi. Ancak [görevliler Hişâm'ın ağzından öfkeyle çıkan bu emrin] gereğini yapmadılar, onu çekip dışarı çıkardılar. Bu olay üzerine Velîd şöyle dedi:

Ben Ebü'l-Âsî'nin oğluyum, Osman da babamdır benim
Âmir ve aktif olan Mervân dedemdir benim
İki büyük şehrin sahibinin çocuğuyum ben, onu aziz kıldı
Sakîf, Fihr ve büyük adamlar
Hidayet peygamberi dayımdır benim, kimin ki dayısı
Hidayet peygamberi olursa övünçte herkesten üstün olur o!

Ayrıca şöyle dedi:

Ebü'l-Abbas Velîd'im ben, kesinlikle bildiler
Ma'ad kabilesinin önde gelenleri, şanımı ve aslımı!
Şüphesiz ben en yüksek zirvedeyim, şayet nispet ederlese beni
Dayılarımla amcalarımın arasına karşılık gelen bir yere
Ulaşılmayan bir yücelik inşa etti benim için bir bâni
Işık veren yerler ve bayraklar üzerinde yani
Soylu bir cevherden yaratıldım, onlar da bildiler ki
Ben asil biriyim izzetin en yüce zirvesinde
Öyle biriyim ki arzuları zor, yıldıza yakın doğduğu yerde
Yükselerek çıkar zirvedeki yüceliğin dalına

Dediler ki: Hişâm'ın Velîd'i, arkadaşlarını ve samimi olduğu yakın dostlarını kınama ve ayıplamaları artınca Velîd bu kimselerden bir grup ile birlikte Belkayn ile Fezâre arasında bulunan Ezrak'a gitti. Rusâfe'de Abdülmelik'in mevlâsı olan kâtibi İyâd b. Müslim'i bıraktı ve ona Rusâfe'ye dönünceye kadar olacak bütün olayları yazıp kendisine göndermesini emretti.

Dediler ki: Saîd b. Abdurrahman b. Hassân b. Sâbit el-Ensârî, Hişâm'a bir temsilci olarak gitti. Bu kişi parlak yüzlü biriydi. Âdap öğrenmek için Velîd b. Yezîd'in mürebbisi Abdüssamed b. Abdüla'lâ eş-Şeybânî'nin yanına gidip geliyordu. Abdüssamed b. Ali ona tecavüze yeltendi. Bunun üzerine Saîd, Hişâm'ın kapısına geldi ve müsaade edilince öfkeyle içeri girip dedi ki: "Vallahi! Eğer sen olmasaydın Abdüssamed elimden sağ kurtulmazdı." Hişâm da "Peki ama neden?" diye sorunca Saîd şöyle dedi:

Öyle [rezil] bir şey istedi ki benden
Daha önce hiç kimse istememişti onu benden
Onun durumu âdeta şöyleydi o anda
Sanki ava çıkmış aslan, bölgesinde avda

Abdüssamed hakkındaki bu sözler Hişâm'ı rahatsız etti. Onu cezalandırmaya yeltendiyse de sonra vazgeçti.

Dediler ki: [Bir gün] Abdüssamed b. Abdüla'lâ, Velîd ile beraberdi. Arkadaşlarıyla içki içiyorlardı. Abdüssamed şöyle dedi:

Sanırım Velîd'in başına devlet kuşu konacak yakında
Ona [iyice yakın] oldu, bir araya gelecekler yakında
Onun mülkünden ümitlerimiz/beklentilerimiz var
Kurak bir yerin [yeşerip] otlanmayı ümit etmesi gibi
Sağlam anlaşmalar yaptık onunla
İsteyerek, o anlaşmaların da bir yeri var!

Bu şiir kulağına gidince Hişâm öfkelendi. Bu sebeple Velîd'e şöyle bir mektup yazdı: "Sen Abdüssamed'i kendine sırdaş, dost, sohbet ve kadeh arkadaşı edindin. Öyle zannediyorum ki o müslüman değildir. Bu durum senin hakkında söylenenleri haklı çıkartır. Ancak ben sende bir kabahat görmüyorum. Abdüssamed'i elçimle birlikte zelil ve yerilmiş olarak bana gönder." Bu mektup karşısında Velîd onu göndermekten başka bir çare bulamadı ve şöyle dedi:

İtham ettiler Ebû Vehb'i bir şeyle
Hem de büyükten de büyük bir şeyle
Şahitlik ederim ki onlar yalan isnat ettiler ona
Onların yalan söylediğine şehâdet ederim
Onları bilen ve tanıyan biri olarak

Abdüssamed, Hişâm'ın yanına varınca [Hişâm, onun] Yûsuf b. Ömer'e götürülmesini emretti. Beraberinde kardeşi Abdurrahman da vardı. Yûsuf onlar için bir ev inşa etti ve onları buraya koydu. Sonra da kapısını kapatıp sıvadı. İçeri yiyeceklerini verebileceği tepeden bir mazgal yaptı. Muhammed b. Nübâte b. Hanzale'yi onlardan sorumlu bekçi yaptı. Sonra onları susuz bıraktı. Sonunda birinin veya ikisinin derisi benek benek oldu ve ikisi birden susuzluktan öldü.

Hişâm bu ikisinin kardeşi olan Abdullah b. Abdüla'lâ ile bunlar hakkında konuşurken dedi ki: "Sen de onların dini üzere misin?" O da şöyle cevap verdi: "Vallahi! Onların İslâm dışında bir dinleri yoktur." Bu sözleri duyan Hişâm onun huzurundan çıkarılmasını emretti ve "Kimse yanıma gelmesin ve kimse onun hakkında bana bir şey söylemesin!" dedi. Bu esnada Velîd b. Yezîd geldi, fakat huzura girmesine müsaade edilmedi. [Velîd'i ve sarhoş arkadaşlarını Hişâm'a karşı savunan] Abdullah b. Abdüla'lâ ile insanlar münasebetlerini kestiler. Sonunda o, mescitte yalnız başına oturur oldu.

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'den naklen Kureyş'ten bir adamın şöyle dediğini anlattı: Şam'a geldim ve burada Abdullah b. Abdüla'lâ'yı gördüm. Halimin onun hali gibi olmasını arzu ettim. Sonra birkaç yıl Şam'dan ayrı kaldım. Şam'a geldiğimde kimsenin onunla konuşmadığını ve birlikte oturmadığını, bu sebeple yalnız kaldığını gördüm. Bu durum karşısında ona şöyle dedim: "Birkaç yıl öncesinde Şam'a geldiğimde seni, senin yerinde olmak istediğim bir durumda görmüştüm. Oysa bugün hâlihazırda gördüğüm [kötü] duruma düşmüşsün." O da şöyle dedi: "Toplumumuz bazı şeyler duydular ve işin aslına bakmaksızın duydukları şey ile hareket ettiler. Ancak onların da bizim de önümüzde hesap günü var."

Medâinî, Ebü'l-Yakzân'ın şöyle dediğini anlattı: Şam'da Abdullah b. Süheyl adında Yemenli biri vardı. Bu kişi defalarca Şam valiliği veya Şam'ın şurta sorumluluğunu yürütmüştü. Velîd, Hişâm'a Abdüssamed'in ayrıldığını ve İbn Süheyl'in yanına gelmesi için müsaade etmesini bildiren bir mektup gönderdi. Akabinde Hişâm, İbn Süheyl'i dövdü ve sürgün etti. Ayrıca Velîd'e birtakım şeylerin haberini uçurduğu için İyâd b. Müslim'i tutuklatıp dövdü. Kıldan bir elbise giydirip pranga vurdu ve hapsetti. Bu durum Velîd'i üzdü. Bu sebeple şöyle dedi: "İnsanlara nasıl güvenilsin ki veya böyle uğursuz bir şaşıya neden iyilik edilsin ki? Babam onu öne çıkardı ve ona hilâfet görevini verdi. O ise şimdi gördüğünüz bu şeyleri yapıyor."

Velîd şöyle dedi:

Sürekli uyarıda bulanan biriyim
Günahkâra, içindekileri dışa vurmadıkça
Onları şımarmış bulursun, onlara iyilik edersen eğer
Onları zillet içinde bulursun, onları küçük düşürürsen eğer
Bize karşı mı kibirleniyorsunuz, nimetinizin kökü bizden çıktığı halde?
Neler olacağını bilirsiniz, bize destek verirseniz eğer
Bak bakalım, onlar için bir misal veremezsen eğer
Köpekten başka, o zaman köpeği misal ver onlara!
Hani sahibi onu av için besler de
O köpek düşman kesilir ona ve yer onu, şayet gücü yeterse bir de

Dediler ki: Velîd'e, Abbas b. Velîd b. Abdülmelik'in, Ömer b. Velîd'in ve Benî Mervân'dan başka bazı kişilerin kendisini içki içmekle ayıpladıklarına dair bir haber ulaştı. Bu haber üzerine Velîd şöyle dedi:

Andolsun ki tattım, saçlarımda zâhir olsa da
İhtiyarlık, düşmanların inadına dünya zevklerini
Göğsü tomurcuklanmış körpe kızlar ve hizmetçiler gibi
Av binekleri ve neşe veren şeyler gibi
Şayet onlar isterlerse eşeklerini, verilir onlara
Ya da onlardan istenirse yetişemezler eşeklerine

Dediler ki: Hişâm, Velîd'e yaptığı maddî destekleri kesti. Arkadaşlarının ve bekçilerinin adını listeden düştü. Bunlara yaptığı maddî destekleri de kesti. Bu sebeple Velîd kendisine şöyle bir mektup yazdı: "Allah işlerini rast getirsin. Müminlerin emîrinin bana, arkadaşlarıma, bekçilerime ve yakınlarıma olan maddî desteği kestiği haberini aldım. Bundan dolayı bir korkum yok. Zira yüce Allah, müminlerin emîrini bu durumla, beni de onunla imtihan etmektedir. Eğer bunun sebebi İbn Süheyl'i istemem ise İbn Süheyl meselesi ve ona dair mektubum ile müminlerine desteği kesmesi birbirine denk değildir. Yok eğer bunun sebebi müminlerin emîrinin içindeki bir şey ise o zaman ben şöyle derim: Allah bana idareciliği nasip etti, bana ömür verdi, vakti gelmeden hiç kimsenin kesemeyeceği ve yerlerinden başka tarafa çeviremeyeceği rızık verdi. Allah'ın takdir ettiği şeyler insanların hoşuna gitse de gitmese de gerçekleşir. Bunlardan hemen gelecekleri ertelemeye, geç gelecekleri erkene almaya kimsenin gücü yetmez. İnsanlar bu ikisinin arasında kendi nefislerinin aleyhine günah işlerler."

Hişâm bu mektuba cevaben şöyle bir mektup yazdı: "Müminlerin emîri senin mektubunu gayet iyi anladı. O daha önce sana verdiklerinden dolayı Allah'a istiğfar ediyor. Sana verdiklerinden kaynaklanan vebal konusunda, iki sebepten dolayı onları senden kesmekle hâsıl olacak vebale nispeten daha çok korkuyor. Bunlardan biri, senin nerelere harcadığını bilerek sana veriyor olmasıydı. Zira sen bunları günah yolunda harcıyordun. Diğeri ise müminlerin emîri senin arkadaşlarının paylarını vermeye devam etti. Ancak onlar her yıl müminlerin kendilerine yapılan saldırıları önlerken ve düşmanla cihad ederken mâruz kaldıkları hiçbir sıkıntıyla karşılaşmıyorlardı. Bunun yerine senin-

le birlikte idiler. Ahmaklığında, fısk ve fücûrunda onlarla beraber oluyordun. Bu sebeple müminlerin emîrinin sana verdiklerinde kısıtlamaya giderek bir değişikliğe başvurması onun için bu hususta aşırı gitmekten daha mantıklı bir şeydi. Allah müminlerin emîrinin, sana ve arsız arkadaşlarına verdiklerinde kesintiye gitmesi konusunda gözünü açtı. O da bunu daha önce devamlı olarak bolca verdiği şeylere mukabil kefâret olması ümidiyle yaptı. Sadece Allah'a güvenirim. İbn Süheyl konusuna gelince, İbn Süheyl -babanın ömrüne Allah adına yemin olsun ki- tepinen, şarkı söyleyenden öte nedir? O ahmaklıkta son zirveye ulaştı. O, müminlerin emîrinin ağzına bile almaktan imtina ettiği şeylerde kendisiyle beraber hareket edeceğin bir kişi değildir. Bu sebeple vallahi sen azarlanmayı hak eden birisin. Bahsettiğin, Allah'ın sana sunduğu şeylere gelince; Allah senden önce müminlerin emîrine bu ikramlarda bulundu ve bu konuda onu seçkin kıldı. Allah dilediğini yapar. Müminlerin emîri, Allah hakkında şunu çok iyi bilir: Allah'ın verdiklerinde müminlerin emîrinin kendisi için ne bir faydaya ne de bir zarara gücü yeter. Bu idare görevini Allah ona verdi. Allah, bu işi onların razı olmayacağı bir kula vermeyecek kadar kullarına karşı son derece şefkatli ve merhametlidir. Müminlerin emîri, rabbine olan hüsnüzannından dolayı bu görevi kendisinden razı olunacak birine tevdi etmeye rabbinin onu muvaffak kılacağından son derece ümitlidir. Bu kişi ancak kendisine Allah'tan gelecek bir yardım neticesinde bunun şükrünü eda edebilir. Eğer müminlerin emîri için yakın bir zamanda ölümü takdir edilmişse onun içinde bulunduğu durum, kendisini dünyaya karşılık Allah'ın ikramlarına mazhar kılacaktır. Müminlerin emîrinin ömrüne yemin olsun ki ona yazdığın mektubun sefihliğin, ahmaklığın ve seviyesizliğin sebebiyle garipsenecek bir şey değildir. Bu sebeple kendine gel ve haddini bil! Muhakkak ki Allah'ın, dilediğine isabet ettireceği kahrı ve gazabı vardır. Müminlerin emîri ise kendisini Allah'ın muhafaza etmesini, onun sevdiği ve hoşnut olduğu şeylere muvaffak kılmasını temenni etmektedir. Vesselâm."

Buna karşılık Velîd şöyle bir mektup yazdı:

Görüyorum seni, var gücünle maniler inşa ediyorsun, verdiklerini kesmek için
Eğer sen akıllı biriysen yıkıp yerle bir edersin inşa ettiğin bu manileri
Öldürme kini bırakıyorsun arkadan gelenler için
Şayet ben ölürsem vay onların haline, senin cinayetlerinden dolayı

Yine o şöyle dedi:

Büyük bir şey değil mi? Görüyorum her geleni
Bir gün senin havuzlarına, hediyelerle döndüğünü
Ben ise dönerim bu hediyelerden mahrum ve ümitsiz bir halde
Bu arzulara kavuşmaktan mahrum bir halde
Sıyrılıp çıktım ben sizin hakkınızda ümit ettiklerimden
Her ümit eden kavuşmaz ümit ettiği şeye
Tıpkı bir gün elinde bir toz zerresini tutan kişi misali
Sımsıkı tutar avucunda o toz zerresini parmaklarıyla o kişi

Medâinî dedi ki: Müminlerin emîri Mehdî'nin yanında Velîd'den bahsedildi ve "O zındık idi." denildi. Bunun üzerine Mehdî [bu görüşe katılmadığını beyan sadedinde] şöyle dedi: "Allah, hilâfeti bir zındığa tevdi etmekten yüce ve münezzehtir."

Medâinî dedi ki: Velîd, Ümmü Abdülmelik bt. Saîd b. Hâlid b. Amr b. Osman b. Affân ile evliydi. [Velîd'in kayınpederi] Saîd hastalandı ve halsiz düştü. Velîd b. Yezîd onu ziyarete gitti. Yanına vardığı zaman [gelen kişinin] Velîd olduğunu ona söylemediler. [O ziyaret esnasında] Velîd'in gözü, kendi baldızı olan Selmâ bt. Saîd'e ilişti ve ona âşık oldu. Akabinde eşini boşayıp baldızına tâlip oldu. Ancak kayınpederi Selmâ'yı ona vermedi. Selmâ'nın kız kardeşi olan Ümmü Osman bt. Saîd ise Hişâm ile evliydi. Bu sebeple Hişâm kayınpederi olan Saîd'e şöyle bir mektup gönderdi: "Sakın Selmâ'yı Velîd ile evlendirme! Yoksa Velîd birini boşayıp diğeriyle evlenmek suretiyle senin kızların için damızlık mı olmak istiyor?" Saîd kızı Selmâ'yı Velîd ile evlendirmedi. Bu sebeple Velîd Selmâ'nın babasına şöyle bir mektup yazdı:

Ey Ebû Osman! Var mısın bir iş yapmaya?
Benim soyum konusunda isabetli ve doğru bir iş yapmaya?
Teşekkür ederim [o zaman] sana, bu iyilikten dolayı ve böylece ihya edersin
Ölü ve bitkin olan Ebû Osman'ı!

Onun yanında bulunan Abdüssamed b. Abdüla'lâ, Leys ve diğer bazı dostları ona dediler ki: "Senin Selmâ ile evlenme ümidini onun babası reddederek yok etti. O zaman biz de seni Hişâm ölünce onunla evlendiririz." Onların bu sözlerine karşılık Velîd şöyle dedi:

Ebû Vehb ile Leys beni teselli ediyor
Mâlik ile Ebû Rükeyn beni kınıyor
Onlara dedim ki: Söylediklerinizi imkânsız bir şey!
Sözlerinizle rahatsız etmeyin, rahat bırakın beni!

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Velîd, Füdeyn[500] denilen yere doğru yola çıktı. Saîd b. Hâlid'in evi oradaydı. Velîd, Saîd'in evine yakın bir yerde yağ satan birini gördü. Bu kişinin elbiselerini alıp giydi. "Yağ alan var mı?" diye seslene seslene yağ yüklü olan merkebi Saîd'in köşküne girene kadar sürdü. Bu durum üzerine câriyeler dışarı çıkıp baktılar. İçlerinden biri Selmâ'ya "Efendim! Pisliğin çocuğu bu yağcıdan Velîd'e daha fazla benzeyen birini görmedim. Ona şöyle bir baksana?" deyince Selmâ baktı ve câriyeye dedi ki: "Yazıklar olsun sana! Vallahi bu Velîd'in ta kendisidir. O da beni gördü. Ona 'Yağ satıcısı! Yağına ihtiyacımız yok!' de!" Bu sözler üzerine Velîd köşkten dışarı çıktı. Ancak bu arada gözü Selmâ'ya ilişen Velîd şöyle dedi:

Ben bir şahıs gördüm
Güzel yüzlü ve yakışıklı
Kötü elbiseler giymiş
Abâ ve kıldan
Ben yağ satarım da satarım
Kârına değil de zararına satarım

Velîd bir keresinde Selmâ'nın bayram namazı için camiye gittiği haberini alınca şöyle dedi:

Bana haber verdiler ki Selmâ
Bugün çıktı namazgâha
Bir de ne göreyim, orada bir karga!
Didikliyor tüylerini, bir dalın üzerinde
Dedim ki ona: Allah aşkına, yaklaş bana!
"Ne var?" dedi, sonra indi aşağıya
"Selmâ'yı gördün mü?" dedim ona
"Hayır!" dedi ve çekip gitti sonra

500 Havran bölgesinde bir yerleşim birimidir. (çev.)

Yine Velîd şöyle dedi:

Dikkat edin! Keşke Selmâ'yı çıkarıp getirseydi Allah
Şüphe yok ki dilediğini yapar Allah
Onu çıkarıp bir yere atsa Allah
Uyutsa onu, ridâsı düşmüş olduğu halde
Beni de alıp onun üzerine atsa bir de
Ben de uyandırsam onu! Bu arada olan olsa!
Üzerimize sağanak yağmurlu bir bulut gönderse
Bulut yıkasa da bizi, kir bırakmasa üzerimizde

Yine şöyle dedi:

Ey sevdadan dolayı kalbi parçalanmış olan!
Veya ey kalbi iplerle bağlanmış olan!
Selmâ onun aşkıdır, başkasının adını anmaz
Ne genç güzeli ne de yaşlı çirkini
Akrabalık ile sevgi ülfet oluşturdu
Velîd ile Saîd'n kızı arasında

Yine şöyle dedi:

Sevgili Selmâ hakkındaki şiirim duyuldu ve yayıldı
Her şehirli ve çöl sakini onu dilden dile aktardı
Bâkireler bunu birbirlerine hediye eyledi
Bunu terennüm ettiler de sonunda her yere yayıldı
Sevgili Selmâ'nın hoşuna gidecek bir söz söyledim
Cemîl ve Ömer'in söylediği söz gibi
Eğer biz sevgili Selmâ'dan bir iz bulsaydık
Bir milyon kez o ize secde ederdik
Biz Selmâ'yı razı olunmuş bir devlet başkanı edinirdik
O bizim haccımız ve umremiz olurdu
Muhakkak ki Saîd'in kızı olsa olsa bir aydır!
Aya secde etseydik zorluk çeker miydik?

Yine şöyle dedi:

Ey Selmâ! Allah bana hayatımı gösterdi
Hesap gününde seni göreceğim gibi
Karşılığını vermez misin, ömrünü köle ettiğin kişiye
Sen istediğin takdirde mutlaka sana gelecek kişiye
Sen ölme ama şayet ölürsen kendisinin de öleceği kişiye!
Şayet ecel kendisine mühlet verirse senin için ağlayacak kişiye!
Öl desen ölmeye güç yetirecek kişiye
Derhal ölümü tadacak ve sana karşı gelmeyecek kişiye
Gerçekten sana istediğini verecek kişiye
Senin dışında geniş arzı verecek kişiye
Tutkulu, çilli ve hasta olan şu adamı ödüllendir!
O ki ayağı tutulunca geçmesi için seni anan kişidir

Yine şöyle dedi:

Ben onun sağ elinde
O da benim sol elimdedir
Şüphesiz ki bu kader
Ey kardeşim, âdil bir kader değildir!
Keşke sevdalıyı kınayan kişi
Aşk konusunda, ölümle karşı karşıya gelseydi!
İnsanlar ondan kurtulurdu
Eşit olarak değil de ölü olarak!

Yine şöyle dedi:

Keşke Selmâ beni bir görseydi
O zaman bana acı veren şeyler ona da acı verirdi
Tükettim malımı aşkta, sevgide
Âşık oldum şarkı söyleyen ceylan gözlülere
Andolsun ki ben zaman zaman
Kolları boş ve işsiz oldum

Yine şöyle dedi:

Yezîd b. Abdülmelik'in oğluyum ben
Ey anasız kalasıca! Dedem de Mervân!
Nasıl da sahip oldun beldelere
Hutbe okudun minberinde
Âferin âferin, ne kadar da saygıdeğersin!
Âferin âferin, ne kadar da övünç sahibisin!

Yine şöyle dedi:

Dertli ve kederli akşamlayan kalp!
Boğazına kadar aşka batmış kalp!
Ümmü Sellâm! Ne zaman ansam seni
Gözyaşları doldurur gözlerimin ikisini
Korkarım, Selmâ'nın evi görününce bana
Sanki dünya onu ayıracak gibi geliyor bana

Yine şöyle dedi:

Derdi tasası olmayan uyudu hemen
Bense uyuyamadım kederimden
[Ey Selmâ!] Kavuşma hükmünü ver, görevi üstlendiğimde
Bir cana kıymak, âdil olmayan bir hükümdür [herkesin adaletinde!]
Yıldızları seyre dalarım, yaslanmışım gibi
Kavmin avuçlarına, karanlıklar kuşatmış beni

Dediler ki: Velîd, Hişâm ölene kadar Ezrak'ta, çölde yaşadı. Kendisine hilâfet haberinin geldiği günün sabahı Münzir b. Ebû Amr'a haber gönderdi. Münzir gelince ona dedi ki: "Ey Ebû Münzir! Kendimi bildim bileli bu geceden daha uzun bir gece görmedim. Öyle ki bana düşkün olan bu kişinin -Hişâm'ı kastediyor- yaptığıyla ilgili olarak kahroldum, hüzünlendim ve kendi kendime söylenip durdum. Bizi bineğine al, gidip biraz hava alalım!" Bineğe bindik. O sırada beliren bir toz kümesine baktı ve "Bunlar Hişâm'ın elçileridir. Allah'tan onlar vesilesiyle hayır temenni edelim!" dedi.

Berîd binekleri üzerinde iki kişi kendisine göründü, bunlardan biri Muhammed b. Ebû Süfyân'ın mevlâsıydı. Bu iki kişi Velîd b. Yezîd'i görünce

bineklerinden inip ona yaklaştılar. Kendisine halife olduğunu müjdeleyerek selâm verdiler. Velîd önce tutulup kaldı. Sonra "Hişâm öldü mü?" diye sordu. İkisi de "Evet!" diye cevap verdiler. Velîd "Mektup kimden?" diye sorunca "Haberleşme divanın sorumlusu Sâlim b. Abdullah'tan!" dediler. Velîd mektubu okudu ve akabinde çekip gitti. Süfyân kabilesine mensup olanın mevlâsını çağırdı ve ona İyâd'ı sordu. O da onunla ilgili birtakım şeyleri, topladığı malları ve diğer bazı işlerini anlattı. Velîd de Abbas b. Abdülmelik'e Rusâfe şehrine gidip Hişâm'ın ve oğlunun mal varlığını tespit etmesini, memurlarını ve Mesleme b. Hişâm hariç yakınlarını tutuklamasını emreden bir mektup gönderdi. Mesleme'yi istisna etmesinin nedeni ise Mesleme'nin kendisi hakkında çok sefer babasıyla konuyu konuşmak isteyişi, zararından onu korumaya çalışması ve babasına ona iyilikle muamele etmesini tavsiye etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple Abbas, Rusâfe'ye gitti ve Velîd'in söylediklerini yaptı. Mesleme b. Hişâm'ın eşi olan Ümmü Seleme bt. Yâkûb el-Mahzûmiyye, Abbas'ın yanına geldi ve dedi ki: "Mesleme içki içmekten ayılamıyor. Ne babasının ölümüne ne de kardeşlerinin durumuna aldırıyor." Bunun üzerine Abbas onun söylediklerini Mesleme'ye anlattı ve onu azarladı. Bu durum karşısında Mesleme o anda bu eşini boşadı. Akabinde Ümmü Seleme Filistin'e gitmeye kalktı. Ancak müminlerin emîri Ebü'l-Abbas onunla evlendi. Abbas b. Velîd, Velîd'e Hişâm'ın mal varlığını ve hazinesindeki meblağı tespit ettiğine dair bir mektup gönderdi. Bunun üzerine Velîd şöyle dedi:

Keşke Hişâm yaşasaydı da görseydi
Süt kaplarının ne kadar dolduğunu görseydi
Onun miktarını tespit etmek istediğinde sâ' ile ölçerdik
Onu sâ' ile ölçerken ona hiçbir haksızlık yapmazdık
İcat etmedik biz bunu yeni bir şey olarak
Bunların hepsini beyan etti Kur'ân bana helâl olarak!

Medâinî dedi ki: Hişâm b. Abdülmelik, Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'nin kız kardeşi veya bir başka görüşe göre kızını [oğlu] Muâviye b. Hişâm'a istedi. Ancak Yezîd b. Ömer [kız kardeşini veya kızını] onunla evlendirmeyi kabul etmedi. Bu sebeple Yezîd b. Ömer ile Velîd b. Ka'kâ' arasındaki geçen konuşmalar Hişâm'ın kulağına ulaştı. Bunun üzerine Hişâm

Velîd b. Ka'kâ'a birini gönderip [onu getirtti ve] ona 100 kırbaç vurdurdu. Bu olaya binaen İbn Taysele şöyle dedi:

Eksik olur hayrı, akılsız adamların[501]
Kim âdil davranır Halep'te hapsedilmiş kişiye?
O kişiye ki ne zaman sıkıntıya soksa zaman onu
Ona özel olarak tahsis eder refah ve zenginliği

Hişâm öldüğü zaman Velîd b. Yezîd'e onun ölüm haberini [ilk önce] müjdeleyen Yezîd b. Ömer'di. Velîd ona "Dile benden ne dilersen!" deyince o taleplerini şöyle sıraladı: "Kınnesrîn[502] valiliğini istiyorum. Ayrıca Velîd b. Ka'kâ' ve kardeşi Abdülmelik b. Ka'kâ' konusunda yapacaklarıma izin ver!" Velîd onun bu taleplerini kabul etti. Denildiğine göre onu Kınnesrîn'in ordusuna komutan olarak tayin etti. Bunun üzerine Ka'kâ'ın iki oğlu olan Velîd ile Abdülmelik kaçıp Mervân'ın kabrine sığındılar. Ancak Velîd onların bu sığınmalarını kabul etmedi ve o ikisini Yezîd b. Ömer'e gönderdi. Fezâre'den olan Nevfel b. Sükeyn adında bir kişi Yezîd b. Ömer'in hapishanesinden sorumlu idi. Yezîd b. Ömer bu ikisini bu şahsa gönderdi. Nevfel de o iki kardeşi hapsetti. Bunlardan biri hapiste işkence görürken öldü. Bazı rivayetlere göre ise ikisi de hapiste öldü. Bunun üzerine Abdülazîz b. Ka'kâ' şöyle dedi:

Nevfel mi bizim kanımızın bedelini üstlenecek?
Yas sebebiyle akrabaları yakalarını yırtacak ihtiyar bulacak?

Adı İkrişe b. Erbed b. Urve b. Mishal b. Şeytan b. Cüzeym b. Cüzeyme olan Ebü'ş-Şağab el-Absî dedi ki:

Benî Mervân'ın mezarları karakola döndü
Oraya ne sığınılır ne de hâmisi himaye edilir
Temîmî'nin[503] *kabirleri onlarınkinden daha vefalıdır*
Kavmine verdiği sözü yerine getirir o gayretli
Dedi ki: Halk onun (o kabrin) sahiplerinin ihanetini gördüğünde
İbn Ka'kâ'ın sığındığı kabre yazıklar olsun!

---

501 Bu mısraın yazma nüshada ve tahkikli baskılardaki imlâsından doğru bir mâna çıkmamaktadır. Dolayısıyla çeviri, yanlış istinsah edildiği kuvvetle muhtemel olan bu imlâya göre değil de diğer kaynaklardaki imlâya (يا قل خير رجال لا عقول لهم) göre yapılmıştır. (çev.)

502 Şam topraklarında, Avâsım yakınlarında bir yerleşim birimidir.

503 Ebü'l-Ferezdak'ın kastedildiği söylenmektedir.

Aralarında geçen diyalog şöyleydi: Velîd, Yezîd'e "Ey firarinin oğlu!" dedi. Zira Yezîd'in babası Hâlid'in hapishanesinden firar etmişti. Yezîd de ona "Ey çok yellenen adamın oğlu!" dedi. Bu kez Velîd ona "Ey pis kokulu kadının oğlu!" diye karşılık verdi. Bu söze Yezîd'in cevabı şu oldu:

Sen bir câriyenin üzerine atlayan bitkin birisin!
Sen yarış hattını geçemeyen alçak ve yorgun birisin!

Bunun üzerine Velîd "Ey çarpık bacaklı kadının oğlu!" deyince Yezîd "Sizin aşiretinizden öne çıkanlar, geride kalmış önemsiz kadınlardır. Bizim aşiretimizde öne çıkanlar ise yüce kadınların önde gelenleridir. Yezîd bu sözüyle Velîd'in ve Süleyman'ın annesinin anne tarafını kastediyordu. Bir zamanlar Ka'kâ' b. Huleyd, Velîd'in yanında yellenmişti. Bu şöyle olmuştu: Velîd, İbn Re'sülcâlût'a[504] dedi ki: "Siz [mensubu olduğunuz] Dâvûd'un oğullarını diğerlerinden ayıran bir özelliğin olduğunu iddia ediyorsunuz ki bu özellik, onlardan birinin elini uzattığı zaman elinin dizine yetişmesidir. [Bu doğru mu?]" Bu sözler üzerine Ka'kâ' "Benim elim de dizime yetişir." dedi. Ayağa kalktı ve elini dizine yetiştirmek için uğraşınca yellendi. Bundan dolayı şair, Şeybe b. Velîd b. Ka'kâ'a şöyle dedi:

Ey Şeybe! Bin dirheme ne dersin?
Zorluk çekmeden, serbestçe bırakacağın bir yellenmeye bedel
Hani atanın da yaptığı gibi, dizine doğru eğildiği zaman
İhanet etti ona gevşek olan kıçı o zaman

Medâinî, Heysem ve Mesleme'den naklen onların şöyle dediklerini anlattı: Velîd b. Yezîd bazı memurları istihdam etti. Uzak yerlerden biatlar aldı. Şam'ın müzmin hastalarına ve körlerine maddî yardımda bulundu, onlara giysi verdi. Bunlardan her birine bir hediye ve hizmetçi verilmesini emretti. Muhtaç kişilere leziz yiyecekler ve giysiler verdi. İnsanların atıyyelerini on kat artırdı. Sonrasında Yezîd b. Velîd bunları azalttı. Bu sebeple Yezîd'e "Yezîd en-Nâkıs" (Eksilten Yezîd) adı verildi. Velîd insanlara yemek ikram ediyordu. İşte Velîd'in yeme içme ve diğer konulara dair bazı beyitleri:

---

504 Re'sülcâlût, yahudi cemaatinin lideridir. (ed.)

Hoş oldu yaşantım ve hoş oldu şarap içmek!
Çünkü onu kınanmaksızın yudumlarım!

Yine şöyle dedi:

Yaşantım ve şarap içmem hoş oldu
Çünkü Rusâfe'den ölüm haberi geldi
Haberci bana Hişâm'ın ölüm haberini getirdi
Bir de bana hilâfet mührü getirdi

Yine şöyle dedi:

Gecem uzadı ve şarap içerek geceledim
Çünkü haberci bize Hişâm'ın ölüm haberini getirdi
Bana bir hulle ve bir de asâ getirdi
Ayrıca bir mühür getirdi, sonra da gitti
Kaybedişimden sonra veliaht kıldım
En iyi yetişmiş insanı ve en iyi delikanlıyı
İşte size Kureyş'in efendisi iki oğlum
Onlar en hayırlı halef ve en hayırlı öncülerdir!

Yine şöyle dedi:

Dostumu duydum
Rusâfe yönünden onun çığlığını duydum
Elbisemi yerde sürükleyerek çıktım yola
"Ona ne dokundu?" diye diye
Meğer Hişâm'ın kızları
Tutuyorlarmış babalarının yasını
Tutuyorlarmış yaşlı bir adamın yasını
Kendilerine iyilikte bulunan bir adamın yasını
Dediler ki: Eyvah, vay başımıza gelenler!
Feryat ve figandır, onların başlarına gelenler
Gerçekten ben hünsâ olayım
Eğer o kızları becermezsem!

Dediler ki: Mervân b. Muhammed, Velîd b. Yezîd'e şöyle bir mektup yazdı: Allah, kullarının idaresini ve beldelerinin mirasını vermek suretiyle

ihsân ettiği devleti müminlerin emîrine hayırlı kılsın! İktidar sarhoşluğu Hişâm'ı kuşatmıştı. Bu sebeple Allah'ın "müminlerin emîri" vasfı ile yüce kıldığı şeyi o küçük düşürdü. Allah ile kendi arasında engel teşkil eden görüş ve inançlarını karıştıranlara müsaade ettiği için Hişâm zor bir duruma düşmüştü. Kader onun omuzlarına çok çetin zahmetler yükledi. Müminlerin emîri, Allah katında özel bir yere sahipti. Bu sebeple ona hilâfetin en güzel giysilerini giydirdi. Böylece o kendisine verileni tek başına kaldırıp yüceltti. Müminlerin emîrini hilâfeti için seçen, ikramının kulpuna bağlı sağlam bağları ona kılan ve zalimlerin tuzaklarını bertaraf eden Allah'a hamdolsun. Allah onu yüceltti, zalimleri ise alçaltı; ona izzet verdi, zalimleri zelil kıldı. Kim hatasında ısrar ederse kendi nefsini helâk eder ve rabbini öfkelendirir. Kim de tövbesi kendisini yanlıştan hakka döndürürse o kimse, rabbini tövbeleri çokça kabul eden ve merhametli olan olarak bulur. Ben minberime çıkıp huzurumda var olanlara Allah'ın müminlerin emîrini idareye getirmekle nasıl bir ikramda bulunduğunu bildirdim. Onlar da müjde ile biatlarını açıkladılar. Ben de biat için elimi uzattım; sağlam bağlarla, sözlerle ve büyük yeminlerle tutuverdim. Herkes hüsnükabul ile icâbet etti ve itaat etti. Ey müminlerin emîri! Bu itaatlerini Allah'ın sana verdiği mal ile ödüllendir. Zira sen insanların en cömerdi ve eli en açık olanısın. İnsanlar bir şeyleri ümit ederek seni bekleyip durdular. Cömertliğinle onlara ihsânda bulun, desteğinle onlara bolca ver ve senden öncekilere nispeten ne kadar güçlü olduğunu onlara göster! Eğer müminlerin emîri mektupla bildirmeyi hoş görmediğim bazı şeyleri bizzat söylemek için yanına gelmek üzere bana müsaade ederse inşallah arzusu hemen yerine gelir.

Velîd şöyle dedi:

Helâk oldu, uğursuz şaşı
Andolsun ki yağmur yollandı
Ondan sonradır bizim idaremiz
Andolsun ki yaprak verdi ağaç
Şükredin Allah'a! Muhakkak ki O
Artırır nimetini, her şükredene!

Bu şiirin Velîd'e ait olmadığı da söylenmektedir.

Dediler ki: Velîd hilâfete geçince ülkenin dört bir bucağına şu şiirini gönderdi:

Ecelimin tuzağına düşmezsem eğer, kefilim size şu konuda
Kökten kaldırılacaktır sizden, semanın zararı pek yakında!
İlâvesiyle beraber ve fazlasıyla size verilecektir pek yakında
Atıyyeler, gelecek size hızlıca pek yakında!

Velîd'in durumu ve içkiye düşkünlüğü ortaya çıkınca Hamza b. Bîd el-Hanefî şöyle dedi:

Semanın zararına peşi sıra zarar ekledin
"Kökten kaldırılacaktır sizden, semanın zararı pek yakında!" diye iddia etmiştin
Keşke Hişâm sağ olsaydı da o idare etseydi bizi
Biz de hem korksaydık hem de umutlu olsaydık eskisi gibi

Dediler ki: Velîd'in içki ile ar damarı çatladı, kendisini rezil rüsvâ eden söz ve fiillerine aldırmaz oldu. İşte onun bu kabilden bazı beyitleri:

Severim ben şarkıyı ve yıllanmış eski şarabı
Kadınlarla ve değerli kişilerle ünsiyeti
Şarkıcı kadınların cilvelerini ve çalgılarını
Seherden az önce doğudan esen rüzgârlar eşliğinde
Sabah vakti asıl işim kadehler
Yarış atları ve hazırlanmış asil atlar
Günün ortasında genç kızların izdihamı
Ve izârı çözmek vardır, dinlenmeye çekildiklerinde
Gece vakti yapılan iş ise âşikârdır
Silahlı kahramanın keskin zeker kılıcıyla öldürmesi vardır!
Esir aldı beni kadife sesli bir güzel, zarif bir testiyle
Ve ay misali pırıl pırıl parlayan yüzüyle
Büyük kalçası ve düzgün, kusursuz yanağıyla
Gözleri hayran bırakan parlak kılıç misali yanağıyla

Yine şöyle dedi:

Üzüm şaraplarını peş peşe içirin bana
Ümmü Hakîm'in bardağıyla içirin bana
İçer o içkiyi katıksız bir şekilde
Camdan, büyük bir kap içinde

Şiirde geçen Ümmü Hakîm adlı kadın, Mesleme b. Hişâm'ın annesi olan Ümmü Hakîm bt. Yahyâ b. Hakem b. Ebü'l-Âs'tır.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Velîd, şarkıcı Guzeyyil Ebû Kâmil'e kullandığı bir fesi giydirdi. Guzeyyil bunu özenle saklar, sadece bayram günlerinde giyer ve derdi ki: "Bana bunu müminlerin emîri verdi. Ölünce kefenime koymaları için aileme vasiyette bulundum." Velîd onun hakkında şöyle dedi:

Kim benden şu haberi Ebû Kâmil'e ulaştırır?
O, yanımda olmayınca âdeta avare olurum
Ona yakın olma arzumu artırır benim
Yaşadığımız şeyler, karmaşık ve zor günlerde
Bir kere dahi olsa ona bir şey verdiğimde
Olurum ben, sürekli mutlu ve sevinç içinde

Yine şöyle dedi:

Hayat yaşanmaz, Mâlik b. Ebü's-Semh olmadan
Sakın kötü bir şey söyleme ve vazgeç kınamadan!
Sanki o kandilin veya meşale yakanın ışığıdır
Kapkara karanlıklar içinde

Bu iki beyitin Hüseyin b. Abdullah b. Ubeydullah b. Abbas'a ait olduğu da söylenmektedir.

Medâinî ve başkaları dediler ki: Velîd hilâfeti devralınca Selmâ ile evlenmekten başka bir derdi yoktu. Bu sebeple ona dünürcü gönderdi, onu kendisine istetti ve onunla evlendi. Daha sonra kendisine "Sen onunla evlenince üç kere boşayacağına yemin etmiştin." denilince Velîd yeminin hukukî neticesinin ne olduğunu sordu. Bu konuda farklı görüşler ileri sürüldü. Bir kısmı boşanmış olduğunu söylerken, diğer kısmı boşamanın geçerli

olabilmesi için bunun evlilikten sonra söylenmiş olması gerektiğini ileri sürdü. Velîd, Selmâ ile gerdeğe girmek isteyince kendisine "Sen toplumun önderisin. Eğer sen böyle yaparsan bu, insanlar için bir yol olur." denildi. Bunun üzerine Velîd geri durdu. [Problemi çözmek için hulle yolunu seçen] Selmâ'nın kardeşi Selmâ'yı Velîd'in kardeşinin oğluyla evlendirdi. Bu kişi onunla gerdeğe girdikten sonra onu boşadı. Şu da söylendi: Selmâ'nın babası Selmâ'yı Velîd'in kardeşinin oğluyla evlendirdi. Selmâ ona gelin gidince boşanıncaya kadar onunla gerdeğe girmesine engel olması için Velîd, birini görevlendirdi. Gerdeğe girdikten sonra boşadığı da söylenmektedir. Velîd [bu talâkın ardından] Selmâ'nın iddetinin bitmesini bekledi. İddeti bitince Selmâ'yı babasından istedi ve onunla evlendi. İşte Velîd'in bu konuyla ilgili bazı beyitleri:

Çık komşularımın evinden
Ey dostum, ünsiyetle!
Çıkmaz mı gelin?
Gerçekten uzadı onun kalışı
Sabah oldu olacak
Ama uzun sürdü onun giyinmesi
Çıktı gecede parlayan bir yıldız misali
Uğursuzluğu yok olan yıldız misali
Beş tane taze genç kız arasında
Soyu en asil olandır onların arasında

Yine şöyle dedi:

Ey şu kervanın içindeki Selmâ!
İster dur, istersen yürü Selmâ!
Sabah yaklaşıp da
Serçeler ötmeye başlayınca
Çıktık güneşten korunarak
Kavmin tek gözlü gibi bineklerine atlayarak
Her ne zaman yükler arkaya kaysa [bineğin sırtında]
Düzelttik o yükleri bineğin döşüne bağlanan urganla

Saîd'in kızı dedi ki: "Babam hilâfete lâyıktır." Bunun üzerine Velîd'in kızı da şöyle dedi:

Ey Saîd! Şöyledir seninle hilâfetin misali
Develeri olmadığı halde şarkı söyleyerek deve güden çoban misali!

Selmâ ise "Neden hilâfeti arzu etmesin ki? O müminlerin emîri olan Osman'ın oğludur." dedi ve öfkelendi. Bu durum karşında Velîd şöyle dedi:

Öfkelendi Selmâ bana ahmakçasına
Bugün hakaret ettim diye babasına

Selmâ'nın ne zaman öldüğü konusunda şu farklı rivayetler mevcuttur:

1-Velîd ile gerdeğe girmesinden 40 gün sonra öldü.

2-Velîd ile gerdeğe girdiği gece öldü.

3-Gerdekten üç gün sonra öldü.

4-Gerdekten bir yıl sonra öldü.

[Selmâ'nın bu erken vedasına üzülen] Velîd bir şiirinde şöyle dedi:

Bilmez misiniz, Selmâ ikametini uzak bir yere taşıdı
İçinde lahitli bir kabrin bulunduğu yere taşıdı

Dediler ki: Velîd kendisinden sonra oğlu Hakem'i veliaht ilân etti ve onu Şam'ın idaresine getirdi. Oğlu Osman'ı da Hakem'den sonra veliaht ilân etti. Onu Hıms'ın idaresine getirdi ve yanına fakih Rebî'atürre'y b. Ebû Abdurrahman'ı verdi.

Heysem b. Adî dedi ki: Velîd şöyle dedi:

Avladık önümüze çıkan bir ceylanı
Önümüze çıkınca kesmek istedik o ceylanı
Bir de ne görelim, inkâr edemeyiz, sana benziyor!
Gözünü kaldırıp hafifçe baktığı zaman, seni andırıyor!
Bundan ötürü bıraktık onu, eğer olmasaydı sizin sevginiz
Bilesin ki [ey Selmâ,] öldürülürdü o şeksiz süphesiz
Sen ey ceylan! Özgürsün, güvendesin [şu anda]
Sevinçle git ceylanların arasına [ve hep mutlu ol orada!]

Heysem b. Adî dedi ki: Velîd'e "Baytar" lakabı verildi. Zira zebraları avlar, "Velîd" damgasını vurduktan sonra onları serbest bırakırdı. Bu sebeple Ebü'l-Abbas es-Seffâh ve Mansûr döneminde Velîd diye damgalanmış zebralar bulundu.

Velîd, Hîre ve Kûfe'ye gitmeyi severdi. Bu sebeple bir bedevî misali yola koyuldu ve Kûfe'ye vardı. Burada Şurâ'a b. Ebü'z-Zendebûz, Mutî' b. İyâs, Hammâd er-Râviye, Hammâd b. Acred ve Ebû Mu'ayt oğullarından bazılarını içki sofrasında arkadaş edindi. Günün birinde Şurâ'a'ya dedi ki: "Sana içecekler hakkında bir şeyler sormak istiyorum." Şurâ'a da "Ey müminlerin emîri! Buyur sor!" deyince Velîd, "Su için ne dersin?" dedi. Şurâ'a, "Hayat kaynağıdır. İnekler, merkepler ve köpekler de bu konuda ortaktır." dedi. Velîd, "Süt için ne dersin?" dedi. Şurâ'a "Ne zaman onu görsem annemin memesi aklıma gelir." dedi. Velîd, "Hurma şarabı?" diye sorunca o, "Hakir, nasipsiz kimselerin şarabıdır." dedi. Velîd, "Ya şeker şarabı?" dedi. Şurâ'a "Kokuşmuş içkidir." dedi. Velîd, "Bal ve kuru üzüm şarabı?" dedi. Şurâ'a "Hârika ve emsalsiz bir şaraptır." dedi. Velîd, "Ya hamr?" diye sorunca, "Ooo! Ne şahane içkidir, ruhumun dostu ve gönlümün hayat kaynağıdır!" dedi. Velîd, "Nasıl içmeyi seversin?" dedi. Şurâ'a "Gökyüzünü seyrederek!" dedi.

Bazılarına göre ise Velîd Kûfe'ye gitmedi. Kûfe'nin ileri gelenleri onun yanına geldiler. Bunların arasında Şurâ'a b. Ebü'z-Zendebûz da vardı.

Hammâd dedi ki: Velîd'e bazı Arap şiirleri okudum. Ancak hiç tempo tutmadı. Çok değersiz bir şiir okudum. Bu şiir onun hoşuna gitti, benimle tempo tutup söyledi. Bunun üzerine ben "Buradan ayrılmak lâzım!" dedim. Akabinde Ebû Müslim'in yanına vardım. "Bana Efveh'in[505] kasidesini oku!" dedi. Ben de okudum. O da benimle birlikte Efveh'in şu sözlerini tekrarlayıp tempo tuttu:

İşler fikir sahibi, hak eden kimselere verilir
Eğer böyle olmazsa o zaman kötüler idareye gelir!

---

505 Efveh onun lakabıdır. Adı Salâe b. Amr b. Mâlik b. Avf el-Evdî olan bu kişi Câhiliye döneminin önde gelen büyük şairlerinden biridir. O aynı zamanda kabilesinin reisi ve savaşlarda komutanı idi. Görüşlerine değer verilirdi. Araplar onu hükemâdan saymışlardır.

Bu beyitin akabinde ben "Vallahi bu, geleceği görmektir!" dedim.

Dediler ki: Velîd'in Kûfe'de dinlediği veya Kûfeli birinin ona söylemesiyle haberdar olup dinlediği ve beğendiği şarkılardan biri, Himyer kabilesinden "İblîs'in arkadaşı" diye meşhur olmuş olan Abdullah b. Hilâl el-Hicrî'nin iki şarkıcı câriyesinin söylediği şu şarkıdır:

Gıpta etmedim, ey Bâbil halkı!
Sizin hayatınızdaki şu üç şeyden başkasına
Fırat'ın içkileri, serin geceler
Ve bir de İbn Hilâl'in iki câriyesini dinlemeler

Üçüncü mısra "Fırat'ın suyu, Hîre ve Suriye'nin şarabı" diye de nakledilir.

Dediler ki: Velîd, dayısı Yûsuf b. Muhammed b. Yûsuf'a -ki bu Mekke ve Medine valisiydi- Hişâm b. İsmâil'in İbrâhim ve Muhammed adındaki iki oğlunu tutuklamasını; sorgulamak ve insanların haklarını onlardan almak üzere Yûsuf b. Ömer'e götürmesini emreden bir mektup yazdı. Bu mektupta ayrıca Hişâm'ın memurlarını ve oğlu Mesleme b. Hişâm hariç olmak üzere yakın çevresini tutuklamasını emretti.

Velîd dedi ki:

Ey Farslı kadının oğlu! Biraz içki sun insanlara!
Sen, Bişr ve Hüzeliyye'nin[506] *kızının oğlu şarkı söylesin onlara*
Bugün onlar içkiyle kendilerinden geçtiler
Tıpkı Makadiyye[507] *halkı gibiler*
Bizim yanımızda misk ve reyhân var!
Ve bir de asılı ud var!

Yine şöyle dedi:

Peş peşe içki sunun ve içirin bana
İsfahan şarabından içirin bana
Kisrâ şeyhinin şarabından
Ve Kayravânî'nin şarabından

506 Bu kelime isim olmayıp "Hüzel kabilesine mensup kadın" demektir. (çev.)
507 Şam bölgesinde, Hıms ya da Dımaşk civarında bir köydür.

Kokteyl yap kadehte
Askalânî'ninkinden fazla katma
Misk kokusu vardır kadehte
Ve bana içki sunanın iki elinde
Olsa olsa bahar yağmurudur kadeh
Parmak uçlarıyla tutulur kadeh

Yine şöyle dedi:

Ey Zübeyr! İçki ver bize uzun kadehle
Biz coştuk, zurna da kızıştı bu halde
Sen içir, içir bana! Günahlarım zira
Kuşattı beni, kefâret yok artık onlara!

Yine şöyle dedi:

Bugün Velîd erişti sabaha
Şarkıcı kadınlarla coşa coşa
Yanında bir tas ve bir de ibrik olduğu halde
Revan oldu yola çölde
Gönderin atlılara atlılar
Okçulara okçular!

Yine şöyle dedi:

Ey Zeyd! Bana saf ve katıksız içki içir
Tarcahâre denilen [fincan gibi] kadehte içir
Onunla içir bana bir meze
Beni kendimden geçirip başımı döndürecek bir meze
İçir onu bana teselli veresin diye
Kalbimdeki hararete bir nebze

Yine şöyle dedi:

Kadehi ve kadehi imal edeni methet!
Susuzluktan bizi öldüren kavmi hicvet!
Muhakkak ki kadeh erken gelen bahardır
O olmazsa yaşamamız imkânsızdır

Yine şöyle dedi:

Gelip yerleşti Selmâ, yüreğimde
Bâkir bir yere
Gönlümü alıkoydum ondan
Keşke alıkoyunca geri dursaydı ondan
Şöyle bir baktı Selmâ ve dedi ki: "Ey hizmetçilerim!" yüzünü dönünce
Ürkek bir ceylan bakışıyla baktı
O kısık bakışlıdır ceylanlar içerisinde

Yine şöyle dedi:

Hayatı buldum, ey Selmâ!
Kadehleri birbirine karıştırmakta
Kadehimiz her döndüğünde
Coşturup salladı kafamızın tasını
Bir de buldum hayatı dost edindiğim gençlerde
Tepetaklak olmayan değerli gençlerde!
Şayet olmasaydı Allah'ın gözetlemesi
Ve kabrin esiri olma endişesi
Ey Selmâ! Andolsun ki ziyaret ederdim seni
Korku ve ürpertiye rağmen
Ey Selmâ'm! Vallahi hayır, [bildiğin gibi değil!]
Her öpen sevdiğinden öpmüş değil!

Yine şöyle dedi:

Ümmü Selâm! Sahip olsaydın sen eğer bendeki aşkın
Onda birine, kesilirdi takatın, güçsüz kalırdın!
Sevgini çokça, uzun uzun döküver
Seni saran kaygılara sarmadan döküver!
Sen bir câriye feda ediyorsun, her hayırdan
Ve şerden [kurtulmandan] ötürü, o câriye feda olsun sana!

Velîd, sevdiği oğlu Mü'min için dile getirdiği mersiyesinde şöyle dedi:

Sinân benimle Mü'min için vedalaşmaya geldi
Ona dedim ki: "Ben Allah'a döneceğim."
Mü'min için nasıl ağlamayayım? Andolsun ki görüyorum
Ey gönlüm! Çaresi yok, ben ona tâbiyim!
Ey onun mezarını toprakla örten kişi!
Kahrolasın ve iki elinin parmakları kurusun!

Dediler ki: Velîd Medine'ye haber gönderdi, oradaki şarkıcılar kendisine getirildi. Bulunduğu yere yaklaştıklarında kimselerin onları görmemesi için ordugâha gece girmelerini emretti. Onlar da beklediler ve gece çökünce geldiler. Ancak bunlardan Kesîr b. Salt'ın mevlâsı olan Muhammed b. Âişe gündüz vakti geldi. Velîd bu duruma öfkelendi ve onun hapsedilmesini emretti. Nihayet bir gün içki içti ve neşesi yerinde iken Ma'bed konuyu kendisine açtı. Bunun üzerine Velîd, Muhammed b. Âişe'yi huzuruna çağırdı. Muhammed b. Âişe, Velîd'in huzuruna varınca şu şarkıyı söyledi:

Uçsuz bucaksız çöllerin evlâdısın sen!
Üzerine ne bir bulut salar ne de bir sokak yaparız!

Bu sözler onu memnun etti.

Medâinî dedi ki: Şair Ahvas b. Muhammed ile Ma'bed, Velîd'e doğru yola çıktılar. Yolda bir göletin kıyısında konakladılar. Göletin kıyısında testisi ile su almaya çalışan bir câriye vardı. Câriyenin ayağı kayıp da testisi kırılınca oturdu, şu şarkıyı söyledi:

Ey Âtike'nin evi! Methiyeler dizdiğim
Düşman korkusuyla, senden yanadır gönlüm
Her ne kadar sana direnseem
Yemin olsun senden yanadır gönlüm

Ahvas ve Ma'bed, câriyeye "Sen kimin câriyesisin?" dediler. O da "Medine'de Velîd ailesinindim. Vahîd b. Ka'b b. Âmir b. Kilâb ailesinden olan efendim beni satın aldı." diye cevap verdi. "Peki, söylediğin şiir kimindi?" dediklerinde "Medinelilerden bu şiirin sözlerinin Ahvas'a, bestesinin Ma'bed'e ait olduğunu duymuştum." diye cevap verdi. Ma'bed, Ahvas'a

"Bu olay hakkında bestesini yapacağım bir şeyler söyle!" dedi. Ahvas da [onu kırmadı ve] şöyle dedi:

Gölet, güzelliğini testinin kırılmasından alır
Şarkı, güzelliğini mahir olan er kişiden alır
Dedim ki: Ey yolcu! Sen kimsin?
Dedi ki: Daha önce Velîd ailesinindim
Kureyş'in izzet ve şerefinden sonra
Vahîd ailesinden Benî Âmir'in oldum
Şarkımın bestesi Ma'bed'e ait, sözleri ise
Delikanlı ve cesur yürekli Ahvas'a ait
Gülüp dedim ki: Ben Ahvas'ım!
Şu ihtiyar da Ma'bed'dir. Söylediğini bir daha tekrar et!
Güzel bir şekilde tekrar etti. Sonra dönüp gitti
Salına salına, dedim ki: Ey Ümmü Saîd!
Paranın gücü sana yetmez, ancak
Sen Halife Velîd'in güvencesindesin!

Ümmü Saîd Medine'de Ahvas'tan hoşlanıyordu. Ahvas ve Ma'bed Velîd'in yanına vardıklarında Ma'bed bu şiiri besteleyerek şarkı olarak okudu ve her ikisi başlarından geçen olayı ona anlattılar.

Eş'ab dedi ki: Velîd bana şöyle dedi: "Dayımı görmüyor musun? Sanki iki gözünün arasında hacamat aleti var, [öyle yüzü asık!] Eğer onu güldürebilirsen dile benden ne dilersen!" Bunun üzerine ben de onun dayısına dedim ki: "Bir keresinde karnım ağrıdı, dışarı çıktım. Dünya bana âdeta tek bir çadır gibiydi. Bir ara aklıma Nabatî birinin şu sözü geldi: 'Fâris'in hikmetli atasözlerinden biri şöyledir: Karnın ağrıyınca dilini bağla! Eğer geçmezse baldırını bağla! Eğer artarsa kaba etinden iki üç kıl çek!' Ben öyle yaptım ve karnımın ağrısı geçti." Velîd'in dayısı bu sözlere güldü ve "İhramlıyken de bunu yapar mısın?" dedi. Ben "Evet!" deyince yine güldü ve ben de böylece ödülü aldım.

Dediler ki: Velîd Basra'ya bir elçi gönderdi, kurrâ olan Heysem ve Abdullah b. Ömer el-Bekrâvî yanına getirildi. Heysem'den Kur'ân okumasını istedi, o da okudu. Velîd "Bana bir de şarkı söyle!" deyince "Ben şarkı söylemeyi unuttum." dedi.

Medâinî, Alâ b. Mugîre'nin şöyle dediğini anlattı: Velîd'e "Ey müminlerin emîri! Irak'a gideceğim, istediğin bir şey var mı?" diye sorduğumda "Orada bir çeşit ud var, ondan getir!" dedi.

Muhammed b. Süleyman b. Abdülmelik, sesi ve şarkıları en güzel olan kişilerden biriydi. Velîd'in yanına gider ve ona şarkı söylerdi.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî, Alâ b. Mugîre'nin şöyle dediğini anlattı: Velîd bir su göletinin kenarında durdu ve kıyısında kendisi için bir çadır kurulmasını emretti. Akabinde şöyle dedi: "Vallahi bütün suyu içilene kadar buradan ayrılmayacağım." Bunun üzerine insanlar su kapları ve tulumlarla suyu bitirene kadar taşımaya başladılar. Velîd suyun bittiğini görünce şöyle dedi: "İşte Ben Ebü'l-Abbas'ım!" Üç gün sonra tekrar yola çıkmayı emretti.

Dediler ki: Velîd, Eş'ab et-Tama'ın yanına getirilmesi için bir mektup gönderdi. Yanına gelince ona maymun derisinden kuyruğu olan bir elbise giydirdi ve "Oyna ve hoşuma gidecek bir şekilde şarkı söyle!" dedi. O da oynayıp onu güldürdü. Bunun üzerine Velîd ona 1.000 dirhem verilmesini emretti. On bin dirhem verilmesini emrettiği de söylenmektedir.

Kelbî dedi ki: Hammâd er-Râviye şöyle dedi: Velîd beni çağırdı. Yanına vardığımda "Bana şiir oku!" dedi. Ben de kendisine Arap şiirlerinden okudum. Ancak hoşuna giden olmadı. Bu arada sohbetler, şakalaşmalar oldu. Akabinde ona İbn Ebû Kibâr el-Hemdânî'nin -ki o, Hemdânlı olan Ammâr b. Ubeydullah b. Yezîd b. Amr b. Zû Kibâr es-Sübey'î'dir- şu şiirini okudum:

Arzu ediyorum senin gönlünde yüksek bir yer
Ne güzel olur! Sonra ne güzel olur, ne güzel!
Kötülük ve çirkinlikten daha güzel olur, daha güzel!

Bu sözler onun hoşuna gitti ve güldü. Sonra Ebû Müslim'in yanına gittim. O da bana şöyle diyen Efveh'in şiirini oku, dedi:

İşler fikir sahibi hak eden kimselere verilir
Eğer böyle olmazsa o zaman kötüler idareye gelir!
Başsız, dağınık bir topluluk ıslah olmaz!
Cahilleri başa geçen toplumun da önderi olmaz!

Bu sözler karşında "Vallahi Velîd'in yanında kalıp ayrılmamak lâzım." dedim.

Hişâm İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bazılarının "Velîd Kûfe'ye gitti." iddiası doğru değildir. Aksine Kûfe'nin gençlerinden Şurâ'a b. Ebü'z-Zendebûz, Mutî' b. İyâs ve Hammâd er-Râviye ile Ebû Mu'ayt ailesinin gençleri onun yanına geldiler. Ayrıca kendisine "İblîs'in arkadaşı" lakabı verilen Abdullah b. Hilâl el-Hicrî'nin iki şarkıcı câriyesi de geldi. Tîzanâbâz,[508] Felâlîc,[509] Sevâr[510] ve Furât Bâdıklî'den[511] kendisine çokça içki getirildi. Bu konuda şöyle dedi:

Gıpta etmedim, ey Bâbil halkı!
Sizin hayatınızdaki şu üç şeyden başkasına
Fırat'ın içkileri, serin geceler
Ve bir de İbn Hilâl'in iki câriyesini dinlemeler

Hirmâzî dedi ki: Kûfe'nin ileri gelenlerinin yemin ederek, "Velîd beraberinde eşraftan birileri ile gizlice [Kûfe'ye] geldi ve gitti." dediklerini duydum. Bu durum ve Velîd ile ilgili söylenenler Ammâr'a soruldu. Ammâr da şöyle cevap verdi: "Kûfe'ye gidişinden haberim yok. Ancak iki üç konaklama mesafesindeki bir yere gittiğini ve sevdiği bazı şeylerin kendisine getirildiğini biliyorum."

Hişâm b. Ammâr, babasının şöyle dediğini söyledi: "Velîd zevklere dalmıştı, insanların işleriyle ilgilenmiyordu. Aradan 40 gün -bundan daha az veya daha çok da olabilir- geçtiği halde onu, beraber içki içtiği arkadaşları ve özel hizmetçilerinin dışında kimse görmezdi."

Medâinî dedi ki: Velîd şöyle dedi:

Celîl'i takip eden iz kime aittir?
Ünsiyetten sonra tanımadım o izi
Sayfanın yazısı gibi, bir müddet sonra
Sadece mürekkebin izi kalır orada

---

508 Kûfe ile Kâdisiye arasında bir mevkidir. (çev.)
509 Fellûce kelimesinin çoğuludur. (çev.)
510 Bahreyn'deki yerleşim birimlerinden biridir. (çev.)
511 Irak'ta, Hîre yakınlarında bir mevkidir. (çev.)

Velîd, Muhammed b. Âişe'ye emretti, o da bu şiiri şarkı şeklinde okudu.

Medâinî, Cüveyriye b. Esmâ'dan naklen İshak b. Muhammed'in şöyle dediğini anlattı: Mansûr b. Cumhûr'un yanına gittim. O sırada onun yanında Velîd'in câriyelerinden iki kişi vardı. Mansûr bana dedi ki: "İyi dinle, bak! Sana Velîd ile ilgili ne anlatacaklar!" O iki câriye dediler ki: "Biz onun en seçkin câriyelerinden idik. [Konuşan câriye yanındaki arkadaşını göstererek] bununla ilişkiye girdi. Bu arada müezzin geldi ve namaz vaktinin geldiğini söyledi. Velîd cünüp olan bu câriyesini [tanınmaması için] yüzü örtülü olarak gönderdi, kendisi de [gusletmeden çıkıp mescide gitti ve] insanlara namaz kıldırdı."

Velîd b. Yezîd, Riyâh b. Osman el-Mürrî ile oyun oynadı. O sırada elindeki bir değnekle ona vurdu. Riyâh "Ey müminlerin emîri! Beni incittin!" dedi ve aynı değneği alıp Velîd'in baldırına vurdu. Velîd'in baldırı kızardı. Bu durum karşında Velîd "Ey Riyâh! Yazıklar olsun sana, beni incittin!" dedi.

Bana Abdullah b. Sâlih, Ebü'z-Zinâd'dan naklen [Ebü'z-Zinâd'ın] babasının şöyle dediğini anlattı: Bir ara Hişâm'ın yanında idim. O sırada Zührî de onun yanında idi. Velîd'den söz açıldı. Her ikisi onu çokça ayıplayıp yerdiler. Ben ise konuşmalarına hiç müdahil olmadım. Bu arada Velîd geldi. Yüzündeki kızgınlığı fark ettim. Biraz oturdu, sonra kalkıp gitti. Hişâm vefat edince bana haber gönderdi, huzuruna getirildim. Beni hoş karşıladı, "Nasılsın?" dedi ve konuya atıfta bulundu. Ardından dedi ki: "Ey Abdullah b. Zekvân! Şaşının gününü ve yanında fâsık Zührî varken ikisinin beni nasıl ayıpladıklarını hatırlıyor musun?" "Evet, hatırlıyorum. Ben o konuşmaya hiç katılmadım." diye cevap verdim. Velîd "Evet, doğru söyledin. Hişâm'ın başucunda duran hizmetçiyi gördün mü?" dedi. "Evet." dedim. O da "İşte o hizmetçi ikisinin bütün konuştuklarını bana bir bir anlattı. Allah'a yemin olsun ki eğer Zührî hayatta olsaydı onu öldürürdüm!" dedi. "O gün içeri girdiğinde yüzündeki kızgınlığı fark etmiştim." dedim. Sonra dedi ki: "Ey İbn Zekvân! Şaşı olan ömrümü yedi." Ben de "Ey müminlerin emîri! Allah ömrünü uzatsın ve varlığınla ümmete fayda versin!" dedim. Sonra akşam yemeğinin getirilmesini istedi, yemeğini yedi. Akşam namazı vakti girince namaz kıldık ve yatsının son vakti girene

kadar sohbet ettik. Yatsının son vaktinde yatsı namazını kıldık ve oturduk. Sonra içecek bir şeyler istedi. Üç tane câriye ellerinde üzeri kapalı kaplarla geldiler. Benim ile Velîd arasında saf tuttular. Velîd içene kadar beklediler, sonra gittiler. Arkasından sohbet ettik. Sonra tekrar içecek bir şeyler istedi. O üç câriye aynı şeyi tekrar yaptılar. Fecir vaktine kadar bu şekilde sohbet edip arkasından bir şeyler içti. Saydığım kadarıyla 70 bardak içti.

Ebü'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân, Remle bt. Şeybe b. Rebî'a b. Abdüşems'in mevlâsı idi. Künyesi "Ebû Abdullah" idi. Hicrî 130 yılında Medine'de vefat etti.

Velîd, Muhammed el-Haddâd'a haber gönderip [çağırttı. Geldiği zaman] onunla güreşti. Muhammed onu kaldırıp omuzuna aldı. Sonra getirip yatağın üzerine koydu. Bunun üzerine Velîd ona bir tokat attı ve güldü.

Medâinî, Ebû Muhammed el-Kureşî'nin şöyle dediğini anlattı: Saîd b. Hâlid b. Amr b. Osman'ın mevlâsı Ömer el-Ezrakî, Velîd'in kendisini güreşte yendiği biriydi. Ömer dedi ki: Bir keresinde Velîd'in kaldığı evin önünde oturuyordum. Velîd uzanmıştı ve yanında kimse yoktu. Birden "Ey Ömer!" diye seslendi. "Ey müminlerin emîri, emret!" dedim. "Yazık, senden geriye ne kaldı?" diye sordu. "Aslanı deviririm, kimsenin bana gücü yetmez!" diye cevap verdim. Güldü, sonra da sustu. Ardından yataktan fırladı, beni başının üzerine kaldırdı ve yere çaldı. Az kalsın beni öldürüyordu. Yatağına gidip sırtüstü uzandı ve gülmeye başladı. "Ey müminlerin emîri! Beni gafil avladın. Eğer önceden haber verseydin ne yapacağımı biliyordum!" dedim.

Dediler ki: Velîd elleri iri, parmakları ve ayakları uzun biriydi. Onun için yere demir bir kazık çakılır ve bu kazığa bir ip bağlanır, ipin ucu da ayağına bağlanırdı. Bir binek getirilirdi. Bu bineğin üzerine elini koymadan zıplayıp binerdi. Bu arada [ayağına bağlı olan] kazığı yerinden sökerdi.

Hişâm İbnü'l-Kelbî ve Medâinî dediler ki: Velîd, Hüseyin b. Ubeyd b. Berheme b. Üzeyne b. Hârise b. Cendele b. Ubeyde b. İmruülkays b. Abdullah b. Cenâb el-Kelbî ile birlikte avlanmaya çıktı. Bu ikisi gruptan uzaklaştılar ve ayrı düştüler. Vakit ilerledi. Velîd acıktı ve bir köye uğradı. Burada oturan bir adam gördü. Ona "Yanında yiyecek bir şeyler var mı?"

diye sordu. Adam "Evet!" diye cevap verdi. Akabinde arpa ekmeği, rübeysâ, zeytinyağı ve pırasa getirdi. Velîd ve Hüseyin b. Berheme el-Kelbî bu yiyeceklerden yediler. Pervasız ve karaktersiz biri olan Hüseyin b. Berheme dedi ki:

Rübeysâ, zeytinyağı yediren kimse
Bir de pırasa, bu yerde
Lâyıktır bir tokada veya iki tokada
Yaptığı kötü işten dolayı, ya da üç tokada!

Bu sözler üzerine Velîd "Yazıklar olsun sana! Aksine 'Yaptığı bu güzel şeyden dolayı 10.000 dirheme, 20.000 dirheme hatta 30.000 dirheme lâyıktır!' demen gerekirdi." dedi. Geride kalanlar gelip onlara yetişinceye kadar orada ikamet ettiler. Ayrıca Velîd [sözünü tuttu ve] bu şahsa 30.000 dirhem verilmesini emretti.

Şair, [yukarıda adı geçen] Hüseyin için şöyle der:

Bazı kimseler iddia ettiler ki Hüseyin
Bin Ubeyd b. Berheme zındıktır!
Ömrüme yemin olsun ki onlar bunu iddia ettilerse
Mübalağa yapmadılar, gerçekten o bu sıfata lâyıktır!
Zira her gün içki içer, zina eder
Kalkmış zekerini torbayla gizler

Dediler ki: Velîd, babasının ilişkiye girdiği câriyeleri ile cinsel ilişkiye girerdi. Bu câriyelerden biri şöyle dedi: "Vallahi, bize hayvanların kendi aralarında yaptığı şeyleri yaptı."

Medâinî dedi ki: Velîd'in Zebâle adında onu güldüren bir soytarısı vardı. Velîd onun iki gözünün arasına yeşil bir renkle "hür" kelimesini yazdı. Ancak bu tavır insanların hoşuna gitmedi, onu ayıplayıp kınadılar.

Velîd'in şiirlerinden birinde şu ifadeler geçer:

Kendimi çok güçlü sanırdım gerçekten ben
Göğsü tomurcuklanmış kızları görene dek
Yürürler akşam vakti rengârenk elbiseler içinde
Ceylanlar gibi, bırakırlar gençleri coşku içinde!

Velîd'in bir kadın şarkıcısı şu şarkıyı okudu:

Sabahladığım gün bir şarkıyla uyandırdı beni
Sağ elinde ibrik olan şarkıcı bir câriye beni!

Velîd dedi ki: "Aynen öyledir. Söylediğin beyitleri tamamla!" Câriye "Devamını bilmiyorum!" diye cevap verince Velîd "Hammâd er-Râviye bir keresinde bana bunları söylemişti." diyerek Hammâd'ın gelmesi için ona berîd yoluyla bir mektup gönderdi. Hammâd, Velîd'in yanına varınca Velîd ona "Sağ elinde ibrik olan câriye [şiirinin devamını oku!]" dedi. Hammâd şiiri şu beyitlerle tamamladı:

Sonra "Sabah olmadı mı bize?" diye seslendiler de kalktı
Sağ elinde ibrik olan bir şarkıcı câriye
Ona sundu, horoz gözüne benzer bir şarap
Şırası saf, kendisi saf, halis bir şarap
Karıştırılmadan önce biraz ekşimsi bir şarap
Ancak karışım yapılınca tadana tadı lezzetli olan bir şarap
Şarabın üstünü kaplamış kabarcıklar
Yakut gibi kırmızı, coşturur kabarcıkları alkışlar

[Hammâd'ın bu okuyuşundan çok memnun olan] Velîd ona [güzel elbiseler] giydirdi ve ödül verdi. Emir verince o da hemen aynı anda geri dönmek üzere yola koyuldu.

Dediler ki: Velîd'in kardeşi Abdülcebbâr b. Yezîd kadın cinsiyetine sahip olmakla itham ediliyordu. Abdülcebbâr, Muhammed b. Velîd b. Abdülmelik'in kızı ile evlendi, ancak onunla cinsel ilişkiye giremedi. Bundan dolayı Hişâm bu evli çifti birbirinden ayırdı. Abdülcebbâr'dan sonra bu kadınla Muhammed b. Ravh b. Velîd evlendi. Velîd b. Yezîd bu işe sinirlendi. Velîd b. Abdülmelik ailesi, Mervân ailesinin düşmanı idi. Onun için onlara kötü davranıyorlardı. Aynı sebepten ötürü Velîd, Muhammed b. Ravh'a işlemediği bir suç isnat ederek onu hapsetti. Onunla birlikte içlerinde Müemmel b. Abbas b. Velîd'in de olduğu birkaç kişiyi daha hapsetti.

Velîd b. Yezîd'in Öldürülmesi

Dediler ki: İnsanlar Yezîd b. Abdülmelik döneminde Velîd'in Benî Mervân'ın şehidi olduğunu konuşuyorlardı.

Bana Hişâm b. Ammâr anlattı, dedi ki: Hocalarımızdan duyduğum kadarıyla Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik'in Süleyman b. Hişâm'a kini vardı. Bunun sebebi ise şudur: Onu yermesi için babasına destek oluyor, görevden alması ve öldürmesi için telkinde bulunuyordu. Velîd idareye geçince onu huzuruna çağırttı ve dedi ki: "Sen insanlar içinde bana karşı en çok düşman olan kişi değil misin? Sen şöyle şöyle diyen kişi değil misin?" Süleyman ona sert karşılık verince Velîd, feci bir şekilde ona 100 kırbaç vurdu, onun saçını kabak tıraşı yaptı, ona yünden elbise giydirdi ve üzerine demir ağırlık koydurdu. [Süleyman bu kötü vaziyette hapis yatarken serbest bırakılması için] onun hakkında Velîd ile konuşuldu. Nihayet Velîd [insafa geldi ve] onu [hapisten] çıkardı. [Kendisine revâ görülen bu zulüm sebebiyle] Süleyman insanları ona karşı en fazla kışkırtan kişiydi.

Bana Abbas b. Hişâm, babasından naklen dedesinin şöyle dediğini anlattı: Süleyman, Velîd'e düşmandı. Bu yüzden onu öldürmeye çalışıyor ve bu konuda elinden geleni yapıyordu. Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik akıllı bir adamdı. İffetli ve takvâ sahibi biri olarak görünüyordu. Ancak kader konusunda Hişâm'ın öldürdüğü Gaylân b. Müslim'in görüşünü benimsiyordu. Velîd ise onu, onun bütün kardeşlerini ve aile fertlerini sürgüne gönderdi, onları ve değerlerini hafife alıp küçümsedi. Onlara sert davrandı ve bir kısmını hapsetti. Bu sebeple onlar Velîd'i küfürle/İslâm'ı inkârla, babasının ümmüveledleriyle[512] cinsel ilişkiye girmekle ve livâta/oğlancılık ile itham ettiler. Dediler ki: Velîd birtakım isim listeleri yaptı ve bu listelerden her birinin başına Benî Ümeyye'den öldüreceği bir adamın adını yazdı.

Medâinî, rivayette bulunduğu kişilerden şunu nakletti: Velîd avcılıkla uğraşan, rezil, sefa ehli, zevkte sınır tanımayan biriydi. Yönetime geçince insanların kendisini görebileceği yerlerden uzak durmaya başladı. Bu sebeple öldürülene kadar Şam yöresinin şehirlerinden hiçbirine gitmedi. Yönetime geçtikten sonra davranışları değişti, insanlara ve askerlerine baskı

512 "Babasının kendilerinden çocuğu olan câriyeleriyle" demektir. (ed.)

yapmaya başladı. Hişâmoğullarına sıkıntı verdi. Süleyman b. Hişâm'a 100 kırbaç vurdu, saçını ve sakalını kabak tıraşı yaptı ve onu Şam bölgesinin içinde yer alan Amman'a sürgün etti.

Velîd, Velîd b. Abdülmelik ailesinin bir câriyesini alıkoydu. Ömer b. Velîd bu konuda kendisiyle konuştu. Velîd "Onu geri vermem!" dedi. Ömer de "O zaman [savaşı kastederek] askerlerinin etrafında at kişnemeleri çoğalır!" diye karşılık verdi.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Velîd, diğer adı "Efkam" olan Yezîd b. Hişâm'ı hapsetti. Ravh b. Velîd ile eşini birbirinden ayırdı. Velîd'in çocuklarından bir kısmını hapsetti, bir kısmına işkence yaptı. Oğlu Hakem ve Osman'ı [veliaht ilân ederek] onlar için biat almaya karar verdi. Bu konuda şöyle dedi:

Velîd'den sonra Osman'ın [halife olmasını] umarız
Ya da Hakem'in, ardından da Saîd'in [halife olmasını] umarız
Tıpkı bizden öncekilerin yaptığı gibi
[Meselâ] Yezîd şu Velîd'in [halife olmasını] isterdi

Velîd bu konuda istişare etti. İbn Beyhes b. Suhayb el-Cürmî bunu yapmaması gerektiği şeklinde görüş bildirdi ve şöyle dedi: "Senin bu iki oğlun henüz ergenliğe bile erişmemiş iki küçük çocuk! Onlar için değil de Atîk b. Abdülazîz b. Velîd b. Abdülmelik için biat al!" dedi. Velîd onun teklifinden dolayı ona öfkelendi ve onu hapsetti. İbn Beyhes ölünceye kadar hapiste kaldı.

Medâinî dedi ki: Velîd, Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi oğluna biat etmeye davet etti. Hâlid bu teklifi reddedince hane halkından bazıları ona "Müminlerin emîri seni oğluna biat etmeye davet etti. Sen ise buna karşı geldin, öyle mi?" dedi. O da şu karşılığı verdi: "Yazıklar olsun size! Arkasında namaz kılmadığım ve şahitliğini kabul etmediğim birine nasıl biat ederim?" Onlar "Ama karaktersizliğine ve fâsıklığına rağmen Velîd'in şahitliğini kabul ediyorsun!" dediklerinde Hâlid kendini şöyle savundu: "Velîd'in durumunu kesin olarak bilmiyorum. Bu işi irdeleme gibi bir niyetim de yok. Söylenenler ise sadece insanların konuşmalarından ibarettir." Velîd, Hâlid'e sinirlendi ve "Şaşı [Hişâm] onu gayet iyi tanımıştı!" dedi.

Velîd hacca gitmek istedi. Ancak Hâlid insanların ondan hoşnut olmamalarından dolayı ona zarar vermelerinden kaygılandığı için kendisini bundan sakındırdı. Velîd "Hacca gitmemi neden hoş karşılamıyorsun?" deyince Hâlid "Sana nedenini söylememe ihtiyacın yok." dedi. Bu cevap Velîd'in öfkesini iyice artırdı ve onun hapsedilmesini, Irak mallarından kendisinde olanların geri alınmasını emretti ve onu Yûsuf b. Ömer'e gönderdi. Yûsuf öldürene kadar ona işkence yaptı. Onunla ilgili şeyleri daha önce anlatmıştık.

Medâinî, Ömer b. Saîd es-Sekafî'nin şöyle dediğini anlattı: Yûsuf b. Ömer beni Velîd'e elçi olarak gönderdi. Onun yanına geri döndüğümde Velîd'i kastederek "O fâsık nasıldır?" dedi. Sonra da "Sakın bunu kimse duymasın!" diye ekledi. Ben de "Eğer ben hayattayken herhangi bir kimse benden bunu duyarsa eşim benden boşanmış olsun!" diye karşılık verdim. [Bu taahhüdüm onun hoşuna gitti ve] güldü.

Dediler ki: Velîd'in, Hâlid b. Abdullah ile Hişâm b. İsmâil'in iki oğlu İbrâhim ve Muhammed'i "Bu iki kişiyi Allah'ın ve insanların haklarına tecavüzlerinden dolayı tutuklarım!" diyerek ve onlara suç isnat ederek öldürmesi; Hişâm'ın ve Velîd'in oğullarına yaptıkları; Müemmel b. Abbas b. Velîd'i, Ka'kâ'ın oğullarını ve ailesini hapsetmesi [halkta ona karşı büyük bir tepkiye neden oldu.] Yemenliler Hâlid b. Abdullah'a yaptıklarından dolayı ona kin beslediler. [Nihayet Velîd bütün bu yaptıklarından ve sefih bir hayat sürmesinden dolayı] zındık olmakla itham edildi. Bu konuda ona karşı en sert sözleriyle öne çıkan Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik idi. Kendisini gizleyip takvâ sahibi olarak gösterdiği için insanlar onun sözüne kulak veriyor ve ona meylediyorlardı. [Halkın bu teveccühünü fırsat bilen] Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik "Velîd'e asla rızamız yoktur!" demeye başladı. Sonunda [ona karşı söylemleriyle] insanları onu öldürmeye sevk etti.

Medâinî dedi ki: Yezîd b. Musâd el-Kelbî şöyle dedi: Bana Amr b. Şerâhîl haber verdi, dedi ki: Hişâm bizi Dehlek'e[513] sürdü. Hişâm ölüp de Velîd yönetime geçene kadar burada kaldık. Velîd halife olunca bizim durumumuz kendisine arz edildi. Ancak o geri gelmemizi kabul etmedi ve

513 Yemen denizinde sıcak bir adadır. (çev.)

dedi ki: "Hişâm'ın affına sebep olacak en iyi şeylerden biri, onları sürgün etmesi ve Kaderiyyecileri -yani Gaylân ve arkadaşını- öldürmesidir." Şam ahalisinden olan Hâlid b. Abdullah el-Kasrî hapse girmeden önce Yemenli bir grup onun etrafında toplanmıştı. Şebîb b. Ebû Mâlik el-Gassânî, Mansûr b. Cumhûr el-Kelbî, Humeyd b. Nasr el-Lahmî, Asbağ b. Züâle ve İbn Ziyâd b. Ulâse bunlardan bazılarıdır. Bunlar Hâlid'e kendilerine katılmalarını söylediler, ancak o bu teklifi kabul etmedi. Onlar da kendilerini ifşa etmemesini istediler. Hâlid de onları ifşa etmedi. Hapse atılınca Kelb kabilesine mensup olanlar Velîd'in diliyle şöyle bir şiir söylediler:

İşte Hâlid, bir esir olarak geceledi ya!
Yiğitseler bunu engelleselerdi ya!
Eğer izzetli kabileler olsaydı onlar
Onun yaptıkları gitmezdi boşa
Terk etmezlerdi onu malları gasbedilmiş bir esir olarak
Bizim ağır zincir yaralarından tedavi olan yaralı olarak
O zincirlerle insanları zelil ettik
Ovaları ve dağları yıkıp geçtik
Sonsuza dek devam edecekler bize köle olmaya
Mâruz bıraktık onları zillet ve cezaya

Onun bu davranışından dolayı insanların Velîd'e kini arttı. Nitekim Hamza b. Bîd el-Hanefî [bu hususta] şöyle dedi:

Ey ağzı bozuk, musibet Velîd! Terk ettin açık yolu
Tuttun derin uçurumlu bir yolu
Sürekli olarak haddi aştın, israf ettin
İğvâ edip azıttın insanları ve fıskı körükledin
Devamlı, böyle yap! Sonra yine böyle yap, yap!
Ölüp de yere kapanıncaya kadar böyle yap!
Sen hiç ayık olmayan bir sarhoşsun, düzgün yapmadın
Hiçbir işini, oysa ben bütün işlerimi düzgün yaptım
Piskopos başıdır küfrün ve fıskın
Sen piskopusu da başpiskoposu da geçip aştın!

Dediler ki: Yemenliler kendisine biat etmek üzere Yezîd b. Velîd'in yanına geldiler. Bunun üzerine Ömer b. Yezîd el-Hakemî, Yezîd'e "Abbas b. Velîd senin kardeşin ve hane halkının efendisidir. Eğer o sana biat ederse insanlar sana karşı muhalefet etmez. Yok, eğer reddederse, insanlar onun sözünü daha çok dinlerler. Onunla istişare etmeyi, onun fikirlerinden yararlanmayı düşünmesen bile en azından sana biat ettiğini açıklamasını sağla!" dedi.

O sıralar Şam, yerleşim bölgesiydi. İnsanlar kırsala çıktılar. Velîd b. Yezîd göreve yeni gelmişti. Abbas b. Velîd de Kastal'da[514] idi. Yezîd, kardeşi Abbas'ın yanına geldi ve ona gelişmeleri haber verdi. Onunla istişare etti ve Velîd'i eleştirdi. Abbas ona dedi ki: "Ey Yezîd, biraz yavaş ol, bekle! Allah'ın ahdini bozmak, din ve dünyanın fesadı demektir." Bunun üzerine Yezîd evine döndü, insanların arasına karışıp sessizce dolaşmaya başladı. Bu arada insanlar gizlice ona biat ettiler.

Yezîd b. Anbese es-Seksekî Kelb kabilesinden birini, toplumun ileri gelenleri arasında güvendiği kimselerden bir grubu gizlice davet etmek üzere gönderdi. Sonra Yezîd, kardeşi Abbas'ın yanına tekrar geldi. Bu sırada beraberinde mevlâları olan Katan vardı. Abbas ile istişare etti ve kendisine biat etmek için bazı kimselerin geldiği bilgisini verdi. Abbas onu azarladı ve "Eğer bunu tekrar yaparsan seni bağlar, müminlerin emîrine götürürüm!'" dedi.

Akabinde Yezîd ve Katan çıkıp gittiler. Abbas Katan'a "Yazıklar olsun sana! Sen Yezîd'in gerçekten bu işte ciddi olduğunu mu sanıyorsun?" diye haber gönderince Katan şöyle dedi: "Sana kurban olayım! Ben de böyle olmadığını biliyorum. Ancak onu bu duruma sürükleyen Velîd b. Yezîd'in Hişâm'ın oğullarına ve Velîd b. Abdülmelik'in oğullarına yaptıkları ve insanlardan Velîd'in seviyesiz davranışları ile nâhoş tavırlarına dair duydukları şeylerdir. Abbas cevaben dedi ki: "Vallahi öyle zannediyorum ki o, Benî Mervân içerisindeki en uğursuz kuzudur. Velîd'in bizim üzerimize varmasındaki aceleciliğinden endişe etmeseydim Yezîd'i sıkıca bağlar ve ona götürürdüm. Onu yaptığı işten sakındır! Zira o senin sözünü dinler."

---

514 Bu isimde birçok yer vardır. Burada kastedilen Hıms ile Dımaşk arasındaki bir beldedir. (çev.)

Yezîd b. Velîd, Katan'a kendisiyle Abbas arasında geçenleri sordu. O da olanları anlatınca "Vallahi vazgeçmem, vazgeçmem!" dedi. [Bu olaylar olurken ve halkın içinde Velîd'e karşı tepkiler artarken] Muâviye b. Amr b. Atebe b. Ebû Süfyân, Velîd'in yanına geldi ve ona şöyle dedi: "Seninle olan ünsiyetim sebebiyle dilimin bağını çözmek istiyorsun. Oysa ben sana saygımdan dolayı dilimi tutuyorum. İnsanlardan senin işitmediğin şeyleri işitiyor ve güvende olduğunu görmediğim şeylerin başına gelmesinden korkuyorum. Bir nasihatçi olarak konuşayım mı? Yoksa itaat eden biri olarak susayım mı?" Velîd "Hangisini yaparsan kabulümdür. Allah'ın bizim hakkımızda [bize göre] gayb olan ilmi vardır ki biz eninde sonunda orada takdir edilen noktaya varacağız. Şayet Benî Mervân, içlerine atacakları kızgın bir taşa doğru gittiklerini/ateşle oynadıklarını bilselerdi şu anda yaptıklarını yapmazlardı. [Her neyse, bu konuyu bırakıp sadede] dönelim, seni dinliyorum!" dedi.

İrmîniyye'de bulunan Mervân b. Muhammed'e, Yezîd'in insanları Velîd b. Yezîd'e karşı kışkırttığı ve onu hilâfetten indirmeye çağırdığı haberi ulaştı. Bunun üzerine Mervân, Saîd b. Abdülmelik b. Mervân'a -ki o ibadete düşkün biriydi- şöyle bir mektup gönderdi: "Allah her hane halkı için dayanacakları ve onunla tehlikelerden korunacakları bir dayanak vermiştir. Allah'a hamdolsun ki sen, ailenin temel taşlarından birisin. Ancak duyduğum kadarıyla ailenden bazı beyinsizler bir şeyler yapma peşindeymiş. Eğer yapmayı düşündükleri şey gerçekleşirse çoğunun kanı dökülene kadar kapanmayacak olan bir kapı açmış olurlar. Buradaki büyük fetih ve sahibine güç kazandıracak işle meşgul olmasaydım onların fesat işlerini ortadan kaldırmak için bizzat kendi elim ve dilimle uğraşırdım. Sen onlara benden daha yakınsın. Onların yaptıkları işi öğrenmek için aralarına gir! Sonra da onları sırlarını ifşa etmekle tehdit et! Dilinle, sözlerinle onları tutsak et ve başlarına gelebilecek kötü sonuçlarla onları korkut! Umulur ki akıllarından ve dinlerinden giden şeyi Allah onlara tekrar geri verir. Onların yapmaya kalkıştıkları şey rahatlığı bozmak ve devleti yok etmektir. Allah sana merhamet etsin, elini çabuk tut! Ümmetin bağı sağlam, insanlar huzur ve sükûnet içinde, sınırlarımız muhafaza altındadır. Şüphesiz ki birlik olmakta insanları bölünmüşlükten kurtaran bir güç vardır. Zenginlik fakirliği defeder."

Akabinde başka şeyler de zikretti. Saîd, Mervân'ın mektubunu Abbas'a götürdü. Bunun üzerine Abbas, Yezîd'i huzuruna çağırdı, onu azarladı ve tehdit etti. Onun bu tutumu karşısında Yezîd ondan korktu ve dedi ki: "Ey kardeşim! Ben bu iddia edilen şeyleri yapmadım. Bunlar içinde bulunduğumuz nimetlerin izâlesi için bizi kıskananların ortaya çıkardığı asılsız haberlerdir." Ardından Yezîd muhalefet yapmayacağına dair yemin edince Abbas onu salıverdi.

Yezîd b. Velîd günlerden bir gün bir merkebin üzerinde Karyeteyn denilen bir yerde idi. Ok atıp bir kurt vurdu ve kurdu öldürdü. Mevlâsı bu durumu hayra yorarak dedi ki: "İnşallah Velîd'i öldüreceksin!"

Bişr b. Velîd, kardeşi olan Abbas b. Velîd'in yanına geldi ve Velîd'in hilâfetten indirilmesini ve Yezîd'e biat istemesini teklif etti. Abbas onu bundan menetti ve "Ey Mervânoğulları! Öyle zannediyorum ki yüce Allah sizin yok olmanıza izin verdi!" diyerek şu beyitleri okudu:

Allah'ın himayesine havale ediyorum sizi
Dağlar gibi yücelip sonra uzaklaşacak bir fitneden
Görüyorum ki usandı halk sizin siyasetinizden
Sarılın dinin direklerine, koruyun onları
Kendi ellerinizle deşmeyin karınlarınızı
O zaman ne hayıflanma ne de feryat fayda verir!

Dediler ki: Yezîd b. Velîd bağımsız olarak hareket edip de işlerini yoluna koyunca gece vakti Dımaşk'a doğru yola çıktı. Bu sırada Şam halkının çoğu gizli bir şekilde Yezîd'e biat etmişti. Mizze[515] halkı de ona biat etmişti ki onların çoğu Hişâm'ın öldürdüğü Gaylân b. Ebû Mervân'ın sözüyle hareket ediyorlardı.

Mizze halkının efendisi İbn Musâd, Yezîd'e biat etmemişti. Yezîd o gece, beraberindeki bir grup ile yürüyerek Muâviye'ye gitti. Yolda sağanak bir yağmura yakalandılar. Kapıyı çalıp "Yezîd kapıda bekliyor!" dediler. Kapı açılıp içeri girdiklerinde Yezîd de cevaben dedi ki: "Allah işini rast getirsin. Yatağa geçin! Ayaklarım çamur, bu sebeple sergilerini ve yatağını kirletmek istemiyorum." O da "Benden istediğin şey sergilerim ve

515 Dımaşk'ta Kudâ'a kabilesinin yurdudur. (çev.)

yatağımın kirlenmesinden daha rahatsız edici bir şeydir!" dedi. Yezîd onunla konuştu ve [ikna olunca] Yezîd'e biat etti. Hişâm b. Musâd'ın da ona biat ettiği söylenmektedir.

Yezîd bir merkep üzerinde Dımaşk'a döndü ve Sâbit b. Süleyman b. Sa'd el-Huşenî'nin evinde konakladı. Bu sırada Dımaşk, Abdülmelik b. Muhammed b. Haccâc b. Yûsuf'un idaresindeydi ve veba hastalığından korktuğu için Dımaşk'tan ayrılmış, yerine oğlunu bırakmıştı. Şurtanın başına da Ebü'l-Âc Kesîr b. Abdullah es-Sülemî'yi getirmişti. "Yezîd sizinle savaşmak için yola çıktı!" haberi kendisine verilse de buna inanmadı.

Yezîd ise ayaklanmak ve hâkim olmak gayesiyle 127 yılında, cuma gecesi, akşam ile yatsı arasındaki bir vakitte adamlarına haber gönderdi. Dımaşk'ta Ferâdîs Kapısı'nın önünde beklediler. Sonra mescide girip namaz kıldılar. Bu sırada mescitte bekçiler vardı. Bunlar gece mescitte kalanları çıkarmaktan sorumlu idiler. İnsanlar namazlarını bitirince bekçiler seslendi. Bunun üzerine insanlar mescitten çıkmaya başladılar. Ancak Yezîd'in adamları ağırdan aldılar. Bekçiler bunları bir kapıdan çıkarmaya başladılar. Ancak onlar diğer kapıdan tekrar içeriye giriyorlardı. Nihayet mescitte Yezîd'in adamları ile bekçilerden başka kimse kalmamıştı. Bunlar bekçileri [yakalayıp yanlarına] aldılar. Yezîd b. Anbese, Yezîd b. Velîd'in yanına gitti. Onu eliyle tuttu ve dedi ki: "Ey müminlerin emîri! Dosdoğru ve hakikati bulmuş olarak kalk! [Müjdeler olsun sana!] Allah'ın yardımı ve zaferi ile sevin!" Yezîd b. Velîd ayağa kalktı ve şöyle dedi "Allahım! Eğer bu senin rızana uygunsa bana yardım et ve bu işte beni istikamet üzere eyle! Eğer senin rızan için değilse tez elden bir ölümle onu benden alıkoy!"

Akabinde on iki adamıyla beraber yola çıktı. Merkepler (humur) pazarına vardıklarında yoldaşlarından 40 kişi, buğday pazarına vardıklarında 200 civarında kişi daha onlara katıldı. Böylece Yezîd b. Velîd 260 küsur kişi ile mescide gitti. Adamları saray kapısına gidip kapıyı çaldılar ve "Müminlerin emîri Velîd'in elçileriyiz!" dediler. Kapı açılınca içeri hücum ettiler. Sarhoş olan Ebü'l-Âc Kesîr b. Abdullah es-Sülemî'yi, hazinedarı ve berîd görevlisini yakaladılar.

Yezîd b. Velîd aynı gece Saîd b. Âs'ın mevlâsı olan Ba'lebek valisinin yakalanması için haber gönderdi ve o kişi yakalandı. Abdülmelik b. Muhammed b. Haccâc b. Yûsuf'un yakalanması için de haber gönderildi. O da yakalandı. Yezîd şehrin bütün kapılarının kapatılmasını ve parolayı söylemeyen hiç kimseye açılmamasını emretti. Yezîd'in adamları çokça silâh elde ettiler. O sırada Mizze halkı da geldi. Günün yarısına yetişmeden insanlar peş peşe Yezîd'e tâbi oldular. Yezîd [bu duruma Nâbiga'nın] şu beyitiyle misal getirdi:

Ayıplayarak onların inmesini istediklerinde hızla koştular
Ölüme, damızlık/ürkmüş erkek develerin koşuşu gibi koştular

Medâinî, Ömer b. Mervân el-Kelbî'den naklen Zir b. Mâcid'in şöyle dediğini anlattı: Abdurrahman b. Musâd ile sabah vakti yola çıktık. Sayımız 1.500 civarındaydı. Câbiye Kapısı'na vardığımız zaman kapının kapalı olduğunu ve kapıda Velîd'in bir elçisi olduğunu gördük. Bu kişi "Bu kalabalık ile bu teçhizat da neyin nesi? Vallahi bu durumu müminlerin emîri Velîd'e haber vereceğim!" dedi. Onun bu sözü üzerine Mizze'den biri onu öldürdü. Câbiye Kapısı'ndan şehre girip Büyük Camii'nin yanına vardık. İçeri girip Yezîd'in yanına geldik ve ona halife diye selâm verdik.

Seksek kabilesine mensup olanlar 300 civarındaydı. Bunlar doğu kapısından şehre girdiler. Büyük Camii'ye de Ceyrûn adındaki kapıdan girdiler. Yâkûb b. Umeyr b. Hâni, Dâryâ halkı ile Bâbüssagîr'den [şehre] girdiler. Humeyd b. Habîb el-Lahmî, Deyrimurrân ve Erze halkıyla birlikte şehre Ferâdîs Kapısı'ndan girdiler. Rib'î ve Hişâm el-Hârisî kendi kavminden birileri ve Uzre ve Selâmân halkıyla birlikte Tevmâ Kapısı'ndan girdiler. [Şehrin içinde] bunların hepsi bir araya geldi. Bu konuda şair şöyle dedi:

Sabahladıkları zaman yardımcıları geldi
Onlar Seksek kabilesinden cesur yürekli kimselerdi
Bir de Kelb kabilesinden atlılar geldi
Ayrıca birçok beyaz deve, beden ve bilek geldi
Ne kadar hoş bir kavim ve ne güzel yardımcılardır onlar!

Her inkâr edene karşı kendi kutsallarını[516] *savundular*
Sonunda oranın yegâne sahibi onlar oldular
Bütün serkeş ve inatçılardan [temizleyerek] sağlama aldılar

Dediler ki: Yezîd b. Velîd, Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik b. Mervân'a haber gönderdi ve şehrin Câbiye Kapısı'nda durmasını emretti. Velîd'in oğullarına da "İnsanlar içerisine dağılın ve onları [bana biat etmeye] teşvik edin!" dedi. Ayrıca [tellâl vasıtasıyla insanlara] şu duyuruyu yaptı: "Kimin devletten alması gereken bir atıyyesi varsa gelsin alsın! Atıyyesi olmayan kişi için yardım olarak 1.000 dirhem verilecektir!"

Bana Hişâm b. Ammâr, Sadaka b. Hâlid'in şöyle dediğini anlattı: Yezîd'in çağrısı üzerine Mizze halkı gelip kendisine biat etti. Bunların çoğunluğu Gaylân'ın fikirlerini benimseyenlerle Kaderiyye mezhebine mensup olanlardı. Dımaşk halkı ile birlikte Velîd'in işlerinden, nefsânî arzularından, işi oyuncağa çevirmesinden ve içki içmesinden hoşlanmayan herkes ona biat etti. Akabinde Yezîd beytülmâli açtı ve insanlara bir şeyler dağıttı. Kevr'den[517] mallar gelince aynı şekilde onları da dağıttı. Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik b. Mervân'ı kalabalık bir grupla Velîd'in üzerine gönderdi. Velîd bu esnada tedavi gayesiyle Behrâ'da[518] idi. Alkol bağımlılığından dolayı ciğerlerinde ağrı hissettiği için süt içmişti.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Yezîd birine emretti, o da şöyle nidâ etti: "Fâsık olan Velîd'e kim görevli heyet ile birlikte giderse ona 1.000 dirhem ödül var!" Bu duyuru üzerine 1.000'er dirhem almak için 1.000 kişiden daha az bir grup toplandı. Sonra tekrar emretti ve şöyle nidâ edildi: "Kim görevli heyet ile birlikte giderse ona 1.500 dirhem ödül var!" Bunun üzerine o gün bu heyette yer almak için 1.500 kişi toplandı." Onları 2.000'er kişilik grup halinde gönderdiği de söylenmektedir. Ona 2.000 kişi geldi. Bir grubun başına Mansûr b. Cumhûr'u, ikinci bir grubun başına Yâkûb b. Abdurrahman b. Süleym el-Kelbî'yi, üçüncü bir grubun başına da Hamîd b. Habîb el-Lahmî'yi getirdi. Ayrıca bir grup daha oluşturdu ve

516 Çeviride buradaki "حوماتها" kelimesi değil de bağlama daha uygun olduğu için diğer kaynaklarda geçen "حرماتها" kelimesi esas alınmıştır. (çev.)
517 Yemâme veya Necran'da bir mevkidir. (çev.)
518 Kulay'a'dan Hicâz'a doğru iki mil uzaklıkta kötü/kükürt kokulu kaynak sularının olduğu bir yerdir. Günümüzde "el-Behre" denilen yıkıntıların yanında yer almaktadır. (çev.)

bunların başına da Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik'i getirdi. Abdülazîz beraberindekilerle çıktı ve Mizze'de karargâh kurdu.

Dediler ki: Velîd b. Yezîd, Süfyânî'yi yani Ebû Muhammed b. Abdullah b. Yezîd b. Muâviye'yi ödüllendirdi ve Dımaşk'a yönlendirdi. Ebû Muhammed Dımaşk yakınlarına gelince Yezîd b. Velîd, onun üzerine Abdurrahman b. Musâd'ı gönderdi. Ebû Muhammed onunla uzlaştı ve Yezîd b. Velîd'e biat etti. Velîd Ezrak'ta iken bu haber kendisine ulaşınca şöyle dedi:

İlk çıkıp giden orduma yazıklar olsun! Zayıf düştüler ve bakmadılar
Dinin direği [hilâfet] yıkılınca işin sonu ne olur diye
O deve aşılandı,[519] *sonra ilk çiftleşmesinde gebe kalmış gibi kuyruğunu kaldırdı*
Onu doğurtamadılar,[520] *öyleyse altına sütten kesilmiş bir yavru koysunlar!*
Ancak onlar beyaz halis süt içmediler
Sâb[521] *ağacının acı suyunu ve pıhtılaşmış kan içtiler*
Onların çetin, göğüs göğüse savaşından korkmam
Sonunda devenin karnından kırmızı kan fışkırsın!
Kükreyen her aslanın kötü bir manzarası vardır
Aslanlar onun yaptığından (kükremesinden) korkup çekinirler
O, avcı olan cesur bir aslandır
O, yürürken yarasından dolayı sağa sola yalpalayan aslan gibi değildir
O, kapkaranlık gecede senin karşına yalnız başına çıkan aslandır
Sanki onun başında birbirine yakın, doğmuş iki yıldız vardır

Velîd ayrıca şöyle dedi:

Allah canımı sağ bırakırsa garanti ediyorum size
Muharrem ayında bolca rızık ve atıyye
Babası, babasız kalasıcalar! Aceleye getirmeyin beni
Gerçekten ben sizin için şefkatli bir baba gibiyim

Dediler ki: Beyhes b. Zümeyl el-Kilâbî dedi ki: "Ey müminlerin emîri! Hıms'a git, orası korunaklı bir yerdir. Sonra atlıları Yezîd'e gönder, ya öldürülür ya da esir edilir." Bu sözü ona söyleyen kişinin Yezîd b. Hâlid b.

519 Hilâfete gelmesini bu misale benzetmektedir. (çev.)
520 Yani devenin doğurmasını/hilâfetin meyve vermesini beklemediler. Bunun yerine yeni doğurmuş gibi onun altına bir önceki gebeliğinde doğurduğu sütten kesilmiş yavrusunu koydular. (çev.)
521 Meyvesinin tadı acı olan bir ağaçtır. (çev.)

Yezîd b. Muâviye olduğu da söylenmektedir. Abdullah b. Anbese b. Saîd b. Âs şöyle dedi: "Halifenin savaşıp mazeret sahibi olmadan önce askerlerini, hazinelerini ve haremini terk etmesi doğru değildir. Allah, müminlerin emîrinin destekçisi ve yardımcısıdır." Velîd, Anbese'nin sözüne uydu. Ebreş Saîd b. Velîd el-Kelbî dedi ki: "Ey müminlerin emîri! Tedmür, içinde seni savunanların olduğu bir kaledir." Velîd bu sözlere şöyle karşılık verdi: "Ben Tedmür'e gitmeyi uygun görmüyorum. Çünkü oranın sakinleri Benî Âmir'dir ve onlar bana isyan eden kimselerdir. İsimleri de [değişmemiş, hâlâ] aynıdır." Ebreş "Şu Bahrâ nasıl olur?" deyince Velîd "Yazıklar olsun sana! O yerlerin adı ne kadar da kötüdür!" dedi. Akabinde Velîd, Bahrâ'da Nu'mân b. Beşîr'in köşkünde konakladı. Bu köşk dışarıdan gelenlerin kalesiydi. Velîd şöyle dedi:

Eğer şer ile beraber hayır olmazsa bulamazsın o zaman
Ne nasihat eden birini ne de ihtiyaç sahibini, feryat ettiğin zaman
Onlar sevinçlerinden birine teşebbüs etmezlerse
Onlar için miğfer takmam başıma, silâh almam elime

Ebü'l-Hasan dedi ki: Velîd Hıms'a gitmeyi hoş karşılamayınca ona Bahrâ'ya gitmesini tavsiye eden kişi Beyhes b. Zümeyl idi. Velîd "Orada veba hastalığına yakalanmaktan endişe ediyorum." dedi. Onun bu sözü üzerine Beyhes "Sana yapılmak istenen, veba hastalığından daha endişe vericidir." dedi.

Yezîd b. Velîd [Velîd ile görüşmeleri için] insanları Bahrâ'ya yönlendirdi. [Bu gelen insanları] Velîd'in ağır topları karşıladı ve onları alıp Velîd'e yakın bir yere yerleştirdiler. Velîd b. Yezîd'e, Abbas b. Velîd b. Abdülmelik'in elçisi geldi ve dedi ki: "Ben, bana katılanlarla birlikte sana destek olmak ve biat bildirmek üzere geldim." Bunun üzerine Velîd seçkin yakın çevresi, hizmetçileri ve çocuklarından oluşan bir grup ile dışarı çıktı. Kendisine bir taht getirilmesini emretti. Taht getirilince askerlerinin ortasında bu tahta oturdu ve şöyle dedi: "Ben büyük yılanları kendime kuşak yaparken, aslanların üzerine atılırken birileri benim üzerime mi atılmak istiyor?" Akabinde Abbas b. Velîd b. Abdülmelik'i beklemeye başladı. Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik onlarla çarpıştı. Sağında Amr b. Huvey es-Seksekî, merkezde Ubeyd b. Âmir el-Kelbî oğullarından biri olan

Mansûr b. Cumhûr b. Hısn b. Amr b. Hâlid b. Hârise b. Mutatarris, sol cenahta Umâre b. Külsûm el-Ezdî ve diğerleri vardı. Abdülazîz siyah katırına bindi. Velîd ve adamlarına Allah'ın kitabına ve Resulü'nün (sav) sünnetine davet etmek üzere Ziyâd b. Husayn'ı gönderdi. [Ancak görüşme gerçekleşmeden] Velîd'in mevlâsı onu öldürdü. Yezîd'in adamları ortaya çıkınca Abdülazîz öne atıldı ve ardından adamları hücuma geçti. Onlardan birçoğu öldürüldü ve öldürülenlerin başları Velîd'e götürüldü. Velîd, Mervân b. Hakem'in Câbiye'de Dahhâk b. Kays ile savaşmak üzere kullandığı sancağın çıkarılmasını emretti. Bu sancak Bahrâ Kalesi'nin kapısına asıldı. Bu arada Velîd'in adamlarından birçok kişi öldürüldü.

Abdülazîz'e, Abbas b. Velîd'in has adamları, çocukları ve mevlâları ile Velîd'e katılmak için yola çıktığı haberi ulaştı. Bunun üzerine Mansûr b. Cumhûr'u bir grup atlı ile onun üzerine gönderdi ve [gönderirken] dedi ki: "Abbas b. Velîd ile Şi'b'de karşılaşacaksın. Onun beraberinde küçük bir grup var. Onları yakala!" Mansûr atlı grup ile söylenenleri yaptı. Şi'b'e gelince beraberinde 30 atlının olduğu Abbas ile karşılaştı ve ona "Abdülazîz b. Haccâc'a dön!" dedi. O da bunu reddetti. Bunun üzerine Mansûr b. Cumhûr "Ey Rum çocuğu! Eğer bunu reddedersen kesinlikle iki gözünün bulunduğu başını vururum!" diye karşılık verdi. [Onunla savaşmayı göze alamayan Abbas, Mansûr'un sözünü dinledi ve] onunla birlikte Abdülazîz'in askerlerine döndü. [Abdülazîz ona] "Kardeşin Yezîd b. Velîd'e biat et!" dedi. Abbas biat edip bekledi. Akabinde bir sancak çıkarıp diktiler ve "Bu Abbas'ın sancağıdır. O da kardeşi, müminlerin emîri Yezîd'e biat etti!" dediler. Bu durum üzerine Abbas da şöyle dedi: "Allah'ın, şeytanın hilelerine benzer planı vardır." O yanlarında âdeta esir iken Benî Mervân helâk oldu.

İnsanlar Velîd b. Yezîd'in yanından ayrılıp Abdülazîz ile Abbas'ın yanına vardılar. Akabinde Velîd iki zırh giymiş olarak ortaya çıktı. Kendisine Sindî ve Zâid adında iki at getirdiler. [Atlardan birine binip] onlarla savaştı. [Velîd'e karşı savaşan grubun içinden] bir adam onlara şöyle seslendi: "Allah'ın düşmanı olan bu kişiyi, Lût kavminin öldürülmesi gibi öldürün! Onu taşlayın!" Velîd bunları işitince saraya girdi ve kapıyı kapattı. Sonra da şöyle dedi: "İçinizde kendisiyle konuşacağım şerefli, soy sop sahibi biri

yok mu?" Onun bu sorusuna Yezîd b. Anbese es-Seksekî "Konuş!" diye karşılık verdi. Velîd b. Yezîd "Sen kimsin?" diye sordu. Yezîd b. Anbese "Ben Yezîd b. Anbese'yim!" deyince Velîd sözlerine şöyle devam etti: "Ey Seksek kabilesi mensuplarının kardeşi! Ben sizin atıyyelerinizi artırmadım mı? Sıkıntınızı gidermedim mi? Fakirlerinize bir şeyler vermedim mi? Hastalarınıza destek olmadım mı?" Onun bu sitemkâr sorularına Yezîd b. Anbese şöyle cevap verdi: "Biz kendi nefsimize dair şeyler için senden intikam alma peşinde değiliz. Sana karşı bu hareketimiz, içki içmen, babanın ümmüveledleriyle ve erkeklerle cinsel ilişkiye girmen, Allah'ın emirlerini hafife alman gibi Allah'ın haram kıldığı şeyleri gözetmemendir." Bu cevap karşında Velîd dedi ki: "Ey Seksek kabilesi mensuplarının kardeşi! Ömrüme yemin olsun ki işi abarttın ve çok fazla büyüttün. Saydıkların içerisinde Allah'ın helâl dairesinde mubah kıldıkları şeyler de var! Vallahi açığınız kapanmaz, dağınıklığınız toparlanmaz ve söz birliğiniz olmaz." Sonra Velîd eve döndü ve oturdu. Eline Kur'ân'ı aldı ve "Bugün Osman'ın başına gelenlerin bir benzerinin olacağı gündür." dedi. Açıp Kur'ân okudu. Dışarıdakiler duvardan atladılar. Duvarı ilk aşan Yezîd b. Anbese idi. Aşağı indiğinde Velîd'in kılıcı yanında idi. Yezîd ona "Kılıcını uzaklaştır!" dedi. Velîd "Eğer kılıca davranmak isteseydim o zaman benimle senin aranda olacakları görürdün!" diye cevap verdi. Onun hakkındaki kararı Yezîd b. Velîd'in vermesi amacıyla tutuklamak için Velîd'in elini tuttu. Bu sırada on kişi duvarı aştı. Bunlardan biri Velîd'in yüzüne, diğeri başına vurdu. Beş tanesi de onu çıkarmak için sürüklemeye başladı. Evde onların yanında olan bir kadın bağırmaya başlayınca Velîd'i sürüklemekten vazgeçtiler ve dışarı çıkarmadılar.

Ebû İlâka el-Kudâ'î, Velîd'in başını gövdesinden ayırdı. Yüzünde düzgün bir hat izi bırakan bir darbe vurdu. Kesik başı Yezîd b. Velîd'e, Ravh b. Mukbil götürdü ve "Ey müminlerin emîri! Müjdeler olsun! Fâsık olan Velîd öldürüldü!" dedi. Bu sırada Yezîd kahvaltı yapıyordu. Kendisiyle beraber yanındakiler de secde etti. Yezîd b. Anbese, Yezîd b. Velîd'in elinden tuttu ve "Ey müminlerin emîri! Kalk, Allah'ın sana ihsân ettiği zaferi ve ne yaptığını müjdele!" dedi. Yezîd elini onun elinden çekti ve "Allahım! Eğer bu iş sırf senin rızan içinse beni doğru yola yönlendir ve muvaffak eyle!" dedi.

Dediler ki: Savaş esnasında Velîd b. Yezîd'in solunda Benî Âmir'den Ebreş el-Kelbî'nin kardeşi Velîd b. Hâlid bulunuyordu. Benî Âmir ise Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik'in sağ tarafındaydı. [Savaş esnasında birbirlerinin tam karşısında yer alan bu] sağ ve sol cenahtakiler hiç savaşmadılar, hepsi birden Abdülazîz'in tarafına geçtiler. Bunlardan bazıları dediler ki: Velîd'in hizmetçilerinin ve yakın çevresinin, [duvardan atlayıp içeriye giren] adamların elinden tutup onları Velîd'e götürdüklerini gördüm.

Heysem b. Adî dedi ki: Velîd'in üzerinde ipek bir abâ ve belinde tek desenli bir kuşak vardı. Bu vaziyette çıktı. Hıms'tan bir grup kendisini desteklemek için geldi. Başlarında Abdurrahman b. Ebü'l-Cenûb el-Behrânî vardı. Dımaşk'taki Keysân Kapısı'nın sahibi Benî Süleym b. Keysân da 16 kişilik bir atlı grupla geldi. Benî Nu'mân b. Beşîr el-Ensârî bir grup atlı ile Abdurrahman'ı karşıladı. Sonra Abdurrahman Habrâ denilen yere doğru gitti. Ancak adamları hayvan yemi konusunda sıkıntı çektiler. Bunun üzerine köyün ekinini satın aldı. Ona "Ot cinsinden yemlere ihtiyacımız yok. Hayvanlarımız salıverilince onları bulur. Sen onun yerine bize dirhem/para ver!" dediler.

Velîd'e, Yezîd en-Nâkıs tarafından Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik'in gönderildiği haberi verildi. Ancak Velîd buna aldırış etmedi. Bu arada Abbas b. Velîd, [Velîd'e isyan hareketinin başlatılmasıyla] biatının bozulmasını hoş karşılamadığı için Velîd'in yanına varmak üzere yola çıktı. Ancak [onu engellemek ve Velîd'in üzerine varmak üzere] Abdülazîz de ona doğru yöneldi.

Velîd, Bahrâ'da Abdülazîz'in adamlarının tekbir seslerini işitti. Bunun üzerine Hâlid b. Osman çıkıp insanları savaşa hazırladı. Güneş doğana dek aralarında bir çarpışma olmadı.

Yezîd en-Nâkıs'ın adamlarının mızraklarının ucunda asılı şöyle bir yazı vardı: "Biz sizleri Allah'ın kitabına, peygamberinin sünnetine ve işin şûra ile yapılmasına davet ediyoruz." İki taraf çarpışmaya başladı. Osman el-Haşebî öldürüldü. Bu kişi Muhtâr b. Ebû Ubeyd es-Sekafî ile birlikte olan Haşebîlerden birinin oğlu idi. Velîd'in adamlarından da yaklaşık 60 kişi öldürüldü. Bu esnada Ebreş, atının üzerinde idi ve kardeşinin oğluna

şöyle sesleniyordu: "Ey pis kokulu kadının oğlu! Sancağın geldi!" O da şöyle dedi: "Sancağın geldiğini görmüyorum. Gelen Benî Âmir'dir."

Hişâm b. Ammâr dedi ki: Bana şu anlatıldı: Abbas b. Velîd, Velîd b. Yezîd'in safında çarpıştı. Çünkü bunu ona biat etmesine karşılık bir vefa borcu olarak görüyordu. Abdülazîz'in adamlarından biri onu yaraladı ve atının üzerinden düşürdü. Bunun üzerine Abbas, Abdülazîz'e yöneldi. Ancak Velîd'in adamlarının eline düştü ve askerleri yenilgiye uğradı. Abbas, Abdülazîz'in elinde esir olarak kaldı. Sonra kendi kardeşi Yezîd b. Velîd onu bağışladı. Zira [eskiden beri] ona iyi davranıyordu.

Dediler ki: Velîd b. Yezîd, 50.000 dinar ve geriye kalanların haracı olarak Hıms valiliğinin verilmesi ve kendilerine eman vermesi karşılığında kendisiyle uğraşmaktan vazgeçip çekip gitmeleri için Abdülazîz b. Haccâc'a haber gönderdi. Ancak o bunu kabul etmedi. Velîd'in adamları sabırsızca hareket ediyor, ona birtakım şartlar öne sürüyorlardı. O da bunları kabul ediyordu. Nihayet Velîd'in askerleri onun emrinden çıktılar ve taraftarları hezimete uğradı. Akabinde [çaresiz kalan] Velîd saraya girdi. Derken atının üzerinde uzun boylu bir adam geldi, sarayın duvarına tırmanıp duvarı aştı. Bu sırada Velîd silâhını bırakmış ve eline bir Mushaf almış okuyor, bir yandan da şöyle diyordu: "Bugün müminlerin emîri Osman'ın günü gibidir." Duvardan aşıp gelen kişi Velîd'in üzerinde pamuklu ince bir gömlek ve rengârenk bir şalvar olduğunu gördü. Yanında da kınında olan bir kılıç vardı. Bu esnada insanlar Velîd aleyhinde hakaret içeren tezahüratlar yapıyorlardı. O da bunları duyuyordu. [Adamın içeri girdiğini gören] Velîd ayağa kalktı. Ancak adam [kılıcıyla] onun başına vurdu. Bu adam duvarı aştığında Abdülazîz ve bazı kişiler de içeri girdiler. Sırayla o kişiye kılıçlarıyla yardım ettiler. [Saraya ilk giren] uzun boylu adam, Velîd'in üzerine çullandı ve başını gövdesinden ayırdı. Yezîd, Velîd'in başına 100.000 dirhem ödül koymuştu.

O sırada Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin mevlâsı Ebü'l-Esved geldi ve Velîd'in başından avuç büyüklüğünde bir parça deri soydu. Bunu alıp Yezîd b. Hâlid b. Abdullah'a getirdi. Yezîd b. Hâlid bu sırada Velîd'in askerlerinin arasında hapis yatmaktaydı. Velîd onu, babasını Yûsuf b. Ömer'e gönderdiği zaman hapsetmişti. [Velîd'in öldürülmesinden sonra] insanlar hazinedeki ve onun askerlerinin ellerindeki malları talan ettiler.

Medâinî, Ömer b. Mervân el-Kelbî'nin şöyle dediğini anlattı: Velîd öldürüldüğü zaman, yüzüğünün bulunduğu sol eli kesilip Yezîd b. Velîd'e gönderildi. Ancak aynı gece kesik başı kesik elinden önce yetişti. Ertesi gün Yezîd b. Velîd insanlar ibret alsınlar diye kendisine getirilen kesik başı namazdan sonra [bir direğe] astı.

Dımaşk halkı Abdülazîz hakkında ileri geri konuşuyorlardı. Velîd'in kesik başının asıldığını görünce sustular.

Yezîd en-Nâkıs, Velîd'in kesik başını ibretlik için [bir direğe] asmak isteyince Benî Mervân'ın mevlâsı Yezîd b. Ferve ona dedi ki: "Ancak Hâricî olan birinin başı asılır. Oysa bu senin amca oğlundur, halifelerden biridir. Başını bu şekilde asarsan insanların incinmesinden, hane halkının sana öfkelenmesinden ve asabiyet duygularının kabarmasından endişe ediyorum." Bunun üzerine Yezîd şöyle dedi: "Vallahi onu senden başkası asmayacak." Yezîd kesik başı bir mızrağa taktı ve Yezîd b. Ferve'ye "Kalk, bunu Dımaşk şehrinde gezdir ve Velîd'in babasının evine götür!" dedi. Yezîd b. Ferve kendisine söylenenleri yaptı. Bu durum karşısında kadınlar ve ev sakinleri feryat figan ettiler. Kesik baş tekrar Yezîd'e getirilince Yezîd b. Ferve'ye "Onu evine götür!" dedi. O da evine götürdü ve yaklaşık bir ay kadar evinde tuttu. Daha sonra Yezîd "Onu Velîd'in kardeşi olan Süleyman b. Yezîd'e ver!" dedi. Süleyman kardeşi Velîd'in aleyhinde olan biriydi. İbn Ferve Velîd'in kesik başını yıkadı, bir sepete koydu ve Süleyman'a götürdü. Kardeşi Süleyman dedi ki: "Onun çokça içki içtiğine, karaktersiz ve fâsık biri olduğuna dair şahitlik ederim. Bana tecavüz etmek istedi. Ancak ben bunu kabul etmedim." İbn Ferve evden çıktığında Velîd'in kadın mevlâsıyla karşılaştı ve ona dedi ki: "Yazıklar olsun sana! Süleyman, Velîd'in kendisine tecavüze yeltendiğini iddia etti!" Kadın mevlâ bu iddiaya şu cevabı verdi: "Yalan! Vallahi o kendisine tecavüz etmek isteseydi ederdi. Onun bundan kaçmaya gücü yetmezdi."

Hişâm İbnü'l-Kelbî dedi ki: Velîd Bahrâ'ya tedavi olmak ve ilaç kullanmak üzere gitti. Sabah akşam içki içmekten dolayı karnından rahatsızlanmıştı. O sırada onun şurta teşkilâtının sorumlusu Hâlid b. Osman b. Bahdel el-Kelbî, onun halefi ise Yezîd b. Ya'lâ b. Dahm b. Kurre el-Absî idi. Yezîd b. Velîd ortaya çıkıp da Mizze halkı, Gaylân taraftarları, Dımaşk ahalisi ve

başkaları ona biat edince ve hazineyi açıp insanlara bir şeyler dağıtınca Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik b. Mervân'ı kalabalık bir grupla birlikte ümit ve öfkeyle onun üzerine gönderdi. Bunlar Velîd'in olduğu yere vardıklarında Velîd öldürülene kadar onun adamlarıyla savaştılar. Velîd'i onların bir mevlâsı olan küçük yüzlü, uzun boylu "Vechü'l-Fels" adında biri öldürdü.

Medâinî, Amr b. Mervân'ın şöyle dediğini anlattı: Bana Yezîd b. Musâd, Abdurrahman b. Musâd'ın şöyle dediğini anlattı: Yezîd b. Velîd beni Ebû Muhammed b. Süfyânî'ye gönderdi. Bu kişi Velîd'in, Yezîd b. Velîd ile ilgili haberler kendisine ulaşınca Dımaşk'a gönderdiği valisiydi. Onunla buluşunca benimle anlaşma yaptı ve Yezîd'e biat etti. Mizze taraflarından biri bize gelene kadar onunla kaldım. O şahsa haber gönderdim, yanıma getirildi. Meğer bu Ebû Kâmil Guzeyyil el-Mugannî imiş. Bir de ne göreyim, Velîd'in katırına binmiş ve bize Velîd'in öldürüldüğü haberini verdi. Hemen Yezîd'in yanına vardım, ancak gördüm ki haber ona daha önce ulaşmış.

Yezîd b. Mervân b. Muhammed yazın Gamr b. Yezîd ile beraber savaşıyordu. Velîd öldürülünce Mervân b. Muhammed İrmîniyye'ye gelene kadar Yezîd b. Mervân Cezîre bölgesine hâkim oldu.

Bişr b. Helbâ el-Kelbî –ki kılıcıyla Bahrâ'nın kapısını kırmıştı- Velîd'in öldürüldüğü gün Velîd'in Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'ye söylediği rivayet edilen şu beyite cevap olarak [aynı beyiti] söyledi:

Hâlid'i ağlatacağız kılıçlarla yakında
Onun yaptıkları gitmeyecek boşa

Medâinî dedi ki: Velîd'in mevlâsı Hakem b. Nu'mân şöyle dedi: Velîd'in kesik başını Yezîd en-Nâkıs'a Kelb kabilesinden Mansûr b. Cumhûr el-Âmirî on kişilik bir grup ile birlikte getirdi. Bunlar içerisinde Ravh b. Mukbil de vardı. Ravh dedi ki: "Ey müminlerin emîri! Müjdeler olsun! Fâsık [Velîd] öldürüldü ve Abbas esir edildi." Kesik başı getiren on kişilik grubun içinde Abdurrahman b. Vechü'l-Fels ile Kelb kabilesinden Kinâne'nin mevlâsı Bişr de vardı. Yezîd [bu on kişiden] her birine 10.000 dirhem verdi.

Medâinî dedi ki: Yezîd şöyle demişti: "[Velîd'in taraftarlarına ait] kesik bir baş getiren kişiye 500 dirhem ödül var!" Bunun üzerine bir grup insan

kesik başlar getirdi. Yezîd b. Velîd "Bunların isimlerini yazın!" deyince bunun üzerine kesik baş getiren mevlâlarından biri "Bugün ödülün ertelenecegi bir gün değildir!" dedi.

Dediler ki: Abbas b. Velîd, Yezîd kendisiyle istişareye başvurunca "Müminlerin emîri Velîd'e senin hüccetini ben yazıp göndereceğim!" dedi ve yazıp gönderdi. Velîd onun elçisine şöyle dedi: "Arkadaşın sadakati terk mi etti? Allah'ın halifesine açıkça düşmanlık eden ve müslümanların birliğini bozan birinin hücceti mi olurmuş?"

Dediler ki: Velîd'in [son anlarında] beraberinde Mâlik b. Ebü's-Semh et-Tâî el-Muganni ve Ömer el-Vâdî vardı. Velîd'in adamları etrafından dağılıp da Velîd kuşatma altına alınınca Mâlik, Ömer'e dedi ki: "Bizi buradan götür!" Bunun üzerine Ömer "Bu vefasızlıktır. Kaldı ki bize saldırılmaz. Zira biz savaşan kimseler değiliz!" dedi. Mâlik [onun bu iyimser tavrına katılmadı ve] şöyle dedi: "Yazıklar olsun sana! Vallahi bizi ele geçirdikleri zaman herkesten önce bizi öldürürler ve 'Şu durumda şu fâsık ile kimlerin beraber olduğuna bir bakın!' desinler diye Velîd'in kesik başı bizim ikimizin kesik başlarının arasına konur. Bundan daha büyük bir ayıp yoktur. Allah sana âfiyet versin, haydi kendimizi kurtarmaya bakalım!" [Ömer bu sözlerle ikna olunca ikisi birlikte] hemen kaçtılar.

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'in şöyle dediğini anlattı: Eyyûb es-Sehtiyânî'ye Velîd'in öldürüldüğü haberi ulaşınca o şöyle dedi: "Keşke halifemizi öldürmeyip de onu bize bağışlasalardı!" O, sırf fitneden korktuğu için böyle söyledi.

Medâinî, Ebû Âsım ez-Ziyâdî'nin şöyle dediğini anlattı: "Velîd'i öldürdüğünü iddia eden on kişi vardı. Ben Velîd'in kafatası derisini Vechü'l-Fels'in elinde gördüm. Bu şahıs 'Velîd'i ben öldürdüm ve onun kafasından bu deriyi ben yüzdüm.' dedi."

Müminlerin emîri Mehdî, Velîd'i anarak "Allah ona rahmet etsin, katiline merhamet etmesin! Zira o etrafına toplanılan bir liderdi." dedi. Mehdî'ye "Velîd zındık biriydi." denilince "Allah'ın hilâfeti, ona iman etmeyen birinin üstlenmesinden aziz/münezzeh ve yücedir!" dedi.

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd ile Ali b. Muhammed el-Medînî anlattılar, dediler ki: Bize Süfyân b. Uyeyne anlattı, dedi ki: Velîd öldürüldüğü zaman Kûfe'nin ileri gelenlerinden bazıları A'meş'in yanına geldiler ve şöyle dediler: "Biz zihnimiz aydınlanmadan kalkıp gitmek istemiyoruz." Bunun üzerine A'meş şöyle dedi: "Bir kişi rabbinden sakındı, elini korudu, dilini muhafaza etti ve hiçbir yere gitmeden sürekli evinde oturup kaldı. [İşte ben böyle biriyim!] Haydi kalkıp gidin, ben sizi uyarıyorum."

Dediler ki: Yezîd b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî hapiste yatmaktaydı. Velîd, onun babasını Yûsuf b. Ömer ile birlikte Irak'a yönlendirdiği zaman bu kişiyi hapsetmişti. Yezîd b. Hâlid insanlar başka işlerle meşgul olup onu unutunca, bekçiler de ondan gafil olunca kelepçeyi kırdı ve çıkıp Velîd'in yanına geldi. O sırada Velîd yere serilmişti. Velîd'e dokuz darbe vurdu ve şöyle dedi:

Hâlid'i öldürdünüz, zorbalık ve zulüm ile
O, İslâm'dan başka bir din benimsemezdi hele
Babama karşılık liderinizi öldürdüm, bu yeter bana!
Onun taraftarlarından diğerlerini de [benden] başkaları öldürdü

Bana Rakka kadısı Dâvûd b. Abdülhamîd anlattı, dedi ki: Hocalarımızın şunları anlattıklarını duydum: Velîd Bahrâ denilen yere tedavi olmak ve süt içmek için gitti. Beraberinde kalabalık bir askerî birlik vardı. Şurta teşkilâtının başında Hâlid b. Osman b. Bahdel el-Kelbî vardı. Bu görevde Zeyd b. Ya'lâ b. Dahm b. Kurre el-Absî'nin olduğu da söylenmektedir. Bu sırada Yezîd b. Velîd ortaya çıktı. Kendisine biat edilmesini istiyor ve şöyle diyordu: "Vallahi ben bu işle sadece İslâm'ı ve müslümanları [hilâfette kendi haline] bırakılması helâl olmayan şu adamdan kurtarmayı amaçlıyorum. Vallahi ne arazinizde bir su kanalı kazmayı ne bir saray inşa etmeyi ne mallarınızı zevk ve sefa için vakfetmeyi ne de Allah'ın helâl kılmadığı şeylere binmeyi düşünüyorum. Benim bütün gayem gücümün yettiğince [bozulan işleri ve insanları] ıslah etmektir. Başarım ancak Allah'ın iznine ve takdirine bağlıdır." Gaylân taraftarları ona biat etti. Hâlid el-Kasrî'nin öcünü almak maksadıyla Yemenliler de ona katıldı. Böylece Yezîd b. Velîd Dımaşk'a hâkim oldu.

Yezîd, Velîd'in üzerine Abdülazîz b. Haccâc'ı gönderdi. Bunlar Velîd ve adamları ile Bahrâ'da savaştılar. Velîd Bahrâ Kalesi'ne sığındı. Burada onu kuşatma altına aldılar ve taşladılar. Bir yandan da şöyle diyorlardı: "Ey fâsık! Bu senin gibi oğlancıların/lûtîlerin mâruz kalacakları bir âkıbettir. Sen erkekleri kadınların durumuna sokup onlarla çirkeflikler yapıyor, büyük günahlar işliyorsun." O içkiyle sabahlamışken [düşmanları] duvarı aştılar. Velîd hemen Mushaf'a koştu ve onu açıp okudu. Ancak bunun ona bir faydası olmadı, oracıkta öldürüldü. Ölümünü üstlenen kişi ise onların mevlâlarından Vechü'l-Fels adında biriydi. Onun çocuklarının bir kısmı Abdullah b. Tâhir ile beraberdi.

Dediler ki: Velîd'in hilâfeti 1 yıl 2 ay ve birkaç gün sürdü. Bazılarına göre ise 1 yıl 8 ay sürdü. Birinci görüş daha sağlamdır. Hicrî 126 yılı Cemâziyelâhir ayında 36 yaşında iken öldürüldü. Ancak bir görüşe göre 39, bazılarına göre 42 yaşında idi. Kimilerine göre ise 45 yaşını birkaç ay geçmişti ve saçları ağarmıştı. Hiç kimse onun cenaze namazını kılmadı. Bahrâ'da defnedildi. Sonra naaşı bir gece gizlice Dımaşk'a getirildi ve Ferâdîs adındaki şehir kapısına yakın yerde bulunan mezarlığa gömüldü. Başı Yezîd'e götürüldü ve şehir kapılarından Ferâdîs Kapısı'nın yanında [bir direğe] asıldı.

Dediler ki: Velîd'in Osman ve Hakem adındaki iki oğlu saraydaki bir gizli dehlizde saklandılar. Abdülazîz onların peşlerine düştü ve onları bu dehlizde buldu. Onları Yezîd'in huzuruna getirdi. Yezîd onları amcaları olan Süleyman b. Yezîd b. Abdülmelik'e verdi. Burada on gün kaldıktan sonra onları geri aldı ve dedi ki: "İnsanların onlarla ilgili farklı görüşleri var. Babaları onlar için biat almıştı. Onların üzerine varmaktan çekiniyorum. Zira insanları yoldan çıkaran bazı kimseler var!" Akabinde Yezîd bu iki kişinin hapsedilmesini istedi, Hadrâ'da hapsedildiler. Efkam lakabıyla bilinen Yezîd b. Hişâm hapishanede bunların yanına uğradı. Velîd bir ara bunu dövmüş ve saçını tıraş ettirmişti. Efkam bunların babalarına hakaret edip lânet okudu. Bu durum karşısında Hakem ağlamaya başladı. Ancak Osman "Sus!" deyip kardeşine engel oldu ve Efkam'a dedi ki: "Yazıklar olsun sana! Babama mı hakaret ediyorsun?" Efkam "Evet!" deyince Osman "Ama ben amcam Hişâm'a hakaret etmem.

Allah'a yemin olsun ki sen Benî Mervân'dan olsaydın babama hakaret etmezdin. Fakat sen Benî Hakem'den de değilsin. Aynada yüzüne bir baksana! Eğer sana Benî Hakem'den benzeyen biri varsa sen de onlardansın. Ama hayır vallahi! Yeryüzünde Benî Hakem'den sana benzeyen hiç kimse yok!" dedi.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Muhammed b. Râşid el-Huzâ'î şöyle dedi: Hadrâ'da hapiste olan Hakem ile Osman'ın yanına gittim. Bir müddet onlarla sohbet ettim. Hakem dedi ki: "Başıma gelenler içerisinde beni en çok üzen şey alaca renkli katırımı kaybetmemdir." Onun bu sözü üzerine ben de şöyle dedim: "Allah senin bu düşünceni kahretsin! Baban öldürüldü ve mallarınıza el konuldu. Bunların hiçbiri sana ağır gelmedi de sadece elinden çıkan bir katıra mı üzülüyorsun?"

Ebü'l-Hasan şöyle dedi: Velîd 126 yılında ayın bitmesine iki gün kala Çarşamba günü öldürüldü. Velîd'in hilâfeti bir buçuk yıl sürdü. Velîd öldürülünce Benî Mervân kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. Bu sırada Süleyman b. Hişâm Amman'da hapiste idi. Hapisten çıktı, Amman'daki bütün malları aldı ve Dımaşk'a doğru yola çıktı. Velîd b. Yezîd ile onun izinde olanları ayıplamaya ve tekfir etmeye başladı.

Annesi Meyyâde'ye nispet edilerek "İbn Meyyâde el-Mürrî" adıyla anılan Remmâh b. Ebred b. Şiryân b. Sürâka b. Sâmî b. Zâlim b. Cezîme [Velîd için yaktığı ağıdında] şöyle dedi:

Yazık oldu kendisine ümit bağlanılan sultana
Alın yazısı sabah erken geldi başına
Ağlamayayım mı, Kureyş'in delikanlısı Velîd'e?
Cömertlik ortadan kalkınca Kureyş'in en cömerdine
Kolu kanadı kırık kimselerin kırıklarını en çok birleştirene
Hamile develer süt vermeyi bıraktığında
Benî Mervân öyle kötü bir şey yapıverdi ki
Bu yaptıkları hazmedilecek bir şey değildi
O kükremiş bir aslan misali olarak kaldı
O aslan ki omuzlarında mızraklar kırılırdı

Bazıları ise şöyle dedi:

Ey Velîd'in annesi! Yakanı yırt ve heder et kendini!
Muhakkak ki öldürüldü, Velîd evin direği

Hâlid b. Abdullah'ın mevlâsı Ebû Mihcen şöyle dedi:

Şayet görselerdi kılıcımın keskinliğini, onu soktuğumda
Velîd'in kıçına, ölüverirlerdi hemen öfkelerinden o anda

Zira Ebû Mihcen kılıcını Velîd'in kıçına vurmuştu

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik

Dediler ki: Velîd öldürülünce Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik'e biat edildi. Son derece fasih konuşan biriydi. Künyesi "Ebû Hâlid" idi. Annesi Şâhferîd bt. Fîrûz b. Yezdicerd b. Şehreyâr b. Kisrâ Ebreveyz b. Hürmüz b. Enûşirvân Kisrâ b. Kubâz b. Fîrûz b. Yezdicerd b. Behrâm Cûr b. Yezdicerd b. Sâbûr Zülektâf b. Ezdeşîr'dir.

Yezîd b. Velîd, kardeşi İbrâhim b. Velîd'i kendisinden sonra yerine geçecek kişi olarak ilân etti. Velîd ile yapılan savaşlarda kendisine verdiği desteklerden dolayı ondan sonraki halife olarak da Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik'i işaret etti. 126 yılında bu iki kişiye de biat edildi.

Velîd'in artırdığı atıyyeleri eksilttiği [ve eski seviyesine indirdiği] için Yezîd b. Velîd'e "Yezîd en-Nâkıs" (Eksilten Yezîd) adı verildi.

Medâinî dedi ki: Yezîd'e, "en-Nâkıs" adı verildi. Zira Mervân hilâfete geçtiği zaman ona bu adı vermiş ve "Onun aklı noksandır/kıttır!" demişti.

Sağlam olan görüş Velîd'in, artırdığı atıyyeleri eksilttiği için "en-Nâkıs" adını aldığıdır. En doğrusunu Allah bilir.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dedi ki: Yezîd b. Velîd kumral, uzun boylu, ufak başlı, yakışıklı biriydi. Ağzı biraz büyükçe idi. Annesi ümmüveled idi ve Muhdec b. Yezdicerd'in çocuklarından biriydi. Muhdec Horasan'da dünyaya gelmişti. Kuteybe b. Müslim Horasan'ı fethedince Muhdec b. Yezdicerd'in çocuklarından bir câriye ele geçirdi. Bu câriyeyi

Haccâc b. Yûsuf'a gönderdi. Haccâc onu Velîd b. Abdülmelik'e hediye etti. O da Velîd b. Abdülmelik'ten Yezîd b. Velîd'i doğurdu.

Yezîd b. Velîd'in Çocukları:

Ebû Bekir, Abdülmü'min ve *Ali*: Bunların anneleri Kelb kabilesinden Zebbân el-Kelbî'nin çocuklarındandır.

Abdullah: Annesi ümmüveleddir.

Hâlid ve *Velîd*: Mervân bu ikisini esir ettiğinde öldürdü.

Yezîd şöyle diyordu:

Ben Kisrâ'nın oğluyum, babam ise Mervân!
Kayser dedemdir, bir dedem de Hâkân!

İbrâhim, Yezîd'in aynı anneden değil de farklı bir ümmüveledden kardeşidir.

Dediler ki: Yezîd ibadete düşkün ve alçak gönüllü biri olarak bilinirdi. Velîd b. Abdülmelik çocuklarını anarak şöyle derdi: Abdülazîz onların efendisi, Abbas en yiğitleri, Yezîd en fazla ibadete düşkün olanı, Ravh âlimleri, Ömer en güçlüsü ve Bişr en gençleridir.

Dediler ki: Velîd b. Yezîd, 116 yılında veya 117 yılında hacca gitti. Aynı yıl Yezîd b. Velîd de hacca gitti. Yezîd onu tavaf ederken görünce şöyle dedi: "Bu yapının sahibine yemin olsun ki tavaf yapan şu şahıs bu yapıyı inkâr ediyor. Ümmetin idaresi ona verilirse ve ben o gün hayatta olursam onunla mutlaka mücadele ederim."

Dediler ki: Yezîd b. Velîd, Eyyûb es-Sehtiyânî ile hac yaptığı yıl buluştu ve ondan bazı şeyler not aldı. Yezîd çokça namaz kılan ve geceleri uzun uzadıya ihya eden biriydi.

Dediler ki: Eşi Hind el-Kelbiyye onu eleştirerek şöyle dedi: "Bize biraz cömert ol."-Hind'e "İbnetü'l-Hadramiyye" (Hadramutlunun kızı) deniliyordu. Çünkü bırakıp geldiği annesi Hadramutlu idi.- Bu olay Yezîd hilâfete geçtiği zaman yaşandı. Bu söze Yezîd şöyle cevap verdi: "Bozgunculara birlikte benim işimi bozdun. Eğer dünyaya bu şekilde meyledeceğinizi

bilseydim gökyüzünden yere çakılmam böyle bir şeye (evliliğe) bulaşmamdan bana daha sevimli gelirdi. Senin bu maldaki hakkın ancak siyahî veya kırmızı tenli bir müslümanın hakkı kadardır. Neyse, ey câriye! Bana elbiselerimi getir!" Akabinde câriye bir sandık getirdi. Yezîd ona "Bunlar benim şık olmak için giydiğim elbiselerimdir. Bunları sen al! Bugün artık onlara ihtiyacım yok! Ancak müslümanların mallarına gelince benim de senin de ondaki hakkımız herhangi bir müslümanın hakkı kadardır." dedi.

Dediler ki: Velîd öldürülünce Yezîd bir hutbe irat etti. Allah'a hamdüsenâdan, Peygamber'ine (sav) ve Ehl-i beyt'ine salâtüselâmdan sonra şöyle dedi: "Ey insanlar! Ben ne bir şımarıklık ne dünya hırsı ne de mülk edinme gayesiyle yola çıktım. Bunları nefsimi övmek için söylemiyorum. Eğer rabbim bana merhamet etmezse kesinlikle nefsime çok zulmeden biriyim. Ben sadece Allah için ve dini için öfkelenerek Allah'a, Allah'ın kitabına ve peygamberinin sünnetine bir davetçi olarak yola çıktım. Zira dinin temel öğretileri yıkılmış, hak zayi olmuş, hidayetin nuru söndürülmüş, bütün haramları helâl sayan ve her türlü bidati işleyen inatçı bir despot ortaya çıkmıştı. Vallahi bu kişi aynı zamanda Kur'ân'ı tasdik etmeyen ve hesap gününe inanmayan biriydi. Bu kişi neseben benim amcamın oğludur ve saygınlıkta bana denk biridir. Bütün bunları gördüğümde onun hakkında rabbimden beni doğru tercihe sevk etmesini ve zâtından başkasına muhtaç etmemesini istedim. İnsanları onunla mücadele etmeye çağırdım. Velâyetim altında bulunanlardan bana icâbet edenler oldu. Ona karşı elimden gelen çabayı sarf ettim. Nihayet benim güç ve kuvvetimle değil, Allah bizzat kendi güç ve kuvvetiyle kullarını ondan kurtarıp rahata kavuşturdu.

Ey insanlar! Şunlar sizin benim üzerimdeki haklarınızdır: Sizi gözetmeksizin taş üstüne taş, kerpiç üstüne kerpiç koymamam; arazinizde su kanalı kazmamam; saray inşa etmemem; mal biriktirmemem; malî varlığımla eş ve çocuğu size tercih etmemem; halkının ihtiyacını gidermeden ve açıklarını kapatmadan bir malı bir beldeden başka bir beldeye taşımamam. Ancak fazla olması durumunda daha muhtaç bir başka beldeye taşıyabilirim. Sizi hakkınızda aceleci davranıp da sizi ve ailenizi sıkıntıya koymamam, sizlere kapımı kapatıp da güçlünüzün zayıf olanınızı ezmesine sebep olmamam, cizye verenlerinizi memleketinden sürgün etmemem de sizin

benim üzerimdeki haklarınızdır. Her yıl atıyyeleri, her ay erzağınızı dağıtmam gerekir ki müslümanların yaşam çarkı dönsün! Böylece [merkeze] en uzaktaki en yakındaki gibi olsun! Size verdiğim sözleri yerine getirirsem sizin de benim sözümü tutmanız, itaat etmeniz, en güzel şekilde destek ve yardımda bulunmanız gerekir. Yok, eğer sözümde durmazsam beni yanlışımdan dönmeye davet etmeniz; dönersem kabul etmeniz, dönmezsem beni görevimden alma hakkınız vardır. Bu durumda iyi biri olarak tanınan ve size verdiğim şeyleri size veren birinin varlığından, bulunduğu yerden haberiniz varsa dilerseniz ona biat edin! Böylesi bir kimseye ilk biat eden ve ona ilk itaat eden ben olurum.

Ey insanlar! İçinde Allah'a isyanı barındıran hiçbir şeyde hiçbir mahlûka itaat edilmez! Son olarak bunları söylüyor, Allah'tan beni ve sizleri bağışlamasını diliyorum."

Akabinde insanları kendisine biata davet etti ve biatı yeniledi. Ona ilk biat eden Yezîd el-Efkam oldu. Bazılarına göre ise ona ilk biat eden Eşdak b. Hişâm b. Abdülmelik'tir.

Bu olanlar karşısında Kays b. Hâni el-Absî kalktı ve dedi ki: "Ey müminlerin emîri! Tuttuğun yolda devam et! Yakınlarından kimse senin yerini tutmadı. Eğer Ömer b. Abdülazîz derlerse şu bir gerçektir ki sen uygun şartlar neticesinde bu konuma geldin. O ise kötü gelişmeler neticesinde bu konuma geldi." Bu sözler Mervân b. Muhammed'e ulaşınca dedi ki: "Allah onu kahretsin! Hepimizi ayıpladı." Mervân yönetime geldiğinde mescide gidilip orada aranmasını emretti. Onu mescitte namaz kılarken buldular. Hemen [oracıkta yakalandı ve] getirilip öldürüldü.

Dediler ki: Yezîd b. Hacve el-Gassânî, Yezîd'in yanına geldi ve şöyle dedi: "Ey müminlerin emîri! Kays kabilesinden sana gelen ve kapında duran kimseyi görmedim, onların kalpleri sana ısınmamış." Yezîd bu sözlere şu karşılığı verdi: "İnsanların üzerine varmayı çirkin görmeseydim Kays kabilesine kötülük yapmak için acele ederdim. Vallahi Kays kabilesi ne zaman izzete kavuşmuşsa mutlaka İslâm zillete düşmüştür."

Dediler ki: Yezîd b. Velîd, Mansûr b. Cumhûr el-Kelbî'yi Irak'a vali olarak atadı. Bir başka görüşe göre ise Hâris b. Abbas b. Velîd b. Abdülmelik'e

halef/vekil olarak gönderdi ve ona Yûsuf b. Ömer'e [bu göreve gelmeden] önceki yerine sevk etmesini emretti.

Şu da söylendi: Onu ne Irak'a vali olarak atadı ne de herhangi bir kimse için halef/vekil olarak gönderdi, Yûsuf'u defetmek için gönderdi. Fakat o, sözleriyle kendisinin Hâris'in işinde halefi/vekili olduğu imajını verdi. Bunun üzerine Yûsuf b. Ömer es-Sekafî kaçıp gitti. Bu kişi Hişâm'ın ve Hişâm'dan sonra da Velîd'in Irak valisiydi. Yûsuf Dımaşk'a geldi. Ancak burada yakalanıp Yezîd'e getirildi. Yezîd onu Velîd'in iki oğlu Osman ve Hakem ile birlikte hapsetti.

Bazı kimseler Mansûr'un galip olarak Irak'a geldiğini, Yûsuf'un ondan kaçtığını söylerler. Ancak bu, sağlam bir bilgi değildir.

Diğer bir rivayet şöyledir: Yûsuf, Yezîd'in yanına geldi, elini eline koydu. Yezîd ona dedi ki: "Kin veya nefrete istinaden senin yakana yapışmak niyetinde değilim. Ancak müslümanların mallarını almana göz diktim. Bu durumu açıklığa kavuşturmak istiyorum ki onların kesinlikle hak ettikleri haklarını ortaya çıkarayım." Ardından Yûsuf'un hapsedilmesini ve hesaba çekilmesini emretti.

Yemenliler ile Yezîd b. Hâlid b. Abdullah, Yûsuf'un Hâlid'e öldürene kadar işkence yapmasından dolayı ona kin besliyorlardı. Yemenliler Yezîd [b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'ye] gelip babasının kanını yerde bırakmamasını istediler. Akabinde Yûsuf'un üzerine atıldılar ve onu öldürüp başını Dımaşk'ta bir direğe astılar. Bu olay Yezîd b. Velîd zamanında cereyan etti. Yezîd en-Nâkıs'ın hilâfeti altı ay sürdü. Beş ay, birkaç gün sürdüğü de söylenmektedir.

Heysem b. Adî dedi ki: Velîd öldürülünce Süleyman b. Hişâm bulunduğu yerden ayrıldı ve Mansûr b. Cumhûr'u 5.000 kişiden oluşan bir birliği ile Irak'a gönderdi. Bunun üzerine Yûsuf Belkâ'daki evine kaçtı. Yezîd b. Velîd'in şurtasının başında olan Yezîd b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî, Yûsuf'un peşinden Mizze ahalisinden olan Muhammed b. Saîd el-Kelbî'yi gönderdi. Muhammed b. Saîd, onu Belkâ'daki köyünde buldu. Evini aradı, Yûsuf câriyeleriyle evin içerisinde gizlenmişti. Muhammed, Yûsuf'un bir oğlunu bulup döverek sorgulayınca çocuk "Babam işte buradadır!" dedi

[ve onun saklandığı yeri gösterdi.] Muhammed b. Saîd, Yûsuf'u alıp Yezîd b. Velîd'e getirdi. Yûsuf, Yezîd'in hilâfeti boyunca ve onun kardeşi İbrâhim'in hilâfet günlerinde de hapiste kaldı. Bu durum Mervân b. Muhammed el-Ca'dî'nin, Velîd'in kanının yerde bırakılmaması talebinde bulunmak üzere Yezîd b. Hâlid'e gelişine kadar sürdü. Bunun üzerine Yezîd b. Halîd, Yûsuf'u hapisten çıkartıp öldürttü.

Dediler ki: Mansûr b. Cumhûr Irak'a gelince insanlar "Mansûr b. Cumhûr görevli olmayan bir emirdir; [aslı olmayan,] insanlar arasında yayılmış, içinde yalan ve iftiranın yer aldığı bir ferman getirdi!" dediler. Çocuklar ve hizmetçiler sokaklarda bu sözleri söylüyorlardı. Sonra Yezîd b. [Velîd], Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz'i Irak'a vali olarak tayin etti. Bununla ilgili mâlûmatı daha önce nesebini anlatırken yazdık.

Dediler ki: Yezîd b. Velîd Iraklılara bir mektup gönderdi. Mektubu Sâbit b. Süleyman b. Saîd'e yazdırdı. Mektupta şöyle diyordu: "Muhakkak ki Allah din olarak İslâm'ı seçti, bu dini kabul buyurdu, galip kıldı ve tertemiz yaptı. Kullarını imtihan etmek gayesiyle bu dinin içine, yerine getirilmesini emrettiği bazı görevler ve haklar ile yapılmasını haram kıldığı yasaklar koydu. Bütün doğruları burada kemale erdirdi, bütün ayrıntıları tamamladı, sonra da bunları sahiplendi. O bu dinin ve onun mensuplarının koruyucusudur. Aynı zamanda onların dostu ve yardımcısıdır. Hilâfet görevini üstlenip sonrasında Allah'ın emirleriyle yüzleşince karşı çıkan, Allah'ın bir lutuf olarak verdiği şeyi değiştirmeye kalkan kimseye Allah'ın hilâfeti nasip etmesi, O'nun çok zayıf bir tuzağı ve basit bir planıdır. Nihayet Allah ona verdiği nimetleri tamamlar, kendisine tevdi ettiği işleri kudretiyle başarıya ulaştırır. Kendi düşmanının yolunu saptırır, işini zarara uğratır. İşte bu şekilde Allah'ın halifeleri ve dininin sorumluları onun hükmünü icra ederek ve kitabına uyarak gelip geçtiler. Sonunda bu görev, haram kılınan yasaklarını çiğneyen, emsalini başka kimsenin yapmadığı, bir kâfirin bile hürmetinden dolayı mislini yapmaktan sakındığı büyük günahları işleyen Allah'ın düşmanı Velîd'e geçti. Bu durum ortaya çıkıp yayılınca, bu sebeple sıkıntılar artınca, kanlar dökülünce, fahiş bazı işlerle beraber mallar haksız yere alınınca Allah bunları yapan kimseye asla mühlet vermezdi.

Dinin temel direğini koruma niyetiyle ve ailesi hususunda yaptıklarımın Allah'ın rızasına uygun olacağı gayesiyle bu konudaki niyetimi tamama erdireceği umuduyla, yaptıklarını çirkin görerek yaptıklarından ve Allah'a karşı cüretle işlediği günahlarından geri dönmesini uzun bir süre bekledikten sonra Velîd'e doğru yola çıktım. Sonunda hiçbir şek ve şüphe içermeyen, örtülü bir tarafı olmayan, gizli bir yönü bulunmayan işlerin kendisi tarafından işlendiğini gördükleri için [bu duruma karşı çıkmaya niyetlendiğimde] yanımda Allah'ın düşmanlarına karşı yürekleri öfkeyle dolu bir ordu buldum. Bu kimseleri Velîd'in Allah'ın emirlerini ve peygamberinin sünnetini değiştirdiği şeyleri değiştirmeye davet ettim. Çabucak bana icâbet ettiler ve hakka yardım konusunda en güzel yardımı yaptılar. Onların üzerlerine Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik'i yolladım. Hıms taraflarında, Bahrâ'da bir köyün yakınında Allah'ın düşmanı ve ona destek verenlerle karşı karşıya geldi. Abdülazîz konuyu müzakere etmek, şûra usulü ile görüşmek, önde gelen müslüman fakihlerin ve salih kişilerin onun durumuna bakmaları için Velîd'e davette bulundu. O ise tuttuğu yanlış yolda ısrar ederek bunu reddetti. Böylece o kötü amellerin içinde iken Allah onu öldürdü. Bir grup kötü dostlarının arasında kötü bir gidişat içinde idi. Bu sebeple Allah onun ateşini söndürdü, kullarını ondan kurtardı. O ve onun izinden gidenler kahrolsun! Allah'ın size olan ikramına karşılık hamd ve şükür yapasınız diye bunları size haber vermek istedim. Bütün bunlardan dolayı Mansûr b. Cumhûr'a müminlerin emîri için biat ediniz. Onu size göndermeyi uygun gördüm ve işlerinizin idaresine onu tayin etim. Sizin için adalet önünüze serildi ve sizin için aksi bir durum söz konusu değildir. Yüce Allah'tan en güzel muvaffakiyetleri ve doğruluğu bize bahşetmesini niyaz ederim." Bu mektup 126 yılında Receb ayının bitmesine iki gün kala yazıldı.

Medâinî dedi ki: Yezîd en-Nâkıs'ın Irak valisi Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz, Mekke ve Medine valisi Abdülazîz b. Ömer b. Abdülazîz, Mısır valisi İbrâhim b. Ömer b. Abdülazîz'dir. İbrâhim b. Ömer'in bu görevi kabul etmediği de söylenmektedir.

Dediler ki: Yezîd en-Nâkıs b. Velîd öldüğü zaman Hakem b. Dab'ân b. Ravh b. Zinbâ' el-Cüzâmî Filistin'de ayaklandı, burayı merkezî idare-

den kopardı. Lahm ve Cüzâm kabilesine meyletti. İnsanları Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik'e biat etmeye çağırdı.

O sırada Mansûr b. Cumhûr Irak'ta kaldı. Mansûr, Yezîd'in buraya vali olarak atadığı Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz ile güç birliği yaptı. Bunun üzerine Abdullah b. Ömer ona değer verdi, onu öne çıkardı ve elindeki mallarını görmezden geldi.

Heysem b. Adî şöyle dedi: Son döneminde Yezîd b. Velîd'in elinde sadece Dımaşk kaldı ve birkaç ay sonra vefat etti.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Mansûr, İbn Ömer ile birlikte kaldı. Sonra Mervân, Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'yi Irak'a gönderdi. Yezîd b. Ömer b. Hübeyre, Irak'ta İbn Ömer'in bulunduğu Vâsıt'a vardığında İbn Ömer'i kuşatma altına aldı. Sonra onu yakalayıp Mervân'a gönderdi. Mervân da onu Harran'da hapsetti.

Mansûr b. [Cumhûr], Mervân'a karşı isyan etti. Bunun üzerine Cebel'in gelirlerini toplayıp Kirman'da bulunan Şeybân el-Hâricî'ye göndermeye başladı. Akabinde [Pakistan'daki] Sind'e gitti ve Abbâsî Devleti'nin iktidarına kadar burada hüküm sürdü.

Ebû Müslim valisini oraya gönderince Mansûr çöle kaçtı ve susuzluktan çölde öldü. Olayı bütün detaylarıyla bir önceki bölümde yazdık.

Yezîd 46 yaşındayken Dımaşk'ta vefat etti. Otuz küsur yaşlarında ya da 30 yaşında vefat ettiği de söylenmektedir. Cenaze namazını kardeşi İbrâhim kıldırdı. İbrâhim aynı zamanda onun veliahdı idi. Kardeşi Abbas ise Velîd dönemindeki savaşlarda aldığı bir yaradan dolayı vefat etmişti. Abbas'ın bir köşeye çekildiği ve ölene kadar bu şekilde yalnız yaşadığı da söylenir.

İbrâhim b. Velîd b. Abdülmelik

Dediler ki: [Yezîd'in ölümünden sonra] İbrâhim b. Velîd b. Abdülmelik'e biat edildi. İbrâhim'in künyesi "Ebû İshak" idi. Annesi ümmüveleddir. Kardeşi Yezîd en-Nâkıs'tan sonra geçtiği hilâfet makamından hicrî 127 yılının başında azledildi. Bu sırada Mervân b. Muhammed b. Mervân b.

Hakem, Velîd öldürüldüğü zaman Cezîre'ye gitmiş ve insanları gizlice kendine biata davet etmişti. Velîd'i mazlum halife olarak nitelemiş, kanının bedelini almaya geldiği iddiasında bulunmuş ve "Velîd'i Kaderiyye mezhebine mensup Gaylân taraftarları öldürdü!" demişti. Bunun üzerine Cezîre ahalisinden bazı kimseler kendisine biat ettiler. İbrâhim b. Velîd'e biat edilmesinden bir ay veya daha fazla bir süre sonra halk Harran'da onun durumunu açığa çıkarınca şöyle dedi: "Benim durumum Muâviye'nin durumuna benziyor. O da mazlum halife Osman'ın kanının yerde kalmamasını istedi." Sonra Cezîre, Kınnesrîn ve Hıms halkı ile birlikte bu mesele için İbrâhim'e gitti. Aynı zamanda insanlara şöyle bir haber saldı: "Kaderiyyeci Gaylânî'nin kardeşi Kaderiyyeci ve insanlara cebren hâkim olan, bidat ve dalâletlerin yapılmasını emreden şu şahısla savaşmak için ayaklanın. Bu kişiyle cihad etmek her müslümana vâciptir. Ben onun kardeşi ile mücadele ediyordum. Ancak eceli onu benden önce yakaladı. Böylece o, bidatçı ve sapık olarak Allah'ın ateşine ve cehennemin sıcaklığına gitti."

Bunun üzerine İbrâhim b. Velîd, Bişr b. Velîd ve Mesrûr b. Velîd adındaki iki kardeşini onun üzerine gönderdi. Mervân bu ikisini esir alıp askerlerini de hezimete uğratınca bu sefer İbrâhim, Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik'i Dımaşk süvari birliği ile onun üzerine gönderdi. Bu iki grup 127 yılının Safer ayında Ba'lebek'e bağlı yerlerden Aynülcer'de karşılaştılar. Gün boyu uzaktan birbirlerini yoklayarak çatıştılar. Ertesi gün erkenden çok çetin bir savaşa tutuştular. Muhasara altında olan Süleyman ve beraberindekiler hezimete uğradılar ve İbrâhim'e iltihak ettiler.

Mervân Dımaşk'ın ileri gelenlerine Yezîd en-Nâkıs'a biat edenlerin kötü insanlar, çobanlar ve yoldan çıkmış kimseler olduğunu bildiren, kendilerine birtakım vaatler ve ümitler veren, verdiği sözleri yerine getireceğine ve ihsânlarda bulunacağına dair yemin ettiğini beyan eden mektuplar gönderdi. [Bu kışkırtmalar ve verilen sözler sonucunda] Dımaşk halkı İbrâhim'e başkaldırdı.

Mervân b. Muhammed, Gûta'da[522] konakladı. Bazı kimseler onun yanına gelip ona biat ettiler. Bu olay karşısında Abdülazîz b. Haccâc b.

522 Dımaşk'ı da içine alan, etrafı yüksek dağlarla çevrili on sekiz mil genişliğindeki bölgedir. (çev.)

Abdülmelik ile Yezîd b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî, Velîd b. Yezîd'in iki oğlu Osman ve Hakem'i tutukladılar. Kurtulurlar endişesiyle ikisini de hapishanede öldürdüler. İnsanlar "Ey gençler topluluğu! Hakem ve Osman nerede?" diyorlardı.

Bazı râviler Abdülazîz ile Yezîd'in o gün Yûsuf b. Ömer'i öldürdüklerini söylerler. Bazılarına göre ise Yûsuf, Yezîd b. Velîd'in döneminde öldürüldü. Onu Yezîd b. Hâlid ile Yemenliler öldürmüştü.

Ebü'l-Velîd Hişâm b. Ammâr dedi ki: Onun Yezîd'in döneminde öldürülmüş olması en sağlam görüştür. Çünkü bize ulaşan haberlere göre Yezîd en-Nâkıs şöyle dedi: "Müslümanların onun üzerindeki mallarını almadan önce onu öldürmekle acele ettiniz."

Hişâm b. Ammâr dedi ki: "Hakem ve Osman, Mervân Harran'dan yola çıkıp da Gûta'da konaklamadan önce öldürüldüler." diyen kimseyi duydum. En doğrusunu Allah bilir.

Mervân yola çıkınca şair şöyle dedi:

Sana geldi, Mervân'a[523] *benzeyen Mervân*[524]
Rahmân için[525] *öfkelenen bir orduyu peşine takarak*
Güçlü galipleri mağlûp eden bir kabile ile, bir de Kays Aylân kabilesiyle

İbrâhim'in taraftarlarından biri ise şöyle dedi:

Geldi, Mervân'a benzeyen Mervân
Şeytan için öfkelenen bir orduyu sevk ederek
Alçaklığa/hainliğe mağlûp olmuş bir kabile ile, bir de Kays Aylân kabilesiyle

Dediler ki: Mervân'a Gûta'da biat edildi. Böylece Mervân güçlendi, İbrâhim b. Velîd zayıfladı. İbrâhim kendisi için eman alınana kadar gizlendi. İbrâhim kendisine eman verilince Mervân'a tâbi oldu ve onunla birlikte hareket etti. Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbas tarafından 132 yılında Benî Ümeyye'den bazıları ile beraber öldürülene kadar hayatı boyunca öyle kaldı.

---

523 Mervân b. Muhammed'in dedesi olan Mervân b. Hakem'i kastetmektedir. (çev.)
524 Mervân b. Muhammed'i kastetmektedir. (çev.)
525 Allah'ın emir ve yasaklarını koruyup savunmak amacıyla çıktığını belirtmek istiyor. (çev.)

Kendi kendini azletmiş olarak Mervân'ın yanına geldiği, ona teslim olup ondan af dilediği ya da Mervân'ın onu mağlûp edip öldürdüğü ve astığı da söylenir. Ancak birinci rivayet daha sağlamdır.

İbrâhim'in görevde kaldığı süre dört aydır. Bu sürenin üç ay ya da 40 gün olduğunu söyleyenler de vardır.

Mervân Dımaşk'a girince Abdülazîz b. Haccâc ve Yezîd b. Hâlid el-Kasrî'nin yakalanıp getirilmesini istedi. Onları yakalayıp Osman ve Hakem'in katledilmesine karşılık öldürdü. Sonra da onların cesetlerini şehrin Câbiye Kapısı'na astı. Dımaşk'ta Ferâdîs Kapısı'na astığı da söylenmektedir. Hişâm b. Ammâr dedi ki: Onları ele geçiren, Mervân'ın valisi Zâmil b. Amr el-Cüzâmî idi. Mervân, oğulları Abdullah ve Ubeydullah için biat aldı.

Velîd'in Öldürülmesinden Sonra Ebû Muhammed es-Süfyânî'nin Durumu

Dediler ki: Velîd öldürülünce Mervân b. Muhammed b. Mervân, Mervân b. Abdullah b. Abdülmelik ve Ebû Muhammed Ziyâd b. Abdullah b. Yezîd b. Muâviye b. Ebû Süfyân bu işe öfkelendi. Mervân b. Abdullah, Velîd'in Hıms'taki valisiydi. Benî Mervân'ın liderlerinden asil, faziletli ve olgun biriydi. Velîd'in öldürülmesini büyük bir olay olarak gördü ve Hımslıları onun kanını yerde bırakmamaya davet etti. Hımslılar da onun bu davetine icâbet ettiler. Yezîd b. Velîd en-Nâkıs ile savaş hazırlığına girdi. Ancak Ebû Muhammed es-Süfyânî ile aralarında anlaşmazlık çıktı. Bunun üzerine Ebû Muhammed Ziyâd b. Abdullah es-Süfyânî şöyle dedi: "Ey Hıms halkı! Muhakkak ki Mervân b. Abdullah halifenin kanının yerde kalmaması konusuyla sizleri oyalıyor, işin içinden çıkamıyor." Akabinde Şürahbîl b. Semt el-Kindî'nin çocuklarından Semt b. Sâbit, Sakr b. Safvân el-Kindî ile Gâlib b. Rib'î et-Tâî yanlarına bir grup insanı alarak ayaklandılar ve Mervân b. Abdullah b. Abdülmelik'i öldürdüler. Ebû Muhammed es-Süfyânî bu durumdan ancak Mervân b. Abdullah'ın kafası bir mızrağın ucuna takılı olarak kendisine getirildiği zaman haberdar oldu. Olanlar karşısında çok üzüldü ve "Ben bunun böyle olmasını istememiştim!" dedi. Ancak "Artık olan oldu!" dediler.

Ebû Muhammed es-Süfyânî'ye biat ettiler. Ebû Muhammed yola çıktı, Hıms'ın kalelerinden Cûsiye Kalesi'ne gelip konakladı. Bu durum Yezîd b. Velîd en-Nâkıs'a ulaşınca Hıms halkının üzerine Süleyman b. Hişâm ve Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik'i gönderdi. Bu ikisi İkâb tepesine gelip konakladılar. Ebû Muhammed es-Süfyânî de Kutayfiye-i[526] Hişâm diye bilinen yere gelip konakladı. -Burayı Hişâm b. Abdülmelik inşa etmiştir.- Süleyman b. Hişâm, Ebû Muhammed'e yöneldi, her ikisi Süleymaniye'de karşılaştılar. -Süleymaniye'yi Süleyman b. Abdülmelik inşa etmiştir.- Ebû Muhammed onlarla savaştıysa da ordusu onu bırakıp gitti. Bu sebeple kendisi esir düştü ve Yezîd en-Nâkıs'a getirildi. Yezîd en-Nâkıs, onu Velîd'in oğulları olan Hakem ve Osman ile birlikte hapsetti. Sonra da Yezîd b. Osman b. Muhammed b. Ebû Süfyân'ın da hapsedilmesini emretti ve hepsini birlikte hapsetti.

Bana Dâvûd b. Abdülhamîd, hocalarının şöyle dediklerini anlattı: "Gaylânî, İbrâhim'e ve ondan sonra da Abdülazîz b. Haccâc'a biat edene kadar Yezîd en-Nâkıs ile birlikte hareket etti. Yezîd hicrî 126 yılında Zilhicce ayının bitmesine on gün kala vefat etti. Ancak henüz İbrâhim'in durumu netlik kazanmamıştı. Bir cuma kendisine halife, diğer cuma ise emîr olarak selâm veriliyordu. Kendisine "sert adam" lakabı veriliyordu. Annesi Yezîd en-Nâkıs'ın annesi olmayıp Berberîlerden biriydi.

Şairlerden biri şöyle dedi:

İbrâhim'e biat ederiz biz her cuma
Zayi olup gitti senin üstlendiğin iş ama
İbrâhim'e biat ederiz biz her cuma
Daha ne zamana kadar biat ederiz her gün ona?

Mervân gelip de İbrâhim kendi kendisini azledene kadar bu durum böyle devam edip durdu. Mervân, Muhtâriyye'nin çocuklarından Abdülazîz b. Haccâc ile İbrâhim el-Haşebî'yi öldürdü.

Dediler ki: Mervân hilâfete geçince Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik'in mezarını açtırdı, cesedini çıkartıp astırdı. Bazıları onun hakkında şöyle bir yazı bulunduğunu iddia ettiler: "Ey hazineleri saçıp savuran! Ey seher

526 Bugün de aynı adı taşıyan bu mevki, Dımaşk'a takriben 40 km. uzaklıktaki bir yerdir.

vakitlerinde çokça secde eden! Senin yöneticiliğin onlar için bir rahmet ve aleyhlerine bir hüccet idi. Seni tutup astılar."

Bazıları şunu zikrederler: Yezîd en-Nâkıs'tan kardeşi İbrâhim'i veliaht yapması istendi, ancak o bunu yapmadı. Kendinden geçince veya ölünce Katan, [onun ağzından] İbrâhim için hilâfet konusunda veliaht olduğuna dair bir yazı hazırladı ve bunu Yezîd en-Nâkıs'ın mührüyle mühürledi.

Yemâme'deki Kâ' (Ova) Savaşı ve Birinci Felec[527] Savaşı

Velîd öldürüldüğü zaman Yûsuf b. Ömer es-Sekafî'den önce Yemâme'nin yönetimi Ali b. Muhâcir b. Abdullah el-Kilâbî'nin elindeydi. Benî Düel b. Hanîfe'den Müheyr b. Selmâ b. Hilâl, İbnü'l-Muhâcir'e "Memleketimizi bize bırak!" dedi. O ise bunu kabul etmedi. Müheyr de bir ordu hazırlayıp yola çıktı. İbnü'l-Muhâcir bu sırada "Kâ'u'l-Hacr" (Hacr Ovası) denilen yerdeki sarayında idi. Her iki taraf Kâ' denilen yerde, Hacr Çarşısı'nda karşılaştılar. Müheyr onu hezimete uğrattı. İbnü'l-Muhâcir kaçıp saraya sığındı. Akabinde sarayın bir yerinden kaçıp Medine'ye gitti. Müheyr, İbnü'l-Muhâcir'in adamlarından bir kısmını öldürdü. Yahyâ b. Ebû Hafsa [savaştan önce] İbnü'l-Muhâcir'e savaşmamasını tavsiye etmişti. Ancak İbnü'l-Muhâcir onun sözünü dinlemedi. Bunun üzerine Yahyâ b. Ebû Hafsa şöyle dedi:

Çokça nasihat ettim Benî Kilâb'a
Ancak kabul etmediler istişaremi ve nasihatimi
Benî Hanîfe'ye feda olsun onların dışındakiler
Zira onlar akıncılarıdır her fethin

Şakîk b. Amr es-Sedûsî de şöyle dedi:

Sen Müheyr ve taifesiyle barış yaptığın zaman
Düşmandan, panik ve korkudan güvende olursun o zaman
Onunla Allah savıp savuşturdu nifak ve münafıkları
Onunla ihya eyledi açları ve yoksulları
O genç ki Kâ' (Ova) Savaşı'nda erdi, asalet ve yüceliğe
Güzel bir itaat ile sevap almayı arzuladı bu işle

527 Irak'ta bir beldenin adı olduğu ya da Basra-Yemâme yolu üzerindeki yola verilen "Batnu Felec yolu" adıyla ilişkili olduğu veya Basra ile Hamâ arasında bir vadi olduğu söylenmektedir.

Müheyr, Yemâme'nin emîri oldu. Şurtanın başında Hakem b. Hakkâm el-Ubeydî vardı. Müheyr bazı kimselerle beraber yola çıktı. Bu arada bir grup Abdülhakem'e saldırdı ve onu öldürdüler. Bunun üzerine Kuhayf el-Ukaylî şöyle dedi:

Andolsun ki Müheyr bize karşı asker topladı, biz de dedik
Birliklerin hücumlarına mâruz kalanlar biz değil miydik?[528]

Sonra Müheyr öldü. [Ölmeden önce] Benî Kays b. Sa'lebe b. Düel'den Abdullah b. Nu'mân'ı yerine halef olarak tayin etmişti.

Dediler ki: Abdullah b. Nu'mân, Mündelis b. İdrîs el-Hanefî'yi Felec'e vali olarak tayin etti. -Felec, Benî Âmir b. Sa'sa'a'nın beldelerinden biridir. Umâre b. Ukayl b. Bilâl b. Cerîr b. Atıyye b. Hatafî ise buranın Benî Nümeyr'e ait olduğunu söylemektedir.- Bunun üzerine Benî Ka'b b. Rebî'a b. Âmir, Ukayl ile beraber ona karşı bir ordu topladı ve Felec'e gittiler. Mündelis Felec'de onlarla savaştı. Mündelis, Rahhâl b. Ferve el-Kuşeyrî tarafından öldürüldü. Mündelis'in birçok taraftarı da öldürüldü. Galip gelen Benî Âmir'den ise önde gelenlerden hiç kimse öldürülmedi. Yine o gün onlarla birlikte olan Yezîd el-Münteşir ile Benî Tasar b. Anz b. Vâil'den olan Tasarlı annesi de öldürüldü. Bu konuda Kuhayf şöyle dedi:

Eğer sabreden bir şehit öldürürseniz siz bizden
Bilesiniz ki geride bir mezbaha bıraktık biz, sizden
[Yani] kabirlere girmemiş 500 kişi birden[529]

Sevr b. Tasariyye, [kardeşi] Yezîd b. Münteşir için yaktığı ağıdın bazı beyitlerinde şöyle der:

Görüyorum ki Akîk vadisindeki Esl ağaçları yanımda
Değişmeden duruyorlar, oysa helâk etti Yezîd'i belâlar yakında
Gitti Yezîd [rabbine], sadece geniş bir zırhı miras bıraktı bize
Taşıyan bağı uzun[530] *beyaz bir Hind kılıcını, bir de*
Korurdu o, zorda olanları kılıcıyla
Ulaşırdı o, mahallenin en ücra köşesine, ihsânıyla

528 Şair burada güçlü bir kabile olduklarını, onlardan korkmadıklarını ve daha önce de pek çok toplanmış ordu ile başa çıktıklarını beyan etmek istiyor. (çev.)

529 Savaş meydanında ölüp yere serilmiş, ancak gömülecek kabir bulunamamış ölüleri kastetmektedir. Böylece şehit saydıkları Yezîd b. Tasariyye'nin intikamını aldıklarını vurgulamak istiyor. (çev.)

530 Kinaye yoluyla Yezîd'in boyunun uzun olduğunu kastetmektedir. (çev.)

Kuhayf şöyle dedi:

İmdat çığlığı geldi bize Benî Ka'b'ın[531] *Akîk vadisinde*[532]
Neb'î[533] *ve esel misali mızrakları*[534] *kullanmak o anda vâcip oldu bize*

İkinci Felec Savaşı

Mühîn'in vekili Abdullah b. Nu'mân'a Mündelis'in ölüm haberi ulaşınca Benî Hanîfe'den ve Yemâme sakinlerinden olan başka kabilelerden asker sayısı 1.000'e ulaşan bir ordu hazırladı, Felec'de savaşa girişti. İnsanlar saf düzenine geçmeye başlayınca Ebû Latîfe b. Müslim el-Ukaylî bozguna uğradı. Bunun üzerine Râciz şöyle dedi:

Kaçıp gitti münafık Ebû Latîfe
Ca'veniyyân[535] *ve Târık*[536] *da*
Onları şimşek gibi kılıçlar kuşatınca
Bir de delen ve hızlı olanlardan[537] *gelen ölüm*

Şiirde adı geçen Târık b. Abdullah el-Kuşeyrî ile Ca'veniyyân Benî Kuşeyr'dendir.

Benî Ca'de mensupları bineklere semerleri vurup savaşa tutuştular. Savaşın sonunda onlardan geriye tek bir kişi kaldı. Bu esnada Ziyâd b. Hayyân el-Ca'dî'nin eli kopunca şöyle dedi ve akabinde öldürüldü:

Kopup gitmiş bir el ve bir de kol arıyorum
Arıyorum ama bulacağımı sanmıyorum

Benî Hezzân'ın mevlâsı olan Esvâr b. Amr şöyle dedi:

Bizi ve sizi [hepimizin ahvalini] sorun Felecülâdî[538] *şehrine*

---

531 Benî Ka'b'ın, kendilerine Mündelif b. İdris el-Hanefî'nin hücumu esnasında yardım talebinde bulundukları kastedilmektedir. (çev.)
532 "Akîk-i Yemâme" veya "Akîk-i Benî Ukayl" diye de anılmaktadır. Günümüzde "Devâsir vadisi" olarak bilinmektedir. (çev.)
533 Yay yapımında kullanılan en iyi ağaç türü olan neb' ağacından yapılan yaylar kastedilmektedir. (çev.)
534 Esel, sazlık gibi sulak yerlerde yetişen düz ve uzun bitkidir. Mızraklar düz, uzun ve düşman kanına susamış olma cihetiyle bu bitkiye benzetilmiştir. (çev.)
535 Benî Kuşeyr'den biridir. (çev.)
536 Târık b. Abdullah el-Kuşeyrî kastedilmektedir. (çev.)
537 Keskin olmalarından dolayı kınlarını hızla yiyip dışarı çıkan kılıçlar kastedilmektedir. (çev.)
538 Bu şehre Felecüleflâc da denmektedir. (çev.)

Gözyaşları kan olarak aktığı zaman,[539] *bir de sorun Ukme*[540] *köyüne*
Yatsı vaktinde, dileseydik esir ederdik kadınlarınızı
Ancak engel oldu bize af, iffet ve iyilik duyguları

Rib'îlerden biri şöyle dedi:

Benî Ka'b'a doğru çıktık [avcının ava çıkışı gibi] kılıçlarla, mızraklarla
Hızla koşan, yularlarını zorlayan,[541] *başları tozlu, büyük yeleli asil atlarla*
Güneşin boynuzu/ışığı kaybolur kaybolmaz bir de gördük ki
Benî Ka'b'ı [esir almış,] sevk ediyoruz hayvanları sevk eder gibi
Başı gövdesinden ayıran bir darbe ile
Kırbalardan su akar gibi kan akıtan yaralamalar ile
Firar etti baban ey Luteyfe, kaçmak suretiyle
Ancak kaçamadı o, kılıçlarımızdan emin bir halde!

Ma'den-i Sahrâ Savaşı

Benî Ukayl, Kuşeyr, Ca'de b. Ka'b ve Nümeyr b. Âmir, İkinci Felec Savaşı'ndan sonra baskın yaptı. Ma'den-i Sahrâ'da bulunan Benî Hanîfe'ye saldırmak üzere bu gruplar toplandılar. Başlarında Benî Sehle en-Nümeyrî vardı. Benî Hanîfe'den bulduklarını öldürüp kadınlarını zorla aldılar. Benî Nümeyr kadınlara el uzatmadı. Ancak Rebâh b. Cendel b. Râ'î gümüş ziynetli bir kadını esir aldı. Kuhayf dedi ki:

Meşrefî cinsinden keskin bir kılıç, bize babamız Âmir'den miras kaldı
Bugün onun satıhları, almıştır düşmandan haklarını
Onunla vurduk Benî Bekir b. Vâil'in boyunlarını
Güpegündüz ve dolaştık onunla onların arkalarını

Neşşâş Savaşı

Dediler ki: Kabilesi Benî Âmir tarafından İkinci Felec Savaşı'nda mağlûp edilince Ömer b. Vâzi' el-Hanefî şöyle dedi: "Abdullah b. Nu'mân ve

539 Bu cümle ile iki mânanın kastedilmesi muhtemeldir: 1. Bu iki yerin su kanalları kan ile doldu. Bu mâna öldürülen kişilerin çok olmasından kinayedir. 2. Bu iki beldenin sakinleri gözyaşı yerine gözlerinden kan akıtır. Bu mâna aşırı hüzün ve ağlamadan kinayedir. (çev.)

540 Burada "Utme" diye geçen kelime diğer kaynaklarda "Ukme" diye geçmektedir. Ukme, Yemâme'de bir köydür. Bağlama daha uygun olduğu için çeviride bu imlâyı dikkate aldık. (çev.)

541 Bu ifade aynı zamanda "Bir işe ciddi olarak sarılan kişi" için kullanılan bir deyimdir. (çev.)

diğer baskın yapacaklar olmadan ben de baskın yapmam. Bu zaman, sultanın cezasından emin olunacak bir dönemdir." Akabinde Udâh'a[542] doğru yola koyuldu. Arz-ı Şerif denilen yere varınca süvarilerini etrafa saldı. Hem onlar hem de kendisi baskın yapıp halkın mallarını yağmaladılar. Böylece pek çok ganimet elde etti. Kendisi ve beraberindekiler Neşşâş'a kadar gittiler. Ardından Benî Âmir [bu olaya misilleme olarak] büyük bir toplulukla gelip baskın yaptı. Ömer b. Vâzi' deve seslerinden başka bir ses işitmedi. İbnü'l-Vâzi' kadınları bir çadırda toplayıp başlarına güvendiği bekçiler dikti. Bir grupla karşılaşıp onlarla savaştı. Benî Hanîfe ve beraberindekiler bozguna uğradı. İbnü'l-Vâzi' kaçıp Yemâme'ye sığındı. Onların çoğu susuzluk ve şiddetli sıcaktan ötürü Neşşâş'ın ortasında yavaş yavaş döküldüler. İbnü'l-Vâzi' çok aranmasına rağmen bir türlü bulunamadı. Benî Âmir, esirler ve kadınlarla birlikte geri döndü. Benî Nümeyr'den biri şöyle dedi:

Faaliyetler/güzel hasletler sayıldığı zaman buldum ben kabilem
Benî Nümeyr'i, bütün [diğer bütün kabilelerin] faaliyetlerini geçiyor
Öldürdüler onlar Behîm ile Cevn'i
Açıktan, yoksa gizli suikast ile öldürülmedi o ikisi!

Şair üçüncü mısradaki "Behîm" ile Behîm b. Azze'yi kastetmektedir.

Hudeyc en-Nümeyrî şöyle dedi:

Sanki babamız Âmir bırakmadı bize
Bir kardeş, zor zamanlardaki kılıç kabzasından başka
Biz mızraklarla tedavi ederiz onların yüzlerini
Miğferlerle boşaltırız gerdanlıkların yerlerini

542 Yemâme'deki yerleşim birimlerinden biridir.

Delem b. Sâmit en-Nümeyrî şöyle dedi:

Ben Nümeyr kabilesine mensubum ki Mudar'ı koruyan kişiyim
Onları başkalarından üstün tutan bir kişiyim
Bayrağımız mübarektir, zafer bizim beslendiğimiz gıdamız
Yemenliler ise [savaşçı değiller,] eşeğe binenlerdir
Meşrefî cinsi keskin kılıçlara dayanamaz onlar
Ölüm kusan mızrakların darbelerine
Nâralarla onlara darbeler indirdiğimiz zaman
Uçar o darbelerle çakıl taşları darmadağın halde

Kuhayf şöyle dedi:

Neşşâş'ta o gün, göklere çıktı orada
Şanımız ve bizim kazanç hanemize yazıldı o çaba!

Yine şöyle dedi:

Feda olsun teyzem Benî Ukayl'a
Bir de Ka'b! Büyük insanların toplandığı o günde
Terk edildiler onlar Neşşâş'ta yere serilmiş halde
Orada, en hafifi dahi şiddetli olan bir darbeyle

Husayn en-Nümeyrî dedi ki:

Ey Mütâli'in[543] *kumluk arazisindeki insanların yurdu!*
Sanki o, dördüncü topluluktan sonra
Nâsi[544] *renginden sonra eski ve yırtık Yemen elbisesi*
Getirdi Allah Ömer b. Vâzi'in başına
Kötü bir musibeti, dehşetiyle çarpan ona
Bizimle karşı karşıya geldiğinde, arkasında bölükler olduğu halde
Gerisin geri kaçtı, korkan deve kuşu misali yalpalar bir halde

543 Mütâli', Bahreyn'de bir dağdır. Zahrân'ın doğusunda bir su kaynağı olduğu da söylenir.
544 Her şeyin saf olanıdır. Ya da Hicâz'ın aşağısında kırmızı bir dağdır.

Benî Nümeyr'den biri şöyle dedi:

Keşke görseydi İbnü'l-Müheyr Benî Nümeyr'i
Neşşâş'ta, hurmalıklarla yüz yüze geldiğimizde
Sağ elimizde beyaz, ince kılıçlar
Keskin mi keskin, hiç kimse duramaz karşısında
Savaştı o, Benî Nümeyr'den ganimet elde etmek ümidiyle
Oysa ganimet elde edemedi, âciz bıraktı onu bölük bölük askerler!

Kuhayf el-Ukaylî şöyle dedi:

Kim bir mektup ulaştırır bizden Kureyş'e
Bir de gidip dağılmış Benî Kays'ın viranelerine
Şu haberi ulaştırsın ki biz Benî Hanîfe'yi bıraktık
Savunmasız insanlara baskın yapıp kaçmalarından sonra
Benî Nümeyr'in mızraklarla onların yüzlerine mühür vurdukları bir halde
Orada onun için adanmış nice adakların yerine getirildiği bir halde

Sa'd b. Ayyâş el-Ganevî şöyle dedi:

Ey Ömer b. Vâzi'! Girdik biz sabah vaktine
Tozlu, parlak kılıçlar eşliğinde
Karşıladı onu bir gül, temiz bir ölüm eşliğinde
Kırıp geçiren parlak kılıçların gölgesinde

Kuhayf şöyle dedi:

Benî Bekir b. Vâil'i bıraktık Neşşâş'ta
Kabirleri oldu onların, uluyan yırtıcıların karınları
Öldürdük onları, sonunda kaldırdık ellerimizi havaya
En sağlam demirden yapılmış beyaz, yalın kılıçlarla
Bir de Benî Şeybân'ı, helâk ve bahtsızlığa meyilli idiler onlar
Sanki kendisini öldürecek kılıç arayan kimse gibiydi onlar

Dediler ki: Benî Kays, Neşşâş Savaşı'nda yağmadan geri durdu. Ancak Benî Ukl, Halle'den[545] geldi ve yağma yaptı. Benî Hanîfe o günden sonra savaş için asker toplamadı. Sadece Ubeydullah b. Müslim bir grubu top-

545 Yemâme ile Darya arasında, Udâh civarında bir tepedir. (çev.)

ladı ve Benî Kuşeyr'e ait "Halebân"[546] adındaki su kuyusuna baskın yapıp gasbetti. Şair [bu olay hakkında] şöyle der:

Benî Kuşeyr karşılaştı, karşılaştığı gün
Ubeydullah ile kötülüklerden biriyle o gün
Halebân'ın yanında bir aslan ile
Bâtıllar üzerinde uyumayan büyük ve çetin bir aslan ile

Ubeydullah, Benî Ukl'e baskın yaptı ve onlardan 20 adamı öldürdü. Nûh b. Cerîr b. Atıyye şöyle dedi:

Ey Benî Ukl! Zayi ettiniz gizlice kadınları
İki şehrin kodamanları nikâhladı onları

Mervân el-Ca'dî'nin Irak valiliğine atadığı babası tarafından Yemâme'ye vali olarak atanan Müsennâ b. Yezîd b. Ömer b. Hübeyre oraya vardığında orada barış hâkimdi. Bundan ötürü orada savaşmadı. Ancak Benî Âmir, [kendilerine haksızlık yaptıkları iddiasıyla] Benî Hanîfe'yi valiye şikâyet ettiler. Vali Müsennâ, Kays kabilesine mensup olmalarından dolayı Benî Âmir'in tarafını tuttu ve Benî Hanîfe'den birçok kişiyi [kırbaçla] dövdü. Bunun üzerine Benî Hanîfe'den biri şöyle dedi:

Şunu kesinlikle bilin ki şayet siz döverseniz bizi kırbaçlarla
Biz de vururuz size ince ve keskin kılıçlarla
Siz tıraş ederseniz bizim başlarımızı
Biz de keseriz boğazlarınızdan sizin başlarınızı

Sonra Müsennâ onları [muhâkeme için] kadısı Talha b. İyâs el-Adevî'nin huzuruna çıkardı. Kadı Talha, Benî Âmir kabilesi mensuplarının şahitliğini kabul etmedi. Böylece beldeler sükûnet ve huzura kavuştu. Benî Abbas (Abbâsîler) tarafından Yemâme'ye vali olarak atanan Serî b. Abdullah b. Hâris b. Abbas b. Abdülmuttalib oraya gelinceye kadar Abdullah b. Müslim gizlenmeye devam etti. Daha sonra gizlendiği yer Serî'ye gösterildi ve o da yaptıklarından ötürü onu öldürdü. Bunun üzerine Nûh b. Cerîr şöyle dedi:

546 Benî Muâviye b. Kuşeyr'e ait, suyu az ve kirli olan bir kuyudur.

Şayet Serî el-Hâşimî ve kılıcı olmasaydı eğer
Ubeydullah tekrar kötülük edecekti Ukl kabilesine

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

Muhammed b. Mervân ve Çocukları

Muhammed b. Mervân b. Hakem'in künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Annesi ümmüveleddir. Mervân'ın çocukları arasında en cesur, yiğit ve güzel ahlâklı olanıydı. O, Mus'ab b. Zübeyr b. Avvâm ile savaştı. Onu Sevâd topraklarında ikamet ettiği bir yerde öldürdü. İbrâhim b. Eşter en-Neha'î'yi de öldürdü. Biz onun olayını daha önce yazdık.

Abdülmelik'in yanında Abdullah b. Yezîd b. Muâviye, Muhammed b. Mervân'dan daha imtiyazlıydı. Çünkü Abdülmelik, Abdullah b. Yezîd'in kız kardeşi Âtike bt. Yezîd ile evliydi ve onu seviyordu. Deniliyor ki: Abdülmelik, kardeşi Muhammed'i gücü, kuvveti ve insanlarla iyi ilişkilerinden dolayı kıskanıyordu. Özellikle Mus'ab b. Zübeyr b. Avvâm'ı öldürdükten sonra onu küçük düşürmek istiyordu. Muhammed b. Mervân İrmîniyye üzerine yürümeye karar verdi. Devesinin hazırlanmasını emretti. Devesi hazırlanınca vedalaşmak üzere Abdülmelik'in yanına gidip ona "Ben İrmîniyye'de cihad etmek istiyorum!" dedi ve şu şiir ile misal getirdi:

Sen asla görmeyeceksin hür bir insanın kovulmasını
Bazı alçakların onun ayağını kaydırması gibi
Hepimiz aynı yerde olsaydık eğer
Koşardın sen tek başına bozguna uğrayarak

Abdülmelik dedi ki: "Sana yemin ederim ki [şayet burada kalırsan] bolluk ve refah içinde olacaksın. Allah'a yemin olsun ki senin gözüne bir çöpün düşmesine dahi izin vermeyeceğim! Yaşadığım müddetçe kimseyi senin önüne geçirmeyeceğim/senden üstün tutmayacağım. Benden asla bir kötülük görmeyeceksin." Akabinde Abdülmelik onu Cezîre ve İrmîniyye'ye vali olarak atadı.

Mervân b. Muhammed b. Mervân

Muhammed b. Mervân'ın Çocukları

Yezîd: Annesi Ümmü Yezîd bt. Yezîd b. Ubeydullah b. Şeybe b. Rebî'a'dır.

Abdurrahman: Annesi Ömer b. Hattâb'ın neslinden olan Ümmü Cemîl'dir.

Abdülazîz: Annesi ümmüveleddir.

Mervân b. Muhammed: "el-Ca'dî" diye anılan Mervân b. Muhammed'in Kürt asıllı olan annesini babası, İbnü'l-Eşter'in ordusundan almıştı. Mervân'ın künyesi Ebû Abdülmelik'tir.

Ebü'l-Hasan el-Medâinî dediki: Bazıları Mervân'ın annesinin Tenûh'tan[547] bir bedevî olduğunu söylerler. Fakat bu söz asılsızdır. Deniliyor ki: Annesi Mus'ab'ın câriyesiydi ve Mervân onu aldığı zaman Mus'ab'dan hamileydi. Annesinin Mus'ab'ın aşçısı ya da ekmekçisi olan Zerbâ'nın câriyesi olduğu da söylenmektedir.

Dediler ki: 127 yılında Safer ayının 17. gününde Mervân'a biat edildi. Mervân'ın teni beyaz, yüzü kırmızı, gözü mavi, dudakları sarkıktı. Kına sürmezdi. Onu arkadan gördüğün zaman sanki iki adam omuzlarına oturmuş hissine kapılırdın. [O derece omuzları ve] göğsü genişti. Mervân şöyle derdi: "Allahım! Beni bana rızık olarak takdir etmediğin şeyi talep etmekle imtihan etme!"

Hutbesinde şöyle derdi: "Allahım! Sen bizim dostumuzu da düşmanımızı da bizden daha iyi bilirsin. Bize dost ol ve bizi koru!" Mervân şöyle diyordu: "Ebû Bekir ve Ömer bu konuda benden daha iffetli/temiz değildir."

Dedi ki: Mervân aşırı derecede kıskançtı. Câriyesinin yanında câriyenin annesinden gelen mektubu bulunca "Bunu buraya kim getirdi?" diye sordu. Hadım edilmiş olan hizmetçisi "Annesi ağladığı için acıdım ve onu ben getirdim." deyince Mervân o hizmetçinin elini kesti.

547 Yemen'de bir kabiledir. (çev.)

Dediler ki: Askerler Mervân'ın huzuruna arz günü çıktılar. Bir kişinin süslerinden [ve süslenmesinden] şikâyet ettiler. Bunun üzerine Mervân o kişiyi ordudan çıkardı. Çıkarılan asker şu beyiti okudu:

Süsleseydin ya beni Aynülcer'de[548]
İnsanlar çukurlara düştüklerinde!

Onun bu çıkışı karşısında Mervân "Ona izin verin!" dedi. [Askerler de onun tekrar orduya kabul edilmesine ve süslenmesine] izin verdiler.

Mervân [teçhizat ve kıyafetle] orduyu güzel bir düzene sokan ilk kişidir. Kâtibi Benî Âmir b. Lüeyy'in mevlâsı ya da Benî Mervân'ın mevlâsı veya Enbâr halkından olduğu söylenen Abdülhamîd b. Yahyâ b. Saîd idi. Şurta teşkilâtının başında Kevser el-Ganevî bulunuyordu. Şurta teşkilâtı, zor zamanlarında onu koruma görevini de üstlenmişti: Şair şöyle dedi:

Ey Mervân'ı soran kişi [bilesin ki]
Askalân'da bulursun sen Mervân'ı
Ustadır o, düşmanlarını öldürmek ve yaralamakta
Nihayet görürsün ki düşman ölüleri rengârenk olmakta

Mervân cimri biriydi.

Mervân b. Muhammed'in Çocukları

Abdullah ve *Ubeydullah.*

Ebü'l-Yakzân ise Mervân'ın Abdullah, Ubeydullah, Abdülmelik b. Mervân ve Abdülgaffâr dışında çocuğunun bilinmediğini söyler.

Mervân, İbrâhim b. Velîd b. Abdülmelik'in tahttan indirilmesinden sonra beş yıl yöneticilik yaptı. 133 yılında 69 yaşında Mısır'da öldürüldü.

Dediler ki: Ca'd, Hişâm'ın hilâfetinin ilk yıllarında Mervân'ın yanına vardı. Henüz Hişâm onu yönetici olarak İrmîniyye'ye göndermemişti. [Atlarının üzerlerinde yan yana giderlerken] Ca'd'ın dizi Mervân'ın dizine değdi. Bunun üzerine Ca'd "Hayvan acele edince istemeyerek değdi!" diye özür beyan edince Mervân "İşine bak ve devam et!" dedi.

548 Ba'lebek yakınlarında bir su kuyusudur. Kanaatimizce bahsi geçen asker, Mervân'ın orada giriştiği bir savaşta kendisinin de bulunduğunu hatırlatarak onu minnet altında bırakmak suretiyle tekrar orduya kabul edilmesini talep etmektedir. (çev.)

Rivayeti Ebü'l-Hasan el-Medâinî'ye arz ettim. Bana onun dışındaki âlimler şunu anlattı: Hişâm b. Abdülmelik, Mervân b. Hakem'i İrmîniyye ve Azerbaycan'a vali olarak atadı. Velîd b. Yezîd halife olunca onu yerinde tuttu. Mervân, İrmîniyye'de Küsâl denilen yerde iken Velîd öldürüldü ve ona ölüm haberi geldi. Bunun üzerine Mervân Cezîre ve Şam bölgesine gitmek istedi. Ona "Şayet sınır boyunu terk edersen Hazar'ın ve oradaki müslümanların kökü kazınır." denilince Mervân hutbe verdi ve insanları; dinleyip itaat etmeye, insanların üzerinde ittifak ettiği kişiye biat etmeye çağırdı. Onlara erzak verdi. Oranın halkı ve diğerlerinden oluşan toplam 10.000 kişiye belli bir atıyye tahsis etti. Mervân, müslümanların kendisinden razı olduğu halifeye biat etmeleri için İshak b. Müslim el-Ukaylî'yi ve Sâbit b. Nu'aym el-Cüzâmî'yi Bâbülebvâb'a,[549] dağlardaki beyliklere ve Tiflis'e gönderdi. Azerbaycan'a Humeyd b. Abdurrahman el-Lahmî'yi vali olarak atadı. Sâbit b. Nu'aym, Mervân'ın kendisini gönderdiği yerden dönünce Mervân'dan ayrıldı ve ona muhalif oldu. Şam halkını kendisiyle birlikte Mervân'a karşı mücadeleye davet etti ve dedi ki: "Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik katledildi. Haydi sancaklarınızla birlikte Şam'a kafileler halinde yürüyün!" Halk onun çağrısına icâbet edip dedi ki: "Halifemiz katledildi. Bugün başımızda bir sultan/otorite yok. Yapmamız gereken, Şam'a gidip insanların kendisinden hoşnut olduğu ve üzerinde ittifak ettiği kişiyle birlikte olmaktır." Akabinde karargâh kurdular. Bu durum Mervân'a ulaşınca "Siz sadece sizinle Şam arasındaki zimmîlere baskın yapmak istiyorsunuz." dedi. Mervân isyana karışanları öldürmeye karar verdi ve Cezîre halkının desteğini istedi. Cezîre halkı Mervân'ın çağrısına icâbet etti. Bunun üzerine Şam halkı daha önce üzerinde ittifak ettikleri Sâbit b. Nu'aym'dan desteğini çekti ve onu yüzüstü bıraktı. Akabinde halk Sâbit'i teslim edince Mervân onu aldı ve oğulları Nu'aym, Bekir, Rifâ'a ve İmrân ile birlikte hapsetti. Mervân onları öldürmek istedi. Ancak kendisinden bunların serbest bırakılmaları istenince onları serbest bıraktı.

Mervân, Âsım b. Abdullah b. Yezîd el-Hilâlî'yi kendi yerine İrmîniyye'ye vekil olarak bırakıp Şam'a doğru gitmeye karar verdi. Oğlu Abdülmelik b. Mervân ise Cezîre'ye gitti.

---

549 Hazar deniziyle Kafkas dağları arasında bir geçittir. (çev.)

Mervân'ın Şam'a gidip Yezîd b. Velîd'e biat edeceği haberi Yezîd b. Amr b. Hübeyre el-Fizârî'ye ulaşınca Mervân'a şöyle bir mektup yazdı: "Hayret sana! Sen Yezîd'e mi biat edeceksin? Halbuki o, Velîd'i katletmişti. Benî Mervân'dan başka kimse kalmadı mı ki Yezîd b. Velîd halifeliği istiyor? Halbuki sen onların en yaşlısı ve en bilgesisin."

Mervân mektubu okuduktan sonra Cezîre'de kaldı. Bunun üzerine Yezîd b. Velîd en-Nâkıs, Mervân'ı biat için getirmeleri ve Cezîre halkından kendi adına biat almaları için Yâkûb b. Abdurrahman b. Süleym el-Kelbî, Humeyd b. Nasr el-Lahmî ve Umâre b. Külsûm b. Ebû Külsûm el-Ezrak'ı gönderdi. Eğer hemen biat ederse, kendisine İrmîniyye, Azerbaycan ve Cezîre valiliğini vereceğinin teminatını verdi. Ancak Mervân'ın biat etmediği ve yanındakilere de biattan kaçınmalarını tenbih ettiği söylenmektedir. [Onun bu telkininin sonucunda Cezîre halkı] dediler ki: "Biz Nâkıs'a [yani Yezîd b. Velîd'e] biat etmeyiz. Çünkü o halifemizi öldürdü." Yezîd'in elçilerinden biri Mervân'a "Bu iş senin iraden ve yönetimin altındadır/ senin başının altından çıkmaktadır!" deyince Mervân ona "Ey pis kokulu kadının oğlu! Şimdi senin başını uçururum!" diye karşılık verdi.

Deniliyor ki: Mervân, Yezîd'e biatını yazarak elçileri geri gönderdi. Yezîd'in vefat edip İbrâhim b. Velîd'in isyan ettiği haberi ulaşınca biat ettiği haberini götüren elçileri Kınnesrîn'den geri çevirdi. İnsanları Velîd'in kanını talep etmeye davet etti. Mervân, İbrâhim adına Hıms ve Kınnesrîn'den biat almak istedi. Fakat insanlar bundan kaçındı. Bunun üzerine İbrâhim, Velîd b. Abdülmelik'in oğlu Bişr ve Mesrûr'u Kınnesrîn'e 5.000 kişilik orduyla gönderdi. Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik'i ise Hıms'a gönderdi. Abdülazîz şöyle seslendi: "Kim vefa gösterse ona şöyle şöyle ödül var!" Benî Dabbe b. Sa'd b. Leys b. Zeyd b. Sûd b. Eslem b. Hâf b. Kudâ'a'dan Hantef ed-Dabbî şöyle dedi:

Buyur, emriniz başımız üstüne! Ey veliaht!
Kabilem Benî Dabbe b. Sa'd sana geldi
Zırh üstüne zırh giydiler
Peş peşe giden bütün atları çektiler
Savaşa her yiğit erkeği saldılar
Ve yelelerin altında giden her yiğit kadını

İşte feda olsun size yeni ve eski her malım
Savunun dininizi büyük bir ciddiyetle
Uzun halhal takan kadınları da
Geldi Mervân sana bütün köleleriyle
Muhaliftir o, Ca'd'ın dinine yardım eder
Yalanlayandır o, âhiret gününü inkâr eder

Mervân, Cezîre halkının askerleriyle birlikte yola çıktı. Bişr ve Mesrûr onun karşısına çıktı. Benî Kays ve Yezîd b. Ömer b. Hübeyre tamamen Mervân'ın tarafına meyletti, Cezîre ve Kınnesrîn halkıyla beraber Hıms'a gitti. Bu arada Abdülazîz b. Haccâc Hıms halkını ablukaya almıştı. Mervân Hıms'a yaklaşınca Abdülazîz Dımaşk'a döndü. Akabinde İbrâhim, Mervân'ın üzerine Süleyman b. Hişâm'ı gönderdi. Süleyman b. Hişâm bir grupla geldi ve Aynülcer'de konakladı. Mervân ise Cezîre ve Kınnesrîn halkından oluşan yaklaşık 70.000 askerle geri döndü ve Deyrülebreş'te konakladı. O sırada Süleyman Aynülcer'de idi. Bu iki yerin arasındaki mesafe üç mildir. Bu olay 127 yılının Safer ayında vuku buldu.

Mervân Filistin halkına şöyle bir mektup yazdı: "Ben Deyrülebreş'e karargâh kurdum. Süleyman ise Aynülcerr'e karargâh kurdu. Kendim bizzat onun askerlerine baktım. Kalabalık bir ordu gördüm. Ben şu yoldan size geliyorum." Mervân bu mektubu birine verdi ve [Süleyman'ın taifesini kastederek] "Onların yoluna çık!" dedi. Adam onun dediğini yaptı, yakalandı ve Süleyman b. Hişâm'a götürüldü. Süleyman mektubu okudu ve şöyle dedi: "Ben Ebû Eyyûb'um! Mervân kaçtı. Allah'a yemin olsun ki onun bu amacına ulaşmasına mutlaka engel olacağım!"

Mervân, oğlu Abdullah'a dedi ki: "Ben sabah erken yola çıkacağım. Eğer Süleyman bu taraftan gelirse onu karşıla!" Mervân oğlunu gizlemek için kimsenin görmeyeceği sık ağaçlı bir ormana bıraktı.

Mervân çarşamba günü batı yoluna doğru yola koyuldu. Süleyman ise Mervân'ın mektupta gideceğini belirttiği yere doğru hemen yola çıktı. Mervân'ın oğlu da [oraya] geldi ve orada karargâh kurdu. Babasına olayları bildirmesi için bir elçi gönderdi. Elçi Mervân'a olayları bildirdi ve geri döndü. Dönüşte altı mil yürüdükten sonra elçi Süleyman'ın askerlerinin

içine düştü. [Durumun farkına varan] Süleyman dedi ki: "Mervân bize tuzak kurdu. Bunu sırf Süleyman'ın ordusu onunkinden daha zengin, daha dayanıklı ve daha çok suya sahip olduğu için yaptı." Mervân onlarla savaştı ve savaşı kazandı. Onların büyük bir kısmını öldürdü. On bin kişiyi öldürdüğü söylenir. Yezîd b. Akkâr el-Kelbi ve Velîd b. Musâd esir alındı. Mervân bu iki esiri öldürünceye kadar kırbaçladı.

Süleyman yenilmiş olarak Dımaşk'a gitti. Mervân Süleyman'ın mallarına el koydu ve askerleri arasında paylaştırdı. Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik Hadrâ'ya içlerinde Yezîd b. Hâlid el-Kasrî, Velîd b. Yezîd'in iki oğlu Hakem ve Osman, Ebû Muhammed Ziyâd b. Abdullah b. Yezîd es-Süfyânî, Osman b. Velîd b. Yezîd'in dayısı Yezîd b. Osman b. Muhammed b. Ebû Süfyân, Yûsuf b. Ömer es-Sekafî'nin bulunduğu bir toplulukla geldi. Hâlid b. Abdullah'ın mevlâsı Ebü'l-Esved, üzerlerine atılarak Hakem'i, Osman'ı ve Yûsuf b. Ömer'i öldürdü. İnsanlar Velîd'in iki oğlunun öldürülmesini "Hakem ve Osman henüz çocuktu!" diyerek kınadılar.

Hapiste olan bir acemden Hakem ve Osman'ı öldürmesi istendiğinde "Ben süvarileri öldürürüm ama çocukları öldürmem!" dedi. Deniliyor ki: Ebü'l-Esved, Velîd'in iki oğlunu direğe bağlayarak öldürdü. Sonra Yezîd b. Hâlid, Yûsuf'un yanına gitti ve onu sakalından tuttu. Yûsuf'un sakalı oldukça uzundu ve sakalını şiddetli bir şekilde çekti. Yûsuf ona "Bu ne beyinsizlik? Allah sana merhamet etsin!" deyince Yezîd "Vallahi sen benden daha beyinsizsin, ey ahmak kadının oğlu! Bana Irak'ta binlerce kamçı vurmuştun. Siz bize bunları yaptınız, Allah da sizi rezil rüsvâ etti ve yenildiniz!" dedi. Sonra Yûsuf'u dışarı çıkardı, onu dövdü ve şöyle dedi: "Ey zina eden kadının oğlu! Belki de sen babamın katline karşılık seni öldüreceğimi düşünüyorsun. Ama ben seni delikanlımız Gazvân ya da Tahmân'ın katline karşılık öldüreceğim." Sonra dönüp Osman b. Velîd'in dayısının elinden tuttu ve onu öldürdü. Geriye Ebû Muhammed es-Süfyânî kaldı. Süfyânî üzerine demir kapı kapatılarak hapsedildi. Kapıyı açmaya çalıştı. Ancak açmaya gücü yetmedi.

Velîd'in iki küçük oğlunun öldürülmesi ve Süleyman'ın yenilmesinin ardından ortalık çalkalandı. Abdülazîz, Yezîd b. Hâlid ve bu ikisiyle beraber olanlar hemen oradan kaçtılar.

[Derken bir gün] Ebû Muhammed es-Süfyânî'nin Mihrân adında bir mevlâsı geldi. Mescidin köşesindeki küçük pencereden "Ey Ebû Muhammed, müjdeler olsun sana! Artık kurtuluyorsun!" diye seslendi. Ebû Muhammed "Orada kimse var mı?" diye seslenince Mihrân "Evet!" cevabını verdi. Ebû Muhammed, Mihrân'a "Toplayabildiğin kadar yanıma adam getir!" dedi. Bunun üzerine Mihrân bir grup adamla geldi. Ebû Muhammed bu şekilde kapıyı açabildi. Ebû Muhammed'i kelepçeleriyle birlikte minberin üzerine taşıdılar. Ebû Muhammed insanları Mervân'a itaat etmeye çağırdı ve insanlar ona biat etti. Akabinde Ebû Muhammed şöyle dedi:

Pekiştirdik iktidarımızı Benî Nizâr ile
Takviye ettik mal kabilinden olan şeyleri onların vesilesiyle
Mahvettik Benî Kahtân'ı onlarla birlikte ve sonunda
İkrar ettiler zillet ve alçaklığı bizim karşımızda

Benî Âmir b. Sa'sa'a'nın şairlerinden biri şöyle dedi:

Aynülcer'deki[550] *savaş günü övünür diz çöktüğü halde*
Süleyman[551] *ceylan gibi, oysa o ceylan korkmuş ve hezimete uğramış bir halde*
Rablerine karşı samimi olan mücahidler koştular süratle
Cihad üzerine biat[552] *etmeye elleriyle*
Savaş toz koparınca ve yönelince
Dımaşk'a, yardık onların başlarını asil atlara binen süvarilerin elleriyle

Araplar [hapsetme mânasını ifade sadedinde] "حبسنا" (hapsettik) ve "شجرتُه عن الأمر" (onu tasarruftan menettim) yani "Onu hapsettim!" gibi tabirler kullanırlar.

Kim Ebû Muhammed'in hapiste iken öldürüldüğünü iddia ederse yanlış bir söz söylemiş olur.

Mervân Dımaşk'a on iki mil yaklaşınca Süleyman b. Hişâm kaçtı. Ebû Muhammed es-Süfyânî "Abdülazîz'in başını getirene 10.000 dirhem verilecek!" deyince insanlar Abdülazîz'i aramaya başladılar. Evine baskın yapıp

550 Ba'lebek ile Dımaşk arasında bir mevkidir. (çev.)
551 Süleyman b. Hişâm'ı kastetmektedir. (çev.)
552 Yazma nüshada ve tahkikli baskıda "نبيعات" diye geçen bu kelime başka kaynaklarda "بيعات" diye geçmektedir. Bağlama daha uygun olduğu için çeviride ikinci imlâ esas alınmıştır. (çev.)

evini yakmak için etrafını kuşattılar. Bazıları dedi ki: Abdülazîz oradaki insanlara bol miktarda para saçıp insanları bu şekilde oyaladı. Daha sonra kendisi başka bir kapıdan çıktı. Kadının biri Abdülazîz'i gördü ve tanıdı. Bir grup insan onu aramak üzere kadının yanına gitti. Kadın Abdülazîz'in yerini onlara gösterdi. [Onu bulan] insanlar, onu ölünceye kadar ayaklarının altında çiğnediler.

Şair dedi ki:

Onu almayı ümit etti Abdülazîz kılıcıyla
Ama üstündekiler gasbedilip öldürülmüş biri oluverdi sokaklarda

Deniliyor ki: Mervân [Dımaşk'a] yöneldi. [Dımaşk'a varmadan yolda] onu Ebû Muhammed es-Süfyânî ve Abdullah b. Süfyân b. Utbe b. Yezîd b. Muâviye karşıladı. Ebû Muhammed, Mervân'ı halife sıfatıyla selâmladı. Velîd ve iki oğlundan dolayı ona tâziyesini sunup şöyle dedi: "Ey müminlerin emîri! Hakem ve Osman kendilerinden sonra seni halife olarak veliaht tayin etmişlerdi." Mervân'ın yanında Havsere b. Süheyl el-Bâhilî, Kevser el-Ganevî, Vesîk b. Hüzeyl, Ebû Verd el-Kilâbî, Abdurrahman b. Eşheb el-Ca'dî, Nübâte el-Ukaylî ve İbn Saîd el-Hareşî de bulunuyordu. Mervân dedi ki: "Allah'a yemin olsun ki Hakem ve Osman'ın ölümü beni halife olmaya mecbur kıldı. Allah biliyor ki ben halifeliği ne gece ne de gündüz talep ettim."

Daha sonra Mervân Mercirâhit'a[553] indi. İbn Sürâka el-Ezdî, Mervân'a dedi ki: "Allah'a yemin ederim ki burası deden Mervân'ın çadırını kurduğu yerdir." Mervân ona baktı ve bu onu sevindirdi.

Sürâka'ya "Ona yalan söyledin ve onu aldattın!" denilince o "Susun! Bunu halifeye söyleyen, karşısında beni bulur!" dedi. Orada Mervân'a biat edildi. Sonra Mervân Câbiye Kapısı'ndan Dımaşk'a girdi. Karşısında Abdülazîz'i gördü ve "Ey Kevser! Bu kim?" diye sordu. Kevser "Bu beyinsiz Abdülazîz'dir!" dedi. Bunun üzerine Mervân dedi ki: "Mervân ailesinden bir çocuk, fitnelere mâruz kalmaya devam edecek." Mervân, her ikisine de eman verdiğini ilân ederek İbrâhim ve Süleyman'ın bulunup kendisine getirilmesini istedi. İkisi de onun huzuruna geldiler. İbrâhim kendisini

553 Şam bölgesinde bir mevkidir. (çev.)

hilâfetten azletti. Mervân, Süleyman b. Hişâm'ı emîr olarak tayin etti, Muâviye b. Yezîd b. Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî'yi Hıms'a vali olarak tayin etti. Sonra onu [kendisine sadık kalmamakla] suçladı ve azletti. [Onun yerine] Abdullah b. Şecere'yi vali tayin etti. İbn Şecere Mervân'a sadık kaldı. Sâbit b. Nu'aym'ı da Filistin'e vali olarak atadı. Nitekim Mervân, Sâbit'i hapsettikten sonra Sâbit'ten hoşnut olmuş ve onun iyi bir insan olduğunu anlamıştı. Deniliyor ki: Mervân'ın onu Filistin ve Ürdün'e vali tayin ettiği de söylenir. Fakat sadece Filistin'e vali tayin ettiği görüşü daha sağlamdır.

Mervân, Abdülmelik b. Kevser'i Kınnesrîn'e vali olarak atadı. Onu Velîd'in katline karışanları aramaya gönderdi. Kendisine yaklaşık olarak 200 kişi getirildi. Kimisini öldürdü, kimisinin ise ellerini kesti. İshak b. İbrâhim b. Velîd ile Süleyman b. Yezîd b. Abdülmelik'e kendisine biat etmelerini emretti. Bu emir üzerine her ikisi de ona biat etti.

Daha sonra Mervân Dımaşk'tan ayrıldı. Orada Zâmil b. Amr es-Seksekî'yi ve onunla beraber Hâlid b. Yezîd b. Hebbâr'ı 1.000 süvariyle bıraktı. Harran'da üç ya da dört ay ikamet etti. Daha sonra Mervân'a, Filistin'e atadığı vali Sâbit b. Nu'aym b. Zür'a b. Ravh b. Zinbâ' b. Ravh b. Selâme b. Hudâd b. Hadîde el-Cüzâmî'nin isyancılar tarafından görevinden uzaklaştırıldığı haberi ulaştı. Bunun üzerine Mervân Filistin'e doğru yürüdü. Bu olayı ve daha başka haberleri inşallah ileride zikredeceğiz.

Hıms, Dımaşk ve Yezîd b. Hâlid el-Kasrî Olayı

Dediler ki: Mervân, Sâbit b. Nu'aym'ı bulmak için harekete geçti. Mervân 127 yılının Ramazan bayramı gecesinde Hama'ya[554] gitti. Yanında Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik vardı. Zira Süleyman onun Benî Mervân arasında çok tercih ettiği kişi idi. Harran'a kendisinin yanına geldiğinde ona değer verirdi. Mervân insanlara bayram namazı kıldırdı. Yanında Süleyman ve kendi oğulları Abdülmelik, Ubeydullah ve Abdülgaffâr bulunuyordu. Bayram namazı bittikten sonra Hımslı bir kişi Hıms ahalisinin biatlarını bozduklarını ve Kelb kabilesinin şehre girdiğini Mervân'a haber verdi. Başlarında Asbağ b. Züâle ve üç oğlu Hamza, Züâle ve Ferâfisa katıldı. Ayrıca Kelb kabilesinin mevlâsı İsmet b. Mukaş'ir, Tufeyl b. Hârise

554 Hıms'a 30 mil uzaklıkta bir mevkidir. (çev.)

ve Muâviye b. Abdüla'lâ es-Seksekî de bu gruba katıldı. Hıms ahalisinden Semt b. Sâbit b. Yezîd b. Şürahbîl b. Semt b. Esved b. Cebele el-Kindî ve Gâlib b. Rib'î et-Tâî, İbn Züâle'ye biat etti. Mervân Hama'dan ayrılıp Arnat nehrinin kıyısına indi. Daha sonra düzenli bir orduyla Hıms'a gitti. Günün ortasında oraya vardı. Surların üzerinde bulunan Kelb kabilesine Mervân bir elçi gönderdi. Onlara biatlarını neden bozduklarını sordu. Kelb kabilesi mensupları dediler ki: "Biz sana itaat konusunda sadığız. Şu beyinsizler bizim beldemize girdiler." Mervân bunun üzerine kapıyı açmalarını istedi, onlar da açtılar. Amr b. Vaddâh, Vaddâhîlerle içeri girdi ve orada bulunanlarla savaştı. İki gruptan da kayıplar oldu. Asbağ b. Züâle kaçtı. Mervân'ın atlıları onları takip edip [yakaladıkları] bir grubu öldürdüler. Geriye kalanlar ise kaçıp kurtuldular. İçlerinde Züâle b. Asbağ b. Züâle ve kardeşi Ferâfisa b. Asbağ'ın da yer aldığı bir grup şehirde esir alındı.

Asbağ oğlu Hamza'yı Sâbit b. Nu'aym'a kendisinin Hıms şehrine girdiğini haber vermesi için gönderdi. Hamza, Sâbit b. Nu'aym'a yetişmeden önce babasının yenilgisi ve iki kardeşinin de esir alındığı haberi kendisine ulaşınca Tedmür'e kaçtı. Mervân esirleri ve Asbağ'ın iki oğlunu öldürdü. Dört yüz esiri şehrin etrafına astı. Şehrin 200 zirâ uzunluğundaki surlarını da yıktı ve orada sekiz gün kaldı.

Bu konuda şöyle bir rivayet de mevcuttur: Yemânîlerin ayaklanmalarının sebebi Kaysîlerin kendilerinin önüne geçirilmesidir. Benî Musâd b. Züheyr el-Kelbî mensupları, Mervân'a suikast yapmayı planladılar. Ancak onların bu planı ortaya çıktı. Mervân'ı öldürmek isteyenler arasında Muâviye b. Abdüla'lâ es-Seksekî de bulunuyordu. Muâviye Hıms'a geldi ve halkı Mervân'ı görevden almaya çağırdı. Hıms halkı bu çağrıya icâbet etti. Kendilerine emîr olarak Semt b. Sâbit'i, başka bir rivayete göre Asbağ'ı tayin ettiler. Bunun üzerine Mervân'ın Hıms valisi Abdullah b. Şecere, Selemiye'ye doğru yola çıktı. Abdullah b. Şecere Selemiye'de öldürüldü. Onu Kelb kabilesinden Minhâl b. Abdülmelik adında biri öldürdü.

Mervân kendilerini muhasara altına aldığı esnada Hucr adında bir adam Hıms şehrinden çıkıp çevre köylerden yardım istemeye başladı. Bu adam yakalandı ve Mervân'ın huzuruna getirildi. Bunun üzerine Mervân ona "Anlat bakalım ey Hucr! Derdin nedir? Çevre köylerden yardım

istiyorsun, daha sonra da Hıms'a geliyorsun. Şimdi seni oraya göndereceğim!" dedi. Adamlarına emretti, adam mancınığa konuldu ve şehrin surlarına sert bir şekilde fırlatıldı. Böylece adam paramparça oldu.

Hıms'ta isyancılar arasında bulunan bir genç yakalanıp Mervân'a götürüldü. Gencin annesi Mervân'ın huzuruna çıkıp şöyle dedi: "Ey müminlerin emîri! Allah aşkına oğlumu affet! Benim ondan başka çocuğum yok. Onu isyandan ve savaştan alıkoymaya çalıştım ama beni dinlemedi." Bunun üzerine Mervân "Seni dinlemediği için öldürülmeyi daha fazla hak etmiş!" diyerek gencin öldürülmesini emretti ve bu emirle onun boynu vuruldu.

Mervân kendilerini kuşatınca Hıms halkı şöyle nidâ ediyordu: "Ey Mus'ab'ın oğlu!" Mervân da "O şerefli ve değerli bir insandır!" diyordu. Yine Hıms halkı "Ey Eşter'in oğlu! Ey Zerbâ el-Habbâz'ın oğlu! Ey Kürt kadının oğlu!" diye nidâ ediyorlardı. Mervân [onların son nidâlarından rahatsız olur ve] şöyle der: "Karıştırdınız, Allah size lânet etsin!" Hâricîler kendi dönemlerinde ona "serginin oğlu"[555] diye nidâ ediyorlardı.

Dediler ki: Mervân, Saîd b. Hişâm ve Semt b. Sâbit dışında Hıms halkına eman verdi. Saîd Hıms halkıyla beraberdi. Saîd b. Hişâm [ablukadan] kurtulmayı başardı. Nihayet Abdullah b. Ali onu öldürdü. Mervân şehrin surlarında gedik açtı. Bunun üzerine bazı Hımslılar şöyle dediler:

Ey Hıms! Eyvahlar olsun sana! Sabırsızlık gösterip feryat etme!
Kesip kırpıyor seni Ca'dî, sakin ol, acele etme!

Mervân'ın Ürdün valisi Velîd b. Muâviye b. Mervân b. Abdülmelik, Semt hakkında Mervân ile konuştu ve onun [affedilmesi] için çalıştı. Sonunda [onun bu çabaları meyvesini verdi ve] Mervân Semt'e eman verdi. Semt sık sık İshak b. Müslim el-Ukâylî'nin yanına gidip gelirdi. Onun yanında konakladı. Hâris b. Yezîd dedi ki: Bana Velîd b. Muâviye şöyle dedi: "Sen Semt'in haline şaşırmaz mısın ki o, İshak b. Müslim'in yanına gidiyor ve beni terk ediyor. Halbuki [Mervân tarafından affedilmesi ve eman verilmesi konusunda] onun işini ben gördüm." Hâris dedi ki: "Daha sonra Semt ile karşılaştım ve bu durumu ona söyledim. O bana 'Sen âciz

555 Serginin renklerini kastediyorlar.

birisin! İshak, öfkelendiği zaman onun öfkesinden dolayı binlerce kişinin öfkelendiği bir adam iken ben onu terk eder miyim?' diye karşılık verdi. Ben de onun bu sözünü Velîd'e naklettim. Bunun üzerine Velîd iki adam tutup Semt, Mervân'a gitmek isterken onu öldürttü." Semt'i öldüren o iki adamı Mervân'ın tuttuğu söylendiği gibi Abdullah b. Şecere'nin tuttuğu da söylenmektedir. Heysem b. Adî ise Semt'i Mervân'ın öldürdüğünü söyledi.

Dediler ki: Mervân Hıms halkının isyanını bastırdıktan sonra kendisine, Dımaşk'ta bulunan Gûta halkının Sâbit b. Nu'aym'ı çağırdıkları haberi ulaştı. Gûta halkı, Mervân'ın Dımaşk valisi Zâmil'i muhasara altına aldılar. Mervân onların üzerine Ebü'l-Verd el-Kilâbî ile Amr b. Vaddâh'ı 10.000 askerle gönderdi. Mervân'ın bu iki adamı Dımaşk'a vardıklarında Ebû İlâka es-Seksekî ve Yezîd b. Hâlid el-Kasrî de oraya geldiler. Mervân'a isyan edenler bu ikisinin etrafında toplanıp karşı tarafla savaştılar. Ebû İlâka ve Yezîd bozguna uğradı. Ebü'l-Verd ve Amr askerleriyle birlikte zafer kazandı. Daha sonra Ebü'l-Verd, Yezîd ve Ebû İlâka'yı Mizze'de yakalayıp ikisini de öldürdü ve başlarını Mervân'a gönderdi.

Deniliyor ki: Yezîd hezimete uğrayınca Ferâdîs Kapısı'ndan kaçtı. Berze'ye doğru gitti. Eş'arîlerden bir adamla karşılaştı. Adama "Bana saklanacağım bir ev bul!" dedi. Adam da onu kendi evine aldı. Daha sonra adam düşündü. Korkup Yezîd'in yerini gösterdi. [Böylelikle Yezîd yakalandı ve] Mervân'a gönderildi. Mervân da onu Mudarlılara gönderdi. Onlar onu bir katıra ters bindirdiler. [O sırada] Benî Muhârib'den biri şöyle demeye başladı: Ey süvariler! Nerede Osman ve Hakem?

Şu da söylenmektedir: Mervân, Zâmil'e şöyle bir mektup gönderdi: "Şüphesiz ki sen Yezîd b. Hâlid'in yerini biliyorsun. Allah'a yemin olsun ki ya onu yakalarsın ya da seni öldürürüm!" Bunun üzerine Zâmil onu aramaya koyuldu. Yezîd Beyt-i Lihyâ'da[556] yakalandı. Benî Selûl'ün mevlâlarından bir adam şöyle dedi: "Onu Zâmil'e götürün! Zâmil Yemenlidir. Yezîd'i hapseder. Daha sonra onun için şefaatçi olur ve onun serbest bırakılmasını ister." Akabinde Yezîd bağlandı ve Yûsuf b. Ömer'i öldürdüğü için kendisi de öldürüldü. Yezîd b. Hâlid, Yûsuf öldürüldüğü zaman bir

556 Gûta'da bir köydür. (çev.)

ip getirilmesini emretmiş ve o ipi onun hayalarına bağlatıp yerde sürükletmişti. Şimdi aynı davranış Yezîd b. Hâlid'e yapıldı.

Deniliyor ki: Lahm kabilesinden bir adam Zâmil'in yanına geldi ve ona Yezîd b. Hâlid'in gizlenerek Gûta yakınlarında bir tarlaya geldiğini haber verdi. Bunun üzerine Zâmil [onu yakalamaları için] süvariler gönderdi. Süvariler onu Lahm kabilesinden bir adamın tarlasında buldular. O anda üzerinde sünbülânî bir gömlek vardı. Onu yakaladılar ve kendisine verilmiş bir katıra ters bindirip götürdüler. Benî Nümeyr'den bir adam onları karşıladı. Yezîd b. Hâlid'i öldürüp başını kesti. Daha sonra onu Zâmil b. Ömer'e getirip şöyle dedi: "Onu sirke ve hardalla ye!" Zâmil ise şöyle dedi: "Emîr, amca oğlunun başına daha lâyıktır."

Zâmil, Yezîd'in başını [ve cesedini] Mervân'a gönderdi. İnsanlar onun ayağına ip bağladılar ve çocuklar onu sokaklarda sürüklediler. Yine deniliyor ki: Nümeyr kabilesinden olan o kişi Becîle'den bir gruba uğradı. Yezîd'in cesedinden bir parça et kesip önlerine attı ve şöyle dedi: "Yiyin!" Kılıçlar tepelerinde iken mecbur bırakıldıkları için zorlanarak yemeğe başladılar. Sonra o kişi çekip gitti.

Sâbit b. Nu'aym b. Zür'a b. Ravh b. Zinbâ' el-Cüzâmî Olayı

Dediler ki: Sâbit b. Nu'aym görevden alınınca şöyle dedi: "Ben Asfaru'l-Kahtânî'yim.[557] Şayet Kays'ın çocuklarını Şam'dan çıkarmazsam bana da Nu'aym'ın oğlu demesinler!" Mervân, Nu'aym'ı İrmîniyye'de hapsettikten sonra kendisine karşı sergilediği iyi tavrından dolayı onu Filistin'e vali tayin etmişti.

Birtakım kimseler Nu'aym'ın görevden alınmasına Benî Kelb'in mevlâsı Atıyye b. Esved'in sebep olduğunu zikretmişlerdir. Atıyye, [Sâbit'i hiciv sadedinde] şöyle dedi:

Ey Sâbit b. Nu'aym, çağır feryadı!
Yemen isyan etti hem babasına hem anasına
Sen terk mi ediyorsun Allah'ın malını? Yiyor onu
Cezîre'nin eşeği, ileri gelenler çalışırken

557 Bir tür beklenen mehdîdir.

[Son mısrada kastedilen kişi Mervân'dır.] Zira Mervân'a "Cezîre eşeği" deniliyordu.

Tutuştur Mudar'ın üzerinde bir Yemen ateşini!
Öfkeyi dindirip yüreklere su serpen ve halkı ihya eden Yemen ateşini!

Deniliyor ki: O bu şiiri Sâbit görevden alındıktan sonra söylemiştir.

Dediler ki: Mervân Hıms isyanını bastırdıktan sonra Gûta halkı isyan etti. Gûta halkı ile birlikte Ebû İlâka ve Yezîd b. Hâlid el-Kasrî de bulunuyordu. Mervân bunların isyanını bastırdı. Sâbit, Lahm kabilesinin ve diğerlerinin desteğini alarak 50.000 kişilik bir orduyla Filistin'e yöneldi. Mervân'ın Ürdün'ün Taberiye valisi olan Velîd b. Muâviye b. Abdülmelik b. Mervân'ı muhasara altına aldı. Ebü'l-Verd onların üzerine yürüdü. İki ordu karşılaşınca Velîd b. Muâviye Ürdün halkının da içinde bulunduğu bir orduyla [kuşatmayı yararak dışarı] çıktı, Mervân ve beraberindeki Ürdün ordusu Sâbit'i bozguna uğratıp adamlarını öldürdüler. Geriye kalan adamları ise Sâbit'ten ayrıldılar.

Akabinde Sâbit Filistin'e doğru gitti. Ebü'l-Verd onu takip etti ve ona yetişti. [Ancak kendisini yakalayamadı. Sadece] Sâbit'in üç oğlunu; Nu'aym, Bekir ve İmrân'ı esir alarak Mervân'a gönderdi. Mervân da onları hapsetti. Ebü'l-Verd Filistin'e hâkim oldu. Öte yandan [yakalanamayan] Sâbit b. Nu'aym ve oğlu Rifâ'a Şerât dağlarına vardıklarında Mervân'ın Ebü'l-Verd'e destek için gönderdiği süvariler Sâbit'i yakaladılar ve o sırada Deyr-i Eyyûb'da[558] olan Mervân'ın huzuruna getirdiler ve Mervân onu öldürdü. Oğullarını da öldürüp ellerini ve ayaklarını kestirdi. Rifâ'a b. Sâbit ellerinden kurtuldu. [Ancak çok geçmeden] Osman b. Hilâl el-Cühenî ve Amr b. Yezîd el-Lahmî ile beraber yakalandı. Mervân hepsini öldürdü.

Bazıları şöyle dedi: Sâbit Mısır'a kaçtı. Mervân, Kevser'i onun üzerine gönderdi. Kevser, Sâbit ve adamlarını bozguna uğratıp Sâbit'i esir aldı ve onu Mervân'a gönderdi. Mervân onun ellerini ve ayaklarını kesip Dımaşk kapısına astı ve onu asıldığı yere büyük çivilerle çiviledi. Şairlerden biri -ki bu şairin Remmâh b. Meyyâde olduğu da söylenmektedir- onun için yazdığı bir kasidesinde şöyle der:

558 Havran'da, Nevâ beldesi yakınlarında bir köydür.

Bir gün bir yerde karşılaşmaktan sakın ha!
Ebü'l-Verd ve Sakr'ın başını çektiği süvarilerle
Onlar dürüst süvarilerdir, aldırmazlar ikamet edenlere
Taşıyıcıları kızıl develer olan mızrakları çekerler
Asil atları Mısır'ı hedef alan Kevser
Ve onun mızrakları, Mısır doğruldu ona sonunda
Bir ev senin neyine, mukaddes Şam'da?
Necid bölgesinde yoktur senin bir kulaç ya da bir karış toprağın
Necid'de bir topluluk ve onun bir benzeri Şam'da
Ne zaman bize isyan etse, öfkelenir bize deniz ve kara!

Mervân Muharrem ayının başına kadar Deyr-i Eyyûb'da ikamet etti. İki oğlu Abdullah ve Ubeydullah için halktan biat aldı. Oğullarından Ubeydullah'ı Âişe bt. Hişâm ile diğer oğlu Abdullah'ı ise Ümmü bt. Hişâm ile evlendirdi. Ardından Mervân Rusâfe'ye gitti ve orada bir gün kaldı.

Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik Olayı

Mervân Rusâfe'ye yönelince Süleyman b. Hişâm, bulunduğu yerde askeri donatıp savaşa hazırlanmak için ondan izin istedi. Mervân ona izin verdi. Daha sonra Mervân yola koyulup Rakka'da konakladı. Rakka'dan sonra Karkîsiyâ'ya[559] gitti. Mervân'ın süvarilerinden emrine girenlerle birlikte Abdurrahman b. Eyyûb el-Dabbî, Süleyman b. Hişâm Rusâfe'de iken onun yanına gitti. Dabbî, Süleyman b. Hişâm'a şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki sen halifeliğe Ca'dî'den daha lâyıksın." Süleyman b. Hişâm'ın Mervân'a karşı Aynülcer Savaşı'ndan ve başka sebeplerden ötürü içinde hep kin vardı. Mervân onu görevden aldı. Bunun üzerine Süleyman Hıms'a gitti. Hıms halkı, ölüm pahasına onun yanında olacakları kaydıyla ona biat ettiler. Mervân Karkîsiyâ'ya yaklaştıktan sonra oğlunu önden göndererek büyük bir orduyla Hıms'a doğru ilerledi. Hıms'ın sınırlarına yaklaştı. Şehrin etrafına mancınıklar yerleştirdi ve sonunda Hıms'ı fethetti. Süleyman b. Hişâm Tedmür'e kaçtı. Mervân, Hıms'ın surları tamamen yıkılıncaya kadar orada kaldı.

559 Habur nehri kıyısında, Habur'un Fırat'a döküldüğü yerin yakınında bir beldedir. (çev.)

Ebü'l-Hasan el-Medâinî hocalarından ve Dâvûd b. Abdülhamîd'den şunu nakletti: Mervân Rusâfe'den daha yeni ayrılmışken Süleyman Mervân'ın hilâfetten indirildiğini ilân etti. Mervân Rakka'ya geldi. Oğlu Abdülmelik vefat edince Irak'a doğru gitmekten vazgeçti.

Süleyman adamlarıyla birlikte gizlice Hıms'a gitti. Mervân'ın yıktırdığı surları yaptırdı. Henâ/Rakka nehrinin kıyısında Kâmil ve Aceb diye bilinen iki saray vardı. Süleyman Benî Zekvân'dan ve diğerlerinden bir grubu o iki sarayda bıraktı. Burada bıraktığı adamlarının çoğu Hişâm'ın mevlâlarıydı. Onlara Mervân'a katılmak ve ona haber götürmek isteyenleri engellemelerini emretti. Mervân onlara şöyle bir mektup gönderdi: "Eğer bu şekilde devam ederseniz ve ben size galip gelirsem sizden hiç kimseyi sağ bırakmam." Fakat onlar bunu kabul etmediler. Aceb Sarayı'nda olanlar Mervân'ın hükmünü kabul ettiler. O da onlara güvence verdi. Kâmil Sarayı'ndakiler ise Mervân'ın eman çağrısını kabul etmediler. Bunun üzerine Mervân onlara Hâlid b. Umeyr b. Habbâb'ı gönderdi. Hâlid de onlara eman teklif etti. Ancak onlar emanı kabul etmediler. Ardından Mervân oraya gelince ona hakaret ettiler. Mervân adamlarından birine onları öldürmelerini emretti. Mancınıkları kurdular. Öğle vakti girmeden saraya ulaştılar. Bunun üzerine saraydakiler Mervân'dan eman istedi. Mervân onlar hakkında vereceği kendi hükmünü kabul etmedikçe onlara eman vermekten kaçındı. Akabinde [onları yakalatarak] ellerini ve ayaklarını kesti, gözlerine mil çekti ve kalelerini yıktı. Mervân'ın adamlarından biri onlardan birine şöyle dedi: "Başını yarıp öldüreyim mi, gözlerini mi oyayım, yoksa ellerini ve ayaklarını mı keseyim? Hangisini istersin?" Yine ona bir adam getirildi ve aynı sözler ona da söylendi. Adam gülmeye başladı ve şöyle dedi: "Bu kötü ölümlerden hangisini seçeceğimi bilemiyorum!" Bunun üzerine direğe bağlanarak, elleri ayakları kesilerek öldürüldüler. Bahr b. Amr el-Kuşeyrî şöyle dedi:

Zafer kazandın, aklısızlıklarından dolayı sana karşı inatlaştıkları zaman
Onlara öyle bir ceza ver ki aksın damarlarındaki kanlar
Şayet sen bunu yaparsan zelil olur onlar
Şayet bir gün dönerlerse onlar, zelil kılar onları belâlar

Mervân, Hişâm'ın mevlâsı Yâkûb'u ihanetinden dolayı öldürdü. Yâkûb, Kâmil Sarayı'ndan eman istemek üzere Mervân'ın huzuruna çıktı. Mervân ona "Kâmil'dekilere eman vermiyorum. Ancak benim vereceğim hükmü kabul ederlerse onlara eman veririm. Aksi takdirde benimle onlar arasında sadece kılıç vardır!" dedi ve onu öldürdü.

Hıms halkı Süleyman'a ölümüne biat etti. Şehrin surlarını sağlamlaştırıp gediklerini kapattılar. Mervân Hıms'a doğru yola çıktı. Hıms'a yaklaşınca Süleyman'la birlikte olan Şam ve Hıms halkının süvarileri ona ölümüne yaptıkları biatı yenilediler ve şöyle dediler: "Ca'dî'ye karşı koyalım. Ya ölür ya da zafer kazanırız." Akabinde Süleyman, Muâviye b. Abdüla'lâ es-Seksekî ve Sübeyd el-Behrânî ile birlikte onlardan 6.000 kişiyi [seçkin birlik olarak] görevlendirdi. Bu durum Mervân'a ulaştı. Mervân düzenli bir orduyla onların üzerine gitti. Süleyman'ın adamları hiç kimseye hissettirmeden tedbirli bir şekilde zeytinliklerde gizlendiler. Mervân ordusuyla geldiği sırada birdenbire üzerlerine atlayıp baskın yaptılar. Çıkan savaşta Muâviye b. Abdüla'lâ alt edildi ve diğerleri yenilgiye uğradılar. Onlardan 4.000 kişi öldürüldü. Mervân Muâviye'ye şöyle dedi: "Sen Hıms halkı tarafından sözü dinlenen birisin. Onları bana biat etmeye çağır. O zaman sana eman vereyim." Muâviye b. Abdüla'lâ "Tamam!" dedi. Mervân onu süvarilerle birlikte Hıms halkına gönderdi. Süvarilere onu korumalarını ve dönünceye kadar ondan ayrılmamalarını emretti. Muâviye b. Abdüla'lâ şehrin önde gelenlerinin yanına gidip onları Mervân'a biata çağırdı. Hıms halkının önde gelenleri şöyle dediler: "Hayır, kesinlikle biz İbn Zerbâ el-Habbâz'a biat etmeyiz." Bunun üzerine Muâviye onlara "Madem bunu yapmıyorsunuz, öyle ise oğlum Meysere el-Esved'i bütün elbiselerimle birlikte bana gönderin." dedi. Ardından Mervân'ın yanına döndü. Mervân Muâviye ile birlikte gönderdiği adamlara onun ne yaptığını sordu. Onlar da olup biteni anlattılar. Mervân adamlarına "Onun ne kastettiğini anladınız mı?" diye sorunca adamları "Hayır, anlamadık!" dediler. Mervân onun maksadını şöyle açıkladı: "Gece olduğu zaman silâhlarınızı kuşanın! Onlara gece baskın yapın! Meysere'yi de silâhlandırın!" Akabinde Muâviye'nin getirilmesini emretti ve ellerini ayaklarını kesti. Onu direğe bağlayıp öldürdü.

Bazıları dedi ki: Mervân'la birlikte olan, Benî Mücâşi'den Huvey adında bir adam Muâviye b. Abdüla'lâ'yı esir aldı ve Mervân'a getirdi. Muâviye b. Abdüla'lâ dedi ki: "Beni öldürme! Ben Araplar'ın en güçlüsüyüm!" Mervân da ona "Seni esir alan senden daha güçlüdür!" dedi.

Mervân şöyle dedi:

Ey İbrâhim'in rabbi! Onun vesilesiyle mazhar eyle bizi ihsânına!
Gerçekten Huvey ne kadar lâyıktır ona!
Seksekî[560] *ise ne kadar küçük ve suçludur onun yanında!*

Mervân akşamladığı zaman süvariler ve Benî Kays'ın muhafızları Meysere'de oldular. Gecenin üçte biri geçince Hıms halkı baskın yapmayı tasarladı. Mervân onlara karşı tedbir almıştı. Hıms halkı Mervân'ın askerleriyle savaştı. Fakat istediklerini elde edemediler. Bunun üzerine Süleyman'ın yanına döndüler. Süleyman Mervân'ın sertliğini ve savaştaki güç ve kuvvetini görünce yerine kardeşi Saîd b. Hişâm'ı bırakıp Hıms'tan ayrıldı ve Tedmür'e gidip orada kaldı. Mervân Hımslılarla on ay veya daha az bir süre savaşmaya devam etti. Onlara eman teklifinde bulundu. Mervân'ın onlara eman verdiği söylenir. Bu hususta şunlar da söylenmektedir: Hımslılar Mervân'ın sözüne geldiler. Mervân onlardan siyahî bir köle ve cesaretli bir kilise hizmetçisi dışında kimseyi öldürmedi. Kilise hizmetçisi "Seksekî gittiyse ben de bir Seksekî'yim!" dediği için Mervân onu öldürdü. Mervân şöyle dedi: "Kilise hizmetçisine eman vermek aklımın ucundan bile geçmedi." Deniliyor ki: Mervân, Saîd b. Hişâm ile yahudi bir adama eman vermedi.

Ümeyye b. Muâviye b. Hişâm esir alınarak Mervân'a getirildi. Mervân onun ellerini ve ayaklarını kesip başını yararak öldürdü. Bunun üzerine insanlar Mervân'a öfkelenip lânet ettiler. Mervân Hıms'ın surlarını yıktı. İnsanlar Saîd'i bırakması hususunda onunla konuştu. Mervân da Saîd'e eman verdi. İbn Ali onu öldürünceye kadar Saîd, Mervân'ın yanında kaldı.

Medâinî dedi ki: Mervân, Yezîd en-Nâkıs ve İbrâhim'le savaşması için Süleyman'ı emîr/komutan tayin etti. [Daha sonra] bir gün Süleyman, Mervân ile birlikte Aynülcer'de at üzerinde gidiyorlardı. Mervân ona kaşlarını

560 Muâviye b. Abdüla'lâ es-Seksekî'yi kastetmektedir. (çev.)

çatıp tehditkâr bir şekilde "Ey Ebû Eyyûb!" diye hitap edince [bu tavırdan hoşlanmayan] Süleyman "Ey müminlerin emîri! Bundan vazgeç!" dedi. [O günden sonra] Süleyman, Mervân'a kötülük yapma niyetini kalbinde saklamaya hep devam etti.

Dediler ki: Süleyman b. Hişâm bir topluluğu Tedmür'den etrafına topladı. Oranın halkı kendisine biat etti. Her türlü hırsız ve eşkıya Tedmür'e sığındı. Tedmür halkının çoğunluğu Kelb kabilesine mensuptu. Mervân kendisine isyan için toplanan bu topluluğun üzerine yürüdü. Zümeyl b. Süveyd [bu konuyla ilgili olarak] şöyle dedi:

Eyvah Tedmür, eyvah sana ve feryadına!
Hangi amaç yükleniyor, Tedmür'ün imarına?
Şerefli, beyaz tenlinin tuzağından dolayı eyvahlar olsun ona!
Harbi kızıştıran taze ordular veriliyor ona!

Mervân Tedmür'e gelince oradakiler Mervân'dan eman ve döktükleri her kandan vazgeçmesini istediler. Mervân şehrin surlarını yıkmak şartıyla onlara eman vermek istedi. Fakat Tedmür halkı buna izin vermedi. Mervân, Tedmür'e yaklaşınca Süleyman b. Hişâm kaçıp, Husâf'a indi ve orada konakladı. Mervân onun üzerine Avf b. İshak b. Müslim'i gönderdi. Süleyman'ın süvarileri Avf b. İshak'ı esir aldı. Bunun üzerine Mervân ona Kevser'i gönderdi. Süleyman Kevser'le savaştı. O sırada Mervân da geldi ve savaşa katıldı. Süleyman başta galip iken sonradan mağlûp oldu. Mervân Süleyman'ı takip etti. Sıffîn'in arkasında bulunan Merc denilen mevkide tekrar karşılaştılar. Mervân onun üzerine İbn Sahsah'ı gönderdi. Bunlar savaştılar ve [yenilgiye uğrayan] Süleyman kaçtı. Süleyman'ın adamlarından bir kısmı esir alındı. Mervân esirleri Mellâha-i Hişâm yakınlarında direklere bağlayarak öldürdü. Süleyman b. Hişâm Hâricîlerle beraber oldu. Biz bu durumu bu kıssadan sonra ele alacağız. Nihayet Süleyman'ı müminlerin emîri Ebü'l-Abbas öldürdü.

Saîd b. Hişâm hakkında ise şu rivayetler mevcuttur:

1-Mervân, Saîd b. Hişâm'ı gizlice suikastle öldürdü.

2-Mervân onun boynunu vurdu.

3-Benî Hâşim dönemine kadar yaşadı ve sonra öldürüldü. En doğrusunu Allah bilir.

İbrâhim'in kardeşi Hâlid b. Hişâm b. İsmâil el-Mahzûmî ve Muhammed, Husâf Savaşı'nda esir alındı. Ona sık sık tuvalete çıkmasını gerektiren hastalık ârız oldu. Tuvalet ihtiyacını gidermeye giderken mevlâları etrafını çevirip onu gizledi. Ancak [bu işe yaramadı ve] yakalandı, Mervân'ın huzuruna getirildi. Mervân onun öldürülmesini emretti, direğe bağlanıp başı yarılarak öldürüldü.

Mervân Döneminde Yağma Günü

Hişâm İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bize İbrâhim b. Abdurrahman b. Nu'aym, Ma'dân b. Ubeyd b. Adî b. Abdullah b. Hayberî b. Eflet et-Tâî'nin şöyle dediğini anlattı: Fezâre kabilesinin Benî Bedr aşiretinden bir kadın, şıra karşılığında bizden bir adamla evlendi. Böylece şıra onların içinde yayıldı ve kargaşalar hız kazandı. Kendisine Yâkûb b. Selâme denilen bizden bir adam ortaya atıldı. Benî Bedr'den bir delikanlıya vurdu ve başından yaraladı. Yarasından dolayı o delikanlı öldü. Ma'dân dedi ki: Benî Bedr'e "Arkadaşınızın diyeti verilecektir." Onlar ise katili vermemizden başka bir şeyi kabul etmediler. Ben de katili onlara vermeye yanaşmadım.

Biz, Velîd b. Yezîd öldürüldüğünde ve fitne çıktığında zekâtlarımızı vermedik. Benî Cerm, Benî Nebhân veya birçok kolu müstesna Benî Tay kabilesi mensupları zekât vermediler. Benî Bedr mensupları Ümeyye b. Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân'a geldiler. Ümeyye Medine'de öşür ve zekât toplayan memurdu. Cebeleyn'in (Ece ve Selmâ adlı iki dağ) sakinlerinin zekâtları ona verilirdi.

Benî Bedr mensupları Ümeyye'ye arkadaşlarının durumunu haber verdiler. Ümeyye de Mervân'a zekâtları vermediğimizi, Benî Bedr'den birinin öldürüldüğünü, katilini onlara vermeye yanaşmadığımı, benim muhalefet ve isyan içinde bulunduğumu yazdı. Bunun üzerine Mervân bana; Bedr kabilesiyle arkadaşlarının [öldürülmesiyle ilgili katili kendilerine teslim etme] işini halletmemi, zekâtı Ümeyye ve yardımcılarına vermemi, aksi takdirde beni ona götürecek olan birini göndereceğini, şayet ona karşı çı-

kıp gitmekten imtina edersem ona başımı götüreceğini, sonrasında Allah'a yemin ederek atlarıyla arazilerimizi talan edeceğini yazdı.

Dediler ki: Ma'dân, elçinin boynunun vurulmasını emretti. Elçi dedi ki: Elçiler öldürülmez! Ey Tay kabilesi! Sizde esirler dokunulmazdır." Ma'dân "Doğru söyledin!" dedi ve onu öldürmekten vazgeçip serbest bıraktı. Akabinde ona dedi ki: "Sen bana bir mesaj getirdin, şimdi de benden ona bir mesaj götür! İbn Zerbâ'ya şunu söyle: Sen bizim arazilerimizde at sürdüğünde seninle aramızda ıssız bir çöl, arkanda iki dağ ve benim etrafımda da Tay kabilesinden pek çok insan olacak. Elinden geleni yap ve ordunu topla! Ben seni bıraksam bile Allah seni bırakmasın! Ben seni korusam bile Allah seni korumasın!" Ayrıca ona şu şiiri yazdı:

Dikkatle kulak verin bana! Kim ulaştırır bu mesajı benden Mervân'a?
Uzak olmasına rağmen bulunduğu mekâna
Görmedin mi hilâfet nasıl heder oldu?
Çünkü hilâfet câriyelerin oğullarının oldu!

Gâlib b. Hur şöyle dedi:

Dedim ki Hâşim ailesinin süvarilerine
Benî Abdüşems'in ve dinleyen diğer kabilelerin süvarilerine
Durun, ey atlılar! O bize gelinceye kadar
Savuşturulmayan işten uzak durun zinhar
Sonunda görürsünüz, lider/halife nerede? Toparlayıp pekiştirirsiniz
Sultanın iktidarını, atlılar yavaş yavaş ilerliyor
Malın zayi olduğunu görüyorum, toplamaz mı onu
Bir lider? Verilir mi hiç mal ehil olmayanlara?

Elçi, Mervân'a mektubu ve şiiri verdi. [Mervân mektubu ve şiiri okuyunca] öfkelendi ve kâtibi Abdülhamîd b. Yahyâ'yı çağırdı; Medine valisi Abdülvâhid b. Süleyman b. Abdülmelik ile taşranın vergileri, öşürleri ve zekâtlarıyla Cebeleyn'de Selmâ ve Ece kabilesinin zekâtlarını toplayan Ümeyye b. Abdullah'a şunu yazmasını emretti: "İkiniz Medine ve Benî Kays'tan kırsal kesimde yaşayan halkla birlikte Ma'dân b. Ubeyd'in üzerine gidin! Onun kabilesinin zekâtlarını alın! Benî Bedr'e arkadaşlarının katilini teslim edin! Ma'dân b. Ubeyd'i [yakalayıp] bana getirinceye kadar ya da

savaşıp harp meydanında onu öldürünceye kadar onun beldesini atlarınızın ayakları altında ezin!"

Bazıları dediler ki: Mektup Abdülvâhid b. Süleyman en-Nasrî'ye ulaştı. İnsanlarla beraber "Feydâ" denilen yere kadar yürüdüler. Ümeyye, Ma'dân b. Ubeyd b. Adî'ye zekâtlarını vermeleri için haber gönderdi. Ma'dân da ona ve Abdülvâhid'e şu haberi yolladı: "Benden istediklerinizden hiçbir şey vermeyeceğim. Zekâta gelince, ben onu insanların işleri düzelinceye kadar vermeyeceğim. İkinizle anlaşmaya gelince, o da olmayacak bir şeydir. Ya esir olurum ya da öldürülürüm. Ardından [zekâtları vermemesine gerekçe kabilinden] şu beyiti yazdı:

Dinin farzları farz değildir, sabreyle!
Bir emîr atanıncaya kadar beldelere!

Ümeyye ile arkadaşı Medine halkından, Benî Kays'ın ve diğer kabilelerin bedevîlerinden oluşan 100.000 kişilik bir orduyla hareket ettiler. Ayrıca Mervân, Şam halkından topladığı 1.000 kişilik orduyu da Abdülvâhid'e destek olması için gönderdi. Abdülvâhid, öncü olarak Benî Dabâb'dan bir adam gönderdi. Kays kabilesi Tay kabilesine öfkelendi ve öncü olarak gelen adama uydular. Bazılarına göre ona uymadılar. Yağma için asker oldular. O öncü Ece'dendi.

Ma'dân dedi ki: Ben, Benî Ma'n b. Atûd b. Atîr b. Selâmân b. Sa'l ile Tay kabilesinden Benî Cedîle ve onun dışındaki kabilelerden oluşan 12.000 kişiyle beraberdim. Yahyâ b. Kerevves b. Zeyd el-Ma'kılî savaşmayı kerih gördüğü için 6.000 kişiyle ayrılıp gitti. Ben 6.000 kişiyle kaldım. Adı Hüzeyr b. Yezîd b. Kesîf olan Dabâbî'nin karargâhına vardığımda bir de ne göreyim, demirden bir dağ! Ordunun [büyüklüğünden dolayı] ucu bucağı görünmüyordu. Ateş, Ece'nin üzerinde yükseldi. İnsanlar toplanıp develer kestiler. Okçularını hazırladılar ve şöyle dediler: İki gruptan hangisi ölümden korkuyorsa Allah onu perişan etsin!

Dedi ki: Saf düzenine geçtik. Onlar ok atmaya başlayınca bir adamın birden hamle yapması gibi onların üzerine hücum ettik. Her şey yerle bir oldu. Nihayetinde Dabâbî öldü ve insanlar çok kötü bir yenilgiye uğradılar. Bu şekilde savaştık ve yağmaladık. Onların ordusu ölmek üzere olan

yaralıların en çok mevcut olduğu bir orduydu. Ümeyye esir olarak bana getirildi. Onu serbest bıraktım. Akabinde bana onun bir câriyesi getirildi. Onu Medine'ye gönderdim ve [gönderirken] dedim ki: "Arkanıza dönmeyin ve savaş için hazırlık yapmayın!" Sonra bize, Mervân'ın onlara göndermiş olduğu mektup okundu. Mektupta savaş başlayınca öldürülmelerini ve esir alınmalarını emrediyordu. Şayet mektupta yazılanları daha önce bilseydim onlardan hiçbir muhbir sağ kalmazdı.

Medine sorumlusu, Mervân'a mektupla bir haber yolladı. Mervân, Abde b. Riyâh el-Gassânî'nin olduğu tarafa Şam ordusundan 12.000 asker göndermeye karar verdi ve şöyle dedi: "Medine halkı en zayıf ve en korkak topluluktur. Bedevîler de birlik olmazlar. Onlar rahatlığı tercih ederler." O bununla meşgulken ona Irak'taki memuru İbn Hübeyre, İbn Dubâre'nin[561] öldürüldüğünü, Kahtabe'nin [kendilerine doğru] yöneldiğini yazdı ve dedi ki: "Sayıları 10.000 kişi olan Tay kabilesinin bedevîleri bizi meşgul etmez." Askerler böylece Irak'a yöneldi. İnsanların işi düzelinceye ve Ebü'l-Abbas halife oluncaya kadar zekât vermedik. O gün Abdülazîz b. Ebû Düheyl b. Yezîd b. Tufeyl b. Mâlik b. Ca'fer savaştan kaçarak Ma'dân'a sığındı.

Malların yağmalandığı günde Huzeyr, Kays'ın mevlâsı Serhân, Benî Bedr'den biri olan Mühelhil ve Fezâre kabilesinden birçok adam öldürüldü. Tay kabilesinden Mezer es-Sinbisî, Saîd b. Halîl el-Ma'nî ve Hursân b. Hâlid el-Fuzeyrî öldürüldü.

Ma'dân, Yahyâ b. Kerevves'in savaştan hoşlanmaması nedeniyle yanındakilerle birlikte ayrılmasını şu şiirle ifade etti:

Dikkatli olun! Dosta ne oluyor ki devam ediyor
Zaferimize aldırmamaya? Sanki o başındaki hastalığı dağlayarak tedavi ediyor
Yemin olsun ömrüne ki dostunu savunan dost olmaz o kişi ki
Gece boyunca endişe duymazsa yaz savaşlarının kederlerinden dolayı
Şayet biz hakkını versek Benî Fezâre'ye
Bu hakka yemin ya da şahitlik eden bir topluluk gelmeden
O anda oluveririz köle çocukları, bağlanmış
İki eli, bıçak ve kılıç darbelerine mâruz bırakılmış

561 Bu isim kaynaklarda ilk harfin fethasıyla "Debâre" diye de geçmektedir. (çev.)

Siz ise asil ve cömert olan hür bir adamın oğulları olursunuz
Ki bu asil adam hamiyet sahibi ileri gelenlerdendir

Üneyf b. Hakîm b. Üneyf başı şöyle olan bir şiir söyledi:

Bilebilir misin sevgilinin yurdunu şüphe çölünde?
Özellikle sen şiddetli bir aşk ve muhabbet sahibi olduğun halde!

Aynı şiirin daha sonraki beyitlerinde o şöyle diyor:

Görmedim hayatımda Yağma Savaşı'nın bir benzerini dünyada
İnsanlar birbirlerini çağırıyorlar savaşa, her şeyi gasbedilenle [gasb]eden arasında
Arap kabileleri toplandı tam o sırada
Güneş de batmak üzereydi o anda
"Ey asil kahramanlar!" diye nidâ etti, Tay kabilesinden bir tellâl o anda
Asil, değerli beyaz kılıçların oğulları ne yanda?
Ey kavmim! Sizin âdetiniz şudur: Öfke anında
Toplanır hamiyet sahibi kahraman süvariler bir anda
Vuruşmak için, kıvılcımlar gibi okları attıktan sonra
Yakar bu oklar ulaştıkları yerleri anında

Üneyf başka bir uzun kasidesinde şöyle der:

Dikkat edin! Medine halkına ulaştı mı arzımız bizim
İyiliklerin arasından ki bunların hali bilinir
Yöneticilerimiz tarafından, kılıçlar korunmuştur
Kınlarında, kabzaları olduğu müddetçe
Allah'ın kitabını arz ettik, hak olan sünnettir
Ki o [sünnet dinin] yarısıdır, onun mutedil olduğu bize kapalı değildir
"Duyduk ve itaat ettik!" diyerek geldik Firtâc'a[562]
Toplanması yakın iken verdik zekâtı oracıkta
Feyd'de[563] *tasdik edildik/onay aldık ve geldi heyetlerimiz*
Feyd'e, hatta sayılmadı heyetlerin içindeki adamlarımız
Durumu anlamadık, bizi bir bölük asker korkutuncaya kadar

562 Tay kabilesinin yurdunda bir mevkidir.
563 Mekke yolunda bir konaklama yeridir. (çev.)

Korkutuyordu onların bayrağı akıl ve din sahiplerini ne kadar?
Onlar için Benî Amr'dan, Benî Avf'tan ve Benî Mâlik'ten topladık
Zalimleri şiddetli ceza çukuruna yuvarlayan bölük bölük askerler
Ümeyye'nin kendi nefsi için istediğinden başka
Zevali umulmayan ölüm sarhoşlukları da vardı bu arada!

Annesi Benî Nebhân'dan olan Ebû Düheyl'in hanımı şöyle dedi:

Benî Tay'dan oldum, biz üstlendik sonunda
Hilâfet görevini, Mudar'dan olmadım
Hamdediyorum Allah'a, çünkü tutmaya başladım
Kabzaları, kaş ile göz arasında
Engel olanlar güç yetiremeyecekler engel olmaya
Hamdedenlere, yağmura hamdedilmediği zaman
Yavaş davranırken Cerîr'i ben menettim [bu halinden]
Kesin olarak inanmasa da geldi ona uyarıcılar!

Remmâh b. Meyyâde şöyle dedi:

Hâil'de unuttuğumuzu sanmayın
Cömert Cerîr'i ve dağılan askerleri
Aceleye getirmeyin bizi, sanki sizin
İçinizde olacak semsert mızrakların uçları, bugün ya da yarın!

Ma'dân b. Ubeyd bu şiire şöyle cevap verdi:

Benî Kays bizi tehdit mi ediyor? Oysa eğer karşılaşırlarsa toplanmış bir orduyla
Darmadağın olur ölümden dönen Benî Kays!
Benî Kays'a mensup olan övünmesin yapmadıklarıyla
Zira barışı her gördüğünde uğraşır durur azıklarıyla
Ancak bir de harbi gördü mü, korunur ondan kıçıyla
Güvende olursa Benî Kays mensubu, eğlenir şiir ve şarkıyla
Biz Hâil vadisinin göbeğinde aktık sel gibi yukarıya doğru
Görülmedi ondan önce hiçbir vadi, akan yukarıya doğru
Meyyâde'nin kıçı devam ediyor seni arzu etmeye
Darmadağın olmuş bozuk işi sen toparlayasın diye!

Ebû Düheyl dedi ki:

Savaşta bir adam ki Ma'dân onun dayısıdır
Savaş bittiği zaman onu savunandır

Medâinî dedi ki: İnsanlar şöyle diyorlar: Mervân iki şey arasında kalınca en zahmetli olanı tercih ederdi. Belirsiz bir durumla karşılaşınca sadece kendisine zarar ve ziyan verecek olanı seçerdi.

Dediler ki: Mervân cimri idi ve aşırı derecede ağır cezalar veren biriydi.

Bazı Şamlılar dediler ki: Hakem b. Velîd b. Yezîd'e ait olan ya da onun diliyle söylenen bir şiirin bazı beyitleri şöyledir:

Dikkat edin! Korusun Mudar'ın gençleri
Demir kelepçeler vurulmuş, hapsedilmiş esirleri
Benî Âmir, benim kanımı ve mülkümü heder mi edecek?
Ne âdi ne de değerli bir şey elde ettim!
Şayet ben ve veliahdım helâk olursa
Mervân'dır müminlerin emîri

Mervân şöyle derdi: Ben hilâfeti biat yoluyla istiyorum.

Medâinî, Süleyman b. Mugîre'nin şöyle dediğini anlattı: Bana Yezîd b. Üseyd şunu anlattı: Bir derede suya girdik. Ben, İshak b. Müslim, Abdülazîz b. Muhammed b. Mervân ve başka bir adam daha vardı. Su, Abdülazîz b. Muhammed b. Mervân'ı üşütünce sudan çıktı. Ondan daha güzel vücutlu birini görmedim. Çok beğendim. Bizimle beraber olan bir adam [Abdülazîz'in gerçekte kendi oğlu olduğunu iddia sadedinde] dedi ki: "Allah'a yemin ederim ki onun annesiyle beraber oldum ve o doğdu." Bunun üzerine İshak b. Müslim "Allah'a yemin olsun ki bunu mutlaka müminlerin emîrine söyleyeceğim!" dedi. Akabinde Mervân'ın yanına vardılar ve söylenen sözü naklettiler. Mervân "Bunu senden başka biri duydu mu?" diye sorunca İshak "Evet, Yezîd b. Üseyd duydu." dedi. Mervân hemen Yezîd'i çağırdı, ona sordu, o da anlattı. Sinirden sakallarını yolmaya başlayan Mervân o iki kişiye şöyle dedi: "İkiniz de bana söz verin! Bu sözü sizin ağzınızdan bir başkası duymayacak!" Biz de ona söz verdik. Ardından [biraz sakinleşen] Mervân "O şahıs kardeşimi kötülemek istiyor.

Bu yüzden yalan ve iftira atıyor. Şimdi kalkıp gidin! Bunu sizin ağzınızdan asla hiçbir kimse duymasın!" dedi. Bu iddiayı ortaya atan adamı araştırdık. Adamın oturup kalktığı yerlerde, konuşmalarda ve atıyyesinde hiçbir değişiklik olmadı.[564]

Medâinî, Ebû Seleme el-Gıfârî'nin şöyle dediğini anlattı: Ben, Mervân'a kan davası için geldim. Bana dedi ki: Vali, hazırda olmayan kişinin/halifenin vekilidir. Şayet dilersen seninle tartışırım veya senin için Medine valisine bir mektup gönderip iddiana fakihlerin huzurunda bakılmasını emreder, bakmaları için yargıçları toplatırım. Şayet senin alacak bir hakkın olduğu sabit olursa sana verilir." Ben de "Benimle tartış!" dedim. Bunun üzerine benimle tartıştı ve münakaşa etti. Bir gün yolculuğa çıkmayı emretti. İnsanlar yola çıktı ve onun çıkışı gecikti. Ona "İnsanlar bineklerine bindiler. Sen ise geç kaldın!" denilince "Ah şu kaftanım! Görmüş olduğum bir yırtık dikiliyordu. Hayır! Allah'a yemin ederim ki benim ondan başka kaftanım yok!" dedi.

Dediler ki: Mervân, Benî Kays'a bir [mal] taksimatı yaptı. Benî Kelb'den bir adam dedi ki: "Taksimat olduğu zaman ibre Benî Kays mensuplarına, azarlama/ayıplama olduğu zaman Kahtânîlere dönüyor." Mervân hemen bu adamın boynunu vurdu. [Onun bu davranışını eleştirmek şöyle dursun] hem Benî Kays hem de Benî Kahtân'ın bütün mensupları Mervân'ı övdüler. Çünkü onun bu sözünde ırkçılığa teşvik ve davet vardı.

Medâinî dedi ki: Mervân gizlice arkadaşına Muharrem ayının ortasında atının getirilmesini emretti ve [ona binip] hızlıca sürdü. -Atı siyah/yağız bir attı. Ona "Du'ayc" (küçük yağız) deniyordu.- O esnada bir taraftan da şöyle diyordu:

Kim gönlünü aldatan bir şüphe içinde olursa
Onun buluşma yeri Harran'dır, Muharrem'in ortasında

---

564 Adama hiç dokunulmadı ve dolayısıyla hayatında bir değişiklik olmadı. (çev.)

Yezîd b. Velîd en-Nâkıs'ın Valisi Abdullah b. Ömer'in Valilik Döneminden Mervân b. Muhammed'in Son Dönemine Kadar Irak'taki Hâricîler

Mervân b. Muhammed Döneminde Bistâm eş-Şeybânî Olayı

Ali b. Muhammed el-Medâinî ve başkaları dediler ki: Bistâm eş-Şeybânî isyan etti. O, Beyhesiyye'nin[565] görüşlerini benimsiyordu. Çocukları öldürür ve şöyle derdi: "Ben yaratılanı öldürür, onu yaratana kavuşturururum."

Onun Azerbaycan'da isyan hareketini başlatması hicretin 126. yılının Şâban ayında 13 süvari iledir. Mervân'ın bir memurunu öldürdü. Yanındaki 40 atlı ile birlikte Musul'a yöneldi ve oraya vardı. Orada onunla Yahyâ -veya Seleme- b. Hur b. Yûsuf b. Yahyâ b. Hakem b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye savaştı. Bistâm onları yendi ve o orada birkaç gün kaldı. Sonra Bâkırdâ'ya[566] geldi ve orada da Allah'ın dilediği kadar kaldı. Daha sonra Nusaybin ve Re'sül'ayn[567] arasında bulunan Şam halkından oluşan 1.000 kişilik bir süvari birliğinin üzerine yürüdü. Geceleyin onlara baskın yaparak zayiat verdi. Sonra Nusaybin'e gitti. Orada Müsâvir b. Ukbe vardı. Nusaybin halkı yaptıklarına rıza gösterip ona taraf oldular. Sonra Bâzebdâ'ya, oradan da Musul'a geçti. Onlar da yaptıklarına rıza gösterip ona taraf oldular.

Yüksek bir yerde konakladı ve orada bir ay kaldı. Mervân'ın elçileri gelip onu Mervân'a itaat ve yardım etmeye çağırdılar. Fakat o buna yanaşmadı. Bistâm başka bir beldeye gidip orada bir ay ikamet etti. Taraftarlarından bazıları onu bırakıp Mervân'a geldiler. Akabinde Bistâm Azerbaycan'a geldi. Dahhâk'ın arkadaşlarından biri olan Yemân el-Himyerî ile buluştu. Yemân el-Himyerî, Bistâm'ı Mervân'a götürmek istedi. Ancak [o bu niyetini gerçekleştiremeden] Bistâm onu öldürdü. İrmîniyye ve Azerbaycan valisi Âsım b. Yezîd el-Hilâlî 6.000 kişilik bir ordu ile Abdülmelik denilen kişiyi Bistâm'ın üzerine gönderdi. Abdülmelik öldürüldü, askerleri bozguna uğradı ve onlardan da birçoğu öldürüldü. Sonra Bistâm yola çıkıp Musul

565 Hâricîlerin Ebû Beyhes Heysam b. Câbir'e (ö. 94/713) nisbetle anılan bir koludur. Bk. Mustafa Öz, "Beyhesiyye", *DİA*, VI, 65. (çev.)

566 Bâkırdâ ve Bâzebdâ Dicle nehrinin ayırdığı, Cezîre-i İbn Ömer yakınında, karşılıklı iki yerleşim birimidir.

567 Şanlıurfa'nın Ceylanpınar ilçesinin karşısında, Suriye sınırları içinde yer alan tarihî bir şehirdir. (çev.)

topraklarından olan Hinâye'ye halkın alışveriş yaptığı bir pazar gününde geldi. Orada 80 kişiyi öldürdü ve orada 20 gün kaldı. Ardından Şehrezûr'a[568] geldi ve Mervân'ın memurlarından Cidâr b. Kays denilen adamla buluştu. Ancak onunla savaşmadı. Tekrar yola çıktı. Yolda Kürtler'le karşılaştı ve onları öldürdü. Sonra Irak'a doğru yola yöneldi. Medâin'e geldiğinde onu Medâin valisi Gazîr b. Mütevekkil 2.000 kişilik ordusuyla karşıladı. Bistâm onları bozguna uğratınca [onunla savaşması için] Benî Teym b. Şeybân'dan biri olan Şecere b. Züheyr gönderildi. Bistâm onu da yendi. Bunun üzerine [âdeta nâmağlûp bir isyancı olan Bistâm'ın üzerine] Mervân, Hayberî'yi gönderdi. Hayberî bir gece baskınıyla Bistâm'ı ve taraftarlarının büyük bir çoğunluğunu öldürdü. Geriye kalanlar da dağılıp gittiler. Şair [Hayberî'nin bu zaferini] şöyle dile getirir:

Allah Hayberî'yi yaşatsın! Zira o
Yoldan çıkmış fâsığın ruhunu kavuşturdu
Cehenneme… Yanacak orada, nitekim o
Yaratılmışı yaratıcıya kavuşturuyordu!

Dahhâk b. Kays b. Husayn b. Abdullah b. Sa'lebe eş-Şeybânî Olayı

Dahhâk b. Kays, Benî Zühl b. Şeybân'dandır.

Dediler ki: Saîd b. Bahdel'den sonra Dahhâk b. Kays'a biat edildi. Kendisine biat edildiği zaman Şam'a gitmek istedi. Fakat arkadaşları bunu kabul etmedi. Akabinde Dahhâk [etrafındaki yerleri hâkimiyeti altına almak için] şu icraatları yaptı: Hebnâ b. İsmet eş-Şeybânî'yi Tikrît'e gönderdi. Hebnâ orayı hâkimiyetine aldı. Benî Teymullah'tan olan Ebü'd-Dibs'i Havlâyâ ve onun civarındaki topraklara gönderdi. Başka bir adamı da Deskere'ye[569] gönderdi. Ebü'd-Dibs, Cümey' b. Mukrin el-Kelbî ve Hureys b. Ebü'l-Cehm el-Kelbî ile karşı karşıya geldi. Cümey' b. Mukrin öldürüldü, Hureys mağlûp oldu ve Medâin'e çekildi. Deskere'ye gönderilen diğer adam, Saîd et-Tenûhî ile karşı karşıya geldi. Saîd öldürüldü, taraftarları bozguna uğradı. Ebü'd-Dibs'le savaşmak üzere Abdullah b.

568 Erbil ile Hemedan arasında, yerleşim birimlerinin bulunduğu geniş, dağlık bir alandır. (çev.)
569 Bağdat'ın batısında, Melik Kanalı civarında büyük bir köydür.

Ömer b. Abdülazîz, Asbağ b. Züâle'yi -ya da başka bir rivayete göre onun oğlu Hamza b. Asbağ'ı- Medâin'e gönderdi. Asbağ bu durumu şiirle şu şekilde dile getirdi:

Hazırladım Dibs ve onun taifesi için
Onlara ölümü istemeyi unutturacak bir darbeyi

İki taraf da savaşmaksızın birbirlerinden uzak durdular. Derken Hebnâ b. İsmet Medâin'e geldi. Hebnâ Medâin'e varınca Asbağ, Dicle nehrini geçip köprünün ipini kesti. Sonra da Kûfe'ye gitti.

O sırada Dahhâk, Şehrezûr'dan 3.000 veya 4.000 kişi ile yola çıktı. Önünde öncü birlik/keşif kolu olarak Ubeyde b. Sevvâr komutasında 400 kişilik bir grup vardı. Ubeyde b. Sevvâr, Nehrevan Köprüsü'ne ulaştı. Köprünün üstünde Şamlı bir komutan ve 2.000 kişi vardı. Komutan köprüyü yıkıp Ubeyde ve askerlerine sövdü. Ubeyde dedi ki: "Biz ne mal ne aile heveslisiyiz. Ancak sizin söylediklerinize önem veririz. Şu üç seçenekten birini tercih edin: Ya bizim emrimize uyar ve bizim tarafımıza geçersiniz. Ya köprüyü yeniden kurup bu tarafa geçeceksiniz. Bu takdirde biz de sizden hiçbirinize saldırılmayacağına, sizi Allah'ın hükmüne havale edeceğimize dair kesin söz vereceğiz. Yahut bizden hiçbir kimseye saldırmayacağınıza dair söz verecekseniz. Gerçi siz güvenilir kişiler değilsiniz ya! Bizden on kişi köprüyü geçip sizlerle savaşacaklar. Şayet onları öldürürseniz aynı sayıda asker yeniden gönderilecektir. Bu hal sonumuz gelinceye kadar ya da zafere ulaşana kadar böye devam edecektir." Ancak onlar bu tekliflerden hiçbirini kabule yanaşmadılar.

Dahhâk b. Kays köprüyü yeniden kurdu ve askerleri Medâin'e geçti. Kûfe'de Asgar b. Abdurrahman birlikte olup savaşa katılmayanlar Dahhâk'a bir mektup yazdı. Yine ona Âsım b. Hadsân da mektup yazdı. Bu onu mutlu etti ve "Bana yazmalarının zamanı gelmişti." dedi. Âsım'ın mektubu Cemîl el-İclî'deydi. Âsım mektubunda şöyle diyordu: Sadede gelince, ben sana "Gözlerin haince bakışlarını ve kalplerin gizlediklerini bilen"[570] Allah'tan korkmanı tavsiye ediyorum. O şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz biz, sizden önce kendilerine kitap verilmiş olanlara ve sizlere

570 Mü'min, 40/19.

Allah'tan sakınasınız diye tavsiyelerde bulunduk."[571] Ey müminlerin emîri! Şunu bil ki her bir davranışın Allah katında karşılığı vardır. İyi ise iyilik, kötü ise cezası vardır. Fakat Allah bağışlarsa o başka! Allah'ın sana ve müslümanlara verdiği nimeti hatırla! Siz az iken sizi çoğalttı ve zelil iken sizi aziz kıldı. Ey müminlerin emîri! Ben ve yanımdaki müslümanlar, Allah'ın bize vermiş olduğu bol nimetler içindeyken sana bu mektubu yazıyorum. Allah'tan İslâm'ın kemali, yardımı ve nusreti ile bunu tamama erdirmesini niyaz ediyoruz. Sana Humeyd'le beraber cihad arzusuyla asker olmuş müslümanlardan bir grup gönderiyorum. Ey müminlerin emîri! Şunu bil ki sen raiyyetindekilerden ve şu yazdığımdan sorumlu olacaksın: "Herkesin yaptığı iyiliği ve kötülüğü hazır bulacağı günde kişi, kötülükleri ile kendi arasında uzak bir mesafe bulunmasını ister."[572] Dahhâk [mektubu okuduktan sonra] ona şu cevabı yazdı:

"Humeyd el-İclî göndermiş olduğun mektubu bana getirdi. Allah'a itaat hususunda ne ile emrolunduğumu anladım. Allah'tan bizi ve seni iyiliği emreden, kötülüğü meneden, hayırda yarışan kullarından eylemesini niyaz ediyoruz. Tavsif ettiğin gibi inşallah hayra arzulu olan topluluk geldi. Allah, kendi yolunda gazi olanlara verilen mükâfatı onlara ve kardeşlerine de versin! Biz ve etrafımızdaki müslümanlar en güzel durumdayız. Allah'tan şükrünü hakkıyla ifa etmeyi niyaz ediyoruz. Vesselâm. Bu mektubu Bistâm b. Müsennâ yazdı."

Dahhâk, Medâin'de birkaç gün kaldı. Onun maiyetinden biri her sabah şöyle seslenirdi: "Ey Allah'ın süvarileri! Atlarınıza binin! Müjdeler olsun size, cennet sizin!" Onun ordusunda hasta olan bir adam vardı. Bu nidâyı duyunca hemen kalkıp atına semer vurdu. Bu nidâ artınca şöyle dedi:

Dikkat edin! Keşke bileydim! Geçirdim mi hiçbir gece?
Allah'ın isminden ve bereketlerden uzak bir gece?

Dahhâk bir müddet sonra Medâin'den ayrıldı. Miskîn b. Hasan el-Muhallimî'yi Fırat'a gönderdi. Miskîn, Fırat'ta Kinde kabilesine mensup Ubeydullah b. Abbas b. Yezîd b. Esved b. Seleme b. Hucr b. Vehb b. Rebî'a

571 Nisâ, 4/131.
572 Âl-i İmrân, 3/131.

b. Muâviye b. Hâris b. Muâviye b. Sevr ile karşılaştı. Ubeydullah, Miskîn'i görünce köprüyü yıktı ve Kûfe'ye döndü. Abdullah b. İmrân, onların köprüden geçişlerini engellemek için Asbağ b. Züâle'yi oraya göndermek istedi. Ubeydullah b. Abbas ona dedi ki: "Bizim için onun köprüden geçmesi onu yakalamamızdan daha kolaydır, bırak geçsin!" Onun bu görüşüne uyuldu.

Miskîn el-Hâricî atlılar gönderdi. Bunlar gemilere binerek köprüyü yeniden yerine oturttular ve üzerinden geçtiler. Kûfeliler [onlara karşı şehri savunmak amacıyla] sokakların başlarına hendek kazdılar. Miskîn, hendeği geçti, sonra tekrar geri döndü. Akabinde Hâricîler, Nuhayle'ye doğru yola çıktılar ve hicrî 129 yılında orada konakladılar. İbn Ömer b. Abdülazîz, o sırada Nadr b. Saîd el-Hareşî ile savaşıyordu. Zira bu olaydan dört ay önce Yemenliler ile Kays kabilesi arasında ırkçılık yüzünden bir savaş patlak vermişti. Yemenliler İbn Ömer'le, Benî Kays ise Nadr b. Saîd'le beraberdiler. Dahhâk, Nuhayle'de konaklayınca İbn Ömer, Nadr'a şu haberi gönderdi: "Şüphesiz bu fâsık beni ve seni alaşağı etmek istiyor. Gel şimdi birlik olalım! [Bu belâyı savdıktan] sonra [aramızdaki meselenin çözümüne] bakarız."

İkisinin arasında Abbas b. Ubeydullah b. Abdullah Bebbe b. Hâris b. Abdülmuttalib elçilik yaptı. O arada bir ok ona isabet etti ve öldü. Bundan önce öldüğü de söylenmektedir, elçi de başkası idi. [Görüşmeler etkili oldu ve sonunda] hepsi, Dahhâk b. Kays'a karşı birlik oldular.

Dediler ki: Çarşamba gününün sabahında Hâricîlere doğru yola çıktılar. Karşı karşıya geldiklerinde Hâricîlerden o gün 14 erkek ve kadın öldü. Sonra ertesi gün karşı karşıya geldiklerinde savaş kızıştı ve Hâricîlerden biri şu şiiri terennüm etti:

Ey nefis! Usan uzun ömürden
Yüz çevirip biten hayatından
Bana, Ali'ye kavuşurum mâsum olarak
Yüksek bir cennette dost olarak
Kavuşurum cesura ve namaz kılan aslana

[Bu şiiri mırıldanırken] Ubeydullah b. Abbas b. Yezîd ona bir hamle yaptı. Hâricî olan bu adam kendisini ondan sakınınca Ubeydullah ona şöyle dedi: "Cenneti temenni edip sonra da ondan kaçıyor musun?" Hâricî onun [bu alaycı sorusuna] şu cevabı verdi: "Ey Allah'ın düşmanı! Senin için kötü olur diye kaçtım!"

O gün en cesaretli olan Âsım b. Ömer b. Abdülazîz idi. Kendisine saldıran her süvariyi öldürdü. Birzevn b. Müerrık eş-Şeybânî, Âsım'a bir hamle yaptı ama Âsım onun başına bir darbe indirdi. Hâricîlerden biri Âsım'a hücum etti. Aralarında karşılıklı darbeler inip durdu ve Âsım, Hâricîyi öldürdü. Ancak bu arada Hâricînin bir darbesi Âsım'ın başına isabet etti ve Âsım bu darbeyle ağır yaralandı, yine de [kendini kaybetmedi ve] öylece atı üstünde sabit durdu. Bunu gören Birzevn b. Müerrık eş-Şeybânî ona ok atıp onu yaraladı ve atından düşürdü. Âsım atından ölü olarak yere düştü. Birzevn onun semerinin üstünde bulunan uzun bir sopayı eline aldı. Bir de ne görsün, üzerinde Âsım b. Ömer'in mektubu!

Onlar savaşırken sıcak bastırdı. Ubeydullah b. Abbas b. Yezîd'in kardeşi Ca'fer, başından miğferini çıkarıp soluklandı ve rahatladı. O, Abdullah b. Ömer'in emniyet birliğinin içinde yer alıyordu. Abdülmelik b. Alkame el-Abdî "Ben, bunun onların firavunluklarından olduğunu zannediyorum." deyince Ca'fer, onun üstüne atladı ve ağzını yaraladı. Ön dişlerini kırıp dilinin yan tarafını yaraladı. Bunun üzerine Abdülmelik b. Alkame, Ca'fer'e mızrağıyla vahşice saldırdı. Aynı anda kılıcını çekip ona saldırdı ve bineğinin üzerindeyken bir darbe indirdi. Ardından Ca'fer atına sarıldı. Kardeşinin oğlu ile amcasının oğlunu "Ey Heysem!" diye çağırdı. Heysem o tarafa yöneldi. Hâricîlerden bir adam ona saldırdı ve bir darbeyle onun alnını yardı. Daha sonra Heysem iyileşti ve ona "ikiyüzlü" lakabı verildi.

Abdülmelik, Ca'fer'i izledi ve ona yetişip boynuna sarıldı. Sonra onu yere yıkıp öldürdü. İbn Ömer ve Şamlılar hezimete uğradı. Şamlılar [geri dönmek isterlerken dağların arasında] rüzgârlı bir boğaza vardılar. Nadr b. Saîd birkaç atlıyla boğazın sonuna kadar gitti. Bir çıkış yeri bulamayınca "Mahvolduk! Bizi bu boğazda yakacaklar!" dedi. Daha sonra [telaş içinde aramaya devam ederlerken] bir çıkış bulup o boğazdan çıktılar.

Hâricîler, Hübeyre b. Abdurrahman b. Hassân b. Münzir b. Hassân ed-Dabbî ile Ebû Simâk'in oğluna yetişip ikisini de öldürdüler. Hâricîler hendeğe gelip orada bir müddet durdular. Sonra karargâhlarına geri döndüler. İnsanlar, ölülerini taşıdılar. Eş'as ailesi, Âsım b. Ömer b. Abdülazîz'i kendi bölgelerine gömdüler.

Sonra cuma günü karşı karşıya geldiler. Onları Asbağ b. Züâle 10.000 kişiyle karşıladı. Hâricîler, onları yenip Kûfe'nin surlarına dayandılar. Akşam olunca İbn Ömer'in Yemânîlerden Mansûr b. Cumhûr ve Asbağ b. Züâle adlı iki komutan [birliklerinden ayrılıp] çıktılar. Benî Kays'a mensup askerler Nadr b. Saîd'le beraber Vâsıt'a doğru yola çıktılar. Nadr, Vâsıt'ı ele geçirmek istiyordu. İbn Ömer sabahladığında askerleri ondan ayrılmıştı. Malları yükleyip yola revan oldu. Kayslılar onu geçip Vâsıt'a varmışlardı. İbn Ömer, kendisinin Vâsıt valisi olan Nadr b. Şebîb b. Mâlik el-Gassânî'ye şöyle bir haber gönderdi: "Bana şehrin kapısını aç ki birlik olalım!" O da ona şu haberi yolladı: "Ey sucu adamın oğlu! Ey dişleri sallanan kocakarının oğlu! Ben senin akıllı biri olduğunu sanıyordum. İhanetini bildiğim halde sana şehrin kapısını nasıl açayım? Berîd yoluyla babanın oturduğu yere sığın! Böylesi sana daha çok yakışır."

İbn Ömer yükleriyle geldi ve şehre girdi. Onun şehre girdiği gün valisi Şebîb b. Mâlik ölmüştü. Benî Kays mensupları "Onun cenazesini buradan geçirip [defin yerine götürmenize] izin vermeyiz!" dediler. Aralarına elçiler girdi. Sonunda onlar buna izin verdiler de üzerlerinde silâh olmayan bir grup cenazeyi geçirdi.

Dahhâk Kûfe'ye girdi. Muhtâr'ın evinde Şamlılardan bir grup insan gördü. Onlara iyi davrandı. Bilâl b. Ebû Bürde'nin evinde bir grup insan gördü. Onlar Dahhâk ile savaştılar. Dahhâk da onları öldürdü. Böylece insanlar emniyete kavuştular.

Dahhâk; Ebû Ricâl, Hebnâ b. İsmet ve İkrime'yi gönderdi. Onlar da Kûfe'deki sarayın yanında ganimeti sattılar. O gün Ramazan ayının ilk günüydü. Dahhâk'ın askerlerinin düşüncesi Kûfe halkına saldırmaktı. Ancak Dahhâk [aynı görüşte olmadığı için] onları bundan engelledi. Bunlar Kûfe'ye girince halk bunları sokaklarda karşıladı. Bunun üzerine Dahhâk

"Ben size 'küfür diyarında olup da imanını gizleyen kardeşleriniz var!' dememiş miydim?" dedi. Hâricîlerden bir adam, evinin kapısının önünde duran bir adamın yanından geçti. Bu kişi göbekliydi. Hâricî ona "Oruçlu musun?" diye sorunca o "Evet!" dedi. Bu kez Hâricî ona şöyle dedi: "Senin göbeğin bir müminin göbeğine benzemiyor. Şayet bıçağımın sapının karnındakilerle kirlenmesinden iğrenmeseydim bıçağımı [sana saplar ve] sırtından çıkarırdım." O sırada Ubeydullah b. Abbas el-Kindî, Dahhâk'ın yanına geldi.

Hişâm İbnü'l-Kelbî dedi ki: Ubeydullah, Hâricîleri Kûfe'de gördü. Onlar, Dahhâk döneminde Hîre ile Kûfe arasında savaşıyorlardı. Ca'fer b. Abbas b. Yezîd el-Kindî kardeşiyle beraberdi. Ca'fer öldürüldü ve Ubeydullah Hâricîlere doğru meyletti. Bunun üzerine Ebû Atâ es-Sindî şöyle dedi:

Dikkat et, ey Ubeydullah! Şayet olsaydı Ca'fer
Hayatta, sen öldürülmüş olsaydın o meyletmezdi
Ve tâbi olmazdı dinden çıkmış kişiye, onlardan alınacak öç
Elinde iki tarafı keskin parlak bir kılıç varken
Sen onlara meylettin, kardeşini düşürdükleri halde ve tekfir ederlerken
Babanı, bundan sonra ne diyeceksin?
Bıraktın Şeybân'ın kardeşini silâhsız bir halde
Kurtardı seni yürüyen zayıf adam
Oysa sen yakının hakkında akrabalık hukukunu gözetmedin
Ve yay talep eden kişi hakkında, zelil zelildir, [sen bunu bilmedin!]

Hâricîlerden biri şöyle dedi:

Geçtik biz derin hendeği
Sizinle karşı karşıya geldiğimiz gün ve kırıp geçirdik askeri
Hatta Âsım'ı ve Ca'fer'i bile öldürdük
Kaçıp geri giderken fâsık Dabbî'yi de öldürdük
Yemenlileri ve Benî Nizâr'a mensup olanları
Şeker sanmayın kendini satan[573] *fedailerin darbesini*

573 Hâricîler, "Biz nefislerimizi cennet karşılığında Allah'a sattık." diyerek kendilerine "şurât" (kendini satanlar) adını vermişlerdi. (çev.)

Abdullah b. Ömer'in, kardeşi Âsım'a yaktığı ağıttan bazı beyitler:

Ömrüme yemin olsun ki nidâ etti nidâ eden ve duyurdu
Yüksek bir sesle, acı verdi nidâ ettiği zaman
Nuhayle Savaşı'nda sabah geldi Âsım'ın ölüm haberi
Kuru gözleri yaşartıp ağlattı ve [gözyaşı kalmadığı için] kuruttu!
Halef b. Halîfe'nin, Âsım'a yaktığı ağıttan bazı beyitler:
Âsım değil miydi benim zor zamanlardaki azığım? Sebep oldu
Onun ölümü, benim azığımın da yok olmasına
O benim gözümün önündeki muhabbet timsaliydi
Kayıplara karışanlar arasında kaybolup gidiverdi
Sabırla geldi, şehit olarak gitti
Ama ben onu saymıyorum ölenler arasında

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Şair İbn Bîd, Ömer b. Gadbân b. Kaba'serâ eş-Şeybânî'nin yakın dostuydu. Abdullah b. Ömer'le beraber onun birliğindeydi. Sonra Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Ca'fer isyan ettiği zaman onunla beraber oldu. Daha sonra da Dahhâk'a katılmak istedi. [Bu konuda] istişare etmek üzere Hamza b. Bîd el-Hanefî'ye geldi. Hâricîler o gün Kûfe'de idi. İbn Ömer'e "Onlarla beraber isyana katılmaya karar verdim!" diye haber gönderdi. İbn Bîd şöyle dedi:

Ey hayırlı Ömer! Ey Gadbân'ın oğlu! Ne dersin kötülük konusunda?
Ne dersin? Ölümün inişine karşı nefsim feda olsun sana!
Terk etti, senin güzel toprak içindeki döşenmiş sığınağını
Birazcık su katılmış güzel şarap satın alınmaz
Ne falandan ne de filândan, ancak alınır o kadehten
Ve beyaz yüzlü, kara gözlü genç kızlar
Ey İbnü'l-Kaba'serâ! Senin bu konuda görüş beyan etmemen daha hayırlıdır!

Bunun üzerine Ömer dedi ki: "Ey fâsık! Madem görüşün buydu, neden benimle istişare ettin?"

Dahhâk, Kûfe'ye girince İbn Beyhân, İbn Bîd'a şöyle dedi: "Sen onunla karşılaştığında keşke beldeni ve halkını anlatsan! Çünkü gerçekten senin ağzın iyi laf yapıyor." Bunun üzerine İbn Bîd şöyle dedi:

Dikkat et, ey İbn Beyhân! Kınama beni! Gerçekten ben
Korkuyorum mefâhirimin çiğnenmesinden
Şayet ben istediğimde mefâhirimi satın alsaydım
Çarşıdan, o zaman öne atılmama aldırmazdım

Ebü'l-Kürdî dedi ki: Dahhâk, Kûfe'ye hâkim olunca oraya vali olarak Milhân b. Ma'rûf eş-Şeybânî'yi atadı. İbnü'l-Hareşî çıkıp Şam'a gitmek istedi. Ancak Milhân karşısına çıktı ve onu öldürdü. İbnü'l-Hareşî'nin adı Nadr b. Saîd'dir.

Dediler ki: Dahhâk Kûfe'de Şevval ayına kadar kaldı. Sonra ardında Benî Şeybân'dan sayılan Milhân b. Ma'rûf et-Teymî'yi bıraktı ve Vâsıt'a geçti. Nadr b. Saîd el-Hareşî onun yürüdüğü yola vardığında Mervân Şamlılardan oluşan 1.000 kişilik bir orduyla Şam'a doğru gidiyordu. Mervân'ın yanında Ebû Ümeyye es-Sekafî ile Atıyye el-Ba'lî de vardı. Nübâte ile Benî Kays'tan bir grup [Mervân'a göre] doğu yönündeydi. İbn Ömer'i bıraktılar ve onu ayıpladılar. Milhân Kâdisiye'de Nadr ve Benî Kays'la karşı karşıya gelince ona Allah'tan korkmasını tavsiye ettiler ve "Biz savaş istemiyoruz!" dediler.

Milhân'ın yanında Kâdim ez-Zekvânî bulunuyordu. Milhân onlarla savaştı, ancak öldürüldü. Kâdim ise Kûfe'ye döndü. Bunun üzerine Harûrîlerden biri şöyle dedi:

İçirsin Allah Milhân'a cennet şarabını[574] *ve ağartsın onun yüzünü*[575]
Nitekim cihad etti o, fırkalarla Kâdisiye günü

Habîb b. Cedere ona ağıt yaktı. Abdülmelik b. Alkame de ona yaktığı ağıtta şöyle der:

Aramızdaki güvenilir kardeşim İbn Milhân gibi
Ya da kendini Allah yolunda feda eden şehit İbn Alkame gibi
O benim seçilmiş has ve samimi dostum idi
Dünyadaki en pahalı bedel karşılığında cennette bir köşk satın aldı
Sadık kardeşlerdir onlar, ancak ben öteledim ve yardımsız bıraktım onları
Şikâyet ediyorum kendimi Allah'a, yardımsız bıraktım diye yardımcılarımı

574 İnsân sûresi, 76/21. âyete telmih vardır. (çev.)
575 Âl-i İmrân sûresi, 3/106. âyete telmih vardır. (çev.)

Dahhâk, İbn Ömer'e yetişince onu muhasara altına aldı. İbn Ömer, kâtibi Rebî' b. Süleyman'a "İnsanların sayısını hesapla!" dedi. O da hesapladı, 8000 kişi idiler. İbn Ömer "Bunlar bir şey değil! Ne dersin?" deyince Rebî' "Vâsıt'ta öyle bir halk var ki Dahhâk onların benzeri bir orduyla sana karşı koyamaz!" dedi. Bu kez İbn Ömer, "Onların sayısını hesapla!" dedi. Rebî' hesapladı ve onların sayısını 10.000 kişi olarak tespit etti.

Derken Dahhâk savaşa başladı. Nübâte, oğlu İbn Muhammed b. Nübâte'yi Benî Kays ile birlikte cepheye sürdü. Onlar Dahhâk ile savaştılar. Onların yanında Yemânîlerden bir grupla birlikte olan İsmâil b. Abdullah el-Becelî de vardı. Sonra Vâsıt'ta doğu tarafına düşen şehre döndüler. Akabinde İsmâil onları bırakıp Basra'ya gitti.

Nübâte, Mervân'a bu durumu yazdı. Mervân da ona güzel bir mektup yazıp tuttuğu yolda sapmadan yürümesini ve emrini dinlemeye devam etmesini emretti. İsmâil bulunduğu durumdan pişmanlık duydu. Dahhâk onlarla altı ay savaştı. Bazılarına göre Bâbülmidmâr ve Bâbüzzâb'da bir yıl boyunca savaştı. Mansûr b. Cumhûr Hâricîlerin çarpıştığı yere yakındı. Benî Kays, İbn Ömer'e samimi davranmadı. Mansûr, bir gün İkrime adlı Hâricîlerin âbitlerinden bir savaş esirini öldürdü. Mansûr hafif şekilde yaralandı. İbn Ömer, Mansûr'un yaralanmasına diyet olarak [haksız bir şekilde] ona 30.000 [dirhem] verilmesini emretti.

Sonra Mansûr, onlarla Bâbüzzâb'da savaştı. Hâricîler galip geldiler. Yemânîlerden çok kişiyi öldürdüler. Hâricîlerden Abdülmelik b. Alkame el-Abdî öldü. Mansûr onu [ok ya da mızrakla] yaraladı ve öldürdü. Ümmü'l-Aşenzer ona bir hamle yapıp atının geminden tuttu ve ona hafif bir darbeyle vurdu. Mansûr ise şiddetli bir darbeyle vurdu. Bu savaşta Dahhâk'ın kardeşi olan Ebû Cahşene de öldürüldü.

Hâricîler şehre yaklaştılar. İbn Ömer melez hayvanların getirilmesini emretti. Bu hayvanlara dökülmüş kıllardan yapılmış semerler vuruldu. Sonra da yakılarak Hâricî askerlerin arasına gönderildi. Koşan alev topları halindeki bu görüntü Hâricîleri dehşete düşürdü. Onların çadır ve erzaklarını yaktı. Bunlar nereden geçtilerse orayı yaktılar. Bunun üzerine Hâricîler atlarını ve askerlerini bıraktılar. Karargâhlarından dört fersah

kadar uzaklaştılar. Sonra tekrar karargâhlarına yaklaştılar ve neredeyse İbn Ömer'le aralarında bir veya iki fersah kaldı. Mansûr b. Cumhûr ortaya çıktı. Hayberî ve askerleri Basralılar Kapısı'nda (Bâbü'l-Basriyyîn) onunla savaştı. O kadar şiddetli bir çarpışma oldu ki iki grup birbirine girdi. Mansûr'un amcasının oğlu Abdülhamîd el-Kelbî öldürüldü. İbn Ömer, Dahhâk ile Bâbüzzâb civarında savaştı. Sonra iki taraf da ayrıldı. Mansûr, İbn Ömer'e "Ben bu kavim gibi Arap veya acem olan hiçbir kavimle savaşmadım!" deyince İbn Ömer "Benim görüşüme göre onları memnun etmek ve onlarla Mervân'a darbe vurmak yerinde olacaktır." dedi. İbn Ömer, onlarla barış yapmaya karar verdi ve birkaç elçiyi Dahhâk'a gönderdi. Onlar, Dahhâk'ın yanına vardılar. O sırada Dahhâk akşam yemeği yiyordu. Onları yemeğe davet etti. Onlar bu daveti kabul etmeyince "Bu yemek hoş bir mercimek çorbası, sirke ve zeytinyağından ibarettir." dedi. Elçiler Dahhâk ile konuştular. Birkaç kez daha İbn Ömer'le onun arasında gidip geldiler. Nihayet ikisi arasında şu şartla barış yaptılar: "Dahhâk, Mervân'ın üzerine gidecek; şayet Dahhâk öldürülürse İbn Ömer kimseye biat etmeyecek. Fakat Mervân öldürülürse İbn Ömer, Dahhâk'la beraber olacak." Bunun üzerine Dahhâk dedi ki: "İbn Ömer'le buluşmam gerekir." Akabinde her biri yanında birkaç süvariyle birlikte bir araya geldiler. Süleyman b. Hişâm Mervân'ın üzerine yürüdü. Onunla karşı karşıya geldi, savaştı ve askerlerini kuşattı. Bu olay Husâf'ta veya ona yakın bir yerde cereyan etti. Mervân yanında ailesinden bazı kişilerle birlikte Irak'a gitmekteydi. Süleyman, İbrâhim b. Velîd'in askerlerinin başındaki vekilidir. Akabinde Süleyman, Mervân'la beraber oldu. Mervân ona ikramda bulundu. Sonra Süleyman tekrar Mervân'a karşı çıktı ve onunla savaştı. Derken Süleyman b. Hişâm, Ebân b. Muâviye b. Hişâm ve Dâvûd b. Süleyman b. Abdülmelik, Dahhâk'a biat etti. Ubeyde b. Sevvâr, Dahhâk adına biat alan kişiydi.

Ümmü'l-Aşenzer, Mansûr'a dedi ki: "Benim elimle sen ateşe girmediğin ve ben de senin elinle şehitlik nimetine ermediğim için Allah senin elini kessin!"

Yemânîler İbn Ömer'e biat ettiler. Fakat Benî Kays mensupları biat etmekten kaçındılar ve Şam'a geçtiler. İbn Nübâte ve askerleri oradaydı.

Dahhâk, Kûfe'ye Kureyş'in Âize kabilesinden Müsennâ b. İmrân el-Âizî'yi vali olarak atadı.

Şübeyl b. Azre şöyle dedi:

Sen görmez misin ki Allah indirdi yardımını
Bekir b. Vâil'in arkasında Kureyş kıldı namazını!

Şübeyl Hâricîlerle aynı görüşte değildi. Fakat bunu takıyye yaparak söyledi. Kendisiyle ilgili bir bilgi Dahhâk'ın kulağına gidince ondan [kendisine bir zararı dokunur endişesiyle korktu ve ona yaranmak için] şöyle dedi:

Hamdediyoruz nimetlerin sahibi Allah'a! Biz
Galipler olarak hükmederiz ve aldırmayız biz
Bizi kıskananların inadına! Biz
Gizlerdik dini geçmiş yıllarda
Bütün inatçı despotların korkusuyla
Baskıcı despot adamların baskısıyla
Dahhâk b. Kays'ın dinidir bizim dinimiz
Miskîn'in ve Ebû Hilâl'in dini
Zayıf Mervân ve Hayberî'nin dini
Asil insanların zirvesindeler onlar!

Dediler ki: Dahhâk, Rebîülâhir ayına kadar Vâsıt'ta kaldı. Daha sonra Medâin'e geçti. Horasan'dan bir heyetle birlikte İzâr b. Beyhes es-Sedûsî ona geldi. İzâr, onlar için arkadaşlarından topladığı şeyi Dahhâk'a ulaştırdı.

Dediler ki: Mervân, Hıms halkı ile meşguldü. Onunla beraber Bistâm'ın arkadaşlarından Beyhes kabilesinden birkaç adam vardı. Bu adamlar arasında As'as et-Tağlibî ile onun amcasının oğlu da vardı. Bu ikisi Mervân'a dediler ki: "Bizimle beraber bir grubu görevlendir ki Dahhâk'ın üzerine gidelim!" Mervân, onlara 5.000 kişi verdi. Onların içinde Düb el-Kaysî ile Mervân b. Bahterî el-Kureşî de vardı.

Dahhâk, onların yola çıktığı haberini alınca Hayberî ile Hasan b. Mansûr'u onların üzerine gönderdi. O sırada Katirân b. Ükeyme, Musul valisiydi ve Mervân'ın askerlerinden olan Benî Beyhes'i, Dahhâk'ın askerleriyle savaşmaktan menetmek istedi. Ancak onlar bunu kabul etmediler

ve Benî Beyhes ile savaştılar. Bu savaşta Mervân'ın askerlerinden Düb esir alındı. Dahhâk ona iyi davrandı.

Hasan b. Mansûr, Katirân'a geldi. Katirân onunla savaştı. Hasan'ın Katirân'ı öldürdüğü de söylenir. Bu arada Mervân, yardım için Cezîre'de bulunan oğlu Abdullah'a bir mektup yazdı ve onun Nusaybin'e gitmesini emretti. Mervân, Dahhâk'a da şöyle bir mektup yazdı: "Kan akıtmaktan dolayı fesada uğrayan nefsini ıslah etmekle meşgul olman gerekir!" Dahhâk mektupla ona şu cevabı verdi: "Şüphesiz ki en büyük ve tercihe en şayan olan iş, Allah'ın kâfirlere ve münafıklara karşı farz kılmış olduğu cihad emrini yerine getirmektir."

Birkaç defa karşılıklı yazıştılar. Öncü kuvvet olarak gönderdiği Miskîn el-Yeşkürî'nin arkasından Dahhâk yola çıktı. Nusaybin'e geldi ve Abdullah b. Mervân'ı muhasara altına aldı. Süvarilerini Cezîre topraklarına yaydı. Cezîre halkı feryat ederek Mervân'a geldiler. İshak b. Müslim el-Ukaylî Mervân'a şöyle dedi: Hâricîler, Cezîre topraklarında [her tarafa] yayılmış, yakıyor ve ortalığı dağıtıyorlar. Ben, sen burada otururken onların seninle beraber olanları yerlerinden kovmalarından ve haremlerine girmelerinden korkuyorum."

Mervân bu söze "Bütün düşmanlar beni kuşatsalar da buradan ayrılmam, ya Hıms'ı alırım ya da öldürülürüm!" diye cevap verdi.

Mervân, oğlu Abdullah'a bir mektup yazdı. Mektubunda Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'nin kendisine gelmesi için ona bir mektup göndermesini istedi. İbn Hübeyre o gün Saîd nehri[576] denilen yerde idi. Mervân, onu orada tutmuştu. Abdullah babasına şu cevabı yazdı: "Bizim İbn Hübeyre'ye ihtiyacımız yok. Çünkü biz, bizden önce insanlara saldıran ve fiyatları artıranlara güvenmiyoruz. Yanımızda olanlar [Dahhâk ile başa çıkmak için] bizim için yeterlidir. İbn Hübeyre Irak'a gitsin. Çünkü orası korumasızdır ve Dahhâk'ın ortaya çıkarak isyanı başlattığı yerdir."

Mervân, oğlu Abdullah'ın bu görüşünü beğendi ve "Anam babam sana feda olsun!" dedi. İbn Hübeyre'nin Irak'a gitmesi için ona bir mektup yazdı. Mervân, mancınıkları Hıms'ın tepesine dikti. Sonunda Hıms halkı

576 Mudar diyarında, Rakka yakınlarındadır.

eman diledi. Saîd b. Hişâm, Semt b. Sâbit, Benî Süleym'den bir adam ve bir yahudi dışında Mervân herkese eman verdi. Şehrin surları yıkılınca bir Hımslı şöyle dedi:

Ey Hıms! Eyvahlar olsun sana! Sabırsızlık gösterip feryat etme!
Kesip kırpıyor seni Ca'dî, sakin ol, acele etme![577]

Akabinde Mervân, Dahhâk'a doğru yola koyuldu. Harran'da Bâbüttibn denilen yerde konakladı. Mervân, Hıms'ta bulunan Muâviye b. Yezîd b. Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî'ye, Dımaşk'ta bulunan Zâmil b. Amr'a, Ürdün'de bulunan Sa'lebe b. Selâme'ye, Filistin'de bulunan Remâhis b. Abdülazîz el-Kinânî'ye Şam halkından süvarilerle kendisine doğru gelmelerini emreden bir mektup yazdı.

Mervân, Kefertûsâ'ya[578] gelip konakladı ve şöyle dedi: "Abdullah b. Ömer'in yaptığını hiç kimse yapmadı. Beni 20.000 kılıçla vurdu ve Vâsıt'a dayandı. Şüphesiz ki o, Araplar'ın en dâhilerindendir."

Dahhâk'ın arkadaşları ona dedi ki: "İnsanlar ihtilâfa düştüğü günden beri senin görüşünün etrafında toplandıkları kadar kimsenin etrafında toplanmadılar. Kendin bizzat savaşa katılma! Süvarileri yönlendir ve [arkada kalarak] müslümanlara destek ol! Şayet onlar senden yardım isterlerse onlara yardım edersin." Dahhâk onların bu teklifine şöyle cevap verdi: "Bu hayatta benim hiçbir korkum yok. Ben Allah'a bir söz verdim. Allah bana fırsat verirse bu zorba, askerleriyle savaş halinde olduğu sürece ben de [onunla mücadele konusunda] bütün gayretimi sarf edeceğim." [Dahhâk sözünü tuttu ve] Mervân'la üç gün boyunca savaştı. Dahhâk'ın yanında Süleyman b. Hişâm, Zekvân'a[579] mensup olanlar, Şam halkından ona katılanlar, Rifâ'a b. Sâbit ve İsmet b. Mukaş'ir el-Kelbî vardı. İki ordu karşı karşıya geldiğinde Hâricîler bir tepenin üstünde durdular. [Mervân'ın komutasındaki] Şam ordusu onları oradan uzaklaştırmaya çalıştı. Onlar ise tepenin üzerinde durdular. Hayberî onlarla savaştı. Şam ordusu onların bir kısmını tepeden uzaklaştırdı. Tepenin üzerinde sadece Zekvân mensuplarıyla birlikte Süleyman b. Hişâm kaldı. Onun orada duruşu Mervân'ın

577 Bu beyit daha önce de geçmişti. (çev.)
578 Cezîre'de Dârâ ile Re'sül'ayn arasında büyük bir köydür. (çev.)
579 Süleym kabilesinin bir koludur. (çev.)

hoşuna gitmedi ve "Benî Ümeyye'nin gençleri ok ve mızrak atma tâlimi yapıyorlar!" diyerek askerlerinin yanına döndü. Hâricîler mutlu bir şekilde geriye dönüyorlardı. Onlar sabahlayınca Dahhâk şöyle dedi: "Sizden cenneti isteyen ve rabbine kavuşmayı arzu eden bir kimse yok mu?" Onlara daha önce gelip geçmiş olan Hâricîler hakkındaki bir şiiri okudu ve ağladı. [Onun teşvikiyle galeyana gelen askerleri] uzun süre çarpıştılar. Hayberî şöyle diyordu:

Ey Benî Şeybân! Ok ve mızrakların ardından
Ok ve mızrakları atın peş peşe ki mızraklar [kandan dolayı] kıpkırmızı olsun!
O atışla bırakır kin sahibini yan yatmış halde
Biner atına menetmek üzere sabit/yerleşik olan alçak kişiyi
Kaçan kişinin üzerine olsun Allah'ın lâneti!
Mervân da şöyle diyerek savaşa bizzat iştirak etti:
Dört tanesi taşır muhteşem bir üstadı
Savaşlara şahit olmuş tecrübeli bir üstadı
Evrildi Benî Şeybân, yok olacak bir iktidara

Dahhâk bir yara aldı ve şöyle dedi: "Şehâdeti isteyen herkes onu tadacak değildir!"

Derken savaşmayı bıraktılar ve üçüncü günde [savaş meydanından] ayrıldılar. Dahhâk da oradan ayrıldı ve şöyle dedi: "Bugün dönmeyeceğim. Rabbim istemezse o başka! Silâh ve atımdan başka hiçbir şeye sahip değilim. Üzerimde yedi dirhem var. Onlardan üçü gömleğimin yenindedir. Onlarla borçlarımı ödeyin! Kavmin başkanı, aldatıp sonra da gidecek değildir." Akabinde şunları söyledi ve yürüdü: "Şayet öldürülürsem Şeybân b. Seleme size namaz kıldırsın! Düşmanınızla [komutan olarak] Hayberî savaşsın!" [Bütün bu tavsiyeleri sıralamasına rağmen] Dahhâk [kendisinden sonra yerine geçecek] bir veliaht tayin etmedi.

Günün ortasında [Dahhâk ile Mervân, ordularıyla birlikte tekrar] karşı karşıya geldiler. Her iki taraf da sabredip dayandı. Her iki taraf da çok kayıp verdi. Mervân'ın sağ cenahı Dahhâk'ın sol cenahını bozguna uğrattı. Yine de akşama kadar savaştılar. Hâricîlerden pek çok kişi öldürüldü. Akşamüzeri Dahhâk da öldürüldü. Fakat Mervân onun öldürüldüğünü henüz

öğrenmemişti. Gece olunca Mervân'a Dahhâk'ın askerlerinden biri geldi ve onun öldürüldüğü haberini verdi. Mervân, ölüler arasında onu bulması için birini gönderdi. Onu bulduğunda yüzüne birçok kılıç darbesi indirilmiş olduğunu gördü. Başını gövdesinden ayırıp Mervân'a getirdi.

Dediler ki: Hayberî, Şeybân'a "Ey Ebü'z-Zelfâ! Beni bu savaşta askerlere komutan tayin et! Ben öldürüldüğüm zaman müslümanlar kendi görüşlerine göre davransınlar!" dedi. Şeybân [onun bu teklifini kabul etti ve] "Evet!" dedi. O arada üç gün savaşmadılar. Hayberî dördüncü gün çıkıp insanları savaşa teşvik etti. Sonra iki ordu [üçüncü kez tekrar] karşı karşıya geldi. Mervân'ın sağ kanadında oğlu Abdullah, sol kanadında ise İshak b. Müslim vardı. Mervân, o gün hezimete uğradı. [Hâricîlerden] bir asker Mervân'a bir darbe indirdi ve onun kılıcının bağını kesti. Mervân da ona bir darbe indirdi ve onun elini kesti.

Hayberî'nin Dahhâk'ın öldürüldüğü gecenin sabahında savaşmaya başladığı da söylenir. Hayberî [o esnada] şu şiiri terennüm ediyordu:

Sen Mervân isen ben de Hayberî'yim!
Peygamber'in hükmüyle kılıcı indiririm!
Yerde sürüklenen uzun ve geniş bir zırhım vardır, bir de sağlam miğferim!

Derken yoğun bir sis ortaya çıktı ve kimse kimseyi görmüyordu. [Bu fırsattan istifade etmeyi düşünen] Hayberî, Mervân'ın askerlerinin arasına daldı. Sis iyice her tarafı kapladı. Ancak Mervân o anda askerlerinin arasında değildi. [Onu bulamayınca] Hayberî, Mervân'ın öldüğünü zannetti. Onun askerlerinden bir grup onlara saldırdı. Hayberî'nin yanında Ebû Keyle vardı ve şöyle diyerek savaştı:

Kaçtı arkadaşlarından Mervân
Geride kalan A'vec[580]*cinsi bir at, kurtardı onu bizden*
Koşturmaya teşvik edip duruyordu onu, kaval kemiğiyle Mervân

Muhammed b. Mervân'ın mevlâsı Süleyman b. Mesrûh el-Berberî -ki aynı zamanda Mervân'ın muhafızlarından biridir- şöyle seslendi: "Bize gelen her köle hürdür!" Bunun üzerine köle, mevlâ ve diğerlerinden birçok

580 Benî Hilâl'in meşhur ve asil olan atının adıdır. (çev.)

kişi onun yanına toplandı. Akabinde Hayberî öldürüldü. Mervân'ın döşeği üzerine yatırılmış bir vaziyette insanlar onu görmek için geldiler. [Gelip de onu halde görenler, ona olan öfkelerinden dolayı] ona kasten vuruyorlardı.

Mervân'a onun öldürüldüğü müjdesi verilince insanların içine çıktı. Bu arada Hâricîler, Yâkûb et-Tağlibî'ye biat ettiler. O öldürülünce Miskîn el-Yeşkürî'ye, o da öldürülünce Şeybân'a biat ettiler. Hâricîlerin Dahhâk öldürüldüğünde Şeybân'a biat ettikleri de söylenmektedir. Şeybân, Hayberî'yi savaşta komutan tayin eden kişidir.

Şair; Dahhâk, Hayberî ve Yâkûb'un öldürülmesiyle ilgili olarak şöyle dedi:

Onlar Kefertûsâ'da kırıp geçirdiler orduları
Kalabalıklar hoş karşılanmazken indiler onlar
Suladı bulut bir beldeyi ki içinde Hayberî'yi barındırdı
Bir de Miskîn'le Yâkûb'u
Ölümün keşif kollarına rağmen vuruştular onlar
Korkutmadı onları kalabalık ordular

Abdullah b. Ömer, Ebü'r-Rumh b. Ömer'i göndererek olanları haber verdi. Hâricîlerden bir kadın kardeşine ağıt yaktı. İşte ondan bazı beyitler:

Gözyaşlarına doymuş ağlayan göz kimindir?
Musibetlerin ateşiyle yanmış gönül kimindir?
Hayatımızı altüst etti gecelerin gelip geçmesi
Kan döken bölüklerin harp etmesi
Ne zaman ayrılık ateşimiz sönecek olsa
Bir kaybımızdan dolayı, kahroluruz bir başkasıyla

Başka beyitlerde şöyle de dedi:

Ey gözüm! Cömertçe salıver gözyaşlarını
Ağla gücün yettiği kadar
Ey ölüm, yazıklar olsun sana! Devam ediyorsun sen
Herkesin arasını ayırmaya
Ağla! Ancak ah vah etmek fayda vermiyor
Ağlamak da kederlere çare olmuyor

Daha sonra Hâricîlere katılan Benî Hilâl'in mevlâsı Habîb b. Hadre şöyle dedi:

Ağlarım sakinlerine yüksek sarayların
Onlar için altından nehirler akar o sarayların
Onlar için değil kendim için ağlarım ben
İyileri tanıyanlar sabredemezler, işte onun için ağlarım ben

Bunlar gibi onlar hakkında pek çok şiir söylenmiştir.

Şeybân b. Seleme el-Ekber eş-Şeybânî Olayı

Ebü'l-Hasan el-Medâinî ve başkaları şöyle dedi: Hayberî ölünce Şeybân sabah erkenden Şam halkının üzerine gitti. Onlarla gün ortasına kadar savaştı. Sonra birbirlerinden ayrıldılar. Hâricîler dağıldılar. Onlardan bir grup Cezîre'ye, bir grup da Irak'a gitti. Geriye kalanlar Şeybân'ın yanında kaldılar. Mervân onlarla savaştı. Önce bölündüler. Sonra da ayrıldılar. Şeybân Zâbeyn'e doğru yola çıktı. Süleyman b. Hişâm onunla beraberdi. Şeybân, hendek kazdı. Mervân onların üzerine vardığında onlar hendek kazmaya devam ediyorlardı. Onlarla on ay savaştı. Dokuz ay savaştığını söyleyen de vardır. Mervân'ın 30.000, Şeybân'ın 5.000 askeri vardı. Şeybân karşı tarafa büyük zayiatlar verdirdi ve bu aylar içinde Mervân'ı 70 defadan fazla hezimete uğrattı. Yezîd b. Ömer b. Hübeyre, vali olarak Saîd nehrinden Irak'a doğru yönelince Cevn b. Kilâb ile birlikte Vâsıt'ta zafer kazandı. Cevn b. Kilâb eş Şeybânî -ki bazıları bunun adına "İbnü'n-Nu'mân" deseler de sağlam görüş budur- Sin'e[581] geçti. Dahhâk onu, yemek ve yem tedarikinde yardımcı olsun diye oraya yerleştirdi. Mervân, o sırada Vâsıt'ta olan İbn Hübeyre'ye kendisine yardımcı olması için bir mektup yazdı. Bunun üzerine İbn Hübeyre, başında Ubeydullah b. Abbas b. Yezîd el-Kindî'nin bulunduğu 4.000 kişilik bir orduyu, hemen ardından da Amr b. Dubâre'yi 6.000 kişiyle yardımcı kuvvet olarak Mervân'a gönderdi. Ubeydullah b. Abbas Dicle'nin doğusunu tuttu ve onunla Şeybân b. Sehhâc el-Ezdî karşı karşıya geldi. Bu iki grup birbirleriyle savaştılar. Savaşın sonunda Ubeydullah mağlûp oldu ve İbn Hübeyre'ye döndü. Askerlerini Âmir b. Dubâre'nin ordusuna kattı. Dubâre, Sin'e geldi ve Cevn b. Kilâb eş-Şeybânî ile

581 Dicle kıyısında, Tikrît'in üzerinde bir şehirdir. (çev.)

savaştı. İbn Dubâre hendek kazıp Cevn ile bir ay kadar savaştı. Hâricîler de şiir söylemeye başladılar:

Gazze'nin fedaileri değil kendini Allah'a satan fedaileriz biz!
Mağlûp edilip soyulmuş Kûfe'nin de fedaileri değiliz biz!

Gazze, Aynüttemr'dedir. Yine Hâricîler şöyle diyorlardı:

Biz Benî Şeybân'ız, cennet ehliyiz biz!
Şüphe üzerine değil hak bir gerekçeyle sizi öldürüyoruz biz!

Mervân, Mus'ab b. Sahsah'ı 2.000 kişiyle beraber İbn Dubâre'nin yardımına gönderdi. Cevn öldürüldü. Şeybân bir yenilgi aldı. Mervân ise güçlendi. İbn Dubâre, Irak'ın bir parçasını Şeybân'ın elinden kurtarıp aldı. Mervân da onların elinden Şam'ın bir bölümünü aldı. Böylece dar bir alanda sıkışıp kalan Hâricîler o kadar daraldılar ki askerlerinin içinde bile ekmek dirhemle verilir hale geldi.

Şeybân arkasından İbn Dubâre'nin gelmesinden korktu. Mervân askerlerini teşvik etti ve çarşamba günü onlara doğru yola çıktı. Onlarla karşı karşıya geldiler. Sonra perşembe günü onlara saldırma konusunda ittifak ettiler. Mervân'ın yanında Hâricî zihniyetine sahip bir adam vardı. Bu adam, Şeybân'a mektup yazıp ordunun ertesi sabah kendilerine saldıracağını bildirdi, sakınmasını ve hazırlık yapmasını istedi. Şeybân da onun dediğini yaptı.

Mervân kalabalık süvari ve piyade birlikleriyle onlara hücum etti. Şeybân'ın sağ ya da sol cenahında yer alan Hasan b. Mansûr el-Yeşkürî'ye saldırdılar ve onu dağıttılar. Şeybân ona destek gücü gönderince tekrar eski yerini aldı. Hâricîler Mervân'ın süvarilerini dağıttılar, piyadelerini ezip geçtiler. Mervân'ın hendekte olan çadırına kadar geldiler. Habîb b. Hadre [bu hususta] şöyle dedi:

Unutmadım onları, perşembe günü savaşında ve hücumlarını
Ona, köşk savaşını da ki köşk korundu o zaman
Bir de defetmelerini Ca'dî'yi, kovdukları zaman
Tahkim [ehli][582] *ve sağlam, keskin kılıç yakaladı onu!*

582 Hâricîler kastedilmektedir. (çev.)

Süleyman b. Hişâm -ona ait olmayıp intihal olduğu da söylenir- şöyle dedi:

Dahhâk ile beraber yürüdüm, perişan olduğu zaman
En kötü topluluk olan Şam halkının toplulukları
Hay (sonsuz hayat sahibi) olan Allah hayırla ödüllendirsin, Benî Bekir b. Vâil'i
Ve Benî Tağlib'i! Onlar [dini] savunan ve [dine] yardım edenlerdir
Sabretti onlar perşembe günü savaşında ve su serptiler
İntikama susamış gönüllere, Benî Süleym ile Benî Âmir'e karşı
İhtişam içinde Mervân, bir şafak vaktinde
Saldırdı bize, kızgın ve güçlü bir şekilde
Üstün geldik ona, hem alışkın olan atlarımızla
Meydan savaşlarına ve hem de kısasa kısas intikam alan ordumuzla
Kaçtı o [Mervân] ve kaçtı onun süvarileri korkudan titreye titreye
Neredeyse uçtu onun kalbi korkudan, sabırsız bir halde

Benî Yeşkür'den Kehmes b. Osman er-Rifâ'î, Şeybân için şöyle dedi:

Keşke olsaydı müslümanlar Kefertûsâ'da
Direnişi şahlandıracak bir durumda

Hâricîlerden biri şöyle dedi:

Ey İbnü's-Sahsah! Süvarilerin bilmişti
Zâbeyn'de, gözler parlarken
Yerimizi terk edip kaçmayız biz, bize ["Höt!" denilip] bağırıldığı zaman
Zira demir, demirle iflâh olur (Çivi çiviyi söker)
Asla ayrılmayacağız Musul'dan, onu fethetmedikçe

Habbâb b. Umeyr b. Habbâb ile Şakîk el-Ganevî öldürüldü. Bunun üzerine Hâricîlerden biri şöyle dedi:

Ey Şakîk! Senin atların da meseleyi anladı
Sen sarhoşluğundan ayılmayacaksın

Mervân'ın sancağını ele geçirmek için çabalayan on yedi kişi öldürüldü. Şeybân dedi ki: "Siz de görüyorsunuz ki biz dardayız. Benim görüşüm, bir beldeye gidip orada sizin için bol yiyecek temin etmektir. Cihad etmek isteyen benimle beraber gelsin!" Bir grup onunla birlikte [cihad etmek

üzere] sabretti. Bedevîlerden bir grup ise ailelerine döndüler. Ardından Şeybân ileri görüşlü taraftarlarıyla birlikte Azerbaycan'a geldi. Bunların içinde Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik ile Mu'ammer b. Şu'be de vardı. Mu'ammer basiretli biriydi. Öte yandan Mervân Musul'dan ayrıldı ve oraya vali olarak Osman b. Abdüla'lâ b. Sürâka el-Ezdî'yi atadı. O sağlam biriydi. Onu değil de Züheyr b. Asamm'ı atadığı da söylenir.

Mervân, Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'ye bir mektup yazdı. Mektubunda Hâricîlerin durumunu bildiriyor, onların kendi yolu üzerinde olduklarını söylüyor, onları yakalayıp bertaraf etmek için üzerlerine asker göndermesini emrediyordu.

Dediler ki: Mervân, Şeybân'ı yakalamaları için şu kuvvetleri gönderdi: Ebû Seleme Mus'ab b. Sahsah el-Esedî komutasında 1.000 kişilik bir birlik, Şakîk es-Sülemî komutasında 1.000 kişilik bir birlik, Sâlih b. Habîb komutasında 1.000 kişilik bir birlik ve Utayf b. Bişr es-Sülemî komutasında 1.000 kişilik bir birlik.

Mervân bunların hepsinin başına Abdullah b. Abdülazîz b. Hâtim b. Nu'mân el-Bâhilî'yi komutan olarak tayin etti. İbn Hübeyre de [onlara destek olsun diye] bir süvari birliği gönderdi.

Bu arada Şeybân, Azerbaycan'dan dönüp Irak'a geldi. Medâin'de konakladı. Mu'ammer b. Şu'be ona "Bu oradan oraya kaçış nereye kadar?" diye sorunca Şeybân şöyle dedi: "Bu şekilde işi uzatmamız onlarda öfke ve yorgunluğa sebep olur." Akabinde Mu'ammer onun bazı kararlarına muhalefet etti ve ondan ayrıldı. Şeybân'ın bütün askerleri [onu terk edip] Mu'ammer'in yanında yer aldılar. Bunun üzerine Mu'ammer şöyle dedi:

Gördüm ki Yeşkürî kaçtıkça kaçıyor
Yaşlı devenin kaçışı gibi kaçıyor

[Askerlerini Mu'ammer'e kaptıran] Şeybân, Ahvâz'a gitti. Süleyman b. Hişâm ile Mansûr b. Cumhûr onunla beraberdi. Sonra Fâris ile Mansûr da onun yanına geldi. Bu ikisi daha önce Abdullah b. Muâviye ile birlikte idiler. Mu'ammer, Şeybân'dan ayrıldığı için pişman oldu ve askerlerine şöyle dedi: "Ben önce onu dost edindim, sonra da [hep birlikte] onu terk ettik. Oysa o, sözünde haklıydı."

Mu'ammer, Âmir b. Dubâre ile karşı karşıya geldi ve onunla savaştı. [Bu savaşta] birçok yara alan Mu'ammer, yaraları iyileşmeyince öldü. Bunun üzerine İbn Muâviye'nin askerleri kendisinden ayrıldı. İbn Muâviye Herat'a, Süleyman Uman'a, Mansûr b. Cumhûr da Sind'e gitti. Şeybân ise İbn Kâvân Cezîresi'ne[583] yöneldi. Ebü'l-Abbas tarafından kendisini bertaraf etmek üzere gönderilen Mesîh b. Havârî gelinceye kadar orada kaldı. Geldiğinde onunla savaştı. Mesîh ve askerleri hezimete uğradı. Akabinde Şeybân, Uman'a gitti. Ancak [orada bulunan] Cülendâ b. Mes'ûd onun gelişini hoş karşılamadı ve ona şöyle dedi: "Dahhâk'ın hicret ettiği yerleri terk edip bize mi geldin?" Şeybân'ın cevabı şu oldu: "Ey Uman halkı! Siz beni [buraya geldiğim için] kınıyor musunuz? Allah'a yemin olsun ki şayet bağlı olan hazır atıma biner de size saldırırsam içinizden pek çok kişiyi öldürürüm." [Karşılıklı bu atışmalardan sonra] Cülendâ ona düşman oldu ve savaştılar. Sonunda Şeybân öldürüldü.

Yezîd b. Sâlim el-Cahderî, kendisine "Şimdi gece, bu gece vakti savaşma!" dediyse de Şeybân onu dinlemeyip savaştı ve okla vuruldu. O sırada savaşı bıraktılar. Ancak Şeybân ölü bulundu. Denildi ki: Bir adam onu okla gözünden yaralamıştı. Sonra bir ok daha geldi ve o olduğu yerde öldü. Bir adam onun başını gövdesinden ayırdı. Yezîd b. Sâlim o adama bakıp şöyle dedi: "Annen seni yitirsin! Hangi başı gövdesinden ayırdığını biliyor musun?"

Süleyman b. Hişâm, Şeybân'ın kızı ile evliydi. Şeybân öldürülünce Süleyman Basra'ya döndü. Sonra Kûfe'de bir kadınla evlendi. Onun için Ebü'l-Abbas'tan güvence istendi. O da ona eman/güvence verdi. Ancak [bu güvence bir işe yaramadı ve] Süleyman bir müddet sonra öldürüldü.

Medâinî dedi ki: Bişr b. Mahdûc şöyle dedi: Uman'dan geldiğimde Şeybân, İbn Kâvân Cezîresi'nde idi. Yakalandım ve Şeybân'a getirildim. Bir de ne göreyim, uzun bir adam ona hizmet ediyor, başucunda diğer bir adam da ona gölge yapıyordu! Sonra bana Cülendâ b. Mes'ûd'u kastederek "Şeyh el-Ezdî ne yapıyor?" diye sordu. Ben de "Arzu ettiğin gibi senin sözünü dinleyip itaat etmektedir." diye cevap verdim. Önce güldü, sonra şöyle dedi: "Şayet sağ kalırsam onu mutlaka 'Allahım, bizi ailemize geri döndürme!' diyen gençlerin içine atacağım."

---

583 Uman ile Bahreyn arasındaki bu mevkiye "Benî Kân Cezîresi" ya da "Lâft Cezîresi" de denmektedir.

Yezîd b. Ömer b. Hübeyre ve Irak'a Geldiğinde Hâricîlerin Durumu

Ebü'l-Hasan el-Medâinî ve diğerleri şöyle dediler: Dahhâk, Kûfe'ye Sa'd el-Hasî'yi vali tayin etti. -Ona "Hasî" denmesinin sebebi sakalındaki ve kaşlarındaki kılların az olmasıydı. Kendisi Ezd kabilesindendir.- Sonra onu görevinden azletti ve Kûfe'ye Kureyşli bir Hâricî olan Müsennâ b. İmrân el-Âizî'yi vali olarak atadı.

Mervân, Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'yi 60.000 kişilik bir ordunun başına geçirdi ve Saîd nehrinin yakınlarında konaklamalarını emretti. Daha sonra Irak'a gitmesini söyledi ve onu Irak'a vali tayin etti.

Bu durumdan Dahhâk'ın haberi oldu. O da Ubeyde b. Sevvâr'ı Kûfe'ye vali olarak gönderdi. Beraberinde Mansûr b. Cumhûr ve başka kişiler de vardı. Bazılarına göre Ubeyde, Dahhâk'ın öldürülmesinden sonra Irak'a gönderildi. Ubeyde Irak'a ulaştı. Müsennâ b. İmrân, Mansûr b. Cumhûr, Metâ'in b. Mutî' el-Ezdî ve Cahşene el-İclî'yi İbn Hübeyre'nin üzerine gönderdi. Mansûr b. Cumhûr komutasında onunla Enbâr'da savaştılar. İbn Hübeyre onları hezimete uğrattı ve Müsennâ b. İmrân'ı öldürdü. Bazıları dediler ki: İbn Hübeyre onlarla Enbâr'da savaşmadı, orada sadece konakladı. Sonra Aynüttemr mevkiine gitti ve orada Mansûr'la karşılaştı. Müsennâ öldürüldü, Mansûr ve arkadaşları hezimete uğrayıp Kûfe'ye gittiler. Mansûr, Yemânîlerden adam topladı. Sonra İbn Hübeyre ile savaşmak için yola çıktı. Ravhâ'da karşı karşıya geldiler. Mevrık'tan Berzûn öldürüldü. Mansûr da yenildi ve tekrar Kûfe'ye döndü. Aynı gece Kûfe'den çıkarak Basra'daki Ubeyde b. Sevvâr'ın yanına geldi. İbn Hübeyre birkaç gün bekledikten sonra Kûfe'yi almak için yola çıktı. Yolda Ubeyde'nin adamı olan Nasr b. Firâs ile karşılaştı. İbn Hübeyre'nin arkadaşı Ebû Osman, Nasr'ı öldürdü. Nasr'ın askerleri de hezimete uğradı. İbn Hübeyre Kûfe'yi hâkimiyeti altına aldı. Günlerce Nuhayle'de ikamet etti. Ubeyde'nin kendisiyle savaşmak için geleceğini öğrenince Kûfe'ye bir kişiyi atayarak Ubeyde'yle karşı karşıya gelmek için Nuhayle'den ayrıldı. Ubeyde, Metâ'in b. Mutî'i onların üzerine gönderdi. Yezîd b. Ömer b. Hübeyre ise Atıyye et-Tağlibî'yi Metâ'in'in üzerine gönderdi. İki grup Sîb köprülerinin üzerinde karşı karşıya geldiler. Metâ'in ve oğlu Mücâhid öldürüldü. Metâ'in'in askerlerinin başına Şeybân b. Abdülazîz es-Sagîr denilen bir kişi geçti. Atıyye

onlarla bir ay kadar savaştı. Ubeyde askerlerinin yanına geldi. İbn Hübeyre, Ubeyde'nin askerleriyle Şeybân arasına hendek kazdı ve oraya taşınacağını ilân etti. Ancak Ubeyde ile Şeybân ondan daha önce davranarak hendeğe indiler. Serât nehrinin üzerine bir köprü bağladılar.

İbn Hübeyre geceleyin onlara pusu kurmaya karar verdi. Yanlarına vardığında uyuyorlardı. Şamlılar bağırarak tekbir getirdiler. Bunun üzerine Hâricîler onlara şiddetli bir saldırı düzenlediler. Şamlılar da onlara aynı şiddetle karşılık verdiler. Her iki taraftan insanlar karşılıklı olarak birbirlerini öldürdüler. Günlerce savaştılar. Ubeyde arkadaşlarına, "Ne zamana kadar böyle devam edeceğiz? Metâ'in'den sonra yaşamak bize haram!" dedi. Mansûr da ona "Kendin hakkında Allah'tan kork!" dedi ve arkadaşlarıyla beraber dışarı çıkıp binek hayvanlarını boğazladılar. Ancak Ubeyde atını kesmedi ve savaşa devam ettiler. İbn Hübeyre'nin sağ cenahında oğlu Dâvûd, sol cenahında ise Nübâte b. Hanzale vardı. Şamlılar onlardan o kadar eziyet gördüler ki neredeyse mağlûp oluyorlardı. Ubeyde ise bir tepede atının üzerinde duruyordu.

Dâvûd b. Yezîd, Nübâte'ye "Ey Ebü'l-Mikdâm, az geri çekil de onlara hamle yapayım!" deyince o da ona "Ey kardeşimin oğlu! Bu kadar ilerledikten sonra geri dönmek benim gibi biri için çok kötü bir şeydir!" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Dâvûd ileriye atıldı. Onlar Dâvûd'a saldırınca Dâvûd da geri çekildi. İbn Hübeyre, Hâlid b. Guzeyl'e şu haberi gönderdi: "Dâvûd'a üç kamçı vur ve sonra onu ikna et!" Nübâte tepeye yaklaştı. Ubeyde de atıyla beraber tepeden aşağıya geldi ve atından indi. Atı bir anda huysuzlanıp yerinde duramaz oldu. Atın huysuzlandığını görünce insanlar tedirgin oldular. Biraz savaştıktan sonra savaşmayı bıraktılar. Ubeyde ve Cahşene el-İclî öldürüldü. Hâricîler Kûfe yakınlarındaki bu yerde hezimete uğramış oldular. Ebû Tâlib el-Hanefî de Basra taraflarına doğru kaçtı. İbn Hübeyre gelince Mansûr b. Cumhûr da kaçtı. Medâin'e gelip Avn b. Attâb el-Cürmî'ye misafir oldu. Bir câriyesini ona emanet olarak bıraktı. Hamîd el-Ezrak'a da emanet olarak biraz mal bıraktı. Şeybân el-Asgar oraya gelinceye kadar Medâin'de kaldı. Sonra onunla beraber Fâris'e döndü. Daha sonra Mansûr Sind'e geldi ve orayı ele geçirdi. Vefat edinceye kadar orada yaşadı.

Gaylân bazı beyitlerinde şöyle dedi:

Andolsun ki topladın atları haralarından
Şam'ın Gûta'sından ve en uzak yurdundan
Büyük ordudaki at kişnemeleri ve kahramanların nâraları arasında
O atların içinde alaca olanlar fark edilmez karışıklıktan dolayı
Sanki dolunaylar içindeki bayraklardır onlar
Şam'ın köşelerinde gölge yapan bulutların şahinleridir onlar
Nihayet atları gönderdi haralarından
Serât'a ve Enbâr'a
Yaşlı Şeybân'a ve onun asıl yurduna
Onu helâke çağıran hırsıza

Başka beyitlerde şöyle dedi:

Ey Arkadaş! Sevin sana ihsân edilen
Mülke (iktidara), onun hayırlı olması için çağrıldın sen
Ey kırk yaşındaki adam! Hoş bir sada bırakmak istiyorsun sen
Yüce bir yurtta, dağılanları topluyorsun sen
İsim verildiğinde sana "Zâid" diye isimlendirildin sen
Gördü seni Mervân, kılıcını kınından çıkardığında sen
Hayırlı olsun üstlendiğin görev, göreve geldiğinde sen
Seçildiğin zaman seçkin biri oldun sen
İhsân ile imtihan edildin, unutulmadın sen
Ölmek isteyen bir kahraman olarak Serât'a geldiğinde sen
İbn Cumhûr'un ordusu, onlarla coştun sen
Söndüğü zaman onların ateşi, yeniden tutuşturdun o ateşi sen
İki defa mahvoldu onlar, ancak mahvolmadın sen
Biri der ki: Kim sana uğrarsa rezil edersin onu sen
Şayet susuz isen [intikamını alarak] suya kandın sen!

Mansûr suya düşmüş ve akabinde sudan çıkarılmıştı. Gaylân [bu hususta] şöyle dedi:

Mülhidlerin haddi aştıklarını gördüğün zaman
Ki onları Ahnef'in dini harekete geçirmişti o zaman
Deha ile attın onlara [okları ve mızrakları,] saldırdın onlara

Arzın temellerini titrettiğin ağırlıklarla
Benî Amr zayiat verdi, telef oldu Benî Müsennâ
Ümmü Kürdûs'un baldırındaki damar kanayıp durmakta
Ravhâ Savaşı'nda Uzeyb'de[584] *saldırdılar teçhizatlarıyla*
İbn Mevrûk'un üzerine, aktıkça aktı onun kanı bu saldırıyla!
Kaçtı Mecdûl sürüne sürüne, mağlûp olmasıyla!

Gaylân son mısraındaki "Mecdûl" ile Mansûr b. Cumhûr'u kastetmektedir. Ümmü Kürdûs, Ubeyde'nin eşidir.

Müslim b. Habîb b. Hübeyre şöyle dedi:

Dikkat edin! Kays'a ve Hındif'e geldi mi saldırımız?
Aynüttemr'de her yönden, savaşın katırlarıyla
Katlettik orada inkârı sebebiyle münafık olan Amr'ı
Topladık esirleri Benî Tenûh ile Benî Kelb'den
Müsennâ ve topladığı ordusunu, yuvarladık aşağıya köprüden
Öfkeyle, atlar koşarken kişnemeleriyle kahramanların nâraları arasında!
Tattırdık Ubeyde b. Sevvâr'a ölümünü
Tattırdık Mansûr'a toprağını alarak zilleti!

Benî Gatafân'dan biri şöyle dedi:

Ebû Osman'ın sancağı, bir sabah ansızın dikilince önlerine
Zannetiler ki eceller geçiyor kaderin önüne
Karşılarında buldular harp esnasında aceleyle gelen ecelleri
Bir de Nuhayle'de boyunları uçuran darbeleri!

584 Kûfe'ye bir konaklama mesafesinde olan Benî Temîm'e ait su kuyusudur. (çev.)

Şeybân es-Sagîr b. Abdülazîz

Şeybân Fâris'e gitti. Âmir b. Dubâra da Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'nin kendisine gönderdiği mektubundaki emriyle ona Fâris bölgesindeki savaşlarında yardımcı olmak için onun yanına gitti. Sonra Şeybân Kirman'daki[585] Cîreft'e[586] geçti ve oranın askerlerini dağıttı. Akabinde Sicistan'a kaçtı. Oradan Horasan'a geçti. Cüdey' b. Ali -İbn Saîd olduğu da söylenir- el-Ezdî -Saîd olduğunu belirten rivayet en sağlam olandır. İbn Kirmânî diye bilinir, Nasr b. Seyyâr'a muhalefet etmiş, Mervân'ın da halifeliğini reddetmiştir- Şeybân'a şöyle bir mektup yazdı: "Sen ve biz Mervân'ı halife olarak kabul etmiyoruz. Yanıma gel, beraber onun dostları olan şeytanın dostlarıyla savaşalım!" Bunun üzerine Şeybân onun yanına gitti ve birlikte Nasr b. Seyyâr ile savaştılar. Ebû Müslim, İbn Kirmânî'ye meyleder gibi göründü. Nasr b. Seyyâr'a, İbn Kirmânî'ye ve Şeybân'a şöyle bir haber gönderdi: "Ben sizi Muhammed ailesinden Rızâ'ya çağırıyorum. Ne size karşı olurum ne de içinizden birine diğerinize karşı yardım ederim."

Ebû Müslim'in gücü zamanla arttı. İbn Kirmânî onu aldatıncaya kadar arkadaşlıkları iyiydi. Böyle olunca o da adamlarını gönderip İbn Kirmânî'yi yakalattı ve hapse attı.

Ebû Müslim, Şeybân'ı bir müddet terk etti. Hemen bir ordu gönderip onunla savaştı ve onu yendi. Şeybân, halkı ilk siyah bayraklar açan[587] kişiler olan Ebîverd'e[588] kaçtı. Ebû Müslim ona şöyle bir mektup yazdı: "Senin karşına çıkmamı istemiyorsan Muhammed ailesinden Rızâ'ya biat et!" O da ona "Asıl sen bana biat et!" diye cevap gönderdi. Ebû Müslim Kinâne kabilesindeki Benî Leys'in mevlâsı olan ve Ebîverd'de yaşayan Bessâm b. İbrâhim'e onunla çarpışmasını emreden bir mektup yazdı. O da onun dediğini yaptı, onunla çarpışıp onu ve yanındakileri öldürdü. Onların pek azı kaçıp kurtulabildiler. Kurtulanlar çeşitli beldelere dağıldılar. Şu da söylenmektedir: Nasr kaçmadan önce onun yanına vardılar, sonra kılıçtan geçirildiler.

---

585 Kirman diye de bilinen bu bölge Fâris, Mekrân, Sicistan ve Horasan arasında birçok şehir ve köylerin bulunduğu mâmur bölgedir (çev.) .

586 Kirman bölgesinde yer alan büyük şehirlerden biridir. (çev.)

587 Siyah bayraklar Abbâsî hareketinin renkleriydi. (ed.)

588 Horasan'da bir şehirdir. (çev.)

Ömer b. Sâlim eş-Şeybânî Olayı

Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Medâinî ve başkaları dediler ki: Ömer b. Sâlim, Sevâd bölgesindeki Meskin'de[589] kök saldı. [Kendisine güven gelince] Kutrebul[590] valisi olan Haccâc b. Umâre'ye isyan etti. Haccâc durumu anlayınca kaçtı. Onu takip edip yakaladılar. Ömer'in adamlarından biri olan Şantîz onu öldürdü. Ömer Meskin'e geri döndü ve orada iki ay kadar kaldı. Enbâr halkı ona gelip İbn Hübeyre'nin atamış olduğu vali Ali b. Ömer el-Esedî'yi şikâyet ettiler. O da hemen [atına atlayıp] ona doğru yola çıktı. Vali onu görünce atıyla beraber Fırat nehrine atlayıp kaçtı.

Sonra Ömer b. Sâlim Bâdûreyâ'daki[591] Kerh şehrine geldi. Valisi Mervân adında biriydi. Ömer onunla savaştı ve onu yendi. Vali Mervân'ın adamlarının hepsi bir tarafa dağıldı. Ömer onlardan 20 kişiyi öldürdü. Ömer Kerh'te [ganimet olarak] pek çok mal elde etti ve [askerleri arasında] dağıttı. Yüz adamı ile beraber Kerh'te ikamet etti. İbn Hübeyre ona 1.000 kişilik bir ordunun başında Ebû Bekir el-Kelâ'î'yi gönderdi. Ömer onlarla çarpıştı ve bu çarpışma esnasında kolunu kaybetti. Kolundaki aşırı kanama yüzünden hayatını kaybetti. Adamlarından 30 kişi öldü. Diğerleri ise hezimete uğrayınca kaçtılar. Ömer'in başı bedeninden koparılıp Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'ye götürüldü. O da Mervân'a gönderdi.

Abdullah b. Yahyâ b. Amr b. Şürahbîl b. Amr b. Esved el-Kindî ve Tâlibü'l-Hak Abdullah b. Yahyâ

Ebü'l-Hasan el-Medâinî ve diğerleri rivayette bulundukları şahıslardan naklen şöyle dediler: Abdullah b. Yahyâ el-Kindî Hadramut'ta bulunan Amr b. Muâviye oğullarından biriydi. Müctehid ve ibadet ehli biri olup tek gözü kördü. [Hâricîlerin bir kolu olan] İbâdîlerin görüşlerini benimserdi. Şöyle derdi: "Bizim kavmimiz Allah'ı değil nimeti inkâr ediyor. İsyanlarından ötürü onlarla savaşırız. Fakat mallarını ganimet diye almayız." Abdullah Yemen'de zulme, aşırı haksızlıklara ve insanlar arasında kötü muamelelere şahit oldu. Bunun üzerine arkadaşlarına dedi ki: "Gördüğümüz üzere

589 Bağdat'a, Tikrît istikametinde on fersah uzaklıkta olan Evânâ yakınında bir mevkidir. (çev.)
590 Bağdat ile Ukberâ arasında bir köydür. (çev.)
591 Bağdat'ın güneybatısına düşen bölgedir. (çev.)

burada kalmamız bizim için uygun değil ve bu yapılanlara sabır ve tahammül edemeyiz." Benî Temîm'in mevlâsı Ebû Ubeyde Müslim Kûrîn'e ve Basra'daki diğer İbâdîlere devlete isyan etme hususunda danışmak üzere hemen bir mektup gönderdi. Onlar Abdullah b. Yahyâ'ya şu cevabı gönderdiler: "Şayet tek bir gün bile orada ikamet etme imkânın varsa hiç durma, düşündüğünü yap! Çünkü iyi şeylerde acele etmek daha faziletli bir davranıştır. Nitekim sen ecelinin ne zaman geleceğini bilemezsin. Allah'ın seçkin kulları vardır. Dilerse dinine yardım için onları gönderir ve ikram olarak şehitliği onlara nasip eder."

Benî Selîme'den Ebû Hamza Muhtâr b. Avf b. Abdullah b. Mâzin b. Mücâşir ve Belc b. Ukbe, Abdullah b. Yahyâ'nın yanına gittiler. Belc b. Ukbe daha önce Basra şurta teşkilâtında görevliydi ve İbâdîlerden sayılan Huddân'a[592] mensup biriydi. İbâdîler Abdullah b. İbâd et-Temîmî'nin yolundan gidenlerdir. Bunlar Hadramut'ta Abdullah'ın yanına gidip onu halifeye isyana teşvik ettiler. Arkadaşlarının mektuplarını kendisine getirdiler. Abdullah onlara dedi ki: "Ayaklandığınızda haddi aşmayın ve zulmetmeyin. Sizden önceki salihlerin yoluna uyun ve onlar gibi hareket edin! Biliyorsunuz ki siz sadece o salih insanları ayıplayan bir sultana başkaldırıyorsunuz."

Akabinde Abdullah, taraftarlarını kendisine biat etmeye çağırdı. Taraftarları ona biat ettiler. [Kendisine biat edilip yetki aldığını düşününce] idare/valilik binasına gitti. O esnada Hadramut valisi İbrâhim b. Cebele b. Mahreme el-Kindî idi. Valiyi bir gün hapsettikten sonra tekrar serbest bıraktılar. O da San'a'ya gitti.

Abdullah b. Yahyâ Hadramut'ta kaldı. Bu arada taraftarları çoğaldı. Ona "Tâlibü'l-Hak" (hakkı arayan) ismini verdiler. Bu ismi kendisine bizzat kendisinin verdiği de söylenir. San'a'daki arkadaşlarına "Yanınıza geliyorum!" diye bir mektup gönderdi. Daha sonra Hadramut'ta yerine Abdullah b. Saîd el-Hadramî'yi bırakıp 129 yılında 2.000 kişiyle San'a'ya yöneldi.

592 Ezd kabilesinin bir koludur. (çev.)

Mervân'ın San'a valisi Yûsuf b. Ömer es-Sekafî'nin kardeşi Kâsım b. Ömer'e, Abdullah b. Yahyâ'nın kendilerine doğru hareket ettiği haberi ulaşınca yerine San'a'ya Dahhâk b. Zeml es-Seksekî'yi bırakıp Abdullah b. Yahyâ ve diğer İbâdîleri ele geçirmek üzere yola çıktı. Onunla Lahc[593] denilen şehirde karşı karşıya geldiler. Kâsım b. Ömer silâhlarını kuşanmış, donanımlı, büyük bir orduyla gelmişti. Buna rağmen Kâsım'ın birçok adamı öldürüldü. Kâsım b. Ömer San'a'ya gitti. Daha sonra tekrar yerine İbn Zeml'i bırakıp San'a'dan ayrıldı. Abdullah b. Yahyâ ise yola çıkıp Kâsım b. Ömer'in askerlerine iki mil yakınlıkta bir yerde karargâh kurdu. Kâsım b. Ömer, Yemen ve Şam halkından oluşan 3.000 kişilik orduyla Yezîd b. Feyz es-Sekafî'yi savaşması için Abdullah b. Yahyâ'nın üzerine gönderdi. Aralarında mızrakların havada uçuştuğu bir savaş oldu. Daha sonra birbirlerinden ayrıldılar. Akabinde [Kâsım'ın adamı] Salt b. Yûsuf onlarla savaştı, fakat savaşta öldürüldü. Daha sonra İbn Feyz onlarla savaştı ve sonunda San'alılar hezimete uğradı. Ebrehe b. Şürahbîl b. Sabbâh San'alıları takip etmek istedi. Ancak Abdullah b. Yahyâ buna engel oldu. Yezîd b. Feyz, Kâsım'ın yanına gelerek Salt'ın öldürüldüğünü ona haber verdi. Bunun üzerine Kâsım şöyle dedi:

Ah! Keşke savunsaydım mızraklarla
Ölümümden önce Hind kılıçlarıyla
Her iki Hâris gibi sabahlayabilecek miyim?
Arzuları kesen mızrak saplanması ve kılıç darbesiyle

Abdullah b. Yahyâ San'a'ya girdi. Dahhâk b. Zeml'i ve İbrâhim b. Cebele b. Mahreme el-Kindî'yi esir alıp hapsetti. Mallarını ve hazinelerini toplayıp muhafaza altına aldı. Daha sonra Dahhâk ve İbrâhim'e şu haberi gönderip onları serbest bıraktı: "Ben sizi, insanlar size zarar verir endişesiyle hapsettim. Sizi zorlamıyorum. Dilerseniz burada kalırsınız, dilerseniz gidersiniz!" Bunun üzerine Dahhâk ve İbrâhim çıkıp gittiler.

Abdullah b. Yahyâ, Yemen'i ele geçirince şöyle bir hutbe okudu: "Hamd, nimetleri sebebiyle övülen, ikramları ile lutufkâr olan, her işinde galip olan ve dinin dâimî sahibi olan Allah'adır. O'na darda hamdeder, bollukta ise

593 Yemen'de bir şehirdir. (çev.)

şükrederim. Bizden gizlenmesine rağmen O'ndan yardım isterim. Razı olduğu şeylere ulaştırmasını niyaz ederim. O'na tam bir iman ve teslimiyetle iman ederim. Şehâdet ederim ki Muhammed O'nun kulu, seçkin elçisi ve razı olduğu peygamberidir. Elçilerin kesintiye uğradığı, milletlerin inkâr içinde olduğu, devletlerin birbirleriyle ihtilâf içinde oldukları, hak ile bâtılın karışıp doğruluğun değersizleştiği, düşmanların çoğaldığı, dostluğun yok olduğu dönemde Allah onu hak ile gönderip ona kitabı indirdi. Allah ona hükümler verip birtakım şeyleri kendisine farz kıldı. O resul (sav), Allah'ın emriyle hakkı ısrarla anlatıp haykırdı. Kurtuluşa çağırdı. Hakka inat edenlerle cihad edip müminlere karşı şefkat gösterdi. Müminlerin sıkıntıda olması ona ağır gelir. İyi halde olmaları ise onu sevindirir. Böylece iman olgunlaştı, şeytan rezil rüsvâ oldu, kin ve nefretler kesilip gönüller tertemiz hale geldi. Tefrikadan sonra gönüller birlik, korkudan sonra emin oldu. İnsanlar sayılan nimetlere, apaçık ikramlara, makbul bir dine ve sahih bir bilgiye mazhar oldular. Daha sonra Allah onun ruhunu kabzedip yanına aldı. Onun için kendi katındaki makâm-ı mahmûdu tercih etti. Allah'ın salâtı, selâmı, rahmeti ve bereketi onun üzerine olsun.

Ey insanlar! Siz hiçbir zihnin kavrayamayacağı ve hiçbir şekilde tavsif edilemeyecek olan elem verici cehennem, saîr, lezâ, hâviye, hâmiye, deri ve kemik bırakmayan sakar gibi büyük ve dehşetli bir azap ile korkutulup sakındırılıyorsunuz. İyilerin dostu olan mevlâmızdan, bizi korkuttuğu azaptan korumasını niyaz ediyoruz. Ey insanlar! Sizi şu üç grup arasında serbest bırakıyorum. Bunlardan dilediğinizi kendiniz için tercih edebilirsiniz. Allah en hayırlı tercihi seçen kişiye merhamet etsin!

Bunlardan birincisi, bizim söylediğimizi söyler (kelime-i şehâdet getirir), dinimizi kabul edip iyi niyetle bizimle beraber cihada çıkar. Böylelikle en hayırlımıza verilen mükâfat ve bazımıza verilen feyden (ganimet) kendisine de verilir.

İkincisi, bizim söylediğimizi söyler (kelime-i şehâdet getirir), ancak cihada çıkmayıp evinde oturur, insanları kalbiyle ve diliyle cihada çağırır ki bu da en düşük mertebedir.

Üçüncüsü, bizden nefret eder. Bundan dolayı malı ve ailesi için eman diler. Bizden de elini ve dilini çeker. Şayet zafer elde edersek nefsini bize hedef yapmaz ve bizi kanının akıtılmasına sevk etmez. Şayet biz öldürülürsek [mağlûbiyetten dolayı] çektiğimiz sıkıntı bize yeter. Umulur ki bizi öldürenler bizden sonra fazla yaşamazlar.

Sizi Allah'a, Allah'ın kitabına, Resulü'nün (sav) sünnetine ve bunlara çağıranlara uymaya davet ediyorum. Dinimiz İslâm, peygamberimiz Muhammed (sav), kıblemiz Kâbe, rehberimiz Kur'ân'dır. Helâli helâl olarak kabul edip razı oluruz. Bu hükmü değiştirip haddi aşmayız. Az bir menfaat karşılığında bu hükmü satmayız. Allah'tan başka hiçbir kuvvet yoktur. Şikâyetler yalnız O'na arz edilir ve yalnız O'na güvenilir.

Sizi; farzları eda etmeye, apaçık muhkem âyetlere uymaya ve örnek davranışların peşinden gitmeye davet ediyorum. Şehâdet ederiz ki Allah, vaadinde sadık ve hükmünde âdildir.

Aynı şekilde yine sizi rabbin birliğine, tehdidinin gerçekleşeceğine iman etmeye, farzları eda etmeye, iyiliği emredip kötülükten menetmeye ve Allah'ın dostlarını başa geçirmeye davet ediyorum. Her dönemde dalâletten hidayete çağıran, Allah aşkından dolayı bütün acılara sabreden ve bu uğurda geçmişte şehit edilen âlimlerin varlığı, Allah'ın rahmetindendir. Rableri kendilerini asla unutmaz. Nitekim Allah şöyle buyurmaktadır: 'Senin rabbin, hiçbir şeyi unutmaz.'[594] [Son olarak] Allah'a karşı gelmekten sakınmanızı, Allah'ın sizleri vekil kıldığı hususları hakkıyla yerine getirip emir ve yasaklarına uymanızı tavsiye ederim."

Abdullah b. Yahyâ San'a'da birkaç ay kaldı, [idareci olduğu bu dönemde] bütün insanlara yumuşak davrandı ve iyi muamelede bulundu. Böylece taraftarı çoğaldı ve her bir yandan insanlar ona geldiler. Abdullah b. Yahyâ, hac vakti gelince Ebû Hamza Muhtâr b. Avf es-Sülemî'yi, Belc b. Ukbe el-Ezdî'yi ve Ebrehe b. Sabbâh el-Himyerî'yi 900 kişilik bir heyetle Mekke'ye gönderdi. Bin yüz kişilik bir heyetle gönderdiği de söylenir. İnsanlar [hacdan] dönünceye kadar Muhtâr'a Mekke'de kalmasını, Belc'i ise Şam'a

594 Meryem, 19/64.

göndermesini emretti. Muhtâr terviye günü[595] Mekke'ye geldi. O esnada Mekke emîri, Abdülvâhid b. Süleyman b. Abdülmelik idi. Abdülvâhid'in annesi, Abdullah b. Hâlid b. Üseyd'in kızıdır. Abdülvâhid, Ebû Hamza ve adamlarıyla savaşmak istemedi ve Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib'e "Ben bu çetelerin fesat çıkarmadan duracaklarına güvenemiyorum. Bu şekilde insanların bu yıl hac yapmasını engellerler. Eğer onlarla karşılaşırsan hac mevsimi sona erinceye kadar tatsızlık çıkarmamalarını istersin. Sonra ben onları Mekke'den çıkarırım." dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Hasan bir grupla beraber Ebû Hamza'nın yanına gelerek ona şöyle dedi: "Ey adam! Sen hürmeti yüce bir günde Belde-i Harâm'a geldin. Sen kendi grubuna önderlik yap! Vali Abdülvâhid de kendi grubuna önderlik etsin! İnsanlar Arafat'tan akın akın inip hac menâsikini tamamlayınca artık sen o zaman savaş ve ayrılma hususundaki görüşüne göre hareket edersin." Ebû Hamza bu teklife olumlu cevap verdi. Abdülvâhid namaz kıldırıp cemaatiyle vakfede durdu. Aynı şekilde Ebû Hamza da namaz kıldırıp cemaatiyle vakfede durdu. İnsanlar oradan ayrılıncaya kadar herhangi bir tatsızlık çıkmadı. Daha sonra Abdülvâhid b. Süleyman Medine'ye döndü. Osman b. Affân'ın mevlâsı -başka bir rivayete göre Mûsâ Şehevât- Abdülvâhid Mekke'yi terk edip oradan ayrıldığı için onu ayıplayarak şöyle dedi:

Geldiler onların dinine muhalif olanlar
Bir de Allah'ın dinine, kaçtı Abdülvâhid o anlar
Savaşmayı terk etti, hiçbir sebep yokken
Âcizlikten başka! Ne de olsa ırkı Hâlid'den

[Hâlid ismiyle Hâlid b. Üseyd kastedilmektedir ki] Peygamber (sav) Hâlid b. Üseyd'in ailesine, devamlı âciz kalmaları ve zaferden mahrum olmaları için beddua etmişti.

Şayet onun babası serbest bıraksaydı annesini bir ara
Meskenini/soyunu taşırdı, daha yüksek bir ırka

Bazılarına göre bu şiir Ömer b. Abdülazîz'in kızlarından birine aittir.

595 Arefe gününden önceki gündür. (çev.)

Abdülhamîd b. Yahyâ b. Fâlih b. Abbas b. Mirdâs es-Sülemî şöyle dedi:

Büzüşüp büküldü atlar damarların büzüşmesi gibi, hatta büzüştü sonunda
Gövdesinin ortası, kesilmişti daha önce damarları, pişirilmişti [eti ve] kanı [tavada][596]
İşte o zaman saldır [Mekke] halkına, şeytan taşlanan yerden ve çoğalt [bir yandan]
Mina'nın ortasında [askerlerini], kurbanlar yüzüstü yere serilmiş [kan akarken yanlarından!]

Ebû Hamza Mekke'de kalıp birini Tâif'e gönderdi. Bu kişi Tâiflileri yurtlarından ve kalelerinden çıkarttı. Bunun üzerine Tâif valisi "Ey Tâifliler! Nerede sizin adamlarınız?" deyince Benî İlâc'ın mevlâsı Ebû Velîha "Allah iyiliğini versin! Adamlarımız [buradan gitmişler ve dolayısıyla] ortada yoklar. Biz de [onlar olmadığı için sahipsiz kalmış, âdeta] kaybolmuş kişileriz. İyisi mi sen onlara eman ver!" dedi. Vali [onun bu teklifini kabul etti ve] "Onlara eman verdim!" dedi. Bu güvencenin ardından adamlar Tâif'e döndüler.

Öte yandan Ebû Hamza'nın tellâlı, dört gün boyunca her gün "Bizimle savaşmayanlar güvendedir!" diye yüksek sesle halka nidâ etti. Ebû Hamza Kudeyd'e gidinceye kadar orada kalmaya devam etti.

Ebû Hamza Mekke'yi ele geçirince minbere çıkıp Arap yapımı yayına dayanarak Allah'a hamd ve övgüden sonra şöyle dedi: "Ey insanlar! Şüphesiz ki Allah'ın emri ve vahyi olmadan onun elçisi ne bir adım ileri ne de bir adım geri gidebilirdi. Allah ona neyi yapacağını ve neden sakınacağını bildiren kitabını indirdi. Peygamber (sav), Allah'a ruhunu teslim edinceye kadar Allah'ın dininde mevcut olan hiçbir şeyde şüpheye düşmedi. O, müslümanlara dinî öğretileri öğretti. Dinlerinin direği olan namazı kıldırması için Ebû Bekir'i tayin etti. Müslümanlar da dünya işlerinde Ebû Bekir'i kendilerine önder kabul ettiler. O da dinden çıkanlarla savaştı. Allah kendisine rahmet eylesin, bîtap düşüp vefat edinceye kadar Kitap ve Sünnet ile amel etti.

---

596 Câhiliye döneminde âdet olduğu üzere şiddetli kıtlık ve açlık zamanında atlar kesilir ve etleri yenirdi. (çev.)

Ebû Bekir'den sonra hilâfete Ömer geçti. O da Ebû Bekir'in yolunu takip etti. Fey topladı ve sahiplerine dağıttı. Şehirler ve divanlar kurdu. Ramazan ayı gecelerinde [teravih namazı için] insanları mescitte topladı. İçki içenlere 80 değnek vurup düşmanlarla ülkelerinde savaştı. Arkadaşı Ebû Bekir'in izlediği metodu takip etti ve nihayet o da bu dünyadan ayrıldı. Halife seçimini şûra heyetine bıraktı. Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun!

Ondan sonra hilâfete Osman geçti. Arkadaşları Ebû Bekir ve Ömer'in takip ettikleri yolun dışında bir yol izleyerek altı yıl halifelik yaptı. Sonra [yaptığı yanlış uygulamalar sonucunda daha önce] kendi lehinde ve tuttuğu yolda olup bitenleri boşa çıkardı.

Onun ardından hilâfete Ali b. Ebû Tâlib geçti. Tahkim meselesine kadar doğru yoldaydı. Ancak [tahkim ile] Allah'ın dininde şüpheye düştü. Hak yolda doğru hedefe varamadı ve gerçeği gözler önüne serecek bir ışık yükseltemedi.

Akabinde Resûlullah'ın (sav) lânetlediği babanın lânetli oğlu Muâviye hilâfete geçti.[597] Muâviye Allah'ın kullarını köleleştirdi. Allah'ın malını kendine servet edindi. Allah'ın dinini fesada uğratıp daha sonra hak yoldan sapan, başkalarına şirin görünmek için dinden tâviz veren biri olarak öldü.

Muâviye'den sonra hilâfete Allah Resulü'nün (sav) lânetlediği kişinin soyundan gelen oğlu Yezîd geçti. Midesine ve tenâsül uzvuna [hâkim olmadığı için] günahkâr biriydi. Babasının yolunu takip etti. Yezîd'in iyilik yaptığı bilinmez, kötülükleri ise inkâr edilemez.

Yezîd'den sonra Mervân ve Mervânoğulları hilâfete geçti. Onlar haram mal yiyip Allah'ın haram kıldığı canlara kıydılar. Abdülmelik Haccâc'ı vali ve cehenneme önder yaptı. Velîd'e gelince o beyinsiz, ahmak, sapkınlıkta mâhir biri olup düşüncesiz davranışlar sergilerdi. Süleyman ise bütün derdi midesi ve tenâsül uzvu olan biriydi. Allah'ın lâneti onların üzerine olsun! Siz de onlara lânet edin. Fakat Ömer b. Abdülazîz'i onlardan ayrı bir yere koymak gerekir. Çünkü o güzel şeyler planladı. Ancak planlarını hayata geçirmeye gücü yetmedi.

---

597 Asıl nüshanın kenarında bu cümlenin hizasında şu not mevcuttur: "Sahâbeye sövmelerinden dolayı Allah'tan af dilerim. Aksine 'Allah onlardan razı olsun!' demek gerekir."

Ömer b. Abdülazîz'den sonra fâsık ve kendisinde rüşd görülmemiş Yezîd b. Abdülmelik tahta geçti. Allah yetimler hakkında şöyle buyurmaktadır: 'Eğer onlarda rüşd görürseniz hemen mallarını kendilerine teslim edin!'[598] Ümmet-i Muhammed'in yönetimi yetim mallarından daha önemlidir. Yezîd b. Abdülmelik midesi ve nâmûsu konusunda [harama bulaşmakla] itham edilmiştir. İzâr ve ridâ olmak üzere kendisine iki bürde dokunmuştur. Sağına Habâbe'yi,[599] soluna ise Sellâme'yi[600] oturtur ve şöyle derdi: 'Ey Habâbe, bana şarkılar söyle! Ey Sellâme, bana içki sun!' Sonunda kendinden geçer ve sarhoş olunca iki elbisesini yırtardı. O 1.000'er dinarlık iki elbiseyi insanlardan haksız bir şekilde, arsızca, helâl olmayan yollarla elde etmişti. Sarhoş olunca yanındaki kadınlardan birine dönerek "Artık uçmayayım mı?" diye sorardı. Evet, cehenneme uç! Allah'ın halifelerinin özellikleri bunlar mı olmalıydı?

Hişâm'ın size o şiddetli yılda yazdığı mektubu getirdim. O mektupta size zekât vermemekten bahsederek sizi ikna etti. Fakat Allah'ı öfkelendirdi. Böylelikle fakirin fakirliği, zenginin ise zenginliği arttı. Siz ona 'Allah hayrını versin!' dediniz. Hayır, Allah ona şerrini versin. O malında cimri, borcunda cömertti. İşte Benî Ümeyye! Onlar sapık fırka olup zalimce saldırır, zan ile yakalar ve arzularına göre hüküm verirler. Öfkelenince öldürür, tavassutla hüküm verirler. Haksız yere zekât alır, ehline vermezler. Halbuki Allah zekât alma hakkı olan sekiz sınıfı açıklamıştır.[601] Bu sekiz sınıftan olmayan dokuzuncu bir sınıf ortaya çıkıp bütün zekâtları kendine aldı. İşte bu fırka, Allah'ın indirdiğinin dışındaki şeylerle hükmetmiştir.

Şiîlere gelince, onlar Allah'ın kitabını bilmeyen ve O'na iftira eden kimselerdir. Dinî konularda insanlara güzel muamelelerle ve Kur'ân'daki kesin hükümlerle yaklaşmadılar. Günah işleyenleri reddederler, fakat kendileri daha büyüğünü işlerler. Fitne ve fesatları görürler, fakat çıkış yolunu bilmezler. Ölümden sonra kendilerine bunca imkân verileceğini düşünür ve

---

598 Nisâ, 4/6.

599 Yezîd b. Abdülmelik'in meşhur şarkıcı bir câriyesidir. (çev.)

600 Yezîd b. Abdülmelik'in meşhur şarkıcı ve şair bir câriyesidir. (çev.)

601 "Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla [özgürlüğüne kavuşturulacak] köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir." (Tevbe, 9/60.)

ölümden sonra kıyamet gününden önce dünyaya tekrar döneceklerine inanırlar. Kâhinlere uymak suretiyle dinden soyutlanırlar. Onların [bu vahim durumlarına] bakmayanlar ise onların mezheplerini taklit ederler. 'Allah onları kahretsin, nasıl da haktan çevriliyorlar?'[602]

Ey Mekkeliler! Nasıl beni arkadaşlarımdan dolayı ayıplar ve onların henüz genç olduklarını iddia edersiniz? Allah Resulü'nün (sav) arkadaşları da genç değil miydi? Ben âhirette size zarar verecek şeylerin peşinden nasıl koştuğunuzu iyi biliyorum. Şayet sizin dışınızda başkalarıyla meşgul olmasaydım sizi cezalandırmadan bırakmazdım. Gençliklerinde yetişkinler gibi davranan bu gençler ne kadar da değerli! Bu gençlerin gözleri kötülüğü görmez, ayakları bâtıla yürüme konusunda yavaştır. Bunlar Allah'ın zifiri karanlıkta kendilerine rahmet nazarıyla baktığı ve Kur'ân'ı sürekli okumaktan dolayı belleri bükülen, kendilerine cennetten bahseden âyetler okunduğu zaman aşk ve şevkten dolayı ağlayan, cehennemden bahseden âyetler okunduğu zaman ise sanki onun uğultusunu duyuyormuş gibi iç çeken gençlerdir. Bunlar gece gündüz ibadet ede ede bîtap düşen ve ibadet etmek suretiyle toprağın alınlarını, ellerini ve dizlerini yıprattığı gençlerdir. Bu gençler çok ibadet etmelerinden dolayı zayıf, sıska ve yüzleri solgun olmalarına rağmen Allah'a karşı ibadetlerini yetersiz görürler. Ahde vefa gösterip sözlerini yerine getirirler. Bu gençler düşman oklarının ve mızraklarının üzerlerine yağmur gibi yağdığını, kılıçların kınından çekildiğini ve düşman ordusunun ölüm şimşekleri çaktığını görünce Allah'ın azabını hatırlayıp düşman tehdidini küçümserler. Yine bu gençler ayakları atlarının boynuna dolanıncaya kadar savaşır, fakat sonunda güzel yüzleri kana ve alınları toza toprağa bulaşır, üzerlerine vahşi hayvanlar üşüşür. Kuş gagalarında Allah korkusundan dolayı ağlayan nice gözler, Allah için gece yarılarında üzerine dayanarak secde ettiği nice eller, demir saplarla yarılmış nice nasır tutmuş alınlar ve tazecik yanaklar vardır. Allah bu bedenlere rahmet eyleyip ruhlarını cennetlere dâhil eylesin!"

---

602 Tevbe, 9/30.

Kudeyd[603] *Vakası*

Abdülvâhid b. Süleyman, Mekke'yi terk ettiği için Mervân'dan özür dilediği, Mekkelilerin kendisini yardımsız bıraktığını haber veren bir mektup yazdı. Abdülvâhid'in bizzat Mervân b. Muhammed'in yanına giderek bu olayı ona anlattığı da söylenmektedir. Bunun üzerine Mervân Medine valisi Abdülazîz b. Ömer b. Abdülazîz'e Mekke'ye ordu göndermesini emreden bir mektup yazdı. Bunun üzerine vali, Abdülazîz b. Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân ile Abdullah b. Hâlid b. Üseyd'in kızı olan annesi öncülüğünde Kureyş, ensar ve diğer tüccarlardan oluşan 8.000 kişilik ordu gönderdi. Bunlar boyalı elbiseler içinde, müzik aletleri eşliğinde Hâricîlere aldırmadan [şenlik havasında] yola çıktılar. Hâricîlerin [çantada keklik gibi] kendi avuçlarının içinde olduklarını düşünüyorlardı.

Medine'den ayrıldıkları vakit Abdülazîz'in sancağı yere düştü. Orada bulunanlar bu durumu uğursuzluk saydılar ve çok üzüldüler. Bunun üzerine Kureyşli biri şöyle dedi: "Eğer Tâif halkı isteseydi biz bu münafıklara galip gelirdik. Allah'a yemin olsun ki eğer zafer elde edersek Tâiflileri esir alacağız. Kim benden Tâifli esirleri satın almak ister?"

Ordular Kudeyd'de karşı karşıya gelip Medineliler hezimete uğrayınca, Abdülazîz kadın hizmetçisine "Gâk bâk!" dedi. Yani "Korkuyorum, kapıyı kapat!" demek istiyordu. Bu durum savaşın başlamasından dört gün sonra idi. Askerlerinin kendisini geride bırakıp gittiklerini düşünüyordu. Medineliler Zülhuleyfe'ye geldiklerinde Abdülazîz onların yoluna çıktı. O sırada Ümeyye b. Anbese b. Saîd b. Âs yanına gelince onu selâmlayarak hoş bir şekilde karşılayıp ona güler yüz gösterdi. Fakat Hamza b. Mus'ab b. Zübeyr yanına gelince onunla konuşup ilgilenmedi. Bunun üzerine İmrân b. Abdullah b. Mutî' kendisine şöyle dedi: "Sübhânallah! Yanına Kureyş'in büyüklerinden biri geldi, onunla ilgilenmedin. Fakat Benî Ümeyye'den bir çocuk gelince ona güler yüz gösterip iltifat ettin. Allah'a yemin olsun ki iki ordu karşı karşıya gelince hangisinin daha dayanıklı olduğunu bileceksiniz."

İki ordu karşı karşıya gelince Medineliler bozguna uğradı. Ümeyye b. Anbese hizmetçisine "Ey Mücnib! Çabuk atımı getir! Ömrüme yemin

---

603 Mekke yakınlarında bulunan bir mevkidir. (çev.)

olsun ki eğer bu köpeklerden dolayı savaştan geri durursam âciz biri olurum." deyip atına bindi. Hamza da direndi fakat sonunda öldürüldü.

Heysem dedi ki: Hâricîlerden biri şu şiiri söyleyerek şiddetli bir şekilde savaşmaya başladı:

İsyan ettirdi birini hırs sevgisi
Ölümden kaçtı ama onun içine düşüverdi
Kim ailesini istiyorsa dönmesin geri

Dediler ki: Medinelilerin kendisine doğru yola çıktıkları haberi Ebû Hamza Muhtâr b. Avf'a ulaşınca Mekke'ye [vekili olarak] Ebrehe b. Şürahbîl b. Sabbâh el-Himyerî'yi bırakıp Belc b. Ukbe öncülüğünde Medinelilerin üzerine yürüdü. Kudeyd mevkiinde onlarla karşı karşıya gelince yanındakilere şöyle dedi: "Siz halifelerin yoluna ilk muhalefet edip sünneti değiştiren Osman b. Affân'ın kavmi ile karşı karşıyasınız. Gören kişiye sabahın girdiği zâhir olmuştur. Öyleyse Allah'ı daha çok zikredin ve Kur'ân'ı daha fazla okuyun!

Hicrî 130 yılının Safer ayının bitmesine yedi veya dokuz gün kala bir perşembe sabahında Abdülazîz hizmetçisine "Hayvanlarımıza yem bul!" dedi. Hizmetçi "Yem pahalıdır!" deyince Abdülazîz "Yazıklar olsun sana! Yarın bize ağlayacak olanlar, bize daha pahalıya patlar!" diye karşılık verdi.

Muhtâr onları çağırmak üzere kendilerine Belc b. Ukbe'yi gönderdi. Belc 30 süvariyle beraber onların yanına gidip onlara Allah'tan korkmalarını hatırlatarak Mervân'ın yanına gidinceye kadar kendilerine dokunmamalarını istedi ve şöyle dedi: "Bizi bırakın! Size zulüm ve haksızlık yapanların karşısına dikilelim! Bizden belânızı bulmayın! Doğrusu biz sizinle savaşmak istemiyoruz." Medineliler Belc b. Ukbe'nin bu sözlerini alaya aldılar ve şöyle dediler: "Sizi bırakalım da yeryüzünde fesat mı çıkarasanız?" Bu söze Hâricîler şu cevabı verdiler: "Ey Allah'ın düşmanları! Biz mi yeryüzünde fesat çıkarıyoruz? Aksine biz fesadı önleyip sizden fey (ganimet) alanlarla savaşmak için buraya geldik. Kendinize acıyın da Allah'ın kendisine itaat etmenizi vâcip kılmadığı kişiyi tahttan indirin! Çünkü Allah'a isyan edene itaat edilmez. Hep birlikte barışa girin ve hak ehline yardım edin!"

Abdürrezzâk[604] [kendisine elçi olarak gönderilen] Belc'e "Osman hakkında ne düşünüyorsun?" diye sorunca o "Benden önce de müslümanlar ondan uzak durdu. Bu konuda ben müslümanların yolunu takip ediyor ve onlara tâbi oluyorum." diye cevap verdi. Akabinde Abdülazîz ona şunu söyledi: "Arkadaşlarının yanına dön! Bizim ve sizin aranızda tek çıkar yol savaştır!" Bunun üzerine Belc, Ebû Hamza'ya dönüp olanları kendisine anlattı. Anlatılanlar karşısında Ebû Hamza "Sizinle savaşmadıkça onlara dokunmayın!" dedi.

[Karşı taraftan] bir adam Ebû Hamza'nın askerlerinin üzerine bir ok fırlattı. Bu ok onun askerlerinden birine isabet edince Ebû Hamza [düşman ordusunu kastederek] "Bu sizin işiniz!/Bunu siz istediniz!" [Kendi askerlerine dönerek de] "Onlarla savaşmak size helâl oldu!" dedi. Ebû Hamza'nın ordusu onlara saldırdı ve aynı anda iki tarafın askerleri birbirinin içine girdi. Sonra Medineliler dağıldılar ve karşı tarafa cevap vermediler. Ardından Ebû Hamza tekrar saldırdı ve onları hezimete uğrattı.

Benî Zurayk'tan bir ensarlı şöyle dedi: "Kureyş'i zelil eden Allah'a hamdolsun!" Bu söz üzerine o sırada onun yanında bulunan Umâre b. Hamza b. Mus'ab onu darp edip öldürdü.

Kureyş'in sancağı İbrâhim b. Abdullah b. Mutî'deydi. [Bu savaşta] Medineli ensardan 80, Kureyş'ten ise 300 kişi öldürüldü. Kureyş ve ensardan 450 kişi, diğer kabile ve mevlâlardan ise 1.700 kişinin öldürüldüğü söylenir. Hatta toplam 4.000 kişinin öldürüldüğü de söylenir.

Savaşta esir edilenler Ebû Hamza'ya arz edildi. Ebû Hamza Kureyşlileri öldürüp ensarlıları serbest bıraktı. Abdülazîz'in kardeşi Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Osman'ı Ebû Hamza'nın huzuruna getirdiler. Muhammed b. Abdullah "Ben ensardanım!" dedi. Bir grup da onun ensardan olduğuna şahitlik etti. Ancak Yemânîlerden biri çıkıp şöyle dedi: "Vallahi bu, ensarlıların bedeni olamaz. Bu, Kureyş bedeninden başkası değildir!"

Zübeyr ailesinden bir grup insan öldürüldü. Ümeyye b. Abdullah b. Amr b. Osman ve kavmin emîri Abdülazîz b. Abdullah b. Amr b. Osman

604 Bu isim asıl nüshada "Abdürrezzâk" diye geçmektedir. Ancak bunun "Abdülazîz" isminin yanlış imlâsı olduğu âşikârdır.

kaçtı. Belc ise Medine'ye gitti. Oradaki halkın tamamı Ebû Hamza'ya itaat edip ona biat ettiler. Bunun üzerine Ebû Hamza onlara zarar vermeden Mekke'ye döndü.

Benî Zurayk, Zübeyr ailesinden Umâre b. Hamza b. Mus'ab b. Zübeyr kendi kabilelerinden bir adamı öldürdüğü için onlarla hasım oldular. Bunun üzerine Zübeyr ailesi Benî Zurayk'a şöyle dedi: "Hamza[605] savaşta birçok adamınızı öldürdü. Ona bir şey demiyorsunuz da bizimle ne diye tartışıyorsunuz? Medine'de ateş düşmeyen bir tek ev dahi kalmadı!" Şunu da ekliyorlardı: "Allah Sürâkî ve Belc el-Irâkî'ye lânet etsin! Çünkü bu ikisi tefrika çıkaran, sapkın ve ikiyüzlüdür." Sürâkî; Benî Adî b. Ka'b'a mensup Sürâka b. Mu'temir b. Enes b. Ezâh b. Riyâh b. Abdullah b. Kurt b. Rezâh b. Adî b. Ka'b ailesinden, adı Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Amr olan kişidir. Sürâkî, Belc b. Abdullah'ın yanında yer alıyordu. Ayrıca Hamza'nın şurta teşkilâtındandı.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Ebû Bekir el-Eşel b. Muhammed b. Abdullah b. Abdullah b. Müemmel b. Habîb b. Temîm b. Abdullah b. Kurt b. Rezâh b. Adî b. Ka'b ise Tâlibü'l-Hak [Abdullah b. Yahyâ] ile birlikteydi. Sürâka kötü bir insan olduğu için kendisine Sürâkî lakabı verildi. Zira Allah Resulü (sav) onun hakkında şöyle buyurmuştu: "Azap bakımından insanların en kötüsü Sürâka b. Mu'temir gibi yaygaracı, velveleci ve çarşı pazarlarda çığırtkan olanlardır."[606] Sürâkî'nin adının Eyyûb b. Muhammed, künyesinin Ebû Bekir olduğu veya onun adının Eyyûb b. Abdurrahman b. Osman b. Abdullah b. Sürâka b. Mu'temir olduğu da söylenmektedir.

Kudeyd Savaşı'nda öldürülenler için ağlayarak ağıt yakan bir kadın şöyle dedi:

Zamana ne oluyor? Ne oluyor ona?
Yok etti Kudeyd adamlarımızı!
Gizli gizli ağlıyorum ben
Alenî bir şekilde de ağlıyorum ben

---

605 Bu isim yazma nüshada da aynı şekilde "Hamza" diye geçmektedir. Oysa bağlama göre "Ebû Hamza" olması gerekmektedir. Dolayısıyla burada yanlış bir imlânın olması kuvvetle muhtemeldir. (çev.)

606 İbn Hacer, *el-İsâbe* adlı eserinde Sürâka'nın biyografisinde Belâzürî'den rivayet ettiği bu hadisi zikretmiştir.

Yalnız başıma kaldığımda ağlıyorum ben
Uluyan köpeklerle beraber ağlıyorum ben
Kudeyd'e övgüler diziyorum ben
Beni düşürdüğü en kötü şeyle övgüler diziyorum ona ben!

Başkaları da şöyle dedi:

Kudeyd vadisine indiler bölük bölük
Ecelleri de geldi oraya, hem de kolay oldu gelmeleri
Bir günaha bulaşmamış mâsum cenazeler
Resulden sonra bozmamışlar verdikleri sözleri

Kûfe halkının mevlâsı, İbâdîlerden Amr b. Hasan da şöyle dedi:

Ne oluyor senin hüznüne? O senden uzak değildir
Çıkarıyor senin birikmiş gözyaşlarının öncülerini
Gecelersin hüzünler gelip de yerleşmiş bir halde
Her dönen yıldızla sevinen, ağlayan göze!
Korkuyorum ölümün çabuk gelmesinden, göz göre göre
Fedailer[607] *için akıtacağım gözyaşlarımın yeterli olmadığı bir demde*
Sürüyorum onların içinde, sarsmayan bir atı düşmanların üzerine
Bindiğim bu atın bacakları güçlü, formunda ve gururla yürümekte
Renginin saflığında kurda benzemekte
Toza belenmiş, sırtına yapışık örtüler, yiyecek ve içecek taşımakta
Onunla attım kavmimden bir grubu
Zor ve ayıplı olan, helâk olmuş bir grubu
Biz ve onlar böyleyken dolaştırıyorsun sen
Ölüm kadehlerini, "İçen yok mu?" diyerek
Onlara ölümü tattırıyor ve kanlarını içiyoruz
Keskin mızrak ve kılıçlarımızın sayesinde
Geniş bir yara açıldı biz bu durumda iken
Göğsümle karnım arasındaki yerde
Ağzı açık, sürekli kanayan bir yara
Kayan parlak yıldız gibi mızrağın keskin ucuyla oluşan bir yara!
Ey rabbim, vâcip kıl onu! Bağlama asla

607 Kendilerine "nefislerini Allah'a satanlar" mânasında "şurât" adını veren Hâricîleri kastetmektedir. (çev.)

Canımı ölüme, yakınlarımın avuçları arasında
Kendilerine sımsıkı sarıldığım, sabreden gençler arasında
Okların, okları defeden ve vuran ele sarılmaları gibi sarıldığım gençler arasında!

Vâdilkurâ Vakası

Dediler ki: Ebû Hamza, Ebrehe b. Şürahbîl b. Sabbâh'ı Mekke'ye vali tayin edip Medine'ye gitti. Bu arada Mervân'a Kudeyd Vakası'nın haberi ulaştı. Bu haber üzerine Benî Sa'd b. Bekir'den Abdülmelik b. Muhammed b. Atıyye'yi 4.000 kişilik bir orduyla onların üzerine gönderdi. Ordunun içerisinde Rûmî b. Mâ'iz el-Kaysî gibi Şamlı süvariler de vardı. Cezîre halkından 1.000 kişi de bu orduya katıldı. Ancak bunlar Mervân'a şart koşup şöyle dediler: "Eğer bir gözü kör olan adamı[608] öldürürsek onun cesedini Cezîre'ye götürürüz." Şair şöyle dedi:

Mervân'a geldiğinde onlara dair doğru
Ve sağlam bir haber, eklemedi onun üstüne bir şey
Çağrı yaptı, "Mescitleri koruyacak erler nerede?" diye! Çekildi bu söz üzerine
Sağlam kılıçlar, dedeleri asil olan Benî Kays kabilesinden
Derde derman olur onlar ya da ganimet elde ederler
Bir de yücelik, atlarının yeleleri terden ıslandığı zaman!

Abdülmelik ve askerleri hızla onların üzerine yürüdüler. Hayvanları sevk ve idare eden rehberleri şöyle diyordu:

Yasakladı Mervân uykuyu, bu bineklerin üzerinde
Az bir süre dışında, insanlar bunların üzerinde olduğu müddetçe
Ayrılıncaya ya da dâimî bir gölgede öğle uykusuna yatıncaya kadar!

İnsanlar Abdülmelik'ten ve askerlerinden korkup su kuyularının etrafından dağıldılar. Has'am'ın beldesine geldiklerinde ise korkup kaçtılar. Yanlarında Kinâne'den bir delikanlı vardı. Kendilerini güvende hissettikleri zaman "Kim bize şarkı söyleyecek ve kim bize yol gösterecek?" dediler. Kinâne'den olan o delikanlı "Ben!" diyerek ileri atıldı, şöyle diyerek onlara rehberlik etti:

---

608 Bir gözü kör olan Abdullah b. Yahyâ el-Kindî'yi kastetmektedir. (çev.)

Dikkat edin! Ben yorgunum, yorgun bir devenin üzerindeyim!
Yorgun biri rehberlik eder bize, yorgun biri sevk eder hayvanlarımızı bizim!

Onların suratları ve tavırları birdenbire değişiverdi ve [öfkeyle] "Sen bize ne yapmak istiyorsun?" dediler.

Ebû Sahr el-Hüzelî, Abdülmelik b. Muhammed gelip de onun gelişine sevindiklerinde şöyle dedi:

Söyle ezilenlere, acele etmesinler hele!
Zira geldi size yardım ile atlı ve piyadeli büyük bir ordu
Hepsi zırhlı olan 20.000 kişilik bir ordu
Öncülük eder bu orduya güçlü, metin ve ölüme meydan okuyan erler
Sahip çıkın Benî Eymen'e ve karşılayın onları!
Yüz yüze gelin kavimle, acele etmeyin hele!
İşi bilen, basiretli ve faal olan Abdülmelik
Yemin etti ki yıkanmayacak ve taranmayacak Abdülmelik
İnsanları sapıtan tek gözlü adamı yok edinceye kadar
Sabbâh ile Mufaddal'ı öldürünceye kadar!

Tek gözlü adam "tâlibü'l-hak" lakabıyla anılan Abdullah b. Yahyâ'dır.

Ebû Vecze şöyle dedi:

Ebû Vecze'ye de ki: Heyt, heyt! Geri dur hele!
Yağmur bulutuyla birlikte kavmin kodamanı sana geldi diye
Uzaktan geldiğin gibi gerisin geri dön geriye!

Ebû Hamza, Belc b. Ukbe'yi 700 kişilik bir orduyla Abdülmelik'le savaşması için gönderdi. Belc, Abdülmelik'i hicrî 130 yılının Cemâziyelevvel ayında Vâdilkurâ'da karşıladı. İki ordu orada karşı karşıya gelip durdular. Belc onları sünnete ve Allah'ın kitabıyla amel etmeye çağırdı, [o ve arkadaşları] Abdülmelik'in zulmünü ve arzusuna göre hüküm verdiğini anlattılar. Bunun üzerine Şamlılar onlara sövdüler ve "Söylediğiniz kötü sözlere siz daha lâyıksınız!" dediler.

Ardından Belc ve taraftarları saldırıya geçtiler. Şam ordusu dağıldı. Abdülmelik küçük bir grupla direndi ve yüksek sesle şöyle seslendi: "Ey Şam halkı! Ey [mukaddesatını] koruyan halk! Dininizi ve halifenizi savunun!"

Onun bu çağrısı üzerine Şam ordusu toparlanıp hücuma geçti ve direndi. Bu saldırı sonucunda Belc ve taraftarlarının çoğu öldürüldü. Hemdânlı Sabbâh adında biri 100 kişilik bir İbâdî grupla direnmeye devam etti. Abdülmelik onlarla üç gün boyunca savaştı. Onlardan 70'ini öldürdü. Geriye kalan 30 kişi Medine'ye döndü. Abdülmelik, Belc'in [kesik] başını bir mızrağın ucuna taktı. Benî Zafer'den Ebû Vecze [bu manzara karşısında] şöyle dedi:

Belc'in kafası, üstünde bir şey yok, açık ve gövdesinden ayrılmış
Ağaçtan bir direğe sabitlenip asılmış

Dediler ki: Vâdilkurâ'dan kaçanlar Ebû Hamza'nın yanına vardılar ve "Biz savaştan kaçtık!" dediler. Ebû Hamza onlara "Ben sizin dönüş yerinizim!" dedi ve Medine'de yerine vekil olarak "Mufaddal" adında birini bırakarak Mekke'ye gitti. Ancak Mufaddal [Medine'de otoriteyi sağlayamadı ve] kölelerle pazarcı esnafı onun askerleriyle savaştı, Mufaddal ve onun taraftarlarının büyük bir çoğunluğu öldürüldü. Geriye kalanlar da kaçtılar. Böylece Medine'de hiçbir İbâdî kalmadı. Bunun üzerine Zeyneb'in mevlâsı, Hakem b. Ebü'l-Âs'ın çocuklarından Ebü'l-Beydâ Şümeyl şöyle dedi:

Keşke yakın olsaydı bize Mervân
Pazartesi gününde akşam olduğu zaman
Üzerimizdeki utancı kaldırdık o zaman
Çıkarırdık meşrefî kılıçlarımızı kınlarından o zaman

Ardından Abdülmelik b. Muhammed b. Atıyye Medine'ye geldi ve orada bir ay kaldı. Sonra oradan Mekke'ye geçti. O sırada Mekke'de [vali olarak] Muhtâr b. Avf bulunuyordu. Halka şöyle seslendi: "Ey Mekke halkı! İşte bunlar [nasıl olduklarını] size sorduğumuzda sizin 'Haksızlık yapıyorlar ve zulmediyorlar!' dediğiniz kişilerdir. Öyleyse bize karşı onlara yardım etmeyin!"

Abdülmelik Hâricîlerle iki yönde karşı karşıya geldi. Askerlerini iki gruba ayırdı. Bunlardan birini Ebtah'a, diğerini Mekke'nin aşağısına konuşlandırdı. Derken savaş başladı ve Şam ordusu bozguna uğradı. Mina Yokuşu'na kadar çekildiler. Sonra tekrar toparlanıp hücuma geçtiler ve savaştılar, direndiler. Ebrehe öldürüldü. İbn Hebbâr onu Meymûn Kuyusu'nun yanında gizlenmiş olarak buldu ve öldürdü. Onu Ebtah'ta öldürdüğü de söylenmektedir. Akabinde [başsız kalan] Hâricîler dağıldılar.

Ebû Hamza, Abdülmelik b. Muhammed ile Mekke'nin aşağısında karşı karşıya geldi ve savaştılar. Muhtâr b. Avf Ebû Hamza'yı vadinin girişinde öldürdü. Ebû Hamza ile birlikte hanımı da öldürüldü. O esnada hanımı şöyle diyordu:

Ben en bilgili, saygıdeğer bir âlimin kızıyım
İsmimi soran bilsin ki Meryem'dir benim adım
Ben bileziklerimi keskin bir kılıca sattım

Hâricîler dağıldı. Şam ordusu onlardan 400 kişiyi esir aldı. Abdülmelik onları çağırdı ve "Sizi isyana sevk eden şey nedir?" diye sordu. Onlar da "Ebû Hamza bize cenneti garanti etti!" dediler. Abdülmelik onları öldürdü. Ayrıca Muhtâr ile Ebrehe b. Şürahbîl b. Sabbâh el-Himyerî'yi Hayf vadisinin girişinde astı.

Ali b. Husayn Kureyş evlerinden birine girdi. Şamlılar evin etrafını kuşatıp ateşe verdiler. Bunu gören Ali kendisini evden dışarıya attı ve onlarla savaştı. Ancak esir alındı, öldürüldü ve Muhtâr ile birlikte asıldı. Müminlerin emîri Ebü'l-Abbas başa geçinceye kadar cesedi asılı kaldı. Ebü'l-Abbas yönetime gelince Mühelhel el-Hüceymî hac için Mekke'ye gitti, bir gece onun cesedini asılı olduğu yerden indirerek defnetti.

Ebû Vecze şöyle dedi:

Allah rezil rüsvâ etsin Ebrehe ile Belc adlı kişiyi!
Bir de dininde isyan edip doğru yoldan ayrılan kişiyi!

Bu arada Sürâkî, müminlerin emîri Ebü'l-Abbas başa geçinceye kadar sürekli gizleniyordu. Bazıları onun Ebû Hamza ile birlikte öldürüldüğünü söylerler.

Mekke'de iki hünsâ vardı. Birinin adı Üseylit, diğerininki Sa'tere idi. Üseylit İbâdîlerin yanına gidip geliyordu. İbâdîler onu öldürdüler. Sa'tere ise Şamlıların yanına gidip geliyor ve onlara [istihbarat kabilinden] haberler getiriyordu. Şamlılar da onu öldürdüler. Sa'tere öldürülmeden önce şöyle bir itirafta bulundu: "Vay başıma gelenler! Biz [haber getirirken güya kendimizce] oyun oynuyor, eğleniyor ve yalan söylüyorduk."

Aşırı derecede korkmasından dolayı [öldürüldüğü sırada] Sa'tere'nin kanı çekildi. Ondan sonra [insanlar arasında darbımesel gibi] şu söz söylenir oldu: "Sa'tere'nin kanından daha saf!" Çünkü onun kanı çok korkmasından dolayı saf idi.

Medâinî dedi ki: Ebû Hamza hasta iken savaştı. Başını yıkadı ve sarık sardı. Bir taraftan da şöyle diyordu:

Bir baş taşıyorum ki bıktım taşımaktan onu
Bıktım yıkamaktan ve yağlamaktan onu
Dikkat edin! Ne zaman atılacak üzerimden yükü onun?

Muhammed b. Atıyye onun bu sözlerine şöyle cevap verdi:

Buldun sen, onun yükünü üzerinden atacak kişiyi
Yeter sana, keskin bir kılıcı yüklenip taşıman onu!

Bu ikinci beyiti Tâlibü'l-Hakk'ın kendisine söylediği de nakledilmektedir.

Öte yandan İbâdîlerin bozgunu Yemen'e çekilmelerine kadar devam etti. Abdülmelik, Urve b. Atıyye'yi fetih müjdesini vermek üzere Mervân'a gönderdi. Tâlibü'l-hak lakabıyla anılan Abdullah b. Yahyâ San'a'dan [Mekke'ye doğru] yola çıktı. [Bu haberi alan] Abdülmelik de Mekke ve Tâif'te kendi yerine vekâlet edecek yöneticiler bırakıp ona doğru hareketlendi. İki ordu bir ovada karşı karşıya geldi. Şam ordusu Hâricîlerden pek çoğunu öldürdü. [Hâricîlerin mağlûp olduklarını gören] Şamlılar ganimet ve yağma ile meşgul olmaya başladılar. [Bunu fırsat bilen] Hâricîler onlara saldırdılar. Ancak Abdülmelik onları geri püskürttü ve tekrar saldırıya geçti. İki ordu birbirleriyle kıyasıya savaştılar. Şiddetli bir çarpışma oldu. Sonra ayrıldılar, ardından tekrar toparlanıp yeniden savaşmaya başladılar. Abdullah b. Yahyâ, yanında yer alan 1.000 adamla birlikte piyade olarak savaştı. Abdullah b. Yahyâ şöyle diyerek kılıç sallıyordu:

Vuruyorum bir kavme ki boşa gitmiştir amelleri onların!
Allah bizim mevlâmızdır, hiçbir mevlâsı yoktur onların!

[Bu şiddetli savaşın sonunda] Abdullah b. Yahyâ öldürüldü. [Daha önce bahsi geçtiği gibi] onun bir gözü kördü. [Başsız kalan] askerleri

hezimete uğradı. Her tarafta [yakalanıp] öldürüldüler. Bozguna uğramaları San'a'ya çekilinceye kadar devam etti. Ebû Sahr el-Hüzelî [onların bu yenilgisini] şöyle dile getirdi:

Öldürdük isyan eden azgını ki onun künyesi
Ebû Hamza'dır; azgındır, sapıtandır o, Yemen'dir onun beldesi
Ebrehe el-Kindî'yi yuvarladı [ölüm çukuruna] mızraklarımız
Belc'e sabahleyin tattırdı ölümü kılıçlarımız
Kınlarından çıkarıldıkları gün geride bırakmadı kılıçlarımız
Mervân'a isyan eden despot bir insanı

San'a ve Yahyâ b. Abdullah b. Amr b. Seyyâk el-Himyerî Olayı

Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Medâinî dedi ki: Abdülmelik, oğlu Yezîd b. Abdülmelik b. Muhammed b. Atıyye es-Sa'dî'yi Abdullah b. Yahyâ'nın öldürüldüğü haberini vermek üzere Mervân'a gönderdi. Kendisi de Mekke'ye döndü. [Haber kendisine ulaştıktan sonra] Mervân, Abdülmelik'e bir mektup yazdı ve San'a'ya gitmesini emretti. Yezîd b. Abdülmelik b. Muhammed babasının yanına dönerken Belkâ'da[609] öldü. Arkadaşları [onda olan Mervân'ın mektubunu alıp] Abdülmelik'e takdim ettiler. Bunun üzerine Abdülmelik Mekke'de kendi yerine vekil olarak oğlu Muhammed b. Abdülmelik b. Atıyye'yi bıraktı ve Benî Mürre'den Rûmî b. Mâ'iz el-Gatafânî'yi azletti. Bazıları Rûmî'nin Benî Kilâb'dan olduğunu söylerler. Velîd b. Urve b. Atıyye'yi Medine'ye vali olarak atadı. Oğlu Muhammed b. Abdülmelik'e hicrî 130 yılında insanlara hac yaptırmasını emretti.

Cezîre halkı Cezîre'ye gitmek üzere yola çıktı. Mervân onların tek gözlü Abdullah b. Yahyâ Tâlibü'l-Hakk'ın öldürüldüğü takdirde [cesedini kendi beldelerine götürme] şartına uydu. Abdülmelik San'a'nın beldelerine yaklaşınca Abdullah b. Yahyâ'nın oraya vali tayin ettiği kişi Hadramut'a doğru yola çıktı. Cumhûr b. Şihâb el-Havlânî San'a halkından bir grupla birlikte ona tâbi oldu. Abdülmelik onlarla savaştı. Onların iki deve yükü mal ve ağır/değerli eşyalarını ele geçirdi. Ele geçirdiği mallarla birlikte San'a'ya geldi.

---

609 Şam ile Vâdilkurâ arasında birçok yerleşim birimini içine alan geniş bir bölgedir. (çev.)

Abdülmelik b. Muhammed San'a'ya gelince Hâricîlerin peşine düştü ve onlardan 300 kişiyi San'a'da [yakalayıp] öldürdü. Memurlarını etraftaki şehirlere gönderdi. Bu memurlar onun için birkaç ay boyunca haraç topladılar. Sonra Zülkelâ' ailesinden Yahyâ b. Abdullah b. Amr b. Seyyâk el-Himyerî büyük bir orduyla Cened'de Abdülmelik'e isyan etti. Abdülmelik, Abdurrahman b. Yezîd b. Atıyye'yi onun üzerine gönderdi. Abdurrahman, Yahyâ'yı hezimete uğrattı ve askerlerinin hepsini öldürdü. Abdurrahman San'a'ya döndü. Yahyâ b. Abdullah oradan Aden'e geçti ve 2.000 kişi topladı. Bu kez Abdülmelik [bizzat kendisi] onunla savaştı, onu ve askerlerinin büyük bir çoğunluğunu öldürdü. Sağ kalanlar ise dağıldılar. [Bu zaferin ardından] Abdülmelik tekrar San'a'ya geri döndü.

Yahyâ b. Kerib ve Abdullah b. Ma'bed Olayı

Yahyâ b. Kerib el-Himyerî -Mezhicî olduğu da söylenir- deniz sahilinde isyan hareketini başlattı. Kendisine İbâdîlerden bir topluluk katıldı. [Bunu duyan] Abdülmelik, Ebû Ümeyye el-Kindî'yi onun üzerine gönderdi. İki grup sahilde karşı karşıya geldi. İbâdîlerden bir kısmı öldürüldü. Akşam olunca [savaşmayı bırakıp] ayrıldılar. Akabinde İbâdîler Hadramut'a yöneldiler. Orada valilik makamında Abdullah b. Yahyâ b. Umeyr el-Himyerî'nin atadığı Abdullah b. Ma'bed bulunuyordu. Yahyâ b. Kerib onunla birlik oldu. Öte yandan Ebû Ümeyye, Abdülmelik b. Muhammed'in yanına geri döndü. Abdülmelik San'a'da Abdurrahman b. Yezîd b. Atıyye'yi vekil bırakıp Hadramut'a gitti.

Abdullah b. Ma'bed'e Abdülmelik'in kendilerine doğru geldiği haberi ulaştı. Bunun üzerine Hadramut'un kuşatılacağı korkusuyla Şibâm[610] şehrine yiyecek ve ihtiyaç malzemeleri depo ettiler. Sonra Abdülmelik'i sahrada karşılama fikrini benimsediler. Büyük bir ordu hazırlayıp Hadramut'tan çıktılar ve dört konaklama mesafesindeki bir çölde konuşlandılar. Abdülmelik de oraya geldi ve bütün gün boyunca onlarla savaştı. Akşam olduğu zaman, onların Şibâm'da yiyecek stokladıkları haberi kendisine ulaştı. Bu haber üzerine bir kısım askerini geceleyin Hadramut'tan Şibâm'a gönderdi.

610 San'a'ya sekiz fersah uzaklıkta; içinde büyük mağaraların, suların, hurmalık ve üzüm bağlarının bulunduğu yüksek bir dağdır. Bu ifadeyle orada aynı adla anılan bir şehrin kurulduğu anlaşılmaktadır. (çev.)

Sabah olduğunda gün ortasına kadar tekrar onlarla savaştı. Sonra [savaşmayı bırakıp] birbirlerinden ayrıldılar. Akşam olduğunda Şibâm'a gönderdiği askerlerin peşinden gitti. O gecenin sabahında Abdullah b. Ma'bed ve İbâdîler Şam ordusundan hiçbir eser görmediler. [Durumu fark edip] onların peşlerine düştüler. Ancak Şamlılar onlardan önce çıktıkları için Şibâm'a vardılar ve onların depoladıkları malları aldılar. Bir yandan da Abdülmelik onların güzergâhına silâhlı askerler yerleştirip yollarını kesmek suretiyle depoladıkları mallara ulaşmalarını engelledi. Bundan ötürü mallarını alamadılar. Ardından Abdülmelik [erkeklerden] yakalayabildiklerini öldürdü ve [kadın ve çocuklardan] ele geçirdiklerini köle olarak alıkoydu, mallarına da el koydu.

Hicrî 131 yılının Şevval ayı girince Mervân, Abdülmelik'e bir mektup yazdı. Mektubunda kendi yerine bir vekil tayin etmesini ve hac mevsiminde gelip insanlara hac farîzasının edasında [sevk ve idare cihetiyle] öncülük etmesini emretti. Abdülmelik kendilerinden birini vali atama şartıyla Hadramut halkı ile barış yaptı. [Sözünü tutarak] içlerinden razı oldukları birini Hadramut'a vali tayin etti. Mâlûm mallarını onlara geri verdi ve [anlaşmalarını kayıt altına alan] bir belge tanzim etti. Velîd b. Urve'ye bir mektup gönderdi. Mektubunda Medine'den Mekke'ye gitmesini, kendisi geç kaldığı takdirde hac farîzasının edasında insanlara öncülük etmesini ve namaz kıldırmasını emretti. Mektubunu [Velîd'e götürmesi için seçtiği] bir adama verdi. Ona gevşekliği bırakıp olabildiğince hızlı gitmesini emretti. Bu emri alan adam Medine'de Velîd'e [bir an önce mektubu ulaştırmak üzere] atına atlayıp yola çıktı.

Abdülmelik San'a'da yerine Abdurrahman b. Zeyd b. Atıyye'yi bırakıp on iki kişiyle birlikte [Mekke'ye gitmek üzere] yola çıktı. Tâlibul-Hakk'ın yanı sıra içlerinden bazılarının başına belâ olduğu Murâd toprağına varınca onlardan bir grup Abdülmelik'in yolunu kesti. Abdülmelik "İşte bu; müminlerin emîrinin hac mevsiminde orada olmamı emreden, bana yolladığı mektubudur!" dediyse de ona inanmadılar, onunla savaştılar ve onu öldürdüler. [Onu öldürdükten sonra] eşyalarınının arasında Mervân'ın kendisini hac mevsimi için görevlendirdiği mektubu buldular. Daha sonra Hemdân'dan bir grup geldi ve onu defnetti.

Abdülmelik'in 40 kişiyle birlikte yola çıktığı, Hemdân ve Murâd'dan bazı kişilerin onu takip ettikleri, onun mağlûp olup [kaçtığını] zannederek onu öldürdükleri de söylenmektedir. Bunlar Hâricî idiler. Ona "Sen Abdullah b. Yahyâ'yı, Muhtâr'ı, Belc'i ve Ebrehe b. Sabbâh'ı öldürdün!" dediler. Onunla beraber yanındakileri de öldürdüler. Abdülmelik'in [kesik] başını Hadramut'a gönderdiler.

Bu haber [Abdülmelik'in San'a'da yerine vekil bıraktığı] Abdurrahman b. Zeyd b. Atıyye'ye San'a'da iken ulaştı. Bunun üzerine Abdurrahman, Şu'ayb el-Bârikî'yi süvari bir birlikle oraya gönderdi. Bunlar erkekleri ve çocukları öldürdüler, [hunharca] kadınların karınlarını yardılar, malları yağmaladılar ve köyleri yakıp yıktılar. Öte yandan Ebü'l-Velîd Urve hac farîzasının edasında insanlara öncülük etti. Mervân, Yûsuf b. Urve b. Atıyye'yi Mekke-Medine-Tâif bölge valisi olarak atadı.

Mervân, Velîd b. Urve b. Atıyye'yi Yemen'e gönderdi. Velîd [oraya gitti ve Hâricîlerden uzak duran] suçsuzları da, [onlara yakınlığı] şüpheli olanları da öldürdü. Yahyâ b. Kerib ile Abdullah b. Ma'den'in üzerine onlarla savaşanları gönderdi. Bu gönderilen kişiler ikisini de öldürdüler. Mervân'ın bizzat kendisinin savaştığı ve o iki kişiyi öldürdüğü de söylenir. Müminlerin emîri Ebü'l-Abbas halife oluncaya kadar Velîd Yemen'de ikamet etmeye devam etti.

Dediler ki: Mervân, elçisini Abdülmelik b. Muhammed'e gönderdikten birkaç gün sonra onu hatırladı ve şöyle dedi: "Biz Allah'ın kullarıyız ve O'na döneceğiz. Abdülmelik'in öldürüldüğünü tahmin ediyorum. Galiba mektubum ona ulaşınca verdiğim göreve yetişememe korkusuyla hızlı gitmek amacıyla yanında az bir koruma ve teçhizat ile yola çıktı. Oysa o, sevdiklerini öldürdüğü bir toplumun topraklarında idi. Bundan ötürü [intikam için onlar tarafından yolu kesilip] öldürüldü." Bu sözlerinin ardından şu beyiti okudu:

Şayet asker topluyorsan işte buldun sen asker
Ümmü Uveyf ile kısır şahlar [olsun sana nefer!]

Mervân'ın Irak Valisi Yezîd b. Ömer b. Hübeyre

Dediler ki: Yezîd b. Ömer b. Hübeyre, Mervân tarafından vali olarak atanıp Irak'a geldiği zaman Basra halkından içlerinde Dâvûd b. Ebû Hind ile Saîd b. Ebû Arûbe'nin de bulunduğu bir heyet ona geldi. Yezîd onlara şöyle dedi: "Bana bakın! Bende görüp de yadırgadığınız bir şey olursa bana söyleyin, onu terk edeyim! Hangi valinin azledilmesini düşünürseniz onu bana gösterin, onu azledeyim!"

Yezîd iffetli, takvâ sahibi, âlim ve cesur biriydi. Her gün akşam yemeğini insanlarla beraber yerdi. İkindi namazı kılındıktan hemen sonra [büyükçe bir sofra kurulur ve etrafına] oturaklar konurdu. İnsanlar yerlerine oturunca büyük bardaklarla süt ve meşrubat getirilirdi. Ardından yemekler gelir ve insanlar akşam namazının vaktine kadar yemek yerlerdi. Yezîd [yemek bitince insanların ellerini silmeleri için] mendil getirilmesini emrederdi. Daha sonra insanlar [akşam] namazı için dağılırlardı.

Yezîd'in, geceleri sohbet ettiği fakihlerden oluşan bir arkadaş grubu vardı. Dâvûd b. Ebû Hind, İbn Şübrüme ve İbn Ebû Leylâ o fakihlerden bazılarıdır. İbn Şübrüme şöyle dedi:

Akşamladığımızda ve uyku bize meylettiği zaman
İki rahattan birini getirir, İyâd bize o zaman

İbn Şübrüme "İyâd" ismiyle Yezîd'in bekçisini kastetmektedir. Yezîd her gece on ihtiyacı tespit eder, onların giderilmesine karar verir ve hemen o gecenin sabahında da kararını uygulardı.

Bana Ömer b. Şebbe, Hallâd el-Arkat'tan naklen Selm b. Kuteybe'nin şöyle dediğini anlattı: "Yezîd b. Hübeyre bazen konuşmasında hata yapardı. Bu az vuku bulan bir durumdu. Bir gün ona 'Bazen konuşmanda [fasih konuşmuyorsun ve] hata yapıyorsun. Ey emîr, keşke bu hatanı düzeltsen!' dedim. O da bana 'Bundan sakın!' dedi ve sözüne şöyle devam etti: 'Ey Selm! Sen her ilmi biliyor musun?' Ben onun bu sorusuna 'Her ilimden bana yetecek kadar olanı aldım!' diye cevap verdim. 'Peki!' dedi ve şu soruyu sordu: 'Bir kişi öldüğünde mirasçı olarak ebeveyni ile iki kızı varsa mirası nasıl taksim edersin?' Ben 'İki kızı miras kalan malın üçte ikisini, ebeveyn de altıda ikisini alır.' deyince 'Ya iki kızdan biri ölürse?' diye sordu.

Onun bu sorusuna 'Anneye malın üçte biri verilir. Geriye kalan babanın olur.' diye cevap verdim. [Bu cevabı yeterli bulmayan] Yezîd bana şu sözüyle ders verdi: "Ey Selm! Bu mu senin için yeterli olan ilim?"

Dediler ki: Yezîd b. Hübeyre el-Asgar, Ömer b. Necm b. Bistâm b. Dırâr b. Ka'kâ' ile Benî Bekir b. Vâil'den bir adamı Hâricî görüşlerinden dolayı tutukladı. Benî Bekir b. Vâil'e mensup olanı serbest bıraktı. Benî Temîm'den olanı ise hapsetti. Ramazan bayramı olduğunda Ebû Nuhayle ayağa kalkıp şu şiiri okudu:

Dün serbest bıraktın Benî Bekir'e mensup esiri!
Çözme imkânı yok mu sert kelepçeleri
Özrü az olan Benî Temîm'e mensup olandan?
Bir ip, merdiven ya da köprü gibi vesileden dolayı
Anlamayan şunu bilsin ki ben kesinlikle biliyorum olayı
O delidir, ta eskiden beri
Asil bir soyun ve çalışan bir aklın eri!

Yezîd, Horasanlı arkadaşı Nasr b. Seyyâr'a çok tutkundu. Ebû Müslim ile Ebü'l-Abbas'ın halife olması için çalışanların faaliyetleri ortaya çıkınca ona bir mektup yazıp ondan yardım istedi. Ancak Nasr ona yardım etmedi ve hatta daha önce zikrettiğim şu beyitleri söyledi:

Yezîd'e söyle! En hayırlı söz en doğru olandır
Kesinlikle anladım ki yoktur yalanda hiçbir hayır
Horasan öyle bir yerdir ki gördüm ben orada
Öyle yumurtaları ki hayrette kalırsın şayet civciv çıkarırsa

Nasr, Mervân'a da bazı beyitler yazıp gönderdi. Onların birinde şöyle diyordu:

Hayretimden dolayı dedim ki: Keşke anlayabilsem
Benî Ümeyye, uyuyor mu yoksa uyanık mı, ah bir bilebilsem!

Dediler ki: Benî Esed'in mevlâsı Ebû Atâ es-Sindî, İbn Hübeyre hakkında şöyle dedi:

İkamet etti Yezîd Fırat'ın kıyısında bir yıl boyunca
İnsanlar dediler ki: Bu ikisinden hangisi Fırat, [kafaları karışınca?]
Hayret, deniz gibi cömert kişiye! Geceleyin sunar meşrubat içimi
Bütün insanlara ama ıslatmaz benim küçük dilimi!
Kasideler takdim ettim Benî Kays'ın kahramanına
Zarar ve ziyanla geri döndü o kasideler bana
Bir kıvılcım çaktırmadan geri döndüler bana
Sadece boş sözler vaat edildi bana

Ebû Atâ'nın bu sözleri üzerine İbn Hüreyre ona "Ey Ebû Atâ! Ne kadar para senin küçük dilini ıslatır?" diye sordu. O da "On bin dirhem!" deyince İbn Hüreyre ona bu meblağın ödenmesini emretti.

Yine Ebû Atâ şöyle dedi:

Kasideler takdim ettim Benî Kays'ın kahramanına
Muhabbet ve kardeşlik ümit ettim onlarla
Kaşlarında yünle geri döndü o kasideler bana
Öyleyse ben de ararım ümidi Allah katında

Beşşâr el-A'mâ uzun bir kasidesinin bir yerinde şöyle dedi:

İnsanların emîrine yönlendirdim ben onu
Akıyor sazlıktan mahcubiyet bürümüş onu
Bir gence yönlendirdim ki içirir onun iki cömert eli
Suçlunun kanını, akıp durdukça zaman seli

Yezîd [bu kasideden haberdar olunca] ona ulaştı ve onu giydirdi.

Yezîd b. Ömer peltek olan Ebû Atâ es-Sindî'ye şöyle dedi:

Ümmü Avf değildir, Safrâ'nın künyesi
Onun iki küçük ayağı, iki tırpandır sanki!

Ebû Atâ, onun bu sözüne "Ey emîr!" diye başlayarak şu cevabı verdi:

Beni zor duruma düşürmek istedin, yine istedin sen
Beni şu dilimden dolayı ayıplamak istedin sen!

İkinci mısradaki "Beni şu dilimden dolayı ayıplamak" ifadesinin yerine "Bundan dolayı bunu yaptın!" ibaresinin yer aldığı başka bir rivayet de

mevcuttur. Yezîd b. Hübeyre'nin savaşları ve öldürülmesiyle ilgili haberleri bu eserimizde daha önce anlatmıştık. Bu konudan sonra da [bazılarını] zikredeceğiz.

Mervân, hicrî 132 yılının Zilhicce ayında 62 yaşında iken [Mısır'da] Bûsîr'de öldürüldü. Ebü'l-Abbas Kûfe'de iken onun öldürüldüğü haberini aldı.

Ebü'l-Abbas'ın Basra'ya tayin ettiği ilk vali Süfyân b. Muâviye b. Yezîd b. Mühelleb oldu. Sonra bu vali azledildi ve yerine Hafs b. Ömer b. Osman b. Kabîsa b. Ebû Sufre atandı. Hafs, İbn Hübeyre'nin peşine düştü ve onu Vâsıt'ta öldürdü.

Mervân b. Muhammed b. Mervân b. Hakem'in Öldürülmesi

Dediler ki: Ebû Müslim'in Horasan'da durumu güçlendi, şanı yüceldi. Horasan valisi Nasr b. Seyyâr'ın gücü ise zayıfladı. Bunun üzerine Nasr, Mervân'a şu şiiri yazdı:

Görüyorum ki külün deşilmesi ve közün parlaması
Sonucunda beklenir ondan alevin çıkması
Zira ateş yakılır iki dal ile
Savaş başlar öncesindeki söz ile
Hayretimden dolayı dedim ki: Keşke anlayabilsem
Benî Ümeyye, uyuyor mu yoksa uyanık mı, ah bir bilebilsem!

Mervân da ona cevap olarak şunu yazdı: "Olaya şahit olan kimse, ondan uzak olanın görmediğini görür. Böylece senden önce habîs uru keser." Bu mektubun metnini okuyunca Nasr şöyle dedi: "O, kendisinin bize yardım edemeyeceğini bildirdi." Akabinde Mervân, Irak valisi Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'ye şunu yazdı: "Allah'tan kork ve tedbirini al! Horasan'ı kaybedebilirsin!" Ancak Yezîd kıskanç bir insandı. Nasr'ın duyduğunu gidermesini (isyan girişimini bastırmasını) hoş karşılamadı ve işi oluruna bırakarak aldırış etmedi.

Nasr, Yezîd'e şunu yazdı: "Şamlı, 1.000 sarıklı askerle bana yardım gönder ve her gün bana bir veya iki adam yönlendir ki Horasan halkı benim bir desteğimin olduğunu anlasın!" Fakat Yezîd bunu yapmadı.

Kendisine yazdığı mektupları hafife alıyordu. Nasr "Allah'a yemin olsun ki [o değer vermese de] ben yine de ona mektup yazmayı düşünüyorum!" diyerek şunu yazdı: Nasr b. Seyyâr el-Kinânî'den Yezîd b. Ömer el-Fezârî'ye,

Yezîd'e söyle! En hayırlı söz en doğru olandır
Kesinlikle ortaya çıktı ki yoktur yalanda hiçbir hayır
Horasan öyle bir yerdir ki gördüm ben orada
Öyle yumurtaları ki hayrette kalırsın şayet civciv çıkarırsa
İki yıllık civcivler ama büyümüşler
Henüz uçamasalar da kanat kuyruk dizmişler
Şayet orada tedbir alınmaz da bir de uçarlarsa
[Hiç şaşma, o zaman] acayip bir savaşın ateşini yakarlarsa!

İbn Hübeyre ona şu cevabı yazdı: "Uzatma! [Sana gönderecek] tek bir adamım bile yok!"

Mervân Şam'daki valisi Velîd b. Muâviye b. Abdülmelik b. Mervân'a mektup yazıp İbrâhim b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas'ı önceki görev yerine göndermesini emretti. Nasr'a da bir mektup yazdı ve Horasan'da Arapça konuşan hiçbir kimseyi sağ bırakmayıp hepsini öldürmesini emretti. Bunun üzerine Nasr "Bu adam ahmaktır!" dedi. Nasr için işler günden güne bozuldu ve [buna daha fazla dayanamayıp] kaçtı. Bu haberi bu kitabımızın daha önce geçen "Davet Olayı" bahsinde zikretmiştik.

Dediler ki: Ebû Müslim için işler yoluna girdi ve Kahtabe b. Şebîb b. Hâlid b. Ma'dân b. Şems b. Kays b. Ekleb b. Sa'd b. Amr b. Amr b. Sâmit'i -onun da ismi Amr b. Ganm b. Mâlik b. Sa'd b. Nehbân b. Amr b. Gavs b. Tay b. Üded'dir- Irak'a gönderdi. Yanında Ebû Gânim Abdülhamîd b. Rib'î b. Hâlid b. Ma'dân ve Horasan ehlinden ileri gelen başka kimseler de vardı. Kahtabe beraberinde çokça mal götürdü.

Kahtabe'nin öncü birliğinin başında oğlu Hasan vardı. Kahtabe, Nübâte b. Hanzale ile Cürcân'da karşı karşıya geldi ve Nübâte'yi öldürdü. Böylece Şam ordusu mağlûp oldu.

İbn Hübeyre, Âmir b. Dubâre'yi ve beraberinde Dâvûd b. Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'yi de Kahtabe'nin üzerine gönderdi. Kahtabe onlarla İsfahan'da karşı karşıya geldi ve İbn Dubâre'yi öldürdü.

Kahtabe, Ebû Avn Abdülmelik b. Yezîd el-Ezdî'yi Nihâvend'den Şehrezûr'a yönlendirdi. Orada Osman b. Süfyân'ı öldürdü. Mervân onu öncü kol olarak yollamıştı. Ölüm haberi kendisine ulaşınca Mervân, Re'sül'ayn'da konakladı. Daha sonra Musul'a gitti ve Zâbî'de konaklayıp hendek kazdı.

Ebû Seleme ed-Dâ'iye'yi Ebû Avn Uyeyne b. Mûsâ b. Ka'b'a destek olarak yolladı. Müminlerin emîri Ebü'l-Abbas ortaya çıktı ve Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbas'a Mervân'la savaşma görevi verdi. Ebû Avn'a geldiğinde çadırını ve içindekileri bırakıp gitti.

Abdullah b. Ali şurta teşkilâtının başına, Bağdat'ta Hamîd b. Kahtabe'nin ağılının ortasında boş bir arazi sahibi olan Habbâş b. Habîb et-Tâî'yi getirdi. Hicrî 132 yılının Cemâziyelâhir ayının üçüncü gününde İbn Ali, Zâbî'de bir geçit yeri sordu ve ona o yer gösterildi. Uyeyne b. Mûsâ b. Ka'b'ı 5.000 kişi ile oraya yönlendirdi. Uyeyne, Mervân'ın birliğine yetişti ve onunla savaştı. [Savaş meydanından] ateşler yükseldi ve savaşa son verip ayrıldılar. Uyeyne Abdullah b. Ali'nin birliğine döndü ve beraberindekiler o geçide daldılar.

Ertesi sabah Mervân bir köprü kurdu. Oğlu Abdullah b. Mervân'ı üzerinden karşıya geçirdi ve İbn Ali'nin birliğinin aşağısında bir hendek kazdı. Abdullah b. Ali, Muhârık b. Affân'ı 4.000 kişi ile [cepheye] yolladı. Ubeydullah b. Mervân da ona karşı Velîd b. Muâviye'yi gönderdi. Velîd, Muhârık'a gece baskın yaptı ve Muhârık'ın askerleri hezimete uğradı. Kendisi esir alındı ve öldürülenlerin başları ile Mervân'a gönderildi. Mervân ona "Sen Muhârık mısın?" diye sorunca o "Hayır ama ben o birlikte bulunan kölelerden biriyim." dedi. -Muhârık zayıf ve çirkin biriydi.- Bu kez Mervân ona "Muhârık'ı tanıyor musun?" diye sordu. O "Evet!" dedi. Mervân "Öyleyse bu başlar arasında onun başı var mı? Bir bak!" dedi. Bunun üzerine Muhârık oradaki başlardan birine işaret ederek "İşte o budur!" dedi. Sonra Mervân onu serbest bıraktı.

Mervân'ın askerlerinden biri Muhârık'ı görerek şöyle dedi: "Allah, kulu Ebû Müslim'e lânet etsin! Bizimle savaşmaları için şunları göndermiş!"

Benî Fukaym'dan Umânî şöyle dedi:

Mervân onlara büyük belâlar indirdi sabah girince
Çiğler daha don iken şafaktan önce
Dövenlerin kuru hasadı ezmesi gibi onları ezince

İbn Ali'ye Muhârık'ın haberi ulaştı. Abdullah b. Ali b. Muhammed b. Savl'ı çağırdı ve ordunun başına getirdi. Sağ cenahında Ebû Avn, sol cenahında ise Mûsâ b. Ka'b yürüdü. Sol cenahına Mûsâ b. Ka'b'ın yerine oğlu Uyeyne'yi tayin ettiği de söylenmektedir.

Musul Toprağında Zâbî Savaşı

Dediler ki: Abdullah b. Ali, Mervân ile Mervân'ın sağında oğlu Abdullah ve solunda Velîd b. Muâviye b. Mervân b. Abdülmelik b. Mervân -ki o, Mervân'ın evlilik sebebiyle kızı tarafından hısımıdır- olduğu halde karşı karşıya geldi. Mervân dedi ki: Bugün güneş tepeden aşıp batıya doğru meyletmeye başlar ve onlar halen bizimle savaşmazlarsa onları Îsâ b. Meryem'in yanına göndeririz. Şayet o vakitten önce bizimle savaşırlarsa bizim işimiz bitiktir.

Mervân, İbn Ali'ye bir elçi gönderip ona öğle namazının sonrasına kadar savaşmamayı teklif etti. Bu teklife İbn Ali şöyle karşılık verdi: "Yalan söylersin, ey İbn Zerbî, güneşin zevalinden önce seni atlarla çiğneyeceğim inşallah!" [Savaşmaktan başka çaresi kalmayan] Mervân [askerlerine] "Yerinizde durun ve onların hücumunu önleyin!" dedi. Velîd b. Muâviye b. Mervân b. Abdülmelik hamle yaptı. Mervân buna öfkelendi ve ona sövdü.

Derken savaş patlak verdi. İnsanlar [bineklerinden] inip oklarla nişan aldılar. Süvarilere saldırıp onlarla savaştılar. Şam ordusu, püskürtülmüş gibi geri geri gitmeye başladı.

Abdullah b. Ali şöyle diyerek ileriye doğru yürüdü: "Ey rabbim! Daha ne zamana kadar uğrunda öldürüleceğiz?" Horasan erleri de şöyle nidâ ettiler: "İmam İbrâhim'in intikamı için! Ey Muhammed, ey Mansûr! Hüseyin, Zeyd ve Yahyâ'nın intikamı için! Ey Mansûr, öldür!" Böylece aralarında savaş kızıştı.

Bazı kimselerin rivayetine göre Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz, Mervân ile beraberdi. Bu rivayet asılsızdır. Fakat onun yanında Abdullah'ın dışında Ömer'in oğullarından biri vardı. O da Abdülazîz idi.

Mervân Yemânîlere dedi ki: "Gelin [ve savaşın!]" Onlar da şöyle dediler: "Benî Kays'a söyle, onlar gelsinler!" Onun teklifini reddetmelerinin sebebi Benî Kays'ı ön plana çıkarması ve Sâbit b. Nu'aym el-Cüzâmî ile Semt el-Kindî'yi öldürmesinden dolayı ona karşı oluşan kinleridir. Mervân şurta teşkilâtının başındaki Kevser el-Ganevî'ye "Gel, savaş meydanına in!" deyince ondan şu cevabı aldı: "Allah'a yemin olsun ki kendimi hedef yapacak değilim." Bu kez Mervân onu şöyle tehdit etti: "İnmezsen Allah'a yemin olsun ki seni öldürür ve kötü yaparım." Kevser [bu tehdide aldırmadı ve alaycı bir tavırla] "Allah'a yemin olsun ki buna güç yetirebilmeni dilerdim!" dedi.

Daha sonra Mervân mağlûp oldu ve köprü yıkıldı. Beraberindekilerden boğulanlar öldürülenlerden daha çoktu. Bazıları da dedi ki: Mervân'ın karnında bir ağrı oluştu ve onu tuvalet ihtiyacını gidermeye sevk etti. İnsanlar onun uzaklaştığını görünce "Bozguna uğradı!" dediler. Böylelikle Mervân'ın askerleri hezimete uğradılar ve onları geri çeviremedi. Bunu görünce Zâbî'deki köprüyü geçti ve takip edilmemesi için köprünün kesilmesini emretti. Mervân b. Hakem oğullarından 16 kişi boğuldu. Tahttan indirilmiş olan İbrâhim b. Velîd de boğulanlar arasındaydı. Yine denilir ki: İbrâhim geride kaldı. İbn Ali gelip diğerleriyle beraber onu da öldürdü. Şu da söylenir: Kardeşi Yezîd en-Nâkıs'ın ölümünden sonra Mervân ona galip geldiğinde öldürüldü. En iyisini Allah bilir. Bunun en doğrusu onu Abdullah b. Ali'nin öldürmüş olmasıdır.

Abdullah b. Ali'nin 12.000 kişilik ordusu vardı. Abdullah b. Ali boğulanların çıkarılmasını emretti. Onları çıkardılar ve şu âyeti okudu: "Bir zamanlar biz sizin için denizi yardık, sizi kurtardık. Firavun'un taraftarlarını da siz bakıp dururken denizde boğduk."[611]

Abdullah b. Ali ordusuyla beraber yedi gün konakladı. Saîd b. Âs'ın oğullarından bir adam Mervân'ı ayıplama sadedinde şöyle dedi:

---

611 Bakara, 2/ 50.

Kaçmak âdetidir Mervân'ın her dâim
İşi gücü kaçmak olan deve kuşuna döndü zalim!
Kaçtı kovulmuş olarak, övülmedi kararlılığı onun
Savaş esnasında yoktur dini ve asil soyu onun!

İbn Ali, Ebü'l-Abbas'a fethin gerçekleştiğini, Mervân'ın kaçtığını ve ordusunu topladığını yazdı. Bunun üzerine Ebü'l-Abbas şükür secdesine kapandı. Sonra iki rekât namaz kılıp şu âyeti okudu: "Tâlût askerlerle beraber cihad için ayrılınca dedi ki: Biliniz ki Allah sizi bir ırmakla imtihan edecek."[612]

İbn Ali'ye yedi gün oruç tutması gerektiğini yazdı. Kendisi de bugünleri oruç tutarak geçirdi. Ebü'l-Abbas, bu savaşa katılanlara 25.000 [dirhem] verilmesini emretti. İbn Ali de Uyeyne b. Mûsâ b. Ka'b'a daha önce Mervân'a ait olan bir câriye hibe etti.

İsmâil b. Abdullah el-Kasrî dedi ki: Mervân Zâbî Savaşı'ndan kaçıktan sonra Harran'da bana şöyle dedi: "Ey Ebû Hâşim! Ailemi alıp Rum şehirlerinden bir şehre vararak Rum reisi ile yazışıncaya kadar yol katetmeye karar verdim. Korkan ve kaçan bana gelmeye devam eder ve insanlar peşimden gelir. Böylelikle topluluğumuz artar." Bu bir görüşten ibaretti. Yemen halkına yaptıklarından, bir kısmını öldürüp Benî Kays'ı ön plana çıkarmasından dolayı ondan nefret etmiştim. Ona dedim ki: "Şirk ehlinin sana hâkim olup seni, aileni ve eşini ele geçirmelerinden Allah'ın seni korumasını niyaz ediyorum. Şam'a ve köylerine kaç! Oradan Mısır'a gidersin. Oranın adamları çoktur. Hem Şam ile İfrîkıye arasında olursun." Mervân benim bu sözlerime sadece "Sübhânallah!" diyerek karşılık verdi ve ardından elinde mızrağıyla önünde yürüyen Kevser el-Ganevî ile beraber yola koyuldu. Sonra Kınnesrîn'e uğradı. Tenûh ve Tay kabileleri ona saldırdı ve ordusunun gerideki birliklerine zayiat verdirdiler. Mervân akabinde Hıms'a uğradı. Orada da ona aynısını yaptılar ve şehirlerine girmesine izin vermediler. Sonra Dımaşk'a uğradı. Bazı râviler Dımaşk halkının, Dımaşk valisine baskı yaparak onun şehre girmesini engellediklerini söylerler. O vali, Velîd b. Muâviye b. Mervân b. Abdülmelik idi ve onunla beraberdi.

612 Bakara, 2/49.

Sağlam olan rivayet ise Dımaşk halkı vali Velîd vâsıtasıyla Mervân'ın şehre girmesine engel olmadılar. Aksine o şehre girdi ve Abdullah b. Ali onu öldürünceye kadar orada ikamet etti. İbn Ali'nin onu esir aldığı, Ebü'l-Abbas'a gönderdiği; onun da Mervân'ı öldürüp astığı da söylenir.

Derken Mervân Ürdün'e geçti. Hişâm b. Amr el-Kaynî ona saldırdı. Oradan Filistin'e geçti. Orada Hakem b. Dab'ân b. Ravh b. Zinbâ' ona saldırdı. Sonra Mısır'a geçti. Peşinden Haccâc b. Zeml el-Seksekî ona yetişti ve onun yanında yer aldı. Onun Ürdün valisi olan Rumâhis b. Abdülazîz el-Kinânî de ona yetişti ve onunla birlik oldu. Ürdün'e yakın bir yerin valisi olan Sa'lebe b. Selâme, Rumâhis'e tâbi oldu. Filistin'e vardıklarında Sa'lebe ona dedi ki: "Ey Rumâhis! İnsanlar bizden başın bedenden ayrılması gibi ayrılıp gittiler. Özellikle Benî Kays ki onlara karşı iyiliği boşuna yapmışız. Oysa o hayrı biz devletimizin onlarla kaim olduğu bir kavimden alıp onlara verdik. Benî Kays'tan ne vefa gördük ne de teşekkür!"

Abdullah b. Ali, Dımaşk'ı ele geçirdikten sonra Ebû Fütrus nehrine yürüdü. Sâlih b. Ali b. Abdullah'ı da Mervân ile savaşmak üzere yönlendirdi. Önünde öncü kuvvet olarak Benî Müsliye b. Âmir b. Amr b. Ulle b. Hald'e mensup Âmir b. İsmâil b. Âmir b. Nâfi' vardı. Âmir b. İsmâil, Mervân ile savaştı ve onu Bûsîr'de öldürdü.

Heysem b. Adî, Mervân'ı öldüren kişinin Müzâhim b. Hassân el-Hârisî olduğunu söyledi. Heysem'in dediğine göre Kevser el-Ganevî, Âmir b. İsmâil ile yazışmıştı. Mervân'a bu haber ulaştı. [Ancak onun tedbir almasına fırsat vermeden Müzâhim,] Mervân Mısır sınırında iken onu yakalayıp öldürdü.

Şu da söylenmektedir: Mervân'ın taraftarlarından bir grup bu işi Kevser'in yaptığından emin oldular ve onu öldürüp başını Mervân'a getirdiler. [Kesik başı karşısında gören] Mervân "Allah onu [rahmetinden] uzak etsin!" dedi ve ardından o topluluğa teşekkür edip onları övdü. Bazıları Abdullah b. Ali'nin Mısır'a gittiğini söylediler. Ancak bu sağlam bir rivayet değildir.

Medâinî bazı hocalarından naklen dedi ki: Abdullah b. Ali Dımaşk Kapısı'nda konakladı. O sırada Velîd b. Muâviye b. Mervân b. Abdülmelik b. Mervân da oradaydı. O, Mervân ile Zâbî'de de beraberdi. Mervân

Dımaşk'a yürüdüğünde arkasında orada halef olarak Velîd'i bıraktı ve Mısır'a yöneldi. Çünkü Dımaşk halkı ona muhalefet etmedi. Şehrin kapılarını kapatmış oldukları bir durumda Abdullah b. Ali onları kuşattı. Sonra aralarına ırkçılık girdi. Yemânîler Abbâsî taraftarlarını destekleyip kapıları açtılar. İbn Ali ve Horasanlılar içeri girdiler ve Emevî taraftarı olan herkesi öldürdüler. Velîd'i yakaladılar ve Abdullah b. Ali onu Ebü'l-Abbas'a gönderdi. O da onu öldürdü ve astı.

Deniliyor ki: Yemânîler, Velîd'e saldırdı ve onu öldürdüler. Ebü'l-Abbas'a da [kesik] başı gönderildi. Yine deniliyor ki: Onu İbn Ali öldürdü ve [kesik] başını gönderdi. En doğrusunu Allah bilir.

Abdüssamed b. Ali, Ebü'l-Abbas tarafından Abdullah b. Ali'ye destek olsun diye 4.000 kişilik orduyla gönderildi. Ona Dımaşk'ta yetişti. Abdullah Dımaşk surunu yıktı. Ardından Ebû Fütrus nehrine yöneldi. Hicrî 132 yılının Zilkâde ayında Sâlih b. Ali, beraberinde Âmir b. İsmâil el-Müslî ve Ebû Avn Abdülmelik b. Yezîd el-Ezdî ile Ebû Fütrus nehri üzerinden Mısır'a yürüdü. Abdullah'ın Sâlih'i yönlendirdiği söylenir. Aksine Ebü'l-Abbas'ın Sâlih'i Mısır'a vali olarak atadığı, İbn Ali'ye Mervân ile savaşma görevini verdiği ve kontrol altına alıncaya kadar Şam'ın işleriyle bizzat onun ilgilenmesini emrettiği de söylenmektedir. Sâlih Remle'den[613] yönünü çevirdi ve [Kızıldeniz] sahiline vardı. Gemileri topladı ve Mısır'da Ferma'da[614] olan Mervân ile karşı karşıya gelmek için hazırlandı. Sâlih sahilde seyretmeye devam etti. Nihayet Arîş'e varıp orada konakladı. Bu haber Mervân'a ulaştı ve etrafındaki [hayvan yemi olan] hububat saplarını yaktı. Sâlih, Mervân'ın sapları yakan taraftarlarından bazılarını yakalayıp Fustat'ta öldürdü.

Sâlih Fustat'a ulaştığında Mervân Nil'i geçti ve köprüyü yıktı. Sâlih, Ebû Avn ve Âmir b. İsmâil'i önden gönderdi. Bunlar Mervân'ın süvarileriyle karşı karşıya geldiler. Onları hezimete uğrattılar ve bazılarını esir aldılar. Onlara Mervân'ı sordular. Onlar da onun Bûsîr'de bir kilisede olduğunu, etrafında kalanları toplayıp yanına aldığını ve onların daima etrafında bulunduklarını söylediler.

---

613 Filistin'de büyük bir şehirdir. (çev.)
614 Mısır'da, sahilde bir şehirdir. (çev.)

Âmir b. İsmâil dedi ki: Mervân'la Bûsîr'de seher vaktinde karşı karşıya geldik. Biz az sayıda idik. Arkadaşlarımız bize henüz yetişmemiş ve sayımız tamama ermemişti. Mervân'ın adamları bize saldırdılar. Biz de ağaçlara ve oradaki hurmalıklara sığındık. Sayımızın azlığını bilselerdi helâk olurduk. Bükeyr b. Mâhân'ın bana şunu dediğini hatırladım: "Allah'a yemin olsun ki sen Mervân'ı öldüreceksin ve sanki şöyle dediğini duyar gibiyim: 'İleri, ey gençler! İleri, ey Horasan erleri!" Kalbim coştu ve onlara tekrar tekrar saldırdık. Bunun sonucunda mağlûp oldular. Bir adam Mervân'a bir hamle yaptı ve onu kılıcıyla yaraladı. Bu adam Basra halkından idi. Bu saldırının hemen ardından onu öldürdüler.

Ebü'l-Hasan dedi ki: Onu, Benî Kâbiye b. Hurkûs'tan Muhammed b. Şihâb el-Mâzinî öldürdü. Başını kesti ve Sâlih b. Ali'ye götürdü. Abdullah b. Ali'ye de bunu yazarak bildirdi. Deniliyor ki: Müminlerin emîri Ebü'l-Abbas'a fethi yazdı. Mektubunda şunları yazıyordu: "Biz Allah'ın düşmanı Ca'dî'yi, küfründe ona benzeyen Allah'ın düşmanı firavunun topraklarına sığınıncaya kadar takip ettik. Allah onu Bûsîr'de öldürdü." Daha sonra Sâlih Fustat'a döndü.

Medâinî dedi ki: Şu da söylenmektedir: Mervân'ı Ebü'l-Avd künyesiyle bilinen ve onu tanımayan zayıf bir adam yaraladı ve devirdi. O an biri "Müminlerin emîri!" diye bağırdı. Hemen ona koştular. Nar satan Kûfeli bir adam erken davrandı ve onun başını kesti.

Yine denilmektedir ki Mervân'ı Müzâhim b. Hassân el-Hârisî öldürdü. Bir başka rivayete göre onu Muhammed b. Şihâb b. Ukbe b. Şihâb el-Mâzinî öldürdü ve başını gövdesinden ayırdı. Âmir onun [kesik] başını Ebû Avn'a, Ebû Avn Sâlih b. Ali'ye, Sâlih de halifeye gönderdi. Bu rivayet, Sâlih'in Ebü'l-Abbas tarafından [Mısır valiliğine] atandığını söyleyenlerin görüşüdür.

Heysem dedi ki: Deniliyordu ki: Benî Müsliye sancakları taşıdığı zaman Beni Ümeyye'nin başına bir musibet gelir.

Dediler ki: Mervân'ın başı kesilip beyninin çıkarılması için oyulduğunda dili kesildi ve onu bir kedi kaptı. Sâlih dedi ki: "Şayet zaman Mervân'ın dilinin bir kedi ağzında olması dışında garipliklerini bize göstermeseydi

bunda bir ibret ve öğüt olurdu." Sonra onun başını ve yüzüğünü Yezîd b. Hâni el-Kindî ile Hîre'de bulunan Ebü'l-Abbas'a gönderdi. Ebü'l-Abbas onu astı ve Horasan'a gönderdi.

Sâlih, Ebü'l-Abbas ölünceye kadar Mısır'ın başında kaldı. Abdullah b. Ali isyan etti. Abdullah b. Ali'den önce Hakem b. Dab'ân b. Ravh b. Zinbâ' Filistin'de yönetici idi. Sâlih onun üzerine Ebû Avn ve Muhammed b. Eş'as el-Huzâ'î'yi gönderdi. Hakem Ba'lebek'e kaçtı. Daha sonra onun nerede olduğu gösterildi ve böylece yakalandı. Bu olay Abdülvehhâb b. İbrâhim el-İmâm'ın vali olduğu dönemde vuku buldu. Abdullah b. Ali kaçarken Sâlih, Mansûr'a muhalefet etmedi. Onun itaatine bağlıydı. İsyan ve muhalefetinden dolayı Abdullah b. Ali'ye tâbi değildi. İşi bittiğinde beraberinde Leys b. Sa'd ve İbn Lehî'a ile Filistin'e gitti.

Rivayet edildi ki Mervân'ın kızları bir kilisede kalıyorlardı ve yanlarında işlerini gören erkek bir hizmetçi vardı. Hizmetçi bir ara gelip kılıcını çekti ve "Mervân bana hanımlarını ve kızlarını öldürmemi emretmişti!" dedi. Ancak ona mani olundu. Akabinde insanlar hadım edilmiş olan bu erkek hizmetçiyi öldürmek istediler. Bunun üzerine hizmetçi "Şayet beni öldürürseniz [benimle birlikte] Peygamber'in (sav) mirası kaybolup gider." dedi. Ona "Nedir o miras?" diye sorulduğunda onlara bir kılıç, bir hırka ve ağaçtan yapılmış boyalı bir bardak gösterdi. Mervân, Benî Abbas'ın eline geçmesin diye bunların hepsini bir yerde kuma gömmüştü. Bu görüş, hırkanın bir hıristiyandan satın alındığı iddiasına aykırıdır. En doğrusunu Allah bilir.

Mervân b. Muhammed'in Oğullarının Durumu

Dediler ki: Mervân ile Âmir b. İsmâil Mısır'da Bûsîr'de karşı karşıya geldiklerinde geceleyin savaştılar. Mervân'ın iki oğlu Abdullah ve Ubeydullah Şam halkından bir grup ile bir tarafta durdu. Horasanlılar onlara saldırdılar ve onları mevkilerinden uzaklaştırdılar. Sonra tekrar saldırdılar ve onları hezimete uğratıp askerlerini geri püskürttüler. "Mervân öldürüldü!" denildiğinde insanlar Abdullah ile Ubeydullah'tan ayrıldılar. Horasanlılar ayrılanlardan yakaladıklarını öldürmeye başladılar. Kaçıp kurtulmak dışında bir çabaları kalmadı. Doğruca yola koyulup kaçtılar. Bu olay seher

vaktindeydi. Şamlılar çölde birbirlerinden ayrıldılar. Horasanlılar da onları bırakıp geri döndüler. Mervân'ın iki oğlu babalarının birkaç maiyeti, mevlâsı ve diğer bazı adamlarıyla birlikte Sudan diyarına vardılar. Sudan reisi onlara ikramda bulundu ve gerekli ihsânları yaptı. Bu iki kardeş Sudan'da iki ay ikamet ettiler. Sonra yanındakilerle beraber Yemen'e gitme kararı aldılar. Sudan'ın reisi onları bundan menetti ve "Helâk olmanızdan endişe ediyorum!" dedi. Ona teşekkür ettiler ve düşman topraklarında yürüyüp Câve diyarına girdiler. Oranın reisi onlara iyi davranmadı. Onlara bir kırba suyu 50 dirheme satıyordu. Bu yolla onlardan çok mal elde etti. Daha sonra onun ülkesinden ayrıldılar. Yolda bazı düşmanlarla karşılaşıp savaştılar ve onlardan kurtuldular. Yollarına devam ettiler. Derken karşılarına iki yol arasında bir dağ çıktı. Abdullah -aralarında çıkan bir anlaşmazlıktan dolayı kardeşinden ayrılıp- iki yoldan birini tuttu. Ubeydullah da diğer yola koyuldu ve bir daha karşılaşmadılar.

Ubeydullah'ın karşısına birtakım düşmanlar çıktı. Yanındakilerle birlikte onlara karşı savaştı. Ancak karşısına çıkanlar, Ubeydullah'ın etrafındaki maiyetini yağmaladılar. Ardından sayısı 30'u geçmeyecek bir topluluk hariç hepsini öldürdüler. Ubeydullah da öldürüldü. O sırada daha çocuk olan onun küçük kızı Ümmü'l-Hakem esir alındı. Ubeydullah'ın maiyetinden bir grup kaldı ki onlar [yakalanmamak için] meskûn mahallerden uzak durdular. Böylece hem kendileri hem de hayvanları [kırsal kesimde] perişan oldu. O kadar çok susadılar ki denize varıncaya kadar hayvanların idrarını ve kendi idrarlarını içtiler. Abdullah b. Mervân onlara yetişti ve 45 kişi oldular. Haccâc b. Kuteybe b. Müslim de bunların arasındaydı. Denizde yol aldılar ve Mekke'ye ulaştılar. Denilir ki: Vali onları bildiği halde onlara ilişmedi. Valinin onların kim olduklarını bilmediği de söylenmektedir.

Hacılarla beraber çıkıp onlara karıştılar. Başlarında kalın sarıklar ve işçi cübbeleri vardı. Bir grubun yanlarına vardılar. Bu gruptakiler onlara acıdılar ve onları bineklere bindirdiler. Haccâc b. Kuteybe Cidde'de Abdullah'tan ayrıldı. Daha sonra Abdullah b. Mervân yanındakilerle birlikte hac yaptıktan sonra Tebâle'ye[615] gitti.

615 Yemen'de bir kasabadır. (çev.)

Dediler ki: Abdullah b. Mervân gizlice Yemen'e gitti ve Allah'ın dilediği kadar orada ikamet etti. Ardından Nasr b. Muhammed b. Eş'as el-Huzâ'î'ye yeri bildirildi. Nasr, müminlerin emîri Mansûr tarafından hilâfetinin son dönemlerinde Yemen'e atanmış vali idi. Nasr, Abdullah'ı yakalayıp onu Mansûr'a gönderdi. Mansûr, onu sarayda hapsetti. Müminlerin emîri Mehdî hilâfete geçince onu hapisten çıkarıp Şam'a gönderdi ve tahttan indiğini Şam minberlerinden halka ilân etmesini istedi. Çünkü babası iktidarı döneminde onu Şam'a vali olarak atamıştı. Ebü'l-Abbas et-Tûsî şehirden, zindan ve hapishanelerinden sorumluydu. Ona bu haber ulaşınca [halifenin huzuruna çıkıp] dedi ki: "Ey müminlerin emîri! Bu fikri sana kim verdi? Ebû Ubeydullah mı? İbn Rağbân mı? Yoksa Ebû Sümeyr mi? Bu, sonuçlarından emin olunmayan bir fikirdir. Şam halkının boyunlarında ona biat varken Mervân'ın oğlu Şam şehirlerine mi girecek?" Denilir ki: Mehdî, Abdullah b. Mervân'ın serbest bırakılmasını istedi. Îsâ b. Ali ona dedi ki: "Ey müminlerin emîri! Bizim boynumuzda ona biat vardır." Mehdî onun getirilmesi emretti, ona demir prangalar vuruldu ve zindana atıldı. Çok geçmeden zindanda vefat etti.

Ubeydullah ile Ebû Sümeyr Şam halkındandı. İbn Rağbân ise Habîb b. Mesleme el-Fihrî'nin mevlâsı ve Şamlı idi. O Bağdat'ta mescit sahibidir.

Bana Hammâd b. Ya'sel el-Varrâk, Selmuveyh Ebû Sâlih'ten naklen şunu anlattı: Abdullah b. Mervân, Mehdî'nin huzuruna gönderildi. -Onu Yemen valisi [derdest edip] Ebû Ca'fer'e yollamıştı.- Ebû Ca'fer "Hanginiz bunu tanıyor?" diye sorunca Abdülazîz b. Müslim el-Ukaylî ona dikkatlice baktı ve "Ah Ebû Hakem! Benden sonra ne hale geldin? Evet, ey müminlerin emîri! Bu kişi Abdullah b. Mervân'dır." dedi. Bunun üzerine Ebû Ca'fer onun zindana atılmasını emretti ve Abdullah bir müddet sonra orada öldü.

Dediler ki: Abdullah'ta 1.000 dinar değerinde, kırmızı yakuttan bir yüzük vardı. Yaya olarak yürürken "Keşke onun yerine sırtına bineceğim bir binek hayvanım olsaydı!" diyordu.

Abdullah b. Mervân'ın yanındakilerden biri şöyle dedi: "Onun gibisini görmedik. Savaştı, savaşta insanların en şiddetlisiydi. Yürüdü, yürüyüşte insanların en kuvvetlisiydi. İnsanlar acıktı, o açlığa karşı insanların en sabırlı olanıydı."

Dediler ki: Mervân'a Mısır'da iken Ebû Fütrus nehrinde öldürülenlerin haberi ulaşınca o kadar ağladı ki neredeyse ölecekti.

Mervân ailesinden bazıları dediler ki: "Kaçtığımızda bizim için beş dinar veya daha az değeri olan ucuz mücevherden daha faydalısı yoktu. Çocuklar, hizmetçiler ve kadınlar onları çıkarırlar, biz de satardık. [Daha pahalı olan] değerli mücevherleri çıkaramazdık."

Haccâc b. Kuteybe dedi ki: Nasr b. Seyyâr ile beraberdim ve Mervân'a yetiştim. Onunla beraber yürüdüm. Kaçtığı sırada bana dedi ki: "Kadınlarımızı Kureyş'ten denkleriyle evlendirmeyip bu halimizde geçimlerini sağlama imkânı vermediğimiz zaman aklımız başımızda değilmiş!" Kardeşim Selm b. Kuteybe bana eman aldı. Müminlerin emîri bana "Mervân ile mi beraberdin?" diye sorunca ben "Beni aralarına aldıkları için onlardan ayrılmayı şık bulmadığım bir topluluk ile beraberdim!" dedim. O da "Bu vefadır!" dedi.

Denildi ki: Mansûr -veya Mehdî- Abdullah b. Mervân'ı çağırıp "Bana durumunu anlat!" dedi. Anlatınca onu serbest bırakmaya niyetlendi. Ancak [daha önce bahsi geçtiği gibi] Îsâ b. Ali dediklerini deyince bundan vazgeçti.

Benî Ümeyye ve Tâbilerinden Öldürülenlerin Zikri

Medâinî ve başkaları dediler ki: Abdullah b. Ali Şam yeşilliklerinde insanların yanına oturdu. Kureyş mensupları ve başkaları yanına geldiler. "Efkam" diye çağrılan Yezîd b. Hişâm konuştu, Benî Hâşim'i methetti ve üstünlüklerini zikretti. Onların şeref ve emanet ehli olduklarını anlattı ve sözü uzatıp durdu. Daha sonra Benî Ümeyye mensupları konuştular, Benî Hâşim'i övdüler ve onlarla akraba olduklarını dile getirdiler. Bunun üzerine İbn Ali şöyle dedi: "Doğru ve güzel söylediniz. Siz yakın akrabalarsınız. Birbirinizin hakkını gözetmeniz vâciptir. Sizler bize denk kimselersiniz ve amcamızın oğullarısınız. Biz size [saltanatta] vâris olmaya ehiliz. İkincisi münasip olsa siz de bize vâris olmaya ehilsiniz."

Sonra "Atîk b. Abdülazîz b. Velîd'i göremiyorum." dedi. Ona "Hoşlanmayacağın bir şeyi yok!" denildi. O da şunu ekledi: "Şayet bana üçüncü

bir kişiyle gelmezse ona eman vermeyeceğim!" Atîk ona geldi. Ancak bir müddet sonra onu öldürdü.

Abdullah insanları öğle yemeğine davet etti. Orada bulunanlardan Muhammed b. Abdülmelik hariç hepsi sofraya geldi. Ona "Yaklaş, ey Muhammed!" dedi. Muhammed onun bu davetine şu karşılığı verdi: "Bugün hiçbir şeyden tat almıyorum!" Abdullah ona bakıp durdu. İnsanlar yemeklerini bitirip dışarı çıktıklarında Muhammed'e şöyle denildi: Seni yemeğe davet etti, yaklaşmadın. Arkadaşların konuştu, sen ise konuşmadın. Sana ters ters baktı." Daha sonra Abdullah onu öldürdü.

Hamza b. Asbağ b. Züâle el-Kelbî Abdullah'ın yanına geldi. Hamza, Zeyd b. Ali'nin öldürülmesine şahit olanlardandı. Abdullah onu görünce şu beyitle misal getirdi:

İbn Abbas'ın kılıcıyla ve İbn Zâmil'in kılıcıyla
Onun iki gözbebeği ve kınalı parmaklar, ortaya çıktı tamamıyla

Daha sonra Hamza, Süfyânî ile beraber isyan ettiği için öldürüldü. İbn Ali, Süleyman b. Süleym b. Keysân'ı yakalayıp hapsetti. Benî Kelb'den bir topluluk çölde öldürülen Feyyâd b. Anbese b. Abdülmelik'in kafasını getirdi.

Abdullah b. Ali, Süleyman b. Süleym ile onun kardeşleri yani Süleym'in diğer oğulları Külsûm, Müslim, Nasr, Bişr, Hammâd, Sadaka ve Yûnus'u öldürdü. İbn Ali, Dımaşk'ta Yezîd b. Muâviye b. Mervân b. Abdülmelik'i ve Abdullah b. Abdülcebbâr b. Yezîd b. Abdülmelik'i yakaladı. Onları Ebü'l-Abbas'a yolladı. Ebü'l-Abbas o ikisini Hîre'de öldürdü. Yahut İbn Ali onları [öldürüp] başlarını Ebü'l-Abbas'a gönderdi ya da sadece İbn Abdülcebbâr'ı ona gönderdi.

Abdullah b. Ali, Muhammed b. Mervân b. Hakem'in mevlâsı Sâlih b. Aclân el-Aftas'ı hicrî 132 yılında öldürdü. Sâlih Harran'da ikamet etmekteydi. Sâlim el-Aftas, İbn Habîb'den [hadis] rivayet eden kişidir.

Abdullah b. Ali, Dahhâk b. Zeml es-Seksekî'ye Nûh b. Velîd b. Abdülmelik'in bazı oğullarını öldürme emri verdi. Onu çağırdığında bu görev için çağırdığı haberi kendisine ulaşmıştı. Bunun üzerine kendi kolunu kırdı.

Dahhâk, Bağdat'ta ölünceye kadar Ebü'l-Abbas'ın yanında saygıdeğer bir kişi olarak kaldı. Mansûr onun defninde hazır bulundu ve kabri başında durdu.

Müminlerin emîri Ebü'l-Abbas, Abdullah b. Ali'yi hicrî 135 yılında Sâife'ye vali olarak atadı. Hazırlandı ve yola koyuldu. Ebân b. Muâviye b. Hişâm onu engellemeyi düşündü ve Humeyd b. Kahtabe'yi onun üzerine gönderdi. Humeyd ile Abdullah b. Ali karşı karşıya geldiler. Ebân ve taraftarları mağlûp olup dağıldılar ve [düşmandan korunmak amacıyla] Keysûm Kalesi'ne sığındılar. Humeyd onları kuşattı. Bunun üzerine eman istediler, o da onlara eman verdi. Ebân ise kaçtı. Ancak yeri gösterildi ve bir mağarada yakalandı. Abdullah onun ellerini ve ayaklarını kesip öldürdü. Ardından yoluna devam etti.

Denilir ki: Mağarada Ebân'ın annesi, kız kardeşi ve eşi vardı. Saklandığı yer Abdullah'a gösterildi. Ona 40 adam gönderdi. Ebân onlardan haberdar edildiğinde onlarla savaşmak istedi. Ancak kız kardeşi ve annesi buna engel oldular ve böylelikle [savaşmadan] teslim oldu. Abdullah onun ellerini ve ayaklarını kesti. Onu rezil edip Şam'da dolaştırdı. Ardından hapse attı. Ellerindeki sargıyı açtı. Böylece kanı akmaya başladı ve öldü.

Abdüssamed b. Muhammed b. Haccâc b. Yûsuf bir kaleye sığındı. Abdullah onu yakalayacak birini ve Ebû Akîl ailesinden on dört adamı ona gönderdi. Abdüssamed'in yanında Haccâc'ın kılıcı vardı. Bu kılıçla, gönderilen o adamın ve on dört kişinin boynunu vurdu. Bunları Sâlih b. Ali'nin yakaladığı da söylenmektedir.

İbn Ali, "Kureyş'in cesur kurdu" lakabıyla anılan Ebû Bekir b. Abdülmelik ile Ebü'l-Kâsım b. Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân'ı da öldürdü.

Medâinî, Ebû Âsım ez-Ziyâdî'den naklen şunları söyledi: Abdullah b. Ali, Ebû Fütrus nehrindeyken Benî Ümeyye onunlaydı. Dımaşk'tan onunla birlikte çıkmışlardı. Huzuruna girdiklerinde kimsenin üzerinde kılıç olmamasını emretti. Bunun üzerine kılıçlarını çıkardılar. Atların da odaların etrafına dizilmesini emretti. Çadırın kapısından girdiklerinde bir tarafa alındılar ve her adam teker teker adıyla çağrıldı. Bu ahval içerisinde çadıra 72 adam girdi. Sayılarının 80 küsur olduğu da söylenmektedir.

Derken oraya Abdullah b. Ali'nin şurta teşkilâtının başında olan Habbâş b. Habîb et-Tâî geldi. Elbiselerinin çıkarılmasını ve bağlanmalarını emretti. Horasanlılar kaftanlarının kenarlarını kesip onları bağlamaya başladılar. O sırada Muhammed b. Abdülmelik şöyle dedi: "Ey Benî Ümeyye! Sabredin! Bu size vaat edilen gündür. Ancak siz bugün için hazırlık yapmadınız!" Akabinde tahta, sopa, el ve ayaklarla hepsi yara bere içinde kalıncaya kadar dövüldüler.

Dediler ki: Hufâf b. Mansûr, Süleyman b. Dâvûd b. Abdullah b. Mervân'a ait bir at gördü ve onu çok beğendi. "Bu at kimindir?" diye sordu. Süleyman'ın mevlâlarından biri bunu Süleyman'a bildirdi. Bunun üzerine Süleyman atı ona yolladı. Ama Hufâf "Ben bunu asla kabul edecek değilim. Fakat efendine söyle, arkadaşlarımızdan uzak dursun!" dedi. Aynı gün huzura çıkarıldı ve öldürüldü. Daha önce zikrettiğimiz gibi Gamr b. Yezîd ile İbrâhim b. Mesleme b. Abdülmelik de öldürüldü.

Abdullah b. Ali, öldürülen Velîd'in kardeşi Süleyman b. Yezîd b. Abdülmelik'i öldüren kişiyi Belkâ'ya616 gönderdi. Abdullah [kesik] başları Seleme b. Muhammed et-Tâî ve Vuseyk b. Züfer ile Ebü'l-Abbas'a gönderdi.

Abdullah b. Ali, Osman b. Abdüla'lâ b. Sürâka'ya Dımaşk'ta olduğu sırada şunu yazdı: Vuseyk sana gelirse onu öldür ve başını diğer başların arasına kat! Seleme b. Muhammed'i ve onunla beraber bir grubu bu [kesik] başları korumak için görevlendir. Zira Benî Ümeyye Allah'ın onların idaresi hususunda bize verdiği hakkı bozmak istediler. Ben de onları anneleri hâviyeye (cehennem'e) ve kızgın ateşe yolladım.

Hişâm b. Ammâr babasından naklen bana şunu anlattı: Abdullah b. Ali, Velîd b. Muâviye b. Mervân b. Abdülmelik b. Mervân'ı Dımaşk'ta yakaladığı zaman onu Ebü'l-Abbas'a göndermedi. Onun kardeşi Zeyd b. Muâviye'yi gönderdi. Ebü'l-Abbas da onu öldürdü ve [cesedini ibret için] Kûfe'de astı.

İbn Ali, Velîd'i öldürdü ve [kesik] başını eşine gönderdi. Eşi, Mervân b. Muhammed'in kızıydı. Eşi dedi ki: "Onun öldürülmesiyle beni sınayan Allah'a yemin olsun ki onun yüz şekli [bozulduğu için] asla belirgin

616 Şam ile Vâdilkurâ arasında birçok yerleşim birimlerinin bulunduğu bölgedir. (çev.)

olmadı." Medâinî dedi ki: Onun Kureyş'in gençlerinden biri olduğu söylenmektedir.

Abdülvâhid b. Süleyman b. Abdülmelik'i ise Sâlih b. Ali öldürdü. Abdülvâhid, Sâlih Kur'ân okurken onun huzuruna girdi. [Sâlih'in yanındaki] bir adam da Mushaf'tan Sâlih'in okuyuşunu takip ediyordu. Sâlih, Abdülvâhid'e "Müminlerin emîrinin huzuruna çıkmaktan seni alıkoyan nedir?" diye sorunca o "Müminlerin emîrinin mektubu!" dedi. Sâlih [yanında kendi okuyuşunu] Mushaf'tan takip edene "Mushaf'ı kapat!" dedi ve Abdülvâhid'in öldürülmesini emretti. Akabinde onun boynu vuruldu.

Ebü'l-Abbas, Süleyman b. Hişâm'ı öldürdü. Onun hikâyesini ve öldürülme sebebini daha önce zikretmiştik.

Ebü'l-Abbas, Zeyd b. Muâviye b. Mervân b. Abdülmelik b. Mervân'ı da öldürdü ve [cesedini ibret için] Hîre'de astı.

Hişâm İbnü'l-Kelbî dedi ki: İbn Ali, Ebû Fütrus nehrinde Benî Ümeyye'den 80 veya 80 küsur kişiyi öldürdü. Ubeydullah b. Ziyâd'ın mevlâsı Hafs b. Ebû Nu'mân dedi ki:

Ey Benî Abdüşems! Nerede öne çıkan liderleriniz? Nerede onlar?
Nerede onlardan güç sahibi olanlar, asil bir soya sahip olanlar?
Onları soranlara de ki: Gerçekten onlar
Tahta tabutlar üzerinde parlayan cesetlerdir onlar
Dilediğiniz şeyi sağın sahanınıza
[Şaşmayın,] o sağdığınızın tadını bozuk olarak bulacağınıza!

Dedi ki: Benî Harb b. Ümeyye ile Benî Âs b. Ümeyye'ye "er-Revkân" (iki revk) denir. Revk ise "boynuz/boynuz gibi öne çıkan" demektir.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Abdullah b. Ali, Basra'daki durumunu yazdığımız Amr b. Süheyl b. Abdülazîz b. Mervân'ı astı.

Dedi ki: İbn Ali Dımaşk'ı fethettiğinde Zeyd b. Muâviye b. Mervân b. Abdülmelik b. Mervân ile Abdullah b. Abdülcebbâr b. Yezîd b. Abdülmelik'i esir aldı. Onları Ebü'l-Abbas'a yolladı. Ebü'l-Abbas ikisini de Hîre'de astı.

Ebü'l-Abbas, Süleyman b. Hişâm ve oğlunu öldürüp astı.

Dedi ki: Benî Ümeyye'den Ebû Adî el-Ablî şöyle dedi:

Diyor ki Ümâme, gördüğünde
Benim telâşımı, uyuklayanların hafif uykusu içinde
Ey babacığım! Nedir yakana yapışan? Dedim ki kederler
Ansızın çaldılar babanın kapısını! Ancak ümitsiz olma!
Aşireti kaybetmekten gelen kederler! Zira isabet etti aşiretime
Üzücü olaylardan çıkıp gelen oklar
Ölüm attı o okları, demirsiz olarak
Hedefi saptırmadan ve kısa menzile düşürmeden
Sel gibi akar gözyaşları uyuyan maktuller için
Defnedilmeyip toprağın üstünde açıkta kalan maktuller için
Vec'deki[617] *ve Medine'nin Lâbeteyn'indeki*[618] *maktuller için,*
Orada öldürülen en faziletli insanlar için
Zâbî Savaşı'nda hazır bulunan gönüller için
Ebû Fütrus nehrinin yanı başında öldürülenler için
İşte benim aşiretimdir onlar, dağıttı onları
Mahvedici zamanın büyük belâları
Alçalttı dağlarımı, onlara tâlip olanlar için bu belâlar
Burunları sürterek [yere] indirdi dağlarımı bu belâlar
Unutmam ve unutmayacağım onlardan öldürülen kişileri
Yaşamaz onlardan sonra, onları unutan kişi!

Bu şiirin sahibi Ebû Adî'yi, Dâvûd b. Ali öldürdü.

Bazı şairler dediler ki:

Kahrolası Benî Ümeyye! Kaydı sizdeki ayaklar
Ellerinizden çekilip alındı iktidar
Nâil oldu ona Benî Abbas'tan biri ve kaldırdı
O yükü, şayet yüklenseydi bir başkası altında ezilir kalırdı
Ahmed'in mirasıyla oynayıp duruyorlardı
Nice hasat eden vardır, ekmediği halde tarlayı

617 Kaynaklarda Tâif'in diğer bir adı olarak geçmektedir. (çev.)
618 Medine ile Şam arasındaki iki taşlık bölgedir. (çev.)

Medâinî, Abdullah b. Mübârek'ten naklen Evzâ'î'nin şöyle dediğini anlattı: Abdullah b. Ali bana "Bunlardan öldürdüğüm kişiler hakkında ne düşünüyorsun?" dedi. Ben de ona şu cevabı verdim: "Sen onlara eman verdin. Dolayısıyla onları öldürmen sana yakışmaz." Bu kez "Eman vermeden öldürdüğüm kişi hakkında ne diyorsun?" diye sordu. Onun bu sorusuna "Benim kanaatime göre öldürmeseydin senin için iyi olurdu." diye cevap verdim. Bu cevap üzerine şöyle dedi: "Vallahi eğer yanımızda üçüncü bir şahıs olsaydı sen 'Daha iyi olurdu!' demezdin."

Dediler ki: Dâvûd b. Ali, Medine'de Abdurrahman b. Abdülcebbâr b. Abdullah b. Âmir b. Küreyz'i öldürdü.

Bana Muhammed b. Sa'd, Vâkıdî ve başkalarından naklen şunu anlattı: İsmâil b. Amr b. Âs insanların en faziletli âbidlerinden biriydi. O, A'vas'ın[619] sahibidir. Ömer b. Abdülazîz dedi ki: "Şayet halifeyi tayin etme yetkim olsaydı hilâfeti Kâsım b. Muhammed'e ya da A'vas'ın sahibi İsmâil'e verirdim." Dâvûd, İsmâil b. Amr b. Âs'a ilişmek isteyince ona "Durup dururken İsmâil'i aleyhine çevirmene gerek yok!" dendi. Bu söz üzerine ona ilişmekten vazgeçti. Ancak İsmâil b. Ümeyye b. Amr b. Âs ile Eyyûb b. Mûsâ b. Amr b. Saîd'e sataştı, onları yakalatıp hapsetti.

İbn Ebû Sebre ile Süleyman b. Bilâl, A'vas'ın sahibi İsmâil'den [hadis] rivayet ettiler. Denildi ki: A'vas'ın sahibi İsmâil'e Dâvûd'un geldiği gecelerde "Keşke biraz ortalıkta gözükmesen!" dendi. O bu tavsiyeye "Göz açıp kapayıncaya kadar geçen zamanda bile olmaz!" dedi ve [hiçbir zaman gizlenip] gözden kaybolmadı.

Habîb b. Mürre el-Mürrî Olayı

Dediler ki: Habîb b. Mürre el-Mürrî Havran'da isyan hareketi başlattı. [Bunu haber alan] İbn Ali, Ebû Gânim Abdülhamîd b. Rib'î et-Tâî ve Osman b. Sürâka el-Bârikî'ye Dımaşk'ta oldukları sırada Habîb'in üzerine gitmelerini emreden bir mektup gönderdi. İkisi de ona yöneldiler. Ancak Abdülhamîd'in askerleri ona ihanet ettiler ve "Kardeşlerimizle savaşmayız!" diyerek ondan ayrıldılar. Bunun sebebi onların Yemenli olmalarıydı.

---

619 Medine'ye birkaç mil uzaklıkta bir mevkidir. (çev.)

Bu ayrılık diğer askerlerin cesaretini kırdı ve Dımaşk'a mağlûp olarak döndüler. Dımaşk halkı bunu görünce Emevîlere meyledip itaatten çıktılar. Habîb b. Mürre oraya geldi ve şehri kuşattı. Ebû Gânim, Abdullah et-Tâî ile Seleme b. Muhammed'i doğu kapısına yolladı. Bu ikisi Habîb'in askerleriyle savaştılar. Ebû Gânim, Ferâdîs Kapısı'ndan çıkıp gitti. [Bunu gören] Seleme "Ebû Gânim ihanet etti!" dedi. Seleme ve askerlerinden bir kısmı öldürülene kadar savaştılar. Habîb'in askerleri Ebû Gânim'i aramaya koyuldular. Oysa o hepsini atlatıp yanındaki mal ve ağırlıklarıyla çoktan kaçmıştı. Beyrut'a vardı ve orada konakladı. Abdullah b. Ali'ye de bunu bir mektupla bildirdi. İbn Ali, Rebî'a ve Yemen'in ileri gelenlerine bir mektup yazdı. Mektubunda onlara vaatte bulunarak ümit veriyor ve şöyle diyordu: "Bu davetin başlangıcından beri siz bizim yardımcılarımızsınız." Ancak her iki kabilenin de ileri gelenleri ondan ayrıldılar, geri döndüler ve onu Mudar kabilesiyle baş başa bıraktılar.

Dımaşk halkı yaklaşık 80.000 kişilik bir ordu halinde çıktılar. Abdullah b. Ali ile savaşmak amacıyla karargâh kurdular. Yemenliler ve Rebî'a savaşmaktan vazgeçince geri döndüler ve dağıldılar.

Abdullah b. Ali, Dımaşk'a geldi ve onlar hakkında bilgilendirildi. Ona "Onların bir suçu yoktu." denildi ve o da onlara eman verdi. Hicrî 33 yılının620 Muharrem ayında Havran'daki Habîb b. Mürre'nin üzerine yürüdü. Karşı karşıya geldiler ve Habîb çöle kaçtı. Yine denilir ki o, İbn Ali oraya yaklaştığında kaçtı.

Abdullah b. Ali, Havran'ı fethetti. Hicrî 133 yılı Safer ayının bitimine on gün kala şehre girdi. Abdullah b. Ali'ye Muhammed b. Hâlid el-Kasrî ile Ma'n b. Zâide Vâsıt'ın fethedildiği müjdesini ve Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'nin öldürüldüğü haberini getirdiler. Ebû Gânim, taşıyabildikleriyle Dımaşk'a döndü ve Habîb'e tuzak kurdu. Bunun üzerine öldürüldü.

Mervân b. Muhammed 133 yılında 69 yaşında öldürüldü. İktidarı beş yıl sürdü.

Ebü'l-Âs ailesinin bahsi burada bitti.

---

620 Hicrî 133. yıl kastedilmektedir. (çev.)

Ebû Amr b. Ümeyye'nin Çocukları

Ebû Mu'ayt: İsmi Ebân'dır. Annesi Âmine bt. Ebân b. Küleyb b. Rebî'a'dır.

Müsâfir b. Ebû Amr

Kümeym b. Ebû Amr: Kümeym'in zürriyeti yoktur.

Ebû Vecze: İsmi Temîm'dir.

Zeyneb ve *Safiyye*: Anneleri Sakîf kabilesinden Reyta bt. Huveyris'tir.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Kümeym'in Zekvân adında bir köle olduğunu iddia ederler. Ümeyye onu halef/veliaht edindi ve ona Ebû Amr künyesini verdi. Ümeyye'den sonra onun eşi Âmine ile evlendi. Mekke'de Kümeym'e nispet edilen bir ev mevcuttur. Onun zürriyeti yoktur.

Ebû Vecze'ye gelince, onun zürriyeti ve Basra'da malları vardır. Hâris b. Ebû Vecze Bedir Savaşı'nda esir alındı. Daha sonra Ömer b. Hattâb onu Hâlid b. Velîd'i överken duydu. Ona dedi ki: "Ey İbn Ebû Vecze! Hâlid bunu senden duymasın! Zira o övülmeyi sever. Övülmeyi sevmek ise dinde çürümeye sebeptir."

Müsâfir b. Ebû Amr ise yakışıklı, cömert ve şair olan Kureyş gençlerinden biriydi. Ebû Tâlib b. Abdülmuttalib'in yakın dostu idi. Hind adında bir kadın sebebiyle iftiraya uğrayıp kaçarak Hîre'ye gelmişti. İçkiyi katıksız içtiğinden karın ağrısına yakalandı. Yaptığına pişman oldu. Bir adam yarasını dağladı. Yarayı dağlarken yellendi. Bunun üzerine Müsâfir dedi ki: "Kervan, dağlama demiri ateşteyken yellenir."

Daha sonra Mekke'ye gitmek üzere yola koyuldu. Hübâle'de[621] vefat etti. Onun ölüm haberi gelince Ebû Tâlib şöyle dedi:

Keşke haberdar olsaydım Müsâfir b. Ebû
Amr'dan, mahzun olan "Keşke!" der [gerçek bu!]
Kafile döndü, sağ salim hepsi de
Oysa benim dostum medfundur bir kabirde
Mübârek olsun garip ölü [ve onun mekânı]

621 Benî Nümeyr'in su kuyularından biridir. (çev.)

Mübârek olduğu gibi reyhân ve zeytin fidanı
O dürüst bir ölüdür Hübâle'de
Engel oldu ona çöller ve kederler
Şerefli bir liderdir o, hasımları defeder elleriyle
Bir de burnun güzelleştirdiği bir yüz ile
Nice dayı kaybettim, nice amca oğlu
Ve nice dost! Onlara düştü ölümün yolu
Teselli buldum metanet ve sabırla
Ben cimriyim arkadaşım söz konusu olunca

Bu şiirin Dırâr b. Abdülmuttalib'e ait olduğu da söylenir. Sağlam olan rivayet Ebû Tâlib'e ait olduğudur.

Bazıları şunu iddia ettiler: Müsâfir bu kadınla evlendirildiği zaman kadın onun yanına varmadı. Aralarında birlikte olmalarına mani olan bir şey vardı. Bu yüzden Hîre'ye kaçtı.

Müsâfir o kadınla evlendirildiği zaman şöyle dedi:

Dikkat et! Eşin oldu Hind senin
Sen de onu koruyan bir ihtiyar oluverdin
Silâhının kını kendisinden gasbedilmiş biri oluverdin
İki eliyle yayı ve okları çeviren biri oluverdin!

Müsâfir öldükten sonra [yakın bir dostunu kaybeden] Ebû Tâlib [onun yerini dolduracak biri olarak düşündüğü] Amr b. Abdüved ile dost oldu. Ali (as) onu mübârezeye/düelloya davet ettiğinde Amr ona şöyle dedi: "Senin baban benim samimi arkadaşımdı."

Müsâfir dedi ki:

Eve kapandın insanlardan uzak bir halde
Sana arkadaş olmadı orada hiçbir kimse
Evin emâreleri yok olmuş, sadece
Üst üste dizilmiş yastıklar ve bir duman [ki tüter ince ince]
Bir de eskimiş gözüken bir misvak
Ve etrafında sakin duran demirbaş eşya
Gerçekten seni anmanın ürünü

Depreştirir kalbindeki gizli hüznü
Sahip oldun, koş ve söz ver bize
Yarın ve yarından sonra iyilik yap bize!
Gururlu ve onurlu bir topluluğuz biz
Mağaralarda ve dağların zirvelerinde ikamet ederiz biz
Yüceliği babalarımızdan miras aldık biz
Onunla yücelere eriştik biz

Müsâfir, Ebû Uhayha'ya şöyle dedi:

Hayret sana! İyilik ediyorsun yabancılara bütün varınla
Mahrum ediyorsun ondan yakın akrabalarını
Keşke sen, durumu düzeltip de dönüversen onlardan
Senin muhabbetini kazanmaya çalışan yakın akrabalarına
Unutma ki ben senin kardeşinim ve yanındayım başına büyük bir belâ geldiği zaman
Bütün insanlar uyurken ben uykusuz kalır, çare ararım senin derdine o zaman
Zira amca oğlu korur senin ırzını ve malını
Hem de savunur savaş anında kalpler tir tir titrediği zaman

Umâre b. Ukbe şöyle dedi:

Bizim için yaratıldı güzel genç kızlar
Asil ve güçlü atlar
Miras aldık ulu babalarımızdan hak ettiğimiz bu izzeti
Güneş ve ay yaratıldığı andan beri

Müsâfir şöyle dedi:

Ey Umâr b. Velîd! Zikreder
Sembolü, onu zikreden kimse
Hiç indirir mi onu, kadeh kardeşi?
Hiç eda eder mi arkadaşlarına teşekkür görevini?
İhya eder mi onları, içki içtikleri zaman?
Onların arasında azaltır mı hezeyanını?
Bizim için yaratıldı güzel genç kızlar
Hârikulâde güzel nimetler ve asil atlar!

Miras aldık ulu babalarımızdan hak ettiğimiz bu izzeti
Zira her canlı takip eder kendinden önceki ceddini

Müsâfir, Saîd b. Âs Ebû Uhayha'yı hiciv sadedinde şöyle dedi:

Beyaz tenli insanlarız biz, Kusayy'a benzeriz biz!
Size gelince, su kırbasının altına benzersiniz siz!

Bu beyitinde Müsâfir, Ebû Uhayha'yı siyah tenli insanlara nispet etti.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Müsâfir Hîre'de öldü. Hübâle'de öldüğü yönündeki görüş ise daha sağlamdır. Ukbe b. Ebû Mu'ayt b. Ebû Amr b. Ümeyye çokça yemek yediren bir kimseydi. Şair [onun bu özelliği] hakkında şöyle dedi:

Kimi sevindirirse iç yağı ve yağlı et yemek
Buyursun Ukbe b. Ebân'ın kazanına!

Dırâr b. Hattâb [Ukbe öldüğünde] şöyle dedi:

Ağla ey göz! Ukbe b. Ebân için
Benî Fihr'in kahramanı, süvarilerin süvarisi için!

Ukbe, Allah Resulü'ne (sav) en sert davranan kâfirlerden biriydi. Bedir Savaşı'nda Ukbe esir alındı ve Ali'ye onu Irkuzzabye'de[622] öldürmesini emretti. Bu olayı kitabımızın başında zikrettik.

Ebû Mu'ayt'ın *Hakîme* ve *Safiyye* adında iki kızı vardı: Bunların annesi Sâlime bt. Ümeyye b. Hârise b. Evkas es-Sülemî'dir.

Ukbe b. Ebû Mu'ayt'ın Çocukları

Velîd b. Ukbe, *Hâlid b. Ukbe*, *Hişâm b. Ukbe*, *Umâre*, *Ümmü Külsûm* ve *Ümmü Hakîm*: Bunların annesi Ervâ bt. Küreyz b. Rebî'a b. Habîb b. Abdüşems'tir.

Ebân b. Velîd, *Ya'lâ b. Velîd*, *Osman*

Ümmü Külsûm'e gelince, Peygamber onu beraberinde gazvelere götürüyordu. Yaralıları tedavi ediyordu. Allah Resulü (sav) ganimetten ona pay ayırıyordu. Peygamber (sav) kendi eliyle onun eli arasında elbise olduğu

622 Mekke ile Medine arasında er-Ravhâ'ya yakın bir mevkidir. (çev.)

halde onunla tokalaştı. Onu Osman'dan mevlâsı Zeyd b. Hârise'ye istedi. Osman ve babası bu tekliften hoşlanmadılar. Bu haber Ümmü Külsûm'ün kulağına gidince şöyle dedi: "Allah Resulü (sav) benim kalın dudaklı ve keskin dişli bir zenciyle evlenmemi istese ben bu evliliği yapardım." Akabinde Zeyd onunla evlendi. Zeyd'in şehâdetinin ardından onunla Abdurrahman b. Avf ez-Zührî evlendi. Abdurrahman'ın şehâdetinden sonra da Zübeyr b. Avvâm onunla evlendi. Bir müddet sonra Zübeyr onu boşadı. O da Amr b. Âs ile evlendi. Mısır'da onunla beraberdi.

Mus'ab b. Abdullah bana şunu anlattı: Ümmü Külsûm bt. Ukbe, Medine'ye Peygamber (sav) ile Kureyşliler arasında anlaşma yapıldığı sırada hicret etti. Allah Resulü (sav) onu geri göndermek isteyince şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resulü! Beni müşriklere gönderip dinimden döndürmelerine izin mi vereceksin?" Bunun üzerine Allah "Mümin kadınlar size hicret ederek geldikleri zaman…"[623] mealindeki âyeti indirdi. Allah Resulü (sav) de onu geri göndermedi ve Zeyd b. Hârise ile evlendirdi.

Osman, Velîd'i Kûfe'ye vali olarak atadı. Onun içki içtiğine dair şahitlik edildi ve had cezasına çarptırıldı. Bu olayı zikretmiştik. Velîd'in künyesi Ebû Vehb idi. Peygamber (sav) onu Benî Mustalik'e zekât toplamak üzere gönderdi. Dönüşünde ona gelip yalan söyleyerek "Bana zekât vermediler!" dedi. Bunun üzerine Allah Resulü (sav) onlarla savaşma emri verince şu âyet nâzil oldu: "Ey iman edenler! Eğer fâsığın biri size bir haber getirirse onun iç yüzünü araştırın. Aksi takdirde bilmeden bir millete fenalık edersiniz de sonra ettiğinize pişman olursunuz."[624]

Ali b. Ebû Tâlib ile Velîd arasında Velîd'in Benî Mustalik'i zekât vermeye çağırması konusunda ya da başka bir konuda karşılıklı bir atışma gerçekleşti. O atışmada ona şöyle dedi: "Ben asker içinde senden daha fazla

623 Âyetin tamamının meali şöyledir: "Ey iman edenler! Mümin kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah, onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin. Çünkü müslüman hanımlar kâfirlere helâl değillerdir. Kâfirler de müslüman hanımlara helâl olmazlar. Mehir olarak harcadıklarını onlara (kocalarına) geri verin. Mehirlerini verdiğiniz takdirde, bu kadınlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Müşrik eşlerinizin nikâhlarına tutunmayın. [Zira bu nikâhlar ortadan kalkmıştır.] Onlara harcadığınız mehri, [evlendikleri kâfir kocalarından] isteyin. Kâfirler de [İslâm'ı kabul eden ve sizinle evlenen eski hanımlarına] harcamış oldukları mehri [sizden] istesinler. Bu, Allah'ın hükmüdür. O, aranızda hüküm veriyor. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir." (Mümtehine, 60/10.)

624 Hucurât, 49/6.

göz doldururum ve savaşta senden daha fazla baş keserim!"[625] Bunun üzerine Allah şu âyeti indirdi: "Mümin olan, hiç fâsık olan gibi olur mu? Onlar eşitdeğillerdir."[626]

Peygamber (sav) vefat ettiğinde Velîd onun kendisini görevlendirdiği işin başındaydı. Ömer b. Hattâb halife olduğunda onu Tağlib zekâtını toplamakla görevlendirdi. Aynı zamanda şair olan Velîd şöyle dedi:

Sarık sarıp başıma giydiğim zaman
Vâil'in kızı Tağlib, vay senin haline o zaman!

Akabinde Ömer onu bu görevden azletti. Eli açık ve cömert bir insandı. Ebû Zeyd et-Tâî onun hakkında şöyle dedi:

Allah'a hamdolsun! Sonra da övgü Kureyş'in genci
Ebû Vehb'e olsun! Onun bol sütlü develeri oldu[627]

Hutay'e şöyle dedi:

İki haslet vardır İbn Ervâ'yı seçkin kılan
Düşmanla karşı karşıya geldiğinde savaşandır o ve muzaffer olan
Kazanı yemekle dolduran, iki avucuyla su içirip doyuran
Hakkını verdiği sert Rüdeynî mızrakları olan!

Velîd, Kûfe valisi iken Azerbaycan'a sefer düzenledi. Hazarlı bir câriye onun oldu. Bu câriye bir gün asil bir atı görünce Velîd'e "Beni bu ata bindir!" dedi. Velîd [onu kırmadı ve] ata bindirdi. Câriye atı sürüp kaçtı ve kendisine yetişilemedi. Bu câriye [kaçtığı sırada] hamile idi. Yıllar sonra bir genç geldi ve kendisinin Hazarlı olan o câriyenin oğlu olduğunu, babasının da Velîd olduğunu iddia etti. İrmîniyye'deki Bâbülebvâb'da doğup büyüdüğünü anlattı. İnsanlar ona inanmadılar ve onu reddettiler. "Da'î" (babasından başkasına nispet edilen/evlâtlık) diye adlandırılıyordu. İsmi Hâris idi. Ukbe olduğu da söylenir.

Velîd, Ebû Katîfe diye meşhur olan [oğlu] Amr b. Velîd'e şöyle dedi:

---

625 Ali de "Sus, sen fâsıksın!" diyerek ona cevap verir. Bu olay üzerine inen âyet Ali'nin sözünü teyit etmektedir. (çev.)

626 Secde, 32/18.

627 Beyitin sonundaki "غلبا غرارا" ibaresi hatalı bir imlâdır. Çeviride diğer kaynaklarda yer alan ve bağlama uygun olan "بطنا غزارا" ifadesi tercih edilmiştir. (çev.)

Ey Amr, ey babamın oğlu! Tamamlayın işinizi!
Bitirinceye kadar felâketler benim işimi
Keşke bir payım olaydı babanızın mirasından
Benim aile bağımı ve makamımı yüceltirdiniz o zaman

Hâris ed-Da'î Ya'lâ b. Velîd b. Ukbe'ye dedi ki:

Sanki Yahyâ'nın başının kıvrım yerleri
Sel zamanından beri ölmüş olan dokuzlan böcekleri

Velîd'in birçok şiiri vardır. Onları bu kitabımızın muhtelif yerlerinde zikrettik. Belîh'te ölmek üzere iken şöyle dedi: "Allahım! Şayet Kûfe halkı aleyhime söyledikleri sözlerinde haklı iseler bana [âhirette] rahatlık ve güzel kokular verme! Şayet aleyhimde yalan söyledilerse onları hiçbir yöneticiden razı etme ve hiçbir yöneticiyi de onlardan razı eyleme! Benim intikamımı onlardan al! Onların sözlerini bilmedikleri günahlarıma kefâret eyle!"

Velîd, Şam'da Muâviye'yi ziyaret etti. Muâviye ona dedi ki: "Ey Ebû Vehb! Kureyş'in en zengini sen değil misin?" O da "Evet!" dedi ve şu beyitleri mırıldanarak oradan ayrıldı:

İffetli ve müstağni oldum, bana emrettiğin gibi
Başkasına ver, sana zâhir olan şeyleri ve cimrilik et
Yönümü senden [başka yana] çevireceğim! Zira şudur benim karakterim
Bir şüphe düştü mü kalbime, kılıç çekilmiştir sanki bana
Ben evde olan biriyim, coşku vardır bende
Yoktur benim üzerime kilit vuracak bir genç de

Sonra Rakka'ya gitti ve orada öldü. Bazıları ise şöyle dediler: Velîd, Rakka'da konakladı ve Sıffîn'e gitmedi.

Muhammed b. Sa'd, Vâkidî'den naklen bana şunu söyledi: "Velîd, Ali b. Ebû Tâlib ile Muâviye'den ayrıldı ve Rakka'da ikamet etti. Nihayet orada ya da Belîh'te oldü."

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Belîh onun hoşuna gitti ve "[Ölüp] dirilmem sende olsun!" dedi. [Dediğini yaptı, oradan ayrılmadı] ve orada öldü.

Velîd b. Ukbe'nin Çocukları

Amr: Künyesi Ebû Katîfe'dir. Mus'ab dedi ki: "Ona 'Ebû Katîfe' künyesi verildi, çünkü saçı gürdü, yüzünde ve bedeninde de çok kıl vardı." İbnü'z-Zübeyr, onu Benî Ümeyye ile birlikte Şam'a sürdü ve şöyle dedi:

Keşke bilebilsem! Ancak nereden bilebilirim ki?
Sözünde durdu mu Yelben ve Berâm[628]
Yoksa benim Bakî'a[629] *verdiğim söz gibi mi oldu? Yoksa o ahdi değiştirdi mi?*
Bizden sonra, esen sert rüzgârlar ve günler?
Başlarına bir felâket gelir korkusuyla
Ve genci ihtiyarlatan çetin bir harbin korkusuyla
Kendi kabilemi değiştirdim, Benî Kelb ve Benî Lahm ile
Ve Benî Cüzâm ile! Ancak nerede Benî Cüzâm şimdi?

Ebû Katîfe dedi ki:

Ağlar bugün biri, ailesinden ayrılırsa eğer
Ya kavmine alışan ve onlara tutkun olanın hali nice olur?
Ebû Bekir'den[630] *dolayı sürüldü memleketlerinden*
Benî Ümeyye, bayrakları[631] *eğik halde zilletlerinden!*

İbnü'l-Kalemmes el-Kinânî bunu zikretti ve Abdülmelik'in yanında onu ayıpladı. [Bunu duyan] Ebû Katîfe şöyle dedi:

Duydum ki İbnü'l-Kalemmes ayıplamış beni
Hangi insan suçsuz, günahsız ve mükemmeldir ki?
Doğru yolu açıkça göstersin kavmin lideri!
Başı sarıklı başkan gösterir doğru izi
Siz kimsiniz? Unuttuk biz sizi
Bazı şeyler unutulur ve gizlenir, [budur zamanın eseri!]

---

628 Yelben Medine yakınlarında bir dağdır. Birâm diye de anılan Berâm ise Harre yakınlarında bir dağdır.
629 Medine'de bir mahalle olan "Bakî'u'z-Zübeyr" kastedilmiş olabilir. (çev.)
630 Ebû Bekir'in torunu olan Abdullah b. Zübeyr kastedilmektedir. (çev.)
631 Bu kelime bazı kaynaklarda "el-eyyâm" (günler) diye geçmektedir. (çev.)

Ebû Katîfe Amr b. Velîd'in Çocukları

Züşşâme: Adı Muhammed'dir. Annesi Esmâ bt. Hârice'nin kızıdır. Kıraat sahibiydi. Kıraatinden biri şu şekildedir: "إن الباقر تشابه علينا."[632] Cildinde normal ten renginden farklı alâmetler vardı. Mesleme b. Abdülmelik onu Kûfe'ye vali olarak atadı. Kûfe halkı onu zındıklıkla suçladı. Züşşâme, Yûsuf b. Ömer'e geldi. Yûsuf ona 1.000 dinar verilmesini emretti. O, bunu reddetti ve şöyle dedi:

Dedim ki o yöneldiği zaman
Ve ona doğru yol zâhir olduğu zaman
Hayırsız kılsın Allah yakınlığı
Ebû Akîl ailesinden umulan yakınlığı!
Onlar öyle bir kavimdir ki gittiğin zaman onlara
Hak ile ve asil bir nesep ile
Rağbet göstermediler ya da korktular
Bir gün bomboş [beş parasız] bir halde döndüm
Onlardan ikramlarını istediğim zaman
Binlerce sapma ile [benden uzaklaşarak] yön değiştirdiler

Hâlid b. Ukbe

Mervân b. Hakem, Muâviye'nin hilâfeti döneminde Hâlid b. Ukbe'yi Medine'ye kadı olarak tayin etmek istedi. Bu arada Saîd b. Osman'ın köleleri ona saldırıp onu öldürdüler. Bunun üzerine Beni Ümeyye'nin müttefiki Abdurrahman b. Seyhân şöyle dedi:

Beldede beni kınıyorlar, onlardan uzak oldum diye!
Oysa Hâlid kaçtı onlardan, zırh giydiği halde!

Hâlid [buna karşılık] şöyle dedi:

Ömrüme yemin olsun ki onları gördüm ve terk ettim
Senin iki gözünle, zira beldede senin yürüyüş alanın geniştir

Hâlid'in; lakabı "Üceyh", künyesi "Ebü'l-Abbas" olan *Hâlid* adında bir oğlu oldu.

632 Bakara, 2/70. Bu âyette "البقر" kelimesini "الباقر" diye okumuştur. (çev.)

Abdullah b. Haccâc el-Gatafânî onun hakkında şöyle der:

Sanki ben Üceyh'in yanına vardığımda
Yumurtlamış da gıdaklayan bir tavuğun yanına vardım
Kısa ve tıknaz, gebe kaldı açarak
Kıçını, aykırı oturduğu zaman
Şayet Ebü'l-Abbas yüz çevirirse benden
Bir kıyıdan bir kıyıya atarsa beni
Kendisine ait olanı [kullanmada]
Benden başkasına cimrilik ederse
Ve bana kin beslerse
[O bilsin ki] kin besleyen biriyim ben de!
Şüphesiz ki Mısır'da Abdullah vardır, ıslah eder
Kırılmış ve paramparça olmuş kemikleri sarıp tedavi eder

Bu şiirde geçen Abdullah, Abdülmelik b. Mervân'ın oğludur.

Hâlid b. Ukbe'nin çocuklarından Hişâm, Velîd b. Abdülmelik zamanında Bizanslılarla yapılan yaz seferinde komutanlık yaptı. O sırada Ömer b. Abdülazîz de o ordunun içindeydi.

Mervân b. Hakem Medine'den çıktığı zaman Hâlid b. Ukbe şöyle dedi:

Vallahi ben anlamıyorum ve [kendi kendime] soruyorum
Ey Mervân! Sen âciz numarası mı yaptın, yoksa [gerçekten] âciz misin?
Firar ettin hiçbir şey yapamaz hale gelince, görüyorsun ki
Yayacaktır bu olayı, şarkı söyleyen de şiir söyleyen de!

Abdurrahman b. Hakem b. Ebü'l-Âs ona cevap sadedinde şöyle dedi:

Ey Hâlid! Kınamayı ve eziyeti mi çoğalttın?
Senin kavmine, fitneler seni sarstığı zaman
Ey Hâlid! Savaş şiddetlidir, acıdır
Savaşın çuldan, kabarık, çirkin bir giysisi vardır
Benzeri olamadığın efendini âciz bırakır
Sen ise doğru kişiye aczini nispet eden âcizsin
O er kişiydi, dâr (ev) gününde[633] *onu çağırdığı zaman ölüme*
Meydan okuyanın karşısına çıkmak üzere yürür!

633 Osman'ın evinde muhasara altına alındığı günler kastedilmektedir. (çev.)

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Hâlid Cezîre'ye indiği gün çocuğu oldu. Ebû Katîfe şöyle der:

Ah keşke bileydim, değişti mi bizden sonra?
Bakî'u'l-musallâ veya benim akranlarıma ahdim gibi
Ya da sarayın gölgesindeki mâmur evler gibi
[Eskiden] olduğu gibi, yoksa Medine'de mi oturuyor?
Umulur ki Kureyş, akıllarını geliştirir
Ve kuşları uğursuzluktan sonra uğurlu yöne doğru uçurur

Umâre b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt ise Kûfe'de ikamet etmekteydi. Çocukları da oradaydı. Kardeşi Velîd b. Ukbe onun hakkında şöyle der:

Şayet benim zannım doğru ise, ey annemin oğlu
Umâre! İntikam ve kiriş [ok ya da silâh] isteme!

Bu şiiri daha önce başka bir yerde zikretmiştik.

Ümmü Eyyûb ve *Ümmü Nâfi'* de onun çocuklarındandır. Bu ikisinin annesi Hâni b. Kabîsa'nın kızıdır.

Ümmü Eyyûb, Ubeydullah b. Ziyâd'ın eşiydi. Ümmü Nâfi', Ziyâd b. Ebû Süfyân'ın eşiydi.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Abdülmelik, Ebân b. Velîd b. Ukbe'yi Hıms ve Kınnesrîn'e; Osman b. Velîd b. Ukbe'yi İrmîniyye'ye vali olarak tayin etti.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Yezîd b. Mühelleb'in kellesini Şam'a götüren kişi Hâlid b. Hâlid b. Velîd b. Ukbe'dir.

İbnü'l-Kelbî, Hişâm b. Velîd'in *Muâviye* adında oğlunun olduğunu söyledi.

Muâviye'nin Çocukları

Hişâm b. Muâviye b. Hişâm b. Velîd: Künyesi Ebû Ye'îş'tir. Velîd b. Abdülmelik zamanında yaz seferlerinde komutan olarak görevlendirilmiştir.

İbnü'l-Kelbi dedi ki: Ukfân b. Kays b. Âsım ya da Mütemmim b. Nüveyre Medine'ye geldi ve Ervâ bt. Küreyz'e konuk oldu. Ervâ [bu ikisinden hangisi kendisine misafir olmuşsa] onu güzelce ağırladı. Bunun üzerine [konuk olan kişi] dedi ki:

Ardından Ervâ'ya selâm bırak! Zira ancak
Misafir ağırlamasının karşılığı onun kötülükten uzak olması ve yüceltilmesidir
Ona âşık olandan değil de kardeşi gibi sevenden gelen bir selâmı bırak!
Ve sefere çıkmak isteyenin selâmını! O ne iffetli, ne yücedir!

Cessâs el-Mu'aytî, Umâre'nin çocuklarından biriydi. İsmi Umâre, künyesi Ebü'l-Velîd idi. Bu zat; sakalı göğsünü kaplayan, utanmaz ve rezil bir ihtiyardı. Sakalını boyuyordu. Bir arkadaşıyla birlikte Ebû Mu'ayt aşiretinin evlerinin arasından geçerken arkadaşı ona "Ey Ebü'l-Velîd! Ne kadar sıcak!" deyince o şöyle dedi: "Allah Resulü'nün (sav) kendilerine cehennemin vâcip olduğunu bildirdiği dinden çıkmış kimselerin evlerinin arasında olduğunu bilmiyor musun?"

[Sonra bir defasında zina suçundan dolayı] kendisine had cezası vurulmuş olan bir kadın gördü. Kadın bir eşeğin sırtına bindirilmiş [gezdirilirken] kendi kendine şöyle diyordu: "Kim beni görürse zina etmez/zina etmesin!" Cessâs ona yaklaştı ve "Ey zina eden kadın! O zaman sen [karşı cinsten gelen teklife] itaat eden birisin!" dedi.

Şarabın döküldüğü ve bir tamburun kırıldığı yerden geçince "Ey Allahım! Gördüğün şeyi değiştir!" dedi.

Derken bir gece Kûfe halkından bir grupla birlikte geceledi. İnsanlar uyuyunca kendisiyle oynaşmak için yakınındaki bir erkek kölesinin yanına vardı. Köle bu işe müsaade etmedi ve "Sen insanlardan hiç utanmaz mısın?" dedi. Sonra [aynı gaye için] başka bir kölesinin yanına vardı. Bu ikinci köle onun isteğine boyun eğdi. Sabah olunca Cessâs [çarşıdan bir miktar] kumaş satın aldı. O kumaştan kendisine ve arzusuna uyan kölesine bir elbise kesti. Bunun üzerine kendisine zorluk çıkaran köle "Bana neden yok?" deyince ona şu cevabı verdi: "Ey sevgili oğlum! Sen uykunda konuşuyorsun."

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Velîd b. Ukbe'ye "el-Eş'aru berken" (göğsü kıllı) deniliyordu. Zira göğsü ve bedeni çok kıllıydı. "Berk" göğüs demektir.

Kelbî dedi ki: Saîd b. Abdülazîz b. Hudeyne, Mesleme'den önceki Horasan valisiydi. Bazılarının zikrettiğine göre Herat'ta ikamet ediyordu. Abdülmelik b. Bişr b. Mervân ondan önceki Basra valisi, Züşşâme

Muhammed b. Amr Ebû Katîfe b. Velîd b. Ukbe ondan önceki Kûfe valisiydi. Mesleme azledildiği zaman Ferezdak şöyle dedi:

Ondan önce İbn Amr ve İbn Bişr de azledildi
Herat'ın kardeşi bunun benzerini beklemektedir

Hirmânî dedi ki: [Ferezdak bu şiirde] "Horasan" değil de "Herat" ifadesini şiir/vezin mecburiyetinden dolayı kullandı.

Benî Süfyân b. Ümeyye el-Ekber b. Abdüşems

Hakîm b. Talîk b. Süfyân b. Ümeyye: Müellefe-i kulûbdan idi. Allah Resulü (sav) Huneyn günü ona 100 deve vermişti. Süfyân'ın "Muhâcir" adında bir oğlunun olduğu ve öldüğü söylenir.

Süfyân, Câhiliye döneminde Ükeydir es-Sekûnî'nin kardeşi Beşîr'den yazıyı öğrenenlerden biriydi. Beşîr'e de Gaylân b. Seleme es-Sekafî öğretmişti. Süfyân'ın Mugîre b. Ziyâd b. Sümeyye ile evlenen bir kızı vardı. Bu kızın [Mugîre ile değil de] Ziyâd ile evlendiği de söylenir. O Süfyân'dan sonra ölmüştür.

Kelbî dedi ki: *Talîk*, *Hâris* ve -Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın annesi olan- *Hamne*, Süfyân'ın sulbünden olan çocuklarıdır.

Benî Ebû Süfyân b. Ümeyye

Süfyân b. Ümeyye b. Ebû Süfyân: Ali b. Ebû Tâlib'in ölümü üzerine Hicâz'a gitmiştir. Nesli devam etmemiştir.

Amr b. Ümeyye'nin "Yezîd" adlı bir oğlu vardı. Annesi ise Ümmü Kıtâl bt. Abdullah b. Hâris b. Zühre'dir. Yezîd [küçük yaşta] öldüğü için Amr b. Ümeyye'nin nesli devam etmemiştir.

Habîb b. Abdüşems'in Çocukları

Rebî'a: Annesi Fâtıma bt. Hâris b. Şicne'dir. Ebü'l-Yakzân onun annesinin Advân kabilesinden Fâtıma bt. İd b. Ebü'l-Hâris olduğunu söyler.

Semüre b. Habîb: Annesi "Zübeybe" adındaki siyahî bir câriyedir. Şair Küseyyir b. Abdurrahman b. Ebû Cumu'a'nın dedesi olan Ebû Cumu'a,

Semüre'nin anne bir kardeşidir.

Amr: Annesi Benî Sehm kabilesindendir.

Semüre b. Habîb'in Çocukları

Amr: Annesi Reyta bt. Osman b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym'dir.

Abdurrahman b. Semüre: Annesi Kinâne kabilesindendir.

Peygamber (sav), hırsızlık yaptığı için [had cezasını uygulayarak] Amr b. Semüre'nin elini kesti. Amr'ın çocukları Basra'ya yerleştiler. Muâviye b. Muâviye es-Semürî, onlardandır. Muâviye'nin annesi, Ziyâd b. Sümeyye'nin neslindendir. Bu zat Kureyş'in zenginlerinden ve şahsiyetli kişilerinden biriydi. Basra'da öldü. Nesli devam etmiştir.

Abdurrahman b. Semüre'ye gelince, onun asıl adı Abdükülâl idi. Allah Resulü (sav) ona Abdurrahman adını verdi. Allah Resulü (sav) [bir zamanlar] ona şöyle demişti: "Ey Abdurrahman! İdareciliğe tâlip olma. Şayet o görev sana talebin olmadan verilirse Allah tarafından yardım görürsün. Şayet senden bir talep üzerine böyle bir göreve gelirsen Allah'tan yardım görmeden nefsinle baş başa kalırsın."

Onun Allah Resulü (sav) ile sohbeti vardı. [Bu nedenle sahâbedendir.] Abdullah b. Âmir onu Sicistan'a tayin etti. O da gidip orayı fethetti. Mütevazı bir kişiydi. Yağmurlu günlerde küreği alıp yollardaki yağmur sularını kürürdü.

Kâbil'i fethetti, Basra'ya varıp yerleşti. Orada Kâbil mimarisi tarzında bir ev inşa etti ki [daha sonraları] o evden söz edilir olmuştur. Basra'da öldü. Cenazesine katılan Ebû Bekre, bir kişinin "Cenazeyi yavaş götürün!" demesi üzerine kırbacını onun tepesine indirdi ve "Biz Allah Resulü'nün (sav) zamanında cenazeyi hızlı adımlarla götürürdük!" dedi.

Abdurrahman'ın [Neslinden Gelen] Çocukları

Ubeydullah b. Abdullah b. Abdurrahman b. Semüre: Bir gözü kör idi. Kureyş'e mensuptu ve Abdülmelik b. Mervân ile beraberdi. Abdurrahman b. Eş'as isyan edince bunun iki oğlu da onunla beraber oldu. Bunun üzerine

Abdülmelik'e "Bana izin ver! Çıkıp iki oğlumu bu işten vazgeçireyim!" dedi. Abdülmelik ona izin verdi. Ancak o [sözünü tutmadı, tam aksine] kendisi de İbnü'l-Eş'as'a katıldı. Eş'as onu Basra'ya vali olarak tayin etti.

Şair onun hakkında şöyle dedi:

Ey tek gözlü adam! Tek gözlü olmakla kurtuldun
Asla sanma ki kazılmış çukur
Defeder senden takdir edilmiş kaderi

Ubeydullah daha sonra kaçıp Horasan'a gitti. Ezdî [onun bu kaçışını bir beyitle] şöyle dile getirdi:

Terbiye eden, eğlencesinden sonra tilki gibi kurnaz oldu
İki gaflet arasında sıvışıp kaçtı, tek gözlü adam

Beyitte geçen "er-Revvâd" (terbiye eden kişi) Hâris b. Abdülmuttalib oğullarından Abdurrahman b. Abbas el-Hâşimî'dir. Bu zat katırlara binerek onları terbiye ediyordu.

Haccâc'a onun Horasan'da olduğu haberi ulaşınca Abdülmelik'in ona eman vermesinden korktu. Kuteybe'ye bez, toprak ve kuru üzüm (zebibe) gönderdi. Kuteybe [bu işin sırrını çözdü ve kendi kendine] dedi ki: "Haccâc bana İbn Zübeybe'yi öldürmemi emrediyor. İşte bu [bez parçası da] onun kefeni ve kabrindeki elbisesidir." Akabinde onu yakalayıp öldürdü. [Zebibe kelimesi ile işaret edilen] Zübeybe, Ümmü Semüre'dir.

Haccâc, onun oğlu Utbe b. Ubeydullah b. Abdurrahman b. Semüre'yi Vâsıt'ta öldürttü. O, Basra'da İbn Semüre Geçidi'nin sahibi idi.

Ubeydullah'ın Çocukları

Ebû Bekir -adı Utbe'dir- ve *Osman*.

Bunların ikisi İbnü'l-Eş'as ile birlikte isyan eden kişilerdir. Ebû Bekir'in Basra'da zürriyeti mevcuttur.

Rebî'a b. Habîb b. Abdüşems'in Çocukları

Küreyz: Annesi Huzâ'a kabilesindendir.

Küreyz'in Çocukları

Âmir b. Küreyz, *Âmine*, *Ervâ*, *Ümmü Talha* -adı Erneb'dir-: Bu dördünün annesi, künyesi Ümmü Hakîm olan el-Beydâ bt. Abdülmuttalib'dir.

Hâris: Ümmüveled olan siyahî bir câriyeden doğmuştur.

Şehl b. Küreyz ve *Ubeys b. Küreyz*: Anneleri Abdülkays kabilesindendir. Ümmüveled olduğu da söylenmiştir.

Fâhite: Bu kızının annesi, Abdullah b. Cüd'ân'ın kız kardeşi Hind. bt. Cüd'ân'dır.

Osman b. Affân'ın annesi Ervâ, Affân b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye ile evlendi. Bu kocasından sonra da Ukbe b. Ebû Mu'ayt ile evlendi.

Künyesi Ümmü Talha olan Erneb, Amr b. Hadramî ile evlendi.

Âmine önce Benî Mugîre'nin müttefiki olan Hakem b. Keysân ile, ardından da Abdullah b. Ebû Saîd ya da Benî Ümeyye b. Mugîre'nin müttefiki Saîd ile evlendi.

Fâhite, Ebü'l-Âs b. Nevfel b. Abdüşems ile evlendi.

Âmir b. Küreyz zayıf, ezik biriydi. Abdülmuttalib'in yanına gelince Abdülmuttalib onun sırtını sıvazladı. [O, oradan ayrıldıktan sonra] dedi ki: "Hâşim'in kemiklerine yemin olsun ki Benî Abdümenâf içinde bundan daha ahmak biri dünyaya gelmedi." Onun hakkında Ümmü Hakîm şöyle dedi:

Hatırlatıldığı zaman senin işin bana
Uzaması bir aya varan bir gece geçiririm
Sen ne kendi babana ne de bizim babamıza benzersin
Ancak sen akıllı değil, delisin
Asla varmam ona bir şey istemek için
Asla dua etmem ona, affedilmesi için

Âmir'in Çocukları

Abdullah ve *Ümmü Râfi'*: Anneleri Decâce bt. Esmâ b. Salt b. Habîb b. Hârise b. Simâk es-Sülemî'dir. Decâce'nin annesi Ümeyme bt. Ahnes de Süleym kabilesine mensuptur.

Ebü's-Sahbâ: Annesi Rum'dur.

Ümmü Râfi', Abdullah b. Esved b. Avf ez-Zührî ile evlendi.

Ebü's-Sahbâ ise Ümmü Habîb b. Ziyâd ile evliydi ve ondan çocukları oldu. Dolayısıyla Ebü's-Sahbâ'nın Basra'da zürriyeti mevcuttur.

Abdullah b. Âmir b. Küreyz b. Rebî'a b. Habîb b. Abdüşems: [Yeni doğduğu zaman] babası Âmir onu Peygamber'e (sav) götürdü. Peygamber (sav) kuru bir hurmayı çiğneyip onun üst damağıma sürdü ve şöyle buyurdu: "Bu bize sizden daha fazla benziyor." Akabinde [bebek olan Abdullah] esnedi. Allah Resulü (sav) tükürüğünü onun ağzına koydu, o da yuttu. Bunun üzerine Peygamber (sav) "Gerçekten ben onun 'kendisine su içirilmiş biri'[634] olduğunu ümit ediyorum." dedi.

Abdullah'ın künyesi "Ebû Abdurrahman" idi. Osman b. Affân onu Basra ve civarındaki yerleşim birimlerine vali olarak tayin etti. Abdullah İstahr, Cûr,[635] bazı Fâris beldeleri, Horasan, Sicistan ve Kâbil'i fethetti. Mekke yolunda hacılar için konaklama yeri inşa ettirdi. Mekke'de hurma ağaçları dikti, su kuyuları kazdı, konaklar ve havuzlar yaptırdı. Arafat'ta havuzlar ve çeşmeler yaptırdı. Basra-Necîb'de "İbn Âmir Köşkü" diye bilinen bir saray yaptırdı. Basra'da iki su kanalı kazdırdı. Bu kanallardan biri çarşının içindeydi. Diğeri ise "Ümmü Abdullah" diye anılmaktaydı. Ayrıca onların kenarlarına çokça ağaç diktirmişti.

İbn Âmir [bir sefere çıkarken] Basra'da vekil olarak bıraktığı Ziyâd'a "Übülle Kanalı"nı kazmasını emretti, o da [emri yerine getirdi ve adı geçen su kanalını] kazdırdı.

İbn Âmir sucu/su meraklısı biriydi. Kayaya dokunsa ondan su çıkarırdı. Nitekim o şöyle demişti: "Şayet bana kalsa kadın Mekke'ye varıncaya

634 Burada onun hayatı boyunca susuzluk çekmeyeceği müjdesi verilmiş olabilir. (çev.)
635 İran'ın Şîraz şehrine 20 fersah mesafede olan bir şehirdir. (çev.)

kadar bineğinin üzerinde yola çıktığında her gün su bulunan yerden geçer ve su ihtiyacını giderirdi."

O Araplar'ın en cömerdi, ikramı en bol olanıydı. Basra vilâyetinde atıyye olarak dağıtılmak üzere 84.000.000 dirhem verdi.

Velîd b. Ukbe Medine valisi iken Mervân'dan [bir miktar para] istedi. Mervân ona 10.000 dirhem verince o bu parayı [az buldu ve] kabul etmedi. Bunun üzerine o Mugîre b. Şu'be'nin yanına vardı. Mugîre, oğlu Urve vâsıtasıyla ona 20.000 dirhem verdi. Derken Ukbe, İbn Âmir'e geldi ve ona borcu olduğundan dert yandı. İbn Âmir onun 100.000 dirhem tutarındaki borcunu ödedi, üstelik ona 100.000 dirhem de hibe etti. [İbn Âmir'in bu cömertliğinden dolayı] Ukbe onun hakkında şöyle dedi:

Dikkat edin! Allah Mugîre'yi ve onun oğlunu
Bir de Mervân'ı, İbn Âmir'in eski iki çarığı yapsın!
O iki çarık İbn Âmir'i sıcaktan, soğuktan ve eziyetten korusun diye!
Yılanların sokmasından, kavurucu öğle sıcaklarının [ayaklarını] yakmasından korusun diye!
Fırat, etrafındakilere [nimetlerini] dolu dolu verir
[Ey İbn Âmir!] Senin bağışın sahradaki ve şehirdeki herkese [bolca] ulaşır[636]

"İbn Âmir'den talepte bulunan kişi muradına erer!" denilirdi. Bu meyanda Râciz, Abdullah b. Âmir'in oğlu Abdüla'lâ'ya şöyle hitap etmiştir:

Ey kendisinden talepte bulunanı, fazlasıyla muradına erdiren zatın oğlu!
Vesileleri hazır olduğu zaman [talepleri] yerine getiren zatın oğlu!

Medâinî, Mesleme'den naklen Cârûd b. Ebû Sebre'nin şöyle dediğini anlatır: "Allah'a [verdiği nimetlerden dolayı] şükür olsun diye Abdullah b. Âmir, Nîsâbur'da ihrama girdi. Arafat'ta çeşmeler ihdas etti, hacılar için konaklama yerleri yaptırdı. Onun yaptırdığı konaklama yeri "İbn Âmir'in Konaklama Evi" diye bilinir.

---

636 Bu mısradaki "مالي" kelimesi, diğer bazı kaynaklarda "يَأْتِي" ya da "مبذول" diye geçmektedir. Çeviride bağlama daha uygun olduğu için diğer kaynakların imlâsı esas alınmıştır. (çev.)

[Abdullah b. Âmir'in oğlu] Ebü's-Senâbil b. Abdullah şöyle dedi:

Hacıları suya kandıran zatın oğluyum ben!
Sularıyla ve bol süt veren develerin sütleriyle!
İnsanlar darlık ve sıkıntıya düştüklerinde
Rüzgârla yarışırdı o, cömertliğin erdeminde

Osman öldürüldüğü zaman Abdullah b. Âmir Mekke'ye geldi. Talha ve Zübeyr ile birlikte Cemel Savaşı'na katıldı. Savaşta oğlu Abdurrahman öldürüldü. Sonra Dımaşk'a geçti. [Bu konuda] şair şöyle dedi:

Önemli haberler geldi bana ki İbn Âmir
Devesini çöktürdü ve kök salıp çöreklendi Dımaşk'ta

Muâviye halife olunca Abdullah b. Âmir Basra ve civarındaki yerleşim birimlerine vali oldu. Muâviye bu atamayı Kûfe yolundaki Nuhayle'de yaptı. Muâviye, İbn Âmir'i [kızı] Hind bt. Muâviye ile evlendirdi. Abdullah b. Âmir'in Muâviye dönemindeki valiliği beş yıl sürdü. Beş yıldan sonra Muâviye onu azletti ve yerine Hâris b. Abdullah el-Ezdî'yi atadı. Ondan sonra da Ziyâd'ı tayin etti. Ziyâd, İbn Âmir'e zulmetti.

Akabinde Ubeydullah b. Ziyâd vali oldu. Ubeydullah, İbn Âmir'e mevlâları, malları, evleri ve nehirleri konusunda zarar verdi. Sonra İbn Âmir Mekke'ye geldi. Orada öldü ve Arafat'ta defnedildi. Vasiyetini İbnü'z-Zübeyr'e bıraktı.

Vâkıdî dedi ki: Allah Resulü (sav) Mekke'yi fethettiği zaman Abdullah b. Âmir kendisine getirildi. O vakit beş ya da altı yaşındaydı. Allah Resulü (sav) "Onda bize bir benzerlik vardır!" buyurdu. Tükürüğünü onun ağzına koydu ve sözüne şöyle devam etti: "Şayet o bir taşı [çakmak taşı gibi] çaksa ondan su çıkarır."

Dediler ki: Ahnef Horasan'dan üzerine bindiği atı ve üzerinde yükünün olduğu bir katırla geldi. Bunlardan başka beraberinde İbn Âmir'e getirdiği başka bir şey daha vardı. [Getirdiği bu şey hakkında] İbn Âmir'e "Bu bana 'Nevrûz'un hediyesidir.' denilen şeydir!" dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Âmir ona "O senin olsun!" dedi. Ahnef "Benim ona ihtiyacım yok!" deyince "O zaman oğlunun olsun!'" dedi. Ahnef onun bu teklifine de "Kendim için istemediğim bir şeyi oğlum için de istemem!" karşılığını verdi.

Ona bunu [kafilesine] katılan biri vermişti. Muâviye, İbn Âmir'in bazı mallarını seçip almak istedi. Ancak İbn Âmir ona Allah Resulü'nün şöyle buyurduğunu hatırlattı: "Malı uğrunda öldürülen kişi şehittir!" Ardından da şunu ekledi: "Vallahi malım uğrunda öldürülünceye kadar onunla savaşırım." Bunun üzerine Muâviye ondan vazgeçti.

Ebü'l-Esved, İbn Âmir'i şu sözleriyle ayıpladı:

Görmedin mi sen, benimle İbn Âmir arasındaki
Sevgiyi? O sevginin üzerine tilkiler işedi
Böylece ikimizin arasındaki sevginin âkıbeti
Sanki hiç yokmuş gibi oldu, toplar zaman tuhaf şeyleri
Ona sevgiden dolayı ağlayacak değilim ben!
Benden ona ulaşan kusurlara da ağlayacak değilim ben!
Bir kişi seni [içten değil de] zoraki severse
Onu senden uzaklaştıran huyları zâhir olur sana!

Medâinî dedi ki: Hind bt. Muâviye insanlar içinde İbn Âmir'e en iyi davranan kişiydi. Hind [kocası] İbn Âmir'in hizmetini bizzat kendisi üstlenmişti. İbn Âmir bir gün ona bir ayna ile bir tarak [alıp] getirdi. Aynaya baktı, [Hind de aynanın karşısına gelince] aynada ikisinin yüzü birden gözüktü. İbn Âmir aynada eşinin gençliğini ve güzelliğini, kendisinin ise sakalında zuhur etmiş olan ihtiyarlığını gördü. Sakalındaki bu aklık onu ihtiyarlar sınıfına dâhil etmişti. Derken başını ona doğru kaldırdı ve "Ailene ve babana git!" deyiverdi. Onun bu sözüne binaen Hind [evinden ayrılıp] gitti, babasının yanına vardı ve olanları anlattı. Muâviye "Hür adam hür kadını boşar mıymış?" dedi ve İbn Âmir'e "Ben kızımı sana vermekle sana değer verdim. Sen ise onu bana geri gönderdin!" diye haber saldı. İbn Âmir buna şu karşılığı verdi: "Allah kendi fazlından bana ikramda bulundu ve beni saygıdeğer bir insan yaptı. Hiç kimsenin bana [altından kalkamayacağım bir] ihsânda bulunmasından hoşlanmam. Gerçekten senin kızın en saygıdeğer bir eştir. O beni bu güzel arkadaşlığına karşılık vermekten âciz bıraktı. Bir de bakıp gördüm ki ben ihtiyar bir adamım. O ise genç bir kadın! Onun malına mal, şerefine şeref katamıyorum. [Dolayısıyla onun iyilikleri karşısında eziliyorum.] Bu nedenle onu [başka biriyle] evlendirmen için sana geri gönderdim" O sırada İbn Âmir saygın bir ihtiyardı.

Nâbiga şöyle dedi:

Keşke benim ihtiyacımı İbn Hind'e bildiren biri olsa
Ve Mervân'a da! Küpler [dolusu yiyecekler] hediye edilir ve alınır
Söylediğim şey İbn Âmir'e haber verilir
Zorda kalanın sığındığı kişi ne güzeldir!
O, iyi kimselere ikramları ulaşan bir cömerttir
İki eliyle su verir denenmiş mızrağa!

Ebü'l-Esved şöyle dedi:

Ey sevgili dostum! Nedir bende değiştiren şey
Onun sevgisini ve samimiyeti? Sonunda [benim gönlüm] onu terk etti
Aşağılama beni, bana değer verdikten sonra!
Çok zordur, çıkan şeyin geri dönmesi!

İbn Âmir, Abdullah b. Ömer'e "Şu binayı yaptım, şu kuyuyu kazdım, şu yerde insanlara su içme imkânı sağladım." deyince İbn Ömer ona şu karşılığı verdi: "Kazanç güzel olunca harcama da temiz olur. Yakında [Allah'a] döndürüleceksin/O'nun huzuruna çıkacaksın ve [yaptıklarını] bileceksin."

İbnü'l-A'râbî dedi ki: Bana Saîd b. Selm, babasından naklen şunu anlattı: Bir mal konusunda anlaşmazlığa düşen Kureyş'ten iki adam çözüm için Mervân b. Hakem'in huzuruna çıktı. Mervân muhafızlarından birine "Al bunları, Abdullah b. Âmir'e götür ve ona 'İki amcanın oğlunun işine bak!' de!" dedi. [Muhafız emri yerine getirip hasımları Abdullah b. Âmir'in huzuruna çıkardığında] Abdullah onlara "Üzerinde anlaşamayıp çekiştiğiniz malın kıymeti nedir?" diye sordu. Onlar da "On bin dinar!" dediler. Bunun üzerine Abdullah "Mervân sizin aranızdaki ihtilâfı çözmek için 10.000 dinarı ödemekten âciz midir?" dedi. [Bu olayı duyunca] Mervân şöyle dedi: "Biz onu rezil etmek istedik ama o bizi rezil etti."

Abdullah b. Âmir'in Çocukları

Abdurrahman el-Ekber, *Abdullah el-A'mâ* ve *Abdülmelik*: Üçünün annesi Kübeyşe bt. Hâris b. Küreyz'dir.

Abdülhakîm ve *Abdülvâhid el-Ekber*: İkisinin annesi Kinâne kabilesinden Ümmü Habîb bt. Süfyân'dır.

Abdülhamîd el-Asgar ve *Abdülazîz*: İkisinin annesi Muttalib b. Abdümenâf oğullarındandır.

Abdülazîz

Abdülmecîd: Annesi ümmüveleddir.

Ebü'n-Nadr: Adı Abdurrahman'dır. Annesi ümmüveleddir.

Abdülcebbâr: Annesi ümmüveleddir.

Abdürabbih ve *Ümmü Külsûm*: İkisinin annesi Adî b. Ka'b oğullarından Emetüllah'tır. Ümmü Külsûm, Yezîd b. Muâviye'nin eşiydi. Yezîd onun hakkında şöyle demiştir:

Yastıklara yaslandığım zaman
Mervân'ın evinde, Ümmü Külsûm yanımdaydı

Ümmü Râfi' ve *Zeyneb*: Zeyneb, Ebân b. Osman b. Affân ile evlenmişti. Son ikisinin annesi Sakîf kabilesine mensuptur.

Emetülhamîd: Annesi Hind bt. Süheyl b. Amr'dır.

Ümmü Abdülmelik: Annesi Hind bt. Ebü'l-Âs b. Nevfel b. Abdüşems'tir. Abdurrahman b. Attâb b. Üseyd b. Ebü'l-Âs b. Ümeyye ile evlenmiştir.

Abdülkerîm

Abdurrahman Ebü's-Senâbil: Annesi ümmüveleddir.

Abdüsselâm: Annesi Abdüddâroğullarındandır.

Abdullah b. Âmir'in oğullarından Abdurrahman b. Abdullah Cemel Savaşı'nda öldürüldü. Dolayısıyla zürriyeti yoktur.

Abdullah el-A'mâ'nın Çocukları

Abdurrahman, *Abdüla'lâ* ve *Emetürrahman* -Annesi ümmüveleddir-

Abdülkadîr, *Abdülhamîd*, *Abdülvâhid*, *Abdülcebbâr* ve *Humeyde*: Bunların annesi Huzâ'a *kabilesine* mensuptur.

Abdülazîz: Annesi Hâris b. Nevfel'in kızıdır. Annesinin annesi ise Hind bt. Ebû Süfyân b. Harb'dir.

Abdülmelik ve *Ümmü Abdullah*: İkisinin annesi Benî Akîl'dendir.

Abdülgaffâr ve *Ümmü Abdülmelik*: İkisinin annesi Kudâme b. Maz'ûn'un soyundandır.

Abdullah ve *Abdülkuddûs*: Son ikisinin annesi Kelb kabilesine mensuptur.

Humeyde: Haccâc'ın kardeşi Muhammed b. Yûsuf'un eşiydi.

Abdurrahman Medine'ye yerleşti. Dolayısıyla zürriyeti oradadır.

Abdülazîz şiirleri nakleden biriydi. Toplum içinde kadir kıymet sahibi olmasına rağmen yalancılıkla itham edilmiştir.

Künyesi "Ebû Abdurrahman" olan Abdüla'lâ b. Abdullah b. Abdullah b. Âmir, insanların en fasih konuşanı ve en cömert olanıydı. Aynı zamanda cesurdu. Haccâc ile birlikte Zâviye ve Rüstekâbâz Savaşı'na katıldı. Rü'be b. Accâc onun hakkında şöyle demiştir:

Eskimeyen bir methiye hediye edeceğim mutlaka
Abdullah'ın oğlu Abdüla'lâ'ya
Yücelik elbisesi giydirildi ona, genç iken de yaşlı olduğu zaman da!

Basra'da öldü. Cömert biriydi. Basra'da onun soyundan gelen pek çok kişi vardır.

Bilâl b. Ebû Bürde bir adama Abdüla'lâ'yı kastederek "Bugünlerde arkadaşına gidiyor musun?" diye sordu. Adam ona şu cevabı verdi: "Evet, sabahleyin ona gidiyoruz. Uyanıp oturuyor. Şayet biz konuşursak o güzelce dinliyor. Eğer biz susarsak o bizim seviyemize göre güzelce konuşur. Sonra aşçısı ona gelir ve hazırladığı menüyü söyler. Akabinde menüyü getirir. Hanımlarından da güzel yemekler getirilir. Yer, içer ve sonra bizimle beraber yer."

Fadl b. Abdurrahman b. Abbas b. Rebî'a b. Hâris b. Abdülmuttalib dedi ki: "Abdüla'lâ'nın asaleti ve cömertliği, Abdullah b. Âmir ile Saîd b. Âs'ınkinden daha net ve daha üstündür. Çünkü o ikisi harcamalarını

beytülmâlden yapıyorlardı. Abdüla'lâ ise harcamalarını kendi öz malından yapıyordu."

Halife Reşîd, Ömer b. Abdurrahman b. Abdüla'lâ b. Abdullah b. Abdullah'ı Basra ile Dicle kıyısındaki küçük yerleşim birimlerinden sorumlu vali olarak tayin etmişti.

Kendisine "Kafîz" denilen Abdülmelik b. Abdullah b. Âmir, Zübeyr döneminde bazı Fâris şehirlerinde "Kubâ'" lakaplı Hâris b. Abdullah b. Ebû Rebî'a'nın valiliğini yapmıştı.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Abdülmelik, İbnü'z-Zübeyr'in döneminde Basra valisi oldu. Dolayısıyla zürriyeti Basra'dadır.

Abdülmelik'in Çocukları

Abdülkebîr ve *Ümmü Abdülgaffâr*: İkisinin annesi Benî Hanîfe'dendir. Bu kadına Berâ b. Kabîsa evlenme teklif edince şöyle dedi:

Ümmü Abdülgaffâr! Getir hediyeleri!
Tutun salıverilmiş âşığın ipine!

Onunla Abdüla'lâ b. Abdullah b. Abdullah b. Âmir evlendi. Abdülmelik Basra'da doğdu.

Abdülkerîm b. Abdullah b. Âmir'in Çocukları

Abdülhamîd: Abdülkerîm b. Abdullah b. Âmir'in oğludur. Ubeydullah b. Abdülhamîd b. Abdülkerîm b. Abdullah b. Âmir, Abdülhamîd'in oğludur. Ubeydullah'ın lakabı "Turful" idi. Onu ve kardeşi Abdülazîz b. Abdülhamîd b. Abdülkerîm'i Ebû Müslim öldürdü. Turful hakkında Sâbit Kutne şöyle demiştir:

Şu uzun zaman geçer mi? Turful'a içirmeden
Ve onun taraftarlarına, bir bardak [su,] oysa onlar gecenin sonunda baskın yaptılar

Bu beyitte zikri geçen Turful hakkında Hudeyne Saîd b. Abdülazîz b. Hâris b. Hakem b. Âs ile birlikte daha önce bilgi vermiştik.

Abdülhamîd b. Abdülkerîm b. Abdullah b. Âmir: Bu kişi İbn Nâşire el-Hanzalî'yi Sicistan'da öldüren kişidir. İbn Nâşire'yi, onun oğlu Abdülazîz b. Abdülhamîd'in öldürdüğü de söylenmektedir.

[Bu konuda] Medâinî, Ebü'l-Yakzân'dan şunu nakleder: İbn Nâşire'yi Abdülazîz b. Abdullah b. Âmir b. Küreyz öldürdü. Bunun sebebi de şuydu: Talhatü't-Talahât el-Huzâ'î ölmek üzereyken kendinden sonra Sicistan valisi olarak Benî Yeşkür'den bir adamı halef tayin etti. [Talha ölüp de o adam yönetime geçmek isteyince] Mudar kabilesinin mensupları (Mudarîler) adamı uzaklaştırdılar ve onlardan her biri kendi bölgesinde hâkimiyet kurdu. Bu durum Abdülazîz b. Abdullah b. Âmir b. Küreyz oraya gelinceye kadar devam etti. Mudarîler onun valiliği konusunda ittifak edip onunla barış yaptılar. Bunun üzerine Abdülazîz Zerenc şehrine girdi ve Rutbîl ile savaştı. Mudarîler eski yerlerine geri döndüler. Abdullah b. Nâşire ona "Beytülmâlde olanı al ve oradan çık!" diye haber gönderdi.

İbn Nâşire Zerenc'i hâkimiyeti altına aldı. Bu haber Vekî' b. Ebû Sûd et-Temîmî'ye ulaşınca oraya gelip İbn Nâşire'yi geri çevirdi ve onu eski yerine sürdü. Abdülhamîd ya da onun oğlu Abdülazîz, Vekî' ile birlikte [savaşmak üzere] İbn Nâşire'ye doğru yöneldi. İki grup kapıştı. İbn Nâşire'nin atının ayağı kaydı. [Attan düşen] İbn Nâşire'nin bir ayağı paramparça oldu, ordusu yenildi ve kendisi de öldürüldü. Ebû Huzâbe veya Hanzale b. Arâde şöyle dedi:

Ömrüme yemin olsun ki yıktı Kureyş ocağımızı başımıza
Aydınlanan akşam esintilerinin en beyazıyla
Uygun olmaz, devirmedikçe atları mızraklarla
Bize ve size, ya da işi bitirmedikçe tastamam
Dikkat edin! Genç İbn Nâşire'nin üstüne genç yoktur!
Her şey dönüp gitmiş, ortada hiçbir şey yoktur!
O, Hanzalî nisbesiyle anılan bir gençtir, daima onun sağ eli
İyilikte cömert davranır, kötülüğü ise reddeder
[Onun bu ani ölümü] ölüm için ektiğini biçmek mi oldu?
Bıraksaydı ya bitkiyi yeşil ve taze olduğu müddetçe![637]

637 Şair bu mısrada İbn Nâşire'nin genç yaşta ölmesine isyanını dile getirmektedir. (çev.)

Küreyz'e mensup bu kişi Mus'ab öldürülüp de Abdülmelik onun yerine başka bir adamı tayin edinceye kadar Sicistan valiliğine devam etti.

Küreyz'e mensup bu kişi Kelbî'ye göre Abdülhamîd'dir.

Medâinî o kişinin Abdülhamîd'in oğlu ve Turful'un kardeşi olan Abdülazîz olduğunu söyler.

İbnü'l-Kelbî, Turful'un adının Abdullah olduğunu söyler.

Başkaları ise Turful'un adının Abdülhamîd olduğunu söylerler. Kelbî'nin görüşü en sağlam olan görüştür.

Ebü's-Senâbil ise Abdurrahman b. Abdullah b. Âmir'dir ki çocukları şunlardır:

Abdülmecîd: Annesi Üseyd b. Abdüluzzâ'nın soyundan olan Seleme'dir.

Abdullah: Annesi ümmüveleddir.

Emetülvâhid: Annesi ümmüveleddir.

Şair olan ve Cehhâf Seli'ne[638] şahit olan Ebü's-Senâbil'in soyu devam etmiştir.

Abdülcebbâr b. Abdullah b. Âmir, Abdurrahman b. Abdullah b. Âmir ve Abdülhamîd b. Abdullah b. Âmir'in de birçok çocukları olmuştur.

Annesi Sevdâ olan Hâris b. Küreyz'in Çocukları

Abdullah ve *Osman*: İkisinin annesi Benî Sâme b. Lüey'dendir.

Kebşe: Bu kızın annesi Abderiyye'dir.[639] Bununla önce Müseylimetülkezzâb, ondan sonra da Abdullah b. Âmir evlenmiştir.

Îsâ b. Küreyz'in Çocukları

Müslim b. Îsâ: Basra'da önemli bir konumu vardı. Hâricîlerin Ezârika kolundan olanlar onu öldürdü. Bu olayı daha önce yazmıştık.

---

638 Abdülmelik b. Mervân döneminde, hicrî 80 yılında Mekke'de yaşanan büyük bir sel felâketidir. Birçok hacı adayı o gün eşyaları ve yükleriyle birlikte sele kapılıp ölmüştür. Bundan dolayı o yıla "Cuhâf yılı" denmiştir. (çev.)

639 Abdüddâroğulları kabilesine mensuptur. (ed.)

Bana Abbas b. Hişâm İbnü'l-Kelbî, babasından naklen şunu anlattı -ki bu rivayeti Medâinî de nakletmiştir-: İbn Âmir ile Mervân arasında sözlü bir atışma geçer, kazanan İbn Âmir olur. Muâviye, Abdullah b. Âmir'e "Seninle Mervân arasında [sözlü atışma türünden] bir şey geçmiş ve sen kazanmışsın!" der. Abdullah b. Âmir "O beni şiddetli husumet sahibi bir düşman olarak görüyordu." diye karşılık verince Muâviye "Keşke sen, seni [gerçek mahiyetinle] tarif eden bir adamla karşılaşsaydın!" dedi. Bunun üzerine İbn Âmir "Ey müminlerin emîri! O adam sen ol!" dedi. Muâviye, "Ben Hind bt. Utbe'nin oğluyum." dedi. İbn Âmir "Ben de Ümmü Hakîm bt. Abdülmuttalib'in oğluyum." dedi. Muâviye, "Gerçekten yükseldin sen!" dedi. İbn Âmir, "Ey müminlerin emîri! Sen de aşağıya düştün!" deyince Muâviye, "[Annen] Decâce bt. Salt'ı da hatırla!" dedi. O da "Sen de Hamâme'yi hatırla!" diye cevap verdi.

Hamâme, Benî Gıfâr'dan bir kadındı. Doğumunda Muâviye'den [bazı hediyeler] elde etmişti. Oysa onun hakkında ileri geri konuşuluyordu.

Dediler ki: İbn Âmir'in idaresinde zafiyet belirince hicrî 44 yılında Muâviye ona kendisine gelmesini emreden bir mektup yazdı. İbn Âmir Basra'da yerine Kays b. Heysem'i bırakıp Muâviye'nin yanına vardı. Muâviye Basra valisi olarak onu tekrar görevlendirdi. İbn Âmir veda edip ayrılacağı sırada Muâviye ona şöyle dedi: "Ben senden üç şey talep edeceğim, sen de 'Onlar senin olsun.' de!" İbn Âmir "Onlar senindir. Zira ben Ümmü Hakîm'in oğluyum!" dedi. Muâviye, "Sana verdiğim görevi bana iade edeceksin ve kızmayacaksın!" dedi. İbn Âmir, "Tamam, yaptım!" dedi. Muâviye, "Arafat'taki malını bana bağışlayacaksın!" dedi. İbn Âmir, "Tamam, yaptım!" dedi. Muâviye, "Mekke'deki evini bana bağışlayacaksın!" dedi. İbn Âmir, "Tamam, yaptım!" dedi. Muâviye, "Sıla-i rahim görevini yerine getirmiş oldun!" dedi. Bunun üzerine İbn Âmir, "Ey müminlerin emîri! Ben de senden üç şey isteyeceğim!" dedi. Muâviye, "İstediklerin senin olacaktır. Ben Hind'in oğluyum!" dedi. İbn Âmir, "Arafat'taki malımı bana geri iade edeceksin!" dedi. Muâviye, "Tamam, yaptım!" dedi. İbn Âmir, "Görevli olarak beni hesaba çekmeyeceksin!" dedi. Muâviye, "Tamam, yaptım!" dedi. İbn Âmir, "Kızın Hind'i bana nikâhlayacaksın!" dedi. Muâviye, "Tamam, yaptım!" dedi.

Bu konuda şu da söylenmektedir: Muâviye ona dedi ki: "Şu ikisinden birini seç: Ya seni görevine iade eder, hesaba çeker ve takip ederim. Ya da elde ettiklerine cevaz verir ve seni azlederim." İbn Âmir bunlardan ikincisini tercih etti.

Medâinî, Mesleme ve başkalarından şunu nakletti: İbn Âmir, idaresinde yumuşak biriydi. Valiliği sırasında [el baş] kesmez, [suçluları gerektiği şekilde] cezalandırmazdı. Bir defasında ona bir ahmak geldi ve insanlar içinde fesat ve bozulmanın arttığından şikâyet etti. Ardından da "Onlara kılıcını çek!" dedi. İbn Âmir ona şu cevabı verdi: "O takdirde kendimi fesada uğratarak onları ıslah etmiş olurum."

Benî Rebî'a b. Abdüşems b. Abdümenâf

Rebî'a b. Abdüşems'in Çocukları

Utbe, *Şeybe*, *Reyta* ve *Âtike*: Bunların annesi Benî Âmir b. Lüey'den Hunnâs'tır.

Ebû Utbe, *Safiyye*, *Âtike es-Suğrâ* ve *Hâle*: Dördünün annesi Benî Zühre'den "Dayzene" adlı kadındır. Hâle, Efkam b. Ebû Amr en-Nasrî ile evliydi.

Utbe kendi zamanında Kureyş'in reisiydi ve Bedir Savaşı'nda [müşrik ordusuna] yemek verenlerdendi. Abdullah b. Ömer'in şöyle dediği rivayet edilir: "Utbe Câhiliye döneminde Kureyş'in reisiydi." Utbe ve Ebû Tâlib'in dışında hiçbir fakirin Kureyş'e reis olmadığı söylenir.

Bedir Savaşı'nda Utbe'yi Ubeyde b. Hâris öldürdü. Ubeyde'nin onu Ali b. Ebû Tâlib ile birlikte öldürdüğü ya da onu Hamza'nın öldürdüğü de söylenir. Bu olayı daha önce yazmıştık.

Utbe'nin Çocukları

Velîd -Bedir Savaşı'nda öldürüldü-, *Ebû Hâşim b. Utbe* -salih ve fakih bir kişiydi. Şam'da vefat etti-, *Hâşim*, *Âmine*, *Ebü'l-Hakem*, *Mugîre*, *Abdüşems*, *Hind*, *Fâtıma*, *Âtike*, *Fâhite*: Bunların annesi Evkas b. Sülemî'nin soyundan gelen bir kadındı.

Ebû Huzeyfe b. Utbe ve *Hafs b. Utbe*: İkisinin annesi Ümmü Hafs'tır. [Ümmü Hafs değil de] Kinâne kabilesinden Ümmü Safvân bt. Safvân olduğu da söylenir.

Nu'mân ve *Rebî'a*: İkisinin annesi Devs kabilesinden Berre'dir.

Fâri'a

Muâviye'nin annesi olan *Hind bt. Utbe* hakkındaki mâlûmatı ve onun kiminle evlendiğini daha önce yazmıştık.

Ümmü Ebân bt. Utbe ile Yezîd b. Ebû Süfyân evlendi. Yezîd, onunla evliyken öldü. [Kocası Yezîd ölünce] Ümmü Ebân'a Ömer b. Hattâb tâlip oldu. Ümmü Ebân şu sözleriyle onunla evlenmeyi reddetti: "Ben onunla evlenmem. Çünkü o asık suratlı olarak giriyor, asık suratlı olarak çıkıyor. [Yani her zaman asık suratlıdır.] Kapıları kapalı ve hayrı azdır."

Sonra onu Zübeyr b. Avvâm istedi. O zaman şöyle dedi: "Onun bir eli benim ihtiyacımda, diğer eli kırbaçta olur."

Daha sonra ona Ali b. Ebû Tâlib tâlip oldu. Şöyle diyerek onu da reddetti: "Cinsel hazdan başka kadının ondan alacağı hiçbir nasibi yoktur."

Akabinde Talha b. Ubeydullah ona evlenme teklif etti. Ümmü Ebân bu teklifi kabul etti ve onunla evlendi. [Derken bir gün] Ali onun yanına geldiğinde ona "Bunu reddettin ve İbnü'l-Hadramî ile evlendin. [Neden böyle yaptın?]" dendi. O da "Kader/Allah'ın takdiri ve kaza/o kaderin tecellisi!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Ali dedi ki: "Ama sen içimizde işini en güzel yapan, [kötülüklerden] en iyi şekilde uzak duran ve ailesine en fazla hayırlı olan biriyle evlendin."

Âtike, Ebû Ümeyye b. Mugîre el-Mahzûmî ile evlendi.

Fâtıma, Kâsım b. Habîb es-Sekafî ile evlendi.

Fâri'a, Cündeb b. Amr b. Humame ed-Devsî'nin eşiydi.

Safiyye, Abdüşems b. Şerîd el-Mahzûmî'nin eşiydi.

Utbe, Mut'im b. Adî'nin yakın dostu idi.

Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebî'a müslüman oldu. Adı Hüşeym'dir. İsminin Müheşşem olduğu da söylenir. Ebû Huzeyfe'nin annesi Ümmü Safvân Fâtıma bt. Safvân b. Ümeyye b. Muharres el-Kinânî'dir. Bazıları onun annesinin Ümmü Hafs olduğunu söylerler. Birinci görüş daha sağlamdır.

Bana Velîd b. Sâlih ve Muhammed b. Sa'd anlattılar, dediler ki: Bize Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, Muhammed b. Sâlih'ten naklen Yezîd b. Rûmân'ın şöyle dediğini anlattı: Ebû Huzeyfe b. Utbe, Allah Resulü'nün (sav) [insanları İslâm'a] davet etmek üzere Erkam'ın evine yerleşmesinden önce müslüman olmuştu.[640]

Vâkıdî dedi ki: Ebû Huzeyfe b. Utbe ile Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim Mekke'den Medine'ye hicret ettikleri zaman Abbâd b. Bişr'e konuk oldular. Allah Resulü (sav) Ebû Huzeyfe ile Abbâd'ı kardeş ilân etti. [Ebû Huzeyfe ile Sâlim'in] her ikisi de Yemâme'de şehit edildi.

Bana Muhammed b. Sa'd Vâkıdî'den, o da Abdurrahman b. Ebü'z-Zinâd'dan naklen [Abdurrahman'ın] babasının şöyle dediğini anlattı: Ebû Huzeyfe Bedir Savaşı'na katıldı ve babası Utbe b. Rebî'a'yı er meydanında teke tek vuruşmaya çağırdı. Bunun üzerine Ebû Huzeyfe'nin kız kardeşi Hind bt. Utbe şöyle dedi:

Şaşı, dişlek, bahtı uğursuz
Ebû Huzeyfe, dinde insanların en kötüsü!
Küçüklüğünde seni terbiye eden bir babaya böyle mi teşekkür ettin?
Onun terbiyesiyle dümdüz, sırım gibi bir genç oldun

Utbe, Kureyş'le birlikte [Mekke halkını Bedir Savaşı'na] çıkmaları için teşvik etmişti. Allah Resulü (sav) [Kureyş safında Utbe'yi kızıl bir devenin üzerinde gördüğünde onu kastederek] şöyle dedi: "Şayet onlardan birinde hayır bulunsaydı o hayır kızıl devenin sahibinde olurdu." Vâkıdî'nin dışındakiler şunu zikrettiler: Utbe teke tek vuruşmaya çağırdı. Ebû Huzeyfe Peygamber'e (sav) müracaat ederek bu düelloda onun karşısına çıkmak için izin istedi. Ancak Allah Resulü (sav) ona izin vermedi. Utbe öldürülünce Ebû Huzeyfe ağlamaya başladı. Bunun üzerine Peygamber (sav) ona dedi ki: "Onunla teke tek vuruşmak isteyen sen değil miydin? Şimdi

640 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 84-85; Çeviri, III, 93.

neden ağlıyorsun?" Ya da buna benzer şeyler söyledi. Ebû Huzeyfe'nin cevabı şu oldu: "Şayet bana izin verseydin insanların hoşuna gidecek bir iş yapacaktım. Ancak senin onun hakkında söylediklerini duydum. [Babam] akıllı bir adamdı. Öldürüldüğü zaman cehenneme gidecek olmasına dayanamadım". Ebû Huzeyfe'nin [Peygamber'in (sav) amcası] Abbas hakkında söyledikleri vardır ki onu Abbas'ı anlatırken zikrettik.

Ebû Huzeyfe uzun boylu, güzel yüzlü bir adamdı. Dişleri birbirinin üzerine bindiği için dişlek idi ve [ayrıca] şaşıydı. [Bedir'in yanı sıra] Uhud ile Hendek Savaşı'na ve bütün seferlere Allah Resulü (sav) ile birlikte katıldı. Hicretin 12. yılında 53 veya 54 yaşında iken Yemâme Savaşı'nda öldürüldü. Benî Âmir b. Lüey'den olan eşi Sehle bt. Süheyl b. Amr ile birlikte her iki Habeşistan hicretine de katılmıştı.

Habeşistan'da oğulları Muhammed b. Ebû Huzeyfe ile Âsım b. Ebû Huzeyfe dünyaya geldi. Muhammed'in annesi Sehle'dir. Âsım'ın annesi ise Amr b. Harb b. Ümeyye'nin kızıdır. Onun da Muhammed'in de nesli devam etmemiştir. Ebû Huzeyfe öldürüldüğü zaman Osman, Muhammed'i himayesine aldı; onun bütün harcama ve ihtiyaçlarını karşıladı. Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh, Osman tarafından vali olarak Mısır'a gönderildiğinde Muhammed b. Ebû Bekir ile Muhammed b. Ebû Huzeyfe de Mısır'a gitti. Hicretin 84. yılında denizde savaştılar. [Bir gün] Abdullah b. Sa'd namaz kıldırmak üzere namaza başlarken, arkasında olan Muhammed b. Ebû Huzeyfe öyle [sesli] bir tekbir aldı ki onu korkuttu. Abdullah onu böyle davranmaktan menetti ve "Sen genç bir ahmak olmasaydın adımlarını kısa atardın!" dedi.

Muhammed b. Ebû Huzeyfe hem Abdullah'ı hem de onu vali tayin ettiği için Osman'ı ayıplıyordu ve şöyle diyordu: "Osman öyle bir adamı vali yaptı ki Allah Resulü (sav) Mekke'nin fetih gününde onun [bulunduğunda] öldürülmesinin mubah olduğunu söylemiş ve onun kâfir olduğuna dair âyet inmiştir." Sonra Osman'ı alenen eleştirmeye ve gidişatını kötülemeye başladı. Bunun üzerine Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh Osman'a şu notu gönderdi: "Muhammed b. Ebû Bekir ile Muhammed b. Ebû Huzeyfe Mağrib'de senin aleyhinde propaganda yapıp halkı ifsat ediyorlar." Bunun üzerine Osman "Ey Allahım! [Senin de şahit olduğun gibi] ona olan merhametimden ve

akrabalık hakkına riayetimden dolayı onu ben büyütüp yetiştirmiştim." dedi ve Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'e şunu yazıp gönderdi: "Muhammed b. Ebû Bekir'i [babası] Ebû Bekir'e ve [kız kardeşi] Âişe'ye havale ediyorum. İbn Ebû Huzeyfe ise hem benim hem de benim kardeşimin oğludur. O, Kureyş'in yavrusu iken onu ben büyütüp yetiştirdim."

Abdullah b. Sa'd [bu beyana cevap olarak Osman'a] şunu yazdı: "Bu yavru kuş tamamen tüylendi/olgunlaştı ve uçmasına hiçbir engel kalmadı." Akabinde Osman, Muhammed b. Ebû Huzeyfe'ye 30.000 dirhem ile elbise yüklü bir deve gönderdi. Muhammed b. Ebû Huzeyfe emir verdi, dirhemler ve elbiseler getirilip mescidin içine kondu. Sonra o insanlara şöyle hitap etti: "Ey müslümanlar! Görmüyor musunuz ki Osman dinim konusunda beni aldatmak ve bana bunun için rüşvet vermek istiyor." Böylece insanların Osman'a olan ayıplamaları ve eleştirileri arttı. Derken Muhammed b. Ebû Huzeyfe üzerinde ittifak ettiler ve onu kendilerine reis yaptılar.

Osman ona yaptığı iyilikleri kendisine hatırlatmak üzere bir mektup yazdı. Mektubunda şöyle diyordu: "Kemiklerin iliklerini çıkarıp sofranın üzerine koyuyor ve onları kendim yemeyip seni nefsime tercih ediyordum. Bu iyiliğin karşılığını görmeye en çok muhtaç olduğum bir anda o iyilik bana karşı kötülüğe döndü."

İbn Ebû Huzeyfe [buna aldırmadan] Mısır halkını Osman aleyhine kışkırtmaya devam etti. Sonunda onları Medine'ye doğru yola çıkardı. Yolda diğer şehirlerin halklarıyla birleştiler. Osman kuşatma altına alınınca İbn Ebû Huzeyfe, Abdullah b. Ebû Serh'in üzerine atıldı; onu Mısır'dan kovdu ve insanlara namaz kıldırdı.

Osman öldürülüp de Ali b. Ebû Tâlib'e biat edilince Kays b. Sa'd b. Ubâde Mısır valisi olarak atandı. Bunun üzerine İbn Ebû Serh şöyle dedi: "Allah İbn Ebû Huzeyfe'yi rahmetinden uzaklaştırsın! Amcasının oğluna isyan etti, onun aleyhine çalıştı, insanları silâhlandırıp devlet görevlileriyle birlikte ona saldırdı. Sonra ona daha uzak akraba olan biri vali oldu. [Böylece o kendi akrabasını] kendi beldesinin yönetiminden ne bir yıl ne de bir ay faydalandırdı. Onu buna lâyık görmedi." Akabinde İbn Ebû Serh oradan ayrıldı ve Muâviye'nin yanına vardı.

Daha sonra Ali, Mesleme b. Mahled el-Ensârî el-Hazrecî ile savaşmaktan çekindiği için Kays b. Sa'd'ı Muâviye'ye meyletmekle suçladı. Mesleme asker toplamış ve Osman'ın katillerinin bulunup cezalandırılmasını istemişti. Ali [bu ithamına binaen] Muhammed b. Ebû Bekir'i Mısır'a vali olarak tayin etti. Sıffîn Savaşı bitince Ali'ye Muhammed b. Ebû Bekir'in bu konuda kafasının karışık olduğu haberi ulaştı. Bunun üzerine Eşter'i Mısır'a atadı. Ancak Eşter Kulzüm'de[641] öldü. Muhammed b. Ebû Bekir'in durumunu ve öldürülmesini daha önce zikrettik.

Muhammed b. Ebû Huzeyfe yakalandı. Onu Muâviye'ye gönderdiler. Muâviye'nin Filistin'de bir teyzesinin oğlu vardı. Bu kişi Muhammed b. Ebû Huzeyfe'yi azarladı, ona sert davrandı. Akabinde onu kendisine ait konforlu ve geniş olan bir zindana attı. Ancak Muhammed b. Ebû Huzeyfe oradan kaçtı. Muâviye onun kaçmasını arzu ediyor ama bunu Şam halkına açıklamak istemiyordu. Öte yandan Osman, [halife olduğu dönemde] Muhammed b. Ebû Huzeyfe'ye içki içtiği için 80 değnekten ibaret olan had cezasını uygulamıştı.

Ebû Mihnef ve başkaları şöyle dedi: Has'am kabilesinden Osman taraftarı olan Ubeydullah b. Amr b. Zalâm adlı bir adam "Ben Muhammed [b. Ebû Huzeyfe'yi bulmak üzere] onu aramaya çıkıyorum!" dedi ve bir grup süvariyle birlikte çıktı. Havran'da bir mağaraya sığınmış olan Muhammed'e ulaştı. Ancak onu affeder de kendisinin başını vurur endişesiyle onu Muâviye'ye götürmek istemedi.

Hişâm İbnü'l-Kelbî babasından naklen şunları söyledi: Muhammed b. Ebû Huzeyfe, Muâviye'nin Hucr b. Adî'yi öldürmesinden sonra Muâviye'nin hapishanesinden kaçtı. Mâlik b. Hübeyre b. Hâlid el-Kindî es-Selûlî onu bulmak üzere aramaya çıktı ve gözetlemeye başladı. Sonunda [onu yakaladı ve] Hucr'un öldürülmesine olan öfkesinden dolayı onu öldürdü. Zira o Hucr'un kurtulmasını isterken onu öldürülmüş olarak bulmuştu.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Ebû Huzeyfe'nin ve Şam'da olan Mugîre b. Ammâr b. Âsım b. Velîd b. Ukbe'nin çocukları hariç Utbe b. Rebî'a'nın çocuklarının tamamı öldü.

---

641 Bugünkü Suveyş mıntıkasıdır.

Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim müslüman oldu.

Mûsâ b. Ukbe'nin rivayetine göre bu Sâlim, Sâlim b. Nebtel'dir. Nebtel İstahr[642] ahalisindendir. Yine Mûsâ b. Ukbe'nin zikrettiğine göre Salim, Evs kabilesinden ve aynı zamanda ensardan olan Sübeyte bt. Ye'âr'ın kölesiydi. Sübeyte onu âzat ettiği için Sâlim ensarın arasında zikredilmiştir. Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı olduğu için de muhacirlerin arasında zikredilmiştir.

Bana Muhammed b. Sa'd, Vâkıdî'den; o da İbrâhim b. İsmâil b. Ebû Habîbe'den naklen Dâvûd b. Husayn'ın şöyle dediğini anlattı: Sâlim, Sübeyte bt. Ye'âr el-Ensârî'nin kölesiydi. Sübeyte [o zaman] Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebî'a'nın nikâhlı eşliydi. Sübeyte Sâlim'i sâibe[643] olarak âzat etti. Ebû Huzeyfe ona sahip çıktı ve onu evlâtlık edindi. Ebû Huzeyfe'nin [bir diğer eşi] Sehle bt. Süheyl [bu konuyla ilgili olarak] şöyle dedi: "Ben 'Onları gerçek babalarına nispet ederek çağırın! Bu Allah katında daha doğrudur ve adalete daha uygundur.'[644] âyeti nâzil olunca Peygamber'in (sav) yanına vardım ve dedim ki: 'Ey Allah'ın Resulü! Sâlim bizim yanımızda çocuktu.' Bunun üzerine Allah Resulü 'Onu beş defa emzir! Böylece [mahreminiz gibi haram olmadan] yanınıza gelir.' buyurdu. Ben de o büyük olduğu halde onu emzirdim."[645] Ebû Huzeyfe Sâlim'i kardeşinin kızı Fâtıma bt. Velîd b. Utbe ile evlendirdi. Sâlim Yemâme Savaşı'nda öldürülünce Ebû Bekir onun mirasını kadın mevlâsına gönderdi. Sâlim'in kadın mevlâsı "Ben onun sâibe olarak âzat ettiği mevlâsıyım!" diyerek mirası kabul etmeye yanaşmadı. Ebû Bekir de mirası beytülmâle koydu.

Vâkıdî dedi ki: Bu rivayeti İbn Ebû Zi'b'e anlattım. Bana şöyle dedi: Bana Yezîd b. Ebû Habîb, Saîd b. Müseyyeb'in şöyle dediğini anlattı: Sâlim sâibe olarak âzat edilmiş bir köleydi. Malının üçte birinin Allah yolunda harcanmasını, üçte birinin kölelerin âzat edilmesinde kullanılmasını, üçte birinin de mevlâlarına verilmesini vasiyet etti.

---

642 Günümüzde İran'ın güneybatısında yer alan bir beldedir. (çev.)

643 Kölenin sâibe olarak âzat edilmesi; âzat edenle arasında velâyet, miras gibi hiçbir bağ kalmadan tamamen serbest bırakılmasıdır. (çev.)

644 Ahzâb, 33/5.

645 Müslim'in *Sahîh*'inde de geçen (IV, 169) bu rivayetin hemen akabinde şu açıklama mevcuttur: "Fakihler bu hususta şu görüşü dile getirmişlerdir: Buradaki emzirmeden maksat sütün memeden bir kaba sağılıp Sâlim'e gönderilmesi, onun da bu sütü içmesidir. Bu iş beş defa tekrarlanmış, böylece nesep cihetiyle oğlu olması gibi emzirmeden dolayı mahremiyet husule gelmiştir. (çev.)

Bana Muhammed b. Sa'd ve Ravh b. Abdülmü'min anlattılar, dediler ki: Bize Ârim b. Fudayl, Hammâd b. Zeyd'den nakletti. Yine bize Ebü'r-Rebî' ez-Zehrânî, Hammâd b. Zeyd'den; onun da Eyyûb'den naklen haber verdiğine göre Muhammed b. Sîrîn şöyle dedi: "Sâlim, Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı idi. Ensardan bir kadın sâibe olarak âzat etti ve dedi ki: 'Dilediğini veli edin!' O da Ebû Huzeyfe b. Utbe'yi veli edindi. Sâlim, Ebû Huzeyfe'nin eşinin yanına giriyordu. Eşi bu durumu Peygamber'e anlattı ve dedi ki: 'Ben bunu (hoşnutsuzluk emaresini) Ebû Huzeyfe'nin yüzünde görüyorum'. Peygamber, 'Onu emzir!' dedi. Ebû Huzeyfe'nin eşi, 'Onun sakalı var.' diye cevap verdi. Resûlullah (sav), 'Onun sakalı olduğunu elbette ben de biliyorum!' dedi. [Muhammed] dedi ki: Sâlim, Yemâme günü öldürülünce mirası [kendisini âzat eden bu] kadına verildi."[646]

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı, dedi ki: Bize Fadl b. Dükeyn haber verdi, dedi ki: Bize Ma'kıl b. Ubeydullah, İbn Ebû Müleyke'den naklen Kâsım b. Muhammed'in şöyle dediğini haber verdi: [Ebû Huzeyfe'nin eşi] Sehle bt. Süheyl b. Amr, Allah Resulü'ne (sav) geldi ve dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü! Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim, benim yanımdadır. O, erkeklerin ulaştığı şeye (ergenlik çağına) ulaştı." Onun bu sözü üzerine Peygamber, "Onu emzir! Onu emzirdiğin zaman mahreminden haram olan şey [nikâh, ondan dolayı da] sana haram olur." buyurdu.[647]

Bana Muhammed b. Sa'd, Vâkıdî'den; o da Ma'mer'den naklen Zührî'nin şöyle dediğini anlattı: Ümmü Seleme dedi ki: "Allah Resulü'nün (sav) diğer eşleri, bu emzirme sebebiyle kendi yanlarına birinin girmesinden kaçındılar ve 'Bu, Allah Resulü (sav) tarafından sadece Sâlim'e mahsus olarak verilmiş özel bir ruhsat idi.' dediler."[648]

Zührî dedi ki: Bana Urve, Âişe'den naklen şunu anlattı: "Peygamber'in eşleri arasında bunu (emzirme ruhsatını) sadece o (Ümmü Seleme) aldı."

Bana Muhammed b. Sa'd ve Hasan b. Esved anlattılar, dediler ki: Bize Ubeydullah b. Mûsâ, İsrâil'den; o da Mansûr'dan naklen Mâlik b. Hâris'in

---

646 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, Çeviri, III, 95. (çev.)
647 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, Çeviri, III, 95. (çev.)
648 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, Çeviri, III, 95-96. (çev.)

şöyle dediğini haber verdi: Zeyd b. Hârise'nin soyu biliniyordu. Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim'in soyu ise bilinmiyordu.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı, dedi ki: Bize Ebû Muâviye ed-Darîr A'meş'ten; o, Süfyân'dan; o da Mesrûk'tan naklen Abdullah b. Amr b. Âs'ın şöyle dediğini anlattı: Allah Resulü (sav) buyurdu ki: "Kur'ân'ı şu dört kişiden [öğrenerek] alın: Abdullah b. Mes'ûd, Übey b. Ka'b, Muâz b. Cebel ve Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim."

Yine bana Amr en-Nâkıd ve Hüseyin b. Esved, Ebû Muâviye'den naklen bu isnadla bu rivayetin bir benzerini anlattı.

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattı, dedi ki: Bize Ubeydullah b. Nümeyr, Ubeydullah b. Ömer'den; o da Nâfi'den naklen İbn Ömer'in şöyle dediğini anlattı: İlk muhacirler Mekke'den Medine'ye geldiklerinde Kubâ'nın yanı başında konakladılar. Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim onlara imam oldu. Çünkü o hepsinden daha fazla Kur'ân biliyordu. Halbuki [onun namaz kıldırırken imam olduğu] bu ilk muhacirler arasında Ömer b. Hattâb ile Ebû Seleme b. Abdülesed de vardı.

Vâkıdî dedi ki: Sâlim Mekke'den Medine'ye hicret edenlere [namaz kıldırmak üzere] imam oluyordu. Peygamber (sav) Medine'ye gelinceye kadar Kubâ'da da onlara imamlık yapıyordu. Çünkü o, onların içinde Allah'ın kitabını en fazla bilen kişiydi.

Bana Muhammed b. Hâtim el-Mervezî anlattı, dedi ki: Bize Ubeydullah b. Ömer, Nâfi'den naklen İbn Ömer'in şöyle dediğini anlattı: Allah Resulü'nden (sav) önce Mekke'den Medine'ye hicret eden ilk muhacirler Usabe'de[649] konakladılar. Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim onlara imamlık yapıyordu. Zira o, onların içinde en çok Kur'ân bilen kişiydi. Bu ilk muhacirlerin içinde Ömer b. Hattâb ve Ebû Seleme b. Abdülesed de vardı. Allah Resulü (sav) Sâlim, Ebû Huzeyfe ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı kardeş ilân etti. Yine Sâlim ile Bi'rimaûne faciasında şehit düşenlerden biri olan Muâz b. Mâ'is'i kardeş ilân etti.

---

649 Kubâ'da bir mevkidir.

Bana Muhammed b. Sa'd, Vâkıdî'den; o da Yûnus b. Muhammed ez-Zaferî'den naklen Yâkûb b. Ömer b. Katâde'nin şöyle dediğini anlattı: Bana Muhammed b. Sâbit b. Kays b. Şemmâs haber verdi, dedi ki: Müslümanlar Yemâme gününde dağılınca Ebû Huzeyfe b. Utbe'nin mevlâsı Sâlim, "Biz Allah Resulü (sav) ile beraber [iken] böyle yapmazdık!" dedi ve kendisine bir siper kazdı. Beraberinde muhacirlerin sancağı olduğu halde o gün öldürülünceye kadar savaştı. Bu olay hicretin 12. yılında vuku bulmuştu.

Vâkıdî dedi ki: Yûnus'un dışındaki [râviler] şöyle dediler: Sâlim'in başı, Ebû Huzeyfe'nin ayaklarının yanında bulundu. Ya da Ebû Huzeyfe'nin başı, Sâlim'in ayaklarının yanında bulundu.

Bana Ebû Mûsâ İshak el-Fervî anlattı: Bize Ebû Muâviye ed-Darîr, Ebû İshak eş-Şeybânî'den; o da İbn Ebü'l-Ca'd'dan naklen Abdullah b. Şeddâd'ın şöyle dediğini anlattı: Ebû Huzeyfe'nin mevlâsı Sâlim, Yemâme günü öldürüldü. Ömer onun mirasını sattı. Mirasın değeri 200 dirheme[650] ulaştı. Ömer bu parayı onun annesine verdi ve "Onu ye!" dedi.[651]

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Ebû Huzeyfe'nin *Âsım b. Ebû Huzeyfe* adlı bir oğlu vardı. Bu oğlunun annesi Âmine bt. Ömer b. Harb b. Ümeyye'dir. Ebû Huzeyfe'nin oğlu [nesli devam etmeden] öldü. Utbe b. Rebî'a'nın da Mugîre b. Ammâr b. Âsım b. Velîd b. Utbe'nin çocukları hariç diğer zürriyeti yok olmuştur. [Nesli devam edenlerin] çocukları Şam'da yaşıyorlardı.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Ebû Hâşim b. Utbe müslüman oldu ve Şam'ın bazı bölgelerinde [gayrimüslimlerle] savaştı.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: **Ebû Hâşim'in çocukları** şunlardır:

Abdullah: Annesi Şeybe b. Rebî'a'nın kızıdır.

Ümmü Hâlid: Annesi Has'am kabilesindendir.

Sâlim: Annesi ümmüveleddir.

---

650 Yazma nüshada, İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında ve diğer kaynaklarda bu kelime "dinar" değil "dirhem" olarak geçmektedir. Muhakkik ise tahkik etmeden yaptığı tahkikinde bu kelimeyi "dinar" olarak yazmış ve böylece fahiş bir hataya imza atmıştır. (çev.)

651 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 88.

Ümmü Hâlid, Yezîd b. Muâviye'nin eşiydi. Yezîd'den sonra onunla Mervân b. Hakem evlendi. Bu kadın Mervân'ın [kendisini kaybettiği için] üzüntüsünden ölümüne sebep olmuştu.

Velîd b. Utbe Bedir Savaşı'nda öldürüldü. Hind b. Utbe "Âsım" adındaki birinin onun oğlu olduğunu iddia etti. Muâviye Âsım adındaki bu adamı kısa bir süreliğine Medine valiliğine tayin etti. Şair [bu hususta] şöyle dedi:

Âsım'ın valiliği şöyle bir bulut gibiydi
Şimşeği çaktı ama Akreb yıldızının doğuşuyla yağmur yağdırmadı

Velîd'in nesli devam etmemiştir.

Hâşim b. Utbe'nin *Dürre* adlı bir oğlu oldu. Dürre'nin annesi Benî Kinâne'den Safiyye'dir.

Şeybe b. Rebî'a'nın künyesi Ebû Hâşim idi. Allah Resulü'ne (sav) çok eziyet ediyordu. Ona bizzat dostluk göstermediği gibi gösterenleri de desiselerle vazgeçirmeye çalışıyordu. Onu Bedir Savaşı'nda Ubeyde b. Hâris b. Muttalib öldürdü. [Ubeyde onu yaraladıktan sonra] Hamza ile Ali onun işini bitirdi. Onu [tek başına] Hamza'nın öldürdüğü de söylenmektedir. Daha önce bu konuyu yazmıştık.

Şeybe'nin Çocukları

Abdullah ve *Zeyneb*: İkisinin annesi Fâri'a bt. Harb b. Ümeyye'dir.

Remle: Annesi Benî Âmir b. Lüey'den idi. Remle Osman b. Affân ile evliydi. Osman, onunla evli iken öldürüldü.

Ubeydullah'ın Çocukları

Yezîd: Annesi Sakîf kabilesine mensuptur.

Abdurrahman: Annesi Benî Esed b. Abdüluzzâ'dan Muttalib b. Huveyris'in kızıdır.

Abdurrahman'ın Çocukları

Ebû Yesâr: Annesi Mahzûm kabilesine mensuptur. Ebû Yesâr Osman b. Affân'ın yetimi idi ve Osman onu evlât edinmişti. Bir gün Zübeyr b. Avvâm Ebû Yesâr'ın yanına vardı. Ebû Yesâr ona sövdü. Bunun üzerine Zübeyr ona -Osman'ı kastederek- "Ona sövdürdün!" dedi. O da "O benim babamdır!" deyince Zübeyr acı verecek şekilde onu iyice bir dövdü.

Sonra o, Zübeyr'in Hadîce adlı kızıyla evlendi. Hadîce'nin Ebû Yesâr'dan Abdurrahman ve Ümmü Abdullah adında iki çocuğu oldu. Ebû Yesâr'ın nesli Şam bölgesindedir.

Yezîd b. Ubeydullah b. Şeybe'nin Çocukları

Fâtıma: Ali b. Abdullah b. Hâris b. Ümeyye el-Asgar ile evlendi.

Remle: Muhammed b. Mervân b. Hakem ile evlendi.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: [Künyesi] Ebû Yesâr olan Muhammed b. Abdurrahman b. Ubeydullah b. Şeybe, Abdurrahman'ın neslindendir. Ebû Yesâr'ın nesli Belkâ'dadır.

Benî Abdüluzzâ b. Abdüşems

Abdüluzzâ b. Abdüşems'in Çocukları

Rebî' ve *Rebî'a*: İkisinin annesi Ümmü'l-Mutâ' bt. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusay'dır. Şair şöyle dedi:

Allah onun himayesini gerçekleştirdi
O himayeyi Kinâne ve Rebî' gerçekleştirdi
Onlar eğildiklerinde kıllı/kaba değildirler
Onların etleri/kiloları fazla değil ki zarar olsun

Şair bu iki beyitinde Utbe ile Şeybe'yi çıtlatmaktadır. Bu iki kişinin Peygamber'in (sav) kızı Zeyneb ile birlikte yürüdüklerinde onu himaye etmelerini kastetmektedir.[652]

652 *Nesebü Kureyş* adlı eserde, şiirde kastedilen kişilerin Ümmü Habîb, Rebî' ve Rebî'a olduğu söylenmektedir. (Ebû Abdullah Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, I, 157.) (çev.)

Rebî‘ b. Abdüluzzâ’nın Çocukları

Ebü’l-Âs b. Rebî‘: Peygamber’in (sav) kızı Zeyneb’in eşi ve teyzesi Hâle bt. Huveylid’in oğludur. Kendisine “Cervü’l-Bathâ” (Bathâ’nın oğlu) lakabı takılmıştı. İsmi ise “Lakît” idi. Bu sağlam olan rivayettir. Zira bazıları onun adının “Kâsım” olduğunu söylerler. Bazı Basralı âlimler söz konusu lakabın hem Rebî‘a b. Abdüluzzâ’ya hem de Ebü’l-Âs’a verildiğini söylerler. Biz bu konuyu daha önce “Allah Resulü’nün (sav) Eşleri ve Çocukları” bahsinde yazmıştık.

Ebü’l-Âs Hudeybiye barışından beş ay önce müslüman oldu. Akabinde Peygamber’le (sav) hiçbir sefere katılmadan Mekke’ye döndü. Hicretin 12. yılında Zilhicce ayında öldü.

Ebü’l-Âs’ın Çocukları

Ali: Yermük Savaşı’nda şehit edildi.

Ümâme: Ali b. Ebû Tâlib onunla evlendi ve onunla evli iken öldürüldü.

[Ebü’l-Âs’ın oğlu] Ali’nin küçük yaşta öldüğü söylenir. Rebî‘in zürriyeti yoktur.

Kinâne b. Adî b. Abdüluzzâ, **Abdüluzzâ b. Şems**’in soyundan gelen torunudur. Kinâne Allah Resulü’nün kızı Zeyneb’i [Mekke’den Medine’deki] babasına götüren kişidir. [Bu yolculuk esnasında] Zeyneb’e Hebbâr b. Esved b. Muttalib b. Esed b. Abdüluzzâ ile Nâfi‘ b. Kays saldırmışlardı. Bu ikisinin bahsini de daha önce zikretmiştim.

Rebî‘a b. Abdüluzzâ’nın Çocukları

Adî, *Hârise* ve *Yezîd*: Bunların annesi Selmâ bt. Amr b. Süfyân es-Sekafî’dir.

Adî b. Rebî‘a’nın Çocukları: *Alâ*.

Kinâne -Yukarıda zikrettiğimiz şahıstır-, *Saîd*, *Rebî‘a b. Rebî‘a*: Bunların anneleri Gavs b. Mürr’ün neslinden gelen bir kadındır.

Ali: Annesi Kinâne kabilesinden Kerîme’dir.

Vefî: Annesi Hâle bt. Huveylid'dir, Ebü'l-Âs b. Rebî'in anne bir kardeşidir.

Hârise'nin Çocukları

Muhriz, *Harîz* ve *Harrâz*: Bunların annesi Benî Gavs b. Mürr'e mensuptur ve Adî b. Rebî'a el-Erba'a'nın ümmüveledidir. Muhriz b. Hârise'nin nesli Kûfe'dedir.

Attâb b. Üseyd çıktığı bir seferde Muhriz'i Mekke'de yerine vekil olarak bıraktı.

Muhriz'in soyundan gelen torunu *Alâ b. Abdurrahman b. Muhriz,* İbnü'z-Zübeyr'in savaş günlerinde ordunun dörtte birini komuta ediyordu. Bugün onun evi Kûfe'de Îsâ b. Mûsâ'nın evidir.

Yezîd b. Rebî'a'nın soyundan gelen torunu *Abdullah b. Velîd b. Yezîd b. Rebî'a*, Cemel Vakası'nda Âişe'nin safında iken öldürüldü.

Ebü'l-Yakzân'ın beyanına göre **Muhriz b. Hârise'nin Çocukları**

Abdullah, *Abdurrahman*, *Harrâz* ve *Ümmü's-Sâib*: Bunların annesi Hind bt. Rebî'a b. Abdüşems'tir. Bunların soyu Kûfe'dedir ve kendilerine "Benî Muhriz" denmektedir. Oturdukları sokağın adı da Muhriz sokağıdır.

Osman b. Affân, Kinâniye'nin oğlu olan Ali b. Adî b. Rebî'a b. Abdüluzzâ'yı Mekke'ye vali tayin etti. Ali, Âişe'nin safında Cemel Vakası'na katıldı. Onun hakkında onlardan bir kadın şöyle dedi:

Ey rabbimiz! Boğazla Ali'nin devesini!
Mübârek kılma, onun bindiği deveyi!
Ancak [bu beddua] Ali b. Adî için değildir

Ali, Cemel Vakası'nda öldürüldü.

Abdullah b. Ali b. Adî, Abdülmelik'in Sicistan valisiydi. Abdullah hayırsız, cimri, kötü huylu ve başkasına faydası dokunmayan biriydi. Hayrı tavsiye etmezdi. Onun hakkında Huzâbe el-Hanzalî şöyle demiştir:

Ey Ali'nin oğlu! Kalktı gizlilik ortadan
Kesinlikle bildiler ki komşular ve akran
Gerçekten âdicedir senin karşılaşman
Talha'nın kabri için fedasın sen
Hepsi aynıdır bütün Benî Ali'deki fertler
Sanki onlar kısa bacaklı köpekler

Yine o şöyle demiştir:

Ey Talha! Keşke haber alsan bizden
Kısa boylu Ca'tarî bize geldiği zaman
O iki karıştan daha kısadır, karışla ölçüldüğü zaman
Yadırgadı onu, divanımız ve minberimiz
Evimiz ve tertemiz mescidimiz
O [kısalıkta] Ebü'l-Ka'vâ gibidir, hatta ondan daha kısa!

Alâ b. Adî'nin *Muhammed* ve *Ya'lâ* adında iki oğluyla birkaç kızı vardı. Bu çocukların annesi Ümmü'l-Hakem bt. Abdullah b. Hâris b. Ümeyye el-Asgar'dır.

Kinâne b. Adî'nin çocukları ise *Muhammed*, *Abdülmelik*, *İlbâ*, *Osman el-Ekber*, *Ukbe*, *Amr* ve *Osman el-Asgar* adlı oğullarıyla birkaç kızdır.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Şair Abdullah b. Ömer b. Abdullah b. Ali b. Adî b. Rebî'a b. Abdüluzzâ b. Abdüşems, Ali b. Adî'nin soyundandır. Bu şair hac yapıp Benî Mahzûm'dan olan dayıları arasında mal taksim eden Hişâm b. Abdülmelik'e şöyle demiştir:

Nasipsiz oldum, Benî Abdüşems'ten olduğum için
Keşke Benî Mahzûm'dan olsaydım!
Şafakta ondan pay ile kurtuluşa ererdim
[Kendi kendimi] kınama yerine yüceliği satın alırdım

Benî Ümeyye el-Asgar b. Abdüşems

Ümeyye el-Asgar b. Abdüşems'in Çocukları

Hâris: Annesi Âtike bt. Abdümenâf b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre'dir. Hâris "İbn Able" adıyla bilinen bir şairdir. Abdullah b. Cüd'ân hakkında şöyle demiştir:

Şayet ihsânda bulunursan senin ihsânın süs olur
Ona nail olana, zira her ihsân süs olmaz!
Hiçbir kimseye ayıp değildir yüzünü sana döndürmesi
Nitekim bazı ihsânlar ayıp olur!

Hâris'in Çocukları

Abdullah: Annesi Zeyneb bt. Nevfel b. Abdüşems'tir. Abdullah Muâviye'nin ihtiyarlık zamanında ona yetişti. Mekke'deki Abdüşems evine vâris oldu. Çünkü Benî Abdüşems içinde orada en çok oturan o idi. Muâviye hac için Mekke'ye geldiği zaman bakmak için o eve girdi. Abdullah b. Hâris "Allah senin karnını doyurmasın! Hilâfet sana yetmedi mi ki bu evi de istiyorsun?" diyerek vurmak için asâ ile ona saldırdı. Bunun üzerine Muâviye gülerek oradan çıktı.

Dediler ki: O ağzı bozuk biriydi. Muâviye'nin huzuruna girdi ve şöyle dedi: "Vallahi kardeşin Hanzale'nin başını yardım ama ne büyük ne de küçük bir diyet ödedim." Muâviye "Sen Tâif'teki dayılarının yanına kaçtın!" diye karşılık verince o da "Benim bir yanıma meyledene ben öbür yanımı da çeviririm!" dedi.

Abdurrahman b. Hâris: Annesi Sakîf kabilesinden Üseyd'in kızıdır.

Utbe, *Abdullah el-Asgar* ve *Hakîm*: Anneleri Benî Mâzin b. Mansûr b. İkrime b. Hasefe'dendir.

Ukbe: Annesi Sakîf kabilesindendir.

Ümeyye el-Asgar'ın soyundan gelenlerden biri *Ebû Cirâb*'dır ki o Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Hâris b. Ümeyye el-Asgar'dır. Bu kişiyi Dâvûd b. Ali Mekke'de öldürdü.

Bazı râviler dediler ki: Ebû Cirâb Mekke'ye üç gece uzaklıktaki Fetk'ta[653] konaklamıştı. [Şair] Arcî'ye Ebû Cirâb'ın Mekke'de olduğu haberi ulaşmıştı. Bu haber üzerine o Ebû Cirâb'ın sarayına vardı. Onu Ebû Cirâb'ın bedevî bir câriyesi karşıladı. [Ancak onu hoş karşılamadı. Tam aksine onun saraya yaklaşmasını istemedi.] Onu savuşturmaya çalıştı ve taş atıp durdu. Şair ondan su istedi ama câriye ona su da vermedi. Bunun üzerine [câriyeye kızıp ondan intikam almak isteyen] şair ona "Yakında sen [başına gelecekleri] görürsün!" dedi. Akabinde bir şiir söyledi. Şu beyit o şiirdendir:

Yürüyorum [sağa sola yalpalayarak,] Yemen rüzgârının sallaması gibi
Ban ağacının dalını ki bu dal ıslanmış, ince ince devamlı yağan yağmurla
[O câriye] dedi ki: Razı oldum, ancak ay ışığında gelsen!
Beklerim karanlık çökünceye kadar

Böylece şair onu Ebû Cirâb'ın huzurunda [kendisini davet ettiği suçlamasıyla] suçladı. Nihayet câriye [Kâbe'de] Rükün ile Makam arasında, kendisinin mâsum olduğuna dair yemin etti. [O zaman Ebû Cirâb onun suçsuz olduğuna inandı.]

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Ebû Cirâb Mekke'de en erdemli Kureyşlilerden biriydi. Mervânoğullarının döneminde Mekke valisiydi. Mekke valisi iken onu Dâvûd b. Ali öldürdü. [Başka bir] şair İbn Ebû Cirâb hakkında şöyle demiştir:

Üç ihtiyaç! Onlar için geldik sana
Ey İbn Ebû Cirâb! [Onların giderilmesi hususunda] kolaylık sağla!
Şüphe yok ki yücelik evinde bir yücesin sen!
Toprak altındaki [erdemli] topluluğun geri kalanısın sen!

Yine onun için şair şöyle der:

Sen öldüğün zaman akrabalık bağı kalmayacak
Dilencinin dünyadan ümidi kalmayacak

Ebû Cirâb'ın annesi Remle bt. Alâ b. Târık b. Murfi' el-Kinânî'dir. Ebû Cirâb'ın kızları "Biz Târık'ın kızlarıyız!" derlermiş. Bununla onların "Biz [Târık] yıldızının kızlarıyız!" demek istedikleri söylenir.

---

653 Tâif'te bir yerleşim birimidir. (çev.)

Ümeyye el-Asgar'ın soyundan gelenlerden bir diğeri *Süreyyâ bt. Abdullah b. Hâris b. Ümeyye*'dir. Ömer b. Ebû Rebî'a el-Mahzûmî onun güzelliğini anlattığı bir şiirinde şöyle der:

Gökyüzünde en güzel yıldızdır Süreyyâ
Yeryüzünde kadınların süsüdür Süreyyâ

Onunla Süheyl b. Abdurrahman b. Avf evlendi. Ömer [bu evliliğe dair] şunları söyledi:

Ey Süreyyâ'yı Süheyl ile evlendiren kişi!
Allah uzun ömürler versin sana! Birbirine nasıl kavuşur bu iki kişi?
Gelin Şamlıdır, tek başına kaldığında
Süheyl Yemenlidir, tek başına kaldığında

Süreyyâ; ismi Abdülmelik, künyesi Ebû Zeyd olan ve "Abelât'ın mevlâsı" denen Garîd el-Muğnî'nin mevlâsıdır.

Abdüümeyye b. Abdüşems'in Çocukları

Ma'kıl, *Akîl* ve *Kenûd*: Abdüümeyye'nin bu kızı, şu şiiri söyleyen Ebû Mihcen b. Habîb es-Sekafî'nin annesidir:

[Ey kadın!] Malımı ve onun çokluğunu sorma insanlara!
Yüceliğimi ve ahlâkımı sor insanlara!
Hiç güzel bir kadının ırzına ta'n ettim mi?
Gizlerim [ifşasında] boynun vurulma [ihtimali] olan sırrı!

Ahvas b. Abdüümeyye: Muâviye b. Ebû Süfyân döneminde Bahreyn yöneticisiydi.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Mansûr b. Abdullah b. Ahvas b. Abdüümeyye, Abdüümeyye b. Abdüşems'in soyundan gelenlerden biridir. Mansûr'un nesli Şam'dadır.

Bazı âlimler dediler ki: Ahvas b. Abdüümeyye Bahreyn yöneticisiydi ve Mervân b. Hakem'le birlikte hareket etti.

Abelât'tan (Ablîlerden) olan **Nevfel b. Abdüşems**'in çocuğu *Ebü'l-Âs*'tır. Annesi Mahzûm kabilesinden Fatîma'dır. Ebü'l-Âs b. Nevfel Bedir Savaşı'nda kâfir olarak öldürüldü.

Ebü'l-Âs b. Nevfel'in Çocukları

Hâcib, *Osman*, *Hebbâr*, *Hazn*, *Hizâm*, *Ubeyd* ve *Abd*: Bunların annesi Mahzûm kabilesinden Fâtıma bt. Vehb'dir.

Hâlid b. Yezîd b. Osman b. Hebbâr b. Ebü'l-Âs b. Nevfel, Hebbâr'ın soyundan gelenlerden biridir. Abdullah b. Ali onu Şam'da öldürmüştür. Abdüşems'in oğulları olan Ümeyye el-Asgar, Abdüümeyye ve Nevfel'in annesi Benî Temîm'in Berâcim kolundan Able bt. Ubeyd b. Câdil'dir. Bundan dolayı bunlara "el-Abelât" adı verilmiştir.

Benî Muttalib b. Abdümenâf b. Kusay b. Kilâb

Dediler ki: Benî Muttalib b. Abdümenâf ile Benî Hâşim bütün insanlara karşı el ele idiler. Allah Resulü (sav) ganimet taksiminde bir payı bu ikisi arasında paylaştırdı, akrabalara verilecek payı Benî Hâşim ile Benî Muttalib'e tahsis etti. Bunun üzerine Osman ile Cübeyr b. Mut'im Allah Resulü'nün (sav) huzuruna varıp "Bizim Allah Resulü'ne (sav) olan yakınlığımız Benî Muttalib ile aynıdır. Ganimette akrabalarına verilecek payı bize değil de onlara nasıl verirsin?" dediklerinde şu cevabı aldılar: "Biz ve Benî Muttalib işte böyleyiz. -İki elinin parmaklarını birbirine kenetledi.- [Kureyş'in müslümanlara boykot uyguladığı dönemde] Şi'b'de (Şi'bü Ebû Tâlib/Ebû Tâlib mahallesinde) biz hep beraberdik."

Allah Resulü'nün (sav) iki elinin parmaklarını birbirine kenetleyerek "Biz ve onlar kabile içinde işte böyleydik!" dediği de söylenir.

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd, Vehb b. Bakıyye ve başkaları anlattılar, dediler ki: Bize Yezîd b. Hârûn, İbn İshak'tan; o Zührî'den; o da Saîd b. Müseyyeb'den naklen şunu anlattı: Cübeyr b. Mut'im ile Osman b. Affân ganimetten akrabalara verilecek hisse hakkında konuştular ve "O hisseyi Benî Hâşim ile Benî Muttalib arasında taksim ettin. Biz ve Benî Muttalib nesepte (size yakınlıkta) eşit seviyedeyiz!" dediler. Bunun üzerine

Allah Resulü'nün (sav) "Onlar Şi'b'de bizimle [yani Benî Hâşim'le] beraber idiler." dedi. Bunu söylerken parmaklarını birbirine kenetledi.

Bana Bişr b. Velîd, Ebû Yûsuf'tan; o İbn İshak'tan; o Zührî'den; o da Saîd b. Cübeyr b. Mut'im'den buna benzer bir rivayet anlattı.

Muttalib b. Abdümenâf'ın Çocukları

Mahreme ve *Ebû Rühm*: Bunların annesi ensardan Hind bt. Amr b. Sa'lebe'dir.

Hâşim ve *Ebû Amr*: Bunların annesi Hadîce bt. Saîd b. Saîd b. Sehm'dir.

Ebû Rühm el-Asgar ve *Abbâd*: Bunların annesi Antere bt. Amr b. Tarîf et-Tâî'dir.

Hâris, *Ebû Şimrân* ve *Mihsan*: Bunların annesi Benî Temîm'den Hanzaliye'dir.

Alkame ve *Ömer*: Bunların annesi Benî Dabbe b. Üd'dür.

Ubeyde, *Tufeyl* ve *Husayn*, **Hâris b. Muttalib b. Abdümenâf'**ın oğulları ve Muttalib'in soyundan gelen torunlarıdır.

Ubeyde b. Hâris: Ubeyde'nin künyesi Ebü'l-Hâris idi. Ebû Muâviye de deniyordu. Kardeşlerinin en büyüğü idi. Bedir Savaşı'na katıldı. Utbe b. Rebî'a ile düelloya çıktı. Utbe onu dizinden yaraladı. Ubeyde de Utbe'ye darbe indirdi. Ali b. Ebû Tâlib onun yardımına geldi ve birlikte Utbe'yi öldürdüler. Hind bt. Utbe şöyle dedi:

Ey iki gözüm! Coş sel gibi akan gözyaşıyla
Hındif soyunun en hayırlısı için, değişmedi o
Aşiretinden yakınları [onu öldürmek için] birbirine yardım etti
Benî Hâşim ile Benî Muttalib

Ubeyde [Medine'ye dönüş yolunda] Safrâ'da[654] vefat etti ve oraya defnedildi. Kabrinden misk kokusu yayılınca Allah Resulü'ne (sav) "Biz onun kabrinden misk kokusunu aldık!" denildi. Bunun üzerine Allah Resulü (sav) "Ebû Muâviye'ye bu yakışır!" buyurdu. Ubeyde şehit düştüğünde

654 Bedir'le arasında bir konaklama mesafesi olan Medine yakınında bir vadidir.

Benî Hilâl'den fakirlerin annesi Zeyneb bt. Huzeyme ile evliydi. [Dul kalınca] Peygamber (sav) onunla evlendi.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Ubeyde'nin soyu devam etmemiştir.

Vâkıdî dedi ki: Zeyneb Ubeyde'nin değil Tufeyl'in eşiydi.

Vâkıdî ve Kelbî dedi ki: Ubeyde b. Hâris ve kardeşlerinin annesi Sakîf kabilesinden Sühayle bt. Huzâ'a b. Hâris'tir.

Ubeyde'nin ümmüveled olan farklı câriyelerinden şu çocukları dünyaya gelmiştir: *Muâviye*, *Avn*, *Munkiz*, *Hâris*, *Muhammed*, *İbrâhim*, *Reyta*, *Hadîce*, *Sühayle* ve *Safiyye*. Ubeyde Peygamber'den (sav) on yaş büyüktü.

Vâkıdî dedi ki: Ubeyde'nin künyesi Ebü'l-Hâris idi. Birinci görüş Ebü'l-Yakzân'a aittir. Ubeyde orta boylu, kumral ve güzel güzlü biriydi.

Bana Muhammed b. Sa'd, Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'den; o da Muhammed b. Sâlih'ten naklen Yezîd b. Rûmân'ın şöyle dediğini anlattı: Ubeyde b. Hâris, Peygamber'in (sav) Erkam b. Ebü'l-Erkam'ın evine girip insanları İslâm'a davet etmesinden önce müslüman oldu.

Vâkıdî, isnadıyla birlikte aktardığı rivayetinde şöyle dedi: Hâris b. Muttalib'in üç oğlu Ubeyde, Tufeyl ve Husayn ile Mistah b. Üsâse b. Abbâd b. Muttalib [Medine'ye] hicret etmek üzere Mekke'den çıktılar. Batnu Nâ'ic[655] denen yerde buluşmak üzere anlaştılar. Ancak [bir yılan tarafından] sokulduğu için Mistah Hisâs'ta onlardan geri kaldı. Ona gittiler ve onu taşıdılar. Hisâs, Zûtüvâ'da bir vadidir. Medine'ye geldiklerinde Abdullah b. Seleme el-Aclânî'ye konuk oldular. Allah Resulü (sav), Ubeyde ve kardeşlerine Bakî'u'z-Zübeyr[656] ile Benî Mâzin arasında yer alan Medine'deki arsalarını tahsis etti. Allah Resulü (sav) Ubeyde ile Bilâl'i kardeş ilân etti. Yine Ubeyde ile Umeyr b. Humâm el-Ensâri'yi kardeş ilân etti. Bunların her ikisi de Bedir'de şehit düştü. Allah Resulü (sav) ilk sancağını Hamza'ya, sonra da Ubeyde'ye vermişti.

---

655 ZZ neşrinde "Batnu Nâcih" diye geçmektedir. (ed.)

656 Bakî'u'z-Zübeyr, Hz. Peygamber'in (sav) Medine'ye hicret ettiğinde önce pazar yeri olarak tespit ettiği, sonra pazar için daha uygun bir yer bulunca ondan vazgeçtiği, Benî Ganm'ın evlerinin civarında bulunan bir mevkidir. (çev.)

Bana Muhammed b. Sa'd, Vâkıdî'den; o da Yûnus b. Muhammed ez-Zaferî'den naklen [Yûnus'un] babasının şöyle dediğini anlattı: Ubeyde b. Hâris, Bedir günü Şeybe b. Rebî'a'yı öldürdü. [O sırada] kendisi de yaralandı [ve Medine'ye dönüş yolunda öldü.] Peygamber (sav) onu Safrâ denilen yere defnetti. Ubeyde, şehit düştüğü gün 63 yaşında idi.

[*Tufeyl b. Hâris*:] Tufeyl b. Hâris'in annesi Sühayle bt. Huzâ'î es-Sekafîyye'dir. Tufeyl'in tek çocuğu Âmir b. Tufeyl'dir. Allah Resulü (sav) Tufeyl b. Hâris'i Münzir b. Muhammed b. Ukbe b. Uhayha b. Cülâh ile kardeş ilân etti. Bu, Vâkıdî'nin rivayetidir.

Muhammed b. İshak ise [bu konuda] şöyle dedi: Peygamber (sav) onu Süfyân b. Nesr b. Zeyd el-Ensârî ile kardeş ilân etti.

Vâkıdî dedi ki: Tufeyl Bedir, Uhud ve bütün seferlere Peygamber (sav) ile beraber katıldı. Hicretin 32. yılında 70 yaşında iken vefat etti.

[*Husayn b. Hâris*:] Husayn b. Hâris'in annesi de [kardeşleri] Ubeyde ile Tufeyl'in annesi olan Sühayle'dir. Husayn'ın tek çocuğu şair Abdullah'tır. Abdullah'ın annesi, Ümmü Abdullah bt. Adî b. Huveylid b. Esed b. Abdüluzzâ'dır. Allah Resulü (sav) Husayn ile Râfi' b. Ancede'yi kardeş ilân etti.

Muhammed b. İshak dedi ki: Peygamber (sav) onu Havvât b. Cübeyr'in kardeşi Abdullah b. Cübeyr ile kardeş ilân etti.

Vâkıdî şöyle dedi: Husayn Bedir ve bütün seferlere Allah Resulü (sav) ile beraber katıldı. O, Tufeyl'in ölümünden birkaç ay sonra hicretin 32. yılında vefat etti.

Ebû Huzâfe b. Hâris b. Muttalib, Câhiliye döneminde Ficâr Savaşı'nda öldürüldü.

Abdullah b. Kays b. Mahreme b. Muttalib de Benî Muttalib'dendir. Ömer b. Abdülazîz döneminde Mekke valisi idi. Hicâz'dan ayrıldığında Haccâc da onu Medine'ye veya Mekke'ye vali tayin etti. Bunun üzerine Abdülmelik ona "Kureyş içindeki en ahmak aileden birini vali yaptın!" dedi. Abdülmelik şöyle diyordu: "Kureyş içindeki en ahmak aile Kays b. Mahreme ailesidir." Kays b. Mahreme ıslık çaldığında onun sesi Hirâ'dan duyuluyordu. "Kâbe huzurunda onların duaları ise ıslık çalıp el çırpmaktan

başka bir şey değildir."[657] mealindeki âyet onun hakkında nâzil olmuştu. Âyette geçen "tasdiye" kelimesi "yankısı duyulsun diye el çırpmak" anlamındadır.

Benî Muttalib'den biri de Mistah b. Üsâse b. Abbâd b. Muttalib'dir. Mistah İfk olayında Âişe hakkında konuşan ve had cezasına çarptırılanlardan biridir. Annesi, Ebû Rühm b. Muttalib b. Abdümenâf'ın kızıdır. Annesinin annesi Ebû Bekir es-Sıddîk'ın teyzesi Reyta bt. Sahr'dır. [İfk olayına katıldığı için] Ebû Bekir, Mistah'a daha önce verdiği sadaka ve bağışı keseceğine dair yemin etti. Bunun üzerine onun hakkında "İçinizden faziletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere [mallarından] vermeyeceklerine yemin etmesinler; bağışlasınlar, feragat göstersinler. Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir."[658] mealindeki âyet nâzil oldu. Akabinde Ebû Bekir Mistah'a daha önce verdiklerini tekrar vermeye başladı. Mistah'ın annesi kendisinden biat alınan kadınlardandı. Muhammed b. İshak'ın rivayetine göre Allah Resulü (sav) onu Yezîd b. Müzeyyen ile kardeş ilân etti.

Vâkıdî dedi ki: Mistah b. Üsâse b. Abbâd b. Muttalib Bedir, Uhud ve bütün seferlere Allah Resulü (sav) ile beraber katıldı. Allah Resulü (sav) ona Hayber'de 50 vesk[659] yiyecek verdi. Hicretin 34. yılında 56 yaşında iken vefat etti. Mistah kısa boylu, çukur gözlü ve kalın parmaklıydı. Künyesi Ebû Üsâse idi.[660]

Dediler ki: Yukarıdaki âyet inince Ebû Bekir Mistah'a şöyle dedi: "Merhaba ey kendisi hakkında rabbimin beni kınadığı adam!"

[*Rükâne b. Abdüyezîd*:] Rükâne b. Abdüyezîd b. Hâşim b. Muttalib Benî Muttalib'den olan bir başka şahıstır. Araplar'ın en güçlüsüydü. Allah Resulü (sav) onunla güreşti ve onu yenerek yere serdi. Bu yenilginin ardından Rükâne "Ey Kureyş topluluğu! Muhammed'le dilediğinize sihir yapın!" dedi.

---

657 Enfâl, 8/35.
658 Nûr, 24/22.
659 Vesk, Kûfelilere göre 200 kg. ağırlığındaki bir ölçektir.
660 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 35.

Bana Abbas b. Hişâm el-Kelbî babasından naklen İbn Harrebûz ve diğerlerinin şöyle dediklerini anlattı: "Rükâne bir seferden dönmüştü. Ona Peygamber'in (sav) [peygamber olduğunu söylediği] haber ulaştı. Derken Peygamber'le (sav) Mekke dağlarının birinde karşılaştı ve ona 'Ey kardeşimin oğlu! Senin hakkında bir haber duydum. Sen benim kanaatime göre asla yalancı biri değilsin. Şayet güreşte beni yere yıkarsan senin doğru söylediğini anlarım.' dedi. Akabinde [güreş tuttular ve] Allah Resulü (sav) onu yere serdi."

Hişâm İbnü'l-Kelbî dedi ki: Bana babam, Ebû Sâlih'ten naklen İbn Abbas'ın şöyle dediğini anlattı: Allah Resulü (sav) Rükâne b. Abdüyezîd b. Hâşim b. Muttalib ile karşılaştı. O Araplar'ın en güçlüsüydü. Hiç kimse asla onu güreşte yenemiyordu. Allah Resulü (sav) onu İslâm'a davet edince o şöyle dedi: "Vallahi şu ağacı [yanımıza gelmesi için] çağırmadıkça müslüman olmam. Ağaç Semüre veya Tal'a[661] ağacıydı. Allah Resulü (sav) "Allah'ın izniyle gel!" deyince ağaç yeri yara yara geldi. Bunun üzerine Rükâne "Bugün [şimdi] gördüğüm sihirden daha büyüğünü görmedim. Emret ona geri dönsün!" dedi. Allah Resulü (sav) "Allah'ın izniyle geri dön!" dedi ve ağaç [yerine] geri döndü. Bu kez "Yazık sana, müslüman ol!" buyurunca Rükâne "Şayet beni güreşte yenersen müslüman olurum. Ya da [müslüman olmazsam] koyunlarım senindir. Şayet ben seni yenersem o zaman sen bu işten vazgeçeceksin!" dedi. [Onun bu teklifi üzerine] Allah Resulü (sav) onu tuttu ve üç kere yere yıktı, "Müslüman ol!" dedi. O "Hayır!" deyince Allah Resulü (sav) "Öyleyse koyunlarını alıyorum!" dedi. Rükâne, "Kureyş'e ne diyeceksin?" dedi. Allah Resulü (sav) "Güreştik, onu yere serdim ve koyunlarını aldım, diyeceğim." dedi. Rükâne, "Beni rezil rüsvâ etmiş olursun!" dedi. Resûlullah, "Öyleyse ne diyeyim onlara?" dedi. "Onunla bahse girdik, de!" dedi. Resûlullah, "O zaman yalan söylemiş olurum." dedi. Rükâne, "Hiç sabahladığından akşamladığın vakte kadar yalan söylemedin mi?" dedi. Resûlullah, "Al koyunlarını!" dedi. Rükâne, "Vallahi sen benden daha faziletli ve daha cömertsin!" dedi. Resûlullah, "Ben bunu senden daha fazla hak ediyorum." dedi.

---

661 BAE neşrinde "Talha" diye geçmektedir. (ed.)

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Rükâne Mekke'nin fethedildiği gün kurtulup da müslüman olmak için Peygamber'e (sav) geldiğinde şöyle dedi: "Vallahi güreşte beni yere serdiğin zaman bana karşı semadan yardım aldığını kesinlikle anlamıştım." Akabinde Medine'ye geldi ve yerleşti, Muâviye'nin hilâfetinin ilk günlerinde orada öldü. Onun soyundan gelenlerin evleri Akîl b. Ebû Tâlib'in mahallindedir.

Rükâne'nin kardeşi Uceyr b. Abdüyezîd b. Hâşim, Benî Muttalib'den olan bir başka şahıstır. Ömer b. Hattâb Harem'in sınırlarını belirleyen taşları yeniden dikmek için gönderdiği heyetle birlikte onu da göndermişti. Yine Ömer b. Hattâb Uceyr'in iki oğluna içki içtikleri için 80 değnek olan had cezasını uygulamıştı.

Benî Muttalib'den olan bir başkası Da'îfe bt. Hâşim b. Muttalib'dir. Anneleri tarafından Haccâc'ın büyük ninelerindendir.

Dediler ki: Yezîd b. Talha b. Rükâne kendisinden hadis alınanlardan biridir. Hişâm b. Abdülmelik'in hilâfetinin ilk günlerinde öldü.

Onun kardeşi Muhammed b. Talha b. Rükâne muhaddis idi. O da Hişâm'ın hilâfetinin ilk günlerinde öldü.

Ali b. Yezîd b. Rükâne b. Abdüyezîd, zamanındaki en güçlü insanlardan biriydi. [Bir gün] Medine valisi iken Ömer b. Abdülazîz'in huzuruna girdi. Ömer ona "Bana gücünden bir şey göster!" dedi. Bunun üzerine Ali onun divanının altına girdi ve onu yerden havaya kaldırdı. Bunların soyundan kalmış bazı kimseler Medine'de vardır. Rükâne b. Yezîd'in "Rükâne'nin taşından daha ağır!" diye darbımesel olmuş bir taşı vardı. Burada taş yerine kullanılan "müczâ" kelimesi "hareket ettiren kulpu olan taş" anlamındadır.

Benî Muttalib'den olanlardan biri de Sâib b. Ubeyd b. Abdüyezîd b. Hişâm b. Muttalib'dir. Bedir Savaşı'nda esir düştü. Peygamber'e (sav) benzeyenlerdendi. Çocuklarından bazıları Abbas, Ali ve fakih olan İmam Şafiî'nin babası Şâfi'dir. İmam Şafiî'nin adı ve nesebi Muhammed b. İdrîs b. Abbas b. Osman b. Şâfi' b. Sâib b. Ubeyd b. Abdüyezîd b. Hâşim b. Muttalib'dir.

Kelbî dedi ki: Abdüyezîd b. Hâşim'e "Melez olmayan saf" denirdi. Çünkü onun annesi Şifâ bt. Hişâm b. Abdümenâf'tır.

Medâinî dedi ki: Hâlid b. Uceyr b. Abdüyezîd'e içki içtiği için 80 değnek vuruldu.

Cüheym b. Salt b. Mahreme b. Muttalib b. Abdümenâf, Benî Muttalib'dendir. Mekke'nin fethinden sonra müslüman oldu. Câhiliye döneminde Arapça yazıyı öğrenmişti. İslâm dini gelince o yazı yazmaya devam ediyordu. Müslüman olduktan sonra Allah Resulü (sav) için de [bazı mektuplar] yazdı. Cüheym [Bedir Savaşı'ndan kısa bir süre önce] uyku ile uyanıklık arasında kısrak üzerinde ve yanında bir de devesi olan bir adamın geldiğini gördü. Adam "Utbe b. Rebî'a, Şeybe b. Rebî'a, Ebü'l-Hakem b. Hişâm ve Ümeyye b. Halef öldürüldü!" dedi ve Kureyş eşrafından Bedir'de öldürülenleri tek tek saydı. Sonra devesinin boynuna vurdu ve onu salıverdi. Kureyş askerlerinin çadırlarından hiçbir çadır kalmadı ki onun kanından bir damla isabet etmiş olmasın. Bu rüya Ebû Cehil'in kulağına gelince şöyle dedi: "İşte bu da Benî Muttalib'in bir peygamberi! Yarın [Bedir'de müslümanlarla] karşılaştığımız zaman kimin öldürüleceğini görecek!"

Amr b. Alkame b. Muttalib, Benî Muttalib b. Abdümenâf'tandır. Hıdâş b. Abdullah b. Ebû Kays b. Abdüved b. Nasr b. Mâlik b. Hısl b. Âmir b. Lüey b. Gâlib bir Kureyş kervanı içinde ticaret için Şam'a gitti. Amr b. Alkame b. Abdülmuttalib'i kiralamıştı. Biraz yol aldıklarında bir de ne görsünler! Bir kervan [varsa yanlarında] fazla olan bir ip istiyorlar. Yani onu ödünç olarak almak istiyorlar. Zira develeri ürküp kaçmış, [o iple onları yakalamayı düşünüyorlardı.] Bunun üzerine Amr b. Alkame onlara ip verdi. O sırada Hıdâş bir iş için gitmişti. Geldiği zaman Amr'a "Bunu neden yaptın? Görmüyor musun ki satılacak ya da borç verilecek bir şeyin olmadığı bir yerdeyiz!" diye gürledi ve onu yanındaki asâ ile dövdü. Amr onun bu dövmesinden dolayı hastalandı, öleceğini hissettiği zaman o gün Benî Kusayy'ın en büyüğü olan Ebû Süfyân b. Harb'e bir mektup yazıp olanları anlattı. Ona bu mektubu yazdığında sağlık durumu ciddiyetini koruyordu. [Akabinde çok geçmeden Amr öldü.] Hıdâş bu seferinden dönünce Benî Abdümenâf ondan Amr'ın diyetini istedi. Hıdâş diyeti vermekten kaçındı ve "[Ben onu dövdükten sonra hemen hastalanmadı ki! Aksine] günlerce hiçbir rahatsızlığı olmadan yaşadı, sonra hastalandı ve öldü!" dedi. Ama onun sözünü kabul etmediler ve diyette ısrar ettiler.

Ebû Tâlib b. Abdülmuttalib [o sıralar] kabilesi içinde işinin eri olan en güçlü kişiydi. Ebû Tâlib, Hıdâş'a şöyle dedi:

Fazla bir ip için mi, babası olmayasıca dövdün onu
Büyük bir asâ ile, oysa bir ipe karşılık ipler geldi
Gel gidelim İbn Sahr'ın hakemliğine, zira o
Aramızdaki meselede hüküm verecektir ve âdil olacaktır
Bize gelen şeylerde olduğu gibi
Büyük işe el atar ve haklıyı haksızdan ayırır

[Bu şiirde geçen] İbn Sahr, Velîd b. Mugîre'dir. Birbirleriyle savaşsalar bile Kureyş mensupları muhâkeme için ona giderlerdi. [Önce anlaşamadılar ve] savaşa hazırlandılar ama sonra Benî Âmir'in gönüllerini tebriye etmek için Kâbe'nin duvarının yanında 50 yemin etmeleri üzerine anlaştılar. Onlardan 50 adam yemin etti. Ancak Huveytıb b. Abdüluzzâ b. Kays b. Abdüved yemin etmeye yanaşmadı. Aşireti onun yeminine bedel fidye olmak üzere [hasımlarına] 40 ukıyye verdi. Bir ukıyye 40 dirhemdir.

Dediler ki: İslâm dini geldiğinde hiçbiri sağ kalmadı, hepsi öldü. Sadece Huveytıb sağ kaldı, Mekke'nin fethinde müslüman oldu, hem de iyi bir müslüman oldu.

Ebû Amr eş-Şeybânî'nin de içinde olduğu bir grup âlim dediler ki: Onlar birbirleriyle savaştılar. Aralarında [onları barıştırmak için] elçiler gelip gittiler. Akabinde Kâbe'nin duvarının yanında 50 yemin etmeleri şartıyla barıştılar.

Abbas b. Abdülmuttalib şöyle dedi:

Ey Ebû Tâlib! Kabul etme onlardan adaleti
Âdil olsalar bile sonunda onlarınki haksızlık ve zulüm illeti
Yanaşmadılar aşiretimize adalet göstermeye ama gösterdi adaleti
Sağ ellerimizdeki kan damlatan keskin kılıçlar
Adamların başları birbirine girdiğinde sen görürsün onları
Savaş uğultuları içinde ezilen deve kuşu yumurtaları gibi
Onları öyle bir halde bıraktık ki artık cüret edemezler
Hiçbir gün insanlardan hiçbirinin yakın akrabasına dokunmaya
Ebû Amr Hıdâş'a indirdik darbeyi öfkeyle ve kahırla
Yöneldik onu ayakta tutan iki bacağına, sonunda yıkıldı onlar paramparça!

Benî Nevfel b. Abdümenâf b. Kusay

Nevfel b. Abdümenâf'ın Çocukları

Adî b. Nevfel: Annesi Benî Mâzin b. Mansûr'dan Hind b. Nüseyb b. Zeyd'dir.

Amr b. Nevfel ve *Abdüamr*: İkisinin annesi Kılâbe bt. Câbir b. Nasr b. Mâlik b. Hısl b. Âmir b. Lüey'dir.

Âmir b. Nevfel: Annesi Küheyfe bt. Cendel b. Übeyn b. Neşhel b. Dârim'dir.

Benî Nevfel'in, Benî Abdümenâf'ın [Benî Muttalib gibi] diğer kollarına karşı Benî Abdüşems ile el ele olduğu iddia edilmiştir. Nitekim Ebû Tâlib [bu iddiayı ispat edercesine] şöyle demiştir:

Cezalandırsın Allah Benî Abdüşems ile Benî Nevfel'i bizim yerimize
Kötü bir ceza ile hem de ertelemeden, hemen, âcil olarak!

Benî Nevfel b. Abdümenâf'tan Olanlar

Mut'im b. Adî b. Nevfel b. Abdümenâf: Künyesi Ebû Vehb'dir. İddia ettiler ki Peygamber (sav) [bir gün] ona geldi ve "Ey amcam! Beni himayene al ki Kâbe'nin etrafını tavaf edeyim!" dedi. O da Peygamber'i (sav) himayesine aldı. Böylece Peygamber (sav) tavaf yaptı. Mut'im Benî Hâşim ile Benî Muttalib'e Kureyş'in aleyhlerine yazdığı sahifenin hükümsüz bırakılması ve kuşatıldıkları mahallelerinden çıkarılmaları konusunda yardım etti. Bedir günü Peygamber (sav) onun oğlu Cübeyr b. Mut'im'e şöyle dedi: "Şayet baban sağ olsaydı ve benden şu esirlerin serbest bırakılmasını isteseydi onun [hatırı] için esirleri serbest bırakırdım." Ebû Tâlib onun hakkında şöyle dedi:

Onlara karşı Allah Resulü'nü himaye ettin, Kureyş mensupları böylece
Senin kölelerin oldular, hacılar ihrama girip çıktıkları müddetçe

Yine Ebû Tâlib şöyle dedi:

Ey Mut'im! Kavim sana önemli bir sorumluluk verdi
Oysa ben ne zaman sorumluluk alsam kurtulamadım
Ey Mut'im! Seni yardımsız bırakmadım, ne güzel günde
Ne savaşta ne de büyük işlerin döndüğü günde

Mut'im b. Adî Bedir'den önce hicretin 2. yılında 90 küsur yaşında öldü ve Hacûn'a defnedildi. [Öldükten sonra] bir yıl yası tutuldu.

Cübeyr, Mut'im'in oğludur. Cübeyr kavmin ileri gelenlerinden idi. Araplar'ın soylarını bilen biriydi. Mekke'nin fethinden önce müslüman olmuştu. Osman b. Affân'ın defnine katıldı ve cenaze namazını kıldırdı. Ömer b. Hattâb, Nu'mân b. Münzir'in kılıcıyla gelip Cübeyr'e "Nu'mân kimlerdendi?" diye sordu. Cübeyr "Benî Kans b. Me'ad'den!" diye cevap verdi. Zira Kans'ın çocukları Lahm b. Adî'ye intisap etmişlerdi. Künyesi "Ebû Muhammed" olan Cübeyr b. Mut'im, Muâviye'nin hilâfet döneminde Medine'deki evinde öldü. Cübeyr omuza atılan şalı Medine'de kullanan ilk kişiydi.

[*Nâfi' b. Cübeyr b. Mut'im*:] [Cübeyr'in oğlu] Nâfi' b. Cübeyr b. Mut'im b. Adî vakarlı, hamâset sahibi ve kibirli bir adamdı. Aynı zamanda fesahat sahibi, usturuplu konuşan, sözü açık ve anlaşılabilir biriydi. Mugîre b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm da edâlı ve usturuplu konuşurdu. Süleyman b. Abdülmelik b. Mervân şöyle demişti: "Nâfi' b. Cübeyr kelimelerin sonunu doğru okumakta mahir iken Mugîre b. Abdurrahman daha çok edâlı konuşurdu." Cübeyr deriden su kapları edinmiş, o kaplarla insanlara su ikram ediyordu. Nâfi' b. Cübeyr'in Ubeydullah b. Abbas b. Abdülmuttalib'in kızı olan eşinden "Ali" adında bir oğlu vardı. Ona şöyle diyordu: "Ey sevimli oğlum! Sen iki su ikramcısının oğlusun!" Bu iki kişiyle hacıların su ihtiyacını karşılama işini üstlenmiş olan Abbas ile [deri kaplarla] insanlara su ikram eden Cübeyr b. Mut'im'i kastediyordu. Ali annesinin yanına geldi ve "Babam bana 'Ey iki su ikramcısının oğlu!' diyor." dedi. Bunun üzerine annesi ona dedi ki: "Ey sevimli oğlum! Git ona 'Onlardan biri küçük sumatarasıdır!' de!"[662]

662 Kadın burada dedesi Abbas'ın yaptığı işin Cübeyr'inki ile kıyaslanmayacak derecede büyük olduğunu ve ikisinin aynı kefeye konularak bir arada zikredilmesinin doğru olmadığını vurgulamak istiyor. (çev.)

Medâinî dedi ki: Abdullah b. Sâib b. Ebû Hubeyş konuşuyordu. Nâfi' b. Cübeyr ona "Sus!" deyince o da "Yıkıl karşımdan!" dedi. Nâfi' "Ben Abdümenâf'ın oğluyum! Sözünün eri, doğru yolu gösteren bir âlimim!" diye karşılık verince Abdullah şöyle dedi: "Aslında Abdümenâf iki ocaktan ibarettir: Hâşim ve Abdüşems! Sen onların evi ile su birikintisi arasındasın."

Künyesi "Ebû Muhammed" olan fakih Muhammed b. Cübeyr, Cübeyr b. Mut'im'in oğullarından biridir. [Muhammed b. Cübeyr'in torunu olan] Ebû Süleyman b. Cübeyr b. Muhammed b. Cübeyr de fakih idi.

Kelbî dedi ki: Nâfi' b. Cübeyr de fakih idi.

Medâinî dedi ki: İbrâhim b. Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im'e içki içtiği için had cezası uygulandı.

Vâkıdî dedi ki: Künyesi "Ebû Saîd" olan Muhammed b. Cübeyr Medine'de [Emevî halifesi] Ömer b. Abdülazîz döneminde öldü.

Künyesi "Ebû Muhammed" olan Muhammed b. Cübeyr'in kardeşi Nâfi' Medine'de Süleyman b. Abdülmelik döneminde öldü. İki kardeş Medine'de tek bir evde ortaklaşa ikamet ediyorlardı.

Tu'ayme b. Adî: Mut'im b. Adî'nin kardeşidir. Künyesi Ebü'r-Reyyân'dır. Allah Resulü'ne (sav) eziyet eden biriydi. Bedir Savaşı'nda esir alındı. Allah Resulü'nün (sav) emriyle öldürüldü. Onu Hamza b. Abdülmuttalib öldürdü. Bu şahsın bahsini daha önce zikretmiştik.

Benî Nevfel b. Abdümenâf'tan Olan Bazı Şahıslar

Hıyâr b. Adî b. Nevfel

Ubeydullah b. Adî b. Hıyâr b. Adî b. Nevfel: Kureyş'in adam gibi adamlarından ve salih kişilerinden biridir. "Kılâde" (gerdanlık) meclisini kurdu. Bu mecliste Kureyş ve ensarın ileri gelenleriyle seçkin âlimleri bir araya gelirdi. Bunlardan başkası bu mecliste yer almazdı. Bu meclis bu haliyle devam etti. Sonunda aralarında şer ve karşılıklı sövmeler ortaya çıkınca meclis dağıldı ve yıkımı günümüze kadar sürdü.

Umâre b. Velîd b. Adî b. Hıyâr b. Adî b. Nevfel b. Abdümenâf: [Sevdiği Hind için sarf ettiği] şu beyitlerin sahibidir:

İşte şu Hind! Ayrılık için çabaladıkça çabalıyor
Şaka mı bu? Yoksa Hind'in ayrılığı onun kasıtlı işi mi? [Umâre bunu anlayamıyor!]
Allah biliyor ya, gerçekten takdim ettim ben ona
Başına kakmadan samimiyet ve sevgiyi
[Ey Hind!] Sana yakın olmak için ben sana yakınlaştıkça
Sen uzaklaştıkça uzaklaştın benden!

Nâfi' b. Zureyf b. Amr b. Nevfel: Osman b. Affân için Mushaf'lar yazan kişidir. Mushaf'ları Ömer b. Hattâb için yazdığı da söylenir.

Hâris b. Âmir b. Nevfel: Câhiliye döneminde şerefli ve değerli bir insandı. Bedir Savaşı'nda [müşrik ordusuna] yemek verenlerden biriydi. İbnü'z-Zibe'râ onun için şöyle diyor:

Bol bol bağış yapan Hâris aydınlattı yüzünü
Tıpkı karanlık geceyi aydınlatan dolunay gibi!

Bedir Savaşı'nda kâfir olarak öldürüldü. Kâbe'nin [altından yapılmış] geyik heykelini çalan hırsızlardan biriydi. Peygamber (sav) [Bedir Savaşı başlamadan önce] "Kim ki Hâris b. Âmir b. Nevfel ile karşılaşırsa onu [öldürmeyip] Benî Nevfel'in yetimlerine bıraksın!" buyurmuştu. Onlar hakkında şu âyet nâzil olmuştu: "Onlar, 'Sizinle beraber doğru yolu tutarsak kendi yurdumuzdan koparılıp çıkarılırız.' dediler."[663]

Ebû Sirve'a b. Hâris b. Âmir b. Nevfel: İçki içen biriydi. Amr b. Âs ona ve onunla beraber Ömer b. Hattâb'ın iki oğluna [içki içmenin cezası olan] had cezasını uyguladı.

Bize Affân b. Müslim, Yezîd b. Zürey'den naklen Abdurrahman b. İshak'ın şöyle dediğini anlattı: İbn Şihâb ez-Zührî bana babasının şöyle dediğini anlattı: Ben ve kardeşim Abdurrahman b. Ömer cihad etmek üzere Mısır'a gittik. Kardeşimle Ebû Sirve'a içki içti. Bu ikisi [o sırada Mısır valisi olan] Amr b. Âs'a getirildi. Amr had cezasını Ebû Sirve'a'ya açıkta [halkın gözü önünde,] kardeşime ise evin içinde [göz önünden ırak bir köşede] uyguladı. [Durumdan haberdar olan halife] Ömer, Amr'a bir

663 Kasas, 28/57.

mektup yazıp kardeşimin iki elinin boynuna bağlanmasını, üzerine önü açık bir cübbe giydirilmesini ve bir kafes içinde binekle kendisine gönderilmesini emretti. Ömer'e getirildiğinde insanların gözü önünde ona had cezasını uyguladı, saçını tıraş ettirdi ve onu altı ay hapsetti. [Seksen değnek vurulmasından dolayı oluşan] yaraları iyileşince Ömer onu savaşması için tekrar [Mısır'a] gönderdi. Kardeşim [Mısır'a] döndü ve öldü. Ebû Sirve'a ise Mekke'de öldü.

Müslim b. Karaza b. Abdüamr b. Nevfel: Cemel Vakası'nda öldürüldü. Kız kardeşi Fâhite bt. Karaza, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın eşidir. Künyesi "Ebû Amr" olan Karaza hakkında Ebû Tâlib şöyle der:

Şu Ebû Amr! Sadece kin besler bize
Ayıplamak için bizi, koyun ve deve sahipleri içinde

Karaza'nın gözleri kördü. Utbe b. Rebî'a'nın kızıyla evlendi. Ondan Fâhite bt. Karaza dünyaya geldi.

Benî Abdüddâr b. Kusay

Abdüddâr b. Kusayy'ın Çocukları

Osman b. Abdüddâr, *Vehb b. Abdüddâr* -küçük yaşta öldü-, *Kelede* -küçük yaşta öldü- ve *Abdümenâf*: Anneleri Huzâ'a kabilesinden Hind bt. Lüey b. Milkân'dır.

Sebbâk: Bunun oğlu Mekke'de Kureyş'e isyan eden ve bu nedenle öldürülen ilk kişidir. Annesi Hevâzin kabilesindendir.

Benî Abdüddâr'dan Olan Bazı Kişiler

Talha b. Osman el-Evkas ve *Ebû Sa'd*: Bunlar Talha b. Abdüluzzâ b. Osman b. Abdüddâr'ın oğullarıdır. Yanlarında müşriklerin sancağı olduğu halde Uhud Savaşı'nda öldürüldüler.

Müsâfi', *Cülâs*, *Kilâb* ve *Hâris*: Bu dört kişi Talha b. Ebû Talha'nın oğullarıdır. Yanlarında sancak olduğu halde Uhud Savaşı'nda kâfir iken öldürüldüler.

Osman b. Talha b. Ebû Talha: Allah Resulü (sav) Mekke'yi fethettiği gün [Kâbe'nin] anahtarını ondan almıştı. Bunun üzerine "Allah emanetleri ehline vermenizi emrediyor."[664] mealindeki âyet nâzil oldu. Allah Resulü (sav) anahtarı Abbas'a vermişti. [Bu âyet inince] ondan alıp tekrar Osman b. Talha'ya verdi.

Vâkıdî dedi ki: Osman b. Talha, Hâlid b. Velîd ve Amr b. Âs birlikte Mekke'nin fethinden birkaç ay önce Peygamber'e (sav) gelip müslüman oldular.

Allah Resulü (sav) Osman'a anahtarı iade ettiğinde şöyle buyurdu: "Ey Benî Ebû Talha! Bu anahtar ezelden ebede kadar sizindir. Bu konuda size zalimden başkası haksızlık etmez." [Câhiliye döneminde] hicâbe görevi onlardaydı.

Vâkıdî dedi ki: Peygamber (sav) vefat ettiği sırada Osman b. Talha b. Ebû Talha Medine'de ikamet etmekteydi. Sonra Mekke'ye döndü ve oraya yerleşti, Muâviye'nin hilâfet döneminde öldü. Osman'ın nesli devam etmiştir. İşte onlardan bazıları:

İbrâhim b. Ubeydullah b. Osman b. Abdullah b. Osman b. Talha b. Ebû Talha: Bu kişiye [hicâbe görevini îfâ eden atalarına nispet edilerek] "el-Hacebî" deniyordu. Halife Mehdî'nin oğlu Halife Hârûnürreşîd onu Yemen'e vali tayin etmişti.

Yezîd b. Müsâfi b. Ebû Talha: Harre Savaşı'nda öldürüldü.

Abdullah b. Müsâfi': Cemel Vakası'nda Âişe'nin safında iken öldürüldü.

Şeybe b. Osman el-Evkas b. Ebû Talha: Osman b. Talha b. Ebû Talha'dan sonra hicâbe görevini üstlenen kişidir. Müslümanlara karşı acımasızdı. Mekke'nin fethedildiği gün kendisine eman verilmişti. Huneyn Savaşı'nda Peygamber'i (sav) tehlikeli bir duruma düşürme hırsından dolayı Hevâzin kabilesinin yanında yer aldı. [Orada cereyan eden hatırasını] şöyle anlatır: "Ona (sav) yaklaştım. Bir de ne göreyim, yakınları onun (sav) etrafını çepeçevre sarmışlar. Beni gördü ve 'Ey Şeybe, yanıma gel!' dedi. Bunun üzerine ona yaklaştım. Eliyle göğsümü sıvazladı ve bana dua etti. Böylece Allah

664 Nisâ, 4/58.

kalbimdeki her şeyi çıkardı ve kalbimi imanla doldurdu. [O andan itibaren] Allah Resulü (sav) benim en çok sevdiğim insan oluverdi." Şeybe'nin künyesi "Ebû Safiyye" idi. Muâviye'nin insanlara hac yaptırsın diye Yezîd b. Şecere'yi gönderdiği günlerde Mekke'de halk Şeybe b. Osman üzerinde anlaştı ve akabinde Şeybe onlara hac yaptırdı. O yılki hac mevsiminde [Mekke valisi olan kişi] Ali tarafından [tayin edilmiş] Kusem b. Abbas idi. Abdullah b. Hâlid b. Üseyd ile evli olan Ümmü Hucr bt. Şeybe ve Müsâfi' b. Şeybe, Şeybe'nin çocuklarıdır. Şeybe Mekke'de Yezîd b. Muâviye döneminde öldü.

Ubeydullah b. A'cem b. Şeybe: Hâlid b. Abdullah el-Kasrî tarafından dövülen kişidir. Ondan dolayı da [kısas olarak] Hâlid dövüldü. Şair Ferezdak [Hâlid'in dövülmesini tasvir sadedinde] şöyle der:

Ömrüme yemin olsun ki Hâlid'in sırtına sağanak gibi indi
Bulut ve yağmur cinsinden olmayan sert kırbaçlar

Bu İbnü'l-Kelbî'nin görüşüdür. Onun dışındakiler ise dövülen kişinin [Ubeydullah değil de] aralarında geçen bir konuşmadan dolayı Muhammed b. Talha b. Ubeydullah ya da Abdullah b. Şeybe olduğunu söylerler. Bu konuyu bu eserimizde daha önce Hâlid el-Kasrî'nin olayını anlatırken yazmıştık. Hicâbe görevi Benî Şeybe'de idi. Kâbe'nin anahtarı da günümüze kadar onların elindedir.

Kâsıt b. Şüreyh b. Osman b. Abdüddâr, yanında [müşriklerin] sancağı olduğu halde Uhud'da öldürüldü. Âmir b. Hâşim b. Abdümenâf b. Abdüddâr, Mutayyebîn'e karşı ahlâf arasında anlaşmayı sağlayan kişidir. Mutayyebîn ile ahlâfın öyküsünü bu eserimizin başında zikrettik.

Esved b. Hâris b. Âmir Bedir Savaşı'nda esir alındı.

Mus'abü'l-Hayr b. Umeyr b. Hâşim b. Abdümenâf b. Abdüddâr:

Bana Velîd b. Sâlih ve Muhammed b. Sa'd, Vâkıdî'den; o da İbrâhim b. Muhammed el-Abderî'den naklen [İbrâhim'in] babasının şöyle dediğini haber verdi: Mus'ab b. Umeyr, Mekke'nin en yakışıklı, en genç delikanlısıydı. Anne babası onu seviyordu. Annesi ona elbiselerin en güzelini ve en incesini giydirirdi. O, Mekke halkının en güzel koku sürünen kişisiydi.

Hadramî nalınları giyerdi. Allah Resulü (sav) ondan bahsediyor ve şöyle diyordu: "Mekke'de Mus'ab b. Umeyr'den daha güzel uzun saçlı olan, daha ince elbise giyen, daha çok nimete mazhar olan birini görmedim." Allah Resulü'nün (sav), Erkam b. Ebü'l-Erkam'ın evinde [insanları] İslâm'a davet ettiği haberi ona ulaşınca Peygamber'in huzuruna girdi, müslüman oldu ve onu tasdik etti. Oradan çıktı. Annesinden korktuğu için müslüman olduğunu gizledi. Allah Resulü'nün (sav) yanına ara sıra gizlice gelip gidiyordu. [Derken bir gün] Osman b. Talha onu namaz kılarken gördü. Bunu hemen annesine ve aşiretine haber verdi. Bunun üzerine annesi başını açarak dışarı çıktı ve şöyle dedi: "Sen girdiğin dini terk etmedikçe ben başımı örtmeyeceğim, [devamlı güneşin altından durup] gölgeye geçmeyeceğim, koku sürmeyeceğim, yemek yemeyecek ve su içmeyeceğim!" Akabinde Mus'ab'ın kardeşi geldi ve onu yakalayıp hapsetti. Kurtuluncaya kadar hapiste kaldı. [Hapisten kurtulunca] Birinci ve İkinci Habeşistan hicretine katıldı. Sonra müslümanlar hicretten döndüğünde o da onlarla beraber döndü. Ancak durumu değişmiş, sıkıntı ve zorluğa düşmüştü. Bundan dolayı annesi artık onu kınamaktan vazgeçmişti.[665]

Vâkıdî dedi ki: O Mus'abü'l-Hayr b. Umeyr b. Hâşim b. Abdümenâf b. Abdüddâr b. Kusay'dır. Annesi Hunâs bt. Mâlik b. Mudarrib b. Vehb b. Amr b. Huceyr b. Abd b. Ma'îs b. Âmir b. Lüey'dir. Künyesi Ebû Muhammed'dir.

Bana Muhammed b. Sa'd ve Muzaffer b. Mercâ anlattılar, dediler ki: Bize Ebû Bekir b. Abdullah b. Ebû Üveys, Süleyman b. Bilâl'den; o Ebû Abdülazîz er-Rebezî'den; o da kardeşinden naklen Urve'nin şöyle dediğini anlattı: Bir gün Allah Resulü (sav) ashabı ile otururken Mus'ab b. Umeyr çıkageldi. Üzerinde siyah beyaz çizgili bir giysi vardı. Bu giysiye bir de işlenmemiş bir hayvan derisi eklemiş. [Yani] deriye kol ağzı yapmış[666] ve onu [hırka benzeri] giysiye eklemiş. Peygamber'in (sav) ashabı onu gördüklerinde ona acıdıkları için başlarını öne eğdiler. Zira yanlarında onun bu halini değiştirecek bir şey yoktu. Mus'ab selâm verdi. Allah Resulü (sav) onun selâmını aldı ve ona güzel övgüler dizdikten sonra şöyle buyurdu:

665 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, Çeviri, III, 127-128.

666 Buradaki "Ona kol ağzı yaptı." anlamındaki "reddenehu" kelimesi, bazı kaynaklarda "vedenehu" diye geçmektedir. O zaman mâna şöyle olur: "Yumuşasın diye o işlenmemiş deriyi ıslatmıştı." (çev.)

"Allah'a hamdolsun. -Mus'ab'ı kastederek- Bunu görmüştüm. Mekke'de Kureyş içinde anne babası yanında nimete ondan daha çok mazhar olan bir genç görmedim. Sonra Allah ve Resulü'nün sevgisi ile hayra tâlip olmak, onu bu refah içinden çıkardı."[667]

Bana Muhammed b. Sa'd, Vâkıdî'den; o İbn Ebû Sebre'den, o da Âsım b. Ubeydullah'tan naklen Benî Anz b. Vâil'den olan Abdullah b. Âmir b. Rebî'a el-Anezî'nin şöyle dediğini anlattı: Mus'ab müslüman olduğu günden Uhud'da şehit düşünceye kadar benim sırdaşım ve arkadaşımdı. Bizimle birlikte her iki Habeşistan hicretine katıldı. O grup içindeki arkadaşım o idi. Ondan daha güzel huylu ve daha az ihtilâf çıkaran (daha geçimli ve uzlaşmacı) bir adamı asla görmedim.

Bize Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Hişâm b. Abdülmelik Ebü'l-Velîd anlattı, dedi ki: Bize Şu'be, İbn İshak'ın şöyle dediğini haber verdi: Berâ b. Âzib'in Medine'ye hicreti kastederek şöyle dediğini duydum: Allah Resulü'nün (sav) ashabından bize ilk gelen kişiler Mus'ab b. Umeyr ile İbn Ümmü Mektûm idi.

Vâkıdî isnadıyla birlikte hocalarından şunu rivayet etti: Birinci Akabe Biatı'na katılanlar on iki kişiydi. Bunlar Medine'ye varınca ve ensar evlerinde İslâm yayılınca ensar, Allah Resulü'ne (sav) kendilerine dinin inceliklerini ve Kur'ân'ı öğretecek birini göndermesi için haber saldılar. Bunun üzerine Allah Resulü (sav) onlara Mus'ab b. Umeyr'i gönderdi. Mus'ab, Es'ad b. Zürâre'nin evine konuk oldu. Çeşitli kabilelerden ve mahallelerden ensar onun yanına geliyordu. O da onları İslâm'a davet ediyor ve onlara Kur'ân öğretiyordu. Böylece [Medine halkı] birer ikişer müslüman oldu ve nihayet İslâm dini [Medine'de] hâkim konuma geldi. Derken Mus'ab Allah Resulü'ne (sav) mektup yazıp müslümanları toplaması hususunda izin istedi. Allah Resulü (sav) ona izin verdi ve şu emrini içeren mektubunu gönderdi: "Cuma günü bak! Güneşin zevali aştığını (tam tepe noktasından batıya meylettiğini) görünce onlara iki rekât namaz kıldır ve namazdan önce hutbe oku!" Mus'ab onları Sa'd b. Hayseme'nin evinde topladı. Toplam sayıları on iki olan bu kişiler İslâm'ın geldiği dönemde cuma günü toplanan ilk gruptur.

---

667 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, Çeviri, III, 128.

Ensardan bazıları onları ilk toplayan kişinin Ebû Ümâme Es'ad b. Zürâre olduğunu söylemiştir. Sonra Mus'ab Akabe'de [ikinci kez tekrarlanacak olan biata katılma] konusunda mutâbık kalan Evs ve Hazrec kabilelerine mensup 70 kişiyle birlikte Medine'den Mekke'ye doğru yola çıktı. Mekke'ye geldi ve kendi evine gitmeyip Allah Resulü'nün evine vardı. Allah Resulü'ne (sav) "ensar, onların hızla İslâm'a girişi, onların Allah Resulü'nün (sav) [Medine'ye] gelmesinin artık zamanının geldiğini ve hatta geçtiğini düşündükleri" gibi onu sevindirecek şeylerden söz etti. Mus'ab'ın annesine oğlunun geldiği haberi ulaşınca ona şu haberi yolladı: "Ey kaçak! [Anne babasına isyan eden!] Benim olduğum beldeye geliyorsun ve ziyarete benden başlamıyorsun, öyle mi?" Mus'ab cevaben "Ziyarete Allah Resulü'nden (sav) önce hiçbir kimse ile başlamam!" dedi. Sonra annesine gitti. Annesi ona dedi ki: "Halen daha eskiden olduğun gibi sapıklık içindesin!" Mus'ab, "Ben Allah Resulü'nün dini üzereyim. O da Allah'ın kendi zatı için ve peygamberleri için razı olduğu dindir!" dedi. Annesi, "Benim seni terbiye edip büyütmeme karşı şükran görevini yerine getirmedin. Bir defasında Habeşistan'a, diğer seferinde Yesrib'e gittin!" dedi. Mus'ab, "Vallahi ben dinim için kaçıyorum!" deyince annesi ağladı. Mus'ab onu İslâm'a davet etti. [Ancak o, daveti kabul etmedi ve] şöyle dedi: "Parlak yıldızlara yemin olsun ki senin dinine asla girmem. Ancak [sana karışmıyor ve] seni dininle baş başa bırakıyorum." Mus'ab Zilhicce'nin geri kalan günlerinde, Muharrem ve Safer ayında Peygamber (sav) ile beraber Mekke'de kaldı. Allah Resulü'nün (sav) gelişinden on iki gece önce Medine'ye muhacir olarak [tekrar] geldi.

Bana Ebû Bekir el-A'yen anlattı, dedi ki: Bize Ravh b. Ubâde, İbn Cüreyc'den naklen Atâ'nın şöyle dediğini anlattı: [Müslümanları] Medine'de ilk toplayan kişi Benî Abdüddâr'dan biriydi. Ona "Bunu Peygamber'in (sav) emriyle mi yaptı?" dediğimde "Ya kimin emriyle olacak?" diye karşılık verdi. Vâkıdî dedi ki: Allah Resulü (sav) Mus'ab b. Umeyr'i Sa'd b. Ebû Vakkâs ve Ebû Eyyûb el-Ensârî ile kardeş ilân etti. Onu Zekvân b. Abdükays ile kardeş ilân ettiği de söylenmektedir.

Allah Resulü'nün (sav) en büyük sancağı olan "muhacirlerin sancağı" Mus'ab b. Umeyr'de idi. Câhiliye döneminde Kureyş'in sancağı kabile

içinden Benî Abdüddâr'da idi. Bundan dolayı [bu göreve] Allah Resulü (sav) [onların arasından] sadece [Benî Abdüddâr'dan olan] Mus'ab'ı lâyık görmüştü.

Kelbî ve Vâkıdî dedi ki: Mus'ab Bedir Savaşı'na katıldı ve Uhud Savaşı'nda sancağı taşıdı. Müslümanlar panik yaşayınca Mus'ab sebat etti ve süvari olan İbn Kamîe ona doğru yöneldi. Sağ eline vurup elini kopardı. Mus'ab sancağı sol eline aldı ve üzerine eğildi. [İbn Kamîe ona tekrar saldırdı ve] Mus'ab'ın sol elini de kesip attı. Mus'ab sancağın üzerine kapandı ve pazuları ile onu göğsüne bastırdı. Sonra İbn Kamîe üçüncü defa mızrakla hamle yaptı ve ona isabet ettirdi. Mızrak kırıldı, Mus'ab yere yığıldı ve sancak yere düştü. Sancağı adı Abdümenâf olan, Mus'ab'ın kardeşi Ebü'r-Rûm aldı ve müslümanlar ayrılıp gittiğinde kendisi onunla beraber Medine'ye girinceye kadar onu elinde tutmaya devam etti.

Denir ki Mus'ab öldürüldüğü zaman sancağı Mus'ab'ın sûretine bürünmüş bir melek aldı. Allah Resulü (sav) günün sonunda ona "Öne geç, ey Mus'ab!" dedi. Melek ona dönüp, "Ben Mus'ab değilim." deyince Allah Resulü (sav) onun kendisini destekleyen bir melek olduğunu anladı.

Bana Hüseyin b. Ali b. Esved el-İclî anlattı, dedi ki: Bize Ubeydullah b. Mûsâ anlattı, dedi ki: Bize Amr b. Suhbân, Muâz b. Abdullah'tan; o, Vehb b. Fatan'dan; o da Ubeyd b. Umeyr'den şunu nakletti: Peygamber (sav), Mus'ab b. Umeyr yüzükoyun yere kapanmış haldeyken onun başında durup "Müminlerden bir kısım adamlar Allah'a verdikleri sözde durdular. Onlardan bir kısmı adağını yerine getirdi, bir kısmı ise beklemektedir."[668] âyetini okudu. Sonra şöyle buyurdu: "Sizler kıyamet gününde Allah katında şehitlersiniz." Sonra insanlara yöneldi ve dedi ki: "Ey insanlar! Onları ziyaret edin, onlara gelin ve onlara selâm verin! Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin olsun ki onlar kıyamete kadar kendilerine selâm veren her kişinin selâmını alırlar."

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd anlattı, dedi ki: Bize Ebû Muâviye, A'meş'ten; o da Şakîk'ten naklen Habbâb b. Eret'in şöyle dediğini anlattı: Biz Allah Resulü (sav) ile beraber hicret ettik ve sadece Allah'ın rızasını

668 Ahzâb, 33/23.

umarak Allah yolunda cihad ettik. Bizim mükâfatımızı vermek Allah'a vâcip oldu. Bizden bir kısmı mükâfatından hiçbir şey yemeden göçüp gitti. Mus'ab b. Umeyr onlardan biri idi. Uhud günü öldürüldü. Bir parça yün hırkadan [veya siyah beyaz çizgili bir giysiden] başka ona kefen yapılacak bir şey bulunamadı. O parçayı başına koyuyorduk, ayakları dışarıda kalıyordu; ayaklarına koyuyorduk, başı dışarıda kalıyordu. Bunun üzerine Allah Resulü (sav) bize, "Onunla baş kısmını örtün, ayaklarının üzerine izhir bitkisinden koyun!" buyurdu.

Bana Muhammed b. Sa'd ile Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, İbrâhim b. Muhammed b. Şürahbîl el-Abderî'den naklen [İbrâhim'in] babasının şöyle dediğini anlattı: Mus'ab b. Umeyr ince tenli, güzel görünüşlü idi. Ne uzun ne de kısaydı. Uhud günü 40 veya daha fazla yaştayken şehit edildi. O, bürdesi içinde ölü halde iken Allah Resulü (sav) onun başında durdu ve şöyle dedi: "Seni [Mekke'de] görmüştüm. Ne senden daha ince [şık] bir elbisesi olan ne de güzel görünüşlü biri vardı. Sonra [şimdi ise] sen bir bürdenin içinde saçı başı dağınık haldesin." Sonra defnedilmesini emretti. Kabrine ondan sonra müslüman olan kardeşi Ebü'r-Rûm b. Umeyr, Benî Anz b. Vâil'den Âmir b. Rebî'a ve Süveybıt b. Sa'd b. Harmele el-Abderî indi.

Mus'ab b. Umeyr'in Zeyneb adında bir kızı vardı. Zeyneb Abdullah b. Abdullah b. Ebû Ümeyye b. Mugîre ile evlendi. Zeyneb'in annesi Hamne bt. Cahş'tır. Hamne'nin Mus'ab'dan işte bu kız çocuğu oldu.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Mus'ab'ın Hamne bt. Cahş'tan bir kız çocuğu vardı. Bu kız İbn Ebû Azîz b. Umeyr ile evlendi.

Ebü'r-Rûm b. Umeyr: İsmi Abdümenâf idi. Ancak o, künyesiyle çağrılıyordu. Kelbî'nin rivayetine göre Habeşistan hicretine katılanlardandı. Onun hicreti konusunda ihtilâf edildi. Şöyle ki: Habeşistan'a hicret etmediği, Medine'ye hicret ettiği söylendi. Bu konuyu bu eserimizin başında zikretmiştik.

Ebû Azîz b. Umeyr: Uhud Savaşı'nda kâfir iken öldürüldü. Ebû Azîz'in adı "Zürâre" idi.

Harre Savaşı'nda öldürülen Mus'ab b. Umeyr b. Ebû Azîz b. Umeyr b. Hâşim b. Abdümenâf b. Abdüddâr, Ebû Azîz b. Umeyr'in soyundan gelenlerden biridir.

Süveybit b. Harmele -bazıları bu ismin "Hureymele" olduğunu söylerler- *b. Şair Mâlik b. Amîle b. Sebbâk b. Abdüddâr b. Kusay*: Annesi Huzâ'a kabilesinden Hüneyde bt. Habbâb'dır. Süveybit Habeşistan hicretine katılanlardandır. Bedir ve Uhud Savaşı'na da katıldı, Allah Resulü (sav) Tebük'e yöneldiği sırada öldü. Künyesi "Ebû Harmele" idi.

Bana Ebû Bekir el-A'yen anlattı, dedi ki: Bize Ravh b. Ubâde, Zem'a b. Sâlih'ten; o Zührî'den; o da Abdullah b. Vehb'den naklen Ümmü Seleme'nin şöyle dediğini anlattı: Ebû Bekir [bir gün] her ikisi de Bedir Savaşı'na katılmış olan Nu'aymân el-Ensârî ile Süveybit b. Harmele'yi yanına alarak bir sefere çıktı. [Derken yolculuk esnasında Ebû Bekir'in olmadığı bir mola sırasında] Süveybit yol azığını muhafaza ediyordu. Nu'aymân onun yanına geldi ve "Bana biraz yiyecek ver!" dedi. Süveybit "Ebû Bekir gelmeden olmaz!" diye karşılık verince çok şakacı ve komik olan Nu'aymân "[Görürsün sen, başına nasıl bir çorap örüp] seni kızdıracağım!" dedi. Akabinde arkalarından gelen bir kafileye gitti ve "Benim hoş, kendini iyi ifade eden, ağzı laf yapan Arap bir kölem var. Onu benden satın alın! [Onu almaya gittiğinizde] beni küçük düşürmek için size 'Ben hürüm!' diyebilir. [Onun bu sözüne itibar etmeyin!] Yine de bundan dolayı onu bırakacak olursanız bunu bana bildirin, onu bana karşı kışkırtmayın ve onu kırıp incitmeyin!" dedi. Bu teklife onlar "Evet, onu şu sürdüğümüz on deve karşılığında satın alıyoruz!" dediler ve onunla birlikte geldiler. Nu'aymân on deveyi sürüp getirdi ve bağladı. [Yaklaştıklarında onlara] "İşte köleniz!" dedi. Bunun üzerine onlar Süveybit'e "Kalk! Biz seni satın aldık!" deyince [şaşkına dönen] Süveybit "Ben hür bir adamım. Gerçekten bu adam size yalan söylemiş!" dese de [ona inanmayan alıcılar] "Biz senin haberini aldık!" dediler, boynuna ip bağlayıp götürdüler. Ebû Bekir gelip olayı öğrenince arkadaşlarıyla birlikte onlara gitti, develeri verdi ve Süveybit'i geri aldı.

İkrime b. Âmir b. Hâşim b. Abdümenâf b. Abdüddâr: Muâviye b. Ebû Süfyân'dan Dârünnedve'yi satın alan kişidir.

Bagîd b. Âmir b. Hâşim b. Abdümenâf b. Abdüddâr: Kureyş ile Benî Hâşim ve Benî Muttalib arasında yapılan [boykota dair] anlaşma metnini yazan kişidir. Akabinde eli çalık oldu.

Kelbî'nin dışındaki râviler bu metni İkrime b. Âmir'in yazdığını söylerler.

Bazıları ise onu Mansûr b. İkrime b. Âmir b. Hâşim b. Abdümenâf b. Abdüddâr'ın yazdığını beyan ederler. Birinci görüş en sağlam olandır.

Cehm b. Kays b. Şürahbîl b. Hâşim b. Abdümenâf b. Abdüddâr: Buradaki "Şürahbîl" adının "Abdüşürahbîl" olduğu da söylenmektedir. Habeşistan hicretine katılan bir kişidir.

Hâris b. Alkame b. Kelede b. Abdümenâf b. Abdüddâr: Bir kıtlık yılında Ebû Yeksûm'un tüccarlarından bir grup Mekke'ye geldiğinde [çıkan bir ihtilâf nedeniyle] Ebû Yeksûm el-Habeşî'nin elinde rehin kalan kişidir. Kureyş'in gençleri, aralarında geçen bazı olaylardan dolayı o tüccarlardan bir kısmına saldırıp mallarını yağmaladılar. Böylece aralarında bir soğukluk ve düşmanlık hâsıl oldu. Sonunda Kureyş'in ileri gelenlerinin Ebû Yeksûm'a birkaç defa gidip gelmeleri sonucunda barıştılar. Kureyş'in bu seçkin kişileri; Ebû Yeksûm'u razı ettiler, ondan özür dilediler, beldesindeki tüccarlarının kendileriyle alâkalarını kesmemelerini talep ettiler. Bu anlaşma üzerine Hâris ve onların elindeki diğer rehineler serbest bırakıldılar. Ebû Yeksûm [elinde tuttuğu süre boyunca] onlara değer veriyor ve iyi muamele ediyordu. Bu tüccarlar mallarını kendileri adına [satılsın diye] Mekke'de bırakıyorlardı.

Nadr b. Hâris b. Alkame b. Kelede b. Abdümenâf b. Abdüddâr: Hâris'in oğludur. Künyesi Ebû Fâyid'dir. Bununla ilgili bahsi bu eserimizin başında zikretmiştik. Bedir Savaşı'nda kâfir iken öldürüldü. Onu Mikdâd esir almıştı. Ali b. Ebû Tâlib onu Allah Resulü'nün (sav) huzurunda idam ederek öldürdü.

Nadîr b. Hâris b. Alkame b. Kelede: Nadr'ın kardeşidir. Vâkıdî'nin beyanına göre Mekke'nin fethedildiği gün müslüman olanlardandı. Mekke'de öldü. Mekke'de ikamet edip Medine'ye hicret etmeyenlerdendi. Muhammed b. İshak onu Habeşistan'a hicret edenlerin arasında zikretmedi.

Heysem b. Adî ise şöyle der: Nadîr müslüman oldu, Habeşistan'a hicret etti, Mekke'ye döndü ve irtidad etti. Sonra Mekke'nin fethedildiği gün veya daha sonrasında tekrar müstakim bir müslüman oldu. Yermük Savaşı'nda Şam'da şehit düştü.

Firâs b. Nadr b. Hâris b. Alkame b. Kelede b. Abdümenâf: İkinci Habeşistan hicretine katıldı. Habeşistan'dan dönüşü Medine'ye hicretten sonra idi. Yermük Savaşı'nda şehit düştü. Künyesi "Ebü'l-Hâris" idi. Kelbî Firâs'ı zikretmemiştir.

Muhammed b. Mürtefi' b. Nadîr b. Hâris b. Alkame: Mekke'de onun bir su kuyusu vardı. Bu kuyu "İbn Mürtefi' Kuyusu" diye bilinir. Muhammed b. Mürtefi' Mekke'de öldü. Ebü'l-Yakzân onun Osman b. Abdüddâr'ın neslinden geldiğini söyler. Birinci görüş daha sağlamdır.

Abdullah b. Ebû Meserre b. Avf b. Sebbâk b. Abdüddâr: Osman'ın evinin [âsiler tarafından] kuşatıldığı gün öldürüldü.

Ebü's-Senâbil b. Ba'kek b. Hâris b. Sebbâk: Ba'kek kötü ve saldırgan biriydi. Ebü's-Senâbil Peygamber'in (sav) vefatından sonra bir müddet yaşadı. Sübey'a bt. Hâris, Eslem'in kardeşi Mâlik b. Efsâ'nın soyundan gelir ve Eslem'e nispet edilerek kendisine "Sübey'a el-Eslemiyye" denirdi. Benî Âmir b. Lüeyy'in müttefiki olan -onların mevlâsı olduğu da söylenir- Sa'd b. Havle onun kocasıydı. Sübey'a kocasının ölümünden sonra doğum yaptı. Ebü's-Senâbil, Sübey'a'ya şunu söyleyen kişidir: "Dört ay on gün geçmedikçe nikâh sana helâl olmaz."

Bana Ali b. Abdullah ve Abbas b. Yezîd el-Bahrânî anlattılar, dediler ki: Bize Süfyân b. Uyeyne, Zührî'den; o da Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd'dan naklen [Ubeydullah'ın] babasının şöyle dediğini anlattı: Sübey'a kocasının vefatından 20 gün veya bir ay ya da buna yakın bir zaman sonra bebeğini doğurdu. [Doğum yapmasından sonra bir ara] Ebü's-Senâbil onun yanına uğradı ve "Dört ay on gün geçmeden kocaya varamazsın!" dedi. Sübey'a dedi ki: "Bunun üzerine Peygamber'e (sav) vardım ve ona bu durumu anlattım. 'Ebü's-Senâbil yalan söylemiş. Sen kocaya varabilirsin, evlen!' buyurdu."

Bir grup râvi Ebü's-Senâbil'in ona tâlip olduğunu rivayet etti. Şair şöyle dedi:

Soracak olursan insanlığın izzetini
İşte sana, beldedeki Ebü's-Sebbâk'ın evi!

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Basra'da soyundan az kişi kalan Benî Cübeyr de Benî Abdüddâr'dandır.

Şiirde adı geçen kişi Ba'kek b. Esram b. Hâris b. Sebbâk'tır.

Muhammed b. Sa'd dedi ki: Benî Abdüddâr'dan olan Nübeyh b. Vehb fakih idi, Velîd b. Yezîd'in çıkardığı fitne ve kargaşada öldü. Nâfi' kendisinden küçük olan Nübeyh'ten rivayette bulunmuştur.

Benî Abd b. Kusay

Abd b. Kusayy'ın Çocukları

Vehb b. Abd: Rifâde görevini ilk defa üstlenen kişidir.

Münheb b. Abd: Ebû Kebîr olarak bilinmektedir.

Büceyr b. Abd

Benî Abd b. Kusayy'a Mensup Olan Bazı Kişiler

Tuleyb b. Umeyr b. Vehb b. Abd b. Kusay: Annesi Ervâ bt. Abdülmuttalib b. Hâşim b. Abdümenâf b. Kusay'dır. İkinci Habeşistan hicretine katıldı. Allah Resulü'nün (sav) ashabıyla birlikte Medine'ye hicret etti. Otuz beş yaşında iken Şam'da Ecnâdîn[669] Savaşı'nda şehit düştü. Künyesi Ebû Adî idi.

Vâkıdî dedi ki: O, Tuleyb b. Umeyr b. Vehb b. Kebîr b. Abd'dir. Bize göre birinci görüş İbnü'l-Kelbî'ye aittir ve daha sağlamdır.

Vâkıdî dedi ki: Tuleyb b. Umeyr Dârülerkam'da müslüman oldu. Müslüman olduğu zaman annesi Ervâ'nın yanına vardı ve "Muhammed'e tâbi oldum ve Allah'a teslim oldum." deyince annesi "Yardım etmene ve destek olmana en lâyık kişi dayının oğludur. [Sana da ona yardım etmek yakışır!]

669 "Ecnâdeyn" diye tesniye ya da "Ecnâdîn" diye çoğul olarak kullanılan bu kelime Filistin'de bir mevkidir. Hicrî 13 yılında Şam bölgesinin fethi için yapılan savaşlara sahne olmuştur. (çev.)

Vallahi keşke ona baskı yapan adamlara gücümüz yetse de onları ondan uzaklaştırıp defetsek!" dedi. Bunun üzerine Tuleyb şöyle dedi: "Ey anneciğim! Müslüman olup ona tâbi olmana engel nedir? Kardeşin Hamza müslüman oldu!?" Annesi "İki kardeşimin yaptığına bak! Sonra ben de onlardan biri gibi olurum!" dedi ve ardından "Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur, Muhammed O'nun resulüdür!" diye şehâdet getirip müslüman oldu. O günden sonra sözleriyle Peygamber'i (sav) destekliyor, oğlunu ona yardım etmeye ve onun işine omuz vermeye teşvik ediyordu.

Kelbî ile Vâkıdî dedi ki: Tuleyb Bedir Savaşı'na katıldı. Ancak Mûsâ b. Ukbe, Muhammed b. İshak ve Ebû Ma'şer onu Bedir'e katılanlar arasında zikretmediler. Tuleyb'in zürriyeti yoktur. Dediler ki: Tuleyb b. Umeyr, Benî Abdullah b. Dârim'den Ebû İhâb b. Azîz et-Temîmî ile karşılaştı. Onun babası kaçmış ve Benî Nevfel b. Abdümenâf ile müttefik olmuştu. Allah Resulü'ne (sav) gizli bir suikast tertip etmişti. Bu nedenle Tuleyb ona devenin çene kemiği ile vurdu ve başını yardı. Akabinde kendisi de dayak yedi ve annesine götürüldü. Annesi "Muhammed onun dayısının oğludur. Onu savunmaya ve ona yapılanlara öfkelenmeye en lâyık olan kişi budur." Annesi Ervâ [bu konuyla ilgili] şöyle der:

Yardım etti Tuleyb dayısının oğluna
Üzüldü onun canı ve malı uğruna

Müslümanlar [boykot günlerinden birinde] Şi'b'de namaz kılıyorlardı. Onlara Ebû Cehil, Ukbe b. Ebû Mu'ayt ve Mekke halkının bazı beyinsizleri hücum ettiler. Tuleyb, Ebû Cehil'e saldırdı ve onun kafasını yardı. Bunun üzerine onu tutup bağladılar. Ancak Ebû Leheb kalkıp geldi ve onu kurtardı. [Bu olaydan dolayı] annesine şikâyet edildi. O sırada İslâm'ı kabul etmiş olan annesi "Onun en hayırlı günleri Muhammed'e yardım ettiği günlerdir!" dedi.

Huveyris b. Nukayd b. Büceyr b. Abd: Allah Resulü (sav) Mekke'yi fethettiği gün "Kim onu bulursa öldürsün!" diye emir vermişti. Böylece kâfir olarak öldürüldü. Onu Ali (as) öldürdü.

Cübeyr b. Huveyris b. Nukayd b. Abd onun oğludur. Peygamber'e (sav) yetişmiş, onu görmüş, ancak ondan hiçbir şey rivayet etmemiştir. Ebû Bekir'den rivayet etmiştir.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Benî Abd b. Kusay'dan geriye [nesli devam ettirecek] hiç kimse kalmadı. Onların hepsi helâk oldu. Bu soydan en son kalan kişiye [kendi neslinden bir kişi kalmadığı için akrabalarından] Abdüssamed b. Ali b. Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib ile Benî Muttalib b. Abdümenâf'tan bir adam vâris oldu.

Benî Abdüluzzâ b. Kusay

Abdüluzzâ b. Kusayy'ın Çocukları

Esed b. Abdüluzzâ: Annesi Reyta'dır. Yani Huzayyâ[670] bt. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre'dir. Yünü eğirip iplik haline getirir, sonra da bozardı. Daha doğrusu o, ahmak bir kadındı, eğirdiği yünü bozardı.

Esed b. Abdüluzzâ'nın Çocukları

Huveylid: Annesi Benî Kâhil b. Esed b. Huzeyme'den Zühre bt. Amr b. Hanser'dir. Füdâle b. Şerîk şu şiirinde [Kâhiliye lafzıyla] Huveylid'in annesi Zühre'yi kastetmektedir:

Hizmetçilerime diyorum ki yaklaştırın bineklerimi
Ayrılıyorum Mekke'nin ortasından karanlıklar içinde
Ne oluyor bana? Zâtüırk'tan[671] *yolları katedip geldiğim zaman*
Me'âd'dan Kâhiliyye'nin oğluna

Nevfel b. Esed ve *Habîb b. Esed*: Bu ikisi son Ficâr Savaşı'nda öldürüldüler.

Sayfî b. Esed: Küçükken öldü. Son üçünün annesi Hâlide bt. Hâşim b. Abdümenâf b. Kusay'dır.

Huveyris: Annesi Reyta bt. Huveyris es-Sekafî'dir.

Amr b. Esed

670 ZZ neşrinde "Hatyâ" diye geçmektedir. (ed.)
671 Tihâme ile Necid arasındaki sınırda yer alan mevkidir. (çev.)

Hâşim b. Esed

Mühâşim b. Esed

Son üçü küçük yaşta ölmüşlerdir. Anneleri Nâhiye bt. Saîd b. Sehm'dir.

Tâlib b. Esed

Tuveylib b. Esed

Son ikisi Ficâr Savaşı'nda öldürüldüler. Nesilleri devam etmemiştir. Anneleri Evs kabilesindendir.

Hâlid b. Esed: Annesi ümmüveleddir.

Muttalib b. Esed

Hâris b. Esed: Annesi Berre bt. Avf b. Ubeyd b. Avîc b. Adî b. Hâris b. Ka'b'dır.

Huveylid'in Çocukları

Avvâm: Annesi Benî Mâzin b. Mansûr'dandır.

Hizâm: Son Ficâr Savaşı'nda öldürüldü.

Hadîce bt. Huveylid: Peygamber'in (sav) eşidir.

Nevfel b. Huveylid: Bedir Savaşı'nda kâfir iken öldürüldü.

Benî Huveylid b. Esed b. Abdüluzzâ'ya Mensup Bazı Kişiler

Ebû Abdullah Zübeyr b. Avvâm b. Esed b. Abdüluzzâ: Allah Resulü'nün (sav) havârisidir. Annesi Safiyye bt. Abdülmuttalib b. Hâşim b. Abdümenâf b. Kusay'dır.

Sâib b. Avvâm: Annesi Safiyye'dir.

Büceyr b. Avvâm: Ebû Üzeyhir'e karşılık Sa'd b. Devsî tarafından öldürüldü. Onunla Yemâme'de karşılaşmıştı.

Abdurrahman

Esved

Esram

Ba'kek: Annesi Benî Sebbâk'tandır.

Zübeyr b. Avvâm: Bana Muhammed b. Sa'd ile Velîd b. Sâlih anlattılar, dediler ki: Bize Vâkıdî, Mus'ab b. Sâbit'ten naklen Ebü'l-Esved'in şöyle dediğini anlattı: Zübeyr'in müslüman oluşu Ebû Bekir'den sonra idi. Dördüncü ya da beşinci kişi olarak müslüman oldu. [Bir gün] Allah Resulü'nün (sav) huzuruna vardı ve "Babam sana feda olsun! [Beni] neye davet ediyorsun?" dedi. Allah Resulü (sav) [onun bu sorusuna] şu cevabı verdi: "Seni Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın resulü olduğuna şehâdet etmeye davet ediyorum." Zübeyr de "Şüphesiz ben Allah'tan başka ilâh olmadığına, senin Allah'ın resulü olduğuna şehâdet ediyorum, ey Allah'ın Resulü! Şayet istersen müslüman olduğumuzu ifşa edelim, gizlemeyelim! Biz hak yoldayız. Onlar ise bâtıl yoldalar!" dedi. Bunun üzerine Allah Resulü (sav) "Bize [henüz] savaşmamız emredilmedi." dedi. Ardından Zübeyr oradan ayrılıp giderken [yolda] Ebü'l-Bahterî yani Âs b. Hâşim b. Hâris b. Esed b. Abdüluzzâ ile karşılaştı. Âs ona [İslâm dinini kabul etmesini kastederek] "Ey Avvâm'ın oğlu! Onu yaptın mı?" diye sordu. Zübeyr "Evet!" cevabını verince Âs şöyle dedi: "Biz seni, babalarımızın dininden ayrılmanı ve ilâhlarımızı ayıplamanı asla tasdik etmeyeceğiz!" Bunun üzerine Zübeyr "Sen sana zâhir olanı/aklına yatanı yap! Sizin yaptığınız; duymayan, görmeyen, zarar ve fayda vermeyen taşlara tapmaktan başka bir şey değildir!" deyince o da şu karşılığı verdi: "Biz onlara sadece bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz! Allah onların arasında [haklıyı haksızdan ayırmak üzere] ayrılığa düştüğü konularda hüküm verecektir."[672]

Bana Muhammed b. Sa'd, Vâkıdî'den; o da Mus'ab b. Sâbit'ten naklen Abdullah b. Zübeyr'in şöyle dediğini anlattı: Zübeyr Bedir Savaşı'na 29 yaşında iken katıldı. Altmış dört yaşında iken öldürüldü.

Muhammed b. Sa'd dedi ki: Bana Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme, Hişâm b. Urve'nin şöyle dediğini haber verdi: Zübeyr 16 yaşında müslüman oldu ve Allah Resulü'nün (sav) çıktığı gazâların hiçbirinden geri kalmadı.[673]

Bana Muzaffer b. Müreccâ, Abdullah b. Muhammed b. Ebû Şeybe'den; o Ebû Üsâme'den, o Hişâm b. Urve'den; o da babasından yukarıdaki rivayetin bir benzerini nakletti.

---

672 Zümer, 39/3.
673 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 100-102.

Bana Velîd b. Sâlih ve Muhammed b. Sa'd, Ebü'z-Zinâd'dan; o da Hişâm b. Urve'den naklen Urve'nin şöyle dediğini haber verdi: Ben büyük bir çocuk iken bazen Zübeyr'in omuzlarına sarkan saçlarını tutup sırtına tutunuyordum.

Vâkıdî dedi ki: Bana Zübeyr'in ailesinden birçok kişi şunu söyledi: Zübeyr ne kısa ne de uzun bir adamdı. Biraz zayıfçaydı. Seyrek sakallı, buğday tenli ve gür saçlıydı. İhtiyarlık onu değiştirmemişti.[674]

Bana Hüseyin b. Ali b. Esved anlattı, dedi ki: Bize Ebû Üsâme, Hişâm b. Urve'den naklen [Hişâm'ın] babasının şöyle dediğini anlattı: Zübeyr delikanlı iken Mekke'de bir adamla kavga etti. Onu feci şekilde dövdü ve onun elini kırdı. Adam [sedye benzeri bir şeyle] taşınırken Safiyye'nin yanından geçildi. Safiyye "Ona ne oldu?" dedi. "Zübeyr ile kavga etti!" dediler. Bunun üzerine Safiyye dedi ki:

Kuvvetliyi[675] *nasıl gördün?*
İkt[676] *mi yoksa kuru hurma mı?*
Yoksa uçan bir doğan mı?[677]

Safiyye, Zübeyr[678] daha küçük bir çocuk iken onu [ellerinden tutup sağa sola yalpalattırarak] oynatırken şöyle diyordu:

Benim küçük oğlum kısa boylu kaba adamın sevdiği [oğludur]
Korkarım onun bana isyan etmesinden ve cimri olmasından [büyüdüğü zaman]
Ey rabbim! Faydalandır beni iki oğlumdan büyüğü ile
Yüce olan, cömert ve hayır beklenen oğlum ile

---

674 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 107.

675 Bu kelime (Zebr) ile, ism-i tasgîri olan Zübeyr'i kastetmektedir. (çev.)

676 Ekıt (أقط), ikt, ekt, ukt gibi değişik kalıpları olan bu kelimenin Türkçe karşılığı keştir. Keş bir çeşit yoğurt kurusudur ki ayran pişirilip katı hale geldikten sonra süzülüp kurutularak elde edilir. Yağı alınmış koyun veya keçi sütünden yapılır. (Âsım Efendi, III, 21.) (çev.)

677 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, Çeviri, III, 110.

678 *el-Münemmak* adlı eserde bu isim değil de oğlu yani Safiyye'nin torunu "Abdullah b. Zübeyr" zikredilmektedir ki bu, şiirin anlamına daha uygundur. Zira bu takdirde ilk mısradaki adamdan oğlu "Zübeyr," üçüncü mısradaki "iki oğlumdan" da oğlu "Zübeyr" ile torunu "Abdullah b. Zübeyr" kastedilmiş olmaktadır. Bk. Muhammed b. Habîb el-Hâşimî, *el-Münammak fî Ahbâri Kureyş*, thk. Hurşîd Ahmed Faruk (Beyrut: 1405/1985), s. 347-348. (çev.)

Bize Affân anlattı, dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı, dedi ki: Bize Hişâm b. Urve babasının şöyle dediğini haber verdi: Zübeyr yetim iken annesi Safiyye onu çok fena dövüyordu. Ona "Çocukcağızı öldürdün, yüreğini çıkardın/ciğerini söktün, helâk ettin!" gibi sözler söylendiğinde şöyle diyordu:

Onu sadece şunun için dövüyorum: Akıllı olsun!
Orduyu mağlûp etsin ve yağma ile gelsin!

Bir defasında Zübeyr bir delikanlının elini kırmıştı. Delikanlı [suçlu olan oğlunu şikâyet amacıyla annesi] Safiyye'ye götürülünce o şöyle demişti:

Kuvvetliyi nasıl gördün?
İkt mi yoksa kuru hurma mı?
Yoksa uçan bir doğan mı?

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı, dedi ki: Bize Amr b. Âsım el-Kilâbî, Hişâm b. Urve'den naklen [Hişâm'ın] babasının şöyle dediğini anlattı: Zübeyr'in başında Bedir günü başına sardığı tek desen ve tek parçadan ibaret sarı bir sarık vardı. Peygamber (sav), "Melekler Zübeyr'in alâmeti üzere [alâmet-i fârikası olan sarığıyla göründüğü tarzda] indi." buyurdu.[679]

Bize İshak b. İsrâil anlattı, dedi ki: Bize Yâkûb b. Hadramî anlattı, dedi ki: Bize Sükeyn b. Abdülazîz anlattı, dedi ki: Bize Hafs b. Hâlid, bazı seferlerinde Zübeyr b. Avvâm ile arkadaşlık eden bir ihtiyarın şöyle dediğini anlattı: [Birlikte çıktığımız bir seferde] Zübeyr b. Avvâm ıssız bir yerde cünüp oldu. Bana "Beni görünmemem için perdele!" dedi. Ben de onu gizleyecek şekilde perdeledim. Ayrılık vakti gelince ona "Vallahi sende hiç kimsede asla görmediğim yara izleri gördüm!" dedim. Dedi ki: "Vallahi [izleri kalan] o yaralardan hiçbiri yoktur ki Allah Resulü'nün yanında (sav) iken ve Allah yolunda [cihad ederken] olmamış olsun."

Bize Ebû Yâkûb İshak b. Ebû İsrâil anlattı, dedi ki: Bize İsmâil b. İbrâhim el-Esedî, Sevvâr b. Abdullah'tan naklen Hasan'ın şöyle dediğini anlattı: Allah Resulü (sav) hasta olduğu bir zamanda Zübeyr onun huzuruna

679 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 103; Çeviri, III, 112.

vardı ve "Allah beni sana feda etsin/Senin yerine benim canımı alsın! Ne kadar çok belâ gelip seni buluyor!" dedi. Bunun üzerine Allah Resulü (sav) "Hâlen daha bedevîliğini bırakmadın mı?" buyurdu. Ya da buna benzer bir söz söyledi. İsmâil b. İbrâhim dedi ki: Allah Resulü (sav) bu sözü onun "Allah beni sana feda etsin/Senin yerine benim canımı alsın!" ifadesine binaen söyledi.

Bize Muhammed b. Sa'd, Vâkıdî'den; o da İbn Ebü'z-Zinâd'dan naklen Hişâm b. Urve'nin şöyle dediğini anlattı: Babam bana Zübeyr'in şöyle dediğini haber verdi: "Talha çocuklarına peygamberlerin isimlerini koyuyordu. Ben ise şehit olurlar ümidiyle çocuklarıma şehitlerin isimlerini verdim." Bu sebeple o (Zübeyr b. Avvâm); Abdullah'a Abdullah b. Cahş'ın, Münzir'e Münzir b. Amr b. Huneys'in, Urve'ye Urve b. Mes'ûd es-Sekafî'nin, Hamza'ya Hamza b. Abdülmuttalib'in, Ca'fer'e Ca'fer b. Ebû Tâlib'in, Mus'ab'a Mus'ab b. Umeyr'in, Ubeyde'ye Ubeyde b. Hâris'in, Hâlid'e Hâlid b. Saîd'in, Amr'a Yermük Savaşı'nda öldürülen Amr b. Saîd b. Âs'ın adını vermişti.[680]

Bana Yahyâ b. Ma'în anlattı, dedi ki: Bize Abdürrezzâk haber verdi, dedi ki: Bize Ma'mer, Katâde'den naklen Enes'in şöyle dediğini haber verdi: Peygamber (sav) Zübeyr'in ipek gömlek giymesine izin vermişti.

Bize Vehb b. Bakıyye el-Vâsıtî anlattı, dedi ki: Bize Yezîd b. Hârûn, Saîd b. Ebû Arûbe'den naklen Nâfi'in şöyle dediğini haber verdi: İbn Ömer, bir adamın "Ben Allah Resulü'nün havârisinin oğluyum!" dediğini duydu. Bunun üzerine İbn Ömer dedi ki: "Şayet sen Zübeyr'in ailesinden isen [söylediğin doğrudur.] Aksi takdirde, hayır! [İddian doğru değildir.]"[681]

Bize Ravh b. Abdülmü'min el-Mukri anlattı, dedi ki: Bize Behz b. Esed'in kardeşi Mu'allâ b. Esed anlattı, dedi ki: Bize Muhammed b. Humrân anlattı, dedi ki: Bize Abdullah b. Bişr, Ebû Kebşe el-Enmârî'nin şöyle dediğini anlattı: Mekke'nin fethinde Zübeyr sol cenahta, Mikdâd sağ cenahta yer alıyordu. İnsanlar sakinleştiği zaman atlarıyla birlikte [Allah Resulü'nün (sav) yanına] geldiler. Allah Resulü (sav) ayağa kalktı, o ikisinin

680 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 101; Çeviri, III, 110.
681 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 104; Çeviri, III, 115.

yüzündeki tozları elbisesiyle sildi ve şöyle buyurdu: "Ben at için [ganimetten] iki hisse, süvari için bir hisse takdir ettim. Kim o ikisinin payını azaltırsa Allah da [onun malını ya da sevabını] azaltsın!"

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı, dedi ki: Bize Enes b. İyâd, Hişâm b. Urve'den naklen [Hişâm'ın] babasının şöyle dediğini rivayet etti: Peygamber buyurdu ki: "Her peygamberin bir havârisi vardır. Benim havârim de halamın oğlu Zübeyr'dir."

Bana Amr b. Muhammed en-Nâkıd ve Muhammed b. Sa'd anlattılar, dediler ki: Bize Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn anlattı, dedi ki: Bize Süfyân, Muhammed b. Münkedir'den naklen Câbir'in şöyle dediğini anlattı: Allah Resulü (sav) "Ahzâb (Hendek) günü kavmin (Kurayzaoğullarının) haberini bana kim getirecek?" dedi. Zübeyr, "Ben!" dedi. Bunun üzerine Allah Resulü (sav) "Her peygamberin bir havârisi vardır. Benim havârim de Zübeyr'dir!" dedi.

Bize Muhammed b. Sa'd anlattı, dedi ki: Bize Enes b. İyâd, Hişâm b. Urve'den; o da babasından şunu nakletti: Zübeyr b. Avvâm, Ömer öldürüldüğü zaman kendisini divandan sildirdi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı, dedi ki: Bize Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn haber verdi, dedi ki: Bize Hafs b. Gıyâs, Hişâm b. Urve'den; o da babasından şunu nakletti: Zübeyr b. Avvâm kendisine ait bir evi, kızlarından geri çevrilenler için tahsis etmişti.[682]

Bize Affân anlattı, dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı, dedi ki: Bize Hişâm b. Urve babasının şöyle dediğini haber verdi: Abdullah b. Zübeyr'in şöyle dediğini duydum: Allah Resulü (sav) Ahzâb (Hendek) Savaşı'nda Zübeyr için [daha önce anne babasından sadece birini zikrettiği halde bu kez her ikisini de zikrederek] "Anam babam sana feda olsun!" ifadesini kullandı.

Bize Hüseyin b. Ali b. Esved anlattı, dedi ki: Bize Ebû Üsâme Hammâd b. Üsâme, Hişâm b. Urve'den; o da babasından naklen Abdullah b. Zübeyr'in şöyle dediğini haber verdi: Zübeyr, Cemel günü durduğu za-

682 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 105-107; Çeviri, III, 115-117.

man beni çağırdı ve dedi ki: "Yavrucuğum! Bugün ya zalim ya da mazlum olan öldürülür. Ben bugün sadece mazlum olarak öldürüleceğimi tahmin ediyorum. En büyük üzüntüm borcumdur. Borcumuzun malımızdan bir şey bırakacağını düşünüyor musun?" Sonra şöyle devam etti: "Yavrucuğum! Malımızı sat ve borcumu öde! Malın üçte birini vasiyet et! Şayet borç ödendikten sonra malımızdan bir şey artarsa onun üçte biri senin çocuğunundur." -Abdullah b. Zübeyr'in Hubeyb ve Abbâd adındaki iki oğlu, Zübeyr'in bazı oğullarıyla [yani amcalarıyla miras taksimi sebebiyle] karşı karşıya geldiler.- Akabinde şöyle diyerek borcu hakkında bana tavsiyede bulunmaya devam etti: "Yavrucuğum! Şayet o konuda âciz kalırsan -yüce Allah'ı kastederek- benim mevlâmdan yardım iste!" Vallahi kendisi bana söyleyene kadar [mevlâm sözünden] ne kastettiğini anlamadım. Vallahi onun borcu konusunda her sıkıntıya düştüğümde "Ey Zübeyr'in mevlâsı! Onun borcunu öde!" dedim. O da ödedi. Zübeyr; Gâbe'de[683] bulunan iki arazi, Medine'de 11 ev, Mısır'da bir ev, Kûfe'de bir ev ve Basra'da bir evden başka ne bir dirhem ne de bir dinar bırakmadan öldürüldü. Zübeyr'in sahip olduğu hiçbir imâret (emîrin tahsis ettiği arazi), toplanan mal, haraç ve [başka] bir şey yoktur ki onu Allah Resulü (sav) ile ya da Ebû Bekir, Ömer ve Osman ile beraberce katıldığı gazvede elde etmiş olmasın.

Abdullah [b. Zübeyr] dedi ki: Onun üzerindeki borcu hesapladım. Bir kişi ona [yani babama] bir mal emanet edeceği zaman "Bu mal artık bize geçti. Onun zayi olmasından korkuyorum!" derdi. Derken [bir gün] Hakîm b. Hizâm ile karşılaştım. Bana dedi ki: Ey kardeşimin oğlu! Kardeşimin ne kadar borcu var?" Ben de "Yüz bin." dedim. Hakîm, "Vallahi mallarınızın bu borcu kapatacağını tahmin etmiyorum!" dedi. Ben "Ya 2.200.000 olsa ne dersin?" deyince Hakîm "Buna gücünüzün yeteceğini sanmıyorum. Şayet bir şeye gücünüz yetmezse benden yardım isteyin!" dedi. Zübeyr, Gâbe'yi 170.000'e satın almıştı. Abdullah b. Zübeyr onu 1.600.000'e sattı. Sonra kalkıp şöyle dedi: "Kimin Zübeyr'de bir alacağı varsa Gâbe (orman) karşılığında bizimle ödeşsin." Abdullah b. Ca'fer ona geldi -ki Zübeyr'den 400.000 alacağı vardı- ve Abdullah b. Zübeyr'e dedi ki: "İsterseniz o borçtan vazgeçeyim!" Abdullah b. Zübeyr "Hayır!" dedi.

683 Medîne-i Münevvere'nin dışında, Uhud civarında bir mevkidir.

Abdullah b. Ca'fer, "Öyleyse bana bir parsel tahsis edin!" dedi. Abdullah b. Zübeyr "Şuradan şuraya kadar olan arazi senindir!" dedi. Borcunun karşılığında orayı sattı ve onunla ödeşti. Gâbe'den geriye dört tam, bir de yarım parsel daha kaldı. Abdullah b. Zübeyr onu 450.000'e sattı. Daha önce sattıklarının miktarı 1.600.000'e ulaşmıştı. Abdullah b. Zübeyr borç ödeme işini bitirince Zübeyr'in oğulları [yani kardeşleri] "Mirasımızı aramızda paylaştır!" dediler. Abdullah b. Zübeyr "Hayır, vallahi dört yıl [boyunca hac] mevsiminde 'Buraya bakın! Kimin Zübeyr'den alacağı varsa gelsin ödeyelim!' diye nidâ etmedikçe aranızda taksimat yapmam!" dedi. [Dediği gibi yaptı ve] her yıl [hac] mevsiminde [o şekilde] nidâ etti. Dört yıl geçince aralarında taksimat yaptı. Önce malın üçte birini kaldırıp ayırdı. Zübeyr'in dört tane hanımı vardı. [Onlar için gayrimenkulden elde edilen mirasın] sekizde birini verdi. Her bir hanıma 1.100.000 düştü. Malın sekizde biri 4.400.000 dirhem idi. Malın [üçte biri çıkarıldıktan sonra] vârislere dağıtılan üçte ikisinin toplamı ise 35.200.000 [dirhem] idi.

Bana Abdullah b. Sâlih el-Mukri anlattı, dedi ki: Süfyân b. Uyeyne'yi duydum, şöyle diyordu: Zübeyr'in mirası, 40.000.000 dirhem üzerinden taksim edildi.

Bana Muhammed b. Sa'd, Vâkıdî'den; o İbn Ebû Sebre'den; o da Hişâm b. Urve'den naklen [Hişâm'ın] babasının şöyle dediğini haber verdi: Zübeyr'in bıraktığı mirasın değeri 51.000.000 dirhem veya 52.000.000 dirhem idi.

Bana Muhammed b. Sa'd anlattı, dedi ki: Bana Vâkıdî anlattı, dedi ki: Bana Ebû Hamza Abdülvâhid b. Meymûn, Hişâm b. Urve'nin şöyle dediğini anlattı: Zübeyr'in Mısır'da, İskenderiyye'de ve Kûfe'de arsaları; Basra'da evleri vardı. Yine onun Medine'deki mallarından gelen kira gelirleri vardı.[684]

Bana Velîd b. Sâlih, Vâkıdî'den; o Muhammed b. Abdullah'tan; o da Zührî'den naklen Urve'nin şöyle dediğini anlattı: Ensardan bir adam Zübeyr ile Harre'den gelen su arkları konusunda tartıştı. Bunun üzerine Allah Resulü (sav) şöyle buyurdu: "Ey Zübeyr! Sen [kendi toprağını] sula! Sonra suyu komşuna salıver!"

---

684 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 109-110; Çeviri, III, 118-120.

Bana Halef el-Bezzâr, Ebû Bekir b. Ayyâş'tan; o da Hişâm b. Urve'den naklen [Hişâm'ın] babasının şöyle dediğini anlattı: Ömer, Havvât b. Cübeyr el-Ensârî'ye ölü bir arazi tahsis etti. Daha sonra o araziyi biz ondan satın aldık.

Bana Hüseyin b. Ali b. Esved, Yahyâ b. Âdem'den; o Ebû Muâviye'den; o da Hişâm b. Urve'den naklen [Hişâm'ın] babasının şöyle dediğini anlattı: Ebû Bekir, Cürf'[685] ile Kanât[686] arasındaki araziyi Zübeyr'e tahsis etti.

Bize Hüseyin anlattı, dedi ki: Bize Yahyâ b. Âdem anlattı, dedi ki: Bize Kays b. Rebî', Hişâm'dan naklen Urve'nin şöyle dediğini haber verdi: Allah Resulü (sav) Zübeyr'e Benî Nadîr'in topraklarından içinde hurma ağaçları ve başka ağaçların bulunduğu bir araziyi tahsis etti.

Ayrıca Ömer'in Zübeyr'e Akîk'in[687] tamamını tahsis ettiği de rivayet edilmiştir.

Medâinî, Ebü'l-Yakzân'dan naklen Cüveyriye'nin şöyle dediğini rivayet etti: Allah Resulü (sav) Zübeyr'e atının [yorulana kadar] gideceği bir araziyi tahsis etti. Zübeyr atını [sürmek üzere] topuklamış, nihayet atı yorgun düşmüş ve [Zübeyr de onu sürmekten vazgeçip elindeki] kırbacı atmıştı.

Bana Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Ebû Üsâme, Hişâm b. Urve'den, o da babasından naklen Esmâ bt. Ebû Bekir'in şöyle dediğini anlattı: Zübeyr benimle evlendiğinde yeryüzünde ne malı ne de mülkü vardı. Atından başka hiçbir şeyi yoktu. Ben onu yemliyor, zaruri yemlerini veriyor ve bakımını yapıyordum. Onun için yemleri ufalıyor, onu su içirmeye götürüp getiriyor, gözlerinin üstüne boncuk takıp süslüyordum. Hamur yoğuruyordum. Ancak ekmeği iyi pişiremiyordum. Bundan ötürü benim ekmeğimi ensardan komşularım pişiriyorlardı. [Atı yemlemek için] yemi, Allah Resulü'nün (sav) Zübeyr'e tahsis ettiği üç fersah uzaklıktaki araziden başımın üstünde taşıyarak getiriyordum. Bir gün başımda yemi taşırken yanında bir grup ashabı olduğu halde Allah Resulü (sav) ile karşılaştım. [Beni görünce] beni çağırdı ve terkisine bindirmek

685 Medine'den Şam'a doğru üç mil uzaklıkta bir mevkidir. (çev.)
686 Medine'nin üç vadisinden biridir. (çev.)
687 Medine civarında su kuyularının ve hurmalıkların bulunduğu bir vadidir. (çev.)

için devesini çöktürdü. Adamlarla birlikte yola revan olmaktan utandım. Zübeyr'i ve onun beni yabancı erkeklerden kıskanmasını hatırladım. Zira Zübeyr eşini çok kıskanan insanlardan biriydi. [Bu çekingen halimi gören] Allah Resulü (sav) benim utandığımı anladı ve [beni devesine bindirmekten vazgeçip] gitti. [Eve dönünce] Allah Resulü'nün (sav) yaptığını, benim nasıl utandığımı anlattım ve "Senin beni ne kadar çok kıskandığını biliyorum!" dedim. Bunun üzerine Zübeyr "Seni Allah Resulü'nden (sav) mi kıskanacağım? Vallahi yemi [başında] taşıman bana onunla beraber bir deveye binmenden daha ağır gelir!" dedi. Sonra [babam] Ebû Bekir bana bir hizmetçi gönderdi. Böylece atın bakımında bana ihtiyaç kalmadı. [Yaptığı bu iyilikle] sanki babam beni [bir nevi kölelik gibi meşakkatli olan ata bakmaktan] âzat etti.

Bana Ahmed b. İbrâhim anlattı, dedi ki: Bize Ubeydullah b. Mûsâ anlattı, dedi ki: Bize Fudayl b. Merzûk haber verdi, dedi ki: Bana Süfyân b. Ukbe, Kurre b. Hâris'ten naklen Cevn b. Katâde'nin şöyle dediğini anlattı: Kurre b. Hâris dedi ki: Cemel günü Ahnef ile beraberdim. Amcamın oğlu Cevn b. Katâde ise Zübeyr b. Avvâm ile birlikteydi. Cevn bana şunları anlattı: Ben Zübeyr ile birlikteydim. [İnsanlar] ona emîr gibiymiş gibi selâm veriyorlardı. Bir süvari geldi ve "Ey emîr! Sana selâm olsun!" dedi. Zübeyr de "Sana da selâm olsun!" dedi. Süvari "Şu grup falan yere geldi. Silâhları onlarınkinden daha âdi, sayıları onlardan daha az ve onlardan daha korkak olan hiçbir topluluk görmedim!" dedi ve sonra çekip gitti. Ardından bir başka süvari geldi ve "Ey emîr! Sana selâm olsun!" dedi. Zübeyr de "Sana da selâm olsun!" dedi. Bu [ikinci] süvari "Şu grup sana geldi. Allah'ın [savaşmanız için] size nasip ettiği sayıyı, hazırlığı ve kararlılığı duydular. Allah onların kalplerine korku saldı ve gerisin geri dönüp gittiler!" dedi. Bunun üzerine Zübeyr dedi ki: "Şimdi hayret ediyorum sana! Vallahi Ebû Tâlib'in oğlu [Ali,] arfecden[688] başka hiçbir şey bulamasa bile onunla üzerimize yürür." Sonra o [ikinci] süvari de çekip gitti. Akabinde atların tozdan neredeyse görünmez bir hale geldiği sırada bir başka süvari daha geldi ve "Ey emîr! Sana selâm olsun!" dedi. Zübeyr de "Sana da selâm olsun!" dedi. Bu [üçüncü] süvari "Şu grup sana geldi. [Onların arasında] Ammâr ile karşılaştım. Ben ona bir şeyler söyledim.

688 Yumuşak, kolayca eğilip bükülen bir bitkidir. (çev.)

O da bana bir şeyler söyledi." dedi. Zübeyr "Ammâr onların içinde olamaz!" deyince [üçüncü] süvari "Evet, vallahi Ammâr onların içindeydi!" diye diretti. Bu kez Zübeyr "Vallahi Allah onu onların içine dâhil etmez!" dedi. Süvari tekrar "Evet, vallahi Allah onu onların içine dâhil etmiş!" diyerek ısrarını sürdürdü. Zübeyr adamın kendisine muhalefette ısrarcı olduğunu görünce yakınlarından birine "Bineğine atla, git ve bir bak bakalım! Şunun söylediği doğru mu!" dedi. Derken [Zübeyr'in yakını olan] biri de adamla beraber bineğe bindi. Ben onlara bakıp duruyordum. Nihayet atların yanında uzun bir süre durup yanımıza geri döndüler. Zübeyr arkadaşına "Ne gördün?" diye sordu. Arkadaşı "Adam sana doğru söylemiş!" dedi. Bu cevap üzerine Zübeyr "Vay burnu kopasıca!" veya "Vay kökü kazınasıca!" dedi. Fudayl, "Bu iki sözden hangisini söylediğini [tam olarak] bilemiyorum." dedi. Sonra Zübeyr'i bir titreme aldı. Sonunda silâhı elinden bıraktı. Cevn şöyle dedi: Dedim ki: "Annem beni kaybetsin! Kendisiyle birlikte ölmek istediğim kişi bu mudur? Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin olsun ki [onu saran] bu titremenin, sadece onun duyduğu veya gördüğü bir şey sebebiyle [olduğunu] gördüm. O Allah Resulü'nün (sav) süvarisi idi." İnsanlar kendi işleriyle meşgul olmaya başlayınca oradan ayrıldı, kendisine ait binek hayvanına atlayıp gitti. Cevn de oradan ayrıldı ve bineğine binip Ahnef'e yetişti. Ahnef'e iki atlı geldi ve konakladı. Onunla baş başa verip fısıldaşmaya başladılar. Ahnef başını kaldırıp şöyle seslendi: "Ey Amr b. Cürmûz! Ey filân!" Seslendiği o iki kişi onun yanına geldiler. Baş başa verip kısa bir müddet onlarla gizli gizli kulis yaptıktan sonra Ahnef oradan ayrıldı. Bundan sonra Amr b. Cürmûz, Ahnef'e gelerek "Zübeyr'i Sibâ' vadisinde yakaladım ve öldürdüm!" dedi. Kurre şöyle diyordu: "Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin olsun ki Zübeyr'in arkadaşı Ahnef idi."

Bize İshak b. İsrâil anlattı, dedi ki: Bize Muâviye b. Amr el-Ezdî anlattı, dedi ki: Bize İbnü'l-Mübârek haber verdi, dedi ki: Bana İbn Lehî'a anlattı, dedi ki: Bize Muhammed b. Abdurrahman b. Nevfel anlattı, dedi ki: Urve'nin şöyle dediğini duydum: Zübeyr'in şöyle dediğini duydum: Vallahi ben muhacirlerden 100 kişi arasında Bedir [Savaşı'nda elde edilen ganimetlerin taksimi için] hisse sahiplerini belirlemek üzere kura çektim ve hisselerini onlara verdim.

Bize İshak b. İsrâil anlattı, dedi ki: Bize Rifâ'a b. İyâs Ebü'l-Alâ ed-Dabbî anlattı, dedi ki: Bana babam kendi babasından şunu nakletti: Ali [Cemel Vakası'nda] Zübeyr'i çağırdı ve şöyle dedi: "Sen güvendesin. Çık ortaya, gel yanıma, seninle konuşacağım!" Bunun üzerine Zübeyr iki safın arasında ortaya çıktı ve [Ali'nin yanına geldi.] Birbirlerine o kadar yaklaştılar ki binekleri burun buruna geldi. [İlk söze başlayan] Ali "Ey Zübeyr! Kendinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah'tan kork! [Bir defasında] Allah Resulü (sav) çıkmış yürüyordu. Ben ve sen de onunla beraber çıktık. Allah Resulü (sav) senin omuzuna vurarak [beni işaret ederek] 'Ey Zübeyr! Sen onunla haksız yere savaşacaksın!' demedi mi?" dedi. Zübeyr "Allah için evet!" dedi. Ali "Şimdi sen benimle savaşmak için gelmedin mi?" deyince Zübeyr onunla savaşmaktan vazgeçip bir gece Basra'dan ayrıldı, Benî Mücâşi' Kuyusu'nun civarında konakladı. Önce Benî Temîm'in Benî Sa'd boyuna mensup İbn Cürmûz adındaki bir adam ona yetişti ve onu öldürdü. [Zübeyr'in] kılıcıyla birlikte Ali'ye gelince Ali "Safiyye'nin oğlunun katilini cehennemle müjdele!" dedi.

Bana Ebû Bekir el-A'yen anlattı, dedi ki: Bize Hasan b. Mûsâ el-Eşyeb anlattı, dedi ki: Bana Sâbit b. Yezîd, Hilâl b. İkrime'den naklen İbn Abbas'ın şöyle dediğini anlattı: Zübeyr'e gittim ve "Ey Safiyye bt. Abdülmuttalib'in oğlu! Ali b. Ebû Tâlib b. Abdülmuttalib ile savaşmaya geldin, öyle mi?" dedim. Bunun üzerine Zübeyr dönüp gitti. Ancak İbn Cürmûz onunla karşılaştı ve onu öldürdü. Ali'ye "Safiyye'nin oğlunun katilini gördüm!" dedim. O da "Cehenneme, cehenneme!" dedi.

Bana Bekir b. Heysem anlattı, dedi ki: Bana Ubeydullah b. Mûsâ, Hasan b. Sâlih'ten; o da bir adamdan naklen Şa'bî'nin şöyle dediğini anlattı: Talha ve Zübeyr, Ahnef b. Kays ile karşılaştılar. Onu, Osman'ın öldürülmesinin hesabının sorulması ve Ali'ye karşı gelme konusunda kendilerine biat etmeye davet ettiler. Ahnef onlara "Siz ikiniz değil miydiniz, bana ona biat etmemi emreden?" deyince onlar "Yazıklar olsun sana! Sen sadece yiyicinin yemi, galip olanın uydususun!" dediler. Bunun üzerine Ahnef onları terk edip gitti.

Yine bana Muhammed b. Ebân el-Vâsıtî anlattı, dedi ki: Bize Cerîr, Hasan'ın Zübeyr'i andığını ve şöyle dediğini anlattı: Zübeyr'e hayret

ediyorum. Benî Mücâşi'ye mensup bir bedevîden kendisini himaye etmesini istedi. Oysa vallahi [ey Zübeyr!] Sen, seni koruyan güçlü bir himayenin içindeydin!

Bana Bekir b. Heysem anlattı, dedi ki: Bana Ebû Hakîm el-Adenî, Ma'mer'den naklen Katâde'nin şöyle dediğini anlattı: Cemel Vakası'nda iki ordu savaşırken hezimet, Talha ve Zübeyr'in taraftarlarına doğru kaymıştı. İşte tam o sırada Ali, Zübeyr'in taraftarlarının olduğu cenaha yöneldi. Zübeyr'i gördüğü zaman onunla yüz yüze geldi ve ona "Ey Ebû Abdullah! Bana biat ettiğini kesinlikle bildiğin halde ve Allah Resulü'nden (sav) duyduğun söze rağmen benimle savaşıyor musun?" dedi. Zübeyr bu söz üzerine atının üzerinde Medine'ye gitmek üzere oradan gizlice ayrıldı. Sevefân'a[689] vardığında Benî Mücâşi'den Na'ir b. Zemmâm denilen bir adamla karşılaştı ve ona "Beni himayene al!" dedi. O da "Ey Allah Resulü'nün (sav) havârisi! Sen benim himayemdesin!" dedi. Ahnef dedi ki: "Zübeyr'e çok hayret ediyorum. Müslümanlardan iki büyük grubu karşı karşıya getirdi, sonra da kendisini [bu savaş ortamından] kurtardı." İbn Cürmûz bu lafı duydu. Zübeyr ile arkadaşlarını takip etti ve Zübeyr'i öldürdü. Başını [gövdesinden ayırdı ve] alıp Ali'ye götürdü. Ali Zübeyr'in kesik başını bedeniyle birlikte [öldürüldüğü mekân olan] Sibâ' vadisinde defnetsinler diye bazı kimseleri oraya gönderdi.

Bana Ravh b. Abdülmü'min el-Mukri anlattı, dedi ki: Bana Ebû Âmir el-Akadî, Esved b. Şeybân'dan naklen Hâlid b. Sümeyr'in şöyle dediğini anlattı: Zübeyr'i Amr b. Cürmûz öldürdü. Zübeyr Sibâ' vadisine defnedildi.

Bana Amr en-Nâkıd anlattı, dedi ki: Bize Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn anlattı, dedi ki: Bize İmrân b. Zâide, babasından naklen Ebû Hâlid el-Vâlibî'nin şöyle dediğini anlattı: Ahnef, Temîmoğullarını çağırdı. Onlar ona icâbet etmedi. Sonra Sa'doğullarını çağırdı. Onlar da ona icâbet etmedi. Bunun üzerine [beş on kişilik küçük bir] grupla birlikte bir köşeye çekildi. Derken "Zünni'âl" (Nallı) denilen atının üzerinde Zübeyr oradan geçti. Bunun üzerine Ahnef, "İşte insanların arasında fitne fesat çıkaran budur!"

---

689 Basra'daki Bâb-ı Mirbed'e (Mirbed Kapısı) bir konaklama mesafesindeki bir su kuyusudur.

dedi. Beraberindekilerden iki kişi onu takip etti. Onlardan biri Zübeyr'e hamle yaptı ve onu yaraladı. Diğeri de hamle yapıp onu öldürdü, başını alıp Ali'nin kapısına getirdi. Ali ise şöyle dedi: "Safiyye'nin oğlunun katilini cehennemle müjdele!" Bunun üzerine o, Zübeyr'in kesik başını elinden atıp gitti.

Bana Amr anlattı, dedi ki: Bize Kabîsa anlattı, dedi ki: Bize Süfyân, Ca'fer b. Muhammed'den naklen [Ca'fer'in] babasının şöyle dediğini anlattı: Ali şöyle dedi: "Ben, Talha ve Zübeyr'le beraber Allah'ın kendileri hakkında, 'Onlar artık koltuklar üzerinde karşılıklı oturan kardeşler olacaklar.'[690] buyurduğu kimselerden olmayı kuvvetle ümit ediyorum."

Bize Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî anlattı, dedi ki: Bize Ebû Âmir el-Akadî, Esved b. Şeybân'dan naklen Hâlid b. Sümeyr'in şöyle dediğini anlattı: İnsanlar "Zübeyr'e halife seçilmesi amacıyla biat edin!" dediklerinde Âişe bu sözü duydu ve dedi ki: "Zübeyr'e halife seçilmesi amacıyla biat etmeyin! Ama ona savaşma konusunda [emrinde olacağınızı ifade edecek bir şekilde] biat edin! Şayet Allah size zafer nasip ederse görüşünüzün haklı olduğuna şahit olursunuz!" [Bu sözü duyan] Abdullah b. Zübeyr öne atıldı ve dedi ki: "Ey Zübeyr! Şunun ne yapmak istediğini anlıyor musun? İnsanları seninle ateşleyip kızıştırmak, amcasının oğlu Talha ile de soğutmak istiyor. Asil arkadaşlarında otur/sakin bir halde bekle! Sonra onları Araplar'ın kılıçları çekilinceye kadar Mekke'ye gönder! Araplar'ın ileri gelenleri ve seçkinleri yok oldu. Onlardan gayretli olanlar bineklerine atlayıp sana gelirler." Bunun üzerine Zübeyr atına bindi [ve yola çıktı.] Ancak Sibâ' vadisinde Benî Temîm'in kardeşi onu infaz etti.

Siyer âlimleri dediler ki: Zübeyr, Cemel günü -ki o gün hicretin 36. yılının Cemâziyelevvel ayının 10. gününe rastlayan bir Perşembe günü idi- savaştan sonra Medine'ye dönmek amacıyla oradan ayrılarak yola çıktı. Na'ir b. Zemmâm el-Mücâşi'î denen biri onu karşıladı ve "Ey Allah Resulü'nün (sav) havârisi! Bana gel, bana! Sen benim himayem altındasın!" dedi. Bu haber Ahnef'e ulaşınca şöyle dedi: "Ne yapayım? Zübeyr, birinin diğerini öldürmesine sebep olacak şekilde müslümanlardan iki orduyu

690 Hicr, 15/47.

birbirine düşürdü ve sonra da kalkmış ailesine kavuşmak istiyor." [Onun bu sözü üzerine] Benî Cüşem b. Rebî'a b. Ka'b b. Sa'd b. Zeydümenât b. Temîm'den biri olan Amr b. Cürmûz b. Kays, Fudayl b. Abbas et-Temîmî ve Nüfeyl b. Hâbis et-Temîmî, Zübeyr'i takibe çıktılar. Sonunda İbn Cürmûz ona yetişti ve onu yaraladı. Zübeyr de ona hamle yaptı. İbn Cürmûz Zübeyr'in kendisini öldüreceğini anlayınca iki arkadaşını [yardıma] çağırdı ve "Allah, Allah! Ey Zübeyr!" dedi. Bunun üzerine Zübeyr ondan vazgeçti [ve çekip gitti.] Akabinde hemen iki arkadaşıyla birlikte İbn Cürmûz hamle yaptı ve onu öldürdüler. İbn Cürmûz onun kellesini aldı. Kılıcını da aldılar. Zübeyr'in kılıcı Ali'ye getirilince şöyle dedi: "Vallahi bu, Allah Resulü'nün (sav) yüzünden hüznü kaldırmak suretiyle yücelen bir kılıçtır. Ancak şu an onun için kötü bir yıkılış ve mahvoluş zamanıdır." Cerîr'in Ferezdak için sarf ettiği şu beyit Zübeyr'in katliyle ilgilidir:

Siz onun komşuları iken Zübeyr öldürüldü
Zübeyr'i öldüren kişi için yaşasın cehennemin derin kuyusu!

Medine halkı Zübeyr'in eşi Âtike bt. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl hakkında "Kim şehitlik makamını arzu ediyorsa onunla evlensin!" diyordu. Zira o Abdullah b. Ebû Bekir ile evliydi. [O şehit olduktan] sonra Ömer b. Hattâb ile evlendi. [O şehit olduktan] sonra Zübeyr ile evlendi. Âtike [Zübeyr öldürüldüğü zaman ona ağıt yakarken] şöyle dedi:

İbn Cürmûz, vefasızlık etti kahraman süvariye
Korkup kaçan olmadı o süvari, karşılaşma gününde
Ey Amr! Şayet sen onu uyarsaydın görürdün ki
O, ne hedefi ıskalayan ne kalbi titreyendir ne de eli!
Gerçekten bir müslümanı öldürdün, elin kurusun senin!
Kasten adam öldürme cezası hak oldu, üzerine senin!
Annen seni kaybetsin! Onun bir benzerini görme fırsatın oldu mu hiç?
Daha önce geçen insanlardan, gidip karşılaştıkların arasında hiç
Onu eğip bükemedi, çıkarttıkları nice zorluklar
Senin hamleci süvarilerinin, ey çorak çöl toprağının mantarının oğlu![691]

691 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, Çeviri, III, 123.

Zübeyr Mısır'ın fethinde savaştı. O, fetihte tek başına nöbet suruna tırmandı ve onun üzerinde savaştı. Fetih onun o sura tırmanması sonucunda müyesser olmuştu.

Zübeyr'in kardeşi *Sâib b. Avvâm*: Babası bi'setten önce ölmüştü. Bazıları onun Câhiliye döneminde öldürüldüğünü söyler. Zübeyr müslüman olduğunda Sâib annesinin sütünü emen küçük bir bebek idi. Ebû Bekir'in hilâfetinde Yemâme Savaşı'nda şehit düştü.

Bana Abdülvâhid b. Gıyâs anlattı, dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme, Hişâm b. Urve'den naklen [Hişâm'ın] babasından uzun bir rivayet aktardı. Bu rivayette Hişâm'ın babası Urve şöyle dedi: Müslümanlarla müşrikler Yemâme'de karşı karşıya geldiler. Bir ara düşman karşısında tutunamayan müslümanlar yüklerini bıraktıkları karargâhlarına kadar geri çekildiler. O sırada Sâib b. Avvâm "Ey insanlar! Yüklerinize varıncaya kadar geri çekildiniz. Yükünün yanına varınca artık insanın kaçacak yeri yoktur!" diye nidâ etti. Akabinde [gayrete gelen müslümanların tekrar hücuma geçmeleri sonucunda] Allah müşrikleri bozguna uğrattı ve [yalancı peygamber] Müseylime öldürüldü.

Ebü'l-Yakzân el-Basrî dedi ki: Avvâm'ın "Esved" adında bir oğlu vardı. Avvâm'ın en büyük çocuğuydu, annesi Benî Abdüddâr'dan idi. Zübeyr müslüman olunca onu bağladı ve ona şiddet uyguladı. Nesli devam etmemiştir. Avvâm'ın "Esram" ve "Ba'kek" adında iki oğlu daha vardı. Küçük yaşta ölen bu iki çocuğun annesi Benî Sebbâk b. Abdüddâr'dan idi.

Râvilerin hepsi dediler ki: Zübeyr ile Sâib'in annesi Safiyye bt. Abdülmuttalib idi. Avvâm onunla [eski kocası] Hâris b. Harb b. Ümeyye b. Abdüşems'ten sonra evlendi.

[Avvâm'ın diğer bir oğlu olan] *Büceyr b. Avvâm* Yemâme'de Ebû Üzeyhir'e karşılık öldürüldü.

[Yine Avvâm'ın başka bir oğlu olan] *Abdurrahman b. Avvâm* ise Ömer'in hilâfet günlerinde vâki olan savaşların birinde şehit düştü. Abdurrahman'ın oğlu, evinin kuşatıldığı gün Osman'la birlikte öldürüldü.

Zübeyr'in Çocukları

Abdullah b. Zübeyr: [Hicretten sonraki] İslâmî dönemde Medine'de Kureyş kabilesi içinde doğan ilk çocuktur. Müslümanlar onun doğduğu müjdesini aldıklarında tekbir getirdiler. Zira müşrikler [Medine'de bir müddet çocukları olmayınca müslümanları kastederek] "Onların nesli kesildi!" diyorlardı.

Urve, *Münzir*, *Âsım*, *Muhâcir*, *Hadîcetü'l-Kübrâ*, *Ümmü'l-Hasan* ve *Âişe*: Bunların annesi Ebû Bekir es-Sıddîk'ın kızı Esmâ'dır.

Hâlid, *Amr*, *Habîbe*, *Sevde* ve *Hind*: Bunların annesi Ümmü Hâlid'dir. Yani Eme bt. Hâlid b. Saîd b. Âs b. Ümeyye'dir.

Mus'ab, *Hamza* ve *Remle*: Bunların annesi Kelb kabilesinin Benî Uleym kolundan Ribâb bt. Üneyf b. Ubeyd'dir.

Ubeyde b. Zübeyr ve *Ca'fer*: İkisinin annesi Zeyneb'dir. Yani Benî Kays b. Sa'lebe b. Ukâbe'den Ümmü Ca'fer bt. Mersed b. Amr'dır.

Zeyneb bt. Zübeyr: Annesi Ümmü Külsûm bt. Ukbe b. Ebû Mu'ayt'tır.

Hadîcetü's-Suğrâ: Annesi Benî Nadîr b. Ku'ayn b. Hâris b. Sa'lebe b. Dûdân b. Esed'den Helâl bt. Kays'tır.

Bana Hirmâzî, Utbî'nin şöyle dediğini anlattı: Zeyneb bt. Zübeyr'e, yakın dostlarından biri "Eşin geldiği zaman ne kadar da narin oluyorsun!" deyince şu karşılığı verdi: "Hür bir kadın karnı dolu olarak eşiyle yatmaz."[692] Zeyneb o sırada Anbese b. Ebû Süfyân ile evliydi.

Abdülmelik, Remle bt. Zübeyr'e tâlip olunca Remle şöyle dedi: "Kalbimin kardeşimi öldüren kişiye suizan beslememesinden emin olamam." Remle, Mus'ab ile anne bir kardeş idi.

Bana Tevvezî, Ebû Ubeyde'nin şöyle dediğini anlattı: Zübeyr'in bir kızı hac farîzasını eda etmek üzere Mekke'ye gelmişti. Benî Ümeyye'den biri ona tâlip oldu. Tâlib olan bu adamın annesiyle Zübeyr'in kızının annesi daha önce Kureyş'ten aynı adamın nikâhı altında bulunmuşlardı. Zübeyr'in kızı

692 Midesi dolu olduğunda guruldama ve geğirme gibi istenmeyen şeylerle eşini rahatsız etmek istemediğini kastetmektedir. (çev.)

bu evlilik teklifini reddetti ve şöyle dedi: "Üç sebepten dolayı onu reddettim: Birincisi, babamın hicret ederek ayrıldığı bir yere geri dönmeyi hoş karşılamadım. İkincisi, buraya hac farîzasını eda etmeye gelip akabinde evlenmiş olacaktım.[693] Üçüncüsü, annemin kumasına gelin olmuş olacaktım."

[*Hâtıb b. Ebû Belte'a*:] Zübeyr ile birlikte Lahm kabilesinden Benî Hâlife b. Ezeb b. Cezbele'ye mensup biri olan Hâtıb b. Ebû Belte'a da müslüman olmuştu. Allah Resulü (sav) heyet halinde kendisine geldiklerinde Benî Hâlife adını "Benî Râşide" olarak değiştirmişti. Künyesi Ebû Muhammed olan Hâtıb, Zübeyr'in müttefiki idi. Bedir, Uhud ve Hendek başta olmak üzere bütün seferlere katıldı. Allah Resulü (sav) onu [elçi olarak] İskenderiye'deki Mukavkıs'a göndermişti.

Bana Muhammed b. Hâtim b. Meymûn el-Mervezî anlattı, dedi ki: Bize Muhammed b. Fudayl anlattı, dedi ki: Bize Husayn, Sa'd b. Ubeyde'den; o da Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den naklen Ali'nin şöyle dediğini haber verdi: Allah Resulü (sav) beni, Zübeyr'i ve Ebû Mersed el-Ganevî'yi -ki üçümüz de atlıydık- şu tâlimatla gönderdi: "Gidin, Hâh Bahçesi'ne[694] vardığınızda orada bir kadın göreceksiniz. Onda Hâtıb b. Ebû Belte'a'ının müşriklere yazdığı bir mektup var. O mektubu alıp bana getirin!" Allah Resulü'nün (sav) tarif ettiği yerde o kadına yetiştik. "Mektup nerede?" diye sorduğumuzda "Bende mektup yok!" dedi. Devesini çöktürdük ve yüklerini [araştırmak üzere] açtık. Üzerinde yünden bir izâr vardı. İşin ciddiyetini görünce kuşağına davrandı ve mektubu çıkardı. [Dönüp geldik. Allah Resulü'ne (sav) mektubu teslim ettik.] Bunun üzerine Hâtıb'ı [çağırdı ve] ona "Bunu neden yaptın?" dedi. Hâtıb dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü! Ben Allah'a ve Resulü'ne iman etmiş biriyim. Ancak istedim ki o kavme el uzatayım, bir yardımım dokunsun da Allah bu vesileyle onların içinde olan ailemden ve malımdan bir kısmını bana geri versin. Benim dışımda senin ashabından her birinin Mekke'de ailesini ve malını savunan birileri var!" Bunun üzerine Allah Resulü (sav) "O doğru söyledi. Bundan böyle onun hakkında sadece hayır söz söyleyin!" buyurdu. Ömer dedi ki: "Ey Allah'ın Resulü! Gerçekten o, Allah'a ve Resulü'ne ihanet etti. İzin ver bana, onun

693 "Yani sanki hac için değil de evlenmek için gelmiş gibi olacaktım." demek istiyor. (ed.)
694 Mekke ile Medine arasında, Medine civarında Hamrâülesed yakınında bir mevkidir.

boynunu vurayım!" Allah Resulü (sav) [Ömer'in bu sözüne karşılık] "O, Bedir Savaşı'na katılanlardan değil mi? Ne biliyorsun? Belki de Allah Bedir Savaşı'na katılanlara [ilmi ve kelâmıyla] tecelli edip 'Dilediğinizi yapın! Cenneti size vâcip kıldım!' buyurmuştur." dedi. Gözleri yaşla dolan Ömer "Allah ve Resulü (sav) daha iyi bilir!" dedi. Akabinde "Ey iman edenler! Kendilerine sevgi göstererek benim ve sizin düşmanınızı dost edinmeyin!"[695] mealindeki âyet indi.

Yine bana Ahmed b. Hişâm b. Behrâm anlattı, dedi ki: Bize Amr b. Avn anlattı, dedi ki: Bize Hâlid b. Abdullah et-Tahhân, Husayn'dan; o Sa'd b. Ubeyde'den; o da Ebû Abdurrahman'dan naklen Ali'nin şöyle dediğini anlattı: "Hâtıb b. Ebû Belte'a Mekke halkına 'Muhammed sizin üzerinize yürüyecek!' diye yazdı." Sonra Ahmed b. Hişâm [yukarıda zikredilen] Muhammed b. Fudayl'ın rivayet ettiği hadisin benzerini nakletti.

Bana Bekir b. Heysem anlattı, dedi ki: Bize Hişâm b. Yûsuf, Ma'mer'den naklen Kelbî, Katâde ve Zührî'nin şöyle dediklerini anlattı: Hâtıb b. Ebû Belte'a, Kelbî'nin dediğine göre Amr b. Hâşim'in mevlâsı, Zührî'nin dediğine göre Kureyş'in mevlâsı olan "Sâre" adlı bir kadınla Mekke halkına mektup gönderdi. Allah Resulü (sav) o kadını bulmaları için birilerini gönderdi. Kadın [Mekke'ye varmadan] yolda yakalandı. Hâtıb'ın mektubunu kuşağına koymuştu. Mektup ondan alındı. Bu olay üzerine "Ey iman edenler! Kendilerine sevgi göstererek benim ve sizin düşmanınızı dost edinmeyin!"[696] mealindeki âyet indi.

Bize Muhammed b. Hâtim b. Meymûn anlattı, dedi ki: Bize Şebâbe anlattı, dedi ki: Bize Leys, Ebü'z-Zübeyr'den; o da Câbir'den şunu nakletti: Hâtıb b. Ebû Belte'a'nın bir kölesi Allah Resulü'ne (sav) geldi ve efendisini şikâyet ederek "Ey Allah'ın Resulü! (sav) Hâtıb kesinlikle cehenneme girecek!" dedi. Bunun üzerine Allah Resulü (sav) "Yalan söylüyorsun! O cehenneme girmeyecek. Çünkü o, Bedir Savaşı'na katılmıştı!" buyurdu.

Dediler ki: Sâre [Medine'den] mürted olarak çıkıp Mekke'ye vardı. Allah Resulü (sav) Mekke'yi fethettiği gün onu öldürttü.

---

695 Mümtehine, 60/1.
696 Mümtehine, 60/1.

Vâkıdî dedi ki: Hâtıb, Allah Resulü'nün (sav) ashabı içinde hatırı sayılır okçularındandı. Medine'de hicrî 30 yılında 65 yaşında vefat etti. Cenaze namazını Osman kıldırdı.

Vâkıdî dedi ki: Bana Hâtıb'ın soyundan bir ihtiyar, babasından naklen şunları anlattı: Hâtıb bedeni güzel, seyrek sakallı, başının yarısı [saç olmadığı için] açılmış, kısaya yakın orta boylu ve kalın parmaklı biriydi.

Bize Muhammed b. Sa'd, Vâkıdî'den; o Yahyâ b. Abdullah b. Ebû Ferve'den naklen Yâkûb b. Utbe'nin şöyle dediğini anlattı: Hâtıb b. Ebû Belte'a, öldüğü gün 4.000 dinar, dirhemler, bir ev ve başka bazı şeyler bırakmıştı. Gıda ve diğer bazı mallar satan bir tüccardı.

[*Hâtıb'ın Mevlâsı Sa'd*:] Hâtıb b. Ebû Belte'a'nın mevlâsı Sa'd yani Sa'd b. Havlî b. Sebre b. Düreym b. Kavsâr b. Hâris b. Mâlik b. Amîre b. Âmir b. Bekir b. Avf b. Bekir b. Avf b. Uzre b. Zeydüllât b. Rüfeyde b. Sevr b. Kelb b. Vebere b. Kudâ'a da müslüman olmuştu. Aslında o bir esir idi. Sonra Hâtıb'ın oldu. Hâtıb ona iyi davrandı. Bedir Savaşı'na katıldı ve Uhud günü şehit oldu. Ömer b. Hattâb, onun oğlu Abdullah b. Sa'd için ensarın içinde [atıyye] takdir etti.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Eymen b. Huraym b. Fâtik el-Esedî, Kavsâr'ın soyundan gelen bir kadın hakkında şöyle dedi:

Ey arkadaşım! Kavsâr'ın kızı var ya
Kudâ'a kabilesinden develerimi seven biri götürdü beni ona
Ben de verdim, Havlî b. Ferve'ye arzuladıklarını
Zirvelerden ve tepelerden yüksek olanlarını[697]

İkinci mısrada geçen "Kudâ'î" (Kudâ'a kabilesine mensup) olan Havlî b. Ferve'dir.

Havlî b. Ferve b. Kavsâr'ı o kadına götüren kişi Ferve b. Kavsâr'dır. Bu kişi de yine Benî Amîre'den biriydi.

Bir grup o kişinin Sa'd b. Havlî b. Ferve b. Kavsâr olduğunu söylemiştir ki bu bir vehimdir.

---

697 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 114-115; Çeviri, III, 126.

Ebû Ma'şer dedi ki: O kişi Mezhic kabilesindendir. Bu da bir vehimdir. Ayrıca [nesep âlimleri] Sa'd'ın neslinin devam etmediğini söylemişlerdir.

Ebü'l-Yakzân dedi ki: Zübeyr Allah Resulü'nün (sav) havârisiydi, cennetle müjdelenen kişilerden biriydi. Altmış yaşında öldürüldü. Remle bt. Zübeyr, Osman b. Abdullah b. Hakîm b. Hizâm ile evlendi. Ondan sonra da Hâlid b. Yezîd b. Muâviye ile evlendi. Remle'nin öyküsünü ve onun hakkında söylenen şiiri bu kitabımda daha önce zikretmiştim.

Hadîce bt. Zübeyr, Ebû Yesâr b. Şeybe b. Rebî'a ile evliydi.

Âişe [bt. Zübeyr], Velîd b. Osman b. Affân ile evliydi.

Ümmü'l-Hasan bt. Zübeyr, Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm ile evliydi. Zübeyr'in kızlarından biri Anbese b. Ebû Süfyân ile bir diğeri Esed b. Abdüluzzâ'nın soyundan olan Abdurrahman b. Esved b. Ebü'l-Bahterî ile evliydi.

Ca'fer b. Zübeyr Kureyş'in gençlerindendi. Şöyle diyerek eğlenirdi:

Kureyş Meclisi'ne karşı [ödenmesi/gözetilmesi] gereken bir hak vardır!
En iyi cömerdin hakkı gibi riayet et ona!
Ca'fer'e emrettiğin bir ihtiyacı
O yalnız başına ve boyun eğerek arz eder!

Medine'de Ca'fer'in soyundan gelen insanlar mevcuttur.

Ubeyde b. Zübeyr'in nesli devam etmiştir. Ebû Bekir b. Ubeyde onun çocuklarından biridir. Onun "Abdurrahman b. Ebû Bekir" adında zihinsel özürlü bir oğlu vardır. Bu çocuğun bakımını dayısı Mugîre b. Abdurrahman b. Hişâm üstlenmişti. Dayısı ona ne yemek verirse onu fırlatıp atıyor, ne elbise giydirse onu da yırtıyordu. Mugîre zihinsel özürlü yeğeninin evinde, duvarlarda oyuklar yapmıştı. O oyuklara ekmek, et ve meyve gibi çeşitli yiyecekler koyuyordu. Elbiseleri de askılara asıyordu. Zihinsel engelli çocuk bu yiyecekleri yiyor ve elbiseleri giyiyordu. Ubeyde [kardeşi] Amr b. Zübeyr'e, kardeşi Abdullah b. Zübeyr ile savaşmak üzere yola çıkarken "İkimiz birlikte ona gidelim. Sen benim himayemdesin. Abdullah sana eman verirse ne âlâ! Aksi takdirde ben seni güvende olacağın yere kadar götürürüm!" dedi. Ancak Abdullah b. Zübeyr, Ubeyde'nin Amr'ı himayesini

geçerli saymadı [ve Amr'ı öldürdü.] Bu olayı daha önce zikretmiştik. Şair Ubeyde b. Zübeyr hakkında [bu olayla ilgili olarak onu kınama ve kardeşi Abdullah'ı öldürmeye teşvik sadedinde] şöyle dedi:

Ey Ubeyd![698] Sen gerçekten himayene aldın, ancak [himaye ettiğin] komşunuz
[Şimdi] toprağın altında! Geriye onu hatırlatan sesler kaldı!
Ey Ubeyd! Keşke gerçek bir himaye eden kişi olsaydın! Ortalığı velveleye verdi
Sükûnetten sonra, acı bir feryat ile Esmâ!
İndir kılıcınla [kardeşin Abdullah'ın tepesine,] hatırı sayılır bir darbe ki
O darbeyle eda edesin [Amr'a olan] emaneti ve vefayı!

Kardeşi Abdullah b. Zübeyr ile birlikte öldürülen Hamza b. Zübeyr'in soyu devam etmemiştir.

Hâlid b. Zübeyr'i, Abdullah Yemen'e vali tayin etti. Hâlid'in nesli devam etmiştir. Hâlid b. Osman b. Hâlid b. Zübeyr onlardan biridir. Bu kişi Medine'de Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali ile birlikte isyan etti. Bunun üzerine [o zaman Abbâsî halifesi olan] müminlerin emîri Ebû Ca'fer "Zübeyr'in ve Ali'nin ailesine ne oluyor?" dedi. Akabinde Ebû Ca'fer onu yakalattı, öldürdü ve astı.

[*Amr b. Zübeyr*:] Amr b. Zübeyr kibirli, gururlu ve kendini beğenmiş biriydi. Kardeşi Abdullah ile savaşmaya gönüllü oldu. Daha önce zikrettiğimiz gibi kardeşi Abdullah kısas uygulamak suretiyle onu öldürdü. [Halk arasında] şöyle deniyordu: "Amr kibrinden dolayı [tenezzül edip insanlarla] konuşmaz. Kim onunla konuşursa pişman olur."

Medâinî, Mesleme b. Muhârib'in şöyle dediğini anlattı: Mâlik b. Esmâ el-Münâ -Esmâ onun annesidir- [insanların "Kimse Muâviye'yi kızdıramaz!" iddiası üzerine] "Ben Muâviye'yi kızdırırım! ve [bu bahis] karşılığında bir bedel alırım!" dedi. Hac mevsimi girmişti. Dolayısıyla Muâviye [Mekke'ye] geldi. Mâlik ona "Ey müminlerin emîri! Gözlerin annen Hind'in gözlerine ne kadar da benziyor!" dedi. Muâviye onun bu sözüne şöyle karşılık verdi: "O iki göz uzun süre Ebû Süfyân'ın hoşuna gitmiştir. Sana verilene bak ve onu al! Bizi kendine ticarethane haline getirme!" Ardından Kureyş'ten bir adam Mâlik'e "Muâviye'ye söylediğini Amr b. Zübeyr'e

698 Ubeyde'yi kastetmektedir. (çev.)

söylersen şimdi aldığın malın iki katını ondan alırsın!" dedi. Amr gururlu ve kibirli biriydi. Adam [yanına gelip] Amr'a "Ey Amr! Annene ne kadar da benziyorsun!" dedi. Bunun üzerine Amr onun dövülmesini emretti. Sonunda Mâlik [şiddetli darp edilmeye dayanamayıp] öldü. Muâviye [olaydan haberdar olunca] Mâlik b. Esmâ el-Münâ'nın annesi Esmâ el-Münâ'ya onun diyetini gönderdi ve şöyle dedi:

Dikkatinizi verin bana! Deyin ki Esmâ el-Münâ'ya yani Mâlik'in annesine
Gerçekten ben, ömrüme yemin olsun ki sebep oldum Mâlik'in öldürülmesine

Muâviye şunu demek istiyor: Tahmin ettiğim halde onu katle mâruz bıraktım.

Amr b. Zübeyr'in nesli devam etmiştir. Onun oğlu Amr b. Amr b. Zübeyr hakkında şair şöyle der:

Alçaklık [yükselip] Süreyyâ yıldızıyla beraber olsa eğer
Değermiş ona Amr b. Amr'ın başı meğer

Zübeyr'in çocuklarından öldürülenler oldu, Avvâm ve Huveylid ödürüldü. Şair Ficâr Savaşı'nda öldürülen Avvâm hakkında şöyle der:

Terk ettik Avvâm'ı yere serilmiş halde
Ormanda atlıların izleri üzerinde

[*Urve b. Zübeyr*:] Urve b. Zübeyr'in künyesi Ebû Abdullah'tır. Erdemli bir fakih idi. Haccâc onun nakledilmesine dair Abdülmelik'e bir mektup yazmıştı. Abdülmelik bu emri uygulamaya teşebbüs edince Urve ona şöyle dedi: "Sizin öldürdükleriniz değil de baskı altına aldıklarınız zelildir." Urve bu sözü söyleyince Abdülmelik utandı, onu ayıplamaktan vazgeçti ve Haccâc'a şunu yazdı: "Urve'yi diline dolamaktan vazgeç! Ona ilişeceğin hiçbir yol/bahane yoktur!"

Yine bana Abdullah b. Sâlih el-Mukri anlattı, dedi ki: Urve, Abdülmelik hakkında ağır sözler söylemişti. Bunun üzerine Haccâc ona "Ey kör kadının oğlu! Sen susmaz mısın?" dedi. Urve de ona ninesini (babasının annesini) kastederek "Ey Mütemenniye'nin (temennide bulunan kadın) oğlu!" dedi. Ninesinin [temennide bulunduğu] şu sözünü îmâ ederek kinaye yoluyla bu hitabı kullanmıştı:

Bir yolu yok mu? İçki [bulup da] içsem!
Ya da bir yolu yok mu? Nasr b. Haccâc'a erişsem!

Ömer bunu duydu. Yakışıklı bir adam olan Nasr'ı bulup [Medine'den] Basra'ya sürdü.

Bazıları dedi ki: Yukarıdaki beyitle temennisini dile getiren kadın, Haccâc'ın annesi Fâri'a bt. Hemmâm b. Urve b. Mes'ûd es-Sekafî'dir.

Urve, Talha b. Abdullah b. Abdurrahman b. Ebû Bekir'e bir miktar mal emanet etti. Ondan başkasına da mal emanet etti ve Şam'a gitti. Sonra Talha'yı sorup durmaya başladı. Ona, onun evler inşa ettiği ve malları taksim ettiği söylendi. Bu söylenenler üzerine onun kendi malının harcanmasından endişe etti. Geri geldiği zaman [mallarını emanet olarak bıraktığı] bir grup insan kendilerine emanet edileni inkâr ettiler. Ancak Talha, Urve'nin kendisine emanet ettiği malı tam olarak ona teslim etti. Bunun üzerine Urve [kendisinden sonra ilk beyiti] darbımesel olacak şu şiiri söyler:

Hiçbir gizlilik gizli kalmaz bir adamda
Borcuna sadık kalmak ya da köklü bir asalet gibi
Asalet sahibi ve gördüklerimizin en saygın kişileri onlar
Musibet anında haklara en fazla riayet eden onlar

Hişâm el-Kelbî dedi ki: Urve, Şam'da Velîd b. Abdülmelik'in yanında iken ayağını yiyen bir cilt hastalığına yakalandı. Urve [Kur'ân] okurken o ayağı testere ile kesildi. Bu esnada o ne sıçradı ne de kımıldadı. Bu iş Velîd'in huzurunda yapıldığı halde kesilen yer dağlanıncaya kadar ayağının kesildiğini anlamadı. Bundan sonra Urve sekiz yıl daha yaşadı. Sonra Medine yakınında bulunan bir arazisinde vefat etti. O, [ayağı kesildikten sonra] şöyle diyordu: "Rabbim benden bir uzvumu alıp üçünü bağışlamak suretiyle bana ikramda bulundu. Kulağım, gözüm ve dilim ile beni nimetlendirdi." Onun sevdiği bir oğlu vardı. Ancak ayağının kesilmesinden önce bir hayvan onu tepti ve öldürdü. Ayağı kesildiği zaman sabırla ve sevap umarak şu âyeti okuyordu: "Andolsun ki biz bu yolculuğumuzda epey yorulduk."[699]

---

699 Kehf, 18/62.

Urve dedi ki: "Kötü bedel, musibetten daha büyüktür." Bu söz Abdullah b. Zübeyr'den de nakledilmiştir.

Medâinî dedi ki: Îsâ b. Talha b. Ubeydullah, Urve'yi teselli etmek için şöyle dedi: "Ey Ebû Abdullah! Senin uzuvlarından azı gitti, çoğu kaldı. Kulağını ve gözünü bize bırakan Allah'a hamdolsun!" Onun bu sözlerine karşı Urve "Hiç kimse senin teselli ettiğin gibi beni teselli etmedi!" dedi.

Urve ayağını yiyen bir cilt hastalığına yakalandı. Bir at oğlunu tepti ve öldürdü. Ayağı testere ile kesildi, dağlandı. [Bu kesilme esnasında] yüzünü asmadı, onun hiçbir uzvu kımıldamadı. Sadece dağlama esnasında bayıldı.

Velîd'e büyük musibetlere mâruz kalmış bir grup insan geldi. Bunun üzerine "Şunlara Urve'yi getirin ki dünya musibetlerinin ne kadar çok olduğunu görsünler!" dedi.

Bana Mus'ab ez-Zübeyrî anlattı: Urve bir gün insanlara namaz kıldırdı. O sıralar kuraklık ve kıtlık vardı. Urve onlara "Yağmurun yağmasından ümit kestiniz mi?" dedi. Onlar "Evet!" deyince "O zaman sıkıntıdan kurtuluşunuzu bekleyin! Zira Allah, 'İnsanların ümit kesmesinden sonra yağmuru indiren ve rahmetini yayan odur. O Velî'dir, Hamîd'dir.'[700] buyurmaktadır." dedi.

Urve Medine'de "Urve Kuyusu" diye bilinen bir su kuyusu kazmıştı. Medine'de suyu ondan daha tatlı olan hiçbir kuyu yoktu. Nitekim o kuyu hakkında şair şöyle der:

Şayet ölürsem kefenleyin beni Ervâ'nın zırhı ile!
Sulayın beni/yıkayın cenazemi Urve'nin kuyusunun suyu ile!

Vâkıdî dedi ki: Urve Fur'un[701] civarındaki mallarının başında iken hicrî 94 yılında öldü ve oraya defnedildi.

Urve dedi ki: Bir adamda iyi bir haslet gördüğünüzde size göre kötü biri olsa bile ondan ümit kesmeyin. Zira onda o güzel hasletin kardeşleri de bulunur. Bir adamda kötü bir haslet gördüğünüzde iyi bir insan olsa bile ondan sakının!

---

700 Şûrâ, 42/28.
701 Medine ile Mekke arasında, Medine'ye sekiz konaklama mesafesinde bir yerleşim birimidir. (çev.)

Urve b. Zübeyr'in Çocukları

Abdullah: Annesi Esved b. Ebü'l-Bahterî'nin kızıdır.

Muhammed, *Yahyâ b. Urve* -künyesi Ebû Urve'dir- ve *Osman*: Anneleri Hakem b. Ebü'l-Âs'ın kızı ve Mervân'ın kız kardeşidir.

Amr, *Mus'ab* ve *Ubeydullah*: Anneleri Seleme b. Ömer b. Ebû Seleme el-Mahzûmî'nin kızıdır.

Hişâm b. Urve: Annesi ümmüveleddir.

Abdullah: Edip ve hatip idi. Hâlid b. Safvân'ın belâgatı onunkine benziyordu. Ölmeden önce kör oldu. Medine'de neslinden gelenler vardır.

[Abdullah'ın oğlu] Sâlih b. Abdullah b. Urve, Hâricîler tarafından Kudeyd'de[702] öldürüldü.

[Onun diğer bir oğlu] Ömer b. Abdullah fakih idi. İbn Cüreyc ondan hadis rivayet etmiştir. Ömer ise Kâsım b. Muhammed ve başkalarından duyduğu hadisleri nakletmiştir. Abdülmelik b. Mervân hac için Medine'ye geldiğinde Abdullah b. Urve b. Zübeyr'e uğradı. Abdullah ona şöyle dedi: "Ey müminlerin emîri! Beni dayın İbrâhim'in yerine göreve getir! Sen onu Medine ile Yemen arasındaki bölgeye yönetici olarak tayin ettin. Ancak onun elindeki çok mal, bizim ellerimizdeki az malı almasına engel olmadı. Allah için senden [böyle haksızlık yapan] bir akrabanı bırakıp [benim gibi] diğer bir yakınına akrabalık bağının gereğini yapmanı istiyorum. Vallahi Abdullah ile beraber ölmemize engel olan şey sadece bu malların varlığıdır."

Muhammed [b. Urve'nin] erkek çocuklarından nesli devam etmedi. En yakışıklı insanlardan biriydi. İbn Yesâr şöyle der:

Zengin olduk Nüveyre'nin iki oğlu gibi bir zamanda
Mutlu bir hayat, refah ve ittifakın akabinde
Sonra bir gün parçalandık fırka fırka halinde
Her topluluk düşüverir ayrılığa sonunda

---

702 Mekke yakınında bir yerleşim birimidir.

Şair, iki oğuldan Nüveyre'nin iki oğlu Mâlik ile Mütemmim'i kastetmektedir.

Muhammed b. Urve'nin güzel bir kızı vardı. Hakem b. Yahyâ b. Urve onunla evlendi ve [bir müddet sonra] onu boşadı. Akabinde Ümeyye b. Abdullah b. Amr b. Osman onunla evlendi. [Bir müddet sonra] Ümeyye de onu boşayınca bu kez [ilk kocası] Hakem yazılı bir sözleşme şartıyla onunla yeniden evlenmek istedi. [Muhammed'in kızının koyduğu şartları içeren] bu sözleşmeye göre Hakem ona 40.000 dirhem verecek, arazi ve atıyyelerin geliri ona verilecek, bu sözleşme değiştirilmeyecek ve aykırı davranılmayacak, bu şartlardan birine dahi uyulmazsa evlilikle ilgili karar ona ait olacaktır. Bu ağır şartların şüyû bulmasından sonra "Muhammed b. Urve'nin kızının şartından daha ağır!" sözü darbımesel haline geldi.

Osman b. Urve çok yakışıklı, hatip ve sert bir adamdı. Ebû Ca'fer el-Mansûr döneminde vefat etti. Medine'de onun soyundan gelenler vardır.

Yahyâ b. Urve nesep ilmini bilen biriydi. Hişâm b. Abdülmelik'in Medine valisi olan İbrâhim b. Hişâm ile tartışınca vali, Hişâm'ın emriyle onu kırbaçladı. Yahyâ bu kırbaçla dövülmesinin akabinde [acısına dayanamayıp] öldü. Medine'de onun soyundan gelenler vardır.

Amr b. Urve [amcası] Abdullah b. Zübeyr ile birlikte öldürüldü. Nesli devam etmemiştir. Medine'de Ubeydullah b. Urve'nin de soyundan gelenler vardır. Zührî, künyesi "Ebû Bekir" olan Ubeydullah b. Urve'den ve künyesi "Ebû Urve" olan Yahyâ b. Urve'den hadis rivayet etmiştir.

Künyesi "Ebü'l-Münzir" olan Hişâm b. Urve asalet sahibi bir fakih idi. Medine'de, Kûfe'de ve Basra'da onun soyundan gelenler vardır. Hişâm orta yaşlarında mütedeyyin olmasına rağmen şarkı dinlerdi. [Bir gün] Medine'den bir grup ile şarkı söyleyen bir câriyenin evinde buluşmak üzere sözleşti. Onlar Hişâm'ı geçince şöyle söylene söylene onlara yetişmeye çalıştı:

Ey iki ayağım! Yetiştirin beni o topluluğa!
Tembellik göstermeyin bana bugünden sonra!

Hişâm câriyenin şarkısını dinleyince "Seni Allah'ın himayesine havale ediyorum. Senin göğsüne Âyetü'l-kürsî, iki omuzunun arasına Muavvizeteyn (Felak ve Nâs sûreleri) yazılması gerekir!" dedi ve sonra çıkıp gitti.

[Hişâm'ın Bazı Güzel Sözleri]

Aklı tam olmayanın dini tam olmaz.

Zenginlik gurbeti vatana çevirir. Fakirlik ise vatanı gurbete çevirir.

İnşaatında israfa girerek bir ev yaptıran adamı görünce şöyle dedi: Yarın kabirde olacak birinin köşkler inşa etmesi ne kadar tuhaf!

Dünya ve âhiretin hayrını takvâ ve zenginlikte gördüm. İkisinin şerrini de fücûr ve fakirlikte gördüm.

Hişâm b. Urve, Bağdat'ta Ebû Hanîfe'den dört yıl önce hicrî 146 yılında öldü.

Künyesi "Ebû Osman" olan Münzir b. Zübeyr b. Avvâm yumuşak huylu, efendi biriydi. [Kardeşi] Abdullah b. Zübeyr ile birlikte öldürüldü. Onun hakkında İbn Müferriğ şöyle der:

İbnü'z-Zübeyr sabahleyin cesaretlendiriyor Münzir'i
Her savaş gününde zirveye daha lâyıktır o!
Saygıdeğer değildir terk eden annesini
Ve kızlarını, ıssız evde

Münzir b. Zübeyr'in Çocukları

Muhammed b. Münzir: Annesi Saîd b. Amr b. Nüfeyl el-Adevî'nin kızıdır.

Âsım b. Münzir: Annesi ümmüveleddir. Basra'da ikamet ediyordu.

Ubeydullah b. Münzir: Annesi Nehşel b. Harrî et-Temîmî'nin kızıdır.

İbrâhim b. Münzir

Bunlardan başka çocukları da vardır.

Medâinî dedi ki: [Bir gün] Muhammed b. Münzir b. Zübeyr ile Abdullah b. Amr b. Osman birbirlerine sövdüler. Muhammed, Abdullah'a dedi ki: "Andolsun ki sen uzun zaman, seni genç bir kız zannettiğim bir tarzda yaşadın. Neredeyse seni babandan isteyecektim." Abdullah onun bu sözüne karşılık "Ben Abdullah b. Amr b. Osman'ım!" deyince Muhammed

şöyle dedi: "Ben seni bundan daha çok hoşuna giden bir isminle tanıdım." Abdullah güzelliğinden dolayı "Mutarrif" diye çağrılıyordu.

[*Mus'ab b. Zübeyr*:] Zübeyr'in bir başka oğlu olan Mus'ab b. Zübeyr'in künyesi Ebû Abdullah idi. Ebû Îsâ olduğu da söylenir.

Mus'ab b. Zübeyr'in Çocukları

Îsâ ve *Ukkâşe*: İkisinin annesi Sâib b. Ebû Hubeyş'in kızıdır.

Ömer, *Ca'fer*, *Hamza*, *Muhammed* ve *Hudayr* -Adı İbrâhim'dir. Bazılarına göre ise Mus'ab b. Mus'ab'dır. Birinci görüş İbnü'l-Kelbî'ye aittir-: Anneleri farklı ümmüveled olan câriyelerdir.

Mus'ab büyük mürüvvet sahibi ve cömert biriydi. Onun olayını ve öldürülmesini daha önce yazmıştık. O şöyle derdi: "Kadınların en faziletlisi iri ve düzgün yapılı olandır. Onların en kötüsü zayıf ve cılız olandır." Oğlu Îsâ da onunla birlikte öldürüldü. Şair [bu ikisi hakkında] şöyle der:

Emriniz başım üstüne! Ey Ebû Îsâ ve Îsâ! Bunların her ikisi
Bütün Kureyş'in hem özü hem de efendisi!

Asma'î dedi ki: Mus'ab ridâsını sağ omuzunu dışarıda bırakıp sol omuzunu örtecek şekilde giyinmiş bir vaziyette bineği üzerinde Basra'ya geldi. Onu gören bazı Arap şeyhleri "Kral yayıldıkça yayılmış!" dediler.

Mus'ab [bir gün] Basra'da minberde, Benî Ebû Bekre'den bazılarına hitap ederek şöyle dedi: "Sizin anneniz; üzerine beyaz, siyah ve alaca erkek köpeklerin atladığı dişi bir köpek gibiymiş. Her bir köpeğe [babasına benzeyen eniklerinden] birini vermiş."

Îsâ'nın nesli devam etmemiştir. Ukkâşe b. Mus'ab'ın ise Medine'de soyundan gelenler mevcuttur. Ukkâşe, Âmir b. Abdullah b. Zübeyr'in kızıyla evlendi. Ondan çocukları oldu. Mus'ab b. Ukkâşe b. Mus'ab o çocuklardan biridir. Mervân b. Muhammed döneminde Kudeyd[703] Savaşı'nda Hâricîler tarafından öldürüldü. Şair [ona ağıt yakarak] şöyle der:

---

703 Mekke ile Medine arasında suyu bol olan büyük bir yerleşim birimidir. (çev.)

Söyle, Kusayoğullarının yas tutan bütün kadınlarına!
Ve Esed kabilesinin acılı kadınlarına!
Kalksınlar da ağıt yaksınlar öldürülen adamlara
Kudeyd'de ve eksilen canlara!
Sonra onlarla Mus'ab'ı bir tutmasınlar!
Öldürülen biri için ağladıkları zaman
Zira o, bir kahramandı bizim içimizde
Dürüst idi, aslan gibi saldırırdı [saldırdığı zaman!]

Amr b. Mus'ab'ın çocukları ise Basra'da idiler.

Ca'fer b. Mus'ab asil ve cömert bir insandı. Müleyke[704] bt. Hüseyin b. Ali ile evlendi. Ondan Hamza adında bir oğlu oldu. Ca'fer, Umâre adında bir oğluyla birlikte Kudeyd Savaşı'nda öldürüldü. Medine'de Ca'fer'in soyundan gelenler mevcuttur. Medine halkının bazı yöneticileri Hamza b. Ca'fer'i içki içerken yakalamış ve insanlara ibret için had cezasını ona tatbik etmişlerdir.

Hudayr diye çağrılan İbrâhim b. Mus'ab, Muhammed b. Abdullah b. Hasan isyan ettiği zaman onun safında yer aldı. Hudayr'ın adının Mus'ab b. Mus'ab olduğu da söylenir. Onun nesli devam etmiştir. Hudayr, Muhammed b. Abdullah'la birlikte öldürüldü.

Asma'î dedi ki: Mus'ab, Cüveyriye bt. Ziyâd ile evli olan Abdurrahman b. Ayyâş b. Rebî'a b. Hâris b. Abdülmuttalib'e şöyle dedi: "İnsanlar intikamlarını kılıçlarıyla alırken sen intikamını zekerinle alıyorsun!"

Basra'ya geldiğinde ise şöyle dedi: Ey Basra halkı! Duyduğuma göre siz yöneticilerinize lakap takıyormuşsunuz. [Öyleyse bana da bir lakap takmak isterseniz bilin ki] ben kasabım.

Dediler ki: Mus'ab'ın kâtibi "Mus'ab kimdir?" diye yazınca o "Şu iki fazlalık (من) nedir?" dedi.

[Zübeyr'in bir başka oğlu olan] Abdullah b. Zübeyr'in künyesi "Ebû Bekir" ve "Ebû Hubeyb" idi. Kalbi ve dili en sert olan insanlardan biriydi. İslâmî dönemde Medine'de muhacirlerin oğulları içinde ilk doğan o idi.

704 BAE neşrinde "Müleyle" diye geçmektedir. (ed.)

O dünyaya geldiği zaman müslümanlar [sevinçlerinden dolayı] tekbir getirdiler. Abdullah aynı zamanda cimri biriydi. Şair [onun bu yönünü] şöyle dile getirir:

Rabbine yemin olsun ki gördüm ki Ebû Bekir hâkimdir
İşine, ama o, kuru hurma ile halife olmayı umuyor!

Yetmiş üç yaşında iken öldürüldü. Daha önce bu eserimizde onunla ilgili hususları yazmıştık.

Abdullah b. Zübeyr'in Çocukları

Hamza -zayıf ve ezik biriydi-, *Hubeyb*, *Sâbit* ve *Abbâd*: Bunların annesi Tumâdır bt. Manzûr b. Zebbân el-Fezârî'dir.

Âmir: Annesi Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm'ın kızıdır.

Abdullah b. Abdullah: Annesi ümmüveleddir.

Kays: Küçük yaşta ölmüştür.

Mûsâ

Hamza: Cömert biriydi. Bir gün [malını] verir, rüzgâr gibi savurur; bir başka gün kalan malını ihtiyatla korur. Şarkı söyleyen İbn Süreyc, onun arkadaşıydı. Hamza ona hürmet ediyor ve değer veriyordu. İbn Süreyc şu şiiri şarkı olarak söylüyordu:

Satın alan Hamza! Hamdolsun cömertliğinden dolayı
Görüyor ki alışverişinde gerçekten aldanmış!

Kureyş'ten bir adam İbn Süreyc ile Hamza hakkında konuştu. Onun kendisine 1.000 dinarı borç, 1.000 dinarı da hibe olarak verdiğini söyledi. [Akabinde başka bir seferinde Hamza] İbn Süreyc'e de 1.000 dinar bağışladı. Hamza ile ilgili hususları onun Irak valiliği bölümünde yazmıştık. Hamza Basra'da Ümmü Abdullah bt. Abdullah b. Osman b. Ebü'l-Âs es-Sekafî ile evlendi. Ümmü Abdullah'ın annesi Bebbe'nin[705] kız kardeşi Dubâ'a bt. Hâris b. Nevfel'dir. O sırada Hamza, Fâtıma bt. Kâsım b. Muhammed b. Ca'fer b. Ebû Tâlib ile evliydi. Hamza [akabinde öldüğü]

705 Basra valisi Abdullah b. Hâris b. Nevfel b. Abdulmuttalib'in lakabıdır. (çev.)

hastalığında Fâtıma'ya şöyle dedi: "Bana sen Talha b. Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer ile evlenecekmişsin gibi geliyor." Bunun üzerine Fâtıma "Bunu yapmam! Şayet yaparsam bütün malım sadaka, kölelerim de âzat olsun!" diye yemin etti. Ancak [kaderin cilvesine bakın ki] Hamza öldüğü zaman Talha ona evlilik teklif etti ve "Ben [yemininden dolayı benimle evlendiğinde] kaybedeceğin her şeyin yerine iki mislini koyacağım!" dedi. [Bu güvenceyi alan] Fâtıma onunla evlendi. Talha bu evlilikten dolayı 20.000 dinar borçlandı. Fâtıma'dan İbrâhim adında bir oğlu, Remle adında bir kızı oldu. [Remle büyüyüp evlilik çağına gelince] Talha b. Ömer 100.000 dinar mehirle onu İsmâil b. Ali b. Abdullah b. Abbas ile evlendirdi. Remle çok güzel bir kızdı. [Yüksek meblağlı mehir karşılığında gerçekleşen bu evlilikten dolayı] İsmâil b. Yesâr, Talha'ya şöyle dedi: "Sen insanlar içinde ticareti en iyi yapan birisin! Fâtıma ile 40.000 dinar karşılığında evlendin. Ama onun kızını 100.000 dinar karşılığında evlendirdin. Böylece hem [oğlun] İbrâhim'i, hem de 60.000 dinarı kazandın."

Hubeyb kısır bir erkekti. Velîd b. Abdülmelik onunla ilgili kendisine ulaşan bir olaydan dolayı ona öfkelendi. O sırada Medine valisi olan Ömer b. Abdülazîz'e mektup yazarak onu cezalandırmasını istedi. Bu emre binaen Ömer onu kırbaçlattı. Hubeyb bu cezadan sonra öldü. İşte bu vâkıa Ömer b. Abdülazîz'in ayıplandığı şeylerden biridir.

Sâbit b. Abdullah'ın künyesi Ebû Hikmet idi. Dilli ve ağzı bozuk biriydi. Nesli devam etmiştir. Kendisine "Ali'yi kötüle!" dendiğinde "Ne diyeyim?" diye sordu. Dediler ki: "Ebû Bekir'i zehirledi, Ömer'in öldürülmesinde parmağı var, Osman'ı öldürdü, de!" "Vallahi bunlara dair hiçbir şey bilmiyorum ki söyleyeyim!" dedi.

Dediler ki: Hişâm b. İsmâil onu ayağa kaldırdı ve "Ali'yi kötüle!" dedi. Bunun üzerine Sâbit şöyle dedi: "Müminlerin emîri Osman'ı öldüren en azgın fâsığa Allah lânet etsin!" Hişâm, "Ali'nin adını zikretsene!" dedi. Sâbit, "Müminlerin emîri Abdülmelik'i tahttan indiren, şeytanın tokatladığı ağzı büyük adama Allah lânet etsin!" dedi. Hişâm, "Şimdi Ali'yi kötülesene!" deyince "O kötü bir şey yapmadı ki onu kötüleyeyim!" dedi. Hişâm [ona istediğini söyletemeyince] ısrarına devam etti.

Lakabı "Mutarrif" olan Abdullah b. Amr b. Osman bir gün ona "Ey Sâbit! Yemin ederim ki gerçekten sen hatip oldun!" dedi. Bunun üzerine Sâbit şu sözü söyledi: "Vallahi Benî Sakîf ve Benî Hâşim'den bazılarını üzeceğim için senin küçük dayın kötü Huveyl'i zikretmeyi çirkin görmeseydim onu dilime dolardım." Sâbit [bu sözündeki "senin küçük dayın kötü Huveyl" ile] Muhtâr'ı kastediyordu. Zira Mutarrif'in annesi, Abdullah b. Ömer'in kızıdır. Annesinin annesi ise Muhtâr'ın kız kardeşi olan Safiyye bt. Ebû Ubeyd'dir.

Abdullah b. Mus'ab b. Sâbit onun çocuklarından biridir. Abdullah, Halife Hârûnürreşîd'in önce Medine'ye, sonra da Yemen'e vali olarak tayin ettiği kişidir. Oğlu Ebû Bekir Bekkâr b. Abdullah b. Mus'ab b. Sâbit de babasından sonra vali oldu. Ancak o kötü bir valiydi. Öldüğü zaman insanlar şöyle diyorlardı: "Mâlik'e ['Bir misafirin geliyor!' diye] kim mektup yazacak?" Mâlik ile cehennem bekçisi olan meleği kastediyorlardı.

Künyesi Ebû Abdullah olan Mus'ab b. Sâbit b. Abdullah fakih idi. Medine'de hicrî 157 yılında 72 yaşında iken öldü.

Âmir b. Abdullah kendi yaşadığı zamanda Medine halkı içinde en çok ibadet eden kişiydi. Kızlarını evlendirmiyordu. Yezîd b. Abdülmelik ve İbrâhim b. Hişâm el-Mahzûmî onun kızlarına tâlip olmuşlar, ancak o kızlarını vermemişti. Oğlu Atîk b. Âmir Kudeyd'de öldürüldü. İbrâhim b. Hişâm, Âmir b. Abdullah'ın evini yıktı. İbrâhim, Âmir'e "Sabret!" deyince Âmir ona şu cevabı verdi: "Seni her gün beş defa Allah'a havale ediyorum." Yani beş vakit namazın ardından ona beddua ettiğini söylüyor.

Âmir'in künyesi Ebü'l-Hâris idi. Hişâm b. Abdülmelik'in ölümünden kısa bir süre önce öldü. Hişâm hicrî 124 yılında öldü.

Medâinî, İbn Ebü'z-Zinâd'dan naklen [onun] babasının şöyle dediğini nakletti: Âmir b. Abdullah Mer'de[706] konakladı. O sırada Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali ona uğradı ve "Ey Âmir! Maişetin bol olsun!" dedi. Âmir, "Daha doğrusu Mer'de konakladım ve yiyeceklerim daha hoş oldu. Zira Benî Mervân'ın Bâlis'inde[707] konakladım." dedi. Abdullah,

706 Mekke'ye beş mil uzaklıktaki Merrüzzahrân kastedilmektedir.

707 Şu anda Suriye'de Fırat'ın kıyısında bir yerleşim birimidir. Ayrıca bu kelime "hayırsız, şerli kimse" anlamına da gelmektedir.

"Vallahi şayet halam olmasaydı [şimdi] ben Benî Humeyd ve Benî Tüveyt'ten bazıları gibi Mekke vadilerinde olurdum." dedi. Âmir, "Benim de halam olmasaydı [şimdi] ben de Akîl b. Ebû Tâlib'in bazı çocukları gibi Abtah'a atılmış oldurdum." dedi. "Halam" ifadesiyle Abdullah Safiyye'yi, Âmir ise Allah Resulü'nün (sav) kızı Fâtıma'nın annesi Hadîce bt. Huveylid'i kastetmektedir.

Medine'de Abbâd b. Abdullah'ın soyundan gelenler mevcuttur. Abbâd'ın oğlu Yahyâ b. Abbâd b. Abdullah fakih idi, Abdullah b. Ebû Bekir el-Hazmî ve Muhammed b. İshak'tan hadis rivayet etmiştir. Otuz altı yaşında Medine'de öldü.

Ebü'z-Zinâd dedi ki: Onu boyu posu yerinde, tam delikanlı olduğu zaman gördüm. Ondan daha yakışıklı bir genç görmedim. O aynı zamanda mürüvvet sahibi biriydi.

Medine'de Mûsâ b. Abdullah'ın soyundan da gelenler mevcuttur. Asil bir insan olan Sıddîk b. Mûsâ b. Abdullah b. Zübeyr onun çocuklarından biridir.

Abdullah b. Abdullah'ın insanlar içinde babasına en çok benzeyen kişi olduğu söylenirdi. Nesli devam etmiştir.

Dediler ki: Abdullah b. Zübeyr kızlarını kendi kız kardeşlerinin oğullarıyla [yani halalarının oğullarıyla] evlendirdi ve şairin şu sözünü örnek gösterdi:

Tahsis ettim kızlarımı dostlarıma
Rağbet etmedim boy pos ve güzellik sahibine
Ne atıyyelere ne top top elbiselere
Ne de çok uzun ve sağır Sudanlının [değerli] zırhına

Hişâm İbnü'l-Kelbî dedi ki: Mus'ab b. Zübeyr, Ebû Eş'ab et-Tama'ı öldürdü. Eş'ab şöyle diyordu: "Babamın diyetini Zübeyr ailesinden kat kat aldım."

Huveylid b. Esed b. Abdüluzzâ'nın Peygamber'in (sav) eşi Hadîce'nin Dışındaki Çocukları

Avvâm b. Huveylid

Hizâm b. Huveylid

Nevfel b. Huveylid: Annesi Kureyş'in Benî Adî kolundandır. Nevfel'i kâfir iken Ali b. Ebû Tâlib Bedir Savaşı'nda öldürdü. Nevfel b. Huveylid'e "Kureyş'in aslanı" denirdi.

[Nevfel'in oğlu] Esved b. Nevfel b. Huveylid İkinci Habeşistan hicretine katılan müslümanlardandı. Peygamber'in (sav) [hicret ederek] Medine'ye gidişinden sonra o da oraya gitti.

Hizâm'ın Çocukları

Hakîm b. Hizâm: Annesi Züheyr b. Hâris b. Esed b. Abdüluzzâ'nın kızıdır. Adı Fâhime olan bu kadın, oğlu Hakîm'i Kâbe'nin içinde doğurdu.

Hâlid b. Hizâm: Medine'de onun soyundan gelenler vardır. Müslüman olmuş ve İkinci Habeşistan hicretine katılmıştı. Ancak oraya ulaşmadan yolda öldü.

Hakîm b. Hizâm'ın künyesi Ebû Hâlid'dir. Müşriklerle beraber Bedir Savaşı'na katıldı. Öldürülmeden ve esir alınmadan kurtuldu. Hassân b. Sâbit el-Ensârî [onun bu durumu hakkında] şöyle der:

Kaçıp kurtuldu Hakîm, Bedir gününde hızıyla
Kurtuldu A'vec'in[708] *taylarından ilk doğurduğu tayıyla*

Daha sonra Hakîm iyi bir müslüman oldu. Onun ve Cübeyr b. Mut'im'in, Mekke'nin fethinde müslüman olanların efendisi olduğu söylenir. Hakîm b. Hizâm yemininde mübalağa etmek istediğinde "Bedir günü beni kurtaran Allah'a yemin ederim ki!" derdi.

Ebü'l-Yakzân'ın zikrettiğine göre Allah Resulü (sav) Hakîm'e şöyle dedi: "Gerçekten dünya lezzetlidir ve tatlıdır. Her kim ki israfla dünyaya tâlip olursa orada bereket bulamaz." Bundan ötürü Hakîm hiçbir kimseden bir

708 Câhiliye döneminde meşhur olan bir kısraktır. (çev.)

şey kabul etmezdi ve kendisine tahsis edilen atıyyeyi almazdı. Ömer b. Hattâb [onun bu huyunu ifşa ederek] şöyle demişti: "Ey müslümanlar! Ben sizi Hakîm b. Hizâm'ın tutumuna şahit gösteriyorum. [İşte şimdi şahit olun ki] ben onu atıyyesini almaya davet ettiğim halde o bundan kaçınıyor." Hakîm Mekke'deki bir evini 10.000 dirheme satmıştı. Ona "Aldandın!" denilince şöyle dedi: "Câhiliye döneminde ben o evi bir tulum şarap karşılığında aldım. Vallahi siz de benim aldanmadığımı kesinlikle biliyorsunuz. Şahit olun! O evin bedeli Allah yolunda sadakadır. Aldandım mı?" Evin [satış bedelini değil de] kendisini Allah yolunda bağışladığı da söylenir. Bazıları o evin Dârünnedve olduğunu söylediler. Bu büyük bir hatadır. Zira Dârünnedve Benî Abdüddâr'a aitti ve İkrime b. Âmir b. Hâşim el-Abderî tarafından Muâviye'ye satıldı. İkrime'ye "Şeref vesileni sattın!" denilince "Bugün şeref sadece İslâm ve onun etrafında dönen şeylere aittir!" dedi.

Hakîm b. Hizâm dedi ki: "Gerçek cömert, iyilik için harcamalarda cimrilik etmeyen ve bu yolda kendisine isabet edecek zorluklara ve zararlara aldırmayan kişidir." Hakîm 120 yıl yaşadı. Şöyle derdi: "Uzun ömür, insanların seni iyi bir insan olarak anmalarıdır."

Hakîm, Osman'ın şehit edilmesi olayına şahit oldu, defnine ve cenaze namazına katıldı. Akabinde şöyle dedi: "Siz Osman'ın olayında, ileride başka birinde daha büyüğünü görüp de razı olacağınız şeye kızıyorsunuz."

Hakîm dedi ki: "Arkadaşına iyilik yapma konusunda cimrilik eden kimse sadece kendisinin sevap kazanması noktasında cimrilik etmiş olur."

Bana Abdülvâhid b. Gıyâs anlattı, dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme anlattı, dedi ki: Bize Hişâm b. Urve, Urve'den naklen Hakîm b. Hizâm'ın şöyle dediğini anlattı: Allah Resulü (sav) şöyle buyurdu: "En hayırlı sadaka ardında zenginlik bırakan (ihtiyaç fazlasından verilen) sadakadır. Üstteki (veren) el, alttaki (alan) elden daha hayırlıdır. Sizden biriniz [malını harcamaya] nafakasını temin etmekten sorumlu olduğu aile fertlerinden başlasın! Kim insanlardan bir şey istemekten hayâ ederse Allah onu iffetli (haramdan çekinen) biri yapar. Kim insanlara muhtaç olduğunu hissettirmezse Allah ona zenginlik ihsân eder." Abdülvâhid dedi ki: Sonra Ebû Üsâme Hammâd, Hişâm'ın şöyle dediğini söyledi: "Hakîm bir şeye

muhtaç olsa onu hiçbir kimseden istemezdi ve 'Şayet pabucumun bağı kopsa hiç kimseden pabuç bağı istemem!' derdi."

Bana Muhammed b. Sa'd, Vâkıdî'den; o Münzir b. Abdullah'tan; o da Mûsâ b. Ukbe'den naklen Ebû Habîbe'nin şöyle dediğini anlattı: Hakîm b. Hizâm'ın şöyle dediğini duydum: "Allah Resulü (sav) halam Hadîce ile evlendiğinde halam 40 yaşındaydı. Halam benden iki yaş büyüktür. Ben Fil yılından 13 yıl önce doğdum. Otuz üç yaşında iken Ficâr Savaşı'na şahit oldum." Ebû Habîbe, Hakîm'in hicrî 54 ya da 55 yılında öldüğünü söyledi.

Hakîm dedi ki: "Halam Peygamber'den 15 yaş büyüktü."

Vâkıdî dedi ki: Hakîm b. Hizâm Medine'de Belâtü'l-Fâkihe'nin[709] yanında, kuyumcular sokağındaki evinde öldü.

Medâinî, İbn Cu'dübe'nin şöyle dediğini söyledi: Hakîm b. Hizâm, Zûyezen hullelerinden birini 300 dinara satın aldı ve "Buna Muhammed'den başka hiçbir kimsenin lâyık olmadığını düşünüyorum." dedi. Mekke'nin fethinden önce müşriklerle Allah Resulü (sav) arasında oluşan barış ortamında ona (sav) hediye etti. Ancak Allah Resulü (sav) "Şayet ben bir müşrikin hediyesini kabul edecek olsaydım senin hediyeni kabul ederdim!" buyurdu [ve onun hediyesini reddetti.] Bunun üzerine Hakîm o hulleyi satmak için pazara götürdü. Allah Resulü'nün (sav) emriyle söz konusu hulle kendisine alındı. Namaz için çıktığında Hakîm hulleyi onun üzerinde gördü ve Hutay'e'nin Alkame b. Ulâse için söylediği şu beyitini misal getirdi:

Hâkimler bakmaz haklıyı haksızdan ayırmaya
[Dava] açığa çıktıktan sonra, parlak ve meşhur olan âşikârdır zira

Allah Resulü (sav) [bunu duyunca] tebessüm etti ve daha sonra onu mevlâsı Üsâme b. Zeyd b. Hârise'ye giydirdi. Hakîm [onu böyle görünce] "Vay vay! Ey Üsâme! Üzerinde Zûyezen hullesi var, öyle mi?" dedi. Bunun üzerine Allah Resulü (sav) Üsâme'ye şöyle dedi: "Ona de ki: Neden olmasın? Buna ne mani var? Ben senden üstünüm. Babam da senin babandan üstün!"

---

709 Belâtü'l-Fâkihe'nin diğer adı Belâtü'l-Medine'dir. Mescid-i Nebevî ile Medine Çarşısı arasında taşla döşenmiş bir mevkidir. (*Mu'cemü'l-Büldân*, I, 477.) (çev.)

Hakîm b. Hizâm'ın Çocukları

Abdullah b. Hakîm: Annesi Zeyneb bt. Avvâm b. Huveylid'dir.

Hişâm b. Hakîm

Abdullah b. Hakîm: Cemel Savaşı'nda Âişe'nin safında iken öldürüldü. Onun eşi Dahhâk b. Süfyân el-Kilâbî'nin kızıydı. Ondan Osman b. Abdullah b. Hakîm adlı oğlu oldu.

Osman b. Abdullah b. Hakîm'in Çocukları

Abdullah b. Osman b. [Abdullah][710] *b. Hakîm*: Annesi Remle bt. Zübeyr'dir. Osman b. Abdullah b. Hakîm, Amr b. Zübeyr'in dövdüğü kişilerden biridir. Amr'a bundan dolayı kısas cezası tatbik edilmişti. Abdullah b. Osman b. Abdullah b. Hakîm b. Hizâm, Sükeyne bt. Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib ile evlendi. Ondan "Kureyn" dünyaya geldi. Kureyn'in adı Osman'dır ve nesli devam etmiştir. Abdullah b. Osman hakkında şair şöyle der:

En özel soyun en özel kızıyla evlendi o
O kızın babası, son resul Mustafa'nın kızının oğlu
O resul ile kurtardı Allah bütün insanları
Câhiliye'de cehalet kaplamışken insanları
Senin yanında ne kadar değerli ve uyumlu bir eştir o
Onun vâsıtasıyla erdem üstüne erdem kazandın sen

Son mısra şu şekilde de rivayet edilmiştir:

Onun vâsıtasıyla ihsân sahibi Allah'tan ihsân kazandın sen!

Hişâm b. Hakîm b. Hizâm, Allah Resulü'nün (sav) sohbetine mazhar olmuştu. [Böylece ondan bazı hadisler rivayet etmiştir. Meselâ şu hadis onlardan biridir:] Allah Resulü'nün şöyle dediğini rivayet etti: "Şüphesiz ki Allah kıyamet gününde insanlara [dünyada] işkence edenlere azap verecektir."

[İçinde bu hadisin geçtiği başka bir rivayet şöyledir:] Bana Şeybân b. Ferrûh el-Âcurrî el-Übüllî anlattı, dedi ki: Bize Abdülazîz b. Müslim el-Kasmelî anlattı, dedi ki: Bize Hişâm b. Urve babasından, o da

710 Bu isim, yazma nüshada ve tahkikli baskıda sehven atlanmıştır. (çev.)

Hişâm b. Hakîm b. Hizâm'dan şunu nakletti: Hişâm güneşin altında tutulan insanları gördü. Hemen Umeyr b. Sa'd'a varıp "Bunlar nedir?" diye sordu. Umeyr "Cizye vermedikleri için tutulan bir grup!" dedi. Bunun üzerine Hişâm dedi ki: Allah Resulü'nün (sav) şöyle dediğine şahitlik ederim: "Şüphesiz ki Allah kıyamet gününde insanlara dünyada işkence edenlere azap verecektir."

Dediler ki: Umeyr b. Sa'd el-Ensârî Cezîre'nin bir bölümünü yönetiyordu.

İçinde İslâm'ı zaafa uğratacak ve hakka muhalif olacak ya da buna yol açacak bir şey ortaya atıldığı zaman Ömer b. Hattâb şöyle derdi: "Ben ve Hişâm b. Hakîm yaşadıkça bu iş asla olmaz!"

Hişâm b. Hakîm'in nesli devam etmemiştir.

Hâlid b. Hizâm b. Huveylid Habeşistan'a hicret ederken zehirli bir yılan tarafından sokuldu. Onun soyundan gelen ve künyesi "Ebû Osman" olan Dahhâk b. Osman b. Abdullah b. Hâlid b. Hizâm hicrî 153 yılında öldü.

Nevfel b. Esed b. Abdüluzzâ'nın Çocukları

Varaka b. Nevfel, *Adî b. Nevfel* ve *Ubeydullah b. Nevfel*: Küçük yaşta ölmüştür.

Varaka putlara tapmaktan vazgeçip Hıristiyanlığa meyletti. İbrâhim'in dinine tâbi olmak istediği söylenir. Bir gün Bilâl b. Rebâh'ın yanından geçiyordu. Müşrikler kendisine işkence ederken Bilâl "O birdir, O birdir!" diyordu. Bunun üzerine Varaka da "O birdir, O birdir! Evet, söylediğinden yardım iste!" dedi. Bu eserimizde daha önce Varaka hakkındaki rivayetleri ve olayları zikretmiştik. Varaka aynı zamanda şairdi. O şöyle der:

Yaptıklarının karşılığını mı vereyim, yoksa öveyim mi seni? Zira bir kimse ki
Yaptıklarınla över seni, yaptıklarının karşılığını vermiş olur sanki!

Putlara tapmayı bırakan Zeyd b. Amr b. Nüfeyl hakkında şöyle der:

Ey İbn Amr! Doğru yolu buldun, nimete mazhar oldun, [bunu yapmakla] sadece
Sakınmış oldun içi kızgın ateşle dolu olan bir tandırdan!

Adî b. Nevfel'in Çocukları

Zübeyr b. Adî: Hicâz'da onun neslinden gelenler vardır.

Ubeydullah b. Nevfel b. Adî b. Nevfel b. Esed: Harre Savaşı'nda öldürüldü.

Habîb b. Esed b. Abdüluzzâ'nın Tüveyt b. Habîb adında bir oğlu vardır. Tüveyt'in soyundan gelen Osman b. Atâ asil bir insandı. Osman da Amr b. Zübeyr'in kırbaçlattığı kişiler arasındaydı. Mekke'de onların neslinden gelenler mevcuttur. Tüveyt'in annesi Abbas'ın câriyesiydi ve ismi Mecd idi.

Muttalib b. Esed b. Abdüluzzâ'nın Çocukları

Esved b. Muttalib b. Esed ve *Ebû Hubeyş b. Muttalib b. Esed*

Esved'in künyesi "Ebû Zem'a" idi. Müslümanlarla alay edenlerden biriydi. Güçlü idi. Ona dair mâlûmatı bu kitabımızın başında yazdık.

Esved kör oldu ve Bedir Savaşı'na katılmadı. Ancak ona dair daha önce yazdığımız bir şiiri vardır. Bu şiir şöyle başlamaktadır:

Bir kadın ağlar devesinin kaybolmasına
Uykusuzluk mani olur onun uyumasına

Esved b. Muttalib b. Esed b. Abdüluzzâ'nın Çocukları

Zem'a b. Esved, *Hebbâr b. Esved* ve *Hâris b. Esved*

Zem'a b. Esved'in künyesi Ebû Hukeyme idi. Ebû Tâlib b. Abdülmuttalib onun hakkında "O külü/çöplüğü büyük,[711] efendi oğlu efendidir. Bedir Savaşı'nda kâfir iken öldürüldü.

711 Misafirperver ve cömert olmasından kinayedir. Misafiri çok geldiği için ocağı hiç sönmez ve dolayısıyla çok kül çıkar. (çev.)

Muâviye b. Ebû Süfyân dedi ki: Bizim içimizde Zem'a Bizans'ın Hirakl'i gibiydi. Ona [yolculara yiyecek yetiştirdiği için] "binicinin (yolcunun) azığı" denirdi. Abdullah, Akîl, Vehb ve Yezîd Zem'a'nın çocuklarıdır. Akîl Bedir Savaşı'nda kâfir olarak öldürüldü ve nesli devam etmedi.

Yezîd b. Zem'a Habeşistan'a hicret edenlerdendir. Huneyn Savaşı'nda şehit düştü. Tâif Savaşı'nda şehit düştüğü de söylenmektedir.

Abdullah b. Zem'a [muhasara sırasında] Osman'ın evinde idi ve onu savunmak için çarpıştı. Peygamber (sav) vefat ettiğinde Abdullah on beş yaşındaydı. Abdullah, Peygamber (sav) [son hastalığında] "Ebû Bekir'e söyleyin, namazı kıldırsın!" dediğinde insanların içine çıkıp [Ebû Bekir'i göremeyince] namaz kıldırma emrini Ömer'e söyleyerek ona tevdi eden kişidir.

Yezîd b. Abdullah b. Zem'a b. Esved, Abdullah b. Zem'a'nın çocuklarından biridir. Yezîd'in annesi Zeyneb bt. Ebû Seleme b. Abdülesed el-Mahzûmî, ninesi Allah Resulü'nün eşi Ümmü Seleme'dir. Yezîd Harre Savaşı'na katıldı, yakalandı ve Müslim b. Ukbe'ye getirildi. Müslim ona tam bir köle olmak kaydıyla onu [halife] Yezîd'e biat etmeye çağırdı. Yezîd bu davete "Ben Peygamber'in (sav) amcasının oğlu olduğum halde Yezîd'e Allah'ın kitabı ve Allah Resulü'nün sünneti istikametinde biat edeceğim, öyle mi?" diye cevap verince Müslim onu öne çıkarıp boynunu vurdu. Şam ordusu Mekke'ye yönelince Müslim [yolda] öldü ve Müşellel'de[712] defnedildi. [Bunu öğrenen] Yezîd'in ümmüveled olan bir câriyesi ücretle tuttuğu gençlerle birlikte oraya gitti, Müslim'in kabrini açtı, onun naaşını çıkarıp [Yezîd'in kanının yerde kalmadığını gösterircesine] astı.

Abdullah b. Zem'a'nın diğer bir çocuğu Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Zem'a b. Esved'dir. Bunun nesli devam etmiştir. Kızı Hind bt. Ebû Ubeyde, Ebü'l-Yakzân'ın zikrettiğine göre Abdullah b. Hasan b. Hasan'ın eşiydi. Hind'in bu evlilikten Muhammed ile İbrâhim adında iki oğlu olmuştu. Ebû Ubeyde asil, cömert, misafirlerine ve kendisine gelen kardeşlerine çok fazla yemek ikram eden biriydi. Ondan hadis rivayet edilmiştir. İbrâhim b. Hişâm el-Mahzûmî, Hişâm'dan önce Medine valisi iken Ebû Ubeyde

712 Kudeyd'e inilen dağdır.

ile karşılaştı. İbrâhim ona kendisini güvendiği [güvenli] bir yere götürecek yolu sordu. Ebû Ubeyde "Şu yere git! Ardından da Mahzûm'un burnunun doğrultusuna git!" deyince İbrâhim de "Hayır, Zem'a'nın burnunun doğrultusuna!" dedi. Ebû Ubeyde bu cevaba güldü.

Dediler ki: İbrâhim güneşin doğuşuyla birlikte -hatta fecrin doğuşuyla birlikte olduğu da söylenir- Ebû Ubeyde'nin evine gitti ve onun yanına varıp "Vallahi ben açım. Hazırda bir şey var mı?" dedi. Ebû Ubeyde mutfağında hazır olan kellelerin tandırda pişirilmesini emretti. [Kelleler pişirildi ve] İbrâhim'e ikram edildi. İbrâhim bu yemeği yedi. Sonra ona Ebû Ubeyde'nin evinde hazırlanmış olan helva takdim edildi. [Günün en erken saatinde böyle muhteşem bir ikramı tadan ve hayret eden] İbrâhim "Ben bu adamdan daha cömert birini görmedim!" dedi. Ona "Kelleler dün misafirleri için kestiği koyunların kelleleriydi. Helva ise zaten onun evinden hiç eksik olmaz!" denilince İbrâhim "Vallahi bu gerçekten hayret edilecek bir şey!" dedi.

Kebîr b. Abdullah da onlardandır ve nesli devam etmiştir. [Örneğin] onun soyundan gelen Ebü'l-Bahterî Vehb b. Vehb b. Rükâne, Benî Abdülmuttalib b. Abdümenâf'tandır. Ebü'l-Bahterî Halife Hârûnürreşîd'in kadısıydı. Sonra onu Medine'ye vali olarak atadı. Ondan hadis [rivayet edilip] alınıyordu. Hatta bu konuda o bazı büyüklerin arasına girmişti. Onun bir güvercini vardı ve onu yarışa sokuyordu. [Bu tutumuna delil getirme sadedinde] Allah Resulü'nün (sav) şöyle buyurduğunu söylerdi: "Yarış sadece at, deve ve kuşlarla yapılır." Rivayetlerine değer verilmemiş ve kitapları kusurlu kabul edilerek eleştirilmiştir.

Kelbî dedi ki: Abdullah b. Vehb b. Zem'a Harre Savaşı'nda öldürüldü. Onun oğlu Yâkûb b. Abdullah b. Vehb b. Zem'a Ebû Muhammed muhaddis idi ve [Halife] Ebû Ca'fer Mansûr'un son dönemlerinde öldü.

Hebbâr b. Esved b. Muttalib, Allah Resulü'nün (sav) kızı Zeyneb'e [hicret etmek üzere] Mekke'den Medine'ye giderken [yolda] mızrakla saldıran ve bebeğinin düşmesine sebep olan kişidir. Bu olayı "Allah Resulü'nün Çocukları" konusunda zikretmiştik. Allah Resulü (sav) [bu olayı duyunca Hebbâr'ın yakalanması ve cezalandırılması için] bir seriyye gönderdi ve

"Şayet onunla karşılaşırsanız onu iki odun yığınından oluşan ateş kümesine atın ve yakın!" dedi. Sonra [bu fikrinden vazgeçerek] şöyle buyurdu: "Fesübhânallah! Onu Allah'ın azabıyla mı cezalandıracağım? Onunla karşılaşırsanız önce elini, sonra ayağını kesin!" Seriyye onunla karşılaşmadı. [Mekke'nin fethinden sonra] Hebbâr [bir ara Medine'de Allah Resulü'nün (sav) huzuruna] geldi. Bir adamla birbirlerine sövüyorlardı. [Durumu arz edince] Peygamber (sav) ona "Sana sövene sen de söv!" dedi.

İsmâil b. Hebbâr, Hebbâr'ın çocuklarından biridir. Annesi ümmüveleddir.

Dediler ki: İsmâil b. Hebbâr ile Mus'ab b. Abdurrahman b. Avf ez-Zührî Medine'de bir hamamda buluştular. İbn Hebbâr erkeklere karşı yılışıktı. Mus'ab'ın kıçı büyük, vücudu güzeldi. İsmâil eliyle Mus'ab'ın kalçalarını ve sırtını sıvazladı. Kıçının büyüklüğüne hayret etti ve "Kadınlar bile senin taşıdığın [bu kıçtan] daha küçüğünü taşır!" dedi. Mus'ab o an içindekini dışa vurmasa da bu davranışından dolayı ona kinlendi. Onunla şakalaştı. Böylece İsmâil [onun gücenmediği konusunda] emin oldu. Sonra Mus'ab yanında Muâz b. Ubeydullah b. Ma'mer et-Teymî ve Ukbe b. Ca'vene el-Leysî -Hâlid b. Ca'vene olduğu da söylenir- olduğu halde ona geldi ve onu hurmalık bir alan olan "Haşşü Talha"ya (Talha'nın bahçesi)[713] çağırdı. İsmâil ertesi gün onunla beraber gidebileceğini söyledi. Sonra [ertesi gün] gün ağarırken Mus'ab ona "Ebû Zeytûne" adlı bir hizmetçisiyle haber gönderip toplanmak için bahçeye gelmesini istedi. Mus'ab'ın istediği yerde toplandıkları zaman Mus'ab ayağa kalktı ve bir hurma ağacına yöneldi. Keskin bir kılıcı o ağaca gizlemişti. Kılıcı aldı ve İsmâil'e saldırdı. Bu sırada ona Teymî, Leysî ve Ebû Zeytûne yardım etti. Onların da yardımıyla Mus'ab İsmâil'i öldürdü ve cinayeti sakladı. Mus'ab'ın onu "Haşşü Ebû Zühre"ye (Ebû Zühre'nin bahçesi) çağırıp orada öldürdüğü de söylenir. Akabinde Mus'ab, kardeşi Humeyd b. Abdurrahman'ın yanına geldi. Ona İsmâil'e yaptıklarını ve onu öldürdüğünü anlattı. Humeyd hemen kardeşinin üzerindeki elbiseleri çıkardı ve yanmakta olan bir tandıra attı. Ona başka giysiler giydirdi. Onunla birlikte sabah namazına gitmeden önce ona "Sen birinin sanki katillerle berabermiş gibi 'Şöyle şöyle olmuş.'

713 Medine'de bir mevkidir. (çev.)

dediğini duyacaksın. Bu seni asla korkutmasın ve yüzünün rengini değiştirmesin/benzin atmasın!" dedi. İnsanlar İsmâil b. Hebbâr'ın katlini konuşup duruyorlar ve cinayeti Mus'ab'ın, kardeşi Humeyd ile birlikte işlediğini düşünüyorlar, Humeyd hakkında yalan söylüyorlardı. Bu arada İsmâil b. Hebbâr'ın kardeşi [camide cemaatle kılınan] her namazın ardından ayağa kalkıp "Kardeşim hakkında bilgisi olup da bana söylemeyen adamı Allah'a havale ediyorum!" diye sesleniyordu. [Yine böyle bir nidâsının ardından] Kureyş'ten Abdullah b. Mutî' el-Adevî ayağa kalktı ve "Ey Allahım! Onun olayını sen de biliyorsun, biz de biliyoruz!" deyince İsmâil'in kardeşi ona hemen "Katil kim?" dedi. O da "Mus'ab b. Abdurrahman!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Abdullah'ı Mervân'ın huzuruna çıkardılar. Ancak Abdullah bu kez sözünden caydı. Ebû Zeytûne'yi alıp Mervân'ın huzuruna çıkardılar. Önce cinayeti inkâr etti. Dövülünce ikrar etti. Sonra tekrar inkâr etti. "Dövüldüğü zaman ikrar ettiği için [zorlama sonucu olduğundan] bununla hüküm kesinleşmez!" denildi. Derken İsmâil'in kız kardeşi Abdullah b. Zübeyr'e birini gönderip olayı ona duyurdu. Abdullah b. Zübeyr, kardeşi Münzir b. Zübeyr ve Benî Esed b. Abdüluzzâ'nın bazı seçkin mensupları bineklerine atlayıp Şam'da bulunan Muâviye'ye gittiler. Bazıları Muâviye'nin o sırada hac için Medine'ye geldiğini; Abdullah, Münzir ve beraberindekilerin orada onunla buluştuklarını söylerler. Muâviye bu dava hakkında şöyle bir hüküm verdi: "Benî Esed b. Abdüluzzâ'dan on kişi onu Mus'ab'ın öldürdüğüne dair Allah'ın adıyla 50 yemin edecek! Şayet bu şekilde yemin ederlerse Mus'ab hakkında kısas isteme hakkına sahip olurlar. Şayet onlar bu yeminden kaçınırsa bu kez Benî Zühre'den on kişi İsmâil'i Mus'ab'ın öldürmediğine ve onu kimin öldürdüğünü bilmediklerine dair Allah'ın adıyla yemin edecek!" Abdurrahman b. Avf'ın ailesinden bazıları dedi ki: Mus'ab hakkında kısas hakkına sahip olmak maksadıyla yemin etmek için şunlar seçildi: Misver b. Mahreme, Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın oğulları, Hasan, Hüseyin, Abdullah b. Ca'fer, Yezîd b. Muâviye, Mervân b. Hakem, Saîd b. Âs ve Amr b. Osman b. Affân. Bu kişilerden [Muâviye'nin huzuruna] gelenler "Neden Benî Zühre değil de biz yemin ediyoruz?" deyince yemin etme sorumluluğunu Benî Zühre'ye yükledi. Bunun üzerine Mus'ab "Vallahi ben asla yalan yere yemin etmem!" dedi ve Makam'ın

yanında [İsmâil'i öldürmediğine dair] 50 defa yemin etti. Benî Zühre'den on kişi de İsmâil'in katilini bilmediklerine dair yemin ettiler.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: İsmâil b. Hebbâr'ın kız kardeşi şöyle dedi: "Kardeşim Ebû Fâid'i -İbn Hebbâr'ı kastediyor- Mus'ab ile yanındaki üç kişiden başkası öldürmedi. Mus'ab'ın hizmetçisi Ebû Zeytûne bir gece vakti gelip kardeşimi çağırdı. [Kardeşim onunla birlikte gitti ve] bir daha dönmedi." [Onun bu beyanına dayanarak] Mervân Ebû Zeytûne'yi yakalattı ve dövdü. Ebû Zeytûne dövülürken cinayeti ikrar ediyor, sopa üzerinden kalkınca "Vallahi ben öldürmedim! Sadece sopadan dolayı ikrar ettim!" diyordu. [Bir sonuç çıkmayınca] İsmâil'in kız kardeşi Abdullah b. Zübeyr ve Münzir b. Zübeyr'e haber gönderip olayı onlara duyurdu ve şöyle dedi:

Sözünde duran Ebû Bekir'e[714] *söyle!*
Ve ormanın avcı aslanı Münzir'e[715] *söyle!*
Dik durun! Feda olsun size annem ve doğurdukları
Asla meyletmeyin rezalete, utanca ve ayıba!

[Bu rica üzerine] Abdullah b. Zübeyr ve Münzir b. Zübeyr Muâviye ile görüşmek için Şam'a gittiler. Hac için geldiğinden dolayı onunla iki mescit arasında buluştukları da söylenir. Bu işi onunla konuşunca Muâviye "Mus'ab ve onunla birlikte Benî Zühre'den on kişi Mus'ab'ın İsmâil'i öldürmediğine dair yemin edecek!" diye hüküm verdi. Akabinde Mus'ab yemin etti. [Diğerleri de toplam] 50 defa yemin ettiler. Yemin edenler arasında Abdurrahman b. Avf'ın üç oğlu Muhammed, Ebû Üsâme ve Humeyd, Misver b. Mahreme ile Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın oğulları vardı. Mus'ab "İbn Hebbâr'ı ben öldürmedim!" diye yemin etti. Diğerleri onu kimin öldürdüğünü bilmediklerine dair yemin ettiler. Böylece ayrıldılar ve dava düştü. İbn Kays er-Rukayyât [bu hususla ilgili olarak] şöyle dedi:

Gece gelen hiçbir davetçiye asla icâbet etmeyeceğim!
Zira aldanmaktan korkuyorum İbn Hebbâr'ın aldanması gibi
Toz toprak içinde onu bahçede dolaştırarak geceledilerler
[Bu yapılan] amca oğluna ve komşuya ne kötü bir hediye!

---

714 Künyesi Ebû Bekir olan Abdullah b. Zübeyr'i kastetmektedir. (çev.)
715 Münzir b. Zübeyr'i kastetmektedir. (çev.)

İbnü'z-Zübeyr'in şöyle dediği de söylenir: "Mus'ab, Teym kabilesine mensup bir kişi ve Kinâne kabilesine mensup bir kişi yemin etsin!" Onun bu sözüne binaen [adı geçenlerin] hepsi yemin etti. Heysem b. Adî dedi ki: Esed kabilesi mensuplarına "Arkadaşınızı Mus'ab'ın öldürdüğüne dair yemin edin!" denilince onlar "Yemin inkâr edenlere düşer!" dediler. Bunun üzerine Zühre kabilesine mensup olanlar yemin ettiler.

Bazı Medineliler dediler ki: İş karışıp da içinden çıkılmaz bir hale gelince suçlananlara yüzer kırbaç vuruldu ve bir yıl hapse atıldılar. Bir yıl dolunca hapisten çıkarıldılar. En iyisini ve en doğrusunu Allah bilir.

Hebbâr b. Esved'in diğer bir oğlu Sa'd b. Hebbâr'dır. Sa'd, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın kız kardeşi Ümmü'l-Hakem'in oğlu Abdurrahman b. Abdullah es-Sekafî'nin[716] yakın arkadaşıydı. Onunla beraber içki içer ve eğlenirlerdi. Hârise b. Bedr el-Gudânî, Abdurrahman b. Abdullah es-Sekafî hakkında şöyle der:

Gündüzü âdil olmayan hükümler içinde
Gecesinde Sa'd b. Hebbâr ile eğlence peşinde
Ayıplanır arkadaşları, onun mutlu olduğu şeyle
Kadeh kadeh alıp tekrar tekrar içmekle
İnsanlar duymaz onların seslerini, zira kısıktır sesler
Mağaradaki arıların uğultusu gibi bir uğultudur o sesler
Topluluk yorgun düştü, zarar gördü onlar
Bineklerin teşvik edilmesiyle, halbuki yolcu değil onlar
Uyumaz onlar, uyuklama bile yok gözlerinde
Gecenin tamamı, içinde sürekli yürünen bir gece

Hâris b. Esved b. Muttalib ise Bedir Savaşı'nda kâfir olarak öldürüldü.

Ebû Hubeyş b. Muttalib b. Esed b. Abdüluzzâ'nın çocuklarından biri Sâib b. Ebû Hubeyş'tir. Sâib cömert, vakarlı ve değerli bir şahsiyetti. [Babası] Ebû Hubeyş Hicr'den hiç ayrılmazdı. Bu nedenle Hicr'e "Ebû Hubeyş'in çadırı" denirdi. Ömer b. Hattâb şöyle dedi: "Sâib b. Ebû Hubeyş dışında soyunda bir arıza/belirsiz bir halka olmayan hiç kimse yoktur." Mus'ab b. Zübeyr onun bir kızıyla 100.000 dirhem mehir karşılığında

716 İçki içmesiyle meşhur olmuş Kûfe kadılarından biridir. (çev.)

evlendi. [Ölmeden önce] yaşı büyüktü. Ömer'den bazı rivayetler naklet-miştir.

Huveyris b. Esed b. Abdüluzzâ'nın çocuklarından biri, şair Osman b. Huveyris'tir. Osman Kureyş'e muhalif biriydi. Oğlu Hâris b. Osman b. Huveyris Bedir Savaşı'nda kâfir iken esir düşmüştü.

Vâkıdî ve başkaları dediler ki: Osman b. Huveyris b. Esed b. Abdüluzzâ putlara tapmayı reddetti ve [Hıristiyanlığı tercih etti.] Hıristiyan olarak öldü. Kayser'in huzuruna vardı. [Onunla tercüman vâsıtasıyla konuşur-ken] tercüman onun sözlerini çarpıtıyordu. Bundan ötürü Kayser'in ya-nında istediği ilgiyi göremedi. Osman bir gün yolda dolaşırken ansızın Rum kılıklı bir adamın Arapça konuştuğunu ve bir şiirden bir beyit oku-duğunu duydu. Ona dönüp "Be adam! Sen benim dilimi konuşuyorsun, kimsin sen?" dedi. Adam "Benî Esed b. Huzeyme'den biriyim! Duyduğu-nu gizle!" diye cevap verdi. Akabinde Osman Kayser'in kendisine kaba davranışından söz edince adam "Ben senin haberini almıştım. Bu durum tercümandan kaynaklanıyor!" dedi. Sonra Osman [tekrar gitti ve] Kay-ser'in huzuruna çıktı. Kayser onun için [o ilk] tercümanı çağırdı. Osman tercümana "Krala de ki: Yalancı, günahkâr ve haindir!" dedi. Tercüman "Ne?" dedi. Ancak Osman [o andan itibaren konuşmayı bırakıp] söylede-ği sıfatların tercümanda bulunduğunu göstermek amacıyla onun yakası-na yapıştı. Bunun üzerine Kayser "Bu Arap'ın anlatacakları var!" diyerek başka bir tercüman çağırdı. Bu tercüman Osman'ın sözlerini çarpıtmadan tercüme ederek Kayser'e aktarıyordu. Osman Kayser'e şunu söyledi: "Ben kral için/sizin adınıza Kureyş'e cizye verme mükellefiyeti getirmek istiyo-rum. Ticaret için her yıl Şam'a geldiklerinde bu cizyeyi ödesinler!" Kayser onun bu teklifine "Düşündüğünü yap!" diye cevap verdi. Sonra Osman Mekke'ye geldi. Kureyş ve diğer kabilelere dedi ki: "Kayser kendisine vergi ve haraç vermenizi emrediyor. Aksi takdirde Şam ticaretinize engel olacak." Osman'ı tartaklayıp kovdular, onun dinini ve yaptığı işi ayıpladılar. "Allah sana ve yaptığın işe lânet etsin!" dediler. Ona en sert davranan Ebû Uhay-ha Saîd b. Âs b. Ümeyye ile Velîd b. Mugîre idi. Daha sonra Saîd b. Âs,

Ebû Züeyb[717] Hişâm b. Şu'be b. Abdullah b. Ebû Kays b. Âmir b. Lüey ile birlikte Şam'a gitti. Ebû Züeyb, Saîd'in kız kardeşinin oğluydu. Onların ardından Osman Kayser'e koştu ve "Şu iki adam bana itiraz ettiler, Kureyş'in senin emrettiğin cizye ve vergiyi vermemelerini sağladılar." dedi. Bu beyan üzerine Kayser onların ikisini de hapsetti. Ardından Velîd b. Mugîre başka bir kafile içinde [Şam'a] geldi. Osman hemen onların haberini de Kayser'e yetiştirdi. Kayser ikinci kafiledekileri de [cezalandırmak üzere] hapisteki Saîd b. Âs ve Ebû Züeyb'in yanlarına gönderdi. Ebû Züeyb Kayser'in hapishanesinde öldü. Sonra Osman diğerlerinin çıkması için Kayser ile görüştü. Bu görüşmeden sonra Kayser onları serbest bıraktı. Bu olayla ilgili olarak Ervâ bt. Hâris b. Abdülmuttalib şöyle dedi:

Ulaştır yanındaki mektubu amcamın oğullarına
Şöhret ve asalet sahibi Harb'e ve Affân'a
Rebî'a'nın oğullarına ve ismi Âs olanlara
Araplar'ın efendileri olan Benî Abdüşems'in bütün mensuplarına
Görüyorum ki oturuyorsunuz evlerinizde, ne oluyor bana?
Oysa içinizde komşuya ve akrabaya en çok yardım eden biri
İşte o Ebû Uhayha! Kralın emrindeki hapishanede
Şam'da, suçsuz ve suç işleme şüphesi bile olmadığı halde
Şayet onun gibi hapishanede olsaydı içinizden biri
Görürdünüz ki o sizin için en çok üzülen ve dövünen biri
Ona yardımdan sizi engelleyen ve geri bırakan şey
Alçak bir kula[718] *köle*[719] *olmasıdır onun, işte bu acı gerçeklerden biri!*
Şayet asalet varsa sizin soyunuzda
Hüzünden zayıflatırdı sizi, başınıza gelen bu belâ! Sözümde yalan yok asla!

Amr b. Esed, Hadîce bt. Huveylid'i Allah Resulü (sav) ile evlendiren kişidir. Amr Hadîce'nin amcasının oğludur.

Abdullah b. Humeyd b. Züheyr b. Hâris b. Esed, Hâris b. Esed'in soyundan gelenlerden biridir. Abdullah Uhud Savaşı'nda kâfir olarak

717 Bu isim bazı kaynaklarda "Zi'b" diye geçmektedir.
718 Kayser'i kastetmektedir. (çev.)
719 Ebû Züeyb'i kastetmektedir. (çev.)

öldürüldü. Bazıları onun Bedir Savaşı'nda kâfir olarak öldürüldüğünü söylerler.

Abdullah b. Ma'bed b. Humeyd Cemel Vakası'nda öldürüldü. Benî Tüveyt b. Habîb b. Esed b. Abdüluzzâ ile Benî Humeyd b. Züheyr'e "et-Tüveytât ve el-Humeydât" denilir. [Bu tabiri ilk defa] Abdullah b. Abbas yaptığı bir konuşmada kullanmıştı.

İbnü'l-Kelbî dedi ki: Amr b. Ümeyye b. Hâris b. Esed b. Abdüluzzâ Habeşistan'a hicret etmiş ve orada ölmüştür.

Hâris b. Esed b. Abdüluzzâ'nın soyundan gelenlerden biri, Ebü'l-Bahterî yani Âs b. Hişâm b. Hâris b. Esed'dir. Bedir Savaşı'nda kâfir olarak öldürüldü. Onu Mücezzer b. Ziyâd öldürdü. Bu konuyu bu eserimizde daha önce yazmıştık. Annesi Benî Abdüddâr b. Kusay'dandır. Ebü'l-Bahterî'nin çocukları "Biz meleklerin öldürdüğü kişinin oğluyuz!" diyorlardı. Onlardan biri Mus'ab b. Zübeyr'in oğluna "Ben meleklerin boynunu vurarak öldürdüğü kişinin oğluyum!" dedi. Mus'ab'ın oğlu Ömer b. Mus'ab, Zübeyr'i ve o kişiyi öldürdüğü anı kastederek ona şu cevabı verdi: "Ben de meleklerin kendisine yardım ettiği kişinin oğluyum! Senin [övündüğün] o atan öldürülenlerin en kötüsüydü." İbn Ebü'l-Bahterî, [İbn Mus'ab'a] "Ben Bathâ'yı kapatan kişinin oğluyum!" deyince İbn Mus'ab "Senin baban orayı silâhıyla kapattı, benim babam mızrağıyla açtı!" diye karşılık verdi.

Ebü'l-Bahterî'nin çocuklarından biri Esved b. Ebü'l-Bahterî'dir. Kureyş'in en sert simalarından biriydi. Cemel Vakası'na Âişe'nin safında katıldı. Oğlu Abdurrahman b. Esved İbnü'z-Zübeyr ile birlikte hareket ediyordu. Zübeyr'in kızı onun eşiydi. Abdurrahman, [Abdullah] İbnü'z-Zübeyr'e [kardeşi] Amr b. Zübeyr konusunda da yardım edenlerdendi. Hatta kardeşi [Abdullah b. Zübeyr] Amr'ı haklarını almaları için insanların huzuruna çıkardığında onu Abdurrahman öldürmüştü. Medine'de Ebü'l-Bahterî'nin çocuklarının soyundan gelenler mevcuttur.

Kelbî dedi ki: Esved b. Ebü'l-Bahterî'nin soyundan gelenlerden biri şu beyitin sahibi olan Talha b. Abdurrahman b. Abdullah b. Esved'dir:

Benim dedem Ali'dir, Ebü'l-Bahterî'dir
Talha et-Teymî ve Esved'dir

Talha'nın annesi, Saîd b. Esved b. Ebü'l-Bahterî'nin kızıdır. Annesinin annesi Fâtıma bt. Ali b. Ebû Tâlib'dir.

Saîd b. Ebü'l-Bahterî yakışıklı bir adamdı. Kadının biri onun için şöyle der:

Ah! Keşke satsam ben bileğimdeki ve pazumdaki bilezikleri anında
Saîd b. Esved'e bir günlük bakış karşılığında

Dediler ki: Urve'nin yetimi olan ve Benî Esed b. Abdüluzzâ b. Kusayy'a mensup Ebü'l-Esved Muhammed b. Abdurrahman b. Nevfel muhaddis idi. Benî Ümeyye'nin (Emevîler) son sultanının döneminde öldü.

Benî Kusay b. Kilâb'ın soyu burada bitti.

DİZİN

A

A'şâ b. Ebû Rebîa 247, 460
A'şâ b. Şeybân 230
A'şâ Hemdân 108, 294, 296, 301, 303, 304, 339, 366, 388, 419, 435, 440, 461
A'yen b. Lebeta b. Ferezdak 867
Abâdân 374
Abbâd 10, 19, 24, 29, 46, 47, 90, 104, 145, 165, 173, 187, 214, 277, 278, 279, 310, 340, 343, 358, 360, 374, 393, 399, 419, 425, 427, 428, 429, 430, 431, 433, 434, 483, 485, 486, 494, 495, 498, 588, 617, 634, 637, 638, 639, 649, 696, 697, 736, 813, 842, 909, 1125, 1142, 1143, 1145, 1174, 1198, 1201
Abbâd b. Husayn 19, 24, 29, 90, 104, 173, 214, 277, 278, 279, 310, 340, 374, 399, 419, 425, 427, 428, 430, 431, 434, 696, 697
Abbâd b. Husayn el-Habatî 277, 340, 428, 697
Abbâd b. Mansûr en-Nâcî 637
Abbâd b. Musa 343
Abbâd b. Ziyâd 165, 358, 483, 485, 494, 495, 498
Abbâd el-Me'âfirî 10, 813
Abbas b. Abdullah 166
Abbas b. Hişâm el-Kelbî 34, 48, 81, 106, 111, 209, 211, 237, 241, 291, 303, 515, 522, 534, 564, 574, 620, 632, 648, 658, 672, 680, 1146
Abbas b. Mirdâs 234, 1055
Abbas b. Velîd 348, 417, 480, 708, 712, 717, 721, 740, 750, 757, 771, 830, 917, 922, 929, 949, 952, 954, 956, 961, 962, 964, 965, 968, 975
Abbas b. Velîd b. Abdülmelik 708, 757, 771, 830, 917, 922, 961, 975
Abbas b. Velîd en-Nersî 348
Abbas en-Nersî 588
Abd b. Ma'mer 430
Abde bt. Abdullah b. İsvâr b. Yezîd b. Muâviye 820
Abderî 863, 1156, 1161, 1203
Abdullah b. Abbas 115, 182, 238, 256, 261, 343, 477, 633, 743, 792, 864, 892, 899, 981, 1077, 1078, 1167, 1199, 1216
Abdullah b. Abdüla'lâ 509, 510, 749, 753, 775, 920, 921
Abdullah b. Abdülmelik 193, 215, 242, 327, 467, 494, 982
Abdullah b. Abdülmelik el-Ûzî 467
Abdullah b. Abdurrahman b. Ebû Bekr 26, 581
Abdullah b. Âmir b. Küreyz 696, 743, 794, 864, 1094, 1112, 1120
Abdullah b. Âmir b. Misma' 311, 312
Abdullah b. Amr b. Osman 22, 142, 181, 199, 208, 209, 477, 478, 509, 645, 647, 653, 742, 743, 756, 773, 795, 796, 876, 1013, 1059, 1061, 1194, 1195, 1200
Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân 478, 645, 653, 742, 743, 773, 1013, 1059
Abdullah b. Avf b. Ebû Avf 528
Abdullah b. Ayyâş 220, 859, 870, 897
Abdullah b. Bekr es-Sehmî 196
Abdullah b. Câfer Abdülmelik b. Mervân 228, 253
Abdullah b. Câfer b. Ebû Tâlib 493, 620, 622
Abdullah b. Câfer ez-Zührî 646
Abdullah b. Cârûd 273, 274, 275, 277, 278, 279, 280, 281, 284, 287, 703, 744
Abdullah b. Derrâc 126
Abdullah b. Ebû Ferve 22, 89, 97, 1187
Abdullah b. Enes b. Mâlik el-Ensârî 284
Abdullah b. Erîm 40
Abdullah b. Fâid 135, 232, 261, 372
Abdullah b. Fedâle el-Ezdî 278
Abdullah b. Gâlib el-Cehdamî 322
Abdullah b. Hâlid b. Esîd 7, 24, 25, 91,

95, 106, 111, 116, 187, 218, 237, 264, 279, 291, 357, 359, 360, 386, 392, 393, 397, 418, 422, 475, 477, 492, 509, 515, 634, 693, 796
Abdullah b. Haşrec el-Ca'dî 423
Abdullah b. Hilâl el-Hecrî 684
Abdullah b. İbâd 149, 1050
Abdullah b. İshak b. Eş'as 7, 115, 322, 327, 354, 375
Abdullah b. Kâmil eş-Şâkirî 38
Abdullah b. Kays b. Mahreme 139, 214, 1144
Abdullah b. Kays el-Cehdamî 392
Abdullah b. Kays er-Rukayyât 101, 652
Abdullah b. Kirmân el-Cehdamî 471
Abdullah b. Ma'bed 11, 1070, 1071, 1216
Abdullah b. Mes'ade 59, 242, 253
Abdullah b. Mes'ade el-Fezârî 242
Abdullah b. Muâviye b. Abdullah b. Câfer b. Ebû Tâlib 620
Abdullah b. Muâz 374, 589
Abdullah b. Mutî 14, 138, 360, 477, 796, 1059, 1061, 1211
Abdullah b. Mübârek 15, 375, 551, 570, 581, 588, 1094
Abdullah b. Mutî' el-Adevî 138, 360, 1211
Abdullah b. Nu'mân ed-Devsî 183
Abdullah b. Osman b. Ebü'l-Âs es-Sekafî 370, 433, 1198
Abdullah b. Ömer 9, 11, 122, 132, 133, 144, 181, 182, 199, 209, 494, 508, 521, 544, 572, 602, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 627, 629, 630, 631, 633, 634, 636, 637, 638, 705, 743, 774, 807, 943, 977, 978, 979, 1021, 1022, 1026, 1029, 1035, 1038, 1080, 1116, 1123, 1137, 1200
Abdullah b. Ömer b. Abdülazîz 9, 620, 621, 625, 633, 634, 637, 977, 978, 979, 1022, 1080
Abdullah b. Rezâm 286, 368
Abdullah b. Riyâh el-Ensârî 161
Abdullah b. Sabbâh 7, 432
Abdullah b. Sabbâh ez-Zimmânî 7, 432
Abdullah b. Safvân 138, 196
Abdullah b. Safvân b. Ümeyye el-Cumahî 138
Abdullah b. Sâlih 33, 258, 267, 306, 351, 362, 383, 516, 532, 538, 543, 544, 566, 568, 570, 606, 640, 782, 847, 851, 855, 858, 866, 878, 907, 946, 1175, 1190
Abdullah b. Sâlih b. Müslim el-İclî 258, 544
Abdullah b. Sâlih el-İclî 267, 306, 351, 362, 383, 516, 538, 543, 570, 606, 640, 847
Abdullah b. Şeddâd b. Hâd el-Kinânî 99
Abdullah b. Selm 224, 226, 243, 261, 562, 577, 765, 808
Abdullah b. Selm el-Fihrî 224, 808
Abdullah b. Şerîk el-A'ver 371
Abdullah b. Şeybe 834, 1156
Abdullah b. Şibl el-Becelî 419
Abdullah b. Umeyr el-Leysî 106, 178, 420, 433
Abdullah b. Umeyr el-Leysî A'ver 178
Abdullah b. Üseyd el-Kilâbî 822
Abdullah b. Yahyâ b. Amr b. Şürahbîl b. Amr b. Esved el-Kindî 11, 1049
Abdullah b. Yezîd b. Câbir 571
Abdullah b. Yezîd b. Esed b. Kürz 46, 224, 882
Abdullah b. Yezîd b. Esed b. Kürz el-Kuşeyrî 224
Abdullah b. Yezîd b. Muâviye b. Ebû Süfyân 474, 756, 982
Abdullah b. Yezîd b. Mugaffel 42, 319, 326
Abdullah b. Yezîd el-Ensârî 13
Abdullah b. Yezîd el-Hatmî 7, 13, 355
Abdullah b. Yezîd el-Hilâlî 52, 996
Abdullah b. Zeyd el-Hakemî 217
Abdullah b. Zübeyr 5, 13, 14, 15, 17, 18, 20, 23, 24, 29, 46, 51, 54, 59, 82, 89, 92, 93, 94, 96, 105, 106, 107, 108, 113, 116, 117, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128,

129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 148, 155, 157, 158, 160, 165, 167, 174, 175, 178, 181, 182, 183, 190, 196, 198, 199, 200, 208, 236, 243, 253, 254, 256, 258, 263, 268, 269, 273, 282, 357, 363, 364, 497, 801, 1103, 1169, 1170, 1173, 1174, 1175, 1181, 1184, 1188, 1189, 1192, 1194, 1195, 1196, 1197, 1198, 1201, 1211, 1212, 1216
Abdullah b. Zübeyr el-Esedî 29, 268, 269
Abdullah b. Züheyr b. Ebû Ümeyye 142
Abdullah b. Zümeyt et-Tâî 308
Abdurabbih el-Kebîr 411
Abdurabbih es-Sagîr 410, 411
Abdurrahman b. Abdullah es-Sekafî 46, 1213
Abdurrahman b. Avsece 311, 312, 344
Abdurrahman b. Buhduc 6, 188, 189
Abdurrahman b. Ebû Bekr 26, 228, 581
Abdurrahman b. Ebû Leylâ 317, 322, 324, 344, 363, 903
Abdurrahman b. Ebû Leylâ el-Ensârî 322
Abdurrahman b. Ebü'z-Zinâd 132, 1125
Abdurrahman b. Hâris 108, 145, 195, 219, 220, 245, 251, 258, 294, 356, 359, 820, 858, 1138, 1151, 1188, 1198
Abdurrahman b. Hâris b. Nizâm 108
Abdurrahman b. Mihnef 324, 397, 399, 400, 401, 415
Abdurrahman b. Misver b. Mahreme 258
Abdurrahman b. Muâviye ez-Ziyâdî 241
Abdurrahman b. Muhammed b. Eş'as 7, 17, 247, 260, 290, 295, 296, 297, 300, 303, 308, 311, 313, 318, 319, 321, 324, 325, 326, 327, 335, 388, 393, 414, 419, 449, 450, 454, 455
Abdurrahman b. Nâfi' b. Abdülhâris el-Huzâî 139
Abdurrahman b. Nâfi' b. Hâris 214
Abdurrahman b. Sa'd el-Karaz 117
Abdurrahman b. Ubeyd b. Târık el-Abşemî 276
Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem 46, 198, 842
Abdurrahman b. Yezîd b. Mühelleb 843
Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb 128, 532, 535, 586, 587, 617, 689
Abdurrahman el-Ahmerî 35
Abdurrahman el-İskâf 161, 421
Abduyesû b. Harb 72
Abdülazîz b. Mervân 8, 9, 205, 215, 250, 477, 482, 485, 496, 500, 504, 528, 609, 633, 639, 1092
Abdüla'lâ b. Abdülhamîd 587
Abdüla'lâ b. Abdullah b. Abdullah b. Âmir 696, 794, 845, 864, 1118, 1119
Abdüla'lâ b. Abdullah b. Abdullah b. Âmir 696, 794, 864
Abdülazîz b. Abdullah b. Hâlid 392
Abdülazîz b. Haccâc b. Abdülmelik 622, 959, 960, 961, 964, 967, 972, 978, 980, 983, 997, 999
Abdülazîz b. Hâtim b. Nu'mân el-Bâhilî 76, 1042
Abdülazîz b. Zem'a el-Âmirî 350
Abdülcebbâr el-Hemdânî 372
Abdülhakim el-Eşec 359
Abdülhalim el-Eşec 219
Abdülhamîd b. Abdurrahman b. Zeyd b. Hattâb 532, 535, 586, 587, 617, 689
Abdülhamid b. Münzir b. Cârûd 311
Abdülmelik b. Mervân 5, 6, 7, 8, 9, 10, 18, 22, 24, 40, 45, 46, 47, 54, 82, 83, 111, 115, 116, 118, 119, 145, 187, 190, 194, 197, 199, 210, 218, 220, 226, 228, 231, 241, 243, 244, 245, 253, 258, 262, 379, 381, 384, 437, 438, 443, 463, 477, 506, 555, 619, 640, 672, 674, 677, 681, 723, 755, 757, 763, 769, 795, 913, 955, 959, 967, 995, 996, 1007, 1077, 1079, 1082, 1091, 1092, 1105, 1109, 1121, 1151, 1193
Abdülmelik b. Umeyr 223

Abdülmuttalib 136, 146, 166, 190, 214, 226, 313, 316, 318, 334, 423, 477, 625, 626, 706, 743, 847, 992, 1025, 1096, 1097, 1110, 1111, 1118, 1122, 1148, 1149, 1151, 1152, 1165, 1167, 1168, 1172, 1179, 1183, 1197, 1207, 1209, 1215
Abdülmelik b. Abdullah el-Kattân 353
Abdülmelik b. Ebû Süleyman 347, 348
Abdülmelik b. Ka'kâ' 930
Abdülmelik b. Muhammed b. Haccâc 903, 904, 957, 958
Abdülmelik b. Mühelleb 471, 673, 676, 678, 680, 681, 692, 694, 706, 707, 710
Abdülmelik de İbrâhim b. Arabî 106
Abdülmelik el-Ezdî 850
Abdülmelik Hüzeyl b. Züfer 204
Abdülvâhid b. Gıyâs el-Basrî 549
Abdülvâhid b. Hâris 117
Abdülvâhid b. Ziyâd 348
Abdülvâhid el-Ezdî 458
Abkeş b. Halîd el-Kelbî 59
Abs b. Sücey b. Ağar et-Tâî 183
Abşemî 152, 276
Abs kabilesi 203
Accâc Ebû Füdeyk 179
Aceb Sarayı 1009
A'cem 19, 834, 849, 863, 864, 865, 1156
Aclân 360, 584, 591, 597, 691, 765, 814, 1089
Addâd b. Temîm b. Muhallim el-Adevî 744
Âdem b. Abdurrahman 371
Adî b. Adî b. Umeyre el-Kindî 438
Adî b. Ertât 8, 537, 542, 548, 550, 552, 553, 558, 559, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 570, 582, 583, 595, 596, 599, 606, 608, 641, 685, 689, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 700, 701, 704, 711, 712, 716, 721, 723, 731, 736, 739, 741
Adî b. Ertât el-Fezârî 548, 553, 685
Adî b. Rikâ el-Âmilî 100, 227, 731
Adî b. Vettâd el-İyâdî 380, 660
Advân 114, 221, 399, 1108
Affân 14, 107, 118, 138, 140, 145, 192, 228, 256, 343, 347, 364, 436, 478, 508, 546, 560, 566, 587, 589, 607, 645, 653, 742, 743, 756, 773, 863, 913, 924, 1013, 1054, 1059, 1060, 1078, 1111, 1112, 1117, 1133, 1134, 1136, 1141, 1151, 1153, 1171, 1173, 1188, 1211, 1215
Ahdar b. Verkâ el-Kelbî 413
Ahmed b. İbrâhim 51, 87, 88, 89, 124, 149, 150, 154, 291, 302, 345, 349, 419, 543, 565, 695, 702, 724, 1158, 1176, 1177, 1181
Ahmed b. İbrâhim ed-Devrakî 51, 87, 89, 124, 149, 154, 291, 345, 349, 419, 543, 565, 702, 724, 1158, 1176, 1181
Ahmed b. Yahyâ b. Câbir 2
Ahmer b. Yezîd b. Keyşem et-Tâî 37
Ahnef b. Kays 5, 25, 32, 87, 90, 92, 94, 150, 160, 173, 213, 214, 384, 385, 708, 1179
Ahtal 47, 55, 64, 66, 69, 71, 72, 75, 76, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 231, 232, 246, 252, 253, 259, 288, 495, 497, 800
Ahtal Gıyâs b. Gavs 55
Ahvas 401, 497, 532, 533, 590, 591, 604, 640, 649, 658, 665, 733, 799, 853, 942, 943, 1140
Ahvas b. Abdullah b. Muhammed b. Âsım b. Sâbit b. Ebü'l-Aklah 640
Ahvas b. Muhammed 942
Ahvâz 20, 27, 87, 146, 149, 150, 151, 152, 155, 156, 157, 158, 161, 167, 172, 173, 269, 271, 297, 299, 308, 310, 324, 327, 328, 329, 368, 369, 386, 387, 388, 389, 392, 393, 397, 419, 422, 451, 453, 459, 461, 463, 621, 675, 676, 677, 696, 697, 703, 704, 719, 739, 1042
Ahzâb 255, 279, 1129, 1160, 1173

Âişe binti Abdullah b. Amr b. Osman 509
Âişe binti Hişâm 192, 755, 756
Âişe binti Musa b. Talha b. Ubeydullah 192
Âişe binti Osman b. Affân 145
Âişe binti Talha 25, 26, 28, 29, 104, 225, 425, 427, 434
Akabe Biatı 1158
Akafân 9, 743, 744
Akîk 74, 80, 985, 987, 1176
Akîl b. Şeddâd es-Selûlî 450
Akîl b. Ullefe el-Mürrî 216
Âkıb b. Saîd 292, 298
Akk 79
Alâ b. Abdülkerîm 372
Ali 6, 13, 16, 26, 34, 35, 36, 38, 46, 49, 51, 52, 63, 67, 96, 103, 115, 141, 142, 145, 146, 148, 159, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 174, 181, 190, 193, 195, 201, 209, 219, 225, 226, 231, 236, 238, 239, 245, 253, 256, 261, 277, 284, 287, 293, 304, 322, 323, 337, 339, 343, 346, 349, 350, 352, 356, 363, 364, 367, 371, 373, 376, 384, 424, 446, 466, 467, 477, 488, 490, 494, 495, 503, 507, 511, 512, 525, 532, 546, 550, 551, 562, 563, 564, 569, 574, 579, 587, 590, 598, 603, 610, 611, 615, 617, 619, 620, 633, 634, 637, 641, 642, 643, 644, 661, 683, 687, 693, 696, 723, 727, 739, 743, 757, 770, 778, 792, 796, 807, 808, 839, 845, 847, 851, 862, 863, 864, 866, 874, 877, 889, 890, 892, 893, 899, 903, 905, 906, 919, 969, 973, 981, 984, 1004, 1011, 1021, 1025, 1048, 1049, 1054, 1056, 1067, 1069, 1077, 1078, 1079, 1080, 1081, 1082, 1083, 1084, 1085, 1087, 1088, 1089, 1090, 1091, 1092, 1093, 1094, 1095, 1097, 1099, 1100, 1101, 1102, 1108, 1123, 1124, 1127, 1128, 1133, 1134, 1135, 1136, 1137, 1138, 1139, 1141, 1142, 1147, 1151, 1156, 1160, 1163, 1164, 1166, 1167, 1170, 1173, 1176, 1177, 1179, 1180, 1181, 1182, 1185, 1186, 1189, 1197, 1199, 1200, 1202, 1205, 1216
Ali b. Abdullah b. Abbas 115, 238, 256, 261, 633, 743, 792, 864, 892, 899, 981, 1077, 1078, 1167, 1199
Ali b. Ebû Hamele 569
Ali b. Ebû Tâlib 34, 35, 49, 96, 103, 170, 190, 195, 226, 284, 343, 363, 364, 446, 477, 494, 642, 643, 847, 851, 1054, 1056, 1100, 1102, 1108, 1123, 1124, 1127, 1135, 1142, 1163, 1179, 1202, 1205, 1216
Ali b. el-Medenî 322
Ali b. el-Mugîre Esrem 376
Ali b. Gadîr el-Ganevî 63
Ali b. Hammâd 209, 219, 231, 236, 253
Ali b. Hüseyn b. Arefe 350
Ali b. Mugîre 67, 304, 661, 739
Ali b. Muhammed 13, 52, 181, 337, 339, 367, 424, 466, 467, 507, 687, 757, 845, 969, 1021, 1049, 1069, 1079
Ali b. Muhammed Ebü'l-Hasan el-Medâinî 13, 367, 466
Ali b. Mücâhid 239, 253, 574
Ali b. Nasr el-Cehdamî 287, 346, 693
Ali b. Süleym 356, 503
Ali b. Zeyd 371, 874
Alkame b. Abdurrahman 383, 456, 458, 459, 661
Alkame b. Havî b. Süfyân b. Mücâşi 301
A'meş 197, 363, 373, 969, 1131, 1160
Âmine binti Ebân b. Küleyb 55
Âmine bt. Saîd b. Âs 477
Âmir b. Abdülmelik 155
Âmir b. Dubâre 625, 627, 628, 1040, 1043, 1077
Âmir b. Esved el-Kelbî 57
Âmir b. Hafs 135, 136, 141, 210, 365, 515, 751

Âmir b. Mes'ûd 13
Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî 341
Âmir b. Tufeyl 234, 1144
Âmir b. Vâsile el-Kinânî 300, 312
Âmir eş-Şa'bî 7, 322, 341, 669
Amman 951, 971
Ammâr b. Mühezzem 75
Ammâr ed-Dühnî 362
Ammâr el-Harûrî 636
Amr b. Âs 35, 36, 196, 197, 214, 531, 840, 1094, 1100, 1131, 1153, 1155
Amr b. Avsece 289
Amr b. Ebû Amr 65, 789
Amr b. Edhem et-Tağlibî 66
Amr b. Gâlib el-Yeşkürî 818
Amr b. Hemmâm el-Ukaylî 182
Amr b. Hübeyre 381, 382, 383, 476, 744, 997
Amr b. Hureys 14, 90, 112, 113, 243, 322, 516, 880
Amr b. Huvey es-Seksekî 961
Amr b. Lakît el-Abdî 304, 329
Amr b. Ma'dîkerib 233
Amr b. Muhallâ 60
Amr b. Muhammed en-Nâkıd 13, 15, 348, 350, 363, 365, 846, 847, 969, 1131, 1141, 1160, 1173
Amr b. Müslim el-Bâhilî 831
Amr b. Mürre 372
Amr b. Nu'mân b. Mukarrin 30
Amr b. Saîd 46, 48, 49, 54, 113, 198, 207, 208, 209, 213, 253, 261, 269, 356, 360, 784, 826, 1094, 1172
Amr b. Sevbân el-Hadramî 818
Amr b. Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt 230, 716, 722
Amr b. Yezîd b. Umeyr el-Esedî 701
Amr b. Yezîd el-Hakemî 115
Amr b. Yezîd en-Nehdî 23
Amre 153, 348, 605, 833, 836
Amr el-Kanâ 391, 410
Anbese b. Abdülmelik'in Fayd b. Anbese 193
Anbese b. Saîd 269, 313, 338, 574, 585, 597, 796, 857, 880, 890, 961, 1059
Antere 201, 233, 1142
Arafat 119, 131, 1054, 1112, 1113, 1114, 1122
Arâk el-Gıfârî 590, 640
Arap 89, 98, 114, 173, 223, 267, 355, 361, 438, 494, 507, 562, 591, 677, 683, 910, 938, 944, 1017, 1032, 1055, 1162, 1196, 1214
Araplar 48, 191, 229, 276, 378, 431, 561, 566, 591, 615, 687, 688, 717, 762, 780, 812, 841, 877, 894, 906, 907, 938, 1000, 1011, 1035, 1113, 1145, 1146, 1151, 1181, 1215
Arefe 122, 309, 350, 837, 1054
Arfece b. Kays 101
Ârim b. Fadl 132
Arîş 1083
Asbağ 339, 355, 482, 528, 530, 531, 633, 639, 758, 953, 1002, 1003, 1023, 1025, 1027, 1089
Asbağ b. Süfyân b. Âsım 633
Asbehbez 589
Âsım b. Urve b. Mes'ûd 182
Âsım el-Habeşî 616
Asma'î 213, 359, 365, 638, 807, 844, 853, 1196, 1197
Atâ b. Ebû Rebâh 141, 143, 878
Atâ b. Sâib 30, 372
Atâ b. Sâlim 352
Âtike binti Mülâe 625, 729
Âtike binti Yezîd 91, 94, 111, 192, 255, 358, 524, 640, 645, 723, 743
Âtike bt. Abdullah b. Mutî 477
Âtike bt. Mülâe 831, 832
Atîk 143, 228, 482, 700, 810, 828, 951, 1088, 1089, 1200
Atıyye b. Abdurrahman et-Tağlibî 625
Atıyye b. Amr el-Anberî 296, 308, 341
Atıyye b. Esved 179, 184, 428, 432, 1006
Atıyye b. Miklâs 888
Atıyye b. Sâib eş-Şennî 711
Attâb b. Verkâ 95, 97, 99, 103, 169, 170, 171, 382, 389, 401, 451, 452, 455, 458, 462

Avâne 23, 82, 91, 93, 95, 99, 104, 106, 110, 111, 119, 125, 130, 133, 136, 200, 201, 205, 210, 211, 214, 220, 232, 234, 237, 239, 243, 254, 264, 295, 307, 324, 340, 354, 383, 454, 513, 523, 533, 541, 582, 590, 604, 641, 642, 645, 657, 680, 708, 721, 750, 780, 799, 872, 889, 896
Avâne b. Hakem 82, 119, 133, 680
Avf b. Ahmer ed-Duba'î 153
Avn b. Abdullah 345, 518, 534, 539, 573, 612
Avn b. Abîd 860
Avn b. Bişr 9, 746
Aynü'l-Verde 49, 64
Aynüttemr 41, 320, 815, 1040, 1044, 1047
Ayyâş b. Esved 310, 312, 374
Ayyâş b. Zibrekân 256, 257, 762
Ayyâş el-Kindî 400
Ayyûf binti Yezîd b. Habnâ et-Temîmî 417
Azerbaycan 67, 87, 323, 447, 486, 996, 997, 1021, 1042, 1101

B

Bâbüzzâb 1031, 1032
Bâcevvâ 17
Bâcümeyrâ 88, 92, 93, 385
Bâdûrya 168
Bağdat 40, 66, 168, 169, 268, 327, 437, 441, 445, 446, 448, 449, 451, 452, 454, 455, 618, 633, 712, 815, 1022, 1049, 1078, 1087, 1090, 1195
Bahdel b. Mâlik b. Tufeyl 183
Bahrâ 961, 962, 964, 966, 967, 969, 970, 978
Bahreyn 8, 70, 174, 175, 176, 177, 178, 182, 185, 187, 189, 191, 357, 393, 418, 419, 421, 428, 434, 439, 465, 466, 467, 468, 469, 582, 703, 744, 745, 746, 885, 945, 990, 1043, 1140
Bahterî 30
Bahterî b. Âmir el-Âmilî 413
Baîs el-Mücâşi 240
Ba'îs el-Yeşkürî 27, 100
Baîs Şebbe b. İkâl 240
Bakî'u'z-Zübeyr 1103, 1143
Bâkırdâ 1021
Ba'âr 301
Ba'lebek 47, 222, 785, 958, 980, 995, 1000, 1085
Basra 6, 8, 10, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 27, 29, 30, 32, 34, 43, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 102, 103, 104, 106, 111, 116, 118, 140, 145, 146, 148, 150, 151, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 163, 165, 167, 173, 178, 179, 187, 189, 264, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 280, 284, 287, 288, 290, 293, 296, 299, 306, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 327, 329, 332, 334, 345, 354, 359, 374, 375, 385, 386, 387, 389, 393, 394, 395, 396, 397, 402, 403, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 429, 431, 432, 433, 447, 460, 461, 462, 465, 470, 471, 472, 483, 506, 523, 527, 534, 541, 553, 559, 561, 563, 564, 566, 568, 569, 583, 597, 599, 606, 607, 608, 609, 615, 619, 620, 621, 630, 633, 634, 636, 637, 639, 641, 664, 671, 674, 676, 677, 682, 684, 685, 688, 689, 690, 691, 692, 694, 695, 700, 701, 703, 704, 707, 710, 711, 712, 716, 723, 725, 727, 728, 729, 731, 740, 753, 760, 814, 815, 826, 828, 830, 833, 837, 839, 843, 844, 845, 846, 850, 851, 865, 866, 885, 886, 889, 907, 909, 911, 943, 984, 1031, 1043, 1044, 1045, 1050, 1073, 1076, 1084, 1092, 1096, 1107, 1109, 1110, 1112, 1113, 1114, 1118, 1119, 1121, 1122, 1165, 1174, 1175, 1179, 1180, 1191, 1194, 1195, 1196, 1197, 1198
Batîha 23
Bâzâm 369, 414, 415
Bebbe 18, 20, 146, 150, 151, 155, 156,

157, 334, 625, 1025, 1198
Becîle 382, 464, 800, 821, 850, 853, 862, 878, 882, 886, 892, 893, 899, 1006
Becîle bt. Sa'b b. Sa'd 821
Becîle kabilesi 382
Bedevî 223, 225, 255, 423, 432, 494, 516, 666, 749, 755, 779, 780, 793, 794, 806, 854, 855
Bedir 128, 220, 495, 1096, 1099, 1123, 1125, 1126, 1133, 1141, 1142, 1143, 1144, 1145, 1147, 1148, 1150, 1151, 1152, 1153, 1156, 1160, 1162, 1163, 1166, 1168, 1169, 1171, 1178, 1185, 1186, 1187, 1202, 1207, 1208, 1213, 1214, 1215, 1216
Bedre 459
Behrâ 959
Behresîr 377, 451
Bekir b. Habîb el-Bâhilî 841
Bekr 19, 26, 30, 31, 66, 70, 81, 83, 89, 101, 105, 109, 117, 118, 125, 126, 129, 132, 134, 135, 136, 137, 145, 146, 150, 152, 168, 174, 187, 192, 196, 201, 219, 226, 227, 228, 237, 238, 241, 247, 251, 258, 287, 292, 295, 302, 305, 310, 344, 349, 351, 352, 356, 357, 361, 362, 363, 367, 373, 389, 402, 427, 432, 443, 444, 450, 457, 460, 478, 479, 482, 491, 530, 531, 532, 536, 538, 542, 544, 549, 561, 562, 563, 565, 574, 581, 583, 587, 594, 596, 597, 599, 605, 609, 611, 615, 627, 628, 631, 633, 646, 647, 650, 696, 698, 704, 705, 709, 713, 724, 733, 736, 760, 809,
Bekr b. Abdülazîz 219, 247, 532, 633
Bekr b. Heysem 30, 538, 544, 587
Bekr b. Husayn 226, 227
Bekr b. Mihnef 168
Bekr b. Vâil 70, 81, 89, 101, 109, 150, 152, 174, 201, 305, 367, 389, 402, 427, 432, 443, 450, 457, 460, 627, 628, 631, 696, 698, 713, 736
Belâtü'l-Fâkihe 1204
Belâzürî 2
Beled 5, 74, 142
Belîh 5, 65, 75, 1102
Belkâ 368, 620, 640, 681, 735, 914, 976, 1069, 1091, 1134
Belkayn 816, 890, 919
Belta 315
Benâtü Kayn 5, 57, 60
Benâtü Secâh 173, 384
Benâtü Sehâl 384
Bendenîceyn 169, 302
Benî Abd b. Kusay 12, 1165, 1167
Benî Abdişems 391
Benî Abdüddâr b. Kusay 12, 1154, 1216
Benî Abdüluzzâ b. Abdüşems 12, 1134
Benî Abdüluzzâ b. Kusay 12, 1167
Benî Abdüşems 1014, 1092, 1137, 1138, 1150, 1215
Benî Abduvüd 60
Benî Ahvas 853
Benî Âmir 57, 72, 188, 217, 226, 602, 635, 690, 700, 853, 854, 943, 961, 964, 965, 985, 989, 992, 995, 1000, 1019, 1041, 1123, 1126, 1133, 1149, 1164
Benî Âmir b. Lüey 217, 226, 602, 690, 1123, 1126, 1133
Benî Amm 168
Benî Amr 16, 1018, 1047
Benî Anber 315, 635, 813
Benî Bedr 60, 62, 1013, 1014, 1016
Benî Cerm 187, 1013
Benî Cezîme 177
Benî Ciave 27
Benî Cumah 190
Benî Cüşem 81, 83, 84, 566, 636, 650, 1182
Benî Dehmân 280
Benî Ased 70, 102, 317, 322, 347, 493, 546, 599, 782, 814, 888, 1074, 1133, 1211, 1214
Benî Fukaym 845, 1079
Benî Gisl 304

Benî Hanîfe 145, 146, 174, 180, 187, 421, 428, 429, 432, 636, 745, 984, 987, 988, 989, 991, 992, 1119
Benî Hantab 360
Benî Hanzale 326
Benî Harb 227, 1092
Benî Harîş 65, 66, 67, 68, 826
Benî Has'am 121
Benî Hâşim 146, 214, 317, 703, 742, 1013, 1088, 1141, 1142, 1150, 1163, 1200
Benî Hezzân 988
Benî Hilâl 182, 393, 1039, 1143
Benî Himmân 28
Benî Himyerî b. Riyâh 15
Benî Hümeym 247, 369, 467
Benî İcl 92, 147, 274, 541, 623, 704
Benî İmruü'l-Kays b. Zeydümenât 7, 437
Benî Ka'b 76, 176, 187, 223, 487, 726, 985, 987, 988
Benî Kilâb 49, 174, 182, 479, 538, 665, 853, 984, 1069
Benî Kinâne 70, 655, 1133
Benî Kuşeyr 66, 67, 187, 566, 856, 987, 992
Benî Mâhûz 146
Benî Mahzûm 18, 128, 285, 491, 765, 1137
Benî Mâlik 66, 84, 434, 440, 511, 696, 1018
Benî Mâzin 174, 186, 417, 432, 723, 1138, 1143, 1150, 1168
Benî Muhallim 476, 818
Benî Muttalib 12, 1141, 1142, 1144, 1145, 1147, 1148, 1150, 1163, 1167
Benî Muttalib b. Abdümenâf b. Kusay b. Kilâb 12, 1141
Benî Nebhân 322, 1013, 1018
Benî Nevfel b. Abdümenâf b. Kusay 12, 1150
Benî Nümeyr 27, 58, 553, 985, 988, 989, 991, 1006, 1096
Benî Rebî'a 12, 835, 1123
Benî Rebî'a b. Abdüşems b. Abdümenâf 12, 1123
Benî Revâha 493
Benî Sa'd 268, 507, 635, 637, 697, 745, 1064, 1179
Benî Saîd 16
Benî Sâme b. Lüey 289, 1121
Benî Saydâ 493
Benî Sedûs 151, 634
Benî Sehm 129, 1109
Benî Selîm 271
Benî Selît 155
Benî Sevdâ 102, 419
Benî Şeybân 152, 384, 437, 447, 453, 613, 616, 621, 627, 745, 991, 1030, 1036, 1040
Benî Subeyr b. Yerbû' b. Hanzale 828
Benî Süfyân b. Ümeyye el-Ekber b. Abdüşems 11, 1108
Benî Süleym 31, 55, 71, 72, 77, 964, 1035, 1041
Benî Tağlib 46, 57, 58, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 451, 750, 1041
Benî Temîm 16, 32, 34, 65, 94, 151, 158, 175, 180, 186, 213, 259, 267, 269, 272, 309, 318, 330, 336, 337, 389, 403, 431, 440, 443, 445, 527, 582, 634, 635, 636, 682, 691, 697, 699, 712, 722, 725, 735, 753, 763, 783, 819, 821, 822, 830, 1047, 1050, 1074, 1141, 1142, 1179, 1181
Benî Teym 109, 278, 322, 792, 1022
Benî Ukayl 80, 186, 987, 988, 990
Benî Uleym 60, 62, 1184
Benî Ümeyye 11, 12, 46, 47, 78, 86, 99, 109, 202, 203, 211, 227, 229, 230, 246, 436, 475, 531, 543, 577, 580, 634, 637, 639, 649, 662, 694, 708, 733, 743, 775, 789, 950, 981, 1036, 1057, 1059, 1074, 1076, 1088, 1090, 1091, 1092, 1093, 1103, 1111, 1138, 1184

Benî Ümeyye el-Asgar b. Abdüşems 12, 1138
Benî Uzeyr b. Sa'lebe b. Yerbû 553
Benî Uzre 95, 464
Benî Yeşkür 34, 411, 613, 692, 866, 1041, 1120
Benî Zimmân 147
Berâ b. Âzib 13, 1158
Berâ b. Kabîsa es-Sekafî 286
Berâk 76
Berberîler 711
Berîd 248, 249, 489, 588, 605, 687, 928, 1027
Berz 216
Beşîr b. Abdullah b. Ebû Bekir 831
Bessâm el-Cemmâl 553
Bettî 829
Beydân 288
Beyhes b. Suheyb 163, 412, 425, 431, 436, 495
Beyt 123, 153, 495, 1005
Beytu Fârit 43
Beytü'l-Makdis 503, 765
Beytülmâl 270
Bezârü'r-Rûz 172
Bezîkyâ 43
Bilâl b. Bürde b. Ebû Mûsâ el-Eş'arî 828
Bilâl b. Ebû Bürde 10, 573, 575, 837, 841, 843, 844, 845, 846, 886, 889, 907, 1027, 1118
Biratâ 387
Birinci Felec Savaşı 10
Bistâm b. Maskale 41, 105, 324, 326, 327, 373
Bistâm b. Mürrî 8, 610, 704
Bistâm eş-Şeybânî 11, 1021
Bişr b. Âsım el-Leysî 469
Bişr b. Gâlib el-Esedî 20, 448
Bişr b. Helbâ el-Kelbî 967
Bişr b. Mervân 7, 51, 91, 94, 106, 111, 115, 140, 141, 170, 197, 254, 264, 270, 272, 273, 274, 388, 395, 396, 397, 398, 419, 424, 425, 435, 437, 439, 440, 441, 442, 444, 448, 451, 454, 628, 727, 740, 857, 1107
Bişr b. Muhammed b. Cârûd 311
Bişr b. Münzir b. Cârûd 373
Bişr Günü 5, 82
Buhtî b. Dubey'a el-Mürrî 811
Buzeyg b. Cebele 325
Büdeyh 228, 503
Bükeyr b. Hârûn 381, 382
Bükeyr b. Hârûn el-Becelî 381
Bürs 41, 741
Büseyne 359, 360
Bûsîr 1076, 1082, 1083, 1084, 1085
Bûşenc 812
Büst 293, 297, 298, 299, 301, 330, 337

C-Ç

Câbir b. Abdullah 122, 138, 139, 140
Câbir b. Esved b. Avf ez-Zührî 117
Câbir b. Zeyd Ebü'ş-Şa'sâ el-Ezdî 345
Câbiye 222, 263, 958, 959, 962, 982, 1001
Câbiye Kapısı 958, 959, 982, 1001
Ca'd b. Dammâm 440
Ca'd b. Ebû Dammâm ed-Devsî 472
Câfer b. Abdurrahman el-Ezdî 277
Câfer b. Burkân 565
Câfer b. Dâvûd b. Kahzem 390
Câfer b. Nâfi' b. Ka'kâ 623
Câhiliye 938, 1055, 1108, 1123, 1144, 1148, 1153, 1155, 1159, 1183, 1202, 1203, 1205
Cârûd b. Ebû Sebre 156, 842, 845, 1113
Câve 1086
Ca'vene 324, 385, 438, 439, 1210
Cebele b. Zihr el-Cu'fî 320, 322
Cehcebâ 61
Cehhâf b. Hukeym 56, 82
Cehm b. Hassân es-Selîtî 25, 725
Cehm es-Selîtî 201
Cemâl b. Seleme eş-Şâir 178
Cemel 393, 401, 467, 579, 791, 1114, 1117, 1136, 1154, 1155, 1173, 1177, 1179, 1180, 1181, 1205, 1216
Cemel Savaşı 1114, 1117, 1205

Cemîl 76, 77, 359, 360, 391, 872, 926, 994, 1023
Cemîl b. Humrân 872
Cemîl b. Kays 76
Cened 1070
Cerâcime 47, 90, 711
Cerîr 19, 20, 35, 42, 51, 69, 71, 87, 88, 89, 104, 144, 149, 150, 154, 163, 197, 222, 227, 268, 287, 288, 291, 302, 308, 310, 325, 342, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 392, 418, 419, 426, 461, 480, 492, 499, 504, 509, 524, 534, 539, 540, 560, 577, 593, 602, 617, 621, 656, 670, 693, 700, 702, 714, 726, 734, 763, 784, 800, 803, 813, 821, 853, 854, 855, 861, 862, 868, 869, 891, 901, 985, 992, 1018, 1179, 1182
Cerîr b. Abdullah 426, 617, 621, 854, 855, 861
Cerîr b. Amr el-Cu'fî 35
Cerîr b. Atıyye 69, 71, 144, 351, 480, 499, 534, 539, 714, 763, 813, 868, 985, 992
Cerîr b. Habîb b. Ebû Amre 348
Cerîr b. Hâzim 87, 163, 287, 291, 345, 346, 347, 418, 577, 693, 700, 702, 726
Cerîr b. Küreyb 42
Cerrâh b. Abdullah 323, 402, 465, 523, 543, 544, 596, 682, 686, 687, 757, 865, 897
Cerrâh b. Abdullah el-Hakemî 323, 465, 523, 543, 544, 682, 687, 757
Cerrâh b. Husayn b. Hâris el-Cu'fî 126
Cevn el-Hemdânî 42
Cevvâs b. Ka'tal el-Kelbî 58, 142
Cevvâz ed-Dabbî 8, 474, 475
Ceyhân b. Muharriz es-Sa'dî 699
Ceyşü't-Tevâvîs 297
Cezîre 14, 42, 45, 46, 64, 65, 70, 82, 83, 87, 91, 92, 165, 176, 320, 321, 323, 327, 335, 337, 438, 439, 450, 460, 472, 473, 475, 476, 486, 570, 581, 589, 617, 618, 622, 627, 629, 631, 708, 710, 754, 815, 817, 967, 980, 993, 996, 997, 998, 1006, 1007, 1021, 1034, 1035, 1039, 1064, 1069, 1106, 1206
Cidâr b. Abbâd 46, 47
Cidde 1086
Cîrfet 409, 411
Cüdey' b. Ali 906, 1048
Cüfre 24, 43, 70, 165, 187, 386
Cûhâ 437, 441, 442, 446, 453, 454, 459, 465, 466, 618, 676
Cumahî 26, 117, 128, 129, 138, 602, 650
Cündeb 449, 903, 1124
Cüneyd b. Abdurrahman el-Mürrî 760, 811, 812
Cûr 972, 1112
Cürf' 1176
Cüşemî 67
Cüvânânebeh b. Re'sü'l-Bağl 871
Cüvâsâ 421, 423, 427, 435, 439
Cüfeyne 176, 177
Cüveyriye b. Esmâ 218, 219, 261, 546, 549, 573, 579, 702, 946

D

Dabbe 171, 391, 406, 635, 776, 867, 997, 1142
Dâbık 509, 510, 515, 520, 522, 619
Dağfel b. Hanzale 152
Dahhâk 11, 48, 56, 256, 260, 493, 520, 521, 541, 597, 628, 629, 630, 631, 632, 636, 637, 641, 642, 643, 644, 645, 647, 648, 655, 732, 748, 765, 782, 818, 819, 865, 962, 1021, 1022, 1023, 1024, 1025, 1027, 1028, 1029, 1030, 1031, 1032, 1033, 1034, 1035, 1036, 1037, 1038, 1039, 1041, 1043, 1044, 1051, 1089, 1090, 1205, 1206
Dahhâk b. Kays 11, 256, 260, 597, 628, 629, 630, 645, 647, 655, 748, 765, 818, 962, 1022, 1023, 1025, 1033
Dahhâk b. Zeml 520, 732, 782, 1051, 1089

Damre b. Rebîa 306, 569
Dârâ 438, 443, 444, 476, 1035
Dârülerkam 1165
Dâru'l-Küfür 147
Dârünnedve 1162, 1203
Dâvûd 2
Dâvûd b. Abdülhamid 64
Dâvûd b. Ali b. Abdullah b. Abbas 864, 899
Dâvûd b. Ebû Hind 517, 569, 594, 1073
Dâvûd b. Hâtim İbn Süheyl 635
Dâvûd b. Kahzem 28, 89, 105, 109, 390
Dâvûd b. Muhriz 8, 468
Dâvûd b. Nûmân el-Abdî 8, 470
Dâvûd b. Ukbe el-Abdî 8, 527
Dâvûd el-Hadramî 834, 864
Dehlek 590, 640, 952
Delhem el-Murâdî 38
Derâbcird 877, 902
Deskere 379, 439, 1022
Destüvâ 154
Destüvâî 346
Devrak 288
Deyr 324, 1007, 1008
Deyr-i Eyyûb 1007, 1008
Deyrü'l-Câselîk 93, 94, 101, 110, 116
Deyrü'l-Cemâcim 217, 248, 286, 291, 319, 320, 322, 325, 328, 341, 369, 597
Deyru'n-Nisâ 327
Di'âme b. Abdullah eş-Şeybânî 818
Dimimmâ 93
Dirhem 767
Diyâf 176
Dicle 65, 66, 67, 69, 80, 98, 100, 386, 439, 446, 448, 450, 760, 780, 817, 823, 852, 882, 910, 1021, 1023, 1039, 1040, 1119
Dımaşk 11, 24, 46, 47, 48, 49, 63, 78, 90, 96, 120, 186, 187, 190, 194, 196, 198, 204, 211, 212, 222, 227, 239, 243, 263, 290, 479, 483, 492, 504, 508, 515, 597, 620, 623, 626, 627, 644, 648, 649, 677, 708, 743, 765, 777, 784, 804, 939, 954, 956, 957, 959, 960, 964, 966, 967, 969, 970, 971, 976, 979, 980, 982, 983, 998, 999, 1000, 1001, 1002, 1005, 1007, 1035, 1081, 1082, 1083, 1089, 1090, 1091, 1092, 1094, 1095, 1114
Dırâr b. Hilkâm 811, 812, 813
Dükeyn b. Şecere el-Âmilî 888
Dûlâb 149, 150, 151, 152, 155, 157, 158, 159
Düceyl 6, 93, 110, 116, 151, 152, 157, 159, 308, 309, 324, 327, 364, 368, 369, 387, 453, 459, 460, 597, 677, 719

E

Ebân b. Dubâre 828
Ebân b. Osman b. Affân 140, 228, 546, 1117
Ebân b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt 57
Ebân b. Velîd 10, 787, 872, 873, 874, 875, 884, 889, 901, 1099, 1106
Ebred b. Kurre et-Temîmî 41, 42, 326
Ebreş 241, 760, 763, 765, 769, 778, 792, 795, 797, 798, 803, 804, 826, 868, 890, 892, 893, 961, 964
Ebtah 130, 1066
Ebû Abbas el-Kinânî 206
Ebû Abdurrahman et-Tâî 243
Ebû Âfiye b. Yezîd el-Evdî el-Kadî 815
Ebû Ahmed ez-Zübeyrî 13, 15
Ebû Amr b. Alâ 106, 213, 365
Ebû Amr b. Ümeyye 11, 455, 716, 1096, 1099
Ebû Amr eş-Şeybânî er-Râviye 65, 789
Ebû Âsım en-Nebîl 347, 348, 352, 565, 593, 686, 695, 829, 832, 839, 847, 848, 859, 910
Ebû Bahr el-Cüzâmî 634, 635
Ebû Bekr A'yen 105
Ebû Bekr b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm 251, 258, 356
Ebû Bekr b. Ayyâş 201, 349, 351, 352, 362, 363, 373, 561

Ebû Bekr b. Ebû Cehm b. Huzeyfe el-Adevî 530
Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm 491, 549, 594, 597, 646, 709
Ebû Bekr el-A'yen 542, 562
Ebû Beyhes Heysâm b. Câbir ed-Dabbî 148
Ebû Bürde b. Ebû Mûsâ 10, 449, 837, 846
Ebû Câfer el-Hatmî 14
Ebû Cehm el-Kelbî 415
Ebû Celde el-Yeşkürî 302, 367
Ebû Cenâb 220
Ebû Cevâlık 304
Ebû Dâvûd 13, 15, 372, 565, 570, 609, 702, 724
Ebû Eyyûb el-Müeddib er-Rakkî 352
Ebû Eyyûb er-Rakkî el-Müeddib 202
Ebû Eyyûb Süleyman b. Muallim er-Rakkî 343
Ebû Firâs es-Sülemî 214
Ebû Füdeyk 7, 106, 179, 181, 185, 186, 188, 189, 357, 393, 418, 419, 420, 421, 422, 424, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 691
Ebû Halef b. Sâlim el-Mahzûmî 418
Ebû Hamrâ el-Minkarî 738
Ebû Hamza es-Sümâlî 543
Ebû Hâşim el-Harrânî 197
Ebû Hâşim 50, 55, 186, 197, 238, 307, 562, 1081, 1123, 1132, 1133
Ebû Hâşim er-Rümmânî 562
Ebû Hayseme Züheyr b. Harb 87
Ebû Hâzim el-A'rec 476, 766
Ebû Hilâl 563, 565, 607, 617, 731, 1033
Ebû Hilâl er-Râsibî 563, 565, 731
Ebû Hişâm er-Rifâî 21, 206
Ebû Hubeyb 133, 144, 1197
Ebû Huzâbe 180, 305, 1120
Ebû Hüreyre 170, 171, 191, 199
Ebû İmrân el-Cevnî 155, 161
Ebû İsa el-Kaysî 74
Ebû İshak 13, 52, 116, 217, 231, 241, 262, 304, 979, 1132
Ebû İshak b. Müslim 52, 231
Ebû İshak b. Rebîa 241
Ebû İshak es-Subey'î 304
Ebû İshak ez-Zeyyâdî 262
Ebû Katîfe 230, 496, 1101, 1103, 1104, 1106, 1108
Ebû Kesîr 609, 610
Ebû Kubâz 373
Ebû Kurre 219
Ebû Kuzze 359
Ebü'l-Âc Kesîr b. Abdullah es-Sülemî 10, 909, 957
Ebü'l-Asker el-Misma'î 634
Ebü'l-Bahterî et-Tâî 322, 323, 344, 372
Ebü'l-Cebrûn 765
Ebü'l-Cehm 352, 781, 877, 1022
Ebü'l-Cüveyriye el-Abdî 879
Ebü'l-Fayd eş-Şâmî 636
Ebü'l-Fevâris el-Bâhilî el-A'rec 824
Ebü'l-Kamkâm 117, 118
Ebü'l-Mağrâ Osman b. Hayyân 647
Ebü'l-Menâzil 188, 189
Ebü'l-Mevt el-Cedelî 818
Ebü'l-Mikdâm 225, 250, 732, 1045
Ebü'l-Muhârik er-Râsibî 325
Ebû Lü'lü el-Mâzinî 256
Ebü'l-Velîd el-Kilâbî 74, 75
Ebü'l-Yemân el-Kureşî 513
Ebû Ma'bed eş-Şinnî 7, 465
Ebû Mâdân 374
Ebû Mâiz el-Hârisî 429
Ebû Meryem 346
Ebû Mes'ûd 23, 200, 211, 232, 244, 354, 464, 518, 521, 523, 641, 642, 645, 750, 799, 801, 853, 880
Ebû Mes'ûd el-Kattât 464, 518
Ebû Mes'ûd el-Kûfî 200, 211, 232, 244, 354, 521, 523, 642, 750, 799, 853, 880
Ebû Miclez Lâhık b. Humeyd 570
Ebû Mihnef 35, 36, 60, 92, 111, 128, 129, 130, 209, 269, 295, 297, 300, 307, 317, 324, 377, 437, 564, 574, 672, 690, 695, 696, 699, 707, 715, 718, 719, 722, 727, 1128

Ebû Muhammed el-Mukrî 226
Ebû Muhammed en-Nahvî 213, 351, 772
Ebû Muhammed es-Süfyânî 10, 791, 982, 983, 999, 1000, 1001
Ebû Müleyke 371, 874, 1130
Ebû Mutarrif 607
Ebû Nastûr 232
Ebû Ne'âme 172, 173, 384, 395, 414
Ebû Nefer 879
Ebû Nu'aym 30, 105, 116, 344, 353, 359, 372, 589, 689, 753, 754, 846, 847, 848, 878, 895, 1173, 1180
Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn 105, 344, 689, 753, 847, 878, 895, 1173, 1180
Ebû Nuhayle es-Sa'dî 751, 915
Ebû Rebîa 14, 15, 18, 20, 21, 43, 70, 142, 158, 212, 241, 247, 359, 502, 581
Ebû Rebîa b. Zühl b. Şeybân 70
Ebü'r-Rebî' ez-Zehrânî 374, 1130
Ebü'r-Revvâ eş-Şâkirî 439
Ebû Rühm b. Şakîk b. Sevr 286, 427
Ebû Saîd el-Hudrî 191, 199
Ebû Şâkir Mesleme b. Hişâm 824, 827, 916
Ebû Sâlih Mâhân el-Hanefî 322
Ebû Seleme el-Hadramî 132
Ebû Şeyh el-Henâî 345
Ebû Sinân Huyey b. Vâil 175, 184
Ebü's-Sirbâl Kelbî 514
Ebû Süleym 456, 510
Ebû Tâlib 34, 35, 49, 96, 103, 143, 170, 190, 195, 226, 227, 284, 343, 363, 364, 446, 477, 493, 494, 620, 622, 642, 643, 808, 847, 851, 1045, 1054, 1056, 1096, 1097, 1100, 1102, 1108, 1123, 1124, 1127, 1135, 1141, 1142, 1147, 1148, 1149, 1150, 1151, 1154, 1163, 1172, 1177, 1179, 1198, 1201, 1202, 1205, 1207, 1216
Ebû Tâlib b. Meymûn 143
Ebû Tâlût 147, 174, 175, 186, 430
Ebû Türâb 284, 343
Ebû Ubeyde 67, 203, 268, 297, 304, 351, 375, 376, 377, 384, 394, 461, 463, 477, 478, 482, 501, 502, 527, 607, 626, 627, 636, 637, 639, 670, 672, 677, 683, 684, 685, 690, 696, 699, 717, 727, 729, 739, 740, 741, 772, 793, 809, 822, 823, 840, 863, 864, 867, 884, 899, 906, 1050, 1131, 1184, 1208, 1209
Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ 268, 375, 394, 461, 636, 684, 739, 822, 906
Ebû Ümeyye b. Ya'lâ 159
Ebû Vedâ'a es-Sehmî 528
Ebû Vehb b. Zebbân 63
Ebû Yâkûb Urve b. Mugîre 383
Ebû Yezîd el-Hatmî 169
Ebû Zeyd 106, 550, 1101, 1140
Ebû Ziyâd b. Yezîd 52
Ebû Ziyâd el-Murâdî 7, 465
Ebü'l-Abbas es-Seffâh 938
Ebü'l-Bahterî 99, 322, 323, 324, 325, 344, 372, 373, 1169, 1188, 1193, 1209, 1216
Ebü'l-Cevzâ 345
Ebü'l-Esved ed-Düelî 19
Ebü'l-Hasan el-Medâinî 13, 136, 164, 214, 224, 240, 298, 367, 386, 389, 394, 465, 466, 494, 506, 523, 527, 574, 578, 610, 641, 653, 657, 682, 696, 716, 718, 720, 731, 743, 766, 801, 811, 812, 813, 815, 820, 844, 845, 871, 935, 944, 951, 959, 971, 972, 994, 996, 1009, 1039, 1044, 1049
Ebü'l-Yakzân 111, 191, 192, 218, 219, 274, 275, 276, 420, 499, 511, 517, 532, 535, 536, 537, 538, 546, 547, 548, 720, 762, 820, 834, 921, 925, 995, 1096, 1099, 1102, 1108, 1120, 1132, 1136, 1139, 1143, 1147, 1161, 1164, 1165, 1167, 1176, 1183, 1188, 1202, 1208
Ebü't-Tufeyl 315
Ebü'z-Zerd el-Hanefî 845

Ebü'z-Zinâd 124, 132, 137, 587, 588, 591, 592, 671, 809, 810, 844, 895, 946, 947, 1125, 1170, 1172, 1200, 1201
Ebü'z-Zu'ayzi'a 204, 217, 256, 257
Ebü'z-Zubbân 191, 198, 220
Ebzâ 403, 404
Ecnâdîn 1165
Eczem 155, 156, 165
Edhem b. Arabî 190
Ektel b. Müncib es-Sedûsî 405
Enbâr 38, 43, 45, 93, 168, 447, 453, 456, 458, 459, 995, 1044, 1046, 1049
Enes b. Ebû Ünâs 25
Enes b. Mâlik 6, 21, 157, 284, 285, 718, 829
Enes b. Züneym 236
Erâkim 84
Errecân 165, 167, 399
Ertât b. Süheyye 63
Erzurum 85
Es'ad b. Zürâre el-Ensârî 861
Esed b. Abdullah 10, 730, 857, 865, 889, 917
Esmâ b. Hârice b. Hısn 60
Esmâ b. Hârice el-Fezârî 76, 81, 252, 443
Esmâ binti Muharribe en-Nehşeliyye 20
Esmâ bt. Ebû Bekr 126
Esmâ b. Ubeyd 342
Esrem 67, 81, 376, 501, 683, 717, 727, 739, 793, 807, 899
Esved b. Şeybân 89, 1180, 1181
Eş'as b. Kays 6, 290, 335, 414, 753
Eş'as b. Hâris b. Umeyre 437
Eşheb b. Rümeyle 20
Eşheb el-Anezî 10, 813
Eşres es-Sülemî 866
Eşyem b. Şakîk b. Sevr el-Hüzelî 280
Evs 72, 80, 227, 263, 506, 640, 757, 1129, 1159, 1168
Evs b. Hacer 263
Evs b. Hâris 80
Eymen b. Hureym b. Fâtik el-Esedî 461, 529
Eyyûb b. Havlî el-Becelî 747
Eyyûb b. Havşeb b. Yezîd 628
Eyyûb b. Îsâ ed-Dabbî 835, 866, 867
Eyyûb es-Sehtiyânî 968, 973
Ezâdmürd b. Hürbüz 405
Ezârika 5, 15, 20, 39, 87, 145, 155, 156, 163, 168, 181, 291, 386, 389, 394, 399, 401, 416, 417, 425, 428, 506, 811, 1121
Ezdeşîrhurre 389
Ezd kabilesi 177, 183, 403, 428, 685, 693, 698, 734, 736

F

Fadl b. Abbas b. Ebû Leheb 495
Fadl b. Âmir eş-Şeybânî 451, 452
Fadl b. Bürcân 828, 829
Fadl b. Süleyman 360
Fadl b. Temîm 514
Fâri'a binti Hemmâm b. Urve 355, 383
Fâris 14, 15, 17, 43, 93, 104, 165, 167, 173, 188, 189, 272, 304, 305, 329, 385, 386, 387, 389, 397, 398, 403, 406, 424, 453, 596, 599, 609, 621, 661, 662, 703, 710, 873, 874, 877, 889, 897, 943, 1042, 1046, 1048, 1112, 1119
Farslılar 852
Fâtıma binti Abdullah b. Sâib 110
Fâtıma binti Abdülmelik b. Mervân 619
Fâtıma binti Âmir b. Huzeym 190
Fâtıma binti Ebû Sufre 692
Fedek 117, 118, 571
Fedevkesî 55
Fehm b. Amr b. Kays b. Aylân 221
Felec 10, 984, 985, 987, 988, 989
Felecülâdi 988
Fellûce 320, 326, 455, 456, 466, 945
Fellûceteyn 465
Feltân 510
Ferâdîs Kapısı 957, 958, 970, 982, 1005, 1095

Ferezdak 17, 19, 20, 179, 180, 181, 270, 289, 334, 368, 395, 418, 419, 423, 461, 463, 464, 479, 480, 512, 602, 663, 664, 679, 682, 695, 698, 699, 701, 708, 712, 717, 727, 729, 730, 732, 734, 735, 736, 737, 741, 745, 760, 776, 778, 799, 800, 802, 822, 823, 825, 831, 833, 834, 835, 836, 838, 848, 852, 853, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 880, 930, 1108, 1156, 1182
Ferkad es-Sebhî 708
Ferma 1083
Ferrûh Ebü'l-Müsennâ 881
Fesâ 405, 902
Fetk 1139
Fevâris 824
Fey 1056
Fezâre kabilesi 60
Firâs b. Sümey el-Fezârî 664
Firâs el-Esedî 599
Firavun 21, 140, 300, 614, 1080
Fîrûz Husayn 333, 369, 387, 388
Ficâr 1144, 1167, 1168, 1190, 1204
Filistin 198, 508, 526, 655, 677, 929, 978, 998, 1002, 1006, 1007, 1035, 1082, 1083, 1085, 1128, 1165
Fırat 6, 36, 43, 44, 46, 65, 73, 77, 82, 98, 159, 161, 196, 287, 288, 290, 297, 352, 448, 449, 455, 496, 760, 813, 819, 823, 851, 939, 945, 1008, 1024, 1049, 1075, 1113, 1200
Fudayl b. Bezvân el-Advânî 364
Fudayl b. Henâd 713
Fudayl b. Zübeyr 846
Fundiş 303, 304
Furât b. Muâviye 21, 317
Fur'un 1192
Fustat 529, 1083, 1084
Futyân 48
Füdeyn 5, 73, 925

G

Gâbe 1174, 1175
Gadbân b. Kaba'serâ 99, 103, 220, 275, 279, 280, 283, 1029
Gadbân el-Kaba'serâ 624, 870
Garik 845
Gatafân 477, 496, 636, 659, 903, 1047
Gatîs el-Cühenî 7, 355
Gaylân 27, 58, 638, 667, 685, 729, 767, 777, 778, 804, 805, 894, 950, 953, 956, 959, 966, 969, 980, 1046, 1047, 1108
Gıyâs el-Ahtal b. Gavs 64
Gudâf 45
Gûta 78, 79, 980, 981, 1005, 1006, 1007, 1046
Gutayf 176
Guzeyyil 935, 967

H

Habbâb b. Musa 241
Habbâbe 9, 650, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 662, 663, 821
Habenneka 512
Habeş 123, 613
Habeşistan 1126, 1157, 1158, 1159, 1161, 1162, 1163, 1164, 1165, 1202, 1206, 1208, 1216
Habîb b. Abdüşems 11, 332, 1099, 1108, 1110, 1112
Habîb b. Ebû Sâbit 348
Habîb b. Hadre 458, 462, 617, 704, 1039, 1040
Habîb b. Mürre el-Mürrî 11, 1094
Habur 65, 68, 69, 73, 84, 616, 746, 780, 1008
Hac 9, 137, 214, 443, 511, 772, 774, 815, 864, 1189, 1212
Haccâc 6, 7, 23, 36, 41, 53, 61, 63, 85, 86, 106, 111, 113, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 151, 152, 153, 154, 155, 163, 165, 173, 182, 192, 193, 198, 199,

200, 203, 206, 207, 210, 211, 214, 217, 218, 220, 221, 222, 227, 232, 233, 234, 247, 248, 253, 262, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 291, 292, 293, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 302, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 355, 356, 358, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 406, 410, 411, 412, 413, 415, 417, 418, 419, 432, 442, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 472, 473, 474, 475, 476, 479, 484, 485, 486, 488, 489, 490, 493, 498, 507, 508, 512, 513, 515, 522, 523, 526, 534, 544, 556, 560, 578, 581, 586, 593, 597, 603, 604, 605, 622, 641, 660, 661, 662, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 694, 716, 723, 730, 742, 800, 848, 871, 875, 877, 888, 903, 904, 913, 915, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 964, 965, 967, 970, 972, 973, 978, 981, 982, 983, 997, 998, 999, 1049, 1056, 1082, 1086, 1088, 1090, 1105, 1110, 1118, 1144, 1147, 1190, 1191
Haccâc b. Ebû Menî er-Rusafî 206
Haccâc b. Hârise el-Has'amî 41
Haccâc b. Mesrûk el-Cu'fî 36
Haccâc b. Muhammed 207
Haccâc b. Nâb 151, 152, 153, 155, 165
Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî 53, 119
Haccâr b. Ebcer 42, 99, 103
Hacer 180, 190, 241, 263, 777, 1062
Hacerü'l-Esved 241, 491
Hacr 185, 186, 473, 984
Hacûn 126, 132, 133, 1151
Had 218
Hadârim 147, 174, 175
Hadesu'r-Rikâk 80
Hadîn b. Münzir 282
Hadr 74
Hadrâ 243, 970, 971, 999
Hadramut 181, 1049, 1050, 1069, 1070, 1071, 1072
Hafsa binti Abdullah b. Ömer 209
Hafs b. Amr b. Heysem 296
Hafs b. İsmâil 342
Hafs b. Ömer el-Ömerî 54, 200, 649, 870, 913
Hakem b. Avâne 889, 896
Hakem b. Ebû Akîl 270, 309, 311, 373, 681, 846
Hakem b. Ebü'l-Âs 17, 90, 117, 140, 190, 196, 214, 215, 258, 357, 359, 373, 509, 711, 763, 820, 832, 913, 935, 1021, 1066, 1105, 1193
Hakem b. Eyyûb 270, 309, 316, 371, 465, 471, 681
Hakem b. Muharribe 373, 427
Hakem b. Münzir b. Cârûd 282, 396
Hakem b. Uteybe 344, 588
Halef b. Hişâm 364, 561
Halhale b. Kays 60, 61
Hâlid b. Abdullah 7, 10, 25, 91, 95, 106, 111, 116, 224, 264, 287, 345, 346, 347, 348, 351, 359, 386, 388, 393, 394, 397, 418, 422, 433, 477, 492, 515, 543, 549, 629, 645, 654, 665, 671, 706, 707, 739, 746, 767, 768, 770, 773, 782, 786, 796, 798, 799, 809, 811, 812, 813, 815, 819, 820, 821, 822, 825, 826, 828, 837, 839, 843, 850, 851, 855, 858, 862, 863, 867, 870, 871, 872, 873, 876, 878, 881, 882, 901, 904, 913, 917,

951, 952, 953, 965, 967, 969, 972, 976, 981, 999, 1156, 1186
Hâlid b. Abdullah b. Esîd 287
Hâlid b. Abdullah el-Kasrî 10, 345, 348, 543, 665, 671, 706, 739, 746, 767, 768, 770, 773, 786, 798, 799, 813, 815, 820, 821, 850, 858, 862, 867, 917, 951, 953, 965, 967, 969, 976, 981, 1156
Hâlid b. A'lem 128
Hâlid b. Attâb b. Verkâ er-Riyâhî 382
Hâlid b. Cezzî es-Sülemî 438
Hâlid b. Halîfe 346
Hâlid b. Hıyâr 497
Hâlid b. İlyâs 132
Hâlid b. Külsûm 81
Hâlid b. Reyyân 217, 498
Hâlid b. Safvân 423, 549, 638, 706, 711, 780, 798, 799, 845, 846, 1193
Hâlid b. Sümeyr 89, 1180, 1181
Hâlid b. Uzeyyil el-Kilâbî 627
Hâlid b. Vâkıd el-Ukaylî 699
Hâlid b. Velîd 290, 1096, 1106, 1155
Hâlid b. Yezîd b. Bişr 210, 573, 579
Hâlid b. Yezîd b. Muâviye 49, 55, 61, 115, 191, 211, 214, 237, 245, 307, 356, 358, 496, 960, 1188
Hâlid ed-Dabbî 325
Hâlid el-Hâricî 10, 812
Hâlid el-Kasrî 10, 11, 46, 348, 838, 846, 863, 882, 905, 906, 909, 969, 982, 999, 1002, 1005, 1007, 1095, 1156
Hâlid et-Temîmî 256
Halîfe el-Akta' 828, 838
Halife Mansûr 203, 574, 777
Hammâd b. Saîd es-San'ânî 849
Hammâd b. Seleme 14, 124, 553, 561, 566, 597, 1171, 1173, 1183, 1203
Hammâd b. Zeyd 132, 374, 706, 1130
Hamza b. Abdullah b. Zübeyr 142, 178
Hamza b. Abdülmuttalib 190, 1152, 1172
Hamza b. Bîd el-Hanefî 687, 876, 934, 953, 1029
Hamza b. Mugîre 317, 376, 377, 380
Hamza b. Mugîre b. Şu'be 317
Hamza b. Zübeyr 130, 138, 143, 1189
Hamza ez-Zeyyât 538
Hanîf 147
Hantef b. Sicf 129
Hanteme binti Abdurrahman b. Hâris 145
Hanzale 16, 70, 152, 194, 269, 305, 326, 337, 464, 477, 531, 625, 628, 638, 697, 828, 920, 1045, 1077, 1120, 1138
Hanzâle b. Akkâl 520
Harakî 420
Harâm b. Ka'b b. Sa'd b. Zeydümenât b. Temîm 361
Harb b. Katan el-Hilâlî 635, 636
Harb b. Ümeyye 743, 1092, 1126, 1132, 1133, 1183
Harem 108, 119, 121, 126, 128, 130, 131, 144, 391, 1147
Haremeyn 182
Harem-i Şerif 121, 126
Harîbe 317
Hârice el-Ensârî 26
Hâricî 8, 9, 10, 115, 123, 146, 153, 156, 164, 171, 183, 189, 210, 376, 377, 391, 417, 429, 444, 460, 466, 467, 469, 472, 473, 497, 498, 541, 594, 613, 614, 615, 616, 628, 631, 650, 746, 748, 786, 811, 812, 819, 820, 873, 966, 979, 1025, 1026, 1028, 1031, 1040, 1044, 1072, 1074
Hâricîler 7, 8, 9, 11, 16, 145, 146, 150, 152, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 180, 188, 189, 273, 295, 298, 379, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 394, 397, 400, 405, 409, 412, 413, 416, 422, 429, 430, 431, 438, 439, 440, 441, 444, 453, 454, 455, 456, 460, 461, 465, 467, 469, 474, 476, 506, 527, 528, 582, 592, 594, 610, 617, 618, 631, 743, 747, 811, 1004, 1021, 1025, 1027, 1028, 1029,

1031, 1032, 1034, 1035, 1036, 1038, 1039, 1040, 1041, 1045, 1060, 1066, 1067, 1068, 1193, 1196
Harîş 65, 66, 67, 68, 161, 213, 214, 304, 308, 311, 315, 368, 400, 826, 887
Hâris b. Abbas 418, 423, 975, 992
Hâris b. Abduamr b. Mu'âz 45
Hâris b. Abdullah b. Ebû Rebîa 14, 15, 18, 21, 158, 241, 359
Hâris b. Abdülmuttalib 146, 166, 226, 313, 316, 318, 334, 423, 625, 626, 706, 1025, 1110, 1118, 1197, 1215
Hâris b. Amîre el-Hemdânî 171
Hâris b. Ca'vene el-Âmirî 324, 438, 439
Hâris b. Ebû Rebîa 15, 142
Hâris b. Ebü'z-Zübeyr el-Medenî 350
Hâris b. el-Cehdâmî 681
Hâris b. Hâlid b. Âs b. Hişâm 224
Hâris b. Hâlid el-Mahzûmî 102
Hâris b. Hâtıb 117
Hâris b. Ka'b eş-Şennî 153, 154
Hâris b. Ubeydullah b. Ebû Rebîa 43
Hâris b. Umeyre b. Mâlik b. Hamza b. Enfâ b. Zebîb b. Şürahbîl 439
Hâris b. Umeyre b. Zü'l-Miş'âr el-Hemdânî 437
Hârise b. Bedr 150, 151, 155, 157, 158, 159, 161, 842, 1213
Hârise b. Bedr el-Gaddânî 150, 151
Hâris el-Eş'arî 246
Harîş b. Hilâl 161, 213, 308, 311, 368
Harîş b. Hilâl el-Karî'î 308
Harran 438, 618, 631, 767, 871, 979, 980, 981, 1002, 1020, 1035, 1081, 1089
Harre 131, 208, 333, 530, 1103, 1155, 1162, 1175, 1207, 1208, 1209
Hârûn b. Ma'rûf 306, 569
Harûriyye 87, 104, 106, 155, 175, 385, 582, 592, 593, 618, 628
Hasan b. Ali 141, 145, 146, 225, 525, 641, 643, 644, 1054, 1189, 1200
Hasan b. Ali el-Utbî 225
Hasan b. Amr 365
Hasan b. Ebü'l-Hasan 29, 364, 374, 594, 702, 718, 837
Hasan b. Ebü'l-Hasan el-Basrî 29, 702
Hassân 25, 46, 49, 58, 59, 189, 211, 212, 499, 609, 618, 664, 709, 715, 725, 768, 773, 806, 807, 810, 839, 881, 882, 883, 887, 904, 919, 1027, 1082, 1084, 1202
Hassân b. Buhduc 189
Hassân b. Mâlik b. Bahdel 46, 49, 58, 59, 211
Hassân b. Mes'ûd b. Abdurrahman b. Mes'ûd el-Fezârî 664
Hatame 437
Hâtim b. Numân el-Bâhilî 43, 204
Hâtim-i Tâî 213
Hatme 871
Havâri 127
Havârî b. Ziyâd 319, 593, 621, 625, 701, 706, 721
Havarnak 113
Havrâ binti Urve en-Nasrî 732
Havşeb b. Yezîd b. Ruveym 109, 115, 457, 464, 623, 627, 816
Hayber 117, 118, 220, 1145
Hayr b. Habîb b. Atıyye 434
Hâzir 49, 64
Hazrec 1159
Hâzûk el-Hanefî 182
Hecer 175, 191, 353, 403, 418, 423, 427, 428, 435, 563, 746
Heddâb b. Mes'ûd el-Mâzinî 701
Helkâm b. Nu'aym 333, 375
Helkâm b. Nu'aym et-Temîmî 375
Hemdân 108, 113, 293, 294, 296, 301, 302, 303, 304, 339, 366, 377, 388, 419, 426, 435, 439, 440, 461, 859, 1071, 1072
Hemedân 40, 115, 380, 667
Hemmâm b. Mesâd 544
Hendek 339, 389, 1126, 1173, 1185
Herâse b. Hakem 389, 390
Herat 297, 312, 331, 332, 334, 811, 812, 1043, 1107, 1108

Heşşâk 5, 75, 76
Hevâzin 58, 67, 650, 1154, 1155
Heysam b. Câbir 8, 507, 1021
Heysem b. Adî 16, 25, 26, 43, 54, 57, 90, 98, 104, 113, 145, 154, 173, 198, 200, 204, 210, 213, 217, 220, 223, 291, 301, 309, 317, 327, 336, 342, 344, 349, 356, 373, 376, 383, 391, 399, 411, 436, 437, 441, 442, 444, 454, 466, 472, 493, 514, 520, 521, 572, 582, 600, 628, 640, 649, 658, 662, 668, 688, 690, 708, 709, 717, 721, 724, 728, 745, 747, 749, 763, 765, 768, 780, 784, 801, 851, 856, 870, 871, 881, 913, 937, 938, 964, 976, 979, 1005, 1082, 1164, 1213
Heysem b. Esved 16, 109, 111, 119, 210, 226, 264, 860, 874
Heysem b. Esved en-Nehaî 119, 210
Heysem b. Udûs 289
Hezârmürd 152
Hilâl b. Ayyâd el-Henâî'yi Ahvâz 703
Hilâl b. Cenâb 353
Hilâl b. Ebi'l-Verd 623
Hilâl b. Müdlic 745
Himyân b. Adî es-Sedûsî 187, 297, 310
Hinâye 1022
Hind bt. Esmâ b. Hârice el-Fezârî 443
Hind bt. Mühelleb 691, 839
Hirmâs 69, 75
Hişâm b. Abdülmelik b. Mervân 9, 755
Hişâm b. Abdülmelik İsmâil b. Yesâr 799
Hişâm b. Ammâr ed-Dımaşkî Ebü'l-Velîd 510
Hişâm b. İsmâil 192, 195, 249, 250, 251, 755, 763, 895, 909, 918, 939, 952, 1013, 1199
Hişâm b. İsmâil el-Mahzûmî 249, 909, 918, 1013
Hişâm b. Kahzem 156, 288
Hişâm b. Mugîre 19, 20, 192, 224
Hişâm b. Muhammed b. Kelbî 437
Hişâm b. Muhammed el-Kelbî 35, 151, 721, 752, 774, 795
Hişâm İbnü'l-Kelbî 830, 834, 851, 945, 947, 966, 1013, 1028, 1092, 1122, 1128, 1146, 1201
Hisâs 1143
Hicâz 6, 25, 61, 82, 140, 145, 164, 188, 207, 264, 276, 385, 420, 594, 892, 959, 990, 1108, 1144, 1207
Hindistan 467, 489, 816
Hîre 87, 447, 464, 621, 623, 624, 625, 627, 628, 629, 630, 632, 753, 820, 846, 888, 889, 890, 895, 938, 939, 945, 1028, 1085, 1089, 1092, 1096, 1097, 1099
Hirmâzî 23, 26, 106, 197, 201, 203, 225, 375, 490, 494, 500, 502, 521, 525, 603, 637, 945, 1184
Hişâm b. Abdülmelik 9, 11, 275, 478, 482, 512, 555, 571, 630, 648, 744, 746, 748, 755, 756, 757, 772, 773, 779, 780, 786, 787, 795, 796, 798, 799, 811, 821, 823, 887, 918, 929, 975, 979, 980, 983, 996, 1002, 1008, 1042, 1137, 1147, 1158, 1194, 1200
Hişâm b. Ammâr 45, 90, 137, 198, 203, 204, 222, 492, 504, 510, 515, 532, 534, 535, 542, 544, 546, 565, 571, 578, 579, 580, 584, 605, 606, 752, 779, 794, 800, 808, 945, 950, 959, 965, 981, 982, 1091
Hişâm b. Ammâr ed-Dımaşkî 45, 504, 510
Hişâm b. Hassân 499
Hişâm b. Urve 124, 132, 1169, 1170, 1171, 1172, 1173, 1175, 1176, 1183, 1193, 1194, 1195, 1203, 1205
Hizâmî 253
Hıms 11, 57, 193, 354, 483, 485, 573, 631, 765, 790, 791, 792, 937, 939, 954, 960, 961, 964, 965, 978, 980, 982, 983, 997, 998, 1002, 1003, 1004, 1005, 1007, 1008, 1009, 1010, 1011, 1033, 1034, 1035, 1081, 1106

Hırâş b. İsmâil 839
Hıristiyan 15, 55, 65, 359, 404, 469, 520, 567, 573, 576, 589, 770, 1214
Hıristiyanlık 848
Hıttân el-A'ser 417
Horasan 104, 160, 173, 264, 268, 270, 278, 279, 284, 291, 304, 307, 312, 331, 332, 335, 337, 339, 344, 369, 375, 398, 410, 412, 413, 483, 497, 506, 512, 523, 553, 621, 649, 663, 664, 665, 666, 672, 673, 674, 675, 678, 679, 682, 683, 684, 686, 687, 703, 706, 707, 710, 727, 730, 744, 809, 811, 812, 824, 826, 865, 866, 893, 905, 906, 907, 972, 1033, 1048, 1074, 1076, 1077, 1079, 1084, 1085, 1107, 1108, 1110, 1112, 1114
Hubbâ 25, 213
Hubeyb b. Abdullah b. Zübeyr 143, 497
Hubşân 123
Huddân 1050
Hulvân 169, 379, 580, 684, 727, 760, 907, 912
Humeyd b. Hureys b. Bahdel 47, 49, 58, 60
Humeyd b. Müslim 401
Humeyd b. Sevr el-Hilâlî 208
Humeyd el-Emecî 586
Humeyd el-Uraykıt 339
Humeyde 315, 1117, 1118
Huneyn 29, 182, 391, 1108, 1155, 1208
Hur b. Vâil 176
Hureym b. Fâtik el-Esedî 239, 461, 529
Hureys b. Zeydü'l-Hayl et-Tâî 41
Hursân b. Muharris 115
Husayn b. Huleyd el-Absî 240
Husayn b. Münzir 201
Husayn b. Nümeyr 46, 57, 95, 121, 125, 482, 499, 678, 1002, 1035
Hut 178
Hutayt el-Harâmî Zeyyât 361
Huveyris er-Râsibî 441
Huzâî 117, 139, 192, 195, 214, 247, 333, 528, 529
Huzeyfe b. Yemân 451
Hüdbe et-Tâî b. Amr 7, 442
Hünâde bt. Uyeyne b. Esmâ b. Hârice 860
Hür b. Yûsuf b. Yahyâ b. Hakem 814, 832
Hüreym b. Amr el-Mürrî 383
Hüreym b. Ebû Tahâme el-Mücâşi'î 698
Hüseyin b. Ali b. Esved 863, 1160, 1170, 1173, 1176
Hüseyn b. Ali 13, 26, 36, 46, 49, 96, 103, 141, 201, 284, 349, 352, 373, 477, 532, 550, 603, 641, 642, 644, 723, 743, 796
Hüseyn b. Ali b. Esved 13, 201, 349, 532
Hüseyn b. Esved 197
Hüseyn b. Ali el-Hirmâzî 603
Hüseyn b. Ali 36, 46, 644, 723, 796
Hüşeym b. Bişr 364
Hüşeym b. Safvân 872, 873
Hüzeyl b. İmrân b. Fudayl el-Bercemî 272
Hüzeyl b. İmrân el-Bercemî 273, 396

I-İ

İbâd 147, 149, 174, 185, 1050
İbâdî 813, 1066
İbâdîler 1050, 1067, 1070, 1071
İbn Abdullah b. Yezîd el-Hatmî 7, 355
İbn Aclân 591
İbn Arabî 441
İbn Ayyâş 21, 105, 154, 204, 206, 210, 213, 217, 220, 234, 242, 349, 376, 454, 460, 514, 515, 640, 649, 658, 717, 718, 721, 754, 774, 859, 870, 871, 885, 886, 887, 897, 909, 913
İbn Ayyâş el-Hemdânî 21, 204, 376, 640
İbn Ayyâş el-Mentûf 206
İbn Âtike binti Yezîd b. Muâviye 645
İbn Bahdec 181
İbn Bahdel 49, 51, 52, 238, 748
İbn Berheme 843
İbn Bîd 839, 872, 873, 878, 1029

İbn Büdeyl b. Verkâ el-Huzâî 528
İbn Cehm b. Zahr 707
İbn Cevdân el-Ezdî 29
İbn Cüreyc 124, 207, 1159, 1193
İbn Cu'dübe 25, 28, 207, 227, 249, 501, 572, 573, 582, 596, 653, 771, 1204
İbn Dâre 563, 564, 572, 860
İbn Ebû Atîk 143, 228, 809
İbn Ebû Atâ 817
İbn Ebû Bekre 291, 292, 293, 295, 297, 298
İbn Ebû Kebşe es-Seksekî 217
İbn Ebü'l-Avcâ 843
İbn Ebû Rebîa 15, 212, 581
İbn Ebû Usayfir es-Sekafî 32
İbn Ebû Züheyr es-Sekafî 519
İbn Erâke es-Sekafî 905
İbn Habnâ 172
İbn Hâni 292
İbn Hâtıb el-Cumahî 117
İbn Hayyân 505, 508, 646, 647, 648, 710
İbn Hâzim 104, 497
İbn Hemmâm es-Selûlî 31
İbn Hevber et-Tağlibî 68
İbn Hursân 218
İbn İdâh el-Eş'arî 55, 106
İbn Kamîe 234, 1160
İbn Kârız el-Kinânî 603
İbn Kays er-Rukayyât 6, 163, 191, 228, 261, 386, 391, 529, 653, 1212
İbn Künâse 33, 267, 464, 516, 656, 750, 782, 801, 847, 866, 878, 879, 880, 907
İbn Künâse el-Esedî 267, 750, 782
İbn Mes'ûd 282, 343
İbn Mes'ade 59, 243
İbn Mevhib 313
İbn Miskîn el-Medînî 213
İbn Mu'arrid et-Tâî 194
İbn Mutî' 131, 360
İbn Müzâhim 541
İbn Ömer 28, 43, 132, 133, 141, 145, 181, 182, 198, 333, 620, 621, 622, 623, 624, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 636, 637, 655, 705, 979, 1021, 1025, 1026, 1027, 1029, 1030, 1031, 1032, 1033, 1116, 1131, 1172
İbn Re'sülcâlût 931
İbn Rummâne 532, 533
İbn Saffâr 73, 74, 75, 81
İbn Şeddâd b. Hâd 324
İbn Sehm et-Teymî 150
İbn Şevzeb 306, 810
İbn Surad 64
İbn Süheyl 9, 633, 634, 635, 636, 637, 821, 921, 922, 923
İbn Süreyc 648, 649, 657, 1198
İbn Şübrüme 873, 1073
İbn Taysele 930
İbn Telîd 412
İbn Udeys 123
İbn Ümmü Hakîm 857, 917
İbn Ümmü Mektûm 1158
İbn Ziyâd 13, 37, 45, 46, 49, 64, 103, 146, 154, 156, 383, 469, 637, 953
İbnü'l-Absiyye 553
İbnü'l-Ehtem 543
İbnü'l-Eş'as 193, 217, 260, 286, 291, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 329, 330, 331, 332, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 344, 345, 346, 347, 361, 364, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 382, 393, 401, 450, 661, 682, 718, 719, 788, 1110
İbnü'l-İtnâbe 233
İbnü'l-Kelbî 45, 55, 56, 70, 91, 104, 113, 124, 126, 147, 174, 211, 239, 275, 286, 301, 317, 324, 366, 370, 384, 406, 419, 442, 444, 476, 518, 629, 649, 830, 834, 851, 945, 947, 966, 979, 1013, 1028, 1029, 1062, 1092, 1106, 1107, 1119, 1121, 1122, 1128, 1132, 1134, 1137, 1140, 1146, 1156, 1165, 1187,

1196, 1201, 1212, 1216
İbnü'l-Kıriyye 366
İbnü'l-Merâga 231
İbnü'l-Müseyyeb 250, 251, 487
İbnü'n-Numân b. Sabhân er-Râsibî 386
İbnü'r-Râ'î 879
İbnü'r-Rikâ 227
İbnü'z-Zerkâ 31, 33, 62
İbnü'z-Zübeyr 5, 6, 13, 18, 21, 24, 41, 51, 54, 82, 90, 102, 110, 117, 118, 119, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 135, 139, 140, 141, 143, 144, 149, 157, 174, 175, 177, 182, 190, 196, 200, 207, 210, 268, 273, 275, 284, 359, 474, 892, 1103, 1114, 1119, 1136, 1195, 1213, 1216
İbn Zâzâ Nefrûh b. Beyzî 568
İbn Zeml el-Uzrî 198
İbn Zü'l-Kelâl 46
İbrâhim b. Abdurrahman b. Avf 258
İbrâhim b. Arabî 95, 106, 215, 240, 432, 441, 467, 492
İbrâhim b. Arabî el-Kinânî 95
İbrâhim b. Eşter 17, 38, 46, 64, 87, 93, 94, 95, 98, 99, 100, 105, 110, 111, 167, 168, 173, 727, 993
İbrâhim b. Hayyân 92
İbrâhim b. İsmâil el-Mahzûmî 776
İbrâhim b. Muhammed b. Talha 13, 779, 802
İbrâhim b. Sa'd 195
İbrâhim b. Velîd b. Abdülmelik 10, 979, 995
İbrâhim b. Yezîd b. Hübeyre es-Sekûnî 761
İbrâhim b. Zübeyr el-Esedî 100
İbrâhim en-Nehaî 365, 589
İbrâhim Eşter 38
İdris b. Kâdim 577, 580
İfk 1145
İfrîkıyye 517, 518, 653
İkinci Felec Savaşı 10, 987, 988, 989
İkrime b. Rib'î 81, 94, 109, 170, 278, 279, 283, 396
İkrime b. Ebû Cehil 128
İmâre b. Akîl b. Bilâl b. Cerîr 869
İmrân b. Abdurrahman 301
İmrân b. Âmir b. Mismâ 696
İmrân b. Hâris er-Râsibî 153
İmrân b. Hıttân 441, 459, 465
İmrân b. İsâm 248, 369, 370, 403
İrmîniyye 14, 83, 85, 87, 165, 323, 335, 447, 460, 486, 633, 748, 749, 757, 804, 805, 955, 967, 993, 995, 996, 997, 1006, 1021, 1101, 1106
İsa b. Ali 36, 770
Îsâ b. Miksem 916
İsa b. Mugîre 541
İsa b. Mus'ab 96, 97, 109, 110, 170
İsa b. Talha 199, 200
İsa b. Yûnus 343
İsa el-Hannât 342
İsaf el-Yeşkürî 175
İshak b. Ubeydullah el-Eslemî 130
İshak b. Yahya b. Yûsuf 125
İsfahan 93, 103, 115, 165, 167, 169, 170, 172, 173, 354, 380, 384, 448, 456, 666, 939, 1077
İsmâil b. Abdullah 285, 583, 622, 624, 877, 889, 891, 1031, 1081
İsmâil b. Abdullah el-Kasrî 622, 624, 1081
İsmâil b. Ammâr 822
İsmâil b. Cerîr b. Abdullah 861
İsmâil b. Ebân 532
İsmâil b. Ebû Hâlid 30, 199
İsmâil b. Ebû Zeyd el-Entâkî 550
İsmâil b. Eş'as 297
İsmâil b. Hişâm 192, 195, 220, 755
İsmâil b. Muhâcir 219
İsmâil b. Talha 99, 105
İsmâil b. Vâsıt el-Becelî 858
İsmâil el-Mekkî 637
İsrail 13, 576
İsrâil b. Hakem 372
İstahr 165, 166, 404, 405, 674, 1112, 1129
İstânü'l-Âl 168
İyâd b. Amr el-Himyerî 48
İyâd b. Esved b. Avf 333

İyâs b. Katâde 213
İyâs b. Muâviye 561, 566, 594, 608, 670, 671, 822, 873
İyâz b. Abdullah 179, 180
Îzec 172, 173
Irak 6, 9, 10, 11, 17, 22, 23, 25, 27, 28, 33, 45, 46, 47, 49, 58, 60, 64, 85, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 103, 105, 107, 111, 116, 140, 141, 145, 161, 163, 171, 193, 210, 211, 214, 222, 231, 253, 254, 260, 264, 265, 266, 267, 272, 273, 281, 282, 285, 287, 296, 300, 301, 306, 307, 309, 315, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 327, 340, 342, 345, 347, 348, 364, 368, 370, 372, 375, 376, 383, 397, 430, 437, 438, 439, 444, 445, 454, 456, 457, 461, 483, 486, 517, 522, 523, 534, 537, 538, 541, 573, 575, 578, 592, 597, 620, 621, 622, 625, 627, 628, 630, 631, 632, 634, 636, 639, 648, 649, 659, 661, 662, 663, 664, 665, 669, 670, 671, 674, 680, 682, 683, 685, 686, 687, 713, 714, 715, 717, 720, 725, 728, 729, 730, 733, 746, 748, 757, 758, 760, 761, 767, 770, 773, 782, 798, 800, 808, 814, 818, 821, 822, 823, 826, 827, 828, 845, 846, 849, 850, 851, 863, 865, 869, 874, 878, 882, 884, 885, 887, 888, 889, 890, 892, 894, 900, 904, 905, 911, 912, 913, 944, 945, 952, 969, 975, 976, 977, 978, 979, 984, 992, 999, 1009, 1016, 1021, 1022, 1032, 1034, 1035, 1039, 1040, 1042, 1044, 1073, 1076, 1077, 1198
Irkuzzabye 1099

K

Ka'b b. Eşref 149
Ka'b b. Hâmid 483, 757
Ka'b b. Hâmis el-Absî 217
Ka'b el-Eş'arî 270, 295, 537
Ka'b el-Eşkarî 412
Kâbe 14, 86, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 130, 137, 139, 144, 177, 181, 198, 200, 207, 241, 242, 247, 346, 348, 472, 485, 638, 708, 848, 849, 856, 865, 1053, 1139, 1144, 1149, 1150, 1153, 1155, 1156, 1202
Kâbil 292, 1109, 1112
Kabîsa b. Ebû Sufre 152, 1076
Kabîsa b. Züeyb 117, 192, 195, 217, 230, 247, 250, 258, 487, 529
Kabîsa b. Züeyb b. Halhale 117, 258
Kabîsa b. Züeyb el-Huzâî 192, 247, 529
Kaderiyye 959, 980
Kâdisiye 35, 319, 448, 451, 691, 945, 1030
Kadı Şüreyh 592, 609
Kahl b. Ayyâş 715, 721
Kahtam binti Manzûr 135, 145
Ka'kâ b. Şevr ez-Zühlî 443, 455, 472, 623
Kalîkalâ 85
Kanât 1176
Kandâbîl 9, 180, 703, 720, 725, 726, 727, 730, 736, 737, 738, 739
Kâ' (Ova) Savaşı 985
Karkîsiyâ 45, 46, 48, 49, 52, 56, 57, 59, 64, 72, 76, 80, 630, 1008
Kâsım b. Abdurrahman el-Hilâlî 692
Kâsım b. Mâlik 352, 353
Kâsım b. Sehl en-Nuşicânî 306
Kâsım b. Sellâm 212, 557, 559, 586
Kasrü'l-Müsîrîn 371
Kâşân 380
Katâde 124, 213, 235, 301, 479, 551, 563, 565, 566, 639, 704, 731, 840, 841, 1132, 1172, 1177, 1180, 1186
Katâde b. Di'âme es-Sedûsî el-Fakîh 704
Katâde b. Kays 301
Katâmî 385, 707, 708
Katan b. Abdullah 99, 103, 111, 115, 275, 448
Katarî b. Fücâe 7, 87, 166, 172, 384, 390, 444, 451, 480
Katîf 177, 178, 468, 746

Kayn b. Cisr 120
Kays b. Adî es-Sehmî 166
Kays b. As'as 417
Kays b. Âsım 189, 700, 1106
Kays b. Hâlid eş-Şeybânî 442
Kays b. Meşca'a b. Mücemmi 35
Kays b. Rukâd el-Ca'dî 176
Kays kabilesi 48, 50, 56, 57, 65, 67, 71, 72, 74, 75, 80, 824, 975, 1015, 1025
Kayser 973, 1214, 1215
Kayyâd 815
Kâzerûn 166, 399, 400, 401
Kâzıme 180, 186
Kebşe binti Mâlik 36
Kecev 185
Kefertûsâ 1035, 1038, 1041
Kelâle 216
Kelb kabilesi 49, 50, 57, 58, 61, 64, 78, 1003
Kellâ 288
Kellûb es-Sarîmî 901
Kemâh 85
Kemha 85
Kerdem 167, 172, 290, 406, 660, 661, 662
Kerdûs 392
Kerh 168, 447, 1049
Kerîc Dînâr 387
Kerrâz b. Kerrâz el-Abdî 280
Kerrâz b. Mâlik es-Sülemî 288
Kesîr b. Muhammed 206
Kesîr en-Nevvâ 862
Kevr 959
Kevser b. Ubeyd 430
Kevser b. Züfer b. Hâris 689
Kilise 101, 1011
Kinde 51, 56, 57, 245, 256, 290, 304, 306, 318, 333, 373, 426, 450, 878, 1024
Kirmân 172, 180, 295, 297, 304, 305, 329, 385, 389, 399, 403, 405, 412, 471, 671, 672, 673, 727
Kınnesrîn 48, 483, 485, 486, 531, 573, 629, 633, 930, 980, 997, 998, 1002, 1081, 1106
Kırvâş 888
Kubâ 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 24, 43, 90, 118, 142, 158, 159, 160, 163, 164, 167, 168, 169, 359, 1119, 1131
Kudaâ kabilesi 52, 113
Kudâme b. Münzir b. Nu'mân 175
Kudeyd 11, 542, 1055, 1059, 1060, 1062, 1063, 1064, 1193, 1196, 1197, 1200, 1208
Kudeyd Vakası 11, 1064
Kûfe 5, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 24, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 46, 60, 81, 87, 88, 90, 92, 93, 96, 99, 103, 106, 110, 111, 112, 113, 115, 119, 140, 145, 165, 167, 168, 169, 173, 253, 264, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 293, 299, 302, 313, 314, 316, 317, 319, 321, 326, 327, 338, 344, 348, 351, 352, 354, 368, 376, 377, 383, 384, 386, 391, 395, 396, 397, 400, 403, 413, 419, 420, 421, 424, 425, 439, 442, 443, 445, 446, 447, 448, 449, 451, 452, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 483, 532, 535, 551, 580, 586, 587, 589, 591, 592, 593, 594, 597, 615, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 632, 687, 688, 689, 690, 691, 701, 703, 706, 707, 709, 710, 712, 716, 722, 727, 732, 753, 754, 772, 773, 808, 813, 814, 815, 816, 820, 830, 832, 850, 851, 853, 855, 858, 862, 873, 876, 884, 886, 887, 888, 900, 905, 909, 912, 938, 939, 945, 969, 1023, 1025, 1027, 1028, 1029, 1030, 1033, 1040, 1043, 1044, 1045, 1047, 1063, 1076, 1091, 1100, 1101, 1102, 1104, 1106, 1107, 1108, 1114, 1136, 1174, 1175, 1194, 1213
Kuhayf 52, 584, 985, 987, 988, 990, 991
Kuhayf el-Ukaylî 985, 991

Kuhayl 69, 80
Kum 380
Kûmis 413, 415, 416, 417
Kûniyye'yefe 14
Kur'ân 30, 150, 155, 219, 263, 296, 362, 385, 416, 471, 473, 484, 491, 492, 513, 530, 540, 550, 558, 562, 567, 574, 604, 608, 611, 612, 645, 733, 747, 765, 820, 842, 876, 901, 912, 929, 943, 963, 974, 1053, 1057, 1058, 1060, 1092, 1131, 1158, 1191
Kureyş 17, 18, 28, 52, 86, 89, 96, 104, 139, 143, 153, 155, 166, 190, 191, 195, 198, 202, 206, 212, 213, 214, 222, 223, 230, 241, 246, 248, 256, 313, 317, 320, 322, 352, 356, 378, 379, 392, 393, 394, 405, 419, 457, 494, 497, 509, 514, 528, 535, 537, 546, 549, 586, 620, 631, 633, 635, 644, 709, 751, 765, 768, 773, 781, 785, 801, 809, 820, 834, 848, 861, 865, 874, 882, 921, 932, 943, 971, 991, 1033, 1059, 1061, 1067, 1088, 1090, 1092, 1096, 1101, 1102, 1106, 1109, 1116, 1120, 1123, 1125, 1127, 1134, 1141, 1144, 1145, 1146, 1148, 1149, 1150, 1152, 1154, 1158, 1159, 1163, 1170, 1184, 1186, 1188, 1189, 1196, 1198, 1202, 1211, 1214, 1215, 1216
Kurre 41, 42, 154, 161, 176, 177, 178, 219, 221, 319, 320, 326, 475, 561, 608, 692, 873, 966, 969, 1177, 1178
Kürtler 329, 380, 438, 675, 902, 1022
Kûsâ 43, 456
Kusem b. Hubeyye b. Kusem 434
Kutayfiye 983
Kuteybe b. Müslim 30, 217, 277, 278, 279, 341, 344, 498, 512, 674, 683, 686, 907, 972, 1086
Kutrubul 168
Kuveykib 354
Küseyyir b. Azze 94, 728
Küçük Sâhek 405
Küheyl 5, 80, 753, 817
Küheyl Günü 5, 80
Kümeyl b. Ziyâd 323, 373
Kümeyt b. Zeyd 786, 917
Küreyz 151, 696, 706, 743, 794, 864, 1094, 1099, 1106, 1110, 1111, 1112, 1116, 1120, 1121
Kürdî 184
Kürnübâ 150, 151, 159
Küseyyir b. Abdurrahman 244, 1108
Kümeyt 9, 771, 776, 786, 787, 788, 789, 790, 803, 849, 857, 875, 885, 900, 917
Küseyyir 94, 193, 229, 244, 264, 499, 500, 529, 530, 547, 564, 565, 601, 657, 728, 1108

L

Lâbeteyn 1093
Lahc 1051
La'la' 817
Lâlâ 307
Lebbâdûn 852
Lebîd 16, 235
Lefîf 288
Leylâ binti Humâris et-Tağlibiyye 71
Leylâ binti Sehl b. Hanzale b. Tufeyl el-Câferî 531
Leylâ binti Zebbân 339, 528
Leylâ bt. Süheyl b. Hanzale b. Tufeyl b. Mâlik b. Câfer b. Kilâb 477
Leylâ el-Uhayliyye 359
Leys b. Ebû Rukayye 573
Leys b. Sa'd 544, 1085
Libbâ 5, 67, 74, 80
Libbâ Kilisesi 74
Lübnan 47, 48
Lüey b. Şakîk b. Sevr 305
Lümeys binti Ali 619
Lût b. Yahya 35, 264, 680
Lût b. Yahyâ 48

M

Maârik 5, 74, 161, 165
Ma'bed 7, 11, 114, 115, 141, 166, 219, 333, 465, 649, 656, 800, 942, 943, 1070, 1071, 1216
Ma'bed b. Abbas b. Abdülmuttalib 166
Ma'bed b. Hâlid el-Cüdelî 114
Ma'den-i Sahrâ Savaşı 10, 988
Mâhân Ebû Sâlih 362
Mahled b. Yahya 27
Mâhzûyân 392
Maîn 325
Makam 128, 130, 141, 143, 1139, 1211
Makam-ı İbrâhim 491
Mâkisûn 5, 68, 69, 70
Ma'kıl b. Urve el-Kuşeyrî 665
Maksûre 61
Malatya 794
Mâlik b. Dînâr 371, 374, 608
Mâlik b. Esmâ b. Hârice 863
Mâlik b. Misma' 24, 70, 92, 155, 160, 185, 187, 276, 277, 280, 282, 367, 373, 833
Mâlik b. Münzir b. Cârûd 696, 701, 828, 853
Mâlik b. Sa'd b. Adî 63, 659
Ma'mer b. Müsennâ 268, 375, 394, 454, 461, 636, 684, 739, 822, 906
Mansûr b. Cumhûr 9, 620, 624, 629, 632, 636, 896, 946, 953, 959, 961, 962, 967, 975, 976, 977, 978, 979, 1027, 1031, 1032, 1042, 1043, 1044, 1045, 1047
Mansûr b. Ebü'l-Harkâ es-Sülemî 865
Mansûr b. Hübeyre et-Temîmî el-Mâzinî 813
Manzûr b. Zebbân b. Seyyâr 211
Mâsebezân 667
Maskale b. Hübeyre eş-Şeybânî 41, 105, 627, 628, 906
Maskale b. Kerîb 273, 329
Maskale b. Rakabe el-Abdî 236
Maskale el-Abdî 870
Matar b. İmrân b. Şevr 8, 472
Matar b. Nâciye 6, 313, 316, 317, 318, 326, 426
Matar b. Ukbe 147, 174
Mazhar b. Huyey el-Akkî 308
Mâzin b. Ziyâd b. Yezîd 172, 385
Medâin 37, 38, 93, 167, 169, 316, 326, 327, 329, 376, 377, 379, 439, 445, 446, 447, 450, 451, 452, 593, 624, 626, 660, 712, 719, 1022, 1023, 1024, 1033, 1042, 1045, 1046
Medâinî 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 52, 103, 105, 106, 109, 111, 113, 115, 125, 128, 135, 136, 138, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 150, 155, 156, 159, 164, 173, 181, 189, 191, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 227, 228, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 249, 250, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 266, 269, 271, 274, 276, 280, 281, 291, 298, 334, 337, 339, 340, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 365, 366, 367, 368, 371, 372, 374, 375, 383, 386, 389, 394, 400, 402, 414, 415, 417, 420, 424, 434, 442, 460, 465, 466, 472, 477, 478, 479, 480, 482, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 492, 493, 494, 495, 497, 498, 499, 500, 502, 503, 505, 506, 511, 513, 514, 515, 517, 518, 519, 520, 523, 524, 527, 528, 532, 534, 535, 536, 538, 541, 542, 545, 546, 548, 549, 550, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 562, 563, 564, 565, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 591, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 604, 607, 610, 620,

634, 641, 642, 653, 655, 657, 658, 659, 662, 663, 666, 667, 668, 669, 671, 672, 682, 687, 691, 696, 697, 716, 717, 718, 720, 721, 723, 725, 726, 730, 731, 743, 749, 750, 751, 753, 754, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 772, 776, 777, 778, 779, 783, 784, 790, 792, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 803, 804, 806, 807, 808, 811, 812, 813, 814, 815, 820, 824, 828, 829, 831, 833, 837, 838, 839, 844, 845, 847, 848, 849, 857, 858, 870, 871, 872, 873, 876, 877, 879, 881, 882, 887, 896, 897, 898, 900, 901, 902, 903, 906, 907, 909, 910, 912, 914, 915, 917, 918, 921, 924, 929, 931, 935, 942, 944, 945, 946, 947, 948, 950, 951, 952, 958, 959, 966, 967, 968, 971, 972, 978, 994, 996, 1009, 1011, 1019, 1020, 1021, 1039, 1043, 1044, 1049, 1068, 1069, 1082, 1084, 1088, 1090, 1092, 1094, 1113, 1115, 1120, 1121, 1122, 1123, 1148, 1152, 1176, 1189, 1192, 1195, 1200, 1204

Meder 58

Medine 22, 28, 36, 116, 117, 118, 119, 121, 133, 137, 138, 139, 140, 181, 191, 193, 195, 196, 197, 199, 208, 213, 214, 215, 225, 226, 228, 243, 249, 251, 252, 254, 261, 285, 342, 354, 357, 363, 426, 476, 483, 487, 488, 490, 497, 505, 507, 511, 519, 528, 532, 533, 534, 546, 549, 553, 561, 572, 573, 581, 586, 587, 602, 609, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 649, 653, 655, 709, 762, 763, 773, 774, 775, 778, 779, 782, 783, 801, 804, 807, 809, 846, 858, 888, 899, 915, 916, 939, 942, 943, 947, 978, 984, 1013, 1014, 1015, 1016, 1017, 1020, 1054, 1059, 1062, 1064, 1066, 1069, 1071, 1072, 1093, 1094, 1099, 1100, 1103, 1104, 1105, 1106, 1113, 1118, 1125, 1127, 1131, 1133, 1135, 1142, 1143, 1144, 1147, 1151, 1152, 1155, 1158, 1159, 1160, 1161, 1163, 1164, 1165, 1174, 1175, 1176, 1180, 1181, 1182, 1184, 1185, 1186, 1187, 1188, 1189, 1191, 1192, 1193, 1194, 1196, 1197, 1199, 1200, 1201, 1202, 1204, 1208, 1209, 1210, 1211, 1216

Mehrân 293

Mekke 10, 15, 18, 21, 24, 59, 86, 89, 93, 96, 106, 119, 120, 122, 126, 135, 138, 139, 140, 142, 143, 148, 182, 183, 198, 214, 225, 251, 345, 346, 347, 348, 352, 357, 358, 369, 460, 461, 495, 501, 502, 511, 512, 519, 520, 526, 553, 603, 648, 650, 706, 778, 794, 821, 834, 846, 847, 848, 863, 864, 882, 916, 939, 978, 1017, 1053, 1054, 1055, 1059, 1060, 1062, 1064, 1066, 1067, 1068, 1069, 1071, 1072, 1086, 1096, 1099, 1112, 1114, 1121, 1122, 1125, 1126, 1131, 1135, 1136, 1138, 1139, 1143, 1144, 1146, 1147, 1148, 1149, 1151, 1154, 1155, 1156, 1157, 1158, 1159, 1161, 1163, 1164, 1166, 1167, 1170, 1172, 1181, 1184, 1185, 1186, 1189, 1192, 1193, 1196, 1200, 1201, 1202, 1203, 1204, 1207, 1208, 1209, 1210, 1214

Mekrân 413, 1048

Me'mûm b. Zeyd b. Mudarris el-Kelbî 59

Menâzir 161, 162, 387, 393

Menbic 75, 460

Mercirâhit 1001

Merrân kilisesi 222

Merrâr b. Alkame ez-Zührî 77

Mersed b. Necebe 290

Mervân b. Cenâh 45

Mervân b. Hakem 8, 11, 45, 46, 64, 113, 190, 196, 198, 256, 528, 597, 763, 820, 962, 979, 981, 993, 996, 1076, 1080, 1089, 1104, 1105, 1116, 1133, 1134, 1140, 1211
Mervân b. Muâviye 541, 586, 878
Mervân b. Muhammed b. Mervân 11, 511, 622, 979, 982, 994, 1076
Mervân b. Muhammed el-Ca'dî 111, 977
Mervânî 57, 65
Mervânoğulları 206, 956, 1056
Merverrûz 672, 812
Mesâd b. Ziyâd el-Kaynî 413
Mescid-i Harâm 121, 132, 138
Mescid-i Nebevî 483, 572, 602, 1204
Mesîh b. Havârî b. Ziyâd b. Amr el-Atekî 621
Meskin 24, 34, 48, 90, 92, 94, 101, 110, 112, 168, 173, 327, 329, 344, 368, 369, 373, 457, 597, 1049
Mesleme b. Abdülmelik 9, 56, 193, 195, 196, 210, 486, 510, 519, 524, 531, 555, 578, 580, 592, 618, 644, 647, 657, 658, 662, 670, 708, 713, 716, 717, 729, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 757, 758, 766, 770, 780, 794, 796, 824, 825, 830, 1091, 1104
Mesleme b. Hişâm 290, 774, 775, 786, 788, 790, 795, 824, 827, 857, 860, 882, 916, 929, 935, 939
Mesleme b. Hişâm Ebû Şâkir 857
Mesleme b. Muhârib 25, 111, 200, 238, 357, 545, 555, 573, 574, 578, 582, 599, 731, 766, 798, 921, 968, 1189
Mesleme b. Osman el-Kureşî 585
Mesleme b. Zeyd b. Vehb el-Fehmî 6, 220
Mes'ûd b. Amr el-Ezdî 149
Mevc et-Tağlibî 852
Mevdûd b. Bişr el-Anberî 334
Mevkû' 10, 814
Meymûn b. Mihrân 352, 573, 577, 580, 582, 587, 593, 596, 600, 604, 767, 777
Meymûn el-Azâb 457, 458
Meysân 329
Mezhic 99, 100, 113, 293, 302, 335, 426, 859, 1188
Mezûnî 306, 375, 388, 397, 399, 697, 709
Miğfer b. Hammâd el-Bârikî 305
Mihrân 352, 573, 577, 580, 582, 587, 593, 596, 600, 604, 767, 777, 1000
Mihricân 418
Mihricânkazak 912
Mishâb 19
Misma' b. Mâlik b. Misma' 277, 367, 373
Misver b. Mahreme b. Avf el-Kelbî 7, 355
Mizze 956, 958, 959, 960, 966, 967, 976, 1005
Mina 120, 122, 131, 649, 1055, 1066
Mirbed 19, 146, 310, 637, 697, 698, 1180
Mısır 48, 49, 111, 123, 193, 198, 205, 215, 241, 242, 246, 247, 248, 249, 250, 337, 338, 339, 475, 529, 530, 580, 594, 609, 610, 633, 639, 757, 978, 995, 1007, 1008, 1076, 1081, 1082, 1083, 1084, 1085, 1088, 1100, 1105, 1126, 1127, 1128, 1153, 1154, 1174, 1175, 1183
Muâviye b. Ebû Süfyân 35, 174, 190, 474, 640, 699, 723, 756, 982, 1140, 1154, 1162, 1208, 1213
Muâviye b. Ebû Süfyân b. Ziyâd 699
Muâviye b. Kurre Ebû İyâs 221
Muâviye b. Mervân 193, 1004, 1079, 1081, 1082, 1089, 1091, 1092
Muâviye b. Mihsan el-Kindî 415
Muâviye b. Münzir b. Zübeyr 138
Muâviye b. Sa'sa'a 87
Mucîzûn 272
Mudar 16, 53, 63, 70, 71, 113, 196, 375, 423, 445, 482, 623, 624, 625, 636, 693, 701, 706, 755, 853, 884, 896, 990, 1007, 1018, 1019, 1034, 1095, 1120
Mufaddal b. Fedâle 668

Mufaddal b. Mühelleb 344, 673, 676, 698, 699, 714, 726, 730, 865
Mufaddal ed-Dabbî 81, 779
Mugîre b. Abdullah el-Bâhilî 694
Mugîre b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm 195, 245, 1151
Mugîre b. Hebnâ el-Temîmî 17
Mugîre b. Saîd 10, 862, 863
Mugîre b. Şu'be 7, 317, 375, 376, 383, 450, 487, 660, 854, 1113
Mugîre b. Ziyâd b. Amr el-Atekî 695
Muhacir 133, 147
Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. 228, 1138
Muhammed b. Abdurrahman el-İskâf 421
Muhammed b. Adî b. Nihâs b. Fehm 240
Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im 238, 1152
Muhammed b. Dahhâk 541, 765
Muhammed b. Ebân el-Vâsıtî 345, 1179
Muhammed b. Ebân et-Tahhân 563
Muhammed b. Ebû Uyeyne 51, 88, 150, 154, 418, 696, 726
Muhammed b. el-A'râbî er-Râviye 116
Muhammed b. el-Hanefiyye 86, 139
Muhammed b. Eş'as 7, 17, 165, 247, 260, 290, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 303, 308, 311, 313, 318, 319, 321, 324, 325, 326, 327, 335, 388, 393, 413, 414, 415, 419, 449, 450, 454, 455, 727, 753, 1085, 1087
Muhammed b. Esved 310, 312, 375
Muhammed b. Fudayl b. Gazûn 362
Muhammed b. Hayyân el-Harrânî 30
Muhammed b. Ka'b 14, 539, 544, 545, 575, 605
Muhammed b. Ka'b el-Kurazî 539, 544, 545, 575, 605
Muhammed b. Karaza 290
Muhammed b. Kesîr 124
Muhammed b. Mervân 10, 11, 47, 54, 91, 94, 95, 96, 99, 103, 111, 231, 320, 321, 327, 438, 439, 472, 473, 476, 511, 622, 979, 982, 993, 994, 1019, 1038, 1076, 1089, 1134
Muhammed b. Mûsâ b. Talha b. Ubeydullah 448, 449, 454, 455, 463
Muhammed b. Musaffâ 352, 547, 557
Muhammed b. Mustafa el-Hımsî 205
Muhammed b. Ribât el-Fukaymî 664, 701
Muhammed b. Sabbâh el-Bezzâr 862
Muhammed b. Sa'd 22, 116, 124, 125, 132, 140, 199, 227, 243, 250, 258, 322, 332, 333, 522, 606, 609, 642, 645, 646, 670, 771, 809, 847, 1094, 1102, 1125, 1129, 1130, 1131, 1132, 1143, 1144, 1156, 1157, 1158, 1161, 1165, 1169, 1170, 1171, 1172, 1173, 1175, 1187, 1204
Muhammed b. Sa'd b. Ebû Vakkâs 199, 322, 332
Muhammed b. Saîd 251, 976, 977
Muhammed b. Sa'sa'a 466, 467
Muhammed b. Selâm el-Cumahî 26
Muhammed b. Sîrîn 608, 1130
Muhammed b. Talha b. A'cem 864
Muhammed b. Talha b. Ubeydullah 756, 779, 802, 834, 1156
Muhammed b. Umeyr 16, 34, 103, 109, 115, 240, 260, 264, 266, 276, 280, 377, 383, 426
Muhammed b. Umeyr b. Utârid 16, 34, 103, 109, 260, 264, 276, 280, 377, 383, 426
Muhammed b. Üsâme b. Zeyd 213
Muhammed b. Vasî' el-Ezdî en-Nâsik 161
Muhammed b. Vekî b. Ebü'l-Esved 634
Muhammed b. Yezîd el-Akdî 551
Muhammed b. Yezîd el-Ensârî 248, 517
Muhammed b. Yezîd er-Rifâ'î 862
Muhammed b. Zekvân 347, 829
Muhammed b. Zübeyr el-Hanzalî 87, 345, 573, 577, 579, 612
Muharriş 835

Muhil b. Vâil 447
Muhled b. Yezîd 684, 686, 687, 729
Muhtâr 14, 24, 34, 37, 38, 39, 40, 46, 64, 87, 88, 90, 92, 93, 98, 165, 187, 363, 364, 650, 964, 1027, 1050, 1053, 1054, 1060, 1066, 1067, 1072, 1200
Muhtâr b. Ebû Ubeyd es-Sekafî 64, 964
Mukavvimü'n-Nâka 117
Musʿab b. Abdullah b. Ebû Akîl 313
Musʿab b. Abdullah ez-Zübeyrî 258
Musʿab b. Muhammed el-Vâlibî 9, 746
Musʿab b. Şeybe b. Cübeyr b. Şeybe b. Osman 863
Musʿab b. Umeyr 1156, 1157, 1158, 1159, 1160, 1161, 1162, 1172
Musʿab b. Zübeyr 5, 21, 24, 25, 27, 30, 46, 48, 58, 60, 65, 71, 82, 87, 100, 107, 111, 116, 119, 125, 165, 170, 178, 187, 236, 258, 287, 385, 386, 421, 422, 993, 1059, 1062, 1196, 1201, 1213, 1216
Mûsâ b.Vecîh el-Himyerî 700
Mûsâl et-Tâî 8, 466
Musa Şehevât 102
Musul 10, 11, 14, 17, 42, 46, 67, 74, 80, 82, 87, 91, 92, 93, 104, 169, 215, 323, 437, 438, 439, 442, 443, 444, 445, 450, 472, 616, 617, 630, 636, 710, 746, 814, 815, 817, 818, 895, 1021, 1022, 1034, 1041, 1042, 1078, 1079
Mutarrif b. Mugîre 7, 375, 376, 384, 450, 451, 660
Mutarrif b. Sîdân 20, 27
Mutʿim b. Adî 238, 1124, 1150, 1151, 1152
Mücâhid b. Belʿâ 431
Mücâhid el-Minkarî 162
Mücâlid b. Saîd 291, 446, 870
Mücâşi et-Tağlibî 66, 67
Müccâʿa b. Abdurrahman el-Atekî 429
Müccâʿa b. Siʿr 166
Müceşşir b. Hâris 70
Müdrik b. Hacve 504
Mühelleb b. Ebû Sufre 14, 82, 87, 165, 291, 385, 661
Müheyr 430, 984, 985, 991
Mühzim b. Kırn el-Abdî 703
Mükebbir b. Havârî b. Ziyâd 625
Müleyke binti Yezîd b. Mugaffel 319
Müminlerin emîri 821, 822, 825, 826, 850, 865, 881, 889, 892, 893, 894, 918, 922, 923, 924, 933, 951, 957, 968, 1067, 1072, 1078, 1084, 1087, 1088, 1090, 1199
Münzir b. Esed b. Abdullah 889
Mürre 11, 50, 368, 372, 400, 412, 424, 434, 437, 442, 457, 532, 697, 742, 878, 901, 903, 1069, 1094, 1095, 1138, 1167
Mürre b. Şerâhîl el-Hemdânî 368
Mürre el-Kennân 400
Müşakkar 428, 431
Müsâvir b. Hind 216
Müsâvir b. Riâb es-Selîtî 371
Müslim b. Amr 30, 99, 100, 104, 679
Müslim b. Rebîa 80, 231
Müslim b. Saîd b. Eslem b. Zürʿa el-Kilâbî 665, 672
Müslim b. Ubeys el-Küreyzî 150
Müslim el-Ukaylî 52, 987, 996, 1034, 1087
Müstehil b. Kümeyt 787
Müstenîr b. Aclân el-Anezî 814
Mübârek b. Fedâle 552, 559, 600, 733
Mücâlid 26, 90, 154, 198, 258, 291, 296, 342, 377, 446, 447, 559, 870
Müseylimetülkezzâb 1121
Müslim b. Akîl 36
Müslim b. Ukbe el-Mürrî 211
Müslim b. Yesâr 322, 345, 374
Müzâhim 535, 541, 562, 598, 613, 907, 1082, 1084
Müzâhim b. Züfer 541
Müzenî 234, 608, 873

N

Nabat 70
Nâbiga b. Ca'de 328
Nâciye el-Cermî 183
Nadr b. Amr 629, 636, 836, 837
Nadr b. Saîd b. Ömer el-Hareşî 625
Nâfi' 139, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 174, 214, 245, 358, 359, 376, 623, 1082, 1106, 1135, 1151, 1152, 1153, 1165
Nâfi' b. Alkame 139, 214, 358
Nâfi' b. Cübeyr 143, 245, 1151, 1152
Nâfi' b. Ezrak 145, 146, 147, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 174
Nahl 181, 182, 265
Nâ'imü'l-Cebbâr 852
Nâ'isa b. Yezîd el-Kaynî 338
Nasr b. Âsım el-Leysî 149
Nasr b. Hassân el-Anberî 839
Nasr b. Mübârek el-Hanefî 175
Nasr b. Seyyâr 187, 621, 865, 866, 907, 1048, 1074, 1076, 1077, 1088
Nasr b. Seyyâr el-Leysî 621
Nasr b. Yesâr 187
Ne'âme binti Katarî 417
Nebrâs b. Mâlik el-Anezî 508
Necde 6, 106, 145, 146, 147, 148, 149, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 418, 420, 421, 428
Necde b. Âmir 6, 145, 146, 174, 418
Necrân 25, 171, 182
Nefîse bt. Zeyd b. Hüseyn b. Ali b. Ebû Tâlib 477
Nehaî 46, 109, 119, 210, 348, 365, 373, 589
Nehâr b. Tevsi'a et-Teymî 678
Nehrevân 145, 154, 293, 437, 446, 615
Nehrevan Köprüsü 1023
Nehşelî 141, 897
Neşşâş Savaşı 10, 989, 991
Nestâs 768, 778
Nestûs b. Nestûs 711, 718
Nevfel b. Abdullah 503
Nevrûz 418, 551, 667, 1114
Nezîr Uryân 59
Niffer 41, 43
Nihâvend 671, 1078
Nil 529, 530, 624, 1083
Nîsâbur 1113
Nizârîler 628
Nu'aym b. Ka'kâ 141, 333
Nu'aym b. Mes'ûd et-Temîmî 235
Nübâte b. Hanzale 625, 920, 1045, 1077
Nüfey b. Saffâr 67, 68, 69, 72, 84
Nuhayle 60, 106, 112, 113, 154, 168, 527, 629, 709, 712, 751, 915, 1025, 1029, 1044, 1045, 1047, 1074, 1114
Nuhayt 426
Nuh b. Hübeyre 106
Nu'mân b. Beşîr 275, 961, 964
Nûman b. Füreyye 61
Nu'mân b. Ubâde b. Feyyâd 188
Nümeyle 901
Nusayb 17
Nusaybin 69, 437, 438, 443, 616, 631, 746, 804, 1021, 1034
Nüveyre b. Buhayr et-Tâî 183
Nüveyre el-Himyerî 311, 368
Nüvvâr 664

O-Ö

Osman 5, 16, 22, 29, 107, 109, 118, 122, 123, 138, 140, 142, 145, 148, 149, 150, 157, 158, 161, 181, 191, 192, 196, 199, 201, 207, 208, 209, 214, 215, 228, 247, 256, 267, 269, 275, 276, 321, 343, 344, 357, 358, 361, 363, 368, 369, 370, 373, 387, 415, 424, 433, 434, 436, 447, 448, 450, 455, 477, 478, 483, 487, 488, 490, 507, 508, 509, 515, 528, 546, 563, 579, 585, 604, 606, 610, 623, 634, 645, 646, 647, 653, 666, 685, 686, 693, 698, 699, 700, 703, 705, 709, 726, 727, 730, 732, 739, 742, 743, 756, 773, 795, 796, 797, 800, 805, 820, 821, 829, 831, 832, 834, 860, 863, 865, 876, 877, 913, 915,

918, 924, 937, 946, 947, 951, 963, 964, 965, 966, 969, 970, 971, 976, 980, 981, 982, 983, 999, 1001, 1005, 1007, 1013, 1041, 1042, 1044, 1047, 1054, 1056, 1059, 1060, 1061, 1062, 1076, 1078, 1091, 1094, 1099, 1100, 1104, 1105, 1106, 1109, 1110, 1111, 1112, 1114, 1117, 1121, 1126, 1127, 1128, 1133, 1134, 1136, 1137, 1141, 1147, 1151, 1153, 1154, 1155, 1156, 1157, 1164, 1174, 1179, 1183, 1187, 1188, 1189, 1193, 1194, 1195, 1198, 1199, 1200, 1203, 1205, 1206, 1207, 1208, 1211, 1214, 1215

Osman b. Affân 107, 118, 138, 140, 145, 192, 228, 256, 343, 436, 478, 508, 546, 645, 653, 742, 743, 756, 773, 863, 913, 924, 1013, 1054, 1059, 1060, 1111, 1112, 1117, 1133, 1134, 1136, 1141, 1151, 1153, 1188, 1211

Osman b. Ebü's-Salt 415

Osman b. Hayyân el-Mürrî 487, 488, 490, 507, 646, 666, 709, 732, 739, 805, 831

Osman b. Katan b. Abdullah el-Hârisî 275

Osman b. Mes'ûd el-Absî 201

Osman b. Ubeydullah 5, 149, 157, 158, 161

Ömer b. Abdurrahman b. Avf 199, 200, 220

Ömer b. Dubey 105

Ömer b. Ebû Rebîa 502

Ömer b. Gadbân 621, 623, 624, 625, 626, 1029

Ömer b. Habbâb 256

Ömer b. Hübeyre 9, 11, 203, 631, 648, 649, 659, 660, 661, 662, 663, 666, 667, 668, 669, 729, 746, 748, 754, 821, 823, 824, 827, 828, 870, 929, 979, 992, 998, 1034, 1039, 1042, 1044, 1045, 1048, 1049, 1073, 1076, 1077, 1095

Ömer b. Musa 332, 333, 334, 370, 419, 420, 427, 430

Ömer b. Sâlim eş-Şeybânî 11, 1049

Ömer b. Serc 21

Ömer b. Ubeydullah 7, 14, 15, 17, 18, 20, 24, 26, 43, 104, 106, 149, 157, 158, 165, 166, 167, 172, 173, 179, 187, 188, 189, 235, 238, 239, 357, 385, 386, 396, 419, 420, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 436, 1199

Ömer b. Ubeydullah b. Ma'mer et-Teymî 26

Ömer b. Velîd 479, 922, 951

Ömer b. Yezîd el-Üseydî 828, 830

Ömer b. Zer el-Hemdânî 301

Ömer b. Abdülazîz 8, 9, 22, 192, 205, 211, 251, 263, 417, 418, 479, 480, 481, 483, 484, 488, 490, 497, 500, 501, 504, 509, 511, 514, 517, 519, 522, 523, 524, 525, 526, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 609, 610, 612, 613, 615, 617, 619, 620, 621, 625, 629, 631, 633, 634, 637, 640, 641, 645, 646, 658, 682, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 693, 694, 701, 733, 741, 751, 754, 766, 777, 792, 825, 881, 975, 977, 978, 979, 1023, 1025, 1026, 1027, 1054, 1056, 1057, 1059, 1080, 1094, 1105, 1144, 1147, 1152, 1199

Ömer b. Ali b. Ebû Tâlib 226

Ömer b. Bükeyr 204, 213, 220, 383, 708, 774

Ömer b. Hattâb 214, 254, 378, 490, 503, 521, 530, 544, 547, 560, 562,

572, 602, 607, 615, 643, 743, 774, 807, 994, 1096, 1101, 1124, 1131, 1147, 1151, 1153, 1182, 1187, 1203, 1206, 1213
Ömer b. Şebbe 13, 15, 27, 306, 342, 347, 352, 353, 365, 372, 561, 565, 566, 569, 587, 589, 591, 592, 593, 604, 686, 695, 829, 830, 832, 839, 844, 846, 848, 859, 901, 906, 910, 1073
Ömerî 54, 90, 104, 198, 200, 213, 217, 234, 376, 436, 454, 514, 515, 520, 521, 572, 582, 649, 668, 709, 717, 724, 749, 763, 765, 774, 784, 792, 798, 801, 870, 881, 885, 886, 913

P

Piskopos 953

R

Râî 69, 144
Rakabe b. Maskale 273
Rakda b. Nu'mân eş-Şeybânî 71
Rakka 46, 64, 75, 83, 196, 352, 445, 472, 541, 544, 631, 691, 757, 764, 785, 794, 805, 969, 1008, 1009, 1034, 1102
Ramazan 30, 190, 263, 348, 400, 517, 646, 691, 703, 783, 848, 1002, 1027, 1056, 1074
Râmhürmüz 167, 173, 269, 271, 385, 386, 397, 398
Raşhu'l-Hacer 190
Râşid b. Avf el-Abdî 280
Ravh b. Abdülmü'min 132, 197, 287, 290, 346, 577, 693, 696, 1130, 1172, 1180
Ravh b. Velîd b. Hişâm b. Kahzem 288
Ravh b. Zinbâ 11, 52, 143, 210, 229, 237, 255, 256, 279, 283, 287, 424, 474, 514, 978, 1002, 1006, 1082, 1085
Râye 815
Rebeze 119, 192, 443, 546
Rebîa b. Gâr 244
Rebîa b. Nâciz el-Ezdî 168
Rebîa b. Nizâr 305
Rebî'atürre'y b. Ebû Abdurrahman 937
Rebî' b. Amr 151
Rebî' b. Ebû Sâlih 348
Rebî' b. Şâbûr 826, 887
Rebî' b. Ziyâd el-Yeşkürî 387
Rebî' el-Eczem 156, 165
Recâ b. Hayve 53, 217, 511, 524, 531, 536, 544, 555, 571, 573, 677, 732, 738, 739
Recâ b. Hayve el-Kindî 53, 544, 677
Receb 29, 266, 440, 620, 629, 689, 848, 978
Recez 177
Remle 427, 434, 508, 522, 947, 1083, 1133, 1134, 1139, 1184, 1188, 1199, 1205
Re'sül'ayn 1021, 1035, 1078
Re'sü'l-Câlût 505
Re'sü'l-Îl 69
Re'sü'l-Ayn 65, 68, 438, 746
Rey 115, 142, 170, 324, 325, 341, 380, 381, 382, 388, 414, 588, 660, 674, 684, 850, 874
Reyta binti Abdurrahman b. Hâris 145
Reyyân 8, 65, 217, 467, 468, 498, 618, 628, 1152
Riyâh el-Gassânî 217, 1016
Riyâh Şîrzencî 287, 288
Rubeyha binti Muhammed b. Abdullah b. Câfer 653
Ruhhac 299
Rukâd b. Abdullah 163
Rukayye binti Saîd b. Nevfel b. Hâris 226
Rum 47, 83, 85, 90, 92, 450, 483, 504, 572, 579, 659, 713, 748, 771, 775, 780, 794, 917, 962, 1081, 1112, 1214
Rumlar 47
Rusâfe 83, 691, 757, 769, 771, 775, 776, 782, 784, 794, 809, 812, 817, 824, 825, 833, 890, 892, 919, 929, 932,

1008, 1009
Rusâfetu Şam 83
Rutbîl 291, 292, 293, 297, 298, 301, 303, 330, 331, 332, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 513, 730, 902, 903, 1120
Rükün 130, 1139
Rü'be b. Accâc 635, 639, 837, 1118
Rüstekâbâz 6, 264, 271, 272, 280, 281, 287, 288, 376, 1118

S-Ş

Sabbâh b. Muhammed b. Eş'as 413, 415
Sa'b b. Zeyd 87, 88, 163, 392, 418, 419
Sâbit b. Abdullah b. Zübeyr 138, 357
Sâbit b. Nu'aym b. Zür'a b. Ravh b. Zinbâ' el-Cüzâmî 11, 1006
Sâbit b. Ubeyd 13
Sâbit et-Temmâr 185, 186, 418, 422
Sâbık el-Berberî 547
Sâbûr 166, 329, 370, 374, 399, 403, 719, 780, 885, 972
Sa'd b. Ebû Vakkâs 199, 274, 322, 332, 448, 1108, 1159, 1211, 1212
Sa'de binti Abdullah b. Amr b. Osman b. Affân 653, 742, 743
Sa'du't-Talâî 389
Saîd b. Abbâd 279
Saîd b. Amr b. Ca'de b. Hübeyre el-Mahzûmî 634, 771
Saîd b. Amr el-Hareşî 618, 627, 664, 665, 666, 714, 717, 731, 824, 826
Saîd b. Âs 113, 197, 313, 321, 322, 338, 360, 477, 503, 515, 532, 585, 784, 796, 857, 880, 890, 958, 961, 1059, 1080, 1099, 1118, 1172, 1184, 1211, 1214, 1215
Saîd b. Cübeyr 7, 322, 324, 325, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 373, 848, 1142
Saîd b. Ebû Zeyneb 9, 746
Saîd b. Eslem b. Zür'a el-Kilâbî 277, 278, 427, 665, 672
Saîd b. Hâlid 138, 436, 515, 516, 642, 756, 820, 913, 914, 915, 924, 925, 947
Saîd b. Hâlid b. Abdullah 515
Saîd b. İmrân 322
Sâid b. Mâlik b. Bahdel 56
Saîd b. Mücâlid b. Umeyr b. Zû Merrân el-Hemdânî 446
Saîd b. Mücâlid b. Zû Mürâr el-Hemdânî 377
Saîd b. Müseyyeb 6, 195, 198, 232, 242, 243, 249, 250, 251, 258, 763, 1129, 1141
Saîd b. Uyeyne 60, 61, 62
Saîd b. Velîd el-Ebreş el-Kelbî 868
Saîd el-Murâdî 471
Saîd el-Mürrî 578
Saîd Nehri 1034
Sak'ab el-Mürrî 50
Sakîf 63, 120, 134, 214, 226, 284, 302, 366, 384, 400, 587, 681, 840, 860, 875, 884, 892, 903, 918, 1096, 1117, 1133, 1138, 1143, 1200
Sa'lebe 7, 11, 27, 67, 68, 94, 101, 104, 109, 121, 122, 184, 185, 188, 268, 278, 389, 390, 410, 414, 418, 420, 421, 442, 448, 506, 507, 528, 553, 623, 637, 663, 691, 696, 985, 1022, 1035, 1082, 1142, 1184
Sa'lebe b. Niyât 67, 68
Sâlih b. Abdullah el-Abşemî 152
Sâlih b. Abdurrahman 371, 376, 475, 523, 541, 554, 560, 669, 682, 685
Sâlih b. Ali b. Abdullah 511, 633, 1082
Sâlih b. Keysân 28, 128, 227
Sâlih b. Mihrâk 161, 166, 168, 405, 410
Sâlim b. Ebû Hafs 350
Sâlim b. Matar 147, 174
Sâlim b. Vâbisa el-Esedî 102
Sâlim el-Eftas 346
Sâlim el-Mentûf 698, 713
Sâlim es-Sindî 545
Saltân el-Abdî 426
Salt b. Behrâm 593
Salt b. Gadbân el-Ceze'î 388
Salt b. Hureys es-Sekafî 160
San'a 11, 181, 1050, 1051, 1053, 1068, 1069, 1070, 1071, 1072

Sarât 169
Sa'sa'a b. Muâviye 21, 87
Sebre b. Ali el-Kilâbî 277
Sefvân 315
Sefvânü'l-Basra 272
Sehhâh b. Vedâ el-Ezdî 617
Sehl b. Şeybân 147
Sehm es-Subeyrî 828
Selâme b. Seyyâr eş-Şeybânî 444
Selâme el-Bâhilî 156
Selîl eş-Şeybânî 881
Sellâm b. Miskîn 568
Sellâme 9, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 659, 1057
Selmâ bt. Saîd 913, 924
Selm b. Kuteybe 349, 637, 905, 910, 1073, 1088
Semâve 58, 339
Semt b. Müslim el-Becelî 813
Senîh b. Riyâh 289
Sercîs 71
Sercûn er-Rûmî 217
Sersâr 5, 67, 69, 71, 72, 74, 75, 79
Sevâd 455, 460, 465, 559, 621, 626, 815, 816, 817, 852, 877, 886, 993, 1049
Sevefân 1180
Sevîr 178
Sevr b. Batîn b. Süveyd 437
Sevr b. Halîle b. Sevr el-Hanefî 175
Sevr b. Yezîd 259
Sevre b. Ebcer 311, 445, 446
Sevre b. Hûr et-Teymî 414
Sevvâr 189, 272, 374, 469, 731, 811, 1023, 1032, 1044, 1047, 1171
Sevvâr b. Es'ar el-Mâzinî 811
Sevvâr b. Mervârîz 374
Sevvâr b. Mudarrib 272
Seyf b. Hâni 442, 466, 746, 747
Seyyâr el-Fezârî 478
Sîb 1045
Sibâ' 1178, 1180, 1181
Sillâ 162, 163
Sillebrâ 162, 163, 164
Sinân b. Seleme b. Muhabbak 29, 165, 427
Sincâr 438
Sirâc b. Müccâ'a el-Hanefî 175
Sîrcân 406
Sicistan 180, 264, 290, 291, 295, 297, 298, 301, 305, 307, 317, 329, 330, 331, 340, 341, 367, 371, 374, 410, 413, 463, 483, 513, 682, 695, 730, 811, 889, 1048, 1109, 1112, 1120, 1121, 1136
Sin 1039, 1040
Sinân b. Seleme 29, 90, 165, 427, 430, 431, 434
Sind 180, 221, 334, 413, 632, 683, 695, 704, 730, 741, 889, 896, 979, 1043, 1046
Sıffîn 16, 293, 314, 466, 579, 1012, 1102, 1128
Sınnebre 198, 222, 237
Subeyh el-Hâricî 9, 811
Sufriyye 148, 149, 444, 454, 475, 633, 704
Suhaym 47, 48, 222, 239, 240, 244, 245, 262, 269, 276, 280, 287, 290, 355, 372, 537, 546, 548, 721, 799
Suhaym b. Hafs 222, 239, 240, 244, 245, 262, 269, 287, 290, 372, 537, 548, 721, 799
Suhaym b. Hafs Ebü'l-Yakzân 537
Suhaym b. Muhâcir 47
Suvver 73
Süfyân b. Ebred el-Kelbî 308, 310, 311, 326, 413, 451, 452, 459
Süfyân b. Ebü'l-Âliye el-Has'amî 445
Süfyân b. Ferkad 599
Süfyân b. Hammâd 15
Süfyân b. Hanî el-Hemdânî 469
Süheyl b. Ebyad Ebü'l-Beydâ 762
Sükeyne binti Ebû Mu'ayt 190
Sükeyne binti Hüseyn b. Ali 26
Sükeyn el-Mücmelî 473
Sükeyrü'l-Abbas 73
Süleyman b. Abdülmelik 8, 232, 275, 476, 508, 509, 513, 514, 515, 517,

518, 521, 522, 523, 524, 525, 527, 531, 534, 541, 542, 553, 569, 570, 571, 594, 603, 640, 646, 677, 679, 681, 682, 685, 686, 709, 834, 944, 983, 1014, 1032, 1054, 1092, 1151, 1152
Süleyman b. Dâvûd 257, 1091
Süleyman b. Hâlid ez-Zurakî 117
Süleyman b. Hişâm 11, 630, 759, 825, 950, 951, 971, 976, 979, 980, 983, 998, 1000, 1002, 1008, 1012, 1032, 1035, 1036, 1039, 1041, 1042, 1043, 1092, 1093
Süleyman b. Hişâm b. Abdülmelik 11, 630, 979, 980, 1002, 1008, 1042
Süleyman b. Katte 103
Süleyman b. Saîd el-Huşnî 766
Süleyman b. Sellâm el-Hanefî 144
Süleyman b. Surâd 46
Süleyman ez-Zürakî 118
Süleym b. Seleme el-Leysî 390
Sümâme b. Enes 837, 838
Sümâme b. Havşeb b. Yezîd b. Ruveym eş-Şeybânî 623
Sümâme b. Üsâl 182
Sünnî 156
Sürâka 168, 401, 971, 1001, 1042, 1062, 1091, 1094
Sürâka b. Mirdâs el-Bârikî 401
Süfyân b. Hüseyn 557
Süfyân b. Uyeyne 289, 350, 365, 372, 538, 689, 969, 1164, 1175
Süfyân es-Sevrî 221, 689, 848
Sühaym b. Hafs 831
Sûs 161, 163, 165, 167, 329, 387, 574, 575
Süveyd 15, 31, 62, 63, 102, 178, 206, 235, 280, 281, 349, 378, 379, 437, 438, 447, 449, 457, 464, 484, 563, 593, 635, 698, 767, 838, 1012
Süveyd b. Abdurrahman el-Minkarî 15
Süveyd b. Kurre el-Uklî 178
Süveyd b. Mencûf 102, 206, 235, 280, 635, 698
Süveyd b. Mencûf es-Sedûsî 102
Süveyd b. Süleym 438, 449
Şa'bî 7, 15, 21, 26, 30, 90, 154, 197, 198, 199, 201, 213, 234, 235, 241, 258, 259, 296, 322, 323, 341, 342, 343, 344, 588, 668, 669, 862, 870, 1179
Şa'sâ binti Zebbân b. Asbağ el-Kelbî 339
Şakî b. Küseyr 346, 350, 353
Şâkir 40, 289, 290, 756, 775, 788, 795, 824, 827, 857, 916, 917
Şakrâ binti Mesleme b. Hanzale et-Tâî 194
Şam 21, 33, 36, 47, 58, 59, 60, 83, 85, 88, 90, 91, 93, 95, 97, 103, 105, 106, 111, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 129, 130, 132, 133, 135, 138, 140, 145, 176, 192, 199, 225, 237, 239, 240, 257, 259, 276, 278, 293, 307, 308, 311, 314, 316, 320, 322, 323, 326, 327, 328, 329, 331, 334, 335, 336, 337, 351, 364, 414, 416, 419, 437, 444, 453, 456, 459, 460, 468, 472, 474, 475, 481, 483, 486, 501, 503, 511, 524, 533, 575, 592, 609, 610, 621, 622, 626, 627, 628, 635, 637, 640, 643, 657, 661, 675, 677, 678, 679, 680, 681, 693, 696, 701, 702, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 717, 719, 720, 721, 725, 728, 729, 740, 743, 749, 757, 758, 764, 767, 773, 774, 779, 794, 809, 812, 814, 815, 816, 817, 824, 826, 828, 849, 852, 865, 889, 890, 891, 892, 893, 898, 904, 911, 921, 930, 931, 937, 939, 950, 951, 953, 954, 956, 996, 997, 1001, 1006, 1008, 1010, 1015, 1016, 1021, 1022, 1030, 1033, 1035, 1039, 1040, 1041, 1046, 1051, 1054, 1065, 1066, 1067, 1068, 1069, 1071, 1077, 1079, 1081, 1083, 1085, 1087, 1088, 1090, 1091, 1093, 1102, 1103, 1106, 1123, 1128, 1132, 1134, 1140, 1141, 1148, 1164, 1165, 1176, 1191, 1208, 1211, 1212, 1214, 1215

Şantîz es-Sa'lebî 414, 415
Şarkî b. el-Kutâmî 172
Şebbe b. İkâl 210, 222, 240
Şebeketu'd-Devm 118
Şebîb b. Mâlik el-Gassânî 630, 1027
Şebîb b. Şebbe 211
Şebîb b. Şeybe 637, 766
Şebîb b. Yezîd el-Hâricî 376, 377
Şebîb el-Hâricî 377
Şer'abiyye 5, 75, 76
Şerîk b. Amr el-Yeşkürî 270
Şevzeb 8, 306, 437, 594, 610, 704, 810
Şevzeb el-Hâricî 594
Şeybân b. Seleme el-Ekber eş-Şeybânî 11, 1039
Şeybân es-Sagîr b. Abdülazîz 11, 1048
Şeybe b. Nessâh el-Mukri 645
Şeybe b. Velîd b. Ka'kâ 505, 931
Şeybe el-Cumahî 129
Şibâm 40, 1070, 1071
Şu'ayb b. Habhâb 828
Şu'ayb b. Safvân 535, 562, 598
Şu'ays b. Müleyl 66, 67, 68, 70
Şu'ays b. Rebî b. Huşeyş el-Anberî 95
Şûbe b. Mugîre 15
Şükeym et-Temîmî 159
Şürahbîl b. Ebû Avn 132
Şüreyh b. Hâni el-Hârisî 292
Şurta teşkilâtı 995
Şebes b. Rib'î er-Riyâhî 15
Şebîb 7, 10, 104, 211, 376, 377, 378, 379, 402, 420, 437, 438, 439, 440, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 463, 464, 465, 630, 637, 723, 724, 730, 766, 819, 953, 1027, 1077
Şehrezûr 1022, 1023, 1078
Şîa 623, 625
Şurta 24, 837, 905, 969, 995

T

Taberistan 298, 299, 308, 335, 384, 413, 414, 445, 588
Taberiye 225, 1007
Tâce binti Amr el-Ganevî 791
Taf 96, 103, 694
Tağlib 5, 46, 57, 58, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 288, 289, 451, 750, 760, 899, 1041, 1101
Tahkim 440, 1041, 1056
Tâif 119, 120, 121, 142, 181, 182, 183, 284, 356, 519, 520, 526, 643, 1055, 1059, 1068, 1072, 1093, 1138, 1139, 1208
Talha b. Abdullah b. Avf 119
Talha b. Dâvûd el-Hadramî 834
Talha b. Musarrif 344, 372
Talhatü't-Talahât 333, 516, 839, 1120
Tâlibü'l-Hak Abdullah b. Yahyâ 11, 1049
Talk b. Habîb 345, 347, 348, 848
Tarâbizünde 85
Târık 109, 118, 119, 121, 122, 128, 130, 131, 178, 214, 276, 604, 880, 884, 888, 902, 909, 987, 1139
Târık b. Amr 118, 121
Tay kabilesi 1013, 1014
Tebâle 182, 1086
Tedmür 57, 58, 239, 961, 1003, 1008, 1011, 1012
Temîm b. Ebû Mukbil el-Aclânî 69
Temîm b. Hubâb 80, 254, 618
Temîm b. Hubeyye b. Kusem 434
Tenûh 994, 1047, 1081
Tevvâbûn 46
Tevbe el-Anberî 554
Tevvezî 213, 351, 772, 1184
Teyhân b. Ebcer 305
Teyhân el-Bekrî et-Temîmî 311
Teymullât 61
Tîrî nehri 387, 393
Tihâme 125, 126, 1167
Tikrît 42, 67, 70, 74, 94, 385, 446, 448, 817, 1022, 1039, 1049

Tırımmâh 879
Trabzon 85
Tufeyl b. Âmir 311, 312, 368
Tufeyl b. Âmir b. Vâsile 311, 312, 368
Tuveyli 180
Türcümân b. Hüreym b. Ebû Talha el-Mücaşi'î 635
Tüster 6, 165, 293, 308, 321, 327

U

Ubeyd b. Cennâd 352
Ubeyd b. Husayn en-Nümeyrî er-Râî 69
Ubeyd b. Ka'b 276, 280
Ubeyd b. Muhârık el-Kaynî 454
Ubeyd b. Seb 298, 335, 336, 337
Ubeyd b. Seb' b. Ebû Seb' 298
Ubeyde b. Hilâl 171, 172, 384, 405, 409, 413, 415
Ubeydullah b. Abbas 43, 44, 621, 630, 632, 905, 935, 1024, 1025, 1026, 1028, 1039, 1151
Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe 258, 1164
Ubeydullah b. Abdurrahman b. Semüre 7, 332, 334, 344, 370, 1110
Ubeydullah b. Büşeyr 151, 152, 156, 157, 159, 161, 162, 163, 164, 165
Ubeydullah b. Ebû Bekre 291, 292, 293, 295
Ubeydullah b. el-Kıbtî 15
Ubeydullah b. Hakîm el-Mücâşi 399
Ubeydullah b. Hur 30, 32, 35, 41, 317
Ubeydullah b. Ka'b en-Nümeyrî 280
Ubeydullah b. Kabîs 148
Ubeydullah b. Mâhûz 155, 156
Ubeydullah b. Mudârib ed-Dârimî 696
Ubeydullah b. Saffâr et-Temîmî 148
Ubeydullah b. Şeybe b. Osman el-Abderî 863
Ubeydullah b. Ziyâd 27, 37, 45, 46, 49, 57, 64, 71, 89, 97, 105, 146, 205, 206, 222, 223, 277, 278, 279, 483, 1092, 1106, 1114
Ubeydullah el-A'cem b. Şeybe 834
Uhnûniyye 94
Uhud 190, 572, 597, 1126, 1144, 1145, 1154, 1156, 1158, 1160, 1161, 1162, 1174, 1185, 1187, 1215
Ukaybil b. Şihâb el-Kelbî 120
Ukayl b. Ma'kıl el-Leysî 906
Ukayşir el-Esedî 101, 318
Ukâz 280
Ukbe b. Abdüla'lâ el-Kelâ'î 828
Ukbe b. Abdülgâfir 312, 345
Ukbe b. Rü'be 492
Ukbe b. Vesâc el-Bersânî 322
Ukhuvâne 225
Ükkâşe b. Mus'ab 110
Umân 179, 180, 185, 189, 279, 334, 399, 400, 401, 467, 536, 537, 552, 673, 682, 683, 703, 704, 727, 728, 730, 740, 741
Umâre b. Amr b. Hazm el-Ensârî 138
Umâre b. Külsûm el-Ezdî 962
Umâre b. Selmâ 177
Umâre b. Temîm 329, 331, 334, 336, 337, 338, 341
Umâre b. Temîm b. Ferve el-Lahmî 331
Umâre el-Kelbî 679
Ümeyme 79, 112, 1112
Umeyr b. Cendel 73
Umeyr b. Dâbi 267, 268, 269
Umeyr b. Dubay'a er-Rekâşî 373
Umeyr b. Hubâb 5, 57, 58, 64, 65, 68, 70, 72, 73, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 104, 210, 254, 617, 689
Umeyr b. Şiyeym 67
Umeyre b. Târık el-Yerbûî 109
Urs 848
Urve b. Abdullah b. Zübeyr 138
Urve b. el-Verd 213
Urve b. Mugîre 103, 377, 383, 447
Urve b. Üneyf 116
Urve b. Zübeyr 133, 134, 137, 258, 355, 801, 1190, 1193
Urve Kuyusu 1192
Uryân 16, 59, 722, 753, 773, 841, 858, 859, 860, 874, 886, 897
Uryân b. Heysem 16, 722, 753, 773, 841, 858, 874, 886, 897

Utbe b. Nehhâs el-İclî 627
Utbe b. Ubeydullah b. Abdurrahman 332, 334, 370, 1110
Utbî 197, 225, 525, 603, 1184
Uveyf el-Kavâfî 60, 508
Uyeyne b. Esmâ b. Hârice el-Fezârî 76, 291
Uzeyb 319, 690, 888, 1047

Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd 218, 237, 264, 279, 291, 357, 475, 634
Ümeyyeoğulları 614
Ümmü Abdullah binti Abdullah b. Amr b. Âs es-Sehmî 477, 478, 531
Ümmü Abdülmelik bt. Saîd b. Hâlid b. Amr b. 915, 924
Ümmü Abdülmelik el-Mahzûmiyye 756
Ümmü Abdüşems 55
Ümmü Amr binti Abdullah b. Hâlid b. Esîd 509
Ümmü Amr bt. Mervân b. Hakem 820
Ümmü Âsım bt. Âsım b. Ömer b. Hattâb 530
Ümmü Cahş 854, 855
Ümmü'd-Dahhâk en-Nasrâniyye 865
Ümmü Devbel 65, 66, 67
Ümmü Ebân binti Hâlid b. Hakem b. Ebü'l-Âs 509
Ümmü Ebîhâ binti Abdullah b. Câfer 195
Ümmü Eyyûb binti Amr b. Osman b. Affân 192
Ümmü Hafs binti Münzir b. Cârûd 390
Ümmü Hakîm binti Yahya b. Hakem 756, 798
Ümmü Hakîm bt. Yahyâ b. Hakem b. Ebü'l-Âs 820, 935
Ümmü Hâşim 145, 820
Ümmü İshak 861
Ümmü Külsûm binti Ebû Bekr es-Sıddîk 26
Ümmü'l-Acâc 492
Ümmü'l-Benîn bt. Abdülazîz b. Mervân 477, 500
Ümmü'l-Fadl binti Gaylân b. Harşe ed-Dabbî 685
Ümmü'l-Haccâc binti Muhammed 681, 723, 742
Ümmü'l-Hakîm binti Züeyb b. Halhale b. Amr 195
Ümmü'l-Hasan b. Hasan b. Ali 145
Ümmü Osman binti Hâlid b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt 509
Ümmü Osman bt. Saîd b. Hâlid b. Amr b. Osman 820
Ümmü Seleme binti Abde 38
Ümmü Seleme binti Abdurrahman b. Sehl 275
Ümmü Şu'ayb b. Zebbân el-Kelbiyye 619
Ümmü Yezîd binti Abdullah b. Yezîd b. Muâviye 509
Üsâl 182, 816
Usayfir 32
Üseylim b. Ahnef 244, 245
Üseylim b. Uhayf el-Esedî 257
Übülle 288, 374, 1112
Ümmü'l-Benîn 8, 255, 477, 482, 490, 491, 498, 499, 500, 501, 502, 531, 533
Ümmü'l-Hakem 46, 47, 48, 198, 356, 531, 842, 1086, 1137, 1213
Ürdün 222, 225, 237, 483, 640, 657, 751, 1002, 1004, 1007, 1035, 1082

V

Vaddâh 8, 501, 502, 517, 714, 723, 837, 1003, 1005
Vaddâh b. Hayseme 517, 837
Vâdilkurâ Vakası 11, 1064
Vâdilkurâ 11, 117, 118, 119, 126, 196, 1064, 1065, 1066, 1069, 1091
Vâkıdî 22, 116, 119, 121, 123, 124, 125, 129, 130, 131, 132, 136, 137, 138, 139, 140, 190, 199, 227, 243, 250, 255, 258, 519, 522, 532, 605, 606, 609, 642, 644, 645, 646, 648, 689, 771, 794, 809, 847, 913, 1094, 1114, 1125, 1129, 1130, 1131,

1132, 1143, 1144, 1145, 1152, 1155, 1156, 1157, 1158, 1159, 1160, 1161, 1163, 1165, 1166, 1169, 1170, 1172, 1175, 1187, 1192, 1204, 1214
Vâsıl b. Atâ 637
Vâsıl b. Müsâvir b. Rebâb 170
Vâsıt 31, 253, 307, 309, 365, 453, 464, 523, 630, 631, 636, 671, 682, 684, 685, 710, 711, 712, 716, 720, 721, 728, 754, 786, 787, 822, 830, 832, 858, 869, 873, 889, 900, 903, 909, 911, 915, 979, 1027, 1030, 1031, 1033, 1035, 1039, 1076, 1095, 1110
Vâzi b. Duvâle 413
Vec 1093
Vefrâ 427
Vehb b. Cerîr 51, 87, 88, 89, 149, 150, 154, 197, 291, 302, 345, 349, 392, 418, 419, 577, 693, 702, 726
Vehb b. Cerîr b. Hâzim 87, 291, 418, 577, 693, 702, 726
Vekî b. Ebü'l-Esved 553, 594, 607, 634, 683, 684, 690
Velîd b. Abdülmelik 8, 10, 18, 190, 193, 216, 223, 227, 275, 345, 355, 465, 472, 477, 480, 482, 487, 489, 490, 497, 502, 503, 505, 506, 507, 546, 577, 590, 620, 634, 640, 677, 708, 742, 757, 771, 794, 821, 830, 834, 863, 915, 917, 922, 949, 950, 951, 952, 954, 961, 972, 973, 975, 979, 983, 995, 997, 1089, 1105, 1106, 1191, 1199
Velîd b. Hanîfe b. Süfyân 305
Velîd b. Huleyd b. Da'lec 565
Velîd b. Ka'kâ' 929, 930
Velîd b. Ka'kâ el-Absî 203
Velîd b. Müslim 45, 90, 204, 246, 352, 535, 546, 605, 808
Velîd b. Ravh b. Cenâh 203
Velîd b. Sâlih 125, 645, 1125, 1156, 1169, 1170, 1175
Velîd b. Yezîd 10, 289, 511, 512, 620, 649, 681, 742, 768, 771, 774, 795, 827, 895, 903, 913, 916, 919, 920, 924, 928, 930, 931, 932, 946, 949, 950, 954, 955, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 971, 973, 981, 996, 999, 1013, 1019, 1136, 1165
Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik b. Mervân 10, 913
Vellâde binti Abbas b. Caz 191, 508
Vezîr el-Hâricî 10, 820
Vusayle b. Utbân eş-Şeybânî 457

Y

Yağma Günü 11, 1013
Yahudi 226, 240, 452, 567, 589, 806
Yahyâ b. Abdullah b. Amr b. Seyyâk el-Himyerî 11, 1069, 1070
Yahya b. Âdem 13, 197, 373, 550, 551
Yahya b. Ca'de 99
Yahya b. Hakem 18, 90, 91, 140, 214, 220, 359, 496, 756, 798
Yahya b. Hakem b. Ebü'l-Âs 90, 140, 214, 359
Yahyâ b. Kerib 11, 1070, 1072
Yahya b. Mübeşşir el-Yerbûî 99, 109
Yahyâ b. Mütevekkil 862
Yahyâ b. Nevfel 843, 859, 860
Yahya b. Saîd b. Âs 113, 360
Yahya b. Zekeriyya 30, 346
Yâkûb b. Dâvûd 54
Yemâme 10, 70, 106, 147, 149, 151, 154, 174, 177, 182, 185, 186, 189, 190, 214, 420, 421, 428, 432, 441, 467, 473, 670, 742, 744, 745, 828, 959, 984, 985, 987, 988, 989, 991, 992, 1125, 1126, 1129, 1130, 1132, 1168, 1183
Yemen 60, 158, 181, 218, 256, 324, 359, 385, 490, 491, 492, 501, 513, 544, 545, 580, 590, 601, 641, 667, 679, 801, 813, 821, 846, 849, 859, 884, 888, 901, 952, 990, 994, 1006, 1007, 1049, 1051, 1068, 1069, 1072, 1081, 1086, 1087, 1095, 1139, 1155, 1189, 1193, 1200

Yermük 1135, 1164, 1172
Yeşkürî 8, 27, 34, 100, 175, 270, 302, 367, 387, 431, 610, 616, 618, 818, 1034, 1038, 1040, 1042
Yevmü'd-Dâr 256, 259, 860
Yezîd 5, 7, 9, 10, 11, 13, 14, 17, 20, 23, 36, 37, 42, 45, 46, 49, 51, 52, 55, 61, 70, 80, 91, 94, 100, 109, 110, 111, 115, 116, 121, 122, 128, 142, 145, 146, 164, 165, 166, 169, 170, 172, 175, 181, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 196, 198, 200, 203, 207, 210, 211, 214, 215, 219, 224, 228, 237, 245, 248, 255, 259, 266, 278, 289, 290, 307, 319, 326, 331, 332, 333, 334, 337, 338, 341, 342, 343, 344, 349, 351, 352, 355, 356, 358, 365, 368, 374, 375, 376, 377, 379, 380, 382, 385, 388, 397, 412, 417, 437, 441, 442, 445, 451, 454, 457, 458, 464, 467, 468, 469, 474, 475, 476, 478, 482, 496, 499, 509, 511, 512, 515, 516, 517, 518, 520, 522, 523, 524, 526, 527, 531, 534, 541, 545, 551, 552, 553, 555, 557, 563, 569, 571, 573, 579, 584, 588, 590, 591, 592, 593, 594, 600, 604, 605, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 626, 627, 628, 631, 632, 634, 635, 637, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 647, 648, 649, 650, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 661, 662, 663, 664, 665, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 735, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 746, 747, 748, 750, 751, 753, 754, 756, 757, 758, 760, 761, 762, 764, 768, 771, 772, 774, 788, 791, 795, 798, 807, 815, 816, 819, 820, 821, 823, 827, 828, 830, 831, 832, 833, 834, 836, 838, 839, 843, 862, 864, 865, 866, 882, 889, 890, 891, 892, 894, 895, 903, 905, 913, 915, 916, 919, 920, 924, 928, 929, 930, 931, 932, 944, 946, 949, 950, 951, 952, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 987, 992, 993, 994, 996, 997, 998, 999, 1001, 1002, 1003, 1004, 1005, 1006, 1007, 1011, 1013, 1015, 1016, 1019, 1021, 1024, 1026, 1028, 1034, 1035, 1039, 1042, 1043, 1044, 1045, 1048, 1049, 1051, 1056, 1057, 1069, 1070, 1073, 1074, 1075, 1076, 1077, 1078, 1080, 1083, 1085, 1088, 1089, 1091, 1092, 1095, 1106, 1108, 1117, 1124, 1125, 1129, 1133, 1134, 1135, 1136, 1141, 1143, 1145, 1147, 1153, 1155, 1156, 1164, 1165, 1172, 1179, 1188, 1200, 1208, 1211
Yezîd b. Anbese 954, 957, 963
Yezîd b. Ba'ser 7, 441
Yezîd b. Ebû Kebşe 368, 467, 468, 522, 680, 682
Yezîd b. Ebû Kebşe es-Seksekî 467, 680
Yezîd b. Ebû Müslim 341, 342, 343, 365, 475, 515, 517, 518, 522, 676, 680, 682
Yezîd b. Hakem 17, 166, 711
Yezîd b. Hakem b. Ebü'l-Âs 17, 711
Yezîd b. Hakem b. Ebü'l-Âs es-Sekafî 17
Yezîd b. Hâlid b. Yezîd b. Muâviye 960
Yezîd b. Hâlid el-Kasrî 11, 838, 982, 999, 1002, 1005, 1007
Yezîd b. Hâris 94, 142, 170, 761, 791
Yezîd b. Hübeyre el-Muhâribî 189, 214, 451, 454

Yezîd b. Humrân 52, 80
Yezîd b. Husayn b. Nümeyr es-Sekûnî 482, 499, 678, 1002, 1035
Yezîd b. İyâd 128, 228, 642
Yezîd b. Ka'b el-Adevî eş-Şâir 368
Yezîd b. Kays b. Sümâme el-Evdî 815
Yezîd b. Kuhayf 52, 584
Yezîd b. Muâviye 5, 46, 49, 55, 61, 91, 94, 100, 111, 115, 121, 122, 145, 146, 175, 181, 191, 192, 196, 198, 200, 207, 211, 214, 237, 245, 307, 333, 356, 358, 474, 496, 509, 640, 645, 679, 723, 743, 756, 798, 820, 960, 961, 982, 993, 1001, 1089, 1117, 1133, 1156, 1188, 1211
Yezîd b. Mühelleb 193, 331, 332, 333, 334, 344, 374, 375, 388, 397, 516, 518, 520, 522, 523, 526, 534, 541, 553, 569, 592, 594, 617, 647, 661, 669, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 680, 681, 682, 683, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 697, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 710, 715, 716, 720, 721, 722, 723, 724, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 738, 739, 740, 741, 748, 751, 753, 757, 788, 834, 843, 864, 1076, 1106
Yezîd b. Nehşel ed-Dârimî 20
Yezîd b. Ömer b. Hübeyre 11, 203, 631, 929, 979, 992, 998, 1034, 1039, 1042, 1044, 1045, 1048, 1049, 1073, 1076, 1077, 1095
Yezîd b. Talhatü't-Talahât 333, 839
Yezîd b. Velîd b. Abdülmelik 10, 620, 634, 771, 915, 950, 952, 972, 983
Yezîd b. Velîd en-Nâkıs 11, 634, 982, 983, 997, 1021
Yezîd b. Züheyr 290
Yezîd b. Zürey 588
Yûnus b. Habîb 840
Yûnus b. İshak 154, 316
Yûnus b. Meysere 45
Yûnus b. Yezîd el-Eylî 200
Yûnus en-Nahvî 351, 727, 898, 910
Yûsuf b. Abdullah 370
Yûsuf b. Hakem b. Ebü'l-Âs 215
Yûsuf b. Muhâcir 588
Yûsuf b. Muhammed b. Kâsım es-Sekafî 905
Yûsuf b. Musa 325, 342
Yûsuf b. Ömer es-Sekafî 10, 813, 884, 976, 984, 999, 1051

Z

Zâbeyn 1039, 1041
Zâbî 11, 64, 1078, 1079, 1080, 1081, 1082, 1093
Zâbî Savaşı 11, 1079, 1081, 1093
Zabiyân 66
Zabyân b. Nu'aym 241
Zâdânferrûh b. Tîrî el-Mecûsî 310
Zahr b. Kays el-Cu'fî 427, 448, 454
Zâide b. Kudâme 98, 448, 449
Za'l el-Cürmî 839
Zâtü'n-Nitâkayn 129, 133
Za'ûm binti Kays b. Muhammed b. Eş'as b. Kays el-Kindî 753
Zâviye 6, 92, 309, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 321, 328, 333, 371, 375, 719, 1118
Zazân 71
Zazânferrûh b. Beyzî 523
Zâzeveyh el-Esvârî 527
Zemâm b. Mâlik eş-Şeybânî 70
Zeml b. Amr es-Seksekî 678
Zemzem 180, 495, 846
Zenc 287, 288, 289, 290
Zer b. Abdullah b. Zürâre 301
Zerenc 301, 302, 330, 331, 332, 334, 811, 1120
Zevvâd el-Uklî 179
Zeyd b. Erkam 13
Zeyd b. Hibâl b. Bişr et-Tâî 183
Zeyd b. Mesrûk el-Yerbûî 347
Zeyd b. Sâbit 191, 258, 343, 590
Zeyd b. Sâbit el-Ensârî 191
Zeydiyye 625, 626
Zeyneb 6, 9, 219, 220, 359, 744, 745, 746, 820, 1066, 1096, 1117, 1133,

1134, 1135, 1138, 1143, 1161, 1184, 1205, 1208, 1209
Zeyneb binti Abdurrahman b. Hâris 219, 220, 359, 820
Zinbâ el-Cüzâmî 52, 117, 210, 424
Ziyâd b. Amr 24, 87, 99, 105, 160, 222, 275, 276, 287, 288, 289, 312, 319, 387, 448, 454, 455, 621, 695, 701, 706, 721
Ziyâd b. Amr el-Atekî 87, 99, 105, 160, 222, 275, 287, 288, 312, 319, 448, 454, 455, 621, 695, 701, 706, 721
Ziyâd b. Ced b. Vebere 184
Ziyâd b. el-Kureşî 421
Ziyâd b. Hayyân el-Ca'dî 987
Ziyâd b. Husayn 962
Ziyâd b. Mukâtil b. Misma' 286, 367
Ziyâd b. Nadr el-Hârisî 427
Ziyâd b. Ubeydullah b. Abdullah el-Hârisî 849
Ziyâd el-A'cem 19, 849
Ziyâd el-A'sem 8, 471, 506
Zübeyr b. Ali 6, 38, 115, 142, 159, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 384
Zübeyr b. Ali el-Hârisî 142
Zübeyr b. el-Ervec et-Temîmî 439
Zübeyr b. Mâhûz 155
Züfer 5, 31, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 64, 65, 68, 72, 73, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 90, 110, 115, 204, 256, 290, 437, 541, 644, 666, 689, 690, 691, 714, 716, 721, 752, 1091
Züfer b. Amr el-Fezârî 290, 437
Züfer b. Hâris 5, 31, 45, 46, 51, 53, 55, 56, 57, 58, 64, 68, 72, 73, 76, 80, 90, 110, 115, 204, 256, 666, 689, 714, 716, 752
Züheyr b. Müslim el-Ezdî 329
Zühre b. Huveyye 451
Zü'l-Cevşen ed-Dıbâbî 296
Zü'l-Gâf 189
Zü'l-İsbâ el-Advânî 115
Züheyr b. Muâviye 13, 30, 543, 754
Zührî 77, 117, 137, 200, 203, 258, 310, 312, 333, 374, 476, 532, 587, 646, 650, 717, 946, 1100, 1112, 1130, 1141, 1142, 1153, 1162, 1164, 1175, 1186, 1194, 1210
Zü'l-Mecâz 176, 187
Zürrumme 838
Zü'ş-Şâme Muhammed b. Velîd b. Ukbe b. Ebû Mu'ayt 753